Libro

NAZIONALE VITT. EMANUELE
14
3 R
18
C. 22. a.
Digitized by Google

14-13.K.14

DE VIRTVTIBVS ET VITIIS,

ACCVRATA ET floruſenta Tractatio,

R. P. THEOPHILI RAYNAVDI,
Societatis IESV Theologi.

Ad eiuſdem Moralem Diſciplinam acceſſio, qua ſubtilitas ſcholaſtica in naturę virtutum ac vitiorum diligenti indagatione, multis amœnitatibus temperatur; Iuris principia ſtabiliuntur; ac perpetua propè Eclogę ethicę, copioſúſque ad humanas & ſacras diſſertationes apparatus, ex SS. Patrum ac Ethnicorum Sapientum defloratione exhibetur.

S. Mariæ de Scala

LVGDVNI,
Sumptibus Iacobi Cardon.

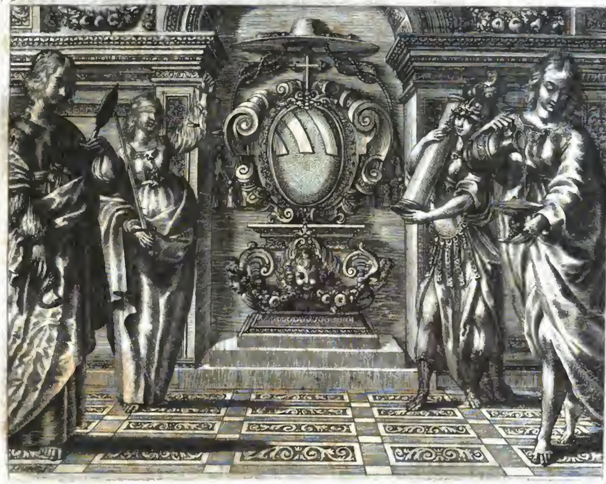
M. DC. XXXI.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Conuent S. Mariæ de scala

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

EMINENTISSIMO
ET
REVERENDISSIMO DOMINO,

D. LVDOVICO
CARDINALI LVDOVISIO,
S. R. E. VICE-CANCELLARIO,
Archiepiſcopo Bononienſi, &c.

TRANSEVNT ad liberos, cum hæreditate parentum, nomina; & in ære ſuo habet vniuerſæ familiæ capita, quiſquis Patremfamiliâs aliquo ſibi obſtrinxit beneficio. Faſtorum tabulis eodem, quo Diuorum nomina, charactere conſignata iam olim erant LVDOVISIORVM in noſtrum Ordinem beneficia; & quiſquis in Sanctorum album relatos Societatis noſtræ Parentes, IGNATIVM, & XAVERIVM, celebrabat, eodem ille officio noſtræ debitionis memoriam recolebat. Quia tamen (CARDINALIS EMINENTISSIME) facti huius præcipuam,

ſi non omnem, gloriam Auunculo tuo, piæ memoriæ GREGORIO XV. adſcripſiſſe videri poterat Pontificiæ dignitatis, quam ſuſtinebat, authoritas, & vniuerſalis Eccleſiæ principatus, tuæque in nos beneuolentiæ ſplendor ad primi luminis radios, vt, præſente Sole, ſyderum decus extinctum credi poteſt, ſatis diſcerni nequiuerat: ex quo ſplendidiſſimum illud Iubar, & mundi Oculus, emenſo vitæ curſu, terras deſerens alij illuxit cœlo, tot in Parentem noſtrum, noſtrámque Familiam beneficentiæ tuæ radios affudiſti, vt, occidente vno, alium nobis exortum Solem, primíque Imaginem gratulemur. Diceret hoc, me tacente, Roma, etiamnum mirata ſuis adiunctum Baſilicis, regia pluſquàm magnificentia extructum Patriarchæ noſtro Sanctiſſimo Templum, cuius quot erunt lapides, tot erunt liberalitatis tuæ monumenta. Diceret hoc ipſum Bononienſis tua Ciuitas; nunc verò IGNATII, quandoquidem tu eam illi, in communibus peſtilentiæ vndequaque ſæuientis cladibus, vt publicæ incolumitatis Diuo tutelari, malorúmque Depulſori, perpetuo, quemadmodum ex tabella conſtat, voto commiſiſti. Suauem illa cum voluptate tandiu poſthac illius ab IGNATII Feſto diei Octauæ memoriam celebrabit, quandiu in Principe ſuo Templo, ſancti Inſtitutoris noſtri cultibus addictum Sacellum frequentabit; in cuius inauguratione ſolenni, optimæ in nos tuæ voluntatis teſtes adhibuiſti pias tuas curas, quâ impetratâ à Pontifice culparum plenaria, quam vocant, Indulgentia; quâ locandis dote liberaliter numerata duodecim puellis; quâ egentibus eleemoſyna recreandis, ſacris denique, non religioſo minùs, quàm magnifico apparatu, peragendis. Bonam habeo illi gratiam, (CARDINALIS EMINENTISSIME,) qui habitum à te in ea celebritate ſacrum Panegyricum ad abſentes, poſteróſque tranſmiſit: in eo enim, dum paribus votis eloquentia cum benignitate conuenit, tam magnificè, & ſcienter de Societatis noſtræ
» Authore, Inſtitutóque diſſeris, vt ſuppar ætate, ac domeſticus
» obſeruator IGNATII fuiſſe, tuúmque tuliſſe ſuffragium, ac ma-
» num admouiſſe ad Inſtituti noſtri, tum informandam animo,
» tum opere perficiendam Ideam, ex aliorum, etiam iam ante me,
» animaduerſione non immeritò videaris. Horum me beneficiorum conſcientia procul poſitum ad grati animi ſignificationem aliquam tibi exhibendam perduxit: quamuis enim apud Immortales, quorum gloria nullâ gratiâ vinci poteſt, nunquam moritura beneficia depoſueris; non ideò tamen acceptæ in illis gratiæ debito abſolutum me eſſe prorſus puto, niſi & de meo rependam aliquid. Quamobrem hoc accipe de tenuitate mea fidei meæ pignus. Opus eſt, cui quamuis nullam apud te commendationem conciliare debeat ignoti tibi hominis authoritas; argumento

mento tamen ſuo tibi non probari non poterit. Alterum, nempe, eſt de diſciplina morum Volumen, in quo præcipua tuæ Purpuræ ornamenta, Virtutes, nimirum, pertractantur; quas ſi familiares tuas pronuntiauero, nihil admodum vereor, ne id mihi aſſentationi tribuatur. Nam præterquàm quòd huic auræ non velifico, quis ille eſt, cui primæ à Pontificia dignitatis eminentia, & Virtutum moralium ratio perſpecta ſit, qui mihi non ſuffragetur, & Cardinalium decora eſſe Virtutes, Virtutúmque Cardinales? Anticipat neſcio quis animi mei ſenſa, & in Eccleſiæ Principum, Virtutúmque communi nomenclatura vim me facere velle autumat: ſed aliis hos notationum permitto ludos. Neque verò pro me Nyſſeni Gregorij vigere placet teſtimonium,[a] qui pro Purpura datam eſſe hominibus Virtutem, quorum animi ſint ad magna, & cœleſtia nati, nôn verè minùs, quàm ingenioſè pronuntiat. Iuuat propiùs accedere, &, ſi detur, ſacram Purpuram, Virtute palmatam, Sapientiæ floribus illuſam, maieſtate longè & latè fulgurantem adorare. Quid igitur eſſe dicemus hos in Hierarchia Eccleſiaſtica vno minores Capite Principes, & in Republica Chriſtiana [b] Patritios? [c] Spiritales ſunt illi vniuerſalis Eccleſiæ Senatores; [d] ſummi Pontificis in dirigenda Republica Collaterales; [e] Seniores populi; Iudices orbis; [f] Domini ſunt Cardines, ſuper quos poſuit orbem; [g] præcipuæ Catholicæ Eccleſiæ Columnæ; [h] Apoſtolorum ciues, Deíque domeſtici, [i] qui, quòd ſpiritales ſint Fratres Principis, (vt loquuntur Iura,) tanquam Maximi maxima debent prærogatiua notari. Iam verò, vbi magis Prudentia, quàm in diuinis hiſce Conſiliariis illuceſcit? Vbi Iuſtitia digniùs ſedet, quàm in Purpura, Chriſti de Cruce, quaſi de ſtatera, pendentis Sanguine pretioſa? Sic nimirum [k] Sacerdotes illius induunt Iuſtitiam. Vbi Fortitudo, ſi hæc non eſt, quam in tuenda, & aſſerenda bellantis Eccleſiæ gloria inuicti Primipili in ipſo amictu præferunt, omnem ſuum ſanguinem pro hac cauſa fundere parati, purpureámque obire mortem; ne quid de conſtantia dicam, qua mundo ipſi ferendo diuini Atlantes ceruices ſubdunt? Tandem verò, vbi Temperantia moderatur, niſi in [l] hoc culmine dignitatis, ad quod euecti homines eximij, dum [m] faſtum in ſublimitate caſtigant, docent, ſe, quòd adepti ſunt, meruiſſe? Aſſeruiſſent hunc tibi de Virtutibus Tractatum communes illæ tibi cum aliis rationes: ſed pluris apud me ſunt ex propriis deſumptæ, quæ tibi illum vendicant. Expreſſiſti nanque (Cardinalis eminentissime) tuis moribus, quidquid accurato ſtudio hîc de Virtute diſſerui.[n] Tu innocentiæ Templum, Temperantiæ Sacrarium, Ara Iuſtitiæ; [o] vitáque tua in tam eminenti dignitatum faſtigio, quaſi in ſpecula, conſtituta, magiſtra eſt publicæ diſci

a Greg. Nyſſ. de opific. hom. c. 4.
b 96. diſtinct. Cod. Conſtãt.
c Pet. Dam. lib. 2. epiſt. 2.
d Conc. Baſileenſ. ſeſſ. 22.
e Bernard. 4. de conſid.
f 1. Reg. 2.
g Concil. Lateran. ſeſſ. 12.
h Pet. Bleſen. epiſt. 23.
i C. per venerab. qui filij ſint, gloſſ. Ex. de ſchiſ. c. Dudum.
k Pſal. 131.
l Bald. in l. 1. D. de off. Præf. Prat.
m Ennod. ep. 7. lib. 4.
n Caſſiodor. lib. 1. ep. 12.
o Hier. ep. 3. ad Heliod.

diſciplinæ. Vnde non hæc ideò ad te ſcribo, quaſi meo lumine Solem iuuare velim: aſſentior veſtræ Purpuræ ſplendori, Petro

p Pet. Dam. lib. 2. ep. 1. Damiano, [p] cùm Collegas ſuos, ſeptem Eccleſiæ Lateranenſis Cardinales, ſeptem oculos vnius lapidis, id eſt, Romanæ Petri

q Zach. c. 3. & 4. Sedis, à [q] Zacharia deſignatos, eodémque duce Propheta ſeptem in candelabro Eccleſiæ lucernas, totidem candelabra,

r Apocal. 1. in quorum medio lux mundi, IESVS, iuxta [r] Ioannis verba diſcurrit; ſeptem denique ſtellas luce ignea rutilantes in dextera magni Dei, vt innuit Apocalypſis, appellauit. Verùm, quia ex eiuſdem ſanctiſſimi Patris doctrina didici, vos

ſ Pet. Dam. lib. 2. ep. 1. eſſe [ſ] Sacerdotum Magiſtros; vitámque veſtram quandam eſſe lineam, & veluti Adamantis ſignaculum, quod viuendi cæteris adhibeat formam; Librum denique, in quo legitur, quid agi, quídve vitari conueniat: ideò ad tui ſplendoris accedo Iubar, vt de tuo lumine meum creſcat: tuam idcircò ambio gratiam, vt, quod in formandis hominum moribus, meis ſtudiis, vel precibus non fuero aſſecutus, tu authoritate tua perficias.

t Cic. 1. de off. Vetus eſt illud [t] Platonis votum, quo, ad conciliandos Virtuti amores, honeſtam illius faciem oculis cerni poſſe peroptabat: deeſſe, nimirum, hoc grauiſſimis ſuis ad virtutem adhortationibus Philoſophus ſentiebat, quòd mortuam eruditionem viua repræſentatione animare non poſſet. Nunc verò, quis hoc à me deſideret, ſi modò tuum (CARDINALIS EMINENTISSIME) Ope-

u S. Baſil. in reg. fuſ. diſp. ris mei fronti præfixum Nomen videat, [u] ὡς ἐναργὲς ὑπόδειγμα, vt euidentiſſimum doctrinæ meæ exemplum; téque à me adlectum,

x Iſid. Peluſ. lib. 3. ep. 216. ceu ſpirantem vniuerſæ Philoſophiæ Imaginem, [x] ὡς ἄγαλμα φιλοσοφίας ἀπάσης, quales, videlicet, aurei Magiſtri diſcipulus, Iſidorus, Antiſtites omnes eſſe volebat, fuerit conſpicatus? Exultarem in hac mea bona fortuna diutiùs, niſi me cognatus Virtuti Pudor tuus prohiberet, atque ex tuarum commemoratione laudum magis, quàm ex tuo dibapho erubeſceres. Hoc ſaltem dicere mihi liceat, conſultius nihil à me fieri potuiſſe; ſeu propoſitum meum ſpectes; ſeu vitæ, quam inſtitui, rationem: hæc etenim, cùm honeſtæ altiſſimarum rerum cognitioni, & ſcientiarum ſtudio, cui nos admonet, hoc inſuper perfectionis addat, vt in proximorum commodum noſtra transferat ſtudia, atque ex noſtra contemplatione alios illuſtrari cupiat, & ad bonum inflammari; quàm luculenter hoc meum Opus id præſtabit, ſi illud tuæ gratiæ fauore dignaberis. Altiùs ſanè de tuis ſtudiis ſentio, quàm vt iſtorum, quæ hîc ſcripſi, lectione ſeria magis interpellare negotia præſumam; ſi quid tamen illis legendis otij indulgere libuerit, quantum meæ ſcriptioni decus, Deus Immortalis! acceſſerit? De

y Ennod. in vita Epiph. Ticinenſi Pontifice Epiphanio dicebat Ennodius, [y] paginam illum ſacram pingere actibus, quam legiſſet: ſed tu Virtutis tuæ

radiis

radiis meas illuminabis. Quinimò Virtutis ſtudioſis ánimos tuæ Purpuræ ignis accendet, illóſque benè currentes incitabis: ignauis verò hæc eadem ruborem affundet, quos poſt tam illuſtria Virtutum exempla, &c, vt Nyſſenus ait, pulcherrimarum actionum [z] ἐνεργούμενα ὑποδείγματα, deſides procul à virtute alienari pudebit. [z] *Præf. lib. de Virg.* Ego ſanè me præclarum operæpretium tuliſſe arbitrabor, ſi pia tua ſtudia, quibus Virtutem, quam colis, in aliis amas, aliqua re iuuiſſe potuero. Maximum mihi cum tanto Principe in partem veniſſe operæ, meáque ad id negotij à te accepta fuiſſe officia nouis fuerit beneficiis obſtrinxiſſe.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

TVÆ EMINENTIÆ

Dat. Lugduni Kalend. Octob. 1630. Deditiſſimum,

THEOPHILVM RAYNAVDVM,
è Societate IESV.

CENSVRA OPERIS.

OPvs, cui titulus, *Moralis Diſciplina R. Patris Theophili Raynaudi*, Lugduni annis ſuperioribus Theologiæ Profeſſoris in Societatis Iesv Collegio, à nobis eiuſdem Societatis Theologis, Superiorum mandato, accuratè ac diligenter perlectum eſt, viſúmque luce digniſſimum; quandoquidem Autor in eo, Theologiæ practicæ ac Iuriſprudentiæ viam præſtruens, principia ad quæ Iuris concluſiones reuocandæ ſunt, diligenter ſtabilit & illuſtrat; iis Moralibus ex Theologica tractatione vendicatis, quæ Iuris candidatis, Theologiæ rudibus, commodant; támque multiplici amœnitate ſubtilitatem ſcholaſticam temperat, vt omne punctum tuliſſe videatur, probè miſcens vtile dulci: nihil autem vniuerſo Opere à nobis notatum, quod vel fidei Catholicæ, vel bonis moribus officiat quoquo modo. Idem quoque pronunciamus de altero eiuſdem Patris Volumine à nobis item perlecto, cui titulus eſt, *De Virtutibus & Vitiis, accurata & florulenta Tractatio*; quod adſcriptione noſtra firmatum voluimus. Lugduni 8. Aprilis, anno 1629.

IOSEPHVS GIBALINVS,
ex Societate Iesv.

BONIFACIVS CONSTANTINVS,
ex Societate Iesv.

GVLIELMVS COLLABAVD,
ex Societate Iesv.

APPROBATIO.

IOannes Clavdivs Deville, in ſacra Theologia Magiſter, ſanctæ Crucis Lugdunenſis Cuſtos, & Illuſtriſſimi ac Reuerendiſſimi Domini, D. Alphonſi Ludouici du Pleſſis de Richelieu, Cardinalis, Archiepiſcopi & Comitis Lugdunenſis, Galliarum Primatis, Vicarius Generalis ſubſtitutus: Fidem facimus, Nos Opus, cui titulus eſt, *De Virtutibus & Vitiis, accurata & florulenta Tractatio*, à R. P. Theophilo Raynaudo, è Societate Iesv Theologo, & in Collegio SS. Trinitatis, Lugduni, Theologiæ ſuperioribus annis Profeſſore conſcriptum, non probare non potuiſſe; cùm hactenus ferè incultam diſciplinam ea ingenij fœcunditate, ſolertia, & eruditione, ſiue nodos ſubtiliores facili perſpicuitate explicando, ſiue exaggerata Autorum omnis generis lectione, & amœnitatis admiſtione temperando illuſtrarit; vt felici ſorte hæc Sapientiæ humanæ pars optima, eruditiſſimis hiſce Commentariis ornanda, ſeruata fuiſſe videatur. Ita cenſemus.

DEVILLE.

FACVL

FACVLTAS R. P. PROVINCIALIS,
Societatis IESV, in Prouincia Lugdunenſi.

STEPHANVS BINETVS, Prouincialis Societatis IESV, in Prouincia Lugdunenſi, iuxta Priuilegium eidem Societati à Regibus Chriſtianiſſimis Henrico III. 10. Maij, 1583. Henrico IV. 20. Decembris, 1606. & Ludouico XIII. nunc regnante, 14. Februarij, 1611. conceſſum, quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne libros ab eiuſdem Societatis hominibus compoſitos, abſque Superiorum permiſſione imprimant: permittit IACOBO CARDON, Lugdunenſi Bibliopolæ, vt *Tractationem de Virtutibus & Vitiis R. P. Theophili Raynaudi*, *Societatis* IESV *Theologi*, ad ſex primos annos imprimere, ac liberè diuendere poſſit. Datum Lugduni 29. Decembris, 1630.

STEPHANVS BINETVS.

R. D. D. THOMAE DE MESCHATIN LA FAYE,
huius Libri imprimendi Facultas.

THOMAS DE MESCHATIN LA FAYE, Comes, Canonicus, & Camerarius Eccleſiæ Lugdunenſis, & Vicarius Generalis in Archiepiſcopatu Lugdunenſi: Liber, qui inſcribitur, *De Virtutibus & Vitiis, accurata & florulenta Tractatio, R. P. Theophili Raynaudi, è Societate* IESV, vt in lucem edatur, facultatem concedo. Lugduni 3. Ianuarij, 1631.

MESCHATIN LA FAYE.

SVMMA PRIVILEGII A CHRISTIANISSIMO
Galliarum Rege conceſſi.

LVDOVICI XIII. Galliæ & Nauarræ Regis, autoritate ſancitum eſt, ac patentibus Literis cautum, ne quis in Regno ſuo, aliíſve locis ditioni ſuæ ſubiectis, intra proximos annos octo, à die impreſſionis primæ inchoandos, ac numerandos, excudat, vendat, excudendum, vendendúmque quouis modo & ratione conetur, Librum, qui inſcribitur, *De Virtutibus & Vitiis, accurata & florulenta Tractatio, R. P. Theophili Raynaudi, ex Societate* IESV *Theologi*, præter IACOBVM CARDON, Bibliopolam Lugdunenſem, aut illos, quibus ipſemet conceſſerit. Prohibitum inſuper eadem autoritate Regia omnibus ſuis ſubditis, eundem Librum extra Regni ſui limites imprimendum curare, vel quenquam, vbicunque fuerit, ad id agendum impellere, ac inſtigare, ſine conſenſu dicti IACOBI CARDON. Idque omne ſub confiſcatione librorum, aliíſque pœnis originali Diplomate contra delinquentes expreſſis. Datum Lugduni die duodecima Octobris, anno milleſimo ſexcenteſimo trigeſimo.

De mandato Regis,

Signatum,

RENOVARD.

SYLLABVS

SYLLABVS
SECTIONVM, AC CAPITVM CVIVSVIS LIBRI.

LIBER I.

De ſpeciali vtriuſque Moralitatis extremis, iniuſtiſque per illud aduentitiis morum principiis effectiuis, ſiue de Virtutibus, ac vitiis. pag. 1.

SECTIO I. De internis cauſis virtutis moralis, eiuſdémque multiplicitate, & affectionibus vniuersè. 4
Caput 1. Quidditas virtutis moralis. *ibid.*
Caput 2. Conſectaria de inæqualitate, ſubordinatione, & connexione virtutum. 20
Caput 3. Subiectum virtutis moralis. 41
Sectio II. De virtutis moralis cauſa effectrice, auctrice, corruptrice. 50
Caput 1. De cauſa virtutis moralis primò effectiua. *ibid.*
Caput 2. De cauſa virtutis moralis augmentatiua intenſiuè ac extenſiuè. 62
Caput 3. De cauſa virtutis habitualis imminutiua ac deſtructiua. 72
Sectio III. De vitio vniuersè. 79
Caput 1. Quid ſit vitium, & quomodo ad virtutem, incontinentiam, & immanitatem ſe habeat. *ibid.*
Caput 2. De inæqualitate & inconnexione vitiorum. 86
Caput 3. Cauſa vitij effectiua. 88
Sectio IV. De generali virtutum, eiſque oppoſitorum vitiorum diſtributione. 91
Caput 1. Vulgatus virtutum moralium quaternarius ſtabilitur. *ibid.*
Caput 2. Cæteræ virtutum moralium diuiſiones explicantur. 96
Caput 3. Quadripartitæ virtutum moraliũ diuiſionis, adæquatio concluditur. 102
Caput 4. Varietas partium, in ſingulis generalibus virtutum membris, conſiderandarum. 111
Caput 5. Multiplicitas vitiorum vniuersè. 112

LIBER II.

De virtute intellectus, proximè morum directrice, ſeu de Prudentia. 117

SEctio I. De Prudentia vniuersè. 119
Caput 1. Obiectum Prudentiæ. *ibid.*
Caput 2. De actibus Prudentiæ. 126
Caput 3. De ipſa Prudentiæ virtute, abſolutè. 130
Caput 4. De eodem Prudentiæ habitu, ad alias virtutes intellectuales cõparato. 135
Sectio II. De variis Prudentiæ partibus, ſigillatim. 140
Caput 1. De partibus Prudentiæ ſubiectiuis & potentialibus. *ibid.*
Caput 2. Partes Prudentiæ integrantes, ſeu potiùs adiumenta & ſubſidia ad vſum & comparationem Prudentiæ; aut quæ ad eius actum ſuis numeris vndecunque abſoluendum concurrunt. 146
Sectio III. De Prudentia ſimilitudinaria, déque oppoſita Prudentię, Imprudẽtia. 156
Caput 1. De ſimilitudinaria Prudentia, ſiue de calliditate. *ibid.*
Caput 2. De Imprudentia. 158

LIBER III.

De virtute purè morali circa actiones, ſiue de Iuſtitia. 163

SEctio I. De Iuſtitia generatim. 165
Caput 1. Iuſtitia quotuplex, & de qua agendum ſit. *ibid.*
Caput 2. Iuris multiplicitas, & quodnam, ac quatenus Iuſtitiæ particulari obiiciatur. 168
Caput 3. De actu Iuſtitiæ generatim. 180
Caput 4. De habitu Iuſtitiæ generatim. 183
Caput 5. De obiecto, actu, & habitu Iniuſtitiæ generatim. 192
Caput 6. Iuſtitiæ & Iniuſtitiæ diſtributio. 196
Sectio II. De iuſtitia diſtributiua. 201
Caput 1. Obiectum Iuſtitiæ diſtributiuæ. *ibid.*

Caput 2.

Caput 2. Actus & habitus Iuſtitiæ diſtributiuæ. 207
Caput 3. De Iniuſtitia, huic Iuſtitiæ oppoſita. 209
Sectio III. De Iuſtitia commutatiua, eíque oppoſita Iniuſtitia. 211
Caput 1. Obiectum formale remotum Iuſtitiæ commutatiuæ, eíque oppoſitæ iniuſtitiæ, omnium præcipuum; ſiue dominium perfectum, iurium quoruncunque præcellentiſſimum. *ibid.*
Caput 2. Reliqua Iuſtitiæ commutatiuæ obiecta formalia remota; nēpe dominium luxatum, & minutiora quædam iura. 227
Caput 3. Communia iuribus Iuſtitiæ & iniuſtitiæ cōmutatiuæ remotè obiectis. 231
Caput 4. Obiectum proximum Iuſtitiæ & iniuſtitiæ commutatiuæ, generatim. 241
Caput 5. Sigillatim de actionibus vtrinque voluntariis, aut neutra ex parte inuoluntariis, inadæquato obiecto proximo Iuſtitiæ commutatiuæ. 247
Caput 6. Sigillatim de commutationibus inuoluntariis, alias actiones voluntarias non præſupponentibus, adæquato obiecto proximo Iniuſtitiæ commutatiuæ. 256
Caput 7. De actionibus inuoluntariis, actiones alias hactenus expoſitas, ſupponentibus: ſiue de ſatisfactione pro iniuria, & reſtitutione pro damno; reſiduis Iuſtitiæ commutatiuæ obiectis proximis. 294
Caput 8. Reliqua de actu elicito, & habitu Iuſtitiæ commutatiuæ, & iniuſtitiæ ei oppoſitæ. 305

LIBER IV.

De virtutibus à Iuſtitia commutatiua perfecta ratione deficientibus, quæ eiuſdem Iuſtitiæ partes potentiales appellantur. 307

Sectio I. De partibus Iuſtitiæ potentialibus vniuersè. 309
Caput 1. Varietas partium potentialium, Iuſtitiæ commutatiuæ adiunctarum, in duas generales claſſes digeſta. *ibid.*
Caput 2. Quæ duplici, potentialium Iuſtitiæ partium ordine, proximè conſtituto, claudantur. 311
Sectio II. Sigillatim de prioribus potentialibus commutatiuæ Iuſtitiæ partibus, perfecti debiti ratione carentibus, vitiiſque oppoſitis. 313
Caput 1. De Amicitia. *ibid.*
Caput 2. De odio mutuo, Amicitiæ oppoſito, ſiue de inimicitiis. 334
Caput 3. De Beneuolentia. 335
Caput 4. De Beneuolentiæ oppoſitis; præſertim odio ſimplici, fœtúque eius inuidia. 341
Caput 5. De Miſericordia. 347
Caput 6. De Immiſericordia. 353
Caput 7. De Clementia. 355
Caput 8. De Clementiæ extremis, crudelitate, & ignaua lenitate. 357
Caput 9. De Gratitudine. 360
Caput 10. De Ingratitudine. 365
Caput 11. De affabilitate, ſeu comitate. 368
Caput 12. De affabilitatis extremis; adulatione, ac ruſtica aſperitate. 370
Caput 13. De Veritate, ſiue Veracitate. 373
Caput 14. De Mendacio. *ibid.*
Caput 15. De ſimplicitate loquendi. *ibid.*
Caput 16. De vitioſa locutionum implexitate, ſenſibili, ac inſenſibili, ſimplicitati aduerſante. 375
Caput 17. De Fidelitate. *ibid.*
Caput 18. De perfidia Fidelitati oppoſita. 381
Caput 19. De Liberalitate. 386
Caput 20. De extremis Liberalitatis, prodigalitate, & auaritia. 392
Sectio III. De aliis potentialibus Iuſtitię partibus, deficientibus ab exhibitione æqualitatis, & oppoſitis earum defectibus. 401
Caput 1. De ea Religionis ſpecie, quę Numini cultum debitum impendit. *ibid.*
Caput 2. De extremis Religioni vtrinque oppoſitis. 441
Caput 3. De altera Religionis ſpecie, qua ius diuinum indemne ſeruatur, vel læſum reparatur. 448
Caput 4. De naturali impœnitentia, pœnitentiæ nunc expoſitę, oppoſita. 459
Caput 5. De Pietate. 460
Caput 6. De liberorum in parentes impietate. 466
Caput 7. Quędam pietatis, & impietatis hactenus expoſitę extenſiones. 468
Caput 8. De Obſeruantia. 472
Caput 9. De extremis, Obſeruantię vtrinque oppoſitis. 484
Caput 10. De Obedientia. 485
Caput 11. De oppoſitis Obedientię extremis. 488

LIBER V.

De priore virtute purè morali circa paſſiones. 491

Sectio I. De Fortitudine vniuersè. 493
Caput 1. Obiectum Fortitudinis. *ibid.*
Caput 2. De actibus Fortitudinis. 499
Caput 3. De ipſa virtute Fortitudinis. 501
Caput 4. Sintne aliquę Fortitudinis partes ſubiectiuæ, integrantes, & potentiales. 503
Sectio II. Sigillatim de variis quaſi partibus Fortitudinis penes varios actus & connotata multipliciter denominatæ, & in duos principales ordines diſtributæ. 509
Caput 1. De Fortitudine ſpeciali, quæ in priori harum virtutum ordine, aggreſſionem ſpectante, primatum tenet. *ibid.*

Caput 2.

Caput 2. De Fiducia, ſiue Magnanimitate. 512
Caput 3. De Æquanimitate in iactura externorum bonorum. 520
Caput 4. De Patientia ſpeciali, irrogationi iniuriarum fortiter excipiendæ, addicta. 523
Caput 5. De Conſtantia, pectus roborante in aliis quibuſvis malis propriis. 530
Caput 6. De Conſtantia in alienis malis, priuatis, ac publicis. 538
Caput 7. De Perſeuerantia. 542
Caput 8. Propoſita Fortitudinis decora, eiúſque parandæ ſubſidia, ad Chriſtianos quoque, imò illuſtriùs etiam, atque ſublimiùs pertinere, contra Machiauelli grunnitus. 543
Sectio III. De adumbrationibus quibuſdam veræ Fortitudinis, & vitiis eidem vtrinque aduerſantibus. 554
Caput 1. De nonnullis veræ Fortitudinis adumbrationibus. *ibid.*
Caput 2. Fines citra, vltráque vtrunque Fortitudinis medium. Siue de vitiis, Fortitudini per defectum, & exceſſum oppoſitis. 557
Caput 3. Specialiter de duelli receſſu à vera Fortitudine, ac primùm in agendo. 562
Caput 4. Quàm procul à vera Fortitudine abſit, mortis in duello perpeſſio, potiùs quàm victus victorem agnoſcat, dedátque ſeſe. 573

LIBER VI.

De Temperantia, poſteriore virtutum purè moralium circa paſſiones. 579

Sectio I. De Temperantia vniuersè. 580
Caput 1. Obiectum Temperantiæ. *ibid.*
Caput 2. De actibus Temperantiæ. 584
Caput 3. De ipſa Temperantiæ virtute, & quæ ſit partium eius ſubiectiuarum varietas, generatim. 586
Caput 4. Síntne aliquæ prçtereà Temperantiç partes, potentiales & integrales. 592
Sectio II. Sigillatim de partibus Temperantiæ ſubiectiuis, earúmque oppoſitis vitiis. 595
Caput 1. De temperato ſui ipſius amore, ſiue de Charitate propria. *ibid.*
Caput 2. De Charitatis propriæ extremis. 597
Caput 3. De Studioſitate. 602
Caput 4. De vitiis Studioſitati aduerſantibus. 603
Caput 5. De Abſtinentia, eíque oppoſita per exceſſum fœditate, coniunctim. 608
Caput 6. De Sobrietate, ſimúlque de ei aduerſante ebrietate. 622
Caput 7. De Caſtitate. 629
Caput 8. De ſpurcitiis Caſtitati per exceſſum aduerſantibus. 644
Caput 9. De Virtutibus innominatis, delectationes aliorum à guſtu, & tactu ſenſuum, moderantibus, & earundem extremis. 659
Caput 10. De Eutrapelia. 663
Caput 11. Reliqua de Eutrapeliæ extremis. 681
Caput 12. De Modeſtia prout externam hominis compoſitionem moderante, eiúſque extremis. 683
Caput 13. De eadem Modeſtiæ virtute, prout linguæ motus per ſe ſumptos, moderante, eiuſdémque oppoſitis. 685
Caput 14. De Manſuetudine. 689
Caput 15. De vtroque Manſuetudinis extremo, ira præſertim. 690
Caput 16. De Humilitate, ſub Magnanimitatis nomine, ſiue prout hominem ad honoris fundamentum erigente. 695
Caput 17. De Humilitatis virtute, prout magnis operibus diſtenta, & Magnificentiæ nomine expreſſa. 705
Caput 18. De Humilitatis virtute circa materias eius, nomine ipſo ſignatas occupata, & retrahente ab elatione per ſui deſpectum, abiectionem laudis humanæ, ac depreſſionem typhi ex affluxu externorum, & internorum bonorum quoruncunque. 707
Sectio III. De Semiuirtutibus Temperantiæ adiunctis. 742
Caput 1. De virtutibus in ſtatu imperfecto, nomen Semiuirtutum ſortitis, earúmque oppoſitis. 743
Caput 2. De altero Semiuirtutum ordine, præſertímque verecundia. 747
Operis Clauſula, & pro ea Euchariſticon. 754

LIBER

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

LIBER PRIMVS.

DE SPECIALI VTRIVSQVE MORALITATIS exercitio, inuſtiſque per illud aduentitiis morum principiis effectiuis, ſiue de VIRTVTIBVS ac VITIIS.

1\. TEMPVS *eſt venire ad virtutes morales, quæ ſunt ambiendæ diuitiæ, & reuerà pretioſus cenſus animæ.* Initium huic tractationi facio, verbis Caſſiodori lib. de anima, c. 11. quòd in hunc locum cadant perbellè. Cùm enim in ſuperioribus, principium morum effectiuum innatũ, & vt Vvaldenſis l. 1. doct. c. 24. loquitur, *originale & iurigenium* fuerit expoſitum, nempe volũtas libera; indéque ad eius partum, affectus inquam, & actus humanos moralitate conueſtitos, ſit facta progreſſio, tractato generatim actuum honeſtorum ac turpium principio, præciſè quatenus principio eorum, & abſtrahendo à facili vel difficili principiatione: Reliquum eſt, vt ad ſpecialem eiuſdẽ moralis principij tractationem delabamur; vnáque expeditam vel tardam, facilem aut difficilem, prædictorum actuum ab eo dimanationem expoſitam demus. Quod fiet ſubiiciendo anteriori moralitatis tractationi expoſitionem virtutum ac vitiorum. Nam vt non ſemel ſuprà notare memini, & inferiùs excutiam diligentiùs, nomen *virtutis* non rarò ſumitur præciſè pro principio honeſto, hoc eſt pro voluntate tendente in rationem obiectiuam naturæ rationali conſentaneam, ſecluſa habitudine ad facilem tendentiæ illius expromptionem, ab habilitate aduentitia per actus inuſta collatam: Aliàs verò ſumitur pro principio honeſtatem illam obiectiuam promptè attingente, ſiue pro qualitate facilitatiua circa eam materiã. Et idem proportione ſeruata, eſt de vitio. Diſcuſſa igitur in ſuperioribus ratione principij moralis præciſè prout moralis vniuersè & generatim, conſequenter tractanda venit ſpecialis ratio eiuſdem principij, delapſu facto ad honeſtates vel turpitudines morales genericæ moralitati priùs expenſæ ſubiacentes, & cum ea quam dixi expeditione vel ſegnitie ac torpore exercendas. Ad alterutram harum virtutis notionum prout rerum tractandarum varietas feret, omnis hæc ſpecialis moralitatum diſcuſſio nunc tradenda reuocatur. Specialem voco præ anteriore proximè præmiſſa. Quanquam hîc quoque nonnulla vniuerſalia præmittere adigimur de virtute & vitio. Quæ in proximè præmiſſa generali honeſtatis ac turpitudinis moralis expoſitione, miſſa fecimus, quòd aut ſoleant cum virtutis & vitij conſideratione coniungi: aut promptam operationem reſpiciant, nec commiſcenda fuerint cum moralitate præſcindente à facili vel difficili, prompta vel tarda operatione. Habet Lector rationem ordinis & notionem virtutis, prout hoc loco tractanda ſuſcipitur.

Quòd autem *ambiendas* virtutis *diuitias ac pretioſum cenſum* commendabat Caſſiodorus, aſtipulante Clemente Alexandrino 6. Strom. c. 5. & antiquo quodam Poëta apud Stobæum ſerm. 9. *initio*, ieiuniùs ac parciùs dictum videri queat; niſi ſi argumenti vbertatem & grauitatem excuſare velimus, cui omne ingenium & facundia impar. Rectè enim ita cenſuit Philo lib. de ſacrificio Abelis & Caïni, ad illud: *Si habuerit homo vxores duas*, pronuncians de virtute in hunc modum. *Eorum theſaurorum qui penes virtutem ſunt, bonitatem magnitudinémque, quis eloqui pro dignitate valeat? No-*

runt qui ſunt eorum iam participes: Diſcent etiam quibus natura eſt propitia, vocati ad conuiuium, in quo non venter expletur voluptatibus corpus incraſſantibus; ſed in quo mens paſta, & choreas ducens cum virtutibus, gaudens libénſque, hilaritate perfruitur. Propterea quòd dudum dixi vera bona ex ſeipſis naturaliter vocem mittere etiamſi ſileant, nunc omitto, nec loquar de eis prolixiùs. Nam nec ſol, nec luna, opus habent interprete, qui nos doceat, ab altero interdiu, ab altera noctu mundum vniuerſum illuſtrari: ſed ipſo ſplendore fidem vel abſque teſte faciunt oculis, certioribus quàm ſint aures rerum iudicibus. Confirmari id poteſt ex nominibus illis, quibus virtutem inſigniebant Stoici, vt Stobæus his verbis refert in Eclogis Ethic. c. 4. *Virtutem variis nuncupant nominibus. Siquidem* ἀγαθὸν *vocant, quòd ad rectam vitam nos ducat;* ἀρεστὸν, *quòd citra omnem controuerſiam probetur;* σπουδαῖον, *quòd multo ſtudio digna ſit;* ἐπαινετὸν, *quòd rectè laudari poſſit;* καλὸν, *quòd ad ſe ſtudioſos vocare ſoleat;* συμφέρον, *quòd ad vitæ bonitatem conferat;* χρήσιμον, *quòd vſum afferat;* αἱρετὸν, *quòd rectè expetatur;* ἀναγκαῖον, *quòd & præſens proſit, nec eâ abſente proſit quicquam;* λυσιτελὲς, *quòd vſum labore potiorem habeat;* αὐταρκες, *quod ipſâ prædito ſufficiat;* ἀνενδεές, *quòd omnem tollat inopiam;* ἀποχρῶν, *quòd ad omnem vitæ vſum pertineat.* Hæc tam illuſtria atque inſignia ſunt, vt non ſit quòd in virtutis moralis commendationem, alia prætereà anxiè conquiram, quæ cùm vbiuis apud Scriptores, tum maximè apud Stoicos, & in primis Senecam ac Epictetum proſtant. Aliqua ex iſtis & aliis delibaui tradens generalia ad virtutem incentiua.

Sanè Epictetus libro apud Arrianum 3. c. 1. longa & egregia diſputatione, cuius partem eo loco dedi, conficit hominis veram pulchritudinem virtute conſtare, hortatúrque adoleſcentem, qui venuſtatis ſtudioſior quàm par eſſet, elegantia cultus, & capillitij concinnitate probabatur; vt ſi veram pulchritudinem conſequi vellet, animum virtute excoleret. Nec diſſimilia ad alium corporeæ pulchritudinis admiratorem ſcribit Iſidorus Peluſiota l. 2. epiſt. 89. Egregiè quoque idem Epictetus l. 4. c. 11. in virtute morali veram animæ nitelam ac puritatem ſordium quarumuis expertem conſiſtere docet. Paucis multa ex eiuſdem mente complexus eſt Simplicius ad cap. 1. Enchir. verbis illis. *Proprium animi bonum virtus à Græcis* ἀρετὴ *dicitur, quòd propriè ſit optabilis, & vera optione comparetur.* Nec minùs fauet ab aliis propoſita notatio, qui approbante Philone lib. *quis rerum diuinarum hæres*, ſicuti κακίαν, vitium, ἀπὸ τοῦ κατακεχωρηκέναι, quòd in inferiora recedat, & ſuo pondere deorſum vergat, dictam volunt: ita ἀρετὴν, παρὰ τὸ αἴρεσθαι, quòd in ſublimia efferatur, dictam contendunt. Vt Methodius apud Photium Cod. 237.

2. His ego aliíſque innumeris, quæ paſſim obuia ſunt, conſultò ſuperſedeo, illud potiùs cum Dione Chryſoſtomo orat. 68. admirandum ratus, quî fiat, vt omnes virtutem laudibus facilè efferant, tam pauci amplectantur; quod ille ſibi inexplicabile eſſe profitetur, præſertim cùm felicitatem illam, quam ab vna virtute omnes ſperare debent, nemo non ambiat. An quia ſenſuum illecebris pellecti mortales, ad ea potiùs ſe abripi ſinunt, quæ cum ſenſuum oblectatione coniuncta ſunt; quamuis abſque honeſtatis ac virtutis abiectione captari nequeant? At hoc videtur hominis tantum non expoſtulantis cum Deo, quòd ſenſuum mancipium ac beſtia editus non ſit. Sunt qui difficultatem exhorrent, & à labore in ſubactione appetituum ac virtutis exercitatione ſuſcipiendo, refugiunt. Sed hunc eſſe metum vanum infrà euincam, quòd neque alibi vſpiam honeſtiùs collocari labor queat, neque tantus etiam deuorandus ſit, quantus à pleriſque obtenditur. Et vt aliquo labore defungendum eſſe inficias non eam, magnis tamē & exquiſitis ſuauitatibus condiatur. Quinetiam (quod Philo lib. de ſacrificio Abelis obſeruauit,) prouidè naturæ autor, laborem illum operandi, habituum per actus impreſſione ſenſim tolli ac miteſcere, molliendo ad virtutem itineri, inſtituit, vt eo veluti præmio, actuum frequentationi rependendo, mortalium induſtria acueretur, alacritérque omnes torporem excuterent, certi de imminutione difficultatis, quò maiores in virtute progreſſus facerent, & ad operandum

randum magis intenti forent. Eſt itaque virtus non modò honeſtiſſimum & vtiliſſimum,ſed etiam ſatis facile bonum ei, qui veternum excutere, & ad eam conniti apud ſe fixum habuerit.

Longiore virtutis exornatione abſtineo, quòd moneat S. Baſilius orat. de legendis cum fructu gentil.libris,obuium eſſe laudare virtutem,tantúmque curandum eſſe vt exerceatur, eámque eſſe veram miniméque culpandam Philoſophiam, aliam autem quancunque virtutis exornationem, eſſe perridiculam, & caſſam. *Propè omnes*, inquit, *qui aliquid de ſapientia, ſiue modicum ſiue multum dicunt, quiſque pro viribus virtutis laudem ſcriptis ſuis proſecutus eſt. Quibus ſanè obtemperandum, tentandúmque vt ipsâ vitâ, quæ commendant, exprimantur. Itaque qui opere confirmat eam Philoſophiam, quæ apud alios verbis tantùm commendatur, is ſanè ſapiens eſt. Qui autem verbo tenus ſunt philoſophati, nec vita ſermonē ſunt comitati, vmbris comparandi, & ſimile aliquid pictoribus præ ſe ferentes exiſtunt, qui hominis pulchritudinem in tabulis imitantes, talem effingunt, qualis ille verè reperitur. Quoniam magnificè quidem virtutem laudare, & in medium longos de hac ſermones facere, priuatim verò voluptatem temperantiæ præferre; & rem malè partam, iuſtitia potiorem habere, ſimilem ego dixerim hiſtrionibus, qui in ſcena fabulas agunt, & vt Reges ac Principes ſæpenumerò ingrediuntur, cùm nec Reges, nec Principes, & forſan omninò ne liberi quidem exiſtant.*

His ita præmiſſis, non eſt quòd in aperienda ordinis ratione multus ſim: Eſt enim per ſe perſpicua. Nimirum de aduentitio moraliter honeſtè operandi principio, differendum hoc loco ſequitur, primùm vniuerſè tum ſigillatim. Arcto autem hanc habituum conſiderationem ad habitus morales, quia de habitibus vniuerſè alio loco agendum eſt. Nimirum de humanis quidem in tractatione de animæ facultatibus,quibus hæc veluti ſubſidia & leuamina à natura prouiſa ſunt. Eò quippe ſpectare eam conſiderationem rectè vidit Suares d.1. Metaph.ſ.4. n.30. malè refragante Piccolomineo, qui ſine fundamento eam diſputationem Logico, Phyſico, Metaphyſico, ac Morali Philoſopho communem ſtatuit gradu 5. Moral.c.23. Vniuerſaliſſimè autem de habitibus diſputare, quatenus intelligentiis quoque conuenire poſſunt, & omninò à materiæ concretione abſtrahere, ſpectat ad primum Philoſophum. Itaque conſideratio habituum nulla differentia reſtringente arctatorum, non eſt præſentis inſtituti. Sed neque de habitibus intellectualibus, (ſi purè intellectuales ſint,) huius loci intereſt agere. Duntaxat ergo noſtrum eſt, de habitibus moralibus ſiue proximè & immediatè honeſtos mores eliciant, ſiue de eis eliciendis præſcribant, diſputare. Quanquam enim cùm de virtutibus agitur, non tam ſpectetur ratio habilitatis ſiue qualitatis facilitantis, quàm ratio honeſtatis, quæ per eam reſpicitur, quæ eſt propria & vltima virtutis ratio, vt infrà commodiore loco diſtinctiùs monebo: Tamen quia virtus non habet rationem principij effectiui actuum moralium, niſi ſpectetur in ratione habilitatis ſiue qualitatis operatiuæ, ad remouendam operationis difficultatem inſtitutæ, & inde ſpecificationem ac conſtitutionem ſuam deſumentis; non poteſt hoc loco virtutis conſideratio in ratione habitus prorſus omitti. Tametſi cùm nihil ſpeciatim monebimus, aut ex adiunctis aliter iudicandum eſſe non conſtabit, præſertímque cùm de virtutum conſtitutione & eſſentia agetur, ſermonem eſſe de ratione virtutis, non de habilitate facilitante intelligendum erit. Ad hunc modum, auſpice Numine, tractationem de Virtute ineamus. Eò porrò accuratiùs & lubentiùs in hanc diſputationem deſcendendum eſt, quòd Socrates in Apologia edicit, *Eſſe homini hoc maximum bonum, ſingulo quoque die de virtute habere ſermonem.*

CARMELITANI SCALZI DI S. MARIA DELLA SCALA

SECTIO I.

De internis cauſis virtutis moralis, eiuſdémque multiplicitate, & affectionibus vniuerſè.

TRACTABIMVS virtutis moralis cauſas omnes, dempta finali, quæ ex præludiis huius ſcientiæ & ſcopo vniuerſæ huius diſciplinæ perſpicua eſt. In cæteris cauſis initium ducemus ab internis, in primis verò ab eo, quod formalis cauſæ locum tenet, id eſt, à quidditate, ex cuius explicatione eruenda erit notitia multiplicitatis virtutum & affectionum, ex eo quidditatis veluti fonte dimanantium. Affectiones voco inæqualitatem, ſubordinationem & cõnexionem moralium virtutum. Inde ad ſubiectum moralium virtutum, quæ eſt altera interna earum cauſa, delabemur. Totam autem hanc vniuerſalẽ tractationem claudemus conſideratione cauſæ virtutem efficientis, eíque oppoſitæ deſtruentis; quòd huiuſmodi cauſæ extrinſecæ ſint, nec virtutem quaſi contingant adeò intimè.

CAPVT I.

Quidditas virtutis moralis.

4. SEmoueamus inſulſam quorundam Stoicorũ opinionem apud Senecam epiſt. 113. exiſtimantium virtutes eſſe animalia, & humanum pectus habere rationem ſtabuli. Hoc enim excutere, vt ibidem Seneca rectè monet, nihil aliud eſt, *quàm exercere ingenium inter irrita, & diſputationibus nihil profuturis otium terere.* Itaque prolixa Senecæ contra huiuſmodi figmentum diſputatione abſtineo, itémque eâ, quæ habetur apud Galenum opuſculo, ὅτι αἱ ποιότητες ἀσώματοι.

PROPOSITIO.

VIRTVS moralis eſt, *habitus, qui bonum facit habentem, & opus eius reddit bonum.* 2. Ethic. c. 6. Vel, eſt *habitus electiuus in mediocritate conſiſtens, eâ, quæ eſt ad nos, definitâ ratione, & vt prudens ipſe definierit.* Ibid. ſub finem.

PRõpono duas Ariſtotelicas definitiones virtutis moralis. Hæc enim non alia eſt virtus, quæ ab Ariſtotele adductis definitionibus exponitur, vt conſtat ex initio ſecũdi Ethicorum, vbi virtutes diuiduntur in intellectuales & morales. Vnde ad quinti vſque libri calcem agitur de virtutibus moralibus. In ſexto autem de intellectualibus. Itaque definitiones prædictæ, cùm ex 2. Eth. c. 6. depromptæ ſint, manifeſtè in virtutes ſolas morum cadunt. Súntque optimæ, quicquid Proclus initio epiſtolæ ad Arinenos aduersùs definitiones virtutis moralis ab Ethnicis traditas conclamet.

Habitus, genus virtutis.

5. Primò ergo in vtraque definitione, locum generis tenet *habitus*, conſentaneè ad Philoſophum 2. Eth. c. 5. vbi enumerat omnia, quæ animæ inſunt, reducuntúrque ab eo ad tria capita: nempe habitus, potentias naturales, ac paſſiones ſiue affectus: id eſt cupiditatem, iram, timorem, inuidiam, gaudium, odium, deſiderium, & denique omnia quæ voluptas vel dolor conſequitur. Neque enim præter hæc proferri aliquid poteſt ad rem faciens, quod animæ inſit; cùm cætera, extra qualitatem ſumma genera, vel prorſus extranea ſint ab ente ſpirituali, vel ab eo, de quo agitur ſint prorſus aliena.

His igitur eo loco enumeratis, Ariſtoteles, virtutes non eſſe affectus ſiue paſſiones in hunc modum conficit. *Affectus neque ipſæ virtutes neque ipſa vitia ſunt. Nã neque ex illis boni vel mali dicimur, ſed ex virtutibus aut vitiis; neque ex illis, ſed ex his laudari aut vituperari conſueuimus, &c. Præterea iraſcimur & timemus ſine electione: virtutes verò ſunt electiones quædã, aut non ſine electione exiſtunt. Ad hæc ex affectibus moueri dicimur; ex virtutibus verò & vitiis non moueri, ſed quodã modo diſponi.* Poſtremæ huius rationis, (nam cæteræ per ſe patent,) ſenſus eſt, perturbationibus hominem agitari & iactari velut mare tẽpeſtatibus: quod procul abeſt à virtutibus, quibus fluctuum mentis inducitur, & fluctus æſtúſque per paſſionum immoderantiam concitati, ſedantur. Vnde efficitur leuis illa diſpoſitio, quam in mente virtutibus exculta omnes ſuſpiciunt.

Iam verò virtutes non eſſe facultates naturales, iiſdem argumentis confirmat; additque etiam rationem, nempe quòd *facultate prædıti & potentes natura ſumus, boni aut mali, non item.* Non diffitetur Ariſtoteles, quin virtus in actu primo, ſi ſpectetur abſque ordine ad facilẽ operationem, tantúmque ſpectetur attingentia rationis obiectiuæ honeſtæ, explicari poſſit ac etiã debeat per facultatẽ liberã verſantẽ circa tale obiectũ. Nihil enim aliud proferri reuerà poteſt, cui ratio virtutis in actu primo, ſiue principij honeſti, concedatur. Idque potentiæ liberæ reuera competere, nemo non videt. Tantùm itaque negat Ariſtoteles, nudam potentiam & nullatenus expromptam, habere rationem virtutis, & hominẽ denominare honeſtum, vel moraliter bonum. Quod rationibus ab eo propoſitis, perſpicuè efficitur. Reſtat itaque concluſio, quam ex antedictis ſic eruit in capitis calce. *Si ergo virtutes neque affectus ſunt, neque facultates; habitus neceſſariò ſunt. Quid igitur ſit virtus genere, ita dictum eſt.* Eſt inquam virtus, habitus quidam. Nam ſi virtutem ſpectemus prout eſt principium non modo operãdi honeſtè, ſed etiã cum promptitudine & facilitate, rectè dicitur habitus. Id enim directè & formaliſſimè dicit virtus ita ſpectata. Si autem virtutem ſpectemus præcisè pro principio attingente honeſtatem obiectiuã & fundamentalem; ſic non malè ratio virtutis exprimitur per habitũ facilitatiuũ, qui per operationes inuritur; ac proinde operationẽ potentiæ, eiúſque expromptionẽ conſignificat. Eo autem ordine ad operationem circa honeſtũ fundamẽtale, virtutis poſteriore illo modo acceptæ, ratio continetur. Quòd tamen hæc

hæc poſterior virtutis notio difficultate vacet, ſolent Autores in priore hærere:& iuxta eam accipienda ferè erunt,quæ in ſequentibus de virtute diſputabimus,niſi ſicubi ſubiecta materia aliud ferat, aut in actu ſignato aliud exprimamus.Paſſim item Autores in ſingularum virtutum definitione, eodem ſenſu adhibent habitum pro genere:Non vt inficientur,eum qui ante exercitam potentiam & partum habitum facilitatiuum, verſatur circa materiam congruentem ex motiuo honeſto,operari ex virtute,& actum elicere certæ illius virtutis honeſtate fœtum,cuius motiuum vſurpauit:Sed quòd per habitum,ob eam quam attigi cauſam, circumloquantur actus honeſti principium natiuum,in eo ſtatu ſpectatum, in quo competere illi poteſt ratio virtutis, in poſteriore acceptione propoſita conſideratæ. Illam verò alteram priorem virtutis notionem, directiſſimè ac formaliſſimè exprimi voce *habitus*, per ſe liquet. Idem omninò de principio eliciendi actum ſcientificum eſt aſſerendum;vt ſatis ſignificat Capr.q.3.prolog. art.1.*in fine primæ concluſionis*, & Ferrar.1. contra gent. c. 56. Nec aliud voluiſſe videntur, quotquot dixerunt ſcientiam in actu primo,nihil eſſe præter ſpecies intelligibiles ordinatas. Quia enim ſpecies impreſſæ ſunt primum & ſimpliciter neceſſarium principium ad formandam ſcientiam actualem, idcircò nomine ſcientiæ in actu primo, ſolæ plerunque ſpecies deſignantur, vt ex D. Auguſtino aſtruit Scotus quodlib. 15. *litera I.* Salua tamen ſemper principij ad operandum facilitantis inuectione per actus repetitos, quæ malè omninò negaretur.

Duplex modus, ſtatuendi habitum genus virtutis.

6. Eſt igitur virtus habitus quidam, vt Philoſophus loco allegato ritè concluſit.Sed hoc Philoſophi dictum poteſt duobus modis accipi. Nempe primò, vt ſenſus ſit, virtutem eſſe formaliter & eſſentialiter habitum: quæ eſt receptiſſima ſententia, videtúrque eam tradere Ariſtoteles verbis allegatis,cùm dicat ex dictis colligi habitum eſſe genus virtutis.At ratio generica,ſi propriè accipiatur,dicitur formaliter de ſpecie,quam conſtituit,éſtque ei eſſentialis, per modum rationis communis pluribus.Eſt enim ratio indeterminata,& arctabilis per differentiam, eodem proportionis modo,quo materia eſt pars, eſſentialis cõpoſiti,ad quod pertinet.

Secundò aliter accipi poteſt dictum Philoſophi, ita nimirum vt ſenſus ſit, habitum in virtutis definitione fungi vice generis;eodem modo quo ſuperficies tenet locum generis in definitione loci, cùm dicitur, locum eſſe ſuperficiem corporis ambientis.Neque enim locus eſt formaliter ſuperficies, cùm ex duobus ad rationem loci compingendam concurrentibus,hoc eſt ex ſuperficie & connotatione locati extrinſeci; vnum, hoc eſt ſuperficies,ſubiaceat alteri tanquam accidenti: ac proinde materialiter tantùm & ſubiectiuè ſe habeat: ſed quia locum neceſſe eſt fundamentaliter & materialiter eſſe ſuperficiem,& ratio ſuperficiei prout ſubſtrata habitudini ad rem ſuperficie concluſam, eſt aliquid contrahibile per habitudinem illam;propterea ſuperficies adhibetur in definitione loci tanquam genus. Poteſt quoque adduci exemplum ſimilitudinis, quæ non ſe habet ad fundamentum, cui aduenit, V. G. ad albedinem,tanquam ſpecies ad genus ſuum,ſed ſe habet tantùm vt forma ſubiecto ſuperueniens,eique accidentaria. Quia tamen ex coniunctione illius formæ, & ſubiecti in obliquo importati, reſultat nouum ens categoricum, duo illa complectẽs,quorum vnum reſtringitur & determinatur per alterum; propterea illud quod ſe habet vt determinabile, computatur loco generis in compoſitione prædictæ relationis, etiamſi reuera non ſit niſi ſubiectum eius,quod munere differentiæ fungitur,nec ſe habeat ad relationem formaliter,ſed tantùm materialiter, ſubſternatúrque rationi reſtringenti, & quaſi differentiali,veluti ſubiectum accidenti,à quo diuelli poteſt manens intrinſecè idem, prorsúſque in ſe immutatum: quod procul abeſt a ratione generis cum differentia ſua comparati. Variant igitur ſententiæ, an habitus in definitione virtutis teneat locum generis priore,an poſteriore modo.

Prior, quo habitus ſubiectum duntaxat virtutis ſtatuitur, quibus rationibus aſtruatur.

7. Et Scotus quidem in 1.d.17.q.2.*litera Q.* Aureolus quodlib.11.art.2.& Angeſtus cap.14. moral.text.1. corol. 1. eligunt poſteriorem ſenſum, qui ex actibus commodè exponitur & confirmatur.Nam bonitas moralis actionis conſiſtit in conuenientia eius cum ratione recta;ita vt ad conciliandam actioni bonitatem moralem, non ſufficiat eam fieri circa tale obiectum, ſed exigatur vt fiat dictante prudentia.Ex quo inferunt Doctores prædicti, actum qui nunc eſt virtutis, quia dictatur à prudentia,poſſe poſtea eſſe non bonum, ſi deſit illud dictamen.Cùm igitur bonitas actus conſiſtat in conuenientia cum prudentia, manifeſte ſequitur nullum dari per ſe proprium principium effectiuum actionis bonæ,vt bona eſt: quia ille reſpectus vel quaſi reſpectus,non habet per ſe principium actiuum,ſed conſequitur extrema illa ſemel poſita;quod etiam de relatione alibi oſtenditur. Itaque ſufficit dari principium aliquod efficiens actionem,vt actio eſt. Poſito enim altero extremo,nempe dictamine prudentiali, conſequitur relatio illa,vel quaſi relatio conuenientiæ,quæ dicitur bonitas moralis actualis.

Hæc igitur,quæ de bonitate actuali ſatis recepta ſunt, ita ad rem præſentem accommodant Autores prædicti, vt ſicut actus,ſecundùm rationem actus, non eſt genus operis honeſti vt ſic,ſed ſubiectum;formalis verò ratio actus vt honeſti,eſt cõuenientia cum recta ratione ſubiecto illi ſeparabiliter adueniens: ita pari modo virtus moralis ſupra habitum addat habitualẽ conuenientiam cum ratione recta,ſeu prudentia:ipſe autem habitus inclinet duntaxat ad phyſicam ſubſtantiam actionis, nec niſi conſequenter ad relationem conuenientiæ,nempe ſi adſit ratio recta dictans. Quod eſt apertè negare virtutem eſſe formaliter habitum,aut habitum eſſe genus ad virtutem,tanquam ad ſpeciem ſibi eſſentialiter ſubiectam. Siquidem vis inclinatiua ad actum, importata per habitum virtuti internum,poteſt eadem & immutata, pro prudentiæ dirigentis interuentu aut defectu, inclinare ad actum honeſtum,& habere rationem virtutis,vel inclinare ad actum malum aut indifferentem, & deſtitui ratione virtutis: quod dici de eo habitu immutato non poſſet,ſi rationem generis ad virtutem haberet. Quis enim rationem animalis diuellat à rationali,ſaluo & immutato eodem nihilominus animali, quod hominem cum rationali compingebat? Itaque argumentando ab actu ad habitum,legitimè inferri videtur, habitum ſubiectiuè duntaxat & materialiter ſe habere ad illud, quod eſt formaliter virtus.Ex quo ſequitur habitum non eſſe propriè genus ad virtutem;ſicut actus non eſt genus propriè dictum reſpectu actus honeſti. Porrò proportio inter actum & habitum,quoad rem præſentem, perſpicua eſt,nec videtur poſſe afferri diſparitas, quæ ad rem faciat, & aliter de vno quàm de alio ſtatuendum eſſe perſuadeat.

Variæ eiuſdem placiti confirmationes.

8. Accedunt validæ pro Scoti placito confirmationes,quarum prima ex eo ducitur, quòd habitus inclinet ad actus iis ſimiles, à quibus genitus eſt, vt Ariſtoteles 2.Ethic.c.1.& 2.& alibi ſæpè affirmat, omnéſque conſen

conſentiunt. Atqui illi ipſi actus, qui primùm (hoc eſt cùm habitum impreſſerunt) boni erant, poſtmodum interueniente prohibitione, poſſunt mali eſſe: quo poſito, habitus qui inclinabit ad actus iis ſimiles per quos genitus fuit, inclinabit ad actum malum, ac proinde non erit vltrà virtus, ſed vitium. Vnde apertè habetur rationem habitus non ſe habere ad virtutem formaliter, ſed tantùm materialiter & ſubiectiuè, vt expoſitum eſt in actu.

Neque reuera vim huius confirmationis declinant, qui reſpondent, in eo euentu intercedere variationem aliquam ex parte intellectus, nunc proponentis vt malum, quod priùs proponebat vt honeſtum. Vel qui cum Gabriele in 3 d.23.q.1 *litera P.* reſpondent variari circunſtantias, quæ induunt rationem obiecti, & idcircò inuehunt quoque varietatem ſubſtantiæ actus. Non declinant, inquam, vim argumenti, qui ita reſpondent. Nam circunſtantias poſſe planè manere immutatas, certum eſt, & ita nunc ſupponimus. Variatio autem ex parte intellectus, vt plenius dicam, cùm de moralitate actuali, non inducit varietatem numericam in actus voluntatis, quibus intellectus prælucet: Quamuis autem varietatem numericam induceret; tamen non induceit ſpecificam, cùm non ſe habeat vt motiuum & formale, ſed tantùm habeat rationem conditionis. Ac proinde actus voluntatis, ad quem habitus intercedente ea notitiæ variatione inclinabit, erit nihilominùs ſpecificè ſimilis actibus, per quos habitus primùm impreſſus fuit. Itaque cùm hi ipſi actus nunc ſint mali, & habitus nunc ad eos inclinans ſit vitium; priùs autem vel hi ipſi, vel alij his ſpecificè ſimiles, boni fuerint, & habitus ad eos inclinans rationem virtutis habuerit, neceſſe eſt fateri, rationem habitus eiuſdem & immutati, ſubiacere nunc virtuti, nunc vitio; ideóque habitum non eſſe propriè genus ad virtutem.

Confirmatur ſecundò, quia ſi ſtatuamus aliquem, dum elicit opus bonum, ignorare culpabiliter prohibitionem pergendi in huiuſmodi opere, non videtur dubitandum, quin is eadem qua priùs facilitate operaturus ſit, vt experientia teſtatur, male contrarium affirmante Vaſque 1. 2. d.84.n.11. Operabitur ergo ex habitu: & tamen illud ipſum opus, quod priuſquam ignorantia culpabilis interueniret, bonum erat, eâ poſitâ vitioſum efficitur, nec habitus ad illud inclinans, rationem virtutis vltrà ſortitur, ſed vitij. Par argumentum confici poteſt ex eo quòd idem opus interueniente actuali inconſideratione intellectus, vel neceſſitatione voluntatis, poteſt de bono fieri non bonum, habitu perinde ſemper influente. Neque enim influxus habituum, arctandus eſt ad actus morales; cùm ex motibus primò primis ac neceſſariis, in quos erumpunt qui habitu præditi ſunt, agnoſcamus intenſionem habitus. Ergo idem habitus poteſt modò inclinare ad bonum, modò ad malum, vel ad non bonum. Ergo non eſt virtus eſſentialiter, ſed tantùm materialiter ac ſubiectiuè.

Confirmatur tertiò, quia habitus inuritur per entitatem phyſicam actus: Atqui ea phyſica entitas poteſt eſſe eiuſdem ſpeciei in actibus moraliter differentibus ſpecie. Nam comeſtio temperata, & intemperata, quæ moraliter ſpecie differunt, poſſunt conuenire ſpecie in genere naturæ. Ergo progignent eundem ſpecie habitum, & æquè inclinantem ad vtrunque actum.

Confirmatur quartò, quia eadem planè facilitas ſentitur in actu prauo & in actu bono, vt ſi quis diu aſſueuerit hilaritati, cùm tempus id fert, atque adeò cùm hilaritas vitio vacat, éſtque laudabilis, idipſum facilè præſtabit congruo illo tempore iam dilapſo, & è cõtra.

Vana poſtremæ confirmationis declinatio.

9 Huic rationi dupliciter occurri poteſt, nempe primò cum Caietano 1. 2. q.55.art.1. & Val.1.2.d.5.q.1.p.1. dicendo id fieri propter nonnullam ſimilitudinem vtrorunque actuum verſantium circa eandem materiam. Sicut ex 2. Ethic c.8. propter nonnullam ſimilitudinem actuum prodigalitatis & liberalitatis, facilius eſt, vt prodigus fiat liberalis, quàm vt auarus idem aſſequatur. Nempe prodigalitas exſciderat quoſdam habitus cum liberalitate pugnaturos, V.G. parcitatem. Abiectis verò contrariis, facilè inſeritur liberalitas, & maior iam ab initio facilitas percipitur. Idem ergo videtur reſponderi primò poſſe in re noſtra.

Secundò videtur reſponderi poſſe, eundem illum facilitatis ſenſum reuocari poſſe in habitus appetitui ſenſitiuo inſertos, qui iidem planè manent, ſiue actus voluntatis ſit moraliter bonus, ſiue malus, dummodò ſit eadem phyſica entitas actus. Senſus enim appetitui prælucens, non aſſurgit ad honeſtum. Atque ita ſiue actus ſit honeſtus, ſiue turpis moraliter, appetitus aſſueſcit eodem modo. Paſſiones quoque per priores actus repreſſæ fuerunt, & inducta corporea aliqua diſpoſitio, affinis aut conſentanea actibus bonis, vel ad eos magis commoda: Quæ omnia, ſin minùs elicitiuè, at ſaltem diſpoſitiuè, facilitatem conferunt ad operationem phyſicè ſimilem, abſque influxu habitus voluntati inexiſtentis, cui ſoli nomen & ratio virtutis aut vitij aſſignari meritò poteſt.

Hic eſt duplex modus, quo dicebam eneruari poſſe confirmationem propoſitam. Neuter tamen eſt reuera validus. Non enim prior, quia idem planè actus, qui cùm priùs bonus eſſet, poſtmodum eſt malus, poteſt eum eadem pronitate & facilitate exerceri in vtroque ſtatu: proindéque non ſentitur eadem facilitas, tantùm ob ſimilitudinem actuum à diuerſis habitibus dimanantium; ſed quia ſicut eſt idem actus; ita & habitus æquè in vtroque ſtatu influens, ac proinde æquè ſubſtratus vtrique moralitati habituali. Poſterior item reſpondendi modus non eſt idoneus: quandoquidem eadem facilitas in ipſa voluntate ſuperiore ſentitur; non autem duntaxat in appetitu.

Poſterior modus ſtatuendi habitum genus virtutis, nempe tanquam eſſentialiter ſuperiorem, quomodo ſtabiliatur.

10. Hæc ſunt, quibus Scoti placitum ſuprà propoſitum aſtruitur, quod probabile admodum eſſe, non diffitentur plerique eorum, quibus magis probatur contraria ſententia, quam S. Thomas tradidit 1.2. q.55. artic. 1. & amplectuntur Caietanus ac reliqui Thomiſtæ ibid. Val.1.2.d.5.q.1.p.1. Salas 1.2.tract.11. d.1.n.35. Vaſq.1.2.d.84. c.2. Conimbr. in Ethic. d.7. q.1. art.2. paſſim item reliqui eam ſupponere videntur, eum Ariſtotele loco allegato; cuius verba in plano ſenſu accepta, omninò ferre videntur, vt ſtatuamus habitum ſe habere ad virtutem, non materialiter tantùm, ſed etiam eſſentialiter ac formaliter, ad modum propriè dicti generis. Quæ ſententia poteſt in hunc modum ſtabiliri cum Durando in 3. d.33. q.3. n.4. Actus procreant habitum ſibi ſimilem, id eſt, inclinantem ad actus ſaltem quoad ſpeciem ſimiles illis à quibus genitus eſt. Atqui actus honeſtus, cùm dicitur bonus, eſt determinatè bonus. Ergo ſi in tali ſtatu inurat habitum, inuret habitum eſſentialiter bonum, & inclinantem determinatè ac neceſſariò ad actus bonos, ac proinde qui rationem virtutis eſſentialiter ſortiatur.

Sanè niſi id concedamus, fatendum erit, rationem formalem obiectiuam alicuius virtutis, V.G. temperantiæ, non eſſe attingibilem habitu aliquo ei eſſentialiter addicto; Quod negare, abſurdum videtur; cùm conſtet potentiam determinatam & indifferentem reſpectu alicuius obiecti, poſſe ad illud determinari interuentu habitus frequentatione actuum inuſti.

At

Atqui voluntas ſuapte natura eſt indeterminata reſpectu formalis obiecti virtutis temperantiæ. Ergo poteſt ad illud determinari per inclinationem habitualem ei ſoli addictam; ac proinde quæ ſit eſſentialiter virtus. Hoc aliqui inde confirmant, quòd habitus ſcientiæ, (& idem eſt de aliis virtutibus intellectualibus,) inclinet eſſentialiter ad bonum intellectus, hoc eſt ad verum, ideóque non ſit habitus ſubiectiuè tantùm, ſed etiam eſſentialiter & formaliter, eique ſubſit tanquam ſpecies vero generi. Quidni ergo habitus quoque virtutum moralium, eodem modo ſe habeant ad bonum appetitus rationalis, hoc eſt ad honeſtum, eique inſeparabiliter & eſſentialiter aſtringantur?

Conciliatio ſententiarum circa genus virtutis propoſitarum.

11. In hac difficultate ita procedendum cenſeo, vt neque negemus habitum ſub aliqua ſaltem conſideratione, eſſe genus virtutis propriè dictum; quod poſterior ſententia præſertim intendit, & Ariſtoteles planè viſus eſt velle loco allegato: neque etiam dicamus, habitum phyſicè & quoad intrinſecam ſuam entitatem conſideratum, eſſe genus propriè dictum virtutis moralis; quod Scotus & alij ſuprà adducti inficiantur. Itaque concedo communiori ſententiæ, habitum eſſe genus propriè dictum reſpectu virtutis moralis, ſumendo habitum, non præcisè in genere naturæ, ſed in genere moris. Id eſt, admitto habitum prout moralem, eſſe verum genus virtutis & vitij: quamuis habitus prout præcisè eſt entitas phyſicè inclinatiua ad actum, ſe habeat ad virtutem & vitium, duntaxat ad modum ſubiecti & materialiter.

Quòd enim habitus prout moralis, ſit verum genus reſpectu virtutis & vitij, perſpicuè patet ex dictis de moralitate actuali, quæ in bonitatem & malitiam actualem ſecatur, tanquam in veras ſpecies oppoſitas ſub illo ſuo vero genere. Quòd autem habitus, prout eſt quædam phyſica entitas, ſit materiale duntaxat, & quaſi ſubiectum ac fundamentum reſpectu formæ conſtituentis virtutem moralem, probatur omnibus argumentis, quæ ſuperiùs pro Scoti placito propoſita ſunt. Sicut ergo actus bonus & malus ſe habent ad actum moralem tanquam ſpecies oppoſitæ; ad actum verò in communi & nudè ſumptum, ſe habent vt accidentia ad ſubiectum; ita de habitu bono & malo, ad habitum in communi & nudè ſumptum collato, dicendum eſt. Nam ratio habitus moralis, vt ſic & abſtractè ſumpti, non minùs eſt eſſentialiter ſuperior habitu bono & malo, quàm ratio actus moralis reſpectu actus boni & mali. Vtraque autem illa ratio ſuperior, & communis eſſentialiter, ac proinde generica, ita ſe habet ad habitum & actum phyſicè ſpectatum, vt non adueniat ei per modum differentiæ eſſentialis conſtituentis ſpeciem, ſed per modum accidentis variabilis, propter dependentiam à libertate, in qua totum genus moris radicatur, ideóque debet eidem cum fundamento ſuo, vertibilitati, ſpecificam cum eo compoſitionem excludenti, ſubiacere.

Ad rationes pro vtraque.

12. Argumentis pro Scoto propoſitis non eſt quòd ſatisfaciamus. Probant enim efficaciter poſteriorem partem aſſerti noſtri, nec priorem labefactant. Quæ verò pro communiore ſententia adduximus, quatenus Scoti placitum impetunt, nullo negotio diſiiciuntur. Fatendum enim eſt actum honeſtum, cùm honeſtate informatur, eſſe determinatè bonum; hoc eſt, non eſſe ſimul malum vel indifferentem: id enim in adiecto implicat. Negandum tamen eſt, huiuſmodi actum, ex eo quòd ad ſenſum prædictum determinatè bonus ſit, eſſe ingeneratiuum habitus eſſentialiter boni, & determinatè ac neceſſariò inclinantis ad actus bonos, ſimiles moraliter iis à quibus procreatus eſt, quos ſupponimus bonos fuiſſe. Sicut enim hi ipſi actus non inurunt habitum per ſuam entitatem, quatenus honeſtam aut turpem moraliter, ſed præcisè per entitatem ſuam phyſicam, eò quòd moralitas actuum pendeat à libertate, ideóque ſit aliquid connotatiuum & variabile, nec adeò intrinſecum actibus, quin ſalua eorum ſubſtantia, poſſit accedere aut decedere: Ita habitus per huiuſmodi actus immiſſus, conditionem ſuarum huiuſmodi cauſarum redolens, non ſubſtat moralitati niſi ſeparabiliter; ac proinde non ſe habet ad eam tanquam genus ad differentiam conſtitutiuam; ſed tanquam ſubiectum, aut fundamentum, ad formam accidentariam, ab hoc numero ſubiecto ſeparabilem.

Quod verò addebatur, hinc ſequi, nullum dari habitum eſſentialiter addictum formali obiecto temperantiæ, alteriúſve cuiuſuis virtutis, perperam cenſebatur abſurdum. Nam licèt voluntas, quia eſt ad huiuſmodi obiectum indeterminata, determinari ad id poſſit interuentu alicuius habitus: nihil tamen eſt neceſſe, eum habitum ita addici alteri ſpeciei moralitatis, vt idemmet ſubiacere nequeat alteri, vel etiam neutri. Satis itaque eſt, quòd hæc phyſica ſubſtantia habitus, pro coniunctione cum regulis prudentiæ præſcribentibus obiectum mediocre, in quod ille inclinat, denominetur & ſit virtus; etiamſi ſemotis huiuſmodi regulis rationem & appellationem virtutis moralis abiiciat.

Poſtremum eiuſdem communioris ſententiæ argumentum, inane eſt. Neganda ſiquidem eſt paritas inter virtutes intellectuales, V.G. ſcientiam, & morales. Eſt enim inter vtraſque latum diſcrimen, æquè ac inter earum actus. Morales enim quia habent pro fundamento libertatem, & pendent à præſcripto prudentiæ, ſubſunt illi variabilitati, quam in eis hactenus aſtruximus. At virtutes intellectuales, & earum actus, nullo modo pendent à libertate, vt notum eſt. Quare malè conferuntur quoad rem præſentem.

Virtutis moralis differentia, & definitio, dupliciter expreſſa ab Ariſtotele.

13. Secundò ſic expoſita ratione generica virtutis moralis, expendenda eſt eius differentia, quæ apud Ariſtotelem dupliciter exprimitur; Vnde etiam duplex apud eum virtutis moralis definitio concinnatur, addito vtrobique ad eam differentiam genere, de quo hactenus. Ideóque eadem opera & duplicem illam differentiæ virtutem moralem conſtituentis expreſſionem, & concinnatas inde definitiones explicabimus.

Prior definitio habetur 2. Ethic. c. 6. in hæc verba. *Dicendum eſt omnem virtutem, & ipſum id cuius eſt virtus, benè affectum reddere, & opus eius benè efficere. Exempli gratia, oculi virtus, & oculum ipſum, & opus ipſius, bonum facit: quippe cùm oculi virtute fiat, vt benè inſpiciamus. Simili modo equi virtus, & equum ipſum probum efficit, & ad curſum, geſtandúmque ſeſſorem, ac ſuſtinendos hoſtes, idoneum. Quod ſi in omnibus ita ſe habet res, virtus quoque hominis, nihil aliud erit, quàm habitus, ex quo & bonus homo ipſe efficietur, & benè opus ſuum reddet.* Affinis huic virtutis moralis definitioni eſt alia quæ circumfertur ex D. Auguſtino 2. de lib. arbit. c. 18. & 1. retract. c. 9. his verbis. *Virtus eſt bona qualitas mentis, qua rectè viuitur, qua nemo malè vtitur, quam Deus in nobis ſine nobis operatur.*

Poſterior virtutis moralis definitio habetur 2. Ethic. c. 6. *ſub medium*; vbi Philoſophus ita concludit anteriorem diſputationem de medio, in quo virtus moralis ſemper collimat. *Virtus igitur eſt habitus electiuus* in-

in mediocritate, quantum ad nos, conſiſtens; quæ quidem mediocritas ratione præfinita ſit, atque ita vt prudens præfinierit. Mediocritas autem duorum vitiorum, alterius per exceſſum, alterius per defectum: atque eo etiam quod vitia, alia deficiunt ab eo quod fieri debet, alia exuperant, & in affectibus & in actionibus. Virtus verò medium & inuenit, & eligit. Quapropter ſubſtantiâ quidem & ratione, quæ quid ſit res exponit, mediocritas: quantum ad optimum autem ſpectat, & quòd benè ſe habet, extremitas virtus eſt. Dicamus circa vtranque hanc definitionem aliqua.

Prior definitio, ſeu habitus quo benè afficimur & agimus.

14. Priorem aſſignat Philoſophus conſtituto iam genere virtutis moralis, hoc eſt habitu. Vt enim huic generi adiungat differentiam virtutis moralis conſtitutiuam, habeatúrque conſummata virtutis moralis definitio, in quod capite illo 6. incumbit, præmittit in eiuſdem capitis fronte, *omnem virtutem, & idipſum cuius eſt virtus, benè affectum reddere, & opus eius benè efficere.* Quæ Philoſophi verba non cadunt in ſolam virtutem moralem, ſed complectuntur quamlibet planè virtutem, qualis eſt equi ad currendum, & oculi ad videndum, in quibus etiam exempla adhibet. Tunc autem eiuſmodi virtutes, dicuntur benè opus ſuum efficere, cùm potentiæ, quibus inſunt, eliciunt operationem conuenienter ad finem proprium potentiæ, vt rectè notauit Gabriel, hunc Philoſophi locum expendens in 3.d.23. q. 2. *litera Q.* Cùm ergo res ita ſe habeat in virtute quomodolibet dicta, & cuicunque rei attributa; concludit Philoſophus virtutem quoque hominis non aliud eſſe poſſe, quàm habitum, ex quo & homo ipſe redditur bonus, & opus hominis bonum efficitur; id eſt, conuenienter ad voluntatis finem elicitur, volendo conuenienter bonum.

Eódem reducitur quod habetur ex 1.cœli,t.116.vbi præſcribitur virtutem, ſiue vt alij Interpretes vertunt, potentiam cuiuſcunque rei, attendendam eſſe penes vltimum, hoc eſt maximum effectum, qui ab ea prodire queat. Ita vt V.G. virtus eius qui ferendis centum libris par ſit, non determinetur penes quinquaginta duntaxat libras, (quamuis has quoque ferre poſſit;) ſed penes centum. Hic eſt ſenſus illorum Philoſophi verborum. *Si aliquid poteſt mouere per ſtadia centum aut leuare pondus, ſemper ad plurimum dicimus. Vt talenta leuare centum, aut per ſtadia ambulare centum: quamuis & partes quæ infrà ſunt poſſit, ſi & exceſſum. Neceſſe eſt igitur id quod ſecundum exceſſum tot poteſt, quæ infrà ſunt poſſe. Vt ſi talenta centum leuare, & duo; & ſi per ſtadia centum, & per duo poſſe ambulare. Potentia autem ipſius exceſſus eſt.* Itaque quia exceſſus, ſiue vltimum ac ſummum ad quod virtus & potentia rei ſe extendit, eſt bonum opus; idcircò ad virtutem rei ſpectat, reddere opus eius bonum; ad quod ſupponi debet, vt ipſa res in ſe bona ſit; perfecta enim operatio prodire non poteſt niſi ab agente perfecto. Quòd ſi hæc valent in quibuſvis rebus, vt in equo & oculo, neceſſe ſimiliter eſt valere in virtute hominis, ac proinde virtus moralis, quæ eſt propriè virtus humana, erit habitus quo homo in ſeipſo bonus efficitur, & actiones humano modo bonas, id eſt, moraliter honeſtas profundit.

Locus Philoſophi in ſpeciem aduerſans, exponitur.

15. Ex his ergo ſenſus definitionis propoſitæ perſpicuus eſt. Eam porrò videri poſſet repudiare Philoſophus 1.Polit. c.vlt. cùm ait *eos ſe decipere, qui virtutem definiunt benè ſe habere animum, & rectè agere.* Quæ definitio illa ipſa eſt, quam hîc tractamus, & ab ipſo Ariſtotele approbatur 2. Eth. c.6. & tamen eo loco Politicorum damnari videtur. Imò,vt ibi obſeruat Lambinus, poſtponitur ridiculæ reſponſioni à Gorgia apud Platonem in Menone datæ. Rogatus enim Gorgias, quid virtus eſſet, enumerauit plures virtutes, vt Temperantiam, Fortitudinem, Iuſtitiam, vi ac natura ipſius virtutis, de qua quærebatur, preſſa ſilentio. Ideóque ludibrio ac riſui omnium patuit. Ait tamen Ariſtoteles, interprete Lambino, hanc ipſam contemptam & repudiatam virtutis definitionem à Gorgia traditam, multò magis vtilem & accommodatam eſſe, quàm illam aliam vniuerſalem à nobis prolatam.

Verùm Ariſtoteles eo loco nihil minùs quàm de texenda virtutis definitione cogitabat; ſed, vt Giſanius ibi rectè vidit,cùm Ariſtoteles vellet oſtendere, philoſophanti de virtute non eſſe hærendum in vniuerſali definitione virtutis, ſed deſcendendum eſſe ad huius & illius ſubiecti virtutem in particulari,ait, rectè Gorgiam,ſiue Menonem Platonicum ex Gorgiæ doctrina, virtutes viri,mulieris, ſerui, liberi, ſigillatim expoſuiſſe;idque longè vtilius eſſe in re morali,quàm ſi vniuerſales ſermones adhibeantur,in quibus ſiſtatur,iuxta illud ſecundi Ethic. c. 7. *Non oportet ſolùm vniuerſaliter hæc dicere, ſed particularibus etiam accommodare: quæ enim de actionibus ſiunt diſputationes, ſi vniuerſaliter tractantur, communiores: ſi particulariter,veriores ſunt. Circa particularia enim actiones verſantur, quibus conſentanea eſſe debent quæ dicuntur.*

Definitio tradita, in prudentiam non cadit.

16. Fortius in ſpeciem eſt, quod contra eandem definitionem opponi poſſe videtur: Nempe prudentiam, quæ eſt virtus moralis,imò auriga cæterarum,non reddere bonum eum,qui prudentia inſtructus eſt. Quàm multi enim filij ſeculi ac tenebrarum, prudentiores ſunt filiis lucis?& quàm multi cadunt & labuntur in teterrima ſcelera, oculos mentis apertos per prudentiam habentes?

Reſponderi poteſt cum Conimbric. d.8. Ethic.q.1. art.1.quoniam de iis,quæ agenda ſunt, iudicare nemo rectè poteſt, niſi voluntate ritè affectus ſit, propterea prudentiam quoque requirere bonam voluntatis affectionem,atque adeò non intellectus tantùm,ſed etiam voluntatis rectitudinem importare, facereque ſimpliciter bonum, eum cui obtingit: quamuis Moralis Philoſophia, quia eam voluntatis rectitudinem non exigit,neque habentem efficiat ſimpliciter bonum,neque perfectam virtutis moralis rationem obtineat. Verùm quomodo Moralis Philoſophia ad prudentiam ſe habeat, & an ſit inter vtranque diſtinctio, tractatum abundè eſt in præludiis ad hanc diſciplinam. Nunc addo, quòd prudentia præſuppoſitiuè bonam voluntatis affectionem inuehat,non ſufficere, vt dici poſſit reddere habentem, ſimpliciter bonum Neque enim ſupponere hominem bonum, eſt reuera illum bonũ efficere.

Quare vel dicendum eſt,prudentiam,itémque Moralem Philoſophiam (quæ non eſt diuerſus habitus à prudentia) efficere bonum habentem . quantum eſt ex ſe;id eſt ſi auſcultentur: quò trahi poſſet Philoſophus omnem prudentem, bonum neceſſariò eſſe affirmans 6.Eth. c.12. Vel certè fatendum Ariſtotelem propoſitam definitionem non accommodare, niſi virtutibus purè moralibus, quibus prudentia non eſt annumeranda, vt patebit infrà ſuo loco Et hæc ſecunda reſponſio eſt omninò menti Ariſtotelis accommodata, & ſimpliciter tenenda.

***

Neque

Neque in virtutes morales infuſas, Philoſopho incompertas.

Rectè igitur habet prior definitio virtutis moralis, hactenus expoſita, ceciditque in eam illa alia virtutis definitio, quam vt breuem & veram commendat S.Auguſt.15.Ciuit.c.22.*Virtus,eſt ordo amoris*. Aut vt lib.1.de mor. Eccleſ.à c.15. latè tradit, *amor Dei*. Nam eo ipſo quòd res quælibet ordinatè amatur,quod fit,cùm eius amor virtualiter ſaltem, tendit in Deum;voluntas, benè affecta redditur,& opus ſuum bonũ efficit,quæ eſt propoſita ab Ariſtotele definitio.Quam non eſt quòd quis reprehẽdat, quia ex mente Philoſophi,dũtaxat cadit in virtutes morales naturales;præter quas dãtur aliæ,& quidẽ nobiliores. Si enim reuelationis diuinæ cynoſura dirigamur,tranſcendamúſque naturæ ordinem,veriſſimè dicemus non eſſe virtuti morali peculiare ac proprium,reddere habentẽ,bonum, & opus eius bonũ efficere. Multò enim ſublimiùs ac perfectiùs id præſtant virtutes infuſæ, quæ moralibus longè ſunt ſublimiores,& omninò diuerſæ rationis ab eis: quippe in eadem materialia obiecta tendentes ſub altiore ratione formali, & cum ſubordinatione ad longè ſublimiorem regulam.Permultùm ſiquidem differt,operari circa aliquam materiam, quia actus circa eam eſt conformis naturæ ſenſitiuæ, vel rationali per merum naturale lumen directæ; & operari,quia actus circa eam materiam, eſt conformis naturæ, vt euectæ ad diuinitatis participationem per gratiam, & vt directæ per lumen ſupernaturale prudentiæ infuſæ, dictantis de medioeritate in tali materia, ob tale vel tale motiuum, excedens naturæ fines. Vt proinde iure paſſim explodantur Ocham.in 4.q.3.art.3.ad 4.dub. *litera* S.& Dur.in 3.d.33.q.6.n.7. qui virtutes morales infuſas,eiuſdem eum acquiſitis ſpeciei,eſſe cenſuerunt. In has igitur virtutes morales à naturalibus diſtinctas, non cadit ex Philoſophi mente,definitio virtutis ex eo hactenus expenſa.

Sed non eſt quòd Philoſophum hac in parte criminemur, qui duntaxat de moralibus virtutibus purè naturalibus philoſophabatur; nec bonitatem hominis niſi naturæ ordine clauſam, perſpectã habebat.Ideóque intra fines naturales, quibus arctabatur Philoſophi diſputatio,(& nos etiã nunc coërceemur,)optimè definita eſt virtus moralis,per hoc, quòd eſt, bonum reddere habentem, & opus eius bonũ facere. Ita enim accipienda eſſe verba textus Ariſtotelici, quæ in quibuſdam verſionibus paulò aliter leguntur,notauit iam pridem Gulielmus Pariſienſis lib.de virtutibus,c.1. Porrò eandem definitionem facilè poſſe ad morales virtutes infuſas aptari,nemo non videt.Sed nobis nunc ſufficit,eam approbare,ſi ad virtutem moralem reſtringatur; in quem ſenſum ab Ariſtotele proponitur, éſtque perſpicuè idonea.

Eſt virtutis propriè acceptæ.

17. Nec placet quod Durandus in 3.d.26.q.1. num.7.iuncta d.23.q.6.n.6. ait hanc definitionem non eſſe virtutis niſi largè dictæ, ſeu comprehendentis habitum quencunque laudabilem, inclinantem potentiam ad actum bonum. Propriè autem acceptam virtutem aliter definiri debere, nempe *habitum ponentem potentiam in vltimo perfectionis debitæ ſuo actui*. Quod probat Durandus, quia virtus propriè dicta, eſt *vltimum de potentia*. Nempe alludit Durandus ad ſuprà adductum Philoſophi locum ex 1. Cœli, tex.116. & ad illud ſeptimi Phyſicorum,t.17. *Virtus eſt diſpoſitio perfecti ad optimum.* Vnde conſequenter infert Durandus, fidem non eſſe virtutem propriè dictam;quia ob caliginem, qua ſuffunditur, non perficit intellectum perfectiſſimè. Spem quoque, quia ſupponit in ſubiecto carentiam rei ſperatæ, negat eſſe virtutem niſi largè acceptam.

Hæc inquam definitionis propoſitæ improbatio, non eſt idonea. Neque enim ad virtutem propriè dictam, neceſſe eſt, vt actus eius ſit optimus omnium actuum eius potentiæ, ad quam virtus pertinet. Sic enim ſola charitas haberet rationem virtutis voluntatis. Non item eſt neceſſe, vt actus virtutis ſit optimus omnium actuum eiuſdem generis: ſic enim nulla daretur virtus niſi heroïca. Quæ omnia abſurda ſunt, & præter Ariſtotelis mẽtem,ac ſenſum omnium.Sufficit itaque vt actus virtutis ſit in ſua eſſentia & ſpecie, perfectus, vt habetur ex D.Thoma 2.2.q.17.art.1.ad 3. cenſebitúrque optimus actus qui à virtute prodit, quatenus per virtutem promptè & abſque difficultate elicitur. Ad hunc enim operationis eliciendæ modum reſpexit Philoſophus, cùm virtutem definiuit *diſpoſitionem perfecti*, hoc eſt potentiæ, quæ ex ſe aliquid perfectum eſt, *ad optimum*, id eſt,ad actũ promptè & expeditè elicitum,vt videtur etiam admittere Durandus in 3. d. 23. q.1. art. 4. ſi tamen verum eſt, Ariſtotelem eo loco Phyſicorum, de virtute, in ſenſu, in quo de ea nunc agimus, locutum eſſe, & non potiùs ſumendo virtutem pro robore & pulchritudine corporea. Quomodo verò actus bonus dici poſſit vltimum reſpectu virtutis, poſito quòd velimus ad virtutem moralem accommodare quod de virtute naturali vniuersè dicitur 1.Cœli,liquet ex notatis paulò antè.

Aptatur ad eam,virtutis definitio ab Auguſtino aſſignata: Et quomodo virtus,abuſui obnoxia non ſit.

Huic priori virtutis moralis definitioni, affinem dicebam eſſe aliam, quæ ex Auguſtino circumfertur, in hunc modum: *Virtus eſt bona qualitas mentis, qua rectè viuitur, & qua nemo malè vtitur, quam Deus in nobis ſine nobis operatur.* Non quòd velim hanc definitionem quàm latè patet, & nullatenus reſtrictam, eſſe definitionem virtutis moralis naturalis: Id enim falſum eſt,vt benè notauit Argentina in 4. d.14.q.vnica, a.1.& Gulielmus Vorrilongus in 2. d.27. art.1. patétque ex eo quòd virtutes morales naturales non infundantur diuinitùs, ſed actuum frequentatione comparentur. Tantùm itaque affirmo hanc definitionem, quæ virtutum diuinitùs per ſe infuſarum Philoſophis ignotarum propria eſt, accommodari poſſe virtutibus moralibus naturalibus,& ad priorem hactenus expoſitam reuocari, reſecando poſtrema verba; priora autem accipiendo de vita bona intra ordinem naturæ: Ita vt per virtutem, vt Gulielmus Par. lib. de virtutibus cap.12.(tametſi alio ſenſu,) hanc definitionem interpretatur, dicamur rectè viuere, quia inter extrema incedimus.

Porrò quod in ea definitione ex Auguſtino additur, & à Caſſiano etiam traditur Coll. 20. c.12. necnõ à S.Chryſoſt.ſerm.7.de verb.Iſaiæ,cùm explicat,quæ ſint per ſe bona,quæ nunquam euadunt mala; nimirum neminẽ virtute abuti,ab Ariſtotele quoque admittitur 1. Rhet.& 2. mag. Mor.c.8. aliàs 7. vbi abſurdum eſſe affirmat quenquam virtute abuti.Ad idem Philoſophum in 5.Eth. cap.1. allegat Maior in 1.d.17.quæſt.8. addens eam doctrinam veterem eſſe; ſi ſenſus ſit, neminem virtute abuti eliciuè, ſeu effectiuè, eò quòd virtus

tus

tus nomen ac decus virtutis retinens, nunquam coëfficiat actum vitioſum. Et ſanè ſi quis principio operatiuo ad malum abutatur, tale principium, nomen virtutis eo ipſo amittet. Optimè item id confirmat ratio quam adhibet D. Auguſtinus lib. 2. de lib. arbit. cap. 19. verbis illis. *Ideo virtute nemo malè vtitur, quia opus virtutis, eſt bonus vſus iſtorum, quibus etiam non bene vti poſſumus. Nemo autem benè vtendo, malè vtitur.* Tametſi nomen virtutis impropriè ac duntaxat ſimilitudinariè vſurpando, videlicet pro habitu inclinante ad bona efficienda, quamuis non benè fiant, & ex norma virtutis perfectæ, interdum contingat aliquem videri virtute abuti, V. G. opere miſericordiæ ad inanis gloriæ aucupium: vel actu temperantiæ ad ſordidam parcitatem. Sed cùm ij non ſint actus temperantiæ aut miſericordiæ niſi ſpecie tenus, non eſt quòd exiſtimemus, in huiuſmodi modo operandi aliquem vera virtute miſericordiæ aut temperantiæ abuti. Neminem quoque poſſe virtute abuti dixerunt Stoici apud Sextum Empyricum lib. 10. aduersùs Mathem. c. *quid ſit bonum.*

Difficultatem tamen poteſt facere locus ex 1. Polit. cap. 2. Vbi Ariſtoteles hæc verba habet. *Vt homo perfectionem nactus, animantium eſt optimus; ſic cùm à lege iuſtitiáque diſceſſit, omnium peſſimus habetur: importuniſſima eſt enim armata iniuſtitia. At homo prudentia & virtute armatus eſt à natura, quibus maximè poteſt in res contrarias vti. Itaque impiè nefarius, atque immaniſſimus, abſque virtute ſit, & in venerem & gulam turpiſſimus.* En Ariſtoteles diſertè admittit, maximè poſſe hominem, prudentia ac virtute in res contrarias vti. Quinetiam 1. Ethic. c. 3. ait pleriſque fortitudinem qua abutebantur creaſſe perniciem.

18. Verùm Ariſtoteles priore loco non agit de virtute morali, eique prælucente prudentia: Nec vult hominem poſſe iis habitibus vti in malum. Nam ſi ita eſſet, quomodò adderet, hominem abſque virtute fieri immaniſſimum & inquinatiſſimum? Neque verò Ariſtotelis intererat eo loco de virtutibus moralibus eáſque regente prudentia agere. Scopus ſiquidem Philoſophi eo loco erat, tradere quantum bonum ex ciuili ſocietate redundet, ſi modò homo à vero tramite non deſciſcat. Nam qui effrænes feruntur quocunque impotens ſui animus tulerit, ab iis fatetur Ariſtoteles nihil non mali expectandum; eò quòd homo rationis vſu, & induſtria naturali polleat, quibus ad pleraque, in cæterorum damnum præſtanda, abuti poteſt. Itaque vt rectè ibi viderunt Sepúlueda atque Giphanius, & latè etiam proſequitur Scaymus in notis, quas paraphraſi in libros Politicorum ſubiunxit l. 1. c. 6. Ariſtoteles eo loco, nomine *prudentiæ*, non intelligit virtutem illam intellectus, qua virtutes morales diriguntur, ſed ſolertiam in rebus agendis, qua ſcopus homini propoſitus expeditè attingatur. Similitérque nomine *virtutis*, non intelligit virtutem moralem, ſed poteſtatem operandi, vel naturalem induſtriam. Hac quippe prudentia & virtute armatos pleroſque, in aliorum perniciem & ſocietatis humanæ euerſionem multa machinari & exequi, nemo non experitur. At verâ prudentiâ, & veris moralibus virtutibus, quandiu nomen illud retinent, nemo abutitur, tanquam principiis vſus, & operationis; etiamſi tanquam obiectis interdū quis eis abutatur, vt qui de virtute aliqua ſua tument. Quæ eſt diſtinctio in hanc rem adhibita à S. Thoma 1. 2. q. 55. art. 1. & ab Ochamo in 1. d. 1. quæſt. 1. *litera T.* imò & ab Ariſtotele, vt dicam infra, agens de intenſione virtutis.

Poſteriore autem loco propoſito, Ariſtoteles, vt Euſtratius rectè interpretatur, fortitudinem, non pro tertia virtute cardinali vſurpauit; ſed pro corporis robore, quo poſſe aliquē abuti extra dubium eſt: Præterquam quòd Ariſtoteles eo loco, non ait poſſe quempiam fortitudine abuti, ſed quod longè differt, affirmat fortitudinē poſſe alicui nocere: quod valere poteſt non vno modo, etiamſi Ariſtotelē de vera fortitudinis virtute egiſſe dicamus. Per accidens nanque, veram virtutem poſſe ſubiecto ſuo eſſe multipliciter damnoſam, infrà mōſtrabo n. 49. Quare locus ille Philoſophi, in hoc negotio, omnino extra rem ac inutiliter profertur.

Altera Ariſtotelica virtutis moralis definitio, ſeu habitus mediocris.

19. Poſteriorem virtutis moralis definitionem adhibuit Philoſophus, vt priorem iam expoſitam confirmaret. Cùm enim dixiſſet virtutem eſſe habitum, quo & homo ipſe bonus & opus eius bonum efficitur, ſubdit, *Quomodo autem id fiat, & anteà diximus, & nunc etiam manifeſtum eſſe poterit, ſi qualiſnā ſit natura ipſius virtutis contemplemur.* Statímque ſe accingit ad iacienda poſterioris definitionis nunc exponendæ ſemina. Et primùm quidem ſupponit, & in continuis, & in quolibet alio diuiſibili, tria quædam accipi poſſe; ſcilicet æquale, plus, & minus, quæ tria ita ſe habeant, vt æquale ſit medium inter plus, quod pertinet ad ſuperabundantiam, & minus, quod pertinet ad defectum.

Porrò vt alia media taceam, quæ apud Plutarchum libro de virtute morali, num. 5. legi poſſunt, & latè apud Burlæum recenſentur 2. Ethic. cap. 6. duplex medium diſtingui poteſt in hoc negotio. Nempe vnum, quod Ariſtoteles vocat medium rei: quia quamuis ratio de eo iudicet, tamen æqualiter diſtat ab vtroque extremorum, eſtque vnum, & idem in omnibus. Paſſim vocatur medium arithmeticum, quia elucet in numeris ſecundùm æquidiſtantiam à duobus extremis. Sic numerus ſenarius eſt medius inter denarium, qui tenet ſe ex parte multitudinis, & binarium, qui tenet ſe ex parte paucitatis. Æqualiter enim binarius à ſenario, & ſenarius à denario exceditur: nempe vtrobique exceſſus eſt quaternarij. Habentur plura de hoc medio 5. Ethic. cap. 3. quæ infrà, explicando ius commutatiuum, attingenda erunt.

Alterum medium, quod & medium rationis, & medium quoad nos, vel geometricum appellatur, non dicitur medium rationis, quòd ſit ens rationis; ſed quòd per rationem ſtatuatur, nec æqualiter ſecundùm proportionem aliquam diſtet ab extremis, nec ſit apud omnes idem, in quo longè diſcrepat à medio rei, quod eſt vnum & idem in omnibus. At medium rationis, non conſtituitur penes æquidiſtantiam ab extremis, ſed penes conditionem perſonæ, circa quam verſatur operatio. Quam etiam ob cauſam 5. Politic. cap. 1. appellatur medium *ſecundùm dignitatem*: quia ſcilicet is qui præmium non omnibus æqualiter, ſed ratione meritorum vniuſcuiuſque diſtributurus eſt, in huiuſmodi medium intendere ſolet, ac debet. Quòd verò hoc medium non ſtatuatur per æqui diſtantiam ab extremis, ex eo liquet, quòd non ſi alicui decem libras comedere multum eſt, & duas parum, confeſtim ſequitur, medium reſpectu eius eſſe ſenas libras. Ea ſiquidem menſura, quæ attingit medium arithmeticum, modica erit reſpectu Milonis,

reſpectu

reſpectu autem alterius; ſuperabundabit & excedet. Simile eſt exemplum calcei: non enim ſi calceus viginti digitorum longitudinis,eſt ſuperabundans; alius autem qui ad quatuor duntaxar digitorum longitudinem protendatur, menſuram pedis non æquat, inferre licebit calceum duodecim digitorum ſe habere medio modo. Nam comparatus ad pedem vnius alicuiùs puſionis excedet, deficiet autem in comparatione ad alterum.

20. Iacto hoc fundamento, Philoſophus, vt ei virtutis definitionem ſuperſtruat, præmittit; in ſcientiis operatiuis, hoc eſt in artibus, artiúmque operibus, tunc demum cenſeri ad operis abſolutionem deuentum eſſe, cùm nihil ei adimi vel addi poteſt, atque adeò cùm ad mediocritatem deuentum eſt, quod longa inductione illuſtrat Alexander 4. quæſt.c. 27. & Theages Pythagor. lib. de virtute apud Stobæum ſerm. 1. & Theophraſtus apud eundem in Eclogis Ethicis,c.4.in expoſitione dogmatum Lycæi, §. *virtutes eſſe mediocritates.* Et benè etiam Iouianus Pontanus lib. 1. de Fortitudine c. 4. retundens quoſdam,vt ait, *minutos Philoſophos*, aut potiùs *nullo modo Philoſophos*, qui per ea tempora,quibus ipſe ſcribebat, hoc Ariſtotelicum placitum conuellere cœperant.

Hinc concludit Philoſophus, ſi ars medium intendit, & in executione tenet, multò magis virtutem moralem, quæ arte præſtantior eſt, (denominat enim virum bonum, quod arti non competit,) ſtudioſam fore mediocritatis in actionibus ad quas inclinat. Et ſanè liquet eam verſari circa obiectum, quod & exceſſus & defectus, atque adeò etiam mediocritatis capax eſt, vt conſtat ex paſſionibus & actionibus, quibus vniuerſa virtutum materia continetur. Nam nimium lætari V. G. quod ad exceſſum pertinet,vitio non caret. E' contra verò perpetuò mentem triſtitiæ ac mœroris nubibus obductam habere, nec ſenſum vllum lætitiæ capere, cùm res fert, quod pertinet ad defectum & inſenſibilitatem, reprehenſione etiam non vacat. At lætari vbi & quando & quomodò recta ratio præſcribit, quod eſt tenere mediocritatem in affectu lætitiæ, laudabile eſt. Idem de ſimilibus affectibus, & de actionibus, eſto iudicium.

Reſtringo me ad ſimiles affectus & actiones: quia vt Ariſtoteles ſub finem citati capitis ſexti rectè admonet; *Non omnis actio, omniſque affectus, mediocritatem admittit. Nonnulli enim ſunt affectus, qui ſtatim vel ipſo nomine cum prauitate implicantur,vt maleuolentia & inuidia: & item actiones, vt adulterium, furtum, homicidium. Omnia enim hæc & huiuſcemodi, ita appellantur, quia non exceſſus ipſorum aut defectus, ſed ipſa mala ſunt; vt nullo modo poſſit quiſpiam in ipſis rectè agere, ſed peccare ſemper neceſſe ſit. Neque benè aut non benè ſe gerat, dum quatenus & quando, & quomodò oportet, adulterium committit: ſed dum abſolutè vnumquodque horum facit, continuò peccat.* Commendat valdè hunc locum,veluti in hac materia capitalem, Alexander 4. natural.c.27.

Subiicit autem Ariſtoteles acutam huius veritatis confirmationem inde petitam, quòd ſi in his actibus ex ſe & natura ſua malis, daretur medium, oporteret extremi extremum dare. Sunt enim extrema,vt ex eo patet quòd ſint vitia.Ergo ſi daretur in eis medium,cùm medium non dicatur niſi comparatione extremorum, fatendum eſſet dari extremum extremi,& exuperationem exuperationis,vel defectum defectus, quod conſtat abſurdum eſſe. Non igitur in omnibus affectibus & actionibus, quærenda eſt ea mediocritas,quæ eſt virtutum materia;ſed in quibuſdam duntaxat:hoc eſt,in illis affectibus & actibus, qui poſſunt morali honeſtati conueſtiri; ac proinde in quibus exceſſui ac defectui locus eſt.

21. Tandem confirmat Philoſophus virtutem moralem verſari circa medium,quia virtus circa illud occupatur, quod certum ac finitum eſt, iuxta doctrinam Pythagoræ,finitum bonorum,infinitum autem malorum ordinem ſtatuentis,vt huius Operis libro 1.c.6.traditur,& 1.Metap. c. 5. Porrò ſoli medio competere, vt finitum ſit ac certum, ex eo liquet, quòd vno tantùm modo rectè facere contingit, malè autem quamplurimis. Additúrque 2. Eth.c.9. *Idcircò probum eſſe,difficultatis plenum eſſe, cùm in vnaquaque re medium inuenire ſit difficile. Vt circuli medium deprehendere, non cuiuſlibet, ſed ſcientis ſolummodo eſt: ſic quoque & iraſci, & dare pecuniam, & ſumptus facere cuiuſlibet eſt,& facile. At cui & quantùm,& quando, & cuius cauſa, & quomodò oporteat eadem hæc facere,non cuiuſlibet,neque facile eſt:ſiquidem rectè facere & rarum eſt,& laudabile, quemadmodũ etiam honeſtum.*

Idem ex Hecatone habet Seneca 2. de benef. c. 18. Nimirum, quod item eodem lib. 2. Eth. c.6. præmiſſum fuerat, ſicut facile eſt recedere à contactu ſigni vel centri, quia infinitis modis ab eo recedere licet, ſed illud contingere, quia medium eſt, & vno tantùm modo contingitur, non eſt facilè: ita peccare, eſt facile, quia eſt recedere à medio: benè autem facere, eſt difficile: quia fit tantùm vno modo,nempe attingendo medium. Quod magis in particulari longa inductione in ſingulis medietatibus, ſiue virtutibus declaratur 2. Eth. toto c.7.& l.2.ad Eudemum, c.5.

Virtus, quomodò habitus electiuus.

His ita expoſitis definitionem virtutis moralis in hunc modum colligit Ariſtoteles c. illo 6. *Virtus igitur eſt habitus electiuus in mediocritate quantum ad nos conſiſtens, vt prudẽs præfinierit.* Genus virtutis moralis,id eſt *habitus*,vlteriorem explicationẽ non poſtulat. Dicitur autem habitus *electiuus*,latiùs ſumpta *electionis* voce, quàm prout ad media reſtringitur. Non enim virtus eſt duntaxat habitus inclinans ad actum circa media reſpicientia finem: ſed virtutis nomine deſignatur etiã habitus inclinans ad actum circa finem contractum in materia, in qua mediocritas ſecundùm rectam rationem eligenda eſt.

Itaque *electionis* nomen,quicquid ſit de receptiore vocis vſu, ad affectum quoque finis extenditur, vt fit cùm quis dicitur ex electione peccare:& apud Scotum cùm ait, electionem poſſe eſſe impoſſibilium. Nec enim intelligit poſſe voluntatem ferri ad vſurpationem mediorum,quæ intellectus proponit vt impoſſibilia, in quod paſſim conclamatur tanquam in Scoti placitum,cùm tamen ſit apertè abſonum. Nec à Scoto vſpiam aſſeratur: ſed intelligit voluntatem poſſe inefficaciter amare impoſſibilia. In eadem igitur ſignificationis vniuerſalitate vſurpatur hîc electio. Imò non ſemel obſeruare licet, apud Philoſophum nomen electionis pro affectu honeſti vſurpari. Nam 3. Polit.c.6.ait bruta non eſſe capacia vitæ ſecundùm electionem, id eſt vitæ honeſtæ,de qua ibi agitur. Et lib. 3. ad Eudemum c. vlt.ait amicitiam non eſſe virtutem, eò quod careat electione: quod intelligitur de amicitia vniuersè accepta. Siquidem 7. ad Eudemum c. 3. dicitur amicitiam bonorum eſſe mutuam ipſorum inter ſe electionem, & additur ſolos homines ſentire electionem, cùm bruta ſentiant delectabilitatẽ & vtilitatem (nempe ſaltem materialiter.) Sumpſit ergo electionem pro affectu honeſti. Quod ſonant itẽ verba illa ex lib. 2. eiuſdem Operis c. 11. in fine. *Vt finis rectus præfigatur, electionis munus eſt, cuius cauſa eſt virtus.*

Virtus

Virtus emortua, nomine virtutis indigna.

22. Obiter porrò ex hac voce collige, cuiuſmodi habitus ſit virtus. Sunt enim habitus quidam quaſi emortui, & duntaxat conferentes rei eſſe aliquod, vt circa primam qualitatis ſpeciem exponitur. Sunt item alij ſuapte natura actuoſi. Hos inter numeranda eſt virtus moralis, quæ propterea habitus electiuus, atque ad ea etiam operatiuus appellatur. Tametſi enim virtutis vnum munus eſt, animam quaſi amicire, vt latè tradit S. Chryſoſt. hom. 25. in Acta, *in morali*: & quidem amicire exornando, vt propterea Gregorius Nyſſenus lib. de opif. hom. c. 4. hanc, animæ veluti Reginæ purpuram eſſe, ac regium cultum dicat; Móxque c. 4. (conſentiente Gulielmo Pariſ. lib. de virt. c. 5. 7. & 8.) addat, hos eſſe viuos colores, quibus in anima pulchritudo diuina exprimitur: Tamen non eſt exiſtimandum, hunc amictum, hóſve colores, in nuda ſubiecti exornatione ſiſtere: ſed vt nomen ſuum ac decus retineant, neceſſe eſt progrediantur ad opus. Neque enim virtutes habere nos conuenit quaſi in marſupio reconditas, aut quaſi gladium nunquam vagina eximendum, ſed vt eas in vſum educamus.

Itaque & noſtri & externi morum Magiſtri, frequenter & grauiter inculcant, virtutem niſi in actum exeat; gradu, & dignitate virtutis excidere. Sanè S. Auguſtinus Iulianum Pelagianum caſtigat, quod virtutem, ſterilem eſſe poſſe effutiuiſſet; vt videre eſt lib. contra eum 4. cap. item 4. virtutem item otioſam, lyræ quam nemo vnquam tangat ſimilem eſſe, aut naui, quæ ad profectionem adornata in portu ſemper conſiſtat, ſcitè dixit Poëta Ethniciſmi tenaciſſimus, exornans quartum Honorij conſulatum. Præterea Philo lib. de congreſſu, ad illud, *Nachor quoque frater Abraham*, ita in hanc rem philoſophatur: *Quod quieſcit & ceſſat immotum, imperfectum bonum eſt; nam mala quieſcere expedit, bona verò moueri. Quid enim prodeſt ceſſare bonum tibicinem, aut citharistam, aut in vniuerſum quencunque artificem ſuam artem non exercere? Nam ſine actione ſola contemplatio, ſcientibus ad nihil eſt vtilis. Nec enim pancratiaſta pugilve aut luctator ex arena protruſus, vllum fructum è ſtudio ſuo referet; neque abſolutus curſor, ſi corripiatur à podagra, aut alioqui laboret morbo infeſto pedibus.* Seneca optimè lib. de vita beata, c. 32. *Quomodo res appetere ſine vllo virtutum amore, & ſine cultu ingenij, ac nudas edere operas, minimè probabile eſt: (miſceri enim inter ſe iſta & conferri debent;) ſic imperfectum ac languidum bonum eſt, in otium ſine actu proiecta virtus, nunquam id quod didicit oſtendens. Quis negat illum debere profectus ſuos in opere tentare, nec tantùm quid faciendum ſit cogitare, ſed etiam aliquando manum exercere, & ea quæ meditata ſunt, ad verum perducere?* S. Auguſtinus ſerm. 217. de temp. hoc eſſe ait quod in muliere forti laudatur, apprehendere fuſum, non colum. S. denique Ambroſius lib. de Iſaac, c. 7. virtutis propriam eſſe fœcunditatem, vitij è contra ſterilitatem, indéque ſummam virtutis pulchritudinem ac ſpeciem; vitij autem deformitatem exiſtere ſcitè demonſtrat in hunc modum. *Specioſa fœcunditas eſt bonorum operum. Contraria enim ſpecioſitati ſterilitas: quoniam qui priuatur ſpecie vel decore, in eo eſt malum: quod autem malum, hoc ſterile & infœcundum. Cuius rei quod euidentius iudicium, quàm natura eſt? Terra enim quæ bona eſt, fertilis atque fœcunda: quæ autem mala, ea ieiuna atque ſterilis: quæ verò fertilis, hæc decora. Quid enim pleno agro pulchrius, cùm ſeges fluctuat, cùm poma irrutilant, vel cùm vuarum ſerta dependent, aut baccis onuſta olea curueſcit, vel viridanti gramine montium vertices, & vallium humilia veſtiuntur?* Confirmat hoc nonnullis Scripturis: Tum concludit. *Liquet igitur, decorum id eſſe quod fœcundum, indecorum quod infœcundum. Similis eſt cauſa animæ ſoli: quia ea decora anima, quæ fœcunda ſit meritis, fœcunda conſiliis: Ea indecora, quæ ſterilis infirmitate.*

Medium virtutis moralis, eſt quoad nos.

23. Iam verò mediocritatem, ſeu medium, quod hic habitus electiuus conſectatur, eſſe medium, quoad nos, atque adeò Geometricum, non Arithmeticum; (niſi ſi interdum ambo media coincidant, vt in Iuſtitia commutatiua, quod notauit Angeſtus c. 11. Mor. t. 2.) expreſsè aſſeritur in definitione propoſita; vt proinde diſpliceat Vaſques 1. 2. d. 86. n. 28. affirmans, illud *quoad nos* in definitione virtutis moralis, deſignare conuenientiam, qua virtus nobis bona eſt, atque conueniens: Id verò à mente Philoſophi eſt prorſus alienum, vt docent hæc eius verba, quibus diſcriminat medium rei, à medio quoad nos, & vtriuſque notionem proponit. *In omni re continua, ac diuiſibili, aliud plus, aliud minus, aliud æquale accipere poſſumus: Atque hæc vel quantùm ad ipſam rem attinet, vel quantùm ad nos. Æquale autem inter exceſſum & defectum medium quoddam eſt. Ac rei quidem medium id dico, quod ab vtroque extremo æquè diſtat, éſtque vnum & idem omnibus. Quantùm verò ad nos, quod neque modum excedit, neque deficit; idque non vnum & idem apud omnes eſt: verbi cauſa, ſi decem plura ſunt, & duo pauca: ſex media accipiunt quantùm ad rem: quippe quæ ex æquo & ſuperent, & ſuperentur, id quod ſecundùm arithmeticam rationem medium eſt. Quantùm ad nos verò non ita accipiendum eſt. Non enim ſi alicui decem minas comedere multum eſt, duas parum, ſex ei Alipta comedendas præcipiet. Nam id fortaſſe quoque ei, qui ſumpturus ſit, erit vel nimium vel parum. Miloni quidem parum; nimium autem ei qui exercitationem incipiat. Idem in curſu & lucta conſiderandum eſt. Ita igitur vnuſquiſque ſcientiæ alicuius particeps, exceſſum & defectum fugiens medium quærit atque eligit, ac medium quidem non rei, ſed quod quantùm ad nos medium eſt.* Vides perſpicuam Philoſophi mentem, quámque apertè vſurpet illud *quoad nos*, in ſenſu, quem propoſui. Eſt igitur virtus mediocritas, ſiue medium, non qualecunque, ſed Geometricum, ſiue quoad nos.

Eſt medium ſimul, & extremum.

24. Quòd autem poſſet quis cauillari, virtutem iuxta Pythagoræos eſſe potiùs extremitatem ſiue ſummitatem; ἀκρότητα, quàm mediocritatem, ſiue arithmeticam, ſiue geometricam; tacitè hanc obiectionem præcludit Philoſophus affirmans virtutem, ſi ſtatuatur in altero ordine, vitiorum ordini oppoſito, eſſe quidem ſummitatem & extremitatem, cùm ſit ſummum quoddam & præcellens bonū: ratione tamen materiæ cùm remotæ tum proximæ, hoc eſt actionum vel affectuum, & rerum iis obiectarum, eſſe mediocritatem. Nimirum, vt declarat ibid. S. Thom. lect. 7. ſecundùm rationem bonitatis & malitiæ, ambo vitia ſunt in vno extremo, nempe in malo, quod attēditur ſecundùm receſſum à ratione. Virtus autem eſt in altero extremo, quod ſpectatur penes conformitatē cum regula rationis.

Nec aliud ſanè voluerunt Pythagoræi, vt docent illa Theagis Pythagorici l. de virt. *In vniuerſum virtus eſt congruentia quædam irrationalium partium animæ, ad eā quæ ratione prædita eſt. Ea fit; ſi voluptatis & doloris finem ſuſcipiat eū qui eſt decorus. Nihil enim aliud vera virtus, quàm habitus ipſius decori. Ipſum autē decorum eſt,*

quod

quod conuenit fieri. Indecorum autem, quod non decet fieri. Indecori autem duæ ſunt ſpecies; hæc exuperatio, illa verò defectus. Ac exuperatio quidem eſt, quod plus eſt quàm conueniat: defectus verò quod minus quàm conueniat. Ipſum autem decorum, cùm id ſit quod eſſe decet, & extremum vtique fuerit, & medium. Extremum quidem, eò quòd nec ablatione nec additione egeat; medium verò, quod ſit inter exceſſum & defectum.

Huc recidit diſtinctio Durandi in 3.d.33.q.3.n.4. ſtatuentis cùm medium dicatur per comparationem ad aliqua extrema, poſſe nos de medio dupliciter loqui, ſecundùm quod extrema poſſunt in moribus dupliciter accipi: Nempe primò ſecundum oppoſitionem boni & mali. Secundò penes oppoſitionem excedentis & deficientis. Et iuxta priorem quidem oppoſitionem, notat Durandus, nullam virtutem conſiſtere in medio, ſed tenere extremum, cùm non mediet inter bonum & malum, ſed determinatè bona ſit, imò apex bonorum. Iuxta poſteriorem autem oppoſitionem, ait, virtutem quancunque moralem conſiſtere in medio; quandoquidem actio vel menſuram ſuam, hoc eſt, rectam rationem adæquat, & ſic eſt bona, & virtutem parit: vel eſt ei regulæ inadæquata per exceſſum aut defectum, & eo pacto ſicut à medio exorbitat, ita vitioſa & vitij parens efficitur.

Quod denique in definitione propoſita dicitur, hanc mediocritatem debere à prudente definiri, grauem difficultatem continet; an Prudentia declaret duntaxat, an verò etiam contineat & efficiat huiuſmodi medium. Sed id commodiùs infrà excutiam, cùm de Prudentia.

Virtutis in medio collocatio, Philoſophorum & Patrum ſuffragiis munita.

25. Approbant hanc Ariſtotelis doctrinam de medio, atque adeò definitionem virtutis propoſitam & externi & noſtri, quorum aliquos iuuat proferre, vt conſtet eam doctrinam & definitionem, malè à quibuſdam poſteà referendis fuiſſe in Ariſtotele reprehenſam. Inter Ethnicos Plato, vt eſt apud Apuleium lib. de Philoſophia, virtutes & ſummitates vocabat & medietates. Summitates quidem, quòd vitiorum ordini è regione oppoſitæ, longè emineant, vt paulò antè dicebamus cum Ariſtotele. Medietates autem quòd in meditullio quodam vitiorum ſint ſitæ. Notum illud Cleobuli, vnius ex 7. Sapientibus, *Modus optimus*: quod dictum Auſonius Carmine quo 7. Sapientum dicta Latinè expreſſit, in Cleobulo, oſtendit recidere in illud, *Ne quid nimis*, & veræ honeſtatis characteriſmum continere. Annuit Theages Pythagoræus lib. de virtutibus, ex quo plagulas exhibet Stobæus ſerm. 1. Ibi præter cætera in hanc rem inſignia, diſertè tradit, virtutem nihil aliud eſſe quàm habitum eius quod decorum eſt. Decorum autem eſſe ait, quod neque excedit neque deficit, ſed eſt in medio ſitum. Ex Seneca breuiter 2. de benef. c. 16. *Cùm ſit vtrinque virtutis modus, æquè peccat quod excedit, quàm quod deficit.* Idipſum voluit lib. de vita beata, c. 13. cùm dixit. *Voluptas nocet nimia. In virtute non eſt verendum, ne quid nimium ſit, quia ipſa eſt modus.* Quòd ſi à modo deflectat & alterutri extremo addicatur, deſinit eſſe virtus, & vitij rationem ac nomen accipit.

Inter Patres, tradit eandem de medio doctrinam S. Hieronymus in Epitaphio Paulæ *ſub finem*, verbis illis. *Difficile eſt modum tenere in omnibus. Et verè iuxta Philoſophorum ſententiam, μεσότης ἡ ἀρετὴ, κακία ὑπερβολὴ τίθεται. id eſt, modus virtus eſt, vitium nimietas reputatur, quod nos vna & breui ſententiola exprimere poſſumus, Ne quid nimis.* Et perpulchrè epiſtol. 8. quæ eſt ad Demetriadem. *Philoſophorum quoque*, inquit, *ſententia eſt, μεσότητας ἀρετὰς, ὑπερβολὰς κακίας εἶναι, quod Latinus ita poteſt ſermo reſonare, moderatas eſſe virtutes; excedentes modum atque menſuram inter vitia deputari. Vnde & vnus de ſeptem Sapientibus μηδὲν ἄγαν, id eſt, Ne quid, ait, nimis. Quod tam celebre factum eſt, vt comico quoque verſu expreſſum ſit.*

Nyſſenus item egregiè homil. 6. in Eccleſiaſten, tractans illud: *Omnia tempus habent*, id eſt, vt ipſe interpretatur, menſuram ac mediocritatem. *Quis neſcit*, inquit, *virtutem eſſe menſuram, quam metitur medium eorum, quæ iuxta eam conſiderantur? Non enim poteſt eſſe virtus, cui vel deeſt, vel cui excedit conueniens menſura. Vt in magni & excelſi animi virtute, cuius quod deficit quidem eſt timiditas; quod exuperat autem eſt audacia. Quamobrem externæ ſapientiæ nonnulli, à noſtris fortè ſuffurati, diſtinguentes ſenſum, qui in hoc textu ſignificatur; alius quidem vt nihil deeſſet, conſuluit in apophthegmate: alius verò nimium prohibuit. Nam hic quidem eſſe menſuram optimam pronunciauit: alter verò vt ne quid eſſet nimis, lege ſanxit. Per vtrunque autem oſtenditur quòd non aſſequi menſuram, quæ ex virtute quæritur, eſt ex iis quæ ſunt reprobata, & conuenientem exuperare modum, & reiiciendum.*

Aliter idem dixit S. Cyprianus Carm. ad Senatorem Apoſtatam, his præter cætera.

Omne quod eſt nimium, contrà cadit: vnum operantur
Et calor & frigus; ſic hoc, ſic illud adurit;
Sic tenebræ viſum, ſic Sol contrarius aufert,
Et pariter lædunt gelidum feruénſque lauacrum.
Eſca alitur corpus, corpus corrumpitur eſca.
Vimque ſuam minuit ſi quid protenditur vltrà.

Et prolatis aliis nonnullis exemplis, quibus exceſſum, & quicquid à medio exorbitat, nociuum & vitandum confirmet, concludit:

Me Dea ſic docuit, moderamen amabile, *dixit.*

26. Sed & Caſſianus coll. 2. c. 16. valdè commendat veterem ſententiam eódem recidentem, qua ferebatur ἀκρότητες ἰσότητες, id eſt, nimietates ex alterutra parte ſe tenentes, eſſe æqualiter improbandas, & vitioſas. Quanquam paulò aliter, vetus illud de extremitatibus æqualibus expreſſit Iſidorus Peluſiota l. 3. epiſtol. 131. multa in hanc rem conſtipans, quæ paucis eius verbis appendo. *Vt corporeæ pulchritudinis norma, membrorum apta proportio eſt; ita etiam extrema ſpiritualis pulchritudinis linea, in virtutum mediocritate conſiſtit. Nam ſi extremitates, vt quidam ſapientes viri pronunciarunt, in vitium degenerant; (cupiens enim quiſpiam probus rei familiaris diſpenſator eſſe, in tenacitatem & auaritiam labitur: cupiens liberalis eſſe, in prodigalitatem cadit: vnde etiam virtutes mediocritates eſſe definierunt; Inter ſuperſtitionem enim & impietatem medium locum pietas obtinet.) Haud abs rè ſapiens quoque monuit, Noli eſſe iuſtus multùm.* Et eod. l. epiſt. 320. tractans illã ipſam ſententiam, *Noli eſſe iuſtus multùm*, præmiſſa vna eius expoſitione, quæ fert ſummum ius eſſe ſummam iniuriam, ideóque bonum eſſe aliquid de iure ſuo remittere, ſubdit alteram interpretationem, huc facientem, in qua etiam conquieſcit. *Medium virtutis iter tene: ſiquidem ipſius exceſſus & defectus à recta via abducentes, in peccata deſinunt. Quòd autem huc ſpectet ſapientiſſimum hoc præceptum, ex eo quod deinceps ſequitur, conſtabit. Nec ſuperuacaneè ſapiens ſis, vt ne obſtupeſcas. Quod quidem, vt opinor, quidam ex celeberrimis illis ſeptem ſapientibus furatus, aut certè ſententiâ collapſus; (furtum enim eſt alienorum verborum ſubreptio; collapſio autem, fortuita rerum ſimilitudo;) illud pronunciauit*, Modus optimus. *Alius autem hoc traducens*, Ne quid nimis, *dixit. Porrò nõ in virtutibus duntaxat, ſed etiam in pietate, hoc valere perſpicias. Pietas enim impietatem & ſuperſtitionem interiecta, vtranque abdicat.*

27. Aſtipulatur S. Bern. 5. de conſid. c. 8. vbi laudato illo Philoſophi effato, *Ne quid nimis*, ſubdit hoc

meditullium, omnium quodammodò intimam vim, & vitam eſſe ac medullam virtutum. *Quid enim tam Iuſtitiæ quàm modus? Alioquin ſi quid extra modum reliquis, non planè cuique tribuis quod ſuum eſt, quod tamen ſuum ipſius eſt facere. Quid tam rurſum Temperantiæ, quà non aliunde profectò Temperantia eſt, niſi quòd nil immoderatum admittit? Sed puto fatebere etiam, non minus eſſe Fortitudinis, cùm vel maximè ipſa ſit, quà ab irruentibus vitiis, & quaſi hinc inde ſuffocare conantibus, purum illud potenter eruit, & vindicat in quoddam ſtabile fundamentum boni, ſedémque virtutis. Ergo modum tenere Iuſtitia eſt, Temperantia eſt, Fortitudo eſt. Sed vide, ne in hoc differant, vt Iuſtitiæ quidem in affectus res ſit, à Fortitudine autem efficacia eius. Porrò poſſeſſio eius atque vſus, apud Temperantiam.* Aliam rationem has virtutes ſecernendi, & quidem meliorem, infrà proponam. Nunc aſſumamus quod à D. Bernardo rectè circa virtutis genus poſitum eſt, nempe virtutem eſſe in medio, ſiue eſſe modum.

28. Eandem virtutum in medio collocationem latè confirmat Dorotheus doctr. 10. quem id in Ethnicis Philoſophis commendaſſe, illúdque eorum effatum, *Ne quid nimis*, valdè approbaſſe, teſtatur eius alumnus, qui ad doctrinas præfatus eſt. Et à S. quoque Baſilio fuiſſe approbatum, autor eſt Nazianzenus orat. 20. Philo lib. de migrat. Abraham ait hanc eſſe viam regiam, quibuſvis rectè ſapientibus ineundam, ad quod hos ſtimulos admouet. *Debet curare mens, vt non modò indefeſſa & intenta ſequatur Deum, verùm etiam per callem rectum incedat, nec ad dexteram inclinans, nec ad læua, in quibus terrenus Edom ſtabulatur, nunc abundans & copioſus, nunc inops & egenus. Satius eſt enim per viam mediam incedere, verè dictam regiam, quam ille magnus & ſolus Rex Deus muniuit, in vſum animarum virtutis ſtudioſarum. Quapropter quidam qui manſuetam ſocialémque colunt Philoſophiam, mediocritates virtutes dicunt eſſe, quas in confinio locant: quoniam arrogantiæ plena iactantia, vitium eſt; & affectata humilitas, contemptui fit obnoxia: medium vero temperamentum, meritò habetur perutile.* Expreſſum ab Iſidoro Peluſiota fuiſſe hunc Philonis locum, paulò pòſt adducendus Iſidori locus inſinuat.

Eòdem ſpectat elegans virtutis comparatio cum circulo, quam inſtituit S. Auguſtinus lib de quantitate animæ, c. 16. quòd ſicut totus circulus æqualiter ſe debet habere ad medium, ſiue ad centrum: ita & virtus ad ſuum medium; atque ita nulla ex parte aliquid minùs eueniat. In hanc ſententiam plurima luculenter diſputat in calce libri de vita beata. Denique disertè Nazianzenus orat. 32. Ariſtotelis ſententiam de virtute, rationem mediocritatis habente, ratam habet. Annuunt latè Iuriſperiti apud Rogerium tract. de ſummo bono, c. *de quidditate virtutis.*

Diuinum oraculum de eodem medio.

Eſtque veriſſima doctrina, dummodò obiectiuè & effectiuè, non autem formaliter intelligatur. Vt enim Baſſolis rectè notauit in 3. d. 33. q. 5. art. 2. virtus non eſt formaliter medium inter extremos habitus vel actus prauos, quaſi ex ipſis componatur. Eſt igitur in medio effectiuè vel obiectiuè, quatenus qui ex virtute operatur, neque excedit, neque deficit operando, ſed manet in medio. Hoc ipſum virtutis medium deſignant voces *recti & rectitudinis*, quibus vti ſolemus, cùm de virtutis honeſtate ſermo eſt. Quia enim in ſpatio, rectum dicitur, quod non vergit ad alterutrum extremum, ſed breuiſſimo itinere; hoc eſt, per medium fertur ad terminum: propterea in moralibus, rectum dicitur, quod neque hac neque illac declinat, ſed ſiſtit in medio. Stultè autem quidam apud Gulielmum Pariſ. l. de moribus, c. 8. (niſi eſt Apologus, vt plerunque alia apud eundem Autorem:) cùm audiuiſſet mandari à Deo, vt rectâ viâ gradiatur; hoc eſt, vt honeſtatis ſemitas teramus; craſſæ intelligentiæ, & verborum ſono ac cortici adhærens, recto ſemper itinere progredi volebat: vſque eò deſipiens, vt ſi præcelſam arborem obuiam haberet, nollet tantiſper à recta linea deflectere, ſed conſcenſa arbore, factáque per rectam lineam excenſione, tum demum progrederetur. Idémque præſtaret occurrentibus in via muris, domibus, ac turribus, niſi ſi pertuſis illis rectus progreſſus pateret. Hunc fuiſſe deſipientiæ florem, fruſtrà monerem. Vera itaque rectitudo, quam Deus ineundam cuiuis præſcribit, quámque affectantes, recti appellantur, non alia eſt, quàm virtutis honeſtas inter extremos effectus media, & nec declinans ad dexteram, neque ad ſiniſtram.

29. Vt propterea in eum ſenſum accipiendum videatur illud ſapientis oraculum: *Non declines ad dexteram, neque ad ſiniſtram.* Tametſi Nazianzenus orat. 26. in alium ſenſum illud accipiat; & in alium præterea D. Auguſtinus epiſt. 47. Sed ſenſus quem propono, videtur genuinus, cúmque paulò ante retuli ex Philone lib. de Abrahami migratione. Concinit Iſidor. Peluſ. lib. 4. epiſt. 210. Rectè ergo cum Ariſtotele conſtitutum eſt, virtutem moralem eſſe mediocritatem. *Quoniam, inquit, inter profuſionem & ſordes, media eſt liberalitas: Animi autem magnitudo inter ſuperbiam & humilitatem interiecta eſt: Pietas denique inter ſuperſtitionem & impietatem: (quæ cauſa quoque eſt quòd ſapientes cùm vitia virtutibus vicina definiuiſſent, medium locum virtutibus tribuerunt:) mihi etiam ad omnes virtutes media via optima eſſe videtur. Atque hoc illud eſt quod diſcere voluiſti. Ne declines ad dexteram, neque ad ſiniſtram. Regia via incedito. Quia enim deflexiones virtutum in vitium deſinunt; (Sæpe enim aliquis dum frugi & bonus pater familias eſſe voluit, in ſordes incidit: aut dum honoris ſtudium adamauit, in profuſionem:) meritò viam mediam, non ſolùm meliorem, ſed etiam maximè regiam eſſe ſtatuerunt.*

Prima in contrarium difficultas, ex Durando.

In contrarium tamen non pauca opponuntur, quibus Ariſtotelica illa virtutis definitio impetitur. Et in primis videtur opponi poſſe, quod notat Durandus in 3. d. 26. q. 2. n. 9. videlicet non eſſe proprium virtutis moralis conſiſtere in medio duorum vitiorum: quia nec omni, nec ſoli virtuti morali conuenit tenere eo modo medium. Non omni quidem; quia Iuſtitia, quæ purè moralium præſtantiſſima eſt, non tenet medium locum inter extrema vitia per exceſſum & defectum pugnantia. Neque enim excedere quis poteſt in reddendo alteri quod ſuum eſt. Non item ſoli, quia virtutes quoque Theologicæ habent vtrinque exceſſum & defectum vitioſum. Sicut enim circa paſſiones, contingit rationis regulam excedendo aut deficiendo violare, inter quæ duo vitioſa extrema virtus moralis media conſiſtit: Ita circa obiecta virtutum Theologicarum, cuiuſmodi eſt fides, contingit exceſſus aut defectus vitioſus. Poteſt enim quis plus credere, quàm par ſit, itémque minùs quàm oporteat, & quantum oporteat. Medium verò inter hæc extrema reprehenſione digna, eſt credere quantum, & quod oportet. Idem in ſpe & charitate; latè vrget Manderſton l. 2. de virtut. tract. de Prudentia *in fine*, concludens inde haberi, quòd in omni virtutum, etiam Theologicarum materia, dentur duo extrema vitioſa. Itaque nec omnis nec ſolius virtutis moralis proprium eſt, medium tenere inter vitioſa extrema. Tametſi fatetur Durandus, virtutibus moralibus potius quàm aliis attribui obſeruationem huiuſmodi

medij;

medij: quia plures ex virtutibus moralibus habent eſſe circa paſſiones, in quibus eſt inuenire vitioſam ſuperabundantiam & defectum, ac medium ex natura earum.

Secunda, ex Donato.

30. Aliunde etiam prædictam definitionem impetit Bernardinus Donatus lib. de differentia Platon. & Ariſt. Philoſophiæ, c. 10. nempe quòd nimium & parum, inter quæ locatur mediocritas virtuti obiecta, ſpectentur in magnitudine rerum; non autem in qualitate; in qua tamen habitus virtutum collocantur ab Ariſtotele: additque meliùs Platonicos omne illud, cui turpitudo inſit, ſiue paruum, ſiue magnum dixeris, fugiendum decernere: & è contra quicquid turpitudine vacat, ſiue paruum, ſiue magnum ſit, ſtudioſè eſſe appetendum. Ac proinde obiectum virtutis non magnitudine ac modo, ſed ſolo genere, à vitij obiecto ſecernere. Quam in rem idem Autor, poſtquàm aliquandiu circa Ariſtotelicum exemplum de pauore à viro forti ex terræ motu ac fulminibus concipiendo, parum aptè tricatus eſt, hoc vnum duntaxat profert argumentum: Nempe quòd cùm bonum & ſapientem virum contrariis animi motibus concitari nihil impediat, cupientem aliquid bene, ac bene item aliquid aliud contemnentem; ſequeretur vitioſiſſimum quempiam, qui omnia æquè contemnat, non vſquequaque prauum, ſed duntaxat ſemiuitioſum fore. Neque enim vitioſus habendus erit, qua ex parte contemnit, quæ verè contemnenda ſunt; ſed tantùm quatenus quæ contemnere oportuerat, paruifacit. Atque ita conſiſteret etiam ipſe in aliqua mediocritate, non ſecus ac is, qui ſtudioſè contemnit aliqua reliquis non contemptis.

Tertia, ex Porphyrij Interprete, ac Sculteto.

31. Ad hæc nuperus librorum Porphyrij de abſtinentia Interpres, præfatione ad idem opus, propoſitam ex Ariſtotele virtutis moralis definitionem ex profeſſo tentat conuellere, eo in primis argumento, quòd ea definitio omnibus propè artium operationibus poſſit accommodari. Quis enim pulſandi artem, in tangendis fidibus, mediocritatem inter exceſſum & defectum conſtitutam tradere non agnoſcat? Aliæ namque interuallis, craſſitudine, & longitudine ab aliis differunt, éſtque in ſingulis mediocritatis electio adhibenda. Tonorum item modificatio intenſionem certam ac remiſſionem poſtulat, donec harmonicæ proportioni iucundè reſpondeat. Deinde ſi virtus eſt affectuum & actionum mediocritas, neceſſe erit illam non eſſe habitum, ſed affectum & actionem. Medium enim, quod inter duo extrema interiacet, eiuſdem cum extremis generis cenſeri oportet: proindéque virtus non eſſet habitus, quod cum Ariſtotele manifeſtè pugnat. Præterea virtus non poteſt eſſe mediocritas affectuum ſuapte natura bonorum, vt miſericordiæ; neque affectuum ſuapte natura malorum, vt liuoris, petulantiæ, ſuperbiæ. Ergo eorum duntaxat affectuum erit mediocritas, qui nec boni per ſe, nec mali, & idcircò neutri dicuntur; cuiuſmodi ſunt amor, gaudium, triſtitia, metus, ira: ac proinde qui vehementiùs efferbuerit in enormia, quæ plerique admittunt, ſcelera, culpandus erit non retentæ in iræ affectu mediocritatis. Amor item erga Deum mediocritate egebit, timendúmque erit ne nimius ſit, & cremento nimio vitioſus fiat. Quid quòd magis enitet virtutis ſplendor; ſicut è contra eò atrocior eſt vitij immanitas, quò maior fuerit à medio diſtantia? Cùm enim homo virtute ita excelluerit, vt ſummum eius verticem attigerit, & appetitum planè compreſſum & rationi omninò ſubiectum nactus fuerit, tum maximè ex virtute viuit: nec tamen in medio, ſed in extremo locatus eſt. Inſuper pleraque vitia virtuti & alteri vitio media interiacent, vt ſuperſtitio inter pietatem & impietatem, ſcurrilitas inter vrbanitatem & ruſticitatem, pudor inter verecundiam & impudentiam, ſicque de aliis eiuſmodi. Quare his vitiis ratio medij, ac proinde etiam virtutis competeret, quod conſtat eſſe abſurdiſſimum.

Eadem Philoſopho opponit Sculterus Sectarius lib. 1. Eth. cap. 3. qui vt Theologiam quoque aduerſùs Ariſtotelem armaret, illud ad propoſita argumenta adiungit; in ſtatu innocentiæ Adamum nullis paſſionibus fuiſſe obnoxium, ideóque virtutis exortem in eo ſtatu eſſe aſſerendum, ſi ea virtutis definitio retineatur, quam Philoſophus tradidit. Similitérque in vita beata ad quam ſuſpiramus, ceſſabunt iurgia affectuum: neque tamen virtus ſuo ſe munere & officio abdicabit. Itaque concedit Sculterus quarundam virtutum laudem totam in mediocritate conſiſtere, V.G. Temperantiæ: non tamen idcircò fatetur eam eſſe virtutem, quòd ſit mediocritas inter exceſſum & defectum cibi; ſed quòd mediocritas, quam Temperantia captat, cum lege naturæ congruat; præcipiente, vt eam in victu mediocritatem teneamus. Quicquid enim legi naturæ omnibus hominibus inſculptæ congruit, ſiue paruum, ſiue magnum, ſiue mediocre ſit, ex virtute eſt, & moraliter bonum ac laude dignum. Vt propterea vniuerſalem & vndecunque probandam virtutis definitionem hanc eſſe velit Autor prædictus. *Virtus eſt conſtans propoſitum viuendi ſecundùm legem.*

Quarta, ex antiquis apud Alexandrum.

32. Præterea antiqui benè multi, quos latè refert Alexander 4.q. c. 27. definitionem prædictam virtutis variè appetiuerunt. Nempe aliqui idcircò negabant virtutem eſſe mediocritatem, quòd medium extremis definiri, & ab eis æqualiter diſtare oporteat: conſtet autem non eſſe, nec in animi motibus, nec in actionibus, exceſſus & defectus definitos. Neque enim definitum eſt, quouſque audendi & timendi immoderatio procedat. Alij verò inde virtutis definitionem propoſitam impetebant, quòd virtus non diſtaret ſummè à vitiis vtrinque contrariis: diſtaret enim æqualiter ab vtroque, ac proinde non ſummè. Addebant alij virtutem eſſe animæ ſummum & optimum, non igitur eſſe medium. Præterea iuxta alios oporteret, virtutem ex vitiis, inter quæ mediaret, componi. Inſuperque iuxta alios ſi virtus eſſet mediocritas, oporteret, eum, qui ad exceſſum à defectu procedit, priùs eſſe virtute præditum: quia ab extremo ad extremum non tranſitur niſi per medium. Oporteret etiam vitij partem eſſe virtutem. Si enim ab audacia & temeritate dempſeris quod excedit medium, quæ reſtabit audaciæ pars, virtus erit.

Quinta, ex Sectario, & Empyrico.

33. Eſt denique qui præterea criminetur poſtremas particulas definitionis propoſitæ, quibus dicitur, mediocritatem virtutis eſſe, quam prudens definierit. Cùm enim hæc prudentis determinatio non poſſit haberi niſi vel ex conſilio prudentum, inter quos viuimus, vel ex eorundem aut anteriorum ſcriptis, vel denique ex vtrorunque exemplis: conſtat in pleriſque actionibus ſingularibus, præſertim ſubitaneis, nec conſilia, nec ſcripta, nec exempla prudentum poſſe eſſe ad manum. Deeſſet ergo facultas operandi ex virtute, ſi definitio virtutis ab Ariſtotele poſita, rectè haberet. Deinde illi ipſi qui prudentes habentur, de

virtutis forma ſæpè diſſentiunt, & quod vni probatur tanquam bonum, alteri diſplicet tanquam malum, vt liquet ex vario iudicio de multis operibus moralibus apud varias gentes, inter quas plerique erant ſapientes & prudentes. Multis enim matrimonia cum matribus & ſororibus, aliis humanæ carnis eſus, & alia verè horrenda placuerunt vt honeſta. Quod latè refert Empyricus l. 3. Pyrrhon. hypotyp. c. 24. & 25. & Picus 3. Hexam. c. 13. Ea autem prudentiæ exercatio in diiudicanda honeſtate, præſertim valuit pro iis prudentibus, quos Ariſtoteles agnouit: Iis enim (quippe fidei cynoſura deſtitutis,) frequens diuagatio à vero, & à ſe inuicem, neceſſariò contigit.

Concludit itaque Nouator, cuius eſt hæc in Ariſtotelem cauillatio, veram normam virtutis eſſe legem diuinam tanquam normam primariam. Et quia hæc non ſemper deſcendit ad actiones ſingulares, aliam quoque dari regulam ſecundariam, quæ laudatis Sanctorum exemplis & factis in Scriptura memoratis continetur. Adhibuerat ferè hæc ipſa argumenta Sextus Empyricus c. illo 25. tacitè Ariſtotelicam hanc definitionem ſugillans, & oſtendens non ex eo quòd aliquid à prudente præſcribatur, ſequi rectè & ſtudioſè geſtum eſſe. Hac autem recti regulâ abactâ, concludit nullam dari. Eò enim reuoluitur, quòd concludit nullam dari artem vitæ.

Primæ difficultatis depulſio.

34. Verùm hæc Ariſtotelicam virtutis moralis definitionem hactenus expoſitam non labefactant. In primis verò quod opponebatur Iuſtitiam non mediare inter duo vitia extrema, negabunt Valeſius & alij infrà adducendi, qui idem de Iuſtitia ſtatui hac in parte volunt, quod de aliis virtutibus moralibus, eámque vtrinque vitiis cingunt penes exceſſum & defectum in reddendo cuique ſuo. Cæterùm nos cum Ariſtotele 5. Ethic. c. 5. *ſub finem*, aliter hac in re philoſophamur: nec tamen definitionem virtutis hactenus conſtitutam conuellimus. *Perſpicuum eſt*, inquit eo loco Ariſtoteles, *iuſtam actionem, inter afficere iniuria & affici, medium quoque eſſe. Illud enim plus habere eſt, hoc minus. Iuſtitia verò non eodem modo quo aliæ ſuperiores virtutes, mediocritas eſt: ſed ob id quia medij eſt, iniuſtitia autem extremorum.* Senſus eſt, Iuſtitiam eatenus medium tenere, quatenus indicit operationem iuſtam, quæ media eſt inter iniuriæ irrogationem & perpeſſionem. Nam qui iniuriam patitur, etiamſi iniuſtus non ſit, minus tamen habet, quàm par ſit, & ius eius ferat. Qui autem iniuriam irrogat, iniuſtus eſt, & plus ſibi vendicat, quàm ei debeatur. Quare inter duo illa; plus habere quàm ſit ſibi debitum, & minus habere, quàm iure debeatur, media locatur Iuſtitia, cuius actus eſt facere æquale, quod medium eſt inter plus & minus. Atque ita, etiamſi Iuſtitia non ſit medietas inter duas malitias; tamen vt loquitur D. Thomas 5. Ethic. lect. 10. poteſt dici medietas effectiuè, quatenus ſcilicet eſt conſtitutiua medij: nam actus eius, eſt iuſta operatio, quæ medium quiddam eſt inter facere ac pati iniuriam.

35. Neque verò Ariſtoteles verbis allegatis, cùm dixit Iuſtitiam eſſe medij, & iniuſtitiam eſſe extremorum, intellexit Iuſtitiam vtrinque vallari vitio iniuſtitiæ: quin potiùs hoc ipſum diſertè mox reiicit. Ait ergo iniuſtitiam eſſe extremorum; quia plus ſibi bonorum arrogat, aut minus malorum, quàm ius ferat. Atque adeò extrema, quæ Iuſtitiam vtrinque videntur cingere, non niſi ad vnum vitium pertinent, ſi formaliter & in ratione vitij extrema illa ſpectemus; eſto materialiter ſint vtrinque locata: Quod ad medium illud cui virtutes morales inſiſtunt, parum refert, vt rectè aduertit Durandus in 3. diſt. 9. quæſt. 1. num. 11. Et attigit S. Thomas 4. Ethic. lect. 8. & Baſſolis in 3. diſtinct. 33. quæſt. 3. artic. 2. ad 1. patétque ex magnanimitate, quæ reſpicit maximos honores, & ex magnificentia, quæ reſpicit maximos ſumptus. Et tamen magnificentia & magnanimitas, iuxta Ariſtotelem, ſunt virtutes attingúntque medium.

Igitur medium, quod à virtute attingitur, non eſt ſpectandum ſecundùm quantitatem rei, ſed per comparationem ad rationem rectam, eiúſque præſcriptum; vt actio fiat, prout debet fieri, quantùm ad omnes circumſtantias, vt iidem Doctores rectè tradunt, & diſertè Ariſtoteles 2. Eth. c. 6. & l. 4. c. 2. cùm ait magnanimum eſſe magnitudine extremum, mediocritate autem medium. Additque Durandus hac ratione poſſe aliquem excedere in cultu Dei, & idem eſt de eiuſdem amore, & fide dictis eius exhibita. Quamuis enim cultus Dei, & amor, & aſſenſus dictis eius præſtitus, ſpectato obiecto primario, non poſſit quantitatiuè maior eſſe, quàm ferat diuina dignitas, & bonitas, ac autoritas: tamen poſſet aliquis Dei cultus, & amor, eſſe nimius ex parte facientis. V. G. ſi quis tantoperè in actus illos incumberet, vt cibi, & ſomni expers eſſe vellet, quod eſſet irrationabile obſequium, longè diuerſum ab eo quod Apoſtolus Roman. 12. commendat.

Ex hac porrò veriſſima Durandi doctrina, poteſt erui alia ratio, propter quam Iuſtitia dicatur ſpectare medium, etiamſi perpeſſio & irrogatio iniuriarum, inter quas mediat, non ſint vitia vtrinque oppoſita Iuſtitiæ. Dici enim poteſt Iuſtitiam medium intendere, quia excludit diſſonantiam cum recta ratione, quoad quaſvis circumſtantias. Itaque non vno modo exponimus, quomodo virtus moralis medium teneat, ſaluâque ſit propoſita eius definitio, etiamſi non habeat ſemper ad vtrunque latus vitia penes exceſſum & defectum pugnantia.

Neque intellectuales, neque Theologicæ virtutes in medio.

36. Eâdem porrò operâ oſtenſum manet, omni virtuti morali competere proſecutionem mediocritatis inter exceſſum & defectum, etiamſi, quod Gulielmus Pariſ. l. de virt. c. 1. *ſub finem* rectè annotauit, non ſemper oporteat vtrunque illud extremum eſſe vitioſum, vt malè in prima obiectione contra definitionem, quam defendimus, ſupponebatur, videtúrque ſenſiſſe Poëta, cùm dixit:

Virtus eſt medium vitiorum, & vtrinque redactum.

Ac etiam Nazianzenus in Carmine ad virgines, verbis illis:

In medio porrò virtus eſt fixa malorum,
Haud ſecus ac ſpinas inter roſa mollis acutas.

Niſi ſi Poëtam, & Theologum, indefinitè locutos dicamus.

Quòd autem ſoli quoque virtuti morali, intra ordinem ſuum, & lumen naturalis prudentiæ, quo ipſa dirigitur, competat eſſe mediocritatem inter abundans & deficiens, perſpicuum eſt, quicquid prætereà in eadem obiectione dicatur, & malè etiam aſſerat Armandus de Bellouiſu in explicatione terminorum Theologic. c. 116. *in fine*. Nam virtutes intellectuales naturales nullum tale medium depoſcunt, vt diſertè obſeruat Ariſtoteles 2. Eth. c. 6. agens de præcipuis & ſimpliciter dictis virtutibus intellectualibus. Nam in arte ibidem admittit aliquam medij ſectationem, quæ tamen longè alia eſt ab ea medij conſecutione, quæ virtutis moralis eſt propria: cùm tale medium non ſpectetur penes nos, ac rationis moralis præſcriptum, & finem potentiæ ac hominis operantis; quam tamen eſſe mediocritatis homini, vt homo eſt,

conſen

conſentaneæ, ac per moralem, id eſt, humanam virtutem internæ, germanam notionem, ſupra cum Gabriele obſeruauimus. Fruſtrà verò Krosbein 2. Eth. tract. 2. q. vnica, dub. 2. laborat, vt in omnibus virtutibus intellectualibus aſſignet medium. Quanquam tandem, fruſtrà in ea aſſignatione laborari diſertè agnoſcit.

Porrò cùm virtutes Theologicæ ſint ordinis ſupernaturalis, non eſt quòd laboremus, an intendant ipſæ quoque medium, an non: Et an periclitetur definitio virtutis moralis, ex eo quòd hæ quoque virtutes Ariſtoteli incompertæ, medium intendant. Ariſtoteles enim in definitione, quam excutimus, de ſolo medio per naturalem regulam, & intra naturæ ordinem definibili, locutus eſt. Si autem in aliquo alio ſuperiori ordine datur mediocritas intra fines ordinis illius, & luminis, quo dirigitur, attingibilis ab homine; hoc ad definitionem virtutis inferiori lumine directæ, & ad deſpicatiorem ordinem pertinentis, non intereſt.

Solet tamen à pleriſque Theologis ſtatui quaſi regula, duplicem poſſe in virtutibus agnoſci mediocritatem. Vnam ſcilicet ex parte obiecti, qualem ſuprà latè cum Ariſtotele expoſuimus in paſſionibus & actionibus; alteram ex parte actus. Vtranque latè expoſuit Gabriel in 3. d. 26. q. vnica, *litera Q.* allegans Scotum ibid. q. vnic. *litera M.* & addens vtranque illam mediocritatem cerni poſſe in virtute purè morali. Nam in obiecto Temperantiæ, V.G. cernitur prior mediocritas: cùm nec nimius cibus, nec nimis modicus capi à temperato debeat. Poſterior etiam mediocritas in eadem virtute locum habet. Regit enim appetitum, non ſolùm ne homo nimis multùm, aut nimis parum comedat; ſed etiam vt modum debitum ſeruet in quantitatis moderatæ ſumptione. V. G. ne nimiùm inconditè, aut feſtinanter, vel horâ indebitâ, aut loco non conſentaneo cibum ſumat. Idémque porportione ſeruata dicendum eſt de aliis virtutibus moralibus: omnium enim actiones vtroque illo modo moderatæ ſunt. Valdéque miror Caſſianum coll. 20. c. 12. negantem in virtutibus moralibus neceſſe eſſe ſpectare huiuſmodi medium quoad circunſtantias, cùm hæ virtutes ſint per ſe bonæ. Hoc falſum eſſe liquet: cùm eſſentialiter præſupponant prudentiam, quæ in has circunſtantias intenta eſt.

Virtutes autem Theologicæ non ſic. Cùm enim ex parte obiecti nullus ſit in eis exceſſus aut defectus (ſunt enim circa Deum, cui nihil accedere aut deficere vnquam poteſt;) non niſi ex parte actus mediocritatem ſuſcipiunt, inclinando ad debitam obiecti illius, circa quod occupantur, proſecutionem, ne ſcilicet in modo, quo homo in huiuſmodi obiectum fertur, ſit quid nimis. Sic fides diuina, remouet ab aſſenſu quem procreat, cordis leuitatem, quâ citò & abſque ſufficienti propoſitione creditur; & pertinaciam, quâ ſæpè duræ mentes obfirmantur, ne quid ratione naturali minimè euidens admittere annuant. Spes quoque inter præſumptionem & deſperationem, quibus vitiatur modus attingendi ſummum bonum noſtrum, mediocritatem debitam tenet. Par de charitate, proportione ſeruata, eſto iudicium. Hanc Scoti & Gabrielis doctrinam habet quoque Angeſtus c. 11. moral. *in fine*, & Durandus ſuprà adductus, & rurſus in 3. diſt. 27. quæſt. 2. num. 4. tametſi aliis vocibus vtatur, & mediocritatem ex parte obiecti vocet *modum ſecundùm proportionem medij ad ſuperfluum & diminutum*: mediocritatem autem ex parte actus vocet *modum ſecundùm determinationem circunſtantiæ*, quia ſcilicet tunc actu moderato attingitur obiectum incapax exuperantiæ & defectus: cùm omnes actionis circunſtantiæ tales ſunt, quales à prudentia determinantur.

In virtutibus ergo Theologicis fatetur Durandus non poſſe ex parte obiecti primarij inueniri medium. Vbicunque enim inuenitur tale medium, ibi poſſibile eſt actionem vitiari per exceſſum: quod, per ſe loquendo, & conſiderato duntaxat obiecto, non poteſt dici de actu virtutis Theologicæ: Non enim poteſt Deus nimis amari, nec poteſt quis nimis inniti diuinæ veritati. Ex parte tamen obiecti materialis ſecundarij, vt Durandus ibid. num. 6. fatetur, & habetur etiam ex S. Thoma 2. 2. quæſt. 17. artic. 5. ad 2. dari poteſt exceſſus & defectus, atque adeò etiam medium, in his virtutibus. Sic enim poteſt aliquis plura vel pauciora, quàm oporteat, credere: vel plura aut pauciora, quàm oporteat, diligere. Præterea verò dari poſſe in his virtutibus exceſſum aut defectum, ac proinde etiam medium: quoad modum operandi, & obſeruationem circunſtantiarum, etiam reſpectu obiecti primarij, ſiue Dei, per ſe notum eſt. Et in hac parte virtutes Theologicæ conſentiunt cum moralibus: quæ tamen hoc inſuper habent, vt non tantùm actu deficiente vel excedente poſſint tendere in obiectum; ſed etiam vt obiectum earum primarium poſſit eſſe excedens aut deficiens: quod Theologicis virtutibus non competit, quia circa Deum tanquam obiectum primarium occupantur. Ex his abundè patet ad totam primam difficultatem.

Ad ſecundam difficultatem.

37. Secunda verò, quam ex Bernardino Donato propoſui, admodum inanis videtur. Quòd enim nimium, & parum, & mediocre, ſint aliquid ſpectans ad magnitudinem; virtus autem ad qualitatem, non obſtat veritati definitionis, quam aſſerimus, etiamſi gratis demus magnitudinem illam eſſe aliquid à qualitate extraneum, quod non eſt vſquequaque verum. Sed hoc, vt dixi, gratis poſito, nihil inde contra virtutis definitionem elici poteſt. Siquidem obiectum virtutis, in quo ea mediocritas cernitur, non eſt neceſſe eiuſdem rationis aut generis eſſe cum ipſa virtute, alioquì quantitas non poſſet ſub ſenſum vllum cadere; nec ſubſtantia, aliáve obiecta extra qualitatem, poſſent attingi per intellectum, qui vtique qualitas eſt, non ſubſtantia, alteriúſve alicuius generis entitas. Similitérque virtus, tametſi eſt qualitas, poteſt tamen verſari circa aliquid, quod magnitudo ſit, vel magnitudinem ſapiat: quia obiectum non eſt de ratione interna qualitatis in illud tendentis; ſed ipſo obiecto foris, vt ſic dicam, hærente, ſolus ordo ad illud, eſt intrinſecus qualitati ad illud ſuapte natura deſtinatæ. At ordo ille etiamſi magnitudinem extrinſecùs quaſi contingat; eſt tamen de genere qualitatis, reductitiè & incompletè. Atque ita qualitas non eſt magnitudo, quod erat abſurdum Ariſtoteli ab aduerſario impactum.

Eiuſdem farinæ eſt quod addit idem aduerſarius, nempe meliùs à Platonicis obiecta virtutis ac vitij, ſolo genere, quàm, vt ab Ariſtotele factum eſt, magnitudine ac modo diſtingui: eò quòd omne malum, etiamſi paruum, vitandum ſit, & omne bonum, etiamſi medium, ſit amplectendum. Hoc dico ineptè Ariſtoteli opponi, qui nuſquam ſomniauit, aliquod malum, quia modicum, poſſe à voluntate ſuſcipi: vel è contra aliquod bonum, eodem titulo exilitatis, poſſe reiici. Sed rationem, cur aliquod obiectum, bonum vel malum ſit, & malitiam formalem vel bonitatem refundat in actum quo attingitur, ex eo duci voluit, quòd medium eſſet inter exceſſum & defectum, vt ſuprà latè expoſitum eſt.

Denique ex doctrina Philoſophi & data ab eo virtutis definitione, non ſequitur, hominem qui omnia æquè contemnat, qua ex parte res contemptu dignas

dignas abiicit, in aliqua mediocritate conſiſtere, & vitio carere, perinde ac is, qui ſtudioſè, ac ex virtute, hæc tantùm abiiceret. Commiſcet enim quæ contempſiſſe non oportuerat, cum iis, quæ meritò contemni debent, & in vtraque indiuiſibiliter ac eâdem ſimul operâ fertur. Itaque tendentia in partiale illud obiectum, quæ ſolitariè ſumpta vitio vacaſſet, inquinatur admiſtione alterius item partialis tendentiæ in obiectum turpe, à qua non niſi mentis præciſione ſeiungitur.

Tertia difficultas diſſoluitur.

38. In tertia difficultate multa dicuntur falſa, pleraque ab Ariſtotele aliena, non pauca extra rem, & nullius planè momenti. Et in primis quod dicitur, definitionem propoſitam in omnes quarumuis artium operationes æquè cadere, abſurdè dicitur. Neque enim operationibus competit ratio habitus. Ac ne cauillari videamur, cùm facilè dici ab aduerſario queat, virtutis definitionem propoſitam, ipſi ſaltem artis habitui communem futuram, obſeruare facilè poterat aduerſarius, artem non eſſe habitum electiuum, quæcunque tandem eligatur vocis illius notio, ex pluribus ſupra propoſitis. Neque verò artis obiectum per prudentiam præfinitur, vt de virtutis obiecto poſtmodum in eadem Ariſtotelis definitione ſubditur. Itaque primus aduerſarij aries, caſſo planè ac irrito impetu cadit.

Nec ſecundus efficacior aut firmior eſt. Ex eo enim quòd virtus iuxta Ariſtotelem verſetur circa actiones & affectus, & in hoc ſuum materiale obiectum proximum, mediocritatem inducat, infert aduerſarius, virtutem ſtatuendam fore actionem & affectum, non habitum. At hoc nulla ratione erui poteſt ex antecedente prædicto. Neque enim ratio & natura obiecti, in actum, quo attingitur, transfundenda eſt, vt paulò antè diſputabam. Itaque prorſus extra rem eſt probatio, qua ea illatio ab aduerſario confirmatur. Nempe quòd medium inter duo extrema interiacens, debeat eiuſdem generis cenſeri cum extremis. Virtus enim non eſt medium quid inter extrema, quæ refugit, ſed verſatur circa illud medium: ac proinde non eſt opus, illam eſſe eiuſdem generis cum extremis, ſed duntaxat cum eo, quod circa extrema verſatur, hoc eſt, cum vitiis; quod admitto verum eſſe. Sicut enim vitia ſunt habituales inclinationes in obiecta extrema: ita & virtus eſt habitualis inclinatio in obiectum mediocre.

39. Iam verò quod aduerſarius addebat, iuxta eam Ariſtotelis doctrinam, virtutem non fore mediocritatem, niſi eorum affectuum, qui non ſint ex ſe extremi, ſed ſint mediocritatis capaces, diſertè ab ipſo Ariſtotele traditum eſt c. 6. libri ſecundi; & talem affectum damus aduerſario eſſe iram, amorem, gaudium, ac ſimiles. Sed quod infert, hinc ſequi vitioſum fore, qui nimiâ irâ in peccata efferbuerit, vel qui Deum nimium amauerit, non video quàm ſapienter oppoſitum ſit. Quis enim dubitare poteſt, quin tenendus ſit in ira modus, etiam cùm in ſcelera, quantumuis immania, ebullit? Amorem quoque Dei, nimium eſſe poſſe ex parte actus, ſiue ex parte perſonæ in eum actum incumbentis, aliter quàm humana imbecillitas, vel præſcripta legitima ferant, indubitatum eſt. Quare non erat quòd Ariſtotelis doctrina tam infirmis telis impeteretur.

Quod ſubdebatur, virtutem eò eſſe ſplendidiorem, quò magis recedit à medio, æquiuocationem apertam continet. Verum ſiquidem eſt virtutem, quò ipſa in ſe eſt intenſior, magiſque recedit à remiſſione, quam in ſubiecto minùs nacta ſortitur, perfectiorem eſſe: hoc tamen non eſt recedere à medio de quo agimus, ſiue à mediocritate obiecti, vt Ariſtoteles rectè attigit 2. Magn. Mor. c. 4. *in fine*. ſed eſt attingere longè perfectiore actu eam ipſam mediocritatem obiectiuam, quam habitus intenſione mediocris, & vt ita præter morem loquar, *medius*, ſpectato ſtatu remiſſionis minoris & ſummæ intenſionis gradualis, attingit medio quodam modo perfectionis ſibi internæ, ex parte conditionum ſuarum; id eſt, neque ita remiſſè, neque ita intensè. In vitio autem eò magis creſcit fœditas, quò magis à medio obiectiuo, de quo in virtutis definitione agitur, receſſum fuerit. Itémque quò magis actus à medio illo abfuerit, de quo agit aduerſarius, id eſt, quò intenſior fuerit actio, & maiori niſu voluntatis profuſa fuerit cæteris paribus.

Piget denique retundere, quod aduerſarius poſtremo loco obiicit. Nempe quòd vitia quædam virtutem inter & vitium aliud, media locentur; vt ſuperſtitio inter pietatem & impietatem, ſcurrilitas inter vrbanitatem & ruſticitatem, ſicque in aliis omnibus, præterquam in Iuſtitia, ſi verum eſt eam non vallari vtrinque vitiis oppoſitis, vt cum Ariſtotele infrà ſtatuemus: Ex quo infert aduerſarius, ea vitia virtutes fore, cùm ſint mediocritates, & inter duo extrema medium teneant. At hoc vel refutatione indignum eſt. Non enim ſuperſtitio inter pietatem ac impietatem media ponitur, ſed potiùs pietas inter duo illa vitia medium locum occupat, & ſic de cæteris.

Ad mantiſſam tertiæ difficultati adiunctam.

40. Quia verò Autor, cuius fuit ratio dubitandi proximè propoſita, profitetur ſe Sculteto adhæſiſſe, & in argumentis philoſophicis, quæ ex Sculteto ſuprà protuli, vix aliquid continetur, quod in diſſolutione prædictæ rationis dubitandi, eliſum ſufficienter non ſit; nihil præterea ſubiiciam ad eorum infirmationem: præſertim cùm Ariſtoteli gratis affingat, quòd virtutem moralem ad quoſcunque affectus etiam per ſe malos, extendat, nec niſi affectibus virtutem diſtentam velit: quæ omnia Philoſopho imponi ex ſuperioribus liquet.

Tantùm itaque præterea ad argumentum Theologicum, quod de Caluiniana Theologiæ penu contra Philoſophum prompſit Sectarius, aio Adamum virtutibus & moralibus, & Theologicis fuiſſe excultiſſimum, quo tempore beatâ illâ ſecuritate ſtatus innocentiæ potitus eſt. Admitto item beatos, qui oſtreo iſto corporis exempti, ſecretam à fæcibus mortalitatis huius vitam puriſſimè & feliciſſimè exigunt, virtutibus ſtatui ſuo conſentaneis exornari, etiam purè moralibus, in quas duntaxat cadit Ariſtotelica definitio, quam expendimus. Nego tamen virtutes purè morales in ſubiectis prædictis non eſſe mediocritates; ſiue volitionis reddendi cuique ſuum, ſiue affectuum ſtatibus illis conſentaneorum. Vt enim rectè tradit Angelus c. 11. Moral. textu 1. dub. 4. & Almainus tract. 3. Moral. cap. 5. *ſub finem*, quamuis in neutro illorum ſtatuum locum habeat violenta affectuum aduersùs rationem rebellatio, nec poſſit in beato timeri defectus à mediocritate & honeſtate; quod vnum voluit D. Auguſtinus epiſtol. 52. viſus morales virtutes beatis abrogare: Tamen ipſe affectus moderatus & rectus, qui in beatis quoque locum habebit, vt ex D. Thoma tradit Ferrar. 4. contra gent. c. 70. itémque voluntatis actus, regulæ ſuæ conformis, & iuxta eam mediocris, non poteſt non eſſe ex virtute, & laude dignus. Eſt autem ex virtute, & laudatur, non quia mediocritas phyſicè & materialiter ſpectata laudetur, & virtuti tribuatur: (hoc quis finxerit? etiamſi Philoſophum in eam mentem inſulsè admodum trahat Sectarius.) Sed quia mediocritas formalis, & à prudente præſcripta conformiter ad finem hominis, forma eſt virtutis, eiúſque venuſtate ac decore eniteſcit.

In

In quam doctrinam volens nolens reuoluitur aduerſarius, cùm virtutem definit conſtans propoſitum conformitatis cum lege naturali. Niſi quòd dupliciter ea in parte peccat. Nempe primò quatenus virtutem arctat ad legem naturalem, cùm multa & idcircò laudentur, & virtuti tribuantur, quòd conſonent legi poſitiuæ à legitima poteſtate latæ. Secundò quatenus virtutis genus ſtatuit conſtans propoſitum; cùm tamen ratio propoſiti, non comprehendat pleroſque actus virtutum. Propoſitum enim eſt volitio benè agendi in poſterum, ad quam non pertinent actus qui eliciuntur in præſentia. Multò minùs ad propoſitum pertinet virtutis habitus, ſiue actus primus: cuius tamen definitio hîc præcipuè inueſtigatur. Satius itaque fuerat circa definitionem à Philoſopho poſitam nihil mouere, quàm argumentis adeò futilibus receptiſſimam doctrinam tentare.

Dilutio quartæ difficultatis.

41. Quæ poſteà ſubiiciebatur difficultas valdè multiceps, diligenter ac ſigillatim ab Alexandro diſſoluitur, loco inter proponendam difficultatem allegato. Contraham in breuem ſummam quæ fuſiùs ab eo ſunt diſputata. Quod igitur in primis opponebatur medium debere æqualiter ab extremis differre, iiſque definiri, quod de virtute dici non poteſt, cùm non ſint in animi motibus & actionibus certi termini, quos vltra proferri nequeat immoderatio, nec ſit inter vitia omnia æqualitas: Hoc inquam, quod primo loco proponebatur, futile eſt. Non enim medium virtutis ab extremis æquidiſtat, cùm non ſit medium quantitatiuum, ſed medium quoad nos. Qua etiam ex cauſa non datur terminus in extremis huiuſmodi medium circunſtantibus: ſed quantuncunque deuiatum fuerit à tali medio, poteſt ſemper vlteriùs progredi declinatio à recto atque peruerſitas. Ex eodem quoque fundamento euertitur quod deinde addebatur; nempe virtutem, ſi media ſit, non fore extremè oppoſitam & contrariam vitiis vtrinque ad latus eius poſitis: æqualiter enim ab vtroque diſtabit, ac proinde à neutro ſummè. Hoc reiicitur ex doctrina proximè poſita. Nempe quòd hæc virtutis mediatio non ſit quantitatiua & localis, qualem hoc argumentum, & alia pleraque ex propoſitis imaginantur.

Poteſt igitur virtus eſſe ſuo modo media, & tamen eſſe contraria vitiis, & ab iis, vt leges contrariorum ferunt, ſummè diſtare, eámque ſummam elongationem habere poteſt, etiamſi à neutro vitio inæqualiter diſtet, poſito quòd eam æquidiſtantiam locum alicubi habere concedamus. Nam ſumma illa diſtantia, quæ inter contraria cerni debet, non eſt abſolutè ſumma; cùm inter contradictoria ſit longè maior diſtantia. Imò neque inter quæuis contraria eſt par diſtantia ab inuicem: quamuis eo ipſo quòd contraria ſunt, dicantur debere maximam diſtantiam habere iuxta Philoſophum 10. Metaph. c. 6. Sic enim quamuis colores medij non tantopere diſtent inter ſe, & à coloribus extremis, quin maior ſit diſtantia inter ipſos extremos colores. Tamen inter colores medios eſt diſtantia ad contrarietatem ſufficiens, id eſt, ſatis magna, quam nomine ſummæ contrarietatis expreſſit loco allegato Philoſophus. Similiter inter peccata eiuſdem generis, V.G. furti, illud quod eſt turpius, magis à virtute diſtat; & tamen alia furta minùs turpia, non carent contrarietate cum virtute. Par iudicium eſto de habitibus ſiue eiuſdem ſpeciei, ſiue diuerſæ, oppoſitis eidem virtuti. Denique inter contradictoria multò magis quàm inter contraria, qualia ſunt virtus & vitium, debet ſumma diſtantia interiacere, & tamen inter aliqua contradictoriè oppoſita poſſe eſſe maiorem diſtantiam, quàm inter alia, ratione exceſſus, quo vnum extremum poſitiuum ſuperat extremum poſitiuum alterius contradictionis, rectè notauit Scotus in 4. d. 1. q. 1. *litera H.* & patet ex eo quòd plus diſtat Deus à non Deo, quàm album à non albo. Igitur ſumma illa diſtantia, quæ ad contrarietatem virtutis cum vtrolibet extremo vitio exigitur, non tollitur ex eo quòd virtus ſit media inter vtrunque extremum, & ab eo (ſi interdum ita euenit) æqualiter diſtet.

Iam verò quomodo virtus, cùm ſit ſummum in ratione boni, poſſit dici medium, (de quo poſteà quærebatur,) ſatis ſuprà expoſitum eſt, ex ipſomet Philoſopho num. 24. vbi Theagem quoque Pythagoræum in eam ſententiam laudauimus, inſupérque Platonem num. 25. Vrgebant alij, virtutem, ſi inter vitia extrema mediet, fore ex vtriſque componendam, non ſecus ac colores medij ex extremis coaleſcunt. Verùm quod in paucis aliquibus exemplis cernitur, non eſſe ad omnia media trahendum, longa inductione demonſtrat Alexander c. illo 27. concedens, colores medios contrariorum participatione conſtare: quod tamen pleriſque non probatur, vt Pererio 3. Phyſiologiæ c. 9. q. 8. & Suari d. 45. Met. ſ. 4. n. 14. & in notis ad 10. Met. c. 10. Quamuis probabilior (mihi quidem) eſt ſententia Gregorij in 1. d. 17. q. 3. art. 2. ad 10. contra 2. affirmantis quoſdam quidem ex mediis coloribus ex permixtione, ſiue, vt loquuntur, ſupernatatione aut formali mixtura corporum coloratorum, vti apud pictores aſſolet, reſultare; & hos eſſe entia per accidens: quoſdam autem colores medios, eſſe verè ſimplices qualitates per ſe primò productas, eo modo quo ipſi extremi colores producuntur per ſe primò. Sed de his plura ſuo loco. Nunc ſufficiat negare, omne contrarium medians inter duo aliqua, participare de vtroque extremo.

Denique inane eſt quod alij opponebant, iuxta hanc doctrinam, eum qui ab extremo per defectum vitioſo ad alterum extremum tendit, debere priùs virtutis medium tenere, ſi ipſa virtus medium ſit. Hoc quippe medium, vt ſæpè iam inculco, non eſt quantitatiuum & locale. Itaque poteſt ab vno extremo pertingi ad alterum, medio huiuſmodi non pertranſito. Similiter ſi virtus ſit in medio, non eſt neceſſe partem actus vitioſi, quæ cum augmento detrahendo integrat vitioſam affectionem, donari virtutis nomine. Neque enim ea detractio fieri poteſt ſalua morali identitate reliqui actus, vt fieri poteſt in detractione quantitatiua & locali, qua ita aliquid ab reliquo diſiungitur, vt reſiduum maneat vſquequaque idem quod prius. At hìc ſi audaciæ detrahas quod ſuperfluit, non erit actus moraliter idem. Imò vix continget, vt phyſicè idem numero actus partialiter remaneat, neque medium, ad quod, facta detractione, reducetur actus ille, præfuerit in ratione medij in actu audaciæ; ſed totus actus ille, quandiu ex parte detracta & parte reſidua coaluit, vitioſus fuit, ac virtutis expers. Si tamen, detractione facta, aliquid ſuperſit idem numero, quod in actu audaciæ praiacuerit, nihil vetat idipſum, quod adiunctum parti detractæ vitioſum erat, nunc abſque eo exceſſu ſpectatum, ad virtutem ſpectare, & verè medium eſſe, circa quod virtus occupatur.

Poſtrema difficultas eliditur.

42. Vltima difficultas contra virtutis definitionem, ſpectabat ad definitionem mediocritatis factam à prudente. Quam recti normam non modò Nouator, cuius eſt *Compendium Ethicæ Ariſtotelicæ reformatæ*, ſeu veriùs *deformatæ, & multis è lutulenta Caluini Philoſophia ſpurcitiis fœdatæ*, ſed etiam Empyricus repudiabat. Nihil tamen adducunt alicuius momenti. Imaginantur

ginantur enim iuxta Ariſtotelem conquiri ſemper debere grauem aliquem & humanarum rerum conſultum virum, vel ſcriptorem, ad cuius oracula exigamus in dubiis mediocritatem, quam inducere in actiones noſtras volumus. At hoc eſt quidem conſultiſſimum & perutile, nec rarò inculcatur à Seneca, Epicteto, aliiſque morum Doctoribus: non eſt tamen præciſè neceſſarium ad mediocritatis definitionem. Sed dummodò quiſque, cùm operandum eſt, ſiue ſuo, ſiue alieno ductu ſtatuat quod vir prudens conſultus ſtatueret, cenſebitur interueniſſe definitio prudentis.

Ne verò quis inſtet, fore ſemper dubium, quiſnam ſit ille vir prudens; cùm apud varios ſapientes quædam reuera naturæ diſſona in numero honeſtorum ſint habita, vt in ratione dubitandi poſtcà vrgebatur; addendum eſt regulam mediocritatis radicalem, eſſe naturam rationalem: ita vt quod lumine nobis à natura indito, vel ratiocinatione adhibita, comperietur naturæ rationali congruere, inter honeſta ſit recenſendum: quodcunque verò à natura rationali abhorruerit, turpe & inhoneſtum iudicari debeat. Et in hanc regulam primariam tandem neceſſe eſt vniuerſam hanc diſquiſitionem reuolui, potiùs quàm in legem diuinam poſitiuam, quæ extrinſeca nobis eſt, nec ſanxit explicitè de omnibus, & pleroſque ſine culpa latuit; qui tamen rectè operandi principiis fuerunt inſtructi: rectè verò perſæpè intra nudæ naturæ limites operati ſunt, quod abſque regula mediocritatem definiente aſſequi nequiuiſſent.

Supplementum verò diuinæ legis, quod Nouator ſuppeditabat, (nempe exempla & dicta Sanctorum expreſſa in Scripturis;) non eſt in omnibus, de quibus lex diuina poſitiua ſiluit, idonea mediocritatis norma: cùm neque de omnibus illis habeantur exempla in Scripturis, aut etiam alibi; neque vt haberentur, poſſint tamen omnibus occurrere, præſertim in ſubitis euentibus, vt etiam aduerſarius de prudentis iudicio argumentabatur. Quanti tamen iſta fructus eſſe poſſint ad eam rectam normam formandam, quam poſuimus, docebit S. Gregorius 24. Moral. à c. 8. & quoad exempla philoſophicæ honeſtatis Seneca epiſt. 94. & ſæpè alibi.

Concluditur, Ariſtotelicam, de qua hactenus, virtutis definitionem, optimam eſſe.

43. Itaque nihil contra poſteriorem illam ab Ariſtotele propoſitam virtutis moralis definitionem, obiectum ab aduerſariis eſt, quod commodè diſſolutum non videatur. Ac proinde ratum eſto eam definitionem legitimam omninò eſſe ac retinendam. Eam collaudat D. Auguſtinus l. 4. contra Iulian. c. 3. cùm admittit, hanc à Philoſophis traditam virtutis definitionem. *Virtus eſt animi habitus naturæ modo, atque rationi conſentaneus.* Hæc enim definitio eſt planè eadem cum ea, quam proximè approbauimus. Recidunt etiam in eam aliæ omnes virtutis definitiones à variis traditæ, quarum pleraſque recenſet & reiicit Piccolomineus gradu 4. c. 3. quamuis quæ definitiones ſunt, poſſint facilè in bonum ſenſum trahi; eum ſcilicet, qui definitione nunc expoſita continetur. Tametſi quia in iſta, virtutis quidditas diſtinctiùs & exquiſitiùs proponitur, meritò reliquis ſit anteponenda. Nonnullæ verò quæ ibid. proferuntur tanquam definitiones virtutis, ſunt potiùs duntaxat eius attributa, vel epitheta, vel certè actus inadæquati ex mente Autorum è quibus proferuntur, ac proinde eas ad normam verarum definitionum exigere conſentaneum non eſt.

Hinc etiam euaneſcit omnis illa Philoſophorum hac in parte criminatio, quam Lactantius lib. 6. c. 5. his verbis adornat. *Sed priuſquàm ſingulas virtutes exponere incipiam, determinanda eſt ipſa virtus, quam non rectè Philoſophi definierunt, quid eſſet, aut in quibus rebus, quid operis, quid habeat officij. Nomen itaque ſolùm retinuerunt; vim verò, & rationem, & effectum perdiderunt. Quæcunque autem in definitionem virtutis ſolent dicere, paucis verſibus colligit & enarrat Lucilius, quos malo equidem ponere, ne dum multorum ſententias refello, ſim longior, quam neceſſe eſt.*

Virtus, Albine, eſt, pretium perſoluere rerum.
Queis inuerſamur, queis viuimus rebus adeſſe.
Virtus eſt homini, ſcire id, quod quæque habeat res.
Virtus ſcire homini rectum, vtile, quid ſit honeſtum.
Quæ bona, quæ mala itē, quid inutile, turpe, inhoneſtū.
Virtus, quærendæ finem rei ſcire modúmque.
Virtus, diuitiis pretium perſoluere poſſe.
Virtus, id dare, quod reipſa debetur honori.
Hoſtem eſſe atque inimicum, hominum, morúmque malorum.
Contrà defenſorem hominum, morúmque bonorum.
Hos magnifacere, his benè velle, his viuere amicum.
Commoda præterea patriæ ſibi prima putare;
Deinde parentum; tertia iam poſtremáque noſtra.

Ab iis definitionibus, quas Poeta breuiter comprehendit, Marcus Tullius traxit officia viuendi, Panætium Stoicum ſecutus: eáque tribus voluminibus incluſit. Hæc autem, quàm falſa ſint, mox videbimus. Subiicitque Lactantius, longam definitionum illarum diſcuſſionem, & refutationem: quæ neceſſaria certè non eſt; cùm verſibus relatis deſcribantur tantùm virtutis actus inadæquati.

CAPVT II.

Conſectaria de inæqualitate, ſubordinatione, & connexione virtutum.

44. HÆ ſunt virtutum moralium quaſi affectiones, de quibus, quia ex quidditatis proximè tractatæ expoſitione pronunciari poteſt, diſſerendum hoc loco eſt, comprehendendo ſub nomine virtutis moralis, cùm eas, quæ purè morales ſunt, & voluntati inexiſtunt, tum etiam reliquarum aurigam, tametſi intellectui inexiſtit, nec niſi à dirigendi munere moralis virtus dicitur, hoc eſt prudentiam.

PROPOSITIO.

VIrtutes morales inæqualitatem inter ſe habent. Poſſunt & ſubordinationem habere. Itémque connexionem, quæ inter prudentiam & virtutes morales tanta eſt, vt harum actus, prudentiam item actualem eſſentialiter; habitus autem habitualem naturaliter prærequirant, non contrà. Inter eaſdem autem virtutes purè morales ad inuicem comparatas, nulla cernitur eſſentialis connexio, ſed diſpoſitiua tantùm; qualem ſolam inter plures vnius moralis virtutis materias, eidem ſimplici motiuo ſubſtratas, agnoſcere adigimur.

PRimò ago de virtutum moralium inæqualitate, quæ duplex conſiderari poteſt. Nempe vna inter

virtutes

virtutes eiuſdem denominationis & eſſentiæ, ſubiectis tantùm diuerſas, qualis cernitur inter geminam duorum hominum Fortitudinem vel Iuſtitiam. Altera inter virtutes diuerſas ſpecie, quales ſunt Fortitudo & Iuſtitia ad inuicem comparatæ.

Virtutum inæqualitas tantùm gradualis, aſtruitur.

45. Et prior quidē inæqualitas non eget longa diſputatione. Eſt enim per ſe perſpicuum, virtutem ſpecie vnam, poſſe in variis ſubiectis eſſe inæqualem gradualiter & intenſiuè; itémque penes alias circunſtantias, quibus adhibitis actio intra eandem ſpeciem perfectiùs & excellentiùs elicitur. Idque ratio virtutis poſtulat, & varietas ac inæqualitas cauſarum, quibus inducitur, hoc eſt actuum frequentatorum; qui vtique inæquales ſunt, & intenſione & numero, quorum vtrunque ad habitus per actus cauſatos, gradualem inæqualitatem confert. Quòd ſi virtutem ſpectemus non in ratione qualitatis ad actum bonum facilitantis, ſed in ratione honeſtatis peculiaris, quæ actualiter & in tranſitu conſiſtat in actuali virtutis operatione; habitualiter autem ac ſtabiliter in eodem actu quatenus prælicito nec retractato, atque adeò moraliter permanente; ne ſic quidem fas erit negare inæqualitatem eiuſdem ſpecie virtutis moralis in diuerſis ſubiectis. Si enim actio erogantis pecunias ex affectu miſericordiæ, eſt actio bona, vtpote rationi rectæ conſentanea, multò ſanè melior erit actio illius, qui perfectiori modo exercebit actum illum, & plus ac maiori affectu tribuet, maiúſque illud beneficium commerito. Quare non valet in hac materia illud apud Mathematicos veriſſimum, *Recto non datur rectius*. Id enim in Mathematicis idcircò valet, quia ſi recta linea tantillùm ab extremis ſubſultet, non manebit in medio, nec erit breuiſſima à puncto ad punctum extenſio, atque adeò recta non erit. In moralibus autem actio ſiſtendo in medio, nec ab extremis vllatenus declinans, poteſt idemmet virtutis medium perfectiùs vel imperfectiùs attingere, atque adeò ita poteſt recta eſſe, vt tamen alia ſimilis ſpecie rectior ſit & perfectior, non intenſione tantùm, ſed ex alijs quoque capitibus, penes quæ actuum honeſtas creſcere poteſt, vt ſuo loco explicabitur.

Error Stoicorum de virtute vbiuis æquali.

46. Malè igitur Alcinoüs ex Platone c. 32. Inſtitutionis, & Stoici, vt eſt apud Tullium 5. de finibus, & apud Laërtium in Zenone, virtutem eiuſdem vbiuis ſtaturæ eſſe aſſeruerunt, nec intendi poſſe aut remitti. Quò ſpectat illud Senecæ epiſt. 71. *Virtus non poteſt maior aut minor fieri, vnius ſtaturæ eſt*. Et mox. *Non intenditur virtus, idem eſſe dicebat Socrates veritatem & virtutem. Quomodo illa non creſcit; ſic nec virtus quidem. Habet numeros ſuos; plena eſt.* Rurſúſque paulò pòſt. *Perſuadebit ſapientia, vnum bonum eſſe quod honeſtum. Hoc nec remitti, nec intendi poſſe non magis quàm regulam, qua rectum probari ſolet; quam ſi flectes, quicquid ex illa mutaueris, iniuria eſt recti. Idem ergo de virtute dicemus: & hæc recta eſt. Flexuram non recipit: rigida eſt, ampliùs intendi non poteſt. Hæc de omnibus rebus iudicat, de hac nulla. Si rectior ipſa non poteſt fieri, nec quæ ab illa quidem fiunt, alia aliis rectiora ſunt. Huic enim neceſſe eſt reſpondeant. Ita paria ſunt.*

Copioſiùs etiam, ac ex inſtituto epiſt. 66. vbi præter cætera illud in hanc rem expreſſiſſimum, & multis fœtum rationibus. Virtutis *multæ ſpecies ſunt, quæ pro vitæ varietate & pro actionibus explicantur: nec minor fit aut maior ipſa. Decreſcere enim ſummum bonum non poteſt, nec virtuti ire retro licet*, &c. *Vis eius & magnitudo, vltrà non poteſt ſurgere, quando incrementum maximo non eſt. Nihil inuenies rectius recto, non magis quàm verius vero, quàm temperato temperatius: omnis in modo eſt virtus, modus certa menſura eſt. Conſtantia non habet quò procedat, non magis quàm fiducia, aut veritas, aut fides. Quid accedere perfecto poteſt? Nihil, aut perfectum non erat, cui acceſſit. Ergo ne virtuti quidem: cui ſi quid adiici poteſt, defuit. Honeſtum quoque nullam acceſſionem recipit: honeſtum enim eſt propter quod illa quæ retuli. Quid porrò decorum, & iuſtum, & legitimum? Non eiuſdem eſſe formæ putas, certis terminis comprehenſum? Creſcere poſſe, imperfectæ rei ſignum eſt: bonum omne in eaſdem cadit leges. Iuncta eſt priuata & publica vtilitas tam mehercules, quàm inſperabile eſt, laudandum, petendúmque. Ergo virtutes inter ſe pares ſunt, & opera virtutum; & omnes homines quibus illæ contigére. Satorum verò animaliúmque virtutes, cùm mortales ſint, fragiles, caducæque & incertæ, exiliunt reſidúntque, & ideo non eodem pretio æſtimantur. Vna inducitur humanis virtutibus regula: vna enim eſt ratio recta, ſimpléxque. Nihil eſt diuino diuinius, cæleſti cæleſtius. Mortalia eminent, cadunt, deteruntur, creſcunt, exhauriuntur, implentur. Itaque illis in tam incerta ſorte inæqualitas eſt. Diuinorum vna natura eſt. Ratio autem nihil aliud eſt, quàm in corpus humanum pars diuini ſpiritus merſa. Si ratio diuina eſt, nullum autem bonum ſine ratione eſt, bonúmque omne diuinum eſt; nullum porrò inter diuina diſcrimen eſt: Ergo nec inter bona.*

Tandem verò longam excurſionem, qua paris eſſe honeſtatis contendit gaudium, & obſtinatam tormentorum perpeſſionem, claudit in hunc modum. *Quare non eſt vllum bonum altero maius? Quia non eſt quicquam apto aptius, quia plano nihil eſt planius. Non potes dicere, Hoc magis par eſt alicui, quàm illud: Ergo nec honeſto honeſtius quicquam eſt. Quod ſi par omnium virtutum natura eſt, tria genera bonorum in æquo ſunt. Ita dico, in æquo eſt moderatè gaudere, & moderatè dolere. Lætitia illa non vincit hanc animi firmitatem ſub tortore gemitus deuorantem. Illa bona optabilia ſunt, hæc mirabilia: vtraque nihilominus paria: quia quicquid incommodi eſt, velamento maioris boni tegitur. Quiſquis hæc imparia iudicat, ab ipſis virtutibus auertit oculos, & exteriora circumſpicit.* Et mox: *Ratio rationi par eſt, ſicut rectum recto: Ergo & virtus, quæ non aliud eſt, quàm recta ratio. Omnes virtutes, rationes rectæ ſunt. Si rectæ ſunt, & pares ſunt. Qualis ratio eſt, tales & actiones ſunt. Ergo omnes pares ſunt. Nam cùm ſimiles rationi ſint, ſimiles & inter ſe ſunt. Pares autem actiones inter ſe eſſe dico, quæ rectæ ſunt, & honeſtæ. Cæterùm magna habebunt diſcrimina variante materia, quæ modò latior eſt, modò anguſtior, modò illuſtris, modò ignobilis, modò ad multos pertinens, modò ad paucos. In omnibus tamen iſtis quod optimum eſt, par eſt. Tanquam viri boni omnes pares ſunt, quà boni ſunt, ſed habent differentias ætatis: alius ſenior, alius iunior: habent corporis; alius formoſus, alius deformis eſt: habent fortunæ; ille diues, hic pauper eſt; ille gratioſus, hic potens vrbibus notus & populis, ignotus hic pleriſque & obſcurus. Sed per illud quòd boni ſunt, pares ſunt.*

Qua ratione aliqui Stoicos interpretentur, & excuſent.

47. Hæc paulò fuſiùs propoſui, vt appareat Stoicorum dogma de virtutum paritate non poſſe ea ratione molliri, qua tentauit vir doctiſſimus lib. 3. manuductionis, diſſert. 4. nempe dicendo Stoicos de ſola duntaxat virtute, quæ ad ſummum culmen euaſerit, ita affirmaſſe. Quod ſignificatum videtur quibuſdam verbis proximè ex Seneca adductis, & ſatis apertè epiſt. 79. verbis illis. *Nemo ab altero poteſt vinci, niſi dum aſcenditur: dum ad ſummum peruenerit, paria ſunt. Non eſt incremento locus, ſtatur. Nunquid ſol magnitudini ſuæ adiicit?*

Nunquid

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Nunquid luna vltrà quàm ſolet procedit? Maria non creſcunt; mundus eundem habitum ac modum ſeruat. Extollere ſe, quæ iuſtam magnitudinem impleuere, non poſſunt. Quicunque fuerint ſapientes, pares erunt & æquales: habebit vnuſquiſque ex his proprias dotes. Alius erit affabilior, alius expeditior; alius promptior in eloquendo, alius facundior. Illud de quo agitur, quod beatum facit, æquale erit in omnibus. An Ætna tua poſſit ſublabi, & in ſe ruere; an hoc excelſum cacumen & conſpicuum per vaſta maris ſpatia deterat aſſidua vis ignium, neſcio: virtutem non flamma, non ruina, inferius adducet. Hæc vna maieſtas deprimi neſcit, nec proferri vltrà, nec referri poteſt. Sic huius, vt cœleſtium, ſtata magnitudo eſt.

En æqualem illum & incrementi neſcium virtutis ſtatum, Seneca agnoſcit non habere locum vbi aſcenditur, ſed duntaxat cùm ad ſummum peruentum eſt; quam eſſe veram ſapientiam & beatum pro hac vita hominis ſtatum, ex Stoæ placitis profitetur Seneca. Nec aliter Stoicorum hac in parte ſenſum refert S. Auguſtinus epiſt. 29. *Stoici*, inquit, *proficientem hominem in ſapientia, nolunt omninò habere ſapientiam, ſed tunc habere cùm in ea omninò perfectus fuerit: Non quia illum perfectum negant, ſed niſi ex profundo quodam emergendo repentè emicet in auras ſapientiæ liberas, nulla ex parte eſſe ſapientem. Sicut enim nihil intereſt ad hominem præfocandum, vtrum aquam ſtadiis multis ſuper ſe habeat altam, aut vnum palmum, aut digitum: Sic illos, qui tendunt ad ſapientiam, proficere quidem dicunt, tanquam ab imo gurgitis ſurgentes in aërem, ſed niſi totam ſtultitiam velut opprimentem aquam, proficiendo velut emergendo euaſerint, non habere virtutem, nec eſſe ſapientes. Vbi autem euaſerint, mox habere totam, nec quicquam ſtultitiæ remanere, vnde omninò vllum peccatum poſſit exiſtere.* Vides, Auguſtinum ei coniecturæ de Stoicorum mente, quam ex Seneca proferebamus, aſtipulari.

Non placent.

48. Nihilominùs rationes à Seneca propoſitæ ex mente Stoicorum, ac in ſuperioribus ſufficienter eliſæ; & aliæ item, quæ leguntur apud Maximum Tyrium problematicè id verſantem diſſert. 23. eò omnes collimant, vt conſtet omnem omninò virtutem ac honeſtatem parem eſſe. Eodémque ſenſu Stoicorum ſententiam acceperunt Tullius parad. 3. Laërtius in Zenone, Plutarchus opuſc. *de communibus notionibus aduerſus Stoicos*, & alio opuſc. *de contrad. Stoicorum.* qui meritò ſubſannat fatuum illud Chryſippi effatum, *parem virtutem eſſe, muſcæ morſum viriliter tuliſſe, & ſeruaſſe fortiter patriam.* Et ſanè iuxta placitum propoſitum, qui virtutis actum non cum omni ea perfectione, qua elici poteſt, elicuiſſet; (tametſi abſque vitij mixtura;) non elicuiſſet actum virtutis. Et qui habitum virtutis paraſſet, quandiu aliquid ei poſſet accedere, nullam virtutem paraſſet, quod vel ipſi Stoici non admittunt. Nam Epictetus apud Arrianum l. 1. c. 15. grauiter monet, virtutem non ſubitò, ſed lentè ac ſenſim adoleſcere. *Nihil eſt*, inquit, *magnarum rerum, quod derepentè fiat: quandoquidem ne botrus quidem, aut ficus. Quòd ſi nunc mihi dicas te cupere ficum, reſponderem ſanè, tempore quodam opus eſſe. Sine prius vt floreat, poſtea fructum producat, & maturitatem deinde conſequatur, ad extremum ficus tandem conſpiciatur. Vnâ horâ & ſubitò, non abſoluitur. Mentis humanæ fructum tam breui temporis curriculo, ac tam ſine negotio acquiſiturum ſperas? Id verò moneo ego, ne expectes.* Scitum & illud lib. 1. c. 2. in hanc ſententiam, ne animis cadant, qui nondum ad ſumma prouecti ſunt. *Non ſi Milo eſſe non poſſum, idcircò corporis omnem abiiciam curam: nec ſi Crœſus non fiam, ideò acquirendi ſtudium omne deponam: nec ſi ad ſumma perueniendi, ſpes nulla vobis appareat, ea re omnis exercitatio meditatióque relinquenda.*

Quòd ſi gratis demus, Stoicos virtutem tantùm ad ſummum culmen prouectam ſpectaſſe; cùm eam inæqualitatis capacem ſtatuerunt, rectè illi quidem de huiuſmodi virtute aſſeruerint, eam eſſe crementi incapacem: illam tamen reprehenſionem non effugient, quòd ſummum aliquem virtutis creatæ terminum agnouerint, vltra quem procedere nequeat eius abſolutio, & quò cùm peruentum fuerit, ſiſtendum ſit. Nullum quippe eſſe talem terminum virtutis humanæ, & quantumlibet proceſſum fuerit, ſupereſſe ſemper quod decurratur, extra dubium eſt. Multò etiam ſtultiùs, eò prouectam virtutem humanam, æquabant diuinæ. Audi Senecam epiſt. 73. *Solebat Sextius dicere, Iouem plus non poſſe, quàm bonum virum. Plura Iupiter habet, quæ præſtet hominibus: ſed inter duos bonos non eſt melior, qui locupletior. Non magis quàm inter duos, quibus par ſcientia regendi gubernaculum eſt, meliorem dixeris, cui maius ſpecioſiúſque nauigium eſt. Iupiter, quo antecedit virum bonum? Diutius bonus eſt. Sapiens nihilo ſe minoris æſtimat, quòd virtutes eius ſpatio breuiore clauduntur. Quemadmodum ex duobus ſapientibus qui ſenior deceſſit, non eſt beatior eo, cuius intra pauciores annos terminata virtus eſt; Sic Deus non vincit ſapientem felicitate, etiamſi vincit ætate. Non eſt virtus maior, quæ longior.* Similia ingeminat epiſt. 124.

Nemo ex virtute aucta, deterior, damnóve obnoxius, per ſe loquendo.

49. In huius puncti calce non videtur omittenda dubitatio, quam Ariſtoteles 2. Magn. Mor. c. 4. circa hanc virtutum inæqualitatem & intenſiuam perfectionem mouit. *Addubitet*, inquit, *quiſpiam, nunquid ita in virtutibus habeat, quemadmodum in reliquis bonis, quæ externa, quæque in corpore? Hæc nanque cùm fuerint eximia, deteriores efficiunt: ſicut opum affluentia, elatos facit & truculentos. Itidem reliqua bona, dominatus, honor, pulchritudo, magnitudo. Nunquid igitur & in virtute ita habet, vt ſi cuipiam iuſtitia vel fortitudo fuerit exuberans, fiat deterior, an non?* Hactenus dubitatio. Sequitur eius diſſolutio, qua oſtendit, quòd interdum aliqui vitium ex virtute colligant, & fel ex fauo, per accidens eſſe, ratione honoris, quod eſt extrinſecum virtutis adiunctum, quo interdum non pauci tumeſcunt, & virtutis decus commaculant, aut etiam virtute excidunt. *Cæterùm*, inquit, *à virtute quidem honor gignitur; qui cùm ingens fuerit, deteriores facit: & perinde virtus fecerit deteriores, cùm maior euaſerit.*

Hac ipſa ratione dicere licet, virtutem quantiſlibet acceſſionibus cumulatam, ſubiecto ſuo nunquam nocere: (vtique per ſe loquendo,) quamuis per accidens non rarò, auctior virtus cedat in damnum patientis, eique incommodet. Sic enim eximia fortitudo dum ad pericula fortem animat, ſæpè ei exitium creat; vt proptereà in parœmiam abierit, *luctu carere ignauorum matres.* Sic plerunque concitata ad alienæ virtutis ſplendorem inuidiæ flamma in improborum pectoribus, ita exardeſcit, vt incendium inde conceptum, exitio ſit ſubiecto virtutis, illúdque depaſcatur. Cuius incommodi exempla adducere ſuperuacuum eſt, cùm ſint quotidiana. Hoc verò non eſſe virtuti peculiare, vt ſubiecto ſuo per accidens incommodet, ſed omnibus æquè bonis commune eſſe, notauit ipſe Ariſt. 1. Eth. c. 3. exemplum proferẽs de corporis robore, atque diuitiis. Idem de pulchritudine, de ſcientia, de ſanitate, de facundia dicere poterat. Nam vt eſt apud Iuuenalem Satyr. 10.

——————Torrens dicendi copia, multis
Et ſua mortifera eſt facundia; viribus ille
Confiſus periit, admirandiſque lacertis.
Sed plures nimiâ congeſta pecunia curâ
Strangulat, & cuncta exſuperans patrimonia cenſus,
Quantò delphinis balæna Britannica maior.

Virtutum

Virtutum inæqualitas, gradualis ſimul ac ſpecifica, aſtruitur.

50. Iam verò quod ſpectat ad inæqualitatem inter virtutes diuerſæ ſpeciei, perſpicuum videtur eam nullo modo negari poſſe, ſiue agatur de inæqualitate intenſiua, ſiue de ea, quæ penes nudas eſſentias attenditur. Nam gradualis quidem inæqualitas, quæ potentiæ operantis conatum ſequitur, cùm proximè in actu, cùm mediatè ac remotè in habitu per actum impreſſo, tam certa eſt, quàm inæqualitas conatus in operando, de qua qui dubitarit, refutatione indignum ſe præſtat. Quorſum verò crebræ illæ etiam apud Stoicos, ignauorum, ac in virtutis ſtudio remiſsè verſantium obiurgationes, ſi omnes pari in eam conatu ac voluntatis impetu ferantur? Itaque ex variis qui ſpecialiter in varias virtutes incumbunt, dum vnus alio operis amantior eſt, inæqualis diuerſarum virtutum quæſtus exiſtit, & vnus Temperantiâ eminet, alius Fortitudine, hic Iuſtitiâ, ille Prudentiâ; Ita vt non modò illam ipſam virtutem, qua eminet, in alio rudem ac imperfectam intenſione ac gradu ſuperet; ſed etiam quamuis aliam. Inter eos verò, qui in vna aliqua virtute æquales ſunt, poteſt eſſe inæqualitas quoad alias, vt ex eadem ratione patet.

Fateor contrarium tradi ab Auguſtino 6. Trinit. c. 4. verbis illis. *Virtutes quæ ſunt in animo humano, quamuis alio atque alio modo ſingulæ intelligantur; nullo modo tamen ſeparantur ab inuicem, vt quicunque fuerint æquales, V. G. in Fortitudine, æquales ſint & Prudentia, & Iuſtitiâ, & Temperantiâ. Si enim dixeris æquales eſſe iuſtos Fortitudine, ſed illum præſtare Prudentia, ſequitur vt huius Fortitudo minus prudens ſit, ac per hoc nec Fortitudine æquales ſunt, quando illius Fortitudo prudentior. Atque ita de cæteris virtutibus inuenies, ſi omnes eadem conſideratione percurras.* Ita eo loco D. Auguſtinus, non obſcurè tradens contrarium eius quod aſſeruimus. Verùm ratio qua vtitur, ad inæqualitatem hanc intenſiuam omnium eiuſdem ſubiecti virtutum inficiandam, non eſt ſolida, cùm ſupponat omnes virtutes per eandem ſpeciè prudentiam dirigi, & ad eius modulum creſcere, quod ſuo loco refellemus.

Fortaſſis verò licebit eodem modo D. Auguſtinum interpretari, quo Diuum Gregorium lib. 2. in Ezechielem, hom. 22. vbi exponens de iuſtorum virtutibus, quod Propheta dixerat, atrium templi per quadrum habere centum cubitos, æqualem omnium virtutum menſuram intenſiuam, videtur his verbis tradere. *Dum Prudentiam, Fortitudinem, Iuſtitiam, atque Temperantiam, vel ſicut eas enumerare quibuſdam placet, Prudentiam, Temperantiam, Fortitudinem, atque Iuſtitiam tenent; menſuram ſpiritalis atrij in quadro habent. Ecce enim ipſæ virtutes, quas habere bonos ac fideles diximus, ita in quadro ſunt, vt vna aliam non excedat. Magna quippe eſt Prudentia: Sed ſi minus eſt à voluptatibus temperans; minus in periculis fortis, minus in operationibus iuſta; profectò minus eſt prudens. Magna eſt Temperantia, ſed ſi minus intelligit vnde ſe temperat; ſi aduerſa ſuſtinere per fortitudinem minus valet, atque in timore animum deiicit; ſi per præceptionem ſuam aliquando ad iniuſtitiæ opera prorumpit, minus eſt temperans. Magna eſt Fortitudo, ſed ſi minus intelligit quæ bona cuſtodiat; quibus malis reſiſtat; ſi minus à voluptatis appetitu ſe temperat, ſed vincitur delectatione; ſi iuſtitiæ opera minus tenet, atque aliquando ad iniuſtitiæ opera dominatione ſuperatur, minus eſt fortis. Magna eſt Iuſtitia, ſed ſi minus quàm debet inter iuſta & iniuſta opera diſcernit, ſi minus cor à mundi delectatione temperat, ſi minus ſe contra aduerſa confortat, minus eſt iuſta. Menſuretur ergo perfectorum fidelium vita per quadrum, & tantum habeat ſpiritalis atrij latus vnum, quantum latera ſingula. Quia vnuſquiſque tantum prudens eſt, quantum & temperans: & iuſtus tantum, quantum prudens, temperans & fortis fuerit.* Hic S. Gregorij locus, in ſpeciem potens, pro ſententia quam refellimus, ita accipiendus videtur, vt duntaxat ſenſus ſit, creſcente vna virtute, creſcere item alias; non formaliter, & præcisè vi crementi vnius earum, ſed ob adminiculatiuam omnium ad inuicem connexionem. Eodem ergo modo poſſet accipi Diuus Auguſtinus loco allegato.

Ordo dignitatis ſpecifica, inter virtutes morum.

51. Specifica inæqualitas virtutum diuerſæ denominationis & eſſentiæ, quam poſteà propoſui exponendam, non eſt adeò aperta. Quinimò Nazianzenus propè initio orationis decimæ ſextæ, quæ eſt *de pauperum amore*, difficile eſſe pronunciat ſtatuere quæ virtus alteri præcellat, quæ verò cedat. *Quemadmodum*, inquit, *etiam in prato quodam plurimis & ſuauibus floribus referto, florem omnium pulcherrimum & fragrantiſſimum reperire haud facile eſt, alio nimirum aliàs olfactum & aſpectum ad ſe diſtrahente, atque ad primum eum decerpendum alliciente.* Ago autem de virtutibus duntaxat moralibus, omiſſa comparatione inter intellectuales & morales, quę non eſt huius loci propria.

Inter morales igitur præcellentia vnius ſupra alias, ſi ſimpliciter loquamur, diiudicanda eſt ex præcellentia motiui, & obiecti formalis in quod tendunt. Ita vt ea habeatur eminentior, cuius obiectum formale eminet cæterarum virtutum obiectis. Sicut enim conſtitutio & ſpecificatio virtutis petitur ex motiuo; ita indidem deriuanda eſt eius præcellentia & dignitas. Interdum tamen vna aliqua virtus ſimpliciter deſpicatior, præfertur alteri ſimpliciter eminentiori, vel renunciatur virtus nobiliſſima ac præcellentiſſima; quia habetur ratio præcellentiæ ſecundùm quid, & vſus, quem habet virtus in ordine ad aliquem particularem finem. At ſimpliciter loquendo, præcellentia virtutis penes obiectum, & intrinſecum eius finem ſpectatur.

Ad hanc normam dirigitur quod de harum virtutum ordine paſſim aſſeritur, probatúrque à S. Ambroſio 1. off. cap. 24. deſerto, præter morem, Philone, qui lib. 1. allegor. ad illud, *Fluuius egrediebatur*, Iuſtitiam collocat quarto loco, partim quia eam confundit cum Temperantia & Fortitudine, iuxta placitum Pythagoræorum, de quo aliàs; partim quia virtutes morales tantùm ſpectauit penes id, quod homini conferunt in ordine ad ſeipſum, vt ex ipſis Philonis verbis intelligere licet. *Animaduertendum*, inquit, *tripartitam eſſe noſtram animam, habereque partes rationalem, iraſcibilem, & concupiſcibilem: quarum rationalis regionem capitis inhabitat; iraſcibilis verò pectus, ſicut concupiſcibilis inguina. Harum cuique appoſitam eſſe virtutem propriam: Rationali, Prudentiam. Ratiocinationis enim eſt ſcientiam habere faciendorum & non faciendorum. Iraſcibili, Fortitudinem: Concupiſcibili, Temperantiam, hac enim medicamus, & ſanamus concupiſcentias. Quemadmodum igitur caput prima ſummáque pars eſt in animali, ſecunda pectus, inguen tertia: rursúmque in anima prima pars rationalis, ſecunda iraſcibilis, tertia concupiſcibilis: Ita & virtutum prima eſt, quæ circa præcipuum animæ, quod eſt rationale, verſatur, & circa ſummum caput habitat, Prudentia: ſecunda Fortitudo; quia circa ſecundam partem animæ quidem iram, corporis verò pectus ſtabulatur. Tertia Temperantia, quia circa inguen tertiam regionem corporis, & circa vim concupiſcibilem, quæ tertium locum habet in anima, occupatur.*

Præfertur omnibus, Prudentia.

52. Prudentia ergo reliquis paſſim anteponitur, quod,

quòd, vt philoſophatur Durandus in 3. d. 33. q. 5. n. 6. ſit recta ratio agibilium, & verum practicum attingat. Verum autem bono antefertur ex genere ſuo. Quo eodem modo cognitio, quia eſt veri perceptio, antefertur amori. Vt taceam longè perfectiorem modum percipiendi verum, quam percipiendi bonum, qui non tam ad perfectionem obiecti facit, quam ad perfectionem potentiæ. Nam verum attingitur per attractionem obiecti ad potentiam; bonum autem per attractionem potentiæ ad obiectum. Quia tamen actus & obiectum debent ſibi inuicem eſſe commenſa, & ſeruare proportionem quoad perfectionem; rectè ex perfectione maiore potentiæ, maiorem quoque obiecti perfectionem colligimus. Sed de eo quaſi problemate inter S. Thomam & Scotum controuerſo, non placet hic extra rem diſſerere.

Malim vrgere nobilitatem actus prudentiæ, hoc eſt, imperij: Quo nomine innuitur regia huius virtutis dignitas, & nobilitas ac excellentia ſupra eas, quibus imperát, legéſque præſcribit. Præſcribit autem leges reliquis omnibus virtutibus. Eſt igitur earum Regina, & inter quatuor magis principales principaliſſima, vt Durandus n. illo 6. loquitur, & clarè habebitur ex dicendis de ea ſigillatim. Agnoſcit hanc Prudentiæ præcellentiam inter recentiores Piccolom. gradu 5. cap. 37. videtúrque eam iam olim agnouiſſe Bion Boriſthenites, ex quo iſta Laërtius lib. 4. *Fortitudine, cùm ſumus iuuenes, vtimur; at cùm ſeneſcere incipimus, Prudentia valemus. Tantùm verò Prudentiam à virtutibus cæteris differre aſſerebat, quantùm viſum ab aliis ſenſibus.* At viſum cæteris omnibus externis ſenſibus antecellere, & vt Philo non ſemel loquitur, *Regem ſenſuum* eſſe, vel cæci vident.

Quòd autem Gulielmus Vortilongus in 3. d. 33. art. 2. concl. 3. contendit, Prudentiam ordine dignitatis ſubſequi Iuſtitiam, argumento ducto ex comparatione virtutum Theologicarum, in quibus Fides, quæ reſpondet Prudentiæ, cedit Charitati, quæ eſt virtus ad alterum, & reſpondet Iuſtitiæ. Dicendum eſt, etiamſi non panci nec ignobiles Doctores affirmant Fidem eſſe nobiliorem Charitate in genere entis, nec ei cedere niſi quoad meritum, & in genere motis: Tamen admiſsâ nunc præcellentiâ entitatiuâ Charitatis ſupra Fidem; latum diſcrimen eſſe inter Fidem cum Charitate comparatam, & Prudentiam collatam cum Iuſtitia. Nam ſi diuinarum perfectionum virtualem diſtinctionem attendamus, Fides fertur in vnicam Dei perfectionem, eámque quatenus noſtri reſpectiuam, ſeu nobis aliquid conferentem, nempe in diuinam veracitatem & autoritatem aliquid nobis atteſtantem. Charitati autem omnes Dei perfectiones, vt ſunt Dei bonum, obiiciuntur. Inſuper modus tendendi in obiectum longè purior & altior eſt in Charitate, quàm in Fide: nam Fides tendit in Deum, non vt viſio clara, quæ propterea poteſt eſſe amore perfectior, ſed obſcurè & admodum imperfectè: At Charitas nullam talem imperfectionem ex genere ſuo dicit, ſed ſuauiſſimè ſtringit Deum, vt eſt ſibi ipſi ſummè bonus, quæ ſunt maioris entitatiuæ nobilitatis argumenta.

Itaque non improbabiliter aſtruitur ea entitatiua Charitatis præcellentia ſupra Fidem: ita vt quamuis Fides ſit perfectior ſecundùm rationem genericam, quæ eſt ratio cognoſcitiui: tamen Charitas Fidem ſuperet ſecundum rationem differentialem & ſpecificam, quæ plerunque eſt nobilior reſpectu generis deterioris, vt fortaſſis contingit in cœlo, cum multis viuentibus comparato. At Iuſtitia, ſi cum Prudentia conferatur, nihil habet, in quo aliquam talem eius prærogatiuam ſupra Prudentiam fundare liceat. Nam & obiectum Prudentiæ nobilius ſemper eſt obiecto Iuſtitiæ, vt oſtendi; & modus tendendi in obiectum, æqualis, aut etiam potior eſt in Prudentia, quàm in Iuſtitia. Meritò igitur Prudentia primatum tenet inter virtutes morales, non tantùm ratione originis & generationis ac directionis, quam præſtat aliis virtutibus, vt concedit Autor, quem refellimus, ſed etiam ſimpliciter quoad eſſentiam & ſpeciem ſuam.

53. Sententiam, quam nunc impugnamus, S. Ambroſius 1. offic. cap. 50. & 44. Philoſophorum fuiſſe refert, & ex eo reiicit, quòd Prudentia ſit Iuſtitiæ, & cuiuſuis virtutis fundamentum, quo diruto, neceſſe ſit euerti quicquid ſuperſtructum fuerit. Inter eos Philoſophos Ariſtotelem numerat Angeſtus cap. 11. Mor t. 2. dub. 1. concl. 3. eò quòd Iuſtitiam legalem omnibus moralibus virtutibus anteponat, atque adeò etiam Prudentiæ. Addit item in eam ſententiam argumentum ductum ex maiore difficultate bene ſe habendi erga alium, quod per Iuſtitiam præſtatur, quàm erga ſeipſum, quod efficitur per alias virtutes. Quinetiam Prudentiam omnibus planè virtutibus cardinalibus poſtponendam eſſe, inde probat Angeſtus, quòd actus Prudentiæ non ſit formaliter liber, cuiuſmodi ſunt actus virtutum purè moralium.

Hæc tamen parum vrgent. Nam Ariſtoteles conferebat Iuſtitiam legalem cum virtutibus purè moralibus ad ſe, eámque meritò præfert: quia Iuſtitia Fortitudini & Temperantiæ iure præponitur, non ob difficultatem operis, quæ, ſi ſola ſpectetur, indicat tantùm præcellentiam ſecundùm quid; ſed ob eminentiam motiui, quod in Iuſtitia eſt longè altius, quàm in cæteris virtutibus purè moralibus. Non comparauit autem Ariſtoteles Iuſtitiam cum virtute morum directrice, ſiue Prudentia, quam fateor non habere actum internum & elicitum formaliter liberum. Nego tamen id intereſſe ad maiorem perfectionem actus primi. Nam neque intellectus eſt formaliter liber, & tamen iuxta S. Thomam, potior eſt ac perfectior voluntate, cuius actus eſt formaliter liber.

Secundas tenet Iuſtitia.

Prudentiam ſequitur Iuſtitia, quam D. Thom. 1. 2. q. 66. art. 4. ex eo dicit præferendam eſſe reliquis duabus, quòd & ſubiectum habeat ſublimius, nempe voluntatem; cùm reliquæ appetitui ſenſitiuo inſideant; & obiecto etiam nobiliore potiatur. Verſatur enim circa operationes ad alterum, quibus homo non in ſe tantùm, ſed etiam erga alios perficitur. Verùm eâ ratione, quæ ex ſubiecto ducitur, nunc prætermiſsâ (quòd ancipitis ſit controuerſiæ inferiùs diſcutiendæ;) quod ad eam rationem ſpectat, quæ ducitur ex obiecto; occurrit difficultas, quam Caietanus ad art. illum 4. appellat *dubium Nouitiorum*, nempe quomodo obiectum Iuſtitiæ cenſeatur præſtantius obiecto Fortitudinis: cùm Fortitudo perficiat hominem circa mortem & vitam: Iuſtitia autem non niſi circa operationes ad alterum, puta contractus, & alia huiuſmodi, quæ non videntur tanti eſſe, cùm ſpectent res externas, quæ præ vita quid ad hominem? Pellem nanque pro pelle, & vniuerſa quæ habet, dabit homo pro anima ſua, id eſt, pro vita.

Ei dubio occurrit Caietanus, dicendo Iuſtitiam ita verſari circa operationes ad alterum, vt poſſit etiam habere pro obiecto mortem & vitam, quas ſæpè contingit deberi alteri, V. G. patriæ, aut obſequio Principis, cui Iuſtitia, ſicut alia bona, ita & vitam impendit cùm res fert, expoſcitque honeſtas Iu-

ſtitiæ

ſtitiæ propria. Sed poterit Nouitius contra hanc reſponſionem inſtare dicendo, quòd Iuſtitia poſſit actum fortitudinis indicere, nihil hoc referre ad deprimendam Fortitudinem infra Iuſtitiam: cùm Fortitudo quoque poſſit actum Iuſtitiæ imperare, ſi ita ferat finis fortitudinis, & exercitium honeſtatis, in quam tendit. V. G. ſi quis ne animum deſpondeat in graui periculo imminente, velit alteri quod ſuum eſt reddere, quæ ſit occaſio virilem animum prodendi & induendi ſeſe in difficultates, quibus latens in animo fortitudo foras emicet. Et poſſe ſanè nobilioris virtutis actum indici per inferiorem virtutem, mox affirmabimus. Non igitur ex eo Fortitudo poſtponenda eſt Iuſtitiæ, quòd actus Fortitudinis poſſit per Iuſtitiam imperari, ſi alioqui inter obiecta harum virtutum non aſſignetur inæqualitas, ita vt obiectum Iuſtitiæ potiores partes teneat; quod ratio dubitandi à Nouitiis propoſita videtur falſitatis arguere.

54. Occurrendum igitur aliter eſt ei dubio, dicendúmque mortẽ & vitã non eſſe obiecta Fortitudinis, niſi remota & materialia. Proximum autem & formale eſſe firmitatem illam mentis, quæ contra huiuſmodi terribilia, in operationes externas aggreſſionis aut ſuſtinentiæ inducitur. Eam verò firmitatem cùm per ſe & ex ratione ſuæ honeſtatis ſiſtat intra operantem, eſſe aliquid minùs diffuſum & commune, atque adeò minùs bonum, quàm ſit honeſtas illa, qua homo in ſeipſo perficitur in ordine ad alterum interuentu Iuſtitiæ: non quòd Iuſtitia ſit vllo modo perfectio externi ſubiecti; ſed quòd ea virtus, ſubiectum cui immanet, perficiat in bonum & commodum alterius, cui ipſa non inexiſtit; quæ eſt ſine dubio, protenſior quædam, ac proinde maior & altior ratio honeſti, quàm quæ limitibus vnici ſubiecti concluditur. Quid quòd firmitas illa, infrequentiùs homini commodat, quod tamen maximè videtur ad æſtimandam virtutis alicuius perfectionem attendendum: Rariùs enim incidunt mortis diſcrimina, & alia ardua in quibus Fortitudo ſpectatur, quàm ea in quibus occupatur Iuſtitia. Hæc quippè quotidiana ſunt, & cum humanæ vitæ rationibus adeò nexa, vt vix poſſit, non dico dies, ſed vel hora effluere, quæ in iugi hominum cum hominibus commercio atque conuictu, aliquo Iuſtitiæ vſu deſtituatur. Longè infrequentior, (vt aiebam,) eſt vſus Fortitudinis. Imò Ageſilaüs referente Stobæo, ſermone de Iuſtitia, eo ex capite Iuſtitiam celebrauit, quòd, *Fortitudinis quidem, abſente Iuſtitia, nullus eſt vſus: At ſi omnes iuſti fierem, Fortitudine nihil indigeremus.*

Alia præterea dubitatio, contra rationem pro Iuſtitiæ præcellentia ex D. Thoma propoſitam, ac ex obiecto ductam, proponi poteſt, quam adhibuit Buridanus 5. Eth. q. 6. contendens Iuſtitiam ſubſequi dignitate Fortitudinem & Temperantiam. Nititur autem præſertim maiore naturali inclinatione noſtra in bonum proprium, cui Fortitudo & Temperantia inuigilant, quàm in alienum, cui inuigilat Iuſtitia.

Verùm ea maior inclinatio naturalis potiùs arguit honeſtatem, quæ difficultati maiori rectæ operationis maior adiungitur, maiorem eſſe in operatione, minùs, ſecundùm naturæ inclinationem, à nobis prodeunte, & tamen honeſtiſſima. Adde quod Buridanus perperam ſupponit, Iuſtitiam, quia reſpicit terminum extrinſecum, non eſſe perfectiorem & bonum ſubiecti, cui ineſt, quod eſt planè falſum, & rectè à Seneca exploſum epiſt. 81. agendo de gratitudine, quæ eſt poteſtialis pars iuſtitiæ. *Omnia,* inquit, *facienda ſunt, vt quàm gratiſſimi ſimus. Noſtrum enim hoc bonum eſt, non quemadmodum Iuſtitia, vt vulgò creditur, ad alios pertinens: maxima pars eius in ſe redit. Nemo non, cùm alteri prodeſt, ſibi profuit. Non eo nomine dico, quòd volet adiuuare adiutus, protegere defenſus, quòd bonum exemplum circuitu ad facientem reuertitur; ſicut mala exempla recidunt in autores; nec vlla miſeratio contingit his, qui patiuntur iniurias, quas poſſe fieri, faciendo docuerunt: ſed quòd virtutum omnium pretium in ipſis eſt. Non enim exercentur ad præmium. Rectè facti, feciſſe, merces eſt.*

Tertias Fortitudo, gradum vltimum Temperantia.

55. Poſtremo loco numerantur Fortitudo & Temperantia; & quidem ita vt hic ipſe ordo, quo eas numerauimus, ſit quoque dignitatis. Et verò quamuis Plato 2. de leg. Temperantiam Fortitudini præſtare velit; tamen ſtatim apparet Fortitudinem eſſe aliquid generoſius & ſublimius, quàm Temperantiam. Quantò enim altius eſt obſiſtere obiectis illis terribilibus, quibus Fortitudo imperterrita & veluti firmato gradu occurrit, quàm blandis voluptatum illecebris non ſuccumbere per animi mollitiem, tantò nobilior cenſeri debet Fortitudo, quæ ea terribilia non excipit modò, ſed etiam cùm res fert, generosè aggreditur, quaſi reſtantem fortunam laceſſens; quàm Temperantia, quæ leuibus duntaxat velitationibus, cum internis cupiditatibus mentem blandè ſollicitantibus diſtinetur.

Nec refert quòd iuxta Sapientem, *qui dominatur animo ſuo,* (concupiſcentiam ſcilicet frænando, & eos animi motus, quibus homo turpi ſeruitio voluptatibus addicitur, tanquam immiſſum intra mentis arcem ab inimico præſidium excludendo,) *melior ſit expugnatore vrbium*: Et quòd iuxta S. Cyprianum lib. de bono pudicitiæ, *Qui hoſtem vicit, fortior fuit, ſed alter qui libidinem repreſſit, fortior ſeipſo fuit: qui inimicum proſtrauit, externum hoſtem percuſſit; qui cupiditatem repreſſit, hoſtem domeſticum ſuperauit.* Hæc inquam non obſunt: Si enim qui vrbes expugnat, ipſe à vitiis expugnatus, conferatur cum eo, qui ſibi ipſi dominatur, non poteſt eſſe dubium, vter potior ac nobilior cenſeri debeat. Perſpicuè enim præſtat ſeipſum primò ſeruituti voluptatum eripere, & interna rebellantium paſſionum diſſidia comprimere, quàm vrbes adigere ad deditionem.

Nihilominùs tamen ſaluum manet forti vrbium expugnatori decus ſuum, ſupra expugnatorem concupiſcentiæ, ſi ambæ illæ expugnationes per ſe ac ſeorſim ſpectentur, nulla priori expugnationi labe admixtã ex indignitate ſubiecti. Sicut altius ſine dubio ac perfectius eſt ſectari diuina conſilia, quàm obedire duntaxat præceptis. Præſtaret tamen præceptis inſiſtere, altiora non cogitando, quàm præclaros circa altiora conatus defectu circa humiliora dehoneſtare. Taceo, *dominatorem animorum*, in eo diuino oraculo, non incommodè accipi poſſe illum ipſum, qui per Patientiam Fortitudinis adminiſtram, cohibet impatientis animi motus ne erumpant; vt ſit poſterior pars verſiculi, maior expreſſio prioris, de Scripturæ more: nec aliud ſignificetur, quàm inter munera Fortitudinis, Patientiam præſtare aggreſſioni, quod verum eſſe, ſuo loco oſtendam. Sic ſanè eum locum accepit & S. Gregor. hom. 35. in Euang. & eandem eminentis ſuper Fortitudinem aggredientem, Patientiæ rationem propoſuit, quam paulò antè ex S. Cypriano pro Temperantiæ præcellentia adduxi: *Minor eſt victoria vrbes expugnare, quia extra ſunt*

ſunt quæ vincuntur. Maius autem eſt quod per patientiam vincitur, quia ipſe à ſe animus ſuperatur; & ſemetipſum ſibimetipſi ſubiicit, quando eum patientia in humilitate tolerantiæ ſtrauit.

Porrò ad ea, quæ toto hoc puncto diſputata ſunt, expendenda & exigenda erunt quæ de omnium virtutum æqualitate, & pari laudabilitate, comptiùs & ſpecioſiùs, quàm ſolidiùs tradit Paſchalius lib. de virtut. & vit. c. 5.

Subordinatio virtutum, ſita in imperio actuum vnius, per aliam.

56. Secundò egi de ſubordinatione virtutum moralium inter ſeipſas. Vbi non quæritur de ſubordinatione trium poſteriorum ad Prudentiam. Ea enim ſubordinatio eſt indubitata, & latè infra explicabitur, cùm de Prudentia: Sed quæritur de ſubordinatione virtutum purè moralium inter ſeipſas. Quæ ſubordinatio, vt intelligatur, & admittenda demonſtretur, præmittendum eſt, quæ dicatur operatio elicita & imperata. Huiuſmodi enim vocum notio ad hanc reſolutionem neceſſaria eſt. Et elicita quidem operatio, iuxta aliquos, deſignat tantùm eam operationem, quæ eſt in eodem ſubiecto, in quo eſt habitus, quo pacto ſola actio immanens, dici poterit elicita. Iuxta alios autem vt Caiet. 2.2. q. 81. art. 4. & Lorcam 2.2.q. 32. art. 1. ac Valentiam 2. 2. d.6. q.1. p.2. *in fine*, ea quoque operatio externa, quæ non habet aliam bonitatem, quàm eam, ad quam habitus per ſe ordinatur, nomine operationis elicitæ deſignatur. V. G. non modò actio interna diligendi proximum, quæ voluntati charitate imbutæ aduenit, ſed etiam actio externa benefaciendi proximo, eſt actio elicita Charitatis.

Quæ de vocibus diſſenſio videtur commodè componi poſſe, ſi dicamus operationes illas externas, quæ non inſunt eidem potentiæ, cui ineſt habitus, cuius bonitate informantur, ſpectari poſſe & phyſicè & moraliter. Et phyſicè quidem, non eſſe dicendas elicitas ab habitu illo alteri potentiæ inſito, cùm non prodeant effectiuè ab eo habitu immanenter tantùm operatiuo, cuius bonitate extrinſecùs informantur. Quod attendit communis ſententia, quæ has operationes vocat imperatas; nimirum reſpectu habitus & potentiæ, cui ipſe ineſt; non autem reſpectu potentiæ exequentis, ad quam comparatæ, ſunt elicitæ phyſicè. At moraliter, eaſdem operationes rectè dici poſſe elicitas, quamuis habitus alteri ſubiecto, ipſæ verò alteri inexiſtant. Indicuntur enim ab illo habitu, & eius efficacitate eliciuntur.

Eadem diſtinctio in actionibus quoque imperatis locum habet. Sunt enim aliquæ actiones, quæ phyſicè; aliæ verò quæ moraliter dici poſſunt imperatæ. Dicuntur phyſicè imperatæ actiones illæ, quæ à variis facultatibus voluntati ſubditis prodeunt. Moraliter verò imperatæ dicuntur actiones earundem potentiarum, quatenus ſupra moralitatem, quam ab habitu proximè & quaſi connaturaliter circa eam materiam verſante ſortiuntur, aliam ſuſcipiunt, materiæ cui inſiſtunt, extraneam. V. G. comeſtio temperata eſt actus phyſicè imperatus Temperantiæ, quia quaſi connaturaliter honeſtatem Temperantiæ ſuſcipit, cùm ab ea indicitur. Quòd ſi ea comeſtio ad diuinum cultum adhibeatur, dicetur imperata moraliter, quia materia circa quam hæc operatio verſatur, ſuapte natura non obiicitur Religioni, ſed Temperantiæ tantùm. Sicut enim phyſicum imperium, denominatur ex eo quòd actio à potentia exequente, alteri ſubiecta eliciatur immediatè: Ita morale imperium interuenire rectè cenſetur, cùm vnius moralis formæ intentione, ac veluti motione alia aſſumitur.

Qui imperium illud reiiciant, & quorſum.

57. Sunt tamen, qui morale illud imperium, quo actus iam perfuſus honeſtate vnius alicuius virtutis circa materiam propriam verſantis, alia inſuper velut extranea honeſtate ſuperueſtitur, repudiandum cenſeant. Contendunt enim affectum interiorem vnius virtutis, qui feratur in obiectum proprium illius virtutis propter ipſum, imperari non poſſe ab alio interno, nec elicito alterius virtutis affectu circa obiectum ſuum verſante propter ipſum. V. G. actum elicitum Temperantiæ bonitate huius virtutis decoratum, negant poſſe à Charitate honeſtatem ſuam illi ſuperinducente imperari per actum internum & elicitum, verſantem circa obiectum Charitatis propter ipſum. Inde autem apertè ſequitur, nullum actum poſſe dici moraliter imperatum in ſenſu propoſito. Nam ſi actus interior aliunde moralis, nequit moralitatem nouam deſumere ab alio actu interiore ſupra ipſum reflexo, atque adeò neque imperari ab eo moraliter; multò minùs id poterit actus externus, qui non niſi per internum cui ſubeſt, moralitatem participat. Atque ita imperium illud morale prorſus tollitur, iuxta eam ſententiam.

Tuetur eam Vaſquez 1.2.d.51.c.5. contendens eſſe commune placitum, & obſeruans, cùm dicitur communiter, *opus vnius virtutis imperari ab alia virtute, & bonitatem habere à fine imperantis*, neminem fuiſſe, qui intelligeret aliquem affectum interiorem vnius virtutis, qui in obiectum illius virtutis feratur propter ipſum, imperari ab affectu alterius virtutis, qui item circa eius obiectum verſetur propter ipſum. Mentem ergo Doctorum, modum illum loquendi adhibentium, ait eſſe; actum, qui imperatur, eſſe alicuius virtutis opus, indictum ex affectu interno, qui ſit electio finis præfixi virtuti imperanti, ex cuius finis intentione, electio illa deriuatur. Quo pacto in aſſumptione ieiunij ex intentione orandi, opus Temperantiæ non pendet ab affectu, circa opus illud verſante propter ipſum, quatenus Temperantiæ eſt; ſed tantùm ab affectu Religionis: ita vt opus illud externum vſurpetur purè tanquam medium, nec conueſtiatur honeſtate Temperantiæ.

Alium prætereà ſenſum vulgati illius modi loquendi agnoſcit idem Autor; nempe quo opus vnius virtutis, quod non aſſumitur vt medium, dicatur imperari ab alia virtute, quia in tali opere inuenitur ratio virtutis imperantis ſub quadam conſideratione. Quo pacto, qui ſubit martyrium ex dilectione Dei, inuenit diuinum bonum in perpeſſione mortis, quam deligit, ne Charitatem in Deum violet. Hos duntaxat duos modos, quibus actus vnius virtutis poteſt per actum alterius imperari, agnoſcit prædictus Autor.

Reiiciuntur.

Paſſim tamen alium prætereà tertium modum ab hoc Autore reiectum admittunt permulti, concedentes actum vnius virtutis, (etiam interiorem, habentem proprium motiuum, & verſantem circa proprium obiectum propter ipſum;) imperari poſſe ab alio actu reflexo voluntatis, vt contingit cùm quis ex Charitate mouetur ad actum Iuſtitiæ ex ipſiuſmet Iuſtitiæ motiuo eliciendum. Suares lib. 2. de Relig. in communi cap. 3. num. 8. vocat hos actus remotè imperatos, eò quòd media alia virtute imperentur, eóſque contradiſtinguit ab iis, qui in ratione actus honeſti non fiunt niſi ex motione immediata voluntatis, pertinente de ſe ad virtutem aliquam. Quatenus porrò ibi concurrant ambæ honeſtates, de quo rixa eſt

eſt inter Autores, diſcuſſum eſt cùm de moralitate. Nunc ſatis eſt vniuerſe modum illum imperij admiſiſſe, reiectâ concurſus honeſtatum ad illud imperium conſequentis, explicatione in prædictum locum. Quomodocunque enim iſta ſe habeant, nihil vetat voluntatem vna virtute ſua vtentem non applicare aliam potentiam, niſi media alia virtute ſua & actu illius; quod vnum prædicto imperij modo importatur.

58. Ex his probata & expoſita manet virtutum purè moralium ſubordinatio ad inuicem. Illa nanque virtus dicitur ſubordinari alteri, cuius actus poteſt elici ex præſcripto alterius; ſiue cuius honeſtas poteſt aſſumi vt medium ad honeſtatem alterius; & ex ea, tanquam ex fine, accipere eſſe. Virtus enim, quæ actum ſuum eo modo elicit, ſubordinatur virtuti imperanti, vt per ſe patet. Atqui actus vnius virtutis, honeſtate eius perfuſus, poteſt aſſumi vt medium ad alterius honeſtatem. Ergo poteſt ei ſubordinari. Quod cùm continget, actus phyſicè ac moraliter elicitus à virtute ſubordinata, erit moraliter imperatus ab imperante; quia ab ipſa prodit quatenus iam moralis. Huc ſpectare poteſt mutuum illud ſubſidium, quod ſibi à virtutibus, tanquam ſororibus præſtari cùm res fert, obſeruant Doctores, & ſæpè infrà tradeinus.

Nodus in ſubordinatione admiſſa.

Occurrit tamen circa huiuſmodi ſubordinationem difficultas; quia ex ea, prout à nobis expoſita eſt, videtur manifeſtè ſequi virtutem inferiorem non poſſe imperare actum virtutis ſuperioris; (eſto virtus ſuperior & æqualis, poſſit virtutis inferioris & æqualis, actum imperare, & huiuſmodi virtutes ſibi ſubordinatas habere. Ratio autem cur ſequi videatur virtutem inferiorem non poſſe imperare actum virtutis ſuperioris, non eſt obſcura. Nam virtus inferior non poteſt ordinare actum virtutis ſuperioris ad finem ſuum. Id enim præpoſterum & abſurdum foret, nec parum deprimeret virtutis ſuperioris maieſtatem. Non igitur verum eſt vniuerſè, virtutes purè morales, (quæ vtique inæquales ſunt perfectione, habéntque ſe ad inuicem vt ſuperior & inferior;) poſſe ad inuicem ſubordinari, actu vnius elicito ex imperio alterius cuiuſcunque.

Enodatio Caietani, ab aliis improbatâ.

59. Sunt qui hoc totum admittant, vt Lorca 2. 2. d. 12. de Charit. num. 7. cui præiuit Caietanus 2. 2. q. 123. art. 5. *ad* 5. *Martini*, & q. 32. art. 1. hoc enim eſt, quod Caietanus ibi ait; nempe virtutem inferiorem non poſſe imperare actum virtutis ſuperioris formaliter conſideratum, id eſt prout actus ille reſpicit obiectum proprium ſeu formale ſuperioris virtutis. Tametſi admittit Caietanus, virtutem inferiorem poſſe ſuperioris virtutis actum imperare, ſi actus ſuperioris virtutis ſumatur materialiter tantùm, prout nimirum verſatur circa materiam aliquam, abſtrahendo à ratione formali, quam virtus propriè reſpicit: Nos tamen hîc quærimus tantùm de ipſo actu virtutis ſuperioris formaliter ſumpto, ac honeſtate ſuperioris virtutis fœto.

Refellit hanc Caietani doctrinam Valentia 2. 2. d. 3. q. 9. p. 1. tanquam Diuo Thomæ contrariam, & falſam, eò quòd virtutem ab alia imperari nihil aliud ſit, quàm hominem ex vſu & exercitatione vnius virtutis, moueri & impelli ad vſum alterius virtutis tanquam aliquo modo conducentis ad actum aliquem virtutis illius, quæ imperare alteri dicitur. Nihil autem eſt quod virtutem inferiorem impediat, quominùs ita moueat ad virtutis ſuperioris exercitium. Vt cùm quis creditori pauperi obſtrictus, concitat in ſe affectum Charitatis erga illum tanquam proximum ſuum, vt gemino impulſu, Charitatis nimirum & Iuſtitiæ, ad reſtituendum quod debet, concitatus, debiti exſolutionem perfectiùs ac certiùs exequatur. In quo euentu, Iuſtitia, quæ eſt virtus inferior, imperat Charitati, quæ eſt virtus ſuperior.

Improbationis improbatio.

60. Verùm nec exemplum quadrat, nec reſponſio difficultatem euacuat. Nam in exemplo propoſito, prout communiter euenit, Iuſtitia non imperat Charitati, ſed potiùs Charitas Iuſtitiæ: (liceat enim tametſi de moralibus duntaxat virtutibus tractamus, exemplum tamen virtutis Theologicæ, ab Autore, cum quo agimus adhibitum, non repudiare: cùm ſit omnium virtutum ſuperiorum cum inferioribus comparatarum, quoad rem præſentem, par ratio.) In prædicto igitur exemplo, ſi congruè accommodandum eſt ad praxim, debitor agnoſcens ſe ex Iuſtitia creditori pauperi obſtrictum, vult ius creditoris adæquare, qui eſt actus Iuſtitiæ. Hunc autem actum cum prædicta honeſtate eligit elicere inſuper ex Charitate, quod eſt Charitatem, Iuſtitiæ actum imperare, non contrà. Quòd ſi ita apud ſe ſtatuat: Volo hanc miſericordiam egenti præſtare, quia pauper eſt, & quia etiam illi debeo; tunc poſterioribus his verbis nouum actum elicit merè concomitanter aut conſequenter ſe habentem cum priore, vt patebit attendenti.

Vt vt autem ſe habeat exemplum, reſponſio certè videtur parum idonea. Nam virtus inferior non poteſt ſuperioris actum ordinare ad finem ſuum, ne præpoſtera ſit ordinatio, & præſtantior finis ad deteriorem ordinetur, idque admittit Autor, cuius reſponſionem expendimus. Atqui cùm virtus inferior ordinat actum ſuperioris virtutis ad actum ſuum, tanquam quiddam quocunque modo conferens ad eum; ordinat reuera actum ſuperioris virtutis ad ſuum actum tanquam medium ad finem. Nam quid eſt conferre ad aliquid, niſi eſſe vtile ad aliquid, & rationem medij ad illud habere? Quare prædicta reſponſio videtur ſeipſam deſtruere. Niſi ſi quis dicat, quod videtur vno verbulo prædictæ reſponſionis, apud Autorem eius inſinuari; nempe poſſe quidem actum ſuperioris ordinari vt medium, ad finem virtutis inferioris; non tamen poſſe ordinari vt ad finem præſtantiorem. Sed hinc non tollitur difficultas propoſita. Ordinari enim ad aliud, vt ad finem non præſtantiorem, imò deteriorem, vt in præſenti contingeret, præpoſterum eſt, & abſurdum.

Alia inidonea nodi propoſiti extricatio.

61. Nihilo plenior eſt reſponſio, quam ad hanc difficultatem in ſimili materia à ſe propoſitam adhibet Chauaſſius lib. 1. de Prudent. cap. 1. num. 2. Cùm enim propoſuiſſet virtutes quoque Theologicas à Prudentia naturali & acquiſita dirigi, obiecíſſétque virtutem ordinis inferioris, non videri idoneam ad dirigendas virtutes ordinis ſuperioris, reſpondet ineſſe fidelibus præter lumen Fidei Prudentiam naturalem, rurſúſque aliam Prudentiam, acquiſitam quidem, ſed tamen à ſupernaturali habitu pendentem, quæ idcircò nomen ſupernaturalis Prudentiæ ſortiri queat.

Hoc verò, quid ad propoſitam difficultatem referat, obſcurum eſt. Neque enim inde oſtenditur

quod quærebatur; nempe qua ratione virtus ſuperior dirigi poſſit ab inferiore, cuiuſmodi eſt ea acquiſita Prudentia reſpectu virtutum Theologicarum. Itaque perſpicuum eſt, hiare reſponſionem illam, & neque difficultatem, cui tollendæ adhibetur, diſſoluere; neque ad eam, quam hîc expendimus, illi omninò ſimilem, accommodari poſſe. Vt taceam difficile fore exponere, qua ratione habitus ille naturalis & acquiſitus, à ſupernaturali habitu pendeat: quandoquidem quomodolibet præſupponere aliud, non eſt ab eo pendere. In propoſito autem exemplo cernitur ad ſummum præſuppoſitio habitus fidei ad eam Prudentiam acquiſitam.

Enodatio legitima.

62. Quare alia via ineunda eſt diſſoluendæ difficultatis propoſitæ. Nimirum negandum eſt, id, quod eſt maius & nobilius, non poſſe abſque vitio referri ad illud, quod eſt minus, per extrinſecam voluntatis liberæ deſtinationem, qua bonum illud pretioſius non referatur ad bonum vilius, tanquam ad aliquid per ſe dignius, ac ſuapte natura poſtulans nobilioris ordinationem ad ipſum; ſed prudenti conſilio abſque rei nobilioris detrimento, capiatur ex ea fructus ille, qui in deterioris boni adeptione conſiſtit. Nam quamuis vitioſa foret ea nobilioris ordinatio ad deterius, ſi ipſum nobilius ex ea ordinatione deſtrueretur, aut abſolutè poſtponeretur viliori: Tamen ſi iſta deſint, deerit culpa in ea ordinatione, vt rectè notauit Ægidius Coninc. d. 2. de ſupern. act. n. 43. Sic ingens pecuniæ vis plerunque ad lucellum aliquod captandum exponitur, atque adeò ad illud ordinatur. Sic potentiæ animæ, & artes, ac membra, ordinantur abſque vitio ad captandum temporale lucrum, cui longè præſtant. Et ipſa obſequia noſtra, quæ Deo exhibere ſtatuimus, poſſunt ſine culpa referri ad retributionem temporariam, qua Deus plerunque ea obſequia remunerat; etiamſi non ſit dubium, quin ea obſequia longè præmium illud excedant nobilitate entitatiua & dignitate. Sic denique (vt magna paruis componamus,) Chriſtus Dominus abſque ſui depretiatione, & diuini conſilij abſurditate, ſaluti noſtræ ac vſibus impenſus eſt; quantumuis omne bonum, quod in hominum ſalute poſitum erat, vnus ipſe infinitè excederet.

Itaque ſimiliter nihil vetat, hominem commodis ſuis ſeruientem, cùm res fert, ſuperioris cuiuſvis virtutis actum ad inferioris conſecutionem ordinare, vt rectè admittunt Scotus in 4. d. 14. q. 2. *litera H.* Suares tom. 4. 2. part. d. 34. ſ. 3. num. 10. & ſect. 4. num. 13. Leſſius lib. de iuſtit. cap. 36. n. 13. & Malder. 2. 2. q. 32. art. 1. atque adeò ſalua manet virtutum ad inuicem ſubordinatio, non inferiorum duntaxat, aut æqualium ad ſuperiores vel æquales, ſed ſuperiorum quoque ad inferiores, præſertim cùm virtutes quæcunque, vnum hominis, cui adueniunt, bonum ſpectent, tanquam vltimum ſuum finem creatum, ſiue proximo inferioris virtutis perfectiorem. Vnde liquet ſuperiorem virtutem, cùm eius actus ab inferiore virtute imperatur, non prorſus ſiſtere in abiectiore fine, quàm ſit is proximus finis, quem ſuapte natura habet propoſitum.

Quæ inter virtutes morum, connexio admittenda.

63. Tertiò egi de connexione virtutum moralium ad inuicem. Vbi primùm diſtinguenda eſt duplex virtutum connexio ex Durando in 3. d. 36. q. 1. num. 6. vna eſt eſſentialis; alia verò diſpoſitiua, ſiue adminiculatiua. Appellatur connexio eſſentialis, ea quâ vna virtus, quoad ſuam eſſentiam pendet ab altera, ita vt repugnet eam illa alia virtute ſecluſa poni, aut eſſe in rerum natura. Eſſet item eſſentialis connexio inter duas virtutes, ſi neutra quidem ab altera penderet quoad quidditatem ſuam, ambæ tamen penderent eſſentialiter à tertia, ſine qua poni non poſſent. Sic enim mediante hac tertia virtute, priores quoque, quæ penderent à ſe inuicem, & eſſentialiter connecterentur. Et talem eſſe virtuium moralium connexionem ratione Prudentiæ, cenſet ſuprà Durandus.

Connexio autem adminiculatiua, ſiue diſpoſitiua inter virtutes, ea eſt, qua homo diſpoſitus per vnam virtutem, poteſt perfectius ac puriùs elicere alterius virtutis actum, quàm alioqui facturus eſſet. Quo pacto virtutes morales diſponunt ad intellectuales: ſedato enim paſſionum æſtu & diſcuſſis nebulis, quæ inde in intellectu excitari ſolent, purior & liquidior lux intelligibilis menti affulget. Aliam præterea diſpoſitiuam inter virtutes connexionem diſtinguere licet, ex eo quòd vna virtus iuncta alteri firmior fiat, nec ita pateat contrariorum vitiorum inſultibus. Quo pacto Fortitudo plerunque firmat Temperantiam, quatenus hominis voluntatem cæteroqui fragilem, & ad Temperantiæ iacturam terribilium intentatione commotam, ſtabilit; ac ne de gradu deiiciatur, obfirmat. Videndum itaque ſupereſt, quænam ex hiſce connexionibus inter virtutes morales ad inuicem comparatas, ſit admittenda.

Prudentiam & virtutes purè morales, mutuò connecti eſſentialiter immediatè, ſententia Durandi.

64. Eſſentialem connexionem inter Prudentiam & virtutes purè morales, admittit Durandus ſuprà q. 2. num. 5. eámque eſſentialem connexionem contendit mutuam eſſe, ita ſcilicet, vt iuxta eum non modò virtutes purè morales nequeant eſſe abſque Prudentia, ſed etiam Prudentia nequeat eſſe abſque virtutibus moralibus. Et dependentiam quidem eſſentialem moralium virtutum à Prudentia, ex eo confirmat Durandus, quòd electio eorum quæ ſunt ad finem, pendeat eſſentialiter ex conſilio: cùm electio, iuxta Philoſophum, ſit appetitio præconſiliati. Conſilium autem ſit actus Prudentiæ veſtigantis quæ faciunt ad finem intentum, déque eis pronunciantis. Aſtipulantur Durando hac in parte Rubionius in 3. d. 36. q. 2. art. 1. Ocham quodl. 4. q. 6. & in 3. q. 12. Gabriel in 3. d. 23. q. 1. *litera I.* Iacobus Viterb. quodlib. 2. q. 17. & paſſim alij.

Dependentiam verò eſſentialem Prudentiæ à virtutibus purè moralibus confirmat Durandus; quia ab eo dependet Prudentia eſſentialiter, à quo eſſentialiter pendet recta æſtimatio principiorum Prudentiæ: hæc autem pendet eſſentialiter à virtute purè morali, vt habetur ex 6 Eth. cap. 13. vbi dicitur Prudentiam eſſe rectam rationem in agibilibus. Tunc autem eſt recta ratio, cùm ab affectibus virtute repreſſis non obnubilatur, ex 2. Magn. Mor. cap. 11. Nimirum principium ex quo Prudentia ſyllogiſat, eſt recta de fine æſtimatio, qua via ſternitur ad iudicandum per quæ media finis ipſe attingi debeat. Atqui recta illa de fine æſtimatio, ſpectatur penes conformitatem cum appetitu recto. Vbi mirum eſt quantæ ſint partes virtutis purè moralis. Prout enim quiſque in ſeipſo per eam affectus eſt; ita de fine, & finis cum appetitu conformitate, rectam vel obliquam fert ſententiam.

Hæc videtur mens Philoſophi 3. Eth. cap. 4. verbis illis quibus poſt diſcuſſa aliorum placita de obiecto voluntatis, ſtatuit quid tenendum exiſtimet. *Nunquid*

quid dicendum, ſimpliciter quidem ac reuerà voluntate appetibile eſſe id quod eſt bonum: vnicuique verò, id quod videtur vnicuique? Ac probo quidem, quod reuera etiam eſt, videri: improbo, quodcunque inciderit? Ita interrogando exprimit pro more ſenſum ſuum. Quem confirmari duplici argumento, Interpretes plerique affirmant: Sed minùs benè. Nam exemplum palati morboſi quod primum profert Ariſtoteles, non eſt peculiaris probatio, ſed illuſtratio, & expreſſio vnicæ rationis quam ſubiicit, petitam ex variatione iudicij, pro varia diſpoſitione & affectione ſubiecti. Sic igitur illuſtrat quod dixerat. *Quemadmodum etiam in corporibus euenit. Benè enim affectis, ſalubria ea ſunt, quæ reuerà ſunt eiuſmodi: morbo correptis, diuerſa: Simili modo amara, & dulcia, & calida, & grauia, & id genus reliqua. Singula enim probus vir rectè iudicat, & in ſingulis verum ipſi apparet. In vnoquoque enim habitu propria quædam, & honeſta, & iucunda ſunt. Et in ſingulis plurimùm fortaſſe probus vir in dignoſcendo eo quod verum eſt, differt: quippe qui tanquam regula ac menſura ipſorum ſit.* (Aduertendum inſigne à Philoſopho elogium viri probi, quem rerum omnium μέτρον καὶ κανόνα appellat.) *Pleriſque autem è vulgo hominibus, deceptio ſurrepere ob voluptatem videtur; quibus ſcilicet voluptas, licèt non ſit, bonum tamen apparet. Eligunt enim iucunditatem quaſi bonum, dolorem quaſi malum fugiunt.*

Similia tradit 7. Ethic. cap. 8. & optimè lib. 6. cap. 12. in calce capitis vbi ita concludit. *Habitus, oculo huic animæ, non abſque virtute acquiritur, ſicut diximus, & perſpicuum eſt. Ratiocinationes enim agendarum rerum principium habent; quandoquidem eiuſmodi eſt finis, & quod optimum eſt, quodcunque illud fuerit. Si enim, verbi cauſa, quid inciderit; id niſi bono viro non apparet: proptereà quòd diſtorquet prauitas, facitque vt circa actiua principia fallamur. Quare non poſſe quempiam prudentem eſſe, niſi bonus ſit, manifeſtum eſt.* Idem inſinuat eodem libro cap. 13. ad quem locum Giſanius, mirari ſe dicit, quòd Tullius in Academ. qq. Peripateticis, ipſíque adeò Ariſtoteli, diſplicere ſcripſerit virtutum moralium connexionem Stoicis probatam. Quod Giſanius non aliter extricat, quàm dicendo, vel Tullium Ariſtoteli falſum impegiſſe, vt alibi non ſemel, nominatímque lib. de fato, cùm ſcripſit, iuxta Ariſtotelem omnia fato fieri; quod apertè eſt contra Ariſtotelem: Vel pro non infrequenti (vt ait) apud Ariſtotelem inconſtantia, ob quam etiam à Philopono Chamæleon dictus eſt, nunc vnum, nunc aliud ab ipſo traditum; quamuis paſſim connexionem virtutum agnoſcat, vt proinde hæc poſſit abſolutè dici eius ſententia. Sic de Ariſtotelis placito Giſanius, agnoſcens approbari ab eo connexionem prudentiæ cum virtutibus moralibus: ita vt nequeat eſſe prudentia, vbi non ſunt virtutes morales. Confirmat latè hanc Ariſtotelis ſententiam Alexander, cùm ad librum 2. de anima, vbi 12. pro ea profert argumenta; tum 4. quæſtionum cap. 21. Quæ etiam deſcripſit Stobæus ſermon. 1. Item Plato in Menexeno diſertè ait ſcientiam abſque Iuſtitia aliíſque virtutibus, non eſſe Prudentiam, ſed calliditatem.

65. Vtranque autem partem ſententiæ Durandi tradere videtur Ariſtoteles 10. Ethic. cap. 8. verbis illis. *Prudentia cum morum virtute, atque hæc cum Prudentia iuncta eſt: ſiquidem Prudentiæ principia ex virtutibus moralibus; rectitudo verò moralium virtutum ex Prudentia exiſtit.* Idem ſenſère Stoici ſecuti Zenonem, qui, vt ait Iulianus Pelagianus apud Auguſtinum lib. 1. ſecundæ reſponſ. cap. 34. *tantam virtutum copulam vnitatémque confirmauit, vt vbi fuerit vna, omnes diceret adeſſe virtutes; & vbi vna non fuerit, omnes deeſſe: atque illam ſolùm veram eſſe virtutem, quæ hac quadrua ingalitate perficitur.* Conſenſiſſe etiam videtur Plato, vt eſt apud Alcinoüm cap. 21. inſtitut. Audi & Senecam epiſtol. 67. *Cùm aliquis tormenta fortiter patitur, omnibus virtutibus vtitur fortaſſe, cùm vna in promptu ſit, & maximè appareat patientia. Cæterùm illic eſt fortitudo, cuius patientia, & perpeſſio, & tolerantia rami ſunt. Illic eſt Prudentia, ſine qua nullum initur conſilium, quæ ſuadet, quod effugere non poſſis, quàm fortiſſimè ferre. Illic eſt conſtantia, quæ deiici loco non poteſt, & propoſitum nulla vi extorquente, dimittit. Illic eſt indiuiduus ille comitatus virtutum. Quicquid honeſtè fit, vna virtus facit, ſed de conſilij ſententia.* Ariſtotelem verò, ſicubi diſſentire videtur, (vt locis infrà adducendis;) populariter tantùm egiſſe, pronunciat Poſſeuinus Dial. 1. de honore *ſub finem.* Multus denique in hac ſententia confirmanda, eſt Tuldenus diſſert. 3. Ethica.

Excinditur ea connexio quoad habitus.

66. Mihi illud in primis hac in re ſtatuendum occurrit; ſi de habitibus, non autem de actibus quæratur, nullam eſſe eſſentialem inter prædictas virtutes connexionem; ſiue Prudentiam cum purè moralibus conferamus, aut è contra; ſiue ipſas inter ſe purè morales virtutes. Ita Almainus tract. 3. Moral. cap. 9. propoſ. 1. & tract. 1. cap. 22. poſt Ochamum in 4. quæſt. 3. *litera L.* & videtur perſpicuum. Quæ enim aſſignari poteſt vel apparens ratio, cur habitus inclinans ad dictamina prudentialia, exigatur eſſentialiter ad impreſſionem habituum inclinantium ad actus virtutum purè moralium: aut viceverſa cur hi habitus eſſentialiter exiguntur ad habitum Prudentiæ? Dummodò enim cauſa ſufficiens ad impreſſionem habitus interueniat, non eſt dubium quin habitus ſit imprimendus. Atqui cauſa idonea producere habitum Prudentiæ, ſunt ſoli actus prudentiales frequentati. Similitérque cauſa idonea ad inurendos habitus virtutum purè moralium, nulla eſt, præter actus earum repetitos. Poſſent autem hæ cauſæ applicari pro vno habitu, & non pro aliis. Nam, V. G. actus Prudentiæ poſſunt frequentari, & conſequenter habitus Prudentiæ poteſt acquiri, quamuis nulli exerceantur virtutum purè moralium actus, quibus hæ virtutes comparentur, idque apud pleroſque videtur non infrequens.

Actus verò reliquarum virtutum, quamuis non poſſint exerceri, niſi prælucente Prudentia, ideóque cum eorum exercitatione & habitus per eos immiſſione, coniungatur habitualis Prudentiæ ingeneratio; Nihilominùs facile eſſet Deo denegare actibus prudentialibus, ad actus virtutum purè moralium præréquiſitis, influxum neceſſarium ad impreſſionem habitus Prudentiæ. Atque ita habitus virtutum purè moralium ingenerarentur abſque habitu Prudentiæ: quod ſufficit, vt intelligamus deeſſe connexionem eſſentialem inter immiſſionem habituum purè moralium, & habitus prudentiæ, etiam ſpectando dependentiam ex ea parte, quæ poſſet videri veriſimilior; nempe ex parte habituum purè moralium, comparatorum ad habitum prudentiæ, vt nunc facimus.

Sunt autem hæc omnia adeò perſpicua, vt dubium non videatur, quin Autores ſuprà memorati, tametſi paulò indiſtinctiùs ita tradiderunt, idipſum aſſerturi fuiſſe videantur, ſi rogati fuiſſent, de habitibúſne an de actibus agerent, cùm eſſentialem hanc ſubordinationem inter virtutes inuexerunt. Expreſſéque Ochamus & Gabriel ſuprà allegati n. 64. eſſentialem hanc connexionem reſtringunt ad virtutum actus, non ad habitus.

* * *

Actus virtutum purè moralium, connectuntur eſſentialiter cum actu prudentiæ.

67. Ad actus itaque progrediendo, addendum eſt, Prudentiæ quidem actum non exigere eſſentialiter actus virtutum purè moralium, ſed diſpoſitiue tantùm: hos tamen eſſentialiter exigere actum Prudentiæ. Dependentia eſſentialis, actuum à virtutibus purè moralibus prodeuntium, ab actu Prudentiæ, eſt per ſe euidens. Hi ſiquidem actus reſpiciunt eſſentialiter obiectum mediocre. At mediocritas non eſt aliquid ſuapte natura inſitum obiectis; ſed definitur & præſcribitur interuentu actus Prudentiæ. Igitur impoſſibile eſt exerceri actus virtutum purè moralium, quin Prudentia dirigens interueniat: hoc autem eſt dependentiam eſſentialem illorum actuum à Prudentia admittere; ſiue vt cùm Durando ſuprà loquebamur, eſſentialem connexionem. Quæ ratione quoque ex Durando ſuperiùs propoſita, ſatis euincitur. Et confirmatur etiam autoritate Philoſophi 6. Eth. cap. 13. affirmantis virtutem ſine Prudentia eſſe non poſſe. Locus eſt in hanc rem planè illuſtris. *Ea quæ propriè virtus eſt, non ſine Prudentia exiſtit. Unde etiam omnes virtutes Prudentias eſſe inquiunt. Et Socrates partim rectè quærebat, partim errabat. Quod enim Prudentias eſſe omnes virtutes opinabatur, errabat. Rectè dicebat, quod non ſine Prudentia eas eſſe aſſerebat. Signum autem illud eſt, quòd nunc omnes cùm definiunt virtutem, vbi habitum eam eſſe dixerunt, & ad quæ eſt, adiungunt ſecundùm rectam rationem. Recta autem ratio eſt, quæ ſecundùm Prudentiam exiſtit. Videntur igitur vaticinari quodammodò omnes, talem eſſe habitum virtutem, qui ſecundùm Prudentiam exiſtit.* Hoc tamen Ariſtoteles nonnihil molliendum cenſet, addens virtutem propriè dictam, non eſſe habitum ſecundùm Prudentiam, vt plerique omnes tunc affirmabant, ſed cum Prudentia ſiue cum recta ratione. Quo loquendi modo, ſubordinatio actuum moralium ad Prudentiam, apertè aſſeritur, & dictum Socratis propoſitum trahitur ad bonum ſenſum.

His quæ Ariſtoteles ex Socrate refert, conſentanea ſunt quæ alij tradunt. Sanè Prudentiam *Vniuerſæ virtutis ducem primam*, vocat Plato lib. 3. de leg. Inter Patres idem expreſsè tradunt S. Gregorius 2. Moral. cap. 25. & S. Bernard ſerm. 49. in Cant. & optimè 1. de conſid. cap. 8. *Aduertere*, inquit, *eſt, ſuauiſſimum quendam concentum complexúmque virtutum, atque alteram pendere ab altera. Sicut hoc loco vides Fortitudinis matrem eſſe Prudentiam: nec Fortitudinem, ſed temeritatem eſſe quemlibet auſum, quem non parturiuit Prudentia. Hæc item eſt, quæ inter voluptates & neceſſitates media quaſi quadam arbitra ſedens, vtrinque certis limitibus diſterminat fines, iſtis aſſignans & præbens quod ſat eſt; illis quod nimis eſt demens; & ſic ex alterutro tertiam formans virtutem, quam dicunt Temperantiam.* Sumit Temperantiam pro affectu mediocritatis in quacunque materia. Qua ratione omnis planè virtus purè moralis, Temperantia quædam eſt: Atque ita iuxta Diuum Bernardum, omnis virtus moralis, pendet eſſentialiter à Prudentia. Idem luculenter tradit S. Baſilius in conſtit. Monaſt. cap. 15. & Caſſian. collat. 2. cap. 2. & 4. paſſimque alij Patres. Eſt item ea ſententia communis inter Scholaſticos in 3. d. 36. aſtipulantibus Ochamo in eundem lib. q. 11. & Almaino tract. 3. Moral. cap. 3. ac Angeſto cap. 13. Moral. t. 1.

Difficultas in contrarium, expeditur.

68. In contraria ſententia eſt Tartaretus 6. Eth. q. 8. Exiſtimat enim virtutem moralem poſſe abſque actu Prudentiæ acquiri, prælucente homini ſola inſtructione maiorum, aut ſola bona inclinatione naturæ. Eſt item reuerà in ea contraria ſententia Salas 1. 2. tract. 11. d. 7. n. 29. Admittit enim virtutem moralem poſſe generari, ac reipſa ſæpiſſimè generari ſine actu veræ virtutis Prudentiæ; eò quòd hic ſit certa & euidens notitia, qualem putat Salas non requiri ad virtutis moralis procreationem; cenſens ſufficere Prudentiam ſimilitudinariam, cuiuſmodi eſt opinio aut fides humana, etiam falſa, de bonitate obiecti, quamuis multùm formidans. Cùm ergo Prudentia ſimilitudinaria, non ſit vera Prudentia; perſpicuum eſt, iuxta huius Autoris ſententiam, quæ admittit, actum honeſtum poſſe procreari interuentu ſolius Prudentiæ ſimilitudinariæ, negari eſſentialem dependentiam cæterarum virtutum à vera Prudentia.

Perſtandum tamen eſt in ſententia communi, quam poſuimus, & valida ratione communiuimus. Quæ verò aduersùs eam proximè obiecimus, nullo negotio diſſoluuntur. Nam quòd quis maiorum dicto ſit audiens, eorumque inſtructione dirigatur, non excludit immediatam & internam honeſtæ operationis regulam; nempe actum Prudentiæ. Imò quod Plin. lib. 8. epiſtol. 23. in Iunij Auiti laudibus meritò ponit, maxima hæc eſt inexpertorum Prudentia, vt alienam Prudentiam ſuam faciant: qua ratione Ariſtoteles 1. Eth. cap. vlt. patris rationem, filij morigeri rationem effici dixit: Eſſéque id neceſſarium cupienti ad virtutis conſummationem proneſi, demonſtrat latè Nyſſ. lib. de virginit. cap. 24. Quod verò addebat Tartaretus naturalem pronitatem ad honeſtatem poſſe ſufficere ad eius exercitium, abſque actu Prudentiæ, omninò abſurdè dicitur. Ea enim pronitas ſpectat duntaxat voluntatem, eiúſque, vt ita dicam, ſequacitatem reſpectu regulæ ſibi prælucentis, cuius ſequacitatis defectu, improbi ruunt in præceps, deſpectâ & abiectâ luce affulgente intellectui. Sicut ergo impoſſibile eſt voluntatem quantumuis flexilem, & ad rationis ductum facilè mobilem, exire in actum ſuum niſi prælucente actu intellectus dirigentis, & viam monſtrantis facultati cæcæ: Ita impoſſibile eſt voluntatem, ſolius naturalis ad bonum perfectionis interuentu, abſque Prudentia exire in opus. Ille enim actus intellectus practici, qui operationem honeſtam indicet, éſtque omninò neceſſarius ad rectè operandum, erit germanus actus Prudentiæ.

Hinc eliſa manent omnia quæ ex Tartareto contra neceſſariam Prudentiæ actualis cauſalitatem in quoſvis virtutum actus, propoſita ſunt. Nec minus facilè excinduntur quæ addebat Salas contra perſpicuam Ariſtotelis ſententiam, qui calliditatem atque adeò etiam ſpuriam quancunque Prudentiam, prælucere poſſe honeſto operi disertè negat, vt ſuprà retulimus. Et fateor quidem actum honeſtum poſſe ex ſolo iudicio opinatiuo, ac non niſi ſpeculatiuè probabili, prodire; dummodò ſit practicè certum ac verum: Illud tamen iudicium non eſt duntaxat ſimilitudinariè prudens, ſed planè reipſa. Fertur enim in iis circumſtantiis, in quibus Prudens aliter pronunciare non poteſt. Qua de re vberiùs cùm de Prudentia, & rurſus cum de regula humanorum actuum.

Prudentiæ actus, non connectitur eſſentialiter cum actibus virtutum purè moralium.

69. Quòd verò actus Prudentiæ non pendeat ſimili modo, hoc eſt, eſſentialiter, ab actibus virtutum purè moralium, facilè euincitur: quia actus Prudentiæ ſæpè ponitur non adiuncto ei actu virtutis moralis. Quod præſertim liquet, cùm actus Prudentiæ eſt

eſt de re poſteà facienda. Et ita Scotus in 3. d. 36. q. vnic. *litera G. & K.* idcircò addens, cùm dicitur Prudentiam debere conformari appetitui recto, non poſſe ſenſum eſſe, quòd Prudentia, vt rationem Prudentiæ ſortiatur, debeat actioni voluntatis per virtutem moralem honeſtatæ concordare. Id enim, vt Scotus ipſe rectè obſeruat, pugnaret cum Prudentiæ anteceſſione ad virtutes morales. Senſum ergo eſſe ait, quòd dictamen Prudentiæ debeat ſibi conformare, & concordem reddere, quantùm ex ſe eſt, voluntatis operationem; & notitiam, quæ id ex ſe habet, eſſe Prudentiam; ſiue ea voluntatis operatio dictamen illud Prudentiæ conſequatur, ſiue non conſequatur.

Porrò hæc ratiocinatio vniuerſaliter probat Prudentiæ actum quencunque, id eſt cuiuſcunque intenſionis & perfectionis, & extenſum ad quancunque materiam, eſſe independentem eſſentialiter ab actibus virtutum moralium. In quo diſplicet Salas 1. 2. tract. 11. d. 7. n. 51. qui inchoatam & imperfectam Prudentiam fatetur eſſe à virtute morali independentem: contrarium tamen cum Durando arbitratur de Prudentia perfecta, vt haberi putat ex Philoſopho, nexum prudentiæ & virtutum moralium agnoſcente; & ex eo quòd tanta ſit iudicij & affectus ſympathia, vt mens trahatur ad iudicandum id bonum eſſe, quod affectui arridet.

Verùm hæc, eſſentialem illam connexionem, quam inter actum Prudentiæ, & actus virtutum moralium poſuit Durandus, ne apparenter quidem confirmant. Quamuis enim iudicium ſæpè nebulis illis, quas indomiti affectus excitant, obſcuretur; & multi, in ferenda de rebus ſententia, affectu trahantur, vt expenſum ſuprà eſt, cùm de libertate & voluntatis dominio in actum ſermo eſſet: Tamen nihil eſt neceſſe, eum mentis oculum, vt Philoſophus ſæpè loquitur, nebulis illis cæcari, & mentis lucem extingui. Eſtò puriùs & clariùs fulgeat, minúſque de extinctione periclitetur, ſi nebulæ illæ affectibus per virtutes morales ritè compreſſis, diſcutiantur.

Connectitur tamen diſpoſitiuè.

70. Et hæc eſt diſpoſitiua illa connexio, quam inter Prudentiam & virtutes purè morales admittebamus, conſentaneè ad Philoſophum locis allegatis. Pulchrè item 7. Ethic. c. 10. *Vt idem ſimul & prudens & incontinens ſit, fieri nullo modo poteſt. Qui enim prudens ſit, eum ſimul & probum eſſe moribus, demonſtratum eſt. Adde quòd non in eo ſolùm quòd cognoſcit, eſt prudens quiſpiam, ſed in eo quòd eſt actuoſus; incontinens autem actuoſus non eſt. Callidum tamen eſſe incontinentem nihil vetat. Vnde etiam prudentes eſſe nonnulli videntur, qui ſunt incontinentes: proptereà quòd calliditas, eo modo quo ſuperiùs diximus à Prudentia diſcrepat, éſtque, quantùm ad rationem ſpectat, proxima: quantùm ad electionem, diuerſa.* Diſertè, vt vides, Philoſophus fatetur; in incontinente & quouis vitioſo, calliditatem ſiue ſimilitudinariam Prudentiam locum habere, quòd vera Prudentia non ſit abſque virtutibus moralibus. Luculenter etiam 2. Magnorum Moral. c. 4. verbis illis: *Neque aliæ ſine Prudentia virtutes ſunt, neque Prudentia abſque reſiduis virtutibus perfecta. Verùm inuicem ſeſe coadunant comitantes Prudentiam.*

Eódem ſpectat quod 6. Ethic. c. 5. ait Temperantiam eſſe conſeruatricem Prudentiæ, ideóque dictam σωφροσύνην, quaſi ſeruatricem, & ſalutem mentis. Quod Hierax etiam lib. de Iuſtit. & Porphyrius ſer. 1. in illud, *Noſce teipſum*, perpulchrè obſeruauit. Et rationem optimè reddidit Philoſophus eodem c. 5. cùm ait, iudicium quidem ſpeculatiuum non peruerti morum deprauatione; iudicium tamen practicum ad mores ſpectans, inde ſæpè corrumpi. *Principia enim agendarum rerum ſunt id cuius cauſa res aguntur. Illi autem, qui aut voluptate aut dolore corruptus eſt, principium ſtatim non apparebit, neque eius cauſa, atque ob id omnia eligi, atque agi oportere, vitium enim euiuſmodi eſt, vt principium corrumpat. Quamobrem neceſſe eſt Prudentiam habitum eſſe cum ratione vera actiuum circa ea quæ humana bona ſunt.* Quare ſi cui in animo eſt prudenter de rebus ferre ſententiam, & imprudentia iudicia declinare, is, Autore Philoſopho, animum virtutibus purè moralibus excolat. Quod ſi prætermittat, ne partam quidem, & quantumuis perfectam Prudentiam eſſe apud ſe in tuto exiſtimet. Facilè enim continget, ſuccreſcentibus vitiis, lumen, quod in eo erat, tenebreſcere. Vnde ea, quam diximus, diſpoſitiua connexio Prudentiæ & virtutum moralium non parum confirmatur.

Ad argumenta Durandi, poſita num. 64.

71. Eam porrò duntaxat, & nihil prætereà euincunt, quæ ex Durando pro dependentia Prudentiæ à virtutibus moralibus adducebantur. Nominatímque dictum Ariſtotelis tam diſertè affirmantis virum prudentem non poſſe eſſe non bonum, de huiuſmodi connexione diſpoſitiua eſt accipiendum. Quod enim Angeſtus c. 13. moral. t. 1. concl. 2. ait Philoſophum accepiſſe Prudentiæ vocem pro ſapientia, prout ſignificat ſapientiam, connotatque conformitatem appetitus ad intellectum, non videtur Philoſopho accommodatum, & illicò apparet violentum ac nimis myſticum. Itaque non poteſt vir prudens non eſſe vir bonus, quatenus vt plurimùm lucem mentis conſequitur calor voluntatis, & puritati illi, qua oculus animi per Prudentiam nitet, adiungitur diſcuſſio nebularum & offuciarum ab affectibus inconditis; quorum vligo perſpicaciam interni viſus obtunderet craſſitie illa eiectamentorum, quibus ſuperiorem animæ partem oppleret. Abſolutè tamen nihil vetaret Prudentiam in eo reperiri, qui ob antecedentem ſcelerum fuliginem, quam ſibi affricuiſſet, nec deterſiſſet, malus & vitioſus denominari poſſet, etiamſi iteratis poſtmodum Prudentiæ actionibus, habitum eius anterioribus iudiciis imminutum inſtauraſſet, vel etiam auxiſſet & perfeciſſet.

Virtutes purè morales, inter ſe connecti mediatè eſſentialiter ratione Prudentiæ, qui cenſuerint.

72. Ex his autem facilè prætereà eſt ferre iudicium de connexione virtutum purè moralium inter ſeipſas in tertio Ac primùm ratione Prudentiæ, quæ eſt connexio eſſentialis earum mediata. Immediatam autem non eſt quòd fusè confirmem non interuenire inter eas. Nemo enim eam inuexit, nec veriſimiliter inuehi poteſt; cùm ſit vniuſcuiuſque earum diuerſa honeſtas apta per ſe cohærere; quod latè confirmat Rada in 3. controuerſ. 15. 2. Connexionem ergo mediatam inter virtutes purè morales, Durandus ſuprà q. 3. n. 5. tractans ſecundùm modum connexionis eſſentialis ſuprà propoſitum, arbitratur eſſe admittendam, & quidem tanquam eſſentialem. Quamuis enim q. 2. n. 6. rectè dicat Prudentiam non connecti eo modo cum virtutibus purè moralibus, id eſt, Prudentiam non eſſe neceſſariò iungendam virtutibus purè moralibus, eò quòd pendeat ab alia tertia virtute, à qua item pendent virtutes purè morales, quod eſt per ſe notum: Tamen q. 3. n. 5. contendit virtutes morales perfectas non poſſe eſſe abſque alia quauis virtute morali, ratione Prudentiæ perfectæ omnem moralem virtutem coëxigentis, quæ eſt ſecunda illa connexio eſſentialis, quam ſuprà ex eodem propoſuimus.

Annuunt Argentina in 3. d. 36. q. vnic.art. 1. Euſtachius à S.Paulo tract.3.diſput.1.q.5. & Conimb.d.7. Eth. q. 4. art.2.

Hanc fuiſſe omnium Philoſophorum ſententiam teſtatur S. Auguſtinus epiſt. 29. hanc eorum ratiocinationem proferens. *Hinc*, inquit, *perſuadent Philoſophi, qui vnam virtutem habuerit, habere omnes: & omnes deeſſe, cui vna defuerit, quod Prudentia nec ignaua, nec iniuſta, nec intemperans poteſt eſſe. Nam ſi aliquid horum fuerit, Prudentia non erit. Porro ſi Prudentia tunc erit, ſi & fortis, & iuſta, & temperans ſit, profectò vbi fuerit, ſecum habet cæteras. Sic & Fortitudo imprudens eſſe non poteſt; vel intemperans, vel iniuſta. Sic Temperantia, neceſſe eſt vt prudens, fortis, & iuſta ſit. Sic Iuſtitia non eſt niſi prudens, fortis, & temperans. Ita vbi eſt vna vera aliqua earum, & aliæ ſimiliter ſunt. Vbi autem aliæ deſunt, vera vna illa non eſt, etiamſi aliquo modo ſimilis eſſe videatur.* Et mox ſubiecto Catilinæ prætenſarum virtutum exemplo, idem confirmat, verbis illis. *Catilina, vt de illo ſcripſerunt qui noſſe potuerunt, frigus, ſitim, famem, ferre poterat; eratque patiens inediæ, algoris, vigiliæ, ſupra quàm cuiquam credibile eſt, ac per hoc & ſibi & ſuis magna præditus fortitudine videbatur. Sed hæc fortitudo prudens non erat; mala enim pro bonis eligebat. Temperans non erat; corruptelis enim turpiſſimis fœdabatur. Iuſta non erat; nam contra patriam coniurauerat. Et ideo nec fortitudo erat, ſed duritia, ſibi, vt ſtultos falleret, nomen Fortitudinis imponebat. Nam ſi fortitudo eſſet, non vitium, ſed virtus eſſet. Si autem virtus eſſet, à cæteris virtutibus tanquam inſeparabilibus comitibus nunquam relinqueretur.*

Refelluntur.

73. Verùm hanc connexionem virtutum purè moralium in tertio non eſſe admittendam, perſpicuè conſtabit infrà ſtabilito fundamento contrario illi, quod ibid.Durandus n.5. iacit. Nempe quòd Prudentia ſit vnus ſpecie infima habitus. At poſito, quòd pro materiarum varietate multiplex quoque ſit Prudentia, tum quoad vim facilitatiuam, tum quoad honeſtatem, quam reſpicit, vt ſuo loco infra explicabitur, vix poteſt ſupereſſe dubitatio, quin poſſit aliquis in vna morali virtute excellere, eliciendo quoſcunque & quantoſcunque eius actus prælucente Prudentia illi peculiari virtuti correſpondente; carendo nihilominùs aliis virtutibus, & Prudentia eis accommodata. Quo pacto exciditur prætenſa illa connexio eſſentialis virtutum purè moralium in vna perfecta Prudentia communi, & omnes eſſentialiter adiunctas habente, vt Mayro rectè notauit in 3.d.33. q.2.art.13.qui rectè addit poſſe aliquem Prudentia inſtructum, eam nihilominùs non reuocare ad vſum, nec exercere actus virtutum moralium, ac proinde his virtutibus carere, licèt non deſtituatur Prudentiâ eas inſerere idoneâ.

Accedit manifeſta experientia, qua docemur aliquos in quibuſdam materiis moralibus, rectè ſe ac laudabiliter gerere, & ad rectè in illis agendum promptos eſſe, non autem in omnibus; imò contra alias virtutes multa peccare. Argumentum eſt D.Auguſtini epiſt.citata, excutientis dictum illud: *Qui vnam virtutem habuerit, omnes habet. Ego verò*, inquit, *neſcio quemadmodum dicam; non dico virum, à quo denominata dicitur virtus, ſed etiam mulierem, quæ viro ſuo ſeruat tori fidem, ſi hoc faciat propter præceptum & promiſſum Dei, & quæ primitus ſit fidelis, non habere pudicitiam, aut pudicitiam nullam vel paruam eſſe virtutem. Sic & maritum, qui hoc idem ſeruat vxori. Et tamen ſunt plurimi tales, quorum ſine aliquo peccato eſſe neminem dixerim, & vtique illud qualecunque peccatum ex aliquo vitio venit. Vnde pudicitia coniugalis in viris fœminiſque religioſis, cùm procul dubio virtus ſit; (non enim aut nihil, aut vitium eſt;) non tamen ſecum habet omnes virtutes. Nam ſi omnes ibi eſſent, nullum eſſet vitium: ſi nullum vitium, nullum omnino peccatum. Quis autem ſine aliquo peccato? Quis ergo ſine aliquo vitio, id eſt, fomite quodam, vel quaſi ſine radice peccati?* Quàm multi verò auaritiæ labe immunes, intemperatè viuunt, aut faſtu efferuntur? Idémque eſt de ſimilibus. Pleriſque item, vt argumentatur Sepulueda *lib.2.de militari honeſtate*, occaſio fortitudinis, atque adeò etiam exercitatio defuit, quibus non defuit occaſio & exercitium liberalitatis: ac proinde iſti liberalitatem ſine fortitudine parauerint. Quid quòd aliquæ virtutes pugnant ad inuicem, vt rectè concludit Angeſtus c.13. moral. dub.1. & Maior in 2.d.42. quæſt.12. Annuit latè Richardus Victor. de ſtatu inter hom. tract.1. c.19. patétque ex voluntate coniugij ac cœlibatus.

74. Poteſt ergo vna virtus moralis exerceri & parari abſque alia, quamuis omnes pendeant à Prudentia. Non enim omnes ab vnica Prudentia pendent, ſed quælibet à peculiari Prudentia, per quam dirigitur. Et ita latè Rubionius in 3.d.37. q.1. art.1. Almainus tract.3. moral. c.4. & Ocham ibid. adductus præter cæteros iam allegatos. Quòd ſi daremus contrariam fuiſſe Philoſophorum ſententiam, facile eſſet cum D. Auguſtino epiſt.illa 29. reſpondere. *Non & iſta diuina ſententia eſt, qua dicitur, qui vnam virtutem habuerit, omnes habet, eique nulla ineſt cui vna defuerit, ſed hominibus hoc viſum eſt, multùm quidem ingenioſis, ſed tamen hominibus.* Vel cum D. Hieronymo dial.1. contra Pelag. dicere hanc fuiſſe quidem Philoſophorum ſententiam, ſed non Apoſtolorum. Nimirum ſacris literis parum congruentem eſſe eam ſententiam, notat ſuprà D. Auguſtinus, addens à D. Hieronymo in ſplendido (vt vocat) opere aduersùs Iouinianum, eam cuiuſuis peccati excluſionem ab eo qui vnam virtutem habuerit, fuiſſe ex ſcripturis profligatam. Cùm autem contingit Philoſophiam & Philoſophorum placita diuinis literis obſtrepere, nemo ſanus dubitet auſcultandum Deo magis eſſe quàm hominibus. Sic igitur reſpondendum foret, ſi daremus ſententiam, quam impugnamus fuiſſe Philoſophorum. Non video tamen vnde adigamur, ſententiam hic reiectam, Philoſophis præſertim omnibus adſcribere; cùm facile ſit eos exponere de connexione adminiculatiua, ſiue diſpoſitiua, de qua infrà.

Argumenta in contrarium, ſolam connexionem diſpoſitiuam ſtabiliunt.

75. Eam verò duntaxat connexionem, non eam, quam nunc reiecimus, aliámve vllam, confirmant omnia argumenta, quæ pro virtutum purè moralium eſſentiali connexione, ſuprà à nobis ſunt relata, & quæ à Piccolomineo gradu 4. à cap. 39. adducta ſunt, vel quæ apud alios legi poſſunt; præter vnum aut alterum, quod profert Mayronius in 3. d. 33. q. 2. art. 13. Qui inde probat admittendam eſſe virtutum purè moralium eſſentialem connexionem, quòd bonum conſtet ex integra cauſa, & quòd alioqui contingeret & aliquem ſimul eſſe laudabilem & amabilem ob vnam virtutem, quam habet; & vituperabilem ac dignum odio, ob vitium aliquod, quo inquinetur, defectu virtutis vitio illi oppoſitæ: ac denique quòd ſtatuat Apoſtolus peccantē in vno fieri omnium reum. Vnde colligi exiſtimat Mayro, qui in vno peccat, ac proinde vnam virtutem non habet, omnibus deſtitui virtutibus.

Quæ videtur non obſcurè Galeni ſententia l. quod optimus Medicus idem ſit & Philoſophus, *ſub finem*, cùm ait. *Periculum non fuerit, vt qui pecunias contemnit, quique ſobrietatem colit, abſurdum aliquid committat. Quicquid facinoris audent homines patrare; aut auaritia,*

auaritia perſuaſu, aut voluptatis fallacia patrant. Ita neceſſariò conſequitur, vt & reliquas habeat virtutes: Omnes enim inter ſeſe cohærent. Neque fieri poteſt, vt vnam quancunque ſequaris, quin protinùs & omnes alias habeas conſequentes, tanquam ex vno fune reuinctas. Videtur etiam eadem ſancti Gregorij ratiocinatio 22. Moral. cap. 1. verbis illis. *Hoc primum ſciendum eſt, quia quiſquis virtute aliqua pollere creditur, tunc veraciter pollet, cùm vitiis ex aliqua parte non ſubiacet. Nam ſi ex alio vitiis ſubditur, nec hoc eſt ſolidum vbi ſtare putabatur. Vnaquæque enim virtus tantò minor eſt, quantò deſunt cæteræ.* Hoc multis illuſtrat ſingularibus exemplis, tum concludit. *Vna itaque virtus ſine aliis, aut omninò nulla eſt, aut imperfecta. Vt enim, ſicut quibuſdam viſum eſt, de primis quatuor virtutibus loquar, Prudentia, Temperantia, Fortitudo, atque Iuſtitia, tantò perfectæ ſunt ſingulæ, quantò viciſſim ſibimet coniunctæ. Disiunctæ autem, perfectæ eſſe nequaquam poſſunt; quia nec Prudentia vera eſt, quæ iuſta, temperans, & fortis non eſt; nec perfecta Temperantia, quæ fortis, iuſta, & prudens non eſt: nec Fortitudo integra, quæ prudens, temperans, & iuſta non eſt: nec vera Iuſtitia, quæ prudens, fortis, & temperans non eſt.*

Similiter Caſſianus 5. de inſtit. c. 11. *Cunctarum virtutum vna natura eſt, licèt in multas diuidi ſpecies & vocabula videatur: Sicut auri quoque vna ſubſtantia eſt, licèt per multa variáque monilium genera, pro artificum videatur ingenio ac voluntate diſtincta. Itaque nullam perfectè poſſidere probabitur, quiſquis eliſus in earum parte dignoſcitur.* In variis ſingularibus virtutibus, earúmque materiis, id latè demonſtrat Caſſianus, tum addit. *Quantalibet vrbs ſublimitate murorum, & clauſarum portarum firmitate muniatur, poſticulæ vnius, quamuis paruiſſimæ, proditione vaſtabitur. Quid enim differt vtrum per excelſa mœnia & ampla portarum ſpatia, an per anguſti cuniculi latibula pernicioſus hoſtis penetralibus ciuitatis irrepat?* Addi & illud poteſt ex ſummo Chriſti Philoſopho (vt huc verba S. Macarij in ſimili transferam,) ex ſancto inquam Franciſco opuſc. de virtut. *Qui vnam habet, & alias non offendit, omnes habet: & qui vnam offendit, nullam habet, & omnes offendit, & vnaquæque confundit vitia & peccata.* Agit de virtutibus.

76. Verùm hæc omnia ruinoſa ſunt; ſufficit enim bonum eſſe ex integra cauſa ſui generis ac ſpeciei, dimiſſis aliis perfectionibus alteri ſpeciei conſentaneis. Non enim homo imperfectus, aut non ex integra cauſa eſt, quia caret perfectione ſpecifica equi vel plantæ. Quid verò vetat, aliquem ſimpliciter odio & vituperatione dignum, eò quòd vitio aliquo laboret; ſimul tamen eſſe ſecundùm quid, ſiue quoad aliud, laudis & amoris obiectum, ratione virtutis alicuius, quæ adiuncti in eodem ſubiecto vitij contagio non ſordeat?

Locus Apoſtoli, quem prætereà vrget Mayro, non permouit S. Auguſtinum epiſtola ſuprà citata, qua eum locum latè verſat, nec nos etiam mouere debet; cùm facile ſit exponere Apoſtolum, de excluſione à regno cœleſti, quæ perinde obtinget ob vnicum ſcelus, quàm ob omnia. Itaque ex eo loco non poteſt colligi connexio virtutum, vt neque vitiorum, quod infrà ſuo loco oſtendam. Et de virtutum connexione idem contra Ariſtotelem (vt putat,) ſtatuit Richard. Victor. ſerm. de Paſch. *ſub finem*, negans eum Apoſtoli locum officere; quem exponit de reatu quoad infatuationem aliorum quorumuis bonorum, quæ inutilia homini fiunt quoad vitam æternam, ſi vel vnum graue peccatum contrahat. Sed vt alienæ meſſi parcam, conſule ad eum locum Interpretes, & Abelardum ad problema 2. Heloiſæ, Bellarm. lib. 1. de amiſſ. grat. cap. 12.

Loca ſancti Gregorij & Caſſiani ac ſancti Franciſci benignè accipienda ſunt de connexione adminiculatiua, & diſpoſitiua, vt rurſus dicam num. 87.

Virtutes purè morales connecti eſſentialiter, mediante Iuſtitia legali, quorundam placitum.

77. Aliud tertium, in quo virtutes purè morales connectantur, profert Mayronius in 3. d. 33. q. 2. art. 13. nempe Iuſtitiam legalem. Sed cùm multiplex ſit Iuſtitiæ legalis notio, vt infrà tradenius, & certum ſit, ſi Iuſtitia legalis ſumatur pro complexione omnium virtutum; vel pro cœtu virtutum ad alterum ordinatarum; vel pro virtute, quæ ſpectat ius ſupremi dominij Reipublicæ; vel pro virtute, qua Princeps de rebus ſubditorum, cùm res fert, diſponit cum plena poteſtate (quæ ſunt apud varios acceptiones Iuſtitiæ legalis;) certum inquam ſit, ſi ita vſurpetur Iuſtitia legalis, virtutes purè morales non poſſe in ea connecti.

Aliam excogitauit Mayro Iuſtitiæ legalis notionem, dicens Iuſtitiam legalem eſſe habitum, per quem homo benè ſe habet ad totam legem iuſtam, & conſequenter qui ea præditus eſt, habet actus imperatos omnium planè virtutum. In quo notat Iuſtitiam legalem valdè à Prudentia differre. Nam Prudentia non infert neceſſariò operationem rectam à Prudentia dictatam; At Iuſtitia legalis eam infert neceſſariò; quia qui legalem Iuſtitiam habet, non poteſt non diligere vniuerſam legem, cùm ea dilectio ſit ipſa legalis Iuſtitia. Itaque in huiuſmodi Iuſtitia legali, iuxta Mayronium, connectuntur virtutes omnes morales, & quidem eſſentialiter, quatenus impoſſibile eſt habere hanc Iuſtitiam, quin cæteræ omnes virtutes morales ei adiungantur. Videtur etiam hanc connexionem virtutum in obedientia ad legem diuinam ſtatuere Gulielmus Pariſ. tract. de virtut. c. 22.

Conuellitur.

Sed hæc doctrina manifeſtum vitium continet. Vt enim nunc diſſimulem voluntariam & planè commentitiam Iuſtitiæ legalis notionem à Mayronio cuſam, certè propoſita ab eo connexio inter virtutes, non eſſet in illo, qui nondum haberet Iuſtitiam legalem in ea acceptione ſpectatam, quam Mayro fabricauit: Et tamen qui huiuſmodi eſſet, poſſet alias aliquas virtutes poſſidere: quia longè operoſius eſt & paratu tardius, benè affici erga legem vniuerſam, quàm benè affici erga aliquam legis partem: ſiue facilius eſt, & celeriùs obtinetur, fixum habere vni alicui dictamini rectæ rationis (quæ lex noſtra eſt) obedire, quàm ſtatuere perfectam conformationem tenere cum omni dictamine rectæ rationis. Itaque ſemper, vt ſunt hominum ingenia, deeſſet connexio inter virtutes: quia ſecundùm fidem Catholicam, ſecluſo ſpeciali priuilegio nulli reipſa dantur, qui benè ſemper erga legem vniuerſalem afficiantur, eámque quoad aliquam illius particulam quandoque non temerent. Deinde falsò in hac Mayronij ſententia ſupponitur, Iuſtitiam legalem ſic acceptam, vt ab ipſo vſurpatur, eſſe vnam virtutem. Eſt enim reuerà multiplex virtus: ſicut lex, variarum virtutum opera indicens, multiplex eſt. Et quia ſingulæ virtutes tendunt ad amorem illius legis quoad ſuum obiectum, non videtur dubitandum, quin Iuſtitia legalis, eo modo, quo à Mayronio proponitur, conſiderata, idem ſit quòd collectio omnium virtutum. At liquet in collectione virtutum non poſſe omnes virtutes purè morales connecti eſſentialiter mediatè, ſeu tanquam in vno tertio. Quare tota illa connexio eſt commentitia.

Charitas

Charitas, aliud tertium quo mediante aliqui virtutes purè morales eſſentialiter nexuerunt.

78. Occurrit prætereà aliud quoddam tertium, in quo connecti virtutes morales ſenſerunt nonnulli apud eundem Mayronium ibidem, nempe Charitas ſupernaturalis & Theologica. Cùm autem ad mutuam virtutum connexionem eſſentialem, quam tractamus, deſideretur, vt neque virtutes morales ſine Charitate, neq; Charitas ſine virtutibus moralibus haberi poſſit, non ſunt hi Autores admodum ſolliciti, vt probent eum, qui Charitate præditus eſt, virtutes omnes morales obtinere: id enim ſupponunt vt perſpicuum, quia hæ inferiores virtutes, veluti ancillæ ac pediſſequæ; Reginam Charitatem aſſectantur; veniúntque homini omnia bona pariter cum illa: alioqui poſſet quis ſimul vitioſus eſſe & Charitate præditus. Nam virtus quæ in tali perſona deſideraretur, locum ceſſiſſet vitio oppoſito. At quis dicat Charitatem, ipſiſſimum animæ Solem ac nitorem, tenebris vllis aut ſordibus vitij conſpurcari? Hæc ratiocinatio confirmare videtur dependentiam virtutum cæterarum à Charitate, ita vt qui eam habet, cæteris non deſtituatur.

Quòd autem qui Charitatem non habet, nulla vera virtute potiri queat, quæ eſt altera propoſitio confirmanda, vt perfecta inter morales virtutes connexio in Charitate Theologica aſtruatur, probant iidem Autores ex eo quòd Charitas ſit forma virtutum: proindéque tam ſit impoſſibile virtutibus quibuſvis, eſſe in rerũ natura ſine Charitate, quàm homini, eſſe abſque anima rationali. Adhæc virtus non poteſt vera eſſe, ſi in verum finem ſuum non collimet: nec enim tam officiis, quàm finibus penſanda eſt vera virtus, vt S. Auguſtinus 4. contra Iulian. c. 3. rectè tradit, & Ariſtoteles ſæpè confirmat. Atqui ſine Charitate, verus finis virtutum moralium, hoc eſt Deus, non attingitur. Ergo ſine Charitate, quælibet humana virtus eſt tantùm virtus perſonata, virtutíſque larua potiùs & figmentum apparens, quàm vera virtus. Confirmat latè hanc ratiocinationem Iauellus in Philoſophia Chriſtiana p. 1. cap. 6. vt probet in nullis Ethnicis veras virtutes fuiſſe. Quod latè etiam proſequitur Ribadeneira l. 2. de Principe, c. 1. & Illefonſus Meſſia. l. 2. de vera & falſa gloria, c. 8.

Eódem ſpectant denſa Patrum teſtimonia, quibus affirmatur, qui Deo inuiſus ſit, & Charitate non potiatur, nullam veram virtutem habere. In quo multus præter cæteros eſt Auguſtinus variis locis, ſed præſertim l. 4. contra Iulianum c. 3. & l. 13. Trinit. c. vltimo, & 5. Ciuit. c. 12. & ſæpè alibi. Inſectatur enim frequenter contrarium placitum D. Auguſtinus, quòd diuinæ gratiæ hoſtes Pelagiani, vt c. illo 3. tradit, *ſolerent negare Dei dona eſſe virtutes, quibus rectè viuitur, & eas natura voluntatique humanæ, non gratia Dei tribuentes; hoc vti argumento, quòd eas nonnunquam habeant infideles.* Id verò S. Auguſtinus ait percelli ſententia illa ſapientis, Prouerb. 14. *Qui dicit impium iuſtum eſſe, maledictus erit in populo, & odibilis in gentibus.* Et mox. *Sed abſit vt ſit in aliquo vera virtus niſi fuerit iuſtus. Abſit autem vt ſit iuſtus verè, niſi viuat ex fide: iuſtus enim ex fide viuit. Quis porrò eorum qui ſe Chriſtianos haberi volunt, niſi ſoli Pelagiani, aut in ipſis etiam fortè tu ſolus* (Iulianum alloquitur) *iuſtum dixerit infidelem; iuſtum dixerit impium; iuſtum dixerit Diabolo mãcipatum? Sit licèt ille Fabricius, ſit licèt Fabius, ſit licèt Scipio, ſit licèt Regulus, quorum me nominibus, tãquam in antiqua Romana curia loqueremur, putaſti eſſe terrendum. Verùm tu in hac cauſa etſi ad ſcholam Pythagoræ prouoces vel Platonis, vbi eruditiſſimi atque doctiſſimi viri multò excellentiore cæteris Philoſophis nobilitate, veras virtutes non eſſe dicebant, niſi quæ menti quodammodo imprimuntur à forma illius æternæ immutabiliſque ſubſtantiæ, quæ eſt Deus, etiam illic aduerſus te, quantum donat, qui nos vocauit, pietatis libertate clamabo. Nec in iſtis eſt vera iuſtitia, quia iuſtus ex Fide viuit. Fides ex auditu, auditus autem per verbum Chriſti: finis legis Chriſtus ad iuſtitiam omni credenti. Quo modo ſunt vere iuſti, quibus vilis eſt humilitas veri iuſti?* Et paulò pòſt. *Porrò ſi veram iuſtitiam non habent impij, profectò nec alias virtutes eius comites & ſocias: quia cùm non ad ſuum referuntur autorem dona Dei, hoc ipſo mali his vtentes efficiuntur iniuſti. Si quas habent, veras non habent, ac per hoc nec continentia ſiue pudicitia vera virtus eſt impiorum.* Ita D. Auguſtinus. Nec aliter fidus eius ſectator Proſper lib. 1. de vocat. gentium, c. 7. & ſæpè alibi. Imò Rupertus lib. 3. in Matth ad c. 6. *initio*, negat Ethnicos veras virtutes vel cognouiſſe. Nec fuiſſe in illis niſi quaſi membra corporis capite trunci, latè proſequitur Lactantius lib. 6. c. 9. Subſcribit S. Bernardus ſerm. 22. in Cantica, *in fine*. Sic igitur ſtabilita vndecunque videtur illa virtutum moralium in Charitate connexio, de qua diſputamus.

Reiiciuntur.

79. Nihilominùs affirmandum eſt nullam talem connexionem eſſe admittendam. Quod facilè probatur ſtatuendo duo principia contraria iis, quibus ab aduerſariis connexio prædicta ſtabilitur; nempe oſtendendo non eſſe neceſſe eum, qui Charitate præditus eſt, omnes virtutes habere, & demonſtrando eum, qui Charitatem non habet, poſſe habere virtutes morales. Primum perſpicuè euincetur, ſi attendamus eum, qui Charitatem habet, ſiue actualem, ſiue habitualem, vi huiuſmodi formæ, neque actibus neque habitibus virtutum moralium inſtrui: quandoquidem virtutes morales actualiter aut habitualiter ſpectatæ, non ſunt diſpoſitiones neceſſariæ ad Charitatem quomodocunque ſumptam, vt fert doctrina fidei contra Pelagium, neque eius conſectaria vel adiuncta inſeparabilia.

Dantur quidem virtutes morales habituales per ſe infuſæ, quæ ſecundùm veram ſententiam conſequuntur infuſionem Charitatis habitualis, tãquam proprietates morales, & ſatellitium illi virtutum Principi conſentaneum. Tamen non agimus nunc de virtutibus per ſe infuſis, quæ tranſcendunt ordinem ac vim naturæ, ſed de acquiſitis, quarum honeſtas finibus naturæ concluditur. Et ex his ipſis virtutibus infuſis licet argumentum ducere in rem noſtram, quatenus nemine refragante liquet, quamuis infuſioni Charitatis adiungatur infuſio moralium virtutum habitualium, tamen nihil eſſe neceſſe actiones huiuſmodi virtutum infuſarum præcedere, vel comitari, aut ſubſequi infuſionem Charitatis; vt perſpicuum eſt in paruulis, quibus cum Charitate virtutes quoque morales habituales infunduntur; neque tamen capaces ſunt actuum per has virtutes elicibilium. Adulti autem, quamuis idonei ſint ex habitibus illis infuſis operari; ſæpè tamen non operantur, & ſaltem vix vllus eſt, qui operetur ex omnibus, vt experientia teſtatur. Cùm ergo habitus acquiſiti non imprimantur niſi interuentu actuum, qui ab eo, qui Charitate inſtructus ſit, non ſemper profunduntur, fixum eſſe debet hos habitus poſſe ei deeſſe, qui Charitatem ſupernaturalem ac Theologicam nactus ſit, ſiue habitualem ſiue actualem.

Iam verò quòd is, qui Charitate deſtituitur, poſſit virtutes morales naturales adipiſci, ex eo probatur, quòd honeſtas harum virtutum eſt aliquid viribus naturæ commenſum, & abſque vllo ſupernaturali auxilio appetibile, cùm non tranſcendat ordinem naturæ, ſitque bonum hominem decens, quantuncunque ſpectetur abſque Charitate, & in puris naturalibus. Nec aliquid proferri poteſt, quod vel in ſpeciem ſuadeat hominem Charitate priuatum, non poſſe actiones

nes

nes profundere, quibus honeſtatem illam attingat ſine culpæ admixtione; ac proinde, vt par eſt, ad actum ſtudioſum virtutis moralis ingeneratiuum. Hoc autem conſtituto cùm habitus conſequantur ex actibus, perſpicuè efficitur hominem gratia Dei & Charitate exarmatum, poſſe nihilominùs moralibus virtutibus inſtrui, ſiue ea voce denotemus qualitatem habitualem facilitantem, ſiue denominationem ex virtutum actibus anterioribus moraliter perſeuerantibus. Si igitur qui Charitatem habet, poteſt virtutibus moralibus naturalibus deſtitutus eſſe; & viceverſa qui Charitate deſtituitur, poteſt virtutes morales naturales conſequi, vt oſtenſum eſt, vbi prætenſa illa moralium virtutum naturalium connexio in Charitate Theologicâ tanquam in tertio, quam Autores cum quibus agimus inuehebant?

Fundamenta aduerſariorum conuelluntur.

80. Argumenta quibus eam confirmabant, ſunt omninò infirma. Et in primis falsò ponebant, hominem Charitate præditum debere morales omnes virtutes poſſidere, ne ſi aliquam non habeat, denominari queat vitioſus, quod cum Charitate non cohæret. Hoc inquam falsò ponitur. Neque enim verè fas eſt aſſerere hominem virtute aliquâ morali carentem, quia actus eius non exercuit, quos nullo præcepto exercere adigebatur, vitioſum illicò eſſe. Aliud quippe eſt non habere virtutem aliquam, citra obligationem eam habendi, quæ ſæpè non vrget: aliud verò contrario vitio ſordere, quod actus contrarios & virtutis violationem anteceſſiſſe ſupponit. Deinde fieri facilè poteſt, vt quis Charitatem conſecutus, adhuc cum vitiis habitualibus colluctetur. Hos enim, non Charitas, quæ ſuperioris ordinis eſt, nec eſt cum eis incompoſſibilis, ſed habitus virtutum oppoſitarum obliterare debent. At hi poſſunt non aſſectari Charitatem, vt probauimus. Igitur poteſt quis vitioſus habitualiter denominari, quamuis Charitatem Theologicam diuino munere ſit aſſecutus.

Quinetiam facilè poterit contingere, vt cum Charitate habituali cohæreant actus vitiorum; leues quidem ratione materiæ & obiecti circa quod feruntur; ſufficientes tamen ad vitij habitualis impreſſionem. Poſſunt enim intenſè elici circa leuem illam materiam, vel tantoperè multiplicari, vt vim habeant imprimendi habitum & denominandi hominem vitioſum. Itaque ratiocinatio, qua ſtabiliebatur principium ab aduerſariis, priore loco poſitum, ſeu quòd qui Charitatem habet, omnes morales virtutes habere debeat, eſt omninò vitioſa.

81. Alterum verò principium, ſeu quòd morales virtutes ſine Charitate eſſe non poſſint, malè itidem ab aduerſariis confirmatur. Quòd enim Charitas à Theologis forma virtutum appelletur; non eo ſenſu dicitur, quaſi Charitas ſit reliquis virtutibus eſſentialis, vel etiam accidentaliter neceſſaria abſolutè, vt illæ in ſuo ordine, & intra finem ſibi connaturalem ſint & dicantur veræ virtutes, quod à nullo probato Autore aſſertum eſt, reiicitúrque à D.Thoma 2. 2. q. 23. art. 8. Senſus igitur duntaxat eſt, Charitatem eſſe formam aſſiſtentem & extrinſecam, qua cæteræ virtutes in ſuis actionibus dirigantur, ac veluti formentur accipiendo perfectionem illam extrinſecam, quæ ipſis aduenit; ex eo quòd referantur ad vltimum finem hominis ſupernaturalem, in quem non ſubuehentur abſque Charitate. Nihilominùs tamen ex ſuo intrinſeco & connaturali fine, qui naturæ ſeptis coërcetur, nec præfixus eſt Charitati, habent honeſtatem naturalem, ſupernaturali aduentitiæ ſubſtratam, ſed quaſi informem, eò quòd denudetur ornamento illo inſigni, quod per Charitatem poſſet accedere. Hæc eſt germana mens Theologorum prædictorum.

Nec alia ferè fuit mens Patrum, qui in contrarium proferebantur. Negant enim actus virtutum abſque Charitate bonos eſſe; quia agunt de ea extrinſeca bonitate, quæ huiuſmodi actibus aduenit, ex eo quòd interueniente Charitatis imperio, & extrinſeca per eam honeſtate, tendant ad finem vltimum ſupernaturalem, ſintque ad eius aſſecutionem conducibiles. Quæ reſponſio apertè inſinuatur ab Auguſtino epiſt. 130. cùm agit de continentia Polemonis priùs ebrioſi ac intemperati, tum Xenocratis Philoſophi oratione ad ſobrietatem & temperantiam traducti. Agnoſcit enim Auguſtinus eam continentiam ad huius vitæ honeſtatem valuiſſe: hoc eſt, fuiſſe verè bonam intra gradum virtutis moralis Philoſophicæ: ad futuram tamen immortalitatem negat valuiſſe, quia defuit Charitas & Religio in verum Deum. Apertè etiam l. de ſpiritu & lit. c. 27. agnoſcit gentes naturâ (hoc eſt, vt expoſuit Anaſtaſius c.8. ὄντως, *in veritate*) quæ legis ſunt facientes, etiamſi impias & à veri Dei notitia ac cultu extorres; quædam tamen opera edidiſſe, quæ ſecundùm Iuſtitiæ regulam meritò rectéque laudentur, ac proinde vndecunque bona ſint, & verarum virtutum.

Labes vanitatis in Ethnicorum virtutibus, iuxta Patres.

82. Addit tamen Auguſtinus vnum valdè notandum, quod etiam ad pleraque Patrum teſtimonia, in ſententiam noſtram malè intorta accommodari poteſt: nempe opera illa, in homine extra Charitatem conſtituto, ac præſertim gentili, facilè inquinari ex appoſitione indebitæ circunſtantiæ, qua virtutis decus contaminetur. *Quanquam*, inquit, *ſi diſcutiatur quo fine fiant*, (opera illa impiorum Deum ignorantium, quæ ſecundùm Iuſtitiæ regulam meritò laudanda præmiſerat;) *vix inuenientur quæ Iuſtitiæ debitam laudem defenſionémque mereantur.* Sic Auguſtinus conformiter ad Nazianzenum Iambico 18. qui de huiuſmodi gentilium virtute agens, ait;

Primum ſecuti rem bonam non ſunt bene;
Magè nam mouebat gloria hos, quàm amor boni.

Iuſtinus item Apologia ad Senatum Creſcenti Philoſopho improperat, quòd non Philoſophus, ſed *Philocompus & Philodoxus* eſſet; gloriæ inquam, & popularis ſtrepitus amator. Locum deſcripſit & laudauit Euſebius 4. Hiſtor. c. 15. Nec aliter de omnibus, apud Ethnicos Philoſophos virtutis vmbram præferentibus, Baſilius Seleuciæ orat. 41. *initio*. Multus etiam in hac labe honeſtarum actionum ab Ethnicis elicitarum demonſtranda, eſt Proſper lib. 1. de vocat. gent. c. 21. Idem de Ethnicorum ſapientum eminentiſſimis, tradit S. Chryſoſt. homil. 15. in Matth. nempe & de illis qui pecunias abiecerunt, & de illis qui vitam alacres prodegerunt, aut diſcrimini aperto obiecerunt, ſpecie virtutis, reuera ad pompam & oſtentationem ſynceræ virtutis teredinem. Annuit S.Bern. ſerm. 1. in feſto omnium SS.

Ex his igitur habetur perſpicua & commoda interpretatio, illorum aliorum, cum iſtis in ſpeciem pugnantium, D. Auguſtini locorum. Et quia cæteri Patres in contrarium adducti, Auguſtinum ferè ſecuti ſunt, habemus eorum quoque germanum ſenſum, cum aſſerta moralium virtutum independentia à Charitate, probè cohærentem. Non me latet Vaſquem, reiecta expoſitione, quam dedimus, contendere Charitatem apud Auguſtinum locis allegatis, & quoties contendit opus virtutis, vt bonum ſit, debere fieri ex Charitate, vſurpari pro amore cuiuſcunque virtutis ex proprio ipſius fine, eique præfixa honeſtate. Quæ expoſitio, ſi Auguſtino quadraret, optima eſſet

eſſet ad exſcindendam difficultatem. Verum Auguſtini mens, in huiuſmodi locutionibus, eſt longè alia, vt præſertim patet ex lib. de grat. Chriſt. c.16. & 17. Vſurpat enim Charitatem iuxta Scripturas, in quibus Charitas nunquam ſumitur pro amore bene operandi propter ſolam naturalem honeſtatem virtutis cuiuſcunque, ſed pro amore Dei ſupernaturali, quo actiones virtutum moralium, ex ſe humiles, ſuſtolluntur ad ſuperiorem ordinem, fiúntque ad fœlicitatis ſupernaturalis aſſecutionem opportunæ. Quod eſt eſſe bonas bonitáte Chriſtiana & Theologica; cùm ex ſe, hoc eſt, per principia naturalia & regulas morales naturales, eſſent tantùm bonæ bonitate philoſophica, ad vitæ æternæ conſecutionem inutili. Imò vt plurimum forent peccaminoſæ, appoſitione inquinantis alicuius circunſtantiæ, præſertim finis indebiti.

83. Et hoc maxime ex capite, virtutes antiquorum Philoſophorum depretiari ſolent à Patribus, vt ex Iuſtino, Nazianzeno, Proſpero, & Auguſtino, paulò antè retulimus. qui etiam 1. tetract. c. 3. retractat quod in libris de ordine ſcripſerat, *Philoſophos non vera pietate præditos, virtutis luce fulſiſſe.* Id enim falſum eſſe idcircò exiſtimat Auguſtinus, quòd Philoſophi; id eſt, iuxta aſſignatam eorum ab Hieronymo definitionem, *gloriæ animalia, & popularis auræ vilia mancipia*, iis actionibus, quæ in ſpeciem erant actiones virtutis, abuterentur ad captandam inanem gloriam. Quo ipſo actiones illæ ex eo peruerſo fine imperatæ, non erant actiones virtutis; & quæ hominibus honeſtæ apparebant, erant reuerà nullius pretij: quia non ex fine honeſto, ſed *ex affectato amore honeſtatis*, (vt loquitur D. Bernardus lib. de natura & dignitate diuini amoris, c. 8.) ab eis exercebantur. Quæ erat inſignis peruerſio; quandoquidem bonum longè inſignius & ſublimius, ipſam inquam, quam tantoperè affectabant, honeſtatem, fumo ac inani ventoſitati ſeruam ſubiiciebant. Qua etiam ex cauſa plerunque menti corruptiſſimæ laruam honeſtatis prætendebant, compreſſis dumtaxat, vt Caſſianus ait collat. 13. c. 5. violenta neceſſitare externis operibus; interiore interim homine, flammis illicitorum deſideriorum, non æſtuante duntaxat, ſed prorſus incenſo.

Socratis ſanctimonia, cuiuſmodi.

84. Hoc ille modo de Socratis continentia opinatur Et de omnibus eius virtutibus, S. Chryſoſtomus homil. 36. in Acta. Et fuiſſe ſanè Socratem (quicquid effuſi ſemper in eius laudes Græci, præſertim Academici, contendant,) ſepulcrum dealbatum, non ſolùm quoad continentiam, quam in eo fucatam duntaxat agnoſcit Caſſianus, ſed etiam quoad reliquas virtutes, quæ in eo commendantur, irrefragabilibus teſtimoniis confirmaui in Natur. Theolog diſtinct. 5. n. 157. Et idem oſtendunt quæ profero agens de affectibus, ac inueſtigans cuiuſmodi eſſet amor ille qui iugibus ſermonibus à Socrate vſurpabatur. Ibi enim demonſtro Socratem in amoris fæcibus defixum; morboſo inquam & impuro amore occupatum; fœdæ rei, honeſtum tectorium prętexuiſſe, & qui reipſa eſſet ſpurciſſimus, affectaſſe externa ſpecie, animorum non corporum amatorem videri. Et vt cætera quæ in Socratem citatis locis intorqueo, nunc miſſa faciam, illuſtriſſimè Theodor lib. 12. contra Græcos, poſt præmiſſam ex Platone Socratis Temperãtiam, qua etiam eſurientibus abſtinentiam indicebat, & deuitationem obtutuum, multóque magis oſculorũ pulchris corporibus impreſſorum; aliáque eius monita in ſpeciem ſanctæ & ſolidę virtutis ementita ſigna, hæc de Socrate & eius ſanctimonia ſubiicit. *Cæterum mera verba hæc ſunt, rebus factiſque carentia. Socrates enim pulchrorum adoleſcentium cauſa, frequens gymnaſia obibat, flagitioſóque ſpectaculo paſcebat oculos. Id enim & Philebus, & Phædrus, & Riuales, & Charmides, & alij Platonis Dialogi teſtantur. Quæ verò Alcibiades in ſympoſio de eodem Socrate loquitur, Plato quidem ſcribit; Ego autem vt Socrati parcam, potiùs obticebo. Tamen ij Dialogi, Socratis ineptiam ac petulantiam narrant; tantúmque incitamentum præbent lubricis ad peccandum hominibus. Aiunt enim Socratem à veſpera totas noctes inter meri pocula protraxiſſe, aliiſque iam defeſſis, ſomnúmque appetentibus, ipſum tamen inſomnem ad cyathos perſtitiſſe, garrula inter potandum loquacitate diffuſum; nihil tamen effatum quod frugi eſſet, verum quod Alcibiadi potiùs, & Ariſtophani, aliiſque procacibus conuiuis atque potoribus, quam Philoſopho homini conueniret. Porphyrius item in ea quam de Philoſophis ſcribit hiſtoria, primùm fuiſſe Socratem (inquit,) ad iracundiam excandeſcentiamque proclinem; Ariſtoxeno teſte vſus, qui vitam Socratis moréſque conſcripſit. Ait enim Ariſtoxenus, cum nullo ſe vnquam homine conuerſatum, qui Socrate ad perſuadendum quæ vellet, magis eſſet idoneus, talem illi vocem, oriſque habitum, talem denique apparentem indolem, narrat ei fuiſſe; præterque ea omnia, propriam vultus ac formæ vim. Hæc autem in eo tunc viguiſſe, cùm nulla iracundia tentaretur. Si quando enim ea teneretur perturbatione, magna illum impudentia proſiluiſſe, vt qui nec verbi vlla, nec facti turpitudine abſtineret. Taliáque hoc pacto de Socrate perſcitus, oſtendit illum voluptatibus obnoxium, ſerúmque fuiſſe. Ait enim fuiſſe illum ad Venerem vehementiſſimum; ita tamen vt violentus nulli eſſet aut iniurius: Solis enim vel vxoribus, vel vulgò proſtantibus vtebatur. Duas autem ſimul habuiſſe illum vxores narrat; Xantippen videlicet ciuem, communioremque quodammodo, Myrtonem verò filiam Ariſtidæ, Lyſimachique neptem ex filia. Et Xantippen quidem aſſumpſiſſe prius ſibi implicitam, ex qua Lamprodem filium; Myrtonem verò legitimis nuptiis vxorem duxiſſe, ex qua Sophroniſcum Menexenúmque ſuſceperit. Hæ verò cùm à mutuis inter ſe contentionibus ceſſarent, in Socratem irruebant: eò quòd diſceptantes nequaquam cohibere eſſet ſolitus; ſed cum riſu ſpectaret, & mutuò inter ſeipſas & aduersùm ſeipſum contendentes. Ait verò Socratem fuiſſe in conuerſando nonnunquam difficilem, petulantem, contumelioſum.* Subdit Theodoretus ex Porphyrio in Socratis vita, quàm immodeſtam & inofficioſam in pueritia & adoleſcentia vitam egerit: quàm in patrem marmorarium contumax; quandiu turpiter cum Archelao Anaxagoræ diſcipulo verſatus; quomodo in conferta populi turba conflictaretur, & ad menſas ipſóſque Hermas in triuiis moras protraheret. Tum his verbis concludit. *Ex his quæ dixi, noſſe eſt, veteres illos Philoſophos, verbis quidem laudaſſe virtutem, re autem ipſa voluptatem ſectari ſolitos, turpemque ſeruitutem cupiditatum perpeſſos eſſe. Nam ſi, vt inquit Porphyrius, Socrates in Venerem propenſiùs ferebatur, neque duarum ſimul vxorum ſatietatem capiebat, ſed proſtantes etiam publicè fœminas impudenter inibat, atque vt teſtis eſt Plato, nudos iuuenes in palaſtra cum voluptate ſpectabat; ſi erat idem pronior ad iracundiam, vixque poterat exilientem iram continere; ſi dicacis & infrænis linguæ homo erat; ſcire ſanè id velim, quodnam is Philoſophiæ genus obierit.*

Itaque riſũ mihi planè mouet, quod Zuinglius aliiq; Sectarij apud Iurgievuicium, libro cuius hęc eſt epigraphe, *Quinti Euangelij profeſſores antiquiſſimi*, NVLLVS & NEMO, c. 1. *ferè in fine*, auſi ſint Sanctorum æterna beatitate potientium ſyllabo inſerere, cùm alia propudia, tum Socratem. De quo etiam illud eſt Eraſmi, (credo iam poti & hilarioris,) in Conuiuio religioſo; *Vix mihi tempero, quin dicam; Sancte Socrates, ora pro me.* Nec mirum, inquit Autor proximè adductus, quia frater eius Lutherus in Colloquiis menſalibus c. 26. tit. de impugnat. & tentat. dixit; *Sancte Satan, ora pro me.* Quanquam cùm idem Lutherus, eiuſdem Operis cap. 49. tit. de vita æterna; canes, oues, boues, piſces,

piſces, aliáque huiuſmodi animalia, cum quibus, vt ait, beati colluſuri ſint tempori fallendo, & oblectationis gratia, cœlo intulerit, minùs mirum eſſe debet illatum cœlo ab iſtis Lutheri combibonibus Socratem, alióſque in ſpeciem pios & probos Ethnicos. Sed non vacat his malè feriatarum mentium ludibriis longiore diſputatione conuellendis, tempus conſumere; præſertim cùm de ipſorum Sectariorum grege, nónulli hanc quoque fatuitatem improbarint: quos inter Conradus Schluſſemburgius lib. 3. Theol. Caluin. art. 7. Quòd verò Geneſius Sepulueda l. 7. epiſt. 1. Philoſophorum primores legis naturalis exacta obſeruatione cœlo illatos contendit, quàm multipliciter ſordeat, latè à Petro Serrano diſcuſſum eſt, commentario ad l. 1. Eth. & à Michaële Medina l. 4. de Fide, c. vlt. qui è contra in Philoſophorum ſceleribus demonſtrandis immenſus eſt ibidem l. 2. c. 3. laudato ea de re, Hieronymi Magij libro.

Cuiuſmodi item Diogenes.

Quanta Diogenis Cynici fama apud Græcos fuerit, virtutis nomine, nó puto eſſe cuipiam obſcurum. Epictetus in diſſertationibus apud Arrianum perpetuus eſt in celebranda Diogenis virtute. Seneca eiuſdem creber eſt buccinator. Videndus l. 5. de benef. c. 4. & 7. & epiſt. 90. alibíque frequentiſſimè. Dio Chryſoſtomus miris cum laudibus extollit, omninò multis locis, vt ſuperfluum propè videatur certa loca ſignare, cùm vbiuis apud eum occurrant virtutum Diogenis præconia. Ex noſtris S. Baſil. extrema orat. de legen. lib. Gentil. profitetur ſe ſolere Diogenem magnoperè admirari atque laudare, rerum omnium humanarum contemptorem; quíque ſe Alexandro magno ſuperiorem oſtenderit. Hildebertus Cenomanenſis epiſt. 1. ex eodem rerum caducarum contemptu, & locupleti paupertate, eum commendat. Ipſe S. Hieronymus, cæteroqui in Philoſophorum reprehenſionem promptus, virtutem Diogenis proponere ſe ait tanquam exemplum quod imitentur formoſuli noſtri, & toroſuli, & vix ſummis pedibus adumbrantes veſtigia, quorum verba in pugnis ſunt, & ſyllogiſmi in calcibus. De illis Monachis agit, qui ſancto nomini erant ignominiæ. Sic porrò breuiter eius virtutem & geſta deſcribit l. 2. aduersùs Iouin. poſtquàm Antiſthenem Diogenis præceptorem celebrauit. *Huius Diogenes ille famoſiſſimus, ſectator fuit, potentior Rege Alexandro, & naturæ victor humanæ. Nam cùm diſcipulorum Antiſthenes nullum reciperet, & perſeuerantem Diogenem remouere non poſſet: nouiſſimè clauà minatus eſt niſi abiret. Cui ille ſubieciſſe dicitur caput, atque dixiſſe; nullus tam durus baculus erit, qui me à tuo poſſit obſequio ſeparare. Refert Satyrus qui illuſtriũ virorum ſcribit hiſtorias, quòd Diogenes palliolo duplici vſus ſit propter frigus; peram pro cellario habuerit, ſecúmque portarit clauã ob corpuſculi fragilitatem, qua iam ſenex membra ſuſtentare ſolitus erat, & ἡμερόβιος vulgò appellatus ſit, in præſentem horam poſcens à quolibet & accipiens cibum. Habitabat autem in portarum veſtibulis & porticibus ciuitatum; cúmque ſe contorqueret in dolio, volubilem ſe habere domum iocabatur, & ſe cum temporibus immutantem. Frigore enim os dolij vertebat in meridiem: æſtate ad Septemtrionem; & vtcũque ſol ſe inclinauerat, Diogenis ſimul prætorium vertebatur. Quodam verò tempore habens ad potandum cauum ligneum, vidit puerum manu concaua bibere, & eliſiſſe illud fertur ad terram, dicens: Neſciebam quòd natura haberet poculum. Virtutem eius & continentiam mors quoque indicat. Nam cùm ad agonem Olympiacum, qui magna frequentia Græciæ celebrabatur, iam ſenex pergeret, febri in itinere dicitur apprehenſus; accubuiſſe in crepidine viæ: volentibúſque eum amicis, aut in iumentum, aut in vehiculum tollere, non acquieuit: ſed transiens ad arboris vmbram, locutus eſt. Abite quæſo, & ſpectatum pergite. Hæc me nox aut victorem probabit, aut victum. Si febrem vicero, ad agonem veniam; ſi me vicerit, ad inferna deſcendam: Ibique per noctem eliſo gutture, non tam mori ſe ait, quàm febrem morte excludere.* Dedi breuem ſummam illuſtriſſimorum virtutis operum, quæ in Diogene ſuſpexerunt Ethnici.

Tamen vel ex turpi illa planéque abominanda vitæ clauſula, qua ipſe ſibi carnifex factus, eliſo gutture, aut vt eſt apud Laërt. lib. 6. offirmatis labris, & cohibito halitu, infœlicem animam expuit, conſtare cuiuis rem rectè æſtimãti poterit, cuiuſmodi ea virtutis larua fuerit, quam Diogenes immanibus ſceleribus obduxit. Certè S. Chryſoſtomus orat. de S. Babyla intrepidè pronunciat, Diogenem, *infamem ac magno dedecore plenum* fuiſſe. Nazianzenus orat. 23. eius ingluuiem ſugillat. Orat. item 3. n. 40. dicacitatem guloſitati iunctam, carpit eo argumento, quòd oblatis in cœna vilibus panibus, atque placentis, in has inuolauit, prolato eo Tragici ſenario; *hoſpes, Tyrannis cede confeſtim via:* cibarios panes hoſpitum numero habens, placentas verò Tyrannorum, quod tunc nomen in honore erat. Apud eundem Nazianzenum orat. 20. eadem guloſitas in Diogene coniungitur inanis gloriæ ſtudio. Notatur enim in dolio & medio foro habitaſſe, *vt apud omnes luxum ac delicias ſibi compararet; inopiam in rerum copiam nouo modo conuertens.* Nec abſque laudis inani captatione, à qua alieniſſimam fuiſſe Baſilij paupertatem illicò ſubdit. Tertullianus c. 46. Apolog. conſuetudinem eius cum Phryne, nobili ſcorto, exprobrat Ethnicis. Itaque apparet cuiuſmodi fuerit virtus Diogenis. Concludere verò inde poſſumus cum S. Chryſoſtomo ſupra, qualiſnam fuerit virtus reliquorum apud Ethnicos virtutis laude clarorum. *Vbi enim is qui auſteriorem Philoſophiæ partem ſequi viſus eſt, quique cæteros & linguæ libertate & vitæ continentia excelluit, adeò turpis, adeò ineptus, adeò immoderatus fuiſſe demonſtratus eſt; (nam & humanis veſci carnibus indifferens eſſe dixit,) quorſum attinet & de reliquis deinceps verba facere; præſertim vbi qui ſtudij ac vitæ inſtituti excellentia cæteris præſtantior fuit, omnibus tam ridiculus, tam puerilis, tam delirus apparuit?* Nihilominùs vt perſpectius fiat quod hîc intendimus, placet alios quoſdam, ſecundùm Socratem ac Diogenem, in Ethniciſmo morum compoſitione & naturali, vt ita dicam, ſanctitate conſpicuos, hîc producere, & obſeruare, nominatimque Catonem, Senecam, & Epictetum.

Cato, quale virtutis exemplar.

In Catonis laudibus immerſi ſunt poſteriores omnes Ethnici. Illum Seneca lib. de tranquillitate animi, *virtutum viuam imaginem* nominat. Idem lib. de conſtantia ſapientis, c. 2. præfert Catonem Vlyſſi & Herculi, quos Stoici, vt ait, *ſapiẽtes pronuntiauerunt, inuictos laboribus, & contemptores voluptatis, & victores omnium terrarum. Cato cũ feris manus non contulit, quas conſectari venatoris agreſtiſque eſt. Nec monſtra igne ac ferro perſecutus eſt; nec in ea tempora incidit, quibus credi poſſet cœlum vnius humeris inniti, excuſſa iam antiqua credulitate, & ſæculo ad ſummam perducto ſolertiam. Cum ambitu congreſſus, multiformi malo, & cũ potentia immenſa cupiditate, quam totus orbis in tres diuiſus ſatiare non poterat, aduerſus vitia ciuitatis degenerantis, & peſſum ſua mole ſidentis, ſtetit ſolus; & cadentem Rempublicam quantùm modò vna retrahi manu poterat, retinuit: donec vel abreptus vel abſtractus comitem ſe diu ſuſtentatæ ruinæ dedit: ſimúlque extincta ſunt quæ nefas erat diuidi. Neque enim Cato poſt libertatem vixit, nec libertas poſt Catonem.* Denique fieri vnicuique Catonem, vitæ teſtem optat, & haud dubiè optimè ac ſanctiſſimè exigendam vitam non dubitat epiſt. 11. Alter Seneca Suaſoria 6. Catonem *ſolùm, maximum viuendi moriendique exemplum* nominauit. Lactantius 3. Inſtit. c. 18. *Romanæ ſapientiæ Principem* dixit. Nec diſſimilia de eo cæteri, vt etiam inuidenda laude, dixerit de eo iam olim quiſpiam.

Malim vnum Catonem, quàm trecentos Socrates.

At hanc fuiſſe virtutis non viuam imaginem, ſed laruam; imò ſolidam & expreſſam, vitiorum, & quidem non vulgarium effigiem, vniuerſa eius vita apertè prodit. Vt enim taceam minuta illa, quòd ebrioſus fuerit, & in multam noctem crapulæ & vino deditus, vt eſt apud Plutarchum & Senecam; quòd ruſticanam loquendi & mordendi aſperitatem Stoicæ ſeueritatis pallio obduxerit; quòd vxoris lenonem egerit: (hæc enim in Ethnicæ ſanctitatis exemplari diſſimulanda ſunt;) Quale fuit quòd hoſti clementiæ gloriam inuidens, perire maluit, & tam dedignatus mortem ab vllo petere, quàm vitam, non aliena manu, ſed ſua ipſiuſmet gladium pectori infixit; & cùm fuiſſet parum certum ac efficax vulnus, remoram indignatus, viſcera ſua ſparſit, & manu animam eduxit? Hoc ad Numen, cui Catonem non ſemel ſpectaſſe ſatis fuerit, à Seneca relatum eſt lib. de prouid. c. 2. quaſi retenta ei ac reuocata virtus fuerit, vt hoc ſpectaculo Deus paſceretur. Reuerà tamen ad maniam & rabiem pertinuit. Vt vel ex hoc iuxta Ethnicos eminentiſſimo eius opere, reipſa immaniſſimo & flagitioſiſſimo, cõiecturã facere liceat, cuiuſmodi fuerint cætera, quæ illi probro vertebantur.

Quale item Seneca.

85. Iam pro Senecæ ſanctimonia acriter & latè pugnaſſe graues recentiores non ignoro; vt Delrium l. 2. proleg. ad Senecæ tragœd. c. 12. & Iuſtum Lipſium in manuduct. ad Philoſoph. Stoic. l. 1. diſſert. 18. & in eiuſdem Senecæ vita, c. 7. Nec me latet eum à Lactantio tanquam inſignem morum magiſtrum, & vitiorum cenſorem ſæpè proponi, nominatímque 5. inſtit. cap. 4. Nihilominùs eundem multis iam olim criminibus onerauit Dio, vt legere eſt in Xiphilini Breuiario. Nec pauca etiam ei obiecit Eraſmus in iudicio de Senecæ vita ac ſcriptis. Fuítque etiam iam olim ipſimet Senecæ lib. de vita beata, à c. 17. laborandum in ſeipſo expurgando à pleriſque nequaquam minutis, quæ in eius vita cum hominum offenſione coniuncta erãt, præſertímque ægerrimè immunis præſtatur ab ea labe, quòd cùm diuitias toties ac tam ſplendidè inſectetur, ipſe immanes congeſſiſſet. Hæc enim refert ipſemet conlatrantium, vt ait, verba. *Quare ergo tu fortiùs loqueris quàm viuis? Quare ſuperiori verba ſummittis, & pecuniam neceſſarium tibi inſtrumentum exiſtimas, & damno moueris, & lacrymas, audita coniugis aut amici morte, dimittis, & reſpicis famam, & malignis ſermonibus tangeris? Quare cultius rus tibi eſt, quàm naturalis vſus deſiderat? Cur non ad præſcriptum tuum cœnas? Cur tibi mundior ſupellex eſt? Cur apud te, vinum ætate tua vetuſtius bibitur? Cur autem domus diſponitur? Cur arbores præter vmbram nihil daturæ conſeruntur? Quare vxor tua locupletis domus cenſum auribus gerit? Quare pædagogium pretioſa veſte ſuccingitur? Quare ars eſt, apud te miniſtrare, nec temerè & vt libet, collocatur argentum, ſed peritè ſeruitur, & eſt aliquis ſcindendi obſonij magiſter? Adiice ſi vis, cur trans mare poſſides? Cur plura quàm noſti, poſſides? Turpiter aut tam negligens es, vt non noueris pauculos ſeruos, aut tam luxurioſus, vt plures habeas, quàm quorum notitiæ, memoria ſufficiat.* Et certum eſt hos conlatratores non vſque adeò fuiſſe impudentes, vt Iro cuipiam, vel quem non niſi moderatis facultatibus potientem conſtaret, iſta fuiſſe obiecturos. Ipſéque Seneca mendacij eos non inſimulat. Vnde colligere licet, cùm in cæteris virtutibus commendandis, tum in diuitiarum copia carpenda, vbique eius maximè feruet oratio, verbis illum longè magis & oratione quàm factis & virtute valuiſſe. Quid animi celſitudo vndecunque ex ſcriptis eius ſpirans? At fuiſſe ementitam, mentis omnia verbo tenus deſpicientis ſublimitatem, docet aſſentationis & abiectionis pleniſſima exulantis ſcriptio ad Polybium Claudij libertum rerum tũc potientem, cui idcircò indignâ maſculo Philoſopho, (vt ipſe quidem Stoicum appellat lib. de conſtantia ſapientis, c. 1.) demiſſione ablanditur, vt liceat illud ex ead. conſolatione c. 30. illi occinere. *Quiſquis exemplo ac modo ſcripta tua mirabatur, quærit quomodo tam grandia támque ſolida, tã fragilis animus conceperit.*

Ac denique Epictetus.

86. Epictetus is erat, cuius ſcriptorum lectione ipſi Ethnici ad omnem ſe virtutem permoueri fatebantur apud Origenem l. 6. contra Celſum. Laudat eum S. Chryſoſtomus homil. 13. in Acta, adducítque diſtichon in eius laudem, quod ab ipſomet Epicteto fuiſſe conſcriptũ Autor eſt Gellius l. 2. c. 18. Reuerà tamen Epictetus, perſonam virtutis tumori Stoico, qui in eo vbique ſe prodit, & rabidæ honoris fami obduxit; potéſtque in iſtius patientiam cadere, quod Cyprian. lib. de patient. dixit de patientia Philoſophorum, eam apud illos tam falſam eſſe, quàm religionem. Fuiſſe autem Epictetum apud Ethnicos patientiæ laude celeberrimum cõſtat ex Celſo apud Origenem l. 6. contra eum, vbi præfert Chriſti crucifixi patientiæ, tolerantiam Epicteti, qui torquente crus domino, cùm placidè prænunciaſſet fore vt crus perfringeret, domino perſtante, confracto mox crure, illud tantùm ſubintulit, ſedatè & pacato animo: *Nónne ita prædixeram?* Laudarem in cruciatu firmitatem animi, ni eam vanitatis teredo exediſſet. Quæ reprehenſio in cæteros antè recenſitos æquè cadit.

De prædictis, aliiſque in ſpeciem virtute inſignibus Ethnicis, quid S. Gregorius.

Vt mihi in hæc tria Ethnicarum virtutum quaſi ſpecula, aciem mentis defigẽti meritò videatur S. Gregorius pronũtiaſſe 18. Moral. c. 30. Ethnicã virtutem, fucum duntaxat, & ementitionem virtutis fuiſſe. *Fuere* inquit, *multi Gentilium, qui mundi huius ſapientum diſciplinis dediti, ea quæ ſunt inter homines honeſta, ſeruarent, & ſaluandos ſeruata honeſtate ſe crederent, nec iam mediatorem Dei & hominum quærerent, cùm quaſi ſufficientem ſibi Philoſophorum doctrinam tenerent, in quorum deſpectum mox ſubditur: Non conferetur tinctis Indiæ coloribus. Quid enim per Indiam, quæ nigrum populum mittit, niſi hic mundus accipitur, in quo vita hominum per culpam obſcura generatur? Tincti autem colores Indiæ, ſunt huius mundi ſapientes, qui quamuis per infidelitatem, & plerunque per actionem fœdi ſint, ante humanos tamen oculos ſuperinductæ honeſtatis colore fucantur. Sed coæterna Dei ſapientia tinctis Indiæ coloribus confertur: quia quiſquis hanc veraciter intelligit, ab his hominibus, quos mundus ſapientes coluit, quàm longè diſtet, agnoſcit. Ipſáque eius mandatorum verba ab huius mundi ſapientibus differunt, qui dum intendunt eloquentiæ, eorum dicta quaſi pulchrâ apparent ſpecie, & fucatione tincturæ, & cùm virtute rerum careant, aliud ſe eſſe quàm ſunt, verborum compoſitionibus, quaſi ſuperductis coloribus mentiuntur. At contrà doctrina ſapientiæ, & prædicatione pulchra eſt, & pura veritate conſpicua, nec aliud ſe per fallaciam prætendit exteriùs, & aliud reſeruat interiùs, neque in dictis ſuis pulchra videri appetit nitore ſermonis, ſed integritate veritatis.* Hoc iudicium de tribus prædictis, aliiſque nonnullis ad eos accedentibus Ethnicis ferre cum S. Gregorio licet. Nolo tamen iis accenſeatur Apollonius Tyanæus, quem fuiſſe Magum & ſceleſtiſſimum, ac ne mediocri quidem probitate, Euſebius in Hieroclis confutatione, rectè affirmat; quamuis mendaciſſimè Philoſtratus eum tanquam frugi & ſanctum virum exhibuerit. & cùm aliis impoſuerit, tum nominatim Sidonio, qui l. 8. epiſt. 3. eum exhibet *à diuitibus ambitum, nec diuitias ambientem, cupidum ſcientiæ, cõtinentem pecuniæ, inter epulas abſtemium, inter purpuratos linteatum, inter alabaſtra cenſorium, concretum, hiſpidum, hirſutum: In medio nationum delibutarum, atque inter Satrapas Regum Tiaratorum myrrhatos, pumicatos, malobatratos venerabili*

ſqualore

ſqualore pretioſum, cùmque proprio nihil eſui aut indutui de pecude conferret, regnis ob hoc quæ pererrauit, non tam ſuſpicioni quam deſpectui. Doleo ſcriptori candidiſſimo vafriciem & mendacitatem Philoſtrati impoſuiſſe.

87. Porrò ſi lumen, quod in Ethnicis erat, tenebræ fuerunt, ipſæ tenebræ quantæ erant? Si inquam, hi Philoſophi, quos Ethniciſmi lumina rectè dixerim, tantis vitiis inquinati, non niſi ementitis virtutibus claruerunt, & apud eos, vt dixit Nazianzenus orat. 3. *virtutis duntaxat nomen pretioſum fuit.* Si item ipſi Philoſophi morum magiſtri, & honeſtæ vitæ profeſſores, adeò inquinatam vitam duxerunt, vt quod de Lacyde apud Euſebium legimus 4. præparat. c. 2. aliam in Schola doctrinam profiterentur, aliam domi approbarent & exercerent, conſectantes Chriſtologiam ab Apoſtolo ad Romanos in eis reprobatam; quale de reliquis virtutem minimè profeſſis feremus iudicium quoad virtutes ſolidas & veras, hoc eſt, virtutis nomine dignas? Tametſi non fuiſſe illis impoſſibile veram virtutē philoſophicam adipiſci, efficaciter hactenus monſtratū ſit.

Inter virtutes purè morales, ſola diſpoſitiua connexio.

Sic exploſa virtutum purè moralium connexione mediata, (immediatam enim, vt præmonui, nemo inuexit, nec inuehi veriſimiliter poteſt, cùm ſit vniuſcuiuſque earum diuerſa honeſtas, apta per ſe cohærere:) Reſtat connexio diſpoſitiua ſiue adminiculatiua, quam inter eas nemo diffitetur; nec aliam ab Ariſtotele inuectam virtutum connexionem fatetur Durand. in 3. d. 36. q. 3. n. 6. Idem de aliis Philoſophis iam ſignificaui. Nec aliter etiam de Patribus pronuncio, apud quos frequens eſt connexionis harū virtutum aſſertio. Ita enim diſertè Hieronymus epiſt. ad Fabiolam, de 42. manſionibus, in 38. D. Auguſt. 6. Trinit. c. 8. S. Ambroſius 2. offic. c. 9. & ante eos Philo l. 1. de vita Moſis, vbi illud vt vulgare effatū vſurpat. *Virtutes omnes habet, qui vnam habet.*

Idem frequenter habet S. Gregorius, ſed nominatim 21. Moral. c. 3. & l. 22. c. 1. qui tamen alibi ad virtutes compingendas hortatur, earúmque conſociationem neceſſariam eſſe oſtendit, alio ſenſu, hoc eſt, ne contingat præmio excidere: ad quod vnius virtutis violatio grauis, quamuis cæteris omnibus intactis, ſufficit. Locum appono ex eius expoſitione in pſalmum 3. pœnit. ad illud, *Non eſt pax oſſibus*, quòd ex eo loco aliis pleriſque cæterorum Patrum locis, non plus ferentibus, quamuis connexionem virtutum neceſſariam aſſerunt, lux affulgeat. *Per oſſa virtutes accipimus, quia ſine eis nullum in anima robur habemus. Omnes autem virtutes, in conſpectu Dei vicaria ope ſe ſubleuant, nec virtutes verè ſunt, ſi à ſe inuicem aliqua diuerſitate diſcordant. Vna enim virtus ſine altera aut omninò nulla eſt, aut minima. Si enim aut caſtitatem humilitas deſerat, vel humilitatem caſtitas derelinquat, cùm Deus deteſtetur tam ſuperbiam quàm immunditiam, quomodo oculis eius accepta erit caſtitas elata, vel humilitas immunda? Non enim bona accepta ſunt Deo, quæ malorum admixtione maculantur: quia modicum fermentum totam maſſam corrumpit; & qui in vno offendit, multa bona perdit; & qui ſine humilitate virtutes congregat, quaſi in ventum puluerem portat. Quia ergo virtutes animæ aut vitiis impugnantur, aut plerunque elatione deprimuntur, rectè nunc dicitur, non eſt pax oſſibus meis.* Eodem planè ſenſu, non alio, accipienda ſunt, quæ pro neceſſitate connexionis virtutū, pleniſſimè & illuſtriſſimè diſputat Greg. Nyſſ. l. de ſancta virg. à c. 6.

In quo ſita ſit ea connexio.

88. Qui igitur virtutum connexionem ſtabiliunt, aut hoc poſteriore modo philoſophantur, aſtruentes tantùm neceſſariam cuiuſuis virtutis indemnitatem, vt præmium æternum obtingat homini; nec de virtutibus tantùm purè moralibus, ſed vniuersè de omnibus diſputant etiam Theologicis, prout ex vtroque Gregorio proximè adducto liquet: Aut ſi connexionem aliter ſumpſerunt, exponendi ſunt de illa, quam dicebam, adminiculatiua & diſpoſitiua connexione, quam breuiter aſtruo argumento Durandi n. illo 6. Virtus, quæ abſque alia non poteſt æquè firmiter reſiſtere vitio ſibi contrario, & perſtare in honeſtate ſibi própria, pendet ſaltem diſpoſitiuè & adminiculatiuè ab illa alia virtute à qua fulcitur. Ita porrò ſe habent virtutes morales ad inuicem comparatæ. Nam ſi aliquis eſſet liberalis & non temperatus, faciliùs violaret liberalitatem, quàm ſi Temperantia exornaretur. Siquidem ſæpè intemperatus volens libidini ſuæ ſatisfacere, dat cui dandum non eſt; V.G. lupæ aut lenoni. Similiter in eo, qui eſſet iuſtus & non temperans, facilè contingeret periclitari Iuſtitiam, quia plerunque vt prouideatur pabulum intemperantiæ, furtum & rapina adhibeantur neceſſe eſt; & ita in ſimilibus. Datur ergo connexio diſpoſitiua, ſiue adminiculatiua, inter virtutes purè morales.

Alia adminiculatiuæ ſiue diſpoſitiuæ virtutum connexionis explicatio.

Aliter qnoque nec incommodè virtutum connexionem non eſſentialem, ſed adminiculatiuam duntaxat, exponere licet cum Sepulueda l. 2. de honeſtate militari, *non multùm ab initio*: vbi idcircò tantùm admittit virtutes morales ſeparatim comparabiles cenſeri connexas, quòd qui ritè, & ex Philoſophiæ præceptis, (hoc eſt propter honeſtatem, & vt rationi pareat,) virtutem aliquam ſectatur, huic perſuaſum ſit neceſſe eſt, nuſquam ſibi eſſe ab officio diſcedendum. In quem ſenſum Autor prædictus interpretatur S. Hieronymum Dialog. 1. aduersùs Pelagianos affirmantem, qui vnam virtutem habet, omnes participatione habere, non proprietate. Si quis enim non ſic animatus eſt, vt quocunque recta ratio duxerit, ſequi decernat, non ſequitur honeſtatem, & rationis præcepta, in cuius animo hæc non habent vbique momenta paria. Nam ſi haberentur, vbique rectè ageret. Quò ſpectare poſſe videtur quod de fide Chriſtiana compertum eſt apud Chriſtianos Theologos; nempe qui diuinam reuelationem, quæ eſt eius formale ac motiuum, in aliqua materia aſpernetur, eum in nulla prorſus materia fidem diuinam retinere, nec poſſe vſpiā ex vero eius motiuo aſſentiri, cui ſi in aliqua materia niteretur, vbique niteretur.

Temperatur.

89. Verùm ne hæc argumentatio nimium probet, & pro adminiculatiua virtutum cōnexione aſtruat eſſentialem, qualem in omnibus fidei diuinæ materialibus obiectis, quatenus vni diuinæ fidei motiuo ſubſunt, agnoſcunt Chriſtiani Theologi; neceſſarium eſt exemplo illo ſobriè vti ad declarandam vtcunque affinitatem virtutum: non autem ad aſtruendam connexionem omnimodam, qualis inter obiecta fidei, prout fidei motiuo ſubſtantia, cernitur. Eſt enim latum diſcrimen inter fidei obiecta eo modo ſpectata, & materias virtutum prout variis virtutum honeſtatibus quaſi informatas. Siquidē materię iſtæ ſub variis ſpecie honeſtatibus, atque adeò ſub motiuis omninò ſeiungibilibus appetūtur. Obiecta autem credibilia, vnico indiuiſibili motiuo diuinæ autoritatis ſubſternuntur. Itaque mirū non eſt, fidem diuinam eſſe vnam ſpecie atoma; & qui vni obiecto propter Dei reuelantis autoritatem aſſentitur, omnibus æquè aſſensū præbere, in quæ conſtiterit motiuum illud cadere: cū tamen virtutes, quia ſpecie differunt, & in varias honeſtates feruntur, poſſint ſeiungi.

90. Fortiùs vrgeret hæc difficultas intra eandē virtutem,

tem,V.G. Temperantiæ. Ex ea enim paritate obiecto-rum diuinæ Fidei & Temperantiæ effici videtur, quiſ-quis honeſtatem Temperantiæ in vna materia verè amat,eam itidem in quibuſvis aliis amare debere,nec poſſe ſimul eam alicubi repudiare; quod liquet expe-rientiæ aduerſari. Nec licet confugere ad varias diffi-cultates, quæ intra idem motiuum, ſeu intra eandem honeſtatem poſſunt occurrere; cùm etiam intra idem motiuum diuinæ fidei inæquales difficultates pro in-æqualitate obſcuritatis myſteriorum, & inæquali re-ceſſu à captu humanæ rationis,poſſint occurrere. Cæ-terùm neque hoc admiſſo, ac gratis nunc ſuppoſita vnitate ſpecifica honeſtatis Temperantiæ,cogimur ad-mittere omnem illum,qui vnum actum Temperantiæ elicit,eam honeſtatem ſimul amare in quibuſvis obie-ctis eidem honeſtati ſubſtantibus,vt in fine huius arti-culi demõſtrabo.Nunc enim quia ea difficultas ad rem præſentem non facit, dimittenda eſt,& ex ibi dicendis ſupponendum diſparitatem cerni inter fidem diuinam ad varia ſua obiecta materialia comparatam, & virtu-tem purè moralem cum obiectis materialibus, atomæ ac ſpecie indiuiſibili honeſtati eius ſubſtratis. Ex quo perſpicuum fiet, exempli propoſiti paritatem non eſſe ad ſummum vſque vrgendam: Tantúmque abeſſe, vt ratiocinatio illi exẽplo ſuperſtructa valeat ad aſtruen-dam eſſentialem omnium virtutum in diuerſas hone-ſtates tendentium connexionem, vt ne plurium qui-dem obiectorum eidem genericæ vel ſpecificæ hone-ſtati ſubſtantium,ſimilem connexionem confirmet. Sic igitur accommodandum eſt exemplum illud, & vni-uerſa, quæ ei inædificabatur ratiocinatio; vt ſenſus duntaxat ſit,quia honeſtates omnes ſunt admodum af-fines, & regulæ cuiuis præſcribendæ ac dirigendæ de-ſeruientes,ex eorundem fontium capitibus tandẽ pro-manant, nempe ex lumine intellectus practici, eáque face rationis,quam mentibus noſtris,ad monſtrandum veræ fœlicitatis iter,naturæ Autor illucere prouidè vo-luit;pronũ eſſe,& niſi ſiniſtra declinatio auertat,procli-ue omninò videri,vt quiſquis rationis ductũ in vna ma-teria ſequitur, ſequatur in omnibus, atque adeò quiſ-quis vnã virtutem moralẽ obtinet, omnibus potiatur.

Obiecta materialia vnius virtutis moralis,eſſe vt ſic connexa, ſententia communis.

91. Hactenus de connexione plurium virtutum moralium inter ſe,quæ eſt connexio quaſi extrinſeca. Vna ſupereſt difficultas nequaquam diſſimulanda,ſpe-ctans ad diuerſas eiuſdem virtutis materias, quæ dici poteſt connexio intrinſeca, vtrum nimirum quiſquis in vna materia verè operatur ex affectu virtutis ali-cuius,nequeat ſimul in alia materia contra eam hone-ſtatem delinquere, ſed eo ipſo quòd videt motiuum virtutis ad vtranque materiam æquè impellere, coga-tur eandem honeſtatem vtrique aut neutri imprime-re.Pars,quæ docet poſſe pro diuerſis materiis diuerſam formaliter eſſe appetitionem; ita vt pro vna materia voluntas eligat motiuum virtutis,non item pro altera; videtur communiter recepta quoad virtutes morales. Quidni enim qui obedit ſuperiori hoc mandanti,quia mandat,poſſit in alia materia nolle iuſſa capeſſere? Aut quæ obtendi poteſt eſſentialis connexio materiarum illarum per ordinem ad motiuum propoſitum? Simili-ter poteſt quis velle abſtinens eſſe vnius cibi; non au-tem alterius; cùm tamen vtrunque illud obiectum non niſi materialiter diſcrepet,& ambo eidem virtutis honeſtati ac motiuo ſubſternantur. Nihil denique fre-quentius eſt,quàm vt quis ex vno aliquo capite turgeat & infletur animo; quamuis ex aliis demiſsè ac ex hu-militate ſe gerat: cùm tamen eadem ſit in omnibus humilitatis ratio,atque eiuſdem honeſtatis capacitas.

Neque hoc eſt dicere vas fractum, integrum; & ſanum corpus, quod vno vulnere ſauciatur; & niti-dum eum, qui in vnicam ſe mergit cloacam; ac frigi-dum,qui tantùm vno igne ardet;itémque illæſum, qui vnico gladio eſt transfixus; ac denique viuum,qui vni-cam tantùm ſubiit mortem, quæ ſunt comparationes populares, quibus Gulielmus Pariſienſis tract. de virt. c.22.probat non eſſe veri nominis virtutem, quæ ali-quod contrarium ſuum compatitur. Hæc inquam,non aſſeruntur ab eo,qui affirmat quod admiſi. Nã quam-uis vt in aliquo dicatur eſſe aliqua virtus ſimpliciter dicta ac plena, exigitur omnimoda excluſio cuiuſvis contrarij cum ea pugnantis,quod vnum probant ſimi-litudines adductæ: tamen vt virtus inadæquatè & ſe-cundùm determinatam aliquam materiam dicatur eſſe in aliquo, non exigitur excluſio omnimoda contrarij. Sicut ad ſanitatem quoad brachium,non exigitur ſani-tas pedis,& podagræ excluſio. Hoc manifeſtius appa-ret in virtute actuali, reſtricta ad vnam aliquam mate-riam. Quia autem habitus conſequuntur actus, con-gruum videtur idem de habitibus quoque affirmare.

Itaque paſſim ſupponi video virtutes morales ita poſſe ad vnam materiam inclinare,vt non inclinent ad quancunque ſimilem, eiuſdem honeſtatis capacem. Quod omninò affirmaret Durandus, quandoquidem in 3.d.23. q.9. n.8. idem affirmauit de virtute Fidei Theologicæ. Qui verò Durandum refellunt quoad eam virtutem,& negant poſſe quenquam in vno pun-cto hæreticum, eſſe in altero fidelem, vt fert longè communiſſima ſententia Doctorum, aiunt diſparita-tem eſſe in hac parte inter habitum virtutis acquiſitæ, & habitum fidei. Nam habitus fidei eſt res omninò ſimplex,& conſequenter nequit ex parte amitti, & ex parte retineri. Nempe amitti quatenus ſpectat vnum obiectum, & retineri quatenus ſpectat aliud; ſed vel totus habetur,vel vniuerſus amittitur. Idem autem eſt de actu proportione ſeruata. At pro virtute acqui-ſita eiúſque actibus,res aliter ſe habet;cùm hæc virtus non ſit aliquid ſimplex,ac proinde poſſit honeſtas eius attingi per vnum actum in vna materia, & violari per alium circa aliam materiam elicitum.

Quid in ea ſententia difficile.

91. Verùm niſi aliud addatur, fatendum erit, eo fidei Theologicæ exemplo planè conuinci, in virtuti-bus moralibus acquiſitis, non poſſe quenquam verè operari ex motiuo alicuius virtutis circa vnam mate-riam;quin ſimul idem præſtet circa aliam materiam, ſi ſimul vtraque occurrat tanquam neceſſaria, & exer-cẽda ex illius virtutis obligatione. Nam in negotio Fi-dei diuinæ,*credere hoc,non hoc*, vt S.Chryſoſtom. rectè dixit hom.19.in ad Hebræos, *hoc non eſt fides.* Et iuxta Nouatianum l.de Trinit.c.11. *Non tenet perfectam ve-ritatem,quiſquis aliquam veritatis excluſerit portionem.* Id quod etiam S.Fulgentius ad Ferrandum epiſt.de Bapti-ſmo,Æthiopis latè confirmat. Et pulchrè etiam Caſſia-nus lib.6. de Incarn. c.17. oſtendens *ita ſibi connexa & concorporata eſſe omnia, vt aliud ſine alio ſtare non poſſit*, eorum quæ ad fidem ſpectant: vt proinde *qui partem diuini Sacramenti negat,partem non valeat confiteri.*

Tota verò ratio cur res ita ſe habeat in fide diuina, ducitur ex eo quòd impoſſibile ſit,eum qui ex motiuo diuinæ reuelationis aſſentitur vni materiæ, ſi æquè vi-deat illud motiuum cadere in aliam materiam,diſſimi-liter ſe habere pro pluribus illis materiis ad illud mo-tiuum comparatis; id eſt, reſpuere illud motiuum pro vna materia, quia ita placet;admittere autẽ pro altera materia. Qui enim ita ſe gerit,conuincitur non præbe-re aſſenſum ſimpliciter ex vi illius motiui, ſed quia ita ipſi videtur. Nam quod ad motiuum attinet,cùm eiuſ-dem ſit efficacitatis ac pretij quoad aliã quoque mate-riã,planè ſi ex eo ageret in vna,idem in alia præſtaret.

Atqui

Atqui hæc ratio æquè videtur valere pro virtutibus acquiſitis,ad plura ipſarum obiecta materialia comparatis. Sicut enim non poteſt quis ſimul Deó reuelanti aſſentiri in vno puncto,& reluctari in alio, quod æquè agnoſcet à Deo reuelari: ita neque hominis dicentis autoritatem in vna re poteſt admittere, & in altera aſpernari,dummodò autoritate dicentis;non autem rei probabilitate iudicio ſuo æſtimata,nitatur. Idem ergo etiam eſſe videtur de virtutibus voluntatis, V. G. de obedientia exequente mandatum,quia mandatum eſt. Qui enim ex eo motiuo & honeſtate agit vnum,æquè operabitur alterum, quod videt æquè mandari:alioqui neutrum ex eo motiuo facere conuincitur, ſed ex animi ſui libidine. Et videtur planè ita ſenſiſſe Saluianus l. 3.de prouid.Sic enim ſcribit. *Nulli ſeruorum licet, ex iis quæ dominus ſuus imperat,eligere pro arbitrio quid velit facere, quid nolit, & inſolentiſſima abuſione quod placuerit aſſumere,quod diſplicuerit repudiare. Maximè cùm & terreſtres domini nequaquam æquo animo tolerandum putent, ſi iuſſiones ſuas ſerui ex parte audiant, & ex parte contemnant, & pro libidine ſua quæ putauerint facienda faciant, & quæ putauerint conculcanda conculcent. Si enim pro arbitrio ſuo ſerui dominis obtemperant, ne in iis quidem in quibus obtemperauerint obſequuntur. Quando enim ſeruus,ex domini iuſſis,ea facit tantummodo quæ vult facere,iam non dominicam voluntatem implet, ſed ſuam.*

Diſparitas porrò propoſita, inter fidem diuinam & virtutes acquiſitas, eſt planè inanis. Nam quamuis fides diuina ſit habitus formaliter ſimplex & atomus ob motiui ſimplicitatem,quæ in plerìſque virtutibus moralibus non datur. Tamen in puncto, de quo diſputamus,eſt omnimoda paritas. Nam ſumpto vno motiuo virtutis acquiſitæ, quod reſpectu totius ambitus virtutis illius ſit partiale; per comparationem autem ad plures materias, ſit ſufficiens; habebimus paritatem, quam quærimus.

Quomodo defendenda.

Itaque ſi ſaluam volumus communem ſententiam, dicendum eſt, diſparitatem eſſe inter motiuum fidei diuinæ ac etiam humanæ in plura obiecta materialia cadens,& motiuum virtutum moralium acquiſitarum; quod motiuum Temperātię V.G.prout cadēs in vnum aliquod eius materiale obiectum, non eſt vniuerſale; nec aliquid importat, ratione cuius actus oppoſitus elici nequeat circa alienam materiam,ex libertate voluntatis ſimul ac ſemel deligentis bonitatem hanc finitam in vno obiecto amplecti,in alio refugere. At motiuum diuinæ fidei eſt aliquid vniuerſale, & excludens oppoſitum quencunque actum circa quancunque materiam. Eſt enim veritas ſumma & prorſus infallibilis, quam repugnat in vna materia verum aſſerere, & aſſenſum mereri; in alia autem, falſitate implicari & errare. Et proportione ſeruata idem cernitur in aſſenſu fidei humanæ,qui purè nitatur autoritate hominis atteſtantis,nec probabilitate rei ab eo aſſertæ, ſed purè ob eius aſſertionem terminet audientis aſſenſum. Nam quiſquis purè ac præcisè propter autoritatem aliquam in vna materia præſtat aſſenſum, defugere non poteſt, quin propter eandem æquè aſſentiatur omnibus illis veritatibus, quæ per eam æquè colluſtrantur,ſeu quæ eius teſtificatione æquè nituntur.

CAPVT III.

Subiectum virtutis moralis.

93. HÆc eſt altera virtutis moralis interna cauſa,ad quam proinde, expoſita priore, & iis, quæ ex ea inferenda erant,meritò progredimur. Poteſt autem duplex virtutis ſubiectum diſtingui. Nempe remotum, ſiue totale ac mediatum, cui proximum implantatur, quod vocant *ſubiectum denominationis*: & immediatum, ſiue proximum, quod *ſubiectum inhæſionis* appellatur. De vtroque breuiter ſtatuo.

PROPOSITIO.

REMOTVM moralis virtutis ſubiectum, eſt ſola natura rationis compos.Proximum ſolius Prudentiæ ſubiectum, eſt intellectus; reliquarum, voluntas: Nullius, facultates aliæ, ac ne appetitus quidem ſenſitiuus; cui tamen concedendum eſt aliquod virtutum purè moralium complementum, quod impropriè tantùm & reductitiè virtus eſt.

PRimò propono ſubiectum remotum & totale virtutis moralis,quod aio eſſe naturam rationis compotem, ſiue intellectu præditam; & quidem ſolam; Ita ſcilicet, vt nullus in brutis aliiſve naturis intellectu deſtitutis locus ſit virtuti morali. Quod cùm ſit per ſe perſpicuum & omnium nunc conſenſione indubitatum, breuiter tantùm attingam.

Infra hominem nullæ virtutes.

Non eſſe ergo infra hominem virtutibus moralibus locum, probat Angeſtus lib. 1. de virtut. c. 1. docum. 1. exploratúmque ſemper fuit præterquàm quoad quædam bruta, quibus nonnulli virtutum moralium decus conceſſerunt, vt mox referam. De plantis autem,ac multò magis de corporibus deſpicatioribus nemini vnquam in mentem venit, vt illis virtutum moralium communionem vendicaret. Brutis autem non poſſe vllam virtutis moralis participationem tribui, demonſtrat in hunc modum Ariſtoteles 7. Ethic. c. 6. *Beſtias neque temperantes, neque intemperantes dicimus, niſi per tranſlationem: Et ſi quo alio modo,omninò animalium genus, aliud ab alio, tum contumelia & alacritate, tum voracitate differt. Non enim electionem neque rationem habent, ſed à natura non ſecùs ac furentes homines exceſſerunt. Feritas autem, minus quidem quàm vitium, ſed horribilius tamen malum eſt: quippe cùm non ſit corrupta, quemadmodum in homine optima pars, ſed deſit.*

94. Addo & Senecæ in hanc rem argumenta ex epiſt. 124. vbi Epicureos reiiciens,qui bonum hominis ſenſui non rationi adſcribebant, atque adeò etiam infantibus vſum boni verè humani non denegabant,concludit;iuxta Epicureos,bonum humanum brutis quoque competiturum,quod tamen nemo non videt eſſe abſurdiſſimum.Sic igitur argumentatur.*Verum bonum nec in arboribus,nec in mutis animalibus eſt: hoc quod in illis bonum eſt,precariò bonum dicitur. Quod eſt? inquis. Hoc quod ſecundum naturam cuiuſque eſt. Bonum quidem,cadere in mutum animal nullo modo poteſt. Felicioris melioriſque naturæ eſt. Niſi vbi rationi locus eſt,bonum non eſt. Quatuor hæ naturæ ſunt,arboris, animalis, hominis & Dei. Hæc duo quæ irrationalia ſunt,eandem naturā habent. Illa diuerſa ſunt,quòd alterum immortale,alterum mortale eſt. Ex his ergo vnius bonum natura perficit; Dei ſcilicet: alterius, cura; hominis.Cætera in ſua natura perfecta ſunt, non verè perfecta, à quibus abeſt ratio. Hoc enim demum perfectum eſt, quod ſecundum vniuerſum naturam perfectum eſt.Vniuerſa autem natura, rationalis eſt; cætera poſſunt,in ſuo genere perfecta eſſe. In quo non poteſt beata vita eſſe,nec id poteſt,quo beata vita efficitur. Beata autem vita bonis efficitur. In muto animali non eſt quo beata vita efficitur.Ergo in muto animali bonum non eſt.*

Subdit argumentum ex eo quòd bruta perfecto temporis vſu deſtituantur. Carent enim notitia futuri; raram habent præteriti recordationem; nec niſi cùm id incidit, quo ſenſus admonetur. Tantùm quod breuiſſimum eſt in tranſcurſu illis datum, præſens. Interrogat ergo Seneca quomodo poſſit eorum natura bonum perfectum ac verum excipere, quibus deeſt perfectus temporis vſus? Huic argumento probabilitatem ſuam non nego: quamuis nonnulla in eo aſſumantur falſa quoad præteritorum recordationem, & futurorum prænotionem aliquam, de quo alibi. Concludit denique Seneca in hunc modum. *Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in muto animali, erit aliqua virtus, erit aliquid perfectum. Sed quale? Nec bonum abſolutè, nec virtus, nec perfectum. Hæc enim rationabilibus ſolis contingunt, quibus datum eſt ſcire, quare, quatenus, quemadmodum. Ita bonum in nullo eſt, niſi in quo ratio.*

Quæ aliqui pro moralibus brutorum virtutibus diſputarint, & quæ addi poſſint.

95. In contrarium opponi poſſunt quæ pro variis brutorum virtutibus moralibus diſputat Gryllus apud Plutarchum opuſc. quòd bruta ratione vtantur; latè in primis pugnans pro brutorum Magnanimitate, ac Fortitudine, quam tantam eſſe obſeruat, vt etiam homines, aliquem inſignis Fortitudinis decore honeſtaturi, vt leonem confidentem abſque terrore eſſe pronunciét. Addit ſummam quoque eſſe brutorum Temperantiam, ſiue ſuperfluorum reſectionem, ſiue inanis gloriæ moderationem, ſiue guſtatilium & tactilium ſenſuum ex rationis præſcripto temperatum ſpectemus. Tandem exquiſitam quoque brutorum Prudentiam aſtruit, vnam eis duntaxat negans virtutem moralem; nempe Religionem, erga cultum Numinis occupatam. Quanquam liberaliùs Plinius l.8.c.1. religionem quoque, elephantis communicat, cum aliis pleriſque virtutibus; nempe imperiorum obedientia, probitate, prudentia, æquitate. Religionem confirmat, quod lunâ nouâ purificati, & aqua ſolenniter circunſperſi, ſalutato ſydere reuertantur in ſyluas: viſique ſint feſſi ægritudine, herbas ſupini in cœlum iacere, veluti tellure precibus allegata. Sed quia Plinius non pauca fabulatur, & Gryllus ille, ex homine, magicis Circes artibus, transformatus in ſuem à Plutarcho inducitur, ne occaſione fabuloſæ illius transformationis adiuncta ei pro brutorum virtutibus diſputatio fabulis accenſeatur, facile videtur eam roborare pleriſque etiam ſacrarum literarum & Sanctorum Patrum teſtimoniis, quibus virtutes brutorum memorantur, & ex iis homo ad ſimilium operum exercitationem prouocatur.

Quo in genere, cùm paſſim extent innumera, vnum aduocabo Sanctum Ambroſium, qui lib.5.& 6. Hexaëmeri poſt S. Baſilium homil. 7. 8. & 9. eiuſdem argumenti, pleraſque brutorum virtutes morales agnoſcere & ſuſpicere videtur. Pulcherrimum illud ex eo l. 5. c. 3. de piſcium quorundam in fœtus ſuos charitate & pietate, quam ne imitari quidem homines queant. *Piſces alij viuos fœtus edunt de ſuo corpore, vt muſtela & canicula, & cete ingentia, delphines & phocæ aliáque cætera huiuſmodi. Quæ cum ediderint partus, ſi quid fortè inſidiarum terroriſque præſenſerint circa catulos ſuos quenquam moliri, quò tueantur eos, vel teneræ ætatis pauorem materno affectu comprimant, aperire ora, & innoxio partus ſuos dente ſuſpendere, interno quoque recipere corpore, & genitali ferunturalio abſcondere. Qui humanus affectus hanc piſcium pietatem poſſit imitari? Oſcula nobis ſatietati ſunt; illis non ſatis eſt aperire viſcera, natóſque recipere ac reuocare integros, atque iterum fotu quodam eos ſui caloris animare, & ſpiritu alere, duóſque in corpore vno viuere, donec aut ſecuritatem deferant, aut corpore ſuo obiecto natos ſuos defendant periculis.* Nihil ſanè inter homines ſimile erga fœtus ſuos conſpicimus, ac ne proportionale quidem quicquam. Itaque exclamat S. Ambroſius. *Quis hæc videns, etſi poſſit obtinere, non tantæ piſcium pietati cedat? Quis non miretur & ſtupeat? Seruat natura in piſcibus, quod non ſeruat in hominibus. Pleraque ex ſuſpicione, nouercalibus odiis appetitos, ſuos occiderunt filios: aliæ in fame, vt legimus, partus proprios comederunt. Humanis pignoribus, mater ſepulcrum facta eſt. Piſcium proli, parentis eſt vterus ſicut murus. Vallo quodam internorum viſcerum pignora inoffenſa conſeruat.*

96. Viciſſim autem à cap. 6. ciconiarum pietatem erga depoſitum parentem, (vnde & beneficij retributio antipelargoſis dicta eſt,) homini imitatione vix exprimendam deſcribit in hunc modum. *Quàm verò rationabilium excedat pietatem ac prudentiam auis huius clementia, conſiderandum, quam nec poſt exemplum quidem irrationabilium, quiſquam noſtrorum imitari poterit. Nam depoſiti patris artus per longæuum ſenecta, plumarum tegmine alarúmque remigio nudatos, circunſtans ſoboles pennis propriis fouet. Et quid dicam? collatitio cibo paſcit, quando etiam ipſa reparat naturæ diſpendia, vt hinc atque inde ſubleuantes ſenem fulcro alarum ſuarum, ad volandum exerceant, & in priſtinos vſus deſueta iam reuocent pij patris membra? Quis noſtrûm leuare ægrum non faſtidiat patrem? quis feſſum ſenem ſuis humeris imponat, quod in ipſa hiſtoria vix credibile habetur? Quis vt pius ſit, non hoc ſerunlis mandat obſequium? At verò auibus non eſt graue, quod pietatis eſt plenum; non eſt oneroſum quod ſoluitur naturæ debito. Non recuſant aues paſcere patrem, quod etiam præſcripta neceſſitate ſub terrore pœnarum plerique hominum recuſarunt. Aues non ſcripta, ſed nata lex ſtringit. Aues ad hoc munus nullo præcepto conueniunt, ſed gratiæ naturalis officio. Aues non erubeſcunt reuerendi ſenis membra portare. Eſt enim victoria pietatis; quod eò vſque frequenti teſtificatione percrebuit, vt congrua mercedem remunerationis inuenerit. Nam Romanorum vſu pia auis vocatur. Et quod vix vni Imperatori, conſulto ſenatus datum dicitur, hoc iſtæ aues in commune meruerunt.* At vide, an non æquè cognomen *piæ auiculæ* mereatur vpupa. Sic enim de vpupis ſcribit Antiochus hom. 108. *Si quando parentes ſuos viderint conſenuiſſe, & per ſenium hebetiore eſſe viſu, alares pilos parentum conuellunt; deinde allambunt oculos illorum; mox ipſos parentes ſuiſmet alis ſubuectos excalfaciunt, ac refouent. Atque ita demum eos quaſi pullos recens editos reuocant ad florem ætatis, ſic vt iuuenes videri poſſint: quaſi ſi ſuis dicant parentibus, Quemadmodum vos, pulli, ſtere nos feciſtis, & labores tolerâſtis pro educatione noſtra; & nos ſimile quiddam vobis repenſamus.*

Quinetiam Maximus Taurinenſis homil. 2. de hoſtibus carnalibus, auiculis omnibus religionis ſenſum, & grati erga Deum animi virtutem adſcribit. *Nónne*, inquit, *videmus minutiſſimas aues cùm illuceſcentem diem aurora producit, in quibuſdam nidorum cubiculis varia dulcedine perſonare, & id ſtudioſè agere priuſquàm procedant, vt Creatorem ſuum, quia loquela non poſſunt, ſuauitate demulceant? Et quemadmodum vnaquæque earum, quoniam confeſſione nequit, modulis prodat obſequium; ita vt videatur ſibi deuotiùs gratias agere, quæ dulciùs perſonauit? Hoc etiam exacto diei curſu ſimiliter facere? Quid ergo ſibi vult iſta certis temporibus diſpoſita cantilena & iugis intentio, niſi gratiarum quædam ſit immoderata confeſſio? Paſtori enim ſuo auis innoxia, quia ſermone non poteſt, ſuauitate blanditur.*

Plato Autore D. Chryſoſt. hom. 4. in Acta, coruis & cornicibus. Iuſtitiam, & leges, & Rempublicam attribuit. Mitto reliquarum virtutum in brutis exempla, quæ ſparſim iiſdem in libris, & apud alios legi poſſunt, recénſque in vnum Zoopædiæ volumen collecta ſunt ab Antonio Balinghen.

Diſcutiuntur.

Ad hæc omnia vno verbo dico eſſe in quibuſdam brutis nonnullas imitationes, & adumbrationes virtutum moralium, non tamen veras virtutes morales. De prudentia id ſigillatim demonſtrabo tractans prudentiam ſimilitudinariam. De purè moralibus virtutibus, res eſt perſpicua. Quamuis enim bruta eliciant quaſdam actiones materialiter & obiectiuè honeſtas, quarum videlicet ſimiles honeſtate formali perfundimus, cùm eas elicimus: Tamen prout ab ipſis brutis profunduntur, omninò exſuccæ ſunt, & nulla protſus honeſtatis vel aſpergine irrorantur. Quia neque liberè exercentur, neque ex cognitione honeſtatis, ſed ex mero impetu in bonum ſenſibile, & naturali ad eum in talibus circunſtantiis determinatione, cui obſiſti à brutis non poteſt. Itaque actus ſic eliciti, quamuis materialiter & cortice tenus affines actibus virtutum; nihilominùs longè abſunt à decore veræ virtutis, quam ſi quis perſonam virtutis dixerit, aut laruam, non aberrarit.

Sola natura intellectu prædita, remotum virtutis ſubiectum.

97. Sic reſtricto moralis virtutis ſubiecto remoto, ad naturam ratione & intellectu præditam, inquirendum videretur de triplici ſubiecto ratione & intellectu prædito; nempe Deo, Intelligentia, & Homine; omnibúſne competere poſſint virtutes morales. Verùm de Deo & Intelligentiis actum ſufficienter eſt in Naturali Theologia: quoad Intelligentias quidem d.4. à n.183. quoad Deum verò d.8. à n 92. vbi tractatum eſt, quo ſenſu Philoſophus 7. Ethic. c.1. & alibi neget in Deo eſſe virtutes morales; quod extendendum eſt ad longam Plotini de eodem argumento diſputationem Enneade 1. l.2. c.1. & 2. Reſtat homo, ſed eum eſſe idoneum moralis virtutis ſubiectum totale ac remotum tam perſpicuum eſt, vt probationem faſtidiam. Itaque dimiſſo ſubiecto remoto virtutis humanæ, pergo ad proximum, & immediatum, in quo non æquè omnes conſentiunt.

Intellectus non eſt ſubiectum proximum virtutum moralium, quia non ſunt ſcientiæ.

Secundò ergo egi de ſubiecto immediato & proximo virtutis moralis, collocans virtutes morales vulgato quaternario comprehenſas in variis facultatibus ſuperioris partis animæ: nempe in intellectu Prudentiam ſolam, in voluntate cæteras. Vbi quoad excluſionem virtutum purè moralium ab intellectu, nulla nunc eſt diſſenſio; iampridem antiquatâ & exploſâ Socratis opinione, qui cùm virtutes omnes morales eſſe ſcientias arbitraretur, vt videre eſt apud Platonem in Protagora, Menone, & Lachete, omnes collocare in intellectu debebat. Zeno autem apud Stobæum in Eclogis Ethicis c. 3. virtutes aliquas annumerabat ſcientiis & artibus, nempe Prudentiam, Iuſtitiam, Fortitudinem, & Temperantiam, cæteras, V. G. animi magnitudinem & robur, negabat eſſe ſcientias.

98. Multus in eam Socratis opinionem ſæpè eſt Ariſtoteles, ac nominatim 7. ad Eudemum, c.16. & ibid. l.1. c.5. vbi vrget confuſionem habituum ſpeculatiuorum & practicorum, ex Socratis ſententia inferri. Si enim non aliud eſt Iuſtitiam habere, quàm naturam eius ritè cognoſcere, non poterit conſtare diſcrimen inter eas notitias, quæ totæ ſunt in opere, (cuiuſmodi eſt ars omnis, & hæc ipſa de moribus diſciplina, quam ſolius operis gratia quærimus;) & inter eas, quæ ſunt in mera veri contemplatione, cuiuſmodi eſt Geometria. Ex quo infert Philoſophus 1. Mag. Mor. cap. 2. virtutes, iuxta hanc Socratis opinionem, fruſtra eſſe. *Socrates*, inquit, *non rectè ſcientias virtutes faciebat. Is enim nihil incaſſum & temerè eſſe arbitratus eſt. Ex eo autem quòd eſſe virtutes eſſe ſcientias, ei eueniebat virtutes eſſe fruſtra. Quid ita? In ſcientiis nimirum contingit pariter noſſe ſcientiam quid eſt, & ſcitum eſſe. Nam ſi quis norit quid ſit Medicina, is confeſtim eſt Medicus: ſimiliter etiam in aliis ſcientiis. At in virtutibus non idem eſt. Neque enim ſi quis nouerit quid ſit Iuſtitia, continuò etiam iuſtus eſt: itidem & in aliis. Euenit igitur & temerè virtutes eſſe, & non eſſe ſcientias.*

Aliâ ad hoc ipſum contra Socratem argumentatione vtitur eodem lib. c.1. obiiciens Socrati, quòd iuxta eum omnes ſcientiæ eſſent in intellectu; nulla in parte animæ irrationali, vbi non ſunt ſcientiæ. Quæ argumentatio, quomodocunque accipiatur pars animæ irrationalis, æquè Socratem premit. An verò reipſa ex eo loco ſequatur, virtutes aliquas appetitui ſenſitiuo inexiſtere, infrà excutiam, nec refert ad rem præſentem, qua tantùm contendimus, nullam virtutem vulgato quaternatio contentam, demptâ Prudentiâ, inexiſtere intellectui, de quo, vt dicebam, nunc non eſt controuerſia. Cæterùm concidit omnis hæc Philoſophi in Socratem diſputatio, ſi quod veriſimile eſt, Socrates nihil aliud intendit, quàm inſinuare neceſſitatem & præſuppoſitionem Prudentiæ, quæ notitia ſiue latè dicta ſcientia practica eſt, ad virtutes morum. Et ita contendit Patricius, Ariſtotelem calumniæ inſimulans t. 3. diſcuſſ. Perip. l. 3. *in fine.*

99. Eandem ſententiam, quòd virtus ſit ſcientia, Philoſophis indiſcriminatim tribuit Lactantius 6. Inſtit. c. 5. in examine carminum Lucilij Philoſophicas virtutis definitiones complexi. Refellit autem Lactantius eam ſententiam in hunc modum. *Scientia non poteſt eſſe virtus, quia non eſt intus in nobis, ſed ad nos extrinſecùs venit. Quod autem tranſire ab altero ad alterum poteſt, virtus non eſt; quia virtus ſua cuique eſt. Scientia igitur, alieni beneficij eſt, quia poſita eſt in audiendo. Virtus, tota noſtra eſt, quia poſita eſt in voluntate faciendi bona.* Vis argumenti in eo ſita eſt, quòd ſcientia doceatur, & à magiſtro tranſmittatur ad diſcipulum per doctrinam, non item virtus moralis, quæ vnicuique propriis operationibus & conniſu paranda eſt. Neque enim voluit Lactantius virtutem eſſe nobis natiuam, & per hoc differre à ſcientia, quæ non ſit collata à natura, ſed Magiſtri beneficio adueniat. Hoc ſi voluiſſet Lactantius, audiendus non eſſet. Tantùm ergo voluit, virtutem doceri non poſſe, (vtique immediatè, quaſi parari poſſit concitatis Magiſtri opera notitiis in intellectu audientis;) ſcientiam poſſe, atque adeò differre virtutem à ſcientia.

Pergit Lactantius. *Sicut ergo in itinere celerando, nihil prodeſt viam noſſe, niſi conatus ac vires ſuppetant ambulandi; ita verè ſcientia nihil prodeſt, ſi virtus propria deficiat. Nam ferè etiam ij qui peccant, etſi non perfectè, tamen quid ſit bonum & malum ſentiunt. Et quoties aliquid improbè faciunt, peccare ſe ſciunt, & ideò celare nituntur. Sed cùm eos boni & mali natura non fallat, cupiditate mala vincuntur, vt peccent: quia deeſt illis virtus, id eſt cupiditas, recta & honeſta faciendi. Ex hoc igitur apparet, aliud eſſe ſcientiam boni malique, aliud virtutem; quia poteſt eſſe ſcientia ſine virtute, ſicut in plurimis Philoſophorum fuit.* Neque tamen inconnexionem & abiunctionem omnimodam ſcientiæ, (vtique practicæ ſiue Prudentiæ,) à ſe aſtrui docet Lactantius. Itaque poſt alia in eandem ſententiam, ſubdit. *Et tamen ſcientia ſic cum virtute coniuncta eſt, vt ſcientia præcedat virtutem, virtus ſequatur ſcientiam: quia nihil prodeſt cognitio, niſi & actio ſubſequatur.*

Voluntas, proximum Iuſtitiæ ſubiectum.

100. Non ſunt igitur virtutes purè morales ſcientiis accenſendæ, &, quod inde ſequitur, non inexiſtunt intellectui, ſed voluntati, quam eſſe proximum ſubiectum omnium virtutum purè moralium affirmaui. Circa quod de iuſtitia omnes propè conſentiunt. Nec videtur probabilis ſententia Piccolominei gradu 4. c.8. vbi omnes virtutes purè morales, collocat in appetitu ſenſitiuo, etiam Iuſtitiam, de qua pleniùs cap. 13. Quod omninò reiiciendum eſt; cùm appetitus ſenſitiuus nequeat aſſurgere ad operationes, quibus aduenit honeſtas Iuſtitiæ. Et ſanè ſenſus interior, qui appetitum dirigit, non attollitur ad notitiam alieni iuris, qui eſt vniuerſæ Iuſtitiæ ſcopus. Nec quæ Piccolomineus ſuprà obiicit, vllius reuera ſunt momenti. Nam quod ait, ibidem eſſe debere totum vbi eſt pars, Iuſtitiam autem eſſe totum quoddam omnes virtutes complectens, ac proinde cùm cæteræ virtutes ſint in appetitu ſenſitiuo, Iuſtitiam quoque ibidem eſſe debere. Hoc, inquam, multipliciter ruinoſum eſt. Quia neque Iuſtitia illa de qua agimus, eſt totum reſpectu reliquarum virtutum, quæ ſunt ad ipſum operantem. Neque verum eſt has reliquas virtutes eſſe in appetitu ſenſitiuo, vt poſteà dicam.

Quo argumento & fundamento conuulſo, ruit quod eidem perperam inædificat Foxius l. 3. Compendij, c. 11. aſſerens iuſtitiam neque in voluntate tantùm, neque in vlla certa facultate eſſe, ſed in toto ipſo animo, ad quem æquè pertinet, cùm ſit vniuerſa virtus & veluti ſanitas animæ. Similiter falſum eſt quod ſubdit Piccolomineus ex 6. Ethic. c. 13. de ſeminibus ac rudimentis naturalibus, ſeu veriùs propenſionibus ad Iuſtitiam à natura inſertis, non voluntati, ſed appetitui; vt ex eo patere putat, quòd in pueris igniculi illi ante rationis & voluntatis vſum ſe prodant. Verùm quis non videt in pueris ſcintillas illas virtutum, non priùs emicare, quàm vſus aliquis rationis & voluntatis, tametſi nō plenus & ad libertatem inſufficiens exeratur?

Demum falsò etiam aſſumit Aduerſarius, voluntatem non egere habitu, nec poſſe aſſuetudine formari, & longè abeſſe à parte irrationali, quam eſſe virtutum ſubiectum affirmat Ariſtoteles 7. Polit. c. 4. & 1. magn. Moral. c. 6. & ſæpè aliàs. Hæc omnia falſitatis arguenda ſunt, quum conſtet vigere in voluntate inſignes difficultates ad pleroſque actus reſpicientes ius alienum, quæ eſt vnica ratio conſtituendi habitum facilitantem. Et vt difficultates illæ deeſſent, perſpicuum tamen eſt obiici poſſe voluntati honeſtatem in iuris alieni illibati & illæſi conſeruatione locatam, quam attingere actus eſt honeſtiſſimus, nec alterius virtutis actualis quàm Iuſtitiæ. Eam porrò honeſtatem non poſſe expeti ab appetitu, eſt indubitatum, cùm appetitus non aſſurgat ad bonum honeſtum, quod ei prælucens notitia non attingit, éſtque reuerà bonum ſuperioris ordinis, hoc eſt rationis, non ſenſus.

An Iuſtitia parti rationali, an irrationali ineſſe dicenda.

101. Complector voluntatem ſub ratione, quia ab ea proximè dimanat; quamuis ab Ariſtotele, vt notauit Gabriel in 3. d. 33. q. 1. *litera V.* quia per ſe & eſſentialiter non eſt ratio, vocatur interdum pars irrationalis, præſertim cùm ſpectatur prout propendens in bona ſenſibilia. Quia enim homo compingitur ex anima & corpore, & idcircò ſenſum, quo bona corpori commoda captaret, debuit accipere: totum autem de ſenſatis arbitrium, ac veluti optio, voluntati committenda erat: quippe in cuius manu meritum & hominis habenæ conſtituendæ erant; Idcircò voluntatem quoque accepit realiter vnā, virtualiter autem bifidam. Nempe vnam, qua homo operatur ex regulis rationis rectæ, & dicitur *voluntas vt ratio*, pertinétque ad partem ſuperiorem: Alteram ratione tantùm diſtinctam, qua homo operatur ex regulis rationis patrocinantis ſenſui, & captantis naturæ ſenſitiuæ commoda, quæ dicitur *voluntas vt natura*, pertinétque ad partem inferiorem, eò quòd voluntas in ea operatione ſe demittat ad ea, quæ pro parte inferiore & rationis impote faciunt; quamuis non abſque rationis ductu ſic operetur. Neque enim voluntas, huiuſmodi actus profundere poſſet, niſi ratione dirigente, tametſi peruersè dirigat, & diſtorta regula ſit; & idcircò non tam cenſeatur rationis nomine, quàm cognitionis in errorem moralem ac lapſum præcipitantis voluntatem, cui cæcæ cæca ipſa ducatum præſtat. Vides igitur voluntatem, hanc, quæ dicitur *vt natura*, & contradiſtinguitur voluntati, quæ dicitur *vt ratio*; entitatiuè quidem & quaſi materialiter, ſpectare ad partem ſuperiorem hominis, & ad ordinem rationis.

Et hoc ſpectauit Ariſtoteles 3. Animæ t. 42. & alibi, quotieſcunque voluntatem in parte rationis compote collocat. Idque mirum non eſt, cùm 9. met. c. 2. potentias quoque externas, quæcunque aptæ ſunt quomodocunque obedire rationi, habeat pro facultatibus rationalibus. Et 3. Animæ t. 56. phantaſiam habet pro facultate rationali. Eadem tamen voluntas, prout à bono rationis, in bonum ſenſuum, vel quomodolibet in naturæ commodum deuians, meritò cenſetur pars irrationalis, & in eius, vt ſic ſpectatæ, coërcitione, occupatur Iuſtitia, quæ in id intenta eſt, ne voluntas ſuauitate alieni boni illecta, temeret ius alienum.

102. Hinc igitur euertitur aduerſarij argumentum ex iis locis ductum, quibus Ariſtoteles viſus eſt ſubiectum Iuſtitiæ, partem rationis expertem aſſignare. Intendit enim duntaxat quod diximus. Nec aliud etiam voluit quoties voluntatem vocat potentiam irrationalem, vt 7. Polit. c. 15. Alius Philoſophi locus ex fine quinti Ethicorum, quem aduerſarius pro ſe allegat, non video quorſum allegetur. Habet eo loco Ariſtoteles hęc verba. *De Iuſtitia igitur aliiſque virtutibus moralibus, ita à nobis determinatum ſit.* Vult autem aduerſarius innui à Philoſopho his verbis Iuſtitiam eſſe vnam ex virtutibus moralibus, quod ego etiam admitto. Verùm ſupereſt aduerſario probanda propoſitio, quam ſubintelligit; nempe quòd omnis virtus moralis, ſit in appetitu ſenſitiuo. Id enim falſum eſt, ſaltem quoad Iuſtitiam, vt fert communis omnium ſententia.

Fortitudinem & Temperantiam, prout ſpectant paſſiones corporeas, ineſſe appetitui; ſententia D. Thomæ.

Imò verò alias quoque virtutes morales, quatenus quidem verè ac propriè virtutes ſunt, non eſſe extra voluntatem, longè verior ſententia eſt, quamuis quoad iſtas fatear eſſe diſſidium inter Autores, quibuſdam affirmantibus quod dixi, vt Scoto in 3. d. 33. q. vnica, Ochamo in 3. q. 10. Almaino tract. 3. Moral. cap. 6. Rada in 3. controuerſ. 15. art. 1. concluſ. 3. Vaſque 1. 2. d. 87. n. 8. Val. 1. 2. d. 5. q. 2. p. 2. & ſuppoſita potentiarum diſtinctione, Rubionio in 3. d. 33. q. 2. art. 1. Aliis autem, quibus præiuit D. Thomas, eaſdem virtutes locantibus in appetitu inferiore: Temperantiam quidem in concupiſcibili, Fortitudinem verò in iraſcibili. Nec ſumit D. Thomas appetitum concupiſcibilem & iraſcibilem, ſicut faciebant aliqui ab eodem D. Thoma adducti in q. de virtutibus, art. 4. extendentes hæc nomina etiam ad voluntatem ſuperiorem entitatiuè acceptam, & ab inferiore appetitu abſtractam

&

& illectam, eiúſque impulſionibus dedentem ſeſe. Sed planè videtur ſe accommodare ad communem in hac quæſtione vocum illarum vſum, & eo ſenſu dicere, virtutes, quæ circa paſſiones corporeas moderandas occupantur, eſſe in appetitu.

Non abs re dixi, *paſſiones corporeas*, quia Temperantiam, quatenus moderatur delectationes ſpirituales, Díuus Thomas non negat inſidere voluntati. Sic enim humilitas omnium conſenſu ineſt voluntati: Et ſtudioſitas, quam D. Thomas agnoſcit eſſe partem Temperantiæ, collocatur ab eodem in voluntate, vt videre eſt 2.2.q.166. Itaque collocat virtutes prædictas in appetitu ſenſitiuo, quatenus circa paſſiones corporeas, id eſt, circa motus appetitus ſenſitiui coërcendos & moderandos occupatur. Conſentiunt D. Thomæ præter Thomiſtas alij plerique, vt Conimbricenſes in Eth.d.7.q.5.art.2.Piccolom.gradu 4.cap.10.

103. Fauétque Philoſophus 3.Ethic. c. 10. vbi poſt explicatam Fortitudinem ait, *Poſt hanc de Temperantia dicamus; hæ namque partes, earum partium eſſe videntur, quæ ſunt rationis expertes.* Quibus poſtremis verbis Ariſtoteles 1. Ethic. c. 13. intelligit vtrunque appetitum inferiorem: videtur igitur in eo locare has virtutes. Accedit ſumma (vt videtur) voluntatis promptitudo in bonum illud rationis, quod eſt ad ipſum operantem. Inde enim concluditur nullum habitum, atque adeò nullam virtutem in voluntate exigi, ad huiuſmodi bonum proſequendum. In appetitu tamen eſt ſumma quoad hoc difficultas. Appetitus enim eſcam boni ſenſibilis captans, non poteſt non ægrè ferre, quòd ex rationis præſcripto per vim abſtrahatur ab huiuſmodi proſecutione obiecti ſibi tantoperè congruentis. Quare eget fræno virtutis, quod qui voluntati iniiciunt, non minùs ineptire videntur, quàm qui equitem feroci equo inſidentem frænare vellent, ac non potiùs ipſum equum. Similiter enim quamuis neceſſe ſit, virtutes morales, quæ ſunt fræni appetitus ſenſitiui, per Prudentiam regi: tamen non voluntati, ſed appetitui ſenſitiuo immitti debent.

Eligitur ſententia locans eas in voluntate.

Perſto tamen in ſententia; & dico, ſiue virtutes haſce morales accipiamus pro habilitatibus facilitatem potentiæ ad ſtudioſè operandum conferentibus; ſiue pro actuali proſecutione honeſtatis obiectiuæ vtrique illi virtuti reſpondentis, eas non in appetitu, ſed in voluntate eſſe locandas. Quæ videri poſſet S. Auguſtini ſententia 4. contra Iulianum, c. 3. affirmantis omnes virtutes, etiam eas, quæ per corpus operantur, in animo habitare. Fauet Philoſophus definiens virtutem habitum electiuum, quod de habitu appetitui inferiori inſidente dici propriè non poteſt. Accedit ratio, qua vtraque pars à nobis propoſita validè euincitur.

Tum ratione habilitatis facilitantis.

104. Et de habitu quidem res eſt perſpicua, euerſione fundamenti aduerſariorum, qui falsò aſſumunt voluntatem eſſe ex ſe ſummè promptam ad bonum Temperantiæ & Fortitudinis. Nam bona ſenſibilia per appetitum ſenſitiuum his virtutibus repugnantem captata, ſunt etiam obiecta voluntatis, quæ cùm ſit appetitus vniuerſalis totius ſuppoſiti, & virtualiter geminus; non ea tantùm proſequitur, quæ hominem, vt ratione præditum, decent; ſed etiam quæ eidem, vt naturam ſenſitiuam habenti, ſunt commoda, cuiuſmodi ſunt obiecta illa appetitus ſenſitiui. Pro ea ergo pronitate, qua voluntas fertur in huiuſmodi bona, poteſt difficultatem experiri in proſecutione boni contrarij per Temperantiam proſequendi: Et idem proportione eſt de obiecto fortitudinis. Nec curo an ea difficultas, quam voluntas ad huiuſmodi actus, & erga hæc obiecta experitur, deriuetur ex appetitu ſenſitiuo, raptante partem animæ ſpiritualem ad conſortium ſceleris, & defectionis à ratione: Nihilominùs enim ea coniunctio cum appetitu, ſufficiens eſt vt agnoſcamus, voluntati quoque in illis operationibus ſuam difficultatem aduenire, habitibus Fortitudinis ac Temperantiæ ſuperandam.

Et verò ipſe D. Thomas 7. Ethic. lect. 10. & 1. 2. q. 58. art. 3. ad 2. admittit in voluntate habitum continentiæ, quo voluntas frænetur, ne ob vehementiam delectationum ſenſibilium trahatur ab appetitu. Admittit quoque habitum perſeuerantiæ inditum voluntati, vt per eum firmetur, nec magnis triſtitiis preſſa fatiſcat. Igitur de mente Diui Thomæ, voluntas poteſt difficultatem habitu ſuperabilem ſentire circa obiecta paſſionum: ac proinde eſt capax habituum circa huiuſmodi obiecta. Et ita ex Diuo Thoma concedit Capreolus in 3. d. 33. q. vnica *ad* 5. *Scoti contra primam*: tametſi parum ſibi conſtet, vt ibidem ad 6. videre eſt.

Nunc porrò non moror, an prædicti habitus quos dixi à Thomiſtis concedi voluntati, virtutes dicantur, an ſemivirtutes, quod ſpectat ad litem de nomine poſteà diiudicandam. Satis quippe eſt ad rem præſentem, quòd ſint veri habitus facilitatiui, & verſentur circa obiecta paſſionum, ideóque habeamus voluntatem circa huiuſmodi obiecta, eſſe difficultatum, & habituum eas ſuperantium capacem, quod negabant Thomiſtæ, vt Fortitudinis ac Temperantiæ habitus à voluntate remotos, appetitui ſenſitiuo tribuerent. Quid quòd Ferrarienſis 1. contra Gentes, c. 92. *ad* 4. *Scoti*, ex D. Thoma, habitus ex bonis actibus voluntati ingenerari concedit; tales tamen, qui idcircò rationem virtutis non haberent, quia non completè perficiunt appetitum circa motum paſſionum: virtutis autem ſimpliciter dictæ eſt, conſummare opus virtutis. Quod pertinet ad litem de nomine, & facilè elidetur, ſi dicatur ſatis eſſe, vt virtus conſummet opus honeſtum in ſubiecto honeſtatis capaci, cuiuſmodi eſt ſola voluntas.

Tum ratione honeſtatis attingendæ.

105. Si verò virtutem ſumamus, prout eſt proſecutio certæ honeſtatis obiectiuæ, longè euidentius eſt has virtutes tribuendas eſſe voluntati, quæ ſola eſt capax formalis honeſtatis, operationibus immediatè & per ſe primò aduenientis. Sola item honeſtatem proſequitur, quandoquidem ſola dirigitur per facultatem capacem apprehendendi honeſtatem, quæ cùm ſit obiectum immateriale, non ſenſui interno, ſed ſoli intellectui obiicitur. Et ideò mirum non eſt quòd appetitus ſenſitiuus, qui ſenſus interni ductum ſequitur, in tam eminens obiectum non feratur, nec ſit particeps honeſtatis in ſuis operationibus, niſi per extrinſecam denominationem ab actibus voluntatis per ſe primò liberis, atque adeò etiam honeſtis. Multas rationes pro quacunque virtute purè morali collocanda in voluntate coacervat de more Gulielmus Pariſ. l. de virtut. c. 3. nec paucas etiam affert Baſſolis in 3. d. 33. q. 1. art. 2. qui hanc etiam ſententiam ex Philoſopho eruit, vt & Richardus quodl. 2. art. 1. q. 20. & in 3. d. 33. art. 1. q. 1.

Ad rationes pro D. Thomæ ſententia.

Quæ pro aduerſariis adduximus ſunt omninò leuia & in ſuperioribus ſufficienter eliſa. Suprà enim tractantes ſubiectum Iuſtitiæ vidimus apud Ariſtotelem nomine partis irrationalis, plerunque intelligi quoque

quoque voluntatem. Atque ita diſſoluitur difficultas, quæ hic primùm proponitur ex Ariſtotelis autoritate, quaſi cenſuerit Philoſophus Fortitudinem & Temperantiam eſſe in appetitu, quia dixit eas eſſe in parte rationis experte. Certè Thomiſtæ, cum quibus nunc agimus, non collocant Iuſtitiam in appetitu: & tamen Ariſtoteles 1. magn. Moral. capit. 6. & aliis locis ſuprà num. 101. adductis, eam collocat in parte rationis experte.

106. Sed nimirum Ariſtoteles, vt ibidē diximus, voluntatem præſertim vt ſe ſe accommodantem ſenſui, & naturæ commoda captantem habet pro parte irrationali. Nec ſanè rationalem eſſe niſi per participationem, communiter de ea, & de appetitu ſenſitiuo aſſerit S. Thomas 1. 2. q. 56. art. 6. ad 2. aliiſque locis apud Capreolum ſuprà *ad 2. Scoti contra 1.* Sicut ergo nihilominùs appetitus ſenſitiuus, quia non obedit rationi niſi politicè, & plerunque aduerſùs eam rebellat, appellatur pars rationis expers: ita & voluntas eandem appellationem ſubire poteſt, ſi ſub eadem conſideratione illam ſpectemus. Et ita factum videtur ab Ariſtotele 1. magnor. Mor. c. 1. cùm impugnat Socratem affirmantem omnes virtutes eſſe ſcientias: ait enim Ariſtoteles, inde ſecuturum, nullam virtutem eſſe in parte rationis experte; atque ita omnes virtutes morum & affectuum fore abolendas. Quo loco vniuerſè omnem potentiam ab intellectu diſtinctam habet pro potentia irrationali: alioqui argumentum nullo modo vrgeret Socratem.

Iam verò quòd voluntas difficultate prematur in eliciendis operationibus Fortitudinis & Temperantiæ, expoſitum paulò antè fuit. Atque ita diſſolutum manet argumentum, quod prætereà contra noſtram ſententiam ex ea difficultatis carentia ducebatur. Et inde etiam diluitur exemplum equitis, quod poſtremò vrgebatur. Eques enim non ſe mouet ac circunducit, ſed equum, & ideò mirum non eſt, quòd non eques, ſed equus frænandus ſit. At voluntas ſe quoque mouet vnà cum appetitu, éſtque periculum ne ab equo, vel aſino ſuo, cui inſidet, trahatur ad ſe inhoneſtè mouendum, ideóque frænari etiam ipſa debet virtutis illi aduenientis interuentu. Pereleganter eam equitis & facultatis virtute morali coercitæ, analogiam proſequitur Philo lib. de Agricult. ad illud, *Si Rex percontabitur, &c.* Et infrà ad illud, *Mordeat vngulas equi.*

Nulla vera virtus purè moralis, alibi quàm in voluntate.

107. Secundò conſequenter negaui, vllam voluntate inferiorem potentiam, ſiue ſit ſenſus, ſiue appetitus ſenſitiuus, eſſe ſubiectum alicuius virtutis propriè dictæ; etiamſi aliquid, quod indirectè ac impropriè dici virtus queat, non ſit appetitui ſenſitiuo denegandum. Hoc quod attinet ad veras virtutes vulgato quaternario comprehenſas hiſce potentiis denegandas, apertè ſequitur ex proximè dictis, & aſſignata cuiuis virtutum prædictarum ſede ſua, ſupra facultates quaſcunque ſenſitiuas, ſiue ſint cognoſcitiuæ ſiue appetitiuæ; ac multò magis ſupra executiuas.

In eandem ſententiam multæ rationes proponuntur, & latè tractantur ab Ægidio lib. 1. de regim. Principum, parte 2. c. 1. contendente virtutes non poſſe ſenſibus, aut naturalibus vllis, vel executiuis facultatibus competere, conformiter ad Ariſtotelem 2. Eth. cap. 5. Nempe quia nemo denominatur moraliter bonus vel malus, ex eo quòd huiuſmodi facultates ritè inſtructas, aut quomodolibet affectas habeat. Item iſtæ potentiæ non ſunt capaces rectitudinis moralis, cui vni inducendæ virtus moralis allaborat. Tandem argumentatur Ægidius, quia hæ facultates ſunt ex ſe ad actiones ſuas promptiſſimæ ac determinatiſſimæ, vt proptereà non modò honeſtatis per virtutem moralem principaliter importatæ, ſed ne habitus quidem ad rectas operationes facilitantis, interdum virtutis nomine deſignati, capaces ſint.

108. Verùm hæ Ægidij rationes non debent obeſſe, quominùs operationibus quarundam ex prædictis potentiis, quæ rationem & voluntatem liberam audire aptæ ſunt; (iuxta illa, quæ in eam rem diſputata ſunt cùm de libertate,) concedamus extrinſecè & ſecundariò rationem virtutis actualis, æquè ac eis concedimus rationem actus liberi & laudabilis. Prætereà poſtrema Ægidij ratio, qua ex parte appetitum ſenſitiuum & ſenſum internum habitibus ſpoliat, mihi videtur falſa. Exiſtimo enim has potentias eſſe capaces habitus facilitantis, non in homine tantùm, (quod ad rem præſentem ſufficeret;) ſed etiam in brutis, vt rectè concedunt Rubionius in 3. d. 32. q. vnica, artic. 5. Salas 1. 2. tract. 10. d. 2. ſ. 2. & 7. & Fonſeca 9. Met. c. 5. q. 3. ſ. 1. & apertè quoad bruta S. Chryſoſtomus hom. 34. *in Acta.* Tametſi non quoad omnes actus huiuſmodi potentiarum, id affirmem, vt ſuo loco eſt expoſitum.

Qui autem his brutorum potentiis habitus abrogant, rati maiorem illam promptitudinem, quæ ad aliquos facultatum illarum actus deprehenditur, reuocari poſſe ad efficaciam ſpeciei efficaciùs impreſſæ ab obiecto; atque ita nullam ſupereſſe neceſſitatem habitus in potentiis prædictis; quod ſentiunt Vaſquez 1. 2. diſt. 78. n. 29. & Suarez diſt. 44. Met. ſ. 3. num. 25. Qui inquam, ad hunc modum philoſophantur, viam muniunt ad omnium habituum inficiationem. Sic enim ex eo fundamento fecerunt nonnulli apud Argentinam in 3. diſtinct. 23. articul. 1. ad 9. Et vt minimùm eadem ratione negari debent habitus iiſdem facultatibus in homine, quibus tamen prædicti Autores nobiſcum concedunt habitus. Itaque ea poſtrema Ægidij ratio, non valet niſi quoad potentias vegetatiuas, & ſenſitiuas externas, ac executiuas. Sunt enim omnes hæ facultates vbiuis determinatiſſimæ ad operationem ſuam, ita vt non poſſit per habitum aduenientem tolli ab eis indifferentia promptè aut tardè operandi, qui eſt habituum finis.

Quare non eſt audiendus Gilbertus Crab. 2. Ethic. tract. 1. q. 1. dub. 1. ad 2. vbi poſito quòd dentur aliqui habitus à potentiis diſtincti, (quod ipſe ſecluſis Sanctorum & Philoſophorum autoritatibus, ac rationi ſoli inſiſtendo, à ſe negandum pronunciat;) admittit in potentiis executiuis veros habitus ſubordinatos habitibus voluntatis, & ab eis ſortientes rationem virtutis. Hoc nego admittendum eſſe, ob ſummam facultatum executiuarum determinationem ad operandum, habitus cuiuſcunque excluſiuam. Nec tamen habitus in aliis potentiis ad promptè vel tardè operandum indifferentibus, inficior. Nam *ignorare ex operationibus frequentatis habitus enaſci, valdè ſtupidi hominis eſt*, vt Ariſtoteles ipſe pronunciat 3. Ethic. capite 5.

Poſſitne tamen appetitui, circa materiam virtutis purè moralis, accedere habitus.

109. Inter has potentias, (dimiſſis nunc reliquis, circa quas nihil huius loci proprium occurrit aduertendum;) numeraui ſpecialiter appetitum humanum, cui admiſi immitti poſſe non modò habitus, ſed etiam aliquid habens rationem virtutis habitualis impropriè dictæ. Et conſequenter etiam in eius operationibus aliqua agnoſci poteſt actualis rectitudo, quæ indirectè & reductiuè ſit honeſtas virtutis: non tamen directè & propriè. Vtrunque ſigillatim exponendū & confirmandum eſt, ac primùm quòd poſſit inuri appetitui per actus frequentatos habitus ille quem dixi, negat Ochamus quodl. 2. q. 16. & quodlib. 3. q. 20. cauſatus dūtaxat defectum

defectum neceſſitatis prædicti habitus, cùm omnia, quæ ad eum aſſerendum adducuntur, videantur poſſe commodè explicari abſque habitu, & reuocari ad corporalem tranſmutationem, & temperamenti variationem. Aliqui quoque ſpecialiter negant aduenire vllum habitum appetitui ſenſitiuo operanti circa materiam Fortitudinis; quod alij affirmant de appetitu verſante circa materiam Iuſtitiæ. Vtrique tamen pro appetitu voluntati cooperante circa materiam Temperantiæ, agnoſcunt habilitatem appetitui aduenientem per actus circa eam materiam frequentatos. Ita quoad appetitum circa materiam Fortitudinis Vaſques 1. 2. d. 83. n. 9. Quoad eundem verò circa materiam Iuſtitiæ, idem ipſe Vaſques 1. 2. d. 85. n. 3. Molina tract. 1. de Iuſt. diſp. 8. Torres 2. 2. t. 2. diſp. 2. d. 2. & Val. 1. 2. d. 5. q. 2. p. 2.

Præmiſſa capacitas habituum in humano appetitu, & eorum munus.

Mihi tamen quoad omnes harum virtutũ materias, videtur habitus ille appetitui aduenìens, eſſe concedendus. Quod admittunt omnes, quos mox adducam, agnoſcentes in appetitu ſenſitiuo complementum habitus Fortitudinis & Iuſtitiæ. Nam pro Temperantia, ſi Ochamum excipias, & eos qui vniuersè habitus abrogant, vix eſt qui diſſentiat. Ita quoque vniuerſaliter Gilbertus Crab. 1. Ethic. *in ipſo fine.* Suppono autem quod ſuo loco plenè confirmatum eſt, neque Autores cum quibus agimus diffitentur, appetitum humanum eſſe habitus facilitatiui capacem. Id enim inde manifeſtum eſt, quòd ſint in humano appetitu variæ ac quodammodo diſſidentes inclinationes. Nam quatenus facultas eſt, gradum animæ ſenſitiuum conſequens, inclinatur ad delectabilia ſenſui proſequenda, & declinanda contraria. Ex vi tamen coniunctionis cum anima rationali, habet capacitatem obediendi rationi, eiúſque ductum ſequendi, ſaltem politicè; & appetendi bona ſenſibilia; non tãtùm prout ſenſui placent, ſed etiam iuxta rationis præſcriptum, & quatenus hominem decent, prout rationalis eſt. Cùm igitur ob hanc multiplicem rationem, appetitus non habeat à natura omnem omninò determinationem, quam poteſt habere ad ſuos actus, opportunum fuit aduenire illi habitus, quibus vis naturaliter ei indita, ſubleuetur ac vegetetur ad promptiùs eliciendas operationes ſuas, illáſque præſertim, ad quas ex vi ſui generis, ſeu quatenus eſt facultas ſenſitiua, tardiùs ferretur.

110. Itaque munus horum habituum appetitui aduenientium, non eſt frænare appetitum ſenſitiuum, vt vel nullo modo vel difficiliùs feratur in obiectum, ſenſui accommodatum, quaſi hebetando, vel minuendo impetum illum, quo ſuapte natura præcipitat in huiuſmodi bona. Id enim, vt Angeſtus rectè diſputat cap. 12. Moral. t. 2. impoſſibile eſt habitui acquiſito, quantumuis intenſo ac perfecto; ſiue inexiſtat appetitui ſenſitiuo, ſiue etiam voluntati, de cuius virtute morali ita ſenſit Tartaretus 2. Ethic. q. 5. Sed malè. Quia neque per ſubſtractionem concurſus ad operandum requiſiti id præſtare poteſt habitus; quandoquidem appetitui neceſſaria abſolutè non eſt habituum cooperatio; neque formaliter per incompoſſibilitatem cum actione manatura à vi naturali appetitus, niſi per habitum præoccuparetur. Ea ſiquidem incompoſſibilitas, commentitia eſt, cùm videamus habitus quibuſvis facultatibus aduenientes, non habere incompoſſibilitatem formalem cum vllis actibus potentiarum quas afficiunt, & ita dici inclinare ad aliquos actus, vt tamen non ſtupefaciant potentiam reſpectu oppoſitorum. Non enim qui habet in voluntate habitum Temperantiæ, & eius interuentu facilè ac promptè operatur circa Temperantiæ materiam, habet in voluntate aliquid formaliter incompoſſibile cum actibus intemperantiæ: Alioqui nunquam impingeret in eo genere, quod experientia docet falſum eſſe.

Quæ ratiocinatio, additis aliis ſuo loco adhibitis; apud me euincit, vim illam appetitus cohibitiuam, non modò non poſſe tribui habitui acquiſito, de quo agimus, ſed etiam minùs commodè Molinam d. 28. Coſmop. concl. 2. Angeſtum c. 12. Mor. t. 2. dub. 1. poſt concluſionem 7. alióſque nonnullos cenſuiſſe, frænum illud appetitui hominis innocentis iniectum, quo motus ſenſitiui præueniebantur, & inſurgere abſque voluntatis nutu prohibebantur, fuiſſe habitum quendam appetitui ſenſitiuo immiſſum. Id enim ſuperat vim habitus, etiamſi diuinitùs inditi & ſupra omnem naturæ exigentiam collati, vt rectè notarunt fuſiúſque proſecuti ſunt Suares tom. 2. 3. partis, d. 4. ſ. 5. & 6. & l. 3. Coſmop. c. 12. n. 12. & 16. & Vaſq. 3. p. d. 118. n. 33. & 1. 2. d. 132. c. 7. Quare munus habilitatis acquiſitæ, quam appetitui ſenſitiuo concedo, non aliud eſſe poteſt, quàm quod proponebam; nempe reddere faciliorem operationem, quam appetitus vrgente voluntate elicit circa bonum à ratione præſcriptum. Et hoc ſenſu appetitus ſenſitiuus, interuentu horum habituum dicitur cicurari, & manſueſcere.

Admittitur habitus in appetitu, circa Temperantiæ materiam.

111. Sic igitur ſuppoſitâ in appetitu ſenſitiuo humano, capacitate habituum, quibus quaſi condocefiat atque miteſcat, vt aduersùs rationis ſcita ægriùs rebellet, id eſt, vt operationes ſenſitiuas rationis ductui & volitionibus honeſtis conformes promptiùs eliciat: Affirmo in primis contra Ochamum, dari de facto in appetitu ſenſitiuo aliquem huiuſmodi habitum quoad materias, in quas Temperantia rectitudinem inducit. Siquidem homo temperatus appetitum ſenſitiuum, qui in obiecta Temperãtiam violantia effrænis rueret, ſenſim aſſuefacit, vt bona ſenſui commoda proſequatur in ea menſura, quæ per rationem præſcribitur. Quòd ſi plus tentet, appetitiones eius, quas præuenire ac prorſus excludere non poteſt, irritas facit; & partim frequenti ſubtractione materiæ, atque adeò deluſo ſæpè ac caſſo appetitus impetu; partim pro ea dominij plenitudine, quam facultas princeps in inferiores obtinet, deriuatis aliò viribus animæ, impetum appetitus ita hebetat, vt ſequatur tandem appetitio moderata, qualem præſcribebat ratio, & voluntas indicebat ex dictamine & directione rationis.

Quidni ergo ex huiuſmodi appetitionum moderatarum frequentatione, exiſtere poſſit in appetitu habitus facilitans, quo naturalis eius aduersùs rationem ferocia ſenſim deponatur, paretúrque docilitas ad ſubeundum fræni ductum, circa Temperantiæ materias? Certè appetitus in homine non plus ab honeſto alienus eſt, quàm appetitus ferarum à lenitate & mititate, & tamen nemo neſcit feras pleraſque cicurari & manſueſcere, comparato per longam aſſuetudinem habitu. Exempla dabit Scaliger exercit. 224. n. 1. & Valeria. hom. 1. *ſub initium.* Quidni ergo idem in noſtro quoque appetitu poſſit proportione contingere? Et ita planè ſenſerunt D. Thomas, & alij, quos ſuprà retulimus, affirmantes Temperantiam eſſe in appetitu ſenſitiuo.

Nec quæ Ocham obtendebat, eum reuerà iuuant. Plerunque enim inuariato corporeo Temperamento, appetitus faciliùs ſequitur ductum rationis circa materias Temperantiæ, quàm antè. Imò interdum quamuis

quamuis complexio corporea euadat minùs commoda ad appetitum rationi ſubiiciendum, vt cùm humores inflammantur, quod ad excutiendas appetitiones intemperatas proritandámque naturam, vt appetitu ſenſitiuo feratur in obiecta ſenſui amica, peropportunum eſt: Tamen ſi homo frænandis motibus appetitus, hoc eſt, eliciendis iis, quas dicebam, moderatis appetitionibus aſſueuerit, non difficile operatur per appetitum, cum ea moderatione, quæ per Prudentiam indicitur, ita vt inſultus primus facultatis appetitiuæ, qui rationem præuenit, languidus ſit, ac telum imbelle ſine ictu. Eſto, priuſquam ratio vigilaret, potuerit appetitus in eſcam boni ſenſibilis per ſenſum internum obiectam inuolare, eámque appetere: ſitque non habitus acquiſiti vel inditi, ſed diuinæ ſolius benignitatis munus; labori, in parando habitu & frequentandis virtutis actionibus poſito, repenſum, quòd poſt longam pugnam & ſtrenuam reſiſtentiam, minores inſultus ſentiant, accedente præſertim corporis edomiti, aliarúmque circunſtantiarum mutatione.

Igitur non obſtante temperamenti inuariatione, aut minore ad Temperantiam opportunitate, appetitus, licèt ad primum obiecti ſenſibilis incurſum ſollicitet voluntatem ad illam boni delectabilis eſcam captandam; nec poſſit ipſe motum aliquem primum in tale obiectum, quaſi ſcintillam percuſſo ſilice non excudere; Tamen mox voluntate obiecti temperati proſecutionem indicente, facilè inducitur vi habitus ſubſeruientis virtuti Temperantiæ; vt actum illam ſibi alioqui operoſum, ac minùs conſentaneum eliciat. Atque adeò frequentatis huiuſmodi actibus habitum comparat ad eos promptè profundendos, circa Temperantiæ materiam.

Qui ſimilem negent circa materiam Fortitudinis.

112. Plus operæ fore videtur in aſtruendo ſimili habitu appetitus ſenſitiui circa materiam Fortitudinis, quem retuli negari à pleriſque, qui de habitu circa materiam Temperantiæ non refragantur. Et rationem diſparitatis proferunt, quia appetitus non deſeruit voluntati coopetando illi poſitiuè in aggrediendis periculis. Cùm enim nequeat in periculis reperire rationem delectabilis ſenſui, quæ eſt proprium appetitus obiectum, non poteſt illa proſequi poſitiuè. Poteſt autem conſuetudine aſſueſcere ad proſequendam mediocritatem in tactilibus & guſtabilibus, ac voluntati eam mediocritatem vt honeſtam proſequenti, cooperari ſuo modo; quia inuenit in illis obiectis materialibus, rationem formalem cui intentus eſt, ſiue eſcam delectabilitatis, quam naturali auiditate captat. Igitur circa pericula, quia nulla ſenſibili delectabilitate ſunt perlita; (delectabilitas enim lucri, & gloriæ, altior eſt, quàm vt ad eam poſſit pertingere facultas ſenſitiua & materialis, cùm ſit obiectum duntaxat intelligibile & honeſtum:) appetitus non ſe habet poſitiuè, ſed tantùm negatiuè, ſeu non repugnando, ad quod nullius vtilitatis eſſet habitus operatiuus: ac proinde nullus appetitui habitus aduenire videtur ex frequentatione actuum circa pericula, cùm nulli tales actus dentur, ſed ex aſſuefactione, vt Vaſques ſuprà concludit n.10. generatur diſpoſitio aliqua, vel immutato temperamento, vel alio modo; ratione cuius appetitus, cùm ad periculorum aggreſſionem venitur, minùs in dies reſiſtit voluntati. Quod idem Autor fieri ait, quia intellectus efficaci ac valida conſideratione honeſtatis Fortitudini obiectæ, abſorbet ſenſum, ne efficaciore periculi conſideratione abducat voluntatem, & de conſtantia per Fortitudinem concilianda dimoueat.

Refelluntur.

Nihilominùs quod de hoc item habitu admittendo ſuprà conſtitui, ratum eſſe debet. Et ratio eſt, quia appetitus, frequentatione actuum aſſueſcere poteſt ad faciliùs proſequendum bonum ſenſibile, quod ei occurrere poteſt in aggreſſione periculorũ. Perperam enim aduerſarius aſſumebat, nullum huiuſmodi bonum proponi poſſe appetitui. An non enim bonum vindictæ aut offenſionis inimici, bona ſunt ſenſibilia, apta pellicere appetitum humanum, ſicut pelliciunt appetitum brutorum? Certè bruta, ex huiuſmodi motiuis, præſertímque vt iniuriam vlciſcantur, ſeſe in media arma immittunt, nec rarò ſe in prætenſa haſtilia induunt intrepidè. Sicut ergo appetitus irâ incendente proſequitur huiuſmodi bona grauiſſimis difficultatibus & incommodis obſepta; ita interuentu habitus poteſt facilitatem parare, vt circa ea promptiùs & expeditiùs agat.

Ex quibus contritum manet fundamentum contrariæ ſententiæ. In cuius explicatione illud non placet, quòd appetitus dicatur poſſe aſſueſcere, vt minùs repugnet voluntati proſequenti pericula; id eſt, vt promptius agat circa obiectum materiale Fortitudinis, etſi nihil ei denuò acceſſerit. Sed certè idem manens idem ſemper faceret idem, iuxta vulgare pronunciatum. Illa verò immutatio temperamenti orta ex ſolo vſu intellectus & voluntatis verſantium circa pericula, non videtur admodum accommodata, ad faciendum vt appetitus negatiuè ſe habeat iuxta aduerſarium, & eatenus minùs repugnet, cùm voluntas circa pericula per Fortitudinem occupatur. Nam immutatio temperamenti accommodata appetitui ſubſeruienti virtuti Fortitudinis, non videtur poſſe alia eſſe, quam maioris feruoris & ardoris, concalefactis ſpiritibus ex voluntatis æſtu, & concitatione. Huiuſmodi autem commotio corporea, non videtur apta ad ſtupefaciendum (vt ſic dicam,) appetitum, eiúſque vim obtundendam, vt negatiuè ſe habeat. Quin potiùs ſicut ex tali corporis diſpoſitione, voluntas animoſior, & ad difficultates obiectas impertertita efficitur; ita generoſitatis illius participatio aliqua, in appetitum redundet neceſſe eſt. Addit Gabriel in 3.d.23.q.1.*litera T.* etiam in corpore æqualiter diſpoſito ſentiri maiorem promptitudinem ad actus Fortitudinis poſt frequentiam actuum; quàm ante frequentatos actus ſentiretur. Quod non modò ad impreſſum in voluntate Fortitudinis habitum, ſed ad hunc quoque in appetitu ei annexum refert.

Qui item habitum appetitui negent circa Iuſtitiæ materiam.

113. Reſtat habitus appetitui aduenïens & voluntati circa Iuſtitiæ obiectum verſanti ſubſeruiens. Hunc negant Autores ſuprà adducti, quia appetitus ſenſitiuus non verſatur niſi circa bonum proprium. Quòd ſi dicas poſſe appetitum ferri in bonum alienum, quaſi in proprium, eò quòd ſenſus internus, huiuſmodi bonum repræſentet, perinde ac ſi eſſet proprium, propter coniunctionem, quæ homini cum proximo intercedit per amorem: Occurrunt Autores prædicti, tunc appetitum nulla in operando difficultate laboraturum Neque enim difficile cuiquam eſt, ferri in bonum proprium, qua tale; atque adeò nullus ad huiuſmodi actum neceſſarius eſt habitus, qui ſolius difficultatis ſuperandæ gratia, inuehendus eſt.

Accedit argumentum, quod Capreolus in 3. d. 33. q.vnica *ad 2. Aureoli contra* 1. profert ex S.Thoma 2.2.q 58.art 4.nempe quia apprehenſio ſenſitiua prælucens appetitui, non ſe extendit ad conſiderandam proportionem vnius ad alterum, quæ in materiali Iuſtitiæ obiecto includitur: Ac proinde impoſſibile eſt appetitum

tum ſenſitiuum circa huiuſmodi obiectum operari. Vigeri item poteſt defectus paſſionum per Iuſtitiam moderabilium Fruſtra enim ponitur in appetitu, paſſionum ſede, habitus aliquis nulli futurus vſui, ſi deſit paſſio, in quam inducat rectitudinem.

Confutantur.

Verùm hæc non ſunt tanti, proindéque perſtandum eſt in ſententia propoſita, quam validè confirmat communis ratio ex eo ducta, quòd appetitus, voluntati circa alienum ius operanti cooperans, poſſit difficultatem experiri reſpectu obiectorum, quæ ſunt ad alterum. Et idcircò pro actibus, circa pleraque huiuſmodi obiecta, ponitur habitus etiam in appetitu ſenſitiuo, vt patet ex habitu amoris ergà amicum. Non pauci etiam, nec infimæ notæ, Chriſtiani Theologi, agnoſcunt in appetitu ſpecialem quendam habitum virtuti Pœnitentiæ annexum, quo appetitus ſenſitiuus cooperatur voluntati malum admiſſum deteſtanti. Ita cum aliis Suares t. 4. 3. par. d. 7. ſ. 1. n. 4. & Val. 3. part. d. 7. q. 2. p. 2. Et tamen Pœnitentia eſt quædam Iuſtitia ergà Deum: nimirum appetitus, quod falsò ab aduerſariis ſupponebatur, non habet ſemper ſummam determinationem ac propenſionem circa obiecta reſpicientia alios; ac proinde poteſt exercitatione aſſueſieri, vt minorem quàm antè difficultatem experiatur.

114. Ex prædictis porrò exemplis patet, non omnem habitudinem ad alterum excedere vim phantaſiæ apprehendentis, ac proinde neque appetitus proſequentis. Vnde eliditur argumentum Capreoli, de cuius fundamento alibi pleniùs actum eſt, oſtendendo ſenſum internum poſſe in actu exercito (vt ſic dicam,) attingere proportionem & relationem aliquam, vt habetur ex S. Thoma opuſc. 43. c. 4. conſentítque Fonſeca 5. Metap. c. 28. q. 8. ſect. 5. Nec refragabuntur qui admittunt ſenſum internum enunciare, atque diuidere, atque adeò proportionem extremorum propoſitionis cognoſcere quaſi in actu exercito. Quod eſſe de mente Ariſtotelis fatetur Vaſques 1. p. d. 75. n. 14. & latè confirmat Gregorius in 1. d. 3. q. 1. art. 1. & ibidem Camerac. q. 3. *litera T.* quos citat & ſequitur Gabriel q. 1. prologi art. 2. *initio.* Ad extremum, quod obiiciebatur, nullam eſſe in appetitu paſſionem circa materiam Iuſtitiæ, falſum exiſtimo. Et certè quis diffiteri queat amorem nimium bonorum ſenſibilium, officere interdum exercitio Iuſtitiæ?

Nec verum eſt quod aliqui contendunt, nempe amoris illius frænationem, ſpectare tantùm ad liberalitatem. Hoc inquam verum non eſt. Si enim contingat, aliquem de liberalitatis exercitio non cogitantem, imò nunquam anteà virtutis illius exercitationi addictum, accingere ſe ad opus Iuſtitiæ; interpellari autem ab eo nimio amore ſenſibilium, quidni poſſit frequentatis actibus moderati amoris illorum obiectorum, comparare in appetitu habitum Iuſtitiæ annexum, ſeu ſubſeruientem voluntati in conſeruationem alieni iuris intentæ, non autem annexum liberalitati, cùm nullus vigere in eo ſupponatur affectus dandi? Tunc ergo imprimetur appetitui, habitus correſpondens Iuſtitiæ, non liberalitati, alteríve cuipiam virtuti. Atque ita habemus, acceſſorium habitus Iuſtitiæ, inſertum appetitui ſenſitiuo, eſſe admittendum.

Nulli habitus appetitus, veræ virtutes.

115. Oſtendendum ſupereſt, habitus conceſſos appetitui ſenſitiuo, non eſſe veras virtutes; ſed, vt loquitur Richardus ſuprà, *ſimilitudines potius & impreſſiones virtutum eſſe, quàm virtutes,* earúmque virtutum, quæ voluntati inſident, acceſſoria & complementa, reductitiè tantùm participantia honeſtatem virtutum; quibus ſubſeruiunt: Vnde patebit virtutem purè moralem, (vt aliqui apud Aureolum loquuntur quodl. 12. artic. 4. *ſub finem,*) eſſe in voluntate per eſſentiam, & in appetitu ſenſitiuo, per redundantiam. Ita aſſerui poſt Scotum in 3. d. 33. q. vnica, *litera H. & M.* Iacobum Viterb. lib. 3. quodlib. q. 29. Celayam 7. Ethic. q. vltima. Fonſec. 9. Met. c. 5. q. 3. ſ. 3. Vaſq. 1. 2. d. 87. n. 5. Radam in 3. controu. 15. art. 1. concl. 5. & 6. Kroſbein 1. Ethic. *in ipſo fine.* Oſtenditur ergo intentum, quia ille habitus non poteſt directè & propriè participare rationem virtutis, qui nullo modo reſpicit formalem rationem obiecti virtutis. Atqui nullus habitus appetitui ſenſitiuo adueniens poteſt eam rationem formalem attingere; nempe mediocritatem à Prudētia præfinitam, ſiue honeſtatem cuiuſlibet virtutis propriam. Hæc enim non eſt aliquid ſenſibile, aut ſenſui delectabile, ac naturæ ſenſitiuæ cōmodum.

Nullus igitur talis habitus, dici poteſt propriè virtus. Vt planè mirari ſubeat Salam 1. 2. tract. 11. d. 2. n. 4. & 22. affirmantem hos habitus appetitui inſertos, non modò eſſe propriè virtutes; ſed etiam virtutes voluntatis, quibus iſti habitus adnectuntur, præ iſtis habitibus, non eſſe propriè virtutes, ſed impropriè duntaxat. Quod vt contra omnium planè mentem affirmatur, ſine vrgenti ratione; ita omninò repudiandum eſt; cùm vera definitio virtutis moralis, ſuprà ſtabilita & expoſita, in hos habitus non cadat; quos etiam liquet rationem obiectiuam virtutis propriè dictæ, quippe inſenſibilem, non attingere. Vt omittam eſſentialem horum appetitus habituum ſubordinationem ad virtutes voluntatis falsò à Gabriele inuectam in 3. d. 23. q. 1. *litera T. & Ff.* quæ ſubordinatio, ſi daretur, præcellentiam habituum voluntatis in ratione virtutum moralium ſupra habitus appetitus ſenſitiui, apertè aſtrueret.

Sed neque virtutem propriè integrant.

116. Veriſimilius eſt quod Aureolus in 3. d. 33 q. 1. art. 3. exiſtimauit. Nempe hos habitus ita ſe habere ad virtutes voluntatis, quibus quaſi ſuccenturiantur, vt ex vtriſque vnus totalis habitus coaleſcat, qui tamen, prout ex vtriſque conflatus, rationem virtutis ſimpliciter dictæ ſortiatur. Sed neque hoc placet: diſplicuitque etiā Capreolo diſt. cit. q. vnica, *in argumentis contra primam.* Et ratio eſt, quia virtus non poteſt niſi ex virtutibus integrari: habitus autem appetitui inſidens non eſt virtus ſimpliciter loquendo. Itaque non integrat vnum totalem habitum cum morali virtute, quam complet.

Erit qui Aureoli ſententiam benignè exponat, ita vt lis tantùm cum eo ſit de vocibus. Nec enim nouum eſt, vt inſtrumentum cauſæ principali ſubſeruiens, cōputetur tanquam vnum quid cum illa principali cauſa, & vno cum ea nomine veniat. Verùm Aureoli mens alia eſt, vt conſtat ex quodlib. 12. art. 2. concl. 1. vbi fusè confirmat, vtrunque hunc habitum eſſentialiter exigi ad vnam virtutem moralem.

Sed omnes eius rationes ſunt planè imbelles. Vrget enim proportionem pulchritudinis ex variis partibus conſtitutæ, & virtutis cum duplici habitu, de quo agimus; vt ſicut pulchritudo directè integratur ex omnibus illis partibus; ita & virtus ex duplici habitu. Sed hæc proportio, qua facilitate aſſeritur, eâdem negatur. Cætera verò argumenta euuntur ex variis dictis Philoſophi, quem ibid. art. 4. *in fine*, ad ſe trahere nititur. Itaque iis locis expoſitis, concident omnes Aureoli machinæ.

Adducit ergo primùm Aureolus illud ex 3. Ethic. quòd in moralibus magis penſatur electio, quàm exterior operatio. Vnde infert Aureolus, mentem Philoſophi eſſe, quòd ad virtutem moralem requiratur perfectio eligentis, & exteriùs operantis, nempe appetitus. Ego tamen ne vmbram quidē huius illati deprehendo in

in verbis Philoſophi. Præterquàm quòd Philoſophus in eo effato, non agit de virtute, eiúſve ſubiecto, ſed de honeſtate formali & actuali, quam conſtat non niſi per redundantiam dimanare ad actum externum; & tamen Aureolus non vult appetitum eſſe virtutis ſubiectum duntaxat per redundantiam. Quorſum verò nomine exterioris operationis intelligemus appetibilitatem ſenſitiuam? Ad hæc ſi nomine exterioris operationis gratis intelligamus actionem appetitus, perſpicuum videtur contrarium eius, quod ab Aureolo aſſertum eſt, affirmari à Philoſopho: quandoquidem ait, ad res morales præcipuè ac primariò attendi voluntatem & eius actus. Quæ autem ad appetitum ſpectant non niſi minùs præcipuè: quod non diceret, ſi hæc quoque eſſentialiter & directè pertinerent ad rationem virtutis, vt Aureolus contendit. Quare primus ille Philoſophi locus, gratis ab Aureolo profertur.

117. Secundum adducit ex l 2. Ethic. vbi Philoſophus ait omnem virtutem moralem eſſe circa delectationem & triſtitiam, & ſignum habitus parti eſſe delectationem. Quæ verba Aureolus detorquet ad inſtitutum ſuum, exiſtimans per ea ſignificari & appetitum & voluntatem perfici à virtute purè morali: quandoquidem ſi appetitus nullam virtutis propriè dictæ participationem haberet, interturbaret delectationem voluntatis. *Sed* neque hic locus iuuat Aureolum. Virtus enim purè moralis verſatur circa delectationes, vel vt principalem materiam, vel vt adiunctam operationibus, virtutem principaliter terminantibus, vt contingit in Iuſtitia, qua de re infrà, cùm de partitione virtutis. Eas autem delectationes ſiue voluntatis ſint, ſiue appetitus ſenſitiui, ſufficienter reprimit virtus moralis, quamuis ſoli voluntati inſideat, ſicut peritia ſeſſoris, quamuis ſoli equiti immanens, equum dirigit. Præterquàm quòd conceditur appetitui quoddam virtutis acceſſorium, (quod tamen non niſi ſecundùm quid virtus eſt,) quo appetitus immanenter & intrinſecè iuuetur ad ductum voluntatis faciliùs ſequendum, & delectabiliter operandum. Non quòd velim delectationem, quæ inter operandum ſentitur, proficiſci ab habitu, vt Aureolus inſinuare videtur: (hoc enim falſum eſt; & rectè à Suare reiicitur lib. 2. de orat. c.6. n.8. imò Angeſtus lib. 1. de virtut. c.7. docum.4. negat omnem operationem ex habitu prodeuntem eſſe delectabilem:) Sed quòd actus ille appetitus, ab actu per habitum profuſo diſtinctus, aſſectetur partum illum habitus, ſaltem plerunque; & circa eum tanquam circa obiectum occupetur; ideóque ex actu illo concomitante non malè colligatur perfectior impreſſio habitus, per actus promptè ac facilè elicitos, interuentu habitus iuſti per primos actus.

Poſtremus Philoſophi locus, quem Aureolus vrget, petitur ex calce primi Ethic. vbi Philoſophus collocat virtutem moralem in eo quod eſt rationale per participationem, hoc eſt, vt Aureolus exponit, in appetitu. Sed meliùs, & Philoſopho congruentiùs, id accepiſſet de voluntate, vt ſuprà oſtenſum eſt num. 101. & 106. Itaque nihil ab Aureolo profertur, quod negotium faceſſat, nec ſufficienter ex dictis elidatur.

SECTIO II.

De virtutis moralis cauſa effectrice, auctrice, corruptrice.

118. AB internis cauſis virtutis moralis progredior ad eam externã cauſam, quę hìc explicãda ſupereſt, hoc eſt ad efficientem. Nam cauſam finalẽ iam expoſuimus: cùm eadem ſit virtutis, finalis cauſa, quę ipſiuſmet hominis, nempe beatitudo. Cum cauſa porro efficiente, iungenda eſt cauſa augens, quæ, ſi de augente intenſiuè ſit ſermo, eſt cauſa effectiua virtutis partialis, & aliquid etiam noui efficit, cùm auget extenſiuè, quicquid tandem in virtutibus ſit iſtud augmentum, de quo poſteà. Ad extremum, quia *Geneſim ſequitur Exodus*, vt pulchrè luſit Nyſſenus homil. 6. in Eccleſ. id eſt, quia effectionem ſequitur deſitio, & augmentationi opponitur diminutio, quæ etiam eſt partialis deſitio, tractationi de cauſa efficiente & effectione virtutis, adiungemus quæ ſpectant ad cauſam eius minuentem & deſtruentem, ipsámque virtutis imminutionem & deſtructionem.

CAPVT I.

De cauſa virtutis moralis primò effectiua.

ITa appello cauſam effectiuam contradiſtinctam augmentatiuæ, quæ eſſe iam collatum perficit acceſſione nouæ entitatis præiacenti ſuperſtructæ. Quamuis enim cauſa quoque augmentatiua ſit productiua; tamen denominatio illa, cauſæ primùm producentis propria eſſe ſolet, ob anteceſſionem & præſuppoſitionem ad effectum ſequentem, primo effectui inædificatum.

PROPOSITIO.

CAVSA virtutis habitualis primò effectiua, nec eſt intrinſeca innata; (cùm virtutem nemo à natura habeat, ſed duntaxat inclinationem, & quidem inefficaciorem inclinatione ad vitium:) nec etiam eſt extrinſeca prorſus extra hominem ſita. Sed actus ipſiuſmet hominis, etiamſi naturalibus viribus eliciti circa bonum difficultate aliqua obſeptum, atque adeò non modò abſoluti, ſed etiam conditionati tantùm ex parte obiecti; directi quoque atque reflexi.

PRimò excludo illegitimas cauſas primò effectiuas virtutis habitualis. Ad eam enim reſtringenda ſunt omnia quæ exponenda ſuſcepimus, potiùs quàm ad virtutem actualem, in qua omnia prædicta vacant difficultate huius loci propria. Et quidem eius cauſa efficiens productiua, eſt potentia naturalis, iuuante habitu aduentitio, qui eam roborat & vegetat, vt promptè ac facilè actum eliciat.

Productio & intenſio virtutis actualis, & earum cauſæ obiter tactæ.

119. Quibus verbis, vt obiter perſtringam rem plenè ſuo loco diſcuſſam, & in ſequentibus aliquoties ſupponendam; admitto verum influxum habitus facilitantis in actum virtutis, parato iam habitu elicitum, cõtra Scotũ collatione 6. Neque enim aliter intelligi poteſt quomodo habitus, facilitatem ad operandum conferat; cùm conſtet deeſſe plerunque impedimentũ, cuius remotione dici poſſit, habitum cõferre facilitatem quaſi negatiuam, ſitam in excluſione obicum facta per habitum. Quòd autẽ dico habitum conferre facilitatẽ, non eò

eò ſpectat, quòd cenſeam cum aliquibus, admittendum duntaxat eſſe influxum habitus in ſolum aliquem modum actus, puta facilitatis aut promptitudinis; ſed deſigno influxum in ipſam actus ſubſtantiam: Influxum inquam à potentia ſic adiuta præſtitum abſque difficultate & labore, quo pacto id exponit Argentina in 3. d. 23. q. vnica, art. 3. & ibid. ex S. Thoma Capreolus *in fine reſponſionum ad argumenta Durandi contra primam.* Ex illa porrò laboris per habitum excluſione infert Ariſtoteles 2. Ethic. c. 3. voluptatem in operando voluntati affuſam, eſſe ſignum habitus: additque idcircò habitus virtutum à quibuſdam dici *impatibilitates & tranquillitates.* Nimirum quia is, qui ex virtute operatur, ob oppoſitum potentiæ vigorem aduentitium, operatur abſque labore, vnde ſuppeditatur obiectum concomitanti actui delectationis, quem ſuperiori quæſtione *ferè in fine*, iam admiſi, omninò diſtinctum eſſe ab actu, qui per habitum fieri dicitur (niſi cùm habitus inclinat immediatè ad actum delectationis promptè exercendum:) Vt proinde longè aliud ſit agere delectabiliter, ſiue guſtare vitaliter ſuauitatem in operando, quod fit per actum concomitanter elicitum ſi tempus ſpectes, ſed reuerà conſequentem ex actu, facilè & abſque difficultate elicito, ac in eum rendentem tanquam in obiectum ſuum: Aliud autem ſit agere facilè & expeditè, abacta per habitum difficultate, quæ alioqui interueniſſet, vbi ſola actus entitas cernitur, prodiens à facultate natiua roborata per habitum. Ita ergo res ſe haber quoad cauſam, ſiue primò effectricem virtutis actualis, ſiue etiam quomodolibet auctricem.

Quanquam augmentum intenſiuum in virtute actuali, potiùs attendendum eſt penes conatum maiorem potentiæ in profundendis actibus totaliter numero diuerſis, quam penes anteriorem conatum reſpectu eiuſdem numero actus, acceſſione nouarum partium perficiendi, vt fit in formis ſtabilibus. Et quanquam non occurrit repugnantia in augmento propriè intenſiuo eiuſdemmet actus ad aliquam moram perſeuerantis; Tamen cùm indiuiduális identitas, aut pluralitas actuum nobis adeò incomperta ſit, nec poſſit quiſquam agnoſcere an perſter reuerà in eodem numero actu anteriore, quem aliquibus duntaxat partibus augeat, & ex totali efficiat partialem; an verò nouum omninò actum profundat per nouum omninò conatum totalem, vniuerſæ illi graduum latitudini, quam de nouo habet, commenſum: Propterea expeditius videtur, augmentum intenſiuum virtutis actualis ſemper ſpectare in actu totaliter diuerſo numericè. Tandem verò cauſa deſtructiua virtutis actualis perſpicua eſt. Nec enim alia eſt, quàm voluntas liberè ſuſpendens influxum in actum ſuum immanentem, qui ſolus eſt formaliter liber & honeſtus; & quo non vltrà refundente honeſtatem, ſiccatur vniuerſa honeſtatis deriuatio in actus reliquarum potentiarum, qui extrinſecè ab eo perfunduntur honeſtate, ac proinde deſinunt illicò honeſti eſſe.

Quæ virtutis habitualis cauſa efficiens; Ac primò non eſſe natiuam & intrinſecam.

120. Dimiſſa ergo in præſenti virtute actuali, cauſa efficiens primò productiua virtutis habitualis, non alia eſſe poteſt, quàm vel innata & intrinſeca homini virtutem ſuſcipienti, vel extrinſeca & aduentitia, comprehendendo hac voce etiam actus ipſimet homini immanentes. Tametſi enim ſunt intrinſeci, quatenus intra hominem ſubiectantur; eatenus tamen cenſeri poſſunt extrinſeci, quatenus non pertinent ad conſtitutionem hominis, vel facultatis cui immediatè inſident. Expendendum ergo ſequitur, vtra ex illis cauſis, virtutis habitualis effectrix cenſeri debeat.

Verùm cauſam virtutis, innatam & intrinſecam, Peripatetica & ſana Philoſophia non agnoſcit. Huc enim ſpectat, quòd virtutem nobis eſſe aduentitiam, nec eſſe à natura ingenitam, docet ex inſtituto Ariſtoteles 2. Ethic. toto c. 1. & l. 10. c. 9. Summa rationum eſt, quòd quæ nobis inſunt à natura, nequeant aſſuetudine mutari. Neque enim lapis, cui à natura inſitum eſt deorſum ferri, aſſueſcere vnquam poterit, vt ſurſum feratur, & naturam mutet. At pleroſque è virtutis ſtatu excidere, & malis imbui moribus; alios è contra in optimos viros euadere, cùm potiùs improbi & nequam eſſent, experientia teſtante comperimus, & Plato in Protagora rectè obſeruauit. Vrget optimè hanc rationem S. Chryſoſtomus homil. 60. in Matth. Accedit quòd eorum, quæ natura inſunt, priùs vim & facultatem habemus, quàm functionem & vſum: Priùs enim ſenſum viſus adipiſcimur, quàm eius actiones obeamus. Atqui in virtutibus ſecùs accidit. Earum enim operationes exercere neceſſe eſt, priuſquàm habitibus exornemur. Quorſum verò Legiſlatores virtutem tanquam arduam commendarent, & ad eam omni ſtudio hominem inducerent, ſi virtus à natura nobis competeret? Tandem virtutes ſicut bonis actibus frequentatis ingenerantur; ita malis & vitioſis excinduntur. Quod Ariſtoteles ſimilitudine artificum confirmat, quos frequens exercitatio rectè & ex artium legibus continuata, peritos artifices efficit; vitioſa autem imperitos. At quæ ab actionibus oriuntur & corrumpuntur, non ſunt à natura nobis inſita. Sic enim natura ſeipſam veluti luderet, nec eundem ſemper in agendo tenorem retineret; iis ipſis, quibus opus ſuum confecit, illud euertens, quod à naturæ conſtantia & ſtabilitate longè abhorret.

Has Philoſophi argumentationes non placet preſſiùs vrgere, quòd & per ſeipſas perſpicuæ ſint, & res quam confirmant, ſit apud omnes in confeſſo. Illuſtrant eas plenè Interpretes ad caput 1. citatum, optiméque etiam eas roborauit Iouianus Pontanus l. 2. de Prudentia, c. 1. & ex antiquis Clemens Alexandrinus 6. Stromat. c. 5. Plutarchus lib. de virt. morali, ac etiam Alexander Aphrod. ex quo in hanc rem geminum locum profert S. Cyrillus l. 3. in Iulianum ad f. 1.

Quæ Platonicis virtutes naturales, non ſunt morales.

121. Neque verò repugnant Platonici illi, qui affirmant virtutum alias eſſe naturales, alias morales & ciuiles, præter alias, quæ ſunt animi purgati, & exemplares. Nomine enim virtutum naturalium non intelligunt niſi facultates natiuas benè affectas: quo pacto ſæpè apud Ariſtotelem virtus oculi, & virtus equi, aliæque ſimiles memorantur. Prætereaque pulchritudinem, ſanitatem & huiuſmodi alia, vt habetur ex Marino in Procli encomio n. 3. quem iuuat ex parte referre, quòd acceptionem virtutis naturalis non adeò frequentem aptè illuſtret, & perelegantem harum corporis virtutum cum quatuor cardinalibus animæ virtutibus analogiam exhibeat. Laudat ille in Proclo vndecunque perfectam huius vitæ felicitatem; quod vt conficiat, orditur à virtutibus omnis generis. *Naturales virtutes omnes quibuſcum ſi contingunt naſcimur, hic quem laudamus, vir beatus ab ipſis naturalibus habuit naturaliter inſitas: quarum veſtigia etiam in extremo, & inſtar oſtrei ſibi circundato amictu, euidenter apparebant. Primùm integritas ſenſuum ſingularis, quam Prudentiam corporis nominant, ſenſúſque præcipuè digniores, viſus & auditus (qui quidem à Diis ad Philoſophiam & ad commodiùs viuendum hominibus dati ſunt;) huic per omnem vitam integri permanſerunt. Secundò robur corporis, quod nullis frigoribus afficeretur, nec quicquam ex vitioſa & neglecta ratione victus* atque

atque laborum, conuelli aut commoueri poſſet, quos die noctuque exhauriebat, dum precaretur, & libros euolueret, & ipſe conſcriberet, & operam daret familiaribus, & hæc vniuerſa tam nauiter faceret, vt ſingulis tantùm ſtudere videretur. Eiuſmodi verò facultatem rectè fortaſſè quis fortitudinem corporis appellauerit. Tertia fuit illi virtus corporis pulchritudo, quam cum Temperantia collatam, aliquam habere cum ea affinitatem putant; & rectè: vt enim illam in quodam concentu & conſenſione conſideramus animi facultatum; ſic etiam hæc in corpore pulchritudo ex quadam congruentia partium corporis quibus agimus, intelligitur. Erat autem aſpectu iucundiſſimus, quòd non tantùm eſſet hac egregia proportione præditus, ſed hoc animi floridum de corpore inſtar vitalis lucis; mirum quantùm reſplenderet, vt nec oratione ſatis explicari poſſit. Atque adeo quidem pulcher erat, vt neque pictorum quiſquam, illius aſſequi poſſet ſimilitudinem, & omnes eius imagines, quæ circumferebantur, quamuis eſſent pulcherrimæ, tamen plurimùm à rei veritate, quam imitabantur, abeſſent. Quartam verò, ſcilicet ſanitatem, reſpondere volunt ei, quæ eſt in animo, Iuſtitiæ; & eſſe Iuſtitiam quandam, & hanc in corpore, vt eſt illa in animo. Nihil eſt enim aliud Iuſtitia, quàm habitus quidam partes animi continens in officio. Ita quæ inter pugnantia corporum elementa conſenſum concordiámque conciliat, ſanitas à Medicis appellatur. Quæ quidem huic ab incunabulis vſque tam benè conſtituta fuit, vt ipſe diceret, ſibi vt eſſet æger corpore, bis tantùm aut ter tam longa vita, annis videlicet totis ſeptuaginta quinque, contigiſſe. Eaſdem corporis virtutes, nomine virtutum naturalium deſignatas, ex Phynti Pythagoræa retuli ſuperiori Volumine diſt. 1. n. 69. vbi etiam analogiam ex Marino nunc relatam, attigi ex Euſtratio. Subdit poſtmodum eodem loco Marinus, alias virtutes naturales ad animum ſpectantes; bonam indolem, ingenium, memoriam.

Aliter has virtutes naturales exponebant Zeno & Stoici, quos Stobæus in Eclogis Ethicis c. 4. refert, virtutibus perfectis, quæ præceptis conſtant, adiunxiſſe alias, *non artes, ſed facultates exercitio conſtantes, vt animi ſanitatem, integritatem, robur, & pulchritudinem. Quemadmodum enim corporis ſanitas, proba temperatio ſit calidorum, frigidorum, ſiccorum, & humidorum; ſic animi ſanitatem eſſe probam decretorum temperiem: Et quemadmodum corporis robur ſufficiens neruorum ſit contentio; ſic animi robur, ſufficientem eſſe ad iudicandum & agendum contentionem: Et quemadmodum corporis pulchritudo membrorum ſit inter ſe & cum toto ſymmetria; ſic animi pulchritudinem rationis membrorum inter ſe & cum toto eſſe ſymmetriam.* Vides igitur, qui has virtutes naturales admiſerunt, non repugnare iis, quæ de aduentitiis virtutibus moralibus conſtituimus.

Maior quorundam à natura ad virtutem aptatio, virtus naturalis Ariſtotelica.

122. Illud præterea negari non poteſt, (nec repugnat reuerà iis, quæ diximus;) eſſe in aliquibus maiorem pronitatem naturalem, vel certè minora naturalia impedimenta ad virtutem, quàm aliis. Iuxta illud Senecæ epiſt. 95. *Vt dij immortales nullam didicere virtutem, cum omni editi; & pars naturæ eorum eſt, eſſe bonos: ita quidam ex hominibus egregiam ſortiti indolem, in ea quæ tradi ſolent, perueniunt ſine longo magiſterio, & honeſta complexi ſunt, cùm primùm audierunt. Vnde iſta tam rapacia virtutis ingenia, vel ex ſe fertilia? At illis aut hebetibus & obtuſis, aut mala conſuetudine obſeſſis diu, rubigo animorum effricanda eſt.* Nec abs re de ſeipſo prodidit Sapiens, puerum ſe fuiſſe ingenioſum, & ſortitum animam bonam; hoc eſt, ad virtutem & bonos mores admodum habilem; non intractabilem, & duram, ac ſubigi neſciam, qualis pleriſque præferoci ingenio & præfracto ineſt, ob præferuidam corporis conſtitutionem, aliáve ex parte corporis impedimenta conſequendæ virtutis: Quandoquidem animi mores corporis temperamentum ſequi, & in confeſſo apud omnes eſt, & iuſto Opuſculo euicit Galenus. Eodémque pertinent quæ Tiraquellus l. 7. connub. p. 7. Gloſſa 1. à n. 1. Chaſſan. in Catal. part. 11. conſid. 25. Sanch. 2. in Decal. cap. 27. num. 7. 10. & 11. aliique quos proferunt, latè tradunt de pronitatibus ad vitium aut virtutem ſæpè conſequentibus parentum complexionem ac defectus, quorum ſemina cum ſubſtantia parentum transfunduntur in prolem vnà cum tali temperie.

Eò enim potiùs has pronitates alicubi meliores aut deteriores retulerim, quam ad animæ indiuidualiter meliorem conditionem. Nam ſiue ea inæqualitas inter eiuſdem ſpeciei indiuidua admitti debeat, ſiue reiici; de quo alibi videndum eſt: Tamen hoc loco non videtur vſui eſſe poſſe ea inæqualitas, quæ tantùm deſeruire poteſt ad materialiter & entitatiuè perfectiorem operationem, ſi datur: vt ego quidem dari poſſe non dubito: tametſi, quòd reipſa alicubi detur, non exiſtimem certo vllo argumento probari poſſe: cùm omnis ea inæqualitas, quam inter variarum animarum ac quarumlibet formarum operationes deprehendimus, commodè referri poſſit ad temperamenti varietatem, & inæqualem in variis ſubiectis perfectionem. Ex hoc igitur temperamenti melioris vel deterioris obuentu, exiſtimo cum S. Thoma 6. Eth. lect. 11. oriri quoque illam, quam dixi, maiorem ad virtutis munera idoneitatem, ob maiorem functionum intellectus cæterarúmque facultatum perfectionem, cum ea maiore temperamenti corporei perfectione coniunctam. Quò ſpectat illud Senecæ epiſtol. 95. cit. *Quid ergo? Non quidam ſine inſtitutione ſubtili euaſerunt probi, magnóſque profectus aſſecuti ſunt, dum nudis tantùm præceptis obſequuntur? Fateor, ſed felix ingenium illis fuit, & ſalutaria in tranſitu rapuit.*

123. Et hæc ipſa eſt naturalis illa virtus, de qua Ariſtoteles 6. Eth. c. 13. verbis illis. *Simili modo virtus ſeſe habet, ſicut Prudentia cum calliditate: non idem quidem, ſed ſimile tamen quid eſt. Ita virtus naturalis, cum ea quæ propriè virtus dicitur. Omnibus enim ſinguli ex moribus eſſe quodam modo natura videmur. Nam & iuſti, & temperantes, & fortes ſumus, & cætera ſtatim ab ipſo ortu habemus.* Similia habet 1. magn. Mor. c. vlt. eámque naturalem aptationem, permagni referre ad hominis perfectionem notat Clemens Alexan. 6. Strom. c. 5. qui tamen lib. 1. c. 4. perpulchrè oſtendit ex hac maiore aliquorum ad virtutem idoneitate non ſequi, virtutem eſſe vlli naturaliter inſitam, quod nunc contendimus. *Alios*, inquit, *eſſe aliis naturâ ad virtutem aptiores, oſtendunt quidem quædam ſtudia eorum, qui ſunt aliis natura aptiores: nullam autem ex virtute perfectionem arguunt, eorum qui ſunt meliori natura; cùm etiam qui natura minime apti ſunt ad virtutem, eam quam par eſt aſſecuti diſciplinam, vel ad omne genus probitatis & honeſtatis peruenerint: Et contrà qui natura apti erant ad virtutem, euaſerint mali negligentiâ & incuriâ.*

In contrarium ſunt argumenta, quibus Aureolus quodl. 3. art. 3. contendit probare pronitates has naturales, adueniente ſola Prudentia, eſſe virtutes morales, colligítque multa ex Philoſopho, quibus hanc eſſe eius mentem ſuadeat. Sed non perſuadet: cùm Ariſtoteles locis, quæ ille adducit, tantùm intendat oſtendere quod admiſimus; nempe dari in quibuſdam naturales maiores pronitates, & minorem incapacitatem ad virtutem moralem: tametſi non idcircò hæc virtus ſit eis naturalis entitatiuè, vt contendit Aureolus, & Philoſopho affingit.

Inſita

Inſita omnibus virtutum ſemina inæqualiter.

124. Nec nonnullis duntaxat bonam animam ſortitis, ſed etiam vniuersè omnibus omninò hominibus, naturalia virtutum ſemina inſita eſſe, docent plerunque non Philoſophi tantum morales, & ex eis eleganter Paſchaſius lib. de virtut. c. 4. & 5. ſed & Patres, vt Baſilius in Reg. fuſiùs diſputatis, c. 2. Chryſoſt. homil. 2. in Epiſt. ad Epheſ. *in morali*, ſæpè inculcans, vitium eſſe contra naturam, eò quòd ſit animæ veluti morbus; virtutem autem eſſe tanquam ſanitatem: ideóque eſſe ſecundùm naturam, & naturaliter inſerta nobis eſſe eius ſeminaria. Eadem plerunque Patres reliqui: Vt mirum videri poſſit, reprehenſum fuiſſe Caſſianum à Proſpero lib. contra Collatorem, c. 27. quòd collatione 13. c. 12. ſcripſiſſet, *omni animæ naturaliter, virtutum ſemina, beneficio Creatoris inſerta eſſe.*

Verùm Caſſianum de aliis virtutibus egiſſe, quàm de moralibus, hoc eſt de virtutibus ſupernaturalibus & Chriſtianis, atque adeò in his Caſſiani verbis abditum Pelagiani erroris fermentum; à Proſpero fuiſſe ſubolfactum, docent illa eius verba, quibus in huius Caſſiani ſententiæ impugnationem vtitur in calce capitis 28. *Qui ergo dicit ſine vllo opere gratiæ, naturaliter omni animæ ſemina ineſſe virtutum, quid laborat oſtendere, niſi de iſtis ſeminibus quædam germina præcedentium Dei gratiam pullulare meritorum? Denique vt videretur aliquid gratiæ tribuiſſe, ad perfectionis, (ait,) incrementum, ſemina hæc peruenire non poterunt, niſi opitulatione Dei fuerint excitata, vt ſcilicet opitulatio Dei ſit cohortatio atque doctrina: mens autem quæ virtutum eſt opulenta ſeminibus, vtatur facultate, quam poſſidet: ad hoc tantùm iuuanda, vt earum virtutum apprehendat culmina, quarum ſibi ſcit ineſſe principia.* Vides quid S. Proſper in Caſſiano culparit, & quæ ſint illa naturalia virtutum ſemina quæ damnat. Sunt enim ſemina naturalia virtutum Theologicarum & ſupernaturalium, quæ ſine Semipelagianiſmo inuehi non poſſunt. Itaque addit Proſper. *Igitur ſecundùm iſtud humana anima ſic ædificabitur in Dei templum, vt non accipiat fundamentum, præter quod aliud nemo poteſt ponere, quod eſt Chriſtus Ieſus. Quando autem hoc fundamentum incipitur, niſi quando fides in audientis corde generatur? Quæ ſi naturaliter inerat, non cæptum ibi eſt aliquid, ſed ſuperſtructum. Superfluò ergo infidelis videbatur, qui fidem habebat, antequàm crederet. Hoc autem & de aliarum virtutum principiis poteſt dici, quas gratia augere debeat, quia ſunt, non donare, quia deſunt. Sed aliud nos omnia ſanctarum Scripturarum eloquia docent.* Mox etiam in fine capitis 29. concludit, *rationes quas canina facundia, ſeminibus naturalibus virtutum aſtruendis eduxerat, gratiæ diuinæ virtute deſtructas: vt ſemen verbi præſulcata cordis terra concipiat, & dignos æternis horreis fructus, Dei agricultura producat.*

Longè itaque aliter naturalia illa ſua virtutum ſemina Caſſianus, aliter Patres ac Philoſophi, quibus adhæſimus, acceperunt. Hi hoc nomine lumen intellectus practici dictantis quæ honeſta, quæ vitanda ſint, & voluntatis tanquam appetitus rationalis propenſionem ad bonum rationis intellexerunt; quæ eſt capacitas potiùs ad virtutem, quàm verum, & vt ſic dicam, formale virtutis rudimentum; quale non improbatur à Proſpero, ſed reuerà admittitur, cùm fatetur rationalem animum ſuapte natura eſſe *virtutis habitaculum.* Et Gentiles quoque à vero Deo extorres ex his principiis multa profudiſſe opera philoſophicè bona & laudanda. At Caſſianus, vt ex c. cit. & aliis antecedentibus liquet, virtutum ſemina appellat, inchoationes quaſdam fidei & aliarum ſupernaturalium virtutum, atque adeò naturales motus ad gratiam imperfectè diſponentes, & vtcunque eam promerentes, quod meritò à Proſpero reprobatum eſt, nec pugnat cum naturalibus virtutum ſeminibus, quæ reliqui Patres agnoſcũt in quouis homine, latéque aſtruit & declarat Guliel. Par. l. de vir. c. 9.

Sed ſemina tantùm, non etiam virtutum fruges.

125. Quare ſumus quidem omnes naturâ capaces virtutum; (etiamſi non ſine inæqualitate, prout corporea diſpoſitio tulerit, & bona vel mala aſſuefactio naturam aptauerit:) Non tamen virtutes ſolius naturæ munere adipiſcimur; Sed tantùm ſemina earum nanciſcimur à natura, quæ ſi culturæ interuentu promoueantur, tandem in germen commutabuntur, & lætas fruges dabunt, iuxta illud Senecæ epiſt. 73. in fine: *Semina in corporibus humanis diuina, diſperſa ſunt, quæ ſi bonus cultor excipit, ſimilia origini prodeunt, & paria his, ex quibus orta ſunt, ſurgunt: ſi malus, non aliter quàm humus ſterilis ac paluſtris necat, ac deinde creat purgamenta pro frugibus.* Pulchrè item Apuleius lib. de Philoſophia, *ferè initio*, ex Platonis ſententia docet, *hominem ab ſtirpe ipſa, neque abſolutè bonum nec malum naſci, ſed ad vtrumque procliue ingenium eſſe. Habere quidem ſemina vtrarunque rerum cum naſcendi origine copulata, quæ educationis diſciplinâ in partem alteram debent emicare.* Ex ſe tamen ea ſemina non eſſe niſi ſemina virtutum, hoc eſt eſſe igniculos ad virtutes, non virtutes ipſas.

Cuius rei euidenti indicio eſſe videtur, quòd illuſtrior multò cenſetur virtus in eo, qui ferox ingenium, & à natura ad virtutem minùs comparatum perdomuerit atque ſubegerit. Sic enim ei, qui ingenium mite & animam bonam ſortitus fuerit, Epicurus apud Senecam epiſt. 52. *ſub medium*, magis gratulatur: alterum verò, qui naturam indocilem, frænos ſuſcipere docuerit, magis ſuſpicit. *Quamuis enim*, ſubdit Seneca, *ad eundem finem vterque peruenerit; tamen maior eſt laus, id effeciſſe in difficiliore materia. Puta enim duo ædificia excitata eſſe, ambo paria, æquè excelſa, æquè magnifica: alterum dura area accepit, illic protinus opus creuit: alterius fundamenta lapſabunda, in mollem ac fluidam demiſſa humum, multúmque laboris exhauſtum eſt, dum peruenitur ad ſolidum. Apparet in altero quicquid factum eſt, alterius magna pars & difficilior latet. Quædam ingenia facilia & expedita, quædam manu, (quod aiunt,) facienda ſunt, & in fundamentis ſuis occupanda. Itaque ego illum feliciorem dixerim, qui nihil negotij ſecum habuit. Hunc quidem de ſe melius meruiſſe, qui malignitatem naturæ ſuæ vicit, & ad ſapientiam ſe non perduxit, ſed extraxit.* Epiſtola item 36. idem confirmat Ariſtonis autoritate; qui *aiebat malle ſe adoleſcentem triſtem, quàm hilarem & amabilem turbæ*, ob morum ſcilicet naturalium ac genij mititatem. *Vinum enim fieri bonum, quod recens durum & aſperum viſum eſt: non pati ætatem, quod in dolio placuit.* Præclarè denique l. 2. de ira, c. 15. obſeruat hæc quæ naturæ bono exurgunt, facilè degenerare, & quaſi ſylueſtria reddi ac efferari, niſi cultura adhibeatur, qua manſueſcant, & in temperamentum idoneum reducantur. Quod eſt euidens indicium naturalia illa virtutum ſemina longè abeſſe à vera ratione virtutis.

Siue inclinationes ad bonum, non bonum ipſum.

Hoc ipſum aliis verbis enunciant, qui dicunt, nos quidem non eſſe à natura imbutos virtute; inclinari tamen ad eam natura impellente, habeféque à natura propenſionem ad virtutem, quod eſt veriſſimum. Neque enim quod omnibus animãtibus, ac ſuo etiam modo, naturis cognitione deſtitutis, conceſſum videmus; homini negatum arbitrari debemus. Nempe vt naturæ ipſius impetu propendeat in generis ſui bonum, hoc eſt in bonum honeſtum, quod virtute contineri apertum eſt. Sicut tamen inclinatio & propenſio ad formam aliquã, non eſt illa ipſa forma; ita falsò diceremur habere veram & formalem virtutem à natura, quamuis naturaliter ad virtutem propendeamus, & inclinemur.

Qui ſolam inclinationem ad bonum, homini naturalem, vitium planè contra naturam eius cenſuerint.

126. Imò pleriſque nec infimæ notæ Doctoribus viſum eſt, naturam humanam, vt ſic, non niſi ad virtutem rectóſque mores inclinare. Ita Victoria relect. de homic. n. 3. annuítque Medina 1. 2. circa quæſtion. 24. Val. 2. 2. d. 3. q. 4. p. 2. ad 5. quibus præiuiſſe videtur Ariſtoteles 1. Polit. c. 3. docens improbos, in quibus corpus imperat animo, non ſe habere ſecundùm naturam. Quod ipſum à Sapiente traditum ſentit Beda in c. 21. Prouerb. ad illud, *Peruerſa via viri, aliena eſt.* Affirmat enim actionem malam dici alienam, quia qui peruerſè viuit, agit contra naturam rationalem, quâ præditus eſt, ac veluti alienum opus eius ab eo. Idem & præclarè Chryſoſtomus in Pſal. 4. cordis lutei & vitiis incraſſati præternaturalem grauitatem exagitans. Confirmátque denuò in Pſal. 7. ad illud, *Ecce parturiit iniuſtitiam*, ducto argumento ex dolore ac cruciatu, quem iniqua actio ingenerat. Eum enim dolorem (quem luculenter de more deſcribit ;) negat ex actione ſecundùm naturam conſecuturum.

Itaque alienam à nobis, & contra naturam noſtram, eſſe iniuſtitiam ac quoduis vitium affirmat. Quod item pulchrè docet hom. 22. in 1. ad Cor. his verbis: *Atqui etiam id nobis opportunius accidit, ſecundùm naturam eſt nobis virtus, præter naturam malitia: non aliter quàm bona & aduerſa valetudo. Etenim oculos nobis Deus largitus eſt, non vt impudicè aſpiciamus, ſed vt opera eius admirati, opificem adoremus. Et quòd ad hunc nobis vſum oculi dati ſint, conſtat ex his quæ videmus. Siquidem ſolis & cœli pulchritudinem, ex infinita videmus diſtantia, à qua nemo mulieris pulchritudinem deprehenderet. Num animaduertis ad id nobis potiùs oculi vſus elargitos? Dedit item & auditum, non vt blaſphema verba, ſed vt ſalutaria dogmata acciperemus. Quare hoc? Quando enim abſurdum aliquid accipitur, & animam & ipſum corpus torquet. Loquela enim periuri erigit capillos, inquit; & ſi crudele aliquid aut inhumanum audimus, iterum perhorreſcimus. Si quid placabile, ſi quid humanum, rurſus & lætamur & gaudemus. Et cùm turpia loquimur, rubore auditorem perfundimus; ſi honeſta, licenter & liberè omninò proferuntur. Rebus nanque, quæ ſecundùm naturam ſunt, nemo erubeſcit, ſed his quæ contra naturam. Et manus quidem cùm aliquid rapiunt, ſe abſcondunt & requirunt excuſationem: quòd ſi eleemoſynam dederint, etiam gloriantur. Itaque, ſi vellemus, multùm haberemus vbique ad virtutem momenti.* Nimirum ob eam quam pręmiſerat virtutis cum natura cõſenſionem, vitij verò repugnantiam.

Idem tradit D. Auguſtinus l. 3. de lib. arb. cap. 13. & lib. 11. ciuit. c. 17. vbi Viues Socrati ac Stoicis, idem tribuit. Et ſanè ex Stoicis, diſertè ac fusè idem habet Epictetus apud Arrianum lib. 1. c. 11. Tradit etiam Antoninus l. 7. de vita ſua, n. 16. & pulcherrimè lib. 11. n. 18. Vbi queritur, quòd cùm cætera corpora naturalia, contra naturæ ſuæ inclinationem locari ſe ac vinciri patiantur, vt bonum vniuerſi exequantur; ſolus homo, virtuti non obſequendo, contra naturam ſuam operetur. Locus eſt illuſtris: *Aër*, inquit, *& omnes igneæ particulæ quæ commiſtæ ſunt ſuo temperamento, etſi natura surſum efferantur, tamen vt obediant ordini vniuerſi, ab ipſa mixtione continentur. Similiter omne terreum in te, & humidum; cùm natura ſua deorſum ferantur, tamen in ſublimi manent, non in ſuo naturali loco. Adeò elementa vniuerſo obtemperant, ac ſi alicubi diſtinentur per vim, manẽt, donec diſſolutionis rurſum canat claſſicum: Nónne igitur iniquum ſit ſolam tuam rationem nolle obedire, ſuúmque locum indignè ferre? Et quidem nihil ei violentum imponitur: Ea modò, quæ naturæ eius conueniunt. Et tamen ea non suſtinet, ſed in contrarium fertur. Motus enim ad iniuſtitiam, luxuriem, iram, dolores, & metus, nihil aliud eſt, quàm ſeceſſio à natura. Et cùm animus aliquid eorum quæ eueniunt, indignè fert, tunc quoque ſuum locum deſerit. Etenim ad æqualitatem & pietatem conſtructus eſt, haud minùs, quàm ad iuſtitiam: Quia & hæ ſpecies ſunt virtutum, quibus benè defenditur ſocietas humana; imò etiam antiquiores ipſis iuſtis actionibus.*

Homo peccando bruteſcit.

127. Spectant eódem quæ Epictetus apud Arrianum lib. 1. cap. 3. tradit de metamorphoſi hominis peccantis in beſtiam. Quod videtur apertè idem eſſe, ac ſi diceretur, euerti peccando, ac peruerti naturam rationalẽ. Sic igitur philoſophatur Epictetus. *Melius quiddam habes carne. Quare miſſo illo, & neglecto, carni duntaxat es deditus? Ob huius ſocietatem declinantes à meliore, natura quidam, lupis ſimiles efficimur, dum ſumus perfidi & inſidioſi, & ad nocendum parati: alij leonibus, quia feri, & immanes, ac truculenti: maxima verò pars vulpeculæ ſumus, aut ſi quid aliud in animalibus pro monſtroſo habetur. Etiamne aliud quiddã eſt maledicus, aut maleuolus homo, quàm vulpes, aut ſi quid eâ eſt vel ignobilius vel contemptius? Circunſpicite itaque & curate, ne quando huiuſmodi calamitatibus obnoxios fieri vos accidat.* Sunt itẽ ſimilia, quæ lib. 2. c. 9. diſputat de peccantis tranſmutatione in beſtiam, magnam vel paruam, pro peccati qualitate, vbi hæc præter cætera. *Quid eſt homo? Animal ratione præditum ac mortale. Quum dicimus ipſum compotem rationis, à quibus eum ſeparamus rebus? A feris beſtiis, ſcilicet. Num ab aliis quibuſdam? Ab ouibus quoque & ſimilibus. Vide ergo, ne quid tanquam beſtia feceris. Quod ſi facias, hominem perdidiſti; non præſtans id quod præſtandum tibi erat. Quinctiam vide, ne quid feceris tanquam ouis: ſi non caueris, hac quoque ratione hominem perdideris. Quæ ſunt igitur illa quæ facimus tanquam oues? Quando nimirum vẽtris gratia aut penis, aut aliàs temerè quid agimus, quando ſordidè, quando oſcitanter. Quò degenerauimus? In naturam ouium. Quid amiſimus? Rationis vſum. Quando crudeliter, perniciosè, incitatè, vehementer, quã in naturam deſciuimus? Ferarum. De cætero itaque nonnulli ex nobis magnæ ſunt beſtiæ, quidam verò ſumus paruæ beſtiolæ, & maleficæ, quas abominando & deteſtando dicere ſolemus, Deuoret me potiùs leo. His omnibus naturis id quod de ſe promittit homo, abolet.* Rurſúſque l. 4. c. 5. *Quid verò eſt quòd illum hominem eſſe dixiſti? quæque enim res ex figura ſimplice non eſt iudicanda; alioqui cereum quoque malum pro malo habeas; ipſúmque, & odorem & ſaporem mali, habere contendas: figura externæ circunſcriptio ſatis non facit, vt rem eſſe aliquam pronunciemus. Quamobrem vt homo dicatur quiſpiam, ſatis non eſt, naſum & oculos habere, ſed tum hominem eſſe cenſeto, ſi ita vt hominem decet, ſenſerit. Aliquis eſt qui rationem non percipiat, nec caſtigatus obtemperat: Talis nimirum pro aſino eſt habendus, pudoriſque ſenſum depoſuit omnem, inutilis eſt, & quiduis potiùs quàm homo. Is nimirum quærit aliquem, quem calcibus aut dentibus impetat. Quocirca nec aſinus eſt, nec ouis, ſed fera quædam & immanis beſtia.*

128. Non refugiunt eum loquendi modum Scripturæ, ſæpéque etiam illum vſurpant Patres. Nominatim Boëtius 4. de conſol. proſa 3. *Vide*, inquit, *ex aduerſa parte hominum, quæ improbos pœna comitetur*, &c. *Quicquid à bono deficit, eſſe deſiſtit. Quo fit, vt mali deſinant eſſe quod fuerant. Sed fuiſſe homines, adhuc ipſa humani corporis ſpecies oſtentat. Quare verſi in malitiam, humanam quoque amiſere naturam. Sed cùm vltrà homines prouehere ſola probitas poſſit, neceſſe eſt, vt quos ab humana conditione deiecit, infra hominis meritũ detrudat improbitas. Euenit igitur, vt quem transformatum vitiis videas, hominem exiſtimare non poſſis. Auaritiâ feruet alienarum opum violentus ereptor? Similem lupo dixeris. Ferox atque inquietus linguam litigiis exercet? Cani comparabis. Inſidiator*

ter occultus, ſurripuiſſe fraudibus gaudet? Vulpeculis exæquetur. Ira intemperans fremit? Leonis animum geſtare credatur. Pauidus ac fugax non metuenda formidat? Ceruis ſimilis habeatur. Segnis ac ſtupidus torpet? Aſinum viuit. Leuis ac inconſtans ſtudia permutat? Nihil ab auibus differt. Fœdis immundiſque libidinibus immergitur? Sordidæ ſuis voluptate detinetur. Ita fit, vt qui probitate deſerta homo eſſe deſierit, cùm in diuinam conditionem tranſire non poſſit, vertatur in belluam.

Suffragatur Chryſoſt. homil. 4. in Matth. verbis illis quibus fidelem hominem vitam non ex fidei legibus inſtituentem eaſtigat. *Quid verò fidelem dico? Nec enim es homo, ſi manifeſtè poſſum videre. Cùm nanque tanquam aſinus recalcitres; laſciuias autem vt taurus; tanquam equus verò poſt mulieres hinnias; ventri tãquam vrſus indulgeas; & vt mulus carnem impingues; & malum memoria teneas velut camelus; porrò rapias quidem vt lupus; at vt ſerpens iraſcaris; ferias vt ſcorpius; ſis ſubdolus vt vulpes; nequitia verò tanquam aſpis & vipera venenum ſerues; ac ſicut ille malignus Dæmon fratres impugnes: quomodo te cum hominibus connumerare valeam, talis in te naturæ ſigna cùm non intuear?* Alia prætereà quàm plurima addit in eam ſententiam. Nec diſſimiliter diſputat homil. 1. in Ioannem, *in fine*, vbi addit, brutum quodlibet, vnicam beſtiam eſſe: qui verò à virtute deflectit peccando, in tot transformari beſtias, quot admittit peccata.

129. Expreſſit id magnus Chryſoſtomi æmulator, ac aliquando auditor, Iſidorus Pel. l. 2. epiſt. 135. *Si rem*, inquit, *accuratè atque exactè, perpẽdere velimus, non iumentis duntaxat, ſed etiam truculentis feris comparari poſſe videtur, imò etiam eas ſuperat, qui turpium affectionũ ac libidinum amator eſt. Quodque mirum atque ab hominum opinione alienũ eſt, quaque fera vni tantum vitio ſeruit: at qui hominis ſpeciem habet, omnibus vitiis in vnum congeſtis & cumulatis, vltra eorum temeritatem & amentiam progreditur. Ac ne me hyperbolicè loqui putes, res ipſas incorrupta mente perpendamus. Cùm enim quiſpiam vt taurus ſubſultat; vt aſinus calcitrat; vt ſalaciſſimus equus in fœminas hinnit; vt vrſus voracitati ſtudet; vt mulus corpus ſaginat; vt camelus iniuriarum memoriam retinet; vt leo iraſcitur; vt lupus rapit; vt ſcorpius ferit; vt ſerpens ſubdolus eſt; improbitatis venenum vt vipera conſeruat; opes denique, vel, vt rectiùs loquar, peccata cumulat, vt ſcarabeus ſcarabeat, quónam pacto quiſpiam hunc bellu ino animo præditum inter homines recenſere poterit, cùm mitis ac placidæ naturæ lineamenta in eo minimè perſpiciat, verùm Scyllæ cuiuſdam & Chimæræ atque Hydræ (iuxta externas fabulas) fœtorem cernat.*

Similia, & alia, in eam ſententiam Philo l. de Abraham, *ferè initio*, quem imitantur Euſeb. 7. præpar. c. 3. Gregorius Nyſſenus hom. 1. de homin. procreat. Lactantius 5. Inſtit. c. 11. Clemens Alex. *initio Protreptici*, enumerans beſtias, quas Chriſtus aduentu ſuo humanauit. Et copioſè Gulielmus Pariſ. tract. de vitiis, cap. 9.

Caue tamen hanc hominis per vitium transformationem in beſtias, eo ſenſu accipias, quem Iſidorus Baſilidis filius lib. de adnata anima, commentus eſt apud Clementem Alex. 2. Strom. c. 9. portentoſam quãdam, nec metaphoricã duntaxat, (qualem continent quæ hactenus adduximus;) ſed phyſicã hominis, pro vitij qualitate in varia ferarum, ac etiam plantarũ genera transformationem, inuehens. Quam impiã fatuitatem, æquè expugnant, quæ in non diſſimile ſentẽtiæ monſtrum, à Matthia Flaccio Illyrico infeliciter excogitatũ, nuperi Hæreſeologi proferunt. Sed in eo falſi placiti propudio diutiùs inſequẽdo, fatigari hoc loco operæpretiũ nõ eſt.

Rationes pro eadem naturali hominis ad ſolum honeſtum propenſione.

130. Effici itaque ex his videtur, quod Doctoribus ſuprà memoratis viſum eſt; nempe humanã naturam ex ſe, ac ſuopte nutu non niſi ad virtutẽ inclinari: quandoquidem homini vitium extraneum eſt, ac contra naturam. In quam etiam ſentẽtiam Victoria multipliciter vrget originem humanæ inclinationis naturalis. Eam nanque à Deo repetens, cõcludit; ſi humana natura ex ſe & ingenito pondere in malum morale propendere dicatur, conſequens eſſe, vt Deus, (quod vel cogitare ſcelus videtur,) admitti debeat autor mali moralis. Nam qui dat eſſe, dat conſequentia ad eſſe. Si ergo ex ea inclinatione diuinitùs indita, (quippe naturali;) prodeat malum morale, conſequi videtur, exorbitationes noſtras à recto, in Deum autorem fore refundendas: quod, vt dixi, blaſphemum eſt, aut in ipſo potiùs impietatis vertice locatum.

Addit Victoria non poſſe diuinitùs immitti animæ habitum vitioſum, vel erroneũ: quia ea productio adſcititiæ ad vitium aut falſitatem inclinationis, dedecet ſummam bonitatem ac veritatem: nec dedecet modò, ſed etiam ei ita repugnat, vt nulla vi poſſit in eam cadere tam mali germinis profuſio. Et idẽ eſſet de compulſione per conſilium vel adhortationem. Longè autem magis à Deo abhorrere videtur, effectio inclinationis ad malũ homini natiuæ, quæ & potentior eſt, & adeò altè inuſta, vt nullo hominis ſtudio exuri queat. Præterquàm quòd ea inclinationis natiuæ immiſſio, iudice Victoria, nõ videtur poſſe culpæ ex ea inclinatione deriuãdæ cõtagio ita elui, quin ab ea ſemper ſordeſcat.

Tandem voluntas, cui naturalis ille mali appetitus implantatus dicitur, nullum obiectum proſequitur, niſi prælucente ratione. At hæc quandiu quidem rationis vim & appellationem retinet, ſemper inclinat ad iudicandum quòd omne malum ſit euitandum. Igitur non inclinamur naturaliter ad malum, ſed duntaxat ad honeſtum, atque adeò ad virtutem.

Quæ è contra naturalem hominis ad malum propenſionem aſtruant.

131. Hanc ſententiam in Stoicis impugnat Galenus lib. quòd corporis mores animi temperamentum ſequantur, eo, præter cætera, argumento, quòd experiẽtia docente compertum ſit, pueros non ſuæ naturæ facilitate ad bonum honeſtum propendere, ſed vix redargutionibus ac minis adhibitis ipsáque etiam virga ſapientiam conciliante, abſterreri à vitiis, in quæ procliui delapſu ac ſummo impetu, quaſi naturæ incitatione feruntur. Sed & Iuris Interpretes agnoſcunt nos ad peccatum naturali inclinatione moueri: vt videre eſt apud Accurſium in *l. Iuri. §. huius ſtudu.* ff. de Iuſtitia & iure. Nec aliud voluit Imperator Auth. *de reſtit. & ea quæ parit.* &c. *§. vnum.* Cùm dixit, partum ex congreſſu maris ac fœminæ, extra matrimonium, eſſe naturalis concupiſcentiæ, hoc eſt, ex appetitu animali & naturæ ſenſitiuæ inclinatione proficiſci. Huc ſpectant illæ, etiam in Scriptura frequentes querelę, de prauitate humani cordis, & de homine ad malum prono ab adoleſcentia ſua, eiúſque cogitatibus ad nequitiam ſemper intentis.

Depulſio rationum in contrarium.

Neque verò quæ in contrarium proximè propoſita ſunt, efficaciter conficiunt id verum eſſe, ad quod probandum aſſumuntur. Non enim ex eo quòd humana natura inclinetur naturaliter ad vitium, inferre licet Deum ſceleris ex ea inclinatione conſequẽtis autorem eſſe. Quandoquidem inclinationẽ illam, hominis quaſi aurigæ arbitrio, & poteſtati ſubiecit. *Sub te* enim *erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius*, vt ſacris Oraculis proditum legimus, ad hominem in quo affectus vitioſi imperium rationis excuſſerant. Itaque qui dat eſſe, dat conſequentia ad eſſe, ſi ad illud neceſſariò & abſque libertatis nutu conſequantur, non itẽ ſi in homine ſitum ſit eam conſecutionem auertere, vt ſanè in præſenti

contingit. Quin potiùs ex eo quòd Deus naturam humanam talem condiderit, vt quamuis ad malum prona, poſſet tamen inhibere ſuam illam ad malum propenſionem, manifeſte habetur inclinationem illam eſſe potiùs laudis ac meriti ſementem, quàm damni, ob adiunctam homini poteſtatem plenam, ſiſtendi naturæ impetum. Quæ vis ac poteſtas, cùm illi ipſi ſit inſerta potentiæ, quæ in malum ferri apta eſt; quis non videt intentum conſerentis vim naturalem mali proſecutiuam, & ad illud inclinantem, non eſſe, vt homo in peccatum feratur: (alioqui enim nō adiunxiſſet frænum & inclinationē contrariam;) ſed potiùs vt homo per illum inteſtinū quaſi agonem, haberet vnde multiplicem ſibi laureā victor carperet, niſi mallet turpiter ſuccumbere.

132. Inde etiam elidi poteſt argumentū, quod petebatur ex dedecente Deum productione erronei ac vitioſi habitus. Quamuis enim ſunt, quibus ea productio nullam repugnantiam inuoluere videatur; ideóque contendant eam poſſe à Deo manare; in qua ſententia eſt Gabriel Vaſques 1.2.d.90.n.21.& ex parte Lorca 2.2. ſ.1.d.9.n.25. Tamen vltrò nunc damus Victoriæ, eam productionem eſſe Deo impoſſibilem; quippe cū ſumma veritate & bonitate pugnātem, quod ſentiūnt Azor t.1.l.4 c.22.q.4. Torres 2.2.t.1.d.5.dub.4. Ægid. Conninc. d.10. de actibus ſupernatur. n.30. Suar. d.44. met. ſ.13.n.17.& Salas 1.2. tract.13.d.1.n.34. Sed ſumma diſparitas eſt inter immiſſionem habitus vitioſi aut erronei, & inſertionem naturalis ad malum inclinationis, cum ſubordinatione ad voluntatem liberam, boni honeſti proſecutiuam. Habitus enim prædictus, inclinat determinatè ad malum intellectus vel voluntatis, nōn inclinando ſimul in oppoſitam partem: Ac proinde ipſi quoque, & eius parenti, (ſaltem cùm eſt habitus quaſi connaturaliter & ex obiecto vitioſus;) tribui poteſt defectus actualis ex habitu prodiens: quod non poteſt de natiua illa ad malum inclinatione aſſeri, ob contrariam cauſam. Nempe quia non eſt inclinatio ad malum duntaxat, ſed ad bonum ſimul & malum, prout hominis determinatio tulerit, exequendum.

Multò autem magis certum eſt, dedecere Deum, & quencunque honeſtè operantem, vt alium quemlibet ad malum impellat adhortatione aut cōſilio. Qui enim ita ad alium ſe habet, malum ab eo exequendum apertè intendit, quod nefas eſt Deo adſcribere, & à quouis honeſtatis ſtudioſo abeſt quàm longiſſimè. Itaque perperam ex eo quòd illa ad malum impulſio in Deum non cadat, inferebatur, non poſſe ab eo homini inſeri, naturalem ad malum inclinationem voluntati liberæ obnoxiam, ac pleno iure ſubiectam.

Poſtrema denique argumentatio Victoriæ infirmiſſima eſt. Quòd enim voluntas rationem, hoc eſt, intellectiuam potentiam prælucentem ſequi debeat, difficultate vacat. Falsò tamē ſubſumitur, vel potiùs vt certum ſupponitur, eam rationem eſſe duntaxat rationem moraliter rectam, cùm poſſit etiam eſſe ratió mala, aut ſaltem non recta: quippe dictans proſecutionē boni ſenſibilis, moraliter inhoneſti aut indifferētis, iuxta ſententiam quæ actus indifferentes etiā deliberatos admittit. Nihil itaque pro eo Stoicorum placito, quo ad bonum duntaxat propēdere naturâ dicimur, propoſitum ſuperiùs eſt, quod cōmodam explicationem non ſuſcipiat.

Indicium de vtroque placito, & admiſſio vtriuſque illius naturalis inclinationis, penes diuerſos hominis gradus.

133. Quare his ita pro vtraque parte diſputatis, dicamus ſanè hominem naturæ impetu ita in bonum honeſtum ferri, vt tamen ſimul etiam in bonum, cui turpitudo adiuncta eſt, naturæ propenſione inclinetur. Siquidē homo, vt S. Ambr. epiſt. 77.& Macarius hom.15. (vterque poſt Baſilium hom.10. Hexaëm.) pulchrè aduertunt, in vno corpore duplex eſt, & ratione naturæ ſenſu ac intellectu præditæ, quaſi geminatur. Vtraque autem illa hominis portio, in conſentaneū ſibi bonum natura propendet; nempe ſenſitiua in bonum ſenſibile, quod plerunque cum honeſtate pugnat, eóque rationis bono, cui pars intellectiua inhiat. Inde ergo efficitur, vt homo, ratione illius gradus, qui in ipſo eminet, éſtque veluti gemma, reliquæ naturæ auro commiſſa; feratur naturaliter in bonum rationis rectæ: quod euincūt quæ pro priore parte adducta ſunt. Ratione autē illius gradus, qui eſt in homine depreſſior, feratur naturæ propenſione in malum, non quidem directè & per ſe, (id enim a quouis appetitu etiam elicito abhorret;) ſed indirecte & per accidens: quatenus proſequendo bonum ſenſibile inferiori illi parti proportionatū, ſimul fertur in turpitudinem per accidens bono illi adiunctam: nec eſcam, vt ita dicā, boni ſenſum prolectantis glutire datur, quin ſimul hamus interitum conciliaturus voretur.

Hinc illa hominis in procinctu peccati quaſi diuulſio & diſtractio: hinc vna ſui parte ad honeſtum; inde altera ad iucundum vel vtile propēdentis. Graphicè eam diſtorſionem voluntatis deſcribit Proſper l.3. de vita contemplatiua. c.16. *Cùm virtus*, inquit, *cuilibet inter voluptates ſuas adhuc marceſcenti refulſerit, atque ei ad ſe concupiſcendam, deſiderium ſalubre commouerit, protinùs in animo eius duarum delectationum contrariarum rixa conſurgit, & mentē voluntas aduersùm ſe ancipiti delectatione diuiſam, in diuerſa ducit ac reducit: modò reprehendendo quod elegerat, modò quod reprehenderat eligendo: atque ita in alterutrum latus ſe cogitationum varietate verſantē, ipſa velut virtutis ac vitij tepida medietas vexat ac lacerat. Quoniam quidem quemlibet hominem, donec ſe in eo quod elegerit, certa definitione confirmet, quandiu modò non vult quod volebat, modò velle incipit, quod nolebat, velut in quodam deliberationis incertæ biuio conſtitutum, diſcerpit ipſa diuerſitas voluntatum.*

134. Porrò hāc quam deſcripſi naturalem inclinationem in malum, non ita inferiori parti tribuo, quaſi ſuperior hominis portio; intellectus inquam, & voluntas, malum honeſtati aduerſans nullo modo attingāt, quod apertè falſum eſſet, omnéſque à rectæ rationis ductu deflectentes crimine eximeret, quod non niſi voluntate approbante & intellectu prælucente contrahitur. Sed quod in hac boni ſenſibilis proſecutione ſuperior pars animæ, non tam bonum ſibi, qua talis eſt, conſenſentaneum, ſed bonum ſuppoſiti, cui ineſt, quatenus inferiore gradu conſtituitur, proſequatur, inde factum eſt, vt ſuperior animæ portio, prout inferioris gradus partes agit, & commodum procurat; cenſeatur cum ipſo vnum quid, eáque proſecutio per ſuperiorem partem, inferiori potiùs, in cuiùs gratiam ſuſcipitur, quàm ipſi ſuperiori tribuatur.

Poteſt autem hinc quoque erui ratio, cur cùm homini, ſecundùm inferiorem partem, naturale ſit contra rationem rectam agere, infrequens tamen aut etiam prorſus inſolens apud Autores ſit ea locutio, *naturale homini eſſe cōtra rationem rectam niti*. Nimirum, vt rectè aduertit Sotus 1. de nat. & grat. c. 3. operari ſecundùm rectam rationem, competit homini ratione formæ ac ſupremi gradus ſui, vnde conſtitutionem ſuam & diſtinctionem ab aliis ſortitur. Operari autem contra rationem rectam, competit homini ratione gradus inferioris, communis homini cum brutis. Quia ergo pars ſuperior in homine potior eſt, meritò penes eam aliquid ſimpliciter & abſolutè homini naturale denominatur; quia ei, vt ſic, cōſentaneum & congruū eſt. Quod autem ei parti prout tali aduerſatur, non niſi ſecundùm quid naturale homini appellatur: ſimpliciter autem dicitur eſſe contra naturam hominis, ob repugnantiam, quæ inter huiuſmodi formam, & potiorē hominis gradum intercedit. Quæ cauſa eſt cur eſſe corporeū, ſenſitiuū, & huiuſmodi alia ab inferioribus gradibus hauſta

prædica

prædicata, ſimpliciter & abſolutè naturalia homini dicantur: quia quamuis à ſuprema hominis parte non petantur; nihil tamen ei contrarium inuehunt, quod ſit per vitioſam operationem. Proindéque eius principium non ſolet appellari naturale homini, niſi adhibita conuenienti reſtrictione & declaratione, quam præmiſimus.

Vtra inclinationum illarum, maior ac fortior. Rationes pro inclinatione ad bonum.

135. Subnaſcitur verò hoc loco difficultas comparatiua, in cuius diſcuſſione multus eſt Piccolomineus gradu 3. à c. 5. & Rogerius tract. de ſum. bono, c. vltimo, nempe quandoquidem homo ſecundùm diuerſos gradus ſuos ad virtutem & ad vitia inclinatur, vtra procliuitas ſit maior. Ex vna quidem parte videtur pronitatem ad virtutem, vt ſuperiore ac nobiliore hominis parte nixam, ita potiorem admitti debere. Præterquàm quòd apertiſſima naturæ humanæ deprauatio in Conditoris iniuriam redundans videretur, ſi ſic efformata eſſet, vt ſegniùs in id quod ſibi abſolutè commodum & bonum eſt, quàm in contrarium ferretur, quæ peruerſio in nulla natura cernitur: proindéque longè à natura omnium corporearum ſuprema, abeſſe debuit. Innuit hoc Seneca 2. de ira, c. 13. agens de iræ ſanabilitate. *Non eſt quòd dicas excidi non poſſe. Sanabilibus ægrotamus malis, ipſáque nos in rectum genitos natura, ſi emendari velimus, iuuat. Nec, vt quibuſdam viſum eſt, arduum in virtutes & aſperum iter eſt: plano adeuntur. Non vana vobis autor rei venio. Facilis eſt ad beatam vitam via. Inite modo bonis auſpiciis, ipſiſque Diis benè iuuantibus. Multò difficilius eſt facere iſta quæ facitis. Quid enim quiete otioſius animi? Quid irâ laborioſius? Quid clementiâ remiſſius? Quid crudelitate negotioſius? Vacat pudicitia, libido occupatiſſima eſt. Omnium denique virtutum tutela facilior eſt. Vitia magno coluntur.*

Quæ pro alia inclinatione pugnent.

At ex altera parte, maior noſtra in vitium procliuitas quaſi palpari & irrefragabili argumento deprehendi videtur. Acceditque multiplex ratio. In primis ex dependentia partis ſuperioris ab inferiori, non contrà; Nam intellectus, qui eſt ſuperioris animæ partis velut oculus, vt ſcitè dixit Philo, ſecluſo ſenſuum miniſterio, nihil contueri poteſt. Vnde ſpiritualia obiecta, quia à ſenſibus procul abſunt, valdè obſcurè & confuſè apprehendit, nec niſi materialium obiectorum quaſi integumento obtecta. Contrà verò bona ſenſibilia, quia in ſenſus incurrunt, diſtinctè ac expreſſiſſimè concipimus; vnde ille in ſpiritualium rerum, ac proinde etiam boni honeſti proſecutione, languor voluntatis; in rerum verò ſenſibilium amore, concitatio ac vehementia, appetitu ſenſitiuo ignes ſubiiciente & acriter incendente voluntatem. Vnde illud à Porphyrio lib. 1. de abſtinentia, non minùs ſcitè quàm verè prolatum, *ſenſum eſſe veluti metropolim ſenſibilium, atque alienigenarum in nobis coloniam appetituum.* Auget flammas illas, afflatus extrinſecus, cùm Tartarei Mulciberi in exitium noſtrum ſemper intenti, tum malorum quibuſcum degimus, & aliorum ad ſcelera irritamentorum, præſertímque corruptelę moris humani, quæ plerunque vel renitentes in deuexum abripit. Tantorum ac tam multiplicium inſultuum impetum, fragilis ac infirmiſſima natura noſtra non ſuſtinet.

Quid quòd omnes naturæ quadam propenſione abhorremus à labore & difficultate, quæ virtutis exercitio ob reniſum partis inferioris, indiuiduæ comites adiunguntur. Vt propterea Simonides apud Clementem Alexandrinum 4. Stromat. c. 4. virtutem in altis rupibus, in quas non ſine magno labore pateat conſcenſus, inhabitare dixerit. Et quod notauit Nicetas ad orat. 42. Nazianzeni, tametſi virtus contemplatiua dicitur *potio*, quia facilè glutitur & bibitur: tamen actiua dicitur *eſca*. E contra verò vitiorum via, facilis ac expedita & quibuſvis obicibus libera; quinetiam roſis & liliis ac omnis generis floribus conſita occurrit. *Heſiodum*, ait Plato 4. de legibus, *ſapientum multi prædicant, cùm dicat viam ad vitia planam eſſe, ac ſine ſudore per.gi, cùm breuiſſima ſit. Ante virtutem verò*, inquit, *ſudorem Dij immortales poſuerunt: at via, quæ ad eam ducit, longa, ardua, & aſpera primùm: ſed poſtquàm ad ſumma faſtigia peruentum eſt, quæ ardua via fuerat, facilem præſtat callem.*

136. Hanc porrò eſſe mortalium pleriſque exitij occaſionem, his verſibus apud Platonem proditur l. 2. de Repub. qui item laudantur apud Philonem lib. de temulentia, *ſub medium*, & apud S. Baſilium orat. de legend. cum fructu libris Gentil.

Mortales vitium prono occupat impete mentes
Confertim; æqua via eſt, & vicinior illis.
Virtutem ante ipſam Dij præpoſuere laborem.

Idem habet Cebes in tabula. Pulchrè item Nazianzenus orat. 1. *Hoc eſt in quo improbitas probitatem maximè ſuperat, & quod ipſe mecum reputans, indigniſſimè atque acerbiſſimè fero, quòd cùm res quædam ad imitandum prona & expedita ſit improbitas, nec quicquam tam facile ſit, quàm malum fieri, etiamſi nemo ducem ſe nobis ad vitium præbeat, rara tamen & ardua eſt virtutis adeptio, quamlibet etiam multa ſint, quæ nos ad eam trahant & inuitent.* Aptat huc, illud Aggæi 2. de legali immunditia longè faciliùs contracta quàm contraheretur ſanctitas legalis. Eo itaque longiuſculo Aggæi teſtimonio prolato, ſubiungit. *Mea quidem ſententia, hoc ſignificat, hanc virtutis naturam eſſe, vt eam homines non facili negotio conſequi poſſint, quemadmodum nec humida materia ignem facilè excipere ſolet: contrà ad vitium cõtrahendum homines maxima ex parte promptos & idoneos eſſe, non ſecus, vt opinor, ac ſtipula quædam ad ſcintillam & ventum ob naturæ ſiccitatem facilè accenditur atque conſumitur. Citiùs enim exiguum vitium vberrimè largiſſiméque quiſpiam perceperit, quàm ingentem & copioſam virtutem parcè ac tenuiter. Nam & parum abſinthij amaritudinem ſuam melli celerrimè impertit: cùm contrà mel, ne dupla quidem parte copioſius, dulcedinem ſuam abſinthio infundat: ac paruo quidem lapide ſubmoto flumen totum in pronum trahitur; eiuſdem autem impetus firmiſſimo etiam aggere cohiberi reprimique vix poteſt.*

Reſolutio pro inclinatione ad malum.

His igitur quæ pro poſteriore difficultatis parte propoſita ſunt, maturè expenſis admittendum videtur, maiorem in nobis eſſe ad vitia propenſionem, quàm ad virtutem; ſi naturam humanam (quod nunc facimus) viribus indebitis & ſupernaturalibus exutam ſpectemus. Quamuis enim bonum honeſtum ex ſe & remotis extrinſecis impedimentis, valdè potens ſit ad pelliciendam voluntatem: tamen conſertio animæ cum carne, & adiunctio moleſtiarum, quæ in frænando appetitu eſcas boni ſenſibilis vndecunque captante ſuſtinendæ eſſent, vim voluntatis pellectricem bono honeſto inſitam hebetat, & vitij partes roborat. Vnde tamen nulla in naturæ humanæ Conditorem contumelia redundat, qui homini habenas affectuum ſuorum regendorum commiſit; & in hoc ſtatu rerum, præſidiis naturæ exigentiam ſuperantibus ita inſtruxit, vt ſi mens homini non læua ſit, facile queat peccati illecebris nequicquam ablandientibus, rectum virtutis curſum tenere, & in rationis gyrum affectus ferocientes reducere. Itaque in magnam omninò Dei laudem,

laudem, ac in maximum hominis bonum cedere poſſe eam procliuitatem ad malum, iunctam ei quam item admittimus propenſioni ad bonum, egregiè demonſtrat his verbis Gregor. Nyſſ. l. de perf. Chriſt. hom. forma, in ipſo fine. *Athleta nullus coronatur, qui non legitimè certauerit. Certamen porro non eſt legitimum, ſi nullus quicum pugnes, adſit aduerſarius. Quamobrem ſi aduerſarius non eſt, corona non erit: Victoria enim niſi aliquid victum ſit, eſſe non poteſt. Cum illo igitur quod in natura noſtra mutabile eſt, tanquam cum aduerſario ea ratione compoſiti decertemus, vt ipſum non deiicientes, ſed cadere non permittentes, victores ſimus. Neque verò ad malum tantummodò propenſionem habet homo. Nam ſi ad eam partem duntaxat natura procliuis eſſet, ad bonum ſeſe non poſſet conuertere. Nunc autem pulcherrimum motionis opus eſt, ipſum in bonis incrementum; cum impetu illo quo ad melius trahimur, is qui rectè mouetur, aſſiduè transfertur ad ea quæ diuiniora ſunt. Id ergo quod formidandum videbatur, nempe naturam noſtram, mutabilem eſſe, nobis tanquam alas, quibus ad maiora volemus, præbere demonſtrauimus. Damno enim id nobis futurum fuiſſet, ſi mutationem ad melius ſuſcipere non poſſemus. Ne quis igitur vim in natura mutationibus aptam & idoneam cernens doleat aut conqueratur: ſed ſeſe continenter in melius promouens, & de gloria in gloriam transferens, quotidianis incrementis ita vertatur, vt in dies melior & perfectior fiat.*

Concluditur, virtutem non eſſe homini innatam, & cauſam eius eatenus eſſe extrinſecam.

137. Manifeſtiſſimum igitur ex dictis manet, non eſſe nobis innatas virtutes: etiamſi propenſionem ad illas ab ipſa natura ſortiamur, iuxta perpulchram clauſulam epiſtolæ 90. apud Senecam. *Non dat natura virtutem. Ars eſt, bonum fieri.* Et mox. *Virtus non contingit animo, niſi inſtituto & edocto, & ad ſummum aſſidua exercitatione perducto. Ad hoc quidem, ſed ſine hoc naſcimur. Et in optimis quoque antequam erudias, virtutis materia, non virtus eſt.*

Duriuſcula in contrarium ſunt verba Damaſceni 3. fidei, c. 14. *ferè in fine.* Sic enim ſcribit. *Naturales ſunt virtutes & naturaliter æquè in omnibus inſunt, etſi non omnes æquè operemur ea quæ ſunt naturæ: nam ex eo quod ſecundum naturam, per tranſgreſſionem lapſi ſumus. Verùm Dominus ex eo quod præter naturam, ad id quod ſecundum naturam nos reparauit: hoc enim eſt ſecundum imaginem, & ſecundum ſimilitudinem. Et exercitatio & huiuſmodi labores, non ad acquirendam virtutem, quæ forinſecùs ſit inducenda, excogitati ſunt: ſed ad inductam, & præter naturam prauitatem expellendam. Quemadmodum & ferri rubiginem non naturalem exiſtentem, ſed ex negligentia contractam, per laborem detergentes, naturalem ferri ſplendorem niteſcere facimus.* Rectè tamen ad eum locum Clyctouæus obſeruat nihil minùs eo loco cogitaſſe Damaſcenum, quàm quod nunc refellimus. Tantùm ergo aſſeruiſſe virtutes ſupernaturales in prima conditione fuiſſe homini à Deo communicatas; atque adeò fuiſſe ei coæuas, & eatenus connaturales. Chriſtum verò deterſa peccati fuligine effeciſſe, ſi per nos non ſtet, vt recuperatâ gratiâ, eius quoque ſatellitium, id eſt virtutes nanciſcamur; pérque eas ſplendeſcamus æquè ac ferrum ablata rubigine.

Nec tamen ea cauſa eſt prorſus extra hominem.

138. Cùm ergo virtutum cauſa, non ſit ipſa natura noſtra, alia earum cauſa effectrix quærenda eſt, quam prorſus extra hominem aſſignaſſe Pythagoræos atque Platonicos, ſignificat S. Auguſtinus 4. contra Iulian. c. 3. *In ſchola*, inquit, *Pythagoræ & Platonis, eruditiſſimi atque doctiſſimi viri, multò excellentiore cæteris Philoſophis nobilitate, veras virtutes non eſſe dicebant, niſi quæ menti quodammodo imprimerentur à forma illius æternæ immutabiliſque ſubſtantiæ, quæ eſt Deus.* Audi & Clementem Alexandrin. 5. Stromat. c. 5. *Dixit Plato in Menone, virtutem eſſe datam diuinitùs, vt hæc eius verba oſtendunt. Ex hac ergo conſideratione, ô Menon, videtur nobis virtus diuina ſorte accedere quibus accedit. An non tibi videtur eum, qui ad omnes venit cognoſcendi habitus, diuinam ſortem tacitè ſignificaſſe? Apertius autem ſubiungit. Sin autem nos nunc in hac tota rectè quæſiuimus oratione, virtus nec fuerit naturâ, nec eiuſmodi vt doceri poſſit, ſed diuina ſorte accedere; non abſque mente, iis ad quos acceſſerit.*

Sed & Maximus Tyrius Platonicus Philoſophus diſſert. 22. num. 10. hac in eandem ſententiam ratiocinatione vtitur. *Numen diuinum non dubito quin perfectum, ſibi ſufficiens, potentiſſimum ſtatuas, vt ſi partem aliquam demas, totum neceſſe ſit corruat. Si enim perfectum non eſt, nec ſibi ſufficiens erit: ſi non ſufficiens ſibi, nec perfectum. Quòd ſi nec ſufficiens ſibi nec perfectum, quomodo potens? Si autem & ſufficiens ſibi & perfectum eſt, & potens, quâ perfectum eſt, vult bonum; quâ ſufficiens ſibi, habet bonum; quâ potens, præſtare poteſt bonum. Si autem & velit, & habeat, & poſſit, quidni daret? Qui enim habet, nec dat, non vult: qui vult, nec habet, non poteſt: Qui verò & habet & vult, cur non poſſit? Siquidem ergo bona habet, perfecta habet. Perfectiſſimum autem eſt virtus. Dat ergo quod habet, vt non putandum ſit aliud, quàm quod à Deo proficiſcitur, bonum hominibus contingere: cùm reuerà nullum ſit bonum, quod non ab eo originem ſuam trahat.*

Platonem tamen fuiſſe hac in parte ambiguum, & modò ad eos accedere videri, qui virtutem naturâ obtingere volunt, modò ad patronos contrarij placiti, obſeruat Lipſius 2. manuduct. diſſert. 10. & Viues ad 19. Ciuit. c. 1. Aliter mentem Platonis expoſuit Iuſtinus in Paræn. contendens, eum ſub nomine virtutis, agere de Spiritu ſancto, & quia in Scripturis ſacris legerat Spiritum ſanctum cælitùs dari, id vt alia pleraque furtiuè aliis verbis expreſſiſſe; dicendo, virtutem dari à Deo. Horum igitur Philoſophorum ſententia fuit, cauſam virtutis extrinſecam homini eſſe, nec parari eius actibus.

Sed rectè citato loco S. Auguſtinus tradit, virtutem procul dubio diſci, id eſt exercitatione & aſſuefactione comparari, (etiamſi *diſci virtutem*, & *parari vſu*, ſecernat Apuleius l. 3. de Philoſophia:) non autem à natura innatam eſſe, vel deforis citra hominis ſtudium infundi. Quò etiam ſpectat quod breui Opuſculo proſecutus eſt Plutarchus confirmans virtutem doceri ac diſci poſſe. Finis ſanè qui obſtitit, ne nobis virtus à natura obtingere congruè poſſet, vrget hîc quoque, & obſtat, ne diuinitùs infundi debeat. Idcircò enim non eſt naturaliter inſerta virtus, vt hæc eſſet compenſatio propriæ exercitationis, eſſétque ſtrenuè operandi irritamentum, ſpes leuaminis aſſuefactionem conſecuturi; quo laboris illice deſtitueremur, ſi virtutes à natura haberemus. At liquet idem ſegnitiei fomentum conſecuturum, ſi virtutum infuſio expectanda eſſet deforis abſque ſtudio & collaboratione noſtra. Aiunt quidem interdum Patres virtutes eſſe Dei dona, grauitérque arguunt Pelagium, quòd in Epiſt. ad Demetriadem, ſcripſerit aliquos virtutes morales habuiſſe aliter quàm ex Dei munere. Sed hoc vel ad generalem omnium bonorum noſtrorum à Deo dependentiam referendum eſt, quam inficiatus eſt Pelagius, vt ei tribuunt qui volunt negatam à Pelagio cooperationem Dei ad actus noſtros: vel potiùs referendum eſt ad virtutes quatenus Chriſtianas & extrinſecùs formatas, vt poſſint ad meritum ſupernaturale vſui eſſe. Quo ſenſu rectè contendunt Auguſtinus & Proſper & paſſim

paſſim alij Pelagiomaſtyges, virtutem etiam moralem, eſſe donum Dei.

Eſt igitur ea virtutis cauſa, actuum frequentatio.

139. Secundò his virtutis habitualis efficientibus cauſis ablegatis, hæſi in cauſa eius aduentitia, hoc eſt in actibus ipſiuſmet hominis. Per eos enim imprimi habitus, tanquam vibices per ictum, ſcitè dixit Epictetus apud Arrian. lib. 2. c. 18. Et id ignorare eſſe hominis valdè ſtupidi dixit Ariſtoteles 3. Ethic. cap. 5. Eſſéque ea in parte optimè nobis à natura prouiſum, quòd per actus noſtros difficultates in operando intercurrẽtes ſuperare poſſumus, partis repetitione actuum habitibus, pulchrè dixit Seneca lib. de tranquillitate animi, c. 10. conſuetudinem idcircò vocans mollimentum difficultatis. *Nullo*, inquit, *meliùs nomine de nobis natura meruit, quàm quòd cùm ſciret quibus ærumnis naſceremur, calamitatum mollimentum conſuetudinem inuenit, citò in familiaritatem grauiſſima adducens. Nemo duraret, ſi rerum aduerſarum eandem vim aſſiduitas haberet, quam primus ictus.* Quod ille de patientiæ habitu affirmat, ad omnes æquè habitus pertinet. Omnes enim conſuetudine, ſiue repetitione frequenti actuum gignuntur, & potentiam leuant labore illo, qui in primo actuum exercitio operantem grauat.

Omnis habitus & facultas, ait ſuprà Epictetus, *aſſiduis actionibus conſeruatur & creſcit*; imò etiam inditur; *vt ambulandi ex ambulatione, currendi, curſitando. Si voles, Lector, eſſe eruditus, crebrò lege: ſi ſcriptor, ſcribe: Si triginta continuos dies lectioni ſuperſederis, nec aliud quid egeris, intelliges quid factum ſit. Ita ſi caſu aliquo debilitatus, poſt decem dies ſurgens, iterum coneris longius iter perficere, experieris crura tua vt ſint diſſoluta. In vniuerſum, ſi quid agere conaris, illud in vſum verte, aut aſſueſce aliud quiddam (ſi in contrarium ferare,) loco eius moliri. Haud longè ſecus res comparata in his etiam, quæ ad animam pertinent actionibus. Quando enim ira permotus fueris, pro certo habeas, non modò præſenti te malo hoc laborare, ſed etiam quòd eius affectus habitum in futurum auxeris, & quaſi in ignem ſarmenta conieceris.*

140. Cùm autem experiamur virtutem habitualem ad poſitionem actuum poni, nullúmque ſubſit fundamentum denegandi actibus cauſalitatem in habitum ad eos repetendos conſequentem; meritò ita accipimus quod ab Ariſtotele aliiſque prædictis Philoſophis de virtutis habitualis per habitus impreſſione affirmatur, vt ipſos actus, veram virtutis habitualis efficientem cauſam agnoſcamus, contra Rubionium in 3. d. 23. q. 1. & ibid. Durand. d. 33. q. 2. n. 9. ſoli potentiæ ad actus præſentiam tribuentes effectionem habitus. Actus præterea ſolos, non adiuncto influxu potentiæ tanquam concauſæ ad id eſſe ſufficientiſſimos arbitramur, vt rectè cenſuit Gregorius in 1. d. 17. q. 5. *ad 2. contra* 1. malè repugnantibus, & cauſas habitus fruſtrà multiplicantibus quibuſdam recentioribus. Nihil enim actui deeſt, (tametſi cuiuſvis alterius concauſæ efficacitas ſubtrahatur,) quominùs poſſit virtutem habitualem inurere. Nam actus eſt aliquid nobilius habitu, imò & potentiâ, ac quovis actu primo ad ipſum actum eſſentialiter ordinato. Inde enim eſt, quòd potentia exigit animæ influxum ad actum eliciendum: cooperatione autem animæ negatâ potentiæ ob aliò impenſas vires animæ, ceſſat functio potentiæ. Quod experiuntur qui defixâ in rem aliquam per intentiſſimam contemplationem mentis acie, incurrentia in oculos patentes obiecta, non animaduertunt. Nimirum quia anima in profundam illam cogitationem vires omnes conferens, & in illud opus exhauriens vires ſuas, quatum eſt certus modulus, non poteſt cooperari viſiuæ facultati, quæ proinde ſtupet, & indicto veluti iuſtitio feriari cogitur. Nec diſpar eſt ratio, cur freqnens meditatio ſit carnis afflictio, iuxta ſapientem; & qui in ſtudiis nimij ſunt, ſenſim contabeſcant, facultatibus vegetatiuis minùs probè exequentibus operationes ſuas, eò quòd animæ aliò nimis intentæ, non ſatis virium ſuppetat ad cooperandum his potentiis: cùm tamen eius cooperatio exigatur, vt actus qui alioqui potentiam ſuperat, interuentu cooperationis principij ſubſtantialis principaliter cauſantis, elici poſſit.

Si ergo actus ipſam quoque potentiam naturalem accidentariam perfectione ſuperat, quantò magis dicendus eſt ſuperare leuamen illius aduentitium, ſiue habitum? Proindéque nihil vetabit, quominùs actus ſit cauſa æquiuoca & principalis reſpectu habitus, etiamſi à nulla ſuperiore cauſa ſuſtollatur ad huiuſmodi effectum attingendum. Actus verò habitum iam partum conſequentes, quia perfectiores ſunt quàm habitus, non poterunt à ſolo habitu elici, ſed tantùm ab anima & potentia ſimul ac habitu. Vnde ſoluitur difficultas, quæ nonnullos antiquos ab aſſerenda actus in habitum cooperatione deterruit: cùm non ſatis peruiderent, quomodo habitus, quos conſtat in actum influere, & alloqui fruſtrà fore, poſſint viciſſim efficere actus eiuſdem rationis cum iis, à quibus ipſi effecti fuerint. Qui nodus commodè expeditur diſtinctione geminæ illius, quam dixi, cauſalitatis; nempe principalis, ab actu per potentiam rudem profuſo in habitum: inſtrumentalis autem ab habitu iam parto in actus conſequentes primam habitus immiſſionem. Verùm hæc aliáque nonnulla ad huiuſmodi influxum pertinentia, quia omnibus habitibus communia ſunt, & in generali habituum tractatione fusè expenduntur, nunc attigiſſe ſufficiat; tantùm vt vera cauſa virtutis habitualis, de qua diſputamus, innoteſceret.

Difficultas multiplex, per quos actus cauſari queat virtus moralis.

141. Magis propria & huic loco peculiaris diſputatio erit, ſi quæramus, per quos actus gigni queant virtutum habitus: Eſt enim id multipliciter ambiguum, quia cùm actus vel ſpectari poſſint ſolitariè & prout exeruntur viribus naturalium facultatum ſibi relictarum; vel prout adiunctum habentes diuinum aliquod auxilium ordinis ſuperioris, & cauſæ naturali, à qua actus profunditur, prorſus indebitum; Item cùm aliqui actus ſint abſoluti; alij verò conditionati; denique alij ſint directi, alij reflexi; nonnullis viſum eſt ad comparandam veram virtutem moralem, etiam quæ ſoli fini vltimo naturali aſſequendo ſit accommodata, neceſſarium eſſe auxilium gratiæ; ideóque habitum virtutis merè naturalem non poſſe in homine lapſo produci per meram entitatem actus naturalis ſecluſo principio ſupernaturali. Quò trahunt quædam S. Auguſtini loca, quibus negat poſſe aliquem vera virtute morali nitere, niſi coram Deo ſupernaturaliter iuſtus ſit.

Cùm ergo iuſtitia illa non habeatur abſque auxilio diuinæ gratiæ, concludunt virtutes quoque morales, tametſi merè naturales, obtineri aliter non poſſe; atque adeò nudam entitatem actuum naturalium, ad virtutum impreſſionem non ſufficere: quia ſcilicet neque ipſi actus in natura lapſa ab homine abſque gratiæ auxilio eliciti, ſunt actus verè boni ac veræ virtutis, etiam comparatione finis vltimi naturalis. Ita Aluares l. 6 de auxiliis, diſp. 50. n. 6. & ſeqq. Abſolutè autem & abſque reſtrictione ad naturam lapſam idem docuit Valerius in compend. morali, c. 11. & Scultetus Sectarius ſuo 1. Eth. c 4. qui exigunt gratiæ auxilium & diuinam cooperationem indebitam, vt virtus moralis inferatur.

inſeratur. Apud alios verò dubium eſt, an actus conditionati poſſint habitum virtutis moralis inurere, quod haud dubie ſentiunt, qui eos actus negant reipſa poni in voluntate, ſed aiunt eſſe in intellectu. Denique alij negant actus reflexos ad virtutis actu directo producibilis impreſſionem.

Poteſt cauſari per actus merè naturaliter bonos.

142. Verùm quod ad primam difficultatem attinet, non placet in ea moras nectere, quòd ad altius ſubſellium ſpectet. Breuiter itaque dico virtutes morales habituales, ſpectata præciſe earum entitate, & connaturali, ac, vt ita dicam, philoſophica perfectione, poſſe per nudos actus hominis generari: ſunt enim ordinis prorſus naturalis. Quorſum ergo cauſam exigant ordinis ſuperioris, ac operationem ſupra vniuerſæ naturæ debitum? Ludicrum verò videtur, admittere, actum eſſe quidem cauſam ſufficientem ad virtutis impreſſionem in natura integra, non autem in natura lapſa. Mirum enim eſſet eandem cauſam, eadem vi interna inſtructam; modò idoneam eſſe ad vnum aliquem effectum ab ea ſola interna vi pendentem, producendum; modò ineptam. Idem enim manens idem ſemper facit idem. Atqui actus eſt cauſa habitus per phyſicam ſuam entitatem, quæ in quocunque hominis ſtatu eadem eſt. Igitur ea entitate poſita, æquè poterit in quovis alio hominis ſtatu effici per eam habitus, ac in eo de quo aduerſarius conſentit, entitatem actus eſſe efficacem ad impreſſionem habitus honeſti, qui nomen virtutis mereatur. Negandum itaque potiùs fuerat, actum aliquando idoneum ad cauſandum habitum virtutis, poſſe in ſtatu hominis lapſi ab eo effici abſque auxilio gratiæ: Quod tamen per ſe loquendo falſum eſt, cùm actus illos, & tota honeſtas, qua nitet, naturæ ordinem non tranſcendat. Admiſſa autem ea producibilitate actus honeſti per nudas vires hominis lapſi, negare non licet, quin habitus honeſtus poſſit ab eo ſolo, in illo ipſo ſtatu generari.

Neque id S. Auguſtinus, aliíve vlli Patres, aut graues Doctores, inficiati ſunt. Agunt enim de virtute actuali potiùs quàm de habituali, non philoſophicè, (vt nos facimus,) ſed Chriſtianè conſideratâ: Id eſt prout vtili ad meritum vitæ æternæ, ac finis noſtri ſupernaturalis conſecutionem: proindéque meritò dicunt nullam talem in nobis virtutem reperiri, ſecluſa Charitate extrinſecùs formante; quæ extrinſeca honeſtatio non accederet actui morali, niſi ſaltem ex imperio virtutis ſupernaturalis, atque adeò ex auxilio gratiæ eliceretur. Ipſe tamen naturalis actus, per ſe loquendo, & ex principiis honeſtatis ſuæ naturalis; id eſt, in ordine duntaxat ad ſuum obiectum formale, & ad finem vltimum naturalem conſideratus, nullum tale principium naturæ ordine ſuperius poſtulat vt eliciatur; ſemélque elicitus nullas exigit ſupernaturalis habitus vel auxilij ſuppetias, ad habitum virtutis naturalis, cui impar non eſt, voluntati hominis, tametſi lapſi, imprimendum.

Item per actus ex parte obiecti conditionatos, reipſa actuales.

143. Pergo ad actus conditionatos, de quibus vt conſtet, an poſſint virtutis habitum inurere, præmittenda eſt diſtinctio. Alij quippe ſunt actus conditionati ex parte ſubiecti, alij verò ex parte obiecti duntaxat, quamuis ex parte ſubiecti ſint abſoluti; id eſt, inſint reuerà potentiæ, eámque referant in bonum ſub conditione propoſitum. Prioris membri exemplum eſt, quum quis dicit, *ſi Petrus id à me peteret, vellem ei dare.* Si enim illud *vellem* intelligatur eſſe non optatiui modi, ſed ſubiunctiui, enunciantis duntaxat quid homo tunc voliturus eſſet, nullus ponitur reipſa actus in voluntate, atque adeò actus voluntatis, in quem mentale illud iudicium tendit, eſt conditionatus ex parte ſubiecti, ſiue voluntatis: quia nullus de facto actus elicitur, quamuis eliceretur, ſi hoc aut illud accideret: Vnde conſtat per huiuſmodi actus nullum de facto imprimi habitum. In poſteriore autem membro propoſito, actus voluntatis eſt præſens, & de facto elicitur; ſed quia per eum voluntas non tendit in obiectum niſi vt veſtitum aliqua conditione; propterea non dicitur actus abſolutus, ſed conditionatus. Bonum enim apprehenſum in ſtatu aliquo, in quo non poteſt terminare actum voluntatis abſolutè efficacem, cuiuſmodi eſt ſtatus impoſſibilitatis, poteſt nihilominùs voluntati proponi vt veſtitum conditione aliqua, ſub qua non deſtituatur ratione obiectiua actus proſecutiui, putà conditione poſſibilitatis. Si enim bonitas quam video eſſe de facto impoſſibilem, conſideretur à me vt conditionaliter poſſibilis, atque adeò aliquatenus bona actu; (nam in prædicto euentu exiſtentia quidem illius obiecti eſt conditionata; poſito tamen ſub conditione quòd obiectum ſit, non occurrit vt bona conditionaliter, ſed vt bona actu:) inuenit in ea appetitus rationalis ſufficientem rationem motiuam actus proſecutiui; guttam ſcilicet ſuauitatis, quam lambat.

Poteſt igitur actus præſens voluntati inexiſtere circa huiuſmodi obiectum: quia quamuis in aliis potentiis, quæ in obiectis conditionatis non inueniunt actu rationem ſuam motiuam, nullus detur actus præſens, qui explicetur per verba optatiui modi; (ſicut in viſu nullus datur actus præſens, qui explicetur per verbum *viderem*:) Tamen de voluntate, ob cauſam propoſitam, diſpar ratio eſt. Atque ita rectè huiuſmodi actus voluntatis ex parte tantùm obiecti conditionatos, admittit Ocham in 3. q. 14. *litera O.* adducens Scotum. Annuúntque Molina 1. p. q. 63. art. 2. diſp. vnica, memb. 3. Suares tom. 4. 3. p. d. 3. ſect. 3. & lib. 7. de Angel. c. 12. à n. 15. Salas 1. 2. tract. 6. d. 1. ſ. 3. & 5. Refragantibus tamen Vaſque 1. 2. d. 42. c. 3. & 1. p. d. 83. à n. 23. & d. 194. n. 36. Val. 1. 2. d. 2. q. 8. p. 2. aliiſque nonnullis, cum quibus plenè actum eſt ſuo loco.

144. Hic non intendimus actus illos ſtabilire, ſed ſuppoſita ex ibi diſputatis exiſtentia eorum, addimus eos eſſe idoneos ad impreſſionem habitus inclinantis ad actus virtutis. Quod facilè euincitur, quia hi actus ſunt actus honeſtiſſimi, vt ex eo patet, quòd actus ille, *nollem peccaſſe*, eſt pars componens Sacramentum Pœnitentiæ, quod ex honeſtiſſimis actibus compingitur. Similis ergo actus intra ordinem naturæ elicitus, non vacat honeſtate. Nec obiectũ huiuſmodi actuum, occurrit difficultate exutum. Quidni ergo procreent habitum, quo voluntas ad ſimiles actus eliciendos inclinetur? Quinetiam quandoquidem hi actus eatenus ſunt efficaces, quatenus vi eorum tametſi immutatorum, & vi actualis diſpoſitionis, quam voluntati conferunt, aliquid fieret, vel omitteretur, niſi id fieri vel omitti impoſſibile eſſet; non videtur dubitandum, quin habitus per huiuſmodi actus conditionatos inuſtus, idoneus ſit ad eliciendos actus, quibus omiſſio illa vel executio, ſi impoſſibilis eſſe deſinat, cum effectu imperetur. Atque ita rectè Nauarrus in Enchir. de orat. c. 20. n. 6. admittit pauperem poſſe eſſe liberalem, ſi decernat erogare in alios diuitias, poſito quòd eas haberet, ita vt induat affectum præſentem de erogatione facienda, idoneum eam indicere, ſi contingeret, manente illo ipſo affectũ, ſtatum pauperis mutari, eíque materiam erogationis obtingere.

Habitus per hos actus inuſtus, idem ſpecie cum habitu per actum planè abſolutum impreſſo.

Et idcircò diſplicet Gabriel in 3.d.36.q.vnica, *litera B.* vbi admittit quidem, per hos actus conditionales, quos ipſe vocat, *æquiualenter, non formaliter imperatiuos*, imprimi habitum: ſed ait eum ſpecie differre ab habitu per actus formaliter imperatiuos ſiue abſolutos impreſſo. Quod probat ex diſtinctione obiectorum vtriuſque actus & habitus, & ex diſtincta vtriuſque efficacitate, ac ſupernaturalitate. Nam actus conditionatus, ac proinde etiam habitus, habet pro obiecto impedimentum; non item actus abſolutus, vel habitus per eum impreſſus. Item quantumlibet habitus ex actu conditionato procreatus intendatur, nunquam inclinabit ad actum abſolutum. Denique poteſt aliquis habere actum conditionatum, qui reſpectu eiuſdem obiecti nunquam habebit abſolutum.

Hæc eſt Gabrielis ratiocinatio, quam non eſt difficile infringere. In primis enim falſum eſt, actum conditionatum, & ex eo reſultantem habitum, habere pro obiecto impedimentum, ſed actui proximè obiicitur tantùm aliquis actus, qui nunc non elicitur, ſed eliciendus proponitur, ſi impedimentum deeſſet. Impedimentum autem merè adiacet obiecto, nec plus reſpicitur per actum vel habitum, quàm ſi non apprehenderetur per intellectum, cuius ſolius operationem terminat, non item voluntatis, niſi ſi actui, de quo agimus, adiungatur alius actus peculiaris, quo voluntas optet remotionem impedimenti, qui actus ad rem præſentem non refert. Vel ergo non eſt diuerſum obiectum huius actus conditionati, & eius qui eſt abſolutus: vel aliud aliquod aſſignandum eſt, quàm impedimentum. Et quodcunque tandem aſſignetur, non variabit honeſtatē vel difficultatem actionis; atque ita idem habitus pro ea ſufficiet, & pro actione abſoluta.

Falſum verò eſt, quòd per actum conditionatum non imprimatur habitus inclinans ad actum abſolutum, ſi conditio importata in volitione conditionata ſubſiſteret: Id eſt, ſi impedimentum remoueretur: hoc inquam falſum eſt; quia cùm conditio verè adiaceat obiecto actus & habitus, nec difficultatem operandi augere vel minuere ſupponatur, omninò admittendum videtur, illo ipſo habitu, quo voluntas facilitatur ad actum conditione veſtitum, facilitari quoque ad actum, ſi contingat abiici conditionem; dummodò actus habitum inurens talis fuerit, qualem deſcripſi.

Denique quòd aliquis habens actum conditionatum, poſſit nunquam habere actum abſolutum ei correſpondentem, parum refert, vt inde concludamus habitum, qui genitus eſt ex frequentatione actus abſoluti, eſſe diuerſæ ſpeciei ab habitu genito ex actibus conditionatis. Quamuis enim concedamus quod aſſumitur; tamen dummodò eadem ſit efficacitas vtrorunque actuum, & dummodò vi habitus parti per actus conditionatos poſſit elici actus abſolutus, ſi contingat tolli obicem, (quæ omnia oſtenſa ſunt ex identitate obiecti & difficultatis pro vtriſque actibus;) licebit concludere, eundem habitum vtrique reſpondere.

145. Erit qui addat non videri improbabile, poſſe eundem numero actum, qui nondum poſita conditione erat conditionatus, fieri, ſeu potiùs denominari abſolutum poſita conditione. Nam ſi is qui videt ſibi nunc eſſe impoſſibile elargiri pauperi, eò quòd nihil habeat, firmiter ſtatuat dare, ſi haberet, formans actum voluntatis his verbis explicabilem, *Vellem omninò dare, ſi haberem,* & mox à formato primùm eo actu, dum adhuc in eo perſtat, ponatur conditio, ſub qua conceperat voluntatem dandi; hoc eſt ab alio aliquid accipiat, vel diuinitùs diteſcat; difficile videtur oſtendere, quare ille ipſe actus perſeuerare non poſſit, & indicere actualem elargitionem. Conditio enim, quæ importatur verbis illis, *Si haberem*, non eſt obiectum actus voluntatis, qui tunc elicitur, ſed ſolius intellectus; neque eſt aliquid intrinſecè & neceſſariò incluſum in obiecto, prout ſubſtante huic actui.

Itaque quamuis fiat variatio in ea conditione, & cognitione, quæ eam repræſentabat; tamen ea variatio non videtur neceſſariò immutare actum voluntatis, etiam numericè. Quod ſi ita eſt, excinduntur planè omnia Gabrielis argumenta, clariúſque apparet, quomodò poſſit eſſe eadem efficacitas in actibus conditionatis & abſolutis, reſpectu impreſſionis habitus ad vtroſque inclinantis. De eo tamen fundamento iudicium feram tractans diſtinctionem actuum humanorum, ac nominatim deſiderij, & gaudij.

Poteſt denique virtutis habitus, per reflexos actus imprimi.

146. Poſtremam difficultatem ſuprà propoſitam, quæ ſpectabat actus reflexos & vim eorum in habitu virtutis imprimendo, expediam ſufficienter, tractans numerum virtutum moralium, & quærens, an pro actibus reflexis ſtatuendus ſit aliquis habitus, & an diſtinctus ab habitu reſpiciente actus directos. Sicut ergo in ea difficultate verius eſt, habitum aliquem eſſe pro actibus reflexis ſtatuendum, nec alium quàm eum, qui ad actus directos inclinat: Ita in præſenti ſtatuendum eſt, actum directum & reflexum eſſe impreſſiuos eiuſdem habitus virtutis.

Nec eſt quòd quis obtendat, ſuperata difficultate ad actus directos eliciendos, ſupereſſe adhuc poſſe difficultatem ad eliciendos reflexos: cùm plerique ægrè reflectantur ſupra ſuos actus; qui tamen facilè eliciunt actus directos, quod videtur eſſe patens indicium diſtincti habitus ad diuerſos illos actus inclinantis. Non poteſt inquam, hoc obtendi. Nam difficultas, quæ interdum in quibuſdam viget pro actibus reflexis, ſubacta iam difficultate pro directis, non eſt difficultas pertinens ad voluntatem, in cuius actibus & habitibus nunc verſamur maxima ex parte: Sed eſt difficultas pertinens ad intellectum, ac etiam ad phantaſiam, cuius cooperatio concomitari debet intellectum negotiantem circa actum directum prælicitum: nec parum retardatur, aut etiam implicatur, & quaſi intricatur functio intellectus, tarditate potentiæ inſuetæ ita conuoluere, multiplicitérque locare apud ſe, aut ex variis quaſi faciebus proſpectare actum, qui primùm tendentia eſt, & mox obiectū. Harum autem difficultatum victoria, non pertinet ad virtutem habitualem voluntatis, ſed ad habitū intellectus, & aliqua etiam ex parte ad habitum phantaſiæ. At difficultates per ſe annexæ actui reflexo, quatenus eſt actus voluntaris, poſſunt ſuperari interuentu actus directi repetiti, & è contra.

Optimum autem huius rei indicium ducere poſſumus ex natura actus directi, qui quidem iuxta veram ſententiam, differt realiter ac etiam ſpecificè in genere entis phyſici ab actu reflexo formaliter; quod euincit diuerſitas obiectorum vtriuſque & ſeparabilitas non mutua: quandoquidem ſæpè datur actus reflexus, nullâ interueniente reflexione; & ſaltem nunquam toties multiplicata, quantùm multiplicari poteſt. Et cùm ſit par ratio omnium reflexionum, ſicut hæc quæ addi poſſet, & non additur, differt ab actu directo; ita & omnes ab eo differre neceſſe eſt. Hac tamen reali & ſpecifica diſtinctione non obſtante, actus directus eſt virtualiter reflexus in ſeipſum. Nam qui vult, etiamſi formaliter non reflectatur, tamen volendo obiectum, vult etiam implicitè & virtualiter actum ſuum circa illud obiectum, quæ eſt virtualis

reflexio ſupra talem actum. Mirum igitur non eſt, quòd actus tantoperè affines, & ab eodem obiecto ſaltem remoto haurientes ſpeciem ſuam, eadem efficacitate polleant in impreſſione habituum.

Rurſus verò non eſt quòd quis obtendat ſpecificam horum actuum diuerſitatem. Nam indubitatum eſt, actus ſpecie phyſica diuerſos, ſi ad eandem difficultatem ſuperandam deſeruiant, eundem habitum imprimere, vt conſtat de volitionibus moderatis comedendi edulia ſpecie diuerſa, & de aliis compluribus actibus, qui occurrent in decurſu.

CAPVT II.

De cauſa virtutis moralis augmentatiua intenſiuè ac extenſiuè.

147. CAuſa virtutis habitualis, augmentatiua, duplex diſtinguenda eſt, pro duplici augmento. Vnum dicitur *intenſiuum*, quo habitus creſcit in ordine ad actus circa idem obiectum promptiùs & faciliùs elicienſdos. Alterum dicitur *extenſiuum*, quo habitus de nouo perficitur, vt promptam reddat potentiam ad actus verſantes circa obiecta veluti ex æquo ſe habentia. D. Thomas 1. 2. q. 52. art. 1. ſecundum hoc augmentum appellauit *perfectionem habitus ſecundùm ſe*. Quia nimirum in intenſione, non tam perficitur habitus, qui in minimo gradu iam præiacebat eſſentialiter, quàm ſubiectum, quod pleniùs & vberiùs formam participat interuentu intenſionis. At in augmento extenſiuo, noua vis facilitatiua aduenit habitui, qui proinde fit in ſeipſo perfectior. Idem D. Thomas 1. 2. q. 25. art. 1. vtrunque augmentum vocauit *intenſionem*: ſed paruum refert quæ nomina vſurpentur, dummodò de re conſtet. Quia tamen perfectiones habitus longè diuerſæ, diuerſas appellationes iure depoſcunt, commodius eſt loqui cum pluribus, & ad confuſionem vitandam vocibus non parcere, diuerſiſque illis, quæ hactenus adhibui, nominibus, diuerſum illud augmentum deſignare.

PROPOSITIO.

INTENSIO virtutis habitualis regulariter loquendo per quoſcunque actus, tametſi habitu præiacente & actibus prælicitis remiſſiores, efficitur, ob non exhauſtam antecedentium actuum vim æquiuocam habitus impreſſiuam. Intendunt autem virtutis habitum actus, cùm primùm ponuntur, tametſi lentè & non ad intenſionis ſuæ æqualitatem. Ab actibus quoque proficiſcitur habitualis virtutis extenſio, per appoſitionem nouæ qualitatis; toties ſpecie multiplicis, quoties noua difficultas occurrit, priorum actuum repetitione inſuperabilis; quod intra idem motiuum candémque ſpecialem honeſtatem, non rarò accidit.

PRimò ago de augmento intenſiuo virtutis habitualis, quod dari poſſe extra controuerſiam eſt, ſatiſque confirmatum manet ex dictis de inæqualitate virtutum quoad intenſionem. Itaque conſiderandum duntaxat ſupereſt, per quos actus iſtud augmentum fiat, & quomodò; id eſt, an in inſtanti, an in tempore, & an cùm primùm actus idoneus intendere, productus eſt; an verò poſt adhibitam aliquam aliam conditionem. Et denique an ad æqualitatem intenſionis ipſius actus, an infra eam menſuram.

Actum virtutis remiſſiorem, aut etiam æqualem, non intendere præiacentem virtutem, quorundam ſententia.

148. Et prima quidem difficultas, in varias partes diſtraxit Autores: quibuſdam affirmantibus virtutum habitus non augeri niſi per actum intenſiorem; aliis autem id etiam tribuentibus actui æquali, vel etiam remiſſiori. Sed quia comparatio quoad exceſſum, æqualitatem aut defectum, poteſt inter varios terminos inſtitui; nempe inter actum nouum & habitum virtutis præiacentem; vel inter actum nouum, quo habitus intenditur de nouo, & prælicitum, quo productus, vel iam antè intenſus eſt; ſeorſim de vtroque agendum videretur, niſi in vtraque comparatione difficultas ex eodem fonte manaret, & eadem vtrobique reſolutio idonea eſſet.

Nonnulli igitur contendunt, per actum virtutis, remiſſiorem habitu virtutis præiacente, non intendi virtutem, idque etiam ad actum habitui æqualem extendunt, vt actio ſit à proportione maioris inæqualitatis, valeátque illud ex Ariſtotele apud Phyſicos decantatiſſimum, *Simile non agit in ſimile.* Vnde quia actus anterior, ſupponitur produxiſſe quicquid potuit, (cùm non agat liberè, ſed neceſſariò,) infertur conſequenter, actum ſequentem, ſi ſit anteriore actu remiſſior, aut ſi eum duntaxat æquet quoad intenſionem, nullatenus augere effectum præcedentis actus, ne excedat vires ſuas intenſiuas, quas ſupponimus non niſi adæquari viribus anterioris actus, aut etiam remiſſiores & gradualiter imperfectiores eſſe. Iuxta hanc ergo ſententiam, ſoli actus intenſiores, ſiue habitu præiacente, ſiue actibus anterioribus, intendunt habitum virtutis, per anteriores actus impreſſum. Eſt in ea ſententia D. Thomas 1. 2. q. 52. art. 2. & Almainus in 3. d. 23. quæſt. 2. & ibidem Maior q. 6. Moncæus latè ac ſplendidè diſp. 8. ſelecta, cap. 8. & ex parte Suares diſp. 44. Metaph. ſ. 10. à n. 9.

Contraria placet.

Mihi contraria ſententia aliquatenus temperata, vera videtur, quæ arriſit etiam antiquioribus pleriſque, nec paucis optimæ notæ recentioribus. Ita enim Durandus in 1. d. 17. quæſt. 8. n. 6. Gabr. in 3. d. 23. q. 1. *litera Dd.* Vaſq. 1. 2. d. 80. n. 6. Val. 1. 2. d. 4. q. 4. p. 3. qui tamen inutiliter ſe reſtringit ad eos actus, qui exercentur potentiâ iam ſufficienter exercitâ per aliquot actus anteriores; quaſi cæteri ſiue intenſiores, ſiue æquales, ſiue remiſſiores, non intendant habitum præiacentem: quod falſum eſt, cùm omneis actus, vt iam dicam, habitum intendant, & anteceſſio illa aliquorum actuum, qui potentiam iam exercuerint, ſi per eos aliquid auctum ſit in habitu, augeat potiùs difficultatem ſuprà ab aduerſariis in nos intortam: quandoquidem præcedentes illi actus, immiſſo iam copioſo habitu videri poterunt irritam reddidiſſe vim intenſiuam actus ſequẽtis, præſertim æqualis, ac multò magis remiſſioris. Si verò per anteriores illos actus nihil ſit factum, & in potentia relictum, non apparet quid eorum anteceſſio iuuare queat, vt actus ſequentes remiſſiores, vel æquales, poſſint habitum præiacentem intendere, quod alioqui non potuiſſent.

Hac

Hac igitur parum apta reſtrictione dimiſſa, affirmandum eſt, quoſcunque actus ſequentes, ſiue quoad intentionem ſuperiores habitu præimmiſſo & actu præcedenti, qui eum immiſit; ſiue æquales, aut etiam remiſſiores; (dummodò habitus nondum pertigerit ad illam formalis intenſionis menſuram, quæ ſuperet virtualem intenſionem actus, quod regulariter non contingit;) intendere habitum præiacentem. Quod confirmatum ſufficienter manebit, ſi oſtendamus ad intenſionem habitus præiacentis, non eſſe quærendam in actu æqualitatem, aut perfectionem maiorem gradualem, quàm ſit gradualis perfectio habitus augendi, aut quàm ſit gradualis perfectio actuum prælicitorum, regulariter loquendo.

Oſtenditur, vim intenſiuam actus, non eſſe admetiendam intenſioni habitus præuij.

149. Quòd igitur non ſit hic ſpectanda æqualitas intenſionis inter habitum & actum, poſſitque actus non ſuperans, aut non adæquans intenſione habitum præiacentem, augere illum intenſiuè; ex eo probatur, quòd actus ſit cauſa æquiuoca habitus, ac proinde eum ſuperet nobilitate & perfectione. Mirum ergo non eſt quòd æqualis vel minor latitudo gradualis in actu, ſufficiat ad perficiendum intenſiuè habitum intenſione ſuperiorem. Nihilominùs enim actio non erit à proportione minoris inæqualitatis, (quod vnum videbatur poſſe in contrarium opponi;) quia actus gradualiter remiſſior, poteſt eſſe virtualiter intenſior, eò quòd efficacia intendendi non pendatur penes gradus formaliter repertos in actu, ſed penes entitatem eius perfectiorem, non obſtante minore formali intenſione. Sicut enim parua auri quantitas, multas metallorum deterioris notæ quantitates longè ſuperat; ita modica quantitas intenſiua formæ nobilioris, poteſt perficiendæ entitati gradualiter perfectiori, non impar eſſe. Quare nihil eſt neceſſe cum Palacio in 1. d. 17. diſp. 6. concl. 1. recurrere ad animam actui remiſſiori vel æquali cooperantem, vt poſſit intenſiuè augere. Eſt enim in actu vis ad intendendum ſufficiens, etiamſi ea cooperatio excludatur.

Neque intenſioni actus prælíciti.

Quòd verò non ſit etiam ſpectanda intenſio actus præcedentis, & comparanda cum intenſione actus ſequẽtis; quaſi actus ſubſequens anteriori æqualis quoad intenſionem, vel etiam remiſſior, nequeat habitum ab anteriore actu profuſum augere intenſiuè; euidentiſſimum videtur ex habitu memoratiuo, quem Durandus in 3. d. 23. q. 1. n. 10. confirmat ex Ariſtotele lib. de memoria, & experimento conſtat eſſe admittendum; cùm lõgè faciliùs recordemur alicuius obiecti iterata aliquoties eius cognitione, quàm cùm raròperceptum eſt, quod nequit in ſpeciei impreſſæ infixionem vllam, vel maiorem perfectionem referri. Illa enim infixio, nec poteſt eſſe localis, vt notum eſt; nec intenſiua, alioqui ſplendor notitiæ & perfectio repræſentationis, maior fieret repetitis aliquoties iiſdem actibus; quod eſt contra ſuppoſitionem & experientiam, quæ duntaxat maiori facilitati cognoſcendi; non autem maiori cognitionis perfectioni ſuffragatur. Referendum itaque eſt in habitum, memorationi facilitandæ prouiſum.

Hunc igitur habitum experimur augeri & roborari per actus prioribus æquales, aut eis etiam remiſſiores. Si enim omnes actus poſteriores deberent intenſione ſuperare actus prælicitos, nullus ferè eſſet qui habitum memoriæ admodum intenderet: ſed animus intendendi fatigatione victus, ſiſteret in permodica illius habitus quantitate, nec vlteriùs procederet. Quod itaque tam manifeſto; &, quantum arbitror, irrefragabili experimento deprehendimus in eo habitu, æquè in omnibus valere debet: ac proinde ſtatuendum eſt, habitum quoque virtutis, per actus quoſcunque anterioribus actibus remiſſiores, intendi regulariter poſſe; quam temperationem cur adhibeam, patebit paulò pòſt.

Quomodo iuxta hanc ſententiam, ſimile non agat in ſimile.

150. Sed occurrendum ſupereſt difficultati grauiſſimæ in contrarium. Actus enim intenſione æqualis, aut potior qui præceſſit, auxit habitum, quantùm vires eius tulerunt, quia egit neceſſariò. Cùm ergo vires eius non ſuperentur, vel etiam non æquentur à viribus actus ſubſequentis, neceſſarium omninò eſt, vt vel poſterior hic actus agat ſupra vires ſuas; quod fieri nullo modo poteſt; vel perfectius ab imperfectiore accipiat perfectionem; quod æquè incommodum eſt, & phyſica principia conuellit, quibus non modò actio remiſſioris in id quod gradualiter auctius ſit, ſed etiam ſimilis in ſimile excluditur.

Duplex nodi propoſiti expeditio.

Sunt qui ad huiuſmodi expeditionem recurrunt ad meliorem ſubiecti aptationem per anteriorem habitus immiſſionem. Perſpicuum quippe videtur, agentia naturalia, ſi effectus ſit intenſibilis, pleniùs agere, & luculentiorem effectum producere in ſubiecto meliùs diſpoſito. Sic enim in ſuperficie ſpeculi læuiſſima, multò plus luminis per idem luminoſum producitur, quàm in corpore aſpero & impolito. Item lapis, quia ob duritiem & grauitatem eſt meliùs diſpoſitus ad excipiendum impetum proiectioni deſeruientem, recipit ab eodem motore per eundem motum, vberiorem impetum localiter delatiuum, quàm reciperet pluma ſimilem motum impetus impreſſiuum ſubiens. Quia ergo habitus per priores actus immiſſus, ita diſpoſuit ſubiectum; exiſtimant hi Autores, vi actus ſequentis, etiamſi priores duntaxat æquantis, vel eis etiam debilioris, plus habitus imprimi; atque ita præiacentem habitum augeri intenſiuè propter maiorem paſsi diſpoſitionem. Aliis verò viſum eſt, propter maiorem multitudinem cauſarum inæqualiter perfectarum, idem in hac re contingere; quod in luminoſis, quorum, tametſi non æqualiter ſplendentium multiplicatione, lux vberior procreatur, quàm ſeorſim à ſingulis eſſet producenda.

Neutra valet.

151. Sed contrà, quia quamuis cæteris paribus maior ſubiecti diſpoſitio poſsit conferre ad maiorem agentis operationem, & illuſtrioris effectus profuſionem, vt priora exempla perſuadent: Itémque quamuis maior multitudo agentium coniunctorum, quorum aliqua ſint aliis æqualia vel debiliora, poſsit iuuare ad producendum aliquatenus meliorem, hoc eſt, extenſiorem, vel celeriorem effectum, quàm produceretur à quouis eorum ſeorſim, vt contingit in exemplo illo luminoſorum inæqualium, quorum adunatione, luculentior effectus progignitur: Tamen fieri non poteſt, vt propter meliorem paſsi diſpoſitionem, cauſa operetur vltra actiuitatem ſuam, ſicut reuerà contingeret, ſi actus intendens habitum non ſupponeretur continere in ſe plus effectus, quàm ſit in paſſo; vt certè ſupponi non poteſt, ſi actus præcedens æqualis vel intenſior, egerit quicquid poteſt agere. Nam ſi fortior fuit, plus impreſſerit, quàm contineatur in vi actiua actus debilioris; Tantundem verò impreſſerit,

& nihil producendum reliquerit ſequenti illi actui, ſi æqualis fuit. Sanè iuxta reſponſionem quam impugnamus, cauſa minùs calida poſſet intendere calorem ſuæ latitudini intenſiuæ æqualem, vel etiam ſuperiorem, ob maiorem ſubiecti iam calidi diſpoſitionem. Sicut ergo calor præimmiſſus, non eſt diſpoſitio ad calorem, ſicut læuitas ad lucem, vel ponderoſitas ad impetum: Ita neque habitus ad habitum.

Itaque prior difficultatis propoſitæ ſolutio non eſt idonea; ſed neque poſterior. Nam adunatio & multiplicatio cauſarum inæqualium poteſt quidem ad aliquos alios operationis modos, vt ad celeritatem & extenſionem operationis conferre; non tamen ad intenſionem, vt fert verior ſententia; cùm appoſitio illa & multiplicatio agentium exteuſiuè ſe habentium, nec in vnam intenſiorem vim actiuam coëuntium, non ſuppediret eis facultatem perficiendi intenſiuè effectum ſupra gradualem perfectionem cauſæ inter plures illas maximè intenſæ. Eóque minùs iuuantur aduerſarij exemplo illo poſteriùs propoſito, quòd in re præſenti vnus actus alium tempore ſubſequitur, non modica interdum capedine interpoſita Vnde cauſæ intendentes non adunantur, nec ſimul multiplicantur, vt contingebat in luminoſis ſimul appoſitis.

Vera diſſolutio, ex eo ducta, quòd actus anterior lentè egerit, nec exhauſerit vim ſuam.

152. Vt igitur difficultatem propoſitam ſolidè elidamus, præmittendum eſt cum Gregorio in 1. d. 17. q. 5. art. 2. *initio*, & *in argumentis contra primam*, præſertim *ad* 2. vim & efficacitatem actus ad producendum habitum non eſſe ita promptam, vt ſtatim tota exeratur, producátque ſubitò omnem illam habitus quantitatem, cuius vim productiuam in ſe continet; ſed ſenſim ac lentè eam profundere, etiamſi ſupponamus omnem reſiſtentiam à paſſo abeſſe. Quòd enim languor ille ac tarditas, non oriatur ex reſiſtentia qua potentia actiuitatem actus remoretur, ex eo perſpicuum eſt, quòd ſupponamus deeſſe omnem habitum contrarium, qui ſolus reſiſtere poſſet. Nam quod aliqui præterea dicunt, indifferentiam potentiæ ad alios actus vel obiecta, reſiſtere actui habitum inducenti, commentitium eſt: Siquidē illa indifferentia nihil aliud eſt, quam ipſa potētiæ entitas, quæ ſemper manet, nec expugnatur per immiſſionem formæ inductæ ab agente potentiori, ſicut oportet expugnari reſiſtentiam. Itaque illius quaſi ſegnitiei & lentitudinis in operando quam actui tribuimus, non alia quærenda eſt cauſa, quàm natura actus, cuius is eſt genius, vt ſenſim & veluti guttatim habitum inſtillet. Solent quidem agētia naturalia, cùm deeſt reſiſtentia, agere abſque mora: Tamen experientia quæ docet habitum augeri per eundem actum diutiùs continuatum, vel per actum eiuſdem intenſionis repetitum, conuincit non eſſe quòd hunc effectum ad aliorum normam exigamus.

Similiter porrò motus localis, ſuapte natura impetum procreat lentè ac pedetentim. Vnde petenda eſt germana ratio, cur modicus aliquis motus localis poſſit intendere impetum à ſimili motu præcedente productum, vt videmus in circumactione rotæ: quamuis impetus ille præimmiſſus necdum notabiliter elanguiſſe, ſed ferè integer perſtare ſupponatur. Ratio enim huius rei eſt, quia ea quoque eſt motus localis natura & conditio, vt non ſtatim agat quod poteſt, ſed ſenſim ac pedetentim. Atque ita quia motus ob entitatem ſuam ſucceſſiuā, prohibetur durare ſecundùm eaſdem partes, & quæ præceſſerunt, lentè egerunt; non exhauſerunt modico illo tempore vim ſuam impreſſiuam impetus, propterea relinquitur poſterioribus partibus eiuſdem vel minoris intenſionis, facultas expedita ad augendum impetum, quem anteriores motus partes impreſſerant. Neque verò poſteriores partes motus, intendentes quod per priores eiuſdem intenſionis productum fuerat, excedunt vim intenſiuam priorum partium, ſed idipſum efficiunt quod feciſſent priores illæ partes, ſi hucvſque perſtitiſſent.

Occurrit quoque aliud exemplum in hanc rem, iuxta communiorem ſententiam, quæ aſſerit, ſpecies ſoni ſucceſſiuè propagari, vt videtur tradere Philoſophus l. de ſenſu & ſenſili, c. 7. docétque ibid. S. Thomas lect. 16. Non enim poteſt ſucceſſiuæ illius ſpecierum diffuſionis alia cōmoda ratio aſſignari, quàm hæc, quòd ſonus eius ſit naturæ, vt non niſi languide diffundat ſpecies ſuas. Non enim ſatisfacit quod aliqui dicunt, idcircò id contingere, quia ſonus eſt partus diffractionis medij, quæ eſt cauſa ſucceſſiua, cuius ſucceſſionem imitatur ſonus in ſpeciebus ſuis profundendis. Hoc inquam non ſatisfacit: ſic enim lux quæ plerunque ſucceſſiuè producitur, ob ſucceſſiuam luminoſi applicationem, non poſſet in inſtanti ſpecies ſuas diffundere, vel aliam ſecundariam lucem progignere, non imitando ſucceſſionem cauſæ ſuæ, ſicut reuerà eam non imitatur quoad eſſe. Quod item cernere licet in calore & impetu productis per motum ſucceſſiuum, quamuis ſint entia permanentia. Non igitur ſonus lentè ſpecies ſuas diffundit, eò quòd ſit partus cauſæ ſucceſſiuæ, cuius ſucceſſionem imitatur, ſed quia ſuapte natura hoc habet, vt non operetur abſque cunctatione, quamuis deſit reſiſtentia.

153. Hinc igitur ad rem noſtram delabendo, facile eſt occurrere difficultati propoſitæ, dicendo actum præelicitum intenſiorem ſubſequente, ſiue æqualem, cùm ad breuem moram durauerit, non exhauſiſſe totam ſuam vim productiuam habitus; id eſt, non produxiſſe tantam quantitatem habitus, quantam produxiſſet, ſi diu in potentia duraſſet integer & nullatenus imminutus. Si enim id contigiſſet, actus ſequens æqualis vel remiſſior, nihil omninò habitus efficeret, quantumlibet repeteretur, aut continuaretur. Et idem dicerem, ſi tam multi minuti actus fuiſſent repetiti, vt effectus per eos productus adæquaret vim productiuam actus alicuius, intenſioris eo actu qui nunc elicitur. Quia verò habitus per actus anteriores inuſtus, ob lentitudinem cauſæ, nunquam adæquauit vim operatiuam cauſæ, nec tantùm habitus inuſtum eſt, quantùm virtualiter continetur in actu, qui poſtremò elicitur; mirum non eſt, quòd poſtremus hic actus, quamuis operetur poſt actum intēſiorem vel æqualem, poſſit augere effectum eius: quia vis actus illius anterioris, prout hîc exercita fuit, non eſt ſpectanda niſi inadæquatè, ac pro quantitate moræ, qua actus durauit. Porrò quia non puto contingere, vt vllus actus idem numero tandiù duret, vt vim ſuam in productione habitus exhauriat; vel vt tam multi minuti actus præceſſerint, vt effectus eorum ſit adæquatus actiuitati actus intenſi; præſertim cùm effectus ille ſenſim etiam dilabatur, nec diu perſtet, vt poſteà dicam; propterea conſultò ſuperiùs aliquoties dixi, actum minùs intenſum vel æqualem, intendere regulariter habitum impreſſum per anteriorem actum intenſiorem vel æqualem inadæquatè operantem. Quamuis ſi prædicti rari euentus ſupponerentur, aliter foret ſentiendum.

Concluditur exiles quoque rectè agendi occaſiones, ſtudioſè captandas.

154. Cadit opportunè in hunc locum, monitum permagni ad mores momenti, quod & à Seneca ſæpe, & à ſanctis Patribus frequentiſſimè inculcatur, optiméque ex iam dictis ſtabilitur. Nempe nullā benè operandi occaſionem, quamuis modicā, eſſe prætermittendam ei, qui ſuum in virtute profectum, ac debet, diligat: quandoquidem quilibet actus, præiacentem

virtutem

virtutem habitualem auget ac cumulat, & expeditiorem hominem reddit ad actus quoque illuſtriores, quàm ipſe fuerit eliciendos. Falsò enim Suares diſt. 44. Met. ſect. 10. num. item 10. exiſtimat, actum remiſſiorem præcedentibus, eiſve æqualem, non intendere habitum, niſi in ordine ad ſimiles ſibi actus efficiendos. Certe virtus auctior tantundem poteſt producere, quantum eſt quod ipſa in ſe continet. Quare cùm accrementum à remiſſiore aut æquali actu adueniens habitui, coaleſcat in vnam totalem virtutem habitualem, ſufficientem ad actus intenſiores, quàm fuerit is, quo vltimum accrementum appoſitum fuit habitui; perperam additur, actum remiſſiorem vel æqualem præcedenti, augere habitum duntaxat in ordine ad actus eiuſdem ſecum latitudinis intenſiuæ.

Cùm ergo hæc ita ſe habeant, manifeſtum eſt, lucellum illud, quod ex remiſſo actu obuenit, ingenti fœnore ad actus quoque intenſiores fructuoſum fieri, ac proinde omni cura annitendum eſſe, ſi actus intenſiores faſtidimus, (quòd operoſiores ſint, magnúmque poſtulent potentiæ conatum, cuius frequentia non eſt noſtræ imbecillitati accommodata;) actus ſaltem remiſſos, qui leuioris, vt ſic dicam, impenſæ ſunt, non prætermittamus. In quam ſententiam inſigniter diſſerit S. Chryſoſtomus hom. 8. in Acta, *in morali*, vrgens quod præmiſerat paulò antè, *Tanta res virtus eſt, vt initio ſumpto, progrediatur, & nuſquam ſubſiſtat.* Hoc ita confirmat, vt dicat nemini, donec habitum conſecutus ſit, hærendum eſſe, aut à minimis operibus bonis abſtinendum. *Induſtria enim, vt eſt in prouerbio, gignit induſtriam, & ignauia ignauiam. Qui parum quiddam dextrè agit, accipit incitamentum, vt ad maius perueniat, imò vt ex illo vlteriùs procedat. Et ſicut ignis vt ligna corripuerit plura, hoc fit vehementior, ita & alacritas.* Itaque ex reuerentia, quam ingenerari ait erga virtutem iam exercitam, demonſtrat & alia vitia excludi, & virtutes inſeri, lucellis modicis inſenſibiliter in immenſum auctis. Quare concludit. *Si vel ſemel quis benè operatus fuerit, totum perfectum eſt.*

Virtutis intenſio poſito actu fit ſtatim.

Cætera quæ circa virtutis habitualis intenſionem proponebantur, nempe quo tempore, & in qua quantitate fiat ea intenſio, poſſunt breuiùs & faciliùs expediri. Nam quod ad tempus attinet, dicendum eſt, quemuis actum augere idoneum, ſtatim augere. Vis enim actiua neceſſaria, cùm primùm nanciſcitur ſubiectū capax, ſtatim operatur. Atqui actus eſt cauſa habitus neceſſaria, & ſubiectum ſupponitur eſſe capax habitus. Igitur cùm primùm actus potētiæ aduenit, ſtatim auget habitum.

Non affirmo hoc augmentum fieri in inſtanti. Id enim eſſet contra ſupradicta; imò contra apertam experientiam, quæ docet actum, quò magis continuatur, eò magis augere habitum, indubio argumento quòd actus ſenſim & cum aliqua cunctatione imprimat habitum. Idque præſertim verum eſt, ſi contrarius aliquis habitus expungendus ſit. Tunc enim intercedet alia ſucceſſionis cauſa, nempe repugnantia habitus oppoſiti, remorantis inductionem habitus contrarij. Nec video quo fundamento eam habitus contrarij reſiſtentiam, inter omnes qualitates contrarias locum habentem, inficiari potuerit Salas 1. 2. tract. 10. d. 6. ſ. 5.

Itaque habitus, ab actu ad augendum idoneo, non augetur ſtatim; id eſt, in inſtanti. Augetur tamen ſtatim, id eſt, non expectando ſequentem aliquem actum, aliámve quancunque conditionem, quæ ſine fundamento excogitari poſſet.

Quæ eius quantitas.

155. Quantitas porrò augmenti incomperta eſt. Vniuersè tamen videmur affirmare poſſe eam non pertingere ad æqualitatē intenſionis actus. Nam actus lentè operatur, nec tandiu perſtat, donec exhauſta ſit vis eius intenſiua, quæ videtur cedere formali intenſioni actus quoad numerum graduum, cùm ſit longè pretioſior, & modicam latitudinem gradualem exigat, vt æquet numeroſiorem latitudinem gradualem inferioris notæ, eámque poſſit producere. Si ergo formalis latitudo gradualis in actu, maior eſt quàm virtualis, quæ tamen ob breuem actus durationem non exhauritur; perſpicuum eſt, intenſionem habitus nō pertingere ad gradualem intenſionem actus. Id quod etiam ſuadet communis ſenſus Theologorum, negantium actus ſupernaturales intendere habitus ad æqualitatem intenſionis ſuæ: alioqui cū ſubitò & abſque cūctatione operentur, (quia meritoriè duntaxat agunt;) quātitas habitus facilè excreſceret in immenſum, interueniente modica actuum frequentatione. Et quamuis illud ſupernaturalium habituum incrementum, per actus fiat tantùm meritoriè; tamen Deus qui eſt intenſionis illius phyſica cauſa, videtur operari ad exigentiam actus: ac proinde quantitas augmenti eadem eſſe videtur quæ reſponderet actui, ſi ſeipſo habitum cauſaret. Si igitur actus ſupernaturalis meritoriè agens, non intendit ad æqualitatem ſuæ intenſionis, quia poſito quòd vim haberet phyſicè intendendi habitum, non intenderet ad æqualitatem: Idem ſanè ſtatuendum eſt de actu naturali comparato ad habitum ſibi reſpondentem, quem de facto phyſicè auget.

Illud etiam vniuersè circa hanc intenſionis quantitatem affirmare licet; actum quò intenſior eſt, eò perfectiùs & cumulatiùs intendere. Eadem enim eſt vis vnius actus intenſi vt octo, quæ octo actuum intenſorum; imò maior, cùm vis vnita fortior ſit quàm diſperſa. Et idcircò non videtur dubium, quin vnus actus heroïcus & valdè intenſus, poſſit gignere habitum perfectiorem, quàm multi actus remiſſi, & talem qui poſſit abſolutè denominari habitus perfectus. Ariſtoteles verò 2. Eth. c. 1. & l. 1. c. 7. cùm ait, nec vnam hirundinem facere ver, nec vnum actum facere hominem fortem, intelligendus eſt de actu remiſſo, non autem de intenſo, cui ſoli aptari volumus eam efficaciam inducendi perfectum habitum. Quod extendendum eſt etiam ad euentum, quo præiaceret in potentia habitus cōtrarius. Poteſt enim eſſe talis proportio actus intenſi ad reſiſtentiam habitus contrarij præiacentis, vt eam ſuperet, quantùm neceſſe eſt ad habitus ſimpliciter perfecti immiſſionem: Atque ita habitum immittat, tametſi cum aliqua mora, imò maiore quàm naturalis cunctatio actuum in operando ferat, ob interuentum duplicis cauſæ retardantis inductionem habitus. Ex quo ſoluitur argumentum, quod in contrarium proponit Argentina in 3. d. 23. q. vnica, art. 2. concl. 1.

Difficultates circa virtutis extenſionem.

156. Secundò expoſui aliud virtutis habitualis augmentum, quod extenſiuum nominabam, in quo duplex & vtraque grauis difficultas occurrit. Prior quoad modum, quo hæc extenſio efficitur. Certum quidem eſt actu extendente effici formam aliquam nouam. Nam vt actus extendens nihil producat, fieri non poteſt: quia noua vis ad alium actum non poteſt aduenire ſine noua forma, cùm ea vis importet prædicatum abſolutum & intrinſecum, nouæ entitatis internæ indigum. Dubitatio itaque ſupereſt, an ea extenſio fiat actu extendente, producente duntaxat modificationem aliquam circa præiacentem habitum virtutis, an verò producente realem entitatem ratam, & ſeparatim à quocunque modificato conſeruabilem, ſed quæ cum præiacentis habitus entitate item rata & firma continuetur, vt aquæ portio cum alia portione aquæ, vel

calor vnius partis cum calore partis vicinæ: vel denique an ea extenſio fiat eo actu extendente, producente entitatem ratam, quæ ſeorſim à præiacente habitu cohæreat, & neque eam modificet, neque cum ea continuetur. Totidem enim ſunt modi, quibus hæc virtutis habitualis extenſio exponi poteſt, & verò à nonnullis etiam expoſita eſt.

Poſterior difficultas ex prioris diſſolutione ſubnaſcitur. Siue enim extenſio virtutis habitualis fiat per productionem nouæ firmæ entitatis, ſiue quomodolibet aliter; exponendum ſupereſt, an deſumenda ſit penes nouam honeſtatem obiectiuam, an penes eandem formaliter vt difficilem: Ita vt intra eandem honeſtatem, pro difficultatum multiplicitate, multiplicanda ſit extenſio virtutum. Nam vt pro variis honeſtatibus ſufficiat vna extenſio, fieri non poteſt, cùm multiplex honeſtas, multiplicem ſemper difficultatem inuehat.

In priore dubitatione, ſententia valdè communis, ſtatuit, virtutis habitualis extenſionem fieri per formam realem, ſed duntaxat modalem. Ita cenſuit Vaſques 1.2.d.8.c.5.& Salas 1.2.tract.10.diſt.15.num.19. quamuis diuerſimodè. Nam Vaſques modum duntaxat ponit ad extendendam entitatem præiacentem, quæ ad ſuum obiectum inclinet ſeipsâ, & abſque modo addititio. Salas autem, etiam quoad primum habitus obiectum, vult adiungi modum, quo hypoſtaſis (vt ſic dicam,) habitus omnibus vnius virtutis obiectis communis, ad eam materiam extendatur, & ita de cæteris. Sed neuter philoſophandi modus placet.

Non fit per modum, pro poſterioribus tantùm obiectis.

157. Non enim prior, quia noua iſta entitas addens nouam vim habitui præiacenti, & efficacitati per eum collatæ, eſt vis inclinans potentiam & facilitans ad actum nouum. Quidni ergo ſit æquè habitus, ac entitas præiacens, quam afficere dicitur? Nam quo iure prior entitas & totus habitus negatur eſſe modus, contra quoſdam apud Argentinam in 3 d.23.q.vnica, artic.1. *in tertia opinione contra primam concluſionem*, eodem, poſterior hæc vis, neganda eſt conſiſtere in entitate diminuta ac modali: quandoquidem obiectum æque dignum, & à priore obiecto independens ſortiri poteſt.

Imò ſi ſupponamus eum qui nunc reipſa priùs exercuit actus Iuſtitiæ circa res externas alterius, & circa eas comparauit habitualem facilitatem; poſteà verò exercuit actus & comparauit facilitatem quoad famam proximi, quæ facilitas, per modum additum entitati habituali præiacenti, aduenire illi dicitur: ſi inquam ſupponamus eum qui hoc ordine operatus eſt, contrarium ordinem tenuiſſe, & priùs acquiſiuiſſe facilitatem ad actum poſteriori honeſtate conueſtitum, V. G. ad actum ſeruandi Iuſtitiam circa famam proximi; poſterius verò ad actum circa res alienas externas; perſpicuum eſt, idipſum quod nunc dicitur habere rationem modi, habiturum eſſe rationem entitatis ratæ ac firmæ, & viceverſa. Itaque pro mera hominis libertate in anteponendo poſtponendòve actu extendente, vis inclinans ad vnum obiectum, eſſet modus aut entitas firma, quod nullatenus eſt veriſimile.

Quid quòd oporteret facilitates omninò independentes & nullatenus connexas, alteri connexas, & quidem non mutuò? V.G. in prædicto exemplo, quiſquis furando amitteret habitualem facilitatem circa res alienas, deberet itidem amittere facilitatem circa ius famæ alienæ non violandum; Quia ſublato ſuſtentaculo, neceſſe eſt concidere modum illi ſuperſtructum. Et tamen experientia docet facilitates illas ſeparatim retineri; ac proinde neceſſe eſt earum principia aſſignari diuerſa, & mutuò ſeparabilia, atque adeò æquè rata ac firma. Quid verò adduci poteſt, (quod tamen in ſententia aduerſariorum admittendum eſt,) cur ſublata facilitate circa res alienas, tollatur facilitas circa famam; Et ſublata facilitate circa famam, non tollatur facilitas ad actum honeſtum circa alterum obiectum, hoc eſt, res alienas? Quare ablegenda eſt prædicta ratio exponendi extenſionem virtutum.

Neque pro omnibus, primo etiam non excluſo.

158. Poſterior autem modus philoſophandi ſuprà propoſitus, quo affirmabatur, virtutem habitualem extendi per modum addititium reſpectu cuiuſvis obiecti, non poteſt rationibus nunc adductis expugnari, eò quòd, iuxta eam ſententiam, omnibus obiectis reſpondeat eadem habitus hypoſtaſis, & peculiaris forma extendens, independens ab extenſione ad alia obiecta. Vnde ſequitur formam extendentem fundum illud, (vt ſic dicam,) diuerſis obiectis eidem motiuo ſubſtantibus commune, poſſe reſpectu cuiuſvis obiecti induci abſque aliis extenſionibus, vel aboleri perſtantibus peculiaribus formis modalibus ad alterum obiectum extendentibus.

Tamen aliunde diſplicet prædictus philoſophandi modus. Nempe quia iuxta eum, præſens actus qui elicitur, (tametſi quòd præſens elicitus ſit, arbitrarium fuit & purè caſuale,) longè efficacior eſt quàm cæteri. Nam alij producunt duntaxat modalem extenſionem; præſens autem actus producit hypoſtaſim, cui ea extenſio omnibus obiectis deſeruitura ſuperuenit. At quorſum plus efficaciæ dabimus vni actui, tantùm quia anteriùs elicitus eſt, quàm cæteris eiuſdem honeſtatis, plerunque perfectioribus?

Deinde vel ea hypoſtaſis omnibus obiectis eidem honeſtati ſubſtantibus communis, ſtatuitur infertilis quoad intenſionem, vel non. Si primum, ergo tota intenſio habitus verſabitur circa modum extendentem; nullatenus autem circa hypoſtaſim, quæ ſola eſt propriè & abſolutè habitus, & idem erit de diminutione. Si ſecundum, ergo actus extendens ad vnum obiectum, intendet hypoſtaſim communem cuiuis obiecto. Atque ita impoſſibile erit acquiri facilitatem ad vnum obiectum, quin acquiratur maior facilitas ad quoduis aliud, cuius extẽſio inerit primæ habitus portioni. Nam aucto comprincipio facilitante, augeri etiam debet facilitas. Atqui ea hypoſtaſis eſt comprincipium, quod addito modo extendente elicit actum. Igitur ex eius augmento per quencunque actum, augetur etiam facilitas ad omnem omninò operationem ex eo motiuo faciendam; quod perſpicuè falſum eſt, & cum experiẽtia pugnans. Adhæc imminutio aut deſtructio habitus, conſiſtet tantùm in imminutione aut deſtructione modi extendentis. Nam hypoſtaſis eſt communis omnibus obiectis. Vnde actus inducens facilitatem ad vnum actum, & expellens facilitatem ad oppoſitum, non poteſt eam hypoſtaſim depellere: quia non aduerſatur principio facilitatiuo ad actus ſibi ſimiles, & tam ipſi opportuna eſt, quàm alteri actui oppoſito: fruſtràque nouam ſibi hypoſtaſim eiuſdem rationis procrearet, cùm prior ſit æquè idonea, quod diſpendium entitatum ſolet natura declinare.

Denique quamuis ille modus philoſophandi cùm obiecta ſunt omninò eiuſdem rationis, admittendus interdum ſit, vt patet de extenſione ſpecierũ impreſſarum ad exhibitionem plurium numero eiuſdem obiecti partium vniformium, iuxta veram de ea extẽſione ſententiam ſuo loco plenè ſtabilitam: Tamẽ cùm obiecta ſunt diuerſæ rationis, vt hîc contingit, non videtur cõgruum eo modo philoſophari, præſertim cùm ceſſet hoc loco grauis difficultas ex ſecutura infinitate ſpecierum

totalium

totalium ob infinitatem partium proportionalium ſeorſim repræſentabilium: quæ difficultas in ſpecierum negotio implexa & moleſta, hîc non vrget; cùm obiecta, de quibus agimus, ſint finita, imò numero non admodum magno comprehendantur.

Diruuntur vtriuſque modi dicendi, proximè propoſiti, fundamenta.

Fundamenta vtriuſque huius modi dicendi, eadem ſunt & diſiectu facillima. Præſertim verò vrgetur vnitas appellationis. Solemus enim vnam Temperantiam dicere, vnam Iuſtitiam, & ita in reliquis virtutibus; quod rectè dicitur ſi vna ſit cuiuſlibet virtutis eodem nomine ac definitione potientis, ſubſtantia habitualis, cum ſolo extenſionum modalium diſcrimine: alioqui virtus non erit vnum ens categoricum, ſed multiplex, ideóque multiplici nomine donandum. Hæc eſt, vt dixi, præcipua aduerſariorum machina.

Verùm huius argumenti inefficacitas ex eo eſt perſpicua, quòd ad illam nominis ac entis categorici vnitatem, ſufficere abundè poſſit aliqualis nexus & ordo inter plures habitus partiales. Quo pacto Ariſtoteles 5. Metaph. c.20. & 7. Phyſ. c.3. concedit diſpoſitionem ex pluribus aggregatam, vt ſanitatem, poſſe ſingulari nomine habitus appellari, & eſſe vnum ens categoricum, quod ipſe Vaſques 1.2.d.78.c.1. & 3. agnoſcit. Ruſúſque 3.part.d.128.c.2.admittit Eccleſiam, Concilium, Ciuitatem, &c. eſſe entia definibilia ac prædicamentalia vno nomine deſignata, quamuis longè minorem vnitatem habeant, quàm vna virtus totalis, V.G. Temperantia, cuius partes omnes in vno totali motiuo & honeſtate connectuntur.

Vrgetur deinde analogia habitus & potentiæ naturalis, quaſi ſicut vna potentia extenditur ad varia obiecta; ita idem dici poſſit de virtutis habitu, qui eſt potentiæ coadiutor. Atenim hoc argumentum, ſi quid probaret, æquè probaret in quauis potentia eſſe vnicũ habitum. Ratio ergo diſparitatis eſt, quia potẽtia non acquiritur per actus, ſed eſt congenita à natura: habitus autem inuritur per actus, ideóque licèt habitus non poſſit excedere ambitum cauſæ à qua prodiit, hoc eſt, actus per quem impreſſus fuit: potentia tamen poteſt latiorem ſphæram obiectiuam habere. Sicut habitus infuſus, quia non producitur per actus, poteſt vnus & idem ad multos ſpecie actus ſufficere, & in longè ampliorem obiectorum ambitum funditur, vt alio loco traditur.

Extenſio virtutis, non fit appoſitione rei firmæ, continuatæ cum præiacente entitate.

159. Iam verò inter ſententias quæ admittunt extenſionem virtutis habitualis fieri productione entitatis firmæ, illa quæ à Rubio traditur in Logica q.4. proœmiali, & affirmat hanc entitatem continuari cum entitate habitus præiacente, repudianda eſt: quia habitus virtutis præiacens, & vis noua eum extendens, differunt ſpecie. Nam differunt pluſquàm numero; alioqui extenſio virtutis confundi poſſet cum intenſione, quæ eſt coniunctio plurium partium eiuſdem rationis, numero duntaxat differentium. Accedit quòd habitus virtutis præiacens, & vis eum extendens, inclinant ad diuerſos actus & obiecta, gignunturque actibus longè diuerſis. Nec enim ad extenſionem virtutis, ſufficeret repetitio eiuſdem actus, ſed exigitur actus nouus, & diuerſæ à priore rationis. Quæ omnia ſatis arguunt diuerſos harum entitatum effectus formales, & ſpecificam inter eas differentiam. Atqui quæ ſpecie differunt, non vniuntur inter ſe, vt conſtat ex calore & albedine, quæ licèt ſint in eodem ſubiecto, tamen non vniuntur: quia ſpecie differunt. Datur quidem vnio phyſica inter aliqua ſpecie differentia, quia ſe habent ad modum actus & potentiæ ſicut materia & forma. Conſtat tamen huiuſmodi habitudinem deeſſe inter entitates, de quarum continuatione agimus. Nam habitus præiacens, & vis eum extendens, non ſe habent vt forma & ſubiectum, ſed ambo ſe habent ad potentiam naturalem tanquam formæ.

Omitto alia argumenta contra hunc philoſophandi modum, ex eo à pleriſque ducta, quòd hæc continuatio non aliud ſit futura, quàm partium eandem totalem qualitatem integrantium compoſitio, quæ videtur in virtutem cadere non poſſe ob ſpiritualitatem eius. Sed hæc argumentatio, apud me parum vrget. Cenſeo enim, pleraque entia ſpiritualia, compoſitionem ex partibus integralibus non refugere. Conſule quæ dixi in Naturali Theologia d.4.n.200.

Sed additione entitatis inconiunctæ.

Reſtat extenſio virtutis habitualis per qualitatem non coniunctam habitui præiacenti. Qui philoſophandi modus non aliter confirmandus eſt quàm excluſione cæterorum. Cùm enim ex omnibus rationibus hanc extenſionem explicandi, cæteræ meritò improbentur, vt hactenus vidimus: contra hanc autem nihil obiiciatur, quod non facilè dilui queat, iure exiſtimamus in iſta eſſe ſiſtendum. Itaque virtus totalis, V.G. Temperantia, non eſt vna ſimplex aut propriè compoſita qualitas: Coaleſcit enim ex pluribus, ac ſpecie diuerſis entitatibus, phyſico vinculo deſtitutis, nec niſi ob vnitatem motiui & communem honeſtatem connexis.

Ea tamen motiui vnitas, & honeſtatis communitas, non eſt tanta, vt inde liceat ſpecificam virtutis vnitatem colligere. Nam ſicut motiua, quibus aſſenſum præbemus variis concluſionibus eiuſdem totalis ſcientiæ, V.G. Phyſicæ, ſpecie quidem diuerſa ſunt; genere autem vnum: omnia enim reuocantur ad naturalitatem, quæ genere vna eſt, ſed in diuerſis ſpecie principiis diuerſa proponitur, vnde exiſtit diuerſitas ſpecifica partialium totalis ſcientiæ habituum, iuxta veram ſententiam, cum Scoto, Aureolo, Gregorio aliiſque Doctoribus alibi poſitam: Ita motiuum vnius virtutis totalis, V. G. motiuum Temperantiæ; eſt quidem genere vnum; ſpecie tamen eſt multiplex, & multiplicem ſpecie honeſtatem fundans. Et ſanè quis non videt longè aliam rationem honeſtatis cerni in abſtinentia à nimio cibo aut potu, & in abſtinentia ab illicito vſu delectationum tactus? Meritò igitur pro his obiectis, aliiſque ſimiliter ſe habentibus, agnoſcimus plures virtutes quaſi partiales ſpecie diſtinctas, atque adeò inconiunctas ſub vna totali virtute generica vnius nomenclaturæ.

An extenſio virtutis fiat intra idem motiuum.

160. Sic expoſita priore difficultate, quæ circa augmentum virtutis extenſiuum propoſita fuit, excutienda ſupereſt poſterior: nempe, an ea nouæ entitatis ad priorem appoſitio, in qua diximus conſiſtere extenſionem virtutis habitualis, tunc tantùm ſit facienda, cùm multiplicatur ſpecie motiuum, quod eſt fons honeſtatis ad virtutem aliquam pertinentis, an verò intra idem ſpecie infima motiuum, atque adeò intra eandem ſpecie honeſtatem, conſtituendi ſint diuerſi habitus.

Pars negans.

Hac in re communior ſententia eſſe videtur, habitum virtutis ſpecificari penes motiuum quod eſt radix honeſtatis, in quam virtus ſuapte natura & eſſentialiter intenta eſt. Ideò enim paſſim Doctores quando agitur de alicuius virtutis conſtitutione & eſſentia, illicò recurrunt ad rationem honeſtatis propriæ illi virtuti, de qua diſputatur. Vel quia ea ſpecialis honeſtas deſumitur penes motiuum, quo nititur qui ſtudiosè operatur, quódque proinde habitui quoque ad eum actum conſequenti, eſt pro termino eſſentialiter connotato & ſpecificatiuo, recurrunt aliquando ad motiuum actus honeſti formaliter acceptum, pro eodem habentes ſpecificationem actus & habitus hinc aut inde petitam; (ſicut reuerà perinde eſt alterutro illorum modorum exponatur ſpecificatio habitus & actus;) nec aliud agnoſcentes prædictæ ſpecificationis formale principium. Quodnam verò aliud profecti poſſet principium ſpecificatiuum actus, præter motiuum, quod eſt formale eius obiectum? nam ratio difficilis quæ prætereà in materiali obiecto ſpectari poteſt, præterquàm quòd eſt negatiua, atque adeò inidonea ad actus poſitiui ſpecificationem, non attingitur ab actu: ac proinde illum non ſpecificat. Eſſe autem, actus & habitus ad actum eſſentialiter deſtinati, proportionalem quoad hoc rationem, in confeſſo eſt.

Valet pro virtute, prout principio honeſtatis.

161. Ego diſtinctionem aliquoties in ſuperioribus inſinuatam hîc quoque repeto. Nempe, quòd duo ſecernenda ſint in virtute habituali: nimirum eſſe principium honeſtatis formalis attingens honeſtatem obiectiuam, & eſſe principium facilè attingendi tale obiectum. Nam ſicut nomine ſcientiæ habitualis, intelligimus complexum ex ſpeciebus & qualitate ad vſum earum in eruendis concluſionibus facilitante; ita proportione idem de virtute habituali dicendum eſt, niſi quòd in iſta, ratio principij honeſtatis & principij facilitatiui, ſunt vna & eadem entitas; in qua duæ hæ rationes principiatiuæ diſtinguuntur tantùm per mentem. In ſcientia autem habituali, ſpecies impreſſæ integrantes eam vnà cum qualitate facilitante, non ſunt reipſa idem cum tali qualitate. Sed nos nunc eam diſtinctionem non moramur, contenti ſpectare analogiam inter ſcientiam habitualem & virtutem; quòd ſicut illa ex pluribus principiis re diſtinctis, ita & hæc ex pluribus ratione ſeparatis coaleſcat.

Si ergo virtutem ſpectemus, prout eſt tendentia actualis vel habitualis ſiue in actu primo, in honeſtatem aliquam, veriſſimum eſt eius ſpecificationem eſſe petendam ex motiuo, præcisè vt fonte honeſtatis, ſiue ex ipſa ſpeciali honeſtate indidem manante. Poſſumus enim honeſtè agere etiam cùm nulla difficultas interuenit. Et ita in Deo, in quem nulla operandi difficultas cadit, diſtinguuntur multæ virtutes: Et ab Angelis cum ſumma operandi promptitudine & facilitate multæ operationes eliciuntur, quæ honeſtiſſimæ ſunt, atque adeò ſunt actus virtutum; etiamſi à principio aduentitio facilitante non proficiſcantur. Ipſe quoque amor honeſti in communi, eſt manifeſtè honeſtiſſimus. Quis enim actum illum, ſuo ambitu omnem honeſtatem complexum, *Volo ſemper & vbique honeſtè viuere*, neget eſſe honeſtiſſimum, & naturæ rationali congruentiſſimum? Et tamen cõmuniſſima ſententia fert, actum illum, quia à materia abiunctus eſt, prorſus vacare difficultate nec exigere qualitatem aduentitiam, qua voluntas in eius profuſione faciliteтur. Quod alij ad amorem cuiuſvis ſpecialis honeſti extendunt, ſi non ſpectetur in hac aut illa particulari materia, de quo infrà.

Si igitur virtutem hoc modo ſpectemus, admitto communem doctrinam de eius ſpecificatione per motiuum præcisè quatenus fontem honeſtatis: ita vt actus immediatè à motiuo illo, habitus actui profundendo deſtinatus, ab eodem motiuo radicaliter mediatè, ac vltimò; ab actu autem proximè & immediatè ſpecificetur. Et ratio eſt manifeſta, quia entia eſſentialiter reſpectiua, cuiuſmodi ſunt actus & habitus, ſpecificantur ab eo termino, in quem ſuapte natura referuntur: hic autem terminus reſpectu actus & habitus non alius eſt, quàm motiuum, & quidem formaliter ſumptum, ac prout morale, quo pacto honeſtatem inuoluit. Sicut enim veritas materialiter eadem, iuxta Philoſophum, pro varia penetratione ac lumine, cui ſubeſt, habet rationem multiplicis obiecti formalis ad multiplicẽ habitum ſcientificũ ſpectantis; vnde non ſpecificat ſcientiam niſi ſumpta formaliter, ac cum peculiari ſcibilitate attendendà penes coniunctionem ad ſpeciale lumen intellectuale, quo materialis illa veritas colluſtratur: Ita & in virtutibus, motiuum non ſpecificat niſi formaliter acceptum: hoc eſt non quatenus phyſicè eſt talis naturæ, ſed quatenus ratione omnium, quæ in eo percipiuntur, & modi quo percipiuntur, eſt idoneum honeſtatis principium. Quare ſi virtus hoc modo ſpectaretur adæquatè, nec aliud in ea conſiderandum eſſet, habitus virtutis non poſtularet extenſionem, niſi quoties motiuum honeſtatis, & ipſa honeſtas inde progerminans variaretur.

Repudiatur pro virtute, prout principio actus ex ſe difficilis.

162. At ſi virtutem ſpectemus prout eſt principium eliciendi actum operoſum, quod eſt prætereà in habituali virtute conſiderandum, cùm adæquatè & integrè attenditur eius ratio & natura; ſic dicendum eſt, quamuis actus à ſolo motiuo præcisè vt honeſto ſpecificetur in genere moris; habitum tamen ſpecificari ab actu & motiuo prout difficili ob coniunctionem cum materia, ex qua omnis aſperitas honeſtatis ortum habet. Ex quo ſequitur, habitum virtutis, ſumptum non præcisè, quatenus eſt principium actus honeſti, (quo pacto ſpecificatur in communiore ſententia paulò antè propoſita;) ſed quatenus eſt principium actus ex ſe difficilis, niſi habitus ſubleuans interueniret, indigere extenſione ſuprà expoſita, non modò quoties ſpeciale motiuum & honeſtas variantur, ſed etiam quoties noua difficultas in obiecto & actibus circa illud verſantibus ſuperanda eſt. Nouam difficultatem voco eam, quæ non eſt priorum actuum repetitione ſuperabilis, quamuis actus illi ſint iidem ſpecie morali cum iis qui de nouo exercentur, & vnica omnes honeſtate perfundantur.

Principium actus ſub hac poſteriore conſideratione ſpectatum, non incommodè habilitatem quis appellet: quòd ea vox aptè deſignet principium facilitatiuum præcisè qua tale, quod non adeò expeditè præſtat nomen habitus ſpectato vſu communi, iuxta quem in morali Philoſophia nomen habitus æquè cadit in principium actus quatenus honeſti, & in principium actus quatenus ex ſe difficilis. Nominum tamen vſurpatio cuiuis libera ſit, dum de re conſtet.

Quia verò ex principio, quod hîc ponimus, & ex neceſſitate extenſionis virtutum, quam inde intulimus, ſequitur ſub vno ſpeciali Temperantiæ motiuo, V.G. eo quo delectationes guſtus moderamur, multiplicem Temperantiæ honeſtatem eſſe diſtinguendam, vt circa potum vnam, circa cibum alteram, quod inſolens fortaſſis & reprobandum videri poterit, operæpretium eſt principium prædictum diligenter ſtabilire, illúdque non eſſe recens cuſum, ſed apud antiquos etiam receptum fuiſſe, demonſtrare.

Effectum

Effectus formalis, habitus aduentitij.

163. Habilitates igitur multiplicandas eſſe ſpecie pro multiplicatione nouarum difficultatum, probandum eſt ex fine habituum, qui eſt facilitare potentiam; ſiue, vt paſſim loquimur, inclinare eam ad operandum. Neque enim ea inclinatio aliter exponenda eſt, quam per coëfficientiam & actiuitatem habitus; cum potentia in eliciendo actu coniunctam: Vnde ſequitur ſublcuatio & roboratio potentiæ, faciliórque operatio, ob multiplicationem virtutis actiuæ, vt rectè affirmant Ocham in 3.q.4.*litera F.& M.* & Gabriel in 3. d. 23. q. 1. *litera Aa.*

Nec audiendus eſt Angeſtus c. 5. Moral.t.1.concl.6. vbi parum conſentaneè ad ea quæ habet lib. 1. de virtut.c.5.docum. 1. §. *Quinta proprietas.* contendit inclinationem illam poſſe poni in niſu & conatu habitus ad actum, quamuis actus non eliciatur. Niſus enim ille rectè quidem admittitur in iis quæ corporaliter grauitant; Nam idem eſt corpori grauitare, quod conniti perrumpere corpus ſuppoſitum, & per impreſſionem impetus, reſiſtentiam eius aliquatenus iam ſubactam prorſus ſuperare, ſibíque infra illud, locum facere, vt alibi probatum eſt cum Durando in 4.d.44. q. 7. contra Ochamum ſuprà *litera M.* & Capreolum in 1.d.17. q.1. art.3. *ad quoddam argumentum Aureoli contra primam*, & pleroſque recentiores aliter de eo niſu philoſophantes: Tamen in re præſenti niſus ille eſt prorſus fictitius, cùm neque localis eſſe queat, vt perſpicuum eſt: neque alteratiuus; quia habitus æquè ſe ſolo ſufficeret ad omnem effectum qualitati per alterationem illam productæ tribuendum, ac commentitia illa qualitas, per niſum habitus, immiſſa potentiæ.

Vt neſciam quid in mentem venerit Bacono in 2. d. 28. art. 3. cùm dixit, habitum, neque ſubſtantiam actus facere, neque modum, ſed tantùm inclinationem quandam, ſeu impulſum, quo pulſa & præmota facultas, eliciat deinde actum. Quòd ſi cum Hurtadio diſp.16. de anima, §. 63. placeat dicere huiuſmodi impulſum eſſe moralem, qualis eſt precum, quas quis interponit vt alium inducat ad aliquid faciendum vel concedendum; facillimum erit id refellere, quia cauſalitas moralis precum, non exercetur niſi erga perſonam diſtinctam, proponendo ei rationes cur ita faciendum ſit, & earum propoſitione ac ingeminatione inflectendo voluntatem eius vt dedat ſeſe. Hoc autem quis non videt nullatenus accommodari poſſe habitui reſpectu potentiæ quam informat?

Ea itaque inclinatio, quæ ab omnibus pro effectu formali habitus aſſignatur, reuerà nihil aliud eſt, quàm facilitatio potentiæ, ob auctam vim actiuam operationis ab ea oriundæ, quæ ſine eo virtutis auctario difficilè eliceretur. Eò autem ſemper faciliùs & faciliùs elicitur, quò magis creſcit habitus potentiæ cooperans, ita vt donec vel figantur limites intenſionis habitus, vel difficultas operandi fuerit prorſus ſublata; (neque enim infinita eſt difficultatis quantitas;) eò vſque creſcat facilitas ad actum. Si verò limites illi intenſionis naturaliter dentur, & diuinâ ſaltem vi tranſcendantur; non creſcet facilitas ob acceſſum virtutis actiuæ vlterioris; quia tota difficultas interuentu habitus naturalibus finibus concluſi ſuperata ſupponitur. Facilitas autem operandi creſcere non poteſt, vbi nulla eſt difficultas reſidua.

Colligitur virtutis facilitantis multiplicitas ſpecifica, pro difficultatum multiplicitate.

164. Ex hoc igitur formali effectu & eſſentiali fine habitus acquiſiti, colligi perſpicuè videtur, eum pro multiplicitate difficultatum diuerſæ rationis, ſiue non ſuperabilium eadem operâ, conſtituendum eſſe multiplicem ſpecie. Totidem enim ſunt admittendæ formæ ſpecie diuerſæ, quot ſunt effectus formales diuerſi. Hic autem habemus effectus formales ſpecie diuerſos intra idem motiuum ſpeciale, ſiue intra eandem ſpecialem honeſtatem. Nam facilitatio ad actum mediocrem circa cibum & potum, non eſt vnica & ſimplex facilitatio, quamuis duo illi actus reſpiciant eandem ſpecie infima honeſtatem, & eodem motiuo abſtinentiæ nitantur. Multi enim nullo negotio abſtinent cibis, qui tamen ad vinum largiùs hauriendum ſunt propenſiſſimi, & in ea praua inclinatione coërcenda laborant. Et viceuerſa aliqui abſtemij, cùm de vino non ſint ſolliciti, ſunt eſcarum appetētiſſimi, facileque labuntur contra mediocrem vſum ciborum. Neque quantumlibet abſtemius frequentet actus circa moderatum vini vſum, acquiret facilitatem circa moderatam vſurpationem ciborum. Viceuerſa autem ebrioſus, quamuis repetat actus circa mediocrem & non grauantem ciborum copiam, nunquam comparabit facilitatem circa moderatum vini vſum. Ergo difficultates circa diuerſas illas materias, vndecunque oriantur; (quod nunc noſtrâ non intereſt,) ſunt diuerſæ rationis, nec ſunt ſuperabiles per eadem ſpecie principia facilitatiua. Nimirum, vt S. Thomas rectè docuit q. 2. de virtut. art. 4. ad 12. difficultas rectè operandi non tam deriuatur ex formali virtutis, ſiue ex honeſtate, quæ ex ſe ſuauiſſima eſſet, quàm ex materia, cui coniungitur illud formale; quæ materia ex aliis capitibus placet aut diſplicet vltra præſcriptum rationis, ideoque non ſufficit habitus ſedans difficultatem circa formale alteri materiæ coniunctum, niſi vbicunque eſt noua materiæ difficultas, idem præſtetur.

Accommodare porrò hic rectè poſſumus, quod Ariſtoteles 2. magn. Mor.c.8. *circa medium*, de variis hiſce obiectis eidem motiuo ſubſtratis affirmat, nempe exiſtere ex eis diuerſas ſpecie voluptates, eò quòd voluptarij longè aliter afficiantur per diuerſa illa obiecta: Poteſt ergo quis ita modicè affici ad vnum obiectum per Temperantiam moderandum, vt permodicam ac propè nullam in operando difficultatem experiatur, vixque habitu egeat; quamuis circa aliud obiectum eidem motiuo ſubſtratum, ob vehementem affectum, difficultatem ſentiat longè grauiſſimam, & habitu facilitante admodum egeat. Alius autem quamuis parem in vtraque materia difficultatem ſentiret; quia tamen variè ad eas afficitur, poterit difficultatem quam in operatione circa vnam materiam experitur, abiicere per qualitatem facilitantem, intactâ difficultate circa alteram materiam. Ac proinde neceſſarium eſt principia habitualia, quibus difficultates illæ ſuperantur, eſſe ſpecie diuerſa, nec ſufficit eſſe numerò diuerſa; Eo enim pacto intenſio habitus per repetitionem eiuſdem actus quo inuſtus eſt habitus aliam difficultatem ſuperans, ad hanc quoque difficultatem ſuperandam ſufficeret.

Effugium.

165. Video hanc ratiocinationem labefactari poſſe, reſpondendo cum Suare diſp.44. Met.ſ.11.n.42. quòd vna difficultas faciliùs tollatur quàm alia, vel prorſus aboleatur vigente adhuc alia, rationem ducendam eſſe aliunde, quàm ex diuerſo habitu facilitante. Nempe vel primò, ex eo quòd aliæ facultates ad virtutis operationem interuenientes ſint melius diſpoſitæ: vel ſecundò, ex eo quòd vnum obiectum & operatio circa illud maiori difficultate implicetur. Horum duorum capitum poſterius, non aliter declaratur, quàm quia maior in quibuſdam obiectis veluti reſiſtentia cernitur, ratione cuius etiamſi habitu eiuſdem ſpeciei attingēda ſint, tamen difficultas circa ea ægriùs lenitur.

Primum

Primum verò caput multipliciter exponitur. Nam per frequens exercitium actuum vnius virtutis in certa aliqua materia, ſpecies intellectuales, quibus propoſitio intellectus voluntati prælucens efficitur, ſuam quaſi rubiginem detergunt, & vſu veluti niteſcentes, aptiùs exhibent honeſtatem. Vnde ſequitur operationis facilitas. Memoria quoque præteritæ operationis, & anterior experientia eius, non parum confert, vt voluntas intellectu dedocente, minùs acerbum præſentiat vſum virtutis; qui inexercitatis & inexpertis ſolet apparere inſuauiſſimus. Vnde efficitur, vt ſine noua habitus diuerſi immiſſione, difficultas actus valdè miteſcat.

Accedunt etiam illa virtutum auctaria, quæ in appetitu ſenſitiuo circa materias virtutum ingenerari ſuprà adiniſimus, quibus etiam proportionales habitus concedendi ſunt in phantaſia appetitum ſenſitiuum dirigente. Hi ſiquidem materiales habitus, ſpecie multiplicandi ſunt iuxta multiplicitatem obiectorum materialium, quæ voluntas per vnicum motiuum attingit; quia cùm huiuſmodi potentiæ ob materialitatem ſuam non aſſurgunt ad attingendam rationem formalem obiectiuam virtutis, non debet mirum videri, quòd vnitas motiui honeſti ſubſternentis ſibi plura illa materialia obiecta, diuerſam ſenſibilem bonitatem, appetitum diuerſimodè mouentem ſortita, nequaquam ſufficiat ad vnitatem ſpecificam habitus, potentiis hiſce materialibus aduenientis; quamuis ſufficiat pro habitu virtutis inhærente voluntati. Itaque ob huiuſmodi habituum defectum, contingere poterit, vt qui voluntatis habitum plenè extenſum habet, noua adhuc difficultate circa aliquod obiectum laborare videatur; cùm tamen eam difficultatem, quia appetitui non voluntati ineſt, non virtus ſeu habitus voluntatis, de cuius extenſione diſputamus, ſed materialis habitus appetitui adueniens, mitigaturus ſit, accedente præſertim mutatione temperiei corporeæ, quam conſtat ad ſenſum difficultatis maiorem vel minorem, non parum conducere.

Præcluditur.

166. Verùm hæc reſponſio, quantùm capio, viam expeditiſſimam aperit ad omnes virtutum habitus, imò ad omnes omninò habitus voluntatis excindédos: quos tamen retineri debere, qui reſponſione illa vſi ſunt, non inficiantur. Nam ſi ea reſponſio legitima eſt, quidni dicamus, omnem difficultatum in virtutis exercitio interuenientium ſenſum, aliter minui aut tolli, quàm per habitum voluntatis; hoc eſt; manſuefacto appetitu ſenſitiuo, vt in bona ſenſibilia ex rationis præſcripto feratur; phantaſia autem ac intellectu, per immiſſos ipſis habitus condocefactis, vt promptiùs exhibeant honeſtatem; denique anterioribus experimentis, & corporea immutatione virtuti accommodata, iuuantibus ad difficultatis lenimen, & promptiorem operationem?

Itaque ſicut de aduerſariorum etiam ſententia, ad tollendam è voluntate difficultatem rectè operandi, quæ primùm ſentitur, non ſufficit melior aliarum potentiarum diſpoſitio, ſed exigitur quoque in voluntate habitus, eò quod difficultas, qua inferiores facultates laborant, refundatur in voluntatem, quippe potentiam animæ corpori conſertæ, indéque trahentis non minus imperfectionem ac rectè agendi difficultatem, quàm eſſendi conſortium, & operandi ſubſidium: Ita dicendum eſt, ad quamuis ſpecialem difficultatem priorum actuum repetitione inſuperabilem, non ſufficere meliorem aliarum facultatum, vel corporis diſpoſitionem; ſed omninò exigi in ipſa voluntate habitum virtutis; & quidem nouum ac ſpecialem, cùm ſupponamus repetitionem actuum præcedentium, atque adeò intenſionem habitus, non ſuffecturam ad huius ſpecialis difficultatis depulſionem.

Hinc contrita manent omnia, quæ primo reſponſionis propoſitæ capite continentur. De poſteriori verò nihil propè neceſſe eſt addere. Nam ſi difficultas, quæ maior eſt ex vno obiecto, quàm ex alio; ſuperari non poteſt eorundem actuum repetitione, & habitus per eos immiſſi intenſione, ſicut reuera ſupponimus non poſſe ſæpè ſuperari, etiamſi obiecta materialia, de quibus agimus, ſubſternantur eidem motiuo & rationi formali honeſtatis, neceſſe omninò erit, vt ea maior vnius quàm alterius obiecti difficultas, noui habitus inductione leniatur, quod vnum contendimus.

Sententia propoſita, noua non eſt.

167. Quare perſto in ſententia propoſita, quam expreſsè tradidit Scotus in 3.d.34.q. vnica, *litera I.* & Gregor.q.3. prologi, art.1 *ad 2. & 3. Henrici*, & latè Aureolus quodlib.12.artic.2. concl.2.& 3. videtúrque etiam eam tradidiſſe Diuus Thomas in 3.d.33.q.1.artic.1.quæſtiunc.1. tractans enim diſparitatem habitus acquiſiti & potentiæ naturalis quoad multiplicitatem vtriuſque, ait, potentiam aliter ad actum comparari, quàm habitum: Ideóque etiam obiectum ſecundùm aliam rationem obuerſari potentiæ, ſecundùm aliam verò habitui. Nam potentia eſt principium agendi abſolute; habitus autem principium operandi facilè ac expeditè. Et ideò obiectum, ſecundùm illam rationem, qua ſimpliciter terminat actum, reſpondet potentiæ; quatenus verò facilè attingitur, cùm ex ſe difficilè attingendum foret, reſpōdet habitui. *Et ideò,* (verba ipſa Sancti Thomæ appendo,) *diuerſitas materiæ vel obiecti, in ordine ad ea quæ faciunt facilitatem in actu, facit diuerſitatem habitus:* vtique ſpecificam, qualis eſt diuerſitas inter ſcientias habituales; quam mox ex eadem radice petendam affirmat. Non video quid pro hac ſententia dici potuerit luculentiùs & expreſſiùs.

Eandem problematicè, & tanquam æquè probabilem ac contrariam, tuetur Azor tom. 1. l.3. c.14. q.3. Imò poſita ſententia de extenſione habitus per nouum habitum quaſi partialem, eſſe omninò veram cenſuit Vaſques 1.2 d.80.c.4. At extenſionem habituum fieri acceſſu noui habitus, ſententia eſt iam olim receptiſſima, & nunc etiam inter recentiores admodum frequens. Itaque non debet nouum videri, quòd habitus ſpecie diuerſos multiplicemus pro multiplicatione difficultatum, ſiue pro multiplicatione materiarum, quibus adiuncta eſt difficultas diuerſiformis; hoc eſt, non ſuperabilis repetitione actuum iis ſimilium, per quos habitus præiacens inuſtus eſt.

Quod ſemper repeto, quia non placet quod Hurtadius diſp. 16. de anima, §. 41. affirmat, de habitibus pro quacunque obiectorum materialium multiplicatione, ſpecificè multiplicandis, eò quòd vnunquodque obiectum materiale habeat diſtinctam entitatem, quam diſtincta bonitas aſſectatur. Verùm quis non videt obiecta pleraque materialia eodem modo afficere hominem, atque adeò eandem planè difficultatem ingerere; quæ proinde poſſit eodem principio facilitante mitigari? Sanè eum qui comparauerit ſibi facilitatem ſeruandi æqualitatem cum alio in panno, facilè item eam ſeruaturum in charta vel ligno, videtur perſpicuum; præſertim ſi ſupponamus eum nullius ex illis obiectis neceſſitate premi. De pleriſque tamen obiectis materialibus, ac præſertim virtutis Temperantiæ, aliter ſentiendum eſt: quia cùm variè afficiant corpus, & homo propter varia adiuncta non eodem modo ſe habeat ad omnes materias eadem honeſtate perfuſas, mirum non eſt, quòd varium pro eis principium voluntatis facilitatiuum depoſcat.

Eliditur

Eliditur præcipua difficultas in contrarium. Exponitur vnde habitus, vnde actus ſpecificatio ducatur.

168. Ad retundendas autem difficultates, quibus ſententia noſtra impeti poteſt; præſertimque vt explicemus quomodo pro actibus ſpecie morali iiſdem, imò plerunque iiſdem ſpecie phyſica, diuerſos ſpecie habitus admittamus, obſeruandum diligenter eſt, aliunde ſpecificari habitum virtutis, quatenus eſt qualitas facilitans; aliunde autem actum. Habitus enim ſpecificatur à motiuo prout materiæ iſti immerſo, & in ea, ac ratione eius, difficultatibus obſepto. Nam, vt paulò antè ex D. Thoma dicebam, habitus ſpecificatur ab obiecto prout difficili, quæ difficultas obiecti honeſtatem obuallans, ex materia ſola ortum habet.

Neque verò nouum videri debet quòd affirmo habitum poſitiuum ſpecificari & conſtitui penes bonitatem difficilem. Nam ea ratio obiectiua, non eſt negatiua, ſed poſitiua. Sanè Spes, quæ eſt virtus Theologica, tendit in quædam obiecta conueſtita arduitate. Vnde ibi difficultas non ſumitur pro negatione facilitatis: (alioqui liceret ſimiliter ſumere facilitatem pro negatione difficultatis, ſicque ineptè circulari, & rem inexplicatam relinquere;) ſed ſumitur pro obiecto poſitiuo ad aſſequendum operoſo, ob eminentiam eius, & moleſtiam oriundam ex vſurpatione mediorum, quibus tale obiectum eſt aſſequendum, vbi nihil occurrit non poſitiuum & aptum ad qualitatis poſitiuæ ſpecificationem. Ita etiam in præſenti negotio, obiectum difficile ſumendum eſt pro obiecto moleſtiam operanti ingenerare apto, ob inexercitationem & indeterminationem potentiæ operantis, aut ob improportionem talis obiecti cum natura ſenſitiua, vel ob aliam ſimilem rationem.

Et non inclinat quidem virtus directè ad huiuſmodi obiectum difficile qua tale, ſi agatur de principiandis actibus proſecutiuis, quaſi difficultas directè integret rationem formalem mouentem ad proſecutionem. Difficultas enim potiùs auocaret & abſterreret voluntatem, quàm pelliceret. Inclinat tamen ad bonitatem directè, indirectè autem ad conditionem, qua bonitas illa conueſtitur, hoc eſt, ad difficultatem qua bonitas in huiuſmodi materia occurrit obſepta, eóque felle veluti circunlita. Atque ita præ cupiditate bonitatis ac ſuauitatis amarore illo circuntectæ, voluntas indirectè & quaſi conſequenter, inuolat in admiſtionem circumpoſitæ difficultatis, quam alioqui refugeret.

169. At verò actus ab habitu prodiens, non ſpecificatur ab obiecto prout difficili, ſed ſimpliciter ab obiecto prout fonte honeſtatis. Actus enim ſi ſpectetur vt honeſtus, non tendit in obiecti difficultatem, neque eam vllatenus reſpicit; ſed præciſè tendit in hanc materiam, ſub hoc motiuo, talis honeſtatis fonte ac principio. Si verò actus ſpectetur vt facilè elicitus, nihil in ſe habet intrinſecum, ratione cuius dicatur habere peculiarem ordinem ad difficultatem ex obiecto ſecundum ſe ſumpto refundendam. Nam facilè fieri, in actu nihil aliud eſt, quàm denominatio extrinſeca à potentia facilè operante ob acceſſum virtutis operatiuæ aduentitiæ, vt rectè obſeruat Durandus in 3.d.23.q.4.n.10.

Itaque nullo ex capite ſuppetit fundamentum affirmandi, quòd actus ita reſpiciat difficultatem obiecti, vt per eam conſtituatur ac ſpecificetur. Imò cùm difficultas formalis, cui mitigandæ deſtinatur habitus, non ſit in obiecto, in quod ſolùm tendit actus tanquam in ſpecificatiuum ſuum, ſed concipienda ſit, vel in actu, vel potiùs in potentia; (concipitur enim ad modum ægritudinis & impedimenti actum primum præpedientis;) manifeſtè apparet actum, qui neque ſeipſum reſpicit, neque potentiam in ratione obiecti ac termini ſpecificantis, non ſpecificari penes obiectum, prout ex ſe difficile; penes quod tamen admiſimus habitum ſpecificari: quia habitus ſuapte natura deſtinatur ad tollendam difficultatem, quæ alioqui potentiam circa tale obiectum verſantem, implicaret, non item actus, cuius eæ partes non ſunt.

Et quanquam actus eſt tendentia habitus in obiectum, tamen nihil vetat habitum habere eſſentialem reſpectum ad obiectum, ſub aliqua conditione, ſub qua actus eum reſpectum non habeat, tanquam eſſentialem & ſpecificantem, ſed duntaxat ad modum denominationis extrinſecæ ab eo refuſæ, quod tendit in obiectum ea conditione conueſtitum. Vt enim reſpectus ille ſit habitui eſſentialis, ſatis eſt, quòd ei tendentiæ qua habitus per actum reſpicit obiectum, adiungeretur difficultas, niſi habitus interceſſiſſet. Quare vt ea difficultas remoueretur, opportunum fuit, qualitatem aduentitiam naturalis facultatis roboratiuam prouideri, cuius proinde ſpecificatio a difficultatis remotione peteretur. At vt actus ipſe indidem ſpecificaretur, oporteret eius interuentu remoueri ſimiliter difficultatem à potentia: quod conſtat non fieri ab eo immediatè, ſed à ſolo habitu.

Rectè igitur conſtitutum eſt, non omninò indidem ſpecificari actum & habitum: quamuis quia ambo collimant in idem obiectum, quod eſt vltima radix ſpecificationis in vtroque, rectè paſſim concedatur, & actum & habitum ab eodem ſpecificari: nempe habitum ab obiecto vt difficili; actum autem ab eodem inadæquatè ſpectato, nec inuoluta conditione difficultatis, actum, & obiectum habitui propoſitum, conueſtientis.

Altera difficultas, ex parte actus virtutem cauſantis, enodatur.

170. Huic difficultati, quæ in ſententiam noſtram intorqueri poterat ex parte habitus, penes varias difficultates intra idem motiuum honeſtum multiplicem ſpecificationem nanciſcentis, adiungi poteſt alia ex parte actus efficientis habitum. Nam iuxta nos iidem ſpecie actus morales, V. G. actus Temperantiæ circa vinum, & actus Temperantiæ circa cibos, inurunt diuerſos habitus, quod videtur incommodum, cùm vterque actus eadem honeſtate niteſcat. Verùm ex hoc capite imbecilla eſt ſententiæ noſtræ impugnatio. Nam hic non ſpectamus actus quatenus morales & honeſtos, ſed quatenus facilè vel difficilè elicitos. Vnde cùm reſpectu diuerſorum illorum obiectorum, & actuum eidem honeſtati ſubſtantium, ſupponantur eſſe diuerſæ difficultates, mirum non eſt, quòd ab actibus ſpecie morali iiſdem, inurantur habitus facilitantes, qui prout facilitantes ſpecie differant, præſertim cùm vis impreſſiua habitus inexiſtat entitati phyſicæ actus, quæ in exemplis propoſitis eſt ſpecie multiplex. Alia enim eſt phyſica eſſentia actus circa cibum, & actus circa potum.

Fortiùs vrgeri ex eodem capite poteſt contra ſententiam propoſitam, quòd plerunque pro varietate corporeæ complexionis, ſimiléme peculiarem ob cauſam, vnus actus ſit vni difficilis, non autem alteri. V. G. abſtemius nullo modo laborat in medioeri vſurpatione vini, circa quam alius immenſo labore defungitur. Quare eadem mediocris vſurpatio vini in vno eorum, imprimet habitum abſtinentiæ; in alio autem vel nullum imprimet, vel longè diuerſum, putà auerſionis & horroris circa idem obiectum, quæ videntur admiſſu difficilia: quomodo enim cauſa moraliter & phyſicè eadem, diuerſos ſpecie effectus cauſare poterit?

Reſpon

Reſpondendum eſt, cauſas naturales pro varietate paſſi ſolere varios effectus edere. Sic ſol lutum indurans, mollefacit ceram; & ex materia certo modo diſpoſita educit formam ranæ; ex eadem verò aliter apta, progignit aliam formam longè diuerſam. Quia ergo obiectum comparatur ad actum per modum materiæ; (occupatur enim circa illud,) mirum non eſt quòd pro obiecti varietate, diuerſum ſpecie effectum procreet. Diuerſum autem obiectum, & repugnantibus conditionibus affectum, actibus moraliter & phyſicè iiſdem obuerſari in præſenti negotio, conſtat ex diuerſa difficultate, obiectum in diuerſis ſubiectis affectante, quæ vndecunque tandem proficiſcatur; & ſiue habeat originem omnibus ſubiectis communem, ſiue ex peculiaribus & indiuiduantibus vnius conditionibus dimanet, poſtulat principium facilitatiuum, cuius interuentu expugnetur.

CAPVT III.

De cauſa virtutis habitualis imminutiua ac deſtructiua.

171. POſt cauſam primò producentem & augentem prætermittere non poſſumus cauſam deſtructiuam virtutis habitualis, & eadem opera expediemus cauſam imminutionis eiuſdem qualitatis; quia minui eſt ex parte corrumpi, ac deſtrui.

PROPOSITIO.

VIRTVS habitualis non aliter quàm vel vitij oppoſiti immiſſione ad poſitionem actuum, ac pro vitij intenſione; quæ eſt formalis eius deſtructio, actibus effectiuè tantùm ac mediatè tribuenda; Vel iugi; ſed lenta diuinæ conſeruationis ſubtractione, corrumpitur.

SVppono virtutem non eſſe incorruptibilem; quod perperam viſum Senecæ, vt docent illa eius verba epiſt. 50. in fine. *Eo maiore animo ad emendationem noſtri debemus accedere, quòd ſemel traditi boni, perpetua poſſeſſio eſt. Non dediſcitur virtus. Contraria enim mala in alieno hærent, ideò expelli & extirpari poſſunt. Fideliter ſedent quæ in locum ſuum veniunt. Virtus ſecundùm naturam ſuam eſt: vitia inimica & infeſta ſunt. Sed quemadmodum virtutes receptæ exire non poſſunt, facilisque earum tutela eſt: ita initium ad illas eundi arduum.*

Virtus corruptibilis.

172. Hanc virtutis ſemel partę incorruptionem, eſſe omninò commentitiam, docent qui antè probi & facillimè ad honeſtatem tendentes, poſtmodum peruerſa retrocesſione ad improbitatem deflectunt. Itaque vana eſt aſſerta à Seneca, virtutis perpetuitas. Admodum item inſulsè, & ex falſo principio alibi conuulſo, Philo Iudæus lib. quòd deterius potiori inſidietur, æternitatem quandam virtutum, quantumuis in ſingulis hominibus pereant, commentus eſt. *Sicut enim*, inquit, *poſt obitum Muſici cuiuſpiam aut Grammatici; Muſica Grammaticaque horum, cum ipſis periit, ſed ideæ manent harum artium, duraturæ vnà cum mundo in perpetuum, iuxta quas præſentes poſterique, fient Muſici aut Grammatici: ita etiam ſingulorum Prudentia, Temperantia, Fortitudo, Iuſtitia; aut in vniuerſum ſapientia ſi tollatur, nihilominùs in huius vniuerſi natura immortali, Prudentia immortalis, & virtus omnis incorruptibilis inſculpta eſt, iuxta quam & nunc probi cenſentur, & erunt in poſterum. Niſi fortè etiam homine aliquo particulari mortuo, ſequi dicemus mortem humanitatis, quam genuſne, an ideam, an conceptum, an aliud quid vocare oporteat, viderint quibus ſtudium eſt proprietates nominum perquirere. Vnus ſignatorius annulus ſæpè poſt expreſſas innumeras formas, eaſque interdum vnà cum ſuis ſubiectis abolitas, tamen in ſua natura illæſus perſeuerat. Et non putamus virtutes, etiamſi omnes characteres ab eis impreſſi in ſtudioſorum animas, per prauam vitæ rationem, aut aliam quamuis cauſam euanuerint, in perpetuum conſeruaturas naturam ſuam incorruptibilem nulliqne vnquam fato obnoxiam?* Hanc virtutum incorruptibilitatem ex falſa & craſſa idearum aſſertione alibi conuulſa, profectam, eique duntaxat ſubnixam, non vacat hoc loco refellere. Quare fixum eſto, virtutem eſſe verè ac propriè corruptibilem, & varios eius corrumpendæ modos excutiamus.

Duplex modus virtutem corrumpendi.

173. Primò igitur egi de priore cauſa, virtutis habitualis corruptiua, quam video poſſe rurſus duplicem aſſignari; Vnam communem omnibus habitibus acquiſitis, nempe ceſſationem & feriationem ab operatione, quæ eſt deſtructio merè negatiua; ad quam corruptionis rationem reducitur ea quę per ſolam habitus caducitatem & diuini concurſus lentam ſubſtractionem, deſtrui habitum affirmat, ſiue actus contrarij eliciantur, ſiue non, & ſiue ceſſetur à bonis actibus, ſiue frequententur: nihilominùs enim perit ſenſim habitus ac langueſcit. Aliam peculiarem habitibus contrarium habentibus, cuiuſmodi ſunt virtutes habituales.

Aſſignatur quidem præter hos duos corruptionis, aut imminutionis modos, alius quidam: nempe per ſubiecti deſtructionem, vel indiſpoſitionem. Eum tamen modum fatendum eſt non poſſe hìc vſui eſſe, quamuis valeat pro habitibus corporalibus, cuiuſmodi ſunt qui phantaſiæ vel appetitui ſenſitiuo inſunt. Delabentibus enim per actionem caloris naturalis partibus ſubiecti, cui potentiæ implantantur, ipſarúmque adeò potentiarum particulis, neceſſe eſt auolare inſidentes illis habitus materiales: Et quia potentiæ illæ inſunt ſubiecto requirenti certum temperamentum, quo mutato, accidentia illius ſubiecti malè afficiuntur, ac interdum funditus pereunt, mirum videri non debet, ſi idem de habitibus materialibus ſtatuatur. Quidni verò eadem ſorte ſint hi habitus, qua phantaſmata, vt Abulenſis rectè argumentatur 3. Reg. cap. 3. q. 11. At phantaſmata ſenſui interno impreſſa, multùm pendere ex humiditate vel ſiccitate cerebri, & ex copia ſanguinis vel melancholiæ, aliorúmve humorum; ita vt interdum ob huiuſmodi cauſas exedantur, aut etiam obliterentur, docet illa in quibuſdam omnium obliuio, notabilem cerebri humorum immutationem conſequens, vt Abulenſis ſuprà exemplis confirmat; præter quæ alia apud Plinium extant l. 7. c 24. & ſimile de Georgio Trapezuntio, & Cornelio Ianſenio viris ſuperioris ſeculi longè eruditiſſimis, proditur. Quidni ergo, vt cum Abulenſi argumentabar, quod de phantaſmatis dicitur, eodem modo de phantaſiæ & appetitus ſenſitiui habitibus æquè materialibus aſſeratur?

Hoc tamen non poſſe extendi ad habitus ſpirituales, cuiuſmodi ſunt virtutes, certum eſt, vt affirmabam. Nam ſubiectum virtutum, cùm ſit incorruptibile, non poteſt diffluere, aut dilabi omninò, vel ex parte. Non poſſe autem virtutes corrumpi per corporeæ diſpoſitionis immutationem, vt perperam ſenſit Ochamus in 4. q. 12. *litera L.* demonſtratur ex virtutum ſpiritualitate,

litate, & independentia à ſubiecto corporeo, eiúſque diſpoſitionibus. Et quamuis pro hoc ſtatu, quo tanquam cochleæ alligamur corporis teſtæ, vt Philo ſcitè dixit, perſpicuum ſit, operationes intellectus & voluntatis ob concomitantem facultatum materialium operationem, multam habere cum corpore & corporeis diſpoſitionibus connexionem: Tamen nullatenus inde aſtruere licet dependentiam habituum ſpiritualium, in conſeruatione ſua, à naturali aliqua & corporea qualitate, vt malè exiſtimauit Ocham ſuprà, caſtigatus ab Angeſto c.5.Moral.tex.3. Quare ſiſtamus in duplici illa via corruptionis virtutum à nobis aſſignata.

Prior per vitij immiſſionem.

174. Et ea quidem, quæ conſiſtit in deperditione habitus virtutis, ob immiſſum contrarium vitij habitum, eſt extra controuerſiam; quia contrarium à contrario trudi exploratiſſimum eſt. Nec eſt quòd quis importunè hoc loco ingerat, nullam eſſe virtutis & vitij contrarietatem, eò quòd idem habitus, qui modò eſt vitium, poſſit poſtmodum eſſe virtus: quicquid enim ſit de ea difficultate, ſufficit ad rem præſentem, quòd certum ſit, actum aliquem opponi contrariè alteri; vt actum comedendi ſupra exigentiam, actui comedendi iuxta exigentiam. Per volitiones ergo morales huiuſmodi actuum, inurentur habitus oppoſiti & incompoſſibiles; quorum vnus, quandiu ad malum inclinabit, vitij; alter, quandiu facilitabit ad bonum, virtutis appellationem ſortietur.

Obſeruari porrò debet, hanc contrarietatem virtutis deſtructiuam, non vigere inter habitum virtutis, & actum vitij contrarij immiſſiuum: contraria enim debent eſſe eiuſdem generis, qualia non ſunt actus & habitus: Et idcircò actus vitioſus, non pellit neque deſtruit immediatè habitum virtutis oppoſitum, ſed tantùm mediante habitu, quem producit, vt rectè Gabriel in 3. d. 23. q.1. *litera Gg.* Actus quidem immediatè ac per ſeipſum, efficit formam qua habitus, formaliter, atque adeò immediatè pellitur: non tamen idcircò dicendum eſt, actum immediatè expellere habitum, niſi id intelligatur de immediata expulſione effectiua; de qua non agitur, cùm quæritur, quid immediatè pellat habitum præiacentem, aduenienti oppoſitum.

Eam corruptionem fieri quoque immediatè per actum malum, quorundam placitum.

Itaque videtur ad litem de nomine pertinere, quod Valentia 1.2.d.44.q.5.p.2.dub.4.diſputat; contendens, habitum per actum quoque oppoſitum corrumpi immediatè & effectiuè. Quod probat ex Philoſopho, qui eodem modo dixit habitum per actus corrumpi, quo per eoſdem generatur, vt conſtat ex 2.Ethic.c.3. Atque habitus efficitur immediatè per actus. Ergo immediatè quoque per eos corrumpitur. Et ſunt ſanè actus quoque contrarij habitibus, imò interdum actus diſparati, per quos nullus habitus contrarius inducitur, habitum corrumpunt. Igitur non niſi immediatè id præſtant. Accedit quòd habitus contrarius non aliter cenſeri poteſt immediatè & effectiuè expellere præexiſtentem habitum, niſi quatenus habet rationem actionis, vt eſt à potentia ipſa, quæ eſt principium effectiuè expellens: Itémque quatenus eſt incompatibilis cum habitu præexiſtente: Sed actus & eſt actio quædam, & eſt incompatibilis cum habitu præexiſtente. Ergo æquè eum expellit immediatè & effectiuè. Hactenus Autor prædictus; qui ſubdit, negari tamen non debere, quin habitus nouus priorem contrarium depellat formaliter, quamuis id actui non competat.

Corrigitur quoad modum loquendi.

175. Verùm ex poſtremis hiſce verbis patere videtur, totam hanc litem non eſſe niſi de vocabulis. Nam Gabriel, cui adhæſimus, non aliud intendit, quàm quòd habitus non corrumpatur formaliter per actum; quod propriè loquendo idem eſt, atque non corrumpi immediatè per actum. Nam illa forma corrumpit immediatè, quæ per ſeipſam & abſque medio corrumpit. Atqui illa entitas, quæ immediatè ac per ſeipſam trudit præexiſtentem habitum, non eſt alia quàm habitus recèns inductus. Actus autem eum inducens ſe habet tantùm vt cauſa formam illam applicans, ac proinde non niſi mediatè pugnans cum antecedente forma. Sicut quia frigus aquæ, formaliter pellitur tantùm per calorem aquæ immiſſum, non autem per calorem igni inexiſtentem, vel formam ignis, à quibus calor ille frigoris immediatus depulſor immittitur; non dicimus frigus pelli immediatè per ignem vel calorem ei immanentem, ſed tantùm id tribuimus calori recepto in aqua per operationem ignis & caloris igni immanentis.

Itaque rectè Gabriel eodem modo philoſophatur de habitu habitum pellente. Idipſum autem admittere videtur etiam Valentia, niſi quòd actum quoque ait immediatè pellere, quatenus actus immediatè ac ſeipſo efficit formam depellentem. Verùm, hoc non eſt pellere immediatè, quod ſonat depulſionem formalem exercitam ſine interiectu alterius vllius entitatis ac formæ; ſed eſt immediatè efficere formam depellentem, quod longè diuerſum eſt. Quare modus loquendi Gabrielis anteponendus eſt, iuxta receptiorem explicationem oppoſitionis formalis, de qua Suares d.16. Met. ſect. 1.n.17. & Vaſq. 1.2.d.211.n.52.

Argumenta autem Valentiæ, partim non probant niſi quod ei conceſſimus, partim nullo modo vrgent. Duo ſiquidem priora, probant duntaxat quod admiſimus; nempe quòd actus immediatè ac ſeipſis efficiant formam proximè & immediatè contrariam habitui præiacenti. Et hoc eſt quod voluit Ariſtoteles, cùm habitus per actus effici ac pelli affirmauit. Hæc item eſt habituum & actuum oppoſitorum contrarietas mediata.

Duo autem poſteriora eiuſdem Autoris argumenta non ſunt ad rem, & falſitatem continent. Nam quòd habitus præiacens interdum corrumpatur per actus diſparatos, vt in primo illorum argumentorum aſſumitur, non arguit corruptionem habitus, factam immediatè ac formaliter per actum oppoſitum: quia etiam tunc habitus corrumpitur per habitum nouum, quatenus potentia, quæ eſt finitæ virtutis ſubiectiuæ reſpectu certi generis qualitatis; accedente nouo hoc onere, impar facta ſarcinæ, cogitur partem eius abiicere, ac ſeſe exonerare eo modo, qui alibi expoſitus eſt, conſentiente Autore cum quo nunc agimus. Aut niſi hæc Philoſophia arrideat, dicemus in eo euentu habitum præiacentem corrumpi per ſubtractionem concurſus conſeruatiui, non autem per actum diſparatum, cuius nulla eſt cum habitu repugnantia.

Multipliciùs etiam peccatur in alio argumento. Perperam enim in eo dicitur, habitum contrarium aduenientem expellere præexiſtentem, quatenus habet rationem actionis, vt eſt à potentia. At quis habitum inter actiones recenſuerit? Imò quamuis habitus pendeat à potentia interuentu effectionis modalis, quæ eſt vera actio de genere actionis; tamen ea entitas tenet ſe ex parte efficientis, quod per actionem illam completur in ratione talis cauſæ. Neque ea actio cauſat immediatè habitum de nouo aduenientem; ſed eſt duntaxat cauſalitas & via ad eum. Vera autem & immediata illius habitus cauſa efficiens, eſt

terminus ille internus qui in potentia vitali exprimitur, eámque formaliſſime & vltimò conſtituit viuentem actu, cuiuſmodi eſt in intellectu verbum mentis: in voluntate autem illa qualitas expreſſa per actionem de genere actionis in volitione importatam, quam aliqui vocant ſpiritum amoris, quibus proportionales cogitandæ ſunt in phantaſia & appetitu ſenſitiuo. Hæc porrò qualitas expreſſa non eſt actio niſi grammaticaliter: ac proinde perperam dicitur, habitum contrarium immediatè & effectiuè expelli per nouum, quatenus hic habet rationem actionis.

Illud etiam vitioſè in ſecundo illo argumento ſupponitur, actum æquè eſſe cum habitu oppoſito præiacente incompoſſibilem, ac cum actu. At conſtat actum & actum nullatenus poſſe cohærere; quod de actu & habitu frequenter valet, & ſemper valeret, ſi Deus, poſito actu, inhiberet actiuitatem eius in habitum nouum, negato concurſu ad eius impreſſionem requiſito. Nec plura, vt liqueat in ea, quam dicebam, lite de nomine, commodiùs loqui Gabrielem.

Duplex placitum, circa modum quo virtus vitij immiſſione corrumpitur.

176. Eſt verò præterea quod meritò expendi debeat circa rem ipſam, eúmque priorem modum virtutem habitualem corrumpendi, quem nunc tractamus: Nimirum recténe Autor, cum quo proxime egimus, eodem loco dub. 3. cenſuerit depulſionem virtutis præexiſtentis omninò antecedere ſubinductionem habitus vitij: ita vt tunc tantùm inducatur nouus habitus virtutis, cùm totus contrarius habitus pulſus fuerit. Quod probat partim ex eo quòd cùm aliqui habitus deſinunt per actus diſparatos, (ſeu quia potentia obruitur nimia formarum ſubiectandarum multitudine, vt propterea aliquam anterioris oneris partem, nouo ſuperueniente onere, cogatur excutere;) nullus nouus habitus oppoſitus inducitur, & tamen fit depulſio, quod alibi quoque ſeruari videtur, etiamſi actus ſit idoneus, habitum oppoſitum procreare, cúmque aptatâ ac veluti expurgatâ potentiâ ſit inuecturus. Partim etiam ex eo quòd non eſt neceſſe vt ad corruptionem omnis omninò qualitatis, ſequatur alia qualitas in eodem ſubiecto. Quæ enim qualitas poſitiua ſuccedit gratiæ habituali, cum interuentu actus tranſeuntis expellitur?

Hæc philoſophandi ratio affinis, imò quoad præcipuum punctum omninò eadem eſt cum ea quam iniuit Gregorius in 1.d.17.q. 3.*ad* 10.*contra primam*, admittens quandoque actum pellere effectiuè habitum præiacentem, abſque noui illius habitus immiſſione. Quod ita expoſuit approbauítque Salas 1.2. tract. 10. d.7.n.26. vt ſenſus ſit, ipſummet non eſſe habitus deſtruendi, pendere ab actu actione poſitiua, vel (vt probabilius indicat,) negatiua; quam philoſophandi rationem dixi coincidere cum propoſita Valentiæ ſententia, quatenus hic quoque Autor admittit habitum contrarium effectiuè immediatè depelli ab actu contrario, nullo adhuc ſubintrante habitu, quamuis deinde in fine depulſionis totius habitus contrarij, velit ſubinduci habitum nouum; quod illi alij Autores non aſſerunt. neque certè frequens eſſet, ſi verum eſſet. Quam enim infrequens eſt, vt habitus præiacens, præſertim vitioſus, extergatur vſque ad purum?

Quæ in vtroque communiter, improbanda.

177. Mihi in primis fundamentum vtrique huic placito commune, videtur ruinoſum. Neque enim intelligo, quomodo habitus præiacens poſſit ex parte aut totaliter deſtrui, niſi interuentu formæ contrariæ, ſecluſa ſubtractione concurſus conſeruatiui, quam nunc non attendimus, quia conſtat actum contrarium non conſeruare habitum præiacentem. Eius autem ſolius eſt concurſum conſeruationi neceſſarium nudè ſubtrahere, vel ſuſpendere, qui illum impendit.

Hac ergo deſtructione habitus nunc dimiſſa, negandum omninò eſt, habitum præiacentem poſſe deſtrui per actum, quandiu nihil in potentia efficit, quod ſit incompoſſibile cum habitu præiacente. Nam omnis depulſio debet proficiſci ex immiſſione alicuius, cum quo perſeuerantia rei depulſæ cohærere nequeat. Si enim nihil tale adueniret, forma ſuum ipſa exitium quæreret, abſcedendo nemine perſequente, ex quo tamen abſceſſu certa illi clades contingit. Atqui actus, vt paulò antè diſputabam, non eſt ſeipſo incompoſſibilis cum habitu contrario. Imò inter actum & habitum quemcunque, nulla eſt contrarietas, cùm ſint generis diuerſi, tametſi quia ex actu progignitur habitus, qui cum habitu oppoſito immediatam & formalem contrarietatem habet, amplietur interdum ſignificatio vocis, & admittatur etiam contrarietas inter actum & habitū, habitui ex actu progerminanti oppoſitū; nempe mediata & remota, quæ cùm ſola eſt, nec peruadit ad proximam & immediatam, non ſufficit ad extrudendam formam, quæ illuc vſque pacificè inſedit ſubiecto.

Et habet ſanè hîc proportione locum quod cernimus in expulſione locali corporum, à qua deriuata eſt vox expulſionis inter qualitates. Nemo enim propellet corpus aliquod è loco ſuo, niſi aliud corpus quantum ſubinducat, ob cuius incompoſſibilitatem naturalem cum alio corpore in eodem loco, neceſſe ſit, ſubintrãte per validum impulſum noua quantitate priorem loco cedere. Vel ſi quis corpus propellat non obiectu alterius quantitatis, ſed immiſſione ſolius impetus impreſſi ſuperantis reſiſtentiam grauitatis, neceſſe eſt ante corporis depulſionem præmitti impreſſionem impetus, à quo immediatè efficiatur forma cum priore corporis locatione & quiete incompoſſibilis, nempe fluxus per ſpatium, qui apud me eſt forma quædam tranſiens, ex entitate facta & fieri ſuo tranſeunte coaleſcens, vt alibi monſtratum eſt. Et eo duntaxat pacto, Angelus, quia eſt incorporeus, rem corpoream, V. G. lapidem loco ſuo mouere poteſt. In his ergo modis, quibus localis propulſio exerceri poteſt, videmus id quod immediatè & formaliter propulſionem efficit, eſſe aliquid formaliter incompoſſibile cum priore corporis ſtatu. Idem ergo in præſenti debet contingere. Atqui actum ex ſe & præciſè ſumptum, non eſſe cum præiacente habitu incompoſſibilem, iam oſtenſum eſt. Igitur vt habitus virtutis extrudatur, non ſufficit aduenire actum vitij, ſed eius effectus, hoc eſt, vitioſus habitus debet ex actu profundi.

Quid ſigillatim in priore.

178. Præter hoc quod vniuersè in vtroque placito propoſito diſplicet, ſunt inſuper alia, quæ ſeorſim in vtroque improbanda ſunt. Quis enim admiſerit quod in priore dicitur de inductione noui habitus, tantùm poſt expulſum totum habitum contrarium præiacentem? At ſi id concedatur, actus priores tametſi idonei ad cauſandam portionem habitus actiuitati ſuæ & moræ qua durauerint proportionatam, ſterilitatis tamen damnandi erunt, nulla prolata cauſa, quæ eorum fœcunditatem irritam fecerit: aut tum demum dicendi erũt phyſicè cauſare cùm euanuerint. Neque enim habitus præiacẽs prorſus expellitur, priuſquàm multi anteriores actus defluxerint. Præterea ante deſtructum prorſus contrarium vitij habitum, ſentitur facilitas ad actum virtutis aliquoties repetitum, eóque maior, quò plures & perfectiores actus frequentati fuerint. Quod cõſultiſſimè prouiſum eſt, vt inde homines ad plenã & integram vitij extirpationem animarentur, qui labo-

rem

rem alioqui faſtidirent tam ſerò mitigandum. At hoc non poteſt aliunde prouenire, niſi ex immiſſione partialis habitus ad virtutis actum facilitantis. Falsò itaque eius immiſſio, omninò prorogatur vſque ad totalem vitij præiacentis abiectionem.

Quid quod hæc contrarij habitus depulſio, ne natura quidem prior eſt immiſſione noui habitus, cùm hæc ſit cauſa illius, nec niſi vi receptionis noui habitus, fiat obiectio prioris, vt latè alibi confirmatum eſt contra hunc ipſum Autorem.1.2.d.8.q.5.p.6.& Ochamum in 4. q.13. *litera D.* & q. 9. *litera L.* Rubionium in 2.d.12.q.4. art.2. & alios, contendentes corruptionem eſſe generatione illi connexa priorem. Quod tamen idem Rubionius in 4. d. 1. q. 5. art. 1. retractare videtur, & meritò: cùm neceſſe ſit, cauſam præire ſuo effectui. Corruptio autem ad generationem cum ea connexam, comparatur vt effectus ad cauſam ſuam. Et quamuis emundatio ſubiecti, & depulſio impedimentorum formæ ſequentis interdum præcedat formæ inductionem, tanquam diſpoſitio præuia; & ita eueniat quoties impedimenta non formaliter per formam inducendam, ſed efficienter ac per aliquid aliud remouentur: Hoc tamen non valet in præſenti negotio, nec quotieſcunque impedimenti remotio ſit formaliter ab eo, cuius aduentus per tale impedimentum retardatur.

Itaque planè negandum eſt corrumpi priùs totum præiacentem virtutis habitum, tum eo prorſus abolito ſuccedere habitum vitij nouum. Nec quæ ad id confirmandum proferebantur; ſunt alicuius momenti. Etiamſi enim admittamus habitum quandoque deſtrui nullo ſuccedente habitu oppoſito, vi cuius fiat prioris habitus depulſio, & vniuersè etiam verum ſit, non ſemper ad vnius qualitatis deperditionem, ſubſequi aliam: Tamen in hoc modo corruptionis habituum, quem nunc tractamus, (qui ſcilicet perficitur interuentu actuum,) negamus locum habere vt priùs forma anterior abeat, quàm noua ſimmittatur ſubiecto, formaliter per ipſammet immiſſionem nouæ formæ expurgando.

Quid item in poſteriore.

179. Iam verò quàm crudum eſt quod in poſteriore placito affirmatur, de ipſiuſmet non eſſe habitus deſtruendi, dependentia ab actione poſitiua aut negatiua? Certè vt non eſſe alicuius entitatis pendeat ab actione poſitiua, oportet actioni illi terminum aliquem poſitiuum aſſignare, qui per eam formaliter extrahatur de non eſſe, in quod relabitur illa alia entitas. Nam vbicunque reperitur fieri poſitiuum, neceſſe eſt reperiri rem poſitiuam quæ fiat: Sunt enim correlatiua, & tā repugnat dari fieri abſque aliquo quod fiat, quàm repugnat dari dependentiam ſine re quæ dependeat. Siquidem tam eſſentialiter fieri eſt alicuius rei factæ fieri, quàm dependentia eſt rei dependentis dependentia. Cùm ergo in deſtructione habitus, iuxta hanc ſententiam, ponatur tantùm non eſſe habitus, impoſſibile eſt poni actionem poſitiuam, quæ ſit fieri illius non habitus, ſiue merum fieri terminatum ad non ens. Eo vel maximè quòd actio poſitiua, iuxta veram ſententiam, eſt modus poſitiuus, effectui tanquam modificato innitens: Impoſſibile autem eſt, actionem poſitiuam habere pro ſuſtentaculo, non eſſe habitus.

Quòd verò non eſſe habitus nequeat pendere ab actu per actionem negatiuam; vt poſteà in eodem placito affirmabatur, videtur eſſe manifeſtiſſimum. Nam actio negatiua nihil poteſt eſſe aliud, quàm ſubtractio concurſus, quo poſitiua entitas habitus conſeruaretur. Eius enim concurſus ſubtractio, erit actio negatiua, qua produceretur non eſſe habitus. Si ergo habitus quoad conſeruationem ſuam non pendet ab actu, perſpicuum eſt, modum illum deſtruendi præiacentem habitum, eſſe commentitium.

Reſolutio poſita num. 174. *ſtabilitur.*

180. Quare ſiſtamus in ea ratione explicandi priorem hunc modum deſtruendi virtutis habitum, quæ à nobis poſita eſt. Nimirum qua habitus præiacens, immediatè ac formaliter deſtrui tantùm, aut minui dicitur per habitum oppoſitum, vi actus immiſſum, idque eadem proportione, qua oppoſitus ille habitus immittitur: ita vt actus modicum habitum inducens parum minuat: multum verò habitum nouum procreans multùm de anteriore detrahat: aut ſi valdè intenſus ſit & conuenienti tempore perſeueret, eum omninò exſcindat. Quod Gregorius ſuprà rectè admittit, & malè negatur ab Azorio tom.1.lib.3.c.23.q.6. Vt autem actus adeò remiſſus ſit & inefficax, vt nihil omninò correſpondentis ſibi habitus procreet, tantundémque contrarij decutiat, fieri non poteſt: cùm actus tametſi remiſſus, ſemper habeat proportionem maioris inæqualitatis ad aliquem minorem quaſi gradum reſiſtentiæ habitus præiacentis, cui ſeorſim & ſoli impetendæ ſe applicat, eámque proinde neceſſariò expugnet immiſſione alicuius portionis noui habitus.

Nec eſſe attendendum an actus contrarij ſint intenſiores habitu contrario præexiſtente, vt Medina malè voluit, conſtat ex dictis ſuprà de augmento intenſiuo habitus. Quandoquidem enim regulariter habitus poteſt intendi per actus remiſſiores habitu præiacente eiuſdem cum actibus denominationis, vt habitus Temperantiæ vt quatuor, per actum Temperantiæ vt vnum: multò facilius erit, habitum Temperantiæ ex parte corrumpi per actum intemperātiæ vt vnum, quo aliqua habitualis intēperantiæ portio inducatur. Siquidem modicus hic intemperantiæ habitus non intendit habitum Temperantiæ præiacentem, vnde proficiſcebatur difficultas in productione noui partialis habitus Temperantiæ, per actum Temperantiæ remiſſiorem.

Monitum, de modicorum actuum vitioſorum declinatione.

Hinc verò obiter colligi poteſt, veriſſimè ac vtiliſſimè Epictetum apud Arrianum l.1.c.7. *in fine*, & alios morum magiſtros admonere, non eſſe negligendos actus modicos vitioſos, ſiue qui ex paruitate materiæ, ſiue qui ex remiſſione conatus appellantur modici. Nam quamuis vtrique minùs timendi ſint, quàm qui grauiter vitioſi ſunt, ſiue ex obiecto, ſiue ex magno potentiæ niſu & intenſione applicationis: Tamen vtrique potentiam inquinant inuectione habitus oppoſiti, & ſenſim neruos virtutis præexiſtentis ſuccidunt. Vt mirum non ſit plerunque nonnullos in hæc culparum & actuum minutalia faciles, quaſi nihil ſit quod in comparatione deteriorum leuiculum videtur, experiri ſenſim in ſe conuulſam virtutis firmitatem antecedentem, quibus illud iure occinas, quod ab Autore libri de vera & falſa pœnit.c.8. ſcriptum eſt. *Nullum eſt peccatum adeò paruum, quod non creſcat neglectum.* S. Chryſoſtomus frequenter hoc verſat. Præclarè homil.8. in 1. Cor. *Qui parum abeſt, cùm proceſſerit, aberit longiùs. Etenim corpus ſi parum ab enſe diuidatur, corrumpitur: & edificium ſi parum fatiſcat, diſſoluitur: & ſi vel minimum palmes à radice abſcindatur, inutilis redditur. Itaque id parum non eſt, ſed ferè totum exiſtimandum. Cùm igitur parum peccauerimus, vel deſidia torpuerimus, nolimus vt exiguum deſpicere. Siquidem id neglectum, quàm primum in immenſum euadet. Sic & veſtis quæ ſcindi cœperit, neglecta, tota diſcinditur; & tectum paucarum tegularum caſu contempto; totam domum diruit. Hac nos reputantes, nunquam paruum contemnamus, ne procidamus in maiora.* Similiter homil. 12. in ad Rom.

Rom. *Exhortor initio vt caueamus, vel puſilla fugientes mala, nam magna ab his naſcuntur. Etenim qui in vnoquoque peccato dicere edoctus eſt, non in hoc poſitum eſt ſalutis momentum, is pedetentim omnia peſſundabit. Hoc igitur vitioſitatem ipſam attraxit, hoc ianuas reſerauit prædoni, hoc vrbis mœnia deiecit. Nimirum quoties ad vnumquodque peccatum dicis; non hoc ad rem magnoperè pertinet. Sic & in ipſis corporibus vſu venire videmus, vt magnæ ægritudines augeantur, quoties paruas negligimus.* Expreſſit ex parte hunc Chryſoſtomi locum, vt alia ex eo pleraque S. Dorotheus, doctr. 3. Adhortatus enim ad conſcientiam quibuſvis in rebus etiam ſi minutis non lædendam, ſubdit. *Vt pernoſcatis quòd ex minimis his & natura vilibus ad magna & pragrandia contemnenda, perfacilè delabamur, cum cœperit quiſpiam dicere: Quid refert ſi verbum hoc dixero? Quid refert ſi modicum hoc comedero? Quid refert ſi in rem hanc intendero, & incubuero: Ex hoc enim quid eſt hoc, & quid eſt illud; quid refert hoc, quid refert illud; mala ac peruerſa & amara conſuetudo admittitur, & imbibitur, & datur initium vt magna ac grauiora contemnamus, & conſcientiam noſtram conculcemus & proſternamus, & ſic demum per partes offendentes, periculum eſt ne in perfectam inſenſibilitatem deueniamus. Idcircò, fratres, videte ne parua ac minima contemnamus. Videte ne ita ea ſpernamus, vt vilia ac nullius pretij: Non enim ſunt parua. Pabulum peſſimum eſt hoc. Conſuetudo eſt non bona. Advigilemus itaque, fratres, & accuratè in minimis ac leuibus caueamus, dum minima ſunt ac leuia, ne magna fiant & grauiora. Nam rectè agere & peccare, à minimis ortum habent, & ad magna paulatim vel bona vel mala, perducunt.* Religio ſit eximiū Gregorij Nazianzeni ad virgines præceptū miſſum feciſſe.

Nec verò in vitiis, quicquam paruique leuiſque
Ponderis eſſe putes. Qui paruis obuius ibit,
Is nunquam praceps ſcelera in grauiora feretur.

Et mox conteſtatur immani plaga ſauciaturum conſcientiam.

Quiſquis vel tenuem radicem criminis in ſe
Excipit: Innumeros nam paruo tempore ramos
Hinc atque hinc extenta ſolet diffundere radix,
Et ſucco exiguo denſatur copia lactis.
Ac lapidem ſi quis tranquillas iactet in vndas
Præclaros turbat latices, vitiátque colorem,
Multiplicéſque orbes ſumma naſcuntur in vnda.
Qui ſimul ac pacantur aquæ, ſoluuntur inanes.
Quin etiam paruo liueſcit vulnere totum
Corpus, & ingentes ſubeunt, cruciántque dolores.
Exiguúſque cibus, mihi mortem inuexit acerbam:
Nam ſcelus hoc ſcelerum denſiſſima turba ſecuta eſt.
Non aliter quàm cum perruptis mœnibus vrbem
Ingreditur miles, ſequitúrque exercitus omnis.
Aſpidis haud grande eſt vulnus, tamen illa ſoporem
Mortiferum extemplò inducit, vacuúſque dolore
Interit, excepit tetrum qui corpore virus.
Ergo caue, ne vel labes tenuiſſima mentem
Inficiat, minimáſque etiam procul abiice noxas.

Alia in hanc rem dabo infrà, cùm de connexione vitiorum, & nonnulla præmiſi, tradens malitiæ Alexipharmaca, Diſtinc. vltima prioris Voluminis, num. 444.

Alter modus virtutis corrumpendæ, per lentam concurſus ſubtractionem, quibus improbatus.

181. Secundò expoſui alteram cauſam corruptionis virtutum omnibus quoque habitibus acquiſitis communem, vt ſuprà notabam. Poſſe igitur habitus ſola ab actibus ceſſatione corrumpi, cenſuit Gabriel in 3. d. 23. q. 1. art. 3. dub. 3. Ochamum de more ſecutus. Idem docuit Abulenſis 3. Reg. q. 11. Almain. tract. 1. Mor. c. 18. in fine Lorca 1. 2. q. 24. art. 10. & alij, quos Theologorum & Philoſophorum albo expunctos, in Rhetorum numerum conijcit Hurtadius diſp. 16. de anima, §. 49. Secutus enim ſententiam, quam recentiores magno numero docent, Vaſques 1. 2. d. 81. c. 2. Suarez diſp. 44. Met. ſ. 12. n. 6. Val. 1. 2. d. 6. q. 5. p. 3. aliique paſſim, & ex antiquioribus S. Thomas 1. 2. q. 53. art. 3. Henric. quodlib. 5. q 18. & paſſim alij; contendit habitum virtutis per ceſſationem non corrumpi per ſe, quaſi ſcilicet ſeneſcat, & ad interitum ac tabem tandem deueniat, nullo externo hoſtili incurſu ſuperueniente. Corrumpi itaque duntaxat per accidens, quatenus homine virtutis operationes intermittente, contingit ſylueſcente ſolo animæ, enaſci in eo lappas ac tribulos ſuffocantes bonam ſementem; id eſt ſuccreſcere actus malos, quibus vitioſi habitus implantantur menti, & per eos virtutes eradicantur, iuxta illud Senecæ 5. de benef. c. 1. *Succumbunt vitia virtutibus, ſi non illa citò odiſſe properaueris.*

Rationem pro hac ſententia & prioris impugnatione, hanc vnam profert, & valdè dilatat ac roborat Vaſques ſuprà, dimiſſis aliis, quas parui momenti eſſe fatetur. Si hæc qualitas periret per ſolam ab actibus ceſſationem, oporteret habitum pendere in ſua conſeruatione ab actu: alioqui enim cur periret, ceſſante actuum frequentatione? Atqui actus non conſeruat habitum. Nam forma quæ poteſt aliquandiu perſtare in rerum natura ſine aliqua cauſa, perſtare poterit abſque ea in æternum, dummodò anterior influxus, quo eſſe rei collatum fuit, æquè ſemper perſeueret: atque adeò gratis diceretur à tali cauſa conſeruari. Conſtat autem habitum retinere aliquandiu eſſe ſuum abſque actu, quandoquidem dummodò capedo temporis qua actus prætermittuntur, nimia non ſit, eandem ſemper ad operandum facilitatem experimur, indubiò perſeuerantiæ habitus ſigno. Igitur actus non conſeruat habitum. Vnde ſi actibus intermiſſis habitus corrumpatur; neceſſe erit, corruptionem fieri ſubtractione concurſus diuini conſeruantis habitum. Non enim alia cauſa conſeruatiua habituum aſſignari poteſt præter actum, (quem iam excluſimus,) & Deum. Deus autem, influxum ſemel à ſe exhibitum non ſubtrahit, quandiu eædem cauſæ creatæ perſeuerant; & nulla noua deſtructionis exigentia ex parte cauſarum inferiorum ſuboritur, vt hic ſupponimus nullam ſuboriri. Falſum igitur eſt, virtutem, aut alium quemlibet habitum, ſola ab actibus ceſſatione diſſolui, tandémque euaneſcere per ſolum otium aut ſitum.

Quatenus admitti poſſit, ac etiam debeat.

182. Ego ſententiam quæ virtutem ſola actuum honeſtorum prætermiſſione corrumpi aſſerit, exiſtimo in rigore falſam eſſe: poſſe tamen benignè exponi, ita vt bonum ſenſum contineat, non tantùm ſi de corruptione per accidens accipiatur, ſed etiam loquendo per ſe.

Igitur ſi qui eam ſententiam tuentur, intendant habitum conſeruari per actum, & idcircò prætermiſſa actuum frequentatione diffluere habitum, ſententia illa eſt omninò falſa, vt rectè paulò antè monſtratum eſt in ratione dubitandi alterius ſententiæ. Si item intendant virtutis habitum frequentatis actibus bonis aliquandiu perſeuerare incorruptum, iiſdem verò intermiſſis poſt notabilem aliquam moram incipere pati dilapſum, audiendi non ſunt. Nam ea identitas habitus, ob actuum frequentationem, neque in ipſos actus referri poteſt, cùm habitum non conſeruent; neque in Deum, qui concurſum, quem aliquandiu abſque creata entitate impendit, ſemper impendet, ſi nihil noui fiat; nec vnquam beneficium præſtitum denegat, quia non fit aliquid de nouo, quod tametſi antè non fieret, exhibebat tamen beneficium concurſus ſui. Nullus porrò alius rigoroſus ſenſus, præter duos prædictos, occurrit, ſi per ſe rem ſpectemus, in quo dicere verè liceat, habitum corrumpi per ceſſationem ab actu.

Si verò ſenſum illius ſententiæ benignè expoſitæ, eſſe

eſſe velimus, habitum ſuapte natura, cùm primùm eſt productus, incipere defluere quoad aliquas partes, & ita ſenſim langueſcendo conſumi, ſiue actus ei correſpondentes frequententur, ſiue prætermittantur; beneficio autem actuum frequentatorum effici, vt habitus caducitas nouarum partium ſuffectione reparetur; videatúrque eſſe idem habitus, quia partes per actus recèns additæ, æquant diſpendia per defluxum habitui illata, quod eſt conſeruari, & eſſe idem per æquiualentiam; ſic ea ſententia veritatem continet, nec Rhetorum duntaxat, ſed Philoſophorum quoque & Scholaſticorum Doctorum ſuffragiis ac ratione valida muniri poteſt; quæ breuiter perſtringo.

Autoritas, & experimentum pro nobis.

183. In primis poteſt in eo ſenſu tribui hoc placitum Philoſopho, quoties affirmat, habitus perire ceſſantibus actibus, vt 2. Eth. c. 3. vbi vniuersè de quouis habitu id affirmat. Sigillatim autem id tradit de amicitiæ habitu 8. Eth.c.5. & de habitu ſcientiæ idem habet lib. de longitudine & breuit. vitæ, c. 2. Idem ſignificat Epictetus apud Arrian. lib.2.c.18. *Omnis*, inquit, *habitus & facultas aſſiduis actionibus conſeruatur & creſcit.* Idque mox ſigillatim in habitibus animæ admittendum eſſe, latè demonſtrat. Et infrà. *Habitus à primis diebus langueſcit: poſterius verò omnis diſſoluitur, & euaneſcit.* Vnde infert vtiliſſimam pro moribus cautionem; vt videlicet qui ſe peruerſo habitu liberatum cupit, eum ne foueat malè operando, ſed veluti ſubductis lignis atque fomentis, ignem ſeipſo reſtinguendum, dimittat, certus periturum niſi foueatur.

Accedit ratio quæ à poſteriori primùm duci poteſt ex manifeſto experimento in vno genere habituum, quam ob paritatem rationis ad alios quoſvis habitus, & nominatim ad virtutes, de quibus agimus, transferri poſſe, ſi alicubi valeat, aduerſarij ipſi vltrò concedunt. Sic igitur argumentor. Experientia docet, peritos alicuius opificij vel luſus, ſi diu omittant opera illa exercere, ſenſim amittere primam illam facilitatem; ita vt ſi poſteà regrediantur ad opus, non operentur niſi cum difficultate ac labore. Hoc autem non poteſt niſi in habitum ſenſim deperditum referri. Ergo admittendum eſt, habitus defluxum prætermiſſa frequentatione actuum deprehendi. Quo loquendi modo vtor; quia fateor frequentatis actibus ſecuturam nihilominùs lentam habitus diſſipationem: Tamen ob reparata diſpendia non animaduerteretur, quia partes habitus per actus frequentatos productæ, parem facilitatem in operando conferrent.

Triplex effugium aduersùs experimentum adductum.

184. Non video quid ad argumenti propoſiti robur omnimodum deſiderari poſſit, ſi minor rectè ſtabiliatur; hoc eſt, ſi oſtendamus, amiſſionem facilitatis priſtinæ, in eo qui diu deſtitit ab operando, non poſſe referri niſi ad defluxum habitus. Hoc autem facilè euincitur, quia è tribus ſubterfugiis, quæ ſola poſſunt aduerſariis ſupereſſe ad vim argumenti declinandam, nullum eſt reuerà idoneum. Vel enim primò dicent, ceſſantibus actibus, ſubſecutos eſſe actus oppoſitos, quibus impreſſus eſt habitus contrarius priori infeſtus, & facilitatem ab eo priùs collatam tollens. Vel certè dicent ſecundò, perſeuerare quidem priorem habitum, ſed omninò marcentem ac veluti ſopitum, ideóque ſe non prodentem; ſicut ſæpè contingit quædam habitualiter ſciri; quæ tamen vel maximè recordari cupientibus non occurrunt; nec tamen periit ſpecies impreſſa memoriæ deſeruiens, ſed ſopita eſt; poſtmodum enim recordamur, quod fieri non poſſet, ſi ſpecies impreſſa euanuiſſet. Vel denique tertiò dicent, ductu temporis perire habitus materiales, phantaſiæ vel appetitui ſenſitiuo inhærentes per reſolutionem partium ſubiecti, in quibus illi habitus mediatè ſubiectantur. Quamuis enim habitus inhæreant immediatè potentiis; tamen potentiis materialibus, per factam à calore reſolutionem, vnà cum partibus materiæ quibus affiguntur, euaporantibus, neceſſe quoque eſt, habitus euolare. Et quamuis potentia per nouam dimanationem perficiatur extenſiuè, in ſubiecti partibus ad priores per nutritionem adiunctis; tamen habitus non renaſcuntur in partibus illis extenſiuis potentiæ, loco dilapſarum aduenientibus in partes materiæ per nutritionem ſuffectis. Deeſt enim cauſa habitum conferens in nouis illis potentiæ partibus, nec vis quæ partes potentiæ dilapſas reparat, idonea eſt ad ſarciendas partes habitus cum potentiæ plagulis reſolutas.

Præcluditur.

185. Tria hæc, quæ propoſui, effugia, facile eſt præcludere. Primum enim non poteſt accommodari ad experientiam propoſitam. Siquidem quamuis ſi diu ceſſetur ab actibus bonis, pronum ſit ſubnaſci actus contrarios, ob inteſtinam appetitus ſenſitiui rebellionem, ideóque poſſit ea prima ſolutio cum colore aliquo adhiberi circa habitus voluntatis, ſi directè de eis fieret argumentum: Tamen argumentando directè de habitibus intellectus, nec niſi ex paritate rationis ab aduerſariis quoque admiſſa, idem poſteà de habitibus voluntatis concludendo, vt nos fecimus; manifeſtiſſimum eſt reſponſionem illam primam, eſſe commentitiam. Nam ſola ceſſatio ab opificio, non eſt cauſa opifici, vt iudicet, artefactum non eſſe ita faciendum, nec vlla paſſio extorquet opifici iudicia contraria, quibus prior habitus nouo immiſſo obliteretur. Et vt gratis aliquis comminiſcatur, poſſe opifici iudicia aliqua contraria excidere, quoſnam actus contrarios elicere poteſt is qui nimia deſuetudine amiſit habitum memoratiuum alicuius rei, cuius anteà expeditiſſimè recordabatur?

Alterum reſponſum non minùs facilè conteritur. Nam quòd ſpecies ſopiri poſſint, docet experientia. Et quicquid tandem ſit ſopor ille; tamen impotentia eliciendi actum, durante illo ſpeciei impreſſæ impedimento, oſtendit meritò admitti præpeditionem aliquam principij operatiui cognoſcitiui, ſimpliciter ad operãdum requiſiti; hoc eſt, ſpeciei impreſſæ, quâ ſublatâ mox potentia in actum erumpere poſſit. At circa habitum nihil tale dici poteſt: Quia interim dum habitus ſopiri dicitur, potentia ſupponitur regredi ad actum diu prætermiſſum, cuius habitus eſt elicitus. Quomodo ergo tam altè ſtertit, vt non expergefiat ac torporem excutiat operante potentia in qua reſidet?

Tandem neque tertium reſponſum ſatisfacit. Nam ſi difficultas, quæ poſt longam operandi deſuetudinem ſentitur, ex ſola habituum materialium deperditione ortum haberet, quiſquis habitus illos materiales retineret aut recuperaret, quantumuis diu ceſſaſſet ab actibus virtutum, ſentiret poſteà eandem rectè operandi facilitatem. V. G. ſi quis parata iam facilitate eliciendi opera miſericordiæ, diu ab eis deſiſtat: interim tamen per appetitum ſenſitiuum eliciat actus aliquos illis correſpondentes circa idem materiale obiectum, non tamen ex honeſtate miſericordiæ; admittendum eſſet, huiuſmodi hominem, cùm poſteà vellet opera miſericordiæ reſumere, eandem quam priùs facilitatem experturum, quod conſtat falſum eſſe. Deinde quamuis quod in ea reſponſione dicitur de reſolutione partium potentiæ materialis, & habitus ei inſidentis, verum ſit quoad modicas aliquas extenſionis partes: tamen congruum eſt exiſtimare, partes aliquas ſubiecti illorum materialium habituum, nunquam reſol-

ui, ſed ſemper manere, vt paſſim dicitur de aliquibus partibus primigeniis reliqui corporis. Cùm verò habitus materialis diffundatur per omnes ſubiecti ſui partes, conſtat habitum in partibus illis ſubiecti, quæ reſolutionem effugerint, permanſurum;& quidem cum tota intenſione, quam habebat ante partium reſolutarum diſpendium. Quidni ergo ſi actus virtutis eliciatur, ſentitur eadem facilitas, ſaltem pro proportione extenſionis,quam retinet habitus?

Ratio à priori pro ſententia noſtra, ex fine habituum.

186. Quare ratio à poſteriori, qua confirmauimus habituum acquiſitorum labilitatem perſtat inconcuſſa. Et quamuis ea ratio ducatur tantùm ex habitibus intellectualibus; tamen par eſt ratio virtutum voluntatis, vt ſuprà notabam,nec aduerſarij diffitentur. Poteſt autem, huic rationi adiungi alia, quæ eſt à priori, petitúrque ex fine habituum. Cùm enim habitus ſit addititium quoddam pondus ſubleuans potentiam, eámque iuuans ad operandum optimò modo, congruum fuit facilitatem illam, quæ in operando ſentitur vi habitus, ſenſim ſubtrahi negligentibus, ne confiſi de facilitatis illius perennitate, nimis diu ferientur: atque ita operandi facilitas cedit in præmium laboris in operando primùm ſuſcepti, & per quæ quis grauatur, per eadem & leuatur. Neque verò efficaciores rationes proferuntur pro pleriſque aliis rebus per lentam diuini concurſus ſubtractionem pereuntibus, cuiuſmodi ſunt, iuxta Vaſquem & quoſdam alios ex Autoribus in prima ſententia adductis, ſpecies viſibiles ſenſibiles ab obiecto viuidiore impreſſæ, aliquandiu durantes abſque conſeruatione ab obiecto impenſa, & ſenſim diffluentes.

Vt autem exemplis dubiis, &, quantùm arbitror, falſis,abſtineam; ſonus,& impetus impreſſus,non aliter deſinunt, quàm per illam non ſubitam concurſus ſubtractionem, vt fusè ſuis locis confirmatum eſt, rectéque aſſerunt; de ſono quidem, Suares d. 50. Met. ſ.8.n.5. Hurtadius d.17. de anima,§.26. Ruuius q.1.de auditu, & alij quos citat & ſequitur Carthag. in 4. diſp. 3. c.7. De impetu autem idem Suares d. 21. Met. ſ. 3. n. 27. paſſimque cæteri. Quamuis enim hæ qualitates non exigant deſtrui, nec poſitiuè inclinentur ad non eſſe, tamen ex imperfecta conditione ſua, non ſunt natæ diutiùs durare; ideóque à Deo natiuæ illarum imperfectioni ſe accommodante, deſtruuntur, etiam abſque contrarij interuentu. Quanquam in habitu ea concurſus ſubtractio inſenſibilior eſt atque languidior.

Ad rationes aduerſariorum.

Ex his ſufficienter eliduntur quæcunque ſuperiùs propoſita ſunt contra ſententiam affirmantem habitum virtutis ſola ab actibus ceſſatione corrumpi. Non enim impugnant niſi alios falſos eiuſdem ſententiæ ſenſus iam exploſos. Et prætereà falsò ſupponunt habitum eſſe qualitatem ſimpliciter permanentem, ſeu quæ, vbi primùm eſſe incepit, permaneat vel diu vel aliquandiu planè immutata. At nos exiſtimamus, habitum ex quo productus eſt, incipere decreſcere, (vt ſic dicam,) versùs imum. Vt enim non concedam habitui permanentiam, ſaltem vſque ad actus producentis deſitionem, obſtat longa plerunque continuatio actus ex arbitrio operantis. Vnde nulli eſſent certi ac ſtati limites, quibus defluxus habitus inciperet; quales nos facilè aſſignamus, cùm dicimus, ex quo aliqua habitus portio impreſſa eſt per actum, eam illicò incipere dilabi versùs imum, id eſt ratione partium eius priùs inductarum, à quibus inſenſibilis diminutio ducit initium: ſicut puluis in clepſydra incipit effluere, cùm primùm clepſydra obuertitur.

Virtus quomodo creſcere ſimul & decreſcere poſſit.

187. Porrò ex eo quòd decrementum fiat versùs imum, habetur commoda ratio explicandi,quomodo cum hoc inſenſibili decremento habitus, coniungi poſſit eiuſdem intenſio per actum continuatum aut repetitum. Nam in latitudine intenſiua dantur multæ partes, quæ omnes quidem immediatè vniuntur ſubiecto, tamen non omnes vniuntur inter ſeipſas, ſed partes anteriùs inductæ ita ſubiecto coniunguntur, vt tantùm versùs culmen, vt ſic dicam, copulentur partibus poſteà additis; mediæ autem vtrinque iungantur, & denique quæ ſunt quaſi in vertice totius latitudinis & poſtremæ adueniunt, non niſi à parte inferiori nectantur cum inferioribus, quod eſt ſufficientiſſimum ad vnitatem phyſicam qualitatis intelligendam, non obſtante multiplicitate graduum eam componentium.

Hinc fit, vt cùm contrarium agens impetit qualitatem oppoſitam in ſubiecto præiacentem, diſſolutio qualitatis illius, fiat primum non in medio latitudinis, ſeu deſtruendo gradum aliquem intermedium, eiúſque cum ſubiecto & cum aliis vtrinque gradibus vnionem diſrumpendo, ſed fiat primùm versùs alterutram extremitatem latitudinis. Nam ſi medius aliquis gradus diſſolueretur,reliqui gradus vtrinque ſpectantes ad eam qualitatem, nec niſi numero differentes, non conflarent vltrà vnam qualitatem: atque ita darentur in eodem ſubiecto accidentia eiuſdem ſpeciei ſolo numero plura, quod eſt incommodum. Fit ergo diſſolutio primùm ex parte alterutrius binarum extremitatum latitudinis:quia congruentius eſt,vt gradus, qui priùs occupabant ſubiectum, priùs abſcedant. Proptereà depulſio (ſic determinante cauſa prima, ad quam ſpectat agentium ſecundorum perplexitatibus occurrere) inchoatur ab imo; id eſt, à partibus latitudinis primùm inductis. Accrementum autem, ſi quod accedat, fit versùs culmen totius latitudinis. Quæ eſt commodiſſima ratio ad explicandum quomodo in reactione, medium vtrinque ſimul patiatur,in quo pleríque inutiliter ſe cruciāt. Similiter ergo ſine vllo incommodo in habitu virtutis,accrementum, vi actus continuati aut repetiti, fiet versùs ſummum, & ſimul decrementū fiet versùs imum,aut fundamentum latitudinis gradualis, quæ eſt in habitu virtutis.

Quatenus ſit ens permanens.

188. Video vrgeri prætereà poſſe, virtutem, iuxta hanc doctrinam, non fore ens permanens; cùm ſit in perpetuo defluxu:Neque tamen eſſe ens ſucceſſiuum, cùm aliquæ eius partes ſint ſimul. Verùm hæc obiectio æquè militat contra ſonum & impetum. Simpliciter autem fatendum eſt, has qualitates eſſe entia permanentia; Tum quia ſucceſſio non eſt de earum eſſentia, ſicut eſt de eſſentia lationis; (poſſent enim hæ qualitates ſine vlla repugnantia conſeruari diuinitus ad quantamlibet moram; ſine vlla graduum dilapſione.)Tum quia aliud eſt ſucceſſio, aliud caducitas & labilitas perennis. Nam in ente ſucceſſiuo,quà tali, nullæ partes aliquandiu perſtant; ſecus verò eſt in ente labili. Nam V.G. in habitu, quamuis partes locatæ in fundamento latitudinis gradualis dilabi incipiant, cùm primùm licet dicere iactum eſſe intenſionis fundamentum: Tamen portio aliqua illius fundamenti, & quicquid ei ſuperſtructum eſt,interim perſtat.

Accedit quòd partes de nouo accedentes,ſunt æquales dilapſis; imò vt plurimùm (hoc eſt, niſi actus ſit admo-

admodum remiſſus;) ſunt plures iis quæ continentur portione habitus euaneſcente. Quod cenſetur ſufficere ad popularem quandam identitatem, & vt habitus cenſeri aliquo modo poſſit permanere. Sicut ex 3. Polit. c. 2. cenſetur idem fluuius, in quo nouæ partes prioribus ſimiles ſibi ſemper ſuccedunt; & idem corpus dicitur, cui per nutritionem perpetuam nouæ partes iugiter adueniunt loco anteriorum diffluentium. Quæ cauſa eſt cur Origenes apud Epiphanium hæreſi 64. ex Methodio dicat, corpus animatum Græcis dici ῥίθος, quaſi riuum & fluuium, propter ſucceſſionem partium ad partes, veluti vndarum ad vndas; quæ eſt etiam Ariſtotelica in eam rem comparatio latè illuſtrata à Biſciola tom. 2. ſubſec. l. 13. c. 2. Denique cenſetur eſſe habitus idem ac permanens ob continuam illam partium ſimilium ſuffectionem. Eodem modo quo ſororium tigillum apud Liuium lib. 1. & nauis apud Plutarchum in Theſeo poſt multa ſecula, ſubſtitutis loco exeſarum nouis partibus, cenſebantur res eædem: Et ſicut flamma ellychnij eadem cenſetur, quæ eſt Gregorij Nyſſeni comparatio in Dialog. cum Macrina: Et ſicut apud Perſas militum decem millia, dicebantur *immortales*: quia vno ex eis cadente, alius confeſtim ſubrogabatur.

SECTIO III.

De vitio vniuersè.

189. QVOD vniuersè de vitio agendum propono, nequaquam ſpectat ad ſubiiciendum huic tractationi vitium in ea amplitudine, quam deſignant verba illa Auguſtini 3. de lib. arbit. c. 14. *Quod naturæ perfectioni deeſſe videris, id vocas vitium.* Sic enim vitium recurrit cum defectu quolibet, etiam naturali. Spectat igitur duntaxat ad intelligendum, non eſſe hîc ſermonem de hoc aut illo vitio ſpeciali, ſed vniuersè de ipſo vitij genere, reſtricto ad genus moris, & oppoſito virtuti habituali, iuxta eiuſdem Auguſtini doctrinam lib. de perfect. Iuſtitiæ *ad quartam caleſtij ratiocinationem.* Quia verò contrariorum eadem eſt ſcientia, & quæ de virtute habituali hactenus tradidimus, magnam partem ad vitium quoque accommodari poſſunt proportione ſeruata, idcircò poterimus in hac tractatione eſſe breuiores.

CAPVT I.

Quid ſit vitium, & quomodo ad virtutem, incontinentiam, & immanitatem ſe habeat.

CVm vitij quidditate atque natura coniunctionem intimam habet eiuſdem oppoſitio cum virtute habituali. Et idcircò eadem opera quidditatem illam & oppoſitionem expediam. Addámque etiam comparationem vitij cum incontinentia & immanitate, de qua comparatione non pauca Ariſtoteles 7. Eth. variis locis poſteà ſignandis.

PROPOSITIO.

VITIVM eſt habitus ad operationem malam ſiue à medio aberrantem inclinans: Et idcircò cum habitu virtutis contrarietatem habet, plerunque non niſi moralem: aliquando etiam phyſicâ, ſed materialem duntaxat, & ad rationem virtutis ac vitij præſuppoſitam: Et maiorem quidem ſemper cum alio vitio extremo, quàm cũ virtute media; minorem autem aliquando cum virtute in vno vitio extremo, quàm in alio. Ab incontinentia, vitium, connotatione duntaxat repreſſarum in vitioſo paſſionum; ab immanitate prauitatis ſola mole, & atrocitate ſecernitur; eſſentiali tamen ratione vitij, in vtranque cadente.

PRimò definio vitium habitum inclinantem ad operationem malam, ſiue à medio aberrantem.

Vitij definitio illuſtrata ex definitione virtutis.

190. Quæ definitio ex dictis in ſimili circa virtutem habitualem & medium ei propoſitum perſpicua eſt. Idem nanque eſt dicere vitium eſſe habitum inclinantem ad malam operationem, vel (ſi latiùs loquendum eſt, extenſa vitij ratione ad principium cuiuſcunque operationis contra virtutem, etiamſi primæ & ante habitum partum exercitæ) idem eſt, dicere vitium eſſe principium operationis malè aberrãtis à medio; ac dicere eſſe principiũ operationis oppoſitæ operationi virtutis conſiſtentis in medio, & neque ad exceſſum, neque ad defectum declinantis, ac proinde eâ ratione virtutis expoſitâ, videri quoque poteſt expoſita ratio vitij, & vna aliam illuſtrare. Certè Ariſtoteles 2. Eth. c. 6. præmiſſa vulgari illa virtutis definitione, Virtus eſt habitus electiuus in mediocritate conſiſtens, ea quæ ad nos, eſt definita ratione & vt prudens definierit, ſubdit, eam mediocritatem inter exceſſum defectúmque vitioſum locatam eſſe; vitia quippe in eo conſiſtere, quòd vel excedant & exuperent, vel certè deficiant ab eo, quodſecundùm rectam rationem fuerat conſectandum. Quod eod. lib. 2. c. 7. longa inductione illuſtrat. Idque confirmans S. Ambr. 2. de Abraham, c. 6. docet, vitia reciſione eius quod ſuperat, vel acceſſione eius quod defuerat mediocritati, tranſire in ordinem virtutum.

Hoc locum non habere in iis, quæ intrinſecè mala ſunt, docet Ariſtoteles 2. Eth. c. 6. *in fine*; tamen in aliis veritatem continet, & elegantiſſimè à Philone traditur, lib. de plantatione Noë, ad illud: *Quando ingreſſi fueritis*, docens hanc eſſe putationem plantarum animæ. Vnum è pluribus quæ profert exemplis, adducere non erit inutile. *In officiis quæcunque ſunt media, videntur mihi eandem rationem habere cum mitibus arboribus. Nam vtraque vtiliſſimos ferunt fructus, altera corporibus, animabus altera. Sed in mediis multa adnaſcuntur noxia, quæ neceſſariò ſunt auferenda, ne officiant melioribus. An non dicemus mitem arborem animæ, redditionem depoſiti? verùm hæc putatione opus habet, & curioſiore diligentia. Quænam igitur eſt iſta putatio? nimirum hæc; depoſitum quod accepiſti à ſobrio, nec ebrio, nec prodigo, nec furenti reddideris. Nam qui ſic ſua recipit, ab eorum vſu excluditur iniquitate temporis. Neque debitoribus aut ſeruis reddendum eſt, quibus fœneratores inſidiantur & domini. Proditio enim eſt hæc, non redditio. Neque ideò in paruis fidem ſerues, vt per occaſionem maiora capias. Piſcatores quidem cùm paruis eſcis demiſſis, magnos piſces hamo capiunt, nemo criminatur, quia ſe aiunt hoc modo, macelli annonæ proſpicere, & quotidie menſas inſtituere talibus copiis. At vilis depoſiti redditione, fas non eſt ineſcare quenquam, vt ab eo*

maius auferas, manibus pauca porrigens, multis verò magniſque rebus defraudans eum animo. Ergo ſi vt ab arbore, ita à depoſito quicquid impurum eſt auferas, damna, inſidias, intempeſtiuitates, & huiuſmodi omnia, mite facies, quod alioquin abiturum erat in naturam ſylueſtrium.

Vitium agnitu difficile, aquè ac medium.

191. Vitium igitur in non reciſis extremitatibus, & ſublatione medij ſitum eſt. Vnde Ariſtoteles 2. Eth. c. vlt. colligit, admodum difficile eſſe, exactè & vbiuis agnoſcere, an actio ſit vitij, an verò reprehenſione vacet, quòd admodum difficile ſit & præcipuè in ſingularibus, ſtatuere quodnam ſit medium, quod non attingendo, vel tranſgrediendo vitium incurritur. *Non enim facilè definire poſſumus, quomodo, & quibus, & ob quæ, & quatenus iraſcendum ſit. Nos nanque interdum eos qui deficiunt, laudamus, & manſuetos vocamus; interdum qui exaſperantur, infenſique ſunt, viriles appellamus. Qui verò parum à rectè agendo, ſiue ad maius, ſiue ad minus declinat, non vituperatur, ſed qui multùm excedit: is enim minimè latet. Quouſque tandem & quatenus reprehendēdus aliquis ſit, definiri ratione non facilè poteſt. Non enim ſtatui quippiam diuerſum à ſenſibilibus debet. Talia verò in particularibus conſtituta ſunt, & in ſenſu iudicium eſt.* Senſum, vt Euſtratius notauit, vſurpat hîc Ariſtoteles pro experimento, quod eſt comparatu difficile ac longum. Vt proinde mirum non ſit, quòd inde pendens medij definitio, & vitij conſtitutio ægrè agnoſcatur, faciléque ſit errore labi, quod vitij reuerà eſt, virtuti adſcribendo, ac viceuerſa.

Hoc ipſum eſt quod D. Baſilius lib. de vera virginit. eleganter his verbis expreſſit. *Proxima & veluti contiguis ianuis, Gentiles quoque aiunt vitia eſſe virtutibus. Qualibet denique virtutis ianua, ſimillimam in vitia ferentem vtrinque ſpeciem aperit: vt qui ad virtutem ingredi nititur, eius primùm ianuæ adſiſtens, dum hac ſe pulſare arbitratur; apertâ ſibi hinc aut inde, alterâ ex vitiorum ianuis, deceptus maxima ſimilitudine, ingrediatur veluti virtutis domum: deinde cunctis eius errorem irridentibus, ipſe quoque & tempore & experimento commonitus, diſcat non ſolùm ab ea ſe virtute, cuius aliquando ianuam pulſare videbatur, eſſe remotiſſimum; verùm ne limina quidem eius vnquam attigiſſe, neque ipſi ianuæ, vt priùs videbatur, adſtitiſſe ſaltem, aut pulſaſſe. Hoc modo denique eos qui audentes ad virtutem eſſe cuperent, fallens, temerarios arguit: qui verò temeritatis probra metuerent, eos timidos ac puſillanimes prodidit. Et qui miſericordes eſſe ſtuderent, ad vitia malè molliuit: Qui verò miſericordes eſſe renuerent, immites immaneſque declarauit: Ita & qui charitatis pulchritudinem ſequuntur, eos falsò dilectionis nomine, vel ad voluptates corporis, vitámque cunctis execrabilem deiicit, vel eiuſce probra & opprobria pertimeſcentes odiſſe fratres, & abſque vllo boni ſenſu perſiſtere facit. Rurſus itaque ne declines ad dextram, ſeu ad ſiniſtram, ne fortaſſis errore ſeductus in aliquam ex vitiorum portis deuolutaris, ſed mediam & regiam incedas virtutis viam.*

Quòd vitiorum portas, contiguas dixit aditui virtutum, & eſſe quandam virtutibus ac vitiis cognationem, ob quam ſæpè vitium ſpecie & vmbrâ virtutis imponat incautis, ita vt ægrè internoſcantur, à Nazianzeno quoque in magni Baſilij laudatione vſurpatum eſt, & à Chryſoſtomo homil. 48. in Acta, itémque à Hieronymo Dialog. aduerſùs Luciferianos, & Dialog. 3. aduerſùs Pelagianos. Audi & Senecam epiſt. 120. *Mala interdum ſpeciem honeſti obtulerunt, & optimum ex contrario nituit. Sunt enim, vt ſcis, virtutibus vitia confinia, & perditis quoque ac turpibus, recti ſimilitudo eſt. Sic mentitur prodigus liberalem: cùm plurimùm interſit, vtrum quis dare ſciat, an ſeruare neſciat. Multi, inquam, ſunt, Lucili, qui non donant, ſed proiiciunt. Non voco ego liberalem, pecuniæ ſuæ iratum. Imitatur negligentia facilitatem, temeritas Fortitudinem. Hac nos ſimilitudo coëgit attendere, & diſtinguere, ſpecie quidem vicina, re autem plurimùm inter ſe diſſidentia.* Addam nonnulla in hanc ſententiam infrà, num. 200.

Noſtra vitij definitio in Auguſtinianam recidit.

192. Tradita itaque vitij definitio optima eſt, reciditque in eam, quam S. Auguſtinus lib. de perfect. Iuſtitiæ, *ad quartam Cœleſtij ratiocinationem* tradidit, agens de vitio auaritiæ. *Rapina*, inquit, *actus eſt, auaritia, vitium eſt, id eſt, qualitas ſecundùm quam malus eſt animus, etiam quando nihil agit, vnde auaritia vel rapinæ ſeruiat.* Et paulò antè dixerat, vitium ſe habere ad peccatum, ſicut claudicationem ad curuitatem tibiæ. *Sicut enim claudicatio, non eſt, quando pes non ambulat, cùm tamen inſit vitium, quo fit claudicatio, quando ambulat:* ita peccatum non eſt, quando abeſt actuale exercitium potentiæ liberæ declinantis à regula, quam ſectari tenebatur. Vitium autem, etiam tunc adeſſe poteſt, & malè potentiam afficere, dando illi ægritudinem & facilitatem ad exorbitandum ab ea regula. Sanè in rebus naturalibus, à quibus videtur nomen vitij traductum eſſe ad res morales, vitium ſonat defectum permanentem. Quo pacto dicimus vitium equi aſſuetudinem ceſpitandi aut frænum detrectandi, etiam cùm equus non ceſpitat, nec frænum refugit. Itaque nomen *vitij*, vt rectè aduertit Bellarminus lib. 1. de amiſſ. grat. & ſtatu peccati, cap. 1. aliud ſonat, quàm nomen peccati. Peccatum enim (& idem eſt de aliis ſimilibus nominibus, vt *criminis, ſceleris, flagitij, culpæ, facinoris, errati,*) deſignat actionem rationi rectæ repugnantem; & idcircò à D. Auguſtino 22. contra Fauſtum, cap. 27. definitur *dictum, factum, aut concupitum contra legem.* Et ab eodem l. 2. de conſenſu Euangeliſtarum, cap. 4. definitur *tranſgreſſio legis*, quæ omnia important actum poſitiuum aut negatiuum ſeu omiſſionem. Vitium autem non ita definitur, ſed *principium peccati*, habet ad illud rationem generis.

Vitium, aliud à peccato habituali.

Tametſi verò ex his ſequi videatur, licere vitium nomine peccati habitualis inſignire, eò quòd additum illud *habitualis* ſit diminuens & extrahens vocem peccati à propria notione ad ſolos actus regulæ diſſonantes reſtricta: Tamen præſtat, appellationem peccati habitualis non vſurpare ad deſignandum vitium, de quo agimus, quòd æquiuoca ſit, & ex vſu Doctorum aliud quàm vitium deſignet: hoc eſt actum prauum perpetratum, nec adhuc abolitum, ſiue ea abolitio, per retractationem eius qui peccauit, ſiue per condonationem, aut quomodolibet aliter facienda ſit, de quo controuertitur. Vt proptereà aliqui peccatum habituale definiant, actum malum admiſſum & moraliter perſeuerantem, eò quòd retractatus non fuerit, ſiue eò quòd non diſplicuerit, vt loquitur Durandus in 3. d. 19. quæſt. 1. num. 7. Alij verò loco poſtremorum verborum, dicere malint, eò quòd condonatus non ſit. Alij maculam peccati nominant, non quòd actus quoque peccati cùm exercetur, animam non inquinet, (imò tunc maximè fœdatur anima, cùm cœno illo reipſa aſpergitur,) ſed quòd inquinatio & macula inter peccandum contracta,

contracta, non interueniente abſterſione per diſplicentiam, aut eius cuius intereſt condonationem, perſeueret in anima, eámque perinde ſordētem & fœdam conſtituere pergat, ac ſi actus tunc eliceretur. Videſis Driedonem de captiuit. & Redempt. generis humani, tract. 2. c. 2. parte 2. analogiam ſordium, quibus ſemel quis illitus eſt, & peccati non aboliti, luculenter proſequentem. Ne ergo vitij notio cum huiuſmodi peccato habituali, quod longè aliud eſt, confundatur, præſtat, vitium, nomine peccati habitualis non denotare.

193. Hic liquet, hallucinatum grauiter eſſe Gregorium in 2. d. 30. q. 1. art. 1. concl. 1. *in fine*, vbi hac nominis ambiguitate deluſus, cenſet habitum vitioſum ex prauis actibus relictum, ſortiri rationem veræ culpæ habitualis animam dehoneſtantis, donec homo per pœnitentiam expurgetur à labe contracta. Quamuis enim qui deliquit, & delinquendo habitum ſibi vitioſum impreſſit, in culpa ſit, donec actus admiſſi fœditas eluatur; non tamen rationem culpæ in eo habet habitus concomitans moralem perſeuerantiam actus, ſed actus duntaxat, eo quo dixi modo perſtans, ob nondum factam eius expiationem aut obliterationem. Certè ſi habitus ex ſe haberet rationem culpæ durante morali perſeuerantia actus, retineret quoque rationem culpæ, condonatâ iam culpâ, & plenè expurgatâ peccati labe; poſt quod tempus, perſtare plerunque prauos habitus, docet ingens multorum poſt ſeriam conuerſionem difficultas in frænanda voluntate, ne inolita peccandi conſuetudine abripiatur. At in illis remanere veram aliquam culpam, eſt contra ſuppoſitionem. Non eſt igitur habitus remanens, vera culpa. Non iuerim tamen inficias, habitum etiam ſublatâ iam culpâ, ac ne moraliter quidem perſeuerante, eſſe veram aliquam animæ labem ac dehoneſtamentum, cùm ſit principium actus humanæ naturæ pulchritudinem violantis, & ad illum actum inclinationem conferat.

Oppoſitio vitij cum virtute, ad acquiſitam reſtringenda.

Secundò expoſui oppoſitionem vitij cum virtute acquiſita: ad eam enim reſtringenda eſt hæc contrarietas cum vitio, nec extendi debet ad virtutes infuſas, eiuſdem cum moralibus acquiſitis denominationis, quales admitti debere per ſupernaturalem Prudentiam dirigibiles, in confeſſo eſt apud recentiores, itémque apud antiquos probatiores Theologos; qui etiam, (ſi paucos demas, quibus contrarium viſum eſt probabile,) ſubſcribunt huic inficiationi oppoſitionis virtutum infuſarum & vitiorum. Et nominatim eam oppoſitionem negant S. Thomas in 4. d. 14. q. 2. art. 2. ad 4. & Capreol. in 3. d. 33. q. vnica, art. 3. ad 4.

194. Suffragatúrque manifeſta ratio, ex eo ducta, quòd qui iuſtificationem & ſanctitatem ſunt conſecuti, vnáque cum ea virtutes morales per ſe infuſas, laborant nihilominùs difficultate in eliciendis naturalibus virtutum actibus, & eandem quam priùs facilitatem ad operationes vitioſas experiuntur, manifeſto argumento perſeuerantiæ habituum vitioſorum antè impreſſorum: Ac proinde habitus morales per ſe infuſi, eos non ablegerunt, neque omninò, neque ex parte; neque pro formali, neque pro materiali, quicquid recentiores nonnulli, quos refert Curiel 1. 2. q. 63. art. 4. dub. vn. §. 5. & q. 71. art. 1. dub. 3. commenti ſint. Nimirum habitus per ſe infuſi, quamuis multiplicando principia ſupernaturalium actuum operatiua, dent quoque facilitatem ad actus ſupernaturales: tamen non conferunt facilitatem ad actus naturales circa eandem materiam verſantes, quia ſunt diuerſi ordinis, tendúntque in honeſtatem longè aliam ab ea in quam tendunt ſupernaturales actus ab habitibus per ſe infuſis prodeuntes. Vnde mirum non eſt, quòd habitus ſupernaturales non expellant è ſubiecto ſuo habitus naturales; oppoſitos, non ſibi, (quippe ordinis diuerſi,) ſed habitibus acquiſitis eiuſdem denominationis: Ac proinde etiam mirum non eſt, quòd non obſtante habituum moralium per ſe infuſorum inductione, eadem facilitas ad prauos actus naturales, habitibus acquiſitis vitioſis reſpondentes deprehendatur.

Altera ratio non minùs valida ad reiiciendam habituum per ſe infuſorum & vitiorum oppoſitionem, inter habitus acquiſitos eiuſdem cum infuſis denominationis, ac vitia vigentem, ex eo peti poteſt, quòd actus leuiter mali ſunt eiuſdem plerunque ſpeciei & phyſicæ & moralis, cum actibus graui malitia inquinatis, inurúntque habitus, quorum actus grauiter mali ſunt impreſſiui. Ergo ſi habitus vitioſi pugnarent cum habitibus per ſe infuſis, neceſſarium eſſet admittere, repetitis diu actibus leuiter malis, & habitibus vitiorum per eos valdè auctis, deſtrui poſſe habitus per ſe infuſos morales, ſaluâ ſanctitate ac gratiâ, quod conſtat dici non poſſe; cùm indubitatum ſit, virtutes illas eſſe domeſticum gratiæ & charitatis ſatellitium, nunquam ab eis abiungendum. Itaque vitij & virtutis oppoſitio, reſtringenda eſt ad vitium cum virtute acquiſita comparatum.

Eſt vera contrarietas.

195. Hanc porrò oppoſitionem inter vulgata membra oppoſitionum, pertinere ad contrarietatem, certum videtur apud Ariſtotelem, qui hoc habet pro ordinario exemplo oppoſitionis contrariæ, vt videre eſt cap. de qualitate, & c. de oppoſitis, & 2. Eth. c. 7. & 8. & l. 7. c. 8. & alibi frequentiſſimè. Nec refragantur qui peccatum actuale commiſſionis, & actum virtutis, negant contrariè opponi, eò quòd exiſtiment rationem formalem commiſſionis prauæ, eſſe priuatiuam. Nihilominùs enim habitus virtutis ac vitij poſitiuos eſſe fatentur, & contrariè opponi. Et ita præter cæteros Valentia tom. 2. d. 6. q. 1. puncto 2. & Salas 1. 2. tract. 13. d. 2. n. 149. tametſi an id conſequenter dicatur, nunc non expendo.

Cur autem hæc oppoſitio contrarietatibus ſit annumeranda, probandum eſt ex eo quòd virtus acquiſita & vitium pugnant inter ſe ſub eodem genere, ſéque formaliter ab eodem ſubiecto expellunt. Videmus enim, eum qui virtutis actionibus aſſueuerit, & ad eas promptè & facilè exercendas habilitatem parauerit, poſtmodum frequentatis aliquandiu malis actibus, difficultatem circa eaſdem ſentire, nec niſi ſegniter & cum reſiſtentia operari: nempe ob inuſtum per prauos illos actus habitum vitioſum, virtuti præhabitæ contrarium, eiúſque expulſiuum. Sed validiſſimè confirmata manet hæc contrarietas, ex iis quibus ſuo loco oſtendimus moralitatem formalem commiſſionis prauæ, non eſſe priuatiuam, (quod cauſari poſſent qui virtutem & vitium opponi contrariè negarent,) ſed poſitiuam. Inde enim manifeſtè liquet, oppoſitionem quoque inter habitus actibus reſpondentes poſitiuam eſſe, non tantùm ex parte virtutis, de quo non dubitatur, ſed etiam ex parte vitij, ac proinde eſſe verè contrarietatem.

Nodus ex virtutis in vitium mutabilitate, & contrà.

196. Difficultatem tamen huius loci propriam ingerit mutabilitas virtutis in vitium, & è contra. Nam quicquid Conimbricenſes in contrarium contendant d. 7. Eth. q. 1. art. 2. & qui eos exſcripſit Euſtachius 3. part. Ethic. tract. 3. diſp. 3. q. 5. virtus ita nunc inclinat

inclinat ad actum bonũ, vt manens eadem ſit inclinatura ad actum, qui malus erit, ſi prohibitio interueniat: ac proinde per ſolam prohibitionis interpoſitionem virtus tranſibit in vitium; & è contra vitium tranſibit in virtutem, ſi tollatur prohibitio, & loco eius ponatur imperium exequendi actum priùs vetitum, ad quem habitus inclinat. Et ita concedit Angeſtus c.6. Moral. t.8. concl.2. & c.14. t.1. conſequenter admittens, eundem habitum poſſe eſſe ſucceſſiuè virtutem & vitium. Vbi ergo vitij & virtutis contrarietas?

Quòd ſi dicas, dari actus aliquos intrinſecè malos, qui bonitatem ſuſcipere nequeant, vt mendacium, odium Dei, ac ſimiles; ac proinde habitus inclinantes ad hos actus, ita eſſe vitia, vt virtutes eſſe nequeant, non ſatisfiet tamen difficultati. In primis quia ruet oppoſitio contraria virtutis & vitij, inclinantium ad omnes alios actus, qui numero ſunt longè plures. Deinde hi ipſi actus, qui per ſe ſunt intrinſecè mali, poſſunt malitiam exuere, & boni eſſe ob erroneam operantis conſcientiam. Tunc ergo habitus ad eos inclinans, non erit vitium, ſed virtus. Præterea nemo dubitat, quin iidem actus, ob varietatem notitiæ & inaduertentiam, poſſint fieri non mali. Ergo habitus ad eos tunc inclinans, non erit vitium, ſed habitus indifferens, & malitiam habitualem ac contrarietatem cum virtute abiiciet. Nulli porrò ſunt habitus vitioſi, in quibus hæc indifferentia, contrarietatem cum virtute exeindens, locum non habeat, quicquid dicat Salas 1. 2. tract. 13. d.1. n.8. qui tamen hæc ipſa poſteà mollit aut corrigit n.25.

Expeditur.

Hæc difficultas euincere videtur, contrarietatem, quæ inter actus, atque adeò etiam inter habitus morales oppoſitos reperiri poteſt, non eſſe exigendam ad normam contrarietatis, quæ inter actus purè phyſicos, vel inter accidentia purè naturalia, vt frigus ac calorem, albedinem ac nigredinem, aliáſque ſimiles reperitur. Quia enim genus moris tantùm fundatur in libertate: hæc autem verſatilis eſt, & nunquam ita vni parti affigitur, quin poſſit in alteram obuerti; proptereà non poteſt in genere moris inueniri ea ſtabilitas, quæ in entibus phyſicis à libertate independentibus deprehenditur.

197. Quare diſtinguenda eſt in actu virtutis & vitij, & proportione ſeruata etiam in habitibus, duplex ratio. Vna quaſi materialis ad moralitatem, eique præſuppoſita; nempe in actu, quòd ſit proſecutio, aut repudiatio huius obiecti ex tali motiuo phyſico: In habitu autem, quòd ſit principium ad huiuſmodi operationem facilitans. Altera verò formaliter pertinens ad moralitatem, eámque conſtituens: Cuiuſmodi eſt in actu, quòd ſit proſecutio vel repudiatio obiecti; interueniente dictamine prudentiali mediocritatem eius præſcribente; In habitu autem, quòd ſit vis inclinans ad huiuſmodi proſecutionem, prudentiæ regulis conformem aut difformem. Sub qua ratione, actus & habitus ſunt eſſentialiter boni aut mali. Nam quamuis hæc ſecunda ratio actuum & habituum, comparata ad priorem, cum qua actus & habitus ſubſiſtere poſſunt, ſit accidentaria & variabilis; Tamen reduplicatiuè ſpectando rationem illam phyſicam prout ſubſtratam huic ſecundæ formaliter conſtituenti moralitatem actualem aut habitualem; non eſt dubium, quin hæc ſecunda ratio ſit eſſentialis. Sicut albedo, quæ eſt parieti accidentaria quatenus paries eſt, ſit eidem eſſentialis, quatenus albus eſt.

Si ergo attendamus priorem illam rationem habituum virtutis ac vitij; fatendum eſt non intercedere inter eos contrarietatem. Sic enim locum habet in eis viciſſitudo illa & inſtabilitas contrarietatem exſcindens, quæ vrgebatur in argumento, cuius diſſolutioni inſiſtimus. Iuxta poſteriorem verò rationem, eſt inter actum bonum & malum; atque adeò etiam inter habitus, vera contrarietas, quatenus ambo ſunt poſitiui, & nequeunt cohabitare in eadem potentia, ac multò minus in eodem actu. Repugnat enim, eandem entitatem ſimul ſubſterni oppoſitis illis moralitatibus.

Maioris autem perſpicuitatis gratia, diſtinguere poſſumus duplex harum oppoſitarum moralitatum ſubiectum. Nempe primò actum phyſicè vnum & eundem, vtrique moralitati ſubſtantem, diuerſis temporibus; vel numero duntaxat multiplicem ſucceſſiuè elicitum cum gemina illa moralitate: Secundò duos phyſica ſpecie diuerſos actus & repugnantes; cuiuſmodi ſunt actus odij & amoris, eiuſdem obiecti, præſertim cùm ſuapte natura & intrinſecè opponuntur quoad moralitatem: ita vt per ſe loquendo, vnus ex obiecto & fundamentaliter bonus ſit, alter malus.

198. In priore exemplo cùm actus materialis ſubſtratus moralitati ſit vnus & idem numero aut ſpecie phyſica, non poteſt aſſignari vera contrarietas niſi quoad moralitates. Vnde, quia habitus non imprimitur, niſi per entitatem phyſicam actus, fatendum eſt, habitum, qui imprimitur per eundem actum nunc bonitati ſubſtantem, non expellere habitum impreſſum per eundem actum mox ſubſtantem malitiæ, aut viceuerſa; ſed ambos in vnam totalem gradualem latitudinem coaleſcere, quæ tota ſit vitium, cùm aſſumitur ad operandum diſſentaneè ad regulas Prudentiæ: ſit autem virtus, cùm aſſumitur ad eliciendum actum conformiter ad eaſdem regulas.

At in poſteriore exemplo, cùm actus intrinſecè & ex obiecto depoſcunt hanc moralitatem, V. G. bonitatem; quamuis poſſit contingere vt actus fiant non morales formaliter ratione defectus aduertentiæ, aut mutent moralitatem formalem, eò quòd mutata ſit notitia prælucens; tamen hoc eſt per accidens. Vnde per ſe loquendo, verum erit, habitus inuſtos per huiuſmodi actus repugnantes, non modò phyſicè pugnare, (quod ſemper continget,) ſed etiam moraliter. Si verò actus non ſint ex ſe & intrinſecè mali vel boni, tunc contrarietas inter habitus actibus illis reſpondentes, erit purè phyſica. Vnde ſi contingat, vnum ex his actibus modò præcipi & frequentari, idcóque habitum ſibi conſentaneum inurere, paulò pòſt autem præcipi contrarium, & frequentari, habitúmque imprimere, vt facilè euenire poteſt in his actibus, quia non ſunt intrinſecè mali, ſed ſubſunt diſpoſitioni legis poſitiuæ mutabilis; Tunc contrarietas non erit inter virtutem & vitium, ſed tantùm inter habitus prout purè phyſicos.

Alia nodi propoſiti diſſolutio minùs commoda.

199. Occurrit quidem alius reſpondendi modus, quo aptiùs tueri liceat virtutis ac vitij contrarietatem, & quo etiam commodè exponere liceret, qua ratione habitus ſit virtus eſſentialiter. Nempe ſi diceremus, actum virtutis reſpicere eſſentialiter obiectum non quomodocunque, ſed quatenus ſubſtans præſcripto Prudentiæ, ſeu quatenus fundamentaliter honeſtum. Non quòd actus prudentialis habeat ſe obiectiuè ad actus virtutis, ſed quòd obiectum, quatenus à Prudentia definitum induat peculiarem rationem ſpecificam non moraliter tantùm, ſed etiam phyſicè, ſecundùm quam terminet actum, eumque diuerſiſpecificet ab actu vitij vel actu indifferente. Viceverſa autem actus malus terminetur ad obiectum, vt lege Prudentiæ vetitum. Qua ratione obiectum materialiter idem videtur eſſe formaliter multiplex, & aptum ad diuerſos ſpecie phyſica actus conſtituendos. Hoc autem fundamento circa actus conſtituto, facillimè quoad

habitus

habitus dicere liceret, per actum vitij inuri habitum ſpecie morali & phyſica diuerſum ab habitu inuſto, vel per actum indifferentem, vel per actum virtutis.

Verum hic reſpondendi modus, multa ſupponit quoad actus alibi conuellenda, nec in præſenti poteſt ſatisfacere. Nam ſi quis neceſſitaretur ad actum circa obiectum lege prudentiæ præſcriptum; vel viceverſa, ad actum lege duntaxat humana vetitum, frequentatione talium actuum non liberorum, acquireret habitum. Hunc enim poſſe quoque actibus non liberis inuri, alibi oſtenſum eſt, & patet ex motibus ſubitis, qui ſæpè ex habitu fiunt, ac proinde habitum quoque cauſare ſunt idonei. Huiuſmodi ergo habitus ſic impreſſus, non eſſet habitus virtutis vel vitij, quandiu inclinaret ad actum neceſſarium; quia non inclinaret ad actum moralem, cuius intima conditio eſt, vt cum libertate eliciatur: Et tamen poſtmodum, ſi voluntas ſibi ipſi permitteretur, & actus liberè eliceretur, inciperet eſſe virtus aut vitium, quamuis maneret idem omninò obiectum quod priùs. Igitur per hanc doctrinam non declinatur incommodum illud, quod in eiuſdem habitus variabilitate quoad bonitatem aut malitiam fundabatur. Specialiter verò habitus qui per actum malum imprimeretur, quia poſſet aduenire actui malitia per ſolam inaduertentiam culpabilem, poſſet eſſe omninò idem ſpecie phyſica cum actu prout fundamentaliter bono, & conſequenter habitus per eum impreſſus eſſet vitium; & tamen non pugnaret cum habitu virtutis. Quare perſtandum eſt in reſponſione propoſita.

Extrema à medio, ac inter ſeipſa diſſident.

200. Supereſt circa hanc virtutis & vitij oppoſitionem, attingenda comparatiua eiuſdem conſideratio; inſpiciendo videlicet, an magis virtus cum vitio, quàm ipſa inter ſe extrema vitia opponatur. Itémque, vtrum duorum extremorum mediam virtutem vtrinque cingentium, magis opponatur virtuti. De vtroque hoc puncto breuiter & perſpicuè egit Ariſtoteles 2. Eth. c. 8. vix vt ſit neceſſe aliquid addere. Et primùm quidem, ſtabilit eam virtutis cum extremis & extremorum inter ſeipſa oppoſitionem. *Cùm tres*, inquit, *diſpoſitiones ſint; duò ſcilicet vitia, per exceſſum vnum, alterum per defectum; & virtus vna, quæ mediocritas eſt; omnes omnibus quodammodò opponuntur. Extrema enim & media, & inter ſe contraria ſunt: media verò extremis. Nam quemadmodum æquale ſi minori comparetur, maius; ſi maiori, minus euadit: Ita quoque medij habitus, tam in affectibus quàm in actionibus, ſi ad defectus ſpectemus, excedunt; ſi ad exceſſus, deficiunt. Fortis enim reſpectu ignaui, audax; reſpectu audacis, contrà, ignauus videtur.* Alia in eam rem exempla conſtipat, quibus adductis concludit, inde effici, vt extremi medium, & vterque extremus alterum expellat, & vt fortem quidem, timidus audacem appellet, audax verò fortem vocet timidum, atque in aliis ſimili modo. Idipſum pulchrè etiam tradiderat c. 7. exemplo conterminarum regionum, quæ ſæpè decertant de finibus, vnâ ſibi arrogante quod altera ſibi vendicare ſatagit.

Non eſt autem leuiter prætereunda tranſcriptio illa, ſeu potiùs inuerſio appellationum quam Ariſtoteles hinc deriuat. Nam hæc eſt illa vitiorum nomenclatura perperam aptata virtutibus, & è contrà, de qua toties expoſtulant Philoſophi & Patres. Multus in hanc rem eſt Horat. 1. ſerm. Satyra 3. & in eandem Cato apud Plutarchum, expoſtulabat, quòd vera rerum vocabula iampridem exoleuiſſent: quandoquidem elargitioni alienorum, nomen liberalitatis inditum eſſet; audaciæ ac temeritati, appellatio Fortitudinis; & ita in reliquis. Itaque properum, Reipublicæ quæ eò deueniſſet, exitium augurabatur. Idem Plutarchus in Solone Athenienſium hoc fuiſſe commentum refert, vt Solonis imitatione, qui æris alieni condonationem *nouas tabulas* appellauerat, benignis & blandis vocabulis inuidiam nominum emollirent. V. G. furias, *Deas venerabiles*; ſcorta, *amicas*; tributa, *deſcriptiones*, nominarent. Hoc infeliciter ad nos vſque propagatum, videre licet; quibus vt de ſuo tempore Marius Victor ad Salomonem cecinit,

——— illud honeſtum eſt,
Vtile quod fuerit; vitiiſque vocabula recti,
Indimus; & parci cognomen, ſumit honeſtus.

Idem monuit Seneca, epiſt. 45. *Vitia nobis ſub virtutum nomine obrepunt. Temeritas ſub titulo fortitudinis latet, moderatio vocatur ignauia.*

Pulchrè S. Chryſoſtomus lib. 3. aduerſùs vituper. vitæ monaſt. alloquens parentes in liberorum diſciplina peccantes. *Fauorabilibus appellationibus vitia obducitis. Quippe Circenſibus ludis & reliquis ſpectaculis intereſſe iugiter, vrbanitatem & facetias vocatis; diuitiis affluere, liberalitatem; gloriam amare, magnanimitatem; arrogantiam, confidentiam; prodigalitatem, clementiam; iniuſtitiam, fortitudinem eſſe aſſerentes. Tum verò quaſi non hæc ſufficiat decipula, virtutem quoque contrariis nominibus obnubitis, ruſticitatem quidem pudicitiam vocantes; formidinem, modeſtiam; imbecillitatémque Iuſtitiam; contemptúmque faſtus & gloriæ, ſeruilis eſſe animi exiſtimantes, malorúmque tolerantiam, ignauiam & infirmitatem. Tanquam profectò metuentes, ne ſi tandem veram & propriam harum rerum appellationem ab aliis audierint, effugiant eiuſmodi perniciem filij. Neque enim parum confert ad euitationem mali, nudas ipſas & proprias vitiorum proferre appellationes: Verùm tantum habet momenti & roboris, ad eos qui peccant feriendos, vt plurimi nonnunquam turpiſſimis flagitiis inſignes, cùm id quod ſint, ſe vocari audiunt, modeſtè ferre non poſſint: Sed vt qui acerbiſſima ſint perpeſſi, ita ſauiunt atque efferantur. Denique ſi quis vel mulierem adulteram, vel ſtupratum puerum, ex actu ipſo fœdiſſimo vocauerit, vt qui maximis iniuriis affecerit, irreconciliabilis efficitur repentè inimicus. Nec iſtos ſolùm, ſed & cupidum quenque, & ebrium, & elatum, ac tumidum, omnéſque penitus, qui graue aliquid peccauerint, videas non tam opere ipſo nefario, multitudiniſque opinione morderi ac dolere, vt appellationibus propriis operum ſuorum. Atque ego complures iſto correptionis genere emendatos noui, factóſque ipſis exprobrationibus moderatiores ac meliores. Verùm enim vos, iſtud quoque ſolatium ac remedium ſuſtuliſtis.* His item gemina apud pleroſque alios Patres leguntur, nominatímque apud D. Baſilium ad ea verba Pſalmi 61. *Ore ſuo benedicebant*, & apud S. Hieronymum in epiſt. ad Demetriadem, necnon apud D. Bernardum in Apolog. ad Gulielmum Abbatem.

Magis tamen inter ſe, extrema, quàm à medio.

201. Stabilito extremorum cum medio, & inter ſeipſa diſſidio, enodat Philoſophus primam dubitationem propoſitam, docens extrema magis inter ſe, quàm cum virtute media opponi. *Cùm hæc igitur*, inquit, *ita inter ſeſe oppoſita ſint, extremis maior inter ſe, quàm cum medio contrarietas eſt; quippe cùm longiùs à ſe mutuò quàm à medio diſtent. Quemadmodum magnum à paruo, & paruum à magno abeſt longiùs, quàm alterutrum ab eo, quod æquale eſt. Adde quòd nonnullis extremis cum medio eſſe ſimilitudo quædam videtur, vt audacia cum Fortitudine, & prodigalitatis cum liberalitate; at extremis inter ſeſe maxima eſt diſſimilitudo. Quæ verò maximè à ſe mutuò diſtant, contraria eſſe definiuntur. Quare fit, vt magis contraria ea ſint, quæ magis diſtant.*

Habes perſpicuam Philoſophi mentem, ſolidis rationibus confirmatam, quam non conuellit Flaminius

Nobilius l. 2. de fel. c. 5. cùm in propoſita dubitatione, diſtinctionem vult adhiberi, dicens, ſi extrema ſpectentur vt extrema, magis quidem inter ſe diſſidere, quàm à virtute, cùm interiaceat inter ea virtus. Si tamen extrema ſpectentur vt immoderata; virtus autem prout eſt modus, ſic virtutem magis aduerſari vni extremo, quàm alterum extremum alteri. Contra ſecundum membrum huius diſtinctionis à Flaminio conſtitutum, apertè pugnant rationes Philoſophi, quibus planè euincitur, duo immoderata poſſe inter ſe magis diſſidere, quàm moderatum & immoderatum. Vnde vlteriùs infertur contra Euſtratium 2. Eth. c. 8. ex natura rei loquendo, difficilius eſſe ab extremo ad extremum progredi, V.G. ab auaritia ad profuſionem; ab intemperantia ad ſtuporem inſenſibilem, quàm ad medium. Eſto interdum per accidens, defectu Prudentiæ ſtatuentis medium, ſecus accidat.

Cui extremo, maior pugna cum medio.

202. De altera item dubitatione comparatiua, ſeu cum quo extremo magis pugnet virtus, hæc explicatiſſime tradit Philoſophus eodem capite. *Iam verò medio, in nonnullis defectus, in nonnullis exceſſus magis opponitur. Exempli gratia, Fortitudini nequaquam audacia, quæ eſt exceſſus, ſed ignauia, quæ eſt defectus, magis aduerſatur. Temperantiæ item non ſtupiditas, quæ deficit; ſed quæ excedit Intemperantia, magis oppoſita eſt.* Habemus apertam in re propoſita, Philoſophi ſententiam, cuius continenter duplicem rationem profert in hunc modum. *Id verò duabus de cauſis euenit: Vna eſt ex ipſa re; nam quia propius eſt & ſimilius medio, alterum extremum, idcircò non id, ſed contrarium magis opponimus. Ut quoniam ſimilior eſſe Fortitudini, propiórque audacia videtur; ignauia verò diſſimilior; ignauiam Fortitudini magis opponimus. Quippe cùm, ea quæ magis à medio diſtant, magis contraria eſſe videantur. Atque hæc, vna ex re ipſa cauſa eſt. Altera eſt ex nobis ipſis: ad quæ enim nos naturâ quodammodò magis ſumus affecti, ea medio magis contraria eſſe videntur: verbi cauſa, ad voluptates naturâ magis ſumus affecti: idcircò ad intemperantiam ſumus quàm ad modeſtiam procliuiores. Hæc igitur magis contraria eſſe dicimus, ad quæ maius incrementum in nobis fit; ac propterea intemperantia, quæ eſt exceſſus, Temperantiæ magis contraria eſt.*

Audiſti Philoſophum diſertè tradentem ac probantem, vitium inſenſibilitatis minùs opponi cum virtute Temperantiæ, quàm intemperantiam illi oppoſitam per exceſſum. Quid ergo ſibi voluerunt Martinus de Magiſtris quæſt. de inſenſibilitate, prop. 8. & Crab. 3. Eth tract. 3. cap. 3. dub. 3. dicentes, intemperantiam per exceſſum, non eſſe deteriorem inſenſibilitate? Et eſt ſanè hoc contra manifeſtam rationem. Nam vt rectè obſeruat Magnus Albertus 2. Eth. tract. 2. c. 10. illud extremum magis accedit ad medium, quod magis ſtatuit potentiam operatiuam in vltimo & maximo ſui: quia medietas eſt maximum in bono, & vltimum in poſſe. Vnde quia potentia iraſcibilis inſurgit in arduum, vltimum eius, eſt audere: ac proinde audacia, minùs ab ea remouetur, quàm timiditas. Contrarium autem cernitur in intemperantia: quia Temperantia conſiſtit in abſtinendo. Vnde inſenſibilitas, quia magis abſtinet quàm par ſit, vicinior eſt Temperantiæ, quàm Luxuria, quæ nullo modo abſtinet, & in omnem turpitudinem effunditur. Similiter in corporis caſtigatione vt ſubſit rationi, quamuis prætergreſſio qualibet medij, improbetur tanquam vitioſa, tamen minùs vitioſa cenſetur prætergreſſio per exceſſum, quòd ad virtutem moderatè caſtigantem, propiùs accedat. *Malo*, ait Petrus Damiani l. 6. epiſt. 22. *vt modum diſcretionis in aliquo nimius feruor excedat, quàm degeneres animos, deſidis ignauiæ torpor aſtringat. Facilius eſt enim refluo vaſi quod ſuperexuberat demere, quàm quod in eo vacat implere. Laborioſius eſt, trunco, ramos qui non habentur inſerere, quàm arbori ſuperfluos amputare. Equus etiam maioris eſt pretij, qui præ curſus impatientia, cohibentia lora requirit, quàm qui fodienda calcaribus latera, per ignauiam ingentis torporis exponit. Ille ſiquidem dum pernix ac volax, prępetis greſſus volumina glomerat, reducto paululùm chamo, facilè cohibetur; iſte verberatur & tunditur, nec tamen equina concitus agilitate deproperat, ſed ſe per genuini torporis ignauiam, velut aſinum repræſentat. Licèt itaque & hoc vitium ſit, quòd limitem diſcretionis excedis, melius eſt tamen te nimij feruoris argui, quàm fœdo deſidiæ morbo notari.*

Illatum, de virtutis rudimento, ante depulſum prorſus vitium, inducibili.

203. Eſt igitur virtutem inter ac vitium contrarietas & oppoſitio, vt hactenus monſtratum eſt. Inde verò colligit Plutarchus opuſculo de percipiendo profectu in virtute, *ſub initium*, turpiter admodum impegiſſe Stoicos, cùm cenſuerunt, virtutem nemini communicari, vlla ex parte, quin omnibus priùs fuiſſet exutus vitiis, eáque ad purum vſque deterſiſſet; cùm tamen conſtet in contrariis habentibus latitudinem aliquam, non dari tranſitum ab extremo ad extremum, ſine progreſſu per medium. Itaque qui à non virtute, ad virtutis verticem pertingit, neceſſe eſt vt priùs interpoſitam latitudinem decurrat, & priuſquàm emergens è tenebris luce adulta potiatur, ac planè liquida; dilutam, vt ſic dicam, & tenebris intermixtam percipiat. Sanè alioqui quilibet & repentè peſſimus, & repentè optimus euaderet, quorum vtrunque eſt manifeſtè abſurdum.

Vitij & incontinentiæ comparatio.

Tertiò ex tractata vitij quidditate, eiúſque pugna cum virtute, intuli vitium non differre ſpecie ab incontinentia & immanitate. Quod tamen ſeruata proportione debita, intelligendum eſt; Nimirum ita vt vitium oppoſitum continentiæ, dicatur non differre ſpecie ab incontinentia; & vitium oppoſitum virtuti, cum qua pugnat immanitas, non differat ſpecie ab ipſa immanitate. Quod videri poterit contra Ariſtotelem, qui 7. Ethic. *initio*, ita loquitur. *Dicendum eſt rerum circa mores fugiendarum tres ſpecies eſſe, vitium, incontinentiam, & feritatem.* Similia verba extant apud Theagem Pythagoræum l. de virtute, vt propterea Patricius t. 2. diſcuſſ. peripat. lib. 7. *in fine*, inde Ariſtotelem ea velit tranſtuliſſe.

Porrò ſub incontinentia, quæ propriè duntaxat ſpectat exceſſum circa voluptates, complexus etiam eſt omnia aduerſa tolerantiæ, dolores in voluptatum priuatione reſpicienti: Itémque habitum incontinentiæ oppoſitum per defectum, & in altero extremo locatum. Nam niſi ita interpretemur incontinentiam in his verbis, falſum erit, omnia circa mores fugienda, reuocari ad tria illa. Subdit Philoſophus, vitium virtuti; continentiæ incontinentiam; feritatem autem ſiue immanitatem, virtuti heroïcæ opponi, & incontinentiam cum vitio ſine prauitate, non eſſe eundem habitum. Quod confirmat c. 4. & 8. Et idem multò magis de feritate ſiue immanitate ſtatuendũ videbitur, cùm ſit aliquid à natura rationali longè alienius quàm vitium, multóque maiorem fœditatẽ contineat, quàm incontinentia; quæ tamen alius habitus à vitio conſtituitur iuxta Ariſtotelem.

***

Obiter,

Obiter, quid incontinentia.

204. Verùm ſi conſtet quæ ſit incontinentiæ, & immanitatis ſiue feritatis ratio, perſpicuũ illicò erit, nullum eſſe ſpecificum diſcrimen inter vitium & proportionalem illi incontinentiam ac immanitatem. Quod quia ex Philoſophi doctrina libro 7. tradita, pendet, breuiter attingendum eſt, quid illis nominibus à Philoſopho expreſſum fuerit. Quanquam non immorabor hoc loco in incontinentia, quòd de ea agendum ex inſtituto ſit tractando de ſemiuirtutibus Temperantiæ adiunctis. Obiter tantùm nunc dico, quod ad reſolutionem hîc intentam ſufficit, nomine incontinentię intelligi à Philoſopho habitum turpem oppoſitum continentiæ per exceſſum. Nam is qui per defectum eidem opponitur, innominatus eſt ex c. 7. libri 7. Continentiæ autem nomine intelligit non Temperantiam ſimpliciter dictam, ſed Temperantiam cum affectibus nondum compreſſis luctantem: ac proinde incontinentiæ nomine non intellexit intemperantiam ſimpliciter dictam, ſed eandem prout occupat hominem nondum liberum affectibus, quibus Temperantiæ honeſtas infeſtatur. Illa ſiquidem affectuum adhuc rebellantium connotatio, & continentiæ & incontinentiæ intrinſeca eſt. Eam verò excludit Temperantia, quæ mentis veluti fluſtrum ob ſedatas paſſionum tempeſtates ſupponit. Et è contrario Intemperantia, quæ Temperantiæ opponitur, non ex affectuum iam domitorum impulſione proficiſcitur, ſed ex mala & peruerſa hominis voluntate, vltrò ruente ac præcipitante in culpam. Quæ cauſa eſt, cur Ariſtoteles libro illo 7. ſæpè dicat incontinentem præ intemperato eſſe venia dignum, & leuiùs delinquere. *Vniciuque enim*, (verba ſunt Philoſophi ex cap. libri citati.) *peior eſſe videretur, ſi quis aut nihil aut leuiter cupiens, turpe aliquid perpetraret; quàm ſi vehementi cupiditate affectus, idem faceret. Item ſi non iratus, quàm ſi iratus verberaret quiſpiam. Quid enim ageret, ſi in affectu eſſet conſtitutus? Ideo intemperans incontinente deterior eſt.*

Perpulchrè item cap. 8. *initio*, confirmans quod eodem cap. 7. dixerat, incontinentem eſſe curabilem; quia cùm ſubitò, & ex impulſu paſſionis abreptus ſit ad culpam, eo æſtu reſidente, facilè tangitur pœnitentia; ſubiungit, incontinentiam non eſſe morbum iugem & continuum, ſed aliquando exurgere, prout impetus paſſionis mentem commouerit, quod perpetuum non eſt, ſed pro occaſionibus & irritamentis paſſionum aliquando exſuſcitatarum, aliquando compreſſarum. Vitium autem ait eſſe morbum perpetuum, tabóque aut aquæ intercuti ſimilem: quia ſcilicet per vitium, ob corruptum ex malo affectu iudicium, vt ſub finem capitis pleniùs traditur, iugis fons malitiæ ponitur, qui deeſt incontinenti, quem ſubitus motus exturbat.

Non differt ſpecie à vitio communiter dicto.

Ex his exiſtimo patere diſcrimen illud, quod Ariſtoteles ſtatuit inter vitium, V. G. Intemperantiam, & malum illum habitum, qui per ſolam comparationem ad peiorem, bonus appellatur, hoc eſt, Incontinentiam; non eſſe diſcrimen ſpecificum, ſed duntaxat accidentarium, ob eam, quam dixi, connotationem paſſionum nondum compreſſarum impellentium ad lapſum, quæ non vrgent intemperantem, qui vltrò & ex malitia fertur in flagitium. Cæteroqui autem ratio formalis & turpitudo ſubſtantialis, intemperantiæ & incontinentiæ proportionali reſpondens, eſt planè eadem. Video quæri poſſe cur medius ille malus habitus per exceſſum peccans, incontinentia nominatus ſit, cùm paſſiones poſſint etiam in materia Fortitudinis infeſtare rationem, ideóque videatur debuiſſe in ea quoque materia aſſignari habitus malus correſpondens incontinentiæ, mediúſque inter vitium & feritatem in materia Fortitudinis: ſicut incontinentia media eſt inter intemperantiam & feritatem in materia Temperantiæ. Sed hunc nodum commodiùs diſſoluam infrà, agens de ſemivirtutibus Temperantiæ adiunctis.

Immanitas quid & quotuplex.

205. Iam verò de immanitate ſeu feritate, idem proportione ſtatuendum eſt, quod de incontinentia; negandúmque aliter differre à vitio quàm vt palmare quoddam vitium à vitio communiter dicto, aut veluti quædam enormitas vitij à communi prauitate. Quod vt perſpicuum fiat, attendendum eſt quid de immanitate pronunciet Ariſtoteles. In primis ergo 7. Eth. c. 1. ait eam opponi virtuti heroïcæ, quæ eſt excellentiſſima quædam virtutis perfectio, conſtituens hominem quodammodo diuinum. Sicut igitur virtus heroïca eſt quiddam virtute præſtātius; ita ait feritatem eſſe diuerſum quoddam à vitio genus, eò quòd beſtiarum neque virtus ſit, neque vitium, ſed quod in eis vitium dici poteſt, ſit aliquid vitio tetrius. Sicut Deo minutias virtutum noſtratium concedere par non eſt, ſed aliquid virtute ſublimius. Ex quo infert Ariſtoteles, infrequens & rarum eſſe, vt ſit inter homines, qui illis ad diuinas accedentibus virtutibus fulgeat, ac etiam qui in ferinum habitum degeneret: Tametſi addit, interdum, (maximè inter Barbaros) reperiri quoſdam ferinos. Nonnullos etiam tales euadere ex morbis & læſionibus. Quinetiam eos homines, qui vitiis exuperant, ferinorum nomine infamari.

Hæc eo loco Philoſophus, de quibus poſteà agendum ait, nimirum cap. 5. quo toto naturam feritatis diligenter exponit, præmiſſa diſtinctione iucundorum in ea quæ naturâ ſuâ bona ſunt, & quæ aliquibus contra naturam iucunda videntur, ſiue ob læſionem partis ſenſitiuæ, ſiue ob conſuetudinem, ſiue ob improbitatem. In his ergo iucundis contra naturam, cerni ait feritatem; qualem fuiſſe ait mulieris illius, cui volupe erat aluo grauidarum reſciſsâ, extractum inde fœtum, eſitare. Itémque efferatarum circa Pontum nationum, quibus cruda veſci, mos erat. Rurſúſque plurimorum, qui humanas carnes mandebant. Præſertim verò aliquorum, qui adeò humanitatem abiecerant, vt etiam parentum & liberorum carnibus veſci ſuſtinerent. Prætereà aliorum, qui carbonibus aut terra veſci, vel vngues rodere, aut pilos ſibi vellere iucundum habent. Tandémque eorum, qui turpi cum maribus conſuetudine delectantur. Hos omnes ferinos & immanes pronunciat, quòd aut naturæ impulſione deprauati, aut mala conſuetudine longóque ſcelerum vſu corrupti, vel morbo, fines vitij humanæ naturæ ordinarios tranſcendant. Quanquam ſimpliciter ferini dicuntur, qui ex naturæ deprauatione, & genij ac complexionis peruerſitate, aliquid excedens communia hominibus vitia, patrant. Qui verò ex morbo idem præſtant, morboſi potiùs, quàm immanes vel ferini appellantur, vt eodem c. 5. traditur. Videtúrque etiam ea appellatio non cadere niſi in vitia ſiue moralia ſiue naturalia alicuius momenti & grauitatis. Neque enim demorſi vngues, cenſentur ad veram feritatem, etiamſi non niſi morboſam, pertinere: Sed ea arroſio vel fixam & acerrimam meditationem inſinuat, vt cùm apud Perſium dicitur, *& demerſos ſapit vngues*, & apud Flaccum l. 1. Sat. 10. de vate anxio, *viuos & roderet vngues*: Vel æſtuātem

tem ira animum, vt apud eundem Perſium ſat. 5.

——————Crudum Chereſtratus vnguem
Arrodens ait.

Et idem ſonant illa apud Propertium.

Vngue meam morſo ſæpè querere fidem.

Quod iracundiæ indicium Theodorus Zuingerus ad hunc Philoſophi locum, Italis eſſe crebrum docet.

Sola mole & enormitate, à vitio differt.

206. Vides igitur immanitatem, ſiue feritatem moralem, (hoc eſt ſtrictiùs ſumptam, quàm prout complectitur etiam affectum erga iucunda contra naturam culpæ & labis expertem, vt ſæpè accidit;) Vides inquam, huiuſmodi feritatem apud Philoſophum non eſſe aliquid à vitio diuerſum, niſi enormitate: ita vt feritas ſit veluti fæx vitij, aut quod in eo eſt teterrimum, cùm primùm ordinarios prauitatis limites tranſgreditur. Id quod ex eo manifeſtiſſimum efficitur, quòd omne vitij genus poſſit degenerare in feritatem, ſi monſtroſo, & hominibus inconſueto modo exerceatur, vt interdum inter Barbaros fieri dixit Ariſtoteles. Non eſt autem aſſecutus eius mentem Adamus Contzen 3.Polit.c.16.§.5. Philoſophum culpans, quòd dixerit, paucos, nec niſi inter Barbaros, euadere immanes; id quod ille falſitatis inſimulat, congeſtis per otium, omnium retrò nationum crudelitatis ac ſæuitiæ exemplis benè multis. Quæ parum certè deſeruiunt ad Philoſophi impugnationem. Nam longè aliud eſt quæcunque crudelitas, aliud immanitas. Deinde quàm pauca quamque infrequentia extra barbariem ea ſæuitiæ exempla, præ vitioſum examinibus, quæ proferri poſſunt. Itaque rectè Ariſtoteles immanitatem præ vitio raram, nec niſi apud Barbaros frequentiorem eſſe pronunciauit: quia immanitas, vt præmiſi, eſt velut apex vitij, quódque in eo eſt fæculentiſſimum.

Quædam tamen mala ſunt, quæ, quòd ex ſuo genere ſint enormia, nunquam vitia appellantur, ſed ſemper occupant faſtigium ac verticem improbitatis: quibus nihilominùs rem ipſam & denominationem ſpectando, ratio vitij ſuperiùs expoſita, & oppoſitio cum certa virtute, omninò conuenit, æquè ac vitiis communiter dictis, quæ quia ſunt mala minùs horrenda, nec per ea homo fit quodammodo alienus à cœtu ordinariè peccantium, non donantur appellatione immanitatis, aut feritatis; quæ eorum tantùm ſceleribus tribuitur, qui ſub humana facie, propè feræ euadunt, vt ex Ariſtotele expoſitum eſt. Nec incommodè Iouianus Pontanus lib.de immanitate, c.1. id expouit exemplo Siculi illius, quem Colam piſcem vocabant, eò quòd relicta humana ſocietate, omnem ferè vitam ab ipſa pueritia inter piſces in mari exegiſſet, vnde & piſcis agnomentum traxit, & aliquatenus mores ac effigiem. Liuidus enim, ſquamoſus, & horridus apparebat. Plenior de eo narratio extat apud Alexandrum Neapolitanum 2. Genial. c.21. Similiter itaque qui propè proſtrata humanitate, belluinos mores induunt, vitioſorum vulgariter dictorum cenſu excidunt, & immanes ac feri belluiſque quàm hominibus propiores cenſentur, & appellantur.

207. Immanitatis exempla vbiuis proſtant. In genere crudelitatis eminentiſſimum eſt quod Nazianz. orat.3. n.55. tempore Iuliani Apoſtatæ ab Ethnicis Arethuſiis in ſacras virgines Chriſtianas patratum his verbis refert. *Illi (vt vnum ex multis commemorem, quod etiam Atheis horrorem incutere queat,) virgines caſtas & mundo ſublimiores, quæque vix etiam vnquam viris in conſpectum venerant, in medium productas, veſtibúſque nudatas, vt per aſpectum contumeliam ipſis prius inferrent; ac poſtea proſciſſas atque diſſectas, (ò Chriſte, quomodo tuam illius temporis patientiam feram!) partim propriis etiam dentibus comminutas ediſſe, atque vt eorum execrandum furorem decebat, crudis hepatibus ſeſe ingurgitaſſe feruntur; ac cibo illo perfunctos, communem & vſitatum admiſiſſe: partim palpitantibus adhuc viſceribus, ſuillum pabulum inſeruiſſe; ferociſſimiſque porcis immiſſis, hoc ſpectaculum obieciſſe, vt ſimul cum hordeo, carnes laniari atque exedi perſpicerent; mixtum alimentum, ac tum primùm conſpectum, & auditum, quo ſanè is ſolùm dæmones ſuos alere merebatur, qui horum ſcelerum architectus erat.* Apparet, cuius ſpiritus ſint, Nazianzeno iudice, qui horrenda hæc immanitatis facinora, apud Cyclopas & Læſtrygonas inaudita, & à rabidis in Chriſti fidem Ethnicis, per licentiam ex Iuliani defectione primùm vſurpata, renouarunt ſuperiore ſeculo, nec ſine immanitatis ſuperpondio. Horreſco vel ad commemorationem. Itaque à diro ſpectaculo, quod & tabellis æneis expreſſum, & multorum diligentia ad poſteros cum fide tranſmiſſum, vbiuis proſtat, lubens calamum & animum retraho. Alia immanitatis exempla in variis omninò ſcelerum generibus, latè profert Iouianus Pontanus loco allegato. Tam tetra porrò eſt, vt rectè videatur monere Lactant. lib. 5. cap. 11. feritate & immanitate, homines abiicere quod nati ſunt; nihilque niſi ſummam figuram & lineamenta hominis gerere, idque eſſe deterrimum & miſerabiliſſimum confirmat illis ex abolito Tullij Opere verbis. *Si nemo eſt quin emori malit, quàm conuerti in aliquam figuram beſtiæ, quamuis hominis mentem habiturus, quanto eſt miſerius, in hominis figura, animo eſſe efferato? Mihi quidem tantò videtur, quantò præſtabilior animus corpore.*

Ex eadem teterrima & horridiſſima feritatis facie, colligit Seneca lib.7.de benef.c.19. eum qui aliquando virtuti addictus fuerit, nunquam præcipitandum in horrendam huiuſmodi voraginem: ſcribit enim in hunc modum. *Mutationem ſapientis tantam natura non patitur. Nam in peſſima ab optimis lapſus, neceſſe eſt etiam in malo veſtigia boni teneat. Nunquam in tantum virtus extinguitur, vt non certiores animo notas imprimat, quàm vt illas eradat vlla mutatio. Feræ inter nos educatæ, cùm in ſyluas eruperunt, aliquid priſtinæ manſuetudinis retinent: tantúmque à placidiſſimis abſunt, quantùm à veris feris, & nunquam humanam manum paſſis. Nemo in ſummam nequitiam incidit, qui vnquam hæſit ſapientiæ. Altiùs infectus eſt, quàm vt ex toto elui & tranſire in colorem alium poſſit.* Subdit inſignem immanitatis in vno genere expreſſionem agens de Apollodoro & Phalaride, immanem pronuncians. *Si ſanguine humano non tantùm gaudet & paſcitur, ſed & ſuppliciis omnium ætatum crudelitatem inſatiabilem exercet, nec ira, ſed auiditate quadam ſæuiendi furit, ſi in ore parentum filios iugulat, ſi non contentus ſimplici morte, diſtorquet, nec vrit ſolùm perituros, ſed excoquit, ſi ara eius, cruore ſemper recenti madet.* Claudo verbis eiuſdem in cap. 20. *Sed hæc rara nequitia eſt, & ſemper portenti loco habita fuit; ſicut hiatus terræ, & de cauernis maris ignium eruptio. Itaque ab illa recedamus.*

CAPVT II.

De inæqualitate & inconnexione vitiorum.

HÆc duo, ex iis, quæ de virtute in ſimili diximus, expedita manent. Quare ſatis erit breuiſſimè hìc recolligere, & paulò explicatiùs proponere, quid de eis quoad vitia ſentiendum ſit.

Vitia,

Vitia, & intenſiuè, & ſpecificè inæqualia.

208. Statuendum primò quoad inæqualitatem, vitia inæqualitatem ſubire, cùm intenſiuam, tum ſpecificam. De intenſiua, patet ex eo quòd poſſit aliquis cum maiore potentiæ conatu & frequentiùs ferri in opus prauum, ac proinde intenſiorem ſibi habitum imprimere, quàm imprimat alius ſegniter aut infrequenter operans. Nimirum vt D. Auguſtinus epiſt. 29. ratiocinatur, etiam vbi virtus nulla eſt, poteſt dari prauo prauius, diſtortóque diſtortius. Quod non modò quoad actus ſeu peccata, ſed etiam quoad habitus, ſeu vitia, valet. Vt proinde habeant æquè hîc locum omnia argumenta, quibus alibi à nobis conuulſa eſt *Stoica peccatorum paritas, contrà omnem ſenſum generis humani*, aſſerta. Verba dedi S. Auguſtini epiſt. cit. quæ eſt ad S. Hieronymum, cuius contra Stoicos ſuper hac vanitate diſputationem, contra Iouinianum in hac parte Stoicum, *ſuauiſſimam & præclariſſimam* nominat. An tamen reuerà Stoici eius fuerint ſententiæ quam cortex verborum præfert, diſcuſſi agens de morali turpitudine, eiúſque in variis actibus diſparitate. Saltem tamen in ſpeciem, ita ſenſerunt Stoici. Sed & alios propterea Philoſophos eidem aſſertioni inhæſiſſe, inſinuat S. Cyprianus epiſt. 52. cùm Philoſophiæ durioris ait eſſe placitum iſtud, omnia peccata paria ponens; aitque fuiſſe Stoicorum & Philoſophorum. Quæ copulatiua particula innuit, alios quoque à Stoicis, ita ſenſiſſe.

Neque verò argumenta, quibus eam peccatorum paritatem vrgendam dixi, minùs valent quoad ſpecificam vitiorum inæqualitatem, quàm quoad intenſiuam: Itaque ſicut ex alibi demonſtrata, hac quoque actuum malorum inæqualitate conſtabit, fatendum eſt eſſe etiam inter vitia ſpecificam inæqualitatem, & vnum eſſe alio tetrius, quò actus, quem principiat, à ratione magis abhorret, & naturæ hominis infeſtius eſt, magíſque eam commaculat.

Vitia omnia non ſunt connexa, vt Stoicis tribuitur.

209. Statuendum ſecundò, quoad inconnexionem, vitia non eſſe connexa. Et hîc quoque culpantur paſſim Stoici. Nam referente Stobæo in Eclogis Ethicis c. de affectibus, & vulgari rumore apud Senecam l. 5. de benef. c. 15. & l. 4. c. 27. aſſeruerunt, vitia connexa eſſe; ita vt qui vnum habet, omnia habeat; & qui vno caret, omnibus pariter liber ſit. Germanam tamen Stoicorum mentem, percipe ex Seneca l. 4. de benef. c. 26. & 27. *Stultus omnia vitia habet, ſed non in omnia, naturà pronus eſt. Alius in auaritiam, alius in iniuriam, alius in petulantiam inclinat. Itaque errant illi qui interrogant Stoicos: Quid ergo? Achilles timidus eſt? Quid ergo? Ariſtides, cui Iuſtitia nomen dedit, iniuſtus eſt? Quid ergo eſt? Et Fabius, qui cunctando reſtituit rem, temerarius eſt? Quid ergo? Decius mortem timet? Mutius proditor eſt? Camillus deſertor? Non hoc dicimus, ſic omnia vitia eſſe in omnibus, quomodo in quibuſdam ſingula eminent: ſed malum ac ſtultum nullo vitio vacare. Nec audacem quidem, timoris abſoluimus. Nec prodigum quidem auaritia liberamus. Quo modo homo omnes ſenſus habet, nec ideò tamen omnes homines aciem habent lynceo ſimilem; ſic qui ſtultus eſt, non tam acria & concitata habet omnia, quàm quidam quædam. Omnia in omnibus vitia ſunt: ſed non omnia in ſingulis extant. Hunc natura ad auaritiam impellit: hic libidini, hic vino deditus eſt; aut ſi nondum deditus, ita formatus, vt in hoc illum mores ſui ferant.* Vides ergo, Stoicos non omnia vitia eidem inſerere, vt eis tribuitur, ſed tantùm pronitatem ad omnia. Et quamuis hoc quoque falsò affirmetur, cùm conſtet pleraſque pronitates eſſe repugnantes: tamen longè inſultius, & à vero alienius eſt, ipſa vitia componere.

Reprobat huiuſmodi fatuitatem S. Auguſtinus epiſtola illa 29. indéque licet eam efficaciter refellere, quòd poſita tali connexione, exularet prorſus peccatum ab eo homine, qui nunquam admiſiſſet omnia ſcelera. Nam non poteſt vitium homini ineſſe, niſi poſita eius cauſa, hoc eſt, actu prauo. Si ergo qui vnum vitium habet, omnibus inquinatur, neceſſe planè eſt, vt omnes prauos actus admiſerit, qui vnum admiſit vnius alicuius vitij impreſſiuum. Vel ſi non omnes prauos actus admiſit, neceſſe eſt vt nullum prorſus admiſerit: quia ſi prauum aliquem actum admiſiſſet, aliquem vitij habitum, ſaltem inchoatum comparaſſet. Hæc autem omnia tam ſunt paradoxa, & à communi ſenſu diſſentanea, vt vberiore confutatione non egeant. Argumentatur præterea Duran. in 3. d. 36. q. 4. n. 4. & Richard. ibid. art. 1. q. 4. quia in vitio æquè ac in peccato, conſiderari poſſunt duo; Nempe auerſio à bono rationis, & conuerſio ad bonum apparens. Vtrouis autem modo ſpectentur vitia, non habent connexionem. Non enim quatenus auerſionem principiant; ex eo nanque quòd duo recedant à tertio, non ſequitur dari connexionem inter duo illa. Non item quatenus principiant conuerſionem; quia conuerſio ad diſtincta & ſeparata, non fundat connexionem; ſed bona apparentia, ad quæ quis interuentu vitiorum inclinatur, ſunt diſtincta & ſeparata. Ex nullo igitur capite ſtabiliri poteſt commentitia illa connexio inter vitia, quam Stoici inuexiſſe putantur.

Tantùm verò abeſt, vt ſit connexio inter omnia vitia, vt potiùs, (quod latè verſat Richardus Victo. l. de ſtatu inter. hom. tract. 1. cap. 18.) inter pleraque ſit diſſidium & pugna, vt inter parcitatem vitioſam, & prodigalitatem, ac ſimiles vitioſos habitus, qui non minùs inter ſe pugnant, quàm cum virtute, vt in hanc rem argumentatur Alcinoüs cap. 22. Quò ſpectat etiam illud Senecæ 1. de benef. cap. 10. *Non ſtant vno loco vitia, ſed mobilia, & inter ſe diſſentientia tumultuantur, pellunt inuicem, fugantúrque.*

Ac ne diſpoſitiuè quidem, aut adminiculatiuè.

210. Ex hac porrò poſtrema ratione manifeſtè habetur, ne eam quidem adminiculatiuam & diſpoſitiuam connexionem, quam inter virtutes ſuprà aſtruximus, poſſe inter vitia omnia agnoſci, ob diſſidium quod inter pleraque eorum intercedit. V. G. parcitas non diſponit ad prodigalitatem, ſed potiùs auocat ab ea quàm longiſſimè. Et idem eſt de quouis vitio, ſi conferatur cum ſibi oppoſito, quod eſt alterum extremum è regione virtutis mediæ collocatum. Neque ſi inter virtutes cernitur nexus aliquis, ſaltem diſpoſitiuus & adminiculatiuus, eo modo quo ſuprà ſuo loco declaratum eſt, conſequens exiſtimari debet, eſſe quoque inter vitia connexionem, vt malè intulit Lipſius lib. 3. manud. diſſert. 20. *in fine*, pugnans pro Stoicis, quos omnia vitia deuinxiſſe perperam ſupponit. Ea inquam illatio non eſt probanda. Nam inter virtutes non cernitur illa pugna, quæ inter pleraque vitia cernitur.

Et quamuis inter aliquas quoque virtutum functiones, videatur eſſe diſſidium, ita vt vna aliam excludat, vt caſtitas coniugalis virginalem, & rerum ſuarum propter Deum abiectio, earundem ſtudium intra recti & honeſti fines: Tamen præterquàm quòd hæc virtutum colliſio infrequentiſſima eſt, vitiorum autem frequentiſſima, perſpicuum eſt,

eam inter virtutum enumeratarum functiones cerni, ratione aliquorum connotatorum vni non alteri propriorum; non cerni autem inter virtutes ipſas. Nam virginalis & coniugalis caſtitas, non ſunt virtutes diuerſæ, ſed vnica in plures illas functiones, pro perſonarum ac ſtatuum varietate incumbens, vt ſuo loco tractandum eſt. Voluntas verò abiiciendi à ſe facultates, non eſt ex ſe actus virtutis; ſed tantùm prout ex aliquo fine honeſto aſſumitur, V.G. diuini cultus, aut præciſionis curarum ad ſtudium liberiùs capeſſendum, qua ratione ad religionem aut ſtudioſitatem pertinet. At conſtat religionem & ſtudioſitatem rectè cohærere cum voluntate honeſta tuendi & augendi res ſuas, etiamſi quoad illam, quam dixi, functionem virtutibus illis inadæquatam diſſideant. At pleraque vitia pugnant è diametro, ſeque quoad eſſentiam exſcindunt & excludunt. Nulla igitur eſt, ac ne diſpoſitiua quidem, inter omnia vitia connexio.

Valet id tamen quoad quadam vitia.

211. Poſſe tamen ac etiam debere talem aliquam diſpoſitiuam connexionem inter quædam vitia admitti, rectè obſeruat ſuprà Durandus, confirmátque ex D.Auguſtino lib.de vera relig.c.45. vbi affirmat ſuperbum neceſſariò eſſe inuidum, non abſoluta neceſſitate, ſed conditionata, quæ eſt ex fine, vt interpretatur idem Durandus in 2.d.28.q.3.n.7. quatenus ſuperbus in finem ſuũ, hoc eſt in propriæ excellentiæ aſſecutionem intentus, alterius excellentiæ, quæ ipſius luminibus officit, derogare cogitur. Ego Auguſtinum potiùs interpretarer, de pronitate, & lubrico in aliud vitium delapſu, qui ferè neceſſariò, id eſt expeditiſſimè conſequitur anteriorem prolapſionem in aliud vitium. Eum enim ſenſum ferre videtur exemplum illud ſuperbi ex occaſione nimij amoris propriæ excellentiæ, in inuidiam præcipitantis, abyſſo abyſſum inuocante.

De eadem diſpoſitiua quorundam vitiorum connexione, intelligo Nyſſenum l.de virg.c.4. cùm ita loquitur de illis, qui ſolam voluptatem dicunt bonum hominis. *In his auaritia, animi impotentia, immoderata ad voluptates affectio, imperij cupiditas, gloriæ appetitio, ac reliqua ineſt earum quæ ſunt hominum contubernales perturbationum, multitudo. Ex his enim morbis, alter quodammodo alterius vinculo tenetur, & cui vnus ex his accedit, reliqui naturali quadam neceſſitate compulſi, ad eum concurrunt. Id quod in catena fieri videmus. Eius enim principio attracto, neque reliqui illius orbes conſiſtere poſſunt, ſed vltimus catenæ orbis, cum primo ſimul motus eſt; cùm ex eorum perpetuo ordine qui ſimul annexi ſunt circuli, à primo motio ipſa progrediatur: ita humani affectus implicitè inter ſe atque connexi ſunt: ſæpéque fit, vt cùm vnus imperauerit, reliqua item morborum turba animum inuadat.* Hanc malorum veluti catenam, & complectentium ſe vitiorum inauſpicatum nexum, exemplo ſubiecto, mox exponit hunc in modum. *Fac eſſe quempiam, qui præ voluptate quadam ſit inanis gloriæ affectu ſuperatus: Eſt huic ſanè inanis gloriæ cupiditati, adiuncta etiam appetitio quedam, vt plus is aſſequatur: quoniam non poteſt quis plus habendi cupiditate teneri, niſi huius affectus dux & comes quadam ſit gloriæ auiditas. Deinde appetitio hæc, qua quis afficitur, vt & opum, & dignitatis amplitudine, cæteris ipſe anteſtet, vel in æquales concitat iram, vel ſuperbiam in inferiores, vel in ſuperiores inuidiam: cuius ſocia eſt ſimultas: huius verò comes acerbitas, quam odium quoddam hominum conſequitur: at horum omnium poſtremum eſt damnatio in gehennam, tenebræ atque ignis ſempiternus. Vides horum omnium malorum quaſi viam, quemadmodum videlicet ab vno voluptatis affectu, cuncta proficiſcuntur: inanis enim gloriæ cauſa, & principium, à voluptate exiſtit.*

CAPVT III.

Cauſa vitij effectiua.

212. Inter extrinſecas vitij cauſas, ſola effectiua tractanda eſt. Finalis enim non eſt alia, quàm actus prauus, de quo agendum ſuo loco erit, cùm de formali moralitate. Erit qui vitio finalem cauſam deneget, quòd fruſtra ſæpè eſſe dicatur, ſicut & ipſum peccatum ab eo progerminans. Verùm tametſi peccatum fine debito caret, & idcircò fine carere interdum dicatur: Tamen dubium eſſe non poteſt, quin actioni prauæ finis aliquis apponatur, qui idem ſit remotus finis præfixus vitio.

PROPOSITIO.

Habitvs vitij, à nobis per ſolam commiſſionem prauam producitur. Diuinitus autem nullatenus effici poteſt in ſubiecto proprio, ſi intrinſecè & non extrinſecè duntaxat ſit vitium.

Primò ago de cauſa vitij effectiua, ſecundùm potentiam ordinariam, ſiue nobis cooperantibus, vt ordinariè contingit: ſub qua conſideratione, hæc cauſa non eget noua expoſitione: quæcunque enim de actibus poſitiuis virtutem habitualem efficientibus dicta ſunt quoad primam effectionem & augmentum, æquè in vitium cadunt quoad actus vitioſos, vt optimè ex Epicteto tradit Arrianus l.2.c.18. & cuiuis proprio aut alieno experimento eſt teſtatiſſimum.

Quorſum aliqua dicantur vitia naturalia, cùm omnia per actus producantur.

Non me latet, quædam aſſignari naturalia vitia. Verùm non idcircò dicendum eſt, aliqua vitia cenſeri nobis à natura, vt latè in ſimili diſputatum eſt circa virtutes. Nomine vitiorum naturalium intelliguntur pronitates ad quædam vitia conſequentes complexionem, vel prauam à puero inſtitutionem. Imò magnam partem quæ dicuntur naturalia vitia, ſunt longè diuerſa à moralibus, nec pertinent ad hoc inſtitutum. Nam neque hominem verè fœdant, neque culturæ ſubiacent, vt perilluſtri Senecæ loco doceo ex epiſtol. 11. *Nullâ*, inquit, *ſapientiâ, naturalia corporis aut animi vitia ponuntur. Quicquid infixum & ingenitum eſt, lenitur arte, non vincitur. Quibuſdam, etiam conſtantiſſimis, in conſpectu populi ſudor erumpit, non aliter quam fatigatis & æſtuantibus ſolet: Quibuſdam tremunt genua dicturis: Quorundam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Hæc nec diſciplina, nec vſus vnquam excuſſit: ſed natura vim ſuam exercet, & illos vitij ſui etiam robuſtiſſimos admonet. Inter hæc & ruborem eſſe ſcio, qui grauiſſimis quoque viris ſubitus offunditur.* Et poſt multa de rubore erubeſcentium, eiúſque cauſis, quæ huius cauſæ non intereſt commemorare, ſubdit. *Hæc, vt dixi, nulla ſapientia abigit, alioquin haberet rerum naturam ſub imperio, ſi omnia eraderet vitia. Quæcunque attribuit conditio naſcendi, & corporis temperatura, cum multùm ſe diúque animus compoſuerit, hærebunt. Nihil horum vitari poteſt, non magis quàm accerſi. Artifices Scenici, qui imitantur affectus, qui metum & trepidationem exprimunt, qui triſtitiam repræſentant, hoc indicio imitantur verecundiam: deiiciunt vultum, verba ſubmittunt, figunt in terram oculos, & deprimunt; ruborem ſibi exprimere non poſſunt; nec prohibetur hic, nec adducitur.*

Nihil

Nihil aduerſus hæc ſapientia promittit, nihil proficit, ſui iuris ſunt; iniuſſa veniunt, iniuſſa diſcedunt. Vides quæ dicantur, & cuiuſmodi ſint naturalia vitia, quámque ſint ab hoc inſtituto aliena. Itaque vitium propriè dictum actibus prauis efficitur & augetur, æque ac habitus virtutis per actus honeſtos.

Scrupulus contra productionem vitij per actus.

213. In contrarium eſſe videtur, quòd habitus vitij immediatè à voluntate humana effectiuè pendet quoad conſeruationem; ergo etiam ab ea pendet immediatè quoad primam effectionem. Conſequentia videtur perſpicua; cùm nulla ſit ratio negandi voluntati influxum immediatum in vitij productionem, ſi ad eius conſeruationem admittatur immediatè influere, atque adeò vim vitij immediatè productiuam habere. Antecedens autem ab Hurtadio admittitur diſt. 16. de anima, §. 55. & probatur ex eo quòd dedeceat Deum ſpecialis in vitium influxus conſeruatiuus, ſubrogatus pro influxu cauſæ particularis deficiente, hoc eſt, pro influxu actus mali, præſertim cùm vitium eſt pondus ad actum intrinſecè malum. Fatetur tamen idem Autor vitium primò effici per actum. Vnde ad argumentum propoſitum negat conſequentiam: quia cùm vis habituum naturalium productiua, tam potentiæ, quàm actui inſideat, præſente actu, ei ſoli debetur concurſus, quippe cauſæ immediatiori, & magis particulari, minúſque æquiuocæ: actu autem abſente, concurſus in habitum debetur voluntati.

Eximitur.

Verùm hìc trepidari videtur, vbi non erat timor: non enim aliam ob cauſam fingitur vis hæc principiatiua habituum in voluntate, quàm ne deſit habitui vitioſo principium conſeruatiuum amoto actu; eò quòd cenſeatur Deo indignum conſeruare qualitatem vitij: at hoc fundamentum eſt omninò ruinoſum. Quamuis enim daremus Deum ne de potentia quidem abſoluta poſſe influere in primam vitij productionem, qua de re poſtea: Tamen nihil eſt incommodi, admittere eum in vitium per nos ſemel impreſſum influere conſeruando. Eſtque latum diſcrimen inter primam productionem, (cuius quaſi conſectarium & appendix eſt conſeruatio à Deo vt naturæ autore præſtanda rei ſemel factæ, donec ſecundùm conditionem ſuæ naturæ, aut ob immiſſionem formæ contrariæ abolenda ſit;) & inter primam productionem, in qua Deus ex ſe ageret, & nõ vt naturæ autor. Itaque in conſeruatione vitij per Deũ, non plus apparet indecentiæ, quàm in influxu ad actus noſtros prauos, cùm nos eius ad illos cooperationem depoſcimus; Et in influxu ad conſeruationem ſpecierum impreſſarum, deſeruientium ad falſa iudicia, præſertim hæretica.

214. Sic disiecto fundamento, quo potentiæ influxus immediatus in conſeruationem habitus nitebatur, ruit quoque influxus illius aſſertio. Eóque magis reiicienda eſt, quòd fruſtrà multiplicet cauſas habitus productiuas. Si enim potentia habet vim habituum productiuam, eámque exerit tranſacto actu, dubium eſſe non debet, quin potentia, (quippe hac in parte agens neceſſarium,) influat quoque in habitum ſimul cum actu attemperante, aut refringente concurſum ſuum; vt contingit quoties plures cauſæ neceſſariò operantes, ad vnius effectus productionem interueniunt. Nec eſt quòd obtendatur, potentiam eſſe cauſam vniuerſaliorem & minùs æquiuocam. Pleræque enim cauſæ vniuerſales, influunt nihilominùs immediatè in effectum. Sic anima eſt generale ac commune principium omnibus potentiis vitalibus, immediatè cooperans ad actus vitales. Et idem cenſeo de quauis ſubſtantia ad ſuas proprietates comparata. Quorſum verò actus, minùs æquiuoca cauſa quàm potentia appelletur, equidem non video, cùm & nobilior ſit habitu, & diuerſæ ab eo ſpeciei, quæ duo ad rationem cauſæ æquiuocæ deſiderari ſolent.

Eſt quidem apud me ratum, quòd actus efficiens habitum, non ſit de genere actionis, ſed qualitatis, in eodem qualitatis membro contentus, in quo eſt habitus, eò quòd effectio habitus tribuenda ſit termino interno, actum vitalem ex dependentia & effectu per eam dependente compactum integranti, qui eſt vera qualitas primæ ſpeciei, nec niſi grammaticaliter ac nomine tenus eſt actio, & eatenus actus ſit vicinior & affinior habitui, quàm potentia, quæ eſt in alio membro qualitatis, nec niſi in ſummo genere cum habitu conuenit. Tamen maior hæc aut minor diſtantia cauſæ ab effectu, nequaquam ſufficit, vt cauſa cenſeri debeat magis vel minus æquiuoca: cùm in hac parte non ſit latitudo, ſed ſufficiat quòd cauſa differat ſpecie ab effectu. Præterquàm, quòd ſi ex hac parte, quia actus eſt cauſa habitui producto affinior, dicere licet, eum eſſe cauſam habitus minùs æquiuocam; ex altera parte dicere oportebit, eum eſſe cauſam magis æquiuocam, quàm potentiam: quia comparatâ potentiæ & actus nobilitate, verum eſt actum eſſe nobiliorem; quandoquidem non modò habitum, ſed ipſam quoque potentiam ſuperat nobilitate, vt alibi probatum eſt, & liquet ex neceſſitate eleuationis per concurſum animæ, vt potentia attingat actum. Præcellentia autem ſupra effectum, eſt æquè de ratione cauſæ æquiuocæ, ac diuerſitas eſſentiæ. Vnde ſi minor elongatio eſſentiæ ab effectu, reddit cauſam minùs æquiuocam, maior nobilitas reddet eam magis æquiuocam.

Sed hæc obiter, tantùm ad repellendum inuſitatum loquendi modum. Circa rem ipſam verò addi poteſt, iuxta ſententiam aduerſarij, impoſſibile eſſe cauſam proferre, cur potentia, ſi actu tranſacto, conſeruat, atque adeò producit ſe ſolâ effectiuè habitum, non æquè eum profundat, etiam ſi actus nunquam ponatur. Potentia enim eſt cauſa neceſſaria, quæ nec completur, nec quaſi irritatur per actum, & ſe ſola eſt ſufficiens ad effectum illum, vt ſupponitur. Quare certum eſto, vitium effici per actus.

Omiſſio, per ſe non efficit vitium.

215. Quòd verò non niſi prauis actibus poſitiuis efficiatur, non item omiſſionibus, vt pauci quidam recentiores opinati ſunt, probatur ratione qua vtuntur aliqui apud Durandum in 3. d. 33. q. 2. n. 6. qui eam approbat n. 7. nempe quia entitas poſitiua exigit cauſam poſitiuam. Nam quod nihil eſt, nequit veram entitatem phyſicè efficere. Atqui omiſſio pura, eſt mera carentia actus, ac proinde merum nihil. Ergo non poteſt habitum vitioſum imprimere, qui eſt realis qualitas. Et quamuis quod attinet ad effectus morales, nempe imputationem culpæ & pœnæ condignitatem, omiſſio cenſeatur eſſe volitio virtualis: tamen cùm hic quæramus phyſicam efficientiam, neceſſe eſt, eam à phyſico & reali principio deriuari, cuiuſmodi non eſt omiſſio pura & propriè dicta.

Quod addo, quia de omiſſione ratione actus poſitiui eam concomitantis & approbantis, cum quo vnum facere cenſetur, facilè admittam, poſſe per eam imprimi habitum, non tam omiſſioni, quàm poſitiuæ eius approbationi tribuendum: quò referendus eſt habitus negligentiæ, inclinans ad amorem ceſſationis, & odium operis difficultate illiti. Sed nos de omiſſione agimus ratione ipſius ceſſationis ab actu, quæ ſola eſt propriè omiſſio. Eam verò volitionem omittendi, quam aliqui minùs commodè appellant

omiſſionem, annumeramus commiſſionibus, non omiſſionibus, etiamſi ab omiſſione labem ſuam trahat; quò reſpexerunt, qui eam inter omiſſiones recenſuerunt.

Omiſſionem ergo propriè acceptam, negamus eſſe habitus vitioſi impreſſiuam, cùm non ſit verum ens, phyſicæ efficientiæ capax. Ad quid verò inclinaret habitus per meram ab opere feriationem inuſtus? Certè non ad omittendum, cùm omnis habitus facilitans ſit operatiuus. Sed neque ad operandum, quia habitus inclinat ad actus ſpecie eoſdem cum iis per quos eſt genitus. Itaque ſicut iſte habitus impreſſus eſſet per omiſſiones; ita ad eas duntaxat inclinare deberet. Nec plura de cauſa effectiua ordinaria vitij ex parte voluntatis. Nam quod ex parte intellectus quæri poſſet, an ſicut Prudentia quadantenus ex ea parte efficit omnes virtutes; ita etiam imprudentia efficiat omnia vitia, diſcutiam infrà, cùm agam de imprudentia.

Poſſitne Deus eſſe vitij cauſa efficiens, de potentia abſoluta.

216. Secundò expoſui quæ poſſit eſſe cauſa vitij ſecundùm potentiam abſolutam. Quæ difficultas ad Deum tota reuocatur, poſſitne vitium ſe ſolo imprimere, paſſo nihil efficiente, ſed merè ſubiectiue ſe habente. Circa quod duplex diſtinctio adhibenda eſt. Nempe altera ex parte ſubiecti vitium recipientis; altera ex parte vitij. Et ſubiectum quidem vel eſt connaturale, vel extraneum. Appello ſubiectum connaturale vitij, creaturam intellectualem, ſiue facultatem eius, quæ virtutis quoque ſubiectum eſt. Quoduis autem aliud ſubiectum, cui vitium intelligi poſſit aduenire, ſiue ſit ſubiectum vita pollens, ſiue inanime, appello extraneum.

Iam verò vitium, vel eſt intrinſecè vitium, vel duntaxat extrinſecè & ex mero hominis abuſu. Priore membro continentur omnes habitus inclinantes ad actum ex ſe & per ſe intrinſecè malum, vt ad mendacium, & ſimiles actus, qui prohibentur, quia ex ſe inquinati ſunt, & ineluibilem maculam combiberunt, ſi vigilauit ratio, & affuit libertas cùm elicerentur. In altero membro collocantur habitus inclinantes ad actus, qui & boni & mali eſſe poſſunt, non modò per accidens, ſpectatis conditionibus operantis, ſed etiam per ſe, & ex vi obiecti in quod feruntur.

Aſſeritur poſſe, etiam in ſubiecto proprio, ſi agatur de eo quod non niſi extrinſecè ſit vitium.

217. Vitium ergo quod non niſi extrinſecè ſit vitium, admitto poſſe diuinitùs vbiuis produci; hoc eſt, non modò extra ſubiectum proprium, & quaſi connaturale, ſed etiam in eo. Quòd enim hi habitus poſſint extra ſubiectum properum effici, nulla occurrit repugnantia, ſiue dicantur creari, ſiue educi ex ſubiecto extraneo. Nam creatio huiuſmodi formæ, nihil importat cum eius natura vel cauſa efficiente incompoſſibile. Eductio item nullo ex capite repugnat: Adeſt enim capacitas ex parte paſſi, nec habitus vitij exigit eſſentialiter ſubiectum connaturale; quaſi niſi ei actu coniungatur, exſcindi debeat vitij eſſentia. Cur enim; cùm habitus ille vbique ſit habiturus effectum ſuum formalem, qui eſt conferre formaliter vim inclinatiuam ad talem operationem?

Eſto verò, non immeritò duplicis huius ſubiecti diſtinctio in actibus reiiciatur, contra Gregorium in 1.d.42.q.1.art.2. *ad argumenta contra ſecundam,* & in 2. d. 17. quæſt.3. art.1. quia actus vitalis, eſt ipſa vita actualis, quam implicat non conſtituere ſubiectum ſuum in ſtatu viuentis, aut ita produci, vt nihil ſit, quod per eam viuat. Pro habitu tamen hæc ratio non viget: quia non eſt ſecundus vitæ actus, ſed primus, qui ſola habitudine ad actum in ſubiecto idoneo efficiendum, contentus eſt. Eam autem habitudinem poteſt etiam in ſubiecto extraneo retinere: quamuis ibi futurus ſit mortuo modo, nec vnquam in actum expromendus.

Et hinc eruendum eſt, cur deſit etiam repugnantia ex parte Dei cauſantis. Tota enim indecentia, quæ oſtendere videtur repugnare Deo, efficere huiuſmodi habitum, non aliunde in eum refunditur, quàm ex actu reipſa cauſabili per tale principium: in ſubiecto autem de quo agimus, habitus vitij eſſet omninò ſterilis: Imò repugnaret eum principiare actionem prauam. Quòd verò hic idem habitus poſſit diuinitùs in ſubiecto proprio effici, ex eo liquet, quòd habitus extrinſecè tantùm vitioſus, cùm expromitur in actum, non eſt ex ſe & ſuapte natura principium operationis malæ, ſed tantùm ex abuſu cauſæ ſecundæ operantis, qui non poteſt in Deum refundi, ſi ipſe principium illud ex ſe indifferens, contulerit vt in bonum vſum cederet: quamuis peruertente homine diuinum conſilium, fiat inſtrumentum praui operis Et in hac parte diſplicent, qui abſolutè negant, vitium poſſe homini infundi immediatè à Deo; cuiuſmodi ſunt Suares d. 44. Met. ſ. 13. n. 17. Azor tom. 1. l. 4. cap. 22. q. 3. Salas 1.2. tract. 13. d. 1. n. 34. & alij.

Quod intrinſecè eſt vitium, non poteſt diuinitùs effici in proprio ſubiecto.

218. At vitium quod intrinſecè eſt vitium, fateor non poſſe à Deo immediatè effici in ſubiecto proprio, quamuis poſſit effici ab eo extra huiuſmodi ſubiectum. Quod dico huiuſmodi vitium non poſſe immitti voluntati creatæ à Deo ſolo, eſt contra Vaſquem 1.2. d. 90. num. 11. & Nominales paſſim, abſolutè affirmantes Deum poſſe vbiuis producere quemcumque habitum vitij. Sed quod dixi probatur ex eo, quòd repugnet diuinæ bonitati, vt voluntatem creatam implanet, incumbàtque parieti inclinato, & macetiæ depulſæ, ad cauſandum promptiorem prolapſionem. Id enim eſſet, eſſe peccati autorem aliquo modo; quod eſt à Deo alieniſſimum. Et ſimili ex cauſa non poſſe Deum infundere ſeipſo habitum erroris, vt ſalua ſit ſumma Dei veracitas, rectè cenſuerunt Victoria relect. de homicid. num. 3. Suares d. 3. de Fide, ſect. 5. *in fine*, Torres 2.2. t. 1. diſp. 3. dub. 4. & Ægid. Coninck d. 10. de actibus ſupernat. num. 30.

Neque verò aſſero, Deum, ſi infunderet alicui habitum vitij & erroris, fore immediatè cauſam iudicij erronei, & actus praui, vel potentias actuum illorum elicitiuas neceſſitaturum, aut propulſurum ad formandos actus prædictos: Id enim dici non poteſt, cùm habitus quantumlibet intenſus, neque neceſſitet, neque vrgeat propelláve potentiam ad exercitium actus, ſed duntaxat conferat facilitatem operandi, cùm continget potentiam aliunde determinari ad exercitium. Tantùm itaque contendo, Deum, ſi habitus prædictos infunderet, fore cauſam, remotam quidem, ſed tamen directam actuum per illos habitus eliciendorum: qui cùm ſupponantur ex ſe non eſſe niſi mali, non poſſunt proficiſci à principio diuinitùs indito tantùm ad eorum profuſionem.

In quo eſt magna diſparitas inter potentiam voluntatis, & huiuſmodi habitum. Nam quamuis Deus immediatè communicet voluntatem, ſaltem eo modo quo proprietates generales tribuuntur generanti; Tamen voluntas ita poteſt in malum tendere, vt poſſit etiam tendere in bonum rationis; Imò ex Dei intentione ſemper in illud ferri deberet. Habitus autem erroneus

vel

vel intrinſecè vitioſus, ſuapte natura tendunt in actum ex ſe pugnantem cum veritate & bonitate: ac proinde ſi Deus huiuſmodi habitus immediatè conferret, meritò cenſeretur talium actuum cauſa, quod abſit vt admittamus.

Poteſt in extraneo, præciſa ſpe vnionis ad proprium.

219. Poſſe tamen diuinitùs, hos quoque habitus extra ſubiectum proprium produci, eodem modo ſuadetur, quo ſuprà id oſtendimus de habitu extrinſecè tantùm vitioſo. Itaque non hæreo in re ex dictis perſpicua. Nunc quod circa hos habitus intrinſecè malos ſpecialiter aduertendum ſupereſt; addo, eos, quomodocunque producantur, non habere quidem repugnãtiam ſuſcipiendi vnionem ad ſubiectum proprium: ſic enim differrent ſpecie ab habitibus eiuſdẽ denominationis per cauſam ſecundam in ſubiecto proprio productis, quibus ea vnio eſt connaturalis & eſſentialis quoad aptitudinem: atque ita eſſemus extra præſentem controuerſiam, quæ agitatur de iſtiſmet habitibus per creaturam ſibi impreſſis, aut aliis numero tantùm diſcrepantibus: Tamen cum intima & eſſentiali capacitate ſuſcipiendæ ad connaturale ſubiectum vnionis, interuentu cauſæ ſecundæ, rectè cohærere incapacitatem ſuſcipiendi illam immediatè à prima cauſa. Id quod in ſimili dicendum erit de proprietate connaturaliter debita alicui ſubiecto eiúſque eſſentialiter reſpectiua, ſi fingamus eam præternaturaliter immitti alicui extraneo ſubiecto, vel per ſe cohærentem, extra omne ſubiectum fieri.

SECTIO IV.

De generali virtutum, eiſque oppoſitorum vitiorum diſtributione.

HOc reſtat ad plenam, & integram virtutis ac vitij tractationem vniuerſalem conſummandam. Hincque commodiſſimus erit delapſus ad tractationẽ de virtutibus & vitiis in particulari, quæ vniuerſalem de iiſdem tractationem debet excipere. Nec parum lucis omnibus hactenus propoſitis inferet, iuxta illud Senecæ epiſt. 89. *Faciliùs per partes, in cognitionem totius adducimur.* Video autem in hac diſtributione tenẽdam mihi eſſe eam moderationem, quam Dialecticæ leges indicunt, vt ſcilicet neque nimia parcitas membrorum diuidentium, inutilem reddat diuiſionem, quod obiici ritè poteſt cùm antiquis illis, quos Plutarchus l. de virtute morali, *initio*, memorat vnicæ virtutis aſſertoribus, non obſcurè approbatis à S. Ambroſio 2. Offic. c. 9. tum etiam Sectario Sculteto, qui lib. 1. Ethicæ ſuæ, c. 6. de ſuo cerebro, & contra omnium planè veterum morem, virtutem ſecari voluit in duo duntaxat membra; probitatem ſcilicet & pietatem; neque item nimia multiplicatio membrorum inſtituatur, quæ tenebras potiùs offundat, quàm quæſitam definitione lucem conciliet. Quod iure reprehendi poteſt in alterius item Sectarij mantiſſa ad Plethonem, qua virtutum diuiſionem admodum minutam, & plus quàm par fuerat multiplicatam, complexus eſt: Itémque in Aureolo quodlib. 14. & aliis poſteà adducendis. Chryſippum ea ex cauſa olim ſugillauit Plutarchus lib. de virt. mor. plena virtutum examina ab eo inducta referens. Itaque ego quidem, præſertim hoc loco, quo vniuerſè tantùm de virtute ac vitio agitur, conſilium Senecæ in ſimili ſequar epiſt. 89. *Virtutem ac vitium in partes, non in fruſta diuidam. Diuidi enim illam, non concidi vtile eſt. Nam comprehendere quemadmodum maxima, ita minima difficile eſt. Deſcribitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quicquid in maius creuit, faciliùs agnoſcitur, ſi diſceſſit in partes, quas (vt dixi) innumerabiles eſſe, & paruas non oportet. Idem enim vitij habet nimia, quod nulla diuiſio. Simile confuſo eſt, quicquid vſque in puluerem, ſectum eſt.* Porrò priore loco de virtutum generali diuiſione agam: poſteriore autem de diuiſione vitiorum.

CAPVT I.

Vulgatus virtutum moralium quaternarius ſtabilitur.

PROPOSITIO.

VIRTVS purè moralis, cui ſuperiùs expoſita virtutis moralis definitio competit, triplex eſt. Nempe Iuſtitia, Fortitudo, & Temperantia: quibus ſi accedat virtus illa intellectus, quæ à materia moralis dicitur, & mediocritatem, cui virtus purè moralis addicta eſt, dictamine ſuo præſcribit, hoc eſt, Prudentia; exiſtet vulgatus Cardinalium virtutum moralium, ſpecie ſaltem diſtinctarum, quaternarius, illibatè retinendus.

220. PRimò admitto vulgatum virtutum moralium quaternarium compactum ex tribus virtutibus purè moralibus, Iuſtitiâ, Fortitudine, ac Temperantiâ, in quas ſuprà expoſita virtutis moralis ratio cadit; & ex Prudentia, quæ mediocritatem virtutibus illis internam præſcribit, & idcircò etiam moralis dicitur, ac neceſſariò exponitur in tractatione de virtutibus purè ac propriè moralibus, cuiuſmodi ſunt duntaxat tres primo loco enumeratæ. Quia enim impoſſibile eſt, rationem harum virtutum abſque medio intelligere, vt liquet ex definitione virtutis moralis ſuprà propoſita; medium autem ſine Prudentia illud præſcribente nequit exponi; neceſſarium omninò eſt, eum qui virtutes purè morales declarare aggrediatur, Prudentiam ante omnia habere perſpectam.

Quatuor virtutes primariæ, quatenus morales.

Itaque polyonymiam quandam ac multiplicem notionem vocum illarum, *Virtus moralis*, agnoſcere cogimur. Dimiſsâ enim illâ nimis latè patente, nec vſu recepta ſignificatione, qua virtus moralis ſignificare poſſet omne principium aduentitium morum bonorum, ſub qua ratione, virtutes quoque Theologicæ voluntati noſtræ diuinitùs aduenientes, dici poſſent virtutes morales, quia ſunt aduentitium principium actus formaliter liberi & honeſti: Ea inquam nimis lata prædictarum vocum notione ablegata, dupliciter poteſt virtus aliqua dici moralis. Primùm quaſi elicitiuè & immediatè: cuiuſmodi eſt ea virtus, quæ appetitui rationali inſidet, & immediatè inclinat ad rectos mores. Secundò quaſi imperatiuè & mediatè; quatenus etiamſi virtus aliqua non inclinet immediatè ad mores bonos, tanquam ad actus ſuos, quos immediatè eliciat, tamen aliquo tandem modo in eoſdem mores rectitudinem inducat.

Hoc ergo modo Prudentia, licèt intellectui inhæreat; numeratur tamen inter virtutes morales, eò quòd ſit cæterarum virtutum regula, & ex eius præſcripto

cuncta geri neceſſe ſit ab illis quæ preſſiùs dicuntur morales, quòd ad rectos mores proximè & executiuè inclinent. Nec id negat Ariſtoteles, tametſi 1. Ethic. *in fine*, negat Prudentiam eſſe virtutem moralem. Sumit enim ibi *virtutem moralem*, pro purè morali, quæ non intellectui, ſed voluntati inexiſtit. Quo ſenſu liquet Prudentiam non eſſe virtutem moralem; cùm ſit virtus intellectualis. Eſt tamen moralis, quatenus mores, quos aliæ virtutes eliciunt, ipſa dirigit, & quomodo ſint eliciendi præſcribit. Quod alij dicunt, Prudentiam non eſſe formaliter moralem, ſed intellectualem: materialiter tamen, ſeu ratione obiecti & materiæ circa quam occupatur, moralem eſſe. Ita Angeſtus c. 11. Moral. *in principio*.

Ad hunc ſenſum loquor de virtute morali, cùm quaternarium eius admitto: tametſi fateor non modò priorem, ſuprà propoſitam virtutis moralis definitionem, de qua iam ſuprà monui; ſed etiam poſteriorem, in Prudentiam non cadere, vt liquet ex prædictæ definitionis calce, qua docemur, medium illud, penes quod virtus moralis conſtituitur, debere per Prudentiam præſcribi. At non poſſet Prudentia illud ſtatuere, à quo eius ſpecificatio & conſtitutio ſumitur. Sic enim oporteret Prudentiam eſſe antequàm eſſet, quod impoſſibile eſſe nemo non videt.

Symbola virtutum prædictarum.

221. Hæ igitur ſunt in prædicto ſenſu quatuor virtutes morales, quas S. Nilus lib. de orat. c. 1. ait eſſe tanquam diuini thymiamatis quatuor particulas. S. Gregorius 2. Moral. c. 3. ait eſſe veluti quatuor angulos ſpiritualis ædificij. Hildebertus Cenom. epiſt. 31. cùm alias in hanc rem comparationes adhibet, tum nominatim quatuor currus vnius rotarum, cum quibus quatuor has virtutes componit. Quam comparationem adhibet quoque Dominicus Mancinus lib. de quatuor virtutibus & omnibus officiis, in calce Procemij, & addit hoc curru vectum, indubiè triumphaturum. S. Ambroſius l. 3. de virgin. interpretatur in hunc ſenſum, quadriformem illam ſpeciem Ezechieli exhibitam, & hominis, leonis, vituli, & aquilæ formas exponit Prudentiam, Fortitudinem, Temperantiam, atque Iuſtitiam. *Nam in omni*, inquit, *ſapiente viro prudentes Græciæ eſſe memorauerunt λογιστικὸν, θυμικὸν, ἐπιθυμητικὸν, διορατικόν. Latini verò Prudentiam, Fortitudinem, Temperantiam, atque Iuſtitiam. Prudentia enim, rationis humanæ eſt. Fortitudo, vim quandam ferocientis virtutis habet, mortiſque contemptum. Temperantia ſacratæ vinculo charitatis, myſteriorumque contemplatione cœleſtium, negligit corporis voluptates. Iuſtitia in alto quodam ſuggeſtu locata, videt exploratque omnia: quæ aliis potius nata quàm ſibi, non tam ſuas vtilitates, quàm publica emolumenta rimatur. Meritóque anima operata Iuſtitiam, formam aquilæ accipit, quòd terrena aeſugiens, totáque cœleſti ſublimis & intenta myſterio, reſurrectionis gloriam pretio æquitatis adipiſcitur.* Aliter hoc quadriforme ſymbolum ad quatuor has virtutes aptat Pineda l. 6. de Salom. c. 1. n. 5. & 6.

Item S. Ambroſ. lib. de paradiſo, c. 3. hæc eſſe ait quatuor fluenta, fontis ſpiritualis Paradiſi: ita vt ſicut fons terreſtris Paradiſi diuidebatur in quatuor capita, vnde quatuor inſignes fluuij exiliebant, Phiſon, Geon, Tygris, Euphrates: ita hæ quatuor virtutes ſunt quatuor quædam fluenta virtutum, ex ſapientiæ fonte manantia, quæ ait à multis ſapientibus de ſacris Literis aſſumpta in ſuas areolas deriuata eſſe: latéque proſequitur vniuſcuiuſque prædictarum virtutum, cum vno aliquo ex prædictis terreſtris Paradiſi fluminibus, analogiam, quam de more deſumpſit ex Philone, qui in ea multus eſt lib. 1. Allegor. Vſurpauit eandem Conſtantinus Manaſſes in Annal. agens de Ioanne Zimiſce Imperatore, quem primò ita deſcripſerat, vt eſſet *viuus quidam paradiſus gratiarum, ipſis Dei manibus conſatus, & aureis ſancti Spiritus riuis irriguus, in quo virtutum cœtus vniuerſus, choreas velut agitabat, gratiis ex aduerſo illis cantando quaſi reſponſantibus.* Iterum verò inferiùs ſubdit de eodem. *Erat paradiſus quaſi quidam nouus, è quo fluuij quatuor promanabant, Iuſtitia, Prudentia, Fortitudo, Temperantia.* Sed & Proſper lib. 3. de vita contemplatiua, c. 18. ſententiam Philoſophorum de quatuor principalibus virtutibus, velut quibuſdam virtutum omnium fontibus refert & approbat; & quaternarij dignitate multis exemplis commendata concludit, inde patere, nihil vſpiam eſſe virtutis, quod in iſtis quatuor virtutibus non ſit, ſummúmque eſſe earum decus, ita vt nihil queat eſſe perfectius eo, quem tam inſignia ornamenta colluſtrarint. Denique Olympiodorus in cap. 1. Eccleſiaſtis, hos ait eſſe quatuor cardinales ventos, quibus perflatur animæ regio.

Ratio prima ſufficientiæ quaternarij virtutum minùs commoda.

222. Quaternarij prædicti ſufficientiam, variè varij exponunt; ſed ea varietas in verbis plerunque potius, quàm in reipſa conſiſtit: cùm omnes propè modi ſufficientiam illam explicandi, eódem recidant. Nonnullos breuiter attingo, ſupplens ac enodans ſi quid in aliquo mancum vel implicatum occurrat. Ac primùm Gemiſtus Pletho in fronte libelli, quem inſcripſit, *explicationem virtutum*, ita hunc numerum init & confirmat, vt probandus vſquequaque non ſit. Nam cùm cæteras virtutes rectè aſtruat eo modo, quem infra approbauimus: Prudentiam tamen non rectè ſtabilit. Eam enim in homine ſtatuit, tantùm quatenus homo eſt per ſe quiddam: quod perſpicuè vitioſum eſt. In primis, quia Temperantia quoque & Fortitudo iuxta Plethonem ſpectantur in homine, quatenus ipſe eſt quidpiam per ſe, & ad ſeipſum confertur; atque adeò primum membrum quaternarij propoſiti, idem eſſet cum duobus poſtremis. Conferri enim hominem cum ſeipſo tantùm, & ſpectari vt quidpiam per ſe, non videntur diuerſa eſſe. Deinde falſum eſt, Prudentiam ſiſtere tantùm in homine per ſe ſpectato: cùm enim præluceat etiam Iuſtitiæ, quæ tota eſt ad alterum, neceſſe omninò eſt, vt Prudentia quoque interdum alios ſpectet, nec ſiſtat in ipſo operante, niſi inhæſiuè. Quare retenta reliqua Plethonis doctrina, neceſſitatem Prudentiæ ducere debemus ex neceſſaria medij conſtitutione, cæteris virtutibus per Prudentiam præſcripta.

Extat ad calcem Operis eiuſdem Gemiſti, alia, vt titulus præfert, exactior ratio diuiſionis moralium virtutum. Sed homo de Lutheri cauſa, cuius eſt ea lucubratio, moralem Philoſophiam profeſſus, in Theologicas virtutes falcem immittit, & rationem diuiſionis tot craſſis contra fidem erroribus fartam proponit, vt ne commemoratione quidem digna videatur.

Altera eiuſdem ſufficientiæ ratio, item incommoda.

223. Lego apud Theagem Pythagoricum lib. de virtute, aliam ſufficientiæ huius quaternarij rationem, in hæc verba. *Habet anima diſtinctio ſic. Pars enim aliqua eius eſt ratio, pars vis iraſcendi, & pars concupiſcentia. Ratio quidem quæ ſcientiam, ira quæ robur regit: concupiſcentia verò quæ apprehendit vim concupiſcibilem intrepidè. Cùm ergo tria hæc in vnum conuenerint ſimul contemperata, naſcitur virtus, & conſenſus in anima. Cùm autem inter ſe pugnantia eadem diſtracta fuerint, ibi*

ibi vitium ac incongruitas in anima exoritur. Neceſſarium verò eſt, virtutem tria hac habere, rationem, potentiam, & electionem. Rationalis ergo partis animæ virtus, eſt ipſa ſapientia. Iudicatiuus enim eſt, & ſpeculatiuus habitus. At ipſius partis iraſcibilis, Fortitudo. Habitus enim eſt, quo obnitimur & toleramus res graues & pericula. Partis denique concupiſcibilis, Temperantia. Mediocritas enim eſt, & inhibitio coërcitióque voluptatum quæ corpore percipiuntur. Totius autem animæ, ipſa Iuſtitia. Praui quippe homines, aut per malitiam, aut per luxum, aut per feritatem fiunt. Se mutuò autem iniuria afficiunt, lucri, voluptatiſve, aut ambitionis cauſa.

Pergit fusè enumerare ortum omnis iniuſtitiæ, ex fontibus affectuum malè compreſſorum. Tum ſubdit. *Cùm ergo iniuſtè agere per tot cauſas contingat, patet quòd & iuſtè agere iiſdem de cauſis eueniat. Natura ſiquidem virtus quidem benè merendi iuuandique eſt ſtudioſa: vitium contrà malefaciendi, lædendique cupidum. Quoniam autem ex partibus animæ, hæc quidem eſt dux, illa verò ſequens: virtutes autem ac vitia circa eas, & in eis ſunt; manifeſtum, quòd & virtutum hæ quidem principales & duces, aliæ verò comites: Rurſum aliæ compoſitæ ex his. Duces quidem & primariæ, velut Prudentia: comites verò, velut Fortitudo & Temperantia. Compoſita autem ex his, velut Iuſtitia.* Eandem doctrinam, & huius quaternarij ſufficientiam, ex Platone proponit Alcinoüs c. 21. inſtitut. ac Theodoretus orat. 6. de prouident. *ſub initium.*

Verùm huius ratiocinationis defectus, manifeſtè illicò ſe prodit, quia ex parte Iuſtitiam munere ac naturâ non ſatis ſecernit, ſed potiùs commiſcet cum duabus aliis virtutibus purè moralibus, eámque etiam diſtineri affectuum moderatione exiſtimat, quod ſpectata ea rectitudine, quam Iuſtitia per ſeipſam confert animæ, in Iuſtitiam non cadit, vt melius poſtmodum intelligetur. Itaque virtutum diſtributio iis principiis nixa, non poteſt idonea cenſeri.

Plures aliæ eiuſdem ſufficientiæ rationes, improbatæ.

214. Alio vitio laborant rationes eiuſdem ſufficientiæ quaternarij virtutum moralium, quas tradit Ægidius Romanus lib. 1. de Regim. Princip. parte 2. c. 3. Suppoſito enim quòd ſubiectum virtutis moralis debeat eſſe, vel intellectus, vel voluntas, vel appetitus ſenſitiuus, id quod ille pro rato habet, exiſtimans cuiuis ex illis ſubiectis ſuam virtutem vnam, aut multiplicem aſſignari poſſe, ac etiam debere; Addit intellectui aſſignari Prudentiam, voluntati Iuſtitiam, appetitui duas reliquas.

Aliam prætereà viam init eiuſdem ſufficientiæ ſtabiliendæ; obſeruans, virtutes eſſe medietates quaſdam, verſarique circa ea, in quibus decet nos mediocritatem ponere, ſiue rectitudinem; quæ tria ſunt; ratio actualis, ſiue dictamina intellectus de agibilibus; operationes exteriores; & paſſiones appetitus ſenſitiui. Rationi igitur ad rectitudinem reducendæ, deſtinat Ægidius Prudentiam; externis operibus æqualitate donandis, Iuſtitiam; frænandis verò paſſionibus appetitus ſenſitiui, Fortitudinem & Temperantiam.

Tertiam prætereà eiuſdem ſufficientiæ colligendæ rationem, ſic proponit. Omnis virtus moralis tendit in bonum rationis: hoc enim eſt humanum bonum, & via ad felicitatem noſtram, cui virtutes omnes addici, in confeſſo eſt. In bonum autem rationis, tripliciter tenditur; nempe vel illud perficiendo, quod eſt Prudentiæ munus, quippe quæ intellectui inſideat tanquam perfectio in ſuo perfectibili: vel illud efficiendo, & hoc ad Iuſtitiam ſpectat, quæ in operibus & rebus æqualitatem illam & bonum rationis procreat, quod ratio indixit. Vel denique illud conſeruando, quod præſtant Fortitudo & Temperantia, frænando paſſiones, ne per eas homo abducatur à bono rationis; vnde Temperantiam Græca voce σωφροσύνην, quaſi ſalutem mentis, appellatam infrà dicemus.

225. Verùm in his prædictæ ſufficientiæ rationibus, aliquid ſemper occurrit, propter quod claudicent, & oblæſæ meritò cenſeantur. Ac primùm quod in prima ſupponitur, appetitum eſſe virtutis capacem, admittendum non eſt, ſi res ad viuum reſecetur, & de virtute propriè dicta agamus, vt nunc agimus. Neque enim appetitus ſenſitiuus aſſurgere poteſt ad rationem honeſti, circa quam virtutes omnes propriè dictæ occupantur: ac proinde propriè, nulla virtus moralis ineſt appetitui ſenſitiuo, qua de re actum iam eſt ſuprà pluribus, tractando immediatum ſubiectum virtutum purè moralium; vbi etiam euicimus, quod Ægidius hîc non admittit; nempe Temperantiam & Fortitudinem voluntati ineſſe, non appetitui inferiori. Et ideò Durandus in 3. d. 33. q. 5. n. 6. cùm hanc rationem numeri virtutum moralium propoſuiſſet; ſubdit, nulli ſe hac in parte præiudicium facere, ſi aliter de virtutum ſubiecto ſentiat, quàm communiter, (tunc quidem,) aſſereretur; ſatis ſignificans rationem illius numeri, vulgatiori tunc ſententiæ, de appetitu virtutes aliquas ſubiectante nixam, inſufficientem eſſe.

In ſecunda ratione einſdem ſufficientiæ propoſita ab Ægidio illud in primis diſplicere poteſt, quòd Prudentiam quoque dicat eſſe mediocritatem quandam. Id enim propriè verum non eſt niſi cauſaliter; hoc eſt, Prudentia inducit mediocritatem in obiecta aliarum virtutum, eámque illis præſcribit. Ipſa tamen propriè non eſt mediocritas. Deinde quòd externis operationibus dirigendis addicit Iuſtitiam, non ita accipiendum eſt, quaſi immediatiùs non dirigat, vel potiùs eliciat operationes internas rectas, ſiue volitiones reddendi cuique ius ſuum. Poſtremò recurrit hîc quoque defectus proximè reiectus, quo Fortitudo ac Temperantia ſolis appetitus ſenſitiui motibus frænandis, diſtineri dicuntur.

Tandem quod Ægidius in tertia ratione ſufficientiæ, quam quærimus, tribuit Prudentiæ perficere bonum rationis, non efficere, vereor ne minùs commodè dictum videatur: cùm bonum rationis (quod quidem ipſi inexiſtit, & ab Ægidio, vt retulimus, attenditur;) efficiatur potiùs, quàm perficiatur à Prudentia. Quod verò prætereà ait, Iuſtitiam efficere bonum rationis, æquè de Fortitudine & Temperantia dici poterat; quod tamen illis non tribuit. An non enim Fortitudo & Temperantia, idipſum circa paſſiones præſtant, quod Iuſtitia circa operationes ad alterum? Ergo ſi hæc dicitur efficere bonum rationis circa materiam ſuam, idem de Fortitudine & Temperantia dici poterit, ſi cum materia, cui addictæ ſunt, conferantur. His tamen non perfectionem boni rationis, ſed conſeruationem & cuſtodiam tribuit Ægidius, quod non incommodâ etiam ratione de Iuſtitia dici potuiſſet. Nam quidni etiam dicamus, Iuſtitiam coërcere appetitionem indebitam boni alieni, ne rationem à recto abducat, & bonum rationis euertatur?

Legitima ratio ſufficientiæ prædictæ.

226. Placet igitur via aſtruendæ ſufficientiæ, quam quærimus, tradita à S. Thoma 2. Eth. lect. 8. ac etiam à Durando in 3. d. 33. q. 5. n. 6. & in 4. d. 17. q. 6. n. 5. & ab Aureolo quodlib. 14. art. 2. concl. 1. hoc ferè modo. Radix virtutis, eſt rectitudo rationis, actiones quaſcunque noſtras, aut paſſiones regulantis: quod tamen aliter quoad actiones, aliter quoad paſſiones, præſtat recta ratio. Nam actiones, quantùm eſt ex ſe, rationi non obluctantur, vt patet ex emptione & venditione

ditione ac ſimilibus; circa quas proinde ſufficit, ſtatui à ratione æqualitatem. At paſſiones obſiſtunt rationi rectæ, ſiue trahendo & abripiendo voluntatem ad aliud, quod faciunt paſſiones, quibus aliquid proſequimur, hoc eſt, paſſiones omnes appetitus concupiſcibilis, vt concupiſcentia, ſpes, ira, quæ frænandæ & reprimendæ ſunt interuentu rationis rectæ: ſiue retrahendo voluntatem ab eo, quod eſt ſecundùm rationem, vt cernimus in omnibus paſſionibus, quibus homo aliquid refugit, cuiuſmodi ſunt odium, timor, ac ſimiles; in quas paſſiones recta ratio inducit rectitudinem, firmando animum, vt ei, quod recta ratio præſcripſerit, immotus adhæreſcat.

Hinc igitur habetur quaternarius moralium virtutum, quem inueſtigamus. Nam ad Prudentiam pertinet ipſa rectitudo rationis; ad Iuſtitiam, æqualitas in operationibus ad alium; ad Fortitudinem, conciliatio firmitatis & immobilitatis animi; ad Temperantiam denique, paſſionum proſecutiuarum, in nobis ipſis ſiſtentium, repreſſio. Nullius verò ſunt momenti quæ Martinus de Magiſtris q.1.de Fortitud. concl.4. opponit contra rectitudinem duabus poſterioribus virtutibus adſcriptam, in hac quaternarij virtutum ſufficientia. Imaginatur enim, ex eo quòd dicamus, Fortitudinem & Temperantiam impedire paſſiones, ne excedant aut deficiant, ſequi, nullum earum eſſe actum poſitiuum, & proſecutiuum certæ honeſtatis. At hoc ne cogitauimus quidem.

Approbat reipſa hanc prædictæ ſufficientiæ rationem S. Thomas ſuprà, & 1.2.q.61.art.3.& priùs à Seneca ac Tullio traditam profitetur: tametſi eam reprobat, quatenus tradita ab illis eſt nimis generaliter: hoc eſt, quatenus omnem cognitionem veri moralis adiudicarunt Prudentiæ; omnem actionum æqualitatem, Iuſtitiæ; omnem animi firmitatem, Fortitudini; & denique Temperantiæ, omnem refrænationem ac repreſſionem paſſionum: cùm tamen recta & ordinata harum virtutum diſtinctio poſtulet, vt quatuor principalibus, penes quatuor actus primarios conſtitutis ac diſtinctis; ad minutiores actus, & circa minùs principales materias, deſtinentur aliæ quædam ſecundariæ virtutes, penes diuerſa obiecta diſtinctæ, vt factum eſt ab Ariſtotele. Hoc nunc noſtrâ non intereſt; ideóque ſimpliciter amplectimur rationem illam ſufficientiæ quaternarij virtutum moralium: diſcuſſuri ſuo loco, an, & quomodò quatuor illis virtutibus principalibus ſubſint, vel adiungantur aliæ virtutes ſecundariæ, aut ipſæ immediatè ad omnes quantumuis minutas nominibus illis comprehenſas functiones deſcendant, vt Tullius & Seneca, referente D. Thoma voluerunt.

Planè autem cum ratione ſufficientiæ huius numeri nunc propoſita concidit ea, quam habet S. Proſper l.3. de vita contempl. c.18. oſtendens ad has quatuor virtutes omnem animi rectitudinem & perfectionem reuocari. Nec difficilè etiam eódem referri queat modus philoſophandi Gabrielis in 3. d.34.q. vnica, art.1. *litera B. & C.* qui numerum virtutum venatur penes verum agibile, quod ſpectat Prudentia; & penes appetibile rectè in ordine ad alterum cui addicitur Iuſtitia; ac penes rectè appetibile aut declinabile circa ſeipſum per ſe primò, in quod incumbit Temperantia, & duntaxat rectè appetibile aut euitabile quaſi ſecundariò, in quod fertur Fortitudo. Quid ſit per ſe primò, quid quaſi ſecundariò, appetibile vel euitabile, liquet ex dictis de diuiſione affectuum in eos qui parti concupiſcibili, & eos qui parti iraſcibili reſpondent.

Alia legitima ratio ſufficientiæ quaternarij virtutum.

227. Suppetit etiam alia perpulchra ratio eiuſdem numeri virtutum moralium ex Durando in 3. d. 33. q.5.n.5. Supponit ille, & rectè, virtutes humanas homini perficiendo in ſuis operationibus deſtinari: ſunt enim humanæ vitæ ornamenta, quam proinde perficiant & excolant neceſſe eſt. Triplex porrò in homine vita diſtingui poteſt. Prima prorſus expers rationis, nempe ſenſitiua, adde & vegetatiua. Et hæc vita plantarum potiùs ac pecudum, quàm hominis eſt, iudice etiam Ariſtotele, qui propterea 1. Eth.c.5. eos, qui ex ſenſu duntaxat vitam componunt, pecudibus aggregat. Nec altiore ſanè loco ſtatueret eos, qui vegetantem duntaxat vitam viuunt, quàm eo, quem plantæ obtinent, quando plantas functionibus & vitæ exercitio non ſuperant. Secunda vita, quæ notari in homine poteſt, eſt contemplatiua, qua homo ſoli nudæ veritatis cognitioni intentus eſt. Et hanc quoque non eſſe proprie vitam humanam, ſed quaſi diuinam, docemur 10. Eth.c.7. vbi id confirmatur ex eo quòd intellectus, ex quo ſolo ea vita exigitur, ſit quid diuinum. Neutri ergo huiuſmodi vitæ hominis addictas exiſtimare par eſt virtutes propriè humanas. Sed ſupereſt tertia vita, nempe actiua, quæ hominis ad communem ſocietatem nati, ac in ſeipſo, quatenùs ratione & libertate pollet, optimè conſtituti, propria eſt, & in totum coniunctum extenditur. Cùm enim ſit in homine conſertio & confibulatio carnis & animæ; luti inquam, & ſpiritus, ratio quidem, ei quod in homine eminet, tanquam gemma auro, commiſſa eſt: pars autem inferior ſuapte natura principali illi facultati obnoxia, carni implantatur. At è carne diſſidium cum ratione trahit, quatenus ipſi animæ inexiſtit, & contra rationis ductum ſæpè recalcitrat.

Bellè igitur & conſentaneè ad dignitatem hominis componetur coniunctum illud humanum in ſeipſo, eritque vita eius actiua exculti ſſima; & homine ſocietatis, ad quam conditus eſt, participe, digna, ac proinde propriè humana, qualem ſpectant virtutes morales; ſi quod eſt in homine principalius, nempe ratio, quatenus vitæ prædictæ præſes, perficiatur vt par eſt, per Prudentiam: inferior autem hominis pars, interuentu Fortitudinis ac Temperantiæ, rationem ſequatur, eíque vt par eſt, ſubſit. Homo denique ad alios quoque quibuſcum viuit ſe habeat vt par eſt, ius ſuum cuique tribuendo, quod per Iuſtitiam aſſequetur. Vnde exiſtit quaternarius ille virtutum moralium, cui inueſtigando & confirmando operam damus. Eadem ratiocinatio ad huius quaternarij confirmationem adhibetur à Gulielmo Pariſienſi lib.de virtut.c.18.

Vnde dictæ Cardinales iuxta Durandum, & quid veriſimilius.

228. Hinc colligi vult Durandus loco allegato n.5.& ſequentibus, cur quatuor prædictæ virtutes, cardinales nuncupentur. Notat enim, virtutem dici cardinalem per ſimilitudinem ad cardinem in corporalibus: eò quòd ſicut in cardine fundatur motus oſtij, cuius interuentu patet aditus in interiorem domum, ita per has virtutes acceditur ad id quod eſt in homine intimum, hoc eſt, ad rationem rectè compoſitam, tandémque ad ipſum hominis finem. Vnde reliquæ virtutes homini competentes, nempe intellectuales, non appellantur cardinales, quia non perficiunt hominem in vita, quæ propriè dicitur humana, debétque eſſe homini intima. Multò autem minùs vitia, quantumuis principalia, & in multos frutices ac ramos ſparſa, non dicuntur tamen cardinalia: quia vitium inducit receſſum à fine debito, ideóque motus vitiorum conferri nequit cum motu oſtij, quo intratur in domum. Tantùm enim abeſt, vt per vitia ad id deueniatur, quod debet eſſe homini maximè intimum, hoc eſt ad rationem perfectam, & perfectè rerum in homine potientem, ſiue ad

ad veram vitam propriè humanam, vt potiùs homo per vitium magis inde recedat, & contrariam viam ineat: propterea̓que qui peccat, deuiare & errare paſſim dicitur. Pulcherrime hanc huius vocis notationem tradit Gulielmus Pariſ. lib. de virtut. c. 12. & conſonat ei notationi, quam nomini Cardinalium, verticibus Eccleſiæ adſcripto tribuit Leo 9. epiſtol. ad Mich. cap. 32.

Veriſimilius tamen videtur, S. Ambroſium, qui primus, (quantùm exiſtimo,) virtutum Cardinalium appellationem inuexit l. 5. in Lucam ad c. 6. & qui eum ſunt imitati, videlicet Proſperum 3. de vita contemplatiua, c. 18. & S. Gregorium 2. Moral. c. 36. nomine virtutum Cardinalium ſimpliciter intellexiſſe eas, quæ inter virtutes morum primariæ ſunt ac principales: eáſque appellaſſe Cardinales, tanquam primarias, & in quibus voluantur cæteræ: Proindéque ſumpſiſſe videtur has virtutes, non prout denominantur ab vna quadam principali materia, vt contendit S. Thomas in 3. d. 33. q. 2. art. 1. ad quæſtiunculam 2. & 3. ſed prout ſunt tota, quibus aliæ virtutes ſubiacent. Qua planè ex cauſa has virtutes dictas eſſe Cardinales, ſentire videtur Aureolus quodl. 14. art. 3. *in fine*, & Angeſtus c. 11. moral. t. 1. concluſ. 1. & magis id approbat Gulielmus ſuprà. Certè S. Ambroſius l. de Parad. c. 3. has virtutes cum quatuor Paradiſi fluminibus conferens, eas nominat virtutum initia, ex quibus veluti ex fontibus, manent cæterarum fluenta virtutum. Móxque etiam virtutes principales nominat. Eadem ratione D. Auguſtinus lib. 1. de Baptiſm. contra Donat. c. 6. primarios Donatiſtas, inſigniuit nomine Cardinalium Donatiſtarum. In libro item officiorum Theodoſij, Præfectus prætorio Aſianæ Diœceſeos, & Præfectus Africæ, vocantur Præfecti Cardinales. Et Plinius lib. 18. c. 25. quatuor præcipuas anni partes ac tempeſtates, appellauit, Cardines temporis. Quidam item præcipui venti paſſim dicuntur Cardinales, quam analogiam cum quatuor his cæli plagis, ad quas quatuor venti perflant, huic denominationi fundamentum præbuiſſe, cenſet ſuprà Gulielmus.

229. Niſi ſi nomine Cardinalium virtutum intelligimalimus virtutes actionum noſtrarum rectrices & moderatrices: ea propè ratione, qua S. Gregorius (vt rectè aduertit Turrianus libello de perpetua commendatione Eccleſiarum, *non multùm ab initio*,) quos nunc pleriſque in locis Rectores vocant, Cardinales nominauit quaſi *Cardinantes*, id eſt, regentes; & *incardinari* dixit, pro eo quod eſt præponi ad regendum. Sícque apud eum legimus Cardinales Epiſcopos, Cardinales Pontifices, Cardinales Sacerdotes; id eſt, Rectores Eccleſiarum Epiſcopos. Meminit item Cardinalium Preſbyterorum, quos alibi vocat Preſbyteros Parochiales, id eſt, Preſbyteros, Rectores Parochiarum. Sicut enim oſtium cardine veluti regitur & gubernatur; ita fideles, Rectorum ſuorum prouidentia & cura reguntur. Similiter ergo hæ virtutes, quia animam regunt, ne aliquid præter fas operetur, dici potuerunt Cardinales. Non tamen, quod Gulielmus ſuprà tradit, ex imitatione dignitatis eccleſiaſticæ in Eccleſia ſecundùm Pontificem eminentiſſimæ, ducta eſt hæc harum virtutum appellatio; cùm eam adhibuerit Ambroſius nondum in Eccleſiam inuectâ eâ vel dignitate vel appellatione.

Non defuit qui virtutibus Cardinalibus, iuxta hanc etymologiam conſtitutis, præficeret aliam virtutem generaliorem terminatam ad honeſtùm in communi, quam idcirco vocauit *Papalem*. Ita Dauid Cranſton in quæſtione adiecta Operi Martini de Magiſtris de Fortitudine, propoſitione 3. Sed an ei actui, *Volo honeſtè viuere*, Papatus virtutis præficiendus ſit, & an reuerà habitus aliquis ad eum detur, infrà quæram.

Inter ſe differunt ſpecie.

Secundò dixi, quaternarium prædictum hactenus ſtabilitum, eſſe membrorum ſpecie ſaltem diſtinctorum. Qua loquendi ratione alterum exprimo; nempe ea membra ſpecie differre; alterum innuo; nimirum maiúſne inter ea diſcrimen intercedat, non eſſe huius loci ſtatuere; quia niſi priùs expoſitis ſingularum virtutum particularibus membris, liquere de eo non poteſt: Præſertim ſi virtutes quatuor Cardinales ſpectemus in eo ſenſu, quem Seneca, Tullius & plerique cùm Philoſophi, tum ſacri Doctores ſecuti ſunt, teſte D. Thoma 2. Eth. lect. 8. & 1. 2. q. 61. art. 3. putantes, pertinere directè ad Prudentiam, omnem notitiam morum directiuam; ad Iuſtitiam verò, omnem proſecutionem æqualitatis; ad Fortitudinem, quancunque in bono firmitatem aduersùs timores & audacias; denique ad Temperantiam, omnem aliorum affectuum moderationem. Hoc enim poſito multò maior eſt dubitandi ratio, an hæ virtutes multiplicentur ſpecie, quàm ſi conſtituantur tantùm penes illas materias principales, penes quas S. Thomas vult Ariſtotelem petiiſſe diſtinctionem harum virtutum.

230. Porrò ea notio quatuor membrorum conſtantium quadripartitam virtutum moralium diuiſionem, non videtur incommoda, & quæ aduersùs eam opponit D. Thomas lect. illa 8. non difficilè repelluntur. Ait enim ſine quatuor prædictis, nullam virtutem poſſe conſiſtere; ac proinde, virtutes non poſſe penes illa quatuor ſortiri diuerſam ſpeciem. Ait prætereà ſpecies virtutum & vitiorum, non accipi ex parte rationis, ſed ex parte obiecti, & idcircò conuenientiùs Ariſtotelem virtutes diſtinxiſſe penes obiecta ſiue materias, quàm prout ab illius, quem dixi ſenſus aſſertoribus factum eſt; qui virtutum ſpecies & membra, conſtituunt penes ordinem ad rationem. Nempe Prudentiam, ex eo quòd rationi immediatè imprimat rectitudinem. Iuſtitiam, ex eo quòd ratio circa eius materiam ſpectet æqualitatem. Fortitudinem, ex eo quòd voluntatem rationi firmiter aſtringat in boni proſecutione, non obſtante impetu paſſionum retrahentium, ab eo quod eſt ſecundùm rationem. Tandémque Temperantiam ex rectitudine inducta circa paſſiones voluntatem trahentes ad aliquid à ratione alienum.

Hæc ſunt, quæ D. Thomas lect. illa 8. opponit ei quam propoſui notioni quatuor membrorum vulgatæ diuiſionis virtutum moralium. Sed, vt affirmabam, facile eſt iſta diſpellere. Nam falſum eſt, ſingulas virtutes ad functionem ſuam quatuor illa exigere: & vt daremus ita eſſe, non exigerent ſingulæ quatuor illa, tanquam ad ſe pertinentia, ſed tanquam præſtanda per virtutes connexas, ſibíque inuicem adminiculantes, cùm res fert, & virtutis alicuius functio periclitaretur, niſi aliæ ſubſidio accurrerent. Itaque id non obſtat, quominùs verè dicatur, ſingulas quatuor virtutes conſtitui penes vnum duntaxat ex quatuor prædictis, Prudentiam ſcilicet, penes rationis rectitudinem; Iuſtitiam, penes æqualitatem; penes firmitatem verò, Fortitudinem; tandémque Temperantiam, penes paſſionum retrahentium moderationem. Altera ratio, eſt etiam infirmior. Nam ſpecies virtutum purè moralium non accipiuntur à prædictis Auctoribus penes rationem, niſi prout appreſſam materiis, & in eis definientem formale obiectum virtutis, ſiue mediocritatem cuicunque virtuti propriam.

231. Itaque ſenſus quatuor membrorum vulgatæ diuiſionis virtutum, eſſe planè poteſt is, quem dixi, quem etiam tradiderunt Tullius, Seneca, aliíque Philoſophi, ac etiam ſacri Doctores, teſte D. Thoma, qui eum item admittit, vt liquet ex alio eius loco allegato, nempe 1. 2. q. 61. artic. 3. Nec Ariſtoteles repugnat,

repugnat, qui vulgatum duntaxat loquendi morem ſpectauit, iuxta quem, virtutes à principalioribus quibuſdam materiis denominantur, vt Temperantia à delectationibus guſtus & tactus: Fortitudo autem à periculis mortis: Iuſtitia à commutationibus: Prudentia ab actu præcepti ſiue imperij. Non tamen negauit Ariſtoteles, quin aliæ præterea materiæ minùs principales his virtutibus obiicerentur æquè directè, ac materiæ illæ principales. Vt propterea veriſſimum ſit quod D. Thomas ſubdidit, nempe habitus his materiis ſecundariis diſtentos, non ſe habere ad habitus principalioribus illis materiis occupatos, ſicut ſpecies ad genera; & quatuor virtutes, cùm penes eas principales materias denominantur, non eſſe virtutes generales.

Si igitur hanc, quam modò propoſui notionem quatuor virtutum Cardinalium amplectamur, multò, vt dicebam, difficilius erit, ſtatuere an virtutes illæ ſint ſpecies infimæ; quod ſaltem de earum nonnullis non pauci dixerunt: an verò multas ſub ſe ſingulæ ſpecies contineant, vt diſertè tradit S. Auguſtinus 4. Ciuit. c.20. & Aureolus in 4. d.14.q. vnica, art.2. *initio*, qui latè etiam id proſequitur quodl.14. art.2. concl.1. Ego id circa ſingulas virtutes diſcutiendum reſeruo, contentus hoc loco præmiſiſſe, eſſe ſaltem ſpecificam diſtinctionem inter quatuor prædicta virtutum membra; nec eſſe has virtutes, quatuor duntaxat vnius eſſentiæ in variis materiis occupatæ, nomina, vt Zeno apud Plutarchum l. de virtute morali, arbitratus eſt, cenſueruntque etiam Menedemus, & Ariſto Chius, ac ſi Plutarchum audimus, etiam Plato; & vt videtur Alexander 4. quæſtionum, c.8. & 28. ac Caſſian. 5. de Inſtitut. c.11. Sed eſſentialem inter omnia illa membra diuerſitatem, facile omninò eſt euincere, ex tanta diſtinctione formalium obiectorum cuiuſvis virtutis quaternario illo comprehenſæ.

Diluuntur quæ contrà ſunt.

232. Nullius autem momenti ſunt, quæ in contrarium opponuntur apud Platonem in Protagora, & alios. Nempe primò quòd id vnicum ſit ſpecie, cui vnum tantùm eſt contrarium, prædictis autem virtutibus vna inſania aduerſetur. Vt enim qui virtutem abiecit, ſtultus cenſeatur, vulgariſſimum eſt apud Philoſophos, præſertim Stoïcos, vt latè refert Lipſius 3. manuduct. diſſert. 20. poſt Flaccum lib. 2. tota ſatyra 3. Secundò, quòd ſpecies eiuſdem generis conſtituantur per differentias oppoſitas & incompoſſibiles, quod de virtutibus dici non poteſt: cùm in eadem anima pacificè cohabitent. Denique tertiò, quòd vnica omnium virtutum forma ſit Prudentia: à forma autem deſumatur ſpecies & conſtitutio eſſentiæ. Addi quartò poteſt, omnes virtutes eſſe vnum habitum amandi rectè & conuenienter, vt latè tradit D. Auguſtinus l. de moribus Eccleſ. c.15. & idcircò 15. Ciuit. c.22. definit virtutem, *verum ordinem amoris*, conformiter ad Ariſtotelem 8. Polit. c.5. docentem virtute effici, vt rectè oblectemur & amemus.

Hæc propè piget refellere, cùm per ſe concidant. Quare obiter tantùm dico, quatuor prædictis virtutibus multò plura quàm quatuor vitia opponi, vt in ſequentibus exponetur. Quemadmodum etiam 4. Topic. loco 42. plures eſſe dicuntur ſpecies ægritudinis, quàm ſanitatis. Inſania autem, ſiue imprudentia, non niſi generali quadam ratione omnibus opponitur, quatenus omnes ſpecialem ſuam Prudentiam cum imprudentia pugnantem præexigunt. Iam verò incompoſſibilitas differentiarum, plures eiuſdem generis ſpecies conſtituentium, non ſpectatur penes excluſionem ab eodem ſubiecto, vt perperam fit in argumento: alioqui nulla accidentia diuerſæ ſpeciei ſub eodem genere, poſſent in eodem ſubiecto cohærere: ac proinde nullæ plures ſcientiæ informarent intellectum, & nullæ plures primæ qualitates, eandem quantitatem vel materiam. Spectanda ergo eſt penes excluſionem vnius rationis differentialis ab alia. At conſtat hîc interuenire quatuor differentias ſe inuicem excludentes; ita vt vna alterius rationem non ingrediatur. Quod de Prudentia addebatur eſt planè inane. Prudentia enim non eſt forma intrinſeca virtutum cæterarum, ſed extrinſecè tantùm eas dirigit velut auriga: quod nihil officit ſpecificæ ſaltem earum multiplicitati. Poſtremò amor boni honeſti pro multiplici honeſtate amata, eſt multiplex ſpecie. Vnde quòd omnes virtutes conueniant in ea generali ratione, quòd ſint principia amoris, non plus probat eſſe omnium virtutum vnam ſpeciem, quàm quòd omnes ſint principia affectus verſantis circa honeſtum, quem conſtat poſſe eſſe multiplicem.

233. Id verò D. Auguſtinus non negauit locis allegatis, quin potiùs diſertè admittit, eſſe in virtutibus diuerſis, affectum honeſti diuerſum. Verba eius reddo ex cap. illo 15. libri de morib. Eccleſ. *Si virtus ad beatam vitam nos ducit, nihil omninò eſſe virtutem affirmauerim, niſi ſummum amorem Dei. Nanque illud, quod quadripartita dicitur virtus, ex ipſius amoris vario quodam affectu, quantum intelligo, dicitur. Itaque illas quatuor virtutes, quarum vtinam ita ſit in mentibus vis, vt nomina in ore ſunt omnium, ſic etiam definire non dubitem: vt Temperantia ſit amor, integrum ſe præbens ei quod amatur: Fortitudo amor, facilè tolerans omnia propter quod amatur: Iuſtitia amor, ſoli amato ſeruiens, & propterea rectè dominans: Prudentia amor, ea quibus adiuuatur, ab eis à quibus impeditur, ſagaciter ſeligens.*

Vides Auguſtinum non niſi ob eam, quam dixi, generalem rationem, ob quam etiam omnes actus proſecutiui donantur nomine amoris, accommodare omnibus virtutibus rationem principij amoris. Tametſi quòd Prudentiæ quoque amorem tribuit, tanquam actum proprium & elicitum, audiendus non eſt: cùm Prudentia non ſit virtus voluntatis, ſed intellectus; nec proſequatur obiectum, ſed præſit ac præluceat proſequenti. Itaque ſpecificam ſaltem, virtutum vulgato quaternario comprehenſarum diſtinctionem, vt certam ſupponamus.

CAPVT II.

Cæteræ virtutum moralium diuiſiones explicantur.

VT hactenus aſſerta & confirmata huius quaternarij ſufficientia, vndecunque ſtabiliatur, nec vlla ex parte nutet, vel implexa remaneat, declarandum ſupereſt, quod ſæpè cum aliis aſſumpſimus in ſuperioribus, cùm rationes prædictæ ſufficientiæ proferremus. Nempe quare ab Ariſtotele 2. Ethic. c.6. & 5. Eth. c.2. ac explicatiùs à D. Thoma locis ſuprà allegatis n.326. virtutum purè moralium vna, circa operationes, ſiue actiones verſari dicatur: reliquæ verò circa paſſiones. Et eadem operâ explicatam dabimus vulgatam diuiſionem virtutum purè moralium in tria mēbra. Nempe in virtutem, rationis actualis rectæ elicitiuam, & eam quæ eſt directiua operationum, & denique eas, (hæc enim tertium membrum multiplex eſt;) quæ ſunt directiuæ paſſionum. Qua virtutum diſtributione præmiſſa & expoſita, demonſtrandum ſupererit, omnes virtutes morales, ad aliquam earum, quæ vulgato quaternario continentur, pertinere. Ex quo tandem licebit concludere, quaternarium virtutum moralium articulo ſuperiore ſtabilitum, exhaurire diuiſum, & complecti omnia, quæ virtuti morali ſubiacere dici poſſunt.

PROPOSITIO.

EX Virtutibus moralibus vulgato quaternario comprehenſis, Prudentia circa dictamen rationis, quo medium virtutum reliquarum præfinitur: Iuſtitia circa operationes: Duæ reliquæ circa paſſiones occupantur. Quod aliter dicitur, Iuſtitiam eſſe virtutem ad alterum, & eius honeſtatem ſpectari penes commenſurationem cum altero ab operante diſtincto; Fortitudinem verò ac Temperantiam, eſſe virtutes ad ſe, & in eis bonum attendi penes commenſurationem ad operantem. Aliò porrò ſpectat, & idcircò dimittenda hoc loco eſt Platonica virtutum diuiſio, in politicas, purgatiuas, contemplatiuas, & exemplares. Nec aliter ferè pronuntiandum, de virtutis diſtributione in heroicam & communem, vel depreſſiore etiam gradu locatam.

234. PRimò expono alias quaſdam virtutum moralium diuiſiones, quas oſtendo recidere in vulgatam quadrimembrem. Et in primis eam, qua virtus moralis diuiditur in illam quæ eſt elicitiua rationis actualiter rectæ, & eas, quibus operationes & paſſiones diriguntur.

An diuiſio virtutum, in addictas actionibus & paſſionibus, rectè habeat.

Cùm autem circa primum membrum tripartitæ huius diuiſionis nulla ſe ingerat dubitandi ratio, de duobus poſterioribus meritò ambigitur. Quæuis enim virtus moralis, non autem Iuſtitia duntaxat, videtur verſari circa actiones. Nam Fortitudo inclinat ad generoſam in periculis aggreſſionem, quæ eſt actio præſtantiſſima. Similiter Temperantia inclinat ad delectationes moderatas, quas nemo ex albo actionum expunxerit. Quomodo ergo vtraque hæc virtus, dicitur circa paſſiones, & non circa actiones verſari? Certè Ariſtoteles 1. Mag. Mor. c. 33. omnia quæ per Prudentiam diriguntur, atque adeò etiam Temperantiæ & Fortitudinis opera, *actionum* nomine inſignit. Contra verò Iuſtitia, eique annexæ virtutes, quas diximus circa actiones tantùm occupari, plerunque affectus quoque moderantur. Sic enim Iuſtitia coërcet nimium pecuniæ amorem, quo voluntas ad fraudem vel rapinam ſollicitatur. Quid quod disertè Philoſophus 2. Eth. c. 3. pronunciat; omnem omninò virtutem moralem circa paſſiones voluptatis & doloris verſari, eò quòd contingat, ob voluptatem perpetrari prauitatem, & ob dolorem deſeri honeſtatem? *Moralis virtus*, inquit, *circa voluptates doloreſque verſatur: quippe cùm ob voluptatem mala agamus: ob dolorem verò ab honeſtis abſtineamus. Quapropter, vt Plato inquit, ab adoleſcentia ita inſtitutos eſſe oportet homines, vt iis gaudeant & doleant, quibus gaudere & dolere debent: hæc enim recta eruditio eſt.* Et cætera in eandem ſententiam. Quid quòd Fortitudo & Temperantia plerunque exercentur nulla vrgente paſſione? Ergo falſum eſt, has virtutes conflare vnum membrum, quod dicatur occupari circa paſſiones.

Ex quibus colligi videtur, trimembrem illam diuiſionem à D. Thoma clariùs poſitam, & paſſim receptam, minùs probandam eſſe. Eámque ſanè reiecerunt Almainus tract. 3. Mor. c. 5. Martin. de Magiſt. q. 1. de Fortitud. Buridan. 5. Eth. q. 1. Ioannes de Celaya latè 5. Eth. c. 4. q. 3. Angeſtus c. 11. Mor. t. 1. dub. 2. Henricus Kroſbein 5. Eth. tract. 1. q. vnica, dub. 1. Piccolom. gradu 4. c. 25. Ex iis verò, quibus Diui Thomæ ſententia arridet, varij variè hunc nodum expediunt apud Vaſquem 1. 2. d. 85. c. 3. Nec vacat in variis illis reſpondendi modis excutiendis moras nectere.

Approbatur.

235. Breuiter igitur ſtatuo, diuiſionem virtutum propoſitam, rectè habere, meritóque Iuſtitiam dici eſſe circa operationes: Fortitudinem verò & Temperantiam, circa paſſiones. Quod facilè tueri ac explicare poſſumus, ex doctrina, quam Vaſques ſuprà n. 21. & 22. adhibet. Nempe dicendo, idcircò virtutes purè morales diſtingui in duo illa membra, & vnam dici circa operationes verſari; reliquas autem circa paſſiones, vt appareret neceſſitatem omnium virtutum purè moralium non eſſe ex eodem fonte; ſed earum aliquas neceſſarias eſſe propter operationes ipſas ſecundùm ſe, etiamſi nulla paſſio obſiſteret, cuiuſmodi eſt Iuſtitia & annexæ ei virtutes ſecundariæ. Quaſdam verò nempe Temperantiam & Fortitudinem, eiſque ſubiunctas virtutes, ſolùm eſſe neceſſarias propter vincendas paſſiones contrarias, aut leniendam difficultatem ex conſortio paſſionum oriundam. Quare ob eam peculiarem neceſſitatem aliquarum virtutum, proficiſcentem ex ſola difficultate operationis ſecundùm ſe ſpectatæ, etiamſi nulla paſſio inſurgeret, & aliarum quæ ob ſolam difficultatem ex paſſionibus oriundam requiruntur; ideóque, iuxta Autorem prædictum, non ſunt in ſubſtantiis ſeparatis; potuerunt virtutes purè morales diuidi in virtutes operationum & paſſionum.

Hæc doctrina idonea eſt, ſuppoſito illo fundamento, quòd virtutes paſſionum non ſint neceſſariæ, niſi vt paſſiones reprimantur; ſicut à Diuo Thoma, & aliis eiuſdem diuiſionis Autoribus ſupponitur. Imò quamuis virtutes addictæ frænandis paſſionibus, eſſe poſſent in aliquo in quo paſſiones non habent locum, vt in ſubſtantiis ſeparatis, iuxta probabilem ſententiam alibi expenſam. Tamen quia tota huiuſmodi virtutum neceſſitas ex ordine ad paſſiones alicubi vigentes proficiſcitur; ſaltémque ſpectatur ſtatus conditionalis, quòd ſi illic vigerent, perſona vellet hoc & hoc modo ex harum virtutum inclinatione ſe gerere: propterea rectè adhuc haberet ea virtutum purè moralium diſtributio, in virtutes operationum, & paſſionum.

Eſt igitur Iuſtitia circa operationes, nimirum externas, quia propriè & per ſe circa illas verſatur, non circa paſſiones, vt malè cenſuit Piccolomin. gr. 4. c. 14. Virtutes autem cæteræ, quia per ſe verſantur circa paſſiones, non tanquam circa actus quos eliciant, ſed tanquam circa materiam, quam perficiant, vt latè explicat Ocham quodlib. 3. q. 18. meritò inde denominationem accipiunt.

Prior in contrarium difficultas, diſſoluitur; Excutitur, an Iuſtitia ſit circa paſſiones.

236. Difficultates in contrarium propoſitæ, parui momenti ſunt. Et prima quidem, vix eget reſponſione quoad primam partem. Nam licèt dubitari non poſſit, quin paſſiones, phyſicè loquendo, habeant rationem actionum; tamen hîc generale nomen *actionis*, reſtringitur ad eas duntaxat actiones, quibus non eſt adiuncta commotio illa corporea, quam ſuapte natura inferunt actiones illæ, quæ propterea denominantur paſſiones. Neque verò nouum eſt, vt plerunque penuriâ vocum, nomen commune arctetur ad illud membrum, quod non habet aliquid aliud, per quod ſecerni à cæteris, & peculiariter denominari poſſit, vt hîc contingit, in operationibus quas Iuſtitia attendit. Quia enim per ſe & ex ſua natura non inferunt corpoream paſſionem, denominantur tantùm actiones, quod eſt genericum nomen; quo non donantur ſpecialiter actiones illæ, quæ paſſiones dicuntur; quia pro ipſis cuſum eſt ſpeciale nomen, per ordinem ad corpoream commotionem, ab ipſis illatam.

Operoſius eſt, quod in eadem prima difficultate addebatur: Nempe, Iuſtitiam quoque interdum circa paſſiones verſari, vt cùm quis ne iniuſtitiam committat, moderatur amorem pecuniæ. Quod non obſcurè S. Thomas 5. Eth. lect. 1. tribuit ipſimet Iuſtitiæ, verbis illis expenſione digniſſimis. *Virtutes, de quibus ſuprà dictum eſt*, Fortitudo ſcilicet & Temperantia, *ſunt circa paſſiones: quia ſcilicet in eis principaliter conſideratur, qualiter homo interiùs afficiatur ſecundùm paſſiones: Sed quod exteriùs operetur, non conſideratur niſi ex conſequenti, inquantum ſcilicet operationes exteriores ex interioribus paſſionibus proueniunt. Sed circa Iuſtitiam & iniuſtitiam, præcipuè attenditur quod homo exteriùs operatur. Qualiter autem afficiatur interiùs, nôn conſideratur niſi ex conſequenti, prout ſcilicet aliquis iuuatur, vel impeditur circa operationem.* En, Sanctus Doctor admittit ex conſequenti Iuſtitiam circa paſſiones quoque occupari: tametſi præcipuè, ac veluti ex inſtituto, circa actiones verſetur. Annuit Leſſius c. 1. de Iuſt. n. 8. & Vaſq. 1. 2. d. 85. n. 18. quem de more ſequitur Torres 2. 2. d. 1. dub. 2. n. 11.

Nihilominùs idem D. Thomas 2. 2. q. 58. art. 9. ad 2. diſertè admittit, in propoſito euentu Iuſtitiam non verſari immediatè circa paſſiones, ſed tantùm mediante ea virtute, cuius eſt eam paſſionem coërcere. V. G. ſi iuris alieni conſeruatio periclitetur propter nimium diuitiarum amorem, vult S. Thomas, Iuſtitiam, liberalitatem ſibi auxiliarem aſciſcere, & eius ope illum iuſtæ operationis obicem remouere. Quam ſententiam probant paſſim Doctores, nominatimque Baſſolis in 3. d. 33. q. 3. art. 1. Rebellus Operis de Iuſtit. 1. p. l. 1. q. 3. n. 3. & Val. 2. 2. d. 5. q. 2. p. 3. *ſub finem*, ruſùſque p. 4.

Non eſt circa eas, quaſi cönaturaliter & ex inſtituto.

237. Mihi verò in hac ſententiarum pugna, ita philoſophandum videtur, vt vtrique parti aliquid demus, neutri totum quod depoſcit. Poſteriori ergo ſententiæ concedo, frequentiſſimè, & veluti connaturaliter loquendo, non eſſe Iuſtitiæ amoliri difficultates contra actum ſuum ex paſſionibus deriuatas: Et vniuerſaliter quoties difficultates, quas appetitus in alicuius virtutis exercitio ingerit, naſcuntur tantùm ex paſſionibus, quas domare aliarum virtutum intereſt; admitto, tunc non eſſe quaſi connaturaliter proprium virtutis, cuius eſt illud exercitium, tollere eam difficultatem. Nam in cuiuſlibet virtutis exercitio interuenire poſſunt contrarij affectus, quorum repreſſio, aliarum virtutum, quaſi ex natura rei, ſit propria. Et tunc dico, virtutem, quæ exercetur, non niſi per ſociam virtutem, cuius auxilium efflagitat, obſtaculum illud ſuum remouere, quaſi connaturaliter loquendo. Quod aliter (eodem tamen ſenſu) dicitur, virtutem illam exactiuè, & implorato virtutis amicæ auxilio, quod ob connexionem ei non negatur, viam ſibi expeditam facere in exercitatione operis ſui: Executiuè tamen & immediatè, id præſtari à virtute, cuius opem aduocat, eò quòd ipſa diſtineatur tantùm difficultatibus per ſe & ex natura rei adiunctis ſuo obiecto.

Quod confirmari poteſt luculenta ſimilitudine artis ædificatoriæ, quæ immediatè non ſuperat niſi difficultatem occurrentem in apta forma domus excogitanda, & in diſponenda aptè materia. Difficultates verò, quæ ſuboriri poſſunt ab hoſtibus ædificationem interturbantibus, non ſuperat artifex per artem ædificatoriam, ſed accito militum præſidio. Hoc itaque modo in re præſenti, admitto, ſi connaturaliter rem ſpectemus, non eſſe Iuſtitiæ frænare nimium diuitiarum amorem, redditioni iuris alieni interdum obſtantem; ſed id potiùs eſſe eius virtutis, quæ moderatum fortunarum amorem ex inſtituto confert: Siue ea ſit liberalitas, vt D. Thomas ſuprà ſignificat; ſiue alia aliqua virtus non ad alterum, de quo alibi. Et hac ratione Ariſtoteles 3. Ethic. cap. 7. *ſub finem*, aſſignat Fortitudini depulſionem timoris illius, quæ facienda eſt ob fugam alicuius turpitudinis repugnantis particulari alicui virtuti. Nec ait, virtutem prædictam, timorem illum expungere ſub ratione propriæ honeſtatis; ſed id tribuit Fortitudini, quæ ex inſtituto moderationem timoris curare videtur.

Poteſt circa eas eſſe, ex plena poteſtate voluntatis.

238. Attendendo tamen illud quod voluntas ex plenitudine poteſtatis præſtare poteſt, fateor, poſſe Iuſtitiam paſſionem actus ſui impeditiuam reprimere, quamuis id ei ſit quaſi extraneum. Similiterque virtutes certis paſſionibus frænandis ſuapte natura addictas, ſi in muneris ſui exercitatione remoram patiantur à paſſionibus, quarum ſubactio ab aliis virtutibus connaturaliter ac velut ex inſtituto quærenda ſit, admitto, ex plenitudine poteſtatis, qua voluntas in actus ſuos potitur, poſſe coërcere paſſiones, quæ ſunt propria aliarum virtutum materia: præſertim ſi contingat, has alias virtutes quoad habitum aduentitium deeſſe, nec vllum adhuc eis correſpondentem actum fuiſſe elicitum. Tunc enim manifeſtùm videtur, moderationem paſſionis quaſi extraneæ, factam præcisè ex motiuo alterius virtutis, cuius exercitationi obſtatur, non poſſe ei virtuti tribui, cui quaſi connaturaliter tribuenda eſſet. Nam habitus iſte prorſus deeſt, vt ſupponimus. Quomodo ergo in repreſſionem paſſionis, virtutis exercitium infeſtantis, incumbet? Quid verò etiam impedire poteſt, quominùs voluntas in eo euentu velit præcisè verſari circa bonum vnius duntaxat virtutis, V. G. Iuſtitiæ, & ex ſolo eius affectu velit imperare moderationem paſſionis, iuri alieno incommodantis, quæcunque illa ſit, & ad quancunque tandem virtutem, frequentiùs & veluti connaturaliter ſpectet eius repreſſio?

Neque verò per huiuſmodi doctrinam euertitur quod Ariſtoteles & S. Thomas aliique paſſim ſtatuerunt de Iuſtitia circa operationes occupata, non autem circa paſſiones. Spectarunt enim quod connaturaliter, & quaſi ex inſtituto à Iuſtitia præſtatur.

ſtatur. Adde quòd à principaliore munere peti ſolet denominatio. Itaque quia Iuſtitia non niſi ſecundariò, nec niſi propter operationes verſatur circa paſſiones, meritò abſolutè ac ſimpliciter dicitur, Iuſtitiam circa operationes occupari. Et in eundem ſenſum exponi poteſt Ariſtotelis autoritas, quæ poſtremo loco in contrarium proponebatur, ad oſtendendum omnem moralem virtutem, atque adeò etiam Iuſtitiam, circa paſſiones doloris & voluptatis verſari. Dici enim poteſt, Philoſophum eo loco attendiſſe id quod virtutes omnes morales, ſecundariò ſaltem, & præter inſtitutum præſtare poſſunt.

Niſi ſi magis placeat cum Alberto 2. Ethic. tract. 1. c. 8. dicere, Ariſtotelem loqui de affectu voluptatis & doloris, quo improuidi abducuntur à recto. Quiſquis enim in virtute aliquam impingit, idcircò impingit, quia voluptatem aliquam captat, aut dolorem refugit. Et idcircò ea talium affectuum caſtigatio, tribuitur à Philoſopho, virtuti morali, cuius incolumitati ea paſſionis coërcitione conſulitur: quia ſi ipſa eam non exequitur; at exactiuè ſaltem eam cauſat. Facilè etiam eſt cum S. Thoma 2. 2. q. 58. art. 9. ad 1. exponere Ariſtotelem de voluptate virtutis cuiuſcunque functionem conſequente; & de dolore adiuncto impeditæ eius exercitationi, vel declinando ad eam obeundam. Hos enim affectus tanquam actuum ſuorum frutices vendicant ſibi aliquo modo virtutes illæ, quarum ſunt ij actus, ex quibus huiuſmodi paſſiones progerminant. Et ita Ariſtotelem intellexit Carpentarius in cap. 24. Alcinoi, cap. 4. Aliter argumentum hoc ex Philoſophi autoritate ductum excutit Iauellus 2. Ethic. tract. 5. cap. 1. dicens, Ariſtotelem, cùm virtutem moralem circa paſſiones occupari ſtatuit, loqui indefinitè; nec velle id aptari ad Iuſtitiam, ſed tantùm ad eas morales virtutes quæ inſunt appetitui ſenſitiuo iuxta ſententiam D. Thomæ; id eſt, ad Fortitudinem tantùm, & Temperantiam.

Poſterior diuiſionis propoſitæ impugnatio euertitur.

239. Altera difficultas contra eandem virtutum moralium diſtributionem ſuperiùs propoſita, nullo negotio eliditur: falsò enim in ea difficultate aſſumebatur, Temperantiam & Fortitudinem plerunque exerceri nulla vrgente paſſione. Quaſi verò obiectum proximum prædictarum virtutum aliud ſit quàm paſſio aliqua. Nec probationes, quibus Angeſtus, (cuius eſt difficultas propoſita,) aſſumptum illud ſtabilire nititur, ſunt reuerà ſolidæ. Ait enim, pro certa morula poſſe obſtrui omnem apprehenſionem, ex qua prouenit paſſio: ac proinde omnem omninò paſſionem fore ſiccandam. Addit prætereà ex paſſione impellente fieri plerunque tranſitum ad contrariam retrahentem: Poſſe igitur etiam contingere, vt nulla prorſus paſſio tranquillitatem animi violet; & tamen exercebitur Fortitudo, ſi quis interim velit moderatè aggredi, aut ſuſtinere; & Temperantia, ſi quis interim velit moderatè bibere, aut epulari. Sicut in ſtatu innocentiæ, à quo exulabant paſſiones, poterat homo temperatè comedere, & huiuſmodi alias eiuſdem virtutis operationes elicere. Demum probat Angeſtus ſuum illud aſſumptum; quia plerunque paſſiones adſunt, nec percipiuntur, defectu reflexionis; & tamen interim homo poteſt elicere veros Fortitudinis ac Temperantiæ actus. Plerunque item paſſiones etiamſi adſint, & reflexè percipiantur; tamen voluntas non vult circa eas diſtineri, tanquam circa obiecta: Eſt enim libera in ſuis actibus; & tamen interim poterit elicere veros Fortitudinis ac Temperantiæ actus.

Hæc quibus Angeſtus ſuum illud aſſumptum confirmat, aio facilè diſiici. Negandum quippe eſt, Fortitudinem & Temperantiam, poſſe exerceri ſecluſa quacunque paſſione; cùm hæc ſit earum proxima materia, vt infrà ſuo loco explicabitur in earundem virtutum tractatione. Itaque ſi omnis notitia paſſionis principiatiua excludatur, aut quomodolibet aliter paſſio exareſcat, euaneſcit omnis functio Temperantiæ; quo vno ictu vniuerſus reliquorum argumentorum apparatus exſcinditur. Omnium enim in eo tota vis vertitur, quòd dari poſſint actus Fortitudinis & Temperantiæ, ſecluſis quibuſvis paſſionibus; quod ſimplici negatione diluendum eſt. Nec eſt verum, ab eo, qui vult comedere moderatè, attingi obiectum Temperantiæ exulante paſſione. Eo ipſo enim quòd eligitur comeſtio moderata, reſectâ nimietate delectationis, quæ ex eſculentis capi poteſt, aut ſtupiditate circa eam, patet interuenire paſſionem moderatam; quæ ne in ſtatu quidem innocentiæ defuiſſet, vt oſtendi exponens definitionem virtutis, & agnoſcit ipſe Angeſtus ſuprà dub. 4. Vt mirum ſit, eum dubio illo 2. nobis opponere, ſuperſtitibus Temperantiæ actibus, exulaturas à ſtatu innocentiæ paſſiones quaſcunque.

Eadem diuiſio, expreſſa nomine virtutum ad ſe, & ad alterum.

240. Rectè igitur conſtituebamus, virtutem purè moralem partim circa actiones diſtineri, partim circa paſſiones, vt earum refrænatio & moderatio debita inducatur. Hæc duo membra ſub aliis vocibus interdum proponuntur. Nam virtutes quę circa operationes verſantur; non rarò appellantur virtutes ad alterum. Quæ verò circa paſſiones occupantur, dicuntur virtutes ad ſe. Nimirum quia domitis paſſionibus, homo in ſeipſo optimè componitur: reddendo autem cuique ius ſuum, (quod fit cùm operationes ex virtute Iuſtitiæ exercentur;) benè erga alios afficitur.

Et hanc diuiſionem poſſe eſſe in omni rigore generis in ſpecies proximas & immediatas, quarum quælibet ſubalterna ſit, & plura ſub ſe minùs vniuerſalia membra contineat, notauit Suares tract. 1. de Relig. l. 3. cap. 4. n. 2. & habetur ex argumentis, quæ in ſimili multiplicat Aureolus quodlibeto 14. art. 2. concl. 1. quæ eò tandem reducuntur, quòd hæc membra, ſub eodem ſuperiori genere virtutis moralis, eſſentialem diuerſitatem obtinent, ratione diuerſæ honeſtatis. Sicut enim in accidentibus phyſicis, abſolutum & reſpectiuum eſſentialem diſtinctionem inducunt. Ita in genere morali honeſtas per ordinem ad ipſum operantem, eſſentialiter differt ab honeſtate in ordine ad alterum. Ex illa igitur differentia eſſentiali cum genere communi ſociata, confici poſſet vna ſpecies ſubalterna, quæ ſit verum genus reſpectu virtutum ad alterum ſibi ſubiectarum, & contradiſtinguatur alteri ſpeciei ſub eodem ſuperiore genere contentæ; hoc eſt, virtuti ipſum operantem reſpicienti, bonúmque eius in ſeipſo ſtatum inducenti.

Item nomine virtutum, quarum honeſtas penes operantem, vel penes alium cernitur.

Aliàs quoque hæc ipſa virtutum purè moralium diſtributio, aliis verbis exponitur, ſenſu etiam tantiſper diuerſo. Nempe dicẽdo, quaſdã virtutes morales tales eſſe, vt in eis bonũ & malum ſpectentur penes

penes commenſurationem cum altero, cuiuſmodi eſt Iuſtitia, & partes eius: quaſdam verò morales virtutes tales eſſe, vt in eis bonum & malum attendatur per comparationem ad operantem. Sic Diuus Thomas 2. 2. q. 57. art. 1. Iuſtitiam à reliquis virtutibus moralibus inde ſecernit, quòd obiectum iſtarum formale; (de hoc enim agit, cùm agat de operatione formaliter honeſta, contra Caietanum ibidem;) non præſcindat ab ordine ad operantem, ſicut præſcindit ab eo obiectum Iuſtitiæ.

Quam doctrinam minùs rectè petuaſiſſe videntur qui Sancto Thomæ opponunt, ipſum videri excluſiſſe ab actu Iuſtitiæ generales omniũ actuum honeſtorum conditiones ex parte agentis ſe tenentes; quæ præter cæteras eſſe cenſentur, vt operans intendat ipſummet formale obiectum virtutis, ſitque ita diſpoſitus, vt nullam admiſceat circunſtantiam prauam, quæ virtutis actum ex integra cauſa conſtantem dehoneſtet. Quòd enim D. Thomas generales has conditiones, (quomodolibet ad operationem honeſtam exigantur,) ab actu Iuſtitiæ non excluſerit; liquet ex eo quòd articulo illo primo dixit, rectum in opere Iuſtitiæ præter comparationem ad agentem, conſtitui per comparationem ad alium. Quibus verbis admittit, iuſtum formale attendi quoque per comparationem ad perſonam agentem. Nimirum ratione generalium illarum conditionum, quibus actus Iuſtitiæ conueſtiendus eſt; non tantùm prout ſpectatus ſecundùm ſuam rationem genericam, vt malè ibid. diſtinxit Bannes, ſed etiam quoad ſuam rationem ſpecificam & differentialem, atque adeò ſecundùm ſe totum: quandoquidem vt actus ſit bonus in tali ſpecie, eliciendus eſt intuitu talis honeſtatis ſpecialis, (iuxta ſententiam, quam ſupponunt illi cum quibus agimus;) & quod eſt apud omnes ratum, omni vitiante macula expurgandus eſt.

241. Non igitur Diuus Thomas tribuens formali obiecto Iuſtitiæ, quòd conſtituatur per aliud, quàm per ſolum ordinem ad operantem, excludere voluit generales illas omnium honeſtorum actuum conditiones ex parte agentis rectè diſpoſiti ſe tenentes, vt malè ei opponit Molina tract. 1. de Iuſt. diſp. 2. *ſub finem*; ſed tantùm voluit exponere, quodnam ſit fundamentum & regula obiectiua, ſiue menſura honeſtatis peculiaris, virtutem Iuſtitiæ conſtituentis: quod fundamentum, eſt ius alienum, præſcindendo à conditionibus operantis. Nam ſiue operans ſit ſanus, ſiue æger; diues vel pauper, aut quomodolibet aliter affectus, menſura iuſtæ operationis, qua alteri reddit quod debet, eſt facultas moralis, & ius alterius. Id quod Ariſtoteles optimè notauit 5. Ethic. cap. 4. At in Fortitudine & Temperantia, fundamentum & menſura recti operis, eſt conſtitutio & diſpoſitio agentis; quia hæc eſt proxima regula obiectiua bonitatis, operi illi aduenientis. Quæ regula, eſt ſemper ob oculos habenda; quandoquidem actus, qui reſpectu vnius ſic affecti, erit temperatus aut fortis; reſpectu alterius aliter affecti intemperatus erit ac temerarius. Ac proinde menſura bonitatis huiuſmodi actuum, deſumenda eſt ex affectione & conditione operantis; nec eſt recurrendum ad aliquid externum. Eſto poſſit rectum, quod his virtutibus ineſt, deſumi quoque ab aliquo extrinſeco per modum finis, vt in actu Temperantiæ à fine ſanitatis, in actu Fortitudinis à defenſione patriæ. Semper tamen menſura & proxima regula obiectiua talium actuum, eſt operantis diſpoſitio. Vnde fine non mutato, mutabitur honeſtas eorum, ſi mutetur operantis diſpoſitio. At in actu Iuſtitiæ longè aliter res habet. Nam quamuis conditio perſonæ interdum excuſet prætermiſſionem pleni actus Iuſtitiæ, & materialem adæquationem cum iure alterius, vt cùm quis ob paupertatem excuſatur ab integra ſolutione ſummæ alteri debitæ: tamen etiam tunc ius alterius eſt fundamentum honeſtatis, in ſolutione illa diminuta repertæ. Cui enim debetur plus, debetur etiam illud minus.

Quomodo honeſtum in iuſta ſatisfactione ſpectetur per ordinem ad alterum.

242. Hæc doctrina præſertim quidem elucet in conſeruatione iuris alieni non lædendo res alterius; vel in reparatione damni dati. In ſatisfactione autem pro nuda iniuria, poteſt difficilis videri: quia non eſt dubitandum, quin principaliter ſatisfactio creſcat ex dignitate operantis, vt diſputatur *initio tertiæ partis*, & fusè confirmatur à Suare lib. 7. de grat. c. 14. à n. 62. ſicut etiam ex parte læſi, iniuſtitia creſcit pro cremento dignitatis perſonę læſæ & conditionum eius.

Itaque quod Ariſtoteles 5. Eth. c. 4. ſolam nocumenti differentiam neglecta perſonarum conditione ſpectari voluit, ab aliquibus ægrè defenditur; eò quòd non videant quomodo pro eadem iniuria Magiſtratui aut ruſtico irrogata, eadem ſatisfactio poſſit iuſta eſſe, aut quomodo id non pugnet cum omnium gentium ſenſu, ex quo latæ ſunt leges ciuiles, quibus iniuriæ illæ inæqualiter plectuntur ob læſi ac lædentis inæqualitatem. Quæ difficultas eo adegit Balfrureum ad caput citatum, vt diceret, nõ ſeruari ea in parte ius commutatiuũ, ſed diſtributiuum. Sed eſt inidonea reſponſio; cùm deſit prorſus in eo euentu, fundamentum iuris diſtributiui, de quo ſuo loco. Parum item apta eſt reſponſio Michaëlis Epheſij ad idem caput, aſſerentis ſeruari in eo euentu æqualitatem comparatis pluribus perſonis læſis in eadem dignitate conſtitutis, ita vt qui Magiſtratum læſit, iubeatur præſtare ſatisfactionem æqualem ei quæ deberetur læſo altero Magiſtratu æquè ſublimi. Hoc non eſt ad rem, nec diſſoluit difficultatem propoſitam, vt per ſe patet; & idcircò meritò exploſum eſt ab Alberto 5. Ethic. tract. 2. cap. 6. videtur igitur propoſita Philoſophi doctrina eſſe difficilis quoad nudam ſatisfactionem, eique proportionalem, iudicis autoritate inflictam pœnam.

Tamen habet quoque ſuo modo locum ea doctrina in huiuſmodi nuda ſatisfactione, quatenus ſi aliter haberi poſſit ſatisfactionis & iniuriæ illatæ æqualitas, negligetur conditio perſonæ, quæ conditio in Fortitudine & Temperantia, ſemper neceſſariò ac per ſe attendi debet. Præterquàm quòd Iuſtitia ad ſummum in vno illo actu valdè ipſi inadæquato, operantis conditiones attendi poſtulat, nec niſi vt habeatur quod ei debetur, erga quem exercenda eſt operantis actio. At in Fortitudinis & Temperantiæ quibuſvis actibus, conſideranda eſt operantis conditio, idque non niſi propter ipſum operantem, cuius perfectio & debita animi compoſitio quæritur. Quòd verò Iuſtitia ex parte læſi ſpectet conditionem perſonæ læſæ, ratio eſt, quia conditio perſonæ læſę auget vel minuit quantitatem nocumenti, in cuius reparationem incumbit Iuſtitia. Itaque non malè Albertus ſuprà, ait in eo euentu non tam ſpectari conditionem perſonæ, quàm læſionem boni quod in perſona læditur, eſtque maius pro maiore perſonæ conditione.

Hoc igitur modo, mirum non eſt, quòd Iuſtitia in eo euentu ſpectet per ſe perſonæ læſæ conditionem, vt Diuus Thomas optimè notauit 5. Eth. lect. 8. inſinuauitque ibi Ariſtoteles c. 4. Quod

funda

fundamentum Saluianus lib. 6. de prouid. cap. 7. pulchrè iacit, & ex eo infert, quantum ſit virus iniuriæ cuiuſcunque in Deum. *Si enim illuſtrem*, inquit, *ac præpotentem virum nequaquam exhonorari à quoquam licet; & ſi quiſquam exhonorauerit, decretis legalibus reus ſiſtitur, & iniuriarum autor iure damnatur: Quantò vtique maioris piaculi crimen eſt, iniurioſum quempiam Deo eſſe? Semper enim per dignitatem iniuriam perferentis, creſcit culpa facientis: quia neceſſe eſt quantò maior eſt perſona eius, qui contumeliam patitur, tantò maior ſit noxa eius qui facit. Et hinc eſt quòd legimus in lege, etiam eos qui videntur contra mandatum ſacrum leuia feciſſe, ſeueriſſimè tamen eſſe punitos: vt intelligeremus ſcilicet, nil ad Deum pertinens leue eſſe ducendum: quia etiam quod videbatur exiguum eſſe culpâ, grande hoc faciebat diuinitatis iniuria.*

Alia Platonica virtutum diuiſio, in Politicas, purgatiuas, purgati animi, & exemplares.

243. Secundò ſepoſui aliam quandam virtutum diſtributionem, quæ præter hactenus expoſitas ſolet ex Platonicis circunferri, in Politicas, Purgatiuas, contemplatiuas, (quæ item purgati animi dicuntur,) & exemplares. Itémque aliam virtutis moralis diſtributionem in Heroïcam & communem variis gradibus conſtitutam. Priorem partitionem, antiquorum iam olim fuiſſe ſcribit Euſtratius 1. Ethic. c. 13. Eam verò ita intelligit Paſchal. in Opere de vitiis & virtut. c. 8. vt Politicæ ſiue morales, ſint in virtutum exercitu contra agmina vitiorum quaſi leuis armaturæ milites, quibus primæ excurſiones delegantur, & hoſte laceſſito ac tentato veriùs quàm preſſo, nunc promoueant gradum, nunc referant: his ſuccedant reliquæ, & pro maiori perfectione, animíque per eas euectione, variè denominentur. Primùm Purgatrices, quòd animi ſordes defricent; Tum animi purgati, quòd in animo vndecunque puro & mundato, luculentiùs aſpiciantur; Tandem verò Exemplares, quæ ſint animi à terrena aſpergine ita preſſi atque deterſi, vt nihil apud ipſum terrenæ fæcis ſubſidat. In quam partitionem, tanquam inane virtutis nuſpiam in mortali corpore locum habentis, oſtentamentum; nec abſimilem ſapienti Stoico, aut Platonicæ Reipub. ideam otioſè excogitatam, diſputat toto illo c. 8. idem Autor.

Verùm non ſatis perſpectam ei fuiſſe diuiſionem illam, & quorum fuerit, quóve ſpectet, conſtare videtur ex ea, quam adhibet illius expoſitione. Nec enim ea diuiſio ex mente illorum, qui eam tradiderunt, eſt virtutum hominis mortali corpore circundati, vt idem Autor malè ſupponit; tametſi eò quoque accommodatur vtcunque à Niceta, lib. 2. Theſauri, c. 68. & à D. Thom. 1. 2. q. 61. artic. 5. & à Caietano ibid. & à D. Bonauentura tomo 1. opuſc. lib. de quatuor virtut. annuítque Suares tract. 10. de relig. l. 9. c. 5. n. 25. Item ea diuiſio non habetur ab Ariſtotele vel Peripateticis, qui hominis inter homines, & in humana ſocietate degentis virtutes proſequuntur, ſed à Platonicis, perfectiones hominis in ſtatu vitæ huius ac futuræ quoad voluntatem & intellectum deſcribentibus.

Quamuis liceret in huius rei confirmationem plura proferre, maximè tamen ad hanc rem facit ſegmentum ex Porphyrij libro de occaſionibus, deciſum ex longiore eiuſdem diſputatione, quam Stobæus ſerm. 1. exſcripſit. Deſideratur autem in fragmentis eiuſdem libri quæ circunferuntur. Ex eo hominis myſteriorum Platonicorum ſcientiſſimi teſtimonio, apertiſſima fiet huius diuiſionis expoſitio, quam dedimus. *Quatuor*, inquit, *virtutum genera eſſe, ex dictis claruit. Quarum hæ quidem ſunt ipſius intellectus, (ſcilicet exemplares,) eiúſque comitis eſſentiæ: aliæ verò animæ mentem iam intuentis ab eadémque impletæ; aliæ rurſum animæ hominis purgantis ſe, & purgatæ à corpore, atque ratione carentibus motibus. Aliæ denique animæ quæ componit, inſtruítque hominem, eò quòd certos limites irrationabilitati præfinit, & affectuum æquabilitatem indit. Atque quiſquis habet præcellentiores, neceſſariò habet & inferiores; non tamen contrà. Cæterùm qui maiores habet, non operabitur principaliter ſecundùm inferiores, ſed quantùm præſentis vitæ neceſſitas requirit. Diuerſi enim, vt dictum eſt, ſcopi ſunt, generéque diſcrepantes. Politicarum ſiquidem, modum ſtatuere affectibus, qui actionibus quæ naturæ reſpondeant, congruat. Purgantium verò ſcopus, penitus ab affectibus animum alienare, ſegregaréque: aliarum porrò conſentaneè intellectui agere, nec vnquam de affectibus, ne relinquendi quidem ſtudio (vt quibus planè vacuæ ſint) cogitare. Poſtremò aliæ minimè habent actionem conſentientem intellectui, ſed ſuâ eſſentiâ idem cum ipſo ſunt. Quare qui ſecundùm practicas agit, dicetur vir virtuti deditus. Qui verò ſecundùm purgatiuas, dæmonius erit homo, aut etiam dæmon bonus. Qui verò ſecundùm eas tantùm quæ mentem reſpiciunt, Deus. Qui verò ſecundùm exemplares, Deorum pater.*

244. Eadem latè de hac virtutum diuiſione tradit Plotinus lib. de virtute, qui eſt ſecundus primæ Enneadis. Plotinum deſcripſit Macrobius lib. 1. in Somnium Scipion. cap. 8. Vnum duntaxat peculiariter quoad virtutes purificantes, obſeruandum eſt ex Marini Proclo num. 20. Nempe iuxta Platonicos, non idcircò virtutes aliquas dici *purificantes*; quaſi aliæ id non præſtent, ſed quòd imperfectiùs id faciant. *Ad purificantes*, inquit Marinus, *virtutes tranſeamus, diuerſas à Politicis. Quamuis illæ quoque in eo verſentur, vt animum quodam modo purgent, & quoad eius fieri poteſt, efficiant, vt quaſi ſolutus ac liber, proſpiciat humanis rebus, habeátque cum Deo ſimilitudinem quandam, qui finis eſt optimus animi. Atque non eodem modo omnes ſeparant, verùm aliæ magis, aliæ minùs: quandoquidem & politicæ ſunt quædam purgationes, quæ ſuos poſſeſſores, etiam dum hîc manent, exornant, melioréſque efficiunt, regentes ac moderantes, & iram & cupiditatem, & omnes denique affectus; & falſas opiniones tollentes è medio. Illæ verò quæ ſunt his ſuperiores, purificantes, in vniuerſum ſeparant ab hac corporis maſſa verè plumbea, & ab huius mundi rebus efficiunt facilem diſceſſum.*

Non ſpectat ad hunc locum ea diuiſio, nec alia item Platonica, quæ proponitur.

Ex dictis conſtat, eam virtutum diuiſionem, non eſſe huius loci, cùm virtutes quoque intellectuales complectatur. Æquè item fatendum eſt, nequaquam ad hunc locum ſpectare eandem Platonicam virtutum diuiſionem, quam idem Marinus & ipſe Platonicus in citato Procli encomio num. 3. proponit auctiorem duobus membris; additis ſcilicet ad prædicta quatuor virtutum membra virtutibus naturalibus, quibus corporis perfectiones comprehendit, & eas animæ dotes, quas ait Platonem appellaſſe, *elementa naturæ Philoſophicæ*; memoriam, ingenium ac ſimilia animæ decora: Inſupérque virtutibus moralibus, quibus voluntas excolitur, prout eſt vnius ſingularis hominis, cùm virtutes Politicæ eum excolant in ordine ad ſocietatem ciuilem. Locum ipſum Marini dedi ex parte ſuprà tractans cauſam virtutis efficientem. Vnde liquet, neque hoc membrum, quomodocunque ſumatur, augere reuera diuiſionem virtutum, de quibus agimus, nempe moralium: cùm ſint duntaxat naturæ quædam bona vt plurimùm indifferentia: interdum autē prænunciantia quidem,

(vt idem Marinus poſtmodum loquitur,) veras virtutes, & inclinationem ad veram honeſtatem, ſi excolantur & promoueantur: non tamen eam ſecum inuehentia, multò minùs conferentia formaliter, ac ſui ipſorum communicatione, vt faciunt virtutes, quas hîc inquirimus.

Virtutis diuiſio in heroïcam & communem, qualis.

245. Iam verò virtutis in heroïcam & communem diſtributio, hauſta eſt ex 7. Eth. *initio*, vbi Philoſophus, cùm diſtinxiſſet tria circa mores fugienda, vitium, incontinentiam, feritatem; vitio ait opponi virtutem, nempe vulgarem & communiter dictam; continentiæ verò incontinentiam; Tandem feritati, (quæ eſt ſtatus vitij deterrimus & immanis, quo homo in beſtiam propè degenerat,) virtutem heroïcam. *Feritati*, inquit, *maximè conuenire*, nempe è diametro, *quiſpiam diceret, virtutem, quæ ſupra nos eſt; heroïcam quandam, ac diuinam, Quemadmodum Homerus Priamum de Hectore dicentem inducit, eò quòd valdè erat bonus.*

——Non hominis mortalis filius ille
Eſſe videbatur: ſed magna è ſtirpe Deorum.

Quòd ſi ex hominibus, ſicut dicunt, ob virtutis excellentiam, diuini efficiuntur: huiuſmodi quiddam ſcilicet eſſet habitus, qui feritati opponitur. Nam ſicut beſtia, neque vitium eſt, neque virtus; ita neque Dei, ſed hæc præſtantius quid virtute; illa, diuerſum quoddam à vitio genus eſt. Quoniam verò rarum eſt vt vir diuinus ſit, quemadmodum Lacones cùm aliquem valdè admirantur, diuinus, inquiunt, vir eſt: ſic & ferinus naturâ inter homines rarus aliquis eſt. Ex quibus verbis erit fortaſſis qui colligat, virtutem heroïcam peculiare ac ſeorſim locandum virtutis membrum conſtituere, à virtute communi ſeiunctum.

Facile tamen eſt agnoſcere, eam præſtantiam maiorem non eſſe eſſentialem, ſed duntaxat accidentariam. Cùm enim ſit eadem virtutis communis & heroïcæ ratio motiua; eadem item vtriuſque natura & ſubiectum; non eſt vnde eas virtutes ſecernamus ſpecie. Sed ſufficit, ſi ſtatu & perfectione accidentariâ diſtinguantur. Quo pacto vir à puero perfectione eſſentiali non differt; ſed ſtatu intra eandem ſpeciem vario. Nec aliter dé ſtatu vitij oppoſito, ſiue de immanitate aut feritate philoſophandum eſſe proportione ſeruata, eiúſque cum vitio comparatione facta, iam demonſtrauimus. Præſertim verò conſentirent in hac ſpecifica virtutis heroïcæ & communis indiſtinctione, antiqui illi, qui vt eſt apud Almainum, tract. 3. Moral. cap. 12. heroïcam virtutem appellabant eam quæ abſque paſſionum motu operatur, quòd is modus operandi ſit ſupra communem hominum facultatem, & idcircò ſemideis potiùs quàm puris hominibus adſcribendus videatur.

Sed neque aliter philoſophandum erit, admiſſa legitima explicatione virtutis heroïcæ, quam ex Ariſtotele inſinuauimus, ac ſuprà confirmat Almainus, & Ocham in 3. q. 15. & Angeſtus cap. 12. Moral. t. 1. (vbi notabili primo, circa notationem virtutis heroïcæ, bellè fabulatur;) iuxta quos virtus heroïca dicitur, quæ ſiue ob excellentiam operis, ſiue ob circunſtantiam interuenientem, quæ opus reddat difficillimum, erumpit in actum ſuperantem communem modum operandi humanum. Ea inquam, notione heroïcæ virtutis admiſſa, idem omninò eſt ſtatuendum quoad indiſtinctionem prædictam, virtutis heroïcæ, & virtutis communis quadripartitæ ob identitatem motiui iam explicatam. Eodémque reipſa recidit Piccolomineus grad. 6. cap. 5. tametſi diſtinctiones fruſtrà multiplicat, rémque nonnihil implexam reddit. Eſtque in eo planè improbandus, quòd cap. 6. virtutem heroïcam reſtringit ad appetitum ſenſitiuum.

CAPVT III.

Quadripartitæ virtutum moralium diuiſionis, adæquatio concluditur.

246. EXpoſito virtutum moralium quaternario, & variis in illud recurrentibus virtutum moralium partitionibus, vt appareret, nullum aliud virtutis moralis membrum ſupereſſe, quod ei quaternario poſſit adiungi (id quod ad plenam ſufficientiæ prædicti quaternarij confirmationem requiri liquet:) His inquam ita conſtitutis excluſi omnia alia virtutum moralium membra, quæ adiungi poterant ad quatuor enumerata. Non occurrit autem aliud caput multiplicationis virtutum moralium, quàm ſi quis vnum virtutis habitum pro bono, quod virtus aliqua proſequitur, alium pro malo oppoſito deuitando aſſignari velit. Vel ſi pro actibus reflexis alicuius virtutis, alium quàm pro directis actibus habitum, atque adeò nouam virtutem, ſtatuendam eſſe contendat. Vel ſi pro honeſtate alicuius virtutis alteri quàm ſibi ipſi expetita, peculiarem virtutem quis depoſcat. Vel denique ſi pro honeſto in communi & generaliter ſpectato; (quod vtique ab obiectis virtutum vulgatum quaternarium explentium longè differt, & ad conſtituendam ſpecialem virtutem idoneum videtur:) virtutem aliquam peculiarem à prædictis quatuor diſtinctam aſſignet. Hæc ſola, vt dixi, occurrunt, penes quæ multiplicare aliquo cum colore liceat virtutes morales. De his ergo ita pronuntio.

PROPOSITIO.

DIVISIO moralis virtutis quadripartita primùm propoſita, eſt adæquata; in eámque recurrunt reliquæ poſteà tractatæ. Ita verò accipi oportet eius membra, vt vnius eorum adæquatè ſumpti, V. G. vnius Temperantiæ ſit idem bonum directè & reflexè proſequi, malúmque oppoſitum auerſari: Itémque idem bonum vbilibet ex eodem motiuo intendere: Ac denique ad idem bonum honeſtum communiſſimè ſpectatum, & in materia determinata conſideratum tendere.

QVod cum vulgari quadripartita virtutis moralis diuiſione, recurrere dico reliquas poſteà tractatas, expoſitum manet ex præmiſſa reliquarum illarum diuiſionum tractatione. Nunc expendendum ſupereſt, an vlla prætereà noua virtus admitti debeat, quæ eo quaternario non concludatur, & circa aliquod ex obiectis initio huius articuli propoſitis verſetur. Nego igitur, pro vllo illorum obiectorum, exigi ſpecialem virtutem. Quod nunc non definio, an ſit intelligendum de virtute, ſiue accipiatur pro habilitate, ſiue pro principio natiuo tendente in rationem obiectiuam honeſtatis, cuilibet virtuti peculiaris, & intra

eandem

eandem virtutem vnicæ; quamuis habilitates pro multiplicitate difficultatum variæ ſint, ac multiplices, vt infrà exponam: An res hoc aut illo modo ſe habeat, tradam in cuiuſlibet illorum capitum expenſione.

Nulla præterea virtus admittenda, pro fuga mali.

247. In primis ergo quòd nullus peculiaris habitus exigatur, & nulla peculiaris honeſtas aſſignanda ſit pro fuga mali, bono quod aliquis proſequitur oppoſiti, malè quoad habitum negatur ab Hurtadio d. 16. de anima, n. 41. Rectè autem aſſertum eſt à Durando in 4. d. 14. q. 2. n. 4. & à Richardo ead. diſt. art. 1. q. 2. ad 2. Tartareto 3. Ethic. q. 2. de Temperantia, Ægidio Coninc diſp. 1. de pœnit. num. 16. Idémque multis in locis ſupponitur à D. Thoma, nominatímque 1. 2. q. 113. art. 9. ad 1. & 2. 2. q. 79. quatenus agnoſcit, ad omnem virtutem pertinere, declinare à malo, & facere bonum. Et ead. 2. 2. q. 19. art. 3. & 6. quatenus agnoſcit timorem de Deo ſummò bono noſtro amittendo, eſſe actum ſpei, cuius eſt, bonum Deo amittendo oppoſitum proſequi. Et denique 3. p. q. 85. art. 2. ad 1. quatenus admittit, eiuſdem charitatis eſſe, velle bonum Dei, & odio proſequi peccatū, prout diuino illi bono contrariū.

Ratio eſſe poteſt: quia malum, cùm non ſit niſi priuatio boni; vel ſaltem idcircò tantùm malum ſit, quia priuationem illam fundat, & bonum remouet, non habetur odio, niſi ratione boni, cum quo pugnat. Et verò ſicut graue eodem motu, quo tendit deorſum, elongat ſe à ſuperiore loco; & intellectus aſſenſum præſtat vni parti contradictionis eodem planè habitu quo præſtat diſſenſum alteri: Ita eodem planè habitu, quo proſequimur bonum aliquod, poſſumus actum cum eo connexum elicere. Itaque quod Auguſtinus q. 33. ex 83. dixit de metu quatenus connexo cum amore. *Nulli dubium eſt, nullam eſſe aliam metuendi cauſam, niſi id quod amamus*; licet ad quoſvis actus ſimiliter connexos transferre, & omnes pariter eidem habitui proportione ſeruata adiudicare. Omnis ergo virtus, quæ malum aliquod auerſatur, ideò illud auerſatur, quia proſequitur bonum oppoſitum; & è contrà proſequendo bonum, auerſatur malum. Sic Iuſtitia non modò intendit æqualitatem cum iure alterius; ſed etiam eâdem operâ inæqualitatem cum eo refugit. Sic Charitas, (vt iam dixi,) præter bonum diuinum quod ſectatur, diuinum quoque malum declinare ſatagit. Idem in reliquis omnibus cernere licet, dummodo adæquatè ſpectentur. Nam ſi per rationem ſecernantur in plures inadæquatos habitus, facilè admitti poterit, alio per rationem habitu virtutis, experi bonum, alio malum oppoſitum declinari.

Quis virtutis actus potior, fuga mali, an amor boni.

248. Addit porrò Durandus ſuprà q. 1. n. 7. & Caiet. 3. p. q. 85. art. 2. primum & principalem actum cuiuſcunque virtutis, ſemper eſſe proſequi bonum virtuti propoſitum: Nec vllam eſſe virtutem, quæ ad primarium ſuum actum præexigat culpæ anteceſſionem. Actus enim principalis Temperantiæ, non requirit vt Temperans, priùs ſe geſſerit inordinatè circa Temperantiam. Nec principalis actus liberalitatis poſtulat, vt aliquis priùs auarus fuerit, ſicque in cæteris; alioqui non poſſet virtus comparari, niſi præhabito vitio, quod eſt abſurdum. Itaque diſtinguit Durandus in vnaquaque virtute tres actus, quorum primus ac potiſſimus ſit ſecundùm electionem boni, vt fiat. Secundus ſit fuga & deteſtatio mali oppoſiti. Tertius ſit diſplicentia violatæ honeſtatis tali virtuti propoſitæ, ſi contigerit eam violari.

Hæc Durandi doctrina, extra pœnitentiam, clara & indubitata videtur. Quoad pœnitentiam tamen poteſt eſſe circa eam difficultas: Tametſi poſito quòd ratio pœnitentiæ in habitu diuinæ iniuriæ reparatiuo, & diuini iuris illæſi conſeruatiuo, ſtatuatur; (de quo infrà ſuo loco;) non ſit operoſum in ea quoque virtute, quanquam ſpectato vocis cortice deteſtandis malis addicta, illam cæteroqui generalem Durandi doctrinam retinere. Cuius ratio eſſe poteſt: quia omnis facultas, inclinatio, & actio, principaliùs eſt, & priùs ordinatur ad terminum ad quem, quàm ad receſſum à termino à quo. Atqui malum in virtute ſe habet vt terminus à quo voluntas recedit, è contrà autem bonum ſe habet vt terminus ad quem per virtutem acceditur. Ergo actus circa bonum, eſt potior & principalior.

Nulla item noua virtus pro actibus reflexis ſtatuenda, quoad habilitatem, quæ tamen datur.

Secundò excluſi caput ſecundum initio propoſitum, penes quod videbatur ſtatui poſſe noua virtus præter quatuor vulgatas. Quòd ergo pro actibus reflexis alicuius virtutis, nec alius habitus, nec alia honeſtas aſſignanda ſit, quàm pro actibus directis, vt aſſerui, apertè ſignificat Scotus in 3. d. 26. q. vnica, *litera K.* Et ratio quoad priorem partem eſt, quia quamuis obiectum actus reflexi proximum & immediatum, ſit diuerſum ab obiecto actus directi; (hic ſiquidem reſpicit rem aliquam V. G. albedinem: actus autem reflexus reſpicit actum, qui in rem illam anteriùs naturâ vel tempore fuerit elicitus:) Quamuis, inquam, actus reflexus & directus ita ſe habeant; ideóque, iuxta veram ſententiam, neceſſariò differant, & realiter, & ſpecie phyſica: Tamen voluntas non laborat diuerſa difficultate pro duobus illis obiectis per actus illos attingendis. Difficultas enim quæ cernitur in actu directè tendente in obiectum, eſt illa ipſa, quæ actum reflexum reddit difficilem: quandoquidem non aliam ob cauſam voluntas laborat, in obiecto reflexo proſequendo, quàm quia in directa eiuſdem proſecutione viget difficultas, ex illo eodem obiecto oriunda.

Itaque actus reflexus, qui circa directum occupatur, non infert difficultatem diuerſam ab ea, quæ actui directo adiuncta eſt. Ac proinde pro vtroque actu ſufficit vnus habitus, nō obſtante ſpecifica eorum diuerſitate, quæ parum refert ad variandam vim habitus impreſſiuam. Hæc enim, quomodocunque ſe habeat phyſica conſtitutio & ſpecies actus cui adiungitur, non variatur, niſi cùm difficultas obiecti diuerſa eſt, nec eſt ſuperabilis eadem opera.

249. Sunt verò qui negent neceſſarium eſſe habitum aliquem ad hos actus reflexos, eò quòd vel actus reflexus ſimplex ſit & inefficax, proindéque difficultate, & neceſſitate habitus careat: vel ſit ex ſe efficax, quia homo, quantum eſt ex parte ſua, vellet actum directum efficere, ſi facultas ſuppeteret: ob impotentiam autem exercendi actum directum, ſiſtit in reflexo, ad ipſum directum progreſſurus, ſi per vires liceret. Et tunc difficultas, ſi quæ interuenit, non adiungitur actui reflexo, ſed directo, in quem voluntas ſub conditione fertur. Ex quo colligunt

actum reflexum ad nullum habitum pertinere. Ita cum aliis Torres tom. 1. in 2.2. diſput. 37. dub. 8. addens tamen, ſi alicuius animus non quieſcat abſque habitu, ad quem actus reflexus pertineat, probabile eſſe, talem actum reflexum pertinere ad habitum actus directi, cum quo affinitatem & connexionem habet, addita ſubſtantiæ, &, vt ita dicam, fundo habitus reſpicienti actum directum, modificatione reali, qua idem habitus extendatur ad actum reflexum; vt de ſpeciebus impreſſis ad ſecundaria obiecta repræſentanda; vel de habitibus ad intellectum inclinandum circa concluſiones ſubordinatas, plerique aſſerunt.

Sed neutrum placet. Nam actum reflexum aliqua difficultate præpediri poſſe, nec aliâ quàm eâ ipsâ, quæ actum directum reddit difficilem, vnuſquiſque deprehendere in ſeipſo poteſt, ſaltem cùm actus reflexus eſt efficax ex parte ſubiecti. Neque verò tunc difficultas inſidet actui directo, qui ſupponitur non eſſe, nec poſſe elici; ſed inſidet actui reflexo; quamuis ſit eiuſdem rationis cum ea, qua voluntas in eliciendo actu directo laboraret, ſi elici poſſet, ideóque vnicus habitus pro vtroque illo actu ſufficiat. Quæ item ratio apud me euincit, nullam modificationem extendentem accedere debere, vt habitus, qui actum directum reſpicit, inclinet ad reflexum. Nam quandoquidem difficultas pro vtroque actu eſt planè ſimilis, fruſtra diuerſum principium, ad eam pro altero actu ſuperandam, poſtulatur; cùm idemmet immutatum abundè ſufficiat. Et hæc de habilitate, ſeu de qualitate facilitatiua, actibus reflexis deſeruiente, non diſtinguendâ ab habilitate inclinante ad actus directos, vt affirmabam.

Sed neque quoad honeſtatem, noua virtus, pro reflexis actibus ponenda.

250. Quòd verò honeſtas quoque vtrorunque actuum eadem ſit, vt etiam aſſerebam, refragante Vaſque 1. 2. diſt. 55. num. 37. agnouiſſe videtur Diuus Thom. 2. 2. q. 25. artic. 2. cùm dixit, actum charitatis poſſe ex charitate diligi, ob vim reflexiuam voluntatis. Nec dubium certè eſſe poteſt, quin ita ſit, cùm quis per actum reflexum, ad ipſam quoque honeſtatem actui directo obiectam peruadit, vt ſi quis ex fine & formali obiecto Temperantiæ, velit actum internum Temperantiæ elicere. Illa enim volitionis temperatæ volitio ex fine Temperantiæ, non conueſtitur alia honeſtate, quàm Temperantiæ. Et idem eſt de ſimilibus. Itaque difficultas tantùm eſſe poteſt, cùm quis ſiſtit in ipſo actu directo, eiúſque formalem bonitatem actui ſuo reflexo obiicit. V. G. ſi quis actum Temperantiæ internum & elicitum velit elicere non attingendo hac ſua volitione bonitatem obiectiuam, quam actus hac volitione volitus expetit: ſed præcisè attingendo honeſtatem, quæ in tali actu eſt, ex eo quòd circa honeſtatem illam obiectiuam feratur. Hæc enim diuerſitas obiectorum, ſufficere omninò videtur ad diuerſam ſpeciem, non modò phyſicam, de qua non controuertitur, ſed etiam moralem, in vtroque actu agnoſcendam: ac proinde ad non negandam diuerſam pro vtroque honeſtatem.

Sanè vt à virtutibus Theologicis argumentum ducamus ad Morales, actus Charitatis Theologicæ habet pro obiecto bonitatem ipſam increatam, vt conſtat ex notione virtutis Theologicæ: ac proinde actus, quo quis præcisè velit actum ſuum erga bonitatem increatam, non eſt Theologicus, cùm habeat pro obiecto rem creatam; hoc eſt, formalem bonitatem actus in bonitatem increatam tendentis. Addi poteſt, Religionem quoque fore eius duntaxat honeſtatis compotem, quæ virtuti Theologicæ fundamentum cultus Deo debiti, reſpicienti, propria eſt: cùm Religio immediatè tendat in actum cultus diuini, cuius tota honeſtas deriuatur ex fundamento diuini cultus, Deo ipſi inexiſtente; atque adeò ad virtutem Theologicam pertinente. Sicut ergo pro mediato illo vel immediato reſpectu diuinæ perfectionis, cultum Deo debitum fundantis, varias virtutes & honeſtates agnoſcimus: ita etiam in re præſenti videntur agnoſci debere.

Nihilominùs in hoc quoque poſteriore ſtatu quæſtionis, affirmandum cenſeo, vnam & eandem honeſtatem ab vtroque actu participari, nec ita præcisè ſpectari poſſe actum directum, vt non perfundatur bonitate obiectiua, quâ reſpicit. Ac proinde exiſtimo, actum reflexum, qui tendit in formalem bonitatem actus directi, tanquam in riuum à fonte illo honeſtatis deriuatum, eadem quoque honeſtate perfundi; tametſi non niſi ſecundariò, & mediante actu directo, in quem primùm fit ea obiectiuæ bonitatis refuſio. Sed hoc parum refert ad variandam rationem honeſtatis. Cùm enim vnus & idem ſit eius fons atque principium, ipſam quoque honeſtatem eſſe vnam & eandem neceſſe eſt, eſto cum attributione quadam & participatione, ac proinde non æquè primò, nec in eodem dignitatis gradu, vtrique competat.

251. Hinc exciſa manet difficultas philoſophica paulò antè propoſita in contrarium. Euincit enim duntaxat eam dignitatis inæqualitatem, quam non grauatè damus. Exemplum verò Theologicum, quod proferebatur, ita enodat Scotus ſuprà, vt planè admittat charitatis Theologicæ actum eſſe, (etiamſi non Theologicum,) cum quo bonitas formalis actui charitatis interna, ab aliquo expetitur. Quamuis quia minùs perfectè, vt monuimus, charitatis honeſtatem participat, diſpari dignitate ac merito ſit ab eo actu, quem charitas directè profundit.

Nec dicas, Scotum ſimili iure concedere teneri, actum quo quis vult primæ veritati atteſtanti aſſenſum præbere, eſſe actum fidei; quod tamen liquet falſum eſſe, cùm ſit actus voluntatis, non intellectus; cuiuſmodi eſt actus fidei; nec ad virtutem Theologicam, ſed ad moralem, hoc eſt ad ſtudioſitatem, vt pleriſque placet, vel ad alium innominatum habitum ſpectet. Hoc ſi Scoto obiicias, facilè reſpondebunt quibus illud Scoti placitum circa charitatem arridebit; nec tamen circa voluntatem credendi, eidem, omnem pro ea habitum neganti, adhærere volent: facilè, inquam, reſpondebunt, latum diſcrimen eſſe inter actum directum & reflexum, de quo agebamus; & actum volendi credere, comparatum ad aſſenſum intellectus. Actus enim ille volendi non eſt reflexus ſupra aſſenſum, cùm ſint actus diuerſarum potentiarum: quod pugnat cum propria reflexione. Quare mirum non eſt, quòd vnuſquiſque actuum illorum, peculiarem honeſtatem & peculiaris habitus exigentiam habeat. In actu autem reflexo & directo, nullum tale diuerſæ honeſtatis fundamentum cernitur, quæ idcircò affirmanda non eſt.

Idem dico de honeſtate Religionis comparatâ ad honeſtatem virtutis Theologicæ reſpicientis fundamentum illud diuini cultus, quod eſt perfectio Deo intrinſeca. Actus enim Religionis, ſiue volitio exhibendi cultum, & actus quo diuina illa perfectio in ſe attingitur, V. G. actus charitatis, non ſe habent vt actus directus & reflexus; ſed ſunt

actus

actus omninò diuerſarum rationum & honeſtatibus longè diuerſis exornantur. Actus enim amoris, quo ea perfectio diligitur, habet honeſtatem ex diligibilitate diuinæ illius perfectionis immediatè pullulantem, quæ longè differt ab honeſtate affectante cultum ipſum creatum; Deo, eiuſdem perfectionis nomine, aliiſque debitum.

Itaque vt comparatio eſſet legitima, conferendus eſſet actus volendi amare huiuſmodi perfectionem, cum ipſo actu eam amandi, vel actus reflexus volendi volitionem diuini cultus, cum ipſa talis cultus volitione, quæ eſt actus directus & immediatè elicitus Religionis; quos actus eiuſdem rationis honeſtate perfundi admiſimus; non item priores illos, inter quos perperam inſtituebatur comparatio. Nec refert, quòd ambo quoque priores mediatè ſaltem & remotè ex eodem obiectiuæ honeſtatis fonte hauriant formalem ſuam bonitatem, quod ad aſtruendam eandem directi & reflexi actus honeſtatem proferebamus: longè enim aliter comparatur actus reflexus ad obiectum actus directi, quàm actus Religionis ad obiectum Charitatis, ſi ſupponamus exhiberi Deo cultum, titulo illius perfectionis, circa quam verſatur Charitas: Quia quamuis ambo illi actus mediatè tantùm & remotè reſpiciant obiectum; ille ſui actus directi, iſte Charitatis: Tamen modus reſpiciendi, eſt longè diſpar. Siquidem actus reflexus ita ſubordinatur ſuo actui directo, éſtque ei adeò arctè copulatus, vt in genere moris pro vno computetur. Secus autem eſſe de illis aliis actibus, luce clarius eſt. Imò ſi res attentè diſpiciatur, fundamentum remotum actus eliciti Religionis; ſeu id quod in Deo proximè reſpicitur per cultum externum à Religione imperatum, occurret quidem tanquam materialiter idem cum obiecto Charitatis: Tamen formaliter apparebit diuerſum, quatenus Charitati obiicitur, prout fundamentaliter diligibile; actui autem externo Religionis, prout fundamentaliter cultu ac veneratione digniſſimum.

Eadem honeſtas ſibi vel alteri expetita, augeátne virtutum numerum.

252. Tertiò perrexi ad excluſionem tertij capitis, ex quo ſuprà dicebam videri poſſe, multiplicandas eſſe vltra quaternarium propoſitum virtutes morales. Nempe ex eo quòd aliquis honeſtatem alicuius virtutis non ſibi, ſed alteri velit. Qua ratione plerunque pater intemperans, vel maritus adulter, vult tamen filio aut coniugi pudicitiæ decus, quod in ſeipſo dehoneſtat, iuxta illud Senecæ 2. de ira, cap. 28. *Aliena vitia in oculis habemus; à tergo noſtra ſunt. Inde eſt quòd intempeſtiua filij conuiuia pater deterior filio caſtigat. Nihil aliena luxuriæ ignoſcit, qui nihil ſuæ negauit.* In eo igitur euentu, erit qui cenſeat, actum illum non eſſe illius virtutis, cuius eſt honeſtas expetita alteri: quia virtus, non alterum, ſed ipſum habentem facit bonum, vt cum Ariſtotele ſuprà conſtitutum eſt. Qui autem ſe gerit eo modo, quo diximus, quamuis benè faciat, alterius bonum curando; tamen non efficitur bonus in eo genere honeſtatis, quam ſibi negligere ſupponitur; etiamſi de ea alteri curanda ſit ſollicitus.

Accedit quòd cùm volumus alteri virtutem aliquam V. G. Temperantiam, vel eam illi volumus vt bonum illius eſt, & hic eſt actus amicitiæ: vel ex complacentia Dei, & hic eſt actus Charitatis Theologicæ: vel ex complacentia noſtri ipſorum; quem actum non poſſe eſſe Temperantiæ videtur liquere ex eo, quòd cum tali actu ſæpè reperito circa Temperantiam alienam, poteſt cohærere magna difficultas circa Temperantiam propriam, quæ nunquam ſuperabitur repetitione actuum circa alienam Temperantiam, tametſi abactâ prorſus, ſi quæ initio interueniebat, difficultate exercendi actum circa Temperantiam alienam. Indubio vtique argumento, quòd ille habitus, qui ad Temperantiam alteri amandam iuuare poteſt, nihil planè conferat ad proprios motus intemperatos coërcendos.

Prætereà vt actus Temperantiæ, idoneus eiuſdem habitum inurere, elici queat, præexigitur actus Prudentiæ in operante. Nullus enim actus virtutis alicuius moralis abſque prælucentis Prudentiæ anteceſſione dari poteſt; cùm tota ſubſtantia actus virtutis, hoc eſt, mediocritas, à regula Prudentiæ ortum habeat. Atqui facile eſt homini quantumvis imprudenti, deſiderare alteri Temperantiam: igitur huiuſmodi deſiderium non eſt actus Temperantiæ.

Denique poſſet quis inducere alterum ad Temperantiam, & illi eam cupere, non ob honeſtatem Temperantiæ, & ex eius motiuo, ſed ex alia honeſta ratione, V. G. ex Charitate Dei, vel certè ex motiuo indifferenti, ſaltémque extraneo Temperantiæ. Vt autem actus ſit alicuius virtutis proprius, neceſſe eſt, vt ex eius motiuo eliciatur.

Varia placita.

Quare actus, de quo agimus, videtur non eſſe illius virtutis, quam alteri volumus. Ita Torres 2. 2. diſp. 66. dub. 3. poſt Vaſquem 3. p. d. 42. cap. 1. *in fine.* Et ita etiam Suarez cap. 1. de Religion. l. 3. cap. 1. num. 5. agens de actu, quo Deus vult, ſibi cultum ab hominibus deferri, quem negat habere honeſtatem Religionis, cuius Deus tam incapax eſt, quàm ſubiectionis. Quæ poteſt eſſe non inualida ſententiæ noſtræ roboratio. Idem denique habetur ex Conrado 1. 2. q. 67. art. 1 *circa ad* 1. Nihilominùs contrarium docuit Scotus in 3. diſt. 33. quæſt. vnic. *litera Z.* affirmans poſſe in Angelo admitti Temperantiam, non quidem circa proprij appetitus ſenſitiui paſſiones, quarum eſt incapax æquè ac appetitus ſenſitiui, ſed volendo nobis bonitatem Temperantiæ. Actus enim ille, quo Angelus vult mihi bonum Temperantiæ, quatenus eſt bonum mihi conueniens, non debet negari eſſe Temperantiæ, iuxta Scotum, quia, vt ait, *per mihi, & tibi, non variatur ratio formalis habitus.* Videtur annuere Leſſius c. 1. de Iuſtitia, n. 4.

Reſolutio.

253. Mihi videtur adhibenda diſtinctio. Vel enim ſpectamus in virtute Temperantiæ (& idem, proportione ſeruata, eſt de quavis alia;) vim facilitatiuam ad actum, ſiue habilitatem, quæ præciſè reſpicit difficultatem, & ab ea ſpecificatur, ac pro eius varietate variatur: vel ſpectamus honeſtatem, cuius potiſſima ratio habetur, cùm agitur de motiuo virtutis alicuius. Nam licèt tam nomine *habitus*, quàm nomine *virtutis*, paſſim duo illa promiſcuè ſignificentur, niſi ſicubi ex adiunctis ad alterutrum arctanda ſit vocum illarum ſignificatio: Tamen non eſt dubitandum, quin duo illa ſint ſeiungenda. Qui enim ſunt incapaces difficultatis in eliciendo actu bono, vt Deus, & quoad actus aliquos Angeli extra terminum ſpectati; tamen ſunt capaces eliciendi actum illum, qui dicetur actus virtutis, non per vllam habitudinem ad habilitatem ſeu qualitatem facilitatiuam, quæ ſola habet rationem actus primi aduentitij reſpectu

actuum

actuum naturalium, ſed per reſpectum ad motiuum, quod, etiam ſolum, confert honeſtatem actui, qui primùm antequàm inuratur habitus, vi ſolius naturalis facultatis elicitur. Quæ pleniùs in ſequentibus illuſtranda, nunc attigiſſe ſufficiat.

Si igitur habilitatem attendamus, admittenda videtur, vel ſemper, vel ſaltem vt plurimùm, ſententia, quæ negat volitionem illā boni alieni, V. G. alienæ Temperantiæ, eſſe à virtute Temperantiæ. Vix enim in huiuſmodi volitione, aſſignari poterit difficultas per ſe pertinens ad Temperantiam: habilitates autem, cùm ſoli difficultati ſuperandæ deſtinentur, non ſunt admittendæ pro actu, qui nulla laboret difficultate per huiuſmodi habitum ſuperabili. At ſi ſpectemus honeſtatem obiectiuam, quæ virtutum veluti medulla eſt; & fundamentum, quo illa honeſtas nititur, ſiue motiuum formale virtutis, vt in honeſtatem certam intentæ: ſic admitto cum Scoto, actum, de quo diſputamus, ſpectare ad virtutem alteri volitam, ac proinde ex eo capite nego multiplicari virtutes.

V. G. dico, volitionem Temperantiæ filij elicitam à patre malè ſibi temperante; in patre quidem non eſſe ab habilitate Temperantiæ: quia reſpectu patris, non eſt in eo actu difficultas vlla, per ſe pertinens ad Temperantiam: ſed in filio duntaxat habilitatem poſtulare: quia in eo vrget difficultas paſſionum, per leuamen illud potentiæ, ſeu per habilitatem facilitantem expugnanda. Tamen ſi attendamus tantùm honeſtatem, difficultati illi in filio adiunctam, fateor, actum illum patris, eſſe actum Temperantiæ, prout hæc vox importat reſpectum ad ſpecialem illam honeſtatem; ſepoſito principio aduentitio, quod non exigitur ad huiuſmodi actum talis ſubiecti; quippe in eo vacantem difficultate, quæ eſt tota neceſſitas conſtituendæ in aliqua potentia habilitatis.

Obiecta depelluntur.

254. Quæ in contrarium propoſita ſunt, facilè enodantur. Et in primis ad Ariſtotelem plana eſt reſponſio. Nempe actum quo quis vult alteri honeſtatem alicuius virtutis, V. G. Temperantiæ, facere bonum habentem: bonum, inquam, bonitate Temperantiæ. Nec mirum, cùm huiuſmodi actus ſit conueſtitus honeſtate Temperantiæ. Ago duntaxat de actu, quia excluſi ab hoc ſubiecto habitum quoad hos actus, & obiecta. Nihil autem aſſignari poteſt habens rationem actus primi aduentitij, in quod cadere ſoleat virtutis appellatio, ſi habilitatem ſemoueas. Potentia enim innata, quæ ſola hos actus difficultate vacantes profundit, non ſolet denominari virtus in actu primo; ſed nomen virtutis in huiuſmodi actibus difficultate deſtitutis, arctari ferè conſueuit ad ſolos actus: Ideóque virtutis definitio ab Ariſtotele tradita, ita ad actus accommodanda eſt, vt quod natura actuum poſtulat, non niſi tranſeunter, aut quoad permanentiam duntaxat moralem, bonum efficiant habentem. Hoc igitur modo actus ille bonum efficit habentem, etiam in genere honeſtatis temperantiæ actualis, quæ ei reuerà ineſt, hoc ipſo quod alteri honeſtatem Temperantiæ expoſcit.

Quòd ſi eodem tempore, quo alteri vult Temperantiam, eam pro ſe abiiciat, eliciet ſimul vnum actum, qui erit Temperantiæ, & alterum, qui ad vitium oppoſitum ſpectabit. Nec tamen actus illi incompoſſibiles erunt, aut tollentes ſe mutuò; quia non pugnant ſecundùm idem, vel reſpectu eiuſdem ſubiecti. Nam etiam incompoſſibilitas contradictoriorum, (quorum ſumma eſt oppoſitio,) declinatur, ſi ſpectentur penes diuerſa ſubiecta, vel etiam penes diuerſa loca & tempora. Eodémque modo, ſi quis nunc ſtatueret eſſe intemperans, iam nunc tamen decernens poſt breuem exultationem in luce peccati, vitam temperatè componere, eliceret ſimul duos illos actus, quorum vnus, niſi diuerſitas temporis obſtaret, alterum elideret: ſunt autem compoſſibiles propter eam temporis ab vtroque connotati diuerſitatem.

Motiuum porrò huius actus, quod poſteà quæritur, ita exponendum eſt cum Scoto ſuprà *litera L.* vt & à motiuo charitatis, & à motiuo amicitiæ ſecernatur. Eſt igitur bonum Temperantiæ præciſè quatenus eſt tale bonum: huiuſmodi enim volitio, non eſt amicitiæ, vel charitatis; neque eſt ex complacentia proximi, ſed eſt actus proprius Temperantiæ, elicitus ex ipſius operantis complacentia, iuxta modum loquendi alibi explicandum. Quod autem contra hoc opponebatur, perſeuerantia difficultatis contra Temperantiam propriam, iam eliſum eſt. Fatemur enim huiuſmodi actum in patre intemperato, quamuis exornetur honeſtate Temperantiæ: tamen non inurere habitum Temperantiæ facilitatiuum, eò quòd difficultas, qua ipſe pater laborat in refrænatione paſſionum ſuarum, nequeat tolli per actum, quo intentus eſt in filij Temperantiam. Sunt enim difficultates longè diuerſæ, vna quâ pater, altera quâ filius laborat circa Temperantiam. Actus ergo patris intemperati, ſolliciti de Temperantia filij, non poteſt depellere difficultatem filio intrinſecam, vt per ſe notum eſt. Non poteſt item abigere difficultatem, qua pater pro ſe laborat: quia non eſt reſpectiuus Temperantiæ huius ſubiecti, ſed tantùm Temperantiæ filij. Si ergo difficultatem aliquam poſſet depellere, certè non aliam, quàm eam, qua ipſe pater vrgeretur in volenda filij Temperantia, cuius hic actus eſt reſpectiuus. At in huiuſmodi actu nullā eſſe difficultatem, per ſe ſpectantem ad Temperantiam, iam conſtitutum eſt. Quare nullam difficultatem depellet, atque adeò nullum habitum inuret, quo difficultas patris in paſſionum ſuarum refrænatione leniatur.

255. Falſum porrò eſt huiuſmodi actui volendi alienam Temperantiam, non prælucere Prudentiam reſpectiuam honeſtatis in alieno illo ſubiecto: alioqui actus iſte, malus aut indifferens eſſet, quod nemo dixerit. Si enim bonus eſt, aliqua tandem bonitate, (vt ſanè eſſe bonum euincit eiuſdem actus laudabilitas:) neceſſarium eſt, vt ex Prudentiæ præſcripto ac directione exerceatur: ac proinde perperam obtendebatur defectus Prudentiæ prælucentis. Quam tamen non prærequiro, vt habitus Temperantiæ inuratur per hunc actum, quem ſuppoſui ſterilem, ſed vt honeſtas Temperantiæ per eum intendatur, & voluntas, eius decôre niteſcat.

Vltimum argumentum reſponſione non eget. Fatemur enim, ſi volitio illa Temperantiæ alienæ fiat ex alio motiuo, quàm ex eo, quod propoſuimus, defuturam actui honeſtatem Temperantię, & loco eius ſubſtituendam honeſtatem correſpondentem motiuo quod vſurpabitur. Hinc tamen non plus probatur, actum illum ex eo quod diximus motiuo elicitum, non eſſe Temperantiæ, quàm probare liceat, actum, qui ſuapte natura eſt materia Fortitudinis, & ex eius motiuo elicitur, non eſſe actum Fortitudinis, idcircò quòd ex alio motiuo ei materiæ velut extraneo, elici poſſit. Nimirum non eſt nouum, vt actus materialiter iidem, pro motiui diuerſitate ad diuerſas

materias

materias referantur, eique ſoli de facto adiudicentur, cuius motiuo & rationi formali ſubſternuntur. De confirmatione poſteà propoſita egi abundè in Natur. Theol. d.8. n.100. & ibi dicta hic repetere, operæpretium non eſt.

Dandáne virtus noua, pro actibus generaliter honeſtis: eorum natura præmittitur.

256. Quartò reieci poſtremum caput, ex quo duci poſſe videbatur virtutum moralium multiplicatio vltra quaternarium propoſitum. Continet autem hoc caput celebrem inter recentiores difficultatem, an detur virtus aliqua, ad quam pertineat generalis ille actus; *Volo honeſtè viuere.* Quem actum, quicquid aliqui malè cenſuerint apud Angeſtum, cap. 3. Moral. t. 8. certum eſt, eſſe alicuius ſpeciei infimæ: Eſt nanque entitas moraliter bona, realis & exiſtens in rerum natura, atque adeò indiuidua. Ergo eſt in ſpecie determinata. Neque enim dari poteſt indiuiduum alicuius generis, quin exiſtat in aliqua determinata ſpecie illius. Deinde, vt Angeſtus argumentatur, dari poſſunt duæ numero volitiones ſimiles, & æqualis inter ſe perfectionis eſſentialis, quibus quis id vnum velit, *rectè agere.* Igitur concedendum eſt, binas illas volitiones eſſe eiuſdem ſpeciei ſpecialiſſimæ, cuius notio in eas quadrat. Et idem meritò ait Angeſtus de illis aliis actibus, *volo temperatè agere*, aut *fortiter*, aut *iuſtè*, &c. Quos iidem ab Angeſto memorati Autores diffitebantur eſſe alicuius ſpeciei infimæ in genere entis & moris: cùm tamen in vtroque genere, ſicut indiuidui ſunt, & ſimilis capaces, ita alicui ſpeciei infimæ ſubeſſe debent. Eſto ratione obiecti, quod vniuerſale & generale eſt, interdum appellentur actus vniuerſales atque generici.

Eſt autem obiectum illud, quod attinet ad actum illum, *Volo honeſtè viuere*, honeſtas in communi; quæ licèt in genere rei non ſit vna ſpecifica ratio; tamen in genere obiecti, perinde ſe habet ad conſtituendum vnum actum certæ alicuius ſpeciei, ac ſi eſſet vna in genere rei. Quemadmodum in actibus intellectus conceptus animalis eſt vnus in ſpecie infima determinata; quamuis ratio eius obiectiua in genere entis, non ſit ſpecifica, ſed generica. Nimirum ratio illa obiectiua vniuerſalis, ſumitur vt proprium & particulare motiuum actus prædicti: ſub qua conſideratione induit rationem obiecti formalis ſpecifici, & idonei ſpeciem vltimam conferre actui intellectus erga illam verſantis. Idem ergo cenſendum eſt de actu voluntatis, cùm etiam voluntas ſit potentia vniuerſalis apta verſari circa rationes communes & genericas, non per actus tantùm genericos ac communes, qui impoſſibiles ſunt; ſed per actus certæ ac determinatæ naturæ; obiectum illud vniuerſale attingentes, & ex eo obiectiuè ſumpto, (tametſi in eſſe rei vniuerſali ac generico,) ſpeciem ſuam determinatam ac propriam haurientes.

Itaque actus ille, *Volo honeſtè viuere*, eſt haud dubiè in aliqua certa ſpecie; cùm phyſicè, tum in genere moris. Quod eadem omninò ex cauſa extendendum eſt ad actum quencunque vniuerſalem ex obiecto in eſſe rei conſiderato, ac nominatim ad illum, quo quis vniuersè proponeret inhoneſtè ſe gerere aut peccare, non determinando hoc aut illud malum. Diſplicétque Valentia 1.2. diſt. 2. q. 14. p. 4. quæſtiunc. 2. contendens, talem actum in nulla eſſe determinata peccati ſpecie.

257. Actus igitur, de quo agebam, in peculiari aliqua ſpecie conſtitutus, ab omnibus virtutum particularium actibus, ſpecie differt. Nam neque poteſt ſpecie conuenire cum omnibus illis ſpecificè inter ſe differentibus. Neque eſt potior ratio, cur cum vno aliquo eorum ſit idem ſpecie, quàm cum cæteris: quandoquidem obiectum eius æqualiter planè ſe habet ad obiecta cæterorum. Neceſſe igitur eſt & peculiarem ac ſpecialem honeſtatem illi reſpondere, & ſpecialem habilitatem ab eo inuri, poſito quòd per eum actum habitus inuri poſſit. Actus enim generat habitum ſibi commenſuratum. Cùm ergo actus de quo agimus, tendat in obiectum diſtinctum ab obiectis aliarum virtutum, fieri non poteſt, vt ſpeciales virtutes & habilitates inuehat; ſed ſi habitum aliquem ingenerat, is erit ſpecialis & determinatus. Similitérque ſi ab habitu prodire debet, prodibit ſanè ab habitu determinato ac ſpeciali, diſtincto ab habitibus, ad quoſvis alios actus ordinatis.

Itaque non bene Salas 1.2. tract. 7. d. 2. n. 64. & 68. adducens alios, tribuit huiuſmodi actus collectioni aliarum virtutum. Eſt etiam falſum quod aliqui ſignificant, nempe quòd hic actus prodire poſſit ab aliqua ex virtutibus illis ſpecialibus, quæ ratione cauſalitatis ſuæ vocantur vniuerſales, putà à Charitate, vel Obedientia, aut Iuſtitia legali. Hæ ſiquidem virtutes, licèt virtualiter, & quoad cauſalitatem ſint quodammodò vniuerſales, reipſa tamen reſpiciunt peculiares rationes obiectiuas contentas ſub generali ratione boni honeſti, vt particulares ſub vniuerſali: Ac proinde non pertingunt ad actum honeſto vniuerſaliſſimè ſumpto addictum, cuiuſmodi eſt is de quo agimus. Sic Charitas reſpicit determinatam rationem boni diuini vt ſic. Obedientia autem habet pro formali motiuo, ſubiectionem ad iuſſa ſuperioris. Iuſtitia denique legalis, ſiue populariter, ſiue Ariſtotelicè ſumatur, habet obiectiuam rationem honeſtatis longè inferiorem honeſtate vniuerſaliſſimè accepta, qualis eſt quæ obiicitur actui propoſito, qui proinde à ſpeciali habitu prodire debet, & ſpecialem habitum inurere, ſi verum eſt, quòd ab habitu prodeat eúmve inurat.

De hac tamen ſuppoſitione eſt inter recentiores concertatio: quibuſdam, habitum actui illi correſpondentem admittentibus, eò quòd difficultate non vacet. Negantibus aliis, qui nullam in eo difficultatem agnoſcunt, etiamſi de actu voluntatis abſoluto & efficaci ſit ſermo, de quo etiam agunt, qui eum, quem dixi, habitum admittunt. Nam actum ſimplicis affectus & meræ complacentiæ circa honeſtatem in communi, difficultate prorſus vacare, & ideò habitum facilitatiuum non exigere, omnes æquè conſentiunt.

Varia in dubio propoſito placita.

258. Lis ergo eſt de actu efficaci, in qua, partem affirmantem tradit Gulielmus Pariſ. l. de virt. cap. 16. & Dauid Cranſton in appendice ad quæſtiones de Fortitudine Martini de Magiſtris. Annuit Suares tom. 4. 3. part. diſp. 2. ſect. 4. n. 7. nixus experientiæ, qua conſtare putat, actus hos vniuerſales multùm conferre ad comparandam facilitatem in exercitatione virtutum; quo vno indicio probamus actum aliquem eſſe habitus ſibi correſpondentis impreſſiuum. Item obiectum horum actuum, per ſe conſideratum, eſt difficile: cùm importet honeſtatem circa quam licèt voluntas feratur magna cum propenſione, prout eſt appetitus naturæ rationalis vt ſic; fertur tamen etiam in obiectum oppoſitum; nempe in bonum naturæ commodum & delectabile; quatenus eſt etiam appetitus huiuſce boni proſecutiuus. Ex quo inclina

inclinationum diſſidio, enaſcitur difficultas, quam quilibet in boni honeſti expetitione abſoluta & efficaci experitur; maximè quidem in materia ſingulari, ſed tamen ſuo etiam modo in materia ſpecificè, atque adeò etiam vniuerſaliùs conſiderata. Nam ſicut ex obiectorum particularium difficultate, colligimus difficultatem actuum verſantium circa obiectum ſpecificum, licèt tota difficultas ex ipſis obiectis particularibus oriatur: Ita ex eodem fonte colligere licet, difficultatem obiecti propoſiti in genere, ſeu ſpectati in maiori abſtractione & vniuerſalitate.

Partem verò negantem in eadem controuerſia docet Vaſques 1.2. diſp. 50. c.2. Torres 2.2.t.1. diſp.37.dub.9. & t.2.diſp.2.dub.2.n.3.& 11. Bannes 2.2.q.44.art. 1.concl.2. Antonius Peres lect.1. exam.part.3. n.46. & alij quorum ea eſt ſententia, actus illos vniuerſales, V.G. *Volo honeſtè viuere,* nullius eſſe virtutis, nec egere habitu, à quo prodeant, eúmque conſequenter non imprimere, quòd per ſe facillimi ſint; cùm tota origo difficultatis, quæ virtutum exercitationem obſepit, ſit materia ſingularis trahens voluntatem ratione huius delectabilis aut commodi in quod propendet; aut voluntatem retrahens à bono honeſto, ratione incommodi aut inſuauitatis, quam habet admixtam.

Ad generales actus honeſtos prorſus à certa materia auulſos, non exigitur habitus.

259. Ego diſtinctionem aliquoties in ſuperioribus iam vſurpatam, hîc quoque adhibeo. Cenſeo igitur actum illum, *Volo honeſtè viuere*, ſi ſumatur, non prout ordinariè exercetur; hoc eſt, cum habitudine ad certam aliquam materiam, confusè ſaltem occurrentem; ſed ſpectetur vt prorſus auulſus à materia determinata, non eſſe actum vllius habitus indigum: eſſe tamen actum ſpeciali honeſtate præditum, atque adeò eſſe actum alicuius ſpecialis virtutis ab omnibus aliis diſtinctæ, ſumendo virtutem pro actu honeſto tendente in ſpecialem aliquam rationem obiectiuam potioris ſpeciei generis moris, vt ſuprà expoſitum eſt, & ſæpè in ſequentibus declarabitur.

Et priorem quidem ſententiæ meæ partem, in qua aduerſantur Autores priore loco relati, non puto egere exquiſita probatione. Argumentum enim, quod Autores ſecundo loco adducti adhibent, eam efficaciſſimè euincit. Nimirum quòd ſuperfluum ſit, habilitatem & principium facilitatiuum aſſignare, ad actum, in cuius exercitio voluntas nulla difficultate laborat. Id enim per ſe euidens eſt ex fine habituum acquiſitorum, qui non alius eſt, quàm vires naturalis potentiæ augere, vt promptiùs & faciliùs feratur in operationem, cuius exercitium inſuaue alioqui eſſet, ob difficultatem adiunctam. Atqui totam difficultatem, quam circa virtutum operationes experimur oriri ex materia ſingulari, ſaltémque ex materia aliquando determinata; rectè aſſumptum eſt ab Autoribus ſententiæ poſteriori loco propoſitæ. Difficultas enim in moralibus non adiungitur niſi ipſi operi prout exercito, quod non habet locum niſi cùm intellectui obuerſatur materia aliqua particularis & determinata: Quia inclinatio ad bona delectabilia, quæ eſt radix difficultatis occurrentis in exercitio appetitionis boni honeſti, non repugnat inclinationi ad bonum honeſtum communiſſimè acceptum; ſed tantùm inclinationi ad hoc vel illud honeſtum, ſaltem in certa ſpecie vel genere. Sanè cùm intellectus tantùm proponit communiſſimam illam rationem obiectiuam, non tam videtur agi de exercitio & praxi, (niſi quaſi in actu ſignato,) quàm de proſecutione ab opere prorſus auulſa: Ideóque mirum non eſt, abeſſe difficultatem, & pleroſque qui ad huiuſmodi actum prompti & alacres apparent, conuerti deinde in die belli. Itaque nego neceſſarium eſſe habitum illum facilitatiuum pro actu illo communiſſimo, & ab omni materia determinata prorſus abſtracto; *Volo honeſtè viuere.*

Etiam ſi exigatur ad proportionalem actum vitioſum.

260. Nec refert, quòd viceuerſa pro actu contrario, quo quis diceret, *Volo eſſe malus*, admittendus ſit habitus ſpecialis facilitatiuus à quibuſvis aliis diſtinctus: quicquid ſignificet Vaſq. ſuprà, num.12. malè cauſatus bonum delectabile & commodum, prout vniuersè eſt contra rationem, eſſe inappetibile. Quod non placet; quia ſicut intellectus poteſt illud apprehendere, vt nunc ego de eo ſcribens, illud ſanè apprehendo; ita & voluntas illud poteſt proſequi, & quidem actu, qui non minùs eſſet peculiaris & vnus in genere naturæ ac moris, quàm ſimilis actus voluntatis circa honeſtum vniuersè. Eſſet autem in actu circa obiectum illud tendente difficultas aliqua, vt mox declarabo, maléque negant Vaſques & Torres ſuprà.

Non igitur refert, quòd pro huiuſmodi actu dandus ſit habitus facilitatiuus. Eſt enim quoad rem præſentem, latum diſcrimen inter duos hos actus; *Volo honeſtè viuere.* Et; *Volo viuere contra rationis præſcriptum.* Ad priorem ſiquidem nulla occurrit voluntati repugnantia: quia ad honeſtum vt ſic & in communi, ita inclinamur ſecundùm partem rationalem, vt ſenſitiua nullo modo refragetur, eò quòd honeſtum ſic auulſum à quavis materia, non excludat delectabile in particulari, cui ſoli inhiat pars ſenſitiua. At quoad actum volendi turpiter viuere, voluntas experitur repugnantiam: quia quantuncunque obiectum actui illi propoſitum ſumatur in abſtracto, pugnat cum natura rationali, & bono eius: atque adeò voluntas poterit ad actum circa tale obiectum facilitatem comparare, interuentu habitus facilitatiui, non item ad actum oppoſitum.

Nec verum eſt quod aliqui circa hoc ſupponunt; nempe quoties habetur difficultas circa vnum actum, haberi etiam circa contrarium. Vnde enim inferri hoc ſolidè poteſt? Nam non eſt neceſſe, rationes obiectiuas oppoſitas, in hoc ſemper conuenire quòd ambæ ſint faciles, vel ambæ difficiles, ſed pro diuerſa vtriuſque conditione & natura, poteſt vni adiuncta eſſe difficultas habitu expugnabilis, alteri non item. Ita ergo contingit in re præſenti. Malè enim Salas ſuprà, num.64. comminiſcitur, tantam eſſe in voluntate repugnantiam reſpectu actus circa turpe in communi, vt nulla ex parte ſit expugnabilis: Ideóque actus illius efficacitatem ad producendum habitum, ob tantam ſubiecti indiſpoſitionem, ac veluti ſoli ariditatem, ſterileſcere affirmat; nullo reuerà tantæ repugnantiæ fundamento.

Et ad actum generalem honeſtum, non prorſus à certa materia auulſum.

261. Fixum itaque eſto, ad actum illum communem, *Volo honeſtè viuere*, nullum habitum deſiderari, cùm ſit auulſus ab omni materia determinata, quæ eſt tota origo difficultatis, quam experimur in exercitatione virtutum. Semper me reſtringo

reſtringo ad actum, non modò communem, ſed etiam auulſum prorſus ab omni materia; quia ſi ageretur duntaxat de aliqua ratione; communi quidem, ſed tamen non prorſus auulſa à materia, aliter philoſophandum cenſerem. Exiſtimo enim ad volendum bonum Temperantiæ, V.G. aut Iuſtitiæ, alteriúſve virtutis, admittendum eſſe habitum aliquem: quia huiuſmodi materias, licet vniuerſim ſumptas, affectatur ſemper difficultas. Et quia vt plurimùm actus verbis illis expreſſus; *Volo honeſtè viuere*, cùm eſt actus efficax, non eſt adeò abſtractus, quin importet materiam aliquam, tunc in mentis oculos incurrentem, & in quam terminanda eſt omnis executio ac praxis, de qua tunc cogitatur: propterea mirum non eſt, in tali actu, prout ordinariè exercetur, interuenire difficultatem ratione materiæ, ſiue in particulari, ſiue aliquo modo vniuerſim occurrẽtis. Quàuis ſi actus verbis illis expreſſus, ſumatur in ſenſu quoad vſum minùs frequẽti, quem ſuprà tractauimus, affirmandum ſit, eum & difficultate vacare, & põdere habitus facilitantis nullo modo egere, vti affirmauimus.

Si ergo actus verbis vniuerſalibus expreſſus, cùm tamen inuoluit aliquo modo ſaltem confusè materiam determinatam, difficultate habitus indiga implicatur: multò magis idem erit affirmandum de actu expreſsè tendente in materiam determinatam, etiamſi vniuerſim ſumptam, cuiuſmodi eſt materia Temperantiæ in communi, vel materia Iuſtitiæ item in communi. Qui enim has materias animo verſat, & ſe erga eas, ex rationis præſcripto gerere, efficaciter ſtatuit, etiamſi nullam ex multis materiis particularibus intra generalem illam concluſis, animo cogitet. Tamen quò magis à communiſſima boni ratione ſecedit, fitque vicinior ſingulari materiæ, quæ eſt difficultatis ſedes præcipua; eò maiorem ſemper experitur difficultatem: Eò quòd cùm primùm à communiſſima honeſti ratione deſcenditur, determinatio aliqua materiæ fiat, quæ non poteſt non eſſe particeps difficultatis; magis tamen ſemper ac magis augẽdæ pro deſcenſu vlteriore, & maiore materiæ determinatione.

262. Atque ita Leſſius l. de Prudentia, n. 28. non modò admittit, quòd habitus quilibet virtutis, V.G. Temperantiæ, primò & immediatè inclinetur in affectum boni ſui in genere; ſed etiam addit tanquam valdè probabile, quod à Suarẽ ſuprà, n. 10. ſimpliciter vt verum admittitur: nempe quòd alius ſit habitus circa bonum illud vniuerſim acceptum, alius circa idem bonum materiæ particulari illigatum. Idque videtur inde confirmari poſſe, quòd difficultates illæ ſint ſeparabiles, & vna poſſit abſque alia, & ante aliam expugnari. Poteſt enim quis cogitare ſigillatim de vna aliqua materia Temperantiæ, & frequentatione actuum facilitari erga illam, non ſuperatâ difficultate circa bonum Temperantiæ; prout ad omnes Temperantiæ materias funditur, éſtque eis abſtractus & communis.

Viceverſa etiam poteſt quis nondum intentus in ſuperandam difficultatem vnius potiùs quàm alterius materiæ, ex iis, in quas varia Temperantiæ membra tendunt, frequentare actus generales volendi temperatè viuere, quibus generatim inclinetur ad bonum Temperantiæ, erga nullam in particulari eius materiam magis facilitandus, quàm erga aliam, ſed ex æquo ad omnes. Atque ita comparabit habitum erga bonum Temperantiæ in communi, etiamſi erga nullam materiam in particulari potiùs quàm ad aliã, eum parauerit, nec ex eo difficultates materiarum particularium, admodùm ſint minuendę. Nam quamuis per huiuſmodi actus non prorſus à materia determinata auulſos, homo iuuetur in exercitio actuum virtutis particularium, ob affi-

nitatem rationis obiectiuæ vtrorunque illorum actuum, quandoquidẽ actus volendi temperatè viuere continet in ſe perfectionem parem ei, quę habet rationẽ generis reſpectu actus ad certam Temperantiæ materiã reſtricti: Tamen difficultates illæ ſeorſim ſumptæ, ſunt longè diuerſæ ac etiam inæquales. Vnde mirum non eſt, quòd diuerſas habilitates depoſcant, quarum interuentu aboleantur.

Et hinc vides, cur habitus, ad actus circa ſingulas particulares materias deſtinati, non poſſint ad actus iſtos ſubalternos deſeruire, admittendúſque ſit pro vtriſque ſeorſim ſpecialis ac diſtinctus habitus, quod Torres ſuprà *circa finem*, minùs perſpexit, cùm actum circa rationem honeſti ſubalternam, V. G. circa bonum Temperantiæ in communi, contendit tribuẽdum eſſe illi ipſi virtuti, reſpectu cuius ratio illa obiectiua ſe habet tanquã generica, V.G. Temperantiæ in materiam particularem intentæ. Manifeſta igitur eſt, quoad præſens negotium, diſparitas inter actum *volendi honeſtè viuere*, & actum *volendi viuere temperatè*; conſtátque non immeritò huic poſteriori actui tribui correſpõdentem habitum, ſiue ſpecialem, vt admiſimus, ſiue ipſarũ particularium materiarum, vt contendunt alij, etiamſi priori actui, vniuerſaliori, & à materia determinata prorſus abſtracto, negetur omninò habitus.

Argumenta pro habitu ad actum honeſtum prorſus à certa materia auulſum, enodantur.

263. Nec quæ in contrarium propoſita ſunt, ad habitũ pro actu illo vniuerſaliſſimo admittendum, eum reuerà confirmant: cùm tantùm militent pro actibus minùs vniuerſalibus, aliquam iam materiæ determinationem importantibus, pro quibus habitum admiſimus. Quomodo autem nulla ſit pugna inclinationum voluntatis noſtræ ad bonum delectabile, & ad honeſtum in communi; idcóque non poſſit ex ea pugna colligi neceſſitas habitus ad hos actus, ſuprà expoſitum eſt.

Argumentum verò, ſeu potiùs exemplum, quo Dauid Cranſton in additamentis ad quæſtiones Martini de Magiſtris de Fortitud. probat hunc habitum generaliſſimum, eſt omninò inane. Duntaxat enim vrget nomẽ *Cardinalium* virtutum, quaſi ſicut Cardinalibus ſuperior eſt ſummus Põtifex; ita dandus etiam ſit habitus virtutis, prædictis quatuor Cardinalibus virtutibus altior, eiſque præſidens in mentis regimine, & ab eis adiutus quoad inclinationem in ſpeciales materias honeſtas. Papalẽ virtutem ipſe appellat, eíque contraponit vitiũ quoddam generaliſſimum, & alia ei ſuccenturiata: quæ tamen ob reuerẽtiam principatus Eccleſiaſtici non vult vocari nomine vitiorũ cardinalium, aut ſummi Pontificis vitiorum, ſed tribuit eis nomen *Holofernas*, vel *Nabuzardanes*: atq; adeò vt proportio ſeruetur, generale illud vitiũ vocabitur *Nabuchodonoſor.*

Huius probationis inanitatem fruſtrà aperirem, cùm negatâ paritate, concidat vniuerſa argumentationis ſubſtructio ei inædificata. Negandam verò eſſe paritatem illam, ex ſupradictis abundè liquet. Omitto multa parum aptè ab eodem Autore ſpinoſiùs argutiúſque quàm veriùs tradita circa munera eorundem generaliſſimorum habituum, quæ ſine diſpendio, imò cum temporis, rei vtique pretioſiſſimæ compendio, diſſimulanda arbitror.

Eiuſdem actus honeſtas ſpecialis, confirmatur.

264. Iam verò quòd actus ille, *Volo honeſtè viuere*, etiamſi careat neceſſitate qualitatis facilitantis, ſiue virtutis ſũptæ pro habitu; ſit tamen actus honeſtus, & quidem ſpecialiter, quæ erat poſterior pars noſtræ ſentẽtiæ in hac difficultate, nõ eſt quòd multis confirmetur. Suprà enim oſtenſum eſt huiuſmodi

actum & entitate phyſica, & morali perfectione, eſſe vnum in ſpecie infima. Eſt ergo præditus ſpeciali honeſtate, atque adeò eſt virtutis peculiaris, ſumendo virtutem inadæquatè; id eſt, pro actu honeſto, neglecta habitudine ad principium aduentitium facilitans, vt ſæpè fit cùm de virtutibus diſſeritur. Quamuis autem hæc honeſtas ſit ſpecialis, vt ſuprà tractatum eſt; tamen virtualiter, & æquiualenter, eſt vniuerſalis: aliquatenus enim comprehendit honeſtatem particularium quarumvis virtutum. Et hinc fit, vt actus ille, *Volo honeſtè viuere*, pugnet cum actibus quibuſvis vitioſis: hoc eſt, non modò cum generali actu, quo quis decerneret viuere inhoneſtè abſque limitatione ad inhoneſtatem vllam peculiarem, ſed etiam cum quolibet peculiari actu rectæ rationi contrario. Impoſſibile enim eſt, vt qui efficaciter vult honeſtè viuere, ſimul velit inhoneſtè viuere, & aliquid rectæ rationi contrarium admittere.

Hæc tamen incompoſſibilitas & pugna, quæ in actibus cernitur, non extenditur eodem modo ad habitus. Nam cùm non detur vllus habitus, quo voluntas inclinetur ad honeſtum in communi, fruſtrà quæreretur incompoſſibilitas inter habitum vitioſum correſpondentem actui illi, *Volo turpiter viuere*, quem habitum ſuprà admiſimus; & habitum correſpondentem actui, quo quis vniuerſim velit honeſtè viuere, quem habitum inficiati ſumus. Salua tamen perſtabit pugna, inter habitum quo voluntas inclinetur ad volendum honeſtè viuere in materia determinata, ſiue ſpecificè, ſiue magis in particulari: & inter habitum, quo inclinetur ad viuendum inhoneſtè omninò in communi. Quia quiſquis inclinatur ad bonum aliquem actum, eo ipſo auertitur à malo actu oppoſito, quæcunque tandem ſit ea oppoſitio; hoc eſt, ſiue ſit reſpectu gradus generici, ſiue reſpectu ſpecifici.

265. Ex quo vides, habitum vitioſum reſpondentem actui proſecutiuo turpitudinis in communi, non eſſe incorruptibilem, etiamſi nullus detur paris extenſionis habitus quoad honeſtatem, à quo formaliter expellatur. Vt enim taceam lentum illum & tardum, tametſi iugem, habituum defluxum, quo, niſi reparentur, ſenſim euaneſcunt, per concurſus conſeruatiui ſubtractionem ſuprà explicatam: ſuppetit hic ſpecialis forma contraria, habitum illum malum expungere apta; nempe ſpeciales habitus virtutum, qui pugnant cum huiuſmodi habitu ratione gradus generici in ipſis incluſi.

Et quamuis actus virtutum particularium ratione ſui gradus generici ſolitariè conſiderati, non poſſint inducere habitum honeſto communi addictum, eò quòd ipſi habitum non efficiant, niſi quatenus addictam habent rationi genericæ ſpecificam, & reſpectum ad materiam determinatam, quæ ſola exigit habitum: Tamen facilè intelligitur per eos actus ita adæquatè ſpectatos, inuri habitum, cuius ratio generica opponatur habitui inclinanti ad turpitudinem in communi: cùm impoſſibile ſit, inclinationem ad hanc particularem honeſtatem, cohærere cum inclinatione ad quancunque turpitudinem, atque adeò etiam ad eam quæ ſit particulari illi honeſtati contraria. Quod ex actibus ſit perſpicuum. Qui enim vult tenere honeſtatem Temperantiæ, abhorret ab eo quod eſt, abſolutè inhoneſtè viuere.

Cur inde numerus virtutum non creſcat.

Habemus ergo honeſtatem ſpecialem, quæ ſit virtutis actualis diſtinctæ à quibuſvis aliis, correſpondentem actui illi communi: *Volo honeſtè viuere*. Vnde tamen non labefactantur quæ ſuprà conſtituta ſunt de vulgato virtutum moralium quaternario: non modò quia ea honeſtas caret habitu, qui virtutis in actu primo rationem ſortiatur, & reliquis quaternarium illum compingentibus, quæ actus quidam primi ſunt, annumerari valeat: ſed etiam quia actus, de quo agimus, non conueſtitur conſummata & vſquequaque perfecta formali honeſtate; cùm non deſcendat ad executionem particularium operationum, quarum eſt in genere morali laus maxima, & illuſtrior perfectio.

Quod expendendum etiam eſt, vt conſtet, hunc generalem actum, tametſi aliquatenus æquiualentem omnibus aliis virtutum actibus; tamen non eſſe omnibus illis ſimul ſumptis æqualem perfectione: eò quòd honeſtas, quò communior eſt, & ab opere particulari remotior, eò confuſiùs ab intellectu proponatur, & voluntati minùs obiiciatur ſub ratione honeſtatis, quæ illuſtriſſimè elucet in particulari opere.

Præterquàm quòd ſicut habitus tendens ad honeſtum certi generis in vniuerſum, V.G. ad bonum Temperantiæ, non facit numerum ſeparatum à Temperantia ipſa ſpeciali, ſed vterque habetur vna integra & completa virtus, quamuis motiuo & ſpecie differant: Ita idem dicendum eſt de hac honeſtate communiſſima ad ſpeciales honeſtates comparata. Quòd ſi ille habitus, honeſtum certi generis vniuerſaliter ſpectans: quia non ſubeſt Prudentiæ, ſed ſynthereſi, ſuperior eſt virtutibus moralibus, nec ſolet cum eis numerum facere, multò magis idem ſtatuendum eſt de hac honeſtate. Indidem etiam haberi poteſt, cur apud Ariſtotelem aliôſque virtutum antiquos tractatores tam altum ſit de hac honeſtate ſilentium. Vt taceam, potuiſſe illis in mentem venire, non eſſe quòd de ea multis differerent; cùm ex ſpecialibus particularium virtutum honeſtatibus, facilè innoteſcat; quippe incluſa in gradu generico, virtutem quancunque ſpecialem compingente.

Adæquatio quadripartitæ virtutum diuiſionis, concluditur.

266. Ratum igitur eſto, diuiſionem virtutis moralis in quatuor vulgata membra, eſſe adæquatam. Nec enim moror, (quippe aliò ſpectans;) quòd præterea in hunc modum, Philoſophis illam quadripartitam virtutis moralis diuiſionem approbantibus, opponit Proclus ep. ad Armen. *Virtutis multæ ſunt ſpecies: hanc autem variè definierunt; ſiue Gentiles, qui errore ducuntur, & quorum diſcernendi ſubtilitatem, ignoratio diuinitatis obſcurat: ſiue Chriſtiani, qui fidei luce mentis oculos illuminatos habentes, Solem Iuſtitiæ clariùs per confeſſionem intuentur. Illi nanque in ſuis cogitationibus velut in tenebris offendentes, & propter anticipatam opinionem, animum habentes duce ac rectore deſtitutum, ſuarum ratiocinationum ductu, periculoſum iter ingrediuntur; nihil in iis quæ decernunt, præter fluxam & inſtabilem viſibilium rerum naturam attrectantes, cùm veræ contemplationis aciem, aut vi temporis hebetem habeant, aut erroris vitio obcæcatam amiſerint. Aiunt enim quatuor eſſe ſpecies virtutis, id eſt Iuſtitiam, Prudentiam, Temperantiam, ac Fortitudinem. Quæ licèt bonæ atque honeſta eſſe videantur; humi tamen repunt, & circa terram innatant, & longè inferiora ſunt cœleſti faſtigio. Cùm enim Fortitudinem dixerint, quæ aduerſus materiam luctatur, ac Temperantiam, quæ vitia paſſionéſque ſuperat; & Prudentiam, quæ in gubernatione Reipublicæ plurimùm pollet, Iuſtitiam præterea optimam illam æqualitatis diſtributionem; huic quidem vitæ, vt ipſi putabant, ordinem conſtituerunt, cùm hac definitione illam in vtranque partem exceſſus immoderantiam repreſſiſſent: ſed ſublimius aliquid, & præſenti vita præſtàtius, neque cogitare, neque exprimere potuerunt;*

potuerunt; ſed per obſcurati cordis inſipientiam, quantum in ipſis fuit, virtuti vim afferentes, eam in his tantum quæ videntur, incluſerunt, nihilque illi ſublime & cæleſti conuerſationi perſimile conceſſerunt. Qui verò per fidem illuminatos habent oculos cordis, quorum instructor ac magiſter eſt Beatus Paulus, virtutem definierũt eſſe quæ nos ad Deum euehit, & ea quæ in terris ſunt, ordinate moderatur. Itaque hic ipſe vir in omnibus celebrandus, multas enumerauit ſpecies virtutis, ſed tria hæc præcipua prædicauit, Fidem, Spem, Charitatem. Hæc aduerſus Philoſophicam doctrinam hactenus ſtabilitam à Proclo obiecta, vides aliò ſpectare, & idcircò eſſe dimittenda.

CAPVT IV.

Varietas partium, in ſingulis generalibus virtutum membris, conſiderandarum.

267. **V**T intelligatur qua ratione, ſingularum, vt cum Auguſtino loquar, *quadruæ iugalitatis* virtutum diſtributio iucunda ſit ſuo loco, præmittendum hoc loco vniuerſim eſt examen vulgatæ enumerationis partium in virtutibus principalibus conſiderandarum. Dicuntur enim in ſingulis virtutibus principalibus ſpectandæ partes ſubiectiuæ, potentiales, & integrantes. De quibus virtutum partibus extant non pauca apud S. Thomam in 3. d. 33. q. 3. art. 1. *ad* 1. *quæſtiunc.* ac apud Gabrielem ibidem q. vnica, *litera E.*

Triplex totum, & triplex item partium genus.

Præmittunt ergo hi Doctores, triplex aſſignari poſſe totum, ac etiam triplex partium genus. Eſt enim totum quoddam vniuerſale, eſt potentiale, eſt integrale. Appellatur totum vniuerſale, quod eſt commune pluribus tanquam inferioribus. Sic ſpecies eſt totum vniuerſale reſpectu indiuiduorum; & genus reſpectu ſpecierum. Totum potentiale ſiue poteſtatiuum dicitur, quod in ſe continet perfectionem plurium, non actu, ſed virtualiter; vel ad quod alia quædam ſe habent tanquam potentiæ ad vim principalem, cui ſubſeruiunt. Denique totum integrale dicitur, quod conſtituitur & componitur ex quibuſdam partibus, vt lignum ex pluribus palmis aut pedalitatibus; compoſitum phyſicum, ex materia & forma; compoſitum metaphyſicum, (quod etiam totum eſſentiale appellatur,) ex genere & differentiâ. Vt enim tripartita hæc diuiſio totius, ſit adæquata, neceſſarium eſt, poſtremum membrum ita accipi, vt non modò complectatur totum exurgens ex partibus eiuſdem cum ipſo toto rationis; (quæ eſt apud pleroſque recepta notio totius integrantis;) ſed etiam omne compoſitum ex aliquibus partibus ipſum actu conſtituentibus coaleſcens: ſiue partes illæ ſint reipſa, ſiue per ſolam mentem diſtinctæ; quod ad Phyſicam vel Metaphyſicam totius ſtructuram pertinet. Ex quo efficitur, vt totum integrale ſic acceptum, ſubdiuidi queat in totum eſſentiale phyſicum, quod exurgit ex materia & forma; vel totum eſſentiale Metaphyſicum, cuius partes ſunt genus & differentia; vel totum quantitatiuum. Vſurpat ea ratione totum integrale Gabriel ſuprà, & Durand. in 1. d. 19. q. 4. n. 6. ac Syluest. q. 1. conflati art. 3. §. 7.

268. Huic triplici totorum generi reſpondent totidem partium genera. Aliæ enim ſubiectiuæ dicuntur; aliæ partiales; aliæ denique integrantes. Subiectiuæ dicuntur, quæ ſubſunt vniuerſali tanquam inferiori, qua ratione ſpecies ſubiacent generi. Et idcircò hæ partes ſuſcipiunt prædicationem totius, non item potentiales; quæ pro duplici modo, quo totum potentiale aliquando vſurpatur, dupliciter explicari poſſunt. Nam aliquando totum potentiale vſurpatur pro eo quod non continet actu partes ſuas. Qua ratione totum vniuerſale, comparatum cum ſuis partibus ſubiectiuis, appellatur plerunque totum potentiale. Et ſic partes potentiales, erunt plura illa alibi diſperſa: in eo autem, in quo virtualiter continentur adunata.

Aliàs autem totum potentiale eſt, quod habet plura ſibi ſubſeruientia, & totali eius virtuti inadæquata. Quo pacto partes potentiales erunt vires adminiſtræ totius illius in latiorem ambitum porrecti; quàm ſit is, ad quem quælibet virtutum illarum porrigi poteſt. V. G. anima eſt vniuerſale principium omnium vitæ operationum: & ob earum tantam diuerſitatem, prouiſum illi eſt domeſticum famulitium, quo in tam multiplicium operationum exercitio ſubleuetur. Nempe potentiarum ac facultatum naturalium, quibus operantibus cooperatur anima, vt liquet ex iuſtitio quod ſequitur in quibuſdam potentiis, ſi anima contentiùs ſe applicet ad cooperandum vni earum; ita vt vires aliò diſpertiendas, & cum pluribus communicandas, exſugat in cooperatione cum vnica, cui fortiùs ſolito ſe addicit. Non obſtante autem ea cooperatione cum ſingulis potentiis, anima ſubleuatur per eas: quia ob ſubſidium & accrementum virtutis actiuæ, minùs exercenda eſt actiuitas ſubſtantialis & primaria, quàm ſi accidentia coadiuuantia non interuenirent. Anima igitur per comparationem ad ſingulas ſuas facultates, appellatur totum potentiale; & ſingulæ facultates per comparationem ad animam, dicuntur partes potentiales: quia nulla earum adæquat totam vim animæ, ſed eius tantùm portioni reſpondet, cui ſubſeruit, tanquam potẽtia adminiſtra & vis ſecũdaria.

Poſſitne triplex illud genus partium, in ſingulis quatuor virtutibus aſſignari.

269. Hoc triplex partium genus poſſe in quali-bet virtute morali primaria conſiderari, ac proinde virtutem moralem primariam, eſſe eo triplici modo totum, pronunciant S. Thomas & Gabriel ſuprà. Et quidem quæ ſint in quatuor virtutibus moralibus partes ſubiectiuæ, non eſt obſcurum. Sunt enim ſpecies cuiuis virtuti morali tanquam generi ſubiectæ. Iam ſuprà monui, num. 231. non omninò liquere apud Autores, an ſub aliquibus duntaxat, an verò ſub ſingulis quatuor virtutibus Cardinalibus poſſint diſtingui huiuſmodi partes. Sed de ea difficultate, commodiùs in ſpeciali virtutum tractatione videndum eſt, nec multùm ad rem præſentem refert, ſiue diſtingui poſſint vbique, ſiue non poſſint. Sufficit enim quòd in maiori ſaltem virtutum principalium numero, diſtingui poſſint tales partes. Quare ſtatuendum duntaxat ſupereſt de duobus aliis partium generibus, quę S. Thomas & alij plerique in ſingulis virtutibus ſpectari volunt. Difficillimum nanque videtur, oſtendere, quid ſit quod in ſingulis virtutibus principalibus habeat rationem partis potentialis. Et adhuc difficilius, quid ſit quod habeat rationem partis integrantis.

Difficultas contra partes potentiales.

Certè quæ ſtatuuntur partes potẽtiales Prudentiæ; nimirum Eubulia, Syneſis, & Gnome, non ſunt aliquid ſiue contentum inſtrumentaliter in Prudentia, ſiue habens ad Prudentiam rationem facultatis, inadæquatæ totali eius virtuti, radicali ac

ac principali. Sed Eubulia ad ſummum aliquatenus imitatur rationem potentiæ, quatenus iuuat & ſubſidium aliquod confert ad exercitium Prudentiæ. Syneſis verò & Gnome longiùs adhuc abſunt à ratione potentiæ; nec niſi operoſa machinatione adhibita, haberi poteſt, quomodo aliquatenus accedant ad rationem partium Prudentiæ potentialium.

Inter alias virtutes Iuſtitia habet aliquas partes adiunctas, quæ ob imperfectionem debiti, quod ſpectant, eiúſve inadæqualitatem, vtcunque accedunt ad partes potentiales, ob inadæquationem earum cum perfectione virtutis primariæ. Tametſi adhuc interueniat diſcrimen, quia potentiæ ſubſeruiunt ſubſtantiæ, ſiue radicali principio, ad eliciendum ſimul & communi opera, eundem actum: quod non faciunt hæ virtutes, quæ Iuſtitiæ adiunguntur. In Fortitudine tamen ac Temperantia, ne vmbra quidem inadæquationis apparet. Nam quæ dicuntur virtutes illis adiunctæ ad modum partium potentialium, vel ſunt reuerà partes ſubiectiuæ eiuſdem communis generis, vel ab ipſa virtute primaria non differunt niſi materiali obiecto: Ita vt eadem virtus prout occupata circa principaliorem materiam, dicatur virtus principalis: prout autem viliorem materiam reſpicit, dicatur virtus ſecundaria & minùs principalis. Quod conſtat non fieri ob vllam inadæquationem actiuitatis competentis huic principio ſecundario in ordine ad primarium. Neque enim virtus occupata circa materiam minùs principalem, eſt ſubordinata ſibi ipſi, alteríve virtuti, in materiam principaliorem intentæ: ſed vtraque materia æquè primò & abſque dependentia aut ſubordinatione vlla reſpicitur à principio circa eius honeſtatem occupato: quod diligentiùs explicabitur in ſingularum virtutum explicatione.

Itémque contra integrantes.

270. Par difficultas vrget pro partibus integrantibus. Quas enim Prudentiæ paſſim aſſignant, non ſunt reuerà aliquid Prudentiam componens quomodolibet, ſed potiùs ſunt ſubſidia ad prudenter operandum, & adiumenta, quæ cum maiori proportione numerarentur tanquam partes potentiales, quàm tanquam integrantes. Pro Iuſtitia hæ partes integrantes aſſignantur à D. Thoma 2. 2. quæſt. 79. *conſtituere, & conſeruare æqualitatem debitam in illis quæ ſunt ad alterum.* At hæc eſt ipſiſſima principalis Iuſtitiæ functio & actio. Quorſum ergo pars eius integrans dicitur? Alij partes integrantes Iuſtitiæ recenſent, *declinare à malo, & facere bonum*, ſumendo bonum & malum ſub peculiari quadam ratione, per quam Iuſtitiæ appropriantur. At hæc ratio peculiaris non poteſt eſſe alia, quàm ea æqualitatis debitæ conſtitutio, vel conſeruatio; de qua iam dixi, non eſſe partem, ſed actum Iuſtitiæ ipſius principalis. Itaque non apparet, quo colore partes vllæ integrantes, tribui Iuſtitiæ poſſint. Idem dico de Fortitudine & Temperantia. Nam quòd aliqui integrantes Temperantiæ partes numerant verecundiam & honeſtatem, non rectè fieri, ſuo loco conſtabit.

Partes virtutum principalium ſubiectiuæ, retinentur, cæteris ferè excluſis.

Vt igitur breuiter proponam meum iudicium de hac partium in ſingulis virtutibus varietate; dico de partibus ſubiectiuis rectè & vtiliter quæri poſſe, ac debere in ſingulis virtutibus principalibus, ſintne aliquæ, & quo numero. Ea enim controuerſia, magnum habet in ſingulis virtutibus fundamentum; poteſtque in ea non ſine probabilitate, alterutrà ex parte aliquid ſtatui.

Cæteras partes, prout paſſim vſurpantur, exiſtimarim minimo cum diſpendio omittendas, quòd vix poſſint aſſignari; ſiue propriè & in rigore, ſiue cum apta proportione. In Prudentia quidem & Iuſtitia, aſſignantur vtcunque partes potentiales: ſed in quibus ægrè appareat proportio debita: ad animæ potentias, à quibus ad vim radicalem comparatis, ea partium denominatio hauſta videtur. At in Fortitudine & Temperantia, nihil veriſimiliter profertur, quod locum partis potentialis, vel per analogiam aliquam tenere poſſit. Nam quæ eis aſſignantur partes potentiales conſtitutæ penes materias minoris momenti, non ſunt reuerà potentiales, ſed ex æquo ſe habent cum iis partibus quæ principales appellantur, eò quòd penes materiam illuſtriorem occupentur, quod ſuo loco diligenter confirmandum eſt, & rectè ponitur ab Aureolo quodlib. 14. art. 2. concl. 2. & 3.

Multóque magis, ratio partis integrantis vulgariter dictæ, aliena eſt à virtutibus quibuſvis moralibus, vt inductione compertum erit. Si tamen nomen partis integrantis aliter vſurparetur, quàm fieri ſoleat in tractatione de virtutibus; ita nimirum, vt quod alibi admitti diximus, ſignificaret partem eſſentialem metaphyſicam: (Phyſica enim in virtute, quippe entitate accidentaria, locum non habet;) ſic non eſſet dubium, quin admittendæ eſſent partes integrantes in ſingulis virtutibus; ipſum videlicet earum genus, eique adueniens differentia. Sed vſus non fert, vt nomen partis integrantis, in hac tractatione, vſurpetur in eo ſenſu.

CAPVT V.

Multiplicitas vitiorum vniuersè.

271. ILlud in primis vniuersè ſtatuendum eſt cum Ariſtotele 12. Eth. c. 6. vitium omninò multiplex eſſe, longéque multiplicius virtute. *Peccare*, inquit, *multis modis poſſumus: malum enim, eſt infiniti, vt Pythagorici coniectabant. Bonum autem, finiti: rectè agere vno vero modo tantùm licet: atque idcirco illud facile, hoc difficile eſt: facile ſiquidem eſt à ſcopo aberrare; ſicut ipſum attingere, difficile.* Quòd malum, iuxta Pythagoræos, infinitum eſſe ait, intelligi poteſt ex iis quæ 1. Eth. cap. 6. & 1. Metaph. cap. 5. commemorat de duplici ſerie & ordine, quorum altero bona decem, altero totidem mala continentur, annumerato bonis finito; malis autem infinito: quòd vitium infinitatem quandam habeat, poſsítque infinitis penè modis incurri, non item virtus.

Cur vitia, virtutibus, & numero & ſpecie plura.

Ratio eſt, quia cùm virtus ſit in medio, paratur vno tantùm modo, deſtruitur autem quamplurimis, tam per exceſſum, quàm per defectum, vt oſtenditur 2. Eth. cap. 2. exemplo ſanitatis, quam nimietas & defectus corrumpit. Quo item exemplo 1. mag. Moral. c. 22. eadem vitij multiplicitas declaratur. *Malum*, inquit eo loco Ariſtoteles, *multiplex; at bonum ſoliſſimum: quemadmodum ſanitas quidem ſimplex, ſed multiformis morbus; itidem virtus ſimplex, cùm ſit vitium tamen multiforme.*

Idem

Idem exemplum aliáque, adunata in hunc modum leguntur apud Maximum Tyrium diſſert.23. n.135. *Quod bonum eſt corporum? Sanitas. Quod malum? morbus. Vna eſt ſanitas, multi ſunt morbi. Quid in muſica bonum eſt? Harmonia. Vnum aliquid eſt harmonia, multiplex diſcordia. In triremi vnum aliquid eſt vox tibiæ, multiplex inobedientia. In curru, vnum aliquid eſt aurigæ ars, multiplex imperitia. Quod in acie eſt bonum? teſſeræ obſeruatio, quæ ſimplex eſt, ſicut multiplex confuſio. In hoc vno ſimpliciq́ue, nec exceſſum nec defectum video. Stabilis natura illius eſt. Nunquam è loco ſuo, vel in hanc, vel in illam partem abit. Contrà ſi in multitudinis numerum incidero, magnam in illis diuerſitatem inuenio. Sicut in magna via, terminus vnus eſt, multa interualla.* Similiter Seneca epiſt. 121. *Non debes admirari, ſi tantas inuenis vitiorum proprietates: varia ſunt, & innumerabiles habent facies. Comprehendi eorum genera non poſſunt. Simplex recti cura eſt, multiplex praui, & quantumuis nouas declinationes capit. Idem moribus euenit naturam rerum ſequentium. Faciles ſunt, ſoluti ſunt, exiguas differentias habent: ab his diſtorti, plurimùm & omnibus & inter ſe diſſident.*

272. Eandem vitiorum præ virtutibus multiplicitatem agnoſcit D. Auguſtinus, & hac ratione confirmat epiſt.29. *Vni virtuti, duo vitia opponi ſolent, & quod apertè contrarium eſt, & quod ſpecie ſimilitudinis adumbratur. Vnde illa Catilinæ, quia fortitudo non erat, quæ eſſet, cùm ſecum virtutes alias non habebat, facilius videbatur. Quòd verò ignauia fuerit, vbi exercitatio quaſlibet grauiſſimas moleſtias perpetiendi atque tolerandi, ſupra quàm cuiquam credibile eſt, fuit; ægrè perſuaderi poteſt. Sed fortè acutiùs intuentibus, ignauia apparet ipſa duritia: quia laborem bonorum ſtudiorum, quibus vera acquiritur fortitudo, neglexerat. Veruntamen quia ſunt audaces qui timidi non ſunt, & rurſus timidi quibus abeſt audacia; cùm ſit vtrumque vitium, quoniam qui vera virtute fortis eſt, nec temerè audet, nec inconſultè timet; cogimur fateri, vitia eſſe plura virtutibus. Vnde aliquando vitium vitio tollitur, vt amore laudis, amor pecuniæ. Aliquando vnum cedit, vt plura ſuccedant, velut qui ebrioſus fuerit, ſi modicum biberit, & tenacitatem & ambitionem didicerit. Poſſunt itaque vitia etiam cedere vitiis ſuccedentibus, non virtutibus, & ideò plura ſunt.* Scitè etiam Caſſianus collat.5.c.16.& Eutropius Abbas ad Petrum, huc trahit quod Deuteronomij 7. habetur de gentibus maioris numeri, quàm eſſet populus Dei. Vult enim myſticè in ea imagine adumbratum, vitia plura eſſe virtutibus.

Plura inquam, tum quoad numerum, tum quoad ſpeciem vitiorum. Specifica enim vitiorum præ virtutibus multiplicitas, quam numerica affectatur, ex eo patet quòd bonum ſit ex integra cauſa, malum autem ex quocunque defectu. Poteſt autem defectus interuenire tam deficiendo quàm excedendo, ſin minùs in omnibus, at ſaltem in pleriſque virtutum materiis. Atque ita peccatur & contra Fortitudinem & cõtra Temperantiam, quibus lapſibus annexus ſemper eſt error proportionalis contra Prudentiam, dum plus, vel minus præſcribitur, quàm par ſit, & virtutis mediocritas fert. Contra Iuſtitiam autem, non peccatur niſi per exceſſum, quo quis plura ſibi ex alienis depoſcit, quàm iure debeat. Et quamuis poſſit quis pauciora ſibi velle, quàm reuerà debeantur: Tamen ea ex parte nullam admittit iniuſtitiam; ſed ad ſummum peccat contra charitatem propriam, vel contra liberalitatem, dando, ſiue cedendo ſua cui non debet, vt infrà pleniùs dicam. Hinc ergo liquet, numerum ac ſpecies vitiorum longè ſuperare numerum ac ſpecies virtutum.

273. Nihilominùs tamen quòd non plura ſint vitiorum genera, quàm virtutum; ex eo perſpicuè concluditur, quòd vitia virtutibus opponantur, ſtatuantúrque penes oppoſitionem cum bono rationis, quod virtutes ſectantur. Itaque nullum proferri poteſt vitium, quod non liceat ad quadrimembrem vitij diuiſionem, virtutum partitioni item quadrimembri oppoſitam, reuocare.

Doctrina Philoſophi de vitiis virtuti mediæ oppoſitis, & difficultates quibus impetitur.

Hoc ita conſtituto, Philoſophus 2. Eth.c.7. enumerans in particulari extrema vitia eidem virtuti mediæ oppoſita, prorſus ſilet de vitiis extremis, vtrinque oppoſitis Iuſtitiæ ſimpliciter dictæ, vt patet ex fine capitis. Imò 5. Eth.c.5. *ſub finem*, expreſsè inficiatur Iuſtitiam collocari inter duo extrema vitia. Id verò nonnullis diſplicuit, quos mox referam.

E contra verò fuerunt, qui contenderent, malè Ariſtotelem ſtatuiſſe abſolutè Temperantiam inter duo extrema vitia, quorum vnum ei per exceſſum, alterum per defectum opponatur. Cenſuerunt enim, eam Temperantiæ partem, quæ frænandis tactus voluptatibus diſtinetur, non habere niſi vnum extremum oppoſitum; nempe intemperantiam, quæ pugnat cum ea per exceſſum. Quam verò Ariſtoteles c. illo 7. & l.3.c.11. ſtupiditatem appellauit, & nomine vacare dixit, quòd ſit infrequentiſſima; affirmant perperam traduci, vt vitioſam, cùm potiùs ſit inſigne Dei donum; nec in hac naturæ per peccatum conturbatione, vlli contingat abſque extraordinario priuilegio. Et Ariſtoteles quidem locis allegatis non egit nominatim de Intemperantia circa tactum; ſed abſolutè obiecit Temperantiæ duo extrema, vnum per exceſſum, alterum per defectum, quod poſſet facilè accipi de aliis Temperantiæ ſpeciebus, in quibus apertè defectus eſt vitioſus, vt accepiſſe etiam videtur Cornelius Valerius in Compendio Ethices, c. 37. qua ratione declinaretur grauis difficultas circa inſenſibilitatem ergà venerea. Tamen omnes, propoſitionem Philoſophi indefinitam, accipiunt tanquam vniuerſalem, & ad eam quoque materiam extendunt. Quare diſcutiendum reſtat, rectène Ariſtoteles & illud extremum vitium circa Iuſtitiam omiſerit, & hoc extremum cum Temperantia in venereis per defectum pugnans, recenſuerit, dimiſſa eorundem (ſi dantur,) explicatione in locum proprium; hoc eſt, in tractationem de virtute, cui opponuntur per defectum. Non defuit etiam, qui extremum, Temperantiæ, quoad guſtatilia oppoſitum per defectum, inficiari videretur, vt poſt eã referam. Itaque hoc quoque expendendum obiter erit.

Iuſtitiam vtrinque vitiis cingi, contra Philoſophum, qui ſenſerint.

274. Iuſtitiæ igitur opponi vitium quoddam per defectum, contra multos (vt ait) morales, affirmat Tartaretus 4. Ethic.q. 7. Et probat; quia poteſt quis minùs affici ad bona aliena, & non ſatis ad ea affici. Idem Iuſtitiæ extremum vitioſum, admittendum eſſe, contra Ariſtotelem contendit Valeſius c. 67. ſacræ Philoſophiæ. Ratio eius eſt, quia Iuſtitia, ex ipſomet Ariſtotele, verſatur circa æquale, cui opponuntur lucrum & damnum. Neceſſe ergo eſt vtriuſque poſſe dari plus & minus, duplicéſque actiones elici poſſe circa vtranque illam materiam, ambas ab æqualitate deflectentes, ac proinde etiam vitioſas. Ex actionibus autem ingenerantur habitus vitioſi. Igitur circa Iuſtitiam quoque commutatiuam admittenda erunt extre-

ma vitia duo, æquè ac circa alias virtutes morales. Et cùm iuſtè commutet qui ſibi & alteri æquale lucrum & damnum tribuit; is iniuſtè commutare dicetur, qui ſibi lucrum vendicat damno alteri attributo; vel qui ſibi plus lucri, & minus damni eſſe vult, quàm alteri; ac denique qui alteri lucrum & ſibi damnum, alterive plus lucri, & minus damni depoſcit, quàm ſibi, quod etiamſi liberalitatis nomine laudari poſſit, in ratione tamen commutationis, vitioſum eſt, ac iniuſtum. Similiter argumentatur Henricus Kroſbein 5. Eth. tract. 2. quæſt. 2. dubio 3. & Gilbertus Crab. 5. Eth. tract. 1. q. 2. dub. 3.

Idem probat Valeſius de Iuſtitia diſtributiua & vindicatiua. Nam in diſtributiua, qui duobus inæqualiter dignis tantundem tribuit, iniuſtè ſe gerit: Non quòd iniurius ſit in eũ, qui plus accipit, quàm eius merita ferant; ſed quòd inæqualem diſtributionem faciat, ac proinde vitioſam. Conſentit Guliel. Manderſton lib. 2. de virtut. cap. de Iuſtitia *ſub initium*, §. *Iuſtitia verò*, innuitque probationem ex eo ductam, quòd qui minus diſtribuit alicui quàm ferant eius merita; quive plus alteri diſtribuit quàm accipere deberet; iniuſtus vtrobique eſt. Similiter in materia Iuſtitiæ vindicatiuæ, non tantùm iniuſtè agit, qui atrociora ſupplicia infert, quàm culpa depoſcat, ſed etiam qui minùs punit, quàm ex Iuſtitiæ lege teneretur; nimirum condonando culpam admiſſam, in quam ſeuerè animaduerſum oportuerat, vt communi bono conſuleretur.

Eandem denique virtutis Iuſtitiæ inter extrema duo vitia mediantis ſententiam, latè confirmat Pitardus in Morali, c. de Iuſtitia, art. 5. tradens in primis, hanc eſſe Philoſophi apertam ſententiam 5. Ethic. ſtatuentis iuſtum inter plus & minus, lucrum & damnum. Verùm Philoſophus non ait, plus iſtud & minus, eſſe extrema vitioſa, quod vnum nunc quæritur. Addit hic Autor alterum argumentum ex Iudice, qui poteſt plus aut minus, quàm par ſit, adiudicare vni partium. In eadem ſententia eſt Scipio du Pleix lib. ſuo 4. Ethic. c. 11.

Refelluntur.

275. Verùm hæc, communem ſententiam non labefactant. Et in primis illa nimis remiſſa cura alienorum bonorum, ſi maior cura ſit debita ex aliquo iure aut munere, eſt haud dubiè vitioſa contra Iuſtitiam, ſed nullum habet extremum, quod è diametro contra Iuſtitiam pugnet. Atque ita verum manet quod communis ſententia affirmat: nempe Iuſtitiam, prout cum vno extremo pugnat, non habere alterum extremum è diametro oppoſitum & virtuti, & iſti primo extremo.

Philoſophi item impugnatio, quam Valeſius adhibuit, eſt omninò imbellis. Neque enim verum eſt, quòd ea cõmutatio ſit vitioſa contra Iuſtitiam, qua quis ſibi minus lucri, aut plus damni depoſcit, quàm alteri. Poteſt quidem ea iuris ſui ceſſio, vel bonorum ſuorum dilapidatio, eſſe contra liberalitatem, ſi in eum effundantur bona, qui tali beneficio indignus ſit, aut ſi homo plura debitoribus ſuis liberaliter condonet, quàm facultates eius ferant, & leges liberalitatis indicerent. Poteſt item ea ceſſio violare charitatem propriam. Non eſt tamen contra Iuſtitiam, quod vnum hîc quærimus. Nullum quippe ius proferri poteſt, quod violet qui cedit alteri iis bonis, quæ poſſet, ſi vellet repetere tanquam ſibi debita. Quia ſicut non eſt hominis Iuſtitia ad ſeipſum, ita neque ius; aut iniuſtitia ius illud violans. Perperam verò aduerſarius, faſſus non eſſe eiuſdem iniuriam ad ſeipſum, ait poſſe tamen eſſe eiuſdem ad ſeipſum iniuſtitiam. Quis enim intelligat iniuſtitiam abſque iniuria, ſiue abſque iuris violatione, quæ eſt eſſentialis iniuſtitiæ ratio, vt ſuo loco tradetur?

Similiter qui diſtribuit bonum aliquod in plures, & indigno plus tribuit, quàm ei obtingere deberet, ſeruata ad reliquos proportione, poteſt quidem iniuſtus eſſe erga eos, quibus non tantùm tribuit, quantùm erat conſentaneum ipſorum meritis, aut erga communitatem, cuius communia bona malè prodigit, cùm tamen eorum diſtributio non ſit illi commiſſa, niſi vt fiat iuxta meritorum exigentiam: Tamen erga eum, quem præmio donat vltra condignum, nullo modo violat Iuſtitiam; quia nihil ei debitum denegat, nullúmque ius eius peſſundat. Itaque vitioſæ illæ diſtributiones, per exceſſum & defectum oppoſitæ, non ſunt iniuſtæ erga eundem, nec ſunt oppoſitæ formaliter.

276. Sed neque in Iuſtitia vindicatiua cernuntur duo vitia extrema mediam eius honeſtatem vtrinque cingentia. Et iniuſtus quidem ac vitioſus eſt Iudex, qui minùs plectit quàm oporteret, impunitatem ſcelerum paſſim concedens: Tamen ea iniuſtitia non eſt erga reum qui dimittitur. Hic enim non habet ius, vt puniatur; ſed eſt iniuſtitia erga læſum, ſaltémque erga Rempublicam, quæ iuſtam pœnam ſontibus inferri ex pacto cum Iudice inito poſtulat. Ea porrò iniuſtitia reſpectu eiuſdem virtutis reſpicientis ius Reipublicæ, aut hominis læſi, non habet aliud extremum oppoſitum, quod ad ipſam pertineat, vt attendenti patebit: ſed ad ſummum poſſet aſſignari aliud extremum, oppoſitum iuri quod habet reus, ne plus plectatur, quàm commeruit; quod extremum non pugnat cum Iuſtitia reſpiciente ius Reipublicæ, ſed cum Iuſtitia reſpiciente reum, cui non debet iniuria inferri: inferretur autem ſi pœna illi vltra condignum irrogaretur.

Hæc porrò iniuſtitia aduerſùs aliam perſonam, non plus probat, dari plus & minus in virtute Iuſtitiæ vindicatiuæ vtrinque vitioſum, quàm ſi quis idem probaret circa commutatiuam, ex eo quòd qui vni furatur, & ab eo plus accipit quàm deberet, alteri minus tribuit quàm deberet ex iure. Quæ eſſet inepta argumentatio: quandoquidem iniuria illata negando alienum, non eſt contraponenda ei iniuriæ, quæ infertur rapiendo alienum. Vtraque enim pertinet ad idem extremum vitioſum; nec formaliter differunt, etiamſi materialiter ſecernantur: ſed iniuria illata negando alienum, eſt contraponenda extremo circa eandem materiam & perſonam. V. G. raptus alienæ rei, cum non acceptione eiuſdem: non redditio autem debiti cum vberiore & ſupra debitum facta largitione: quo pacto liquet, extrema illa non eſſe vitioſa contra Iuſtitiam, vt Ariſtoteles rectè vidit.

Ex dictis circa hoc poſtremum punctum, eliditur etiam argumentum poſtremo loco in ratione dubitandi propoſitum; nempe Iudicis adiudicantis plus vel minus quàm oporteret. Negandum enim eſt, cerni ibi duo extrema vitia formaliter oppoſita, vt proximè dictum eſt in ſimili.

Vitium deficiens circa tactilia, ab Ariſtotele admiſſum, an retinendum, varia placita.

277. Pergo ad inſenſibilitatem quoad delectationes tactus, circa quam Gulielmus Pariſienſis lib. de virtut. cap. 9. *in fine*, acriter ſugillat Ariſtotelem: quòd negauerit, inſenſibilitatem illam cohærere cum caſtitate. Hoc Gulielmus damnat dementiæ, quòd exiſtimet vltimam caſtitatis conſummatio

ſummationem, vel in hac inſenſibilitate ſitam eſſe, vel eam inducere. Videtúrque annuere Baſſolis in 3.diſtinct.3 5. quæſt. 3.artic.2. *ad* 6. æquiparans hic in re Iuſtitiam & caſtitatem, quòd ex vna tantùm parte habeant extremum vitioſum. Videtur etiam annuere Caſſianus collat. 12. cap. 7. & lib.6.de Inſtit.cap.10.& 22. ſtatuens prò caſtitatis ſumma perfectione, nullis planè concupiſcentiæ motibus interpellari, nec plus affici libidine, quàm ſi homo carnem exuiſſet; qualem euaſiſſe ait Abbatem Serenum: nempe ex quo ignita carnis ſtruma,ab eo per Angelum exempta fuit,vt idem Caſſianus deſcripſit collat. 7.c.2. At hæc eſt planè inſenſibilitas, de qua agimus.Idem de honeſtate huius inſenſibilitatis ſenſit Origenes & Ruffinus ad illud Pſalmi: *Vſque ad noctem increpuerunt me renes mei*; quod Ruffino exprobrat S. Hieronymus in epiſt. ad Cteſiphontem.

In contraria verò ſententia ſunt Tartaretus 3. Eth.quæſt.3.de Temperantia, Henricus Kroſbein 3.Ethic.tractat.4.c.5.dub.3.& Martinus de Magiſtris quæſt. 9. de caſtitate, paſsímque alij eiuſdem æui Scriptores, quos vel Martinus exſcripſit, vel ipſi Martinum: adeò non rationibus duntaxat, ſed etiam verbis conſentiunt.Omnes hi contra propoſitam ex Caſſiano & Gulielmo Pariſ. doctrinam ſubſcribunt Ariſtoteli, & inſenſibilitatem, etiam circa delectationes tactus, inter vitia numerant:id quod etiam tradit S.Thomas 2.2.q.142.artic.1.& q.153.art.3.ad 3.

Reſolutio. Quædam in tactilibus inſenſibilitas, optima.

278. Vt aliqua in hac parte diſſidentium ſententiarum concordia ineatur. Statuendum in primis eſt, Ariſtotelem non reprobare omnem inſenſibilitatem circa delectabilia tactus.Nam ſi quis coniugio liber, non tangeretur vllis fœdæ concupiſcentiæ motibus, eſsétque carnis pruritu immunis; non eſt dubium, quin feliciſſimam ducere deberet ſortem ſuam,qui pacificam terræ ſuæ poſſeſſionem,qualis in hac die belli, vix vlli conceditur, diuina liberalitate hîc ſortitus eſſet, prægustans iam nunc felicitatem alterius vitæ, in qua homines carneo amictu circundati, erunt ſicut Angeli Dei.

Idque etiam confirmare licet ex felici illo ſtatu, quo primi parentes adhuc innoxij, frænante appetitum, Iuſtitiæ, vt vocant, dono eiſdem inſerto à prima productione, nullis titillabantur concupiſcentiæ ſenſibus, & cùm nudi eſſent, non erubeſcebant: Ideóque dicuntur clauſos tunc habuiſſe oculos, qui poſtmodum nudatis gratiæ impenſæ præſidio, infeliciter aperti ſunt. Non enim quod aliqui ridiculè fabulati ſunt apud ſanctum Auguſtinum lib. 1. de nuptiis & concupiſcentia, capit. 5. primi parentes recèns editi perinde ac catuli, primis ab ortu diebus exortes erant vſus lucis corporeæ, ſed illa à ſenſibus libidinis immunitas & cuiuſvis commotionis ablegatio, non obſtante obiectu exquiſitæ pulchritudinis corporeæ, earúmque partium nuditate, quarum nunc vel conſpectus, incentiuum libidinis & irritamentum eſt, appellatur oculorum occluſio, vt D. Auguſtinus rectè monuit ſuprà cap. 5.& 6. De hac ergo inſenſibilitate non poteſt eſſe controuerſia.

Quædam item vitioſa.

279. Poſſet tamen alicui inſenſibilitas quoad delectationes tactus, vitio verti ratione ſtatus coniugij,in quo ſolo fas eſt,eas vltrò admittere. Prouidè enim Deus,vt in hanc rem diſputat S.Thomas 2.2. q.142.artic.1.operationibus, ſiue ad vitam,ſiue ad indiuidui propagationem neceſſariis, adiunxit eſcam delectationis, ne contingeret, eas operationes prætermitti cum ſummo incommodo indiuidui aut generis humani. Id quod in ægrotis liquidò perſpicimus quoad vſum ciborum. Quia enim præoccupato affuſis corruptis humoribus guſtandi organo, non percipiunt ciborum ſuauitatem, ægrè adducuntur, vt cibum ſumant; ſine cuius tamen vſu, non dubitant eſſe ſibi vitâ excedendum. Similitérque niſi ei operationi, qua ſpecies propagatur, adiuncta fuiſſet illecebra delectationis, malè conſultum fuiſſet generis noſtri multiplicationi, & conſeruationi; abſorptione rationis,aliiſque animi & corporis damnis opus illud affectantibus, præſertímque tantis oneribus iugi propè importabilis, & conſequentibus illud ſollicitudinibus, homines ab ea operatione auocaturis. *Si quis ergo*, verba ſunt ſancti Thomæ quæſt. illa 142. art. 1. *in tantum delectationem refugeret, quòd prætermitteret ea, quæ ſunt neceſſaria ad conſeruationem naturæ, peccaret, quaſi ordini naturali repugnans. Et hoc pertinet ad vitium inſenſibilitatis.* Et turſus in reſponſione ad 2. negat coniugatos laudabiliter abſtinere ab huiuſcemodi delectationibus, per ordinem ad finem, in quem adiunctæ à natura ſunt ei operationi, quæ illis ex officio competit.

Vbi non negat S. Thomas, quin laudabiliter coniugati vſu coniugij abſtinere queant, ſiue ad tempus,vt vacent commodiùs orationi;iuxta Apoſtolum; ſiue perpetuò,vt ſanctos aliquos coniuges æterna cum laude feciſſe, referunt Raderus parte 1.viridarij ſanctorum 3.Decembris, & Roſuedius in Onomaſtico V. *Continentia in matrimonio*: quæ annotabo agens de virtute Caſtitatis. Hoc inquam non negat S. Thomas, neque negari à Catholico poteſt. Tantum itaque negat, laudabilem eſſe in coniugato eam huiuſcemodi delectationum abſtinentiam, quæ, nulla ſuperiori ratione interueniente, fini coniugij incommodaret, & generis noſtri fontem, (vt cum Theodoreto loquar ſermon.8.de Prouid.)abſque idonea cauſa areſaceret, & vitæ ad vitam hanc deducentis,ianuam occluderet. Et ita diſertè inſenſibilitatem caſtitati per defectum oppoſitam, expoſuit Ioannes Champeniacus in ſumma Ethic.c.16.

Etiam intra fines Temperantiæ.

280. Neque verò dicas, hunc finem extrahere admiſſionem delectationum tactus, ex ordine ac genere Temperantiæ. Id enim ſi dicas, facilè occurram, me non aſſerere,quòd is, cui licet huiuſmodi delectationes admittere, debeat eas tantùm admittere ex intentione explicita conſeruandæ ſpeciei, & amore in genus ſuum; ita vt finis proximus & motiuum immediatum illius delectationis, ſit ea conſeruatio, aut amor in genus ſuum:qua ratione, ea delectationis admiſſio,extra genus moralę Temperantiæ conſtitueretur, pertineretque ad ordinatum amorem ſtirpis ſuæ, vel etiam generis humani. Dummodò ergo delectatio admittatur in ea moderatione, qua par eſt, etiamſi non niſi interpretatiuè ad fines illos referatur, honeſta erit, & intra fines Temperantiæ hærebit. Sicut moderatum honoris deſiderium admittere, tanquam incitamentum patrandi inſignia virtutis opera,non eſt vitioſum, nec pertinet ad ſpeciem operis per illud incitamentum exercendi; ſed habet mediocritatem & honeſtatem ſuam peculiarem intra genus Temperantiæ. Item admiſſio moderata dele-

delectabilium guſtus, non pertinet ad amorem proprium, ſed ad abſtinentiam. Cùm homo non operatur formaliter ex fine conſeruandi vitam ſuam, adhibito alimento; ſed tantùm vult moderatè delectari: quia poſito quòd ad conſeruandam vitam ſit comedendum, decet hominem, ita circa cibum ſe gerere, quod ad Temperantiam ſpectat, continétque eius motiuum & honeſtatem obiectiuam. Et radix quidem illius decentiæ eſt neceſſitas vitæ conſeruandæ, quæ in ſe ac formaliter ſumpta, eſt obiectum formale ac motiuum alterius virtutis, quàm abſtinentiæ: Tamen id quod proximè & formaliter obiicitur ei moderatæ admiſſioni delectationis circa cibum & potum, pertinet ad abſtinentiam.

Eodem igitur modo proportione ſeruata philoſophandum eſt de moderata admiſſione delectationum tactus, in illis, qui vi ſtatus, ab huiuſmodi delectationibus abhorrere non tenentur, poſito quòd ſiue ex Iuſtitia, vt debitum reddant; ſiue ex fine perpetuandæ ſtirpis, ad illud opus ſe applicent. *Natura enim ſicut alimentis, ita etiam legitimis nuptiis, quantum conuenit, confert, & decet, nobis vti permiſit.* Verba ſunt Clementis Alexandrini 2. Pædag. c. 10. & idem habet D. Auguſtinus lib. de bono coniugali, cap. 16. Quæ in Philoſophi defenſionem, cum S. Thoma, aliíſque paſſim moralibus Philoſophis prolata, abſit vt velim tantiſper detrahere de ea laude, quam Chriſtiana coniugum pietas meretur, cùm prætereuntem mundi huius figuram conſiderans, mauult concupiſcentiæ frænatione cœlo quàm morti ſerere, & vt multò magis ab illicitis ſeiungatur, etiam licitis abſtinere conſtituit.

An inſenſibilitas circa guſtatilia, ſit vitium; pars negans.

281. De inſenſibilitate quoad obiecta guſtus, vix eſt, (vt præmiſi) difficultas inter Philoſophos: omnes enim conſentire videntur, eſſe vitioſam. Gulielmus tamen Pariſ. lib. de virtut. cap. 13. conſequenter fortaſſis ad ſententiam, quam ex eo quoad tactilia retulimus, non videtur abhorrere à ſententia, quæ defectus illius vitiū neget. Ait enim Temperantiam per ſe ſpectare exceſſum. Quòd autem aliqui cibo abſtineant, quouſque cerebrum exinaniuerint, capútque ita debilitauerint, vt fiat ad alia pleraque opera inidoneum; coërceri id quidem à Temperantia admittit, ſed prout ad exceſſum; non autem prout ad defectum pertinet. Nam nimiùm abſtinere, exceſſus quidam eſt. Itaque Temperantia inclinat ad comedendum quantùm ſatis, tollitque per ſe exceſſum ieiunij iuxta Gulielmū. Quòd autem ſuppletur defectus, & veluti lacuna expletur, pertingendo ad debitam menſuram; hoc ait conſequi tantùm aut comitari Temperantiæ inſtitutum, quod per ſe fertur in ſolam nimiæ delectationis præciſionem.

Quòd ſi opponas, idem eſſe, non eſſe nimium in exiguitate ſumptionis cibi, ac non eſſe nimium in corporis maceratione ob eam exiguitatem & inediam immoderatam: reſpondet Gulielmus, neque hoc per ſe à Temperantia intendi, ne quis ſit nimius in exiguitate cibi; ſed illud tantùm ab ea ſpectari, ne quis ſit nimius in corporis afflictatione ex cibi ſubtractione. Temperantiæ enim ſcopus eſſe videtur, carnem coërcere atque reprimere per moderatam cibi potúſque ingeſtionem. Vt autem quis ad debitam menſuram in ciborum ſumptione pertingat, videtur eſſe præter eius inſtitutum, aut non admodum ad eam pertinere, nec ad ſummum niſi conſequenter.

Contraria ſententia, approbatur.

282. Hæc Gulielmi ſententia mihi non probatur, ſi de re ipſa quæratur, neglecto communiore viſu loquendi. Quod addo, quia fateor, ſecundùm communem vſum, Temperantiam reſtringi ad repreſſionem exceſſus, nec ſolere illud aliud munus eius attendi, quo inclinat etiam ad vitationem defectus: quia infrequentiſſimum eſt, vt homines ex hac parte labantur. Vnde etiam contingit, vt nullum ſpeciale nomen, vitio quod in defectu eſt, inderetur, vt Ariſtoteles 2. Ethic. c. 7. obſeruauit. At ſpectando Temperantiæ eſſentiam, & agendo de re ipſa, de qua Ariſtoteles egit, & agit etiam ſuprà Gulielmus, omninò affirmandum eſt Temperantiam æquè per ſe ſpectare declinationem defectus, ac reciſionem exceſſus. Spectat enim directè ac per ſe primò, medium ſuum, ſiue honeſtatem in duorum illorum extremorum medio locatam: hæc autem æquè cum vtroque extremo pugnat. Cùm igitur extirpationem vitiorum, quibus Temperantia hinc inde cingitur, non ſpectet per ſe primò, ſed tantùm attendat honeſtatem, quæ eſt ei ratio formalis; hæc autem honeſtas æquè tollatur per vnum extremum, atque per alterum; planè fatendum eſt Temperantiam æquè directè & æquè per ſe attingere excluſionem defectus, quàm exceſſus.

Porrò parum aptè Gulielmus defectum reuocat ad exceſſum, vocátque nimietatem in vexatione carnis ex paruitate cibi. Sic enim dicendum erit contra eundemmet Gulielmum, æquè per ſe, & æquè directè, attingi à Temperantia defectum circa guſtatilia, ac exceſſum. Nam exceſſus in vexatione corporis ob nimiam cibi ſubtractionem, & neglectum nimium delectationis ex guſtatilibus, non eſt ea extremitas, quæ virtuti mediæ opponi dicitur per exceſſum, ſed eſt ipſemet defectus. Ac proinde non poteſt Gulielmus refugere, quominùs admittat, ſi nimia corporis afflictatio ex paruitate cibi, intenditur à Temperantia per ſe & directè, quin defectus quoque qui cum ea nimietate vnus & idem eſt, directè ac per ſe ab eadem virtute intendatur. Quæ eſt, vt dixi, communis omnium ſententia, cui ſubſcripſi: quamuis non idcircò ſublatam velim, quam Ariſtoteles 2. Ethic. c. 8. *in fine* agnoſcit, maiorem virtutis inclinationem, ad illius extremi excidium, quod virtuti mediæ infeſtius eſt. Ea enim maior inclinationis quantitas, non eſt niſi quaſi gradualiter maior, nec tollit æqualitatem quaſi ſpecificam & eſſentialem propenſionis virtutem conſtituentis, & inclinantis ad vtriuſque vitioſi extremi eradicationem.

LIBER

LIBER SECVNDVS.

DE VIRTVTE INTELLECTVS, PROXIME morum directrice; ſeu de Prudentia.

AB vniuerſali virtutum moralium, eíſque oppoſitorum vitiorum tractatione, delabimur ad particularem, quæ illa ipſa methodo ineunda eſt, quam ordo generationis virtutum, & ordo dignitatis earum depoſcit. Cùm ergo inter virtutes morales, prima omnium procreetur Prudentia, eadémque cæteris tanquam directrix & Regina præeat ac præſit, quippe motiuum earum & formale obiectum continens: meritò primùm de ea diſſeremus; inde ad Iuſtitiam, & eas virtutes morales,quæ ſunt ad ipſum operantem, progrediemur. Et quia vitij notitia ferè pendet ex virtutis oppoſitæ declaratione; propterea cuiuſvis vitij expoſitionem adiungemus tractationi virtutis, cui opponitur: vt vna diſputatio lucem alteri affundat, & contrarium, contrarij appoſitione magis emineat. Nam & ex Dei inſtitutione,iuxta Sapientem, *contra malum, bonum eſt.* Et ab Heraclito, veluti caput totius Philoſophiæ poſitum refert Philo lib. Quis rerum diuinarum hæres, *vt contrarium contrarij obiectu & contrapoſitione pateſiat.*

Porrò vel ex epigraphe poſita ſummum decus Prudentiæ, ad quam primùm aggredimur, licet perſpicere. Eſt enim Prudentia, *animæ ex virtute operantis veluti oculus*, vt dicitur 6. Ethic. c. 12. Eſt *mater & dux virtutum omnium*, vt loquitur Crito Pythagoræus lib. de Prudentia & felicit. (habetur in fragmentis Pythagor.) Et vt Chryſoſtomus in Pſalm. 13. ſcitè dixit, eſt *Lucerna animæ, Regina cogitationum, magiſtra eorum quæ bona ſunt & honeſta.* Maximus Tyrius diſſert. 40. n. 237. Prudentiam ait, non aliter quàm matremfamiliâs, ex rationis præſcriptô omnia dirigere in familia proborum.

Sine Prudentia, alias virtutes, nominatímque Fortitudinem, fieri vim conſilij expertem, mole ſua ruentem, præclarè ex Ægyptiis in hunc modum exprimit Syneſius orat. de Regno. *Firmiſſimum id propugnaculum eſt, in quo cum animi Prudentia vis, & poteſtas coniungitur: quæ ſi mutuò diſſocientur; & inconſideratæ vires, & imbellis Prudentia, leui negotio ſuperantur. Ac ego inter ea quæ à ſapientibus Aegyptiis ſiunt, Mercurium demiratus ſum. Aegyptij, duplici Deum ſpecie fingunt, iuuenem iuxta ſenem collocantes, idipſúmque præcipientes. Si quis ipſorum præclarè ſacra ſit inſpecturus, eum & ſagacem, & ſortem eſſe oportere: quandò alterum ſine altero parum adiumenti conferre poteſt. Eadem ratione in ſacrarum ædium veſtibulis, ſphyngis effigiem collocabant, arcanum vtriuſque virtutis coniungendæ ſymbolum: quæ qua parte beſtia eſt, robur: qua verò parte homo eſt, Prudentiam ſignificat. Vis enim corporis prudenti moderamine deſtituta, præceps ruit, cuncta miſcens atque confundens: miniméque idonea ad agendum ea mens, quæ manuum officio caret. Regium ſanè quidem ornamentum, virtutum omnium concurſus eſt; Prudentia tamen præ cæteris maximè Regi conuenit: hanc tibi aſſeclam concilies, reliquæ enim tres ſororem natu grandiorem ſequentur, ſtatimque contubernales apud te omnes bellíque ſocias habiturus es.* Theodoſium alloquitur. Optimè idem

repetit

repetit lib. de Prouid. ſect. 1. *poſt medium.* Geminum eſt quod ex Homero habet Themiſtius orat. 7. expendens prælectionem decem Neſtorum imbellium ab Agamennone factam, ſupra totidem Achilles manu promptos, & ad bellum idoneos. *Nimirum Prudentiam is robori anteferebat, & præclarè inſtitutum atque eruditum fuiſſe, quàm optimo loco natum eſſe præſtantius putabat. Atque ita ſanè omnia Neſtor illi dicta factáque ſua hoc digna voto exhibet. Contrà verò generoſus ille, at fraxineam haſtam quatiens Achilles, ille immortalibus equis vectus, trium ac viginti vrbium euerſor, quòd adhuc inſtitutio ei ac diſciplina deerat, nullo modo Phœnicem audiebat. Quinetiam ob captiuam puellam, eiulat; & ob amici neceſſarium obitum, humi præ intemperantia volutatur; atque illius velut furioſi, violenter alij manus cohibent: idémque cadauer permutat auro, & accepta mercede conciliatur, aliáque peccat quamplurima. Quibus omnibus id Poëta declarare voluit, neque corporis robur, neque celeritatem pedum, nec eximiam pulchritudinem ei, qui iſtis dotibus citra Prudentiam ſit præditus, multùm vtilitatis afferre. Verùm magnifica illa ſpecioſáque, ſi quidem exornentur diſciplina, non omninò reiicienda videantur; ſin eius præſidio careant, inſigniorem improbitatem efficiunt.*

2. Aliter hoc dixit Philoſophus 6. Ethic. c. 13. nempe virtutem abſque Prudentia non aliud eſſe, quàm celerem hominis validi viſu deſtituti progreſſionem, quæ illi in præcipitium & exitium expeditiſſima prolapſio eſt. Luculenter etiam 1. Mag. Moral. *in ipſo fine*, Prudentiam commendat, tanquam architectum quendam virtutum, & ſapientiæ velut atrienſem, toti virtutum familiæ præfectum, diſpenſantémque in ea, & præſcribentem munera ſingulorum vt ſapientiæ tanquam dominæ, cohibito affectuum tumultu, & omnibus domi rectè compoſitis, otium ad functiones ſuas, & liberum, enubilatis iis quæ officere poterant, altiſſimarum rerum proſpectum paret. Vt videas meritò Prudentiam à S. Ambroſio lib. de Paradiſo, c. 3. *diuitem vtilitatem* nominari. Imò Nazianzenus Iambico de fortuna & Prudentia, approbat dictum illius, qui auaro conteſtanti ſe fortunæ guttam Prudentiæ dolio anteponere; reſpondit, ſe verò Prudentiæ ſtillam pleno fortunæ Oceano prælecturum; tantæ ſunt Prudentiæ vtilitates. Et eaſdem ob cauſas à Caſſiano collat. 1. c. 23. & collat. 2. c. 2. Prudentia tanquam virtutum omnium oculus muniménque commendatur. In quam etiam ſententiam plurima habet Laurent. Iuſtin. in ligno vitæ, tract. 4. c. 1. & 3.

Sed nemo magnificentiùs huius virtutis decus expoſuit, quàm Iamblicus epiſt. ad Aphaleum de Prudentia. Do ex ea plagulam, tanquam dignitatis, ex proxima virtutis huius tractatione perſpiciendæ, ſpecimen. *Prudentia, virtutum princeps eſt, reliquíſque omnibus vtitur, ipſarúmque ordinem, modum & occaſionem in præſentia, tanquam oculus quidam mentis vndequaque lucidiſſimus oſtendit. Generatur ergo hæc primùm quidem à ſyncera perfectáque mente: atque ſic genita in ipſam mentem intuetur, à qua perficitur, modúmque & exemplar inde ſibi pulcherrimum omnium ſuarum actionum habet. Quod ſi qua nobis, etiam cum Deis, intercedit communitas, ea maximè virtutis huius gratia conſiſtit, & per hanc in primis, ipſis aſſimulamur. Huius beneficio bona & vtilia, honeſta & turpia diſcernimus, factáque conuenientiâ iudicamus, ac emendamus. Denique vt paucis omnia complectar, gubernatrix eſt hominum, & omnis inter ipſos conſtitutionis princeps. Ciuitates quinetiam & familias, priuatámque ſingulorum vitam ad exemplar diuinum referens, qua poteſt optima ſimilitudine depingit, hoc delet, illud inſcribit, vtrobique aſſimilationis modo ſtudens. Meritò igitur Deo ſimiles facit ſui poſſeſſores Prudentia.*

SECTIO

SECTIO I.

De Prudentia vniuersè.

3. PRVDENTIÆ naturam in vniuerſum primò ſpectabimus, inde ad eius partes varias & oppoſita delapſuri. Ipſam verò Prudentiam in vniuerſum acceptam abſolutè primùm, tum comparatiuè tractabimus, imitari Philoſophum, qui vtranque Prudentiæ conſiderationem complexus eſt 6. Eth.

CAPVT I.

Obiectum Prudentiæ.

CVr ab obiecto naturam Prudentiæ exponere ordiar, quod hîc ſemel annotaſse ſufficiat, in omnibus virtutibus æquè ſeruandum: ratio eſt, quia Prudentia æquè ac habitus cæteri, & quæuis potentiæ, ſpecificantur ab obiecto, & actibus ſuis: ſed ab obiecto tanquam ab vltima radice: quippe quod actibus etiam ſpecificationem conferat. Itaque in illud tota habitus conſtitutio tandem reuoluitur. Eſt autem duplex obiectum, cùm de habitibus virtutum agitur, ſecernendum: nempe materiale & formale. Rurſus materiale, vel eſt proximum, in quod immediatè tendit actio elicita virtutis; vel eſt remotum; circa quod actio, quæ eſt proximum virtutis obiectum, occupatur. Vtrunque reſpectu Prudentiæ ſic conſtituo.

PROPOSITIO.

OBIECTVM materiale Prudentiæ, proximum quidem, eſt actio externa, virtutibus purè moralibus proximè obiecta: remotum autem materia mediocris, externam illam actionem terminans, habénſque rationem finis reſpectu virtutum purè moralium, quibus proinde Prudentia finem, præuiâ conſultatione, & omnium quæ ad finem illum conſtituendum conferunt, accuratâ diſcuſſione, præfigit. Eiuſdem formale obiectum, eſt vera honeſtas, ex mediocritate illa quaſi reſultans, interuentu iudicij prudentialis, tanquam regulæ & cauſæ, honeſtatem operi eiúſque obiecto imprimentis.

PRimò ago de obiecto materiali Prudentiæ, vtique moralis, quod ante omnia monendum eſt. Non enim benè aliqui de Prudentia morali agentes, adeò latè Prudentiæ munera protendunt, vt ei etiam ſcientias ac diſciplinas ſubiiciant, eo ducti argumento, quòd in diſciplinis, omnia faciliora breuioráque reddat Prudentia, adhibito ordine ac modo, qui à Prudentia manat; Vitatis item ſupernacuis, & in eas res collato ſtudio, in quas vtiliter elaboretur. Ita ex Fabio Tuldenus diſſert. 1. Polit. Prudentiam idcircò nominans commune virtutum ſcientiarúmque vinculum. Sed perperam, ſi rem ad viuum reſecemus, & non de Prudentia latè & impropriè, ſed ad amuſſim philoſophicam diſſeramus. Longè quippe alia eſt ratio Prudentiæ in ſcientiæ digeſtionem & ordinationem diſtentæ, alia eius quæ in moralibus virtutibus occupatur. Ita vt quamuis vtrique nomen Prudentiæ aliquatenus commune ſit: tamen & materiâ, & ratione formali, & fine, ac inſtituto, prorſus differant. Methodo enim, & quæ ſpecialiter Prudentiæ, & quæ doctrinæ appellatur, intellectus duntaxat illuſtratio quæritur, & depulſio offuciarum conſequentium, vel etiam aſſectantium perturbatam tractationem. At Prudentia moralis in honeſtatem collimat, & bonorum morum, non ſtudiorum directrix eſt. Itaque longè diuerſæ ſunt vtriuſque partes. Nec ob illam nominis communitatem, (quæ quamuis antiqua, & ex Xenocrate, ab Henrico Stephano in virtutum encomio notata, tamen infrequentior eſt;) confundi poſſunt in vnum commune vinculum ſcientiarum atque virtutum.

Materiale Prudentiæ obiectum, quodnam.

4. Ago ergo de obiecto materiali Prudentiæ moralis, quod paſſim vocant materiam propriam virtutum purè moralium, ſiue materiam ſingularem circa quam occupantur ſpeciales actus eliciti virtutum moralium, ad differentiam aliorum quorundam actuum communium, qui non dicuntur verſari circa finem, in materia, ſed auelluntur ab ea, ſpectántque rationem bonitatis, virtuti ad quam pertinent, reſpondentis, ſed extra materiam quancunque ſignatam: Cuiuſmodi eſt reſpectu Temperantiæ, actus ille vniuerſalis; *Volo temperatè vitam exigere.* Aliique ſimiles reſpectu aliarum virtutum. Prudentia ergo non habet pro obiecto materiali, vitam temperatam in communi, vel iuſtas actiones ab omni materia ſeiunctas; id enim ſpectat ad ſynterecſim; præcipit autem de actionibus in materia ſingulari, vt de actione circa hunc cibum aut potum, & ita de cæteris. Non eſt autem quòd hæream in obiecto hoc materiali diſtribuendo in proximum & remotum. Ex notionibus enim duplicis huius obiecti paulò antè tactis, per ſe patet obiectum proximum reſpectu Prudentiæ, eſſe actiones ipſas elicitas aliarum virtutum, & illas quoque externas actiones, quæ ſunt obiectum proximum aliarum virtutum moralium; quæ duæ actiones in hac re pro vna computandæ ſunt. Patet item, remotum Prudentiæ obiectum, non aliud eſſe quàm materiam, circa

quam

quam prædictæ actiones, proximè virtutibus obiectæ, occupantur. Itaque quamuis obiectum proximum virtutum purè moralium non ſit actio earum elicita, (quia ſic nihil interiaceret inter obiectum & habitum, cùm tamen neceſſe ſit, inter obiectum & habitum ac potentiam, interiacere actionem, quæ eſt habitus, aut potentiæ tendentia in obiectum;) ſed quod proximè virtutibus purè moralibus obiicitur, ſit tantùm actio imperata & externa, circa quam verſatur actio elicita: Aliud tamen ſtatuendum eſt pro obiecto proximo Prudentiæ; quia Prudentia dictat & volitionem Temperantiæ aut Iuſtitiæ;& materiam circa quam occupari debet ea volitio, quæ per Temperantiam aut Iuſtitiam expromi poteſt,dummodò Prudentiæ præſcriptum circa eam & illius materiam anteceſſerit. Obiectum autem Prudentiæ remotum, non aliud eſt aſſignandum, quàm materia his externis actionibus præfixa.

An complectatur actiones tantùm circa media, diſſidentes ſententiæ.

5. Hæc cùm perſpicua videantur, difficultas tantùm ſupereſt, an proximum Prudentiæ obiectum ſint duntaxat actiones circa media, an verò etiam actiones circa finem, & conſequenter an remotum Prudentiæ obiectum, ſint ſola media, an etiam finis. Nam Ariſtoteles ſæpè velle videtur, Prudentiam non occupari circa finem; ſed tantùm circa media, vt 6. Ethic. c. 13. *Perſpicuum eſt*, inquit, *& Prudentiã eſſe opus, etiamſi non eſſet actiua, propterea quòd partis animæ ratiocinatiuæ virtus eſt, & ſine Prudentia & virtute, eſſe electionem rectam non poſſe: eò quòd hæc finem; illa, quæ ad finem tendunt, vt agamus, facit.* En Philoſophus Prudentiæ neceſſitatem ex eo docuit, & quòd potioris animæ partis ornamentum ſit, quo ex capite illam eſſe expetibilem affirmat, etiamſi non eſſet actiua: & quòd reuerà ſit actiua, cùm efficiat, vt ea exequamur, quibus aſſequi liceat finem, quem virtutes purè morales acquirere ſatagunt. Hoc ipſum ibid. c. 12. præmiſerat verbis illis. *Opus & ex Prudentia & ex morali virtute perficitur. Virtus enim propoſitum ſcopum; Prudentia, quæ ad ipſum tendunt, recta efficit.* Idem habetur ex functionibus & muneribus, quæ Ariſtoteles Prudentiæ aſſignat, & in ſola media cadunt. Sunt autem hæc, iuxta eum Prudentiæ muneta. Benè conſultare, (quod 6. Eth. c. 7. ait eſſe Prudentis maximè proprium:) benè iudicare poſt conſultationem: Tandémque executionem indicere. At hæc omnia ſpectant duntaxat media. Ac proinde Prudentia, videtur non habere pro materiali obiecto finem, ſed media tantùm. Ita ſentit Caietanus 2.2. q.47. art.6. & Val. 2.2. d.4. q. 1. p. 3. qui contendunt hanc eſſe quoque Diui Thomæ ſententiam art. illo 6. & addunt, diſſidere hac in parte Scotum in 3. d. 36. q. vnica, art. 2. affirmantem Prudentiæ quoque eſſe, fines ipſos virtutibus moralibus præfigere.

Componuntur.

6. Facile tamen videtur, hoc diſſidium componere adhibita diſtinctione, quam adhibet Richardus in 3. d. 33. art. 2. q. 5. Eſt enim, vt præmittebam, diſtinguendus duplex finis virtutum: alter vniuerſalis & ab omnia materi propria auulſus, cuiuſmodi eſt qui obiicitur actui illi: *Volo temperatè viuere*; alter autem particularis, & immerſus certæ materiæ, cuiuſmodi eſt; Volo eſſe temperans in hoc cibo, aut in tali aliqua materia. Priorem finem fateor à Prudentia non præſcribi. Et hoc eſt quod D. Thomas intendit, quoties negat Prudentiæ eſſe præſtituere finem virtutibus moralibus. Aperte enim agit de fine abſtracto, quem præfigere,munus eſt ſynterefeos, vt ait 2.2.q.47. art.6. ad 1. Nec diſſentit Scotus, vt mox patebit. Et reuerà vnuſquiſque antecedenter ad Prudentiæ acquiſitionem, ſolo lumine naturali agnoſcit, bonum eſſe temperatè viuere, neque eget ad eam rem Prudentiæ ductu, cùm ſit ex ſe perſpicua:ſed tantùm Prudentiæ directionem poſtulat, cùm exurgit ambiguitas, quod non priùs accidit,quàm veniatur ad materiam particularem, & finis ille vniuerſalis ei, vt ſic dicam, immergi, contrahíque per eam intelligatur. Circa hunc finem particularem, qui eſt poſterior duobus finibus propoſitis, verſatur Prudentia, vt rectè contendit Scotus, nec diſſentit D. Thomas ſuprà, cùm expreſsè idipſum doceat 1.2. q. 66. art. 3. ad 3. verbis illis in hanc rem inſignibus. *Prudentia non ſolùm dirigit virtutes morales in eligendo ea quæ ſunt ad finem; ſed etiam in præſtituendo finem. Eſt autem finis vnuſcuiuſque virtutis moralis, attingere medium in propria materia, quod quidem medium determinatur ſecundùm rectam rationem Prudentiæ.* Quid clarius?

Ratio Scoti efficaciſſima eſt. Virtus enim moralis, vt ratiocinatur vbi ſuprà *litera G.* ordine naturæ ſemper ſequitur Prudentiam; quia ſicut voluntas ex ſe eſt cæca; ita exigit prælucentem ſibi rationem, quæ in materia virtutum eſt recta ratio, nec alia quàm Prudentia, ſi ſermo ſit de materia propria. Atqui ex amore finis particularis, V. G. caſtitatis generatur virtus aliqua moralis.Ergo ante iſtum amorem, ponenda eſt Prudentia. Ac proinde Prudentia non eſt adeo arctanda, vt tantùm ſit habitus circa media præſcripta in ordine ad finem particularem. Accedit quod Prudentia correſpondens vni virtuti morali nullam virtutem habere poſſet. Nam media, etiam reſpectu vnici finis, plurima ſunt & diſparata. Vnde ſi Prudentia non eſſet de fine, ſed tantùm de mediis, non eſſet vna virtus Prudentiæ, regulans vnam virtutem moralem,quod eſt incommodum, cùm æquè congruat aſſignare vnam virtutem Prudentiæ prælucentem, ac vnam virtutem directam. Eſt ergo Prudentia etiam de fine particulari, & contracto in materia certa, vt Scotus conſentiente D. Thoma rectè admiſit.

Scotus, in hac re, malè impetitus.

7. Nulla igitur eſt hac in parte inter S. Thomam & Scotum diſſenſio: imò neque inter Scotum & illos ipſos,qui diſſidere hac in parte S.Thomam ac Scotum arbitrantur, & pro D. Thoma contra Scotum pugnant. Nam Caietanus ſuprà,& Valentia loco allegato aſſert. 1.ad 1. Scoti, *in fine*; ita contra Scotum, negant Prudentiæ, conſtitutionem finis,quem virtus purè moralis proſequitur, ſiue (vt ipſi loquuntur,) propoſitionem finis intrinſeci virtutum moralium, quatenus eſt formalitèr finis; vt tamen fateantur, Prudentiam definire ac determinare eas res ſiue actiones, in quibus tanquam ſubiectis inſidet formalis ratio ac bonitas huiuſmodi finium virtutibus præfixorum. Nimirum determinando in particularibus euentibus & negotiis, in quanam actione & quantitate ac qualitate materiæ actionem illam terminantis, ſita ſit mediocritas, quod Prudentiæ adſcribitur ex 2. Ethic. c. 6. & l. 6. c. 13. quo ipſo dicunt hi Autores, Prudentiam præfigere & determinare media coniuncta finibus virtutum, vel ipſos fines ſubiectiuè & materialiter. Vtrunque enim de propria virtutum materia intentionem earum terminante

minante dici volunt. Dicitur enim materia & ſubiectum reſpectu bonitatis finis; quia eam ad ſe coarctat, & in ſe recipit. Dicitur etiam medium, quatenus ſubiectum ſeu materia ordinatur ad formam ſuam, tanquam ad finem, cuius eſt quoddam veluti medium.

Verùm hoc non eſt vllo modo contrarium ſententiæ Scoti: niſi quòd commodiùs Scotus, retenta vocum proprietate, finem in materia, appellat finem, non medium, vt iſti Autores, detortâ voce, faciunt: medium enim propriè dicitur de iis tantùm, quæ ſub conſultationem cadunt: ac proinde non dicitur de fine prout contracto ad certam materiam, ſed de ſolis inſtrumentis ad finis illius aſſecutionem accommodatis. Itaque quod hi Autores vocant finem formaliter ſumptum, Scotus & alij vocant finem abſtractum & vniuerſalem, cuiuſmodi eſt ille, qui attingitur hoc actu: *Volo temperatè viuere.* Et hunc finem concedimus non attingi à Prudentia, ſed perſpectum haberi prælucente ſyntereſi. Quòd autem hi Autores appellant finem materialiter & ſubiectiuè ſpectatum, vel medium reſpectu finis ſic abſtractè conſiderati, Scotus & qui eius ſententiæ adhærent, dilucidiùs & meliùs appellant finem moralis virtutis, & à Prudentia præſcribi volunt, vt exerceri poſſit actio virtutis circa finem, de quo vt ad eam materiam reſtringendo non liqueret, niſi lux Prudentiæ accederet. Et idcircò Prudentiæ eſt, illum vt ſic præſcribere ac præſtituere.

Variæ Philoſophi in re propoſita interpretationes diſcuſſæ.

8. Difficultas tantùm ſupereſt, quid ſibi voluerit Ariſtoteles locis primùm ſuprà allegatis, cùm Prudentiam alligauit mediis, non fini. Vbi Ariſtoteles non agit de fine communiſſimo, ſeu de felicitate, vt interpretatur Piccolomineus gradu 5. c. 37. adducens ipſum Ariſtotelem 6. Ethic. c. 9. *in fine* ita loquentem. *Fieri poteſt vt & abſolutè benè conſultet quiſpiam, & ad quendam finem. Bona itaque conſultatio ea eſt, quæ ad finem abſolutè: quædam verò bona conſultatio, quæ ad quendam finem ſpectans perſicitur. Si igitur prudentium eſt benè conſultare, bona conſultatio rectitudo ea eſſe videretur, quæ ſecundùm vtilitatem ad quendam finem ſpectat, cuius Prudentia vera exiſtimatio eſt.*

Verùm hîc Ariſtoteles nomine *finis abſolutè*, non videtur intelligere felicitatem ſiue finem totius humanæ vitæ, vt prædictus Autor locum Philoſophi referens, de ſuo addit. Quamuis fateor ita quoque Philoſophum expoſuiſſe alios, & nominatim S. Thomam ibi lect. 8. *in fine*, & Andronicum in paraphraſi. Sed quod dixi verius videtur. Nam Ariſtoteles eod. lib. c. 5. nomine finis abſolutè dicti, intelligit finem protenſum ad quancunque materiam: ita vt is ſimpliciter & abſolutè benè conſultare dicatur, qui in omni re, nec tantùm in vna aliqua materia determinata, poſſit rectam conſultationem inſtituere. Eodem ergo modo finem vſurpauit in iis locis, quæ expendimus: ac proinde, cùm negarit, Prudentiam eſſe de fine, videtur inficiatus Prudentiam præſtituere finem proximum virtutibus moralibus. Et verò ſicut Prudentiam addicit mediis; ita virtutes morales fini: at conſtat, virtutes purè morales; non ſpectare immediatè felicitatem, tanquam obiectum ſuum proximum. Igitur prædicta locorum illorum expoſitio, extorta eſt, & à Philoſopho ac veritate abhorrens.

Similiter expoſitio, quam Scotus adhibet poſterioribus locis, quibus Ariſtoteles affirmat conſultationem, quæ eſt ex præcipuis prudentis functionibus, eſſe de mediis, violenta videtur, & parum apta. Ait enim Scotus, nomine conſultationis, quæ diſcurſum importat, intelligi eo loco ab Ariſtotele, diſcurſum à principiis practicis vniuerſalibus, atque adeò à fine abſtracto, ad finem particularem, circa quem proinde verſetur Prudentia. At hoc detortum videtur, & eſſe contra communem vſum vocis *conſultatio* fatetur ipſemet Scotus. Deinde iuxta hanc expoſitionem malè Ariſtoteles dixiſſet, conſultationem Prudentiæ propriam, eſſe de mediis; virtutem verò moralem reſpicere finem: idem quippe, iuxta hanc expoſitionem, ſunt finis & medium, de quo conſultans ratiocinatur.

9. Quo eodem modo impugnare licet aliam vtrorunque locorum expoſitionem, quam ſuggerit Vaſques 1. 2. d. 41. cap. 1. quem de more deſcribit Torres 2.2. tomo 1. diſp. 99. dub. 2. & ſequitur etiam Leſſius lib. de Prudentia, c. 1. n. 20. Aiunt ergo hi Autores, Ariſtotelem, cùm dixit, virtutem verſari circa finem; Prudentiam verò circa electionem, non ſumere finem & electionem populariter, & prout paſſim ſumitur apud Doctores: ſed finem quidem ſumere pro honeſtate auulſa à ſubiecto, V. G. pro honeſtate Temperantiæ ſecundùm ſe: electionem autem ſumere pro affectu intentionis circa eundem finem contractum in materia; vel circa materiam fini illi ſubſtratam; & idcircò amorem boni abſtracti tribuere virtuti, id eſt, vt Vaſques ibid. d. 50. n. 11. interpretatur, naturali facultati voluntatis, ad quam nudam, prælucente ſynteresi, ſpectat ille amor finis ſic ſumpti, quem Ariſtoteles vocat *propoſitum* 6. Ethic. cap. 9. & 12. & 13. alibi autem vocat *voluntatem*, vt 3. Eth. c. 2. At amorem boni contracti in hac materia, qui eſt finis proximus virtutum tribuere electioni, cui Prudentia prælucet. Ex quo habetur, Prudentiam eatenus dici eſſe circa media; quatenus dirigit electionem. Quæ tamen vox apud Ariſtotelem ibi, non ſiſtit in mediis rigoroſè dictis, vt paſſim fit; ſed ad finem quoque proximum virtutis extenditur, qui idcircò dicitur medium: quia hæc materia ſingularis præſcripta per rationem, conducit ad conſequendum finem, quem quis abſtractè primùm ſibi propoſuit. Continet enim in ſe honeſtatem illius. Eſt etiam materia conſultationis, ob ambiguitatem, quæ circa eum poteſt exiſtere.

Verùm hæc Ariſtotelis expoſitio laborat in primis eo incommodo, quod poſtremum Scoto obiecimus. Nempe quòd iuxta eam Ariſtoteles ineptè contraponat Prudentiam virtuti morali, quòd hæc finem, illa verò media ſpectet: cùm tamen, iuxta hanc interpretationem, idem ſint finis & medium. Deinde hæc gloſſa manifeſtè corrumpit textum. Ariſtoteles enim diſertè lib. 6. Ethic. cap. 12. profitetur, opus honeſtum, & à Prudentia, & à virtute morali perfici. *Opus*, inquit, *& ex Prudentia, & ex virtute morali perficitur. Virtus enim proprium ſcopum, Prudentia quæ ad ipſum tendunt, recta efficit.* Audin' *morali* quod aduerſarij negant; de virtute natiua voluntatis interpretantes, quod Ariſtoteles ait, amorem finis honeſti eſſe ex virtute? Eadem inculcat Philoſophus ibidem cap. 13. *in fine*. Igitur id cui tribuit occupari circa finem, non eſt virtus Prudentiam antecedens, ſed virtus moralis eam ſubſequens; ac proinde ruit quod illi alteri virtutis acceptioni ſuperſtruitur. Taceo quàm parum Ariſtotelicè exponatur vox *propoſiti*; & quàm malè reſtringatur ad finem abſtractum, cùm ex mente Ariſtotelis 1. Magn. Mor. cap. 16. & 32. *in fine*, & 2. ad Eudem. cap. 12. vſurpetur pro delectu ſiue ele-

ctione tendente in ea, quæ ad finem ſunt. Quare aliunde petenda eſt germana Philoſophi interpretatio, quæ cum aſſerta finium contractorum per Prudentiam præſtitutione cohæreat.

10. Tertiam prætereà Philoſophi expoſitionem tradit Flaminius Nobil. lib. 2. de felicit. cap. 17. præmittens, res agendas, eſſe ſingulares, & idcircò primùm menti occurrere ac excitare confeſtim in ea appetitionem: quæ ſi nimium vehemens ſit, ſequitur mentis obcæcatio; ſin nimiùm remiſſa, mentis languor ac ſedatio exiſtit. V. G. Paris conſpiciens Helenam, quia appetitum Temperantia munitum non habet, ingens concipit amoris incendium, quo vis propè animo infertur, & turpis finis proponitur, Helenæ nimirum rapina. Indéque conſequitur, vt mens cupiditati ſeruiens ſedulò allaboret conſectandis viis ac rationibus conſequendi finem illum, quod haud dubiè non præſtitiſſet, ſi Temperantia affuiſſet. Colligit inde Flaminius, quomodo virtus moralis ſcopum efficiat rectum, nempe prohibendo ne affectus peruerſus mentem in tranſuerſum agat, eique prauum finem præfigat, potiúſque efficiens, vt honeſtus finis proponatur, quem Prudentia omnibus viis, modíſque idoneis prehenſet.

Sed neque hæc expoſitio Ariſtoteli conſentanea eſt, ac in ſe etiam eſt falſa: addicit enim Prudentiam ſolis mediis, quod non rectè fit, cùm Prudentia ipſum quoque virtutis finem ſpectet, & per eam fiat illa honeſti finis propoſitio. Item virtutes morales non finem tantùm, ſed etiam media ſpectant. Prætereà hac ratione Prudentia non eſſet ante omnes virtutes morales; ſed ipſæ quantumuis cæcæ, abſque directione oculi animæ, quaſi manu tentantes anteceſſiſſent. Alia igitur loci illius Ariſtotelici expoſitio proferenda eſt.

Legitima ſententiæ Philoſophi interpretatio.

11. Aduerte itaque, Ariſtotelem cùm virtutem moralem & Prudentiam comparat, quoad concurſum vtriuſque ad opus honeſtum, non eſſe vſum voce *mediorum*, nec dixiſſe, Prudentiam reſpicere media: virtutem verò moralem reſpicere finem, vt paſſim citatur, quæ fuit caliginis hac in parte origo: ſed dixiſſe, Prudentiam, in iis quæ ad finem ſunt, vel in iis quæ ad finem tendunt occupari: virtutem verò in ipſo fine. Vbi Ariſtoteles comparat Prudentiam & virtutem moralem quoad id quod præſtant circa finem virtutis contractum & particularem. Nam quamuis certum ſit, vtranque verſari etiam circa media: tamen non eſt dubium, quin primaria vtriuſque functio ſit circa finem, quippe qui eſt mediorum radix & menſura.

Ait ergo Ariſtoteles, Prudentiam adæquatè ſumptam, & omnes eius functiones inuoluendo, aliter verſari circa finem; aliter verò virtutem moralem. Nam Prudentia, quia finis contractus eſt obſcurus, & multa diſcuſſione indiget vt inueniatur; conſiderat primùm omnia quæ ſunt circa finem, ex quibus pendet eius coniectatio, & per exactam conſultationem, quæ eſt vna ex præcipuis Prudentiæ adæquatè ſumptæ functionibus, accuratè ſingula librat & expendit; tandémque aſſequitur in quo ſitus ſit finis, ſeu quænam ſit materia illa, cuius congruitas cum natura rationali, ſiue honeſtas inquiritur. Quò vt perueniat, cogitur Prudentia per omnia ad hunc finem conducentia, & vnde eius notitia pendet, diſcurrendo oberrare; tandémque poſt acrem ac vigilem indagationem, ſiſtit in iudicio conſultationem claudente, quo mediocritas materiæ priùs implexa & obſcura definitur, & finis morali virtuti præfigitur. Ibi, inquam, ſiſtit negotiatio Prudentiæ circa finem, & initium ſumit functio virtutis moralis circa eundem, quæ non conſiſtit in diuagatione per adiuncta finis, vt ad eius legitimam quantitatem deueniatur, vt primùm facit Prudentia; ſed rectà fertur in finem ſibi à Prudentia præſtitutum, amando & efficaciter intendendo illum: quem efficacem finis amorem, proſecutio mediorum facilè conſequitur.

12. Hinc igitur patet, Ariſtotelem non conferre virtutem ſyntereſi nuda regulatam, cum Prudentia, neque Prudentiam addicere ſolis mediis: ſed cùm de Prudentiæ munere in conſtituenda mediocritate virtuti obiecta, quippe obſcurà, & accurati examinis indiga diſputaret, rectè affirmaſſe, Prudentiam occupari in iis quæ ad finem ſunt, id eſt, quæ iuuant & conferunt ad conſtituendam mediocritatem materiæ, qui eſt finis particularis virtutum: virtutem verò, ſuppoſito præuio Prudentiæ examine, in ipſum finem ſic indagatum & conſtitutum, rectà tendere, alieno labore fruentem. Quæ eſt perſpicua expoſitio locorum, qui ex Philoſopho primùm allegabantur.

Vides autem ex dictis, conſultationem poſſe quoque eſſe de fine contracto, quatenus incognito & latente. Atque adeò habes quoque explicationem locorum, quæ ex Philoſopho ſecundo loco allegabantur in contrarium. Non enim Ariſtoteles negat, conſultationem eſſe de fine particulari & contracto: quin potiùs diſquiſitio illa ſolers, & accurata perſcrutatio, eius in quo conſtituenda eſt mediocritas materiæ, maxima pars eſt conſultationis, in quam Prudentia incumbit. Ac proinde quãuis conſultatio ſit vna ex functionibus habitus Prudentiæ adæquatè ſumpti; poteſt nihilominùs verum eſſe, quòd Prudentia verſetur circa finem particularem virtutum moralium, eúmque illis præſtituat, quod demonſtrare intendebamus. Porrò hactenus finem illum materialiter duntaxat ſpectauimus, ſeu prout eſt materia mediocris, ex qua progerminat honeſtas obiectiua: quia huc vſque egimus de materiali obiecto Prudentiæ, deinceps de formali diſputaturi.

Formale Prudentiæ obiectum, quodnam.

13. Secundò ergo propoſui formale obiectum Prudentiæ, quod pro duplici materiali obiecto, nempe proximo & remoto, poſſet duplex diſtingui. Sed cùm prima radix eius, cernatur in obiecto remoto, ſiue in materia mediocri; & tam in huiuſmodi materia, quàm in actione externa circa illam verſante, formale Prudentiæ obiectum ſit eiuſdem rationis, conſiderabimus illud in materiali obiecto remoto. Facile autem erit quæ de eo dicta fuerint, accommodare ad obiectum proximum. Dixi ergo, honeſtatem obiectiuam, ex materia mediocri quaſi progerminantem, eſſe formale obiectum Prudentiæ ſub ratione veritatis, ſeu prout eſt vera honeſtas non ementita. Ratio eſt perſpicua, quia hæc honeſtas eſt id in quod collimat prudentia, cùm circa materiam negotiatur, & eius mediocritatem ſollicitè rimatur. Idipſum enim propoſitum habet Prudentia circa materiam propriam virtutum moralium, quę eſt eius obiectum materiale, quod virtutes ipſæ morales. Sicut ergo hæ habent hanc honeſtatem pro obiecto formali ac ſpecificatiuo tum ſui, tum actuum, quatenus ſunt à virtute, vt à principio: ita etiam Prudentia.

14. Obſeruandum tamen eſt hoc loco diſcrimen paulò antè tactum; nempe quòd honeſtas eſt ratio formalis obiectiua virtutum purè moralium,

prout

prout eſt bonitas quædam. At reſpectu Prudentiæ eſt ratio formalis, prout eſt quædam veritas. Ariſtoteles enim 6. Ethic. c. 2. docet, verum eſſe formale obiectum quorumuis habituum intellectualium, inter quos cap. 3. numerat Prudentiam. Et conſtat, Prudentię actus omnes elicitos, eſſe cognitiones, quibus non bonum qua tale, ſed verum tanquam ratio formalis vltima obiici debet. Itaque perperam Leſſius lib. de Prudentia c. 1. n. 11. diſtinguit in obiecto Prudétiæ, & quòd ſit cognoſcibile, & quòd ſit operabile, ſi agatur de obiecto proximo; vel terminatiuum actionis, ſi agatur de obiecto remoto: Addens, ptiore modo Prudentiam ſpectare ſuum obiectum ſub ratione veri; poſteriore autem ſub ratione boni, quod innuit eſſe vltimum, in quod deſinit Prudentiæ negotiatio; eò quòd Prudentia non ſpectet veritatem obiecti ſui, vt in nuda eius quatenus veri cognitione hæreat, ſed hanc ipſam notitiam referat ad operationem bonam; Vt proinde obiectum quatenus bonum, ſit vltimum in quod Prudentia collimat. Hoc dico, perperam aſſeri. Prudentia enim, cùm ſit virtus intellectus, neceſſariò tendit ſemper in verum, illúdque habet pro obiecto formali vltimo ac ſpecificante: quamuis, quia ipſa eſt habitus practicus, non tendat in verum ſpeculatiuum, ſed in practicum, vel praxeos terminatiuum.

Dixit quidem D. Thomas 2. 2. q. 47. art. 4. Prudentiam reſpicere bonum honeſtum, formaliter, & ſub ratione boni. Senſus tamen eius non eſt quòd Prudentia honeſtatem reſpiciat ſub formalitate bonitatis, ibi ſiſtendo; ſed quòd eam reſpiciat ſub ratione veritatis: Ita tamen, vt quia bonitas illa non eſt verè obiectum materiale, ſed ſic ſubſternitur veritati quæ eſt vltima ratio formalis, vt habeat anteriorem aliam rationem purè materialem, in quam cadit, nempe materiam mediocrem; cenſeatur bonitas eſſe ratio formalis per comparationem ad rationem purè materialem anteriorem. Sicut *ratio formalis quæ*, per comparationem ad rationem purè materialem, appellatur formalis. Interdum autem per comparationem ad rationem formalem motiuam, quæ eſt vlterior, & eam ſibi ſubſternit, vocatur materialis. Itaque quoties in poſterum aſſignabimus Prudentiæ honeſtatem pro ratione formali obiectiua, accipiendum id erit de honeſtate prout vera, quo duntaxat modo eſt per intellectum attingibilis, cùm adæquatum intellectus obiectum ſit verum.

An honeſtas obiectiua, ſit prior aut poſterior iudicio Prudentiæ.

15. Et hæc quidem clara ſunt. Sed ſupereſt circa huiuſmodi rationem formalem obiectiuam Prudentiæ, difficultas non leuis: Vtrum ſcilicet honeſtas obiectiua fundata in mediocritate materiæ per Prudentiam determinatæ, antecedat iudicium Prudentiæ, illúdve ſubſequatur. Poteſt enim hoc iudicium duobus modis ſe habere ad conſtitutionem mediocritatis materiæ, & honeſtatis ex ea deriuationem. Nempe primò enunciando duntaxat honeſtatem obiectiuam ex natura rei præiacentem in tali materia, priuſquàm per Prudentiam determinaretur & innoteſceret. Quod iudicium, cùm ſit mera repræſentatio, eſt ſpeculatiuum. Secundò, cauſando prædictam honeſtatem per modum regulæ ac dictaminis practici, præſcribentis in quo ſita ſit mediocritas & honeſtas obiectiua, Prudentiæ ac virtutibus moralibus præfixa; & conſequenter non enunciantis duntaxat, ſed etiam conſtituentis, & quadantenus efficientis, germen mediocritatis prędictę; nimirum honeſtatem obiectiuam, de qua agimus. Qua in re duplicem ſentiendi modum inuenio. Prior affirmat, iudicium Prudentiæ eſſe meram declarationem honeſtatis præiacentis. Poſterior ait, eſſe regulam, & ſuo modo cauſam honeſtatis non reſultaturæ in obiecto materiali abſque huiuſmodi iudicio.

Qui priorem eſſe ſtatuant.

16. Sunt in priore ſententia Aureolus apud Capreolum in 2. d. 35. q. vnica, *in argum. contra primam.* Suares diſp. 10. Met. ſect. 2. n. 12. & d. 8. ſ. 5. n. 3. & vt videtur, Becan. 1. 2. tract. 1. c. 5. q. 1. n. 10. Argumentatur ergo Aureolus, quia recta ratio ſiue Prudentia ſe habet tantùm applicatiuè, non menſuratiuè. Nempe applicat duntaxat voluntati obiectum circunſtantionatum; (aurum eſt Latinitatis rude & impolitum, erutum de Aureoli fodinis;) cognitio enim tantummodò oſtendit menſuram obiectiuam actus recti. Non igitur eam menſuram efficit aut conſtituit. Præterea honeſtas obiectiua tunc eſt in materia aliqua, cùm ea materia in tali quantitate ac circunſtantiis decet naturam humanam: ſed materia talis & tanta, non idcircò decet naturam noſtram, quia recta ratio ita dictat; ſed potiùs è contrà recta ratio idcircò dictat, aut vetiùs exhibet tale obiectum vt conueniens, quia reipſa ex ſe & antecedenter ad cogitationem noſtram, & quencunque actum Prudentiæ, tale eſt. Addit Aureolus geminam confirmationem. Prior eſt, quòd diuina ratio dictet, aliquid eſſe conueniens actui noſtro, reſpectu cuius diuina ratio non ſe habet niſi cognoſcendo & repræſentando. Poſterior confirmatio eſt, quia propter aliud & aliud obiectum, & aliam ac aliam circunſtantiam, recta ratio dictat, actum conuenire naturæ rationali vel diſconuenire.

Concludit inde Aureolus in hunc modum. *Igitur conuenientia & diſconuenientia actus*, (atque adeò etiam conuenientia & diſconuenientia obiectiua, quæ eſt fons & radix totius bonitatis actuum;) *eſt ex parte obiecti, & non ex parte rationis. Vnde ratio non habet de ſe quòd ſit recta, niſi quia ſententiat conformiter vt eſt in obiecto. Hoc enim innuit Philoſophus in 2. Eth. cùm ait, vt ſapiens determinabit. Sapiens autem non ſe habet per modum menſurantis, ſed applicantis: quia illud medium quod ſapiens coniectat, non imprimitur à ratione, ſed ratio inuenit illud & oſtendit voluntati.*

Eſto igitur verum ſit quoad nos, iudicium Prudentiæ eſſe regulam & menſuram honeſtatis, quia eam nobis manifeſtat: Tamen huiuſmodi iudicium ſupponit conuenientiam obiecti cum natura rationali, quatenus talis eſt & talibus proprietatibus inſtructa. Eáque conuenientia eſt reipſa in rebus, antecedenter ad quemuis actum Prudentiæ. Vnde quamuis veritas moralis obiectorum noſtrorum, quoad eſſe exiſtentiæ menſuretur & cauſetur per notitiam practicam, quia actus per eam cauſatur quoad huiuſmodi eſſe: Tamen quoad eſſe eſſentiæ, veritas moralis eruenda eſt ex obiecti ſiue operis natura; quia ſcientia practica nititur principiis per ſe notis, eruẽdis præcipuè ex definitione obiecti, & prima eius proprietate. At hæc, ſecũdùm ſe, abſtrahunt ab exiſtentia, & obiecto conueniunt ſuapte natura, antecedẽter ad quancunque eius notitiam.

Quo eodem modo philoſophandum eſt in operibus artis, quæ licèt quoad exiſtentiam pendeant ab Idea & dictaminibus artificioſis; tamen ſecundùm ſuam eſſentiam non ſunt talia, quia poſſunt ſic effici per artem, aut quia ars ita de eis faciendis pręſcribit; ſed potiùs è conuerſo, idcircò artefactum præſcribitur ab arte ſic faciendum, quia id poſtulat eius natura, ſpectato fine in quem dirigitur,

dirigitur. Similiter ergo quòd Miloni honeſtum ſit,tantam cibi quantitatem ſumere, non oritur ex iudicio, quo dictatur eam quantitatem eſſe illi honeſtam, & cuius interuentu ea honeſtas inducitur de facto in operationem; ſed oritur ex natura Milonis, tantam cibi quantitatem depoſcentis, eò quòd tanta ſit & tam vaſta;quod habet antecedenter ad quoduis iudicium noſtrum.

Eſt poſterior, & quatenus.

17. Contraria ſententia eſt Capreoli q.cit.art.3. *ad argumenta Aureoli propoſita*, & multorum alibi adducendorum, affirmantium, terminum moralitatis eſſe iudicium practicum: videtúrque omninò vera, ſi rectè exponatur. Quod vt aſſequar, ſumo exemplum propoſitum Milonis tantam cibi quantitatem depoſcentis, & in eo hanc difficultatem enodo. Facilè enim erit quæ de illo exemplo dicemus,transferre ad alia quæuis,ſeruando analogiam debitam. Suppono igitur naturam Milonis duobus modis ſpectari poſſe.Primò,præcisè,vt natura corporea eſt. Secundò,vt eſt natura rationalis, & actiua quatenus rationalis. Priore modo conſtituitur per temperamentum certum, & tantam membrorum molem, cui ſuſtentandæ tanta ciborum copia debetur; æquè ac ad firmandam tantam molem quantitatiuam, ne collabatur & fatiſcat, exigitur fulcrum tantæ magnitudinis ac firmitatis. Et hoc modo rectè dicitur, mediocritatem obiecti non pendere à iudicio Prudentiæ,ſed eſſe ſuapte natura determinatam. Verùm hoc pacto non ſpectatur honeſtas obiecti, ſed tantùm mediocritas materialis,quæ erit quidem fundamentum & radix honeſtatis,cùm cætera acceſſerint ad eam requiſita:Tamen ſub ea conſideratione non eſt niſi mediocritas materialis,qualis etiam reperitur in pabulo naturæ irrationalis. Eſt enim ſuapte natura, determinata certa quantitas, quæ reſpectu huius iumenti tantæ corpulentiæ & tot laboribus premendi, non excedat nec deficiat.

At ſi natura Milonis ſpectetur prout eſt natura rationalis, ſic non conſtituitur niſi per rationem practicam, vt optimè attigit Durandus in 2. d. 38. q.1. n.7. Vnde hæc natura, vt ſic, nihil intelligitur depoſcere, priuſquã ratione actuali,ſiue dictamine Prudentiæ inſtituatur. Ex quo fit vt qui huiuſmodi lumine naturæ rationalis deſtituuntur, non peccent,quantavis admittant,quæ homine indigna forent, ſi lucem illam haberent prælucentem. Similitérque qui incogitantes & inſcij, aliquid, quod alioqui honeſtiſſimum eſſe poſſet, operantur, non agunt honeſtè, defectu rationis actualis in ea opera influentis. Hoc ergo poſteriore modo ſpectando naturam Milonis,rectè dicitur, mediocritatem obiecti prout honeſtam obiectiuè, & aptam fundare formalem honeſtatem operationum ad eam terminatarum,præſupponere iudicium Prudentiæ, tanquam cauſam honeſtatis illius effectiuam per determinationem mediocritatis materialis alioqui ignorandæ. Quamuis enim reſpectu huius determinationis prout ſiſtitis in obiecto materiali, actio Prudentię habeat ſe tantùm quaſi ſpeculatiuè,quia ea mediocritas per eam non efficitur, ſed duntaxat repræſentatur: Tamen eadem Prudentiæ notitia reſpectu eiuſdem mediocritatis materialis, quatenus ex ea progerminat honeſtas obiectiua in actus ad eam terminatos refundenda, non ſe habet vt nuda exhibitio,ſed vt cauſa ac regula.

18. Hinc manifeſtè euincitur ſententia, cui adhæſimus: nempe quòd mediocritas obiecti, ſpectata formaliter vt honeſta, non præcedat iudicium rationis practicæ, ſed ex eo ſequatur. Si enim honeſtas obiectiua petenda eſt per conformitatem cum natura rationali vt ſic: hæc autem non conſtituitur complerè & vltimò niſi per iudicium rationis practicæ, quod eſt iudicium prudentiale; perſpicuè efficitur, hoc iudicium antecedere honeſtatem obiectiuam, nec eſſe metam eius repræſentationem quaſi ſpeculatiuam, cuiuſmodi eſſet ſi eam non cauſaret, ſed eſſe regulam eius & cauſam. Quod confirmari multipliciter poteſt. In primiſque ex eo quòd dantur quædam actiones idcircò tantùm turpes, quia repugnant iudicio rationis, etiamſi neque ex obiecto, neque ex circunſtantiis vitium habeant; vt patet in operantibus ex conſcientia erronea, inuincibiliter iudicante aliquid eſſe malum, quod reipſa non eſt malum, imò poteſt eſſe præceptum. Si enim aliquis ieiunij legibus non exſolutus, exiſtimaret, malum eſſe ieiunare in Quadrageſima, & ieiunaret, peccaret abſque dubio; non aliam ob cauſam, quàm quia ea eius abſtinentia diſſonaret iudicio rationis practicæ, ſiue Prudentiæ, quo per errorem inuincibilem arbitratur, malum eſſe tunc abſtinere. Ergo obiectum illius operationis quatenus honeſtum, non eſt ſuapte natura determinatum, ſed pendet à iudicio Prudentiæ. Sanè ex prædicto exemplo habemus fundamentum obiectiuum, ex quo pullulat honeſtas obiectiua, poſſe mutari vel variari in ratione fundamenti honeſtatis. Et idem cernimus contingere accedente lege aut præcepto ſuperioris, vel voto aut promiſſione operantis, ratione quorum actuum poteſt fieri vt obiectum quod poſſet alioqui eſſe honeſtum, non ſit honeſtum. Hæc autem variatio non haberet locum,ſi obiectum ſuapte natura,& ex ſe determinatum eſſet ad honeſtatem, vt comminiſcitur prior ſententia. Poſtremò actio libera poteſt honeſtè vel turpiter fieri. Ergo cùm honeſtè efficitur, pendet à regula modum agendi præſcribente, tanquam à cauſa rectitudinis alioqui defuturæ actui.

Igitur actus Prudentiæ qui ita dirigit operantem, & eo modo rectitudinem inducit in actionem, non ſe habet vt meta honeſtatis in obiecto ſuapte natura abditæ repræſentatio: quia ſic non eſſet regula & cauſa honeſtatis operationem conueſtienti s:Sed ſe habet vt idea honeſtatis, quam in primis obiecto imprimit exhibendo materialem eius mediocritatem. Ex obiecto autem illa honeſtas deriuatur ad operationem tendentem in obiectum, tali iudicio Prudentiæ ſubiacens. Itaque iudicium Prudentię non eſt tantùm ſpeculatiua propoſitio obiecti honeſti, quæ eius honeſtatem præſupponeret;ſed eſt practica propoſitio,ac conſtitutio honeſtatis obiectiuæ. Nec affirmat, actionem eſſe honeſtam, ſed vt ſit honeſta, ſic effici debere. Quod facit repræſentando mediocritatem materialem, & definiendo honeſtatem ex ea mediocritate interuentu huius iudicij progerminantem: quæ proinde non præit iudicio practico,ſed per illud conſtituitur. Nec repræſentatur tantùm, ſed etiam definitur & cauſatur. Quod non debet mirum videri, cùm intellectus practicus obiectum ſuum non ſupponat, ſed efficiat, iuxta vulgare pronunciatum.

Ad rationes in contrarium.

19. Quæ in contrarium propoſita ſunt ex Aureolo,aliiſque contrariæ ſententiæ Autoribus,facilè enodãtur, & ferè diſſoluta ſunt in ſuperioribus. Nego igitur notitiam Prudentiæ eſſe metam applicationem & oſtenſionem obiecti quatenus verè honeſti, & Prudentiã ſpecificantis per modum obiecti formalis.Poſſumus autem notitiã prudentialẽ

duplici

duplicitet ſpectare,nempe primò reſpectu materiæ vt materia eſt,comparatúrque cum natura humana quatenus corporea: Et ſic actus Prudentiæ non ſe habet cauſaliter, ſed fungitur vice meræ repræſentationis. Quatenus tamen ille ipſe vnicus actus, repræſentando materialem obiecti mediocritatem, præſcribit eam eſſe amplectendam homini tanquam conuenientem;ſic actus Prudentiæ habet ſe cauſaliter,quia edicit,honeſtum eſſe ita facere.Vnde & efficit honeſtatem actus, dirigendo voluntatem in eius productione, & honeſtatem obiecti, ante non niſi fundamentalem & materialem, educit,ac ſuo modo formalem reddit. Nego prætereà obiectum eſſe honeſtum, & decere naturam rationalem, quia ſuapte natura tale eſt: ſed idcircò formaliter honeſtum eſt, quia cum ea materiæ, V. G. cibi, mediocritas, ſit humanæ naturæ conſentanea,quatenus corporea eſt;accedente iudicio rationis præſcribente aſſumptionem materiæ ita mediocris, obiectum illud efficitur decens naturam humanam quatenus rationalem. Vnde non debet dici,ideò obiectum definiri à Prudentia, quia ante omnem determinationem Prudentiæ tale obiectum eſt honeſtum: ſed contrà potiùs dici debet, ideò obiectum illud honeſtum eſſe formaliter,quia Prudentia ſic definit. Et conſequenter operatio non idcircò eſt honeſta, quia eſt circa talem materiam ex ſe ſpectatam antecedenter ad iudicium Prudentiæ; ſed quia eſt circa materiam à tali iudicio Prudentiæ definitam.

Prior confirmatio ex Aureolo adducta,eſt valdè infirma, nec in ea legitimè inſtituitur comparatio: ſed cùm conferenda eſſet Prudentia diuina cum honeſtate obiectiua illi propoſita, perperam comparatur cum ea honeſtate, quæ nobis proponitur, nec ab ea pendet tanquã à regula proxima. Quamuis ergo diuina ratio dictet quæ per nos agenda ſunt, non ea per ſeipſam efficiendo,ſed repræſentando, quo eodem modo Magiſtri morum dictant repræſentando,non etiam proximè efficiendo,quæ alumnis ſuis agenda præſcribunt: Tamen diuina Prudentia, reſpectu operum diuinorum, ſecluſa imperfectione & actuali cauſalitate, eodem virtualiter modo ſe habet ad diuinam volitionem honeſtam & eius obiectum, quo noſtra Prudentia actualis ad opera noſtra moraliter bona,eiſque obiectam honeſtatem. Varietas verò dictaminum prudentialium, quæ in poſteriore Aureoli confirmatione vrgebatur;inferendo honeſtatem obiectiuam non pendere à Prudentia, eò quòd in diuerſis circunſtantiis Prudentia diuerſas notitias profundat:Ea,inquam,varietas, tantùm abeſt vt nos premat, vt potiùs non leue argumentum ſuprà propoſitum ſuppeditet ad probandum non præiacere in obiecto ſuapte natura ſpectato honeſtatem antecedenter ad Prudentiæ iudicium.

20. Poſtremò, falsò addebatur, veritatem practicam quoad eſſe eſſentiæ,& prout cadit ſub ſciẽtiam,debere erui ex obiecto ſecundùm ſe ſumpto, priùſquàm intelligatur ſubſtare iudicio Prudentię. Maléque in eam rem ſubiungebatur,rectitudinem obiectiuam artefacti,quoad eſſe eſſentiæ, anteriorẽ eſſe dictaminibus artis. Id enim falſum eſt;cùm ſupponamus, operationem, qua artefactum illud rectè efficitur,idcircò rectam eſſe, quia præſcribitur per artem & per eam regulatur. Ergo rectitudo artefacti, quod eſt obiectum remotum artis, pendet cauſaliter ab arte. Nam ſi operatio rectè facta cauſat rectitudinem obiectiuam,facitque,artefactum eſſe, quale eſſe debet, vt perſpicuum eſt agendo de cauſalitate ideali ſiue per directionem, quæ reductiuè eſt cauſalitas effectiua,neceſſe omninò eſt,vt ea obiecti rectitudo, ab arte quoque & eius notitia effectiuè pendeat: quia quod eſt cauſa cauſæ, eſt etiam cauſa effectus. Similiter ergo de honeſtate morali actuum & obiectorum philoſophandum eſt.

Quanquam obſeruanda eſt aliqua hac in parte diſſimilitudo quoad aliquid,nihil officiens præſenti inſtituto: Nempe quòd quamuis domus accipit rectitudinem ab arte,eſtque ideò recta;quia ars ita iudicauit ſpectato fine domus:Tamen non idcircò eſt ita recta, ob iudicium artis, vt ſi ars ſecus iudicaſſet, domus tamen recta fuiſſet, & idonea ad finem ſuum. Ædificium enim ac domus non ſunt res morales,quę perpendendæ ſint per conformitatem cum ſolo iudicio artificis,ſed valdè accedunt ad res naturales: nec minùs quàm illæ certam diſpoſitionem depoſcunt, per ordinem ad finem, in quem conduntur, qui non eſt aliquid à ratione dependens. Vnde quamuis notitia artis tunc ſupponatur fuiſſe optima, ſpectata luce quæ artifici affulſit;tamen artefactum ei luci conforme, & eatenus rectum, non deſinet dici abſolutè non rectum, quia non conſonat fini. At honeſtas moralis quia attenditur penes conformitatem cum natura rationali, quæ non eſt rationalis in actu ſecundo,nec eſt actiua, vt rationalis ante iudicium prudentiale determinãs de agibilibus;ita deſumitur ab eo iudicio, vt quamuis homo inculpabiliter erret;tamen ſequendo lucem actu ſibi prælucentem,honeſtè operetur; ac proindè non deſideretur in materia mediocri, honeſtas obiectiua. Hæc porrò diſparitas(vt vides) nihil aſſertioni noſtræ incommodat:quia ſatis eſt, quòd vtrunque obiectum, rectitudinem quam habet,cùm eam habet,non habeat ex ſe, ſed à iudicio habitus practici, operationem ad illud obiectum terminatam regulante atque cauſante.

Doctrina propoſita,valet etiam in Iuſtitia.

21. Video prætereà, oppugnari poſſe ſententiam noſtram, ex eo quòd ſaltem deficiat in virtute Iuſtitiæ,cuius medium, vt dicitur 2. Ethic. c.6. non eſt medium rationis,ſed medium rei, vt expoſuimus ſuprà tractantes definitionem virtutis, magiſque infrà intelligetur, tractando materiam & rationem Iuſtitiæ. Verùm hæc obiectio parui momenti eſt. Quod enim paſſim dicitur poſt Philoſophum,medium Iuſtitiæ, eſſe medium rei; cæterarum autem virtutum medium, eſſe medium rationis, non eſt ita accipiendum, quaſi medium virtutum verſantium circa paſſiones, V. G. medium Temperantiæ, nullo modo ſit in rebus; medium autem Iuſtitiæ, nullum omninò ordinem dicere debeat ad iudicium rationis: Id enim eſt manifeſtè falſum: quia medium Temperantiæ determinari neceſſariò debet in rebus certis, vt in cibo aut potu: & medium Iuſtitiæ non minùs præexigit determinationem iudicij prudentialis, quàm medium Temperantiæ, ſaltem tanquam notificationem mediocritatis, quod nemo inficiari poteſt: tametſi inficiandum etiam eſſet, ſi medium Iuſtitiæ eſſet purè medium rei, & nullo modo rationis.

Itaque ratio cur ſpecialiter medium Iuſtitiæ dicatur eſſe medium rei; medium autem cæterarum virtutum,dicatur eſſe medium rationis, inde petẽda eſt, quòd in virtutibus circa paſſiones, medium non præſcribitur, neque cognoſcitur præcisè ex conditione aut qualitate materiæ vſurpandæ, ſed ex eius habitudine ad operantem, penſatis variis circunſtantiis. At in virtute Iuſtitiæ, medium conſtituitur & cognoſcitur ex rei quantitate; ſiue geometricâ, vt in diſtributionibus, ſiue arithmeticâ, vt in commutationibus. Non quòd res

quæ commutatur cum alia, debeat entitatiuè æquare eam, vt malè hunc loquendi modum vſurpauit Mayronius in 3. d. 37. q. 2. ſed quòd ſaltem ſecundùm prudentem æſtimationem, tantundem reddatur, quantùm alteri de ſuo deerat. Quodcunque tamen medium virtutis, vt ſit formaliter honeſtum, ſiue vt honeſtate obiectiua conueſtiatur, præexigit iudicium rationis, ſiue Prudentiæ, determinantis eſſe ſic operandum: nec niſi ex eo iudicio tanquam ex regula, honeſtas obiectiua efflorefcit, vt hactenus confirmauimus.

CAPVT II.

De actibus Prudentiæ.

22. ACtus hîc intellige elicitos, ſeu qui immediatè inter habitum Prudentię, & proximum eius obiectum interponuntur. Nam actus à Prudentia imperati, hoc eſt, actus eliciti virtutum purè moralium, & operationes externæ earundem virtutum, ſpectant ad Prudentiæ obiectum proximum; non autem propriè ad actum ſimpliciter dictum, ad cuius expoſitionem nunc aggredimur, poſt expoſitum obiectum, cuius hic actus eſt perceptio.

PROPOSITIO.

ACtvs Prudentiæ ſunt, conſultatio, iudicium, & imperium. Iudicij veritas non conſiſtit in conformitate cum appetitione recta, ſed proximè per conformitatem ad principia ſyntereſeos tanquam per regulam; remotè autem ac vltimò, per conformitatem cum natura radicaliter rationali conſtituitur.

PRimò recenſui actus Prudentiæ elicitos, quos ex Ariſtotele tres paſſim numerant. Nempe conſilium, iudicium conſultationem claudens, & imperium.

Tres Prudentiæ actus eliciti.

Quoad conſilium, diſertiſſimè ita docet Ariſtoteles l. 6. Eth. c. 7. verbis illis. *Prudentia circa humana bona verſatur, atque ea quæ in conſultationem cadunt. Prudentis enim id maximè opus eſſe dicimus, vt rectè conſultet.* Non inquiro an conſultatio ſit actus eiuſdem ſpecie habitus, cuius ſunt cæteri actus poſteà enumerandi: Id enim poſteà excutiam. Nunc ergo tantùm dico, hunc actum vnà cum reliquis tribui vel eidem habitui, cui tribuuntur duo alij, vel alteri, qui ſpectat ad eam habituum ſpecie diuerſorum collectionem, quæ vno nomine Prudentia dicitur; eò quòd non poſſit quis finem virtutibus moralibus præfigere, & de mediis item conſentaneè ad finem propoſitum prouidere; (qui eſt vniuerſus Prudentiæ ſcopus,) niſi ad illa omnia munera idoneus ſit.

Quod ſi conſultatio eſt Prudentiæ actus, multò magis idem ſtatuendum eſt de iudicio conſultationem claudente: cùm totus ille conſultandi labor, mentiſque velut diſcurſatio, non tendat niſi ad formationem huius iudicij proximè prælucentis voluntati. & formaliter conſtituentis finem virtutum moralium, vel pronunciantis de mediis ad illius aſſecutionem. Itaque ſicut concluſio multò magis ſpectat ad ſcientiam actualem, quàm præmiſſæ; quia omnis illa diuagatio & diſcurſus intellectus, per varias notitias præſuppoſitas, tendit ad concluſionem eruendam; ita etiam in præſenti. Quare quod Ariſtoteles paulò antè adductus affirmat, maximè proprium Prudentiæ opus eſſe rectè conſultare, non intelligitur de conſultatione præciſa à iudicio quod eam obſignat: ſed præſertim valet ratione iudicij tota conſultatione quæſiti, eámque conſummantis.

Verùm, quia parum refert conſultare & iudicare vt par eſt, ſi iudicium ſiſtat in intellectu, nec progrediatur ad opus: ptoptereà vltra duos prædictos actus, neceſſe eſt accedere tertium, ſiue re, ſiue ratione, aut connotatione aliqua diſtinctum à ſecundo; nempè actum imperij, quo rectè iudicata mandantur executioni. Idcircò enim multorum Prudentia caſſa eſt ac inanis, quòd cùm rectè iudicent, ſegniter exequuntur. Et pulchrè ſanè Ariſtoteles 7. Eth. c. 10. eum qui huiuſmodi eſt, confert ciuitati, quæ omnia quidem quæ fieri debent decernat, legéſque bonas habeat, ſed eis tamen non vtatur, quemadmodum Anaxandridē cauillatum refert, *nil iura curans conſulebat ciuitas.* Athenas ſugillabat moroſus hic comicus, de quo Athen. lib. 9. quòd de præclaris legibus condendis ſollicitiores eſſent Athenienſes quàm de ſeruandis.

23. Hi igitur ſunt Prudentiæ actus, de quorum natura & diſtinctione nunc non diſputo: quia infrà exponens actus humanos abundè id præſtabo. Itaque in præſentia ſufficit obſeruaſſe, progreſſum Prudentiæ in bono virtutis moralis aſſequendo. Quæ tota negotiatio mihi videtur venationi quàm ſimillima quod rectè vidit Themiſtius referendus num. 25. Vt enim venator prædam primùm longa obertatione & diuagatione quærit, inuentam configit, veſcitúrque tandem confixa, eámve in vſum ſuum ac commodum vſurpat: ita Prudens, per conſultationem bonum virtutis inueſtigat, & vt ad ipſa eius cubilia perueniat, luſtrat exactè ac rimatur omnia; recognoſcit præterita memoriâ duce, præſentia librat, aliorum ſenſa exquirit, ſeipſum ad benè coniiciendum acuit; attentè omnes locorum, temporum, perſonarum circumſtantias penſat: Nihil denique prætermittit eorum, quæ ad honeſtatis deſignationem in vnaquaque materia poſſunt opportuna eſſe, aut neceſſaria.

Ad eoſdem actus, cautiones.

Vnde quia conſilium & iudicium aptari rebus debet; hę autē non feruntur tantùm; ſed & voluntur, vt ait Seneca epiſt. 71. *initio*, fatendum eſt, magnam, vt idem monet, prudētis conſilij, atque adeò etiam iudicij conſequentis partem eſſe in tempore, & conſilium ſub diem; vel quia hoc quoque tardum eſt, ſub manu, quod aiunt, debere naſci, vt ſit optimum benéque ſuccedat. Idoneum quoque tempus & conſultationi ineundæ, & iudicio eam concluſuro captandum, quo & cerebrum mole humorum & vaporibus minùs prematur, & iudicium ferri ſyncerius ac puriùs queat: ſic enim intellectus velut agilitati & expeditioni conſulitur. Quæ cauſa fuit Platoni referente Galeno lib. quòd animi mores corporis temperamentum ſequantur, vt vini vſu interdiceret quibuſvis conſultationem inſtituētibus. Vt proptereà mirabile videri poſſit, quod Perſæ, vt eſt apud Tyrium diſſert. 12. n. 73. conſultationes ſuas inſtituebant ſuper menſam, & durante conuiuio. Sed nimirum vt Tyrius addit, *cum apud eos per legem, inebriari nefas eſſet, modicus vini vſus,* non

non aliter quàm oleum igni infuſum, animos eorum excitabat:vt nec ardorem eorum penitùs reſtingueret,nec vltrà tamen quàm neceſſe eſſet,accenderet. Spectandū inſuper quid hic aut ille vir cordatus aliquando fecerit in pari ſimiliue cauſa, quod pereleganter in hunc modum innuit Epict.c.51.Ench. *Cum aliquid negotij tibi futurum eſt, cum aliquo ex proceribus præſertim; ipſe tibi proponito, quid in ea re facturus fuiſſet Socrates, aut Zenon. Ita fiet, vt te ratio non deficiat, qua id quod obiectum fuerit, ritè adminiſtres.*

24. Quanquam verò conſilium in arena excogitare, & ſubitaneum iudicium promere, ſolertis eſt: tamen longè ſapientiùs faciunt qui ex improuiſo conſilium capere ac iudicium tumultuariè ferre non adiguntur, eò quòd longè antè proſpexerint & deliberarint, quantùm humana fert imbecillitas, quid in vnoquoque euentu ſit facto opus. Quo ex capite Philoſophos Rhetoribus antepònit Dio Chryſoſtomus orat.22. quorum differentiam in tractatione quæſtionum de officiis, hanc eſſe ait, quòd Rhetores in hæc aut illa, pro re nata conſiderationem dirigunt. *Philoſophi verò à longè negotia vident, ab exordio examinantes qualianam ſint. Multò enim ſatius in conſilium iuiſſe de omnibus à multo tempore, reſque diſpexiſſe, vt cùm cuiuſque rei venerit opportunitas, poſſint ſcientia vti, & alios admonere: & non de ſubito arreptos quodammodo perturbari, & dicere ex tempore de quibus nihil ſciant. Rhetores enim cùm neceſſe eſt, conſiderare de re quapiam, nihil plus aliis ſcientes, neque anteà re perpenſa, pariter & ipſi deliberant modo quodam, & conſulunt aliis. Philoſophi autem de actionibus antea ſciunt, atque olim conſultarunt de rebus. Itaque ſi quis eos aduocarit ad conſulendum ciuitatibus, aut gentibus, aut Regibus, meliùs habebunt. Et tutiùs res demonſtrant, non id quod illis ſubitò incidat, neque modò hæc, modo contraria dicent, vel ob iram, vel contentionem, aut pecuniis percuſſi: & ſicut in trutina, (vt Rhetorum ipſorum, opinor, quiſpiam dixit) illuc declinantes ſemper, vbi plus datur.* Hæc de Rhetoribus homo Rhetor.

Nec diſſimiliter or.26. ad commodam in omnibus rebus conſultationem, rectúmque de eis iudicium, deſiderat peritiam. *Quiſquis*, inquit, *non ſufficienter vlla de re eruditus eſt, neque ſcit; ille, neque de ea conſultare idoneus eſt. Oportet ergo maximam adhibere curam, vt Prudentiam atque eruditionem adipiſcamur, quo nobis procliue ſit de omnibus rebus conſultare, ſciréque quid ex quoque conſilio, boni liceat expectare, neque in his falli. Sed quemadmodum Muſici, & Geometræ, & Naucleri, de propriis operibus verè conſiderant, & omnes aliqua in re callidi; callidi etiam ſunt ad eam intelligendam: ita & nos de propriis idonei ſumus conſultare, & dicere. Abſurdum enim eſt, par impar ludentes, intelligentiam oſtendere, præſertim coniectantes ſolùm, & non videntes id de quo pronunciant. Eos verò qui de negotiis conſultant, neque intelligentiam, neque ſcientiam, neque experientiam oſtendere: cùm præſertim negotia nonnunquam maxima ſint, de concordia & amicitia familiarum & ciuitatum, & de pace & bello, déque deducendis coloniis, & iure coloniarum, déque liberis, & coniugibus.*

25. Hinc eſt, quòd & memoriam, & experientiam, & meditationem, ac circumſpectionem, denique exquiſitionem iudicij ſenſatorum hominum comites Prudentiæ adiungunt, non Philoſophi modò, ſed etiam ſacra oracula. Eò enim ſpectant illa. *In antiquis eſt ſapientia, & in multo tempore Prudentia. Et quibus non eſt conſilium, decidunt vt folia. Conſilium cuſtodiet te, & Prudentia ſeruabit te.* Aliáque ſexcenta, quæ ex illis veræ Prudentiæ promptuariis, vnicuique obuium eſt promere.

De adhibendis in conſilium, & ad iudicium formandum prudentibus, vt ſuppleatur quod nobis deeſt intellectualis luminis, ſunt illa inſigniter à Philoſopho ſcripta 3.Eth. cap.3. *Ad magnas res, conſultores etiam adhibere conſueuimus, nobis ipſis diffidentes, quaſi ſufficere ad diſcernendum nequeamus.* Et illa apud Platonem in Protagora. *Ne exiſtima*, ait ibi Socrates, Protagoram alloquens, *me alia de cauſa tecum diſſerere velle, niſi vt ea de quibus quotidie ambigo, inter nos diſpiciamus. Rectè enim Homerum dicere arbitror; Conuenians bini, melior ſententia conſtat. Omnibus enim hominibus ita comparatum videtur, vt coniunctis operis ad rem quamuis & efficiendam, & dicendam, & cogitandam, maiore etiam & feliciore valeant facultate.*

Eleganter de more Themiſtius, orat.3. *Cui audienda multa ſunt, & videnda multa, multorúmque ſimul capeſſenda cura eſt; huic pauca admodum aures duæ fuerint, aut oculi duo, vnúmque corpus, & vnus animus. Sin amicitia ſibi opes quæſierit, videbit perſæpè, audietque minimè etiam in propinquo poſita, & longinqua, vatum ac diuinorum inſtar cognoſcet, ac pluribus, quemadmodum Dij faciunt, ſimul intereſſe poterit. Quanam igitur ratione tantum boni quiſpiam inueſtigare, inueſtigatum captare, captatum obtinere tandem poſſit? Nónne perinde vt venatores primum omnium nos oportet prædæ veſtigia didiciſſe, ſignáque atque indicia accurate noſce, ac regnoſcere, per quæ minimè imprudentes, quod ferarum indagatoribus nonnunquam accidit, pro felici illa præda, ad præruptum aliquem locum, ac præcipitem deferamur?*

Quinetiam quia omnes prouidentiæ noſtræ incertæ ſunt, vniuerſúmque humanum lumen exile admodum eſt; monent ſapientes, illud demum fore optimum conſilium atque iudicium, cui ad humanā diligentiam acceſſerit ſupplex à Numine luminis poſtulatio atque directio. Vt propterea ipſi quoque Ethnici ante rogatas in conſilio ſententias, immolarent hoſtias, & de rebus diuinis priùs quàm de humanis tractarent in conſiliis, vt conciliato per eam viam Numine, lucem vberiorem ad capiendum rectum conſilium nanciſcerentur, vt videre eſt apud Gellium lib.14.c.7.& idem ex Suetonio notat Baronius anno Chriſti 189.

Actus propoſiti conſummant Prudentiam, quæ perperam ex euentu ponderatur.

26. Hæc igitur eſt Prudentiæ negotiatio atque progreſſus, ad tres illos, quos recenſui actus, pertinens: quorum primo veſtigatur conſilium capiendum, ſiue iudicium concipiendum. At vbi conſultum & proſpectatum ſatis eſt, confeſtim prudens in occurrentem mediocritatis & honeſtatis quaſi prædam inuolat, definitè ſtatuens, quid facto aut vitato opus, qui eſt anterioris mentalis negotiationis terminus; quamuis non ſit in eo ſiſtendum Prudenti, donec iucundiſſimo totius huius laboris fructu, hoc eſt, operatione honeſta reficiatur, exercens eam interuentu imperij: ad hanc enim qui non peruenit, in caſſum ſudauit; cùm totus conſilij & iudicij, ac quorumvis antecedentium Prudentiæ actuum vſus, in operatione ſit, & germanam Prudentiæ ſobolem non priùs prodant, quàm expetitus ex eis rectæ operationis fœtus exiſtat. De hoc vniuerſo conſilij ac iudicij progreſſu omnibúſque eius adiunctis plenè Mocenicus in inſtitutionibus vniuerſalibus, contempl.5. parte 3.tota, & multa addemus infrà exponentes modum operandi humanum ac deliberatum.

Quòd ſi ſeruato eo quem dixi progreſſu, & iis quas propoſui actionibus intellectus adhibitis, contingat opus extremum ad quod aſpirabatur in-

terceludi, & euentum non reſpondere propoſito: non eſt idcircò inſimulandus progreſſus ille, tanquam Prudentiæ vacuus. Quinimò nihil inconſultius, quàm Prudentiam initi conſilij, ſuſceptique operis ex euentu ponderare: quod noſtri æquè ac externi iam olim monuerunt. Liuius ſanè Decad. 3. lib. 2. prudentiſſimè effatus eſt, cùm dixit: *Euentus, ſtultorum Magiſter eſt.* Plin. lib. 5. epiſt. 21. in fine, & libri, & epiſtolæ. *Eſt omnino iniquum, ſed vſu receptum, quod honeſta conſilia vel turpia, prout malè aut proſpere cedunt, ita vel probantur vel reprehenduntur. Inde plerunque eadem facta modo diligentiæ, modò vanitatis, modo libertatis, modo furoris nomen accipiunt.* Naſo aliis plerunque quàm ſibi ſapientior, epiſt. Philid. ad Demoph.

Exitus acta probat; careat ſucceſſibus opto,
Quiſquis ab euentu facta probanda putat.

Artabanus apud Herodotum, lib. 7. *Suadeo tibi, ô Rex, bene deliberare. In eo enim maximum eſt lucrum. Nam etiamſi aliter accidat, nihilominùs tamen benè conſultum eſt, & ſuperauit fortuna conſilium. Qui verò malè conſilium cœpit, ſi maximè fortuna ei arrideat, & voti ſui compos fiat, nihilo tamen ſeciùs, malè conſultum eſt.* Hoc planè ſpectarunt Carthaginenſes, quos ſcribit Valerius Max. cruci ſuffigere ſolitos eos Duces, à quibus bellum prauo conſilio geſtum fuiſſet, etiam ſi proſpera fortuna fuiſſet ſubſecuta: Quod bene res ceſſiſſet, Numinis fauori; quod improuidè ſuſceptum, Ducum culpæ adſcribentes. Nec abludit lex Ægyptia, quam Diodorus Siculus, ponens etiam ipſe pronunciatum quod ſtabilimus, ſcitè retulit. Nimirum ab Ægyptiis ſecuri percuſſum Medicum, qui neglectis artis præceptis ægri curationem adorſus eſſet, quamuis ſubſecuto felici euentu. Eum verò peritum ac nauum Medicum habuiſſe, qui ex arte curaſſet ægrum, irrito licèt per morbi contumaciam euentu.

Ex noſtris, æquè Prudentiam euentu metiendam negant benè multi. Sidon. lib. 4. epiſt. 6. *Licèt inchoata via potuerit proſperari, ego tamen huiuſmodi conſilio album calculum minimè apponam, cuius temeritas abſolui nequit, niſi beneficio felicitatis.* Boët. 1. de conſol. proſa 4. *Hic etiam noſtris malis cumulus accedit, quòd exiſtimatio plurimorum, non rerum merita, ſed fortunæ ſpectat euentum, eáque tantùm iudicat eſſe prouiſa, quæ felicitas commendauerit. Quo fit vt exiſtimatio bona, prima omnium deſerat infelices.* Iſidor. Peluſ. l. 3. epiſt. 399. *Res à conatibus plerunque non ab effectibus iudicantur, atque ab animi ſententia & voluntate, non à fine, corona nectitur.* Et eodem lib. epiſt. 205. *Ij qui ſapientes habentur, non ab euentu, ſed ab animi inſtituto & voluntate res ponderant; ac ſæpenumerò eos qui victi eſſe videntur, laude & prædicatione efferunt; eos contra qui victoriam adepti ſunt, laudibus haudquaquam afficiunt. Illi enim nihil eorum quæ facienda erant prætermiſerunt, etiam ſi alioqui nihil eorum quæ inſtituerant confecerint: Hi autem in ſui capitis perniciem plerunque victoriam adepti ſunt.*

Vnde petenda veritas practica, iudicij prudentialis.

Secundò expoſui vndenam ducatur veritas iudicij prudentialis. Ad hunc enim Prudentiæ actum, difficultatem iſtam reſtringo: quia imperium quatenus à iudicio diſtingui poteſt, non eſt capax peculiaris veritatis, vt patebit expoſitâ ſuo loco eius naturâ. Conſilij autem veritas, nullius diſcuſſionis indiget. Præterquàm quòd ſi quæ veritas in duobus illis actibus ſpectari poteſt, vniuerſa ab eodem fonte promanat, à quo oritur veritas iudicij; vt proinde expoſita veritate practici iudicij, & vnde ortum habeat, ſufficienter de aliorum quoque actuum prudentialium veritate morali, dictum fuiſſe arbitrandum ſit. Dictamina ergo ſiue iudicia prudentialia affirmo ſumere ſuam veritatem practicam proximè per conformitatem cum principiis ſyntereſeos: remotè autem ac vltimò per ordinem ad naturam rationalem vt eorum profuſiuam.

27. Vbi recolendum in primis eſt quod in operis prologo attigimus, & mox etiam trademus, dari ſcilicet in nobis lumen naturale practicum, quo citra omnem alienam inſtitutionem ac diſciplinam, agnoſcimus quid vniuersè bonum malúmve ſit, atque adeò quid appetendum & auerſandum. Et hæc dicũtur principia ſynteréſeos, quæ Philoſophus 6. Eth. cap. 7. tribuit Prudentiæ; non quòd ad eam elicitiuè pertineant, ſed quòd actus prudentiales, cum illis vniuerſalibus regulis continuandi ſint, tanquam concluſiones cum principiis, vt pleniùs infrà exponam comparando Prudentiam cum ſynteresi. Tunc igitur iudicium prudentiale eſt moraliter verum, cùm rectè ſubſumitur ſub illo principio vniuerſali, quod ipſi correſpondet tanquam ſuperius, ſpectátque ad ſynteresim. Si enim habeat cum illo conformitatem, erit rectum iudicium, vel recta ratio actualis, & iudicium verè prudens veritate morali & practica, quæ non attenditur penes conformitatem cum obiecto, de quo iudicium pronunciat: Sin minùs erit imprudens iudicium, & practicè falſum; quamuis eam cognitionis veritatem ſortiatur, quæ conſiſtit in conformitate cum re per tale iudicium repræſentata. Sic enim iudicium, quo voluptarius abſtractus & illectus iudicat fornicationem eſſe ſenſui delectabilem, non caret veritate phyſica, quæ dicitur veritas cognitionis. Verè enim tale obiectum, ſenſui dulce eſt: ac proinde iudicium, quo ita eſſe affirmatur, eſt conforme obiecto & phyſicè verum. At moraliter & practicè, eſt falſiſſimum; quia diſſonat regulæ illi ſyntereſeos, qua docemur, omnem ſexuum commixtionem extra legitimum thorum, illicitam & nefariam eſſe. E contrario ergo iudicium quo vir caſtus, fœda aliqua motione pulſatus, affirmat obſiſtendum eſſe prauæ ſuggeſtioni, & guttam ſuauitatis tantæ fœditati infoſſam, & prauitate multum fel progerminatura circumſeptam, auerſandam eſſe, verum moraliter ac practicè eſt; quia generali illi ſyntereſeos regulæ conſonat. Quia verò hæc ipſa generalia iudicia & regulæ ſyntereſeos, veritatem ſuam moralem aliunde petant neceſſe eſt; nec alius afferri poteſt veritatis eorum quaſi fons, præter naturam radicaliter rationalem, cui hoc vel illud eſt conueniens, itémque hoc aut illud diſconueniens: proptereà hoc aſſignato veritatis practicæ principio proximo pro regulis ſyntereſeos, manifeſtè ſequitur, dictamina prudentialia, indidem remotè ducere veritatem ſuam moralem.

Quomodo Ariſtoteles eam veritatem penes appetitum rectum deſumat.

28. Hæc cùm perſpicua videantur, difficultatem tamen circa ea facit Ariſtoteles 6. Eth. c. 2. vbi docere videtur rectitudinem actus prudentialis deſumi ab appetitu recto. Verba eius ſunt. *Quod in cogitatione affirmatio & negatio eſt, idem in appetitu perſecutio eſt, & fuga. Quare cùm moralis virtus, habitus electiuus ſit; electio verò conſultatrix appetitio; proptereà oportet ſi modo electio proba eſt, vt & ratio ſit vera, & appetitus rectus: & eadem, & illa dicat, & hic perſequatur. Atque hæc cogitatio, ſeu mens, & veritas,* activa

actiua eſt. Contemplatiuæ autem cogitationis, & non actiuæ neque effectiuæ, benè & malè eſſe, eſt verum & falſum: Hoc enim totius cogitatiuæ opus eſt, ſed actiuæ & cogitatiuæ veritas eſt, quæ appetitui recto conſentanea ſit.

Hinc igitur naſcitur difficultas. Nam ſi veritas intellectus practici determinatur per conformitatem cum appetitu recto, conuelluntur omnia quæ diximus; quandoquidem, & intellectus practicus ad particularia deſcendens, ſiue prudentialis; & intellectus principiorum moralium, ſiue ſynthereſis, veritatem ſuam ducit aliunde, quàm vnde nos conſtituimus. Præterquam quòd ſi appetitus eſt rectus, quia perſequitur quæ ratio perſequenda eſſe dictauit, vt in prioribus verbis inſinuat Ariſtoteles, éſtque certiſſimum; committemus nugatorium circulum, ducentes rectitudinem notitiarum ex appetitionibus; rursúſque appetitionum ex notitiis: quod & inutile eſt, & ex parte impoſſibile. Repugnat enim notitiam, quæ appetitioni præit, haurire ab ea veritatem ſuam practicam; quia quod prius eſt, quatenus prius, non pendet à poſteriori.

Variæ interpretationes diſcuſſæ.

29. Multipliciter hunc nodum expediunt Autores. In primis verò S. Thomas 6. Eth. lect. 2. diſtinguit appetitum finis, & eorum quæ ſunt ad finem. Et finem quidem, ait determinatum eſſe homini à natura, ex 3. Eth. cap. 3. non item quæ ad finem ſunt, quibus proinde inueſtigandis ratio allaborat. Hinc ait fieri, vt rectitudo appetitus per reſpectum ad finem, ſit prima veritatis menſura in ratione practica, & eatenus determinetur veritas rationis practicæ penes conformitatem ad appetitum rectum. Ipſa autem veritas rationis practicæ ducta à fine, efficiatur regula veritatis in appetitu, proſequente ea quæ ſunt ad finem, ita vt eatenus appetitus dicatur rectus, quatenus proſequitur, quæ vera ratio indicit proſequenda, & refugit ab oppoſitis: atque ita declinatur circulus, nec quod eſt anterius, conſtituitur per poſterius.

Sed contrà, quia vt appetitio finis recta ſit, neceſſe eſt præſupponi dictamen intellectûs ei prælucens. De hoc ergo iudicio, quod ſanè eſt recta quædam ratio, quærimus, vnde habeat ſuam veritatem practicam: Non enim ab appetitione recta ſubſequente. Obſcurum ergo manet, quomodo dixerit Philoſophus, veritatem rectæ rationis practicæ duci ab appetitione recta. Deinde appetitio illa recta, omninò haurit ſuam rectitudinem à iudicio, vt fatetur D. Thomas, Ariſtoteliſque tribuit 1. 2. q. 19. art. 3. ad 2. Quomodo ergo dicitur veritatem ſuam notitiæ prudentiali præſuppoſitæ communicare?

Ioannes de Celaya 6. Eth. c. 2. q. vnic. & Gilbertus 6. Eth. tract. 1. *in fine*, ita Philoſophum exponunt, vt ſenſus ſit, præmiſſo in nobis iudicio naturaliter recto de fine vltimo, eique ſubiuncta eiuſdem finis recta appetitione, iudicium ſubſequens fieri rectum, quia conformatur priori illi appetitioni rectæ. Sed in hoc æquè cadit refutatio proximè adhibita: præterquam quòd ea expoſitio nimiùm elongatur à mente Philoſophi, vt mox patebit.

Aliter Philoſophum interpretatur Azor t. 1. l. 2. c. 5. q. 4. dicens ſenſum eius eſſe, aut quòd actio exterior ſit bona, quia eſt conformis recto appetitui, id eſt, rectæ electioni, quæ eſt etiam Euſtratij interpretatio: Aut quòd electio ſit bona, quia eſt rectæ rationi conſentanea. Si enim rectum eſt voluntatis propoſitum ſiue intentio, recta quoque erit electio. Sed hæ expoſitiones nullo modo quadrant Philoſopho, nec euacuant difficultatem propoſitam, ex eo ductam, quòd dixerit Philoſophus, intellectum practicum, rectum eſſe per conformitatem cum appetitu recto: Expoſitio autem prædicta, tradit penes quid voluntatis actio exterior vel interior conſtituatur recta.

Kroſbein 6. Eth. tract. 1. q. vnic. dub. 3. & Durand. in 3. d. 36. q. 2. num. 5. recurrunt ad ſolennem nobis modum iudicandi de rebus pro affectu appetitus. Sed neque hoc quadrat Philoſopho, qui reuerà tantùm ait, rationem eſſe rectam cùm appetitus eſt rectus, & ſequitur dictamen rationis: non quia tunc ratio non deprauatur corrupto principio, vt ait ibid. c. 5. ſed quia ratio & appetitus congruunt, illâ benè dictante, hoc proſequente.

30. Probabilior eſt, tametſi nec animum explet expoſitio, quam tradunt Scotus in 3. d. 36. q. vnic. *litera K.* & Vaſq. 1. 2. d. 58. n. 11. ac Becan. 1. 2. tract. 1. c. 4. q. 5. *in fine*, affirmantes ſenſum Philoſophi eſſe, quòd Prudentia ſit rectæ praxeos conformatiua ſibi ipſi, hoc eſt, quòd notitia prudentialis ſit talis, vt, quantùm eſt ex ſe, profundat rectam voluntatis operationem. At hoc quamuis verum ſit: tamen non videtur quadrare Philoſopho affirmanti intellectum prudentialem rectum eſſe, quum appetitus rectus eſt; non autem idcircò rectum eſſe, quòd appetitus vi Prudentiæ rectus efficiatur, ſi homo Prudentiæ monitis obtemperet.

Vera interpretatio proponitur.

Quare mens Ariſtotelis aliter exponenda eſt. Nimirum ita vt ratio tunc dicatur recta & practicè vera, cùm ipſa & appetitio recta congruunt, non quòd appetitio recta ſit norma & regula iudicij ſibi prælucentis: (ſic enim incideremus in circulum inutilem, cuius in obiectione fiebat mentio;) ſed quòd interdum per hunc effectum, tanquam per aliquid notius, pateſiat à poſteriori rectitudo iudicij, quod ibi ſufficiebat Philoſopho, qui non intendebat exactè tradere vndénam rectitudo iudicij, ſeu veritas practica actus prudentialis, petenda ſit tanquam ex principio & radice: ſed intendebat aperire diſcrimen quoddam, ſimúlque analogiam quandam inter veritatem practicam & ſpeculatiuam.

Et diſcrimen quidem in eo ſitum eſſe docet, quòd veritas ſpeculatiua ex obiecto ducatur, non item veritas practica, quæ ſæpè interuenir, etiamſi notitia diſſonet obiecto, dummodò diſſonantia inuincibiliter ignoretur, ita vt ignoratio eius ſuperari nequeat hominis induſtriâ. Analogiam autem in eo conſiſtere docet, quòd ſicut veritas ſpeculatiua tum demum interuenit, cùm notitia & obiectum conſonant; id eſt, cùm affirmatur quod eſt in obiecto, vel negatur quod remouetur ab eo: Ita veritas practica tunc interuenit, cùm iudicium & appetitus conſonant in bonum, quod facilè deprehenditur ex bonitate appetitionis: quia appetitus rectus, eſt aliquid notius, quàm iudicium rectum, ex quo recta appetitio dimanat. Non quòd velit Ariſtoteles, quoties iudicium eſt rectum, toties appetitionem rectam ſubſequi; ſed quòd nunquam appetitio ſit recta, quin iudicium rectum anteceſſerit: ideóque ad propoſitam inter iudicium practicè verum, & appetitionem rectam, analogiam manifeſtandam, ſufficiat illa iudicij, & appetitionis rectæ conſonantia interdum interueniens, quæ correſpondet conſonantiæ notitiæ ſpeculatiuæ veræ, & obiecti per illam exhibiti.

CAPVT

CAPVT III.

De ipſa Prudentiæ virtute, abſolutè.

31. **V**T natura Prudentiæ in actu primo ſpectatæ meliùs innoteſcat, conſiderabimus eam tum abſolutè, tum etiam comparatiuè; quod Ariſtoteles etiam præſtitit 6. Ethic. inſtituens tractationem de aliis virtutibus intellectus, in eum duntaxat finem, vt Prudentia, quæ eſt virtus intellectus in ordine ad mores, vndecunque innoteſceret. Sed quia prius eſt, rem in ſe ac ſibi eſſe, quàm eum aliis conferri, ordiemur à conſideratione Prudentiæ in ſe & abſolutè ſpectatæ, entitatem & quidditatem eius inueſtigando, tum eam comparatiuè conſiderabimus.

PROPOSITIO.

PRVDENTIA in actu primo, ſupra naturalis potentiæ ac ſpecierum impreſſarum entitatem, poſita frequentatione actuum, addit habilitatem; quæ rectè definitur, *habitus cum ratione vera actiuus circa ea quæ humana bona ſunt.* 6.Eth.c.5.vel *virtus intellectualis, directiua morum.*

PRimò expoſui phyſicam Prudentiæ in actu primo ſpectatæ conſtitutionem. Phyſicam conſtitutionem nomino entitatem eius, & omnia quæ ad eam integrandam concurrunt; ad differentiam Metaphyſicæ conſtitutionis, per quam exurgit definitio eius, ex genere & differentia coaleſcens. Vnde pronunciandum eſt de ſpecifica vnitate aut multiplicitate Prudentiæ. Explico ſingula.

Prudentia poſt frequentatos actus, importat habilitatem.

32. Quod igitur ad entitatem ſpectat, dixi, Prudentiam ſpectatam in actu primo, (prout nunc eam ſpectamus,) addere ſupra entitatem intellectus, & ſpecierum impreſſarum neceſſariarum ad notitiam actus prudentialis, habilitatem facilitatiuam, ſi ſupponamus, actus prudentiales fuiſſe aliquandiu frequentatos, ita vt comparari potuerit habitus per actus illos repetitos. Quod addo; quia certum eſt, actus illos prudentiales poſſe manare à nuda facultate intellectus, inſtructa ſpeciebus impreſſis, tanquam ab actu primo ſufficiente ad operandum, ſed tardè ac difficilè. Sicut etiam actus ſcientiæ poteſt effici à ſolo intellectu ſpeciebus armato, vt cum Ariſtotele loquar: & tamen, quia ſi frequententur actus ſcientiæ, aduenit intellectui habilitas conferens promptitudinem ad aſſenſum ſcientificum, propterea paſſim dicimus, ſcientiam in actu primo importare ſupra nudam entitatem intellectus, ſpecies impreſſas, & habilitatem facilitantem ad actus ſcientiæ eliciendos. Similiter ergo quamuis actus Prudentiæ ante frequentationem eius manet à nuda potentia intellectus, fœta ſemine obiectorum, ſiue ſpeciebus impreſſis determinantibus iudicium eius ad certam eſſentiam actionis: Tamen poſt frequentatos actus, imprimitur intellectui habilitas, quæ nomine Prudentiæ in actu primo comprehenditur vnà cum ſpeciebus impreſſis. Quanquam, quod Caietanus 1.2.q.54.art.4.& Ferrar.1.contra Gentes, c.56. circa habitum ſcientiæ obſeruarunt, & hîc etiam locum habet, ſpecies, quia ſunt abſolutè neceſſariæ ad eudendum actum & habilitati præiacent, ſe habent tanquam materiale; habilitas autem tanquam formale: Et cùm minus exactè loquimur, interdum vnum illorum, interdum alterum nomine Prudentiæ, vel nomine ſcientiæ inſignitur, quod Diuo Thomæ frequens eſſe notat Capreolus, quæſt. 3. prologi, art. 1. *in fine primæ concluſionis.*

Intellectus habilitatum capax, contra nouam opinationem.

33. Vt autem efficaciter probem, per Prudentiam, vt ita dicam, in actu primo conſummatam, importari huiuſmodi qualitatem facilitatiuam, eámque in ſolis ſpeciebus non conſiſtere, vt affirmat Hurtadius d.16. de anima, §. 9. breuiter recolendum eſt, ex fuſiùs alibi diſputatis, intellectum, eſſe habitus facilitantis capacem, quod idem Autor, num.4. negat, ſecurus, vt putat, S. Thomam, eò quòd plerunque S.Thomas nomine habitus intellectualis intelligat ſpecies impreſſas, quod non videretur facturus, ſi alios habitus intellectui concederet. Allegat etiam quoſdam Thomiſtas, & duos, vt ait, Gabrieles; alterum in 3. d.14.q.vnic. art.2. concl.3. & d.23. q.1.art.1.notatione 4. Alterum 1.2.d.78.n.25.

Profert prætereà rationem duplicem. Prior ex eo ducitur, quòd intellectus ſit potentia neceſſaria, atque adeò determinata & operans quantùm poteſt, cùm quo putat pugnare capacitatem ad facilitatem operandi promptiùs & expeditiùs. Poſterior ratio ex eo petitur, quòd & ad præmiſſas, & ad concluſiones, intellectus omnimodam determinationem accipiat aliunde, quàm ab habitu. Nempe ad præmiſſas quidem, ſi primæ ſint & immediatæ, determinatur intellectus per nudam propoſitionem terminorum: ſi verò non ſint irreſolubiles, determinatur ad eas per principia immediata, ſine quibus non poteſt præſtari aſſenſus propoſitionibus, ſola talium principiorum veritate nixis: ſicut etiam ad concluſiones determinatur intellectus per præmiſſas. Atque ita nulla eſt notitia intellectualis, ad quam habitus facilitans poſſit alicui vſui eſſe.

Ad autoritates, & rationes in contrarium.

34. Verùm quorſum S. Thomas, nomine habitus plerunque intelligat ſpecies, & contrà, ſuprà tactum eſt, num.32. Nec Thomiſtæ, qui D. Thomam affectantur, aliud voluerunt, quàm ipſe S.Thomas. E duobus Autoribus allegatis, prior, tantùm abeſt, vt neget habitus, de quibus agimus, vt potiùs, hos admittat & neget ſpecies impreſſas. Poſterior autem eo ipſo loco qui adductus eſt, tam diſertè & luculenter admittit huiuſmodi qualitatem facilitantem, ab ſpeciebus intelligibilibus diſtinctam, vt neſciam quibus oculis eum legi contigerit, vt pro ſententia contraria allegaretur.

Rationes verò quæ prætereà proponebantur, parui ſunt momenti, & ſi hîc aliquid efficerent, æquè probarent nullibi admittendos eſſe habitus facilitatiuos, præterquàm in voluntate liberè operante; quod tamen eſt apertè falſum, cùm plerique ex habitu multos voluntatis actus operentur non liberè. Quod apertè ferunt illa Chryſoſtomi

homil.

homil. 10. in Acta *in morali*, cùm tractat de iurantibus ex conſuetudine. Expenditque illud Eccleſiaſtici 23. *Iuramento ne aſſuefacias os tuum. Vide*, inquit Chryſoſtomus, *ſapientiam iſtius ſapientis. Non dixit iuramento ne aſſuefacias mentem tuam, ſed os tuum. Quia ſciuit totum oris eſſe*, &c. *Conſuetudo enim eſt, quæ poſteà etiam abſque electione fit; vt ſunt multi qui balnea ingreſſi, ſimul vt fores tranſierint, ſignantur. Hoc ſolet manus etiam propter conſuetudinem, etiam nullo iubente. Iteram accenſa lucerna, ſæpè mente aliud quiddam conſiderante, manus ſignum facit, ita ſanè & os non cum anima loquitur; ſed ex conſuetudine.* Non vult os & manum ferri in opus abſque voluntatis imperio, quod fieri nequit; ſed vult ferri abſque imperio voluntatis liberæ, voluntate vt ſic ex ſolo habitu motus illos indicente. Item in pueris ac amentibus multa ex habitu fiunt. An non enim qui ante amentiam fuit bonus cytharœdus, eandem facilitatem retinet in amentia, ſublato libertatis vſu? Vt omittam longè verius eſſe, quòd in potentiis quoque ſenſitiuis interioribus, in quas libertas non cadit, ſit capacitas huiuſmodi habituum; vt docent feræ, quæ vſu & aſſuefactione cicurantur.

Sed vt directè priorem nodum ab aduerſario propoſitum diſſoluam, aduerto, aliud eſſe operari neceſſariò, & quantùm poſſis, ſuppoſita tali impreſſione vel propoſitione obiecti: aliud verò operari cum ſumma facilitate; ita vt eadem entitas actionis non poſſit ab hoc principio faciliùs & expeditiùs prodire. Primum rectè de intellectu aſſeritur. Eſt enim potentia non libera, vt ſuo loco ſuprà monſtratum eſt contra Durandum. At ſecundum non item: poteſt enim intellectus frequentatione actuum habilitari, vt operationem, quam ex ſe abſque promptitudine ac ſegniter elicit, promptiùs eliciat, vt manifeſtiſſimè apparet in actu memorandi, & in vſu artium. Neque verò, vt aduerſarius malè ſupponit, indeterminatio illa & indifferentia, cui tollendæ ponitur habitus, conſiſtit in poteſtate ſupra ſuum actum, ſeu in vi operandi, aut non operandi pro libito, ſed conſiſtit in vi indifferente ad ſegniter & difficulter, vel facilè ac expeditè profundendam operationem. Atqui potentia non libera poteſt interdum eſſe eo modo indifferens, quamuis neceſſariò operetur. Vt appetitus canis neceſſariò indicit facultati motrici fugam, ſi videat corripi baculum, quo ſæpè cæſus eſt: & tamen non ſemper fugit quanta celeritate poteſt, ſed cùm eſt adhuc propinquus baculo, exerit totam vim; poſtmodum verò vbi nonnihil receſſit, ſi homo cum baculo non inſequatur; fugit quidem, determinante adhuc phantaſiâ ad fugiendum; non tamen fugit adhibito tanto conatu, & cum tanta celeritate, quantâ priùs fugiebat, non quòd non faciat quicquid poteſt, iuxta exigentiam dictaminis phantaſtici, indicentis motum cum tanta celeritate: ſed quòd ſuppoſito quòd phantaſia non dictet, motum celeriorem quem poſſet continuare, eſſe adhuc neceſſarium, non poſſit plus agere. Præterea videtur euidens non valere conſequentiam: potentia agit quantum poteſt, ergo agit facillimè & expeditiſſimè. Fieri enim poteſt, vt non ſit expedita, ob vim actiuam imminutam; quâ auctâ per habitum, operatio elicietur promptè, tametſi neceſſariò. Vnde habetur ea, quam dixi, indeterminatio & indifferentia ad promptè & tardè agendum, quamuis operatio neceſſariò eliciatur, & ſuſpendi nequeat ad nutum operantis. Poteſt igitur potentia non libera habere capacitatem habitus facilitantis, etiamſi agat quantum poteſt.

35. Ex his expeditus manet primus nodus ab aduerſario propoſitus. Poſterior autem eò faciliùs diſſolui poteſt, quòd in eo aduerſarius confundat determinationem quoad ſpeciem actus, cum determinatione ad promptè operandum, quam ſolam confert habilitas. Itaque admittimus quidem, intellectum, ad ſpeciem actus, quem elicit, determinari poſſe per habilitatem; quoties intellectio talis non eſt, vt intellectus ex ſe in eam ſummo impetu & rapidiſſimè præcipitet: hoc eſt, extra aſſenſum primis quibuſdam & vniuerſaliſſimis principiis ex ſe euidentibus præſtitum. Atque ita, (vt ad rem noſtram deueniam) quia intellectus ad notitias prudentiales, quæ non ſunt tam euidentes, non fertur tantâ promptitudine, quantâ ad vniuerſaliſſima illa principia; meritò dicimus, eum eſſe capacem habilitatis, qua in promendis huiuſmodi actibus expeditus reddatur.

Quæ fuit iam olim communiſſima ſententia, cùm apud Scholaſticos in 3. d. 36. tum apud Philoſophos hîc, & in ſimili difficultate de ſcientia habituali, quam abrogare item coguntur qui hîc refragantur quoad Prudentiam. Nam Prudentiam & ſcientiam aliquo modo eſſe vnum & idem, tractatum ſufficienter eſt in prologo huius doctrinæ. Et quamuis quæ ibi cum Ariſtotele & aliis, de Prudentiæ & vnius cuiuſdam ſcientiæ identitate affirmauimus, malè conſtituta eſſent; Tamen illæ ipſæ rationes, quæ poſſunt pro abrogando Prudentiæ habitu proferri, æquè militant contra habitum ſcientiæ. Ratio autem cur vterque ſit admittendus, & cur intellectus ſit capax habitus, ab Almaino tract. 1. Moral. cap. 17. petitur ex indifferentia intellectus ad duos oppoſitos actus, interuentu diuerſorum motiuorum profuſibiles. Reuerà tamen ea ratio non aliunde peti debet, quàm ex proximè dictis de munere qualitatis habitualis facilitatiuæ, & de capacitate intellectus ad effectum formalem prædictæ qualitatis recipiendum. Nec inutilis eſt confirmatio, quæ ex habitibus ſupernaturalibus deſumi poteſt. Nam quamuis longè diuerſæ rationis ſint à naturalibus habilitatibus, vt alibi tractatum eſt: Tamen ex eis conſtat, intellectum non modò ex parte obiecti, quod præſtant ſpecies impreſſæ, ſed etiam ex parte potentiæ, eſſe diminutæ virtutis, extrinſecùs inuecto robore complebilis. Hoc autem robur aduentitium, reſpectu actuum naturalium vocatur habilitas, tenetque ſe ex parte intellectus, non ex parte obiecti. Quamuis non me lateat, robur illud, pro naturalibus actibus, eſſe merè facilitatiuum, quale non eſt robur, quo potentiæ noſtræ diuinitùs complentur ad agendum ſupernaturaliter.

Sitne Prudentia virtus intellectualis; Pars negans.

36. Secundò expoſui conſtitutionem Prudentiæ metaphyſicam, ſiue genus eius & differentiam, ex quibus Prudentiæ definitio compingenda eſt. Pro genere aſſignaui virtutem intellectus; pro differentia verò, ordinem ad mores dirigendos, & virtutes purè morales regulandas. Cùm autem de differentia Prudentiæ, liqueat ad omnes; de genere tamen aſſignato, eſt difficultas, tum ex Philoſopho, tum ex ratione. Nam Ariſtoteles 6. Eth. c. 5. ait, *artis eſſe virtutem: Prudentiæ autem nequaquam*. Quibus verbis videtur diſertè negare quod affirmauimus. Deinde eodem lib. cap. 8. ait, Prudentiam eſſe vltimi, nempe eius quod in actionem cadit, & ideò opponi habitui principiorum, qui eſt terminorum, quorum non eſt ratio: cùm è contra,

contra, Prudentia ſit extremorum, quorum non eſt ſcientia, ſed ſenſus; non is qui eſt ſenſibilium propriorum, ſed is, quo in Mathematicis vtimur, imaginantes ſingularem triãgulum. Nempe ſenſus interior, non exterior. Cùm hæc eo loco præmiſiſſet Philoſophus, ſubdit. *Iſtius magis ſenſus Prudentia; illius autem*, vel vt alij vertunt, *Ille autem, eſt alia ſpecies.* Quibus verbis diſertè Philoſophus videtur Prudentiam expungere ex albo virtutum intellectualium, eámque ſenſui interno attribuere tanquam ſubiecto.

Accedit difficultas non leuis quoad rem ipſam. Siquidem Prudentia eſt ſæpè obnoxia falſitati, tametſi inuincibiliter, & citra culpam hominis imperiti. Ratiocinatur enim ex principio ſyntereſeos certiſſimo, & minore ſingulari, quæ plerunque eſt tantùm probabilis: plerunque etiam falſa, vt latè tradit Epictetus apud Arrianum l.1.cap.22. & l.2.c.17. & l.3.c.26. Ac proinde concluſio, quæ ad Prudentiam directiſſimè ſpectat, & ex qua generatur Prudentia, falſitate ſæpè laborat, aut laborare poteſt. V. G. aliquis ex eo principio morali per ſe noto; *pauperi eſt benefaciendum*; colligit dictamen prudentiale, quo indicitur eleemoſyna, ſubſumpto vno principio ſæpè falsò, quod eſt minor ſyllogiſmi, quem texit; ac proinde labem ſuam communicat concluſioni in hunc modum. *Pauperi eſt benefaciendum ab eo qui poteſt miſericordiam egenti præſtare.* Hæc eſt maior certiſſima. *Hic qui occurrit ſtipem cogens pauper eſt.* En minorem ſæpè falſam. Sæpè enim plani quidam, paupertatem ementiuntur vt aliena emungant, cùm tamen non ſint pauperes. *Ergo illi benefaciendum eſt.* Hæc eſt concluſio prudentialis, quæ ſuppoſita falſitate minoris ſæpè ſine dubio interueniente, patentem falſitate refeferat neceſſe eſt. Atque ita Prudentia, cuius eſt actus ille; (nam præmiſſas tantùm connotat vt motiua aſſenſus ſuæ concluſionis;) non erit virtus intellectualis, de cuius ratione eſt verum indefectibiliter attingere, vt propterea fides humana & opinio ex 6.Eth.c.3. ſegregentur à virtutibus intellectualibus, eò quòd ſint obnoxiæ profundendis falſis iudiciis. Idem ergo de Prudentia ſtatuendum erit, præſertim cùm 6.Eth.c.5. collocetur in parte opinatiua, eò quòd ſæpè prudenter operemur ex ſolo iudicio probabili, nec ſemper neceſſe ſit habere eam euidentiam, quæ opinionis perfectionem tranſcendit. Hinc Ioannes de Celaya 6. Eth. c.5.q.3. colligit Prudentiam plerunque idem eſſe cum opinione, nec eſſe ſemper habitum certum, & virtutem intellectus.

Eligitur contraria affirmans.

37. Nihilominùs rectè poſitum eſt, Prudentiam eſſe virtutem intellectus. Quod non aliter probandum eſt, quàm ex definitione virtutis intellectualis paulò antè tacta, & in eo poſita quòd indefectibiliter attingat verum. Ratio enim virtutis prout abſtrahentis à morali & intellectuali, ac ſpectata vniuerſaliſſimè, conſiſtit in hoc quòd ſit principium indefectibiliter attingens bonum potentiæ rationalis, quod pro duplici potentia magis propriè rationali & hominis propria, duplex eſt; nempe verum, & bonum honeſtum. Et hæc duo ſi homo aſſequatur, quancunque ſibi quatenus homini congruentem perfectionem nactus cenſebitur, atque adeò omnem virtutem: quia virtus nihil eſt aliud quàm perfectio hominis operantis quatenus homo eſt. Circa bonum ergo verſatur virtus moralis, perficiens erga illud voluntatem, vt promptè ac firmiter in illud feratur. Circa verum autem verſatur virtus intellectualis, qua intellectus promptus & expeditus redditur ad aſſenſum certum, & firmatur vt non abducatur in falſum. Quia igitur Prudentia indefectibiliter attingit verum, vt mox oſtendam diſſoluens difficultatem propoſitam, eſt ſine dubio vera & propria virtus intellectualis, ac etiam abſolutè virtus, iuxta phraſim Ariſtotelis.

Et interdum quidem virtutes intellectuales negantur eſſe abſolutè virtutes, vt de omnibus virtutibus voluntati non inhærentibus, ex Ariſtotele docet S. Thomas 1. 2. q. 61. art. 3. quod non ſpectat quidem ad defectum aliquem harum virtutum in ſuo genere: ſed cùm ita conferant vim ad actum homini conſentaneum, vt tamen non conferant bonum ſui vſum moralem, eò quòd non ſint perfectiones voluntatis, à qua vniuerſa moralitas oritur: propterea interdum in hoc ſenſu dicuntur non eſſe virtutes abſolutè, ſed ex parte, ad differentiam virtutum moralium, quæ quandiu nomen ſuum ac decus retinent, ſunt principia operationis moraliter bonæ, ita vt non poſſit quis eis vti tanquam malæ operationis principiis. Quanquam itaque circa alias virtutes intellectuales, ob cauſam prædictam, ita interdum loquamur, vt negemus eas eſſe abſolutè virtutes; Tamen circa Prudentiam illud contingit præcipuum, quòd non accipit aliunde rectum ſui vſum, ſed potiùs ipſa, ſi audiatur, bonum omnium virtutum purè moralium, quarum auriga eſt, vſum inducit: ac proinde abſolutè quoque poteſt dici virtus, ſumpto, vt in vſurpatione illa ſtrictiore contingit, virtutis nomine, pro principio vſum ſui moraliter bonum conferente. Id tamen non ſpectatur in illo Prudentiæ genere, *virtus intellectualis*, quo præcisè importatur principium indefectibiliter attingens verum.

Ariſtoteles in contrarium adductus, exponitur.

38. Quæ contra hoc Prudentiæ genus oppoſita ſunt, facilè dilui poſſunt. Et in primis malè opponitur Ariſtoteles, qui diſertè 6.Eth.c.3. affirmat, Prudentiam eſſe virtutem intellectus. Et idem habet 1.Eth.c.vltimo. Quinetiam in illo ipſo capite, quod in contrarium allegabatur, diſertè ait Prudentiam eſſe virtutem quandam. Verba Philoſophi ſunt. *Iam verò artis eſt virtus, Prudentiæ autem minimè. Atque in arte quidem, qui ſponte peccat, magis eligendus eſt, minùs qui in Prudentia idem facit, ſicut etiam circa virtutes. Igitur Prudentiam, non artem, ſed virtutem quandam eſſe manifeſtum eſt.* Audis diſertè admittentem Philoſophum, Prudentiam eſſe virtutem quandam. Quid ergo eſt quod primùm ait, artis eſſe virtutem; Prudentiæ autem minimè? Nec aliter etiam 1.magn. Moral. c.vlt. his verbis. *Scientiæ quidem omnis virtus eſt; at Prudentiæ, virtus non eſt: ſed vt apparet, idipſum quiddam virtus eſt.*

Senſus vtriuſque loci eſt, artem & ſcientiam, vt rectitudinem moralem in vſu ſuo habeant, exigere virtutem aliquam moralem, ex cuius imperio exerceantur: alioqui vſus earum non eſt moraliter rectus. Poteſt enim aliquis ædificare domum ex arte, & tamen inquinari labe morali in vſu artis ſuæ. At circa vſum Prudentiæ non requiritur vlla virtus moralis. Imò Prudentia, omnibus purè moralibus virtutibus anteit, éſtque ipſa ex ſe virtus quædam, pertinens ad genus moris; nempe ad modum directricis & aurigæ, vnde virtutes purè morales habent, quòd ſint veræ virtutes.

Pulchrè id expreſſit Themiſtius, orat.4. *Reuerà*, inquit, *ars omnis, ad ea quæ ſibi præſtituta ſunt, molienda*

moliendæ ac fabricandæ, iis qui opus habeant omnibus idonea eſt: ſeipſam verò quatenus vtilis aut noxia ſit, explorare non poteſt: imò id in artibus eiuſmodi, vitij atque inopiæ reſidet, quòd pleræque bonis ac malis ſuammet ipſæ operam ſubminiſtrant. Nec gladiorũ faber diſcernere illud poteſt, num ſicario gladiũ ſit venditurus; Nec nauium Architectus, vtrum prædoni nauẽ fabricet, quemadmodum Paridi Harmonides: nec gubernator vtrum illius in nauigatione vitam conſeruet, quem demergere in profundum ſit conſultius. Verùm ſi earum opera Prudentia ſapientiáque dirigat, ac moderetur, cùm idipsũ quod deeſt ſupplebit illa, tum eas nõ ſinet quaſi cæcas, quibuſlibet opificia ſua proponere. Atque hoc eſt, quod hiſce verbis ſignificatur, cùm dicimus ſcientiarum eſſe ſcientiam, artémque artium, quoniam illarum principia corroborat, harum vſum examinat. Sic ille, Ariſtotelicorum dogmatum conſultiſſimus, ac, vt videtur, ad Ariſtotelica illa quæ verſamus loca alludens. Locorum porrò illorum germanus ſenſus is eſt, quem dixi, vt ex his liquet. Itaque aberrant Giphanius & alij qui comminiſcuntur, nomine virtutis intelligi his locis ab Ariſtotele, perfectionem quandam, ſeu ſummam peritiam, quæ in ſcientia & arte locum habeat: non autẽ in Prudentia. Hoc dico à ſcopo aberrare. An non enim poteſt quoque in Prudentia cerni ea eminentia? vt taceam inſolentem vocis *virtus* vſurpationem & planè voluntariam detorſionem, ad deſignandam perfectionem ſummam. Itaque primus locus ex Ariſtotele oppoſitus, difficultate vacat.

39. Obſcurior eſt mens eiuſdem in alio loco, qui item opponebatur. Eſt autẽ hæc loci illius ſententia. *Prudentiam non eſſe ſcientiam perſpicuum eſt; eſt enim vltimi, ſicut diximus: quippe cùm eiuſmodi ſit id quod in actionem cadit. Vnde etiam intellectui oppoſita eſt. Ille enim eſt terminorum, quorum nulla ratio eſt, hæc vltimi, cuius non eſt ſcientia, ſed ſenſus: neque is propriorum, ſed eiuſmodi, quo ſentimus, in Mathematicis triangulum eſſe vltimum Siſtet enim etiam illic, ſed hic ſanè ſenſus magis eſt, qui eſt Prudentia: ille ſpecies altera eſt.* Hunc locũ ita exponit S. Thomas, ibi lect. 7. *in fine*, & Burlæus 6. Eth. c. 8. vt ſenſus ſit, Prudentiam magis pertinere ad ſenſum interiorem, qui per Prudentiam perficitur ad rectè æſtimandum de ſingularibus intentionibus operabilium, vnde & bruta quædã animalia, quia pollent bona æſtimatrice facultate naturali, dicuntur prudẽtia. Quod verò additur, ſenſum externum habere quãdam aliam ſpeciem, ita exponit D. Thomas, vt idem ſit quod perfici ab aliqua alia ſpecie, putà induſtria quadam diſcernendi colores, & ſapores aliáſque huiuſmodi formas ſenſibus externis obiectas. Nec aliter idem S. Doctor lect. 9. interpretatur quod habet Philoſophus eod. lib. 6. c. 11. his verbis. *Ex ſingularibus vniuerſalia exiſtunt, quorum ſanè habere ſenſum oportet. Is autem ſenſus intellectus eſt.* Hunc ſenſum D. Thom. ait eſſe ſenſum interiorem, ſcilicet vim cogitatiuam & æſtimatiuam, quæ dicitur ratio particularis: & addit hunc eſſe intellectum illum paſſiuum, quem 3. animæ Philoſophus corruptibilem facit.

Verùm hæc expoſitio minùs commoda videtur, nec ſatis cohærens cum ea interpretatione horum Philoſophi locorũ, quam tradit idem S. Doctor 2. 2. q. 49. art. 2. ad 3. Ex ea item ſequeretur Prudentiæ virtutem inſidere ſenſui interno: cũ tamen conſtet, ſenſum internum non aſſurgere ad rationem veræ honeſtatis, quæ Prudẽtiæ obiicitur. Non bene item in hac expoſitione admittitur, ſenſum externũ perfici per induſtriam, obiectorum diiudicatricẽ; cùm Ariſtoteles ex ea diiudicatione in externos ſenſus non cadente, experimento tamen ſuo cuivis teſtatã, colligat ſenſum internũ lib. de ſom. & vigil. c. 2. & 3. animæ, tex. 144. Quare hæc expoſitio Philoſophi, non ſatisfacit. Quod itẽ de expoſitione Donati ſtatuendum eſt, qua aſſeritur, Ariſtotelem duntaxat velle, quòd Prudentia ſenſu potiùs interno vtatur, quàm externo, cuius alia eſt ratio, id eſt, deterior eſſentia quàm interni. At hæc quid ad ſcopum Philoſophi eo loco?

40. Verus itaque Philoſophi ſenſus eſt quem tradit Albertus 6. Eth. tract. 2. c. 26. & Lambinus ad hunc locum, niſi quòd iſte, approbante Zuingero, factum ad Ariſtotelem aſſumentum, diuinat. Vltima autem verba, in quibus eſt tota præſens difficultas, contẽdit nõn eſſe legenda eo modo quo retulimus, ſed iſto. *Verumtamen Prudentia ſenſus eſt potiùs. Illius autẽ alia ratio eſt.* Mihi retenta vulgari priorum verborum lectione, quam mendoſam eſſe, nihil eſt quod euincat, placet ſenſus à Lambino poſt Albertum traditus; nimirũ velle Ariſtotelem quòd Prudentia, quam eo loco cum ſcientia confert, potiùs ad ſenſum accedat quàm ſciẽtia. Ad ſenſũ, inquam, non externum qui nõ diiudicat obiecta, ſed internum, quo præſertim in Mathematicis vtimur, eſtq; obiectorum per externos ſenſus exhibitorum diiudicatiuus. Ad hunc itaque internum ſenſum magis accedit Prudentia quàm ſcientia; quia hæc per ſe primò eſt vniuerſalium: Prudentia autem, ſicut & ſenſus, eſt de ſingularibus. Non enim ſenſus internus appellatur cõmunis, eò quòd vniuerſalia percipiat: ſed quia tam amplam habet ſphæram obiectorum, quàm omnes ſenſus externi, quorum omnium obiecta percipit. Senſus autem externi, vt in poſtremis verbis ait Ariſtoteles, alia eſt ratio, nec enim eſt obiectorum diiudicatiuus. Et ideò Prudentia non eſt ei affinis, ſicut interno ſenſui, quamuis vterque, non minùs quàm Prudentia, circa ſingularia verſetur. Poſtremorum tamen horum verborũ lectio à Lamb. propoſita, quia nititur fide plurimorũ veterum codicum, admitti poteſt, & iuxta eam lectionem hæ voces, *illius autem alia ratio eſt*, non referuntur ad ſenſum externũ, ſed ad ſcientiam, quam ibi Ariſtoteles cum Prudentia confert, ſenſúſque Philoſophi eſt; ſcientiæ aliã rationem & eſſentiam eſſe, quàm Prudentiæ: Nec verſari per ſe primò circa ſingularia, iudicando de illis, vt facit Prudẽtia, quoad hoc affinis interno ſenſui; ſed circa vniuerſalia. Satis multa de mente Philoſophi in hoc negotio. Quis verò apud eum ſit ſenſus ille, quẽ eo loco, qui poſtremò allegabatur, ait eſſe intellectũ, declarabo infrà, tractãs partes Prudẽtiæ integrãtes, inter quas numeratur intellectus, ſiue intelligẽtia.

Enodata difficultas, quoad rem ipſam propoſita.

41. Venio ad difficultatem motam circa rem ipſam, quam vt planè diſſoluam, in primis admitto notionem virtutis intellectualis, quæ in ea difficultate ſupponitur: Nempe quòd huiuſmodi virtus debeat verũ indefectibiliter attingere. Nego autem Prudentiam non attingere ſemper verũ, practicè & moraliter, quod ei ſatis eſt. Principium enim vniuerſale ſyntereſeos, quod tenet locum maioris in ſyllogiſmo prudentiali, eſt veriſſimum. Vnde ex ea parte, concluſionis veritas non periclitatur. Minor autem, quæ continet applicationẽ materiæ, in quam cadere debet principium morale contractum, nec iam ad intellectũ ſiue ſyntereſim, ſed ad Prudẽtiam pertinẽs, poteſt quidẽ eſſe ſpeculatiuè falſa: Tamen eam falſitatem ſpeculatiuam depellere, non ſpectat ad Prudentiam, quæ eſt habitus practicus. Sufficit autem quòd ea minor inuincibiliter iudicetur vera, & ſic cenſebitur practicè certa, & veriſſima moraliter. Illud enim moraliter & practicè verum eſt, quod verè eſt faciendum. Atqui quod præſcribitur faciendum conformiter ad regulas ſyntereſeos, interueniente iudicio ſpecula-

tiuè falſo,ſed inuincibili,eſt verè faciendum.Igitur tale iudicium eſt practicè verum. Atque ita Prudétia quæ ex eo iudicio, ſpeculatiuè quidem falſo, practicè tamen vero ratiocinatur,non colligit concluſionem falſam practicè, ſed ad ſummum ſpeculatiuè, quod non intereſt ad rem moralem, vel ad rationem Prudentiæ. Hæc enim cùm ſit perfectio intellectus moraliter practici, non debet attingere verum ſpeculatiuum, ſed verum morale & practicum,quale eſſe poteſt quod eruitur ex minore ſpeculatiuè falſa, quæ inuincibiliter vera iudicatur.

Sanè minor illa,ſi rem attentè expendamus,non eſt regula operationis ſecuturæ, ſed tantùm ſe habet ad modum conditionis ſine qua non, per quam obiecti circunſtantiæ particulares, intellectui practico proponuntur. Quare operatio, quæ per eum actum,quippe ſpeculatiuum,non regulatur,poterit nanciſci veritatem practicam per conformitatem ad ſuas regulas, ſi hæ poſſint habere rectitudinem, & veritatem deriuabilem in operationem ad earum amuſſim directã. Sicut verè poſſe his regulis ineſſe ſuam veritatem, non obſtante falſitate iudicij ſpeculatiui inter vtranque interpoſiti,iam declaratum eſt,& luculenter tradunt Durandus in 2.d.38.q.1. n.9.Almain.tract.1.Mor.c.5.*ſub finem*,& in 3.d.33. q.1. in explicatione tertiæ conditionis ad actum bonum,quæ eſt ſcienter agere. Nider 2.parte conſolatorij,c.2.Angeſtus c.7.Moral.*in fine*, & ſibi parum conſtans Celaya 6.Eth.c.5.q.2.necnon aliqui quos refert & tacitè approbat Tartaretus 6.Eth. q.3. Et quod de Prudentia dixi, habet quoque locum in arte,quæ ex 6.Ethicorum eſt virtus intellectus, & idcircò debet eſſe ſemper veri, nec poteſt eſſe principium erroris;& tamen eſt obnoxia falſitati ſpeculatiuæ vltimi ſui iudicij, ob interuentum iudicij ſpeculatiui præuij, falſitate præditi. V. G. architectura cùm præſcribat vniuersè ad tale ædificium aſſumenda eſſe ligna tali tempore cæſa,& talis materiæ ac qualitatis; & per diligentem conſiderationem ſubſumat,hæc ligna, quæ ſuppeditantur,talia eſſe; præſcribit verè & certò practicè talia ligna eſſe aſſumenda, quod ſpeculatiuè falſum eſt.

Diſcrimen Prudentiæ ab opinione & fide humana, in ratione virtutis intellectualis.

42. Hinc apparet, meritò Philoſophum negaſſe opinioni & fidei humanæ rationem virtutis intellectualis:& tamen eam conceſſiſſe Prudétiæ & arti. Nam opinio & fides humana,cùm nitantur motiuo infirmo, nõ poſſunt ingenerare notitiam certam & indefectibiliter veram,qualem virtus intellectualis debet procreare.Prudentia autem, (& proportione ſeruata idem eſt de arte,) quia habet pro motiuo principium morale vniuerſale, quomodolibet certiſſimum, & minorem practicè veram, eò quòd licèt interdum ſit ſpeculatiuè falſa,tamen inuincibiliter iudicetur prædita veritate, quæ in re morali habetur pro ſolida & reali veritate; meritò cenſetur attingere verum morale indefectibiliter,& eſſe virtus intellectualis.

Imò quamuis interdum Prudentia ſyllogiſet ex minore tãtùm probabili & comperta vt tali;tamen concluſio eius eſt certiſſima, quia ad regulandas actiones humanas non eſt ſemper quærenda regula proxima, quæ nitatur principiis vel per ſe euidétibus, vel inuincibiliter exiſtimatis habere veritatem:ſed minor lux principiorũ in tantis tenebris noſtris debet ſufficiés cenſeri:Et qui ex tali iudicio agunt,cùm maior lux non affulget,non peccãt, ſed rationabiliter,& vt homines decet,operantur,proindéque eorũ actio eſt moraliter bona, quod malè negat Gilbert.6.Eth. tract.4. q.vnic. dub.1. plenè reiiciẽdus ex iis,quæ de termino proximo honeſtatis moralis ſuo loco ſunt tradita,Quare hoc eorum dictamen prudentiale,eſt practicè & moraliter verum. Veriſſimè quippe dicitur,rectè & abſque culpa poſſe mandari executioni operationẽ ex regula nixa principio vniuerſali quomodolibet certo, & minori probabili,cùm negotium tale eſt, vt maior lux,quàm notitiæ probabilis, fruſtra expectaretur, & rationabilis cauſa mouet ad vtendum tenui hac luce in defectum maioris. Atque ita tale dictamen proximè regulans operationem moralem in eo euentu, ſpectatum moraliter, non eſt actus opinionis,ſed Prudentiæ virtutis intellectualis contra Salam 1.2.tract.11.d.3.n.44.& 47.

Cæterùm quòd Ariſtoteles, non modò in hoc poſtremo euentu,ſed abſolutè,collocet Prudẽtiam in parte animi opinatiua, vt in calce difficultatis propoſitæ opponebatur,non eò ſpectat,vt Prudentia,æquè ac opinio, excidat gradu virtutis intellectualis,ſed vt innoteſcat quæ ſit materia Prudẽtiæ. Ariſtoteles enim eo loco intẽdebat ſcientiã à Prudẽtia ſecernere, quod præſertim præſtat penes hoc quòd ſcientia ſit de illis,quæ non pendent à regula interdum applicata, interdum deficiente,ſed habẽt cauſas ſuas firmas & ſtatas,ſaltem quatenus ſcientiæ ſubſunt,eique obiiciũtur,hoc eſt, quoad eſſentiam: Prudentia autem verſetur circa actiones ſingulares,quæ pendent à regula,poſſũntque benè & malè fieri. Hæc Ariſtoteles vocat *opinabilia*, vt notauit D.Thomas 1.p.q.79.art.9.ad 3.nõ quòd ſpectent ad opinionem preſſè acceptam, careántve ea indefectibilitate attingẽdi verum,qua caret opinio propriè dicta: ſed quòd in eo cũ opinabilibus conueniant,quòd ſint contingentia quoad eſſe rectum, nec ſint ſemper prædita rectitudine per Prudentiam vel artem inducibili, vt neque opinio ſemper pollet veritate.

Prudentiæ definitio colligitur.

43. Ex his declarata manet Ariſtotelica illa Prudentiæ definitio,quæ habetur 6.Eth.c.5. verbis illis: *Prudentia eſt habitus cum vera ratione actiuus circa ea quæ humana bona ſunt.* Quæ definitio planè concidit cum illa alia, quam etiam in aſſertione propoſui his verbis: Prudentia eſt *virtus intellectualis directiua morum.* Nam *habitus cum ratione vera*, quod eſt genus in definitione Ariſtotelica, nihil aliud eſt, quàm virtus intellectualis, quæ in poſteriore definitione tenet locum generis.Humana autem bona, circa quæ hic habitus dicitur actiuus iuxta Ariſtotelem,non alia ſunt quàm actiones humanæ,honeſtate homini conſentanea informatæ, ſiue mores boni: Vt proinde idem ſit dicere habitum verſari circa huiuſmodi bona humana,& verſari circa mores.Et quia mores boni, ſunt partus voluntatis ordinatè & cõgruè aliquid amantis;propterea D.Auguſt.lib.de morib.Eccleſ.c.25. (quem imitatus videtur Laurent.Iuſtin.in ligno vitæ,tract.4.c.1.) in ſenſu cauſali dicit, Prudentiam eſſe amorem ſagaciter eligentem, id eſt, dictantem quæ amanda & eligenda ſunt; quia ſunt recta & bona, qui eſt ſenſus definitionis ex Ariſtotele propoſitæ.

In hanc porrò definitionem ſic explicatam,recidant neceſſe eſt omnes aliæ legitimæ huius virtutis definitiones. Omninò multas coaceruauit Piccol. grad.5.c.29.Optima eſt illa quam tradit D.Thom. 2.2.q.47.art.5.his verbis:*Prudentia eſt recta ratio agibilium.* Agibilia enim ſumpſit D.Thomas pro humanis actionibus liberis, iuxta eam vſurpationem actionis,quã ex Ariſtotele infrà referemus.Eundem item ſenſum habet illa Prudentiæ definitio, quam Ægid.l.1.de regim.princ.p.2.c.6.tradit his verbis:

Pruden

Prudentia eſt *virtus ſecundùm vniuerſales maximas, particularia facta concernens.* S.Baſil. homil. in princip.Prouerb. definit Prudentiam, *Cognitionem agendorum & non agendorum,* quæ definitio recidit in noſtram. Quod verò paulò antè præmittit, Prudentiam eſſe virtutem,qua ſcimus bona,& mala, & indifferentia, accipiendum eſt benignè, ità vt Prudentia internoſcere dicatur indifferentia,quatenus nihil de eis pronunciat.

CAPVT IV.

De eodem Prudentiæ habitu, ad alias virtutes intellectuales comparato.

44. REſtringo hanc Prudentiæ cum aliis virtutibus comparationem ad alias virtutes intellectuales:quia quomodo Prudentia ſe habeat ad virtutes voluntatis,non eſt obſcurum;differt enim ab eis genere. At quoad virtutes alias intellectuales potuit eſſe dubitatio.Et idcircò Ariſtoteles bonam partem libri ſexti Ethicorum, huic comparationi elucidandæ deſtinauit, quem imitatus Iouianus Pontanus lib.3.de Prudentia, à c.6. multus eſt in ea comparatione exponenda. Nos autem ita eam proſequemur, vt meminerimus eſſe hoc loco de Prudentia,non de illis aliis virtutibus diſputandum. Atque adeò tantùm tractabimus, quomodo & quatenus à Prudentia differant, vel cum ea affinitatem habeant, intactis cæteris quæ pertinent ad eas per ſe ſpectatas.

Habitus verò intellectuales imperfectos,quibus ratio virtutis intellectualis non competit, etiamſi aliquando verum attingant; nempe opinionem & fidem humanam,miſſos faciemus,imitati Ariſtotelem, qui de eis ſilendum eſſe cenſuit,eò quòd falſitati ſint obnoxij. Sic enim loquitur 6. Eth. cap.3. *Sunt autem ea quibus anima affirmando & negando verum dicit,* nempe ſemper & indefectibiliter, *numero quinque. Hæc verò ſunt: Ars,Scientia,Prudentia,Sapientia,Intellectus. Nam exiſtimatione,*id eſt,ſuſpicione,& opinione, *fieri poteſt vt mentiamur.* Cur fidem diuinam omiſerit,quod quærit ad eum locum Peregrinus, obſcurum non eſt. Neque enim homo Ethnicus, de forma ſupernaturali cogitare poterat; quamuis rationem veræ virtutis intellectualis non obſtante inęuidentia, quam Peregrinus malè cauſatur, eſſe fidei diuinæ concedendam, rectè contendunt Lorca 2.2.q.4.art.5.Torres tom.1.in 2.2. d.40.dub.1.& Ægid.Coninc diſp.16.de act.ſuper. n.26. Itaque ſatis erit Prudentiæ cum cæteris quatuor intellectualibus virtutibus contentionem facere,ex iis quæ de Prudentia ſecundùm ſe præmiſimus concludendo, quomodo hi habitus ad inuicem comparentur.

Prudentia, & ars, penes actionem & effectionem contrapoſitæ.

45. Infertur itaque primò,quomodo Prudentia ſe habeat ad artem. Ago de arte preſsè accepta. Interdum enim vox *artis* adeò latè patet, vt etiam ſcientias comprehendat, quo pacto in vulgata diſtributione diſciplinarum, quædam dicuntur artes liberales,quædam mechanicæ. Interdum verò nomen artis ad Prudentiam quoque deſignandam extenditur;vt apud Senecam,epiſt.95.vbi Prudentiam *artem vitæ* nominat. At hîc artem ſpectamus preſsè. Quo pacto 6.Eth.c.4.definitur habitus cum vera ratione effectiuus,contraponitúrque non modò ſcientiæ, ſed etiam habitui actiuo vera cum ratione,hoc eſt Prudentiæ.Cuius rei gratia Ariſtoteles eodem capite,ait,actionem ab effectione ſecerni debere, prout in extrariis ſermonibus expoſitum eſſe ait.

Quicunque verò tandem ſint exoterici illi & extrarij ſermones,compertum eſt,Ariſtotelem valdè ambiguè voces *actionis* & *effectionis* vſurpare,neque omnes illas acceptiones huc rectè cadere. Interdum enim actionem vſurpat pro ſola actione immanente; effectionem autem,ſiue vt aliqui vertunt, operationem,pro tranſeunte, vt videre eſt 9. Met.c.9.& idem habet S.Thomas 1.2.q.57.art.4. Aliàs autem actionem vſurpat pro ea omni effectus productione,quæ non relinquit poſt ſe opus,qualis eſt ſaltatio & cantus:Effectionem verò pro ea productione,quæ opus poſt ſe relinquit,cuiuſmodi eſt ædificatio.Ita habet 1. mag.Moral. c.vlt. Aliàs denique ſumit actionem pro ſola morali:effectionem verò pro quacunque artificiali,vt 6.Met. c.1. & 5. Met.c.1.& 6.Eth.c.2.vbi idcircò negat, bruta eſſe principia actionis.Et 2.ad Eudem.c.9.ait,agere eſſe ſolius naturæ rationalis rationem expeditam habentis, vt propterea non modò bruta, ſed etiam pueros agere neget. Obſcurum itaque eſſe poteſt in qua acceptione ſumatur hîc effectio, prout per eam definitur ars, & Prudentiæ circa actiones occupatæ contraponitur.

Vulgata actionis & effectionis expoſitio, & vnde impeti videatur.

Reſponſio videtur haberi ex 1. mag.Mor. c.vlt. *ferè initio,* in hæc verba. *Facientium & agentium, non idem factile & actile. Nam factilium præter facturam, finis ſupereſt alius.Sicut domificatiuæ præter ædificationem, (cùm ſit domus effectrix,) ipſius finis,præter facturam,domus eſt.Itidem in opificina (ita enim nobis libet appellare, quam tectonicam Græci vocant;)aliiſque facturis. At in eis quæ ſub actionem cadunt, (practica vocant Græci,) præter actionem,nullus eſt alius finis. At præter cytharæ modulatum,finis non eſt alius,ſed id eſt finis, exercitium & actio. Circa actionem itaque,& quæ in agendo poſita ſunt, Prudentia;circa facturam,& quæ in faciendo poſita ſunt, ars: ſiquidem in faciendo potiùs quàm agendo eſt artem exercere. Proinde fuerit Prudentia dirigendi & agendi, quæ in noſtra ſunt poteſtate, habitus, tendente ad commodum ipſa quoque actione.* Ideò Euſtratius ad c.4.libri ſexti Eth.& Alex.6.Metaph.ad text.2.ac Gregorius q.5. prologi, art.1. paſſimque alij, artem definiunt, & Prudentiæ contraponunt,penes opus arti ſuperſtes.

46. Sed exiſtit circa huiuſmodi reſponſionem difficultas.Eâ nanque admiſsâ videbimur Prudentiam confundere cum pleriſque aliis artibus, vt cum arte canendi & cytharizandi, quibus nullum opus ſuperſtes eſt. Vel certè negandum erit artis definitionem hîc ab Ariſtotele traditam,in quaſvis omninò artes cadere. Quod quamuis S.Thomas 1. 2.q.57.art.4. in corp. & art.3. ad 3. & art.5. ad 1. admittere videatur: Tamen incommodum apparet, & minùs accommodatum ad ſcientificam & Ariſtotele dignam tractationem.Imò videtur eſſe contra expreſſam Ariſtotelis mentem:ait enim omnem artem eſſe habitum cum vera ratione effectiuum, & nullum eſſe habitum artis, qui talis non ſit. Ita disertè habet 6.Eth.c.4.

Prior reſponſio probabilis.

Hic nodus dupliciter extricari poteſt.Nempe primò dicendo Ariſtotelem non ſecernere Prudẽtiam ab iis artibus, quæ nullum poſt ſe opus relinquunt, penes genus;hoc eſt,penes habitũ actiuum;ſed penes differentiã, quæ ex eo ducitur,quòd Prudentia ſit

ſit actiua circa mores: illæ verò artes circa actiones non morales, vt cytharizationem vel cantum: atque ita ex dictis non ſequitur, Prudentiam cum vlla arte confundi. Iuxta hanc porrò reſponſionem fatendum eſt,definitionem artis hîc aſſignatam penes effectionem,cui aliquod opus ſuperſtes ſit,non eſſe vniuerſalem,vt ſignificare videtur Ariſtoteles 1.mag.Mor.c.vlt.verbis allegatis, cùm dixit artem faciendo potiùs quàm agendo exerceri:ſatis innuēs exerceri quoque poſſe agendo, etiamſi quia frequentius eſt ac ſenſibilius, vt efficiendo exerceatur, ſæpiùs abſolutè dicat artem circa effectiones occupari. Hanc pugnantium in ſpeciem Philoſophi locorum conciliationem tradit Vaſq.1.p.d.8.n.15. *& ſeqq.* Eſtque hic reſpondendi modus ſatis probabilis, præſertim propter locum illum primi mag. Mor.c.vlt.quo citharizatio numeratur inter actiones,& ſecernitur ab effectionibus; qui locus nullā aliam interpretationem omnibus penſatis patitur.

Hæret tamen ſemper aduersùs hanc reſponſionem ſcrupulus ille,qui ex verbis Ariſtotelis 6.Eth. c.4.infigitur. Nempe quòd eo loco Ariſtoteles explicatiſſimè tradat,omnem omninò artem eſſe habitum cum vera ratione effectiuum. Ergo non ſumit effectionem pro actione,cui arte factum ſuperſtes ſit: alioqui citharizatio & ſaltatio, ac ſimiles actiones,circa quas veræ artes occupantur,non eſſent effectiones:atque adeò habitus ad eas terminati non eſſent artes, quandoquidem Ariſtoteles tam disertè profitetur, omnem artem eſſe habitum effectiuum, & circa effectionem occupatum.

Altera commodior, & amplectenda.

47. Secundò ergo extricari poteſt nodus propoſitus,dicēdo,effectionem per quam actioni contrapoſitam ars definitur, ſumi ab Ariſtotele in Ethicis Nicomachiis,aliter quàm in magnis Moralibus, & alibi; hoc eſt,pro ea operatione, quæ non habet in ſeipſa per quod terminet voluntatem, ſed habet extra ſui exercitium,finem aliquem, ratione cuius efficiens mouetur ad operandum. Sic enim qui ædificat, aut ſcamnum vel ſedile conficit, non habet pro fine exercitium fabricationis,ſed aliquid extrinſecum; putà ipſum artefactum & vſum eius. In aliis autem plerisque artis operibus, finis ille eſt quidem extrinſecus & operationi ſuperſtes,ſed non ad modum effectus materialis,V.G.ſedilis aut domus. Sic enim diuitiæ, honores, ac gloria,qui ſunt fines artis quęſtuariæ & militaris;itémque oblectatio & ſanitas,qui ſunt fines artis citharizādi & ſaltandi,ſunt fines externi reſpectu operationum terminantium artes illas:quamuis non habeant ad artes illas rationem artefacti, ſicut habet domus reſpectu ædificationis.Contrà verò accidit in actione effectioni contrapoſitâ, & non cadente ſub artem. Nam huiuſmodi actio eſt finis idoneus operantis, ſecluſo quovis extrinſeco.V.G.qui elicit operationem Fortitudinis vel Iuſtitiæ,poteſt nihil prætereà captare, ſed contentus eſſe exercitio actionis ſuæ: quia ita operari eſt bonū hominis atque perfectio; ſatiſque locuples honeſtatis ſtipendium, vt ſæpè Seneca loquitur, eſt ipſamet honeſtas. Hoc igitur ſenſu,ars non cadit in actionem, ſed in ſolam effectionem. In actionem verò cadit tantùm Prudētia.

Hic videtur germanus Philoſophi ſenſus 6.Eth. c.2. verbis illis. ***Ad aliquid & alicuius eſt id quod fit; non tamē id quod agitur,bona enim actio finis eſt.*** Et rurſus eiuſdem libri c. 5. cùm dixiſſet, Prudentiam non poſſe eſſe artem, eò quòd ars diſtineatur effectione;Prudentia verò actione; inde ſecernit effectionem ab actione, quòd effectionis finis, diuerſum quid ab ea ſit; actionis verò non ſemper; ipſa enim bona actio finis eſt:ita vt quamuis aliquando, ex abundantia, vt ita dicam, & ad bonitatis cumulum, opus honeſtum ad alium extrinſecum finem bonum referatur,V.G.in debitum ſtipendium, aut præmium, vel gloriam, vt Albertus Magnus interpretatur 6.Eth.tract.2.c.10.tamen hoc non ſit neceſſarium, vt actio illa conueniēter ad naturam rationalem ſuſcipi poſſit;eò quòd ex ſe & ratione ſuæ ſolius honeſtatis, ſecluſo quovis extrinſeco fine, appeti & ſuſcipi queat, id quod in operatione arti obiecta non cernitur, vt præmiſi.

48. Tradit ex parte hanc effectionis & actionis diſtinctionem Euſtratius 6.Eth.cap.5. ita tamen vt eam mox euertat, fateatúrque actiones aliquas ad aliquas artes pertinere:ſeiungi autē dicat ab actionibus Prudētiæ obiectis,quòd artes illæ,vltra prædictas actiones ſibi proprias, alium extrinſecum finem quærant; quod non contingit circa actiones, quibus diſtinetur Prudentia.Hæc enim in eis ſiſtit; non item ars actiua in ſua actione,præter quam captat aliquid aliud extrinſecum. Et in hunc ſenſum accipit Euſtratius verba illa Ariſtotelis, quibus aſſeruit, actionem non ſemper in finem extrinſecum ferri:quaſi dicat Ariſtoteles, in quibuſdam paucis artibus eò referri actionē, & idcircò eam actionem non ſpectare ad Prudentiam,quamuis neque ſit effectio,cùm ſit actio,quam Ariſtoteles tam explicatè affirmat ſecerni ab effectione, vt videre eſt l.6. c.4.& 5.Mihi hæc in Ariſtotelis verbis intra paucas lineas diſſonantia, non videtur admittenda. Quorſum enim tam præcisè affirmaret,omnē artem verſari circa effectionem, ſi iuxta eum ibidem aliqua actio ſubeſſet arti,daretúrque ars non effectiua,ſed actiua? Aut quomodo non corrueret artis definitio tradita eodem loco ab Ariſtotele? Verba autem illa quæ Euſtratium in hanc confuſionem Ariſtoteli impingēdam adduxerunt, quibus nimirum dicitur, habitum actioni addictū non ſemper ferri in finem externū,ab ipſius actionis exercitio diſtinctū,commodè paulò antè expoſita ſunt in alium ſenſum.

49. Itaque ſatius omninò eſt inſiſtere ei in hoc negotio actionis & effectionis diſcrimini, quod propoſuimus iuxta Ariſtotelis doctrinā 6.Eth. quæ longè eſt exquiſitior & accuratior,ac,vt ita dicam, formalior,quàm ea quæ in Magnis Moralibus tradita eſt, & in priore huius difficultatis ſolutione fuit propoſita. Ibi enim dicitur etiam in citharizatione,(quæ certè Prudētiæ non ſubeſt,) non alium eſſe finem, quàm qui ipſa actione continetur:quod Ariſtoteles videtur disertè negare his aliis locis, & negant Euſtratius ſuprà, aliique ad hæc Philoſophi loca in 6.Eth.

Quædam reſponſiones, in noſtram reipſa recidentes.

Parum abſunt ab ea expoſitione, quam tradidimus, Henricus Kroſbein 6.Eth. tract.2.cap.7. q.1. dub.1.Gilbert.Crab.6.Eth.tract.3.q.1.dub.1.Balfoureus ib. ad c.4. Piccolom.grad.5.c.48.& Flam. Nobil. l. 2. de felicit. c.14. & l.de honore,c.7.qui dicunt, ea ſub actionem effectioni cōtradiſtinctam cadere iuxta Ariſtotelem, circa quæ impetus aliquī facultatis appetentis, & cupiditates rationem perturbantes, emergunt; ex quo fit vt homo penes huiuſmodi materiam,bonus in ſeipſo efficiatur, atque perfectus;vel prauus,atque incompoſitus. Sub effectionem verò ea cadere,in quibus non cernuntur eæ appetitus concitationes. Vnde nihil refert, vtrum artifex opus ſuum efficiat lætus, an triſtis; hac,illâve voluntate, dummodò opus efficiat iuxta artis regulas: quia non eſt artis hominem in ſe bonum efficere.

Hanc

50. Hanc doctrinam aio accedere, vel etiam reuolui in eam quam propoſuimus: idcircò enim neceſſe eſt, vt ars tendat in finem operationi ſuæ extrinſecum; quia non eſt artis, bonum in ſe, per operationem ſuam, reddere artificem, idque habet ars ſuapte natura, & ex propria artis ratione. Vnde niſi excurrat extra finem ſuum intrinſecum, nulla honeſtate perfundet operationem ſuam artificioſam: contra quàm facit Prudentia, cui obiecta actio, idonea eſt ſe ſola terminare operantem ex Prudentia; eum quippe in ſe perficit, & modo homini conſentaneo bonum facit. Hanc etiã ob cauſam Ariſtoteles 6.Eth.c.5. ait in arte non eſſe deteriorem illum, qui ſponte errat: in Prudentia verò contrà euenire. Nimirum quia Prudentia reſpicit honeſtatem, & propriam hominis, vt homo eſt, perfectionem, cui peccatum voluntariè contractum obſiſtit, eóque magis, quò magis eſt voluntarium. Ars autem eiuſque functio, non eſt ex ſe morale aliquid: vnde error voluntarius ac liberè ſuſceptus, non eſt reprehenſibilior intra artis limites. Non enim quiſquam deteriorem cenſuerit picturam, ex eò quòd hoc illóve malo conſilio confecta fuerit, dummodò ad præſcriptum & regulas artis ſit cõfecta. Et hinc liquet alterum diſcrimẽ actionis & effectionis, quod à Iauello refertur 6.Eth. tract.2. c. 3. reipſa coincidere cum eo quod propoſuimus. Ait enim Iauellus, quoſdam dixiſſe actionis & effectionis diſtinctionem à Philoſopho hîc traditam, diuerſam eſſe à diſtinctione in actionem immanentem & trãſeuntem, quæ traditur 9. Met. Sed nomine actionis intellexiſſe Philoſophum quancunque operationem, in qua attenditur rectitudo operantis per operationem adueniens: nomine autem effectionis intellexiſſe quancunque operationem, in qua ſolius operis rectitudo ſpectatur; non itẽ operantis, vel appetitus liberi, ex quo operationem profundit. Approbat reipſa poſtmodum eam diſtinctionem Iauel. & apertè in noſtram, & alias hactenus propoſitas reuoluitur.

Prudentiæ & ſcientiæ diſtinctio Ariſtotelica, penes contingentiam.

51. Infertur ſecundò quomodo ſe habeat Prudẽtia ad ſcientiã. Et Ariſtoteles quidem 6. Eth.c.3. pleniorem de ſcientia tractationem ad libros analyticos ablegans, breuiter aſſerit, ſcientiam eſſe de iis, quæ aliter ſe habere non poſſunt: atque adeò de æternis, & generationi ac corruptioni nequaquam obnoxiis; ac etiam, vt eiuſdem libri cap.6. additur, vniuerſalibus. Horum enim obiectorum principia fixa, & immobiles cauſas inſpiciẽs ſcientia, concludit quod minùs clarum eſt, quàm principia ex quibus ratiocinatur. Eſt enim ſcientia, habitus concluſionum, vt alibi tractatum eſt cum Gregorio q.3. prologi, art.1. concl.2. diſertéque habet Ariſtoteles c.3. citato. Concluſiones autem, minùs claras eſſe debere principiis, quorum radiis colluſtrantur, nemo non videt. Porrò cùm ſcientia debeat eſſe per cauſam, vt 1.Poſter. c.2. diſertè traditur; hincque vera ſcientia ſecernatur à variis aliis notitiis, quibus nomen ſcientiæ interdum accommodatur, vt latè refert Scot. in 3.d.24.q.vnic. *liter. D.* manifeſtũ eſt, principia, ex quibus ſcientiã ratiocinari dixit Ariſt. 6.Eth.c.3. debere cauſam concluſionis continere

Ex his Ariſtoteles poſtmodum c.5. eiuſd. 6. Eth. etuit diſcrimen ſcientiæ à Prudẽtia, quòd Prudentia ſit eorum quæ aliter ſe habere poſſint: Eſt enim de ſingularibus & contingẽtibus, hoc eſt, de actionibus humanis hîc & nunc conſideratis: at ſcientia eſt neceſſariorum & vniuerſaliũ, quæ aliter ſe habere non poſſunt, idque per cauſam, quam in aſſenſu concluſionis prudentialis ſemper interuenire nihil eſt neceſſe. Hæc ferè ex Ariſtotele locis allegatis, & annuunt communiter Philoſophi.

Difficultas in contrarium.

Non vacat tamen difficultate, quod in diſcrimine aſſignato ſupponitur. Nempe quòd ſcientia non ſit de contingentibus. Quo enim iure contingens obiectum aſſignatur Prudentiæ, eodem videtur aſſignandum quibuſdam ſcientiis, præſertim Logicæ & Morali Philoſophiæ; quarum hæc actiones voluntatis, illa actiones intellectus conſiderat, & rectitudine conſentanea informat. At vtræque illæ actiones, ſunt aliquid contingens quoad exiſtentiã & participationem rectitudinis, quam per has ſcientias queunt ſuſcipere: Eſto quoad eſſentiam ſuam, & certas paſſiones de eis demonſtrabiles, ſint neceſſariæ. Similiter enim obiectum Prudẽtiæ, quoad exiſtentiam ſuam contingens eſt, & capax viciſſitudinis, ac mutabilitatis: Id tamen non obſtat firmitati ac ſtabilitati eiuſdem quoad eſſentiam ſuam, & ſtatum illum, in quo Prudentiæ obiicitur. Cùm enim Prudentia ſit virtus intellectus ac proinde habitus certus, dubitari non debet, quin eius obiectum, prout obiectum eius eſt, ſit fixum ac ſtabile. Vbi ergo diſparitas illa, quæ quoad hoc inter ſcientiam & Prudentiam aſſignabatur?

Diſſoluitur.

52. Dicendum videtur, eatenus Prudentiam à ſcientia rectè ſecerni penes obiecti ſcientifici ſtabilitatem, prudentialis verò contingentiam quoad exiſtentiam, & participationem rectitudinis; quòd obiectum ſcientificum, ex ſe & ex ratione ſua peculiari nihil importet excludens omnimodam ſtabilitatem; quod tamen facit obiectum Prudentiæ. Nam de Deo & Intelligentiis, quæ ſunt entia planè ſtabilia, datur ſcientia: At Prudentia ex ratione ſua peculiari eſt tantùm de obiecto pendente quoad eſſe naturale & morale à cauſa efficiente vertibili, ſiue ab humana libertate, ac proinde importante ex ſe mutabilitatem. Propterea obiectum Prudentiæ eſt ſingulare: Prudentia enim eſt de conſultabili, quod eſt tantùm ſingulare, & de eo quod habet finem qui ſit bonum agendum, vt dicitur 6.Eth. c.7. at hoc conſtat ſingulare aliquid eſſe. Item non eſt ſemper neceſſarium, concluſionem prudentialem, quæ de eius ſubiecto formatur, niti præmiſſis importantibus cauſam illius ſubiecti: quia ſæpè principium ſyntereſeos, ex quo Prudentia ratiocinatur, nullam talem cauſam continet: quæ omnia videntur ab Ariſtotele inuolui in ea contingentia, quam vult peculiarem eſſe Prudentię. At obiectum ſcientiæ, meritò dicitur non poſſe aliter ſe habere, quia per ſe primò eſt aliquid vniuerſale: ſingulare enim non cadit ſub ſcientiã, vt neque ſub definitionem, niſi ratione naturæ communis, quam participat, atque adeò quatenus vniuerſale. Item quia aſſenſus qui de eo ſubiecto præſtatur in concluſione ſcientifica, eſt per cauſam ſal[illegible]tualem, qua poſita, prædicatum concluſionis, ſiue paſſio demonſtrata, non poteſt non adiungi ſubiecto.

Hæc igitur ad aliqualem Prudentiæ & ſcientiæ diſtinctionem, tractationi morali, quam Ariſtoteles vbique minùs exactam profitetur, conſentaneam; ſufficere poſſe videntur; etiamſi fateor non ita debere quamuis ſcientiam à Prudentia ſecerni, quaſi non poſſint eſſe vnus & idem realiter habitus, ſolis prædictis connotationibus diſtinctus, iuxta ea quæ circa hoc dixi in prologo comparans Prudentiam cum Morali Philoſophia, quæ iuuerit relegere.

Alia ad idem difficultas, ex analogia ad fidem & Prudentiam infuſam.

53. Hîc tantùm obiter elido vnam difficultatem, quam aduerſùs eam doctrinam moueri poſſe video, ex fundamento, apud pleroſque Theologos in hac tractatione de Prudentia recepto. Nempe quòd non aliter ſe habeat Prudentia ad Philoſophiam Moralem, quàm ſe habeat Prudentia infuſa ad fidem diuinam. Atqui Prudentia infuſa, & diuina fides ſunt diſtincti habitus. Ergo & Prudentia moralis, ſiue naturalis, comparata cum morali Philoſophia, erit habitus multiplex. Proportio videtur manifeſta. Nam ſicut Moralis Philoſophia vt ſic, ſpectat concluſiones vniuerſales de agibilibus: ita & fides diuina prout practica. Et ſicut Prudentia naturalis, præ morali, eſt idem habitus productus ad concluſiones ſingulares; ita & Prudentia infuſa præ fide diuina. Quòd autem nihilominùs fides diuina & Prudentia infuſa ſint diſtincti habitus, eſt valdè communis ſententia, quã docent Salas 1.2.tract.11. d.6.n.21. Torres 2.2.tom.1.d.99.dub.7. Mald.2.2. q.1.art.3.dub.2.ad 1. Leſſ.l. de Prud. c.1.n.15. & probatur, quia alioqui Prudentia infuſa non minùs à Chriſto exulaſſet quàm fides. Igitur ſimiliter Prudentia & ſcientia moralis diſtingui debebunt: ac proinde nulla erit ſcientia, cum qua Prudentia ſit idem habitus ſola connotatione diſtinctus.

Enodatur.

Nihilominùs argumentum ex Analogia propoſita ductum, eſt apud me efficaciſſimum. Nam ſicut ſcientia morum reſpicit in vniuerſali actum, quem Prudentia naturalis reſpicit in ſingulari: ita fides practica, quatenus hanc denominationem ſubit, reſpicit dictamina vniuerſalia: quatenus verò denominatur Prudentia infuſa, reſpicit eadem dictamina cum contractione ad hîc & nunc. Sicut ergo ex hoc modo procedendi moralis ſcientiæ & Prudentiæ, rectè inferimus vtranque eſſe eundem habitum; ita idem ſequitur de fide & Prudentia per ſe infuſa; non qualibet, ſed communiter infundi ſolita; hoc eſt, ineuidenti, & nixa diuinæ reuelationi, tanquam motiuo ſuo citra diſcurſum vllum obſcurè percepto. Vnde obiter habetur diſcrimen huius Prudentiæ infuſæ, & ab ea Prudentia, quæ diſcurrit ex principiis reuelatis, & ab ea quæ eſt euidens, fuitque in Chriſto. Nam prior eſt habitus naturalis & acquiſitus, éſtque idem habitus cum Theologia practica. Poſterior autem, ſiue Prudentia infuſa euidens, non eſt comparanda cum fide, ſed cum ſcientia infuſa, à qua non diſtinguitur niſi connotatione, vt de Moralis Philoſophiæ ſcientia, & Prudentia naturali aſſeruimus.

Itaque fixum eſto, Prudentiam infuſam eiúſque comparationem ad habitum infuſum vniuerſalem, cum quo conferenda eſt, non conuellere conſtitutam eo loco, & hîc confirmatam moralis ſcientiæ & Prudentiæ naturalis identitatem, quamuis in ſyllabo virtutum intellectualium, ſcientia & Prudentia tanquam duæ virtutes numerentur.

Sapientia, quomodò ad Prudentiam ſe habeat.

54. Infertur tertiò quomodò ſe habeat Prudentia ad Sapientiam. Sumo Sapientiam propriè. Interdum enim hæc vox, etiam apud Ariſtotelem, deſignat congeriem plurium ſcientiarum & artium. Vt 1. Met. c.2. cùm tribuit ſapienti ſcire omnia eo modo quo poſſibile eſt. Interdum autem nomen Sapientiæ deſignat præcellentiam in aliqua arte, quo pacto Ariſtoteles 6. Eth. c.7. obſeruat, receptum fuiſſe, vt Phidias diceretur ſapiens ſtatuarius; Polycletus verò ſapiens marmorarius; & ſimilia notat Clemens 1. Strom. c.3. Alias præterea Sapientiæ acceptiones hîc omittendas, dabunt Carbo l. 3. introd. ad Theol. c.22. & Piccol. grad. 5. c.20. Nos hîc Sapientiam (vt dixi) propriè ac ſtrictè vſurpamus, nimirum pro excellentiſſima ſcientia procedente per altiſſimas cauſas; (ſeu vt nimis comptè Themiſtium vertit Hermolaus 1. Poſter. c.20. per cauſas principes & optimates:) itémque aliquo etiam modo circa ſua & aliena principia verſante.

Hanc germanam apud Ariſtotelem Sapientiæ pro virtute intellectuali acceptæ notionẽ, cùm fuſiùs confirment Carbo ſuprà c.23. Piccol. item ſup. c.22. ac Gill. l.1. tract.4. c.9. n.9. Nos breuiter eam confirmabimus ex 6. Eth. c.7. vbi Ariſtoteles ita loquitur. *Exactiſſimam ſcientiarum eſſe Sapientiam, manifeſtum eſt. Sapientem igitur non ſolùm ea, quæ ex principiis ſunt cognoſcere, ſed etiam circa principia ipſa verum dicere oportet. Quare Sapientia erit intellectus & ſcientia; ac quaſi habens caput ſcientia rerum præſtantiſſimarum.* Et mox poſt expoſitam dignitatem Prudentiæ, longè minorem quàm Sapientiæ, eò quòd homo cuius actionibus inſiſtit Prudentia, non ſit omnium optimum, cuiuſmodi eſt quod Sapientiæ obiicitur, concludit: *Conſtat igitur ex iis quæ dicta ſunt, Sapientiam eſſe rerum præſtantiſſimarum naturâ, ſcientiam & intellectum.* Similia habentur 1. mag. Mor. c.23.

Nodus ex Philoſopho, & quàm variè ab aliis expediatur.

55. Verùm ex his Philoſophi verbis magna in hac re difficultas ſubnaſcitur. Quomodo enim Sapientia eſſe poteſt ſcientia ſimul & intellectus, niſi fateamur fruſtrà eam ab Ariſtotele his capitibus recenſeri tanquam peculiarem habitum? Si enim vt Euſtratius ad hæc Philoſophi capita & Mol. 1. part. q.1. art.6. affirmant, Sapientia, nihil aliud eſt præter aggregatum ex habitu concluſionum & principiorum; perperam, enumeratis iam duobus illis habitibus ſeorſim, additur Sapientia quaſi tertium membrum virtutis intellectualis. Vt taceam ab Ariſtotele Sapientiam reſtringi ad res altiſſimas: iuxta Autores verò prædictos, omne complexum ex concluſionis & principiorum habitibus, donandum eſſe Sapientiæ nomine.

Baconus q.4. prol. art.5. & Conr. 1.2. q.57. art.4. exiſtimant, vnicum Metaphyſicæ habitum ad concluſiones ſimul & principia protenſum, dici Sapientiam. Verùm quo iure in reliquis ſcientiis habitus concluſionum ſecernitur ab habitu principiorum, eodem planè duo illi habitus in Metaphyſica ſeiungendi ſunt. Omitto quod Metaphyſica ad ſenſum horum Autorum ſpectata, non agit de rebus altiſſimis & optimis. Nam Metaphyſica paſſim ſumitur prout idem eſt cum prima Philoſophia, agitque de ente, & paſſionibus, ac membris eius communiſſimis, quo pacto de Metaphyſica locuti ſunt hi Autores: quia prima Philoſophia verſatur circa principia, quod Ariſtoteles 6. Ethic. c.7. Sapientiæ tribuit. Sic ergo ſumpta Metaphyſica, non agit de rebus altiſſimis & optimis: ſed id eſt munus alterius ſcientiæ totalis, primum rerum omnium principium ſpeculantis, nempe naturalis Theologiæ, vt eſt ſuo loco confirmatum. Reſtat igitur his Autoribus exponendum, quomodo illa Metaphyſica, quæ eſt tantùm prima Philoſophia, éſtque iuxta ipſos ſcientia ſimul & intellectus, ſit de rebus optimis & altiſſimis, quod Ariſtoteles

les tribuit illi ſapientiæ, quam ait eſſe ſimul ſcientiam & intellectum.

56. Alij ſapientiam dici volunt ſcientiam, quatenus principia in Metaphyſica, quæ apud ipſos eſt ſapientia Ariſtotelica, habent ſe vt concluſiones: Eandem verò dici intellectum, quatenus hæ concluſiones in cæteris ſcientiis habent rationem principiorum. At hoc eſt apertè contra Ariſtotelem ſuprà, affirmantem ſapientiam dicere verum circa principia, & ea quæ ex principiis ſunt; id eſt, circa concluſiones, quas apertè à principiis ſeiungit; cùm eadem propoſitio non poſſit dici principium, & ex principio deducta. Malè ergo qui ita Ariſtotelem interpretantur, exiſtimant, eandem propoſitionem, quæ formaliter ſcitur, & eſt concluſio, dici ab eo principium in ordine ad concluſiones, quæ alibi ex ea inferri poſſunt.

Apertè quoque à Philoſophi ſententia abeſt Gilbertus 6. Ethic. tract. 2. q. 3. dub. 1. exiſtimans Metaphyſicam dici ſapientiam ex intellectu ſimul & ſcientia conſtantem, quatenus & primis principiis aſſentitur; quod eſt intellectus, & ea probat ac tuetur; quod eſt circa eam verſari per modum ſcientiæ. Verùm hoc pacto ſapientia non eſſet vnus habitus, ſed duplex; nec eſſet de rebus optimis, quod ei tribuit Ariſtoteles.

Tandem Gabriel q. 8. prologi, Ariſtotelem ita exponit, vt ſenſus eius ſit, ſapientiam eſſe habitum genitum ex vnico actu in totam demonſtrationem tendente: & idcircò ait, ſapientiam eſſe æquiualenter duplicem habitum, reipſa vnum. Verùm ille vnicus actus pugnat cum ratione diſcurſus, quem tamen Gabriel in ſapientia agnoſcit. Nam diſcurſus verus multiplicitatem actuum importat, vt patet ex diuerſitate claritatis in notitia, quam per diſcurſum colluſtramus lumine præmiſſarum præcognitarum, & notiorum concluſione. Impugnat latè illum vnum actum & habitum Gregorius q. 3. prol. art. 1. concl. 2. ratione 4. & ad 1. *Ochami contra eandem concluſionem.* Alij alia ad exponenda allegata Philoſophi verba commentantur, quibus dimiſſis, alia via iucunda eſt.

Vera enodatio.

57. Exiſtimo igitur Metaphyſicam, prout eſt nomen commune primæ Philoſophiæ & naturali Theologiæ; (quo pacto ſæpè vſurpatur ab Ariſtotele, & paſſim à Philoſophis,) donari hîc nomine ſapientiæ: ita vt duo illi habitus propter affinitatem, & eandem abſtractionem, habeantur vt vnus habitus ſapientiæ naturalis. Et quatenus quidem inclinat ad concluſiones ex ſuis principiis, de primæ philoſophiæ & naturális Theologiæ obiecto illatas, dici ab Ariſtotele ſcientiam. Eatenus verò dici intellectum, quatenus verſatur circa prima principia, cùm ſua, tum aliena, ea tuendo à proteruis, & illuſtrando expoſitione generalium terminorum, ac vtcunque confirmando per deductionem ad impoſſibile. Cùm autem hoc munus circa principia non ſit niſi primæ Philoſophiæ (atque adeò cùm ſapientia hæc Ariſtotelica non dicatur intellectus, niſi qua ex parte continet generalem illam & omnium communiſſimam Philoſophiam: Tamen quòd dicatur ſcientiâ, habet præſertim ratione naturalis Theologiæ, quatenus Ariſtoteles hîc cap. 7. vult ſcientiam, quæ eſt eadem cum ſapientia, eſſe de rebus optimis & per altiſſimas cauſas; quod propriè competit Metaphyſicæ, tantùm quatenus naturalem Theologiam comprehendit, attingitque Deum & Intelligentias.

58. Atenim dum vnam difficultatem expedimus, videmur aliam nec minorem inuehere. Sequitur enim ex dictis, ſapientiam eſſe eundem habitum cum vna aliqua ſcientia. Quorſum ergo Ariſtoteles, eam vt peculiarem virtutem intellectualem connumerat 6. Ethic. c. 3. Quorſum item iam tradito in capitibus 3. & 5. diſcrimine, quod inter ſcientiam & Prudentiam intercedit, rurſus de eodem diſcrimine diſſereret c. 7.

Reſpondeo omninò admittendum eſſe, aliquam ſaltem nomine tenus, vnam ſcientiam, eſſe eundem habitum cum ſapientia; & nihilominùs Ariſtotelem propoſuiſſe ſapientiam tanquam vnum peculiare membrum virtutis intellectualis; quia ſapientiæ vt ſic, adiunguntur aliqua, quæ à ſcientia præcisè qua tali non connotantur. Nempe attingere prima principia, & eſſe de rebus optimis, & per cauſas altiſſimas. Hæc enim qualiſcunque diuerſitas ſufficit, vt hæ virtutes potuerint recenſeri tanquam membra diuerſa. Sicut qualiſcunque diuerſitas inter qualitates ſpectatas penes multiplicia connotata, ſufficit vt eadem qualitas nunc in vno ex quatuor vulgatis qualitatis membris, nunc in alio collocetur, vel etiam in omnibus iuxta Aureolum quodl. 12. art. 4. Et ita de hac ſapientiæ & ſcientiæ tanquam plurium membrorum enumeratione, philoſophatur D. Thom. 1. 2. q. 57. art. 2. ad 1. Nec aliter philoſophati ſumus in prologo moralis diſciplinæ, cùm Prudentiæ & ſcientiæ identitate confirmata, obiiceretur hæc Ariſtotelica virtutum intellectualium enumeratio.

Ob eandem porrò cauſam, ob quam licuit Philoſopho has virtutes tanquam diuerſa membra recenſere, licuit etiam ſeorſim de diſcrimine vtriuſque à Prudentia diſſerere, ſeiungendo Prudentiam ab vtraque, penes id quod ipſæ connotant, quatenus numerantur vt membra peculiaria. Atque ita quia ſapientia vt ſic, eſt de rebus altiſſimis & optimis, ac principia etiam attingit; quæ omnia apud quoſvis ſunt eadem, Prudentia à ſapientia diſcernitur, quia quatenus Prudentia eſt, attingit ſingularia tantùm, & in humanis actionibus occupatur, quæ pro locorum, temporum, ac perſonarum varietate, omninò multiplices ſunt, atque diuerſæ. Multus eſt in his aliiſque Prudentiæ & ſapientiæ diſcriminibus eruendis, Plutarchus lib. de virt. morali, & Iouian. Pontanus lib. 3. de Prudentia, c. 9. admodum prolixo.

Collatio Prudentiæ, & habitus principiorũ moraliũ.

59. Infertur quartò, quomodo ſe habeat Prudentia ad intellectũ, ſiue habitum principiorum; cui interrogationi facillimè ſatisfieret, ſi habitus principiorum ſpectaretur in tota ſua vniuerſalitate. Sic enim conſtat, Prudentiam longè differre à tali habitu: cùm dentur plurima principia ſpeculatiuâ & vniuerſalia, à quorum habitu longè diſcrepat Prudentia, quæ eſt habitus practicus, & particulari obiecto addictus. Sed & habitus principiorum practicorum non moralium, qualia ſunt principia artis & ſcientiæ Logicæ, perſpicuum eſt, longè differre à prudentia.

Difficultas ergo duntaxat eſt de habitu principiorum practicorum moralium; an & quomodo à Prudentia differat. Nam qui dicunt in ſcientia habitum principiorum & concluſionum eſſe vnum & eundem, affirmabunt etiam habitum principiorum moralium, non differre à Prudentia, quam ſuo loco oſtendimus. eſſe eundem realiter habitum cum ſcientia morum. Nihilominùs ſicut ea ſententia, quoad ſcientiam cum habitu principiorum ſibi correſpondentium comparatam, non placet, & latè ſuo loco reprobata eſt, poſt Rub. in 3. d. 35. q. 1. art. 4. Soncin. 6. Metap. q. 10. & Gilliũ l. 1. tract. 6. c. 2. ita reiicien

reiicienda quoque eſt in hac comparatione Prudentiæ cum intellectu principiorum moralium immediatorum:cùm oſtenſum ſit in prologo, Prudentiam eſſe eundem habitum cum ſcientia morum : ac proinde ſi hæc, (quod ibi etiam tractatum eſt,) differt ſpecie, & realiter ab intellectu principiorum moralium ; negari non poteſt, quin Prudentia quoque ab illò differat. Plura de hoc habitu tradidi comparans cum eo ſcientiam morum, quibus repetendis abſtineo.

SECTIO II.

De variis Prudentiæ partibus, ſigillatim.

60. QVID ſint in aliqua virtute partes ſubiectiuæ, & potentiales; declaratum eſt lib. præcedenti, ſect. vltima. Nunc oſtendendum ſupereſt, quomodò eæ partes poſſint in virtute de qua agimus diſtingui. Quod breuiter præſtabo partim penes materias, circa quas prudentia occupari poteſt, vnde eruam partes ſubiectiuas, partim penes actus aſſignabiles Prudentiæ vniuerſaliter ſumptæ, vnde eruam partes eius potentiales.

CAPVT I.

De partibus Prudentiæ ſubiectiuis & potentialibus.

PROPOSITIO.

SVBIECTIVARVM Prudentiæ partium atomarum, non poteſt iniri certus numerus. Subalternæ generatim duæ numerantur; Monaſtica ſcilicet & Gubernatrix; quarum hæc in Oeconomicam, Militarem, Legiſlatricem, & Politicam ſubdiuiditur. E tribus vulgatis potentialibus Prudentiæ partibus; Eubuliâ, Syneſi, ac Gnome; Eubulia conſultationem principali Prudentiæ actui præuiam reſpicit. Syneſis iudicium de recto alterius iudicio. Gnome reflexum iudicium de recta legis extenſione, vel reſtrictione.

PRimò admitto dari ſpeciales virtutes, Prudentiæ tanquam generi ſubiectas, quarum, ſi in vltima ſpecie attendantur, nequeat iniri certus numerus.

Prudentiam, qui omninò, vel ex parte, ſubiectiuè atomam ſtatuant.

In primis autem quòd dentur huiuſmodi ſpecies, ideóque Prudentia in vniuerſum non ſit ſpecies atoma, ſed genus habens ſub ſe varias ſpecies, negant D. Thomas 6. Eth. lect. 11. *ſub finem.* Duran. in 3. d. 36. q. 3. n. 5. Val. 2. 2. d. 4. q. 3. p. 2. Suares 6. de Gratia, c. 10. *in fine.* Conſentiunt Vaſques 1. 2. d. 85. c. 2. & Torres 2. 2. tom. 1. d. 95. dub. 4. & Pauonis diſp. 1. Eth. q. 4. propoſ. 8, ſi ſermo ſit de ſola Prudentia perſonali, quæ eſt circa bonum proprium : cæteroqui enim idem Torres d. 100. dub. 1. poſt Vaſquem ad citati capitis calcem, concedit, Prudentiam hanc perſonalem, & eam quæ eſt circa bonum commune, differre ſpecie, id eſt, Prudentiam regnatiuam, quæ eſt in Principe ad regendum; & Politicam, qua ſubditus ſubeſt regimini Prudentiæ regnatiuæ: Oeconomicam item & Militarem, quibus paterfamiliás & Dux, domum ac exercitum moderantur, importare diuerſos ſpecie habitus; quod negat de Prudentia perſonali, de qua etiam maximè agere videntur priores, qui abſolutè dicunt, dari vnum ſpecie infima habitum Prudentiæ. Quod S. Thomas ſuprà probat, *Quia eadem ſunt principia Prudentiæ ad totam materiam moralem, vt ſcilicet omnia redigantur ad regulam rationis.* Probat etiam id Durandus ſuprà, quia Prudentia omnibus virtutibus correſpondens, habet vnum óbiectum ſub vna formali ratione, hoc eſt bonum humanum, quatenus humanum, quod eſt vnius rationis in quacunque materia : quod eſt etiam argumentum Iacobi Viterbienſis quodlib. 2. q. 17. Addit Durandus confirmationem ex analogia ſanitatis corporeæ per Medicinam, & ſpiritualis per virtutes. Sicut enim vna eſt Medicina de ſanitate corporis hominis, ſecundùm quod homo eſt, quantùm ad omnes partes, & omnes infirmitates, quibuſvis partibus aduenientes, aut aduenire aptas: ita par eſt vnicam admitti Prudentiam, quæ ſit directiua reſpectu totius ſanitatis moralis, quæ per morales virtutes peragitur, ſecundùm quancunque paſſionem immoderatam. Huic ſententiæ ita adhæret Salas 1. 2. tract. 11. d. 3. n. 82. vt tamen admittat hunc ſpecie infima vnicum, ad omnes materias protenſum Prudentiæ habitum, per varias adtititias modificationes extendi, iuxta modum philoſophandi de extenſione habituum à pleriſque receptum, & in ſcientia, & in virtutibus moralibus.

Approbatur contraria ſententia.

61. Contrariam ſententiam, quam admiſi, tuetur Scotus in 3. d. 36. q. vnica, *litera L. & M.* & q. 1. collationali, Baſſolis in 3. d. 33. q. 1. art. 3. Richardus ibid. art. 2. q. 3. Gabriel diſt. 34. q. vnica, art. 1. *litera B.* Mayronis ibidem, d. 36. q. 1. art. 13. & Rubion. q. 2. art. 2. Item Ocham eod. lib. q. 11. *litera T.* Aureolus quodl. 14. art. 3. Tartaretus 6. Eth. q. 3. Gilbertus 6. Eth. tract. 3. q. 3. Celaya ibid. in quæſt. ad caput vltimum, & Burlæus 6. Ethic. *in ipſo fine,* Angeſt. c. 11. mor. t. 1. Leſſ. lib. de Prudent. cap. 2. n. 6. & 9. Videtúrque in primis perſpicua, ſi agatur de Prudentia prout complectente omnes actus concurrentes ad conſtitutionem medij rationis: ſic enim Prudentiam, conſultationem, ac iudicium complectitur; quibus actibus, vtpote longè diuerſæ rationis, diuerſum principium habituale videtur aſſignandum, vt infrà magis vrgebo, tractans partes Prudentiæ potentiales. Eſt etiam ſatis perſpicua eadem ſententia quoad prudentiam plurium extra nos directiuam, & eam quæ nos ipſos dirigit. Cernitur enim inter vtriuſque illius prudentiæ munera diuerſitas tanta, vt meritò ſpecie ſecernantur, vt tradit etiam Ariſtoteles 1. Polit. c. 8. Quòd ſi aliqua circa hæc dubitatio ſuperſit, euaneſcet omninò, ſi oſtenderimus, quod longè difficilius videtur; nempe Prudentiam circa bonum proprium ac perſonale, non eſſe vnum ſpecie infima habitum.

Id autem oſtenditur : quia Prudentia non modò verſatur circa diuerſas materias, quod poſſet ad diſcrimen duntaxar materiale pertinere, quale eſt inter diuerſos Temperantiæ actus ſolo genere

naturæ

naturæ diſcrepantes; ſed verſatur etiam circa materias ingerentes diuerſam difficultatem. Poteſt enim quis prudenter iudicare in vna materia, & non in alia; & parta facilitate prudenter ferendi iudicium de vno bono proprio, & ipſum duntaxat operantem ſpectante, retinere difficultatem rectè iudicandi de alio bono item proprio. Hoc autem eſt efficax argumentum ad habilitates ſpecie diuerſas colligendas, vt oſtenſum eſt agendo de extenſione virtutum. Sanè tam diuerſo modo procedendum eſt in ſtatuendo medio pro diuerſis virtutibus, & in diuerſis materiis, & tam multa ad hoc ſpectanda ſunt, in vno genere obiectorum, quæ in alio non ſunt attendenda, vt mirum non ſit, pleroſque in vno admodum peritos, in altero prorſus rudes, ac Prudentiæ ad rectè operandum conſentaneæ expertes eſſe.

Itaque omninò ſtatuendum eſt, dari multiplicem habitum Prudentiæ etiam propriæ ac perſonalis. Quod ad actus quoque extendendum eſt: Non enim duntaxat in genere naturæ differunt, quod eſt perſpicuum, cùm materia eſt diuerſa, & medium diuerſimodè ſtatuendum; ſed diſcrepant etiam modo procedendi & dirigendi voluntatem, quæ eſt propria Prudentiæ ratio. Quia verò omnes illæ materiæ diuerſæ, ſupponuntur ſe habere ex æquo, & nulla eſt ratio cur vni potiùs quàm alteri aſſignemus entitatem ratam potiùs quàm modum, non eſt quòd exiſtimemus, extenſionem Prudentiæ fieri per modos addititios, vt Salas cenſebat, ſed planè cenſendum eſt fieri per additionem nouæ entitatis ſpecificè differentis, & non coaleſcentis in vnam ſpecie formam, cum ea quæ ad præiacentem materiam dirigebat. Quò accommodanda ſunt quæ contra eum modum extendendi virtutes, ſuprà generatim ſunt diſputata.

Diluuntur quæ contrà ſunt.

62. Quæ pro contraria ſententia adduximus facilè exponuntur. In primis autem nego, vnum eſſe homini modum iudicandi de agibilibus, vel eadem eſſe vbique principia iudicandi prudenter. Quamuis enim id vnum ſpectet quiſquis prudenter operatur, vt omnia ad amuſſim rationis dirigat; tamen neque ea principia iudicandi ſunt vbique eadem; ſed ad ſummum genericè; neque idem modus ſpecificus vbique tenetur; ſed ad ſummum idem genericus: cuiuſmodi eſt is, qui importatur verbis illis, *proponere regulam rationis.* Itaque argumentum, ex D. Thoma & Durando propoſitum; (vnum nanque & idem eſt argumentum, variis terminis expreſſum,) ad ſummum aſtruit genericam Prudentiæ vnitatem, non autem ſpecificam infimam. Confirmatio verò, quam Durandus adhibebat, poteſt validè contra ipſum retorqueri. Siue enim medicinam pro pharmaco, ſiue pro ſcientia pharmacorum aptè adhibendorum vſurpet, malè omninò aſſumit, eſſe vnam & eandem medicinam pro quouis cuiuſvis partis morbo. Quorſum enim extarent apud Medicos tam multa tam diuerſi generis & rationis medicamenta, & tam variæ de diuerſis morbis tractationes, ſi vna eſſet pro omnibus corporis infirmitatibus Medicina? Et poſſet ſanè aliquis, eodem modo quo Durandus de Prudentia & Medicina argumentatur, de omnibus quoque virtutibus purè moralibus argumentari, & probare omnes eſſe vnicam virtutem, eò quòd omnes ſint vna & integra animæ ſanitas; quam fuiſſe Ariſtonis Chij ratiocinationem, refert Carpentarius ad cap. 21. Alcinoi, numer 4. Eſſe tamen perſpicuè falſam, demonſtratum eſt ſuo loco.

Prudentia, genus ſubalternum.

63. Conſtitutum itaque eſto, pro variis materiis, etiam perſonale duntaxat bonum ſpectantibus, (quicquid quoad hanc monaſticam Prudentiam malè contendat Aureolus in 3. d. 33. q. 2. art. 5.) multiplicem ſpecie Prudentiam eſſe aſſignandam. Atque adeò, quod idem Aureolus quodlib. illo 14. art. 2. latè confirmat, ratum eſto, Prudentiæ nomine non deſignari ſpeciem infimam, ſed genus ſubalternum: quia quod prædicatur in quid de pluribus differentibus ſpecie, habet rationem generis: Omnes autem illi habitus, qui diuerſas illas materias ſpectant, differunt ſpecie, vt oſtenſum eſt, & ſunt eſſentialiter actus primi, ſpectantes ad rectitudinem rationis practicæ, quæ eſt quidditatiua ratio Prudentiæ. Ergo Prudentia habet rationem generis ſubalterni, reſpectu omnium illorum habituum.

Allegat in hanc ſententiam Aureolus ſuprà concluſ. 1. *in fine*, Tullium 2. Rhetor. & Senecam lib. de copia verborum, à quibus ait ſub qualibet quatuor Cardinalium virtutum, (atque adeò etiam ſub Prudentia,) aſſignari alias ſpecificas & ſingulares virtutes. Sed quis ſit ille ſecundus Rhetoricorum liber, inter tam multas Tullij de Rhetorica ſcriptiones, ambiguum eſt. Librum autem *de copia verborum* Senecæ attributum, extra Aureolum nuſquam legi, nec dubito eſſe fœtum ſuppoſititium. Sanè iis qui ex naufragio multorum Senecæ operum tabulas ſtudioſè collegerunt, iſta ad hanc diem incomperta fuit.

Numerus ſpecierum infimarum ei ſubiectarum, iniri nequit.

Iam verò quòd illarum, quas admiſi, Prudentiæ partium ſubiectiuarum, ſi in vltima ſpecie attendantur, certus numerus iniri nequeat, vt affirmabam; ex eo probatur, quòd materiæ, de quibus Prudentia iudicare poteſt, tam diuerſæ ſunt, vt ſubductionem omnem effugiant. Neque enim duntaxat pro ſingulis ſpeciebus virtutum moralium quæ ſunt principia actus honeſti, aſſignanda eſt ſua ſpecialis Prudentia; ſed etiam plerunque intra idem motiuum virtutis moralis, & intra eandem ſpecie eius honeſtatem, multiplex Prudentia admitti debet; eò quòd virtus moralis exigat diuerſimodè ſtatui de diuerſis materiis eidem honeſtati morali ſubiacentibus. Quinetiam ſpectando virtutem moralem in ratione habilitatis; id eſt, non prout eſt principium actionis honeſtæ, ſed prout eſt qualitas facilitans, non eſt ſemper eadem virtutis moralis & Prudentiæ vnitas, quaſi vbi vnica habilitas moralis aſſignatur, vnica etiam detur Prudentiæ qualitas intellectum facilitans. Plerunque enim materiæ quæ voluntati vnam & eandem difficultatem operandi ingerunt; multiplicem ingerunt intellectui, mediocritatem earum præſcribenti, eò quòd non ſit ſemper æquè obuium agnoſcere in materiis illis medium tenendum conſentaneè ad naturam rationalem. Vnde faciliùs inuenitur qui bonum rationis in materia aliqua præſcriptum adamet, & abſque difficultate proſequatur, quàm qui præſcribat. Nimirum ſæpè habitus voluntatis ad anteriorem aliquam materiam ex virtute conſectandam idoneus, voluntatem quoque facilitat erga aliam materiam, ſi Prudentia debita præluxerit ex parte intellectus. E contra autem præſcriptio medij in vna materia, aliunde oriri debet, quàm præſcriptio medij in alia, cùm vtrobique longè diuerſa penſanda ſint, nec eadem vbiuis conſideratio ſufficiat.

Species

Species eiuſdem vniuerſaliores, quæ vulgò ponantur.

64. Numerantur tamen quædam generales Prudentiæ partes ſubiectiuæ, immediatè ſubſtantes Prudentiæ vniuerſaliſſimè conſideratæ, habentéſque ſub ſe ſpecies illas infimas, quas ex variis ſingularibus materiis duci poſſe diximus. Nimirum Prudentia Monaſtica, & Gubernatrix, quæ ex 6. Ethic. cap. 8. quadrifida eſt. Nempe Oeconomica, Militaris, Legiſlatrix, Politica. Et apertè Ariſtoteles has Prudentias ſæpè ſeiungit, vt ibi aduertit Euſtratius; & multorum valdè diuerſis expoſitionibus ac ſententiis reiectis, rectè concluſit Gilbertus 6. Ethic. tract. 2. q. 4. probatúrque ex omnibus proximè dictis.

Huius quinarij ſufficientiam, Aureolus quodlib. 14. art. 4. ex eo colligit, quòd cùm ratio formalis Prudentiæ conſiſtat in bono rationis per eſſentiam, idque ſpectari poſſit penes agibile ab vno, vel à pluribus: penes primum habeatur Prudentia Monaſtica; penes ſecundum verò, ſi plures illi coaleſcant in vnam communitatem domeſticam, habeatur Oeconomica; ſi in Politicam, habeatur Prudentia Legiſlatrix, vel Rectrix, quam eſſe Rectoris rationem quaſi conſtitutiuam, affirmat Ægidius lib. 1. de Regim. Princ. p. 2. c. 7. ex 1. Polit. vbi ſtatuitur eum cui non ſatis iudicij ſuppetit ad ſe regendum, eſſe naturaliter ſeruum. Vnde è contrario, qui pollet intellectu, & ſupereminet Prudentiâ, habet quo naturaliter dominetur, & regat alios. Duas reliquas, nempe Militarem & Politicam, Aureolus, tametſi ſubobſcuriùs loquitur, videtur locare in iis, qui exequuntur præcepta ſuperioris: Hoc eſt, Militarem in exercitu, quæ eſt communitas ad victoriam conſequendam adunata; & Politicam in cœtu ciuium ad bonorum ſufficientiam cohabitante.

Et de Militari quidem non inuenio qui aſtipuletur; eſtque per ſe euidens, eam Prudentiam Duci potius ac Præfectis militiæ, quàm exercitui, eſſe tribuendam. Certum etiam videtur, eam eſſe peculiarem habitum, cùm ſit peculiaris difficultas in ea directione, & longè alium procedendi modum poſtulet, quàm cæteræ directiones ad Prudentiam pertinentes. Tamen quoad Prudentiam Politicam, ſunt qui Aureolo ſuffragentur. Nam Tartaretus 6. Ethic. q. 4. Gilbertus ſuprà dub. 1. & Conimbr. d. 8. Ethic. q. 2. art. 2. nomine Prudentiæ Politicæ apud Ariſtotelem loco citato, intelligi volunt Prudentiam ſubditorum, obtemperantium Principi in ordine ad bonum commune, quæ eſt Prudentia obedientiæ.

Reuerà tamen Ariſtoteles eo loco videtur de Prudentia architectonica egiſſe, vt rectè eum intellexit Euſtratius, & Peregrinus ad eum locum: Ipſéque Philoſophus 3. Polit. cap. 3. negat, Prudentiam, (vtique architectonicam,) eſſe propriam ſubditi virtutem; aitque eſſe propriam imperantis, verbis illis: *Prudentia propria virtus eſt præſidentis. Nam cæteræ quidem virtutes, videntur communes tam eorum qui præſunt, quàm eorum qui ſubſunt: At Prudentia non eſt virtus eius qui ſubſit, ſed opinio vera. Qui enim ſubeſt, vt is eſt qui fiſtulam facit; qui verò præeſt, vt is qui vtitur fiſtula.* Itaque nomine Prudentiæ legumlatricis, vt à ciuili diſtinguitur, quandoquidem ambæ ſpectant Magiſtratum communitati dirigendæ intentum, intelligenda eſt Prudentia eorum, qui leges hîc & nunc ad exercitium reduci curant: ita vt non aliter ſe habeat Prudentia Politica ad Legiſlatricem, quàm Prudentia perſonalis ad diſciplinam Ethicam perſonalem.

Vulgare placitum, de triplici Prudentiæ parte potentiali.

65. Secundò egi de partibus Prudentiæ potentialibus, quas paſſim tres eſſe aſſerunt; nempe Eubuliam, Syneſim, & Gnomen: quarum primæ tribuunt bonam conſultationem; ſecundæ, iudicium per conſultationem de agendis ſecundùm leges communes; tertiæ, iudicium per rationes naturales, vbi deficiunt leges communes, quod aliter dicitur vti Epiichia. Si verò quæras quiſnam ſit Prudentiæ actus primarius, in quem feratur principalis Prudentia, cuius tres illæ, quas iam retuli, ſunt adminiſtræ, non alium paſſim proferunt, quàm actum imperij, quo illud indicitur, quod per Eubuliam diſcuſſum, & per Syneſim vel Gnomen iudicatum fuerit. Ita D. Thom. 2. 2. q. 51. *per totam*, & paſſim ibid. Thomiſtæ, nec pauci Philoſophi ad 6. Ethic. cap. 9. & ſequentibus, nominatímque Euſtratius & Donatus, qui idem tribuunt Ariſtoteli in illis capitibus.

Ratio huius ſententiæ eſt quam profert D. Thomas q. illa 51. art. 2. Nempe quia virtus ordinatur ad actum, quem reddit bonum, & idcircò ſecundùm differentiam actuum. Quoad bonitatem, ſtatuendæ ſunt diuerſæ virtutes, ad quas actus illi in genere bonitatis diſcrepantes reuocentur. Sunt autem in intellectu practico morali, actus valdè diuerſi, varia quoque & multiplici bonitate collucentes. Neque enim idem eſt, eſſe benè conſiliatiuum, & benè iudicatiuum, & benè præceptiuum; vt ex eo videtur euinci, quòd hæ perfectiones plerunque ſeiunguntur. Admittendæ igitur ſunt pro illis tribus actibus tres virtutes, quarum quæ reſpicit præceptum, ſit ipſa principalis prudentia: quæ verò ſpectant conſilium & iudicium, ſint minùs principales, ſiue ſecundariæ, aut vt paſſim loquuntur, potentiales. Conſilium enim ordinatur ad præceptionem tanquam ad principalius: ac proinde etiam Eubulia quæ conſultationem dirigit, reſpicit eodem modo Prudentiam primariam, quæ eſt præceptiua. Idem dicendum de iudicio, niſi quòd cùm interdum per altiora principia quàm communia, ſit ferendum iudicium, duplex virtus ſtatuenda eſt in intellectu Prudentiæ comes, directrix duplicis illius actus ſecundarij; nimirum Syneſis pro iudicio communi nixo ordinariis principiis, & Gnome pro iudicio iuxta extraordinarias regulas agibilium.

A quibus, & quomodò impugnetur.

66. Hanc ſatis vulgatam ſententiam, tanquam rationi & Ariſtoteli aduerſantem, reiicit latè Gabriel Vaſquez 1. 2. d. 49. c. 5. Et cum ratione quidem pugnare, probat ex eo quòd ex illa ſententia ſequeretur, nullam rectam electionem dirigi à primaria virtute Prudentiæ, ſed tantùm à partibus Prudentiæ potentialibus. Nihil quippe aliud poſtulat recta electio ex parte intellectus, quàm bonam conſultationem, cui præeſſe dicitur Eubulia, & rectum iudicium quod fit per Syneſim. Imperium autem quod prætereà adiungunt, qui illud agnoſcunt tanquam primarium Prudentiæ actum, iidem Autores fatentur ſubſequi electionem. Atque ita electio latè ſumpta, & tàm finis quàm mediorum amorem comprehendens, non dirigetur per Prudentiam: cùm tamen vniuerſa virtutum moralium functio, tali electione contineatur. Quàm igitur conſtat inter omnes Prudentiam primariam dirigere virtutes morales, tam conſtare debet, eam non præcepto tantùm electionem ſubſequenti,

ſequenti , ſed multò magis electioni ex virtute morum ſuſceptæ , prælucere.

Iam verò quòd vulgata illa ſententia quam expendimus , Ariſtoteli non conſonet , probat idem Autor , ex eo quòd 6. Ethic. c. 9. conſultatio recta tribuatur Prudentiæ , non Eubuliæ virtuti diſtinctæ. Imò eodem capite Ariſtoteles Eubuliam nihil eſſe pronunciat, quàm actionem ipſam inquirendi , nullo adhuc iudicio fixo concluſam. Itaque perperam Eubulia iuxta Ariſtotelem cenſetur eſſe habitus diſtinctus à Prudentia primaria.

Aliter tamen de Syneſi iuxta Ariſtotelem philoſophatur Autor prædictus : fatetur enim per Syneſim importari habitum à Prudentia diſtinctum : non tamen qualem vulgata ſententia ſuperiùs relata interpretatur ; nempe tendentem in iudicium ordinariis agibilium regulis nixum : ſed qui feratur quaſi reflexè in iudicium de rebus latum , vt apertè habetur ex 6. Ethic. cap. 10. Poſtquàm enim inquiſitio & conſultatio præceſſit, ſubſecutúmque eſt iudicium per conſultationem deductum , intellectus poteſt , illud iudicium, recténe latum ſit , examinare retexto promptè ac perſpicaciter toto anteriore progreſſu ; ſicque de ipſo iudicio pronunciare , & iudicare, quòd reuerà ita fuerit iudicandum.

Tandem idem Autor Gnomen Ariſtotelicam cum Epiichia confundi expoſtulat ; cùm tamen Epiichiæ verum munus,ſit quod in eo vulgato ternario partium Prudentiæ potentialium tribuitur Gnomæ , id eſt , iudicium de agendis ſecundùm legem naturalem , vbi leges communes deficiunt. Gnome autem iuxta Ariſtotelem 6. Ethic. c. 11. nihil aliud ſit , quàm boni & æqui viri condeſcenſio ad non ſemper tenendum iuris rigorem, ferendámque ſententiam benignam,& veniam reo concedendam. Vnde etiam Græca vox apud Philoſophum eſt *συγγνώμη* , quaſi diceret hanc eſſe non ſententiam aut ſenſum , ſed conſententiam ſiue conſenſum æqui iudicis , cum reo legum ſeueritatem deprecante , & veniam ſibi concedi poſtulante ; quod interdum dimiſſa iuris ſeueritate fieri æquum & bonum eſt.

Iudicium de communi placito , eiúſque impugnatione quoad Eubuliam.

67. Mihi nec vulgata illa ſententia , nec iſta eiuſdem cenſura , omninò placet. Decerpam ergo vtrinque aliquid , & nonnihil etiam addam, ad legitimam potentialium Prudentiæ partium expoſitionem accommodatum. In primis ergo , quamuis Eubulia ſonet actionem conſultationis , nihil tamen eſt quod vetet , ei actioni potentialem ac ſecundariam Prudentiæ partem præficere , vt nominatim prẹter cẹteros facit Henricus Kroſbein 6. Ethic. tract. 3. q. vnica : nec Ariſtoteles id diffitetur , quin potiùs agnoſcere videtur , quoties conſultationem tribuit Prudentiæ ; nempe quatenus id nomen extendi poteſt ad omnes actus ex parte intellectus prærequiſitos ad rectè operandum moraliter. Quamuis enim in inueſtigando ordinatè, rectéque conſultando cernatur difficultas diuerſa ab ea quæ cernitur in iudicando , ac præcipiendo; nec idem modus procedendi vtrobique teneatur; ideóque diuerſa ſpecie virtus intellectus ad diuerſos illos actus ritè obeundos deſeruiat : Tamen ob connexionem & ſubordinationem poterunt vno Prudentiæ nomine donari , vt alibi ſæpè factum cernimus. Itaque rectè communis ſententia , perperam refragante Vaſque , agnoſcit Eubuliam eſſe virtutem intellectus ſpecialem , Prudentiæ comitem , ſiue ſecundariam Prudentiam , aut Prudentiæ ſimpliciter dictæ adminiſtram & partem potentialem.

Item quoad Syneſim.

In Syneſi autem , quæ erat ſecunda pars Prudentiæ adiuncta , reiicienda eſt vulgaris ſententia, quæ Syneſim cenſet eſſe habitum immediatè elicitiuum iudicij practici conſultationem claudentis. Sic enim Syneſis non eſſet pars Prudentiæ adiuncta , ſed Prudentia ipſa principalis : Eius enim certum eſt eſſe actum illum iudicij , quo electio imperium præcedens dirigitur : atque adeò cùm electio per principalem Prudentiam dirigatur , dubium eſſe non debet , quin iudicium illi prælucens non ſpectet ad partem aliquam Prudentiæ potentialem.

Sed neque placitum ex Vaſque propoſitum,probari meritò poteſt , ſiue verba Philoſophi , quibus inſiſtit Vaſques , ſiue rationem ſpectemus. Nam Ariſtoteles 6. Ethic. c. 10. non ſtatuit Syneſim ad diiudicanda quæ homo ipſe per conſultationem inuenerit , ſed ad pronunciandum de iis quæ ſenſerint alij : ita vt Syneſis ſiue *εὐσυνεσία*, (idem enim eſſe duo illa , notat Ariſtoteles ;) ſe habeat ad iudicium à prudente latum , ſicut ſe habet diſcipulus ad doctrinam à Magiſtro propoſitam. Accuratè enim eam verſat, & attentè luſtrat, donec tandem omnibus ritè diſcuſſis , iudicat , rectè à Magiſtro conſtitutum eſſe quod didicit : quod cùm facit , Magiſtri doctrinam perſpicere dicitur , ſiue *συνιέναι* , & fortè ab hoc diſcipuli addiſcentis iudicio de doctrina Magiſtri , factum eſt , vt vox Græca *μανθάνειν* , quæ paſſim idem ſonat quod *diſcere* , interdum vſurpetur pr o eo quod eſt *συνιέναι* , vt notat Ariſtoteles c. illo 10.

Eius verbis alioqui obſcurioribus , lux ex dictis affundetur. Cùm enim negaſſet , Syneſim , quam Latinus Interpres vertit *perſpicaciam*, eſſe vel ſcientiam vel opinionem , quandoquidem eſt de iis de quibus inſtituitur conſultatio , ſubdit. *Ideò circa eadem quidem , circa quæ Prudentia , verſatur* Syneſis , ſiue perſpicacia. *Idem tamen Prudentia & perſpicacia non eſt. Prudentia enim præceptiua eſt;quid enim agendum aut non agendum ſit , finis eſt ipſius. Perſpicacia verò iudicatiua tantum modò. Idem nanque eſt perſpicacia & bona perſpicacia:Perſpicaces ſiquidem,etiam benè perſpicaces ſunt. Neque verò habere , neque acquirere Prudentiam , perſpicacia eſt. Sed ſicut perſpicere dicitur diſcere , cùm ſcientiâ quiſpiam vtitur : ita quoque cùm opinione vtitur , ad ea iudicanda de quibus Prudentia eſt , alio dicente : & iudicanda quidem rectè. Benè enim & rectè idem eſt. Et inde nomen hoc venit perſpicacia , qua benè perſpicaces homines ſunt , ex ea ſcilicet quæ in dicendo conſiſtit. Diſcere enim ſæpenumerò , perſpicere dicimus.*

68. Itaque non inſiſtit Ariſtoteli , qui Syneſim ſiue perſpicaciam , ad diiudicandum propriæ conſultationis fœtum addicit , cùm Ariſtoteles tam expreſsè eam alliget diſcuſſioni iudicij claudentis alienam conſultationem. Fateor aliter ſumi Syneſim 1. Magn. Mor. c. 33. quo loco vocem Græcam, *Syneſim* , Interpres *induſtriam* vertit. *Quid eſt* , ait ibi Ariſtoteles , *aut circa quid induſtria ? Ea nempe induſtria, in quibus & Prudentia , circa ea quæ ſub actionem cadunt. Induſtrius ſiquidem dicitur , quatenus conſulere rectè aliquid , iudicare , ac perſpicere potuerit circa puſilla , in puſilliſque eius iudicium. Eſt igitur induſtria atque induſtrius Prudentiæ & prudentis pars. Nec citra hæc. Neque enim induſtrium à prudente ſeparaueris.* Vides , Syneſi tribui non modò iudicium quaſi reflexum de iudicio conſultationem terminante, ſed etiam conſultationem bonam , & iudicium directum

ctum de agibilibus, & denique omnes Prudentiæ functiones, ſed circa puſilla & minuta duntaxat; quod tamen ad habitus diuerſitatem non ſufficit. Cæterùm ſtandum potiùs eſſe libris Ethicis Nicomachiis, quàm Magnis Moralibus, ſicubi ad inuicem diſcrepent, nemo inficias iuerit.

Iam quòd Vaſques, Syneſim eo quo retuli modo expoſitam, aiebat eſſe diuerſum habitum à Prudentia principali, eliciente directum iudicium de agibilibus, audiendus non eſt. Qui enim poteſt iudicare directè de agibilibus, poteſt & reflexè. Sicut enim ſcientia caret qui non ſcit ſe ſcire; eadémque qualitas quæ inclinat ad ſciendum, inclinat etiam ad cognoſcendum, quòd ſciamus, ſi libuerit homini reflectere ſe ſupra actum ſuum; quia intellectus quippe potentia non directè tantùm, ſed etiam reflexè cognoſcitiua, per idem principium aduentitium ad vtrunque inſtruitur: Ita qui poteſt rectè iudicare, habet eo ipſo principium, quo de ſuo iudicio iudicare poſſit. Itaque iudicium illud reflexum, realiter & phyſicè loquendo, ſpectat ad Prudentiam principalem, non minùs quàm directum. Nec aliter poteſt formari, quàm relegendo omnia veſtigia, quæ Prudentia directè iudicans impreſſerit, tandémque omnia admetiendo regulis iiſdem radicalibus, quibus Prudentia conformatur. Albertus Magnus 6. Eth. tract. 3. c. 3. Syneſim vult eſſe diiudicatiuam iudicij Prudentialis, vt videat quomodo poſſit optimè mandari executioni, & eatenus cenſet Syneſim differre à Prudentia, quæ eſt purè iudicatiua & præceptiua. Sed præterquàm quòd id non eſt ad mentem Autoris cum quo agimus, inde quoque non concluderetur diſtinctio Prudentiæ & Syneſis, quia Prudentia quoque actiua eſt, & ſpectans executionem. Itaque fatendum eſt, Syneſim malè à Prudentia diſiungi.

69. Eſt tamen aliquod, Syneſim inter & Prudentiam diſcrimen, quod aperio ex dictis; ſimúlque expono legitimum ſenſum quo Syneſis, ſiue ipſe realis habitus Prudentiæ, quatenus inclinans ad hoc iudicium reflexum, dici queat pars Prudentiæ ſecundaria & minùs principalis. Hic enim actus iudicandi de iudicio, non eſt actu neceſſarius ad rectè operandum. Sed quamuis debeat exeri poſſe, ſi res ferat, & incidat dubitatio de iudicij directi rectitudine: Tamen de facto non ſemper exeritur: Neque id poſtulat ſiue illorũ actuum connexio, ſiue operatio voluntatis per iudicium dirigenda. Satis quippe conſtat, actum reflexum à directo reipſa differre, nec ſe inuicem neceſſariò comitari, ſi ſpectemus vtriuſque naturam: ſed quamuis iudicium reflexum præſupponat directum, tamen iudicium directum eſt omninò independens à reflexo, poteſtque ſine eo cohærere. Imò neque actus reflexus coëxigit actualem exiſtentiam actus directi: quia dummodò hic ſubiaceat recordationi, quod poteſt fieri etiamſi non formetur de nouo, perinde poterit inædificari actus reflexus directo tanquam obiecto, ac ſi reipſa vterque exiſteret. Cùm autem directio ad rectum actum voluntatis neceſſaria, ſufficienter præſtetur per iudicium directum, fruſtra ad eandem exigeretur actus reflexus: præſertim cùm iſte actus præ directo in præſenti negotio ſit quaſi ſpeculatiuus, & immediatè non dirigat opus, ideóque à pleriſque non operantibus exerceatur, circa aliena aut propria iudicia.

Quia ergo huiuſmodi iudicium non eſt neceſſarium ad operationem rectam voluntatis dirigendam, quod eſt primarium Prudentiæ munus, propterea Prudentia inadæquatè ſumpta, quatenus huiuſmodi reflexum iudicium eliciens, & prout ſubſtans præciſioni Metaphyſicæ, eundem realiter habitum dearticulanti, comparatur ad ſeipſam quatenus iudicij directi eliciiuam, tanquam ſecundaria Prudentia ad primariam, numeratúrque inter potentiales Prudentiæ partes, tanquam non intendens in actum primariò ac per ſe ad mores bonos requiſitum, nempe iudicium directum, quod eſt conſultationis obſignatio & clauſula.

Ac denique quoad Gnomen.

70. Demum vt rectè pronunciemus de Gnome, quam Latinus Interpres vertit *ſententiam*, diſtinguenda ſunt tria: Nempe iudicium ex regulis naturalibus cùm ſcriptæ deficiunt; iudicium contra corticem legis, cùm mens Legiſlatoris aliud tulit; extendendo aut reſtringendo legem vltra citráve id quod fert ſonus verborum legis; & iudicium de quandoque condonando iis, qui reuerà legem infregerint. His ſuppoſitis, opinio communis de Gnome, & eius cenſura ex Vaſque adducta, non omninò ſatisfaciunt, ſiue Ariſtotelis mentem ſiue rationem conſulamus.

Et in primis, quòd vulgaris opinio initio relata, docens Gnomen ſiue ſententiam, ſpectare regulam naturalem, ſiue non ſcriptam, vbi deficiunt leges ſcriptæ, non ſit Ariſtotelica, manifeſtum eſt. Nam iuxta Ariſtotelem ſententia importat condeſcenſionem illam æqui Iudicis, cenſentis condonandum reo, qui legis ſolùm corticem infregit, vt videre eſt 6. Ethic. c. 11. & lib. 2. Magn. Mor. c. 1. & 2. quibus locis apertè admittit, *ſententiam* circa huiuſmodi iudicium æquum occupari. Et hæc eſt benigna illa interpretatio, ſiue æquitas, quæ etiam Epiichia dicitur, aut vt Ariſtoteles 2. Magn. Mor. ex Interprete appellat, *Induſtria*, qua Iudex, cùm legis cortex in aliquo particulari euentu ob mutatas circunſtantias, diſcrepat à mente Legiſlatoris, aut cùm lex non ſe extendit ad euentum particularem ad quem extenſa fuiſſet, ſi eum Legiſlator præuouiſſet, æquam ſententiam profert, negátque agendum ex legum ſeueritate: ſed, vt loquitur Panormitanus cap. vlt. de tranſactionibus, *profert ſententiam dulcore miſericordiæ temperatam*, legémque vel minuit, vel extendit, prout exigunt circunſtantiæ, quæ innumeræ ſunt, nec omnes potuerunt Legiſlatori occurrere. Ariſtoteles ergo, Gnomen ſiue ſententiam, accepit tantùm pro illa condeſcenſione æqui iudicis legem minuentis, vt ſic dicam, vel extendentis contra verborum corticem, eò quòd ita depoſcant circunſtantiæ, & rationabiliter præſumpta mens Legiſlatoris. Non ſumpſit autem Gnomen pro iudicio quo vir prudens pronunciat quid agendum ſit, cùm agitur de re aliqua, circa quam nulla lex ſit lata. Sic enim magna pars actionum ſingularium, quæ legibus ſoluuntur, omnéſque actiones indifferentes, ſpectarent ad Gnomen.

Plerique tamen communis illius ſententiæ Autores, nomine iudicij quod tribuunt Gnomæ Ariſtotelicæ, intelligunt illudmet iudicium, quod fit per æquum virum extendentem legem ad euentum aliquem vltra id quod verba legis in rigore ſonant: atque ita ea acceptio Gnomes, quamuis non ſit adæquata acceptioni Ariſtotelicæ, quæ imminutionem etiam legis complectitur: tamen media ex parte in eam reuoluitur, nec tam eſt falſa, quàm manca & diminuta.

71. Acceptio autem Gnomes, quam Vaſques reiecta hac communi proponebat, nullo modo eſt Ariſtotelica, vt liquebit conſulenti capita Philoſophi allegata: quia quamuis aliquo modo prudens Iudex, ſi ſupremus ſit, aut poteſtatem ad id accepit,

pit, congruè iudicet remittendam eſſe pœnam reuerà debitam ob violatam reipſa legem ; tamen hoc non ſpectat ad Gnomen, ſiue æqualitatem, ſed ad prudentem miſericordiam, ne ſummum ius in ſummam iniuriam tranſeat. Itaque ibi interuenit diſpenſatio, quæ non habet locum in iudicio æquo, ſiue Gnome, quicquid dicat aduerſarius 1. 2. d. 176. n. 6. Non enim qui ex æquitate legem extendit aut reſtringit, reuerà diſpenſat in lege, ſed eam benignè ac vt paſſim loquimur, ex æquo & bono exponit, quod eſt longè diuerſum. Nam diſpenſatio tollit obligationem, quæ ſupponebatur contracta vel contrahenda. Vnde eſt actus ſuperioris poteſtatis & iuriſdictionis. Interpretatio verò per ſe eſt actus doctrinæ ac ſcientiæ, ideóque poteſt à quolibet perito fieri. Declarat enim duntaxat, legis obligationem non vigere, ſaltem in tali euentu. Quod honeſtiſſimè fieri, probat latè Comitolus l. de contract. p. 1. c. 10. & Suarez 6. de legibus, c. 6. à n. 4.

Sed illuſtriſſimè id tradit Ariſtoteles 5. Eth. c. 10. verbis illis quibus honeſtatis huius fontem, & totius Epiichiæ rationem & originem, diſertè admodum aperit. *Æquum & bonum, ius eſt non ſecundum legem, ſed legitimi iuris correctio. Cuius rei cauſa eſt, quòd lex in vniuerſum omnis ſtatuitur: nec fieri poteſt, vt rectè de quibuſdam in vniuerſum definiatur. In quibus enim neceſſe eſt, vt in vniuerſum dicatur; rectè autem id non poteſt; lex id ſumit, quod vt plurimùm fit, non ignorans ſanè quòd peccatur. Et nihilominus tamen, rectè ſeſe habet: quippe cum peccatum in lege minimè ſit, neque in Legiſlatore, ſed in rei ipſius natura conſiſtat. Statim enim rerum agendarum materia, eiuſmodi eſt.* Subtiliter omninò & accuratè Ariſtoteles, cauſam & originem benignæ huius interpretationis legum venatur ex legum natura, quæ fert, vt leges non niſi de illis quæ vt plurimùm eueniunt, ac generatim præſcribantur, id quod Ariſtoteles 3. polit. c. 7. & 1. Rhetor. c. 13. *ad finem*, & pulcherrimè Plato in Politico annotauit. Vnde illa petita ſunt Iuriſconſultorum effata. *Lex eſt commune præceptum,* &c. *communis Reipublicæ ſponſio.* l. 1. ff. de legibus, & l. 2. Marcianus obſeruat depromptum eſſe ex Demoſthene in Ariſtogitonem vocante legem κοινὴν συνθήκην τῆς πόλεως, *communem vrbis ſponſionem.* Rurſus l. 3. Sabinus Iuriſconſ. allegato Theophraſto docet, iura conſtitui oportere in his quæ accidunt ἐπὶ τὸ πλεῖστον, non quæ ἐκ παραλόγου, id eſt, ex inopinato & infrequenter: *Quia ex his quæ fortè vno aliquo caſu accidere poſſunt, iura non conſtruuntur.* Ait Caius Iuriſconſ. relatus l. 4. & 5. ff. de legibus. Idque Paulus Iuriſconſ. l. 6. ff. *eodem*, ex Theophraſto confirmat. Denique Vlpianus lib. 8. & Iulianus l. 10. & 12. ff. *eodem*, diſertè tradunt legem non in ſingulas perſonas & de omnibus articulis, ſed generaliter tantùm, & iis duntaxat quæ plerunque accidunt, comprehenſis, conſtitui. Et ratio eſt aperta, quam eadem iura non ſiluerunt, & Plato ac Ariſtoteles locis allegatis, pulchrè expreſſerunt. Factorum enim ac rerum humanarum, infinita eſt varietas; ita vt neque ob immenſitatem comprehendi omnia ſcripto poſſint à legiſlatore, ſi id vellet; neque id velle queat, cùm ob eandem cauſam neceſſe ſit plurima eius oculos quantumuis perſpicaces effugere. Ex quibus illud effici neceſſe eſt, vt legibus ſint quædam ἐλλείμματα ſiue reliqua; (neque enim Interpres 1. Rhetor. c. illo 13. vocem prædictam, ſatis commodè vertit, *ſupplementum*, quamuis ſenſus idem ſit:) Ea reliqua quæ legiſlator aut ſciens aut neſciens omittere adactus eſt, faciunt, vt ea ex parte lex vniuerſalis, peccare & claudicare dicatur, non legiſlatoris culpa, ſed rerum & humanorum negotiorum quaſi peccato, hoc eſt, varietate & infinitate eam claudicationem & labem legis, neceſſariò inuehente. Id verò peccatum, emendat æquitas, legis reliqua ſiue prætermiſſa, attendens, eáque ſtatuens quæ à legiſlatore fuiſſent ſtatuta, ſi rerum humanarum conditio tuliſſet, vt omnibus minutatim præſcribere liceret.

Hinc Philoſophus æquitatis & epiichiæ de qua agimus, originem & cauſam egregiè eruit. Ait enim conſequenter c. illo 10. lib. 5. *Quando igitur lex in vniuerſum dixerit; & præter vniuerſale poſitâ quippiam contigerit: tunc rectè ſe habet, ſi qua Legiſlator omiſit, abſolutéque ac ſimpliciter loquendo peccauit, corrigatur defectus: id quod Legiſlator etiam ipſe ſi adeſſet, dixiſſet; & ſi ſciuiſſet, ita præſentem legem inſtituiſſet. Idcircò ius quidem eſt, & melius quodam iure; non eo tamen quod abſolute eſt & ſimpliciter; ſed eo, quod abſolutè loquendo, peccat. Eſtque ea æqui & boni natura, vt legis qua parte deficit ob vniuerſale, emendatio ſit. Id enim eſt in cauſa, vt etiam non omnia ſecundum legem ſint: propterea quod vt de quibuſdam lex ſanciatur, fieri nullo modo poteſt.* Confirmat inſuper Philoſophus propoſitam æquitatis originem ex legis defectu ob infinitatem & inſtabilitatem rerum humanarum, quia ob eandem cauſam, neceſſe fuit locum eſſe temporarij populi decretis, quæ ſicut æquitas infinitè & abſque certo ac ſtato termino ferri & multiplicari poſſunt, accommodando ſe humanis rebus, de quibus feruntur. Incertæ nanque & inſtabilis ac immenſæ rei, oportuit proportionalem eſſe regulam, nec aliter flexilem quàm Leſbiam quæ plumbea erat, vt lapidum aſperitati accommodari poſſet ob flexibilitatem. Hoc ferunt illa alioqui ſubobſcura, quæ cõtinenter ſubdit Philoſophus. *Quapropter decreto opus eſt; indefiniti enim indefinita etiam eſſe regula debet, ſicut ædificationis Leſbiæ plumbea norma, quæ ad lapidis figuram tranſmutatur, neque immobilis manet; ſic decretum ad res ipſas accommodatur. Sed de epiichiæ origine & cauſa, ſatis.*

72. Iam verò quòd communis illa ſententia, de Gnome potentiali Prudentiæ parte; & cenſura eiuſdem ſententiæ, quam retulimus, non ſatisfaciat conſulendo rationem, patet: quia Gnome eo quo hactenus retuli modo expoſita, in nullo deficit à perfecta Prudentia. Actus enim quo iudicamus ex naturali lumine, quid in vnaquaque re agendum ſit, etiamſi lex de ea ſileat; Itémque actus quo iudicatur ex æquitate arctante vel amplianre verba legis, & non ex legis rigore; Et denique iudicium quòd aliquando impertienda ſit venia reo, ſunt actus Prudentiæ principalis: ideóque non ſpectant ad partem vllam potentialem Prudentiæ vniuerſalis; ſed ad ipſam ſimpliciter dictam Prudentiam, atque adeò ad partem vniuerſalis Prudentiæ ſubiectiuam, vt rectè dixit Suares 2. de Legibus c. 6. n. 5. qui Ariſtotelem eodem modo intelligit.

Itaque ſi quis eſt modus quo Gnome inter potentiales Prudentiæ partes numerari poſſit, non alius eſſe videtur, quàm ſi, vt circa Syneſim fecimus, hîc quoque ſimiliter dicamus, Gnomen Prudentiæ principali & ſimpliciter dictæ contradiſtinctam, non habere pro actu iudicium directum de lege non obligante in aliquo euentu, ſed iudicium reflexum, quod de eo directo iudicio pronunciet. Et certè id non abhorret ab Ariſtotele, qui capite illo 11. comparat Gnomen cum perſpicacia ſiue Syneſi, quam oſtendimus iuxta Philoſophum non iudicare de electione, ſed de iudicio alterius, verſante circa electionem. Idem ergo dici poteſt de Gnome comparata

ad iudicium illud directum, quo pronunciatur eſſe condeſcendendum reo multam deprecanti. Et hoc ſenſu Gnome eodem modo cenſebitur pars potentialis Prudentiæ, quo Syneſis.

Non hæreo in pleriſque aliis quæ de Epiichia & æquitate ſiue Gnome Ariſtotelica tradi poterant: quia alibi locum ſuum habent. Paſſim enim ponitur in voluntate habitus peculiaris ad alterum, huic Gnomæ intellectuali correſpondens, in cuius placiti diſcuſſione, tradenda ſunt, quæ nunc de ea prætereà proferre hic locus non poſcit. Et alia item addenda erunt, cùm de lege & iuſta legis interpretatione ſermo erit.

CAPVT II.

Partes prudentiæ integrantes, ſeu potiùs adiumenta & ſubſidia ad vſum & comparationem Prudentiæ; aut quæ ad eius actum ſuis numeris vndecunque abſoluendum concurrunt.

73. RESTANT exponendæ partes Prudentiæ integrantes, quas paſſim octo enumerant. Nempe memoriam, intelligentiam, docilitatem, ſolertiam, rationem, prouidentiam, circunſpectionem, cautionem. De quarum notione & ſufficientia referam primùm, & expendam quorundam placita, tum iudicium meum interponam, & quomodo partes illæ ad Prudentiam ſe habeát, declarabo. Vnde patebit has non eſſe veras Prudentiæ partes, ſed ferè eſſe ſubſidia & adiumenta ad ritè exercendas eius actiones, ipſámque exercitatione actuum comparandam, aut vndecunque perfectum reddendum vſum eius. Ex quo manifeſtum eſt, opportunè hanc tractationem in hunc locum cadere, poſt expoſitam Prudentiæ rationem atque naturam.

PROPOSITIO.

QVÆ dicuntur integrátes Prudentiæ partes, non aliunde rectè conſtituuntur, quàm ex ſubſidio quod ad perfectum Prudentiæ exercitium præbent, aut ex perfectione qua idem cumulant & abſoluunt vndecunque. Octo numerantur; memoria, intelligentia, docilitas, ſolertia, ratio, prouidentia, circunſpectio, cautio.

PRimò, ſufficientiam partium octonarij propoſiti, ita tradit ac diffuſè perſequitur Aureolus quodl. 14. art. 4. quem audire & referre placet.

Prior ratio ſufficientiæ, Octonarij partium Prudentiam integrantium.

Cùm bonum rationis practicæ, quo Prudentia conſtituitur, attendi poſſit penes actus adminiculantes ad tres actus primarios rationis practicæ dictantis de quacunque materia; qui ſunt; conſultare, iudicare, ac præcipere: Vel illi actus adminiculantur ad omnes hoſce actus, & ſic habetur ſollicitudo & diligentia, quam cum ſolertia confundere videtur Aureolus: Vel adminiculantur ſeorſim ad vnum illorum, & ſic reſpectu primi actus, qui eſt conſultando & deliberando quærere bonum rationis, dantur duo actus adminiculantes & integrantes Prudentiam, nempe vnus qui ſe habet quaſi actiuè, quem Aureolus ait ſpectare ad rationabilitatem ſiue rationem qua quis dicitur rationabilis, quia communicat cum aliis in principiis practicis, quibus conſiliamur in materia agibili. Alter qui ſe habet paſſiuè, & vt ait Aureolus quaſi obtemperatiuè & obeditiuè, quem ait pertinere ad virtutem perſuaſibilitatis ſiue docibilitatis, oppoſitam capitoſitati, qua quis nimium obfirmatur in ſententia propria. Reſpectu autem huiuſmodi principalis actus Prudentiæ, ſiue iudicij, dantur tres actus adminiculantes. Nempe recordatio de præteritis, aduertentia præſentium, coniectatio pro futuris. Et recordatione quidem præteritorum contineri ait memoriam, ſi iudicium fiat per vnum particulare aliàs viſum; & intelligentiam, ſi iudicium fiat per principium practicum vniuerſale ex multis experientiis & memoriis collectum. Aduertentiam verò præſentium, vocat etiam intelligentiam. Et denique coniectationem pro futuris reuocat ad prouidentiam. Reſpectu tertij principalis actus Prudentiæ, ſiue præcepti, Aureolus duos tradit actus adminiculantes; nempe conſiderationem omnium circunſtantiarum obſeruandarum, quæ dicitur circunſpectio, & conſiderationem omnium impedimentorum, per quæ præcepti executio poſſet reddi caſſa, quæ dicitur cautio ſiue cautela.

Altera eiuſdem ſufficientiæ notio.

74. Paulò aliter eiuſdem octonarij integrantium Prudentiæ partium ſufficientiam & notionem, proponit Ægidius lib. 1. de Regim. princ. p. 2. cap. 8. Quia enim prudens quis dicitur idcircò quòd ſe vel alios dirigere aptus eſt; propterea ratione eorum, quæ conducere poſſunt ad huiuſmodi directionem, varias integrantes Prudentiæ partes ſiue varia ad Prudentiam exercendam ſubſidia aſſignanda eſſe, obſeruat Ægidius. Sunt autem quatuor conſideranda in iis quæ ſunt ad directionem Prudentiæ propriam apprimè conducibilia. Nempe bonum ad quod quis per Prudentiam dirigendus eſt; modus quo dirigitur; & perſona dirigens ac directa.

Ex primo capite conducit ad Prudentiæ vſum, memoria præteritorum, & Prudentia futurorum. Et præteritorum quidem memoria quantoperè conferat, habetur ex initio ſecundi Ethic. & ex lib. 6. cap. 8. vbi dicitur Prudentiam ſummoperè niti experimento, & præteritorum memoria: quia quamuis ad præteritum non ſit potentia, tamen ex præteritis ſtatuere vt plurimùm licet quid in poſterum ſit euenturum: eò quòd in agibilibus, vt eſt in 2. Rhetor. futura vt plurimùm reſpondeant anterioribus, ſintque eis quàm ſimillima. Futurorum verò Prouidentia ſummoperè ad Prudentiam confert, vt excogitentur & teneantur viæ, quibus bonum propoſitum obtineatur.

Ex ſecundo capite, ſiue ratione modi quo ſit directio, conducunt ad Prudentiam intelligentia & ratio. Prior qua penetrentur præmiſſæ diſcurſus prudentialis: Poſterior qua concluſio inferatur.

Ex tertio capite quod conſiſtit in perſona dirigente, iuuat ad Prudentiá, primùm ſolertia & induſtria, qua quis ex ſe valet ad excogitáda bona. Deinde docilitas, quá aliorũ conſiliis ac bonis monitis acquieſcit, vt de magnanimo etiá dicitur 4. Eth. c. 3.

Denique

Denique ex quarto capite ſiue ex perſona quæ dirigitur, iuuat ad Prudentiam experientia & cautio. Experientiam appellat Ægidius, quam alij circunſpectionem nominant: quod patet ex ea quam adhibet experientiæ declaratione. Ait enim eam conſiſtere in accurata inſpectione particularium conditionum perſonæ, quæ dirigitur, vt meliùs dirigi poſſit, quod eſt munus proprium circunſpectionis, vt vel ipſa vox oſtendit. Nomine autem cautionis idem Autor intelligit diſcretionem bonorum à malis; eò quòd quemadmodum in ſpeculabilibus falſa plerunque admiſcentur veris, & incauros fallunt: ita & in agibilibus, mala plerunque admiſcentur bonis, ideóque exigitur cautio, qua vera bona, à malis bonorum ſpecie obductis, nec niſi bonis apparentibus ſecernantur. De quo luculenter diſſerit Moſes Abbas apud Caſſianum collat. 1. & 2. & S. Bernardus ſerm. 49. in Cantic.

Vtraque excutitur.

75. In his duobus modis exponendi partes Prudentiæ integrantes, octonario propoſito comprehenſas, reddendáque ratione ſufficientiæ eiuſdem octonarij, peccantur non pauca. Et vt nonnulla minutiora diſſimulem, perperam Aureolus ſolertiam cum ſollicitudine & diligentia confundit: aut ſi ſollicitudinem non miſcuit cum ſolertia, malè iſtam omiſit, cùm ſit aliquid admodum conferens ad Prudentiæ vſum. Perperam prætereà rationem & docilitatem arctat ad actiones, quibus Prudentia init conſilium de agibilibus, cùm vniuerſus Prudentiæ ambitus; præſertímque iudicium rectum de agibilibus, rationem ad ſenſum Aureoli expoſitam & docilitatem depoſcat. Quod item opponi poteſt contra partes integrantes, quas ait ſecundo Prudentiæ principali actui adminiculari. Æquè enim adminiculantur actui primo & tertio. Similitérque partes quas ſtatuit adminiculari ad tertium actum principalem, multò magis adminiculantur ad ſecundum. Taceo quòd Aureolus has partes integrantes cenſet eſſe virtutes, quod mox refellam.

Iam verò in ea ratione ſufficientiæ huius octonarij, quam ex Ægidio adduxi, illud in primis diſplicet, quòd quædam ex hiſce partibus integrantibus dicuntur ſpectare ad Prudétiam perſonalem; quædam verò ad politicam aliorum directiuam: cùm tamen omnes ad Prudentiam perſonalem admodum conferant, & omnes etiam ad politicam plurimùm habeant momenti. Deinde non bene Ægidius, ex parte boni ad quod quis dirigitur, ſtatuit memoriam præteritorum; cùm præterita non ſint illud ad quod Prudentia dirigit, ſed illud potiùs per quod dirigit. Quid quòd memoria præteritorum, permagni refert ad modum operandi, ac proinde æquè potuiſſet dici integrare Prudentiam ex parte modi quo dirigimur, quàm ex parte boni ad quod fit directio? Prætereà actus ad ſecundum illud caput reuocati, hoc eſt ad modum operandi, æquè ad cætera capita accommodari poterant. Vbique enim Prudentia intelligit, & ratiocinatur, vbique principia aſſumat, & concluſiones inferat neceſſe eſt. Poſtremò quòd Ægidius circunſpectionem, ſiue (vt catachriſticè loquitur,) experientiam & cautionem, attendit ex parte perſonæ directæ, non rectè ab eo factum eſt; cùm potiùs attendendæ ſint ex parte dirigentis, vel boni quod quæritur: habent enim locum in quouis bono, & in Prudentiâ perſonali, non minùs quàm in communi.

Reſolutio.

76. Vt igitur breuiter de his partibus ſtatuam quod ſentio, illud in primis pronuncio, non comprehendi vulgato illo octonario, habitus vllos aut virtutes, ſiue intellectus ſiue voluntatis, ſed tantùm actus vel naturales quaſdam dotes, & non omnibus inditas idoneitates coadiuuantes Prudentiam, aut aliqua quæ interuenire debent, vt actus Prudentiæ ſit omnibus his numeris abſolutus & quaſi integratus. Neque enim vlla alia integritas Prudentiæ, ab his partibus collata, poteſt cum fundamento intelligi, cùm omnis alia integratio compoſitionem aliquam, vel compoſitionis complementum aduehens Prudentiæ, ad partes eius ſubiectiuas vel potentiales antè expoſitas pertineat, vt patebit attendenti quancunque conceptibilem in virtute Prudentiæ, complebilitatem, quæ non poteſt eſſe alia, quàm vel generis per differentiam ſpecificam nouam, vnde exurgunt nouæ partes ſubiectiuæ, cùm ea completio ſpectatur penes actus eiuſdem rationis, ſed circa materias diuerſas: Vel, actus aut habitus, coëxigentis alium actum aut habitum ſine quo functio actus vel habitus præiacentis manca ſit, & exercitium Prudentiæ reddatur irritum. Quo pacto Syneſis complet Eubuliam, & Gnome Syneſim; ex qua completione exiſtunt partes potentiales.

Et cùm hæc partium diuerſitas petatur ex Prudentiæ materia & actibus, nulláque ſuperſit alia via ſimiles veras Prudentiæ partes multiplicandi; (vnde enim niſi ex actibus & obiecto?) fatendum eſt, has partes quas potentiales vocant, non eſſe veras Prudentiæ partes, ſed eſſe potiùs adiumenta ad eam parandam & exercendam, vel adiuncta quædam & acceſſoria ſummoperè perficientia vſum Prudentiæ: Nec tam eſſe habitus, quàm actus quoſdam & naturales idoneitates, quarum ſit in Prudentiæ exercitatione vſus non modicus: Aliquas item pertinere ad extrinſecam & vndecunque plenam actus prudentialis perfectionem. Et quamuis ad aliquos huiuſmodi actuum Prudentiam conſummantium, vel etiam ad omnes, poſſit dari habitus aliquis, tamen id ad rationem præſentem eſt impertinens, cùm hi actus, ſiue ab habitu prodeant, ſiue antecedant cuiuſvis habitus impreſſionem, æquè coadiuuent Prudentiam. Nec ſint veræ virtutes, quandoquidem poſſunt æquè aut etiam multò magis vigere in Prudentia ſimilitudinaria ac in vera.

Cùm autem apud Ariſtotelem nulla ſit mentio partium huiuſmodi integrantium Prudentiam, ſed à D. Thoma 2. 2. q. 49. aliiſque Philoſophis & Theologis, ex Macrobio lib. 1. in ſomnium Scipionis c. 8. deſumptus ferè ſit earum octonarius, paucis duntaxat additis, quę æquè ac cæteræ à Macrobio recenſitæ poterant Prudentiæ exercitio conducere, non puto aliter de huiuſmodi partibus eſſe philoſophandum, quàm aſſignando cuiuis parti in vulgato octonario recenſitæ, quàm commodam licebit notionem, per ordinem ad ſubſidium & adiumentum aliquod collatum Prudentiæ. Atque ita eadem operâ, & has, vt paſſim nominant, Prudentiæ partes explicabimus & dabimus adiumenta ad eam comparandam. Quod hoc loco poſt expoſitam eius naturam rationémque vniuerſam, ſupererat præſtandum.

Præteritorum memoria, primum Prudentiæ adiumentum.

77. Secundò ergo enumeraui ſigillatim octo

Prudentiæ partes integrantes. Et in primis memoria quid ſit, & quomodo ad Prudentiam conferat, non eſt obſcurum. Nimirum vt ait Antoninus l.7. num. 36. *Qui memoria altiùs repetierit hominum congregationes, exercitus, agriculturas, nuptias, pacta, ortus, interitus, iudiciorum turbas, vaſtitates regionum, varias barbarorum gentes, ferias, luctus, nundinas, in ſumma qui colluuiem illarum & ex contrariis compoſitum præteritorum aceruum, tantáſque imperiorum mutationes reuoluerit, is etiam futura prævidere poterit. Quippe eandem hæc habent cum præteritis formam, neque alio poſſunt modo fieri. Itaque etiam idem eſt, quadraginta, an decies millium ſpatio annorum vitam humanam examines; nihil enim amplius videbis.* Et eiuſdem libri num. 1. *Omninò ſi ſuperiora & inferiora animo repetas, inuenies omnia eadem eſſe, quorum plena ſunt priſcæ, mediæ, recentéſque hiſtoriæ, & vrbes, & domus: Nihil nouum eſt, omnia vſitata, & breui durantia tempore.* Mox etiam addit, hominem hac ratione *poſſe reuiuiſcere. Nam ſi res quas antè vidit, rurſus apud animum ſuum contempletur, exactam vitæ partem quaſi repetet.* Hinc ergo habetur quantum Prudentiam iuuet memoria. Recordatio enim præteritorum, quibus ferè reſpondent ſequentia, erudit hominem, quid in præſenti ſit facto opus.

Idcircò Philoſophus 1. Metap. c. 1. animalia in quibus memoria viget, Prudentiæ ſimilitudinariæ capacia eſſe tradit; & inter homines, qui multa viderunt, & experimento proprio didicerunt, eorúmque recordari ſupponuntur, poſſunt in negotiis occurrentibus quod è re magis fuerit ſtatuere. Qui verò multa non viderunt ipſi, poſſunt memoriæ penum, lectione Hiſtoriarum, queis anteriorum temporum res geſtæ deſcribuntur, inſtruere. Sícque multorum Prudentiam efficere ſuam: iuxta illud alibi à nobis laudatum ex Nazianzeno, ad Nicobulum patrem filij nomine.

Hiſtoriâ plenum pectus, pulcherrima res eſt:
Nanque ea multorum mens eſt, ea magnus aceruus
Eſt ſophiæ.

Pulchrè Liuius initio libri primi, hiſtoriarum lectionem commendans; *Hoc illud eſt*, inquit, *in cognitione rerum præcipuè ſalubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta, in illuſtri poſita monumento intueri, vt inde tibi tuæque Reipublicæ quod imitere capias: inde fœdum inceptu, fœdum exitu quod vites.* Similiter Baſilius Imperator in capitibus parænet. ad Leonem filium, c. 56. eum admonet in hunc modum. *Per veteres hiſtorias, ire ne recuſes: Ibi enim reperies ſine labore, quæ alij cum labore collegerunt: Et quæ illhinc haurias & bonorum virtutes & improborum vitia. Varias humanæ vitæ mutationes, & rerum in ea conuerſiones, mundi huius inſtabilitatem, & imperiorum præcipites caſus. Et vt verbo complectar, malorum facinorum pœnas, & bonorum præmia; quorum illa fugies, ne in diuinæ Iuſtitiæ manus incidas; hæc amplecteris, vt præmiis quæ ea comitantur potiaris.* Aſtipulatur Salomon cap. 8. Sapientiæ verbis illis. *Si multitudinem ſcientiæ deſiderat quis, ſcit præterita.* Quo loco *multitudo ſcientiæ*, vt periti Interpretes exponunt, & eleganter ibi Cantacuzenus, multam experientiam deſignat. Vt planè doceamur beneficio hiſtoriæ, vſum & experientiam, etiam inexpertis obtingere. Inde verò accedere Prudentiam, ferunt apertè illa Ariſtotelis 2. Ethic. cap. vlt. *Virtus intellectiua vt plurimum ex doctrina, habet & generationem & incrementum. Vnde & experientia, & tempore indiget.* Doctrinam appellat, non modò quæ à Magiſtris hauritur, ſed etiam quam quiſque proprio marte & vſu comparat. Perinde autem eſſet, huiuſmodi doctrinam non comparaſſe, & nullis anterioribus negotiis interueniſſe, ſi prorſus memoria excidiſſet. Itaque quàm plurimùm momenti ad Prudentiæ vſum habet memoria.

Et hæc eſt germana ratio, cur iuuenes, tametſi aliis dotibus plerunque ſuperent ſenes, Prudentia tamen eos non æquent, & vt dicitur Iob 12. ſit *in antiquis ſapientia, & in multo tempore Prudentia*; quia ſcilicet canities, quam *multæ experientiæ florem* nominat Clemens Alex. 3. Pædag. cap. 3. nondum iuuenes expertos præſtitit. *Seris enim venit vſus ab annis*, vt Poëta 6. Metamorph. cecinit, & notauit Philoſophus 6. Ethic. cap. 8. *Iuuenes*, inquit, *licet Geometrici & Mathematici, atque in eiuſmodi rebus ſapientes euadant, prudentes tamen euadere non videntur. Cauſa autem ea eſt, quòd particularium eſt Prudentia, quæ ex experientia nobis innoteſcunt. Iuuenis autem expertus non eſt. Experientiam enim temporis afferet longitudo.* Accedit prætereà aliud ſenectutis adiunctum, Prudentiæ accommodatiſſimum: Nempe temperamenti ex frigore & ſiccitate conuenienti conſtitutio. Frigus reſtinguit æſtum bilis flauæ, quo iuuentus incenditur, & temerè quiduis ſuſcipit abſque maturitate, & præproperè. Siccitas humorem nimium congenitum abſumit, aptiorémque reddit animum ad eas functiones, quæ Prudentiæ ſunt propriæ, iuxta illud ex Heraclito, adductum à Galeno lib. quòd animi mores corporis temperamentum ſequantur, *ſplendor ſiccus*, id eſt, ſpiritus fulgentes, non tenebroſi, ſed tamen ſicci, *animus ſapientiſſimus.* Humiditatem item eſſe dementiæ matrem, ariditatem intellectus cauſam dixit Plato in Timæo. Quare frigus moderatius, cum ſiccitate iunctum in ſenibus non decrepitis, temperamentum parit ad Prudentiam accommodatiſſimum.

Et hæc cauſa iuncta priori, ductæ ex multo experimento, eſt legitima ratio cur ſenes Prudentia valeant præ iuuenibus, non autem dominium Saturni ſapientiæ præſidis, vt fabulantur Aſtrologi. Qui tamen nimiùm ſenes ſunt, ſicut in frigore iam rigent, & immemoria laborare ſolent; ita minùs etiam Prudentia vigent, id quod etiam in aliis qui firmiore ſunt ætate, ſed temperamento ad memoriam ineptiore, deprehendere licet.

78. Quare quibus ea ſors à natura non obtingit, vt memoria potiantur vberi ac conſtante, ſi prudentiam appetunt, excolant memoriam neceſſe eſt. Quam in rem per occaſionem huius Prudentiæ adiumenti præcepta quædam tradit D. Thomas 2.2. q.49. art.1. ad 2. commendans vſum imaginum præſertim inuſitatarum, quæ magis hæreant, & animum viuidiùs percellant. Quò refert tenaciorem eorum quæ pueri vidimus recordationem: quia ſcilicet quæ tunc inconſueta occurrerunt, altiùs infixa ſunt. Addit conferre quoque ad memoriam, ſi quæ memorari volumus, ordinatè diſponantur: fiet enim facilis ab vno ad aliud progreſſio ordine interueniente. Iuuare prætereà ait vehementem erga rem memorandam affectum, quem conſequitur valida ſpecierum impreſſio, & expedita memoratio, quaſi ſeſe obtrudentibus ſimulacris obiectorum, quibus conſignata eſt facultas memoratiua. Nemo etiam experimento ſuo vſúque non didicit, memoriam frequenti pertractatione & meditationibus vigere: vt ex Philoſopho lib. de memoria, cap. 2. tradit denique D. Thomas. His aliiſque huiuſmodi ſubſidiis, Porcius latro & alij quidam, naturâ ad prodigium felicis memoriæ, arte tamen eam iuuabant, vt teſtatur qui eos refert Seneca in proœmio primi controuerſiarum. Et idem præſtandum eſt omnibus, ne hoc Prudentiæ inſtrumentum euigeſcat, & rubigine ac ſitu quaſi obducatur.

Obliuio,

Obliuio, infeſta Prudentiæ.

Sicut verè memoria Prudentiam iuuat; ita è contra obliuio Prudentiæ infeſta eſt, tametſi non tantoperè atque ſcientiis. Quod voluit Ariſtoteles 6. Eth. cap. 5. *in fine*, vbi bipartitam ſtatuens animam, eiúſque capacitatem ad virtutes intellectuales, prudentiámque collocans in intellectu reſpiciente contingentiam; in quo cum opinione conuenit, à qua per indefectibilitatem differt, ſubdit; Prudentiam non eſſe duntaxat habitum rationis,eiúſque rei indicium eſſe, quòd habitus qui duntaxat ſit rationis, poteſt dari obliuio, non item Prudentiæ.

Cuius loci germanum ſenſum, minùs aſſecutus videtur D.Thomas ibi lect. 4. *in fine*, cùm dixit, artem & ſcientiam, quia ſunt tantùm habitus rationis, poſſe tradi obliuioni, non item Prudentiam, quia ei ob continuum vſum obrepere nequit obliuio. Prudentia enim quandiu manet, continuè exercetur, non item ars vel ſcientia. Hoc dico minùs quadrare menti Philoſophi loco allegato, tametſi Interpretum turba magna idem probauerit, eò referens quod de maiore virtutum moralium quàm ſcientiarum firmitate, ob continuum vſum & ſemper obuiam materiam, traditum eſt ab Ariſtotele lib. 10. cap. 10. Cur autem minùs Philoſopho quadrare ſentiam eam interpretationem, ratio eſt, quia inde non redditur ratio, quam à Philoſopho quæri ſupponunt: cur ſcilicet Prudentia ſtatuenda ſit in ea animæ parte, in qua ſtatuitur opinio. Nam cùm in eadem parte æquè ſtatuatur ars, quæ item verſatur circa contingentia, ſequeretur artem quoque eſſe obliuione indelebilem, æquè ac Prudentiam: vel ſi non eſt delebilis, fatendum eſſet, artem non ſpectare ad partem animæ opinatiuam, cùm eo argumento iuxta hos Doctores probetur ab Ariſtotele, prudentiam eſſe in ea animæ parte, quia non ſubiacet obliuioni, ſicut ſcientia.

79. Itaque planus eo loco Philoſophi ſenſus eſt; Prudentiam, cuius diſcrimen ab arte hactenus ab eo expoſitum fuerat, neo vltrà conſideratur, eſſe in parte illa animi, in qua opinio inſidet. Nec tamen Prudentiam eſſe purè habitum exercitatione & aſſuetudine partum, cuiuſmodi habitus facilè euaneſcunt, ſed prætereà ad conſummatum ſui vſum, & abſolutionem, connotare pleraque naturalia, vt mentis acumen ac perſpicaciam, memoriæ tenacitatem, aliáque naturalia prudentiæ ſubſidia, de quibus nunc diſſerimus. Ratione ergo huiuſmodi ſubſidiorum natiuorum, Prudentia in iis qui eâ ſunt inſignes, obliuioni non patet, ita vt ferè ſemper vigeat in iis prudens iudicium de agibilibus, etiamſi per ætatem alia dediſcant. Et hoc obiter affirmat Ariſtoteles occaſione ſubiecti, cui Prudentiam adſcripſit, non ampliùs ſollicitus de diſcrimine Prudentiæ ab arte, quod immediatè antè inueſtigauerat.

Ex hoc portò obiter addito veluti ſuperpondio, non ſequitur, Prudentiam quoad habilitatem vſu & exercitatione inductam, non eſſe corruptibilem & obliterabilem. (Verè enim eatenus obliuione deleri poteſt æquè ac ſcientia & ars; itémque quoad ea ſubſidia, quæ obliuioni patent, V.G. quoad memoriam:) Sed tantùm ſequitur ſumendo Prudentiam ſecundùm vſum communem, ſeu quatenus præter habitum facilitatiuum connotat illa naturalia ſubſidia, quæ firma eſſe ſolent, deteri obliuione non poſſe: quamuis quoad illa alia quæ propoſui, pateat lento illi exitio, quod obliuionem vocamus. Eſto id ægriùs in ea contingere, ob frequentiorem & faciliorem vſum, non ſit inficiandum.

Experientia, memoriæ fœtus, Prudentiæ opportuniſſimus.

Subſidium quod Prudentiæ à memoria aduenit, ex partu memoriæ proficiſci iam monui, hoc eſt ex experientia, in quam rem plurima ex Poëtis aliíſque politioris literaturæ ſcriptoribus Tiraquellus in præfat.operis de iure primog. à num. 91. & pulchrè Philoſophus 1. Metaph. c. 1. *Fit*, inquit, *ex memoria experientia hominibus. Multæ etenim eiuſdem rei memoriæ, vnius experientiæ vim efficiunt. Quare experientia, penè ſimile quid ſcientiæ ac arti eſſe videtur. Per experientiam autem, ars & ſcientia hominibus efficitur. Experientia enim, (vt rectè ait Polus,) artem efficit, imperitia verò caſum. Fit autem ars cùm è multis experimentalibus conceptibus vna de ſimilibus vniuerſalis opinio efficitur. Opinari etenim quòd Calliæ hoc morbo laboranti hoc conduxit, ſimiliter Socrati, ac ſigillatim aliis multis, experientiæ. Quod autem omnibus huiuſcemodi ſecundùm vnam ſpeciem determinatis hoc morbo laborantibus conducit, vtpote phlegmaticis, ac cholericis, aut æſtu febricitantibus, hoc artis proprium eſt.* Aduerto Ariſtotelem non arctare experientiam ad obſeruationem alienæ opinionis, vt factum eſt ab Aſpaſio 2. Eth. cap. 1. & ab Alberto 2. Eth. tract. 1. cap. 1. ſed promiſcuè eam ad operationem propriam vel alienam extendere: quamuis rectè per hoc ab aſſuefactione ſecernatur, quòd hæc, vt idem Aſpaſius rectè tradit, conſequatur tantùm propriam operationem, illa verò poſſit etiam alienis inniti.

80. Alia de experientia, notatu digna, addit ſuprà Philoſophus, pergens conferre experientiam cum arte, & quid vtraque ad actionem conferat declarans. Quadantenus autem præcellere arti experientiam docet; quamuis ars, quia cauſam rei tenet, ſimpliciter præcellat. Et quod de arte ait in factibilibus, æquè in Prudentia locum habet quoad agibilia. Locus eſt hic opportuniſſimus; quia aperit quantoperè ad operandum conferat experientia, quod nunc quærimus. *Ad agendum itaque*, inquit, *nihil videtur experientia differre ab arte, quinimò videmus expertos magis id quod intendunt conſequi, quàm illos qui rationem abſque experientia tenent. Cauſa verò eſt, quòd experientia ſingularium, ars autem vniuerſalium cognitio eſt. Actiones autem ac generationes omnes, circa ſingulare ſunt. Non enim hominem, (niſi per accidens,) ſanat qui medetur: ſed Calliam, aut Socratem, aut alium quempiam eorum qui ſic dicuntur, cui accidit hominem eſſe. Si quis itaque rationem abſque experientia teneat, & vniuerſale quidem cognoſcat, quod autem ſub eo particulare eſt, ignoret, ſæpenumerò errabit à ſanando. Id enim magis ſanabile eſt, quod ſingulare eſt.* Vſum artis & experientiæ, comparauit in præmiſſis Philoſophus. Quia verò inde ſequi videri poſſet experientiam arti præcellere, negat id eſſe admittendum, ſic pronuncians in eo dubio. *Nihilominus ſcire & cognoſcere, magis arti, quàm experientiæ arbitramur ineſſe, ac eos qui artem tenent, quàm eos qui experientiam habent, ſapientiores eſſe putamus, eò quòd ſapientia propter ſcientiam magis omnes ſequitur. Hoc autem, quoniam illi quidem ſciunt cauſam, hi verò minimè. Experti etenim ſciunt quidem quod eſt; propter quod autem, neſciunt: illi verò propter quid, & cauſam cognoſcunt.* In eandem ſententiam egregiè Archytas lib. de viro bono & beato, quem infrà referam.

Ex eo porrò quòd Philoſophus aliquoties dixit, experientiam eſſe ſingularium, artem verò vniuerſalium, infert Suares d. 1. Metaph. ſect. 6. n. 22. argumentum, aut collectionem vniuerſalem ex ſingularibus, non pertinere ad experientiam. Contrarium affirmat Vaſques 1. 2. d. 79. n. 17. & probat ex Philoſopho 2. Poſter. cap. vlt. aſſerente ex multis ſenſatis fieri vnum experimentum, id eſt, vnam vniuerſalem notitiam vnius principij ex ſe priùs non patentis.

Sed facile videtur, illa in ſpeciem pugnantia Philoſophi loca, atque adeò eis nixas diſſidentes ſententias componere; dicendo, experientiam quidem proximè & immediatè non eſſe niſi ſingularium plurium vt ſingularia ſunt; promum tamen eſſe homini experientiam habenti, ex notitia illa plurium ſingularium, vniuerſalem aliquam notitiam colligere, quæ nomen experientiæ à fundamento ſuo & origine ſortiri poſſit. Et hoc videtur voluiſſe Maximus Tyrius diſſert. 40. n. 257. cùm comparans ſcientiam, Prudentiam, & experientiam, dixit: *Prudentia quæ in animi affectionibus munus exercet ſuum, quas non aliter quàm familias mater ex rationis dirigit præſcripto, ſi cum experientia conferatur, ſcientiæ vice erit; ſin cum ſcientia, eo ſuperatur, quod nec certam circa rem, nec definitam verſetur, cuiuſque ſemper ſe accommodat naturæ.* Ait Prudentiam ad experientiam habere rationem ſcientiæ; quia ex ſe experientia eſt huius tantùm & illius ſingularis. Vnde Prudentia quæ ad omnia agibilia funditur, eſt vniuerſalis, præ experientia ad hoc aut illud ſingulare terminata, prout experientia eſt.

81. Quamuis autem experientia, vt ex his patet, aliud nihil ſit quàm memoria, non vnius effectus, ſed pluriũ; (ago de experientia propriè dicta, dimiſſo eo vocis abuſu quo interdum aliqui ex vnico effectu experientiam cœpiſſe cenſentur, vt cùm dicimus aliquem expertum eſſe quòd vinum inebriet, quia ſemel hauſto largiùs vino, vltra modum exhilaratus eſt:) Tamen non immeritò dixi, experientiam eſſe prolem memoriæ, quia ex pluribus ſimplicibus memorationibus exiſtit. Imò ſupra concurſum illum plurium ſimplicium memorationum, tendẽtium in effectus vt ſingulares ſunt, illud quoque vt plurimùm importat, vt effectus illi plures ſint inter ſe collati, & ſimiles inuenti, dignotique manaſſe ab eadem vel ſimili cauſa. Vnde fit, vt quia ea collatio non cõpetit brutis, cenſeantur quoque veræ experientiæ expertia. Nam & Philoſophus, ſuprà, ait experientiam ex memoria fieri hominibus, non excludens tamen Intelligentias; quibus quoque ex ſimili origine experientiam concedit S. Iſidorus l. 1. de ſummo bono c. 12. Itaque reiiciendus eſt Maximus Tyrius diſſert. illa 40. n. 254. experientiam quoque brutis tribuens, quòd & illa, ſæpiùs tentando aliquid, addiſcant.

Præſentium Intelligentia, alterum Prudentiæ ſubſidium.

Iam verò ſicut memoria (de qua hactenus) præteritorũ notitiam ſuggerit, & inde Prudentiæ ſubſeruit: ita intelligentia attentã, nec perfunctoriam, aut in ſuperficie ſiſtentem, ſed intimam negotij præſentis introſpectionem confert, vnde mirum quantoperè iuuetur Prudentia. Quòd autem intelligentia, cuius inter Prudentiæ partes integrantes fit mentio, non poſſit eſſe intellectus principiorũ, vt malè Ægidius ſuprà allegatus affirmabat; videtur per ſe perſpicuum. Quorſum enim inter Prudentiæ adiumenta extrinſeca, quæ tantùm conferunt ad meliùs eſſe, recenſerentur principia Prudentiæ, ſine quibus impoſſibile eſt eam ſubſiſtere, cùm ſint motiuum & obiectum formale aſſenſus prudentialis? Itaque rectè Aureolus ſuprà adductus, & S. Thomas 2. 2. q. 49. art. 2. ac Laurentius Iuſtin. in ligno vitæ, tract. 4. c. 2. nomine *intelligentiæ*, in hac re, affirmãt deſignari aduertentiam præſentium, ſiue vim rectè æſtimandi bonum, quod in præſentia proponitur. *Recordare*, inquit Anton. l. 10. n. 8. alloquens eum qui libenter audiebat intelligens, *nomine intelligentis, indicari ſcientiam de ſingulis rebus percipiendi, & eum qui cogitationibus alienis non occupetur.* Id eſt, attentam & non oſcitantem aliòve auerſam rerum præſentium æſtimationem.

Qui eſt intellectus ille, quem eſſe ſingularium affirmat Ariſtoteles 6. Eth. c. 11. vbi ait hunc intellectum eſſe aliquid naturale: Eſſe autem quaſi viſum quendam animæ, qui acuatur in ſenibus, repreſſo aut extincto feruore illo, qui liberum indicium in iuuenibus tollit. Verba Philoſophi ſunt. *Ex ſingularibus vniuerſalia exiſtunt, quorum ſanè habere ſenſum oportet: is autem ſenſus, intellectus eſt.* Vides planum ſenſum illius loci, in quo aliqui ſect. 1. c. 3. relati, fruſtrà ſudarunt, ſed pergit Philoſophus. *Quocirca eſſe etiam hæc naturalia videntur, ac ſapiens quidem natura nemo eſt; ſed ſententiam habet, & perſpicaciam & intellectum. Indicium cuius illud eſt, quòd hæc ſequi etiam ætates exiſtimamus, taliſque ætas intellectu & ſententia prædita eſt, quaſi cauſa ex natura ipſa ſit.* Hinc illuſtrat quæ eodem capite præmiſerat de intellectu actiuo & practico, rationem principij & finis habente; nempè ratione præmiſſarum ſyllogiſmi prudentialis, quarum maior, quia eſt immediata, & ex ea parte extremi rationem habet, dicitur principium: minor verò, quia eſt ex terminis ſingularibus, dicitur finis. *Ideò & principium*, inquit, *& finis; intellectus eſt: ex his enim, & de his, demonſtrationes ſunt. Quare peritorum hominum & ſeniorum ſeu prudentum pronunciationibus & opinionibus, abſque demonſtratione, non minùs quàm demonſtrationibus attendendum eſt. Quia nanque ex ipſa experientia viſum habent, principia intuentur.*

82. Vides ergo quid apud Philoſophum ſit intellectus ille, quem exiſtimo inter Prudentiæ partes integrantes à poſterioribus Doctoribus eſſe collocatum. Quidam enim ſunt qui ſiue ex hebetudine & ſtoliditate, ſiue ex nimia præcipitatione & inſtabilitate mentis, non peruadunt propoſitiones, de quibus pronunciandum eſt, ſed hærent in earum quaſi extrema cute, aut veſtibulo. Et hi non rarò in ſcripturis dicuntur ſine intellectu eſſe; & habere cor incraſſatum vel excæcatum, vt non intelligant; id eſt, vt non penetrent ac introſpiciant rem propoſitam. E contrà verò alij non contenti primo occurſu obiecti, nec ſiſtentes in iis quæ patent, firmant intellectus obtutum, in rem de qua agitur, & idcircò *intelligere*, vel *intelligentiam habere* dicuntur. S. Ambroſius 1. offic. c. 22. id expreſſiſſe videtur nomine *cogitationis*, cui tribuit, *verum exquirere, & quaſi excolere.* Eòdem recidit ſi dicamus intelligentiam hîc accipi pro expenſione & profunda negotij, de quo decernendum eſt, conſideratione, iuxta illud Chriſti Matthæi 13. *Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit, venit malus, & rapit quod ſeminatum eſt in corde eius.* Quo loco, *non intelligere*, vt Maldonatus exponit, idem eſt atque non recondere altè in animo, non fouere, non meditari, & quaſi tecta cordis ſui tegere.

Pleriſque interpretibus ad cap. 10. libri ſexti Ethic. viſum eſt, quam ibi Interpres vertit *perſpicaciam*, meliùs verti potuiſſe *intelligentiam*, innuúntque eſſe hanc ipſam de qua agimus. Ex dictis tamen circa partes Prudentiæ potentiales,

perſpicuum

perſpicuum manet, aliud eſſe perſpicaciam illam ſiue Syneſim, aliud hanc intelligentiam: quamuis non diffiteat nomen intelligentiæ in vtranque rectè cadere; & ex vtraque adiuncta Prudentiæ, exurgere dotem illam, quà aliquem benè ſenſatum appellamus.

Hæc præſentium, ſiue rerum de quibus agitur intelligentia, quantoperè ad Prudentiam conferat, fruſtrà exponerem. Inculcat id ſæpè Antoninus Imperator, & nominatim lib. 6. n. 13. vbi admonet Prudentiæ cupidum, virtutiſque ex ea dirigendæ ſtudioſum, quòd *Sicubi res quàm maximè videtur comprobatu digna, tegumentis eſt nudanda, vt & eius in conſpectum veniat vtilitas, & id, quo ſe oſtentabat, ei adimatur. Etenim fucus impoſtor eſt callidiſſimus, ac tum maximè in fraudem inducit, cùm quis maximè ſe res ſerias & dignas tractare putat.*

Docilitas, adiumentum tertium ad Prudentiam.

83. Sequitur *docilitas*, & vt Aureolus ſuprà appellabat, *perſuadibilitas*, qua quis aliena conſilia libenter excipit, nec ſuæ tantùm Prudentiæ inniti, ſed aliorum benè monentium ductu dirigi paratus eſt. *Prudentiam enim*, ait Caſſiodorus lib. 8. epiſt. 9. *nemo ſic aſſequitur, vt eam non neceſſariò & per alios quærere videatur.* Ideòque conſulendos eſſe antiquos ac Prudentes viros cuiuis Prudentiam capeſſenti, & hanc eſſe veriſſimam Prudentiæ originem, commendat ſapiens Eccleſiaſtici 6. verbis illis. *Si dilexeris audire, ſapiens eris.* (id eſt, prudens & practicè ſapiens.) *In multitudine Presbyterorum,* (hoc eſt ſenum,) *prudentium ſta, & ſapientiæ illorum ex corde coniungere.* Et mox. *Si videris ſenſatum, euigila ad eum, & gradus oſtiorum illius, exterat pes tuus.*

Alia quædam loca profert, & inſignem in homine neceſſitatis alieni conſilij cauſam aperit S. Chryſoſtomus homil. 9. de laudibus Pauli, vbi demonſtrans quantum ſit nolle alios audire, & ſuam cauſari ſapientiam, id in hunc modum ex ratione & ſcriptura confirmat. *Ignorant, quòd hoc extremæ dementiæ ſit indicium. Videbam enim,* inquit, *hominem, qui ſibi videbatur ſapiens, & maiorem illo ſpem habet inſipiens. Eapropter & Paulus dicit. Ne ſitis prudentes apud voſmetipſos. Nam licèt mirum in modum ſapiens ſis, & perſpicias quæ oportet, attamen homo es, & conſiliario tibi opus eſt. Solius enim Dei eſt nullius indigere, & nullo opus habere conſiliario. Et proptereà de illo ſolo dicitur: quis cognouit ſenſum Domini, vel quis eius conſiliarius fuit? Cæterùm homines nos, etiamſi plurimùm ſapientes ſimus, in multis tamen reprehendi meremur. Atquo hinc naturæ noſtræ apparet infirmitas. Non enim omnia eſſe poſſunt in hominibus. Et quare? Ecce filius hominis non eſt immortalis. Quid lucidius ſole? attamen & lux eius deficit. Et profectò ſicut fulgidam illam lucem, & fulguroſum iubar, ſæpenumerò ſuperuenientes tenebræ obtegunt; ita & intellectum noſtrum quaſi in meridie fulgentem, & perſpicuum, inconſiderantia obrepens tenebroſum reddit. Et nonnunquam euenit, vt ſapiens non videat quod oportet, & minor & hebetior clarè & acutè illud perſpiciat. Hinc eſt, quare neque ſapiens extolli, neque abiectior miſerum ſe dicere debeat.*

Ariſtoteles quoque 6. Ethic. c. 11. vt paulò antè referebam, vult prudentum monitis æquè ac primis principiis fidem haberi. Et 1. Ethic. c. 4. *in fine*, approbat illos Heſiodi verſus in hanc rem accommodatiſſimos.

Optimus ille, poteſt qui ex ſe cognoſcere cuncta.
Ille bonus, monitis qui aliorum obtemperat; at qui
Ex ſe nec nouit, nec quæ benè conſulit alter
Percipit, admittitque animo, eſt ignauus, inerſque.

Approbat hos verſus Clemens Alexandrin. lib. 3. pædagog. cap. 8. & Baſil. lib. de vtilit. capienda ex lib. Gentil. & innominato licèt Heſiodo Tullius in orat. pro Cluentio. Refert item eos verſus, ſed inuerſos à Zenone, in hunc modum Themiſtius orat. 17. *Auguſtus reuerà auguſtus, ac magnus fuit, quòd Arrium & Thraſylum, quoquo verſum ſecum duceret: non quò illum ædificiorum conſtruendorum ſoluendorúmve rationem edocerent, ſed vt ad virtutis opera incitarent. Et fama eſt, Auguſtum, quum aliquando audaciùs ſeſe populus Alexandrinus geſſiſſet, & iam pœnam ſui facti timeret, editiori conſcenſo ſuggeſtu, edixiſſe. Irã,* inquit, *meam vobis condono, ex Arrij quidem conſilio, pro meo autem, Arrio parendi affectu. Nam tametſi Arrius quàm maximè fieri potuiſſet, optima dixiſſet; Auguſtus autem interim eadem neglexiſſet, nullum populus ex Philoſophi illa admonitione fructum collegiſſet. Sanè mihi Zeno ille Citienſis perquàm placet, parendi ſtudium, ipſa ingenij perſpicacitate, virtutem magis regiam eſſe definiens, ordinémque Heſiodium hoc pacto inuertens.*

Optimus ille quidem, qui paret recta monenti:
Rurſus at ille bonus, qui per ſeſe omnia nouit.

Itaque primas ei tribuebat Zeno, qui monenti auſcultaret: ſecundas tantùm ei qui per ſe ipſum, quid facto opus eſſet, aduerteret. Id quod Laërtius quoque l. 7. in Zenone animaduertit. Hoc autẽ in iis qui plura & grauiora tractant, vt in Principibus, multò magis locum habere, ſic docet Themiſtius. *Neque enim fieri poteſt, vt Imperator vnus, etiamſi maximè diuinus exiſtat, tot curis præfectus, in omnibus quod expediat, aſſequatur. Cæterùm ſi illud quod dico parendi obſequendique in ſe munus habeat, corrogare à multis poterit, quæ multitudo negotiorum omnia ſigillatim à ſe habere non permittit.* Itaque cùm omnes, tum maximè qui aliis præſunt, debent prudentium monitis auſcultare: Auſcultare, inquam, ea exequendo. Nam vt S. Hilarius 6. de Trinit. ſcitè dixit. *Eiuſdem ſtultitia eſt: prudentium monita non requirere, aut intimata non capere,* id eſt, ad vſum non reuocare.

84. Prudentum porrò monita intelligo, non viuorum duntaxat, ſed etiam vita functorum, quæ ſcilicet ex eorum ſcriptis peti poſſunt. Imò horum præſertim monita ſtudioſè quærenda & audienda ſunt, homini prudentiam perfectam capeſſenti; quòd omni deprauato erga lectorẽ affectu quàm liberrima ſint: Et nemini parcant, vel adulentur, aut ſuſpecti meritò eſſe poſſint, qui nobis anteriores, ſenſa ſua prodiderunt chartis; quas proinde Prudentiæ fontem meritò dixeris. Et hæc eſt expedita via conquirendi magiſtros optimos, quantuncunque temporè anteceſſerint. Sanè Dio Chryſoſtomus orat. 55. non dubitauit Socratem Homeri diſcipulum nominare, tametſi tantò poſteriorem, quòd in eius lectionem diligenter ac ſeriò incubuiſſet. Dixi de lectionis fructu iam nonnulla, quæ huc facilè transferuntur lib. ſuperiori. Quiſquis denique ille ſit à quo bonum conſilium etiamſi anteriori per nos ſuſcepto contrarium, ſuggeratur, audiendum eſſe, homini Prudentiam, & per eam virtutes captanti, docet optimè Antoninus l. 6. de vita ſua, num. 20. *Si quis me,* inquit, *redarguere poteſt & demonſtrare, quòd non rectè ſentiam, aut agam, læto animo ſententiam mutabo. Veritatem enim quæro, quæ nemini vnquam damno fuit: damnum autem facit, qui in errore & ignoratione ſua permanet.*

Ex inſtituto porrò Seneca epiſt. 109. confirmat, non eſſe à gradu & dignitate ſapientis alienum, audire conſilia aliorum: præſertim qui iis ſint dotibus, vt meritò conſuli debeant. *Quæritur,* inquit, *an deliberaturus ſit ſapiens; in conſilium aliquem ſit*

aduocaturus : quod facere illi neceſſarium eſt , cùm ad hac ciuilia & domeſtica venitur, & (vt ita dicam) mortalia. In his ſic illi opus eſt alieno conſilio, quo modo medico , quo modo gubernatori , quo modo aduocato & litis ordinatori. Proderit ergo ſapiens aliquando ſapienti. Suadebit enim , &c. *Virtus ſuadet , preſentia benè collocare , in futurum conſulere, deliberare, & intendere animum. Faciliùs intendet explicabitque qui aliquem ſibi aſſumpſerit. Quærit itaque aut perfectum virum , aut proficientem, viciniùmque perfecto. Proderit autem ille perfectus , ſi conſilium communi Prudentia iuuerit. Aiunt, homines plus in alieno negotio videre, quàm in ſuo. Hoc illis euenit , quos amor ſui excacat , quibúſque diſpectum vtilitatis , timor in periculis excutit. Incipiet ſapere , ſecurior & extra metum poſitus. Sed nihilominus quædam ſunt , quæ etiam ſapientes in alio quàm in ſe diligentiùs vident.* Ita demum ſe verè ſapientem multiplicata mentis luce perhibet , qui conſilium capit alienum, ſicque aliena luce collucet , & ſuam facit alterius prudentiam : Iuxta illud S. Baſilij in cap. 1. Eſaiæ. *Planè non exigui momenti beneficium eſt , quod à prudente & beneuolo conſule emanat conſilium : Quippe qui ſuo aduentu ſupplet , quod deſit prudentia , conſilium de re quapiam captantibus.* Eódem accommodarim illud ſpecialiter de Deo ad nos comparato dictum ab Auguſtino conc. 2. in Pſal. 36. *Non parua pars ſcientia eſt , ſcienti coniungi. Ille habet oculos cognitionis, tu habeto credulitatis.*

85. E contra verò qui neglectis,vel etiam cùm res fert,nec deeſt opportunitas , non quæſitis aliorum in re de qua agitur benè verſatorum , ac ſenſu egregio inſtructorum,iudiciis ; ſuo tantùm ductu regi volunt , decidere vt folia meritò pronunciat ſapiens : & optimè docent qui Magiſtri morum vtilitatem aut etiam neceſſitatem exaggerant. Nyſſenus l. de Virginit. c. 23. & 24. Caſſian. collat. 2. à c. 10. & S. Bernardus epiſt. 87. qui illud more ſuo in hanc rem breuiter & luculenter tradit. *Qui ſe ſibi magiſtrum conſtituit, ſtulto ſe diſcipulum ſubdit.* Quod ſumpſit ex Baſilio homil. in illud. *Deſtruam horrea mea.* Sic loquente. *Ex teipſo captas conſilium? Planè imprudente vteris conſiliario.* Et affine etiam eſt, illud S. Hieronymi epiſt. 22. quæ eſt ad Euſtoch. *bonum eſſe , vita ſua tramitem ab aliis diſcere , nec preceptore vti peſſimo , ſcilicet præſumptione ſua.* Imò Climacus gradu 22. approbãte Gerſone p. 1. conſid. de lib. leg. conteſtatur,cum qui ſuo magiſterio inniti velit , dæmone tentante opus non habere,quòd ipſe ſibi ſit dæmon.

Optimus porrò in hanc rem videtur canon, quẽ militari Præfecto figit Onoſander c. 3. Strategetici;reuerà autem valet pro omnibus. Nempe vt quiſque,neque ad omnia aliena conſilia ſurdus ſit, nec alieno tantùm conſilio ducendum ſe ac tractandum velit , perinde ac ſi ſemper inops eſſet conſilij. *Cogitata quidem,diligenter putanda,tractandáque ſunt. Solus autem proprias opiniones non rectè ſtatuit aut confirmat. Sententia enim abſque ſtipulatore ſolitaria, molimine proprio facilè labitur, ac deerrat:quæ verò conſultorum cautionibus comprobatur , tutò ipſa conſtituitur. Sed neque adeò incertus , aut inops conſilij ſit, vt ipſe ſibi incredulus vſquequaque diffidat,nec tam pertinaciter arrogans,vt ab nemine meliora promi poſſe exiſtimet. Nam neceſſarium eſt aut eum,qui cæterorum omnium conſiliis fidem ſemper habet , ſuis nunquam , multa ſæpè inutilia peragere;aut qui neminem vnum,præter ſe, audit, ſæpenumerò multa quoque peccare.*

Quartum Prudentia ſubſidium, ſolertia.

86. Solertia,quam quarto loco numerabam,ab Ariſtotele 6. Ethic. c. 9. bona coniectatio dicitur; quærẽs enim an à conſultatione diſcrepet, ait differre: *Quippe cùm & abſque ratione, & citũ quid bona coniectatio ſit;longo autem tempore conſultent. Vnde aiunt citò agenda eſſe quæ conſultaueris , tardè verò ac diu conſultandum. Adde quòd ſolertia & bona conſultatio diuerſa inter ſe ſunt. Solertia verò bona quadam coniectatio eſt.* Acutè porrò Philoſophus verbis citatis rationem ſolertiæ exponere viſus eſt , dicens ſolertiam eſſe *citum quid*, ſiue coniectationem ſubitam ex ingenij celeritate , abſque multa & diuturna antecedentiũ ratiocinationum diſcuſſione. Sunt enim nonnulli, qui vt D. Auguſtinus loquitur, 4. in Iulianum c. 3. *ad intelligendum quodammodo plumbei* , non niſi improbo labore & tarda ſingulorum expenſione pertingunt ad Prudentiæ exercitium : cùm è contrà alij,quia ingenij pernicitate vigent , & ingenij celeritatẽ, vt de Iulio Cæſare dixit Plinius l. 7. c. 25. *quodam igne volucrem habent* , longè celeriùs , & de fine & de mediis ad eum conſequendum pronuncient ; præſertim cùm ambiguum quid occurrit,in quo,propter rei infrequentiam, regulæ prudentiæ ordinariæ nihil ſtatuunt.

Quale eſt quod in Salomonis prudentiſſimo iudicio de vera matre paruuli , ſuſpexerunt Hebræi, fuitque ſpecimen,vt habet ſacra Hiſtoria, *Sapientia Dei*, id eſt, ſolertiæ inſignis & in ea ætate planè mirabilis. *Non immeritò* , ait S. Ambroſius 2. officiorum , c. 8. *æſtimatus eſt intellectus Dei in eo eſſe, in quo occulta ſunt Dei. Quid autem occultius quàm internorum viſcerum teſtimonia , in quæ ſapientis intellectus velut quidam pietatis deſcendit arbiter , & velut quandam genitalis alui vocem eruit , qua maternus patuit affectus, qui elegerat filium ſuum,vel apud alienam viuere , quàm in conſpectu matris necari. Sapientia igitur fuit, latentes diſtinguere conſcientias , ex occultis eruere veritatem , & velut quadam machæra , ita ſpiritus gladio, penetrare non ſolùm vteri,ſed etiam animæ & mẽtis viſcera.* Alia eiuſdem ſolertiæ exempla leguntur recentioris memoriæ. Vt illud Theodorici Gotthorum Regis, qui æmulatus factum Claudij Cæſaris apud Suetonium in Claudio c. 15. matrem ſecundas nuptias cogitantem,idcóque filium qui ei erat à priore cõiuge ſuppoſititium eſſe ementientem,conuicit;indicto filij, quem ſuum eſſe negabat,cum ipſa coniugio;quod illa exhorrens,filium agnouit. Affine & illud Alphonſi Neapolitani , qui Dominum ancillæ corruptorem ; mox verò ne matrem ex lege in libertatem aſſerere cogeretur , negantem ſuum eſſe,quem illa pepererat;indicta partus licitatione, adegit ad agnoſcendam prolem ſuam , & matri ad libertatem ex lege prouocanti,aſſentiendum. Nec diſpar,in alio licèt genere, ſolertia Solimani Turcarum Regis , qui Iudæum ſupra ſortem duas à Chriſtiano carnis vncias pro pecunia mutuò data ex pacto repoſcentem , iuſſit duas quidem vncias exſcindere , ſed ea lege, vt ſi carnis tantillum plus minúſve quàm eas vncias tolleret,capite lueret.

Alia in hanc rem habet Couarruuias 1. Variar. c. 2. n. 16. & Lipſ. l. 2. monit. Polit. cap. 9. monito 3. Emicat in his omnibus laus ingenij celeres motus à natura ſortiti,quæ quò maior in aliquo fuerit,eò maior ad conſummatam Prudentiam facultas ſuppetet. Quò ſpectat quòd Ariſtoteles 1. mag. Mor. cap. vlt. tametſi negat calliditatem idem eſſe cum Prudentia;tamen vult calliditatem δεινότητα , quæ in huiuſmodi ſolertia includitur , præſupponi in prudente , eúmque ad excogitanda quæ ad finem conducunt,habilem reddere.

Ratio, quintum Prudentia adiumentum.

87. Quintam Prudentiæ ſubſidiariam partem numerabam,

numerabam, *rationem*; id eſt, expeditam ratiocinandi & obiectum conferendi facultatem. Quia enim Prudentia maximè nititur conſultatione & expenſione finium, ac collatione mediorum: hæ autem omnes functiones in eo præſertim illuſtres ſunt, qui optimè & vt par eſt ex vno progreditur ad aliud, quod eſt munus ratiocinantis, à quo etiam facultas intellectus dicitur ratio: Propterea ratio, id eſt perfectio ratiocinandi, inter adiumenta Prudentiæ meritò connumeratur, vt colligi poteſt ex Ariſtotele 6. Eth. c. 9. Et quia ratio ſic accepta mirum in modum excolitur ac perficitur interuentu diſciplinarum, præſertim Philoſophicarum, dubitari nequit, quin eorum comparatio, plurimi ad Prudentiam referat.

Hoc vnà cum aliis Prudentiæ adiumentis hactenus recenſitis, luculenter expreſſit Archytas Pythagoræus lib. de viro bono & felice. *Vir prudens*, inquit, *hoc maximè pacto naſcetur. Primùm nactus ſit oportet ingenium ſolers, memor, & laborioſum. Deinde ſtatim à puero animum exerceat; ratiocinetur, circa mathemata, exactas ſpeculationes, & rectam Philoſophiam verſetur. Poſteà de diis, & legibus, & vitiis hominum experientiam indipiſcatur. Duo enim ſunt quæ prudentis habitum gignunt: quorum alterum eſt, vt mens diſciplinis & cognitione ſit munita: alterum, ſpectacula & negotia multa, quæ partim ipſummet vnumquemque ſpectaſſe oportet, partim alio modo percepiſſe. Nam neque is qui mox ab incunabulis, rationibus, diſciplinis, ac exquiſitis contemplationibus animum exercitauit, ad Prudentiam ſit idoneus eſt: Neque ille qui iam dictorum quidem nihil conſecutus, ſed in multis aliàs hiſtoriis, & rebus, experiundo verſatus eſt. Prior enim ad ſingularia perpendenda cæcum habet animum: alter in vniuerſalium contemplatione nihil videt. Quemadmodum enim aliquid computando partibus coniunctis, totum ex ipſis reſultans colligere poteſt: ita in rebus quoque, ratio quidem ſpeculationem vniuerſalem delineat, experientia verò ſingularia iudicat.*

Hactenus de vſu rationis ad Prudentiam; iuxta notionem *rationis*, à D. Thoma traditam 2. 2. q. 49. art. 5. & latè à Iauello expoſitam tract. 4. Chriſtianæ Philoſophiæ, c. 4. quæ videtur vocis illius notio valdè commoda. Nec tamen omninò repudio rationis notionem ſuperiùs propoſitam ex Aureolo, affirmante rationem hìc dici modum tractandi negotia, quem tenent ij, quos ratione potiùs quàm affectu aut obfirmatione in ſententia duci ſolitos, & rationi, ſi fortior in contrarium proponatur, ſyncerè ſeſe dedentes, rationabiles paſſim vocamus: hoc enim ad tenendam in rebus gerendis Prudentiam permagni referre, indubitatum eſt.

Eſt tamen in ea acceptione difficile oſtenſu, quo pacto iſtud Prudentiæ ſubſidium à docilitate differat. Nam illa ſequacitas aut flexilitas iudicij ad propoſitionem rationis, nihil aliud eſſe videtur quàm docilitas. Quia tamen docilitas tam latè patet, vt etiam complectatur facilitatem excipiendi aliena monita, & conſilia in eo qui nullo anteriore iudicio contrario præuentus eſt; idcircò facilè poteſt ſub vno docilitatis nomine diſtingui duplex acceptio; quarum altera deſignet docilitatem preſsè acceptam, alienis monitis facilè obaudientem, cùm nullum adhuc iudicium contrarium menti inſedit, quod eſt primum Prudentiæ ſubſidium antè traditum: Altera verò denotet eam quam dixi flexilitatem iudicij, & animum rationi poſteà ſuggeſtæ facilè ceſſilem, qui præſertim in ſuperiore laudatur, éſtque in eo magnum omninò decus; quòd cùm poſſet pro poteſtate obfirmari in concepta voluntate, & obſurdeſcere ad omnia quæ ab inferiore ſuggeruntur; malit tamen rationi propoſitæ cedere. Ad hunc modum poſſe vtcunque *rationem* accipi hoc loco, & à reliquis Prudentiæ ſubſidiis ſeiungi, non grauatè dabo.

Prudentiæ ſubſidium ſextum, prouidentia.

88. Prouidentiam, quæ ſextum recenſebatur Prudentiæ ſubſidium, duobus in hac materia modis accipi video; qui tamen poſſunt eòdem recidere. Prior eſt multorum affirmantium, prouidentiam hìc dici ordinationem mediorum idoneorum ad finem. Cùm enim ſit prudentis non modò de fine ſtatuere; ſed etiam quæ ad finem conſequendum faciunt, adhibere; (alioqui caſſa eſſet omnis de fine cogitatio;) meritò qui pollent eo intellectus acumine, quod mediorum idoneorum excogitatione valeat, magnum ad Prudentiam ſubſidium nacti cenſentur. Poſterior eſt eorum qui Prudentiam idem eſſe cenſent, quod ſagacitatem preſsè acceptam, hoc eſt, vt Iouianus Pontanus lib. 3. de Prudentia, cap. 21. latè exponit, proſpicientiam rerum procul poſitarum. Quo pacto prouidentiam quaſi à *porrò videndo* dictam volunt. Aiunt itaque eſſe hoc loco prouidentiam, vim, vt ſic dicam, odoram, qua nonnulli, euentus longè remotos ſagaciter præſentiunt; & iuxta ea quæ ex opere conſecutura vident, de illo ſtatuunt: aut hoc vel illo euentu conſecuto, quid faciendum, & quæ ineunda agendi ratio præconcipiunt, in quo maximum eſſe ad Prudentiam momentum nemo non videt.

Eſt hac in parte ſumma Prudentiæ laus. Proptereà enim Prudentia in rebus incommodis luculentiùs proditur; quia tunc difficilius eſt proſpicere, quà & quò eundum ſit, quæve tenenda via. Scitè Plin. lib. 9. epiſt. 26. *Tutius per plana, ſed humiliùs & depreſſius iter. Frequentior currentibus quàm reptantibus lapſus: ſed his non labentibus, nulla laus; illis nonnulla laus, etiamſi labantur.* Et mox. *Vides qui per funem in ſumma nituntur, quantos ſoleant excitare clamores, cùm iam iámque caſuri videntur. Sunt enim maximè mirabilia, quæ maximè inſperata, maximè pericula, vtque Græci magis exprimunt, παράδοξα, quæ grandi ſunt ſubiecta diſcrimini. Ideò nequaquam par gubernatoris eſt virtus; cùm placido, & cùm turbato mari vehitur: Tunc admirante nullo illaudatus, inglorius ſubit portum: At cùm ſtridunt funes, curuatur arbor, gubernacula gemunt; tunc ille clarus & diis maris proximus.* Audi etiam Iulianum Imperatorem in Conſtantij laudem, orat. 1. *Obſiſtere fortunæ, multò eſt robuſtius; id quod maioris virtutis indicium eſt. Ecquis enim gubernator bonus eſt, qui pacato ac quieto mari nauem dirigit, cùm ſumma in alto tranquillitas eſt? aut quis currus moderator idoneus, qui in plano atque æquali ſpatio faciles equos & tractabiles ac celerrimos iungit, & interim ſuam in his artem atque induſtriam oſtentat? Quantò verò ille præſtantior eſt, ſiue nauis gubernator, qui ingruentem tempeſtatem præſagiat, ac præſentiat; atque vt eam deuitet, operam adhibeat; quòd ſi vllis fortaſſe de cauſis in illam inciderit, integram nauem atque incolumem cum onere ipſo conſeruet? Siue currus moderator, qui & contra locorum aſperitatem pugnet, & equos vnà permutet, ac ſi qua in re peccent, violenter compellat?*

89. Hanc vtranque prouidentiæ acceptionem coniunxit D. Thomas q. illa 49. art. 6. Nam & in hoc præſertim elucet diuina prouidentia, quæ eſt incertarum prouidentiarum noſtrarum norma ac regula certiſſima, quòd idonea media rebus quibuſvis ad fines ſuos curauerit; & iuxta ea quæ ex hoc vel illo effectu permiſſo aut prouiſo euentura proſpiciebat accommodatè ad finem, in quem collimabat, de rebus omnibus diſpoſuerit. Nolim

tamen

tamen prouidentiam, quæ eſt Prudentiæ ſubſidium, arctare ad media: cùm etiam de fine conſultandum plerunque ſit, & ſtatuendum dignúſne ſit quem voluntas proſequatur, aut refugiat, ob ea quæ ex illo nondum reipſa poſito, & quoad executionem futuro, præſentiuntur ſecutura. Quare acceptionem prouidentiæ ſecundo loco propoſitam, quæ reuerà priorem quoque complectitur, tametſi prætereà latiùs patet, exiſtimo amplectendam.

Quàm vana excuſatio, non putaram.

De eius verò ſic ſumptæ fructu, nihil attinet dicere; cùm conſtet vitio ſemper datum ſubſecuto euentu qui perſpici potuerit, excuſationem obtendere, vulgatum illud vſurpando, *non putaram.* Seneca certè 2. de ira, c. 31. cùm Fabium retuliſſet affirmantem turpiſſimam hanc Imperatori excuſationem eſſe, *non putaui*, ſubdit, *Ego turpiſſimam homini puto:* quaſi non in bellica duntaxat re, in qua bis peccari non poſſe dixit Lamachus apud Plutarc. in apophthegm. ſed in omni planè negotio turpe ſit, defectum huiuſmodi proſpicientiæ cauſari. Meritò itaque Tullius 1. offic. pronunciat, *magni ingenij eſſe præcipere cogitatione futura, & aliquamò anteà conſtituere, quid accidere poſſit in vtranque partem, & quid agendum ſit, cùm quid euenerit, nec committere vt aliquando dicendum ſit, non putaram.* S. Ambroſius luculenter 1. offic. c. 38. docet, animum Fortitudine firmandum, aduersùs ea quæ accidere grauia poſſunt; adhibendam verò Prudentiam, vt prænoſcantur, & caueantur mala. Concluditque, *Ingenij eſſe ſi quis poteſt vigore mentis præuidere quæ futura ſunt, & tanquam ante oculos locare, quid poſſit accidere, & quid agere debeat, ſi ita acciderit, definire: Interdum duo & tria ſimul voluere animo, quæ coniiciat, aut ſingula aut coniuncta accidere poſſe, & aut ſingulis, aut coniunctis, diſponere actus quos intelligat profuturos. Fortis ergo eſt viri, non diſsimulare cùm aliquid immineat, ſed prætendere & tanquam explorare de ſpecula quadam mentis, & obuiare cogitatione prouidâ, rebus futuris, ne fortè dicat poſtea: Ideò in iſta incidi, quia non arbitrabar poſſe euenire. Denique niſi explorentur aduerſa, citò occupant. Vt in bello, improuiſus hoſtis vix ſuſtinetur: & ſi imparatos inueniat, facilè opprimit: ita animum mala inexplorata, plus frangunt.* Idem ſapientiſſimè ep. 82. *Id agere debemus ne nos arbitrij noſtri pœniteat aut facti. Prudentis eſt enim proſpicere, ne frequenter eum pœniteat ſui. Nunquam autem pœnitere, ſolius eſt Dei.*

Circunſpectio, ſeptimum ad Prudentiam adiumentum.

90. Sequitur circunſpectio, cui ſeptimus locus inter Prudentiæ partes integrantes tribuitur. Hanc autem, Prudentiæ actum perfectum integrare ex eo patet, quòd cùm bonum morale ſit ex integra cauſa, nec ex fine duntaxat, ſed etiam ex circunſtantiis pendeat, quippe quæ vitiare actionem plerunque ſolent, & finis bonitatem corrumpere; neceſſarium omninò eſt, vt quis prudenter ſe gerat, conſiderari ab eo omnes negotij quod ſuſcipit circunſtantias, quod eſt circunſpectionem adhibere, ſiue conſiderationem ad ea quæ rem circunſtant: illud diligenter cauendo, ne, dum voluntas bono quærendo intenta eſt, aliquid admittatur quod veſtigationem illam, & ſtudium alioqui laudandum commaculet. Vt autem nomine circunſpectionis non deſignetur aliquid directè ſpectans ad ipſam Prudentiæ eſſentiam, nec tantùm eius vſum perficiens; ſed etiam intrinſecè ad eam requiſitum; neceſſarium planè eſt, vel circunſpectionis nomine, maiorem quandam quàm communiter exigatur, attenta qualitate rei, communium ſiue internarum circunſtantiarum conſiderationem deſignari: vel certè circunſtantias, in quas circunſpectio Prudentiæ adminiſtra, eique duntaxat adiuncta fertur, non eſſe proprias, & quaſi ex natura rei conueſtientes obiectum. Has enim conſiderare, ſpectat directè ad virtutem Prudentiæ, ita vt niſi hæc attentè circunſpiciantur, actus non modò non ſit futurus perfectæ Prudentiæ, ſed ne Prudentiæ quidem. Itaque neceſſe eſt eſſe valdè extrinſecas & negotio appoſitas potiùs, quàm adnatas, taléſque vt etiamſi ex aliquo circa eas defectu actio non deſineret eſſe rectæ rationi conſona & prudens: Tamen multò cumulatiùs illuſtranda ſit, & cum maiori & pleniori Prudentiæ laude ſit exercenda, quàm ſi in has circunſtantias impingeretur.

Vltimum Prudentiæ ſubſidium, cautio.

91. Poſtremum locum inter partes Prudentiæ integrantes occupat cautio, quam D. Thomas q. illa 49. art. 8. ad 2. ita ſecernit à prouidentia, cuius iam facta eſt ſuperiùs mentio, vt prouidentiæ ſit, vitare mala intrinſecè & velut ex natura rei oppoſita bono quod quæritur: cautionis autem ſit, declinare extrinſeca impedimenta, quæ poſſunt obſtare bonis conſiliis, eáque irrita aut noxia reddere. Quanquam autem ea prouidentiæ & cautionis diſtinctio vtcunque ſubſiſtere queat; nec rarò in eum ſenſum vſurpetur cautio, quò animus ad impedimenta operis aduertenda inuigilet: Tamen poſſumus quoque cautionem alia ratione exponere, ſecundùm quam luculentiùs à prouidentia ſecerni poſſit. Nempe dicendo hoc nomine intelligi, oculatam boni quod reipſa bonum ſit, ab eo quod non niſi ſpecie boni obtegitur, internotionem. Vt enim rectè Themiſtius orat. 3. admonet. *Vnumquodque eorum, quæ in hominum vita ſunt, bonorum periculo ſemper aliquo tectum, atque obuolutum videtur, nullúmque eſt contrarij penitus expers, ac ſyncerum. Nec abſurdè quidam Scenicus Poëta dixit, nullum in vita bonum eſſe quod*

Radice ab vna, qualis arbor, prodeat:
Sed ſemper illi, quod malum eſt, adnaſcitur.

Atque hoc eſt quod multis perniciem atque exitium affert, qui meliora à deterioribus ſeligere ac ſeparare facilè nequeunt. Grauiùs etiam & pleniùs idem tradunt S. Auguſtinus l. 4. contra Iulian. c. 3. Iſidor. l. 2. de ſummo bono, c. 35. & Bernard. ſerm. 64. in Cant.

Neceſsitas cautionis, in tanta boni malique vicinia.

92. Ex hac porrò caligine noſtra, & vitij pro virtute, malique in locum boni ſeſe obtrudentis fallaci ſpecie, profectum, ait Nazianzenus orat. 20. vt homines in nominibus quoque non rarò aberrent, dicántque malum, bonum; & bonum, malum. *Morum*, inquit, *conſtantiæ & grauitati, faſtus nomen impoſuerunt; at iidem homines facilè quoque facturi mihi videntur, vt & fortem, temerarium appellent; & prudentem ac circunſpectum, timidum; & temperantem, agreſtem & inhumanum; & iuſtum, aſperum & contumacem. Neque enim hoc quidam malè tradiderunt; virtutibus finitima, & quodammodo vicina eſſe vitia, nihilque facilius eſſe quàm vt ab illis qui huiuſmodi rerum ſcientiam non tenent, res quædam aliud eſſe iudicetur, quàm reuerà ſit.* In quem locum Nicetas ex Menandro depromptum eſſe obſeruat quod Theologus

allegat

allegat ſuppreſſo Auctoris nomine. Addítque, etiam de Ariſtotelis ſententiâ, vitia eſſe virtutibus ἀγχίθυρα, hoc eſt, vicina, ad portarum modum, quæ quamuis in diuerſa loca ferant, tamen appoſitæ & adiunctæ inuicem ſunt, ita vt qui minùs attendunt, vnam pro alia ſubeant. Quam ſimilitudinem ex Ethnicis quoque refert, & optimè in hanc rem accommodat S. Baſilius lib. de vera virginit. adductus lib. ſuperiori, num. 191. vbi etiam prolatus eſt, qui eandem vitiorum ac virtutum, boníque ac mali viciniam, cautionis egentiſſimam agnoſcit S.Hieronymus, libro aduersùs Luciferianos, & Dial. 3. aduersùs Pelag. apertè ad illud alludens, quod ex Menandro & Ariſtotele adductum eſt. Nec longè abeſt S. Chryſoſtomus, rem eandem ſub alia metaphora exponens homil. de virtutibus & vitiis, affirmánſque, *nullum vitium repertum vnquam iri, quod aperta fronte in medium prodeat, niſi mutuum priùs à virtute vultum acceperit.* Eleganter quoque ac fusè peruerſam illam, quæ hinc proficiſcitur, nominum commutationem, ex Theologo paulò antè relatam, exaggerat lib. 3. aduersùs vituperatores vitæ monaſticæ, vt ex eo & aliis expendi libro ſuperiori, num. 200.

Hæc igitur cùm ita ſint, conſtat neceſſarium eſſe ad Prudentiam, vt cautio adhibeatur, qua bonum apparens à vero, quódque reipſa malum eſt, à malo tantùm apparente diſcernatur, alioqui non poterunt innumera eáque grauiſſima incommoda declinari; & pro quæſtu virtutum, continget captari vitia aliquatenus affinia; quam, *peſſimam deceptionem* meritò nominat Pelagius, epiſt. ad Demetriadem. Cuius egregia cautio, aptè vniuerſum hunc locum de cautione & aliis integrantibus Prudentiæ partibus obſignabit. *Summa*, inquit, *tibi ſcientia ſit, notitia ſumma, vitia virtutéſque diſtinguere: quæ quanquam ſemper contraria ſibi ſint; aliqua tamen ex eis tanta iunguntur ſimilitudine, vt diſcerni omninò vix poſſint. Quàm multi enim ſuperbiam libertatis loco ducunt, adulationem pro humilitate ſuſcipiunt; malitiam Prudentiæ amplectuntur vice; & ſtultitiam ſimplicitatis nomini imponunt; atque fallaci ac peſſima decepti ſimilitudine, vitiis prò virtutibus gloriantur?* Hæc ille in contumeliam ſuam diſertus; Nam cuiuſmodi probra ſub externa ementitarum virtutum ſpecie occuluerit hic Pſeudomachus Scotorum pultibus prægrauatus, ex S.Auguſtino non ſemel diſcimus.

An bona voluntatis diſpoſitio, peculiare Prudentiæ adiumentum ſtatuenda.

93. Nec plura de ſubſidiis ad perfectum Prudentiæ vſum, iiſque quibus actus Prudentiæ vndecunque abſolutus redditur, iuxta vulgatum eorum ſyllabum: quem erit qui cenſeat auctiorem confici debere addita rectitudine voluntatis. Hanc enim Ægidius lib. 1. de regim. princip. p. 2. c. 9. præter omnia ſupradicta, affirmat cupidis perfectæ Prudentiæ eſſe capeſſendam, ne deprauato per corruptam voluntatem Prudentiæ principio; (hoc eſt, aliter quàm deberet apparente fine ſeu bono, quo principia prudentialia veluti fœta ſunt,) ipſa quoque Prudentia vitietur, vt Ariſtoteles 6. Eth. c. 12. rectè aduertit. *Habitus*, inquit, *oculo huic animæ non abſque virtute acquiritur, ſicut diximus, & perſpicuum eſt. Ratiocinationes enim agendarum rerum principium habent: quandoquidem eiuſmodi eſt finis, & quod optimum eſt, quodcunque illud fuerit. Sit enim, verbi cauſa, quod inciderit: id niſi bono viro non apparet: propterea quòd diſtorquet prauitas, facitque vt circa actiua principia fallamur. Quare non poſſe quempiam prudentem eſſe, niſi bonus ſit, manifeſtum eſt.* Idem luculenter tradit 6. Eth. c. 5. adducta notatione Græcæ vocis, quæ Temperantia vocatur σωφροσύνη, quaſi mentem & Prudentiam ſeruans.

In quem locum valdè ſe torquet Euſtratius, quærens cur Ariſtoteles ſpecialiter Temperantiæ tribuat, quod omnibus æquè virtutibus tribuendum potiùs videbatur: & poſt alias reſponſiones, longámque circuitionem, eò tandem deuenit, vt dicat Ariſtotelem non de ſpeciali Temperantia, quæ frænandis guſtus & tactus voluptatibus diſtinetur, ſed de generali omnes virtutes complectente eſſe locutum. Sicut enim Fortitudo & Iuſtitia preſsè & latè accipi poſſunt, & latè acceptæ ad omnes virtutes funduntur, id quod ibi Euſtratius latè declarat: Ita etiam Temperantia præter eam ſpecialem & ſtrictam acceptionem quæ propoſita eſt, alia acceptione dicitur quæ circa omnem abſolutè moleſtiam & voluptatem verſatur. Qua ratione Fortitudo quoque & Iuſtitia, nomine Temperantiæ donantur. Habent enim etiam ipſæ ſuas voluptates atque moleſtias, quibus modum ponunt, ſin minùs principaliter & directè, at ſaltem conſequenter & occaſione radicis, è qua voluptas illa dolórve progerminat. Ad hunc modum Euſtratius, nodum illum tandem extricat.

Sed parùm appoſitè ad Philoſophi mentem, quam veſtigat. Ariſtoteles enim apertè agit de Temperantia ſpeciali, & meritò ei tribuit ſpecialem vim conſeruandi Prudentiam, quia, vt ratiocinatur Magnus Albertus 6. Eth. tract. 2. c. 11. *in fine*, delectabile circa quod ſunt tactus & guſtus, quod eſt remotum Temperantiæ ſpecialis obiectum, eſt nobis intimius, & vt ille loquitur, *eſt magis in nobis profundatum*, efficaciúſque & fortiùs exercitur ob connaturalitatem. Quare animam faciliùs inuiſcat ac irretit, ita vt præ hoc obiecto, cætera ex quibus apta eſt exurgere voluptas aut moleſtia, admodum langueant in concitando animi æſtu & perturbando iudicio. Hanc ob cauſam meritò Philoſophus ſpeciali iure tribuit Temperantiæ ſpeciali, vim ſeruandæ mentis atque tuendæ Prudentiæ ſecundùm nomen ſuum. Præiuerat Homerus Iliad. 4. in Veneris cingulo amorem & cupiditatem, blandam deceptionem, Prudentiæ deprædatricem deſcribens. Quanquam Euſtratij interpretatio, æquè aut etiam magis, ad rem præſentem deſeruiret, quia omnem omninò virtutem moralem, inter Prudentiæ ſubſidia numerandam eſſe aſtrueret, quod Ægidius intendebat. Spectant huc etiam quæ ſuprà dixi, vt oſtenderem iudicium intellectus reſpondere affectui voluntatis; & quæ attuli tractans connexionem Prudentiæ & virtutum purè moralium, quam Ariſtoteles apertè aſtruit 6. Eth. c. 10. *initio*.

Reſolutio.

94. Nihilominùs non numeraui inter Prudentiæ ſubſidia bonam voluntatis diſpoſitionem: quia hic tradimus quæ per ſe & directè conferunt ad Prudentiam: bona autem voluntatis diſpoſitio, non eſt niſi remouens prohibens, nec interuenit niſi per accidens. Deinde hîc quærimus peculiaria ad Prudentiam adiumenta; non autem quæ virtutibus omnibus communia ſunt, cuiuſmodi eſſe rectè compoſitam voluntatem perſpicuum eſt. Tandem bona voluntatis diſpoſitio non eſt Prudentiæ ſubſidium, ſe tenens ex parte intellectus, ſicut ea quæ hactenus recenſuimus. Nam quamuis docilitas propriè teneat ſe ex parte voluntatis non obſtinantis intellectum in propria ſententia; (eſt enim docilitas idem quod flexilitas voluntatis ſecum

ſecum trahentis intellectum, quò ratio ab alio propoſita duxerit) tamen non incommodè numeratur inter ſubſidia intellectui ad perfectum Prudentiæ vſum aduenientia: quia vniuerſus, voluntatis ad conſilium oblatum non obduratæ fructus, redundat in intellectum; qui ea ratione fit particeps alienæ ſapientiæ, nec ſuo tantùm, ſed externo etiam lumine ſplendeſcit.

SECTIO III.

De Prudentia ſimilitudinaria, déque oppoſita Prudentiæ, Imprudentia.

POST Prudentiæ & partium eius expoſitionem, prætermittenda non eſt tractatio Prudentiæ ſimilitudinariæ & imprudentiæ: quarum hæc, Prudentiæ è diametro opponitur, cámque excindit. Illa verò, aut eſt aliquid ad veram Prudentiam & imprudentiam indifferens, qua ratione falsò plerunque iudicatur Prudentia; vnde huc ſpectat eius internoſcendæ viam aperire: aut in imprudentiam degenerat, vt cùm vſurpatur ad finem prauum contra rectam rationem; ideóque omitti hoc loco non poteſt.

CAPVT I.

De ſimilitudinaria Prudentia, ſiue de calliditate.

95. AGgredior priore loco ad Prudentiam ſimilitudinariam, quæ inter Prudentiam & imprudentiam velut interiacet. Vno nomine calliditas vel aſtutia appellatur. Quidam Latio donantes vocem Græcam, δεινότητα appellant. Quam vocem Argyropilus congruenter ad vulgarem & nobis vernaculum loquendi modum vertit *habilitatem.*

Calliditas, & ſimilium nominum, anceps vſus.

Et quanquam hæ voces interdum ſumantur pro aliquo Prudentiæ oppoſito, vt liquet ex D. Auguſtini epiſt. 29. & l.4. contra Iulian. c.3. cùm dixit, Prudentiæ contrariam eſſe non modò imprudentiam vel temeritatem; ſed etiam vitium, illi, non veritate, ſed quadam ſpecie fallente, ſimillimum, nempe aſtutiam: Tamen apud Ariſtotelem, vocibus illis deſignatur aliquid, quod poteſt & Prudentiæ veræ., & imprudentiæ alicui, ſiue Prudentiæ vitioſæ eſſe commune, vt mox dicam: & explicatiſſimè habetur 1.magn.Moral.c.33.verbis illis. *Aſtutia & aſtutus, non eſt quidem Prudentia, neque prudens. Veruntamen prudens, aſtutus: Ideò aſtutia ſibi quodammodò aſciſcit Prudentiam. Cæterùm aſtutus etiam malus dicitur. Quemadmodum Mentor aſtutus quidem fuiſſe viſus eſt, non etiam prudens. Prudentis nanque & Prudentiæ eſt, optima expetere, eáque ſemper ſibi proponere, atque actitare. At aſtutiæ & aſtuti fuerit, coniectare ex quibuſnam demum fiant ſingula quæ ſub actionem cadunt, & quæ exhibenda.*

Sed & vt D. Auguſtinus locis allegatis, non intendit ſemper aſtutiam vitiis adnumerare, ſed tantùm affirmat, eam quandoque vitium eſſe cum Prudentia pugnans. Verba eius ſunt, in ea epiſtola 29. *Sunt quædam vitia, virtutibus aperta diſcretione contraria: quædam tamen ſpecie fallaci ſimilia, vt eidem Prudentiæ, non imprudentia, ſed aſtutia. Nunc enim eam dico aſtutiam, quæ vſitatius in malitioſis intelligi & vocari ſolet, non ſicut noſtra loqui ſcriptura conſueuit, quæ ſæpè aſtutiam in bono ponit. Vnde eſtote aſtuti vt ſerpentes. Et illud vt innocentibus det aſtutiam. Quanquam & apud illos Romanæ linguæ diſertiſſimus dixerit; Neque illi tamen ad cauendum dolus aut aſtutiæ deerant; aſtutiam ponens in bono. Sed apud illos rariſſimum, apud nos frequentiſſimum eſt.* Similia latè tradit S. Baſilius, homil.in principium Prouerbiorum. His circa rationem ordinis & voces præmiſſis, ad rem ipſam veniamus.

Eius ratio ad bonum & malum indifferens.

96. Prudentia ergo ſimilitudinaria veræ Prudentiæ affinis eſt, vt Ariſtoteles notat 6.Eth.c.13. vbi affirmat eam ſe habere ad Prudentiam, ſicut ſe habet virtus naturalis ad moralem. Sicut enim aliqui naturæ quadam propenſione videntur temperati, & iuſti, aut alia quadam virtute præditi; cùm tamen reuerà non habeant virtutem moralem, ſed tantùm aliquam diſpoſitionem naturalem ad virtutem, quæ extensâ voce virtus appellatur, cernitúrque etiam in pueris, & in pleriſque brutis, vt Ariſtoteles ibid. admonet; (quamuis conſtet, pueros multóque magis bruta tantùm à vera virtute abeſſe, quantùm abſunt à libertate:) ita aliqui cùm reuerà prudentes non ſint, ſed tantùm potiantur naturali facultate apta ad diiudicandum quicquid occurrerit; & idonea media ad cuiuſvis finis conſecutionem excogitanda, tametſi vel non virtutis regulis, vel etiam contra eas, prudentes videntur, ſed non ſunt. Audi Ariſtotelem 6. Eth.c.12. *Eſt facultas quædam, quam calliditatem vocant. Ea eſt talis, vt quæ ad ſuppoſitum ſcopum conducunt, agere poſſit, atque aſſequi: atque hæc quidem, ſi propoſitum honeſtum ſit, eſt laudabilis; ſi prauum, verſutia eſt. Vnde etiam prudentes callidos & verſutos eſſe dicimus.*

Ex ea verò Prudentiæ & calliditatis affinitate efficitur, vt ſæpè homines hallucinentur, & callidis nomen prudentium tribuant, quo reuerà ſunt indigni. Sed ſimilitudo nomenclatores illos in errorem inducit. Obſeruauit hoc Philoſophus agens de incontinente 7.Eth.c.10.cùm enim negaſſet incontinentem poſſe eſſe prudentem, eò quòd vera Prudentia adiunctam habeat virtutem moralem, ſubdit: *Callidum tamen eſſe incontinentem nihil vetat. Vnde etiam prudentes eſſe nonnulli videntur, qui ſint incontinentes: propterea quòd calliditas eo modo quo ſuperiùs diximus, à Prudentia diſcrepat, éſtque quantùm ad rationem ſpectat, proxima; quantum ad electionem, diuerſa.* Spectat eòdem quod ex Platone memorat Marinus in Proclo n. 11. admiratus enim Lachares, Procli etiamnum adoleſcentis ingenium & ſolertiam; *Hoc eſt,* inquit, *illud quod diuinè dixit Plato de magnis ingeniis, Hic,* inquit, *aut magnum dabit bonum, aut quod eſt ei contrarium.*

Ad malum adhibitæ, probrum, & exempla quædam.

97. Itaque ratio ſimilitudinariæ huius Prudentiæ ex ſe eſt velut ambigua, & indifferens ad bonam vel malam, falsámque & veram Prudentiam. Et quidem cùm ad malum vſum aſſumitur, reprehenſioni eſt obnoxia, nec eſt niſi in ſpeciem Prudentia. In ſcripturis *Prudentia carnis* appellatur, & frequenter abſolutè aſtutia, vt notat D. Auguſtinus, epiſtola 29. citata. Proſtant eius exempla in Achitophele, cuius de opprimendo ſubitò

Dauide

Dauide conſilium bonum, id eſt, callidè ac verſutè ſuſceptum ſacra hiſtoria refert: quæ etiam non tacuit cum inſigni ſcelere coniunctam eiuſdem calliditatem, qua flagitioſiſſimo infeliciſſimóque optimi patris filio autor fuit, patrium vt thorum fœdaret in vniuerſi populi conſpectu; vt deſperatam filij cum patre concordiam agnoſcens populus, nec veritus redintegrandam quandoque filij cum patre amicitiam, firmior in conſilio malè ſemel inito hæreret; ſicque Abſalonis regnum ſtabiliretur. Habemus etiã ex Scripturis eiuſdem calliditatis illuſtre exemplum in Ieroboamo, qui aſtutum, firmandi ſibi regni, per auerſionem populi à frequentatione templi Hieroſolymitani, conſilium iniuit.

Ab Ethnicis autem, qui Prudentiæ laude clari habiti ſunt, eò celebriora huius apparentis, (reuerà falſæ,) Prudentiæ opera extiterunt, quò infrequentius eſt veram Prudentiam diſiungi à virtutibus purè moralibus, quæ in illo vitiorum veluti imperio raræ admodum fuerunt. Itaque nihil apud profanos hiſtoricos frequentiùs, quàm callida vafrities in negotiis obeundis & in ſuſcipiendis, verſutiâ plerunque cum fraude coniunctâ. Quo in genere eſt illud Amaſidis apud Alex. Neapol. 5. Geneal. cap. 10. *in fine*, iurantis ſtabile fore fœdus, quandiu humus illa firma ſolidáque foret: fecie-bat autem fœdus ſuper occultam foſſam: Itaque mox retectâ fouea, fœdus abrupit. Simile illud à Tullio l. 1. officiorum commemoratum de quodam, (Cleomenem fuiſſe habetur ex Plutarcho in apophthegm. Lacon.) qui cùm triginta dierum pactæ eſſent cum hoſte induciæ, noctu populabatur agros, quòd dierum eſſent initæ non noctium induciæ. Simile illud Fabij Labeonis apud Valer. l. 7. c. 3. qui dimidiam claſſem ex pacto accepturus ab Antiocho, omnes naues ſcidit. Huiuſmodi quã plurima protuli, in Opere de æquiuocatione, c. 4. n. 14.

In Iuriſperitis quoque, nodum ſæpè in ſcirpo quærentibus, & amantibus proceſſus in infinitum, verſutiam hanc culpat, & pereleganter exagitat Gregorius Nyſſenus homil. 5. in Eccleſiaſt. Tractans enim & ſuſpiciens illud ſapientis dictum, *ſapientis oculi in capite eius*, cùm nullum omninò, vt ait, extet animal; non terrenum, non aquatile, non aëreum, cui alibi ſint oculi quàm in capite, ſubdit; hiſce tamen, & quibuſvis aliis ſecundùm carnem prudentibus, oculos eſſe in calcaneo, cùm ad ſuperiora ſint cæci, in ſolis inferioribus oculati. *Vere*, inquit, *ſunt tenebræ, acer viſus in ſenſilibus. Vides iſtos acres & in hac vita verſutos ac verſatiles, quos nos vocamus Iuriſperitos: quàm facilè efficiant, vt liceat facere iniuriam, teſtibus, patronis, libellis, iudicum obſeruantia; vt & malum faciãt, & ſumant ſupplicium? Quis non eorum miretur ſubtilitatem & verſatile ingenium? Sunt tamen iſti cæci, ſi conferantur cum illo oculo, qui ea quæ ſuprà ſunt, aſpicit, qui eſt in capite eorum quæ verè ſunt. Planè ſunt cæci, qui ſuum ornant calcaneum, qui laceratur à dentibus ſerpentis.*

98. Excellere item in hoc genere Prudentiæ Deo inuiſæ, cùm cæteros ſæculi filios prudentiores filiis lucis in generatione ſua; tum maximè Hæreticos, quorum *præcordia ſpiritu verſipellis aſtutiæ feruere ſolere* dixit S. Auguſtinus 6. ciuit. c. 2. latè proſecuti ſunt alij, & benè Stapletonius q. 3. quodlibet. cuius titulus eſt, *maiórne Hæreticorum nequitia quàm aſtutia*: vt non ſit operoſum agnoſcere cuius ſpiritus ſint, quámque illorum affines ſe prodant, quos S. Auguſt. lib. qq. ex vtroque teſtam. q. 114. prodit afflatu Satanæ, Ethniciſmum ſuum, *Prudentiam*; Chriſtianam verò legem vocaſſe *ſtultitiam*. Itémque illorum quos Theoph. Alex. lib. 1. Paſch. cùm viderent ſe à Catholicis de Apollinarij errore deiici, referet affirmaſſe, Prudentiam carnis, fuiſſe Chriſto pro anima. Quam mentium abalienatarum exertationem, ibidem exagitat Theophilus. An huiuſmodi Chriſtum agnoſcant nunc Sectarij, quibus tanto in pretio & honore eſt Prudentia carnis, illorum cogitationi permitto, & alterius loci eſt diſquirere.

Decus & exempla, eiuſdem in bonum vſum aſſumptæ.

At cùm hæc ingenij verſatilitas non aſſumitur ad malum vſum, poteſt eſſe inſigne ad veram Prudentiam adiumentum, dum ea homini ſubminiſtrat, quibus in negotiorũ occurrentium implexitatibus facilè ſe extricet. Quod docent multa exempla eorum qui naturali hac ſagacitate ſapienter vſi ſunt, præſertímque militarium Præfectorum, qui ſtratagematis, deluſo hoſte minùs prouido, victoriam ſæpè reportarunt, cuiuſmodi multa collegit Iouianus Pontanus toto lib. 5. de Prud. Sed & in vita communi plerique ſine noxa nihil ſæpè de honeſtate cogitantes, atque adeò defectu aduertentię indifferenter operantes, huiuſmodi calliditate in rem ſuam vtuntur. Elucet in his omnibus ingenioſitas quædam atque ſolertia in captanda vtilitate aliqua vel delectatione, quæ quia vtcunque accedit ad machinationes veræ Prudẽtiæ, in honeſtatis aſſecutionem intentæ, extenſo nomine Prudentia dicitur. Audi Baſilium homil. in princip. Prouerb. *Duplex eſt Prudentiæ nomen. Vna quidem proprij commodi cuſtos, & alieni doli obſeruatrix, qualem ſerpens habet. Ille, ſi quid periculi incurrere viderit, caput ante omnia cuſtodit. Ea videtur eſſe verſutia illa, quæ prona eſt ad proprium commodum, & ſimpliciores defraudandos. Qualis Prudentia fuit ille ſæculi prudens, & iniuſtitiæ Oeconomus apud Euangelium. Vera autem Prudentia, eorum quæ agenda & non agenda ſunt cognitio eſt; quam ſi quis rectè ſectatus fuerit, nunquam ab officio virtutéque abſcedet, nunquam vitiorum peſtem incurret.*

Brutorum Prudentia ſimilitudinaria.

99. Eadem ex cauſa, quod ex Ariſtotele ſuprà tetigi, dicitur ineſſe quibuſdam brutis prudentia, hoc eſt adumbratio & imitatio veræ Prudentiæ ſoli homini competentis: dum quæ ſenſui commoda vel ad ſui conſeruationem & tutelam accommodata ſunt, ſolerter conquirunt, admiſta interdum veluti fraude, quæ in aliorum animalium damnum cedit. Quo in genere vulpem in exemplum profert Ariſtoteles 1. hiſtor. animal. c. 1. *in fine*, cùm animalia in varias claſſes diſtribuit, penes mores & ingenium. Vnam ex multis vulpis fallaciam, ex Petrarcha in præfat. libri ſecundi de remed. iuuat adſcribere. Refert eo loco, *Piſcatores cùm ad vrbem piſces deferrent, quod æſtate libenter noctu faciunt, aliquando vulpeculam ſeu exanimem, calle medio tranſuerſam habuiſſe; quam arreptam decoriaturi ex commodo, cùm ſupra ſarcinam proieciſſent illam, vbi ſe piſcibus affatim impleſſet, ſubitò proſiluiſſe; mirantibúſque illis atque indignantibus effugiſſe.*

Multa quoque in aliis animalibus eiuſdem ſimilitudinarię Prudentiæ exempla commemorat ſuprà Ariſtot. l. 9. c. 6. ſed inſignia ſunt quæ ſapiens Prouerb. 30. v. 24. verbis illis; Prudẽtiæ collaudat. *Quatuor ſunt minima terræ, & ipſa ſunt ſapiẽtiora ſapiẽtibus, formicæ populus infirmus qui præparat in meſſe cibũ ſibi; lepuſculus plebs inualida, qui collocat in petra cubile ſuum. Regem locuſta non habet, & egreditur vniuerſa per turmas ſuas. Stellio manibus nititur, & moratur in ædibus Regis.* In minutis hiſce animalibus (nã & minora animalia eſſe prudentiora tradit Ariſt. 9. hiſt. c. 7.) illud quod dixi

ingenium ; & perſpicaciam humanæ Prudentiæ imitatricem, facile eſt deprehendere eum Chryſoſtomo, homil. 2. ad populum. Eius verò Ariſtoteles 2. de part. c. 4. cauſam refert in ſanguinis temperationem & puritatem ; vel humoris ſanguini proportionalis tenuitatem atque munditiam ; ex qua effici ait, vt huiuſmodi animalia, ſenſum habeant nobiliorem, ſintque prudentiora.

100. Quanti tamen ea cauſa eſſe debeat, æſtimari poteſt ex ſerpente. Neminem etiam fugit, laudata ipſius Chriſti ore ſerpentum prudentia, quamuis non videatur tenui admodum ac ſyncero eſſe humore. Notas tres huius ſummæ inter bruta prudentiæ in ſerpentibus, ſuggerit Cardanus, lib. 1. de Sapientia. Prima quòd pugnaturi, mortiferas edant herbas, vt hoſtem faciliùs ac certiùs conficiant. Altera quòd latebras repetant, non recto tramite, ſed diuerſo, ne via ex vdo corporis deprehendatur. Tertia quòd cùm ſenectam exuerint, quaſi infirmiores facti perpetuò lateant. Quod verò vulgatum eſt, ſerpentem contra præcantationes alteram aurium terræ affigere, reliquam cauda occludere, ne carmen exaudiat ; id Cardanus ad fabulas relegat. Nec abs re, quamuis Pſal. 57. ex rumore vulgari referatur ea verſutia. Non enim idcircò à Pſalte affirmatur. Sed & reliquæ cauſæ à Cardano propoſitæ, (notas meliùs vocaſſet, vt nos fecimus ;) pro primatu prudentiæ ſerpentum, vereor vt non ſatis eum euincant : cùm poſtrema non ad prudentiam, ſed ad infirmitatem ex nuditate, ac abiectione exuuiarum, referri facilè poſſit : duæ verò priores non eæ ſint, quæ cum pleriſque cæterorum multorum brutorum verſutiis conferri queant, nominatim vulpis, cuius quanta, & quàm multiplex ſit vafrities in eſca captanda, iam attigi, & neminem latet.

Cancri verò doloſitatem illam & aſtutiam in oſtrei captatione deſcriptam à S. Baſilio homil. 7. hexaëmeri, quis vulpinis artibus poſteriorem arbitretur ? *Cancer*, inquit S. Baſilius, *efflictim oſtrei carnes cupit, ſed perdifficilis eius eſt ipſi venatio, teſta ratione, qua clauditur ac munitur. Perualido nanque & infracto ſepto, carnis oſtrei mollitudinem natura muniuit. Quapropter & oſtracodermon id aquatile nuncupatur. Cùmque duæ concauitates exactè inter ſeſe coniunctæ oſtreum circumplicent & ambiant, nihil prorſus cancri, denticulati forcipes illi poſſunt. Quid igitur agit ? quid tandem molitur ? Cùm viderit illud tranquillis in locis tepore ſeſe oblectare, ſuáſque illas valuulas ad Solis radios aperuiſſe, ac explicaſſe, tunc clanculũ iniecto calculo concluſionẽ prohibet, atque quod viribus ſuis deerat, id tali aſtu ſibi ſupplet.*

Similitudinaria brutorum Prudentiæ, ratio.

101. Hæc igitur eſt, brutorum quorundam Prudentia. Quam ex dictis vides, non benè à Jauello 1. Met. q. 7. confundi cum inſtinctu. Nam nullum eſt brutum, quod inſtinctu careat, cùm tamén pauca ſint animalia, quibus Prudentiæ adumbratio concedatur : quia ſcilicet non ita ex inſtinctu operantur ac futuris prouident quaſi prudentiâ pollerent ; quæ eſt ratio cur quædam animalia dicantur Prudentia, vt habetur ex S. Thoma, lect. 1. in lib. de memor. Secernit à quorundam animalium diſciplinabilitate hanc Prudentiæ imitationem ipſe Ariſtoteles 1. Met. c. 1. Ea enim diſciplinabilitas ſupponit talium animalium memoriam & auditum, quæ duo pleriſque animalibus hac Prudentiæ adumbratione nequaquam deſtitutis conueniunt, vt apibus, ſi verè eas Ariſtoteles ibidem auditu ſpoliat ; quod nunc nihil intereſt excutere. Eſſe autem perfectè prudentes ſignificat Lactantius 3. inſtit. c. 10. Et è contra pleraque diſciplinabilia non ſunt huius prudentiæ capacia. Aſinus enim & mus, qui prudentiæ ſimilitudinariæ laudem à nemine retulerunt, diſciplinabiles ſunt. Quod de mure liquet exemplo illius, qui murem edocuit domino cœnanti prehenſa face prælucere, vt Albertus refert. De aſino autem, luculentum exemplum extat apud Leonem Africanum. Similia de eo aliiſque pleriſque animalibus, quæ prudentia non habentur Maiolus colloq. 6. & 7. Sufficit annotaſſe, quòd qualiſcunque iſta Prudentia ab animalium rationis expertium diſciplinabilitate diſtinguatur, argumento eſſe, illam non aſcititiam vel exercitatione comparatam, ſed connaturalem & ingenitam eſſe, qualem etiam eſſe in hominibus calliditatem diximus cum Philoſopho. Eſto in homine longo vſu & exercitatione poſſit in dies perfectior & abſolutior euadere.

Humana proportionalis, falſa Prudentia eſt, déque eius cauſis.

102. Cæterùm quæcunque tandem ſit ſimilitudinariæ huius brutorum Prudentiæ ratio, rectè colligit Lactantius, lib. 5. inſt. c. 18. *in fine*, proportionalem ei hominis ſolertiam non eſſe Prudentiam, ſiue vt cum Carneade loquitur, ſapientiam. *Qui*, inquit, *vendentis errorem non redarguit, vt aurum paruo emat : aut qui non profitetur fugitiuum ſeruum, vel peſtilentem ſe domum vendere, lucro & commodo ſuo conſulens ; non eſt ille ſapiens, vt Carneades videri volebat, ſed callidus & aſtutus. Calliditas & aſtutia in mutis quoque animalibus ſunt, vel cùm inſidiantur aliis, & dolo capiunt vt deuorent, vel cùm inſidias aliorum alio genere deludunt. Sapientia verò in hominem ſolum cadit. Sapientia enim eſt intelligentia vel ad bonum, rectùmque faciendum, vel ad abſtinentiam dictorum factorúmque improborum.* Eſt itaque tantùm imitatio Prudentiæ, aut Prudentia ſimilitudinaria.

Cauſas huius ſimilitudinariæ Prudentiæ in nobis, varias aſſignat Tartaretus 6. Eth. q. 8. pro variis functionibus, quæ huic Prudentiæ tribui poſſunt. Nempe ſi ſermo ſit de actu conſultandi & excogitandi media accommodata, ait ortum præſertim habere ex calore & puritate ſpirituum, accedente congruâ organi ſtructurâ. Ex organi autem frigiditate & ſiccitate, potiùs prouenire ait, vt quis ſit benè iudicatiuus : quod quia Tartaretus Syneſi tribuit, propterea notat oppoſito modo affectum, ſiue hebetem, vocari poſſe aſinum vel aſynetum. Tandem obſeruat, aliquos ob hanc diſpoſitionis naturalis & temperamenti ac organi varietatem, eſſe conſilio rudes & iudicio profundos.

CAPVT II.

De imprudentia.

103. Circa imprudentiam, quæ non interdum vt calliditas, ſed ſemper Prudentiæ opponitur ; nec eam adumbrat, ſed excindit ; excutiendum in primis occurrit, quomodò ad malitiam moralem ſe habeat. Quò ſpectat primùm, an debeat in omnem moralem culpam, quam quis admittit influere ; ita vt ſicut Prudentiæ ratio & quidditas ducitur ex directione virtutum purè moralium, eò quòd impoſſibile ſit dari vllum actum virtutis purè moralis, quin ei præluceat Prudentia : ita ratio & quidditas imprudentiæ ex ſimili in vitia influxu petenda ſit.

Eódem prætereà ſpectat, an actualis imprudentia

tia ſit culpa moralis ſpecialis, indéque pendet diiudicatio controuerſiæ huius loci propriæ; nempe an imprudentia habeat rationem vitij ſpecialis. Nam vt ſuprà diximus, vitium eſt nomen habitus per actualem culpam poſitiuam, ſiue per commiſſionem malam impreſſi. Ac proinde ſi imprudentia actualis non eſt culpa ſpecialis, non apparet quomodo imprudentia poſſit eſſe ſpeciale vitium. Imprudentiam porrò actualem non eſſe culpam ſpecialem, eſt communis doctrina, quæ manifeſtè habetur ex natura Prudentiæ: hæc enim non eſt virtus moralis, cui ſoli opponitur peccatum; ſed intellectualis, ſicut ars & ſcientia, quibus conſtat nullum peccatum generis moris opponi: Aut igitur conuellenda eſt ea doctrina de imprudentia actuali non mala ſpecialiter, vt aliqui recentiores ſignificant; aut exponendum quorſum S.Thomas 2.2. q.53. varia particularia vitia contra Prudentiam enumerarit. Nempe poſt peccatum imprudentiæ in vniuerſum, de quo ibi agit art.2. peccatum præcipitationis contra conſilium, ſiue cõſultationem debitam, de quo art.3. peccatum inconſiderantiæ in defectu iudicij de quo art.4. peccatum inconſtantiæ ſiue negligentiæ, qua ait defici in imperio, præcipua Prudentiæ actione, de quo art.5.

Poſtremò comparanda erit imprudentia cum errore & ignorantia aliiſque defectibus intellectus.

Omne peccatum ex imprudentia eſſe, qui negent.

104. In prima difficultate Leſſius lib. de Prud. c.2. n.16. concedit quidem omne peccatum eſſe contra Prudentiam, quatenus eſt contra Prudentiæ iudicium; ſicut è contra omne opus bonum, eſt iuxta Prudentiæ iudicium: negat tamen eſſe neceſſarium vt ſicut omne opus bonum ſequitur ex iudicio prudenti; ita omne opus malum ſequatur ex iudicio imprudenti, cùm poſſit ſequi ex iudicio indifferenti, quo aliquid iudicatur eſſe moleſtum vel delectabile, etiamſi non iudicetur honeſtum. Tale quippe iudicium, eſt pluſquam ſufficiens, vt voluntas poſſit obiectum per illud propoſitum velle aut nolle. Et fatetur quidem Leſſius, omnem peccantem eſſe ignorantem, atque adeò imprudentem; ſed addit, imprudentem dici, non quòd ſemper iudicet imprudenter, ſed quòd operetur imprudenter, id eſt contra Prudentiæ dictamen, quo omiſſio mali operis, vel alterius actionis exercitium indicebatur. Ignorantem autem dici ait, non quòd ſemper actum aliquem erroris eliciat, qui poſſit imprudentiæ alteriúſve intellectus vitio habituali adſcribi: ſed quòd ſaltem non ſatis attendat voluptatulam, qua ineſcatur; eam certò refugiturus, ſi probè expenderet. Eſto poſita quacunque malitiæ & conſecuturæ amaritudinis penetratione, poſſet ex libertatis plenitudine illam amplecti.

Eligitur pars affirmans.

Mihi duæ illæ difficultates, quæ in hac doctrina implicantur, videntur ſecernendæ, vt diſtinctior ſit reſolutio. Quia verò de poſteriore ſeorſim agam comparans imprudentiam cum ignorantia & errore, nunc ſolam priorem excutiam; nempe an omne peccatum ſequatur ex iudicio imprudenti.

Dicendum autem eſt contra Leſſium, omninò ita eſſe. Nam iudicium prælucens actui, qui contra virtutem aliquam admittitur, pugnat cum Prudentia, vt etiam fatetur aduerſarius: Non pugnat autem quaſi priuatiuè, ſed verè contrariè: Eſt enim contra Prudentiæ regulas, eiſque diſſonat, vt aduerſarius etiam admittit. Ergo non modò eſt iudicium non prudens; ſed etiam eſt imprudens. Nihil enim aliud eſt, actum aliquem eſſe imprudentem, quàm opponi Prudentiæ, nec tantùm rectitudine eius deſtitui, (quod poſſet de iudicio indifferente affirmari;) ſed etiam illi diſſonare poſitiuè, vbi importatur poſitiua contrarietas cum regula prudentiali, quæ contrarietas conſtituit imprudentiam. Confirmatur, quia tale iudicium non ſiſtit in mediocritate, quæ eſt obiectum virtutis; ſed plus aut minùs determinat, quàm depoſceret natura rationalis. At hoc ipſum eſt, iudicium eſſe imprudens, ſiue poſitiuè pugnans cum Prudentia. Perperam enim aduerſarius ſupponit aliud eſſe pugnare contra leges Prudentiæ, & eſſe actum imprudentem: cùm tamen reuerà notio germana imprudentiæ, ſit, excindere poſitiuè prudentiam, eique contraniti; quod in prædicto iudicio cernitur: ac proinde falſum eſt, iudicium illud eſſe moraliter indifferens. Nam quamuis neque ſit honeſtum, neque erroneum ſpeculatiuè; quia enunciat de obiecto, quod verè illi ineſt phyſicè, nempe delectabilitatem aut vtilitatem; tamen cùm præluceat ad malum, ſitque regula diſtorta, & cauſans ſuo modo, ſiue in genere ideæ ſecundariæ, actum prauum, non poteſt cenſeri indifferens moraliter, eo modo quo genus moris extenditur ad actus vel habitus inſidentes intellectui dirigenti voluntatem moraliter operantem.

105. Videtur apertè eſſe in noſtra ſententia Philoſophus 7.Eth. c.10. cùm docet, incontinentem non poſſe eſſe prudentem. Si enim Leſſij placitum valeret, poſſet quis per iudicium indifferens, atque adeò non diſſonum regulis Prudentiæ, ſiue non imprudens, amplecti obiectum, quo incontinens efficeretur ſaluâ Prudentiâ; quam præter imprudentiam contrariam, nihil eſt quod diſpellat. Similiter 2.magn. Moral. cap.4. & 7. negat Philoſophus, Prudentiam eſſe comitem iniuſti, & idem eſt de quomodolibet aliter peccante. Hoc autem falſum eſſet, ſi iniuſtæ operationi nullum præiret dictamen imprudens, quo Prudentia euertatur. Implicat autem in adiecto, quòd hoc iudicium ſit contra Prudentiam, & non ſit imprudens. Eſſe autem contra Prudentiam, nec ipſe aduerſarius diffiteri poteſt, cùm admittat operationem voluntatis eſſe contra Prudentiæ regulas. At ea operatio multò minùs opponitur dictamini intellectuali prudentiali, quàm alterum dictamen intellectus, ex quo ipſa operatio fuit indicta, quódque eſt è diametro oppoſitum cum regula prudentiali, & contrarium planè indicens quàm illa præſcribat.

Actus imprudentiæ, non ex ſe ſpecialiter malus moraliter.

Pergo ad ſecundam difficultatem, cum prima hactenus expedita complicatam. Ad quam dicendum in primis eſt, imprudentiam actualem, non eſſe peccatum ſpeciale, ex eo quòd ſit contra Prudentiam. V.G. occidere aliquem ex inconſideratione non eſt duplex peccatum; alterum contra Prudentiam, alterum contra Iuſtitiam. Et ratio eſt, quia Prudentia cùm ſit virtus intellectus, non occupatur circa aliquam honeſtatem ſibi propriam, ſed circa verum, quod eſt formale eius obiectum, & ab illa quaſi imprimitur bono, quod eſt obiectum formale virtutis purè moralis. Malum autem morale, ſiue peccatum, non opponitur vero, ſed bono: ac proinde, nullum eſt

ſpeciale peccatum, ex eo quòd Prudentiam impetat; ſed tantùm ex eo quòd pugnet cum honeſtate ſubſtrata obiecto formali Prudentiæ, ad virtutem aliquam purè moralem pertinente. Accedit quòd imprudentia actualis antecedit volitionem malam, cui primùm competit ratio peccati. Vnde imprudentia ex ſe non poteſt habere rationem culpæ; ſed tantùm quatenus ab effectu illo ſuo, ſeu à volitione mala conſequenti, refunditur in eam malitia, tanquam in cauſam. Tandem Prudentiæ actus, eſt regula morum. In regula autem non quæritur rectitudo propter ipſam regulam, ſed propter id quod eſt regulæ conformandum. Si ergo regula obliqua fiat, prauitas & tortuoſitas eius, non erit ſpecialiter mala ratione regulæ ex ſe conſideratæ, ſed ratione actus mali in voluntate conſequentis ad peruerſam illam regulam. Confirmant hoc pleniùs Vaſques 1. 2. d. 119. c. 2. & Torres 2. 2. tom. 1. d. 102. dub. 1. & 2. Neque verò, quod aliqui faciunt, reſtringo doctrinam propoſitam ad imprudentiam indirectè tantùm volitam. Sed omnem planè imprudentiam quantùm eſt ex ſe, nego habere ſpecialem rationem peccati, vt rationes propoſitæ oſtendunt.

106. Fateor tamen, imprudentiam directè volitam illini fuligine volitionis prauæ, cui ſubiacet. Quod vnum probant quæ pro ea limitatione proponuntur à Valentia 2. 2. d. 4. q. 5. p. 1. & 1. 2. d. 4. q. 5. p. 1. quibus locis contendit, imprudentiam directè volitam, eſſe ſpeciale peccatum pugnans cum virtute Prudentiæ. Fateor prætereà, imprudentiam quancunque eſſe malum intellectus, intra genus cognitionis ad mores ordinatæ. Cùm enim ratio practica data ſit homini reſpectu agibilium, vt ea duce tendat ad vltimum finem ſuum, dubitari non poteſt, quin actus quilibet rationis, quo homo ab eo fine potiùs abducitur, ob conſequentem ex eo prauam moraliter voluntatis operationem, ſit malum quoddam hominis, atque adeò etiam rationis, quæ tota in hominis vſum ac bonum impendi debet. Sed hæc malitia imprudentiæ actualis, quamuis ordinem dicat ad malitiam moralem tanquam parens ad fœtum ſuum; non eſt tamen moralis malitia ſpecialis. Participabit tamen effectus huius ſui malitiam, cùm fuerit reipſa conſecutus, & per redundantiam quandam aſpergetur morali turpitudine, quam malè prælucendo efficit in actione voluntatis.

Quid de habitu imprudentiæ.

Hinc habetur, quomodo imprudentia habitualis poſſit dici vitium ſpeciale. Si enim nomine vitij ſpecialis, intelligatur habitus impreſſus per commiſſionem ſpecialiter prauam, negandum eſt, imprudentiam eſſe vitium ſpeciale: ſi autem nomine vitij ſpecialis intelligatur habitus malè aſſiciens intellectum practicum, eúmque inclinans ad actus ex ſe homini malos, intra latitudinem cognitionis ordinatæ ad malè operandum moraliter; ſic fatendum eſt, imprudentiam, eſſe vitium ſpeciale. Sicut enim actus imprudentiæ intra latitudinem notitiæ & ſpecialiter malus homini, etiamſi non ſit ſpecialis culpa, ad quam requireretur vt eſſet ſpecialiter malus in genere entis moralis, dicentis ordinem ad voluntatem liberam, quod imprudentiæ ex ſe non competit: Ita habitus imprudentiæ, proportione ſeruata, poteſt & debet cenſeri ſpecialiter malus intellectui, & poteſt etiam aliquo modo inſigniri nomine vitij. Quia quamuis hoc nomen apud morales Philoſophos preſsè accipiatur pro qualitate habituali pugnante cum virtute; tamen hic habitus aliquam repugnantiam habet cum virtute morum, quatenus excindit Prudentiam, quæ virtutibus morum prælucet, & inclinat ad actum moraliter prauum, quo virtus morum excinditur.

Duplex ordo vitiorum contra Prudentiam.

107. Ad hanc doctrinam admetiendum eſt quod D. Thomas 2. 2. à q. 53. tradit de variis vitiis Prudentiæ oppoſitis, partim per defectum, partim per exceſſum. In prima claſſe ponuntur præcipitatio, inconſideratio, inconſtantia, & negligentia. In poſteriore autem ordine collocantur aſtutia, dolus, fraus, ſollicitudo temporalium, & ſollicitudo futurorum. Sed priuſquàm aliquid ſpeciatim de his defectibus dicam, obſeruo generatim eos non opponi tantùm Prudentiæ principaliter dictæ, ſed etiam ſecundariæ; complectique non tantùm illos defectus, qui ſunt contra partem aliquam ſubiectiuam aut potentialem Prudentiæ, ſed etiam adiumenta & irritamenta, quibus ad partes illas violandas inducimur. Quemadmodum enim inter Prudentiæ partes numerantur etiam adiumenta ad perfectum eius vſum conducentia, vt ſuprà expoſitum eſt: ita inter ſpecies imprudentiæ congeſta ſunt aliqua, tantùm quia inducunt ad lapſum contra Prudentiam.

Quod perſpicuum præſertim videtur de negligentia & ſollicitudine nimia temporalium ac futurorum. Nam negligentia eſt torpor & ceſſatio voluntatis in indicendo opere intellectus, quo ad prudens iudicium deueniretur: quam ceſſationem ſequitur prolapſio intellectus in iudicia imprudentia, dum non videt quò feratur, & vbi pedem figat. Perſpicuum ergo eſt, negligentiam ſtudioſitati potiùs quàm Prudentiæ aduerſari, etiamſi hìc collocetur, ob eam, quam dixi, originem iudiciorum imprudentium, conſequentem ad hunc torporem.

Superfluum item ſtudium de temporalibus, & cura intempeſtiua de futuris, non tam ſpectat ad intellectum, quàm ad voluntatem, nimio talium obiectorum affectu quaſi inuiſcatam: ideóque nihil non molientem, & ſollicitè ſcrutantem omnia, vt ad eorum adeptionem perueniat. Quia tamen per ardentem illam curam exſculpuntur iudicia imprudentia, voluntate intellectum in rem amatam defigente, & ad eam irrequieto motu vbilibet veſtigandam ſuprà quàm mediocritatis fines ferant, circumagente: propterea eæ ſollicitudines inter peccata Prudentiæ oppoſita numerantur, non tantùm ratione iudiciorum per eas importatorum, ſed etiam ratione volitionum vitioſa illa iudicia procreantium.

Quo porrò iure hæc membra numerata ſunt inter defectus Prudentiæ oppoſitos, æquè potuiſſent numerari alia. Nam quidni ſi inconſtantia iudicij opponitur Prudentiæ, nimia quoque iudicij conſtantia & tenacitas, Prudentiæ opponetur? aut quidni ſi huc ſpectat negligentia ſciendi, ſpectabit quoque nimia ſciendi cupiditas, ſiue curioſitas? Sed nimirum hæc pauca videntur in ſpecimen poſita, dimiſſis reliquis ad iſta reducibilibus, eò quòd ſint eiuſdem rationis quoad rem præſentem, ſeu quoad Prudentiæ incommodationem. Nunc pauca de prædictis vtriuſque ordinis defectibus ſubiiciamus, plura de pleriſque dicturi cùm virtutem voluntatis pleriſque eorum correſpondentem, exponemus infrà ſuo loco.

Prior

Prior penes defectum, in quo præcipitatio.

108. In priore ordine prima eſt præcipitatio, quæ propriè opponitur Eubuliæ ſiue rectæ conſultationi; qua maturè & de fine & de mediis ad eum conſequendum accommodatis pronunciatur. E contra enim qui præceps eſt, nec finem qua par eſt tranquillitate animi conſtituit, nec media librat; inconſulto quodam impetu abreptus, vniuerſum reliquum, progreſſum, incondito tumultu ac tenebris, ſeráque tandem pœnitentiâ ex malo exitu complet. Vt propterea ſcitè à Liuio lib. 31. ſcriptum ſit, *Nihil magnis conſiliis tam inimicum eſſe quàm celeritatem.* Et Tacitus 1. hiſtor. rectè ſtatuat, *ſcelera impetu, bona conſilia, morâ valeſcere.* Apud Lucianum celeri ac inconſulto conſilio comes additur pœnitentia. Nazianzenus Apolog. 1. anteponendam decernit conſultam tarditatem inconſultæ temeritati. Idcircò ei qui ad perfectam Prudentiam, & ei adiunctum virtutum moralium vſum aſpirat, prouidendum in primis eſt, cùm ad deliberandum, ſiue de fine, ſiue de mediis, accingitur, ne illo inſitæ cogitationis quaſi æſtu abripi ſe ſinat, ſed maturè omnia & ſedatè præmeditetur, iuxta illud, quod ab Ariſtotele ſcriptum eſt 7. Phyſic. text. 20. *Quia quieta eſt, reſidéque anima, ſciens fit, & prudens.* Additque non aliter in Prudentia & ſcientia contingere, quàm in ſomno & ebrietate. Sicut enim motus ille & perturbatio, quæ exiſtit ex ſubuectione multorum vaporum & fuliginum, quibus ſomnus & ebrietas inducuntur, obſtat exercitio ſcientiæ & Prudentiæ, tametſi præiacentis: ita perturbatio & celeritas deliberandi & iudicandi, inimica eſt Prudentiæ, ideóque pueri, quod ibidem etiam mox ſubdit Philoſophus, nequeunt in ſcientes, aut prudentes euadere, ob plurimum motum & iugem perturbationem. Itaque optimum eſt Iſocratis monitum ad Demonicum: βουλεύου βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα. Quod ita dixit Salluſtius: *Priuſquam incipias, conſulto,* (& quidem lentè;) *vbi conſulueris, maturè opus eſt facto.* Approbat hoc vulgatum effatum Ariſtoteles 6. Eth. cap. 9. & perpulchrè Auguſtus apud Gellium lib. 10. cap. 11.

Itémque Inconſideratio.

109. Spectat ad eundem ordinem inconſideratio, quam aliqui, quia aliter quàm nos expoſuerunt Syneſim & Gnomen, aiunt Prudentiæ opponi ratione earum. Nos autem inconſiderationem, prout à præcipitatione conſilij ſeiunctam, opponimus principali Prudentiæ, quæ directè de negotio pronunciat, conformiter ad naturam rationalem, ea attentione & omnium adiunctorum diligenti luſtratione, quam rei grauitas depoſcit. Vt proinde erga ea omnia malè ſe habeat, qui inconſideratus eſt, erga quæ prudens per circunſpectionem & cautionem ac intelligentiam rectè diſponitur. Ad hoc porrò vitium ſpectant omnia, quibus oſtendimus nullum peccatum ſine inconſideratione vnquam admitti: eſtque illa non recogitatio, parens deſolationis terræ, iuxta Prophetam. Hæc illa improborum cæcitas in rebus ſuis. Plerunque enim non ignorant habitualiter quid facto ſit opus, ſed præ affectus deprauatione, intellectus cæcutit: id eſt, actu non exeritur lumen rationis, quod præſertim in rebus noſtris ſolet contingere ob ardentiorem & inflammatiorem affectum, à quo ſpiſſior & tetrior fumus ſubuehitur, vnde iudicij obcæcatio. Scitè Curtius lib. 7. *Natura mortalium hoc quoque nomine praua & ſiniſtra dici poteſt, quod in ſuo quiſque negotio hebetior eſt, quàm in alieno. Turbida ſunt profectò conſilia eorũ qui ſibi ſuadent. Obſtat his metus, aliis cupiditas, nonnunquam naturalis eorũ quæ cogitaueris amor.* Ex Terentio in Heauont. idem confirmat Lactant. lib. 3. cap. 4. ſic ſcribens. *Nemo poteſt de ſe rectè iudicare: quod nobilis Poeta teſtatur; Ita comparatam eſſe hominum naturam omnium, vt aliena meliùs videant, & diiudicent quàm ſua.*

Et Inconſtantia.

Inconſtantia, quæ eſt tertius eiuſdem ordinis defectus, dicit ceſſationem à recto iudicio ſemel ſuſcepto, quod continuatum oportuerat, & alterius, ſaltem practicè falſi, ſubinductionem. Alioqui ſi de eo ad quencunque reflatum dimoueamur, & tanquam arundines vento quocunque agitati conſilia noſtra ſuſtineamus, malè in conſultando, & veritate peruestiganda locatus erit labor. E contrario tamen cauendum eſt alterum vitium huic è diametro oppoſitum, quod potuiſſet æquè inter defectus poſterioris ordinis numerari, ac iſtud, de quo agimus, recenſitum eſt inter defectus primi huius ordinis. Nempe nimia ſuſcepti ſemel iudicij tenacitas, qua capitoſi quidam, minùs attendentes inconſtantiam & variabilitatem rerum humanarum & circunſtantiarum, quæ varia ſæpè iudicia moralia depoſcunt, fixi hærent in conſilio ſemel ſuſcepto, vt inconſtantiæ notam declinent; etiamſi variatio circunſtantiarum aliud exigat. Quaſi non verè Creſconium monuerit S. Auguſtinus l. contra eum 3. c. item 3. *Sententiam falſam nunquam tenere, prima laus eſt; ſecunda, mutare.* Quod aliter dixit Caſſianus l. de Incarn. c. 4. *Primum eſt, errorem penitus non incurrere; ſecundum, benè repudiare.* Aut quaſi hinc minuatur libertas noſtra, cùm tamen rectè ſcriptum ſit ab Antonino lib. 8. vitæ ſuæ, n. 13. *Memento mutare ſententiam & rectè monenti obſequi, perinde eſſe liberi. Tua enim actio ſecundùm tui animi impetum fit, atque iudicium, tuámque mentem.* Sanè conſilium priſtinum abiicere cùm res fert, non eſt mutari, ſed aptari, vt probè dixit Laurent. Iuſtinianus in ligno vitæ, tract. 4. c. 4. nec eſt ſubiici ſuggerenti bonum conſilium; ſed eſt alienam ſapientiam ſuam facere, & alienis opibus diteſcere. Reſpexit ad defectum quem hìc carpimus, Publius Mimus apud Agellium lib. 17. cap. 14. verbis illis. *Malum eſt conſilium, quod mutari non poteſt.*

Ac denique negligentia.

110. Negligentiam Valentia 2. 2. d. 4. q. 5. p. 1. vſurpari hoc loco cenſet pro cunctatione rationis, in imperando efficaciter actu, de quo iudicium cõſultationem claudens pronunciauerit. Hæc tamen negligentiæ contra Prudentiam pugnantis explicatio, ſupponit doctrinam ſuo loco improbatã circa imperium. Nullum enim talem actum imperij admitto, qualem doctrina illa comminiſcitur. Et quamuis daretur, nõ ſpectaret ad Prudentiam, cuius negotiatio vniuerſa, propriè conſummatur immediatè ante electionem: cùm tamen imperium illud commentitium locetur poſt electionem, vt dictum eſt ſuprà ſuo loco. Quare negligentiæ nomine hoc loco intelligere debemus ceſſationẽ voluntatis in indicẽdã intellectui inquiſitione neceſſaria ad effodiendam latentem agibilium veritatem: quæ ceſſatio per hoc ab inconſideratione & præcipitatione differt, quòd præcipitatio eſt dumtaxat circa conſultationem; inconſideratio

verò circa ſolum iudicium de re quidem non latente, ſed tamen perfunctoriè tantùm & oſcitanter ſuſceptum, non expenſis adiunctis rei, ipſaque etiam re nequaquam attentè peruaſa, quamuis ex ſe perſpicua eſſet, & habitualiter non lateret. Negligentia autem eſt torpor voluntatis defugientis laborem ſuſcipiendum in veſtiganda latente veritate agibilium. Vnde exiſtit iudicij imprudentia & falſitas, non practica tantùm, ſed plerunque etiam ſpeculatiua. Poſſunt autem varij gradus in hac negligentia, æquè ac in ignorantia eam conſequente, diſtingui. Vnde alia craſſa, alia ſupina, alia etiam affectata dici poteſt, vt intelligitur ex dictis circa hos varios modos ignorantiæ ſuo loco expoſitos. Nec plura de peccatis contra Prudentiam in primo ordine recenſitis.

Alter ordo penes exceſſum, & quæ in eo.

111. Quæ in ſecundo ordine numerauimus, breuiùs etiam expediri poſſunt. Ferè enim expedita manent ex iis, quæ iam poſita ſunt in ſuperioribus. Nam aſtutia, quæ in eo ſecundo ordine locatur, non pugnat contra Prudentiam, niſi machinatio illa & ſolertia ad conſtituendum finem particularem, & media ad illum conſequendum accommodata, malè ab eo, qui naturali illa dote pollet, adhibeatur, vt declaratum eſt cùm de Prudentia ſimilitudinaria. Et hæc ipſa ſolertia, ſiue calliditas in malum finem regulis carnis conformem impenſa, nominari etiam ſolet, Prudentia carnis: quo nomine formaliter accepto pro omni motu rectę rationi diſſono, tam latè patet Prudentia carnis, quàm aſtutia vitioſa. Vtriuſque partus & executio, ſunt dolus & fraus, preſsè vſurpatis his nominibus, & in quodam rigore plerunque neglecto. Nempe ita vt dolus deſignet aſtutiæ & Prudentiæ carnalis executionem per verba, fraus autem executionem per facta. Quare cùm de aſtutia & ſimilitudinaria illa prudentia, quæ cùm prudentia carnis dicitur, in quencunque ſe vultum fingat, eſt reuerà falſa Prudentia, actum iam ſit ſuperiùs, non eſt quid in ea vlteriùs hæreamus.

Sollicitudo verò nimia temporalium, quæ præterea inter huius ordinis vitia recenſetur, eatenus Prudentiæ opponitur, quatenus rationem abſorbet nimietate cogitationis de huiuſmodi bonis. Præterquam quòd huiuſmodi amor nimius corrumpit principium, vt ſæpè loquitur Ariſtoteles. Facit enim temporalia, quæ homo ſibi tanquam fines præfigit; apparere, non qualia ipſa in ſe ſunt, ſed qualia iuxta diſpoſitionem & amorem hominis appetentis apparere debent. Vnde imprudens & peruerſum de rebus iudicium exiſtit. Ideóque ſuprà cum Ariſtotele monuimus, homini Prudentiæ cupido, cauendum eſſe affectum deprauatum, quo intellectus per conſenſum obtenebratur, & à formatione veri de rebus iudicij abducitur. Scitè Laurentius Iuſtin. in ligno vitæ, tract. 4. c. 5. hanc eſſe ait Prudentiam terrenam, de qua ſcriptum cenſet illud Baruch, *Filij Agar qui exquiſierunt Prudentiam, quæ de terra eſt, negotiatores terræ, & Theman, & fabulatores, & exquiſitores Prudentiæ & intelligentiæ; viam autem ſapientiæ neſcierunt, nec commemorati ſunt ſemitas eius.*

Nec aliter philoſophandum videtur de intempeſtiua ſollicitudine futurorum, ſiue de præpropera cogitatione eorum, quæ ventura ſunt, quaſi non ſufficeret diei malitia ſua: Non enim apparet quomodo hæc ſollicitudo pugnet contra Prudentiam, niſi quatenus ex nimio ad res temporales affectu, ex quo hæc ſollicitudo procreatur, exiſtit intellectus obcæcatio, & Prudentiæ interitus; ſuffocato, vt Chriſtus ipſe admonet, per nimias vitæ huius ſollicitudines intellectu, eiuſque acumine hebetato, vt loquitur Chryſoſtomus lib. 6. de Sacerdotio.

Comparatio Imprudentiæ, cum errore & ignorantia.

112. Poſtremò, expoſita imprudentiæ comparatione ad culpam, tractandum ſupereſt, quomodò imprudentia ad errorem & ignorantiam ſe habeat, quandoquidem iudicium illud prauæ actioni prælucens ad imprudentiam pertinet; & iuxta nōnullos, vt ad illud ſequatur praua actio, neceſſe eſt inuehi ab eo intellectui ignorantiam aliquam aut errorem, conſentaneè ad illud Philoſophi: *omnis peccans eſt ignorans*: & ad illud ſapientis; *Errant qui operantur malum.* Annuerèque Platonem, conſtat ex Alcinoo inſtitut. c. 21. disertè affirmante, cum in quo ratio appetitui ſeducenti ſuccumbit, ex ignorantia & inſcitia ſuccumbere.

Ex his tamen quæ de malitiæ cauſis & ignorantia ad eius exortum prærequiſita, ſuo loco ſunt tractata, perſpicuum eſt, quomodò actus imprudentiæ ad prauam operationem præuius, ſe habeat ad ignorantiam & errorem. Conſtituimus nanque eo loco, iudicium illud imprudens, quod peccato ſemper præit, neque ſemper, neque ex ratione ſua, ſiue ex eo duntaxat quòd imprudens ſit, eſſe ſpeculatiuè falſum, ſiue erroneum. Neque vllam ignorationem includere præcisè qua tale eſt. In ſeipſo tamen eſſe practicè falſum, quia eſt diſſonum regulæ radicali rationis rectæ, quod ſufficit, vt ſimpliciter dicatur falſum; nempe practicè. Sicut iudicium Prudentiæ quamuis interdum ſpeculatiuè falſum, tamen ea ex cauſa eſt ſemper ſpeculatiuè verum. Patet denique iudicium imprudens, adiunctam concomitantémque habere ignorationem actualem eorum quæ potuiſſent voluntatem à peccato abducere. Nam quamuis poſſint vtcunque intellectui occurrere; tamen non penetrantur, nec ſuis momentis expenduntur. Illa autem perfunctoria cogitatio, qua ex parte non peruadit illices virtutis, ignorationem quandam habet adiunctam, ratione cuius veriſſimè dicitur, omnem peccantem, eſſe de facto ignorantem. Ignorantiam negatiuam vocat Rubionius in 3. d. 36. q. 2. art. 1. *ad 2. contra 2.* Non nego, quin plerunque iudicium imprudens, quo voluntas in peccati barathrum præceps agitur, ſit ſpeculatiuè falſum, & cum maiore obiecti ignoratione coniunctum, quàm ſit ea, quæ per inconſiderationem importatur. Tantùm itaque dico cum Capreolo in 3. d. 33. q. vnica; *ad 4. Scoti contra primam*, peccantis intellectu ſenſibile bonum oſtendente, nec prorſus occulente obiecti turpitudinem; eſſe tamen in eo defectum, quia, non exhibet obiectum ſecundùm omnem conſiderationem debitam, nec omnia conſideranda æſtimat.

LIBER TERTIVS.

DE VIRTVTE PVRE MORALI CIRCA actiones, ſiue de Iuſtitia.

1. VIRTVTIS ad quam aggredimur, dignitatem ſummam nō minore cum fructu coniunctam, vt aperiat S. Ambroſius lib. de Paradiſo, c. 3. Philonem de more imitatus lib. 1. allegoriarum, eleganter tradit quo pacto, *Sapientia Dei, fons virtutum quæ nos ad æternæ curſum dirigunt vitæ, in quatuor initia diuidatur; hoc eſt, quatuor quædam ex fonte illo manantia fluenta virtutum*; Nimirum Prudentiam; quam vt idem verè ambroſius Doctor vberius proſequitur, expreſſit *Phiſon*, ob inſignes diuitias & pulchritudinem ac oblimationem, quam agro animæ confert: Temperantiam, cui *Geon* alter terreni illius Paradiſi fluuius reſpondet; quia vt hic fluuius terram Æthiopiæ circumit; ita Temperantia *abluit corpus abiectũ, & carnis viliſſimæ reſtinguit incendium*: Fortitudinem, *quæ quodam curſu rapido reſiſtentia quæque tranſuerberat, nec aliquibus curſus eius, impedimentorum hæret obſtaculis*: Et ideò eam exhibet *Tigris*, rapidiſſimus fluuiorum: Tandémque Iuſtitiam *Euphrate* expreſſam, quo nomine fœcunditas & vbertas, atque lætitia deſignatur. Cùm ergo, tot ſint virtutũ prima capita, infert S. Ambroſius neceſſarium omninò eſſe, tantò potiorem agnoſcere hanc virtutem, quantò pretioſior ex ea ac numeroſior virtutum propago, & inſignis fructuum quoruncunque honoris & honeſtatis abundantia, omnes paſcens animas, ac denique nullo temeranda importuno caſu exultatio, deriuatur; nec ipſi tantùm habenti, ſed & aliis. *Hæc virtus publica, aliis nata, non ſibi*, vt idem Autor eo loco docet; & pulcherrimè ſermone 16. in Pſalm. 118. v. 1. *Sibi parcior Iuſtitia*, ait idem orat. de obitu Satyrī ſub finem, *foris tota eſt, & quicquid habet, quadam inclementiâ ſui, dum rapitur amore communi, transfundit in proximos*. Concludo cum eodem 1. Offic. cap. 28. *Magnus itaque Iuſtitiæ ſplendor, quæ aliis potiùs nata quàm ſibi, communitatem, & ſocietatem noſtram adiuuat, excelſitatem tenet, vt ſuo iudicio omnia ſubiecta habeat, opem aliis ferat, pecuniam conferat, officia non abnuat, pericula ſuſcipiat aliena. Quis non cuperet hanc virtutis arcem tenere?*

Hoc mihi, contextum ex vno licèt Ambroſio, Iuſtitiæ elogium, pluſquam abundare in rem præſentem videtur. Quanquam non deſunt alia præterea inſignia, quæ tum ex innumeris Latinis Scriptoribus petere liceat, tum maximè è Græcis, quos in hanc rem colligit Stobæus ſerm. 9. Illuſtriſſimè inter Pythagoræos Theages lib. de virtute. *Iuſtitia & vitia cuncta & virtutes animi inter ſe diſcernit; & animi partium compagis, quædam eſt conſtitutio, virtúſque perfecta & ſuprema. Vt enim in hac omnia ſunt; ita ſine hac, reliqua non exiſtunt animi bona. Quapropter & inter Deos magnam vim habet, & inter homines Iuſtitia. Totius enim atque vniuerſi, tum inter hos, tum inter illos communionem hæc virtus continet. Ac Themis quidem apud ſuperos? Dice autem apud inferos; Lex verò inter homines, nuncupatur. Hæc porrò Iuſtitiam ſupremam eſſe virtutem indicant.* Hæc omnia tametſi in Iuſtitiam vniuersè acceptam, alibique iam deſcriptam, cadunt: tamen eminentiſſimè in hanc generaliſſimæ illius Iuſtitiæ portionẽ conueniunt. Scitè præterea

Porphyrius lib.3.de abſtin. Iuſtitiam, *virtutum omnium obſonium* appellat, quòd ſicut fames, iuxta Socratem, ciborum omnium condimentum eſt: ita Iuſtitia omnibus virtutibus gratiam atque ſaporem conciliet.

Verùm ego iam nimius in hoc virtutum Heſpero concelebrando mihi videor: præſertim cùm iuxta Philonem l.de creat.princ. *in fine*, tanta ſit eius excellentia, vt eam *nullus Poëta, nullus ſcriptor ſatis laudauerit*. Itaque nexus duntaxat ad antecedentem tractationem, & ordo ſeruandus in nobiliſſimæ huius, ac latiſſimè patentis virtutis expoſitione, attingendus ſupereſt. Opportunè igitur, expoſitâ Prudentiâ, quæ eſt virtus intellectus, virtutibus purè moralibus voluntati inſidentibus prælucens, ad purè morales virtutes delabimur; quas inter, Iuſtitia, ſicut dignitate, ita & tractationis ordine prior eſſe debet, eo præſertim ex capite, quod ex Ambroſio paulò antè tactum eſt: Nempe quòd cæteræ virtutes operanti tantùm ſeruiant; hæc & ipſi in primis operanti commodet; & in cæteros quoque vtilitatem ſuam diffundat. Tractationis autem ratio ea erit, vt primùm quidem Iuſtitiæ vniuerſim acceptæ, eique oppoſitæ iniuſtitiæ obiectum & actus ac habitus explicentur. Tum ad Iuſtitiæ & iniuſtitiæ ſpecies deſcendendo, de diſtributiuâ & commutatiua Iuſtitia, & vtrique oppoſita iniuſtitia inſtituatur diſputatio. Complicandam enim & innectēdam hoc loco eſſe vitij & virtutis expoſitionem, nec poſſe vt alibi, planè ſeiungi, ob præſuppoſitionem obiecti & actuum quorundam iniuſtitiæ, ad actus quoſdam Iuſtitiæ; manifeſtum erit in ſequentibus. Virtutes verò quæ Iuſtitiæ annectuntur, & partes eius potentiales appellantur, quòd ſiue ex parte æqualitatis, ſiue ex parte debiti à perfecta Iuſtitiæ ratione deficiant, ne hæc diſputatio in immenſum diffundatur, nouo repetito principio tractationi huius virtutis annectetur, tanquam acceſſoria principali. Porrò de hac virtute, & de annexis illi partibus, temperatè ac cum delectu agendum video. Quod enim hoc in aditu monere operæpretium videtur, ſi de omnibus ad hanc virtutem, & potentiales eius partes meritò ſpectantibus iuſta tractatio inſtituenda eſſet, etiam quæ finibus huius diſciplinæ coërceretur, in immenſum excreſcere oporteret hanc diſputationem. Itaque neque nihil prorſus de re huius inſtituti maximè propria dicam, neque ita plenè, vt terminos, quos mihi prudens tractandi ratio fixit, prætergrediar. Sed quod hactenus in ſimilibus argumentis à me factum, tractationem ita temperabo, vt, qui Chriſtianæ Theologiæ rudes, alia ſtudia, ac præſertim ius ciuile capeſſunt, vniuerſalibus quibuſdam in hac re principiis imbuti; exquiſitioribus, & ad ſingularia quæque minutatim ſcrutanda deſcendentibus Scholaſticorum Theologorum diſputationibus, minore cum diſpendio ac faciliùs careant.

SECTIO I.

DE IVSTITIA GENERATIM.

3\. QVIA tractatio Iuſtitiæ valdè latè patet, idcircò, vt perſpicuitati ac ordini conſulatur, à generalioribus ducendum eſt initium. Verùm quia nomen Iuſtitiæ multis omninò modis vſurpatur, nec omnia vocis illius ſignificata ſpectant ad hunc locum, operæpretium eſt, ne indiſtinctio confuſionem pariat, varias Iuſtitiæ acceptiones in primis ſecernere, vt in ea quæ eſt huius tractationis propria, pedem figamus dimiſſis cæteris. Habet enim hîc quoque in tanta ſignificatorum huius vocis numeroſitate, locum, illud S. Maximi in diſputatione contra Pyrrhum. *Dicere, & non priùs diſtinguere ſignificata verbi, nihil aliud eſt, quàm omninò confundere & obſcura relinquere, ea de quibus quæſtio eſt: quod quidem alienum eſt ab homine rationis participe.*

CAPVT I.

Iuſtitia quotuplex, & de qua agendum ſit.

IVſtitiam multis omninò, iiſque valdè diuerſis modis accipi obſeruat ipſe Ariſtoteles 5. Eth. c. 1. *Iuſtitia & iniuſtitia*, inquit, *dici pluribus modis videtur, ſed quia proxima ipſarum cognominatio eſt, latet, nec ſicut in his quæ procul diſtant, magis apparet: magna enim in forma differentia eſt: vt clauem æquiuocè dici manifeſtum eſt, & eam quæ collo animalium ſubiacet, & eam quâ fores clauduntur.* Eam homonymiam Ariſtoteles, ex iniuſtitia, quippe frequentiore, ideóque notiore venatur: imitatus Platonem, quem S. Ambroſius initio præfationis ad enarrationem in Pſalm. 35. indixiſſe ait, vt forma Iuſtitiæ comprehenderetur, diſcutiendam priùs eſſe iniuſtitiam; allato etiam exemplo, *quod ij qui volunt aurum quærere, priùs luto ſe oblinunt.* Ex quibus concludit S. Ambroſius, non poſſe cognoſci quæ ſit forma Iuſtitiæ, niſi priùs innoteſcat iniuſtitiæ effigies.

Iuſtitia particularis, & legalis: hæc an duplex, ſiue an abſolutè & reſpectiuè ſpectanda.

4\. Eſt igitur multiplex iniuſtitia. Nam & iniuſtitia dicitur quælibet legis violatio, & quâ plus vſurpatur, quàm iuri proprio congruat. Inde Ariſtoteles duplicem Iuſtitiam eruit; Nempe vniuerſalem, quam etiam legalem & legitimam nominat, & particularem. Primum porrò membrum iuſtitiæ & iniuſtitiæ, quod iuſto & iniuſto legali continetur, biceps conſtitui poſſet. Et ita in ſpeciem, initio illud videtur partiri Ariſtoteles cap. illo 1. nempe in illud, quo violatur lex quæcunque, etiamſi non reſpiciat alterum, & in illud, quo violatur lex reſpiciens alium. Frequentiſſimum enim videtur, (præſertim apud Chriſtianos Doctores, Scripturarum modum loquendi æmulantes,) vt nomen iniuſtitiæ ſumatur pro quauis declinatione à lege, ſaltem rationis & Prudentiæ particularis: Nomen autem Iuſtitiæ, pro quauis rectitudine & conformitate cum lege, ſaltem rationis rectæ. Quod præſertim videre eſt apud S. Anſelmum, dialog. de veritate, qui multus eſt in aſtruenda notione illa Iuſtitiæ. Fauet Ariſtoteles, vt dixi, 5. Ethic. c. 1. & apertiùs 1. Mag. Moral. c. 31. aliàs 34. *initio*, verbis illis. *Si iuſta ſunt quæ lex facere præſcribit; lex autem quæ ex omnibus virtutibus ſunt, mandat; qui igitur ex lege iuſtis obtemperat, perfectam nanciſcitur probitatem. Proinde iuſtus, & Iuſtitia, virtus quædam perfecta eſt. Vnum itaque quoddam iuſtum, in his, & circa hæc.*

Nec aliter de Iuſtitia philoſophatus videtur Polus Pythagoræus lib. de Iuſtitia, vt docent hæc eius verba: *Iuſtitia inter homines, videtur mihi mater & nutrix cæterarum virtutum appellanda.* Latè id confirmat, ex eo quòd nulla virtus abſque ea ſubſiſtat: & in mundo, ciuitate, domo, familia, corpore, anima, harmoniam & concordiam præſter. Tum concludit. *Cùm igitur hæc virtus, totum ſimul, ac partes ſingulas ita moderetur, & in concordia conſeruet, quomodò non mater & nutrix, tum virtutum, tum rerum omnium, communi iudicio dici deberet?* Simili modo celebratur iuſtitia à Libanio in iuſtitiæ laudatione.

Ab Ariſtotele, ſpectatur tantùm per reſpectum ad alios.

5\. Nihilominùs Ariſtoteles lib. illo 5. c. 1. ſi attentè inſpiciatur, primum illud Iuſtitiæ membrum, ſiue iuſtitiam legalem, exponit tantùm per ordinem ad leges reſpicientes alterum: ita vt etiam leges de actibus virtutum, quæ ſunt ad ipſum operantem, hoc eſt de Fortitudine, & Temperantia, nolit Iuſtitiæ legali obiici, niſi quatenus aliquo modo reſpiciunt alterum. Operæpretium eſt Philoſophi verba annotare, vt deprehendamus quantoperè multi hac in parte Ariſtotelem, vt rebantur, ſecuti, ab eo receſſerint. Sic igitur claudit longam enumerationem legum, quibus Iuſtitia legalis diſtinetur, quas inter recenſet leges de materia Fortitudinis ac Temperantiæ, *Atque hæc quidem Iuſtitia, virtus perfecta eſt, non abſolutè tamen, ſed ad alterum.* Hæc verba, apprimè notanda ſunt: continent enim quo ſenſu Ariſtoteles affirmauerit, eas quoque virtutes comprehendi ſub hac Iuſtitia legali, quæ videntur eſſe ad ipſum operantem, vt Fortitudinem & Temperantiam. Sed nimirum harum quoque virtutum bona, ſæpè connexa ſunt cum commodo aut incommodo alicuius alterius, vt liquet ex exemplis ab Ariſtotele propoſitis. V. G. perſtandi fortiter in acie, quod in ſummam Reipublicæ vtilitatem redundat; cùm clades ex oppoſito ſæpè conſequatur; comprehendi itam per manſuetudinem, ne in alios efferemur; aliiſque huiuſmodi.

Eòdem ſpectant quæ Ariſtoteles in fine capitis citati inculcat, aſſerens Iuſtitiam hanc vniuerſalem eſſe alienum bonum, & optimum conſtituere hominem; cùm per eam habeat, quòd ergà alios virtutem exerceat: additque valdè commodam illatio

illationem. *Itaque*, inquit, *neque hæc Iuſtitia, pars virtutis, ſed integra virtus eſt; neque huic oppoſita iniuſtitia, pars vitij, ſed integra eſt vitioſitas. Quid verò virtus & Iuſtitia hæc differat, ex iis quæ diximus, iam patet; vtraque enim eadem eſt: Eſſe tamen vtrarunque, non eſt idem. Nam quatenus ad alterum ſpectat, Iuſtitia: quatenus talis quidam eſt habitus, virtus ſimpliciter eſt.* Vides quomodò de mente Ariſtotelis, virtutes reliquæ, & ſimpliciter rationem ac notionem nomine ipſarum expreſſam retineant, (quatenus nimirum ſunt virtutes circa tale obiectum,) & ſimul ad Iuſtitiam legalem ſiue vniuerſalem pertineant; nempe quatenus ſunt ad alterum in eadem nobiſcum politica ſocietate degentem.

Eadem inculcantur à Philoſopho initio capitis ſecundi, mòxque etiam ibidem ait Iuſtitiam legalem occupari circa vniuerſa, circa quæ vir probus munus ſuum exercet. Hinc verò antè intulerat cap. 1. ſummum decus Iuſtitiæ ſic acceptæ; verbis illis quæ aliqui malè ad Iuſtitiam particularem accommodant. *Atque hæc quidem Iuſtitia virtus perfecta eſt; non abſolutè tamen, ſed ad alterum, vt propterea ſæpè Iuſtitia virtutum præſtantiſſima eſſe videatur: & neque Heſperus, neque Lucifer, ſit adeò admirabilis. Adde quòd in prouerbium dicimus:*

Iuſtitia in ſe virtutes complectitur omnes.

Ac perfecta quidem maximè eſt: quia perfectæ virtutis eſt vſus: perfecta autem, quia qui eam habet, non ſolum ſecum, ſed cum altero etiam, virtute vti poteſt.

Similem duplicis Iuſtitiæ diſtinctionem paucis attigit Simplicius in c. 37. Enchir. Epict. *initio*, notans, ad huiuſmodi vniuerſalem Iuſtitiam pertinere *officia*, vt vocant; quæ ſcilicet cuique à quouis exhibenda ſunt, de quibus memorat ſcripſiſſe Nicolaüm Damaſcenum. Habemus autem inter Latinos in eodem argumento verſatos Tullium & S. Ambroſium, qui l. 1. de eo argumento c. 7. inter Græcos Panætium quoque & filium eius ſcripſiſſe de officiis teſtatur, iiſdem cap. 10. addens Ariſtotelem nimirum in libris Ethicorum; quòd enim inſcriptos de officiis libros ediderit Ariſtoteles, nuſpiam legi. Reipſa autem, boni viri officia explicauit in Ethicis. Primum Zenonem, καθῆκον, id eſt, *officium* vocaſſe, librúmque de illo ſcripſiſſe, memorat Laërtius lib. 7.

Complectitur virtutes omnes ſub eo reſpectu.

6. Habemus ergo germanam notionem Iuſtitiæ legalis ſiue vniuerſalis à particulari longè diſtinctæ, iuxta Ariſtotelem. Et complectentem omnes virtutes, quatenus poſſunt aliquo modo reſpicere alium, cum quo vitam in humana ſocietate tranſigimus. Et conſonat Ariſtotelicæ huic acceptioni, modus vulgaris loquendi. Eum enim ſolemus probum & iuſtum virum appellare, qui ita affectus eſt ad alios, vt nemini negotium faceſſat, erga omnes benè ſit affectus, nec vlli vel malo exemplo, prauiſque actibus foras emicantibus, ſit offenſioni. De interna autem animi diſpoſitione, ſiue bona, ſiue mala, quandiù non ſe prodit per actus, nemo pronunciat. Hæc ipſa igitur eſt, quam Ariſtoteles appellat Iuſtitiam vniuerſalem; quæ ſuo ambitu, & Iuſtitiam particularem comprehendit, & quaſcunque virtutes, quatenus per eas homo benè ad alterum ſe habere poteſt. Neque verò dubium eſt, quin tota virtutum collectio ſub eo reſpectu conſiderata, potuerit aptè vno nomine Iuſtitiæ vniuerſalis vel legalis appellari. Iuſtitia quidem, quatenus ita diſponit hominem, vt contineat ſe intra legum ſepta, quæ eſt quædam iuſti & medij proſecutio. Vniuerſalis autem, vniuerſalitate materiæ, aut quia eſt collectio omnium virtutum, aut etiam ob cauſalitatem vniuerſalem. Legalis denique, quatenus leges, de omnibus ad humanam ſocietatem & conuictum ſpectantibus, præſcribunt. Vt propterea tam latè pateat legis ambitus, quàm huius Iuſtitiæ, & viceuerſa. Vnde etiam ius ſæpè, vt mox oſtendemus, vſurpatur pro lege; & ipſe Tullius primo de legibus, Iuſtitiam ait in eo ſitam eſſe quòd legibus obtemperetur.

Itaque Iuſtitia hæc vniuerſalis, ſiue legalis, apud Ariſtotelem non eſt aliquis habitus, ſiue ſpecie infima, ſiue genere proximo vnus. Qua ratione Iuſtitia particularis, quæ reuerà plures ſub ſe ſpecies continet, appellatur nihilominùs particularis. Multò minus ſtatui poteſt, Iuſtitiam legalem, eſſe vnum realiter habitum cum particulari, vt perperam contendit Pitardus diſſer. 5. part. 3. c. 1. art. 2. §. 2. Sed eſt collectio virtutum omnium, quatenus per eas homo benè ſe habet ad alterum, præbétque fundamentum publicæ illi æſtimationi, qua aliqui ex eo quòd tales ſint, iuſti & boni viri paſſim audiunt.

Ex quo vides Fortitudinem quoque & Temperantiam, poſſe ſeipſis reſpicere alium: quia etiamſi non indicantur ab illa alia virtute, cuius exercendæ occaſio vrgeat ad actum earum: Tamen per ſeipſas quatenus ſunt fundamentum bonæ exiſtimationis alienæ, referuntur ad alios. Quòd ſi aliquando debeant ad alios dirigi interuentu alterius alicuius virtutis reſpicientis alios, eáſque referentis ad ſuum illum finem Temperantiæ & Fortitudini extrinſecum: Tamen nihil eſt neceſſe, virtutem illam qua Temperantia & Fortitudo ad alios ordinatur, eſſe virtutem aliquam diſtinctam à Iuſtitia particulari, aliquáve eius parte potentiali: Sed omnes virtutes, prout vel ex ſe, vel interuentu alicuius ex eis, ad alienum bonum ſunt ordinabiles, conflant collectionem, cui nomen Iuſtitiæ vniuerſalis vel legalis Ariſtotelicæ, tribuendum eſt. Ita Ariſtotelem rectè intellexerunt Stapletonius 5. de Iuſtific. proleg. 3. & Vega l. 5. in Trident. capite 4. & ante eos Albertus 5. Ethic. tract. 1. c. 4.

Reiecta placita, de Iuſtitia legali Ariſtotelica è pluribus virtutibus coagmentata, aliter quàm vt nos fecimus.

7. Facile porrò hinc erit iudicium ferre de variis falſis ſententiis circa Iuſtitiam legalem Ariſtotelicam. Mirum verò eſt quantoperè Autores, dum verba Philoſophi, ſatis alioqui perſpicua, vel non aduerterunt, vel non expenderunt, abierint in placita à mente Philoſophi abhorrentia: Tametſi omnes de ea Iuſtitia legali agere ſe profitentur, quam Ariſtoteles eo nomine inſigniuit. Minùs tamen peccarunt, qui agnoſcentes Iuſtitiam legalem apud Ariſtotelem non eſſe vnam virtutem, vel vnum habitum, aliter eius rationem expreſſerunt, quàm ex ipſo Ariſtotele fecimus, vt Vaſques 1. 2. d. 50. n. 6. qui ait, Iuſtitiam legalem, iuxta Ariſtotelem, eſſe communem quandam rationem virtutis, quæ in qualibet virtute reperitur, quatenus in qualibet virtute eſt aliqua ratio iuſti & adæquati cum recta ratione.

Hoc vides non quadrare Ariſtoteli, qui nomine Iuſtitiæ legalis apertè intelligit virtutem; non vt conſonantem legi rectæ rationis, (ſic enim quælibet virtus quomodolibet accepta pertineret ad Iuſtitiam legalem, quia de eſſentia virtutis moralis eſt conſonare legi Prudentiæ ſiue rationis rectæ;) ſed vt conſonantem legi politicæ, quæ reſpicit

tit alios. Rectè tamen Autor prædictus agnoſcit, Iuſtitiam legalem non eſſe vnum habitum, vnámve virtutem.

Idem rectè agnoſcit Leſſius lib. 2. de Virtut. c. 1. n. 15. Sed in eo improbandus, quòd Iuſtitiam legalem Ariſtotelicam, facit bipartitam: Nempe vnam in Principe, qua is inclinatur, vt curet leges ſeruari; alteram in ſubdito, qua inclinatur ad obtemperandum legibus. Principem tamen, norat moueri debere ad curandam legum obſeruationem, non eo quòd ſit debita ex officio, quo pacto ea cura ſpectat ad Iuſtitiam particularem: neque eò quòd debeatur Reip. à Principe, tanquam à membro primario; quo pacto ſpectat ad virtutem intentam in bonum commune: neque eò quòd debeatur patriæ quæ genuit; qua ratione ſpectat ad pietatem, neque vt debitam ex inclinatione naturalis charitatis in homines, quo pacto pertinet ad charitatem naturalem: ſed quatenus debetur ex honeſtate ſingularum virtutum de quibus ſunt leges. Quo pacto ea cura pertinet ad virtutum omnium collectionem, quatenus vnaquæque virtus annititur, vt honeſtas in quam fertur, omnibus chara ſit. Eodem item affectu duci neceſſe eſt ſubditum, operantem ex impulſu legalis Iuſtitiæ ſic expoſitæ: quam proinde idem Autor, concludit, iuxta Ariſtotelem, non aliam eſſe quàm obedientiam: Non illam quæ eſt virtus ſpecialis, & rem exequitur, quia præcepta eſt, (quanquam iſti eſt maximè affinis, ideóque Ariſtoteles ſub hac Iuſtitia obedientiam comprehendiſſe ſibi viſus, de obedientia alibi ſiluit;) ſed aliam generalem, per omnes virtutes fuſam, quatenus vnaquæque virtus exequendo quod lex imperat, legi obedit, etiamſi exequatur non ex affectu obedientiæ, ſed ex affectu virtutis, cuius actus præcipitur. Legi enim obedit, quiſquis facit quod lex mandat, & vitat quod illa vult vitari, ex quocunque tandem motiuo id præſtet. Eandem legalis Iuſtitiæ notionem tradit Flaminius Nobil. lib. 2. de felicit. cap. 10.

Verùm Ariſtoteles nulla ratione inſinuat duplicem hanc Iuſtitiam legalem, nec eius formalitatem ſtatuit in reſpectu ad leges, præſertímque in cura earum: quamuis eam denominatit legalem, ob æquè patentem legum & huius Iuſtitiæ ambitum. Itaque placet quod hi Autores negant, iuxta Philoſophum, Iuſtitiam legalem eſſe vnam virtutem ſpecialem, vel vnum habitum. Improbandi autem ſunt, quatenus rationem Iuſtitiæ legalis ſiue vniuerſalis, aliter explicant quàm Ariſtoteles ipſe, quem exponere ſe profitentur, intellexerit.

Alia placita, eam Iuſtitiam, vnicam virtutem ſtatuentia, exploduntur.

8. Longiùs autem à Philoſopho aberrarunt alij, qui nomine Iuſtitiæ legalis Ariſtotelicæ, vnam aliquam virtutem ab aliis diſtinctam intellexerunt, vt S. Thomas 5. Ethic. lect. 2. *in fine*, vbi habet hæc verba. *Quia vbi eſt ſpecialis ratio obiecti, etiam in materia generali, oportet eſſe ſpecialem habitum; inde eſt, quod ipſa Iuſtitia legalis, eſt determinata virtus, habens ſpeciem ex hoc quòd intendit ad bonum commune.* Idem habent Ægid. lib. 2. de regimine Princip. p. 2. c. 11. Kroſbein 5. Ethic. tract. 1. dub. 3. Ioan. de Celaya 5. Ethic. c. 1. in quæſtione circa illud caput. Angeſt. c. 11. moral. t. 1. Pauonis diſp. 3. Ethica, q. 2. propoſ. 5. Mol. tract. 1. de Iuſtit. diſp. 1. Val. 2. 2. d. 5. q. 2. p. 2. dub. 1. Suarez tract. 1. de relig. l. 3. c. 9. n. 5. 6. & 11. & t. 4. 3. part. d. 2. ſect. 4. n. 5.

Qui tamen anguſtiùs de eo communi bono per Iuſtitiam legalem intento loquitur diſp. de Iuſtitia Dei, ſect. 4. n. 6. contendens, commune illud bonum, cui hæc virtus inuigilat, non aliud eſſe, quàm quod reſultat ex conſeruatione iuris illius quod iuriſperiti vocant dominium altum. Præter dominium enim ſpeciale & priuatum, quod eſt in vnoquoque ciuium ad bona ſua, quódque etiam viget in Principe aut communitate, prout habet rationem vnius perſonæ, ſpeciali aliquo dominio baſſo, (vt loquuntur,) & proprietate, poti entis, quod eſt obiectum Iuſtitiæ commutatiuæ, datur in communitate vel Principe prout perſonam communitatis repræſentante, eiúſque iuribus in ſe tranſlatis gaudente, dominium quoddam ſuperioris ordinis, in omnium ciuium bona, vt eis vti poſſit, prout neceſſitas Reip. & vtilitas publica poſtulauerit. Si enim ipſæ ciuium perſonæ, ratione iuris quod in eas habet communitas, poſſunt ob commune bonum exponi morali periculo, quantò magis eorum externa bona, vrgente neceſſitate, poterunt, non obſtante particulari dominio in ea ciuibus verè competente, vſurpari à Repub. vel Principe; ita vt ciuis teneatur non tergiuerſari, bonáve illa ſua, ad eum finem petita, non ſubtrahere? Ad idem ius pertinet, quòd Princeps ciuem frumento abundantem, poteſt cogere ad illud iuſto pretio pro communi neceſſitate diſtrahendum: Et quòd poſſit ciuium domos occupare, perſoluto iuſto earum pretio, cùm ita fert commune aliquod bonum, aut publica neceſſitas. Exiſtimat ergo Suares, Iuſtitiam legalem huic bono procurando intentam eſſe: Et idcirco legalem appellari; quia ſicut lex iuſta, commune bonum primariò reſpicit; ita & hæc Iuſtitia.

Annuit ferè Rebellus part. 1. l. 1. q. 1. n. 16. & q. 3. n. 8. & Mald. tract. 1. de Iuſt. c. 1. dub. 2. niſi quòd meritò pleniùs explicant commune illud bonum, cui conſequendo inſiſtit Iuſtitia legalis, quam dicunt eſſe eam, quæ reſpicit commune bonum ſub ratione debiti ex lege, ordinando actus omnium virtutum particularium in bonum commune Reipub. Bonáque & perſonas ciuium, pro communi bono & vſu vel neceſſitate Reip. impendendo.

Denique Mayronius in 3. d. 37. q. 9. affirmat, Iuſtitiam legalem, quæ Heſpero & Lucifero confertur, atque adeò Ariſtotelicam, eſſe vnam virtutem, qua quis benè afficitur erga totam legem naturæ, aitque eſſe eandem virtutem cum obedientia.

9. Ex his ſententiis, hæc poſtremam quæ Iuſtitia, legalem Ariſtotelicam cum obedientia confundit, reſtringítque ad ſolam legem naturæ, eſt omninò reiicienda, quia Ariſtoteli non conſonat, vt ex dictis per ſe patet. Quomodo enim vna virtus ſpecialis, eſſet virtus integra, quod Ariſtoteles huic Iuſtitiæ tribuit? Aut quomodo obedientia, dici poteſt benè afficere hominem erga quencunque alium, quod item habet Iuſtitia legalis Ariſtotelica, cùm obedientia ſolum ſuperiorem reſpiciat? Diſſonat etiam ea Mayronij ſententia, manifeſtæ rationi. Nam perperam Iuſtitiam legalem, cuius rationem collocat in benè afficienda voluntate erga leges, arctat ad legem naturæ: cùm honeſtiſſimum quoque ſit benè affici erga legem poſitiuam: ac proinde oporteat, Iuſtitiam legalem eò etiam porrigi, ſi per eam ad leges affectum exponatur. Deinde vel Mayronius repudiat ſpecialem virtutem intentam in commune bonum, qualem agnouit D. Thomas, & cæteri poſteà allegati; & hoc eſſe

eſſe falſum, mox euincam: Vel admiſsâ eâ ſpeciali virtute, putat eam non differre ab obedientia, & appellandam eſſe Iuſtitiam legalem. Hoc autem falſum eſt: hæc enim virtus ſic expoſita, differt ab obedientia, quia habet motiuum & honeſtatem ſpecialem planè diſtinctam ab honeſtate obedientiæ. Quare ea Mayronij opinatio vndecunque rimas agit.

Iuſtitia in commune bonum intenta, eſt virtus ſpecialis, ſed alia à legali Ariſtotelica.

Reliqui verò Autores, quos ante Mayronium pro vna Iuſtitiæ legalis Ariſtotelicæ virtute retulimus, rectè affirmant dandam eſſe vnam ſpecialem virtutem, quæ in vnum illud obiectum communis boni intenta ſit; non tantùm quatenus reſultat ex integritate iuris dominij alti, ſed etiam quatenus ex totius boni communis integritate & perfectione effloreſcit. Id enim poſtulat ſpecialitas illius motiui. Nec huiuſmodi ſpecialem virtutem inficiatus eſt Ariſtoteles, eamve ignoraſſe cenſendus eſt, (vt Torres malè affirmat diſput. 8. de Iuſtitia, dub. 1.) quamuis disertè eius non meminerit. Nihil verò deeſt huic ſpeciali virtuti, quominùs cenſeatur vera & perfecta Iuſtitia. Quod enim Val. 2.2. d. 5. q. 2. p. 2. dub. 2. opponit deeſſe alteritatem ſiue diſtinctionem extremorum, inter quæ hæc Iuſtitia verſatur, eò quòd communitas & ciuis non ſint propriè alter & alter: Hoc inquam, debile eſt: vt ex eo patet, quòd Iuſtitia diſtributiua, quæ eſt inter eadem extrema, non definit eſſe vera Iuſtitia. Nimirum quæ duo non coaleſcunt in vnum, niſi ex voluntate ſuapte natura diſſolubili, (qua tantùm ratione ciuis & ciuitas faciunt vnum,) non carent diſtinctione ſufficiente ad veram Iuſtitiam. Itaque ex eo capite, placet quod Autores illi affirmant, ſpecialem illam virtutem agnoſcentes, & ſub Iuſtitia collocantes.

10. Nullatenus tamen audiendi ſunt, quatenus eam virtutẽ cenſent eſſe Iuſtitiam legalem Ariſtotelicam. Hæc enim, vt diximus, non eſt vna ſpecialis virtus, ſed omnis virtus ad alterum, & vt loquitur Ariſtoteles, tota & integra virtus. In quem loquendi modum, non cadunt gloſſæ illæ, quas aliqui afferunt, cùm eis opponitur, Iuſtitiam legalem eſſe virtutem generalem vel vniuerſalem. Aiunt enim id eſſe verum de totalitate, vel vniuerſalitate cauſalitatis, aut materiæ circa quam Iuſtitia legalis occupatur in ordine ad bonum commune. Inde tamen non poteſt intelligi, quòd virtus intenta in huiuſmodi bonum ſit tota & integra virtus, comprehendátque cœtum omnium virtutum, ad alterum quomodocunque ordinabilium: quæ prout ſunt talis boni honeſti, appellentur virtutes; prout verò ſunt ad alterum, rationem Iuſtitiæ ſubeant, vt de Iuſtitia legali affirmat Philoſophus. Qui etiam nuſquam inſinuat, ſuam illam virtutem, reſpicere communitatem, potiùs quàm priuatam perſonam: ſed potiùs vniuersè aſſerit, Iuſtitiam legalem reſpicere quodvis alienum bonum. Perperam prætereà iidem Autores huiuſmodi Iuſtitiam, quam legalem nominant, & communi bono intendendo addicunt, contraponi volunt Iuſtitiæ illi particulari, quam Ariſtoteles ſubſecat in commutatiuam & diſtributiuam, cùm ſit ſpecies quædam Iuſtitiæ particularis, vt infrà euincam, rectéque vidit Tartaretus 5. Ethic. q. 3.

***

Firmatur germana eius notio, poſita num. 5.

Quare huiuſmodi notione Iuſtitiæ legalis dimiſsâ, ſiſtamus in notione eiuſdem Iuſtitiæ, quam ex Ariſtotele propoſuimus, ſecundùm quam Iuſtitia legalis ſe habet ad Iuſtitiam particularem, vt includens ad incluſum. Si enim Iuſtitia illa legalis Ariſtotelica, comprehendit omnes virtutes ad alterum, omnium maximè continere debet Iuſtitiam particularem, quæ eſſentialiter addicitur alieno bono, ex quo etiam nomen virtutis publicæ & alieni boni traxit, vt infrà dicemus. Atque ita Ariſtoteles 5. Ethic. c. 2. affirmat, Iuſtitiam particularem eſſe partem Iuſtitiæ huius vniuerſalis ſiue legalis. Addit autem non eſſe ei vlteriùs inſiſtendum in hac tractatione: quandoquidem cùm non diſtinguatur ab aliis virtutibus, quatenus ad alterum ex ſe, vel per Iuſtitiam particularem, aliquámve eius partem ordinabilibus; iis explicatis, ipſa quoque ſufficienter expoſita cenſeri poterit.

Itaque ad Iuſtitiam particularem progrediamur, quæ non idcircò particularis dicitur, quòd ſit ſpecies atoma, (id enim falſum eſſe, poſteà perſpicuum fiet,) ſed quia habet particularem honeſtatem; id eſt, diſtinctam ab honeſtatibus aliarum virtutum, ratione cuius eſt vna virtus generica: quod non habet Iuſtitia, quæ vniuerſalis appellatur ſiue legalis, quæ omnium virtutum honeſtatem quatenus ad alios ordinabilem ambitu ſuo coërcet. Tractationem autem de Iuſtitia particulari, ab eius obiecto, de more, auſpicabimur: inde enim ducenda eſt eius ſpecificatio, tanquam ab vltima radice. Quod autem videretur debuiſſe præmitti, nempe detúrne talis aliqua Iuſtitia particularis; ſupponimus vt per ſe euidens ex ſpeciali honeſtate actuum intendentium integritatem iuris alieni. Latè id confirmat Ariſtoteles 5. Eth. c. 2. Obiter autem infrà attingam contra Pythagoræos quoſdam, atque Platonicos.

CAPVT II.

Iuris multiplicitas, & quodnam, ac quatenus Iuſtitiæ particulari obiiciatur.

11. IVs eſſe Iuſtitiæ particularis obiectum, omnes conſentiunt: ſed quia hoc ſatis implexum eſt ob iuris multiplicitatem, operæpretium eſt varias iuris acceptiones & partitiones præmittere, vt eam, in qua ius obiicitur Iuſtitiæ, ſeligamus, aſſignaturi poſtmodum in ea, rationes varias obiecti habitum aliquem terminantis; nempe materialem, & formalem, & vtranque remotam ac proximam. Et quia de iure acturum, priùs noſſe oportet vnde iuris nomen deſcendat, vt notauit Vlpianus l. 1. ff. *de Iuſt. & iure*: propterea ſupponenda in primis eſt duplex iuris notatio, ex qua duplex præcipua iuris affectio deriuatur, vt notauit Driedo lib. 1. de libert. Chriſtiana c. 10. & apertè etiam habetur ex Ariſtotele 5. Ethic. cap. 1. Prior eſt, qua ius à iubendo dicitur, idémque eſt quod *iuſſum*, ſiue, vt Ariſtoteles loquitur, *legitimum*. Poſterior eſt, qua ius à Iuſtitia deducitur non grammaticali, ſed philoſophica & reali deriuatione. Iuſtum enim eſt, quod Iuſtitiam obiectiuam, ſiue honeſtatem virtuti inde denominatæ obiectam continet. Et hoc ipſum eſt, quod ius appel

appellamus. Eſſe enim ius, idipſum quod iuſtum, habetur ex Ariſtotele 5. Eth.c.4. & traditur etiam à S. Auguſtino in Pſalm. 145. *ſub finem.* Nec verò aliud voluit Vlpianus l. 1. ff. *de Iuſtitia & iure,*(non ſatis à Soto intellectus lib. 3. de Iuſtit. q. 1. art. 1. ideóque malè reiectus,) cùm dixit, ius à Iuſtitia (vtrique obiectiua, non formali vt malè paſſim exponitur,) appellationem ducere. Iuxta hanc ergo geminam magis receptam & principaliorem iuris deriuationem, habemus duplex ius principaliter dictum. Nempe lege præſcriptum, & iuſtum præter alias minutiores acceptiones ex his oriundas, quas obiter poſteà attingam. Nunc quæ vtrique illi principali iuris membro ſubſint, conſideremus, mox inſpecturi, quodnam ex illis & quatenus Iuſtitiæ obiiciatur.

PROPOSITIO.

IVs partim pro iuſſo ac lege accipitur, partim pro iuſto moralem facultatem illæſam reſpiciente,& pro ea ipſa morali facultate. Priore modo ſumptum, in naturale & poſitiuum diuiditur:Rurſúſque poſitiuum, ſubſecatur in diuinum & humanum, ad quod ius quoque gentium pertinet. Poſteriore item modo acceptum, pro multiplici operationum iuſtarum facultati morali commenſuratarum,adæquatione;itémque pro multiplici morali facultate, multipliciter diuiditur. Ex his omnibus, proxima ratio materialis obiecti Iuſtitiæ, eſt operatio externa; quæ tanquam per rationem formalem, reſtringitur ab æqualitate debita cum alieno iure :.cætera, ad remotum obiectum ſpectant.

12. PRimò declaro & ſubdiuido ius in vtraque acceptione propoſita vſurpatum, nempe prout & iuſſum,ſiue legem,& iuſtum ſiue iuri alieno æquale deſignat.

Ius pro lege ſeu iuſſo,naturale, aut poſitiuum: huius ſubdiuiſio.

Et primùm quidem, ius pro iuſſione ſiue lege vſurpatum. Quo ſenſu ius accepit Ariſtoteles 1. polit. c. 2. cùm dixit, *ius eſſe iuſti iudicium,& ordinationem ciuilis ſocietatis.* Quo eodem ſenſu, periti legum,paſſim vocantur Iuriſperiti. Et eodem ſenſu, ius ſæpè contradiſtinguitur facto, vt conſtat ex celebri diuiſione ignorantiæ, in eam quæ eſt iuris, &aliam quæ eſt facti. Ipſa quoque legum ſcientia, per habitudinem ad ius in hac acceptione vſurpatum, appellatur ius,iuxta definitionem illam Celſi ab Vlpiano ſuprà approbatam. *Ius eſt ars boni & æqui.* Nimirum iuris nomine, (vt D. Thomas 2. 2. q.57.art.1. animaduertit,) extenſo ad diſciplinam circa leges occupatam : ſicut nomen Medicinæ, à Pharmacis, ad pharmacorum ritè adhibendorum peritiam traductum eſt. Aliàs item pronunciatio ſententiæ ſecundùm leges, necnon etiam ipſe locus,in quo fertur talis ſententia,ius nominatur, vt videre eſt apud Briſſonium l. 9. de verb. ſignif. V. *ius.* Quos omnes vides eſſe ramos protenſos ex principali illo trunco, quem deſignabam; nempe quòd *ius*,idem ſit quod *iuſſum* ſiue *lex.*

In hoc iuris ſignificatum,quadrat celebris diuiſio iuris, in naturale & poſitiuum, ſiue lege poſitum, vt loquitur S. Thomas 5. Eth. lect. 12. huiúſque ſubdiuiſio in diuinum & humanum., Rurſúſque humani partitio in Canonicum & Ciuile. Nam quamuis apud Philoſophos, ius humanum non ſit niſi quod dicitur ciuile ſiue temporale, eo quòd apud illos ſola externa & merè temporalis politia comperta eſſet:Tamen apud Chriſtianos,qui agnoſcunt duplicem hominis ſocietatem pro duplici proximo fine,in quem homo dirigi poteſt, duplex quoque ius à duplici poteſtate fines illos intendente promanans,eſt agnoſcendum. Nempe quod antonomaſticè Canonicum ſiue Eccleſiaſticum, & quod retento communi nomine dicitur ciuile. Illud dicitur ius poſitiuum, quod non eſt naturæ innatum, ſed ab extrinſeco principio additum. Vnde pro varietate principij illius extrinſeci variè denominatur, nempe diuinum, vel humanum. Hîc ſi in iuris poſitiui commoda velim excurrere, actum agam. Conſule Dionem orat. 76. & Iulia. Imperat. orat. 3.

Naturale ex Patribus expreſſum.

13. Illud autem dicitur ius naturale, quod eſt naturæ veluti inſculptum,eámque ad modum proprietatis aſſectatur,eſtque lumen naturaliter affulgens omnibus.Agnoſcunt hoc ius,noſtri & externi, ſi vnum inter Philoſophos demas Carneadem, qui ex parte diſſenſit. Nam vt refert Lactantius 5. inſtit. c. 17. ius naturale reiecit, quamuis reſtrinxit illud ad legem naturæ, quoad Iuſtitiam aliis ſeruandam. Cenſuit enim, homines natura duce, in ſua tantùm commoda ferri.Quod eſt planè falſum, & humanæ ſocietatis omninò euerſiuum. Quare rectè vno ore,& Patres, & plerique omnes Philoſophi,ius naturale quale deſcripſimus, admiſerunt. Signo ex vtroque ordine, nonnullos. Inter Patres optimè id tradidit S. Chryſoſtomus homil. 12. ad pop. *ſub finem*, & in Pſalm. 147. ad illud, *Non fecit taliter.* Luculenter item Tertul. lib.de cor.mil.c.6. (vocans illud,*naturales tabulas*,) S. Auguſt. l. 2. de ſermone Domini in monte,c.15.&ad initium Pſalmi 57. ac elegantiſſimè S. Ambroſius epiſt. 71. verbis illis: *Eſſe legem naturalem in cordibus noſtris, etiam Apoſtolus docet, qui ſcribit. Quia plerunque, & gentes,naturaliter ea quæ legis ſunt, faciunt. Et cùm legem non legerint;opus tamen legis, ſcriptum habent in cordibus ſuis. Ea igitur lex non ſcribitur,ſed innaſcitur, nec aliqua percipitur lectione, ſed profluo quodam naturæ fonte in ſingulis exprimitur,& humanis ingeniis hauritur.*

Pulcherrimè etiam S. Hieronymus q. 8. ad Algaſiam,naturalem illam legem exponit, & ab Apoſtolo traditam oſtendit, ita,ſcribens. *Naturalem legem ſcriptam in cordibus noſtris Apoſtolus docet. Cùm enim* gentes quæ legem non habent,naturaliter ea quæ legis ſunt, faciunt; iſti legem non habentes, ipſi ſibi ſunt lex, qui indicant opus legis ſcriptum in cordibus ſuis, teſtimonium perhibente illis conſcientia. *Iſta lex, quæ in corde ſcribitur,omnes continet nationes,& nullus hominum eſt, qui hanc legem neſciat.Vnde omnis mundus ſub peccato,& vniuerſi homines præuaricatores legis ſunt: & idcircò iuſtum iudicium Dei eſt,ſcribentis in corde humani generis; Quod tibi fieri nolueris,alteri ne feceris. Quis enim ignoret homicidiũ,adulterium,furtum, & omnem concupiſcentiam eſſe malum, ex*

eo quòd ſibi ea nolit fieri. Si enim mala eſſe neſciret, nequaquàm doleret ſibi eſſe illata. Per hanc naturalem legem, & Cain cognouit peccatum ſuum, dicens : Maior eſt cauſa mea, quàm vt dimittar. *Et Adam & Eua cognouerunt peccatum ſuum, & propterea abſconditi ſunt ſub ligno vitæ. Pharao quoque, antequam lex daretur per Moyſen, ſtimulatus lege naturæ, ſua crimina confitetur, & dicit :* Dominus iuſtus, ego autem & populus meus impij. *Hanc legem neſcit pueritia, ignorat infantia; & peccans abſque mandato, non tenetur lege peccati: maledicit patri & matri, & parentes verberat, & quia necdum accepit legem ſapientiæ, mortuum eſt in eo peccatum. Cum autem mandatum venerit, hoc eſt, tempus intelligentiæ appetentis bona, & vitantis mala; tunc incipit peccatum reuiuiſcere, & ille mori, reúſque eſſe peccati.*

Adiungo SS. Patribus, dubiæ fidei Scriptorem, Autorem Poëmatis de Prouid. apud Proſperum perpulchrè de hoc naturali iure philoſophatum, illis verſibus.

Ite ipſi in veſtra penetralia mentis, & intus
Inciſos apices, ac ſcripta volumina cordis
Inſpicite, & genitam vobiſcum agnoſcite legem.
Nam quis erit (modò non pecus agri, aut bellua ponti,)
Qui vitiis adeò ſtolidè oblectetur apertis,
Vt quod agit velit ipſe pati? Mendacia fallax,
Furta rapax, furioſum atrox, homicida cruentum
Damnat, & in mœchum gladios diſtringit adulter.
Vnus enim pater eſt cunctorum: & ſemine recti
Nemo caret: ſimiliſque omnes produxit origo.
Vnde etenim nondum deſcriptâ lege fuerunt,
Qui placidum ſanctis agerent in moribus æuum,
Nec ſummi patris ignari, nec iuris egeni?
Ergo omnes vna in vita cum lege creati
Venimus, & fibris gerimus quæ condita libris.

Quod ſanctis in moribus actum ab aliquibus æuum, ductu ſolius huius naturalis legis, affirmat hic Autor, vel ad mores naturaliter duntaxat ſanctos, ſiue honeſtos, pertinet; vel reprobandum eſt, tanquam fermento Pelagianæ malitiæ & nequitiæ viriatum; cuiuſmodi alia quoque nonnulla in eo Poëmate. Tandem Facundus Hermianenſis lib. 8. pro tribus capitul. c. 7. vim legis naturalis ſic aperit. *Lex naturalis, vna & tota, in hominis mente defixa, multò fortior inuenitur, quàm ea quæ foris habetur in literis. Ab illa quippe interiore regula deſcenderunt, & illius partes ſunt ſingulæ quæque nobis forinſecus in ſcripto data pro lege, nec omnia collecta ſimul, vel etiam multiplicata, poſſunt menſuram illius interioris excedere.*

Idem ex Philoſophis.

14. Ex Ethnicis, Dio Chryſoſtomus orat. 80. quæ eſt de libertate, egregiè ius illud naturale de quo agimus, deſcribit, arguens eos qui cùm pro legibus ſcriptis, ſæpè vitioſis, pugnaciſſimè decertent, *Legem autem veram,* inquit, *atque ratam manifeſtámque, neque vident, neque viuendi ducem ſtatuunt. Quapropter quemadmodum in meridie lucente ſole faces accendunt, torréſque ſuſtollunt: Et diuinum quidem lumen eiiciunt, ſequuntur autem fumum, modicum quendam ignis fulgorem oſtendentem. Lex igitur naturæ amiſſa eſt, & exoleuit apud vos, ò infelices: tabulas autem, & literulas, atque columnas cuſtoditis, atque inutiles notas. Et Iouis quidem legem iampridem violaſtis; ne quis autem illius aut illius tranſgrediatur, conſideratis.*

Maximus Tyrius diſſert. 40. n. 237. multus eſt in eiuſdem naturalis legis celebratione, & contentione cum lege humana. *Mens,* inquit, *ſummum bonum animæ, magniſque Imperator; id in ea eſt, quod lex in vrbe, non quæ in tabulis ſcribitur, aut columnis inciditur, aut decretis ſancitur, aut concionis voce ſciſcitur, aut à populo approbatur, aut in iudicio recepta, aut à Socrate lata eſt, aut Lycurgo. Eius quippe Legiſlator, Deus eſt. Lex non ſcripta, & quæ ſuffragiis nullis vim ſuam debet; nec cuiquam, eorum quæ iubet, rationem reddit. Hæc ſola, lex eſt. Reliquas verò quæ falsò hoc ſibi nomen vindicant, inanes meritò opiniones vocaueris, quæ falluntur ſæpiſſimè & aberrant. Illis legibus Ariſtides debet quòd exulat; quòd mulctatur, Pericles; Socrates, quòd moritur. Nam ſi alteram hanc ſpectes quæ diuina eſt, iuſtus Ariſtides, vir bonus Pericles, vir ſapiens eſt Socrates. Illius opus eſt, nimia populi potentia, iudicia, cōciones, cæci plebis impetus, Principúmque eius corruptelæ, varij caſus, incommoda diuerſa. Huius verò, libertas, virtus, tranquilla vita, ſtabiliſque felicitas. Ex illarum præſcripto frequenter in iudicium curritur, triremes implentur, educuntur claſſes, terra vaſtatur, bello ardet mare, Ægina deficit, muro Decelia cingitur, perditur Melus, occupantur Plateæ, Sicyon diripitur, Delos euertitur. Ex harum verò, virtus colligitur, præclaris impletur diſciplinis animus, res priuata honeſtè, publica præclaris dirigitur legibus. Bellum nuſquam eſt, vbique terrâ marique parta ſecuritas. Nihil vſquam ſiniſtrum, nihil inhumanum, nihil barbarum. Pacis plena ſunt omnia, omnia fœderum. Vbique ſcientia viget, vbique ſapientiæ ſtudium; & liberales diſciplinæ. O legibus antiquiores leges, ò Legiſlatoribus manſuetiores Legiſlatores! Quibus ſi quis volens ſe ſubmiſerit, liber pariter diúeſque aget, nec quotidianis hiſce, ſtultiſque legibus magnoperè egebit iudicibus.*

Alia pete ex Epicteto apud Arrianum l. 2. c. 11. Nolo tamen præteritum Tullium 3. de Repub. ex quo hæc verba deſcribit Lactantius 6. Inſtit. c. 8. *Eſt quidem vera lex, recta ratio naturæ congruens, diffuſa in omnes, conſtans, ſempiterna, quę vocet ad officium, iubendo: vetando, à fraude deterreat: quæ tamen neque probos fruſtra iubet, aut vetat; nec improbos iubendo, aut vetando mouet. Huic legi nec propagari fas eſt, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari poteſt. Neque verò aut per Senatum, aut per populum, ſolui hac lege poſſumus. Neque eſt quærendus explanator aut interpres eius alius. Nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia poſthac, ſed & omnes gentes, & omni tempore vna lex & ſempiterna, & immutabilis continebit: vnúſque erit communis quaſi magiſter & Imperator omnium Deus; ille legis huius inuentor, diſceptator, lator, cui qui non parebit, ipſe ſe fugiet, ac naturam hominis aſpernabitur, hoc ipſo luet maximas pœnas, etiamſi cætera ſupplicia, quæ putantur, effugerit.*

15. Ariſtoteles 1. Rhetor. c. 13. hoc ius quàm latè pateat, agnoſcit, vocátque legem communem, propriæ ſiue ciuili contrapoſitam. Vtranque ita deſcribit. *Dico legem, partim propriam, partim communem. Propriam quidem ſingulis, definitam inter ipſos; eámque aut non ſcriptam, aut ſcriptam. Communem verò, ſecundùm naturam. Eſt enim quoddam quod augurantur omnes, natura commune, iuſtum & iniuſtum, etiamſi nulla ſocietas inuicem ſit, nulláque pactio. Vt Sophoclis Antigone videtur dicere, iuſtum eſſe, interdictum ſepelire Polynicem; quaſi naturâ ſit id iuſtum. Non etenim id nunc, & heri, ſed ſemper fuit. Et nemo ſcit, vnde eius ortus ſit. Et vt Empedocles dicit de non interficiendo quod animatum eſt. Id enim non quibuſdam quidem iuſtum eſt, quibuſdam verò non iuſtum; ſed hoc quidem omnium legitimum, pérque latum æthera omnibus in partibus extenſum eſt, pérque ingentem ſplendorem.* Et rurſus c. 15. vocat hoc ius, *legem communem quæ non eſt hoc, nunc & heri, ſed ſemper.* Lib. 5. Ethic. c. 9. appellat *ius primum.* Et ibid. c. 7. ait eſſe ius illud, *quod vbicunque eandem vim habet, & non quia ita vel ita videtur, vel minimè. Eſtque immobile, quemadmodum ignis, qui & in Græcia, & apud Perſas vrit.*

Móxque ſubdit refutationem quorundam, (Ariſtippi ſectatores fuiſſe, ait S. Thomas ibi lect. 12.) qui idcircò contendebant nullum dari

ius

ius naturale, quòd omnia iura eſſent quandoque mutabilia. Sed Ariſtoteles omne ius naturale ait eſſe ſemper idem & immutabile, tametſi aliquando & valdè rarò mutetur, non mutato formaliter ipſo iure, quod (ſi eadem materia & circunſtantiæ perſtarent,) ſemper vigeret, ſed mutatis circunſtantiis & materia iuris. Sic enim de iure naturæ eſt, vt res aliena domino reddatur. Quod ius, per ſe loquendo, ſemper valet. Tamen ſi dominus furore corripiatur, & gladium depoſitum repoſcat, reddi non debet, quia mutatæ ſunt circunſtantiæ.

Duo hæc membra iuris pro lege accepti, quæ hactenus confirmauimus, & illuſtrauimus ex Ariſtotele, aliiſque; paulò aliter expreſſa ſunt à Platone, in Timæo ac Phædro, vbi quadruplicem legem conſtituit: hoc eſt, diuinam, cœleſtem, naturalem, & humanam. Verùm cœleſtem legem, quòd abſurdâ cœli animati aſſertione nitatur, expungere ex illa partitione neceſſe eſt. Per diuinam autem legem, Plato ipſam Deo immanentem rationem prouidentiæ intellexit, quam paſſim vocant legem æternam: non autem legem extrinſecùs à Deo latam, qualis eſt ea, quæ conſtituit illud iuris membrum quod vocabamus ius diuinum. Nullam enim talem legem diuinam agnoſcebat Plato, quam verè talem eſſe crederet; quamuis ex Scripturis, quas frequenter triuerat, non ignoraret Hebræos de latis diuinitùs legibus gloriari, eáſque furtiuè tanquam proprium partum ſibi ſæpè ſupponeret, vt ex noſtris ſæpè aduertunt Clemens Alex. Euſeb. Theodoret. & S. Ambroſius. Itaque vulgata illa & Ariſtotelica iuris partitio, quam retuli, duobus particularibus membris iuris contentam, nempe naturali & poſitiuo, longè plenior & aptior eſt, quàm hæc Platonica.

Ius gentium, an naturale, an poſitiuum.

16. Difficultas autem aliqua ſupereſt, ad quodnam ex duobus illis principalibus membris, reuocandum ſit ius illud quod paſſim appellatur *ius gentium*. S. Auguſtinus 3. Confeſſ. c. 8. vocat *generale pactum ſocietatis humanæ*. Caius l. *omnes populi. ff. de Iuſtitia & iure*, vocat *ius commune*. Dio Chryſoſtomus orat. 76. multa in eius laudem proferens, vocat *conſuetudinem*. Quamuis enim hoc ius, à pleriſque ſtatuatur vt tertium ac peculiare membrum iuris in hac prima conſideratione vſurpati; Tamen apud Ariſtotelem alióſque Philoſophos, altum ſilentium eſt de hoc tertio membro. Et conſtat, duo priora immediatam contradictionem importare; ac proinde diuiſio iuris prædicti in eą duo membra, non poteſt non eſſe adæquata, & comprehendens omnia iura ad hanc iuris acceptionem pertinentia. Proindéque neceſſarium eſt, vt ius gentium alterutro duorum illorum contineatur. Verùm quia nihil hac in parte pronunciari poteſt, quin priùs liqueat quid nomine iuris gentium intelligatur; eo autem ritè conſtituto, conſtabit, ad quodnam iurium, bimembrem illam ex Philoſopho propoſitam iuris in hac prima conſideratione vſurpati partitionem conſtantium, pertineat ius gentium: conſtituendum in primis eſt, quid nomine iuris gentium intelligatur; qua in re variæ ac pugnantes ſunt ſententiæ.

Quid ſit ius gentium, falſa ſententiæ.

Sed in primis reiicienda eſt ſententia, quæ affirmat, nomine iuris gentium intelligi ius fundatum in inclinatione naturæ rationalis, quatenus non communi homini cum brutis: quod Iuriſperiti cenſuerunt, non improbante D. Thoma 6. Ethic. lect. 12. & Ægidio l. 3. de regim. Princ. p. 2. c. 25. Quia enim homo poteſt conſiderari, & quatenus animal, ſiue habens naturam ſenſitiuam ſibi & aliis animalibus communem; & quatenus homo, ſiue prout habens naturam rationalem: Idcircò quæ conſequuntur inclinationem naturæ, communis homini & aliis animalibus, cenſuêre Iuriſperiti, eſſe iuris naturalis: quæ verò conſequuntur inclinationem naturæ homini propriæ, & ideò ſunt in vſu apud omnes gentes, dicta ſunt ab iiſdem eſſe iuris gentium. Prioris generis actuum exempla, proferunt coniunctionem maris & fœminæ, educationem liberorum, & alia huiuſmodi. Poſterioris generis exempla adhibent, quòd pacta ſint ſeruanda, quòd vis poſſit vi repelli, quòd poſſint cum quibuſvis non hoſtibus iniri commercia, quòd legati ſint tuti apud hoſtes, & huiuſmodi alia. In qua doctrina, cùm multa peccentur quoad exempla, quæ excutere non vacat; iis ad ius gentium relatis; quæ iuxta propoſitam expoſitionem, ad ius naturale preſsè acceptum referenda fuerant, & contrà, vt emunctiores Iuriſperiti pridem aduerterunt; & rectè Couarr. regula Peccatum, p. 2. §. 11. n. 4. & 5. Tamen etiam quoad rem ipſam, magna hallucinatio admittitur; quandoquidem quamplurima ſunt ex hominis naturali inclinatione, quatenus homo eſt, facienda; quæ tamen ſunt apertè iuris naturalis, non iuris gentium: cuiuſmodi ſunt, dicere veritatem, reddere depoſitum, parentes ac Deum colere, aliáque ſexcenta.

17. Alij ad ius gentium pertinere dicunt quæ poſtulant diſcurſum operoſiorem, nec ſunt adeò perſpicua, ac illa quę ſunt iuris naturalis. Hæc enim dicunt quemlibet abſque vllo vel propè vllo diſcurſu percipere. Ita Tartaretus 5. Ethic. q. 10. Sed neque hæc iuris gentium notio debet cenſeri legitima. Sic enim pleraque dictamina iuris naturalis, ſpectarent ad ius gentium, cùm non æquè omnibus pateant, nec eorum connexio cum natura rationali, ſit per ſe euidens. Nam V. G. quòd commixtio ſoluti cum ſoluta ſit mala, quòd non liceat ſanitatem curare intentâ directè ſeminis excretione, & huiuſmodi alia, ſunt iuris naturalis; neque tamen apud omnes æquè clara ſunt. Imò apud quamplurimos Ethnicos, grauiſſima flagitia certiſſimè iuri naturali aduerſantia, non ſunt viſa illicita, vt latè refert Sextus Empyr. 3. Pyrrhon. hypot. c. 24. & 25. & S. Hieronymus l. 2. contra Iouin. ac Theodoret. l. 9. aduerſùs Græcos. Præterea quæcunque dictamina progerminant ex natura rationali, ſiue vt principia, ſiue vt concluſiones neceſſariæ, mediatè vel immediatè inde deducibiles, dicenda ſunt eſſe iuris naturalis, vt latè declarat Gambacurtius lib. 1. de immunit. Eccleſ. c. 11. n. 10. *& ſequentibus*. Continentur enim in principiis illis virtualiter, tanquam in fundamento & radice veritatis ipſarum: ac proinde ad eundem cum principiis, veritatis ordinem pertinent: præſertim cùm iis negatis, veritas quoque principij, quod in his concluſionibus virtualiter includitur, neganda ſit.

Indidem refellendi etiam ſunt alij, qui aliter rationem iuris gentium exponunt: nempe dicendo ea eſſe iuris gentium, quæ deducuntur quidem ex principiis iuris naturæ, non tamen per conſequentiam abſolutè neceſſariam, vel omninò euidentem, (vt aiebat ſententia proximè expenſa & reiecta;) & ideò egent pendere ab humana conſtitutione, non vnius duntaxat Principis, vt quæ ſpectant ad ius ciuile, ſed omnium gentium in id conſentientium. Ita Bellarminus libro 1. de clericor. capite 29.

quæ ſententia non placet. Quia ſi nomine deductionis ex iure naturali, intelligatur illatio vera, tametſi ſubobſcura, illatio erit abſolutè neceſſaria, ſaltem hîc & nunc, ob neceſſitatem principij, à quo fiet deductio, & ob nexum neceſſarium concluſionis cum principio; eò quòd non fiat interuentu libertatis, alteriúſve cauſæ contingentis, ſed ipſa concluſio obiectiua ex ſe hîc & nunc ſubſternatur tali principio: quod ſufficit, vt concluſio ad eundem ordinem cum principio pertineat. Parum verò referet, deductionem eius ex principio non eſſe euidentem: cùm id non tollat quominùs pleraque alia ſubobſcuriùs à principiis illis pendentia, ſint iuris naturalis, vt proximè tractatum eſt. Si autem nomine deductionis ex iure naturali, intelligat ius latum conformiter ad ius naturale, ſic ius quod ciuile appellatur, eſſet etiam iuris gentium.

Parum etiam aptè alij, inter quos Vaſques 1.2. d. 157. c. 3. cenſuerunt, ius gentium, quatenus iuri naturali contradiſtinctum, continere tantùm permiſſiones, quibus indultum eſt hominibus in ciuili ſocietate degentibus, vt aliquid iuſtè agerent. Quaſi verò ius gentium, ſi eſt lex, (vt idem Autor ſuprà admittit,) poſſit in mera conceſſione conſiſtere, & non eſſe præceptiuum. Præterquàm quòd ius quoque naturale & ciuile multa permittunt; neque tamen continentur ſub iure gentium.

Tandem rectè Anton. Aug. l. 4. emendat. iuris ciuilis, c. item 4. ridiculum pronunciat Conſtantinum Harmenepulum, qui lib. 1. *προχείρ*, ius gentium, ait eſſe illud quo gens aliqua aut aliquæ gentes vtuntur: vt putà matribus commiſceri apud Perſas, & iiſdem abſtinere apud Græcos. Si enim ius gentium, quod quidem reuerà ius ſit, ita exponamus, multas peruerſiones, & abominationes alicubi in vſum inductas, cogemur iuſtas cenſere, & malum bonum pronunciare, obnoxij facti interminationi Propheticæ.

Vera notio iuris gentium.

18. Legitima igitur iuris gentium expoſitio eſt, vt ſit ius omnibus gentibus benè inſtitutis commune, & earum conſenſu vel ſaltem vſu inductum, conſentaneè quidem ad naturam rationalem, non tamen ita vt neceſſarium eſſet ſic fieri ex principiis honeſtatis, & vt ſatisfieret exigentiæ naturæ rationalis. Potuiſſent enim gentes aliquæ, etiam ſeclusâ ignorantiâ non vti iure illo, neque illud ab aliis inductum admittere, quicquid contrà ſupponat Victoria relect. 1. de Indis, ſect. 3. *per ſeptem primos numeros.* Optimè tamen & commodiſſimè omnes probè inſtitutæ nationes in huiuſmodi ius conſenſerunt: quatenus ſicur omnes gentes, tametſi Regnis & Prouinciis diuiſæ, habent ſemper moralem aliquam vnitatem, & mutua communicatione indigent; ita etiam indigent iure aliquo, & legibus ſaltem vſu ipſo latis, & tantoperè diffuſis, quantùm communicatio illa, quam dirigunt. At hoc ius nec potuit eſſe ius naturale, quod non ſe porrigit immediatè ad omnia in tali communicatione occurrentia: neque ius ciuile particulare, quod ambitu duntaxat dominij eius particularis Principis, à quo latum eſt, anguſtatur. Eſt igitur aliud quoddam ius, quod à perſonis, quas ligat, & ab extenſione, qua diffunditur per omnes vel propè omnes gentes, ius gentium dicitur.

Continetur ſub iure poſitiuo.

Hinc verò perſpicuè agnoſcis, rectè Philoſophum non numeraſſe ius gentium tanquam membrum principale iuris accepti in ea prima vſurpatione, quam expendimus, ſiue pro iuſſione ac lege. Continetur enim ſub iure poſitiuo humano, vt rectè cenſent Molina tract. 5. de Iuſt. diſp. 69. n. 3. & tract. 1. d. 5. Valentia 1. 2. d. 7. q. 5. p. 2. & 2. 2. d. 5. q. 1. p. 2. Suar. 2. de leg. c. 19. & 20. Prateius in Lexico iuris *V. ius gentium.* Ab eo autem, quod ciuile appellatur, non differt *ius gentium*, niſi quia ius ciuile arctatur tantùm ad aliquam gentem nunc aut olim vnam, & vni Principi ſubiectam, cuius legibus aut vſu inductum eſt. Ius verò gentium latiùs funditur, omnéſque ferè gentes benè inſtitutas complectitur, vt dicitur cap. *ius gentium.* diſt. 1. Adde quòd ius gentium, quamuis non deducatur ex iure naturali; eſt tamen ei admodum conforme, & multò magis quàm pleraque iure ciuili conſtituta. Quod ex illa vniuerſaliore extenſione iuris gentium, apertè colligitur. Et confirmatur etiam ex maiore firmitate eiuſdem. Iura enim ciuilia, ſunt faciliùs mutabilia quàm iura gentium, quamuis vtraque, ſpectando principium & naturam huiuſmodi iurium, ſint mutabilia, & ſaltem intra vnam aliquam Remp. abrogabilia, vt rectè cenſuit Mol. tract. 1. de Iuſt. d. 5. & Suares l. 2. de leg. c. 20. repugnante tamen Bellarmino ſuprà, & multò magis iis, qui huiuſmodi *ἐθνικὸν νόμον*, vt loquitur Theophilus in Græcis inſtit. ius naturæ ſecundarium eſſe volunt, nec membrum propriè diſtinctum à lege naturæ conſtituere, quod opinatur Serrarius diſp. de leg. propoſ. 32.

19. Alio ſenſu Iulius Paccius 5. Ethic. ad c. 10. quod paſſim dicitur ius gentium, ait apud Philoſophum dici ius naturale, (quemadmodum ſæpè etiam notat appellari ab Autoribus iuris;) quia naturali ratione introductum eſt. Quod verò nunc naturale vocamus, ait fuiſſe ab Ariſtotele prætermiſſum, cùm non ſit propriè ius, vt idem Autor probat ex vulgari iuris naturalis apud Iuriſperitos deſcriptione, *quod natura omnia animalia docuit*; ius autem propriè dictum non cadat in bruta. Ex dictis tamen exiſtimo perſpicuum, Ariſtotelem nomine iuris naturalis intellexiſſe, quod paſſim eo nomine donamus. Ita enim apertè ferunt, quæ ex Ariſtotele de naturali iure adduximus. Hoc autem ius, eſſe propriè ius, quomodocunque vox iuris vſurpetur, liquet ex variis iuris notationibus antè propoſitis, quæ in ius naturale optimè ac propriiſſimè cadunt. Itaque potiùs Iuriſperiti improprietatis damnandi fuerant, agnoſcentes ius naturale in brutis, quàm ius naturale, gradu iuris exturbandum. Et verò Autor cum quo agimus, eod. lib. c. 14. n. 59. obſeruat catachreſim & improprietatem cerni in ea iuris naturalis brutorum vſurpatione.

Ius pro iuſto, & morali ad illud facultate.

Venio ad ius in poſteriore acceptione ſuperiùs propoſita conſideratum; nempe qua ius idem eſt quod iuſtum, ſeu adæquatum & commenſuratum facultati morali, quam aliquis habeat in rem aliquam ad vtendum ea, vel ad eam obtinendam, vel retinendam. Ex quo factum eſt, vt tum ipſa operatio adæquata ſiue ipſum iuſtum, dicatur ius; tum etiam facultas illa, quæ eſt veluti radix proximi illius ac formalis iuris. Nam quòd illa facultas ſæpè dicatur *ius*, latè docet

cet Briſſonius lib.9. de verb.ſignif. v. *ius.* Et conſtat ex communibus loquendi modis, quibus aliquis ius perſonale aut reale, vel ius ad rem aut in re habere dicitur. Ius perſonale eſt facultas aduerſus perſonam, & non directè in rem certam, quæ eius ſit. E contrà autem ſe habet ius reale, quod eſt ius in rem, non in perſonam.

20. Quò ferè recidit altera partitio iuris, in ius ad rem, & ius in re, de quorum membrorum diſcriminibus latiſſimè diſſerit Molina tract. 2. de Iuſt. d. 2. Sed eſt perſpicuum diſcrimen inter vtrunque. Nam ius in re, eſt facultas quam quis habet in re iam ſua, ne ab altero lædatur. Quo pacto Abraham Geneſ. 23. dicitur comparaſſe ius ſepulcri. Ius verò ad rem, eſt facultas quæ habetur ex aliquo titulo in ordine ad actum futurum, vel rem debitam nondum obtentam. Itaque ius ad rem non tribuit actionem in rem, ad quam dat facultatem quaſi remotam; ſed tantùm tribuit actionem in perſonam, quæ adigi poteſt, vt non me fraudet circa rem nondum mihi obligatam, quam idcircò vendicare nequeo. At ius in re, quia eſt de re iam mihi obſtricta, tribuit actionem in rem ipſam, quæ idcircò vindicari poteſt vbicunque ſit.

Exiſtimo autem hanc iuris ſic accepti diuiſionem, eſſe adæquatam: ita vt omne tale ius ſit ad rem vel in re. Quod enim aliqui addunt prætereà aliud ius, quod vocant ius in rem, putántque cerni in iure hypothecæ & pignoris, vt videre eſt apud Malderum tract. 1. de Iuſt. cap. 2. dub. 3. ſuperuacuum eſt, cùm illud ius ſit verè ius in re. Item ſuperuacuè Molina tract. 2. d. 1. & d. 727. num. 1. contendit, hanc non eſſe adæquatam diuiſionem iuris ſumpti pro morali facultate; ſed ius in hac ſignificatione, vel eſſe circa terminum qui ſit aliquid eius, qui ius habere dicitur, quatenus eſt ei debitum aut ſuum: quod ius ait ſubdiuidi in ius ad rem & in re: Vel certè eſſe circa aliquid, non tanquam ſibi debitum vel ſuum, ſed quia habet facultatem paſſiuam iniuſtè tantùm impedibilem ad illud recipiendum vel obtinendum: Quo pacto pauper habet ius ne impediatur à petitione eleemoſynæ, & vnuſquiſque habet ius cibos ſuos comedendi, & ne impediatur progredi quò vult. Hoc ſecundum membrum iuris in hac ſignificatione accepti, dico ſuperuacuè addi. Quia ius ne quis impediatur, reuoluitur in ius ne priuetur libero arbitrio facultatis ſibi debito. Vnde vel eſt ius in re, vel ad rem.

Itaque ex his omnibus membris iuris, vides, ius ſæpè ſumi pro facultate morali. Quòd item actio huic facultati morali commenſurata, ſæpè dicatur *ius*, dubitare non licet. Eò enim ſpectat quod paſſim dicimus, repoſci ab aliquo ius ſuum, & cupere nos tantùm tueri ius noſtrum: hoc eſt, ſeruare illæſam facultatem illam moralem; quod non aliter fit, quàm ſi alij eliciant operationes, noſtræ illi facultati commenſuratas, reddántque nobis quod illa exigit. Quæ cauſa eſt, cur apud aliquos facultas illa vocetur *ius menſurans.*

Quid iuſtum illud, & moralis ad id facultas.

21. Iam quid ſit facultas prædicta, quid item illa ad eam commenſuratio, intempeſtiuum videtur quærere. Inutile nanque & parum aptè factum videtur, in rem moralem Metaphyſicas huiuſmodi tricas inducere. Ne tamen in re apud aliquos controuerſa prorſus ſileam, obiter tantùm moneo, adæquationem illam non aliter exponendam eſſe, quàm prout ſuprà expoſuimus adæquationem operationis rectæ cum regula rationis: ita ſcilicet, vt nihil aliud ſit ea adæquatio, quàm conſonantia & conformitas operis cum tali facultate. Quam conſonantiam in actu recto conſtitit non eſſe relationem, ſiue tranſcendentalem, ſiue categoricam: ſed eſſe aliquid connotatiuum, quòd terminum illum ſuum non reſpiciat purè vt terminum; & tamen accidentariò & variabiliter illum reſpiciat, reſpectu, vel quaſi reſpectu ad qualitatem pertinente, & denominante actionem bonam vel malam. Eodem igitur modo philoſophandum eſt in præſenti.

Quod verò ad moralem illam facultatem ſpectat, riſum mihi planè mouet ſententia Doctoris cuiuſdam Metaphyſiciſſimi, Collegæ aliquando noſtri, non minùs naturæ quàm ingenij bonitate commendati, exiſtimantis, facultatem illam eſſe verum accidens phyſicum, & realem qualitatem reipſa aduenientem aut decedentem ei, qui ius acquirere, aut perdere dicitur. Quorſum enim huiuſmodi qualitatem phyſicam comminiſcamur, cum eâ repectâ; (ſaltem mentaliter,) æquè intelligenda ſint omnia pro quibus fingitur? Nam ſi intelligam duntaxat, te donatione, emptione, alióve iuſto titulo, rem aliquam poſſidere; & nihilominùs eam tibi iniuſto eripi, ſufficienter intelligam, ius tuum violari, ſemotâ quacunque reali qualitate aduentitiâ. Quod ex Deo, eſt manifeſtiſſimum. Deo enim ſine noua vlla qualitate, quam enti puro accidere impoſſibile eſt, aduenit nouum ius temporale, fundatum in creatione, aut ſimili titulo nouo. Quænam verò eſſet cauſa ſufficiens nouæ huiuſmodi qualitatis nobis aduenientis, cùm ius aliquod comparamus? Nam plerunque me hic aliquid agente aut ceſſante agere, V.G. mortem obeunte, alius in Indijs poſitus, acquirit ius ad meam hæreditatem: Ego autem non potui agere in diſtans, imò nec agere, ceſſando eſſe. Itaque fingenda eſſent perpetua miracula, quibus ea forma nobis à Deo appingeretur. Habent etiam hîc locum argumenta omnia, quibus ſimile placitum circa relationem categoricam conuellitur à Syl-ueſtro 1. p. q. 28. art. 1. Rubionio in 1. d. 30. q. 1. & 2. Gregorio ibid. d. 38. q. 2. & aliis pleriſque. Specialiter verò in hac re, militat infinita propè multiplicitas qualitatum, quæ hîc inuehendæ eſſent, ſi huiuſmodi placitum admitteretur. Nam poteſt quis in vno loco, aut apud vnam perſonam amiſiſſe ius famæ; quia ibi peccatum eius eſt vulgatum: & tamen ius ſuum retinere apud aliam perſonam, alióve in loco, vbi peccatum eſt occultum. Oporteret ergo, illum pro totidem locis, aut perſonis diſtinctis, in quibus vel erga quas poteſt ius illud, alibi ſaluum, amittere, totidem habere qualitates reales. Item ſicut in creditore fingitur qualitas iuris, ita in debitore, ſeu in ea perſona erga quam iſte habet ius iſtud addititium, fingenda eſſet alia qualitas, cuius effectus formalis eſſet, obligatum conſtituere. Vrget enim vtrobique eadem ratio, & per ſe patet ius creditoris poſtulare reciprocam obligationem debitoris. Apage autem tam prodigam realium formarum profuſionem, nulla neceſſitate inductam, ac ne probabili quidem ratione, vlliúſve ad hanc diem Philoſophi ſuffragio munitam.

Quare breuiter dicendum eſt, facultatem de qua agimus, nihil ſuperaddere phyſicum, quamuis ſit aliquid reale. Eſt enim ipſa rationalis perſona, connotans realem aliquam actioné noſtram, vel alienam, aut vtriuſque ſimul. Quo eodem modo alibi oſtendo, rationem ſigni & Doctoratus & obliga-

tionis eſſe realem : Eſto à nobis huiuſmodi rationes, affictò ſæpè rebus ente rationis, apprehendantur. Quod item in re præſenti ſæpè contingere, vltrò damus.

Multiplicitas iuris in ſecunda hac acceptione.

22. Exponendum ſupereſſet quotuplex ſit huiuſmodi ius, pro morali facultate, & commenſuratione ad eam ſpectatum : proponendáque eſſent varia eius membra; ſicut ius pro lege acceptum, multipliciter ſubdiuiſimus. Hoc tamen præſtari exactè non poteſt, donec ad varias Iuſtitiæ ſpecies deuentum ſit, exponantúrque iura illis obiecta. Generatim tantùm nunc dicere licet, poſſe ad hanc quoque iuris notionem, applicari diuiſionem iuris in naturale & poſitiuum. Quod ſecundum membrum, hîc erit auctius vna parte ſubdiuidente, vt conſtat ex D.Thoma 2.2.q.57.art.2. vbi ius poſitiuum humanum diuidit in publicum & priuatum. At nullum eſſe poteſt ius priuatum, ſi agatur de iure legitimo, ſeu ſi ius vſurpetur in priore eius notione ſuperiùs propoſita : hoc eſt, pro lege: quia priuatus non habet poteſtatem in priuatum, ideóque neuter alteri legem ponit, licèt vterque poſſit alteri conferre moralem facultatem, quæ eſt ius illud de quo nunc agimus. In hoc itaque ſenſu & notione, ius naturale erit illud quod competit homini ex natura rei, cuiuſmodi eſt ius in famam propriam, ius vxoris ducendæ, & ſimiles facultates homini ſecundùm rectam rationem competentes, præſcindendo à quacunque arbitraria conuentione aut conſtitutione humana tanquam fundamento. Ius autem poſitiuum, erit facultas competens homini ex libera ſuperiorum inſtitutione, aut ex conuentione priuata.

Quamuis autem ius ex conuentione reſultans, quoad vinculum & obligationem, ex eo iam conſtituto oriundam, ſit naturale, ideóque à nonnullis, nomine iuris priuati (de quo ſuprà D. Thomas,) non intelligatur huiuſmodi ius ex conuentione reſultans; ſed ius Oeconomicum, quod Patresfamiliâs vxoribus, filiis, famulis, ac mancipiis, ſtatuunt per leges domeſticas, quæ eſt Rebelli interpretatio parte 1. Operis de Iuſtitia lib. 1. q. 2. n. 9. & 10. Tamen apertè S.Thomas articulo illo 2. ius hoc priuatum contradiſtinguit iuri naturali. Et meritò, cùm ſint amborum fundamenta diuerſiſſima, & origo vnius, ſit libera hominum voluntas, non autem alterius. Itaque rectè ius priuatum ſpectata origine collocatur ſub iure poſitiuo humano; quamuis ſtare obligationi inde inuectæ, ſit iuris naturalis. Sicut quia inſtitutio Principis eſt iuris humani, inde fit vt ius ab eo latum, recenſeatur inter iura poſitiua : & tamen obligatio parendi legibus ab eo iuſtè latis, eſt iuris naturalis.

Iuſtitiæ obiectum, quodnam; cùm materiale, remotum, ac proximum.

23. Secundò expoſui, quodnam ex prædictis iuribus Iuſtitiam terminet, eique ſubiiciatur tanquam obiectum. Vbi ſupponendæ ſunt vulgatæ diſtinctiones obiecti, in materiale & formale; quanquam iſtud alibi triplex, hîc vnicum & ſimplex eſt. Nam ratio formalis *ſub qua*, vt vocant, non habet locum in habitibus voluntatis, imò neque in habitibus practicis intellectus; qui & abſtractione peculiari deſtituuntur; & quauis alia conditione, quæ partes rationis illius obiecto ſuperuenientis ſuſtineat. Ratio item *formalis quæ*, & *propter quam*, hoc loco non diſiunguntur, vt neque in quibuſcunque habitibus, motiuum ſuum, ex obiecti viſceribus & intima natura ducentibus. Itaque vnica duntaxat formalis ratio huius obiecti, eique ſubſtrata materialis; inueſtiganda eſt. Vtraque tamen in proximam & remotam, ſecernenda erit: Tametſi quandoquidem ratio formalis tam remota quàm proxima, non eſt niſi ratio formalis, & vtraque eidem muneri mediatè aut immediatè deſeruit, meritò vnam eſſe dicimus rationem formalem huius obiecti, itémque vnicam duntaxat materialem virtuti Iuſtitiæ obiectam, ſiue mediatè ſiue immediatè.

Sed obiectum quidem materiale, non eſt quod nos remoretur : difficultate enim vacabit, iis perpenſis quæ & hactenus conſtituta ſunt, & mox de ratione formali proxima ſtatuentur. Cùm enim ea ſit materialis ratio obiectiua, cui proxima formalis, velut imprimitur; hæc autem in præſenti negotio afficiat externam illam operationem, quæ volitioni immediatè à Iuſtitia prodeunti, proximè ac per ſeipſam obiicitur: fatendum conſequenter eſt, operationem illam externam, V.G. reſtitutionem rei alienæ, exhibitionem cultus iure debiti, aliáſque huiuſmodi quæ ſunt quaſi ſubiecta æqualitatis, integrántque per modum partis materialis iuſtum illud ac ius, quod eſt alieno iuri extrinſeco commenſum, eſſe proximum materiale obiectum huius virtutis.

Ex quo facilè poſteà conſtituitur materiale obiectum remotum. Eſt enim illud circa quod proximè occupatur immediatum Iuſtitiæ obiectum : ſiue res illa quæ reſtituitur, aut ex iure penditur. Hanc aliqui ſecuti vt putant Sotum l. 3. de Iuſt. q. 1. a. 1. aſſignant pro Iuſtitiæ obiecto materiali ſimpliciter dicto, atque adeò proximo. Sed perperã, & quoad rem ipſam, vt euincit ratio propoſita, & quoad Soti mentem. Tantùm enim aſſeruit Soto, obiectum Iuſtitiæ eſſe iuſtum quod in rebus inuenitur abſque ordine ad operantem. Quibus verbis, neque excludit à materiali obiecto Iuſtitiæ, externam Iuſtitiæ operationem, neque cum ea directè miſcet, rem quam illa externa operatio attingit: ſed tantùm deſignat, formale obiectum Iuſtitiæ non attendi per ordinem ad operantem, vt fit in virtutibus circa paſſiones; ſed per ordinem ad res ipſas, vt expoſitum eſt tractando diuiſiones virtutis, & agendo de huius virtutis medio. Atque ita res externa, ſe habet ad Iuſtitiam ſicut qualitates tangibiles ad Temperantiam : Et ſicut mors ac pericula ad Fortitudinem. Id eſt, res illa externa alieno iuri ſubiacens, non eſt proximum obiectum materiale Iuſtitiæ, ſed remotum: quod ſcilicet terminat proximum obiectum materiale Iuſtitiæ, ſeu operationes Iuſtitiæ externas & imperatas, in quas primùm incurrunt actus eliciti Iuſtitiæ : cùm in rem illam externam, non incurrant niſi per actiones iſtas externas. De hoc obiecto remoto, accipio D.Thomã 3.p.q.85.a.3.ad 1. cùm ait obiectum materiale Iuſtitiæ, eſſe res ipſas exteriores. Cæteroqui enim apertè ſtatuit pro obiecto materiali Iuſtitiæ, externam eius operationem, vt liquet ex 2.2. q.58.a.3. ad 3. & a.9. ad 2. ruſúſque a.10. & 11. Sic breuiter conſtituto materiali Iuſtitiæ obiecto & proximo & remoto, ad formale tranſeamus.

Tum formale proximum.

24. Pro duplici ergo iuris notione hactenus expoſita, aſſignandum eſt formale Iuſtitiæ obiectum cùm remotum tum proximum. Et proximum quidem, quod eſt præcipuè ſpectandũ in ſpecificatione habituum & potentiarum, nõ aliud eſt reſpectu Iuſtitiæ,

Iuſtitiæ, quàm iuſtum, ſiue ius ſumptum pro actione debita & æquali, ſiue commenſurata alienæ facultati morali, vt rectè ſtatuit Richardus in 3. d. 33. a. 3. q. 1. Illud enim cenſeri debet proprium ac proximum Iuſtitiæ obiectum formale, quod proximè terminat actus elicitos Iuſtitiæ; ſeu inter quod & habitum Iuſtitiæ nihil mediat, præter actus Iuſtitiæ proprios, qui ſunt tendentiæ eius in obiectum: Et hæc eſt propria obiecti notio, vt conſtat inductione. Atqui inter actus Iuſtitiæ elicitos, id eſt, volitiones operandi, & operationem ipſam imperatã, quæ vt plurimùm externa eſt, nihil mediat. Ergo hæc operatio eſt obiectum actuum elicitorem, atque adeò etiam ipſius virtutis, quæ per illos actus, tanquam per vias, tendit in ſcopum ſuum, ſiue obiectum.

Niſi ſi interdum in aliquo euentu inuſitato, poſſibile ſit eundem actum quatenus à ſeipſo virtualiter diſtinctum, habere rationem & tendentiæ, ſiue actus eliciti, atque obiecti, ſiue actus externi. Nēpe ſi Deus alicui mandaret, vt primum ſuæ voluntatis actum quem eliciet, ipſi offerat, qui eſſet actus Iuſtitiæ obiectus. Conforme enim eſſet diuino iuri ſic operari; & tamen non eſſet actus voluntatis imperatus, ſed elicitus. Cui nodo diſſoluendo, vel neganda eſt ſuppoſitio, quandoquidem actus etiamſi ſeipſo volitus, non videtur tamen poſſe ſeipſo offerri, ſed ſupponere debere actum anteriorem, per quem offeratur; ac proinde actus qui offeretur non erit primus, cõtra quàm ſupponebatur. Vel ſi ſuppoſitionem placeat admittere, dicendum erit, eundem actum eſſe æquiualenter imperatum & volitum, ſimúlque elicitum & volitum. Accedit quòd, obiectum Iuſtitiæ, quippe habitus practici, debet ab ea fieri. Item huiuſmodi obiectum, iuxta vulgatam Iuſtitiæ definitionem, eſt id, in quo vnicuique reddendo iuſtitia occupatur. Hæc autem propriiſſimè cadunt in operationem externam commenſuratam iuri alieno, ſiue facultati morali, quam alter habet: eſtque in tali operatione honeſtas peculiaris, & ſeiuncta ab honeſtate quarumuis aliarum particularium virtutum aſſignabilium, vt attendenti perſpicuum eſt.

25. Rectè igitur aſſignatur pro Iuſtitiæ obiecto proximo. Quod Ariſtoteles apertè tradit 5. Eth. c. 3. *initio*; apud omnes abſque ratione exploratum eſſe tradens, quòd Iuſtitiæ obiectum ſit æquale, & medium inter plus & minus, itémque æquale cum iure eius erga quem Iuſtitia exercetur: Vt proinde rectè concludat, Iuſtitiam vt minimum eſſe inter quatuor extrema; nēpe duas perſonas & duas res. Nam quamuis materialiter non ſemper interueniant duæ res in exercitio Iuſtitiæ: tamen æquiualenter & virtualiter ſunt duæ, quatenus res quæ traditur, eſt tanta, quanta eſt res quæ debebatur. Ex his paucis accedet lux Ariſtoteli, loco allegato, quem interpretationis implexitas obſcurauit.

Ac etiam formale remotum.

26. Hinc verò etiam habetur, quodnam ſit formale obiectum remotum Iuſtitiæ. Eſt enim ius acceptum pro morali facultate aliena; terminante operationem externam iuſtam, vel pro lege aut conuentione moralem illam facultatem conferente, quæ erat alia iuris notio. Quòd enim Iuſtitia in huiuſmodi obiecta intendat, dubitari non poteſt, cùm hæ ſint radices honeſti, quo Iuſtitiæ operatio conueſtitur. Quòd autem proximè Iuſtitia nõ ſpectet huiuſmodi terminos, perſpicuum eſt ex ratione propoſita. Nempe quia hi termini non mediant inter Iuſtitiam & actum Iuſtitiæ elicitum, ſed ſunt vlteriores actu imperato, qui immediatè obiicitur actui elicito. Adde quòd huiuſmodi termini non efficiuntur à Iuſtitia, ſed ſupponuntur. Iuſtitia autē facit proximum ſuum obiectum, cùm ſit habitus operatiuus. Item huiuſmodi termini non ſunt id in quo vnicuique reddendo Iuſtitia occupatur; quæ tamen eſt apud omnes notio obiecti Iuſtitiæ, vt paulò antè ex vulgata Iuſtitiæ definitione collegi. At huiuſmodi termini, non reddũtur ei erga quem Iuſtitia exercetur. Quod de lege clarum eſt. De facultate autem, certum eſſe debet, quicquid recentiores aliqui fingant. Reuera enim huiuſmodi facultas perſeuerat in ſeipſa apud eum cui competit: nec aufertur vt poſtea reddi poſſit; ſed tãtùm violatur: hoc eſt, contra eam peccatur ab eo qui iniuſtitiam admittit. Termini igitur prædicti, ſunt duntaxat obiectum formale remotum; quod aliqui appellant *obiectum menſurans*, vel *obiectum cui*, Iuſtitiæ: alij ius externum.

Volebam autem obiecto formali proximo, per comparationem ad remotum, duas cõditiones accedere, ſine quibus non obiiceretur Iuſtitiæ, ſaltē propriè & perfectè. Prior eſt, vt ſit aliquid æquale iuri alieno. Poſterior, vt ſit debitum. In quibus cõditionibus importatur, (vt vides,) diſtinctio perſonæ Iuſtitiam exercentis, ab ea erga quam exercetur. Nemo enim alienum ius ſuum ducit, aut ſibi debet. His conditionibus neceſſe eſt conueſtiri operationem iuſtam, proximè obiectam Iuſtitiæ.

Proximum formale obiectum iuſtitiæ, veſtiendum æqualitate: & cuiuſmodi hæc eſſe debeat.

27. Quod enim ratio *æqualis*, neceſſaria ſit ad Iuſtitiam, conſtabit attendenti, totum munus Iuſtitiæ eſſe excluſionem inæqualitatis, quæ vel præceſſerit per antecedentem iniuriam, vel interueniret niſi opus Iuſtitiæ eliceretur. Nec aliud ferunt verba illa vulgatæ definitionis Iuſtitiæ; *Reddere vnicuique ius ſuum.* Caue tamen eam æqualitatem intelligas de æqualitate inter res ipſas. Hæc enim ſæpè nõ interuenit cùm Iuſtitia exercetur, vt cùm redditur depoſitum vel commodatum. Ibi quippe idem eſt quod acceptum fuerat, & quod redditur. Deeſt ergo æqualitas, quæ cùm ſit relatio, debet eſſe ad aliud; & tamē exercetur actus Iuſtitiæ. Imò plerúnque poſitio prædictæ æqualitatis, nequaquam ſufficit ad Iuſtitiam. Non enim iuſtè ago, ſi inuito domino aliquid accepi, nec illud extans reddere volo, ſed æquale duntaxat pretium; nam dominus ius habet, vt potiatur re ſua, quandoquidem extare ſupponitur. Præterea verò inæqualitas quoad materialem debiti quantitatem, non impedit rationem perfectæ Iuſtitiæ, ac proinde æqualiras, quam quærimus, non eſt accipienda quoad nudam quantitatem materialem. Cùm enim quis ære alieno grauiter preſſus, præ inopiæ non reſtituit quantum debet, ſed quantum poteſt, exercet verum actum Iuſtitiæ: ac proinde exhibet æquale: nec tamen quod exhibet, eſt materialiter æquale ſummæ, ad quam reddendam obſtringitur. Sed neque æqualitas phyſica aut entitatiua inter res Iuſtitiæ obiectas, deſideratur ad veram Iuſtitiam; alioqui ruerent omnes propè commutationes. Denique non eſt ad Iuſtitiam neceſſaria æqualitas inter perſonas, inter quas Iuſtitia exercetur; quaſi vna non plus debeat habere quàm alia, ſed vtraque tantundem habere debeat. Hoc enim eſt manifeſtè falſum, cùm

ſæpè per accidens ex parte vnius ponatur inæqualitas: Et apertè ita contingit, cùm fama aliena malè priùs violata reparatur, & integra manet, reparatore contrahente infamiam.

Itaque æqualitas, quam hîc quærimus, non alia eſt quàm operis quod exhibetur æqualitas cum iure alieno menſurante. Quæ æqualitas ſemper interuenit, cùm quis actû Iuſtitiæ exercet, etiamſi propter impotentiam materialis æqualitas abſit: quia tunc ius creditoris prout actu vigens, non plus expoſcit, pro ea verò quantitate viget reipſa. V.G. qui debet centum, & præ inopia non poteſt reddere niſi quinquaginta, eáque creditori ſuo exhibet, elicit actum commenſum iuri creditoris, qui verè habet ius ad illa quinquaginta, quandoquidem habet ius etiam ad ſummam auctiorem. Excuſatur tamen debitor à redditione quinquagenæ quæ ſuperat, propter impotentiam: illicò aſtringendus eadem obligatione, cùm primum per egeſtatem licebit. Vel potiùs, quia durante egeſtate obligatio perſtat, etiamſi emortua & non vigens, illicò cariturus eſt excuſatione ſuſpendente obligationis exercitium abſque culpa, cùm primùm ad pinguem fortunam venerit, poteritque vniuerſum debitum expungere, quod nunc per accidens prætermittit, illæſâ Iuſtitiâ.

Nimirum in huiuſmodi debitore priuſquàm plenè diſſoluat contracta nomina, impotentia diſſoluendi & plenè ſatisfaciendi, non oritur ex ſupereminentia debiti ex intrinſeca ſua ratione inextinguibilis per facultatem debitoris, qua ratione inæqualitas illa pugnaret cum perfecta Iuſtitia. Nec enim alia cauſa eſt, cur pura creatura nequeat Deo exactè ſatisfacere, aut cur omnis noſtra ad Deum Iuſtitia, ſecluſo pacto intercedente, oblæſa ſit atque luxata. Oritur itaque duntaxat ex impedimento temporario, quod egeſtas per accidens interpoſuit: atque ita ſoluta paupertate, & inuecto per eam obice, ablato, ſtatui poteſt per debitorem plena æqualitas materialis, cuius poſitio foret impoſſibilis, ſi lacuna illa & inadæquatio quæ præceſſiſſe ſupponitur, orta fuiſſet ex ſupereminentia debiti, per debitorem improportionatum nunquàm explendi aut adæquandi; quod abhorret à ratione Iuſtitiæ perfectæ, cuius munus eſt, adæquare ius prout vigens; atque adeò, (ſaltem per ſe loquendo,) æqualitatem materialem cum iure extrinſeco menſurante ſtatuere.

Encomia æqualitatis apud veteres.

28. Hinc illa, apud veteres Iuſtitiæ encomiaſtas, elogia crebra æqualitatis. Sic enim antiquus Poëta apud Clementem Alexandrinum 5. Stromat. cap. 3. ius eſſe ait, æqualitatem, cui infeſtum ſit, & quod amplius, & quod minus. Quod tamen accipiendum eſt cum explicatione accommodata: quia Iuſtitia non cingitur vtrinque extremis vitiis inter exceſſum & defectum, vt ſuo loco oſtenſum eſt. Quatenus tamen extremum illud vitioſum, quod cum Iuſtitia & debito pugnat, ſpectatur, prout eſt plus ſibi accipere quàm ius ferat, atque adeò minùs alteri tribuere; Idcircò contra hanc quoque virtutem, ſpectari poteſt plus & minus: Idque voluit Poëta à Clemente adductus. Ad hæc, ibidem apud Clementem, Pythagoras, æqualitatem, tanquam Iuſtitiæ medullam commendans, dixit, de more ſuo ænigmaticè, *ſtateram non eſſe tranſiliendam.* Hoc eſt, vt interpretatur Clemens, non eſſe prætergrediendam æqualitatem, ſed honorandam eſſe Iuſtitiam. S. item Hieronymus, ſub finem Apologiæ tertiæ aduersùs Ruffinum, inter alia Pythagoræ ænigmata, quæ diligentiſſimè Ariſtotelem in ſuis libris proſecutum teſtatur, refert iſtud: *Stateram ne tranſilias. Id eſt*, inquit, *ne prætergrediare Iuſtitiam.*

Epiphanes verò, filius Carpocratis hæretici, mali corui malum ouum, lib. de Iuſtitia, cuius fragmentum exhibet idem Clemens 5. Stromatum, *ferè initio*, cùm ſtatuiſſet, Iuſtitiam eſſe æqualitatem, & latè tradidiſſet omnia à Deo data fuiſſe æqualiter omnibus; ac nominatim cœli æqualiter terram circundantis æqualitatem expanſam, Solis in alto lucem in omnes æqualiter diffundentis beneficam vim, oculorum in omnes æquè homines diſtributionem diuinitùs factam commendaſſet; intulit illam, in quam collimabat, Iuſtitiæ definitionem. *Iuſtitia eſt communio cum æqualitate.* Ex quo fundamento ſpurcus hæreticus, non modò dominium proprietatis diuiſionem legibus inuectam damnauit, ſed etiam omnium communiter virorum ac mulierum communitatem ſtabilire tentauit, tanquam coniugium vnius viri cum vna muliere, & è contrà, euerteret æqualitatem Iuſtitiæ intrinſecam. Quod ex dictis per ſe patet, quàm ſit inane. Itaque commendationem æqualitatis, ex ore licèt hæretico, non aſpernamur. Fæculentias verò eidem commendationi malè attextas, abiicimus: alibi pleniùs demonſtraturi, dominiorum multiplicitatem, & maximè coniugiorum pluralitatem, ſiue communitatis vxorum excluſionem, non modò non repugnare cum Iuſtitia, aliáve vlla virtute, ſed etiam bellè cum iiſdem conſonare.

29. Puriùs ac elegantiùs, æqualitatem, *Iuſtitiæ*, (vt vocat,) *matrem*, commendat Philo lib. de creatione Principis, *in fine*, ſcribens in hunc modum. *Eſt æqualitas lumen clariſſimum, Sol (vt ita dicam) factitius. Sicut è diuerſo inæqualitas, tum in defectu, tum in nimietate, fons & origo caliginis. At æqualitas omnia vel in cœlo vel in terra benè diſpoſuit, iure diuino humanóque immobili. Quis enim neſcit, Solem dimetiri æquabiliter dierum noctiumque vices, & ſpatia, certis proportionibus? Siquidem quotannis recurrentia, quæ ex re vocantur æquinoctia, vernum autumnaléque, natura tam manifeſtè ſignauit, vt vel indoctiſſimi ſentiant, quantitate dies pares fieri noctibus. Quid lunæ curſus recurſúſque, à coniunctione vſque ad pleniluniu, & inde rurſus vſque ad coitum & interlunium, nonne paribus dimetiuntur ſpatiis? Nam ſiue creſcat, ſiue decreſcat, vtrunque fit numeris dierum æqualibus, & augmentis detrimentiſque parilibus. Atque adeò in Sole quoque puriſſimo, eximius honor habetur æqualitati, ſicut & in vicino eius aëre. Cùm enim quadrifariam annus ſit diuiſus in horas quas vocant, aër mutari ſolet naturaliter his viciſſitudinibus, ineffabilem oſtendens in hac ipſa permutatione ordinem. Nam in totidem menſes hyems, ver, æſtas, autũnus diſtribuitur; trinos videlicet; atque ita expletur annus ſolidus, quem ideò Græci ἐνιαυτὸν nominant, quia in ſe recurrit ſua per veſtigia, in ſe complectens omnia, quod aliàs fieri non poterat; niſi adiuuaretur horarum dictis vicibus. Eadem æqualitas à cæleſtibus extendit ſe ad terreſtria, pro ſuo vigore natiuo, cùm ſit æthereα natura prædita: & illic ex propinquo cuncta diſponens ſublimia, & deorſum more Solis mittens ſecundos radios. Quicquid enim apud nos peccat, eſt inæqualitas. Quicquid non decedit ab officio, æqualitatis opus eſt, quam in rerum vniuerſitate propriè mundum dicere licet: in ciuitatibus optimam & maximè legitimam Reip. ſpeciem democratiam, ſiue popularem adminiſtrationem; in corporibus ſanitatem; virtutem in animis. Nam è diuerſo, inæqualitas morborum ac vitiorum cauſa eſt,*

Æ-tas

Ætas quantumuis longa me deficeret, ſi vellem percenſere omnes laudes æqualitatis, & ex ea nata Iuſtitia.

Idem lib. *quis rerum diuin. hæres*, immenſus eſt in illuſtrando ſtudio Dei circa æqualitatem, quam *Iuſtitiæ matrem* appellat, proſequitúrque latiſſimè multiplicem omninò diuiſionem, quam ait eſſe præcipuum Iuſtitiæ munus, ita vt à diuiſione æquali, Græcè dicta ſit Iuſtitia, δίκη; id eſt vt Ariſtoteles etiam notat 5. Eth. c. 4. ἀπὸ τῦ δίχα τίμνειν. Itaque omnia quæ tam diffusè de diuiſione profert, æquè ad æqualitatem, & Iuſtitiam æqualitate nixam pertinere vult. Sed quòd hoc loco non tam æqualitatis ad Iuſtitiam pertinentis celebratio, quàm explicatio & confirmatio quæratur, longiore illa excurſione ſuperſedeo.

Æquale ſiue medium Iuſtitiæ, eſt medium rei: Tria in contrarium oppoſita.

30. Verùm cùm æquale, idem ſit quod medium; duplex autem ſtatuatur medium, nempe rei & rationis, vt vidimus agentes de mediocritate virtutis, & de medio per Prudentiam præfinito; Statuendum eſt, æqualitatem ſiue medium, cuius eſt hoc loco habenda ratio, non aliud eſſe quàm medium rei: ea tamen temperatione retenta quam adhibuimus libr. ſuper. num. 21. vt ſcilicet non excludatur medij huius conſtitutio per Prudentiam, & rectæ rationis præſcriptum ad omnes virtutum moralium materias æquè pertinens. Nihilominùs enim hoc medium ſiue hæc æqualitas dicitur eſſe rei, quia ſtatuitur per quantitatem rei, externo iuri commenſam; aliter quàm ſtatuatur medium in virtutibus occupatis circa paſſiones, vbi habetur ratio conditionum operantis, vt loco citato expenſum eſt. Quæ verò à nonnullis contra æqualitatem illam Iuſtitiæ obiectam proponuntur, poſſunt nullo negotio depelli. Ioannes ergo de Celaya 5. Eth. c. 4. q. 2. refert communem ſententiam, quæ docet Iuſtitiam ſitam eſſe in æqualitate rei externæ ad aliam perſonam; vel vt paſſim eodem ſenſu dicitur, medium, (ſiue æquale,) in Iuſtitia eſſe realiter medium. Hanc communem ſententiam impugnat Celaya, quia medium rei, ſemper eſt idem apud omnes, & omni tempore. At hoc falſum eſt quoad commutationes, quæ per Iuſtitiam exercentur. *Nam ſalmones*, (verba ſunt prædicti Autoris,) *viliori pretio veneunt in Scotia, quàm in Francia, & è diuerſo vinum. Pari forma, modius tritici cariùs vendebatur ante Paſcha, quàm vendatur modò.* Hoc argumentum ita proponit Manderſton tract. de virt. in communi, c. de medio virtutum. *Pinta vini hoc anno venditur carolo, quam anno præterito hoc in tempore habuimus pro duobus liardis. Item fidelis mercator, de eodem panno, vendit vlnam panni licitè cariùs Socrati, quàm Platoni.* Vel ergo euertendæ ſunt omnes commutationes, tanquam à Iuſtitia exorbitantes: vel fatendum eſt, Iuſtitiam non collimare ſemper in æqualitatem.

Idem probat Mayronius in 3. d. 37. q. 2. quia ſi ita eſſet, ceſſarent omnes commutationes, & omnis iuſta mercatio. Itaque impoſſibile foret emere iuſtè vnum equum. *Quia*, inquit Mayronis, *totum aurum de mundo, non valet vnum equum: Sicut tota lana de mundo, non valet vnam ouem; nec omnes panni, valent vnum panem. Igitur fruſtra portabunt pannos & lanas homines, ad alienas partes, pro alimentis emendis, vel pro vino: quia cum toto labore ſuo, & cum toto auro, ſolùm vnum bouem, ſecundùm medium rei non poterunt comparare.*

Ad hæc, nummus, quod eſt commune omnium commutationum inſtrumentum, non habet ſtatum valorem, ſed pro Principis voluntate, nunc illas merces adæquat, nunc non adæquat: imò interdum poteſtas publica iuſtè materiam viliſſimam, putà exiguum corium, impreſſo ſigno publico, ſtatuit æqualem argento & auro, ac iis mercibus, quæ auro tantùm & argento adæquari ſolent, vt rectè aſſerit Couarr. lib. de collat. veter. numiſm. c. 7. & D. Baſil. Pontius opuſc. de monetæ mutatione. Tandem Princeps duos reos æquales licitè plectit inæqualibus ſuppliciis illæſa Iuſtitia.

Conuelluntur.

Hæc dico exigui eſſe momenti, nec pugnare cum ea æqualitate, quam Iuſtitiæ ſubſtrauimus. Siſtendo enim hoc loco in Iuſtitia commutatiua, quia eam vnam impetunt rationes propoſitæ, veriſſimum eſt, æqualitatem circa quam occupatur, eſſe æqualitatem realem, ſiue medium eius eſſe medium rei, in eo ſenſu quem ſuprà propoſuimus: Nempe non æqualitatem materialem inter rem datam & acceptam; vel inter perſonam lædentem aut læſam: ſed æqualitatem formalem; hoc eſt, rei exhibitæ, cum iure alieno, quod adæquatur. Et ita apertè cernitur in omnibus propoſitis exemplis. Quicquid enim ſit de aliis inadæquationibus, quæ obiiciuntur interuenire, certum eſt non deeſſe æqualitatem cum eo iure quod adæquandum eſt.

Nec ad rem præſentem refert, an in ea iuris alieni adæquatione, & medij ius illud adæquantis conſtitutione, interueniat negotiatio Prudentiæ præſcribentis medium; an verò ipſum medium ſit à parte rei definitum: de quo ferè rixantur Autores in contrarium allegati, contendentes rationis opificium non poſſe ab huius medij conſtitutione ſeiungi. Et idcircò æquè in Iuſtitia ac in aliis virtutibus, medium eſſe rationis. Hæc inquam rixa, non admodùm refert ad rem præſentem. Nam quomodocunque medium conſtituatur medium & æquale, tamen ſemper neceſſe eſt, eſſe medium & æquale, reſpectu iuris cui commenſurandum eſt. Quanquam, vt iam monui agens de Prudentia, lib. 2. huius Operis, n. 21. non eſt dubium, quin opificium intellectus practici ſiue Prudentia in conſtituendo Iuſtitiæ medio interponatur; abſque tamen eo ordine ad conditiones operantis, qui ſeruatur in conſtitutione medij aliarum virtutum. Quæ cauſa eſt, cur hìc medium dicatur eſſe rei, alibi autem dicatur eſſe medium rationis, vt citato loco fuit expoſitum.

31. His ita generatim præmiſſis, dicamus aliquid diſtinctiùs ad ſingula in contrarium adducta, quæ ad tria capita reuocantur. Primum ducitur ex inæqualitate iuſti pretij variis in locis ac temporibus. Secundum, ex inæqualitate nummi cum mercibus, eáque variabilitate, quam Princeps pro libito poteſt inducere in monetam. Tertium ex inæqualitate punitionis diuerſis reis irrogatæ pro eodem delicto.

Ad primum, ex pretio ac mercibus.

Ad primum, fateor iuſtum pretium rerum venalium non eſſe idem vbiuis & omni tempore, ſed pro circunſtantiarum varietate mutari. Hinc tamen non probatur, æqualitatem, (etiam realem,) non obiici Iuſtitiæ, quia ſpectatis his illiſve circunſtantiis, pretium quod in eis ſupponitur iuſtum, eſt realiter æquale iuri, quod habet is qui rem ſuam ſubtrahit, aut commutat pro tali pretio. Ratio autem cur ea variabilitas habeat locum in pretio

pretio iuſto, ducenda eſt ex maiori vel minori; itémque faciliori aut difficiliori vſu, quem res alicubi, aut certis temporibus habet. Quia enim alicubi res eſt rarior quàm alibi, ac proinde difficiliùs adhibetur ad vſum, cui opportuna eſt, meritò non ſubeſt vbivis eidem pretio. Et idem plerunque euenit occaſione æſtimationis, qua res eſt quibuſdam in locis. Sic enim gemmæ hîc ſunt longè pretioſiores & cariùs abſque iniuſtitia venduntur, quàm in aliis regionibus, in quibus vulgares ſunt: aut in quibus ratione contrariæ æſtimationis communis viles habentur.

Sanè in taxandis iuſtis pretiis rerum, maxima ratio habetur æſtimationis, vt D. Auguſtinus in hunc modum præclarè aduertit l. 11. ciuit. cap. 16. *Eſt alius atque alius, pro ſuo cuiuſque vſu, æſtimationis modus: quo fit, vt quædam ſenſu carentia, quibuſdam ſentientibus præponamus, in tantum, vt ſi poteſtas eſſet, ea potiùs de natura rerum auferre vellemus: ſiue quem in ea locum habeant ignorantes; ſiue etiam ſi ſciamus, noſtris ea commodis poſtponentes. Quis enim non domi ſuæ panem habere, quàm mures; nummos, quàm pulices malit? Sed quid mirum, cùm in ipſorum etiam hominum æſtimatione, (quorum certè natura, tanta eſt dignitatis,) plerunque cariùs comparetur equus, quàm ſeruus; gemma, quàm famula? Ita in tali libertate iudicandi, plurimùm diſtat ratio conſiderantis, à neceſſitate indigentis, ſeu voluptate cupientis: cùm iſta, quid per ſe ipſum in rerum gradibus pendat, neceſſitas autem quid propter quid expetat, cogitet: Et iſta, quid verum luci mentis appareat; voluptas verò, quid iucundum corporis ſenſibus blandiatur, exquirat.*

Hinc tamen non conuellitur quòd de æqualitate reali obiecta Iuſtitiæ conſtituimus. Quia ſatis eſt, quòd taxatio valoris, quæ omnibus penſatis cenſetur iuſta, feratur in æqualitatem pretij & iuris, quo potitur is, qui merces ſuas pro tali pretio commutat. Quòd ſi mercator alicui gratis remittat aliquid de pretio iuſto, quod imminutum repoſcit ab alio, ea ex parte non intendit æqualitatem, quia eatenus non exercet actum Iuſtitiæ, ſed liberalitatis, quam cuique fas eſt in rei ſuæ diſtractione prodere erga eum duntaxat, quem elegerit, non erga alium. Quoad eam tamen partem mercium, quæ ſecundùm prudentem æſtimationem eſt æqualis pretio, quod exhibetur, exercet actum Iuſtitiæ. Vnde quoad eam portionem, interuenit æqualitas pretij & iuris, de quo nihil remittit, ſed illud vult expleri.

Ad ſecundum, ex iuſta monetæ mutatione.

32. Secundum caput argumentorum, magna ex parte contritum eſt in ſuperioribus. Negauimus enim æqualitatem à Iuſtitia intentam in commutationibus, eſſe quoad entitatem mercis & pretij. Satis ergo eſt, quòd interueniat æqualitas formalis, hoc eſt, æqualitas pretij cum iure eius, qui merces diſtrahit. Hæc autem æqualitas, probè cohæret cum entitatiua & materiali inæqualitate pretij & mercium; V. G. auri cum pecude, & panni cum pane: (quicquid ſit de huius poſterioris exempli à Mayronio adhibiti, veritate:) Nam adæquatio formalis mercium & pretij iuſti, attenditur penes vſum, non autem penes nobilitatem phyſicam. Itaque ſi res, quæ exhibetur in pretium, ſit æquè vtilis vendenti, ac merx quam pro ea diſtrahit, parum referet quòd merx, entitatiuè loquendo, ſit inadæquabilis per pretium. V. G. ouis quia eſt animata, eſt phyſicè inadæquabilis per aurum quantumlibet congeſtum. Quia tamen certa auri quantitas eſt æquè vtilis ac ouis, iure cenſetur adæquari ouem, cùm ea ſumma auri exhibetur loco ouis. Et ita in ſimilibus.

Ex hoc porrò fundamento commodè exponitur, quod prætereà in ſecundo illo difficultatum capite opponebatur, de nummi variabili valore, & non ſtata, ſed inæquali æqualitate eius cum mercibus, pro Principis voluntate. Quia enim in exhibitione nummi pro mercibus, non attenditur nobilitas entitatiua, ſed tantùm vtilitas, quam nummus habet ad omnes neceſſitates; hæc autem vtilitas poteſt pro Principis arbitrio creſcere vel decreſcere; mirum non eſt, quòd ea æqualitas, in quam Iuſtitia fertur, non ſit in nummo ſtata ac fixa. Dummodò verò nummus, prout veluti fœtus autoritate Principis, habeat eam æqualitatem cum mercibus, in ordine ad communem vſum & procuranda vitæ neceſſaria, quam habent ipſæ merces, cenſebitur ſeruari æqualitas ſufficiens ad Iuſtitiam. Porrò Princeps æqualitatem illam variat, & valorem pecuniæ tranſmutat, non mandans vt populus iudicet eam phyſicè æqualem cum mercibus, quod abſurdiſſimè mandaretur, cùm corium ſignatum, ſubſtitui iubetur pecuniæ: ſed tantùm mandans, vt cùm corium illud ſignatum exhibebitur, præbeatur merx in tanta quantitate. Quod etiam facit, cùm auget vel minuit valorem anteriorem monetæ ex metallo. Æquè autem iuſtè in vtroque euentu poteſt ita iubere, ac iuſtè poſſet, ſi res ferret, præcipere in certo euentu, vt omnia vel aliqua eſſent inter ciues communia, vel vt alicui detur aliquid nullo exhibito pretio.

Ad tertium, ex inæquali mulcta pro eadem culpa.

33. In tertio capite adhibenda eſt diſtinctio. Poteſt enim ſupplicium inæquale, duobus eodem crimine obſtrictis irrogari, ſalua Iuſtitia & æqualitate ad eam neceſſaria; vel quia perſonæ quæ deliquerunt, ſunt inæquales, vel quia in vtriuſque pari ſorte & delicto, Princeps æquum cenſet vni noxam remittere omninò, aut ex parte, non autem alteri. In priore euentu, perſpicuum eſt ſaluam eſſe æqualitatem in perfecta Iuſtitia requiſitam. Nam ſupplicium quod in ruſtico propter vilitatem perſonæ deficiens erit & improportionatum culpæ, erit nobili excedens ob eminentiam ſtatus. Id quod Ariſtoteles ipſe obſeruauit 5. Eth. c. item 5. & infrà confirmabimus vberiùs. Quare non obſtante æqualitate criminis, ſupplicium materialiter inæquale, fiet formaliter æquale, addita ad leuitatem ſupplicij in vno reorum, nobilitate qua eminet, ratione cuius cenſetur æqualiter punitus, etiamſi afficiatur damno materialiter leuiore. Neque enim æquiparandum eſt nudè vtrunque ſupplicium, ſed ſupplicium prout perſonæ nobili irrogatum, & eatenus auctius, cum ſupplicio non habente grauitatem, niſi ex probroſitate vel acerbitate ſua, nullo illi facto ex perſonæ conditione ſuperpondio.

In poſteriori autem euentu conſtat nihil officere æqualitati per ſe loquendo, quòd Princeps pro ea perſona quam gerit, relaxet reo obligationem ſubeundæ mulctæ. Nam ius cum quo videri poſſet non ſeruari æqualitatem, vel eſſet ius communitatis, vel ius alicuius priuati læſi. Primi illius iuris veluti tutela, committitur Principi. Itaque eius eſt prudenter ſtatuere, quandonam liberaliter remittendum ſit debitum mulctæ, quo aliquis Reip. obſtringitur. Sicut ex iuſta cauſa, poteſt illæſa æqualitate, remittere debitum pecuniarium, quo quis Reip. teneatur, alio ex capite quàm ratione

criminis

criminis admiſſi. Quòd ſi aliquis priuatus in illius debiti condonatione patiatur damnum, indéque ſecutura ſit inæqualitas cum iure eius, Principis erit prouidere, vt damnum illud ſarciatur, & ita gratificari reo; quem (quia ita intereſt Reip.) immunem à ſupplicio præſtat, vt ſimul pars læſa præſtetur indemnis. Niſi ſi in aliquo euentu, bonum commune quod priuato ſemper præponderat, ſuadeat remittendum omninò eſſe reo debitum, irreparato licèt iure priuati: Ea quippe remiſſio, altum Reip.ius in priuatorum iura, non tranſcendit, vt perſpicuum videtur.

Obiecto formali proximo Iuſtitiæ, intrinſeca ratio debiti propriè accepti.

34. Pergo ad alteram conditionem, qua volebam conneſtiri operationem iuſtam proximè obiectam Iuſtitiæ, nempe ad debitum. Nam rationem debiti eſſe intrinſecam obiecto Iuſtitiæ, non difficile euincitur. Siquidem Iuſtitia collimat in excluſionem inæqualitatis iam poſitæ vel ponendæ, niſi aliquid fieret, & in iuris alieni adæquationem. Atqui illa inæqualitatis excluſio, & æqualitatis inuectio aut conſeruatio, apertè importat obligationem ſiue debitum in eo, per quem talis æqualitas inducenda aut conſeruanda eſt: Quivis enim ad hoc, debito obſtringitur, vt ius alienum ſeruet illæſum, vel vt illud reparet, ſi iam læſit. Ergo de ratione Iuſtitiæ non eſt qualiſcunque æqualitas, ſed æqualitas cui adiuncta ſit ratio debiti. Nam æqualitas ſimpliciter, non eſt materia Iuſtitiæ, ſed vel eſt aliquid indifferens, vel pertinet ad aliam virtutem. Vt conſtat ex eo, qui miſertus pauperis centum aureorum iacturam paſſi, eos illi abſque obligatione vlla de ſuo refunderet. Nemo quippe dixerit, liberalem illum largitorem exercuiſſe actum Iuſtitiæ, quia defuit debitum, quod eſt Iuſtitiæ intrinſecum, vt D.Thomas rectè tradit 2.2.q.60. art.3. Et quidem debitum propriè ac ſtrictè acceptum. Quod ſcilicet ſpectet ius alterius propriè dictum. Neque enim hîc moramur alia quædam latè dicta debita, penes quæ ſtatuuntur interdum quædam latè dictæ Iuſtitiæ membra.

Recenſeo ea debita, ſed tantùm in tranſcurſu. Primum eſt naturalis cum altero connexionis, qua ratione proprietates deberi dicuntur naturæ. Quinetiam interdum, congruitas vt aliquid ad alterum accedat, vocatur debitum. Sic pictor qui imaginem, quam ex arte cœpit, non conſummauit, ſed reliquit imperfectam, dicitur debere eam perficere, & ſibi iniuriam facere, quòd opificium inſigne non perducat ad exitum: Nimirum quia illi congruit ita facere. Neque enim per eam conſummandi ſegnitiem, iniurius eſt in opus, ſed in nomen ſuum atque peritiam, quæ conſummato, tam dextrè inchoato opere, proderetur. Itaque ſi velit opifex, rem à ſe occœptam compleri iuxta exigentiam Prudentiæ, qua illum in rebus ſuis dirigi par eſt, dicitur debere eam imaginem conſummare. Quod eſt ſibi ipſi, non imagini, alteríve cuipiam, aliquid debere, atque adeò non eſt debitum proprium. Ad hoc debiti genus reducitur illud, quod S.Thomas 2.2.q.80.art.1.vocat *morale*, aitque tale eſſe, vt quamuis abſque eo poſſit honeſtas ſeruari, tamen ex eius adæquatione, maior honeſtas reſultet, quale addit eſſe debitum in quod liberalitas, affabilitas, & amicitia, collimant. Aliud verò debitum morale, quod S.Doctor ibi memorat, nimirum ſine quo honeſtas virtutis non eſſet ſalua, ſpectat ad vnum ex ſequentibus debitis, quæ neglecto cortice vocis, (quem Diuus Thomas eo loco attendiſſe videtur,) deprehendo paſſim deſignari vno nomine *debiti legalis*.

Secundum ergo debiti genus, (quod ſolùm D. Thomas legale vocat,) eſt quo aliquis ad quippiam præſtandum obſtringitur ex præcepto aut lege aliqua. Quo pacto ſingulæ virtutes ſub obligationem cadentes, dicuntur iniicere debitum hoc illúdve præſtandi, vel dimittendi hoc aut illud. Et neque hoc debitum, eſt illud ſtrictum debitum, quod quærimus. Nam plerunque hoc debitum, eſt ex natura rei, per ordinem ad ſolum operantem. Vnde quia non ſpectat alterum, non poteſt eſſe debitum Iuſtitiæ. Præterquàm quòd iuxta permultos, obligatio promiſſionis, etiam onerosæ, eſt obligatio tantùm fidelitatis, importátque debitum minùs arctum, quàm ſit Iuſtitiæ debitum: & tamen virtus fidelitatis omninò præcipit impletionem promiſſi. Idem vrgeri poteſt de aliis pleriſque virtutibus. Imò D.Thomas 2.2. quæſt.104. art.2.ad 1. & ibid.Caietanus, hoc genus debiti per omnes virtutes fundi obſeruant. Igitur aliud eſt vniuerſè loquendo legale debitum, ſpectata ſola vi vocis, aliud verò debitum Iuſtitiæ ſtrictè & propriè acceptum. Quamuis verum ſit, penes quoduis huiuſmodi debitum ſpectari ſaltem quædam latè dicta Iuſtitiæ membra, vt fidelitatem, gratitudinem, & alias nonnullas Iuſtitiæ partes potentiales.

35. Quare debitum propriè dictum, cui hoc loco inſiſtimus, quódque Iuſtitiam intrinſecè ſpectat, eſt illud debitum, quod fundatur in vero ac proprio iure alterius. Quod quidem debitum, à nonnullis, vt à D.Thoma q.illa 80. art.1. vocatur etiam legale, æquè ac ſecundum debitum latè dictum, proximè adductum. Ab aliis autem contraponitur debito legali, quod præciſè naſci volunt ex præcepto propriè dicto, ſeu lege ſuperioris. Parum verò refert, quibus quiſque vocibus vtatur, dummodò de re conſtet. Hoc ergo debitum in ſtricto alicuius iure fundatum, aio eſſe intrinſecum obiecto Iuſtitiæ.

Obiecta in contrarium.

Aliqui tamen apud Torrem tom.2.in 2.2.diſp.1. dub.2.ſunt refragati; in primis argumento deſumpto ex vindicatione, quæ non eſt debita, & tamen ſpectat ad Iuſtitiam, cùm paſſim quædam Iuſtitia vocetur vindicatiua. Deinde qui rem ſuam petit coram Iudice, poterat eam non petere, neque vllo ad petendum debito aſtringebatur, & tamen ducitur affectu Iuſtitiæ, vt rectè ex D.Thoma eruit Rebellus p.1.l.1.q.4.n.25.& 30. Item ſicut in aliis virtutibus dantur actus quaſi ſupererogationis, qui ſcilicet abſque obligatione exercentur, & tamen ad eandem virtutem pertinent, vt patet ex ieiunio voluntariè ſuſcepto & indicto, quod ſemper ſpectat ad Temperantiam: Ita etiam in Iuſtitia, videntur eſſe poſſe actus aliqui, qui etiamſi genuini ſint eius fœtus, abſtrahant tamen à debito. Quo pacto qui optat, vt vnuſquiſque ſit ſuo contentus, & aliorum iura non lædat, exercet actum Iuſtitiæ abſque debito; non enim tenebatur ſic operari, contra quàm aſſeruiſſe videmur, affirmantes debitum eſſe intrinſecum obiecto Iuſtitiæ.

Depelluntur.

36. Hæc argumenta non difficilè eneruantur. Quamuis enim verum ſit, rationem debiti eſſe omninò intrinſecam Iuſtitiæ: Tamen nihil eſt neceſſe, debitum illud ſe tenere ex parte cuiuſvis perſonæ

perſonæ interuenientis ad actum Iuſtitiæ. Itaque quamuis ex parte eius qui vindictam expoſcit, vel autoritate publica ſumit, deſideretur debitum, & ea ex parte abſit Iuſtitia; (quod vnum euincit Vaſq. 1.p.d.85.n.27.) tamen ſatis eſt, quòd reus teneatur vltionem illam ſubire cùm infligitur: Et quòd Iudex, ex officio aſtringatur ad vltionem inferendam. Similitérque quamuis ex parte creditoris volentis ſibi à debitore ſatisfieri, ceſſet debitum; Tamen vt ille actus ad Iuſtitiam pertineat, ſatis eſt quòd creditor velit debitorem æquare ius ipſi alienum, ad quam expletionem & æquationem omninò tenetur. Atque ita duo priora exempla, quibus probari videbatur debitum non eſſe Iuſtitiæ intrinſecum, ſunt ſufficienter eliſa.

In tertio exemplo eſt paulò plus operæ. Quanquam difficultas ex eo ducta, non eſt reuerà peculiaris huic virtuti, ſed æquè vrget contra Religionem, quam nemo diffiteri poteſt ſpectare debitum: Et contra obedientiam, quæ item manifeſtè reſpicit debitum. Quare ſicut præoccupatio mandati, florem obedientiæ continet, vt circa eam virtutem exponam: Itémque ſicut cultus Dei voluntarius; hoc eſt, non vrgente tunc præcepto Religionis, pertinet ad Religionem: Ita reſpectu Iuſtitiæ, dari poſſunt ſimiles actus voluntarij, & ſupererogationis, ſpectantes debitum, non tunc, ſed alio aliquo tempore vrgens, vel quo alij aſtringantur: Vt contingit in illo poſtremo exemplo, itémque in ſolutione debiti anticipata, quæ non deſinit eſſe actus Iuſtitiæ; quamuis eam tunc exercere, ſit opus ſupererogationis, quia debitum non erat ex neceſſitate tunc diſſoluendum. Itaque nihil profertur quo ea, quæ de ratione debiti intima Iuſtitiæ conſtituimus, conuellantur.

CAPVT III.

De actu Iuſtitiæ generatim.

AGo de actu elicito, qui non habet rationem obiecti. Nam actus imperatus & externus, quia Iuſtitiam proximè terminat, nec interiacet immediatè inter habitum & obiectum proximum, non eſt propriè & preſsè actus; (de cuiuſmodi actu nunc diſputamus;) ſed eſt obiectum, in quod virtus per actum elicitum collimat. Siſto ergo in actu elicito.

Vulgaris Iuſtitiæ deſcriptio, per voluntatem conſtantem, *&c. propria actus eliciti Iuſtitiæ.*

37. Cadit in eum vulgaris definitio Iuſtitiæ, tradita ab Vlpiano l. *Iuſtitia*, ff. *de Iuſtitia & iure*, & vſurpata quoque à Iuſtiniano in principio Inſtitutionum: verbis illis concepta. *Iuſtitia eſt conſtans & perpetua voluntas ius ſuum cuique tribuendi.* Quamuis enim non inficier, probabilem eſſe vulgarem definitionis illius gloſſam, quæ fert hanc eſſe ipſius virtutis Iuſtitiæ definitionem, vt videtur haberi ex illis particulis, *conſtans & perpetua*, quæ habitum potiùs ſonant, quo voluntatis potentia intelligitur firmari, reddique perpetua & ſtabilis in bono, quàm actum qui prætervolat: Tamen ea interpretatio, videtur minùs ſimplex. Eſtque minùs longè petitum, vt voluntatis nomine intelligatur volitio, iuxta phraſim in ipſis quoque ſcripturis receptam, & vulgari vſu firmatam, vt eſt apud D. Anſelmum, lib. de voluntate Dei; quàm vt nomine voluntatis intelligatur habitus. Nec difficile eſt in volitione quoque conſtantiam & firmitatem reperire, quatenus per actum, tametſi momento duntaxat vigentem, homo firmiter adhæret bono, ſtatuítque nullo vnquam tempore admittere iniuriam, qua labefactet ius alienum, quæ eſt conſtantia & ſtabilitas non duratiua ipſius actus, ſed ipſius potentiæ per ordinem ad obiectum: id eſt, ab actu elicito refuſa in facultatem, quæ vi actus tunc eliciti ſtatuit nullo vnquam tempore auelli ab obiecto, in quod actus ille momentaneus dirigitur. Atque ita D. Thomas 2.2.q.58.art.1. *ſub finem corporis*, definitionem Iuſtitiæ propoſitam, in eum quem dixi ſenſum interpretatur, vt non aliud ſit actus Iuſtitiæ, quàm volitio reddendi vnicuique ius ſuum.

Eſt adæquata, & de actu honeſtiſſimo.

38. Quanquam volitionis nomine, nolim exiſtimes intelligendum duntaxat eſſe, actum volendi poſitiuè exercere operationem iuri vniuſcuiuſque æqualem; ſed etiam actum poſitiuum, quo quis velit ius alienum illæſum ſinere. Qua in parte Buridanus 5. Eth. q.2. parùm ſolidè propoſitam ex Vlpiano definitionem criminatur quaſi inadæquatam, nec in omnes Iuſtitiæ actus cadentem: eò quòd Iuſtitiæ actus, quos ſub nomine præceptorum Iuſtitiæ enumerat ibidem Vlpianus, tres ſint: hi nimirum, honeſtè viuere, alterum non lædere, ſuum cuique tribuere: quorum trium actuum ſolus vltimus ea definitione exprimitur. Et quanquam Buridanus prædictam definitionem arbitratur ex Vlpiani mente cadere in habitum ipſum Iuſtitiæ: Tamen cùm cenſeat eam datam eſſe per actum, qui proinde debuit poni adæquatus, argumentum non minùs vrget contra nos, qui eam definitionem de actu Iuſtitiæ adæquato interpretamur.

Dicendum verò eſt cum Scoto, l.3. de Iuſt. q.2. art.1. hanc Buridani cauillationem, eſſe omninò inanem. E tribus enim actibus quos Iuſtitiæ tribuendos eſſe vult Buridanus; primus, nempe honeſtè viuere, non eſt reuerà actus Iuſtitiæ virtutis particularis; ſed eſt aliquid generale, & commune omnibus virtutibus. Duo verò actus poſteriores; nempe *neminem lædere*, & *ſuum cuique tribuere*, non ſunt moraliter plures, ſed vnus & idem. Eiuſdem quippe honeſtatis eſt, facere bonum aliquod, & ab oppoſito ei malo abſtinere, vt probatum eſt cùm de virtutibus generatim. Itaque propoſita definitio Iuſtitiæ, ſiue habitualis per actum ſuum, vt Buridanus exiſtimat; ſiue actualis, vt nos concedimus, non eſt manca & inadæquata. Sed complectitur vniuerſam ſubſtantiam illius Iuſtitiæ, in quam cadit. Quia actus tribuendi vnicuique ius ſuum, ita exponendus eſt, vt non læſionem quoque iuris, quæ eſt quædam eius quaſi conſeruatio, comprehendat.

Ex his conſtat de honeſtate & laudabilitate actus Iuſtitiæ. Quid enim honeſtius, quàm velle æqualitatem inducere in actus noſtros cum externo iure? Certè ſi conſulamus naturale illud oraculum Alexandro Imperatori in Chriſtianis tantoperè probatum, quo ſancitur, quæ fieri nobis ipſis nolumus, alteri facienda & volenda non eſſe; perſpicuum erit, quantoperè ſtudendum cuiuis ſit ei alienorum iurium indemnitati: cùm nemo ſit, qui eius in ſuis iuribus tenaciſſimus non ſit. Eſt qui ad hoc confirmandum adducat vulgares virtutis definitiones, quæ ex Ariſtotele & SS. Auguſtino ac Thoma circunferuntur, eáſque iſti actui aptet, vt

colligat

colligat eſſe verè actum virtutis, atque laudabilem. Et poterat ad dilatanda ſcriptionis phylacteria, Ariſtotelicas actus honeſti conditiones ex 2. Eth.c.4. proferre, & demonſtrare, quomodo in hunc actum cadant, quæ eſſet ad hoc inſtitutum aptior probatio, quàm quæ adhibita eſt ex vulgatis virtutis definitionibus, quæ non traduntur de actu virtutis, ſed de habitu & principio actus. Itaque vt indubitatum & per ſe notum ponamus, ex propoſita actus Iuſtitiæ definitione ab Vlpiano tradita, actum illum eſſe actum virtutis, & honeſtiſſimum, omnique præconio & commendatione noſtra ſuperiorem.

An ſit de Ethnico Iuſtitiæ Numine, vt voluit Hotomanus.

39. Quinetiam fuerunt qui honeſtatem & dignitatem tantam ea definitione proponi cenſerent, vt dicerent, non eum quem propoſuimus, Iuſtitiæ actum elicitum, illa Vlpiani definitione expreſſum, ſed Deam quandam ab Ethnicis huic actui præfectam. Ita cenſuit Hotomanus in Epitome ad titulum primum Digeſtorum, & in commentario renouato ad inſtitutiones Iuſtiniani, item titulo 1. vtrobique *de Iuſtitia & iure.* Et annuere videntur qui Prateij Lexicon iuris adduxerunt v. *Iuſtitia*, & Donellus tomo 1. lib.1. cap.4. allegans quoſdam alios, qui omnes veſtigia Hotomani preſſerunt. Argumenta Hotomani ſunt, quòd l.1. ff.*de Iuſt. & iure*, ex Vlpiano cuius eſt definitio à nobis propoſita, & ibidem adducta, l.10.dicatur *ius appellatum eſſe Iuſtitia. Nam vt eleganter Celſus definit, ius eſt ars boni & æqui, cuius meritò quis nos ſacerdotes appellet.* Quibus in verbis adhibendam eſſe parentheſim, qua concludatur facta Celſi mentio, eiúſque definitio, obſeruat Hotomanus. Atque ita adhibita parentheſi, relatiuum *cuius* adductæ ex Celſo definitioni ſubiunctum, non ad ius bonúmve aut æquum in arte iuris ibi ex Celſo definita memoratum; ſed ad Iuſtitiam refertur, cuius Iuriſconſulti l.illa 1.dicuntur eſſe ſacerdotes. Atqui ſacerdotes non dicuntur eſſe virtutum humanarum, ſiue actualium ſiue habitualium. Ergo Iuſtitia poſtmodum definita, l.10.ff.*eodem*, non eſt Iuſtitiæ virtus vel actio, ſed Dea Iuſtitiæ præpoſita, Iouis filia, quæ Vlpiano homini Gentiliſſimo, & Chriſtianorum acerbiſſima inſectatione infami, fuit pro Numine. Δίκην, vel Θέμιδα aut Θεμίστην Græci vocarunt Deam iudiciorum prçſidem, vt ex Feſto ac Euſtrathio obſeruat Budæus ad l.1.tituli primi Pandectarum.

Prætereà, ius quod conſtat boni & æqui præceptionibus, ſiue iuris diſciplinam, à Iuſtitia deſcendere atque appellari, docet ibidem Vlpianus, vt etiam Scipio apud Tullium in opere de Repub. diſputauit referente D.Auguſtino, l.19.ciuit. c.21. Vel ergo ius illud ab humana Iuſtitia, vel à diuina promanat. Non poteſt autem manare ab humana Iuſtitia, quæ ſemper eſt imperfecta, quandiu in hac vita exulamus. Voluntas enim illa quæ ſi perficeretur, habitus ac proinde virtus appellaretur, nunquam perficitur, ac proinde inidonea eſt ad tradendam iuſti & iniuſti regulam, vt eſt ab Horatio ſignificatum illis verſibus:

Nec natura poteſt iuſto ſecernere iniquum,
Diuidat vt bona diuerſis, fugienda petendis.

Neceſſe igitur eſt, vt iuris diſciplinam à diuina Iuſtitia deſcendere voluerit Vlpianus: ac proinde in eam intenderit, definiens Iuſtitiam.

Accedit denique, quòd Iuſtitia virtus humana, non eſt præceptio, ſed obſeruatio iuris, vt declaratum eſt à Tullio 1.de leg. qua ex cauſa Fabricius & Ariſtides iuſtorum agnomina retulerunt, quòd legibus parerent. Atqui Vlpianus l.illa 1. ait leges humanas præcipi & ferri à Iuſtitia. Ergo non agit de Iuſtitia humana, ſed de diuina. Hanc probationem tanquam neceſſariò concludentem, ponit in prima acie Hotomanus, poſteriori loco allegato.

Exploditur.

40. Hæc ego argumenta proferenda duxi, non vt lectoris otio abuterer, aut vt Sectario Leguleio negotium faceſſerem: Multò minùs vt aliquid in eis diſcuſſione & enodatione dignum expedirem: (nihil enim inſulſius comminiſci poterat, etiam qui meditatò fingere vellet:) Sed vt monſtrarem quàm prudenter ineantur trita itinera: quàm verò abſurdè, quæ maiorum veſtigiis nunquam calcata fuerint, adeantur. Non ſum ego quidem eius genij, cui omnis doctrinæ nouitas improbanda videatur. Memini nanque ſapienter dictum à S.Hieronymo, præfatione in pentateuchum, ſiue epiſt.104. non eſſe ingenia, annoſitate probanda, ſicut vina: Prudenter item Themiſtium orat.15. impactam nouitatis criminationem à ſe depellentem, demonſtrare non nouitatem quæ omnibus æquè diſciplinis obiici initio poterat, ſed malè nouandi ſtudium vitio verti. Itaque non retundo aciem recentium ingeniorum, vel deſperandam nobis nouam alicuius veritatis refoſſionem contendo. Tantùm aſſero, & non refragaturum è prudentibus quenquam pro certo habeo, non modò quoad fidei placita, in quibus omnis nouitas ſemper iure ſuſpecta fuit; & cum antiquis dogmatibus diſſonat, omninò abiicienda eſt, de quo hîc non quæritur: ſed etiam in humanis diſciplinis, quarum nunc ambitu concludimur, inane planè eſſe, ingeniíque mobilioris notam non leuem iure cenſeri, circunferri omni vento doctrinæ, & ad primam aurulam alicuius nouitatis, quæ vel nos primùm, vel recentiorum quempiam afflauerit, illicò abduci. Hoc planè circa Hotomanicam iſtam Iuſtitiæ interpretationem animaduertendum cenſui, quandoquidem ſpecie argutiolæ inanis, receptiſſima ad eam diem definitionis Iuſtitiæ interpretatio, ab Hotomano reiecta eſt, abſque vllo non firmo tantùm, ſed ne veriſimili quidem nouandi, & veterem interpretationem conuellendi, argumento: vt patebit recurrendo per argumenta, ab aduerſario in rem ſuam poſita.

Eliditur primum Hotomani argumentum. Accipitres forenſes, exagitati.

Primum multipliciter peccat. Diſſimulo quòd contra omnium codicum fidem, parentheſes ponit, vbi nulla vnquam earum veſtigia apparuerunt: tantùm vt aliquatenus nouitati ſuæ commodet, & cauſam ſuam promoueat. Item non vrgeo, quòd vnum de Iuſtitia verbulum, quodam loco ab Vlpiano prolatum, velit ad omnia alia loca, (quantumuis ſeiuncta, & nihil tale vllatenus ferentia,) quibus Vlpianus de Iuſtitia agit, æquè accõmodari. Quaſi quia eo loco qui l.1.ff.*de Iuſtitia & iure*, refertur, dixit Vlpianus Iuſtitiam habere ſacerdotes, confeſtim liceat in omnibus aliis locis, quibus Iuſtitia quomodocunque memoratur, eandem Iuſtitiæ notionem imaginari: quæ quàm ſint inania, fruſtra monerem. Aio duntaxat, quod eſt in eo primo

primo argumento præcipuum; nempe quòd aliqui dicantur eſſe Iuſtitiæ ſacerdotes, nullo modo cauſam aduerſarij promouere. Neque enim id ſpectat ad cultum Iuſtitiæ tanquam Numinis, ſed ad ſynceram & integram iuſti tuendi voluntatem, quæ deberet cuiuis Iuriſperitorum in pectore tanquam ſacrario pedem fixiſſe.

Qua ratione Caſſiodorus lib. 1. epiſt. 12. nomine Theodorici ad Eugeniũ Magiſtrum officiorum ita ſcribit. *Eſto innocentiæ templum, Temperantiæ ſacrarium, ara Iuſtitiæ. Abſit à iudiciariis mentibus aliquid profanum. Pio Principi, ſub quodam ſacerdotio ſeruiatur.* Seruius item Sulpicius Autore Quintil. l. 11. c. 1. iuris Antiſtes nominatus eſt. Et quomodo Plinius à Dionyſio vittatam nauem Platoni obuiam miſſam tanquam ſapientiæ Antiſtiti ſcribit l. 7. c. 30. Ita ingenioſè, Iuſtiniani tanquam ſapientiæ Antiſtitis imago, vittata pt opoſita eſt ab erudito recentiore. Sed & Gell. l. 14. c. 4. iudicem, Antiſtitem Iuſtitiæ, eadem ex cauſa vocat. Præterea Symmachus relatione ad Imperatorem, bonos & præſtantes Principes, vocat Iuſtitiæ ſacerdotes. Quinetiam vir quilibet bonus, iudice Antonino l. 3. n. 6. quaſi ſacerdos eſt.

41. Indignos planè ſe his ſactis & hoc ſacerdotio præſtiterunt iam olim, & præſtant etiamnum Iuriſperitorum nonnulli, quos Ammianus Marcellinus, l. 30. ex Platone πολιτικῆς μορίου εἴδωλον, *vmbram particulæ ciuilitatis*, definiuit; & *populi* etiam *accipitres* nominauit. *Qui vt in profeſſione turbulenta clareſcant, ad expugnandam veritatem, ora mercenaria procudentes, per proſtitutas frontes, viléſque latratus, quò velint, aditus ſibi patefaciunt crebros. Qui inter ſollicitudines iudicum per multa diſtentas, irreſolubili nexu vincientes negotium, laborant, vt omnis quies litibus implicetur.* Epicurus autem eodem referente Ammiano, tanquam κακοτεχνίαν exercentes, improbauit: & ſuaſionis opificio à Cteſia, & Gorgia Leontino quondam aſtrictam, Orientalium quorundam verſutia ad bonorum vſque odium elatam queritur. Sed & Columella in præfatione, latrocinium per eos quos dixi rabulas, in foro exerceri expoſtulauit. Itaque non modò multùm malitiæ etiam nolentes addiſcunt, vt Plinius l. 2. epiſt. 3. fatetur, homo in foro perpetuus, ſed etiam multùm malitiæ volentes admittunt eorum plerique. Idcircò Plutarchus, lib. de vſura, forum vocauit impiorum regionem, ἀσεβῶν χώραν. Anacharſis forum aiebat locum eſſe ad fallendum inuicem, & dandas auaritiæ manus. Conſonátque illud Ariſtotelis 7. polit. c. 2. vitam forenſem, eſſe virtuti contrariam, pronunciantis. Et illud Senecæ l. de conſtant. c. 6. nihil aliud eſſe forum niſi *locum exercendis in publico vitiis deſtinatum.* Nec diſſimiliter Syneſ. epiſt. 147. qui forum dixit, efficere homines impudentiſſimos atque improbiſſimos. Idcircò non abs re Cato, referente Plinio l. 9. c. 1. forum muricibus ſternendum cenſuit, vt præacutis illis pauimenti cuſpidibus offenſi Romani, illuc vel rariùs adirent, vel non diu ibi conſiſterent. Inſectatur etiam Apuleius l. 10. Miles. *hos togatos* (vt vocat) *vultures.* Quos item, velut canes acerrimos, non niſi oblato cibo manſueſcere, dixit Seneca. Addens epiſt. 115. hos eſſe qui non quale quid ſit quærant, ſed quanti. Quod Bartolus *l. omnes populi, ff. de Iuſt. & iure*, confirmat; vocans id genus hominum, *canes & voratores curiarum.* S. Hieronymus in cap. 3. Sophon. lupis Arabiæ componit. Et alibi refertur dicens, etiam lyncibus & leonibus crudeliores eſſe, ita vt, *Etſi deuorent ore rabido, tandiu tamen deprædandi memoriam non perdant, quandiu venter eſt vacuus.*

Has Harpyias, generis humani hirudines, abſit vt Iuſtitiæ ſacerdotes habeamus; qui nefario ac inceſto contrectatu, Iuſtitiam corrumpunt ac polluunt, perpetuiſque vaframentis, & ſutelis ſycophantiarum, captiunculis formularum, factitiis fabricis, & technis concenturiatis, vt eſt apud Plautum, pro libidine, fortunarum, aut etiam capitis exitium innoxiis aduocant. Planè vt eſt apud Ariſtophanem ὀρθοφοιτοσυκοφαντοδικοταλαίπωροι, nomine propenſum ſeſquipedem protenſo digni; Vitiligatores, qui lites in æternum extrahunt, amántque proceſſus in infinitum. Nam quo nomine donabimus venditores iuſti iudicij, qui *peccatis peccata congeminantes*, (verba ſunt Diui Auguſtini ſerm. 19. de verb. Dom.) *fraudes ſuas ac rapinas, commodum vocant? Quibus, quaſi ex conſuetudine venduntur leges, corrumpuntur iura, ſententia ipſa venalis eſt: Et nulla iam cauſa poteſt eſſe ſine cauſa. Queis, vt Petronius canit,*

—— Iudicium nihil} eſt, niſi publica merces,
Atque eques in cauſa qui ſedet, empta probat.

42. Sed hos, vt eſt apud Demoſthenem orat. contra Æſchynem σπερμολόγους (an σπερμολόγους;) & τῆς ἀγορᾶς περιτρίμματα, inſectantur pleniùs ex ipſo foro recentiores grauiſſimi, Budæus ad Pandectas, l. 1. ff. *de iuſt. & iure*, & ſæpè alibi eodem opere. Zazius ad l. 2. ff. *de orig. iuris.* Claudius Cantiuncula in paræn. de ratione ſtudij legalis. Polletus, lib. 2. de foro Rom. cap. 3. & 9. Claudius Minos ad lib. 2. Plinij, epiſt. 3. qui aperrè profecit ex Tiraquello lib. de nobil. c. 29. à n. 7. Hos, & quos ipſi proferunt, adeat, qui ſeuerè caſtigata hæc fori carcinomata, auet legere. Nos inſtitutum teneamus, manifeſtè ex dictis concludentes, primum aduerſarij argumentum eo Iuſtitiæ ſacerdotio nixum, nullo modo probare illud ad quod aſſumebatur.

Ad ſecundum Hotomani.

Secundum item argumentum imbelle eſt. Fatemur enim diſciplinam iuris à Iuſtitia deſcendere, non tamen ſemper à diuina Iuſtitia, niſi mediatè, & per impreſſum diuinitùs humanæ menti ſignaculum, ac κριτήριον Iuſtitiæ ſtatuendæ. Manat ergo Iuriſperitia ab humana Iuſtitia, quatenus Prudentia, quæ in ſingularibus euentibus, ius ſuum cuique tribuit, nec à Iuriſperitia ſecernitur, intendit in Iuſtitiam humanam obiectiuam, & quid ipſa ferat, perpendit, vt ad id iudicium ſuum admetiatur. Quòd ſi ad eam rem, diuina quoque oracula, & nutus diuinæ Iuſtitiæ, latis à Deo legibus poſitiuis proditi, opportunitatem quandoque habent; (& habent non raro,) eos quoque obſeruat Iuriſperitia, vt exactum Iuſtitiæ canonem ſtatuat. Sed non idcircò dicenda eſt, ad ſenſum aduerſarij, deſcendere à Numine; qui loquendi modus immediatam dimanationem ſonat, malè hoc loco confingendam. Quicquid autem aduerſarius contendat, habet humana Iuſtitia ſic ſpectata, fundamentum ſufficiens diiudicandi fas & nefas. Quantumuis enim cæcutiamus, nec vbiuis detur clara & liquida luce contueri, quid Iuſtitiæ ratio ferat: Tamen in maxima ſaltem parte humanarum rerum, poſſumus vel certò, vel, (quod ſatis eſt,) probabiliter id definire. Quòd ſi alicubi ne illa quidẽ tenuis lux affulget, quę probabilẽ opinionem conſtituit (quod rarum eſt, & idcircò in eo euentu

eſt

eſt opere abſtinendum ;) non idcircò cenſendi ſumus deſtitui perfecta, quantum fert ſtatus præſens, iuris & æqui diiudicandi regula : Vt propterea neceſſe ſit, diuinam Iuſtitiam deuocare ad immediatè dirigendas operationes noſtras : quandoquidem ne ea quidem, vt aduerſarius aſſerit, tradente iuſti & iniuſti regulam, luce pleniore potimur ea in parte.

Ad vltimum.

43. Poſtremum aduerſatij argumentum, quod ille habet pro demonſtratiuo, ne Topicæ quidem probationis vim habet. Quamuis enim verum ſit, humanam Iuſtitiam preſsè dictam, de qua nunc agimus, ſitam eſſe in obſeruatione legis de iure alieno illæſo præſtando, tamen præcepta quoque de alieno iure illæſo retinendo, ad Iuſtitiam humanam pertinent, ſin minùs vt eius dictamina, at ſaltem vt anteceſſiones & regulæ, quibus ipſa dirigitur. Neque enim nouum eſt, vt regula, & quod per regulam dirigitur, cenſeantur ad eandem honeſtatem ſpectare. Eáque eſt cauſa, cur nullum ſtatuatur ſpeciale peccatum contra Prudentiam. Ad eum ergo modum dixit Vlpianus, leges à Iuſtitia ferri ; non autem eo incondito modo quem aduerſarius comminiſcitur in illo tertio argumento. Sed pigeret me diuturnioris iam moræ in re nihili, niſi nouellis quibuſdam Iuriſperitis præter allegatos, probatam inſulſitatem illam Hotomanicam animaduerterem, quam proinde excuſſam oportuit.

Præter explicatam iuris alieni volitionem, nullus eſt alius actus, competens Iuſtitiæ in communi.

Statuendum ergo eſt, vt ex dictis euidens, Iuſtitiæ definitionem ab Vlpiano traditam, meritò paſſim admiſſam tanquam germanam explicationem Iuſtitiæ humanæ actualis, quam explicamus: quæ proinde adæquatè ſita eſt in volitione tribuendi vnicuique ius ſuum. Nonnulli quidem Scholaſtici 2. 2. q.60. ſupponunt alium prætereà quendam actum, Iuſtitiæ in communi competere, eáque ex cauſa agunt de iudicio in tractatione de Iuſtitia in vniuerſum. Hoc tamen admittendum non eſt, ac ne cùm iis quidem temperamentis, quæ adhibet Val. 2. 2. q.4. p.1. Nempe quòd iudicium reſpondeat Iuſtitiæ in communi, ſi ſpectetur quatenus abſtrahit & à iudicio publico circa alterum, & à iudicio priuato circa eiuſdem probitatem vel improbitatem ; ſiue vno verbo, prout eſt ſententia circa alterum, æqualis iuri eius. Nam ne hoc quidem modo, iudicium ſpectat ad Iuſtitiam vniuersè conſideratam, ſed reſtringitur ad Iuſtitiam commutatiuam. Quia quomodolibet de alio iudicemus, poſito quòd fixum nobis ſit ferre iudicium, tenemur rectum iudicium, & iuri eius conforme ferre. Quod ſi ſecus fiat, violabitur ius alienum ſtrictum, & reſpiciens bona priuata vniuſcuiuſque, quorum violatio in Iuſtitiam commutatiuam incurrit: ac proinde, actus quoque iudicij quomodolibet conſideratus, ad eam pertinet.

CAPVT IV.

De habitu Iuſtitiæ generatim.

CIrca hunc habitum, dimittendæ ſunt difficultates aliis omnibus habitibus ac virtutibus communes ; cuiuſmodi ſunt quæ ſpectant ad cauſas extrinſecas illius, nempe effectiuam, & finalem. Cauſa quoque ſubiectiua dimittenda eſt. Nam immediata eſt ſufficienter expoſita in generali tractatione virtutum ; vbi conſtitit, Iuſtitiam eſſe in voluntate : quamuis acceſſorium aliquod eius, & complementum, cui virtutis ratio propriè non competit, reperiatur in appetitu ſenſitiuo. Mediatum verò ſubiectum, ſiue totale, & vt loquuntur, denominationis ſubiectum Iuſtitiæ, non eſt obſcurum quoad creaturas : eſt enim natura ratione prædita. An verò ad Deum etiam pertineat Iuſtitia, tractatum alibi eſt, & infrà etiam attingetur. Breuiter igitur proſequemur quæ ſpectant ad Iuſtitiæ quidditatem : Quidditas enim in entibus ſimplicibus, tenet locum formæ. Et quia Iuſtitia eſt ad alterum ex ſua ratione, oportebit etiam hic exponere ad quos eſſe poſſit Iuſtitia.

PROPOSITIO.

IVSTITIA eſt habitus, ſecundùm quem aliquis conſtanti & perpetua voluntate ius ſuum vnicuique tribuit. Quare Iuſtitia eſt virtus ad alterum iuris & moralis facultatis capacem ; hoc eſt, naturæ intellectualis compotem. Inter patrem autem ac filium ; dominum item ac mancipium ; maritum & vxorem ; Creatorem denique & creaturam, Iuſtitia ſimpliciter dicta non cernitur, niſi aliter quàm vt ſic, & ſub habitudinibus per eas voces expreſſis conſiderentur, vt conſiderari ſanè poſſunt, ac ſæpè debent.

44. PRimò expono Iuſtitiæ quidditatem illis ipſis verbis, quibus eam expreſſit S.Thomas 2. 2. q.58. art.1. Cùm enim retuliſſet Iuſtitiæ actualis definitionem à Iuriſperitis ex Vlpiano aſſignatam, verbis illis. *Iuſtitia eſt conſtans & perpetua voluntas ius ſuum cuique tribuens :* ait, eam definitionem, quæ ſpectato vocum cortice cadit in ſolam Iuſtitiam actualem, poſſe in debitam formam reduci, & aptari Iuſtitiæ habituali, hoc modo. *Iuſtitia eſt habitus, ſecundum quem aliquis conſtanti & perpetua voluntate ius ſuum vnicuique tribuit :* aitque eſſe definitionem propè eandem cum ea, quæ ab Ariſtotele traditur 5.Eth. c.5. verbis illis. *Iuſtitia eſt habitus ſecundum quem aliquis dicitur operatiuus iuſti, ſecundum electionem.*

Quidditas virtutis Iuſtitiæ, in actu primo, expreſſa ex actu.

Et ſanè reipſa ambæ hæ definitiones eòdem recidunt. Nam conſtantia illa & perpetuitas, quæ in vulgata definitione additur, aptè cadit in principium habituale, cuius eſt firmare voluntatem, & habilem reddere ad operandum. Ex quo ſequitur operationis perpetuitas pro quouis tempore quo præceptum operandi vrget, aut congruum eſt ex prudentis iudicio. Sic enim accipienda eſt conſtantia illa & perpetuitas, quam Iuſtitiæ habitus confert ; non autem quaſi Iuſtitiæ habitu conſtituamur in perpetuo actu ad hanc

virtutem ſpectante. Itaque eódem recidunt duæ illæ definitiones.

Nam quòd ea quàm cum S. Thoma propoſuimus, commodior videtur aliquibus, magíſque aperire Iuſtitiæ naturam, quæ in definitione Ariſtotelica manet inexplicata, non ita eſt. Si enim qui ignorat quid ſit Iuſtitia, & idcircò definitionem eius rimatur, æquè ignorat quid ſit eſſe operatiuum iuſti; (quod eſt incommodum, quo definitio ab Ariſtotele data impetitur,) non minùs etiam ignorat quid ſit tribuere vnicuique ius ſuum: vel ſi id cum non latet, æquè non latebit quid ſit iuſtum illud, quod Iuſtitia principiare dicitur. Eſt enim huinſmodi iuſtum, idipſum quod ius, ſiue operatio elicita conformiter ad alienam facultatem moralem.

Aliæ ſpuriæ definitiones Iuſtitiæ ablegantur.

45. Hæc eſt ratio quidditatiua Iuſtitiæ particularis, cuius expoſitioni inſiſtimus. Continet enim eſſentiam principij honeſti ab omnibus aliis diſtincti, & circa peculiarem honeſtatem occupati. In quo deficiunt aliæ quædam Iuſtitiæ definitiones; vt binæ illæ, quas ex antiquis quibuſdam in hunc modum profert, & repellit Hierax lib. de Iuſtitia. *Sunt qui Iuſtitiam, habitum eſſe dicant animæ, muneribus incorruptum, & quantum vnuſquiſque poſſit, coniectantem. Alij habitum animæ definiunt, qui neque ſuperiori, neque inferiori fortunæ plus minúſve tribuat; ſed æqualitatem omnibus ſeruet. Videntur autem mihi priores quidem admirari illum, qui alienas pecunias non concupiſcat: & quid vnuſquiſque poſſit, obſeruet, ſi quibus præficiatur. Poſteriores illum magnifacere apparent, qui non maiori fortunæ plus attribuat, ſed omnes eiſdem rebus dignetur. Sed quid ſi quiſpiam prædicta quidem teneat, in aliis autem iniuſtiſſimus ſit? Nam ſi pecunias rapiat, deſideret aliena, iniurius & luxurioſus ſit circa voluptates: his inquam malis ſi plenus ſit, poteritne iuſtus eſſe? Quòd ſi etiam omnes eiſdem rebus dignos æſtimet, vt ſi eodem honore & temperantem & luxurioſum proſequatur, & inſipientem & prudentem, quo facto non imprudens iniuſtúſque fuerit? Porrò neque pecunias alienas non concupiſcere, Iuſtitiæ definitio eſt, ſed vnius ſolùm affectus felix conſtitutio. Fingamus enim aliquem prædiuitem eſſe, qui ſuis opibus, plurimis aliis ſuppeditare poſſit; gloria autem & ambitione vinci, & neminem liberè loquentem ſuſtinere, ſed alios afficere iniuria, alios verberare, aliis pro libidine quidlibet imperare, eò quòd omnes ei obediant. Talem hominem quid eſſe dicemus, qui alieni quidem nihil cupiat, ſed alioqui violentus & tyrannus fuerit? Et famulis quidem primùm & ancillis malè vtatur; illos quidem immodicè caſtigans, cum his verò impudenter luxurians: deinde cùm hæc faciat, nihil iniuriari ſe cenſeat?* Sic Hierax contra prædictas Iuſtitiæ definitiones. Ego defectum quem notabam, in illis definitionibus præterea aduerti volo. Non enim proponunt Iuſtitiam, quæ ſit peculiaris virtus ſeiuncta ab aliis, ſed cum eis confuſam. Æqualem quippe eſſe in omni fortuna, ad Fortitudinem ſpectat, & patientiam, non ad Iuſtitiam ſpecialem, de qua agimus. Coniectatio item ſpectat ad ſagacitatem vel Prudentiam; non autem ad virtutem voluntatis, cuiuſmodi eſt Iuſtitia.

Eodem vitio laborat definitio, quam vt legitimam, reiectis præterea duabus aliis, proponit ipſe Hierax, concludens; Iuſtitiam eſſe habitum animi rationabilem, quo rectitudinem intendimus; & vindictam ab iis qui nos priùs læſerint. Manifeſtè enim hæc definitio non attingit eam honeſtatem, quæ eſt huic virtuti propria, eámque miſcet cum aliis. Attingere enim rectitudinem ſpectat ad quancunque virtutem; non autem ſpecialiter ad Iuſtitiam particularem, de qua agimus.

46. Aliam ex Philoſophis Iuſtitiæ definitionem, refert, & refellit Gregorius Nyſſen. Orat. 4. de Beatitudinibus. Propoſita enim ad inueſtigandum Iuſtitiæ natura. *Aiunt*, inquit, *nonnulli eorum, qui einſmodi res ſcrutati ſunt, Iuſtitiam eſſe habitum, tribuentem vnicuique, id quod æquum eſt, & quo quiſque dignus eſt.* Nimirum, ſi pecunias diſtribuendas in egenos quis acceperit, iuſtus eſt, ſi pro egeſtate, eas diſtribuat. Si iudex ſit conſtitutus, iuſtus eſt, ſi conformiter ad ius partium, ſententiam ferat. Si familiæ, ſi ſubditis, ea indicat quæ par ſit, iuſtus item quis denominatur. *Huiuſmodi omnia rationi ac definitioni Iuſtitiæ tribuunt, & aſſignant, ij qui habitu tali, id quod iuſtum ſit, definiunt.* Hactenus Iuſtitiam, de Philoſophorum ſententia, expreſſit Nyſſenus. Pergit porrò quid ſibi in ea doctrina improbandum videatur, ſic aperire. *Ego verò ad altitudinem conſtitutionis diuinæ reſpiciens, aliquid amplius quàm ea, quæ modò dicta ſunt, per hanc Iuſtitiam intelligendum eſſe exiſtimo. Nam ſi ſalutaris quidem ſermo communis eſt, & ad omnem humanam pertinet naturam; non cuiuſuis autem hominis eſt, in iis, quæ modò dicta ſunt, officiis ac muneribus obeundis verſari: (paucorum enim iſti, regnare, præeſſe, imperare, ius dicere, poteſtatem pecuniarum adminiſtrandarum, aut alterius rei cuiuſquam diſpenſationem habere: multitudo verò ac vulgus, in numero ſubditorum, & eorum, qui reguntur, ſunt;) quomodò aliquis admittere, & aſſentiri poſſit, veram Iuſtitiam eſſe illam, cuius non æqualis ac par conditio, omni naturæ propoſita eſt? Nam ſi iuſtus, prout tradunt diſciplinæ ſapientium exteriorum, æqualitatem ſibi propoſitam habet, ad quam potiſſimum ſpectet; excellentia autem ac dignitas, inæqualitatem in ſe continet: non poteſt Iuſtitiæ reddita ratio definitióque, vera exiſtimari, quippe cùm ſtatim, inæqualitate vitæ communis refellatur.*

Hæc Nyſſenus, cuius confutatio, quatenus cõtendit in iis, qui aliis non præſunt, eſſe Iuſtitiam; idonea eſt, ſi antiqui illi quibuſcum agit, in eo ſenſu intellexerunt verba illa definitionis ab ipſis propoſitæ, *tribuens vnicuique quod dignum eſt.* Ipſa tamen verba optimum ſenſum ferunt, nec aliud ſonant, quàm adæquationem cum facultate alterius morali; ſiue iure, quæ omninò eſt legitima Iuſtitiæ definitio. Poſtrema verò confutatio à Nyſſeno adhibita, non eſt idonea: ſupponit enim ſuperioris ad inferiores, non poſſe eſſe Iuſtitiam, eò quòd ſint gradu inæquales. At poſſunt nihilominùs æqualitatem cum iure quod habent inuicem ſeruare, quæ ſola æqualitas ad Iuſtitiam exigitur.

47. Apertius eſt vitium in ea Iuſtitiæ definitione, quæ traditur à Theage Pythagoræo, l. de virtute, & ex Platone ab Alcinoo, cap. 21. inſtit. aſſerentibus Iuſtitiam ex Fortitudine & Temperantiâ reſultare. Quia enim ſunt in homine duæ partes, & earum vna, nempe inferior, debet ſubeſſe; altera verò imperare; Tum demum dicunt eſſe in homine Iuſtitiam, cùm per Fortitudinem & Temperantiam extiterit in anima, duarum illarum partium conſenſio; vnaquaque quod ſuum eſt exequente, & iuribus ſuis potiente: id eſt, ſuperiore clauum tenente: inferiore autem capeſcente ſuperioris mandata. In quam ſententiam eleganter de more Philo Platonem imitatus, lib. 1. allegor. exponens quartum terreſtris Paradiſi fluuium de Iuſtitia; *Figuratè*, inquit, *quartus fluuius eſt Iuſtitia, reuerà fructifera, & mentem exhilarans. Hæc ergo quando exoritur? Cùm tres partes animæ inter ſe conſonant. Hæc conſonantia fit, dum penes præ-*

ſtantiorem

ſtantiorem eſt imperium. Vt quando ambæ, iraſcibilis concupiſcibiliſque, parent habenis partis rationalis, tunc ſequitur Iuſtitia. Iuſtum enim eſt, vt quod præſtat, ſemper & vbique imperet: quod deterius eſt, imperata faciat. Atqui rationale præcellentius eſt, viliora concupiſcibile & iraſcibile. Sed vbi hæ duæ partes retrogradæ contumacéſque, aurigam, id eſt, rationem impetu vehementi abſtractum ſuperauerint, & vtrauis earum momorderit frenum, ibi ſumma eſt iniuſtitia. Neceſſum eſt enim, vt ignauo aurigâ regente, ferantur in voragines & præcipitia: ſicut contrà vt virtute huius peritiáque ſeruentur.

Vides munus Iuſtitiæ, virtutis quartæ Cardinalis, iuxta hos Autores. Sed perſpicuum eſt eos hallucinari, & munera virtutum malè miſcere: cùm & difficultates & honeſtates, tribus illis virtutibus reſpondentes, ſint omninò diuerſæ ac ſeparabiles. Nihil enim vetat, eum qui in alterum iniuſtus eſſe nolit, eſſe erga ſeipſum quàm peſſimè affectum, ſiue in materia fortitudinis ſiue Temperantiæ. Quod impoſſibile eſſet iuxta ſententiam quam refellimus. Nam iuxta eam, Iuſtitia præſupponit fortitudinem & Temperantiam: Imò nihil eſt ab eis ſimul ſumptis, & totum hominem rectè erga ſe componentibus, diuerſum.

Quare indubitatum eſto, vnam peculiarem virtutem per reſpectum ad alios, & iuris eorum conſeruationem vel reparationem, eſſe conſtituendam, vt fert eius ratio & notio, expreſſa in definitione, quam poſuimus. Et apertè etiam ac efficaciter ab Ariſtotele 5. Ethic. cap. 2. confirmatur ex eo quòd datur ſpeciale vitium Iniuſtitiæ, diſtinctum à vitiis, quibus illæ aliæ virtutes hominem ad ſeipſum benè diſponentes, impetuntur; & conſtitutum per violationem alieni iuris: proindéque neceſſe eſt, dari ſpecialem virtutem, cui hoc ſpeciale vitium apponatur, eo quòd ipſa in iuris illius alieni conſeruationem, & perpetuam integritatem, vel congruam reparationem intendat.

Iuſtitia, alienum bonum & virtus publica, non ad ſeipſum.

48. Hinc factum eſt, vt Iuſtitia ex Ariſtotele 5. Ethic. cap. 1. alienum bonum eſſe videatur. Quod ibi luculenter tradit de Iuſtitia vniuerſali, omnes omninò virtutes ad alterum, complectente. Id verò poſtmodum cap. 6. Hunc ipſum locum allegans, Iuſtitiæ quoque particulari, de qua agimus, accommodari vult: rurſus inculcans, Iuſtitiam aliis laborare, & idcirco paſſim dici alienum bonum. Et eadem ex cauſa 1. Politic. capit. 2. ait, Iuſtitiam eſſe *rem ciuilem.*

Eòdem ſpectat quod S. Ambroſius, hanc virtutem appellat publicam, quod cùm alibi non ſemel, tum inſigniter planè tradit ſermon. 16. in Pſalm. 118. *Iuſtitia* (inquit) *non priuata virtus, ſed publica. Nam immaculatum corpus à virili permixtione ſeruare; & palmam caſtimoniæ, limoſo in corpore, vſque ad Angelorum conuerſationem, cuſtodiâ integritatis euehere, vtilitas priuata, laus publica eſt. Frugi eſſe ac modeſtum, & ſobriæ parcitatis tenere menſuram, probatur à pluribus, ſed ſibi ſoli ſufficit. Fortitudo in præliis eminet, in otio friget: cuius opus in tempore neceſſarium, in voto aduerſum. Malunt enim homines non pugnare, quàm vincere. Sola Iuſtitia eſt, quæ omnibus temporibus, aliis potiùs nata quàm ſibi, quotidiano vſu & fructu publico, ſuo damno, alienas cuſtodit vtilitates, quæ nihil habeat vtilitatis, & plurimùm laudis.*

Non eſt ergo Iuſtitia ad ſeipſam. Et ita apertè ferre videtur, debitum quo diximus Iuſtitiam conſtitui. Nam vt philoſophatur Seneca lib. 5. de benef. cap. 7. *Debitor non eſt ſine creditore, non magis quàm maritus ſine vxore, aut ſine filio pater. Aliquis dare debet, vt aliquis accipiat. Non eſt dare, nec recipere, in dexteram manum de ſiniſtra transferre. Quo modo, nemo ſe portat, quamuis corpus ſuum moueat & transferat: Quo modo nemo, quamuis pro ſe dixerit, affuiſſe ſibi dicitur; nec ſtatuam ſibi tanquam patrono ponit: Quo modo ſi æger cùm curâ ſuâ conualuit, mercedem à ſe non exigit. Sic in omni negotio, etiam cùm aliquis probè fecerit, non tamen debebit referre gratiam ſibi, quia non habebit cui referat. Vt concedam aliquem dare ſibi beneficium, dum dat, & recipit: Vt concedam aliquem à ſe accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi (quod aiunt) verſura fit, & veluti luſorium nomen ſtatim tranſit. Neque enim alius dat quàm qui accipit, ſed vnus atque idem. Hoc verbum,* debere, *non habet niſi inter duos locum. Quomodò ergo in vno conſiſtit, qui ſe obligando liberat? Vt in orbe ac pila nihil eſt imum, nihil ſummum, nihil extremum, nihil primum, quia motu ordo mutatur, & quæ ſequebantur, præcedunt, & quæ occidebant, oriuntur, omnia quomodocunque ierint, in idem reuertuntur: Ita in homine exiſtima fieri. Cùm illum in multa mutaueris, vnus eſt. Cecidit ſe; iniuriarum cum quo agat, non habet. Alligauit & clauſit; de vi non tenetur. Beneficium ſibi dedit, protinus danti reddidit.* Et cap. 9. *Dat nemo, niſi alteri. Debet nemo, niſi alteri. Reddit nemo, niſi alteri. Id intra vnum non poteſt fieri, quod toties duos exigit.*

Inde, à Carneade malè damnata.

49. Hinc verò, ſtultè, (niſi oratoriè tantùm agit,) Carneades ea diſputatione contra Iuſtitiam, quam ex Tullij 3. de Repub. refert Nonius verb. *explicare*, & pleniùs Lactantius 5. Inſtit. cap. 15. & 17. Iuſtitiam eſſe ſummam ſtultitiam inferebat. Vnde decerpta eſt alia, quam inſtituit Lucius Furius, vt memorat S. Auguſtinus 2. ciuit. cap. 21. & lib. 19. cap. 21. Οἰκεῖαν ζημίαν, *domeſticum detrimentum*, Iuſtitiam vocabant Sophiſtæ, vt Nonius ſuprà refert, quòd ab alios diffuſa in rei domeſticæ damnum videatur. Id verò quorſum aſſererent, accipe ex Breuiario diſputationis Carneadis, quod Lactantius confecit. *Eius diſputationis*, inquit Lactantius, *ſumma hæc fuit. Iura ſibi homines pro vtilitate ſanxiſſe, ſcilicet varia pro moribus, & apud eoſdem pro temporibus ſæpè mutata; ius autem naturale, nullum eſſe. Omnes & homines, & alias animantes, ad vtilitates ſuas natura ducente ferri. Proindè aut nullam eſſe Iuſtitiam; aut ſi ſit aliqua, ſummam eſſe ſtultitiam, quoniam ſibi noceret alienis commodis conſulens. Et inferebat hæc argumenta. Omnibus populis, qui florerent imperio, & Romanis quoque ipſis, qui totius orbis potirentur, ſi iuſti velint eſſe; hoc eſt, ſi aliena reſtituant, ad caſas eſſe redeundum, & in neceſſitate ac miſeriis iacendum. Tum omiſſis communibus, ad propria veniebat. Bonus vir, inquit, ſi habeat ſeruum fugitiuum, vel domum inſalubrem, ac peſtilentem, quæ vitia ſolus ſciat, & ideò proſcribat, vt vendat, vtrùmne profitebitur, fugitiuum ſeruum, ac peſtilentem domum ſe vendere, ac celabit emptorem? Si profitebitur emptori, fugitiuum eſſe, bonus quidem, quia non fallet, ſed etiam ſtultus iudicabitur; quia vel paruo vendet, vel omninò non vendet. Si celauerit, erit quidem ſapiens, quia rei conſulet, ſed idem malus, quia fallet. Rurſus ſi reperiat aliquem, qui aurichalcum ſe putet vendere,*

cùm ſit illud aurum: aut plumbum, cùm ſit argentum, tacebitne vt id paruo emat, an indicabit, vt magno? Stultum planè videtur, emere malle magno. Vnde intelligi volebat, & eum qui ſit iuſtus ac bonus, ſtultum eſſe, & eum qui ſapiens, malum. Et tamen ſine pernicie fieri poſſe, vt ſint homines paupertate contenti. Tranſcendebat igitur ad maiora, in quibus nemo poſſet, ſine periculo vitæ iuſtus eſſe. Dicebat enim. Nempe Iuſtitia eſt, hominem non occidere, alienum prorſus non attingere. Quid ergo iuſtus faciet, ſi fortè naufragium fecit, & aliquis imbecillior viribus, tabulam ceperit? Nonne illum à tabula deturbabit, vt ipſe conſcendat, eáque nixus euadat, maximè cùm ſit nullus medio mari teſtis? Si ſapiens eſt, faciet. Ipſi enim pereundum eſt, niſi fecerit. Si autem mori maluerit, quàm manus inferre alteri, iam non iuſtus ille; ſed ſtultus eſt, qui vitæ ſuæ non parcit, dum parcit alienæ. Item ſi acie ſuorum fuſa, hoſtes inſequi cœperint, & iuſtus ille nactus fuerit, aliquem ſaucium equo inſidentem, eine parcet, vt ipſe occidatur? an deiiciet ex equo, vt ipſe hoſtem poſſit effugere? Quod ſi fecerit, ſapiens, ſed idem malus: ſi non fecerit, iuſtus, ſed idem ſtultus ſit, neceſſe eſt. Ita ergo Iuſtitiam cùm in duas partes diuiſiſſet, alteram ciuilem eſſe dicens, alteram naturalem, vtranque ſubuertit.

Quæ perperam, quæ rectè Lactantius aduersùs Carneadem.

50. Hactenus ſumma diſputationis à Carneade apud Tullium contra Iuſtitiam inſtitutæ, quam Tullium hauſiſſe ex Platonis Politico, ſcribit S. Ambroſius 1. offic. cap. 12. addens laudari Platonem, quòd cui impugnandæ Iuſtitiæ partes deferebat, cum defugiſſe munus, ſéque excuſaſſe prodiderit. Eam tamen diſputationem, Lælium apud Tullium pro Iuſtitiâ dicentem; irrefutatam, tanquam foueam eſſe prætergreſſum, queritur poſtmodum Lactantius. Ipſe autem ſequenti cap. 18. ita refellendis Carneadis argumentis inſiſtit, vt ſe in pleriſque parum peritum Iuſtitiæ nexuum oſtendat, negans accidere iuſto viro poſſe, vt nauiget aut belligeret, aut ad tutelam ſui armis aut viribus egeat, quacunque iter fecerit. Illud item parum peritè, quod addit, fieri non poſſe vt iuſto cum parricidis & nocentibus nauigante, malis quoque non parcatur, vt iuſtus euadat.

Rectè autem mox ſubdit, ſi ſupponamus quod ſupponebat Carneades, (vt verè dubium non eſt, quin accidere queat,) nempe iuſtum de vita periclitantem, nanciſci aut in equo ſaucium, aut in tabula naufragum, ex Iuſtitiæ legibus moriendum potiùs iuſto eſſe, quàm cum iniuſta alterius pernicie, propriam ſalutem quærendam. Ita etiam ad huiuſmodi quæſtionem à quibuſdam, vt teſtatur, propoſitam, reſpondet S. Ambroſius 3. offic. cap. 4. aſtipulante Hildeberto Cenomanenſi epiſtol. 60. Benè item affirmat Lactantius, qui vendentis errorem non redarguit, vt aurum paruo emat, aut qui non profitetur fugitiuum ſeruum, vel peſtilentem ſe domum vendere, eum lucro quidem & commodo ſuo conſulere, ſed tamen non eſſe ſapientem. Sibi quippe ipſi nocet, qui contra ius alterius, rem eius ſciens vſurpat viliore pretio quàm infimo, nullâ exceſſus condonatione interpoſitâ ob vendentis ignorantiam. Et idem eſt de venditore, qui cùm rem ſuam exponit vendendam, tenetur quaſi ex officio notabilia eius vitia detegere, ne emptor in errorem inducatur. Vide Medinam C. de reſtitut. quæſtione 34. & Molinam tractatu 2. de Iuſtitia, d. 353.

Itaque Carneadis diſputatio contra Iuſtitiam ex incommodis quæ ab illa proficiſci affirmat, ſtudioſo Iuſtitiæ, dum alienum bonum ex Iuſtitiæ præſcripto curat, eſt omninò inanis, & ſtultitiæ coarguenda: quatenus ſtultitiæ damnat, nocumentum aliquod incurrere, vt damno alieno temperetur, cùm eo temperandum eſt ex Iuſtitiæ legibus. Ac proinde rectè conſtitutum eſt; Iuſtitiam eſſe veram virtutem intentam alieno bono procurando: quanquam eo ipſo, maximè quoque conſulit bono hominis Iuſtitiam exercentis; cùm maxima hominis perfectio ſit, vnicuique ſuum reddere, quod aſſequitur exercitio Iuſtitiæ perficientis intrinſecè hominem, ſed in ordine ad alium.

Alius Iuſtitiam terminans, neceſſe eſt ratione polleat.

51. Quis porrò eſſe queat iſte alius, in quem ferri debet Iuſtitia, non erit obſcurum, ſi hactenus tractata recoluerimus. Diximus enim, Iuſtitiam ſpectare ius alienum. Quilibet ergo alius à nobis, capax iuris alicuius, id eſt facultatis moralis in rem aliquam vel actionem, erit etiam capax terminandi Iuſtitiam alteri inexiſtentem. Ea verò facultas moralis, cuiuis naturæ intellectuali ineſſe poteſt, & quidem ſoli. Quare Iuſtitia poteſt terminari ad Deum, aliquod ius eius conſeruando illæſum. Poteſt item terminari ad Angelos: ſiue attendamus quid vnus Angelus alteri debere poſſit ex Iuſtitia: quo pacto conſentit Suares diſp. de Iuſtitia Dei, ſ. 2. num. 8. malè ambigente Torre t. 2. in 2. 2. d. 5. dub. 2. ſiue quid homo Angelis debere poſſit; quod videtur diffiteri Suares loco allegato, (niſi ſi tantùm agat de facto.) Sed perperà id diffitetur. Nam ſi homo poteſt Deo obſtringi ex Iuſtitia, & cum eo inire pactum oneroſum, fundatiuum iuris ſimpliciter dicti, quantò magis id poterit reſpectu Angeli, pro quo ceſſant omnia quæ contra ius diuinum à nobis adæquabile opponi poſſunt? Sanè Angeli non ſunt domini rerum noſtrarum, nec competit eis cumulus ſupereminentium titulorum Deo competentium reſpectu noſtri, propter quos noſtra ad Deum Iuſtitia videri poteſt imminuta. Denique poteſt Iuſtitia terminari ad homines à nobis diſtinctos, vt notum eſt.

Cæteræ autem omnes creaturæ, ſicut ſunt incapaces facultatis moralis ad rem aut actionem aliquam; ita & iuris. Ac proinde etiam Iuſtitia, non poteſt ad eas terminari, tanquam ad ſubiectum iuris, ſed ad ſummum tanquam ad materiam iuris in alio exiſtentis. Quo pacto reddere equum domino, eſt actus Iuſtitiæ, non reſpectu equi, ſed reſpectu Domini. Similitérque cædes equi, non eſt iniuſtitia in equum, ſed in dominum. Quòd ſi equus domino careat, & cædes fiat ex mera impotentis animi libidine, poterit ad crudelitatem & ſæuitiam pertinere: non tamen ad iniuſtitiam, quæ non poteſt ad bruta terminari, ſiſtendo in illis: quia ſicut non ſunt capacia iuris, vel iniuriæ alteri faciendæ, vt diſertè tradit Vlpianus l. 1. ff. *Si quadrupes pauperiem*, &c. ita neque iniuriæ vel iniuſtitiæ ſubeundæ: vt rectè cenſuerunt Stoici ac Peripatetici, queſti de contraria abſurditate, quorum hac in parte rationes ex Heraclide Pontico deſcribit Porphyrius lib. 1. de abſtinent. Qui alia item in hanc rem congerit ex Claudio Neapolitano, in opere aduersùs Apochen.

Ex cuius ratione nona, diſcimus, inſulſiores adhuc fuiſſe Ægyptios, qui cenſebant, etiam erga plantas locum habere Iuſtitiam & iniuſtitiam; aiebant

aiebántque, plantas tangentem, (credo vt vellere, vel cæderet,aut fructum carperet,) iniuſtum eſſe. Quod ab aliquibus affirmari potuiſſe,in tanta Ægyptiorum plantas pro numinibus habentium caligine, minùs mirabitur,cui non exciderit, quod S.Auguſtinus ſcribit de hæreſi Manichæorum;magis (vt ait,) ligneì, quàm ſint ipſæ arbores ; exiſtimantium, arboribus ſenſum & participationem aliquam cognitionis ineſſe,ideóque dolere cùm velluntur, & fructu vel foliis priuantur:& aliquas etiam præ doloris ſenſu, (ſcilicet,) lacteum humorem qui ipſis eſt loco ſanguinis, foras emittere. Quare vno verbo,ille alius ad quem Iuſtitia terminari poteſt, eſt quælibet & ſola natura intellectu prædita,diſtincta ab eo qui Iuſtitiæ actum exercet.

Iuſtitiam ad ſeipſum dari poſſe, quæ probare videantur.

52. Occurrit autem circa hoc, difficultas non leuis. Iuſtitia enim videtur poſſe quoque eſſe ad ſeipſum,atque adeò non videtur tantùm eſſe alienum bonum, ſed etiam eius cui inſidet, non tantùm quatenus eum benè afficiendo erga alium, magnam illi confert perfectionem ; (quo pacto per ſe euidens eſt, illam eſſe bonum proprium, non alienum ;) ſed etiam quatenus eum inclinat ad ſibi volendum iùs ſuum illæſum, vt contingit cùm quis reddit ſibi ius ſuum,V.G.ſumendo quod ſibi debetur per compenſationem occultam, in euentibus, in quibus ea locum habet: Itémque cùm rem ſuam repoſcit, lite iniuſto detentori intentatà. Similiter Petrus vt pars vnius ſocietatis, poteſt ex Iuſtitia ſatisfacere alteri ſocietati, in qua ipſe includitur. Et tutor, poteſt quæ ſibi à pupillo debentur, ſibimet perſoluere. Omnes quoque conſentiunt, eum qui aliis præſit, ac proinde cuius fama aliis obſtricta ſit, ſi ſibi ipſi, quatenus publicæ perſonæ, bonam famam eripuerit, teneri eam reſtituere,quatenus eſt perſona priuata. Idem conſtabit, ſi exemplum ex altiore lumine petitum inſpiciamus,nempe Chriſti Domini;qui cùm Sanctiſſimæ Trinitati ſatisfecerit ex Iuſtitia pro humano genere, ſibi quoque ipſi ſatisfecit. Perſona enim Chriſti, eſt ipſamet Verbi perſona, quam conſtat, vt peccatis violatam, ita & Chriſti ſatisfactione placatam fuiſſe, reparato per Chriſtum iure diuino.

Denique ſi poteſt aliquis ſibi iniuriam inferre, atque adeò erga ſeipſum iniuſtus eſſe, poterit etiam eſſe iuſtus erga ſeipſum. Poſſe autem hominem in ſeipſum iniuſtitiam admittere, affirmat diſertè Muſonius apud Stobæum ſerm.6. contendens, omnem peccantem ſibi inferre iniuriam, ſeipſum deformiorem & nequiorem reddendo. Fortiúſque probari videtur, quia poteſt quis dare alteri occaſionem, vt ipſi inferat iniuriam, quo pacto violat Iuſtitiam, quam erga ſeipſum tenere debuerat.Quælibet enim virtus,remouet ſibi contraria, efficitque ne occaſiones contraria illa inuehendi præbeantur. Vnde iuxta Vaſquem 1.2. d.102. num.21. qui mutuam à fœneratore poſcit pecuniam, Iuſtitiam violat, cùm ſine cauſa poſcit mutuum illud pecuniarium cum fœnore reddendum : prouocat enim fœneratorem ad violandam Iuſtitiam. Quo ipſo idemmet qui mutuum poſcit, iniuſtus eſt, non in alium ſanè quàm in ſeipſum. Quo eodem modo videtur futura eiuſdem ad ſeipſum iniuſtitia, ſi homo replicatus occurreret ſibi in via anguſta, & nollet ſibi ipſi loco cedere, propelleret autem ſeſe, aut impacta alapa non cedentem ſubmoueret. Eſſet enim ibi iniuſtitia erga ſeipſum, etiamſi fortaſſis nulla ſit, cùm quis ſe occidit, de quo poſtea. Ergo Iuſtitia quoque, poteſt eſſe ad ſeipſum. Id quod ſenſiſſe videntur quidam Stoici apud Senecam lib. 5. de benefic.c.7.

Variæ nodorum illorum expeditiones, improbantur.

Non vnam viam ineunt Autores in hac difficultate expedienda. Quidam enim doctrinam ex Ariſtotele poſitam, quòd Iuſtitia ſit ad alterum, limitari volunt, ad perſonam ſecum comparatam in eadem natura. Quo pacto commodè diſſoluitur exemplum Theologicum de perſona Verbi, in humana natura ſatisfaciente ſibi vt diuinam naturam terminat : vt breuiter attigit D. Anſelmus 2. cur Deus homo,cap. 19. & latè tractat Suares, t.1. 3. partis d. 4. ſ. 5. §. *Dicendum ergo.* Subdens, mirum non eſſe, quòd Ariſtoteles abſolutè protulerit, non dari ad ſeipſum Iuſtitiam, quia non intellexit duas naturas liberis voluntatibus inſtructas, in perſonæ vnitatem coire poſſe. Hinc tamen non occurritur reliquis difficultatibus, quæ eiuſdem ad ſeipſum in eadem natura Iuſtitiam ſuadent.

53. Itaque aliqui apud Albertinum 1. princip. compl. corol.18. num. 30. eandem Ariſtotelicam doctrinam limitant ad diſtinctionem includentis & incluſi. Hanc enim volunt requiri, & ſufficere ad perfectam Iuſtitiam:quia per huiuſmodi diſtinctionem tollitur identitas, inducitúrque capacitas exercendæ æqualitatis, tanquam inter duo; quia includens ab incluſo diſtinguitur. Atque ita diſſoluitur difficultas, quæ ducebatur ex adducto exemplo, Petri ad vnam ſocietatem pertinentis, ſibique,prout in ea includitur ſatisfacientis. Diſſoluitur item difficultas, ducta ex capite communitatis,ſuam ipſius famam prodigente. Sicut enim ſocietas, quatenus includens, diſtinguitur à Petro incluſo, reſpectu cæterarum partium in ea ſocietate contentarum : & idcircò poteſt ſibi ipſi ex Iuſtitia ſatisfacere, quatenus in ea ſocietate includitur;cui altera ſocietas, ad quam etiam ipſe pertinet, obſtricta eſt : ita caput morale, quatenus communitati ad quam pertinet,ſatisfacit, farciendo damnum famæ ſuæ iniuſtè illatum, ſufficientem à ſeipſo quatenus incluſo, & ſatisfactionem illam participante, diſtinctionem nanciſcitur. Verùm neque hinc exhauritur difficultas propoſita. Nam in cæteris pleriſque exemplis nulla talis cernitur diſtinctio, tanquam includentis ab incluſo: in quibus tamen videtur reperiri vera Iuſtitia eiuſdem ad ſeipſum, vt patet ex exemplo tutoris, & eius qui ſe occultè compenſat, vel qui vult ſe indemnem à iudice præſtari.

Tandem reſpondet ſuprà Albertinus, quoties Iuſtitia exercetur, ſemper interuenire diſtinctionem moralem fundatam in dominiis & iuribus, ratione quorum poteſt eſſe ſufficiens ad iuſtitiæ exercitium diſtinctio, qualem Ariſtoteles requiſiuit. Quia enim Iuſtitia intenta tantùm eſt in adæquationem iuris, quod competit ſupra rem vel actionem, omninò ſi poſſunt in eandem perſonam vel naturam concurrere duo dominia ſiue iura ; nihil vetabit, eandem perſonam, ſibi ipſi ſatisfaciendo, verum Iuſtitiæ actum profundere. Sic tutor, qui ſimul eſt creditor ſui pupilli, quia

habet alterum ius, quatenus eſt creditor, alterum quatenus pupilli perſonam gerit, cúmque iuris fictione repræſentat; rectè dicitur, per ſecundum hoc dominium exſoluere quod debet conſentaneè ad primum dominium. Quæ etiam eſt expeditiſſima via ad difficultatem ductam ex eo qui ſibi ſoluit, prout pertinet ad aliam ſocietatem,cui iſta ad quam pertinet, obærata eſt. Sed neque hæc reſponſio difficultatem propoſitam plenè euacuat, cùm ſuperſit diſſoluendum poſtremum caput difficultatis in contrarium poſitæ; nempe quomodò poſſit aliquis in ſeipſum iniuſtus eſſe, ſi iuſtus eſſe nequit, poſito vnico & ſimplici iure. Quod etiam vnicum eſt, cùm quis ſe compenſat occultè, & cùm ius ſuum à Iudice poſcit.

Omitto aliam quandam reſponſionem, qua aſſeritur, in nullo ex propoſitis exemplis, interuenire veram Iuſtitiam ad ſeipſum: quia nullus eſt qui difficultate præpediatur in colenda æqualitate cum iure ſuo. Virtutes autem non ponuntur ad actus qui difficultate vacant; ac proinde neque Iuſtitia. Hanc reſponſionem dixi omittendam quia præterquàm quòd falſum aſſumit, cùm dentur multi iniurij, quibus non modica eſt difficultas in volendo proprio bono; in eo etiam præcipuè deficit, quòd qui eam reſponſionem adhibent, non ſecernunt habilitatem à virtute, quatenus præcisè principio honeſti actus. At hìc non quærimus de facilitate, quam actus habet ab habitu virtutis, ſed de honeſtate, in quam habitus ille collimat. Conſtat autem in exemplis propoſitis interuenire aliquam honeſtatem, nec aliam quàm Iuſtitiæ. Oſtendendum igitur ſupereſt, qua ratione Ariſtoteles velit, eam eſſe ad aliud, & quo pacto, appelletur alienum bonum, & virtus publica.

Germana extricatio.

54. Mihi non incommodè videtur dici poſſe, idcircò Iuſtitiam dici virtutem ad alterum, & per hoc ab aliis virtutibus ſecerni; quia ſola habet, vt reſpiciat alios. Eſto poſſit etiam proprium bonum quoquo modo reſpicere. Quod tamen nunquam ita facit, quin inuoluatur ſemper aliquis ordo ad alterum, ſaltem moraliter, & rationabili fictione interuenientem. Vt patet in eo actu, quo volo meum ius ſeruari ab altero illæſum: & quo volo Iudicem efficere, vt alius qui iuri meo incommodauit, illud integrum conſtituat: & quo me ipſe compenſo ad ſarciendam iniuriam rebus meis irrogatam ab eo cuius rem minuo, & qui mihi per ſeipſum tantundem facere deberet, ſi ſaperet. Vbi diſtinctio interuenit, ſaltem moraliter & æquiualenter. Quod item cernitur in propoſito exemplo tutoris, & eius qui ad duas ſocietates pertinet, vel eſt caput communitatis, quam in ſeipſo læſit. Similiter qui eſt iniuſtus erga ſeipſum, nunquam eſt iniuſtus niſi ratione alterius. Vnde conſiderari ibi poteſt diſtinctio aliqua, etiam ſuppoſitorum, ratione illius alterius iniuriam inferentis, cuius occaſione in ſeipſum quis iniuſtus eſt. Quia enim ille alter implicatur & inuoluitur in talis iniuſtitiæ exercitio, rectè in eo etiam euentu agnoſcimus perſonarum diſtinctionem.

Quod autem in exemplo ad calcem poſtremi capitis propoſito, videtur haberi iniuſtitia erga ſeipſum, nullo alio in ea implicato, ratione cuius iniuſtitia poſſit dici eſſe ad alterum; ex quo effici videtur, Iuſtitiam quoque eſſe ad ſeipſum, ſine vlla alterius implicatione in eo actu: hoc inquam, quod in eo exemplo vrgebatur, euaneſcet, ſi poſitâ euentus poſſibilitate, dicas, per eam corporis replicationem, non induci geminationem voluntatum, ideóque nullam futuram talis hominis in ſeipſo ſibi ſubmouendo reſiſtentiam: ac proinde nullam in eo exemplo vim, & ex vi oriundam iniuſtitiam aptè colligi. Quòd ſi vrgeas, de quorundam ſententia, voluntatem replicatam æquiualere duplici reipſa voluntati, & poſſe æquè ſimul elicere actus repugnantes, ac ſi reipſa duplex eſſet; reſpondendum erit, iniuriam excludere omnem volitionem naturæ ſubiacentis iniuriæ, ideóque quicquid ſit de ea ſententia, quæ voluntatis replicatæ vim ad idem ſimul volendum & nolendum concedit, nullam ex eo exemplo iniuſtitiam eiuſdem ad ſeipſum, atque adeò neque Iuſtitiam erui. Hinc ergo commodè ſatisfactum videtur omnibus difficultatis propoſitæ capitibus, oſtenſúmque quomodo ad Iuſtitiæ exercitium ſemper interueniat diſtinctio aliqua, ratione cuius Iuſtitia à Philoſopho rectè dicta ſit eſſe ad alterum.

Conſectaria de luxatione iuris herilis, ac paterni, & coniugalis.

55. Secundò ex hac ad Iuſtitiã requiſita diſtinctione, intuli cum Ariſtotele 5. Eth. c.6. ius herile & paternum, non eſſe ius ſimpliciter dictum, eo quòd ſcilicet filius & mancipium ſint aliquid eius, cuius ſunt correlatiua. Eiuſdem autem ad ſeipſum, non ſit Iuſtitia. Cùm enim quæreret eo loco Philoſophus, quodnam eſſet ius, penes quod violatum vel illæſum, iniuſtus quis vel iuſtus denominatur, proponit primò *ius ſimpliciter* ſiue *ciuile*, quod per veram iniuſtitiam impetitur. Mox verò poſtquam oſtendit hæc pertinere ad ius Principis & ſubditi, ac ſimilia, ſic loquitur de iure paterno & herili. *At verò herile ius ac paternum, idem cum his minimè eſt, ſed ſimile. Nullius enim erga ſua, ſimpliciter iniuſtitia eſt. Poſſeſſio autem & liberi, quoad tamuli fuerint & non ſeparati, quaſi quædam vniuſcuiuſque ſunt: at ſeſe lædere, eligit nemo: vnde nullius erga ſe iniuſtitia eſt. Igitur neque ciuile ius, neque iniuria erit: quippe quæ & lege exiſtant, & inter eos in quibus eſſe lex poteſt. Hi autem erant illi, quibus & dominandi, & obtemperandi æqualitas ineſt. Idcircò magis erga vxorem, quàm erga liberos & poſſeſſiones ius eſt: Id enim eſt ius familiare; quod tamen à ciuili etiam diuerſum eſſe conſtat.*

Vides, Philoſophum, ex eo quòd nullius ad ſe ſit iniuſtitia, atque adeò neque Iuſtitia, colligere non dari Iuſtitiam in patre erga filium, vel in domino erga mancipium: quia filius eſt aliquid patris, & ſeruus aliquid domini, ac veluti pars animata domini, licèt ſeparata, vt dicitur 1. Polit. c.4. proindéque deeſt ibi perfecta diſtinctio, qualis intercedere debet inter eos, inter quos Iuſtitia exercetur. Idem de filio ad patrem, & de ſeruo mancipio, (de eo enim duntaxat agimus;) ad dominum comparato, aſſeritur 8. Eth. cap. 11. Niſi quòd ibi ſignificatur, ius coniugum ad inuicem, eſſe ſimile iuri paterno: ac proinde videtur non eſſe ius ſimpliciter; quod tamen in priore loco quem adduximus, affirmatur. Quanquam quia eo etiam loco id non affirmatur ſine particula diminuente, non eſt reuera inter ea duo loca diſſidium. Perſpicuum ergo eſt iuxta Philoſophum, Iuſtitiam non cerni perfectè ac ſimpliciter inter extrema prædicta: quia Iuſtitia ſecundùm Prudentum æſtimationem, & communem ſenſum ab omnibus præconceptum, non cenſetur moraliter interuenire inter patrem & filium; ac inter ſeruum & dominum; itémque inter maritum ac coniugem, & viceuerſa.

Itémque iuris Dei ad hominem, & viceuerſa.

56. Et quia homo reſpectu Dei, ſe habet perfectiſſimè vt filius, vel vt mancipium; ideò ea doctrina extendenda etiam eſt ad hominem cum Deo comparatum, ac viceuerſa. Cuius rei præter rationem iam propoſitam; nempe quia homo & quatenus filius, & quatenus mancipium, eſt aliquid Dei, alia quoque proferri poteſt luculenta ratio, qua Ariſtoteles cap. illo 11. excluſit ius paternum à iure ſimpliciter dicto. Nempe quia tanta eſt ſupereminentia paterni beneficij in filium, vt filius non ex impotentia per accidens, ſed per ſe, & ob ſupereminentiam tituli quo patri obſtringitur, nequeat ei rependere æquale. Admittens enim Ariſtoteles, beneficium quod Princeps ſubdito impendit, regendo & tutando illum, eſſe ſupereminens, ait, tale quoque eſſe beneficium paternum; *tametſi magnitudine beneficiorum præſtat: Autor enim eius eſt, quod videtur eſſe maximum, vt videlicet ſint filij, eorúmque educationis & inſtitutionis.* Ideóque ſubdit, patrem à natura habere imperium in filium, & ius non qualecunque, ſed pro dignitate, atque adeò ſupereminens & inadæquabile; quod pugnat cum Iuſtitia ſimpliciter dicta, quæ maximè ſpectat æqualitatem. Quæ rationes proportione ſeruatâ accommodati poſſunt ad ſeruum, præſertim ſpectando antiquiſſimam, & ferè primariam rationem conſtituendi mancipia, nempe captiuationem in bello iuſto. Qui enim primò ſeruus factus eſt eo titulo, poterat licitè occidi, ac proinde & ille, & quotquot ab eo duxere originem, ſunt inadæquabiliter obſtricti domino, qui eos ſeruauit incolumes: quia ab eo quodammodò acceperunt eſſe, quod beneficium diximus, omnes conſequentes fructus, eiúſque veluti germina excedere. Omnes autem hæ rationes, & ſi quæ aliæ proferri poſſunt, multò magis militant inter hominem, aliámque quancunque creaturam rationalem, & Deum.

Difficultates in contrarium.

In contrarium tamen eſſe videtur, quòd filij poſſunt cum patribus contrahere, atque adeò Iuſtitiam erga illos exercere, & viceuerſa. Quod perſpicuum eſt de patre & filio iam emancipato, & ſui iuris facto. Imò ſi filius non emancipatus, bona aliqua titulo militiæ comparauerit; quæ dicuntur bona caſtrenſia; vel certè bona aliqua habeat titulo ſtipendij alicuius publici, & officij; aut per Principis largitionem, quæ dicuntur bona quaſi caſtrenſia; non videtur dubitandum, quin ſicut filius eſt capax veri iuris quoad illa bona; ita etiam ratione eorum capax ſit veræ Iuſtitiæ erga quencunque, ac etiam erga patrem, cum quo habet quidem moralem aliquam vnitatem, quia ex eo deciſus eſt; ſed tamen coniunctam cum vera diſtinctione, quæ vt ad amicitiam inter ipſos; ita & ad Iuſtitiam ſufficit. Nimirum vt Ariſtoteles 8. Ethic. cap. 12. ſcitè dixit, filij ſe habent ad patres, quaſi alteri ipſi: ſunt tamen diſtincti, οἷον ἕτεροι αὐτοὶ τῷ κεχωρίσθαι, quod malè interpres vertit, *dum diſtincti ſunt.* Quis verò dubitet filium poſſe in patrem eſſe iniurium, clependo bona eius? Quod multò magis valet pro ſeruo. Quidni ergo ſicut iniuſti ſunt, ſic operando, iuſtitiam quoque exercere queant, eliciendo actiones iuri paterno & herili conformes? De coniugibus res etiam videtur notior; multa enim ſibi debent ex vero contractu ad perfectam Iuſtitiam pertinente. Tandem quid in Scripturis ſacris, & Patribus, decantatius, quàm quòd Deus erga nos iuſtiſſimè ſe gerat, rependendo coronam Iuſtitiæ; (id eſt, ex Iuſtitia debitam,) & condignam mercedem, operationibus de quibus nobiſcum pepigit, ac quibus ei iuſtum obſequium à nobis quatenus mancipiis debitum, rependimus?

57. His ferè argumentis nonnulli recentiores, propoſitam Philoſophi doctrinam, circa ius herile & paternum atque vxorium, quatere tètarunt. Alij verò è conuerſo, doctrinam illam è Philoſopho propoſitam, adeò vniuerſalem cenſuerunt, vt negent poſſe inter extrema prædicta eſſe Iuſtitiam, quocunque tandem modo ſpectentur, eò quòd ſemper defutura ſit plena diuerſitas, qualem Iuſtitia ſimpliciter dicta expoſcit.

Diſſoluuntur quoad patrem, & filium.

Res tota, videtur poſſe breui diſtinctione componi. Poſſunt enim pater & filius, (vt hinc primùm ordiar,) ſpectari vel quatenus pater & filius, vel ſub aliqua alia conſideratione. Prior habitudo qua pater ad filium ſe habet vt pater, & eatenus obſtringitur illum educare, & eſſe quod illi dedit, per congruentem prouidentiam continuare; habet correſpondentem in filio obligationem impendendæ patri reuerentiæ & honoris, ac (ſi res ferat,) ſubuentionis. Hoc ergo ius vtrinque vigens, nego cum Philoſopho, eſſe ius ſimpliciter dictum: eſt enim tantùm ius ſecundùm quid. Non quaſi illud ius imminutam habeat rationem debiti, cùm potiùs habeat auctiorem, ſed defectu plenæ inter duo illa extrema diſtinctionis; eo quòd eatenus pater & filius cenſeantur eſſe quid vnum. Adde etiam defectu adæquabilitatis debiti, ſi rem attendamus ex parte ſolius filij ad patrem comparati. At ſi habeatur ratio poſterioris habitudinis; qua ſcilicet pater & filius comparantur, præſcindendo à paternitate & filiatione, & vtriuſque appendicibus; ſic admitto, poſſe inter patrem & filium, eſſe verum ac ſimpliciter dictum ius: quia nec ſufficiens diſtinctio deſideratur, nec inadæquabilitas alterutra ex parte interuenit. Atque ita Ariſtoteles expreſsè cap. illo 6. admittit, Iuſtitiam ſimpliciter dictam, inter patrem & filium emancipatum, ac ſui ſui iuris factum.

Quod enim inter eos, qui ſub nulla conſideratione volunt eſſe Iuſtitiam ſimpliciter dictam inter patrem & filium, Valentia 2. 2. d. 5. q. 1. p. 2. *in fine*, declinare ſe putat impetum Ariſtotelici illius loci, dicendo, affirmare duntaxat Philoſophum, quòd filius ſit aliquid patris, quandiu eſt tantulus & non ſeparatus ſiue emancipatus; putat hoc ille tantùm, non etiam reuerà declinat. Nam ſi tota ratio, propter quam non eſt inter patrem & filium verum ius ſimpliciter dictum, ducenda eſt ex indiſtinctione; ea autem tollitur, cùm filius emancipatur, vt affirmat Ariſtoteles, manifeſtè ſequitur, tolli etiam obſtaculum Iuſtitiæ ſimpliciter dictæ, quod priùs inter illa extrema intercedebat. Nec tacuiſſet Ariſtoteles verum ius filij non emancipati, reſpectu bonorum caſtrenſium & quaſi caſtrenſium, ſi ea ratio bonorum filiis non emancipatis acquiſitorum extra patris diſpoſitionem, in vſu fuiſſet illis temporibus, quam conſtat inductam iure Cæſareo, eóque non admodum antiquo.

Itaque quamuis pater ſemper ſit pater, & filius ſemper maneat filius; tamen poſſunt ſpectari aliter quàm quatenus pater & filius: & vt ſic, ſiue quatenus ſunt homines, poſſunt ambo ſortiri ius aliquod

aliquod verum, ad quod ratio patris & filij ſe habebit per accidens. Vnde nihil deerit ad veram & ſimpliciter dictam Iuſtitiam, inter ea extrema intercedentem. Et ſanè niſi id fateamur, concedendum conſequenter erit, filium aliquid ſurripientem patri diuiti, neque inde ſubituro notabile incommodum, non violare Iuſtitiam, ſed pietatem, qua patri obſtringitur, vt pater eſt: Ac proinde dicendum erit, filium ſic furando, impium fieri, longéque deteſtabiliùs peccare, quàm ſi ſimilem ſummam ab alia perſona ſuffuraretur, contra quàm peccaret ſolius Iuſtitiæ violatione; non autem violatione pietatis, quæ altior eſt, & iniuriam quâ impetitur, efficit longè teteriorem. At hæc conſtat eſſe abſurdiſſima. Poteſt igitur pater reſpectu filij habere ius aliquod diſtinctum à paterno qua tale eſt. Et viciſſim filius reſpectu patris habere ius aliquod, quatenus eſt homo: ſub qua ratione per accidens ei eſt, quòd ſit filius, & eatenus hæc extrema ſunt ad inuicem veræ & ſimpliciter dictæ Iuſtitiæ capacia, vt Ariſtoteles loco citato ſatis expreſſit.

Item quoad dominum, & ſeruum.

58. Quod de patre & filio aſſerui, eadem omninò ratione, ad dominum & ſeruum accommodari debet. Nam ſi dominum vt ſic, & ſeruum quatenus ſeruum ſpectemus, non poteſt eſſe inter eos Iuſtitia ſimpliciter dicta: quia vt ſic, ſeruus eſt aliquid domini, & idcircò ius quod dominus habet, vt pendantur ei à ſeruo obſequia & ſeruitia congruentia; viciſſimque ius, quod ſeruus habet expectandi à domino ſuſtentationem, directionem, & inſtitutionem ſtatui ſuo congruentem, non ſunt iura ſimpliciter dicta, qualia eſſe debent quæ fundant veram Iuſtitiam. Si tamen ſeruus & dominus ſpectentur ſub habitudine proportionali ei quam ſecundo loco in filio ad patrem comparato diſtinximus, poteſt eſſe inter eos verum ius & vera Iuſtitia. Et ita planè ſenſit Seneca, vt patet ex ſimili apud eum doctrina, in quæſtione an ſerui ad dominum poſſit eſſe beneficium, quæ apud eum latè excutitur lib. 3. de benef. à cap. 18. Nam cùm cap. 19. aduerſarius probaſſet, non poſſe mancipium conferre domino beneficium, quia nec eius creditor fieri poteſt; id eſt, quia non poteſt ex Iuſtitia eum ſibi obſtringere, reſpondet, ibidem, & cap. 21. poſſe ſeruum, quoties aliquid præſtat quod ſeruilis officij formam excedit (cuiuſmodi profert quàm plurima,) domino impendere beneficium, eúmque ſibi ſtatuere debitorem. Ita vt ſicut ſeruus capax eſt iniuriæ à domino cùm plura exigitur, aut patitur quàm ſeruilis officij forma ferat, ita dominus ſeruo obſtringi poſſit, ſi plura præſtet ſeruus, quàm ex ſtatu ſuo præſtare teneatur.

Omninò ergo poteſt mancipium Domino impendere beneficium; nec hoc tantùm, ſed etiam ius ſibi veræ Iuſtitiæ erga dominum comparare. Quod non inficiantur quædam iura, quibus negatur dominum poſſe ſeruo obligari. Agunt enim de obligatione ciuili, id eſt, ad quam implendam datur actio in foro externo. Huiuſmodi enim obligationem iura noluerunt inter dominum & ſeruum induci, ob domini ſupereminentiam, & ſerui præ domino depreſſionem. Non negant tamen dari poſſe inter ea extrema obligationem naturalem, ſufficientem ad verum ius & ſimpliciter dictam Iuſtitiam. Plerunque enim ea Iuſtitiæ obligatio ex naturalis legis vinculo iniecta, locum habet vbi forum externum negat actionem, vt conſtat ex eo, qui vltra iuſti pretij dimidium defraudauit: tenetur enim naturaliter, non ciuiliter. Et huiuſmodi naturalem obligationem, poſſe inter ſeruum & dominum vigere, agnoſcit expreſsè Tryphoninus l. *ſi quod dominus, ff. de condictione indebiti.* Aliis iuribus & multorum Doctorum ſuffragio id ipſum communit Sanches 7. de matrim. d. 24. n. 22. & l. 7. in decal. c. 8. n. 16.

Ac etiam quoad DEVM, & creaturam rationalem.

59. Nec aliter de Deo & creatura rationali ad inuicem comparatis, ſtatuendum eſt. Circa quod grandes rixæ, (tametſi reuera non niſi de vocibus,) inter recentiores efferbuerunt, quibuſdam omnem ſiue hominis ad Deum, ſiue Dei ad hominem, veram iuſtitiam inficiantibus, quomodocunque ſpectentur Deus & homo. Ita latè & frequenter Vaſques, ſed præſertim 1. p. d. 85. & 1. 2. d. 223. quem ſequitur Torres 2. 2. q. 61. diſp. 5. & 6. Leſſ. l. 13. de diuin. perfect. c. 2. Sanch. 4. in Decal. c. 11. num. 8. Ægid. Coninck diſp. 8. de act. ſupern. n. 93. aliique non pauci. Aliis verò admittentibus dari poſſe inter Deum & hominem, veram iuſtitiam. Ita latè Suarez opuſcul. de Iuſtitia Dei, ſect. 2. & tom. 1. 3. part. diſp. 4. ſ. 5. & lib. 12. de grat. c. 30. Val. 1. p. d. 1. q. 21. p. 1. Albertin. princ. 1. compl. corol. 17. n. 45. Rebel. in prælud. de Iuſt. q. 4.

Ego, vt dixi, non aliter de Deo & homine ad inuicem comparatis philoſophor hac in parte, quàm de patre & filio, itémque de domino & ſeruo. Eſt enim homo quoque, Dei filius, ac pluſquàm mancipium. Sicut ergo inter patrem ac filium, dominúmque & ſeruum qua tales ſunt, non datur perfecta alteritas & æqualitas repenſionis, ex parte filij & ſerui atque adeò neque Iuſtitia: quamuis inter eoſdem ſub alia ratione ſpectatos, poſſit dari ſufficiens alteritas, & iuris adæquabilitas, ac proinde Iuſtitia ſimpliciter dicta: Ita de Deo & homine exiſtimandum eſt. Nimirum ſi homo ſpectetur vt Dei opificium, Deus autem vt opifex, non eſt inter ea extrema, conueniens ad Iuſtitiam ſimpliciter dictam ſeiunctio. Præterquam quòd ex parte hominis, qui non poteſt Deo rependere æquale, deeſt aliquid ad Iuſtitiam valdè neceſſarium. Sed ſi ſpectemus hominem prout à Deo emancipatum, ratione pacti quod Deus cum eo liberè dignatur inire, optimè intelligemus hominem ſufficienter à Deo diſtingui, non minùs quàm filium à patre, & ſeruum, ſui quoad aliqua iuris exiſtentem, à domino. Nec deerit ſufficiens adæquabilitas iuris diuini per hominem. Nam quamuis homo, abſolutè & quoad omnia quæ Deo debet, nequeat adæquare ius diuinum; tamen poteſt illud adæquare, quantùm neceſſe eſt ex parte pacti & contractus cum Deo initi. Poteſt enim facere illud ipſum, de quo conuentum eſt. Quod ſufficit, vt cenſeatur adæquaſſe in ea re ius diuinum, poſsítque expoſcere præmium pro pretio à ſe exhibito, tanquam æquale præmio; ſin minùs in genere entis; at ſaltem prout eſt obiectum conuentionis legitimæ, celebratæ ſecundùm prudentem conſtitutionem pretij & præmij: quod ad Iuſtitiam ſatis eſt.

Homo à Deo emancipatus, iuris erga Deum capax.

60. Nihil porrò refert, quòd pretium illud Deo ab homine exhibitum, ſit aliquid Dei, dominio ſupremo & inabdicabili. Nihilominùs enim eſt etiam aliquid hominis, dominio particulari. Ita vt homo, perinde ex diuina conceſſione & quaſi

eman

emancipatione, (vt Tertullianus de libertate agens ſcitè dixit,) poſſit de eo bono diſponere, ac ſi Deus nullum ius altum ac ſupremum retineret in huiuſmodi bonum. Vnde homo poteſt hoc bonum, quod alio titulo Dei eſt, hoc quoque nouo titulo facere proprium Dei, diſponendo de eo iuxta pactum oneroſum quod cum Deo iniuit. Ex quo non ſequitur, Deum creſcere in ſe ex bonis noſtris, quod eſt impoſſibile ob ſummam puritatem actualitatis diuinæ: ſed tantùm ſequitur, Deum accipere à nobis externa aliqua bona, vt fit, cùm per nos ſanctificatur nomen eius. Qua ratione non eſt abſurdum, hominem aliquid Deo conferre, & aliquid Deo vtile efficere. Quòd ſi Deus, homine pactis ſtante, & conditionem oneroſam implente, nollet ipſe ex parte ſua ſtare pacto, & homini mercedem rependere, non tantùm violaret fidelitatem, ſed etiam Iuſtitiam, irrogando homini iniuriam, & ius verè illi competens violando.

Nec refert quòd quicquid hominis eſt, ſit etiam Dei; ac proinde quòd hoc quoque ius ſit aliquid Dei. Ita enim eſt Dei, dominio quaſi alto, vt tamen ſubſit particulari dominio hominis, vel potiùs illud conſtituat. Vnde Deus auferendo vel negando quod ex eo iure debetur, non auferret aut negaret quod eſt duntaxat ſuum; ſed etiam quod ex ipſius conceſſione, eſt iuris noſtri, ac proinde iniuriam nobis inferret. Neque verò vi pacti initi tantùm, contulit nobis ius ad mercedem; ſed etiam ſibi, quantùm fas fuit, ſubduxit ius, ad ius illud noſtrum immutandum, vel auferendum: alioqui non emanciparemur quoad huiuſmodi contractus materiam, vt ſupponimus à Deo liberrimè factum; ac proinde ſine vlla vel dominij diuini, vel alterius cuiuſvis diuinæ perfectionis imminutione aut oblæſione. Et non poteſt quidem Deus, abdicare ſe dominio ſupremo & veluti alto, in nos & ius illud noſtrum. Tamen illud nobis iure quaſi baſſo potiendum dimittit.

Quòd ſi ſupponamus, rem à nobis exhibitam Deo ex pacto oneroſo, repoſci ab eo aliis titulis ex quibus debetur, quales in rem quancunque noſtram Deo quamplurimi ſuppetunt: Tunc quidem ſola fidelitas violaretur; & tamen Iuſtitia interueniret. Neque enim violaretur ſola fidelitas, defectu veræ obligationis Iuſtitiæ ex ea conuentione enaſci aptæ: ſed propter concurſum alterius tituli concomitanter interuenientis, & labe iniuſtitiæ expurgantis negationem rei promiſſæ. Sicut cùm quis ex venditione debet alteri centum aureos, eóſque nihilominùs ſibi retinet in compenſationem alterius ſummæ, ob quam creditor ipſi obſtringitur alio titulo; non eſt negandum, quin obſtringatur verâ Iuſtitiæ obligatione ex venditione; quamuis non reddendo ſummam debitam, nequaquam violet Iuſtitiam; quia exſoluitur eâ Iuſtitiæ obligatione per ius ad iuſtam compenſationem; ita vt hoc ius veluti colliſum cum ea obligatione, elidat illam; eique quaſi ſuffectum, præcludat inæqualitatem alioqui exorituram. Et priùs quidem naturâ ponitur obligatio reddendi ad Iuſtitiam pertinens; tum ſuccedit eius expletio per compenſationem, quæ eſt virtualis ſolutio: quandoquidem creditor, niſi compenſatio interueniret, obſtringeretur debitori ſuo in ſolutionem refundere quod ab eo perſolutionis nomine acciperet. Similiter ergo de noſtra cum Deo conuentione philoſophari deberemus, ſi ſtatuatur, (quod impoſſibile eſt,) Deum negare ſeipſum, & exhibitâ per nos re de qua conuentum fuerit, velle nihilominùs rem illam ſibi habere aliis titulis.

61. Totus itaque negotij huius cardo in eo vertitur, vt rectè æſtimetur emancipatio hominis facta diuinitùs, attendatúrque, poſſe hominem operari aliquid ex pacto oneroſo inito cum Deo, cùm potuiſſet non ſtare pacto. Hoc ipſo enim quòd liberè impleuerit conditionem oneroſam pacto appoſitam, poterit non iam ex mero fidelitatis debito, quale nuda promiſſio inueheret, ſed ex Iuſtitia ſimpliciter dicta, exigere debitum operi ſuo denarium, de quo pepigerat. Quod ſæpè inculco, quia aduerſarij hoc minùs videntur attendiſſe, cùm opponunt Deum proponentem homini præmia, ſi virtutis operibus inſiſtat, non aliter ſe habere, quàm patrem, qui paruulo ad ſtudia alliciendo promittit pulchram veſtem, ſi ſtudeat, quod conſtat non eſſe debitum niſi fidelitatis. Sed nimirum pater non intendit tunc ſe obligare, niſi lege veritatis & conſtantiæ: quia paruulus non poteſt ſpectari vt perfectè alius à patre, & vt capax contrahendi, ob imperfectionem iudicij & libertatis. Homo autem cum Deo comparatus, non ſe habet eo modo.

Siue iure illo nunc potiatur, ſiue non.

Itaque quicquid ſit, an de facto ex ſcripturis ſatis conſtet, quomodo Deus nobis ſe obſtrinxerit, nempe an ex fidelitate ſola, aut ex Iuſtitia, (de quo viderint Chriſtiani Theologi:) nobis tamen ſufficit, quòd nihil vetet, Deum ſe nobis ad eum modùm obſtringere. Id enim ſatis ſupérque erit ad præſens inſtitutum, nimirum vt concludamus poſſe intercedere Iuſtitiam ſimpliciter dictam inter nos & Deum. Quicquid ſit an de facto intercedat, quod aliò ſpectat, & alibi à nobis diſcuſſum eſt: vbi oſtenſum eſt reuerà intercedere, vt ferunt illa diuina oracula, in quibus repromiſſæ nobis à Deo coronæ, & brauij, & mercedis, fit mentio. Similiter ſarta manet poſſibilitas veræ inter Deum hominéſque Iuſtitiæ, etiamſi admitteremus Deum de facto non iniuiſſe cum hominibus vllum pactum, ſed tantùm antecedenter ad præuiſam acceptationem & cooperationem noſtram, ſtatuiſſe, vt bona bonis, ſupplicia malis rependerentur. Eo ferè modo, quo à Principe poteſt ferri lex, qua decernat bonis honores, impiis ſupplicia & pœnas commeritas: quam legem nemo rectè vocauerit pactum fundans veram Iuſtitiam inter Principem & ſubditos. Etiamſi inquam, admitteremus, Deum de facto hoc duntaxat modo legem de præmio nobis rependendo tuliſſe, nec plus poſcere ſcripturas: Tamen non probaretur illum alium modum, quo verum pactum Iuſtitiam fundans importatur, eſſe impoſſibilem; quod vnum nunc contendimus. Itaque fixum eſto nihil obeſſe, quominùs Deum inter & hominem, ſpectatos ea poſteriori habitudine quam propoſui, poſſit vera ac ſimpliciter dicta Iuſtitia intercedere.

62. Quæ verò contra hoc ab aduerſariis proferuntur, magnam partem contrita ſunt, exponendo noſtram ſententiam. Tantùm ſpecialiter præterea obiicitur, hinc ſequi, hominem in quouis peccato ſpecialem iniuſtitiæ noxam contrahere. At hoc, in primis nullam continere abſurditatem, contendit Suares l. 7. de grat. c. 14. n. 61. Deinde negandum eſt, eam malitiæ in quouis peccato geminationem, ſequi ex noſtra ſententia. Tantùm quippe ex ea ſequitur, in quouis peccato importari iniuriam Dei ſaltem materialem, tanquam rationem quaſi tranſcendentem, & affectantem quodvis peccatum, qua de re pleniùs ſuo loco.

Vrgentur autem homines: (Nam & hoc quoque addendum eſt, ad nouam difficultatem, quæ inge-

ingeritur, repellendam;) vrgentur inquam homines ad reparationẽ iniuriæ illius Deo irrogatæ per violationem diuini iuris; non ex præcepto illius virtutis, contra quam ſpecialiter fuit culpa habens adiunctam eam iniuriam, quod aduerſarij malè aſſumunt, ſed ex præcepto virtutis pœnitentiæ, quæ eſt Iuſtitia diuini iuris violati reparatiua. Nam quamuis alia virtus, (V. G. Temperantia.) vetuerit admitti peccatum contra honeſtatem Temperantiæ, adiunctam habens iniuriam prædictam: Tamen ex quo peccatum ſupponitur admiſſum, Temperantia non ſe vltrà admiſcet reparationi, quæ facienda ſupereſt ex præciſo motiuo pœnitentiæ, ſeu Iuſtitiæ illius. Quæ in diuini iuris læſi reparationem incumbit. Et quamuis hæc Iuſtitia reparatrix, ſit ſemper imperfecta, ſi purus homo cum Deo conferatur, eo quòd homo quia eſt inferioris ordinis, nequeat vnquam operatione ſua adæquare iniuriam illatam perſonæ, tanto exceſſu hominem ſuperanti: Tamen in actibus aliis Iuſtitiæ, in quibus ea perſonarum proportio non attenditur, cerni poteſt vera Iuſtitia inter Deum & hominem, ſi homo ſtet pactis oneroſis cum Deo initis.

Cùm igitur nihil contra diuinam erga nos, noſtrámque erga Deum, Iuſtitiam opponatur, quod non ſufficienter diſſolutum ſit; rectè videmur admiſiſſe, Deum inter & nos, vtrinque, poſſe veram Iuſtitiam intercedere, ſi ſpectemur in eo ſtatu & quaſi emancipatione diuinitùs conceſſa, qua ſtrenuè adminiſtrantes peculium à magno Patrefamiliâs noſtri iuris factum, prouentum expectare poſſimus, *promiſſum quidem ex miſericordia*, vt S. Bernardus pulchrè ait, tract. de grat. & lib. arbitr. *ſed iam non ex miſericordia, ſed ex Iuſtitia rependendum.*

Ius coniugale; quatenus perfectum, aut imperfectum.

63. Reſtat ius coniugale, de quo longè minor eſt difficultas, quàm de reliquis iuribus hactenus expoſitis. Tametſi de eo quoque philoſophandum eſt ſimili modo, ac de ſuperioribus; ita nimirum, vt hoc ius, non ſit tam ſimpliciter ius, quàm cætera iura quæ homini ad extraneos competunt, defectu perfectæ diſtinctionis ſublatæ per contractum coniugalem; quo effectum eſt, vt duo, iam non duo eſſent, ſed vna caro. Tamen huiuſmodi ius magis accedit ad ius ſimpliciter dictum, quàm ius paternum & herile, vt Ariſtoteles 5. Eth. c. 6. rectè aduertit. Et ex eo patet, quòd coniuges videntur potiùs ſe habere vt compartes eiuſdem corporis, & membra eiuſdem Reip. priuatæ, quàm vt partes. Vnde non habent illam vnitatem, & perfectam ſubiectionem, quæ inter patrem & filium, ſeruúmque ac dominum cernitur. Propteréaque ſi inter filium & patrem, ſeruúmque & herum, aliter quàm ſub habitudinibus per has voces importatis conſideratos, intercedere poteſt vera Iuſtitia, fundata in vero ac ſimpliciter dicto iure vnius ad alterum; idem multò magis licebit aſſerere de coniugibus inter ſe comparatis aliter quàm prout coniuges ſunt, & moralem aliquam vnitatem ac identitatem ſortiuntur. Quæ verò inuicem peccant coniuges qua coniuges; quamuis quia non ſunt contra ius perfectum, non ſint contra perfectam Iuſtitiam: ſunt tamen eminentioris malitiæ. Quod item obſeruandum eſt pro iis, quæ filij in parentes peccant, aut viceuerſa: Itémque pro iis quæ mancipia in dominos admittunt; quamuis non è contrà, ob perſonæ ſeruilis indignitatem, quæ domini in ſeruum offenſam minuit.

Concludo igitur, Iuſtitiam verè ac ſimpliciter dictam, eſſe ad alterum ſimpliciter diſtinctum, non modò phyſicè, ſed etiam moraliter: Et quo maior, vt ſic dicam, alteritas ac diſtinctio interueniet, eo perfectiorem Iuſtitiam, (ſi cætera ſuppetant,) interuenturam. Imminui verò perfectionem Iuſtitiæ, quo magis tollitur diſtinctio, acceditúrque moraliter ad vnitatem inter perſonas, quarum vna operationem ſuam terminat ad alteram. Et eatenus Iuſtitia dicitur bonum alienum, & virtus publica: quia ſcilicet ſemper ſpectat alterum aliquo tandem modo. Inde tamen non efficitur Iuſtitiam operari ex complacentia alterius, quod ad charitatem pertinet, qua in alterum ferimur ex beneuolentia in eum.

CAPVT V.

De obiecto, actu, & habitu Iniuſtitiæ generatim.

64. EX dictis circa Iuſtitiæ obiectum, actiones & habitum; facile eſt, de Iniuſtitiæ cum Iuſtitia pugnantis, vniuerſa ratione ſtatuere. Et hinc etiam non parum illuſtrabuntur quæ de Iuſtitia hactenus dicta ſunt, vt Ariſtoteles rectè vidit 5. Eth. c. 1. Quare non eſt quòd impleamus paginas, & quod hîc & alibi faciunt, lectorem léto igne torreamus: oſtendendo, iniuſtum eſſe obiectum peculiaris vitij, & eſſe contra debitum alteri ex Iuſtitia: aliáque huiuſmodi, de obiecto, actibus, & habitu iniuſtitiæ tradendo, quæ ex dictis circa Iuſtitiam ſunt per ſe perſpicua. Sufficiet autem ſi quid ſpecialiter quoad iniuſtitiam circa tria illa capita annotandum occurret, hîc ſeorſim proponere.

PROPOSITIO.

PROXIMVM Iniuſtitiæ obiectum, eſt iniuria formalis, quæ circa nullum bonorum genus, cadit in volentem. Proprius Iniuſtitiæ actus, eſt iniuriæ inferendæ volitio, etiam indirecta. Maximè tamen & eminentiſſimè, inter Iniuſtitiæ actus numeranda eſt volitio poſitiua, quæ directè fertur in irrogationem iniuriæ, quatenus iniuria eſt. Habitus iniuſtitiæ ſimpliciter dictus, poſitiuus eſt, ſoliſque poſitiuis iniuſti volitionibus inuritur.

PRimò ago de obiecto iniuſtitiæ; quod agendo de remoto, non eſt aliud quàm ius alterius in quod iniuſtitiam quis inuexit.

Iniuria proximum Iniuſtitiæ obiectum.

Si autem agatur de proximo (de quo ſolo hîc agendum eſt, quia circa illud ſolum eſt ſpecialis difficultas huius loci propria;) non eſt aliud quàm iniuria, ſiue actio ius alienum violans proximè & immediatè. Quod addo, quia actio elicita, qua voluntas fertur in iniuriam, ſiue volitio iniuriæ inferendæ, eſt actio contra Iuſtitiam: eſt enim mala, nec aliam honeſtatem excindit quàm Iuſtitiæ. Nec tamen

men ea actio eſt obiectum Iniuſtitiæ: quia inter eam & habitum, ſiue potentiam, non interiacet tendentia vlla vel actio, quam conſtat debere mediare inter obiectum & facultatem vel habitum, cuius eſt obiectum. Iniuria ergo quæ eſt proximum obiectum iniuſtitiæ, eſt ipſa actio imperata qua immediatè officitur iuri alieno. Illa enim actio elicita, non pugnat cum iure alieno, niſi per actionem imperatam.

Cùm autem variis modis accipiatur iniuria, vt memorat Vlpianus l. 1. ff. *de iniuriis*, hîc propriè accipienda eſt. Sicut enim nomen Iuſtitiæ, varias acceptiones habet non æquè proprias, nec eiuſdem extenſionis, ita & nomen iniuriæ. Interdum ſiquidem, latiſſimè accipitur pro omni peccato; tanquam dicta ſit *iniuria* quaſi *non iuria*, vt Vlpianus ibid. notat, quæ eſt latiſſima & minùs propria vſurpatio. Aliàs autem, vt idem addit, accipitur ſpecialiſſimè, nempe pro contumelia, in quo ſenſu latiſſimè ex Ariſtotele & aliis de iniuria diſputat Carbo lib. de pacificat. à c. 2. Demum, (& hæc eſt propria huius loci vſurpatio, quam Vlpianus primo loco propoſuit) vſurpatur iniuria pro quāuis violatione alieni iuris, quam acceptionem ipſa vocis notatio confirmat. Violationem porrò alieni iuris, intelligo, non damnum datum, (quamuis hoc quoque, vt Vlpianus etiam admonuit, nomine iniuriæ interdum veniat,) ſed operationem, quæ ſæpè ſine damno reipſa illato, per ſolam attentationem nocumenti inferendi elicitur, contra iuris alieni exigentiam.

Non infertur volenti.

65. Hæc igitur eſt ratio iniuriæ, quam iniuſtitiæ obiici dicimus propriè & immediatè, dummodò ius illud alienum, quod per iniuriam impetitur, ſupponatur eſſe humanum, ſeu tale, vt voluntas eius cuius ius violatur, ei ſponte non ceſſerit: vt contingit cùm quis volens ſubit damnum aliquod. Nam tunc non afficitur iniuriâ, quia conſenſit. Et quamuis nonnulli definiuerint iniuriam iniuſtitiæ obiectum, per ſolam alieni iuris violationem, abſque alia iuris illius interpretatione, vel reſtrictione: tamen Ariſtoteles 5. Eth. c. 9. eos reprehendit: eo quòd poſſit contingere, vt ius alicuius violetur de ipſius conſenſu, ac proinde non inferatur iniuria, quia volenti non fit iniuria, vt fert communis omniū ſenſus, habétque regula iuris 27. in 6. & docent etiam illa Vlpiani l. 1. ff. de iniuriis. *Nulla iniuria eſt, qua in volentem fiat.* Vult itaque Ariſtoteles definitionem iniuriæ compleri additione harum vel ſimilium particularum, *præter patientis voluntatem.* Id autē probat, quia alioqui poſſet fieri, vt quis ſeipſum volens iniuria afficeret, quod ait vnum eſſe ex iis quæ nemo admiſerit. Eandem doctrinam apertè tradit cod. lib. c. 11. agens de eo qui ſeipſum occidit. Negāt enim, eum pati iniuriam, eo quòd nemo volens iniuriam ſubeat, vt ſupponit ex communi omnium ſenſu.

Et ratio aperta ſuffragatur. Nam vt quis patiatur formaliter iniuriam, neceſſe eſt, ius ipſius lędi, quatenus eſt ipſius. Propterea enim in hunc potiùs quàm in alium admittitur iniuria, quia iſte eſt, cuius eſt ius in talem rem, in quam inducitur inæqualitas. Atqui cùm deeſt reniſus patientis, potiúſque adeſt voluntas expreſſa vt irrogetur tale incommodum, ius eius, (tametſi materialiter manens, quia plerunque eſt inabdicabile,) non læditur quatenus eſt ius ipſius; quia ius hominis non habet vt ſit eius, niſi ex voluntate, à qua conſtituitur ius omne humanum: Ita vt præſcindendo à voluntate, qua quis intelligitur velle ſuo illo iure frui, ius illud non plus intelligatur humanum, quàm actio externorum membrorum, cùm à voluntate non indicitur. Tota quippe ratio humani & moralis, ex voluntate libera ducitur. Ergo interueniente volitione læſionis illatæ, ius hominis non læditur, quatenus eſt ius talis hominis: ac proinde tale ius, quatenus eſt ipſius hominis, perinde ſe habet, ac ſi non maneret. Quod à poſteriori optimè declaratur, ex eo quòd nemo ſic iniuriam paſſus, auſit de iniuria queri. Illicò enim audiret, ſe id voluiſſe. Quæ cauſa eſt, cur tali perſonæ ſic læſæ, negetur actio iniuriarum, vt habet Vlpianus l. 1. ff. *de iniuriis.* Itaque iniuria, vt ſit verè ac ſimpliciter dicta, qualem iniuſtitiæ obiici volumus, debet eſſe contra ius alterius, quatenus eſt eius: Ac proinde ipſe non debet ei iuri ceſſiſſe, & illud quantùm eſt ex ſe, abdicaſſe à ſe, per volitionem irrogationis iniuriæ.

Vltroneam ceſſionem, non excludere vniuersè iniuriam, qui cenſuerint.

66. Sunt qui hanc doctrinam, vniuerſaliter non admittant; ſed limitari velint ad eas duntaxat res, quarum homo habet plenum dominium à ſe ſuóque arbitrio pendens; in cæteris autem negent valere: Nam V. G. bonorum fortunæ, competit homini dominium vſquequaque perfectum, & in ipſius hominis poteſtate planè ſitum. Vnde quoad hæc bona, ſi homo conſentiat lædi, nulla intercedet iuris violatio, vel iniuria. Sunt autem alia quædam bona, quorum homo non habet dominium abdicabile. Vnde ſi in iſtis læditur, quantumcunque interueniat vltronea ceſſio, inferetur iniuria, & actus pertinebit ad iniuſtitiam propriè dictam. Sic maritus, qui coniugis copiam alteri faceret, iniuriam nihilominus ſubiret, nec conceſſione ſua, elueret turpem illum actum, fœditate iniuſtitiæ. Et quamuis S. Auguſtinus 22. contra Fauſtum, cap. 37. & l. 1. de ſerm. Domini in monte, c. 29. paulò benigniùs hac in parte loquatur, habita ratione bonæ fidei, qua interdum contigiſſe memorat, vt vxore de viri conſenſu alteri commixtâ, vir non cenſeretur paſſus iniuriam; (quod item cerni poteſt in aliis exemplis, de quibus Eſpenceus l. 4. de contin. c. 15.) Tamen vt rectè ibid. præmiſerat D. Auguſtinus, omnium ſenſus excludit huiuſmodi exiſtimationem. Poteſt quidem conſenſus ille ſufficere ad exſoluendum eum, qui iniuriam intulerit, obligatione reſtituendi aliquid, ad reparationem damni illati, vel obligatione ſatisfaciendi pro nuda iniuria: quia admittere vel reſpuere quod in compenſationem ſiue damni, ſiue iniuriæ offertur, vel etiam illud antecedenter remittere, ſubeſt omninò poteſtati eius cui offertur. Vt tamen iniuriam paſſus non ſit, poteſtati eius nequaquam ſubiacet. Ita Bannes, Arragonius, & Salonius 2. 2. q. 59. art. 3. & ibid. Torres diſput. 3. dub. 2.

Refelluntur.

Non eſt tamen admittenda hæc limitatio doctrinæ propoſitæ: Sed vniuerſaliter dicendum eſt, iniuriam non eſſe formaliter iniuriam, quoties infertur de conſenſu eius, cui infertur: eo quòd tunc non ſit contra ius, quatenus eſt illius qui conſentit iniuriam ſubire: ſub qua tamē ratione neceſſe eſſet iniuriā illatam violare ius, vt cenſeatur pertinere ad iniuſtitiam propriè dictam. Et ita planè ſenſit Ari-

ſtoteles ſuprà, conſentiúntque Molina tract. 1. diſp. 11. Leſſius l. 2. de Virt. c. 7. dub. 3. Val. 2. 2. d. 5. q. 3. p. 2. Azor tomo 3. l. 1. c. 8. q. 7. Bonacina d. 1. de reſtit. q. 2. p. 2. & alij ab iſtis allegati, cum quibus admittendum eſt, in exemplo propoſito, nempe viri lenocinantis vxori, nullam aduersùs ipſum virum admitti iniuſtitiam: Neque actum illum, qua ex parte reſpicit virum cuius vxore ipſo annuente quis abutitur, continere formalem iniuriam; tametſi eam contineat ex alio capite: Nempe quatenus actus ille, etiamſi non eſt iniurius viro vt priuatæ perſonæ; eſt tamen iniurius eidem quatenus marito, & locato in ſtatu matrimonij, cui ea alieni tori fœdatione infertur iniuria, quantuncunque conſentiat is cuius eſt torus.

67. Quod aliis verbis, eodem tamen ſenſu exprimi poteſt, dicendo cum Tartareto 5. Eth. q. 8. & 12. inferri in eo euentu iniuriam Reipub. cuius tanti intereſt ſeruari in ea parte Temperantiæ regulas, & vitari iniuriam materialem. Eodem ſenſu Gloſſa ad reg. iuris 27. cit. dixit, clericum, qui annueret ſe percuti, non ſubire iniuriam, niſi quatenus clericus eſt: eámque percuſſionem non ipſius percuſſi, ſed totius ordinis clericalis iniuriam continere. Quod item Ariſtoteles ſuprà, affirmat de eo qui ſe occidit, vel in cædem ſuam ab alio factam conſenſit. Negat enim, eum pati in tali cæde iniuriam. Sed Remp. duntaxat. Nimirum contingere poteſt, vt alij habentes ius ſuum colligatum & connexum cum iure eius qui vult iniuriam ſubire, patiantur iniuriam formalem, & per veram iniuſtitiam lædantur: eo quòd non ceſſerint iuri illi ſuo, ſic complicato cum iure cui alter ſecluſa coactione & graui metu, vltrò ac volens ceſſit. Et infertur quidem iſti nihilominùs damnum, vel materialis iniuria abſque iure: non tamen infertur contra ius moraliter manens, ſeu manens quatenus humanum, & prout eſt ius ipſius. Nam ob ceſſionem interpoſitam, perinde ſe habet, ac ſi abſceſſiſſet, nec vltrà eſſet.

Stoicorum ſenſus in neganda erga ſapientem iniuria.

Aliò tamen ſpectat, quod Seneca toto lib. de Conſtantia ſapientis, ait, Stoicos quantumuis læſos præter ius, non accepiſſe iniuriam. Nimirum quia Stoici ita animo comparati erant, aut videri volebant, vt iniuriis non mouerentur: Quamuis non idcirco iis malè affici, & contra ius impeti deſinerent. Apertè liquet hic Stoicorum ſenſus, ex his Senecæ verbis ibid. cap. 3. *Inuulnerabile eſt, non quod non feritur, ſed quod non læditur. Ex hac tibi nota, ſapientem exhibeo. Nunquid dubium eſt, quin certius robur ſit, quod non vincitur, quàm quod non laceſſitur: cùm dubiæ ſint vires inexpertæ; at meritò certiſſima firmitas habeatur, quæ omnes incurſus reſpuit? Sic tu, ſapientem melioris ſcito eſſe naturæ, ſi nullius illi iniuria nocet, quàm ſi nulla ſit. Et illum fortem virum dicam, quem bella non ſubigunt, nec admota vis hoſtilis exterret, non cui pingue eſt otium inter deſides populos. Huiuſmodi igitur ſapientem nulli eſſe iniuriæ obnoxium. Itaque non refert, quàm multa in illum coniiciantur tela, cùm ſit nulli penetrabilis. Quomodo quorundam lapidum inexpugnabilis ferro duritia eſt, nec ſecari adamas, aut cædi vel teri poteſt, ſed incurrentia vltrò retundit: quemadmodum quædam non poſſunt igne conſumi, ſed flamma circunfuſa, rigorem ſuum habitúmque conſeruant: quemadmodum proiecti in altum ſcopuli, mare frangunt, nec ipſi vlla ſæuitiæ veſtigia, tot verberati ſæculis oſtentant. Ita ſapientis animus ſolidus eſt, & id roboris collegit, vt tam tutus ſit ab iniuria, quàm illa quæ retuli. Quid igitur? Non erit aliquis qui ſapienti facere tentet iniuriam? Tentabit, ſed non peruenturam ad eum; maiore enim interuallo à contactu inferiorum abductus eſt, quàm vt vlla vis noxia, vſque ad illum vires ſuas perferat. Etiam cum potentes, & imperio editi, & conſenſu ſeruientium validi, nocere ei tentent; tam citra ſapientem, omnes eorum impetus deficient, quàm quæ neruo tormentiſque in altum exprimuntur, cum extra viſum exilierunt, citra cælum tamen flectuntur.*

Actus Iniuſtitiæ elicitus, volitio iniuriæ agnitæ.

68. Secundò attigi quæ ſpectant vniuersè ad actum iniuſtitiæ. In quibus non eſt quòd diu immoremur; quandoquidem ex dictis de Iuſtitiæ actibus, res ferè eſt euidens. Breuiter igitur dico, actum elicitum, qui rationem obiecti non habet, (de eo quippe nunc agimus,) non alium eſſe, quàm volitionem violandi ius alienum, vel inferendi iniuriam. Quod ex Ariſtotele 5. Ethic. c. 8. poteſt tripliciter contingere, pro triplici modo quo quis poteſt inæqualitatem inducere cum alieno iure, ſiue poſitiuè operando, ſiue omittendo cùm deberet operari; quod paſſim complectimur nomine operationis iniuſtæ, nempe negatiuæ. Ita enim eſt amplianda vox *operationis*, cùm de obiecto proximo iniuſtitiæ agitur: quia iniuria non tantùm fit poſitiuè eliciendo actionem, ſicut Iuſtitia actualis, ſed etiam omittendo operationem, cùm ius alienum eam depoſcebat.

Induci ergo primùm poteſt inæqualitas, ignorando quòd inducatur: quo pacto multi aliis ſæpè damnum inferunt, cùm minùs putant ſe inferre. Secundò interueniente quidem ſcientia, verùm non ex affectu inferendi iniuriã, ſed ex affectu concupiſcẽtiæ. Tertiò ex affectu iniuſtitiæ & lædendi ius alienum; quia ſcilicet, is qui iniuriam infert, hoc directè intendit vt lędat & iniuriã inferat. His quoque tribus modis poteſt elici volitio inducẽdæ inæqualitatis. Nec tamen per omnes huiuſmodi volitiones, inurendus eſt iniuſtitiæ habitus: quia omnes non ſunt actus iniuſtitiæ, vt Ariſtoteles ibidẽ tradit.

In primis enim qui vult operari actum quo induceretur inæqualitas cum iure alterius, ignarus conſecuturam eſſe inæqualitatem, ſi ignorantia depelli non potuit, inculpabiliter ſe habuit. Ideóque infortunatus dici poteſt, qui eam calamitatẽ alteri creauerit: non poteſt tamen iniuſtus dici; quia defuit illi principium primum operationis moralis iniuſtæ, nempe notitia. Habet hanc ipſam infortunij à peccato diſtinctionem Clemens Alexandr. 2. Stromat. c. 6. Quanquam eam quoque non iniuſtam læſuram, apud Græcos *malitiam* appellari notat Tertull. l. 2. in Marcion. c. 24. Si tamen aliqua inæqualitatem inducenti lux affulſiſſet; ita vt non prorſus ignoraſſet inferri à ſe ea actione damnum alteri, vel inferri certè poſſe vidiſſet, non eſſet peccato immunis, tametſi necdum contraheret iniuſtitiam, eo quòd illa actio non pertigerit ad verticem malitiæ huius generis; quandoquidem homo non intendit directè iniuriam alterius.

Videri poſſet Ariſtoteles ſuprà, exiſtimare, etiam damna, quæ ex omnimoda ignoratione inferuntur, peccata eſſe. Ita enim loquitur, expoſitis tribus modis loquendi paulò antè memoratis. *Verùm cùm tres ſint læſiones, quæ in ſocietatibus eueniunt; quæ cum ignoratione fiunt, ſunt peccata: cùm neque quem, neque quod, neque quo, neque cuius cauſa exiſtimauerat quiſpiam, egerit. Vel enim non eſſe percuſſurum, vel non hoc, vel non hunc, vel non huius cauſa putauit: ſed accidit id cuius cauſa minimè putarat: V. G. non vt vulneraret, ſed vt ſtimularet, aut non quem, aut non ſicut volebat.* En. Philoſo-

Philoſophus peccatum agnoſcit in læſione per ignorantiam illata.

Sed dicendum eſt, in Latina Feliciani interpretatione quam retulimus, perperam, aut ſaltem minùs commodè eſſe expreſſum, quod meliùs Iambinus, conſentaneè ad Græcum contextum, ita propoſuit. *Iam cum in ſocietate generis humani, tria ſint damnorum genera: ea quidem cum inſcientia coniuncta ſunt errata, cùm quis aut quem minimè exiſtimauit percutiendo*, &c. ita vt tota illa Philoſophi oratio quam retulimus, pertineat, non ad affirmandum quòd contra rationem fiat, cùm ex ignorantia agitur, ſed ad exponendum quomodo quis per ignorantiam lædat. Nec quòd Ariſtoteles initio periodi, in vulgari verſione, eam læſionem prorſus ignoranter factam appellat *peccatum*; ſenſus eſt, eam eſſe vitioſam formaliter: ſed ſenſus eſt, eam eſſe malam materialiter tantùm: Eo loquendi modo, quo plerunque dicimus, multa peccari ab aliquo, non actionem moraliter malam, ſed defectum tantùm ſignificantes.

69. Hanc eſſe Philoſophi mentem, perſpicuum eſt ex eo quod in eadem Feliciani editione ſubiungitur: *Quando igitur præter rationem euenit læſio, infortunium eſt: quando verò non præter rationem, ſed ſine tamen vitio, peccatum. Peccat enim quiſque, cùm ſe principium cauſæ habuerit: infortunatè egit, cum extrinſecùs.* Sine vitio illatam iniuriam ait, non quòd defuerit peccatum etiam contra Iuſtitiam, ſed quòd defuerit affectus directus operandi ex iniuſtitia; qui eſt (vt ita dicam,) flos iniuſtitiæ, & apex ſceleris in eo genere, præ quo modo violandi Iuſtitiam, cæteri vix mereantur iniuſtitiæ nomen: cùm potiùs ex aliquo alio impetu, vel vitioſo affectu progerminent, quàm ex iniuſtitia; iuxta illud. *Qui furatur ob intemperantiam, magis eſt mœchus, quam fur*; quamuis reipſa, ſit etiam fur. Nimirum quamuis iuxta communem ſententiam, ad eliciendum actum virtutis, neceſſarium ſit operari ex electione, ſiue ex intentione directa motiui alicuius virtutis: Tamen ad operandum vitioſè, ſufficit indirecta volitio; præterquàm in paucis quibuſdam generibus peccatorum, quorum malitia, in ipſa directa volitione turpitudinis ſita eſt. Inter ea autem peccata, non connumeratur iniuſtitia.

Etiamſi directè non intendatur.

Hinc porrò habetur, quid de ſecundo modo inferendi iniuriam, eiúſque volitione ſit ſentiendum. Quid item de Philoſophi ſententia locis citatis & initio c.6. vbi huiuſmodi operationem, iniuſtitiæ nomine, vel potiùs eius autorem, nomine iniuſti, appellare renuit. De tertio modo hæc ſubiicit Ariſtoteles eod. c.8. *At cùm cognoſcens quidem, ſed ſine tamen præconſultatione agit quiſpiam, iniuſtè factum eſt. Vt ſunt quæ ex ira fiunt, aliiſque affectibus, qui neceſſarij naturaléſque hominibus accidunt. Qui in his enim lædunt, & peccant, iniuſtè quidem agunt, ſuntque hæc iniuſtè facta; nondum tamen iniuſti ob hæc, neque praui, ipſi homines habemur; quippe cùm læſio ipſa ex prauitate minimè euenerit. Nam cùm ex electione læſerit quiſpiam, tunc demum iniuſtus ac prauus eſt.* Et mox. *Si ex electione læſerit, iniuſtè agit: & ex his iam iniuſtè factis, iniuſtus eſt qui iniuriam facit, cùm vel præter proportionem fuerint, aut æquum. Simili modo etiam iuſtus eſt vnuſquiſque, cùm ex electione iuſtè egerit. Iuſtè agit autem, ſi tantummodo ſponte agat.* Nempe non quomodolibet ſponte, ſeu voluntariè: quia voluntarium indirectum ad iuſtè operandum non ſufficeret, ſed voluntario aut ſpontaneo perfectiſſimo, importante actum poſitiuum, quo directè intendatur honeſtas Iuſtitiæ. Itaque liquet per duas poſteriores volitiones inducendi inæqualitatem, inuri iniuſtitiæ habitum, quòd eæ volitiones ad iniuſtitiam propriè ſpectent, tametſi maximè propriè, quæ tertio loco numerata eſt.

Iniuſtitia in actu primo, quid.

70. Tertiò quod ad iniuſtitiæ habitum attinet, facile eſt ad eum proportione transferre, quæ de Iuſtitiæ habitu tractata ſunt. Eſt enim habitus voluntatis, quo inclinamur ad volendum alieni iuris læſionem. Quibus verbis ſatis ſignifico, iniuſtitiam habitualem eſſe poſitiuam qualitatem per actus poſitiuos iniuſtitiæ impreſſam.

Sunt tamen qui doceant, iniuſtitiam habitualem generatim, non tantùm conſiſtere in reali praua diſpoſitione voluntatis, ſed etiam in morali, ſeu imputatiua, qualem duntaxat habet qui omiſit actum ex Iuſtitia debitum. Iniuſtus enim eſt habitualiter, non per habitum poſitiuum, quem omiſſio, cùm ſit non ens, nequiuit producere, ſed per habitum negatiuum: hoc eſt, per omiſſionem, reipſa quidem tranſactam, ſed tamen moraliter manentem ſecundùm prudentum æſtimationem, & imputatam quaſi præſentem, donec pro inæqualitate inuecta ſatisfiat, ſicque macula præiacens obliteretur. Ita Leſſius 2. de Virtut. cap.7. n.4. & ſequentibus.

Verùm ea vſurpatio iniuſtitiæ habitualis, non ſpectat ad hunc locum: nec duntaxat valet, cùm quis omiſſione peccat; (in quo tamen genere idem Autor exempla adhibet:) ſed in omnibus omninò peccatis, tranſacto iam actu. V. G. iniuſtitia poſitiuè admiſſa, quandiu damnum non reſarcitur, nec iniuria eluitur, cenſetur moraliter manere. Et quia non eſt amplius actu, cenſetur manere habitualiter; latéque ſumpta voce dicitur iniuſtitia habitualis, alio ſenſu quàm quo nunc loquimur. Similitérque qui ſic operatus eſt, dicitur habitualiter iniuſtus, non attendendo ad habitum phyſicum operatione illa impreſſum; (Nam etiamſi Deus, eius immiſſionem inhibuiſſet, negato actui ad eam concurſu; nihilominùs homo ille eandem denominationem ſubiret:) ſed ſpectando actum præelicitum, moraliter manentem donec ſatisfactione congrua, vel condonatione aboleatur. Itaque hoc loco non eſt quæſtio de huiuſmodi habituali iniuſtitia, neque cùm de vitiis agitur: ſed tantùm cùm ſermo eſt de peccato actuali nondum expiato & moraliter remanente. Vides autem huiuſmodi iniuſtitiam habitualem, non poſſe quibuſvis iniuſtitiæ actibus imprimi. Nam omiſſiones quoque numerantur inter actus iniuſtitiæ, vt vidimus; quia verè poſſunt eſſe contra ius alienum: Neque tamen poſſunt imprimere habitum realem, qui ſolis phyſicis actibus cauſari poteſt.

Ariſtotelica Iniuſtitiæ deſcriptio, ad noſtram aptata.

Cum ea quam adhibui iniuſtitiæ definitione, coincidit illa quæ ex Ariſtotele colligitur 5. Ethic. c.1. vbi affirmat, iniuſtum propriè & particulariter, (quo modo de iniuſto & iniuſtitia nunc agimus,) eum dici, qui eſt pluris vſurpator: atque adeò iniuſtitia preſsè accepta ſiue iniquitas, iuxta Philoſophum ſuprà, eſt habitus inclinans ad vſurpationem pluris. Quod contingere in fortunæ bonis, (comprehenſo ea voce vniuerſo apparatu bonorum externorum,) hominibus ad eorum adeptionem æſtuantibus, ob cæcam & inconſultam in bonis non ſimpliciter dictis adipiſcendis cupiditatem, tradit ibidem Ariſtoteles, verbis tanto

ſapiente planè dignis. *Quia iniuſtus*, inquit, *eſt etiam pluris vſurpator, circa bona non omnia verſabitur: ſed circa ea tantum, in quibus fortunæ proſperitas & aduerſitas conſiſtit: quæ ſemper quidem abſolutè ac ſimpliciter bona ſunt; quibuſdam tamen non ſemper bona euadunt. Homines autem ea optant, at perſequuntur. At non opus eſt. Optare enim deberent, vt quæ ſimpliciter ſunt bona, ſibi ipſis quoque bona eſſent; & eligere ea, quæ ſibi ipſis bona ſunt.*

71. Conſequenter verò exponit qua ratione verum ſit, iniuſtitiam eſſe vſurpationem pluris, & iniuſtum eſſe vſurpatorem pluris, cùm vrgente aliquo incommodo in omnes ex æquo cadente, qui iniuſtus eſt, minorem eius portionem ſibi depoſcat, ſeipſum exonerans in aliorum grauamen. Reſpondet ergo Ariſtoteles, etiam in ea mali minoris appetitione & vſurpatione, interuenire vſurpationem pluris. *Iniuſtus*, inquit, *non ſemper plus, ſed in iis quæ ſimpliciter mala ſunt, minus etiam eligit. Sed quia minus de malis eſſe quodammodo bonum videtur, in bonis autem eſt pluris vſurpatio, propterea pluris eſſe vſurpator videtur.* Hanc ergo iniuſtitiæ definitionem vides recidere in illam, quam aſſignauimus; ea enim vſurpatio pluris & minoris, continet ſemper violationem iuris alieni, eſtque eo tantùm nomine iniqua. Vel enim homo ſibi arrogat plus quod eſt alterius, vbi perſpicua eſt iuris alieni violatio: Vel vult alium grauari contra ius, excutiendo in alium quod debuiſſet ipſemet excipere, quæ etiam eſt aperta læſio iuris alieni.

Lux Philoſopho, ex dictis illata.

Ex his nullo negotio intelligitur, inſignis Philoſophi locus, quo vtriuſque ſpecialis Iuſtitiæ, & oppoſitæ iiſdem iniuſtitiæ ratione præmiſſa, typo quodam, Iuſtitiæ in vniuerſum, itemque iniuſtitiæ characteriſmum in hæc verba exhibet l. 5. Eth. c. item 5. ſub finem. *Iuſtitia eſt, qua iuſtus dicitur, iuſti operator ex electione, ac diſtributor, tam ſibi ad alterum, quàm alteri ad alterum; non ita vt expetendarum rerum maiorem partem ſibi, minorem alteri exhibeat, damnoſarum è contrario: ſed æquum ex proportione diſtribuat, & alteri ad alterum ſimili modo. Iniuſtitia autem contra eſt, qua iniuſti operator & diſtributor vnuſquiſque dicitur. Id autem exceſſus & defectus eſt, vel vtilis rei vel damnoſæ, præter proportionem. Atque idcircò iniuſtitia, exceſſus eſt & defectus: quia exuperationis, & defectionis eſt. In ſe quidem, exuperationis rei illius quæ abſolutè eſt vtilis, & defectionis damnoſæ. In aliis, in vniuerſum quidem ſimiliter: quantùm tamen ad id ſpectat, quod præter proportionem eſt, vtro modo inciderit. Iniuſtè facti autem, minus eſt iniuria affici, maius afficere.* Quorſum dicat, iniuſtitiam minus damni appetere, expoſitum iam eſt. Itaque totus iſte locus ex dictis perſpicuus ferè manet.

Tantùm lux aliqua paulò maior, quæ poſtremis verbis affulgeat, deſiderari videtur. Eam ex D. Thoma promo ibid. lect. 8. Conſtituit Philoſophus, iniuſtitiam plus ſibi, (id eſt, iniuſto homini;) commodorum, minus damnoſorum depoſcere: Hoc enim eſt quod ferunt verba illa, *in ſe quidem.* Subdit ergo iniuſtitiam ſimiliter attribuere velle aliis plus & minus, ſed è contra quàm ſuo ſubiecto, quamuis ſemper contra proportionem ex Iuſtitia debitam. Nam cùm ſibi velit plus commodi, & minus incommodi: è contrà aliis, vult plus incommodi, minus commodi; iniuſtà tamen proportione aliud ferente: Quam proinde violat iniuſtus, quomodocunque contigerit, ſiue prout occurrit: quia non eſt determinatum quanto exceſſu aut defectu violatur proportio illa per iniuſtitiam; ſed modò plus, modò minus violatur, prout negotium & iniuſtæ voluntatis impetus tulerit. Hoc, vno verbo ſæpè alibi exponit dicens iniuſtum velle ſibi lucrum, alteri damnum. Vbi nomen *lucri*, non ſumitur vt fit cùm mercator ex iuſta venditione lucrari dicitur; ſed ſumitur pro iniuſta vſurpatione rei alienæ, & quæſtu iniuſto ex eo quod ſpectat ad alterum. Quam vocis vſurpationem, nonnullis licèt minùs probatam, eſſe tamen idoneam, & ſaltem vſu recipi, teſtatur Ariſtoteles 5. Eth. c. 4. vt infra dicam, cùm de obiecto proximo Iuſtitiæ commutatiuæ.

Quæ aduersùs eum, eliſa.

72. Doctrinam hactenus propoſitam ex Philoſopho, impugnat Hierax lib. de Iuſtitia apud Stobæum ſerm. 9. latè contendens, neque Iuſtitiam eſſe habitum, quo teneatur medium, inter plus & minus aſſumere: neque iniuſtitiam, in ea pluris aut minoris aſſumptione, locandam eſſe. Nihil tamen opponit, quod ſit reuerà alicuius momenti. Nam cùm Iuſtitia & iniuſtitia ſint habitus, negat eas poſſe definiri per aſſumptionem, maiorem, & minorem, vel mediocrem, qui ſunt effectus quidam, non habitus. Sed facile eſt agnoſcere, iniuſtitiam habitualem, ſiue in actu primo ſpectatam, (& idem eſt de Iuſtitia;) non definiri per aſſumptionem, niſi tanquam per obiectum: & ex ea aſſumptione iuncta habitui honeſto ſiue virtuti, compingi definitionem Iuſtitiæ, actu primo rationem generis tenente: termino autem, in quem eſſentialiter tendit, ſuppeditante differentiam: Vt itidem fit cùm facultas viſiua definitur per ſuam actionem, & intellectus per cognitionem, & ita in aliis infinitis.

Addit Hierax, pleroſque plus bonorum corporis habere quàm cæteros abſque iniuſtitia, vt Milo Crotoniates plus roboris, Laïs Corinthia plus ſpeciei ac venuſtatis corporeæ. Nemo tamen propterea huiuſmodi perſonas iniuſtitiæ notauerit: Vt neque eos, quibus bona illa minora quàm cæteris obtigerunt. Verùm hæc obiectio eſt planè extra rem. Non enim Ariſtoteles aut Peripatetici, cùm iniuſtitiam prædictâ maioris vel minoris aſſumptione definiunt, agunt de inæquali ſortitione bonorum naturalium; ſed de voluntaria & libera vſurpatione alicuius rei contra ius alienum. Ac proinde omninò extra rem, ducitur hîc argumentum ex bonis quæ naturaliter obueniunt, nec ab homine vſurpantur, ſed diuina virgula obtingunt. Poſtremam argumentationem ducit Hierax, ex eo quòd poſſit aliquis minus ſibi de rebus ſuis retinere abſque iniuſtitia. Vt ſi egentibus ſubuenire de ſuo velit, aut liberare captiuos, aut orphanas ad nuptias promouere. Reſponſio in promptu eſt. Nimirum qui ita operatur, iniuſtè non agere; quia nihil ſibi plus de alienis rebus vſurpat, quàm ius ferat; de cuiuſmodi aſſumptione agitur in ea definitione Ariſtotelica iniuſtitiæ, quæ proinde optima eſt.

CAPVT VI.

Iuſtitiæ & iniuſtitiæ diſtributio.

SIc conſtituta ratione Iuſtitiæ particularis, eique contrapoſitæ iniuſtitiæ, priuſquàm ad varia vtriuſque membra deſcendamus, præmittenda eſt vtriuſque diſtributio, in ea membra, ducto initio à Iuſtitia,

Iuſtitia, circa quam eſt plus difficultatis ac litium. Inde verò facilè etiam pronunciabimus, quomodò inſtituenda ſit iniuſtitiæ diſtributio.

PROPOSITIO.

IVSTITIA particularis in commutatiuam & diſtributiuam tanquam in veras partes ſuas ſubiectiuas, & ſpecies condiſtinctas, adæquatè diſtribuitur: Totidémque duntaxat Iniuſtitiæ ſpecies oppoſitæ inſtitui debent.

73. PRimò propoſui Iuſtitiæ diſtributionem in duas ſpecies adæquatè exhaurientes Iuſtitiam particularem, nempe cõmutatiuam & diſtributiuam, quas ſuppono vt per ſe euidens diſtingui realiter. Id verò abſurdè admodum negauit Pitardus diſcurſu 5. Eth. p. 3. c. 1. a. 3. §. 5. argumento nixus planè debili; nempe quòd, quiſquis benè erga alium circa commutationes affectus eſt, eo ipſo non poſſit non eſſe etiam benè affectus quoad diſtributiones. At hoc probandum, non aſſumendum fuerat.

An Iuſtitia particularis, in commutatiuam ac diſtributiuam, tanquam in ſpecies, adæquatè tribuatur.

Hoc ſuppoſito, tanquam perſpicuo, difficultas ſupereſt, an membra illa, ſpecies oppoſitæ ſub eodem genere dici debeant, & an ſint membra exhaurientia diuiſum: ita vt nullum præterea aliud membrum aſſignari poſſit ſub Iuſtitia particulari. Circa vtranque autem difficultatem varij varia opinati ſunt.

Nam quoad primam Buridanus 5. Eth. q. 7. negat, Iuſtitiam commutatiuam & diſtributiuam, eſſe veras ſpecies, ſub genere Iuſtitiæ particularis; cùm debitum & ius vtriuſque ſit eiuſdem rationis, & æquè iniiciat reparandi obligationem, ſi violetur. Idem cenſuit Tartaretus 5. Eth. q. 4. ea nixus ratione, quòd appetitus eadem ratione, & ſecundùm eundem morem afficiatur quoad obiecta diſtribuenda & commutanda. Videntúrque annuere non nulli recentiores, cùm aſſerunt, nullum pro ea diſtinctione efficax argumentum proferri. Et verò S. Thomas 1. 2. q. 6. a. 3. ad 3. ſub dubio pronunciat, fortè duo hæc Iuſtitiæ membra diſtingui ſpecie.

Quoad poſteriorem item difficultatem, non pauci, duobus prædictis membris Iuſtitiæ particularis, addunt alia duo; nempe Iuſtitiam vindicatiuam, & eam quæ à pleriſque contra Ariſtotelis modum loquendi appellatur legalis. Quamuis enim ſuprà oſtenderimus, virtutem quæ intendit communis boni Reip. debiti conſeruationem aut reparationẽ, non eſſe illam Iuſtitiam quam Ariſtoteles appellat legalem, vt aliqui nullo cum fundamento aſſerebant: tamen admiſimus dari talem aliquam virtutem. Plerique ergo contendunt, eam virtutem eſſe ſpeciale membrum Iuſtitiæ particularis; ac proinde iuxta eos diſtributio Iuſtitiæ particularis in commutatiuam & diſtributiuam, non eſt adæquata. Nullum tamen præterea membrum occurrit, pro quo cæteris accenſendo tanquam ſpeciali, diſceptatum hactenus fuerit.

Sunt veræ ſpecies, contra Buridanum.

In prima difficultate, rectè conſtitutum eſt, Iuſtitiam commutatiuam & diſtributiuam eſſe veras ſpecies Iuſtitiæ particularis. Quo pacto manifeſtũ fiet, Iuſtitiam particularem non dici particularem ex eo quòd ſit ſpecies infima, ſed per comparationem ad Iuſtitiam vniuerſalem, ſiue legalem Ariſtotelicam, præ qua virtutes omnes complectente, hęc quæ eſt vna virtus, tametſi generica, nomen particularis Iuſtitiæ meritò adepta eſt. Prædicta ergo particularis Iuſtitiæ membra, eſſe veras particularis Iuſtitiæ ſpecies, aſſeruit diſertè Ariſtoteles 5. Eth. c. 2. quem aliter eludere nequiuit Buridanus, quàm gratis affirmando, nomẽ ſpeciei eo loco apud Philoſophum, accipi latè & impropriè. Eandem ſpecificam diſtinctionem inter vtranque hanc Iuſtitiam, agnoſcit cõmuniſſima ſententia, circa quam ambiguus non fuit S. Thomas, vt liquet ex 2. 2. q. 61. a. 1. *in corpore*, & *ad* 5. ex quo ſic licet argumentari. Vbi ſunt obiecta ſpecie diſtincta in ratione obiecti ſiue motiui virtutum, aſſignandæ ſunt virtutes ſpecie diuerſæ. Atqui obiecta, iuſtitiæ diſtributiuæ & commutatiuæ reſpondentia, ſunt omninò diuerſa. Igitur duæ illæ virtutes ſub Iuſtitia aſſignabiles, ſpecie differunt.

Earum ſpecifica varietas, ex iuréne an ex iuſto.

74. Hactenus conſentiunt omnes, qui communi ſententiæ ſubſcribunt, contra Buridanum. Diſſentiunt tamen in probatione minoris; nempe in aſſignanda diuerſitate obiecti formalis, vtrique illi Iuſtitiæ reſpondentis. Nam aliqui eam diuerſitatem ſpectari tantùm volunt penes ius, quod eſt obiectum remotum Iuſtitiæ; ſiue penes facultatem moralem ſuperiùs expoſitam. Alij verò volunt ſpectari tantùm penes æqualitatem ſiue iuſtum, quod eſt ius proximè obiectum Iuſtitiæ.

Probant ergo aliqui Iuſtitiam commutatiuam & diſtributiuam differre ſpecie; quia obiectum Iuſtitiæ, eſt ius ac debitum. Iura autem & debita duplici illi Iuſtitiæ reſpondentia, valdè differunt. Nam ius & debitum commutatiuæ, eſt in re propria, vel ad rem propriam. Ita vt hoc ius ſit proprietatis vel dominij, aut quod dominio æquiualeat moraliter iuxta legem *Meorum*, & legem *id apud*, ff. *de verb. ſignif.* Ius autem & debitum reſpondens Iuſtitiæ diſtributiuæ eſt ad rem non propriam ex l. *veniſſe*. v. *eodem*. & l. *quod euincitur*. ff. *de reg. iur.* Ideóque ſecundùm æſtimationem Prudentum, non ſit tanti quanti ius in re iam propria. Vnde etiam efficitur, vt huiuſmodi ius diſtributiuum, ſit multipliciter impedibile, ac tametſi eſt verum ius indicens obligationẽ & debitum; non ſit tamen tam arctum & rigoroſum, quàm ius commutatiuum, vt vel ex eo patet, quòd cùm multi ſunt æquè digni, nullus eorum habet ius cogendi, vt commune illud bonum quod diſtribuendum eſt, ſibi priùs quàm alteri conferatur. Et cùm contigerit illud fuiſſe datum vni digno, nequit poſtea illi adimi, vt alteri æquè digno vel digniori tradatur. Igitur Iuſtitia commutatiua & diſtributiua, tendunt in iura & debita diuerſæ omninò rationis, ac proinde ſpecie differunt. Huius Iuſtitiæ ſpecificam diſtinctionem penes iura diuerſa, tanquam propriam & primariam rationem eas ſecernendi; imò etiam tanquam vnicam, proponit Suares diſp. de Iuſtitia Dei, ſect. 3. num. 14. & ſequentibus, & Rebel. parte 1. lib. 1. quæſt. 3. num. 1.

Alij verò vnicam & propriam rationem, vtranque hanc Iuſtitiam diſtinguendi, duci tantùm volunt ex iure, prout idem eſt quod iuſtum & æquale, eſtque proximum obiectum Iuſtitiæ. Aiunt ergo, duo hæc Iuſtitiæ membra, ſpecie diſtingui tantùm penes diuerſam æqualitatem: quæ reſpectu Iuſtitiæ commutatiuæ eſt arithmetica; reſpectu verò diſtributiuæ eſt geometrica. Ita plerique recentiores & nominatim Vaſques 1. parte, d. 86. num. 13. & ſeqq. & 1.2. d. vltim. Torres tomo 2. in 2.2. d. 7. dub. 2. Val. 2.2. d. 5. quæſt. 5. part. 1. Ægidius Coninc diſp. 8. de act. ſupernat. à n. 80. & ante hos omnes Durandus in 2. d. 27. q. 2. n. 4. & in 4. d. 46. q. 1. n. 6. & 7.

Vtrinque duci poteſt.

75. Mihi verò minor illa, cuius probationem quærimus, videtur legitimè probari poſſe ex vtroque illo capite: Nec rectè Autores memoratos, ad alterutrum reſtringere efficacem confirmationem diſtinctionis ſpecificæ, inter Iuſtitiam commutatiuam & diſtributiuam intercedentis. Atque ita minor prædicta, ſimúlque concluſio quam ex ea eliciebamus, rationibus vtriuſque partis munitur. Et alterutri earum partium quis adhæreat, habet vnde ſingulare Buridani placitum quod impugnamus, funditùs deſtruat. Nec tamen quæ ſpectant ad has ſententias, præſertimque poſteriorem, (quæ ſcilicet diuerſi ſpecificationem vtriuſque Iuſtitiæ petit penes diuerſam æqualitatem) proponere exactè poſſumus, donec Iuſtitiæ diſtributiuæ obiectum ſtabiliuerimus, quod ſuo loco infrà præſtabimus: vbi manifeſtum fiet quod nunc ſupponi poſcimus; nempe rectè affirmari, Iuſtitiam diſtributiuam & commutatiuam, non malè quoque ſpecie diſtingui penes duplicem æqualitatem. Idque etiam Suares, quem aduerſatum aliquando retulimus, admittere tandem viſus eſt, l. 12. de Gratia, c. 30. n. 20.

An ſint ſpecies atomæ.

Vndecunque tamen ducatur diſtinctio ſpecifica vtriuſque Iuſtitiæ; non pauci contendunt, neutram earum eſſe vlterius contrahibilem appoſitione nouæ differentiæ eſſentialis: Ideóque aiunt vtranque eſſe ſpeciem atomam. Ita habetur ex S. Thoma 2. 2. q. 61. art. 3. conſentiúntque Caietanus ibid. & Mol. tract. 1. de Iuſt. d. 12. Val. 2.2. d. 5. quæſt. 5. p. 2. *in fine*, Azor tomo 3. lib. 1. c. 11. q. 1. Rationem reddunt, quia nulla talis differentia vlterior proferri poteſt. Varietas autem materiarum, circa quas Iuſtitia commutatiua occupatur, non plus facit ad diuerſam ſpecie honeſtatem, quàm varietas Phyſica ciborum, ad multiplicitatem honeſtatis Temperantiæ. Poteſt quidem ex multiplicitate materiæ, colligi multiplicitas habilitatum, quæ plerunque conſequitur ex ſola varietate materiæ intra idem motiuum virtutis; eo quòd ad varias materias varia exiſtat difficultas, cui excindendæ deſtinatur habilitas. At ratio virtutis deſumitur penes honeſtatem & motiuum. Ideóque vbi hæc non multiplicantur (ſicut iuxta Autores prædictos, non multiplicantur in re præſenti;) non eſt inuehenda virtutum pluralitas, quantacunque ſit materiæ varietas, intra idem motiuum & vnicam honeſtatem.

Hæc doctrina, quòd attinet ad Iuſtitiam diſtributiuam, clara videtur & certa. Contra eandem tamen, quod attinet ad Iuſtitiam commutatiuam, videtur validè vrgeri poſſe ex ſpecifica multiplicitate vitiorum, Iuſtitiæ commutatiuæ oppoſitorum. Si enim hi duo actus, *Volo adulterium admittere*; &, *volo furari alienum*, morali ſpecie differunt, vt iidem Autores fatentur, quidni hi quoque actus, *Nolo adulterium admittere*; &, *volo re aliena abſtinere*, dicendi ſint differre ſpecie morali? At hi actus ad Iuſtitiam commutatiuam pertinent. Ergo ſicut penes actus oppoſitos, multiplex ſpecie iniuſtitia commutatiua ſtatuitur; ita & penes actus prædictos, multiplex Iuſtitiæ commutatiuæ ſpecies aſſignanda videtur. Et ſicut pro actibus iniuſtitiæ, liquet non eſſe idem ius remotum ac proximum, quod prauis illis actibus violatur, alioqui actus illi non differrent: (Neque enim licet recurrere ad diuerſum modum violandi idem ius, putà per exceſſum aut defectum, cùm ſint actus nullatenus contrapoſiti;) ita non eſt idem omninò ius pro variis actibus oppoſitis, Iuſtitiæ commutatiuæ reſpondentibus.

Diuiſio Iuſtitiæ particularis in duas illas ſpecies, eſt adæquata.

76. Venio ad poſteriorem difficultatem ſuprà propoſitam: Nempe an diuiſio Iuſtitiæ in commutatiuam & diſtributiuam, ſit adæquata. In qua difficultate, rectè conſtitutum eſt, duo prædicta Iuſtitiæ membra exhaurire diuiſum, nec eſſe vllum aliud membrum, quod iſtis duobus connumerari debeat ſub Iuſtitia particulari. Et ratio eſt perſpicua. Siquidem Iuſtitia non debet multiplicari, niſi multiplicetur ius, quod eſt Iuſtitiæ menſura & fundamentum. Atqui ius non eſt niſi duplex illud quod Iuſtitiam commutatiuam & diſtributiuam conſtituit. Vel enim eſt ius ad bona communia & minùs arctum, quod ſuprà oſtendimus ſpectare ad diſtributiuam: vel eſt ius ad bona non communia & magis ſeuerum, quod Iuſtitiam commutatiuam conſtituit. Quia ergo duo hæc, immediatam contradictionem implicant, nec poteſt inter ea dari medium; neceſſe quoque eſt, duo prædicta Iuſtitiæ membra, quæ huiuſmodi iuribus conſtituuntur, adæquatè diuidere Iuſtitiam particularem: Nec certè profertur alia vlla ſubiectiua Iuſtitiæ pars, quæ binarium illum conuellat. Tantùm ſiquidem adducitur Iuſtitia illa, quæ intenta eſt procurando communi bono, quam plerique, vt vidimus, malè appellant legalem; & Iuſtitia vindicatiua. Atqui neutra hæc Iuſtitia, eſt noua pars ſubiectiua Iuſtitiæ.

Iuſtitia curans bonum commune, non eſt noua ſpecies.

Non enim prior, contra Leſſium lib. 2. de virt. cap. 1. num. 11. *in fine*, & Rebell. p. 1. l. 1. q. 3. n. 12. Vbi enim non multiplicatur ratio iuris & debiti, non eſt multiplicandum membrum aliquod Iuſtitiæ, quæ tantùm penes ius & debitum conſtituitur, vt ſæpè hactenus expoſitum eſt. Atqui ius quod eſt in communitate ac Republica, vt ciuis, qui eſt illius politicæ communitatis pars, bonum eius procuret, non eſt ius diſtinctum à iure commutatiuæ. Eſt enim ius arctum, ex quo vnuſquiſque ciuis obligatur ad actum quem huic virtuti addiximus, eliciendum: ſaltem ſi occurreret occaſio in qua voluntas eſſet firmanda per huiuſmodi actionem: vt in ſimili plerunque philoſophandum eſt, cùm agitur de obligatione eliciendi pleroſque actus virtutum infuſarum. Ergo non eſt inuehendum nouum membrum Iuſtitiæ, diſtinctum à Iuſtitia particulari, commutatiuam & diſtributiuam

comple

complectente, quod procurando communi bono deſeruiat, ac cuius habitus ad id inclinet ciuem.

77. Neque argumentatio, qua in hanc rem vtitur Rebellus, eſt reuera efficax. Ex eo enim quòd ob duplicem ordinem qui poteſt in Repub. conſiderari, nempe partium ad partes inter ſe, & communitatis ad partes, ſtatuatur duplex Iuſtitia, quarum vna ad priorem ordinem moueat, dicatúrque commutatiua: altera verò ad poſteriorem, quæ diſtributiua appellètur: Infert, propter alium quendam tertium ordinem, qui eſt partium ad communitatem, aſſignari debere tertiam Iuſtitiam, à commutatiua & diſtributiua diſtinctam, quam num. 9. omnibus virtutibus humanis alterum reſpicientibus, (etiam Religioni,) anteponit, ob eminentiam communis boni ſupra particulare, & huius generalis virtutis imperium ſupra omnes alias.

Verùm vt de huiuſmodi præcellentia nunc taceam, quæ ægrè certè ſuadetur, præſertim qua ex parte hæc virtus cum Religione componitur, cuius obiectum *cui*, eſt ipſe Deus: Vt, inquam, nunc omittam quid de huius virtutis eminentia comparatiua ſit ſtatuendum, perperam ex tertio illo ordine, tertia virtus Iuſtitiæ colligitur. Tunc enim duntaxat ex ordine perſonarum ad inuicem, colligi poteſt peculiare membrum Iuſtitiæ, cùm illi ordini adiunctum eſt peculiare ius ac debitum. Et idcircò penes ordinem priuati ad priuatum, & communitatis bona communia diſtribuentis, ad ciues, duplex Iuſtitia conſtituitur. At hîc nullum ius nouum reperimus, nullúmque ſpeciale debitum, quod à iure & debito Iuſtitiæ commutatiuæ diſtinctum ſit. Neque verò nouum eſt, vt ciuis ad communitatem; ac etiam viceuerſa communitatis ad ciuem, detur verum ius commutatiuum, & ex æqualitate arithmetica implendum: vt liquet ex D. Thoma 2.2. q.61. art.4. ad 2. Sic is cui Reſp. aliquid vendit, aut mutuò dat, tenetur Reip. ex Iuſtitia commutatiua: & viceuerſa, ſi ciuis communitati operam ſuam locet, Reſpublica tenetur ciui ex eadem Iuſtitia. In quam rem plura rectè diſſerit Molina 1.p.q.21. art.1.

Rectè igitur ſtatuebam, Iuſtitiam, qua ciuis bonum communitatis proſequitur, non eſſe ſpeciale membrum Iuſtitiæ à vulgatis duabus Iuſtitiæ particularis ſpeciebus ſeiunctum, ſed eſſe ipſammet Iuſtitiam commutatiuam. Neque enim hunc actum refero ad eam potentialem Iuſtitiæ partem, quæ pietas dicitur: quia nihil hîc deficit ad plenam æqualitatem, ſicuti deficit virtuti pietatis, qua parentibus debitum pendimus, & idcircò inter potentiales Iuſtitiæ partes collocatur. Et quamuis pietas ad patriam quoque extenderetur, de quo alibi: tamen aliud eſt patria, aliud Reſpublica: cùm poſſit quis eſſe ciuis alibi, quàm vbi natus eſt.

Vt neque Iuſtitia vindicatiua.

78. Iam verò quòd neque Iuſtitia vindicatiua debeat numerari peculiare membrum Iuſtitiæ, vt etiam aſſirmabam, facilè probatur ex eo quòd Iuſtitia vindex ſpectari tantùm poteſt in priuata perſona, aut publica: In neutra autem habet rationem Iuſtitiæ peculiaris. Nam in perſona priuata non aliter cerni poteſt hæc Iuſtitia, quàm ſi debitam vltionem à legitima poteſtate infligi depoſcat, vel ſi ipſamet ex eius commiſſione eam infligat. Nam ſi priuatus per ſeipſum abſque legitimæ poteſtatis delegatione vindictam ſumat, non exercebit actum virtutis, ſed vitij, vt infrà ſuo loco oſtendam. Cùm igitur priuatus depoſcit à Iudice, vltionem quam ſubire commeritus eſt qui malè læſit, actus ille non ſpectat ad peculiare membrum Iuſtitiæ, diſtinctum à commutatiua. Velle enim vt alius, Iuſtitiæ commutatiuæ actum mihi debitum eliciat, eſt actus Iuſtitiæ commutatiuæ. Sicut ex D.Thoma 2. 2. q.61. art.1. ad 3. ſubditus qui optat diſtributionem communis boni, qualem par eſt fieri, exercet actum Iuſtitiæ diſtributiuæ. Atqui actus inferendæ vindictæ, eſt à Iudice debitus læſo. Qui igitur eum actum depoſcit, non aliter iuſtus eſt, quàm qui ſummam pecuniariam ſibi debitam exigit, interpellata Iudicis autoritate. Quod liquet ad Iuſtitiam commutatiuam pertinere, & nouum Iuſtitiæ membrum non continere. Et ita rectè Aureolus in 1. d. 46. q. vnica, art.1. prop. 3. & Vaſques 3. part. quæſt. 85. art. 3. dub. vnico, num.14. parum conſentaneè ad ea quæ habet 1. part. d.85. num. 27. De priuato autem vltionem ſumente ex commiſſione, idem ſtatuendum eſt quod de perſona publica committente, cuius priuata perſona in eo euentu eſt inſtrumentum.

In perſona ergo publica, (quod erat alterum membrum ſuprà propoſitum,) vindicatio eſt verè actus honeſtus, ac etiam actus Iuſtitiæ, quocunque tandem ea vltio pertingat: hoc eſt, etiamſi vel mortem reo inferat, dummodò debitos terminos non prætergrediatur, & demerito ſit commenſa. Quod contra ſententiam Epicteto tributam, & à quibuſdam erronibus in Chriſtiano Iudice reprobatam, euici agens de moralitatis affectionibus.

79. Eum ergo actum non conſtituere membrum Iuſtitiæ peculiare, ſed perſpicuè ſpectare ad Iuſtitiam commutatiuam, habetur ex Ariſtotele 5. Eth. cap. 4. Nam Iudex idcircò gladium accepit, tranſlata in ſe totius communitatis poteſtate, vt ſcelera vlciſceretur. Ideóque & communitati, quæ illi cum hoc onere vices ſuas delegauit; & parti læſæ, vltionem debet ex iure rigoroſo, ad Iuſtitiam commutatiuam pertinente. Quod extendendum planè eſt, ad vltionem quam Princeps ſupremus ſumit de alia communitate, à qua læſa eſt communitas cui præeſt, vel ipſemet qui eſt eius caput. Non enim ea vltio ſumitur à Principe tanquam à priuato, vt aliqui recentiores malè ſupponunt, ſed vt à perſona publica, & ſuſtinente perſonam totius communitatis. Et idcircò punire poteſt alteram Remp. ſuperiore carentem, à qua ſupponitur illatum damnum, vel iniuria, quam vlciſci Princeps tenetur, vt ius communitatis cui præeſt, integrum ſit: æquè ac tenetur vlciſci iniuriam, priuato cuipiam ſibi ſubdito malè irrogatam ab alio qui item ipſi ſubſit.

Apertè porrò labuntur qui attendunt obligationem, qua Iudex reo obſtringitur in inferenda vltione, & inde colligunt, vindicationem aliquando non eſſe actum Iuſtitiæ commutatiuæ. Vt Leſſius lib. 13. de diuin. perfect. num. 14. & pauci alij. Iſti, inquam, apertè labuntur: Nulla enim eſt Iudicis erga reum obligatio quoad pœnæ commeritæ irrogationem: ſed tota obligatio, qua Iudex ad vltionis illationem obſtringitur, ſpectat ad læſum, vel ad communitatem, vices ſuas in reddendo cuique ſuo iure, demandantem Iudici; cuius obligationis exſolutio manifeſtè ad Iuſtitiam commutatiuam pertinet. Ac proinde Iuſtitia vindicatiua non conſtituit nouum membrũ Iuſtitiæ

particularis, vt rectè etiam cenſuit Rebellus p. 1. l. 1. q. 3. n. 26.

Illegitima ratio expungendi vindicatiuam, improbatur.

80. Sunt qui alio ex capite tueantur partes ſubiectiuas Iuſtitiæ commutatiuæ, non augeri per vindicationem. Nempe quia exiſtimãt, hunc actum ad partem potentialem Iuſtitiæ eſſe referendum, eo quòd inæqualitas ſemel inducta, perſeueret etiam poſt vindicationem. Ita Molina 1. p. q. 21. art. 1. & tract. 1. de Iuſt. diſp. 12. & tract. 2. d. 715. num. 6. & tract. 3. d. 100. num. 3. Negandum tamen eſt, iuſta vindicatione non tolli inæqualitatem inductam per præcedentem iniuriam. Nam ſaltem moraliter & ſecundùm prudentem æſtimationem, iuſta vltio ſemper æquat offenſam, & irrogatam iniuriam planè abolet. Atque adeò ob hanc cauſam, vindicatio non eſt adſcribenda alicui potentiali tantùm Iuſtitiæ parti. Sanè hunc actum in nullo deficere à perfecta ratione Iuſtitiæ, docere videtur communis ſenſus, quo appellatio Iuſtitiæ, abſque addito, huic actui vulgo tribuitur. Et penes eundem Chryſippus, vt eſt apud Gellium l. 14. cap. 4. ex pictorum Rhetorúmque antiquiorum vſu Iuſtitiam deſcripſit, *Formâ atque filo virginali; aſpectu vehementi & formidabili; luminibus oculorum acribus; neque humilis, neque atrocis, ſed reuerendæ cuiuſdam triſtitiæ dignitate.* Subdit Gellius. *Ex imaginis autem huius ſignificatione, intelligi voluit, iudicem, qui Iuſtitiæ antiſtes eſt, oportere eſſe grauem, ſanctum, ſeuerum, incorruptum, inadulabilem, contráque improbos nocentéſque immiſericordem atque inexorabilem, erectúmque & arduum ac potentem; vi & maieſtate æquitatis veritatíſque terrificum.* Vt videas planè, eam deſcriptionem Iuſtitiæ, vel ſolam vindicationem, vel eam maximè ſpectare.

Adæquatio diuiſionis propoſitæ ſtabilitur. Nouatoris inſulſitas, caſtigatur.

Habemus ergo, adæquatam Iuſtitiæ particularis diſtributionem, contineri duobus illis Iuſtitiæ membris, quæ cum Ariſtotele propoſuimus: nempe Iuſtitia commutatiua & diſtributiua. Atque ita de iis duntaxat duobus membris, ſpecialem de Iuſtitia tractationem inſtituemus. Non tamen diffiteor alias præterea benè multas potentiales, (vt loquuntur,) Iuſtitiæ partes eſſe admittendas, quæ alterutro illo membro propriè non claudantur, eo quòd vel ex parte æqualitatis, vel ex parte debiti, à veræ & ſimpliciter dictæ Iuſtitiæ, duobus illis membris comprehenſæ, ratione deficiant. Cuiuſmodi ſunt Religio in Deum, pietas in parentes, & huiuſmodi aliæ infrà exponendæ: Nominatimque obedientia erga ſuperiores, quam ſpecialiter inter Iuſtitiæ membra generalia recenſet Scotus in 3. d. 34. q. vnica, *litera L.* cùm tamen non ſit niſi pars potentialis, vt ſuo loco patefiet. Sed nos nunc eas Iuſtitiæ annexas virtutes, & quaſi oblæſas Iuſtitias non moramur, intenti duntaxat in diuiſionem Iuſtitiæ particularis ſimpliciter dictæ, quæ duplici illo Iuſtitiæ membro adæquatè comprehenditur. Vnde quia ſola Iuſtitia particularis, eſt vera Iuſtitia ſecunda virtus Cardinalis: (nam ea quam Ariſtoteles appellat vniuerſalem ſiue legalem, non eſt vna aliqua virtus reſpectiua iuris alieni, quod eſt verum Iuſtitiæ munus, ſed eſt collectio omnium virtutum quomodolibet reſpicientium alios:) Meritò licet dicere, veram Iuſtitiam eſſe duntaxat bimembrem; nempe vel commutatiuam vel diſtributiuam, neglectâ in huiuſmodi partitione, Iuſtitia vniuerſali, & partibus Iuſtitiæ potentialibus.

Ex hoc poſtremo puncto, iunctis ſuperioribus, deprehendi facilè poterit inſulſitas Sculteti ſectarij, qui vt ſuum vbique nouandi morem à Caluino hauſtum, hac quoque in parte retineret, contra peruulgatiſſimam diſtributionem Iuſtitiæ in commutatiuam & diſtributiuam, inſurgit lib. ſuo 1. Ethic. cap. 9. Argumentatur autem, quia admiſſa ea Iuſtitiæ diſtributione tanquam plena & adæquata, nihil relinquitur loci virtutibus aliis ad alterum, quas enumerat; veritatem, gratitudinem, innocentiam. Vt autem has veluti anguſtias vulgatæ diuiſionis laxet; ſubdit, Iuſtitiæ alterum membrum, ſeu commutatiuam, expungi debere, retenta ſola diſtributiua, quòd idem ſit diſtribuere ac tribuere. Ideóque cùm Iuſtitia definiatur virtus ſuum cuique tribuens, non aliud planè ſit Iuſtitia diſtributiua, quàm ipſa virtus Iuſtitiæ, non ſpecies eius aliqua. Vrget prætereà Iuſtitiæ ſpeciebus maximis, veracitati inquam, gratitudini, & innocentiæ, neutram proportionem, cuius ſolet eſſe in huius virtutis membris exponendis apud Ariſtotelem mentio, conuenire poſſe. Æqualitatem verò arithmeticam, æquè competere punitioni autoritate publica inflictæ, ac contractibus: ac proinde non arctari finibus Iuſtitiæ commutatiuæ.

Hæc nouator aduersùs Philoſophum, & vulgatiſſimam doctrinam: quæ cùm per ſe coincidant ex ſuprà dictis, non egent longa impugnatione. Aio igitur, in primis veritatem & gratitudinem, malè numerari inter Iuſtitiæ partes ſubiectiuas, cùm ſint duntaxat potentiales, ob rationem ſuo loco infrà tradendam pleniùs, & paulò antè obiter tactam. Innocentia verò fruſtra arctatur ad Iuſtitiam, ſiue per modum partis ſubiectiuæ, ſiue per modum partis potentialis: cùm æquè locum habeat in omni virtute, nihilque aliud ſit quàm immunitas à vitio virtuti oppoſito, connotata excluſione cuiuſuis actus oppoſiti etiam primi, ac vel ſemel tantùm eliciti. Itaque fruſtra & perperam ſtatuitur vel tanquam peculiaris ſpecies Iuſtitiæ, vel tanquam virtus vna. Eſſe autem præter veritatem & gratitudinem, quæ verè ſunt virtutes ſpeciales, alias præterea virtutes ad alterum, ad Iuſtitiam reuocabiles ad modum partium, (vt loquuntur,) potentialium, liquebit ſuo loco. Cum autem diuiſio Iuſtitiæ, quam hîc tractamus, ſpectet tantum partes eius ſubiectiuas, euaneſcit primus Sculteti impetus aduersùs eam communem diuiſionem.

Quod verò addit, idem eſſe diſtribuere & tribuere, inconſideratè admodum dictum eſt; non modò Philoſophicè, ſed etiam Grammaticè loquendo. Nam diſtributio, ſecundùm ipſummet vocis corticem, fit inter plures: quod non cernitur in tribuendo cuique ſuum. Itaque cùm ea boni communis diſtributio, inter plures proportionale ius ad illud bonum habentes, terminans Iuſtitiam diſtributiuam, tam apertè ſecernatur ab illa ratione quæ obiicitur Iuſtitiæ commutatiuæ, malè aduerſarius cornicum oculos configere tentauit, impetita vulgatiſſima, antiquiſſimáque Iuſtitiæ partitione in commutatiuam & diſtributiuam, cui nihil officere vindicatiuam, ſatis ſuprà expoſitum eſt.

Iniuſtitiæ diſtributio, colligitur.

81. Secundò ex iis quæ circa Iuſtitiæ diſtributionem

tionem conſtituta ſunt, nullo negotio ſtatui poterit, quomodò iniuſtitiæ diſtributio inſtitui debeat. Dicendum enim eſt, iniuſtitiam ſimpliciter dictam, vel eſſe eam quæ opponitur Iuſtitiæ commutatiuæ, quia violat ius arctum; vel eam quæ opponitur Iuſtitiæ diſtributiuæ, quia violat ius ciuis ad bona communia. Ad priorem autem pertinet ea iniuſtitia qua pars communitatis delinquit contra debitum, quo ei obſtringebatur, quatenus pars eius: ſicut enim oſtenſum eſt, virtutem illam quæ reſpicit bonum commune non aliam eſſe quàm Iuſtitiam commutatiuam; ita iniuſtitia, quæ bonum illud commune peſſundat, eidem tantùm Iuſtitiæ opponitur, ſiue quis directè intendat læſionem communitatis, cuius bonum curandum erat; ſiue indirectè tantùm: nempe aduertendo conſecutionem læſionis prædictæ, nec tamen, cùm poſſet, eam ſubmouendo.

Vtroque enim modo violari poteſt ius illud communitatis, quicquid malè ſecus affirment Sotus 3. de Iuſt. q. 3. art. 1. & Val. 2. 2. d. 5. q. 3. p. 1. ac Torres ibid. t. 2. d. 4. dub. 2. & d. 25. dub. 2. aliique contendentes nunquam peccari contra illam, (vt ipſi vocant,) Iuſtitiam legalem, niſi quis directè intendat læſionem communitatis. Hoc ego falſum exiſtimo. Nam etiamſi ea, iuris in communitate vigentis, violatio non intendatur: tamen dummodò aduertatur conſecutura, (quod vt plurimùm deeſt,) habentur omnia ad ſpeciale peccatum iniuſtitiæ requiſita. Sunt quidem nonnulla peccata, quæ aliter admitti nequeunt, & eſſe ſpecialia peccata; quàm ſi interueniat intentio directè tendens in legis violationem. Nimirum quia bonum quod euertunt, eſt generalis conditio actuum bonorum, & conſequenter malitia, quæ voluntatem eorum duntaxat indirectam ſequeretur, non eſſet niſi generalis conditio malo cuiuis actui intima; ac proinde non inueheret ſpeciale peccatum. Hîc tamen cùm habeamus ſpeciale debitum quo ciuis communitati aſtringitur, perſpicuè apparet, violationem eius non eſſe conditionem in peccatis omnibus imbibitam, ſed contrahi poſſe illæſis aliis virtutibus. Itaque omninò poteſt ad eam ſufficere volitio indirecta, qua læſio communis boni ſecutura præuideatur, nec tamen declinetur, etiamſi neque intendatur.

SECTIO II.

De Iuſtitia diſtributiua.

82. EX duabus propoſitis Iuſtitiæ particularis ſpeciebus, Ariſtoteles primo loco exponit diſtributiuam. Tradita enim Iuſtitiæ partitione, in legalem ſiue vniuerſalem, & peculiarem, cap. 1. l. 5. Eth. mox autem, cap. 2. dimiſſa Iuſtitia legali, & conſiderata particulari, ac ſubdiuiſa in commutatiuam & diſtributiuam, non omiſſa iniuſtitiæ conſideratione & ſubdiuiſione permixtim inſerta tractationi & conſiderationi Iuſtitiæ, (quem nos quoque ordinem hactenus ſeruauimus:) delapſurus ad ſpecies particularis Iuſtitiæ, orditur, cap. 3. à diſtributiua, obiectum eius exponendo. Eundem ergo ordinem, veſtigiis Philoſophi inſiſtentes, tenebimus. Et ita etiam poſcere videtur dignitas huius membri Iuſtitiæ, quod Principi tanquam ſubiecto primario, ineſſe, poſteà patebit, cùm Iuſtitia commutatiua æquè priuatis competat. Poterimus tamen in hac tractatione breues eſſe, quòd vſus huius Iuſtitiæ admodùm anguſtus ſit, vt progreſſus docebit.

CAPVT I.

Obiectum Iuſtitiæ diſtributiuæ.

HOc obiectum, vel eſt materiale, vel formale: & vtrunque, vt liquet ex dictis de Iuſtitia in vniuerſum, vel eſt remotum, vel proximum. Singula attingo.

PROPOSITIO.

MATERIALE Iuſtitiæ diſtributiuæ obiectum, bonis quibuſcunque communibus, etiam honore continetur; non tamen muneribus publicis iuxta præſentem inſtitutionem, & vigentem circa ea vſum. Eiuſdem Iuſtitiæ formale obiectum remotum, eſt ius ciuium ad bona illa communia, in Geometrica proportione fundatum, cui admetienda eſt diſtributio geometricè æqualis, quæ eſt Iuſtitiæ diſtributiuæ obiectum formale immediatum ac proximum.

PRimò propoſui obiectum materiale huius virtutis, quod non minùs poteſt duplex diſtingui, quàm obiectum formale, quod paſſim ſecernunt in remotum ac proximum.

Materia remota Iuſtitiæ diſtributiuæ, bonum commune quodcunque.

Si ergo de obiecto materiali remoto ſit ſermo, dixi obiectum materiale Iuſtitiæ diſtributiuæ, eſſe bonum commune. Præter bona enim, quæ priuato cuiuſque dominio ſubſunt, poſſunt etiam dari quædam bona, nulli ciuium in particulari addicta; in ciues tamen benè de Rep. meritos pro dignitate diſpenſanda. Nihil quippe vetat, talem bonorum aliquorum, vt ſic dicam, immunitatem à iure cuiuſvis particularis domini, cerni in cœtu eorum qui in vnam ſocietatem politicam adunantur. Hæc ergo bona, quæcunque tandem illa ſint, eſſe materiale obiectum remotum huius Iuſtitiæ, affirmat Ariſtoteles 5. Eth. cap. 2. verbis illis. *Iuſtitiæ igitur particularis, iuriſque eius, quod ad ipſam attinet, vna ſpecies eſt, quæ in diſtributionibus; aut honoris, aut pecuniarum, aut cæterarum rerum conſiſtit. Quę diuidi in eos poſſunt, qui eiuſdem ciuitatis participes ſunt. In his enim euenit, vt alter alteri vel iniquam, vel æquam habere portionem queat.* Vides, materiam remotam huius Iuſtitiæ, iuxta Philoſophum, eſſe quoduis commune bonum. Nam bonum priuato cuipiam addictum, cùm eſt materia Iuſtitiæ, ſpectat ad Iuſtitiam commutatiuam, non ad diſtributiuam. Bonum autem commune, cuiuſcunque generis ſit, eſt materia Iuſtitiæ diſtributiuæ.

83. Itaque malè aliqui dicunt bona communia eſſe duplicis generis. Nempe quædam propriè & per

per ſe inſtituta in commodum ſolius communitatis, aut in augmentum diuini cultus, qualia eſſe dicunt beneficia eccleſiaſtica, & officia ſecularia; & hanc dicunt eſſe materiam Iuſtitiæ diſtributiuæ. Quædam verò communia bona, dicunt eſſe inſtituta in vtilitatem & commodum ipſorum accipientium: Ita vt certis aliquibus poſita certa conditione, debeant diſtribui in præmium virtutis, aut tanquam muneris geſti honorarium, aut in paupertatis leuamen, aut quia ſunt partes communitatis, cuius ſunt ea bona: & horum poſteriorum bonorum portionem, aiunt deberi ex Iuſtitia commutatiua, non autem ex diſtributiua. Ita Ægidius Coninc d.8.de actibus ſupern. n.84. & innuit Leſſius lib.2.de virt.c.34.n.72.

At vides, Ariſtotelem, inter communia bona, quæ ſunt materia Iuſtitiæ diſtributiuæ, numerare etiam pecunias, quas conſtat cedere in bonum accipientium duntaxat. Rectè ergo conſtitutum eſt, quæuis communia bona eſſe poſſe huius Iuſtitiæ materiam, & quidem ſolam, nullum enim bonum reſpicit hæc Iuſtitia, niſi quod eſt commune. Si tamen bonum alicuius priuati, ex eius deſtinatione fieret commune, non aliter de eo bono cenſendum eſſet: nec minùs eſſet materia Iuſtitiæ diſtributiuæ, quàm ſi eſſet bonum nulli hactenus addictum. Vt ſi quis certamina aliqua inſtitueret, propoſitis de ſuo præmiis inæqualibus in victores diſtribuendis, pro meritorum ac dignitatis inæqualitate. Eo ipſo enim, præmia illa fierent bona certantibus communia, eiſque diſtribuenda ex Iuſtitia diſtributiua.

Honor quomodo bonum commune, & huius Iuſtitiæ materia.

Difficultas porrò eſt, quomodò honor à Philoſopho, recenſitus ſit inter materias huius Iuſtitiæ. Neque enim honor videtur eſſe bonum commune, cùm ſit actus honorantis, qui pro æſtimatione, quam de alicuius eminentia ac dignitate concepit, defert ei venerationem adhibitis ſignis externis, in quibus honor conſiſtit.

84. Hæc tamen difficultas, parui momenti eſt. Nam honor duobus modis ſpectari poteſt. Nempe primò vt eſt in actuali exhibitione, ſiue prout actu impenditur alicui. Et ſic conſtat, honorem non eſſe bonum commune, ſed priuatum & proprium; non quidem honorantis, vt malè aſſumitur in argumento, ſed honorati. Quamuis enim honor debitus, cùm exhibetur, non inſit illi ipſi qui honoratur; tamen eſt aliquid eius, cui exhibetur, & ad eum priuato ac ſpeciali iure pertinet, nec eſt vltra bonum commune. Secundò ſpectari poteſt honor quaſi in potentia, ſeu prout poteſt huic aut illi commerito exhiberi. Et ſic honor poteſt eſſe bonum commune, de quo Reſpublica ius habet ſtatuendi, ac mandandi ciuibus, vt eum deferant ſeruata proportione dignitatis. V.G. mandando vt hi qui tanto exceſſu ſuperant alios quoad virtutem & merita, tantò præcellentiorem locum obtineant, cedentibus aliis: aut vt hoc vel illud externæ venerationis argumentum illuſtrius, quod in ciuitate impendi ſolet, ſeruata proportione ad merita, iſti præ alio minorum meritorum ac dignitatis ciue, tribuatur. Quilibet item ciuium, pro ea proportione, qua alios excedit, ius habet ad maiores illos honores ſibi Reip.decreto deferendos. Hac ergo duntaxat poſteriore ratione, honor propriè dictus, recenſitus eſt ab Ariſtotele inter materias Iuſtitiæ diſtributiuæ. Quod diſertiſſimè traditur 8. Eth. cap. 14. Perperam verò Angeſtus l.2.de virtut.cap.4. art.2. puncto 3. cuiuſlibet honoris debiti exhibitionem, reuocat ad Iuſtitiam diſtributiuam.

Publica munera prout nunc vigent, non ſunt bona communia.

Maior difficultas eſt, an nomine bonorum Ariſtoteles intellexerit quoque officia & munia publica, quæ paſſim videmus ab honore adiuncto, honorum nomine inſigniri. Hæc enim officia, eſſe bona publica cenſet Angeſtus l.2. de virt. cap.4. art.1. docum.4.& art.2.puncto 1.ac Leſſius l.2. de virtut. c.32.n.7. & 32. & ideò eorum diſtributionem eſſe functionem Iuſtitiæ diſtributiuæ affirmat in præludio ad idem caput, & qui malè ea confert, violare Iuſtitiam diſtributiuam ait, n. 15. & 23. Et agit de officiis quæ paſſim videmus in Monarchia, aliiſve politiis ſubordinari ſupremæ poteſtati, conſiderans ea iuxta inſtitutionem præſentem; non autem iuxta eam, quam comminiſci liceret, poſſe fieri.

Verùm quamuis hæc bona, ſint bona communia totius Reipublicæ in alio ſenſu, quàm in eo de quo nunc agimus; hoc eſt, quia communitas, vel caput communitatis, prout aliqua in ſua poteſtate habens, his bonis potitur; ſicut & quibuſdam prædiis, quorum fructus in communes ſumptus vſurpat: Non ſunt tamen bona communia, eo ſenſu qui eſt huius loci proprius: ita nimirum, vt ciuibus diuidenda ſint ex Iuſtitia diſtributiua. Vt præſertim ex eo patet, quòd videamus huiuſmodi munera paſſim proſtare venalia. Idque ex natura rei licitum eſſe rectè ſtatuit D. Thomas, opuſc.21. q.5. Et apertè D.Auguſt.ſerm.94. de temp. verbis illis. *Iudex eſſe vis; non potes meritis; vel pecunia: Nondum reprehendo. Fortaſſe enim prodeſſe cupis rebus humanis, & emis vt proſis; vt ſeruias Iuſtitiæ, non parcis pecuniæ.*

Eſto interdum poſſet non expedire ea vendi, quod vnum euincunt, quæ contra huiuſmodi venditionem diſputant, Petrus Gregorius l.36.Syntag. cap.29. & lib.4. de Repub. c.5. num.27. Bodinus l.5.de Repub.c.4. Ioannes Fileſacus, lib.1. ſelect. cap.15. & Camillus Borellus, lib.1. de Magiſtratuum edictis, cap.9. à num.2. Illúdque præſertim quod à Syneſio oratione de regno, his verbis ſcriptum eſt. *Videtur non facilè is iniuſtitiam odio proſecuturus, nedum pecunias contempturus, aut pratorium minimè venalium iudiciorum forum redditurus. Siquidem credibile non eſt eum ſublato vultu, toruis ac rigidis oculis aurum ex aduerſo intueri poſſe; contrà verò verecundia motum iri, nonnihilque remiſſurum, ac demum auidè amplexurum eſſe, cui eo ipſo gratiam habet, quòd parte aliqua diuitiarum Reipublicæ adminiſtrationem permutarit, & tanquam aliquid aliud ciuitates conduxerit. Nouit ergo ſe eius beneficio in honore eſſe, ſublimique in ſolio ſedere, non modo à numeroſa alia plebe, ſed & à lautioribus iuſtis, ac pauperibus magnificè circumſpectum.* Breuiùs & optimè Seneca 1. de benef. cap. 9. in fine. *Prouincias ſpoliari, & nummarium tribunal, audita vtrinque licitatione alteri addici, non mirum: quando quæ emeris, vendere, gentium ius eſt.* Saluianus l.4.de prouid. ad hoc inſtitutum aptat, illud Eccleſ.13. *Venatio leonis, onager in eremo; ſic paſcua ſunt diuitum pauperes.* Hanc venationem ſic interpretatur. *Tyrannidem hanc, non pauperes tantùm, ſed penè vniuerſitas patitur generis humani. Quid enim omnium aliud dignitas ſublimium quàm proſcriptio ciuitatum? Aut quid aliud quorundam quos taceo præfectura quàm præda? Nulla ſiquidem maior pauperculorum depopulatio eſt quàm poteſtas. Ad hoc enim honor à paucis emitur, vt cunctorum vaſtatione ſoluatur. Quo quid eſſe indignius,*

quid

quid iniquius poteſt? Reddunt miſeri, dignitatum pretia quas non emunt. Commercium neſciunt, & ſolutionem ſciunt: vt pauci illuſtrentur, mundus euertitur. Vnius honor orbis excidium eſt. Hoc pacto Africam, Hiſpanias, Gallias, vaſtatas demonſtrat in ſequentibus.

85. Vt igitur hæc incommoda, quæ per accidens venditioni ſæcularium officiorum admiſceri poſſunt, miſſa faciam; certum eſt ex natura rei officia ſæcularia abſque culpa proſtare venalia, nec conferri ſemper pro dignitatis proportione. Quæ conferendi ratio tam recepta eſt, támque longo omnium propè Rerumpublicarum atque Regnorum vſu firmata, vt incredibilis temeritatis culpandus videatur, qui auſit iniuſtitiæ damnare eos, à quibus honores illi non habentur pro bonis communibus, nec pro dignitatis proportione, ſed pretij interuentu diſtrahuntur. Accedit ratio valida, nam huiuſmodi munia duo duntaxat includunt. Nempe iuriſdictionem, quæ eſt participatio ſummæ plenæque poteſtatis, vel in Republica vniuerſa reſidentis, vel in Principe in quem tranſlata eſt à Republica, cùm regimen eius eſt Monarchicum. Secundò honorem vel ſtipendium poteſtatis exercitio adiunctum. Ex neutro autem capite, hæc officia cenſeri poſſunt bona communia. Nam poteſtas ſiue Iuriſdictio, eſt riuulus quidam plenæ poteſtatis Principi competentis, qui non tenetur hos aut illos aſciſcere cooperarios politicæ adminiſtrationis, ſed quoſcunque libet, etiam externos, dummodò idoneos, poteſt in partem ſollicitudinis aſſumere. Neque enim initio, cùm poteſtas in eum tranſlata eſt, adhibita eſt ea reſtrictio, vt neminem niſi ciuem, nec niſi ſeruata officiorum & meritorum proportione, parte poteſtatis donaret. Vel ſi interdum alicubi eſt ea limitatio; tamen vſu diuturno contrario, & legitima præſcriptione fuit reſciſſa. Imò pleræque communitates, quæ in vnius Principis imperium ceſſerunt ſubactæ iure belli, non potuerunt moderatori illi ſuo limites apponere hac in parte. Neque verò ea reſtrictio ad ciues duntaxat muneribus publicis donandos adhibita, (vbi appoſita fuit, nec contraria præſcriptione euanuit) eò ſpectat, vt ciues accipiant officia tanquam aliquid ipſis debitum, & pro idoneitatis vel meritorum proportione diſtribuendum: ſed tantùm eò pertinet, vt emolumenta, quæ ex partiali illa rei publicæ adminiſtratione obueniunt, in ſolum ciuium commodum cedant, cùm contigerit Principem, aut Reipubl. moderatorem, nolle, aut non poſſe, per ſeipſum munera omnia exequi. Nam ſi ſeipſo præſtare omnia vellet & poſſet, non cogeretur ad partem vllam adminiſtrationis ciuibus concedendam. Quod eſt euidens argumentum, ciues, quantum eſt ex parte poteſtatis & iuriſdictionis carere omni iure ad officia publica, tanquam ad bona communia inter ipſos diuidenda. Idem verò etiam eſt, ſpectatis publicis his muneribus, ex parte honoris & ſtipendij his muneribus annexi. Hæc enim ſunt corollaria officij, eíque adiunguntur tanquam iuſta præmia laboris & oneris: quæ non eſt par dici communia, ſi munus propter quod dantur, non ſit bonum commune: quale certè non eſſe munus de quo agimus, demonſtratum eſt.

Igitur honores latè dicti, hoc eſt publica munera, quæ videmus ſupremæ autoritati politicæ ſubalternari, non ſunt materia remota Iuſtitiæ diſtributiuæ, aut bona communia. Ex quo rectè intulit Vaſques, tract. de benef. cap. 2. §. 2. dub. 13. Reip. moderatorem, cùm aliter huiuſmodi officia diſtribuit, quàm æquitas ferat, & maior communis vtilitatis ratio poſtularet, nimirum prætermiſſis iis qui aptiores eſſent, vt minùs idoneis ad ea munera euectis, non violare Iuſtitiam diſtributiuam, nec vllum ius perſonarum magis idonearum lædere: ac proinde nullo aſtringi vinculo ad ſarciendum damnum quod ex ea prætermiſſione emerſerit illi, quem munere ad quod aptior erat, minimè donauit. Nullam quippe iniuriam ei irrogauit, cùm nullum ad huiuſmodi munia ius haberet. Contrarium autem affirmare cogitur, quiſquis hæc officia admittit eſſe bona communia, inter ciues diuidenda, prout eorum proportionalis dignitas vel idoneitas tulerit.

86. Conſultò tamen me ſemper reſtrinxi ad munia & officia, quæ videmus politiis nunc vigentibus ſubalternari, eáque iuxta præſentem receptúmque vſum ſpectari volui: quia fateor ex natura rei nihil obeſſe, quominùs officia publica poſſent inſtitui tali modo, vt verè eſſent bona communia; deberéntque in præmium diſtribui inter partes communitatis, attenta proportione munerum, ad proportionem dignitatis ciuium. Quidni enim ſicut pecuniæ & honores poſſunt eo modo obiici Iuſtitiæ diſtributiuæ; ita & officia poſſent inter materias eiuſdem virtutis numerari, ſi id tuliſſet eorum inſtitutio, vt ſanè ferre poterat, ex natura rei loquendo.

Grauamina, quomodò ſint materia huius Iuſtitiæ.

His materialibus Iuſtitiæ diſtributiuæ obiectis, S. Thomas 5. Eth. lect. 4. annumerat etiam mala ſiue grauamina, quibus interdum ciues premendi ſunt, ita ferente communi neceſſitate, in quam aliquando ſumptus penendi ſunt, decerptis ciuium facultatibus. Interdum etiam labores aliqui ſubeundi ſunt ob communem Reip. cauſam, quos in ciues diſtribuere neceſſe eſt, ſpectata proportione dignitatis, ita vt qui minùs dignus eſt, plus grauetur. In contrarium tamen ingeritur difficultas, ex eo quòd ciues nullum ius habeant ad huiuſmodi mala: & nemo ſit qui ſi illud ius haberet, ei libertimè non cederet. Vbi ergo Iuſtitia, quæ ſine iure & quidem vigente, nec per voluntariam ceſſionem collapſo, ne intelligi quidem poteſt?

Sed dicendum eſt, Iuſtitiam diſtributiuam reſpectu huiuſmodi obiectorum materialium, & in ciue, & in communitatis capite, locum habere rectè poſſe. Nam in capite communitatis, perſpicuum eſt, ius eſſe grauamina illa in ciues viritim diſpertiendi ſeruata meritorum ac dignitatis proportione: Ita ſcilicet, vt is minùs grauetur, quem dignum eſt minùs grauari: illatio enim grauaminis ſubdito oneroſi, ſi fiat attenta proportione oneris & meritorum, & vt debita æqualitas ea in parte inducatur, eſt bonum quoddam, ad quod poteſt eſſe verum ius in eo qui pro poteſtate infert grauamen. Et quanquam hoc ius non ſit Iuſtitiæ diſtributiuæ, ſed politicæ, ad commutationem, qua Princeps communitati obſtringitur, pertinentis: Tamen obiectum huius iuris; eſt iuſta diſtributio onerum, quæ ex parte eius ſpectat ad Iuſtitiam diſtributiuam. Et ideò cùm diſtributio à capite communitatis intenditur conformiter ad ius ciuium, ipſum quoque caput Iuſtitiam diſtributiuam habere, dicendum eſt.

Tota ergo difficultas eſt quomodò in ciue reperiatur verum ius ad grauamina. Sed dicendum eſt, hoc ius non eſſe ad grauamina abſolutè, ſed ad grauamina prout dignitati ſuæ admenſa; ita vt non plus ſuſtineat, quàm ferat proportionalis eius dignitas, ſed præ minus dignis, minùs grauetur.

Hoc

Hoc porrò minus malum, vt Ariſtoteles rectè monet 5.Eth.cap.4. habet rationem boni, poteſt ad illud ius eſſe. Et cùm tale malum ſit proportionaliter diſtribuendum, manifeſtè apparet, ius ad illud eſſe ius diſtributiuum. *Ius hoc igitur*, inquit, *eſt id quod proportione conſtat: iniuria, id quod præter proportionem eſt. Vnde fit vt alteri plus, alteri minus exhibeatur. Id quod & in actionibus ipſis contingit: qui enim iniuria afficit, plus; qui afficitur, minus ex bonis habet; in malis autem contrà: quippe cùm minus malum, ſi ad maius comparetur, boni locum obtineat. Minus enim malum magis expetendum eſt, quàm maius. At quod eſt expetendum, eſt bonum: & quod magis, maius. Atque hæc vna iuris ſpecies eſt.* Et rurſus in fine capitis quinti, idem inculcat. Locum iam ſuprà expendi in calce tractationis de Iuſtitia.

Materia proxima huius Iuſtitiæ, quænam.

87. Sic conſtituto materiali obiecto remoto Iuſtitiæ diſtributiuæ, non eſt difficultas in conſtituendo proximo eius obiecto. Quod ex ſupradictis circa Iuſtitiam in communi, manifeſtum eſt non aliud eſſe, quàm diſtributionem rei communis, factam conformiter ad ius, quod eſt menſura huius Iuſtitiæ, quod eſt ius proportionale in bona communia. Tantùm aduertendum eſt, non omnem diſtributionem boni cuiuſpiam, ex iure quomodolibet proportionali factam, eſſe proximum obiectum Iuſtitiæ diſtributiuæ.

In quo hallucinantur aliqui, iuxta quos omnis diſtributio proportionalis, ſpectat ad hanc Iuſtitiam. Sic enim Azor. tom. 3. l.1. cap.10. q.5. & Vaſques 1.p.d.86.num.14.poſt S.Thomam 5.Eth. lect.6.& Tartaretum 5.Eth. q.4. exiſtimant, mercatores qui ſocietatem lucri ineunt in aliqua certa negotiatione, qua finita æquè diuidant inter ſe fructus & diſpendia, lucra & damna; exercere actum imperatum huius Iuſtitiæ, cùm lucra illa partiuntur. Idem affirmat Ægid. Coninc diſp.8.de act.ſupernat.num.89. de actu, quo quis impotens ad ſoluendum omnibus creditoribus, ſoluit cuique quod poteſt pro rata debiti & facultatum. Actus autem ille, cùm ſit obiectum proximum actus eliciti prodeuntis immediatè ab habitu, eſt etiam obiectum proximum habitus, qui non aliud habet obiectum proximum, quàm illud quod per actum elicitum attingit, tanquam per tendentiam & viam.

Certum tamen eſſe debet, eam diſtributionem non ſpectare ad hanc Iuſtitiæ ſpeciem, ſed ad commutatiuam. Id quod manifeſtum mox fiet, expoſito iure illo proportionali quod eſt fundamentum Iuſtitiæ diſtributiuæ. Non enim de quolibet iure cui quomodolibet adiuncta ſit proportio, exiſtimandum eſt illud eſſe Iuſtitiæ huius fundamentum. Et verò ius illud in eo euentu oritur ex contractu. Omne autem ius in contractu fundatum, ſpectare ad Iuſtitiam commutatiuam, habetur ex Ariſtotele 5.Eth.c.2.& 4.

Formale remotum Iuſtitiæ diſtributiuæ, ius verum commutatiuo mitius, & quaſi vagum.

88. Secundò egi de obiecto formali Iuſtitiæ diſtributiuæ, quod duplex item diſtingui poteſt, nempe remotum, ſiue ius ſumptum pro facultate morali; & proximum, ſiue ius ſumptum pro iuſto & æqualitate huius Iuſtitiæ propria; quæ nihil aliud eſt, quàm diſtributio iuri remoto commenſurata. Sed quod ſpectat ad ius ſeu facultatem moralem, iam ſuprà inſinuaui, eam poſſe ſtatui pro huius Iuſtitiæ obiecto, prout eſt facultas alterius rationis, quàm ſit facultas moralis reſpondens Iuſtitiæ commutatiuæ, etiam ſe ponendo proportionem geometricam, ad quam ius diſtributiuæ per ſe ordinem dicit. Hæc enim facultas, in commutatiua eſt dominium, vel aliquid dominio æquiualens, non item in diſtributiua: Et propterea à quibuſdam, ius illud in Iuſtitia commutatiua, vocatur ius rigoroſum: quo nomine non appellant ius reſpondens Iuſtitiæ diſtributiuæ, etiamſi ſupponant eſſe verum ius & propriè dictum.

Impugnat tamen hunc modum explicandi obiectũ remotum Iuſtitiæ diſtributiuæ, Ægid. Coninc diſp.8. de act.ſupern. à n.80. eo argumento, quòd hinc ſequeretur, collationem beneficiorum aut officiorum publicorum, communiter non fieri ex Iuſtitia diſtributiua: quia ij quibus conferenda ſunt, nullum omninò ad ea ius habent, vt ipſis conferantur: præſertim ſi conferantur iis qui non ſunt membra communitatis, ad quam pertinet officium aut beneficium. Quòd ſi in eo euentu aſſeramus, ius, eſſe dignitatem candidati præ cæteris commeriti accipere beneficium vel officium; obſtat in primis notio ipſa vocum: aliud enim eſt eſſe dignum re aliqua, & habere ad eam ius. Nam pauper eſt dignus, & poteſt etiam eſſe cæteris dignior vt accipiat eleemoſynam: neque tamen habet ad eam ius Iuſtitiæ. Et qui in aliquem beneficus fuit, dignus eſt gratitudine; ad quam tamen non habet ius Iuſtitiæ. Igitur ius, quod Iuſtitia diſtributiua reſpicit, (ſi daretur,) deberet eſſe ius ſtrictum, & grauiter vrgens: quale non eſſe, nec eſſe poſſe, in iis quibus fit munerum publicorum & officiorum diſtributio, oſtenſum eſt.

Hæc tamen argumentatio non eſt valida. Nolo autem tricari circa exempla, quæ profert Autor prædictus, falsò aſſumens officia publica conferri ex hac Iuſtitia, quod ſuprà reieci. Et facilè etiam reiici poſſet quoad beneficia eccleſiaſtica, quæ reuerà non ſunt bona communia, ſed conferuntur quaſi antidora ad ſuſtentationem congruentem Clerici in ſpiritualibus miniſtrantis, quod longè abeſt à modo quo bona communia diſtribuuntur ex Iuſtitia diſtributiua. Nolo inquam circa hæc tricari, quia ita ſpectant ad præſentem officiorum & beneficiorum inſtitutionem, vt ea ſecluſa, adhuc poſſet perſtare argumentum de poſſibili inſtitutione huiuſmodi bonorum tanquam communium.

89. Aliter ergo infringo argumentationem propoſitam. Nempe dicendo, ius quod ciues habent ad bona communia, non eſſe dignitatem quomodolibet acceptam, id eſt, congruitatem aliquid accipiendi, ſed eſſe verum ius: minùs quidem rigoroſum quàm ius reſpondens commutatiuæ; vt proinde præ iſto, quandoque appelletur ius latè dictum, reipſa tamen & abſolutè verum ius. Nam ſine eo, æqualitas, quam ſolam Ægidius ſubſternit Iuſtitiæ diſtributiuæ, non eſſet idoneum eius obiectum: quia æqualitas vt ſic & nudè ſumpta, eſt aliquid indifferens. Vt ergo ſit motiuum honeſtum, & aptum Iuſtitiæ obiectum, debet eſſe æqualitas debita. Ratio autem debiti ex Iuſtitia, non poteſt intelligi abſque iure vero, & propriè dicto. Itaque ſi bonum aliquod conferatur alicui abſque huiuſmodi iure, collatio illa non ſpectabit ad Iuſtitiam diſtributiuam. Ex quo patet ad omnia, quæ in propoſita argumentatione continentur.

Animaduerti porrò volo, hoc ius non debere eſſe determinatum quaſi diſiunctiuè; ſed ſufficere ſi ſit determinatum quaſi diſiunctim. Nam cùm plures ſunt pares & æquè digni, ſi res communis

indiuiſi

indiuiſibilis vni eorum detur, ceſſat ius in aliis, non quòd aliquid demeruerint, & peccando ius amiſerint; ſed quia quod diſtribuendum erat, debebatur tantùm vni eorum vagè ſumpto & diſiunctim: vnde facta vni collatione, ceſſat in aliis ius ad rem illam, alioqui iniuſtè prætermitteretur adæquatio iuris illius, ſi maneret. At maneret, ſi non ſufficeret ius huic Iuſtitiæ obiectũ, eſſe diſiunctim determinatum & vagum, eo modo quo dixi.

Eſt ius ad Geometricam æqualitatem, proximè obiectam huic Iuſtitiæ.

Alius modus exponendi hoc ius, ſiue facultatem moralem, Iuſtitiæ diſtributiuæ remotè obiectam, ac proinde etiam actionem iuri remoto æqualem, quæ eſt ipſum iuſtum, ſiue ius; & obiectum Iuſtitiæ proximum, petendus eſt ex Ariſtotele 5. Eth. c. 3. Vbi cùm ſtatuiſſet, medium in Iuſtitia idem eſſe quod iuſtum inter plus & minus collocatum, verſarique inter quatuor ſaltem terminos, nempe duas perſonas, quarum vna exercet iuſtitiam ad aliam; & duas res, quæ adæquantur; nempe rem prout debitam, ſiue ius; & rem quæ ex Iuſtitia rependitur: Hoc inquam, cùm ſtatuiſſet ibi Ariſtoteles, ſubdit id manifeſtè liquere ex Iuſtitia diſtributiua, cuius ius, vocat *ius pro dignitate.* In ea enim apertè cernitur quaternarius ille extremorum, rationem inter ſe ſimilem habentium, quæ eſt notio proportionis. Vt propterea vniuersè mox concludat, ius & quod in diſtributionibus, & quod in commutationibus verſatur, proportionem importare. Sed quia in vtroque Iuſtitiæ genere non ſeruatur eadem proportio; idcircò vt proportionem Iuſtitiæ diſtributiuæ obiectam ſtatuat, præmittit quædam de proportionibus, quæ in Matheſi tractationem iuſtam habent, hîc autem duntaxat delibanda ſunt, vt obiectum quod quærimus, perſpicuè ſtatuatur.

90. Obſeruat ergo Ariſtoteles, proportionem non in numeris duntaxat, ſed in rebus quoque numeratis cerni poſſe: eò quòd inter eas quoque poſſit reperiri æqualitas & ſimilitudo rationum, quæ eſt proportionis definitio, vt habetur apud Euclidem, l. 5. definitione 4. Ratio enim, vt ibid. definitione 3. dicitur, eſt duarum quantitatum mutua ad ſe habitudo. Vt ſenarij ad ternarium, eſt ratio dupla; quia ſenarius bis ternarium continet. Similiterque ſenarius ad binarium habet rationem triplam; quia ter continet binarium. Quòd ſi plures rationes inter ſe ſimiles ſint, exiſtet proportio. Vt quia ſic ſe habet ſenarius ad ternarium, ſicut quaternarius ad binarium, propterea inter duas illas rationes dicitur eſſe proportio. Quam vides quatuor vt minimum extrema depoſcere, cùm non exurgat niſi ex duabus rationibus, quarum vnaquæque non poteſt pauciores terminos importare quàm duos. Et quanquam in proportione coniuncta, ſiue continente, vt alij vertunt, res non ſe habeat ſicut in deiuncta; eo quòd in priore, duæ rationes vnius termini communione colligentur, quod in poſteriore non contingit: Tamen res eòdem recidit: quia in proportione coniuncta, terminus communis bis ſumitur, vnde æquiualet duobus. Sic cùm quis ait eam eſſe rationem binarij ad quaternarium, quæ eſt ipſius quaternarij ad octonarium; (quæ eſt, vt vides, proportio continens ſiue coniuncta:) quaternarius qui vnam rationem cum altera vincit, bis vſurpatur. Et quia duorum terminorum vicem gerit, meritò ea quoque proportio inter quatuor extrema verſari cenſetur.

Carptim de proportione duplici, huc pertinente.

Cùm autem variæ apud Mathematicos proportionum ſpecies numerentur, duas Ariſtoteles hîc memorat, nempe Arithmeticam & Geometricam. Prior conſiſtit in æqualitate omnimoda exceſſus. Qualem proportionem inſtituit, qui ita ait ſe habere binarium ad quaternarium, ſicut ſe habet quaternarius ad octonarium. Vtrobique enim eſt æqualitas exceſſus: quia ſicut in priore ratione, comparatur dimidium cum ſuo toto; ita & in poſteriore ratione. Altera verò proportio conſiſtit in ſimilitudine rationum, cum diſpari tamen exceſſu. Sic dicimus, vt ſe habet nouenarius ad ſenarium, ita ſenarius ad quaternarium. Vbi exceſſus rationum, non eſt æqualis & par, ſed ſimilis: quia nouenarius excedit ſenarium ternario; ſenarius autem quaternarium excedit tantùm binario; quamuis exceſſus vnus ſit formaliter ſimilis alteri, quia eſt vtrobique eadem ratio ſeſquialtera.

91. Vt autem tandem aſſequamur quod hac proportionum delibatione intendimus, addendum eſt cum Ariſtotele, proportionem hanc Geometricã tunc interuenire, cùm ex permutata ratione, eadem eſt ratio totius ad totum, ſiue copulatarum rationum, quæ partis ad partem, ſiue antecedentis ad conſequens. Appellant rationem permutatam, ſiue alternam, eam quæ opponitur rationi directæ: In ratione enim directa, ſumitur antecedens cum ſuo conſequente: In permutata verò ſiue alterna, ſumitur antecedens cum vno conſequente, & alterum antecedens cum altero conſequente: Terminus antecedẽs vnius rationis, is dicitur, qui prior eſt. Terminum autem conſequentem vocant, poſteriore loco poſitum. Vt cùm dico ſic ſe habere A, ad B, vt ſe habet C, ad D, duæ rationes exiſtunt, quarum prioris terminus antecedens eſt A, poſterioris autem C: reliquus verò vterque terminus in ſingulis illis rationibus, eſt conſequens. Si ergo terminus antecedens vnius rationis, comparetur cum termino, qui eſt conſequens in ea, exiſtet ratio directa. Si verò terminus antecedens vnius, ſumatur ad antecedens alterius, & conſequens ad conſequentem, exiſtet alterna ratio, vt ſi duas illas rationes quas propoſui, ita ſumam: Vt ſe habet A, ad C, ita B, ad D. Qui modus argumentandi validus eſt, vt probat Euclides l. 5. propoſitione 16. quòd ſi antecedens cum ſuo antecedente, & conſequens cum ſuo conſequente copuletur, exiſtet quæ dicitur rationum copulatio, qua totum ad totum erit, ſicut pars ad partem. Id eſt, ſicut ſe habuerunt terminus antecedens & conſequens; ita etiam erunt antecedentes termini ſimul, ad conſequentes ſimul.

Hæc duarum rationum ſimilitudo, qua ita eſt totum ad totum, ſicut partes totorum inter ſe, appellatur proportio Geometrica; quia in ſimilitudine Arithmetica duarum rerum, non contingit totum eſſe ad totum, quemadmodum pars ad partem. Rationes enim Arithmeticæ, ſimiles ſunt, V. G. quæ cernuntur in hac comparatione, Vt ſe habet denarius ad octonarium, ita ſenarius ad quaternarium, in quibus exceſſus eſt vbique ſimilis, nempe binarij. Huiuſmodi ergo rationibus ſumptis, totum tamen non erit ad totum ſicut pars ad partem. Nam ſumma coaleſcens ex denario & ſenario, ex qua vnum totum exurgit, non excedit tantùm binario alterum totum, quod exurgit ex octonario & quaternario, (ſicut pars eo duntaxat exceſſu ſuperabat partem,) ſed excedit quaternario.

Lux Philoſopho ex dictis illata.

92. Ex his intelligitur quod ait Ariſtoteles, nempe tunc interuenire proportionem Geometricam, cùm ex permutata ratione, eadem eſt ratio totius ad totum, (id eſt copulatarum rationum,) quæ eſt partis ad partem, ſiue antecedentis ad conſequens: & ita contingere in Iuſtitia diſtributiua; ac proinde hanc Iuſtitiam, reſpicere ius Geometricum. Verba Ariſtotelis ex illis quæ præmiſi erunt perſpicua. Sic habent. *Eſt autem etiam ius, in minimus quatuor; ratioque eadem eſt, quippe cùm deiuncta ſimili modo inter ſe ea ſint, & quibus, & quæ. Sicut igitur primus terminus ſeſe habebit ad ſecundum; ita tertius ad quartum. Igitur etiam alterna vice, ſicut primus ad tertium, ita ſecundus ad quartum. Quare etiam totum ad totum, quod diſtributio binatim copulat: quæ, ſi etiam ita compoſita fuerint, iuſtè copulat. Primi igitur termini cum tertio, & ſecundi cùm quarto iugatio, ius illud eſt quod in diſtributione conſiſtit. Ius autem eſt medium; eius inquam quod præter proportionem eſt. Quod enim proportione conſtat, eſt medium: ius autem conſtat. Hanc verò proportionem Mathematici Geometricam vocant; propterea quòd in Geometria euenit, vt eandem totum ad totum rationem habeat, quam habet alterutrum ad alterutrum. Non eſt autem continens hæc proportio. Non enim vnus & idem terminus efficitur, & cui, & quod. Ius hoc igitur eſt id quod proportione conſtat.*

Intelligitur inquam, ex dictis, quid iſta ſibi velint. Nam inter quatuor extrema ad hanc Iuſtitiam interuenientia, duas ſcilicet perſonas, & duas res, ſunt rationes duæ. Sit ergo vt Plato ad Socratem, ita centum nummi ad quinquaginta. Ergo alternatim ita erit Plato ad centum nummos, ſicut Socrates ad quinquaginta. Ergo ita etiam erit totum ad totum, id eſt, Plato & Socrates ſimul, ad centum & quinquaginta ſimul: Quæ duo tota per diſtributionem iuſtam diuiduntur, & binatim copulantur hoc modo. Vt ſe habet Plato ad Socratem, ita centum ad quinquaginta. Et vt Plato ad centum, ita Socrates ad quinquaginta, penſatis vtriuſque meritis ac virtutibus, ſiue dignitate, qui eſt totus ſcopus Iuſtitiæ diſtributiuæ. Nam quamuis apud varios, dignitas variè deſumatur, vt Ariſtoteles ipſe c. illo 3. obſeruat; tamen vera ciuium dignitas, in virtute ac meritis locanda eſt, & ibi fundandum ius, quod ad bona communia ciuibus ſuppetit, ſi modò Reſp. ſit benè conſtituta.

Hæc ferè eo loco Philoſophus de hoc iure, quæ confirmat etiam initio capitis quarti, & 3. polit. c. 6. ſemper inculcans tanquam apud omnes indubitatum, hoc ius ſtatuendum eſſe penes dignitatem: ita vt quantum vnus cuius alium dignitate ſuperat, tantò ſit potior iure; & plura vel meliora de communibus bonis accipiat. Quæ autem de iure quod eſt obiectum remotum, dicta ſunt, facilè accommodantur iuri quod eſt obiectum proximum, ſiue iuſto, quod eſt actio iuri illi remoto commenſurata; ſiue æqualitas Geometrica. Æqualitas inquam, non in abſtracto, quæ nihil ad Iuſtitiam, ſed in concreto: id eſt, actio æqualis Geometricè.

Obiecta aduerſus poſitam ex Philoſopho doctrinam, ac ſententiam noſtram.

93. Mirum verò eſt, huic doctrinæ in qua ipſe Ariſtoteles c. 3. ait omnes conſentire, refragatos eſſe Suarem diſp. de Iuſtitia Dei, ſ. 3. n. 9. & 11. & diſp. 2. de libert. Dei, ſ. 2. num. 59. ac Rebellum, p. 1. l. 1. q. 3. num. 14. contendentes, ius huiuſmodi Geometricum proportionale, non eſſe obiectum huius Iuſtitiæ, eò quòd Iuſtitia diſtributiua interdum non diſtribuat bona inter diſtinctas perſonas iuxta Geometricam proportionem: Quod eſſe putant manifeſtum indicium, huiuſmodi æqualitatem Geometricam non eſſe formale obiectum proximum huius virtutis; & ius quod illa æqualitas reſpicit, non eſſe huius Iuſtitiæ fundamentum. Neceſſariò enim Iuſtitia diſtributiua, ſi ita eſſet, ſemper & in omnibus actibus ſuis æqualitatem illam intenderet ac ſeruaret, cùm nequeat extra obiecti ſui fines excurrere. Quòd autem hæc Iuſtitia non ſemper reſpiciat ius Geometricum, & fundatam in eo æqualitatem, confirmant prædicti Autores vulgari exemplo electionis ad cathedram vel beneficium. Vbi non fit diſtributio inter multos ſeruando Geometricam proportionem, ſed totum beneficium datur digniori. Illa enim æquitas, qua dignior præfertur, non importat proportionem Geometricam, cùm duntaxat conſiſtat in iure abſoluto, quod habet dignior præ minùs digno: quòd ius violabitur, ſi minùs dignus præferatur: Et cùm non ſit ius commutatiuæ reſpondens, (nec enim eſt ius in bonis propriis, quorum ſit dominus qui dignior eſt,) non erit aliud quàm ius diſtributiuæ Iuſtitiæ. Accedit quòd Iuſtitia diſtributiua, plerumque non modò non diſtribuit bona communia inter diſtinctas perſonas, ſeruando proportionem Geometricam, ſed etiam aliquando exercetur reſpectu vnius duntaxat perſonæ, nulla interueniente comparatione ad alias, in dignitate vel merito. Nam ſi ſint in Repub. bona communia, militibus benè de Repub. meritis diſtribuenda, nec niſi vnus inueniatur benemeritus; conſtat illum præmio ex Iuſtitia diſtributiua reddendo, (vltra ſtipendium ex commutatiua debitum,) fraudari non oportere. Cur enim ex eo quòd vnicus ſit, & alij muneri ſuo defuerint, iſte debitam compenſationem non aſſequetur? Idem cernitur in collatione cathedræ, aut eccleſiaſtici beneficij; ſi vnicus duntaxat, iſque eo munere dignus ſe offerat. Addi etiam poteſt, cùm ij quibus fit diſtributio bonorum communium æquales ſunt dignitate, tunc diſtributionem in eos fieri abſque vlla proportione Geometrica, cùm hæc conſiſtat in exceſſu, qui qualitate quidem idem ſit, non tamen quantitate. At hæc in euentu propoſito eſt omninò eadem. Abeſt igitur tunc proportio Geometrica.

Diſpelluntur.

94. Sed non eſt cur à receptiſſima doctrina recedamus, & contra Philoſophum, omnémque retrò antiquitatem, nullo vrgente efficaci argumento, nouam Iuſtitiæ diſtributiuæ rationem cudamus; cùm, retentâ antiquâ, facilè ſit propoſitis difficultatibus occurrere. Miſſas autem faciamus tricas circa exempla propoſita, quia quamuis ſupponamus, ea non eſſe veræ Iuſtitiæ diſtributiuæ exempla: tamen difficultates propoſitæ æquè locum haberent in legitimis exemplis huius Iuſtitiæ, vt per ſe notum eſt.

Nego igitur, Iuſtitiam diſtributiuam vnquam conferre bona communia, non ſeruata proportione Geometrica. Cùm enim commune aliquod bonum indiuiſibile, datur digniori ex pluribus qui concurrerūt, eatenus ſeruatur proportio inter perſonas & rem quæ confertur, quatenus ſi plura bona communia ſuppeterent diuidēda pro meritis, plus daretur iſti qui omnes alios dignitate ſuperat, Cæteris verò pro rata bonorum diuidendorum, & dignitatis, qua ſe inuicem ſuperant; Ita vt qui ex hac Iuſtitia rem indiuiſibilem confert vni tantùm, animo & voluntate ſimul afficiatur erga alios qui

qui concurrerunt, datu tus vni tantùm, alteri verò hoc aut illud, prout vniuſcuiuſque dignitatem ferre videt, tametſi per accidens, ob communis boni quod confert indiuiſibilitatem, vni duntaxat totum tribuat.

Similiter ſi vnica perſona commerita ſit partem bonorum communium, catenus ſeruabitur proportio Geometrica, commune illud bonum ei conferendo, quatenus ſi plures perſonæ concurrerent, iſti tantum obueniret ſupra alios, quantum eos dignitate ſuperaret. Itaque Iuſtitia diſtributiua ſaltem affectu & conditionaliter, ſeruat proportionem inter perſonas & bona diuidenda; cámque per ſe ſemper de facto inducit, niſi cùm per accidens, defectu aut perſonarum, aut boni communis conferendi, cogitur ſiſtere in conditionali diſtributione proportionali: quæ ſufficit, cùm per rei conferendæ vel perſonarum defectum, non poteſt aliter facere qui diſtribuit.

Quo eodem modo diſſoluenda eſt poſtrema difficultas, quæ ducebatur ex diſtributione quantitatiuè æquali, cùm perſonæ in quas fit diſtributio, æquales ſunt meritis. Seruatur enim æqualitas, quam poſcit proportio perſonarum ad perſonas, & præmij ad præmia. Et quia contingit eſſe ibi æqualitatem quantitatiuam inter merita, tenetur quoque inter præmia; eo tamen qui diſtribuit, intento tantùm in perſonarum & meritorum æqualitatem; nec niſi per accidens intendente æqualitatem quantitatiuam præmiorum.

Alia eorum depulſio, incommoda.

95. Aliter ad duas priores difficultates reſpondet Vaſq. 1. 2. d.223. n.48. & 49. In priore enim exemplo, quo ſcilicet totum commune bonum vni datur, fatetur deficere proportionem inter perſonas, erga quas Iuſtitia verſatur. In poſteriore autem exemplo, quo ſcilicet vnicus adeſt in quem communia bona conferantur, negat interuenire Iuſtitiam diſtributiuam.

Hæc tamen minùs ſatisfaciunt. Nam in priore exemplo, niſi ad conditionalem illam, & in affectu diſtribuentis vigentem diſtributionem recurramus, non apparet quomodò ſeruetur proportio inter perſonas: quandoquidem nihil datur niſi vni. Eatenus enim ſeruatur proportio inter perſonas, quatenus quæ dignior eſt, plus accipit. Cæteræ verò plus aut minus accipiunt, quantum poſtulat earum dignitas, ad cæterarum dignitatem comparata. Hæc autem reipſa non ſeruatur in ea diſtributione cui prior difficultas nitebatur. In poſteriore item exemplo, nón apparet cur deſit Iuſtitia commutatiua ob interuenientem per accidens defectum plurium concurrentium. Nec enim defectus iſte variat rationem debiti aut iuris. Itaque præſtat in reſponſione data ad rationes ex Suare propoſitas ſiſtere.

Quæ verò prætereà ab eodem Suare adducuntur contra obiectum hactenus Iuſtitiæ diſtributiuæ aſſignatum; Nempe quia aliæ quoque virtutes proportionem huiuſmodi Geometricam plerunque ſeruant, mox diluam, tradens huius virtutis quidditatem & diſtinctionem à reliquis. Hæc enim diſtinctio & quidditas præſupponenda eſt, vt illæ aliæ difficultates locum habeant: quas proinde, quidditate illa præmiſſa, commodiùs diluam, oſtendámque cæteras virtutes non niſi per accidens intendere proportionem illam, in quam hæc Iuſtitia per ſe fertur.

CAPVT II.

Actus & habitus Iuſtitiæ diſtributiuæ.

De actu huius virtutis, qui eſt volitio diſtributionis bonorum communium conformiter ad ius proportionale ciuium, nihil occurrit examinis indigum, quod non ſit ſufficienter expenſum in generali tractatione de actu Iuſtitiæ. Quare ne quod alios quoſdam facere video, fruſtra iiſdem ſemper ingerendis, & iiſ quæ vniuersè dicta ſunt, in quauis particulari tractatione repetendis paginas impleam; dimiſſo actu, rectà ad habitum progredior, breuiter exponens naturam & ſubiectum eius. Nihil enim prætereà occurrit conſideratione dignum circa hanc virtutem.

PROPOSITIO.

IVSTITIA diſtributiua eſt virtus per ſe intendens æqualitatem Geometricam, communitatis partibus debitam; ſiue adæquationem cum iure proportionali ciuium ad bona communia. Quare Principi diſtribuenti, & ciuibus eam diſtributionem proſequētibus, aduenit vt ſubiecto totali atque remoto.

96. PRimò explico naturam huius virtutis propoſita eius definitione, quam ex dictis de obiecto facile eſt compingere: dicendo, vel eſſe virtutem quæ per ſe intendit æqualitatem Geometricam diſtributionis bonorum communium in ciues; quo pacto hæc Iuſtitia definitur per obiectum ſuum proximum: vel certè (quod eòdem recidit,) dicendo, eſſe virtutem quæ intendit adæquationem cum iure Geometricè proportionali, quod ciues habent in bona communia; quo pacto hæc virtus explicatiùs exponitur per ordinem ad obiectum ſuum remotum, quod eſt tota radix & menſura huius Iuſtitiæ.

Definitio Iuſtitiæ diſtributiuæ ex D.Thoma.

Eadem reipſa eſt, (tametſi aliis verbis concepta,) definitio, quam tradit S.Thom. 1.part.q.21. art.1. cùm ait, Iuſtitiam diſtributiuam eſſe virtutem quæ dat vnicuique ſecundùm ſuam dignitatem. Niſi quòd aliqua, circa hanc definitionem ſic expreſſam, ſupplenda vel explicanda ſunt. In primis enim quòd dicitur; hanc Iuſtitiam *dare vnicuique*, reſtringendum eſt ad partes communitatis politicæ; ſiue ad ciues, circa quos duntaxat hæc Iuſtitia intendit inducere æqualitatem ſuam in bonis communibus. Deinde quòd dicitur, hanc Iuſtitiam *dare*, exponendum eſt de bonis communibus: iiſque non titulo quaſi priuato debitis, ſed quatenus is qui accipit, ciuis eſt ac pars communitatis, vt habetur ex D. Thoma 2.2. q.61. art. 4. ad 2. Si enim aliquis contraxerit cum Rep. quoad operarum ſuarum aut laboris locationem, eive prędium aliquod ſuum domúmve vendiderit, compenſatio quæ ex communibus bonis fit, non ſpectat ad Iuſtitiā diſtributiuam, quia debetur titulo quaſi priuato,

priuato, & non prout ciuis ille eſt pars communitatis. Vnde in ea compenſatione, non attenditur æqualitas Geometrica, ſed Arithmetica. Et inde etiam eſt, vt benè aduertit Molina 1.p. q.21. art.1. quòd Reſp. eodem modo debitum illud contraxiſſet, eique non minùs ſatisfacere teneretur, ſi is de quo agitur non eſſet ciuis, ſed extraneus, vel ſi nulla bona communia ſuperflua extarent: contrà quàm contingit, cùm diſtributio fit ex Iuſtitia diſtributiua. Denique quod in eadem definitione D. Thomæ dicitur, hanc Iuſtitiam *ſpectare dignitatem*, intelligendum eſt ſuo modo: hanc enim dignitatem conſtat non aliam eſſe poſſe, quàm Geometricè proportionalem, vt Ariſtoteles docet 5. Eth. cap.3. vbi ſic loquitur. *Ius quod eſt in diſtributionibus, pro dignitate quadam eſſe oportere, omnes fatentur. Dignitatem tamen non omnes eſſe eandem aſſerunt; ſed populari ſtatu vtentes, libertatem: principatum paucorum ſectantes, diuitias, & nonnulli nobilitatem: qui in optimatum adminiſtratione degunt, virtutem.* Prout ergo alicubi conſtitutum fuerit, ſpectandam eſſe dignitatem ciuium per ordinem ad diſtributionem bonorum communium, neceſſe eſt vt is qui diſtribuere debet, feratur in dignitatem, ſeruata proportione Geometrica, eius, ac boni communis quod diſtributurus eſt.

Itaque non agimus hoc loco de dignitate abſoluta, quæ ſæpè eſt fundamentum honoris debiti alicui perſonæ, ſpectátque ad Iuſtitiam commutatiuam, non ad diſtributiuam. Vt cùm contingit, alicui ratione certæ dignitatis & officij, competere ius proprium ac ſtrictum ad aliquem honorem; tanquam ad appendicem officij quod obtinet, nemo dixerit, honorem dignitati illi impenſum, ſpectare ad Iuſtitiam diſtributiuam: quia dignitas tunc ſumitur abſolutè, non autem comparatiuè, prout exigitur ad Iuſtitiam diſtributiuam. Atque ita dignitas comparatiua, cuius fit mentio in ea D. Thomæ definitione, eadem eſt cum æqualitate Geometrica debita, eiúſque fundamento, quod à Iuſtitia diſtributiua ſpectari diximus: & quidem ab ea ſola, per ſe loquendo.

Aliæ virtutes, quàm diuerſo modo ferantur in proportionem.

97. Hanc reſtrictionem ſæpè adhibui, & ſemper ſubintellexi; quia non nego, quin aliæ quoque virtutes, plerunque Geometricam æqualitatem intendant: ſed hoc vel eſt abſque debito, vel per accidens tantùm, & non per ſe. V.G. miſericordia interdum proportionem illam ſeruat, vt ſi quis teſtamento iubeat, mille aureos in viginti pauperes diſtribui inæqualiter pro inæquali eorum paupertate. Similiter Charitas inclinat ad amorem plurium, ſeruata proportione ad fundamentum amoris vnicuique competentis. Item obſeruantia defert vnicuique honorem ſecundùm gradum ſuum; Sed nimirum in his omnibus deficit ratio debiti ex iure, quæ ratio eſt valdè intima obiecto Iuſtitiæ.

Præterea cùm quis omnibus creditoribus quibus ex Iuſtitia commutatiua obſtringitur, ſatisfacere plenè non poteſt, cogitur inæqualiter in omnes diſtribuere quod habet, iuxta antiquiora vel potiora debiti fundamenta. Vbi Iuſtitia commutatiua in Geometricam proportionem ferri videtur. Et vt Ariſtoteles notat 8. Eth. cap.14. idem contingit, cùm ex pluribus qui contractum ſocietatis ineunt, vnus plus, alter minùs reportat lucri, iuxta id quod eſt inter eos conuentum, aut proportione ſeruata laboris ab vno collati, ad id quod alter contulit. Hos enim actus ad Iuſtitiam commutatiuam ſpectare, rectè cenſuit Suares, diſp. de Iuſtitia Dei, ſ.3. num.6. & 7. malè eos ad diſtributiuam referentibus, Vaſque 1. 2. d.223. n.51. & 1.p. d.86. num.14. & Torre 2. 2. tomo 2. d.7. dub.2. num.3. Videtur ergo tunc temporis Iuſtitia commutatiua ſpectare æqualitatem Geometricè proportionalem.

Sed nimirum tunc ea proportio & æqualitas non intenditur per ſe, ſed tantùm per accidens: nec intenditur vt obiectum, ſed vt fundamentum æqualitatis ſeruandæ, & iuris vnicuique competentis. Ea enim proportionis obſeruatio, eſt omninò per accidens ad mercedis vel lucri, aut (vt vno verbo complectar hæc omnia, neglecto vocis rigore,) ad præmij merito debiti aſſignationem ex Iuſtitia faciendam. Quia aſſignatio illa iuſta, propriè ferebatur tantùm in meriti ac præmij adæquationem: quod præmium in hac ipſa quantitate dandum fuerat, etiamſi quilibet alij laboris comparticipes defuiſſent: quæ eſt Arithmetica æqualitas, non Geometrica; quandoquidem nullus ibi neceſſarius ordo ad reliquos, reſpectúſve ad eorum laborem inuoluitur. Nec enim idcircò iſte tantum accipit, quia cæteri minùs laborarunt: ſed idcircò iſti tantum datur, quia tantum commeritus eſt laborando: aliis autem minùs datur, quia minùs commeruerunt, abſque vlla dependentia ad inuicem in iure ad præmium. Per accidens autem contingit, merita, atque adeò etiam præmia, eſſe inæqualia.

Secus porrò contingere in Iuſtitia diſtributiua, perſpicuum eſt ex eo quòd hæc non attendit quantum cuique abſolutè debeatur: ſed etiamſi contingat, quod ex ſumma communi inter ciues diſtribuenda vnicuique eorum obtinget, longè excedere laborem ipſius abſolutè ſumptum; Tamen ſi laborem hunc & perſonæ dignitatem comparando cum labore & dignitate cæterorum, proportio ferat, vt iſti tantum obtingat, verè ei hæc quantitas debebitur, & non minor. Vnde manifeſtè patet, Iuſtitiam diſtributiuam, per ſe ſpectare æqualitatem Geometricè proportionalem: non item Iuſtitiam commutatiuam: quamuis interdum præſupponat Geometricam proportionem, tanquam cauſam & originem iuris & æqualitatis Arithmeticæ, in quam per ſe fertur. Sicut enim ius quod Iuſtitiæ commutatiuæ obiicitur, poteſt oriri ex contractu, aut ex pacto abſoluto: ita poteſt etiam oriri ex pacto importante Geometricam proportionem; aut ex teſtamento, aliáve voluntate fundante tale ius, ex Geometrica proportione determinandum. Vnde ſicut primæ qualitates quæ ſunt origo coloris, non ſunt obiectum viſus, ſed ſolus color ex temperie progerminans: Et ſicut obiectum fidei diuinæ, non eſt Deitas, quæ noſtro concipiendi modo eſt radix veritatis primæ; ſed ſola prima veritas: Ita obiectum Iuſtitiæ commutatiuæ in exemplo propoſito, non eſt æqualitas Geometrica, ſed æqualitas Arithmetica, quæ ex Geometrica reſultat, & ius inde progerminans.

Subiectum huius Iuſtitiæ proximum, voluntas; remotum, iuxta aliquos, ſolus Princeps.

98. Secundò expoſui ſubiectum Iuſtitiæ diſtributiuæ. Quod cùm poſſit duplex diſtingui, nempe proximum, ſiue inhæſionis; & remotum, ſiue totale & denominationis; non eſt quòd in proximo hæreamus: quia generatim iam ſuprà euicimus, ſubiectum proximum Iuſtitiæ eſſe voluntatem, etiamſi quoad aliquod quaſi acceſſorium, in appe-

titu

titu quoque ſenſitiuo locum habeat.

Quoad ſubiectum ergo totale, Molina 1. parte q.21. art.1. ſignificat, illud in Iuſtitia diſtributiua eſſe ſolum communitatis moderatorem, cuius eſt bono communi proſpicere, & diſtributionem communium bonorum redundantium facere, conſentaneè ad finem quem Reſp. ſuas illi vices committens, in ea diſtributione intendi voluit. Et certum quidem eſt, moderatorem quem communitas ſibi in ea diſtributione ſuffecit, diſtribuendo communia bona exercere actum Iuſtitiæ commutatiuæ erga Remp. Eſt enim actus, ad quem ex contractu tenetur, quæ eſt obligatio Iuſtitiæ commutatiuæ. Qua eadem ex cauſa ſuprà admiſimus, Iudices & quoſcunque Magiſtratus, obſtringi Reip. ex Iuſtitia commutatiua ad exercitium munerum ſibi commiſſorum, quorum intuitu honores & ſtipendia colligunt. Reſpectu tamen ciuis, in cuius commodum reſultat ea diſtributio, moderator operatur ex Iuſtitia diſtributiua. Et quia ſolus moderator, actum diſtributionis qui huic Iuſtitiæ adæquatus eſt, elicere poteſt, propterea hæc Iuſtitia videtur in ſolo moderatore & capite communitatis ſtatuenda, ne fruſtra habitum ſtatuamus, vbi exerceri non poteſt.

Quæ invalidè alij in eos intorqueant.

Contrarium affirmat Torres tom.2. in 2.2. d.6. dub.2.num.8. probátque ex eo quòd experiamur, multorum bonorum communium diſtributionem pertinere ad priuatas perſonas alicuius communitatis, quarum ſuffragiis facienda eſt diſtributio: ac proinde in eis quoque admittenda eſt Iuſtitia diſtributiua, qua Iuſtitiæ diſtributionis illius proſpiciatur.

Hæc tamen ratiocinatio eſt valdè infirma: quia illi priuati, in tali diſtributione, vel ſunt adminiſtri capitis, quod ſibi communitas ſubrogauit, vel immediatè ſunt adminiſtri Reip. Si hoc poſterius dicatur, tunc hi priuati habent ſe ſicut moderatores: atque ita ſarta manet ſententia affirmans, Iuſtitiam diſtributiuam exerceri à ſolo moderatore eique ſoli ineſſe. Si autem dicatur primum; tunc priuati illi computantur vt vna perſona cum moderatore, cuius ſunt adminiſtri: ac proinde ſicut moderator eſt compos Iuſtitiæ diſtributiuæ, ita & illi priuati. Si tamen priuati dicendi ſunt, cùm in eo munere veluti compleant perſonam moderatoris, quam ſubleuant, & in publicæ poteſtatis exercitio coadiuuant.

Nec aliter reſpondendum eſſet, ſi quis probaret, poſſe in ſubditis eſſe Iuſtitiam diſtributiuam, adhibito exemplo quod vſurpat D.Thomas 2.2. q.61. art.1.ad 3. nempe diſtributionis bonorum, non toti ciuitati, ſed vni familiæ communium, quorum diſtributio fieri poteſt autoritate alicuius priuatæ perſonæ. Dici, inquam, poſſet ad hoc exemplum: priuatam illam perſonam in ea familia, quatenus diſtributioni in ea faciendæ præſideret, habere rationem Principis, ac proinde Iuſtitiam diſtributiuam, quam D.Thomas meritò admittit tunc exerceri, non reperiri in priuato aut ſubdito vt ſic, ſed tantùm in Principe, & communitatis moderatore.

Vera impugnatio.

99. Aptiùs ergo S. Thomas eo loco, probat, Iuſtitiam diſtributiuam non tantùm in Principe, ſed etiam in ſubditis poſſe reperiri, quia quamuis diſtributio bonorum communium fiat à ſolo Principe; tamen ſubditi poſſunt iuſta diſtributione eſſe contenti, cámque approbare & appetere: qui actus cùm non aliam habeat honeſtatem quàm Iuſtitiæ diſtributiuæ, poſtulat hanc virtutem inexiſtere ſubdito à quo manat actus ille. Nec refert quòd ex parte ſubditi poſſit deeſſe obligatio ad huiuſmodi actum. Satis enim eſt, quòd habeat ius, ad illum Principis interuentu exercendum; & quòd iure poſſit talem actum depoſcere. Qua ratione ſuprà diximus, cum qui rem ſuam in iudicio repoſcit, exercere actum Iuſtitiæ, quamuis nulla obligatione obſtringatur repetere rem ſuam, quam ſine vllius iniuria, imò plerunque cum laude, poſſet alteri, præſertim obærato, vel ex reſtitutione grauando, ſponte remittere.

CAPVT III.

De Iniuſtitia, huic Iuſtitiæ oppoſita.

QVæ ad vitium Iuſtitiæ diſtributiuæ hactenus expoſitæ, pertinent, facilè & breuiter expediri poſſunt: quia ius huic Iuſtitiæ reſpondens eſt vnicum ac ſimplex, nec niſi vno modo violatur. Obiter itaque ex dictis naturam huius vitij eruemus, & in quo ſita ſit eius fœditas, explicabimus.

Flagitium contra Iuſtitiam diſtributiuam, vſurpatio cauſæ extraneæ, pro cauſa idonea diſtributionis.

Quia verò contrarium, contrarij obiectu, (iuxta vulgare pronunciatum,) meliùs eluceſcit; vt etiam idcircò diuina ſapientia ad operis ſui concinnitatem & pulchritudinem detegendam, monſtra & exerrationes à naturæ operibus permittenda cenſuerit, iuxta S. Auguſtini obſeruationem 11. Ciuit. cap. 18. propterea ad hanc deformitatem meliùs conſtituendam, recolenda eſt ratio propria, & peculiaris honeſtas Iuſtitiæ diſtributiuæ, quam diximus in eo ſitam eſſe, vt diſtributio communium bonorum fiat partibus communitatis ſecundùm proportionem Geometricam: ita ſcilicet, vt tantò plus recipiat vnus, quantò alterum excedit dignitate, fundante ius partium ad præmium.

Si ergo in diſtributione facienda non habeatur ratio iuris illius proportionalis, ſed aliquid extraneum attendatur, relicto cauſæ merito, vt loquitur D.Auguſtinus l.2.contra duas epiſt. Pelag.c.7. V.G. ſi vnus qui minùs commeruit, tantundem vel etiam plus bonorum communium, accipiat, quantum alius dignior; excedatúrque titulus iuris proportionalis, quia conſanguineus eſt, aut genij bellè cum meo conſentientis, aliámve ob cauſam, quæ ſit extra cauſam veram diſtributionis; violabitur ius, quod dignior ille habebat plus accipiendi. Nam ea quantitas quæ minùs digno ſupra meritum ſuum obtigit, debuiſſet obtingere digniori: atque ita incurritur ea perſonarum acceptio, quæ eſt huius loci propria, conſiſtitque in læſione iuris comparatiui ad bona communia. Hæc enim duntaxat perſonarum acceptio, eſt vitium Iuſtitiæ diſtributiuæ oppoſitum è diametro.

Obſtringit ad reſtituendum.

100. Cum autem ius illud, quod per hanc Iniuſtitiam violatur, ſit verum ius, ac proinde eius violatio ſit vera iniuria, non video quorſum aliqui exiſtiment,

exiſtiment, ſi ea iniuria adiunctam habeat irrogationem nocumenti & damni; nullam nihilominùs lædenti iniici obligationem reparandi damnũ prædictum. Ita Sot.l.4.de Iuſtitia,q.6.a.3.Suar.diſp.de Iuſtitia Dei,ſ.3.n.10. & 14. Rebellus p.1. l.3.q.3. Val.2.2.d.5.q.6.p.5.§.3. & q.7. p.2. §.2. Leſſ.l.2. de virt.c.34.n.72. Ægid.Coninc d.8.de act.ſupernat.n.85. Peſantius 2.2.q.62.a.1. diſp.1. aliique, quos arbitror rationem Iuſtitiæ diſtributiuæ prorſus excindere. Si enim Iuſtitia diſtributiua eſt vera Iuſtitia,& ius cui illa nititur, eſt verum ius; (quale ſanè eſt, quandoquidem parti cõmunitatis iniurius eſt qui diſtributionem illi diſſonam inſtituit:) Ergo violatio illius iuris, infert inæqualitatem quæ debebat non inferri. Hoc autem eſt totum & vnicum fundamentum, propter quod læſio damnoſa contra Iuſtitiam commutatiuam illata, ſarcienda eſt per reſtitutionem. Nempe quia inæqualitas inducta, remouenda eſt, & omnia ſunt reducenda ad debitam æqualitatem, quod eſt reſtituere. Ergo ſi idem fundamentum vrget pro violatione damnoſa Iuſtitiæ diſtributiuæ, neceſſe omninò eſt, vt pro ea quoque fiat reſtitutio, ne inæqualitas inducta perſeueret. Quod rectè affirmant Molina tract. 1. de Iuſtitia, diſp.12.Vaſq.1.p.d.86.c.4.Torres t.2.in 2.2.diſp. 21.dub.2. Et eſſe per ſe euidens exiſtimat Petrus à Nauarra, lib.1.de reſtit.c.2.difficultate 2.

Ea reſtitutio, eſt Iuſtitiæ commutatiuæ, non diſtributiuæ.

Hic tamen Autor, audiendus non eſt, quatenus hanc nocumenti contra Iuſtitiam diſtributiuam illati reparationem, vult eſſe actum Iuſtitiæ diſtributiuæ. Hoc enim eſt contra communem ſententiam, adiudicantem eum actum Iuſtitiæ commutatiuæ: Et rectè, vt patet ex eo quod in huiuſmodi reparatione, nõ vltrà ſpectatur proportio Geometrica, ſed Arithmetica, conſiſtens in æqualitate rei ad rem, vt rectè tradit D.Thomas q.62.a.1.ad 3.latèque confirmat Vaſq.opuſc.de reſtit.c.1.dub.vnico. Nimirum in ea reparatione habetur tantùm reſpectus ad illud quod ciui debebatur, neglecto fundamento quod erat ius ſecundùm Geometricam proportionem. Ea enim proportione dimiſſa, venitur ad reparationem; non iam quod ciui debetur, comparãdo cum eo quòd aliis debetur, ſed abſolutè ſpectãdo quod ei datum non eſt, cùm dari debuiſſet. Reparatio autem ſummæ determinatæ, non datæ vi iuris proportionalis ex quo debita erat, ſpectat ad Iuſtitiam commutatiuam, cùm fiat ſecũdùm æqualitatẽ rei ad rem, & vi iuris diuerſi à primo illo iure Geometricam proportionem reſpiciente, ac ex eo enati, & ſpectantis ad Iuſtitiam commutatiuam, quamuis ſit ius ad rem, & non in re.

101. Itaque non eſt verum, perinde ſe habere qui ſarcit huiuſmodi damnum ſemel illatum, & quod malè non eſt datum, reponit, ac ſi illud primò daret, quod ex Iuſtitia diſtributiua faceret. Non eſt, inquam verum, huiuſmodi reparatorem perinde ſe habere ſic reparando, ac ſe habuiſſet primùm dãdo. Primùm enim dediſſet habito reſpectu ad alios, & intendendo Geometricam proportionem, quòd ad Iuſtitiam diſtributiuam ſpectaſſet. Nunc autem dat attendẽdo ſolam æqualitatem arithmeticam; cuius tamen debitum ex Geometrica eſt profectũ. Quod non impedit, quo minùs reparatio illa ſpectet ad Iuſtitiam commutatiuam immediatè intendentem arithmeticam æqualitatem, non autem fundamentum eius. Sicut viſus fertur tantùm in colorem, qui immediatè ei obiicitur: non autem in temperamentum, quod eſt radix & fundamentum colorum. Falſum ſimiliter eſt quod Autor, cum quo agimus, vniuerſaliter affirmat; nempe omne vitium excludi tantùm per actus virtutis ſibi immediatè oppoſitæ; vt virtus eius deſtructione reparetur, quo ipſa deſtructa eſt. Hoc quanquam plerunque verum ſit, non tamen ſemper. Nam V. G. ius diuinum quod læſum eſt operando contra Temperantiam, reparatur per pœnitentiam, quæ eſt virtus diſtincta à Tẽperantia. Vnde liquet, tunc reparationem fieri per actum ſpectantem ad nouam virtutem, cùm violatio quæ ſarcienda eſt, inuexit nouum obiectum ſpectans ad aliam virtutem. Sicut ergo Iuſtitia erga Deum, quæ non adigebat ad operandum temperatè, adigit tamen ad reparandum ius quod Deus habebat, ne intemperatè operaremur: quia intemperatè operando, poſitum eſt obiectum ſpectans ad nouam virtutem, nempe iniuria reparanda: ita in præſenti controuerſia dicendum eſt. Malè igitur Autor cum quo agimus, reparationem damni contra Iuſtitiam diſtributiuam irrogati, vult ſpectare ad Iuſtitiam diſtributiuam: (tametſi in fine anceps eſt, & ægrè à communi ſententia diuellitur:) rectè autem affirmat, omnino faciendam eſſe reparationem illam, idque debere eſſe indubitatum.

Ad rationes negantium, reſtituendi obligationem, iniuriæ propoſitæ adiungi.

Nec quæ ab Autoribus, quos priore loco numerauimus, proferuntur in contrarium, ſunt ſolida. Ita enim ferè ratiocinantur. Reſtituere, eſt inæqualitatem inductam reducere ad priorem æqualitatem, atque adeò hominem cui illatum eſt damnum, iterum ſtatuere in rei ablatæ dominio ac poſſeſſione. Atqui is in quem per Iuſtitiæ diſtributiuæ violationem offenditur, non comparauerat vllum dominium vel poſſeſſionem bonorum communium; in quorum diſtributione paſſus eſt iniuriam. Ergo qui eum læſit, non tenetur ad reparationem vllam damni ſubſecuti: ſi tamen damnum appellandum eſt, quod non eſt illatum rei pertinenti ad dominium eius qui iniuriam eſt paſſus. Videtur enim potiùs eſſe nuda iniuria, quàm damnum. At pro nuda iniuria non deberi reſtitutionem vllam, veriſſimum eſt, cùm per eam nihil ſit reipſa mutatum in bonis eius qui læſus eſt.

102. His nego vrgeri ſententiam à nobis poſitam. Vniuerſa enim ratiocinatio propoſita, nititur ruinoſo fundamento. Nempe quòd ad iniiciendam reſtituendi neceſſitatem, præexigatur anteceſſio dominij rei reſtituendæ. Falſum quippe eſt, tale dominium præexigi, cùm ſufficiat vt is qui damnum patitur, habuerit verum ius ad rem quam non accipit: & ea non data, ac proinde eo iure violato, ſecuta ſit inæqualitas, non per ablationem rei iam in eius poteſtate poſitæ, ſed per non poſitionem rei, quæ in poteſtate eius fuerat ponenda: & quia minus habuit, quàm reipſa deberet habere. Valet autem quod aſſerui, ſiue nulla facta ſit boni communis diſtributio quæ in omnes dignos facienda fuerat ſeruata proportione Geometrica dignitatis, & rei diuidendæ capacitate; ſiue facta ſit diſtributio aliquibus etiam dignis, ſed non ſeruata proportione debita. Iniuſtè enim læſi fuerint, quibus datum non eſt quantum debebatur. Et quamuis tunc non ſit læſa communitas, læſi tamen ſunt qui ius habebant, vt plus acciperent, quàm reipſa acceperunt.

In quo eſt latum diſcrimen inter operarios idoneos, quos Oeconomus aliquis conducit, prætermiſſis aliis magis idoneis. Talis quippe Oeconomus, neque dominum cuius partes agit, & bona

procurat,

procurat, neque operarios illos aptiores iniuria affecit. Domino enim ſatisfecit, idoneos conducendo. Operarios autem digniores non læſit; quia nullum ius habebant vt non prætermitterentur. At in re noſtra, pars ea communitatis quæ dignior eſt, ius habet ne prætermittatur, & vt in tali proportione accipiat portionem communium bonorum. Itaque niſi eam accipiat, verè iniuriam patitur, eámque non nudam, (quæ reſtitutionem non exposceret,) ſed cum damno per reſtitutionem reparando coniunctam.

Perſonarum acceptio latè dicta, iam propoſitæ reſpondet, & vbi cernatur.

Hæc quæ affirmauimus de obligatione reſtituendi damnum illatum per acceptionem perſonarum, pugnantem contra Iuſtitiam diſtributiuam, multò certiora ſunt de damno irrogato per aliam quādam acceptionem perſonarum, quæ in iudiciis, Sacerdotiis, honoris exhibitione, ſimilibúſque modis admittitur. Vt ſi Iudex veritus furis potentiam, non adiudicaret ablatum pauperi illud in iudicio repetenti. Vel ſi cauſas pauperum pro libidine protraheret; expediret autem cauſas diuitum. Aut ſi è pluribus furibus, ſolos minutos, (vt ille ludebat,) ſupplicio addiceret; cæteros, quia cognati, aut amici, aut diuites ſunt, miſſos faceret. Vel ſi caput communitatis, cui commiſſa eſt munerum publicorum ſecundùm præſentem inſtitutionem collatio, perſonas munere aliquo indignas, aut minùs habiles, quàm debita communitati fidelitas ferat, promoueret ad officia, cum damno publicæ rei: tantùm quia ſanguine coniunctæ ſunt ipſi conferenti, aut ob aliam aliquam extraneam cauſam.

103. Hanc poſteriorem perſonarum acceptionem, aliqui inter quos Leſſius l.2.de virt. cap.32. dub.2.& Benedict. Iuſtinian.in cap.2. Epiſt.Iacobi v. 1. n. 11. malè volunt pugnare contra Iuſtitiam diſtributiuam: cùm tamen conſtet per eos actus lædi ius abſolutum ad bonum proprium, non autem ius comparatiuum ad bona communia. Quod perſpicuum eſt in tribus prioribus exemplis proximè propoſitis, de quorum iniuſtitia grauiter Rabbanus l.9.in Eccleſiaſticum c.4. Et idem eſt de quarto exemplo ſi benè expendatur. In eo nanque nulla cernitur iniuſtitia erga candidatos, defectu veri iuris ad ea munera, cùm non ſint bona communia, ſed tantùm erga Remp. quæ his legibus hac in parte habenas ſui regiminis vni alicui commiſit, non vt ipſe pro libidine, aſſumeret ad publica munera homines alioqui inidoneos, ſaltémque notabiliter minùs aptos, ſed vt fideliter ac ſecluſis popularium competitionum incommodis, boni & fidi publicæ rei curatores deligerentur. Agnouit hanc erga Rempublicam obligationem Themiſtius orat. 17. laudans Conſtantij curam in præfecturarum diſtributione. *Cùm Satibarſanes, inquit, ab Artaxerxe, Prouinciæ cuiuſdam præfecturam minimè ſibi conuenientem cum tribus millibus Daricorum petiiſſet; pecuniam quidem illi donauit; præfecturam verò non permiſit. Pecunia enim, inquit, ſi tantum dem, non ob id indigentior; at verò ſi improbo præfecturam committam, iniuſtior ero.*

Itaque hæc perſonarum acceptio ad Iuſtitiam commutatiuam verè pertinet: & eatenus tantùm cum priore huc ſpectante conuenit analogicè, quatenus vtraque relinquit cauſæ meritum & extraneum motiuum reſpicit ad rem non faciens. Per vtranque autem, & verum ius violatur, & damni, ſi irrogatum fuerit reparandi obligatio incurritur. Quod certius eſſe dicebam in hac poſteriore iniuſtitia: quia pugnat contra Iuſtitiam commutatiuam, non diſtributiuam. De ſimilitudinaria perſonarum acceptione in demandatione præfecturæ eccleſiaſticæ, facta alio reſpectu quàm idoneitatis ad huiuſmodi munus, luculenter Gregorius Neocæſarienſis apud Nyſſenum in eius encomio, & Chryſoſtom. lib.3. de ſacerdotio.

SECTIO III.

De Iuſtitia commutatiua, eique oppoſita Iniuſtitia.

ATQVE *hæc*, iuris diſtributiui hactenus expoſiti, *vna iuris ſpecies eſt. Reliqua verò altera iuris eſt emendatiui, quod in commerciis tum ſpontaneis tum inuoluntariis fit, diuerſámque à priore ſpeciem habet.* Verba ſunt Ariſtotelis 5. Eth. in calce capitis tertij, & fronte quarti. Expreſſiùs quoque eodem lib. c. 2. Vbi quæ ſint ea commercia, diſtinctè & ſigillatim exponit. Quod quia ſpectat ad obiectum proximū huius Iuſtitiæ, infrà tractabitur poſt expoſitum obiectum remotū, ſiue ius ſumptum pro facultate morali. Ago autem de obiecto formali. Nam obiectum materiale huius Iuſtitiæ, & iniuſtitiæ cùm ea pugnantis, non eſt obſcurum. Eſt enim illud omne, circa quod poteſt verſari commercium latè acceptum, de quo ibi Ariſtoteles. Omne inquam illud, per quod poſſumus alteri obſtringi debitò rigoroſo, & verum ius alterius ſupponente, vt rectè concludit Suares opuſc. de Iuſtitia Dei ſ.2. n.22. & 23. contra aliquos anguſtiùs philoſophantes de obiecto materiali huius Iuſtitiæ; eámque arctantes ad pecuniam, honorē, & ſalutem, quæ eſt quidem frequentior inter homines huius Iuſtitiæ materia, non tamen adæquata.

CAPVT I.

Obiectum formale remotum Iuſtitiæ commutatiuæ, eique oppoſitæ iniuſtitiæ, omnium præcipuum; ſiue dominium perfectum, iurium quoruncunque præcellentiſſimum.

104. FOrmale obiectum remotum huius Iuſtitiæ, non aliud eſt quàm ius ſiue facultas moralis; plerunque quidem in re, quod vocatur ius reale; interdum tamen etiam ad rem, vt liquet ex iis quæ ſuprà, de reparatione iniuriæ damnoſæ contra Iuſtitiam diſtributiuam admiſſæ, diſputata ſunt: vbi oſtendimus, reparationē illius iniuriæ ad Iuſtitiam commutatiuam ſpectare. Et tamen ius in portionē communium bonorum malè negatam, nō eſt ius in re ſiue reale; cùm is, qui læſus eſt, nondum rē illam deuinctā habeat. Verùm, quia de iure ad rem, quod eſt etiam Iuſtitiæ diſtributiuæ commune, nihil occurrit Philoſophica conſideratione dignum, ſiſtam in iure proprio Iuſtitiæ ſolius commutatiuæ, quod eſt ius in re, ſiue ius reale, & dominio perfecto, ac aliis quibuſdam minutioribus iuribus continetur; nempe dominio perfecto, & iis quæ dicuntur ſeruitutes; & ſpecialiter habitatione ac vſu: (quæ duo iura poſſunt quidem coniungi dominio, & eſſe etiam circa rem propriam; interdum tamen verſantur etiam circa rem alienam, & eatenus numerantur inter ſpecies ſeruitutis:) iure item pignoris ac hypothecæ; & denique omni illo quo res quælibet, ſiue corporalis, (quæ ſcilicet ſuapte natura tangi poteſt,) ſiue incorporalis, ita nobis deuincitur, vt eius fructus aliquos percipere valeamus. Quia verò facultas moralis, de qua agimus, illuſtriſſimè emicat in dominio perfecto, eóque expoſito, minutiora illa iura facillimè ac breuiſſimè

expedienda ſunt, primo loco ac præcipuè eius expoſitioni inſiſtam, quoad ea quæ illi ſunt peculiaria: tum ſeorſim ad reliqua illa iura deſcendam, quantum huius tractationis fines ferent.

PROPOSITIO.

DOMINIVM plenum, (quod præcellentiſſimum eſt inter remota Iuſtitiæ, atque adeò etiam Iniuſtitiæ commutatiuæ obiecta;) eſt ius perfectè diſponendi ſiue de perſonis in ipſarum commodum, quod eſt dominium iuriſdictionis: ſiue de aliis rebus in commodum domini, quod eſt dominium proprietatis; cuius obiectum rebus ſolis inferioribus continetur: & quidem quibuſcunque homini dominium habenti extrinſecis, etiam honore & fama propria: non tamen intrinſeco quoquã ſubſtantiali, vel accidentario libertati præſuppoſito: ac proinde dominium cuiuis in vitam ſuam, animámque, ac corpus, & membra, negatur.

DE dominio acturis prout iuris ſpecies eſt (non autem prout apud antiquos ad præbitiones hilariores extendebatur, vt eruditè oſtendit Lipſ. 1. Saturn. c. 19.) dimittenda ſunt pleraque circa notationem vocis *dominium*, quæ de more diligentiùs, quàm ſolidiùs aut vtiliùs congerit Petrus Greg. l. 1. Syntagm. cap. 12. n. 2. rectáque veniendum ad naturam dominij pleni, ſiue ſimpliciter dicti atque perfecti. Quæ vt perſpecta habeatur, exponenda erunt quæ ad dominij quidditatem, & intimam conſtitutionem, ac multiplicitatem pertinent: vbi eo dominij membro quod non eſt huius loci proprium, ſepoſito; pergemus in iis quæ ſuperioribus vicina admodùm ſunt, nempe in iis quæ ſpectant ad obiecta dominij.

Germana perfecti dominij definitio.

Primò ergo definio & multipliciter ſubdiuido dominium ſimpliciter dictum atque perfectum; dicens, dominium plenum eſſe ius perfectè diſponẽdi de re. Sic enim breuiter definiri poteſt dominiũ, dimiſſa farragine ineptarum, aut ſaltem minùs perfectarum, nec ex arte traditarum definitionũ, quas paſſim circunferri video, collegitque Comitolus 2. parte operis de contract. c. 29. & aptata etiam ad veritatem, ac proinde nonnihil imminuta vulgari definitione deſumpta ex Bartolo l. *ſi quis cui. ff. de acquirenda poſſeſſione.* Qua aſſeritur, dominium eſſe ius perfectè diſponendi de re corporali, niſi lege prohibeatur. Immeritò enim ratio dominij arctatur ad rem corporalem, cùm detur dominium etiam rerum incorporalium: hoc eſt non modò Angelorum, quos diuino dominio ſubeſſe certum eſt, ſed etiam iurium, quæ nomine rerum incorporalium veniunt; & tamen diſtrahi ab homine poſſunt pro poteſtate. Itaque ea reſtrictio dominij ad res corporales, neceſſaria non eſt. Nec item eſt neceſſe addere, diſpoſitionem illã perfectam, quæ dominio pleno importatur, non debere lege vetari. Nam quamuis vt licita ſit, debeat non eſſe contra vllam iuſtam legem: tamen plerunque non obſtante edicto legis vſum dominij vetante exercetur dominium ſine iniuſtitia; quamuis non abſque culpa contra aliam virtutem.

Quare definitio dominij pleni quam propoſui, laciniis illis exonerata, meritò præferenda eſt. Locum generis in ea tenet *ius*. Perperam enim Conradus in prioribus quæſtionibus de contractibus exiſtimauit, dominium tam latè patere quàm ius: cùm tamen etiam pleraque iura ſuperiorum in inferiores, vt magiſtri in diſcipulum, mariti in vxorem, ac ſimilia, à ratione dominij procul abſint. Quantò magis alia iura? Reliqua tenent rationem differentiæ cõſtituentis dominium, illúdque ſecernentis ab omnibus aliis.

Difficultas contra genus in ea aſſignatum.

105. Eſt qui neget, ius eſſe genus dominij, ciúſque differentiam duci poſſe ex plena diſpoſitione de re, cuius habetur dominium; ac proinde affirmat, definitionem propoſitam non eſſe definitionem quidditatiuam, ſed tantùm deſcriptiuam, concinnatam ex effectu proprio dominij, qualis eſt ea definitio qua homo definitur animal riſibile. Cur autem neget, dominium eſſentialiter eſſe ius diſponendi, ratio in primis eſſe poteſt; quia locutiones receptæ aliud ſonant. Rectè enim dicimus: *Quia Petrus huius rei dominus eſt, habet ius & facultatem perfectè diſponendi de ea.* E contrario verò non rectè dicimus: *quia habet facultatem, eſt dominus,* Sicut nõ rectè diceremus, *quia habet facultatem ridendi, eſt homo.* Additur ſecundum argumentum ex eo quòd eſſe *ſuum*, ſeu *proprium alicuius*, eſt correlatiuum dominij ſumpti in communi; at correlatiuum iuris facultatíſue diſponendi, ſiue vtendi re, ſiue ea ſit propria, ſiue aliena, eſt illa ipſa res propria aut aliena. Cùm igitur duo illa correlatiua differant, neceſſe quoque eſt, vt, ius diſponendi & dominium diſtinguantur. Et ita quidem, vt ius diſponendi ſubſequatur rationẽ dominij, quatenus idcircò poteſt quis vti re, & de ea perfectè diſponere, quia eſt dominus. Tertium quoque argumentum prioribus annectitur, ex eo petitum, quòd poſſit quis amico aut procuratori concedere poteſtatem ad omnẽ rei propriæ vſum, ſaluo ſibi dominio. Imò poteſt quis ius vtendi habere, addicta alteri proprietate, vt manifeſtum eſt ex emphyteuta. Ex his ergo Molina tract. 2. de Iuſt. diſp. 3. colligi putat, ius diſponendi & dominium, ſecernenda eſſe, & dominium eſſe anterius, fundaréque ius diſponendi.

Eliditur.

Non video tamen quid poſſimus in dominio cõſiderare anterius poteſtate illa perfectè de re tanquam propria diſponendi. Nam facillimè hoc ipſo quòd aliquis intelligitur habere tale ius, intelligitur etiam eſſe dominus. Nec aliquid poteſt aſſignari formaliter pertinens ad dominium, ex quo ius & facultas illa diſponendi progerminet. Argumenta verò propoſita facilè diluuntur. Nam locutio illa; quia Petrus eſt dominus, habet facultatem diſponendi, vt vera ſit, non eſt ſumenda in ſenſu cauſali, ſed in formali: vt cum dicimus; *Quia Petrus eſt homo, eſt animal rationale.* Aut, *quia homo habet intellectum, poteſt intelligere.* E contrà autem illa alia locutio, quam aduerſarius falſitatis inſimulabat; nempe, *Quia Petrus habet facultatem diſponendi, eſt dominus*, vera etiam eſt in ſenſu formali; quia dominium conſiſtit in huiuſmodi facultate.

In

In quo eſt diſparitas inter facultatem ridendi, comparatam ad humanitatem; & facultatem diſponendi, comparatam ad dominium. Humanitas enim non eſt formaliter idem quod facultas ridendi: ſed potiùs eſt origo eius & radix, & idcircò falsò aſſeritur, vnam eſſe aliam. At ius diſponendi, eſt formaliſſimè idem quod dominium. Itaque per eas locutiones, è quibus primum argumentum ducebatur, non probatur, ius diſponendi eſſe aliquid dominio poſterius.

Reliqua argumenta propoſita, probant tantùm, ius non æquè latè patere ac dominium, quod vltrò damus. Itaque admitto quod in ſecundo argumento addebatur; nempe diuerſum eſſe iuris & dominij correlatiuum. Nam correlatiuum iuris, latiùs funditur. Hoc tamen non impedit, ſed potiùs ſtabilit prioritatem iuris reſpectu dominij. Genus enim eſt prius ſpeciebus, quia eſt eis latepatentius. Admitto prætereà amicum & procuratorem, cùm accipiunt poteſtatem illam, quæ in tertio argumento obiiciebatur, non accipere dominium: quia etiamſi accipiant ius aliquod; non tamen ius reſtrictum per differentiam dominij; quia ex aliena tantùm commiſſione diſponunt de re. Vnde non diſponunt de re tanquam propria & ſua, atque adeò non perfectè. Ius item vtendi, quod emphyteutæ confertur, non eſt ius perfectè diſponendi, de quo hîc agimus, ſed eſt tantùm ius certi cuiuſdam vſus; ac proinde pertinet ad dominium imperfectum; non autem ad plenum dominium, de quo nunc agimus. Itaque definitio dominij pleni à nobis poſita, naturam eius rectè aperit.

Dominium perfectum proximè definitum; proprietatis, aut Iuriſdictionis. De hoc obiter.

106. Non eſt autem difficile, definitionem prædictam accommodare duobus membris, in quæ dominium plenum ſubdiuiditur formaliter ac velut ſpecificè: nempe dominio proprietatis & iuriſdictionis. Quæ homini competere poſſe, eſt extra dubium. Quamuis enim interdum aliqui Patres, vt Saluianus latè lib. 1. ad Eccleſiam, & Chryſoſtomus ſerm. 11. in 1. ad Timot. ac homil. 2. ad pop. dicant hominem non potiri dominio vllo rerum ſuarum, ſed eſſe duntaxat vſufructuarium, tamen ſenſus duntaxat eſt, humanum dominium eſſe ſubordinatum diuino, cuius eſt participatio, & præ eo poſſe videri non dominium, cùm ſit fluxum & tantoperè variabile. Quod non pugnat cum veritate dominij humani. Nam etiam eſſe creatum, præ Diuino cenſetur non eſſe, ſalua veritate eſſe creati. Dominium ergo creatum, & proprietatis, verè ac propriè dictum, non poteſt in controuerſiam vocari: ad quæ membra reſtringi debet dominij partitio, dimiſſis aliis pleriſque ineptis diuiſionibus quas accumulat Comitolus l. de contract. 2. parte, cap. 30. Quod enim aliqui, inter quos Leſſius lib. 2. de virtut. c. 3. n. 8. negant dominium Iuriſdictionis eſſe dominium plenum, & definitione propoſita comprehendi, non rectè negant, infirmáque eſt ratiocinatio, qua nituntur. Nempe quòd huiuſmodi dominium non conferat poteſtatem diſponendi de re ad omnem eius vſum, eam violando, deſtruendo, &c. Neque enim ſuperiores & Principes poſſunt pro arbitrio graſſari & ſæuire in ſubditos. Hanc ratiocinationem dico eſſe infirmam, nec obſtare quominùs ſuperioris Iuriſdictione præditi diſpoſitio de ſubditis, poſſit eſſe perfecta in ſuo ordine: Quia perfecta diſpoſitio de quibuſuis rebus, non eſt vna & eadem: ſed cùm rerum quarundam perfecta diſpoſitio ferat, vt poſſint alienari, vendi, deſtrui, idque proinde ad plenum talium rerum dominium pertineat: perfecta tamen de hominibus liberis diſpoſitio, aliud fert. Atque ita ad plenum in eos dominium, nihil tale exigitur: Et qui eo pollent, verè & propriè ſunt domini, neglecto eo vocis rigore, quo Themiſtius oratione 5. vocem *domini* vſurpat his verbis. *Meritò Perſæ Cyrum patrem, Cambyſem dominum, Darium cauponem nominabant. Facit verò patrem, ciuium Iuſtitia: iracundia, dominum: cauponem, auaritia.* Quem locutionis rigorem imitatus Apoſtolorum vertex, ſugillat *dominantes*, id eſt cum auſteritate & potentia imperantes *in Cleris.* Nos *dominium* & *dominum*, hîc propriè ſumimus, dominióque ſic vſurpato, prædictam pleni dominij definitionem ex Bartolo propoſitam, non tantùm ad dominium proprietatis, ſed etiam ad dominium Iuriſdictionis accommodamus.

Sed dominium quidem Iuriſdictionis, nunc prætermittimus; quia quæcunque ad illud ſpectant, locum ſuum appoſitiſſimè habebunt alibi. Eſſe autem iuſtiſſimum, quicquid Sectarij dominationem ſpernentes effutiuerint, demonſtrarunt copiosè Bellarminus lib. de Laïcis à cap. 2. ad 8. Anto. Peres certam. 5. expoſitiuo. Coccius tom. 1. l. 7. art. 1. paſſimque Hæreſeologi. Nunc ſufficit annotaſſe, huiuſmodi dominium conſiſtere in iure ac morali facultate ſubditos gubernandi, iudicandi, protegendi, ac defendendi: adde etiam conſequenter percipiendi ab eis emolumenta, quæ titulo prædictorum actuum debentur: Hoc enim ius percipiendi commoda à ſubditis, pertinet ad dominium Iuriſdictionis, tantùm conſequenter: cùm dominium iſtud, propriè & formaliter, ſit in commodum ſubditi, & per hoc ſecernatur à dominio proprietatis, quod cedit in commodum domini.

Quare dominium Iuriſdictionis formaliter per illos alios actus deſcribendum eſt, quibus plena diſpoſitio ſuperioris de ſubdito, quantùm natura huius obiecti fert, continetur. Neque enim dominium in hominem, ſtatui poteſt in diſpoſitione illa, qua fas eſt diſponere de rebus inferioribus ſub dominium proprietatis cadentibus. Dupliciterque errabant qui patriam poteſtatem cum dominio confundentes, ius eſſe cenſebant patri, quem filiorum dominum ſtatuebant, liberos occidere, vt refert Dio Chryſoſtomus orat. 15. *ſub med.* & de Romanis Dionyſius Halicar. l. 2. & latè ex variis Ærodius l. 4. decretorum, tit. 6. §. 1. Paſſim Iuriſperiti quos refert Nauarrus tract. de datis & acceptis, notab. 32. n. 47. definiunt dominium Iuriſdictionis, poteſtatem de publico introductam, cum neceſſitate iuris dicendi, & æquitatis ſtatuendæ. Sed cùm alia in illa deſcriptione peccantur, quæ notauit Molina tract. 5. de Iuſtitia, diſp. 2. tum illud in primis, quòd natura dominij Iuriſdictionis, eque propè inexplicata relinquitur.

Dominium proprietatis cum alio collatum, & ſubdiuiſum.

107. Dimiſſo igitur hoc dominio, vel potiùs dilato in commodiorem locum, pergo ad aliud dominium plenum, quod proprietatis appellabam; oſtendóque elucere in eo rationem dominij pleni, definitione propoſita expreſſam. Eſt enim ius diſponendi de re aliqua tanquam ſua, in ſuum commodum. In qua deſcriptione, voces illæ, *tanquam ſua*, denotant, rem cuius quis dominus dicitur, ita eſſe aſtrictam & ſubiectam ei cuius eſſe dicitur, vt ipſe

ipſe ex ſe de ea diſponere poſſit, non ex aliena tantùm commiſſione, vt procuratores faciunt, quod ad dominium non eſt ſatis.

Illæ autem voces, *in ſuum commodum*, ſecernunt dominium proprietatis à dominio Iuriſdictionis. Videntur enim hæc duo dominia perinde ſe habere, atque amor amicitiæ & concupiſcentiæ, quorum hic fertur in bonum & commodum amantis: Quo ſenſu, vt S. Auguſtinus rectè aduertit, dicuntur aliqui turdos amare, cùm reuerà ament ſibi turdos, proindéque non turdos, ſed ſeipſos ament. Ille verò fertur in commodum rei amatæ: ſimiliter ergo dominium proprietatis quærit quæ ſua ſunt. Dominium autem Iuriſdictionis, (quod quidem verum eſt, & vitio vacat,) in id duntaxat eſt intentum, vt proſpiciatur bono ac commodis eius qui tali dominio ſubeſt. Commodiùs igitur dominium proprietatis, hoc eſt tum quod dicitur particulare, tum quod vniuerſitatis appellatur, definitione, quæ pleno dominio ſit communis, expreſſum erit; ſi ad eam addas, plenam facultatem diſponendi qua dominium perfectum continetur, ſpectare commodum domini, non rei ſub dominium cadentis.

Vocant dominium particulare (aut vt Seneca loquitur l. 7. de benef. cap. 4. *dominium proprium*, quod à regio & ſupremo ibid. & cap. 5. ſecernit:) illud, quod quilibet priuatus habet in res ſuas: itémque illud, quod communitas habet in quædam bona, non ſecus ac ſi eſſet perſona priuata, vt inde ſuppetant ſumptus ad opera communia, quæ alioqui collectâ de priuatorum bonis pecuniâ perfici oporteret. At quæ ad communitatem pertinent iure vniuerſitatis, poſſunt ſingulorum vſibus cedere. Quo pacto plerunque ſyluæ & prata, ſunt omnibus ex eadem vrbe communia, non quoad vſum duntaxat, ſed etiam quoad dominium. Et quia huiuſmodi dominium non competit perſonæ ſine comparatione ad aliam, ſicut competit dominium particulare, propterea ab aliquibus dominium particulare, vocatur abſolutum; dominium autem vniuerſitatis, vocatur comparatiuum. Nimirum quia quilibet ex ea communitate, eſt dominus rei obnoxiæ tali dominio: Et quidem ita, vt pro proportione quam ad alios ſeruat in Republica, proportio etiam in dominio teneatur. Vnde quamuis non poſſit communitas agrum, V. G. aut pratum huic dominio ſubiacens diſtrahere vel locare, niſi de conſenſu partium, formaliter aut virtualiter interueniente: Tamen qui in communitate ſunt digniores, habent maius ius percipiendi fructus huius dominij, & de re ſub illud cadente diſponendi. V.G. quamuis omnibus ciuibus competat ius paſtionis in tali prato aut monte; non tamen competit vnicuique, ius immittendi in ea paſcua tot oues quot voluerit; ſed tantùm pro ſua ad alios proportione. Et ex hoc capite, per ſe rem ſpectando, oppidi dominus mediatus vel immediatus, vt obſeruat Molin. tract. 2. de Iuſtit. diſput. 3. habet ius plura pecora in ſic communem agrum vel pratum immittendi, & plura ligna cædendi ex ſylua ad eum modum communi.

Nec plura de quidditate, eíque adiuncta multiplicitate pleni dominij proprietatis. Nunc quod quidditati maximè continens eſt, aggrediamur, hoc eſt cauſam eius formalem extrinſecam, quæ termino ſiue obiecto dominij proprietatis continetur, éſtque eiuſdem materia circa quam.

Quæ ſub dominium proprietatis, cadant.

108. Secundò ergo propoſui obiectum dominij proprietatis, ſiue materiam eius circa quam, aut quæ ſub illud cadunt. Hæc autem commodè poſſunt in duas claſſes diſtribui. Prima eſt, earum rerum quæ ſunt extrinſecæ, cuiuſmodi ſunt ſuperiora & inferiora omnia, ſiue inanimata, ſiue animata, ac etiam honor & fama. Sunt enim externa bona, non interna ei cuius ſunt. Secunda verò eſt earum rerum quæ ſunt homini internæ: cuiuſmodi eſt in primis vita, tum membra & ſanitas, reliquæ item tum corporis tum animi dotes.

Verùm in priore claſſe, ab obiecto dominij proprietatis homini competentis, quod nunc inueſtigamus, remouendæ ſunt res ſuperiores. Quamuis enim non defuerint, qui eas quoque hominis dominio ſubiecerint, parum ſecernẽtes earum vſum qui nos tantùm ſpectat, vt rectè diſſerit Lactantius l. de ira Dei, cap. 13. Itémque effectus, vt lucem, calorem, aliáque huiuſmodi, quorum ſumus verè domini, ab ipſis rebus ſuperioribus, quæ ad vſus illos conditæ ſunt: Tamen videtur per ſe euidens, cœlos, aliáque ſuperiora, & multò magis ſubſtantias ſpirituales, de quibus annuunt qui de cœlis & ſtellis refragantur, Sotus l. 4. de Iuſt. q. 2. art. 1. & Mol. tract. 2. de Iuſt. d. 18. non ſubeſſe diſpoſitioni humanæ, atque adeò neque dominio. Et ſanè deeſt omnis eius titulus. Nam *Cælum cœli Domino.* Latiùs autem nomen dominij & imperij accepit, & pro præcellentia in rem ad vſum addictam, vſurpauit Gregorius Nyſſenus orat. contra vſurar. cùm cœlum, hominis dominio ac imperio, ſubiici dixit. Quare reſtringamus diſputationem ad res inferiores & ſublunares. Nam vt ad hunc quoque ſenſum traham, quod in aliam rem à Socrate prolatum eſt, *Quæ ſupra nos, nihil ad nos.*

Ex homini extrinſecis, inferiora; ſola, & omnia.

Quæcunque igitur inferiora homini extrinſeca, poſſunt ſub humanum proprietatis dominium cadere, nullo excepto. Itaque & inanimata; hoc eſt, omnia animalibus & plantis inferiora, ſiue elementa, ſiue mixta inanimata, vt foſſilia & metallica, ſunt idoneum obiectum huius dominij: Et prætereà res animatæ, homine non excluſo, poſſunt ſub hoc dominium cadere. Quod, quantùm attinet ad res homine inferiores, vacat difficultate: ſubiacent enim plenæ diſpoſitioni hominis, nec alio fine conditæ ſunt, quàm vt ei commodarent, quod abſque ſubiectione prædictâ, fieri non poterat. Pulcherrimè hoc hominis dominium in res ipſo inferiores, confirmat S. Chryſoſtomus homil. 14. in Geneſ. tradens cur Deus voluerit nomina rebus ab Adamo imponi. *Quod vocauit*, inquit, *Adam, hoc eſt nomen illi. Factum autem hoc eſt, non vt diſcamus illius ſapientiam ſolum, ſed vt & ſymbolum dominij, per nominum impoſitionem cognoſcatur. Nam & hominibus mos eſt, hoc facere in ſignum dominij, vt cùm ſeruos emerint, ipſorum nomina mutent. Vnde & Adam inſtruit, vt omnibus brutis, tanquam dominus nomina indat. Ne igitur hîc ſubitò prætereas, dilecte, quod dicitur: ſed cogita quanta fuerit ſapientiæ, volatilibus, reptilibus, feris, iumentis, & aliis brutis, domeſticis, & agreſtibus, & in aqua vitam agentibus, & è terra productis, & in ſumma omnibus, congrua & conuenientia ſuæ naturæ imponere nomina.* Nam quodcunque vocauit Adam, *inquit*, hoc nomen eſt illi. *Vidiſti conſummatam potentiam? Vidiſti dominij autoritatem?* Idem egregiè ſermone 3. addititio in Geneſim, à tractans Ethnicorum obiectionem aduerſùs Moſem, referentem conceſſum homini à Deo dominium beſtiarum, cùm tamen experiamur quàm terribiles & dominij humani impatientes

ſint

ſint feræ : Reſpondet, tametſi beſtiæ ſiue cogente fame, ſiue per nos in arctum concluſæ & adactæ, impetum in nos faciunt;tamen argumentum noſtri primæui in beſtias dominatus ; eſſe, quod ad beſtiam abigendam ſufficiat, ſi facies humana compareat.Quod ſi excuſſo iugo Numinis domini ſui naturalis, ſubditas ſibi beſtias aliquas, experitur homo rebellare : Tamen quæ in nos eſt Dei benignitas, vt D. Chryſoſtomus optimè expendit & ſuſpicit, animalia bruta neceſſaria ad vſum aut ſubſidium aliquod vitæ, vt boues, oues, canes, hominem dominum adhuc agnoſcunt.

109. Multas & ſcripturas & rationes, ad hoc hominis in quælibet inferiora dominium probandùm conſtipat S. Thomas l. 3. de regim. Princip. cap.9. Ego breuiter id illuſtro, inſigni Philonis loco in Coſmopœia, cùm reddit cauſas, cur homo quem rectorem à natura datum ac dominum inferiorum nominat, poſtremo loco conditus ſit. *Opifex eius,* inquit, *& pater, animal hoc naturaliter ratione præditum, non re ſolùm, ſed & verborum autoritate, regem conſtituit omnium ſub Luna terreſtrium, aquatilium, volucrium. Quicquid enim eſt mortale in his tribus elementis, terra, aqua, aere, totum ei ſubiecit: cœleſtia tantùm excipiens, vt diuiniorem partem ſortita.* Apertè Philo cœleſtia ſubducit dominio humano, confirmans ſuffragio ſuo, exemptionem eorum à dominio noſtro, ſuprà à nobis contra paucos recentiores conſtitutam. Pergit verò Philo. *Huius autem regni fides apparet euidentiſſimè, dum pecorum multitudo maxima ducitur à vulgari quopiam homine, nec armis inſtructo, nec ferro accincto, nec vllum telum geſtante, ſed maſtrucam tantùm habente pro velamine, & baculum quo ea dirigat, & inter viam laſſitudine tentatus nitatur. Itaque frequentiſſimos greges ouium, caprarum, boum, præ ſe agit opilio, caprarius, bubulcus: homines ne corporibus quidem robuſtis vigentes, vt ſaltem habitudine bona, ſtupendi ſint ſuis pecudibus: ſed tanta illa robora, viréſque armis inſtructa, (pleriſque enim inſtrumenta, quibus ſe defendant, à natura ſunt addita,) tanquam ſerui dominum reuerentur, & imperata faciunt. Tauri ſub iugum miſſi ad terræ culturam, profundos ſulcos proſcindunt tota die; nonnunquam etiam per longum ſpatium, ſubſequente quopiam agricola. Arietes agrè ſuſtinentes onus vellerum, verno tempore iuſſu paſtoris ſtant quieti, & libenter præbent ſe tondendos, aſſuefacti velut populi annuum tributum pendere ſuo Regi à natura impoſito. Quid equus, animal animoſiſſimum? hic quoque facilè recepto fræno regitur, quominùs laſciuiat, vtque habenis pareat: ſimúlque tergum aptè ſeſſori accommodat, móxque ſublimem fert curſu concitatiſſimo, quocunque ille peruenire cupit cum rectore ſuo properans: iſque inſidens abſque labore, admodum quietus, alieno corpore, pedibúſque alienis, curſum conficit. Liceret & alia multa dicere, ſi liberet eſſe prolixum, quibus euidens fieret, nullum animal ſibi libertatem vſurpare, detrectando obſequium homini debitum. Quare iam dictis exemplis contenti erimus.*

Hactenus confirmatio extenſionis dominij humani in quæuis inferiora. Obiectionem verò in contrarium inſinuatam, ex eo quòd homo ſit poſtremo loco conditus, contra quàm ferre videretur dignitas domini, ſic elidit Philo, ſimúlque prædictum hominis dominium confirmat. *Nec illud tamen ignorare oportet, non ſtatim quia poſtremus homo factus eſt, eſſe inferiorem ordine. Id quod teſtantur aurigæ gubernatoréſque. Nam alteri poſt quadrigas locati à tergo curſum earum moderantur habenis, vtcunque viſum fuerit, nunc laxando eas ad celeritatem, nunc reducendo, ſi videatur iuſto maior impetus. Gubernatores item in nauis poſtrema parte puppi conſiſtentes, omnibus omninò præſtantiores habentur vectoribus: quippe quorum in manu nauis ipſius, ſarcinarúmque ſalus ſit poſita. Sic & hominem ceu aurigam quendam & gubernatorem Conditor rebus præfecit omnibus, vt regat & gubernet quicquid terra continetur; curam gerendo ſtirpium animaliúmque, tanquam quidam ſubpræfectus illius primi ſummique Regis.* Similia planè Chryſoſtomus homil. 8. in Geneſ. S. item Ambroſius lib. de Noë & Arca, cap. 10. cauſam interitus vniuerſæ inferioris creaturæ per diluuium, refert in hominis ſuper ea dominium, quod homine, Rege eorum ac Principe ſublato, par non eſſet ea perſtare.

Eſt igitur homo dominus rerum omnium inferiorum. Tantùm difficultas eſſe poteſt, circa modum quo dominium huiuſmodi rerum, quod homini competit duntaxat quaſi in actu primo, (quatenus omnes habent poteſtatem eas ſibi vendicandi, ſi ab alio vendicatæ antea non fuerint,) compleri ac veluti proximum effici poteſt. Sed hoc non eſt huius loci. Diſcutietur autem quantùm ſatis, infra, cùm de titulis, (vt vocant,) ſiue cauſis efficientibus dominij, aliorúmque iurium, ſermo erit. Inter eas enim numeratur occupatio rerum ex ſe communium, vel habitarum pro derelictis.

Ne alio quidem homine excluſo. Nyſſenus exponitur.

110. Quòd item attinet ad dominium in hominem, res eſt indubitata, vt in Oeconomicis inditur, cùm de herili poteſtate. Nunc fixum eſto, poſſe hominem vnum, eſſe alterius hominis rem propriam : atque adeò poſſe iſtum diſponere de illo perfectè, quantùm tamen ſubiectæ materiæ, hoc eſt, hominis conditio fert, vt diſpoſitio de homine perfecta cenſeatur, & non ampliùs: hoc eſt, quantùm ad ciuilia obſequia, & fructus ex eo perceptibiles, non autem quoad alia. Et quamuis iure Chriſtianis ſpeciali per conſuetudinem ſtabilito, cautum ſit, ne quis Chriſtianus ſeruituti mancipetur, de quo pleniùs Couar. reg. *peccatum* 2. p. §. 11. n. 6. Tamen ex natura rei loquendo, dominium hominis in hominem, etiam Chriſtiani in Chriſtianum, poteſt verum & iuſtum eſſe. Optimè tamen & ſapientiſſimè, ad reuerentiam illius libertatis qua aſſertor noſter nos decorauit, inducta eſt ſeruitutis Chriſtianorum abrogatio. Quam quod ò noui Euangelij ſectatoribus, Giphanius ad l. 1. politic. c. 4. ſublatam cupiit, reuocatione ſeruitutis olim vigentis; dignus fuit, cui ea ſors, vel in nouatæ fidei pœnam obtingeret. E contrario autem homo modicæ fidei l. 1. de Repub. c. 5. quancunque hominis ſeruitutem latè explodit.

Videtur aduersùs quancunque hominis mancipationem in ſeruitutem, ac dominium alterius hominis in eum, pugnare ex inſtituto Nyſſenus homil. 4. in Eccleſiaſten, variis multiplicatis rationibus, quarum ſumma eſt, hominem Deo ſoli ſubiici, reſpectu verò cæterorum, eſſe ſui iuris, atque adeò ſui dominum, & pretij ſub æſtimationem non cadentis, ac ſuperantis terram, mare, & aërem, & quæ in eis ſunt. Denique impietatem ſapere rem à Deo aſſertam in libertatem, ſeruituti mancipare. Vrget paulò pòſt, æqualitatem ſerui ac domini quoad omnia naturalia: ex quo confirmat atrocitatem mancipationis vnius hominis ad alium. Affirmare ergo videtur, illicitum ac iniuſtum eſſe dominium hominis in hominem, tanquam in mancipium. Et eſſe hanc magnam quæſtionem, dixit S. Auguſtinus lib. 1. de ſerm. dom. in monte, cap. 36.

Nihilominùs oratoria Nyſſeni excurſio, qua hominis

hominis pretium ac dignitatem amplificat, trahenda non eſt in aſſertionis noſtræ impugnationem, ſed benignè explicanda de hominis primo ſtatu, quo culpæ exſors non addicebatur alteri homini in ſeruum, vt D. Auguſtinus latè diſputat 19. ciuit. c. 15. Ita vt vniuerſa illa Nyſſeni declamatio, retrotrahenda ſit ad beatum illud tempus, nec cadat in humanam naturam, niſi qualis fuiſſet, ſi planè labis expers, atque adeò omninò ingenua permanſiſſet. Idque planè ferunt omnia ferè Nyſſeni argumenta propoſita. Homo enim in eis conſideratur qualis ex ſe eſt, & ſecundùm ſuam naturam, atque adeò abſque culpa; qua ſemel ſuppoſita, homo qui ſuapte natura ſeruus non foret, ſeruituti obnoxius ſtatuitur, vt diſputat S. Baſil. lib. de Spiritu ſancto c. 20. recenſens triplicem ſeruitutis inter homines titulum; nempe mancipationem iure belli; emptionem ob paupertatem, quo ex capite Ægyptij in ſeruos ſe addixerunt Pharaoni; & denique curæ alienæ indigentiam ob mentis inopiam: quem ſeruitutis titulum, Ariſtoteles quoque agnouit.

Si quæ verò aliæ probationes, ex Nyſſeni diſputatione crudè accepta peti poſſunt aduersùs legitimam & iuſtam hominis mancipationem in alienum ſeruitium, dilutione non egent. Nam ſi homo non poteſt ab homine poſſideri, quia poſſidetur à Deo, quod eſt primum Nyſſeni argumentum, ſequeretur nihil poſſe ſub dominium noſtrum cadere: omnia enim æquè Deo ſubiacent. Argumentum item de hominis inæſtimabili pretio ac valore, nullum eſt. Spectatis enim vſibus, ad quos homo deſeruire poteſt, & ad quos de eo licet diſponere, perſpicuum eſt, certam eſſe menſuram valoris, qua poteſt homo æſtimari. Nec intra eam menſuram claudenda ſunt creata omnia: quaſi quia homo eſt omnium inferiorum dominus, omnia inferiora ſpectenr ad eius æſtimationem iuſtam, eóque empto, emi debeant. Non eſt inquam, hoc neceſſarium, quia homo non eſt actu, omnium inferiorum dominus, ſed tantùm potentia & aptitudine. Itaque omnia illa argumenta, non probant plus quàm admiſerim. Et aliqua ex eis vſurpat Seneca epiſt. 47. & qui eum expilauit Macrob. 1. Satur. c. 11. non vt iniuſtitiam dominij in mancipia aſtruat, quod paſſim iuſtum agnoſcit, ſed vt perſuadeat, ſeruos humaniter ac benignè eſſe tractandos. Multa in hanc rem vniuerſam habet Molanus l. 3. de Canonicis, à c. 16.

Propria fama & honor, bona extrinſeca; hominis dominio ſubiecta.

111. Quare in prima illa claſſe obiectorum humani dominij proprietatis, hærendum duntaxat hoc loco eſt in fama & honore. Quæ duo ita paſſim ſecernuntur, vt fama nihil aliud ſit quàm iudicium, quod de aliquo ab aliis fertur, & exiſtimatio, quam de aliquo eius bono concipiunt, ſiue verè id bonum habeat, ſiue non habeat: Honor autem ſit externa rei alicuius exhibitio, velut in teſtimonium boni quod in eo agnoſcitur. Non aſſero, honorem eſſe exhibitionem reuerentiæ: quia ſuperiores, qui inferioribus reuerentiam non deferunt, honorem tamen ſæpè iiſdem exhibent. Et ipſe Deus, quem repugnat propriam reuerentiam deferre amicis ſuis; eis tamen honorem defert. Vnde quamuis omnis reuerentia exteriùs delata ſit honor: non tamen viceuerſa omnis honor, eſt reuerentia: quia nomine *reuerentiæ*, connotatur ſubmiſſio ad alium, cui reuerentia defertur, eiúſque agnitio tanquam maioris, quod non eſt neceſſe in quolibet honore habere locum. Sufficit ergo ad honorem, ſi ſit externum ſignum exhibitum in teſtificatione boni, quod in aliquo agnoſcitur. Quam definitionem ex Ariſt. 1. Rhet. c. 5. latè confirmat & illuſtrat Flaminius Nobilius l. de hono. cap. 2. & 4. Quomodò verò laus ad honorem ſe habeat, quod idem c. 9. inueſtigat, non refert ad rem præſentem. Dubium certè non eſt, quin ſæpè laus rationem honoris ſortiatur, cùm ſcilicet exhibetur alicui præſenti in recognitionem boni, quod in eo agnoſcitur. Cùm autem ordinatur duntaxat ad diffuſionem bonæ de aliquo notitiæ, habet rationem famæ vel gloriæ, ſi ea diffuſio fiat apud multos, & quoad obiectũ inſigne. Id enim duntaxat addit gloria ad decus famæ, iuxta vulgatam gloriæ definitionem, *Clara alicuius cum laude notitia*. Quæ alibi preſſiùs expenſa nunc attigiſſe ſufficit; tantùm vt appareat, honorem ac famam, atque adeò etiam affines illis laudem ac gloriam, eſſe bona extrinſeca. Quod Ariſtoteles etiam tradit 1. Eth. c. 5. ac proinde meritò in claſſem obiectorum dominij homini externorum relata eſſe, ſi verè poſſunt eſſe eius obiecta.

De hoc eſt rixa negantibus quibuſdam, vt Sepulueda epiſt. 94. aliis autem communiter affirmantibus. Non quòd velint, hominem eſſe dominum notitiæ quam alius de ipſo format, quod apertè abſurdum eſt dicere: Vel quòd velint vnum hominem poſſe eſſe dominum, actus quo alius, bonum ipſius recognoſcere, teſtificatione aliqua poteſt: Id enim raró contingit, nec niſi ratione particularis dominij aut Iuriſdictionis: Sed quòd velint, quantùm quidem ad famam attinet, hominem eſſe dominum illius dignitatis moralis, qua idoneus eſt in aliorum mentibus bonam ſui æſtimationem, aut ſaltem non malam fundare, & immunitatem habere, ne alius poſſit malam de ipſo conceptionem formare. Quantum verò attinet ad honorem, non aliud volunt, quàm hominem eſſe dominum iuris ad immunitatem, ne inhonoretur; quamuis careat iure ad exigendum poſitiuè honorem.

112. Subſcribendum eſt huic poſteriori ſententiæ. Tum quia eam ſuffragiis ſuis muniunt grauiſſimi quique: S. Thomas 2. 2. q. 64. art. 5. ad 3. & q. 73. art. 4. ad 1. Soto relect. de Secreto, membro 1. q. 3. Carbo l. de pacif. inim. c. 42. *ſub finem*, Cou. 1. var. c. 2. n. 8. Mol. tract. 4. de Iuſt. d. 2. Leſſ. l. 2. de virtut. c. 5. n. 59. Val. 2. 2. d. 5. q. 10. p. 1. & his poſteriores quàmplurimi, ac nouiſſimè Illefonſus Meſſia l. 2. de vera & falſa glor. c. 16. Tum quia ratio valida eam firmat. Nam famam homo ſibi propriis operationibus acquirit. Eſt ergo fructus induſtriæ ac laboris noſtri; ac proinde noſtro dominio ſubeſt. Deinde fundamentum dominij, vt clarè infra exponetur, eſt libertas. Atqui honor & fama, & fundamentum illud quod homo eis præbere poteſt ex parte ſua, ſubſequuntur libertatem, & in hoc differunt à vita & membris. Ergo ſubſunt dominio proprietatis.

Et idcircò ſæpè non pauci, ius ad famam & honorem cum laude abiecerunt, cùm ad firmandam mentem ſaburra humilitatis ac deſpicientiæ ſui ipſorum, ſcelera quæ premere facile erat, orbi vniuerſo publica eſſe voluerunt. Quod æterna cum laude à Sanctis viris & Eccleſiæ luminibus præſtitum, nemo ignorat. Alij item, Eccleſiâ annuente iuri famæ renunciant, de quo non eſt huius loci differere: plenè autem ſuo loco excuſſum eſt, contra paucorum obmurmurantium temeritatem. S. Ambroſius cum famæ abiectione, lupas domum adduci curauit, ne in Epiſcopum eligeretur, vt ex

antiquis

antiquis monumentis confirmat Baron. anno 374. Quod cur commenti, tantò pòſt damnarit ſupra Sepulueda, equidem non video. Quid quòd plerunque homo, non modò honorem ſuum ac famam ſine culpa negligit, ſed etiam interdum conculcare ea & proſcindere tenetur? Vt ſi per calumniam violauerit alterius non admodùm diſparis famam, nec poſſit niſi cum retractatione in probrum ſuum non cedente maculam alteri immiſſam eluere, omnino debet cum probro ſuo alterum præſtare indemnem: quod facere nullo modo poſſet, niſi eſſet honoris & famæ dominus. Sicut nulla ratione vitam ſibi quiſquam eripere poteſt, ad locandum in tuto innocentem, cuius ruinæ cauſam dederit.

Prodiguntur abſque Reip. iniuria, per ſe loquendo; ſed non abſque alia culpa.

Itaque ratum ac fixum eſto, vnunquenque famæ ſuæ & honoris dominum eſſe. Et quamuis culpa eſſe poſſit, hæc bona ſine cauſa prodigere; (quod item de bonis fortunæ, quorum domini ſumus fatendum eſſe, nemo non videt:) Tamen ſtatuendum eſt, non violari ea prodigalitate ius vllius alterius, ac ne communitatis quidem, vt aliqui parum attentè pronunciarunt: Diſpoſuit enim de re ſua, qui famam ſuam ac honorem ſic abiecit: eſto fama illius, (quod malè ſuprà obiicit Sepulueda,) poſſet eſſe Reip. commoda, aut etiam neceſſaria. Nam etiam bona externa priuatorum, poſſunt eſſe communitati neceſſaria: neque tamen cum iniuria communitatis prodiguntur ab ipſis priuatis, qui talium bonorũ dominio potiuntur. Nimirum ius quod Reſp. habet, vt ingruente graui diſcrimine bona priuatorum vſurpet, non ſufficit, vt is penes quem vnum ſunt bona tanquam eius poſſeſſio, & res eius propria, cenſeatur iuſtitiam violaſſe, cùm de bonis illis diſpoſuit, tranquillis Reip. temporibus. Idem ergo eſt de eo qui famam & honorem in Reip. vſus ceſſura, malè & improuidè decoquit. Vnde cùm fama alicuius læſa eſt, honórve violatus, ſi illi ſoli fiat ſatis, vel ipſe gratis noxam condonet, non expectatur alia iniuriæ illius remiſſio à Rep. Quam proinde oportuit, in eo facto nullam iuris alicuius ſui imminutionem ſubiiſſe. Non ago tamen de eo, qui famam ſuam vel honorem, ſpeciali vinculo aliis obſtrictam habet; ita vt cum honore ipſius & fama, honor quoque & fama communitatis implicetur, vt ſæpè accidit. Is enim, ſi famam ſuam abiiciat, Iuſtitiam violat, non quatenus honorem aut famam ſuam abiecit, quorũ erat reuerà dominus, ſed quatenus alienam famam ſuæ innexam, & ius ad alienum honorem eum ſuo coniunctum, iniuria affecit.

113. Eſt igitur in nobis famæ dominium: ita vt qui grauiter cõtra charitatem propriam delinquit, famam improuidè decoquendo, non peccet tamen contra Iuſtitiam vlla ex parte: quia homo malè perdendo famam ſuam, perdit quod ſuum eſt. Cæteroqui autem in prodiga illa famæ diſſipatione culpam eſſe poſſe non modicam, (vt admiſi,) nec benè obtendi interdum à quibuſdam, ſufficere ſibi innocentiam in oculis Dei, optimè omninò docuit S. Auguſt. l. de bono viduit. c. 22. his præter cætera quibus eam (vt vocat) *non modò imprudentem*, ſed etiam *crudelem* famæ contemptionem inſectatur. *Quiſquis à criminibus flagitiorum, atque facinorum vitam ſuam cuſtodit, ſibi benè facit: quiſquis autem etiam famam, & in alios miſericors eſt. Nobis enim neceſſaria eſt vita noſtra, aliis fama noſtra. Et vtique etiam quod aliis miniſtramus miſericorditer ad ſalutem, ad noſtram quoque redundat vtilitatem.* Hanc ob cauſam S. Thomas Opuſc. 19. c. 14. & 20. demonſtrat, abſque diſpendio nõ modò Iuſtitiæ, ſed etiam perfectionis, religioſos, cùm ſpes eſt profectus, & ita poſcit vtilitas publica, licitè reſiſtere iis qui in ipſorum famam inuolant, eámque diſſeminatis falſis rumoribus, perdere allaborant. Quod nequiter, frugiperdæ quidam per ea tempora inficiabantur: Et quod in ſimili Iulianus Apoſtata, referente Nazianzeno orat. 3. num. 64. circa Chriſtianos cauillabatur, hoc illi circa religioſos obtendebant. Nimirum, debere eos ſicut agnos coram tondentibus, vel etiam deglubentibus, obmuteſcere, & famæ contritionem, non morari.

Subdit mox Auguſtinus loco allegato, quando ſolatium illud ex innocentia & immunitate culpæ coram Deo, queat eſſe vſui. *Sed quoniam quantalibet humana cautela ſuſpiciones maleuolentiſſimas non poteſt omni ex parte vitare, vbi pro exiſtimatione noſtra, quicquid rectè poſſumus fecerimus, ſi aliqui de nobis vel malè fingendo, vel malè credendo, famam noſtram decolorare conantur, adſit conſcientiæ ſolatium, planéque etiam gaudium, quòd merces noſtra magna eſt in cœlis: etiam cùm dicunt homines mala multa de nobis, piè tamen iuſtéque viuentibus.* Quod ſuomet exemplo idem Auguſtinus confirmauit lib. contra Secundinum cap. 1. cùm falſo iactanti Hæretico, Auguſtinum ſpe bonorum temporalium, ad Catholicam Eccleſiam acceſſiſſe: reſpondit, *Senti de Auguſtino quod voles, ſola me in Dei oculis, conſcientia non accuſet.* Itaque tenenda eſt ea regula, quam latè ſtabilit Richardus Hallus l. 1. de quinquepart. conſcient. c. 26. vt neque famæ ſolius, neque ſolius conſcientiæ habeatur ratio; ſed vtrique cùm res fert, conſulatur, præſertim tamen conſcientiæ: Quod nihil derogat de pretioſitate famæ, cùm illæſa honeſtate ac conſcientia, ſeruari poteſt.

Pretium & perpetuitas famæ bonæ, ideóque non prodigenda.

114. Stimulare verò ad illud famæ ſtudium debet, tanta eius pretioſitas. Nihil enim famæ bonæ opulentiam æquat; ac ne ipſi quidem Crœſi theſauri, cum ea conferri queant, iudice Iſidoro Peluſiota l. 3. epiſt. 142. qui id cõfirmat ex dicto ſapientis Prou. 22. *Melius eſt nomen bonum, quàm diuitiæ multæ. Super aurum & argentum, gratia bona.* Ex Ethnicis idem habet Iſocr. orat. de regno. *Splendentẽ fulgidámque carrucam*, nominauit in Polemonis Sophiſtæ vita Philoſtratus. Rem eſſe propè diuinam, pronunciat Æſchines orat. in Timarchum. Efficeréque beatiſſimũ cui obtigerit, dixit Pindarus in Olymp. ode 7. Quid ad famæ pretioſitatem illuſtrius proferri potuit? Eò porrò maior eſt ea pretioſitas, quò diuturnior eſt famæ bonæ fructus. Cùm enim nihil alienorum bonorum externorum efferamus ex hac vita, & nudi, quales venimus, regrediamur ad matrem omnium, tamen famam bonam hinc exportamus. Illa, vitâ functis comes eſt. Quod optimè & addito inſigni monito tradit Plato epiſt. 2. *Minimè futurum vt quum mortui fuerimus, homines de nobis conticeſcant: ac proinde minimè committendum eſt, vt eorum quæ de nobis dicturi ſint poſteri, curam abiiciamus. Futuri enim temporis cura, neceſſariò ſanè gerenda eſt. Omninò naturæ quadam deprauatione ignauiſſimi quidam & profligatiſſimi ingenij homines, nullam illius curam ad ſe pertinere cenſent. Optimus autem & grauiſſimus quiſque, ita omnem vitam ſuam inſtituit, vt felicem laudabilémque ſui memoriam ad poſteros tranſmittat. Vnde ego certo argumento colligo, in ipſis etiam mortuis, rerum noſtrarum ſenſum quendam ineſſe. Optimi enim animi, rem ita ſe habere, diuina quadam vi præſagiunt: improbiſſimi, nequaquam. Firmiora autem ſunt & efficaciora, diuinorum hominum quàm cæterorum præſagia. Ita autem conſtitue; ſi priſcis illis hominibus vitam*

liceret emendare, futurum vt in eam rem omni opera & ſtudio incumberemus; quò melior commodiórque fama, quàm nunc de ipſis circunferretur. Huius rei efficiendæ facultas nunc nobis Dei beneficio tribuitur, vt ſi quid anteactæ vitæ tempore à nobis fuerit peccatum, illud & reipſa & verbis emendemus. Multò autem diligentiùs in illud incumbendum eſt, vt fama iam parta non prodigatur, ſed prouidè cautéque ſeruetur; tanquam immenſi pretij bonum, nobis propter alios neceſſarium, vt philoſophatur S. Auguſt. ſerm. 49. de diuer. c. 1. addens crudelem eſſe, qui confidens vitæ ſuæ, ac conſcientiæ, negligit famam ſuam.

Ex internis homini, ſubſtantialia quæque, eius dominio ſubducta.

Venio ad poſteriorem claſſem obiectorum humani dominij proprietatis: nempe ad bona ipſi homini intrinſeca: quę vel ſunt ſubſtantialia, vt vita & membra; vel accidentalia connaturalia, vt facultates natiuæ, ac libertas; vel aduentitia, vt ſcientiæ, ſanitas, aliáque huiuſmodi accidentia animam & corpus afficientia. In primis autem, vniuersè ac ſine vlla diſtinctione ſtatuendum eſt, nemini in ea quæ ſunt ipſi ſubſtantialia, competere dominium; in corpus inquam, animam, & eorum conſertionem ſiue vitam. Vnde nemo horum dominium à ſe abdicare poteſt & alteri tradere, cùm illud non habeat. Nec quòd coniuges dicuntur mutuum ſibi in ſua corpora dominium concedere, huc teuerà ſpectat: ſed tantùm ad dominium ſiue poteſtatem quoad vſum coniugij ad ſobolis procreationem: quod non eſt dominium in ipſam corporis ſubſtantiam, ſed in aliquem eius vſum.

Ratio huius rei, non videtur proferri poſſe efficacior, quàm quę ducitur ex dominij fundamento. Idcircò enim aliquis eſt idoneum dominij ſubiectū, quia pollet libertate formali aut radicali, quod ſufficit ad rem præſentem. Congruum quippe eſt, vt qui ſui ipſius dominium in ſuos actus & voluntatem nactus eſt, aut vi naturæ ſuæ eſt aptus illud nanciſci, in alia quoque dominium habeat. Et ideò bruta & plantæ ac inferiora quævis corpora ſicut libertate & eius aptitudine deſtituuntur; ita & dominij capacitate. Eſt igitur libertas dominij fundamentum. At quæ ſunt homini ſubſtantialia, ſunt anteriora libertate: prius enim eſt habere animam & corpus eorúmque coniunctionem, quàm habere libertatem, eiúſve capacitatem, quæ in facultate cognoſcitiua indifferente radicatur, eſtque ipſa quoque facultas quædam. Facultates autem cùm ſint accidētia, ſubſequuntur eſſe ſubſtantiale à quo progerminant. Nemini ergo ſuppetit fundamentum dominij in ſubſtantiam ſuam, quippe anteriorem ipſo dominij fundamento; quod non poteſt niſi res eo poſteriores reſpicere, cuiuſmodi ſunt bona extrinſeca, & vſus potentiarum.

Solus Deus, humanæ vitæ ac necis dominus.

115. Quinetiam nulli omninò in hominis vitam dominium competit, præterquàm Deo. Vt vel hinc ęſtimare liceat, quanti ſit pretij ſubſtantia hominis. Deus enim qui ſupremum in omnia dominium habet, & ſuapte natura, & titulo creationis, aliiſque innumeris, noluit dominium vitæ & mortis humanæ, ac proinde etiam dominium in ſubſtantiam, cadere in puram vllam creaturam: ſed ſibi tanquam peculiare ac proprium reſeruauit mortis ac vitę imperium. Vt ex eo manifeſtum videtur, quòd nullus poſſit proferri titulus idoneus communicationis illius dominij, nec liberum ſit Reip. eiúſve moderatori, in vitam ſubditorum ſæuire pro arbitrio, ſine iniuſtitiæ macula. Conceſſit quidem Deus communitati, ei que poteſtati ad quam pertinet communitatis gubernatio, vt cùm delicta id ferūt, hominem è vita exturbare poſſit ſine iniuſtitia; ac etiam ad id aſtringatur vi ſui muneris. Inde tamen non efficitur, conceſſum homini à Deo ſimpliciter fuiſſe dominium in vitam hominis: ſed tantùm facultatem qua de vita hominis id commeriti diſponat nomine ipſius Dei, cuius ea in parte iuſſa capeſſit moderator Reip. ſaluo ſemper ſoli Deo iure dominij in vitam humanam. Similiter quòd Reſp. cùm res fert, poſſit ciuium vitam periculo exponere, non probat competere Reip. dominium in vitam ciuiū. Aliud quippe eſt diſponere de ciuium vita tanquam de re ſua, quod Reip. negatur; aliud verò eam ingruente neceſſitate pro maiori bono exponere periculis, quod vnum poteſt Reſp. & qui eius vices in communitatis gubernatione gerunt. Sanè à Sapiente c. 16. ſoli Deo, tanquam aliquid ei proprium adſcribitur, *vitæ ac mortis habere poteſtatem.*

Immanitas inſurgentium in ſeipſos.

Hinc eruendum eſt, quanta ſit immanitas ſceleris illius, quo aliqui per mentis impotentiam & rabiem pluſquàm ferinam, quærentes melius eſſe, vt Auguſt. optimè conuincit l. 3. de l. arb. c. 8. ſibi ipſimet vitam eripiunt. Indidem quoque eruendum eſt quòd ſit idoneum fundamentum, eur ea proprię vitæ ereptio, adeò fœda ſit & tantam iniuſtitiam contineat: quod ægrè tuentur, qui dominium vitæ ac mortis humanæ alij quàm Deo concedunt, quorum aliqui Reip. aſſignantes hoc dominium, malè patronum ſibi obtendunt Ariſtotelem, decepti quibuſdam eius verbis aliud reuerà ferentibus. Ariſtoteles quidem 5. Eth. c. vlt. affirmat, eum qui ſeipſum occidit, iniuriam inferre non ſibi, ſed ciuitati; & idcircò à ciuitate affici ignominia. Tamen Ariſtoteles eo loco non tribuit Reip. ius vllum in vitam humanam, ſed tantùm nititur oſtendere neminem ſibi poſſe eſſe iniurium: Et idcircò ait, eum qui ſibi ipſi infert manus violentas, ciuitati eſſe iniurium. Quod longè aliud eſt, & veriſſimè ab eo ponitur: quia reuerà Reſp. ius habet, ne peſſimus ille vitæ contemptus graſſetur inter homines, eiúſque valdè intereſt, barbariem illam inhiberi. Si enim eſt contra ius ſtatus coniugalis & Reip. adulterium admittere, ita vt maritus vxori ſuæ lenocinans non poſſit fœditatem illam turpitudine iniuſtitiæ emaculare, vt dictum ſuprà eſt cùm de iniuria; quia manet in Rep. ius ea iniquitate interdicens, ob inde conſequentia in Remp. malorum examina; Si inquam ius illud obtinet Reſpub. quis dubitet ius ſimiliter eſſe Reip. ne vitæ hominum per ipſoſmet abiiciendæ cùm certa communitatis pernicie, licētia vigeat? Hoc igitur eſt, quod Ariſtoteles eo loco agnoſcit. Non affirmat tamen Ariſtoteles huiuſmodi ius Reip. quod violentiâ illâ in vitam propriam læditur, eſſe ius dominij in vitam: Neque diffitetur, quin præter ius illud, ſit etiam aliud ius in Deo vitæ ac mortis arbitro, quod ſolū habeat dominij rationē, & violetur ab eo qui ſeipsū interimit.

116. Hallucinantur autem qui exiſtimant Ariſtotelē loco allegato non aliam in eo actu iniuſtitię labem agnoſcere, quàm quia violatur ius Reip. Et è contra hallucinantur etiā, qui negant in homicidio ſuiipſius admitti iniuſtitiā contra Rēp. vt Vaſq. 1. 2. d. 102. n. 13. cuius ratio eſt, quia non pendet à Rep. vt quis poſſit ſeipsū occidere aut non occidere. Sed eſt ratio valdè imbecilla: quia quamuis id non ſit ſitum in Reip. eiúſve moderatorū poteſtate, cū non ſint domini vitæ humanæ: tamen ſi hoc ſcelus ad-

mittatur, violatur verè ius Reip. cuius valdè intereſt ne id fiat. Sicut non pendet à Rep. vt quis poſſit annuente marito, abuti vel non abuti vxore aliena: & tamen ſi ea fœditas admittatur, lęditur ius Reip. Itaque admittendum quidem eſt, per homicidium ſui ipſius violari ius Reip. diuerſum à dominio: ſic tamē, vt veluti principaliter ac veluti directiſſimè, violetur per eam cædem dominium proprium Dei, cuius homo eſt poſſeſſio, & pluſquam mancipium, vt proinde non minùs directè violetur ius diuinum per eum actum, quàm ius domini, cùm mancipio vita eripitur. Quo pacto intelligo D. Thomam 2.2. q.59. art.2. ad 3. cùm iniuſtitiam actus de quo agimus, petit ex violatione diuini & publici iuris. Vtrunque enim eſt verum ius, quamuis ſolum ius Dei habeat rationem dominij reſpectu vitæ hominis, illúdque ſit, quod directiſſimè per huiuſmodi barbariem violatur.

Quam virtutem violent per ſe ac propriè.

Et ſanè niſi ita philoſophemur, ægrè licebit oſtendere quomodo tetrum illud facinus ſemper & vbique malitiam contineat, non tantùm contra Iuſtitiam, ſed etiam contra quancunque aliam virtutem. Nam ſi eripere ſibi ipſi vitam, non eſt contra ius Dei, & dominium quod ſolus Deus habet in mortem ac vitam hominis; & tamen eſt peccatum: vel eſt contra Iuſtitiam, ſiue ex parte ipſius hominis ſibi vim inferentis, ſiue ex parte aliorum; puta communitatis, aut aliquorum cæſo coniunctorum: vel eſt contra charitatem propriam: vel denique contra Fortitudinem. Nullam enim aliam virtutem proferri video, (vel etiam proferre quis poteſt,) præter iſtas, in quam delinquat qui ſibi vitam eripit. At poſſet contingere vt aliquando huiuſmodi ſcelus nullam virtutum illarum impeteret. Ergo in tali euentu, cædes ſui ipſius vacaret culpa, quod liquet eſſe abſurditatis pleniſſimum.

Sola minor eget confirmatione, quam facile eſt adhibere, in primis quoad malitiam iniuſtitiæ in ſeipſum. Hanc enim malitiam iſti actui deeſſe, agnoſcit ipſe Ariſtoteles loco allegato: Et perſpicuum eſt ex eo quòd nemo poſſit ſibi ipſi iniuriam inferre. Malitia verò iniuſtitiæ directè violantis ius Reip. ſiue aliquod eius dominium lædentis, facilè etiam ſecludi poteſt, quia poſſet contingere, vt is qui ſeipſum interficit, nullius Reip. ſit membrum, quia degit planè ſeiunctus ab omnium conſortio. Eſto verò, quilibet omninò hominum, ſit membrum alicuius communitatis: tamen tantum abeſt, vt ei neceſſariò ſit iniurius qui ſibi vitam auferret, vt potiùs plerunque votis eius ſatisfaceret, ſi ſibi vitam eriperet. V. G. ſi lue ad alios facilè deriuanda, & communitatem perditura, laboret: ſi ſit facinoroſiſſimus atque ſpe emendationis, eò quòd malitia in eo longo vſu indurucrit, & quaſi ad id factus videatur. Tunc igitur ille homicida, non eſſet Reip. volenti ac ſcienti iniurius. Quod item dici poſſet de communitate generis humani, renunciante iuri ſuo hac in parte, ſi quis diceret eam eſſe cuius ius violatur. Et denique idem facilè dici poteſt de perſonis cum homicida coniunctis, & iure eorum ne homicida in ſe manus iniiciat, & mortem ſibi conſciſcat. Non eſt igitur neceſſe, ſemper & vbique per cædem ſui ipſius violari Iuſtitiam erga alium quàm erga Deum.

Idem dico de charitate propria, quæ plerunque permittere videretur eam vitæ propriæ dilapidationem: vt in ingibus ac ſummis cruciatibus ex malignitate morbi contumacis, & omnem Medicorum induſtriam eludentis, quam fuiſſe Corellio rationem ſummam voluntariæ mortis, dixit Plinius iunior l.1. epiſt.12. idem de Silio Italico referens l.3. epiſt.7. Sed maximè in diſcrimine ſalutis æternæ, per vitæ prorogationem adeundo, idem concederetur.

Tandem neque neceſſe eſſet peccari ſemper contra Fortitudinem per temeritatem, qua debitus modus circa pericula vitæ exceditur, quò Vaſq. in hac parte recurrit 1.2. d.102. n.13. Quæ enim temeritas eſſe plerunque poteſt in ſui occiſione, cùm temeritas ſit nimia audacia: in hoc autem actu potiùs ſe prodat animi mollities, & deiectio circa maiora vitæ pericula? Vt agnoſcit etiam Ariſtoteles 3. Eth. c.7. *in fine*. Et pulchrè Ioſephus apud Egeſippum l.3. de excidio Hieroſol. c.17. Itémque Sanctus Auguſt. 1. ciuit. c.22. & 27. Quanquam neque id vniuerſale eſſet, ſi ſola Fortitudinis honeſtas vetaret violentiam ſibi ipſi ab homine illatam. Non enim in grauiſſimis ærumnis, ad quas declinandas mors interdum deligitur, debemus eſſe ſaxei.

Concluditur violare ius diuinum, & Philoſophorum ſuffragio aſtruitur.

117. Itaque vt horrendum illud ſcelus ſemper & vbique ſit ſcelus, nec aliquando culpa vacet; (vt conſtat vacare non poſſe, ſecluſa diuina iuſſione & conceſſione quam nunc ſecludimus;) fatendum eſt, idcircò moraliter inquinari actum illum, quia deſtruit rem quæ immediatè ſubeſt dominio diuinæ proprietatis, tanquam ſolius Dei poſſeſſio. Sanè eò ſemper ferè recurrunt Philoſophi, quoties huius culpæ atrocitatem exaggerant. Hoc enim voluit Pythagoras apud Tullium in ſomnio, cùm vetuit iniuſſu Imperatoris, id eſt, Dei, de præſidio & ſtatione vitæ diſcedere: quaſi eius ſolius ius violetur, ſi quis abſcedat eo non dimittente. Et idcircò Philolaus Pythagoricus, ænigmaticè de illius ſcholæ more, in hanc rem dixiſſe fertur, vt eſt in Phœdone: *Ne diuidas in via lignum*, id eſt; Ne diuidas corpus ab anima, dum adhuc non pertigiſti ad viæ metam, deductus à Deo. Plato in Phœdone à Theodoreto hac in parte l.8. contra Græcos laudatus, ac ex parte deſcriptus, varias ad hoc ipſum rationes coaceruat. Eam quam propoſui refero ex illo verbis Macrobij l.1. in Somn. Scip. c.13. *Mortem*, inquit, *quam omnibus natura conſtituit, cogi, vel inferri, vel accerſiri vetat, docens expectandam eſſe naturam, & has cauſas huius aperiens ſanctionis, quas ex vſu rerum, quæ in quotidiana conuerſatione ſunt, mutuatur. Ait enim, eos qui poteſtatis imperio truduntur in carcerem, non oportere inde diffugere, priuſquàm poteſtas ipſa quæ clauſit, abire permiſerit. Non enim vitari pœnam furtiua diſceſſione, ſed creſcere. Hoc quoque addit, nos eſſe in dominio Deorum, quorum tutela & prouidentia gubernamur. Nihil autem eſſe inuito domino de his, quæ poſſidet, & ex eo loco, in quo ſuum conſtituerat, auferendum. Et ſicut qui vitam mancipio extorquet alieno, crimine non carebit: ita eum qui finem ſibi, domino necdum iubente quæſierit, non abſolutionem conſequi ſed reatum.* Vides Platonem, *ſummum hoc nefas*, vt Lact. l.3. Inſtit. c.18. nominat, *quo nihil ſceleratius fieri poteſt*, redarguere ex violatione diuini iuris: nec benè eo ipſo loco Lactantium Platoni impingere, quòd Cato & Ambraciotes ille Cleambrotus, qui perlectâ Platonis de immortalitate animorum diſputatione, proiecere animas, autoritate tanti Philoſophi ad huiuſmodi facinus impulſi ſint. Non enim Plato cùm animorum immortalitatem, & beatā eorum qui piè hîc vixerint æternitatem propoſuit, autor potiùs fuit alicui violentas ſibi manus inferendi, quàm SS. Patres, cùm vtrunque illud argumentum luculentiùs efficaciúſque proſequuntur.

Ideóque potuiſſe Cleambrorum ab ipſo Platone dedoceri errorem, notat S. Auguſt. 1. ciuit. c.22.

118. Sed redeo ad rationem ex Plarone propoſitam, quam pereleganter & prolixè vſurpauit inſignis Plaronicus, SS. Hieronymo, Ioanni Chryſoſtomo, Iſidoro Peluſiotæ, aliiſque Patribus non ſemel laudatus: Er ſi aliquos næuos, vt in homine, eóque non Chriſtiano diſſimules, quamplurimis nec vulgaribus egregij Scriproris dotibus cumulatus; vt vt de illo ſtatuant qui eius omiſſionibus & errorum minutiis, planéque ſuperuacuis vellicationibus, tomos ſaginant: Ioſephum dico, cuius eſt in hanc rem præclara diſputatio lib. 3. de bello Iudaïco c. 14. quam fuſiùs etiam, & explicatiùs ex eo refert Egeſippus iunior, l. 3. de excidio Hieroſ. c. 17. Selectiora quædam delibo, vt appareat ab iiſdem diligentiſſimis & oculatiſſimis lapſum Ioſephi inquiſitoribus, aliquid ei hac in parte minùs verè appictum, occaſione paucorum verborum quæ habet referens orationem Dauidis, ſaluti Abſalonis conſulentis. Poſſunt tamen ſenſum bonum facilè admittere. *Quis animam ſuam*, inquir, *nolit ex ipſo corpore mortis, ſi liceat, abſolui? Sed non licet ſoluere, niſi ei qui ligauerit. Naturæ vinculo, coniuncta eſt anima corpori. Quis Autor naturæ, niſi omnipotens Deus? Quis hoc animæ & corporis noſtri Deo placitum contubernium, interrumpere ac diſſociare audeat? Si quis impoſita manibus ſuis præcepto herili vincula, ſine arbitrio domini ſui detrahat, nónne is graui pulſaſſe iniuria dominum ſuum condemnabitur? Dei poſſeſſio ſumus; Deo ſeruitium debemus. Quaſi ſerui expectemus imperia, quaſi vincti reſeruemus vincula, quaſi fideles bonum depoſitum cuſtodiamus. Non recuſemus vitæ iſtius munus, quod dedit nobis. Non refugiamus donum cœleſte. Si hominis data reiicias, contumelioſus es: quanto magis ſeruare debemus quod à Deo noſtro accepimus? Ab ipſo itaque accepimus, quod ſumus: ipſius quoque debet eſſe, vt quandiu velit, ſimus. Vtrunque enim ingrati eſt, & citius diſcedere, quàm velit, & diutiùs viuere, quam voluerit ipſe qui vitam donauit.* Et poſt multa, quibus alias rationes contra illud ſcelus exaggerat. *Quid autem*, inquit, *violati depoſiti religionem? Deus omnipotens, theſaurum nobis optimum dedit, atque incluſum in hoc vaſe fictili, & conſignatum, commiſit nobis cuſtodiendum, quoad ipſi placeat repoſcere. Nónne in vtroque crimen eſt. vel reiicere depoſitum, non repoſcente qui dederit, vel repoſcenti negare? Si hominis depoſitum violare, pœna infamiæ eſt, quantò magis violare depoſitum Dei? Depoſitum Dei anima eſt in hoc corpore; anima quæ mortis iſtius capax non ſit. Non enim vllo mortis vinculo aſtringitur atque alligatur, ſed videtur morte operiri, cùm ſoluitur corpore, atque de commiſſo ſibi contubernio ſeiungitur. Cur igitur ante repetitum depoſitum, mortem irrogamus, & animam quaſi inutilem nobis remittimus, atque è domo noſtra excludimus, & corpus ſine decore & gratia ſui in terram reſoluimus? Cur exeundi hinc præceptum, non expectamus? Miles teſſeram expectat, ſeruus imperium. Si quis horum ſine præcepto exierit, alter deſertor, alter fugitiuus eſt. Qui hominem fugit, pœnæ eſt obnoxius, quamuis improbum fugerit dominum: nos optimum omnium fugientes, poſſumus non aſtringi impietatis flagitio?* Denique capiralem illam rationem, in qua verſamur, expreſſit pulchrè Lactantius l. 3. Inſtir. c. 18.

Aliæ aduersùs prædictam immanitatem rationes per Satyram.

119. Hac veluti fundamentaria ratione ſuppoſita, adiungi poſſunt rationes aliæ quamplurimæ, quas varij Autores, ad reprobandam immaniratem actus de quo agimus, adhibuerunt. Frequentiſſima eſt, quæ ducitur ex naturali inclinatione in contrarium. Tametſi enim ea ratio non vrgeat, ſi Deus ſuo iure cederet, & mortem ſibi ab aliquo conſciſci mandaret, vel ſuggereret, vt ſuggeſtum non improbabiliter volunt Samſoni & Raziæ, de quibus ſacræ Literæ. Contingere quippe poſſent circunſtantiæ, (in qualibus iſti conſtituti fuerunt, cùm manus ſibi intulerunt;) quæ mortem ſic illatam, naturę tolerabiliorem & conformiorem efficerent, quàm vitam afflictiſſimam, & ærumnis morte grauioribus ſubiacentem. Tametſi inquam, niſi vrgeret ratio prima propoſita, eludi facilè poſſet hæc ratio ducta ex repugnantia cum naturali inclinatione: Tamen ſuppoſito iniuſſu Dei, ac non ceſſione iuris ſui, valida eſt ratio prædicta, quam latè vrget Victoria relect. de homicidio, *initio*, benéque, præcluſis contra eam cauillis, roboratur à Bellarmino l. de Monachis c. 32. ad 5. Eleganter autem proponitur à Ioſepho apud Egeſippum ſupra, in hæc verba. *Condemnatur ergo qui ſeipſum percuſſerit. Quid enim tam contra legem naturæ? Quid etiam tam contra legem omnium animantium? Quibuſlibet, feris licèt atque agreſtibus, inſitum eſt ſe amare. Naturæ enim lex valida eſt, velle viuere, nec ſibi mortem aſciſcere. Denique ferro in ſe armari, omnia genera animantium, nec ſi velint, poſſunt. Informem lethi laqueum homines inuenerunt, feræ neſciunt. Sed morſus ferarum arma ſunt, dentes eorum gladij. Quando tamen quiſquam audiuit, quòd ſibi aliqua fera proprio morſu membrum ademerit? Aduersùs alios, faucium ſuarũ armis vtuntur, aduersùm ſe oſculis. Nobis quoque quid tam dulce quàm vita? Quid tam inimicum quàm mors? Denique qui vitam protexerit, patronus eſt; qui mortem appetere tentauerit, inſidiator eſt. Quod ergo in aliis execramur, ſi nos appetant, ipſi nobis volumus inferre? Et quod ab aliis pro pœna exigimus, hoc ipſi nobis irrogamus pro gratia? Et gubernatorem ſi commiſſam ſibi nauem ſaxo illidat, perſequimur. Nos commiſſum nobis noſtri corporis gubernaculum, ferro extinguimus & voluntario naufragio addicimus?*

Sed luculenter omninò patefacit, quantoperè hoc ſceleris monſtrum à naturæ propenſione abhorreat, quod vt rectè argumentatur S. Chryſoſtomus in c. 1. ad Gal. ad illud, *Vt eriperet nos de præſenti ſæculo nequam*, ſi alium occidere nefas eſt, quantò magis ſeipſum occidere? Nimirum propter amorem illum ſummum, quem ſibi quiſque iuxta leges tamen rectæ rationis debet. Ei autem fouendo ac firmando, ac maniæ, quam exagitamus auertendæ, quod idem S. Pater egregiè notauit homil. 87. in Ioan. prouiſum à Deo eſt, vt mors non eſſet abſque dolore. *Nemo*, inquit, *ſine dolore à corpore diſſoluitur, diuina hoc vtiliter diſpenſante prouidentia, ne multi violentam mortem eligerent. Nam ſi etiam ſic, hoc Diabolus perſuadere poteſt, & in multa nos præcipitia & voragines impellit; niſi tantum eſſet animæ corporis deſiderium, in paruo etiam mœrore, multi ſibi mortem conſciſcerent.* Ex hoc capite, hanc culpam parricidio præfert S. Auguſtinus l. de patient. c. 13. *Si enim parricida eò ſceleratior eſt quam quilibet homicida, quia non tantùm hominem, verùm etiam propinquum necat; in ipſis parricidis, quantò propinquiorem quiſque peremerit, tantò iudicatur immanior: ſine dubio peior eſt qui ſe occidit, quia nemo eſt homini ſeipſo propinquior.*

120. Inde verò maximè ſummam illam hominis in bonum ſuum propenſionem impetit hæc culpa, quòd homini æternum fructum bonorum quæ in diuturniore vita perficeret, planè intercludit. Quam rationem cum aliis pleriſque ſuppeditat Plotinus, quem repræſento verbis Macrobij l. 1. in ſom. Scipionis c. 13. *Hanc quoque*, inquit de Plotino, *ſuperioribus adiicit rationem non ſponte pereundi. Cùm conſtet, inquit, remunerationem animis illic eſſe tribuendam*

pro

pro modo perfectionis, ad quam in hac vita vnaquæque peruenit,non eſt præcipitandus vitæ finis, cùm adhuc proficiendi eſſe poſſit acceſſio. Nec fruſtra hoc dictum eſt. Nam in arcanis de animæ reditu diſputationibus fertur, in hac vita delinquentes, ſimiles eſſe ſuper æquale ſolum cadentibus,quibus denuò ſine difficultate præſto ſit ſurgere. Animas verò ex hac vita cum delictorum ſordibus recedentes, æquandas his qui in abruptum ex alto præcipitique delapſi ſunt,vnde facultas nunquam ſit reſurgendi. Ideò ergo conceſſis vtendum vitæ ſpatiis, vt ſit perfectæ purgationis maior facultas. Ergo, inquies, qui iam perfectè purgatus eſt, manum ſibi debet inferre,cùm non ſit ei cauſa remanendi, quia profectum vlteriùs non requirit, qui ad ſupera peruenit.Sed hoc ipſo quòd ſibi celerem finem ſpe fruendæ beatitatis arceſſit,irretitur laqueo paſſionis, quia ſpes ſicut timor, paſſio eſt. Itaque ſicut nimius mortis timor, in vitio ponitur, ita nimia ſpes,iure vituperatur. At plus iuſto ſperant,qui ſpe vitæ melioris præproperum ſibi obitum aduocant. Vides porrò ex propoſitis Macrobij verbis germanam Plotini mentem in hac controuerſia, de qua latè & implexè Ficinus enneade 1. l.9. *in argumento libri,* malè referens eſſe eam apud aliquos, (nominarimque Macrobium & Olympiodorum,) ancipitem & ambiguam.

Adiungi ad prædictas poſſunt, pleræque aliæ optimæ notæ rationes. Vt illa qua D.Auguſtinus 1. Ciuit. c. 25. malignitatem & virus huius ſceleris aperit;nempe quòd hoc ſcelus aditum obſtruat ad ſui expiationem, cui non eſt locus poſt emigrationem à corpore. Seneca epiſt.24.hæc Epicuri verba refert, quibus aliæ quoque rationes continentur. *Ridiculum eſt currere ad mortem tædio vitæ; cùm genere vitæ,vt currendum eſſet ad mortem,effeceris. Item alio loco dicit: Quid tam ridiculum,quàm appetere mortem,cùm vitam tibi inquietam feceris metu mortis? His adiicias & illud eiuſdem notæ licèt: Tantam hominum imprudentiam eſſe,imò dementiam, vt quidam timore mortis cogantur ad mortem.* Concinunt ex parte illa Phauorini apud Stobæum ſerm.120. *Theodorus,* inquit, *Cythereus, nullam ſatis magnam cauſam ſapienti eſſe dicebat, ad vitam finiendam;quod hac ratione probabat. Iſtum enim qui caſus humanos contemnit, vitam propter eos relinquere, quomodò non contrarium fuerit illi, qui nihil bonum quàm honeſtum,& ſolum turpe malum aſſeruit.*

His aliiſque ex cauſis iam olim apud Ethnicos pleroſque,infame & execrabile fuit, hoc ſe ſcelere impiare:vſque adeò vt Demonaſſa Cypriorum legiſlatrix apud Dionem Chryſoſtomum orat.64.*initio,* inſepultos abiici voluerit, qui manu ſua periiſſent;idque in filio ſeruari edixerit, cùm ſe ipſe interemiſſet. Affinis lex illa Platonica l.9. de legib. qua de iis quidem, qui graui calamitate preſſi ad hoc facinus proruperint,ſiletur. De cæteris autem, ita ſancitur. *Verùm ecquidnam de eo conſtituendum eſt, qui proximum & cum quo arctiſſima neceſſitudine coniunctus exiſtimabatur, interfecerit? Id eſt, (vt perſpicuè loquar,) qui ſibi manus violentas,vitámque fatorum decreto deſtinatam, interruperit;quum tamen neque ciuitas decreuerit, neque funeſto & ineuitabili fortunæ caſu coactus, neque ignominia cuiuſdam, à qua ſe expedire non poſſet,vt vitam minimè vitalem putaret,ægritudine compulſus, ſed ignauia & formidoloſi animi imbecillitate,mortem ſibi iniuſtè conſciuerit? Quæ purgationes, & quæ ſepultura huic lege quadret, Deus ipſe nouit. Debent tamen ij qui ipſos genere proximè attingunt,interpretes hac de re conſulere, legúmque hac de re latarum explorare ſententiam,vt quæ ab his mandata fuerint,ita agant. Sepultura verò primùm iis ſolitaria fiat, in qua nemo alius condatur. Deinde illis in locis ſepeliantur, quæ de duodecim regionis partibus vltima,vaſta, illaudabilis ſit, vt ſine nomine, ſine cippo, ſine inſignibus condantur.*

Alia in hanc rem pete ex Boëtio 4. de conſ. Metro 4. D.Auguſt.1. Ciuit.à c.17.& lib.1.de tribus, quos à ſe ſcriptos de vita beata memorat ipſemet epiſt.52. (Nam in illo vnico quidem,ſed tripertito libro,qui de eo argumento extat, nihil tale lego:) Et ex recentioribus,qui de hoc argumento ſcripſerunt,quos inter occurrunt nunc, Alciatus 4.Parer. c.4. Tiraq.lib. de nobilit.c.31. n.475.& 520. Simancas in Inſtit.tit.18.à n.21.Serar.in c.16. Iudic. q.31. Gutherius de iure manium l.1. c.10. Lipſius 3.Manud.diſſert.23.Biſciola infrà,Illefonſus Meſſia lib.2.de vera & falſa gloria c.13.

Qui rabie ſæuiendi in ſeipſos correpti, præcipuè ex iis qui Sapientes audiebant.

121. Ex adductis porrò rationibus quas nudum naturæ lumen ſuppeditat,agnoſcis non modò contra fidei Chriſtianæ placita,ſed etiam contra rationis naturalis lucem pugnare,quod præſtitum eſt ab antiquis illis, qui, vt ait Lactantius 3. Inſtit. c.18. *Tanquam in cœlum migraturi eſſent,ſibi ipſis manus intulerunt,vt Cleanthes,vt Chryſippus,vt Zenon,vt Empedocles, qui ſe in ardentis Ætnæ ſpecum intempeſta nocte deiecit, vt cùm repentè non apparuiſſet, abiiſſe ad Deos crederetur. Et ex Romanis Cato,qui fuit omni ſua vita Socraticæ vanitatis imitator.* Pleniùs Tertull.lib.ad Martyr. c.4. Chriſtianos ad mortis deſpicientiam animans, exemplo Ethnicorum mortis contemptorum. *Longum,* inquit, *eſt,ſi enumerem ſingulos,qui ſe gladio confecerint, animo ſuo ducti. De fœminis ad manum eſt Lucretia,quæ vim ſtupri paſſa, cultrum ſibi adegit in conſpectu propinquorũ,vt gloriam caſtitati ſuæ pareret. Mutius manum ſuam dexteram in ara cremauit,vt hoc factũ eius, fama haberet. Minus fecerunt Philoſophi, Heraclitus,qui ſe bubulo ſtercore oblitum exuſſit. Item Empedocles, qui in ignes Ætnæi montis diſſiluit;& Peregrinus, qui non olim ſe rogo immiſit, cùm fœminæ quoque contempſerint ignes. Dido quum poſt virum dilectiſſimũ nubere cogeretur. Iam Aſdrubalis vxor, quæ cùm ardente Carthagine maritum ſuum ſupplicem Scipionis videret, cum filiis ſuis in incendium patriæ deuolauit. Regulus dux Romanorũ captus à Carthaginenſibus, cùm ſe vnum pro multis captiuis Carthaginenſibus compenſari noluiſſet, maluit hoſtibus reddi, & in arcæ genus ſtipatus,vndique extrinſecùs clauis trãſfixus, tot cruces ſenſit. Beſtias fœmina libens appetiit: Et vtique horridiores aſpides ſerpentes, tauro, vel vrſo, quas Cleopatra immiſit ſibi,ne in manus inimici perueniret.*

De Brachmanibus idẽ in hæc verba tradit Porphyrius l.4.de abſtin. *Ita ad mortem ſunt diſpoſiti,vt totum vitæ tempus tanquam neceſſariam quandam naturæ adminiſtrationem ſponte tolerent, atque ad animæ ſolutionem,è corporibus properẽt. Plerunque etiam quum ſe rectè habere viderint,nullo malo vrgente,neque impellẽte,è vita diſcedunt. Quanquam illud non niſi priùs aliis præmonitis faciant,in quorum numero non eſt qui impediat: quo fit vt apud ſuos, fœlicitatem defuncti commendent, intuentes in mortuorum aliquem: ita firmam & veram animabus viuendi inter ſe rationem,ipſi & multi alij ſibi perſuaſerunt. Poſtquam verò audiuerint ſibi mandata, corpus igni committunt, vt puriorem ſecernant animam à corpore, atque laudibus eximiis accumulent. Faciliùs enim ad mortem illos impellunt amici, quàm ciues in longinquas peregrinationes aliorum hominum ſinguli. Hos ipſos quidem dum in vita permanent, lugent: eoſdem verò vita functos, fœlices prædicant,velut immortalitatis ſedem ſortitos.*

122. Indorum item Gymnoſophiſtas,Brachmanum affines, in ignem ſe ſolitos conjicere refert Clem.Alex.4.Strom. c.2. *ſub finem,* additque c.3. *etiam viro bono permiſiſſe Philoſophos, vt liceat animam iuſta de cauſa educere, ſi quis ab agendo adeò fuerit remotus, vt nulla ampliùs ſpes reliqua ſit actionis.* Diogenes febre correptus,eliſo gutture,non tã mori ſe quàm

febrem excludere dixit, ex Hieronymo l.2. aduerſùs Iouinianum. Longum aliorum Catalogum texit Biſciola tomo 2. ſubſec. lib. 16. cap. 1. Vt minùs mirum ſit, profitentibus id quibuſdam ſapientibus, perditos quoſque, id ſibi in neceſſitate licitum cenſuiſſe. Certè, vt cæteros premam, Heliogabalus referente Lampridio, inſaniuit dupliciter hac in parte. *Prædictum ei erat à Sacerdotibus Syris, biothanatum ſe futurum. Parauerat igitur funes, blatta, & ſerico, & cocco intortos, quibus ſi neceſſe eſſet, laqueo vitam finiret. Parauerat & gladios aureos, quibus ſe occideret ſi aliqua vis vrgeret. Parauerat & in ceraunеis & hyacinthis & in ſmaragdis venena, quibus ſe interimeret ſi quid grauius immineret. Fecerat & altiſſimam turrim ſubſtratis aureis gemmatiſque ante ſe tabulis, ex qua ſe præcipitaret; dicens, etiam mortem ſuam, pretioſam eſſe debere, & ad ſpeciē luxuriæ, vt diceretur, nemo ſic periiſſe.* Dupliciter dico inſaniuiſſe monſtrum illud hominis; quòd & mortem ſibi conſciſcere fas exiſtimarit, & pretioſè perire affectarit; voto planè irrito, vt Lampridius continenter admonet. *Nam & occiſus eſt per ſcurras, & per plateas tractus eſt ſordidiſſimè, per cloacas ductus, & in Tyberim ſubmiſſus eſt.*

Furor Stoicorum hac in parte.

Sed ſupra reliquos, culpandi hac in parte Stoici, qui non impotentia ſubita animi, præcipites acti, nec impatientia dolorum victi, & quaſi fatiſcentes ſub onere ærumnarum, vt pleriſque contigit, ſed in ipſa Philoſophiæ tranquillitate ac fluſtro, cùm maximè ſapere oportuerat, ferale illud placitum æternis dignum tenebris, eduxerunt è Tartaro; nempe fas eſſe homini mortem ſibi conſciſcere: Improbo quidem, quòd nunquam eum vita deceat, vt refert Stobæus in Eclogis Ethicis c.4.§. *De doctrina Stoicorum:* probo autem, contrariam ob cauſam: nimirum quod nullus ſtatus eum poſſit dedecere præterquam culpæ, quam in hoc ſcelere non agnoſcit hæc Philoſophia. Quod præter factum Stoicorum, quos ex Lactantio propoſui, agnoſcere licet ex Stoicæ Philoſophiæ alumnis Seneca & Epicteto.

123. Ille hanc barbariem apertè ac frequenter inculcat: ſed nominatim lib.3. de ira, c.15. verbis illis. *Non conſolabimur tam triſte ergaſtulum: non adhortabimur ferre imperia carnificum; oſtendemus in omni ſeruitute apertam libertati viam. Si æger animus, & ſuo vitio miſer eſt, huic miſerias finire ſecum licet. Dicam & illi, qui in Regem incidit, ſagittis pectora amicorum petentem; & illi, cuius dominus, liberorum viſceribus patres ſaturat: Quid gemis demens, quid expectas, vt te aut hoſtis aliquis per exitium gentis tuæ vindicet, aut Rex à longinquo potens aduolet? Quocunque reſpexeris, ibi malorum finis eſt. Vides illum præcipitem locum? Illac ad libertatem deſcenditur. Vides illud mare, vides illud flumen, illum puteum? Libertas illic in imo ſedet. Vides illam arborem, breuem, retorridam, infœlicem? Pendet inde libertas. Vides iugulum tuum, guttur tuum? Effugia ſeruitutis ſunt. Nimis mihi operoſos exitus monſtras, & multum animi ac roboris exigentes. Quæris quod ſit ad libertatem iter? Qualibet in corpore tuo vena.* Eandem doctrinam iterat epiſtola 70. vbi contrariam ſententiam apertè exagitat. *Inuenies,* inquit, *etiam profeſſos ſapientiam, qui vim afferendam vitæ ſuæ negent, & nefas iudicent, ipſum, interemptorem ſui fieri. Expectandum eſſe exitum, quem natura decreuit.* Id ita refellit; *Hoc qui dicit, non videt ſe libertati viam claudere. Nil melius æterna lex fecit, quàm quòd vnum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos. Ego expectem vel morbi crudelitatem, vel hominis, cùm poſſim per media exire tormenta, & aduerſa diſcutere? Hoc eſt vnum, cur de vita non poſſimus queri; neminem tenet. Bono loco res humanæ ſunt, quòd nemo niſi vitio ſuo miſer eſt. Placet? Viue. Non placet? licet eò reuerti, vnde veniſti. Vt dolorem capitis leuares; ſanguinem ſæpè emiſiſti, ad extenuandum corpus vena percutitur. Non opus eſt vaſto vulnere diuidere præcordia. Scalpello aperitur ad illam magnam libertatem via, & puncto ſecuritas conſtat.* Similia repetit epiſtolis 12. 17. 24. 58. 59. 71. & 78. *Ad hanc opinionem Seneca*, ait Petrarcha l.2. de remed. Dial.118. *tam conſtanter & tam ſæpè reuoluitur, vt mihi quidem veritus videatur, ne non propria ſua ſit, mirarique cogat interdum, vnde tam triſtis ſententia, tanti viri pectus inuaſerit.* Infixus eſt in eodem luto Epictetus libro 1. Arriani cap.24. *in fine*, & apertè cap.25. aliiſque locis quæ adducit Lipſius 3. Manud. ad Stoicam Philoſ. diſſert.22.

124. Radicem huius impij placiti in Stoicis hanc tradit Martialis, vnum Stoicum ſugillans lib. 11. Epigram.41.

Quod nimium laudas, Cheramon Stoice, mortem
Vis animum mirer ſuſpiciamque tuum.
Hanc tibi virtutem fracta facit vrceus anſa,
Et triſtis nullo qui tepet igne focus.
Et teges, atque cimex, & nudi ſponda grabati,
Et breuis, atque eadem, nocte diéque toga.
O quàm magnus homo es, qui fæce rubentis aceti,
Et ſtipula, & nigro pane carere potes!
Ligonicis agedum tumeat tibi culcitra lanis,
Conſtringatque tuos purpura texta toros:
O quàm tu cupias ter viuere Neſtoris annos,
Et nihil ex vlla perdere luce voles!
Rebus in anguſtis facile eſt contemnere vitam:
Fortiter ille facit, qui miſer eſſe poteſt.

Itaque Stoici iuxta Martialem, præ impatientia malorum & incommodorum ingruentium, mortem ſibi conſciſcebant.

Aliam maniæ huius originem tradit Vlpianus l. *ſi quis.* ff. *de iniuſto rupto, irrito facto Teſtam.* cùm ait, aliquos Philoſophos mortem ſibi conſciuiſſe, *iactationis cauſa*; Id eſt, vt ego interpretor, iactantiæ atque ſuperbiæ. Quod poſſe in Stoicos cadere, ita aperit, agens de Stoicis D. Auguſt. epiſt.52. *Illi qui in hac ærumnoſa vita, in his moribundis membris, ſub hac ſarcina corruptibilis carnis, autores ſuæ beatæ vitæ & quaſi conditores eſſe voluerunt, velut propriis eam viribus appetentes, iámque retinentes, non ab illo fonte virtutem petentes, atque ſperantes? Deum ſuperbia ſua reſiſtentem, ſentire minimè potuerunt. Vnde in errorem abſurdiſſimum lapſi ſunt; vt cùm aſſeuerant, etiam in Phalaridis tauro, beatum eſſe ſapientem, cogantur fateri, vitam beatam aliquando eſſe fugiendam. Exaggeratis enim malis corporis cedunt: atque in eorum moleſtiis grauiſſimis, abſcedendum ex hac vita eſſe decernunt. Vbi nolo dicere, quantum ſit ſcelus, ſeipſum hominem occidere inſontem, cùm omninò non debeat vel nocentem. Vnde in primo libro trium illorum, quos benigniſſimè & ſtudioſiſſimè perlegiſti, multa iam diximus. Sed certè conſideretur, nec ſuperbè, ſed ſobriè iudicetur, quomodo vita beata ſit, qua non ſapiens retenta fruitur, ſed illatis ſibi manibus carere compellitur.* Vides cœnoſam originem fœdi dogmatis, de quo iam ſatis ſuprà, cùm de beatitudine.

Calumnia in Ariſtotelem, Platonem, & Iuriſperitos, depulſa.

125. Abhorruiſſe ſanè à tam fero & inſano placito Platonem, Ariſtotelem, & cæteros Philoſophorum proceres, ex dictis liquet, vt mirer ſtuporem ac imperitiam ſectarij Danæi lib. 2. Eth. Chriſt. cap. 13. qui Platoni & Ariſtoteli affingit, quòd ſenſerit fas eſſe ſe occidere: eo tamen temperamento addito, quod à Iuriſconſultis poſitum eſt l. *Qui rei.* §. *Papinianus.* ff. *de bonis eorum, qui ante ſententiam latam mortem ſibi conſciuerunt*, & l. *ſi quis aliquid.* §. *miles.* ff. *de pœnis.* Vbi ea tantùm voluntaria

luntaria mors plectitur, atque adeò vitio vertitur, quam quis ſibi intulerit ſceleris conſcientiâ: Nimirum reus iam poſtulatus, & penè conuictus, eo quòd, vt iura loquuntur, fati celeritas non debeat eſſe crimini obnoxia, ſed tantùm conſcientiæ metus. Ex Ariſtotele in eam ſententiam profert 5. Eth. c. 11. Ex Platone librum 9. de leg. Hinc refert Calani Gymnoſophiſtæ voluntarium occubitum; item Herculis, Empedoclis, Catonis Vticenſis, Lucretiæ.

Hanc Danæus, peſſimam, vt ait, ſententiam ſtatim refellit, ſed ignauiſſimè & negligenter admodum. Quæ verò illum dementia preſſerit, vt Ariſtoteli & Platoni tam tetrum placitum affingeret, mirari ſatis non poterit, qui ſectariorum vel candori vel ſtupori non aſſueuerit. Legerat vtique Nouator apud Ariſtotelem loco allegato, iniuſtum eſſe & contra legem ſibi vitam eripere. Sed quia ibidem addit Ariſtoteles, neminem ſe occidendo exercere iniuſtitiam erga ſeipſum; eo quòd iniuſtitia ſiue iniuria, non inferatur inuito; Bellus Philoſophus, pro eodem habuit non eſſe erga ſe iniuſtum, ſe occidendo; &, ſine culpa ſe occidere: quæ quanta ſit ſupinitas, non eſt quòd exponam. Scio Stobæum in Eclog. Ethic. cap. 4. §. *Peripateticorum decreta*, numerare inter decreta Peripateticorum, quòd dixerint, perfectos rectè vitam abrumpere, & ſtultos rectè vitam conſeruare: quòd ſapientibus, (quippe iam adeptis perfectionem,) volupe eſſe debeat mori; ſtultis autem proroganda ſit vita, donec perficiantur, & ſapientiæ verticem attingant. Non item me latet Sanctum Auguſtinum 19. Ciuit. c. 4. ex Varrone prodere videri de Peripateticorum & veteris Academiæ ſententia, fas eſſe in graui calamitate, ei ſe per occupatam ſponte mortem ſubducere. Verùm Stobæus, nullius veteris Peripatetici teſtimonio, confirmauit vel confirmare potuit, quod ex eo retuli. Sanctus verò Auguſtinus, non refert ad Peripateticos & veterē Academiam, affectionem necis rectè occupādæ in magnis ærumnis, ſed eam affectionem ex Stoicis referens, memorat, quoſdam eorum, Peripateticis & veteri Academiæ aſtipulatos, contra reliquam Stoam, ærumnas illas malorum nomine donauiſſe, & nihilominùs vitam inter eas dixiſſe beatam. Itaque Ariſtoteles & Peripatetici à labe qua cōſpergebantur, liberi ſunt. Platoni quoque impoſitum eſſe à ſectario impoſtore, ipſa Platonis verba ſuperiùs adducta docent, quibus grauiſſimè mulctat eos qui libidine moriendi vitam abiecerint. Cæterorum, qui ærumnarum moli impares, eò raptati fuerint, miſereri videtur, déque eis ſilet. Anne hæc verba videntur, approbantis huiuſmodi facinus.

Idem denique dixerim de Iuriſperitis, qui l. *ſi quis.* allegata, ignominiæ duntaxat damnant huiuſmodi attentationem in vitam ſuam. Alio autem loco, tantùm non irrogant multam confiſcationis. Nimirum eos Thomas Morus lib. 2. Vtopiæ, rectè dixit diſſimulare in quibuſdam hoc facinus, quòd dubium ſit ſuine ſatis compotes fuerint, cùm aliter id attentarunt quàm vrgente ſceleris grauis conſcientia, ob quam ſupplicium timerent. Neque verò Papinianus, vt ei aduerſarius, quòd id ad calūniam & cauſam ſuam faceret, malè impingit, dixit, fati celeritatem non debere eſſe crimini obnoxiam, ſed dixit, facti ſceleritatem, (eo loquendi modo quo l. 5. ff. *quòd metus cauſa*, malitas pro malitia ponitur ex Labeone,) id eſt, ſceleris tanti virus, cui ob prædictam cauſam parcitur, cùm alterius ſceleris conſcientia non præceſſit. Improbatur tamen, eo ipſo quod eius ſceleritas agnoſcitur. Sed Nouator calumniandi celeritate, *ſceleritatem*, in *celeritatem*, cauſæ ſuæ commodans permutauit.

Probroſitas ſceleris quod exagitamus, & qui Biothanati.

126. Nec ſapientes duntaxat inter Ethnicos, ſed ipſum quoque vulgus ſceleritatem iſtam reprobauit, & vitio vertit, probroſo cognomine nominans, βιαιοθανάτους, vel βιοθανάτους, quos ſibi ipſi vim intuliſſe conſtaret. Hoc eſt, violenta morte peremptos: Quaſi antonomaſticè ij violenta morte pereant, qui in ſeipſos iniiciunt violentas manus. Quòd enim Iſidorus 10. Orig. *litera* B. *Βιοθανάτους*, quaſi *bis mortuos*, dictos cōminiſcitur, nimis à vero auerſum eſt. Apud Lampridium loco ſuperiùs allegato, vox *Biothanati*, Latio donata; itémque apud Seruium 4. Æneid. in eo, quem dixi, ſenſu vſurpatur, vt notat Ciaconius in Indice ad Caſſianum V. *Biothanatus*. Et clarè eodem modo vſurpatur apud ipſum Caſſianum coll. 2. c. 5. vbi Hero ſenex qui ſe in puteum abiecerat, Biothanatorum in claſſem referendus fuiſſe dicitur, & eo nomine publicis Eccleſiæ ſuffragiis priuandus, niſi interceſſiſſet S. Paphnutius. Eodem ſenſu 7. Inſtit. c. 14. dicitur, Iudam proditorem Biothanati morte vitā concluſiſſe. Nec dubito quin eodem ſenſu Ethnici, Chriſtianos Biothanatos appellarent, vt ex Beda in Martyrol. Roman. die 27. Iulij notauit Baronius anno Chriſti 138. n. 3. putās dictos βιοθανάτους, quaſi morti violentæ deſtinatos. Ego, vt dixi, malim id accipere de probro auctiore, impacto Chriſtianis, quòd ſua manu, id eſt, ob ſuam (vt Ethnici interpretabantur,) pertinaciam & capitoſitatem pereuntibus. Ita enim Marcus Antoninus Imperator & Epictetus explodendi cùm de fortitudine, Chriſtianos inſimulabant aduocatæ ſibi ipſis necis: quaſi quia tormentis indomabiles erant, mortem ſibi conſciſcerent, quam obfirmando adſciſcere ſibi videbantur.

Tertullianus, qui lib. de anima c. 57. Biothanatorum meminit, ab hoc ſenſu non abludit: quamuis dicat, illos eſſe Biothanatos, quorum animam per vim & iniuriā ſæuus finis extorſit: Vt idcircò credibile videretur, Magis animas euocantibus, has animas vi & iniuria auulſas à corpore, ad vim & iniuriam opportuniores fore: Præſertim quia vt eſt apud Seruium ſuprà, nunquam ſuæ origini reddebantur, nec vnquam cœlo tranſcribebantur. Súntque hæ animæ, quantum arbitror illæ ipſæ, quæ vt refert & refellit S. Chryſoſt. hom. 2. de Lazaro & homil. 27. in Matth. dicebantur verti in dæmones. Hoc inquam, ſenſui propoſito non incommodat. Poſſumus enim intelligere, qui ſibi ipſis mortem conſciuiſſent, dictos Tertulliano fuiſſe βιοθανάτους, antonomaſticè, ac per excellentiam. Imò fauet initium capitis, quo ſecundùm *aboros*, id eſt immatura morte præuentos, optimū dicitur hîc retineri: ſecūdum Biæothanatos autem, (ita enim aliqui codices habent, diuersâ; ſed eodem recidente nominis cōpactione,) peſſimū hîc retineri. Quod de iis tantùm dici videtur, qui vitæ ipſi ſuæ ſtamen ſuccidunt.

Excluduntur prætextus ſæuiendi in ſeipſum.

127. Itaque vt hoc punctum tandem concludamus, nemini fas eſt in vitam ſuam ſæuire, quæcunque tandem atrociſſimo ſceleri prætexatur cauſa, quæ ſecluſo diuino imperio, nulla proferri poteſt legitima & valida. Non grauitas ærumnarum aut dolorum, vt impiè ſenſit Plinius lib. 2. c. 63. in terræ laudibus ponens, quòd venena fundat, vt in tædio vitæ, remedium malorum lene ac placidum nanciſceremur. & l. 28. c. 1. ait *ex omnibus bonis quæ homini tribuit natura, nullum melius eſſe tempeſtiua morte: in eaque id optimum, quod illam ſibi quiſque præſtare poteſt.* Deteſtabiliùs autem Cardanus lib. 3. de conſol.

(pag.mihi 112. idipſum Chriſtianis legibus indulgeri, mendaciſſimè dixit. Non item iuſtam præſtat cædem ſui, teſtimonium amoris, amico vel etiam coniugi exhibendum, quo œſtro percitæ coniugum quamplurimæ ſeipſas neci dederunt, vt Arria & alia apud Plinium iuniorem l.6. Epiſt. 24. & multæ apud D.Hieronymum lib.1. in Iouin. *ſub finem.* ferúntque idem hodie factitare Mogores. Non pudor damnationis ſubeundæ. Mirum enim, vt eſt apud Plinium lib. 3. epiſt. 9. *Pudorem damnationis morte fugere, quem non puduerit damnanda committere.*

Addo quòd meritò grauius videatur, & in quo aliàs quandoque hæſitatum, ne corporeæ quidem integritatis tutela, labem huius ſceleris eluit. Vt propterea D.Auguſt.8. Ciuit.c.19. immanis culpæ reum agat Lucretiam, quæ ſe, quia fœdata fuerat, interemit. Quanquam conſtat, eam immanitatem in Lucretia non pertinuiſſe ad munditiam carnis ſeruandam, vel reparandam; (etiamſi Tertullianus in exhort. ad Caſtitatem, dicit, eam ſuo ſanguine, maculatam carnem abluiſſe:) ſed potiùs pertinuiſſe ad vanam laudis captationem ex atroci illo facto: vel certè ad impotentiam animi dolore victi; nec ſeipsũ & illatæ fœditatis probrum ſuſtinentis; vel certè metuentis hominum voces & iudicia de anteriore illo facto. Sed quanquam præuenienda inde fuiſſet ea fœdatio, non licuiſſe tamen alienũ crimen proprio grauiore præcludere; cùm in ea perpeſſione nõ ſit culpa vlla, ſi abſit aſſenſus, luculenter demõſtrat idem S.Auguſt. eodem l.1.c.18. Et latiſſimè confirmat Claudius Eſpencæus l.4. de continent.c.14.

Eſtque id tam certum, vt mirum videatur, non modò cuius minor eſt autoritas S.Aldelmum l. de laud.virgin.c.15. ſed etiam S.Hieronymum, (quod Couarruuias 1.Var.c.2.n.9. notauit,) potuiſſe licitam cenſere ereptionem vitæ manu propria factã, cùm certum diſpẽdium imminet pudicitiæ ex aliena libidine. Nec ſuffragantur Hieronymo exempla quædam Sanctarum virginum & mulierum, quæ inquinationem violentam præuenerunt voluntaria morte, nec ſine laude vt eſt apud S.Ambroſium 3. de Virgin. & S.Chryſoſtomum homil. de SS.Berenice & Proſdoce, & homil. de S.Pelagia, vbi teſtatur multas ſacras Virgines vt perſecutorum vim effugerent, laqueis colla inſeruiſſe, & gladiis pectora confodiſſe. Similia leguntur apud Euſebium 8. hiſtoriæ c. 12. aliàs 24. & apud alios quos idem Eſpẽcæus allegat. Vt taceam Democlem apud Plutarchum in Demetrio qui conſpurcandus vi ſpurci domini, omni alia euadendi via præcluſa, detracto aheni operculo in aquam inſiliit feruentem, ſicque peremptus, vim impuram effugit. Item virgines Ethnicas, quæ morte voluntaria virginitatis ereptionem anteuerterunt, vt idem Hieronymus latè refert 1. in Iouin. *ſub finem.* His enim dimiſſis, quarum virtuti nullum certum ſuffragium aſtipulatur; quod ad Chriſtianas illas attinet, vel ex ignorantia inuincibili ſic operatæ non peccarunt; imò ex conſcientia erronea putantes honeſtum & Deo gratum eſſe, plurimùm meruerunt: Vel quod S. Auguſt. 1. Ciuit.c.26. ſignificat, Deo iubenti, vel ad id eas ſollicitanti per peculiarem inſtinctum, ad omnes non pertinentem, obtemperantes, gloriam fortis facinoris ſunt adeptæ.

128. Sed neque ſeruandæ libertatis ciuilis gratia, fas vlli eſt, in ſeipſum, vitámque ſuam ſæuire. Contrarium videtur tradere Philo libro quòd omnis probus liber, verbis illis. *Putamus, eos qui corporis robur exercendo confirmant, metum mortis calcare ſpe victoriæ, aut ne victorem aſpiciant: Eos verò qui exercent mentem ſuam inuiſibilem, quæ verè homo eſt, domicilium hoc ſenſibile circumferens, & verbis Philoſophiam, factis virtutem excolunt, grauatim morituros pro libertate, vt libero ſpiritu fatalem vitam pertranſeant? Fertur in quodam ſacro certamine, athletas duos robore pari præditos, non priùs deſtitiſſe ab inferendis excipiendiſque ictibus, quàm vterque expiraret in veſtigio. Dicat aliquis tali cuipiam. Ah miſer, virtus te perdet tua! Sed iuuat, glorioſè pro apio frondéve oleaſtri certantem, occumbere. At ſapientem multò magis pro tuenda libertate, quam ſolam, ſi verum fatendum eſt, animus deſiderat, vt agnatam, non aſcititiam; qua reſecta, tota hominis compages diſſoluitur.* Illuſtrat ibidem hanc rem exemplis, quorum commemoratione, & celebratione, liquidiùs mentem ſuam aperit. Ait igitur; *Celebratur Laconis pueri, quo in genere præcipuum eſt virtutis ſtudium, mira quadam ingenuitas. Captiuus enim abductus à quodam Antigoni milite, liberalia quidem non recuſauit miniſteria; ſeruilia verò negauit ſe exhibiturum, quòd abhorreret à ſeruitio. Atqui nondum per ætatem legibus Lycurgi poterat inſtitui, quas vix deguſtauerat. Tamen præſenti vitæ violentam mortem prætulit, vt fæliciorem, & deſperata redemptione, libens ſibimet manus intulit.* Et mox. *Quin & integros populos accepimus pro libertate fidéque erga defunctos Principes benemeritos, vltrò ſubiiſſe perniciem, ſicut Xanthios recente adhuc memoria. Cùm enim vnus è coniuratis in Iulium Cæſarem Brutus eos obſediſſet, odio non tam partium, quàm ipſius ducis, qui amicum & Imperatorem ſuum interemerat, repugnauerunt pro viribus, donec eos paulatim deficerent. Poſtremò in totum his exhauſti, concluſerunt ſuas quiſque domi vxores, parentes, liberos, atque ita mactarunt, congeſtiſque in aceruos, ignem ſubdiderunt, & ſeipſos inſuper iugularunt: vt fatali neceſſitati, ſalua libertate, magnanimitatéque, ſatisfacerent. Sic illi acerbitatem tyrannicam fugiendo, prætulerunt glorioſam mortem, vitæ coniunctæ cum ignominia.*

Hæc Philonis dicta, nego approbari debere, vt ſonant. Nam quamuis ſit ſeruitutis probrum omninò ingens; tamen non ſunt facienda mala vt eueniant bona. Nec fortaſſis Philo, eo in facto aliud approbat, quàm generoſitatem, & libertatis amorem, in cuius commendatione totus erat. Tametſi approbare, nec potuerit nec debuerit, quòd ea generoſitas animi in tam malum vſum impenſa ſit; iſque libertatis amor, fructus tam noxios profuderit. Tantùm enim fas eſt præferre mortem ſeruituti, cùm mors pro libertate iuſtè pugnanti infertur, in quo non mediocrem honeſti ac decori formam eſſe, dixit S. Ambroſius 1. Officior. cap.41.

129. Denique ne interueniente quidem humanæ poteſtatis iuſſione, etiam cùm ob culpam iuſta eſt mortis irrogatio, fas eſt alicui, violentas ſibi manus inferre. Contrarium malè ſenſit Nider 3.par. conſolatorij timoratæ conſcientiæ, c.3. videtúrque annuere Lipſius 3. manud. diſſert.23. Eſt quidem id hodiéque in Iaponiorum vſu ac praxi; fuit etiam apud Romanos receptum ſub Barbaris Imperatoribus, Nerone præſertim ac Domitiano. Et pretium etiam occupatæ mortis conſtitit, teſtamentum non reſciſſum, iuráque funeris ſalua, *pretium feſtinandi*, vt Tacitus loquitur. Tamen eſſe id ſupra vires humanæ poteſtatis, nec vt Scribonia Druſo rectè dixit apud Senecam, epiſt.70. fas eſſe homini, alienum, hoc eſt, carnificis negotium agere, certum eſſe debet ex violando alioqui diuino dominio, deſtructione vitæ quæ illi ſoli ſubeſt, quámque Deus cõſentaneè ad naturalem hominis inclinationem, miniſtris ſuis ac veluti procuratoribus, poteſtatem fecit deſtruendi, non per ipſummet qui mortem alioqui commeruit, ſed per alium duntaxat publicæ autoritatis partes ſuſtinentem. Et verò, neminem vnquam tametſi crudeliſſimum, id vlli mandaſſe, ſcribit Seneca apud S. Auguſt.6.

ciuit.

ciuit. cap. 10. Hinc quoque conſtitutum manet, nefas eſſe, factâ à Repub. poteſtate, manus ſibi conſciſcere. Quod pleriſque olim populis in vſu fuiſſe, refert Ærod. l. 6. decret. tit. 4. §. 3.

Solum Numinis iuſſum, vim ſibi illatam honeſtat.

Vnica proferri poteſt idonea cauſa, turpitudinem illatarum ſibi violentarum manuum excludens; nempe imperium eius qui vitæ ac mortis poteſtatem habet. *Si hoc ille præcepit*, ait D. Auguſtinus, q. 49. in Iudic. agens de cæde innocentis, *cuius non licet iuſſa contemnere, non ſolùm inſipientia culpanda non eſt, verùm etiam laudanda obedientia eſt. Hoc enim etiamſi ſe homo ipſe interimat, quod vtique humana voluntate & conſilio facere nefas eſt,) profectò intelligendum eſt obedienter potiùs fieri, quàm ſceleſtè, ſi diuinitùs iuſſum eſt: de qua quæſtione ſatis in primo libro de ciuitate diſputauimus.* Luculenter eodem lib. 1. c. 26. hanc limitationem confirmat, cum quo in eiuſdem capitis calce ſic ſtatuendum. *Hoc dicimus, hoc aſſerimus, hoc modis omnibus approbamus, neminem, ſpontaneam mortem ſibi inferre debere: velut fugiendo moleſtias temporales, ne incidat in perpetuas. Neminem propter aliena peccata, ne hoc ipſo incipiat habere grauiſſimum proprium, quem non polluebat alienum. Neminem propter ſua peccata præterita, propter quæ magis hac vita opus eſt, vt poſſint pœnitendo ſanari. Neminem velut deſiderio vitæ melioris, quæ poſt mortem ſperatur: quia reos ſuæ mortis, melior poſt mortem vita non ſuſcipit.*

Membra corporis, dominio hominis ſubducta.

130. Quod de vita & corpore conſtitutum eſt circa exemptionem à dominio eius qui iis fruitur, imò & cuiuſuis creatæ poteſtatis, dicendum ſimiliter eſt de membris. Militat enim vtrobique eadem ratio. Vt proinde inſulsè admodum Chriſtianus quidam apud Iuſtinum, Apol. 2. ad falſos rumores de promiſcua Chriſtianorum venere excludendos, petierit exſectionis ſibi poteſtatem fieri per Fœlicem Alexandrinum Præſidem, quod negarent Medici fas eſſe virilitatem cuiquam excindere, niſi Præſide autore. Prorſus autem inſanè aliqui, non obſcurè ab Origene commendati, l. de ſingularit. Cleric. n. 107. latè autem à Prateolo reiecti v. *Valeſij*, & à Radero, parte 2. Viridarij, c. 5. ad immunitatem à moleſtiis carnis contra ſpiritum ferocientis, licitam cenſuerunt corporis ſui truncationem. Quod tradere item videtur Sixtus Pithagoræus, ſent. 265. verbis illis: *Solent homines abſcindere aliqua membrorum ſuorum pro ſanitate reliquorum, quantò id præſtantiùs pro pudicitia fiet?* Hoc inſanum eſt. In primis, quia carnis ſtimulos non deuitant, qui exſecti ſunt; vt docent Epictetus apud Arrianum, l. 2. c. 20. S. Baſil. ſub finem libri de virginitate. Pleniſſimè & diſertiſſimè, Auguſtinus 6. in Iul. c. 5. (vbi profert exemplum Calligoni Eunuchi, gladio turpitudinis vltore ſub Valentiniano perempti,) & Caſſianus, collat. 12. c. 10. Ac ſcitè Arnobius, lib. 5. ridens Deorum conſilium de Aty caſtrando, vt caſtus inter Deos viueret. *Quaſi verò*, inquit, *affecti corporalibus his damnis, fiant languidioris audaciæ, & non quotidie videamus, eos qui ſibi demeſſuerint has partes, maioris petulantiæ fieri; atque omnibus poſtpoſitis pudoris & verecundiæ frænis, in obſcœnam prorumpere vilitatem, flagitiorum confeſſione vulgata?* Imò plerunque ſpadones, vt S. Hieronymus l. 1. in Iouin. loquitur, in longam ſecurámque libidinem exſecabantur. Idque perſpicuè habetur ex Clemente Alex. 3. Pædag. cap. 4. & ex S. Cyrillo apud Suidam, verbo σπάδων.

Deinde per eam immanitatem; in diuinum opus, ipſúmque proinde Deum, iniuria admittitur. Audi Chryſoſtomum in c. 5. ad Gal. ad illud, *Vtinam abſcindantur*, Satanæ hac in parte calliditatem & conſilia detegentem. *Vbi nunc ſunt qui ſeipſos audent euirare, ſimul & Apoſtolicam imprecationem ſibi acceſſentes, & Dei opificium accuſantes, & à Manichæis ſtantes? Nam illi quidem aiunt, corpus inſidioſum eſſe, maleque materiæ. Hi verò factis ſuis, crudelibus illis opinionibus præbent anſam, dum membrum amputant velut inſidians & inimicum. Itaque multò magis oportebat excæcare oculos. Per oculos enim in animam deſcendit concupiſcentia. Verùm nec oculus, nec vllum aliud membrum eſt in culpa, ſed ſola praua animi inductio. Quòd ſi non ſuſtines, cur non & linguam ob blaſphemias; cur non & manus ob rapinas; cur non & pedes ad malitiam currentes; denique cur non totum reſecas corpus? Nam & aures delinita tibia, frequenter effœminarunt animam; & nares, accepto ſuaui odore, impoſuerunt menti, & ad voluptatem lympharunt. Itaque circuncidamus omnia, & aures, & manus & nares. Verùm hæc extrema ſunt impietatis, & Satanici conſilii. Tantùm oportet corrigere inconditum mentis impetum. Iſti verò ſua reſecant membra. Ita malus dæmon, perinde quaſi errauerit opifex, perſuaſit vt inſtrumenta perderent, ſemper gaudens cædibus.* Perpulchrè in eandem ſententiam diſputat in c. 19. Matth. ad illud, *Sunt Eunuchi*, homil. 63. & S. Ambroſius lib. de viduis, *ſub finem.*

Alia contra atrocem illam naturæ humanæ contumeliam, Deo, penes quem eſt illius dominium iniurioſam, petere licebit ex Luciano in Eunucho, & ex variis Ethnicorum etiam Principum in eam barbariem edictis, de quibus aliiſque Briſſonius, lib. de verb. ſig. v. *Eunuchus*. Couarruuias ad Clem. de homic. p. 1. num. 6. Antonius Auguſtinus lib. 3. emendat. iuris ciuilis, cap. 5. Scaliger exercit. 277. n. 2. Alciatus 7. Parerg. cap. 32. Petrus Greg. 7. ſyntag. c. 2. à n. 12. Claud. Eſpencæus l. 5. de Continentia, cap. 12. Lælius Biſciola, tom. 2. horarum ſubſec. l. 2. c. 18.

131. Parum item ſanus fuit Democritus, cùm lumine & oculis ſe orbauit. Siue vt attentiùs in philoſophicas commentationes poſſet incumbere, vt ei tribuit Gellius, l. 10. Noct. Attic. cap. 17. & Laërtius in Democrito, ac S. Hieronymus, l. 2. in Iouin. (ſuppreſſo licèt nomine:) ſiue ne videret benè eſſe malis ciuibus, vt mavult Laberius apud eundem Gellium citato capite: ſiue vt prodit Tertull. cap. 46. Apolog. quòd mulieres ſine concupiſcentia aſpicere non poſſet; & doleret, ſi non eſſet potitus. Quocunque enim ex his finibus, tam pretioſa facultate ſe exuerit, ſtultè fecit, diſpoſuítque de re, cuius non erat dominus. Nam quod ad tuendæ ea via caſtitatis, prætextum attinet, rectè in hanc rem ſcripſit S. Ambroſius, lib. de viduis, *ſub finem*, verbis illis, quibus longiorem hac de re orationem inſignit. *Caſtos, non infirmos, eſſe nos conuenit: pudicos oculos habere, non debiles.* Nec inter Chriſtianos ſapuit is, cuius eſt mentio in actis S. Antonij Vliſſiponenſis. Pedem enim ſibi abſcidit, quòd calcem matri illiſiſſet, quaſi ſcandalum à pede paſſus fuiſſet, eúmque idcircò abſcindere ex Chriſti præcepto teneretur. At ea Chriſti verba, ad coniunctiſſimos quoſque cùm fiunt nobis peccati illices ſpectare, non autem ad corporis membra cùm iniquitati ſeruiunt, rectè expoſuit Iſidorus Peluſ. lib. 1. epiſt. 83. & pulchrè Saluianus, l. 3. de prouid.

Fas aliquando membrum truncare, etiam ſilente Deo.

Eſt tamen in hac parte obſeruandum, diſcrimen inter vitæ ereptionem, & membri truncationem. Nam illa nunquam, & nulla ex cauſa homini conceditur, ſi abſit diuinus inſtinctus aut iuſſio. Truncatio autem proprij corporis, citra mortis periculum, ſæpè ex cauſa conceditur. In primis cùm interuenit diuinus inſtinctus extraordinarius, qualis ſanctum illum Martyrem impulit, quem vt initio vitæ Pauli primi Eremitæ ſcribit S. Hieronymus, inter lilia candentia & rubentes roſas, propter aquæ riuum, ſuper extructum plumis lectum blandis ſerico nexibus irretitum, adorſa cùm eſſet impura lupa, cœleſtis afflatus ad præciſam morſu linguam, in oſculantis ſe faciem, generosè expuendam, incitauit. Par cœleſtis impulſus ſanctas pleraſque virgines mouit ad ſeipſas deformandas, vt caſtitatem in tuto ponerent: quod de ſancta Eba & ſociabus ſe denaſantibus, refert Baronius anno 870. Et de virgine quæ oculos ſibi exculpſit, queis adoleſcens malè corripiebatur, Iacobus de Vitriaco, & ex eo Raderus, parte 2. Virid. SS. c. 3. §. 8. cui planè geminũ eſt, alterius Virginis antiquius exemplum quod refert Ioannes Euiratus, cap. 60. Prati ſpiritualis. De aliis ſimilia refert Spinellus, tract. de Virginibus, num. 46. *Sancta Soteris*, ait S. Ambroſ. l. 3. de Virgin. ſub finem, *gaudebat diſpendio pulchritudinis periculum integritatis auferri. Sed illi potuerunt quidem vultum eius vulnerum vibicibus exarare: faciem tamen virtutis eius & gratiam decoris interni, nequaquam exarare potuerunt. Hetruſcum iuuenem veteres fabulæ ferunt, cùm propter admirandam oris proprij pulchritudinem in amorem accenderet fœminas, ſtigmatibus inaraſſe vultum ſuum, ne qua eum adamare poſſet.* Similia habet de eo Mamertinus in Panegyr. Iuliani *non multùm ab initio.* Spurinæ, ei nomen fuiſſe, diſcimus ex Valerio, lib. 4. titul. de verecundia.

132. Quinetiam cùm extraordinarius ille inſtinctus, qui Sanctos impulit, non interuenit, fas eſt idem præſtare, ſi maius detrimentum toti corpori immineat, quàm quod ex proprij membri exſectione obtinget. Vt ſi membrum ſit putre, & ab eo toti corpori tabes ingruat. Vel ſi pes ſanus, ferro illigetur; & excitato incendio ſecutura ſit combuſtio totius hominis, niſi pede vno truncus effugiat. Vel ſi graſſator, qui æquè eſt externa cauſa ac ignis, ex mera crudelitate mandaret exciſionem membri ad vitam non neceſſarij, crudelem ruinam toti corpori intentans, ſi imperium detrectetur. Membra enim non ſunt propter ſe, ſed propter totum quod conſtituunt: nec ſunt ſuppoſitum aliquod diſtinctum à toto quod componunt, vt capax diſtinctæ ab eo iniuriæ: ſed tantùm ſunt aliquid eius. Quare iure naturali conceditur de illis diſponere, prout maior compoſiti cui inſerta ſunt, neceſſitas tulerit. In quo eſt latum diſcrimen inter membrum collatum cum corpore & ciuem cum communitate collatum. Hic enim quia eſt ſuppoſitum à Repub. diſtinctum, & capax peculiaris iniuriæ, non poteſt à Rep. truncari vrgente hoſte, & excidium communitati minante, niſi membrum innoxium, (ſic enim ſupponimus,) abſcindatur, & vita priuetur. At membrum proprij corporis, in eodem diſcrimine abſcindi licitè poſſet, ob diſparitatem propoſitam: quæ facit, vt homo in tanto malo, quod toti diuino opificio imminet citra iniuriam Dei, cuius dominio ſubeſt corpus, & cum prudenti vſu iuris cuſtodiæ & adminiſtrationis ſibi in corpus ſuum concreditæ, proſpiciat toti cum partis diſpendio; & per occiſionem partialem, declinet totalem.

Anima, dominio hominis non ſubeſt; nec accidentia vitæ fouendæ neceſſaria, naturaleſque facultates.

Itaque nulla homini ſubſtantialia, ad dominium eius pertinent. Non enim vita vel corpus, ex toto vel in parte, vt hactenus probatum eſt: Non item anima, quæ corpore etiam eſt pretioſior. Vt proinde nemo abſque ſpeciali iniuſtitia in Deum, illam donare aut vendere queat: tametſi, quod cum omni exſecratione memorandum eſt, ita quandoque excordes aliqui in dæmonis gratiam fecerunt, etiam impiis licitationibus interpoſitis, & numerato ex pacto, decem aureorum pretio. Heu decorum pretium mercis in quam immenſum pretioſi ſanguinis, quaſi Agni immaculati litrum impenſum eſt! Cùm autem multa ſint prætereà homini ſubſtantialia, efficitur, omnia iſta ſubduci humano dominio. Vniuerſalis ratio, quæ confirmat in nullum prorſus quod homini ſubſtantiale ſit, ius dominij illi ipſi homini competere, æquè vrget in omnibus. Nimirum quòd quæcunque talia ſunt, pertineant ad eſſe, ſintque anteriora libertate, quæ eſt dominij fundamentum; ideóque nequeant dominio ſubſtare.

133. Quo eodem argumento concluditur, pleraque item ex accidentibus, eodem dominio eximi. Vt illam primarum qualitatum latitudinem, quæ eſt neceſſaria ad illigandam corpori, & fouendam in eo animam. Itémque potentias naturales quaſcunque: Omnes enim ſunt libertate anteriores. Nam tametſi facultas motrix, dicitur originem ducere à voluntate, cui formaliter inſidet libertas: tamen hoc tantùm dicitur ad indicandam ſubordinationem facultatis motiuæ ad voluntatem, & deſignandum cur oportuerit ſubſtantiæ nactæ voluntatem, conferri inſuper vim motricem. Quod autem attinet ad phyſicam deriuationem, ambæ æquè primò radicantur in anima, & ab ea progerminant in eodem inſtanti naturæ. Præterquàm quòd fundamentum dominij eſt libertas ſaltem remota, & quaſi in actu primo. At fundamentum motricis facultatis, eſt voluntas, non quatenus libera etiam remotè, ſed præcisè quatenus voluntas: quandoquidem ij in quibus nullo modo cernitur libertas, potiuntur tamen facultate motrice.

Quare concludendum eſt, nullas potentias naturales à libertate diuerſas, eſſe ſub noſtro dominio. Neque verò de eis perfectè diſponere poſſumus, eas alienando, aut à nobis remouendo: ſed ad ſummum de fructibus earum; hoc eſt, de actibus, diſponimus. Actuum autem ſumus reuerà domini, cùm eos ad nutum producamus, vel inhibeamus: eos item alienemus, & æternæ vitæ pretio, cum Deo paciſcentes, vendamus; aut pro temporali mercede locemus aliis. Quæ omnia ceſſant pro ipſis facultatibus à libertate diſtinctis.

Quod ſemper addo: quia libertas non tantùm eſt domina cæterorum, ſed etiam ſui ipſius. Eſt enim reflexiua in ſeipſam, & idcircò vendi ab homine poteſt, non tantùm in fructibus ſuis, hoc eſt, in liberis operationibus, ſed etiam in ſeipſa, ita vt non ſit fas, ſalua Iuſtitia, facultatem liberam contra domini volũtatem huic aut illi operi addicere, vel non addicere, vt traditur agendo de herili poteſtate atque mancipiis. Non poſſet autem vendi, niſi ſubeſſet dominio vendentis. Quanquã quia libertas, directè

directè & identicè idem eſt quòd voluntas; hæc autem vt ſic, non ſubiacet hominis dominio, vniuerſaliter pronunciare licet omnes hominis facultates dominio eius eximi.

Sed tantùm reliqua accidentia vtriuſque ordinis, & actus noſtri.

134. Bona itaque interna, quæ abſolutè dominio hominis ſubſunt, partim ſunt actiones illæ, in quas homo aliquo tandem modo ius habet, vt expoſitum eſt, cùm de libertate: partim nonnulla accidentia de quibus poſſumus diſponere abſque iniuria alterius habentis in illa ius ſpeciale; nos autem, ſi in illis lædamur, iniuriam ſubimus. Et de his duntaxat bonis naturalibus, valet in rigore quod à S. Paulino dictum eſt, epiſt. 26. *Non pecuniam tamùm & fundos, extraneas facultates; ſed etiam animi noſtri internas opes, quæ verè noſtra ſubſtantia eſt, poſſidemus. Hanc vendere, hoc eſt, alienare à nobis, tantò maior victoria, quantò altior difficultas eſt, ingenita, quàm appoſita ſeparare; & intus inſixa diuellere, quàm affixa extrinſecùs reiicere.*

Quinetiam, nonnulla in quibus iniuriam pati non poſſumus, ſubiacent tamen noſtro dominio. Nimirum dona gratiæ in quibus vt Scotus in 4. d. 15. q. 3. *litera A.* rectè notauit, nemo læditur niſi à ſeipſo, ac proinde iniuriæ circa ea non eſt obnoxius, niſi mediatè, quatenus ad ſeipſum lædendum vi aut fraude inducitur. Subiacent tamen verè dominio humano, & cùm ea abolemus, nemini ſpecialem iniuriam facimus, ac ne Deo quidem. Patitur quidem Deus à nobis iniuriam, cùm per graue quodcunque peccatum, deſtruimus in nobis gratiam ſanctificantem: aut cùm per actum infidelitatis, habitum fidei diuinitùs intellectui inſertum, peſſundamus. Ea tamen iniuria in Deum, eſt communis cuiuis culpæ, vt ſuo loco monſtratum eſt: conſiſtitque in eo, quòd nobis ipſis qui Dei mancipia ſumus, abutamur contra Dei voluntatem, & fructus noſtros, nolimus Dei eſſe. Quod pugnat contra ius verum, quod Deus habet in nos tanquam in mancipia, & pluſquàm mancipia, quantum eſt ex noſtra conditione, & naturali habitudine ad Deum. Vnde cùm culpa eſt grauis, ſequitur iuſta ſubtractio bonorum illorum pretioſorum, quæ à Deo nobis data, & noſtri iuris facta, malè prodigimus.

Non eſt igitur ea iniuria ſpecialis, & violans ius Dei ſpeciale ac particulare in rem quæ diſperditur, V.G. in gratiam. Qui enim hanc diſperdit, non diſponit de re ita ad Deum pertinente, vt non ſit etiam ipſius diſperdentis, ſicut facit qui de ſuo corpore aut membris diſponit per occiſionem, aut illicitam mutilationem. Diſponit itaque de re noſtri iuris facta, & in quam Deus non retinet niſi quaſi ius dominij alti: hoc eſt, ſupremum illud & inabdicabile ius, quod habet in omnia, quatenus ſpectatur in ratione Creatoris ac entis à ſe. Domini autem particulares talium bonorum, nos ipſi ſumus. Atque ita ſpectata præcisè alienatione & deſtructione talium bonorum, nullius particulare ius violatur præterquàm noſtri ipſorum, qui eorum bonorum ſumus veri domini particulares. Ita rectè Canus relect. de pœnit. par. 4. dub. vlt. ad 2.

***

CAPVT II.

Reliqua Iuſtitiæ commutatiuæ obiecta formalia remota; nempe dominium luxatum, & minutiora quædam iura.

Satis multa pro inſtituto, de principali obiecto formali remoto huius Iuſtitiæ, eique aduerſantis iniuſtitiæ, ſiue de dominio perfecto, quoad ea quæ ipſius ſunt propria, ſeorſim ab aliis iuribus Iuſtitiæ commutatiuæ obiectis. Nunc ad illa alia iura, quæ item huic Iuſtitiæ remotè obiiciuntur, progrediendum eſt, de quibus ſic ſtatuo.

PROPOSITIO.

Reliqua minutiora Iuſtitiæ & iniuſtitiæ commutatiuæ obiecta formalia remota, ſunt alia quævis iura Arithmeticæ æqualitatis exigitiua; cuiuſmodi ſunt dominium imperfectum, ob ablatam dominij plenitudinem, non ex ſolius poſſeſſionis defectu, (quæ alia incompletio eſt,) ſed ademptione dominij in vſum, ſaluo dominio in ſubſtantiam, aut è contra. Item quæ dicuntur ſeruitutes, quas inter ius nudè vtendi, à dominio, & pleno, & duntaxat vtili, vbilibet diſtinguitur.

135. Primò ago de dominio imperfecto, quod ex dominij proprietatis imminutione ac veluti oblæſione naſcitur. Vnde & non plenum appellatur: quia ſcilicet à plenitudine & perfectione dominij hactenus explicata, deficit: idcircò quòd non conferat plenam ac perfectam de re diſpoſitionem, non ex eo quòd plures idem dominium ex æquo participent, vt contingit ante factam hæreditatis aut rei ſimul coëmptæ diuiſionem; quod propriè non pugnat cum plenitudine dominij cuiuis eorum competentis, in portionem quæ illi per diuiſionem obtinget, ſed ex eo quòd ius in rem dominio ſubiectam, non ſit integrum. Vnde nata duplicis dominij diſtinctio, quæ quamuis non ſit ſolius dominij proprietatis vniuerſaliter & in rigore loquendo, tamen hîc quandoquidem dominium Iuriſdictionis miſſum fecimus, in ſolo dominio proprietatis attingetur.

Dominij oblæſi ſubdiuiſio, in directum & vtile.

Quoddam ergo dominium non plenum, eſt illud quod vocant directum; nempe illud quod eſt ſine vſufructu: quoddam verò dominium non plenum, eſt illud quod vocant vtile; nempe illud quod importat ius vtendi ac fruendi re aliena, ſalua ipſius ſubſtantia. Ex quo liquet, proprietarium, penes quem eſt dominium directum, quia poteſt de præcipuo ſeu de rei ſubſtantia diſponere, eam alienando, dici dominum magis propriè. Imò, l. 1. ff. *ſi ager vectigalis*, & in quibuſdam aliis iuribus, ſolus

ſolus dominus directus, cenſetur dominus, nempe dominio principaliore, à quo etiam ipſe dominus nomen proprietarij ſortitur, ac ſi integrum dominium proprietatis obtineret: quamuis reuerà non ſit abſolutus ac plenè dominus: cùm dominium integrum, diuidatur in ipſum proprietarium, & alium, cui competit dominium vtile, ſeu vſufructuarium vſufructu formali potientem, præſertim perpetuum, qui plerunque ſupra communem vſufructuarium peculiares aliquas conditiones importat, quibus varij vſufructuarij formales extraordinarij conſtituuntur. Quales ſunt emphyteuta, feudatarius, libellarius, ac perpetuus ſuperficiarius. Quare dominij plenitudo duplici generali modo tolli poteſt. Nempe primò reſpectu proprietarij, cùm dominium eſt tantùm directum, eo quòd auferatur proprietario vſusfructus. Secundò reſpectu vſufructuarij, cùm dominium eſt tantùm vtile, nec peruadit ad rei ſubſtantiam. Quod ſecundum duplici rurſus generali ratione euenire poteſt. Nempe vel per vſumfructum ordinarium, vel per extraordinarium. Vtrunque obiter attingo.

Vtile, vel continetur vſufructu ordinario.

Communis ſiue ordinarius vſusfructus, quem definiui ius re aliena fruendi ſalua ſubſtantia; differt à iure nudi vſus, per hoc quod vſusfructus importat ius percipiendi quicquid emolumenti ex re percipi poteſt, cùm vſus nudus, vt infrà dicam, n. 140. multò minùs importet. Quomodo autem vſusfructus de quo agimus à dominio pleno, aut à directo tantùm, ſecernatur, eſt ex dictis exploratum. Quanquam non diffiteor vſumfructum ſeipſo conferre vſufructuario dominium aliquod, non quidem reſpectu rei qua frui & vti conceditur: ſed reſpectu ipſiuſmet iuris fruendi, quod tale eſt vt ab vſufructuario diſtrahi ac vendi, vel in alium aliquem vſum conuerti ab eo poſſit. Hoc autem eſt habere ipſius iuris fruendi dominium, non per nouum ac diſtinctum ius, (ſic enim procederemus in infinitum,) ſed formaliter per ipſummet vſumfructum in ſe veluti reflexum. Neque tamen quod aliqui incommodè faciunt, non ſatis perſpecta vſusfructus natura, commoditas vſusfructus, cum ipſo vſufructu confundenda eſt. Ideóque cùm dicitur, vſumfructum communem eſſe ius fruendi re aliena, ſalua eius ſubſtantia, neceſſe eſt vt ea fruitio fiat ab vſufructuario nomine proprio; quod non habet commoditas ſiue vtilitas quam vſufructuarius alteri confert, dando illi ius vt non proprio, ſed ipſius fructuarij nomine fructus aliquos ex re percipiat. Quo pacto beneficiarius, (vt appoſito exemplo quamuis alterius inſtituti, rem declarem,) quamuis non poſſit transferre in laïcum ius nomine ſuo colligendi decimas, quippe ſpirituale, cuius laïcus eſt incapax: poteſt tamen laïco dare ius percipiendi decimas nomine ipſius beneficiarij, quod eſt transferre in eum commoditatem, quæ eſt ius quoddam à beneficiarij iure longè diuerſum. Similiter ergo commoditas ab vſufructu ſecernenda eſt, vt rectè cum multis aliis notauit Sanches 7. in Decal. c. 13. n. 12. & 18. Et inde fit, vt verus vſusfructus conceſſus à proprietario, non extinguatur morte conferentis, ſed morte fructuarij, à quo etiam nullo pacto alienari poteſt. At commoditas extinguitur morte conferentis, tranſitque ad hæredes eius cui collata fuerat à fructuario, & poteſt à fructuario alienari. Itaque commoditas vſusfructus differt ab ipſo vſufructu, cuius proinde definitio, qua dicitur eſſe ius fruendi re aliena, intelligi debet cum ea, quam dixi temperatione.

Vel extraordinario emphyteuſeos, feudi, libelli, ſuperficiei.

136. Iam verò vſusfructus extraordinarius, cernitur in emphyteuta, feudatario, libellario, & ſuperficiario. Emphyteuſis dicitur ducto ab inſitione vocabulo, quòd iuxta primam acceptionem res duntaxat infrugiferæ hoc modo traderentur, vt colerentur vel plantarentur, fierentque frugiferæ, quod factum à Byzantiis memorat Ariſtoteles 2. Oecon. *in farragine exemplorum, in tertio exemplo.* Eſt autem emphyteuſis, ius fruendi re fructifera immobili, ſub aliqua non perſonali, vt fit in feudo mero, ſed reali vel pecuniaria vel alterius generis penſione, determinata arbitrio prudentis, & ex vſu loci pendenda proprietario, ob conceſſum rei ſuæ vſumfructum, ſiue in perpetuum, vt ferebat prima inſtitutio, de qua Couarr. 3. variar. c. 10. n. 4. ſiue ad certum tempus, quod tamen non ſit decennio minus, ne locatio fiat qua dominium vtile non conferretur, ſicut confertur per emphyteuſim: quæ propterea ſi conſtituatur in bonis eccleſiaſticis, non liberat laicum emphyteutam à penſione tributi bonis laicorum ciuili diſpoſitione impoſiti iuxta valorem dominij vtilis. Ex quo patet, emphyteutam dominio quidem directo non potiri, in quo differt à cenſuiſta reſeruatiuo, tamen habere dominium vtile, & eſſe vſufructuarium: quamuis à communi vſufructuario differat, quòd hic in res quaſcunque, etiam mobiles, tale ius comparare queat, illúdque vendere non poſſit, & morte ſua illud admittat. Emphyteuta autem ius emphyteuſeos comparet in ſola immobilia, poſsítque in alterum transferre eiuſdem planè rationis, qua ipſi collatum fuerat, nec neceſſariò per mortem emphyteutæ finiatur ius illud.

Feudum ab emphyteuſi differt, cùm penes alia, quæ enumerat Azor t. 3. lib. 10. tract. de feud. c. 3. tum præſertim penes penſionem: quæ cùm feudum eſt merum, non eſt realis, ſed tantùm eſt obſequium aliquod perſonale, proprietario repenſum in recognitionem dominij vtilis, quod à ſe abdicauit, de re ſua immobili: quam ſi beneficiarius diſtrahat, liberum eſt domino directo poſt duos menſes à tempore quo monitus fuerit, ſubducendos, eodem pretio ſibi vendicare. Quòd ſi eam diſtrahi permittat, accipit laudemium: hoc eſt, iure communi quinquageſimam pretij partem, aliámve pro regionis more, & conſtitutis initio pactis: qua accepta, laudat & approbat ratámque habet dominij vtilis tranſlationem in alium factam, quæ alioqui fuiſſet irrita. Conceditur tamen ſubinfeudatio abſque conſenſu domini directi, in quo feudum differt ab emphyteuſi. Quia enim beneficiarius ſiue vaſſallus, dans alteri in feudum rem quam ipſe in feudum accepit, non deſinit eſſe vaſſallus domini directi, qui etiam, ſaltem ratione feudatarij, acquiret ius aliquod in ſubfeudatarium: propterea ea dominij vtilis alienatio, cùm in damnum domini directi non cedat, meritò conceditur feudatario, qui dominium vtile, inconſulto domino directo à ſe abdicans, nec niſi eius veſtigia & reliquias modicas retinens, nempe ius exigendi à ſubvaſſallo obſequia conuēta, iugum domini directi non excutit. At ſubemphyteuticatio abſque domini directi conſenſu non conceditur, ne melioratio rei ſubiectæ emphyteuſi pericliteretur per ſubalternam illam emphyteuſim: Contra mentem domini directi, qui cùm

dominium

dominium vtile rei ſuæ à ſe in emphyteutam transferret, non aliud intendit, quàm illum meliorem rei ſuæ ſtatum.

Cæterùm qui feudum illud ſubalternum; vel de proprietarij conſenſu, ſubemphyteuſim accipit à primo feudatario vel emphyteuta, dominium vtile à ſe abdicantibus, & retinentibus duntaxat ius exigendi à ſubvaſſallo obſequia, à ſubemphyteuta autem penſionem pactam, appellatur libellarius, de cuius diſtinctione à cenſuario, multa diſputat Comitolus 3. reſp. q. 29. Ius autem illud ſubalternum dicitur, libellus, vel liuellus, etiamſi apud quoſdam, libellus cum emphyteuſi primaria confunditur.

137. Et hæc quidem iura, ſiue dominia vtilia de quibus hactenus, ad ipſum rei fundum peruadunt: quod non habet ius ſuperficiarij, cui dominium vtile in ſolam alieni fundi ſuperficiem conceditur, non in perpetuum pro pretio ſemel perſoluto, quæ eſſet ſuperficiei venditio, ſed ad tempus non minùs decennio, (ne ſit tantùm locatio,) vel in perpetuum ſub penſione. Ex eo autem quòd huiuſmodi dominium vtile ſiſtat in ſuperficie, efficitur, vt deſtructa domo vel olueto, aut vinea, aliiſve, ob quæ ſuperficies conceſſa fuerat ſuperficiario, ceſſet illicò ius eius, & ſolum pleno iure ad priorem dominum regrediatur: Ita vt ſuperficiarius, niſi nouum contractum ineat, nequeat domum aliùdve tale, quod priùs in aliena ſuperficie excitatum ab eo fuerat, denuo ſtatuere, ſicut poteſt emphyteuta, qui vineam quam perire contigerit, denuò plantare; & domum, quæ euerſa fuerit, reædificare, vi eiuſdem iuris poteſt, ſemoto nouo quocunque contractu cum domino directo.

Aliæ minutiores oblæſiones dominij pleni.

His itaque omnibus modis, quibus dominium vtile in rem conceditur, abſque dubio conſtat imminui plenitudinem dominij. Sunt quidē prætereà quædam alia iura, quorum adiunctione dominium proprietatis videtur quaſi luxari, & minùs benè affici. Cuiuſmodi ſunt, nudus vſus non facti, ſed iuris, (quem vſum poſſe à dominio, etiam vtili, vbiuis ſeparari, infrà attingam,) ſeruitus, hypotheca, cenſus. Hæc tamen iura non adimunt dominio proprietarij plenitudinem ſuam. Non quòd proprietarius qui illo potitur, non eſſet magis pleno iure dominus, ſi rem haberet omninò liberam, & ab his quoque alienis iuribus minutioribus immunem: ſed quòd parum pro nihilo habeatur: ideóque per hæc grauamina proprietarius non cenſeatur excidiſſe dominij ſui plenitudine: quæ cernitur in eo quòd & dominium directum obtineat, & pullulantem ex eo vſumfructum, quem idcircò vocant vſumfructum cauſalem, tanquam cauſatum à dominio directo in eodem ſubiecto: ad differentiam vſusfructus formalis ad dominium vtile pertinentis, qui ſolus propriè eſt vſusfructus, & ferè ſemper in iure nomine vſusfructus deſignatur, vt notat Rebellus, part. 1. l. 1. q. 7. ſ. 2. n. 10.

Incompletio dominij ex defectu poſſeſſionis, eſt longè alia. Obiter quid & quotuplex poſſeſſio.

138. Alia verò quædam plenitudinis imminutio, quæ & dominio proprietatis & vniuersè cuiuis dominio obuenire poteſt ex defectu initæ aut perſtantis poſſeſſionis, non eſt imminutio plenitudinis dominio internæ de qua nunc agimus: ſed plenitudinis omnimodæ, quæ & ex dominij ſubſtantia & ex eius perfectione accidentaria exurgit. Dominium enim ſine poſſeſſione, poteſt eſſe quaſi ſubſtantialiter & in actu primo conſtitutū: completur autem & veluti conſummatur interuentu poſſeſſionis. Poſſeſſionem portò hic ſumo, nō pro obiecto ſeu re poſſeſſa, ſed pro forma morali, à qua tale obiectum dicitur poſſeſſum: nec aliud eſt quàm inſiſtentia actualis in rem ex apprehenſione corpore (cùm res fert) & animo facta, cum iuris adminiculo, ſiue iure non refragante.

Inſiſtentiā appello, non corporalem illum actum realem, aut ex iuris diſpoſitione ſufficientē, qui cum de rerū corporearū poſſeſſione agitur, eſt poſſeſſionis fundamentū. Sic enim pro formali definitione, darem cauſalē. Intelligo igitur habitudinem vel relationē poſſidentis ad rem quancunque poſſeſſam. Quæ habitudo reſultare intelligitur in poſſidente rem corpoream, cùm ei inſiſtit corporaliter. Ex quo autē ſemel reſultauit, perſeuerare habituáliter intelligitur, etiam poſtquam tranſiit primus ille actus corporeus, donec actu contrario, vel aliter abiiciatur. Quamuis enim homo abſit à re poſſeſſa; tamen fictione iuris cenſetur adhuc ei inſiſtere, & actu fundare relationem illam quæ eſt formalis poſſeſſio, progerminátque ex inſiſtentia corporali aliáve proportionali actione formaliter vel habitualiter perſeuerante.

Vnde triplicem vel etiam quadruplicē poſſeſſionem diſtinguūt. Nempe purè naturalem, purè ciuilem, & ex ambabus compactā, cui addunt aliqui, ciuiliſſimam. Purè naturalis dicitur, quæ importat actum corporeum inſiſtentiæ, ſecluſo tamen animo poſſidendi: qualis eſt quæ competit ei qui precariò aliquid accepit, non ad certum tempus, vt habetur l. *cùm precario*, ff. *de precario*. Ciuilis purè, cuius maximè ratio habetur in iure, quia ipſa eſt quæ inducit præſcriptionē & præſcriptionis effectus, ea eſt quæ fit animo poſſidendi, non interueniente actuali inſiſtentia corporali. At ſi hæc interueniat, poſſeſſio erit ciuilis ſimul & naturalis. Interdum tamen vt aduertit Couar. reg. *poſſeſſor*, p. 2. n. 4. nomine naturalis poſſeſſionis, intelligatur poſſeſſio vſufructuarij: nomine autem poſſeſſionis ciuilis, intelligatur poſſeſſio domini directi. Ad has alicubi iure peculiari quarundā prouinciarū additur poſſeſſio ficta non vera, quam aliqui nominãt ciuiliſſimā, quæ nullo reali aut ficto, ſiue iuris diſpoſitione rato apprehenſionis actu interueniente, initur.

Igitur per vnam aliquam harum poſſeſſionum, dominium completur ac veluti conſummatur. Vnde defectu poſſeſſionis poſſet videri non plenum. Alio tamen ſenſu quàm dominium directum, cùm ab vtili ſeiungitur, vel dominium vtile cùm auellitur à directo, appellantur dominia non plena, vt expoſuimus.

Alia minuta iura dominio affinia. Nempe ſeruitutes.

139. Secundò attigi alia quædam iura minutiora, quæ ſunt etiā obiecta remota inadæquata Iuſtitiæ commutatiuæ, cuiuſmodi in primis ſunt, quæ dicuntur ſeruitutes. Nam ius pignoris & hypothecæ, & ſi quæ ſunt alia, videntur in præſentia dimitti poſſe minore diſpendio: quia huic negotio minùs neceſſaria ſunt in particulari, nec ita conducunt ad primarij obiecti remoti huius Iuſtitiæ, hoc eſt, ad dominij intelligentiam.

Quamuis autem ſeruitutes, aliæ dicantur eſſe perſonarum, aliæ rerum, ambæ tamē ſunt ex rebus. Nec enim nunc agimus de ſeruitute mancipiorum. Illæ dicuntur ſeruitutes perſonarū, quæ immediatè perſonis debentur ex rebus, connectuntúrque cum perſonis, & ideò regulariter expirant cùm eis; & tales ſunt vſusfructus, vſus, & habita-

tio leg. 1. ff. *de ſeruitutibus*. Illæ verò dicuntur ſeruitutes rerum, quæ immediatè debentur rebus non perſonis. Ita vt V. G. quiſquis prædium illud domúmve habuerit, ius habeat, vt domus vel prædium vicini, ſibi ratione domus vel prædij proprij, ita aut ita ſeruiat. Tales ſunt ſeruitutes prædiorum vrbanorum & ruſticorum de quibus toto lib. 8. Digeſtorum.

Seruitus ergo ad vtranque illam ſeruitutem communis, eſt ius in re aliena, ad aliquid circa illam faciendum impediendúmve, ſalua vt plurimùm eius ſubſtantia. Eius ſpecialia membra à dominio etiam mutilo & aliis quibuſvis iuribus diſtincta, ſunt, domus habitatio, & cuiuſvis rei vſus nudus. Annecto ſeruitutem rei alienæ; quia ſeruitutem nunquam eſſe in re propria, diſertè affirmatur, l. *vti frui*, ff. *ſi vſusfructus petatur*, & l. *in re communi*, ff. *de ſeruit. vrban. prædior.* Imò ſi res habens ſeruitutem, ematur ab eo cui ſeruiebat, extinguitur ſeruitus, l. *ſi quis*, ff. *eodem.*

Volebam autem hoc ius in alienam rem, eſſe ad aliquid circa eam faciendum, vel impediendum; quia quodlibet ius circa rem alienam, etiam reale, non eſt ſeruitus. Nam V. G. cenſus, quod eſt ius Cenſuiſtæ in rem alienam, vt ex ea pendatur ipſi penſio, non eſt ſeruitus: quia res cui cenſus quaſi adhæret, non ſubiicitur Cenſuiſtæ, vt ipſe circa eam aliquid faciat vel impediat, ſed ſoli Cenſuario, qui re nullo modo Cenſuiſtæ permiſſa, ius eius adæquat, ſi penſionem pendat, quod in ſeruitute non contingit. Debet enim qui iure ſeruitutis potitur, poſſe aliquid circa rem alienam facere vel impedire. Vocem *faciendi*, vſurpo latè, prout ad vſum etiam extenditur. Facultatem autem impediendi ſufficere ad ſeruitutem, perſpicuum eſt ex iure quod quis obtinet, ne communis paries fodiatur, & immiſſa trabe grauetur; ne vicinus domum altiùs ſuſtollat, & luminibus officiat. Vnde nata ſeruitutum diſtinctio, in affirmatiuas, quibus aliquid efficitur; & negatiuas, quibus aliquid impeditur, de quibus latè in variis iuribus, ff. *de ſeruitutibus vrbanorum prædior.* Satis pro loco de ſeruitutibus vniuersè.

Sigillatim de ſeruitute iuris, vtendi duntaxat.

140. Specialiter autem attingenda eſt ea ſeruitus, quæ conſiſtit in iure nudi vſus rei alienæ, ſalva vt plurimùm, illius ſubſtantia. Vſum hîc intelligo non vſum facti, qui eſt actus ipſe vtendi, ſed vſum, qui eſt ius ad factum, & permanet ceſſante actu vtendi. Quanquam Nicolaus III. in extrauag. *Exiit*, appellat hoc ius, *vſum facti*, & ſecernit ab vſu iuris, qui iuxta ipſum eſt vſus independens ac irreuocabilis; nec differt à dominio, quod ſpectat ad litem de nomine. Aptiùs tamen nomine *vſus iuris*, intellecturi videmur ipſum ius duntaxat vtendi aliena re, ſalua vt plurimùm illius ſubſtantia. Quod ius à dominio differre, docent voces illæ, *vtendi duntaxat*.

Quæ vt innoteſcant, aduertendum eſt, vſum rei etiam alienæ, interdum coniungi cum fruitione eius; quo pacto dicitur vſusfructus. Interdum verò à fruitione ſeiungi, quo pacto l. 1. ff. *de vſu & habitudine*, appellatur vſus nudus. Tunc porrò cenſetur vſus à fruitione ſeiungi, cùm non competit vſuario poteſtas percipiendi omnia rei emolumenta, ſed aliqua tantùm, & quidem cum magna limitatione. Nam V. G. qui obtinet tantùm ius alieno fundo vtendi, non poteſt omnia quæ circa fundum illum poſſet vſufructuarius: ſed tantùm poteſt inde carpere fructus, flores, ligna, & huiuſmodi alia ad vſum quotidianum, inibique deambulare, & commorari abſque moleſtia domini fundi; & operariorum in eo exercentium ruſtica opera. Nihil tamen inde alteri decerpere, aut donare poteſt, vel aliis ſuum hoc ius locare, quod facere poteſt vſufructuarius. Ac proinde hic vſus nudus, eſt aliquid longè ſtrictius vſufructu in rem alienam.

Ex quo apparet, ius iſtud nudi vſus valdè differre à dominio vtili. Itémq; ab ea ſpeciali domus ſeruitute, quæ dicitur *habitatio*; eſtque ius alicui conceſſum, non modò vt domo ipſe vtatur; ſed etiam vt aliis eam locare poſſit. Quod nudo vſuario non conceditur. Vti autem & locare poteſt per omnem vitam ſuam: quia *habitatio* non finitur, niſi morte eius cui conceſſa eſt: per quod differt ab vſufructu domus, qui poteſt aliis modis quàm vſufructuarij morte, aboleri.

Cadit in rem primo vſu conſumendam.

141. Cur porrò dixerim, vſum hunc nudum, ſaluam vt plurimùm relinquere rei ſubſtantiam, (quam etiam limitationem idcircò adhibui in generali definitione ſeruitutis;) ratio eſt, quia interdum nudum ius vtendi, adiunctam habet rei conſumptionem, cùm agitur de re primo vſu conſumptibili, cuiuſmodi eſt concentus, & cibus, & pecunia. Nam pecunia, tametſi diu perdurat quantùm ad ſubſtantiam ſuam; tamen, vt rectè notat Ocham cap. 2. Operis 90. dierum, notat. 6. quantum ad ementem qui eam venditori exhibet, conſumitur primo vſu. Totaliter enim ceſſat eſſe eius, perinde ac ſi quoad ſubſtantiam ſuam deſtrueretur primo illo vſu.

Scio fuiſſe qui contenderent in huiuſmodi rebus primo vſu pereuntibus, dominium non ſecerni ab vſu. Contrarium tamen eſt longè certius, & innumeris Doctorum ſuffragiis munitur à Sanche, l. 7. in Decal. cap. 18. num. 5. & ſequentibus. Ratio autem breuiter eſt; quia dominium eſt ius & facultas validè diſponendi de re, independenter ab aliena voluntate: Atqui poteſt alicui concedi à domino, vſus rei prima vſurpatione conſumptibilis, abſque facultate ſic diſponendi de tali re independenter à voluntate ipſius domini. Nam V. G. conuiuæ datur vſus ciborum appoſitorum, non conceſſo eorum dominio. Poſſet enim conuiuij rector, & ciborum dominus, cibos priuſquam ori immittantur, conuiuis ſubtrahere. Itaque ipſamet ciborum in os ingeſtio, quæ eſt ciborum conſumptio & primus eorum vſus, cùm ſit dependens à voluntate alterius, non eſt perfecta de cibis diſpoſitio, ſed merus & nudus eorum vſus. Vnde conuiua cùm aliunde non conſtat de contraria (ſaltem tacita) conuiuatoris voluntate, non poteſt aliis dare, vel exportare cibos appoſitos, quia merum eorum vſum accepit. Eodémque modo pauperi, qui hyeme ad ſe calefaciendum inducitur, datur vſus ignis abſque dominio. Et ægro in cuius gratiam Muſici conueniunt, datur vſus ſymphoniæ abſque dominio. Et denique priuati quilibet certorum quorumuis aſceticorum alumni, habent merum vſum rerum primo vſu conſumptibilium ſibi conceſſarum: quia & ius vtendi accipiunt, ſine quo iniuſtè vterentur, atque adeò habent aliquid ſupra vſum facti actualem; & tamen non accipiunt dominium in res prædictas, quia eis non vtuntur niſi dependenter à Præfectorum voluntate reuocabili; quod non eſt perfectè de re diſponere, ſiue dominium habere.

142. Hac

142. Hac autem vſus dependentiâ ritè perſpectâ, per ſe concident quæ contra huiuſmodi rerum vſum nudum, à dominio diſtinctum, proferuntur: quaſi nihil præterea ad verum ac perfectum dominium deſiderari queat, præter ius eam deſtruendi: quod potius etiam videtur iure alienandi, quo contineri dominium in confeſſo eſt. Sed hæc omnia, eâ quam dixi, iuris huius dependentiâ à domini voluntate eliduntur. Non deſunt tamen qui addant, facilè fore per huiuſmodi doctrinam tectorium honeſtatis obducere omnibus vſuris: dicendo, accipi lucrum vltra ſortem, non pro dominio tranſlato, ſed pro vſu rei vnico vſu conſumptibilis, putà pecuniæ, vini, tritici, &c. qui vſus ſi à dominio ſeiungi poſſet, foret ſeparatim æſtimabilis, nec compenſaretur ſubiecta dominio re ſimili, loco eius quæ mutuatario conceſſa fuerat, ineundo contractum mutui. Nego tamen aſſertione illa diſtinctionis dominij & iuris vtendi in rebus primo vſu conſumptibilibus, foueri vſuras. Quis enim concedat poſſe aliquid mutuum concedi, atque adeò transferri eius dominium; & tamen accipi poſſe aliquid pro vſu rei iam alienæ? Imò quamuis res daretur tantùm commodato: ita vt vſus ſolus concederetur, & dominium apud commodantem maneret, nefas eſſe aliquid accipere pro nudo vſu rei primo vſu conſumptibilis: quia huiuſcemodi rerum valor, conſtat tantùm vtilitate ex eis perceptibili: ac proinde iniuſtum eſt, & valorem eius, & aliquid ſeorſim pro vſu eius, accipere. Titulum iuris nudi vſus, ſuppeditat contractus locationis, itémque contractus precarij & commodati preſsè accepti, quorum diſtinctio habetur ex l. 1. ff. *de precario.*

CAPVT III.

Communia iuribus Iuſtitiæ & iniuſtitiæ commutatiuæ remotè obiectis.

PRæmiſſis iis quæ iuris cuiuſcunque remotè obiecti huic Iuſtitiæ, eique oppoſitæ iniuſtitiæ, propria ſunt, pergo ad ea quæ illis ſunt communia, pertinéntque ad ſubiectum & cauſam eorum effectiuam, quæ vno nomine dicitur titulus. Quamuis enim omnia illa iura non nitantur eodem fundamento, nec habeant eandem cauſam effectiuam, ſiue eundem titulum: Omnibus tamen commune eſt, aliquem titulum habere à quo procreentur. Solent quidem hi tituli, præſertim in dominio conſiderari. Non eſt tamen dubium, quin ſint omnibus iuribus propoſitis æquè neceſſarij. Itaque meritò hoc loco, inter ea quæ omnibus iuribus huic Iuſtitię remotè obiectis communia ſunt, de titulis iura illa fundantibus diſſeremus.

PROPOSITIO.

SVBIECTVM iurium propoſitorum, eſt quilibet rationis compos à poteſtate legitima non præpeditus. Eorundem cauſæ efficientes, ſeu tituli; quidam ius primò conferunt, quod circa dominium præſtant non occupatio tantùm, ſed etiam inuentio, alluuio, & acceſſio. Alij præ- habitum ius transferunt, ſiue quomodocunque ſe habente eo penes quem anteà ius erat, vt præſcriptio: ſiue vt plurimum renitente, vt priuata aut publica ſententia: ſiue conſentiente in iuris translationem, vt donatio & vltimæ quævis voluntates, atque contractus.

PRimò propono ſubiectũ inhæſionis dominij & aliorum iurium expoſitorum, de quo pauca intra terminos Philoſophicos dicenda hoc loco ſuppetunt. Immenſa quippe illa vis difficultatum, quæ circa quarundam perſonarum præpeditionem, ne iuribus illis potiri queant, agitari poteſt; cùm magnam partem ad ius Chriſtianum & Eccleſiaſticum, originem ſuam reuocet, tranſcendit fines noſtros. Quæ autem de ſeruorum & filiorumfamilias peculio, & aliqua dominij, cæterorúmque iurium incapacitate adiungi poſſent, locum ſuum habent in Oeconomicis.

Subiectum iurium propoſitorum, natura rationalis, etiamſi impedita in vſu rationis.

143. Itaque nunc vniuersè illud duntaxat ſtatuendum habemus; dominium, illaque alia iura, non niſi naturæ intellectuali vel rationali inſidere. Bruta enim non ſunt capacia facultatum moralium, quibus potiantur re tanquam ſua, aut omninò, aut quoad aliquid: nec habent capacitatem diſponendi de rebus pro arbitratu. Atque ita non ſunt dominij, illorúmve aliorum iurium capacia, vt fuſiùs confirmat Victoria, relect. 1. de Indis, ſect. 1. n. 20. Quò ſpectat, quòd plerique Patres hominem idcircò ad diuinam imaginem factum docent, quòd ſit dominio præditus. Vſque adeò vt S. Chryſoſtomus, homil. 8. in Geneſ. & ſerm. 2. addititio, de hominis formatione, neget mulierem eſſe ad imaginem Dei, quòd eius non ſit dominari, ſed viro parere iuxta illud Gen. 3. *Et ipſe dominabitur tui.* Proptereáque, vt idem Chryſoſtomus expendit, S. Paulus 1. Cor. 11. virum quidem ait eſſe imaginem & gloriam Dei, at mulierem appellat tantùm gloriam viri, eíque poteſtatem ſuper caput, id eſt, velamen, vt notam ſubiectionis imponi præcipit. Et ſanè quamuis alio ex capite viris mulieribúſque communi, certum ſit, fœminam eſſe ad imaginem Dei: tamen, qua ex parte non ſe habet ad familiam, ſicut Deus ad vniuerſum, (ſubeſt enim, non præeſt,) rectè ex eo capite negatur eſſe imago Numinis. Cùm igitur bruta nullo ex capite ſint Dei imago, negandum planè eſt, competere illis poſſe rationem dominij. Et ob omnimodam paritatem idem ſtatuendum eſt de quibuſvis aliis iuribus & facultatibus moralibus. Neque id negarunt Conrad. & Silueſt. quos Victoria ſuprà refellit, cùm duntaxat brutis tribuant dominium metaphoricum, ſiue præcellentiam, qua leo V. G. *rex beſtiarum* appellatur.

Quamuis autem dominium, illaque alia iura, cadant tantùm in naturam intellectus vel rationis atque adeò etiam libertatis iura illa fundantis, compotem: hîc autem de ſolis iuribus humanis ſermonem habeamus, quæ ſunt in natura in qua lumen rationis obtenebrari interdũ poteſt: Nihil tamen eſt neceſſe, vt quis iuribus illis verè potiatur, vt ratione actu vtatur. Alioqui quotquot quieti ſe darent, dominia ſua ac iura exuerent: Et coniu-

ges per ſomnium amitterent mutuum dominium in corpora, nec eſſent vltrà coniuges: Et hæres quanto tempore paruulus eſt, non eſſet dominus omnium: Ac denique amentes, non eſſent dominij & reliquorum iurium capaces: contra multas leges, quæ concedunt eis dominium & alia iura. Eſto non poſſint per ſeipſos ea comparare tempore amentiæ. Quæ cauſa eſt cur amens pro tempore amentiæ nequeat coniugium inire, & dominium in corpus coniugis ad vſum matrimonij comparare: quia ad hoc exigeretur libera ipſiuſmet amentis acceptatio,& mutua proprij corporis traditio,quam ille ob rationis & libertatis defectum elicere non poteſt. In quo Gloſſam ſecus ſentientem rectè refellit Sanches 1.de matrim.diſp.8.n.15. dominium tamen, & quodlibet aliud ius ante dementiam comparatum,perſeuerat in amente:& ius quod per alios comparabile eſt, eidem accedit,ſi ſint qui illi opem ſuam hac in parte exhibeant. Quare fundamentum proximum dominij aliorúmque iurium non eſt libertas expedita vel actualis, quæ ſine vſu rationis expedito vel actuali eſſe non poteſt, ſed tantùm libertas debita, qua quiſquis homo eſt, eo ipſo pollet.

Itémque etiam ſi iniuſta, dummodò non inhabilitata.

144. Multò minùs admitti poteſt, quòd homo non ſemel præceps Richardus Armacanus, & cui pro corde pepo fuit Vvicleffus, effutiuerût de fundamẽto dominij,& ex paritate rationis, de aliorum quoque iurium propoſitorum fundamẽto:contendẽres illud eatenus eſſe charitatem & ſanctitatem, quatenus quilibet gratia ſanctificante deſtitutus, dominij iure excidit. Qui errones tametſi de ſolo dominio Iuriſdictionis,quod dimiſimus,viſi pleriſque ſunt ita ſenſiſſe:tamen à Conrado,q.7.de contractibus,de dominio etiam proprietatis,& vniuerſè de quouis dominio, ac proinde etiam de quouis ex propoſitis iuribus,locuti pronunciãtur. Eorúmque argumenta,ſi quid efficerent,æquè de omnibus concluderent,vt rectè notauit Victoria, ſupr. n.6. Sed non eſt quòd hoc loco in eam diſputationem excurram, cùm nonnullis duntaxat nitatur ad reuelationem naturale lumen quo hîc dirigimur excedentem, pertinentibus; & pleniſſimè diſcuſſis, cùm ab Hæreſeologis, tum ab iis qui agunt de legibus, quos inter Vvald. 2. doctr.à c.81. Caſtro v. *Poteſtas*,Suares 3.de leg.c.10.& l.4.c.7.Benzonius, diſp.2.de Iuriſd.q.6.Salas 1.2.tract.14.d.7.ſ.15.& breuiter ac perſpicuè Bellarm.lib.de laicis,c.8. Vbi aduerſariorum quoque argumenta ſeu verius nugamenta diſſoluit, quæ cum temporis, rei vtique pretioſiſſimæ, diſpendio, hîc referrentur.

Itaque fixum maneat,quemcunque naturæ rationalis compotem, eſſe idoneum dominij proprietatis, aliorúmque iurium propoſitorum ſubiectum; dummodò ad id non præpediatur, ſiue inhabilitetur. Quod fieri interdum poſſe,non eſt dubium;ſiquidem ius gentium & ius poſitiuum, quibus rerum diuiſio,& dominiorum ac iurium multiplicitas variè inducta eſt, iuſtè potuerunt aliquos reddere inidoneos ad iura illa comparanda, ſiue vniuersè ſiue quoad aliqua bona. Et ita liquidò factum iure eccleſiaſtico in regularibus,iis demptis qui paupertatis votum concipiunt ſub tali forma quæ dominium non excludat:ſed tantùm ableget legitimum vſum dominij abſque dependentia à maiorum voluntate. Quæ ſuo loco alibi excuſſa, cùm ad Chriſtianam dominij tractationem pertineant, non ſunt iſti Philoſophicæ admiſcenda.

Eorundem iurium humanorum, efficiens cauſa, titulus.

145. Secundò expoſui cauſam, humani dominij & aliorum iurium propoſitorum, proximè effectiuam, quæ vniuersè loquendo continetur titulo. Sic appellant fundamentum ex quo proximè pullulat relatio dominij & aliorum iurium, iuncta vt plurimùm traditione, vt oſtendit Couarr. 2.var. cap.19.n.1. Excipiendi enim ſunt pauci quidam euentus iure expreſſi,in quibus traditio ad titulum adiungi non debet: & alij item perpauci euentus, in quibus traditione ad titulum accedente, necdum comparatur ius,vt in venditione, niſi pretium offeratur, aut pro ſoluto habeatur. De huiuſmodi ergo titulo agimus. Nam de titulo iuxta alias pleraſque huius vocis notiones diſſerere, non ſpectat ad hunc locum. Recenſet eas latè Malonius ad caput ſextum Palæoti de ſacra Sindone,n.4. ſubiecta longa expoſitione tituli olim in ſuppliciorum irrogatione adhibiti,ad exprimendam irrogati ſupplicij cauſam, & præſertim tituli prælati Chriſto nos in libertatem aſſerenti. Per quam etiam occaſionem Gretſerus, l.2.de Cruce, cap.7. multa de titulis congeſſit. Et alia item peti poſſunt ex Baronio, in Rom. Martyr. ad 26.Iulij, & in Annalibus anno Chriſti 112.& ex Broſſeo, ad lib.5.Caſſiodori, epiſt.6.

Habent autem omnes illæ tituli acceptiones, analogiam cum ea tituli acceptione, quæ eſt huius loci propria, quòd ſicut titulus damnatis prælatus cauſam mortis denunciabat: & titulus fiſcalis,ſiue velum,aut vt S.Ambroſius, epiſt.33. *ſub finem*, appellat, cortina regia Imperatoris imagine aut nomine inſignita,rem cui apponebatur, fiſco vendicabat, ſub eius tutela collocabat. Vt liquet de titulis Imperatoris vulgò *ſauuegardes*, quos ad rerum tutelam apponi ſolitos ſcribit D. Auguſtinus, in Pſal.21.expoſitione 2. Ita titulus de quo agere aggredimur, cauſa eſt effectiua dominij, alteriúſve iuris commutatiui, rémque adſcribit habenti titulum: Verè quidem ſi verè habeatur, qui dicitur *titulus verus*, aut ſimpliciter *titulus*: apparenter autem, ſi bona fide iudicetur verus, nec tamen ſit niſi apparens, qui dicitur *titulus præſumptus*. Vtrunque rurſus video duplicem in re noſtra diſtingui poſſe. Nempe vnum qui dominium aliúdve ius primò procreat, hoc eſt,qui primùm addicit diſpoſitioni alicuius,rem antè liberam,vel nulli mancipatam:alium qui rem iam alicuius factam transfert ad alium, dominio iuréve vnius ad alterum traducto. Quod poteſt accidere vel quomodolibet ſe habente eo qui priùs tali iure potiebatur, vt in præſcriptione:vel illo non conſentiente, aut etiam inuito, vt in confiſcatione & pœna conuentionali:vel eodem conſentiente, quò ſpectant donationes & vltimæ voluntates ac contractus preſſè dicti.

De quibus omnibus cum ea temperatione,quam initio huius diſtinctionis mihi ipſe indixi, agendum eſt, ne vel tractationem huius loci maximè propriam omninò recidam, & hiulcam ac mancam exhibeam Iuſtitiæ expoſitionem; vel tantopere eam amplificem, vt in immenſum excreſcat, nec iam Moralem Philoſophum agam, ſed Iuriſperitum qui in his minutiſſimè excutiendis occupatur.

***

Titulus

Titulus ius primò parandi ex natura rei, effectio.

146. E titulis primò comparandi iura propoſita, aliqui ſunt iuris naturæ, aliqui verò iuris gentium. Iuris enim naturæ eſt, vt cauſa libera dominetur ſuo effectui, niſi iuſtè præpediatur. Nam cauſa libera eſt domina ſui actus, atque adeò etiam operis quod per actum efficitur, eſtque eius veluti germen. Sanè cuius eſt arbor, eiuſdem etiam ſunt fructus arboris. Et cùm effectus ſe totum cauſæ debeat, mirum non eſt quòd debeat ſubiacere diſpoſitioni quam de eo cauſa faciet, ſi id natura & conditio effectus patiatur. Quod addo propter hominem, qui cùm ſit ſuapte natura liber (ſeruitus enim non niſi ex peccato vel ſerui voluntate ortum habet,) non eſt ſeruus hominis à quo producitur. Quis enim ferat patrem, qui filium pro mancipio habeat? S. quidem Chryſoſtomus ſerm. 4. addititio in Geneſ. inter ſeruitutes per peccatum inuectas, numerat filij ad parentes ſubiectionem: quam eſſe ſeruitutem, confirmat ex illis verbis Eccleſ. 3. *Quaſi dominis ſerui his qui te genuerunt.* Nec molliùs loquitur hom. 67. in Geneſ. Nec ſapiens tamen, nec Chryſoſtomus, veram ſeruitutem in ea ſubiectione profitentur, ſed quaſi ſeruitutem: quantum ſcilicet, attinet ad demiſſionem & honorem parentibus à liberis exhibendum, citra ſeruilem tamen conditionem. Non eſt igitur homo, parentum ſeruus, vt vt olim Barbari quidam per errorem cenſuerint, quod ſuprà retuli num. 106. Et homo tamen, & quæcunque creata, ſubſunt diuino dominio proprietatis iure naturæ, ac vi huius tituli: quia libertas creata non poteſt hominem ſubducere diuino dominio proprietatis, rectéque cohæret cum ſeruitute qua homo Deo obſtringitur. Eſt enim liber, quatenus immunis eſt à violenta determinatione per quamuis externam cauſam creatam, & ab ipſo Deo cum reuerentia diſponitur. Eſt autem ſeruus, quatenus quicquid ipſe eſt, Dei eſt, & diſpoſitioni eius omnino ſubeſt. Hic titulus ægrè ad alia iura commutatiua accommodatur. In dominio tamen illuſtriſſimè emicat. Agnoſcit hunc titulum dominij ius ciuile, vt videre eſt in Inſtitutionibus tit. *de rerum diuiſione. §. cùm ex aliena materia.*

Alterius verò rationis eſt titulus ille, cui Ariſtoteles 1. Polit. cap. 3. inniti vult iure naturæ dominium aliquorum in alios: nempe præcellentiam naturæ, quæ facit vt æquum ſit, nonnullos ad ſe regendum inhabiles ob naturalem ſtuporem, tegi ab iis qui iudicio ac ſenſu polleant. Hunc titulum quamuis videatur eſſe iuris naturæ, dico eſſe alterius rationis ab eo quem propoſuimus: Tum quia eſt titulus dominij quod ſuprà ſeponendum diximus; hoc eſt, iuriſdictionis: quod dominium, aliqui, tractantes eum Ariſtotelis locum, cum dominio proprietatis malè confundunt. Tum quia is qui naturam præcellentiorem eſt nactus, non habet idcircò titulum Iuſtitiæ, quo ius dominij iuriſdictionis comparet, in eum quem habet rerum vſu & prudentia, & naturali ad ſe regendum idoneitate inferiorem: Sed tantùm habet aliquid, ratione cuius congruum eſt, vt alteri præſit. Quod longè differt à vero iure & dominio in alium.

***

Occupatio, idoneus titulus iuris primò parandi, iure gentium.

147. Iam verò tituli ius commutatiuum primò conferentes iure gentium, ſunt occupatio & acceſſio, qui item ſunt tituli ad dominium ferè reſtricti. Sub occupatione comprehenditur inuentio, ſub acceſſione autem alluuio. Ad quæ capita reduci poſſunt multa quæ enumerantur citato titulo Inſtitutionum, & ff. *de acquirendo rerum dominio.* Non eſt porrò difficile deprehendere Iuſtitiam prioris tituli, ſiue occupationis. Deus enim qui omnia ſubiecit ſub pedibus hominis, ius vnicuique fecit, vt creaturam homine inferiorem à nemine præoccupatam, faciat ſuam, ſicque comparet completum eius dominium, quod antè non erat, niſi velut in actu primo.

Quod volunt, qui dicunt omnia iure naturæ eſſe communia. Senſus enim modi illius loquendi, eſſe non poteſt, quòd ius naturæ præcipiat, omnia ſublunaria nullius hominis propria eſſe, ſed omnibus æquè competere. Sic enim diuiſio rerum illicita eſſet, & pugnāſſet contra ius naturæ: quod abſurdiſſimum eſt, & alibi reiiciendum. Senſus igitur eſt, iure naturali omnia eſſe omnibus communia, non poſitiuè, ſed negatiuè, quatenus per ius naturale nulla facta eſt rerum diuiſio, ſed omnibus eſt facta poteſtas vſurpandi ſibi dominium cuiuſuis rei ſublunaris homine inferioris, priuſquam ipſa ab alio occupetur: Ita vt ſit contra ius naturæ, prohibere aliquem tali vſurpatione, quandiu alius eum non anteuertit. Et idem erit, ſi alius qui rem præoccupauerat, eam à ſe abiiciat, habeátque pro derelicta: quod tum demum contingit, cùm rem ſuam facilè recuperare poteſt, & negligit, nec iam vltrà habet vt ſuam. Tametſi id plerunque in variis euentibus, ex coniecturis potiùs, prudenti arbitrio penſatis æſtimari debet, quàm vniuerſali regula definiri. Et hæc quidem, ita generatim loquendo, perſpicua ſunt.

Eruere autem ex eis licet in particulari, honeſtatem vſurpationis rerum quarumuis homine inferiorum, ſiue inanimatarum, ſiue anima tantùm vegetante, aut etiam ſentiente præditarum. Ad primum caput, ſpectat honeſtatio vſurpationis aëris, agrorum, marium, fluminum, & latentium in iis lapidum pretioſorum, & quorumuis foſſilium, ac etiam venarum metallicarum, & metallorum. Honeſtè quippe hæc omnia occupantur, quandiu à nullo fuere præoccupata, præſertim ſi occupentur tantùm in ea quantitate, quæ fines iuſtæ neceſſitatis, & honeſtæ oblectationis perſonæ occupantis, non excedant: Sed aliis quoque relinquatur, quod ſimiliter ſibi poſſint occupare. Quod addo, quia in deductione coloniæ in nouas terras inoccupatas, nemo approbauerit eum, qui ſolus, & cum cæterorum æqualium detrimento, totam regionem aliis excluſis occupare velit. Ea igitur temperatione ſeruata, omnes res prædictæ, quandiu inoccupatæ manent, occupari à quouis poſſunt.

Venæ in agro abditæ, iure gentium, ſunt occupantis agrum, & cur non theſauri.

148. Quanquam id ita accipi volo quoad naturales illas agrorum, & fluminum, vel marium diuitias, vt ſi contingat aliquem portionem agri vel fluminis aut maris feciſſe ſuam, diuitiæ illæ eius

ſolo aut ſalo adnatæ, non ſint vlteriùs inter bona omnibus communia numerandæ,ſed verè illius ſolius ſint,qui agrum, aut flumen vel maris portionem præoccupauit.Ita planè ſtatuendum videtur,ſi in ſolo iure gentium ſiſtamus, ex quo rerum diuiſio facta eſt, & ſemoueamus iura particularia, quibus Reſpublica plerunque ad commune bonum, ac ne publici ſumptus grauent priuatos,diuitias illas fiſco vendicat: Quod nunc non attendimus, quia duntaxat ſpectamus, cuius dominio ea bona cedant ex natura rei. Et ſanè qui agrum occupat, non vendicat ſibi ſolam eius ſuperficiem, ſed ipſa quoque agri viſcera, quorum fructus ſunt omnes venæ.Sicut venæ aquarum,carbonum,& lapidum, in alicuius agro enatæ, eius ſunt cuius eſt ager, vt oſtendit Couarruuias in quæſtionibus practicis cap.37. n.3. Idem igitur de aliis quoque venis eſt ſtatuendum.

Nec qui reclamant, proferunt reuerà aliquid ſolidum. Quod enim aiunt, ſolere iſtiuſmodi bona vendicari fiſco,iam eliſum eſt. Item facillimè enodatur quod addunt ex §. *Literæ.*Inſtit. *de rerum diuiſione*,nempe, *ridiculum eſſe, picturam Apellis vel Parrhaſij, in acceſſionem viliſſimæ tabulæ cedere.* Similiter autem infertur, venas tantæ æſtimationis non debere cedere viliſſimo fundo, cui fuerint adnatæ. Hoc nullo negotio conuellitur. Non enim pictura adnaſcitur tabulæ, eiúſve fructus aut pars cenſeri poteſt, ſicut vena eſt fructus ac pars agri, cui cum ſuperiorum cauſarum concurſu innaſcitur. Quare fixum eſto huiuſmodi venas & foſſilia quæcunque domino agri, vel fluminis aut maris cedere, nec fas vltrà eſſe alteri ea occupare, ex natura rei loquendo.

Id verò Apollonius apud Euſebium *in fine* libri ſecundi contra Hieroclem, extendere quoque videtur ad abditos in alicuius agro theſauros, hoc eſt, res mobiles, præſertim pecuniam, longiſſimo iam tempore cuius memoria non extet,alicubi depoſitam. (Ita enim paſſim vſurpamus theſaurum, quamuis non me latet alios aliter vſurpandum cõtendere. Videſis Scholiaſten ad S.Baſilij Seleuciæ orationẽ 1.) Sed eſt hallucinatus Apollonius.Nam theſauri cùm non adnaſcantur agro, alteríve loco in quo latent,non ſunt eius cuius eſt locus ille; ſed ſpectato ſolo naturæ ac gentium iure, priuſquàm inueniantur, vacant domino: ſúntque proinde à quocunque eadem ratione occupabilia,qua mox de feris in alicuius ſylua ſuam naturalem libertatem retinentibus ſtatuemus. Videſis in hanc rem inſignem narrationem apud Chryſoſt.hom.3.ad pop. *in fine*, de agri emptore & venditore litigantibus, vter theſaurum in agro vendito repertum non haberet;quam repetit homil.41.in Acta, item *in fine.* Quod ſenatus Epheſinus in 35. Cononis narratione, apud Phot. Cod.186. alterum inuentorum ingentis theſauri,multauit eius totali priuatione, factum eſt ob perfidiam in ſocium, quæ in eadem narratione deſcribitur, quamuis iure gentium & naturæ ſpectato,ſtatuendum fuiſſet vt diximus.

Plantarum, eadem quæ venarum ratio.

149. Quod de hiſce agrorum & aquarum fructibus vnanimis conſtitutũ eſt, ſtatui eadem ratione deber de plantis quibuſuis, quas hæc loca ex ſe fundunt citra humanam vllam induſtriam. Sunt enim iſta quoque talium locorum fructus, ideóque in occupantis dominium cedunt, æquè ac ipſa loca. Nec alio ſanè fine vis fructificandi,diuinitùs indita eſt locis illis, quàm vt hominibus, vel ſeruituti hominum, id eſt, brutis animantibus, quæ nobis famulantur interprete Nyſſeno, herbas in paſtum, aut plantas alias in alios vſus ſuppeditent, Itaque quandiu inoccupatæ manent, fiunt occupantis. Si tamen aliquis, fundum cui adnaſcuntur occupauerit, cenſentur quoque eo ipſo occupatæ plantæ & arbores fundo adhærentes,tametſi infrugiferæ. Vnde quamuis iuſtiſſima ſit lex,qua ſtatuitur nemini poſt collectos fructus fas eſſe prohibere aliena pecora paſtione in agro qui ex communi paſtione non ſit lædendus,vt Couarruuias in quæſtionibus practicis,c.37.n.3.rectè confirmat: Tamen ex natura rei loquendo, & ſecluſa ea iuris poſitiui particularis diſpoſitione,fas eſt cuiuis priuato arcere aliena pecora à paſtione agri proprij, velléque herbas in agro ſuo enatas, tametſi infrugiferas, à nemine colligi,quippe iam vnà cum agro à ſe occupatas ſuóque dominio vendicatas,

Infertur honeſtas venationis, piſcationis, aucupij.

Ex iacto item fundamento, de licita occupatione rerum nulli adhuc addictarum, habetur quoque iuſtitia & honeſtatio venationis, piſcationis,& aucupij,ex natura rei loquendo.Quæcunque enim animalia bruta,ſi careant domino, fiunt primò occupantis. Carent autem domino, non quidem vt plurimùm quæ manſueta ſunt & domeſtica, vt oues,boues,ſues,gallinæ; (hæc enim vt plurimùm iam ſubſunt dominis, qui eorum tametſi nonnihil aberrantium dominium non amittunt:) ſed quæ ſuapte natura feritatem habent:vt lepores, perdices, & omnes piſces, aliàque huiuſmodi animalia, quæ proinde occupari à quouis poſſunt. Niſi ſi interdum cicuratæ animum redeundi retineant; aut ita euaſerint, vt conſulto prudentis arbitrio, moraliter cenſeantur perſtare in antiquo prioris poſſeſſoris dominio, ob non difficilem earum recuperationem:aut niſi retenta feritate natiua intra propriam alicuius cuſtodiam non admodum vaſtam coërceantur: Eam verò cùm primùm effregerint, libertate rurſus donantur,fiúntque occupantis.

150. Et idem pronunciandum eſt de feris illis, quæ ſiue aliquando captæ, ſiue nunquam captæ, concluduntur in circunſeptis ſaltibus magnæ vaſtitatis, in quibus naturali libertate fruuntur, ſola fuga præcluſa, perinde ac ſi in inſula aliqua degerent. Nullius enim dominio ſubſunt, differúntque ab arboribus & plantis ſaltu illo contentis, quas conſtat ſpectare ad dominum ſaltus;quia cùm ſolo adhæreſcant, ei omnino cedere debent cuius eſt ſolum, à quo pro arbitrio carpi poterunt, cùm res feret: At feræ de quibus agimus, propter libertatem & mobilitatem ſuam, ſubducuntur arbitrio, atque adeò etiam dominio eius, cuius eſt vaſta ſylua, aut ſaltus ingens concluſus in quo degunt, Nec aliter ſtatuendum de piſcibus ingentium lacuum & paludum.

Omnia igitur huiuſmodi bruta, quæ in eo ſtatu, naturali libertate potiuntur, nec adhuc occupata ſunt ab aliquo, poſſunt à quouis citra iniuſtitiam, ac culpam; ſuo dominio ſubiici per venationem, aucupium, ac piſcationem. Loquor ex natura rei, & ſtando in ſolo iure gentium, quo huiuſmodi bruta ſunt ex ſe communia. Nam ſi accedat iuſta ſuperioris poteſtatis prohibitio, ob ſecuturam nimiam imminutionem, vel etiam extinctionem alicuius brutorum ſpeciei, ſi cuiuis libera eſſet eorum captatio, aut ob aliam rationabilem cauſam; Itémque ſi dominus agri, vel vaſti ſaltus, aut lacus, interdicat aditu in agrum, ſaltum, vel lacum ſuum, ad ibi captanda huiuſmodi bruta

bruta ex ſe communia, eo quòd ipſe velit per ſe aut delectas à ſe perſonas huiuſmodi bruta captare; non aberit culpa: tametſi occupatio iniuſta non erit, eo quòd ſolo actu ob cauſas prædictas interdicatur, non autem comparatione dominij per eum, ſi exerceri ſupponatur. Nec excipio montes aut loca alioqui ſterilia in quibus dominus ſolam venationem habeat in fructu. Quamuis enim nonnulli Iuriſperiti, quos profert & ſequitur Borrellus lib. 4. de Magiſtrat. Edict. cap. 3. num. 9. negent, in his locis feras quamuis libertate ſua potientes, fieri occupantis; tamen quæ præmiſimus, euincunt contrarium. Satis de priore illo titulo, ius commutatiuum primò comparandi, iure gentium.

Inuentio occupationi ſubnectitur, eiúſque Iuſtitiam participat.

151. Subnectebam autem iſti titulo, inuentionem rei deperditæ, cuius nullo modo ſciatur dominus, poſt adhibitam diligentiam congruam, & quem comperiendum aliquando eſſe, nulla ſpes affulgeat. Quæ enim talia ſunt, nec deſierunt longo tempore poſſideri, tametſi paſſim appellantur bona incerta, ob periculum ne dominus aliquando compareat, & quia niſi ignorantia intercederet, haberent reuerà dominum: Tamen reipſa ſunt bona vacantia: Non in ſenſu Iuriſperitorum, apud quos, *bonorum vacantium* nomine intelliguntur bona eorum, qui è vita excedunt inteſtati, nullóſque relinquunt ad quos bona ipſorum iure hæreditario pertineant, & ferè ſemper deuoluuntur ad fiſcum; ſed in ſenſu quem abſolutè fert appellatio, *bonorum vacantium*. Sunt enim omninò abſque domino, atque ita poſſunt occupari à quocunque: Tametſi cum eo onere, vt ſi prior dominus poſtea fortè agnoſcatur ante legitimam præſcriptionem, eidem reddantur, aut quantum inde locupletior euaſerit qui inuenerat. Et ita rectè aſſeruerunt graues recentiores, & præter eos, qui ſcripta ſua non vulgarunt, Sotus lib. 5. de Iuſtit. q. 3. art. 3. Petrus à Nauarra lib. 4. de reſtit. cap. 2. n. 75. Toletus l. 5. Summæ, c. 18. Sà v. *Theſaurus*. Sarmientus l. 6. ſelect. interpret. cap. 10. Arragon. 2. 2. q. 62. art. 5. aliique non pauci.

Sunt qui refragentur, & pia potiùs miſeratione in pauperes quàm ſolida ratione ducti contendant res huiuſmodi inuentas, pauperibus cedere debere. Hi tamen non diffitentur, hæc bona iure naturæ non eſſe egenorum. Admittendum ergo eſt ſpectato iure naturæ & gentium, res prædictas quandiu in eo ſtatu ſunt, nullius eſſe, ac domino vacare. Sicut theſauri vacant domino, non quòd eum aliquando non habuerint, aut quòd verus eorum quandoque dominus legitimis hæredibus deſtituatur: (Id enim quàm rarum eſt?) Sed quòd cùm verus prior dominus omninò ignoretur, habeantur pro derelictis, fiántque bona vacantia à quocunque occupabilia. Sicut item feræ arctâ quondam cuſtodiâ concluſæ, dominio alicuius ſuberant, quod excutiunt, ſi inde elapſæ priſtinam libertatem recuperent. Vbi tamen interuenit diſcrimen non diſſimulandum. Nempe quòd feræ, quia ſua induſtria & ingenita facultate ſubductæ ſunt domino, non ſunt ei mox addicendæ ſi capiantur ab alio, quod de rebus deperditis admittendum eſt, quas caſu accidit amitti, & extra dominij ſubiectionem fieri. Vnde dominium earum, durante deperditione emortuum, reuiuiſcit, cùm primùm res iterum eidem domino occurrit. Salua tamen honeſtate occupationis quæ interceſſerat, quámque ipſi etiam deperditori commodare perſpicuum eſt: quandoquidem in ſimili fortuita rei alienæ inuentione, poterit rem inuentam occupare, ſuique iuris facere.

Egi de ſola inuentione rei domino carentis: quia perſpicuum eſt, aliam inuentionem non conferre titulum, & reſtituenda eſſe aliena domino, cùm is comperitur. Pulchrè id tradit Auguſtinus ſermone 19. aliàs 21. de verb. Apoſtoli. Quanquam morem illum quo inuentum aliquid debetur, etiamſi nullæ interuenerint expenſæ, aut formalis promiſſio, excuſare poteſt conſuetudo legitima: quam viguiſſe iam olim, ſubindicatur in ea vulgari exclamatione quam Cornutus, ſiue Pharnutus lib. de Deorum natura, cap. de Mercurio deſcribit, inſinuátque Seneca epiſt. 19. cùm ait, inueniſſe ſe aliquid, nec expectare donec audiret, *in commune*. Vel vt Pharnutus ait exclamatum; *Communi Mercurio*. Quanquam eam vocem, inuentori tribuit Pharnutus; Seneca verò cuipiam alteri, ac fortaſſis ei qui rem amiſerat. Et ſenſus erat partem rei inuentæ deberi inuentori, cui fauiſſet viarum præſes Mercurius. Græcos porrò eam ob cauſam, omnia quæ fortè fortuna reperiebantur, nuncupaſſe ἑρμαῖα, id eſt, *Mercurialia*, teſtatur idem Pharnutus.

Alter idoneus titulus iuris primò parandi iure gentium, acceſſio, cui ſubnexa alluuio.

152. Alter titulus dominij proprietatis primò comparandi iure gentium, eſt acceſſio, cui adiungebam alluuionem. Acceſſionis iuſtitia in eo conſiſtit, quòd accidentia rei ſequuntur eius naturam, eámque non mutant. Quicquid ergo rei meæ accidit, eive adiungitur, meum fit: alioqui priuarer rei meæ dominio aut fructu propter accidentariam adiunctionem, quæ meæ diſpoſitioni ac dominio non ſubiaceret: quod conſtat fore contra ius meum, ideóque non eſſe admittendum. Itaque plantæ, ſolo meo à quocunque immiſſæ, meæ fiunt. Characteres item & figuræ, quas quis in mea materia delineauerit, ſub meum dominium cadunt, niſi ſi in tabula viliſſima, & improportionaliter deteriore, fuiſſet confecta pictura pretioſiſſima, in quo euentu Imperator adiudicat tabulam ei cuius eſt pictura, compenſato tabulæ valore, priori domino. Verùm id, ne Iuſtitiam tituli acceſſionis eneruet, ad ſpecialem iuris poſitiui diſpoſitionem, referendum eſt. Quamuis ex natura rei, congruat, vt quod accedit, cedat dominio eiuſdem, cuius eſt res cui fit acceſſio.

Idem iuſtitiæ fundamentum, alluuioni naturaliter & abſque humana induſtria factæ, commune eſt. Itaque ſi incrementum fuerit latens, vt vocant, id eſt, ſi flumen paulatim aliquid adiecerit fundo alterius, cedit dominio eius, cuius eſt fundus. Quod ſi in medio flumine excitetur inſula, non fluuio ſcindente ſeſe, ſed per materiæ aggeſtionem, cenſetur æqualiter acceſſiſſe prædiis vtrinque è regione poſitis: Ideóque inter prædiorum illorum dominos ex æquo diuidenda eſt, ita vt cuiuis cedat quod prædio ſuo è regione reſpondeat. Eius autem ſolius aut illorum fiet, ad quorum prædia vicinior erit, ſi non in medio flumine, ſed magis verſus vnam ripam excitetur: & eorundem eſſe perſtabit, quamuis poſtea ita accreſcat, vt cùm primò eſſet eo quo dixi modo enata, poſtea extendatur & incipiat eſſe propinqua prædio in altera ripa è regione poſito.

Debet enim ea acceſſio in eius dominium cedere, ad cuius rem facta eſt. Atqui facta eſt ad inſulam, cuius dominium ob primam viciniam ceſſerat alteri, habenti prædium è regione iſtius ad alteram ripam. Quæ ſpectato iure gentium, & ciuili communi, dicta ſunto: ſaluis ſpecialibus iuribus variarum prouinciarum, quæ nunc non attendimus.

Tituli, ius commutatiuum transferentes.

153. Sequitur vt de cauſa ſecundò effectiua, ſiue tranſlatiua iuris commutatiui, diſſeramus. Nullum enim ſiue ius, ſiue dominium, dempto diuino, ita firmatum eſt quin abrumpi queat eius duratio. Atque ita res, ab altero iam occupata, tranſit in ius alterius. Quò ſpectant tituli omnes ius comparandi in rem aliquam, diſtincti à primo titulo quo ipſa occupata eſt, & cùm dominio vacaret, facta eſt alicuius, de quo titulo hactenus diſputatum eſt. Hi ergo poſteriores tituli, trifariam diuidi poſſunt. Vel enim qui iure illo primo potiebatur, non repugnat tranſlationi iuris illius, tametſi neque ei tranſlationi conſentiat, vt poteſt in præſcriptione accidere: Vel repugnat, vt poteſt etiam contingere in præſcriptione, & cùm priuatio dominij fit interuentu ſententiæ priuatæ aut publicæ, vt ſubitione pœnæ conuentionalis, & confiſcatione, ac etiam in expoliatione iure belli. Vel certè conſentit, vt fit in donationibus & vltimis quibuſvis voluntatibus & contractibus. Nam conſenſus qui poſſet interuenire, vt alius præſcribat, non influit in iuris tranſlationem, ſed ſe habet ad eam merè per accidens. Vides immenſam ſyluã, è qua nonnulla ſelectiora carpo, intactis reliquis ab inſtituto alienis.

Vſucapio, ſiue præſcriptio.

Præſcriptio in dominio, appellatur quæ propriè dicenda eſſet vſucapio. Nam præſcriptio non eſt tantùm dominij, ſed etiam iurium & actionum perſonalium, ſiue litium alicui intentabilium. Sic enim præſcripſiſſe quis dicitur aduersùs ſeruitutem prædij ſui, cùm eam extinxit, interuentu certi temporis. Præſcribi item dicitur aduersùs actionem. Nam propriè præſcriptio, dimiſſis aliis planè extraneis vocis illius exceptionibus, quas ex Huguitione coaceruat Viterbienſis quodl. 2. q. 21. eſt exceptio quædam peremptoria, hoc eſt, oppoſitio qua litem intentanti, obuiam imus, non negantes idoneitatem Iudicis, (quæ eſſet exceptio dilatoria;) ſed fatentes, rem quidem fuiſſe olim actoris, nunc autem contendentes, noſtram eſſe, ob longi temporis poſſeſſionem. Itaque qui peremptoriè excipit, extinguit & tollit actionem, non eius fundamentum negando, quod eſſet purè ſe defendere, & probationem in actorem reiicere, ſed obiiciendo excuſationem, cuius probatio ad ipſum reum pertinebit. Quò reſpiciens Tertullianus, tractationem de iis quæ opponi poſſunt, Sectariis aliquid circa fidem nouantibus, inſcripſit, *De præſcriptionibus aduersùs hæreticos*, vt ibi Pamelius ex Quintino obſeruat. Ea autem excuſatio, in re præſenti, conſiſtit in longo vſu, & diuturni temporis poſſeſſione, qualem mox deſcribemus, ideóque vſucapio dici deberet. Vſus tamen obtinuit, vt præſcriptio paſſim appelletur, ſiue agatur de iuris acquiſitione diſpoſitiua, & in fieri, ſiue de formali, & in facto eſſe.

154. Ad tollenda igitur innumera iurgia, & conciliandam Reip. tranquillitatem, ac iurium certitudinem ſtabiliendam, vt benè obſeruat Caius Iuriſconſultus lib. 1. ff. *de vſucapionibus*, & experientia neceſſarium eſſe docuit in exemplo Arati Sicyonij, quod proferunt Plutarchus in Arato, & Pauſan. in Corinth. ſiue lib. 2. conſtitutum rectè eſt vt ius poſt certi temporis pacificam poſſeſſionem transferretur: ſiue qui iure potiebatur, ſit huius tranſlationis conſcius; in quo tantùm euentu valere præſcriptionem malè affirmat Viterbienſis quod lib. 2. quæſt. 21. *ſub finem*: ſiue nòn ſit conſcius; Itémque etiam ſi abſuerit poſſeſſoris illius prioris negligentia in re ſua recuperanda, vt Scotus in 4. diſt. 15. quæſt. 2. *litera* G. rectè adnotauit. Malè id ad grauem negligentiam reſtringente Comitolo 7. Reſponſ. quæſt. 17. Hic titulus transferendi iuris præſcriptio vocatur, iuſtámque efficit tranſlationem: Non apud Iudices duntaxat, vt aliqui perperam ſenſerunt apud Argentinam in 4. d. 15. art. 4. quæſtiunc. 7. Sed omni modo ita iuſtè decernente ciuili poteſtate, cui tacitè ſuffragata eſt Eccleſia, reprobatis ſolis præſcriptionibus malæ fidei, quas ius ciuile admittebat.

Quædam tamen conditiones ad præſcribendum neceſſariæ ſunt, partim ratione rei præſcribendæ, partim ratione perſonæ præſcribentis, partim denique ratione circunſtantiarum. Ex primo capite, liber homo nunquam præſcribitur; neque res communis quæ ab vno indiuiſa poſſidetur; neque tributa, & cenſus Principi debiti in ſignum ſubiectionis; neque pertinentia ad rationem ſupremæ poteſtatis ea ſalua; nec res deputatæ in vſum & commodum publicum, vt pontes & viæ publicæ; Nec denique quæ poſſideri ab aliquo non poſſunt; cùm ſine poſſeſſione non ſit præſcriptio.

Ex parte præſcribentis exigitur ad præſcriptionem poſſeſſio ciuilis ſimul & naturalis, aut ſaltem ciuilis, (naturalis quippe nuda non ſufficeret:) & bona fides, cùm iuridica, qua ignorantia iuris præſcriptione interdicentis excluditur, tum Theologica, qua quis vult ſibi rem aliquam, iudicans & meritò ſibi perſuadens, eſſe ſuam, nec habens conſcientiam quòd ſit alterius, ſaltémque non dubius, niſi inchoatâ iam abſque dubio poſſeſſione. In quo præſcriptio diſcrepat à conſuetudine: quia hæc ex tacito conſenſu Principis, habet vim legis derogantis legi anteriori, licèt ab initio cùm culpa cœperit, defueritque proinde bona fides, quæ ad præſcriptionem exigitur toto tempore ad præſcribendum neceſſario: quòd etiam longius eſt, quam quod ad conſuetudinem validam poſtulatur.

Denique ex parte circunſtantiarum, exigitur poſſeſſio tanti temporis quo durauit nec interrupta eſt. Quod tempus pro variis rebus præſcribendis, perſoniſque præſcribentibus, eſt omnino varium, vt latiſſimè præter cæteros proſequitur Molina tract. 2. de Iuſtitia à diſp. 68. ad 78. quem conſulat, cui hæc de præſcriptionis conditionibus parcè dicta videbuntur. Itémque Anaſtaſium Germonium lib. 3. de ſacrorum immunit. c. 18. Couarr. ad reg. *Poſſeſſor*. Sanchem 2. in Decal. c. 23. à n. 87.

Ego pro loco ſat multa dixero, vbi monuero & Eccleſiis, & minoribus, ac quibuſdam maioribus iuſtè interim dum præſcriptio currebat præpeditis, præſertim ob cauſam publicam, quadriennio poſt completam aduersùs ipſos præſcriptionem; (hoc eſt pro minoribus, ab anno ætatis eorum 25. ad 29. expletum;) concedi beneficium reſtitutionis in integrum, ſiue regreſſum in ius præſcriptione iuſta exciſum.

Sententia

Sententia priuata, & publica, in bello, & foro.

155. Iam verò tranſlatio iuris, cùm reniſu eius qui tali iure anteà potiebatur, accidit vt plurimum & quaſi connaturaliter; eùm priuatio iuris eſt pœna ſententiæ ſiue priuatæ ſiue à publica poteſtate latæ. Per ſententiam priuatam, inferuntur pœnæ conuentionales: illæ videlicet, quas apponunt qui contractum celebrant, ad maiorem firmitatem, ac ne reſilire impune poſſint. De quibus breuiter ſtatuendum eſt, iuſtè exigi, & ius rei, de qua initum eſt pactum, transferri ab eo qui iuſtis conuentis non ſtetit: ita vt debeat res illa tradi ad meram creditoris petitionem, non expectata iudicis ſententia, niſi aliud mens contrahentium tulerit. Quod vnum euincunt quæ Sanches l. 1. de Matrimon. diſput. 37. num. 4. diſputat contra receptiorem ſententiam, quæ eſt Molinæ tract. 2. de Iuſt. n. 97. Ioannis de Salas tract. 14. d. 15. num. 51. Suaris 5. de leg. cap. 6. num. 9. & aliorum. Locutus ſum ex natura rei. Nam ius poſitiuum, poſſet quibuſdam pactis appoſitam pœnam conuentionalem, decernere irritam. Quod plerique putant conſtitutum circa pœnam appoſitam contractui ſponſalium firmando, cùm tamen iura negent tantùm, iuſtè reſilientem eſſe obnoxium pœnæ conuentæ ſubeundæ.

Sententia verò publica ius renitenti eripiens, duplex aſſignari poteſt. Nempe & quam Princeps ſupremus in alium item ſupremum fert, illato bello; & quam Princeps vel iudex pronunciat in eos qui Iuriſdictioni ſuæ ſubſunt. Verùm de belli iure & iuris per illud tranſlatione in Politicis commodius diſſeritur. Vbi de eius item malis, & plerunque iniuſtitia, de qua latè Dio orat. 38. Nunc ſupponamus illius tituli iuſtitiam, belliqué etiam inter Chriſtianos honeſtatem, de qua Caſtro V. *Bellum*, & latè Sepulueda toto l. 1. de militatis diſciplinæ honeſtate. Rem breuiter attigit Maximus Tyrius diſſert. 14. num. 82. *Bello*, inquit, *ſi demas omne quod iniuſtum eſt, neceſſitatem tamen relinquis miſerandam, quod hoc modo apparebit. Hominum alÿ probi, alÿ improbi ſunt. Probi autem cum improbis nequaquam pugnant. Quomodo enim qui idem ſentiunt, inter ſe pugnare poſſunt? Reſtat ergo vt improbi, cum probis, vel ſui ſimilibus pugnent. Quia neque ſecum illis, nec cum iuſtis conuenit. Rurſus pugnant illi qui minus habent, vt iis qui plus habent, adaquentur: & qui plus habent, vt plus conſequantur. Eſto. Sequitur ergo ex iis quæ diximus, tria eſſe hominum genera. Quorum prius pacem ſemper agit, nec bellum nouit, quos probos dicimus. Duo reliqua pugnant ſemper, alterum ſecum, alterum cum probis. Vnde concluditur, bellum probis neceſſitate imponi, ſponte ſuſcipi ab improbis. Iam de improbis quid opus eſt agere, cùm non verendum ſit ne quis eos laudet? Probi verò, cùm non ex inſtituto bellum gerant, ſed coacti; (aut enim vt in officio improbos contineant, quod Hercules fecit, bellum ſuſcipiunt; aut vt impetum hoſtilem propulſent, quod in Medos factum eſt à Græcis:) vtrum melleos exiſtimas? An vt vnà cum belli neceſſitate, virtute quoque bellica careant, aut vt cum inuito eius vſu, neceſſitatem retineant ſeruitutis? Ego prius illud arbitror. Quis enim dubitat quin medicus qui probus ſit, ſit etiam miſericors, vnàque cum morbis, artem ſuam periiſſe velit?* De publica hac ſententia, non plura hoc loco.

Sententia forenſis quando dominium transferat, varia placita, de nomine pugnantia.

156. Agamus igitur de alia ſententia publica, qua inflicta, homo priuatur iure rei iam ſuæ. Quod iam olim apud Romanos vſu receptum, multis docet Alexander Neapol. 3. genial. cap. 23. Poteſt autem ea ſententia multipliciter ferri. Nam vel lex non decernit iuris priuationem, ipſo facto ac delicti perpetratione incurrendam. Et tunc ius non transfertur priuſquam ſententia priuans feratur, & ius de quo agitur, alteri, putà fiſco, aliíve cuipiam, adiudicetur. Tametſi iam tunc, comparatur iſti ius aliquod in rem illam, ratione cuius iuris licitè poteſt tranſigere circa eam mulctam, & quod ex conuentione obuenerit, ſuum facere. Vel certè lex decernit priuationem iuris incurri ipſo facto. Et circa hoc efferbuerunt lites inter recentiores: Quibuſdam, vt Caſtro l. 2. de lege pœnali cap. 10. contendentibus illicò priorem poſſeſſorem exui iure in rem ſuam, eúmque etiam adigentibus ad ſententiam in ſeipſum exequendam, offerendo rem ſuam fiſco, vel alteri cui iure adiudicatur. Aliis verò, vt Azorio tomo 1. l. 5. c. 7. q. 2. Val. 1. 2. d. 7. q. 5. p. 6. Farinacio de hær. q. 190. num. 68. id tanquam nimis durum ac intolerabile, ideóque Principis legem ferentis, mentem, aut etiam poteſtatem excedens, repudiantibus. Sed tamen affirmantibus à puncto admiſſi criminis, cui hæc iuris priuatio decernitur, transferri ius illud. Denique aliis negantibus amitti ius vſque ad ſententiam ſaltem declaratoriam criminis: vel etiam, vt alij addunt, vſque ad condemnationem & ſententiæ executionem, quod ſentit Victoria relect. 1. de Indis, ſect. 1. à num. 11. Mol. tract. 2. de Iuſt. d. 95. & d. 715. num. 10. Vaſq. 1. 2. d. 170. c. 1. Sanch. 2. in Decal. c. 22. n. 3. Salas 1. 2. tract. 14. diſp. 15. num. 57.

Verùm diſſidentes hæ ſententiæ, magnam partem de nomine pugnant. Certum quippe eſt, primò aliquod reale ius in talia bona, transferri ad eum cui lex ea adiudicat, V. G. ad fiſcum qui vi huiuſcemodi iuris, ex quo lata fuerit ſententia, poterit confiſcationem retroagere, & repetere omnia quæ rei fuerunt à puncto criminis admiſſi; & omnes contractus de huiuſmodi bonis celebratos reſcindere: Ita vt debita à puncto delicti contracta, nec in ſe aliòve aliquo extantia, pereant creditoribus. Ipſe autem reus, ab eodem puncto admiſſi ſceleris, tenetur bona fiſco ſic obnoxia non dilapidare in fraudem: Tenetur item vitare contractus ex titulo oneroſo, qui poſſint tertio nocere ob talium contractuum caducitatem, ſiue reſciſſibilitatem. Certum deinde eſt, reum, quouſque ſententia executioni mandetur, retinere ius fruendi bonis præhabitis, & poſſe ea bona diſtrahere validè per donationem aut alienationem. An ergo ob priora illa anterioris iuris quaſi luxati incommoda, dicendum ſit exui reum iure illo, cùm primùm ſcelus admiſit, cui iuris priuatio lege irrogatur: vel è contra, propter poteſtatem quam circa ea bona retinet, dicendus ſit ius primum retinere, ſed infirmatum, lis eſt de nomine.

Reſolutio.

157. In qua tamen videntur congruentiùs loqui, qui admittunt reum retinere primum ius, vſque ad ſententiæ condemnatoriæ prolationem, & executio

executionem, vt habetur l. *quæſitum eſt.* ff. *qui & à quibus.* Et quidem ſi ius illud anterius erat domi-nium plenum, admittendum eſt, reum manere dominum, non tantùm dominio vtili, vt malè af-firmat Suares d.22. de fide,ſ. 3. n.6. ſed etiam di-recto, vt patet ex ſuperſtite in reo facultate alie-nandi & donandi, quam idem autor ſ. 4. rectè agnoſcit: conſtatque non competere ei, qui ſolo dominio vtili potiatur. Neque verò onus retrotra-ctionis condemnationis à puncto executionis ſen-tentiæ, vſque ad punctum admiſſi delicti; ſiue illa bonorum obligatio ad fiſcum, illúdque ius in re quod admiſi à fiſco in talia bona à puncto admiſſi criminis comparari, pugnat reuerà cum dominio: Niſi ſi abſurdè admittamus, debitorem exui do-minio rei, quæ per hypothecam obligatur credi-tori. Manet itaque reo dominium rei ſuæ, tametſi infirmatum. Eſto poſſet quoque poteſtas ſuprema, alicui dominium eripere ante quancunque de ſce-lere admiſſo ſententiam, reddendo irritam omnem diſpoſitionem, de re quæ priùs eius fuerat; vt vi-demus fieri in priuatione dominij Iuriſdictionis. Hic tamen ſpectando quod de facto legibus con-ſtitutum eſt, aliter accidit.

Ordines alij, titulorum ius transferentium.

Reliqui ſunt tituli quibus ius transfertur con-ſentiente priore domino. Hi poſſunt in tres ordi-nes tribui. Primus eſt eorum, qui neutra ex parte iniiciunt obligationem. Vt cùm quis vltrò dat ali-quid & alter acceptat, transfertur illicò ius nulla interueniente obligatione ex parte alterutrius. Quis enim non miretur quod Comitolo p. 1. de contract. c.3. viſum eſt de donationibus gratuitis, nempe eas vltrò citróque obligare? Eódem perti-nent vltimæ voluntates, quibus ius alicuius rei, intercedente morte, transfertur in alterum ſu-perſtitem. Alter ordo eſt eorum titulorum, qui-bus ex vna tantùm parte annectitur obligatio. Vt cùm donatio ſubſequitur promiſſionem ſimpli-cem, ſiue pollicitationem, qua ex parte ſolius do-nantis iniecta fuerat donandi obligatio. Tertius ordo eſt eorum titulorum, in quibus vtrinque in-tercedit obligatio. Cuiuſmodi eſt titulus promiſ-ſionis; non ſimplicis, de qua paulò antè, ſed one-roſæ & mutuæ, quam paſſim vocant pactum. Et eódem etiam pertinent contractus omnes. Verùm de titulis ſecundi ordinis, ſiue de donatione, cui promiſſione proluſum ſit, nihil eſt neceſſe hoc lo-co dicere: quia huiuſmodi donatio nihil ſuperad-dit nudæ donationi, præter promiſſionem. At pro-miſſione non transfertur ius: nec modica etiam lis eſt, an obliget ex vera Iuſtitia, an duntaxat ex fide-litate, quam litem dirimam in explicatione partis illius potentialis virtutis Iuſtitiæ. Itaque reliquos titulos percurramus.

Donatio purè liberalis, ex cauſa primaria, verè ſubſiſtente, per idoneum donatorem, ius transfert.

158. Donatione traditioni reali coniuncta, & accedente ſaltem habituali acceptatione eius cui fit donatio, transferri iuſtè dominium & alia iura, dubitari non poteſt; dummodò & qui donat is ſit qui diſpoſitionem rei ſuæ liberam habeat, & is cui fit donatio, non impediatur rem alienam facere ſuam eo titulo. His enim poſitis, manifeſtum eſt donationem, quandoquidem iura & dominia hu-mana à voluntate libera quoad ſui conſeruatio-nem dependent, æquè transferre dominium aliá-que iura, ac quoſvis titulos oneroſos, vt venditio-nem: cum eo tamen diſcrimine, quòd venditor quia dominium rei ſuæ tranſtulit cum emptoris diſpendio, tenetur iſti de euictione rei venditæ, ſi contingat eam poſtea comperiri alienam, quod non valet de eo qui liberaliter dedit rem quam bo-na fide ſuam putabat. Itaque vt donatio idoneum titulum ſuppeditet tranſlationis iuris, attenden-dum duntaxat eſt, vt extrema huius tranſlationis, donans inquam & donatarius, ſint quæ eſſe de-bent: hoc eſt, vt donatarius non ſit inhabilis ad dominij comparationem, vel ad acceptandum: cuiuſmodi foret, ſi eſſet mentis impos, à nemine qui nomine ipſius acceptet, adiutus.

Neceſſe etiam eſt, talem eſſe eum cui fit dona-tio, vt cauſa donandi ex parte eius interueniens, verè ſubſiſtat, ſi vnica ſit, & per modum finis pri-marij moueat; non autem duntaxat per modum finis impulſiui. Tali enim primaria donandi cauſa falsò ſuppoſita in recipiente; (vt ſi recipiens elee-moſynam finxerit ſe eſſe pauperem; cùm tamen eo vnico titulo data ſit ei eleemoſyna:) donatio illa eſſet inuoluntaria donanti, ac proinde non con-ſentiret in tranſlationem iuris, ſed haberet illud ſibi ſicut priùs, niſi ſi aliquando animus donantis aliud ferat. Vt plurimùm tamen deeſt omnino animus transferendi ius, atque ita non transfertur. Ita Lorca 2. 2. d. 37. de charitate, num. 6. Mol. tract. 2. de Iuſt. d. 209. & 210. Peſantius 2. 2. q. 58. art. 11. d. 4. Baſilius Poncius lib. 4. de ma-trim. c.20. Leſſ. lib.de Iuſt. cap.40. num. 11. San-ch.l.7. de matrim. d. 18. n.24. & Vaſq. opuſc. de eleemoſyna, cap. 3. dub. 5. & 1. 2. d.30. num. 26. Malè reclamante Ægidio Coninc de actib. ſupern. diſp. 27. num. 81. quia ſupponit, non interuenire ibi errorem quoad aliquid ſubſtantiale. Quod ne-go, quia primarium, imò vnicum, (vt ſupponi-mus) donandi fundamentum, non poteſt non eſſe ſubſtantiale donationi. At tale eſt in præſenti, quod qui accipit ſtipem collatam, verè ea egeat, alioqui enim deſtituetur titulo iuſtæ acceptionis. Neque enim titulus ille eſt donatio præcisè vt vo-luntaria, quod non ſufficeret, ſed eſt donatio fa-cta egenti, qualis iſte per errorem exiſtimatur, cùm reuerà non ſit egens.

159. Nego donationem præcisè vt volunta-riam, ſufficere ad titulum noui iuris comparandi: quia etiamſi interueniat voluntarium, poteſt ta-men deeſſe plenitudo illa libertatis, & excluſio inuiti, quæ exigitur ad eam donationem, qua ve-rus titulus ad iuris tranſlationem neceſſarius ſup-peditatur. Sic quæ latroni donantur, ne vitam eripiat, quamuis voluntariè præbeantur, non fiunt latronis, quia deeſt donatio verè liberalis. Similiter quæ fœneratori dantur, quia dantur ab aliquatenus inuito, nec darentur niſi ſumendi mu-tui neceſſitas vrgeret, non cedunt in ius fœnera-toris, quamuis conſtet data eſſe voluntariè. Cùm ergo in eo euentu non ſuppetat fœneratori alius accipiendi titulus præterquàm liberalis donatio-nis; hæc autem ſupponatur deeſſe, fatendum eſt, fœnus non accreſcere fœneratori, nec cedere in eius poteſtatem.

Hæc porrò intelligo ſpectata ipſius rei natura: ita vt etiam ſilentibus humanis legibus, ac priuſ-quàm publica poteſtas interpellata, iubeat reſun-di quod malè intuitu prædæ, aut mutui extortum fuerat, caſſa prorſus ſit acceptio, & inidonea ad iuris comparationem. Qua in parte diſplicent non-nulli, qui in donationibus ad eum modum factis, ſolam reſciſſibilitatem agnoſcunt, admiſſa vali-ditate ex iure naturæ. At nemo non videt, affe-

ctum

ctum liberalem donandi & transferendi ius in alterum, (quo vno affectu tanquam fundamento, ea tranſlatio nititur,) deſiderari in prædicto euentu. Quis enim liberaliter feciſſe dicat eum, qui grauatè & coactus dedit, non daturus ſi ſibi permitteretur, nec ab extrinſeca vi adigeretur? Et ſanè alioqui is qui ita accipit, putà graſſator vel fœnerator, dicendus eſſet non teneri litrum vel fœnus ſic acceptum refundere priuſquàm repoſcatur, aut interponatur poteſtatis publicæ autoritas; quod tamen communiſſima ſententia meritò reprobat. Vt igitur donatio ſuppeditet iuſtum titulum parandi noui iuris, exigitur; vt ſit quod dicitur: hoc eſt; vt non tantùm ſit voluntaria exhibitio rei ſuæ; ſed etiam liberalis, ſecluſa prorſus vi ac graui metu. Et ita rectè Vaſq. 1. 2. d. 27. c. 3. *ſub finem.* Molina tract. 2. de Iuſt. d. 267. & 326. Baſilius Ponc. l. 4. de matr. c. 6. n. 4. & alij, quos hi proferunt.

160. Iam verò ex parte donantis neceſſe eſt, vt habeat aliquid ſuum; & ſuæ adminiſtrationi commiſſum. Nam donatio de alienis rebus, furtum eſt; ac proinde dominium aliúdve ius non transfert, niſi cùm interdum fit de domini conſenſu tacito ac rationabiliter præſumpto. Vndè æſtimandum eſt quantas donationes de alienis rebus, ſiue in pauperes, ſiue in alienas perſonas facere liceat procuratori aut adminiſtratori alienorum bonorum; laxata etiam aliquanto plus donandi facultate, vxoribus quoad bona maritorum, & communia, penſata prudenter conditione perſonæ & familiæ oneribus. Nam vxor, licèt viro ſubdita in bonorum & familiæ adminiſtratione, non eſt tamen marito ſerua, aut quaſi procuratrix, ſed ſocia, & compars, veréque conſors.

Quorſum inſinuanda donatio, & quæ eius caducitas.

Quamuis autem his obſeruatis, donatio iure naturæ transferat ius quod antè penes donantem erat: Tamen vt firma ſit, nec poſſit pro donantis vel hæredum eius voluntate reſcindi, quippe quam conſtet maturè & abſque vi ac dolo factam: conſtitutum eſt iure poſitiuo communi, vt cùm res donanda excedit ſummam valoris quingentorum ſolidorum, quorum quiſque vno circiter aureo nummo valeat, vt expendit Couarr. 1. Variar. cap. 11. num. 3. & de collatione veterum numiſmatum cap. 3. adiunctam habeat inſinuationem, ſiue manifeſtationem donationis factam iudici, demptis tamen nonnullis donationibus, quæ abſque tali iudicis notitia, (non enim aſſenſu, qui neceſſarius nunquam eſt;) firmæ eſſe poſſunt, cuiuſmodi ſunt quæ iuramento confirmatæ ſunt; & quæ in pias cauſas fiunt; itémque remuneratoriæ abſque exceſſu condignitatis, & reciprocæ, ſimul vtrinque factæ; & denique omnis donatio quæ non eſt ſimpliciter dicta, nec merè liberaliter exercetur, aliæque etiam nonnullæ.

161. E contrà verò donationes nonnullæ, ne inſinuatione quidem adhibita, ius transferre aptæ ſunt. Vt donatio merè liberalis bonorum quorumcunque etiam futurorum, quàm ex eo capite reprobant Iuriſperiti, quòd contra bonos mores eſſe dicant, eripi donatori facultatem teſtandi, vt ea donatione fieri conſtat. Id tamen de moribus ciuiliter duntaxat bonis, intelligendum eſſe, ideóque eam donationem non poſſe cenſeri vniuersè malam, ſed ſecluſis accidentariis incommodis idoneam eſſe ad transferendum reipſa dominium, rectè tradiderunt Suar. lib. 2. de Iuram. cap. 23. num. 7. & Rebellus 2. parte Operis de Iuſt. lib. 18. q. 8. Nec obſtat contraria diſpoſitio fori externi, quod ea in parte præſumptione ducitur, attendítque periculum cui quiſque poteſt ſe committere.

Sic tranſlato per donationem traditioni adiunctam iure, cauendum duntaxat eſt donatario, qui ex vera donantis liberalitate ius alienum adeptus eſt, ne per atrocem ingratitudinem donatione facta excidat. Quanquam ob inſignem quoque rerum mutationem ſuperuenientem, ac nominatim ob ſuſceptam poſtmodum prolem legitimam, de qua nihil cogitatum fuiſſet, cùm fieret donatio, vt eſt apud D. Aug. ſerm. 49. de diuerſis, regreditur ius rei ſuæ ad donatorem, cùm data fuerat merè liberaliter, nec conſentaneè ad rectam & legitimam bonorum ſuorum adminiſtrationem.

Donatio, non eſt titulus, iuris ex turpi cauſa transferendi.

162. Hunc ſtatuunt aliqui eſſe legitimum titulum transferendi iuris in ea quæ ob turpem cauſam dantur, vel ob opus honeſtum, cui exercendo quis alio iam titulo obſtrictus erat. Nam quamuis de iis, quæ ob cauſam ſuapte natura turpem donantur, Ioan. Medina q. 29. de reſtit. & Comitolus 3. Reſp. q. 5. & 6. contendant ius in ea non comparari ab accipiente, eo quòd actus non ſit pretio & ſtipendio dignus; idcóque Medina alienarum libidinum Victimas, quibus aliquid pro corporis copia quam fecerunt, donatur à proco, reſtitutioni obnoxias ſtatuat; Tamen S. Thom. 2. 2. q. 62. art. 5. ad 2. contrarium ponit, cuius ſententiam benè multis muniunt Sanches 6. de Matrim. d. 20. num. 7. Couarr. reg. *peccatum* part. 2. §. 2. num. 1. Rebel. 2. p. lib. 18. q. 19. ac Mol. tract. 2. d. 94.

Cum quibus ita ſtatuendum eſt: vt pacto quidem de tali pretio ob cauſam turpem exhibendo, & eiuſdem pretij acceptio ante cauſæ poſitionem & executionem, vitioſa ſit, nec vllam implendi obligationem iniiciat; ideóque etiam pretium cum anticipatione illa exhibitum, non tranſeat in dominium accipientis, quod duntaxat fieri poſſet vi obligationis ab accipiente contractæ, quæ hic nulla eſt. Tamen patrato ſemel opere, debeatur pro eo ex Iuſtitia moderatum & proportionatum pretium, cuius opus illud dignum eſt, non ratione turpitudinis & offenſæ tali operi adiunctæ, ſed ratione laboris aut periculi, quod in eius exercitio ſuſcipitur, vel ratione ſubminiſtratæ materiæ ad vſum actus naturalis delectabilis. Quo ex capite, ſuppeditatio ciborum, quamuis plerunque vitioſa; eſt tamen pretio digna. Itaque & lupa pro corporis copia iam facta, & iniquus iudex pro lata iniuſtè ſententia, & falſus teſtis pro iniquè oppreſſo per falſum teſtimonium innocente, poteſt pretium accipere, transfertúrque pretij illius dominium in accipientem, iniquo iam opere perfunctum. Quia quamuis peſſimè fecerit ita operando contra ius faſque; tamen periculum famæ, & bonorum, fortéque vitæ, cui ſe exponit ſic operando, eſt aliquid pretio æſtimabile; ob quod, patrato iam opere, iuſtè exigitur quod promiſſum fuerat, cedétque in accipientis ius quod ex mala illa ſemente obuenerit.

Suppoſita igitur legitima & valida iuris tranſlatione, ſunt qui exiſtiment, eam fieri titulo donationis. Ita Val. 2. 2. d. 5. q. 6. p. 4. *in fine*. Sed malè; ſæpè enim poſt factum, & nebulis illis quas concupiſcentiæ flamma excitabat, iam diſſipatis, diſplicet opus, & rei domeſticæ ob illud imminutio.

Dicendum

Dicendum igitur eſt iuris tranſlationem fieri titulo patrati operis, quatenus pretio æſtimabilis, penes aliquod antè dictorum capitum: Quæ ſi cuncta deeſſent, & actus nullo modo eſſet vendibilis ac pretio dignus, ita vt ne ob periculum quidem in quod ſe conijcit qui operatur, dignum ſe compenſatione exhibeat; tunc verum eſſet ius non transferri, niſi donatio merè liberalis interueneerit. Iis tamen, quæ dixi, ſuppetentibus, alius eſt tranſlationis titulus; nempe contractus innominatus, qui initur, cùm vnus dat, vt alter aliquid faciat aut ſubeat.

Quis titulus transferendi iuris ob honeſtum opus, & ex Iuſtitia, aliáve virtute debitum.

163. Iam verò de iis quæ accipiuntur ob patratum opus alia ratione debitum, diſtinctio adhibenda eſt. Si enim opus non erat ex Iuſtitia debitum, & multò magis ſi erat opus honeſtum, de iis quæ ſunt prorſus indebita & ſupererogationis appellantur, nihil vetat accipi condignum pretium pro tali opere, quod poteſt eſſe iuſtus accipiendi titulus, cùm homo potuerit velle compenſationem ob exercitium actionis, quam ſine iniuria negare poterat. Itaque malè Leſſ.lib.2. de virt.c.14.n.69. & Reginal. l. 10. num. 179. inficiantur, titulum tranſlationis iuris hîc ſuppetere, cauſati, eum qui pro tali opere dat aliquid, inuitum dare, & iniuriam pati. Non tamen reuerà dat inuitus rationabiliter, quamuis fortè non daturus eſſet, ſi alter vltrò vellet facere. Nam neque emptor inuitus dat pretium, quod non daret, ſi venditor mercem gratis vellet dimittere. Siue autem inuitus, & ex inuoluntario mixto, ſiue ſponte præbeat, non deeſt iuſtus titulus transferendi iuris, nempe operatio virtutis non obligans ex iuſtitia. Ex quo etiam fundamento liquet, omiſſionem peccati contra aliam virtutem quàm Iuſtitiæ, poſſe ſuppeditare iuſtum titulum tranſlationis iuris in rem pro ea acceptam: quamuis ſi adiungatur voluntas alioqui peccandi, interueniat culpa, quæ eam acceptionem illicitam reddet, tametſi cum Iuſtitia cohæreat.

At ſi opus honeſtum, pro quo aliquid accipitur, erat ex Iuſtitia vel quaſi Iuſtitia debitum, acceptio eſt irrita, nec transfertur ius, quia ſic operans, vendit quod debet, ac proinde irrogat emptori iniuriam. Itaque qui rem alienam inuenit, non poteſt vt pretium accipere aliquid vt rem reſtituat vero domino, non excluſa tamen vi conſuetudinis de qua ſuperiùs. Nec iudex vt iuſtam ſententiam proferat, nec litem protrahat vltrò, ac vt munere ſuo iuſtè fungatur, aliquid vltra iuſtum ſtipendium ſibi conſtitutum poteſt accipere. Nec teſtis, præcisè vt verum teſtetur. Ex quo fundamento habetur, pro omittendo opere, à quo ſit abſtinendum ex Iuſtitia, nihil poſſe accipi, nec transferri ius, ſi quod accipitur, non habeat rationem doni, ſed pretij.

Vltimæ voluntates, tituli transferendi iuris. De Teſtamento tacta quædam.

164. Ad eoſdem titulos ex neutra parte obligantes, referebam vltimas voluntates, ſiue gratuitas diſpoſitiones de bonis diſponentis in tempus poſt mortem ſuam, atque adeò quibus ius, accedente transferentis morte, transfertur in alium, idque multipliciter. Nempe *Teſtamento*, quo quis directè inſtituitur hæres; *Codicillo*, quo aliquid circa teſtamentum expletur, additur, minuitur, immutatur, *legato*, & *donatione cauſa mortis*, quibus hæres grauatur; & denique *fideicommiſſo*, quo hæres, ſolùm indirectè inſtituitur. His omnibus viis, ſi modò teſtator legitimus ſit, & hæres directè aut indirectè inſtitutus, itémque donatarius, & legatarius idonei ſint, ſeruentúrque ſolennitates debitæ; ſuppeditatur validus dominij transferendi titulus. Itaque ſpectanda hîc maximè ſunt (vt etiam de donationibus monebam,) extrema duo: is inquam, qui de bonis ſuis diſponit, & alius in cuius fauorem diſponitur, non prætermiſſo diſponendi modo quem iura exigunt.

Teſtator legitimus, (vt Teſtamentum primò attingam;) is cenſetur, qui & expeditum ius habet, & legibus permittitur de rebus ſuis Teſtamento diſponere. Quod impuberi, ob dubium de perfecto rationis vſu ad diſponendum neceſſario, ne lites occaſione illius dubij ſuccreſcerent, negatum eſt iure poſitiuo. Tametſi & Veſtalibus olim, & poſtea iuſtiore Conſtãtini Magni edicto, apud Sozom.l.1. c.9. virginitatem profitentibus, conceſſum ſpeciali iure legimus, vt teſtari poſſent ante pubertatem. Negata item iure poſitiuo teſtandi facultas prodigis, & captiuis ex bello iuſto, quandiu perſtat captiuitas: Et ſeruis, quandiu vel reipſa, vel ſecundùm exiſtimationem ſuam aut dubium ſerui ſunt: Ac denique quibuſdam crimine grauiore notatis, aut qui ſolennitates Teſtamento intrinſecas adhibere nequeunt.

Teſtatori reſpondet hæres, directè ſiue primariò inſtitutus. Qui enim ab inteſtato ſuccedit, alio titulo quàm Teſtamenti comparat dominium, ac proinde de eo non agimus. Inſtituitur autem hæres, vel in parte tantùm hæreditatis indeterminata ac non certa, vt ſuperſtitibus aliis cohæredibus, ſit pluſquàm legatarius; vel vniuerſaliter & in ſolidum: Hoc eſt, in vniuerſam hæreditatem, quem antiqui hæredem ex aſſe nominabant, iuxta priſcam hæreditatis vniuerſæ diſtributionem in 12. vncias. Eſt porrò omnis hæc inſtitutio Teſtatori libera, ſi hæredibus neceſſariis deſtituatur, hoc eſt aſcendentibus & deſcendentibus legitimis, eſto non deſint alij conſanguinei, ac etiam fratres. Poteſt enim nihilominus extraneum nulla iuris aut facti infamia laborantem, inſtituere hæredem. Qui verò habet deſcendentes legitimos, vel his deficientibus aſcendentes, adigitur ad inſtituendos hæredes, ſaltem in portione legitima, id eſt, legibus præfinita, niſi ſuppetat & probetur legitima exhæredandi cauſa, quę qualis ac quotuplex ſit, in Oeconomicis dicendum eſt. Debere ſanè grauem eſſe, docet antiquum nomen. Nam vt docet S. Auguſtinus in Pſal. 5. ad illud *Virum ſanguinum*, olim exhæredati vocabantur *abominati*. At conſtat, abominationem non ferri in aliquem, niſi ob grauiſſimam cauſam.

165. His ex parte teſtatoris & hæredis interuenientibus, accedere neceſſe eſt obſeruationem ſolennitatum, variis teſtandi modis ex iuris præſcripto adiunctarum: quæ diuerſæ mandantur pro teſtamento aperto, ac, vt loquuntur, nuncupatiuo, & pro clauſo, quod neceſſe eſt ſcripto fieri, de quibus l. *hac conſultiſſima*, C. de Teſtamentis, & diuerſæ item, pluréſque aut pauciores indicantur in variis ſpecialibus Teſtamentis. Tametſi nonnulli Principes noluerint has litium ſcatebras, quas alioqui non reprobant, neque iniquas eſſe pronunciant, locum habere, ſed minùs implexas & pauciores conditiones adhiberi poſcant. Ideóque vnicuique in condendo Teſtamento ſtandum eſt vſui locorum, in quibus Teſtamentum conficitur. Ita vt etiam

etiam peregrini, neglectis ſubſtantialibus ſolennitatibus eò loco vigentibus, irritum Teſtamentum conficiant, vt latè confirmant Sanches l. 3. de Matr. d. 18. n. 10. Mol. tract. 2. d. 127. Suar. l. 3. de leg. c. 3. n. 13. & Suar. deſcribes Salas 1. 2. tr. 14. d. 14. n. 53. Quanquam prouidè omninò ac ſapienter Conſtantin. Magn. vt eſt apud Euſeb. l. 4. de vita Conſt. c. 26. ſolennitatū illarum, quæ non niſi ad circunueniendum, (vt ait Euſebius,) fraudādúmque teſtatorem, inuectæ videbantur, immenſam ſyluam recidit.

Sic confectum Teſtamentum accedente teſtatoris morte confirmatur. Alioqui nondum valet, dum viuit qui teſtatus eſt. Quod omnium gentium vſu & infinitis iuribus confirmatur apud Cou. *rubr. de Teſtam.* part. 2. *in princ.*

Teſtamenti pars, aut potiùs ſupplementum eſt Codicillus, quo in Teſtamēto iam cōdito, aliqua declarantur aut mutantur vel adduntur legata, aut fideicommiſſariæ ſubſtitutiones. Nam directa hæredis inſtitutio, ſecluſo militari priuilegio, itémque directa exhæredatio, nequit Codicillis peragi. Itaque Codicillus Teſtamenti appendix iure dicatur.

Itémque de reliquis vltimis diſpoſitionibus.

166. Quæ ſuperſunt vltimæ diſpoſitiones, ad grauamen hæredis inſtituti referendæ omnes videntur. Quod liquet de legato, & donatione cauſa mortis. Nam legatum, (& quod reipſa idem eſt, fideicommiſſum particulare,) nihil aliud eſt quàm diſpoſitio vltima liberaliter facta de re particulari, hoc eſt, rationem hæreditatis non habente, alicui præſtanda ab hærede. Donatio autem cauſa mortis, gratuita rei alicuius in alterum non hæredem tranſlatio poſt mortem ſuam, cùm deambulatoria facultate reuocandi donationem huiuſmodi, vſque ad punctum mortis. Vides ergo vtraque hac diſpoſitione grauari hæredem, cui eò tenuior obueniet hæreditas, quò plura ex ea in legatarios vel huiuſmodi donatarios decerpta fuerint. Tantoperè autem interdum creſcit grauamen, vt niſi expreſsè vetuerit Teſtator, & extra alios paucos euētus, locum habeat remedium, quod ab Autore Caio Falcidio, de quo Euſebius olymp. 184. appellant Falcidiam, id eſt detractionem à legatis & donationibus cauſa mortis, ac etiam à quibuſvis donationibus donantis morte confirmatis, vt hæredi qui nec ſit defuncti aſcendens, nec deſcendens, maneat quarta pars bonorum defuncti, quæ verè erat quarta cùm Teſtator obiit, non computatis in eam incrementis aut fructibus poſtea ſecutis.

Quòd verò ſubſtitutio quoque hæredem primarium grauet, dubitari non poteſt, cùm eripiat ei liberam diſpoſitionem hæreditatis, quam Teſtator vult per primarium hæredem tranſmitti ad hæredem ſubſtitutum, ſeu indirectè inſtitutum. Ideóque hæres ille primarius, dici etiam ſolet hæres grauatus. Appello hîc hæredem primarium, non eum omnem qui ſecundario opponitur, ſed eum qui contraponitur ſecundario, inſtituto per miniſterium alterius, tranſmiſſuri ad eum hæreditatem, atque adeò agimus de hærede primario qui contraponitur illi ſecundario, cui Teſtator non defert per ſe, & immediatè hæreditatem; ſed illam defert per illum cui ipſe immediatè confert. Nempe fideicommittendo hæredi, vt reſtituat alteri deſignato, hæreditatem totam, vel eius partem aliquotam: quod nihilominùs dicitur fideicommiſſum vniuerſale, quia eſt de quota hæreditatis, putà de eius dimidia parte, aut tertia, vel quarta. Nam ſi eſſet de re certa, diceretur fideicommiſſum particulare, nec differret à legato.

167. Primatius porrò hæres ſic reſtituens hæreditatem, vt pelliciatur ad vltrò adeundam hæreditatem comparandúmque temporaneum ius illius, quod rectè agnoſcit Sanc. l. 2. in Decal. c. 23. n. 41. accipit ius reſeruandi ſibi quartam hæreditatis partem, quam à Senatuſconſulto Trebelliano, in quo Senatuſconſultum Pegaſianum de ſubſtitutionibus, in meliorem formam redactum eſt, appellatur Trebellianica, quæ in hac tantùm indirecta hæredis ſubſtitutione decerpitur; non autem in ſubſtitutione directa paulò antè tacta, neque in legatis, aut donatione cauſa mortis: quamuis ibi quoque locum habeat ſubſtitutio.

Contractus, titulus idoneus transferendi iuris.

Vltimus titulus tranſlationis iuris, conſentiente priore domino, is eſt quo mutua vtrinque obligatio iniicitur per ſe loquendo, & ſecluſo alterutrius dolo, aliiſque impedimentis, quibus per accidens contingit, vt obligatio non ſit mutua. Hunc titulum à voluntatibus ſimul tractis per illatam vtrinque obligationem, appellant contractum, vt Scotus grammaticatur in 4. d. 15. q. 2. *litera K.* Liquet autem, eum ſuppeditare titulum validum tranſlationis iuris, iis tamen adhibitis, & quæ ius naturæ adhiberi poſtulat, & quæ ius poſitiuum, vbi contractus initur, expoſcit: In quo inuoluitur, materiam habilem eſſe cuius ius transferatur; perſonas quoque tales eſſe, quæ non ſint redditæ incapaces ſeſe obligatione voluntaria irretiendi. Attingam hæc infrà c. 5. generatim, quandoquidem particularem huius tituli explicationē, quę infinita propè eſſet, propoſiti nobis fines non ferunt.

Nunc tantùm dico, iure naturæ, & antecedenter ad quodcunque ius poſitiuum, vt fiat iuris tranſlatio per contractum, exigi in contrahentibus libertatem, vi ac dolo excluſis, vt diſertè tradit Theophraſtus apud Stobæum ſerm. 44. & ratio aperta ſuffragatur. Nemo enim poteſt voluntatem liberam illaqueare per obligationem, & vt ipſa iure dominij ſe abdicet, adigere, niſi ipſamet ſponte ſua ac liberè annuat. Sed quia de his, ac etiam de aliis quæ iure poſitiuo ad contractum validum exiguntur, agendum infrà eſt, cùm de actionibus vtrinque voluntariis, quæ ſunt inadæquatum obiectum proximum huius Iuſtitiæ; propterea plura hîc de eis non ſubiicio.

CAPVT IV.

Obiectum proximum Iuſtitiæ & iniuſtitiæ commutatiuæ, generatim.

168. NOn eſt reipſa difficultas, in cōnſtituendo vniuersè proximo obiecto, cùm materiali, tum formali, Iuſtitiæ commutatiuæ, atque adeò etiam iniuſtitię ei oppoſitæ. Actionem enim externam prout æqualem dominio, ac reliquis iuribus proximè expoſitis, eſſe proximum huius Iuſtitiæ obiectum, ſatis liquet ex dictis vniuersè de obiecto Iuſtitiæ. Et inde etiam conſtat, actionem externam prout iuribus prædictis inæqualem, eſſe obiectum proximum iniuſtitiæ commutatiuæ. Nec hærendum eſt in materiali obiecto proximo ſecernendo à formali, cùm particulę reduplicantis quam appoſuimus, ſignificatione, ratio formalis proxima apertè exprimatur: materialis autem eſt, quæ iſti ſubſternitur externa actio.

Mens Philoſophi obſcura in re præſenti.

Totam ergo difficultatem in hac re, ingerit Philoſophus 5. Eth. c.2. cuius hæc ſunt verba. *Iuſtitiæ particularis, iuriſque eius quod ad ipſam attinet, altera ſpecies eſt, quæ in commerciis hominum emendandis verſatur, cuius duæ ſunt partes. Nam ex commerciis alia ſunt ſpontanea, alia inuoluntaria. Spōtanea eiuſmodi ſunt, venditio, emptio, mutuatio, ſponſio, vſura, depoſitio, conductio. Atque hæc ſpontanea ea de cauſa dicuntur, quia principium commerciorum horum, ſpontaneum eſt. Ex inuoluntariis autem, clandeſtina alia ſunt; vt furtum, adulterium, veneficium, lenocinium, ſeruorum ſeductio, doloſè perpetratum homicidium, falſa teſtificatio: Alia violenta, vt flagellatio, vincula, mors, rapina, mutilatio, conuiciatio, contumeliæ illatio.* Hæc eo loco Philoſophus, quæ confirmat c.4. vbi etiam lucrum & damnum aſſignat pro obiecto iniuſtitiæ commutatiuę, medium autem inter illa duo, ait eſſe obiectum Iuſtitiæ commutatiuæ, & à Iudice diuidente conſtitui.

Obſcurum autem eſt, qua ratione Ariſtoteles Iuſtitiam commutatiuam occupari velit circa furtum, adulterium, aliáque huiuſmodi facinora, quibus ius alienum violatur; ac proinde quæ potiùs iniuſtitiæ quàm Iuſtitiæ obiicienda ſunt. Sicut è contrà, lucrum malè videtur recenſeri inter iniurias proximè obiectas iniuſtitiæ commutatiuæ, cùm conſtet eſſe pleraſque rationes honeſtè & ſine cuiuſquam iniuria lucrandi, & augendi rem ſuam. Minùs item aptè vox *commercij* in ſcelera recenſita cadit. Vt taceam dici inuoluntaria, quæ niſi voluntaria eſſent, ſcelera non eſſent. Quid quòd vſura, voluntariis commerciis annumeratur, cùm tamen æquè videatur fuiſſe annumeranda commerciis inuoluntariis, ac furtum: vtrobique enim ex vna parte cernitur inuoluntarium.

Itaque his omnibus elucidandis, germana Philoſophi mens exhibenda eſt, & quæ eodem c. 4. de iuſto & iniuſto commutatiuo adduntur, illuſtranda; iis etiam non omiſſis, quæ c. 5. diſputat de contrapaſſo, contra Pythagoræos, malè illud Iuſtitiæ commutatiuæ aſſignantes, tanquam obiectum proximum. Item quæ ibidem tradit de nummo, æqualitatis conſtituendæ inſtrumento, & indigentia nummi excogitationi occaſionem largita: Habebunt enim hæc omnia, facilem ex dicendis de obiecto explicationem.

Synallagma, quid hoc loco apud Philoſophum.

169. Initium porrò ducendum eſt à voce Græca, qua Ariſtoteles huius Iuſtitiæ, eique oppoſitæ iniuſtitiæ obiectum proximum expreſſit. Quod enim Latinus interpres vertit *commercium*; alij autem vertunt *permutationem*; alij *contractum*, Græcè eſt *συνάλλαγμα*, quod nomen *παρὰ τὸ ἀλλάξαι*, quod eſt *permutare* deriuatum eſt. Vnde videtur idem ſignificare quod ſimul permutare. Proptereáque S. Chryſoſt. hom. 74. in Matth. reprehendens eos qui coniugium ineunt ob ſolam dotem, quaſi permutationem facerent: *Hæc,* inquit, *quaſi quicquam empturus eſſet; vel permutationem quandam facturus, diligentiùs perſcrutatur: ac ideò ſynallagma Græcè, Latinè permutationem, nuptias appellant.* Ariſtot. 9. Eth. *initio* aliam vocem adhibuit ad hoc ipſum ſignificandum, nempe *συμβόλαιον*. Agens enim de permutationibus, quas opifices in ciuili ſocietate inuicem faciunt, datis V. G. à ſutore calceis textori, vt ab eo opificium textrinum accipiat, eam, quam dixi, Græcam vocē vſurpauit, quam ibi Latinus interpres voce *commutationis* expreſſit. Itaque *ſynallagma,* ſi corticem vocis ſpectes, idem eſt quod *ſymbolæon,* & vtrunque permutationes deſignat, in quibus vnum pro alio æquali datur & accipitur, ſiue res pro re, vt panis pro calceis: ſiue merx pro nummo ac pretio publicè inſtituto, vt commutationes facilè fierent. Hoc tamen loco Ariſtoteles vocem ſynallagmatis latiùs omninò vſurpauit: nēpe pro quacunque obligatione Iuſtitię erga alterū contracta; quamuis ex alterutra tantùm parte, & ſiue benè ſiue malè operādo contracta ſit.

In quem etiam ſenſum interdum apud Iuriſconſultos vſurpatur vox, *contractus*. Nam malum quoque contractum, pro delicto in alium admiſſo, disertè vſurpat Triphonius in l. *Si verum.* ff. *de re indic.* Et expreſsè l. *omnem obligationem.* ff. *de Iudiciis*, affirmatur, omnem obligationem eſſe contractum. Iidem tamen Iuriſperiti non ſemel *ſynallagmatis* nomine, obligationem vltrò citróque iniectam intelligunt, vt videre eſt apud Briſſon. de verb. ſignif. v. *συνάλλαγμα*, & disertè ex Labeone Vlp. l. *Labeo.* ff. *de verb. ſign.* quo pacto ea vox idem planè ſonat quòd contractus preſsè acceptus. Strictiùs autem quàm Ariſtoteles hoc loco, ac etiam quàm vocis cortex ferat, *ſynallagma* vſurpant iidem Iuriſperiti, cùm interdum eo nomine deſignant negotium ex quo naſcitur actio ciuilis. Sic enim nuda pacta carere dicuntur ſynallagmate, non autem contractus innominati, vt Ariſtus Celſo reſpondit, referente & approbante Vlpian. l. *Iuris gentium.* ff. *de pactis.*

170. Hinc liquet quæ ſint illa commercia vel commutationes, quibus emendandis, aut potiùs perficiendis & honeſtate informandis, occupatur Iuſtitia commutatiua, & vnde etiam ipſum eius nomen ductum videtur. Sunt enim omnia illa, ex quibus obligatio alicui erga alium, attento iure eius, iniicitur. Nam hîc alias obligationes ad alterum, vt gratitudinis vel charitatis, non moramur. Quia ergo vnuſquiſque, vt ſeruet ius alterius illæſum, vel vt illud iam violatum reparet, obligatur ex Iuſtitia æqualitatem cum iure alterius curare in actionibus, quas erga alium exercet; ac etiam obſtringitur quibuſvis actionibus ius illud violātibus ac inæqualitatem cum eo inducentibus abſtinere: propterea Ariſtoteles nomine *ſynallagmatis* quod Iuſtitię cōmutatiuæ obiecit, complexus eſt & actiones externas iuſtas, vt contractus legitimos propriè dictos, V. G. emptionem & venditionem, mutuum, commodatū, ac ſimiles: tum etiam actiones externas pugnantes cum iure alterius, vt furtum, veneficium, adulterium. Non quòd velit, has actiones intendi per Iuſtitiam commutatiuam: ſed quòd munus Iuſtitiæ commutatiuæ ſit, benè afficere voluntatem, vt huiuſmodi alienas iniurias auerſetur, & earum exercitatione abſtineat.

Neque verò Ariſtoteles omnes ſiue iuſtas, ſiue iniuſtas actiones externas, quibus ex Iuſtitia incūbendum vel abſtinendum ſit, enumerauit. Sed neque D. Thomas qui 2.2.q. 61. art. 3. multò plures huiuſmodi actiones in vtroque ordine recenſuit, omnes reuerà numerauit, vt Caiet. ad eum locum rectè notauit: ſed quaſdam tantùm notiores & frequentiores, ex quibus de cæteris ad iſtas reducibilibus, vel cum eis affinitatem habentibus, pronunciari poſſet.

Vtroque porrò hoc ordine actionum, comprehendi quod apud aliquos iactatur, datum & acceptum ad æqualitatem, eſſe proximum Iuſtitię commutatiuæ obiectum, rectè expoſuit Suares diſp. de Iuſtitia Dei, ſ. 2. num. 19. Cùm enim omne Iuſtitiæ commutatiuæ munus conſiſtat in explendo iure alterius: ius autem quod vni in alterum competit, vel ex pacto vtriuſque voluntariè inito, vel ex actione iniurioſa & patienti inuoluntaria proficiſcatur; conſtat tum demum impletum iri omnem

Iuſtitiam,

Iuſtitiam, cùm quod datur, id eſt, quod redditur ex pacto, aut vt compenſetur damnum, æquabit quod eſt acceptum, ius ſcilicet alterius integrum aut læſum.

171. Suboritur hoc loco dubium, & circa actiones voluntarias, & circa inuoluntarias. Voluntariæ enim non videntur obiici proximè Iuſtitiæ commutatiuæ, vt nos admiſimus, & affirmat Ariſtoteles: quia magna ex parte non inuoluunt debitum; quod tamen eſt obiectum Iuſtitiæ intrinſecum. Deinde ſunt cauſæ iuris quod remotè obiicitur Iuſtitiæ, eóque etiam vlteriores. Inuoluntariæ autem actiones, non apparet quomodo eo nomine donentur, cùm plerunque videantur valdè voluntariæ.

Quomodo commutationes voluntariæ obiici Iuſtitiæ dicantur.

Priorem dubitationem inde diſſoluere licet, quòd etiamſi venditio, mutuatio, ſponſio, aliæque huiuſmodi actiones, plerunque tales ſint, vt homo nullo ad eas debito aſtringatur: tamen ex ſuppoſitione quòd eas exercere velit, teneatur ſeruare in eis quod ad æqualitatem cum iure alieno exigitur; nihil ſupra id quod æqualitas illa fert, depoſcendo; alioqui violaretur ius alterius: Non illud quod ex tali actione enaſcitur tanquam ex cauſa: (propterea enim has actiones recenſuimus inter titulos & cauſas effectiuas iuris commutatiui:) ſed aliud quod præiacebat cuique in rem ſuam, in qua diſpendium ſubiret, niſi æqualitas inter contrahendum ſeruaretur: vt perſpicuum eſt in eo qui cariùs emit quàm Iuſtitia ferat: Subit enim damnum exhibitione pretij auctioris, quod penes ipſum erat; non autem ratione mercis, quam comparat, & in quam ius de nouo acquirit.

Hoc autem ius de nouo partum, ita eſt remotum reſpectu actionum quæ circa illud iam adeptum verſabũtur, vt ſubſequatur obiectum proximum Iuſtitiæ; nempe actionem illam voluntariam ex qua progerminat. Et idem eſt de ipſa actione ius illud fundante atque cauſante, quæ vt opponebatur, tali iure vlterior eſt. Inde enim tantùm habetur, neque ius illud, neque actionem per quam cauſatur, eſſe proximum obiectum actionis poſtmodum circa illud iam partum verſaturæ, quod Ariſtoteles non eſt inficiatus. Tantùm enim voluit, actionem ius iſtud nouum fundantem obiici proximè tanquam obiectum immediatum, Iuſtitiæ illi commutatiuæ quæ verſatur circa contractum incundum.

Iniuriæ, quomodò inuoluntariæ commutationes appellentur.

172. Quomodo autem commutationes poſteriores Philoſophus inuoluntarias appellauerit, variè exponitur. Comitolus in opere de contractibus parte 3. cap. 2. præfatus difficilem ſibi ſemper viſam hanc Philoſophi ſententiam, tres ſubdit interpretationes. Primam, quæ eſt S. Thomæ 5. Eth. lect. 4. affirmantis actiones de quibus agimus dici inuoluntarias, quia non ſunt voluntariæ ex vtraque parte. Nam furtum tametſi eſt voluntarium furi; eſt tamen inuoluntarium patienti, ſicut & adulterium, & reliquæ omnes actiones iniuriam alteri irrogantes. Ex quo obiter intelligi poteſt, quo ſenſu D. Thom. ibidem addat, voluntarium & inuoluntarium in commutationibus diuerſam ſpeciem Iuſtitiæ inducere, eo quòd in commutationibus voluntariis fiat ſubtractio ſolius rei, qua per repenſionem alterius compenſata, teueniatur ad æqualitatem priſtinam: cùm tamen in commutationibus inuoluntariis id non ſufficiat; ſed vltra repoſitionem rei ablatæ, cùm illa reponi poteſt, aut compenſationem pro damno in eius ablatione illato, refundendum aliquid inſuper ſit pro iniuria. Quæ cauſa eſt, cur furi, vltra obligationem reſtituendi rem quam abſtulit, irrogetur ſupplicium pro iniuria qua affecit alterum, bona illius ſurripiendo. Idcircò ergo voluntarium & inuoluntarium iuxta D. Thomam variant ſpeciem in genere Iuſtitiæ complectentis honeſtatem & turpitudinem huic virtuti oppoſitam; quia ſi inuoluntarium deſit, aberit iniuria, quam nemo irrogat volenti, vt ſuprà tractatum eſt. Ac proinde idem actus materialiter alteri iniurius, ſi erga volentem admittatur, ſitque vtrinque voluntarius, deſinet eſſe eiuſdem ſpeciei in genere moris, cuius fuiſſet ſi is cui irrogatur iniuria, excepiſſet eam inuitus: quia deſinet habere rationem iniuriæ.

Alteram explicationem cur actiones poſteriore loco à Philoſopho recenſitæ, inuoluntariæ dicantur, profert ibidem Comitolus, ſed quæ ne hilum quidem à priore diſcrepet. Tertiam quoque ſubiicit, iuxta quam tributa eſt poſterioribus illis actionibus appellatio inuoluntarij, non quia comparantur cum priuata voluntate cõtrahentium: ſed quia referuntur ad Legiſlatoris voluntatem huiuſmodi actiones plectentem: quò recidit quarta interpretatio, quam idem Autor inutiliter multiplicat, dicens inuoluntarias dici actiones illas, quia obligant ad pœnam à magiſtratu inferendam. At pœnam nemo volens ſubit, vt eſt apud Aug. l. de duab. anim. & apud S. Thomam 1. p. q. 48. art. 5. Verùm in his duabus poſterioribus expoſitionibus, probandum non eſt, quod dicitur, has actiones non dici inuoluntarias, attentis contrahentium voluntatibus. Sic enim videtur ſupponi, ambos contrahentes; id eſt, duos illos inter quos actiones illæ inuoluntariæ exercentur, conſentire. Quo pacto euerteretur prima interpretatio; quæ & ab Autore cum quo agimus, admiſſa eſt, & ad mentem Philoſophi eſſe videtur: alioqui cùm iniuſtè operanti non impenderet ſupplicij periculum, actiones prædictæ non eſſent cenſendæ inuoluntariæ, ac proinde deſinerent habere rationem iniuriæ, quæ vt ex D. Thom. præmiſimus, ſupponit inuoluntarium, non operantis, ſed patientis. Itaque perſtandum eſt in prima interpretatione, quam ex D. Thoma retulimus.

Quæ vſura, apud Philoſophum, voluntaria.

173. Video opponi contra eam poſſe, quod ſuprà in ratione dubitandi omiſſum non eſt, nempe vſuram, iuxta Philoſophum, numerari inter actiones voluntarias, & tamen eſſe inuoluntariam mutuatario, cùm ſubeat iniuriam, & inuitus det pro vſu lucrum aliquod ſupra ſortem.

Reſpondet Valentia 2. 2. d. 5. q. 5. p. 2. vſuram quoque eſſe voluntariam, ſaltem quoad exteriorem actum dandi. Sed hæc reſpõſio videtur parùm idonea. Non enim hîc quæritur an vſura ſit danti voluntaria; ſed an ſit voluntaria patienti ſiue mutuatario: huic autem eſt omninò inuoluntaria vt ſupponimus. Nam quamuis velit ad vſuram mutuum accipere, quia vrgetur incommodis, quibus mederi alia ratione non poteſt: tamen abſolutè vellet mutuum purum & abſque vſuris accipere: quod ſufficit, vt non voluntariè ſubeat iniuriam. Sicut qui merces in mare proiicit metu graui adactus, non proiicit ſimpliciter voluntariè.

Quare apud Ariſtotelem eo loco, vox *vſuræ*, quam

Latinus interpres adhibuit, non ſonat fœnus, ſiue id quod mutuanti accreſcit ſupra ſortē; ſed vſum rei qui in pleriſque contractibus ſolus conceditur ſaluo dominio. Ita enim fit in commodato & precario. Quibus exemplis plerique interpretes declarant membrum illud actionis voluntariæ, quod Felicianus *vſuram* vertit, conſentaneè ad modum illum loquendi, quo aliqui dicuntur lucis huius vſura frui, id eſt, vſum habere. S. item Thomas 5. Eth. lect. 4. nomine actionis illius, quam exponimus, quámque ipſe ex interprete antiquo appellat *vſum*, intelligit actionem, qua aliquis vſum rei ſuæ, alteri gratis concedit, reſeruato ſibi rei dominio: Notátque differre hanc vſus conceſſionem à locatione & conductione, quod eſt poſtremum membrum priorum illarum actionum apud Ariſtotelem. In his enim, vſus rei alienæ conceditur pro pretio.

Obiectum proximum iniuſtitiæ commutatiuæ, ex dictis expoſitum.

174. Iam verò actiones iſtæ inuoluntariæ in poſteriori ordine recenſitæ, quas Iuſtitiæ commutatiuæ auerſanti, eáſve reparanti obiici diximus, obiiciuntur quoque iniuſtitiæ commutatiuæ proſequenti. Atque ita eadem opera, proximum partiale ſiue inadæquatum, & proximum adæquatum iniuſtitiæ commutatiuæ obiectum, propoſitum eſt ab Ariſtotele; quod etiam mox nomine lucri & damni appellat cap. 4. nonnullis, (vt refert,) vocis in eo ſenſu non admodum receptæ, inſolentiam refugientibus. Iuuat ipſum Philoſophum audire, quòd eius verba iis præmiſſis quæ dicta ſunt, optimè ſint illuſtranda, viciſſimque ex eis lux non modica toti huic negotio ſit concilianda. Ita habet poſt expoſitum ius diſtributiuum in Geometrica proportione conſiſtens, & rationem iniuriæ ei oppoſitæ. *Ius quod in commerciis eſt, eſt quidem æquum quoddam, & iniuria iniquum: non tamen illa conſtat proportione, ſed arithmetica. Nihil enim refert, probúſne vir malum, an malus probum, ſuo priuarit: neque probúſne an improbus, adulterium commiſerit: ſed ad ſolam nocumenti differentiam lex ſpectat, perindéque perſonis vtitur, ac ſi æquales ſint, ſi ille iniuria afficiat, hic afficiatur: hic lædat, ille læditur. Quare iniuriam hanc, cùm ſit iniqua, æquare iudex conatur. Nam cùm hic percuſſus eſt, ille percuſſit: hic interfecit, ille autem interiit; affectio & actio in partes non æquas diuiſa eſt, ſed de lucro detrahens iudex, damno redigere ad æqualitatem eas conatur. Dicuntur enim hæc abſolutè loquendo de talibus etiam rebus: licèt nonnullis, minimè idoneum nomen eſſe videatur, vt lucrum ei qui percuſſit, damnum ei qui percuſſus eſt, accommodari poſſit. Sed vbi tamen perpeſſio ipſa fuerit menſurata, hoc damnum, illud lucrum vocatur. Quare æquum pluris & paucioris medium eſt: lucrum autem & damnum eſt & plus & minus, contrario tamen modo: plus enim boni & minus mali eſt lucrum; contrarium verò, damnum, quorum quidem medium æquum eſt, quod eſſe ius dicimus.*

Subdit multa de iudice, (quem ius animatum nominat,) lucrum & damnum compenſante, & medium inter illa duo ſtatuente, ac per diuiſionem iuſtam, quod vni iniuriam operato excedit, detrahente, vt adiudicet damnum paſſo: atque ita implente nomen ſuum, quod Græcis à diuiſione ductum eſt, quæ à Philone elegantiſſimè expreſſa ſunt lib. *quis rerum diuinarum hæres*. Tum concludit Ariſtoteles, vnde hæc nomina *lucri & damni*, ad iniuriam Iuſtitiæ commutatiuæ oppoſitam ſint tranſlata. *Quinetiam*, inquit, *nomina hæc damnum & lucrum, è ſpontaneis contractibus videntur emerſiſſe. Cùm enim quis plus habet quàm ſuum erat, lucrum; cùm minus quàm à principio habuerat, damnum facere dicitur: in vendendo ſcilicet, & emendo, aliiſque huiuſmodi quæ legibus permittuntur. Cùm autem neque plus, neque minus, ſed ſua cuique per ſe ipſa euaſerint, ſua ipſorum habere dicuntur, neque damnum pati, neque lucrari. Quare ius lucri cuiuſdam & damni, eorum eſt medium quæ præter ſpontaneum fiunt: cùm æquum quiſque & prius & poſterius habet.*

Continet etiam nudam iniuriam.

175. Operæpretium autem eſt in huiuſmodi obiecto iniuſtitiæ ſecernere diligenter iniuriam & damnum illatum, ne fortè quia Ariſtoteles ex parte inferentis iniuriam ſpectauit ſolum lucrum, & ex parte patientis lucrum tantùm, exiſtimetur tunc tantùm voluiſſe inferri iniuriam Iuſtitię commutatiuæ oppoſitam, cùm aliquid accedit inferenti quod detractum ſit iniuriam perpeſſo, vt contingit in furto: Qui eſſet in hoc negotio magnus error. Reuerà enim ſæpè irrogatur iniuria nuda, abſque nocumento vllo aut damno. Quod pulchrè his verbis docuit Seneca lib. quòd in ſapientem non cadit iniuria, cap. 7. *Intelligere nos oportet, poſſe euenire vt faciat aliquis iniuriam mihi, & ego non accipiam. Tanquam ſi quis rem cùm è villa mea ſurripuit, in domo mea ponat: ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Poteſt aliquis nocens fieri, quamuis non nocuerit. Si quis cum vxore tanquam cum aliena concumbat, adulter erit, quamuis illa adultera non ſit. Aliquis mihi venenum dedit, ſed vim ſuam remixtum cibo perdidit. Venenum illud dando, ſcelere ſe obligauit, etiam ſi non nocuit. Non minùs latro eſt, cuius telum oppoſita veſte eluſum eſt. Omnia ſcelera, etiam ante effectum operis, quantum culpæ ſatis eſt, perfecta ſunt. Quædam eius conditionis ſunt, & hac vice copulantur, vt alterum ſine altero eſſe non poſſit. Quod dico, conabor facere manifeſtum. Poſſum pedes mouere, vt non curram: currere non poſſum, vt pedes non moueam. Poſſum quamuis in aqua ſim, non natare. Si nato, non poſſum in aqua non eſſe. Ex hac ſorte & hoc eſt, de quo agitur. Si iniuriam accepi, neceſſe eſt factam eſſe. Si eſt facta, non eſt neceſſe accepiſſe me: multa enim incidere poſſunt, quæ ſubmoueant iniuriam. Vt intentam manum iniicere aliquis caſus poteſt, & emiſſa tela declinare: ita iniurias qualeſcunque, poteſt aliqua res depellere, & in medio intercipere, vt & facta ſint, nec accepta.*

Sæpè autem è contrario, irrogatur nocumentum abſque iniuria. Vt in eo qui rem alienam ratus eſſe ſuam imminuit bona alterius, nihil contra Iuſtitiam admittens: Ideóque comperto poſtea errore, non tenetur ad vllam iniuriæ reparationem, ſed tantùm ad reſtitutionem rei ablatæ: quia ſic ſufficienter reducta fuerit æqualitas rei ad rem, qui eſt totus & vnicus huius Iuſtitiæ ſcopus. Quanquam inæqualitas quæ in hoc poſteriore euentu interceſſerat, non erat contra Iuſtitiam, ſed eſſe inciperet cùm primùm deprehenditur error, niſi adhiberetur reſtitutio, ſaltem in præparatione animi, & voluntate iam tunc concepta eam exequendi.

Hinc autem manifeſtiſſimum eſt, iniuriam quæ ſatisfactione expiatur, longè formaliùs pertinere ad iniuſtitiam commutatiuam, quàm nocumentum ſeu damnum, pro quo debetur reſtitutio. Nocumentum enim poteſt eſſe tantùm materiale: Et ſi iniuria defuit, vel non incipiat interuenire cùm nocumentum agnoſcitur, non pertinet ad iniuſtitiam cōmutatiuæ Iuſtitiæ oppoſitam. Iniuria autem ſemper eò pertinet. Itaque comparatur ad nocumentum, ſicut formale ad materiale, illúdque

illúdque quaſi format, & conſtituit in genere huius iniuſtitiæ.

Infertur abſurditas placiti Pythagoræorum ſtatuentium iuſtum commutatiuum in contrapaſſo.

176. Poteſt verò etiam ex hac doctrina deprehendi hallucinatio Pythagoræorum, quos Ariſtoteles cap.5. impugnat. Exiſtimabant enim, iuſtum eſſe ſitum in contrapaſſo. Et quamuis indiſtinctè admodum locuti ſint, videantúrque abſque reſtrictione ita locuti, vt propterea Ariſtoteles eis primùm opponat, contrapaſſum in Iuſtitia diſtributiua non cerni; quamuis ibi quoque aſſignandum ſit aliquod iuſtum: Tamen perſpicuum videtur, mentem eorum fuiſſe, agere tantùm de iuſto commutatiuo, eóque non adæquatè ſumpto, ſed tantùm ſupponente actionem inuoluntariam, & iniuriam ea irrogatam: quam putabant tum demum iuſtè tolli, cùm tantundem pateretur nocumenti, qui alium per iniuriam læſerat, quantum ipſe priùs intuliſſet.

Hoc autem, vt vides, eſt valdè abſurdum. Nam ea repenſio, & contrapaſſi irrogatio, vt latè diſputat Abulenſis in c.21. Exodi q.26. ſæpè ob perſonarum diſparitatem non ſufficit ad æquandum nocumentum, aut certè congruum non eſt, vt ita æquetur. Quæ eſt argumentatio Ariſtotelis 1. Magn. mor. cap.35. & lib.5. Ethic. cap.illo 5. *Volunt ipſi*, inquit agens de Pythagoræis, *Rhadamanti quoque ius hoc dicere.*

Si contra paſſus fuerit, quod fecerit idem:
Iudicium planè rectum, vindictáque fiet.

Sæpenumerò enim diſſidet: vt ſi magiſtratum quis gerens percuſſerit, repercutiendus non eſt; ſi autem magiſtratum gerentem quis percuſſerit, non ſolùm eſt percutiendus, ſed ſupplicio inſuper afficiendus. Adde quòd ſpontène an inuiti fecerimus, multum refert. Hæc poſtrema Philoſophi ratio, vt D.Thomas 5. Eth. lect.8. benè obſeruat, continet quod dicebam ex ſupradictis deprehendi poſſe circa iniuſtitiam contrapaſſi: Aliam enim iniuriam intulit qui planè voluntariè, aliam qui admiſto inuoluntario iniurius fuit. Item aliam qui duntaxat damnum intulit, quia inuoluntariè & neſciens vel vi adactus fecit; aliam qui ſciens & volens læſit. At contrapaſſum nihil reponit, pro iniuria, quæ vt dixi eſt formale ac præcipuum in genere iniuſtitiæ, ideóque prima omnium videtur attendenda & reparanda, vt ad æqualitatem priſtinam reueniatur. Certè qui rem alienam furatus eſt, non expiauit culpam admiſſam, ſi tantùm rem domino reſtituat: ſed ſi præter rei repoſitionem, ſatisfacit pro iniuria quam intulit, auferens inuito domino rem alienam.

Quare repoſitionem talionis non eſſe ſemper ſufficientem ad reducendam Iuſtitiæ æqualitatem, perſpicuum eſt. Quicquid ſit an lex talionis ex aliis capitibus iuſta, & an diuinitus Iudæis permiſſa eſſet; de quo fusè diſputant Abulenſ. q.12. & 13. in cap.24. Leuitici, & ibid. Lorin. ad v.19. Salas 1.2. tract.14. d.7. ſ.1. & qui de talione diſputant occaſione legis 53. duodecim tabularum Romanis talionem indicentis pro iniuria; vt Gellius ex Phauorino lib. 20. c.1. & Rævardus Gellium emaculans comment. ad leges 12. tabul. c.25. Farinac. tomo 1. praxeos crimin. q.16. & alij.

De contrapaſſo inter opifices, ad vſum vitæ.

177. Subiungit Ariſtoteles 5. Eth. c. illo 5. contrapaſſum, ſiue talionem, locum ſemper habere in Iuſtitia commutatiua, cùm agitur de permutationibus inter opifices neceſſariis, vt ciuilis ſocietas rectè habeat, poſſitque conſeruari. Quod negat fieri poſſe abſque huiuſmodi repenſione æqualis per iuſtam permutationem, quod à ſe hoc loco, dictum memorat, & confirmat 2. Polit. c.1. Monet autem in huiuſmodi retaliatione & paris repenſione, habendam eſſe rationem proportionis opificiorum; ita vt non pro vno quolibet opificio aliud præſtetur. Eſſet enim ſæpè ſumma inæqualitas inter opificia, atque adeò non teneretur æqualitas ad Iuſtitiam neceſſaria. Vt ſi pro calceo quem faber à ſutore accipit, domum exhiberet.

Itaque vt æqualitas rei ad rem, quam Iuſtitia commutatiua ſpectat, inter hoſce opifices teneatur, curandum eſt, vt quanto opificium vnius excedit opificium alterius ſingulariter ſpectatum, V.G. vna domus, vnum calceum; tantò multiplicetur opificium vilius, donec adæquet opificium maioris pretij. Aut certè curandum eſt, vt aliunde compenſetur ea inæqualitas. Et idcircò ait, opera quorumlibet opificum, vt permutari poſſint, debere eſſe aliquatenus comparabilia & commenſurabilia; ita vt quod vilius eſt, auctum & multiplicatum, poſſit adæquare quod eſt præſtabilius. Qua in comparatione, illa quam dicebam proportionalitas elucet, vt ſcilicet tanto plus vni detur vilioris opificij, quanto opificium alterius iſti præſtat, eſtque excellentius. Non quòd Iuſtitia commutatiua intendat, & per ſe quærat Geometricam proportionem; ſed quòd per accidens eam cogatur admiſcere, vt obtineatur æqualitas rei ad rem, quam hæc Iuſtitia quærit, vt D.Thomas 5. Eth. lect.8. rectè obſeruat.

Nummi origo, & neceſſitas ad eum ſcopum.

178. Verùm quia admodum difficile, & ſaltem incommodiſſimum eſſet, quod initio rudibus adhuc hominibus ſeruabatur, permutationes ſemper facere inter ipſamet opificia, aliáſve res permutabiles, dum vnus rem qua abundat, commutat cum alia qua indiget: aut rem qua non eget, tradit egēti, vt poſſit ſibi ſufficientia, cùm eis egebit, parare: Propterea ait Ariſtoteles cap. illo 5. nummum eſſe inuentum, cuius vſus in æquatione rerum permutabilium eſt longè maximus, & expeditiſſimus. Vt propterea doceat Porphyrius l.4. de abſtin. p.350. Lycurgum exactis Lacedæmone nummis omnem ſimul luxuriam exegiſſe. Planè illuſtris eſt is locus Philoſophi quem allegabam, ideóque omittendus omninò nō eſt: tametſi accisum duntaxat referam, ne earundem rerum repetitio, quæ eo capite ad huius veritatis inculcationem inſtituitur, faſtidium lectori creet. Poſt multa ergo in hanc ſententiam præclarè præmiſſa, Ariſtoteles, cauſam permutationum, & excogitati nummi, vſúmque eius, pereleganter repetit, & explicatiùs inculcat in hæc verba. *Indigentiam quaſi rem vnam quandam eſſe quæ contineat, illud declarat, quòd cùm mutua ope non indiguerint aut vtrique aut alteri, permutationem non faciunt: quemadmodum cùm eo, quod quiſpiam habet, alius indiguerit, vt vino, pro quo frumenti exportationem concedunt. Id igitur adæquatum prius ſit, neceſſe eſt. Sed licèt nunc non indigeat quiſquam; pro futura tamen permutatione, quaſi ſponſor, ſi indigentia inciderit, nobis intercedit nūmus. Qui enim eum affert, accipiendi facultatem habeat neceſſe eſt. Idem tamen etiam ipſi huic contigit. Non enim ſemper æqualiter poteſt: quamuis magis ſoleat permanere. Idcirco pretio cuncta æſtimata eſſe oportet: Ita enim ſemper erit permutatio. At ſi ea fuerit, ſocietas quoque ſit neceſſe. Nummus igitur, vt pote medium, cōmenſurabiles inter ſe efficit res, atque ita adæquat. Neque enim vlla eſſe ſocietas poteſt,*

poteſt, niſi ſit permutatio; neque permutatio, niſi ſit æqualitas, neque æqualitas niſi etiam commenſuratio ſit. Ac re quidem vera fieri non poteſt, vt quæ adeò inter ſe diſtant, commenſurabilia efficiantur: ſed pro indigentia tamen ratione, ſatis commodè fit. Vnum igitur quoddam eſſe oportet, atque id ex conſtitutione. Vnde etiam nomiſma, id eſt, nummus vocatur. Hic enim eſt, qui commenſurabilia reddit omnia: nummo enim omnia menſurantur.

Ex eo quòd iuxta Ariſtotelem nummus contineat in ſe publicam legem, dictúſque ſit, quòd non natura, ſed νόμῳ, inſtituto inquam & lege conſtet, vt capite allegato præmiſerat, rectè colligitur, ſolius Principis eſſe monetam cudere, & hanc veluti realem legem ſancire. Solius enim ſuperioris eſt leges ſtatuere. Vnde inſuper habetur, meritò capitale apud Athenienſes habitum, teſte Demoſthene ſub finem orationis in Leptinem, ac nunc quoque haberi, monetam cudere priuata autoritate, etiamſi legitimi ponderis & valoris. Quæ omnia ex eo ortum habent, quòd vt ſuprà Ariſtoteles & 9. Eth. c. 1. dixit, ex inſtituto & vſu conſtet, nummum eſſe communem menſuram ad quam omnia referuntur, quâque menſurantur omnia.

179. Sed quòd Ariſtoteles omninò luculenter 1. Polit. c. 6. primam nummi originem ac formam aperiat repetito altiùs principio, placet inde quoque nonnulla adſcribere, quòd valdè illuſtrent ſuperiora, nec pauca etiam addant, quæ admodum ad rem faciant: *Cuiuſque rei quæ poſſidetur, inquit, duplex eſt vſus, vterque verò ſecundùm ipſam rem, ſed non ſimiliter: verùm alter proprius, alter non proprius rei: ceu calcei quidem, eſt calceatio, & venditio: vterque enim vſus calcei eſt. Nam qui calceum indigenti vendit pro pecunia vel cibo, vtitur calceo quà calceus eſt, ſed non ſecũdùm proprium vſum. Non enim commutationis gratia factus eſt calceus. Eodem modo ſe habet in aliis rebus quas poſſidemus. Eſt enim permutatio in omnibus, cœpta quidem ab initio, ex eo quod eſt ſecundùm naturam, quòd alij plura quàm opus ſit, alij pauciora habeant homines.* Infert ex his, artem pecuniæ quærendæ, non eſſe naturalem, quia natura nihil vltra vſus vitæ neceſſarios quærit, at mercatura ibi non ſiſtit. Hoc verò quia ad præſens inſtitutum non pertinet, miſſum nunc facio, pergens ad alia quæ in rem præſentem ad hunc modum addit Philoſophus de permutatione. *In prima igitur ſocietate, id eſt, in domo, manifeſtum eſt nihil opus eſſe illius; ſed iam in maiori exiſtente ſocietate. Alij enim illorum, communiter habebant omnia: alij ſeparatim multa, rurſus & alia, quorum ſecundùm indigentiam neceſſe erat permutationem facere. Quemadmodum adhuc faciunt barbarorum nationes multæ, alia pro aliis dantes, recipientéſque: vtilia enim pro vtilibus tradunt, vltrà verò nihil, ceu vinum pro tritico, & ceteris talibus. Huiuſmodi ergo permutatio neque præter naturam eſt, neque ad amplificationem patrimonij pertinet, cùm ſit in ſupplementum indigentiæ ſecundùm naturam. Ex hac tamen illa proceſſit ſecundùm rationem. Nam cùm à remotioribus quæreretur auxilium, importando illa quibus indigebant, & exportando illa quibus abundabant, neceſſariò nummi introductus eſt vſus. Non enim faciliter deferri poſſunt ſingula, ad vitam neceſſaria. Quare ad permutationes faciendas, tale aliquid compoſuerunt inter ſe dare & accipere, quod vtilium quippiam exiſtens, haberet vſum commutandi facilem ad vitam. Ceu ferrum, & argentum, & ſi quid aliud tale, primò ſimpliciter definitum quantitate & pondere; poſtmodùm verò, etiam ſigno impreſſum, quo à menſura liberi eſſent. Nam ſignum poſitum eſt, ad quantitatem demonſtrandam.* Præclarè hunc locum illuſtrat Ægidius l. 2. de regim. Princ. p. 3. c. 9.

Ego & ipſum per ſe Philoſophi locum ſplendere cenſeo, & aliquid ei inſuper lucis concilio ex dictis Pauli Iuriſconſulti l. *origo*. ff. de contrah. emp. *Origo*, inquit, *emendi vendendíque, à permutationibus cœpit. Olim enim non ita erat nummus; neque aliud merx, aliud pretium vocabatur: ſed vnuſquiſque ſecundùm neceſſitatem temporum ac rerum, vtilibus vtilia permutabat: quando plerunque euenit, vt quod alteri ſupereſt, alteri deſit. Sed quia non ſemper, nec facilè concurrebat, vt cùm tu haberes quod ego deſiderarem, inuicem haberem quod tu accipere velles: electa materia eſt, cuius publica ac perpetua æſtimatio, difficultatibus permutationum, æqualitate quantitatis ſubueniret: Eáque materia, forma publica percuſſa, vſum dominiúmque non tam ex ſubſtantia præbet, quàm ex quantitate, nec vltrà merx vtrunque, ſed alterum, pretium vocatur.*

Obiter quàm antiquus, & varius apud varios nummi vſus.

180. Quàm porrò antiquum ſit, vt metalla, quæ primùm rudia vſurpabantur adhibita ponderatione, ad eam moleſtiam declinandam adhiberentur ſignata; quæ item priſca nummi materia ac forma, non vacat exquirere. Diligenter autem id rimãtur Couarruuias in collat. veterum numiſmat. c. 1. Hotomanus in opere de re nummaria Romanorum, parte 1. per priora capita. Petrus Gregor. lib. 36. Syntag. c. 2. & Baſilius Poncius relect. de moneta part. 1. Quoad Romanos breuiter id expreſſit Plinius lib. 33. c. 3. in hæc verba. *Populus Romanus ne argento quidem ſignato ante Pyrrhum Regem deuictum vſus eſt. Libralis vnde etiam nunc, libella dicitur, & dipondius appendebatur aſſis. Quare æris grauis pœna dicta. Et adhuc expenſa in rationibus dicuntur; item impendia, & dependere. Quin & militarium ſtipendiorum, hoc eſt ſtipis ponderandæ penſatores, libripendes dicuntur. Qua conſuetudine in his emptionibus quæ mancipij ſunt, etiam nunc libra interponitur. Seruius Rex primus ſignauit æs. Antea rudi vſos Romæ, Remeus tradit. Signatum eſt nota pecudum, vnde & pecunia appellata. Maximus cenſus CX. M. aſſium fuit illo Rege: Et ideò hæc prima claſſis. Argentum ſignatum eſt anno vrbis DLXXXV. Q. Fabio Coſ. quinque annis ante primum bellum Punicum.* Et mox. *Aureus nummus poſt annum 62. percuſſus eſt quàm argenteus.* Multa de vſu diuerſo populorum hac in parte, Alex. Neapolitan. 4. Genial. c. 15. & 24. Quo poſteriore loco, *in fine*, ex Strabone l. 4. obſeruat, Romanos Imperatores monetæ omne genus ſignare conſueſſe Lugduni: cùm ob celeberrimi iam tũc emporij ſedem munitiſſimam, iniuſtæ violentię minùs obnoxiam; tum maximè ob ſummam opportunitatem ad pecuniæ tranſuectionem per orbẽ quaquauerſum. Poſſis enim de vrbe Lugdunenſi affirmare, quod de Alexandrina præter cætera in eius laudem quamplurima, Dio Chryſoſt. orat. 32. *Poſita eſt in coniunctione quadam totius terræ, & multis deductis gentibus, quemadmodum in forum vnius ciuitatis, in idem loci congregat omnes, atque mutuò alterum alteri oſtendit, & quantum fieri poteſt vnam ex omnibus facit gentem.* Fuitque fortaſſis hæc item occaſio, cur ad eam potiorum mercium; literarum inquã gratia, vndecunque conuenirent eruditi, vel eruditionẽ capeſſentes. Quod vt Strabonem taceam l. 4. ac Suetonium in Caligula, c. 20. alióſque certaminis literarij ad Lugdunenſem arã locupletes teſtes; Sanctus Odilo diſertè tradit in vita S. Maioli, & in vita Adhaleidis Imperatricis: quibus locis, Lugdunum, vrbẽ inclytã, *matrem quondam & nutricem Philoſophiæ*, nominat, & totius Galliæ ex antiquo more & Eccleſiaſtico iure, tenere primatũ confirmat. *Antiquum morem* appellare videtur, quẽ Ethnici ipſi vſurpaſſent; apud quos quanti eſſet Lugdunum, præter antiquiora à Symphoriano Champerio in Lugdunẽſis vrbis elogio, aliíſque collecta, docet illud ex Diplomate Federici

Imperatoris

Imperatoris ſub annum Chriſti M. CLVII. Vrbs Lugdunenſis, *antiquis temporibus, vel Gentilium primis Flaminibus, vel primis legis Doctoribus, cæteris ciuitatibus præeminebat.* Excurrere in latiſſimo campo vbeitius, ſi res ferret, & quò me vix cogitantē affectus abripuit, abduci pateret vlteriori exerratione. Hanc verò modicam currentis calami deflexionem, ex ea voluntate profectam, qua tot iam annos, laborem aliquem vrbi optimæ impendo, apud æquum Lectorem non excuſo.

Redeo ad locum Philoſophi allegatum, ex quo Couarruu. l. de collat. veter. numiſm. c. 7. latè colligit nummi ſignati æſtimationem non eſſe eandem cum æſtimatione & valore materiæ adhuc rudis: poſſéque Principem ex cauſa, nummorum pretia ſupra materiæ valorem augere, aut infra eum minuere. Id quod latè confirmant Baſilius Poncius ſuprà part. 3. propoſ. 1. & 2. & Ærodius lib. 5. decret. tit. 11. ante §. 1. Breuiter autem confirmatur ex vſu illo perantiquo, quo plerunque res nullius ex ſe pretij, aſſumitur ad certi valoris vſum. Sic vt Plato in Eryxia docet Carthaginenſes corio ſignato pro nummo vtebantur, Lacedæmones ferro, Æthiopes lapide ſculpto.

Concluditur, quatenus contrapaſſum cum Iuſtitia commutatiua cohæreat.

181. Ex dictis igitur liquet, an & quatenus contrapaſſum in Iuſtitia commutatiua locum habeat. Nempe quatenus in cōmutationibus quæ fiunt vt ciuilis ſocietas ſubſiſtat, & omnibus neceſſaria ſuppetant, ita eſt faciendum, vt quantum vni abundat, alteri tribuatur, accepta viciſſim quantitate æquali: ſiue formaliter exhibitis aliis mercibus, ſiue æquiualenter, exhibito nūmo. Item quatenus in Iuſtitia vindicatiua, quæ eſt commutatiuæ membrum, aliquando iuſtum eſt, tantum vni rependi quantum is alteri nocuit, eo quòd altior gradus nocentis, aliquáve talis circunſtantia faciat, vt contrapaſſum in ea perſona æquet damnum, & iniuriam alteri ab iſto irrogatam. In his itaque euentibus contrapaſſum habet rationem iuſti.

Rectè autem oſtendit Suares diſp. de Iuſtitia Dei ſ. 2. n. 24. nihil eſſe neceſſe, in quouis actu Iuſtitiæ commutatiuæ, cerni repaſſionem per receptionem nocumenti, vel vtilitatis in operante ex Iuſtitia: quo pacto aliqui, malè contendunt contrapaſſum eſſe de ratione Iuſtitiæ cōmutatiuæ, & in omni eius exercitio interuenire. Sæpè enim nullum nocumentum operanti ex Iuſtitia infertur, quia neque in rebus ſuis, neque in ipſomet aliquid ei decedit. Sæpè item nullam reuerà vtilitatē ab exercitio Iuſtitiæ diſtinctam colligit, reddēdo alteri ius ſuum. Vt cùm ſtipendium perſoluit ei qui peruerſitatem aliquā ipſi mandanti prorſus inutilem, executus eſt: Aut cùm honorem debitum impendit alicui, à quo nullum commodum vel præmium expectat.

Quare contrapaſſum non aliter ad Iuſtitiam cōmutatiuā interuenit, quàm vt explicauimus. Ex iis autem quæ de eo & actionibus inuoluntariis, ad quas compenſandas illud inducebant Pythagoræi, tractata hactenus fuerunt, euaneſcit ratio dubitandi propoſita initio Capitis, vt nihil ſit neceſſe ad ſingula eius capita addere.

CAPVT V.

Sigillatim de actionibus vtrinque voluntariis, aut neutra ex parte inuoluntariis, inadæquato obiecto proximo Iuſtitiæ commutatiuæ.

182. NVnc vt ad particularem, obiecti proximi vniuersè hactenus propoſiti, explicationem deſcendam, ordiendū eſt ab actionibus voluntariis: Quo nomine veniunt in primis contractus propriè dicti, in quibus ſcilicet, vt ſuprà exponens titulos iuris commutatiui cum Scoto aſſerebam, vtriuſque contrahentis voluntates ſimul trahuntur, & obligatione mutua innectuntur; ſiue contractus ſit formalis, & expreſſus; ſiue ſit tantùm tacitus & virtualis. Vtrinque autem poſſunt vel inter æquales iniri, vel inter inæquales vt ſic. Inter æquales, (vel qui vt æquales eatenus ſe habeant,) initur venditio, mutuum, conductio, áliíque huiuſmodi contractus, qui ex ſua ratione non important inæqualitatem perſonarum inter quas contractus initur: quamuis materialiter & concomitanter, interuenire etiam tunc poſſit ea perſonarum inæqualitas. Inter inæquales autem exercentur, tum ij quibus ſuperior aſtringitur ad ius inferioribus dicendum, eóſque tuendos; tum ij, quibus viciſſim inferior aſtringitur ad honorem, & congrua labori ac dignitati ſubſidia ſuperiori rependenda, nominatim vectigalium ac tributorum penſitatione. Hæ igitur ſunt actiones voluntariæ propriiſſimè dictæ: Præterea verò actiones, quæ neutra ex parte ſunt inuoluntariæ, quamuis vtrinque obligationem non iniiciant, rectè inter actiones voluntarias recenſentur. Quæ videtur mens Ariſtotelis 5. Eth. c. 2. Nam inter actiones voluntarias, numerat depoſitum, quod non iniicit obligationem niſi ex parte depoſitarij. Enimuerò cùm ibidem velit, omnes actiones Iuſtitiæ commutatiuæ proximè obiectas, aut eſſe voluntarias, aut inuoluntarias, nempe poſitiuè & quaſi contrariè, conſtétque has de quibus agimus, inuoluntarias non eſſe; reſtat, vt voluntarias eas eſſe voluerit: Et hùc ſpectant omnia, quæ iuſtæ ſolutionis nomine comprehenduntur. Quare breuiter de vtriſque his actionibus voluntariis deliberemus morali Philoſopho magis neceſſaria, vt his præcipuis ac ſelectioribus imbutus, pleniore ac diligentiore tractatione quæ alibi inſtituitur, & quaſi præſcriptione legitima, alieni iuris facta eſt, minùs incommodè careat. Quāquam in priore membro generatim duntaxat de contractibus, quantum ad propoſitæ Philoſophi doctrinæ intelligentiam ſpectat, illuſtriora quædam decerpam, pleriſque in particulari ad Oeconomicam Philoſophiam ablegatis, quòd commodiſſimam ſedem ibi ſint habitura. Quo etiam conſilio quæ ſpectant ad voluntarias illas actiones quibus inferior ſuperiori, & ſuperior inferiori, exhibet quod debetur, relego ad tractationem de politia. Itaque Ariſtotelem imitatus, qui vniuersè tantùm de his egit, non niſi generalia quædam propōnam, quæ poſſint peculiarium reſolutionum ſemina eſſe, & ad hanc totam tractationem magis conducunt. Porrò non abs re dixi, has actiones eſſe inadæquatum huius Iuſtitiæ obiectum, quia præter eas, obiiciuntur quoque huic Iuſtitiæ actiones aliæ inuoluntariæ, vt infrà liquebit. Nempe prout auerſaus, obiectas proximè habet iniurias: His verò ſuppoſitis, conſectatur quoque ſatisfactionem pro iniuria, & reſtitutionem pro damno. De quibus omnibus, eo ipſo ordine quem natura rei indicit, agendum eſt.

PROPOSITIO.

ACTIONVM voluntariarum Iuſtitiæ commutatiuæ proximè obiectarum, quædam vtrinque obli-

gat,non item alia. Prior eſt, contractus cuius Iuſtitia æqualitate rerum,de quibus contractus initur; validitas autem ſeu vis ad conferendum, iuris contractu quæſiti,iuſtum titulum;contrahentium idoneitate, ac forma contrahendi præſcripta, ritè adhibita, conſtituitur. Poſterior verò eſt ſolutio, qua obligatio ex contractu alióve titulo contracta diſſoluitur,exhibita formaliter, aut virtualiter, tempore ac loco condicto, re debita.

PRimò expono actiones voluntarias in quibus vtrinque mutua obligatio contrahitur, quæ eſt contractus vniuersè accepti ratio & notatio.

Actio voluntaria vtrinque obligans, contractus: Eius notio, atque diuiſio.

183. A voluntatibus ſimul tractis per illatam vtrinque obligationem, ducitur vox *contractus*, vt ex Scoto referre memini. Et ſuffragatur definitio, quam ex Labeone profert Vlpianus l. 2. ff. *de verb. ſignificat.* Contractus eſt, *pactum vltrò citróque obligans.* Sic enim definitionem, quam Labeo cauſalem tradiderat, efformo in veram ac formalem, addita voce *pactum*, quam ille prætermiſerat. Itaque ſimplex pactum,quod eſt mera conuentio plurium in aliquid, abſque neceſſario exortu obligationis,perperam contractus nomine donatur. V.G. donatio cui non ſit proluſum præuia promiſſione, cùm neutra ex parte obligationem importet, valdè abuſiuè contractus dicitur:ſimilitérque acceptilatio,qua debitore creditorem interrogante, acceptúmne ſeu ſolutum habeat debitum, reſpondet creditor ſe ſolutum habere,valdè laxè dicitur contractus,cùm potiùs ſit *diſtractus*, ac diſſolutio obligationis. Propriè autem dictus, contractus is eſt, quem propoſui, quémque Græca voce dici *συνάλλαγμα*, obſeruat ſuprà Vlpianus. Tametſi Ariſtoteles 5. Eth. c. 2. eam vocem latiùs adhuc vſurpauerit,vt ſuprà vidimus num. 169. vniuersè agentes de proximo obiecto huius Iuſtitiæ.

Sic breuiter præmiſſa cõtractus propriè ac preſsè accepti notione, breuiter ſubiiciam eius multiplicitatem, & quid ad Iuſtitiam eius atque validitatem neceſſarium ſit ex natura rei, ac iure communi attento. Nam quæ iure particulari poſitiuo præterea exiguntur ad iuſtum validúmque contractum, pro variis regionibus, adeò varia & diuerſa ſunt,vt ſub ſcientiam non cadant.

Contractuum ergo ex variis capitibus variæ inſtituuntur diuiſiones,vt latè præter cæteros proſequitur Comitolus lib. de contract. tota parte 3. & Rebellus 2. p. l. 1. q. 1. ſ. 2. Et aliqui quidem dicuntur nominati,aliqui innominati. Quidam bonæ fidei,alij ſtricti iuris.Nonnulli lucratiui,quibus contraponuntur oneroſi. Quidam ſimplices & abſoluti,alij verò conditionales. Item alij temporales,alij perpetui.Quorum membrorum in variis diuiſionibus recenſitorum,pleraque in eundem contractum cadunt. Idem enim contractus nominatus, & eſt ſtricti iuris,& oneroſus, & ſimplex, & perpetuus: Sed ex variis capitibus & affectionibus, aut adiunctis eiuſdem contractus, contingit eum varias illas & differentes denominationes ſubire,vt mox patebit, poſt expoſitam primariam contractus diuiſionem, quæ eſt in contractus nominatos & innominatos,& poſt reiectos à claſſe verorũ contractuum, eos quos nominãt lucratiuos,oneroſis cõtrapoſitos.

Soli oneroſi, ſunt propriè contractus. Eorum in nominatos ac innominatos, ſubdiuiſio.

Lucratiuos enim contractus appellant,per comparationem ad eum qui aliquid accepit,vel cui aliquid remiſſum eſt abſque onere vllo,& ex mera liberalitate: vt ſunt donatio,precarium,commodatum, quantum attinet ad vſum rei commodatæ. Nam ipſa quidem res datur cum onere vt reſtituatur aliquando, & interim diligenter cuſtodiatur. Sed vſus eius, eſt merè gratuitus: & idcircò contractus ille eſt lucratiuus.Oneroſi autem dicuntur contractus illi,quibus vtrinque onus imponitur,vt videre eſt in emptione & venditione:quibus & vẽditori in pretij exhibitione, & emptori in rei ſuæ abdicatione grauamen imponitur. Et idem eſt de mutuo. Nam mutuatarius aſtringitur, rem mutuo acceptam, reſtituere eandem ſpecie. Qui autem mutuum dedit, aſtringitur rem ſuam non repetere confeſtim, & contentus eſſe reſumptione rei ſuæ, non in indiuiduo, ſed ſpecie eiuſdem, abſque vllo ſupra ſortem accremẽto.Quòd enim Molina tract. 2. d. 308. *ſub finem*, nullam obligationem agnoſcit in eo qui rem ſuam alij mutuam præbet, probandum non eſt:quia ſic mutuum non eſſet contractus propriè dictus, hoc eſt, vtrinque obligans, contra communiſſimam ſententiam.Itaque vides, contractus lucratiuos non imponere onus vltrò citróque, & idcircò non eſſe contractus preſsè acceptos, de quorum ratione eſt,vtrinque obligationem & onus imponere.

184. Oneroſi ergo contractus, qui ſoli preſsè contractus ſunt,vel ſunt nominati,vel innominati. Contractus illi dicuntur innominati, qui carent proprio & ſpecifico nomine contractus, & vt habetur ex l. *naturalis.* ff. *de praſcriptis verbis*,diuiduntur in quatuor membra generalia. Vel enim res quæ non ſunt facta & operæ,& tamen inuicem permutantur;ita ſe habent,vt neutra ſit pretium,& tamen detur pro pretio;vel ita vt vtraque ſit pretium:Vel pro operis aut facto locabili datur res, quæ non eſt pretium:Vel denique pro facto,datur aut commutatur factum, quódve pro eodem hîc ſumitur, non factum.

Ex primo & ſecundo membro reſultat contractus innominatus,qui generaliter dicitur,*do vt des.* Vt ſi dem monetam pro moneta, vel equum pro equo. Quò ſpectant permutationes omnes & cambia. Ex tertio membro reſultat duplex contractus innominatus.Nempe ex parte eius qui factum promittit,reſultat contractus, *facio vt des.* Vt ſi quis operam promittat,pro habendo alterius equo. Ex parte autem eius, qui rem pro facto promittit, reſultat contractus,*do vt facias*, vt ſi vnus cum alio in hunc modum contrahat, do tibi equum meum, vt manumittas ſeruum tuum.Tandem ex quarto mẽbro,reſultat contractus, *facio vt facias.* Vt ſi colam ego agrum tuum,vt tu domum meam reficias.Porrò negatio in his contractibus reducitur ad affirmationem;Ideóque contractus iſte, *do vt non facias*, reducitur ad contractum, *do vt facias.*

Omnes igitur hi contractus, ſunt innominati. Cæteri verò omnes, qui certo & ſpecifico nomine potiuntur, nec veniunt tantùm generali nomine pactionis aut contractus, appellantur contractus nominati, vt habetur ex Vlpiano l. *Iuris gentium.* ff. *de pactis.* Huiuſmodi eſt emptio ac

venditio,

venditio, mutuum, aliíque ſimiles: ſiue iure gentium, ſiue iure communi, ſub certo nomine & forma inducti.

Variæ, vtriuſque illius membri denominationes.

Cum membris porrò huius diuiſionis recurrere reliquarum diuiſionum ſuprà propoſitarum membra, vt affirmabam, ex eo conſtare poteſt, quòd ex his oneroſis tam nominatis quàm innominatis contractibus; qui in perpetuum ineuntur, perpetui; qui ad tempus, temporales dicuntur: Qui abſque conditione addita celebrantur, ſimplices & abſoluti appellantur, alioqui vocantur conditionati. Aliqui denique vocantur bonæ fidei, nempe omnes illi, qui non ſunt ſtricti iuris. Quam diuiſionem latè explicat: & iure etiam canonico approbari, contra Baldum negantem affirmat Couarruuias reg. *poſſeſſor*, p.2.§.6.num.5.

Intelligitur autem hoc loco nomine bonæ fidei, non candor animi in contrahentibus, vafritiei & doloſæ calliditati contrarius: (is enim æquè neceſſarius eſt ad quoſcunque contractus;) ſed æquitas iudicis in iudicando: Ita vt illi contractus dicantur bonæ fidei, in quibus iudex multùm poteſt ex æquo & bono, quamuis id non fuerit in conuentione expreſſum: Non tantùm quatenus per Epichiiam, in euentibus de quibus legiſlator ſiluit, poteſt iuxta præſumptam legiſlatoris mentem decernere; (nam id in contractibus quoque ſtricti iuris locum habet, ne ſummum ius ſit ſumma iniuria;) ſed etiam quatenus in contractibus bonæ fidei, Iudex poteſt arbitrium & iudicium ſuum latiùs diffundere ad id quod æquitas inter contrahentes poſtulat, quàm poſſit in illis aliis contractibus qui ſtricti iuris appellantur, in quibus Iudex quantum Iuſtitia patitur, debet verbis & diſpoſitioni contrahentium adhærere. Qui verò ſint contractus iſti ſtricti iuris, & qui bonæ fidei, non poteſt meliùs & commodiùs liquere, quàm à riuulis reptando ad fontem: hoc eſt, quàm ſpectando actiones forenſes bonæ fidei contractum aliquem conſequentes, quæ enumerantur inſtitut. *de actionibus.* Ibi enim actiones bonæ fidei eſſe dicuntur, ex vendito, empto, locato, conducto, &c. Contractus ergo, qui has actiones bonæ fidei pariunt, appellantur *contractus bonæ fidei:* cæteri verò omnes, ſunt *ſtricti iuris.*

Vniuersè, quæ exigantur ad validum iuſtúmque contractum: Ac primùm ex parte perſonarum, libertas.

185. Iam vt habeamus quid ad contractus cuiuſvis iuſtitiam & validitatem; neceſſarium ſit, ſpectato iure naturæ ac poſitiuo communi: conſiderandum eſt quid ferat Iuſtitia, cùm quoad perſonas contrahentes, quas neceſſe eſt deceptione non circumueniri, aut vi adigi, nec iure humano ad contrahendum inhabiles effici: Tum quoad res, de quibus contrahitur, quas oportet idoneam contractus habere materiam, & æquales eſſe, omnibus penſatis: Tum denique quoad formam & rationem contrahendi. Hæc enim ſi perſpecta habeantur, perſpicietur ſimul quid ad iuſtum firmúmque contractum vndecunque exigatur; & obſtructis, diligentérque obſeptis his iniuſtitiæ capitibus, non erit quà parte iniuria in contractum immittatur.

Ex parte ergo perſonarum contrahentium, exigitur iure naturæ, libertas, vi ac dolo excluſis, vt rectè tradit Theophraſtus apud Stob. ſerm. 44. Et ex eo patet, quòd nemo voluntati liberæ per obligationem illaqueandæ, vt in contractu efficitur, queat par eſſe, niſi ipſa voluntas ſe illaqueet vltrò ac liberè. Vnde qui defectu libertatis ſunt incapaces obligationis ſibi ipſis iniiciendæ, repelluntur iure naturæ ab ineundo contractu. Tales ſunt infantes, ebrij, & amentes, niſi in vna aliqua materia ſint ſui compotes. Hos enim in ea materia validè contrahere, rectè affirmat Sanches lib.1. de matr.d.8.num.23.& l.4.in Decal.cap.1.num.5. Sed quia libertas ex duplici capite temerari poteſt, nempe & obſtructo libertatis fonte, per ignorantiam, in intellectu voluntati prælucente, & per vim ab extrinſeco iniectam; propterea ex vtroque illo capite deſideratur libertatis expeditio, vt contractus rectè ac legitimè fiat.

Metus an obſtet, & quæ ignorantia.

Quanquam non quævis libertatis oblæſio ex vtroque illo capite contractum vitiat. Nam vis quæ metum tametſi iniuſtè incuſſum non tranſcendat, nequaquam contractum propriè dictum, id eſt, à donatione liberali diſtinctum, irritat. (Semoueo matrimonium, cuius fortè eſt ſpecialis ratio, ob iugi quod contrahentes ſubeant, perpetuam grauitatem, de quo alibi.) Et ratio eſt, quia metus, quantuſvis ſit, non eripit libertatem. Quinetiam iure poſitiuo, non omnes contractus ex graui metu initos, eſſe irritos, ſed irritandos, quicunque tandem fuerit metus iniuſtè incuſſus, rectè confirmat Sanch. lib.4. de matr. d.8. n.4. aliique, quos adducit & ſequitur Bonacina, q.1. de contract.p.2.§.3.n.3.& Baſil.Ponc.l.4.de matr. cap.7. ac diſertè Paulus Iuriſconſ. l. *ſi mulier*, ff. *de eo quod metus cauſa.* Vt taceam alia iura, quæ proferunt & expendunt proximè laudati Autores.

Qui verò refragantur, & contractus celebratos ex metu iniuſtè incuſſo, nullos eſſe contendunt; ſiue iure naturæ, vt Rebellus 2.p.l.1.q.5. Malder. 2.2.tract.5.c.1.dub.3.Comit.3.reſponſ. q.2. & 3. ſiue iure tantùm poſitiuo, vniuerſaliter quoſcunque tales contractus irritos ſtatuente, vt Mol. tract.2. diſp.326. ad 2. & Salas 1.2. tract.3. d.3. à num.8. aliique nonnulli; tantùm euincunt, contractus ex metu graui incuſſo celebratos, ne iniuria inferenti ſuffragetur, eſſe infirmandos & irritandos ad arbitrium eius qui læſus eſt per vim illatam, incuſſo iniuſtè graui metu: Tametſi magnam partem, priuſquam reſcindantur, validi ſint, & dominium transferant, cùm de eius tranſlatione ineuntur.

De precibus vehementiſſimis, quibus quis crebrò ac importunè ad contrahendum vrgetur, quarum moleſtia & fatigatio aliter eludi aut declinari nequeat, idem quod de metu eſto iudicium.

186. Similiter, non quævis ignorantia prauæ diſpoſitionis, (de qua ſola hîc agitur, quia ſola admiſtum habet aſſenſum aliquem;) non inquam quævis talis ignorantia, idonea eſt vitiate contractum; ſed tantùm ſi ſit circa ſubſtantialia contractui. Tunc enim ſiue ignorantia ſit antecedens, dederítque cauſam contractui; ſiue ſit tantùm concomitans, & in contractum incidens, vel in re ſola contingens, quo pacto non dat cauſam contractui, qui æquè iniretur, ſi ignorantia abeſſet: Quocunque inquam ex his modis ſe habeat ignorantia circa ſubſtantialia, contractus eſt iure naturæ irritus: quia deeſt conſenſus, qui exeritur circa aliam rem, quàm circa eam, in quam cadere falsò exiſtimatur. Vt propterea exſibilandus ſit Vlpianus, l. *quid tamen*, ff. *de Contrah.empt.* admittens valere emptionem rei inauratæ, quæ ab emptore aurea credatur.

credatur. Et alibi admittens valere venditionem aceti pro vino, ex quo acetum factum ſit. Nimirum homo Ethnicus, & Chriſtianorum acerba vexatione infamis, larua Iuſtitiæ contentus, virtutis formam ſolidam & introrſum peruadentem, nec ſiſtentem in externa ſpecie humanis oculis imponente, parum curauit.

At ignorantia ſiue error, qui tantùm cadat in accidentalia contractus, (quæ in variis contractibus varia ſunt, nec ſemper vbivis eadem, vt rectè expendit Vaſq. 1.2. d.30. n.28.) non reddit contractum irritum iure naturæ, niſi error ille det contractui cauſam; taliſque ſit ea circunſtantia tametſi accidentaria, vt voluntas expreſsè nitatur tali circunſtantia, eámque pro obiecto habeat. Tunc enim vt rectè ſtatuunt Sanchez lib. 7. de matrim. d.18. n.22. Val. 2.2.d.5.q.10.p.4.& alij, quos adducit & ſequitur Baſilius Poncius lib. 4. de matrim.cap.21.num.7.(non reclamantibus aliis in ſpeciem duntaxat diſſentientibus, vt conſtat ex Torre, tomo 2. in 2.2. diſp.55. dub.8. num.12.) ſublato eo fulcro, concidere conſenſum neceſſe eſt. Non item ſi circunſtantia accidentalis non det contractui cauſam: quia tunc, etiamſi contingat error circa eam circunſtantiam; ſaluus tamen manet liber conſenſus circa ſubſtantiam. Atque ita valet contractus.

Et quamuis cùm quis eo modo deceptus eſt, ab eo cum quo init contractum, ius habeat in deceptorem; tamen contractus eo ipſo non eliditur, caſsúſve decernitur. Ius enim ciuile, quoſcunque contractus ex errore duntaxat accidentario celebratos, relinquit in eo vigore, quem ſuapte natura obtinent, quamuis dolus alterius contrahentis, errorem illum inuexerit: Siue contractus illi bonæ fidei ſint, vt loquuntur, ſiue ſint ſtricti iuris, in quibus ſcilicet, vt ſuprà dixi, minùs permittitur arbitrio Iudicis,ſed Iudex, quãtum Iuſtitia patitur,debet verbis ac diſpoſitioni contrahentium adhærere. Non deſunt tamen qui bonæ fidei contractus, eſſe iure ciuili reipſa irritos pronuncient, reiecti à Couartuuia ad reg.*poſſeſſor*, p.2. §.6. n.8. & à Leſſio cap. 17. de Iuſt. num.31. & ab Ægid. Coninc diſp. 23. de matrim. n.73. Idem enim de vtroque illo contractuum genere, ſanciunt iura quoad valorem, ſalua tantùm actione ad contractus bonæ fidei reſcindendos ſi lubeat, quæ negatur ad reſcindendos contractus ſtricti iuris. Alterutrius item generis ſit contractus, initus ex errore de quo agimus, non inuecto tamen per alterum ex contrahentibus, mandant iura, re adhuc integra, & contractu nondum vtrinque completo, ſaluam eſſe decepto poteſtatem reſiliendi, compenſato damno, ſi quod fortè alteri obueniet ex eo reſultu. Re autem iam non integra, & neutro contrahentium vitij conſcio, concedunt decepto *actionem quanti minoris*. Hoc eſt, vt tanto minori pretio res ipſi cedat, quanto erat eius dominium comparaturus ſi vitium noſſet, vt habetur l.13.ff. *de actionibus empti*,& l.18.ff.*de ædilitio edicto.*

Spectant huc illa S. Ambroſij 3. offic. cap. 10. *Nónne honeſtatis formulæ ſunt, dolum malum abeſſe: eúmque cuius dolus fuerit deprehenſus, duplici pœna obnoxium fore? Vbique igitur honeſtatis præponderat conſideratio, quæ dolum excludit, fraudem eiicit.* Et mox. *Non ſolùm itaque in contractibus (in quibus etiam vitia eorum, quæ veneunt, prodi iubentur: ac niſi intimarit venditor, quamuis in ius emptoris tranſcripſerit, doli actione vacuantur;) ſed etiam generaliter in omnibus, dolus abeſſe debet.*

Contrahentium habilitas, iure poſitiuo neceſſaria.

187. Iam verò, quæ ad contractum interuenire neceſſe eſt quoad perſonas contrahentes, vltra ea, quæ iure naturæ exigi diximus, ſpectant ad diſpoſitiones varias iuris poſitiui. Contractus enim eſt aliquid morale; atque ita pro variis ſcitis publicæ poteſtatis, mutat validitatem ſuam. Quod interdum accidit ob inhabilitatas perſonas; aliquando ob materiam aliquam ſubductam contractui valido, & redditam inhabilem, de qua validè contrahatur; aliàs defectu ſolennitatum quarundam, quas legiſlatori placet ſubſtantiales eſſe; ita vt illis hoc loco non adhibitis, contractus ſit nullus. Quod valet etiamſi contractus à peregrino ineatur. Multa huiuſmodi iam olim quoad contractus variis locis fuiſſe obſeruata liquet ex Theophraſto apud Stob.ſerm.44.

Quoad perſonas ergo, quod eſt caput Iuſtitiæ contractuum cui nunc inſiſtimus, ius poſitiuum aliquas ſpecialiter inhabiles reddit ad contrahendum; ob quædam crimina, vel ob ſtatum. Sic enim eos qui calcatis ſæculi pompis ſub crucis labaro militant, inhibuit iniectione ciuilis obligationis, per contractum ab ipſis initum, donec Præfectorum conſenſus accedat: ita vt ſi renuant, euaneſcat contractus. Vt rectè tradit Nauar. in cap.*non dicatis*, n.64. licèt ante poſitum Præfecti reniſum, perſeueret obligatio naturalis, quæ contractu illo liberè inito iniecta fuerat. Poſſet verò etiam, poteſtas legitima, præcludere exortum naturalis obligationis, & omninò caſſum, vſque quomodolibet obligandi vacuum efficere, quicquid talis perſona in contrahendo de quopiam negotio molita fuerit. Vt iure nouo factum videmus circa matrimonij contractum clam celebratum. Sed quòd ius illud ſit Chriſtianum, poſsítque non tantùm per inhabilitationem perſonarum de qua agimus, ſed etiam per ipſius actus irritationem explicari cum Sanch.l.3.d.4. Conſultò illud nunc non vrgeo. Præſertim quia ad rem præſentem ſufficit exemplum præcluſæ ciuilis obligationis ex contractu per perſonam iure ciuili inhabilem celebrato.

Eandem naturalem duntaxat obligationem, præcluſa ciuili quæ eſt cum iure actionis in foro externo, cernere ferè licet in contractibus pupillorum ac minorum: Pupilli ergo dicuntur qui non attigerunt pubertatem, quæ in maribus nominatur poſt annum 14.completum,in fœminis poſt 12. ſimiliter completum. Minores autem dicuntur, qui poſt pubertatem tranſactam,annum ætatis 25. non expleuerunt. Pupillum igitur ſine tutoris autoritate contrahentem cum alio quàm cum tutore, de re non immobili, nec mobili pretioſa quæ ſeruando ſeruari queat, nec ſpecialiter à iudice prohibitum bonorum ſuorum adminiſtratione, aio non obligari ciuiliter, niſi contractus cum alio quàm cum pupillo par priuilegium habente, celebratus ſit in eius fauorem; naturaliter tamen obligatur. Quia iura ciuilem obligationem quam diximus, & infrà diligentiùs exponemus, prouidè ac ſapienter præcluſerunt, vt conſuleretur infirmæ ac improuidæ ætati pupillorum, facilè alioqui circumueniendorum: Quamuis naturalem obligationem ex libero conſenſu exurgentem, (extra paucos euentus paulò antè tactos,) non inhibuerint. Quicquid cum multis ſentiat Couarr. in cap. *quamuis pactum*.2.p.§.4.num.10. quem cum multò

pluribus,

pluribus, reiicit Sanchez lib. 6. de matr. d. 8. num. 21. Claudicat ergo contractus cum pupillo initus; quia ex altera tantùm parte ligat ciuiliter; non autem ex parte pupilli: qui poterit totum contractum, vel nullum velle, vel habere totum ratum & validum. Dixi *totum*, quia claudicatio interueniens non diuidit contractum: ita vt fas ſit partem ratam habere; partem quia noxia eſt, reprobare, vt latiſſimè probat Tiraquel. de retract. conuent. ad finem totius tituli, & confirmat Sanches 7. in Decal. c. 31. num. 30.

Similitérque minor qui curatorem habeat, ſi ſine eius autoritate contrahat de non caſtrenſibus aut quaſi caſtrenſibus, obligatur naturaliter tantùm, non autem ciuiliter in damnum ſuum. Nam quoad naturalem obligationem ex contractu non præterito progerminantem, minor & pupillus æquiparantur, ex l. *Si curatorem*, C. *de in integr. reſtit.* Ciuilis autem obligatio quoad huiuſmodi perſonam præcluditur ad modum propoſitum, ob interpoſitam publica autoritate, eius inhabilitationem ad contrahendum.

Præterea contractus de bonis aduentitiis, in quibus pater habet vſumfructum; itémque contractus pecunia credita factus, & contractus mutui à filiofamilias pubere celebratus abſque patris conſenſu, non inducit ciuilem obligationem, etiamſi reliqui contractus filiorumfamilias puberum, ciuiliter quoque obligent; vt habetur ex toto titulo, ff. *ad Senatuſconſultum Macedonianum.* Quamuis enim hic ipſe filiusfamilias ſi patre careret, & abſque curatoris aſſenſu contraheret, non obligaretur ciuiliter; proſpiciente iure ne lubrica & improuida minorum ætas circumueniatur: tamen quia id periculum non adeò timendum eſt in filiisfamilias, nihil conſtitutum eſt de contractibus per ipſos initis in ea ætate, in qua contractus minorum ciuiliter irriti eſſent.

Ad contractum requiſita ex parte materiæ; maximè verò æqualitas.

188. Venio ad ſecundum caput iuſtitiæ contractuum: hoc eſt, ad res de quibus contrahitur. Quas in primis neceſſe eſt, eſſe idoneam contractus materiam: ita vt tam iure naturæ, quàm iure poſitiuo humano ſpectato non inhabilitentur, vt ſic dicam; id eſt, non ſubducantur contractui. Quo pacto iure eccleſiaſtico multæ pactiones de rebus ſacris aut eccleſiaſticis, ex natura rei valituræ, decernuntur irritæ ac nullæ. Suppoſita autem, rerum de quibus contrahitur idoneitate vt ſubſint contractui, neceſſe eſt vt ſint æquales. Eſtque id Iuſtitiæ maximè intrinſecum; quandoquidem Iuſtitiæ vniuerſum munus, in conſtituenda ac ſeruanda, vel reparanda æqualitate conſiſtit. Itaque quotieſcunque in contractu aliquo interuenit inæqualitas rerum quæ contractui ſubſunt, ſi ſiſtamus præcisè in contractu quatenus eſt actio Iuſtitiæ, (V. G. commutatio vnius pro alio, aut venditio mercis pro pretio, atque ita de cæteris:) contractus eſt vitioſus, & abhorrens à Iuſtitiæ præſcripto.

Manifeſtiſſimum id eſt, in contractu explicitè & implicitè vſurario. Non enim alia de cauſa reprobatur, quàm quia vſurarius plus accipit, quàm ferat contractus mutui, quem celebrauit. Vi enim huiuſce contractus dedit rem ſuam, eandémque poſteà recipit cumulatam fœnore; vnde læditur æqualitas. Plus enim accipit, (& quidem abſque titulo,) quàm dederit. Similitérque in eo contractu qui inquinatur labe illius vſuræ, quam appellant palliatam, (implicitam vocaui paulò antè,) tota illius fœditas non aliunde oritur, quàm ex eo, quòd pretium excedat merces. Quia enim, V. G. emptor ſtatim pendit pretium, exhibétque ſolutionem non maturam, ſed viridem & acerbam, vt loquuntur; hoc eſt quia anticipat ſolutionem, accipit rem minoris, quàm reuerà valeat omnibus penſatis. Aut vice verſa quia venditor diu expectat ſolutionem, auget pretium ſupra id quod tunc eſt mercibus æquale. At emere viliùs ob ſolutionis anticipationem, perinde eſt ac ſi pretium anticipatum mutuò daretur venditori, vſque ad tempus traditionis mercium addita conuentione, vt eam ob cauſam, emptor det hunc exceſſum pretij, quo merces eo tempore æſtimabuntur. Vbi colligitur lucrum ex mutuo virtuali, atque adeò interuenit inæqualitas pretij & mercium, cum qua Iuſtitia contractus cohærere non poteſt. Nec diſſimiliter is qui cariùs vendit, præcisè quia creditò vendit, & idcircò auget pretium ſupra ſummum iuſtum, tunc currens cùm merces tradit, perinde facit, ac ſi emptori mutuum traderet pretium quod debet ab ipſo accipere, & occaſione illius mutui repoſceret in termino ſolutionis illud, quo pretium, cùm merx tradita eſt, exceſſit mercium valorem.

189. Quæ omnia vt pugnant cum æqualitate, ita etiam cum Iuſtitia. Et ex iis, quæ exempli gratia produximus, pronunciandum eſt de quibuſvis aliis: ita vt ſemper contractus cenſeatur iniuſtus, ſi res contractui ſubſtratæ ſint inæquales, niſi interueniat aliquid contractui celebrato extrinſecum, ratione cuius ea inæqualitas honeſtetur, vt ſi interueniat liberalis donatio exceſſus per eum qui plus dat quàm accipiat: licitum enim ei eſt, de re ſua quod volet facere. Verùm in eo exemplo non ſeruatur æqualitas, ſed condonatur eius defectus. Exempla autem in quibus inæqualitas rerum ſuppletur, atque adeò ſiſtitur intra iuſtitiam vi æqualitatis rerum, ſaltem cum ſuis corollariis & adiunctis aliquibus conſideratarum, non difficilè occurrunt. V. G. iuſtus erit contractus, ſi aliquis tecum contrahens de re inæquali, accipiens videlicet rem potiorem data deteriori & viliori, ſubiturus ſit diſpendium aliquod, ſaltem per iuſti lucri ceſſationem, quod coniunctum cum re inæquali & deteriore, quam contractui ſubſternit, æquet rem tuam potiorem ac pretioſiorem. Cùm enim ſis ei moralis cauſa damni, quippe qui patefacto diſpendio ei ſecuturo, contrahere nihilominùs volueris, æquum eſt, vt ei diſpendium illud ſarcias. Quo pacto nihil ille ſupra iuſtam æqualitatem adipiſcitur, ſi non modò contractus primarius qui celebratur, ſed alia eius adiuncta expendantur. Denique idem eſt de eo qui ratione periculi, cui rem ſuam exponit, aut induſtriæ, vel laboris extraordinarij quem adhibet, vel expenſarum, quæ faciendæ erunt, aut periculum ſaltem eſt ne ſint faciendæ; tandémque ratione cuiuſcunque grauaminis pretio æſtimabilis, aliquid proportionatum grauamini accipit, quo adæquat exceſſum rei quam vi contractus accipit ſupra rem quam contractui ſubiicit ex parte ſua.

Neceſſitas modi contrahendi, & ſolennitatum indictarum.

Poſtremum caput Iuſtitiæ & validitatis contractuum, erat adhibitio formæ legitimæ contrahendi, non modò iis ſeruatis, quæ contractus qui initur, iure naturæ aut gentium poſtulat ex ratione ſua eſſentiali: ſed iis quoque ſolennitatibus ſubſtantialibus adhibitis, quas iura eo loco in quo

contractus

contractus celebratur vigentia, poſtulant. Ratione enim ſolennitatum ſubſtantialium prætermiſſarum, irritus ſæpè eſt contractus & nullus. Itaque cùm iure communi quatuor modis iniri ac ritè perfici queant contractus, vt tradit Bartolus, l. *iuris gentium*, ff. *de pactis*. Nempe *re*, vt in mutuo, donatione, pignore, commodato, depoſito, qui contractus celebrari cenſentur, cùm res traditur: *Scriptura*, vt qui celebrandi ſunt Notario inſtrumentum conficiente, qualis eſt contractus emphyteuticus: *Verbis*, vt qui requirunt certam verborum formulam, cuiuſmodi eſt ſtipulatio: Et denique *conſenſu mutuo*, nulla certa verborum formula in eis requiſita, vt ſunt venditio, locatio, ſocietas, mandatum: Cùm inquam hic quadruplex contrahendi modus non ſit vbique idem pro quibuſvis contractibus; ſed in vno loco vnus eorum pro aliquo contractu vigeat, alius pro alio: præterea que pro variis contractibus, variæ aliæ ſolennitates tanquam ſubſtantiales præſcribantur, videlicet quoad teſtium numerum, præſentiam Iudicis & ſimilia: neceſſe eſt & eum contrahendi modum, & eas ſolennitates adhiberi, quæ eo loco in quo contractus celebratur, ſunt ſubſtantiales: Et quidem, etiamſi alteruter, vel vterque contrahentium, externus ſit. Vnuſquiſque enim iuxta leges & conſuetudines loci, in quo contractus initur, contrahere debet ex l. *quod ſi nolit*, ff. *de adilitio edicto*. Eſtque id quoad contractus, valdè receptum. Quicquid ſit an in aliis quibuſvis rebus, peregrini legibus externis locorum per quæ tranſeunt, exoluantur aut ligentur: de quo non modica inter Autores rixa eſt, in quam videſis Sanchem l. 3. de matrim. diſp. 18. Suarem lib. de feſtis, cap. 14. & lib. 3. de leg. cap. 33. Ægidium Coninc 3. p. q. 74. art. 4. dub. 3. Salam 1. 2. tract. 14. diſp. 16. ſ. 4. Baſilium Poncium l. 5. de matr. c. 7. Leſſium lib. de Temper. c. 2. dub. 7.

190. An verò deficientibus his ſolennitatibus, ſi tamen liqueat de voluntate contrahentium, valeat reipſa contractus, ſortiatúrque effectum ſuum; an verò caſſus ſit, omiſſis ſolennitatibus quas legiſlator tanquam ſubſtantiales contractui legitimo edixerat, controuerſia eſt communis Teſtamento abſque ſolennitatibus iure præſcriptis condito. In qua vtraque controuerſia non pauci pro contractus & Teſtamenti validitate pugnant, cauſati legem irritantem duci præſumptione fraudis, quam tamen abeſſe ſupponit compertum. Ita Panormitanus, Adrian. Syl. Victor. Soto. Alij & Teſtamentum & contractum huiuſmodi, prorſus irritum, & ad iuris quæſiti comparationem inidoneum pronunciant, vt Vaſq. opuſc. de Teſtam. c. 3. dub. 1. & Suar. 5. de leg. cap. 24. num. 4. Alij contractus concedunt irritos reddi ex hoc defectu, quod negant de Teſtamentis. Ita Mol. tract. 2. de Iuſt. d. 81. & Baſilius Poncius lib. 5. de matr. c. 5. num. 4. & 13.

Ego ſi planè conſtet mentem legiſlatoris eſſe vt actus ſit irritus ac nullus, non dubito quin pronunciandum ſit pro legitima poteſtate. Mens autem legiſlatoris ex verbis legis, & ex aliorum iurium connexorum collatione, variiſque adiunctis, prudenter coniectanda eſt. Vnde quia pro Teſtamentis Imperator, l. *vlt.* C. *de fideicommiſſis*, & l. *etſi inutiliter*, C. *eodem*, expoſuit neglectu aut prætermiſſione ſolennitatum ad ea præſcriptarum, præſumi fraudem, & idcircò iure poſitiuo caſſa decerni, non dubito, quin ſi de mente teſtatoris & fraudis ſecluſione apertè conſtet, Teſtamentum reipſa valeat. Et ita ſenſit apertè Plinius iunior l. 2. epiſt. ad Annianum, & l. 5. epiſt. ad Caluiſium. Quia verò pro contractibus nihil tale habetur, exiſtimarim contractus minùs ſolennes, vniuersè loquendo eſſe reipſa nullos, & ad dominij vel iuris contractu quæſiti comparationem inidoneos.

Diligenter porrò penſandum hoc loco eſt, aliud eſſe, legem contractus irritatiuam in præſumptione fundari, aliud præſumere tantùm. Diſtinguo enim hos terminos, quos aliqui ſæpè confundunt. Cùm enim lex tantùm præſumit de facto, vt cùm dicit, *præſumatur*, *cenſeatur*, &c. nec aliud ſtatuit; Tunc comperta veritate lex non iniicit obligationem ad ſui obſeruationem, valétque contractus. At cùm lex contractum irritans fundatur in præſumptione, nec duntaxat reſpicit factum, quod ſupponat ita eſſe in reipſa, ſed attendit quod vt plurimùm fieri aſſolet, ſiue morale periculum eius quod vt plurimùm accidit, tunc contractus planè concidit, etiamſi præſumptio in aliquo particulari caſu non ſubſiſtat. Hanc poſteriorem præſumptionem vocant *iuris*, *& de iure*. Eſt enim triplex præſumptio. Nempe prima, *hominis*, quæ eſt cuiuſvis, ſiue Iudicis, ſiue alterius, coniectatio ex variis indiciis. Secunda, *iuris*, quæ eſt probabilis coniectura proueniens ex certo ſigno iure præſcripto, quæ contrario non probato, habetur pro vera notitia, onúſque probandi in aduerſarium transfert. Tertia denique *iuris*, *& de iure*, quam legiſlator ſtatuit tanquam ius firmum: ita vt aduersùs eam, nulla admittatur probatio; etiamſi id non ſemper lege exprimatur, vt cum permultis notat Sanches lib. 5. de matr. diſp. 37. num. 8.

Cùm ergo præſumptio qua ducitur legiſlator, eſt huius tertij generis, tunc contractus eſt omninò nullus, etiam extra forum contentioſum. Et quamuis alicubi in particulari aliquo euentu, finis legis ex ea præſumptione ſtatutæ deficeret; tamen contractus contra eius præſcriptum celebratus, eſſet prorſus irritus. V. G. quamuis finis legis, qua Synodus Oecumenica Tridentina contractus clandeſtinos pronunciauit irritos, fuerit obuiam ire fraudibus & incommodis, quæ ex furtiuis illis contractibus, plenis examinibus oriebantur: Tamen quia præſumptio illa fuit iuris, & de iure, nullus ſemper erit contractus, etiamſi in particulari aliquo euentu indubiè conſtaret fraudem omninò abeſſe, & nulla alia incommoda conſecutura. Idem de aliis quoque contractibus, in ſimili cauſa, eſto iudicium.

Quæ obligatio pariatur per contractum, his quæ propoſita ſunt adhibitis, celebratum.

191. His Iuſtitiæ capitibus quæ hactenus recenſui & expoſui, munitus contractus, parit obligationem vltrò citróque, ſin minùs ſemper ciuilem, at ſaltem naturalem. Hoc nomine intelligitur obligatio iuſtitiæ in foro, vt loquuntur interno, etiamſi in foro externo non detur actio ad eam obligationem implendam. Diſtingui quidem ſolet duplex obligatio naturalis. Nempe vna quæ eſt tantùm ex honeſtatis & gratitudinis debito: altera autem, quæ oritur ex vinculo legis naturalis: Tamen prior propriè non eſt obligatio; quia eius infractio nullam Theologicam culpam inducit. Quare nomine obligationis naturalis ea tantùm intelligitur propriè loquendo, quæ iniicitur per legem naturalem: quamuis circa eam deficiat actio ciuilis. Vnde ad eam pertinet illa quoque obligatio, quam aliqui, vt Rebellus 2. p. lib. 1. quæſt. 8. num. 10. appellant honorariam, aiúntque obligare ex veracitate, licèt ciuiliter non obliget. Quo

pacto conſtat, Principem obligari poſſe ſubdito ſi quid ei promittat, etiamſi ciuiliter obligari nequeat. Iudicium autem, quo dignoſci poteſt, an obligatio ex contractu nata, ſit naturalis tantùm, an naturalis ſimul & ciuilis, ex eo ducendum eſt, quòd lex contractui aſſiſtat, vel non aſſiſtat. Non dico, *reſiſtat*: ſic enim neutra obligatio exurgeret; quia contractus concideret & irritaretur. Si ergo lex contractui iure naturæ valido non reſiſtat, quamuis neque eum foueat, exurget ſola obligatio naturalis. Si verò lex iuſta contractui aſſiſtat, exurget vtraque obligatio.

Itaque contractus omnes quibus ea quæ recenſui, Iuſtitiæ capita ſuffragantur, pariunt ſaltem obligationem naturalem, quicunque tandem ſint contractus illi: ac etiamſi ſint nuda pacta. Quæ eſt communiſſima ſententia apud Couarr. in cap. *quamuis pactum*, p. 2. §. 4. num. 13. Obligationem autem ciuilem, ſiue ius actionis in foro externo ciuili, pariunt tantùm contractus nominati, non autem alij, quos ſuprà innominatos appellauimus, multóque minùs nuda pacta. Seclusis paucis iuris priuilegiis; & ſaluo etiam iure excipiendi aduersùs exigentem quod ab eo habetur, cùm ipſe tantundem ex pacto nudo debeat per obligationem ſimplicem: hoc eſt, non cum correſpondentia ſimilis obligationis ex parte alterius. Quas limitationes elucidat Molin. tract. 2. d. 255. & d. 258.

Regulariter tamen in foro externo ciuili, nuda pacta non pariunt ius actionis. Appellatur nudum pactum, non ſimplex promiſſio, ſiue pollicitatio nondum acceptata: hæc enim non eſt conuentio duorum in idem, atque adeò non eſt pactum, qualis erit poſt acceptationem; quamuis neque tunc ſit futura contractus, non interueniente vtrinque obligatione: ſed appellatur nudum pactum, illud quod neque tranſit in contractum nominatum, neque tale eſt, vt cum eo interueniat factum, aut cauſa executioni mandata ex parte alterius paciſcentium, vnde vltra pactum alter obligatus maneat; neque denique eſt tale, vt non ex interuallo, ſed, vt loquuntur, *in continenti*, cohæreat cum contractu nominato, aut cum pacto importante factum prædictum. Pactum verò alioqui nudum, acceſſu alicuius ex tribus prædictis, veſtiri dicitur.

Contractus igitur nominati & pacta veſtita, (quamuis non tranſeant ſemper in contractus nominatos, vt cùm veſtiuntur per ſolam adimpletionem ex altera parte ſubſecutam;) gignunt obligationem ciuilem, vt habetur l. *iuris gentium*. ff. *de pactis*. Non item contractus innominati, & pacta nuda, regulariter loquendo. Conſultúmque fuit ita ſtatui, ne lites excreſcerent in immenſum.

Actio voluntaria vtrinque non obligans; ſolutio.

192. Secundò egi de actionibus voluntariis non importantibus mutuam vtrinque obligationem. Quas complectar nomine ſolutionis: tametſi non ſpectabo eam in toto ſuo ambitu; ſed quatenus debetur ex titulo Iuſtitiæ, non ſuppoſita præuia læſione, aut habitudine ad bona communia. Sic enim eſt actus Iuſtitiæ commutatiuæ imperatus, eíque inadæquatè & proximè obiicitur, tanquam actio iuſta voluntaria, & exoluens obligatione quæ priùs interueniebat, ac proinde ſpectat ad hunc locum, accommodatéque ſubnectitur contractui, pro cuius impletione ſæpè debetur. Sunt autem breuiter hîc ſpectanda tria, quibus probè cognitis, ſolutionis vniuerſa ratio perſpecta habebitur. Primum eſt, materia ſolutionis, tum formalis tum virtualis, quò referuntur omnia ex parte debitoris ſe tenentia, in ſolutione exhibenda. Secundum eſt, creditor cui ſolutio eſt facienda. Tertium ſpectat ad circunſtantias ſolutionis, putà tempus & locum. Solutionem porrò formalem, dixi eam quæ fit, exhibita creditori re debita. Virtualem verò, qua quis cenſetur ſoluiſſe, tametſi nihil exhibuerit. Vtraque frequens eſt, & paucis attingenda.

Quæ ex parte debitoris. Requiſita ad ſolutionem formalem.

Solutio igitur formalis, & preſsè ſumpta, eſt exhibitio eius quod debetur creditori à debitore: ſiue debitor ſit vnus, ſiue multiplex. Quod ad rem præſentem perinde eſt, quia quilibet nouit quid debeat, atque ita non ignorat quid ſibi ſit ſoluendum. Quanquam pro foro contentioſo, cùm multi ſunt in ſolidum, aut, (vt loquuntur,) *pro indiuiſo rei promittendi*, vel *rei debendi*; quia ſcilicet omnes eadem in ſolidum obligatione tenentur; eſt difficultas aliqua quomodo conueniri debeant. Quæ difficultas maior etiam eſt, ſi rei credendi pro indiuiſo, ſint multiplices, hoc eſt, ſi alicuius obligatio circa eandem rem talis ſit, vt illum pro ea plures obſtrictum habeant. Quas forenſes tricas, nunc non moramur. Multus in eis extricandis eſt Molina tract. 2. de Iuſtit. d. 542.

Siue ergo vnus, ſiue multiplex ſit debitor, adhibet ſolutionem legitimam formalem, ſi creditori exhibeat quod debet. Hoc eſt, vel illammet rem quæ debetur, vel alteram loco illius, quando aut illa ſolui non poteſt, & iudex ita arbitratus eſt, aut annuit creditor. Si autem illa ipſa res, quæ debetur, perſolui queat, non eſt fas debitori aliam ſubſtituere abſque aſſenſu creditoris, vt habetur l. 2. ff. *ſi certum petatur*. Sicut viceuerſa, debitor potens ad ſoluendum rem quam debet, non poteſt adigi ad aliud quid pro ea ſoluendum ex l. *Domini*, & *de agricolis cenſitis, & colonis*.

193. Abſolutè autem dixi ſolutionem eſſe exhibitionem eius quod debetur à debitore, nec expreſſi eam eſſe faciendam à debitore, quamuis ab eo debeatur, quia tertius aliquis poteſt alterius debitum extinguere, ſoluendo pro eo. Tunc autem, tametſi iſte renuat, ſolutionem ab illo tertio exhiberi, debitor liberatur à debito, vt habetur l. *ſoluere*, & l. *ſolutione*, & l. *ſi pro me*, ff. *de ſolut.* & l. *manifeſti*. Cod. *eodem*. Non expreſſi item quid ſit illud quod exhibendum eſt creditori, ſed quicquid tandem illud ſit quod debetur, exhiberi volo. Itaque ſi contractus aut promiſſio fuerit de hac vel illa ſumma, ſtetur contractui, & ſumma illa exhibeatur. Si fuerit de facto aliquo, vt de fabrica domus vel agricultura, extruatur domus, & colatur ager. Nam hæc quoque nomine ſolutionis veniunt. Fas autem non eſt debitori, cùm obligatio erat ad factum, recuſare creditori exhibitionem operarum, & eo licèt reclamante, velle duntaxat ſoluere intereſſe. Quod Couarruuias in cap. *quamuis pactum*, p. 1. §. 4. n. 6. malè cenſuit licere iure communi. Ius ſiquidem quo id ſanciretur, iniquum eſſet. Tantùm itaque iuxta ius commune, cùm debitor eſt in mora culpabili,

optio eſt penes creditorem, vt poſcat intereſſe.

Eſt verò optio penes debitorem, cùm non debet aliquid niſi *alternatiuè*, vt Iuriſperiti loquuntur. Id eſt, niſi diſiunctiuè, & alterutrum ex duobus. Eſt inquam tunc penes debitorem optio, vt præbeat quod ex duobus illis libuerit. Quanquam cùm reipſa alterum tradiderit in ſolutionem abſque errore, non poteſt illud repetere vt alterum tradat: ſicut poſſet repetere, ſi error interueniſſet, vt dicitur l. *cùm is qui*, ff. *de condictione indebiti*. Repugnante Celſo l. *ſi is cui*, ff. *de legatis*. Qui reprobatur, l. *ſi quis ſeruum*, C. *de condictione indebiti*. Præterea cùm debitor non debet aliquid in indiuiduo determinatum, ſed tantùm debet illud in ſpecie, optionem habet, (ſecluſo ſemper contrario pacto,) vt perſoluat exhibito eo indiuiduo quod voluerit, quod bonitate ſit ſaltem mediocre: neque enim poteſt deterrimum eligere. Et illa quidem obligatio in genere, vt loquuntur, (id eſt indefinita tantùm & in ſpecie,) cadebat in omnia indiuidua illius ſpeciei, & non tantùm in illud indiuiduum, quod poſtea exhibetur: quod Iuriſperiti malè diffitentur, non ſatis attendentes, propoſitionem indefinitam æquiualere propoſitioni de diſiuncto extremo, continente ſub diſiunctione omnia illa indiuidua. Ideóque ſicut obligatio diſiunctiua cadit æquè in plura indiuidua, quæ ſub diſiunctione in ſolutionem dari poſſunt; ita & obligatio indefinita. Tamen intra ea indiuidua quæ indefinitè debentur, illa tantùm recenſentur, quæ non ſunt vilia prorſus & abiecta, ſed quæ ſaltem ſint bonitate mediocria. Eſt item optio penes debitorem eidem creditori pro pluribus debitis obſtrictum, vt ſatisfaciat primùm pro quo debito expreſſerit ſe ſoluere.

Hæc igitur ſunt in quibus optio debitori competit in hoc negotio. Quòd verò ad rem determinatè debitam attinet, malè, vt dixi, ei optio conceditur. Sic enim non exhiberet quod debebat, quæ eſt formalis ſolutionis ratio. Ex qua eruendum eſt fundamentum iuris ad actionem, quæ *condictio indebiti* nominatur, de qua fusè l. 12. digeſtorum, tit. 6. quia enim ſolutio eſt rei debitæ exhibitio, propterea ſi aliquis errore ductus nulla præcedente ſententia quæ in rem iudicatam tranſierit, id tanquam debitum ſoluat, quod neque ciuiliter, neque naturaliter debebat, vel remiſit debitum ob aliquid, quod alter facere aut dare in compenſationem tenebatur, idque debitor implere renuit, datur actio ſic læſo ad illud repetendum, quæ *condictio indebiti* nominatur. Tametſi incumbit eidem, probare ſe rem non debitam perſoluiſſe, niſi ſit ex numero earum perſonarum, quibus contrarius fauor conceditur, l. *cùm de indebito*. ff. *de probationibus*.

Requiſita ad virtualem, ex eadem parte.

194. Venio ad ſolutionem virtualem, qua quis ſoluendi obligatione exſoluitur, etiamſi ſolutionem hactenus expoſitam non adhibuerit. Talis ex natura rei eſt, tum nouatio, (cuius pars ſubiecta eſt delegatio,) tum compenſatio. Omitto enim acceptilationem, de qua eſt nimis perſpicuum quòd ſoluendi obligationem extinguat ex natura rei. Ex iuris item diſpoſitione, aliæ quædam huiuſmodi ſolutiones inueniuntur in quibuſdam euentibus.

Nouatio ex Vlpiano l. 1. ff. *de nouat.* eſt transfuſio prioris obligationis, in nouam qua prior extinguitur, & poſterior ſaltem naturaliter valida, ſubrogatur. Et olim quidem dummodò interueniret animus innouandi obligationem, cenſebatur perfici nouatio, vel conſtituto alio eiuſdem quantitatis debitore, loco primi, quod fit per delegationem, qua non modò debitum quo alius debitori obſtringitur, ceditur creditori: ſed etiam interdum ille primi debitoris debitor, creditori debitor conſtituitur: Vel certè appoſito aut remiſſo pignore, aut fideiuſſore, aut variatione facta in termino, vel quantitate obligationis anterioris, aliiſque huiuſmodi mutationibus interuenientibus. Iure autem nouo, quod ſtatuitur l. vlt. C. *de nouat.* exigitur ad nouationem, expreſſio eius, niſi id ex modo aut qualitate ſecundi pacti, vel aliunde, perſpicuè pateat.

Nouationi ſubiicitur compenſatio, ex l. 1. ff. *de compenſationibus*. Eſt enim compenſatio nihil aliud quàm crediti, & debiti liquidi & probatu facillimi, ac de quo excipi nequeat quòd ſoluendum non ſit, ſaltem hoc tempore; inter ſe contributio: Hoc eſt, collatio quantitatum in quibus duo ſibi inuicem obligantur, vt id detrahatur de vna & ſolutum cenſeatur, quod per aliam debetur. Quia enim iuxta Pomponium l. 3. ff. *de compenſat.* *Intereſt noſtra potiùs non ſoluere, quàm ſolutum repetere*, meritò introductum eſt compenſationis beneficium, quo debitor etiam ante iudicis conceſſionem, liberatur ab obligatione debiti quod compenſat, cenſetúrque ſoluiſſe: liberatur inquam, non agendo viciſſim in debitorem, ſimúlque creditorem ſuum, quod ſpectat ad reconuentionem, ſed excipiendo & opponendo, vel extra iudicium ſignificando, ſibi aliquid deberi, quod compenſare in animo habeat. Quo ipſo exſoluitur obligatione quantitatis quam compenſat, cenſetúrque ſoluiſſe ex l. *dediſſe*, ff. *de verb. ſignif.* demptis perpaucis euentibus, quos nunc non moror.

Denique ex iuris diſpoſitione ſoluiſſe cenſentur, quamuis rem debitam non exhibuerint, qui debitum legitimè præſcripſerunt, & ij quibus à creditore tradita eſt ſyngrapha, aut coram quibus, animo debitum extinguendi, fuerit à creditore obliterata vel lacerata.

Attendenda ex parte creditoris, vnius aut multiplicis.

195. Sic delibatis iis, quæ ad ſolutionis multiplicis rationem ac materiam, vnáque ad debitorem ſpectant, agendum ſequitur de creditore, cui facienda eſt ſolutio, cum quo vnam perſonam facere cenſetur, tertius qui interdum adiungitur, dicitúrque *adiectus ad ſolutionem*, vt habetur l. *ſi ita ſtipulatus*. ff. *de ſolut.* Facit item cum principali creditore vnam perſonam, procurator habens ad id mandatum, vel qui ſit generalis adminiſtrator bonorum aut negotiationis pro qua contractum eſt debitum: atque adeò cenſetur quoque facta creditori ſolutio, ſi ei fiat. Quòd ſi apud eum, eiúſve dolo aut culpa pereat quod in ſolutionem exhibitum eſt, creditori perit, non debitori. Et idem eadem ex cauſa ſtatuendum eſt de quolibet à creditore ad recipiendum debitum deſignato, vt habetur ex l. *quod iuſſu*. ff. *de reg. iuris*.

Creditori igitur, vel vni alicui ex iis qui cum eo vnam perſonam facere cenſentur, perſoluendum eſt debitum. Quanquam ſpectato Iuſtitiæ ſolius debito, ſufficeret quoque creditori creditoris perſoluere, dummodò immediatus debitoris creditor, nullatenus inde grauandus, aliquódve diſpendium ſubiturus ſit. Vt ſi centum

centum debebas Petro, & Petrus totidem Ioanni, exſolueris vinculo obligationis quam Iuſtitia ad perſoluendum Petro iniicit, ſi Ioanni ſolueris. Indubitatum autem eſt, de conſenſu immediati creditoris, eam ſolutionem iuſtiſſimam eſſe, & ſoluendi obligationem planè elidere.

Cùm autem hæc ita ſe habeant quoad creditorem vnicum; difficultas tamen eſt non modica, cùm plures eiuſdem debitoris creditores reperiuntur. In quo euentu, ſi ſuppetant neceſſaria ad ſoluendum, & omnes ſolutionem æquè debitam, ac ex titulo æquè vrgenti exhibendam, æquè vrgeant, non alius ſeruandus eſt ordo quàm quem natura rei fert: vt ſcilicet, nullus ordo ſeruetur, ſed detur omnibus huiuſmodi creditoribus perſonalibus, quod ſuum eſt. Si autem non ſuppetat vnde ſatisfiat omnibus, & aliquis creditorum beneficio prælationis potiatur, præferendus eſt cæteris. At cùm nullus creditorum iure prælationis gaudet, inſtituenda eſt diuiſio ſummæ ad ſoluendum ſuppetentis: Inſtituenda inquam diuiſio, non ex æquo in omnes, ſed proportione ſeruata ad normam & quantitatem, quæ cuique debetur. Non enim nouum eſt, vt in actu iuſtitiæ commutatiuæ, cuiuſmodi eſt ſolutio, adumbretur, & per imitationem quandam exprimatur Iuſtitia diſtributiua, & modus operandi, illius qui ex ea elargitur bona communia. Qui porrò iure prælationis potiantur, quod ad poſitam reſolutionem plenè enodandam ſupereſſe videtur exponendum, quia multas fori externi minutias huic inſtituto minùs neceſſarias continet, hîc prætermitto. Adeat qui ea ex multis iuribus eruta videre auet, Molinam tract.2.d.536. Vaſquem tract. de pign. & hypoth. c.5.& Azorium t.3.l.4.c.37.

An verò aliquando cùm creditores ſunt diuerſi generis, prælatio teneat ſe aliunde quàm ex parte eius cui aliquid ex Iuſtitia debetur: V. G. an fas ſit obligationi alterius virtutis quàm Iuſtitiæ, (putà pietatis,) ſatisfacere, priuſquam ſolutum & præſtitum ſit quod ex Iuſtitia debebatur, attingit Ariſtoteles 9. Ethic. cap. 2. & affirmat.

Locus & tempus ſolutionis.

196. Reſtant externæ, ſolutionis circunſtantiæ; nempe tempus & locus. Sed de loco quidem, breuiter ſtatuendum eſt, ſolutionem vel in loco inter contrahendum iuſta pactione deſignato faciendam eſſe; vel ſi id nullo modo expreſſum eſt, congruum videri vt fiat in eo loco, in quo, tempore initi contractus, intelligebatur debitorem habitaturum tempore ſolutionis. Ideóque ſi ante hoc tempus creditor aliò migret, incumbet illi ad domicilium debitoris diuertere, vt ibi ſolutionem accipiat, & expenſas facere tranſmiſſionis ſi quæ idcircò ſint faciendæ. Quòd ſi creditor, ob non exhibitam ſolutionem in loco condicto, diſpendium patiatur, iuſtè ſarciri ſibi damnum illud à debitore repoſcet ex l.1.ff. *de eo quod certo loco.* & l. *vnica.* C. *eodem.* Quod viceuerſa debitori conceditur, ſi inde grauetur, quòd per creditorem ſteterit, quominus ſolutionem reciperet in loco de quo conuentum fuerat l.2.ff.*eodem.*

Circa tempus quoque ſolutionis, ſpectandum eſt quid ferat conuentio vel vſus ſoluendi. Cui ſi debitor non ſtet, tunc terminus determinati illius temporis, etiam ſilente creditore, dicitur interpellare pro creditore. leg. *magnam.* Cod. *de contrah. & commit. ſtipul.* niſi aut de exigendo debito conuentum ſit, aut creditor abſens nulli commiſerit ſolutionis receptionem. Poſito autem quòd mora ſit culpabilis, exurgántque damna creditori, vel lucra ceſſent ob dilatam ſolutionem; tenetur debitor creditori ad intereſſe: ex natura quidem rei, in omni contractu; ex ſpeciali tamen iuris humani diſpoſitione, excipitur contractus venditionis, in quo ob eius frequentiam conſtitutum eſt, vt emptor in mora culpabili conſtitutus, non teneretur de lucro extrinſeco ceſſante, vel damno emergente ob pretium non ſolutum. V. Molin. tract. 2. d.724. num.3. & d.726. num.5. Si autem terminus certus, ſolutioni nullo ex capite præficiatur, dies non interpellat pro creditore: ſed vt debitor ſit in mora, interponi debet à creditore exactio. Qua non præmiſſa (niſi ex creditoris obliuione prætermittatur, aut ex metu etiam non niſi reuerentiali, vt aduerrit Sanches 1. de matr. diſp. 28. num.2.) debitor ex ſolutionis dilatione iuſtitiam non violat.

Eſt in debitorem variis ſemper promiſſis deludentem credulum creditorem, elegans epiſtola apud Caſſiodorum trigeſima quarta libri quinti. Quantúmque ea ſoluendi tempore debito infidelitas, vel etiam præueniendi negligentia, noxia ſit debitori, ſi aliàs neceſſitate prematur, pulchrè tradit Valerianus Cemelien. homil.4.*initio.*

Mulcta debitoris in mora conſtituti, & de decoctoribus.

197. Ex quo autem debitor in mora eſt, non per momentaneam & permodicam termini tranſgreſſionem, ſed alicuius momenti, vt habetur l. *ſi ita quis*, ff. *de verb.oblig.* ſi præmiſſa ſententia qua ſoluere præcipiatur, & facta bonorum excuſſione, comperiatur non eſſe ſoluendo, carceri à iudice ad creditoris poſtulationem mancipatur: Non tamen niſi his præmiſſis, vt Couarr.2. variar. cap. 11. num. 51. aduertit. Quinetiam priuſquàm ea omnia ſint præmiſſa, poteſt interdum debitor carceri mancipari, ſi vel carceri obnoxium ſe fecerit contrahendo, vel de fuga ſit ſuſpectus, de quo latè Baptiſta Caccialupus tract. de debitore ſuſpecto, apud Straccham in opere de mercatura. E contrà verò aliquibus ex ſpeciali priuilegio indultum eſt, vt conueniri non poſſint, vltra quàm commodè facere poſſunt: hoc eſt, ita vt non egeant, & vt quantumuis ſint in mora, nequeant in carcerem ob debita ex contractu, vel quaſi contractu, detrudi. Ita enim militibus in militia verſantibus conceditur, l. *miles*, & l. *item miles*, ff. *de re iudic.* Quod ad alios quoſdam extendit Couarr. 2. variar. cap. 1. num. 3. & 9. Dicebam autem debitorem à creditore per iudicem addici debere carceri; quia leges 12. tabularum, quibus fas erat creditori, in debitorem ob moram ſæuire non implorata iudicis authoritate, abrogauit iuſtus vſus contrarius, vt videre eſt apud eundem Couarr.2.var.c.1.

Qui ibid. num.5. obſeruat, debitorem merè ciuilem, poſtquam in carcerem compactus fuerit; (& meliùs cum Mol. tract.2. d.572. idem dixiſſet de debitore priuſquàm carceri mancipetur & capiatur,) poſſe ſe carcere eximere per ceſſionem bonorum: qua poſt præmiſſam claram debitorum confeſſionem, vel ſententiam quæ in rem iudicatam tranſierit, relinquat creditoribus inter ipſos diuidenda bona, & iura ad quæcunque bona, præter veſtes mediocres quibus ſe contegat, ac etiam (ſpectando ſolas Iuſtitiæ leges, non autem preſcripto fori externi,) præter neceſſaria ad paruam

paruam ſuſtentationem occultè ſubducta. Ita enim iuſtè variis iuribus conſtitutum eſt, ne abſque vllo creditoris emolumento, debitor in carcere tabeſcat. Qua tamen ceſſionis bonorum facultate, non potiuntur debitores, qui ne haberent vnde ſoluerent, diſſiparunt aut alienarunt ſtudioſè bona ſua, vt habetur l. vlt. ff. *quæ in fraudem creditor.* Itémque ij, quibus petentibus, conceſſæ priùs fuerunt ad ſoluendum quinquennij induciæ. Exſoluit porrò huiuſmodi ceſſio, debitorem ſyncerè omnibus ſuis & bonis & iuribus cedentem; exſoluit inquam, non modò in foro externo, ſed etiam ſpectatis Iuſtitiæ legibus. Ex quibus tamen, ſi ad pinguiorem ſtatum reueniat, obſtringetur ſoluere, etiamſi ceſſio adiunctam habuerit irrogari plerunque ſolitam decoctoribus ignominiam, cuiuſmodi fuit catamidiatio in amphitheatro, ſiue circunductio cum magna verborum & ſcommatum ingeſtione, qua decoctores affici voluit Adrianus, referente Spartiano.

CAPVT VI.

Sigillatim de commutationibus inuoluntariis, alias actiones inuoluntarias non præſupponentibus; adæquato obiecto proximo iniuſtitiæ commutatiuæ.

198. Venio ad commutationes illas inuoluntarias, quæ ſunt obiectum inadæquatum huius Iuſtitiæ, quatenus auerſantis actiones ius alterius violantes, & abſtinentis omnibus iuris alieni commutatiui violationibus. Eadémque opera expoſitum dabo obiectum adæquatum iniuſtitiæ commutatiuæ, quod conſiſtit in iiſdem commutationibus inuoluntariis ius alterius commutatiuum impetentibus. Quare pertinent ad hanc tractationem omnes iniuriæ, tum quæ alienis rebus externis, tum quæ corpori, ac denique animæ inferri poſſunt, quibus duntaxat ex partibus aliquis iniuriæ aut damno per alterum irrogando patet. Ita tamen harum rerum omnium explicationem temperabimus, vt generalioribus quibuſdam ſub huius diſciplinæ fines cadentibus circa ſingulas contenti, recisis iis quæ ad fori contentioſi tricas faciunt, & iis quæ Chriſtianorum Theologorum ſunt propria, cuiuſmodi ſunt in hoc genere quamplurima, iis duntaxat inſiſtamus, quæ propria ſunt philoſophicæ conſiderationis: ac quibus eos imbui neceſſe eſt, qui Theologia Chriſtiana nequaquam adita, Philoſophiam Moralem, ſiue ad vitam honeſtè ac iuſtè cum aliis traducendam, ſiue ad iuris ciuilis ſtudia exactè obeunda, noſſe ſatagunt. Eſſe ſanè hanc de iniuriis tractationem merè philoſophicam, & Ethici iuris, rectè aſſeruit Mirandulanus lib. 3. monom. ſect. 1.

PROPOSITIO.

ACTIONES inuoluntariæ quibus iniuria irrogatur, aut ſpectant fortunæ bona, vt furtum, rapina, ac damnum datum: Aut bona famæ & honoris, per internam vel externam eorum violationem, vt iudicium temerarium, detractio, contumelia: Aut eſſe corporis, vt cædes, mutilatio, vulneratio, percuſſio autoritate priuata, alitérve quàm ad iuſtam ſui rerúmve ſuarum tuitionem patrata: Aut integritatem, nitelámve corporis proprij, vel perſonæ certo modo coniunctæ, vt fœdatio per ſtuprum, vel adulterium: Aut denique bona animi, in quæ iniurius quis cenſetur, cùm fraude, aut vi, alitérve quàm ſimplici inductione & ſuaſione ad culpam, diſpendij circa ea autor eſt alteri. Nulla porrò huiuſmodi iniuriarum, ex eo iniuſtitiæ labem eluit, quòd ob priùs irrogatam iniuriam, priuata autoritate reponatur.

ACtiones inuoluntarias, ex quibus obligatio inuoluntaria ſatisfaciendi aut reſtituendi progerminat, diuido in quinque claſſes, pro quinque variis bonis alienis, quæ poſſunt per huiuſmodi actiones inuoluntarias impeti, quas luculenter præter cæteros proſecutus eſt Ludouicus Molina vaſto æquè ac pererudito opere de Iuſtitia. Ego eas breuiter percurram.

CLASSIS PRIMA INIVRIARVM.

Iniuriæ in bona fortunæ, per furtum, rapinam, damnum datum.

199. PRima claſſis continet triplicem violationem iuris, quod homini competit in bona fortunæ, nempe à furto, quod re aliena clanculum accepta admittitur, & rapina, quæ idem facit apertè & per vim, ac damno dato, quod vtrouis modo fiat, non conſiſtit in acceptione rei alienæ, ſicut furtum & rapina, ſed abſque acceptione, aliter erga rem alienam verſatur quàm ferat ius domini; nempe illam deſtruendo vel deteriorem reddendo. Atque ita duplex membrum actionum inuoluntariarum quod Ariſtot. 5. Eth. c. 2. propoſuit; nempe actionum inuoluntariarum occultè vel apertè admiſſarum, explicatum dabimus in hoc genere rerum. Alias autem aliquas bonorum fortunæ iniuſtas violationes, vt quæ pertinent ad non impletos iuſtos contractus, vel ad prætermiſſam Teſtamenti executionem, aut non perſoluta quæ ex iuſto præcepto debebâtur, nempe tributa ac decimas: Has inquam, ac huiuſmodi alias alienorum fortunæ bonorum violationes, hîc prætermittimus: cùm non verſentur circa rem quæ iam ſit facta iuris alieni; ſicut tres prædictæ violationes: ſed ex actionibus voluntariis (de quibus ſeorſim) debitæ ſint. Ac proinde ex tractatione actionum illarum innoteſcent iniuriæ & damna eis reſpondentia, quæ fortunæ bonis inferuntur.

Tres porrò prædictas violationes iniuriis annumero. Nudis quidem ſi duntaxat ſint attentatæ, non autem cum reali facultatum alienarum imminutione coniunctæ: Completis autem & damnoſis, ſi reipſa perfectæ fuerint,

& alienis facultatibus diſpendium obuenerit. Quia quamuis Vlpianus l. 1. ff. *de iniuriis* dicat, ex parte obiecti omnem iniuriam vel corpori inferri, vt cùm quis pulſatur; vel ad dignitatem pertinere, vt cùm comes matronæ abducitur; vel ad infamiam, cùm pudicitia attentatur: Tamen Vlpianus ibi, *iniuriam* pro contumelia vſurpat. Quam nimium anguſtam iniuriæ acceptionem, nunc non moramur.

Quidditas furti.

Furti itaque vox, vt iuxta Sabinum refert Paulus Iuriſconſultus, l. 1. ff. *de furtis*, à fraude deriuata eſt, aut vt melius ibidem additur, à *ferendo* vel *auferendo*: aut certè à *furuo* ſeu *nigro*, eo quòd clam & in tenebris admittatur, vt fert furti ratio, quæ eadem l. 1. traditur. Et ad eam alludens Nazianz. orat. 40. impudicitiæ opera appellauit *noctis furta*, quod furtiuè, & in obſcuro admittantur, vt Nicetas ibi interpretatur. Explicatiùs illa ipſa furti ratio proponitur apud S. Thomam 2. 2. q. 66. art. 3. in hæc verba. *Furtum, eſt occulta acceptio rei alienæ:* Vtique inuito, ac ne interpretatiuè quidem annuente domino, eóve qui ius habebat, ne res ſe inuito acciperetur. Non contendo, occultationem conferre furto peculiarem ſpeciem, vt ſentiunt Sotus 5. de Iuſt. q. 3. art. 1. ad 1. & Vaſq. opuſc. de reſtit. c. 5. n. 6. Ac ne tunc quidem id admitto, cùm occultatio habet rationem medij ad rem alienam ſubducendam, vt exiſtimat Leſſius l. 2. de virt. c. 12. n. 3. Modus enim ille operandi, nòn habet reuerà niſi rationem circunſtantiæ accidentariæ, quæ non ſufficit ad peculiarem ſpeciem conferendam. Tantùm igitur adhibita eſt in furti definitione vox *occulta*, vt furtum ſecerneretur à rapina, quæ fit illata apertè vi, vt poſtea dicam: Itémque vt ſecerneretur à fœnoris acceptione per vſurarium, quæ fit etiam apertè, & mutuatario inuoluntariè mixtè conſentiente, quod non ſufficit ad labem iniuſtitiæ eluendam ab ea acceptione, etiamſi ſufficiat ad remouendam rationem furti preſsè accepti, qualem nunc tradimus. Oportet autem occultam illam acceptionem, eſſe rei alienæ ſaltem quoad poſſeſſionem. Neque enim neceſſe eſt, rem quæ eſt furti materia, ſubeſſe dominio eius cui ſubducitur: ſed ſufficit ſi ſit eius, quoad poſſeſſionem legitimam, vt de pignore ablato per ipſummet dominum, ſtatuitur l. 3. ff. *de pignorat. action.* & l. *ſi ſeruus communis*, ff. *de furtis.*

Quædam rei alienæ acceptiones, purgantur furti labe, ex proximè dictis.

200. Hæc cùm ſit vera furti notio & quidditas, conſtat quid pronunciandum ſit, de eo quod in quibuſdam iuribus quæ Ethnicos Autores habuerunt, negatur occultas quaſdam rei alienæ acceptiones inuito domino, furti nomine donandas eſſe, aut furti pœnis & actioni ſubiacere: etiamſi detur pro eis actio in factum; hoc eſt, vt præcisè reſarciatur damnum, & res ablata recuperetur. Quale eſt quod ff. & C. *rerum amotarum*, in eam ſententiam ſtatuitur de coniuge bona coniugis clepente, conſtante adhuc matrimonio. Et quod ad matrimonij honorem ſtatui dicitur, l. *aduerſus*, C. *de crimine expilatæ hæreditatis*, quoad coniugem ſuperſtitem aliquid ſurripientem iniuſtè ex coniugis defuncti hæreditate. Quod de filiis quoque ac ſeruis, bona parentum & dominorum ſurripientibus, decernitur, l. *ſerui & filij*, ff. *de furtis*. Et denique quod ff. & C. *de crimine expilatæ hæreditatis*, aſſeritur, eum qui ex hæreditate aliena, ſed nondum adita, vel per poſſeſſionem nondum vſurpata, aliquid ſibi ſumpſerit, alio quàm furti crimine teneri. Hæc inquam iura, vt ex dictis conſtat, non eximunt prædictas acceptiones à vera furti ratione & dedecore: Tametſi meritò furti actio negari ob eas potuit, attentis adiunctis.

Saluum tamen volo ius vxorum, quibus à marito ſufficienter prouiſum non ſit, aut quibus aliunde non ſuppetant neceſſaria ad tuendum ſtatum: Iis inquam vxoribus ſaluum volo ius ſuum, vt abſque labe culpæ de qua agimus, in futuras neceſſitates peculium aliquod ſenſim conficiant: eóque peculio quod marito adhuc ſuperſtite de bonis eius ſenſim congeſſerint, potiantur. Quia quoad huiuſmodi acceptionem & retentionem, maritus non eſt rationabiliter inuitus: quod ſufficit vt ea acceptio crimine furti vacet.

201. Et eodem ex capite à furto immunes fiunt, qui rem alienam accipiunt loco propriæ, qua aliis viis præcluſis carere cogerentur. Quod cùm faciunt, non ſibi ius dicunt: (quod cum iniuria publicæ poteſtatis facit, qui rem ſuam iniuſtè ab alio detentam, cùm poſſit commodè per iudicem repetere, vi vſurpat, non ſine motu & turbarum diſcrimine:) ſed inſiſtunt executioni iuris proprij per ſe manifeſti, in defectum publicæ poteſtatis, quæ ius velit aut poſſit reddere: aut quæ adiri poſſit, roganda vt ius reddat. Et hac ratione Hebræi, Ægyptum in egreſſu ſpoliantes, furti crimine non fuiſſent inquinati, etiamſi Dei ſupremi Domini conceſſio non interueniſſet, ex qua Iudæos excuſat Iſid. Peluſiota l. 1. epiſt. 196. & S. Iren. l. 4. cap. 49. vbi alios profert Feuardent. Potuiſſent enim nihilominùs, debitam tot laboribus æternùm alioqui vacuis, compenſationem facere, & Ægyptij quoad hoc irrationabiliter inuiti fuiſſent.

Ex eodem etiam capite habetur, furti inſimulandum non eſſe, qui extrema vitæ neceſſitate preſſus, rem alienam cuius obtinendæ per conſentaneam ſtatui petentis explicationem miſeriæ, ſpes non affulget, occultè accipit. Quia ille alius, niſi pari neceſſitate prematur, eſſet irrationabiliter inuitus; nec iure gentium quo rerum dominia ſunt diuiſa, potuit inferri præiudicium naturali iuri omnibus competenti, vt omnibus in tali neceſſitate vtantur. Non quòd tunc res illa aliena ſubducatur dominio eius, à quo poſſidebatur, vt aliquibus falsò viſum eſt, meritóque reiicitur ab Ægidio Conine d. 27. de actibus ſupernat. n. 100. & 104. & 128. Et breuiter patet, quia nihil admiſit prior dominus, ob quod prælibito rei ſuæ dominio exturbetur. Sed quòd in tanta neceſſitate, dominus non poſſit eſſe rationabiliter inuitus, ſi res quæ ipſius dominio verè ſubiacet, aſſumatur à non domino, ad ſubleuandam tantam ſuam neceſſitatem.

Denique ex eodem capite conſtat, ſicubi lex eiuſmodi vigeat, fas eſſe cuiuis quæ poterit aliena malè cuſtodita ſibi capere. Vt tuliſſe Lycurgi legem apud Lacedæmonios, & vſum Ægyptiorum ac aliorum quorundam, docet Alex. Neap. l. 6. Genial. c. 10. Potuit enim ad acuendam hominum in rebus ſuis cuſtodiendis diligentiam, ita decerni, per legem non minùs iuſtam, quàm ſit lex præſcriptionis: Et tunc inuitus dominus, non eſt rationabiliter inuitus. Vt proinde non placeat Anton. Auguſt. l. 4. emendationis iuris ciuilis, c. item 4. contrarium contendens, & affirmans furtum ita eſſe natura ſua malum, vt non poſſit iure gentium & Principum legibus honeſtari.

Latrocinium Rupellanum, immane Ethnicis quoque.

201. Ex eo itaque, quod dixi, capite, honeſtari, & à furti macula elui poſſunt pleræque acceptiones rei alienæ. At non ſuppetit via vlla vel ratio, qua vel in ſpeciem honeſtari poſſit crudele latrocinium, quod ſolere ad Rupellam exerceri refert Iacobus Billius l. 1. obſeruat. ſacrarum, c. 6. Nimirum ſi grauior tempeſtas in nauem aliquam incubuerit, & magna ex parte fractam in littus eiecerit, miſeros naufragos, eo tantùm nomine quòd nondum plenè miſeri ſint, & vndarum rabiem euaſerint, teterriori tempeſtati in littore ſubiacere: omnibus quæ fluctus ipſis reliqua fecerant, accurrentium direptioni patentibus, ita vt ne ab ipſorum quidem corporibus manus plerunque abſtineant, ſi ſua tueri ac retinere conentur. Quòd ſi loci dominus ea ſit potentia, vt ſuorum feritati miſeros ſubducere poſſit, non idcircò tamen locari in tuto, ſed ipſum dominum, iure, (ſic enim tetram barbariem nominant:) iure inquam ſuo, idem latrocinium exercere.

Digna certè immanitas quam Honorius Papa in reſcripto ad Hildebertum Cenomanenſem (eſt inter huius epiſtolas 67.) acerrimè corriperet: imò in quam fulmen apoſtolicum quotannis intorqueatur. Hanc enim cenſuerim fuiſſe primam originem percellendi anniuerſario anathemate diripientes naufragorum bona, fortaſſis quòd non ad Rupellam duntaxat, vbi quod lubet & commodum eſt, de Caluini ſententia pro iure ducitur, ſed alibi quoque eadem barbaries locum haberet. Certè iam olim apud Britannos idem in vſu fuiſſe, ſed poſteà reſciſſum, habetur ex Hildeberto Cenoman. epiſt. 95. In Stadenſi ora idem viguiſſe, ſcribit Albertus Stadenſis, refertúrque etiam in hiſtoria Bremenſi. Sed & in Brutiorum littore, idem ius à Poſthumiani Senatoris procuratore fuiſſe prætenſum, legere licet apud S. Paulinum, epiſt. 36. vbi Fronto Ducæus hanc immanitatem, paucis, ſed luculenter exagitat.

Sufficiunt autem illa Imperatoris Antonini, (non enim Conſtantini, vt mendoſè habetur l. 1. C. *de naufragiis.) Si quando naufragio nauis expulſa fuerit ad littus, vel ſi quando aliquam terram attigerit, ad dominos pertineat. Fiſcus meus ſeſe non interponat. Quod enim ius habet fiſcus in aliena calamitate, vt de re tam luctuoſa, compendium ſectetur?* Hæc ibi, quæ laudat etiam Vlpianus l. 12. ff. *de incendio, ruina, naufragio,* &c. vbi alia etiam habentur in eam ſententiam. Sanè quod Caſſiodorus l. 4. epiſt. 7. *in fine*, ſcitè dixit: *Crudelitatis genus eſt, vltra naufragium velle deſæuire; & illos ad diſpendia cogere, quibus inopem vitam probantur immania pericula ceſſiſſe.* Sed & Euboicus venator apud Dionem Chryſoſtomum, orat. 7. rem admodum impiam & prauam eſſe ait, tale lucrum facere ex hominum infortuniis. Quod ne ſibi vnquam contingat, enixè rogat Numen, & obiectum ſtudioſè depellit. Quanto ſtudio, Henricus Rex Angliæ, corruptelam hanc è ſuis littoribus, eliminare niſus ſit, vide apud Neubrigenſem l. 4. hiſtor. cap. 26.

Iuſtum furti ſupplicium, pro variis furtis varium.

202. Cùm autem ex iis quæ de ratione furti conſtituta ſunt, apertè conſtet, furtum eſſe contra Iuſtitiam, & pro humana ad malum, præſertim commodum, pronitate, dubium non ſit, quin plerique pertæſi laboris in parandis ſibi neceſſariis adhibendi, liberiùs alienis rebus inhiarent quàm ſibi eas proprio labore & marte conquirerent: meritò legibus conſtitutum eſt, vt in fures animaduerteretur. Præſertim cùm & ingens omninò ſit furis prauitas ſaltem virtualiter, & morbo laboret propè immedicabili, niſi principiis validè obſtetur, & metus magnorum malorum impendeat. Audi Philonem l. de Decalogo. *Qui alienis inhiat, hoſtis publicus, voluntate omnes, vi quotquot valet ſpoliat, cupiditatem extendens longiſſimè, viribus autem deficientibus contrahens, vt ad paucos perueniat. Itaque fures poteſtatem adepti, populantur ciuitates integras, contemptis ſuppliciis, quia videntur ſibi potentiores legibus. Hi ſunt qui à natura inſitum habent paucorum dominationis deſiderium: & dynaſtias, tyrannidéſque appetunt: qui magna furta faciunt, latrocinia tegendo honeſtis nominibus principatus, & imperij. Ideo diſcant ſtatim pueri, manus à furtiuis lucris abſtinere, minimis etiam: Quia diuturna conſuetudo, potentior quàm natura ſit, & ni malum naſcens inhibeas, creſcit in immenſam magnitudinem.* Hoc vltimum, de huius vitij velut viſcoſitate, & maioribus ſemper in dies crementis niſi initiis prouideatur, pulcherrimè expoſuit Antiochus Monachus hom. 41. Rectè ergo humanæ infirmitati & aliorum ſecuritati proſpectum eſt, interpoſita legum ſeueritate hac in parte.

Quanquam pro variis furtis varia ſupplicia decreta ſunt, cùm non ſit par omnium grauitas, non modò ſpectata rei alienæ ablatæ quantitate, vt notum eſt; ſed etiam ſpectato modo, quo furtum admittitur, aut ſpectata qualitate rei quæ abripitur. Sic enim ex tempore aliquod furtum dicitur diurnum; quod ſcilicet fit aëre tanta luce ſolari perfuſo, vt fur queat internoſci: aliud autem dicitur nocturnum, quod ſcilicet alio quàm prædicto tempore admittitur. Quæ non eſt parui momenti differentia. Nam fur diurnus, niſi telo, hoc eſt, quibuſvis armis offenſiuis ſe tueatur, occidi impune non poteſt. Nocturnus autem impune occiditur ex l. *itaque. ff. ad l. Aquiliam.*

Similiter ex circunſtantia loci varia contrahitur furti culpa, variiſque obnoxia ſuppliciis. V. G. ex circũſtantia loci publici Ariſtoteles ſ. 28. problem. q. 14. latè tradit, meritò aggrauari culpam furti, atque ſupplicium, ei qui in balneis aut foro ſimilibúſque locis furatus ſit. Ex eadem quoque circunſtantia furtum haurit malitiam ſacrilegij: cùm res cæteroqui non ſacra, accipitur in ſacro loco cuius cuſtodiæ concredita, aut inibi depoſita erat. Sic enim limitanda eſt ratio ſacrilegij, non ex obiecto ſiue ex re ſacra, ſed ex loco tantùm ducti, vt rectè affirmant Leſſius l. 2. de Virtut. cap. 45. num. 14. Salas 1. 2. tract. 13. d. 3. num. 15. Reginaldus in praxi l. 14. num. 42. & alij alibi recenſiti. Quamuis Suarez tract. 2. de Relig. l. 3. cap. 5. num. 7. quidlibet in loco ſacro acceptum, ſacrilegè accipi eum magna exaggeratione affirmet.

Prætereà ex l. 2. & ſeqq. ff. *de furtis*, furtum appellatur manifeſtum, ex circunſtantia deprehenſionis in actu furandi, vel cum re furtiua nondum repoſita in loco cui à fure deſtinabatur: modò deprehenſio, ſaltem per viſum, fiat illo ipſo die quo furtum admittitur; & deprehenſioni iungatur inclamatio in furem: alioqui dicitur non manifeſtum.

203. Ex parte obiecti, conſtituitur tum aliud membrum ſacrilegij, ſi nimirum res quæ abripitur ſit ſacra: tum *peculatus*, ſi ſurripiatur res publica, hoc eſt ad fiſcum pertinens. Cum quo crimine affinitatem habet *crimen legis Iuliæ de reſiduis*, quo

quo obſtringuntur, qui concepta voluntate quandoque ſoluendi, tamen non expendunt pecuniam publicam in vſum condictum, ſed eam conuertunt in ſuum commodum. Ex obiecto item aliquod furtum dicitur *abigeatus*, cùm ſcilicet aliena animalia furti gratia abiguntur. Aliquod autem dicitur *plagium* à plaga quam infligit; cùm ſcilicet mancipium domino aufertur, vel filius, ſeruituti mancipandus à parente abducitur.

Inde tranſlata eſt metaphora, ad crímen plagij iis quoque inurendum, qui alienos filios mentales; libros inquam ab aliis compoſitos, ſibi ſupponunt per furtum: cuius pœna, plagium notari voluit Ptolemæus apud Vitru. lib. 7. in præfatione. Et ſanè vt eſt apud Syneſium, genus hoc furti, eſt longè acerbiſſimum. *Magis impium eſſe arbitror,* inquit ea Præſulum gemma, epiſt. 142. *mortuorum lucubrationes, quàm veſtes furari, quod ſepulcra perfodere dicitur.* Frequens autem olim id fuiſſe Ethnicis, (vt recentiora diſſimulem,) lego apud Clementem Alexandr. 6. Strom. cap. 1. ex quo cùm multa in hanc ſententiam exſcripſerit Euſebius 10. præpar. cap. 1. aliqua adſcribo. *Non ſententias ſolùm & dictiones ſuffurati, & per paraphraſim enunciaſſe ſunt deprehenſi*: (id quod latè ac diligenter in ſuperioribus oſtenderat Clemens eodem libro:) *ſed etiam furta integra habere, apertè arguentur. Nam cùm quæ erant aliorum, tota omninò ſurripuiſſent, enunciarunt tanquam propria, vt Eugamen Cyrenæus ex Muſæo librum integrum de Theſprotis: & Piſander Camireus Piſini Lydij Heracleam: & Panyaſis Halicarnaſſeus à Cleophylo Samyo Oechaliæ captiuitatem. Inueneris autem Homerum quoque magnum illum Poëtam, illos verſus.*

Atque vt vir nutrit ramum viridantis oliuæ,

Et quæ deinceps conſequuntur, ad verbum tranſtuliſſe ex Orpheo de Deleto Dionyſio. Et quæ ab Orpheo in Theogonia facta ſunt de Saturno.

Atque is tranſuerſa craſſa ceruice iacebat,
Illum cuncta domans & ſomnus ceperat,

Ea Homerus tranſtulit ad Cyclopem. Heſiodus autem facit de Melampode,

Facta autem à ſuperis quæ ſunt, parere lubenter
Par homines; praui atque mali, clariſſima ſunt
hæc
Signa.

Et quæ deinceps conſequuntur, quæ ad verbum accepit à Muſæo Poëta. Ariſtophanes autem in primis Theſmophoriazuſis verſus tranſtulit ex comœdia Cratini, cui nomen Empiprameni, id eſt, exuſti. Plato autem Comicus, & Ariſtophanes in Dædalo, à ſe inuicem ſurripiunt. Cocalum autem qui aptè factus fuerat à Poëta Ariſtophane, Comicus Philemon cùm eum paululum immutaſſet, egit in comœdia, quæ ὑποβολιμαῖος inſcribitur, id eſt, ſuppoſitus. Heſiodi autem carmina, cùm in ſolutam tranſmutaſſent orationem, ediderunt tanquam ſua Eumelus & Acuſilaus Hiſtoriagraphi. A Meleſagora autem eſt ſuffuratus Gorgias Leontinus, & Eudemus Naxius hiſtorici, & præterea Bion Proconneſius, qui etiam veteris Cadmi res geſtas tranſcripſit, eas in ſummam redigens, & Amphilochus & Ariſtocles; & Leandrius, & Anaximenes & Hellanicus, & Hecatæus, & Androtion, & Philochorus. Dieuchidas autem Megaricus, orationis principium traduxit ex Hellanici Deucalionia. Taceo Heraclitum Epheſium, qui plurima accepit ab Orpheo. A Pythagora autem, immortalem eſſe animam, auulſit Plato. Ille verò ab Ægyptiis. Multi quoque Platonici ſcripta literis mandauere, quibus oſtendunt, vt in principio diximus, & Stoïcos & Ariſtotelem plurima & præcipua dogmata ſumpſiſſe à Platone. Quinetiam Epicurus, à Democrito principalia decreta ſurripuit. Atque hæc quidem ita ſe habeant. Vita enim me deficiet, ſi velim ſigillatim perſequi Græcorum furta, quæ à nimio ſui amore profecta: & quemadmodum pulcherrimorum quæ ſunt apud ipſos decretorum ſibi vendicant inuentionem, quam à nobis acceperunt. Autolyci præterea, vt Martialis vocauit, piceatam manum & furta ex Homeri Poëſi, Plato l. 1. de Rep. memorat. Ipſum Platonem plurima ex Ariſtippi colloquiis, & Byrſonis dialogis, Athenæus l. 11. multa ſublegiſſe teſtatur: quod item de expilatis ab eo Philolai ſcriptis prodit Tzerzes, qui in huiuſmodi per dices alienis fœtibus incubantes multis ſcitè expoſtulat Chiliade 8. ob auerſa ſibi ſcripta quædam exacerbatus. Ex dictis vides antiquam praxim, & fœdos natales ſceleris hodiéque vigentis, quod meritò Clemens ait ex vano gloriæ amore & propriæ excellentiæ præpoſtera cupiditate profectum. Eſt autem eò acerbius læſo, quò carior eſſe cuique ſolet proles iſta mentis, non minoribus plerunque edita anguſtiis, quàm quibus matres ſobolem enituntur?

Memorant præterea quædam iura, furtum *conceptum & oblatum*, vt videre eſt §. *conceptum*. Inſtit. *de obligat. quæ ex delicto*, & apud Gell. l. 11. cap. 18. Sed hic potiùs varias pro furto actiones, quàm furti genera deſignari, docet ibidem Imperator, latéque expendit Anton. Aug. l. 4. emend. iuris ciuilis, cap. item 4.

Etiam mors, iuſtè quibuſdam furtis decreta, contra Scotum.

204. Varia porrò variis prædictis furtorum generibus decreta ſupplicia, in citatis iuribus legere licet, & multa ex variis collegit Alex. Neapol. 6. genial. cap. 10. Poſſe autem, etiam mortis ſupplicium, ſi rei ablatæ quantitas aliáve requiſita id ferant, pro furto irrogari, latè confirmant Couar. 2. variar. cap. 9. num. 7. Caſtro l. 1. de leg. pœnali cap. 6. & Med. q. 14. de reſtit. Qui meritò reprobant ſingularem Scoti in 4. d. 15. q. 3. *litera H.* opinionem, affirmantis fas non eſſe, furem ſimplicem quantauis ſit furti grauitas, morte mulctare: Quod argumento valdè inani confirmat. Nempe quòd cùm ſolus Deus ſit mortis ac vitæ dominus, nulli fas ſit cuiquam eripere, niſi Deus ita conceſſerit: ac proinde ait, pro iis tantùm criminibus decerni poſſe ab humana poteſtate mortis ſupplicium, quæ Deus ſic plectenda ſanxerit. Cùm itaque ex ſcriptura non doceamur, voluntatem Dei ferre, vt fures occidantur: *nec de bulla ſuper hoc deſcendente de cœlo*, (appendo ipſa Scoti verba,) quicquam hactenus ſit auditum; concludit Scotus, humanam poteſtatem non poſſe pro ſimplici furto, mortis ſupplicium irrogare.

Hoc argumentum aio eſſe valdè inane. Non enim Deus, cùm Reipublicæ aut Principi eius capiti, vices ſuas commiſit in congrua delictorum punitione, reſtrinxit eius poteſtatem ad mortem duntaxat pro culpis illis inferendam, quas Deus ipſe eo ſupplicio puniendas deſignaſſet. Sed vniuersè voluit, vt pro criminis qualitate, etiamſi ipſe de eius ſupplicio ſiluiſſet, ſtatueretur proportionata pœna, etiam mortis, cùm res ferret. At condignum eſſe, vt furtum ſimplex ſpectata quantitate & qualitate rei ablatæ, itémque circunſtantiis ex parte furis, & modi furandi ſe tenentibus, morte puniatur, manifeſtum eſt ex grauiſſimis incommodis, quæ alioqui conſequerentur creſcente furum audacia, quam pœnæ mitiores nequaquam reprimerent. Quamuis autem bona fortunæ, quæ ſunt furti materia, ſint inferioris ordinis quàm vita furis; tamen non idcircò pœna mortis excedit culpam. Quia ad iudicandum de ſceleris &

ſupplicij proportione, non eſt attendenda materia ſceleris,& cōparanda cum materia pœnæ, ſeu cum bono quo priuat: ſed attendenda eſt culpæ grauitas, quæ in furto, etiam ſimplici, tanta eſſe poteſt, vt iuſtè ei decerni queat pœna mortis: præſertim ad ſecuritatem & pacem ciuium procurandam, arcendáſque cædes inde facilè conſecuturas, ni intentato tam graui malo, homines in officio circa res alienas continerentur.

205. Vt autem iuſta plerunque pro furto irrogatio necis, & huius ſceleris grauitas deprehendatur, adduco pro huius puncti clauſula perelegantem S. Ambroſij ratiocinationem, qui 3. offic. c. 3. agit de detractione rei alienæ, quam quis facit vt eam rem acquirat ſibi, non autem de detractione famæ per calumniam: quod non ſatis perſpexit, qui ſummam capiti præfixit. *Quàm graue*, inquit, *eſt, vt detrahamus aliquid ei cui nos compati oportet: & cui debemus conſortium miniſterij, ei fraudi & noxæ ſimus? Hæc vtique lex naturæ eſt, quæ nos ad omnem ſtringit humanitatem, vt alter alteri tanquam vnius partes corporis inuicem deferamus: Nec detrahendum quicquam putemus, cùm contra naturæ legem ſit, non iuuare. Sic enim naſcimur, vt conſentiant membra membris, & alterum alteri adhæreat, & obſequantur ſibi mutuo miniſterio. Quòd ſi vnum deſit officio ſuo, impediantur & cætera. Vt ſi eruat oculum manus, nónne ſibi operis ſui vſum negauit? Si pedem vulneret, quantorum ſibi actuum profectum inuiderit? Et quantò grauius eſt, totum hominem, quàm vnum membrum detrahi? Iam ſi in vno membro totum corpus violatur; vtique in vno homine communio totius communitatis ſoluitur, violatur natura generis humani, & ſancta Eccleſia congregatio, quæ in vnum connexum corpus atque compactum vnitate fidei & charitatis aſſurgit.* Móxque, poſt amplificatam ſua potiùs erogandi obligationem. *Si non licet non dare, quomodo detrahere licet? Nec ipſæ leges nos docent, quæ ea quæ detracta ſunt alicui, cum iniuria perſonæ, aut rei ipſius cumulo, reſtitui iubent: quo furem à detrahendo, aut pœna deterreant, aut mulcta reuocent. Pone tamen quòd aliquis poſſit aut pœnam non timere, aut mulctæ illudere. Nunquid dignum eſt, vt aliquid alteri detrahant? Seruile hoc vitium, & familiare vltimæ conditioni, adeò contra naturam, vt inopia magis hoc extorquere videatur, quàm natura ſuadere. Seruorum tamen occulta furta, diuitum rapina publica. Quid autem tam contra naturam, quàm violare alterum tui commodi cauſa; cùm pro omnibus excubandum, ſubeundas moleſtias, ſuſcipiendum laborem, naturalis affectus perſuadeat?*

Rapinæ quidditas, & cum furto collatio.

206. Pergo ad ſecundam fortunarum alienarum violationem ſuprà propoſitam: hoc eſt ad rapinam propriè ac preſsè ſumptam, prout ſcilicet non funditur ad quoduis furtum vt aliquando contingit, ſed prout à furto ſecernitur. Quo pacto rapina ſupra furtum addit duntaxat vim, perſonæ rapinam patienti illatam, ſiue reipſa ſiue in præparatione animi, vt habetur l. *ſi quis ex domo.* ff. *de furtis.* Volo autem, vim quam rapina furto ſuperaddit, inferri perſonæ patienti rapinam, quicquid aliter ſentiat Sotus l. 5. de Iuſt. q. 3. art. 2. alioqui ſi vis illata rei quæ ſubducitur domino, ſufficeret ad rapinam, magna pars furum, damnanda eſſet rapinæ, contra vſum & ſenſum omnium. Neceſſe igitur eſt, vim perſonæ inferri.

Vim inquam, ſiue preſsè ſumptam, ſiue latè dictam, quæ in priuatam & publicam ſubdiuiditur. Vim preſsè ſumptam, appello eam quam Iuriſperiti contradiſtinguunt violentiæ. Nam apud iuris interpretes, ad violentiam preſsè acceptam quam ipſi præciſam & abſolutam nominant, exigitur vt impetus fiat in eum qui violentiam ſubit. Vis verò poteſt etiam ſine impetu inferri. Vt cùm alicui metus grauis incutitur, nec tamen perſona contingitur, vllúmve impetum excipit. Quam ijdem Doctores appellant violentiam conditionatam & latè dictam. Itaque vis preſsè ſumpta caret eo impetu in perſonam, quem importat violentia preſsè accepta. Vis tamen latè & in toto ſuo ambitu ſpectata, & vim & violentiam preſsè vſurpatas comprehendit: ſubdiuiditúrque in priuatam, quæ infertur abſque armis; & publicam, ad cuius illationem interueniunt arma: hoc eſt quicquid nocere ac ferire poteſt, vt habetur ff. *ad l. Iuliam de vi publica*, & ff. *ad l. Iuliam de vi priuata*, per totos titulos.

Omnis ergo huiuſmodi vis, ſiue publica ſiue priuata, conſtituere poteſt rapinam furto contradiſtinctam, nec aliter ſe ad furtum ſimplex habentem, quàm includens ad incluſum. Tota enim furti quidditas, reperitur in rapina. Nam furtum eſſentialiter conſtituitur per ablationem iniuſtam rei alienæ. Quòd autem ea ablatio ſit occulta, ſpectat duntaxat ad modum auferendi accidentarium, vnde accidentaria aliqua diſtinctio, non autem ſpecificatio furto aduenit. Itaque tota furti ſubſtantia, rapinæ innectitur, adiuncta inſuper noua ſniuſtitia in perſonam, propter vim ei illatam; quæ iniuſtitia eſt differentia rapinæ intima & eſſentialis, vt proinde meritò furtum & rapina aſſerantur ſpecie differre.

Nec refert quod occiſio hominis dormientis, ac nihil minùs cogitantis, eiuſdem ſit ſpeciei cum occiſione hominis reſiſtentis. Nam in occiſione violenta, quomodocunque fiat, vnicum bonorum genus læditur, nempe vita: Ideóque mirum non eſt, eum actum eſſe ſemper ſpecie eundem. At in rapina, duplex bonorum genus violatur: Nempe præter fortunæ bona, in quæ inuolat qui furatur, imperitur quoque vita ſaltem inchoatiuè. Vnde cùm vis & furtum iungantur, infertur duplex iniuria, quarum poſterior præſupponit differentiam vltimò conſtitutiuam furti. Ac proinde & eam includit, & nouam illam differentiam eſſentialem, rapinæ intimam adiungit. Minùs enim congruè aliqui hanc poſteriorem differentiam, accidentariam appellant; eò quòd extrinſeca & accidentaria ſit differentiæ præiacenti, furtum conſtituenti. At differentiam non eſſe cenſendam accidentariam vel eſſentialem ex habitudine ad genus per eam contractum, ſed ex habitudine ad totum Metaphyſicum ex ea contractione exurgens, Dialecticorum pueri norunt.

Atrocitas rapinæ, atque ſupplicium.

207. Ex his abundè liquet, quàm grauius ſimplici furto ſit crimen rapinæ. Quod latè confirmat Gabriel in 4. d. 15. q. 3. *litera E.* adducens S. Auguſtinum, qui refertur 14. q. 5. cap. *Pœnale.* Perſpicuum autem eſt, in furto multò minus cerni inuoluntarij, ex parte eius qui iniuriam ſubit. Quandoquidem præter diſpendium rei ſuæ, patitur quoque immediatè vim perſonæ ſuæ illatam, quod eſt multò acerbius. Ex parte item raptoris inferentis iniuriam, maior audacia & iniquitas ſe prodit. Proptereáque S. Chryſoſtomus hom. 10. in 1. ad Theſſal. affirmat, raptorem propter vim & violentiam quam infert, maximam iniuriam inferre. *Illud*, inquit, agens de raptu, *vis eſt & violentia. Et faciliùs quis mille talenta ſponte dabit, & nihil*

bil ſe paſſum eſſe putabit, quàm vt tres obolos præter animi ſententiam, id eſt, vi illata, *abreptos, manſuetè ferat.*

Sed omninò luculenter paulò pòſt, auari rapinam exponens, omnem rapinæ fœditatem detegit, quam placet verbis eius demonſtrare, quòd omnibus antedictis magnam lucem conciliatura ſint. Tametſi nunc non morabor an auarus, quem S. Chryſoſtomus exagitat, ſit propriè raptor & latro. Satis enim eſt quod quæcunque S. Chryſoſtomus in auarum tanquam raptorem profert, locum verè habeant in quouis propriè raptore, de quo nunc agimus. *Auarus*, inquit, *fur eſt & latro, illo etiam tantò peior quantò violentior. Nam ille quidem & occulendo, & noctu facinus ſuum temtando, plurimum audaciæ & facinoris præcidit, vtpotè pudore prohibitus, peccaréque veritus: hic verò abiecto omni pudore, nudo & aperto capite, medio foro, quæ omnium ſunt, rapit, ſimul & fur exiſtens, & tyrannus. Non parietes perfodit, neque lampada extinguit, neque arculam reſerat, nec ſignacula peruertit. Sed quid? Iſtis audaciora facit, videntibus etiam illis, quos iniuria afficit. Per ipſam ianuam, rapinam ſuam profert, cum ſecuritate omnia reſerat, miſeros illos, ipſos cogit ſua ipſorum bona expromere, tanta eſt violentiæ excellentia. Iſte igitur illis multò eſt ſceleſtior, quantò videlicet impudentior & violentior. Qui enim dolo quid patitur, dolet quidem: veruntamen habet conſolationem non modicam, quod etiam ab eo metuitur per quem iniuria læditur. Qui verò præterquàm quòd malis afficitur, contemnitur etiam, ne violentiam quidem ferre poterit. Eſt enim maior irriſio. Dic mihi, ſi quis adulterium cum muliere clanculum perpetraret; alius verò illud viro etiam vidente faceret, vter virum hunc magis contriſtaret, & maiore moleſtia mordere valeret? Hic quidem cum hoc quod malum faceret, ſimul etiam contemneret: Ille verò, ſi nihil aliud boni, vel hoc tamen oſtenderet, quod virum eum cui iniuriam inferret, metueret. Ita & cum pecuniis. Hic quidem occultè auferens, hoc ipſo læſum honorat, quòd clam aufert: Iſte verò manifeſtè ac publicè, cum damno ſimul & contemptum infert. Ceſſemus igitur quæ aliorum ſunt rapere, tam pauperes, quàm diuites.*

Meritò igitur rapienti longè acerbiora decreta ſunt ſupplicia, quàm ſimplici furi: maximè cùm is qui iniuriam patitur, aut aliquis qui pro ea ſtaret, cæſus fuerit à raptore. Hic porrò ab ea cæde inter rapiendum patrata, nomen *latronis* propriè ſortitur: eius inquam latronis, quem de eo numero vnus apud Auguſtinum 4. ciuit. cap. 4. paruum latronem ad differentiam maiorum aliud nomen ſortitorum appellabat, alloquens Alexandrum magnum, qui à Luciano lib: 10. *Fœlix prædo*, à Seneca 1. de Benef. cap. 13. *magnus à pueritia latro*, dicitur. Quæ diximus, in exiguum latronem cadunt. Eſtque de huiuſmodi latrone ſermo in iure, quoties pœna aliqua latronibus decernitur: quibus Calliſtratus l. *capitalium*. ff. *de pœnis*, ait proximos eſſe *graſſatores*, hoc eſt illos qui ad prædandum cum vi & impetu aggrediuntur, ſed non occidunt.

Quid damnum datum. Quid item & quotuplex, nexa cum eo culpa iuridica.

208. Vltima ex tribus fortunarum alienarum violationibus ſuprà propoſitis, eſt damnum datum abſque acceptione: cùm ſcilicet bona alicuius non accipiuntur vt ſalua ſint accipienti, ſed iniuſtè deſtruuntur, vel deteriora redduntur: ſiue id fiat directè, per actionem ad externa bona terminatam; ſiue fiat indirectè, per actum iniurioſum terminatum ad corpus, aut honorem alterius, qui inde cogatur in pharmaca aut lites, fortunarum ſuarum diſpendium facere. Nam hoc quoque iniuriæ genus quatenus ad fortunas indirectè terminatur, pertinere ad damnum datum, aſſeritur l. *ſed &*. ff. *ad l. Aquiliam*, & l. 3. ff. *de damno infecto*. Vt autem damnum datum veram iniuſtitiam contineat, neceſſe eſt interceſſiſſe culpam aliquam veram, & vt loquuntur Theologicam: Quamuis iura tunc cenſeant illatam eſſe iniuriam damni dati, concedántque actionem lege Aquilia pro damno dato conſtitutam, cùm iuridica ſaltem culpa interuenit.

Et quia quoties de damno agitur, mentio etiam ferè incidit culpæ iuridicæ, placet obiter eam exponere, & ſecernere à dolo malo. Quamuis enim interdum dolus malus ponatur ſub culpa iuridica tanquam inferius ſub ſuperiori, quia tunc nomen *culpæ iuridicæ* latè ſumitur: Tamen ſi vox *culpa iuridica* ſumatur preſsè, tunc dolus ſtatuitur membrum culpæ iuridicæ contradiſtinctum: conſiſtitque in calliditate alteri damnoſa, & ad eum decipiendum adhibita, iuxta Labeonem relatum ab Vlpiano l. 1. ff. *de dolo*. At culpa iuridica dolo contrapoſita, eſt deuiatio, qua committitur aut omittitur id ad quod aliquo modo quis tenetur, potuitque ſaltem per diligentiſſimos prouideri. Verbo, *tenetur*, non deſigno obligationem culpæ Theologicæ, ſiue offenſæ diuinæ alioqui incurrendæ, ſi quid fiat vel prætermittatur: (hæc enim poteſt à culpa iuridica longè abeſſe:) Sed intelligo obligationem iniectam ratione contractus, quam niſi homo adimpleat, amittet aliquod bonum, vel incommodo alicui ſubiacebit. Proindéque minùs mirabere, ſi admitto aliquem culpam iuridicam contrahere, ex eo quod non præuiderit ipſe, (quod in culpa Theologica foret omninò neceſſarium;) ſed quod ſaltem per diligentiſſimos potuit præuideri. Poteſt enim quis ratione contractus obligari ad ſubeundum damnum, ſi abſque morali vlla ipſius turpitudine hoc vel illud accidat.

209. Hinc nata culpæ iuridicæ diuiſio apud Iuriſperitos ex Bartolo l. *quod Nerua*. ff. *depoſiti*: quæ tamen duobus membris abundat. Partiuntur enim culpam iuridicam, in leuiſſimam, & leuem, & in latam, latiorem, ac latiſſimam. Leuis dicitur, qua omiſſum eſt aut factum quod diligentes non facerent aut omitterent. Leuiſſima verò, qua omiſſum duntaxat eſt aut factum, quod non omitterent facerèntve diligentiſſimi. Denique lata cenſetur interueniſſe, cùm fit aut omittitur quod homines vt plurimùm in tali re non facerent aut omitterent. Latior idem eſt quod dolus præſumptus, qui tunc interuenit, cùm de dolo adhibito non planè liquet; ſunt tamen de eo ſigna vrgentia. Et inde patet quid ſit culpa latiſſima, quam vnàque latiorem omitto: quia culpa latior, non contraponitur dolo. At hîc, vt præmiſi de culpa preſsè ſumpta, & dolo contrapoſita agimus. Itaque trimembris culpæ iuridicæ diuiſio, in latam, leuem, & leuiſſimam potior eſt & adæquata, cùm fiat per membra quibus importatur omnis modus quo quis deuiat ab eo ad quod ex contractu tenebatur, quæ eſt culpæ iuridicæ notio.

Iura igitur pro damno dato non concedunt actionem legis Aquiliæ: (ita nominant celebrem legem ab Aquilio Tribuno plebis latam, abrogatis anterioribus circa damnum datum legibus:) niſi culpa aliqua iuridica interuenerit. V. G. pro eo damno quod infertur bello iuſto, quódve Iudex dat reſiſtentibus executioni iuſti mandati: vel quod ſe ac ſua cum debito moderamine tuendo, ſaltémque non admodum excedendo, infertur:

Itémque

Itémque pro eo quod datur domui contiguæ ei quæ conflagrat, ne ignis ſerpens totam viciniam vaſtet: Pro his inquam & aliis pleriſque exemplis, quæ titulo citato Digeſtorum in variis legibus proferuntur, negatur actio legis Aquiliæ: quia præſumitur defuiſſe culpa quæcunque iuridica, cuius ſolius interuentu datur ea actio. Sufficiet autem culpam illam eſſe leuiſſimam, quando natura facti quo damnum datur, expoſcit diligentiam culpæ leuiſſimæ oppoſitam; alioqui exigetur maior culpa. V. G. cùm quis actum aliquem in alterius duntaxat commodum exercendo, infert eo ipſo actu aliquod incommodum rebus eiuſdem externis circa quas agit; quia in tali actione, quippe in illius alterius commodum cedente, tenebatur tantùm de dolo & culpa lata; inde fit, vt ſi damnum illatum fuerit per leuem aut leuiſſimam culpam, non teneatur lege Aquilia ſarcire damnum illud.

Obiter de damno infecto. Clauſula prima iniuriarum claſſis.

210. Ad iniuriam damni dati, ſiue reipſa iam illati, reducendum eſt damnum infectum: quod ſcilicet nondum eſt illatum, ſed adhuc pendens eſt, & meritò timetur ſecuturum. Vnde niſi is per quem ſecuturum eſt, proſpiciat, iniuſtus erit. Debuit enim ac potuit, (vt ſupponimus,) damnum alteri ab ipſo impendens auertere. Ac proinde ſi negligat, iniurius eſt in alterum, in cuius bona externa damnum cadet. Et quamuis iura, vt liquet ex titulo Digeſtorum de damno infecto, ſtatuant, neminem de tali damno teneri, niſi præceſſerit conteſtatio eius qui damnum rei ſuæ timet facta coram iudice, & huius iuſſio vt de damno pendente caueatur: Tamen ſine his tribus quæ in foro externo plerunque ad litium fomentum multiplicantur, certum eſt, admitti veram iniuſtitiam ab eo qui conſcius damni, rei alienæ à ſe impendentis, illúdque potens auertere, negligit id præſtare, obtendens negandam læſo actionem damni infecti, ob prætermiſſas forenſes illas argutias.

Hactenus de prima iniuria, quæ quàm frequens iam olim fuerit, docent illa Senecæ l. 7. de Benef. cap. 27. *Si tibi vita noſtra vera imago ſuccurret, videberis tibi videre capta tum maximè ciuitatis faciem, in qua omiſſo pudoris rectique reſpectu, vires in conſilio ſunt, velut ſigno ad permiſcenda omnia dato. Non igni, non ferro, abſtinetur. Soluta legibus ſcelera ſunt. Nec religio quidem quæ inter arma hoſtilia ſupplices texit, vllum impedimentum eſt ruentium in prædam. Hic ex priuato, hic ex publico, hic ex profano, hic ſacra rapit, hic effringit, hic tranſilit, hic non contentus anguſto itinere, ipſa quibus arcetur, euertit, & in lucrum ruina venit. Hic ſine cæde populatur, hic ſpolia cruenta manu portat. Nemo non fert aliquid ex altero.* Verùm ætas parentum peior auis, tulit nos nequiores hac quoque in parte. Vide enim in propoſitis verbis, æui noſtri ac morum hodiernorum imaginem, nunc etiam multò tetriorem ac deformiorem. Et quanquam ſcitè idem Seneca 1. de benef. cap. 10. querelas de maiore ſemper morum corruptela, antiquas eſſe & perpetuas fore denunciet; nec in poſtremo ſeculo culpam ſemper ſubſidere conteſtetur, ſed nunc vnius, nunc alterius vitij amorem feruere: Tamen quod ad ſcelus attinet, de quo egimus hactenus, negari vix poteſt, quin & ſummo eius æſtu iam olim, & nunc etiam non modicè auctiore, conflagret orbis.

CLASSIS SECVNDA INIVRIARVM,

Complectens quæ reliqua externa bona violant; famam inquam alienam, atque honorem.

211. Secunda claſſis actionum inuoluntariarum, eſt ea qua continentur actiones illæ quibus alteri iniuria infertur in fama & honore; quod bonum ſublimius eſt, quàm bona externa. Melius eſt enim nomen bonum, quàm diuitiæ multæ. Quò ſpectant quæ de ſumma honoris pretioſitate, latè diſputat Chaſſan. p. 1. catal. conſid. 2. Cùm autem fama conſiſtat in exiſtimatione ac iudicio quod quis de alio apud ſe concipit, aut conceptum euulgat, perſpicuè efficitur, dupliciter poſſe famam violari. Nempe primò, ſi is qui iniuriam alteri irrogat hac in parte, malam de alio exiſtimationem concipit ſine fundamento. Deinde ſi peruerſum illud iudicium apud alios proferat. Quanquam poterit etiam exteriùs erga alterum iniurius eſſe, ſi nulla interna exiſtimatione contra ius eius concepta; tamen contra mentem ſuam verbo aut ſcripto de eo detrahat. Quo item modo violari poteſt honor, vel potiùs ius ad honorem. Itaque ſpectat ad hunc locum diſcuſſio iniuriæ cùm internæ tantùm; vel internæ ſimul & externæ; vel duntaxat externæ, contra alterius famam & bonam exiſtimationem admiſſæ: Tum etiam internæ ſimul & externæ, vel duntaxat externæ contra honorem ſiue verbo ſiue facto ſiue ſcripto irrogatæ. Merè autem interna iniuria contra honorem, dari non poteſt, vt conſtat ex præmiſſa honoris notione, in calce tractationis de moralitate, & hîc delibata n. 111.

Varietas iudiciorum, famam alienam merè interiùs violantium. Dubitatio ab eis ſecluditur.

Iniuria merè interna contra famam & bonam exiſtimationem alteri debitam, admittitur ab eo qui aliter de altero iudicat, quàm ius eius ferat. Quæ in tanta prurigine vniuſcuiuſque circa res alienas, & multiplex, & frequens admodum labes eſt, etiam apud eos qui illis ipſis maculis ſordent, de quibus in aliis perperam iudicant. *Aliena enim vitia in oculis habemus, à tergo noſtra ſunt*, vt dixit Seneca 2. de ira, cap. 28. Ea multiplicitas vt perſpici queat, notandi ſunt varij veluti gradus in iudiciis intellectus de re aliqua, quos in phyſicis diligentiùs excuſſimus, & traduntur etiam à Nauarro in cap. *ſi quis autem.* de pœnitent. diſtinct. 6. à num. 10.

212. Primò enim poteſt intellectus neutri contradictionis parti aſſenſum præbendo, quaſi hærere: nimirum iudicando duntaxat, rem eſſe ancipitem, vt ſi agatur de facinore admiſſo, & nulla prorſus ratione iudicet admiſſum fuiſſe ab hoc vel illo, ſed pronunciet, Autorem incertum eſſe. Vlteriùs autem progrediendo, intellectus poteſt ferre iudicium aliquod circa alteram partem, vni earum adhærendo, tametſi cum aliqua vacillatione & dubietate. Et cùm ita ſe habet, dicitur ſuſpicari: iuxta illud Arnobij l. 2. num. 45. *Suſpicione vtimini, non cognitionis expreſſa fide. Quid eſt autem ſuſpicio niſi opinatio rerum incerta, & in nihil expoſitum eiaculatio mentis illata? Ergo qui ſuſpicatur non tenet, nec in lumine po-*

ſitus

ſitus cognitionis incedit. Concludit, aliud non eſſe ignoratione teneri, quàm ſuſpicari. Suſpicio enim eſt aſſenſus alteri quidem parti præſtitus, ſed cum fluctuatione & abſque magna firmitate. Súntque in hac aliquali determinatione plures gradus; quia cum intermixtione dubitationis, poteſt maior vel minor aſſenſionis firmitas iungi. Vnde ducitur ſuſpicionis diuiſio, in leuem & vehementem, quæ etiam opinio dicitur à Iuriſperitis, quorum eſt ea ſuſpicionis diuiſio, poſt Bartolum lege *admonendi. ff. de iureiurando.* Opinioni enim iam determinatum aſſenſum, immò nonnihil firmum importanti, poſſe actu coniungi formidinem aliquam, certum eſt. Hæc itaque eſt opinio illa quam Doctores prædicti, ſuſpicioni preſsè acceptæ & aſſenſum valdè debilem ac tenuem importanti, contradiſtinguunt. Tandem tertiò intellectus, à ſuſpicione & opinione actu formidante, progreditur ad aſſenſum plenum, omni actuali hæſitatione carentem: etiamſi poſſit contingere, vt huiuſmodi aſſenſus, ex meritis (vt ita dicam) ſui motiui non ſit niſi opinatiuus, ac talis, vt ſi homo aciem mentis ſuper eum reflecteret, agnoſceret, dignum eſſe, formidinem actualem tali aſſenſui adiungere. Hunc gradum Iuriſperiti vocant *credulitatem:* nos *iudicium* abſolutè appellamus.

Inter hos gradus, in re præſenti dimittenda eſt dubitatio, in qua intellectus, quia in actu exercito de neutra parte pronunciat, ſed hæret in ipſa rei quaſi ſuperficie, non audens ad interiora peruadere, rarò poteſt in debitam alteri exiſtimationem peccare. Infrequens enim admodum eſt, vt quis obligetur ex iuſtitia poſitiuè rectè iudicare de altero: ſed tantùm obligatur abſtinere malo iudicio, & poſito quòd velit ferre aliquod de eo iudicium, ferre illud quod iuri ipſius ſit commenſuratum. Si ergo prorſus abſtineat iudicio, non violat ius alienum. Quod enim paſſim dicitur, dubia eſſe in meliorem partem interpretanda, vt habetur ex S. Auguſt. l. 2. de ſerm. Dom. in monte, cap. 28. ita exponendum eſt, de perſonis non de rebus agendo, vt ſufficiat in dubio abſtinere à quouis iudicio: Vel vt ſenſus ſit ferendum eſſe iudicium bonum, poſito quòd omninò fixum alicui ſit iudicare de alio. Si autem quis iudicium in actu ſignato dubium de alio ferat, cùm deberet proferre determinatum, erit ille quidem in illum alium iniurius: Vt ſi aliquis de probitate & ſanctitate hominis, quam Deus miraculis teſtatus eſſet, & Eccleſia ſuo iudicio approbaſſet, aliiſve iudiciis irrefragabilibus luculenter prodita, gratis, aut ex pertenui cauſa, conciperet iudicium in actu ſignato ambiguum, quale ſuprà deſcripſimus: non eſt dubium, quin & impius & iniuſtus foret. Tamen id admodum infrequens eſt, ſaltémque non continet peculiarem difficultatem, quæ ex dicendis non ſit euentilanda. *Dubitationem* igitur dimittamus. Quia cùm eſt mera aſſenſus ſuſpenſio, iuri alterius nullo modo officit. Cùm autem eſt dubitatio in actu ſignato, aliam in hoc puncto difficultatem non continet, quàm quæ aſſenſibus determinatis mox explicandis, proportione ſeruata, communis eſt.

Comprehenduntur nomine iudicij temerarij, quantúmque eius virus.

213. Quod ergo attinet ad aſſenſus determinatos, quos præterea diſtinximus, ſtatuendum eſt interdum occurrere intellectui motiua & argumenta ſufficientia ad aſſenſum, cum tanta, vel maiori, aut minori firmitate præſtandum; interdum verò non occurrere: Ita vt intellectus, aut abſque fundamento, aut ſaltem non cum fundamento, graui firmitatis quam aſſenſui impertit, proportionato atque commenſo, aſſenſum promat. Nam ad rationabiliter ſuſpicandum, debiliora & minùs vrgentia argumenta exiguntur, quàm ad opinandum cum actuali aliqua fluctuatione. Et ad ſic opinandum, minora exiguntur, quàm ad credendum, ſiue ad ſimpliciter & abſolutè iudicandum: quia quò aſſenſus eſt determinatior ac firmior, eò neceſſe eſt, illum vt rationabiliter eliciatur, fortioribus argumentis atque motiuis inniti.

Si ergo occurrant intellectui, motiua aſſenſus commenſa determinationi & perfectioni iudicij quod fertur, tunc aſſenſus eſt rationabilis, nec vllum ex eo iniuſtitiæ periculum aduersùs bonam de alio exiſtimationem incurritur. At ſi deficientibus argumentis, ſaltémque iis quæ ſuppetunt non habentibus cum tanta vel tanta iudicij firmitate proportionem, feratur nihilominùs iudicium, aliter quàm bona de alio exiſtimatio poſtulat, admittitur iniuſtitia, de qua agimus. Poſſunt tamen in ea diſtingui totidem gradus, quot in progreſſu iudiciorum intellectus diſtinximus; & pro graduum varietate, varias appellationes ſortitur. Vniuersè autem appellatur iudicium temerarium, quo & ſuſpicio mala de alio, & opinio actu formidans, & iudicium firmum ac omninò determinatum de aliqua alterius labe, abſque idoneo fundamento latum, comprehenditur.

Dubitari verò non poteſt, quin iudicium illud, veram iniuſtitiam contineat. Et vt plurimùm, nota etiam eſt, mentis non bonæ. Nam vt Nazianzenus rectè cenſuit orat. 8. non facilè de alio malum ſuſpicatur, qui non facilè ad malum impellitur. Et vt idem addit orat. 21. Malus celerrimè adducitur, vt etiam bonum virum damnet: bonus malum ne compertum quidem, facilè iudicauerit. S. item Ambroſius pulcherrimè 3. offic. cap. 10. agens de ſynceritate & ſimplicitate Ioſuë, cui idcircò impoſuerunt Gabaonitæ. *Citò credidit*, inquit*: adeò ſancta erat temporibus illis fides, vt fallere aliquos poſſe non crederetur. Quis hoc reprehenderit in ſanctis, qui cæteros ſuo affectu æſtimant? Et quia ipſis amica eſt veritas, mentiri neminem putant; fallere quid ſit ignorant: Libenter credunt quod ipſi ſunt: nec poſſunt ſuſpectum habere quod non ſunt. Hinc Salomon ait: Innocens credit omni verbo. Non vituperanda facilitas, ſed laudanda bonitas. Hoc eſt innocentem eſſe, ignorare quod noceat: Et ſi circumſcribitur ab aliquo, de omnibus tamen benè iudicat, qui fidem eſſe in omnibus arbitratur.* Quamuis autem tenuiſſima videatur ſuſpicionis malitia, continet nihilominùs ipſa quoque, veram iniuriam, eſtque ſedulò deuitanda. *Nam ſi ſuſpiciones, iudiciorum ſententiam dicent*, ait Facundus Hermian. l. 10. c. 1. *nihil omninò eſt quod non aliter atque aliter iudicetur. Admodum verò benè prouiſum eſt, vt iudices, non coniectores, ſed cognitores potiùs vocaremus.*

214. Teteriorem tamen labem continent hæc iudicia, cùm de eo proferuntur, qui cæteroqui vitam viuit pro humana imbecillitate reprehenſionis expertem. Quò faciunt illa Maximi Tyrij differt. 39. n. 228. *Si pictor eſſet aut ſtatuarius, qualis vel Zeuxis, vel Polycletus, aut Phidias, ipſa opera abſolueret concepta de arte eius opinio. Ea enim tantum abeſt vt accuſent, vt ne examinare quidem auſint cùm intuentur homines: ſed vltrò tanquam de opere quod communi probetur iudicio, laudem illi deferunt. Si quis verò ſit qui non vt pictor aliquis, aut ſtatuarius, mechanica arte excellat, ſed vitam ſuam ratione, labore, aſſuetudine, frugalitate, temperantia, continentiáque, ac reliquis omnibus virtutibus, moderatè & ad exactiſſimam viuendi normam direxit; hunc nec gloriam conſequi certam, nec indubitatum præconium,*

conium, nec conſenſum inter ſe iudicium, ſed alium de eo aliter cenſere, mihi quidem indigniſſimum videtur. Sic ille peruerſa hominum de Socrate iudicia damnans.

Nemo à tetro eius afflatu immunis.

Eſt verò quòd certus ſit quiſquis in humana iudicia velit intendere, iiſque moueri, nullo vnquam ſibi loco ſecurè conſiſtendum. Ea enim eſt humanorum iudiciorum mobilitas & deprauatio, vt vbique ſemper quicquid fiat, inuentura ſit vbi genuinum figat & morſum imprimat. Audi Themiſtium orat. 17. *Ex rebus inter ſe maximè contrariis, calumniandi occaſionem arripiunt. Silet Philoſophus? Maledictis inceſſunt, tanquam præ imperitia dicendi, ſibi grauitatem affingat. Ad dicendum ſe componit? Reprehendunt velut ex Philoſophiæ caſtris in Rhetorices tranſeuntem. Si quid admoneat, nugari: ſi laudet, aſſentari: ſi quid culpet, atra bile laborare dictitant: ſi in regiam veniat, præter inſtitutum facere: ſi domi ſe contineat, ſuperuacuum terræ pondus iacere: ſi Rempublicam capeſſat, ambitioſum: ſi ab illa recedat, nullius vſus iidem eſſe contendunt. Quid cum hominibus adeò moroſis agamus, qui quo nos collocent loco non habent?* Iam olim probi & pij quique, hac ſorte fuerunt. Nec raro inſaniæ ac ſummæ improbitatis inſimulati, quòd à deprauato vulgi & improborum ſenſu abhorrerent. *Deum qui recognoſcit,* ait Hermes cap. 9. Pim. *bonis refertus omnibus, notiones diuinas aſſequitur; notiones inquam haud multorum ſimiles. Qua de cauſa ſi qui huic ſe cognitioni dedicant, nec ipſi vulgo placent, nec vulgus illis. Inſanire demum putantur, riſumque reportant. Interdum etiam odio habentur, contumeliis afficiuntur, vita priuantur. Improbitatem enim hic habitare diximus, terrámque illius eſſe prouinciam.* Apud Libanium declam. 11. Paraſitus Regem à Philoſophis ad bonam frugem traductum ſtomachatus, hûc Philoſophorum characteriſmum exhibet. *Horrendi quidam ſunt apud vos, qui aliis labem inferunt, infortunati ipſi ſorte, quibus aliud munus nullum eſt, quàm vt ſeipſos crucient tanquam iniurios, & peruigiliis opprimant, & fame ac laboribus perimant; pallidos, diſcalceatos, dimidia corporis parte nudatos, quibus vel ſi quis occurreret, imprecaretur. Illi meum Regem correptum faſcinauerunt flumine verborum; nihil moleſtiæ perpeſſi; eius tantum fælicitati inuidentes, idque ſolùm ſatagentes, vt non ipſi ſolùm miſeri viuant, verum etiam vt alios in iiſdem caſibus verſantes videant. Incantatores & praui homines, atque omnia ſuadere potentes: quos meritò fortuna condemnauit iis ſuppliciis quibus anguntur; inopia, VESANIA, fame, & vt morientes ſenſim, inter homines viuant.* Iidem Philoſophi apud eundem Liban. declam. 37. atrabiliarij ac veſani pronunciantur. Pater enim de filio idoneis inſtitutoribus committendo ſollicitus, laudatis Philoſophis tanquam mente præditis, quòd cultus & deliciarum negligentes eſſent, nec plus quàm cicadæ comeſſent, ſubdit: *Quòd autem negligunt opes, & vellicant quæ inter homines præcipua cenſentur, atra bile laborantium eſt, & eorum qui plurimùm abſunt à cognoſcendis iis quæ in rem ſunt.* Hoc eſt vno verbo, *deſipientium*, ſiue *inſanorum*. Iudæorum ſacros aſcetas, veréque vt Chryſoſtomus ſemper appellat, *Philoſophos*; audiuiſſe inſanos, docet ſcomma petulantium militum ad Iehu, ſciſcitantium de aduentu adoleſcentis vnius de filiis Prophetarum, 4. Reg. 9. verbis illis, *Quid venit inſanus iſte ad te?* Inter Chriſtianos, qui ſtultitiæ plerunque non abſimili ex cauſa damnentur ab animalibus hominibus; qui item improbitatis arguantur à peſſimis veſtigia eorum lingere immeritis, non eſt quod moneam. Quis ergo ſibi mitius aliquid ab humanis iudiciis ſpondeat? Itaque præſtat iudicia tam læua calcare, iuxta illud Antonini l. 9. num. 19. *Cùm te alius reprehendit, aut odit, aut aliquid tale pronunciat, aſpice eorum animulas, intra, & vide quales ſint; cernes nihil eſſe tibi laborandum vt hoc vel illud ij de te iudicent.* In ſeipſo verò, iiſdem iudiciis tanquam iniuſtis locum negare par eſt, imò neceſſarium.

Quomodò iudicium intellectus, ſit iniuria, ac proinde labes voluntatis.

215. Neque verò expurgari queunt hæc iudicia à labe iniuſtitiæ, per hoc quòd ſint actus intellectus, iniuſtitia verò ſit in voluntate. Quamuis enim verum ſit, hæc iudicia eſſe actus intellectus, & ibi conſummari; tamen non eſt nouum, quòd malitia iniuſtitiæ aliáve aliqua refundatur in actus intellectus per extrinſecam denominationem ab actu elicito voluntatis, quo approbantur vel indicuntur. Siquidem actus intellectus in ratione actus humani, comparantur ad actum voluntatis tanquam actus imperatus & externus, ad internum & elicitum cui obiicitur, & à quo participat malitiam formalem, impertiendo ei obiectiuam. Hac ratione actus infidelitatis quatenus eſt in intellectu, habet ex ſe malitiam obiectiuam: eſt enim malum negare Deo reuelanti aſſenſum. Non habet tamen malitiam formalem, niſi ab actu voluntatis eum imperante, ac efficiente vt ſit voluntarius & liber, ſine qua conditione nequit conſiſtere formalis moralitas. Quod rectè contra Aragonium ſecus opinantem ſtatuit Suares diſp. 16. de fide, ſect. 5. à n. 2.

Similiter ergo in præſenti negotio, iudicium intellectus contra ius alienum, eſt ex ſe obiectiuè malum, quippe immediatè pugnans cum iure alterius: formaliter tamen non eſt malum, quouſque voluntas à qua prodit vniuerſa formalis moralitas, tanquam à principio cui ſoli libertas competit, actum illum intellectus liberè indicat, vel ſine libertate præelicitum, approbet liberè, & cum deliberatione ac aduertentia ad actus libertatem requiſita. Nec niſi de nomine contenditur inter aliquos, qui aliis refragantibus affirmant, actus iſtos vitioſos intellectus, eſſe actus vitij externos. Sunt enim externi voluntati: quamuis abſolutè non dicantur externi, quia immanent homini. Vnde aptiùs & ad quoſvis cauillos præcludendos accommodatiùs, vocarentur actus imperati.

Quæ iudicia famæ bonæ infeſta, vacent crimine.

216. Si tamen idoneis argumentis ſuppetentibus feratur iudicium, quo alterius bona exiſtimatio minuatur aut tollatur, nulla iniuſtitia admittitur. Tunc enim nihil admittitur contra ius alterius. Quia nemo queri poteſt, ferri de ſe iudicia conformia iis quæ in ipſo cernuntur. Sanè in eo euentu, neque tenemur prorſus iudicio abſtinere: (imò id plerunque eſt impoſſibile, ſaltem moraliter:) neque tenemur iudicare falſum, vt eſt per ſe manifeſtum, Quam ob cauſam in dubiis, non licet nobis promere iudicium determinatum, pro ea parte quæ fauet ei de quo agitur: V.G. quòd ſcelus aliquod non admiſerit. Neque enim fas eſt vnquam iudicio falſo adhærere. Nec vllum alteri ius competit, quod ſi ſaluum velim, adigar me inflectere in eam partem, cui adhærendo errem. Errat autem & temerè agit, qui in re dubia determinatè ſe inflectit in alterutram partem. Itaque cùm res eſt ambigua, ad ſummum cogimur iudicare, alium de quo agitur, fortè non proceſſiſſe malo animo. Quo pacto & alteri ſatis conſulimus, & cauemus iudicij circa eum formati falſitatem, refugimúſque temeritatem, quæ

in

in iudicio determinato, tametſi fortè reipſa vero, & alteri commodante cerneretur.

Sicut ergo in eo euentu non fit alteri iniuria, abſtinendo actione quæ illi faueret, ſed ſe gerendo conformiter ad iudicia dubium fundantia: ita neque fit alicui iniuria, cùm ſuppetentibus idoneis argumentis fertur iudicium de eius labe, indiciis commenſum. Qua etiam ex cauſa, ſi contingat, argumenta non ſuppetere idonea ad ferendum iudicium, quòd aliquis hoc aut illud admiſerit; vel talis ſit, aut talis: ſuppetere tamen ſufficientia ad fundandum iudicium de veriſimilitudine aut probabilitate quòd illud admiſerit, aut talis reuerà ſit; (quæ duo conſtat valdè differre, cùm vnum ſit iudicium abſolutum & de ineſſe, alterum verò ſit quaſi modale:) nulla fit alteri iniuria ſi tale iudicium quaſi modale de eo feratur.

Multò autem minùs eſt in alterum iniurius, qui ſuppetentibus idoneis rationibus, etiamſi abſtineat iudicio quod alterius famæ incommodaret: Tamen perinde ſe gerit, & rebus ſuis æquè proſpicit, ac ſi iudicaret illum alium eſſe virum nequam, & à quo meritò ſit cauendum. Nec malè etiam facit, cùm expendit momenta indiciorum, & probabilitatem ex eis affulgentem, vt certiorem medelam adhibeat incommodis alioqui ſuperuenturis. Sic qui ex leuibus indiciis ſollicitatur ad ſuſpicandum, quòd is quem rebus ſuis imminentem videt, ſit fur, non poteſt quidem ex illis duntaxat indiciis ferre iudicium, quo eum furem eſſe pronunciet: Tamen, nihil de eius nequitia affirmando, poteſt res ſuas in tuto locare, eive domo ſua interdicere, aut qua meliore via poterit, rebus ſuis proſpectum velle.

Multiplicitas violationum externarum alienæ famæ, vno detractionis nomine ſignatarum.

217. Venio ad iniuriam, qua fama alterius violatur exteriùs: quæ ſecernenda eſt ab illis externis peccatis, quæ ſunt contra honorem. In peccatis nanque externis quibus impetitur ius illud aliorum, cuius violationes, hic iniuriarum ordo complectitur, cernitur maior multiplicitas, quàm in internis. Omnia quippe merè interna peccata huius ordinis, cùm nihil ſint niſi iudicia quibus de bona exiſtimatione quam de alio habere par erat, detrahimus apud nos, pugnant tantùm contra bonam famam & exiſtimationem alicuius, ſuntque in genere moris eadem ſpecie culpa, cum ea qua apud alios de bona eius exiſtimatione malè detrahimus: Cùm idem ſit quod ad noxam attinet, ſiue apud te, ſiue apud alium, bonam alterius exiſtimationem lædas, etiamſi quoad neceſſitatem reparandi iniuriam iam irrogatam, permagni referat, an iniuria qua læſa fuit debita alterius exiſtimatio, ſteterit intra nos, an ad alios etiam peruaſerit. At peccata externa quibus ius huius ordinis exteriùs violatur, poſſunt eſſe aut contra famam tantùm, aut contra honorem tantùm, aut concomitanter contra vtrunque, inter quas culpas cerni ſpecificam in genere moris diſtinctionem rectè cenſuit Carbo l. de pacificat. inimicorum, cap. 4. conſentitque Molina tract. 4. de Iuſtitia d. 23. num. 1. Grauiorem autem eſſe eam iniuriam qua fama violatur, quàm eam qua honor impetitur, conſtat ex eo quòd reuerà fama eſt maius bonum, quàm honor: & famæ violatione acerbior aculeus infigitur: cùm tota ferè ratio dolendi de contumelia qua honor fœdatur, ſit exurgens inde famæ detractio apud alios. Tametſi ſecundum quid, ſeu ratione contemptus adiuncti contumeliæ, iſtam grauiorem eſſe affirmet S. Thomas 2. 2. q. 73. articulo 3. ad 2.

Quamuis autem famæ violatio, vniuersè innominata videatur; tamen paſſim à principaliore membro appellatur detractio: continetque veram iniuſtitiam, quomodocunque admittatur. Id eſt, ſiue fiat falsò alteri imponendo crimen aut notam: quò reducitur infamatio quæ admittitur veram maculam augendo, aut negando vel deterendo merita vera & dotes: Siue fiat, occultam labem nec ad alios peruaſuram, detegendo atque vulgando. Qui ferè ſunt modi, violandi alienam famam, à D. Thoma art. 1. ad 3. numerati. Perinde autem eſt contra iuſtitiam, ſiue ex ſeipſo quis hæc ipſemet præſtet, ſiue vt audita à teſte locuplete referat, cuius teſtimonio nitatur. Quem modum famam violandi, impetere duntaxat charitatem aliis debitam, non autem Iuſtitiam, malè cenſuit Scotus in 4. d. 15. q. 4. *litera D.* Eſt enim hîc quoque, iniuſta cauſa damni famæ illati: grauiórque interdum eo teſtimonio plaga infertur, quàm ſi iudicium duntaxat ſuum promeret qui ita inuolat in alienam famam. Similitérque quamuis hæc externa alienæ famæ violatio, cùm fit apud vnicam perſonam, non inferat veram infamiam: (hæc enim æquè ac fama ſimpliciter dicta, eſt apud multos, non apud vnicum:) Tamen eſt iniuſtitia eiuſdem rationis. Imò plerunque tam eminens eſt illius vnicæ perſonæ apud quam de alio detrahitur, conditio ac dignitas, vt multò pluris interſit, apud eam ſeruari illæſam famam, quàm apud alios multos. Et verò iudicium temerarium, quod affirmauimus eiuſdem moralis ſpeciei eſſe cum hac externa famæ violatione, apud vnicum fit: Nempe apud ipſummet hominem, qui de alio aliter iudicat, quàm deberet, & ius alterius ferret. Non minùs ergo eſt contra iuſtitiam, violatio famæ apud alium, tametſi vnicum, in qua plerunque præter externam violationem, illudmet internum iudicium obſtetricante lingua editum, continetur.

Prima earum ſeries, penes probrum falsò impactum per calumniam; quæ deſcripta.

218. Vt verò ad paulò antè tactam multiplicitatem, intercedentem inter alienæ famæ læſiones delabar, diuerſitas ſtatui inter eas poteſt, vel penes probrum illatum, vel penes modum illud inferendi. In primo capite eminet infamatio per falſi criminis iniuſtam impactionem, quæ calumnia propriè dicitur; (diffuſa tantiſper vocis ſignificatione, ſupra vſum Romanum; de quo latè Polletus l. 4. fori Romani c. 5.) omniúmque acerrimè pungit, vt rectè dixit Arnobius l. 4. n. 33. verbis illis. *Maioris contumeliæ res eſt, falſis quenquam notare atque inſignire criminibus, quàm vera ingerere, atque obiectare delicta. Quod enim ſis dici, & quod eſſe te ſentias, morſum habet minorem; teſtimonio tacitæ recognitionis infractum. Illud verò acerbiſſimè vulnerat, quod inurit innoxios, & quod decus nominis atque exiſtimationis infamat.* Charondas Catanæus apud Diodorum l. 12. Bibl. vt oſtenderet calumniatorem ad ſummum nequitiæ gradum pertigiſſe, hac eum pœna mulctauit, vt myrica coronatus, per vrbem circunduceretur. Quam infamiam auerſati nonnulli, eam morte ſibi illata præuenerût, vt Diodorus teſtatur. Corona porrò ex myrica, magnæ eſt infœlicitatis

tanto ſceleri adiunctæ, argumentum. Nam & Strabo l. 15. Perſarum Sacerdotes ſi quando diris immanibus aliquem deuouerēt, faſciculum virgarum myricinarum, tenuiſſe prodit: & myricam Plinius, inter ligna infœlicia numerat. Itaque voluit legislator eo ſupplicio, grauitatē calumniæ perſpicuam facere: Quam etiam apertè demonſtrāt illa S. Athanaſij in Apolog. ad Conſtantium. *Qui lapide feritur, quærit medicum, ictus autem calumniæ, grauius quàm lapides feriunt. Eſt enim calumnia claua & gladius, & iaculum incurabile, vt dixit Salomon.*

Tam porrò diffuſum eſt huius ſceleris virus, vt vix vllus vir probus, ac ne ipſum quidem Numen, ab eo intactum euaſerit, iuxta Dionem Chryſoſtomum orat. 37. *Ob calumniam enim,* inquit, *& Socrates eſſet adoleſcentium corruptor, omniúmque quæ apud homines ſunt legitimorum ſubuerſor, initio à diis facto. Quos enim non calumniis agitarunt illi, qui omnia calumniantur? Nonne Socratem? Nonne Pythagoram? Nonne Platonem? Nonne ipſum Iouem, & Neptunum, & Apollinem alióſque Deos? Attingūt autē & fœminas, quas magis par erat quàm mares venerari. Num audiſtis enim quæ dicant de Cerere, de Venere, & de Aurora? Neque à Minerua abſtinent, neque à Diana: ſed hanc quidem denudant coram Actæone, & coniungunt Vulcano, & ex virgine propemodum matrem faciunt. Hæc quum ſciatis, admiramini ſi quod iuxta hoc vituperium proditum eſt, quod effugere nemini prorſus licuit eorum qui cum gloria vixerunt?* Atque vtinam Ethnicorum propria hæc labes eſſet, nec etiam ad Chriſtianos permanaſſet. S. certè Cyprianus epiſt. 52. cùm quoſdam de S. Cornelio falſos rumores per contumeliam ſparſos accepiſſet, reſpondet Antoniano in hunc modum. *Quòd quædam de illo inhoneſta & maligna iactantur, nolo mireris: cùm ſcias hoc eſſe opus ſemper Diaboli, vt ſeruos Dei mendacio laceret, & opinionibus falſis glorioſum nomen infamet: Vt qui conſcientiæ ſuæ luce clareſcunt, alienis rumoribus ſordidentur.* Videſis quæ de calumniis iam olim viris ſanctiſſimis per ſummum nefas quoad caſtitatem impactis collegit Eſpencæus l. 6. de continentia c. 9. & 10. Et quæ de calumniatorio hæreticorum genio obſeruauit Conradus Brunus l. 2. de hæret. cap. 6.

219. Non habeo autem colores quibus eam iniuſtitiam exprimam perfectiùs ac meliùs, quàm quibus eam depinxit Apelles apud Lucianum Dialogo *de non temerè credendo calumniæ*, cùm nequiter ab Antiphylo, apud Ptolemæum Regem calumniam ſuſtinuiſſet coniurationis, qua Rex Tyrum & Peluſium amiſerat. Tandem enim calumnia patefacta, *Apelles periculi memor,* ait Lucianus, *tali imagine calumniam eſt vltus. Ad dextram conſidet quiſpiam auribus prælongis inſignis, quales ferè illæ Midæ feruntur. Manum porrigit procul accedenti calumniæ. Circunſtant eum mulierculæ duæ, ignorantia ni fallor ac ſuſpicio. Adit aliunde propera calumnia, eximiè compta, vultu ipſo & geſtu corporis, efferam rabiem & iram æſtuantis conceptam pectore, præ ſe ferens: ſiniſtra facem tenens flammiuomam: dextra ſecum adoleſcentem capillis prehenſum, manus ad ſuperos tendentem, obteſtantémque immortalium deorum fidem, rapit. Anteit vir pallidus, in ſpeciem impurus, acie oculorum minimè hebeti: cæterùm planè iis ſimilis, qui ſontico aliquo morbo contabuerunt. Hunc facilè coniicias, liuorem eſſe. Quin & mulierculæ aliquot, calumniam ſequuntur comites, quarum eſt munus dominam hortari, inſtruere, ornare. Interpres picturæ aiebat inſidias ac fallaciam eſſe. A tergo, lugubri habitu, pullata laceráque, pœnitentia ſubſequitur, quæ capite in tergum deflexo, cum lacrymis, ac pudore, procul venientem veritatem excipit. Hac Apelles tabula, caſus ſuos luſit.*

Hactenus Lucianus ex Apellis pictura, cuius mox plenam ſubiicit expoſitionem, qua virus calumniæ, & artes quibus inualeſcit, perſpici facilè poſſint. Quæ cùm apud ipſum legere liceat, obiter tantùm ſubiicio huius nequitiæ inſtrumenta, quæ idem poſt Dialogi medium commemorat, quibus huius iniuſtitiæ atrocitas magis ac magis illuſtratur. *Arma ſunt iſtis,* inquit agens de calumniatoribus, *aduerſum abſentem, fallacia, mendacium, periurium, ſupplicium, impudentia, denique innumera impoſtura, ac malitioſæ cautiones. Omnium maximè præſens & longè efficaciſſima aſſentatio, calumniæ cognata, imo ſoror. Quippe nemo hominum tam generoſo eſt pectore, etiam adamantino ſeptus muro, qui cum calumniæ concedat, non idem aſſentatione vincatur. Hæc foris, recti iudicij ceu fundamenta ſuffodit ac ſubruit. Intus coniurati cum hoſtibus proditores, irruentes adiuuant, manus porrigunt, portas aperiunt, & modis omnibus conniuuntur, vt auſcultatorem calumnia ſibi ſeruum faciat. Sunt autem proditores, de quibus dico; Nouandi cupido, natura humanis ingeniis conſita, præſentium item faſtidium, ſequax eorum animus quorum admiratione capitur. Neſcio enim qui ſit, vt omnes amore ſui immodico admiratio furtim rapiat, & ſuſpicionibus illectet. Quoſdam equidem comperi, ſtudio calumniæ adeò ſuauiter titillari, auriculas vt ſi pennis confrices. Proinde talibus adiuti ſociis calumniatores, cùm eruerint cuncta, pro viribus euertunt: nec magno emitur victoria, vbi nemo repugnat, aut iaculis iacula mutat: ſed qui auſcultat, ipſe ſeſe ſponte ſua in manus hoſtium dedit.*

Itaque in tot tantiſque calumniæ pedicis, vix apparet quomodo quis à tanta erga alterum iniuſtitia, ſaltem approbanda, immunem ſe ac liberum præſtare poſſit, quàm ſi iuxta eundem Lucianum in prædicti Dialogi calce, *quod Homerus in Sirenum fabula docet, pernicioſas talium ſermonum delicias nauigio prætereat, obturet aures, nec paſſim aperiat, affectui cuipiam obnoxiis: ſed ianitore ſedulo ac fido adhibito, ratione videlicet ac iudicio animi, recta dicentes recluſis foribus excipiat, inutiles nugas obdito peſſulo arceat. Nempe ridiculum fuerit, datum ædibus ianitorem officio ſuo defungi, aures mentémque, vulgo patere. Poſteaquā ergo tale quiddam calumniatum audieris, tute apud animum tuum rem ipſam perpende. Nihil attinet qualis ſit qui accuſat; nihil ad rem faciunt alieni mores, nihil accuſationis acrimonia. Quin eò maiore cura rem diſcute, quò inſtructior venit delator. Neque item credere conuenit, iudicio & exiſtimationi alterius, imò accuſantis odio: ſed ſuum veri examen apud nos accuratè ſeruandum eſt, ſuæ item calumniatoris inuidentiæ partes dandæ; denique quod vtrinque argumenta ſuaſerint ſtatuendum. Tum vel odiſſe, vel amare, quem diligenter explorauerimus, licet. Priuſquàm id factum ſit, calumniæ concedere in primo ſtatim congreſſu, hercle nimis quàm puerile eſt, ac indignum viro, longéque à iuſtitia ſemotum.* Hæc Atheus ille, non imprudenter: ſi modò, quod concedit laxari odio habenas explorata delationis fide, ad odium non perſonæ, ſed vitij, aut certè perſonæ tantùm quatenus vitio oblitæ, referas.

Ad auctio veri dedecoris, aut latentis euulgatio, portiones calumniæ. Eius fex, famigeratio.

220. Ad prorſus falſi probri impactionem, accedit ea detractio quæ fit per augmentum & exaggerationem alieni dedecoris, ex parte veri. Nam qua ex parte interponitur amplificatio, conſtat mendacium interuenire. Hic plerunque eſt detractorum vſus, quem graphicè deſcribit Themiſtius orat. 1. *ſub finem,* de comici coco agens inſigni condimentorum adulteratore. Quem tamen multo deteſtabiliorem fuiſſe ait, *Quòd homūcio eſſet nequam, atque in domos non operæ gratia irreperet, ſed effutiendi, atque inſuſurrandi, detrahendique cauſa: ac vt ea efferret, non quæ verberonem cocum dicere veriſimile eſt, qui meritò*

vel

vel in corbe ſuſpendi, ſi ita contingeret, ob egregiam illam ſciendi cupiditatem debuerit; verum arcana familiæ. Nec ea ſolum quæ audierat, ſed ingens ad ea additamentum, & malorum quædam velut extructio fiebat. Sed (ô nequam & vecors Caria,) audiſti certum hominem thure diis ſacrificaſſe? Thure igitur feciſſe dicito: hoc enim ſolum audiſti, non autem quod nigerrimos tauros & arietes caſtratos mactauerit. Tu verò etiam idola ac ſimulacra percenſes, quæ ab eo excitata ſunt cùm Plutonem incantaret. Deinde ſi boni quippiam audieris, tectus es, & Areopagita taciturnior. Sin malum aliquod arripueris, Iliadem ex eo & Odyſſeam facis, quorum multa neque audieris, neque furtim ſublegeris, ſed pepereris tu temet, ac contexueris. Et ei quidem qui tibi iſtud dixerit, iraſceris; miſerum illum, ac diis inuiſum appellans: Et diffidere te ſimulas, & indignaris, & rei atrocitatem conquereris. Interim tamen incredibilia illa, & atrocia, & iracundiâ digna efferrs, & vehementer exaggeras, eáque tantùm non ſutoribus ac balneatoribus inculcas.

Alia ſubdit in eam ſententiam præclara: ſed illud in primis, eſſe optimi viri, aliena probra non modò non augere per mendacium, ſed etiam præterire: omniáque collaudare, quantum per fas & veritatem liceat. Aduertítque Homerum, magnum planè & inſignem morum magiſtrum, quíque in actu exercito virtutes & vitia excellentiſſimè docuit, (vt notat etiam Dio oratione 55.) ita loqui ſolitum. *Vt omnia collaudet quæcunque nominat, neque vel viliſſima quæque præclaro teſtimonio defraudet. Verùm & pueri apud eum formoſi dicantur; & flagella omnia ſplendida, atque etiam arborem quandam in Delo inſula conſitam mirificè prædicet: Vt ne ſubulcus quidem ille egregius, ſua in verſibus prædicatione careat: ſed perſuadere nobis conetur, ſubulcum illum porcorum, hominum aliquando ducem extitiſſe. Vnum duntaxat Therſitem conuitiis affecit. Quòd (vt arbitror,) ille ipſe, conuitiator ac contumelioſus eſſet, multáque inhoneſta verba noſſet, neque moderatè iis ac decenter vteretur.*

His iniuriis in alienam famam, adiungebam euulgationem alieni probri; veri quidem, ſed tamen latentis. Quandiu enim probrum eſt occultum, perſtat in altero ius famæ: quod violant, quicunque apud eos quos ex officio aliâve idonea cauſa non intereſt commonefieri, occultam maculam, publicam faciunt: Et niſi hanc alieni iuris perſeuerantiam agnoſcamus, incredibilem confuſionem in humanum conuictum ſpectata noſtra ad labendum fragilitate inuehendam fore certum eſt. Quare S. Chryſoſtomus hom.44. in 1. ad Cor. *in mor.* grauiſſimè inſectatur euulgatores alieni probri latentis. *Curam,* inquit, *fratres, membrorum noſtrorum habeamus, & linguam in nos ne inuicem acuamus, nec verba lethifera loquamur, proximi æſtimationem ſuffodiamus, & quemadmodum in bello cadentes, præbentes crura ſagittis. Quò enim ieiunium, quò vigilia deinde conducit, ſi lingua ebria eſt, & caninis carnibus impuriorem depaſcitur menſam? Sanguinaria lingua, cœnum profundit & os cloacam; latrinam os reddit, imò qualibet latrina abominabiliorem. Nam quod illinc eſt, corpus inquinat; quod hinc, ſæpè ipſam ſuffocat mentem.* Prolatis autem nonnullis ſcripturis aduersùs detrahentes de aliena fama, ſubdit. *Et hoc edixit* ſcriptura *volens etiamſi verum dicas, tamen ea dicere tuum non eſſe.* Non iudicate, *inquit,* ne iudicemini, *quando & is qui publicanum calumniabatur, damnatus eſt, tametſi verè accuſaret. Quid igitur ſi ſceleratus & pertinax ſit, inquis? an non eſt corrigendus, non eſt accuſandus nobis? Imò vtrũque. Sic autem vt iam diximus antè.* Præmiſerat enim longam rationem ac modum exhibendæ correctionis fraternæ. *Quod ſi opprobrans facis, idem tibi quod Phariſæo accidet, cuius exemplum æmularis. Nullum eſt ex eo lucrum, nec tibi qui facis, nec ei qui patitur. Nam cui maledicitur quidem, fit impudentior etiam. Quamiſper enim latet, etiam cauere ſibi nouit; at vbi deprehenſus & notus eſt, tum frænum etiam hoc abiicit. Qui audit verò, detrimenti plus accipit. Nam rectè abs ſe facto inflatur, alterius reprehenſione tumens. Sin ſibi malè fuerit cõſcius, proclinior ad malum redditur; & ei qui item audit, is qui dicit, falſam inducit opinionem, Deúmque aduersùs ſe magis irritat. Itaque moneo, omne graueolens verbum abiicientes, quicquid eſt ad ædificationem dicamus.* Eſt igitur calumniæ germana, eiúſque portio quædam, illa alieni probri, veri, ſed planè latentis, euulgatio, quam perinde ferè ac calumniam ex falſi probri impactione deuitatam ſtudioſè oporteat. Sed de calumniæ nequitia, & malignitate, ac variis portionibus hactenus.

221. Quòd ſi ad calumniam famigeratio accedat, peruentum videbitur hac in parte ad ipſum nequitiæ verticem. *Quoniam nulli æquè mores,* verba ſunt Syneſij epiſt.44. *Deo execrabiles ſunt, ac famigeratoris, qui ex obſcuro vulnus infligit. Ignauiſſimus enim cùm ſit, maxima infert, mala, & quoddam iis ineſſe fatum dicitur, vt in Cinædorum gregem adſcribantur: Idque ipſum inter cætera eius artis eſſe præcipuum. Sunt enim & aliis in multis callidi ac ſolertes. Quare ſi quis rumores falſis de rebus ſpargere deprehendatur, hoc ipſum neque rogaueris, neque dubitaueris: ſed quamlibet firmus ac conſtans eſſe videatur, audacter hominem pronuncia ſemimarem, purum putum Cotytonis aſſeclam.* Ex quo videas, quid de illis ſit ſentiendum, qui ſcelere vt frequentiſſimo, ita grauiſſimo, ſeruos Dei, ſparſis teterrimis rumoribus, conſpurcare & exoſos reddere ſatagunt, incentore Satana atque Magiſtro: *Vt,* quod ſuprà referebam ex S.Cyprian. epiſt.52. S.Cornelium à malignis nequiter traductum excuſantis, *qui conſcientiæ ſuæ luce clareſcunt, alienis rumoribus ſordidentur.* Hoc eſſe hæreticorum proprium quarto modo, experimur ipſi, & repetitis ab omni retrò ætate exemplis, teſtatum fecit Conradus Brunus l.2. de hæreticis, c.6. iam ſuprà laudatus.

Altera ſeries externarum famæ violationum, penes violandi modum, vt Scriptione famoſa.

Iam ex triplici ratione ac modo famam alterius commaculandi, (poteſt enim fama vel verbis prolatis, vel ſcriptis priuatim per literas, aut publicè per libellos famoſos, vel denique factis inquinari:) omnium deterrima videtur infamatio, quæ libris editis infertur: quorum & diffuſio longè amplior ac facilior, & diuturnitas longè maior. Et ideò leges 12. tabularum, hanc culpam impunitam eſſe noluerunt, vt teſtantur illa Arnobij l.4.n.36. *Carmen malum conſcribere, quo fama alterius coinquinetur & vita, decemuiralibus ſcitis, euadere noluiſtis impune.* Explicatiùs Tullius in fragmento quarti de Repub. quam pœnam decemuiri huic crimini decreuiſſent, prodit in hæc verba, quæ cum aliis ex eo libro decerptis, extant apud S. Auguſt. 2. ciuit. cap.9. *Noſtræ contrà duodecim tabulæ, cùm perpaucas res capite ſanxiſſent, in his hanc quoque ſanciendam putauerunt, ſi quis occentauiſſet.* (Verbum eſt priſcum, idem ſonans quod conuitium facere, vt Feſtus ait, qui inde ductam vocem putat, quòd clarè & quodam canore fiat, vt procul exaudiri poſſit:) *ſiue carmen condidiſſet, quod infamiam faceret, flagitiúmve alteri.* Laudátque S. Auguſtinus Romanam ſeueritatem in coërcenda Comœdorum priſcorum petulantia, qui omnes ferire pro ſcena, verbis quæ poſtmodum ſcripto vulgabantur, ducebant glorioſum. Quod à Græcis dimiſſum impunitum notat S. Auguſtinus, & liquet ex Ariſtidis oratione de eo argumento, Smyrnæ habita.

222. Itaque pœnam libelli famoſi fuiſſe capitalem, id eſt, extremi ſupplicij, meritò infert Ræuardus

dus ad l.12. tabul.cap. 26. Exploſa inſulſa cuiuſdam interpretatione, qui pœnam capitis, non mortem tantùm, ſed ſtatum quoque ac dignitatem reſpicere arbitratus, pœnam ea lege indictam, negabat fuiſſe ſupremi ſupplicij : cùm tamen decemuirorum temporibus, damnatio capitis alia eſſe non poſſet, quàm ad mortem : cùm nulla tunc eſſet relegatio, proſcriptio, aut deportatio. Quare quod Vlpianus l. 5. ff. *de iniuriis*, autorem vel editorem famoſi libelli, inteſtabilem ex lege eſſe pronunciat, omiſſa mentione pœnæ capitis, referendum non eſt ad legem 12. tabularum : ſed vel ad legem Corneliam, cuius ibi ſummam proponit, vel ad ſenatuſconſultum, quo mox ſubdit, eandem inteſtabilitatis pœnam ei decretam, qui epigrammata in alicuius notam produxerit iuxta illud Poëtæ Calabri à Sidonio memoratum l.1.epiſt.11.

Si mala condiderit in quem quis carmina, ius eſt,
Iudiciúmque.

Tota propè epiſtola ſpectat periculum ei imminens, qui huiuſmodi carmina ediderit, ex iure tunc vigente. Suffragatur ius canonicum cap. *ſi teſtes*. ff. *ob carmen* 4. q. 3. Variarum gentium, ac Principum ſenſum in hoc ſcelere coërcendo pete ex Petro Gregorio l.38.ſyntag.cap.6. & ex Ærodio l. 4. rerum iudicatarum, tit. 4. §. 24. Et eſſet ſanè optandum, vt inter Chriſtianos ſine conniuentia vigerent leges, tam noxio facinori quod apud pleroſque flocci fieri videtur, comprimendo. Vt quam aliis immerentibus infamiæ notam inſpergere ſatagunt, eandem ſubirent ipſi, ac etiam grauiore mulcta luerent.

Et verbali infamatione, ſiue preſſè accepta detractione; Expreſſum eius venenum Ethicè; ac obiter etiam, Chriſtianè.

Secundùm eam quæ ſcripto efficitur, eminet infamatio quæ fit verbis. Quam etiam frequentiorem & faciliorem eſſe liquet. *Non enim lingua fruſtra in vdo eſt, niſi quia facilè labitur*, vt S. Auguſt. præclarè dixit in Pſalm. 38. Acutè item S. Ambroſius 1. offic.c.3. *lutum citò colligit amnis exundans.* Et ideò noſtri & externi Doctores, in petulantiam linguæ famam alienam depaſcentis, acriter ac copioſè ſtylum exerunt. Luculenter S. Iacobus in epiſtola canonica. Eò enim præſertim ſpectant, quæ de linguæ veneno & graſſatione diſputat. Seneca hoc eſſe alios commordere, diſertè & acutè docet l. de vita beata, cap.21. *Vos quidem*, inquit, *qui virtutem cultorémque eius odiſtis, nihil noui facitis. Nam & ſolem lumina ægra formidant : & auerſantur diem ſplendidum nocturna animalia, quæ ad primum eius ortum ſtupent, & latibula ſua paſſim petunt, abduntur in aliquas rimas, timida lucis. Gemite, & infelicem linguam, bonorum exercete conuicio. Inſtate, commordete, citiùs multò frangetis dentes, quàm imprimetis.*

223. Chryſoſtomus item, non rarò vrget, hanc eſſe feralem culpam qua mordentur & manduntur proximi. Ita optimè ſermone 2. de prophetiarum obſcuritate, grauiores ac deteriores pronunciat eos qui detrahunt, quàm qui dentes infigendo corpora mordent. Vnde detractorem grauiori ſupplicio obnoxium decernit, quàm eum qui hominem commordeat. Præſertim cùm detractor nullum poſſit obtendere prætextum ſuæ nequitiæ. Nam qui admittunt alia peccata, aliquid cauſari poſſunt. Voluptarius internos ſtimulos & libidinis irritamenta, fur paupertatem, homicida iracundiam : detractor nihil reuerà habet quod excuſet. Rurſúſque infrà *ſub finem* ſermonis, vrget ſummam facilitatem peccandi in hoc genere: vultque ſummoperè expendi, nec vllum eſſe grauius iſto peccatum, nec facilius & procliuius vllum. Siquidem alia peccata, abſque tempore, impenſa, ac plerunque adiutoribus non admittuntur; quod demonſtrat inductione in furto, rapina, & homicidio. At in hoc culpæ genere, neque mora, neque impenſis, neque molitione opus eſt, ſed ſufficit volũtas, quam illico excipit effectus. Cõcludit verò totam ratiocinationem in hunc modum. *Quando igitur velox eſt malum, & facilè nos circumſtans peccatum, & pœna grauis ac ſupplicium, nec vllum lucrum, non paruum, non magnum, diligenter hunc morbum fugiamus, & aliena mala tegamus*, &c. *Ne mordeamus neque arrodamus aliena vulnera. Ne muſcas imitemur, ſed apes æmulemur. Muſcæ vulneribus inſident, eáque mordent, apes in flores inuolant. Idcirco iſtæ fauos concinnant, illæ morbos corporibus inuehunt quibus inſederint. Atque hæ quidem deteſtandæ ſunt, illæ verò amabiles ſunt & nobiles. Et nos igitur faciamus, vt in pratum virtutis Sanctorum anima noſtra inuolet, & ſuauem rectè factorum odorem ab illis effuſum excitemus, proximorum verò vulnera ne vellicemus. Quinimò ſi quos id agentes viderimus, os illis occludamus, ſupplicij metum illis obiiciamus, & cognationis illis memoriam refricemus, quæ illis cum fratribus intercedit. Quod ſi nihil horum illos moueat, muſcas illos appellemus, vt huius ſaltem appellationis probro, à prauo hoc inſtituto reuocentur, & ab hoc inutili otio abducti, malorum ſuorum inquiſitioni, otium omne impendant.* Ita planè nominatum otioſum hominem à S. Franciſco prodidit in eius vita c. 5. D. Bonauentura, & eſt otioſitas, vt Chryſoſtomus poſtremò attigit, parens huius in aliis commordendis ac vellicandis malaciæ. Eandem muſcæ comparationem aduersùs inuolantes in defectus alienos, contra quàm apes faciunt quæ fœda præteruolant ſolis odoratis inſidentes, vſurpauit ante Chryſoſtomum S. Baſilius hom. 11. var. argumentorum, & ante vtrunque Iuſtinus agens cum Tryphone.

Inſignia præterea ſunt quæ aduersùs detractionem diſputat in Pſal. 100. ad illud, *Detrahentem ſecretò*, &c. quibus verbis ait contineri pulchram doctrinam; cùm ad fugiendam detractionem, tum ad occludendas detrahentibus aures. Et rationẽ ſubdit qua illa de humanis artubus ſaginatio, & sãguinaria proximi laceratio ac cõmorſio egregiè cõfirmatur. *Graue*, inquit, *malum eſt detractio, turbulẽtus dæmon, nec vnquam pacatum hominem reddens. Quodnam enim mali genus eſt, quod non à detractione oriatur? Ex ea odia pullulant, ex ea iurgia conflantur, ex ea diſſidia ortum trahunt: ſuſpiciones malæ hinc procreantur, quæ innumeris malis cauſam præbent. Odium ab ea tanquam à fonte manat: ac denique quæcunque mala quiſpiam cogitatione complecti poſſit, omnia ea à detractione proficiſci reperiet. Nouit quippe detractio, poſteaquàm hominem furore perfudit atque occidit, funeſtum etiam eum ac ſanguinarium aduersùs proximum reddere. Nouit etiam exacerbatum à fraterna communione auertere, atque eum qui paulò antè amicus erat, ſine vlla cauſa, hoſtem reddere. Hæc cùm Mariam quoque Moſis ſororem attigiſſet veneno ſuo, leproſam eam confeſtim reddidit, ac viciſſim Domini iracundiam & furorem aduersùs eam induxit. Hæc & vniuerſas domos ſubuertit, & pacatas vrbes ad bellum excitat. Hæc & pulchra pacis vincula diſſoluit, & magna charitatis nodum infringit.* Subdit longam expenſionem probri quod in detractione obſeruat, ex eo quòd clades generis humani & euerſio quam in parente primo omnes ſubiuimus, à detractione dæmonis de Deo ortum habuerit: vnde factum ait, vt detractio dicatur diabolica, de primi videlicet detractoris appellatione, qui à calumniando & detrahendo, Diaboli nomen ſortitus eſt. Nec omittit, nunc quoque detractorem cum Numine bellare, eiúſque legem & beneplacitum conuellere. Quod confirmat

verbis

verbis illis ex c.4.Iacobi, *Qui detrahit fratri,aut iudicat fratrem, detrahit legi & iudicat legem: ſi autem iudicas legem,iam non es factor legis, ſed iudex. Vnus eſt autem iudex & legiſlator qui poteſt perdere & liberare.* Ex his ita concludit. *Cernisne, chariſſime,quantum ſit detractionis pondus?* Quaſi diceret; omninò immenſa eſt illius nequitiæ grauitas, quæ & Numen ipſum impetit, iudicis ſui partes ſibi arrogando, eúmque quantum vires ferunt exturbando è iudicij ſui ſede; & in ipſum proximum, ſtringit gladium acutum, cumque fœdè laceratum commandere, & dentibus commolere,volupe ducit.

Eandem proximi commorſionem & lacerationẽ per detractionem, egregiè exponit idem Chryſ. in c.5.ad Galat.ad illud: *Quòd ſi inuicem mordetis.* Audi item pauca ex homil. 3. ad popul. per dies ieiunij habita. *Ieiunet os à verbis turpibus & conuicio. Quæ enim vtilitas,cùm auibus quidem & piſcibus abſtineamus,fratres verò mordeamus & comedamus? Detrahens, fraternas carnes comedit,proximi carnem momordit: propterea & Paulus terruit,dicens:* Si autem vos inuicem mordetis & comeditis, videte ne inuicem cõſumamini. *Non infixiſti dentes carni, ſed animæ maledictum:improbam ſuſpicionem infixiſti, vulneraſti, innumeris affeciſti malis,& teipſum,& illum,& alios plures.* Demonſtrat id ſigillatim, percenſitis variis damnis, quibus per detractionem afficitur, & is de quo detrahitur, & qui detrahit, & alius apud quem detrahitur, & ij etiam ad quos detractionis fama manabit. Addit præterea hoc eſſe totum Satanicum barathrum inſidiarum quibus inceſſimur:acritérque eorum ſtultitiam redarguit,qui emiſſo in alium verbo,rogant auditorem,vt id ſecretum habeat.

Alius Chryſoſtomi locus quem iuuat exhibere, peculiare Chriſtiano ori frænum ſuppeditat, quod in philoſophica tractatione potuiſſet omitti, niſi frequens,etiam inter Chriſtianos,iniuriæ quam inſectamur,vſus aut veriùs abuſus, ſuaſiſſet, inſigne omninò ac potens tanti mali remedium non prætermittere. Ita ergo de ore Chriſtiano, os aureum homil.14.in epiſt.ad Epheſ. *Os habes ſpirituale. Cogita quàm primùm verbum protuleris, quid ſis locutus & quæ ſit oris tui dignitas. Patrem vocas Deum, & fratrem mox vituperas? Cogita vnde ſit quòd Patrem vocas Deum. A natura? Non poteris dicere. A virtute? Neque iſtud poteris. Sed vnde? Ex ſola benignitate,commiſeratione & multa miſericordia. Quando itaque Deum Patrem vocas,non hoc ſolùm perpendas, quòd quæ nobilitatem iſtam non decent, vituperando committis,ſed quod & à benignitate nobilitatem hãc habes. Noli itaque illam turpitudini exponere:id quod fit, dum ex diuina benignitate nobilitatem hanc nactus, crudelitate erga fratres fueris vſus. Patrem vocas Deum,& vituperas? Atqui non ſunt illa filij Dei,ſed porrò aliena.* Subdit nonnulla de germanis filij Dei operibus,longè remotis ab oblocutione, tum pergit. *Cogita quæ verba locutum ſit os tuum; quâ dignatum menſa, quæ contingat,quæ deguſtet,quo cibo fruatur. Nihil putas te mali facere quòd fratri maledicis? Quomodo ergo illum fratrem vocas? ſi verò non eſt frater tuus, quomodo dicis,* Pater noſter? *Illud enim* noſter, *multas perſonas ſignificat. Perpende cum quibus tempore myſteriorum adſtes, nempe cum Cherubim,cum Seraphim. Seraphim neminem vituperant, ſed vnus & idem vſus,ora illorum adimplet, nempe benedicendi & glorificandi Deum. Quomodo potes ergo cum illis dicere,* Sanctus,Sanctus,Sanctus, *qui ore tuo ad vituperium abuteris? Dic quæſo,ſi vaſculo regio quòd ſemper cibos habeat regios & ad illos ordinatum ſit, ad ſtercora miniſtrorũ quiſquam abuteretur, an auderet illud cum reliquis ad eadem regiã edulia deputatis ſtercore refertum,denuò reponere? Nequaquam. Atqui eiuſmodi eſt quòd fratrem accuſas,quòd vituperas.* Pater noſter. *Et nunquid hoc ſolùm? Audi & quæ ſequuntur.* Qui es in cœlis. *Mox atque dixiſti,* Pater noſter qui es in cœlis, *& excitauit te hoc verbum,& mentem tuam alacrem reddidit,oſtenditque habere te Patrẽ in cœlis,nec facias quicquam,nec dicas eorum quæ ſunt ſuper terram. In ordinem illum ſupernum cõſtituit te, & choro illi cœleſti adiudicauit: Quid teipſum ad ima deiicis? Ad thronũ regium aſtas & vituperas? Non vereris, ne conuicij loco reputet illud Rex? Atqui ſi ſeruus aliquis coram nobis conſeruorum ſuorum quempiam percuteret,aut vituperaret, etiamſi meritò hoc faceret,mox illum obiurgaremus, factum eius contumeliæ deputantes. Tu verò cum Cherubim apud thronum Regis conſtitutus, conuiciaris fratri tuo? Non vides ſacra illa vaſa? Non ad vnum ſemper illa vſurpantur? Audetne quiſquam illis ad aliud quicquam vti? Iam tu vaſis iſtis ſanctior es,idque multò. Cur itaque teipſum ſordidum reddis & pollutum? In cœlis conſiſtis,& vituperas? Cum Angelis conuerſaris & vituperas? Oſculo dominico dignatus es, & vituperas. Tot ac tantis rebus os tuum adornauit Deus,vt pote hymnis Angelicis, cibo non tantùm Angelico, ſed Angelicam etiam dignitatem ſuperanti, oſculo ſuo, complexibus etiã ſuis,& vituperas? Noli obſecro. Magnorum malorum cauſam habens res iſta,quàm longiſſimè abſit à mente Chriſtiana.* Inſigniter hanc ipſam rem diſputat,& eadem propè argumenta profert, in Pſal. 140.ad illud, *Pone,Domine,cuſtodiam ori meo.*

224. In iiſdem detractionis damnis exponendis,multus eſt Collector ſimilitudinum S.Anſelmi à c.146.ad 152. Et optimè cap.147. verbis Sancti Clementis ex Beati Petri ore acceptis, confirmat quod præmiſi de comeſtione proximi per detractionem. Præmiſſa enim detractionis pernicie, hæc in eam ex Clemente refert. *Tria ſunt genera homicidij quæ pari pœna plectuntur. Interfectio fratrum, odium,detractio,de qua etiam Paulus dicit,* Si comeditis, & inuicem mordetis,videte ne ab inuicem conſumamini. *Comedit nanque alter alterum,& quaſi morſum in eum facit, quotieſcunque quis aliquem malè loquendo viliorem efficit. Vnde neceſſe eſt,vt ab inuicem conſumantur, pœnis videlicet gehennalibus detruſi, miſerrimè puniantur. Sic igitur is qui alterum detrahendo comedit, conſumitur ab eo quem morſibus detractionis conſumere geſtit. Nam cùm eius vitam per detractionem dilacerat, ſemetipſum ante iuſtum iudicem Deum condemnat. Sicque plerunque contingit,vt is qui alteri derogat,niſi reſipiſcat, coram Deo in damnationem cadat: Quamuis ille cui detrahitur, nihil læſionis ex ipſa detractione ſentiat.*

Breuiter, ſed inſigniter detractionis virus, ſiue verè ſiue falsò ferientis, complexum cenſeo Eucherium homil. ad plebem detractricem. *Quod malum eſt iſta paſſio, vt detrahas fortaſſe aut meliori, aut certè peccatum quod alter incurrit operando, tuum facias obloquendo?* Grauiſſimè S. Ephrem tomo 1. tract.de morbo linguæ,cùm alia in hoc virus exempla expendit, tum illud maximè quod eſt reuera illuſtriſſimum, nempe Mariæ vxoris Aaronis;(vxoris inquam, & eatenus ſororis Moyſi, vt Iſidor. Peluſ. lib.3. epiſt.152. ſupponit, & patet ex tanta Aaronis ad fratrem permouendum, & impetrandam Mariæ ſanitatem ſollicitudine;quæ pro communi ſorore, non debuiſſet in Aaronem ſolùm cadere:) Ait igitur S.Ephrem, Deum deſcriptione mulctæ irrogatæ Prophetidi, verum malè ac per obtrectationem elocutæ, & marito vt Iſidorus ſuprà expendit, obtrectandi incentiuum elargitæ, nobis exhibuiſſe obtrectationis ſpeculum. *Nam apertè corpus illius, lepra occupauit, quia clam lepra peccati animam ſuam infecerat. Ex manifeſto eius malo, peccatum innotuit quod latebat: Ex teterrima ipſius lepra, docemur quàm graue ac deteſtabile vitium ſit obtrectatio. Corpus quod lepra infectum cernebatur, velut ſpeculum quoddam fuit animæ quæ non perſpiciebatur,cuius indicabat maculam. Ex illa carnis corruptione,*

Facit quoque ad detrahentis genium perſpiciendum, egregia S. Bernardi obſeruatio ſerm. 24. in Cant. in huius iniuriæ exagitatione. Poſtquàm enim eius virus ac liuorem expoſuit, ſubdit continêter. *Et ſunt ſpecies peſtis huius, dum alij quidem nudè atque irreuerenter vti in buccam venerit, virus euomunt detractionis: Alij autem quodam ſimulatæ verecundiæ fuco, cœptã malitiam quam retinere non poſſunt, adumbrare conantur. Videas præmitti alta ſuſpiria, ſicque quadam cum grauitate & tarditate, vultu mœſto, demiſſis ſuperciliis, & voce plãgenti egredi maledictionem: & quidem tantò perſuaſibiliorem, quantò creditur ab his qui audiunt, corde inuito, & magis condolentis affectu quàm malitioſè proferri. Doleo, inquit, vehementer pro eo quod diligo eum ſatis, & nunquã potui de hac re corrigere eum. Et alius. Mihi quidem, ait, benè compertum fuerat de illo iſtud, ſed per me nunquam innotuiſſet. At quoniam per alterũ patefacta eſt res, veritatem negare non poſſum, dolens dico, reuera ita eſt. Et addit: Grande damnum: Nam aliàs quidem in pluribus valet, cæterùm in hac parte, vt verum fateamur, excuſari minimè poteſt.* Hactenus S. Bernardus de genio imbutorum lue huius, vt vocat, *maligniſſimi vitij*, ſiue detractionis alienam famam depaſcentis.

Apertum conuitium, detractione clancularia aſperius.

226. Verùm detractio, clanculum duntaxat famã alienam imminuit. Itaque, aſperius homini læſo, & eiuſdem famæ ac nomini longè magis iniurium eſt conuitium, quod apertè & palam ferit. Conuitium enim nunc nominabo, impudentẽ alienæ famæ lacerationem, eo ipſo cuius fama cõſpurcatur, coram adſtante. Quamuis non me lateat, paſſim cõuitium vſurpari pro honoris alieni violatione inferiùs explicanda. Hic conuitium ſumo pro perfricti oris hominum graſſatione inuerecunda in famam alterius, qui concerptioni famæ ſuæ præſens adſit. Feréque adiunctum habet maledictum iuxta illud Saluiani l. 3. de prouid. *Cuius non ſermo maledictio eſt? Prima enim ſemper irarum tela, maledicta ſunt, & quicquid non poſſumus imbecilli, optamus irati: ac ſic in omni animorum indignantium motu, votis malis pro armis vtimur.* Nexa igitur ferè ſunt maledicta & conuitia. Et quamuis quidditate ſecerni poſſint, tamẽ vt plurimùm maledicta induunt rationẽ conuitij, quia ad cõuitiandum intorquentur. Audiendus de eis Plato lib. de legib. *De conuitio igitur hæc vna omnibus lex ponatur: Nemo in aliquem conuitietur. Sed quicunque cum alio de re quapiam ambigit, diſcat potiùs doceátque tam ambigentem quàm præſentes, ita vt omni conuitio prorſus abſtineat. Cùm enim ſibi inuicem verbis turpibus maledicũt, muliebres habentur. Et in primis ex verbis, (quæ certè leuiſſima res eſt;) odia grauiſſima & inimicitiæ ſæpè naſcuntur.* Quo porrò patre, fœda hæc proles, & ex quo coniugio naſcatur, expono verbis S. Chryſoſt. homil. 52. in Matth. *Diaboli, inquit, lectus eſt omne conuitium. Atque ita, quaſi pernicioſus quidã adulter, occulta voluptate cum animo adulteratur, & ex pernicioſo ſpermate diabolicas inimicitias parit: contráque matrimonium omnia peragens, eos qui pacis vinculo in vnum coarctantur, in multas dirimit partes, cùm matrimonium in vna duos carne coniungat. Nec coniunctos ſolùm diſſociat, ſed ipſum etiam animum ſcindit & lacerat.*

Munimen aduerſus detractionis, ac conuitij, ſpiculum.

227. Satis de hoc verbalis detractionis adiũcto, ipſáque etiam verbali detractione, quæ vtinã adeò cuiuis inuiſa eſſet, quàm exitiale ac præſentiſſimum eſt eius venenum. Sed cùm de alexipharmacis & amuletis, quibus quis aduerſus huiuſmodi peſtem nimium quantum vbiuis & ſemper graſſantẽ, mentis ſuæ ſanitati proſpiciat, nec ſuam conſtantiã concuti patiatur, innumera vbiuis proſtent, alibique à nobis proferenda ſint optima quæque: Breuiter nũc ſubiiciam cum Seneca lib. de vita beata, c. 18. quod in eiuſmodi euẽtu quiſque poſſit ſibi occinere. *Hoc per maligniſſima capita, & optimo cuique inimiciſſima, Platoni obiectum eſt, obiectum Epicuro, obiectum Zenoni. Omnes enim iſti, dicebant, non quemadmodum ipſi viuerent, ſed quemadmodum viuendum eſſet. De virtute, nõ de me loquor. Et cum vitiis cõuitium facio, in primis, meis facio. Cum potuero, viuã quomodo oportet: Nec malignitas me iſta multo veneno tincta, deterrebit ab optimis. Ne virus quidem iſtud quo alios ſpargitis, vos necatis, me impediet quo minus perſeuerem laudare vitam, non quam ago, ſed quam agendam ſcio: quo minus virtutem adorem, & ex interuallo ingenti reptabundus ſequar. Expectabo ſcilicet, vt quicquam maleuolentiæ inuiolatum ſit, cui ſacer nec Rutilius fuit, nec Cato?* Quantò fortiùs Chriſtianus, in ſanctos, & ſanctum ipſum ſanctorum intendens, ingeminare hæc ipſa poterit?

Rurſus inſigniter ex Socratis perſona eodẽ lib. c. 27. *Ecce Socrates ex illo carcere quẽ intrando purgauit, omnique honeſtiorem curia reddidit, proclamat: Quis iſte furor? Quæ iſta inimica diis hominibuſque natura eſt, infamare virtutes, & malignis ſermonibus ſancta violare? Si poteſtis, bonos laudate: ſi minus, tranſite. Quòd ſi vobis exercere tetram iſtam licentiam placet, alter in alterum incurſitate. Nam cùm in cœlum inſanitis, non dico ſacrilegium facitis, ſed operã perditis. Præbui ego aliquando Ariſtophani materiam iocorum. Tota illa comicorum Poëtarum manus, in me venenatos ſales effudit: Illuſtrata eſt virtus mea, per ea ipſa per quæ petebatur. Produci enim illi, & tẽtari expedit, nec vlli magis intelligunt, quanta ſit, quàm qui vires eius laceſſendo ſenſerunt. Duritia ſilicis, nulli magis quàm ferientibus nota eſt. Præbeo me nõ aliter quàm rupes aliqua in vadoſo mari deſtituta, quam fluctus non deſinunt vndecunque moti ſunt, verberare: Nec ideò aut loco eam mouent, aut per tot ætates, crebro incurſu ſuo cõſumunt. Aſſilite, facite impetũ. Ferendo, vos vincam. In ea quæ firma & inſuperabilia ſunt, quicquid incurrit, malò ſuo vim ſuam exercet. Proinde quærite aliquam mollem cedẽtémque materiam, in quam tela veſtra figantur. Vobis autem vacat aliena ſcrutari mala, & ſententias ferre de quoquam? Quare hic Philoſophus laxiùs habitat? Quare hic lautiùs cœnat? Papulas obſeruatis alienas, ipſi obſiti plurimis vlceribus. Hoc tale eſt, quale ſi quis pulcherrimorum corporũ næuos aut verrucas derideat, quem fœda ſcabies depaſcitur. Obiicite Platoni quòd petierit pecuniam: Ariſtoteli quòd acceperit: Democrito quòd neglexerit: Epicuro quòd conſumpſerit.* Per ſcriptionis calorem, dum in Lectoris commodũ fertur ardentiùs, Socratem inducit cum aliqua tẽporum diſconuenientia, poſteriorum Platonis, Ariſtotelis, Epicuri, probra recenſentem. Idem non ſemel à Platone factitatum, notauit diligenter Athenæ. l. 5. Sed pergit. *Mihi ipſi Alcibiadem, & Phædrum obiectate. O vos maximè felices, cùm primùm vobis imitari vitia noſtra contigerit! Quin potiùs mala veſtra circũſpicitis, quæ vos ab omni parte cõfodiunt, alia graſſantia extrinſecus, alia in viſceribus ipſis ardẽtia? Nõ eo loco res humanæ ſunt, etiamſi ſtatum veſtrũ parũ noſtis, vt vobis tantum otij ſuperſit, vt in probra meliorum agitare linguam vacet.*

Præclarum & illud quod ex Demetrio ſuggerit epiſt. 91. ſub finem. *Quid ſtultius homine verba metuente? Eleganter Demetrius noſter ſolet dicere, eodem loco ſibi eſſe voces imperitorum, quo ventre redditos crepitus. Quid enim, inquit, meà refert, ſurſũ iſti, an deorſum ſonent? Quanta dementia eſt vereri, ne infameris ab infamibus? Quemadmodum famam extimuiſtis ſine cauſa, ſic & illa, quæ nunquam timeretis, niſi fama iuſſiſſet. Nunquid detrimenti faceret vir bonus iniquis rumoribus aſperſus?*

Euangelio Hebraïco S. Matthæi, quo vtebantur Nazaræi. Conſtat enim nuſpiam apud Matthæum, vel alibi in Canonica Scriptura, haberi eam Domini ſententiam: ſed euangelica ſententia dicta eſt, quæ à Chriſto Euangelij fonte prolata, ad nos per Apoſtolos manauit. Cuiuſmodi multas Chriſti ſententias, hancque imprimis, annotant, Turrianus in defenſ. capitis 36. libri 2. conſtit. Clementis, & Baron. anno Chriſti 34. in calce vitæ Chriſti Domini. Sed hoc per tranſennam.

231. Quamuis magna omninò ſit, vt dicebam, noxa patientem aurem obloquentibus accommodantium, rectè tamen Themiſtius orat. 5. commēdat Theodoſij humanitatem, quòd inuitum audire, crimini non verteret, contra antiquam praxim in atrocioribus culpis. *Olim*, inquit, *in eiuſmodi criminibus, nihil inter culpam & fortunam diſcernebatur, párque & idem erat noxæ genus, nefarium aliquid ac ſceleſtum moliri, & idipſum præter voluntatem audiſſe. Atqui hoc erat naturam hominis arguere; quòd apertas ac patulas aures dediſſet, nec quemadmodum palpebras atque os, ſic etiam aures claudere aut diducere, in poteſtate noſtra eſſe voluiſſet: cùm ferè vnus hic ſenſus, poteſtatem noſtram atque libertatem effugiat, ac quicquid in eum incurrerit, velut ianuâ carentibus & apertis ædibus, ita neceſſariò ſint illi omnia ſuſcipienda. Tu verò auditum prorſus ab crimine ſeparaſti.* Itaque ij duntaxat iure culpantur, qui lubentes audiunt: & per quos tubos ad animum tranſmittere bona dicta oportuerat, (vt S. Aſterius, hom. de Oeconomo, rectè dixit,) per eos peccati cœnum improuidè admittant.

Eo certè nomine S. Auguſtinus homil. 16. de verbis Domini, affirmat qui proximi famam impetit audiente altero, in ipſum quoque audientem iniurium eſſe: quòd eo ipſo ſtatuat illum approbatorem ſuæ in alterum nequitiæ: videatúrque exiſtimare placituram ei alienæ famæ conſpurcationem. *Si multis audientibus*, ait eo loco D. Auguſtinus, *tibi fecit iniuriam, & in illos peccauit, quos teſtes ſuæ iniquitatis effecit. Dico enim, fratres chariſſimi, quòd & vos ipſi in vobis ipſis poteſtis agnoſcere. Quando me audiente, fratri meo quiſque iniuriam facit, abſit vt à me iniuriam illam alienam putem. Prorſus & mihi fecit. Imò mihi plus fecit, cui putat placere quod fecit.* Gemina illa ex Apuleio lib. 1. Florid. *Quæ facilior res, quàm linguæ rabies & vilitas morum, alter ex aliorum contemptu, alter ex ſui? Nam viliter ſemetipſum colere, ſui contemptus eſt: barbarè alios inſectari, audientium contumelia eſt. An non ſummam contumeliam vobis imponit, qui vos arbitratur maledictis optimi cuiuſque gaudere? qui vos exiſtimat, mala & vitioſa verba non intelligere, aut ſi intelligatis, boni conſulere?* In hunc defectum, multus omninò eſt S. Ephrem tomo 1. opuſc. de linguæ morbo, *ſub medium*, concludens, magnum planè hinc imminere homini diſcrimen; *Magna ſiquidem eſt auris feneſtra, quippe per quam mors in mundum ingreſſa, cunctas deuorauit gentes ac nationes, & inſatiabilis adhuc remanet.*

Vltimus modus violandi exteriùs famam; per facta.

232. Tertiam alienæ famæ violationem quæ factis perficitur, non eſt quòd ſpecialiter exponam. Omnia enim quibus poſteà tradam violari honorem, ferè etiam redundant in famam, quatenus ex inhonoratione conſequitur apud alios ad quos manauit de ea rumor; conſequitur inquam, contemptus & deſpectio, quæ cum bona exiſtimatione in qua famam conſtituimus, non cohæret. Ac proinde quiſquis facto aliquo & inhonoratione, in cauſa fuit, cur aliquis fama ſua apud alios excideret, haberetúrque homo nihili, cùm priùs in exiſtimatione eſſet; reus eſt non tantùm ob inhonorationem, quæ ſiſtere inter duos poterat, ſed etiam ob violatam apud alios famam, quæ eſt noua & ſpecialis ſpecies iniuſtitiæ. Quamuis plerunque non ſeiungantur ob frequentem concomitantiam, aut quia cùm inhonoratio aliis innotuit, idque non ignoratur; expreſſa inhonoratione, cenſetur quoque exprimi infamatio, tanquam adiunctum aliquod ferè ſemper annexum inhonorationi euulgatæ.

Hac igitur ratione, facta aliqua poſſunt famam violare, vt rectè cenſuit Adrianus quodl. 11. q. 1. *litera D.* & Mol. tract. 4. d. 23. Non numero tamen hîc inter facta, actus illos, qui habent tantùm rationem ſigni, cuiuſmodi eſſet cornuum appenſio pro foribus alicuius ad inſinuandum domeſticum probrum, & vxoris perfidiam. Hæc enim & huiuſmodi alia facta, cùm habeant rationem ſignorum, reuocanda ſunt ad ſigna verbalia aut ſcripta: quia perinde eſt verbo aut ſcripto ſignificare dedecus illud coniugij, ac adhibito ſigno, quod ex vſu communi idipſum denotat. Nam etiam S. Auguſt. 1. confeſſ. cap. 8. motus corporis *verba naturalia* nominat. Quare nomine *factorum*, hoc loco, ea opera intelligo, quæ directè honorem impetunt; ſecundariò autem & conſequenter redundant in famam, eique maculam inſpergunt, cùm ad aliorum notitiam deueniunt: Cuiuſmodi ſunt barbæ auulſio, aut attrectatio cum deſpicatu, fuſtis impactio, conculcatio, aliáque huiuſmodi.

Quæ innoxia, ſaltémque non iniuſta externa, famæ violatio.

233. Hæ igitur ſunt iniuriæ, quibus fama violatur. Quibus annumerandæ non ſunt illæ imminutiones famæ alienæ, quæ fiunt interdum nullo læſo iure eius cuius fama imminuitur, aut etiam euertitur. Sic enim nulla eſt iniuſtitia, proferre iudicium verum, conceptum ex iis quæ in aliquo apparent, & conſpici poſſunt ab omnibus: Tametſi ex ea iudicij propalatione conſecuturum ſit, vt alij minùs rem penetrantes, dedoceantur, diſcántque nō nimium ſuſpicere cum de cuius bonis fama maior increbuerat quàm par eſſet. Vt enim iniuſtitia admitteretur erga huiuſmodi hominem cuius fama ſic deteritur, neceſſe eſſet ſuppetere illi, (ſaltem ex illis quæ in oculos occurrunt, & exteriùs apparent,) titulum aliquem bonæ famæ quo ius illud niteretur. Cùm igitur ſemoueamus omnem titulum; liquet, talem famæ imminutionem vacare iniuſtitia. Eſto ex aliquibus aliis circunſtantiis poſſit mala eſſe, & cum charitate debita alteri in re quæ noſtra non intereſt, minùs conſentire, quod nunc non moramur in ſolam iniuſtitiæ labem intenti.

Atque ita non ſunt iniuſtitiæ notandi, qui de illis qui famam iam prodegerunt, renunciant aliqua, illis ipſis quos ſciunt ea habere perſpecta. Ex eodem capite ducenda eſt ratio, cur abſque iniuſtitia poſſit quis culpam alterius publicam, iámque ita diuulgatam vt nulla poſſit tergiuerſatione celari, aliis eo ipſo loco referre. Quod ad alia quoque infamatiua extendendum eſt. Vt ad notam generis; cùm ſcilicet quis dicitur eſſe de gente non ſancta, vel nothus: Et ad alia quæ non niſi ratione æſtimationis huius ſeculi, famam auferunt, quamuis reipſa poſſint eſſe actus virtutis. Sic enim militi infamiam inurere cenſetur, in hac tanta corruptela & peruerſione iudiciorum, qui de

eo refert, quòd duellum recuſauerit. Nam infamia in conuictu humano, non tam ſpectatur ratione eorum quæ cum virtute pugnant, quàm eorum quæ æſtimationem ſeculi huius nequam peſſundant. Quale in his ſeculorum finibus eſt, nobilem ad duellandi prouocationem obſurdeſcere. Mulieri item probroſius eſt vnum adulterium, quàm centum ſimilia mariti ſcelera; tametſi in ratione vitij, & ex natura rei, multò probroſiora ſint centum ſimilia mariti adulteria, quàm vnicum mulieris. Et denique ratione illius æſtimationis, maritus qui vxorem in fœditate & tori violatione deprehenſam, vltore gladio perfodit, ſpectato ſeculi vſu & torrente moris humani, infamiam non contrahit: quin potiùs generosè egiſſe cenſetur, abigitque à ſe infamiæ notam, quæ illi ſuperuentura erat ex vxoris turpitudine, quam in ratione vitij & culpæ, conſtat ad eum non ſpectare.

Denique ex eodem fundamento colligitur, vacare iniuſtitia derectionem culpæ alicubi publicæ notorietate facti, vt loquuntur: Vel certè ea iuris notorietate, qua crimen in rem iudicatam tranſierit. De ea enim iuris infamia quæ prorſus occulta eſſet, qualis plerunque incurritur per ſcelera tametſi occultiſſima, aliud eſſet. Quia cum huiuſmodi dedecore occulto, ſalua manet poſſeſſio famæ, iuſtáque eius retentio. Et idem propè ſtatuendum eſt de ea iuris notorietate, quæ iudicium ipſum non excedit: quum ſcilicet ſententia adhuc pendet, quamuis habeantur omnia ſufficientia ad eam ferendam, ſiue ex rei confeſſione, ſiue ex teſtium idoneorum aſſertione. Nihilominùs enim res non eſt adhuc publica, niſi in eo iudicio. Itaque ago tantùm de probro ſimpliciter publico, quia innotuit illis aliis, quos dixi modis. Et tunc nego violari Iuſtitiam, eo in locis remotis euulgato, etiamſi fama ſceleris illuc alioqui peruaſura non eſſet. Quamuis enim locus ille diſtare ſupponatur à loco vbi interceſſit ſententia iudiciaria, vel omnimoda rei euulgatio per ipſius operis admiſſionem publicè, aut patentibus apud omnes indiciis deprehenſam: Tamen reus ſic apertè peccando, famam vltrò prodegit: Vel iudicis autoritas poteſtatem omnibus fecit, eum poſſeſſione famæ, quam fortè alicubi retinet, exturbandi. Iuſtúmque fuit eum per publicam poteſtatem ſpoliari iure famæ, qui infamiæ argumentum edere non erubuit: ſéque dignum effecit, de quo homines ex natura rei tale iudicium formarent. Id quod etiam in aliorum terrorem & vtilitatem cedit; quod iudex æquus maximè intendit. Declinant enim plerique culpam, ne adiunctum culpæ probrum cogantur excipere, ac ne ſermonum materiam præbeant, & deſpicatui meritò habeantur. Quid tamen ferant leges Charitatis & humanæ commiſerationis, circa reum præſertim qui iam reſipuerit, & bonam alicubi famam parauerit, nunc non attendo: contentus negaſſe interuenire in eo euentu iniuſtitiam. Eſto admittamus, violari poſſe Charitatem, non neceſſaria alieni probri euulgatione: ídque omninò certum ſit, cùm qui ceciderat, iam reſurrexit, & bonam famam alicubi comparauit, nec periculum damni tertio fortè non conſcio imminentis, honeſtat probri iam aboliti manifeſtationem.

Violatio honoris per contumeliam accidentariò multiplicem.

234. Iam verò honoris violationem, quæ non poteſt eſſe tantùm interna, ſed in actum externum prodeat neceſſe eſt, in quo à famæ violatione differt: hanc inquam honoris violationem, quibuſcunque tandem modis perficiatur, Vlpianus l. 1. ff. *de iniuriis*, vno nomine *contumeliæ* inſignit, eo quòd alterius honor non proteratur abſque contemptu, à quo dicta videtur contumelia. Eſſe autem contumeliam, ſpeciem infimam iniuſtitiæ, omnes alieni honoris iniuſtas læſiones comprehendentem, certum videtur. Et ita benè cenſuit Caietanus 2. 2. q.72. art.1. & Sotus lib.5. de Iuſt. q.9. art.1. Carbo mox allegandus, aliique poſt iſtos. Et ratio eſt perſpicua: quia iniuſtitia contumeliæ, non conſiſtit in medio ſiue inſtrumento quo alterius honor impetitur: ſed in ipſo iniuſto honoris diſpendio. Quare licèt penes diuerſa huiuſmodi media, poſſit diuerſitas aliqua inter contumelias exiſtere, non tamen ſpecifica, ſed tantùm accidentaria, qualis duntaxat cernitur inter varia contumeliæ generaliter dictæ membra, de quibus plura habet Carbo l. de pacif. inimicor. cap.4.

Sunt autem hæc: Conuicium, improperium, maledictum. Conuicio violatur honor alterius, obiectu alicuius defectus, ſiue moralis, ſiue naturalis. Malè enim Carbo ſuprà, conuicium reſtringit ad naturalium defectuum exprobrationem, excluſis iis quæ maximè ſunt conuicij materia, hoc eſt, moralibus defectibus. Eodem ſenſu ſæpè vſurpatur vox improperij; quamuis preſsiùs aliquando vſurpetur pro exprobratione ingratitudinis, & malè repenſæ gratiæ acceptæ, qua vix fœdior macula honori inſpergi poteſt inter perſonas quæ benè moratæ haberi velint, & virtutis ſtudium profiteantur. Illi autem directæ exprobrationi ingratitudinis adiungitur indirecta exprobratio antiquæ indigentiæ beneficiarij, ſubleuatæ per benefactorem. Maledicto non exprobratur naturalis vllus aut moralis defectus, ſed tantùm fit deuotio, aut imprecatio in probrum eius, cui maledicitur. Neque enim hîc maledictionem vſurpamus pro enunciatione mali afficientis alterum, quæ eſt conuicij ratio, vel præcisè pro mali alieni imprecatione, quæ Charitatem non Iuſtitiam violaret; ſed maledictionem hîc vſurpamus pro deſiderio mali alieni exteriùs expreſſo, & ſaltem verbali, quatenus redundante in dedecus iniuſtum, perſonæ cui maledicitur, eiúſque honorem commaculante.

235. Hic igitur eſt ambitus contumeliæ, quam vides meritò ab Ariſtotele fuiſſe numeratam, tertiam ſpeciem deſpicientiæ. Sub generali enim ratione deſpectus, triplicem ponit ſpeciem: videlicet deſpicatum externum, ſiue contemptum alterius iniuſtum, incommodationem, & contumeliam. Locus eſt expenſione dignus 2. Rhet. c.2. *Quoniam deſpicientia*, inquit, *eſt actus opinionis in eo quod nihil æſtimandum videtur. (Etenim mala & bona, digna arbitramur ſtudio eſſe, & quæ referuntur ad hæc: quæ verò ſunt nihil, aut admodum parua, nulla re digna exiſtimamus.) Tres ſunt ſpecies deſpicientiæ, contemptio, & incommodatio, & contumelia. Qui enim contemnit, deſpicit: Quæ enim arbitrantur nulla re digna eſſe, ea contemnunt: Quæ verò nulla re digna ſunt, deſpiciunt. Et qui incommodat, videtur contemnere. Eſt enim incommodatio, impedimentum quod fit voluntatibus, non vt aliquid ſibi eueniat, ſed vt ne illi. Quoniam igitur non ſpectat vt ſibi aliquid eueniat, deſpicit. Id enim manifeſtum eſt, quia nec obfuturum exiſtimat, (nam timeret, & non deſpiceret:) nec profuturum vlla in re, quæ vllum habeat momentum, nam curaret, vt amicus eſſet. Et qui contumeliam infert, deſpicit. Eſt enim contumelia, nocere, & moleſtum eſſe in iis in quibus dedecus eſt patienti,*

non

non vt aliquid fiat ſibi aliud niſi quod ſit, ſed vt voluptatem percipiat. Etenim referentes non faciunt contumeliam, vel vlciſcuntur. Cauſa verò voluptatis eſt contumeliam facientibus, quòd arbitrantur maleſaciendo ſe excellere magis. Quamobrem iuuenes & diuites contumelioſi ſunt, excellere enim ſe arbitrantur contumeliam inferendo. Contumelia verò eſt, non æſtimare. Et qui non æſtimat deſpicit. Quod enim nulla re dignum eſt, nullam habet æſtimationem nec boni nec mali.

Vides ex his tribus deſpicientiæ modis, contumeliam directiſſimè inuadere honorem: Incommodationem autem & neglectum, non niſi concomitanter, aut potiùs conſequenter & per accidens; quatenus ex paruipenſione per neglectum ſiue ſimplicem deſpicientiam manifeſtata, facilè conſequitur inhonoratio: quæ tamen per ipſum neglectum ſimpliciter dictum non infertur. Quamuis enim qui negligit & aliquem non magni æſtimat, ſubuertit fundamentum honoris qui opinione illa alienæ excellentiæ niti debet: Tamen non quiſquis honorem non defert, & iudicat deeſſe alicui excellentiam cui honor deferatur, inhonorare cenſendus eſt, per ſe loquendo: cùm valdè differant, non honorare, iudicando honoris fundamentum deeſſe, quod vnum neglectu ſimplici importatur; & inhonorare poſitiuè, quod eſt agnoſcere in aliquo contraria fundamenta & probra. A neglectu tamen ad inhonorationem progredi, procliue eſt. Similiter incommodatio, cùm non neglectu propriæ vtilitatis admittatur, ſed tantùm ne alteri accidat bonum, quod qui ad incommodandum ſe accingit, non curat ſibi ipſi, continet deſpicientiam alterius, de cuius incommodo declinando non curatur. Ab eo autem deſpectu, facilis delapſus eſt ad inhonorationem. Ex illis ergo tribus quæ Ariſtoteles ſub deſpicientia generaliter dicta collocat, ſola contumelia habet rationem iniuſtitiæ contra honorem, præciſè & per ſe loquendo.

Fœditas contumeliæ, præſertim ab honeſto auocantis.

236. Hac qui delectatur, miſerrimo omninò in ſtatu eſſe, ſic tradit S.Chryſoſtomus homil. 31. ad popul. *Cane ſordidior eſt contumeliis gaudens, qui reuertitur ad vomitum ſuum. Nam ſi poſtquam ſemel euomuit, deſtitiſſet, non eſſet par illi: ſi verò rurſum eadem vomit, manifeſtum eſt quod eadem comedit. Quid itaque tali magis abominabile? Quid autem illo ſordidius ore quod tales cibos manducauit? Atqui hoc eſt opus naturæ; illud verò minimè. Imò verò & hoc præter naturam, & illud. Quomodò? Non enim ſecundùm naturam eſt, temerè contumeliam inferre, ſed præter naturam. Nihil igitur vt homo loquitur, ſed hæc quidem vt fera, hæc autem vt furens. Sicut enim corporum morbus, eſt præter naturam, ſimiliter & hoc. Et quoniam præter naturam eſt, ſi in eo moratur diu, paulatim moritur: In eo verò quod iuxta naturam eſt, diu commorans non perit. Mallem cum homine cœnum edente menſam communicare, quàm cum talia loquente. Non cernitis porcos ſtercus mandentes? Sic & iſti. Quid enim fœtidius verbis, quæ contumelioſi loquuntur? Studium eis eſt, nihil ſanum eloqui, mundum nihil, ſed ſi quid turpe, ſi quid deforme, hoc tam facere quàm dicere. Et quod grauius eſt, alios ſe confundere putant, cùm ſeipſos dedecore magis afficiant.* Luculenter de more id demonſtrat, interpoſito exemplo lupæ, aut ſcenici, alteriùſve infamis perſonæ, quę verborum cœnũ quo alium aliquem inſpergit, ſibi affricat. Tum pergit. *Non tantum odimus habentes vulnera, quàm ea reuelare conantes, & oſtendere. Itidem & hic, afficit contumelia non illum ſolum, verùm & ſeipſum, & audientes, & communem hominum naturam: perculit auditorem, nec vllo proſecutus eſt bono: propterea Paulus ait, Si quis ſermo bonus ad ædificationem, vt det gratiam audientibus.* Et mox propoſitis quibuſdam contumeliis: *Nihil his turpius verbis, ignauius nihil, nihil muliebrius in lingua potentiam habere, in conuitiis iactandis altum ſapere: ſicut qui conducuntur in pompis, ſicut mimi, paraſiti & aſſencatores. Porci potius quàm homines ſunt quicunque ſuper his gloriantur, cùm opus eſſet ſub terra ſe obruere: cùm opus inquam, ſi quis alius atteſtatus iſta fuiſſet, fugere teſtimonium, tanquam inimicum, neque viro dignum. Contumeliarum præco factus es, ſed audientem malè nihil offendere poteris.* Eadem totidem verbis repetuntur homil. 31. in Acta *in Morali.*

Accidit verò plerunque & inhonoratio, & contemptus, & denique vniuerſum lolium enumeratarum iniuriarum eo acerbius, quo benè & ex virtute geſta, oblocutionibus improborum malè detorta, in malam partem accipiuntur: probróque vertuntur, quæ decori magno eſſe oportuerat. Vnde non rarò iis qui minùs firmo ſunt pectore, remora iniicitur benè operandi. Et quidem qui ad eum modum delinquunt, præter iniuſtitiæ notam quam apertè incurrunt, rei inſuper quadantenus ſunt conculcatæ ac ignominia aſperſæ virtutis. Vnde efficitur, vt aliis in virtutis exercitio languor & tepor obrepat: quod quantum ſit flagitium, nemo ſatis æſtimet. Videndus S.Chryſoſt. lib. de virginit. à c.20. Nec videtur admodum abeſſe ea peruerſitas, ab ea qua vitium directè laudatur & approbatur; quod conſtat eſſe longè deterrimum, vt videre eſt apud S.Chryſoſt. in Pſal.49.ad illud: *Et cum adulteris*, & apud Iſid.Peluſ.l.4.epiſt.60.

Qui verò ea ex parte impetuntur, & alienæ improbitati cedentes, metu ſannarum & iudiciorum alienorum ab honeſto reſiliunt, armandi & muniendi ſunt, cùm aliis quæ aduerſùs hanc peruerſam honoris captationem, & ignominiæ metum, diſputanda ſuo loco ſunt: Tum ea præſertim Chryſoſtomi oratione quam adhibet, homil.46. in Acta in Morali. *Nobis ne cura ſit quid multi ſentiant, neque vltra quàm oportet de gloria ſolliciti ſimus. Deo viuimus, non hominibus. In cœlo ciues ſumus, non ſuper terram. Illic præmia & brauia noſtrorum laborum iacent. Illinc expectamus laudes, illinc coronas. Eatenus curemus homines, ne eis offendiculo & damno ſimus. Si autem nos illis offendiculum non damus, & illi voluerint temerè, & abſque cauſa nos vituperare, rideamus.*

Redundantia iniuriarum famæ & honori illatarum, in perſonas læſo coniunctas.

237. Claudo iniuſtitias huius ordinis, ſi communiter aduertero, & famæ & honoris violationem, poſſe ab vno in alios, ob ſpecialem cum eis coniunctionem redundare. Sicut enim qui vxorem alterius vitiat inuitam, non modò ipſi mulieri iniurius eſt, ſed etiam marito, cuius ius cum mulieris iure connexum & complicatum eſt; Imò quamuis vxor annueret, & idcircò nulla in eam iniuſtitia admitteretur; tamen vir læderetur, niſi & ipſe annueret, & vxori lenocinaretur: Sic etiam in famæ & honoris violatione, læſio vni illata poteſt facilè redundare in alterum, cuius bona fama & honor, cum illius qui læditur fama & honore connectitur. Imò plerunque, vt in priore etiam exemplo cernitur, infamatio & inhonoratio quæ immediato ſubiecto voluntaria erit, proindéque vacabit culpa iniuſtitiæ, reſpectu eius; habebit rationẽ veræ iniuſtitiæ reſpectu alterius, in quẽ ex huius non iniuſta læſione redũdat infamatio vel inhonoratio.

Famam

Famam certè & honorem conſtat plerunque transfundi in ſtirpem & cognatos ac parentes. Qua ratione iuxta Senecam 3. de benef. cap. 32. *Filius quandoque in tantum proceſſit, vt aut eloquentia per gentes enoteſceret, aut Iuſtitia, aut bellicis rebus, & patri quoque in gentem circunfunderet famam, tenebráſque natalium ſuorum clara luce diſcuteret.* Et mox. *An quiſquam Ariſtonem & Gryllum niſi propter Xenophontem ac Platonem filios, noſſet? Sophroniſcum Socrates expirare non patitur. Cæteros enumerare longum eſt, qui viuunt ob nullam cauſam aliam, quàm quòd illos liberorum eximia virtus tradidit poſteris.* Si igitur fama transfunditur ad coniunctos, idem poteſt ac debet de infamia & inhonoratione affirmari.

Ob hanc ſanè rationem, iniuſta plerunque eſt ceſſio iuris proprij, qua contingit inferri nocumentum aliis ius ſuum cum noſtro connexum habentibus. Hac item duntaxat ratione, iniuſtitiam continet infamatio & inhonoratio perſonæ, quam iam defunctam, æternis ſuppliciis mancipatam eſſe conſtet, quia apertè exceſſit in hæreſi, aut alio graui crimine. Quamuis enim ea perſona, omni iure famæ & honoris prorſus exciderit ratione ſtatus, ideóque nulla eius infamatio iniuſta ſit cenſenda. Tamen ſi labes ei illata redundet in propinquos, iniuſta eſt, quatenus immerentibus illinitur.

Peruerſa, probri, ab vno in cœtum vniuerſum, diffuſio.

238. Eſt item alia ratio, qua nota alicui iniuſta in alios refunditur longè iniuſtius: cùm nimirum probrum vni alicui ex corpore quopiam peculiare, in totum corpus deriuatur. Quod diffundendi probri genus, cùm vniuerſale non ſit; (neque enim defectus moralis vnicus fabri, cæterorum omnium fabrorum cœtui vitio datur, & ita in ſimilibus:) in iis tamen qui virtutis ſtudium peculiariter profitentur ratione ſtatus in quo degunt, frequentiſſimè vſurpatur. Sic enim Epictetus apud Arrianum lib. 4. c. 8. queritur traduci vniuerſum genus Philoſophorum, vno aliquo ex Philoſophis lapſo in culpam. *Si quis*, inquit, *indecorè ſe gerentem quempiam viderit, protinus*; Ecce Philoſophus iſtud, *inquit*, facit: *cum propter ineptias dicendus eſſet potiùs non Philoſophus. Nam ſi animo ſic adumbres Philoſophum, eiuſque ſit hæc profeſſio; habere ſcilicet pallium, & demiſſum capillum, haud perperam ſic ipſum appellaris. Sin verò Philoſophus ſit is, qui iudicio ſuo non peccet; quid cauſæ tandem eſt, quod tum demum profeſſionis titulum non detrahunt, ſi talia non præſtent? Aliarum artium non ſecus comparata eſt ratio? Si quis ſecuri ad ſecandum malè vti conſpiciatur, nemo dicit:* Quis vſus eſt artis fabrilis? En quanta faciunt mala fabri? *Contrà potius ſic inquit:* Ille faber non eſt, cùm benè vti non poſſit ſecuri. *Haud aliter, ſi quem malè canentem audierit, non ſic ait:* En quàm malè canit Muſicus. *Sed potius ſic inquit*; Ille non eſt Muſicus. *Iſtud in Philoſophia vna committitur ac fit, vt ſi quem viderint facientem quod non deceat Philoſophum; hanc nihilominus ei non detrahant appellationem. Verùm dum verbis & opinione ipſum ſtatuunt eſſe Philoſophum, ſi qua in re indecorè ſe geſſerit, in philoſophando nihil eſſe commodi concludunt.* Et mox. *Non vis primùm perſpicere, vtrum indecenter gerendo ſe, profeſſionis nomen vſurpet iſtius, ac dedecore impleat; poſtea criminando, ipſam exagitare profeſſionem? Hunc ipſe tu quando pro circumſpecto te geris, ſi quid ipſum delinquentem videris, protinus*, Ecce, *inquis*, Philoſophum: *tanquam ſi deceret hæc facientem appellare Philoſophum: Et contemptim ſubinde*, quàm philoſophicum illud eſt, *ais. At quando adulterum fabrum videris, aut liguritorem, non ſic loqueris:* En fabrum. *Neque*, En aſpice Muſicum. *Ita quantuncunque illud eſt, quod tu de ſtudio & profeſſione Philoſophi intelligis, in eo ipſo laberis, & confunderis incuria meditationis.*

239. Quantò autem ſanctior eſt Chriſtiana Philoſophia, tantò faciliùs eadem peruerſitas in infamandam vniuerſam ſacram communitatem exeritur. Quod frequenter queruntur Chriſtiani Doctores. Sic enim S. Chryſoſtomus homil. 4. de verbis Iſaiæ, *Vidi Dominum*, ſub finem, grauiter monet non eſſe paucorum ex ſacerdotali ordine iuſtum probrum, ad alios eiuſdem ordinis transferendum. Quod egregiè tanti Patris diſcipulus, eique ſanctitate & eloquentia ſuppar S. Iſidor. Peluſ. l. 2. epiſt. 52. & l. 3. epiſt. 242. confirmat. Acerrimè item Nazianzenus orat. 14. expoſtulat, quòd cùm non idcircò nigri omnes iudicemur, quod ex noſtro ordine aliquis huiuſmodi ſit, at ob vnius culpam omnes damnationem ſubeamus. Heluidium ex quibuſdam non ſatis compoſitis virginibus, vniuerſum earum cœtum damnantem ſic caſtigat S. Hieronymus in calce opuſculi aduersùs eum. *Quod ais quaſdam eſſe virgines tabernarias, ego tibi plus dico eſſe in his & adulteras: & quò magis mireris, Clericos eſſe caupones, & Monachos impudicos. Sed quis non ſtatim intelligat, nec tabernariam virginem, nec adulterum Monachum, nec Clericum poſſe eſſe cauponem? Nunquid virginitatis eſt culpa, ſi ſimulator virginitatis in crimine eſt?*

Luculenter etiam Theodoretus 12. contra Græcos inſectatur Ethnicos illos, qui infamiam paucorum Chriſtianorum exlegum, in nomen omne Chriſtianum conuertebant. Decerpo ex eo aliqua, ſi fortè graſſantem etiamnum in ſimili huiuſmodi luem, comprimere, aut curare tam ſalubri malagmate detur. Sic igitur Græcos Ethnicos alloquitur. *Ne excuſationes in peccatis excuſate. Quoties enim cunque vobis oſtendimus, euangelicas leges eſſe Græcanica Philoſophia multò ſublimiores, eas quidem laudatis, nihilò tamen ſecus earum tranſgreſſores impudenter nobis obiicitis, ac illorum cauſa conamini leges etiam accuſare. Contrà autem oportuit, eos quidem reprehendere homines, leges autem minimè deteſtari. Neque enim propter malas vites à bonis vitibus abhorremus: neque ob amaras amygdalas, eas continuò quæ dulces ſunt, auerſamur: Neque ob aurum quod ære ſubdito adulterinum cenſetur, id quod eſt purum putúmque, damnamus: Non denique ob ementitam purpuram, carpimus vtique & ingenuam: Neque quòd nonnulli ſint inepti pictores, idcircò accuſamus peritos: Neque ob ſceleſtos homines, odio probos atque officioſos proſequimur: Non quod ignarum curandi medicum forte quempiam incurrimus, ideo & omnem medendi rationem perſequimur. Verùm è pictoribus, medicis, ſutoribus, fabris ærariis, aurariiſque, eos qui ſunt egregij, laudamus atque ſuſpicimus. Imperitos verò ſua quemque artis, carpere conſueuimus. Neque tamen ipſas artes vllo pacto accuſandas putamus, tametſi nullum qui eas teneat inuenire poſſimus. Sit enim hoc profectò facinus inſulſiſſimum, ſi quis ob aliquos cæcutientes oculos ipſum videndi ſenſum tanquam inutilem damnet: vel ob id quod nonnulli homines bleſi balbutientéſque ſint, vocis organa deteſtetur, tanquam minimè neceſſaria, propterque obtruſas nonnullorum aures, ſuperfluum dicat eſſe audiendi ſenſum. Pari quoque modo, miſerum ſanè atque iniquum ſit, ob eos Chriſtianos qui Dei leges tranſgrediuntur, ipſas accuſare leges ac perſequi, cum iis vnà Chriſtianis qui parere legibus annituntur. Neque enim ſi quis fortè faber lignarius, lineam quidem rectè ac ſecundum rationem duxerit, malè autem præterque rationem aſcia vtens, tollat atramenti ſigna, vt vel vltra lineam demat quæ interiùs demenda erant, vel quæ extra ſuperfluunt, intacta relinquat,*

idcircò

idcircò linea eſt accuſanda, quæ ſuapte vi rectum oſtendit. Quicquid enim ibi peccatum eſt ignorantia, fabri peccatum eſt. Leges itaque pro linea, pro regula, pro indice, nobis poſitæ ſunt. Eorum verò qui legibus vtuntur, alij quidem optime vitam inſtituunt; alij vero quæ iucunda ſunt melioribus præponentes, extra rectam lineam legum feruntur. Hi ſunt igitur accuſandi; leges verò laudandæ.

CLASSIS TERTIA INIVRIARVM.

Violationes corporis quoad ipſum eius eſſe circa interna bona, priores.

240. Tertia claſſis actionum inuoluntariarum ea eſt, qua corpus alterius violatur per homicidium, mutilationem, vulnerationem, aut percuſſionem. Totidem enim diſtingui poſſunt gradus in læſione bonorum corporis per actiones inuoluntarias circa bona alterius interna, quæ primùm occurrunt poſt bona externa, de quorum violatione hactenus dictum eſt. Bona ſiquidem interna alia ſunt corporis, alia animæ. Sed quæ ſunt corporis, cùm ſint ſenſibilia, proximè ſequuntur poſt externa bona: Ideóque tractationi iniuriarum externis bonis irrogatarum, meritò ſubnectimus tractationem de iniuriis irrogatis alieno corpori. Quod tamen, quia duplicis generis iniuriæ obnoxium eſſe poteſt, nempe & percuſſioni, aliiſque percuſſione atrocioribus læſionibus malè corpus afficientibus, & fœdationi contra caſtitatem, duplicem actionum inuoluntariarum claſſem terminat. Hic primùm priorem, qua ipſum corporis bonum eſſe imminuitur, aut exſcinditur, explicabimus. Quanquam de percuſſione, debilitatione membri, vulneratione, & mutilatione, quæ ſunt veluti præludia homicidij, vix eſt aliquid huius loci proprium, quod neceſſe ſit specialiter tradere; quódque non facilè per proportionem intelligendum ſit, ex iis quæ de homicidio, tanquam huiuſmodi iniuriarum apice, ſubiiciemus. Quare de homicidio agamus.

Homicidij iniuſtitia, & grauitas.

Eſſe autem in homicidio aliter quàm publica autoritate, vel ad vim illatam repellendam admiſſo, labem iniuſtitiæ, dubitari non poteſt: cùm tam apertè impetat ius diuinum particulare in vitam hominis. Eſt enim Deus immediatus particularis Dominus vitæ humanæ, vt ſuprà monſtratum eſt. Nec poteſt in rebus naturalibus ſiſtendo, maior iniuria alicubi inferri: quandoquidem *lædit immedicabiliter*, vt ait Philo lib. de ſpecialibus legibus, & optimum naturalium bonorum homini eripit, quod eſt fundamentum cæterorum omnium naturæ donorum: imò etiam ſtatus illius, quem diuinæ benignitatis munere hîc quiſque ſortitur, vt in omnem æternitatem, meritorum ſubſidia, & merces bonorum operum, tanquam in nundinis, vt Nazianz. appellat poſt Menandrum apud Stobæum, ſerm. 122. aut veluti in mercatu comparet. Quod tanti momēti eſt, vt hoc maximè nomine vitæ prorogatio iis qui ſapiunt, & intelligunt, ac nouiſſima prouident, in tot ærumnis ac iugibus calamitatibus, appetenda videatur. Et ob has cauſas, homicidium non modò quibuſvis aliis in proximum iniuriis atrocior iniuſtitia eſt, vt affirmabam; ſed etiam deteſtabilior aliquibus criminibus ipſum Deum directè impetentibus exiſtimatur: quamuis certum ſit, horum criminum genericam malitiam, quæ ducitur ex pugna cum nobiliori virtute, eſſe tetriorem & grauiorem.

241. Quo pacto conciliatur rixa de homicidij & periurij comparatione quoad malitiæ grauitatem: quibuſdam palmam homicidio deferentibus, vt multis quos adducit & ſequitur Salas 1. 2. tract. 13. d. 5. à n. 27. & Leſſ. 2. de Virt. c. 42. n. 75. Angeſt. c. 9. Moral. t. 2. Aliis autem periurium anteponentibus, vt Azorio t. 1. l. 11. c. 12. q. 6. & Suare l. 3. de iuram. c. 3. n. 11. Vtrique verò aliquatenus rectè ſentiunt. Nam & homicidio præſtat periurium generica grauitate, ducta ex Religionis violatione: & periurio homicidium deteſtabilius ac grauius eſt ſecundùm moralem æſtimationem, collatis obiectis vtriuſque facinoris. Quidni enim peccatum contra virtutem inferiorem, atque adeò genericè leuius, poſſit ſpecificè deteſtabilius & grauius eſſe aliquo peccato contra virtutem ſuperiorem? Eam quippe inæqualitatem, quam in naturalibus multa alibi tradita confirmant, nihil vetat cerni quoque in moralibus: vt certè nemo videtur negaturus, contingere in ſuprema ſpurcitiarum contra naturam, quam neſcio quis poſtpoſuerit periurio vel irreuerentiæ in Deum, tametſi humiliorem virtutem impetat. Imò Thales apud Laërtium in eius vita, adulterium negabat eſſe periurio leuius. Idem igitur dixerim de homicidio, quod fateor genericè eſſe leuius quàm periurium: ſpecificè tamen aio eſſe grauius.

Quæ autem Philo aliquoties diſputat, vt probet homicidium eſſe ſacrilegium, non pertinent ad homicidium concludendum eodem genere cum periurio, quatenus & periurium & ſacrilegium ſunt contra Religionem, & debitum Dei cultum: ſed ſpectant duntaxat ad exaggerandam homicidij immanitatem, quæ ex eo maximè proditur, quòd rem Dei ſolius dominio ſubſtantem, ac proinde quaſi ſacram, exterminet. Placet ipſum Philonem audire, & mellea hominis in dicendo ſuauiſſimi oratione, amarorem huius diſputationis abſtergere. Ita habet libro de ſpecialibus legibus. *Qui hominem occidit, appellatur homicida ſed reuera eſt ſacrilegus, & quidem inſignis: quippe qui perpetrauit ſacrilegium maximum, ſublata è mundo re pretioſiſſima ſacratiſſimaque; quando nihil eſt Deo tam ſimile, quam hoc ſigillum pulcherrimum, expreſſum è matrice pulcherrima, ad exemplar ideæ rationalis effictum. Ergo quilibet homicida, confeſtim pro impio ſceleratóque habendus eſt, ob perpetratum facinus impium atque nefarium: & debet è medio tolli vt maleficus. Meritus enim plurimas mortes exoluit ſe vnicaquia natura non fert, eum affici pluribus ſupplicijs. Nec iniquum videri poteſt, ſi quod prior fecit, idem & ipſe patitur: quamuis idem non eſt, quod tempore, facto, propoſito, perſonáque diſtinguitur.*

242. Idem pulcherrimè lib. de Decalog. *Interdicitur*, inquit, *homicidium. Cum enim natura gregale ac compaſcuum edidiſſet illud manſuetiſsimum animal, ad conſenſum & ſocietatem inuitauit, dato eis ſermone, quo magis conciliarentur, conſpirarénique moribus. Proinde quiſquis occidit alterum, ſciat ſe naturæ ius fáſque ſubuertere, ſcriptum ad omnium vtilitatem publicam. Sciat etiam ſe committere ſacrilegium, ſublata è poſſeſſione Dei, re ſacratiſsima. Quid enim tam religioſum, támque ſacrum eſt quàm homo? Aurum, argentum, gemmæ, aliaque pretioſæ materiæ, inanima ornamenta ſunt ædificiorum perinde anima carentium. Homo autem animal optimum, potiore parte ſui cœlo cognatum puriſsimo, & vt plerique arbitrantur ipſi mundi conditori; propius accedit ad illius felicis ſempiternaque ideæ imaginem, quàm vlla terreſtris natura, propter mentem acceptam diuinitùs.*

Crediderim Philonem alludere ad illud Gen. 9. *Quicunque fuderit humanum ſanguinem, fundetur ſanguis illius: ad imaginem quippe Dei factus eſt homo. Nempe is qui occiſus eſt; ac proinde in quo imago Dei deiecta eſt de ſolio cui inſidebat.* Non enim ſatis plana & expedita videtur, loci illius enucleatio quam ſuggerit eruditus interpres, in c. 1. Prouerb. n. 211. qui rationem verbis illis expreſſam, refert ad poteſtatem publicam; quaſi ſenſus ſit, homicidam morte fore mulctandum à publica poteſtate collata homini, vices Dei gerenti, & imaginem diuinæ dominationis continenti in plectendis noxiis. Hoc inquam detortum videtur, & acutiùs quàm ſolidiùs dictum. Itaque ea ratio ſpectat potiùs ad hominem occiſum: Meritóque denunciatur homicidæ mortis ſupplicium, quòd diuinam imaginem, ſuo quoque modo in corpore humano, & in toto homine relucentem, vaſtauerit; expreſſiſſimam verò illam imaginem diuinam, quæ humanæ animæ inſidet, ſede ſua & ſolio, hoc eſt, humano corpore exturbauerit. Quæ erat, vt vidiſti, Philonis poſtrema ratiocinatio ad homicidij grauitatem exaggerandam, ſeu potiùs exponendam. Neque enim exaggerari dicenda eſt illius culpæ atrocitas, quam nulla vnquam aſſequi poſſit oratio.

243. Aliunde homicidij grauitatem patefecit S. Cyrill. homil. 8. Paſch. Nempe ex terræ ſanguinem humanum excipientis fœdatione, & abuſu ferri, tam vtilis inſtrumenti. *Verùm quid mihi*, inquit, *rurſum ad hæc reſpondebit graſſator? Ille inquam, qui veluti fera beſtia in triuiis aſſidet, ac prætereunti, à quo nulla in re læſus eſt, tanquam hoſti inſidiatur. Tum in fluminibus latrocinij retia explicat, ac ſi quis demum captus fuerit, proſilit ſubitò, & audacia contra naturæ legem totus incenditur. Vbi mihi, ſure age, Saluatoris legem collocaſti, & quidem qui te Chriſtianum eſſe profitebare? Violas nempe Charitatis ſanctiones, téque in immitem beſtiam immutatum fuiſſe, & in feritatem naturæ inimicam incidiſſe, non ſentis. Tu verò eum, qui ad imaginem diuinam conditus eſt, nihil æſtimans, neſcio quidem an interficias: certè ferro per nefas inuadere audes, atque aliquando etiam cadauer hominis, qui tibi eiuſdem naturæ conſors eſt, in terra proiectum adhuc ſpirantis aſpiciens, non ipſam tibi extemplò dehiſcere tellurem optas. Neque illud cogitas dum cœpta adeò ſæua aggredi audes, tibi quidem conſultum eſſe vt terram colas, aruáque aratro proſcindas, tum ipſis quod placet infodias, móxque fruges Deo dante prolatas ferro metas. Ac tum quidem miraris terram veluti frugum optimarum parentem, quæque tibi res neceſſarias abundè ſuppeditet, laudas verò etiam, vt probabile eſt, ferri vſum. Potes igitur non pudore ſuffundi, dum in ea quæ tibi vitæ tolerandæ adiumenta ſunt, te iniurium præbes? Eorum nanque alterum homicidam feciſti, alterum verò innoxio ſanguine cruentaſti. Quo pacto adhuc orabis, vt terra tibi fructuum mater ſit, in quam, omni abiecta reuerentia iniurius extitiſti? Poteris fulgenti ferro admouere manus, quod in vſus minimè ipſi proprios tranſlatum, hominis cæde contaminaſti? Quo pacto demum, niſi planè deſipias, anniuerſariis aquarum deriuationibus à Deo tellurem irrigari poſtules; qui nullo recto fine inter fluuiales arundines deliteſcas: nec vt ea venêre, quæ in aquis degunt, ſcapham remigio propellas, ſed potiùs ſtudeas auaritiæ, atque iniuſto ſanguine latices diuino munere conceſſos inficias, hominémque tibi cognatum feris aquatilibus indulgeas deuorandum? Ergo quaſnam manus agedum ad Deum tolles?* Luculenter item in hoc ſcelus declamat Libanius in loco communi contra homicidam.

Etiam qui morte digni, iniuſtè à priuato occiduntur in pœnam.

Hæc porrò omnia, quæ de iniuſtitia homicidij priuata autoritate, aliter quàm ad neceſſariam tutelam admiſſi, diſputata hactenus ſunt, valent, ſiue qui occiditur nocens ſit, ſiue innocens. Tametſi non vtrobique ſit par culpæ grauitas, quæ etiam poteſt ex aliis adiunctis augeri, vel decreſcere. Explico ſingula. In primis nocens, quamuis de eo videri poſſet eſſe maior difficultas, eſt quidem mortem commeritus, non tamen inferendam à quocunque, ſed à ſola publica poteſtate tenente vicem Dei, mortis ac vitæ Domini. Et ſanè illi priuati qui ſubiiſſent iniuriam mortis repenſione dignam, eſſent parum æqui æſtimatores iuſtę vindictę, dolore mentem obcæcante, & vltrà quàm ferat delictum exſtimulante. Aliorum verò priuatorum non intereſt, proſequi alienam cauſam, & in ea iudices agere: ſic enim facilè omnia cædibus fœdarentur, dum vnuſquiſque facilè in alio cædis cauſam, vel per errorem deprehenderet, vel ex odio comminiſceretur. Itaque nulli omninò priuato fas eſt, iudicium ſibi in reum morte dignum attripere; & dum hominem morte dignum ſupplicio afficit, ſeipſum tanto iniuſtitiæ crimine impiare.

Vt adulteri, per maritum.

244. Errarunt ergo, aut non ſatis explicatè locuti ſunt pauci Doctores, quos refert Sanches l. 10. de matr. d. 8. n. 37. qui cenſuerunt in coniugatis, cædem mœchorum, à quibus toti ſui fœdationem patiuntur, ipſúmque etiam vxoricidium, vacare iniuſtitia, cùm vt eſt apud Caſſiodorum, l. 1. epiſt. 37. *malè initi complexus, adulterorum morte diuiduntur.* Erraſſe dixerim Autores illos, ſi abſolutè vellent, ſilentibus licèt legibus, iuſtam eſſe marito, priuato homini, vindictæ de adulteris ſumptionem. Priuato inquam etiamſi iudici, ſed non ſeruato iuris ordine, poteſtatem publicam, qua pollet, exercenti in vxoris ſuæ conſpurcatorem, ipſámque vxorem deprehenſam in huiuſmodi ſcelere. Sic intellectam Autorum illorum ſententiam de licita maritorum in vxores iugalium fœderum violatrices earúmque concubinos ſæuitia, eſſe omninò falſam, euincunt quæ hactenus propoſui. Addo autem, fortaſſis Autores illos non eſſe culpandos, niſi non ſatis euolutè ac diſtinctè expreſſæ ſententiæ ſuæ. Videntur enim reuerà exiſtimaſſe cædem illam legibus approbari, & maritos quaſi delegati à legibus, vt necem quam adulteri commeruerunt, ipſimet illis inferant, iam non priuata, ſed publica legum annuentium autoritate. Quod ſi reuerà voluerunt, & mens illa legiſlatorum aſtrueretur, vacaret difficultate Autorum illorum ſententia.

Et eſt ſanè marito tam iuſtus dolor ex eo dedecore, vt videantur leges potuiſſe, non impunitatem duntaxat ſic ſæuienti marito indulgere, ſed etiam poteſtatem occidendi vltrò deferre. Audi Theodoricum Regem apud Caſſiodorum ſuprà. *Quamuis homicidij facinus, primus deteſtetur auditus, & cruentam manum oculi refugiant iudicantium; quia procliuior ad miſericordiam via, bonis mentibus ſemper patet: tamen Iuſtitiæ conſideratione liberandum eſt, qua cuique fiat iniuria, nefarium ſcelus; quod noua infelicitate fortunæ commiſſum eſt. Tunc fiat deteſtatio cunctorum, ſi ſe ſeruet innoxium. Quis enim ferat hominem ad leges trahere, qui matrimonij niſus eſt iura violare? Feris inſitum eſt, copulam ſuam extrema concertatione defendere: dum omnibus eſt animantibus inimicum, quod naturali lege damnatur. Videmus tauros, fœminas ſuas*

corriuali concertatione defendere: arietes pro ſuis ouibus capitaliter inſanire: equos adiunctas ſibi feminas colaphis ac morſibus vendicare. Ita pro copulatis ſibi, animas ponunt, qui verecundia non mouentur. Homo autem quemadmodum patiatur adulterium inultum relinquere, quod ad æternum ſuum dedecus cognoſcitur commiſiſſe? Vertit orationem ad Criſpianum exilio multatum, quòd noxio ſanguine, hanc tori ſui maculam eluiſſet. *Et ideò ſi oblatæ petitionis minimè veritate fraudaris, & genialis tori maculam deprehenſi adulterij ſanguine diluiſti, nec ſub prætextu cruentæ mentis, ſed cauſa pudoris intendis; ab exilio quod tibi conſtat inflictum, te præcipimus alienum. Quoniam pro amore pudicitiæ porrigere ferrum maritis, non eſt leges calcare, ſed condere.* Imò hunc iam olim fuiſſe omnium gentium ſenſum, ſignificatur apud Philonem lib. de Ioſeph verbis illis. *Crimen alieno inſidiandi matrimonio, cui mortalium non cæde vindicandum videtur? Nam de cæteris diſſentire ſoliti in hanc ſolam conſpirant ſententiam; ita vt omnes vbique rem capitalem pronuncient, & deprehenſos, iniudicatos læſo dedant necandos.* Apud Libanium quoque declamat. 34. huiuſmodi lex antiqua memoratur, ex qua filius, adulterum patrem appetit. *Ei qui deprehenderit adulterum ſuper muliere, interficere illicò laſciuientem, fas eſt.*

Non expediuit, adulterorum cædem, anticipata commiſſione, marito delegari.

245. Nihilominùs iura ciuilia, (reſcriptum enim barbari Regis proximè recitatum, vim iuris habere non admiſerim,) multóque magis Canonica iura, hanc poteſtatem marito non fecerunt: nec vt facerent, expediuit. Quamuis abſolutè quidem eam facere poſſent, præſertim ſi alicubi ea fœditas frequens eſſet. Quod enim hanc poteſtatem marito non contulerint, imò nec patri adulteræ, cum quo etiam liberaliùs agunt iura, conſtat ex l. *marito*, ff. *ad legem Iuliam, de adulteriis*, & ex l. *Gracchus*, C. *eodem.* Quibus locis ea cædes non approbatur; ſed tantùm attento iuſto dolore, impunita dimittitur; idque non niſi ſeruatis variis conditionibus, quas hic commemorare nihil eſt neceſſe. Quinetiam hæc ipſa cædis per maritum permiſſio, iure canonico reſciſſa & improbata eſt, cap. *inter hæc* 33. q. 2. Quare reclamantibus legibus Canonicis, legum ciuilium conceſſio, in re quæ ſalutis animarum tanti intereſt, euaneſcit. Longéque eſſe à charactere Chriſtiano eam perſuaſionem affirmat S. Auguſtinus l. 2. de adult. coniugiis, cap. 15. Sed neque conſentaneum & expediens fuiſſe, generalem illam & anticipatam commiſſionem poteſtatis marito factæ ad cædendos adulteros, legibus ſtatui, inde ſuadetur, quòd aperiretur aditus innumeris homicidiis, dum quiſque ei quem exoſum haberet, & vxori quam iam faſtidiret, facilè affingeret crimen huiuſmodi, ex quo iuſtam neci cauſam obtenderet. Vt quandoque factum coniectari poſſe videtur ex decreto in huiuſmodi vxoricidam, quod nomine Pij Papæ extat in pœnitentiali Romano, titulo 1. cap. 11. Itaque repudiandus eſt Bodinus, qui l. 1. de Repub. cap. 6. Iuſtinianum obtuſi planè ſenſus ac hebetem vocat, quòd vxoris Theodoræ ſuaſu, legem qua adulteræ cædes marito committebatur, abrogarit, contentus infamia notaſſe protritæ famæ fœminam, quod ludicrum & inutile cenſet. Sed malè. Nam quàm multæ, violata tori fide, retinent apud populum famam ſuam, etiam deprehenſæ à maritis? Itaque ſunt ſanè illius pœnæ capaces, præter flagellationem & detruſionem in Monaſterium, qua eas mulctat Iuſtinianus; meritò propter cauſas propoſitas, abrogata marito cædis poteſtate, quam Romulus indicta cauſa fecerat.

Neque verò ea eſt adulterij iam admiſſi, (vt ſupponimus,) atrocitas: neque tanta inde in Rempublicam damna redundant, (tametſi redundant plurima & grauiſſima,) vt quod circa alia quædam immania crimina cõſtitutum eſt, expedierit quoque de hoc ſcelere ſtatui: Nempe vt quiſquis illud admiſerit, diffidetur. Ita appellant generalem illam commiſſionem ad licitè interficiendum, indicta cauſa, quencunque in tali delicto deprehenſum: qualem conſtat ab Innocent. 4. in Concil. Oecumen. Lugdun. conceſſam Chriſtianis omnibus, ad quoſcunque Chriſtianos interficiendos, qui in Chriſtiani nominis probrum & apertam corporum ac animarum perniciem, inſidiati eſſent vitæ alicuius Chriſtiani, conducta ad id opera aſſaſſini: Id eſt, vnius ex graſſatoribus quibuſdam infidelibus, ſub communi Principe olim viuentibus, & operam ſuam ad incautorum oppreſſionem & cædes locantibus, vt rectè expoſuit Couarr. 2. variar. c. 20. n. 9. & 10. Deſiiſſe enim nunc eam peſtem, & qui proditoriè aliquos hoc tempore cædunt propoſito præmio, inter eos aſſaſſinos quos ius illud eccleſiaſticum tam ſeuerè plectit, non comprehendi, rectè contra paucos Iuriſperitos tradit Couarr. ſuprà, & Gambacurtius lib. 1. de immunit. Eccleſ. c. 33. Intererat itaque Chriſtianitatis, ad hoc vt plurimi à morte prima & ſecunda eriperentur, & tantum probrum à Chriſtiano nomine auerteretur, quòd Chriſtianus barbaros in Chriſtianum armaret; intererat inquam, ſeueriſſima illa animaduerſione & anticipata commiſſione frænare nequitiam Chriſtianorum illorum, qui per truces illos graſſatores Chriſtiano ſanguini inſidiabantur. Similitérque quia tanti eſt, exercitum integrum perſtare inuictum, nec hoſtibus exponi cædendum, quòd vnius meticuloſi exemplo malo ſæpè contingeret, dum quem primum fugere conſpiciunt, omnes ſequuntur; meritò anticipata commiſſione poteſtatis, ſtatui poteſt, vt miles in acie, ſocium quem fugam arripere aduerterit, licitè confodiat. Eadem ratione l. 1. C. *quando liceat vnicuique ſine iudice*, &c. Imperatores Valentin. Theodoſ. & Arcadius, edicunt, *vt nullus parcat militi, cui obuiarè telo oportet vt latroni: vt quod ſerum eſt punire iudicio, ſubiugetur edicto.* Hoc eſt, anticipata delegatione facta cuiuis, ad occidendum militem, qui agros nocturnus populator intrauerit, aut itinera frequentata, inſidiis aggreſſionis obſederit. In graſſatores illos quos *bannitos* vocant, eaſdem leges nunc vigere prodit cum multis Borellus l. 3. de Magiſtrat. c. 6. n. 11. Denique decreto Senenſi, vt eſt apud Carb. lib. 1. *de pacif. inimic.* c. 49. conſanguineis hominis occiſi, conceditur occiſio homicidæ. Quod meritò à Carbone reprobatur, cùm ea conſanguinei occiſio, non tantam atrocitatem contineat, vt debuerit anticipata commiſſione punitionis vindicari.

Idem itaque ob ſimilem cauſam ſtatuo de adulterij vltione per cædem adulterorum. Tametſi ego quidem non dubitarim, quin ſi ea fœditas alicubi tam frequens eſſet, vt hoc fræno coërcenda videretur, iuſta & licita foret ea anticipata commiſſio cædis, marito facta: non modò poſt ſententiam, & auditis partibus, vt rectè contra quoſdam eam Hiſpaniæ praxim malè improbantes confirmat Sanches l. 10. de matr. d. 8. n. 42. & Mol. tract. 3. de Iuſt. d. 7. n. 2. ſed etiam indicta cauſa, ac in ipſo incurſu in adulteros, in flagranti delicto comprehenſos.

Innocentis cædes ſemper illicita, per ſe loquendo.

246. Multò faciliùs ſuadebitur quod de homine

innocente prætereà affirmabam, nempe non licere eum letho dare. Nam innocentis vita, æquè ac nocentis, ſolius Dei dominio ſubeſt: atque adeò à nemine eripi poteſt, niſi à Deo, vel eo cui Deus id commiſerit in pœnam criminis tanta vltione digni. Innocens autem crimine vacat. Ergo iniuſtum eſt eum interficere, quacunque tandem humana autoritate id fiat. Ita vt ne ad hoſtis quidem publici, omnia alioqui extrema intentantis, poſtulationem, fas ſit ciuitati ad reſiſtendum impari, innocentem ciuem obtruncare: ſed præeligendum ſit vrbis excidium, iniuſtè innocentis neci. Non enim ſi ad totius humani corporis ſalutem, fas eſt membrum ſanum truncare, (vt ſi manu alicubi alligata, ignis imminens, corpus vniuerſum depaſturus eſſet;) inferre ſimiliter licet, fas eſſe corpori politico, membrum moraliter ſanum, hoc eſt ſceleris putum, & nullius criminis ægritudine morbidum, abſcindere ac vita priuare. Cauſam diſcriminis protuli, agens de licita in eo euentu mutilatione proprij corporis ſuprà, n. 132.

Ad ſummum ergo in eo excidij communis periculo, fas eſſet ciuitati, ciuem innocentem ab hoſte ad necem expetitum non defendere, ac etiam certo mortis periculo exponere, & tradere petenti; ſiue contentum ea ratione conſulere ſaluti communi, ſiue renuentem, proindéque iam noxium, quippe ſalutem ſuam in tanto diſcrimine communi ſaluti præferentem. Cùm enim ea traditio, aut etiam renitentis innocentis deditio, ſit per ſe aliquid indifferens, nec niſi ex hoſtis iniquitate, ſit creatura innocenti vitæ diſpendium; fas omninò eſt ciuitati ad tantum damnum proprium amoliendum, ciuem illum tradere: non item occidere, quod non eſt per ſe indifferens, ſed iniuſtum. Sicut etiam quia non eſt per ſe indifferens, cogere aliquem, vt ſe coniiciat in diſcrimen ingens peccandi, nequaquam fas eſſet, virginem in ſimili euentu ad ſtuprum à Tyranno expetitam, libidini eius dedere, ob apertum animæ periculum imminens virgini, in quod eam renitentem coniicere, iniuſtum foret. Tametſi eam vrbe excludere, & nolle eum tanto communis ſalutis periculo eam apud ſe habere, illicitum non eſſet, excuſante illam permiſſionem alieni damni, diſcrimine communis excidij & cladis imminentis.

Per accidens quandoque licita.

247. Non inficior tamen dari aliquos euentus, in quibus per accidens fas eſt abſque iniuſtitia interimere innocentem. Sic enim qui ab inſano homine inuaditur, nec aliter declinare furentis impetum poteſt, & vitam ſuam violentiæ eius ſubducere, poteſt ei vitam eripere abſque iniuſtitiæ labe. Et idem eſſet, ſi iniuſtus vitæ alienæ inuaſor, tegeret ſe obtentu innocentis, quem occidere cogeretur qui inuaditur, ſi vitam ſuam ſaluam vellet. Item idem eſſet, ſi ad fugiendum inſequentem hoſtem, cogeretur quis equum cui inſidet vrgere ad fugam, qua obuius in via infantulus, ſacro iam fonte luſtratus, equo irruente obterendus, aut in ſubiectum flumen deiiciendus eſſet. Nec aliter contingit in bello iuſto, cùm ad iuſtam vindictam de nocentibus ſumendam, neceſſe eſt pleroſque innoxios, quia ab aliis qui deliquerunt ſecerni non poſſunt, permixtim eum aliis vltrici gladio ſubiacere. Aut cùm ex ſuffoſſione turris in qua concluduntur pauci innocentes cum multis nocentibus, quos ibi perire omninò intereſt, ſecutura eſt omnium clades. Qua ratione rectè Serarius in c. 8. Ioſue q. 2. contra Albericum Gentilem Sectarium, probat per ſe loquendo, fas eſſe in bello iuſto venena ſpargere, quibus per accidens & præter intentionem contingere poterit, vt aliqui innoxij extinguantur. Honeſtatur item innocentis mors conſecuta per accidens, cùm mulier grauida ſimul cum fœtu priuſquàm in lucem edendus ſit, certum mortis periculum adit, niſi pharmaco directè ad ſanitatem conducente ſibi conſulat, ex quo tamen ſecutura præuidetur prolis interfectio. Poſſe enim tunc matrem haurire pharmacum quale deſcripſi, rectè ſtatuit Suares d. 13. de Charitate, ſ. 7. n. 19. & Sanch. 9. de matr. d. 20. n. 14. malè id ad vnum ſectionis venæ remedium arctante Vaſque, tract. de reſtit. c. 2. §. 1. dub. 7. & c. 5. §. 2. dub. 6. cui ſubſeribit Baſil. Ponc. lib. 10. de matr. c. 13. n. 6. Et idem eſſet in euentu imminentis matri viuicomburij, niſi graſſante igne citò fugiat, in qua fuga abactio fœtus ſecutura prænoſcatur.

Idem denique iuxta quoſdam eſſet, ſi homo perſpicuè innocens à miniſtris poteſtatis publicæ eum aperta iniuſtitia damnantis, inuaderetur: ipſis quidem miniſtris ſeruato iuris ordine & bona fide agentibus; ſed tamen exequentibus iniuſtam perſpicuè ſententiam, & à Iudice graſſatoris perſonam ſuſcipiente profectam. Aiunt enim Doctores illi, fas tunc eſſe innocenti inuaſo, miniſtros tametſi innocentes repellere, ac ſi alia tutelæ ratio non ſuppetat, vita priuare. Et quamuis Carbo ſuprà, c. 23. concl. 4. & Becanus c. 7. de legib. q. 8. aliique nonnulli diſſentiant; Tamen alij illi Autores ſententiã ſuam inde confirmant, quòd ne ipſa quidem poteſtas cui miniſtri iſti ſubſeruiunt, poteſt in eo euentu vitam iuſtè eripere ei qui inuaditur. Concludunt igitur id non licere miniſtris, qui non niſi participata à iudicibus poteſtate idem præſtarent. Negant verò propterea dandum vtrinque bellum formaliter & materialiter iuſtum, id quod per ſe patere putant. Per accidens autem eſſe dicunt, quòd miniſtri illi innocenter & bona fide ſe gerant. Nihilominùs enim cùm ſint iniuſtæ ſententiæ executores, iuſtè eos repelli affirmant, ac ſi ita neceſſe ſit, vita priuari, quam alioqui eſſent erepturi innocẽti. Sunt etiam qui ad miniſtros poteſtatis publicæ, per iniuſtitiam tantùm materialem damnantis, id extendant; quos reiicit Couar. 1. var. reſol. c. 2. n. 13.

248. In omnibus itaque euẽtibus, in quibus admiſi, innocentẽ abſque culpa iniuſtitię priuari poſſe vita, aduertere licet quod affirmabam: Nempe per accidens eſſe quòd ea vitæ innocentis ereptio, vacet iniuſtitia. Id enim planè videtur liquere ex eo quòd per accidens ſit, innocentes in talibus circunſtantiis conſtitui, vt eis ſaluo aliorum iure conſuli non poſſit: quod rectè oſtendunt Ægidius Coninc 3. part. q. 66. n. 75. & Bonac. d. 2. de teſtit. q. vlt. ſ. 1. p. 7. ac Andr. Eudæmon. in Apol. pro Garneto contra Coquum, c. 4. qui multos profert, quibus Angli rabulæ, contrarium per Theologiam verè coquinariam affirmantis, temeritas diſplicuit.

Aggrauationes homicidij ex modo, vel perſonæ cæſæ conditione.

Eſt igitur homicidium quodcunque, ſiue nocentis ſiue innocentis, extra limitationes antè tactas, & mox explicandas, admiſſum; graue crimen iniuſtitiæ: tametſi quod in innocentem admittitur, ſit haud dubiè grauius: & ex variis aliis capitibus cumulari facilè poſſit criminis huius atrocitas, præſertim verò ex conditione perſonæ cæſæ, aut ex modo quo cæſa eſt. Nam cædes dolo facta, id eſt, quæ directè voluntaria & intenta fuit, grauior eſt ea quæ fuit indirectè voluntaria: caſualem

caſualem paſſim nominant. Similiter longè grauiſſimum ſcelus eſt,cædes ex propoſito patrata, id eſt, præuia deliberatione & facinore diu mente verſato, non in oborta ſubitò rixa, aut mox ab ea enata priuſquàm æſtus iracundiæ prorſus reſederit, ſed longo interuallo poſtquam à rixa ceſſatum eſt. Hæc inquam cædes, quæ *ex propoſito* à Doctoribus appellatur, grauior omninò eſt quàm homicidium ſimplex,aut dolo duntaxat admiſſum.Et multò etiã grauior eſt cædes proditoria, ſiue ex inſidiis patrata,qua incautus & nihil tale præcauens,ſubitò opprimitur:Cuius cędis ſpecies deterrima, & quę ipſi cædi gladio per inſidias patratæ,anteponitur l.1.C. *de malef.& mathem.*eſt ea qua quis ignarus, veneno propinato extinguitur. Modus item quo per Duellum ex condicto ſuſceptũ admittitur homicidium, non parum dedecoris ac deteſtabilitatis homicidio illi conciliat, ſpectatis toties & tam ſeuerè iteratis Principum vtriuſque fori interdictis, & grauiſſimis damnis quæ in Rempub. vniuerſam ex ea rabie redundant,vt latiùs oſtendam,cùm de Fortitudine.

249. At ex conditione perſonæ cæſæ, perſpicuum eſt, augeri homicidij grauitatem, & quidem interdum noua malitiæ ſpecie ad homicidij iniuſtitiam adiuncta.Vt in cæde perſonæ ſacræ,cui ſacrilegij nequitia adiungitur: ſin minus ſacrilegij propriè dicti & pugnantis cum Religione preſsè ſumpta,(quod Vaſques negat 3.p.d.98.n.14.quia perſonis ſacris, cùm honorantur propter ereatã dignitatem qua collucent, non defertur honor per virtutem Religionis preſsè acceptam,)at ſaltem ſacrilegij latè dicti, & pugnantis cum virtute veræ Religioni valdè affine: id eſt,cum obſeruantia ſupernaturali. Cui latè dicto ſacrilegio, accedit etiam plerunque cumulus ex ſacrilegio preſsè ſumpto, quatenus vnà cum obſeruantia ſupernaturali, violatur quoque Religio quæ in ſuis miniſtris & cultoribus impetitur:aut quatenus infringitur præceptum Eccleſiaſticum de perſonarum ſacrarum indemnitate latum, non intuitu obſeruantiæ ſupernaturalis,ſed intuitu Religionis, quod Suares pleniùs enucleat lib.de ſacril.c.6.n.5.& 6.

An verò eodem modo aggrauetur parricidium, quo aliquando filij in parentes, per immanitatem ipſis etiam feris horrendam,ſæuiunt,dicẽdum cùm de pietate.De alia item monſtroſa crudelitate, qua parẽtes in prolem interdum ſæuiunt, præſertim procurato aborſu, aut obliſis recèns natis, dicendum in Oeconomicis cùm de familia & coniugio: & breuiter,ſed benè Gell. l. 12. c. 1. & Lactantius l.6.c.20. Cædem denique domini per ſeruos, grauiſſimè damnat Caſſiodor.l.2.epiſt.59.

Non omnis cædes,iniuſta; contra Lactantium, & paucos errones.

Semper in ſuperioribus,liberaui iniuſtitiæ turpitudine cædes illas, quæ vel poteſtatis publicæ autoritate legitima,vel ad iuris ſui debitam conſeruationem patrantur.Ne ergo tanta ſceleris per homicidiũ importati exaggeratio, ad has quoque cædes pertinere videatur, oſtendendum eſt,eas culpa iniuſtitiæ vacare:Imò & quauis alia,ſi extrinſecæ circunſtantiæ dehoneſtantes deſint, vt ſanè deeſſe poſſunt. Ex quo patebit, turpiter hallucinatos eſſe qui omnem omninò hominis cædem,illicitam cenſuerunt.Quod Lactantius 6.Inſtit.c.20.inſulſiſſimè docuit. *Non cùm occidere,*inquit,*Deus vetat,latrocinari nos tantùm prohibet,quod ne per leges quidem publicas licet:Sed ea quoque ne fiant monet,quæ apud homines pro licitis habentur.Ita neque militare iuſto licebit,cuius militia eſt ipſa iuſtitia: Neque verò accuſare quenquam crimine capitali,quia nihil diſtat,vtrum ferro, an verbo potiùs occidas, quoniam occiſio ipſa prohibetur. Itaque in hoc Dei præcepto,nullam prorſus exceptionem fieri oportet,quin occidere hominem ſit ſemper nefas,quem Deus ſanctum animal eſſe voluit.* Addit item 2.Inſtit.c.10.nocentiſſimis olim aqua & igne interdictum, quòd hominem quantumuis luce indignum occidere, religio tunc eſſet.In eodem errore fuere Vualdenſes,quos refellit Caſtro v. *Occidere,*& nuper refoſſus Ebrardus l.contra Vualdenſes c.15.

250. Eſt etiam qui Epicteto eundem errorem tribuat, propter illa verba ex l.1. Arriani cap.18. *Enimuero quamplurimis iraſcimur. Fures,inquiunt,ſunt, & clam veſtimenta ſuffurantur.Sed quid tandem ſibi vult, dum ſic inuehitur in illos? Errore quodam falluntur,in bonis ac malis rebus diiudicandis. Num ergo iraſci illis cõueniet magis,an verò miſereri? At errorem oſtende.Conſidera porro quî poſſint deſiſtere à peccatis. Quum nihil vident,haud aliquid eminentius habent eo quod ipſis videatur. Quare hunc prædonem, illúmque adulterum, pœnam dare tibi non oportebat? Nequaquã. At multò magis hunc qui oberrat,& decipitur in rebus maximis:quique non oculis,quibus diſcernuntur alba à nigris,ſit captus,ſed animo, cuius eſt boni malique diſcretio.Ita ſi ſentias, quàm inhumanum ſit quod dicis, agnoſces:ac perinde iſtud dici cognoſces à me, atque ſi quis non perdere cæcum aut ſurdum ſuadeat.Cæterùm maximarum rerum,detrimentum quoque eſt maximum.In quouis autem noſtrûm eſt arbitrium, quo deligere poteſt qualia nimirũ ſunt deligenda. Eo quiſpiam ſi priuatur,quid ei quæſo ſuccenſes? Homo,non decet vt cõtra naturam alienis in malis animo malè afficiaris: potiùs commiſerare ipſum. Aut ne obſtupeſcas pulchritudine mulieris,& ſic adultero non eris iratus.Cogita furem & adulterum,in tuis bonis locum non habere:in alienis tantùm,& quæ in poteſtate tua non ſunt.Hæc omittens, & pro nihilo reputans,quis erit,cui tu ſuccenſeas? Quoaduſque verò iſta tu admiraberis,tibi ipſi iratus,potiùs quàm aliis eſto.*

Hinc inquam Epicteto affingitur quod nocẽtum cædem publica autoritate factam improbarit. Sed nolim, ex loco qui facilè in bonum ſenſum accipi poſſit, tam peruerſum ſenſum Epicteto affingere, cùm dici non incommodè queat,Epictetum ibi nihil minùs quàm de cæde hominis per iudicem ob ſcelus indicta cogitare: ſed tantum velle oſtendere cæcitatem eorum,qui amore bonorum ſenſibilium in atrocia crimina labũtur, & patefacere quàm ſint commiſeratione digni;tametſi non idcircò eſſe deſinant digni ſupplicio extremo, cùm id fert ſceleris magnitudo.

Publica poteſtas,noxios iuſtè cædit.

Igitur publicæ poteſtati licere, vita priuare eos qui ſcelere graui ſe obſtrinxerint quod eo ſupplicio expiandum ſit,quicquid,non Epictetus, ſed illi alij errones turpiter hallucinati cẽſuerint, perſpicuum eſt ex eo quod non aliter ad communitatem ſe habet homo noxius,& crimine illo,quod propoſui,inquinatus,quàm membrum putre ad corpus ſanum. Omnes enim vnum politicum corpus ſumus,quotquot in vnam ſocietatem ciuilem adunamur, vt alibi exponendum eſt, & in hanc ſententiam expendit Caſtro ſuprà, & attingit etiam Victoria rel. de homicid.n.17. Atqui fas eſt cuique, membrum putre à quo pernicies reliquo corpori impendet, à ſe abſcindere.Ergo fas etiam eſt communitati, ſeu publicæ poteſtati Rempub. moderanti, morboſum & corruptum communitatis membrum à ſe remouere per occiſionem.

251. Quãuis enim ſuprà negauerimus,par ius eſſe cõmunitati in mẽbra ſana,ſiue in ciues benè moratos ac homini in membrũ ſanũ;eo quod membrum

communitatis ſit verè vnum aliquod diſtinctum ſuppoſitum capax propriæ iniuriæ, quod proinde quantumcunque damnum aliis membris immineat, ſi innoxium ſit, abſcindi non poteſt, quod de membro quantumuis ſano corporis humani, ob contrariam cauſam non valet: Tamen quod attinet ad præciſionem membrorum putrium, par vtrinque eſt ratio: eóque maior in corpore politico, quòd niſi iuſta hæc animaduerſio obſtaret, commune bonum omnino euerteretur, omniáque iniuſtitiis & iniquitate ſcaterent. Nam ſi nunc, intentato tam grauis pœnæ metu, tam multi ſceleribus non abſtinent, quid factum iri exiſtimamus, ſi quidlibet audendi licentia, impunita eſſet? Itaque plaga vnius membri noxij, eſt cæterorum omnium ſanitas, ac veluti peripſema, quo commune malum, vnius id commeriti mactatione auertitur. Nec Deus humanæ vitæ ac mortis dominus refragatur: quin potiùs publicæ poteſtati, vt id faceret quoties culpæ grauitas id exigeret, obligationem iniecit. Dabit in hanc rem non pauca Petrus Damiani opuſculo 57.

Quia verò poteſtas publica, non poteſt per ſeipſam cædem noxiorum exequi, ſiue quia non decet, ſiue quia ſæpè ſola non ſufficeret, vt cùm multis noxiis eiuſdem aut alterius communitatis plectendis inſtruendum eſt bellum; propterea fas ei eſt, miniſtros aſciſcere quibus executionem cædis nocentum committat: Et hi cùm operantur ex delegata ſibi facultate, non admittunt iniuſtitiam. *Miles cùm obediens poteſtati, ſub qua legitimè conſtitutus eſt, hominem occidit*, ait S. Auguſt. 1. Ciuit. c. 26. *nulla ciuitatis ſuæ lege, reus eſt homicidij. Imò niſi fecerit, reus eſt imperij deſerti atque contempti. Quòd ſi ſua ſponte atque autoritate feciſſet, in crimen effuſi humani ſanguinis incidiſſet. Itaque vnde punitur ſi fecerit iniuſſus, inde punietur niſi fecerit iuſſus.* Idem de carnifice, aliiſque quibuſvis poteſtatis publicæ hac in parte adminiſtris, eſto iudicium.

Itémque priuatus, ſub moderamine tutelæ inculpatæ, vitæ propriæ.

252. Sed & ſecluſa autoritate publica, poſſe interdum hominem priuatum, abſque iniuſtitiæ nota, alteri iniuſto, vitæ, aut fortunarum, vel honoris, aut pudicitiæ inuaſori, vitam eripere; indubitatum eſt, per ſe loquendo. In primis verò quoad vitæ inuaſorem; quamuis D. Auguſtinus epiſt. 154. iuncta quæſtione propoſita in epiſt. 153. ſubdubitaſſe videatur, & lib. 1. de lib. arb. cap. 5. ſignificet, leges ciuiles quibus id cuique conceditur, eſſe tantùm permiſſiuas, non etiam approbatiuas, idque diſertè affirmauerit Accurſius l. *vt vim. ff. de iuſtitia & iure.* Quamuis item S. Ambroſius 3. offic. c. 4. conſilium potiùs præbens, quàm obligationis vinculum aperiens, neget licere ferientem latronem referire. Tamen omnium Doctorum conſenſus, etiam Philoſophorum, fert quod diximus, vt videre eſt apud Carbonem lib. de pacif. inimic. c. 21. qui profecit ex Couarruuia, in Clement. *Si furioſi*. p. 3. §. vnico, n. 1. Eſtque non tam legiſlatoris l. 1. C. *vnde vi*. quàm ipſius etiam naturæ vox, *vim vi repellere licet*. Naturali enim propenſione, omnia animantia vitam ſuam ab inuadentibus tuentur: Ita vt non modò grandiores animantes, ſed & minutæ, id ſibi à natura inſitum doceant.

Non ſolùm taurus (vt Propert. cecinit,) *ferit vncis cornibus hoſtem:*
Verùm etiam inſtanti, læſa repugnat ouis.

Cur itaque homini, animali longè pretioſiori & ſanctiori, par ius cuſtodiæ vitæ ſuæ negatum velimus? Præclarè Tullius pro Milone. *Eſt hæc, Iudices, non ſcripta, ſed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verùm ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus: ad quam non docti, ſed facti, non inſtituti, ſed imbuti ſumus, vt ſi vita noſtra in aliquas inſidias, ſi in vim, ſi in tela aut latronum aut inimicorum incidiſſet, omnis honeſta ratio eſſet expediendæ ſalutis. Silent enim leges inter arma, nec ſe expectari iubent, cùm ei qui expectare velit, antè iniuſta pœna luenda ſit, quàm iuſta repetenda.* Hoc ius Almainus quæſt. habita in Veſperiis, concluſione 1. malè nominat, *dominium naturale*, cùm ſit tantùm iuſta defenſio & conſeruatio rei vnicuique commiſſæ, hoc eſt vitæ ſuæ. Debet tamen eſſe defenſio vitæ propriæ, alioqui iniuſta erit, vt in euentu de quo his verbis S. Ambroſius 3. offic. c. 4. *Quærunt aliqui, ſi ſapiens in naufragio poſitus, inſipienti naufrago tabulam extorquere poſſit, vtrum debeat. Mihi quidem, etſi præſtabilius communi videatur vſui, ſapientem de naufragio quàm inſipientem euadere: Tamen non videtur, quòd vir Chriſtianus, & iuſtus, & ſapiens, quærere ſibi vitam aliena morte debeat.*

253. Porro non tantùm licet inuaſo tueri ſe, & inuadentem, (ſi id ferat debita ſui tuitio,) vita priuare, ſed etiam quod Carbo ſuprà concl. 3. parum aptam Caietani Metaphyſicam imitatus, malè diffitetur, licitum planè eſt, interfectionem inuaſoris intendere, quippe neceſſariam per modum medij, ad obtinendam vitæ propriæ conſeruationem, tanquam finem in hac occiſione præfixum. Si enim ea interfectio inuaſoris ex fine propriæ vitæ tuendæ, bona eſt & honeſta, licitè profectò intendi poteſt. Nec aliter reipſa ſe habet qui intendit actum ad ſui defenſionem neceſſarium, ex quo videt aggreſſoris mortem omninò ſecuturam. Cuius actus intentionem, Caietanus ipſe concedit ei cuius vitam impeti ab iniuſto inuaſore contigerit.

Tantùm igitur curandum eſt homini inuaſo, vt hoſtem à quo iniuſtè inuaditur, interficiat: Id tantùm præciſè ſpectando quod ad vitæ propriæ tuitionem neceſſarium eſſe exiſtimauerit. Quod aliis verbis dicitur, *occidere ſub moderamine inculpatæ tutelæ.* Neque verò vt his ſe finibus continuiſſe cenſeatur qui inuaditur, expectandum ei eſt, vt vulnus, aliudve aliquod graue nocumentum exceperit ab inuaſore: Vel quod Carbo ſuprà, & Suar. tomo 5. 3. p. d. 46. ſ. 1. n. 7. malè exigunt, expectandum ei eſt, vt actualis aggreſſio præceſſerit: Sed ſufficit quòd res eò ſit deducta, vt non pateat vltrà effugium inuaſo, eique graue mortis periculum pluſquàm ex ſuſpicione immineat.

Aliqui perſonis Eccleſiaſticis minus hîc iuris tribuunt, quàm cæteris. Sed quanquam fatendum eſt, magis decere manſuetudinem ſtatui illi conſentaneam, vt malit damnum pati iniuſtè, quàm iuſtè inferre: Tamen ius naturæ, æquale eſt pro omnibus. Ideóque Hildebertus Cenomanenſis epiſt. 60. præfatus non expedire Sacerdoti, latronem à quo inuaditur, occidere; ſubdit, tamen innoxium fore Sacerdotem, ſi latronem occidat. Itaque nihil hac in parte, (quod ad ius attinet vitam ſuam tuendi,) minùs quàm cæteris, tributum eſſe perſonis Deo ſacris cenſendum eſt. Atque ita doctrina propoſita eſt vniuerſaliter vera.

Neque verò duntaxat cùm vitæ inuaſor eſt iniuſtus, fas eſt vnicuique vitam propriam, inuadentis violentiæ ſubducere, cæſo ipſo inuadente, cùm aliæ omnes euadendi rationes præcluſæ ſunt: ſed etiam in ſimili euentu idem licere poteſt, cùm is qui inuadit, vacat iniuſtitiæ crimine. Sic enim cùm homo inſanus vitam alterius impetit, nec patet aliud violentiæ effugium quàm ſi inſano vita eripiatur,

piatur, nulla culpa eſt, inſanum hominem necare, tametſi non iniuſtum: quia non poteſt aliter iuris tuendæ vitæ indemnitas ſeruari. Idem dico de ebrio aut dormiente, qui aliquem ſtrangulare aggrediatur.

254. Non item refert, quòd fortè is cuius vita inuaditur, in diſcrimen vitæ adductus ſit per culpam ſuam. Nihilominus enim ſi à ſcelere deſiſtat, & conteſtetur ſe nolle vltrà in ſcelere pergere, ac nihilominus ab alio cui iniuriam per illud ſcelus iam intulit, impetatur; ita vt nequeat aliter vitam ſuam violentiæ inuadentis ſubducere, non eſt iniuſtus, ſi vim iniuſtam vi repellat, & inuadentem interimat. Sic adulter à marito cum vxore interceptus, & malum illud opus intermittens, ac contubernium illicitum deuitans; imò conteſtans ſe deſiſtere, ne iniuriæ continuatio reddat maritum, iuſtum inuaſorem; ſi nihilominùs à marito inuadatur, nec aliter vitam ſuam tueri queat, non admittit iniuſtitiam interficiendo maritum à quo reuera in eo euentu iniuſtè inuaditur, cùm non ſit mariti plectere, & priuata auroritate vlciſci iniuriam iam vt ſupponimus, illatam, nec vltrà vel prorogatam vel pendentem. Idem eſt de fure, quem prædæ Dominus intercipit, & furore correptus ſpoliare vita nititur.

Eſt etiam qui id extenſum velit ad militem illum, qui initio conſcius iniuſtitiæ belli, inſiſtit tamen prælio quouſque tempus vltrà non eſt reſiliendi, aut miſſionem petendi. Tunc enim ſi quantum poteſt à pugna deſiſtat, ſéque in bellicam ſeruitutem dedat, & quancunque poterit ſatisfactionem illatæ iniuriæ offerat, inuadatúrque nihilominus à milite aduerſarij exercitus, pro quo ſtat belli iuſtitia, duriſſimum videtur aſſerere, fas ei non eſſe aduerſarium tam crudeliter vitæ imminentem præuenire, & confoſſurum confodere, ſi ſe aliter ab eo tutari nequeat. Fauet huic placito Mol. tract. 3. d. 15. n. 4.

Verùm niſi admittere abſurdè velimus, bellum vtrinque iuſtum formaliter, fatendum omnino eſt, eum qui conſcius iniuſtitiæ, illuc vſque in bello perſtitit, debere patienter iuſtè inferendam mortem excipere, ſi is qui iuſtè bellat, nolit nec teneatur aliam ſatisfactionem acceptare. Et alioqui ſanè fas eſſet reo, abſque iniuſtitia occidere publicarum poteſtatum miniſtros, à quibus iuſtè inuaditur. Nam & milites executores ſunt publicæ poteſtatis iuſtè vindicantis illatas iniurias. Et eadem ex cauſa proſcriptus, cuius cædem Princeps cuiuis commiſerit, ſimpliciter edicendo vt à quouis poſſit occidi, non poteſt ſe tueri, & ad retinendam incolumitatem ſuam occidere inuadentem, vt rectè affirmat Nellus tract. de bannitis, parte 2. q. 49. & Azor tomo 3. l. 2. c. 1. q. 11.

Nec non ad pudicitiæ indemnitatem.

255. Neque verò duntaxat pro vita tuenda fas eſt abſque iniuſtitia occidere inuaſorem, ſed etiam pro tuenda pudicitia alioqui eripienda. Is enim cuius pudicitia inuaditur, longè grauiſſimam iniuriam ſubit. Tum quia magnum dedecus incurret, ſi effectum ſortiatur inuaſio; iuxta illud Auguſtini 1. Ciuit. c. 16. *Non ſolum quod ad dolorem, verùm etiam quod ad libidinem pertinet, in corpore alieno perpetrari poteſt: quicquid tale perpetratum fuerit, & ſi retentam conſtantiſſimo animo pudicitiam non excutit, pudorem tamen incutit, ne credatur factum cum mentis etiam voluntate, quod fieri fortaſſe ſine carnis aliqua voluptate non potuit.* Tum etiam quia periculoſiſſimo & ancipitis aleæ pleniſſimo diſcrimini obiicitur illiciti conſenſus. Quid quod ipſa corporis integritas, & ab illicita contrectatione immunitas, magnum quoddam bonum eſt, ac magni omnino æſtimandum: meritóque proinde vel per inuadentis mortem tuendum, etiamſi animi firmitas & conſtantia nullatenus labefactanda crederetur? Fas porro eſſe pudicitiam eripere tentanti vitam eripere, ipſi quoque Ethnici in ſolum integritatis corporeæ bonum, & oppoſitæ dehoneſtationis probrum intendentes, cenſuerunt. Ita apparet ex Tullij oratione pro Milone, qua teſtatur Marium pronunciaſſe iuſtè factum ab adoleſcente, qui pudicitiam ſuam inuadenti, necem intulerat. Eundem Quintilianus tota declam. 3. latè propugnat. Vt magis mirum ſit Sanctum Auguſtinum tunc iuniorem, & rerum Chriſtianarum minùs peritum lib. 1. de lib. arb. c. 5, contrarium innuere.

Ac etiam ad honoris incolumitatem nondum illata aut adhuc pendente iniuria.

Admitto etiam, iniuſtum honoris inuaſorem, quandiu nondum eſt illata iniuria, poſſe abſque iniuſtitia repelli, erepta etiam, ſi ad id neceſſarium ſit, vita: dummodò non immineat honori modicum duntaxat detrimentum, ſpectata perſonæ & ſtatus conditione. Sic homo nobilis, aut etiam miles quamuis humili loco natus, ſi inuadatur, ita vt iam inuaſus nequeat abſque honoris diſpendio & cum ſtatus ſui dedecore, fugam arripere, non eſt iniuſtus ſi interimat inuaſorem, vt honorem ſuum tueatur incolumem. Habita nanque ratione ſtatus, nobilitatis, aut diſciplinæ militaris, magno illi dedecori eſſet fugere. Ideóque Iuſtitia ad fugam eum non aſtringit, niſi ſi præceſſerit flagrans, vt ita dicam, & adhuc calens, aut fumans iniuria ex parte eius, vt rectè limitat Suares tomo 5. 3. part. d. 46. ſ. 1. n. 6. & 12. Cæteroqui autem non tenetur ex iuſtitia fugere. Contrariũ affirmat Ioannes Briaërt quodl. 3. dub. 3. (habetur ad calcem quodliberorum Adriani,) & Carbo l. 5. de pacif. inimicorum, cap. 22. concl. 5. malè trahens in hanc ſententiam, Philoſophum, 3. Ethic. affirmantem eos qui propter honorem fortia faciunt, non eſſe fortes. Quod Carbo putat ab iis fieri, qui ne honoris diſpendium incurrant, perſtant immoti, cùm imminentem ab inuadente, mortem, poſſent fuga adhibita declinare. Verùm nos, an ea fugæ ad honorem tutandum declinatio, ſit partus fortitudinis, nunc non moramur: quia reuerà fortitudo habet aliud motiuum, vt ſuo loco infrà patebit. Tantum verò contendimus, nihil ea fugæ declinatione admitti contra Iuſtitiam. Qua vna reſponſione eliduntur quæ contra hanc ſententiam congeruntur à Couarruuia (tametſi ancipite,) in Clement. *Si furioſus*, p. 3. §. vnico, n. 4.

256. Illud tamen omninò rectè ſtatuit Carbo ſuprà concl. 6. contra Nauarrum in ſumma c. 15. n. 3. non licere viro nobili aut ingenuo, illata iam iniuria, atque adeò violato iam honore, interficere eum à quo iniuria ſit affectus, pro tuitione, imò verò pro recuperatione honoris violati. Nam qui hanc facultatem homini priuato concedit, facultatem ei tribuit ſe per ſeipſum de iniuria illata vindicandi, quod iniuſtum eſt & illicitum, etiamſi ſtatim fiat. Qua etiam ratione negaui ſuprà, fas eſſe marito confodere vxorem in adulterio deprehenſam, vel adulterum, ſi modò ab opere deſiſtant, & iniuriam non continuent. Quod addo, quia ſi adulteri non modò peccatum iam admiſiſſent, & in eo deprehenſi à marito certiſve indiciis conuicti fuiſſent; ſed etiam in mariti oculis ſcelus inchoare

aggrederentur, aut inchoatum cõtinuarent, (quod in ipſius ſummam iniuriam & dedecus cedit,) fatendum eſſet, ad continuatam illam honoris ſui læſionem impediendam, licere marito tanti ſceleris & dedecoris ſui prorogationem & accrementum à ſe amouere interfectione adulterorum: quia hoc non ad ſceleris vindictam, ſed ad moderatam honoris non aliter retinendi tutelam pertineret.

Tandémque ad indeclinabilem alioqui, fortunarum non tenuium expilationem, auertendam.

Denique admitto quoque, iniuſtum inuaſorem bonorum fortunæ, ſi nec modica ſint bona, nec iniuria aliter declinari poſſit, abſque iniuſtitia interfici poſſe ab eo cuius rebus imminutio aut deſtructio imminet. Quis enim neſcit, pro bonis fortunæ retinendis bellum iuſtè ſuſcipi, non modò defenſiuum, quod ad rem præſentem ſatis foret, ſed etiam offenſiuum, & aggreſſiuum? Quòd enim Tertullianus l. de idolol. c. 19. & de corona mil. c. 11. militiam omnem ac bella Chriſtianis illicita pronunciare videtur, rectè à Pamelio ad ſecundum illum locum, exponitur de militia coniuncta cum profeſſione idololatriæ. Bella ergo poſſunt iuſta eſſe, etiam pro externis bonis. Atqui bella abſque homicidiis non peraguntur. Et verò quis non videt, laxandas fore habenas licentiæ & iniquitati improborum, quámque illi impotenter bacchaturi eſſent in aliena bona, ſi ſcirent, non poſſe ſe à domino ſua tutante interimi abſque iniuſtitia? Meritò itaque Doctores communiter, admittunt quod dixi: paucis duntaxat inferioris notæ reclamantibus, ac inter cæteros Ioanne Briaërt. quodl. cit. dub. 4. malè Theologos communiter, & Canoniſtas pro ſe allegante: Admittunt inquam DD. communiter, quod dixi, & confirmat Couarruuias ſupra n. 6. Qui legem vnam 12. tabularum, Platonem 9. de leg. aliósque Ethnicos in eam ſententiam profert. Imò quamuis ſi ſpes affulgeat recuperationis bonorum, in quæ prædo inuolat, non poſſet inuaſor ille, à domino priuato homine, morte multari ſine charitatis violatione: Tamen non fore ex ea cæde lædendam Iuſtitiam, meritò pronunciat Rebellus p. 1. operis de Iuſt. l. 3. q. 12. n. 10. Quia iuſtè dominus defendit nunc res ſuas, quas alter iniuſtè inuadit, & ſibi diripere ac domino ſubducere conatur.

CLASSIS QVARTA

INIVRIARVM,

Continens abuſus alieni corporis.

257. Qvarta actionum inuoluntariarum claſſis continet iniurias per abuſum alieni corporis, quas ſæpè iura vno *ſtupri* nomine comprehendunt, vt notauit D. Thomas 2. 2. q. 154. a. 6. ad 2. habetúrque ex l. *Inter liberas*, & l. *ſtuprum*, ff. *ad legem Iul. de adulteriis.* Vbi tamen Modeſtinus rectè ſubdit, adulterium propriè in nupta admitti, ſtuprum in vidua, vel virgine, vel puero. Itaque breuiter de his iniuriis, quantum neceſſitas feret, & fines honeſtatis patientur, agendum eſt: tum quatenus ſunt iniuriæ perſonæ illius cuius corpore quis abutitur, tum quatenus poſſunt etiam redundare in alios, ei, cuius corpus fœdatur, neceſſitudine coniunctos. V.G. mariti ſi agatur de coniugata, aut patris ſi agatur de filia, quæ patris adhuc cuſtodiæ ſubſit. Quanquam præcisè has iniurias ſpectabimus, prout corpori inferuntur, non autem prout interdum ad facultates quoque extenduntur. Quo pacto adulterium habet adiunctam iniuſtitiam circa mariti facultates, quatenus ex nefaria illa commixtione, apta eſt ſequi conceptio prolis illegitimæ educandæ expenſis mariti, cui alienus fœtus ſupponitur, cum eius, & legitimæ prolis diſpendio. Nihil tamen ad ſupradicta eſt hic addendum pro ea iniuria.

Abuſum ergo alieni corporis, continere iniuriam & grauem iniuſtitiam erga perſonam quæ inuita ſubit hoc damnum, dubitari non poteſt. Illa enim violenta contrectatio corporis alieni, abſque dominio quod ſolo conſenſu coniugali tribuitur, iniuſta eſt & magno bono priuat, ſaltem materialiter: Nempe vel corporea integritate, ſiue virginitate, vel abſtinentia illa à ſenſu & experimento corporearum voluptatum extra matrimonium, quæ abſtinentia caſtitatem conſtituit, eſtque ſtatus ad virtutem opportuniſſimus. Vt taceam probrum quod apud homines inuritur paſſis eam iniuriam; & inhabilitatem, ſiue ad ſtatum idoneum comparandum per matrimonium, omnibus à perſonarum ſic fœdatarum conſociatione abhorrentibus; tametſi abſque culpa ex parte ſua, alienam fœditatem ſint perpeſſæ: ſiue ad perſeuerandum cum debito amore in coniugio iam inito. Non enim eſt dubium, quin amor coniugalis, interueniente ea inquinatione, refrigeſcat. Quò ex parte pertinent, quæ de minùs expetibilibus viduarum nuptiis, diſputat in Apologia Apuleius, cùm de ſuo & Pudentillæ coniugio. Itaque indubitatum eſſe debet, abuſum alieni corporis, præter peccatum intemperantiæ, continere grauem iniuſtitiam reſpectu perſonæ inquinatæ, quæ inuita eo damno afficitur. Quod ſemper addo, quia ſcienti & conſentienti, non fit iniuria. Ac proinde ſtuprum, ſolutæ volenti illatum, eiuſdem eſt ſpeciei cum ſimplici fornicatione per ſe loquendo, & ſecluſa aduertentia extrinſecorum quorundam incommodorum, nec niſi perſonam violatam attendendo. Quod probatum manet ex dictis cùm de iniuria vniuersè.

Ad eam nequitiam acceſſio, ex parte perſonæ.

258. Non eſt tamen hæc iniuria ſemper æqualis, ſed pro circunſtantiarum varietate, præſertímque ex parte perſonæ lædentis & læſæ, itémque modi quo infertur, auctior aut leuior fit eius malitia. Atque ita grauior cenſetur iniuria virgini illata, quàm non virgini, ſaltem ſolutæ. Et inter non virgines ſolutas, penſanda diligenter eſt honeſtas conditionis & ſtatus. Inde enim non parum cumulatur iniuria. Vt propterea in iure, diſparia ſupplicia his ſceleribus, pro varietate huiuſmodi circunſtantiarum decernantur. Videſis titulum Digeſtorum & Codicis *ad l. Iuliam de adulteriis.* Quinetiam cùm perſona læſa, eſt ſanguine iuncta lædenti, cumulatur ſcelus ſcelere, cuius monſtroſi generis peccandi, exempla habes apud Tiraquellum ad l. 9. connub. n. 100.

Cùm item perſona læſa, eſt ſacra, & Deo per caſtitatis votum mancipata, aggrauatio huius iniuriæ nouam ſacrilegij fœditatem continet, cæteris hactenus enumeratis iniuriis tetriorem, iuxta illud Origenis lib. de ſingular. Clericorum. *Peius eſt quàm Mœchia, continentiam ducere criminoſam, & infamem facere ſanctimoniam. Blaſphemiam ingerit Religioni quam colit, qui quod confitetur, non ante omnes impleuerit, ne Chriſtianitas credatur eſſe fallacia, & mœchatio videatur*

eſſe

eſſe velamento caſtitatis veſtita. Et idem contingit ex parte perſonæ iniuriam hanc inferentis, cùm ipſa quoque ſacra eſt. Admittit enim ex parte quoque ſua ſacrilegium. Siue illud ſacrilegium, ſit preſsè ac propriè dictum, ſiue tantùm conſiſtat in malitia perfidiæ, qua promiſſa Deo caſtitas fœdatur: quod nobis nunc perinde eſt; latè autem excutitur à Suare lib. de ſacril. toto c. 3.

259. Qui etiam lib. 2. de voto, cap. 6. num. 9. meritò euertit fundamentum quo nixi aliqui, tradiderunt ex admiſſione huius iniuriæ per perſonam ſacram, non accedere ſceleri iniuſtitiæ crimen ſacrilegij. Quod grauiſſimè reiicit Caſtro l. 1. de l. pœnali, cap. 10. & fusè Sanches 7. de matrim. d. 27. à num. 19. oſtendens ibid. num. 14. & lib. 5. in Decal. cap. 6. num. 3. non aduenire huic ſceleri peculiarem malitiæ ſpeciem ratione violati præcepti Eccleſiaſtici de ſeruanda per huiuſmodi perſonas caſtitate: eo quòd præceptum Eccleſiaſticum in hac materia, non ſit de caſtitate ſeruanda, ſed de emittenda caſtitatis promiſſione, à qua proinde duntaxat exurgit obligatio, quæ tali crimine infringitur, quod diſcutere non eſt huius inſtituti & fortaſſis qui diſſentiunt quoad huius obligationis fontem, de nomine duntaxat litigant: vt Suares annotauit tract. 7. de relig. l. 9. cap. 17. num. 3. Fundamentum autem ruinoſum, quo illos Autores nixos dixi, erat, rem naturali præcepto neceſſariam, cuiuſmodi eſt caſtitas reſpectu ſolutæ perſonæ, non poſſe ſub votum cadere: quod à prædictis Autoribus falsò & gratis poſitum, non eſt quòd hîc extra locum conuellatur.

Eſt itaque ſacrilegij fœditas iniuſtitiæ adiuncta, in eo qui poſt mancipatam Deo caſtitatem ſuam, his ſe ſordibus contaminat, illata alteri per vim iniuria in hoc ſcelere. Refugio hoc cœnum & tam tetram mephitim. Conſulantur qui ſpurcitias iſtas ſacrilegas iuſtis tractationibus exagitarunt: quos inter ex antiquioribus eminet Petrus Damiani opuſc. 17. & 18. è recentioribus verò Michaël Medina, & Claud. Eſpencæus in libris de continentia. Bellarm. l. de cleric. à cap. 18. Comitolus 1. Reſp. q. 56. & 57. & plena concione (non enim commentario,) Mendoça 1. Reg. cap. 1. num. 2. annot. 5. circa literam, ſ. 1. Quibus adde Patres, qui in huiuſmodi ſacrilegos declamarunt, Ambroſium, Hieronymum, Baſilium, Anſelmum, quos allego in notis ad Anſelmi libellum ad Virg. lapſam. Ipſi certè Ethnici quantoperè deteſtati ſint has inquinationes addictæ Deo caſtitatis, è Veſtalium ſupplicio perſpicuè liquet, de quo iuſtus Lipſius ſyntag. de Veſtalibus, cap. 13. & Anaſtaſius Germonius lib. 1. de ſacrorum immunit. c. 7. Quid ergo ſi ad ſceleris cumulum accedat iniuſtitia, ob vim hac in parte illatam alteri? De huiuſmodi nequitia, eſt nobis hoc loco ſermo.

Itémque ex parte modi.

260. Addebam, modum inferendæ huius iniuriæ, non parum momenti habere ad eius augmentum & aggrauationem. Quò in primis ſpectat raptus; cùm perſona, cuius corpori abuſus intentatur, renuens eripitur è loco aliquo. Vbi certum eſt, nouam iniuriam irrogari, & à vi pudicitiæ illata diſtinctam. Poſſet enim vis pudicitiæ inferri abſque ea violenta extractione, quæ raptui intima eſt, & pro perſonarum raptarum varietate variis ſuppliciis in iure multatur. Quæ attigiſſe hîc ſufficiat, pleniore tractatione ad iuris præſertim Canonici tractatores dimiſſa, quam etiam diffusè admodum & eruditè exhibet Sanches l. 7. de matrim. tractans impedimentum raptus, & Mol. tract. 3. d. 105.

Aggrauatur etiam plerunque penes modum hæc iniuria, ratione ſeductionis peculiariter vitioſæ. Vt ſi doloſæ ſponſiones interuenerint: aut (quod omnium deterrimum eſſet,) maleficium amatorium, quale ſæpè ad plenam panurgiam hîc adhibitum, legere licet apud Delrium l. 3. magic. parte 1. q. 3. præſertim ſ. 1. & 2. Item ſi leno interpoſitus fuerit, qui cùm grauiſſimè in ea operæ ſuæ locatione delinquat, & effectu lenocinij conſecuto pœnæ mortis fiat obnoxius, l. *qui domum*, ff. *ad leg. Iuliam, de adult.* & l. 1. ff. *de extraord. crimin.* dubium eſſe non poteſt, quin conductor, cùm ſit ei Autor ſceleris, grauiùs labatur, quàm ſi abſque alieno ſcelere ad abuſum iniuſtum alieni corporis aſpiraret. Quinetiam nuda ſeductio, aliquando aggrauare hanc iniuriam poteſt. Vt cùm perſona ſeducta, difficilè inducta eſt ad aſſenſum, & longa ac pertinaci ſollicitatione, tandem fracta eſt.

Sed & Iſidorus Peluſiota l. 2. epiſt. 215. imitatus Libanium declam. 2. pag. 222. & Lyſiam de Eraſtothenis cæde, affirmare non dubitat, vulgi eſſe ſententiam; exiſtimare, grauius ab eo delinqui qui inuitam & renitentem opprimit, quàm qui blandè pellectam ad flagitij conſenſum adduxit. *Tu quidem*, inquit, ſcribens ad Euoptium Epiſcopum, *vulgi ſententiam ſequens, grauius eum peccaſſe dixiſti, qui virgini vim intulit, quam qui eam ad ſtuprum induxit. Ego verò ipſam rei naturam attendens, ſic exiſtimo. (Etſi enim nouum & inſolens eſſe videbitur quod dicturus ſum, tamen, quia verum eſt, id dicam;) eum qui ſermonis blanditiis eam illexit, flagitioſiorem ac ſceleratiorem eſſe. Hic enim perſuaſio vi atrocior eſt; quòd illa plectatur, hæc veniam conſequatur. Nam ille violato corpore, mentem puram atque integram ſeruauit. Hic autem corrupta priùs anima, ita demum ad inferendam corpori contumeliam ſe contulit. Atque ille quidem à crimine immunem; hic autem pœnæ obnoxiam eam reddidit. Etenim illius contumelia non vltra corpus progreſſa eſt: huius autem, ad animam vſque aſcendit. Atque ea quidem, quæ vim perpeſſa eſt, excuſationem; ea autem, quæ ſtuprum ſibi perſuaderi paſſa eſt, pœnam nulla deprecatione auertendam habet. Illa enim, pœnas etiam ab eo à quo compreſſa eſt, expetere poteſt: hæc autem in reprehenſione eſt. Atque illa quidem odio, hæc autem miſerationi optimo iure eſt. Nam illius contumelia corpus quidem attingit; mentem autem minimè attingit: huius autem & corpus & anima contaminata ſunt.* Subdit confirmationem ex decreto illo Moſaïco, quo virgo in ſolitudine diſpendium pudicitiæ per vim paſſa, ſupplicio eximebatur, non item quæ in vrbe idem perpeſſa eſſet non reclamans, neque in ſtupratorem conclamans.

Verùm vniuerſa hæc ratiocinatio non aliud probat, quàm quòd facinus ſeducentis ad conſenſum in abuſum proprij corporis ſit extenſiuè maius, quatenus non modò ipſe in culpa eſt, ſed etiam facinoris conſortem miſerè ſeductam in culpæ ſocietatem aſciſcit, pœniſque obnoxiam, & non commiſeratione, ſed accuſatione dignam efficit. Simpliciter tamen loquendo, non eſt dubium, quin grauior longè ſit culpa illius, qui per vim, quàm qui per ſeductionem & blanditias abutitur alieno corpore: cùm vterque intemperans in ſeipſo æquè ſit (quanquam qui ſeduxit, eandem ſpecie culpam, in complice, infelici fœcunditate multiplicat:) & noua inſuper iniuſtitiæ malitia ſcelus ſuum cumulet qui vim infert, quæ labes, in abuſu per ſeductionem, non cernitur.

Iniuſtitia

Iniuſtitiæ, ex corporis abuſu, refuſio in alios.

261. Venio ad poſteriorem iniuſtitiam, quam ſuprà notabam admitti poſſe per abuſum alieni corporis. Nempe erga perſonas, iis quæ fœdantur coniunctas. Quod iniuriæ genus, vt notum eſt, poteſt à priore ſecerni, longéque illud auctius & fœdius reddit. Vt mirum ſanè ſit, excidiſſe Tertulliano verba illa l. de pudic. c. 4. *Non intereſt nuptam alienam, an viduam quis incurſet, dum non ſuam fœminam.* Imò verò plurimum intereſt. Nam cumulatur ſcelus ſcelere, & libido, ac plerunque iniuria in fœdatam, augetur nouo iniuriæ auctario in maritum. Eſtque iniuria illa, qua mulier diſſentiens fœdatur, planè diuerſa ab iniuria viro eius irrogata per eam fœdationem. Vt patet ex eo quòd cùm aliqua volens inquinatur, nulla in eam iniuſtitia admittitur: Et tamen conſtat, plerunque violari ius aliorum: vt coniugis, ſi coniugio illigata ſit, nec maritus vxori lenocinetur. Et idem eſt de patre, cuius filiam paternæ adhuc curæ ſubiacentem quis inquinet. Nimirum propter coniunctionem quæ inter aliquas perſonas intercedit, ſiue ad conflandam vnam familiam, ſiue ad vnam Remp. aliámve aliquam ex variis ſocietatibus quas ſociale hoc animal inire idoneum eſt; contingere plerunque poteſt, vt iniuria vni illata, redundet in perſonas, ei quæ iniuriam patitur, neceſſitudine iunctas. Ac interdum cùm non ſit niſi materialis iniuria reſpectu perſonæ iniuriam paſſæ, ob interpoſitum eius conſenſum, eſt tamen formalis iniuſtitia & iniuria, erga perſonam coniunctam non conſentientem in ſcelus, & ius habentem ne iniuria perſonæ ſibi coniunctæ irrogaretur.

Quod poſtremum, maximè attendendum eſt, vt iniuſtitiæ crimen contineat violationem proprij alicuius iuris, diſtincti à iure famæ & honoris. Plerunque enim ex fœdatione aut inhonoratione vnius alicuius perſonæ, refunditur dedecus in aliam, non ratione violati iuris alicuius quod illi competeret qui alieno dedecore aſpergitur, ſed tantùm quia ex ea participatione dedecoris propter coniunctionem cum perſona probrum paſſa, aliquid etiam illius cœni ipſi illinitur. Quod non pertinet niſi ad imminutionem famæ conſequentem, aut conſequi aptam in perſonis coniunctis, iiſque non omnibus, ſed quæ propiùs attingant perſonam commaculatam: iuxta communem de ea re prudentum exiſtimationem, quæ non fert, vt ſentiamus, probrum illud ad omnes omninò perſonas quomodolibet cum perſona fœdata coniunctas peruadere, ſed tantùm ad aliquas magis propinquas.

Specialem autem iniuſtitiam, ab ea famæ violatione diſtinctam, patiuntur ij, quorum ius aliquod eo alieni corporis abuſu violari contigit. Sic enim cùm filia, quæ parentum aut tutorum vel curatorum poteſtati ſubeſt, eidem poteſtati ſubducitur per raptum, ingens omninò iniuria infertur iis, quorum ius conſeruandi & regendi puellam, abductione illa læditur. Quod aliqui extendunt quoque ad volentis violationem. Sed immeritò, vt rectè conuincit Sanches l. 7. de Matr. d. 14. à num. 5. & Bonac. tract. de matr. q. 4. p. 17. Virgo enim eſt ſuæ virginitatis & corporis domina: potéſtque inuitis parentibus & tutoribus manere innupta. Vnde ſi volens inquinatur, (eſto inde fiat ad matrimonium minùs idonea;) nullum ius parentis vel tutoris impetitur, quod quidem in iure ad corpus inquinatum fundetur: ſicut contingit in priore euentu, propter ius cuſtodiæ per iniuſtam abductionem violatum. Proptereáque ea abductio, non modò iure ciuili, ſed etiam iure canonico exquiſitè punitur.

Turpiſſima in coniugem.

262. Sed luculenter apparet ea iniuſtitiæ refuſio in perſonam coniunctam, cùm ſanctitas connubij, & tori immaculati nitela, ſpurcitiis adulterij inquinatur: ſiue adulterium ex parte duntaxat vnius ſe teneat, V. G. adulteri alienam vxorem renuentem polluentis in quo euentu duplex iniuſtitia ab adultero admittitur, vna in mulierem, altera in mulieris maritum: ſiue ſe teneat ex parte vtriuſque. Quo pacto duplex iniuſtitia in maritum, ei fœditati, vt ſupponimus, diſſentientem, admittitur. Quod quamuis frequentiſſimum eſſe, doceat Dio orat. 15. eſt tamen teterrimum. Et ita docent præter alios Ethnicos, Muſonius apud Stob. ſerm. 6. & Ariſtoteles 5. Eth. non ſemel, & optimè Stoici apud Orig. l. 7. contra Celſum: perſpicuúmque eſt ex iure, quod ſolus maritus habet in vxoris corpus. Præclarè Chryſoſtomus homil. 5. in 1. ad Theſſal. ad illud: ne quis ſupergrediatur & fraudet fratrem in negotio. *Bene dixit, ne ſupergrediatur. Vnicuique Deus ſuam dedit vxorem. Terminos poſuit naturæ, commixtionem illam cum vna. Itaque quæ cum altera fit, tranſgreſſio eſt, latrocinium & fraus: imò quouis latrocinio peior ac grauior. Non enim ita dolemus propter ablatas pecunias, atque propter violatum & corruptum coniugium. Fratrem vocas, & defraudas, idque vbi minimè oportet? De adulterio hîc dicit.* Grauiſſimè item Baſil. Seleuc. orat. 41. *ſub finem*; & ex eo nominatim capite, quòd vir adulter, (& idem viciſſim eſt de vxore, proportione ſeruata,) membra meretricis in quæ per adulterium tranſit, iungat deinde vxori, quod eſt eam ſupra modum conſpurcare: eóque reſpexiſſe obſeruat Apoſtolum, mandantem, vt vxor à viro infideli pacificè cohabitante non diſcedat, cùm tamen à viro adultero, ſecedere quoad torum, poſſit citra noxam.

Luculenter etiam ex Epicteto Arrianus l. 2. c. 4. alieni tori contaminatorem, perfidum eſſe, & humanæ ſocietatis euerſorem, ac indignum cui vſpiam inter homines locus aſſignetur, his præter cætera verbis docet. *Cùm quodam tempore dixiſſet Epictetus, hominem natum ad colendam fidem; quod qui reuelleret, eundem, proprium quoque hominis è medio tollere: Quidam (vt habebatur) in literis eruditus, acceſſit, quem conſtabat in ciuitate deprehenſum pro adultero. At noſter ille ſic diſputabat: igitur neglecta fide ad cuius cultum natura nos genuit, inſidiabimur vxori noſtri vicini? Hoc conatu quid faciemus? Nunquid aliud, quàm perdere & perimere? Quem? Animum fidelem, caſtum, & ſanctum. Num ſola hæc? Quin etiam, viciniam nónne amittimus, nónne amicitiam, nónne ciuitatem? Qua tandem ſede nos collocabimus? Etenim qua conditione ego te vtar, ò homo? Num vt vicino, an vt amico? Sed quali? Num vt ciue? Quam tibi fidem habeam? Quod ſi vaſculum tam ſis inutile, vt in re nulla vti aliquis te poſſit, extra domum proiiciare in ſimetaac inde etiam nemo eſt, qui tollere te cupiat. Siquidem autem homo ſis, pro homine autem nullo loco te gerere poſſis, quis vſus tui nobis erit? Sed eſto, vt amici locum habere nequeas, num ſerui potes? At quis tibi credet? Nónne ſatius etiam tibi eſt, aliquò abiici in ſimetum quoddam, tanquam vas inutile, aut tanquam ſtercus quoddam?* Subdit alia in eandem ſententiam, quibus demonſtrat, ex eo quod mulier vni iam ſit addicta, iniuſtum & nefarium eſſe, ſi alteri miſceatur.

Diluuium

Diluuium malorum ex adulterio.

263. Quanta autem cordis inopia ſit,(vt ſapiens ſæpè dixit,) in huiuſmodi ſcelere, & quam malorum eluuionem in familias, ipsáſque adeò vrbes inducat, quantóque ſupplicio & deteſtationi ſubiaceat, immenſo vndecunque congeſtæ doctrinæ flumine, rigat Tiraquellus l. 13. connub. Pulchrè Nicoſtratus libro de Nuptiis fœminam docens, qua ei ratione viuendum cum marito ſit, inculcari ei vult, *Quanta turpitudo, nequitia & iniuſtitia ſit in adulterio: quantum vtrique ſexui, ignominiæ inurat: quòd omnis bona exiſtimatio de quopiam apud homines hoc ſcelere amittatur: & quod grauiſſimum eſt, liberi non ſolùm ſpurij, ſed per luxum & contumeliam gignantur. Hæc ad eam dicenda ſunt, vt vel nomen adulterij exoſum habeat, ſi modò incolumis victura ſit, non autem iugulanda.* Pleniùs etiam Phyntis Pythagoræa lib. de Temperantia mulieris, maximè propriam mulieris Temperantiam præfata, ſubdit; *Hanc eſſe, quæ facit vt circa coniugium incorrupta ſit vxor, nec alieno viro commiſceatur. Principio enim hac parte ſi peccet, offendit natalitios Deos: vt quæ domui & cognationi non germanos auxiliatores, ſed ſpurios exhibeat. Quinetiam perfida eſt erga naturæ Deos, per quos iurauerat vna cum parentibus & cognatis ſuis, ſe conuicturam legitimè cum marito, ad vitæ communionem, & liberorum procreationem. Et in patriam quoque peccat, non perſiſtens in eius ſtatutis. Deinde in hiſce rebus delinquere, quibus maxima pœna conſtituta eſt mors ipſa, propter magnitudinem ſceleris, quod voluptatis cauſa & petulantiæ committitur, omnino nefarium omnique venia prorſus indignum eſt. Omnis autem petulantiæ finis, pernicies eſt. Conſiderandum & iſtud quod nullum inuentura ſit remedium purificatorium huius delicti, vt templa Deûm ingrediens, aráſque accedens, caſta & amabilis Deo eſſe poſſit. Nam huic ſceleri maximè, Deus etiam inſenſiſſimus eſt, ac ignoſcit minimè.* Idem denique habet apud Stobæum Peryctione ſerm. 85.

Fortiùs etiam Doctores noſtri, ex diuinis oraculis, virus adulterij aperuerunt. Propoſuit, vt ſic dicam, omnium medullam Iſid. Peluſ. l. 3. epiſt. 76. *Cætera vitia*, inquit, *vnunquenque eorum qui matrimonij lege copulantur, minimè intuentur: adulterium ad ipſa matrimonij pacta tendit, ac filiorum nobilitatem contumelia afficit, & cognationes lacerat, ac denique humanam omnem vitam peſſundat & euertit.* Aſterius homil. 5. *Cùm duplici fine matrimonia contrahantur, beneuolentiæ & liberorum quærendorum, neutrum in adulterio obtinetur. Nec enim affectui locus, vbi in alterum animus inclinat: ac ſobolis omne decus & gratia perit, quando liberi confunduntur.*

Optimè expenſo exemplo Troianæ cladis per adulterium inuectæ Clemens Alexandrinus 3. Pædag. c. 2. *Quot mala ſenſerunt, qui nimium ſui amorem prohibere noluerunt? Propter effrænatas voluptates Græcia & Aſia commotæ ſunt. A barbaro adoleſcentulo omnia agitantur. Tota Græcia nauigat, mare in arctum cogitur, terras ferens, longum bellum excitatur, & vehementia erumpunt prælia, campíque implentur cadaueribus, claſſi inſultat Barbarus, dominatum obtinet iniquitas, & ficti illius Iouis oculus Thraces reſpicit, & fluuiorum fluenta ſiſtuntur mortuis corporibus, pectora pulſantur planctibus, & luctus terram poſſidet: Idæ autem multis fontibus irriguæ, omnes concutiuntur pedes, & omnia cacumina, Troianorum vrbes, & Achiuorum naues. Quò fugiemus, ô Homere, & vbi conſiſtemus? Oſtende nobis terram quæ minimè mota ſit.*

Puer, ne habenas tetigeris, qui es inſciens
Curtúmque agendi ignarus, haud aſcenderis.

Duobus aurigis cœlum lætatur, quibus ſolis ignis agitur. Mens enim à voluptate abducitur, & rationis integritas, quæ verbo pædagogo non vtitur, labitur in libidinem: lapſus autem mercedem recipit, quod excidat.

264. Philo lib. de Decalogo. *Alterum mandatorum quinarium ſcripturus Legiſlator, interdicta continentem & ſpectantem ad homines, orditur ab adulterio, vt peccato grauiſſimo. Fontem enim habet amorem voluptatis, quæ & corpus atterit, & robur animi reſoluit, & rem familiarem abſumit, quicquid attigerit more ignis adurens, & nihil ſanum relinquens in vita hominum. Hæc adultero perſuadet, vt non ſolùm ipſe peccet, ſed vt alios aſciſcat in culpæ ſocietatem nefariam, & aduerſam ſocietati legitimæ. Percitus enim hoc œſtro, non poteſt ſolus explere cupiditatem, ſed opus eſt omninò vt duo ſint, alter quaſi magiſter nequitiæ, alter diſcipulus rei turpiſſimæ. Nec enim ſolum corpus impudicæ mulieris vitiatur; ſed ſi vera fateamur, multò prius animus aſſueſcit malis moribus, diſcens modis omnibus auerſari maritum & odio proſequi. Quod tamen malum lenius multò eſſet, ſi non diſſimularetur. Nam quæ ſunt in propatulo, cauentur faciliùs. Nunc verò vix vllus ſuſpicioni locus relinquitur, adeò ſe malis artibus celat & obumbrat, ne deprehendatur, plerunque præ ſe ferens affectum contrarium, & mirificis præſtigiis opinionem amoris ſibi concilians. Eadem certè opera ſubuertuntur tres familiæ. Is cuius coniugium violatur, nuptialia vota perdidit, & ſpem prolis legitimæ. Nec minus incommodi accipiunt reliquæ duæ domus, adulteri & adulteræ, quandoquidem ambæ replentur dedecore, contumelia, probriſque turpiſſimis. Quod ſi numeroſæ fuerint iſtæ familiæ, multis cognationibus affinitatibúſque implicitæ, totam ciuitatem accendet hoc flagitium, obambulans per ora ciuium: permoleſtum eſt enim dubitare de liberis. At quoties parum integrè ſeruatur vxoris pudicitia, verus pater certo cognoſci non poteſt. Itaque dum res in obſcuro latet, adulterini ſubrepunt pro legitimis: alienarum familiarum ſynceritatem deprauant: hæreditatem, vt tunc videtur paternam, alioqui nihil ad ſe pertinentem vſurpant. Et adulter poſtquam illuſa muliere deſpumauit feruentem libidinem, & expleuit nefariam cupidinem, abit ridens læſi mariti ignorantiam. At ille tanquam cæcus nihil ſciens de fraude domeſtica, vt propriam ſobolem indulgenter habebit, natos ex infenſiſſimis ſibi hominibus. Quòd ſi detegatur iniuria, miſerrimi erunt licèt inſontes pueri, in neutro accenſendi genere, nec mariti, nec adulteri. Tales calamitates cùm proueniant è concubitu illegitimo, non mirum ſi adulterium, res probroſa & inuiſa Deo, primum locum inter peccata obtinet.*

Flagitioſa quorundam perſuaſio de adulterij indifferentia, ſaltem ex parte viri.

De adulterij apud varias gentes deteſtatione teſtata ſuppliciis, innumera Lorinus in c. 20. Leuit. v. 10. Tiraq. l. 15. connubiali, & Broſſæus ad Caſſiod. l. 5. epiſt. 33. Vt mirum profectò ſit, non tantùm Maſſagetas apud Sext. Empyricum lib. 1. Pyrrhon. hypot. c. 14. ſed etiam quoſdam Philoſophos, vt ait ibid. l. 3. c. 24. adulterium cenſuiſſe quid indifferens. Audi item Theodoretum lib. 9. contra Græcos. *Lycurgus ille, qui Græcorum ſapientium iudicio, cenſetur optimus legum lator, ſuis in legibus ſcriptum reliquit, vt aiunt qui de Repub. Lacedæmoniorum ſcripſerunt, licere eis, qui nuptiale iugum ſubierunt, viris quidem ex alienis vxoribus, fœminis autem ex alienis maritis ſibi filios comparare, ita ſeſe impune licentérque commiſcentibus. Has verò Lycurgi leges, & Plato admiratus eſt, quámque ipſe ciuitatem inſtituendam ſuſcepit, his gubernari iubet.* Idem quoque Platoni exprobrat S. Aſterius Amaſeæ Epiſcopus homil. 5. *ferè in fine.* Quòd verò ſectarius Danæus l. 2. Ethicæ Chriſt. c. 14. impingit Alexãdro III. adulteriũ ab eo recenſitũ fuiſſe inter peccata minora, & quaſi minutias criminũ, calũnia eſt ſectario digna, & indigna quæ depellatur.

265. Ac

265. Atenim cauenda ſummoperè homini Iuſtitiæ cultori, craſſa illa deceptio eſt, qua vxoris quidem adulterium, & in maritum infidelitas, (quam ferè ſpectarunt multa quæ hactenus diximus,) iniuſtitiæ & ſceleris arguitur: non tamen mariti ſimilis iniuſtitiæ rei creduntur, cùm fidem tori non ſeruant vxori, dummodò ſolutas adeant, & ex ſola parte ſua adulterium admittant, iuxta illud apud Gellium l. 10. c. 23. *In adulterio vxorem tuam ſi deprehendiſſes, ſine iudicio impune necares. Illa te, ſi adulterares, digito non auderet contingere, neque ius eſt.*

Verùm eſſe hanc quoque iniquitatem maximam & iniuſtitiam, docet diſertiſſimè Seneca epiſt. 95. & 96. Et conſtat ex eo quòd viciſſim vxor habet poteſtatem ac ius in corpus mariti ad vſum coniugij: cuius iuris integritas læditur ea mariti iniquitate. Ideóque Antoninus Pius lege ſanxit, non ſolùm vt maritus impudicè viuens nequeat vxorem adulterij accuſare: ſed etiam vt maritus ob adulterium ſubiiciatur legi Iuliæ, æquè ac vxor cùm eſt adultera, vt refert Vlpian. l. *miles, ff. ad l. Iuliam. de adult.*

Approbat eam legem S. Auguſt. 2. de adult. coniug. c. 8. inde corripiens frigidam illam quorundam maritorum querelam, quòd cùm viri eſſent, æquarentur hac in parte vxoribus, ni vellent eorundem ſuppliciorum rei eſſe. *Loquuntur*, inquit, *atque reſpondet, ſed nos viri ſumus. An verò ſexus noſtri dignitas hanc ſuſtinebit iniuriam, vt cum aliis fœminis præter vxores noſtras ſi quid admittimus, in luendis pœnis mulieribus comparemur? Quaſi non propterea magis debeant illicitas concupiſcentias viriliter frænare, quia viri ſunt: Quaſi non propterea magis debeant mulieribus ſuis ad virtutis huius exemplum ſe præbere, quia viri ſunt: Quaſi non propterea minus debeant libidine ſuperari, quia viri ſunt: Quaſi non propterea minus debeant laſciuienti carni ſeruire, quia viri ſunt? Et tamen indignantur ſi audiant, adulteros viros, pendere ſimiles adulteris fœminis pœnas, cùm tantò grauius eos puniri oportuerit, quantò magis ad eos pertinet & virtute vincere, & exemplo regere fœminas. Chriſtianis equidem loquor, qui fideliter audiunt:* caput mulieris vir. *Vbi ſe agnoſcunt duces, illas autem comites eſſe debere. Et ideò cauendum viro, illac ire viuendo, qua timet ne vxor ſequatur imitando.* Hæc vt vides, S. Auguſtinus tanquam cum Chriſtianis Chriſtianè, ac ex Chriſti legibus. Tametſi idem quoque Ethnico Principi ex ſolo naturæ lumine viſum docet, prolato Antonini Imperatoris reſcripto ad maritum de vxoris in ſe iniuria querentem, cuius hæc eſt extrema clauſula. *Periniquum mihi videtur eſſe, vt pudicitiam vir ab vxore exigat, quam ipſe non exhibet, quæ res poteſt & virum damnare.* Egregiè quoque in hoc argumento exultat idem S. Auguſt. lib. de decem chordis, c. 4. & 9. & hom. 49. & 50. Similitérque Muſonius apud Stob. ſerm. 6. rectè argumentatur, quia viri ſunt, decere eos ſibi ipſis ad id quod iuſtum & dignum eſt hac in parte tenendum, alacriùs accingi.

Patres, prætenſum virili licentiæ legum ciuilium fauorem inſectati.

266. Sed quòd vidiſti, iura quædam Romana, maritorum, non item vxorum adulteriis, impunitatem concedentia, Auguſtino minus probari, præeuntes ſibi habuit grauiſſimos Patres. Et Ambroſ. quidem l. 1. de Abraham, c. 4. viros hac in parte ſeuerè admonens, & ad eos tantùm ſerm. dirigens, ait. *Nemo ſibi blandiatur de legibus hominum. Omne ſtuprum, adulterium eſt: nec viro licet quod mulieri non licet. Eadem à viro, quæ ab vxore, debetur caſtimonia. Quicquid in eam quæ non ſit legitima vxor commiſſum fuerit, adulterij damnatur crimine.*

Aſterius hom. 5. *Continentiæ lex non fœminis tantùm, ſed etiam viris à Deo lata eſt. Qui tamen Legiſlatoribus adhærentes humanis, per quos libidinari ipſis licet, ſeueri quidem iudices ſunt & arbitri caſtitatis muliebris: ipſi verò cum ſumma impudentia in plures inſaniunt, & iuxta prouerbium, aliorum medici infinitis vlceribus ſcatent. Et ſi quis eos horum flagitiorum arguit, lepidam & iocularem defenſionem adhibent. Viri, inquiunt, etiamſi plures ad fœminas acceſſerint, nullum domui familiæque damnum inferunt. At mulieres vbi peccant, externos hæredes in domos ac familias inducunt. Verùm audiant tam ſtolidæ ſententiæ Autores, ac diſcant, per ipſos quoque, domos alienas euerti. Fœminæ enim eæ quibuſcum conſuetudinem habent, aliquorum vel filiæ vel vxores omninò ſunt: & inuenietur aut matrimonium inſidiis petitum, aut pater iniuria affectus; qui poſtquam ſuſceperat, eduxerat, virginémque perducturum ad thalamum ſperauerat, omni ſpe & expectatione per iſtos pudicitiæ prædones deturbatur. Quòd ſi iam pater eſt qui flagitia hæc patrat, cogitet atque conſideret, quid animi ſit patri ſic deluſo: ſi maritus ſibi ipſi illatam eam iniuriam fingat. Nam ita demum benè præclaréque ſe res habent, ſi de aliis quiſque ſtatuit, quod euenire ſibi velit. Si qui autem Romanis auſcultantes legibus, permiſſam eſſe ſcortationem, & crimine vacare exiſtimant, grauem ſanè errorem errant, ignorántque, leges diuinas ab humanis dogmatibus nimium quantum diſſidere.* Luculenter etiam S. Chryſoſt. homil. in illud *propter fornicationem vnuſquiſque,* &c. quæ habetur tom. 5. & optimè quoque hom. 5. in 1. ad Theſſal. ad illud: *Non vocauit nos Deus in immunditiam* quo loco, poſt alia in adulterum, ita ſubdit. *Quapropter obſecro, caueamus hoc peccatum: quemadmodum enim mulieres nos punimus, quando nobis nuptæ aliis ſeipſas coniungunt, ita puniemur & nos, & ſi nõ à Romanis legibus, certè à Deo. Etenim & iſtud adulterium eſt. Adulterium quippe, non tum ſolùm eſt quando mulier alteri nupta mœchatur, ſed & quando vir hoc facit, qui vxori alligatus eſt,* &c. *Non hoc duntaxat adulterium eſt quod mulierem viro coniunctam corrumpimus: ſed & ſi dimiſſam ac ſolutam, ipſi vxoribus alligati corruperimus, adulterium eſt. Quid enim, quòd fornicaria nemini alligata eſt? Si tu alligatus es vxori, legem tranſgreſſus es, carnem tuam iniuria affeciſti. Etenim dic mihi, cur punis vxorem, etiamſi cum ſoluto viro & vxorem non habente fornicetur? Eo quod adulterium committit. Quamobrem? At qui vxorem non habet qui cum ea fornicatur. At ipſa alligata eſt viro. Iam & tu alligatus es vxori. Ergo tuum quoque facinus, adulterium eſt.*

267. Hieronymus ferè initio Epiſtolæ ad Oceanum, quæ eſt trigeſima, concinit prædictis, cùm ait. *Aliæ ſunt leges Cæſarum, aliæ Chriſti: Aliud Papinianus, aliud Paulus noſter præcipit. Apud illos, viris impudicitiæ fræna laxantur, & ſolo ſtupro atque adulterio condemnato, paſſim per lupanaria & ancillulas, libido permittitur, quaſi culpam dignitas faciat, non voluntas. Apud nos, quod non licet fœminis, æquè non licet viris, & eadem ſeruitus pari conditione cenſetur.*

Lactantius 6. Inſtit. c. 23. maritum informans vt fidem ſeruet, omnibus hactenus prolatis præiuerat. *Non enim*, inquit, *ſicut publici iuris ratio eſt, ſola mulier adultera eſt, quæ habet alium: maritus autem etiamſi plures habeat, à crimine adulterij ſolutus eſt. Sed diuina lex ita duos in matrimonium, quod eſt in corpus vnum, pari iure coniungit, vt adulter habeatur quiſquis compagem corporis in diuerſa diſtraxerit. Nec ob aliam cauſam Deus, cùm cæteras animantes ſuſcepto fœtu maribus repugnare voluiſſet, ſolam omnium mulierem, patientem viri fecit: ſcilicet ne fœminis repugnantibus, libido cogeret viros aliud appetere, eóque facto caſtitatis gloriam non tenerent,* &c. *Seruanda igitur fides ab vtroque alteri eſt. Imò exemplo continentiæ docenda vxor, vt ſe caſtè gerat. Iniquum eſt enim vt id exigas, quod ipſe præſtare non poſſis. Quæ iniquitas effecit profectò, vt eſſent adulteria, fœminis ægrè ferentibus præſtare ſe fidem non exhibentibus caſtitatem. Denique*

nique nulla eſt tam perditi pudoris adultera, quæ non hanc cauſam vitiis ſuis prætendat, iniuriam ſe peccando non facere, ſed referre. Quod optimè Quintilianus expreſſit. Homo, inquit, neque alieni matrimonij abſtinens, neque ſui cuſtos, quæ inter ſe natura connexa ſunt. Nam neque maritus circa corrumpendas aliorum coniuges occupatus, poteſt vacare domeſticæ ſanctitati: & vxor cùm in tale incidit matrimonium, exemplo ipſo incitata, aut imitari ſe putat, aut vindicare. Cauendum igitur ne occaſionem vitiis, noſtrâ intemperantiâ demus, ſed aſſueſcant inuicem mores duorum, & iugum paribus animis ferant. Nos ipſos in altero cogitemus. Nam ferè in hoc iuſtitiæ ſumma conſiſtit, vt non facias alteri quicquid ab altero pati nolis.

Vides contra prætenſum virili licentiæ legum ciuilium fauorem, conclamantes grauiſſimos Patres. Quod autem viri impudicitia ſordentes paſſim cauſarentur, non poſſe ſe fidem coniugij ſeruare, vt etiam ex eorùm ſenſu dixit Lactantius, verbis allegatis, & hac ex cauſa legiſlatores viris indulſiſſe adulteria; quàm inane ſit, ita aperit S. Auguſtinus l. de decem chordis, cap. 9. *Fœdum eſt, fratres mei, turpe eſt, vt vir dicat, non poſſe fieri quod facit fœmina. Scelus eſt, vt vir dicat, non poſſum. Quod poteſt fœmina, vir non poteſt? Quid enim illa, carnem non portat? Prior à ſerpēte decepta eſt. Caſtæ vxores veſtræ, oſtendunt vobis fieri poſſe, quod non vultis facere, & dicitis fieri non poſſe. Sed fortè dices ideò illam faciliùs facere poſſe, quia multa illi cuſtodia eſt: legis præceptum, diligentia maritalis, terror etiam legum publicarum: Eſt etiam verecundiæ & pudoris illius magnum munimentum. Multæ cuſtodiæ faciunt fœminam caſtam; virum caſtum faciat ipſa virilitas. Nam ideo mulieri maior cuſtodia, quia maior infirmitas. Illa erubeſcit viro, tu non erubeſcis Chriſto? Tu liberior, quia fortior. Quia facilè vincis, ideò tibi commiſſus es. Super illam & diligentia viri, & terror legum, & conſuetudo morum, & verecundia maior, & Deus: ſuper te tantùm Deus.*

Quid legiſlator impunitatem ſoli viro largitus, excuſare poſſit.

268. Non igitur maritorum turpitudini fauent Romana iura, ſed eam duntaxat dimiſerunt impunitam. Et hoc ſi Patres allegatos audimus, non rectè, & minùs ex æquo. Poſſumus tamen pro Legiſlatoribus, quos mariti illi intemperantes, ſibi fauere malè obtendebant, non incongruè dicere; eos quidem maritorum adulteriis nullam pœnam conſtituiſſe, ſicut conſtituerunt ſoli fœminarum culpæ: Non quòd vtrobique non ſit iniuſtitia, vt corruptela humanorum morū leges illas interpretata olim videbatur, (quam vnā fortè impetierunt Patres allegati:) ſed quòd longè plura incommoda ex vxoris adulterio ſequantur, quàm ex adulterio mariti. Nimirum & prolis incertitudo, & bonorum in alienos falsò maritis ſuppoſitos, diſtractio cum legitimæ prolis iniuria, & alia de quibus luculenter Ludouicus Viues in inſtitutione Chriſtia. mulieris, c. 2. & multi apud Tiraq. l. 1. connub. n. 45. 46. & 86. Paucis verò & egregiè ea attigit S. Hieron. allegato viro quodam doctiſſimo, in ipſo fine libri prioris contra Iouinianum. Ait enim pudicam vxorem, *benè mereri de maioribus, quorum ſanguinem furtiua ſobole non vitiat: Benè de liberis, quibus nec de matre erubeſcendum, nec de patre dubitandum eſt: Benè in primis de ſe, quam à contumelia externi corporis vindicat. Captiuitatis nulla maior calamitas eſt, quàm ad alienam libidinem trahi.* Ea ergo maiore incommodorum ex vxoris adulterio progerminantium multitudine, permoti Legiſlatores Romani, meritò coërcenda omninò cenſuerunt vxorum adulteria: iniuſtitiam tamen adulteriorum, quæ mariti admittunt etiam cum ſolutis non inficiantes. Quo eodem modo accipienda ſunt quæ tradit Perytione Pythagoræa l. de mulieris concinnitate apud Stob. ſerm. 85. *Ferendi ſunt mulieri omnes caſus viri, etſi calamitoſus ſit, aut delinquat per ignorantiam, morbum ebrietatemve, aut cum aliis mulieribus rem habuerit. Viris etenim hoc peccatum conceditur: mulieribus non item; ſed pœna eis incumbit. Ferenda igitur lex & æmulatio deponenda.*

Maritus adulter, legibus impunitus, nunquam indemnis.

Nec verò ſe maritus, quòd impunitatem à legibus habeat, indemnem putet. Obſtant enim non modò quia ſublimi ac diuinæ ſententiæ ſeruatur, vt ait S. Chryſoſt. l. de Virginit. cap. 52. ſed etiam quia iam nunc graues ſceleris pœnas pendit, vt ferunt illa Epicteti apud Arrianum l. 2. c. 10. *Vtrum neceſſe eſt, ſi puniatur quiſpiam, eum tum demum puniri, ſi quid damnoſum ſit ratione lucri? Num aliud nihil eſt, cuius amiſſione mulctari malè poſſit homo? Si Grammaticā aut Muſicam oblitus amiſeris artem, damni te aliquid feciſſe cenſes. Quòd ſi pudorem & moderationem animi, manſuetudinémque abieceris, pro nihilo habes? Tametſi illa propter externam aliquam & violentam cauſam aboleri; hæc verò à nobis ipſis perimi ſoleant. Et illa nec habere nec amittere turpe ſit: hæc verò & non habere, & perdere, ignominioſiſſimum pariter & miſerrimum ſit.*

269. Egregiè verò non ita multò pòſt idem pro Ethnico inſignis morum ac virtutis Magiſter. *Quid adulter perdit? Animum pudicum, temperantem, modeſtum, quinetiam ciuem, vicinum. Quid iratus perdit? aliud quiddam. Quid formidoloſus? & ipſe aliud quiddam. Etenim nullus abſque detrimento & pœna malus eſt. De cætero autem, ſi de damno quod opponitur lucro, quæris, omnes illi de quibus diximus, ſi detrimenti nihil patiantur, (ſi quidem pro re nata ita contigerit, vt ipſis pœnæ non irrogentur,) pro non mulctatis ſcilicet habebuntur: præſertim cùm interdum aliquid inde lucri referant atque emolumenti, ſi quid tale perpetrarint. Conſidera porrò, (ſiquidem refers omnia ad lucellum quoddam,) hac ratione, nimirum nec is qui naſum amiſerit, damni aliquid feciſſe dicendus. Certè, inquiet, pro mutilato eſt habendus, & hac ratione detrimentum perpeſſus. At ſi facultatem ipſam ſubodorandi amiſerit, num damni eum nihil feciſſe cenſendum? Ergo animæ facultas non eſt pro nihilo habenda, cuius qui ſit compos, commodum inde percipiat; qui verò ea priuetur, ob id detrimento affectum dicamus. Quænam verò hæc eſt facultas? Nullane eſt, qua pudici eſſe queamus? Inſitam nobis habemus. Ergo qui hac fuerit orbatus, nihil accipit detrimenti? Nulla re priuatur? Nihil amittit eorum, quæ ipſius erant, & ad ſe pertinebant? Nihil igitur à natura nobis eſt inſitum? A natura nobis datum eſt, vt poſſimus eſſe fideles, amantes noſtrorum, opitulatores & vt queamus patienter offenſas mutuas tolerare. In talibus itaque rebus, detrimentis ſe affectum qui non ſentit aut negligit, num extra noxam erit, & mulctæ expers?*

Horrendum ſerui adulteri ſupplicium, ex Apuleio.

Nolo prætermittere, inſigne, vel etiam horrendum adulteri ſupplicium, priuata licèt domini in mancipium autoritate irrogatum: quod & patefaciat, viſum aliquibus pœna dignam mariti culpam;

& ingentia mala, quæ eam interdum aſſectantur, diſertè exhibeat. Rem aperio verbis Apuleij lib. 8. Miles. *Seruus quidam, cui cunctam familiæ tutelam dominus permiſerat ſuus, quique poſſeſſionem maximam illam in quam diuerteramus, villicabat, habens ex eodem famulitio conſeruam coniugē, liberæ cuiuſdam extraneæque mulieris flagrabat cupidine. Quo dolore pellicatus uxor eius inſtricta, cūctas mariti rationes, & quicquid horreo reconditū continebatur, admoto cōbuſſit igne. Nec tali damno, tori ſui contumeliam vindicaſſe cōtenta, iam contra ſua ſæuiens viſcera, laqueum ſibi nectit, infantulúmque quem de eodem marito iamdudum ſuſceperat, eodem funiculo nectit; ſéque in praaltiſſimum puteum, appendicem puerum trahens præcipitat. Quam mortem dominus eorum ægerrimè ſuſtinens, arreptum ſeruulum qui cauſam tanti ſceleris uxori ſuæ præſtiterat, nudum ac totum melle illitum, firmiter alligauit arbori ficulneæ, cuius in ipſo carioſo ſtipite inhabitantium formicarum nidificia burriebant, & vltrò citróque commeabant multiuaga ſcaturigine. Quæ ſimul dulcem ac mellitum corporis nitorem perſentiſcunt, paruis quidem, ſed numeroſis & continuis morſiunculis penitùs inhærentes, per longi temporis cruciatum ita carnibus atque ipſis viſceribus adeſis, homine conſumpto membra nudarunt, vt oſſa tamen viduata pulpis, nitore nimio candentia, cohærerent arbori.*

CLASSIS QVINTA.

Iniuriæ in bona animi.

170. QVintâ, eâque poſtremâ actionum inuoluntariarum claſſe, continentur iniuriæ in bona animæ, de quibus pauca dicenda ſuppetunt: quia non ſunt tam facilè obnoxia iniuſtitiæ, & iniuriæ alienæ, quàm alia bona. Sunt autem hęc animæ bona, in duplici differentia. Nam aliqua ſunt naturalia, vt ſcientiæ, virtutes naturales, & acquiſitæ, potentiæ ac facultates animæ. Aliqua verò ſunt naturæ diuinitùs addita ſupra exigentiam eius omnem, quæ idcircò ſupernaturalia appellantur: cuiuſmodi ſunt gratia ſanctificans, virtutes Theologicæ, & vniuerſus apparatus munerum pretioſorum quibus diuinæ conſortes naturæ efficimur. Circa vtraque hæc bona poteſt iniuſtitia interuenire. Nam quamuis in bonis poſterioribus, nemo immediatè niſi à ſeipſo lædi poſſit, vt rectè notat Scotus in 4.d.15. q.3. *litera A*, non tamen prorſus ſubducuntur iniuriæ alienæ. Id quod etiam de prioribus bonis valet, quamuis minùs iniuriæ pateant, quàm bona externa.

Duplex violatio naturalium animæ bonorum.

In prioribus bonis, iniuria duntaxat infertur altero duorum modorum. Prior eſt, impediendo eorum aſſecutionem appoſitis obicibus quibus ius vniuique competens ad bonorum illorum comparationem impediatur. Quò etiam reducitur ſubtractio operæ ad horum bonorum acquiſitionem ex Iuſtitia debitæ. Vt cùm quis ex Iuſtitia aſtrictus vi muneris ſuſcepti alios iuuare ad ea comparanda, non ſe eum exhibet, quem ratio ſuſcepti muneris depoſceret: ſiue quia non eam adhibet diligentiam quæ ad illud munus obeundum neceſſaria eſſet; ſiue quia alia quàm tradere teneatur, obtrudit; vt falſa & noxia, & quidem inuitis. Quam eſſe apertam iniuſtitiam, patet ex iure quod aliis competebat vt iuuarentur, aut non impedirentur.

Alter modus eſt, quo temperiei corporeæ incommodando, homo inidoneus efficitur ad functiones & vſum prædictorum bonorum, quorum vſus hîc aliquo modo pendet à corpore, ob neceſſariam, quandiu anima hoc carnis oſtreo circumtegitur, phantaſiæ & intellectus concomitantiam, ac connexionem in operando: phantaſia autem prout corpus variè afficitur, variè ſe habet ad operādum, cùm ſit facultas corporea & materialis. Et hæc quoque iniuſtitia eſt perſpicua: eóque grauior, quò hæc bona pretioſiora ſunt, & permagni æſtimantur: Ideóque aliquem renuentem aut non conſcium priuare vſu rationis, aut potiùs neceſſitatem inducere permanendi in ſtatu rationis ligatæ per potiones, philtra, aut veneficia, vel ebrietatem, non vacat labe iniuſtitiæ: niſi cùm de conſenſu vel læſi, vel eorum quibus ſubeſt, inducitur ad tempus defectus ille, in bonum eius qui ratione priuatur. Qua ratione medicus abſque culpa, cùm ægri neceſſitas id poſtulat, pharmaco dato quod ea vi polleat, vt opio, aliíſve ſtupefacientibus, & rationem vincientibus; aut vino non voluptatis, ſed medicinæ cauſa largiùs propinato, rationem ægro intercipit: quod Caietanus in Summa, v. *ebrietas*, rectè notauit.

Bona ſupernaturalia, quatenus iniuriæ pateant.

171. Quoad poſteriora bona ſuperiùs recenſita, non ſunt audiendi Scotus ſuprà *litera B.* Gabriel ead. diſt. q.17. *litera C. & D.* aliique nonnulli antiquiores, quibus viſum eſt; diſpendium alicui per ipſummet in his bonis cauſatum, ſuaſione & mala inductione, vel exemplo, ad iniuſtitiam pertinere, etiamſi deceptio & vis abfuerit, nec metus vllus incuſſus ſit, quo homo ad tantum damnum ſibi ipſi inferendum ſit adactus. Quandiu enim ſuaſione duntaxat & inductione agitur, ſalua cuique manet libertas non operandi id, ex quo bonorum de quibus agimus, excidium ſequi aptum eſt. Vnde ſi ſic delinitus & pellectus grauiter illidatur, indéque naufragium diuinorum munerum conſequatur in homine ſic delinquente, qui eum pellexit, nullam erga eum admiſit iniuſtitiam: quia vt ſupponimus, nullum ius eius labefactauit directè & per ſeipſum, ſed tantùm per ipſummet qui ea damna paſſus eſt neque deceptum neque vi adactum, illa ipſimet procurauit, hortando, & vt ſibi ipſi ea diſpendia vellet, autor exiſtendo. Volenti autem & conſentiēti non fit iniuria; & vt habetur l.2. ff. *mandati*, nemo ex conſilio obligatur, etiamſi non expediat ei cui datur. Idem de ſuaſione & pellectione eſto iudicium. Poſſet tamen ex eo conſilio vel ſuaſione violari ius tertij, & labes iniuſtitiæ erga eum incurri: ſi nimirum ſuaderetur alicui peccatum, quod cum tertij illius iure pugnaret. Quo pacto quî mulieri coniugio illigatæ adulterium ſuadet, iniuſtus eſt, non erga mulierem conſentientem, ſed erga maritum, cum cuius iure pugnat ea nequitia, cuius ſe iſte malo conſilio conſultorem peſſimum & autorem præbet.

Cùm itaque conſilio & ſuaſione nuda, nequaquam admittatur iniuſtitia in illum qui ea via in culpam præcipitatur, quantumuis peccatum graue ſit, & miſero homini ſupernaturalium omnium fortunarum exitium creet: Tamen ſi quis ſciens ac volens in cauſa fuit vt aliquis per ignorantiam laberetur, ſiue per vim aut metum, peccati cauſa extitit, iniuſtus planè erga eum fuit: quia libertatem, cuius vnicuique illæſæ ac nullatenus imminutæ ſummum ius eſt; abſque iure præpediuit: ſiue deceptione adhibita, libertatis fontem obſtruendo; ſiue intentatione grauis mali, & per metum, adigendo hominem ad aliquid inuoluntariè mixtè faciendum aut volendum, ex quo ſpirituale damnum exoritur.

CLAVSVLA TRACTATIONIS.

Demonſtratur ex ipſis Ethnicis, iniuriam ne à laceſſito quidem, referendam abſque iniuſtitia.

272. CLaudo vniuerſum hunc locum de actionibus inuoluntariis prioris generis, ſiue de iniuriis, illuſtri Platonis loco in Critone, quem etiam deſcripſit Euſeb. 13. præpar. c. 6. Sed ita vt in compendio diſpendium fecerit. Iacit eo loco Socrates hoc veluti primum principium, nulli omninò eſſe inferendam iniuriam. Annuente autem Critone, & quæcunque tandem ſit vulgi ſententia, omnē iniuriam eſſe deuitandam aſſentienre; ſubinfert Socrates. *Neque igitur etiam licet ei cui ſit iniuria, iniuriam viciſſim rependere, quemadmodū vulgus exiſtimat: Quandoquidem nullatenus fas eſt facere iniuriam.* Móxque adacto Critone, vt fateatur, nemini licere inferre damnum alteri, addit, læſum cùm iniuriam refert, damnum inferre: Ex quo iniquam eſſe eam iniuriæ illatæ repoſitionem, ita concludit. *Non igitur rependenda eſt iniuria, neque damnum cuiquam mortalium inferendum, quicquid tandem paſſi fuerimus à quolibet incommodi.*

Egregiè item l. 1. de Repub. poſt longam expenſionem, concludit, iniuſtum eſſe violare inimicum, à quo læſus ſis, ſic inducens loquentem cum Polemarcho Socratem. *Si quis iuſtum eſſe dixerit, debita cuique tribuere: hoc autem intellexerit, deberi inimicis damnum à iuſto viro, amicis verò vtilitatem; non ſatis prudenter ita dixerit. Non enim verè loqueretur. Nuſquam enim iuſtum eſt viſum, violare quenquam.* Annuente autem Polemarcho, Socrares, corruptelam illam de rependenda illata iniuria, nemini ſapientum placuiſſe, ita confirmat. *Pugnabimus igitur, inquam, ego & tu communiter. Si quis dixerit vel Simonidem, vel Biantem, vel Pittacum, aliúmve quemlibet ſapientum illorum & beatorum virorum, ita pronunciaſſe. Verùm noſtin' eccuius dictum illud, iuſtum eſſe amicos iuuare, & inimicos violare, eſſe videatur? Periandri, opinor, vel Perdiccæ, vel Xerxis, vel Iſmeniæ Thebani, aut alicuius alterius locupletis viri magnam potentiam affectantis.* Soc. *Veriſſimè loqueris.* Nec duntaxat abſtinendum eſſe iniuriæ repoſitione, ſed etiam præſtare eam pati quàm inferre, Alcinous c. 23. *in fine* ex eiuſdem Socratis doctrina ita tradit. *Tantum malum iniuria eſt, vt ferenda potius ſit, quàm inferenda. Hoc enim peruerſi eſt, illud infirmi. Malum quidem vtrunque; inferre tamen iniuriam, eò deterius eſt, quò turpius.*

273. Approbarunt placitum hoc Socratis, alij plerique Philoſophorum & Ethnicorum, quos Plutarchus l. de ira cohibenda refert, & latè collegit Carbo l. de pacif. inimic. c. 51. & 52. ac Ribadeneira l. 2. de Principe, c. 36. & iam olim Maximus Tyrius ſerm. 2. qui eſt *de non referenda iniuria*; cuius vno aut altero argumento, Chriſtianos, plerunque, vltionis & referendæ iniuriæ nimium appetentes, coërcere placet. *Si ſimpliciter*, inquit, *iniuriam inferre improbum eſt; etiam referre iniuriam, eſt improbum. Etenim ſi improbior eſt qui infert iniuriam, quòd incipit; improbitate ei certè æquatur, qui hoc ipſum reddit. Et ſi is qui iniuriam facit, malè facit; qui malum malo compenſat, non minus malè facit, quamuis malum vlciſcitur. Nam vt qui beneficiū reddit ei à quo accepit priùs, nihilo minùs benè facit, quamuis acceperit priùs: ita qui remuneratur malū, non minùs malè facit, quamuis priùs malè acceptus ſit. Et quis erit, obſecro, finis mali? Si enim perpetuò qui iniuria affectus eſt, malum malo compenſat, neceſſe eſt ab vno ad alium tranſire malū, & pergere: neceſſe eſt iniuriam excipiat iniuria. Quoniā quo iure permittis ei qui iniuria affectus eſt, vt iniuriam iniuriæ autori reddat, eodem iure redit iterum ad eundem vindicta. Eadem enim iuris in vtroque ratio eſt. Vide præterea per Iouem, quid facias qui ius conſtituis ex iniuriis. Quouſque, quæſo, ſe diffundet hoc malum? Vbi deſinet? Non vides quid facias? Perennis improbitatis fontem moues, legémque fers, quam primam malorum cauſam, totum vniuerſum agnoſcat.*

Et infra. *Non dubitabo equidem dicere, ſiquidem altera alterà maior ſit iniuria, magis improbum eum eſſe, qui illatam vlciſcitur, quàm qui infert. Qui enim ex ignorantia iuris iniurius eſt, delicti ſui præmium in infamia habet. At qui iniuriam reddit, cùm non minùs iniurius ſit, infamiam illam in ſe deriuat. Nam vt qui fuligine imbutum tractat, aut cum eo luctatur, neceſſe eſt corpus inficiat: ita qui cum improbo congreditur & decertat, neceſſariò mali ſit particeps, eadem imbuitur fuligine.*

Non patior ſelectiora quædam ex magno morum Magiſtro, alterius licèt ſcholę, intacta abire. Ita igitur habet Seneca l. de conſtantia ſapient. c. 14. *Ille puſilli animi eſt qui ſibi placet quòd oſtiario liberè reſpōdit, quòd virgam eius fregit, quòd ad dominum acceſſit, & petiit corium. Facit ſe aduerſarium qui contendit, & vt vincat, par fuit. At ſapiēs colaphis percuſſus, quid faciet? Quod Cato, cùm illi os percuſſum eſſet, non excanduit, non vindicauit iniuriam, ne remiſit quidem: ſed factam negauit. Maiore animo non agnouit, quàm ignouiſſet.* Et inſigniter l. 2. de ira, c. 31. *Illud ante omnia cogita, fœdam eſſe & execrabilem vim nocendi, & alieniſſimam homini, cuius beneficio etiam ſæua manſueſcunt. Aſpice elephantorū iugo colla ſubmiſſa, taurorum pueris pariter ac fœminis perſultantibus terga impunè calcata, & repentes inter pocula ſinúſque, innoxio lapſu dracones, & intra domum vrſorum leonúmque ora placida tractantibus, adulantéſque domino feras. Pudebit cum animalibus permutaſſe mores. Nefas eſt nocere patriæ: Ergo ciui quoque. Nam hic pars patriæ eſt. Sanctæ partes ſunt, ſi vniuerſum venerabile eſt: ergo & homini. Nam hic, in maiore tibi vrbe ciuis eſt. Quid ſi nocere velint manus pedibus, manibus oculi? Vt omnia inter ſe membra conſentiunt, quia ſingula ſeruari totius intereſt: ita homines ſingulis parcent, quia ad cœtum geniti ſumus. Salua autem eſſe ſocietas niſi amore & cuſtodia partium non poteſt.* Et mox c. 32. *Non vt in beneficiis honeſtum eſt, merita meritis repenſare, ita iniurias iniuriis. Illic, vinci turpe eſt; hic, vincere; inhumanum verbum eſt, & quidem pro iuſto receptum, vltio: Et à contumelia non differt, niſi ordine. Qui dolorem regerit, tantùm excuſatiùs peccat.*

274. Delibo & pauca ex innumeris quæ diſputat eiuſdem Stoæ lumen. Ita ergo Epictetus apud Arrian. l. 2. c. 10. *A natura nobis datum eſt, vt poſſimus eſſe fideles, amantes noſtrorum, opitulatores, & vt queamus patienter offenſas mutuas tolerare. In talibus itaque rebus, detrimentis ſe affectum qui non ſentit, aut negligit, num extra noxam erit, & mulctæ expers? Quid ergo faciā? fas non eſt, vt viciſſim noceam ei qui nocuit? Primùm conſidera quid ſit nocere, & repete memoria quæ aliquando ex Philoſophis audieris. Nam ſi bonum eſt in arbitrio & delectu voluntario rerum, etiam malum illic erit pariter vt bonum. Vide ne quid tale ſit de quo dicis. Num quia ille ſibi nocuit, dum me afficit iniuria, ego mihi non caueam ne noceam mihi ipſi, viciſſim iniuria afficiendo ipſum? Quare iſtud non reputamus nobiſcum?*

Laudat Tullium & Romanos in eandem ſententiam S. Auguſtinus epiſt. 5. retundens eam Voluſiani obiectionem qua dixerat, Religionem Chriſtianam eſſe contra Rempub. quòd doceat non eſſe referendam iniuriam. Ita verò loquitur S. Auguſtinus. *Quid opus eſt diutiùs laboremus, ac non ipſos potiùs percontemur, quomodo poterant gubernare atque augere Rempub. quam ex parua & inopi, magnam luculentámque fecerunt, qui accepta iniu-*

ria ignoſcere quàm perſequi malebant? Quomodo Cæſari, adminiſtratori vtique Reipublicæ, mores eius extollens Cicero dicebat, quòd nihil obliuiſci ſoleret niſi iniurias? Dicebat enim hoc tam magnus laudator, aut tam magnus adulator. Sed ſi laudator, talem Cæſarem nouerat. Si autem adulator, talem eſſe debere oſtendebat Principem ciuitatis, qualem illum fallaciter prædicabat. Quid eſt autem non reddere malum pro malo, niſi abhorrere ab vlciſcendi libidine? Quid eſt accepta iniuria ignoſcere malle quàm perſequi, & nihil niſi iniurias obliuiſci? Hæc cùm in eorum leguntur autoribus, exclamatur & plauditur, deſcribi atque prædicari mores videntur, quibus dignum eſſet exurgere ciuitatem, quæ tot gentibus imperaret, quod accepta iniuria ignoſcere quàm perſequi malebat. Pulchrè itē de iiſdem Romanis hoc tradit Gell. l. 7. c. 3. propugnans Catonem Cenſorium aduersùs Tironem Tullij libertum; quem, quum dixiſſet occupandam eſſe, & anteuertendam iniuriam, ait animum non aduertiſſe, humanæ vitæ negotia, & actiones, ac officia vel occupandi vel differendi, vel etiam vlciſcendi, ſimilia non eſſe pugnæ gladiatoriæ. *Nam gladiatori compoſito ad pugnandū, pugnæ hæc propoſita ſors eſt; aut occidere ſi occupauerit, aut occumbere ſi ceſſauerit: Hominum autem vita, non tā iniquis, neque tam indomitis neceſſitatibus circunſcripta eſt, vt idcircò prior iniuriā facere debeas, quam niſi feceris, pati poſſis. Quod tantùm aberat à populo Romano, vt ſæpe etiā in ſeſe factas iniurias vlciſci neglexerit.*

276. Etiam Reges id agnouiſſe & operibus confirmaſſe docet Themiſtius orat. 5. vbi hæc de Lycurgo idcircò ab Apolline Diuos inter numerato. *Adeò miti & placato ingenio fuit, vt eum qui ſibi in concione oculum effoderat, cum lapidibus obruere vellent Lacedæmonij, ſeruauerit, atque à ſupplicio vindicarit. Quem cùm ſecum in domum ſuam adduxiſſet, ita informauit ac manſuetum reddidit, vt pro nefario ciue bonum illum virum efficeret. Præclarè enim iſtud Rex ille nouerat, non referendâ iniuriâ bonum Principem, ſed benè merendo, iis à quibus laceſſitus foret, ſuperiorem videri oportere. Virtutis quippe hæc victoria eſt, vindicta verò poteſtatis.* Eodem ex capite, alium, æui ſui Principem, laudat orat. 16.

Denique Celſus apud Origen. l. 8. adducto Platonis loco ex Critone, quem iam retulimus, confirmat, & Platoni, & aliis ante eum *diuinis*, vt ait, *hominibus*, viſum non eſſe, iniuriam vel à laceſſito referendam. Indéque colligit, dictum illud Chriſtianorum, *iniuriam ne repellito; & ſi quis te percuſſerit in vna maxilla, obuerte illi & alteram*, vetus dictum eſſe, longéque ante Chriſtianos prolatum. Quem Epicurei porci grunnitum, facile eſt repellere, dicendo cum S. Iuſtino, anteriores illos veri Magiſtros, iam ante Chriſtum natum, fuiſſe Chriſtianos.

Nonnulli principio poſito refragati, caſtigantur.

277. Itaque non cadit in Philoſophos omnes quod S. Ambr. 1. off. c. 28. damnat in Philoſophis qui vltionem priuata poteſtate factam, & repoſitionem iniuriæ ei qui priùs nocuerit, iuſtam ſunt arbitrati. Quod & in alio quodam ex Philoſophiæ (vt ait) diſciplina perfecto reprehendit l. 2. de Abraham c. 6. (an in Chilone ex ſeptem ſapiētibus vno, cuius illud erat poſtremum præceptum, *affectus iniuria reconciliare, contumeliam verò vlciſcere?*) Idem in Tullio pereleganter notauit & reiecit Lactantius 6. Inſtit. c. 18. hæc Tullij verba ex *libris* (vt appellat) *officialibus* adſcribens. *Si quis voluerit animi ſui complicatam notionem euoluere iam ſe ipſe doceat, eum virum bonum eſſe qui proſit quibus poſſit, nemini noceat, niſi laceſſitus iniuria.*

Hanc Tullij reuerà inſulſitatem, ſic condit Lactantius. *O quàm ſimplicem verámque ſententiam, duorum verborum adiectione corrupit! Quid enim opus fuerat adiungere*, niſi laceſſitus iniuria, *vt vitium bono viro, quaſi caudam turpiſſimam, apponeret, patientiaque, quæ omnium virtutū optima eſt, faceret expertem? Nociturum eſſe dixit bonum virum, ſi fuerit laceſſitus. Iam ex hoc ipſo boni viri nomen amittat neceſſe eſt, ſi nocebit. Non minus enim mali eſt, referre iniuriam, quam inferre. Nam vnde certamina inter homines, vnde pugnæ contentioneſque naſcuntur, niſi quòd improbitati oppoſita impatiētia, magnas ſæpè concitat tempeſtates? Quòd ſi patientiam, qua virtute nihil verius, nihil homine dignius inueniri poteſt, improbitati oppoſueris, extinguetur protinus, tāquam ſi igni aquam ſuperfuderis. Sin autem prouocatrix illa improbitas impatientiam ſibi comparem nacta eſt, tanquam perfuſa oleo, tantùm excitabit incendium, vt id non flumen aliquod, ſed effuſio cruoris extinguat. Magna itaque patientiæ ratio eſt, quam ſapiens homo ademit bono viro.* Et mox huius doctrinæ virulentiam magis aperiens, ab ea in Tullij caput deuoratum pondus illud immane malorum, quo & oppreſſus eſt, ita demonſtrat. *Qui referre iniuriam nititur, eum ipſum à quo læſus eſt, geſtit imitari. Ita qui malum imitatur, bonus eſſe nullo pacto poteſt. Duobus igitur verbis, duas virtutes maximas bono & ſapienti viro, innocentiam, patientiámque detraxit. Sed quia ipſe caninam illam facundiam (ſicut Salluſtius ab Appio dictū refert,) exercuit; voluit quoque hominem canino modo viuere, vt remordeat laceſſitus. Quæ retributio cōtumeliæ quàm pernicioſa ſit, & quas edere ſoleat ſtrages, vnde opportunius petetur exemplum, quàm ex ipſius doctoris triſtiſſimo caſu, qui dum his Philoſophorum præceptis obtemperare geſtit, ipſe ſe perdidit? Quòd ſi laceſſitus iniuria patientiam tenuiſſet, ſi diſſimulare, ſi ferre contumeliam boni viri eſſe didiciſſet, nec illas nobiles orationes alieno titulo inſcriptas, impatientiá & leuitate & inſaniá profudiſſet, nunquam capite ſuo roſtra, in quibus antè floruerat, cruentaſſet, nec Rempublicam funditus proſcriptio illa deleſſet.* En quanti Tullio falſa illa & inſipiens Philoſophia ſteterit.

Sed illam ipſam rationem, quam Lactantius in Tullium intorſit, quòd ſcilicet qui iniuriam refert, malum alterius grauiore ſuo malo, & mala alterius imitatione expiare nitatur, efficiatúrque vlciſcendo nocens, qui innocens iniuriæ patuerat, luculenter vſurpat S. Auguſt. ſerm. 111. de diuerſ. c. 11. Syneſius quoque epiſt. 67. maius malum eſſe ait, inferre, quàm perpeti iniuriam. Illud enim proprium malum eſt, hoc alienum. Perpulchrè idem habet Epictetus apud Arrian. l. 2. c. 10. Alias prætereà in hanc rem rationes naturales, quibus hoc præceptum iuris naturalis eſſe euincat, vſurpat Viues 5. de verit. fid. c. 9.

Ariſtotelem quoque refragatum, qui cenſuerint.

278. An verò Ariſtoteles iis Philoſophis annumerandus ſit, quos culpari diximus, ob expurgatam iniuſtitiæ labe vltionem priuata autoritate factam, non vacat difficultate. Lælius Peregr. l. 6. de affectibus, c. de verecundia, damnat hac in parte Ariſtotelem. At Anton. Bernard. Mirand. l. 3. euerſ. ſingul. certam. ſ. 7. contendit, eam iniuriæ repenſionem, quamuis ſecundùm fidem ſit illicita: tamen ſecundùm Ariſtotelem & rationem naturalem, non eſſe illicitam. Quod eſt dicere, non eſſe iniuſtam. Nam prohibitio ſuperueniens non immutat naturam actus, quamuis moraliter poſſit eum facere illicitum, cùm priùs eſſet licitus. Si ergo actus ille ex ſua natura, ob præſuppoſitam iniuriam non eſt contra ius alterius; certè lex poſitiua quæ actu illo interdixit, non reponet eum in genere iniuſtitiæ: quamuis eum illicitum efficiat, quia facit eum eſſe contra obedientiam Legiſlatori debitam, & contra perfectam patientiam, quæ lege eius indicitur.

Hanc autem eſſe Ariſtotelis ſententiam collegerat Mirandulanus in ſuperioribus, ex nonnullis

Ariſtote

Ariſtotelis locis. Nam 1. Rhetor. c. 2. diſertè ait, qui reddunt par pari, non afficere contumelia, ſed vlciſci: quaſi ſupponens, contumeliam repoſitam contumeliæ præcedenti, non eſſe contumeliam niſi materialiter: Id eſt, non eſſe iniuriam eius cui rependitur. Item cap. 5. ait, Deum exiſtimari eos iuuare qui iniuria ſunt affecti; eóſque inde animari ac fidentiores fieri ad iniuriæ repenſionem. Et 5. Eth. c. 5. hæc habet quibus honeſtatem repenſæ iniuriæ, ipſis Solis radiis ſcripſiſſe videtur. *Dant operam homines, vt malum reddant, alioqui eſſe ſeruitus videtur, niſi par pari referatur.* Quid quòd 4. Eth. c. 3. ait, magnanimum nemini obloqui aut maledicere, niſi ob contumeliam: apertè ſignificans, iuſtum eſſe pro contumelia irrogata, contumeliam reponere. Sed acerrimè pugnant illa ex 1. Rhet. c. 12. *Laudabile eſt, iniurias vlciſci potiùs quàm reconciliari. Nam malum pro malo reddere, iuſtum eſt, & omne iuſtum laudabile. Præterea fortis eſt, inuictum eſſe.* Quem locum tanquam apertè pugnantem cum veritate Catholica, oppoſuere quoque Ariſtoteli, Michaël Medina & Alexius Venegas apud Sepuluedam epiſt. 93.

Purgatur.

279. Erit tamen qui Ariſtotelem, cum Sepulueda ibi, in bonum ſenſum explicare ſe exiſtimet, reſpondẽdo, præceptum Euangelicum de iniuriis patienter ferendis, atque adeò non rependendis, non pertinere ad vitam communem, & popularem morem, ſed ad ſapientum perfectionem, vel ad eam animi præparationem, quæ cuiuis ineſſe debet, vt cùm charitatis leges ferent, iniuriam prorſus abire inultam, ita fiat. Hoc enim ſi abſit, contendit Sepulueda, autores iniuriarum illatarum vlciſci, implorata autoritate Principis, qui Dei vindex eſt in iram ei qui malum agit, non eſſe à Chriſtianis inſtitutis vel æterna lege abhorrens, cùm is qui intulit iniuriam, ſuperbè detrectat ſatisfactionem. Imò tunc ait eſſe Iuſtitiæ, magnæque virtutis, iniuriam perſequi & vindicare, potiùs quàm remittere, vnde audacia & ſuperbia creſceret. Putátque Ariſtotelem non aliud intendiſſe locis allegatis. Cùm alioqui ſi agatur de iis qui poſt illatam iniuriam ſupplices fiunt, affirmet Ariſtoteles 4. Eth. c. 3. non eſſe magnanimi trucem ſe & inexorabilem exhibere; ſed velit abolendam eſſe ex animo recordationem iniuriæ. Ita de Philoſophi mente Sepulueda. Nec eum aliter interpretantur Piccolomineus gradu 6. c. 21. Carbo l. de pacific. inimic. c. 57. & Scortia in ſelectas Pontif. conſtitut. Theorem. 391.

Cùm autem nihil producatur, quod huiuſmodi interpretationes ferre vtcunque non poſſit, non placet Philoſophum de crimine non omninò probato condemnare. Itaque nego, Ariſtotelem cenſuiſſe vltionem priuata autoritate factam, eſſe laudabilem, & iuſtam, vt videtur aſſeri cap. illo 12. Quod præſertim vrgetur. Qui enim iniuriam infert laceſſitus iniuria, non habet ius ſe vlciſcendi: & is qui prior læſit, ius habet ne hic quem læſit, ſumat vltionem de iniuria illata: cùm ſuppetat ratio exigendi compenſationem iniuriæ irrogatæ, implorato magiſtratus auxilio. Huius ergo partes ſi vſurpet qui læſus eſt, & autoritate ſua iniuriam refundat, iniuſtè agit: non modò contra Iudicem, cuius poteſtatem ſibi arrogat, ſed etiam contra eum, à quo prior iniuriam eſt paſſus. Tametſi enim hic inæqualitatem induxerit, ſin minùs cum alienis rebus, (quod per nudam iniuriam non fit,) at ſaltem cum iure alieno: Tamen retinet ius, ne inæqualitatis inductæ reparatio ab alio inferatur, quàm ab eo qui ad id munus delectus eſt, hoc eſt à Magiſtratu. Quòd ſi hic ſileat, & iniuſtè neget vltionem, læſo eam exigenti, tolerandum ei patienter eſt, donec Iudex Iudicum aduenïens arguat in æquitate pro manſuetis terræ. Non enim quod dicitur de occulta reſumptione rei propriæ à fure vel iniuſto detentore per compenſationem, cùm intercluduntur aliæ viæ rem ſuam recuperandi, extendendum eſt ad repenſionem nudæ iniuriæ, quæ nullam inæqualitatem fecit in rebus alienis: ac proinde nihil ad læſum attinens extat formaliter aut virtualiter in rebus eius qui iniuriam intulit, vt liceat abſque iniuſtitia illud ſibi aſſumere in locum rei propriæ.

280. Cætera Ariſtotelis loca minùs adhuc vrgent. Pertinent enim tantùm, ad popularem ſentiendi & loquendi modum. Sanè qui læſus eſt, cùm iniuriam reponit, cenſetur non eſſe iniurius ſimpliciter, quia in hoc æmulatur quodammodo Iuſtitiam, quòd in ſpeciem omnia quaſi ad æqualitatem reducat. Et hoc tantùm voluit Iſidorus Peluſ. l. 2. epiſt. 67. cùm dixit, iniuriam rependere, (& videtur agere de repenſione facta priuata autoritate,) eſſe opus Iuſtitiæ. Item vulgare eſt, arbitrari, Deum iniuria affectis eſſe propitium, & hoc eos fidentes facit, quod vnum Ariſtoteles ibi affirmat. Tamen reuerà iniuſti ſunt, nec Deum iniuſti operis autorem & auxiliatorem habebunt, ſed vltorem, ſi autoritate priuata arrogent ſibi vindictam, iure naturæ, ſuppoſita magiſtratus conſtitutione, & ciuilis poteſtatis coitione, addictam magiſtratui. Denique quod Ariſtoteles 4. Eth. cap. 3. ait, magnanimum nemini obloqui aut maledicere, niſi ob contumeliam; non eſt ſenſus, magnanimum, ſi iniuriam vel contumeliam ſit paſſus, poſſe vltionem ſumere obloquendo: ſed ſenſus duntaxat eſt, cùm damnum adhuc pendet, & ad iuſtam eius compenſationem, neceſſe eſt probra eius qui contumeliam intulit, detegere, tunc magnanimum, alioqui in eo genere parciſſimum, non grauatè aduerſarium ita excipere. Sic igitur non incommodè aptatur Philoſophus ad veritatem Catholicam. Hæc ſi expendiſſet Mirandulanus, non recurriſſet ad portentum illud reſponſionis in Concilio Lateranenſi reprobatum, quo aliquid ſecundùm fidem noſtram à vero abhorrens, admittitur verum ſecundùm Philoſophiam: nec aſſeruiſſet, iniuriæ repenſionem factam priuata autoritate, non violare Iuſtitiam ſecundùm Philoſophiam: quorum vtrunque eſt apertè abſurdiſſimum.

Obiter de iniuriæ repoſitione, prout eſt contra patientiam.

Quæ verò præterea circa iniuriæ repoſitionem adduci poterant, non quatenus eſt contra Iuſtitiam, quam vnam hîc ſpectamus, ſed contra patientiam, vel perfectionem Chriſtianæ Charitatis, aliò ſpectant, & infrà ex parte attingentur, quatenus virtutem naturalis patientiæ impetunt. Eo enim nomine, etiam apud Ethnicos, malè ſæpè audit relatio iniuriæ, commendatúrque ſummoperè eiuſdem obliuio. Vt proptereà Lactantius in calce capitis ſuprà citati, inſimulet Tullium inconſtantiæ, quòd contra præceptum illud ſuum quod iam exploſimus, poſuerit in magnis Cæſaris laudibus, quòd nullius rei præterquam iniuriarum obliuiſceretur. *Quòd ſi hoc ille faciebat,* ſubdit Lactantius, *homo non à cœleſti tantùm, ſed à publica quoque ciuilique Iuſtitia remotiſſimus; quantò magis id nos facere debemus, qui immortalitatis velut candidati ſumus?* Sed eam, vt dixi, iniuriæ obliuionem ex virtute pa-

tientiæ nunc prætermitto, contentus quòd huius loci erat, oſtendiſſe: Nempe iniuriæ irrogationem, non emundari labe iniuſtitiæ & iniuriæ, ex eo quòd iniuriam priùs ſit paſſus, qui eam reponit priuata autoritate. Quod malè Philoſophaſtri aliqui inficiabantur.

Iniuriam inferens vel referens, ſe primùm & grauiùs lædit.

281. Illud potiùs in hac meta, & reponenti & inferenti iniuriam, proponendum eſt, plus ipſos lædi, quàm reuerà lædant, nec niſi ipſis primùm læſis, deriuari ad alium læſionem per iniuriam. Quod paucorum & externorum & noſtrorum teſtificatione conſigno. Luculenter id docuit Hierax in opere de Iuſtitia, autorem iniuriæ, ſe per eam lædi ignarum, ita dedocens errorem. *Optandum eſt, ne propter ſtupiditatem eos qui iniuriam patiuntur, magis quàm ipſos autores lædi exiſtimet. Una ſanè pars eſt noſtri, quæ ſemper ab omnibus ſic affectis iniuriam accipit, nempe ipſa anima. Id autem quod iniuriam facit, inſidiaſque molitur, eſt malitia: quæ ab autore incipiens, in illum qui afficitur, redundat. Sed ipſum autorem iniuriæ illatæ, aut inferre cogitantem, plurimùm lædit: minùs, eum qui iniuriam accipit. Ab autore enim principium fit motus, & excitatio. Intus verò concitata ſemel iniuria, parturientem primùm incendit, ac antequam pepererit, inflammat parturigine, tranſiénſque lædit, & veneno ſuo pertinaci tinctura imbuit. Quemadmodum enim ignis, non poteſt, præterita ſine damno materia, in qua primùm conceptus eſt, priuſquam prorſus ipſam conſumat, ad aliorum noxam conuerti: neque muræna, priùs aquaticos angues in alienam perniciē parere poteſt, quàm proprium eius ventrem, in quo concepti fuerant, eroſerint, vt Nicander Colophonius, & Archelaus Phyſicus teſtantur: Ita quiuis iniuſtus, malitiam ſuam primus experitur, antequam in alios emittat. Vnde multi connatam ſibi bilem excitantes, ex iracundia mutua priùs obiere, quàm hoſtes ſuos vlti ſint. Hæc ignorantes plurimi imbecillioribus iniurias impudenter intulerunt, nihil opinantes incommodi in ſeipſos redundare. Proinde ſi hoc concedatur non minùs iniuriam inferre, quàm pati, cauendum eſt.*

Concinit Seneca epiſt. 81. adducto inſuper Attalo. *Minimum*, inquit, *ex nequitia leuiſſimúmque, ad alios redundat: quod peſſimum ex illa eſt, & (vt ita dicam) ſpiſſiſſimum, domi remanet, & premit habentem, quemadmodum Attalus noſter dicere ſolebat.* Malitia ipſa, maximam partem veneni ſui bibit. *Illud venenum quod ſerpentes in alienam perniciem proferunt, ſine ſua continent, non eſt huic ſimile: hoc, habentibus peſſimum eſt.*

282. Ex noſtris pulcherrimè S. Aug. in Pſal. 34. v. 8. *Prorſus*, inquit, *fratres mei, ita credite, ita certi eſtote, ita, ſi eſt in vobis excellentior prudentia ratio, videte atque perſpicite. Nemo malus qui non ſibi prius noceat. Sic enim eſſe putate malitiam quomodò ignem. Incendere vis aliquid aliud, illud quod admoues, priùs ardet: Niſi ardeat, non incendit. Facula eſt, hanc faculam apponis, vt aliquid incendat, nunquid non ipſa facula, quam apponis, prior ardet, vt aliquid poſſit incendere? Malitia autem procedit ex te, & quem priùs vaſtat niſi te? Quò profundit ramum, lædit: vbi radicem habet, non lædit? Equidem dico quòd malitia tua vt alteri non noceat, fieri poteſt: vt autem tibi non noceat, fieri non poteſt*, &c. *Si nequaquam tibi ad malum conſentiat cui vis nocere, non malitia tua ei nocitura eſt, ſed ſua. Si autem intus ipſa malitia careat, & cor mundum ſubdat illi voci dicenti*, Salus tua ego ſum, *forinſecùs oppugnas, interiorem hominē non expugnas. Malitia tamen tua, ab interiore tuo procedit, te priùs inanē reddit. Tu putris es intus, vnde iſte vermis proceſſit, intus nihil integrum dereliquit.*

Denique S. Chryſoſtomus inſigniter hom. 41. in Acta in Mor. & hom. 1. in ad Hebr. item in morali. *Nullum eſt prorſus malum, quod vſque ad eum tantùm conſiſtat qui patitur, & non etiam illum qui facit, vnà comprehendat.* Illuſtrat hoc prolixa inductione, in inuido, qui primus tabe qua in alios fertur, ipſe conſumitur: in auaro, qui aliis bona nihili eripiens, bonis multò potioribus, fama præſertim, & vitæ nitore ſe priuat: in iracundo qui ſe primùm dilaniat, priuſquàm eius indignatio ad alium pertingat: ac denique in maledico, qui cùm de quo maledicit, ſi patiens audiat, honorabilem & amabilem reddit, ſe verò exoſum, & infamem. His fusè præmiſſis, ſubdit S. Chryſoſtomus. *Enimuerò qui alicuius ſiue boni ſiue mali procreator exiſtis, ipſe primus aut illo bono fruitur, aut illo malo punitur: & meritò. Sicut enim aqua ſiue ſalſa ſit, ſiue ſit illa potabilis, & vaſa replet haurientium, & ſuum fontem ex quo manat, nequaquam vacuum manere permittit: ſic & nequitia, ſic & virtus, vnde proceſſerit, procreatorem ſuum primitùs illa lætificat, & illa conſumit.*

CAPVT VII.

Dè actionibus inuoluntariis, actiones alias inuoluntarias hactenus expoſitas, ſupponentibus: Siue de ſatisfactione pro iniuria, & reſtitutione pro damno; reſiduis Iuſtitiæ commutatiuæ obiectis proximis.

283. CVr hæ actiones iuxta Ariſtotelem inuoluntariæ appellentur, expoſitum iam ſuprà eſt. Et breuiter ex eo liquet, quòd fiant ex obligatione ex genere ſuo moleſtiam ingenerāte operanti, ac proinde vt plurimùm nonnihil inuoluntarij admiſtum habeant. Præterquam quòd ſunt germina actionum inuoluntariarum ei qui iniuriā vel damnum eſt paſſus. Itaque opportunè expoſitis actionibus iniurioſis, ad has delabimur, quibus illata iniuria vel damnum reparatur. Atque ita tandem obiectum proximum Iuſtitiæ commutatiuæ, ad quod hæ quoque actiones pertinent, explicatum integrè dabimus. Ante tractatas nanque iniurias, quia ad hos actus præſupponuntur, explere eam tractationem non licuit.

PROPOSITIO.

SATISFACTIO & reſtitutio, ſunt actiones inuoluntariæ, quæ Iuſtitiæ commutatiuæ obiiciuntur. Illa quidem vt iniuriam nudam aboleat, quod facit independenter à læſi acceptatione, ſi prudenter æſtimata æquet iniuriam: hæc verò, vt ſublato damno, quod vel ita irrogatum ſit, vt in nudam iniuriam non tranſierit, aut ob omnimodam irreparabilitatem tranſiiſſe cēſendum ſit; vel certè, quod irrogari inciperet, niſi reſtitutio fieret, omnia ad æqualitatem iuſtam reducat: Quod Iuſtitia præſtandum indicit, cùm primùm dominus de vlteriore rei ſuæ detentione, & quaſi continuata acceptione eſt rationabiliter inuitus.

Primò

PRimò ago de ſatisfactione pro nuda iniuria, quę eſt propria & germana ſatisfactionis acceptio. Sumitur quidem interdum ſatisfactio, pro impletione eius quod quis quomodolibet alteri debet; quo pacto & reſtitutionem & ſolutionem ex contractu debitam comprehendit. Sed acceptio illa ſatisfactionis, latior eſt.

Germana ſatisfactionis notio, & à reſtitutione diſtinctio.

Hîc autem ſatisfactionem preſsè & propriè ſumimus. Nempe pro compenſatione iniuriæ, quatenus iniuria eſt, præciſéque à damno dato ſpectatur, quas varias ſatisfactionis acceptiones rectè ſeiungit D.Thom.in 4.d.15.q.1.a.1. quæſtiunc.2. & art.5.quæſtiunc.1. paſsímque ab aliis ſecernuntur & meritò. Cùm enim dupliciter ſe habere poſſit actio inuoluntaria ſuperiore articulo expoſita; & interdum quidem veram iniuriam inferat, quæ à Plutarcho in Timoleonte dicitur eſſe toleratu acerbior; interdum verò etiam damnum ſuperaddat: Pro priore eius effectu, vel quaſi effectu, debetur ſatisfactio: pro poſteriore autem, qui plerunque impeditur; plerunque verò reipſa conſequitur; cùm conſequitur, debetur reſtitutio. Hanc enim non deberi tantùm pro nuda iniuria, infrà oſtendam. Et quamuis interdum debeatur reſtitutio, etiam cùm iniuria formalis non præceſſit: Tamen neceſſe tunc eſt præceſſiſſe iniuriam, ſaltem materialem: vel præceſſiſſe inæqualitatem, inductam in rem alterius, quæ inæqualitatis inductio, iniuriæ materiali, & profectæ ex ea damni irrogatione, æquiualet. Itaque meritò, ſatisfactionis expoſitio præmittitur tractationi reſtitutionis: cùm ſatisfactio pro nuda iniuria debeatur, cuius irrogatio, anterior eſt illatione damni.

284. Secernit optimè hoc munus ſatisfactionis, à munere reſtitutionis S. Anſelmus, l. 1, cur Deus homo, cap.11. Agens enim de inhonoratione & iniuria quæ Deo infertur, & de ſatisfactione quæ pro ea debetur, ait. *Honorem debitum qui Deo non reddit, aufert Deo quod ſuum eſt, & Deum exhonorat: & hoc eſt peccare. Quandiu autem non ſoluit quod rapuit, manet in culpa: nec ſufficit ſolummodò reddere quod ablatum eſt, ſed pro contumelia illata, plus habet reddere quàm abſtulit. Sicut enim qui lædit ſalutem alterius, non ſufficit ſi ſalutem reſtituit, niſi pro illata doloris iniuria recompenſet aliquid: ita qui honorem alicuius violat, non ſufficit honorem reddere, ſi non ſecundùm exhonorationis factam moleſtiam, aliquid quod placet illi quem exhonorauit, reſtauret. Hoc quoque attendendum, quòd cùm aliquis quod iniuſtè abſtulit, ſoluit, hoc debet dare quod ab illo non poſſet exigi, ſi alienum non rapuiſſet. Sic ergo debet omnis qui peccat, honorem quem rapuit Deo, ſoluere: Et hoc eſt ſatisfactio.*

Eò tandem pertinent, quæ de ſatisfactionis & reſtitutionis diſcrimine, pleniùs diſputant Sotus l. 4.de Iuſt. q.16.art.1. & Bellarm.l.4.de pœnit.c.1. Non placet autem quod hic, & ante eum Taurus Philoſophus apud Gellium l.6.c.14.ſatisfactionem preſsè acceptam de qua agimus, attĕtat ad autoritatem læſam. Sic enim læſio quæuis ex ſe apta inferre damnum, de facto tamen non damnoſa, minimè obiiceretur ſatisfactioni, quod conſtat falſum eſſe. Probatur aſſumptum: quia plerunque læſio nō damnoſa, nullo modo reſpicit autoritatem. Vt cùm aliquis occultè attentat rem alterius ſurripere, ſummoperè admodum timens deprehendi, nec id aggreſſurus, ſi putaret ſe deprehendendū: vbi nulla autoritatis domini violatio apparet. Et videtur potiùs ea violatio autoritatis, ſpectare tantùm ad inhonorationem, pro qua non ſatisfactio, ſed reſtitutio exigitur.

285. Vides autem ex dictis, ſatisfactionem preſsè acceptam, eſſe functionem Iuſtitiæ commutatiuæ, vt rectè aſſeruit Ioannes Medina C.de ſatisfact. q.6. Si quidem omne illud quo alteri debita æqualitas arithmetica rependitur abſque proportionali ad bona cōmunia habitudine, pertinet ad Iuſtitiam commutatiuam. Atqui ſatisfactio rependit læſo æquale & debitum, attenta iniuriæ grauitate, & perſonæ læſæ ac lædentis cōditione. Vnde obiter poſſumus, reſtitutionem à ſatisfactione noua ratione ſecernere, præter diſcrimina iam appoſita. Reſtitutio enim merè ſpectat repoſitionem rei ablatæ, & abolitionem inæqualitatis inductæ, per ſubſtitutionem rei arithmeticè æqualis. At ſatisfactio ad aliam amuſſim dirigitur. Qui enim aſſem pauperi, & aſſem diuiti ſurripuit, vterque non niſi aſſem reſtituere tenetur: & tamen maiorem ſatisfactionē cæteris paribus debet pauperi, in quem læſio par, maiorem iniuriæ rationem habuit. Quamuis ergo diuerſo modo fiant ſatisfactio & reſtitutio, tamē ambæ ex iuſtitia exiguntur: potéſtque ſatisfactio exigi & deberi ab eo qui iniuriam intulit, etiamſi damnum non ſit reipſa conſecutū. Neque enim æquum eſt, iniuriam illatam, & inæqualitatem ab ea inuectam, abire inultam & irreparatam. Ergo eſt actus iuſtitiæ commutatiuæ. Et ita perſpicuè ſignificat S.Thomas 3.p.q.85.a.3.ad 3.

Hæc dixerim de ſatisfactione non habente rationem pœnæ. Nam eam ſatisfactionem, quæ continetur ſupplicio ſatisfacientis, quicquid Medina ſuprà vniuersè affectat, fateor non deberi ab eo ex iuſtitia, quouſque lex iuſta eam decernat. Ante latā quippe ſententiam, nemo tenetur talem ſatisfactionem ſibi vltrò indicere, & ſæuire in ſeipſum, mulctando ſeſe, & irrogando ſibi ſupplicium, quod iniuriæ admiſſione commeruit. Vt rectè aduerterunt Mol. tract.2.de Iuſt.d.715.n.6.& Suar.tom.4.3.p.d.15. ſ.7.n.6. Poſt ſententiam autem latam conſentaneè ad ius læſi, ſatisfactio illa, ſeu veriùs ſatiſpaſſio, debetur ex iuſtitia commutatiua: vi præcepti iuſtè lati conſentaneè ad ius læſi. Sicut tributum, ex quo iuſtè indictum eſt, debetur ex iuſtitia cōmutatiua. Itaque reus ex ea iuſtitia aſtringitur excipere; aut cùm æquitas patitur ita præcipi, aſtringitur aſſumere & exequi in ſeipſo ſupplicium quod ex iuſtitia commutatiua à Iudice illi decernitur. Ante ſententiam autem, non tenebatur aſſumere pœnam per ſeipſum, niſi ex ſuppoſitione quòd nollet manere obnoxius pœnæ ab vltore iudice iuſtè inferendæ, & à læſo iuſtè repoſcendæ interuentu publicæ poteſtatis.

Et hinc etiam confirmatur quod paulò antè ſtatuebam de diſcrimine ſatisfactionis à reſtitutione. Nam reſtitutio facienda eſt cùm primùm facultas datur, atque adeò nō expectata ſententia. Quinimò ab eo ipſo facienda eſt, qui inæqualitatē induxit in rebus alterius, niſi alius eius loco reſtituat. Satisfactionem autem pœnalem, nemo per ſeipſum ante latam ſententiam tenetur exequi. Quinetiam lata iam ſententia, poteſt quis & pœnam & actionem ad pœnam præſcribere: (tametſi adſit ſcientia quòd ſit ad eam condemnatus:) ſi poſt ſententiam latam non exigatur tanto tempore, quantum exigitur ad illius præſcriptionem. At reſtitutio debita nullo vnquam tempore præſcribitur.

Varia ſatisfactionis iuſtæ capita.

286. Ex his facile erit pronunciare de variis conditionibus, quas Doctores ad ſatisfactionem

iuſtam & æqualem variè exigunt latéque exponūt initio 3.p.vbi tamen plerique,(quod docent exempla quæ proferunt,) ſatisfactionem preſsè acceptā, ſeu pro iniuria præcisè,de qua agere intendunt, & de qua etiam hic diſputamus, confundunt cum ſatisfactione latè dicta, & complectente ſolutionem ex contractu debitam, & reſtitutionem. Poſſunt autem conditiones illæ ſatisfactionis pro iniuria, ſpectari vel ex parte eius qui iniuriam intulit, & tunc ſatisfactionē pro ea exhibet: vel ex parte eius cuius iuri inflicta eſt plaga per iniuriam. Ex parte ſatisfacientis exigi dicitur, vt ſatisfactio non fundetur in gratia facta à creditore: & vt ſatisfactio exhibeatur ex propriis bonis ſatisfacientis,& indebitis creditori cui ſatisfaciendum eſt:& denique vt ab illo ipſo qui iniuriam intulit,rependatur ſatisfactio.Ex parte autem læſi, ſunt qui vt ſatisfactio ſit plena & æqualis, exigunt eius acceptationem à læſo:Quam conditionem alij inficiantur eſſe neceſſariam. Et vel ex hac enumeratione conditionum ad ſatisfactionem à variis Doctoribus requiſitarum,licet agnoſcere quod paulò antè dicebam; nempe miſceri à pleriſque ſatisfactionem,cum reſtitutione & ſolutione:cùm tamen valdè abiūctæ ſint eorum actuum rationes.Nam duæ conditiones primo loco propoſitæ, ad reſtitutionem potiùs ac ſolutionem pertinēt,quàm ad ſatisfactionem pro iniuria. Quatenus tamē ad ſatisfactionem accommodari aliquo modo poſſunt, dicendum eſt de omnibus breuiter.

Ex parte ſatisfacientis, debet eſſe integra.

In primis ergo eatenus ſatisfactio non debet fundari in gratia creditoris, (ita enim latè accepta *creditoris* voce, & ad hominem quomodolibet læſum, extenſa,loquamur:) quatenus per actum à ſatisfaciente manātem elicitur iniuria,& omnia ad æqualitatem reducuntur abſque vlla admiſtione liberalis condonationis ſupplentis inæqualitatem & improportionem ſatisfactionis cum iniuria illata. Id enim ſi contingeret, non exæquaretur ius creditoris; ſed ipſe miſericorditer aut liberaliter iuri ſuo cederet,quod iuſtitiam ſatisfactionis debitæ imminueret.Sicut enim ſi creditor totam ſatisfactionem remitteret,nemo diceret,reum ſatisfeciſſe ex iuſtitia;quamuis creditor liberaliter aboleuiſſet reatum pœnæ pro iniuria debitæ, & obnoxietatem rependendæ ſatisfactionis ſuſtuliſſet: Ita ſi pars aliqua debitæ ſatisfactionis remittatur,cedente creditore iuri quod ad ſatisfactionis integræ exhibitionem habebat, tantum dè iuſta ſatisfactione decedat, quantum remiſſionis interceſſerit. Itaque ea tantùm remiſſio & gratia creditoris pugnat cum ſatisfactionis æqualitate & iuſtitia,quæ eſt gratia & remiſſio interna ſatisfactioni,hāncque totam vel aliquid de ea remittit læſo, cum quo creditor non vult ſummo aut pleno iure agere.

287. Ea tamen creditoris gratia quæ ſe haberet antecedenter & præſuppoſitiuè vel concomitanter ad actum ſatisfactionis, nec vllam eius cum iniuria improportionem ſuppleret, non tolleret aut minueret rationem ſatisfactionis contra Capreolum *in 4.d.15.q. vnica ad 5.Scoti & ad 1. Aureoli contra 1.* Imò huiuſmodi remiſſio, ne reſtitutionis quidem iuſtitiæ officeret, vt rectè cenſuit Vega 7. in Trid. *c.9. ad penult.* Conſtátque ex eo, qui donatus ab aliquo quantitate auri, reſarciret ex ea damnum quod rebus eius intuliſſet. Iſte enim éxoluitur reſtituendi obligatione, repenſo illo ipſo auro quod habuit ex gratia & liberalitate creditoris. Imò quamuis creditor ea mente aurum donaſſet, vt ſuppeteret debitori vnde damnum illatum compenſet, non dubito, (quicquid contrà aſſerat Suares t.1.3. p. d.4. ſ.6.) quin reſtitutio illa foret verè ex Iuſtitia. Suppono enim, ſummam quæ rependitur, factam iam eſſe reſtituentis propriam, iuſto titulo donationis. Ergo qui eam exhibet, reſtituit de ſuo, & exæquat per rei ſuæ repoſitionem, rem alterius quam abſtulerat, vel de qua tenebatur. Ergo gratia ibi præſuppoſita cùm ipſam reſtitutionem non ingrediatur, ſed antecedat, non officit plenitudini reſtitutionis, etiamſi ea gratia eo fine facta fuerit, vt reſtitutio fieri poſſet.

Et ex propriis, id eſt liberis, & alio Iuſtitiæ titulo indebitis.

Iam verò ſatisfactio eatenus debet eſſe ex propriis, quatenus debet eſſe actus liber, & ſubſtans ipſius ſatisfacientis dominio, vt habetur ex D. Thoma in 4.d.15.quæſt.1.art.2. Eatenus item ſatisfactio debet eſſe opus creditori indebitum,quatenus neceſſe eſt vt non debeatur titulo iuſtitiæ. Non enim ſatisfeciſſe pro iniuria cenſeretur, qui honorem aliàs ex iuſtitia debitum, V.G.titulo feudi, rependere vellet pro iniuria illata ei, cui hoc alio iuſtitiæ titulo obnoxius eſt. Illi quippe duo tituli,inuehunt in creditore diuerſa iura,quæ diuerſis modis exæquanda ſunt, ne alicunde interueniat lacuna, & iuſtitiæ debitum non expleatur vndecunque. Quod tamen fortaſſis opus ſatisfactorium creditori debeatur alio quàm iuſtitiæ titulo, putà charitatis vel gratitudinis, id quidem ſatisfactioni iuſtæ non derogat:quia non officit æqualitati,quam iuſtitia intendit inducere, dummodò geminus ille titulus cadat ſuper idem opus.Quod addo, quia interdum diuerſi illi tituli depoſcunt diuerſa opera, ac proinde tunc vnici operis exhibitio, vtrique illi titulo non ſatisfaceret.

Simile eſſet in ſolutione, ſi quis pauperi debens centum ex mutuo vel emptione, & eidem centum debens ex voto,non perſolueret niſi centum. Maneret enim obligatio alterius tituli, qua debitor non exolueretur per exhibitionem vnius ex duabus ſummis quas debet, eo quòd titulus voti cenſeatur cadere ſuper ſummam diuerſam ab ea quæ ex iuſtitia debebatur. Vnde extat ibi duplex debitum duplici ſolutione extinguendum,vt benè vidit Albertinus 1.princ. compl.corol.18.n.29. Eadem ergo ratione philoſophandum eſt in præſenti negotio,vt ſatisfactio ſit iuſta & plena vndecunque.

Et ab ipſo qui læſit, exhibita.

288. Debet prætereà ſatisfactio propriè dicta exhiberi ab illo ipſe qui læſit, quod immeritò Albertinus ſupr.num.31.diffitetur. Communis enim ſenſus prudentum, (vt Raguſa 3.p.d.21.§.2. rectè aduertit,) omninò fert,manere iniuriam,niſi ab eo ipſo qui eam intulit,reparetur. Quid enim ad culpam à te contractam refert, quod alius mihi pro ea ſatisfaciat? Eſto reſtitutio & ſolutio, poſſint ab alio fieri quàm à debitore,inuitus licèt ſit creditor: cui ſatis eſſe debet, ſi rei ſuæ nullum ſuſtineat diſpendium: ſicut reuerà nullum vltrà ſuſtinet, cùm alius volente aut non repugnante, imò etiam renuente quoad ſolutionē debitore, creditori ſoluit aut reſtituit quod à debitore ipſo ſoluendum vel reſtituendum fuiſſet. Satisfactionis tamen preſsè ſumptæ alia eſt ratio:quia inæqualitatis per nudam iniuriam inductæ reparatio, intrinſecum ordinem dicit ad ipſummet debitorem vt ſit qualis eſſe debet,tollátque inæqualitatem inductam.

Cenſebitur

Cenſebitur tamen ſatisfeciſſe qui læſit, ſi eius nomine alius de conſenſu læſi ſatisfaciat: Vel ſi qui ſatisfacit, vnam moraliter perſonam cum reo componat; quo pacto plerunque cùm aliquis ex vna Republica intulit alteri Reip. iniuriam, deliguntur alij ab iniquitatis & iniuriæ executoribus diſtincti, vt pro facto aliorum ſatisfaciant expientque iniuriam quam alij irrogarunt. Sed nimirum ob communitatem & vnitatem corporis eiuſdem Politici, omnes cenſentur vt vnus. Et hac ratione Chriſtus pacarius & mediator noſter, qui Deum non læſit, ſatisfactionem tamen Deo exhibuit pro iniuria per hominem illata: quia Chriſtus ratione humanitatis per Verbum aſſumptæ, vnus eſt nobiſcum.

Non eſt opus, ſatisfactionem eſſe ſatisfacienti moleſtam.

289. Hæ ſunt ſatisfactionis conditiones ex parte eius qui eam exhibere aſtrictus eſt. Quod enim aliqui prætereà addunt, ſatisfactionem debere ſatisfacienti moleſtiam inferre, commentitium eſt. Nec aptè id probant ex eo quòd ſatisfactio deſtinetur ad ſarciendam & tollendam inæqualitatem, quam iniuria induxerat. Hæc autem, læſum (vt aiunt,) contriſtauerat. Æquum igitur eſſe colligunt, vt pro contriſtatione illata, rependatur triſtitia & moleſtia, ei qui prior moleſtiam intulit per iniuriam. Sed hæc ratiocinatio non eſt idonea: & ex ea ſequeretur, nihil eſſe quòd quiſquam ſollicitus eſſe debeat vt ſatisfaciat Deo, quem conſtat nullis noſtris iniuriis contriſtari, vllámve moleſtiam admittere, ſed beata ac intemerabili tranquillitate potiri. Deinde ſatisfactio non aliò dirigitur, quàm, vt iniuria, & inducta per eam inæqualitas aboleatur, repoſito aliquo quod eam inæqualitatem veluti expleat. Hoc autem nihil eſt neceſſe eſſe læſi contriſtatiuum. Nam diſplicentia facti anterioris, quæ ex parte ſatisfacientis deſideratur, & qua perfundi neceſſe eſt ſatisfactionem impenſam vt iniuriæ tollendæ deſeruiat, eſt aliquid triſtitia anterius, poteſtque eam non profundere: vt patet in Beatis, quibus admiſſæ in vita culpæ ſupra modum diſplicent, nec tamen de eis triſtantur. Denique ratiocinatio aduerſariorum, ſi quid efficeret, non aliud probaret, quàm neceſſe eſſe tantundem delectationis rependi læſo, quantum doloris illatum fuit per iniuriam. Atqui rependio delectationis, aliter fieri poteſt quàm recruciatione eius qui inuectione iniuriæ intulit moleſtiam. Itaque tametſi vt plurimùm ſatisfactio ſit opus reo pœnale, verúmque omninò ſit, huiuſmodi opus eſſe valdè accommodatum ad hoc munus: Tamen falsò additur, id de eius ratione eſſe quatenus ſatisfactorium eſt; quaſi nequeat aliter iniuriam expiare; cùm tamen, vt dictum eſt, aliter quoque exæquari poſſit iniuria, eóque meliùs tollatur ea inæqualitas cum iure alterius inducta per iniuriam, quò datum ei fuerit aliquid melius etiamſi minùs pœnale. Hoc porrò fundamento conuulſo, per ſe concidit quod eidem inædificabatur ab iiſdem Autoribus. Nempe quòd opus quò magis pœnale & rei afflictiuum eſt, eò ſemper ſit magis ſatisfactorium: quódque defectus pœnalitatis nequeat compenſari pleniore honeſtate & bonitate actus.

Quanquam, quæ videtur non incommoda prædictarum ſententiarum conciliatio, ſi ſatisfactio non dirigeretur ad reparationem iniuriæ, & ſarciendam inæqualitatem inductam, ſed ad abſterſionem reatus, ſiue ad exſolutionem pœnæ pro iniuria debitæ; (eſt enim inter duo illa latum diſcrimen, nec ablata iniuria tollitur debitum pœnæ, longéque diuerſo modo tollitur debitum illud, quàm iniuria ex qua progerminat,) ſic facilè admitterem, ſatisfactionem, cùm habeat rationem cuiuſdam vltionis, ſub ea ratione debere eſſe pœnalem: & quo penalior ſit, eo pleniore vi ſatisfaciendi pollere.

Ex parte læſi, non exigitur acceptatio.

290. Reſtat ea conditio, quam ad ſatisfactionem exigi ab aliquibus dicebam ex parte læſi, nimirum vt iſte ſatisfactionem acceptet. Qua acceptatione deſignatur actus voluntatis, quo læſus vult eſſe contentus ſatisfactione oblata, & nihil ampliùs à debitore ſuo exigere. Hunc actum, ſi ſatisfactio æqualis & alio titulo iuſtitiæ indebita exhibeatur, negandum eſt requiri ad hoc vt reus exſoluatur obligatione reparandi iniuriam illatam. Satisfactio enim æqualis, non poteſt non acceptari à creditore de quo agimus, hoc eſt à læſo: quia cùm iniuria vltrà non pendeat, ſed ſit illata, nec poſſit non eſſe illata, cùm ad præteritum non ſit potentia; iniuſtus eſſet, ſi oblatam ſatisfactionem iniuriæ præcedenti æqualem repudiaret. Nam aliquid præterea exigendo, plus requireret quàm ſibi debeatur: ſi quidem quantitas iniuriæ ſpectatæ præcisè à damno dato, non eſt infinita & irreparabilis, ſed finita & adæquabilis per aliquid quod ſecundùm prudentum æſtimationem ſit ei æquale, & præteritam iuris violationem ſarciat: Idque fert communis ſapientum ſenſus, ad quem hæc moralia ſunt admetienda. Ergo ſi illud exhibeatur quod penſatis omnibus negotij adiunctis eſt æquale iniuriæ, interueniántque reliquæ ſatisfactionis conditiones, iniuria eo ipſo abolebitur: ſiue qui læſus fuerat, contentus ſit nihil præterea exigere, ſiue aliquid præterea depoſcat, & ius ſuum velit excedere: cùm tamen poſito quòd aliquem actum elicere tunc velit, teneatur talem ſatisfactionem, quippe iuſtam, non repudiare.

Et ita rectè affirmant Vega 7. in Concil. cap. 92. Vaſq. 1. p. d. 85. cap. 6. & 1. 2. d. vlt. cap. 3. Albert. corollar. illo 18. n. 32. Raguſa ſup. d. 2. & Torres tomo 2. in 2. 2. d. 5. dub. 4. qui malè contrarium tribuit Suario, cùm diſertè affirmet ſatisfactionem illam quæ eſt æqualis reparatio iniuriæ, abolere eam abſque acceptatione læſi, vt videre eſt 3. p. t. 1. d. 4. ſect. 5. §. *tertiò conſiderandum.* Eo autem loco, quem Torres adducit; hoc eſt, opuſc. de Iuſt. Dei, ſ. 2. n. 52. ait quidem ſatisfactionem æqualem ſæpè non ſufficere niſi accedat creditoris conſenſus, ſed agit de ſatisfactione prout comprehendente ſolutionem & reſtitutionem: quo pacto veriſſimum eſt, ſæpè non ſufficere exhibitionem rei æqualis abſque acceptatione læſi. Non enim ſi equum meum abſtuliſti, iſque etiamnum apud te extat, adæquabis ius meum dando mihi alium equum æqualem, vel pretium iuſtum, aut etiam excedens. Habeo enim ius, vt meus equus & non alius, vel aliquid loco eius, mihi reddatur, niſi annuam, vt aliquid loco eius detur. Agendo autem de reparatione propriè dicta, non negat Suares, neque negare poteſt, quin ſi offeratur æqualis, nec alio titulo Iuſtitiæ indebita, debeat læſus eâ eſſe contentus, nec aliud prætereà pro iniuria per talem ſatisfactionem abolita, exigere.

Diſcrimina

Diſcrimina inter ſatisfactionem Deo & homini exhibitam, quoad acceptationis neceſſitatem, aliáque nonnulla.

291. Scio diſcrimen quoad aliqua iſtorum intercedere inter ſatisfactionem homini ab homine exhibitam pro iniuria iam irrogata, & eam quæ ab homine Deo exhibetur, poſt illatam ei iniuriam. Verùm ſatisfactio, quæ Deo à nobis pro iniuriis quibus ius eius violamus exhibetur, non debet aſſumi vt regula ad iudicandum vniuersè de ſatisfactione. Quia propter peculiares leges à Deo ſtatutas, & ſummum ac independentiſſimum ius Dei in nos ac noſtra omnia, longè aliter ſæpè res habet in noſtra ad Deum ſatisfactione, quàm in ea, quæ homini ab homine rependitur, pro iniuria. Alioqui dicendum eſſet, hominem læſum, poſt acceptatam ſatisfactionem teneri redintegrare amicitiam cum eo, à quo fuit laceſſitus iniuria; argumento ducto ex eo quòd Deus, quoties iniuria aboletur, amicitiam graui peccato diſſolutam reſtauret. Cùm tamen homo, ex natura rei ad id non teneatur: & ſalua ſemper Charitate ac omnibus debita beneuolentia, poſſit nolle amicitiam & familiaritatem contrahere cum eo quem iniurium expertus eſt.

Sicut ergo in hac parte aliæ leges vigent in ſatisfactione hominis ad Deum, aliæ in ſatisfactione hominis ad hominem: Ita mirum eſſe non debet, quòd Deus ſecluſa promiſſione ſua, non teneatur acceptare ſatisfactionem æqualem; ſi eam homo, ſaltem adiutus, exhibeat Deo pro iniuriis, quibus ius diuinum violarat. Nam actiones noſtræ, quaſcunque tandem profundere poſſimus, ſunt Deo iam debitæ pluribus aliis Iuſtitiæ titulis, quibus diuinum ſupremum in nos dominium nititur. Atque ita Deus, ſatisfactiones noſtras quantumuis æquales fingantur, poteſt non acceptare vt ſatiſfactiones pro iniuria illata abolenda, ſed vt fructus aliis innumeris titulis ſuos: Proindéque quantiſcunque operibus noſtris in ſatisfactionem pro iniuria ipſi illata exhibitis, non exſoluemur ſatisfaciendi obligatione, niſi Deus gratis ſe obſtrinxerit ad ea opera ſatisfactionis nomine acceptanda, quicquid Vega in contrarium aſſerat 7. in Conc. cap. 9. ad 2. Præterquàm quòd cùm Deus vt ſupremus Iudex cuiuis iniuriæ contra diuinum ſuum ius admiſſæ certam ſatiſpaſſionem & mulctam taxauerit, non tenetur, ex natura rei loquendo, aliquid loco eius admittere, quamuis à reo oblatum. Quódque de facto ſatisfactionem hominis admittar, benignitatis diuinæ eſt, non iuris noſtri, ſecluſo diuino pacto de ea acceptanda ad iniuriæ abolitionem & exſolutionem noſtram.

292. Hæc autem omnia, ob quæ negamus, Deum, ex natura rei, & ſecluſa promiſſione præuia, teneri acceptare ſatisfactiones noſtras, poſito quòd æquales peccato offerantur, ſicut reuerà æquales ſunt ex quo Chriſti meritis fœtæ ſunt, eiúſque ſanguine veluti imbuuntur, ac perfunduntur; hæc, inquam, omnia ceſſant in ſatisfactione hominis ad hominem pro iniuria nuda irrogata. Ideóque admittendum eſt, hominem illum cui pro iniuria exhibetur talis ſatisfactio, debere ea eſſe contentum, nec poſſe iure aliquid inſuper exigere, ac proinde teneri eam acceptare, & acceptationem externis quoque ſignis prodere, vt rectè Carbo lib. de pacif. inimic. à c. 27. ad 32.

Non ago tamen de eo euentu, in quo certa ſatisfactio eſſet legibus taxata pro tali iniuria. Tunc enim quancunque aliam ſatisfactionem offerat qui læſit, poteſt qui læſus eſt, nolle aliam admittere, quàm eam quæ legibus decernitur: iuſtéque eam ipſam per iudicem poteſt repoſcere, ſecluſo odij affectu, & ſolius Iuſtitiæ intuitu, vt Couar. 2. var. cap. 10. n. 7. rectè aduertit; confirmátque contra aliquos Carbo lib. de pacif. cap. 47. poſt concluſ. 7. Eſto, quod idem ibid. cap. 48. fuſius proſequitur, ſit id periculoſæ plenum opus aleæ, & leges Charitatis quas hîc non attendimus, aliud interdum ferre poſſint. Imò iam remiſſa actione iniuriarum, poſſe adhuc agi actione damni illati, rectè contrà Ioannis Fabri ſingularem ſententiam diſputat Carbo ſuprà, c. 43. concluſ. 1.

Reſtitutionis notio, & generale fundamentum.

Secundò egi de reſtitutione pro damno dato, debita ex Iuſtitia. Quamuis enim reſtitutio, vt ipſe vocis cortex fert, vniuersè loquendo ſit iterata conſtitutio alicuius in eodem ſtatu; hîc tamen accipitur tantùm pro conſtitutione iterata ex obligatione Iuſtitiæ, ob inductam priùs inæqualitatem, quam ſarcire iuſtum eſt. Sarcitur autem rei alienæ eiuſdem numero, ſi extet, aut ſaltem æquiualentis repoſitione, præter ſatisfactionem qua iniuria quæ in talis inæqualitatis inductione interuenerat, reparatur. Quòd ſi illa inæqualitatis inductio expers fuerat iniuriæ, nec niſi materialem iniuſtitiam importarat, ſufficit reſtitutio eiuſdem rei: ità vt nihil penes eum qui rem alienam abſque culpa vſurparat, ſuperſit ex ea. Alioqui enim maneret inæqualitas, in quam eliminandam totus Iuſtitiæ niſus incumbit. Et è contrario quia per nudam iniuriam nulla inducitur inæqualitas permanens, ſed omnia alterius bona perſtant illæſa, æquè ac ſi iniuria non interueniſſet, nulla pro ea exigitur reſtitutio diſtincta à ſatisfactione, de qua ſuprà. Quod rectè aſſeruit S. Thom. opuſc. 73. cap. 20. & 22. q. 62. art. 3. & 4. ac 6. & fuſiùs confirmat Mol. tract. 2. de Iuſt. d. 715. n. 6. Quod extendendum eſt ad damnum quod tranſierit in nudam iniuriam, quale eſt damnum famæ illatum poſt eam aliunde reparatam: aut damnum ex vulnere planè obducto, ex quo nulla corporis oblæſio, nullæque expenſæ, aut lucri ceſſatio ortum habuerit.

Sed dimiſſis particularibus conditionibus, ſiſtamus in generali fundamento breuiter iacto, ex quo erui poſſunt generalia principia quibus vniuerſa reſtitutionis doctrina nititur. Et idcircò breui eorum indicatione & illuſtratione contenti erimus. Nam omnia cum eis connexa, & omnes ſingularium quæſtionum fibras accuratè rimari, quod ab aliis immenſis voluminibus diligenter & accuratè præſtitum eſt, fines noſtros excederet.

Debetur ex Iuſtitia, & quidem ſola, etiamſi non omni.

293. In primis itaque ex eo fundamento eruitur, reſtitutionem eſſe actionem Iuſtitiæ, & quidem commutatiuæ, nec niſi ob Iuſtitiæ alienius violationem deberi. Quod enim reſtitutio ſit actus Iuſtitiæ, per ſe notum eſt ex eo quòd reſtitutio, ſit reductio ad æqualitatem, quam curare, functio Iuſtitiæ eſt. Et verò ea æqualitas habet pro termino ius alterius. At huiuſmodi terminus ſiue obiectum, nulli alteri virtuti præfigitur, quàm Iuſtitiæ. Eſtque ea ratio germana, cur ſolus defectus Charitatis in ope alteri exhibenda, non iniiciat obligationem reſtituendi damnum, in quod ille alius

alius incidit, defectu præſtitæ opis. Nimirum quia non habuit ius vllum, cum quo inæqualitatem induxerit qui non eſt opitulatus. Vnde non eſt moralis cauſa damni conſecuti contra ius alterius, quod neceſſe eſſet ad reſtitutionis obligationem iniiciendam. Indidem etiam ducitur ratio, cur is qui ſe, vel ſua tuendo, & iure ſuo vtendo deliquit; putà quia ex odio fecit quod iuſtè facere poterat, ad nullam damni ſic irrogati reſtitutionem teneatur. Itaque quoties reſtituendi obligatio iniicitur, neceſſe eſt, ius alterius eam expoſcere. Ac proinde cùm ſola Iuſtitia reſpiciat ius alienum, fatendum eſt, ex huius duntaxat virtutis lege neceſſariam eſſe reſtitutionem.

Neque verò omnis Iuſtitia reſtituendi obligationem proximè iniicit, tanquam ad actum ſuum, & ex ſuæ honeſtatis lege indictum. Non enim distributiua. Poteſt quidem reſtitutio eſſe neceſſaria ex eo quòd violata ſit Iuſtitia diſtributiua, nec repenſum ſit ciui, quod ei obtingebat bonorum communium in ciues diſtribuendorum. Reparatio tamen iniuſtitiæ contra ius illud diſtributiuum admiſſæ, eſt functio Iuſtitiæ commutatiuæ: quia in tali reſtitutione non habetur vltrà ratio iuris proportionalis, quod ciuis ad communia bona habebat; ſed tantùm ſpectatur quid non obtigerit ciui conformiter ad ius ſuum: & de hoc compenſando, inducta rei ad rem æqualitate, agitur. Item reparatio damni dati, non eſt diuiſio bonorum communium, quæ eſt adæquata functio Iuſtitiæ diſtributiuæ, ſed eſt ſolutio debiti proprij: nec fit à diſtribuente vt à perſona publica, ſed vt à perſona priuata, quæ munus publicum ſibi commiſſum non ſatis fideliter exercuit. Quare omninò ea reſtitutio tribuenda eſt Iuſtitiæ commutatiuæ, vt pleniùs dixi ſuprà agens de actibus Iuſtitiæ diſtributiuæ.

Duæ reſtitutionis radices, res accepta, & iniuſta eius acceptio.

294. Eruere prætereà ex eodem fundamento poſſumus, rectè paſſim duas aſſignari radices obligationis reſtituendi, ſumpta reſtitutione in ea quam ſuprà propoſui, notione: hoc eſt, pro reparatione damni rebus alienis illati, cum formali vel materiali iniuſtitia. Secludo in præſentia titulum reſtitutionis ex contractu, ſiue conuentione formali aut tacita, qui poſſet aſſignari tertius titulus vel tertia radix obligationis ad reſtitutionem vniuerſaliſſimè acceptam, qui titulus vrget ad reſtituendum, etiamſi culpa omnis Theologica defuerit, dummodò intercedat iuridica expungens diligentiam, qualem natura & conditio contractus exigebat. Ad contractum enim commodati V. G. quia eſt in ſolius commodatarij fructum, exigitur ſumma diligentia excludens quancunque culpam, niſi aliter ſpeciali pacto cautum ſit, & ita de ſimilibus contractibus. Ad eos verò qui ineuntur tantùm in commodum dantis, ſufficit diligentia communis, excludens culpam latam. Denique in aliis quibuſdam contractibus quaſi medio modo ſe habentibus, media diligentia exigitur, eáque ſi defuerit, iſque diligentiæ defectus in rei damnum aut deſtructionem vel læſionem cedat, exurgit reſtituendi obligatio, quamuis omnis formalis iniuſtitia, culpáque Theologica, ſiue peccatum, prorſus abfuerit. Sed hanc reſtitutionis radicem nunc non moramur, quia poteſt eſſe abſque iniuria, etiam materiali: reſpicitque reſtitutionem vniuerſaliſſimè acceptam. Quòd item dico de aliis reſtituendi radicibus, quas proferre liceret, vt de obligatione reſtituendi ex Teſtamento, vel ex iuramento, & voto, aliiſque ad quæ ſolutio porrigitur.

Duæ illæ radices, quas reſtitutioni preſsiùs acceptæ aſſignabam, ſunt, res accepta, & iniuſta eius acceptio: comprehenſo ſub hac ſecunda damno dato. Diligenter, ac pro rerum multiplicitate breuiter, & valdè minutè, has radices elucidat Sanches 2. in Decal. cap. 23. Ego eas breuiſſimè perſtringo.

295. Ex parte rei acceptæ, is dicitur ad reſtitutionem obligari, qui rem alterius bona fide poſſidet. Ex parte verò iniuſtæ acceptionis, vt Caietanus in ſumma *verb. reſtitutio*, initio, rectè admonet, ille obligatur reſtituere, qui iniuſtè rem alienam vſurpauit, vel deſtruxit, aut læſit, vel, domino rationabiliter inuito, retinuit. Quò etiam reducitur læſio in rebus nondum partis, quia ſcilicet contra Iuſtitiam appoſitum eſt impedimentum, quo inhibita eſt facultas alterius ad aliquid aſſequendum, ſiue ſuo marte & induſtria, ſiue etiam ex aliena liberalitate. Perinde autem eſt, ſiue ea iniuſta acceptio inchoetur cum prima rei vſurpatione, vt in furto; ſiue oriatur poſteà, vt cùm bona fides poſſeſſionis euaneſcit, & tamen continuatur poſſeſſio: vel cùm mutuatarius rem alienam quam ſuam fecit, non reddit tempore conſtituto, de quo conuentum fuerat. Item perinde eſt ſiue ſolus quis hoc damnum intulerit, ſiue cooperantibus aliis. Niſi quòd cùm interueniunt cooperatores, ſi ſint æquè principales & immediatæ cauſæ, tenentur pro rata influxus in damnum: Et in defectum cæterarum concauſarum, tenentur in ſolidum. Si autem ſit vnica principalis cauſa, cæteræ verò ſint inſtrumentales, tunc principalis tenetur in ſolidum; cæteræ autem non niſi in defectum eius.

Ex vtroque autem capite adducto deberi reſtitutionem perſpicuum eſt, quia ex vtroque inducitur inæqualitas cum iure alterius; cuius inæqualitatis remotionem, ſtatuebamus eſſe vnicum reſtitutionis ſcopum. Et ſecundæ quidem obligationis Iuſtitia eſt per ſe euidens. Quid enim iuſtius, quàm vt qui alienis rebus iniuſtè damnum intulit, damnum de ſuo ſarciat? Supponimus enim res illas non fuiſſe certò æquè perituras apud dominum. Prioris item obligationis titulus omninò vrget ex Iuſtitia ad reſtituendum, quod alicui de alieno accreuit, ne de alieno diteſcat, inducta ſine titulo inæqualitate in res alienas: quod pugnare cum naturali æquitate, habetur l. *ſed & ſi*, ff. *de petit. hæredit.* & l. *item veniens*, ff. *eodem*, & l. *nam & hoc natura*, ff. *de condictione indebiti.*

Diſcrimina inter vtranque reſtitutionis radicem propoſitam.

296. Eſt tamen diſcrimen non parui momenti, inter vtrunque illud caput obligationis reſtituendi. Nam quia primum caput quod eſt tantum ex re accepta, nullam ſupponit formalem iniuriam eius ad quem res alterius bona fide deuenit, idcircò ex eo capite hic rei alienæ poſſeſſor, nullam ſatisfactionem reſtitutioni iungere aſtringitur. Etſi interim dum bona fide poſſidebat, rem diſtraxerit, aut deſtruxerit, non plus reſtituere tenetur, quàm quantum ex re aliena inuentus fuerit locupletior, quo tempore bona fides euaneſcit. Locupletior fieri cenſetur is, qui occaſione rei alienæ aliquo modo auxit res ſuas. V. G. quia pepercit rebus ſuis quas conſumpturus alioqui fuiſſet, niſi rem alienam conſumpſiſſet: aut quia per eam rem aliquid

aliquid lucratus eſt, quod alioqui non fuiſſet lucratus. Suppono enim, lucrum eſſe rei alienæ fructum; non autem induſtriæ rem poſſidentis, quæ ſoli lucranti prodeſſet.

Quòd ſi occaſione rei alienæ, quam bona fide ſuam rebatur, lautiùs vixerit quàm alioqui fuiſſet victurus, non cenſetur inde factus locupletior, vt Vlpianus docet, l. *ſed & ſi*, ff. *de petit. hæredit.* Et idem eſt, ſi largiores eleemoſynas erogauerit quàm fuiſſet erogaturus: vel ſi eques inceſſerit alioqui pedes iturus: niſi propter celeriorem tranſuectionem, minores impenſas in victum quotidianum fecerit, quàm de ſuo fuiſſet facturus pedes incedendo: Nam quoad has impenſas factus fuiſſet ditior, non autem quoad alias recenſitas. Quinetiam poſito quòd illud rerum ſuarum compendium & lucrum, ratione cuius locupletior cenſebatur, ob adiunctam rebus ſuis, aut conſumptam loco rei ſuæ rem alienam, diſſipaſſet ante ſolutam bonam fidem. V. G. ſi equum à fure donatum, & bona fide à ſe acceptum vendidiſſet: móxque durante adhuc bona fide, pretium illud quod rei ſuæ acceſſerat, profudiſſet in expenſas vtiles aut inutiles: vel ſi occaſione rei alienæ dono datæ rebus ſuis parcens, poſtmodum dolens parcitum à ſe rebus ſuis, tantundem ex eis fruſtra prodigeret, aut deſtrueret, etiamſi cum peccato, aut certè ex pia cauſa effunderet: ſi inquam ita ſe geſſiſſet is ad quem res aliena deuenit, non diceretur ex ea factus locupletior, nec pro ea vltrà apud ſe non extante in puncto amiſſionis bonæ fidei, aliquid reſtituere teneretur: ob eandem rationem, ob quam nihil tenetur reſtituere pro re bona fide diſtracta, nec in rebus ſuis formaliter aut virtualiter extante. Nimirum quia non tenetur ad reſtituendum, niſi quia alioqui eſſet formaliter iniuſtus erga alium: Atqui ex conſumptione ſic facta non fuit formaliter iniuſtus erga alium: quia propter bonam fidem defuit formalis iniuſtitia, & per ſe loquendo quævis culpa. Cùm autem euaneſcente bona fide, & comperto quòd res fuerit aliena, neque res ipſa apud eum remaneat, neque aliquid loco eius, quale eſſet illud in quo factus fuiſſet locupletior: nihil planè proferri poteſt, ex quo formaliter iniuſtus erga alium conſtituendus ſit, quamuis rem ſuam non minuat, vt compenſet illi alteri rem ſuam bona fide conſumptam, & nullo ampliùs modo extantem.

297. Atqui tenetur ad reſtitutionem ex poſteriore capite, ſiue ex iniuſta acceptione, niſi res ſupponatur certò æquè peritura fuiſſe apud dominum, aut deſtructio rei vel læſio facta ſit ex quo detentio eius cœperat eſſe inculpabilis, ob conceptam voluntatem eius reſtituendæ captata prima quacunque opportunitate; Niſi inquam ita contigerit, debet rem alterius mala fide & iniuſtè acceptam, & læſam vel deſtructam compenſare: ſiue adhuc res apud ipſum extet aut aliquid loco eius, ſiue nihil extet. Neque enim ſuffragatur ei bona fides vſurpationis. Ac proinde iuſtum eſt, vt damnum alteri in re ſua per formalem iniuſtitiam irrogatum, de ſuo repatet, proportione ſeruata ad culpam qua damnum intulit, & ad damni illati quantitatem. Non enim pro leuiſſima culpa ex qua damnum intulerit, obligandus eſt ad reſtitutionem ingentis ſummæ. Si fortè excipias damnum leuiſſima licèt ex culpa illatum alienæ famæ, cuius reſtitutio, cùm non ſit res detractoris imminutura, integrè facienda eſt, quantumuis ex leui culpa Theologica proceſſerit, vt Molina exiſtimat, tract. 4. d. 40. n. 4. Extra hunc euentum, reſtitutio admetienda eſt ad culpæ & dãni illati quantitatem.

Tenebitur autem reſtituere qui rem alienam iniuſtè accepit, quamuis nullo modo ditior euaſerit ex re malè accepta, ſintque res eius hac reſtitutione minuendæ, pluſquàm fuerint ante iniuriam alteri irrogatam. Imò quamuis res alterius mala fide ab iſto vſurpata, extaret apud alium, cui ipſe eam dediſſet, aut quomodocunque aliter eam ampliùs non haberet; V. G. quia alius fur eam primo furi ſubduxit; teneretur tamen vero domino de reſtitutione damni cuius iniuſta cauſa fuit. Quod malè negat Paulus Iuriſconſ. l. *in ſumma*, ff. *de condict. indebiti.* Si tamen certò æquè fuiſſet apud dominum peritura (nec vllus vſus rei, aut lucrum ex ea ceſſans vel damnum emergens interueneriт pro quo aliquid ſit reſtituendum,) iniuria illa cenſeretur non fuiſſe damnoſa. Atque ita haberet tantùm rationem nudæ iniuriæ, pro qua nihil eſſet reſtituendum: Tametſi forum externum ex præſumptione & in delicti pœnam, aliud ſtatueret. Vide Couar. regul. *peccatum*, p. 2. §. 6. n. 1.

Reſtitutionem pro ſolo damno directè irrogato deberi, ex dictis colligitur.

298. Ex diſcrimine inter vtranque reſtituendi radicem hactenus expoſito, inferre licet, ad omnem reſtitutionis obligationem, (ſecluſa obligatione reſtituendi iniecta ex contractu, aliiſque titulis iam ſepoſitis;) atque adeò ad omnem obligationem reſtitutionis preſsè acceptæ, exigi irrogationem damni, factam in bono quod ſit poſſeſſio, vel quaſi poſſeſſio eius contra cuius ius exercetur operatio iniiciens reſtitutionis obligationem: Irrogationem inquam, quæ ſit formalis iniuſtitia, directè ac proximè impetens ius alterius, aut talis foret ſoluta bona fide, niſi reſtitutio interueniret. Quod ſecundum addo, propter eum qui ratione ſolius rei acceptæ, ad reſtitutionem aſtringitur. Incurreret enim formalem iniuſtitiam qua vacauerat in rei vſurpatione, ſi ſoluto errore probabili aut inuincibili quo hactenus laborauerat, non reſtitueret domino iam comperto rem ſuam.

Debere autem bonum quod violatur, eſſe, poſſeſſionem, vel quaſi poſſeſſionem eius cuius ius læditur, ex eo conſtat, quòd verum damnum ſi non inferatur rei quæ ſit poſſeſſio vel quaſi poſſeſſio illius cuius ius violatur, non inuehit reſtituendi obligationem. Sic paterfamilias bona ſua dilapidans, iniuſtus eſt in vxorem ac liberos, quibus tamen ad nullam bonorum illorum reſtitutionem tenetur: quia ſolus ipſe eſt eorum dominus, tanquam poſſeſſionis ſuæ. Sic etiam Prælatus qui famam ſuam ſubditis obſtrictam habet, peccat contra ius ſubditorum ſi ſe infamet, vel ab alio malè infamatus, iuri ſuo ſponte cedat cum ſubditorum incommodo: Neque tamen tenetur ad vllam reſtitutionem ſubditis exhibendam, quia illa fama, ſolius Prælati eſt poſſeſſio.

Præterea damnoſam violationem iuris alieni, ex qua reſtituendi obligatio progerminat, debere eſſe directam & proximam, vt affirmabam, patet ex eo qui ſine rationabili cauſa deponit pecunias apud vſurarium, præſcius, eum tali depoſito, ad vſuras cum damno alterius abuſurum. Quòd enim in ea rei ſuæ depoſitione violet Iuſtitiam, manifeſtum videtur, rectéque pronunciat Sanches 1. in Decal. c. 7. n. 36. Et tamen quia remotè tantùm & indirectè læſit Iuſtitiam, non autem proximè ac directè, exſoluitur reſtituendi obligatione, quam incurreret qui indirectè quidem, ſed tamen proximè læderet per alium, cooperando aliqua ratione iniuriæ, vt idem Sanches eod. loco, n. 19. rectè cenſuerat

cenſuerat de eo qui gladium furioſo reddit, quem poterat abſque ſuo incommodo non reddere.

Vides ergo in omnibus euentibus in quibus reſtitutionis preſsè acceptæ obligatio iniicitur, exigi damnum proximè illatum, moralitérque perſeuerans, quod non in nudam iniuriam tranſierit, & cum iniuſtitia formali illatum ſit, vel inferretur, niſi intercederet reſtitutio. Nempe intercederet, cùm reſtitutio debetur ex ſola re accepta. Interceſſit verò cùm debetur ex iniuſta acceptione.

299. Mollitus autem, aut etiam ea ex parte ſublatus contrario vſu eſt rigor legis Aquiliæ, tametſi iuſtæ, & à Gregorio IX. approbatæ, cap. vlt. *de iniuria & damno dato*, qua ſtatuebatur, vt quiſquis damnum rei alienæ intuliſſet, tametſi abſque culpa Theologica, ſiue peccato, atque adeò abſque iniuſtitia formali dummodo culpa aliqua iuridica ſaltem leuiſſima interueniſſet, teneretur de damno dato, ac etiam reſtituere deberet quantum plus valuit res intra annum, retrorſum à puncto damni dati computandum, ſi de pecude aut mancipio occiſo ageretur: Vel ſi ſermo eſſet de iiſdem vulneratis aut quomodolibet aliter malè affectis, vel de quacunque alia re aliena deſtructa aut deteriore reddita, teneretur de ſarciendo vniuerſo illo damno, inſupérque ſoluendo quantum res plus valuit intra triginta dies, puncto damni dati anteriores: ita vt liberum domino eſſet, eligere valorem rei quo tempore læſa eſt, vel valorem quem habuit quocunque tempore anni præcedentis læſionem aut deſtructionem. Quæ iuris diſpoſitio, videri poſſet non fuiſſe pœnalis, cùm ſupponeret abfuiſſe culpam Theologicam, cuius germen & frutex eſt, debitum pœnæ: Indéque inſuper colligi videtur huiuſmodi diſpoſitionem obligaſſe ante ſententiam. Fuiſſe autem diſpoſitionem iuſtam, dubitari non poteſt: patétque ex eo quòd Princeps iuſtè ſtatuere poteſt, vt qui damnum quomodolibet alteri intulerit, reſtituere teneatur, non expectata condemnatione aut ſententia: eo quod id ex naturali æquitate, non in pœnam ſtatuatur. Eſt enim id præſtantiſſimum remedium ad acuendam diligentiam, & oſcitantiam multorum auertendam.

Vſu tamen contrario rigor ille legis Aquiliæ hac in parte mollitus eſt, vt ſecluſo contractu & pacto vel quaſi pacto, non valeat, niſi cùm formalis aliqua iniuſtitia interceſſerit. Nec fuiſſe etiam mentem legiſlatoris, vt valeret ante intentatam à læſo actionem, latámque ſententiam, non obſtante ratione in contrarium propoſita, quæ legiſlatorem non adegit, colligitur ex eo quòd iura non concedunt nouam actionem aduersùs hæredes pro damno per ſolam iuridicam culpam irrogato, cùm lis non fuit conteſtata ante mortem eius qui damnum intulit, vt patet ex l. *Neratius*, ff. *ad legem Aquiliam*. Et idem colligitur ex eo quòd ſæpè indicitur exceſſus reſtitutionis ſupra valorem damni illati, V. G. capita domorũ ſoluere coguntur duplum damni quod domeſtici dederunt, aliquid è domo proiiciendo aut effundendo. Quoad huiuſmodi autem exceſſum, conſtat legem Aquiliam non obligare ante ſententiam. Idémque cenſendum videtur de tota eius diſpoſitione quoad damnũ cum ſola culpa iuridica illatum. Quamuis non inficiör, diſpoſitionem illam quoad reſtitutionem damni abſque peccato exhibiti, potuiſſe iuſtam eſſe, etiamſi ex legiſlatoris mente non fuiſſet quaſi pœnalis, & reſtituendi obligationem induxiſſet ante ſententiam.

Non debetur reſtitutio, niſi in eodem, vel ferè eodem bonorum genere.

300. Illud etiam ex dictis circa reſtitutionis radices, & iuſtam reſtituendi neceſſitatem, videor rectè inferre poſſe, reſtitutionem debere fieri in eodem vel ferè eodem bonorum genere, circa quod verſata eſt iniuria damnoſa. Si enim fiat in genere prorſus diuerſo, non tolletur inæqualitas inducta, qui eſt vnicus reſtitutionis ſcopus. Atque ita ſi qui læſit aſtringeretur compenſare iniuriam damnoſam in diuerſo illo genere, dicendus eſſet teneri compenſare, quod poſtquam compenſauerit manebit ſemper obligatus compenſare propter damnum ſemper perſeuerãs, ratione cuius aſſeritur deberi reſtitutio. Sicut ergo qui oculum læſit, nec habet collyrium, ſed tantùm emplaſtrum contra ventris tormina, vel antidotum contra venenum, fruſtra tentaret pharmaco quod ad manum eſt, mederi oculo læſo: Et ſicut quantumuis ſedetur ſitis appoſitione poculentorum, non tamen tollitur fames ex defectu eſculentorum: ita etiam in re præſenti. Itaque compenſatio in alio genere, ſi de conſenſu læſi vel ad eius petitionem adhibeatur, ſufficere tantùm poterit, vt læſus reſtituendi obligationem remittat: quæ tamen remiſſio nulla ratione eſt neceſſaria, ſi damnum prorſus ſit irreparabile; pro eo enim nulla vrget reſtituendi obligatio: quia ad impoſſibile nemo tenetur.

Cæterùm, quædam bona diuerſi generis functionem recipiunt, vt ſic dicam; atque adeò reſtitutio in vno bonorum genere debita, poteſt in aliud affine bonum genus tranſmutari, cùm adempta eſt facultas reſtituendi in illo ipſo genere bonorum, in quo irrogata fuerat iniuria. Qua ratione qui læſit famam, poteſt honore compenſare quod non poteſt circa famam ſarcire, vt tradit S. Thomas 2. 2. q. 62. art. 2. ad 1. Et qui læſit honorem qui eſt præmium virtutis, ſi ablata ſit reſtituendi honoris facultas, poteſt ac debet compenſare repenſa pecunia, vt cum multis aliis tradit Carbo lib. de pacif. inimic. c. 41. concl. 9. Et ratio eſt, quia pecunia poteſt quoque habere rationem præmij virtutis, & laudabilium actionum. Et quia fama ordinatur ad commoda quæ nata ſunt conſequi ab aliis ad eum de quo bonam exiſtimationem conceperunt; ſi fama neque in eodem genere, neque in honore compenſari queat, compenſanda eſt per affinia commoda vel pecunias: atque ita in ſimilibus pronunciandum eſt.

Aptatio propoſitæ hactenus doctrinæ, ad reſtitutionem pro variis damnis ſpecialibus faciẽdam.

Sic conſtitutis generalibus principiis obligationis reſtituendi, facile eſſet exſpatiari in varias ſingulares reſolutiones reſtitutionum debitarum, pro ſingulis bonorum generibus, in quibus damnũ inferri poſſe ſuprà oſtendimus. Ego tamen ſemina earum reſolutionum ſparſiſſe contentus, dũtaxat indicabo nonnulla ſpecialia, quæ maiore cum diſpendio laterent Moralem Philoſophum, & ad Iuriſpetitiam cui viã præſtruimus, ſunt perneceſſaria. Facilè autem conſtare poterunt iuxta generalia fundamenta proximè iacta, & vniuerſales reſtitutionis radices aſſignatas. Quòd enim eas radices expoſui per rem acceptam & iniuſtam acceptionem, non eò pertinet, vt velim eas duntaxat locum habere in rebus externis, ſiue in bonis fortunę. Sed vox *rei* vſurpanda eſt paulò laxiùs, prout ad omnes iniuriæ materias extẽdi poteſt. Vox item *acceptionis*, intelligenda eſt quæuis alieni cuiuſuis boni vſurpatio, vel retentio, aut violatio iniuſta. Etſi ſoleant radices illæ, in rebus potiùs boniſve fortunæ explicari, quàm in aliis: quia earum vſus in bonis fortunæ, eſt admodum palpabilis & frequens: Et ideò ab eis ordiar, quæ ſigillatim circa varia bona actionibus inuoluntariis obiecta, dicere inſtituo.

Quomodo facienda bonorum fortunæ reſtitutio.

301. Qui igitur alienis fortunis reſtituendis eſt obnoxius; vel eas adhuc extantes poſſidet bona fide, aut certè mala; vel bona fide eas deſtruxit, aut læſit; vel denique malè obſtitit ne acquirerentur.

Poſſeſſor bonæ fidei, ſi ea durante conſumpſit res alienas, nec ea conſumptione locupletior factus eſt, quia rebus ſuis pepercit quas alioqui expendiſſet, ad nullam reſtitutionem tenetur. Et idem próportione ſeruata dicendum eſt de læſione earum, aut attritione facta durante bona fide. Si verò eas non deſtruxit, ſed adhuc retinet, dupliciter poteſt ſe habere. Aut enim in earum poſſeſſionem venit titulo oneroſo; putà venditionis, vel commutationis; aut titulo merè gratuito; vel quia inuenit eas domini poſſeſſioni ſubductas. Quas habet titulo non oneroſo, tenetur domino reſtituere. Quòd ſi eas inuenerat, niſi vſus receptus aliud ferat, nihil poteſt ab inuito extorquere, pro reſtituenda ei re ſua: quamuis ex decentia & honeſtate par ſit, id non omitti. In quam rem luculenter diſputat S. Auguſtinus ſerm. 21. de verb. Apoſt. & homil. 9. inter 50. narrato vtrobique inſigni facto pauperis Chriſtiani, qui alienum marſupium inuenerat. Debet item reſtituere domino, ea in quibus locupletior factus eſt quoad res deſtructas bona fide. Quas item habet titulo oneroſo commutationis, debet domino reddere, quia non fecit eas ſuas: quandoquidem per contractum permutationis, aut vtriuſque rei dominium transfertur, aut neutrius: ac proinde nec ipſe acquiſiuit ſibi rem permutatam, nec alter cum quo permutauit. Quòd ſi rurſus eam bona fide permutaſſet cum alio, contractus quoque irritus fuit ob eandem cauſam. Item fortunas quas habet titulo oneroſo venditionis, debet domino etiam non petenti reddere, & quidem abſque pretio: de quo tamen debet à ſuo venditore ſecurus fieri. Quod ſi fortunas illas à ſe coëmptas, denuò ipſe vendiderit alteri eodem aut minore pretio quàm emerat, poteſt pretium receptum à ſuo emptore, loco pretij à ſe primùm exhibiti retinere, ſalua euictione, de qua emptori iſti ſuo tenetur, quandiu ille rem bona fide non conſumpſit: ſeu quandiu pretium quod ab eo accepit, periclitari poteſt tali emptori, propter rei euictionem eiúſve reſtituendæ obligationem.

At qui mala fide alterius fortunas vſurpauit, deſtruxit, aut læſit, debet eas, ſi extant, reſtituere, earúmve valorem, ſi eas deſtruxit, aut pro damni rata, ſi læſit; addita ſemper compenſatione lucri ſi quod ceſſauit domino, & damni alterius ſi quod emerſit ratione iniuſtæ vſurpationis, vel deſtructionis, aut læſionis fortunarum ſuarum. Reſtituendi item ſunt fructus omnes ex eis à puncto iniuſtæ acceptionis percepti, & quos dominus percepturus fuiſſet, ſi fortunis ſuis per iniuriam potiri prohibitus non fuiſſet, expenſis duntaxat neceſſariis & vtilibus, (voluntarias, ſiue voluptuarias, quæ ſolius voluptatis gratia, & ex mera voluntate fiunt, excludendo;) iuſtáque induſtriæ & laboris compenſatione deductis.

Qui denique paſſiuam alterius facultatem ad rem ſibi ex Iuſtitia debitam, vel proprio marte, aut aliena liberalitate obuenturam, vi aut fraude ac quomodolibet iniuſtè læſit, reſtitutionem debet, ſed non niſi attenta conſecutionis probabilitate aut certitudine, quod ad quamcunque ſimilem impeditionem facultatis paſſiuæ in quibuſvis bonorum generibus aſſignabilem extendendum eſt, proportione ſeruata.

Quomodò reſtituenda fama, & honor.

302. Iam quod attinet ad honoris & famæ reſtitutionem, præmittendum eſt, tametſi duo hæc bona diſtinguantur, vt dictum ſuprà eſt, ſuo loco: tamen quod ſpectat ad reſtitutionẽ damni eis illati, eadem ferè eſſe amborum rationem: niſi quòd reſtitutio famæ, vt frequentiùs neceſſaria; ita & factu operoſior eſt. Damnum ergo alienæ famæ vel honori, iniuſtè ſaltem materialiter illatum, ſi moraliter perſeueret, & in nudam iniuriam non tranſeat, reſtituendum eſt ex Iuſtitia. Singula verba ſunt expenſione digna.

Damnum enim dixi debere eſſe *illatum*: quia ſi tantùm fuiſſet attentatio violationis famæ, nullatenus ſortita effectum, eo quòd qui audierunt infamantem, aures internas occluſerint, & aſſenſum non adhibuerint, nulla iniecta eſt reſtituendi obligatio. Similéque eſſet quoad honoris læſionem, ſi quis alium exteriùs nemine conſcio inhonoraſſet. Si autem damnum ſit reipſa illatum, tunc vrget reſtituendi obligatio, etiamſi illatio, vt addebam, *non fuerit niſi materialiter iniuſta*. In quo euentu, obligatio eſt ex re accepta, moraliter adhuc extante apud eum qui de fama vel honore abſque iniuſtitia detraxit: vt docent communes modi loquendi quibus fama auferri, ſurripi, & reſtitui dicitur, non autem perimi, vel reuiuiſcere. Vnde conſtare videtur, ex prudentum ſenſu famam alienam retineri moraliter ab eo qui illam violauit. Quod mirum eſt negatum fuiſſe à Mol. tract. 4. de Iuſt. d. 40. n. 5. inde concludente, eum qui inculpabiliter alienæ famæ aut honori damnũm intulit, non teneri famam aut honorem reſtituere, ſed tantùm teneri inhibere vlteriorem damni illius progreſſum remotione cauſæ famam vel honorem lædentis, quæ eſt mera lis de vocabulis; tametſi modus loquendi, quem admiſimus, probatior & receptior videtur. Itaque etiamſi defuerit iniuſtitia formalis, æquè iniicitur obligatio reſtituendi famam, cùm ei ſine culpa eſt illatum damnum, ac cùm ſimili modo illatum eſt damnum rebus alienis, adhuc extantibus apud eum qui bona fide eas imminuit. Quamuis nemo dubitet quin arctiùs ad reſtituendum obligetur, qui cum formali iniuſtitia damnum intulit famæ alienæ aut honori. Hic enim etiam cum ſuo incommodo, & paulò maiori iactura famæ ſuæ ac honoris, nec parcendo rationabilibus impenſis, ſi quæ idcircò ſint faciendæ, tenetur reſtituere: non item qui ſine culpa damnum intulit: qui item aliis damnis per accidens conſecutis reſtituendis, obnoxius non eſt: dummodò cùm primum poteſt, inhibeat eorum progreſſum.

Addidi damnum, vt ſit reſtituendi obligatio, debere *moraliter perſeuerare*: quia ex quo fama deperdita reuenit, vel honor redintegratus eſt, nulla eſt obligatio hæc bona reſtituendi, etiam quoad damnum medij temporis, ſiue quoad diſpendium illud famæ & honoris, quod is qui læſus eſt, ſubiit à puncto infamationis vſque ad tempus redintegratæ famæ. Hæc quippe dãna, ex quo facta eſt bonorum violatorum redintegratio, deſierunt eſſe damna, tranſierúntque in nudas iniurias, pro quibus negauimus, reſtitutionem vllam deberi. Quare pro iudicio temerario quod foras non prodiit, nulla reſtitutio debetur: quia cùm primùm deponitur actus iudicij, ceſſat damnum quod alienæ famæ apud ipſum iudicem inferebatur, tranſitque in nudam

nudam iniuriam. Et idem eſt de infamatione & inhonoratione facta apud aliquos, qui iam è viuis exceſſerint, re nulli alteri patefacta: vel certè facta apud aliquos iam omninò eius oblitos, nec vltrà recordaturos: ſi tamen de plena illa obliuione conſtare vnquam poteſt, quod rectè inficiatus videtur Caiet. 2.2.q.62.art.2.ad 2. Cùm ergo damnum fuit verum, & perſtat, reſtituendum eſt ex obligatione iuſtitiæ.

Diſcrimen obligationis reſtituendi, ob impactum falsò probrum, vel verum latens euulgatum.

303. Modus autem reſtituendi is eſſe debet, qui efficax ſit ad abolendam iniuriam damnoſam, omniáque ad æqualitatem priſtinam reducenda: tametſi aliter ad id connitendum ſit, cùm falsò alienæ famæ vel honori inuſta eſt macula, quàm cùm contingit verum probrum iniuſtè detegi, aut facto aliquo dedecus & vilipenſionem alterius, apud conſcios ipſo læſo euulgante ingenerari.

Nam qui appicto per calumniam falſo probro damnum intulit, debet omnia planè adhibere quæ ad eluendam alterius maculam ſint accommodata, etiam ſe mentitum & calumniatum fuiſſe conteſtando, ſi res ferat. Ac ſi ne hæc quidem ſpongia ſufficiat, iuſiurandum & teſtes iniuſtitiæ ſuæ, ſi quos habet, interponendo; niſi ſi quandoque ob famæ ſuæ longè pretioſioris iacturam, remiſſiùs agere permittatur. Quanquam ſi his adhibitis damnum non reſarciatur, ob peruerſitatem eorum qui falſitatem quam ſemel ex huius culpa conceperunt, dediſcere nolunt, immunis erit, exſoluetúrque obligatione aliquid vlteriùs reſtituendi. In quo eſt patens diſcrimen inter violatorem iſtum famæ alienæ, & furem qui per internuncium tranſmiſit ad dominum, rem quam ſurripuerat. Quia enim rei illius ſurreptæ damnum perſeuerabat apud dominum, propterea quouſque res ſua domino reſtituta ſit cum effectu & reipſa, perſtat in fure reſtituendi obligatio. At in re præſenti, damnum manet duntaxat apud iſtos, apud quos violatio primùm facta fuerat, nec niſi ex ipſorum peruerſitate & iniquitate manet.

Qui verò nihil alteri falsò impoſuit, ſed tantùm iniuſtè detexit verum illius probrum anteà abditum; tenetur quàm prudenter poterit & abſque mendacio conſulere reparationi diſpendij illati: Ita vt ſi efficaciùs & commodiùs reſtituere nequeat, præſtet id quàm optima ratione poterit, repenſis ſaltem laudibus, & commemoratione eorum quæ in illo verè prædicari poſſunt, quantum ad eluendam præcedentem notam ſatis fore, prudens arbitrium tulerit.

Denique ſi qui læſus iniuſtè fuit per nudam iniuriam, damni ſibimet autor fuerit, rem probroſam, & famæ ac honoris deſtructiuam, vel imminutiuam euulgando, cùm aliter non eſſet ſecuturum damnũ ex perſuaſione iniuriæ ad alios, nulla reſtitutio ei debetur pro eo damno quod ipſe ſibi per imprudentiam intulit, euulgata re quam preſſam oportuerat.

Violatio corporis quoad eſſe, ſarcienda quoad damna conſecuta.

304. In reſtitutione pro violatione corporis quoad eſſe; nempe per cædem, mutilationem, vulnerationem, aut percuſſionem, diſtinguendum eſt quod reſtitui debet pro damno in aliis bonis conſecuto, V.G. ratione expenſarum & ceſſationis à labore, & lucri captatione: & quod reſtitui directè debet pro damno illato corpori, quod vocant damnum perſonale & corporale. Illa alia damna reſtituenda omninò ſunt, ſi cum formali iniuſtitia illata fuerint, & quantum illata fuerint: Ac quoad bona captata, attendi oportet probabilitatem conſecutionis, impeditæ ponendo iniuſtam damni cauſam. Hæc lumine naturali docemur, & traduntur cap. vlt. *de iniuria & damno dato*. Colliguntur etiam ex l. *vlt.* ff. *de iis qui deiecerint vel effuder.* nec eximendi ab hac obligatione ſunt qui talionem patiuntur, vt rectè aduertit Couar. 2.var. cap.10. num.7.& Binsfeld. de confeſſ. malefic.prælud.15. niſi ſi qui læſus eſt, eiúſve hæredes, reſtitutionem condonent talione contenti: vt ferè fert vſus, cui ſtare licet, donec aliter mentem ſuam interpretentur ij quibus reſtitutio deberetur.

Sunt etiam qui velint, hæc damna iis reſtitui quibus obuenerint aliter quàm contra Iuſtitiam. V.G. quia occaſione cædis vel læſionis, præciſa eſt ſpes munerum, vel ſubtracta eis eſt liberalitas, quam valente eo qui læſus eſt conſequebantur. Ita Vaſques opuſc.de teſtit.cap.2. §.3. num.24. & Torres tomo 2.in 2.2.diſp.28.dub.3.n.15. Verùm cùm hæc bona non deberentur eis ex Iuſtitia, appoſitio obicis ea intercludentis nullum eorum qui ſic fraudati fuerunt, ius violauit: ac proinde nullam reſtitutionem ſibi iure queunt depoſcere, ſaltem ſi hoc eorum damnum expreſsè intentum non fuit appoſitione obicis prædicti.

Non tamen quoad damnum perſonale irreparabile.

305. Quoad damnum verò perſonale, quandiu damnum eſt pendétque in futurum & manet reparabile, debetur pro eo reſtitutio. At ſi deſinat eſſe damnum præſens, & in nudam iniuriam tranſeat, fiátque irreparabile, nullius pro eo reſtitutionis neceſſitatem admitto. Nam l.1. ff. *de iis qui deiecerint vel effuderint*, negatur, pœnam dupli quæ pro aliis damnis imponitur, imponendam eſſe patri familias pro cæde ob aliquid domo deiectum exorta: Subditúrque hæc illuſtris ratio: *quia in homine libero, nulla corporis æſtimatio fieri poteſt.* Quæ deciſio & ratio, repetitur ibidem l. *vlt.* quoad damnum corporale alteri citra mortem illatum. Et ob eandem rationem l. *ex hac*, ff. *ſi quadrupedes pauperiem feciſſe dicatur*, & l. *liber homo*, ff. *ad leg. Aquil.* conceſſa ſola actione ad vindictam & intereſſe, negatur actio pro tali damno, præciſè quatenus corporali: quæ certò iniuſtè negaretur, ſi aliqua pro eo damno reſtitutio deberetur. Quo eodem modo poſſumus vniuerſi orbis & omnium tribunalium praxim vrgere, qua vltra talionem qui cedit in vindictam iniuriæ, nullum pro vita alteri erepta reſtituendi onus imponitur homicidæ: quod omittendum non eſſet, ſi deberetur aliquid ex Iuſtitia, præciſè pro eo damno. Quam totius orbis praxim malè (etiamſi tacitè,) ſugillat Aragonius 2. 2. quæſt. 62. art. 2. ad 4. concedens debere imponi homicidæ onus prædictum. Itaque damnum in huiuſmodi bonorum genere, cùm ſit irreparabile, cenſetur tranſire in nudam iniuriam, pro qua nec in eodem nec in diuerſo genere vlla reſtitutio debetur. Quorſum enim nitaris ſarcire, & ad priſtinam æqualitatem reducere, quod quantumuis coneris, ſemper manebit eodem modo læſum & inæquale quo priùs?

Egi tamen de damno corporali in ſolo homine libero: quia corpus mancipij eiúſque vita, quatenus eſt quoddam externum bonum domini,

eſt commenſurabile cum certa pecuniæ quantitate: ideóque reparandum eſt in eo genere non minùs quàm vita iumenti aut bouis occiſi. Tametſi vita hominis liberi, quia omne pretium excedit, non poſſit eo modo reparari, cùm erepta vel læſa eſt.

Quæ reſtitutio pro abuſu corporis debita.

306. Iam pro abuſu corporis, quæcunque tandem ſit ea fœditas, & ſiue annuenti ſiue repugnanti ſit illata, nulla debetur reſtitutio quoad ipſum damnum illatum corpori. Nec ſatis ſolidè Rebellus, parte 1. Operis de Iuſtitia, l. 3. q. 10. n. 1. ex eo quòd adulterium ſit contra Iuſtitiam, & veram iniuriam inferat, collegit deberi pro eo reſtitutionem, præcisè ſpectando hanc iniuriam, & ſeclusis damnis conſecutis quoad alia bona, quæ conſtat reſtituenda eſſe ei perſonæ quæ nolens iniuriam hanc corporalem ſit paſſa, vel in quam, ex his ſordibus alteri ſiue volenti ſiue renuenti illatis, redundauerit ob coniunctionem. Præcisè autem ſiſtendo in damno ipſo corporali, negandum omninò eſt, deberi pro eo reſtitutionem vllam, vt fert antiquiſſima praxis: conſtátque ex eo quòd huiuſmodi abuſus corporum ex quo ceſſarunt, tranſeant in nudam iniuriam, pro qua tametſi contra Iuſtitiam pugnet, nulla debetur reſtitutio, vt liquet ex iudicio temerario merè interno.

Quòd verò Victoria, quem Molina ſequitur, tract. 3. d. 106. num. 6. exiſtimauit per ſpecialem quendam corporis abuſum, hoc eſt, per ſtuprum, inferri virgini damnum à nuda iniuria diſtinctum certo pretio æſtimabile, & reſtitutioni obnoxium, reiiciendum omninò eſt vt commentitium: cùm falſa Hymenis aſſertione nitatur, & à Valeſio c. 25. hierophyſ. aliiſque potioribus Medicis reiiciatur apud Sanchem l. 7. de matrim. d. 14. n. 1. Præterquàm quòd illud damnum, quodcunque tandem ſit, quatenus corporale, ex quo præteriit, cenſetur tranſiiſſe in nudam iniuriam, cùm factum ſit irreparabile.

Quæ item pro damno in bonis animæ.

307. Reliqua eſt reſtitutio pro damnis illatis vltimo bonorum generi, hoc eſt, bonis ſpiritualibus: quæ ſuprà ſubſecabam in naturalia, & ſupernaturalia. De primis idem ſtatuo quoad reſtitutionem, quod iam conſtitutum eſt de bonis corporis. Nempe affirmo, nullam pro eis quatenus talia damna ſunt, reſtitutionem deberi, niſi adhuc in futurum pendeant, ſintque reparabilia. Quæ enim prorſus tranſierunt, & irreparabilia euaſerunt, tranſierunt in nudam iniuriam, pro qua nihil eſſe reſtituendum ſæpè inculcauimus. Tenetur tamen qui tale ſpirituale damnum intulit, ad omnia damna in aliis bonis ex hoc damno exorta, cùm ipſi læſo tum aliis, quorum aliquod ius, ea ſpirituali incommodatione tertij, læſum fuerit, vt dictum eſt in ſimili de aliis damnis corporalibus. Nam hæc quoque eſt aliqua corporis violatio, cùm bona ſpiritualia non ſint aliter obnoxia nocumento, nec aliter in functionibus ſuis præpediantur, quàm per corporis violationem aliquam. Si autem aliter nocumentum ſit in his bonis illatum, vt iniuſtè impediendo aſſecutionem ſcientiæ, iniecta eſt obligatio reſtituendi damna alia inde enata, vel lucra quæ ceſſarunt, & ſtipendium ſi quod malè perceptum eſt: non tamen compenſandi defectum ipſum ſcientiæ, ſi iam eam addiſcere renuat qui iniuriam ſubiit. Et idem eſt, ſi iam addiſci nequeat, quia ſcientia eſt bonum incompenſabile, & damnum in ea illatum, factum eſt irreparabile. Si tamen ſcientia adhuc poſſet addiſci, idque vellet qui læſus fuit, deberet qui læſit, præſto ei eſſe in aſſecutione ſcientiæ, vt illo modo ſarciat damnum antè illatum, priorique vulneri medeatur. Similitérque ſi vera pro falſis cum culpa obtruſit, tenetur dedocere, & damna in aliis bonis conſecuta, quatenus ipſe doctor eorum cauſa fuerit, compenſare. Quod per ſe loquendo in eum quoque cadit, qui abſque culpa falſum aliquid docuit, ſi cùm primùm aduertit errorem, & alia damna inde conſecutura prænoſcit, non conetur eorum conſecutionem præcludere.

Damnum verò aliis bonis ſpiritualibus, hoc eſt, ſupernaturalibus irrogatum, præbendo homini cauſam peccandi, interpoſita vi aut fraude, eſt ex Iuſtitia compenſandum ſi adhuc pendeat. Reparandum item eſt aliud quoduis damnum inde fortè conſecutum. At ſi quis abſque fraude, vi, ac metu, inductus ſit ad ſibimet creandum bonorum ſpiritualium ſupernaturalium excidium, nulla ei debetur reſtitutio: Nec qui ita læſit, tenetur ex Iuſtitia conari, vt is quem ſic præcipitauit, ad ſe redeat. Volenti enim purè & ſimpliciter, non eſt facta iniuria. Grauitatem tamen culpæ, quæ plerunque ex diuini peculij imminutione per huiuſmodi ſeductiones admittitur, exaggerat meritò S. Thomas opuſc. 17. & Leſſ. diſp. de ſtatu vitæ, quæſt. 8. Si quæ item damna tertio cuipiam ex hac volentis ſeductione exoriantur, quæ nunquam exorta fuiſſent, niſi alterum ita ſeduxiſſet; tenebitur minùs principaliter de eo tertij damno, tanquam concauſa, quippe qui damni executorem impulerit. Ipſi tamen ſeducto, præcisè pro damno ſpirituali ad quod ſibi inferendum impulſus eſt, & pro aliis damnis eidem indidem exortis, nihil ex Iuſtitiæ obligatione eſt rependendum.

Illicò reſtituendum, per ſe loquendo.

308. Hæc igitur eſt, generatim ac ſigillatim, obligatio ex Iuſtitiæ commutatiuæ virtute iniecta ad reſtituendum. Quæ tamen tam arcta non eſt, quin pleriſque ex cauſis fas ſit abſque noua iniuſtitia reſtitutionem differre, aut etiam aliquando prorſus omittere. Certum quidem eſt, reſtitutionem per ſe loquendo debere fieri, cùm primùm fieri prudenter poteſt. Nam ſi ratione rei acceptæ debeatur, quamuis illuc vſque præceſſerit bona fides quæ rei alienæ vſurpationem & retentionem labe iniuſtitiæ expurgauit: Tamen ex vlteriore reſtitutionis dilatione merè voluntaria, incurretur iniuſtitia ob detentionem rei inuito domino, iam mala fide factam, atque adeò eadem morali fœditate oblitam, ac ſi primùm accepta fuiſſet mala fide: quandoquidem dominus vtrobique æquè priuaretur vſu & poſſeſſione rei ſuæ. Quæ ratio multò magis vrget, ſi reſtitutio debeatur ratione iniuſtæ acceptionis: quia cùm mala fides primam vſurpationem inquinauit, quo plus in eadem vſurpatione per continuationem detentionis pergitur, eo diuturniùs, atque adeò etiam grauiùs delinquitur. Quamuis pro illa vlteriore detentione, ſi non ſit damnoſior, quàm prima acceptio, nihil eſt peculiariter reſtituendum ſupra id quod pro acceptione prima deberetur: cùm talis detentio ita ſit iniuſta, vt tamen ſupponatur non eſſe damnoſa, ſed habeat rationem nudæ iniuriæ, pro qua nihil reſtituendum eſſe, ſæpè diximus.

Itaque

Itaque per ſe loquendo, reſtituendum illicò eſt, quod quis agnoſcit reſtituere ſe teneri. Reſtitutio enim inducitur præcepto, quod tametſi voce tenus eſt affirmatiuum, tamen reipſa eſt negatiuum; vetans rei alienæ vlteriorem detentionem, ſiue mandans abſtinentiam vlteriorem à re aliena. Vnde ſicut præceptum cibo abſtinendi eſt negatiuum: ita præceptum non habendi vlteriùs rem alterius, ſiue reſtituendi & non continuandi eius acceptionem: quæ moraliter eſt actio poſitiua, quam homo reſtitutionis omiſſione exercet. Quod Vaſquez rectè notauit 1.2.d.75.n.14.& q.72.a.6. num.20. & 21. At præcepta negatiua, per ſe loquendo, obligant pro ſemper & ad ſemper.

Quæ per accidens, moras vel omiſſionem reſtitutionis excuſent.

309. Aliqua tamen ſunt, vt dicebam, quæ comperendinationem aliquam, ac etiam interdum partialem vel integram & totalem reſtitutionis prætermiſſionem excuſant. Nam in primis conſtat, non eſſe neceſſe, vt reſtitutio, cùm primùm eius obligatio comperta eſt, fiat intempeſtiuè, vel abſque prudentia, quæ omnium virtutum auriga eſt. Conſtat etiam, libera & plenè voluntaria condonatione creditoris, exſolui debitorem reſtituendi obligatione, ſi ex natura rei loquamur, & paucos euentus iure humano exceptos ſecludamus. Sed & creditore non cogitante, vel etiam irrationabiliter inuito, fas eſt reſtitutionem differre, ſi creditor, re ſibi reſtituta ſit abuſurus contra Iuſtitiam. Qui enim tunc reſtitueret, fieret cauſa damni tertio conſequentis, atque adeò Iuſtitiam læderet, dum eam vellet illæſam reſtituendo. Quod miror à Molina negari tract.2. d.755. Aſſeritur autem à S.Ambroſio 1.offic.cap.vlt. verbis illis. *Officium eſt*, id eſt, Iuſtitiæ functio, *depoſitum ſeruare ac reddere. Sed interdum commutatio fit, aut tempore, aut neceſſitate, vt non ſit officium, reddere quod acceperis. Vt ſi quis contra patriam opem Barbaris ferens, pecuniam apertus hoſtis repoſcat: aut ſi cui reddas, cùm adſit qui extorqueat: ſi furenti reſtituas, cùm ſeruare non queat: ſi inſanienti gladium depoſitum non neges, quo ſe ille interimat: Nonne ſoluiſſe contra officium eſt? Si furto quæſita, ſciens ſuſcipias, vt fraudetur qui amiſerat, nonne contra officium eſt? Eſt etiam contra officium, nonnunquam ſoluere promiſſum.* Itaque prænotio abuſus contra Iuſtitiam ſecuturi ex reſtitutione ſi nunc fiat, excuſat eius dilationem, quandoquidem talis reſtitutio foret contra Iuſtitiam, defectu iuris vt tunc fiat. Non fore tamen iniuſtam eam reſtitutionem, ex qua tantùm prænoſceretur ſecuturum damnum contra honeſtatem abſque iniuſtitia, rectè tradit Sanch. 9.de Matrim.d.6.

Sed nullo ex capite commodiùs excuſatur reſtitutionis dilatio, quàm ex reſtituendi ſumma difficultate, vel impotentia præſenti. Nemo enim ad impoſſibile aſtringitur. Imò ea poteſt eſſe difficultas ob longè grauiora diſpendia reſtituenti obuentura in bonis ordinis ſuperioris, quàm ſit bonum creditoris cui conſulitur, vt iſte futurus ſit irrationabiliter inuitus, ſi non preſſus diſcrimine tam graui, recuſet debitori ſuo eam reſtitutionis dilationem, vel etiam remiſſionem plenam: niſi ſi quando debitor ad pinguiorem fortunam veniat, vel poſſit ſine tanto incommodo reſtituere. At proinde tunc reſtitutionis prætermiſſio, labe iniuſtitiæ vacat; quia tunc dominus non eſt inuitus quòd res ſua retineatur: ſaltémque non eſt inuitus rationabiliter, quod neceſſarium eſt ad labem iniuſtitiæ contrahendam.

310. Ad hanc amuſſim dirigendæ & expendendæ ſunt cauſæ omnes, quæ obtédi poſſunt omiſſioni reſtitutionis, ſeu potiùs continuatæ eius acceptioni. Niſi enim dominus vel non ſit inuitus, vel ſit inuitus irrationabiliter, vrget reſtituendi obligatio, valétque peremptorium illud edictum proſtans apud Auguſt. epiſt.54. relatúmque etiam cap. *ſi res* 14.q.6. *Non remittitur peccatum, niſi reſtituatur ablatum, ſi reſtitui poteſt.* Itaque inſulsè omninò & nequiter, poſteriores Græci, reſtitutionis neceſſitatem inficiati ſunt, contenti partem ablatorum ſacerdotibus addicere, & ab eis inungi ſimplici oleo. Sed hoc eſſe oleum peccatoris, multis euincit Caſtro v.*Reſtitutio*. Grauiter ſanè S.Chryſoſtomus ſerm.3. in illud, *habentes eundem ſpiritum fidei*, (extat tom.5.) damnat eleemoſynam ex rapto rebúſve furtiuis erogatam, aítque huiuſmodi beneficum inter homicidas computandum. Idem multò potiore iure diceret de benefico in applaudentem furto, ipſóſque fures inungente atque mulcente, vt prædæ parte potiatur. Idem homil.87. in Matth. ad illud, *dederunt eos in agrum figuli*, vocat *Iudaicam & diabolicam*, eam eleemoſynam, qua nonnulli alienis direptis, data pauperibus portione aliqua, ſecuros ſe arbitrantur; quos caſtigari ait apud Malachiam c.2. verbis illis, *Altare meum lacrymis velaſtis.*

CAPVT VIII.

Reliqua de actu elicito, & habitu Iuſtitiæ commutatiuæ, & iniuſtitiæ ei oppoſitæ.

POſt tam longam in obiecto huius Iuſtitiæ, eique oppoſitæ iniuſtitiæ remoto ac proximo pertractando, expatiationem, ſupereſt vt iuxta ſolennem noſtrum, imò Ariſtotelicum, in virtutibus & habitibus ac facultatibus quibuſvis exponendis ordinem, de huius Iuſtitiæ & iniuſtitiæ actu elicito & habitu pauca ſubdamus. Nam actiones externæ ac imperatæ, iuſtæ & iniuſtæ, de quibus proximè actum eſt, non ſunt verè actus ſimpliciter dicti, hoc eſt eliciti, horum habituum, ſed obiecta: Ideóque non interiiciuntur immediatè habitum inter & obiectum, circa quod habitus & potentia habitu fœta occupatur, quæ eſt ratio actus ſimpliciter dicti, ſiue eliciti; ſed actui elicito immediatè interiacenti obiiciuntur. De ipſo igitur actu elicito, déque habitu eum profundente, pauca ſubdamus. Pauca inquam; nam ex iis quæ de actibus externis qui ſunt obiectum proximum, hactenus propoſita ſunt; & ex iis quæ de his ipſis actibus elicitis, & habitibus à quibus dimanant, vniuersè præmiſſa ſunt q.1. omnia ferè huc ſpectantia manent expoſita. Vt propterea neceſſarium duntaxat videatur, ad iugem præſcriptæ methodi obſeruationem ſpicilegium facere, prætereáque breuiter recolere, & ob oculos ſubiicere, quæ ſparſim hactenus de his actibus & habitibus diſputata ſunt per aliam occaſionem.

311. Actus huius Iuſtitiæ elicitus, non alius eſt, quàm volitio reddendi vnicuique ius ſuum commutatiuum ſuprà explicatum: ſiue exercendi actiones externas cuique ex eo iure debitas, & abſtinendi quibuſvis actibus ius illud violantibus, vt ius alienum illæſum maneat. Nam ipſa quidem abſtinentia nudè ſumpta, non eſt opus externum ſiue obiectum virtutis, ſed eſt mera omiſſio indifferens: proindéque eius volitio, non eſt actus virtutis. Vt ergo honeſtatem obiectiuam qua caret ea abſtinentia, alicunde illi aſciſcamus, neceſſe eſt apponi eius

eius ordinem ad ius alienum, ſub qua habitudine efficietur idoneum Iuſtitiæ obiectum, impertiétque volitioni in ipſam tendenti, honeſtatem formalem, tanquam eius fundamentum, & fons primus talis honeſtatis: ratione cuius ea volitio, actibus Iuſtitiæ elicitis annumerabitur.

Viceuerſa autem, actus elicitus iniuſtitiæ cum hac Iuſtitia pugnantis, non alius eſt quàm volitio actuum quibus ius alienum impetitur. Actuum inquam, tum poſitiuorum ſuperiùs expoſitorum, ſiue iniuriarum per commiſſionem, tum etiam negatiuorum: qui tum demum ponuntur, cùm actus ex hac Iuſtitia debitus, omittitur contra ius alterius vigens, ac ceſſione illius, vel legitima omittentis excuſatione, non interpoſita. Nec eſt neceſſe ipſam iuris alieni violationem directè ac formaliter intendi, vt ſonare videntur quædam Ariſtotelis loca ſuperiùs q. 1. art. 5. numero 69. adducta & expenſa: ſed ſufficit, ſi violatio ſecutura prænoſcatur, & tamen voluntas operi in alterius iniuriam cedenti ſe dedat, aut actu ex hac Iuſtitia debito abſtineat. Tametſi negari non poteſt, quin longè expreſſior iniuſtitiæ ratio appareat in actu, qui proficiſcitur ex directa intentione violandi ius alienum. Quod vnum Ariſtoteles iis quæ dixi locis voluit.

312. Pergo ad huius Iuſtitiæ, eique oppoſitæ iniuſtitiæ habitum. Vbi ſecernenda eſt ratio virtutis, à ratione habitus, iuxta diſtinctionem ſæpè inculcatam. Et quidem ratio virtutis ſpectatur penes honeſtatem quæ habitu attingitur, potéſtque eſſe vna & eadem in benè multis actibus, qui ortum habeant à variis habitibus conſideratis in ratione habilitatis, ſeu qualitatis facilitatiuæ, deſtinatæ ad ſuperandam difficultatem, qua alioqui potentia laboraret in operando. Sic enim actus omnes Temperantiæ quoad guſtum, habent eandem honeſtatem mediocritatis in tali delectatione; & tamen prodeunt à diuerſis ſpecie habilitatibus: quia poteſt quis habere facilitatem ad ſe cohibendum in cibo, qui tamen adhuc diſtinebitur difficultate frænandi ſe circa potum: quod eſt ſignum manifeſtum diſtinctionis ſpecificæ inter eas habilitates quatenus tales ſunt, etiamſi conueniant in ratione virtutis ſeu principij & actus primi tendentis ad talem ſpecie honeſtatem variis difficultatibus obſeptam, ac proinde variis ſpecie qualitatibus facilitantibus ſiue habilitantibus attingibilem.

Quod ergo in aliis virtutibus euenire ſuprà oſtenſum eſt variis locis, in hac quoque Iuſtitiæ commutatiuæ virtute contingit, pro varietate materiarum, in quibus diſpar & diſſociabilis difficultas cernitur. Nos tamen hoc loco non attendimus rationem habilitatis in Iuſtitia commutatiua: vt neque eam ferè attendunt qui de virtutibus diſputant: quia ea ratio, eſt prorſus phyſica, nec quicquam conducit ad moralitatem. Conſideramus ergo rationem virtutis, in talem ſpecialem honeſtatem intendentis: quam ex dictis de huius Iuſtitiæ obiecto, liquet conſtitui penes ordinem ad ius rigoroſum, & arithmeticam cum eo æqualitatem. An verò hic habitus in ratione virtutis, & principij honeſti, ſit vnus ſpecie infima, vt fert valdè communis ſententia, diſcuſſi quæſtione 1. art. 6. n. 75. & concluſi non eſſe ſpecie infima vnum. Quæ verò circa eius varias ſpecies ab Aureolo in 4. d. 14. q. vnica, art. 2. & alibi conſtituta ſunt, excutiam quæſt. ſequenti, art. 1. Tandem an & quomodo hæc Iuſtitia ſit in medio, vniuersè tractatum eſt de Iuſtitia, partim tractando definitionem Ariſtotelicam virtutis, partim agendo de virtutum ac vitiorum diſtributione diſt. 3. quæſt. vlt. vbi fusè oſtenſum eſt, hanc virtutem non eſſe inter extrema vitia ſitam, vt cæteræ virtutes, ſed alio modo: Idque Ariſtoteles etiam disertè tradidit 5. Eth. c. 5. *ſub finem.*

Nec plura de Iuſtitia commutatiua, quàm quod Iamblicus epiſt. ad Anatolium, quaſi omnium virtutum conciliatricem commendat, veriſſimè dictū eſſe dubitari non poteſt: cùm ex oppoſito, omnium propè vitiorum fons ſit iniuſta cupiditas ei oppoſita, quæ frigida illa verba *meum*, & *tuum*, omnium malorum ſcaturiginem profundit. Imò quæ iuſtam poſſeſſionem peruertit, tentans facere vnius quod eſt reuerà alterius. In tanto igitur Iuſtitiæ huius ſplendore, eique oppoſitæ iniuſtitiæ per ſe manifeſta fœditate, cauendum duntaxat eſt, ne quod Philo lib. altero de nominum mutatione rectè obſeruauit, Iuſtitiam commutatiuam cum multis commendemus, nec tamen de exiguo illo numero ſimus, qui eam hîc conſectantur.

LIBER

LIBER QVARTVS.

DE VIRTVTIBVS A IVSTITIAE COMMVTATIVAE perfecta ratione deficientibus, quæ eiuſdem Iuſtitiæ, partes potentiales appellantur.

1. EXPOSITA ratione ac natura Iuſtitiæ commutatiuæ, ſupereſt, vt agamus de nonnullis eius appendicibus. Sic enim nominare poſſumus partes eius potentiales, de quibus duntaxat agendum ſupereſt; dimiſſis reliquis partibus, quæ ei communiter aſſignantur; nempe integrantibus, & iis quas aſſignari poſſe oſtendimus, nempe ſubiectiuis. Nam ſubiectiuæ quidem, quæ ſunt ſpecies ſub Iuſtitia commutatiua tanquam ſub genere contentæ, non egent alia expoſitione quàm ea, quæ ex præcedentibus habetur. Ritè enim perſpectis iis quæ præmiſſa ſunt circa varias actiones voluntarias & inuoluntarias, circa quas hæ partes ſubiectiuæ partim proſequendo, partim auerſando occupantur; nihil vltrà ſupereſt, quod ad plenam partium huiuſmodi notitiam meritò deſideretur: Partes verò huius virtutis integrantes, nullæ ſunt, vt oſtendi in generali diſtributione virtutum. Itaque reſtat, vt de partibus Iuſtitiæ potentialibus diſſeramus, hancque veluti mantiſſam adiungamus ad proximè conſummatam Iuſtitiæ commutatiuæ tractationem. Nomen porrò partis potentialis, in virtutibus huic Iuſtitiæ annexis, ex eo ductum videri aduertebam loco allegato, quòd ſicut potentiæ animæ non adæquant vim eius primariam actiuam, ſed ſubſeruiunt ei, tantùm in vno quodam genere actionum, ex pluribus illis quas anima principiare poteſt, ideóque deficiunt ab illa actiuitatis amplitudine, quæ ineſt principio primo vitæ ſeu animæ: ita hæ virtutes deficiunt in aliquo à plena ratione quam reſpicit virtus Iuſtitiæ commutatiuæ, cui addicuntur. Huic enim duntaxat Iuſtitiæ, non item diſtributiuæ, annecti has virtutes, perſpicuum ex eo eſt, quòd nullam dicunt habitudinem ad bona communia per ordinem ad ius Geometricum participanda: ſed reſpiciunt duntaxat bonum, alteri ex iure quaſi arithmetico debitum, quod eſt munus Iuſtitiæ commutatiuæ, non diſtributiuæ. Ideóque quòd paſſim hæ virtutes abſolutè dicuntur partes potentiales Iuſtitiæ, non debet de Iuſtitia in toto ſuo ambitu accepta intelligi, ſed de ſola Iuſtitia commutatiua, cuius frequentior eſt vſus, & neceſſitas maior, decúſque illuſtriſſimum: vt propterea antonomaſticè Iuſtitia dici potuerit, ſimpliciter, & abſque addito.

Tantum porrò abeſt, vt virtutes omnes de quibus tractare aggredimur, minoris momenti ſint cenſendæ, quia potentiales dicuntur, vt potiùs eam ob cauſam, illarum aliquæ pretioſiores ſint habendæ. Quod enim aliqua virtus à perfecta iuſtitiæ ratione deficiat, quia ius quod ſpectat, non eſt adæquabile, non

ob extrinſecam & per accidens interuenientem operantis impotentiam, ſed ex ipſa rei natura,& ob ſupereminentiam fundamenti iuris illius inadæquabilis: id quidem ſi rectè æſtimetur, non ad depreſſionem virtutis iure illo inadæquabili nixæ, ſed ad illius ampliorem dignitatem pertinet. Atque ita religio quæ Iuſtitiæ pars potentialis nominatur, quia perfecta iuſtitiæ ratio in ea non cernitur, nequaquam habenda eſt deſpicatior cæteris virtutibus moralibus, iuſtitiæ vniuerſaliter acceptæ ſubiectis: Quin potiùs iiſdem longè præcellere cenſenda eſt, quia ratio cur religio non ſit perfecta iuſtitia, ex eo ducitur, quòd fundamentum diuini iuris cuius ſtudioſa eſt religio, tam ſublime & excelſum ſit, vt adæquari humano niſu ac labore non poſſit. Hinc illa apud Patres & Philoſophos religionis encomia, quæ infra ſuo loco attingemus, eam ſupra quaſcunque humanas virtutes efferentia, & occupatam ab illa dignitatis arcem ſtatuentia. Similiter pietas, qua liberi parentibus quæ debent, nituntur exſoluere, ſi non poteſt paterni iuris exigentiam exhaurire, & idcircò à iuſtitiæ perfectæ rigore deſciſcere cenſenda eſt; non idcircò vilior eſt; nec iuſtitiæ qua debitor creditoris ius adæquat, & exhaurit, de dignitate concedit: Quinimò idcircò altior habenda eſt, & ſublimiùs aſſurgit, quia ius eius tam nobili fundamento nixum eſt, vt ſupponatur non poſſe ei fieri ſatis. Quæ hîc exempli gratia, dicta ſunto, inferiùs diſcutienda, & exigenda ad veritatem. Quare luxata (vt ſic dicam) in his virtutibus Iuſtitiæ ratio, earum ſplendorem nulla ex parte obſcurat. Id quod ſingulari earum tractatione mox ſubiicienda, multò liquidiùs perſpicietur.

SECTIO

SECTIO I.

De Partibus Iuſtitiæ potentialibus, vniuersè.

1. PRIVSQVAM in particulari ad ſingulas has Iuſtitiæ potentiales partes accedam, nonnulla generatim de varietate & multiplici ordine huiuſmodi partium, ſunt præmittenda. Eſt enim aliqua in vtroque puncto varietas ſententiarum, quam iuuerit excuſſiſſe, priuſquàm de ſingulis inſtituatur diſputatio.

CAPVT I.

Varietas partium potentialium, Iuſtitiæ commutatiuæ adiunctarum, in duas generales claſſes digeſta.

HArum potentialium partium Iuſtitiæ enumerationem, longa ratiocinatione colligit Aureolus in 4. d. 14. q. vnica, art. 2. & quodl. 15. art. 4. quem deſcripſit Guido Brianſonis in 4. q. 8. concluſ. 1. principali. Nec videtur inutile eam ratiocinationem in pauca contractam referre, & excutere. Quanquam autem ratiocinatio Aureoli, omnes Iuſtitiæ in toto ſuo ambitu ſpectatæ partes complectitur; tamen facile erit ex ea ratiocinatione, quæ ſpectant ad partes Iuſtitiæ ſubiectiuas prætermittere, & iis inſiſtere, quæ ad ſolius Iuſtitiæ commutatiuæ potentiales partes pertinent. Nec enim aliter poſſumus quæ tradit de iis Iuſtitiæ partibus quæ potentiales ſunt, proferre, quin ea etiam producamus, quæ ſimul profert de partibus omnibus permixtim.

Vicenarius partium Iuſtitiæ potentialium, iuxta Aureolum, ex quadruplici debito ductus.

Numerat igitur Aureolus quodl. cit. vnam & viginti Iuſtitiæ ſpecies, ſub Iuſtitia contentas. Latriam, pietatem, duliam, hyperduliam, Iuſtitiam legalem, epiichiam, beneuolentiam, affabilitatem, beneficentiam, veritatem, amicitiam, liberalitatem, pœnitentiam, reuerentiam, obſeruantiam, miſericordiam, vindicationem, gratitudinem ſiue Iuſtitiam retributiuam, Iuſtitiam punitiuam, Iuſtitiam reſtitutiuam, & diſtributiuam. Hunc numerum contraxit d. illa 14. numeratis duntaxat ſexdecim Iuſtitiæ partibus: quo etiam numero contentus fuit Guido, loco allegato. Sic autem ratiocinatur Aureolus, vt ſufficientiam numeri illius ineat. Ratio formalis Iuſtitiæ conſiſtit in redditione debiti quo quis alteri obſtringitur: poteſt autem quadrupliciter accidere, vt quis alteri debitor conſtituatur. Nempe primò, ratione habitudinis cauſati ad cauſam; ſecundò, ratione conditionis & naturæ propriæ; tertiò, ratione perfectionis aduentitiæ & ſuperadditæ; quartò, ratione actionis voluntariæ & pacti: quorum debitorum, quædam ſunt ex natura rei, nempe tria priora: poſtremum autem eſt merè voluntarium, ac libero conſilio ſuſceptum.

Quæ ex debito primo, quod eſt cauſati ad cauſam.

3. Penes primum debitum conſtituit Aureolus, virtutes quæ reſpiciunt Deum & parentes. Nam Deo obſtringimur, pluſquàm exponere vel cogitare poſſimus; & primus, ac omnibus aliis præſuppoſitus titulus eſt, collatio noſtri eſſe. Ex eo igitur capite debemus Deo ſupremum cultum, quem defert virtus latriæ; partim quoad animam, per deuotionem; partim quoad os & labia, per laudem; partim quoad geſtum corporis, per adorationem; partim denique quoad temporalia, per oblationes, primitias, decimas, ſacrificia. Sic enim homo de omnibus, quæ à Deo quatenus principio producente accepit, fiduciarium ſe profitetur, & agnoſcit beneficium. Poſſumus autem in Deo alias præterea varias rationes attingere; cuiuſmodi ſunt, ratio principij prouidentis, & principij omnia præſcientis & intuentis. Itaque rationi principij prouidentis recognoſcendæ, aſſignat Aureolus gratitudinem, qua tot & tanta beneficia præterita & præſentia grato animo recoluntur, impenditúrque pro eis gratiarum actio. Vt autem Deus inducatur ad prouidendum in poſterum, aſſignat orationem & votum. Denique ſpectando Deum ſub ratione principij omnia præſcientis, homo Deum conſiderans reddit Deo quod ſuum eſt, proteſtando diuinam notitiam & veritatem, per iuramentum & adiurationem.

Penes primum iſtud debiti genus, quo primariò obſtringimur Deo, nempe in ordine ad collationem ipſius eſſe, conſtituitur etiam virtus, quæ reſpicit parentes, quam virtutem Aureolus ait poſſe dici ius paternum, ſiue pietatem; eámque extendit etiam ad patriam. Hoc item primo debiti genere Aureolus conſtitui vult alias virtutes, quæ ſpectant cauſas illas, quæ non conferunt ſimpliciter eſſe, ſed tantùm benè eſſe, cuiuſmodi eſſe ait, Principes & Prælatos reſpectu ſubditorum, & Sanctos; ac ipſam etiam legem, tametſi inanimatam: ei enim affirmat deberi honorem, & reddi per Iuſtitiam illam quæ legalis dicitur. Vnde habentur iuxta Aureolum quatuor virtutes, fundatæ in debito cauſati reſpectu cauſæ ſuæ: nempe Religio, ſiue latria reſpectu Dei cauſæ primæ: pietas reſpectu patriæ, & parentum; dulia reſpectu Principum, & Prælatorum; hyperdulia reſpectu Sanctorum; & Iuſtitia legalis reſpectu legum.

Quæ item ex debito, naturalem hominis conditionem conſequente.

4. Iam verò ratione ſecundi debiti, conſtituit Aureolus varias virtutes, iuxta multiplicem conditionem hominis naturalem. Homo enim eſt animal ſociabile, eſt etiam animal rationale; & denique eſt animal quod ſibi non ſufficit, ſi ſolitarium velit eſſe. Ex primo capite, homo conſtituitur debitor aliis; partim quoad animam, cui debito ſatisfacit per beneuolentiam; partim quoad verba

verba & colloquia, quod facit per affabilitatem; partim denique quoad auxilium & beneficium, quod præſtat per beneficentiam. At quatenus rationalis, aſtringitur debito, veritatis verbo & factis proferendæ, cui debito ſatisfacit veracitas. Tandem ratione tertiæ conditionis, exurgit virtus amicitiæ, qua homo benè afficitur ad alterum, tanquam vitæ ſocium, ne ſolitarius degat, & in multis deficiat. Ita ratiocinatur Aureolus quodl. citato. Paulò aliter in 4. d. 14. loco item allegato: collocat enim veritatem ſub affabilitate quatenus reſpiciente conceptum mentis: quatenus autem affabilitas ſpectat ad affatum, collocat ſub ea manſuetudinem.

Præterea quæ ex debito ſpectante perfectionem aduentitiam, noſtram vel alienam.

5. Penes tertium debitum, aſſignat Aureolus, virtutes ſpectantes ad ea quæ in nobis vel in aliis reperiuntur, ſiue bona, ſiue mala. Eſt autem in nobis, vel bonum animæ, vel fortunæ, vel defectus mali, qui expungit imperfectionem noſtram moralem, ſiue peccatum. Primum genus rerum, fundat virtutes iam enumeratas, duliæ, hyperduliæ, Iuſtitiæ legalis, & epichiæ. Secundum genus fundat liberalitatem, quæ reſpicit diſtributionem ab homine bonis fortunæ inſtructo faciendam ei cui fortuna minùs arridet. Tertium genus fundat pœnitentiam. Iam verò in aliis attendere poſſumus vel bonum moris, vel malum pœnæ, vel malum culpæ. Bono moris debetur honor, quem reſpectu meliorum exhibet ea virtus, quam Aureolus vocat virtutem reuerentiæ. Reſpectu verò æqualium vel inferiorum, ait Aureolus, exhiberi honorem, per virtutem obſeruantiæ. Malo pœnæ alienæ debetur ſubuentio & commiſeratio, quam præſtat miſericordia. Denique malum culpæ perſequendum eſt, & tollendum ad quod inclinare ait virtutem vindicationis. Nimirum aliud eſt reddere debitum non præcedente indebito, aliud reddere debitum, tollendo inæqualitatem inductam. Hoc ſecundum, quod huc ſpectat, vel fit ab homine in ſeipſo; vnde habetur pœnitentia; vel in alio, vnde ait haberi Iuſtitiam punitiuam, ſi pœna rependatur per autoritatem publicam: aut certè Iuſtitiam vindicatiuam, ſi defuerit autoritas publica, & perſona priuata in eius defectum vlciſcatur malefactorem, vt Moſes fecit occidendo Ægyptium.

Tandem quæ ex debito voluntaria actione contracto.

6. Reſtat quartum debitum, quod per actionem voluntariam contrahitur. Hæc porrò actio, vel præſupponit factum, vel non præſupponit, ſed eſt (vt Aureolus loquitur,) *de pari*. Si præſupponit factum homini bonum, exurgit obligatio compenſandi quatenus poſſibile erit; quò ſpectat gratitudo, quam ait vocari poſſe Iuſtitiam retributiuam, cuius debitum conſurgit præter intentionem. At ſi præſupponit factum malum, exurgit obligatio in eo cui id ex officio commiſſum eſt vt adhibeat correctionem; ad quod iuxta Aureolum inclinat Iuſtitia punitiua; (perperam enim, & errore Typographi legitur apud eum Iuſtitia priuatiua.) In eo autem, qui malum illud admiſit, ſi ſit proximi læſiuum, exurgit obligatio ad ſatisfactionem, ad quod inclinare ait Iuſtitiam reſtitutiuam, quam inferiùs negat poſſe dici commutatiuam, quoniam poteſt eſſe reſpectu bonorum, in quæ non cadit commutatio, vt reſpectu famæ, & vitæ, ac ſimilium. Quòd ſi actio voluntaria, non præſupponat factum, ſed ſit, vt ille ait, *de pari*, duplex obligatio poteſt exurgere; vna ad ſeruandam vel ponendam æqualitatem ſecundùm proportionem Geometricam, cui inſiſtit Iuſtitia diſtributiua, alia ad æqualitatem arithmeticam, quam intendit Iuſtitia commutatiua.

Improbatio propoſitæ ex Aureolo, ſubductionis partium Iuſtitiæ potentialium.

Hactenus Aureoli ratiocinatio, in breuem ſummam redacta; in qua multa occurrunt meritò improbanda: ſed illud in primis, quòd nonnulla ex generalibus membris, parùm aptè ſunt conſtituta, & in ſingulis pleræque virtutes ſecernuntur, quæ reuerà ſecerni non debent. Membra item ſubdiuidentia vnum generale membrum, cum membris alterius generalis membri miſcentur: ita vt idem ſub eadem ratione variis locis conſtituatur. Denique actus quidam ab eodem principio prodeuntes, numerantur vt varia membra; quæ omnia legibus veræ diuiſionis aduerſantur.

7. Ac ne ſingulis ſigillatim annotandis, diffuſior ſim; in primo membro penes rationem principij prouidentis, & producentis multiplicantur virtutes, quaſi duæ illæ rationes, debitum eiuſdem rationis non ſpectent. Ibidem adiuratio, ſtatuitur penes rationem Dei omnia intuentis & præſcientis, cùm tamen longè alia ſit ratio actus illius: Neque enim virtus eſt, ac proinde malè numeratur vt membrum Iuſtitiæ, conſtitutum penes debitum illud primum. Peccat item Aureolus in eo primo ordine, cùm pietatis virtutem appellat ius paternum. Ius enim, obiecti, non virtutis nomen eſt. Tandem valdè extra rem eſt, quòd Sancti & lex dicantur conferre benè eſſe, & eo titulo ſint honorandi. Sancti enim præcisè qua tales, honorandi ſunt, non per hyperduliam, vt malè eam virtutem appellat Aureolus, ſed per obſeruantiam ſupernaturalem. Nam hyperdulia iuxta vſum Doctorum, non funditur ad cultum omnium Sanctorum, ſed paucorum tantùm, de quo aliàs. Lex autem, cùm ſit quid inanimum, eſt honoris abſolutè exhibiti incapax, quem tamen ei deferri per legalem ſuam Iuſtitiam, valdè incongruè arbitratur Aureolus.

In virtutibus penes ſecundum debiti genus conſtitutis, perperam homo, quatenus ſociale animal, ſecernitur à ſeipſo, quatenus vitam ſolitariam refugiente ex conditione ſuæ naturæ. Ibidem virtus veritatis ad aliud caput reuocatur, quàm virtus affabilitatis; & beneuolentia, ad aliud caput quàm amicitia, quarum duarum poſtremarum virtutum, debitum aliquod ab Aureolo agnoſcitur, cùm in rigore & abſolutè loquendo, nullum ſit.

In tertio capite, vt alia diſſimulem, virtus reuerentiæ malè diſtinguitur à virtute obſeruantiæ. Malè item obſeruantia dicitur non reſpicere ſuperiores, cùm tamen quiſquis obſeruatur, non niſi quia ſuperior aliquatenus eſt, terminet eam virtutem. Denique ibidem Iuſtitiam quandam vindicatiuam planè Doctoribus incognitam, imò, niſi dextrè explicetur, periculoſam, & ſimpliciter improbandam, obtrudit. Neque verò quod à Moſe ex afflatu Dei extraordinario factum eſt, trahi debet in exemplum aut normam agendi.

In quarto virtutum capite, rurſus ingeritur Iuſtitia punitiua; neque ſub diuerſa ratione formali, quàm ſit ea, ſub qua in tertium caput relata fuerat. Ibidem abſurdè negatur virtutem, qua fama reſtituitur, eſſe virtutem Iuſtitiæ commutatiuæ. Perpe

Perperam denique æqualitatem Geometricam & Arithmeticam tunc tantùm attendi cenſet Aureolus, cùm factum non præſupponitur. Quod ex aliis exemplis, in quibus factum præſupponi affirmat, liquidò deprehenditur falſum. Hæc pauca de plurimis, ad Aureoli ratiocinationem infirmandam ſufficiant. Quare aliter incundus erit numerus partium Iuſtitiæ potentialium, dimiſſis partibus ſubiectiuis, de quibus iam actum eſt ſuo loco.

Digeſtio earundem partium in claſſes duas.

8. Meliùs ergo & accommodatiùs, pro duplici quaſi attributo Iuſtitiæ, nempe debito & æqualitate, duas quaſi claſſes harum virtutum Iuſtitiæ commutatiuæ adiunctarum diſtinguere licet. Nam ſi quis habitus ad alterum, caret ratione debiti, aut ſaltem non importet debitum perfectum, ſed duntaxat imperfectum & morale, quo voluntas ex ſola decentia & honeſtate obſtringatur, talis habitus non eſt directè Iuſtitia, ſed reuocandus eſt ad vnam claſſem, partium Iuſtitiæ commutatiuæ annexarum, & ab eius perfecta ratione deficientium, ob carentiam debiti. Si quis item habitus ad alterum, deſtituatur ratione perfectæ æqualitatis, quia ſcilicet debitum quod tali habitu reſpicitur, non eſt humano ſtudio adæquabile, non ob debiti magnitudinem, ſiue quantitatem materialem quaſi homogeneam (qua ratione qui tantùm partem debiti pecuniarij perſoluit, quia per accidens eſt impotens ad integram ſolutionem, non adæquat materialiter ius creditoris, & tamen facit actum, Iuſtitiæ commutatiuæ directæ ſubiectum;) ſed ob talis debiti excellentiam, fundantem impotentiam ab intrinſeco: Talis habitus annectitur tantùm Iuſtitiæ commutatiuæ, tanquam pars eius potentialis, non autem vt pars ſubiectiua, vel directa eius ſpecies. Cùm ergo omnis virtus ad alterum à perfecta Iuſtitiæ ratione deficiens, atque adeò pars eius potentialis, ex alterutro tantùm capite propoſito poſſit deficere; (nihil enim aliud in Iuſtitia eſt, penes quod luxatio illa ſpectari poſſit;) fatendum eſt, totam varietatem potentialium huiuſcemodi partium, ad duos ordines, penes ea capita conſtitutos, eſſe reuocandam.

CAPVT II.

Quæ duplici, potentialium Iuſtitiæ partium ordine, proximè conſtituto, claudantur.

NVnc quid eo vtroque ordine partium Iuſtitiæ potentialium contineatur, exponendum ſequitur. Videndum inquam eſt, quæ virtutes ad alterum, ex parte debiti perfecti, quæ verò ex parte adæquabilitatis debiti, deficiant à ratione veræ & perfectæ Iuſtitiæ, quod eſt eſſe partem eius potentialem, ſiue luxatam.

Senarius virtutum deficientium à Iuſtitia, ratione debiti, excluſis inde Epiichia, & vindicatiua Iuſtitia.

9. Ad priorem illum harum virtutum ordinem, hoc eſt earum quæ à perfecti debiti ratione deficiunt; pertinent, amicitia, (in qua beneuolentia, ſiue charitas, & miſericordia, ac clementia includuntur,) gratitudo, affabilitas, veracitas, (cui ſimplicitas locutionis annectitur,) fidelitas, liberalitas. Priores duæ ad affectum præſertim internum pertinent, & in ea maximè elucent: duæ intermediæ ad ſermonem ſpectant; vltimæ duæ, facta reſpiciunt. Omnes autem operantur abſque debito, & ad ſummum ex decentia, abſque iure propriè dicto: ac ſi fas eſt magnis parua componere, non rependunt opus ſuum, merito condigno eius erga quem operantur, ſed ad ſummum congruo.

Paſſim quoque prædictis virtutibus adiungunt Iuſtitiam vindicatiuam & epiichiam. Verùm quod attinet ad Iuſtitiam vindicatiuam lib. ſuper. ſect. 1. cap. 6. diſtribuens Iuſtitiam, monſtraui hanc Iuſtitiam non eſſe ſpeciale membrum Iuſtitiæ, ſed eſſe ipſam Iuſtitiam commutatiuam in tali materia. Itaque ablegenda eſt ab hac tractatione. Quod verò ſpectat ad epiichiam, ſiue vt apud Ariſtotelem verti ſolet, *æquitatem*, non ſatis perſpicio, quo iure annumeretur partibus Iuſtitiæ potentialibus, defectu debiti, aut quomodolibet aliter. Fauétque Leſſius l. 2. de virt. c. 47. num. 65. admittens tanquam valdè probabile, quòd æquitas non ſit vna ſpecialis virtus à reliquis diſtincta, eo quòd in omni genere legum, & in omni virtutum materia, locum habeat æquitas; & non reſpiciat vnam rationem formalem, ſicut facit obedientia, & Iuſtitia vulgò dicta legalis, ſed diuerſas rationes honeſti, ob quas à legis cortice recedit: ipſas nimirum rationes formales variarum virtutum ſpecialium, ex quarum affectu homo legem interpretatur aut ſupplet; nunc quidem Iuſtitiæ commutatiuæ, nunc charitatis: ac proinde æquitas ab illis virtutibus non eſt ſeiungenda, cùm virtutis ſpecificatio & conſtitutio, ſit ab obiecto ducenda.

10. Subdit tamen idem Autor num. 68. & 69. æquitatem poſſe ſtatui vnam virtutem, quæ reſpiciat tacitam mentem legiſlatoris, ferentem, vt in quibuſdam euentibus deſerantur verba legis, & agatur ſecundùm dictamen altioris finis. In omni quippe materia virtutis, poteſt quis ex hoc motiuo corticem verborum legis deſerere, vt animam legis ſequatur, mentíque Legiſlatoris conformem ſe præſtet, cùm ſequendo verba legis in virtutem aliquam peccaret. Eſt enim per ſe honeſtum, tacitæ Legiſlatoris menti adhærere, & ex hoc affectu agere, cùm adhæſio ad literam, inhoneſta eſſet. Hanc porrò ſpecialem virtutem æquitatis ſic explicatam, idem Autor negat neceſſariam eſſe, tametſi vtilis ſit, eo quòd poſſit quis cum laude ex eo motiuo operari.

Sed ne hoc quidem ſenſu; ſpecialem æquitatis virtutem, voluntatis perfectiuam agnoſco. Nam velle ſe conformare menti Legiſlatoris, ne honeſtas alicuius virtutis periclitetur, non continet aliam honeſtatem, quàm illius virtutis, cuius ſaluti conſulitur: Quia obiectum formale eſt illud, ex quo ſpecialis honeſtas, & vltima alicuius virtutis ratio conſtituitur. In euentu autem propoſito, motiuum & obiectum formale, non eſt aliud, quàm virtus illa, cuius indemnitas & incolumitas intenditur. Ergo non poſſumus ad effectum prædictum, virtutem voluntatis ſpecialem aſſignare, diſtinctam à virtute illa, cui proſpicitur deſertione verborum legis; quæ quia frequentiſſimè eſt Iuſtitia, propterea Ariſtoteles aliquoties inculcat, æquitatem, ſiue epiichiam, eſſe Iuſtitiam quandam. Quæ expoſitio Philoſophi, magis arridet quàm ea, quæ à S. Thoma adhibetur 5. Eth. lect. 16. dicente, ibi, nomine Iuſtitiæ intelligi legalem: quod non cohæret cum notione Iuſtitiæ legalis Ariſtotelicæ vel eius virtutis ſpecialis, quæ paſſim apud recentiores eo nomine donatur, reſpicitque commu

cõmunitatis bonum. Neque verò Ariſtoteles cùm dixit 5. Eth. c. 10. æquitatem eſſe Iuſtitiam quandam meliorem alia Iuſtitia, intellexit, quòd æquitas ſit Iuſtitia legalis naturalis, ſitque melior Iuſtitia legali poſitiua, quæ eſt S. Thomæ interpretatio. Sed intellexit Ariſtoteles, æquitatem, (quæ vt plurimùm verſatur circa Iuſtitiam,) eſſe meliorem ea Iuſtitia, quæ verbis legis ac cortici adhærendo, tranſitet in ſummam iniuriam.

11. Non differt igitur epiichia ex parte voluntatis, à virtute cuius incolumitati proſpicit æquum dictamen. Poſſumus validè hoc confirmare exemplo Prudentiæ, quæ eſt lex priuata vniuſcuiuſque rectè operantis. Nemo enim dixerit, dandam eſſe ſpecialem virtutem in voluntate, ad hoc vt voluntas velit dictamini Prudentiæ adhærere. Sed illa ipſa virtus, quæ per dictamen illud Prudentiæ dirigitur, ſufficit vt voluntas in ſpecialem honeſtatem illi præfixam feratur, & vt dictamini Prudentiæ conformare ſe velit. Quòd ſi dicas eſſe diſparitatem inter voluntatem ſe conformandi dictaminibus Prudentiæ priuatæ, & ſe conformandi medullæ & animæ legum; quòd in conformatione cum Prudentia priuata, nulla ſe prodat honeſtas peculiaris, & diſtincta ab honeſtate virtutis, cui Prudentia prælucet, obiectiuam eius honeſtatem conſtituendo, cùm tamen in conformatione cum lege, cernatur honeſtas ſubiectionis ad legitimam poteſtatem legiſlatoris: Si inquam, hoc dicas, non aliam ſanè honeſtatem ſpecialem, actui de quo agimus, præfixam proferes, quàm obedientiæ. At conſtat aduerſarios, virtutem illam ſpecialem quam æquitatem appellant, non ſtatuere obedientiam. Nec id Leſſius, cum quo poſtremò diſceptamus, admittit, vt conſtat ex initio numeri 68.

Diſplicet verò præterea idem Autor, quatenus affirmat, virtutem illam ſpecialem, quam hîc agnoſcit, eſſe vtilem tantùm, non etiam neceſſariam. Id enim locum habere poſſet, ſi ageremus de virtute ſumpta pro qualitate facilitante. Agendo autem de virtute vt habente talem honeſtatem propoſitam, (quæ eſt primaria virtutum in hac Philoſophia conſideratio,) omnis virtus, quæ reuerà ſit virtus, eſt planè neceſſaria ad ſuam honeſtatem, cùm attingi nequeat ſine virtute ſic ſpectata. Sed hac de re alibi pleniùs. Nunc concludo, epiichiam, ſiue æquitatem partibus Iuſtitiæ potentialibus prioris ordinis propoſiti, non eſſe accenſendam, ſed eas tantùm virtutes quas initio numeraui. Aliam porrò eſſe hanc æquitatem, quàm eam, de qua agit Lactantius l. 5. cap. 15. nomine æquitatis intelligens Iuſtitiam, qua quiſque alios ſibi æquat, perſpicuum erit infrà, tractando humilitatis virtutem, quæ non numeratur inter partes Iuſtitiæ potentiales.

Quaternarius virtutum deficientium à Iuſtitia, per debiti inadæquationem.

12. Ad ſecundum ordinem potentialium huius Iuſtitiæ partium, hoc eſt earum, quæ deficiunt à ratione perfectæ Iuſtitiæ, defectu æqualitatis; pertinent, Religio, pietas, obedientia, obſeruantia. Hæ ſiquidem virtutes obſtringunt hominem ex vero debito, nec tantùm ex decentia & honeſtate quadam, vt virtutes in priori ordine recenſitæ. Tametſi enim quoad aliquos actus, qui velut ſupererogationis dici poſſunt, non reſpiciant niſi debitum decentiæ: Tamen quoad pleroſque alios actus harum virtutum quaſi ordinarios, voluntas vrgetur debito arcto, & ſtricta obligatione, quæ dicitur debitum legale, contrapoſitum debito morali: non quia hæc obligatio per legem conſtituatur, aut quia formaliter conſideretur, vt eſt obligatio legis; quo pacto philoſophantur aliqui apud Suarem tract. 1. de relig. l. 1. cap. 9. num. 4. Sic enim ad ſolam obedientiam pertinet: ſed quia hoc eſt debitum, quod leges publicæ maximè ſpectant: quia maximè intereſt Reip. vt quod vnicuique debetur ex hoc debito, reddatur ei, illæſo ſeruato iure eius è quo hoc debitum dimanat. Quinetiam tantoperè obſtringunt hæ virtutes, vt earum obligatio & debitum, exhauriri & extingui nequeat, ac interdum ne adæquari quidem poteſt.

13. Interdum inquam; nam fateor aliquas ex prædictis virtutibus, elicere poſſe actus debito ex quo operantur adæquatos. Quis enim inficias eat, hominem per pietatem, qua ex parte reſpicit conſanguineos, & patriam, ac fortè etiam parentes, adæquare debitum, quo obſtringitur, ſi magna diligentia connitatur omnes boni conſanguinei, ac ciuis, fortè etiam filij numeros explere? Certè filium non modò adæquare, ſed etiam vincere poſſe paternum beneficium, latè confirmat Seneca 1. de benef. à cap. 29. ad finem vſque libri. Obſeruantia quoque quatenus reſpicit perſonas creatas cultu dignas ob excellentiam & dignitatem ſupra cæteros, non dubito quin poſſit actiones debito quod reſpicit commenſas profundere. Tandémque exploratum eſt, obedientiam quoque poſſe quorundam ſuperiorum ius implere & perfectè adæquare: ita vt actio obedientis tam perfecta ſit, quàm exigit ius ſuperioris, nihilque tunc ſuperſit ſuperiori, quod ab inferiore depoſcere iure valeat, tanquam præterea debitum. Itaque aliquæ ex virtutibus enumeratis, poſſunt debitum cui addicuntur, adæquare; quamuis Religio erga Deum, & omnes eius frutices, qui plurimi ſunt, id præſtare nequeant.

Omnes tamen huius poſterioris ordinis virtutes tales ſunt, vt quantumuis operando nequeant extinguere ius cui correſpondent, quaſi vltra ad nihil teneatur qui ex eis operatus eſt. Quò videntur reſpexiſſe qui abſolutè dixerunt, has virtutes non poſſe debitum quod reſpiciunt, adæquare operando, ac omnia explere. Et ita accipienda ſunt verba illa Ariſtotelis in calce octaui Ethic. *Non quod pro dignitate fit, amicitia exigit. Neque enim quod pro dignitate fit, omnibus eſt: ſicut in honoribus, qui diis aut parentibus exhibentur: Nemo enim referre his dignam gratiam poſſet, ſed qui pro viribus colit, is eſſe probus videtur. Atque idcirco non licere filio patrem abdicare; patri autem filium licere videretur. Reddere enim oportet eum qui debet: At quicquid fecerit filius, nihil dignum collatis beneficiis fecit; quare ſemper debet: quibus autem debetur, iis dimittendi eſt facultas. Igitur patri quoque erit.* En quicquid filius patri exhibeat, nihil dignum reddit. Non quia interdum paternum beneficium adæquare nequeat, ſed quia quantumcunque reddiderit, ſemper debet. Hi igitur ſunt duo ordines virtutum Iuſtitiæ commutatiuæ annexarum.

Perpetua prædictarum quatuor partium diſtinctio, ſtabilitur.

14. Porrò ordinem priorem cum poſteriore, ipſáſque etiam inter ſe vnius ordinis virtutes conferendo, non foret de eorum diſtinctione dubitatio, niſi quoad gratitudinem contrarium ex parte affirmaret S. Thomas 2. 2. q. 106. art. 1. Ferè annuente Valentia 2. 2. d. 7. q. 4. p. 1. Nam cæterarum

terarum

terarum abinuicem diſtinctio, ex motiuorum diuerſitate, & tam varia ſingularum honeſtate, videtur per ſe patens. Gratitudinem autem, ſi cum Religione, pietate, & obſeruantia comparetur; hoc eſt, ſi ſermo ſit de gratitudine Deo, parentibus, patriæ, & maioribus excellenti aliqua prærogatiua pollentibus rependenda, exiſtimauit ſanctus Doctor eſſe virtutem indiſtinctam. Saltémque diſtinctionem gratitudinis & reliquarum illarum virtutum, cùm in idem obiectum cui, feruntur, minimè conuinci, pronunciat Valentia loco allegato. In vtranque partem probabile id cenſet Leſſius l. 2. de virt. cap. 36. num. 15. & cap. 47. num. 2. & 3. & Suar. tract. 1. de relig. lib. 3. cap. 8. num. 8.

Verùm quòd gratitudo pro beneficiis à Deo acceptis, à Religione differat; & quòd gratitudo in parentes, prout reſpicit beneficia ſupponentia eſſe iam collatum, à pietate ſecernatur; ac denique quòd gratitudo in perſonam eminentem, prout reſpicit, non eminentiam, ſed beneficia à perſona eminente alicui collata, diſtinguatur ſpecie ab obſeruantia, manifeſtum planè videtur ex diſtinctione motiuorum ac titulorum, quibus inclinamur ad agendas gratias: quæ non ſunt motiua & tituli, quibus inclinamur ad colendum Deum vt primum principium, & parentes vt ſecundarium, & perſonas eminentes ob excellentiam qua pollent. Vrget enim hac in re ea ratio, qua ipſe D. Thomas 1. 2. q. 60. art. 3. ex diuerſa ratione debiti concludit eſſe diuerſas virtutes circa operationes: quam multiplicem & diuerſam rationem debiti, ſpecialis & diuerſæ virtutis conſtitutiuam, agnoſcit diuerſam eſſe, cùm ex beneficio ſuſcepto progerminat, & cùm ex alio titulo proficiſcitur. Rectè itaque Melchior Canus relect. de pœnit. virtutem gratitudinis prout Deum, ac conſequenter etiam prout parentes & maiores reſpicit, fatetur eſſe virtutem ſpecialem, à Religione, pietate, & obſeruantia, munere & eſſentia ſeiunctam. Ac proinde illibatus manet numerus potentialium Iuſtitiæ partium, quem propoſuimus.

SECTIO II.

Sigillatim de prioribus potentialibus commutatiuæ Iuſtitiæ partibus, perfecti debiti ratione carentibus vitiiſque oppoſitis.

15. HAs ſenario comprehendebam, ſtatuebámque eſſe; amicitiam, (in qua beneuolentia ſiue charitas, & miſericordia ac clementia includuntur;) gratitudinem, affabilitatem, veracitatem, fidelitatem, & liberalitatem. Quanquam an fidelitas cum veracitate numerum faciat, quandoquidem non eſt niſi quædam veritas factorum, controuerſia eſt mox diſcutienda. Nunc autem ſufficit quòd ſaltem ratione peculiaris illius connotationis & habitudinis ad facta, vtcunque ſaltem ſecerni à veritate queat.

De prædictis ergo virtutibus, & vitiis quæ illis opponuntur, delibanda ſunt aliqua.

CAPVT I.

De Amicitia.

ORdiar verbis Maximi Tyrij diſſert. 36. numer. 207. homines ad veram Dei ſimilitudinem adhortantis. *Quonam igitur modo accedere ad Iouem poſſunt homines? Si illud nimirum in Ioue imitentur, ex quo ſalus, dilectio, paternáque eius in homines cura, dimanat. Hac mortalium virtuti, cum diuina, eſt cognatio. Quæ à Diis quidem, fas, & Iuſtitia, aut ſi quæ alia ſunt auguſta magis, magiſque diuina nomina, appellatur: apud homines amicitia, beneuolentiáque, aut ſi quæ ſint mitiora & magis humana nomina, dicitur.*

Bonorum amicitiæ, panacea ex Philoſopho.

16. Multus in huius tam eminentis virtutis expoſitione eſt Ariſtoteles 8. & 9. Ethic. præfatus l. illo 8. cap. 1. tot tantáque eſſe amicitiæ bona; tantúmque & tam latè patentem eſſe fructum & vſum eius in quouis ſtatu ac genere vitæ, vt nihil ſit in rebus humanis, vel optabilius, vel bonorum feracius. *Res eſt*, inquit de amicitia, *ad vitam maximè neceſſaria. Abſque amicis enim viuere, licèt cætera bona omnia ſuppeterent, eligeret nemo. Nam & diuites, & principatus, poteſtatéſque habentes, maximè indigere amicis videntur. Quid enim prodeſt eiuſmodi proſperitas, ſi beneficium tollatur, quod erga amicos & præcipuè ſit, & maximè laudatur? Aut quomodo ſine amicis cuſtodiri conſeruarique poſſet? quantò enim amplior, tantò etiam periculoſior eſt. In paupertate etiam & reliquis infortuniis, amicos eſſe vnicum refugium putant. Iuuenibus item, conducit ad id vt non peccent: & ſenioribus ad obſequium, & ad defectum actionum, ad quas ob imbecillitatem auxilio indigent: & iis qui in ſtatu ſunt conſtituti, ad honeſtas res capeſſendas. Si bini, ſimul ire parent; nam ad intelligendum & agendum magis idonei ſunt.*

Subdit Philoſophus, argumentum ex naturali hominis ad amicitiam inclinatione, præſertim erga quaſdam perſonas. Non enim poterit non videri optimum, quod inſito à natura appetitu, tam auidè ac ſtudioſè conſectamur. Ad hæc, argumentatur ex eo quòd in peregrinationibus, (errores ſubobſcurè vertit Felicianus,) eluceat inſita homini ad amicitiam propenſio. Quod Andronicus Rhodius in paraphraſi, ex eo ait patere, quòd qui domi ſuæ habitant, peregrinos homines ad eam diem ignotos, maxima cum voluptate excipiunt, & qui peregrinantur, ſi in homines incidant, impensè lætantur. Vrget prætetea Philoſophus, ſtudium Legiſlatorum in amicitia inter ciues fouenda, quaſi vnico ad ciuitatem continendam remedio: cui etiam affirmat, eos plus ſtudere quàm Iuſtitiæ; quòd ſalua amicitia non ſit opus Iuſtitia, nemine in iniuriam prolapſuro: incolumi autem Iuſtitia, deſideretur adhuc amicitia. Poſtremò, vt aliorum bonorum ſterilis & infrugifera eſſet amicitia; tamen ipſam per ſe eius pulchritudinem docet maximam eſſe, & ab omnibus laudari ac ſuſpici, nec deeſſe quibus nihil à viro bono amicus differat.

Sigillatim expenſa, eadem amicitiæ bona, ex aliis Ethnicis, ac primùm iucunditas.

17. Quæ Philoſophus hoc loco de vberrimis amicitiæ fructibus, omnique ex ea bonorum genere præfatur; copioſiùs, nec ſine plurimorũ in eam rem argumentorum acceſſione, traduntur ab aliis, cùm Ethnicis, tum noſtris, quos iuuat ex parte adducere,

cere, vt amicitiæ veræ ac ſynceræ bonis ritè expoſitis, rem in terris raram, efficere frequentiorem connitamur.

Iucunditatem amicitiæ, Seneca de tranquill. animi, cap. 7. his verbis expoſuit. *Nihil æque oblectauerit animum, quàm amicitia fidelis. Quantum bonum eſt, vbi ſunt præparata pectora, in quæ tutò ſecretum omne deſcendat, quorum conſcientiam minus quam tuam timeas, quorum ſermo ſollicitudinem leniat, ſententia conſilium expediat, hilaritas triſtitiam diſsipet, conſpectus ipſe delectet?* Themiſtius pulcherrimè orat. 3. in aliis bonis ſuauitatem citò plerunque vanire demonſtrat, non item in amicitia. *Qui formoſam,* inquit, *aliquàm mulierem amarent, plerique amorem ſuum ſanguine diremerunt: de honoribus item perpetuas in ſe inuicem contentiones atque pugnas ambitioſi ſuſcipiunt: de diuitiis verò, adeò ab omnibus exoptatis, quid attinet dicere, quæ & quanta miſcere inter homines bella, atque excitare ſoleant? Soli autem ij, qui amicitiæ amore tenentur, de poſſeſsione inuicem non pugnant, ſed ſubinde ſuas in ſeſe mutuo delitias atque amores inueniunt.*

Item vtilitas, ob hominis quaſi multiplicationem.

18. Vtilitatem, Simplicius in cap. 37. Enchir. Epicteti, fusè ac pulcherrimè proſequitur, his præter cætera. *Quantum in amicitia inſit boni, & quot ea bonorum ſit cauſa, prolixam id quidem deſiderat commemorationem: ſed tamen pauca dicantur, quæ in mentem veniunt. Ac primùm vterque amicus, duos habebit animos, totidémque corpora, nec dubium, quin externa etiam quæ dicuntur bona, communia. Quòd ſi plures tales amici fuerint, vnuſquiſque multis augetur & animis, & corporibus. Igitur & in rerum natura inquiſitione magna lux veritatis ita coniunctis illuceſcit; & in virtutis vſu, ſi ea quæ in ſingulis excellunt, in commune conferantur & vſurpentur. Vna quædam integra & perfecta virtus, cùm publicè omnibus tum ſeparatim ſingulis facilè contingit, quæ & à Numine illuſtretur ob perfectionem. Accedunt tuta conſilia dubiis temporibus, & actiones conſtantes prudentia ſimul & potentia, corroboratæ. Iam peregrè profectus amicus, ſuis per amicum adeſt, bonóque animo eſt; non tantùm viuens, ſed & moriens, quaſi vnà cum iis ætatem degeret. Quanta verò in hac re ſuauitas ineſt? Quid enim iucundius amici conſpectu, ſermone, actionibus? Fides verò atque fiducia, nec ob cognationem tanta eſſe poteſt, nec ob principatum, nec ob pecuniæ magnitudinem, quanta propter ſynceros amicos. Alexander certè interrogatus vbi theſauros ſuos haberet, amicos ſuos demonſtrauit. Eſt & pædagogus optimus, amicus. Nam à nemine quiſquam ob delictum, minore cum offenſa quàm ab amico arguitur. Neque veremur quenquam ſic, neglecto officio aliquo, vt amicum. Res lætas & ſecundas auget amici præſentia, curas & ſollicitudines nemo æquè leuat & conſolatur; tutáque eſt ad optimam hominum tractationem exercitatio. Nam & princeps locus amico libenter conceditur, & eius delictis facilè ignoſcitur, & quæ ſentias, citra fucum & verè, amico dixeris. Pro acceptis autem beneficiis & beneuolentia, gratiam alacriter animo referre ſtudeas: nec humanitas & bonitas erga quenquam pari liberalitate & benignitate, atque aduerſus amicum declaratur: nec periculi ſocius æquè promptus, vel cum periculo capitis, atque amicus reperietur. Quòd ſi exercitum ex amicis conſcribere liceret; multò pauciores facilè plures hoſtes profligarent.*

Ea vtilitas, inſigni ſuauitati connexa.

19. Quod vtilitatis & iucunditatis in amicitia mixturam, obiter attigit Simplicius, longè vberiùs ac diſtinctiùs traditum eſt à Dione Chryſoſtomo orat. 3. de regno. Demonſtrans enim Principi, cum quo agit, amicitiam, eſſe regiarum omnium poſſeſſionum pulcherrimam & ſanctiſſimam, regno ipſo pretioſiorem, ſubdit. *Vide autem, quod aliarum poſſeſsionum, partim quidem neceſſariæ ſolum & vtiles omnibus videantur; delectationem autem nullam præbeant: partim autem ſuaues ſolum, non autem vtiles: e contrario verò, multæ ſuaues, inutiles inueniuntur. Igitur & quæcunque neceſſariæ & vtiles ſunt poſſeſsiones, omninò nullam præbent voluptatem poſſeſſoribus. Quæ autem delectabiles, non propterea ſtatim ſunt etiam vtiles. Nam è regione, multæ ex ſuauibus, inutiles eſſe conuincuntur. Deinde & mœnia quidem, & arma, & machinæ, & exercitus ſunt neceſſariæ poſſeſſiones dominantibus, ſiquidem citra has principatus ſeruari non poteſt: delectationem autem non video qualem, præter vtilitatem habeant. Pulchra autem nemora & domicilia & pretioſæ ſtatuæ, & picturæ, arguta ſummaque artis, & aurei crateres, & variæ menſæ, & purpura, & ebur, & electrum, atque vnguentorum odores, & delectationes quæ ex ſpectaculis aut auditionibus oriuntur, vel ex voce aut organis; ad hæc mulieres ſpecioſæ, & pueri venuſti, vniuerſa hæc nullius vtilitatis, ſed voluptatis tantùm gratia, inuenta apparent. Vni autem amicitiæ contigit, vt omnium ſit vtiliſsima omniúmque ſuauiſsima poſſeſsio. Rurſus autem opinor, ex neceſſariis maximè, vt ſunt arma, & mœnia, & exercitus, & ciuitates, ſine gubernantibus amicis, neque vtiles neque conducibiles ſunt, ſed & valdè periculoſæ: amici autem, & præter has vtiles ſunt. Et hæ in bello ſolùm, vtiles: ſemper autem in pace victuris, (ſi poſſet fieri,) inutiles & graues: ſine amicitia autem, neque in pace viuere tutum. Præterea ſuaues, de quibus dixi, poſſeſsiones, amicis communicare, delectabiliſsimum. Solum autem frui in ſolitudine, omnium iniucundiſsimum eſt, & nullus ſuſtinere poſſet. Adhuc autem moleſtius, ſi oporteret communicare cum iis qui non diligunt. Quæ enim lætitia iucunda, etiamſi omnia adſint maxima, & quod ſympoſium ſuaue, ſine præſentium beneuolentia?*

20. Video iam ſatis multa ex huius aurei oris profluuio, in arentem hunc campum deriuata. Sed quòd alia mox, fœcunditate tanti ingenij digniſſima, à Dione proponantur, placet ea non omittere, quòd mirè quadrent in hunc locum. Si cui iuſto plura videbuntur, facile erit, leui proſultu, faſtidium leuare. Sic igitur mox progredior. *Præterea vtilia medicamenta, ægrotantibus quidem ſunt vtilia; ſanis autem ſuperuacua: amicitia autem opus eſt, non modo ſanis, ſed & ægrotantibus: & cuſtodit quidem diuitias, ſuppeditat autem neceſſaria paupertati, clariorem reddit gloriam, atque obſcurat ignominiam. Vnum autem hoc difficilia quidem omnia minuit, bona omnia auget. Quæ enim calamitas extra amicitiam non intolerabilis? Et quæ felicitas abſque amicis non ingrata? Quòd ſi ſolitudo, tetrica & terribiliſsima res eſt, non hominum ſolitudinem oportet rem talem putare, ſed ſolitudinem amicorum: quandoquidem non habitare cum non beneuolis, ſolitudo bona eſt. Ego quidem neque felicitatem eſſe eam reor, ſi neminem habet voluptatum participem: faciliùs enim quis calamitatem duriſsimam ferat cum amicis, quàm ſolus felicitatem maximam. Vt ego illum miſerrimum eſſe meritò iudicem, qui in calamitatibus quidem plurimos habet inſultantes, in felicitatibus autem neminem qui ſimul voluptate fruatur. Cui autem plurimi ſunt & optimi amici, inimicus autem nemo, & multi quidem qui diligant, plures qui laudent, vituperare autẽ eum poſsit nemo, quomodo nõ talis perfectè ſit felix? Talis enim vir, multos haberet voluptatis participes, neminẽ autem inſultantem,*

eo

eo quod fortunatus ſit in omnibus: & quod multos quidem habeat amicos: at hoſtem neminem.

Alia de amicitiæ commodis.

Etiam ſupra ipſa corporis membra, vtilem amico amicum, profiteri non veretur Dio. Quæ videri poſſit audax contentio, ſed ei qui rationem dicti ſui à Dione prolatam, non perſpexerit. *Si autem*, inquit, *oculi, & linguæ, & manus hominum, maximi facienda ſunt, non ſolum vt latentur viuentes, verùm vt poſſint viuere; his non minus, ſed magis etiam, amici vtiles ſunt. Oculis enim vix ea videre licet, quæ ſunt ante pedes: per amicos autem ea etiam, quæ in terræ finibus ſunt, ſpectare. Et auribus haud quis audiat, niſi valdè propinqua: per beneuolos autem, nullius non neceſſariæ rei, vbique gentium auditum habent. Et lingua quidem præſentibus tantùm ſignificat: & manibus quis, licèt vehementer ſit robuſtus, non maius perficiat opus, quàm duorum virorum. Per amicos autem poteſt cum omnibus colloqui, & omnia opera aſſequi. Beneuoli enim, omnia quæ illi ſunt conducibilia, & dicunt & faciunt.*

21. Neque ſummam illam amicitiæ vtilitatem, quòd hominem veluti multiplicet, ex Simplicio antè tactam, prætermiſit Dio. Pergit enim: *Quin quod omnium eſt incredibiliſsimum, quum ſit vnus, ille multis præditus amicis, multa ſimul poteſt in vno tempore facere, déque multis ſimul conſilium capere, atque multa videre, multáque audire, inque multis ſimul eſſe locis, (quod & Diis difficile eſt;) & nihil vſquam relinquere deſertum ab eius prouidentia. Quapropter non minùs ipſorum amicorum iucunditates, bonum virum naturaliter lætificant, quàm propriæ quædam delectationes. Quomodo enim non ſit beatiſsimus, cuicunque licet multis corporibus ſimul voluptate & lætitia frui, multiſque cogitationibus curare & conſultare, multiſque animis fortunato eſſe & gaudere?*

Breuiùs, ſed perpulchrè orat. 1. exagitans eum, qui amicorum parandorum & fouendorum, incurius eſt: *Se priuat*, inquit, *pulcherrima vtiliſsimáque poſſeſsione, amicitia. Quis enim magis impiger ad laborandum, quando tempus exigit, quàm amicus? Quis promptior ad mœrendum in aduerſitatibus? Cuius autem laus ſuauior quàm amicorum? A quo verum auditum, minùs contriſtat, quàm ab amicis? Quod præſidium, quæ muniones, quæ arma firmiora & meliora, quàm beneuolorum cuſtodia? Quot enim quis poſſidet amicos, tot oculis ea quæ vult, videt; tot auribus audit quæ oportet; tot cogitationibus cogitat de iis quæ conducunt. Non enim eſt aliud, quàm ſi cui Deus vnum corpus habenti, multos animos dediſſet, qui omnes, ipſi prouiderent.* Non diſſimiliter Themiſtius orat. 3. *Cui*, inquit, *audienda multa ſunt, & videnda multa, multorúmque ſimul capeſſenda curæ eſt; huic paucæ admodum aures duæ fuerint, aut oculi duo, vnúmque corpus, & vnus animus. Sin amicitiæ ſibi opes quæſierit, videbit perſæpè, audiétque, minimè etiam in propinquo poſita: & longinqua, vatum ac diuinorum inſtar cognoſcet, ac pluribus, quemadmodum Dij faciunt, intereſſe poterit.* Eadem egregiè habentur apud Libanium in calce Tomi primi, diſſertat. 2. Morali; quæ eſt de Amicitia.

22. In eandem ſententiam, iiſdem propè adhibitis rationibus, quas proximè referebam, egregiè diſſerit Socrates apud Xenophontem lib. 2. de dictis eius & factis, quem iuuat ſubiicere Lectoris oculis, vt videat, vnde anteriores illi profecerint. *Quis equus*, inquit, *quódve par iumentorum tam vtile eſt, quam bonus amicus? Aut quis ſeruus ita affectus & conſtans, aut quæ poſſeſsio alia tam vtilis erit? Verus nanque amicus, ſeipſum paratum exhibet ad omnem amicorum inopiam ſubleuandam, ſiue in rebus priuatis, ſiue in publicis: at ſi quenquam oportuerit afficere beneficiis, ſuam operam accommodat: ſi quis metus conturbat, ſimul adiuuat; illic quidem, non parcendo ſumptibus, hìc verò opere properans, partim perſuadendo, partim cogendo. Idem ſecunda fortuna vtentibus, multam lætitiam confert; calamitatibus verò grauatos, ſubleuat. Quæcunque verò aut manus ſuppeditant, aut oculi præuident, aut aures præaudiunt, aut pedes perficiunt, horum omnium nullo beneficus amicus, poſterior eſt. Nonnunquam enim quæcunque quiſque pro ſeipſo non faceret, aut non videret, aut non auſcultaret, hæc vtique amicus pro amico perfecerit. Sed tamen nonnulli, arborum quidem curam habent, fructuum cauſa: fertiliſſimam verò poſſeſſionem, qui amicus appellatur, ſocorditer ac remiſſè colunt.*

Alia in hanc rem quamplurima, ex Tullio, aliiſque Ethnicis, ſciens prætereo. Illud vnum ex Simplicio conteſtans, ad caput Epicteti allegatum. *Etſi ea quoque, magna & admirabilia bona ſunt amicitiæ, quæ expoſuimus, pleraque tamen humana ſunt. Quod verò in ea maximum eſt, maximéque diuinum, ignoratur: quod ſyncera amicitia mentes amicorum in vnum contrahens, meditatio pulcherrima eſt diuinæ coniunctionis. Neque enim fieri poteſt, vt ad geniorum & Dei coniunctionem perueniatur, niſi ea quæ eſt inter cognatos animos, anteceſſerit. Rectè igitur Pythagorei, præ aliis virtutibus amicitiam coluerunt, eámque VINCVLVM OMNIVM VIRTVTVM eſſe pronunciarunt.*

Eorundem amicitiæ bonorum, delibatio ex Patribus.

23. Iuuat hæc tametſi per ſe clara, & ab Ethnicis proximè adductis ſufficienter ſtabilita, communire & illuſtrare, Chriſtianorum quorundam Doctorum ſuffragiis. Dimiſſis autem iis, quæ legi poſſunt apud Caſſiodorum l. de amicit. c. 1. & apud Bleſenſem varios proferentem, libro eiuſdem argumenti, cap. 2. Vnum duntaxat aut alterum ſeligam, quorum longè maximum eſt autoritatis pondus.

Nazianzenus orat. 6. *initio*, iungens varias ſcripturas, quibus Spiritus Sanctus vberes amicitiæ fructus conſignatos voluit, ad nonnulla etiam ab Ethnicis in eandem ſententiam tradita alludens, vt Nicetas annotauit: *Amico*, inquit, *fideli, nulla eſt comparatio; & non eſt digna ponderatio auri & argenti, contra bonitatem illius. Amicus fidelis, protectio fortis, & munitum palatium. Amicus fidelis, viuus theſaurus. Amicus fidelis, ſuper aurum & lapidem pretioſum multum. Amicus fidelis, hortus concluſus, fons ſignatus, qui opportunè aperiuntur & communicantur. Amicus fidelis, ſolatij portus.* Quod amicum nominat *viuum theſaurum*, reſpexit ad dictum Theognidis. *Vir amicus non minùs faciendus eſt, quàm auri & argenti theſaurus.* Itémque ad Alexandri reſponſum, de quo, loco ſuprà allegato Simplicius & perpulchrè, æqualis Theologo Libanius t. 1. diſſertat. 2. morali.

24. S. Chryſoſtomus, omnium frequentiſſimè & vberrimè in hoc argumento verſatus eſt. Signabo pauca loca ſelectiora. Homil. 2. n. 1. ad Theſſal. ſub finem, ita habet. *Reuera vitæ pharmacum eſt, fidus amicus. Reuerà protectio fortis eſt, fidus amicus. Quid etenim non efficeret germanus amicus? Quantam voluptatem non generaret? quantam vtilitatem? quantam ſecuritatem? Et ſi mille theſauros dixeris, nihil tamen germano correſpondebunt amico. At primùm de amicitia ipſa dicamus; quantum habeat voluptatis. Qui illam videt, lætatur, & gaudio perfunditur, atque illa viciſſim amicum complectitur complexione ineffabilem habente voluptatem: & ſi*

duntaxat admonitus fuerit, illius excitatur animo, & alacris redditur.

Videns labare poſſe apud aliquos, dictorum fidem, quòd rara ſit huius tantæ ex amicitia ſuauitatis experientia; ſubdit, nequaquam abs ſe agi de amicis vulgaribus, hoc eſt ferè marſupij ac triclinij amicis. Germani ergo eóque nomine digni amici notione præmiſſa, qui ſcilicet eiuſdem ſit animi, & vel mortem pro amico oppetere, habeat in votis, ſubdit S. Chryſoſtomus. *Si quis amicum habet qualem dico, agnoſcet verba mea. Et ſi viderit illum quotidie, non tamen ſaturabitur. Eadem illi imprecabitur, quæ ſibiipſi. Noui ego quendam, qui cùm ſanctos viros amici ſui gratia obſecraret, primùm pro illo, & tum demum pro ſe orare obſecrabat. Tanti eſt amicus bonus, vt & loca, & tempora illius gratia diligantur. Quemadmodum enim ſplendida corpora, in vicino loco ſplendoris ſui quaſi vigorem emittunt, ita & amici, gratiam ſuam, iis locis quæ acceſſerint, induunt. Et plerunque etiam ſine amicis ad ea loca venientes illacrymamur, dierum illorum memores, quibus illic vnà conueneramus, & ingemiſcimus. Nequit ſermone comprehendi, quantam afferat voluptatem amicorum præſentia. Nouerunt ij tantùm, qui experientiam ceperunt.* Et mox ſplendidiſſimè. *Et luce quoque deſiderabiliores illi ſunt. Eſt enim reuerà amicus, ipſa luce iucundior. Germanum dico: Et ne mireris. Eſt enim nobis, ſolem hunc extingui iucundius, quàm amicorum conſuetudine priuari: iucundius in tenebris agere, quàm ſine amicis eſſe. Et quomodo? Dicam. Quia multi ſolem iſtum videntes, in tenebris ſunt. Qui verò amicorum copiam adepti ſunt, ne in afflictionibus quidem triſtitiam habent.* Et infrà mellitiſſimè. *Quam voluptatem mihi oppones ſiue turpem ſiue honeſtam? Omnes excellit ea quæ amicitia eſt, etiam ſi eam dixeris quæ mellis eſt. Fit enim faſtidioſum mel, amicus verò nunquam, donec amicus fuerit: quin magis creſcit illius deſiderium, ita vt illius voluptas, nunquam faſtidium patiatur. Eſt & præſenti vita ſuauior amicus: vnde & multi, poſt mortem amicorum, deinceps non optarint viuere. Cum amico tulerit quis extorris eſſe. Sine amico ne in propriis quidem ædibus eſſe volet. Cum amico, & paupertas, tolerabilis eſt: ſine illo, & ſanitas, & diuitiæ, intolerabiles ſunt. Alium pro ſeipſo habet, qui amicum habet.* Multa & illuſtria protuliſſe in hanc rem ex Chryſoſtomo videor. Audi ingenuè profitentem, quàm impar ſit argumento, omnis propoſita oratio. *Præſtringor & veluti precludor faucibus, non valens aliquo exemplo rem iſtam exprimere. Noui ſiquidem certò multò eſſe minora quæ dicta ſunt, quam oporteat.* Hæc de amicitiæ ſuauitate, os aureum.

25. Sed quod paulò antè ex Ethnicis propoſitum eſt de hominis veluti replicatione, viriúmque amplificatione, & conſequente inexpugnabilitate per amicitiam, vnde ſummam amicitiæ vtilitatem repetebamus, luculenter ab eodem D. Chryſoſtomo expreſſum eſt homil. 5. in ad Coloſſ. & inſigniter etiam homil. 51. ad popul. verbis illis. *Concordiæ nihil æquale, chariſſimi, nihil conſentientium paci. Vnus enim, minimus eſt. Si verò ſunt vnanimes duo, vel decem, non vnus iam vnus eſt, ſed decuplus eorum quiſque fit, & in decem vnum inuenies, & in vno decem: ſiue inimicum habeat, vnum offendens, tanquam decem offenderit, capitur, non enim ab vno duntaxat ore percutitur, ſed à decem. Indiguit vnus, ſed non eſt in egeſtate. Maiori ſiquidem, id eſt nouem abundat, & pars indigens obumbratur, minus autem per maius abundans. Horum quiſque viginti manus habet, & oculos viginti, & totidem pedes. Non enim ſuis tantùm oculis intuetur, verùm & alienis: non ſuis tantum, verùm & illorum manibus operatur. Animas habet decem: non enim ipſe tantummodò pro ſe, verùm & illæ pro eo curam gerunt. Si verò ſint & centum, idem erit ſimiliter, & potentia producetur. Vidiſti charitatis excellentiam, qualiter vnum inexpugnabilem reddat, & multiplicet: qualiter vnus & multis in locis eſſe poteſt, idem & in Perſide & Romæ: & quod natura non poteſt, poteſt charitas. Nam eius hoc quidem hic erit, hoc autem illic: quin potiùs integer hic, & integer illic. Itaque ſi mille habeat amicos, vel duo millia, perpende quò rurſum potentia perueniet. Vides quomodò charitas ſit res augmentatiua. Hoc enim eſt mirabile, quòd vnum facit millenum.* Charitatem hoc loco vſurpari liquet, non pro ſimplici beneuolentia, qui ferè eſt illius vocis vſus; ſed pro reciproca inter aliquos amoris neceſſitudine. Qua ratione idem eſt quod amicitia.

Pergo verò ex eodem Chryſoſtomo, inſignes planè amicitiæ vtilitates exponere. *Cur itaque non hanc comparamus potentiam, & nos ipſos in tuto conſtituimus? Hoc eſt omnibus diuitiis melius, hoc ſanitate maius, & ipſa luce. Hoc lætitiæ materia. Quouſque in vnum vel duos charitatem concludimus? Diſce negotium & à contrario. Sit aliquis nullum habens amicum, quod eſt extremæ dementiæ: fatuus enim dicet, non eſt mihi amicus. Huiuſmodi qualem viuet vitam? Licèt enim millies ſit diues, licèt in opibus & deliciis, licèt infinita poſſideat bona, omnibus eſt priuatus & nudus. In amicis verò non ita, verùm licèt fuerint pauperes, diuitibus ſunt opulentiores; & quæ ipſe pro ſeipſo dicere non aggreditur, hæc amicus dicet; & quæcunque ſibi non poteſt indulgere, per alium poterit & multò plura, & omnis erit nobis materia delectationis & cautelæ. Non enim malè pati poteſt, qui tot ſatellitibus cuſtoditur. Nec enim huiuſmodi ſunt Regij corporis cuſtodes ſeduli, quales iſti. Illi nanque metu vel neceſſitate cuſtodiam exhibent, iſti verò beneuolentia, non autem neceſſitate: hæc autem multò metu potentior eſt. Et ille quidem cuſtodes ſuos timet; hic autem his plus, quàm ſibimetipſi confidit, & propter hos, inſidiantium timet neminem. Negotiemur itaque negotiationem iſtam: pauper, vt habeat paupertatis conſolationem: diues, vt diuitias in tuto poſſideat: princeps, vt cum ſecuritate dominetur: ſubditus, vt beneuolos habeat Principes.* Eadem totidem verbis repetuntur homil. 77. in Ioan.

Amicitiæ obiectum, quod, & cui.

26. Satis de amicitiæ bonis, occaſione eorum quæ ad eius tractationem præfabatur Philoſophus. Qui iis præmiſſis ad elucidanda quædam dubia, quæ circa eam mouerat in calce eiuſdem primi capitis, ſubdit initio capitis ſecundi, in tractatione de amicitia, auſpicandum eſſe ab eius obiecto. Hoc autem, vt & in aliis virtutibus ad alterum, duplex diſtingui poteſt, nempe, *quod*, &, *cui*. Obiectum *quod*, idem eſt quod bonum volitum perſonæ, erga quam amicitia habetur. *Cui* autem, eſt ipſa perſona, cui tale bonum expetitur. Ariſtoteles tamen nomine *amabilis*, quod paſſim Interpretes ad caput illud 2. aiunt eſſe obiectum amicitiæ, videtur potiùs intellexiſſe rationem amandi, ſiue fundamentum amicitiæ, quod eſt obiectum eius formale & motiuum, quàm obiectum materiale, ſiue bonum volitum. Motiuum porrò illud, Ariſtoteles duplex eſſe ſtatuit. Nempe honeſtum, quod ſimpliciter vocat bonum; & iucundum. Vtili autem, vel honeſtas, vel delectatio paratur. Neque enim vtile, vt Ariſtoteles diſertè admonet, amabile vllatenus eſt vt finis, tametſi quædam amicitiæ, videantur fundari in vtilitate; quia in ea, & per eam, aliquod aliud ex duobus prædictis bonis captatur.

***

Hoc,

Hoc, nec eſt res inanima, nec homine inferior.

Obiectum verò *cui*, conſtat in primis non poſſe eſſe rem inanimatam, eo quòd amicitia importet volitionem boni ex parte amantis, & redamationem ex parte amati. At inanimatis nemo bona vult, quis enim vino bene velit? Volumus quidem interdum, vt vinum ſaluum ſit, & vt alia huiuſmodi inanimata ſeruentur, ſed hoc non ipſis rebus inanimatis volumus, ſed nobis. Adhæc, inanimata non redamant, quod eſt de ratione amicitiæ. Dilucidè hæc ferunt illa Ariſtotelis ſuprà. *De inanimatorum amore, amicitia minimè dicitur. Quippe cùm neque redamatio, neque voluntas boni illorum, vlla ſit. Ridiculum enim eſſet fortaſſe, ſi vino quiſpiam bona vellet: nam ſi modò aliquid eſt, ſaluum eſſe illud vult aliquis, vt ipſe habeat. Amico autem, inquiunt, bona velle oportere illius cauſa: eóſque qui ita bona volunt, ſi non idem ab illo exiſtat, beneuolos dicunt, beneuolentiam enim in mutua affectione amicitiam eſſe.* Aliam præterea rationem adhibet Durandus in 3. d. 29. q. 1. n.7. ductam ex defectu communicationis inter nos & res anima deſtitutas.

27. Et ex iiſdem rationibus liquet, non eſſe amicitiam veram ad vlla animata homine inferiora. Nulla enim nobis eſt cum brutis communicatio, qua nexus amicitiæ nititur. Nemo item, propriè, brutis bonum vult, ſed ſibi vel alteri cuipiam, delectationem ex eis aut vtilitatem captat, cùm in ea amore fertur. Atque ita bonum, quod videtur brutis volitum, ei reuerà expetitur, cui quæritur fructus ille ex bruto. Quanquam per rudimentum aliquod inſaniæ, viri alioqui graues & cætera ſapientes, affici viſi ſunt erga bruta, non tam ſui ipſorum, quàm ipſorum brutorum amore. Sic enim Alexander magnus, equo, quem amabat, tumulum erexit, & de equi nomine, appellauit vrbem quam cōdidit. Caligula quoque, vt in eius vita ſcribit Dio, equum cui nomen *Velociſſimus*, Romanum Conſulem deſignauit. Antoninus item verus, autore Capitolino, equo quem immodicè amabat, victum & amictum extraordinarium exhibuit. Viuenti item ſimulacrum aureum ſtatui iuſſit, & mortuo ſepulturam (quo grauiùs ſtomachemur,) extrui in Vaticano, tot inter ſacra oſſa, mandauit. Deſcribit aliam præterea in hoc genere amentiam hominis per ea tempora viuentis, quibus hæc ſcribebat, Franciſcus Petrarcha l. 1. de remed. dial. 31. *Qui*, vt ait, *ægrotanti equo quem amabat, aureum puluinar ac ſericum cubile ſubſtrauit. Cúmque ipſe interim podagra vinctus atque immobilis medicorum legibus regeretur; nihilominus tamen aut ſeruorum vectus manibus, aut equo altero vix iniectus, & ſuos medicos ſecum ducens, equum ægrum ſuum bis térque quotidie viſitabat, illi ſuſpirans atque anxius inſidebat, illum leuiter manu tractans, blando murmure ſolabatur. Quid multa? Nullum medicinæ genus intentatum, nihil languenti amico debitum, prætermiſſum fuit. Fabulam fortaſſe poſteritas vocet, vera res & magno in populo nota eſt; Sic vir fortis curam equi, geſſit vt propriam: ſic extinctum luxit, vt filium.*

Adrianus Imperator, vt eſt apud Dionem, non equis ſolùm, ſed & venaticis canibus, buſta conſtruxit. De magnificentiſſimis corui exequiis, & magno totius populi in eum amore, quòd omnibus matutinis, euolans in roſtra forum verſus, Tiberium primùm, dein Germanicum, & Druſum Cæſares nominatim, mox tranſeuntem populum Romanum ſalutaret, plurium annorum aſſiduo officio mirus. Legendus Plinius 10. hiſtor. cap. 43.

Quod aliqui mortua bruta, carmine fleuere, aliò fortaſſis referri poteſt. Nempe ad ingenij exercitationem in eo argumento. Si tamen ad affectum referatur, æquè inter inſaniæ rudimenta referendum eſt. Luſerunt, aut fleuerunt ad eum modum, columbam Aruntius Stella Poëta nobilis, Statio laudatus & Martiali: pſittacum Statius 2. Sylu. paſſerem Catullus, culicem Virgilius. Alia exempla eorum qui brutis amorem admodùm amicitiæ affinem exhibuerunt, profert Lylius Gyraldus opuſc. quomodo quis ingrati labem & nomen poſſit effugere. Necnon Guicciardus l. 1. de funeribus, c. 12. & l. 2. c. 8.

Hæc quòd ad rudimentum, vt aiebam, & ſpecimen aliquod inſaniæ pertineant, non conuellunt quod affirmabam, nempe bruta, nequaquam ſui ipſorum gratia diligi: (Nimirum ſi homo ſapiat, nec exerret;) ſed tantùm hominis cauſa amari. Similitérque bruta, cùm hominem à quo commoda percipiunt, & aluntur, vel demulcentur, videntur redamare, non redamant reuerà hominem, ſed ſeipſa, quibus benè eſt ex eo hominis amore; ſaltem quatenus delectantur commemoratione accepti ab homine beneficij. Itaque amicitia non datur niſi ad naturam intellectualem vel rationalem: ac proinde non niſi ad alium hominem, vel ad Angelos, aut Deum. De quibus omnibus ac præſertim de Deo nobiſcum comparato intra nudum ſtatum naturalem, controuerſia eſſe poteſt, quæ quia pendet ex dicendis de ipſa virtute, eiúſque ratione quidditatiua, infrà enodabitur.

De Amicitiæ actibus; ac primùm de interno, ſeu volitione boni propter ipſum.

28. Actus amicitiæ ſeptem recenſet Aureolus in 3. d. 27. q. vnica, art. 3. tres interiores, totidem exteriores, & vnum ſuperadditum. Melius tamen ſic ſtatuemus. Actus amicitiæ vel elicitus eſt & internus, vel tranſiens & externus. Elicitus non alius eſt, quàm amor ſiue volitio boni. Et quia volitionem efficacem ſequitur externa operatio, neceſſarium planè eſt, amori prædicto adiungi effectus, quâ verbis, quâ factis expreſſos, qui amicitiam labia tranſcendere teſtatum reddant. Actum verò illum internum, qui eſt externi fons ac principium, Ariſtoteles 8. Eth. cap. 2. beneuolentiam nominat, & in eo ſitam eſſe declarat, vt bonum alteri quis velit propter ipſum. Quod aliter exprimunt, qui dicunt, amicitiam velle alteri bonum ex complacentia perſonæ, cui homo vult tale bonum. Quibus verbis non importari duos actus, ſed vnicum ad duo illa obiecta inadæquata terminatum, conſtat ex dictis cùm de affectu amoris diſſereremus. Egregiè quoque & admodùm Philoſopho conſentaneè, actum illum expreſſit D. Auguſtinus tract. 8. in Epiſtol. Ioan. verbis illis. *Non ſic debemus amare homines, quomodò audimus guloſos dicere, amo turdos. Quæris quare? Vt occidat, & conſumat. Et amare ſe dicit. Ad hoc illos amat vt non ſint. Ad hoc amat vt perimat. Et quicquid ad cibandum amamus, ad hoc amamus, vt illud conſumatur, & nos reficiamur. Nunquid ſic amandi ſunt homines, tanquam conſumendi? Sed amicitia quadam beneuolentia, vt aliquid præſtemus eis quos amamus.* Habes puritatem actus interni, quo homo vult amico bonum.

Vnicus porrò ille actus, terminatur ad bonum volitum, tanquam ad obiectum materiale. Ad perſonam autem, ob quam placet, tanquam ad rationem volendi, Quod valdè attendendum eſt. Nam ſi formaliter actus ferretur in bonum perſonæ volitum; in perſonam autem non niſi materialiter;

rialiter; actus non eſſet beneuolentiæ ad amicitiam requiſitæ; ſed eius virtutis, cuius propria eſſet proſecutio boni voliti. Exempli gratia, ſi quis Temperantiæ honeſtatem filio vel amico cuperet, non quia eam perſonam amat, ídque eſt bonum illius; ſed quia ea honeſtas eſt homine digna, amor ille non ſpectaret ad beneuolentiam in proximi amicitia incluſam, ſed ad virtutem Temperantiæ; eſſétque actus eius elicitus. Similiter ſi velim honorem Numini exhiberi, quia cultus ille honeſtus eſt, liquet eam volitionem ſpectare ad Religionem. Si autem cultum diuinum deſiderem, ex complacentia boni diuini quod in eo cultu agnoſci poteſt, deſiderium illud erit beneuolentiæ in Deum. Potéſtque etiam idem conſiderari in deſideriis vitioſis. Si enim qui videtur amicus, amico delectabilia inhoneſta expetat, ex affectu ad illam inhoneſtatem, actum eliciet intemperantiæ. Si autem eadem obiecta amico velit ex affectu ad illum, actus erit amicitiæ & beneuolentiæ inhoneſtæ. Hæc meliùs intelligentur recolendo quæ dicta ſunt agendo de affectibus, inter ſecernendum amorem amicitiæ ab amore concupiſcentiæ.

29. Liquere porrò ex iis debet, nihil extrinſecum aut bono amati ſuperadditum, in amicitia syncera ac vera captandum. In quam rem do inſignem S. Ambroſij locum ex 3. offic. capit. vltim. quem deſcripſit etiam Caſſiodorus l. de amicitia, capit. 2. in fine. *Non eſt amicitia vectigalis, ſed plena decoris, plenâ gratiæ. Virtus eſt enim amicitia, non quæſtus: quia non pecunia quæritur, ſed gratiâ, nec licitatione pretiorum, ſed concertatione beneuolentiæ.* Præclarè item Seneca lib. 6. de benefic. capit. 12. *Multum intereſt, vtrum aliquis beneficium nobis det ſua cauſa, an noſtra, an ſua & noſtra. Ille qui totus ad ſe ſpectat, & nobis prodeſt, quia aliter ſibi prodeſſe non poteſt; eo looo mihi eſt, quo qui pecori ſuo hybernum & æſtiuum pabulum proſpicit; eo loco, quo qui captiuos ſuos, vt commodiùs veneant, paſcit, & optimos boues ſaginat ac defricat; quo laniſta, qui familiam ſuam ſumma cura exercet atque ornat, multùm (vt ait Cleanthes) à beneficio diſtat negotiatio.* Et ibidem capit. 21. *Qui mihi prodeſt, vt per me proſit & ſibi, non dedit beneficium, quia me inſtrumentum vtilitatis ſuæ fecit.*

Siue autem qui actum internum nunc expoſitum profundit, redametur ab eo in quem tendit ſic amando, ſiue non redametur; tamen præcisè vi illius volitionis boni propter perſonam cui illud vult, beneuolus dicitur; habétque amicitiæ fundamentum intrinſecum, & quod eam in recto (vt ſic dicam) depoſcitur. Quamuis de extrinſeco eius complemento, ſit ámor ab ea perſona repenſus iſti beneuolentiæ, quæ non denominatur amicitia, quouſque amor reciprocus interueniat. Sufficit ergo quòd ex parte amantis totum illud, quod ad amicitiam exigitur, conſiſtat in huiuſmodi beneuolentia: Ea ferè ratione, qua totum illud quod ad relationem in recto & directè requiritur, conſiſtit in fundamento proximo, V. G. in albedine, ſi ſermo ſit de ſimilitudine inter duo alba: vel in tanta entitate quantitatis, ſi ſermo ſit de duarum magnitudinum æqualitate.

30. Eſſe porrò in amicitia principalius, amare quàm amari, atque adeò beneuolentiam pro fundamento rectè ſtatui, redamationem autem tantùm connotari, tradit ipſe Ariſtoteles 8. Ethic. cap. item 8. vbi de amicitia ait, quòd *in eo quod amat aliquis magis, quàm in eo quod amatur, conſiſtere videtur. Argumento ſunt matres, quæ amando gaudent. Nonnullæ enim filios ſuos educandos tradunt, amántque ſcientes, redamari non curant, ſi vtrunque non poteſt: ſed ſatis ipſis videtur, ſi liberos ſuos benè agentes inſpiciant, amántque ipſos, etiamſi ob ignorationem illi quæ matri debentur, tribuere nequeant. Cùm verò amicitia magis in amando conſiſtat, & amatores amicorum laudemur, amare, eſſe amicorum virtus videtur.*

Summum verò, in actus huius interni, & cæterorum ex eo progerminantium, profuſione, voluntatis impetum, etiam ſupra eos ad quos naturaliter obſtringimur & inclinamur, rectè aperuit Simplicius in caput 37. Enchir. Epicteti. *Eſt & illud*, inquit, *animaduerſione dignum, amicitiam naturalibus etiam affectionibus conferre deſiderium, charitatem, & præſtandi officij alacritatem. Nam & fratres, & liberi, & maritus, & vxor, niſi amici inter ſeſe fuerint, quamuis Epicteto obtemperantes, naturali affectioni tribuerint quod decet; tamen id nec alacriter, nec hilariter, nec vltrò denique, ſed veluti coacti facient, tanquam neceſſarium aliquod & vrgens munus obituri, non autem ſingulari ſtudio incitati, nec eas res, vt præcipua bona amplexi; ſed ideò aggreſſi, ne officio ſuo defuiſſe videantur. Cur autem amicitiæ affectio tantam vim habeat, illud in cauſa eſt, quòd conſilio & voluntate ſuſcepta eſt. Nam quæ à voluntate non pendent, ea naturali ſunt affectione deuincta. Voluntaria verò, arctiore vinculo ſunt aſtricta, quòd rationis & voluntatis facultas, animæ natura ſuperior eſt; & vni, omnia ad vnum redigenti, propinquior.*

Externi amicitiæ actus; ac primùm communicatio, quæ ne noxia, cauendum.

31. Iam verò ad actus amicitiæ externos pertinet communicatio rerum ſuarum ac facultatum, præſertim cùm amici neceſſitas id fert; ac etiam conſiliorum & arcanorum, de quibus communicationibus ad amicitiam requiſitis pleniùs infrà. Nunc tantùm moneo, cauendum eſſe quoad hæc omnia, ne in eam reprehenſionem incurratur, quam adhibet grauiſſimè Seneca lib. 2. de benefic. cap. 14. verbis illis. *Sunt quædam nocitura impetrantibus, quæ non dare, ſed negare, beneficium eſt. Æſtimabimus itaque vtilitatem potiùs, quàm voluntatem petentium. Sæpè enim noxia concupiſcimus, nec diſpicere quàm pernicioſa licet: quia iudicium interpellat affectus. Sed cùm ſubſedit cupiditas; cùm impetus ille flagrantis animi, qui conſilia fugat, cecidit, deteſtamur pernicioſos malorum munerum autores. Vt frigidam ægris negamus; & lugentibus, ac ſibi iratis ferrum; aut amantibus, quicquid contra ſe vſurus ardor petit: ſic ea quæ nocitura ſunt, impensè, ac ſubmiſsè, nonnunquam etiam miſerabiliter rogantibus, perſeuerabimus non dare. Tum initia beneficiorum ſuorum ſpectare, tum etiam exitus decet. & ea dare quæ non tantùm accipere, ſed etiã accepiſſe delectet.*

Pulcherrimè verò, quorundam fallaciter abblandientium ſuæ hac in parte peruerſitati, excuſationes repellit, in hunc modum. *Multi ſunt, qui dicant: Scio hoc illi non profuturum, ſed quid faciam? rogat, reſiſtere precibus eius non poſſum. Viderit; de ſe, non de me queretur. Falſum eſt; imò de te, & meritò quidem, cùm ad mentem bonam redierit; cùm acceſſio illa, quæ animum inflammabat, ſe remiſerit. Quidni eum oderit, à quo in damnum ac periculum ſuum adiutus eſt? Exorari in perniciem rogantium, ſæua bonitas eſt. Quemadmodum pulcherrimum opus eſt, etiam inuitos nolentéſque ſeruare; ita rogantibus peſtifera largiri, blãdum & affabile odium eſt. Beneficium demus, quod vſu magis ac magis placeat, quod nunquam in malum vertat. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulteræ ſciam, ne in ſocietatem turpis facti, aut conſilij veniam. Si potero, reuocabo; ſin minus, non adiuuabo ſcelus. Siue illum ira, quò non debebat, impellit; ſiue ambitionis calor abducit à tutis, non committam, vt poſſit quandoque dicere, ille amando me occidit. Sæpè nihil intereſt inter amicorum munera & hoſtium vota. Quicquid illi accidere optant, in id horum intempeſtiua indulgentia impellit, atque inſtruit. Quid autem turpius, quàm (quod euenit frequentiſſimè,) vt nihil interſit inter odium & beneficium? Nunquam in turpitudinem noſtram reditura, tribuamus.*

Item

Item correctio, quam adhibere vtile & neceſſarium.

32. Præter actus propoſitos numeranda eſt inter externas amicitię operationes, amici correctio. Non enim cũ amicitia pugnat amici correctio, quamuis externa ſpecie videatur offẽſionis aliquid & acerbitatis præferre. Quod præclarè his verbis tradit Dio Chryſ. or. 78. *in fine*, agens de Philoſopho. *Eſt vnicuique beneuolentior quàm pater, quàm fratres, quàm amici. Quinetiã ſuis ciuibus, & amicis, & conſanguineis, reuerẽtiam quidem exhibet, ſed nihil abſcondit, tantò magis, quãtò familiariores ſibi atque neceſſariores ducit. Et quantum fieri poteſt, intendit ſermones, vehementiorémque admonitionem adhortationẽque & ſibi & illis affert. Neque enim Medicus, cui ſit neceſſe patrem aut matrẽ aut liberos curare ægrotantes, aut etiam ſeipſum propter aliorum Medicorum penuriam atque abſentiam, ſecare aut vrere, eo quòd liberos amet, & patrem matrémque reuereatur, hebetiore ſecabit ferro, neque tepidiori igne vret, ſed contra, quantũ fieri poteſt, valenti ac vigenti.* Et mox in eandem ſententiam. *Philoſophum primò ſeeum, cúmque chariſſimis atque propinquiſſimis, liberrimè atque audacter agere conuenit, nihil cunctantem aut remittentem in ſermonibus. Corrupto enim & ægrotante corpore, multo peior eſt anima corrupta. Hic morbus atque hæc affectio, difficilior eſt, quàm Herculis, multóque maiore atque clariore indiget incendio. Ad cuius medelam atque liberationem abſque excuſatione hortari conuenit, & patrem, & filium, & cognatum, & alienum, & ciuem, hoſpitémque.*

33. Neque verò, quod hactenus duntaxat vrgeo, conueniens & admodum vtilis, non etiam neceſſaria eſt correctionis impenſio. Obſtringitur enim vnuſquiſque legibus charitatis, ad eam exhibendam. Quod egregiè tradit S. Chryſoſt. hom. 42. in Geneſ. agens de Lothi in hoſpites charitate. *Nos,* inquit, *videntes ſæpè fratres noſtros in ipſum impietatis profundum, & quaſi dicerem, in fauces Diaboli cadere, neque ſermone eos dignamur, neque conſulere, nec verbis admonere, & eripere à malitia, & ad virtutem manuducere. Qualem igitur habebimus defenſionem, cùm iuſtus neque filiabus parcat, vt hoſpitum ſeruet curam, nos autem ita immiſericorditer erga fratres noſtros afficimur, & ſæpè tam frigida & abſurditatis plena verba proferimus? Quid enim, inquit, mihi cum eo commune? Mihi nõ eſt cura, nihil mihi negotij cum eo. Quid dicis homo? Nihil tibi commune cum eo? Frater tuus eſt, eiuſdem tecum naturæ, ſub eodem eſtis domino, ſæpè etiam eiuſdem participes menſæ, ſpiritualis illius inquam & terribilis, & dicis, Nihil commune habeo cum eo, & immiſericorditer præteris, & non porrigis iacenti manum. Et Iudæis quidem lex imperabat, ne inimicorum lapſa iumenta negligerent: Tu autem fratrem tuum à Diabolo ſæpè ſaucium, & iacentem, non ſuper terram, ſed ſuper peccati barathrum videns, tua exhortatione non reuellis, non admonitionem tuam adhibes?* Idem t. 5. ſer. 13. qui eſt de ferend. repreh. *Magnum bonum eſt poſſe reprehẽdere: nam hoc fides & cura quam proximo debemus, exigunt. Iam nos ſi quem videmus veſte breuiori, & ex lateribus aperta, vel alioqui indecenter veſtitum, admonemus & emendamus: verùm videntes vitam eius diſſolutam, ne verbum quidem proferimus, videntes mores eius nefarios præterimus, tametſi ridicula ſint ea quæ ad veſtes pertinẽt, periculoſa autem & damnoſa quæ ad animam. Dic obſecro. Nónne cùm vides fratrem per præceps ferri, vel alioqui per incuriam alio quàm oportet ſpectare, manũ ei porrigis? nónne à lapſu erigis? nónne reprehendis & arguis? Et in his maioris facis non offendere, & nõ haberi pro inimico, quàm ſalutis eius curã habere? Et quam habiturus es apud Deum veniam, vel quam defenſionem?* Interponit quod iam retuli mandatum Iudæis, de ſubleuãdo inimici iumento. Tum ſubdit. *Et quomodo non eſt ſumma inhumanitas & ferina crudelitas, nos non tantùm curæ hominibus impendere, quantum alij iumẽtis? Hoc eſt quod omnem vitam noſtrã confundit, hoc eſt quod omnem ordinem ſubuertit, quia neque boni conſulimus cùm reprehendimur, neque alios reprehendere volumus.* Idem egregiè hom. 44. in 1. ad Cor. de hac impendendæ correctionis neceſſitate philoſophatur, & excuſationes quaſdam, quas in contrarium refert, vocat *ſtultas voces, & ferarum, imò verò Dæmonum potiùs.*

Eiuſdem admittendæ, neceſſitas.

34. Quod autem planè luſurus ſit operam amicus corrector, niſi qui corrigẽdus eſt patientem aurem monetæ accõmodet, iuuat his de amici in corrigendo amico muneribus, attexere quæ ad neceſſitatem admittendæ benignè correctionis ſpectant. Diſputat egregiè in eam ſententiam Greg. Nyſſ. or. de ferend. repreh. Et præclarè Clem. Alex. 1. pædag. c. 9. obſeruans ex Platone eum qui deterrimus effectus eſt, in eam voraginẽ idcircò prolapſum, quòd correctiones primò adhibitas flocciſecerit. Sed quòd ſplendidiſſimè in hanc ipſam rẽ diſputet Dio or. 32. plagulam ex eo repræſentare iuuat. Sic igitur habet Dio. *Propter hominum dementiam & delitias & ambitionem, difficilis eſt vita, plenáque errore, prauitate, ægritudine, & ſexcentis aliis malis. Horum autẽ vnam medicinam & pharmacum dij fecerunt, nempe eruditionem & ſermonem, quo quis per totam vſu vitam & aſſiduò, finẽ tandem attingit ſanũ & felicem. Qui autem rarò & per interualla viuntur, aliquando quidem viuunt, aliquando autem alternatis vicibus mortui ſunt. Attamen interdum ab immenſis ipſiſque imminẽtibus malis ſunt reuocati. Qui verò ſemper inexperti ſunt huius pharmaci; & nũquam, ad honeſta ducenti ſermoni aures accommodant, prorſus miſeri ſunt, nullum regimen, neque propugnaculum habentes aduersùs affectiones. Verùm in nuda miſeráque vita fluctuant: quemadmodum in lacera ſcapha, & ſoluta, in omnium rerũ iniquiſſima ſententia & prauitate. Contingit autem ferè, vt peſſimus atque infortunatiſſimus quiſque, longiſſimè fugiat à ſermone, nolitque audire, neque tametſi quis compellat. Quemadmodũ (puto,) & vlcera nimis difficilia, non ſinunt ſe tangi, & hoc eſt indicium, quòd ſupra modum malè habeant. Tales autẽ apud alios medicos fortiores, ſibi medelam quærant, quum à mitioribus nequeant curari. Duplex enim eſt remedium & prouidentia contra malitiam, quemadmodum & contra alios morbos. Vna quidem ſimilis diætæ & pharmacis: altera autem ſectioni & vſtioni: cõtinens magis Principibus & legibus & iudicibus, qui ſuperfluũ iam immedicabile euellunt. Meliores autem ſunt, qui non facilè id faciunt. Alteram autem curam officium eſſe aio eorum, qui perſuaſione & ſuaſione, animas poſſunt manſuefacere & emollire. Hi autem ſaluatores ſunt cuſtodéſque omniũ, qui ſeruari poſſunt, antequam ad extremũ progrediatur finem, prauitatem arcentes & retinentes.* Verùm ego quidem nihil vſpiam luculentius in hanc ſententiam legere memini, quàm apud Galenum l. de curandis cognoſcendíſque animi affectibus. Quòd tamen eius diſputatio longior ſit, quàm vt hic adſcribenda videatur, & nihil libari abſque cæterorum iniuria poſſit, eò remitto lectorem.

Iuuat admiſſionem, prudens correctionis forma.

35. Vt autem faciliùs admittatur tã neceſſarium ægro pharmacum, ſubdam hic nonnulla de correctionis amico impendendæ, ratione ac forma; quod ob aſperitatem aliquam huius remedij, multam depoſcat prudentiam, & inde plerunque pendeat correctionis admiſſio vel reiectio. In hanc rem egregiè ex Auguſt. l. de amicitia, c. 27. & Ambroſ. 3. Offic. cap. 16. diſſerit Bleſenſis l. de amicitia, cap. 11. quod opus alij Caſſiodoro adſcribunt. Pauca ex eo, quæ inſtar multorum aliunde in hanc rem ſuppetentium eſſe poſſint, adſcribo. *Amicum,* inquit, *ſtudeas libenter, & prout vtilitas eius exigit, officioſè obiurgare. Nam illud obſequium damnabile eſt, quod amicum condemnabilem facit vitiis. Fiat itaque admonitio dulcis,*

non acerba obiurgatio, nec contumelioſa: adſit ei omnis honeſtas & ſuauitas. Verbum S. Ambroſij eſt; Si quid vitij deprehenderis in amico, ipſum prius occultè corripe; ſi te non audierit, corripe illum palam: ſi verò ſe lædi putat, tamen eum corripe: & ſi animum eius vulnerat amara correptio, tu tamen corripe. Tolerabiliora enim ſunt amici vulnera, quàm adulantium oſcula. *Verum ad vrendum & ſecandum, ſic ad hoc genus caſtigandi, inuiti & rariſſimè veniamus, maximè ſi nulla medicina ſuperſit. Obiurgationes ergo fieri oportet cum quadam acriore grauitate verborum, ita vt videamur irati, ſed ira procul ſit, cum qua nihil conſideranter fieri poteſt. Caſtigatio ergo ſic ex grauitate & clementia condiatur, vt repellatur contumelia, & qui obiurgatur, ſeipſum cauſam eſſe huius acerbitatis agnoſcat. In omnibus ergo modeſtia ſeruetur cenſura, ne videatur quis amplius iracundiæ ſuæ ſatisfacere, quàm amori. Sunt enim qui latentem veſaniam nomine zeli palliant: ſed qui ſequuntur ſuæ mentis impetum, & non rationem, vix aut rarò, obiurgando proficiunt. Sit ergo quæſo in corripiendo ſermo triſtis, deiectio vultus, intercipiant verba ſingultus & lacrymæ, vt ſentiat qui corripitur, totum hoc ex amore, non ex rancore procedere: Si correptionem fortè reſpuit, interim ora, plora, ſuſpira, & vocem gemitus intercidat, agat amicus in veritate, quicquid emollire poteſt alterius animum. Nihil tamen ſit in verbo aut planctu, aut geſtu ſimulatione aliqua ſubornatum. Dicit enim Salomon:* Simulator ore decipit amicum ſuum, & in tempore aduerſitatis, meditabitur dolum. *Amici ergo correptio, tota de medullis animæ, & de intima cordis compaſſione procedat.*

36. Non tamen prorſus ſemper ablegandam à correptione diſſimulationem, vt opportuna ſit, & fructum ſuum conſequatur, rectè mox ſubiicit, his verbis. *Sicut autem amicitiæ ſimulatio intoxicat puritatem, ſic diſſimulatio inter amicos, quandoque parit affectuum paritatem. Eſt enim diſſimulatoria correptionis dilatio, pro loco, pro tempore, pro perſona. Nam ſi amicus publicè, & palpebris communis famæ deliquerit, non eſt ſubitò vel publicè obiurgandus, ſed quantum ſalua lege amicitiæ fieri poteſt, decet nos eius excuſare aut diſſimulare erratum, & ad correctionem eius exquirere tempus opportunum, & familiare ſecretum. Dum enim ex turbatione recenti adhuc eſt inquietior animus, cauta diſſimulatione opus eſt, donec mentis nubilo ſerenato, pacatius verba monentis admittat.*

Itaque ſumma prudentia in correctionis adhibendæ circunſtantiis obſeruandis tenenda eſt. Quam item depoſcit S. Auguſtinus epiſt. 64. negans *asperè, duriter, imperioſo modo,* corrigendum qui deliquit; ſed cum mititate & charitate: neque tamen idcircò laxam & eneruem correctionem poſtulat. Suffragatur S. Chryſoſtomus, latè in hanc rem diſputans & corrigendi, formam præſcribens homil. 44. in 1. ad Cor. itémque initio homiliæ de nomine Abram, aſperitatem dulcedini admiſtam in hoc erga lapſos officio commendans; aiénſque, admonitionem immiſericordem, eſſe torturam quandam, ſicut è contra admonitio tantùm mellita, aëris mera verberatio eſt. Itaque concludit intermiſcendam, aut prudenter ſubiiciendam, aſperitati lenitatem iuxta monitum Apoſtoli, *argue, obſecra, increpa. Neque enim hoc ſemper ſolùm agere oportet, neque ſemper illud ſolùm, ſed vtrunque alternis vicibus, quò maior inde ſequatur vtilitas. Nam ſi ſemper argueremus, impudentiores illi fierent; ſi ſemper obſecraremus, ignauiores redderentur. Quapropter & Medici, non ſolum ſecant, ſed & vulnera obligant: neque ſemper amara, ſed nonnunquam & lenia pharmaca infundunt, vt per priora purificentur ſanies & putredo, per poſteriora autem mitigetur dolor. Et idcircò & alibi inquit Paulus, Fratres, ſi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui ſpirituales eſtis, corripite illum.* Singula huius loci verba, magnis in hanc rem ſacramentis fœta eſſe, accuratè monſtrat. Quòd tamen tantæ ſit operæ, in negotio adeò lubrico omnia exactè ſeruare, & nulla ex parte deficere, meritò condonandum eſt, ſi quando intentus in amici curationem amicus zelus aliquantiſper prætergrediatur debitos fines, & ſecanti alienum defectum, incautè ferrum excidat è manubrio, iuxta perpulchram ad id S. Gregorij allegoriam, 10. moral. cap. 9. & Bleſenſis epiſt. 24.

37. Inter Ethnicos circa correctionis formam præclarè philoſophatur Themiſtius orat. 3. verbis illis. *Cùm amicus nuſquam omninò cum adulatore conſentiat, tum in eo quàm longiſſimè diſtat, quòd hic omnia collaudet; ille errare te, labique temerè non permittat. Huic enim lucrum ex officio ſaturitáſque propoſita eſt, nec te colit ac ſuſpicit, ſed opes potentiámque tuam. Quare neque ei cura eſt, quàm benè te habeas: quin potiùs ne quàm optimè te habeas, vt facillimè ſuum ex te compendium faciat. Amicus contrà, te vnum intuetur, tibique addictus vni eſt, nec quicquam tibi, ſi fieri poſſet, mali vellet contingere. Igitur paulatim & vellendi morbi ſunt, vt neque vehementiorem dolorem afferas, neque nimium in medendo indulgeas. Sed quemadmodum medici ferramento ſæpiùs omiſſo, adhibitis quibuſdam medicamentis, citra dolorem morbis medentur; ita & tu, amicum ad ſanitatem reuoca. Potes & ipſe medicamentis, pro aduſtione ſectionéque, ad eam curationem vti. Eiuſmodi porrò medicamenta, erunt pleni beneuolentiæ atque libertate ſermones, non iucundi, atque ad gratiam conficti: eiuſmodi enim alitur & fouetur ægritudo, ſed qui tametſi auſteri atque veri ſint, & libertate pleni, exprobratione ac contumelia careant; (nam reprehenſio à conuitio plurimùm differt, & ab opprobrio increpatio, nec animo duntaxat loquẽtis, ſed vel ipſo etiam ſermone à beneuolentia ac libertate profecto) eiuſmodique ſint, vt caſtigent quidem, minimè tamen conuitientur, corrigant, non probrum inferant. Igitur diligenter in eiuſmodi occaſione prouidendum eſt; ne acrem ac mordacem nimis orationem adhibeamus: quin potiùs ſuauitatis ei nonnihil ac dulcedinis admiſceamus, vel vt mellis, amaræ alioqui, ſed vtilis potiuncula. Qui ſic erit comparatus, non illud cõmittet, vt præ moleſtia potio reiiciatur, ac medicus domo excludatur. Ego verò, id Medico vitio vertendum eſſe dico, cùm talia morborum remedia, atque ita excogitat, vt ægritudines ipſas irritet. Neque cum tamen laudo, qui ægroto indulgeat ciborum genus omne, potúſque, quæ incrementum morbo ac varietatem afferant, quique pincernæ, aut ſtructoris, non Medici ſibi perſonam imponat. Quamobrem nihil in amicitia nimium volo; vtraque enim extremitas, aliò quopiam, quàm quò diuertendũ ſit, abducit. Altera enim in adulationem inducit, hæc in odium atque inimicitiã deſinit.*

Correctio, non dimittenda, niſi ſublata fructus ſpe.

38. Quamuis autem amica correctio inculcanda crebrò eſt, iuxta illud Senecæ epiſt. 27. in fine. *Nunquam nimis dicitur, quod nunquam ſatis dicitur: quibuſdam remedia monſtranda, quibuſdam inculcanda ſunt.* Quò item ſpectat grauis omninò S. Chryſoſt. admonitio, homil. 41. in Geneſ. vt nunquam fatigemur in impendenda correctione. Et ſimilis quam ad idem inſtitutum texit Nazianzen. orat. 26. n. 53. Tamen rectè idẽ Seneca l. 5. de benef. c. 22. ſtatuit, ſi ſpes fructus ex correctionis vſu non alluceat, dimittendam eſſe. Agens enim de amici in ingratitudinem prolapſi correctione, *Vtar*, inquit, *verbis durioribus, ſi emendari illum ſperauero poſſe. Nam deploratum, propter hoc quoque non exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam.* Rurſus epiſtol. 29. *Nulli niſi audituro dicendum eſt. Idcò de Diogene, nec minus*

de

de aliis Cynicis, qui libertate promiſcua vſi ſunt, & obuios quoſque monuerunt, dubitari ſolet, an hoc facere debuerint. Quid enim ſi quis ſurdos obiurget, aut natura morbóve mutos? Quare, inquis, verbis parcam? Gratuita ſunt. Non poſſum ſcire, an ei profuturus ſim, quem admoneo. Illud ſcio, alicui me profuturum, ſi multos admonuero. Spargenda eſt manus: Non poteſt fieri, vt non aliquando ſuccedat, multa tentanti. Hoc, mi Lucili, non exiſtimo faciendum magno viro. Diluitur eius autoritas, nec habet apud eos ſatis ponderis, quos poſſet minùs obſoleſacta corrigere. Sagittarius non aliquando ferire debet, ſed aliquando deerrare. Non eſt ars, quæ ad effectum caſu venit. Sapientia ars eſt; certum petat; eligat profecturos: Ab his quos deſperauit, recedat; non tamen citò relinquat, ſed in ipſa deſperatione, extrema remedia tentet.

Quandiu tamen homo eſt ſanabilis, non eſt patiendus perire admonitione ſublata, vt idem Seneca 5. de benef. cap. illo 22. benè notat. Et pulchrè confirmatur verbis illis D. Auguſtini, epiſt. 50. *Moleſtus eſt & Medicus furenti phrenetico, & pater indiſciplinato filio: ille ligando, iſte cædendo, ſed ambo diligendo. Si autem illos negligant & perire permittant, iſta potiùs manſuetudo falſa, crudelitas eſt. Si enim equus & mulus, quibus non eſt intellectus, morſibus & calcibus reſiſtunt hominibus, à quibus eorum curanda vulnera contrectantur, & cùm inter dentes eorum & calces ſæpè homines periclitentur, & aliquando vexentur, non tamen eos deſerunt, donec per dolores & moleſtias medicinales reuocent ad ſalutem; quantò magis homo ab homine, & frater à fratre, ne in æternum pereat, non eſt deſerendus, qui correctus intelligere poteſt, quantum ſibi præſtabatur beneficium?*

Aduerſus inanem diſplicendi metum ex correctione.

39. Fruſtrà verò & peruersè obtendi metum diſplicendi, & inurendum ex amica correctione dolorem, rectè tradit Dio Chryſoſtomus orat. 33. arguens Philoſophos loquentes placentia, à quibus longè abfuiſſe Socratem docet. *Illi*, inquit, *ſuſpectantes metuentéſque populum ſeu dominum, adulabantur ſenſim mordentes, & per riſum; quemadmodum nutrices pueris, quum bibendum fuerit iniucundum quid, ipſæ afferentes, melle perungunt calicem. Quapropter non minùs obfuerunt, quàm profuerunt, ſuperbia, cauillis, ſcurrilitate, replentes ciuitatem. Philoſophus autem redarguebat admonebátque. Atqui quanto conuitiis inceſſere, & cuiuſque ſtoliditatem prauitatémque manifeſtare præſtet, quàm gratificari per ſermones, & laudibus facere delicatos auditores, inde maximè cognoſcetis. Quum enim duo fuiſſent Poëtæ per omne æuum, quibuſcum aliorum neminem comparare dignum eſt; Homerus & Archilochus: horum Homerus quidem omnia ferè laudibus extulit, & beſtias, & plantas, & aquam, & terram, & arma, & equos, & nihil eſt cuius modo mentionem fecit, quod abſque laude & honore (vt ita quis dicat) prætererit. Vnum duntaxat ex omnibus execratus eſt Therſitem; atque hunc, obſtreperum dixit eſſe oratorem. Archilochus verò diuerſum ingreſſus eſt iter, ádque vituperandum ſe contulit: cernens, (opinor,) homines hoc magis opus habere, & ſemetipſum primùm. Quapropter ſolus & poſt mortem, & antequàm naſceretur, maximum conſecutus eſt à Deo teſtimonium.* Et idcircò Dio ibidem profitetur ſe longè aliam viam initurum. Rurſúſque infrà. *Ego autem & Medicos video nonnunquam attingere ægrotos non ea parte qua volunt, neque corporis pulcherrima: multóſque noui ex his qui curabantur indignatos fuiſſe attacta parte corporis malè affecta. Ille verò lanias eam ſecatque, paruipendens illum clamantem. Non igitur omittam de his dicere, priuſquàm vehementer morſum ſentiatis.*

40. Non eſt hæc ſeueritas, ſed charitas & pietas. *Quid enim*, inquit S. Auguſtinus ſerm. 15. de verb. Dom. *tam pium quam Medicus ferens ferramentum? Plorat ſecandus & ſecatur, plorat vrendus & vritur. Non eſt illa crudelitas: abſit vt ſæuitia Medici dicatur. Sæuit in vulnus vt homo ſanetur; quia ſi vulnus palpetur, homo perditur.* Pulchrè idem S. Auguſt. tract. 7. in epiſt. Ioan. *Si qui fortè vultis ſeruare charitatem, fratres, ante omnia ne putetis abiectam & deſidioſam, nec quadam manſuetudine, imò non manſuetudine, ſed remiſſione & negligentia ſeruari charitatem. Non ſic ſeruatur. Non putes tunc te amare ſeruum tuum, quando eum non cædis; aut tunc te amare filium tuum, quando ei non das diſciplinam; aut tunc te amare vicinum tuum, quando eum non corripis. Non eſt iſta charitas, ſed languor. Ferueat charitas ad corripiendum, ad emendandum; ſi ſunt boni mores, delectent: ſi ſint mali, emendentur, corrigantur. Noli in homine amare errorem, ſed hominem: hominem enim Deus fecit, errorem ipſum, homo fecit. Ama illud quod Deus fecit, noli amare quod ipſe homo fecit. Cùm illud amas, illud tollis: cùm illud diligis, illud emendas. Sed & ſi ſæuis aliquando propter correctionem dilectionis, propterea de columba demonſtrata eſt charitas, quæ venit ſuper Dominum. Species illa columbæ, in qua venit Spiritus ſanctus, in quo nobis charitas infunderetur. Quare hoc? Fel columba non habet: tamen roſtro & pennis pro nido pugnat, ſine amaritudine ſæuit. Hoc facit & pater quando filium caſtigat, ſed ad diſciplinam caſtigat, ſicut dixi. Seductor vt vendat, cum amaritudine blanditur: pater vt corrigat, ſine felle caſtigat. Tales eſtote ad omnes. Videte, fratres. Magnum documentum, magna regula. Vnuſquiſque habet filios, aut habere vult, aut ſi omninò decreuit filios non habere carnaliter, vel ſpiritualiter cupis habere. Quis eſt pater qui non corrigit filium ſuum? Quis eſt, cui non det diſciplinam pater? Et tamen ſæuire videtur. Amor ſæuit, charitas ſæuit. Sæuit, quomodo? Sine felle, more columbino, non coruino.*

Obiter de correctione alterius generis, inferiori vel ſuperiori impenſa.

Porrò egi de correctione, quam amicus amico impendit, & quam inter actus amicitiæ numeraui. Illa aurem correctio, quam ſuperior inferiori debet, aliò ſpectat. Quamuis enim omninò neceſſaria ſit, & ſuperior, qui, vt S. Hilarius in Pſalm. 138. ſcitè dixit, adulanti ſilentio, non corrigit, & per peſtiferam patientiam, aliis parcendo ſibimetipſi non parcit, iuxta præclarum S. Leonis monitum, epiſt. 76. grauiter omninò delinquat; & correctio illa cùm adhibetur, poſſit ipſa quoque ex charitate adhiberi, tamen ex alio item titulo debetur, ac proinde arctiùs obſtringit ſuperiorem, quàm ea, de qua egimus, amicum aſtringat. Er cùm de ea alibi agendum ſit, illud ramen quod vtrique æquè correctioni commune eſt, hîc annotabo: Nempe in quacunque correctione curandum omninò eſſe, vt qui alium fructuosè corrigere vult, non circulator & ſcurra audire, puriorem ſole animam exhibeat, quoad id præſertim, de quo alium inſimulat. Optimè id aduertit Epictetus apud Arrianum l. 3. cap. 22. Illud item in vtraque correctione, quantum per bonum publicum licet, ſeruandum eſt, vt ſit occulta, & abſque eius cui impenditur euulgatione apud alios. *Nam cùm vulgi exiſtimationi ſimus addicti*, verba ſunt S. Chryſoſtomi ſerm. 57. tom. 3. *quandiu quidem latere nos putamus, qui mali ſumus, fieri meliores ſtudemus: poſtquam autem omnibus innotuimus, & ſolatium illud ex occultatione perdidimus, eò magis impudentes ac negligentes euadimus. Et quemadmodum quæ deteguntur vlcera, ſem-*

perquo

pérque frigido aëri exponuntur, acerbiora fiunt, ita quoque anima peccati rea, ſi coram multis ob ea quæ deliquit reprehendatur, impudentior euadit. Itaque quod grauiter admonuit S.Hilarius, *Ne ſit admonitio contumelia, ne ſit emendatio opprobrium.* Quod ſanè eſt, non modò cùm verbum corrigentis aſperum eſt ac mordax: ſed etiam cùm eſt publicum abſque neceſſitate, ita vt famæ, quantum licet, non conſulatur, & qui deliquit, ad effrontem duritiem deducatur.

41. Eſt autem cautio propoſita multò magis obſeruanda, in libera defectuum in quos Superior impingit, inſinuatione, facta ipſimet, cùm res ita fert, & vtilitas communis id poſtulat. Debet enim occultè quantum licet impendi, & ex amicitia in Superiorem, ac communis boni amore promanare, talis ſiue correctio ſiue admonitio: quæ tametſi interdum Superiori cui impenditur ſubamara, quanti tamen ſit, docent illa Syneſij orat.de regno compellantis Imperatorem. *Regiis auribus, liber atque ingenuus ſermo, maximi faciendus eſt: ea autem ex omnibus laus, quæ perniciem cum voluptate conſciſcit, venenatis potionibus ſimilis mihi eſſe videtur, quas melle perfuſas morituris propinant. An verò neſcis coquinariam quidem artem ſuperfluis apparatibus cibos condientem, miniméque naturales appetentias excitantes, corporis ſtatum labefactare. Gymnaſticam verò & Medicinam, vtranque momentaneum dolorem inferentem ſarta tecta conſeruare. Te igitur ego, vel ſi idipſum moleſtè ſis laturus, ex eorum qui ſeruantur numero eſſe volo. Nam carnes quidem, acris atque adſtrictoria vis ſalis, diffluere non patitur: Adoleſcentis verò Regis animus, quocunque impetus feret præ poteſtatis licentia progreſſurus, verborum veritate cohibetur.*

De amicitiæ honeſtæ, actu primo.

42. Venio ad ipſam virtutem amicitiæ naturalis (de ea enim duntaxat agimus) quæ ab Ariſtotele 8.Eth.c.2.definitur, beneuolentia in mutua affectione vtrinque cognita. Amicitia enim ſi ignoretur, excidit ratione veræ amicitiæ, etiamſi qui amatur, concomitanter, & quaſi per accidens redamet, neſcius ſe amari. Verùm cùm nomen beneuolentiæ, ſit quid indifferens ad actum primum & ſecundum, potiúſque ſonet actum ſecundum, quódque maioris momenti eſt, tam de amore ex virtute, quàm de amore non bono accipi poſſit, non videtur in eo genere ſiſtendum, ſed addendum genus commune virtutis, ſi modò rectè addi poſſit. Quod nonnulli diffitetur, contendentes amicitiam naturalem non eſſe virtutem. Itaque genus, quo contineatur amicitia, non eſt omninò exploratum. Sunt etiam qui differentiam eius aſſignatam labefactare tentent, contendentes eam, ſi ſola ſit, eſſe inſufficientem. Ad traditam ergo amicitiæ differentiam addi volunt, beneuolentiam illam, eſſe beneficentiæ adiunctam, & operibus proditam. Ideò enim paſſim de ratione amicitiæ eſſe dicitur, communicatio bonorum, quod & Ariſtoteles l.9.Eth.c.12. ſignificaſſe viſus eſt, cùm dixit amicitiam eſſe communicationem quandam: alludens fortaſſis ad vulgare pronunciatum, quod citat eod. lib.c.8. *Amicorum omnia communia.* Itaque tantiſper & circa amicitiæ genus, & circa differentiam, eſt inſiſtendum.

Subeſt virtuti, tanquam generi.

Et genus quidem, agendo de amicitia quæ eſt pars potentialis Iuſtitiæ commutatiuæ, vt nunc facimus, dubitari non debet quin ſit virtus. Competit enim ei tota ratio virtutis moralis, generatim aſſignata ſuperiùs. Nec vllus eſt qui dubitare poſſit, quin aliqua ſaltem amicitia, ſit honeſtiſſima, & ex virtute. Imò, vt ait Simplicius in c.37. Enchir.Epicteti, *Pythagorei præ aliis virtutibus amicitiam coluerunt, eámque vinculum omnium virtutum eſſe pronunciarunt. Nam ſi vna quæuis adfuerit virtus, adeſſe recuſat amicitia. Quis enim iniuſtus, aut intemperans, aut timidus, ac magis etiam vecors, particeps boni quod eſt in amicitia, eſſe queat?* Ex quo ille infert, *qui amicus eſſe vult, ſemetipſum repurgare, quantum fieri poteſt à brutis affectibus, ac tum ſui ſimile quærere: idque inuentum amplecti, quaſi dimidio animæ ſuæ, alteráve corporis ſui parte reperta, ſecundùm fabulam Ariſtophanis.* Eſt igitur aliqua amicitia honeſtiſſima.

43. Multæ quidem amicitiæ, vt per ſe patet, vitioſæ ac inhoneſtiſſimæ ſunt, veræque amicitiæ nomine indignæ, iuxta illud Petri Bleſenſis l.de amic.c.5. *Amicitia oritur, conſeruatur, atque perficitur inter eos duntaxat, qui ſobriè, piè, & iuſtè viuunt in hoc ſeculo, nihil inhoneſtum volentes petere aut præſtare, nihil agere ſeu conſulere, aut conſentire, quod diſplicere Deo; vel in animæ diſcrimen, vel in commune incommodum ſentiunt redundare. Erubeſcant nomen veræ amicitiæ profiteri, qui eam aſſenſu vitiorum & conuenientia contaminant; & honeſtatis vocabulo abutentes, mutua gloriam amicitiæ ſibi ſacrilega præſumptione vſurpant. Porrò qui non amat, amicus non eſt; Ille autem non amat, qui amat iniquitatem: imò illam proculdubiò odit animam, cuius amat iniquitatem, & ita neque alterius amat animam, neque ſuam.* Quod ſumpſit ex Ambroſio 3.offic.cap.16.& Auguſt.l.de amicit. cap.2. Tamen hoc non officit honeſtati veræ amicitiæ. Neque enim nouum eſt, vt virtutes habeant vitia affinia, & eiuſdem nominis. Itaque certum ſit, amicitiam eſſe virtutem.

Difficultatem tamen facit Ariſtoteles 8.Eth.c.1. *initio.* Proponit enim agendum eſſe de amicitia, quòd aut virtus ſit, aut cum virtute. Qui modus loquendi ferre videtur, Ariſtotelem non ſatis compertum habuiſſe, an amicitia ſit virtus. Nec ſatiſfacit quod S.Thomas ibi lect.5. affirmat: nempe amicitiam, idcirco dici aut eſſe virtutem, aut cum virtute, quia addit aliquid ſupra rationem virtutis; nempe redamationem alterius ex virtute profectam, & in virtute fundatam: ita vt neceſſe ſit ad amicitiam duas virtutes concurrere, vnam ex parte amantis, alteram ex parte amati; cùm tamen in qualibet alia virtute ſufficiat actus bonus vnius perſonæ. Hæc inquam Philoſophi interpretatio non cohæret cum verbis Philoſophi, qui non dixit amicitiam & eſſe virtutem, & cum virtute: ſed aut eſſe virtutem, aut cum virtute, qui modus cum disiunctione loquendi, fert incertitudinem circa id quod proponitur. Quo eodem argumento conuelli ſufficienter videtur quod ibid. dixit Aſpaſius, nempe quòd amicitia dicatur eſſe, vel virtus vel cum virtute, quia non eſt niſi inter virtute præditos. Præterquàm quòd hæc interpretatio, videtur apertè ſupponere amicitiam non eſſe virtutem.

Itaque ſatius eſt dicere, Ariſtotelem in illius libri exordio, proponentem agere de amicitia, neque æſtimare, neque negare quòd amicitia ſit virtus. Vt enim poſſet de ea poſt tractatas virtutes diſſerere, quod vnum intendebat aſtruere, ſatis erat quòd aut virtus ſit, aut cum virtute. An verò ſit reipſa virtus, ibi non tradit, poſteà id patefacturus in tractatione de amicitia: ex qua tota conſtat, amicitiam bonorum hac virtute nixam, eſſe virtutem; & quidem amabiliſſimam, & in vita perneceſſariam.

An

An ſit virtus ſpecialis, pugnantes ſententiæ.

44. Sic expedita mente Philoſophi & ratione virtutis, vendicata amicitiæ, ſubnaſcitur noua difficultas, ſitne amicitia virtus ſpecialis. Id enim negat Valentia 2.2.d.3.q.1.p.2. Vaſq.1.2.d.204. n.59.& Piccolom.gradu 7.c.7.& 10. poſt D.Thomam in 3.d.27.q.2.art.2.& Capreol.ead.d.q.vnic. Caiet.& Bannem 2.2.q.23.art.3. Argumentantur in primis, quia niſi amicitia ſit inter bonos, fundetúrque in aliis virtutibus, laudem non habet. Si autem in aliis virtutibus fundetur, non tam ipſa virtus erit, quàm virtutum accidens. Accedit quòd amor beneuolentiæ, ſiue amicitiæ, non tam eſt erga alterum, quàm erga ipſummet amantem ob coniunctionem & vnitatem illius cum amato. Iuxta illud ex 8.Eth.c.5. *Amantes amicum, quod ſibi ipſis bonum eſt, amant. Bonus enim vir, amicus effectus, bonum ei fit, cui eſt amicus. Vterque igitur quod ſibi bonum eſt, amat.* Vnde non plus difficultatis eſt ad amandum alium amore amicitiæ, quàm ad amandum ſeipſum, ad quod nulla virtus, ſiue nullus habitus ponitur, cùm amor ſui, vacet difficultate per ſe loquendo, hoc eſt, ſecluſis difficultatibus per alias virtutes ſuperandis. Denique nemo poteſt inuitus priuari virtute. Amicitia autem, ſolo alterius diſſenſu abſque vlla amantis culpa diſſoluitur.

Alij è contra contendunt, amicitiam eſſe virtutem ſpecialem; non quidem, quatenus complectitur redamationem; ſed quatenus ſpectatur quoad illud quod directè dicit: hoc eſt, quoad amorem & beneuolentiam amantis. Quam ſententiam docuit Henricus quodl. 10. q.12. Aureolus in 3. d.27. q.vnic.art.3. Buridanus 8.Eth.quæſt.3.Lorca 2. 2. d. 7. de Charitate, num.4. Suares d.3. de Charitate, ſect.6.num.2. Rationem proferunt, quia amicitia habet ſuam ſpecialem difficultatem ac laudem. Inde enim tot veræ amicitiæ encomia, quorum aliqua ex variis initio delibauimus. Ad hæc odium aliorum, verum habitum vitioſum ingenerat, aptum expelli per habitum contrarium honeſtum, cum eo duntaxat habitu pugnantem.

Noſtra, media.

45. Mea ſententia eſt, amicitiam humanam & naturalem, de qua agimus, cùm honeſta & laudabilis eſt, (ſub qua tantùm conſideratione eam nunc ſpectamus,) interdum eſſe virtutem ſpecialem, interdum non eſſe. Quod vt diiudicetur, ſpectandum eſt motiuum beneuolentiæ in amicitia incluſæ, ſiue ratio mouens ad amandum alium. Si enim alius ametur ex motiuo alicuius virtutis, admitto tunc amicitiam non eſſe ſpecialem virtutem, quia omnis virtus inclinat ad amandam honeſtatem ſuam, vbicunque ſit: atque ita ſi ratio amandi aliquem, ſit, quia eſt caſtus, virtus caſtitatis erit virtus amicitiæ erga illum. Idem proportione ſeruata dico de Iuſtitia & aliis virtutibus voluntatis. Quòd ſi plures virtutes habeant rationem motiui, vt cùm quis amatur, quia iuſtus, caſtus, & fortis eſt; tunc iuxta eos, qui exiſtimant ex pluribus actibus in vnum quaſi coëuntibus poſſe exurgere vnum ſpecie à ſingulis diſtinctum, & nixum motiuis ſingulorum indiuiſibiliter ſumptis, ac inducentibus rationem vnius motiui; quod de habitibus intellectualibus tradunt aliqui apud Torrem 2. 2. tomo 1.d.7. dub.5. Iuxta hos inquam Autores, omnes illæ virtutes, quibus amicitia nititur, principiarent per modum vnius, actum illum vnicum amoris. Iuxta alios autem, qui conflugem illam principiorum tam diuerſorum ad vnum actum, meliùs diffitentur, erunt ibi totidem actus amoris, quot erunt virtutes, quibus amor ille nititur; & multæ amicitiæ pro multitudine actuum & virtutum eos principiantium.

Quoad hoc ergo rectè ſentit prior ſententia, quæ negat amicitiam eſſe virtutem ſpecialem, niſi quòd diſplicet in ea ſententia, quòd amicitia vocetur accidens virtutum in quibus fundatur, cùm non ſit reuerà accidens talium virtutum, ſed illæmet virtutes. Item diſplicet quòd ea ſententia, vt pronunciet an amicitia ſit virtus ſpecialis, expendat, an in actu amoris aliorum, ſit ſpecialis difficultas, quod parui momenti eſt; cùm non agamus de principio amoris erga alterum, quatenus habilitante, ſed quatenus honeſto & laude digno. Poſtrema item argumentatio, quam pro ea priore ſententia attulimus, elumbis eſt. Non enim amicitia, etiamſi eſſet virtus ſpecialis, poſſet abſque culpa eius cui inſidet, amittere rationem virtutis, & deſtrui quoad illud quod directè importat, ſed tantùm quoad illud, quod connotatur per eam, nempe quoad redamationem: Nos autem tantùm agimus de principio honeſto, directè importato per hanc virtutem.

46. Iam verò ſi qui amatur, non ametur ex motiuo virtutis ſpecialis, ſed ex motiuo honeſto peculiari & proprio amicitiæ; tunc admitto, amicitiam eſſe virtutem ſpecialem, Vt ſi quis ametur, quia homo eſt, & nobis ſimilis in natura. Quamuis enim hoc non ſoleat eſſe motiuum amicitiæ, quia alioqui extendenda foret amicitia ad omnes homines, quod eſt contra cautiones amicitiæ ſpectatæ quoad omnia quæ cenſentur eſſe de perfectione & conſummatione eius: Tamen certum eſt, honeſtiſſimum fore ita amare aliquem. Si enim omne animal diligit ſimile ſibi, quidni etiam homo poſſit honeſtè amare alium, ex eo quòd ſit ipſi naturæ communione coniunctus? Perpulchrè S. Ambroſius 2.de Abrah.cap.6. *Omnes homines vnius naturæ partus ſunt, intra eius concepti viſcera, & vno foti atque effuſi vtero. Vnde nobis, iure quodam germanitatis, velut fratres connectimur, ab vno patre conditi, & vna matre tanquam fratres vterini editi. Et ideò cum ſimus rationabilis naturæ ſoboles, tanquam vterini nos diligere debemus amore mutuo.* Hoc autem motiuum amandi, ad nullam aliam virtutem ſpectat. Igitur amicitia huic motiuo nixa, erit virtus ſpecialis. Quod item dicendum exiſtimo cùm amicitia habet pro motiuo, virtutem aut dotem honeſtè diligibilem, non inexiſtentem voluntati, V. G. Prudentiam. Qui enim amat aliquem, quia eſt prudens, aut ob huiuſmodi dotes honeſtè amabiles, non poteſt habere pro principio honeſto ſui amoris virtutem illam, aut dotem in quam fertur; cùm ea virtus & dos ſupponatur eſſe extra voluntatem. Ergo amat eam ex ſpeciali virtute. Et eatenus verè ſentit poſterior ſententia, quæ tamen (quod circa priorem iam reprehendimus,) malè attendit ad ſpecialem difficultatem amoris, cùm ad ſolam eius honeſtatem ſpecialem fuiſſet attendendum.

Amicitiæ ratio differentialis, & an in ea includatur communicatio cum amico.

47. Pergo ad amicitiæ differentiam, quam ſupra complexus ſum verbis illis, *cum redamatione non latente, ſed vtrinque cognita.* Sine his quippe appendicibus, dicebam, amicitiam non fore niſi beneuolentiam, vel ſimplicem ex parte vnius, vel

concomitanter vtrinque exurgentem, non tamen vnam quaſi compactionem duos vinculantem & coagulantem; Hæc verò ſi ad amorem beneuolentiæ accedant, veram & eſſentialiter integram amicitiam exiſtere.

Sunt autem qui prætereà velint, amorem profundere opera beneficentiæ vel ſubuentionis, & externam amicitiæ teſtificationem per huiuſmodi amicitiæ fructus in amicum. Nam ſi ſit ſterilis, negant amicitiam eſſe veram: & idcircò volunt ad amicitiæ differentiam ſuprà propoſitam, addi, quòd amor & redamatio non latens, confirmetur beneficiis, hiſque non oſtentatis, ne quaſi quædam exprobratio alienæ indigentiæ iure cenſeatur, ſed occultè (ſi fieri poſſet,) impenſis; ſaltem ita vt quantum in conferente eſt, lateant alios, ex 9. Eth.c.8. Quò etiam ſpectat illud S. Chryſoſtomi, homil.2.in 1.ad Theſſal.ſub finem. *Qui amat, gratificari vult, & tamen gratificari non vult videri, ſed hoc ita ex debito fieri. (Plurimos veſtrùm hoc forſan quod dictum eſt ignorare puto:) & prior beneficia impendere, & tamen non prior hoc facere, ſed magis tanquam poſterior reddere videri cupit; Id quod & Deus cum hominibus fecit. Largiturus erat pro nobis Filium ſuum, ſed ne videretur gratis illum largiri, ſed eum nobis ita debere, præcepit Abrahæ, vt filium ſuum daret, vt cùm magnum quid nobis faceret, nihil magni videretur feciſſe. Vbi enim amicitia non fuerit, exprobramus, ſi quid beneficij impendimus, & quæ minuta ſunt, exaggeramus. Vbi verò fuerit amicitia, & abſcondimus benefacta, & quæ magna ſunt, modica videri cupimus, ne nobis amicum, velut debitorem, obſtrictum habere videamur, ſed magis nos illi debitores eſſe, in quo debitorem eum habemus.* Itaque & beneficentia in amico erga amicũ deſideratur, & buccinatio ac euulgatio beneficij damnatur.

An tamen ea beneficentia, ſit amicitiæ interna & eſſentialis, nondum liquet; quamuis ita videatur ferri ea amicitiæ definitione, quam ex Tullio refert & laudat Auguſtinus epiſt.155. in hæc verba. *Amicitia eſt rerum humanarum & diuinarum, cum beneuolentia & charitate conſenſio.* Ex qua definitione infert Auguſtinus, amicitiam fideli, cuiuſmodi ipſe erat, cum infideli, qualis ad eam diem fuerat Marcianus, ad quem eam epiſtolam dirigit, intercedere verè ac propriè non poſſe, quòd deſit vtrinque communio rei in omnibus præcipuæ, nempe Dei & veræ pietatis ac religionis, quam fontem amicitiæ vocat Philo lib.de Fortitud.

Eligitur pars negans.

48. Verùm quamuis fateat, ex amore non ficto & efficaci, conſecutura opera & beneficentiam in amicum, (præſertim ſi ita ferat amici indigentia:) tamen hæc veluti proles amicitiæ, non eſt neceſſariò memoranda, cùm amicitiæ differentia & eſſentia aſſignatur: eſt enim aliquid ea poſterius, & aliquando etiam anterius: Nam occaſione beneficiorum initur & creſcit, firmatúrque amicitia. Quo pacto conciliarem cum veritate, quod dixit Hippodamus à Theodoreto reprehenſus 12. contra Græcos, ſub finem verbis illis. *Hippodamus Pythagoricus, Tetractyn illam Pythagoræ, hoc eſt, quaternarij numeri vim perdoctus, humanam amicitiam proficiſci ait à præbitione. Cæterùm ratio hæc non modo eſt abſona & inepta, ſed quæ conſiſtere nullo modo poſſit. Multos enim quos olim, putà, quis inimicos perpeſſus eſt, inuenimus ei mox beneficia contuliſſe. Rurſúſque eſt videre permultos, qui magnis ornati beneficiis, ingratos tamen aduersùs eos ſe præbent, à quibus beneficia illa acceperint. Haud igitur amicitia gignitur ex præbitione, ſed fructus amicitiæ eſt præbitio.*

Hinc ergo liquere poteſt, quo ſenſu accipienda ſint, quæ de communicatione bonorum, & conuictu ad eam communicationem requiſito, ad amicitiam planè neceſſariis, ſæpè diſputant Philoſophi & Patres. Non enim intendunt docere huiuſmodi communicationem & conuictum eſſe de amicitiæ eſſentia, ſed tantùm volunt huiuſmodi veluti fructus, amicitiam non fictam conſequi, cùm facultas ſuppetit. Ita accipio Ariſtotelem 9. Eth. cap. 12. *Quemadmodum* inquit, *amore captis inſpicere eſt amabiliſſimum, magiſque hunc ſenſum, quàm cæteros eligunt, vtpotè cùm ex eo amor & maximè exiſtat & oriatur: ita quoque amicis conuiuere, expetendum maximè eſt. Amicitia enim eſt communicatio; & ſicut erga ſeipſum, ita quoque erga amicum, ſeſe habet: at ſenſus erga ſe vniuſcuiuſque quod ſit, expetibile eſt: erga amicum igitur quoque erit: ſed eius operatio in conuiuendo fit. Quare meritò id appetunt. Quódque eſt ſingulis, eſſe ipſum, aut cuius cauſa viuere eligunt, ea in re cum amicis degere volunt. Quocirca alij compotant; alij alea colludunt: coëxercentur quidam, & conuenantur: nonnulli comphiloſophantur: in eo ſinguli diem ſimul traducentes, quod maximè in vita amant. Cùm enim conuiuere cum amicis velint, hæc faciunt, hæcque cum illis communicant, quibuſcum ſe conuiuere exiſtimant.* Et lib.8.c.5. *Qui ſe mutuò admittunt, non tamen ſimul viuunt, beneuolis potiùs quàm amicis ſimiles ſunt. Nam nihil eſt ita amicorum, vt ſimul viuere. Præſidium enim indigi appetunt: ſimul autem diem traducere, etiam beati: quippe cùm ſolitariis his eſſe minimè conueniat; ſimul verò degere non liceat, niſi iucundi ſint, iiſdémque obſectentur, id quod habere ſodalitia amicitia videtur.*

Ea communicatio, etiam in arcanis vſurpanda, prudenter tamen.

49. Tanta porrò eſſe debet amici cum amico communicatio, vt de grauiſſimorum Philoſophorum ſententia, dignius non videatur nomine amici, cum quo aliquid etiamſi arcanum communicare refugiat, qui amicitiam profitetur. Audi Senecam epiſt.3. *Epiſtolas ad me perferendas tradidiſti, vt ſcribis amico tuo. Deinde admones me, ne omnia cum eo ad te pertinentia communicem, quia non ſoleas nec ipſe quidem hoc facere. Ita eâdem epiſtolâ, illum & dixiſti amicum, & negaſti. Itaque ſic priore illo verbo quaſi publico vſus es, & ſic illum amicum vocaſti, quo modo omnes candidatos, bonos viros dicimus: quo modo obuios, ſi nomen non ſuccurrit, dominos ſalutamus. Hoc abierit. Sed ſi aliquem amicum exiſtimas, cui non tantundem credis, quantum tibi, vehementer erras; & non ſatis noſti vim veræ amicitiæ. Nullum habet maius malum occupatus homo, & bonis ſuis obſeſſus, quàm quòd amicos ſibi putat, quibus ipſe non eſt. Tu verò omnia cum amico delibera; ſed de ipſo, priùs.* Et mox. *Diu cogita an tibi in amicitiam aliquis recipiendus ſit: cùm placuerit, toto illum pectore admitte: Tam audacter cum illo loquere, quàm tecum. Tu quidem ita viue vt nihil committas, niſi quod committere etiam inimico poſſis. Sed quia interueniunt quædam, quæ conſuetudo fecit arcana, cum amico omnes curas, omnes cogitationes tuas miſce. Fidelem ſi putaueris, facies. Nam multi fallere docuerunt, dum timent falli, & aliis ius peccandi ſuſpicando fecerunt. Quid eſt ergo, quare verba coram amico retraham? Quid eſt, quare me coram illo non putem ſolum? Quidam quæ tantum amicis committenda ſunt, obuiis narrant; & in quaſlibet aures, quicquid illos vrit, exonerant. Quidam rurſus, etiam chariſſimorum conſcientiam reformidant. & ſi poſſent, ne ſibi quidem credituri, interiùs premunt omne ſecretum. Neutrum faciendum eſt, vtrunque enim vitium eſt, & omnibus credere, & nulli. Sed alterum honeſtius dixerim vitium, alterum tutius.*

Exigi

Exigi tamen in hac parte ſummam Prudentiam, nec cuiuis, etiamſi aut amicum ſe ſimulanti, aut reuerà amico, & ſua omnia nobiſcum communicanti, exonerandum pectus, latè & optimè tradit Epictetus apud Arrianum l. 4. c. 13. & vltimo, demonſtrans obnoxium fore innumeris damnis, qui ſua commiſerit amantis & redamati pectoris vaſi pertuſo; quòd ob animi leuitatem, & linguæ impotentiam, nihil habeat obſeratum, & fideliter clauſum. Et ita ſeipſum exponit Seneca epiſt. 105. *Nihil*, inquit, *æquè proderit, quàm quieſcere, & minimum cum aliis loqui, plurimum ſecum. Eſt quadam dulcedo ſermonis, quæ irrepit & blanditur, non aliter quàm ebrietas aut amor ſecreta producit. Nemo quod audierit, tacebit. Nemo quantum audierit, loquetur. Qui rem non tacuerit, non tacebit autorem. Habet vnuſquiſque aliquem, cui tantum credit, quantum ipſi creditum eſt. Vt garrulitatem ſuam cuſtodiat, & contentus ſit vnius auribus, palam faciet. Sic quod modò ſecretum erat, rumor eſt.*

50. Sunt quibus communicationem arcanorum cum amicis, difficilem faciat metus diſſoluendarum quandoque amicitiarum. His ingero optimum Auguſtini conſilium epiſt. 15. ad S. Hieronymum ſcripta. *In coniunctiſſimorum charitatem, fateor, facilè me totum proiicio. præſertim fatigatum ſcandalis ſæculi, & in ea ſine vlla ſolicitudine requieſco. Deum quippe illic eſſe ſentio, in quem me ſecurus proiicio, & in quo ſecurus requieſco. Nec in hac mea ſecuritate craſtinum illud humanæ fragilitatis incertum, de quo ſuperiùs gemui, omninò formido*, &c. *Veruntamen ex amico intimo factus inimicus, quærat ſibi potiùs, quod fingat aſtutus, non inueniat quod prodat iratus. Hoc autem vnuſquiſque facilè aſſequitur, non occultando quod fecerit, ſed non faciendo quod occultare velit. Quod miſericordia Dei bonis piiſque concedit, vt inter inimicos quoſlibet futuros, liberi, ſecurique verſentur, aliena peccata ſibi commiſſa non prodeant; quæ prodi timeant ipſi, nulla committant. Cùm enim falſum quid à maledico fingitur, aut omninò non creditur, aut certè integra ſalute, ſola fama vexatur. Cùm autem malum perpetratur, hoſtis eſt intimus, etiamſi nullius intimi loquacitate aut lite vulgetur. Quapropter quis prudentium non videat, etiam tu quàm tolerabiliter feras amiciſſimi quondam & familiariſſimi incredibiles nunc inimicitias, conſolante conſcientia. & quemadmodum vel quod iactitat, vel quod à quibuſdam forſitan creditur, in ſiniſtris armis deputes, quibus non minùs quàm dextris, contra Diabolum dimicatur?*

Poſſitne eſſe etiam vitæ ipſius, amici cauſa.

51. Interrogari verò prætereà circa communicationem amicitiæ debitam poteſt, an non modò rerum externarum & conſiliorum, etiam arcanorum, ſed etiam vitæ ipſius eſſe queat hæc communicatio. Hoc eſt, an honeſtè poſſit vita pro amico prodigi, aut aperto diſcrimini obiici: Quod æterna cum laude apud Ethnicos feciſſe referuntur Pylades & Oreſtes, (malè idcircò reprehenſi à Sepulueda epiſt. 94.) Niſus & Euryalus, Pollux & Caſtor: *Quos inter ſe*, verba ſunt Ennodij l. 1. epiſt. 10. *ita concors animorum deuinxit æqualitas, vt horum duos expetitus cum amicis iuuaret interitus, alter amico vitam pretio ſuæ mortis afferret.* Mendaciis vatum, in plauſus aptata cauearum, fidem tempori debere, quæ de Damone & Pythia circumferuntur, dixit Pacatus in Theodoſij panegyrico. Horum vnus vitam ſuam pro alterius vita, vadem obtulit. Vt veràm tamen narrationem refert & ſuſpicit S. Ambroſius l. 3. offic. cap. 12. & lib. 1. eiuſdem Operis, cap. 41. (vbi tamen eis præfert SS. Sixtum & Laurentium;) & Lactantius l. 5. cap. 18. qui inde colligit, licere alienæ vitæ parcere cum pernicie ſuæ, quòd tanta laus eſſet duorum illorum, quos retuli Pythagoræorum, qui pro amicitia perire, glorioſum duxiſſent.

Ariſtoteles certè 9. Eth. c. 8. videtur id maximè laudi ducere; & affirmare, virum probum qui amicorum cauſa ita agit, ſeipſum maximè in illo facto diligere. Verba eius ſunt expenſione digniſſima. *Verum eſt*, inquit, *quod de probo viro dicitur, eum amicorum cauſa & patriæ, multa agere, etiamſi pro ipſis mors fuerit oppetenda. Nam & pecunias & honores proiiciet, & denum bona quæ in certamen apud homines veniunt, dum quod honeſtum eſt, ſibi ipſi vendicat. Breui enim tempore valde lætari magis eligeret, quàm longo leniter: & viuere honeſtè vno anno, quàm multis quomodolibet: vnam item actionem honeſtam & magnam, quàm multas & paruas. Hoc autem iis fortaſſe euenit, qui pro aliis mortem obire conſueuerunt: Eligunt enim magnum quoddam honeſtum ſibi ipſis, pecuniaſque profunderent, quo amici plures accipiant. Pecunia enim amico, ipſi honeſtum comparatur. Quod autem maius bonum eſt, ſibi attribuit. In honoribus etiam & magiſtratibus idem modus eſt: omnia enim hæc amico concedet, honeſtum ſiquidem hoc ipſi eſt, ac laudabile, vt meritò probus eſſe videatur, cùm honeſtatem omnibus anteponat. Fieri item poteſt, vt actiones amico permittat, ſitque ipſi honeſtius, quod cauſa amico fuerit, vt eas egerit, quàm ſi ipſe egiſſet.* Id eſt, actionem quoque honeſtam & laude dignam, ſiue quia meliùs eam obibit, ſiue quia ob aliquam circunſtantiam ita expedit, prætermittens, & amico concedens exercendam, laudem maximam meretur, ſibique ipſi plurimùm prodeſt. Idem ſcriptum eſt à Senec. epiſt. 81. Et fundamentum eſſe videtur, quod ex his S. Anſelmi verbis, l. 2. epiſt. 3. petitur. *Quiſquis diligit aliquem, aut per dilectionem prodeſt alicui, ſcitote quia plus ſibi prodeſt, quàm aliis. Multò nanque maius eſt quod tenet ipſam charitatem, quàm ſit id quod præſtat aliis per charitatem. Iſti enim id ſolùm quod charitas ad tempus poteſt, tribuitur: Illi verò & hic ipſa charitas tribuitur, & in futuro quantum ipſa eſt, retribuitur.*

Pars affirmans, approbatur.

52. Itaque apparet, quantam communicationem bonorum inter amicos concedat Philoſophus, eúmque ne vitæ quidem, (ſi res ferat,) diſpendium pro amico, inhoneſtum arbitrari. Quod item docet Maximus Tyrius exponens Socraticum amorem diſſert. 9. num. 57. Videóque annuentes Theologos Chriſtianos; dummodò nullus alius titulus, quàm charitatis propriæ, & amoris quo quiſque ſuam vitam proſequi naturaliter debet, vrgeat ad parcendum vitæ ſuæ. Hac enim limitatione adhibita, licere pro amico vitam impendere, permittendo diſpendium vitæ propriæ aliunde obueniens, vt amici ſimile diſpendium auertatur, affirmat Suares d. 9. de Charitate, ſ. 3. num. 7. & Val. 2. 2. d. 3. q. 4. p. 3. aſſert. 3. corol. 1. & ex D. Thoma Capreolus in 4. d. 14. q. 1. concl. 3. Annuéntque multò magis Victoria relect. de homicid. à num. 24. Mol. tract. 3. de Iuſt. d. 14. Leſſ. l. 2. de Virt. cap. 9. num. 29. Bannes 2. 2. quæſt. 26. art. 4. dub. 2. Becan. ibid. cap. 19. q. 2. num. 17. Illefonſus Meſſia l. 2. de vera & falſa gloria, cap. 13. & alij quos allegat & ſequitur Ægidius Coninc. d. 25. de actib. ſupernatur. num. 81. qui omnes ſuppoſito fructu alieno non modico, admittunt, fas eſſe, etiam ſecluſa arcta amicitiæ neceſſitudine, poſtponere corporalem ſuam ſalutem, fructui illi alterius, & ſuo profectui ac virtutis exercitio

citio in ea alieni commodi procuratione.

53. Audi etiam in hanc rem, S. Chryſoſtom, homil.2.in 1.ad Theſſal.ad illud, *Sed & noſtras ipſorum animas. Ita oportet*, inquit, *amantem amare, vt etſi anima ab eo poſtuletur, & poſſibile ſit, non prohibeat. Non dico poſtuletur, ſed vt & ipſe vltro tali dono accurrat: nihil enim tali dilectione dulcius eſſe poterit, nihilque ei triſte accidet. Reuera vitæ pharmacum eſt fidus amicus, reuerà protectio fortis eſt fidus amicus: quid etenim non efficeret germanus amicus.* Nec ſecus Seneca deſcribens perfectam amicitiam epiſt.9. In primis verò exhibet characteres vulgatorum amicorum; eorum inquam, quos vulgus abſurdè amicos appellat, commodum ſuum captantes, non intentos in amici bonum, & præmium ac lucrum amicitiæ ab ipſamet diuerſum ſtatuentes. Hos omninò repudiaturum, nec his ſe amicis annumeraturum ſapientem, ſic conteſtatur Seneca. *Sapiens etiam ſi contentus eſt ſe; tamen habere amicum vult: ſi ob nihil aliud, certè vt exerceat amicitiam, ne tam magna virtus iaceat: non ob hoc quod Epicurus dicebat in hac epiſtola, vt habeat qui ſibi ægro aſſideat, ſuccurrat in vincula coniecto vel inopi: ſed vt habeat aliquem, cui ipſe ægro aſſideat, quem ipſum circumuentum hoſtili cuſtodia liberet. Qui ſe ſpectat, & propter hoc ad amicitiam venit, malè cogitat: quemadmodum cœpit, ſic deſinet. Parauit amicum aduerſus vincula laturum opem: cum primùm crepuerit catena, diſcedet. Hæ ſunt amicitiæ, quas tēporarias populus appellat. Qui cauſa vtilitatis aſſumptus eſt, tandiu placebit, quandiu vtilis fuerit. Hac re florentes amicorum turba circunſedet: circa euerſos ingens ſolitudo eſt: & inde amici fugiunt, vbi probantur. Hac re tot nefaria exempla ſunt, aliorum metu relinquentium, aliorum metu prodentium. Neceſſe eſt initia inter ſe, & exitus congruant. Qui amicus eſſe cœpit, quia expedit, placebit ei aliquod pretium contra amicitiam, ſi vllum in illa placet pretium præter ipſam.* Spurio hoc amicitiæ characteriſmo ſic exploſo, en quibus coloribus effingit amicum eo nomine dignum, conſentaneè ad rem noſtram. *In quid igitur amicum paro? Vt habeam pro quo mori poſſim, vt habeam quem in exilium ſequar, cuius me morti opponam, & impendam. Iſta quam tu deſcribis, negotiatio eſt, non amicitia; quæ ad commodum accedit, quæ quid conſecutura ſit, ſpectat.* Et lib.1.de benef.cap.10. *Dignum etiam, impendio ſanguinis mei tuebor, & in partem diſcriminis veniam. Indignum ſi eripere latronibus potero, clamore ſublato, ſalutarem vocem homini non pigebit emittere.* Rurſus lib.2. eiuſdem Operis, cap. 15. *Cum ſumma amicitia ſit, amicum ſibi æquare; vtrique ſimul conſulendum eſt. Dabo egenti: ſed vt ipſe non egeam. Succurram perituro; ſed vt ipſe non peream, niſi ſi futurus ero magni hominis, aut magna rei merces.* At magna omninò res fidus amicus. In eius igitur bonum, ac vt is ſaluus ſit, exitium meum permittere, graue non ducam.

Communicandum amico in omnibus, citra culpam.

54. Denique omnis communicatio peccato vacans intercedere inter amicos debet, ſi res ferat & neceſſitas, vel opportunitas. Quoties verò culpa interuenit, abrumpenda eſt neceſſitudo, ſiléntque amicitiæ iura. Qua in parte lapſi ſunt Tullius & Theophraſtus, aliíque Ethnici; qui pro amico, leues culpas & minutas, refugiendas negarunt. Ita enim habent Theophraſti verba apud Gellium l.1. cap.3. *Parua & tenuis, vel turpitudo, vel infamia ſubeunda eſt, ſi ea re magna vtilitas amico quæri poteſt. Rependitur quippe; & compenſatur leue damnum, delibatæ honeſtatis maiore alia grauioréque in adiuuando amico honeſtate. Minimáque illa labes, & quaſi lacuna famæ imminentis, partarum amico vtilitatum ratione ſolidatur, neque nominibus moueri nos oportet, quòd pares genere ipſo non ſunt, honeſtas meæ famæ, & veri amici vtilitas. Ponderibus hæc enim, poteſtatibúſque præſentibus, non vocabulorum appellationibus, neque dignitatibus generum, diiudicanda ſunt. Nam cùm in rebus aut paribus aut non longè ſecus vtilitas amici, & honeſtas noſtra conſiſtit, honeſtas proculdubiò præponderat. Cum verò amici vtilitas nimio eſt amplior; honeſtatis autem noſtræ in re non graui leuis iactura eſt: tunc, quod vtile amico eſt, id primum illo, quod honeſtum nobis eſt, fit plenius. Sicuti magnum pondus æris, parua lamina auri, fit pretioſius.* Ita Theophraſtus; & malè. Nam euertitur fundamentum veræ amicitiæ, quoties honeſtas violatur. Temperar autem vtcunque ſuæ ſententiæ virus verbis illis, quæ ibidem ſubiungit. *Has tamen paruitates rerum, & magnitudines, atque has omnes officiorum exiſtimationes, alia nonnunquam momenta extrinſecus, atque aliæ quaſi appendices perſonarum & cauſarum, & temporum, & circumſtantiæ ipſius neceſſitates, quas includere in præcepta difficile eſt, moderantur & regunt & quaſi gubernant. Et nunc ratas efficiunt, nunc irritas.*

Conſummatur amicitiæ definitio. Variis ex ea illatis, proluditur.

55. Habemus ex dictis, plenam virtutis amicitiæ deſcriptionem, vt eſſentialiter quidem ſit tantùm mutua beneuolentia vtrinque cognita, ſiue amor cum redamatione, vtrinque perſpecta; integretur tamen, vel potiùs prodatur, ac foueatur, & augeatur, quæ vera amicitia eſt, communicatione bonorum & conſiliorum, & ſi res ita ferat, nec alia ſint quæ obſtent, etiam vitæ pro amico obiectu & expoſitione.

Ex hac porrò ratione amicitiæ, eiúſque quaſi proprietatibus & adiunctis, facile erit, cum Ariſtotele, & varias amicitiæ ſpecies, & quàm multæ falsò, hoc nomine apud aliquos potiantur, & vera quàm infrequens & rara ſit, ac denique erga quos eſſe poſſit, colligere. Quæ placet paucis attingere, priuſquam hac tractatione excedam. Pleniſſimè autem tradita legere licebit apud varios, quorum extant pleni de amicitia commentarij, nominatímque ex externis habemus Ariſtotel. 8. & 9. Ethic. Platonem in Lyſide, Tullium in Lælio, Themiſtium orat. 3. Simplic. in Epicteti c.37. Lucianum in Dialogo, cuius inſcriptio *Toxaris*. Libanium diſſertat. 2. Moral. Libri Theophraſti de amicitia memorantur à Gellio l.1. cap.3. ſed interciderunt. Ex noſtris habemus præcipuè Auguſtinum l. de amicit. qui extat t.4. Caſſiodor. l. de amic. & eundem planè cum eo Bleſenſem opuſc. eiuſdem argumenti. (Nam poſterior pars, quæ in prima Bleſenſis editione deſiderabatur, addita integrè eſt in editione Colonienſis Biblioth. t. 12. parte 2.) Caſſianum collat. 16. Aëlredum Rhieuallenſem libris tribus de ſpirituali amicitia, qui extant t.13. Biblioth.

Illatum primum; De variis amicitiæ ſpeciebus, & inæquali duratione.

56. Liquet ergo ex dictis, in primis varias eſſe poſſe amicitiæ ſpecies. Varia nanque eſſe poſſe eius motiua oſtendimus. Pro varietate autem motiuorum, variari ſpecie amicitias neceſſe eſt, vt Ariſtoteles

Ariſtoteles etiam rectè intulit 8.Eth. c.3. Qui indidem colligit ſolam amicitiam virtute nixam, eſſe veram & diuturnam: In quibus verò vtile aut iucundum captatur, non eſſe amicitias niſi ex accidenti; hoc eſt ſpecie tenus & adumbratas, reipſa autem, veras amicitias non eſſe. Quod Muſonius l. de nuptiarum ſcopo egregiè oſtendit. *Quomodo,* inquit, *concordes inter ſe fuerint homines improbi? vel quo pacto bonus cum malo conſentiet? Nihilo certè magis, quàm ligno recto cum incuruo, aut duobus curuis inter ſe conueniet. Nam curuum & ſimili ſuo adaptari non poteſt, è contrario nempe recto, longè minus. Itaque malus etiam malo, nec amicus eſſe, neque conſentire poteſt, & multò minus homini bono.*

57. Addit Philoſophus, amicitias illas ideò non diu perſtare, quia facile eſt, vt quod in eis quærebatur, euaneſcat. *Qui ob vtilitatem,* inquit, *amant ſe mutuò, non per ſe amant: ſed quatenus bonum aliquid à ſe mutuò percipiunt. Simili modo qui ob voluptatem amici ſunt. Non enim vrbanos amant, quia qualitate quadam ſunt affecti, ſed quia iucundi ipſis ſunt. Ita & qui ob vtilitatem, & qui ob voluptatem amant: Illi ob ſuum bonum, ſi ob ſuam voluptatem diligunt, non quatenus eſt. Ille qui amatur, ſed quatenus eſt vtilis vel iucundus. Ex accidenti igitur amicitiæ hæ ſunt. Non enim quatenus eſt ille qui amatur, quicunque is ſit, eatenus amatur: ſed quatenus bonum aliquid alter; alter voluptatem affert. Huiuſmodi autem amicitiæ facilè diſſolui poſſunt, cùm ſimiles ipſi non permaneant. Nam ſi non ampliùs iucundi, aut vtiles fuerint, amare deſiſtunt. At vtile non permanet, ſed aliàs illud euadit. Quo fit vt diſſoluto eo, ob quod amici erant, amicitia quoque ipſa diſſoluatur, quippe propter illud erat.* Perbellè in hanc ſententiam Nazianzenus orat.20. *Corporum amores, quia rerum fluxarum ſunt, fluunt quoque ipſi, non ſecus ac veris flores. Nam nec flamma, conſumpta materia remanet, ſed vnà cum ea extinguitur; nec cupiditas, marceſcente fomite ſubſiſtit. At pudici & Deo grati amores, quandoquidem rei ſtabilis & firmæ ſunt, propterea diuturniores etiam ſunt; quantòque maior pulchritudinis ſpecies ipſis obiicitur; tantò etiam arctiùs, & ſecum, & inter ſe rerum earundem amatores deuinciunt.* Quod de corporum amore dixit Theologus, æquè in quocunque amore alibi quàm in virtute fundato, locum habet. Et alluſit fortaſſis ad hoc Nazianzeni dictum Sidonius l.4.epiſt.14. cùm ſcripſit, aliquos *amicis vti quaſi floribus, tandiu gratis, donec recentibus.* Nimirum quia poſt aliquod temporis ſpatium, dilapſa ſpe fructus aut delectationis quæ oſtentabatur, ſimul marceſcit amicitia. Hinc eſt quòd aduerſis ſuccedentibus interrogari vim dilectionis, id eſt, probari amicitiæ ſynceritatem, obſeruat S. Gregor. 7. Moral. cap. 11. & multos in eam rem proferens S.Damaſc.l.3.parall. c.105. & 106. Egregiè item in rem propoſitam faciunt illa Senecæ 4. de benef. cap.20. *Faciat licèt omnia quæ facere bonus amicus & memor officij debet, ſi animo eius obuerſatur ſpes, ſi captator eſt, & hamum iacit, vt aues quæ laceratione corporum aluntur, laſſa morbo pecora, & caſura è proximo ſpeculantur; ita hic imminet morti, & circa cadauer volat.*

Optimè item Epictetus apud Arrianum l. 2. c.22. *Catellos vidiſtine aliquando ſibi mutuò caudis adblandientes atque colludentes? Eo ſpectaculo nihil amicius aut conſentiens magis videtur. Sed vt cognoſcas quid ſit amicitia, in medium proiice carnem, & intelliges. Inter te & filiolum interpone agellum, & intelliges quàm citò te ſepeliri cupiat filiolus, & tu ipſum mori.* Illuſtrat præterea hoc exemplis, amicitiæ patrem inter ac filium, interque fratres diſſociatæ, cùm ita ferre cuique eorum viſa eſt ſua vtilitas. Tum ſubdit, adeò altè conſertum eſſe ferè omnibus, vtilitatis propriæ ſtudium, vt vix vlla ſit amicitia, quam inde diſturbari non contingat. Sic autem præter cætera affatur auditores. *In vniuerſum, (nolite decipi,) ſic conciliatum ſibi naturali inſtinctu eſt animal, vt nulli rei magis, quam ſuæ propriæ vtilitati ſit deuinctum. Quicquid ergo impedimenti viſum fuerit vſquam obiici, ſiue frater is fuerit, ſiue pater, ſiue filius, ſiue ametur, ſiue amet; eos omnes odit, abiicit, imprecando diris deuouet. Nihil enim æque diligunt omnes atque ſuum commodum: idipſum eſt pater, frater, propinquus, patria, Dij. Quod ſi Dij quoque nobis iſtud impedire videantur, conuicia in illos quoque dicimus, ſtatuaſque eorum ſubuertimus & templa incendimus. Quemadmodum fecit Alexander, cùm iuberet incendi fanum Aſclepij, quum diem ſuum obiiſſet quidam ei percharus. In eodem igitur capite collocabuntur vtile, ſanctum, honeſtum, patria, parentes, amici, ſimùlque ſalua retinebuntur. Quòd ſi alibi fuerit, vtilitas poſita, & alibi parentes, patria, ipſúmque adeò iuſtum, peribunt nimirum hæc omnia depreſſa pondere proprij commodi. Nam vbicunque eſt EGO, & MEVM, illuc neceſſe eſt inclinare animal.* Similia multa in eam rem profert, reliquo capite. Themiſtius non diſſimiliter orat.3. *Sunt animo veram ac ſyncerum amicitiam apprehendere cupienti, ſordes in primis contrariæ. Quippe eos ipſos videmus, qui amici dicuntur, quemadmodum anteà quidem dextras ſibi inuicem iungant, ſimul deambulent, mutuáque viuendi conſuetudine vtantur; ſed vbi paucos nummos fortuna aliqua in medium iniecerit, catulorum more proſilientes, ſe inuicem mordeant ac dilanient.*

58. Ex dictis porrò, Philoſophus, de duratione amicitiæ varias inter perſonas conciliatæ, pronunciat. Subdit ergo eodem c. 3. ſenum amicitias in vtili vt plurimùm fundari, amicitias verò iuuenum in iucundo. Vnde liquet, vtraſque facilè euaneſcere. Capite item 4. amicitias pleraſque fragiles & minima occaſione diſſolubiles proponit, quæ ſcilicet motiuo infirmo nituntur. Sic amicitiam inter pueros ait coaleſcere ob iucunditatem. Inter ciuitates autem ac regna ob vtilitatem. Quam etiam ait eſſe vnicam cauſam amicitiæ inter improbos. Quod latè accipiendum eſt, cùm conſtet, turpes pleraſque amicitias, vt in eiuſdem capitis fine dicitur, ſolo iucundo niti. Sed nimirum tunc complex, eſt inſtrumentum vtile ad perceptionem voluptatis quæſitæ.

Inter improbos amicitiæ euanidæ, imò nullæ.

Cæterùm quod Ariſtoteles eo loco, nec ſemel aliàs, ſimpliciter amicitiam inter improbos videtur agnoſcere, intellige in ſpeciem: nam reipſa inter improbos non poteſt eſſe vera amicitia, cùm iucundo tantùm, aut vtili, & quidem contra rationem nitatur. Plato ſanè, vt eſt apud Apuleium l.de Philoſophia, amicitias voluptate nixas, quæ eſt magna pars amicitiarum inter improbos, vocauit *calamitates animarum*, negauítque eſſe amicitias. Stoicis item frequens eſt, nomen ac decus amicitiæ huiuſmodi fœderationibus abrogare, vt latè refert Lipſius 3. manud. diſſ. 16. Vnus ex Epicteto locus, erit inſtar omnium quæ ex variis Stoicis proferri poſſent. Sic igitur Epictetus apud Arrianum lib.2. c.22. *Vt ſunt fideles & iuſti, ita quoque amici dicendi ſunt homines. Vbinam quæſo eſt amicitia, quàm illic vbi eſt fides, pudor, exhibitio honeſti, ac nullius rei alterius? At inquies, tanto tempore me obſeruauit, & non amaretur? Inepte, qui ſcis an ſic te coluerit, quemadmodum ſolet calceos ſuos, dum ſpongiâ detergit, aut vt pecus quoddam? Qui ſcis autem vtrum ſi tui nullus vſus tanquam inſtrumenti ampliùs fuerit, ipſe tanquam fractam tabellam te ſit abiecturus?* Ex eodem fundamento

Dio orat.74.confirmat, nulli quātumlibet amicum ſe oſtentanti, facilè credendum in tanta hominum prauitate, quod qui ſibi ipſis mali ſint, aliis boni, atque adeò amici eſſe nequaquā poſſint. *Quomodo,* inquit, *me diligeret, qui neque ſeipſum diligit? Quod enim ad Athenienſes dictum eſt, quando extremis preſſi calamitatibus aliquid orabant de Samo, benè etiam ad eos diceretur, qui cum pernicioſis amicitiam ineunt. Qui ipſe ſeſe non amat, quomodo alium amabit, aut hoſpitem, aut filium, aut fratrem. Quid igitur faciendum, quum quis ſe amicè inſinuat, pérque omnia ſacra iurat, & tantùm non diſſecare ſe ſit paratus? Hi quidem iam audiendi ſunt neceſſariò, atque herclè etiam iis annuendum. At ſciendum interea perſpicuè, nihil eorum eſſe ſolidum.*

E contra, inter probos, amicitia vera, & ſolida.

59. Non ſic bonorum amicitiæ, fundamento virtutis ſubnixæ. Audi Ariſtotelem c.illo 3. *Bonorum verò & eorum qui in virtute ſunt ſimiles, amicitia perfecta demum eſt. Hi enim mutuò ſibi bona ſimiliter volunt, quatenus ſunt boni: boni autem ſunt per ſe. At qui amicis bona volunt ipſorum cauſa, maximè amici ſunt; quippe cùm per ſe ita ſeſe habeant, & non ex accidenti. Vnde horum amicitia præcipuè permanet, quoad boni fuerint. Virtus verò ſtabilis res eſt. Eſtque vterque abſolutè bonus, & amico: nam boni, & abſolutè, & ſibi mutuò, boni ſunt. Vtiles item, & iucundi ſimiliter. Boni enim ſunt & abſolutè, & ſibi mutuò iucundi. Singulis ſiquidem propriæ actiones, & tales, voluptatem afferunt. Bonorum autem actiones, tales vel ſimiles ſunt. Vnde fit, vt talis amicitia ſtabilis meritò ſit.* Idem luculenter confirmat toto c.4. vbi omnes amicitias iucundo & vtili nixas, appellat amicitias ſimilitudinarias. Solam autem bonorum amicitiam in virtute fundatam, ait eſſe abſolutè & per ſe amicitiam, quia ſoli boni inuicem amant, non captato extrinſeco commodo, neque turpis lucri gratia, ſed tantùm propter bonum amici, etiamſi nulla inde delectatio vel vtilitas foret refundenda.

Nec aliter pronunciatum eſſe à Stoïcis Philoſophis, de triplici hac amicitiæ ſpecie docet Clemens Alex. 2. Strom. cap.9. *Docemur*, inquit, *eſſe triplex genus amicitiæ: & eorum, primum quidem eſt idque optimum ac præſtantiſſimum, id quod eſt ex virtute. Valida enim eſt, quæ eſt ex ratione dilectio. Secundum autem ac medium, ex remuneratione. Eſt autem hoc genus aptum ad ſocietatem, ac communicationem libenter impertiens, & vitæ conducibile. Communis enim eſt quæ ex gratia amicitia. Vltimum autem ac tertium, nos quidem dicimus id quod eſt ex conſuetudine. Illi verò, id quod ex voluptate verti ac mutari poteſt. Ac mihi quidem pulcherrimè Hippodamus Pythagoræus videtur deſcribere amicitias. Vna quidem eſt ex ſcientia Deorum. Altera verò ex hominum ſuppeditatione. Tertia verò ex voluptate animantium. Eſt ergo vna quidem Philoſophi amicitia. Altera verò hominis. Tertia autem animalis.* Ex his ne in re clara ſim fuſior, apparet quæ ſit veri amici teſſera, & quomodo verus à fucato & falſo ſit ſecernendus, qua de re latè Plutarch. opuſc. de differentia adulatoris & amici, & multa in eam rem colligens Ribad. lib. 2. de Principe, cap.30. toto. Videndus item S.Auguſtinus hom.38.ex 50. *ab initio.*

Illatum alterum; de veræ amicitiæ raritate, atque anguſtiis.

60. Eruere præterea ex dictis poſſumus, cum Ariſtotele c.illo 3.amicitiam veram, eſſe admodum raram & infrequentem. Quæ eſt vetus expoſtulatio in omnia tempora cadens. *O amicitia*, exclamat Petrus Cluniac. l.1. epiſt.5. *res inter mortales admodùm pretioſa, ſed quantò carior, tantò rarior, quo abiſti? Quò terras peroſa receſſiſti? Vt quid miſeros homines, animorum firma coniunctio, reliquiſti? Cur abſentia tua cuncta deſerta feciſti? Fortaſſis vt de columba illa antiqua legitur, non inueniens vbi pes tuus requieſceret, ad arcam rediiſti, & ab Architecto Noë ſuſcepta, diluuij pericula effugiſti. Verè inquam tu columba æterna pacis amica, felle carens, nihilque niſi diligere ſciens, vndas tumultuum fluctuſque diſcordiarum vniuerſam terram obtinentes horruiſti, nullumque in imis requiei locum inueniens, feſtino reditu ad ſuperos reuolaſti. Tu Noë mundi fabricatoris manu recepta, cœlorum intima penetraſti, & extima cuncta diſceſſu tuo in inuicem commouiſti. Inde conſpirantia in mutuum interitum terrena omnia cerno. Inde regna in ſe conſurrexiſſe conſpicio. Inde totam mundani corporis molem, compagibus diſſolutis labefactari paſſim ac diffluere video. Inde eſt quòd nec proximus proximo, nec amicus amico; nec frater fratri, nec patri filius, fidem ſeruat. Inde quòd omnium neceſſitudinum iura violantur. Inde quòd ſanguis, vniuerſam ſuperficiem iam tinxit terrarum.* Dio Chryſoſtomus orat.74. *in ipſo fine*, à quo tempore Sol toties defecit, terna tantùm amicorum paria fida & conſtantia vixiſſe queritur. Remigraſſe in cœlum amicitiam ex Heſiodi Erigone, ait Alciatus l. *latè*, de verb.ſignific.

Cauſa illius infrequentiæ, impuritas motiui amicitiam fundantis.

Rationem reddit Ariſtoteles, quia pauci admodum reperiuntur, qui ea qua dixi affectus puritate, & ſyncerè propter eos quos amant, bona illis velint. Quotus enim reuerà eſt, qui in alterius amore, ſeipſum non quærat? Vt propterea egregiè Philo l. de plantatione Noë, ſtolones rebus quibuſvis bonis veluti plantis adnaſcentes recenſens, in amicitia quoque eos agnoſcat. *In amicitia quoque planta, ſimiles*, inquit, *ſtolones amputandi ſunt, vt potiores eius partes conſeruentur. Sunt autem hi, meretricum præſtigiæ, quibus in amatores vtuntur, & fraudes adulatorum. Videmus enim iſtas quæ faciunt quæſtum è flore corporis, magnam erga ſuos amatores præ ſe ferre beneuolentiam, quæ tamen non illos amant, ſed ſeipſas, & quotidianis prædis inhiant. Adulatores quoque, nonnunquam ineffabile odium celantes apud eos quibus obſequuntur, tamen amant lautas cœnas, & guloſum otium, qua cupiditate inducuntur, vt colant eos, qui talia ſuppeditant. At illa ſyncera & non fucata amicitiæ planta, excuſſis & dimiſſis huiuſmodi rebus, fructum feret ſuis cultoribus vtiliſſimum, nempe fidem nullis corrumpendam muneribus. Propoſitum enim eius eſt, amico benè velle propter ipſum. At ſcorta & adulatores ſuum agunt negotium, dum amatoribus, & quibus adulantur, aliquid boni conciliant. Reſecandæ ſunt igitur hæ præſtigiæ, ſimulationéſque, ab amicitiæ planta, vt agnatæ peſtes noxiæ.* At vt plurimùm amicitiæ humanæ adnaſci hæc mala, dubitare non licet, quia plerique omnes, etiam amando, ſe & ſua gerunt.

61. Eſt igitur rara admodum in terris auis vera amicitia, & ex propoſito præſertim capite. Nam multi, vt Seneca epiſt. 95. ſcitè dixit, dum amicos ſimulant, *vultures reuerà ſunt, cadauer expectant.* Et l.6.de benef.cap.33. iure pronunciat, eſſe *amicitiam, rem non domibus tantùm, ſed ſeculis raram: quæ non alicubi magis deeſt, quàm vbi creditur abundare. Quid iſtos tu libros, quos vix nomenclatorum complectitur aut memoria aut manus, amicorū exiſtimas eſſe? Non ſunt iſti amici, qui agmine magno ianuam pulſant, qui in-*

primas

primas & ſecundas admiſſiones digeruntur. Conſuetudo iſta, vetus eſt Regibus, Regéſque ſimulantibus, populum amicorum deſcribere. Interſerit multa in laruas illas amicitiarum, quas variis veluti ordinibus digeſtas refert; negátque reuerà amicos habendos, qui ſecundo tantùm aut tertiò amicorum gradu ſint collocati, vt fieri neceſſe eſt, cùm ingens omninò amicorum cenſus numeratur. Tum ſubdit. *Ad quencunque itaque iſtorum veneris, quorum ſalutatio vrbem concutit, ſcito, etiam ſi animaduerteris obſeſſos ingenti frequentia vicos, & commeantium in vtranque partem cateruis itinera compreſſa; tamen venire te in locum hominibus plenum; amicis vacuum.* Nimirum hi ſalutantium & aſſectantium fluctus, ſeipſos quærunt, ſuúmque commodum, non bonum eius cui abblandiuntur.

Item quòd longo vſu ad amicitiam prærequiſito, pateant defectus.

62. Addere poſſumus cum Ariſtotele c. illo 3. extremo, alteram eiuſdem infrequentiæ & tantæ in vera amicitia raritatis rationem, ex eo ductam, *quòd vera amicitia tempore & conſuetudine indiget. Nam, vt eſt in prouerbio, fieri nequi:, vt mutuò homines ſeſe cognoſcant priùs, quàm ſalem qui dicitur, conſumpſerint; neque priùs ſeſe admittant, ſintque inter ſe amici, quàm alter alteri, amabilis & videatur eſſe, & credatur. Qui autem citò ſeſe amicè gerunt inter ſe, volunt illi quidem eſſe amici, ſed non ſunt tamen, niſi & amabiles quoque ſint, & ſe eſſe non ignorent: ac voluntas quidem amicitia velox eſt, amicitia minimè. Hæc igitur, & tempore, & reliquis perfecta eſt.* Sic autem coaleſcens amicitiæ vinculum, non poteſt eſſe frequens & obuium. Nam in longi temporis probatione & conuictu, multa occurrunt, quæ amicitiæ coalitum meritò impediant, aut iam inchoatam diſſocient.

Ideóqne monitum eſt omnium ſapientum, non niſi præuio longo & accurato examine ineundas eſſe amicitias. *Omnia cum amico delibera*, ait Seneca epiſt. 3. *ſed de ipſo priùs. Poſt amicitiam credendum eſt; ante amicitiam iudicandum. Iſti verò præpoſterè officia permiſcent, qui contra præcepta Theophraſti, cùm amauerint iudicant, & non amant cùm iudicauerint.* Sidonius è contra, ſapientiſſimè lib. 5. epiſt. 11. conſuetudinis ſuæ eſſe ſcribit, priùs eligere, poſteà diligere. Pulchrè Caſſiod. l. de amic. c. 11. *Vide ſicut frequenter accidere ſolet, ne quidam amoris impetus probationis ſpatium præcurrat, & præludat probandi iudicium. Vir itaque prudens, paulatim cohibeat & refrenet hunc impetum, cui beneuolentiæ modum imponens & regulam, diſcretè in affectum tranſeat, & ſe tandem amico, præmiſſa probatione, committat.* Fusè item de eodem delectu Simplicius ad c. 37. Enchir. expendens ex ritè iactis per hunc delectum, amicitiæ fundamentis totam eius ſubſtructionem & incolumitatem exiſtere. Latè denique de eodem examine Socrates apud Xenoph. l. 2. de dictis eius & factis, & Plutarchus opuſc. de amicorum multitudine.

Quàm infrequens, multos eiuſdem eſſe amicos.

63. Itaque rectè poſitum eſt ab Ariſtotele ſuprà, amicitiam veram, quandoquidem tanto delectu eget, raram eſſe auem in terris. Vt proinde vnum aliquem multos ſimul habere verè amicos, ægrè poſſe, rectè ſtatuat Ariſtoteles eod. lib. 8. c. 6. *At verò* inquit, *vt multis quiſpiam ſit amicus amicitiâ perfectâ, fieri non poteſt. Quemadmodum neque vt amore multorum ſimul aliquis capiatur. Exuperationi enim ſimile hoc eſt. Quod autem eſt huiuſmodi, ad vnum ſpectare naturâ conſueuit. Multos verò eidem ſimul vehementer placere, non facile eſt. Fortaſſe etiam neque bonos multos eſſe. Opus præterea eſt & experimentum capere, & conſuetudine vti, id quod perquàm difficile eſt. Ob vtilitatem tamen & iucunditatem fieri poteſt, vt multis quis placeat. Multi enim tales ſunt, & in breui tempore miniſtrationes fiunt.* At huiuſmodi amicitiam non eſſe niſi ſimilitudinariam, & dictum iam antè eſt, & in hoc ipſo capite inculcatur, vt mirum non ſit eam ſatis frequentem eſſe, quod de vera & perfecta duntaxat negauimus. Eandem quoque infrequentiam veræ amicitiæ ſignare videtur, quod Solis ſymbolo apud veteres expreſſam amicitiam latè proſequitur de Roa l. 1. ſingular. c. 14. Quamuis enim id ad varia amicitiæ attributa quæ idem Autor conſiderat, pertinere poſſit, tamen cùm Sol ſit omninò vnus ſitque frequenter raritatis teſſera, pertinere quoque poteſt ad exilem numerum amicorum, ad quos amicitia poteſt exporrigi. Confirmant verò eum rationes quas in hanc veræ amicitiæ ad paucos extenſionem conſtipat 9. Eth. cap. 10. concludens in hæc verba, quæ etiamſi ambiguitatem ſonare videantur: tamen iuxta phraſin Ariſtotelis modeſtam potiùs in affirmando firmitatem ferunt. *Fortaſſe igitur*, inquit, *rectè ſe habet, non quærere quamplurimos habere amicos, ſed tot, quot ad conuiuendum idonei ſunt. Neque enim fieri poſſe videretur, vt multis vehementer amicus quiſpiam ſit.* Et mox. *Qui autem multorum ſunt amici, & cum omnibus familiariter verſantur, ij nemini ſunt amici, niſi ciuiliter, quos obſequioſos vocant. Nam ciuiliter eſſe amicus multis poteſt quiſpiam, etiamſi obſequioſus non ſit, ſed reuerà probus: ob virtutem verò & propter ſeſe erga multos non poteſt, ſed contentus eſſe vnuſquiſque debet, ſi vel paucos huiuſmodi inuenerit.* Neque verò expedire, amicitiam ad plures diffundi, vel etiam poſſe diffundi, docet latè Plutarchus opuſc. cit. In lege tamen noua, has philoſophicæ amicitiæ anguſtias eſſe dilatatas, obſeruat Petrus Bleſenſis l. de amicitia, cap. 2. & epiſt. 137.

Illatum tertium, ad quos poſſit eſſe amicitia. Statuitur poſſe eſſe ad quoſvis homines.

64. Præterea ex dictis colligitur, ad quoſnam poſſit eſſe amicitia. Cùm enim ex neceſſaria redamatione propter ipſum amantem, conſtet eam neque eſſe poſſe ad ſeipſum, neque ad inanimata vel bruta, vt initio oſtenſum eſt: reſtat vt tantùm eſſe poſſit ad alios homines, aliáſque ab humana diſtinctas naturas intellectuales. De quibuſvis hominibus, fatendum eſt, eſſe poſſe ad eos amicitiam, quandiu hîc degunt, & ſe amicitia, eiúſque appendicibus dignos præſtant.

Eſt quidem de ratione amicitiæ, æqualitas quædam, vt Ariſtoteles ſæpè docet, nominatímque l. 8. c. 7. & l. 9. c. 8. vbi amicitia definitur æqualitas, & 7. ad Eudem. c. 5. & luculenter S. Hieronymus in c. 7. Micheæ. Æqualitas autem non videtur interuenire inter pleroſque homines, cùm alij aliis ſupereminèant, vt patres filiis, vir vxori, Princeps ſubditis. Eſſe tamen inter hos quoque æqualitatem ſufficientem ad amicitiam, dubitari non debet, cùm & vtrinque idoneum fundamentum amoris propter ipſum, extare poſſit, & quæcunque ad amicitiæ conſummationem hactenus exegimus, concurrere facilè queant inter huiuſmodi perſonas. Porrò ob inæqualitatem quaſi materialiter & per accidens interuenientem, Ariſtoteles 8. Ethic. cap. 7. huiuſmodi amicitiam ait eſſe per ſupereminentiam, & contraponit alteri, de qua

cap.6, dixerat eſſe in æqualitate. Quò tamen magis amicitia perficitur, eò minùs ab inæqualitate receditur.

Eſtque hac in parte notabile diſcrimen Iuſtitiam inter & amicitiam, vt Ariſtoteles eodem c. notat, quòd in Iuſtitia primum omnium attenditur quid cuique ſecundùm proportionem aliquam debeatur, & penes eam proportionem, quæ pro duplici Iuſtitia, duplex eſt, ſtatuitur de æqualitate. In amicitia autem, viceuerſa, primùm ponenda eſt æqualitas aliqua: & hæc quò maior fuerit, eò faciliùs coaleſcit amicitia: tum exhibetur vtrique quod ſecundùm dignitatem debetur. Cuius diuerſitatis hanc rationem aſſignat S. Thomas 8. Eth. lect. 7. quòd amicitia ſit quædam vnio ſiue ſocietas amicorum. Vnio autem illa nequit inter perſonas multùm diſtantes exurgere; ſed oportet quòd accedant ad inuicem, & aliquatenus propinquæ, hoc eſt, æquales fiat. Vnde ad amicitiam pertinet, æqualitate iam conſtituta æqualiter vti. Ad Iuſtitiam verò pertinet, inæqualia ad æqualitatem reducere: qua æqualitate poſita, habetur conſummatio Iuſtitiæ. Atque ita æqualitas, eſt vertex & conſummatio in Iuſtitia, & inchoatio ac principium in amicitia. Itaque poteſt inter quoſvis homines amicitia iniri.

Poſſe ad Deum eſſe intra naturæ fines, qui negent.

65. Supereſt difficultas de Deo & intelligentiis intra nudum naturæ lumen ſiſtendo. Et de Deo quidem, Ariſtoteles 8. Eth. c. 7. negat poſſe nobiſcum amicitiam contrahere, quòd infinitè nobis ſuperior ſit. *At amicitia*, vt dixit apud Laërtium Pythagoras, confirmátque Iſid. Peluſ. l. 3. epiſt. 145. *eſt æqualitas*, & amicitiæ pernicies, eſt inæqualitas. Ideòque vt eſt apud Minutium n. 4. *pares aut accipit, aut facit.* Quam rationem iterat Ariſtoteles 7. ad Eudem. c. 5. aliámque adiungit 2. magn. Mor. c. 12. ex eo ductam, quòd Deus, neque amet neque redamet nos. Vnde infert non plus eſſe nobis amicitiam ad Deum, quàm ad inanimata. *Eſt*, inquit, *(vt opinamur) amicitia etiam erga Deum atque inanimata. Neutiquam rectè. Amicitiam nanque hic eſſe dicimus, vbi amor reciprocus. At erga Deum amicitia neutiquam reciprocum, & ne quidem amare ſuſcipit. Alienum nanque fuerit, ſi quiſpiam dixerit Iouem amare. At ne quidem ab inanimatis amorem eſſe continget reciprocum. Amor tamen erga inanimata eſt, vt vinum vel huiuſmodi aliud. Ideò non erga Deum quærimus amicitiam, neque erga inanimata, ſed erga animata, atque erga ea, in quibus ſit amare mutuò.* Ex his Philoſophi locis & defectu communicationis inter nos & Deum, hanc naturalem inter nos & Deum, amicitiam, reiicit Suarez diſp. 3. de Charit. ſ. 5. num. 4. Aliam huius rei rationem profert Valentia 2. 2. d. 3. q. 1. p. 1. §. 4. ex eo ductam, quòd in actu naturalis amoris erga Deum, nulla ſit difficultas, ac proinde fruſtra ponatur virtus amicitiæ ad actum illum.

Contrarium placet.

66. Sed contraria ſententia, quæ naturalem inter Deum & hominem amicitiam admittit, verior videtur. Docent eam Malderus 2. 2. q. 23. art. 1. & 3. *in fine.* Torres 2. 2. t. 1. d. 66. dub. 2. & 4. Lorca 2. 2. ſ. 3. d. 6. n. 27. Præiuerat Plato, qui inde intulit, omnes bonos, eſſe quoque inter ſe amicos, quòd in tertio, id eſt in Deo, copulentur amicitia.

En quæ ex Platone profert Clemens Alexand. 5. Strom. c. 6. *Plato ex barbara id ſumens Philoſophia, dicit, omnes bonos eſſe inter ſe amicos. Dicit enim Socrates in Phedro, non conſequi ac euenire, quòd malum ſit malo amicum, neque vt bonum bono non amicum. Quod quidem ſatis quoque probauit in Lyſia, quòd in iniuſtitia & improbitate, ſeruari nunquam potuerit amicitia. Et hoſpes Athenienſis ſimiliter dicit, actionem eſſe charam & Deo conſequentem, & quæ habet vnam antiquam rationẽ, quãdo ſimile quidem ſimili quod eſt moderatum, ſit ſimile. Immoderata autem nec moderatis nec immoderatis ſunt amica. Deus autem fuerit nobis rerum omnium menſura. Deinde rurſus ſubiungit inferiùs. Quiuis enim bonus eſt bono ſimilis. Ea autem ratione, & qui eſt Deo ſimilis, cuiuis bono eſt amicus, & Deo.* Poteſt ergo inter nos ac Deum eſſe amicitia, iuxta Platonem. Ratio eſt, quia omnia, quæ ad amicitiam interuenire debere hactenus diximus, cernuntur inter hominem & Deum naturaliter duntaxat vtrunque ſpectando, & ſecluſo ſtatu gratiæ, per quam ad quandam participationem Deitatis, & longè inæqualem æqualitatem cum Deo ſubuehimur.

Quæ verò in contrarium adducta ſunt, parui momenti eſſe, perſpicuum eſt. Nam falsò negabatur Deum nos amare, vel redamare. Neque id nos latet, vt in naturali Theologia probatum eſt, ipſéque Ariſtoteles agnouiſſe videtur, 10. Eth. c. 8. cùm dixit, Deum eredi amicum bonis, & vitam ex virtute traducentibus. Improportio autem, quæ eſt inter nos ac Deum, non officit amicitiæ per ſupereminentiam, dignante Deo eò vſque ſe demittere, vt nos in amicitiam recipiat. Quod denique amor naturalis Dei, ex parte hominis vacet difficultate, falſum eſt, vt docent omnes qui peccant, ſuntque eo ipſo in Deum iniurij; quia difficultati ſuccumbentes, & contrariorum operum ſuauitate ineſcati, ab illis actibus quibus Deo placerent, improuidè abhorrent. Et quamuis foret in eo actu ſumma facilitas, adhuc tamen conſtaret amicitiæ virtus ex parte hominis ad Deum: quia virtus, vt ſæpè dixi, non tam ex difficultate, quàm ex honeſtate actus quem principiat, conſtituenda eſt. Actum autem illum, quo homo naturaliter Deum amat vel redamat, honeſtiſſimum eſſe, nemo non videbit, ſi expendat quæ de eius incentiuis accuratè tradit S. Baſilius in reg. fuſ. diſput. interrog. 2.

Itaque admittenda eſt naturalis amicitiæ virtus, hominem inter ac Deum. De aliis intelligentiis res eſt obſcurior, quòd ſolo naturali lumine conſulto, non conſtet nos ab eis amari aut redamari; itémque quòd intra illud lumen, lateat nos, malæne an bonæ ſint, quod eſt ſolidæ amicitiæ fundamentum.

Fouendæ, firmandæque amicitiæ, ſubſidia.

67. Reſtat vt pro coronide huius de amicitia tractationis, breuiter ſubiiciam, quæ amicitiam cùm inducere & fouere ac diuturnam facere, tum etiam labefactare & quatere poſſunt. In his exponendis multus eſt Philoſophus 9. Eth. in prioribus capitibus. Nec immeritò. Eſt enim amicitiæ inſigne decus, conſtantia: vſque adeò vt Caſſiodorus lib. de amic. cap. 1. ex perpetuitate maximè commendet amicitiam, imitatúmque id in Ethnicis Philoſophis Salomonem ſcribat, cùm dixit. *Omni tempore diligit qui amicus eſt.* (Hîc non ſubſcribo. Imitati potiùs Salomonem Ethnici, quod infinities Clemens Alexandrinus, Euſebius, Theodoretus, aliique veteres monſtrant.) *Vnde beatus Hieronymus. Amicitia, inquit, quæ deſinere eſſe poteſt, nunquam vera fuit. Ideò qui vel læſus, deſiit diligere quem amauerat, amicus in veritate non fuit. Ille nimirum*

longè

longè eſt à lege amicitiæ alienus, qui ſic hodie amat, vt heri oderit: ſic omni homini amicus, vt nemini fidus: hodie laudans, cras vituperans: hodie blandiens, cras mordens: hodie promptus ad oſcula, cras ad opprobria: cuius amicitia leuiter comparatur, & leui exſufflatur offenſa. Vera denique amicitia, in ſe ſolida eſt. Hæc ibi Caſſiodori ratiocinatio, ex qua agnoſcis quanti ad amicitiæ laudem referat perpetuitas & firmitas amicitiæ, eſſéque ei firmitati maximè conſulendum, nec poſſe id omitti in tractatione de amicitia. Abſunt autem à veræ amicitiæ decore quàm longiſſimè, qui fortunam ſecundam, non hominem diligunt. Rectè Petronius:

Nomen amicitiæ, ſi quatenus expedit, hæret,
Calculus in tabula mobile ducit opus.
Cùm fortuna manet, vultum ſeruatis amici:
Cùm cecidit, turpi vertitis ora fugâ.
Grex agit in ſcena mimum: pater ille vocatur,
Filius hic, nomen diuitis ille tenet.
Mox vbi ridendas incluſit pagina partes,
Vera redit facies, diſſimulata perit.

Hos amicos, tineis ab Anaxilla collatos ſcribit Athenæus l. 6. cap. item 6. quòd aſſideant homini, quandiu aliquid exhibet quo veſcantur: Tandiu enim tineæ frumento inſident. Suidas in ζῇ hanc vocat amicitiam quæ ferueat quandiu ferueat olla. ζῇ χυτρα, ζῇ φιλία. *Feruet olla, viuit amicitia.* Quæ eſt planè amicitia erga ſeipſum, non erga alterum, iuxta illud Martialis l. 2.

Hunc quem vina tibi, quem menſa parauit amicum,
Eſſe putas fidæ pectus amicitiæ?
Vinum amat, & cyathos, & ſumina, & oſtrea, non te:
Sublato vino, nullus amicus erit.

Quod igitur perpetuitas & firmitas, tantoperè commendet amicitiam, operæpretium eſt, firmitatis illius præſidia non omittere.

Conuerſatio, alloquia, literæ.

68. Fouent itaque & conſeruant amicitiam, in primis communicatio; de qua ſuprà diffusè. Nec communicatio tantùm bonorum, ſed etiam conſiliorum per conuerſationem, ſaltémque per literas. Illa enim conuerſatio, viuæ voluptatis plena, vt ait Seneca epiſt. 34. incendit fouétque coniunctionem animorum. Eius autem ſupplementum ſunt literæ. Audi eundem epiſt. 40. *Quòd frequenter mihi ſcribis, gratias ago. Nam quo vno modo potes, te mihi oſtendis. Epiſtolam tuam accipio, vt nos protinus vnà ſimus. Si imagines nobis amicorum abſentium iucundæ ſunt, quæ memoriam teneant & deſiderium abſentiæ, falſo atque inani ſolatio leuent; quantò iucundiores ſunt literæ, quæ vera amici abſentis veſtigia, veras notas afferunt? Nam quod in conſpectu dulciſſimum eſt, id amici manus, epiſtolæ impreſſa, præſtat agnoſcere.* Sanè res omnes iiſdem mediis & reparantur, & conſeruantur. At conſtat collocutione aut literis, reparari poſſe amicitiam diſſolutam. Egregiè in hanc rem Iſidor. Peluſ. l. 3. epiſtol. 389. expendens diuinum mandatum de ſubleuatione ad erigendum inimici iumentum ab inimico non neganda, ait cauſam mandati illius fuiſſe, vt inimico ad prolapſum animal erigendum accedente, iniretur inter eos collocutio. *Nam inimicus ad prolapſum animal erigendum accedens, inimicum omninò alloquetur, ac dicet; tu iſthinc erige, ego hinc. Colloquium porrò, reconciliationis præludium eſt, ac via ad amicitiam ducens.* Idem de literis cogitari facilè poteſt in pleriſque euentibus. Quare indubitatum eſt, multùm in huiuſmodi mediis, ad fouendam amicitiam, eſſe præſidij.

Eadem ex cauſa verè è contra dictum eſt ſilentium diuturnum amicitias diſſuere: communicationem autem ſaltem per literas fouere amicitiam, deſuetudine communicationis oblitterandam, & ſuccreſcentibus ſuſpicionum ſentibus ſuffocandam. Quod habet Philoſophus 8. Eth. cap. 5. *Si diuturna abſentia fuerit, amicitiæ quoque videtur obliuionem inducere. Vnde dictum eſt: Multas iam amicitias diſſoluit inaffabilitas.* Id eſt ſilentium & defectus conuerſationis. Hoc enim animis eſt commercium ſermonis, quod corporibus manuum conſertio, ait Chryſoſtomus homil. 13. in 2. ad Cor. Idem rectè etiamſi paulò aſperiùs more ſuo, expreſſit Ennodius l. 3. epiſt. 5. *Aut alitur aut conſeruatur ſubſcriptione diligentia. (Inſolens planè vſurpatio vocis diligentiæ pro amicitia,) miniſtra affectionis eſt epiſtolaris confabulatio; muta caritas ſimulacrum præſentat ingrati. Depreciat genium ſuum quæ in vocem non prorumpit amicitia. Benè ſecretum pectoris, reſeratur claue ſermonis.* Pulchrè item Symmachus l. 7. epiſt. 55. obſoleſcere ſilentij rubigine animorum fœtus dixit.

Idem ſapere, ac dicere, communique virtutis duci ſtudio.

69. Præterea quod ex Catilina tradit S. Hieronymus in Apol. aduersùs Ruffin. amicitiam maximè fouet ac firmat, vnum credere ac ſentire, & quod inde ſequitur, idem velle ac nolle. Inculcat hoc firmandæ amicitiæ medium idem Hieronymus epiſt. 8. tanquam ſententiam ſecularem, id eſt ab externo ſcriptore Salluſtio proditam: ex quo etiam eam refert S. Auguſtinus ſerm. 46. de tempore, & Sidonius l. 5. epiſt. 3. Et fuiſſe prudentiſſimorum virorum ſententiam, obſeruat etiam Caſſianus collat. 16. cap. 28.

Sed nihil ad amicitiam firmandam ac perpetuandam eſſe opportunius ſtudio virtutis, diligenter tradit Caſſianus collat. illa 16. cap. 3. Rationem mox dabo ex Epicteto atque Simplicio. Nunc audi Nazianzenum orat. 20. *Corporum amores, quia rerum fluxarum ſunt, fluunt quoque ipſi, non ſecus ac veris flores. Nam nec flamma conſumptâ materiâ remanet, ſed vnà cum ea extinguitur, nec cupiditas marceſcente fomite ſubſiſtit. At pudici & Deo grati amores, quandoquidem rei ſtabilis & firmæ ſunt, propterea diuturniores etiam ſunt, quantóque maior pulchritudinis ſpecies ipſis obiicitur, tantò etiam arctiùs, & ſecum & inter ſe, rerum earundem amatores deuinciunt. Hæc quippe ſuperni amoris lex eſt.* His igitur præſidiis firmari ſolidarique amicitiam, ratum eſto. Neque tamen vllam vnquam eſſe tantam firmitatem amicitiæ quæ indiſſolubilis haberi, aut quæ nos planè certos de amici fide efficere debeat, quanticunque tandem ſint amicitiæ tituli, tradit copiosè & eloquentiſſimè Dio Chryſoſtomus orat. 74.

Amicitiæ peſtes, Iudiciorum pugna.

70. E contra verò amicitiam diſſoluit, in primis & ſupra omnia, diſſenſio ſenſuum ac opinionum. Sanè diſcordiæ matrem, voluntatúmque abiunctionis, fontem eſſe diſſenſionem iudiciorum, rectè à Caſſiano affirmatur collat. 16. cap. 5. & 8. & optimè etiam à S. Hilario traditur 10. de Trinit. *initio*, his verbis. *Non eſt ambiguum, omnem humani eloquij ſermonem, contradictioni obnoxium ſemper fuiſſe, quia diſſentientibus voluntatum motibus, diſſentiens fit quoque motus animorum, cùm aduerſantium iudiciorum affectione compugnans, aſſertionibus his quibus offenditur, contradicit. Quamuis enim omne dictum veri ratione perfectum ſit; tamen dum aliud aliis aut videtur, aut complacet, patet veritatis ſermo, aduerſantium reſponſioni: quia contra veritatem aut non intellectam, aut offendentem, vel*

ſtultæ vel vitioſæ voluntatis error obnititur. Immoderata enim eſt omnis ſuſceptarum voluntatum pertinacia, & indeflexo motu aduerſandi ſtudium perſiſtit, vbi non rationi voluntas ſubiicitur, nec ſtudium doctrinæ impenditur, ſed his quæ volumus, rationem conquirimus, & his quæ ſtudemus, doctrinam coaptamus. Iamque nominis potiùs, quàm naturæ erit doctrina quæ fingitur, & non iam veri manebit ratio, ſed placiti, quam ſibi voluntas magis ad defenſionem placentium coaptauit, non quæ voluntatis inſtinctum per intelligentiam veri rationabilis incitauit. Per hæc igitur vitia ſtudioſarum voluntatum, omnes aduerſantium contradictionum emergunt contradictiones, & inter veri aſſertionem, & placiti defenſionem, pertinax pugna eſt, dum ſe & veritas tenet, & tuetur voluntas.

Suſpicio.

71. Alia amicitiæ peſtis eſt ſuſpicio, vt benè notauit Caſſiodorus l. de amicitia, cap. 8. vel Bleſenſis l. de amicit. cap. 9. vocans idcircò ſuſpicionem, amicitiæ venenum, grauitérque inculcans firmandum & obfirmandum in hoc eſſe animum eius, qui amicitiam perſtare ſibi cum alio vult, vt de amico malè ſentire, aut malè de eo dicenti credere, nulla ratione inducat in animum. Huc ſpectant Illuſtria duo exempla, quæ idem Bleſenſis cap. 7. memorat ex Valerio lib. 4. cap. 1. Alterum Platonis, ſuſurrationem de Xenocratis detractionibus, quamuis iuramento firmatam, non admittentis. Alterum Alexandri, qui ex eodem Valerio l. 3. cap. 8. à Parmenione, aut, vt Seneca l. 2. de ira, cap. 23. refert, ab Olympia matre, monitus de ſtructis vitæ ipſius à Philippo Medico & amico inſidiis, literas Philippo non priùs oſtendit, quàm poculum à Philippo porrectum hauſiſſet, mortis periculo, venenum amoris, ſiue ſuſpicionem de amico, alacriter excludens. Exemplo item ſuo hæc firmauit idem Bleſenſis epiſt. 119. Copioſiſſimè in ſuſpiciones tanquam amicitiæ peſtem Dorotheus doctr. 9. Rectè ergo concludit Seneca l. illo 2. de ira, cap. 24. *Plurimum mali credulitas facit. Sæpè ne audiendum quidem eſt, quoniam in quibuſdam rebus, ſatius eſt decipi, quàm diffidere. Tollenda eſt ex animo ſuſpicio & coniectura, fallaciſſima irritamenta. Ille me parum humanè ſalutauit; ille oſculo meo non adhæſit: ille inchoatum ſermonem citò abrupit: ille ad cœnam non vocauit: illius vultus, auerſior viſus eſt. Non deerit ſuſpicioni argumentatio. Simplicitate opus eſt, & benigna rerum æſtimatione. Nihil niſi quod in oculos incurret, manifeſtúmque erit, credamus. Et quotiens ſuſpicio noſtra, vana apparuerit, obiurgemus credulitatem. Hæc enim caſtigatio, conſuetudinem efficiet non facilè credendi.*

Iracundia, inſtabilitas, garrulitas.

72. Suſpicioni tres alias amicitiæ peſtes adiungit Caſſiodorus l. de amic. cap. 6. nempe iracundiam, inſtabilitatem, garrulitatem. Hanc porrò non alterutrius tantùm amicorum, ſed etiam aliorum, intelligit. Nam eſt frequentiſſimum, vt aliena garrulitas amicitias dirimat. Ideóque monitum omnium ſapientum eſt, non facilè fidendum, renunciantibus amici in nos peccatum. *His quæ narrantur,* ait Seneca 2. de ira, cap. 29. *non debemus citò credere. Multi ementiuntur vt decipiant; multi quia decepti ſunt. Alius criminatione gratiam captat, & fingit iniuriam, vt videatur doluiſſe factam. Eſt aliquis malignus, & qui amicitias cohærentes diducere velit. Eſt ſuſpicax, & qui ſpectare ludos cupiat, & ex longinquo tutóque, ſpeculetur quos commiſit. De paruula ſumma iudicaturo, tibi res ſine teſte non probaretur: teſtis ſine iureiurando non valeret: vtrique parti dares aduocationem, dares tempus. nec ſemel audires. Magis enim veritas elucet, quò ſæpiùs ad manum venit. Amicum condemnas de præſentibus antequam audias, antequam interroges. Illi, antequam aut accuſatorem ſuum noſſe liceat, aut crimen, iraſceris. Iam enim, iam quid vtrimque diceretur, audiſti. Hic ipſe qui ad te detulit, deſinet dicere, ſi probare debuerit. Non eſt, inquit, quòd me protrahas. Ego productus negabo. Alioqui nihil vnquam tibi dicam. Eodem tempore & inſtigat, & ipſe ſe certamini & pugnæ ſubtrahit. Qui dicere tibi niſi clam non vult, pene non dicit. Quid eſt iniquius, quàm ſecreto credere, palam iraſci?*

Nimius externorum amor.

73. Generaliſſimum eſt, ſed tamen verum, quod ab Epicteto proponitur amicitiæ excidium, nempe nimius affectus erga externa, & amor alterius, quàm veri boni. Hinc enim inundare contendit eluuiones illas, quibus amicitia mergi & extingui ſolet. Itaque vt amicitiam quis retineat, hortatur ad virtutis ſtudium, & vt ille appellare ſolet, *Conuenientem vſum viſorum*, quo poſito, ſaluam fore amicitiam pronunciat. *Sin verò abhorret animus à tali ſtudio, cætera quidem omnia facietis, qualia ſolent amici facere; ſimul bibetis, ſimul habitabitis, nauigabitis, eiſdem naſcemini parentibus. Proinde quoad vſque imbuti eritis feris illis opinionibus & deteſtandis, nihilo meliores eritis ſerpentibus. In his amicitia nulla, quare nec in vobis.* Hanc doctrinam grauiſſimè & creberrimè confirmat Abbas Ioſeph apud Caſſia. collat. 16. nominatim c. 6. & 9. ſempérque tanquam primam diſſuendarum amicitiarum cauſam proponit, nimium externorum amorem. Poteſtque facile eódem reuocari pugna illa voluntatum, quam vt diſcordiæ frequentem cauſam, proponit his verbis Saluianus l. 8. de prouid. *Maxima cauſa eſt diſcordiarum, diuerſitas voluntatum, quia fieri aut omninò non poteſt, aut vix poteſt, vt eam rem in alio quiſquam diligat, à qua ipſe diſſentit. Itaque eos non ſine cauſa oderunt, in quibus omnia ſibi æmula atque inimica cernebant.* Agit de Afrorum petulantia & improbitate in ſeruos Dei.

Cauſam omnium litium & iurgiorum ad hunc fontem reducit Seneca. Optimè 3. de ira, cap. 32. *Ego verò nihil magis ſuaſerim, quàm ſumere ingentem animum, & hæc propter quæ litigamus, diſcurrimus, anhelamus, videre quàm humilia & abiecta ſint; nulli, qui altum quiddam aut magnificum cogitat, reſpicienda. Circa pecuniam, plurimùm vociferationis eſt: hæc fora defatigat, patres liberóſque committit, venena miſcet, gladios tam percuſſoribus quàm legionibus tradit. Hæc eſt ſanguine noſtro delibuta. Propter hanc, vxorum maritorúmque noctes, ſtrepunt litibus; & tribunalia magiſtratuum, premit turba; Reges ſæuiunt, rapiúntque, & ciuitates longo ſeculorum labore conſtructas, euertunt, vt aurum argentúmque in cinere vrbium ſcrutentur. Libet intueri fiſcos in angulo iacentes. Hi ſunt, propter quos oculi clamore exprimuntur, fremitu iudiciorum baſilicæ reſonant, euocati ex longinquis regionibus iudices ſedent, iudicaturi vtrius iuſtior auaritia ſit.* Hæc igitur communis omnium humanorum malorum origo, litibus quoque, & omnibus amicitiæ excidiis cauſam præbet. Itaque quiſquis ſartam diu volet initam abs ſe cum aliquo amicitiam, eum induat animum, quem illa mox ſubiecta Senecæ verba præferunt. *Si totam mihi ex omnibus metallis, quæ cùm maximè depromimus, pecuniam proferas, ſi in medium proiicias, quicquid theſauri tegunt, auaritia iterum ſub terras referente quæ malè egeſſerat, omnem iſtam congeriem dignam non putem, quæ frontem viri boni contrahat. Quanto riſu proſequenda ſunt, quæ nobis lacrymas educunt?* Eò porrò magis congruit homi

hominem, hæc ſibi bellandi, & diſſoluendæ amicitiæ irritamenta, non iniicere, quòd beſtiæ, vt Dio orat. 40. *in fine*, notat, ex his cauſis non diſſident.

74. Luculenter etiam Simplicius in cap. 37. Enchiridij, monet, non eſſe ineundam cum hominibus externarum rerum auidioribus amicitiam, quòd diuturna non ſit futura. *Ea etiam ingenia*, inquit, *quæ ſummum bonum in rebus externis collocant, vt in opibus, aut corporibus, aut ciuili autoritate & gloria, ne ipſa quidem apta ſunt ad amicitiam. Nam cùm hæc diuidi poſsint, qui ea vehementiùs appetit, plus capit, & minus relinquit, vtique vt amicus paria non obtineat. Ac in pecunia & corporibus id quidem clarum eſt. Sed & gloriolæ captator, vnus ſcilicet, vult florere gloria.* Hinc verò illæ lacrymæ, dum adeò exile bonum, à pluribus expetitum, ab vnoquoque ad ſe attrahitur. Vnde exiſtere voluntatum diſſidium, & amicitiæ priùs initæ abiunctionem, neceſſe eſt. At ſi qui amicitiam iniuerunt, rerum fluxarum deſpectione æquè teneantur, & eadem recta regula inter pronunciandum de his bonorum minutiis vtantur, facilè cohærebit amicitia. Quod ferunt illa mox à Simplicio, ibidem ſubiecta. *Amici in verum bonum intenti, & ad rectæ rationis normam res ſuas dirigentes, vna regula vtuntur diiudicandæ vtilitatis. Nam vtriſque & bonum commune eſt, & vna recta ratio. Cùm autem in amicorum animis regula ſit communis, quæ vtilia & noxia diiudicet, itémque iucunda & moleſta, coniungi eos inter ſeſe eſt neceſſe, omnémque diſſenſionem & tumultum tolli è medio. Sin vna communi regula rectæ rationis non vſi ambo fuerint, diuelli eos eſt neceſſe.*

Non diſſimilia de eodem diſſoluendarum amicitiarum fonte, Themiſtius orat. 3. *ante medium*. Sed optimè Maximus Tyrius verbis illis diſſert. 36. num. 208. *Nunc quot homines, propemodum tot caupones. Mercaturæ omnia, ſtrictiſſimorum commerciorum, plena ſunt omnia. Sunt forenſia, ſunt marina, ſunt terreſtria, ſunt peregrina, ſunt vrbana, ſunt prouincialia, ſunt tranſmarina. His qui incumbunt, ſurſum deorſúmque omnia vertunt, miſcent mare. Hi quæ abdita ſunt venantur, quæ occulta ſcrutantur, quæ diſsita ſequuntur, quæ rara conquirunt, quæ conquiſita ſunt, rurſus defodiunt, terram implent, arcas ſtipant. Horum omnium cauſa vna eſt, quòd fides vbique nulla, nulla ſit amicitia. Quibus accedit iniuſta cupiditas, ſibi nata tantùm, egeſtatis metus, improbitatis conſuetudo, voluptatis ſtudium. A quibus omnibus fugatur, in terram defoditur, penitúſque mergitur amicitiæ nomen, vix vt minima, tenuiſsimaque, eius apparere poſsint veſtigia.* Et numero 209. præfatus perpetuandæ amicitiæ difficultatem, ſubdit.

Vt nullum eſt homini fœdus, ſæuóque leoni;
Viuere nec pariter poſſunt agnique lupique:

Ita ad conciliandum homini hominem, nihil eſt quod magnopere valeat, donec auro argentóque intentos habet oculos. Quod ſi à ſe impetrarit ne faciat, nondum hæc ad amicitiam ſufficit continentia: aliud enim mentem perturbat, corporis puiâ alicuius flos, aut vxoris forma. Quæ omnia irretorto ſi ſpectet oculo, ſpecioſus eſt magnanimi populus Erecthei, *& concionum præconia & parta apud omnes gloria, res celerrima, quæque vniuerſam velocißimè terram peruagatur. Hanc ſi contemnas, nondum iudicium contempſiſti. Quod ſi poſsis, nondum potes carcerem; carcerem ſi poſsis, mortis aduentum metues. Neceſſe eſt autem multas præterire voluptates, multis reſiſtere laboribus, vt id quod omnibus par ſit virtutibus, omnibus æquipolleat laboribus, conſequaris: rem auri pretio maiorem, formâ diuturniorem, omni certiorem gloria, omnibus integriorem honoribus, rem quæ & per ſe petitur, & ſponte offertur, & meritò laudatur, quæ ſiue dolorem, ſiue voluptatem afferat, recordatione tamen ſui inſtituti ſuſtentat. Eſt autem res ea rariſsima. Cuius tamen vmbram vbique inuenies.* Amicitia inquam, de qua ibi eſt Tyrio ſermo.

Priuata denique, cum aliquo amicitia, ex ſpurio motiuo.

75. Hæc ſunt vniuersè loquendo, amicitiæ excidia. Vnum verò præterea eſt, quod ſeorſim commemorare placuit, quia in ſpeciem videtur minùs infeſtum amicitiæ, cùm tamen ſit ei longè pernicioſiſſimum. Spectat autem duntaxat ad incolumitatem vel exitium amicitiæ inter plures duobus initæ, vt par eſt fieri inter eos, qui in cœtu aliquo communem vitam degunt. Aio itaque nullum maius huiuſmodi amicitiæ, quàm ab ipſa amicitia, eſſe periculum: ab amicitia inquam arctiore inter vnum aut alterum. Quod S. Bernardus ſerm. 24. in Cant. appellat *inimiciſsimas amicitias* exercere. Auertat Deus à quauis communitate ac cœtu, præſertim ſacro, cui hoc maximè monitum profero, peſtem huiuſmodi. Nihil enim eſt quod communem cæterorum ad huiuſmodi ſingulares & clancularios amicos amicitiam, violentiùs ac promptiùs diſſuat, vel etiam diſcindat, quàm ſeditioſa paucorum amicitia, reliquos dedignata, quia eiuſdem non ſunt genij, aut alterius ſolidæ amicitiæ extranei motiui titulo, deſtituuntur: cùm tamen iuxta longam, & veriſſimam Senecæ ratiocinationem, epiſt. 66. omnes in amicitiæ fundamento, hoc eſt in virtute æquales, tametſi cætera diſſimiles, amandi ſunt æqualiter. Rectè id à pleriſque rei aſceticæ peritiſſimis obſeruatum eſt. Multos profert Gazæus ad collat. 16. Caſſiani, cap. 28.

Ego inſuper addo Chryſoſt. homil. 2. in 2. ad Theſſal. ad illud: *Mutua omnium veſtrûm charitas.* Hęc quippe verba expendens Chryſoſtomus. *Vide*, inquit, *charitatem. Non alium quidem dilexerunt, alium verò minus. Sed æqua erat erga quoſvis dilectio. Hoc enim innuit, cùm dixit: mutua omnium veſtrûm cuiuſque in alterum charitas. Erat enim æquiualens velut vnius corporis. Nam & nunc apud multos inuenimus eſſe dilectionem: at ita vt illa ipſa dilectio, diſsidij cauſa ſit. Quando enim bini vel terni coniungimur, & duo quidem vel tres vel quatuor vehementer colligantur, à reliquis verò nos ipſos auellimus, dum ad iſtos refugium habemus, de iſtis omnia præſumimus, illud charitatis eſt diuiſio, non charitas. Nam dic mihi, ſi oculus omnem prouidentiam, & curam, quam pro vniuerſo corpore habet, in ſolam manum deriuaret, ac reliquis membris omnibus contemptis, vni iſti intenderet, an non totum perderet? Abſque dubio: ita & nos, ſi charitatem quam in vniuerſam Eccleſiam extendere debemus, in vnum & alterum coarctauerimus, & nobis ipſis, & illis, totique Eccleſiæ, perniciem inferemus. Iſta nanque non ſunt charitatis, ſed diſsidij. Schiſmata nempe, & rupturæ hiulca. Nam ſi ex integro homine diuulſam aliquam portionem ceperis, atque ipſum quidem ſchiſma ſibi ipſi vnitum, continuum & conglutinatum fuerit, nihilominùs etiam hoc pacto ſchiſma eſt, propterea quòd reliquo corpori coadunatum non eſt. Quid enim proderit, quòd aliquem vehementer amas? Humana eſt iſta dilectio. Si verò non eſt humana, ſed propter Deum illum diligis, dilige omnes.*

Luculenter idem tradit Baſilius ſerm. aſcet. 4. & 5. & homil. in Lacizis, tractans illud, *videns lauia, miſericordiam reperiet.* Ex huius certè obſeruationis contemptu, euenturum iure timeri poteſt, quod ſcitè à Richardo Victorino his verbis traditum eſt l. de grad. charit. cap. 4. *Seruatur ſub veſte vna, & tunica ſimili, cor varium, & venientibus ad ſepulcrum Domini quod clauſtrum eſt, & Chriſtum quærentibus, ſola linteamina patent.* Sed hæc obiter circa periculum

lum imminens amicitiæ ferè tranſcendenti naturales fines. Tametſi non difficilè hæc excurſio, in amicitias quoque merè philoſophicas & naturales, quæ inter quoſvis plures duobus ineuntur, accommodari queat, vt eſt perſpicuum.

CAPVT II.

De odio mutuo, amicitiæ oppoſito, ſiue de inimicitiis.

76. Extrema amicitiæ honeſtæ vtrinque oppoſita, ſunt immoderata amicitia, & inimicitiæ. Sed immoderatio quidem amicitiæ, ſufficienter in ſuperioribus, præſertimque in proximè tractatis, retuſa videtur. Quare de inimicitiis duntaxat, agendum ſupereſt. Vt prædictas amicitiæ clades excipiat odium mutuum, poteſt non euenire. Sæpè enim ex vna tantùm parte ſuccedit odium. Imò ſemoto vtrinque odio poſſet amicitia euaneſcere ſola abolitione amoris, eiúſque vltrà non exhibendi firma voluntate, quamuis abſque odio. Si tamen contingat, diſſolutioni amicitiæ, odium mutuum ſuccedere, vt ferè aſſolet, vel certè abſque præſuppoſitione amicitiæ, odium vtrinque concipi, idque ex neutra parte latere, exiſtunt inimicitiæ, quarum virus tam tetrius eſt ſimplici odio, quàm præſtat amicitia ſimplici amori. Poteſt etiam virus illud deprehendi, ſpectatis & expenſis ingentibus commodis amicitiæ, quæ per inimicitias excluduntur, inſuperque cumulo malorum, qui inuehitur ſuperinductione auerſionis mutuæ, quam nuda amicitiæ carentia non poneret. Quò ferè ſpectant quæ ab innumeris & noſtrorum, & Ethnicorum, in pacis commendationem, & diſſidij deteſtationem, ſcriptis prodita ſunt. Eſt enim pax, vt Auguſtinus 19. ciuit. cap. 13. definiuit, ordinata concordia. Concordiam autem, Marcus Varro à cordium congruentia, & appetituum vnione ac conſenſione, dictam voluit.

Pacis decora, & probrum inimicitiarum.

Encomia pacis, & diſcordiæ vituperationem luculentam, ſuppeditabit Nazianzenus triplici orat. de pace. Auguſt. 19. ciuit. cap. 11. *& ſequentibus.* Nyſſen. orat. 7. de beatitud. Caſſiod. lib. 1. epiſt. 1. Dio Chryſoſt. orat. 38. 39. 40. 41. Stobæus ſerm. 55. Calcagninus opuſc. de concordia, & paſſim alij. Nam vt ait Dio Chryſoſt. orat. 38. *Concordiam quidem omnes ſemper laudauerunt & verbis & ſcriptis, cúmque eius encomiis conſentiunt & poëmata commentariáque Philoſophorum, & quicunque hiſtorias conſcripſerunt in ipſorum geſtorum exemplis, oſtenderunt eam humanorum bonorum eſſe maximum. Et cùm multi Sophiſtæ auſi ſint incredibiles dicere ſermones, haud tamen adeò fuerunt vecordes, vt hoc vnum in publicum proferrent, quòd concordia honeſta res non eſſet, neque ſalutaris. Et qui eam in præſentia laudibus celebrare volunt, ſempérque id facere, iis copioſa ſermonum materia non deeſt. Nam & ſemper, & plurima, & optima, de ea licet dicere.*

77. Ego ne tantæ, & omnibus tam expetitæ virtutis commendatio, vitiíque oppoſiti deteſtatio, hîc prorſus ſileatur, plagulam tantùm ex vnius Patris, & vnius Ethnici Sapientis, longiore oratione huc transferam. Nazianzenum è Patribus profero orat. 12. *Hoc vnum eſt*, inquit, *& quidem tale, vt nos ad beneuolentiæ concordiæque ſtudium neceſſariò adducere debeat; nimirum Dei ac ſuperiorum imitatio. Alterum eſt, vt diuinæ voci obtemperantes, in cœlum ſurſum, & in terram deorſum aſpiciamus, atque conditarum rerum leges animaduertamus; quemadmodum videlicet cœlum, & terra, & mare, ac denique vniuerſus mundus; (magnum inquam hoc & celebre Dei elementum, quo etiam Deus declaratur, tacitáque voce prædicatur;) quandiu ſecum pacatus & tranquillus eſt, ſéque naturæ ſuæ finibus continet, nec quicquam aduersùs alterum inſurgit, atque ex iis beneuolentiæ vinculis quibus ab artifice verbo, rerum vniuerſitas conſtricta eſt, excedit, mundus verè eſt, & appellatur, ac incomparabilis pulchritudo;* (Alludit ad Græcam mundi vocem κόσμος, qua vt Autor libri de mundo ad Alexandrum cap. 5. notauit, ſpecioſitas ipſa & venuſtas deſignatur. Vnde vniuerſo aptata eſt, ad eius concinnitatem ſignandam: Sed pergit Theologus:) *Nec aliquod vnquam opus, quod quidem materia conſtet, illuſtrius aut magnificentius excogitari poteſt. At ſimul atque pacatus & quietus eſſe deſiit, mundus quoque eſſe deſinit. Quid enim, cum cœlum rato ordine, aëri lucem, terræ pluuias impertit, nónne tibi beneuolentiæ legibus teneri videtur? Nónne aër, & terra, cum cunctis animantibus, partim cibo, partim ducendi ſpiritus facultatem largiuntur, parentum erga filios amorem imitari? Nónne anni partes, cùm placidè inter ſe miſcentur, ſenſimque ſibi inuicem cedunt, & ad hominum non ſolùm vſum & commoditatem, ſed etiam voluptatem, vtriuſque extremi aſperitatem mediocritate mitigant, pace gubernari? Nam quid de die ac nocte dicam, quæ æquas inter ſe partes, ac moderatam conuerſionem nacta, nos partim ad opera excitant, partim laſſos recreant, & reficiunt? Quid de ſole & luna, ſiderúmque ordine lucentium, ſeſeque ſubducentium multitudine & pulchritudine? Quid de terra & mari, quæ leniter inter ſe iuncta, benignéque ſeſe mutuis muneribus afficientia, liberaliter hominem alunt, eique prolixè & copioſè quæ habent ſuppeditant? Quid de amnibus per montes & campos fluentibus, nec niſi quatenus id expedit redundantibus, nec ſe ad operiendam terram conuertentibus? Quid de elementorum permixtione ac temperatione, membrorúmque proportione & concinnitate? Quid de animantium alimonia & ortu diſtinctáque habitatione? Quid quòd aliæ imperant, aliæ imperio tenentur? Quædam nobis ſubiecta ſunt; quædam libera.*

Hæc quorſum ſpectent, quantáque ex his colligatur amicitiæ & concordiæ neceſſitas, diſcordiæ autem ac odiorum deteſtabilitas, in hunc modum monſtrat Theologus. *Quæ cùm ita ſe habeant, ac ſecundùm primas concordiæ, ſiue conſluxionis & conſpirationis cauſas, regantur & gubernentur, quid tandem aliud exiſtimandum eſt, quam quòd ea amicitiam concordiámque proclament, ſuóque exemplo mortalibus animorum conſenſum, quaſi lata lege indicant? At cùm materia ſecum ipſa diſſidet, nec cohiberi poteſt, (diſſolutionem ſcilicet per ſeditionem meditans,) aut Deus ad metu percellendos, vel etiam puniendos peccatores, aliquid huiuſce concinnitatis laxauerit; nimirum vel exundante mari, vel terra dehiſcente, vel nouis & inuſitatis imbribus cadentibus, vel obducto nubibus ſole, vel quadam anni parte modum excedente, vel effundentibus ſe ignibus; Tum verò in hac rerum perturbatione & confuſione orbi vniuerſo terror inicitur, quantúmque in pace boni inſit ex ipſa ſeditione perſpicitur. Atque vt populos & vrbes & imperia præteream, vt cœtus, exercitus, familias, naues vectoribus plenas, coniugia, ſodalitia; omnia vt pace conſeruantur, ita ſeditione funditus euertuntur.*

78. Ex Ethnicis produco Dionem orat. 38. de concordia ſic diſſerentem. *Si vnde gignatur quis curioſus velit inquirere, neceſſe eſt, vt ipſius exordium ad diuinorum negotiorum maxima reducat. Ipſa enim & amicitia eſt, & reconciliatio, & hæc omnia comprehendit. Et rerum elementa, quid aliud ſunt quàm concordia quædam?*

quædam? Hæc eſt per quam cætera, maxima ſeruantur, & contrarium quo omnia pereunt. Si quidem non mortale eſſet humanum genus, neque præterea multa quæ nos corrumpunt, nulla prorſus eſſet inter homines ſeditio, quemadmodum neque inter Deos eſt. Hoc vno non aſſequimur diuinam felicitatem, eorúmque incorruptibilem durationem. Hoc autem inde eſt, quòd non omnes concordiæ ſenſum percipimus, ſed ſunt qui & contrariam huic amant ſeditionem, cuius partes & officia, ſunt bella, & pugnæ, & hæc inter populos verſantur & gentes, quemadmodum in corporibus morbi.

Et mox. *De naui ſanè, omnes qui nauigant, ſciunt quòd vna illius ſalus eſt, vt nautæ conſentiant, obediántque gubernatori. Ortâ autem in ea ſeditione atque inobedientia, quis non intelligat in maximo eam eſſe diſcrimine? Quia & ſecundi frequenter venti, in contrarium naui eueniunt, à portubúſque repellunt, licèt propinquis. Tamen aliquando nautæ ob inſipientiam, ſeditionem mouent, & hoc eos perdit, ſcientes interitus cauſam. Et quanquam domorum ſalus ſit in dominorum concordia obedientiáque ſeruorum, multas tamen domos dominorum perdidit ſeditio ſeruorúmque infidelitas. Nam currui, quæ reliqua eſt ſalus, ſi equi ſimul nolint currere? Poſtquam enim cœperint diſſidentes diſtrahere alius aliò, planè neceſſe eſt aurigam magno in periculo verſari. Nuptiæ autem bonæ, quid aliud ſunt quàm concordia viri cum vxore? Et malæ nuptiæ quid aliud ſunt quàm horum diſcordia? Et liberorum quæ eſt parentibus vtilitas quando ob inſipientiam aduerſus illos cœperint mouere ſeditionem? Germanitas autem quid aliud eſt quàm fratrum concordia? Et amicitia quid aliud, quàm amicorum concordia? Et hæc omnia non ſolùm bona ſunt & honeſta, verùm etiam iucundiſſima. His autem contraria, non mala ſolùm, ſed & iniucunda.*

Horrificam diſcordiæ ſpeciem, eiúſque feralem comitatum, deſcripſit pereleganter Petronius, apud quem,

Sciſſo diſcordia crine,
Extulit ad ſuperos Stygium caput, huius in ore
Concretus ſanguis, contuſaque lumina flebant:
Stabant ærati ſcabra rubigine dentes;
Tabo lingua fluens, obſeſſa draconibus ora,
Atque intertorto laceratam pectore veſtem,
Sanguineam tremula quatiebat lampada dextra.

Amicitiæ redintegratio depulſis inimicitiis, ex dictis perſuaſa. Et vnde eius vis acrior.

79. Tanta pacis & concordiæ bona; diſſidij autem, tam multa támque grauia mala, rectè æſtimata atque expenſa, inſtaurationem amicitiæ iam diſſolutæ, perſuadent æquis æſtimatoribus. Vnde efficitur non rarò, vt amantium iræ, (iuxta Comicum,) amoris ſit redintegratio, vel etiam inflammatio. In ea enim reconciliatione, ſolent animi validiùs inflammari, ſi modò ad purum abſtergatur offenſio. Cauſa ſuccenſionis eſt, quòd veluti reſumantur animi ex interiecta amoris ceſſatione. Sic enim terra feracior eſt poſt ceſſationem, & caminus aſperſis aliquot aquæ guttis, fortiùs & vegetiùs ardet. Quinetiam cùm ſenſus voluptatis ex amore, ſit longè maior poſt acerbitatem, maiore animo reditur ad amandum: conceptóque dolore de interrupta beneuolentia, compenſatur illud eius interuallum quaſi vacuum & lacunoſum, cumulo maioris amoris; adhibetúrque proſpectio & cautio maior, quo amicitiæ firmitati & incolumitati, conſulatur in poſterum. Alia quæ hoc loco circa inimicitiarum depoſitionem, & honeſtum ac etiam neceſſarium inimicorum amorem, deſiderari videntur, capite ſequenti diſcutientur.

CAPVT III.

De Beneuolentia.

TOlle ex vſu hominum beneuolentiam, tanquam ſolem è mundo tuleris, ita erit: quia ſine ea vſus hominum eſſe non poteſt. Verba ſunt S. Ambroſij 1. offic. c. 32. quæ pauca loco longioris proœmij ad hanc tractationem ſufficere arbitror.

Tractationis ἀκολουθία.

80. Ratio autem ordinis perſpicua eſt. Beneuolentia enim in amicitia includitur, quia eſt ſimplex amor, præciſa redamatione. Quare eodem planè motiuo ducitur, quo amicitia; commodo inquam & bono, eius tantùm perſonæ quæ amicitiam terminat. De quo motiuo & ratione formali, actum eſt ſuprà num. 28. & 45. & latè in tractatione de affectibus, ſecernendo amorem amicitiæ ab amore concupiſcentiæ. Quamuis autem beneuolentia, eidem innitatur rationi formali atque motiuæ, cui amicitia, tamen rationem materialem, ſiue terminum, habet longè diffuſiorem. Amicitia enim, redamationem includit, non item beneuolentia. Et idcircò hæc erga eos cerni poteſt, erga quos amicitia non habet locum. Quod vnum negaſſe Ariſtotelem 9. Eth. cùm negauit beneuolentiam eſſe virtutem (nempe virtutem amicitiæ,) cenſet Brianſonis in 4.q.8.concl.1. *litera F.* poſt Aureolum in 4. d. 14. q. vnica, art. 2. Nam iuxta pleroſque, non datur naturalis ad Deum amicitia hominis; datur tamen beneuolentia naturalis. Nemo item ſibi ipſi amicus eſſe poteſt, quia non poteſt ſe amare & redamare, quod eſt de ratione amicitiæ: poteſt tamen erga ſe, beneuolentiam habere, quia poteſt ſe amare: imò omnes id faciunt impenſiſſimè. Et honeſtè fieri poſſe, videndum eſt, cùm de Temperantia. Erga inimicos quoque non eſt amicitia, vt liquet ex ipſis terminis, & tamen poteſt ac debet eſſe erga eos beneuolentia. De quo nemini dubium eſt, ſi euangelicum oraculum conſulatur. Attenta autem naturalis rationis ſcintilla, & Philoſophorum placitis, controuerſia eſt apud aliquos, an hæc erga inimicos beneuolentia hominem aſtringat: an verò fas ſit, inimicum, & non amantem, ac etiam odio habentem, non modò non amare, ſed etiam odio proſequi. Quod non Ethnici tantùm, verum & olim inter Iudæos plerique, & nunc è Chriſtianorum fæce non pauci, perſuaſum habent; diſſentaneè quidem ad eam, quam profitentur, Chriſti legem, ſed tamen non abſque æquitatis ſpecie aliqua atque prætextu. Nec defuere Doctores, quibus viſum eſt, inimicorum dilectionem ſola lege diuina præcipi, & ſuperare omnem rationem naturalem, & vt memorat Carbo l. de pacific. inimic. cap. 18. Denique inter omnes, & ad omnes, eſſe amicitiam, neque poſſibile eſt, vt ex dictis liquet, neque expedit: an autem habenda ſit ad omnes beneuolentia & charitas ex naturæ legibus, & non conſulto ſuperiori lumine, dubitatio eſſe poteſt. Hæc omnia breuiter expedio.

Terminus naturalis beneuolentiæ, cùm Deus, tum proximus.

In primis circa Deum dari poſſe amorem beneuolentiæ naturalem, qui ſit vera virtus etiam habitualis

bitualis rectè aſſerunt, Suares diſput. 3. de charit. ſect. 5. num. 1. Gabriel in 3. d. 26. Torres tom. 1. in 2. 2. d. 66. dub. 4. & alij quos hîc allegat. Perperam enim Valentia 2. 2. d. 3. q. 1. p. 1. inficiatus vllam cerni difficultatem in naturali actu diuini amoris, ſuſtulit virtutem habitualem amori illi reſpondentem. Quod fundamentum iam ſuprà diſiectum eſt, cùm de amicitia ad Deum. Eſſe autem hanc virtutem naturalem à Religione diſtinctam, contra quàm velle videtur Caietanus 1. 2. q. 109. art. 3. *in fine*, dubitandum minimè videtur. Religio enim cultum Dei reſpicit tanquam obiectum immediatum, non autem Deum, vt facit charitas hæc naturalis, tametſi intra ordinem merè naturalem, ac proinde longè inferiori ratione quàm charitas ſupernaturalis. Perfectionem actuum, naturalis huius charitatis in Deum; & an aliquis poſſit eſſe ſuper omnia, attigi quantùm ſatis, agens de naturali beatitudine in ſtatu puræ naturæ.

81. Per proportionem autem ad charitatem, ſiue beneuolentiam infuſam erga Deum, addendum videtur, hanc virtutem beneuolentiæ, ſiue charitatis naturalis, poſſe attingere non Deum duntaxat, ſed etiam proximum propter Deum. Si enim alij homines, in ordine ſupernaturali poſſunt obiici eidem virtuti cui Deus amandus obiicitur, quatenus homines concipiuntur vt aliquid Dei, & propter eum, tanquam propter rationem motiuam diliguntur, quidni ſeruata proportione idem poſſit in naturali ordine contingere? Et ita ſentit Torres tomo 1. in 2. 2. d. 73. dub. 3. repugnat autem Suares diſp. 3. de charit. ſ. 5. *in fine*, vbi diſcrimen quod aſſignandum erat, cùr proximus eadem ſupernaturali virtute cum Deo amari poſſit, & non poſſit eadem naturali beneuolentia, ſiue naturali charitate diligi, ait à ſe aſſignatum ibid. diſput. 1. ſ. 3. Sed ibi nihil inuenio, quod huc ſpectet. Tantùm enim datur eo loco diſcrimen, cur charitas ſupernaturalis verſari quoque poſſit erga ſupernaturalem proximi bonitatem creatam, non habendo Deum in ſe pro motiuo & ratione formali immediata: charitas autem erga Deum, naturalis & acquiſita, non poſſit verſari circa abſolutam creatam bonitatem proximi. Quod diſcrimen nunc non moramur: quamuis illud quoque nullum eſſe; & ſententiam, cui ſtabiliendæ affertur, falſitatem continere, exiſtimemus, vt alibi ſuo loco eſt declaratum. Itaque maneat, charitatem illam ſiue beneuolentiam naturalem, qua Deus diligi intra ordinem naturæ ab homine poteſt, extendi quoque poſſe ad hominem, ſi ratio amandi hominem ſit Deus naturaliter amabilis. Idque Saluianus l. 3. ad Eccleſ. ait eſſe *præcipuum & ſupereminens, ſi idipſum quod agit aliquis pietatis officio, religionis faciat affectu. Beatus enim ille, qui ſuos ipſe diuini amoris ſpiritu amat: Cuius charitas Dei cultus eſt, qui in naturæ vinculo, Deum cogitat naturarum patrem, & amoris munera in ſacrificia conuertens, tantum ſibi immortalis lucri & beatorum fructuum parat, vt dum id quod pignoribus ſuis præſtans domino ſuo fœnerat, hoc ipſo quod ſuis libertatem tribuit temporariam, ſibi mercedem pariat ſempiternam.* Poſſe verò præterea hominem ſeorſim terminare beneuolentiam, notius eſt, quàm vt probatione vel expoſitione egeat.

Etiamſi inimicus.

Beneuolentiam erga inimicos honeſtam eſſe, eique hominem naturæ lege eſſe obnoxium, rectè pronunciat Carbo l. de pacif. inimic. cap. 18. breuitérque euincitur ex illo principio lumine naturæ notiſſimo: *Quæcunque vultis vt faciant vobis homines, eadem & ipſi illis præſtare debetis.* Quod Chriſti effatum tantoperè ſuſpexit Alexander Imperator, vt quod memorat Lampridius, & illud ſæpiùs pronunciaret, & in Palatio ac publicis operibus, proſcribi iuberet. Nemo autem eſt, qui non velit ab aliis diligi. Ergo eodem iure ad alios diligendos obſtringitur, tametſi inimicos, & non redamantes. Quod tamen non ita accipi volo, quaſi teneatur quis erga inimicum elicere formalem actum dilectionis, nulla ſpeciali cauſa interueniente. Quod enim proferri queat illius obligationis fundamentum? Aliter ergo accipiendum eſt, quod dixi, diligendos cuique inimicos. Nimirum, primò neceſſe eſt, odio erga inimicum abſtinere. Hoc inconſultiſſimè de inimico nondum exhibente ſatisfactionem pro iniuria, inficiati ſunt quidam Iuriſconſulti, quos memorat & reiicit Couarruuias 2. Var. cap. 10. num. 7. Præterea nullis fructibus communibus vniuerſalis dilectionis, ac pertinente ad omnes cauſa nitentis, fraudandus eſt inimicus, iuxta præclaram Senecæ doctrinam l. 4. de benef. cap. 28. *Frumentum publicum, tam fur, quàm periurus, & adulter accipiunt: & ſine delectu morum, quiſquis ciuis eſt, cùm aliquid eſt quod tanquam ciui, non tanquam bono datur, ex æquo boni ac mali ferunt. Deus quoque quædam in vniuerſum humano generi dedit, à quibus excluditur nemo. Nec enim poterat fieri, vt ventus bonis viris ſecundus eſſet, contrarius malis. Commune autem bonum erat, patere commercium maris, & regnum humani generis relaxari. Nec poterat lex caſuris imbribus dici, ne in malorum improborúmque rura defluerent. Quædam in medio ponuntur. Tam bonis quàm malis conduntur vrbes. Monumenta ingeniorum, & ad indignos peruentura, publicauit editio. Medicina, & ſceleratis opem miniſtrat. Compoſitiones remediorum ſalutarium, nemo ſuppreſſit, ne ſaluarentur indigni. In his exige cenſuram, & perſonarum æſtimationem, quæ ſeparatim tanquam digno dantur, non in his quæ promiſcuè turbam admittunt. Multum enim refert, vtrum aliquem non excludas, an negligas.* Tandem in præparatione animi ratum ac fixum habendum eſt exercitium formalis dilectionis, ſi eius aliquando neceſſitas vrgeat, nata ex inimici incommodo, & dilectionis noſtræ exigentia. Non quòd hanc animi præparationem, ſtatuam in actu aliquo poſitiuè elicito, quo homo ſecum cogitet ac decernat, velle inimico amorem & amoris fructus impendere in ea occaſione, ſi ſe dederit. Sed quòd velim mentem contrariam prorſus abeſſe.

De inimicis diligendis, ſenſus Ethnicorum.

82. Hac itaque temperatione adhibita, quilibet naturæ legibus inimicum amare, eique beneuolentiam impendere aſtringitur: Tantùm abeſt vt odium, multóque magis iniuriam refundere liceat. Ac ne Chriſtianum dogma protuliſſe videar quòd dicat Tertullianus l. ad Scapul. c. 1. amorem inimicorum, eſſe propriam Chriſtianorum bonitatem, Ethnicis non communem; Ethnicos profero quibus idem viſum. Audi exempla, quæ profert Origenes l. 8. contra Celſum. *Lycurgus in poteſtatem ſuam tradito, qui extuderat ipſi oculum, adeò non vltus eſt acceptam iniuriam tam grauem, vt non priùs ſalubribus monitis hominem incantare deſierit; quàm eum ad philoſophandum induceret. Zeno autem, inimico dicenti: Diſperеam, ni malum tibi dedero: retulit; Et ego diſperеam, ni te mihi conciliauero.* Socratem tametſi vt ex S. Cyrillo infrà dicam, admodum iracundum, nec rarò præ ira ſui impotem, commendatum ex hoc capite reperio. *Illud vero Socratis*, ait Themiſtius orat. 9. *præclarum, qui commune illud dictum*

dictum ac vulgare corrigebat. Amicis quidem benefaciendum eſſe; inimicis vero malè. Corrigebat autem, illud ſeruando, alterum mutando. Quòd enim amicis benefaciendum dicit; id verò laudabat: quòd inimicis malè, id ita emendabat, vt diceret, amicis benefaciendum eſſe, non malè inimicis. Et ad eum qui ita comminabatur: niſi te arripiens occidero, ſic contra minatus eſt: niſi te amicum fecero.

Accipe & alia exempla ex Baſilio orat. de fructu ex lectione librorum Gentilium. *Homo quidam in foro Periclem probris omnibus inceſſebat. Is autem minimè curare viſus, toto ferè die ſuſtinuit. Deinde veſperi, iam diſcedentem, cum lumine comitatus eſt, ne quid in Philoſophiæ ſtudio admitteret. Rurſus quidam Euclidi Megarenſi animo concitatus, mortem ſe iurauit illaturum. Ille verò contrà, ſe patienter laturum iurauit, placatúmque, & ei quamuis infeſto ſe conciliatum iri.* Et mox expenſo fructu exemplorum propoſitorum, alia in hunc modum ſubnectit. *Quidam vehementi impetu, Socratis faciem cecidit: Hic autem minimè commotus, furentem debacchari, & iram ſatiare permiſit, ex quo eum totum ex plagis tumidum ac contuſum reddidit. Vbi verò ille cedendo deſtitit, nihil aliud Socrates feciſſe dicitur, quàm fronti propria inſcripſiſſe: Talis fecit; veluti ſtatuæ cuidam autoris nomen, & eo modo ſeſe vindicaſſe.* Antiſtheni hoc tribuit Nazianzenus orat. 3. & improbat. Inſultans enim Iuliano, & quæ ſpecioſiora de Philoſophis Ethnicis, à Iuliano aliiſque eiuſdem farinæ iactari ſolebant, latè referens, de Antiſthene ita ait. *Magnus Antiſthenes, quòd à petulanti quodam atque audaci homine, toto ore contuſus, atque comminutus, in fronte dumtaxat, quaſi in ſtatua, percuſſoris nomen inſcripſit; fortaſſe vt acerbiùs accuſaret.* Itaque vanitatis, & oſtentationis, Antiſthenem ſugillat orat. 23. quod vtrobique Elias, ad hoc factum refert. S. tamen Baſilius, non improbat. Subdit enim. *Quæ omnia profectò noſtris congruentia videntur, ac magnoperè imitanda cenſerem. Nam Socratis hoc, germanum eſt illi præcepto, quòd maxillam verberanti & alteram præbere iubet. Illud verò Periclis vel Euclidis ſimile illi, quòd perſequentes ſuſtinere, ac manſuetè illorum iras tolerare, & inimicis etiam bona precari, non execrari deceat.*

83. Sapientiſſima in hanc rem monita, crebra ſunt apud Antoninum. Vnum aut alterum ſigno. Optimè lib. 1. num. 18. *Ego verò, qui naturam boni perſpectam habeo, quòd honeſtum ſit, & mali, quòd turpe, ipſámque eius, qui peccat, naturam, quòd mihi ſit cognata; (non quia eiuſdem carnis eſt, aut ſeminis, ſed mentis, & diuinæ particulæ particeps;) à nullo eorum lædi poſſum. Neque enim in me turpitudinem aliquam quis conijciet. Et porro quod mihi cognatum eſt, neque iraſci poſſum, neque infenſus eſſe: vt enim vnus alterum iuuaret in ſuo opere, eò nati ſumus, vt manus, vt pedes, vt palpebræ, vt ſuperiorum inferiorúmque dentium ordines. Quare contra naturam eſt, vt inuicem nobis repugnemus. Atqui ſuccenſere, & auerſari ſe inuicem, id quidem eſt repugnare.* Et lib. 11. num. 7. *Qui tibi ſecundum rectam rationem procedenti, impedimento ſunt, vt auertere te à recta actione non poſſunt; ita neque tua erga ipſos beneuolentia, depellant te. Vtrobique te ipſum eundem ſerua, vt non modò in iudicando conſtantiam, & agendo; ſed & aduerſus eos, qui te prohibere conantur, aut aliàs indignantur, manſuetudinem tuearis. Haud enim minus infirmi eſt, illi iraſci, quàm deſiſtere ab actione, & concidere metu perculſum. Vtrunque eſt eius, qui ordinem ſuum deſerit, quod alter metu facit, alter odio cognati ſibi, & amici naturâ.*

Profert Liuius lib. 5. ſenſum in hac parte priſcorum Romanorum; qui primis lectiſterniis, quæ in vrbe per octo dies facta ſunt, cum inimicis quoque benignè & comiter egiſſe referuntur, agnoſcentes id homini ab homine debitum; fruſtráque à Numine medelam quærere hominem, qui homini reſeruet iram. Pythagoræi, vt eſt apud Plutarchum lib. de Philadelphia, ſi quando inimici facti eſſent, priuſquàm ſol occumberet, reconciliabantur, dextras amplexi, & exoſculati. Simplicius item apud Eugub. l. 10. peren. Philoſ. cap. 13. veram Deóque acceptiſſimam pœnitentiam eſſe ait, inimicis quos læſerimus, reconciliari, eóſque placare. Seneca lib. de vita beata, cap. 28. inter Stoicorum dogmata numerat, adiuuare ſingulos, opem ferre etiam inimicis. Idem 3. de ira, c. 22. hanc facilitatem & mititatem in Rege Antigono ſuſpicit. S. Auguſt. epiſt. 5. Marcellinum docens, calumniam fuiſſe quod aliqui eo tempore Ethnici affirmabant, Chriſtianam Religionem proſcripto inimicorum odio & iniuriarum repenſione, noxiam eſſe Reipublicæ, prolato Tullij teſtimonio, Cæſarem ex iniuriarum obliuione & inimicitiarum depoſitione collaudantis, adducto item ſenſu Ethnicorum, Tullio ea in parte aſtipulantium, oſtendit inimicorum amorem ipſis quoque Ethnicis placuiſſe. Denique Ariſtoteles 4. Ethicor. cap. 3. inter magnanimi proprietates numerat, iniuriarum obliuiſci, & ſtudere beneficentiam in omnes, atque adeò etiam in hoſtes expromere.

84. Neque verò ex eo quòd inimico quoque beneuolentia debeatur, efficitur fidendum ei ſyncerè eſſe, nec ab eo cauendum. Audi Antoninum lib. 6. num. 19. *In palæſtra ſi quis vnguibus aduerſarium laniauit, aut capite incuſſo feriit, non indignamur, neque offendimur, neque inſidiarum ſuſpectum habemus. Cauemus quidem nobis ab eo, non vt ab hoſte, neque ſiniſtrum quid de eo ſuſpicamur, tantùm placidè eum declinamus. Id fieri debet etiam in reliquis vitæ partibus, vt idem de aliis ſentiamus, quod de iis cum quibus colluctamur. Poſſumus enim, vt dixi, citra ſuſpicionem, & odium, ab eis cauere, & eos vitare.*

Quibus maximè inimicis, debitus amor.

Hæc quæ de adhibenda inimicis beneuolentia hactenus diximus, ferè ſpectant ad eos, qui odium erga amantes exercendo, multò ineptiores eſſe videntur ad terminandum amorem ergà ipſos. Conſtat autem omnia illa ſi rectè expendantur, multò fortiùs vrgere pro exhibendo amore iis, quos vel ipſi priùs oderimus: vel qui cùm antè nos odiſſent, nunc tamen depoſitis odiis à reconciliatione non abhorreant. Eſſe enim reconciliationem, (vtrouis ex his modis accipiatur,) iure naturæ debitam, perſpicuum eſt ex dictis, vt ridiculum ſit quod Plinius ſcripſit 7. hiſt. cap. 56. latè confirmante Rainaldo Corſo lib. de reconciliat. cap. 3. nempe reconciliationem inuentum fuiſſe Theſei. Niſi ſi (quod Plinium voluiſſe cenſuerim) ritum tantum, & externam rationem reconciliationis ac fœderum, quæ apud varios, omninò varia fuit, Theſeo quis adſcripſerit quoad Græcos. Porrò ſuperfluum videtur, quod idem Corſus cap. 4. præſtat, quid ſit reconciliatio, inueſtigare: cùm per ſe pateat, reconciliationem, attento vocis cortice, nihil eſſe aliud quàm odij anterioris depoſitionem, cum prioris beneuolentiæ redintegratione. Nam nuda abiectio inimicitiarum, dimidiata tantùm reconciliatio eſſet.

85. Sed his ſpeculationibus, ad rem moralem planè inutilibus, hinc ablegaris, præſtat inſiſtere expenſioni argumentorum, quibus qui diffident, ad reconciliationem inducantur. Potentiſſimum intra

naturæ ſepta arbitror, quod ſuppeditat S. Auguſtinus conc. 3. in Pſalm. 30. *initio*. Negans inimicum hominem, qualiſcunque fuerit, odio habendum eſſe, ne cùm odit malus quem patitur malum, ſint duo mali. Diligere ergo aſtringitur qui bonus eſſe vult, quem patitur malum, vt vnus tantùm ſit malus. Nimirum qui alium, præſertim iam odium abiicientem, odio proſequitur, malus eſt, ac proinde ne contingat hominem alieno cœno oblini, abſtinendum eſt odio eius, qui odium pro beneuolentia impendit. Quantò itaque magis abſtinendum eſt odio eius, qui infeſta in nos arma abiiciat; odium inquam, & voluntatis auerſionem; & de amore in nos inſtaurando cogitationem ſuſcipiat? Et verò nunquam illatas iniurias ob quas ſimultates ſuſceptæ fuerint dediſcere velle, ferinum eſt, aut etiam pluſquam ferinum. Nam etiam feras nouis plerunque beneficiis demulceri, & priſtinam in eum à quo læſæ ſint, indignationem deponere, ſiue imminuto per temporis decurſum iniuriæ ſenſu, ſiue abſterſa nouis beneficiis eius amaritie, exempla docent, vt notauit Hierocles lib. de amore fraterno. Infinita in hanc rem, ex ſuperiori lumine ſuppeditant Patres: præſertímque ex tanta Dei benignitate, in admittendis ad reconciliationem iis quos contra ius omne inimicos paſſus eſt: Itémque ex facto & mandato Chriſti & Sanctorum. Videſis præſertim Chryſoſtomum homil. 79. ad popul. & homil. 27. in ad Rom. *in morali*, & homil. 32. in ad Cor.

Concluditur, beneuolentiam omnibus deberi; magnúmque ad id, naturæ pondus, aperitur.

86. Eſt igitur beneuolentia, ab homine, etiam inimicis impendenda, atque adeò etiam omnibus. Nam ſi erga inimicos beneuoli eſſe adigimur, vt hactenus oſtenſum eſt, quantò potiùs iis, qui amici ſunt, vel nullas vnquam ſimultates exercuere nobiſcum? Et ita fert illa nobis omnibus natiua propenſio ad vnionem, de qua in hunc modum Antoninus lib. 9. num. 7. *Quæ commune aliquid habent, contendunt ad id quod eſt eiuſdem generis. Omne terrenum, ad terram vergit. Omne item humidum, aut aereum, ad ſuum itidem genus. Ita vt neceſſe ſit, vi ea inde intercludi. Ignis ſurſum effertur, propter elementarem ignem. Omni verò hic igni, aliquid eſt paratum, vt inflammetur. Ita vt omnis materia paulò ſiccior facilè ignem concipiat, quia minùs eſt in eius temperie id quod inflammationem prohibeat. Itaque & omne id quod communis mentis eſt particeps, ſimiliter ad cognatum ſuum contendit, atque etiam ampliùs. Quanto enim eſt aliis rebus præſtantius, tantò & paratius, vt commiſceatur cum eo quod eiuſdem eſt generis. Itaque apud ipſa ſtatim bruta inuenta ſunt examina, greges, pullorum educationes, atque id genus quaſi amores. Anima enim iam in his eſt, idque quod ea in vnum conduceret, apud præſtantiorem partem reperitur: id quod in plantis, lapidibus, & lignis non inuenitur. Et apud ratione prædita animalia ciuitates ſunt, & amicitiæ, & domus, & concilia, inque bello pacta & induciæ. Apud præſtantiora etiam ex diuerſis modis vnitio quædam conſtat, vt apud aſtra: adeò aſcenſus ad ſuperiora, conſenſum etiam in deiunctis efficere potuit. Atqui apud ea tantùm, quæ mentem habent, oblitio mutui ſtudij, & conſenſus reperitur, & hoc modo non videtur quomodo ad ſe inuicem affluant. Quanquam etiamſi fugiant homines hanc coniunctionem; tamen ab ea corripiuntur. natura nimirum præualente. Videbis autem id quod dico, ſi animum aduertas. Faciliùs enim inuenies terreum aliquid nulli terreno adiunctum, quàm hominem ab hominibus auulſum.*

Nec nobis tantùm, ſed & brutis, & quibuſvis planè rebus creatis, conſertus eſt amor ardentiſſimus vnitatis, quòd eo modo Creatoris in ſe vnitatem inſinuent. Id accipe verbis D. Auguſtini l. 3. de lib. arb. cap. 23. *Dolor quem beſtiæ ſentiunt, animarum etiam beſtialium vim quandam in ſuo genere mirabilem, laudabilémque commendat. Hoc ipſo enim ſatis apparet in regendis animandiſque ſuis corporibus, quàm ſint appetentes vnitatis. Quid eſt enim aliud dolor, niſi quidam ſenſus, diuiſionis vel corruptionis impatiens? Vnde luce clarius apparet, quàm ſit illa anima in ſui corporis vniuerſitate, auida vnitatis & tenax, quæ nec libenter, nec indifferenter, ſed potiùs renitenter & reluctanter intenditur in eam paſſionem corporis ſui, per quam eius vnitatem atque integritatem labefactari, moleſtè accipit. Non ergo appareret quantus inferioribus creaturis animalibus eſſet appetitus vnitatis, niſi dolore beſtiarum. Quòd ſi non appareret, minùs quàm opus eſſet admoneremur, in illa ſumma & ineffabili vnitate Creatoris eſſe omnia iſta conſtituta.*

Sylua incentiuorum beneuolentiæ omnibus exhibendæ, expenſis cum Chryſoſtomo, variis Dei ad id conſiliis.

87. His ita conſtitutis, quandoquidem liquet, & DEVM, & proximos quoſcunque, etiamſi hoſtes, & vel aliquando exoſos, vel nunc non redamantes, poſſe virtuti quam expendimus ſiue beneuolentiæ obiici, reſtat vt concludamus nullum eſſe, qui huius virtutis fructu excludatur, ſeu qui non poſſit beneuolentiæ virtute terminare. Quod Philoſophi teſtatum fecere, quos per inſignem, latéque prorſus porrectam beneuolentiæ expenſionem omnium omninò profectum in virtutibus exoptantes deſcribit Max. Tyrius diſſert. 37. n. 217. Et competit ſanè omnibus, luculentum argumentum beneuolentiæ eis exhibendæ. Omnes quippe homines ſumus, eodem omnes parente Deo procreati: cuius etiam ſapientiſſimum conſilium in vniuerſo hominum genere, ex vnius primi hominis ſubſtantia, ad ſtabiliendam charitatem educendo, ſuſpicit in hanc rem S. Chryſoſtomus hom. 20. in ad Epheſ. *ferè initio*. Et latiùs, aliis prætereà benè multis argumentis in eam rem ſimul congeſtis, homil. 34. in 1. ad Cor. ad illud, *Maior autem horum eſt charitas.*

Iuuat ex inſigni & Chryſoſtomo digna diſſertatione, partem decerpere. *Autor ipſe*, inquit, *rerum Deus iam olim principio ſexcenta commentus eſt, qui illam nobis inculcaret. Primum, caput vnum omnibus dedit, ipſum Adam. Cur enim è terra non ſumus? Cur non quemadmodum ille perfecti? Nempe vt partus, & nutricatio, vt ſucceſſio generandi nos inuicem ligarent. Hanc ob cauſam, nec mulierem ex terra fecit. Poſtquam enim non valuit ſatis ad concordiam flectere nos, quòd ſubſtantia eiuſdem eſſemus, niſi eundem etiam haberemus parentem, etiam hoc ita comparauit. Nam ſi nunc quidem, tantùm quia locis diſſidemus, alienos eſſe nos inuicem putamus, ſi generis totius duo principia extitiſſent, quid futurum fuiſſe credis? Itaque velut à capite quodam vno, totum humani generis corpus dependet.* Hoc argumentum adhibent quoque S. Auguſtinus 12. ciuit. cap. 21. & 26. & initio libri de bono coniugali, & Bleſenſis lib. de Amicitia, cap. 5.

Sed pergit Chryſoſtomus. *Et quia iam à principio parentes duo fuiſſe videri poſſent, vide qui conglutinet, qui in vnum lege connubij coniungat.* Propter hoc homo patrem & matrem relinquet, *inquit*, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt hi duo, in carne vna. *Non dixit, mulier, ſed homo, quando cupiditas in hoc maior. Et maiorem quidem idcirco viro dedit, vt imperium, quod in*

mulierem

mulierem habet, cupiditatis illius tyrannide retuſum, imbecilliori ſubiiceretur. Quia verò & nuptias introduci oportebat, eum ex quo facta eſt, mulieri coniugem tradit: Omnia nanque charitati Deus poſtponit. Equidem ſi quanquam hoc ſint pacto geniti; primus tamen ſtatim hominum ſemine parentum procreatorum, adeò inſaniuit; tantámque rixam, tantam inuidiam, diabolus ſeminauit; quid putas feciſſet, ſi non ab eadem prorſus radice pullulaſſet genus humanum? Et hoc quoque argumentum, laudati proximè Auguſtinus ac Bleſenſis, non omiſerunt.

Subdit Chryſoſtomus, alterum in rem noſtram argumentum, ex inſtitutione regiminis monarchici temperati, in cœtu quouis humano diuinitus facta, quòd hoc regimen, abactis æmulationibus charitati commodare, non ignotaret. In quam ſententiam, multa acutè, & aduocatis Metaphyſicis ſubtilitatibus, diſputat S. Thomas lib. 1. de regim. princip. cap. 2. Familiariùs, & ad popularem captum commodiùs, S. Chryſoſtomus, in hunc modum philoſophatus, loco allegato. *Deinde hunc imperare, illam ſubeſſe iuſſit. Eſſe enim inter æquales æmulationem, nouit. Itaque noluit eſſe Democratiam, ſed Regnum. Et quod videre in exercitu licet, id in omni benè cuſtodita domo deprehendas. Regis locum obtinet maritus: vxor primatis & ducis. Imperium proximum liberi tenent, infimum famulares. Nam & hi in ſubiectos ſimiliter imperium tenent. Et vnus quiſpiam cæteris omnibus præfectus, heri vicem tenet, ſed vt ſeruus. Atque aliud eſt rurſus imperium inter ipſos, vxorum & liberorum dico. In ipſis denique liberis aliud, prout cuiuſque ætas aut natura tulit. Nam ne in pueris quidem, æquale imperium fœmina tenet. Aſſiduis igitur & continentibus vndique vinculis, ad concordiam nos Deus diſciplinámque coëgit. Itaque priuſquam in multitudinem genus hominum ſpargeretur, cùm duo tantùm eſſent, hunc quidem regere, illam imperium capeſſere iuſſit. Et ne contemneret velut inferiorem, aut abs ſe ſegregaret vnquam, vide quo pacto ipſam honorat, quo pacto vniuit, etiam ante ipſius conſtitutionem.* Faciamus enim, *inquit*, huic adiutorem; *ſcilicet ex illius vſu futuram oſtendens, & ſic eam, quæ propter ſe nata erat, coniunxit: ſumus enim rerum, quæ noſtri gratia productæ ſunt, ſtudioſiores. Porrò autem, ne illa viciſſim, quod eſſet præſidio data, turgeret, & vinculum rumperet, ex coſta facit; partem corporis eſſe volens. Sed vt neque vir hinc ſibi placeret, non eſſe ſolius iam deinde ſinit, quod erat ſolius antea: ſed contrà procreationem liberorum illi indicit etiam hic præferens maritum, ſed ſic vt ne omnia vnius eſſe ſinat. Vides quot charitatis vincula Deus fabricauit.* Hæ temperationes ac veluti cramata, poteſtatis, aut vtilitatis ad aliquid in alterutro plurium adunatorum præcellentis, eatenus concordiam promouent ac fouent, quatenus faſtum qui concordiæ venenum eſt, animíque tumorem, præcellentiæ ferè adiunctum, tanquam ligno teredinem, amoliuntur.

Subiungit S. Chryſoſtomus, perpulchram antedictorum ſynopſim, quam iuuat non omittere. *Atque hæc quidem per naturam rerum, concordiæ nobis pignora reliquit. Primùm, vt quia ſubſtantiæ eiuſdem ſumus, in vnum perducamur. Omne ſiquidem animal diligit ſimile ſibi. Deinde quòd ex viro ſit mulier, & liberi item ex vtroque. Hinc multi naſcuntur affectionis modi. Hunc quia pater eſt, amamus; illum quia auus; hanc quòd ſit mater; illam, quòd nutrix; hunc, quòd filius; illum, quòd nepos; & illum item, quòd pronepos, hanc, quia filia; illam, quia neptis; hunc, quia frater; illum, quia ex fratre nepos; hanc quia ſoror; illam ex ſorore neptem. Et quid recenſere vniuerſam cognationis ſeriem attineret?*

Sequitur aliud, item potentiſſimum in rem noſtram argumentum, quod aliis quoque Patribus placuit. Nominatimque S. Auguſtino 15. Ciuit. cap. 16. Petro Damiani opuſcul. 8. cap. 3. & S. Anſelmo Opuſc. de nupt. conſang. cap. 3. aliàs epiſtolarum lib. 3. in 158. Sic igitur pergit Chryſoſtomus. *Aliam coniunctionis formam, commentus eſt inſuper. Cognatorum connubio interdicto, ad alienos nos induxit, illos viciſſim ad nos pellexit. Quos naturali neceſſitudine copulari non licet, hos nuptiis conglutinauit. Integras ſæpè familias, vnius nymphæ gratia conciliando, genus generi totum permiſcet.* Non duces ſororem tuam, *inquit*, neque ſororem fratris, nec aliam huiuſmodi, ea generis neceſſitate coniunctam, *vt nefas ſit miſceri, ipſis nominibus cognationum formas recenſens. Satis cauſæ ſit, cur illas ames, ex eodem eſſe te vtero prognatum. Aliæ tibi competent, aliæ. Cur tu charitatis amplitudinem redigas in anguſtum? Aut cur officium charitati non neceſſarium impendis, quo amicitiam, coniuge aliunde ducta, & per hanc, longiſſimam affinium ſeriem, parentes, fratres, & illorum neceſſarios omnes conciliare tibi potes? Vides quot nos modis colligauit?*

89. Poſtremum diuinæ ſapientiſſimæ opus ad inſigendam hominibus erga homines beneuolentiam, profert S. Chryſoſtomus, penuriam rerum alibi abundantium, & conſpicuam terræ & aquæ intermiſtionem, ad facilem rerum neceſſariarum conuectionem quaquauerſum. Quod diuinæ ſapientiæ, in ea intermixtione conſilium ex Ambroſio, Theodoreto, & aliis obſeruaui, in ſcalis à viſibili creatura ad DEVM, gradu 5. Sed audiamus Chryſoſtomum, recenſita hactenus argumenta, obſignantem. *Atqui hoc non fuit ſatis. Etiam vt opus nobis inuicem haberemus, fecit; vt hinc quoque nos congregaret, quando teneri amicitias vtilitate vel maximè, videmus. Hinc non omnibus in locis omnia naſcuntur, quò congredi & permiſceri, haberemus neceſſe. Et dum mutua neceſſitate aſtringit, faciles etiam congreſſus dedit. Quod quidem niſi curaſſet, magna in difficultate, magna triſtitia, res humanæ conſtituerentur. Nam ſi quis vel medico, vel fabro, vel alio quopiam artifice habens opus, longam pro acquirendo peregrinationem ſuſcipere cogatur, perire interea rem ſit neceſſe. Hinc vrbes conſtruxit, in vnum omnes collegit. Vt porrò his quoque, qui procul ſunt, faciliùs congrederemur, mare in medium expandit, ventorum dedit celeritatem, & expeditas eſſe peregrinationes iuſſit. Principio etiam in vnum omnes collegit, nec antea diſperſit, quàm eſſent concordiæ dono abuſi, qui primi iſtud acceperunt. Verùm vndique nos coniunxit, à natura, à cognatione, ab affinitate, à lingua, à loco.*

Alia beneuolentiæ in omnes incentiua, ex eo quòd omnes fratres ſimus.

Aliud præter propoſita inſigne argumentum, ad inſigendam ſynceram & integram erga omnes beneuolentiam, ex eo petitum, quòd omnes quotquot ſumus, fratres ſimus, illuſtriſſimè proponitur à S. Chryſoſtomo homil. 60. in Matth. ac pulchrè à Lactantio, quem infrà proferam num. 116. & à S. Ambroſio l. 2. de Abraham, cap. 6. cùm agit de declinato per Abraham iurgio cum Loth. *Aduerte*, inquit, *quia cauſas concordiæ ſapiens adhibet. Vnde præmiſit; homines ſumus. Omnes autem homines, vnius naturæ partus ſunt, intra eius concepti viſcera, & vno foti, atque effuſi vtero. Vnde nobis iure quodam germanitatis velut fratres connectimur, ab vno patre conditi, & vna matre tanquam fratres vterini editi. Et ideò cùm ſimus rationabilis naturæ ſoboles, tanquam vterini nos diligere debemus amore mutuo, non impugnare ac perſequi.*

90. Themiſtius item orat. 16. Valentiniano &

& Valenti fratribus concordiam gratulans, per eam occaſionem oſtendit, omnes homines fratres eſſe, & qui fratrum amans ſit, omnes homines beneuolentia proſecuturum. Sic autem Valentinianum & Valentem fratres affatur. *Huc, huc, ô beati, huc, inquam, adeſte, agnoſcite germanum veſtrum parentem, recognoſcite ipſius liberorum frequentiam, fratrúmque veſtrorum multitudinem. Non illi quinquaginta ſolùm numero ſunt, quot Ægyptus generauit; neque quot Poetæ Priamidas numerant; ſed in quibus ineſt expreſſa indolis paternæ nota; rationis videlicet conſortium, & corporis cum ratione inſignis conſenſio. Illi omnes vobis & inter ſe, congeniti, & germani fratres. Et ecce eius rei argumentum conſiderate, an non muneribus annuliſque, ad fidem faciendam ſit efficacius. Et ſi Pelopidis parua quædam particula circa humerum expreſſa ſufficiebat ad commonſtrandam mutuam quandam cognationem; vobis corpus vniuerſum, non ſat fuerit ad oſtendendum vnum parentem, & principij veſtri autorem?*

Subiicit multa nec exilia, communis inter homines generis ac fraternitatis argumenta; ex communibus cuique pronitatibus ad bonum, communi omnibus vniuerſi hæreditate, omnibus item æquè communi cognitione Numinis, aliis quibuſvis animantibus negata. Tum concludit. *Proinde non temerè ſapientiſſimus Homerus, neque inconſultè agit, vbi in poeſi ſua aſſiduè vnum atque eundem hominum Diuúmque parentem collaudat. Et quare tandem illum etiam non equorum parentem appellat, aut profectò canum, aut leonum? quòd reliquis omnibus animalibus, opinor, ne minima quidem genitoris inſit portio. Vnde nec illum, nec ſe mutuò intelligunt. At verò in ſolos homines, ſecundi crateris huius latices defluxerunt. Et quidem rationis eſſe conſortes nihil aliud eſt, quàm diuini ſeminis eſſe ſocios. In quo cum Homero Bœotus etiam vates ſentit vnum hominum, vnum Deorum genus, ex vno vtero generamur vtrique. Vbi ille egregiè nos non ex patre tantùm, ſed etiam ex matre coniunctos oſtendit. Si igitur omnes vnum patrem habemus; & ex ſanctioribus parentibus, ortum ducimus, nihil omninò erga homines humanitas, à fraterno amore differt. Nunc autem anguſtos illi ac valdè circumſcriptos terminos aſsignantes, Oedipodis quidem filios, in tragœdiis tanquam monſtra & probra naturæ execramur, quum interim quas inuicem inſidias inimicitiáſque ſtruimus, tragœdia nequaquam dignas ducamus. Neque vlla nos rei huius reuerentia tangit, ſi nunquam ipſi mutua inter nos concordia ſeruanda, teneamur.*

Item ex eo quòd ad eandem ſpectemus ſocietatem humanam, certò alioqui ruituram.

91. Eſt & aliud in hanc rem argumentum ductum ex eo quòd omnes ſimus vnius humanæ ſocietatis, tanquam vnius corporis membra. Quod pulcherrimè vrgetur à S. Auguſtino homil. 15. ex 50. Ego illud profero ex Seneca epiſt. 95. hanc formulam humani officij tradente. *Omne hoc quod vides, quo diuina atque humana concluſa ſunt, vnum eſt. Membra ſumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cùm ex iiſdem, & in eadem gigneret. Hæc nobis amorem indidit mutuum, & ſociabiles fecit. Illa æquum iuſtúmque compoſuit. Ex illius conſtitutione, miſerius eſt nocere, quàm lædi. Ex illius imperio, paratæ ſunt iuuantis manus. Iſte verſus & in pectore, & in ore ſit;*

Homo ſum, humani nihil à me alienum puto.

Habeamus in commune, quòd nati ſumus. Societas noſtra. lapidum fornicationi ſimillima eſt. Quæ caſura niſi inuicem obſtarent, hoc ipſo ſuſtinetur.

Sanè niſi beneuolentiam inuicem exhibeamus & tueamur, actum erit de humana ſocietate. *Nam quo alio tuti ſumus*, ait Seneca l. 4. de benef. cap. 18. *quàm quòd mutuis iuuamur officiis? Hoc vno inſtructior vita, contráque incurſiones ſubitas munitior eſt beneficiorum commercio. Fac nos ſingulos, quid ſumus? Præda animalium & victimæ, ac viliſſimus & facillimus ſanguis. Quoniam cæteris animalibus, in tutelam ſui, ſatis virium eſt. Quæcunque vaga naſcuntur, & acturæ vitam ſegregem, armata ſunt. Hominem imbecillitas cingit. Non vnguium vis, non dentium, terribilem cæteris fecit. Nudum & infirmum, ſocietas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium cæteris, validiſſimum facerent, rationem & ſocietatem. Itaque qui par eſſe nulli poſſet, ſi diduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium animalium dedit: Societas terris genitum, in alienæ naturæ tranſmiſit imperium, & dominari etiam in mari iuſſit. Hæc morborum impetus arcuit, ſenectuti adminicula proſpexit, ſolatia contra dolores dedit. Hæc fortes nos facit, quòd licet contra fortunam aduocare. Hanc tolle, & vnitatem generis humani, quâ vita ſuſtinetur, ſcindes.*

Chriſtiana beneuolentiæ incentiua, dimiſſa.

Et hîc quoque abſtineo iis beneuolentiæ argumentis, quæ Chriſtiana fides ſuppeditat, nominatímque eo quod ducitur ex omnium noſtrûm coniunctione facta per ſanguinem Chriſti, quod nobis coniungendis hoc ipſum eſſe quod lacti coagulum, dixit Nazianzenus orat. 42. *in fine*. Itémque eo quòd Chryſoſtom. homil. 32. in ad Roman. petit ex ſalute Eccleſiæ & incolumitate hinc pendente. Et alio quod homil. 40. in Acta *in morali*, & homil. 8. in ad Rom. item *in morali*, ex eo petit, quòd omnes in eadem ſpirituali vulua ſati, atque adeò ſupernaturaliter fratres, eadem ſpirituali menſa excepti, ſub eodem labaro merentes ſimus.

Gradus beneuolentiæ, propinquitati admetiendus.

92. Non immeritò tamen ab iis quibuſcum homini neceſſitudo arctior intercedit, ob plurium ac inſignium beneuolentiæ titulorum concurſum, cuiuſmodi præſertim ſunt parentes, cæterique conſanguinei & affines, ſeueriùs exigitur beneuolentia: diligentiúſque ex ipſa rei natura, indicitur cauendum ab omnibus, quæ illam quoquo modo lædere aut violare queant. Sed quia de his infrà agendum eſt, cùm de pietate, nunc obiter tantùm dico, parentum, & cæterorum cognatorum pro gradu quo hominem attingunt, quoruncunque denique hominum beneuolentiam & amorem, pro gradu quo nobis propinquiores aut remotiores ſunt, magis vel minus exigi. Quod Caſſiodorus lib. de amicit. cap. 39. exponit per analogiam ad manſiones arcæ Noë: Hierocles autem lib. *quomodo vtendum ſit cognatis*, idem exemplo circuli perpulchrè declarat, his præter cætera. *Vnuſquiſque noſtrûm vndique multis veluti circulis circunſcriptus eſt: quorum alij maiores, alij minores ſunt; alij continent, alij continentur, iuxta diuerſos & inæquales ad ſe inuicem habitus. Primus etenim & proximus circulus eſt, quem vnuſquiſque circa mentem ſuam veluti centrum deſcriptus conſtituit, in quo & corpus noſtrum, & ad vſum eius pertinentia inſunt. Et minimus, ipsúmque prope centrum attingens, hic circulus eſt. Ab hoc ſecundus, remotior à centro, & primum intra ſe concludens, parentes, vxorem, & liberos comprehendit.*

Tertius,

Tertius, auunculos, materteras, auos, auias, nepotes ex fratribus, & conſobrinos habet. Poſt illum eſt qui reliquos cognatos continet: Deinde popularium, mox tribulium, poſtea militum circuli ſequuntur. Ab illis vrbi vicinorum circulus, & alius gentilium, ambiunt. Extremus autem & maximus, omnes ambitu ſuo concludens, totius hominum generis eſt. His ita conſideratis, officium illius fuerit, qui ſingulis decenter vti ſtudet, circulos ad centrum quodammodo contrahere, & conari ſemper, vt qui in circulis continentibus ſunt, ad contentos redigantur. Idem optimè ex Peripateticis tradit Stobæus in Eclogis Ethicis c.4.§. *Peripateticorum decreta.* pag. 185.

93. Quod verò in Chriſtianæ charitatis laude maximum eſt, vt non modò cognatos ſuos vnuſquiſque foueat & diligat; ſed etiam aliorum cognatos, cùm diſſident, reuocare ad concordiam ſatagat; id factum à Cratete lego, & idcircò apud Apuleium 4. Florido. Herculi monſtrorum domitori componitur, verbis illis. *Crates ille, Diogenis ſectator, vt lar familiaris, apud homines ætatis ſuæ Athenis cultus eſt. Nulla domus ei vnquam clauſa erat, nec erat patriſfamilias tam abſconditum ſecretum, quin eò tempeſtiuè Crates interueniret. Litium omnium & iurgiorum inter propinquos, diſceptator atque arbiter. Quòd Herculem olim Poëtæ memorant, monſtra illa immania hominum ac ferarum, virtute ſubegiſſe, orbémque terræ purgaſſe; ſimiliter aduerſùm iracundiam, & inuidiam, auaritiam, atque libidinem, cæteráque animi humani monſtra & flagitia, Philoſophus iſte, Hercules fuit. Eas omnes peſtes mentibus exegit, familias purgauit, malitiam perdomuit, ſeminudus & ipſe, & claua inſignis, etiam Thebis oriundus, vnde Herculem fuiſſe, memoria extat.*

Monet porrò Lactantius lib. 6. cap. 12. beneuolentiam operum fœcundam; eò puriorem & minùs ſuſpectam fore, quò erga ignotiorem exhibebitur, quàm cùm erga cognatum vel notum. Ita enim interpretor ea verba alioqui ſubobſcura. *Is maximè, laudis eſt benefacere, quos nemo ſperarit, benè eſſe facturos. Nam qui bonum facit vel conſanguineo, vel proximo, vel amico; aut nullam, aut certè non magnam laudem meretur; quia facere debet: ſitque impius ac deteſtabilis, niſi fecerit id quod ab eo & natura ipſa & neceſſitudo exigit: & ſi facit, non tam gloriæ aſſequendæ, quàm reprehenſionis vitandæ gratia facit. Qui autem facit alieno & ignoto, is verè dignus eſt laude, quoniam vt faceret, ſola ductus eſt humanitate. Ibi ergo iuſtitia eſt, vbi ad benefaciendum, neceſsitatis vinculum nullum eſt.*

CAPVT IV.

De Beneuolentiæ oppoſitis, præſertim odio ſimplicij, fœtúque eius inuidia.

94. Opponuntur beneuolentiæ, cùm ſimulatio, tum odium ſimplex. Hoc in vno extremo eſt, illa in altero. Et quidem de beneuolentiæ & amoris ſynceri pulchritudine natiua, eiſque oppoſitarum ſimulationis & adulationis ſuum commodum quærentis ementita ſpecie; ingenioſè adhibito pereleganti fabellæ inuolucro, Themiſtius orat. 3. *ſub finem.*

Obiter de ſimulatione & adulatione, prout cum beneuolentia pugnant.

Sed ſimulationem quidem hoc loco tantùm attingo, quatenus cum beneuolentia pugnat; non autem quatenus cum veracitate, de qua poſteà. Themiſtius ſanè, eam quoque beneuolentiæ & amicitiæ opponit, nec niſi ſumma proſpicientia & cautela adhibita, declinandam docet. Multa enim de bono veræ amicitiæ præfatus. *Quanam igitur ratione*, inquit, *tantum boni quiſpiam inueſtigare, inueſtigatum captare, captatum obtinere tandem poſſit? Nónne perinde vt venatores, primùm omnium nos oportet prædæ veſtigia didiciſſe, ſignáque atque indicia accuratè noſſe ac recognoſcere, per quæ minimè imprudentes, quod ferarum indagatoribus nonnunquam accidit, pro felici illa præda, ad præruptum aliquem locum ac præcipitem deferamur? Etenim in hac venatione, multæ ac variæ feræ, beatam amicitiam ſimulant, præſertimque omnium inſidioſiſsima illa, ac ferociſsima, quæ ab huius temporis hominibus, ſimulatio appellatur. Tam callidè autem ac malitioſè imitatur, vt vel ad cubile ipſum perſæpè venias, veſtigiorum conſideratione deceptus. Neque verò ſatis eſt, vt vnà cum illa gradiatur, ſed & vocem prorſus ſimilem, & ad illecebram comparatam ſermonis lenocinium, exaudias.* Alia in hanc beneuolentiæ laruam infrà profero, agens de perſona quam inuidia malignitati ſuæ obducit.

Adulationem quoque ſiue aſſentationem, *veri affectus venenum*, vt loquitur Galba apud Tacitum 1. hiſtor. num. 5. quæ externa ſpecie beneuolentiam ſtudioſè ementitur, ac ſimilitudinariam duntaxat, & apparentem amicitiam continet, inani externorum amoris indiciorum tectorio obductam, ſæpéque odio, quod beneuolentiæ apertum bellum inducit, periculoſior eſt, hîc prætermitto: quòd Ariſtoteles 4. Ethic. cap. 6. moneat eam non amicitiæ, ſed comitati aduerſari per exceſſum; ideòque infrà de ea agam. Quamuis Themiſtius, ob comitatis & amicitiæ affinitatem, (quam Ariſtoteles etiam ſuprà agnoſcit,) adulationem opponat amicitiæ. Id quod etiam elegantiſſimè præſtitit Philo l. de Plantatione Noë. Et ſanè quod idem Themiſtius in Eth. charact. cap. περὶ κολακείας pulchrè demonſtrat, adulatio in ſuum duntaxat commodum intenta eſt iis officiis quibus ementitur amicitiam, in quo cum ea pugnat è diametro. Et idem habetur ex Chryſoſtomo homil. 5. in ad Philipp.

Aduerſùs proximi odium, amuleta.

95. Iam verò odium, quod beneuolentiæ ſiue charitati ex alio latere oppoſui, (contra Martinum de Magiſtris q. 3. de manſuetud. malè illud opponentem manſuetudini;) neceſſe eſt hîc ſpectari non mutuum, aut non vtrinque cognitum. Supra odij porrò mutui deformitatem ſuperiùs exhibitam, hoc plus quaſi intenſiuè habet dedecoris, quòd perſonam, de eo qui ipſam odit, malè non meritam; (ſaltem iuxta exiſtimationem & cognitionem eius qui odio agitur,) gratis impetat, commune illud beneuolentiæ vinculum, quod Deus naturæ Autor tot modis, tanta cura firmare ſategit, diſcindendo, eúmque veluti concentum, qui ex hominum conſenſione ſuauiſſimus exiſtit, perturbando, & humanam ſocietatem euertendo. Præclarè enim Antoninus lib. 11. de vita ſua, num. 6. *Ramus à proximo amputari ramo non poteſt, quin & à tota arbore reſecetur: ſic homo etiam ab vno auulſus homine, non poteſt non etiam à toto excidiſſe cœtu. Itaque tantùm quidem alius aliquis homo ſeipſum à proximo ſeparat, cùm eum odit aut auerſatur. Ignoratur vero etiam à tota ciuili ſocietate, ſi eadem ratione abrumpitur.*

Accedunt alia odij incommoda, quæ his paucis attigit Dio Chryſoſtomus orat. 41. *Omnes inimicitiæ, erga omnes, paſſim laborioſæ ſint & difficiles. Nullus enim tam infirmus eſt inimicus, qui non contriſtarit nacta opportunitate etiam eum, qui valdè viſus eſt fortis, odiumque oſtenderit, aut ſermone moleſto, aut incommodo facto. Non enim eſt, vt ita dicam, vnquam iucundus aut vtilis odij fructus. Sed è diuerſo, omnium triſtiſſimus atque acerbiſſimus. Neque vllum onus ita graue, nec laborioſum, vt inimicitias ferre. Felicitates enim perturbant, quum ſemper adſint: calamitates autem augent, eique qui alia re quapiam contriſtatus eſt, triſtitiam duplicant, eóſque qui ſunt felices, non ſinunt gaudere pro dignitate.* Et mox odij amarorem, cum beneuolentiæ dulcedine componens, ſubdit. *Amicitiâ autem & concordiâ nihil pulchrius, neque diuinius, & viro erga virum, & ciuitati erga priuatum. Qui enim decentiùs poſſident bona, quàm amici, qui vna opera ſimul ſibi acquirunt? Qui verò effugiunt mala facilius, quàm quibus amici ferunt auxilium? Quos minus attingunt moleſta, quàm qui habent condolentes, vnáque cum illis ſufferentes? Quibus iucundius eſt felicitate frui, quàm qui non modò ſemetipſos, verùm etiam alios ſua felicitate lætificant? Itaque ego illum hominem ne felicem quidem dixerim, qui neminem habeat vnà voluptate fruentem. Quis cooperarius, quiſve conſiliarius indigentibus melior, quàm amicus fortunatus? Hic enim conſiliarius ferè non ſolùm optimi nominis eſt, ſed & vtiliſſimus, & quem libenter conueniat homo beneuolus. Quæ autem ſunt odij atque inimicitiarum, vbique moleſta ſunt & grauia. Grauis eſt in rebus ſeriis, grauis & in lætitia præſens inimicus, moleſtus videntibus, moleſtiùs quoque recordantibus, experientibus verò, longè omnium damnoſiſſimus.*

Similia habet orat. 40. Et per otium ac locupletiſſimè *ſub finem*, vbi hoc præter cætera. *Ego, vt antea dixi, diſſidentibus cum vicinis, hæc difficiliora grauioráque puto, quàm capere arma, & incurrere in regionem, aut machinas mœnibus admouere, aut excindere arbores, aut fructibus ignem immittere. Hæc enim, quum (vt opinor,) acerba ſint, omni tamen ex parte acerbius eſt, id quod ex inimicitiis atque odiis prouenit. Neque enim apparet, hac ex re quicquam vtile aut bonum, vnquam proueniſſe. Inimicitiarum ſiquidem fructus, ab omni parte amariſſimus & acerbiſſimus eſt. Sicuti, opinor, è diuerſo, beneuolentiæ iucundiſſimus atque vtiliſſimus. Nunquam enim cedere, neque locum dare proximo; (dico autem, abſque turpitudine, neque eò, vt quæ nanciſcaris ipſe aliis dimittas;) non virile eſt ſicuti putant quidam, neque magnanimi animi, ſed ſtultum & agreſte.*

Proximi defectus aut culpa, commiſerationem potiùs, quàm odium meretur.

96. Neque verò ad fouendum odium erga aliquem, obtendi poteſt vitium, aut defectus eius, qui odio obiicitur. Nam defectus quidem, ſi naturalis ſit & non voluntarius, commiſerationem potiùs meretur. Si verò ſit defectus moralis & cum culpa coniunctus, nemo quidem autor ſit vlli, vt talem defectum, & hominem vt eo dehoneſtatum, diligat; Tamen ſecernenda prudenter eſt iniquitatis fœditas, quæ odium cuiuſque meritò terminat, & perſonæ conditio, cui amor impendi debet. Hócque eſſe perfectum odium, quo Pſaltes in hoſtes ſuos afficiebatur, tradit in hunc modum ſanctus Auguſtinus 14. ciuit. capit. 6. *Homo qui ſecundùm Deum, non ſecundùm hominem viuit, oportet vt ſit amator boni. Vnde fit conſequens, vt malum oderit. Et quoniam nemo naturâ, ſed quiſquis malus eſt, vitio malus eſt, perfectum odium debet malis, qui ſecundùm Deum viuit; vt nec propter vitium oderit hominem, nec amet vitium propter hominem: ſed oderit vitium, amet hominem. Sanato enim vitio, totum quod amare; nihil autem quod debeat odiſſe, remanebit.*

Si quis verò affectus, perſonam voluntariis illis ſordibus inquinatam decet, eſt commiſeratio. Eò planè reſpexerunt, Epictetus, Seneca, & Antoninus infinities inculcantes non eſſe iraſcendum delinquentibus; quippe qui commiſeratione, ob animi cæcitatem, aut voluntaris imbecillitatem digniores ſint, quàm ira & odio: ſaluo ſemper iure, imò debito pœnas irrogandi, quod iis incumbit, quibus id muneris in Rep. commiſſum eſt. Nec item excluſo debito, verbis increpandi, & coërcendi peccata aliena, quod prudentiæ regulis ſeruatis, cuiuis ad id idoneo iniicitur; In quo laudatur Demonax apud Lucian. dialogo quo eius vita continetur; *Qui nunquam viſus eſt vociferari, aut mira pertinacitate contendere, aut indignari; Et ſi aliquis eſſet illi increpandus, ipſa quidem peccata reprehendebat; cæterùm peccantibus benignè ignoſcebat, exemplum illud à Medicis petitum vſurpans, qui morbos adhibitis pharmacis propulſare ſolent; iracundia verò erga ægrotantes vtuntur minimè. Exiſtimabat enim hominis eſſe peccare: Dei verò aut viri diis proximi, errata emendare.* Vtique cùm ea quam ægrotis Medici non negant commiſeratione, in quam rem longus admodum eſt, ac proinde hîc dimittendus Epictetus apud Arrianum lib. 1. cap. 18. Ex duobus aliis proximè indicatis rei Ethicæ Magiſtris, vnum aut alterum breuem locum non omitto.

97. Seneca optimè 1. de ira, c. 14. *Peccantes verò quid habet cur oderit,* (vir ſapiens ac compoſitis ex rationis regula affectibus,) *cùm error illos in huiuſmodi delicta compellat? Non eſt autem prudentis errantes odiſſe: alioquin ipſe ſibi odio erit. Cogitet quàm multa contra bonum morem faciat, quàm multa ex his quæ egit, veniam deſiderent. Iam iraſcetur etiam ſibi. Neque enim æquus Iudex aliam de ſua, aliam de aliena cauſa ſententiam fert. Nemo, inquam, inuenitur, qui ſe poſſit abſoluere, & innocentem quiſque ſe dicit, reſpiciens teſtem, non conſcientiam. Quanto humaniùs mitem & pacatum animum præſtare peccantibus, & illos non perſequi, ſed reuocare? Errantem per agros ignorantia viæ, melius eſt ad rectum iter admonere, quàm expellere. Corrigendus eſt itaque qui peccat, admonitione, & vi, & molliter, & aſperè, meliórque tam ſibi quàm aliis faciendus, non ſine caſtigatione, ſed ſine ira. Quis enim cui medetur, iraſcitur?* Et l. 2. cap. 9. ad eandem mentem, appoſitiſſimè & optimè, verbis illis. *Si tantum iraſci vis ſapientem, quantum ſcelerum indignitas exigit, non iraſcendum illi, ſed inſaniendum eſt. Illud potiùs cogitabis, non eſſe iraſcendum erroribus. Quid enim, ſi quis iraſcatur, in tenebris parum veſtigia certa ponentibus? Quid ſi quis ſurdis, imperia non exaudientibus? Quid ſi pueris, quòd neglecto diſpectu officiorum, ad luſus, & ineptos æqualium iocos ſpectent? Quid ſi illis iraſci velis, qui ægrotant, ſeneſcunt, fatigantur? Inter cætera mortalitatis incommoda, & hæc eſt, caligo mentium; nec tantùm neceſſitas errandi, ſed errorum amor. Ne ſingulis iraſcaris, vniuerſis ignoſcendum, generi humano venia tribuenda eſt. Si iraſceris iuuenibus ſenibúſque quòd peccant, iraſcere infantibus quòd peccaturi ſunt. Num quis iraſcitur pueris, quorum ætas nondum nouit rerum diſcrimina? Maior eſt excuſatio & iuſtior, hominem eſſe, quàm puerum. Hac conditione nati ſumus, animalia obnoxia non paucioribus animi, quàm corporis morbis, non quidem obtuſa nec tarda, ſed acumine noſtro male vtentia, alter alteri vitiorum exempla. Quiſque ſequitur priores malè iter ingreſſos. Quidni habeant excuſationem, cùm publica via errauerint?*

In eandem ſententiã Antoninus perpulchrè l. 7. num.

num.19.& 23. *Proprium homini eſt, vt etiam eos diligat, qui peccant. Fiet hoc, ſi in mentem tibi veniat, eſſe eos tibi cognatos: imprudentia, & inuitos peccare, paulò pòſt & te, & illum qui peccauit, moriturum, idque potiſſimum non læſum te ab eo. Non enim eius peccato, tua mens, deterior quàm fuerat, facta eſt. Si quis aliquid contra te deliquerit, ſtatim cogita quanam boni vel mali opinione peccauerit. Id enim ſi cernas, miſereberis eius, ac neque miraberis, neque iraſceris. Nam aut ipſe idem quod is bonum putas, aut aliquid quiddam eiuſdem generis. Venia ergo danda. Sin tu ſecus de bonis & malis iudicas, eò placabilior eris ei qui falſus eſt.* Et lib.7. num.53. *Dij cùm ſint immortales, tamen non indignè ferunt, quòd in tam diuturno æuo, ſemper omninò tot improbos homines perferre debeant. Quinimò illorum curam ſemper gerunt. Tu autem qui iamiam ceſſabis viuere, deſperas, idque vnus è numero malorum. Ridiculum eſt, te non fugere tuam ipſius malitiam, id quod potes; aliorum velle fugere, quod non conceditur tibi.* Rurſus l.9. num.9. *Peccat aliquis: ſi potes melius, illum doce: ſin verò, memineris manſuetudinem tibi propterea datam. Nam & ipſi Dij, illis ſunt clementes, qui & nonnullis ad conſequendam ſanitatem, diuitias, & gloriam, auxilium ferunt; adeò ſunt benigni. Id & tibi licet, neque impedit quiſquam.* Alia de odio permulta, tradidimus, exponendo affectus, in altero volumine d.3. q.2.artic.2.

Inuidia, phyſicè odij frutex, moraliter eadem.

98. Odij frutex, eſt inuidia. Frutex inquam, ſi rem phyſicè ſpectemus. Quia vt expoſui, agens de affectu triſtitiæ, inuidia manat ex odio, tanquam ex cauſa: vnúmque horum affectuum differre ab alio, latè confirmat Plutarchus, initio opuſculi de odio & inuidia. Moraliter tamen rem conſiderando, ſiue in ordine ad rectam rationem & honeſtatem vel inhoneſtatem, eiuſdem rationis ſunt odium & inuidia, pertinéntque ad idem vitium. Quod voluiſſe cenſuerim quoſdam recentiores, qui ad inuidiam ſpectare dicunt, gaudium de aliena calamitate. Cùm enim inuidia ſit triſtitia quædam, perſpicuum eſt, gaudium illud ſi phyſicè ſpectetur, longè diuerſum eſſe ab inuidia. Tamen quia eiuſdem inhoneſtatis eſt, triſtari de alieno bono, & gaudere de alieno malo, rectè dicuntur eſſe eiuſdem rationis, nempe moralis, & in genere vitij, ſepoſita diuerſitate phyſica & eſſentiali. Quare cùm inuidia ad idem cum odio, (de quo proximè,) vitium ſpectet, & ab odio actuali tanquam ab aliquo ex neceſſitate præſuppoſito pendeat, rectè illam odio ſubnectimus.

Virus inuidiæ, & qui eius natales.

Quanta porrò ſit huius vitij fœditas, ex illa eius genuina deſcriptione, quæ 2.Metamorph.exhibetur, æſtimare licet.

——Monſtri, nunc audi quæ ſit imago.
Pallor in ore ſedet, macies in corpore toto.
Nuſquam recta acies, liuent rubigine dentes,
Pectora felle virent, lingua eſt ſuffuſa veneno:
Riſus abeſt, niſi quem viſi mouere dolores;
Nec fruitur ſomno, vigilantibus excita curis.
Sed videt ingratos, intabeſcitque videndo
Succeſſus hominum, carpitque, & carpitur vnà.
Suppliciúmque ſuum eſt.

99. Eandem inuidiæ turpitudinem, licet ex eius origine natalibúſque deprehendere. Vt enim latè & ſigillatim expendit Dio Chryſoſt. orat.78. Inuidia eſt fœtus animi puſilli, & nimiùm ſuſpicientis res illas, quas videt in aliis quibus inuidet, eminere; gloriam, opes, voluptates, aliáque ſtuporis humani firmamenta. Vt idcircò Statius l.5. Sylu. conſanguinitatem inuidiæ ac fortunæ, ſic inculcet:

Quiſnam impacata conſanguinitate ligauit,
Fortunam inuidiámque Deus? quis iuſſit iniquas
Æternùm bellare Deas? Nullámne notabit
Illa domum, toruo quam non hæc lumine figat
Protinùs & ſæua perturbet gaudia dextra?

Idque mox à ſimili declarat.

Sic plena maligno
Afflantur vineta Noto; ſic alta ſeneſcit
Imbre ſeges nimio, rapidæ ſic obuia puppi
Inuidet, & velis adnubilat aura ſecundis.

Huiuſmodi igitur eſt inuidi genius. Vir autem magnanimus, nunquam inducet in animum, vt more canum, equorúmque, & cæterarum paſſim beſtiarum, afficiatur; quibus inſitum eſt, ſi aliæ ſaturentur, expleántve libidinem; & ſæuire aduersùs eas, morderéque, & lædere: quia pro vnico bono habent, quod aliis obtigiſſe vident. Non ſic animus verè generoſus, & erectus. Habet enim alia bona quæ ſuſpiciat, quorum comparatione ac poſſeſſione, à nemine deiici, vel excludi poteſt. *Quare* (quæ eſt Dionis illatio loco allegato,) *ſi neque propter gloriam, neque propter pecunias, neque propter ciborum potuúmque, aut rerum venerearum voluptates, ſe vel alium beatum eſſe putat, neque omninò horum quicquam pugna dignum, aut pretioſum; non ille vtique diſſidebit cum quoquam ob hæc, neque cuiquam hæc inuidebit, neque arenam littoribus, neque fluctuum ſtrepitum, ſonúmque, iis qui in littoribus habitant; neque ſi cui aurum vltrò è cœlo ſinum impleat, (quemadmodum Danaæ olim, aiunt, in turri ahenea cuſtoditæ, aurum repentè è ſupernis influxiſſe ob ipſius pulchritudinem:) neque ſi torrentes cuiquam irruant, aurum plurimum atque frequens, afferentes, tanquam limum.*

Et mox. *Neque igitur ſuper his, vt dixi, quenquam æmularetur, neque ſi quem videret eſſe admirationi, laudibúſque celebrari, à decem, aut viginti hominum millibus. Neque æmulari vellet plauſibus exceptum atque mitris, exultantémque atque ſuperbientem, ſicut equum ob victoriam, comitatúque maiori honoratum, quam ſponſi honorantur; ipſe autem abiectior eſſet mendicis, deiectiórque proiectis in viis, nulliúſque haberetur pretij apud vllum, quemadmodum olim habitos aiunt Megarenſes: eo quòd non poſſit inſeruire, neque ad gratiam colloqui, vt potè auſterus natura, veritatiſque amicus, nihilque abſcondens. Neque ſic tamen ſimiliter afficietur figulis, atque fabris, cantoribúſque:* vt nimirum inuideat alteri ſortem, ſua ſpecioſiorem.

Inuidus, ſuomet iudicio, deiectus.

100. Memorem verò eſſe oportet, inuidum eo ipſo quòd alteri inuidet, deiici ſe ſuomet iudicio, de gradu & excelſitate; & ſtatui infra eum cui inuidet. *Inuidere enim non poſſumus*, ait S.Gregorius 5. Mor. cap.33. ſub finem, *niſi eis quos nobis in aliqua meliores putamus. Paruulus ergo eſt, qui liuore occiditur: quia ipſe ſibi teſtimonium perhibet, quòd eo minor ſit, cuius inuidia torquetur. Hinc eſt quòd hoſtis callidus, primo homini inuidendo ſurripuit, quia amiſſa beatitudine, minorem ſe immortalitate illius agnouit. Hinc eſt, quòd Cain ad perpetrandum fratricidium corruit, quia deſpecto ſuo ſacrificio, prælatum ſibi infremuit, cuius Deus hoſtiam accepit; & quem meliorem ſe, eſſe exhorruit, ne vtcunque eſſet, amputauit. Hinc Eſaü ad perſecutionem fratris exarſit, quia primogenitorum benedictione perdita, quam tamen pro eſu lenticulæ ipſe vendiderat, minorem ſe eo, quem naſcendo præibat, ingemuit. Hinc Ioſeph, fratres ſui, Iſmaelitis tranſeuntibus*

tibus vendiderunt, quia cognito reuelationis myſterio, ne ſe fieret melior, eius profectibus obuiare conati ſunt. Hinc Saül Dauid ſubditum, lanceam intorquendo, perſequitur, quia quem magnis quotidie augeri virtutum ſucceſſibus ſenſit, vltra ſe excreſcere expauit. Paruulus itaque eſt, qui inuidia occiditur, quia niſi ipſe inferior exiſteret, de bono alterius non doleret. Sanè inuidia eſt tantùm inter inæquales, vt Ariſtoteles 2. Rhetor. cap. 10. docet. Et eſt quidem inuidia inter perſonas conditione aliquatenus pares; nempe quaſi ex natura rei. Quo pacto accipio illud S. Baſil. hom. 11. *Quoniam ex Salomonis ſententia, Zelus hominis ex ſocio ipſius. Et profectò ſic res habet. Non enim Ægyptio vir Scytha inuidebit, ſed ſuæ genti quilibet. Et in eadem gente non ignotis, ſed familiaribus & vicinis, & eiuſdem artis hominibus, aut alia de cauſa coniunctis, & his denique coæuis, cognatis, & fratribus. Et omninò vt ærugo frumenti eſt vaſtatio, ſic inuidia, amicitiæ peſtis.* (Hoc ex Periandro refert Stobæus ſerm. 38.) At amicitia eſt æqualium. Itaque vt ſit inter aliquos inuidiæ locus, oportet inæqualitatem inuectam fuiſſe per accidens: ita vt quamuis ex natura rei eſſent aliquatenus æquales, tamen per accidens & ex aliquo euentu, diſparitatem ſint nacti, euaſerintque inæquales. Ac proinde qui inuidia agitur, diſparem ſe ac inferiorem comparatione eius cui inuidet, profitetur.

Confirmat id optimè Tacitus 7. hiſtor. num. 6. & Quintil. 11. Inſtit. cap. 1. qui notat inuidiæ ex ea inæqualitatis apprehenſione & ſuperbia exortum. *Habet enim mens noſtra, ſublime quiddam, & erectum, & impatiens ſuperioris. Ideóque abiectos, aut ſubmittentes ſe, libenter alleuamus, quia hoc facere tanquam maiores videmur. Et quoties diſceſſit æmulatio, ſuccedit humanitas. At qui ſe ſupra modum extollit, premere ac deſpicere creditur: nec tam ſe maiorem, quàm minores cæteros facere. Inde inuident humiliores. Nam hoc vitium eſt eorum, qui nec cedere volunt, nec poſſunt contendere.* Nec diſſimiliter Simplicius in cap. 26. Enchiridij Epict. niſi quòd diſtinctiùs & apertiùs, inuidiæ, ex ſuperbia & puſillanimitate animi, ortum declarat. Ait enim: *Inuidia dolor eſt ob alienum bonum ortus; & æmulatio, feruor quidam voluntatis, exæquandi ſe cum eo quod bonum habetur. Naſcuntur autem hæ perturbationes ex eo, quòd quiuis homo, ipſius naturæ impulſu, honoris eſt appetens, nec paribus de dignitate vult concedere. Itaque ſi qui ſunt infirmioribus ingeniis, qui ipſi nihil proficere poſſunt, proximum quemque deprimendo, æquare illum, aut etiam ſuperare contendunt, & ſucceſſibus aliorum dolent, quæ eſt inuidia. Nam ad eum quicum benè agitur, vel agi videtur, inuidia velut irrepit; in primis vel genere, vel ſtudio, vel fortuna parem. Nemo enim vel prorſus eminenti, vel omninò inferiori inuidet, neque cum talibus certat quiſpiam. In quibus verò aliquid animi & neruorum eſt, hi inflammati auiditate feruntur, vt illos ſtrenuè progrediendo, vel æquent, vel ſuperent, cum quibus ſibi certamen inſtituerunt. Quare inuidia, ſemper eſt vitioſus affectus. Æmulatio verò cùm virtutem ſpectat, bona eſt, & cognata boni amoris; cùm autem res externas, mala, nec inuidiâ melior.* Hanc ipſam zeli ſiue æmulationis & inuidiæ diſtinctionem tradit S. Hieronymus in epiſt. ad Gal. cap. 5. Aliter verò ſecernuntur à Stoicis apud Laërtium l. 7. in Zenone, & à Philoſtrato epiſt. ad Iuliam Auguſtam. Tamen S. Cyprianus lib. de zelo & liuore, apertè zelum cum inuidia confundit.

***

Corruptum inuidi iudicium de bonis noſtratibus.

101. Quòd ſi inuidus, bona illa quorum poſſeſſionem in aliis præ animi puſillitate ſuſpicit, minoris faceret, & pro menſura tantùm perfectionis, qua reuerà prædita ſunt, æſtimaret, non tangeretur inuidia: V. G. Scientiæ noſtratis tenebricoſitate perſpecta, non eſſet ob eam alteri inuidus; cùm tamē eſſe *doctrinam rem omnium inuidioſiſſimam,* ſcriptum ſit à Nazianzeno orat. 20. n. 29. Similiter nō plus aliis inuideret vbertatē honorum ac opum, aliarúmve huiuſmodi fortunæ cupediarum, quæ ſunt huius vitij apud pleroſque materia; quàm homo animo valens & ſanus, iudiciíque incorrupti, inuideret iis, quos ex hominibus in lupos, canes, aliáſque beſtias transformatis, conſentaneo brutis pabulo potientes cerneret: quorum non tam felicitati inuideret, quàm ſortem miſeraretur; quæ eſt egregia Dionis Chryſoſtomi comparatio, orat. allegata.

Boni odium in inuido, & ſumma malignitas.

Supra omnem nequitiam, virus inuidiæ, eo ex capite exaggerat S. Ambroſius 2. Offic. c. 30. quòd *improbus ſuo delectatur bono, inuidus torquetur alieno. Ille diligit mala, hic bona odit: vt propè tolerabilior ſit, qui ſibi vult benè, quàm qui malè omnibus.* Quid quod vt Socrates apud Xenophontem l. 3. de dictis eius ac factis, tradit; inuidia, eorum plerunque bono tabeſcit, quorum calamitate homo triſtatur. Quod maximæ ſtoliditati tribuit Socrates, non excludens nequitiam ſummam, quam ea ab alieno bono auerſio, apertè prodit. Verùm nihil tantoperè inuidiæ dedecus pandit quàm malignitas inuidi. Eam Plutarchus opuſc. de inuidia & odio optimè aperit: Et ex eo apertè innoteſcit, quòd contra naturalem voluntatis impetum, bonum, odij & triſtitiæ materiam faciat, quod notauit ex Hippothoonte, Stobæus ſerm. 38. Itémque quia alium idcircò nocentem, ſibíque inuiſum ſtatuit, quòd à Deo bonorum omnium largitore, amatus ſit, boni illius collatione; quod eſt theomachiam gigantæam inſtaurare, & de Dei iudiciis ferre iudicium, vt optimè notat S. Chryſoſtomus homil. 7. in ad Rom. in Morali, & hom. 20. & homil. 3. in 1. ad Timoth. ac homil. 24. & 27. in 1. ad Corinth. & homil. 44. ac 45. & 53. ad popul. Item Proſper 3. de vita contempl. cap. 9. Caſſian. coll. 18. cap. vlt. & apud Stobæum Palladas ſerm. 38. verbis illis: *O maximam inuidiæ improbitatem! Inuidus odit fortunatum, quem Deus amat, adeò ſtolidi per inuidiam erramus, adeò facilè ſeruimus ſtultitiæ. Nos Græci, homines ſumus nihili, mortuorum ſepultas ſpes habentes. Res enim omnes perverſæ iam ſunt. Si quis odit hominem quem Deus amat, maximam ſtultitiam ſibi inducit. Manifeſtè enim contra Deum ipſum pugnat, maximam iram ex inuidia recipiens. Amandus enim eſt ille, quem Deus amat.*

Diffuſio boni ad plures illud non minuit, contrà quàm plerunque inuido videtur.

102. Aperta etiam inde fit inuidi malignitas, quòd bonum quò eſt ad plures diffuſum, non deſinit eſſe, quale eſſet, ſi ad pauciores vel ad vnicum permanaret; imò fit, extenſiuè ſaltem, melius. Pulchrè omninò hoc tradit S. Auguſtinus 15. ciuit. cap. 5. verbis illis. *Nullo modo fit minor accedente ſeu permanente conſorte, poſſeſſio bonitatis. Imò poſſeſſio bonitatis tantò fit latior, quantò concordior eam indiui-*

indiuidua ſociorum poſſidet charitas. Non habebit denique iſtam poſſeſſionem, qui eam noluerit habere communem: & tanto eam reperiet ampliorem, quantò ampliùs ibi potuerit amare conſortem. Acutè item Saluianus l.2.ad Eccl. *non longè ab initio*; probat, nos non minùs,ſed magis obſtringi Deo per beneficia communia & omnibus impenſa. Idem habet S.Chryſoſtomus l.2. de compunct. cordis,*ſub finem*, expendens illud Apoſtoli ad Gal. 2. *Dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me.* Expendit enim Apoſtolum vſum numero ſingulari, vt oſtenderet, æquè ſe Numini, pro illo redemptionis communis beneficio obſtringi, ac ſi ſingulare & proprium eſſet.

Nec diſſimiliter in diſpari licèt materia philoſophatur Seneca epiſt. 73. *Niſi fortè*, inquit, *tam iniquum eſſe putas ſapientem, vt nihil viritim ſe debere pro communibus bonis iudicet. Soli Lunæque plurimùm debeo, & non vni mihi oriuntur. Anno, temperantique annum Deo, priuatim obligatus ſum; quamuis non in meum honorem deſcripta ſint. Stulta auaritia mortalium, poſſeſſionem proprietatémque diſcernit, nec quicquam ſuum credit eſſe, quod publicum eſt. At ille ſapiens, nihil iudicat ſuum magis, quàm cuius illi cum humano genere conſortium eſt. Nec enim eſſent iſta communia, niſi pars illorum pertineret ad ſingulos. Socium efficit etiam quod ex minima portione commune eſt. Adiice nunc, quòd magna & vera bona non ſic diuiduntur, vt exiguum in ſingulos cadat; ad vnunquenque tota perueniunt. Ex congiario tantùm ferunt homines, quantum in capita promiſſum eſt. Epulum & viſceratio, & ſi quid aliud capitur manu, diſcedit in partes. At hæc indiuidua bona, pax & libertas, tam omnium tota, quàm ſingulorum ſunt.* Idem eſt de quibuſuis illuſtribus bonis. Et ideò Tyrius diſſert.33. inde voluptatem depretianti, quòd res eſſet communiſſima, ita reſpondet: *O circunſcriptor auare! Tu, vt video, ne Solis quidem lumen amabis, quia omnibus oculis commune eſt. Solùm enim ex iudicio tuo, id intueri oportebat hominem: ac propterea homini non conducet hoc lumen. Non aër, qui corpora inſpirat, permeátque & diſponit; non fluuiorum latices; non terræ fructus. Quò enim vlteriùs quæcunque maximè neceſſaria ſunt, excuſſeris, communia videbis eſſe omnia; proprium autem nihil alicuius. Eodem loco & voluptatem pone.* Quæ ergo eſt animi impotentia & inſania, malè affici, quòd te non minùs benè vel etiam (ob boni communitatem,) meliùs habente, alius quoque benè habeat? *Multos enim feliciter agere*,ait Dio Chryſoſtomus or.40.*& magna conſequi, nunquam ægritudine affecerit eum qui ſapiat: maximè quum & ipſe, præcipua nanciſcatur, & fortaſſis etiam illis nanciſcendi præbeat anſam. Simile enim foret, vt ſi quis vni ſibi vellet ſplendere Solem, aut Iouem pluere, aut ventos flare, aut nullum alium de fonte bibere poſſe.*

Malè item improbata inuido inæqualitas.

103. Inæqualitas verò de qua inuidus triſtatur, tam neceſſaria eſt in orbe terrarum, vt quod Syneſius l. de inſomniis, Theodor. l. 6. contra Græcos, aliique aduerterunt, nulla poſſit maior humano generi accidere peruerſitas, & ſtatus mundi ſubuerſio, quàm ſublatione inæqualitatis. Hoc diffuſè & perpulchrè tradit S. Chryſoſtomus hom.34. in 1.ad Cor. & vt faciliùs res perſpiciatur, ſatis ſupérque eſſe poteſt ad neceſſitatem inæqualitatis in genere humano peruadendam, vnius duntaxat vrbis conſideratio, in qua omnes planè æquali gradu & ſorte viuerent. Planè enim neceſſe foret exulare inde quoſuis opifices, & domeſticos famulos, & agricolas, vel certè quoſuis huiuſcemodi operoſioribus muneribus diſtineri. Vtrinque autem ingentia omninò exorirentur incommoda. Nam quid infelicius quàm omnibus propè vitæ commoditatibus deſtitui operarum defectu? Vel quid ærumnoſius, quàm eorum functiones quenque per ſeipſum præſtare cogi? Itaque perſpicuè non modò vtilis, ſed etiam neceſſaria eſt inæqualitas in genere humano. Nam quod Scipio apud Tullium diſputat in opere de Republ.referente Auguſtino 2. ciuit. cap.21. *Vt in fidibus, ac tibiis atque cantu ipſo, & vocibus, concentus eſt quidam tenendus ex diſtinctis ſonis,quem immutatum ac diſcrepantem, aures erudita ferre non poſſunt; iſque concentus ex diſsimillimarum vocum moderatione, concors tamen efficitur & congruens: Sic ex ſummis, & mediis, & infimis, interiectis ordinibus, vt ſonis, moderata ratione ciuitas, conſenſu diſsimillimorum concinit; & quæ harmonia à Muſicis dicitur in cantu, ea eſt in ciuitate concordia; arctiſsimum atque optimum omni in Republica vinculum incolumitatis.* Excıſam itaque vult, (quantum in ipſo eſt,) humani generis ſalutem inuidus, inæqualitate exterminata. Differo de hac re copioſè in Natur.Theolog.d.8. à n.159. euertens Atheorum contra prouidentiam machinas, quarum vna & quidem in ſpeciem potens, eſt hic inter homines inæqualitas. Latè item argumentum illud verſat Clemens Romanus l.9.recognit.ſeu potiùs Ruffinus, Operis illius interpolator veriùs quàm interpres.

Inuidiæ adiunctum ſcelus omne, præſertim ſimulatio.

Accedunt probri acceſſiones ex adiunctis inuidiæ, de quibus egregiè Baſil. Seleuc. orat.42.*ſub finem*, Bleſenſis epiſt. 87. Et ex variis Carbo l. de amore fraterno, à cap.4. ad 8. Omnium loco eſſe poterunt illa S.Cypriani l.de zelo & liuore, n.13. *Non eſt quòd aliquis exiſtimet, malum iſtud vna ſpecie contineri, aut breuibus terminis, & anguſto fine concludi. Latè patet zeli multiplex & fœcunda pernicies. Radix eſt malorum omnium, fons cladium, ſeminarium delictorum, materia culparum. Inde odium ſurgit; animoſitas inde procedit. Auaritiam zelus inflammat, dum quis ſuo non poteſt eſſe contentus, videns alterum ditiorem. Ambitionem zelus excitat, dum cernit quis alium in honoribus auctiorem. Zelo excæcante ſenſus noſtros, atque in ditionem ſuam mentis arcana redigente, Dei timor ſpernitur, magiſterium Chriſti negligitur, iudicij dies non prouidetur. Inflat ſuperbia, exacerbat ſæuitia, perfidia præuaricatur, impatientia concutit, furit diſcordia, ira ferueſcit, nec ſe iam poteſt cohibere vel regere,qui factus eſt poteſtatis alienæ. Hinc dominicæ pacis vinculum rumpitur; hinc charitas fraterna violatur; hinc adulteratur veritas, vnitas ſcinditur, ad hæreſes atque ſchiſmata proſilitur, dum obtrectatur Sacerdotibus,dum Epiſcopis inuidetur, dum quis aut queritur non ſe potiùs ordinatum, aut dedignatur alterum ferre præpoſitum. Hinc recalcitrat, hinc rebellat de zelo ſuperbus, de æmulatione peruerſus: animoſitate & liuore, non hominis, ſed honoris inimicus.*

104. Quòd verò omnium conſenſu inter ea vitia quæ inuidiam ſtipant,emineat ſimulatio, placet id illuſtrare, inſigni Gregorij Nyſſeni diſputatione, quam habet orat. 7. in beatit.vbi inuidum ex hoc capite deteriorem pronunciat eo qui apertè odit. *Nemo arbitretur me ira iniucunditatem, quæ ex odio deſignatur, grauiſſimam & atrociſſimam putare. Videtur enim mihi inuidiæ atque ſimulationis vitium, memorato morbo multò grauius eſſe; quantò occultum malum, etiam aperto atrocius eſt. Etenim ex canibus eos magis cauemus, quorum neque latratus iram præſignificat, neque ex aduerſo incurſus eſt: ſed mihi pariter ac manſueto habitu, non prauidentes, neque circunſpi*

cunſpicientes nos obſeruant. Tale eſt inuidiæ atque ſimulationis vitium, in iis quibus intrinſecus quidem in profundo cordis, odium veluti ignis quidã latenter fumigat, externus verò vultus, ad amicitiæ ſimulationem effingitur. Quemadmodum autem ignis ſi ſub paleis occultatus ſit, initio quidem proxima quæque cremando corrupit; flamma vero palam non editur: ſed fumus quidem grauis & acris odoris, intrinſecus violenter coarctatus euoluitur. Quod ſi aliquẽ flatum permeantem nactus fuerit, tunc in claram pariter & apertam flammam excitatur. Ita dem inuidia quoque, cor quidem veluti palearum quendam aceruum condenſatum, ignis in modum peredit & abſumit. Ac morbum quidem præ pudore occultat, non tamẽ penitus in perpetuum abſcondi poteſt, ſed veluti fumus quidã grauis & acerbus, acerbitas inuidiæ in iis, quæ circa habitũ accidunt, apparet. Quòd ſi qua calamitas eum, cui inuidetur, inuaſerit, tunc illius dolorem voluptate atque lætitia excipiens, morbum prodit.

105. Addit perelegantem inuidiæ effectuum expreſſionem, & cauſas tam tetro affectui apertè nullas, obtendi demonſtrat, vt ſubinferat, quàm turpe ſit, quámque homine indignum, tantam virulẽtiam ſimulatione prætenta, obductã velle. Sic igitur pergit. *Indicantur autem occulta morbi mala, quandiu latere videtur, per aperta ſigna faciei. Quæ enim deſperatorum lethalia ſigna ſunt, ea ſæpenumerò in eo qui inuidia contabeſcit, exiſtunt. Oculi aridi intra palpebras tabidas & extenuatas recedentes, ſupercilium contractum, oſſa loco carnium tranſlucentia. At quænam morbi cauſa eſt? Quòd frater nimirum vel propinquus & neceſſarius, vel vicinus, in animi tranquillitate ac lætitia viuit. O nouas iniurias! crimini dare quòd non aduerſa fortuna conflictetur ille cuius rebus ſecundis dolet; non ex eo quòd ipſe ab illo acceperis aliquid incommodi, iniuriam æſtimans; ſed quòd ille ſine cuiuſquam iniuria ex animi ſui ſententia viuat, & in rebus ſecundis verſetur. Quid paſſus es, infelix? libenter dixerim ad eum. Qua accepta iniuria extabeſcis, acerbis oculis, ſucceſſus proſperos inuidens vicini? Quid habes, quòd de eo conqueraris, quòd crimini des, ſi ille corpore decorus; ſi eloquentia ornatus; ſi genere ſuperior eſt; ſi aliquo magiſtratu inito ſplendidus ac magnificus in dignitate conſpicitur; ſi aliqua pecuniarum ei copia acceſſit; ſi propter prudentiam, in verbis eius autoritas ineſt; ſi propter beneficium à multitudine obſeruatur; ſi ob liberos ſibi placet; ſi vxore delectatur; ſi ex redditibus atque prouentibus domus, ſplendidè atque magnificè viuendo, clareſcit? Cur hæc tibi tanquam cuſpides telorum in cor incidunt, complodis palmas, digitos complicas, cogitationibus angeris, ex intimis præcordiis, doloris ſignificantia ducis ſuſpiria, iniucundus tibi redditũum atque prouentuum fructus, acerba menſa, focus ſubtriſtis, parata ac faciles aures obtrectantibus ei, qui ſecunda fortuna vtatur? Quòd ſi aliquid dextri ac fauſti dicatur, clauſa ſermoni ſunt aures.*

Regreditur ad inſtitutam de ſimulatione, inuidiæ adiuncta diſputationem, quam ſic obſignat. *Et cùm ita animatus ſis, cur ſimulatione morbum obuoluis? Quomodo amicitiæ perſona per fictam beneuolentiam in te formatur? Cur fauſtis appellationibus excipis, ſaluere ac valere iubens, contraria in animo clam imprecans? Talis erat Caïn, qui idcircò quòd Abel probaretur atque placeret, in rabiem ac furorem verſus eſt. Inuidia quidem intrinſecus ad cædem hortabatur, ſimulatio verò carnifex erat. Amicum enim quendam, mitem ac benignum vultum fingens, procul ab auxilio atque præſidio parentum; illum in campum produxit, atque ita deinde, cæde inuidiam detexit.* Illuſtria planè ſunt quæ in inuidos, olei (vt vocat) venditores, hoc eſt, eloquium adhibentes ſuper mel dulce, reipſa autem ſimulatione vaferrima plurimam amaritudinem obtegentes, diſſerit Petrus Bleſenſis epiſt. 87. conſolans Gulielmũ Elienſem Epiſcopũ, inuidorũ artibus ac ſimulatione, quæ ei impoſuerat, de culmine deiectum, id quod æquè aliis quàm plurimis obtigiſſe iam olim, docet ibidem; ac etiam epiſtol. 72. & grauiſſimè quoque Petrus Chryſol. ſerm. 4. & 48. Scitè verò Greg. Nyſſen. orat. 7. de beatitud. inuidiam, ſimulatione obtectam, occultũ malum, aperto longè teterius ac periculoſius, nominat: iiſque canibus confert, quorum neque latratus iram præſignificat, neque commotio prænuncia morſum declinandum demonſtrat; quos multò magis cauendos eſſe, nemo non videt.

Inuidia, malum iniuſtiſſimum.

106. Quare negari non poteſt quin inuidia & ſuamet, & adiuncta ſimulationis prauitate, ſit iniuſtiſſimum & virulentiſſimum vitium. Eo tamen ex capite, iuſtam eſſe inuidiam, ait Nazianzenus orat. 27. quòd in artificem & parentem ſuum ſæuiat, eique tormentum fiat: iuxta illud à S. Hieron. in c. 5. ad Gal. ex quodam (vt ait) Neoterico laudatum:

Iuſtius inuidia nihil eſt, quæ protinus ipſum
Autorem rodit, diſcruciatque animum.

Tineæ idcircò, aut teredini, inuidiam confert S. Chryſoſtomus homil. 46. in Geneſ. Pulchrè item Valerianus homil. 13. *Felicem planè illum iudico, cuius glorioſam vitam toruus oculis alter aſpexit. Nam ſatis bono loco eſt illius cauſa, qui aliena laborat inuidia: quia non linet homo niſi melioribus, nec inuidiæ ſubiacet, niſi quem ad celſiora, melior vitæ profectus euexerit. Illos verò pluſquam miſeros puto, quos lucra alienæ felicitatis exagitant, & iracundia, impiâ æmulatione conceptâ, occultis cordis iaculis inquietat. Benè iſtos ſua tela puniunt. Vt videatur mihi ipſa inuidia aliquid habere diſcretionis, cùm autoris ſui cor repercutit; & malè conſcium pectus, cruento ſemper liuore conſumit.* Sed & Socrates, hac ex cauſa, inuidiam vlcus animæ appellauit: vt eſt apud Stobæum ſerm. 38. vbi etiam Democritus, ait inuidiam ſibi ipſi hoſtem fieri.

Huc faciunt quæ de inuidiæ tormento egregiè vt omnia tradit S. Cyprianus, ſuprà num. 17. *Qualis eſt animæ tinea, quæ cogitationum tabes, pectoris quanta rubigo, zelare in altero vel virtutem eius, vel felicitatem? Id eſt, odiſſe in eo, vel merita propria, vel beneficia diuina; in malum proprium bona aliena conuertere, illuſtrium proſperitate torqueri; aliorum gloriam, facere ſuam pœnam; velut quoſdam pectori ſuo admouere carnifices; cogitationibus & ſenſibus ſuis adhibere tortores, qui ſe inteſtinis cruciatibus lacerent; qui cordis ſecreta, maleuolentiæ vngulis pulſent. Non cibus talibus lætus, non potus poteſt eſſe iucundus. Suſpiratur ſemper, & ingemiſcitur, & doletur; dúmque ab inuidis nunquam liuor exponitur, diebus ac noctibus pectus obſeſſum, ſine intermiſſione laniatur. Mala cætera habent terminum, & quodcunque delinquitur, delicti conſummatione finitur. In adultero, ceſſat facinus perpetrato ſtupro: in latrone, conquieſcit ſcelus homicidio admiſſo, & prædoni rapacitatem ſtatuit præda poſſeſſa, & falſario modum imponit impleta fallacia. Zelus terminum non habet, permanens iugiter malum, & ſine fine peccatum, quantóque ille, cui inuidetur, ſucceſſu meliore profecerit, tantò inuidus in maius incendium, liuoris ignibus inardeſcit. Hinc vultus minax, toruus aſpectus, pallor in facie, in labiis tremor, ſtridor in dentibus, verba rabida, effrænata conuitia, manus ad cædis violentiam prompta, etiamſi à gladio interim vacua, odio tamen furiatæ mentis armata.*

107. Luculenter item S. Baſilius homil. 11. *Nihil mortalium animis inuidiæ perturbatione pernicioſius contingit, quæ ante omnia, ipſi nocet autori; aliis verò quàm minimùm. Quemadmodum enim venenum ferrum, ſic inuidia hos qui eam poſſident, conſumit atque vaſtat. Magis autem ſicuti viperas dicunt abrupto matris ventre naſci: ſic & inuidia, concipientem ſe animam, corrodere ſimul ac tabefacere ſolet.*

ſolet. Eſt enim inuidia, dolor de proximi proſperitate ac rerum ſucceſſu conceptus. Quapropter animo inuido, nunquam triſtitia, nunquam mæſtitia deeſt. Abundat proximi ager, domus omnibus bonis repletur, ex voto denique eueniunt omnia in roſa & viola viuenti. Cuncta hæc, triſtitiæ doloriſque occaſionem inuido præbent. Ex quo, nihil ab homine nudo, qui omnium iaculis petitur, differre videtur. Fortis eſt aliquis, alius forma clarus, alius eloquentia, alius animi prudentia præſtat, alius in diuitiis liberalis, facultates egentibus diſtribuit, laudem ex hominibus in iis, quæ benignè facit maximam refert, hæc omnia maligni feriunt animum: cúmque mutire nihil audeat, aut poſſit, ſimulat gaudium, ſecum tacitè rumpitur, coràm hilaritatem præfert, intus verò ab inuidiæ malo perditur. Et infrà. *Illud in hoc malo laudaueris quiſquam quòd inuidus, quantò in proximum vehementius mouetur, tantò ſibimet maius parit incommodum. Quemadmodum ſagittæ magna vi emiſſæ, ſi in durum aliquid ac reſpuens inciderint, in emittentem facilè redeunt: ſic inuidia, proximis triſtitiam nequaquam affert, tantùm inuidenti officit. Quis enim vnquam in mœrore poſitus aliquod propterea proximo incommodum intulit? Seſe ſolùm vaſtat atque cruciat.* Colligit ex his omnibus S. Baſilius, quanto horrore ferri debeat homo in vitium adeò tetrum ac virulentum. *Fugiamus ergo, fratres, intolerabile malum. Serpentis id eſt præceptum, Diaboli inuentum, inimici ſatio, punitionis arrhabo, pietatis impedimentum, via ad gehennam, regni cælorum priuatio. Nam & ipſo fatentur ore hoc vitium inuidi. Aſpectus illis eſt aridus & obſcurus, gena ſubtriſtis, ſupercilium demiſſum, anima ipſo morbo ſuffuſa, prudentiam in dignoſcenda veritate ac rebus agendis minimè habens. Apud eos enim nec actio ſecundùm virtutem vlla eſt, nec vis orationis grauitate ornata, non gratia comitata: non denique aliquid aliud, honeſtum aut circunſpectum conſpicitur.*

Cauſæ, lacerati per hunc fœtum ſuum, inuidi.

108. Rationem cur inuidia in hunc modum parentem ſuum laceret, optimè obſeruauit Viues. ſuo 3. animæ, cap. *de inuidia*; dicens, inuidiam rem eſſe abiectam & ſeruilem, quoniam quiſquis inuidet, potiora iudicat alterius bona quàm ſua, idve ne accidat, extimeſcit. Inde ergo fit, (quod S. Baſilius ſub initium homiliæ allegatæ rectè expendit,) vt nulli ſint qui prodere ingenuè audeant, ſe alteri inuidere: potiúſque vel ad iram vel ad odium referant, aut etiam ad metum, quod inuidiæ eſſe, ipſimet ſibi conſcij ſunt. Cùm itaque inuidus, affectum ſuum retegere non audeat; (quod qui aliis affectibus corripiuntur, non grauatè præſtant, vnde non modica eis alleuatio:) magna in eo miſeriæ compreſſio intus in animo fiat neceſſe eſt, quandoquidem tanta ſollicitudine inhibetur eius retectio. Inde verò corpori magna creantur incommoda, pallor, liuiditas, macies, profunditas oculorum, contuitus obliquitas: animo tormentum longè maximum ingeneratur; clauſis & cohibitis in animo intemperiis illis ac furiis, à quibus miſerrimè habetur.

Quia verò hoc tormentum inde maximè vexat inuidum, quòd res ei alienæ, grandeſcant ſemper ac turgeant ſupra verum; idcircò lepidè Actius Syncerus apud Iouianum Pontanum l. 6. de ſermone, cap. 2. in concertatione Medicorum coram Federico Rege Neapolitano, ecquid magis oculorum vim in perſpiciendo iuuaret, aliis alia proferentibus, iocatus eſt, eſſe inuidiam, quòd maiora omnia ac pleniora videri faciat, iuxta illud:

Fertilior ſeges eſt alienis ſemper in aruis,
Vicinúmque pecus grandius vber habet.

Nimirum præ animi puſillitate, qua inuido aliena omnia ſupra modum grandeſcunt. Quare vt benè, inſignem (præter morem,) de inuidiæ veneno diſputationem concludit Cardanus l. 2. de Sapientia *ſub finem*, qui huic morbo occurſum volet, erigat animum ſuum, ſéque extollere & magnum facere nitatur, exigens modum magnitudinis ad rectæ rationis menſuram, & euaneſcet inuidia, non autem alium protrudendo.

Diræ in inuidiam.

Abeo præmiſſis illis in informe hoc monſtrum diris, quæ leguntur apud Conſtantinum Manaſſem in Annalibus, n. 126. cùm de Beliſarij æmulis & inuidiæ in eum telis. *O inuidia bellua nocens, latrocinatrix, cædibus & perſecutionibus gaudens, ſcorpie ſtimulis infinitis prædite, tygris homines deuorans, dracæna, venefica, lethalis herba, telum ferri expers, cuſpis acutiſſima; qualia deſignas & improbè committis? quas calamitates & quæ mala ſtruis? Vincit me dolor, conturbat luctus, & lacrymas exprimit. Quouſque perditrix tantùm virium habebis? Quouſque ſceleratiſſima vitam humanam perturbabis? O Tyranne mala machinans, ſanguinarie, cuncta appetens.*

CAPVT V.

De Miſericordia.

HÆc quoque virtus ad amicitiam reducitur; tametſi quomodo reducatur, & an in amicitia includatur, ſitque beneuolentia quædam, aut certè ſpecie ab ea differat, controuerſia eſt.

Qui Ethnici ob damnatam miſericordiam malè audiuerint.

109. Ego vt à certioribus ordiar, in primis ſtatuo, miſericordiam, qua inclinamur ad alienam miſeriam beneuolè ſubleuandam, verè ac propriè virtutem eſſe. De quo cùm Chriſtianis dubitare fas non ſit, Ethnicis tamen quibuſdam, ſecus viſum eſſe, erit qui exiſtimet. Vulgare enim eſt illud Plauti in Trinummo. *De mendico malè meretur, qui ei dat quod edat aut quod bibat. Nam & illud quod dat, perdit, & illi producit vitam ad miſeriam.* Quam, *deteſtandam ſententiam*, vocat Lactantius l. 6. Inſtit. cap. 11. & pro perſona fortaſſis à Comico prolatam monet. Quanquam quid mirum fuerit, inter alia multa lectu ac relatu indigna, hoc quoque ſpurco illi excidiſſe? Manichæos pro eodem habuiſſe ſtipem mendico porrigere, & homicidium perpetrare, autor eſt S. Athanaſius epiſt. ad ſolitariam vitam agentes. Exiſtimabant enim eam pauperi erogatam miſericordiam, cedere in ſubſidium & adiumentum materiæ, quam execrabantur, cauſantes profectam eſſe à malo principio. Refert in eundem numerum immiſericordium, ſapientes aliquos, Iodocus Coccius tom. 2. theſauri Catholici l. 3. art. 11. Vt Platonem, qui 11. de leg. ſeuerè edicit, ne quis ſit in vrbe mendicus. Verùm hoc ille, vt colligitur ex 8. de Repub. ad arcenda ſcelera, in quæ validorum ignaua mendicitas viam aperit; non autem miſericordiæ egenis impenſæ, odio, vetuit. Eam ipſam legem Platonicam, fuiſſe in vſu apud Athenienſes, & Maſſilienſes, docet Villauic. l. 3. Oeconomiæ ſacræ circa pauperes, cap. 1. Lycurgum quoque vetuiſſe ſuppeditari inopibus ſtipem, habetur ex Xenophonte in Laconum

conum Republica. Sed hoc Lycurgum ad acuendam egenorum induſtriam mandaſſe, ideóque permiſiſſe omnibus, vt ea quibus egerent, poſſent ſurripere, dummodò cauerent deprehendi, ibidem dicitur. Denique quæ Lactantius 6. Inſtit. cap.11. contra Tullium hac in parte argumentatur, nullius ſunt momenti. Non enim Tullius, moderatam rerum ſuarum erogationem carpit, ſed prodigam & inconſideratam. Alibi autem miſericordiam damnans, intelligit muliebrem, vt interpretatur Gulielmus Pariſ.l.de virt.c.17.

Stoici purgati.

110. Omnium maximè ob abolitam miſericordiam malè audierunt Stoici; quos idcircò Tullius pro Muræna, cùm ex aliis dogmatibus, tum ex iſto etiam, ſubſannat. Videntur tamen Stoici egiſſe de miſericordia, quatenus adiunctam habente paſſionem doloris, quam negabant cadere in ſapientem poſſe, ex principio non huius negotij proprio, ſed generali, quo negabant paſſiones cadere in ſapientem. Ipſam verò puram rationem miſericordiæ, ab affectu cordolij præciſam, non eximebant honeſtate. Ita luculenter tradit Seneca l.2.de Clement. c.5. Reiecta enim duritie ſententiæ Stoicorum, negantium miſerendum ſapienti, reſpondet. *Omnia quæ qui miſerentur, dolentes facerent, hic libens & alacri animo faciet. Succurret alienis lacrymis, non accedet: dabit manum naufrago, exuli hoſpitium, egenti ſtipem; non hanc contumelioſam, qua pars maior horum, quos adiuuat, contingique ab his timet; ſed vt homo homini ex communi dabit. Donabit lacrymis maternis filium, & catenas ſolui iubebit, & ludo eximet, & cadauer, etiam noxium, ſepeliet. At faciet iſta tranquillâ mente, vultu ſuo. Ergo non miſerebitur ſapiens, ſed ſuccurret, ſed proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuique partem. Etiam ad calamitoſos pro portione improbandos & emendandos, bonitatem ſuam permittet. Afflictis verò & fortiùs laborantibus, multò libentiùs ſubueniet. Quotiens poterit, fortuna intercedet. Vbi enim opibus potius vtetur aut viribus, quàm ad reſtituenda quæ caſus impulit? Vultum quidem non deiiciet, nec animum, ad æruſcantis ciuis aut pannoſi aridam faciem, & obnixam baculo ſenectutem. Cæterùm omnibus dignis proderit; & deorum more, calamitoſos propitius reſpiciet.*

Vides eum quem dixi ſenſum ſententiæ Stoicorum. Quam etiam eorundem expoſitionem, & cum Peripateticis in hac parte conciliationem, tradit D.Auguſt. 9. Ciuit. cap.5. *Miſericordiam*, inquit, *Stoicorum, eſt ſolenne culpare. Sed quantò honeſtiùs ille Stoicus miſericordia perturbaretur hominis liberandi, quàm timore naufragij. Longè melius, & humaniùs, & piorum ſenſibus accommodatiùs, Cicero in Cæſaris laude locutus eſt, vbi ait: Nulla de virtutibus tuis, nec admirabilior, nec gratior, miſericordiâ eſt. Quid eſt autem miſericordia, niſi alienæ miſeriæ quædam in noſtro corde compaſſio, quâ vtique, ſi poſſimus, ſubuenire compellimur? Seruit autem motus iſte rationi, quando ita præbetur miſericordia, vt Iuſtitia conſeruetur, ſiue cùm indigenti tribuitur, ſiue cùm ignoſcitur punienti. Hanc Cicero locutor egregius, non dubitauit appellare virtutem, quam Stoicos inter vitia numerare non pudet: qui tamen, (vt docuit liber Epicteti nobiliſſimi Stoici,) ex decretis Zenonis & Chryſippi, qui huius ſectæ primas partes habuerunt, huiuſmodi paſſiones in animum ſapientis admittunt, quem vitiis omnibus liberum eſſe volunt. Vnde fit conſequens, vt hac ipſa non putent vitia, quando ſapienti ſic accidunt, vt contra virtutem mentis, rationemque, nihil poſſint; & vna ſit eadémque ſententia, Peripateticorum, vel etiam Platonicorum, & ipſorum Stoicorum. Sed, vt ait Tullius, verbi controuerſia iandiu torquet homines Græculos ſ contentionis cupidiores, quàm veritatis.*

111. Inſuper verò Viues ſuo 3. de anima, cap. de Miſericordia, contendit, Stoicos etiam ſic expoſitos, non vacare reprehenſione: cùm tener ille ac mollis ſenſus quem exterminatum volunt, plurimùm promoueat ſubleuationem alienæ calamitatis, & rarum ſit, vt qui illum abiiciunt, non euadant feri ac immites. Præterquam quòd ea ratione, ſubtrahitur quod afflictum præſertim releuat, atque ſolatur; nempe condolentia & commiſeratio, quam tanti æſtimant qui malo premuntur, vt pluris plerunque ſit ſenſus ille doloris ex alieno malo, quàm copioſa abſque eo externa ſubleuatio.

Quid voluerint, qui improbare miſericordiam viſi.

Itaque ſi Plautum excipias, hominem de Scena & nullius probitatis, pro quo nolim fideiubere; & Manichæus quos S. Baſilius, marcorem Eccleſiæ, rectè appellauit, vix puto fuiſſe, cui inhoneſtum videri potuerit, alienam miſeriam ſubleuare: Etiamſi interdum aliqui, ad induſtriam, vt dixi, amandam, vel ad excutiendum torporem ac deſidiam aliquorum, qui cùm poſſent, aut poſſe putarentur neceſſaria ſibi ritè operando conquirere, mallent tamen inertes ea quærere mendicando; aut denique ad profligandam muliebrem animi mollitiem, viſi ſint miſericordiam damnare, aut dehortari ab eleemoſyna, & ſimilibus miſericordiæ exercitiis. Sic enim lego apud S.Chryſoſtomum ſerm.6.in 1. ad Theſſal. ad illa verba, *Obſecramus autem vos, vt operemini*, Ethnicos offendi ſolitos, ſi quando Chriſtianum hominem corpore ſanum, & qui ſibi ipſi poſſet ad comparandum vitæ ſubſidium ſufficere, mendicatò illud quærentem viderent, proptereáque refuſa in omnes paucorum labe, Chriſtemporos appellaſſe Chriſtianos. Item S.Chryſoſtomus t.5.Græcol.ſerm.in illud, *Salutate Priſcillam*, mendicitatem ex otioſitate atque deſidia, ſeuerè corripit. Præiuerátque Plato ex quo omnem hinc malitiam exiſtere in Rempublicam, demonſtrat Hopperus lib.6.de vera Iuriſprud. titulo 16. Et hoc nomine colluuies illa mendicorum, (veriùs latronum,) quæ variis confictis prætextibus vagari paſſim per Europam ſinitur, (Ægyptios aut Bohemos Galli, Cingàros Itali nominant:) Cæſareo decreto excedere Germaniæ finibus iampridem iuſſa eſt. Quod non immiſericors, ſed iuſtiſſimum fuiſſe decretum, confirmant latè Philip.Camerar. l.1.hor.ſubſec.c.17. & Delrio 4. Mag. c.3. q.5. & poſſet validè aſtrui ex illis quæ de iſtiuſmodi mendicorum improbitate, tradunt latè Krantzius l.11. Saxo c.2. Munſterus l.3.coſmogr.& Creſpetus l.1. de odio Satanæ, diſcurſu 12. Sed omnibus comperta flagitiorum colluuies, non eſt aliorum relatione docenda, quaſi obſcura. Item L.*cunctis*, C. *de mendicantibus validis*, pij Imperatores, Gratianus, Valentinianus, & Theodoſius, inertem quæſtuoſitatem non ex euangelico ſpiritu, quæ iners nequaquam foret, ſed ex ignauia profectam caſtigant. Quare fixum eſto, miſericordiam eſſe virtutem; & ſententiam contrariam, eſſe intolerabilem, iuxta illud Sexti Pythagoræi, ſent. 328. *Sententiam quæ miſericordiam vetat, non ſolùm tenere, ſed & audire, refuge.*

***

Miſericor

Miſericordia, an ſit virtus à charitate diſtincta. Pars affirmans.

112. Tota autem huius negotij difficultas in eo vertitur, an miſericordia ſit virtus diſtincta à beneuolentia, ſiue à charitate, ſaluis ſemper peculiaribus connotationibus miſericordiæ vt ſic; quæ in charitate erga proximum ſimpliciter dicta, non inuoluuntur: Itémque ſalua proportione debita, hoc eſt miſericordiam erga alium propter ipſum, cum charitate erga eundem propter ipſum, conferendo. Nam quòd miſericordia erga egentem, propter ipſum exhibita, differat à charitate erga eum propter Deum, dubitari non poteſt, neque hîc in dubium vertitur.

Non pauci ergo, miſericordiam erga alterum, ſeruata prædicta proportione ſpectatam, affirmant differre ſpecie à virtute beneuolentiæ & charitatis naturalis, de qua proximè diſputauimus. Nec aliter etiam philoſophantur, de miſericordia infuſa ad charitatem ſupernaturalem comparata, quia militat vtrobique par ratio. Ita Suares d. 4. de charitate, ſect. 2. num. 4. Torres 2. 2. t. 1. diſp. 79. dub. 1. & diſp. 86. dub. 1. Leſſius l. 12. de diuin. perfect. numer. 3. Malder. 2. 2. quæſt. 30. artic. 3. Val. ibid. d. 3. quæſt. 8. p. 2. Ex variis tamen fundamentis. Quidam enim argumentantur ex eo quòd, motiuum charitatis ſit ratio amicitiæ. At ſecluſo eo motiuo, hoc quod eſt ſubuenire naturæ rationali egenti, eſt per ſe honeſtum & conſentaneum rationi. Nam quamuis omnem amoris conſiderationem remoueamus, miſeria hominem premens, per ſe ſpectata, mouet ad honeſtam commiſerationem. Quod motiuum diſtingui volunt à motiuo & ratione formali vrgente ad charitatem: addúntque charitatem reſpicere alium vt bonum, & vt ſic communicare cum eo bona; quod non facit miſericordia, quæ hominem reſpicit miſerum, & quodammodo quaſi indignum beneuolentiæ, in quo obiecto elucet ſpecialis difficultas, & honeſtas in ea ſuperanda. Quò facit quod de Ariſtotele refert Rogerius tract. de ſummo bono, cap. de manſuetud. habetúrque etiam ex Laërtio l. 5. in Ariſtotele. Nempe eum, cùm fuiſſet reprehenſus quòd eleemoſynam dediſſet homini nequam, reſpondiſſe; *naturæ, non malitiæ miſertus ſum.* Et tale quid in ſimili reſpõdet Herodes Atticus apud Gellium l. 9. c. 2. Alij ex eo probant motiuum miſericordiæ differre à motiuo charitatis, quia etiamſi charitas ferri poſſit in miſeriam alienam, æquè ac miſericordia; tamen charitas ſubleuat alienam miſeriam ex complacentia proximi, qui ſubleuatione eget: miſericordia verò, ex complacentia ipſius operantis. Hoc eſt, proximus per miſericordiam ſubleuatur, quia iudicamus id nobis honeſtum, eámque honeſtatem nobis volumus. At per charitatem ſubleuatur, præcisè, quia ei bonum eſt ita ſubleuari. Prætereà alij affirmant, idcircò beneuolentiæ obiectum formale, eſſe ipſi ſpeciale, ipſámque proinde miſericordiam eſſe ſpecialem virtutem ab omni alia diſtinctam, quia miſericordia, præcisè fertur in actum ſuum, ex eo quòd honeſtum iudicetur tollere exceſſum incommodi, quo homo vrgetur; non iam quatenus naturæ meæ particeps, ſed quatenus tam inſigni natura præditus eſt. Tandem alij inde confirmant diſtinctionem miſericordiæ & charitatis, quòd miſericordia ſpectet ſubleuationem miſeriæ alterum prementis, quatenus ea miſeria eſt malum eius inuoluntarium: charitas autem, præcisè ſpectatur circa malum alterius, ſiue ſit inuoluntarium, ſiue voluntarium.

Eligitur negans.

113. Nihilominùs contraria ſententia, affirmans miſericordiam eſſe ipſammet charitatis virtutem inadæquatè acceptam, probanda videtur. Sunt in ea Lorca 2. 2. diſp. 33. de charit. n. 9. Ægidius Coninc d. 26. de act. ſupernat. num. 32. & Bannes 2. 2. q. 30. art. 3. dub. 1. Validè autem confirmatur ex eo quòd, obiectum formale miſericordiæ; hoc eſt ſubleuatio indigentiæ alienæ, importat ipſummet obiectum charitatis. Quandoquidem velle ſubleuare indigentiam alicuius, eſt velle amouere ab eo aliquod malum: ea autem volitio, eſt boni alicuius alieni volitio, quia bonum & optandum eſt, malo carere. Ergo charitas & miſericordia, habent idem obiectum formale, ac proinde non diſtinguuntur.

Confirmatur ex modo procedendi quem miſericordia ſeruat. Cùm enim miſericordiæ nomine, interdum deſignetur affectus triſtitiæ ex aliena miſeria, & vt vulgò loquimur, compaſſio de ea: interdum autem deſignetur voluntas ſubleuandi miſeriam illam: certum eſt, hanc ſolam poſteriorem acceptionem, cadere in id quod eſt de ratione miſericordiæ, vt rectè contra quoſdam Philoſophos (hoc eſt Stoicos,) tradit Clemens Alex. 4. Strom. cap. 3. Et manifeſta ratio id euincit, quam contra eoſdem Philoſophos, ita proponit S. Auguſtinus l. de mor. Eccl. cap. 27. diruens eorum fundamentum; quod erat, non eſſe ſapientis dolere, & moueri ex alieni mali conſideratione. *Quis ignoret ex eo appellatam eſſe miſericordiam, quòd miſerum cor faciat, condolentis alieno malo? Et quis non concedat, ab omni miſeria liberum eſſe debere ſapientem, cùm ſubuenit inopi; cùm eſurienti cibum præſtat; potúmque ſitienti, cùm veſtit nudum, cùm peregrinum tecto recipit, cùm oppreſſum liberat, cùm denique humanitatem ſuam, vſque ad ſepulturam porrigit mortuorum? Etiam ſi id faciat mente tranquilla, nullis aculeis doloris inſtinctus, ſed adductus ab officio bonitatis, miſericors tamen vocandus eſt. Huic enim nihil obeſt nomen, cùm abſit miſeria. Stulti verò, cùm miſericordiam quaſi vitium deuitant, quia officio ſatis moueri nequeunt, ſic nec perturbatione commouentur, congelaſcunt potiùs rigore inhumanitatis, quàm rationis tranquillitate ſecernantur. Itaque multò prudentiùs, Deus etiam miſericors dicitur.* Senſus eſt. In Deo, & Beatis, propter illam ſubleuandi voluntatem, eſſe propriiſſimam miſericordiam toties in ſcripturis teſtatam: neque tamen habere in Deo Beatíſve, locum, compaſſionem vllam aut triſtitiam. In nobis autem, qui ſumus triſtitiæ capaces, ea compaſſio & triſtitia, ſæpè pullulat ex anteriore actu: ſed ita vt ſicut gaudium & delectatio, quia eſt paſſio, pullulat ex anteriore actu proſecutiuo, veluti germen; ita & triſtitia hæc, de qua agimus, progerminet ex voluntate ſubleuandi, impotente aut impedita. Cùm autem non premimur impotentia ſubueniendi, antecedit nihilominùs triſtitia de alieno illo malo, hominem ſaltem naturæ communione nobis charum vrgente, atque adeò aliquatenus noſtro. Vnde animamur ad ſubueniendum, concepta alacri voluntate opitulandi illi, quem miſerum lugemus. Et ita apertè ſignificat D. Auguſtinus 9. ciuit. cap. 5. verbis illis. *Quid eſt autem miſericordia, niſi aliena miſeria in noſtro corde compaſſio, qua vtique ſi poſſumus, ſubuenire cõpellimur?* Cæteroqui enim, vt ſcitè dixit Valerian. hom. 7. *Crudelis eſt profectò pietas, quæ ſcit cõdolere miſeris,*

ris, & neſcoit ſubuenire perimris. Ea porrò voluntas, eſt amor aliquis proximi, quem cupimus, malo quod in eo deprehendimus, carere. Vides ergo, totum miſericordiæ progreſſum, reſolui in amorem alterius, non propter nos: quæ eſt germana charitatis actio in alium.

Diluuntur quæ contra ſunt.

114. Quæ verò paulò antè, pro diſtinctione miſericordiæ & charitatis, adducta ſunt, non difficilè eliduntur. Falſum quippe eſt, charitatem ſpectare rationem amicitiæ; miſericordiam autem non item. Nam charitas, non aliter attendit rationem amicitiæ, quàm volendo bonum alterius, vt bonum eius eſt, præciſè à noſtro. Atqui miſericordia quoque, appetit bonum alienum qua tale, nihil inde ſperando, nullúmque commodum proprium inde captando. Tantùm quippe intendit depellere alienum malum, & alterius indigentiam ſubleuare. Ergo non abſtrahit à ratione amicitiæ.

Similiter falſum eſt quod addebatur, charitatem reſpicere alium vt bonum bonitate in eo præiacente, quod non habet miſericordia, quæ bonum alteri quærit, quo deſtituitur. Hoc inquam, quoad charitatem, falsò dicitur. Poteſt enim charitas ferri in aliquem, qui antecedenter ad volitionem à charitate indictam, miſer ſit ac ſubleuationis indigus, ſed facta depulſione indigentiæ, iam non miſer futurus ſit. In qua volitione nulla ſpecialis, ſiue difficultas ſiue honeſtas cernitur, præter eam, quæ charitatis inadæquatè ſpectatæ, ſeu prout ad perſonas indigentes reſtrictæ, obiectum conueſtit.

Præterea falsò addebant alij miſericordiam ſpectare quod nobis honeſtum & bonum eſt, non item charitatem. Charitas quippe, quantuncunque à ſtudio propriorum operantis commodorum auulſa, & alterius bono addicta, proſequitur neceſſariò bonum operantis; quatenus profundit operationem honeſtam, cuius exercitium non poteſt non cedere in operantis decus ac bonum: Et nihilominùs dummodò aliud ſibi commodum non quærat, non deiicitur gradu puræ beneuolentiæ erga alium: quia honeſtatis propriæ conſecutio, non impedit totam actionis honeſtæ tendentiam in alterum: etiamſi ob intrinſecum ordinem quem actio illa dicit ad operantem, vt ad ſuum principium à quo prodit, non poſſit non redundare in bonum eius, tanquam germen & fructus bonæ arboris, alieno tamen vſui procreatus. Non diſſimile eſt, quod in Dei erga nos amore deprehendimus. Deus enim amat nos propter ſe, vt finem vltimum: Deus enim ab ea ſui intentione deficere non poteſt; idque diuinæ, imò rectæ cuiuis operationi, eſt planè intrinſecum. Et tamen quia Deus, in eo noſtri propter ſeipſum amore, bonum noſtrum quærit, nulla ſibi inde captata vtilitate; amor ille eſt amor charitatis, & beneuolentiæ erga nos.

Iam verò parum ad rem videtur, quod præterea addebatur, charitatem malum alterius ſubleuantem, reſpicere illum alium quatenus noſtræ naturæ participem; miſericordiam autem quatenus præditum tali natura. Vtraque enim illa conditio obiecti, poteſt charitati & amicitiæ eſſe communis. V. G. ſi homini quatenus tam præſtanti natura prædito bonum aliquod velim propter ipſum duntaxat; actus quem exerceo, eſt charitatis. Quòd ſi homini quatenus communi meceum natura prædito & egenti, ſubleuationem, & mali quo vrgetur depulſionem velim, item duntaxat propter ipſum, actus erit miſericordiæ.

Denique poſtremum fundamentum, eſt etiam ruinoſum. Volitio enim depellendi alienum malum, ſiue voluntarium ſiue inuoluntarium, nihil eſt niſi volitio boni alteri, ac proinde eſt actus charitatis, & beneuolentiæ erga alium: quia ſupponitur eſſe volitio; duntaxat propter ipſum.

Ambitus miſericordiæ functionum. Ac primùm quæ erga animum proximi.

115. Eſt itaque miſericordia, idipſum quod beneuolentia & charitas erga alium ſubleuationis indigum, quicunque tandem ille ſit, & ſiue in viuis adhuc degat, ſiue fato conceſſerit, támque latè patet, quàm beneuola ſubleuatio, cùm corpori egenti, tum animo exhibita. Quod in hunc modum optimè tradit Auguſtinus l. de mor. Eccl. c. 27. *Homo vt homini apparet, anima rationalis eſt, mortali atque terreno vtens corpore. Partim ergo corpori, partim animæ hominis benefacit, qui hominem diligit. Ad corpus quod pertinet, medicina nominata eſt; ad animam autem, diſciplina. Sed medicinam nunc voco, quicquid omninò, corporis, vel tuetur vel inſtaurat ſalutem. Ad hanc itaque pertinent, non ea tantùm quæ ars eorum exhibet qui propriè Medici nominantur: ſed etiam cibus, & potus, & tegmen, & tectum; defenſio denique omnis atque munitio, qua noſtrum corpus aduerſus etiam externos ictus, actúſque ſeruatur. Nam & fames, & ſitis, & frigus, & æſtus, & quicquid extrinſecus grauiter infligitur, ſalutem de qua nunc agitur, manere non ſinunt. Quare illa omnia, quibus huiuſcemodi malis incommodiſve reſiſtitur, qui officiosè atque humaniter præbent, miſericordes vocantur, etiamſi ſapientes vſque adeò ſint, vt tam nullo animi dolore turbentur.*

Subdit mox multa c. 28. de miſericordia in animum per diſciplinam, quæ eſt animi medicina, quam facit bipartitam, & coërcitione ac inſtructione contineri, ait. Egregiè de eadem eleemoſyna animo impenſa, eiúſque longè maiore dignitate ac fructu, quàm miſerationis corpori exhibitæ, diſputat S. Chryſoſtomus orat. 3. contra Iudæos: agens enim de Iudæorum ad ſanam mentem reuocatione curanda Chriſtianis, & hunc ſpiritalem miſericordiæ actum conferens cum corporali quo pauper paſcitur; *Hæc eſt*, inquit, *maior eleemoſyna quàm illa, imò maior quàm decem millia talentorum, quàm hic mundus vniuerſus, quantus quantus vndique patet oculis. Siquidem homo eſt toto mundo pretioſior. Huius enim cauſa, & cœlum, & terra, & mare, condita ſunt; & Sol, & ſtellæ. Perpende igitur quanta ſit dignitas eius, cuius ſaluti conſulitur; & ne contempſeris illius curam. Nam etſi pecuniæ vim immenſam dinumerarit aliquis, nihil ſimile præſtiterit ei quod præſtat is qui ſeruat animam, & abducens ab errore, ad pietatem manu reducit. Qui dederit pauperi, famem ſoluit; qui Iudaïzantem correxerit, impietatem extinxit. Ille paupertati ſolatium adhibuit, hic iniquitatem inhibuit. Ille corpus liberauit à dolore, hic animam eripuit à gehenna.* In eandem ſententiam hæc habet Richar. Victor. l. 2. de erudit. inter. hom. cap. 38. *Pauperes facit indigentia bonorum exteriorum, multò magis autem pauperes reddit, inopia bonorum interiorum. Pauper eſt qui diſcretione caret, qui conſilium non habet, qui virtutum diuitiis caret. Sed vbi paupertas eſt, ibi & eleemoſyna eſſe poteſt. Et quantò paupertas eſt verior, tantò eleemoſyna maior. Magna eleemoſyna ſuo cibo reficere carnem quandoque morituram; maior autem ſui generis alimento ſaginare animam in æternum victuram. Eleemoſyna nudum*

nudum veſtire, maior autem, indiſciplinatum, morum diſciplina ornare. Denique S. Auguſtinus epiſt. 199. ſugillans inconſultam Ediciæ eleemoſynam, quæ marito inconſulto facultates ſuas duobus Monachis erogauerat, monénſque ſatius futurum fuiſſe vt ſpiritualem eleemoſynam impenderet marito, cauens ea occaſione illum exacerbandi, concludit lucra quæ per corporales eleemoſynas in cælo parantur, tenuiora multò eſſe iis quæ exiſtunt è ſpirituali miſericordiæ opere. *Si enim habet ibi in cælo magnum locum panis fractus eſurienti, quantum locum ibi credenda eſt habere miſericordia, qua homo eripitur Diabolo tanquam leoni rugienti, & quem deuoret inquirenti?*

Officia miſericordiæ in corpora: Nominatim in aduenas.

116. De miſeratione verò erga corpora, eiúſque variis operibus latè cum Ethnicis diſputat Lactantius 6. Inſtit. c. 12. referens præter cætera, annumeratam à Tullio his miſericordiæ officiis, & à Theophraſto commendatam hoſpitalitatem. Eſtque in eo genere obſeruatu dignum, quod Antoninus l. 11. n. 21. de Lacedæmoniis prodidit: conſueuiſſe ſcilicet illos, hoſpitibus ac peregrinis, ad vmbram in ſpectaculis ſedes locare, ipſis interim Lacedæmoniis, quouis loco ſedentibus, vt mirum ſit Libanium orat. 19. Spartanis, inhumanitatem in peregrinos, tanquam probrum iis ſolis proprium, obiicere. De peregrino item ac hoſpite, ita Charondas apud Stobæum ſerm. 44. *Peregrinum quemuis, qui in patria ſua colitur, ſecundùm leges proprias benè precando, & familiariter ſuſcipere oportet, ac remittere, Iouis hoſpitalis memores, vt qui Deus apud omnes communis ſit conſtitutus, & hoſpitalitatem ac inhoſpitalitatem inſpiciat.* Simplicius inſigniter in c. 37. Enchir. Epicteti. *Eſt affectio quædam aduersùs peregrinos, qui ad nos veniunt, ab hoſpitum curatore Deo conciliata. Eſt igitur & his ſuum tribuendum: tum ob curatorem eorum Deum, tum propter incrementum humanitatis noſtræ, quæ non ſolius neceſſitudinis & cognationis rationem habere, ſed ad vniuerſum hominum genus porrigi debet: tum verò, vt & nos cum fiducia ſupplicemus hoſpitali Deo, diuináque prouidentia & ipſi ea conſequamur, quæ hoſpitibus tribuimus. Tenendum enim eſt, quemque ſuam bonam voluntatem & rectas actiones mutuare Deo, eaſdémque magna cum vſura, & vberiore, quàm homines ſolent, menſura ab eo rependi. Nullo autem modo violandus eſt hoſpes, ſed ſi ab aliis violetur, ſumma vi defendendus. Eum enim ope humana deſtitutum, curator hominum Deus, magis reſpicit & vlciſcitur. Eſt & in eo negotio, cuius conficiendi cauſa venit, adiuuandus ab eo qui poteſt, & victus egenti præbendus pro facultatibus; & in morbo iuuandus eſt hoſpes quantum licet; & in reditu ad ſuos quoad poſſis.*

117. Extat l. 6. hiſtor. tripar. c. 29. epiſtola Iuliani Apoſtatæ ad Arſatium Galatiæ Pontificem, qua ille Chriſtianorum Simius, agnoſcens quantopere hoſpitalitas Chriſtianam Religionem commendaret, ſatagit eam apud ſuos frequentem facere, aut etiam inſtaurare tunc abolitam. Affirmat enim apud anteriores Ethnicos, ſummum fuiſſe ſtudium erga pauperes peregrinos quoſcunque, etiamſi alterius inſtituti ac Religionis, & eam in rem fuiſſe apud eos Xenodochia; quibus de publico certam ſummam diſtribui mandans, rationem in hæc verba reddit. *Turpe nanque eſt, vt Iudæos quidem;* (Iudæos ac Galilæos, planus ille, per contemptum, Chriſtianos nominare ſolitus eſt, vt extremæ morientis voces prodiderunt;) *non abiiciant, ſed potiùs nutriant impij Galilæi, & ſuos pariter, necnon etiam noſtros: noſtri verò, noſtrorum ſolatio deſerantur. Quapropter doce etiam collationes facere Paganos ad talia myſteria, Paganorúmque vicos offerre diis primitias frugum, eóſque huiuſmodi benefactis inſtitue, docens eos hoc opus olim fuiſſe noſtrorum. Homerus enim hoc probat, introducens Eumenum talia facientem. Nos ergo ne bona quidem noſtrorum imitamur, ſed aliis permittimus negligentia non confuſi, magis autem Deorum reuerentiam reſpuentes.* De hoc eiuſdem Apoſtatæ ſtudio Nazianzen. orat. 1. in Iulian. Miſſa facio quæ ex ſacris oraculis, & antiquis Chriſtianis inſtitutis, addenſat in eam rem Petrus Bleſenſis epiſt. 29.

Externi pauperes, an poſſint vrbibus citra immiſericordiam excludi.

118. An huic erga externos pauperes priſcorum Ethnicorum & Chriſtianorum miſericordiæ conſentiat illud inſtitutum, quo iidem externi pauperes, vrbibus excluduntur, diſputat Villauic. l. 3. Oeconomiæ Sacræ, & Soto in opuſc. de cauſa pauperum, p. 1. & Lorca d. 37. de charit. n. 19. qui ſeueriùs de ea excluſione ſtatuunt. Et fauet S. Ambroſius 3. Offic. c. 7. qui etiam in ſumma annonæ charitate, negat excludendos. Partem grauiſſimæ diſputationis adduco. *Sed & illi qui peregrinos vrbe prohibent, nequaquam probandi. Expellere eo tempore quo deberent iuuare, ſeparare à commerciis, communis parentis fuſos omnibus partus negare, inita iam conſortia viuendi auocare; cum quibus fuerint communia iura, cum his nolle in tempore neceſſitatis ſubſidia partiri. Feræ non expellunt feras, & homo excludit hominem. Feræ ac beſtiæ, communem putant omnibus victum quem terra miniſtrat. Illæ etiam conformem ſui generis adiuuant; homo impugnat, qui nihil à ſe alienum debet credere quicquid humani eſt. Quantò ille rectiùs, qui cùm iam prouecta proceſſiſſet ætate, & famem toleraret ciuitas, atque (vt in talibus ſolet) peterent vulgò, vt peregrini vrbe prohiberentur, præfecturæ vrbanæ curam cæteris maiorem ſuſtinens, conuocauit honoratos, & locupletiores viros popoſcit, vt in medium conſulerent, dicens: quàm immane eſſet peregrinos eiici: quàm hominem exueret, qui cibum morienti negaret? Canes ante menſam impaſtos eſſe non patimur, & homines extrudimus?* Fauet etiam non obſcurè S. Chryſoſt. t. 5. ſer. de collat. in Sanctos qui eſt 22. acriter carpens eos qui pauperum externorum Antiochiam aduentantium appulſum ægrè ferebant; *Dicis, fugitiui ſunt, & peregrini, & nebulones, relictáque patria ſua, in noſtram confluunt. Et tu hácne de cauſa ſtomacharis, ciuitatíſque huius coronam præcipuam vellicas, quoniam communem patriam, & portum omnes eam putant, & alienam propriæ præferunt? Imò verò hac de cauſa lætari oportuit & exultare, quòd ad manus veſtras tanquam ad commune quoddam emporium, omnes accurrunt, & communem quandam matrem, hanc ciuitatem arbitrantur.*

Vt tamen in hac re, ſolidè, & ad veritatem, pronunciare contingat, rectè Valentia 2. 2. d. 3. q. 9. p. 7. *in fine*, vult attendi circunſtantias, ac bonum cõmune, & ſcandali remotionem. Quis enim dubitet, quin liceat externos pauperes excludere, cùm domeſticis ſimul ac externis, ſatisfieri non poteſt? Et ita nonnulla priſca iura apud P. Gregorium 15. Syntag. c. 28. & l. 39. c. 6. & diſertè Concilium Turonenſe 2. c. 5. Taceo alia, quæ vrget Becanus tract. de charit. c. 21. n. 23. nempe mala ab huiuſmodi erronibus impendentia, & præciſionem otioſitatis, ac diuagationum inutilium. His itaque penſatis quæ dicta ſunt, ſtatuendum erit quid externorum egeſtas, & ciuium neceſſitas ferat: ciuium iure, tanquam potiore, ſemper prælato, quantum per leges charitatis, omnes planè homines complectentis, licet. Hoc eſt non negato aliquo, externis quoque, benignitatis ſtillicidio pro facultate, eorúmque neceſſitate.

Quid de indigenis pauperibus, mendicatione prohibitis.

119. Affinis huic dubitationi eſt alia, quam iidem Autores mouent, fáſne ſit vrbanos pauperes mendicatione prohibere. Nam vt hi excludantur, duriſſimum videtur, & damnatur à S. Ambroſio 3. Offic. c.7. Vſus quidem antiquus, Conciliorum etiam decretis firmatus, pauperibus mendicatione intra ſacras ædes interdicit, ne orantibus obſtrepant. Vt videre eſt apud Baronium anno Chriſti 57. cùm de partium templi antiqua forma diſſerit. Et idcircò apud Chryſoſtomum hom.28. ad populum, & apud Nazianz. orat. 27. alióſque paſſim Patres, memorantur pauperes ad diuinæ Regiæ, ſacræ inquam ædis veſtibulum locari, *vt diſcerent Chriſtiani*, verba ſunt Chryſoſtomi, *ex huiuſmodi ſpectaculo; tumore depoſito, & contrito corde ad orandum ingredi.* Additque, hos eſſe *canes admirabiles regiarum cœleſtium*, ac proinde eſſe paſcendos. Tamen extra ſacras ædes, mendicatione veris pauperibus vſpiam interdictum, ſine inhumanitatis nota, non reperimus. Et idcircò aliqui, ſeuerè pronunciarunt de ea concluſione vrbanorum mendicorum in vnum locum, eis vtcunque ſuppeditato neceſſario victu; quàm à paucis annis multò magis quàm antea increbuiſſe videmus.

Sed rectè Soto opuſc.cit.& Vaſq.opuſc.de eleemoſyna, cap.3. dub.4. admittunt, nihil eſſe quod vetet, pauperes ita concludere & mendicatione prohibere, dummodò illis prouideantur neceſſaria, quòd ea ratione charitatis & miſericordiæ legibus ſatisfiat, & tamen publicæ ſecuritati, & à multis malis indemnitati, non incommodè proſpiciatur, ſaluis ſemper Prudentiæ regulis, & extraordinariæ charitatis iuribus aliud interdum ferentibus.

De aliis quibuſdam miſericordiæ erga viuos officiis, ſenſus Ethnicorum.

120. Aliorum miſericordiæ operum, quibus corpori ſuppeditatur ſubuentio, cuiuſmodi ſunt debilium vel ægrorum curatio, captiuorum redemptio, orphanorum inſtitutio, ſenum egenorum ſuſtentatio, creber fuit vſus, etiam apud Ethnicos. Qui corpore erant mutilo; Athenis, præuia Senatus quingentorum approbatione, quotidie ſingulos, ac etiam iuxta alios, binos obolos ex ærario accipiebant, vt Suidas refert v. ἀδύνατοι, addens ex Philocoro datas illis in menſem drachmas nouem. Ægrotis in æde Æſculapij aſſignatam ſedem, Suetonius in Claudio c.25. aliique prodiderunt. Turcæ & Mogores etiam pro brutis ægrotantibus noſocomia prouidiſſe, quadam miſericordiæ prodigalitate, notauit Serarius in c.4. Tobiæ circa 4. præceptum. Item pro bubus ſacris, erecta apud Armuzianos valetudinaria, lego in vita P. Barzæi l.2.c.21. Captiuorum redemptionem à Tullio commendatam, tradit Lactantius 6. Inſtit.c.12. Gerontocomiorum aut Geruſiorum, in quibus tenues homines, victum ſibi parare ob affectam ætatem impares, fouebantur, meminit Vitruuius l.2.c.8.

Cura mortuorum; præſertim per ſepulturam.

Extremum miſericordiæ corporibus impenſæ officium, ex Tullio, commendat ſuprà Lactantius, ſepulturam, ignoto homini vita functo præſtitam. Nam etiam eum qui vita functus eſt, ſubleuatione egere, eámque à nobis recipere poſſe, vt hæc Lactantij ratiocinatio ſupponit, indubitatum eſt. Taceo pias animas, ignibus emendatoriis detergentes culparum hic contractarum rubiginem, quibus ſuffragia viuorum aliáque remedia opitulantur. Quod genus miſericordiæ vires naturales ac lumen ſuperat. Quanquam perſpicuum eſt ex diſputatis in Naturali Theol.d.8.à n.122. non vſquequaque ignotum fuiſſe Ethnicis Purgatorium. Et oblationis frugum, atque adeò pecorum pro vita functis, meminit Charondas apud Stobæum ſerm.44.& ex Solonis lege Demoſthenes orat.contra Macar. Vt ergo hæc miſerationis in defunctos argumenta nunc taceam, liquet non modicum mortuorum malum cenſeri, abiici inſepultos. Quod conſtat etiam ex eo quòd pars ſupplicij eſt, decreto magiſtratus, ſepulturæ beneficio priuari, & filiis aquilæ comedendum exponi. Apud Ethnicos ea quoque opinatio inualuerat, vt latè refert Biſciola t.2. ſubſec. l.5. c.1. ſepulturam in magnum mortuorum commodum cedere: quòd quorum corpora iacerent inſepulta, inquietas haberet animas, vt ex 6. Æneid. memorat D. Auguſtinus l. de cura pro mortuis, cap.2. allegans partem diſputationis, quam l.1. ciuit. cap.12. inſtituerat aduersùs eam opinationem, qua multùm Martyribus nocuiſſe iactabant Ethnici, quòd inſepultæ iacerent ſacræ eorum exuuiæ. Hoc autem corporum Sanctorum malum, eleuat expenſione promiſſæ redintegrationis: faſſus nihilominùs non eſſe contemnenda & abiicienda corpora defunctorum.

121. Improbat verò Poëtam, cui licuerit in ſepulturæ neglectum canere: *cœlo tegitur, qui non habet vrnam:* idémque vt ait, ſenſus fuit quorundam Philoſophorum: id eſt, vt ibi Viues memorat, Theodori Cyrenæi, & Cynicorum, ac Socratis in Phœdone: quibus adde Chryſippum ex Sexto Empyr. l.3. Pyrrhon. hypotyp. cap.25. Notum item illud Diogenis, qui cùm morti proximus, & ſub arbore iacens, rogaretur vbi vellet ſepeliri; reſpondit, vt ſic eum permitterent. Obiicientibus amicis, feras eius cadauer laniaturas, petiit baculum. Negantibus vſui futurum cadaueri abſque ſenſu iacenti, ſubiecit Diogenes, neque ergo nocituram laniationem. Laudat pro Chriſtiano vltra rectum, hæc Diogenis & aliorum, ſimilia reſponſa, Cardanus l.2. de conſol. pag.72. Approbans & illud quod ex Seneca refert; ſepulturam, non mortuorum, ſed viuentium cauſa vſurpari, ne & odore, & aſpectu cadauerum, offendantur viuentes. Mitiùs tantiſper ea in parte pronunciauit Cardanus, quàm Maſſagetæ, Hircani, & Tibareni apud Theodoretum l. 9. contra Græc. qui planè ignorabant ſepulturæ vſum: Et quàm Philoſophi allegati, qui eam aſpernabantur aut negligebant. Lactantius tamen l.6. Inſtit. c.12. Philoſophos illos, ait, non dixiſſe non eſſe ſepelienda mortuorum corpora, ſed ſi id fortè non fiat, nihil eſſe incommodi, nec eſſe cur id aliquem valdè augat, ideóque ea in re, non tam præcipientium, quàm conſolantium functos officio, vt ſi fortè id ſapienti euenerit, non ſe ob hoc miſerum putet.

Hoc vnum ferunt illa Senecæ epiſt.92. in fine. *Philoſophus è corpore modò æquo animo exit, modò magno proſilit, nec quis deinde reliquiis eius, futurus ſit exitus, quærit. Sed vt ex barba capillos detonſos negligimus; ita ille diuinus animus egreſſurus hominem; quò receptaculum ſuum conferatur, ignis illud exurat, an feræ diſtrahant, an terra contegat, non magis ad ſe iudicat pertinere, quàm ſecundas ad editum infantem. Vtrum proiectum aues differant, an conſumatur,*

——Canibus data præda marinis;
Quid ad illum? Qui tunc quoque, cum inter homines eſt, nullas minas timet, vilâſne timebit poſt mortem minas, eorum quibus vſque ad mortem timeri parum eſt? Non conteret, inquit, me, nec vncus, nec proiecti ad contumeliam cadaueris laceratio, fœda viſuris. Neminem de ſupremo officio rogo. Nulli reliquias meas commendo. Ne quis inſepultus eſſet, rerum natura proſpexit. Quem ſæuitia proiecerit, dies condet. Diſertè Mæcenas ait:

Nec tumulum curo, ſepelit natura relictos.

122. Quamuis autem hæc ita ſe habeant, tamen negari non poteſt, quin ſit aliquod inſepulti corporis malum, ita abiici. Ac proinde cùm defuncti quoque ſint capaces huius incommodi, imò & iniuriæ ſecundùm prudentem æſtimationem; (vt liquet ex eo quòd infamatio defuncti, impacto illi falſo crimine, ſit omninò iniuſta, & reſtituendæ famæ neceſſitatem iniiciat:) perſpicuum eſt ad eos quoque extendi poſſe miſericordiam, mala in quibus ſubleuari per nos poſſunt, depellendo, ac nominatim inſepultos terræ mandando. Quod meritò S. Ambroſius l. de Tob. c. 1. *magnum opus* appellat, & probat. *Nam ſi viuentes operire nudos præcipimur, quanto magis operire debemus defunctorum corpora? Si viantes ad longiora deducere ſolemus, quantò magis ad illam æternam domum profectos, vnde iam non reuertentur?* Ego, *inquit Iob*, ſuper omnem infirmum fleui. *Quis infirmior defuncto, de quo dicit Scriptura alibi:* Super mortuum plora? *Eccleſiaſtes autem ait.* Cor ſapientum in domo luctus; cor autem ſtultorum in domo epularum. *Nihil in hoc officio præſtantius, ei conferre, qui tibi iam non poſſit reddere, vindicare à volatilibus, vindicare à beſtiis conſortem naturæ. Feræ hanc humanitatem defunctis corporibus detuliſſe produntur; homines denegabunt?* Hic eſt vniuerſorum ſenſus, *& communis naturæ lex*, ait S. Chryſoſtomus homil. de S. Babyla. *Sunt enim apud mortales omnes hæ leges communes, vt qui vita functus eſt, terra condatur, ſepulturæ tradatur, ac ſinu magnæ omnium matris obuoluatur. Atque has non Græcus, non Barbarus, non Scytha, nec ſi quis illis immanior reperiatur, vnquam leges conuulſit; ſed reuerentur & obſeruant omnes: adeò ſacræ, & apud omnes veneratione ſunt dignæ.*

Miſericordiæ decora.

Vides ex dictis Miſericordiæ decus; vt minùs mirum ſit tantas paſſim à Patribus Miſericordiæ laudes celebrari. Eminent autem reliquis Cyprianus l. de opere & eleemoſyn. Nazianz. orat. de pauperum amore. Nyſſenus orationibus duabus eiuſdem argumenti. Valerianus homil. 7. 8. 9. Paulinus epiſt. ad Alethium, & epiſt. de Gazophylacio. Petr. Damiani opuſc. 9. Damaſc. 2. Paral. cap. 16. & 17. Innocentius III. lib. de eleemoſyna. Sed nullus ſplendidiùs, vel vberiùs, aut frequentiùs, quàm Chryſoſtomus; præſertim homil. 9. de pœnit. & ſerm. 7. in ad Rom. *in Morali*, & ſerm. 16. in 2. ad Corinth. & homil. 32. ac ſequentibus ad popul. alibique infinities. Ego, vt dixi, omnem eius laudem comprehenſam reor ſuperiori diſputatione, qua eam oſtendi idem reipſa eſſe cum charitate, cui virtuti nulla planè commendatio, par eſſe queat. Et ipſi quoque Ethnici, quorum nonnullos refert Clyctou. ad l. 2. Damaſceni de fide, c. 14. eo nomine miſericordiam extulerunt.

123. Dimiſſis autem reliquis, inſigne eius eloquium, ſimúlque ad eius exercitationem incentiuum charitati commune, quod Lactantius 6. Inſtitut. cap. 10. ſubminiſtrat, appono. *Primum officium Iuſtitiæ eſt coniungi cum Deo: ſecundum, cum homine. Sed illud primum, Religio dicitur; hoc ſecundum, miſericordia vel humanitas nominatur. Quæ virtus propria eſt iuſtorum, & cultorum Dei, quod ea ſola vitæ communis in ſe continet rationem. Deus enim, qui cæteris animalibus ſapientiam non dedit, naturalibus ea munimentis, ab incurſu & periculo tutiora generauit. Hominem verò, quia nudum fragilémque formauit, vt eum ſapientia potiùs inſtrueret, dedit ei præter cætera hunc pietatis affectum, vt homo hominem tueatur, diligat, foueat, contráque omnia pericula & accipiat, & præſtet auxilium. Summum igitur inter ſe hominum vinculum, eſt humanitas; quod qui diruperit, nefarius & parricida, exiſtimandus eſt. Nam ſi ab vno homine, quem Deus finxit, omnes orimur, certè conſanguinei ſumus, & ideò maximum ſcelus putandum eſt, odiſſe hominem vel nocentem. Propterea Deus præcepit inimicitias per nos nunquam faciendas, ſemper eſſe tollendas, vt eos, qui ſint nobis inimici neceſſitudinis admonitos mitigemus. Item ſi ab vno Deo inſpirati omnes, & animati ſumus, quid aliud, quàm fratres ſumus? Et equidem coniunctiores qui animis, quàm qui corporibus. Itaque non errat Lucretius cùm dicit:*

Denique cœleſti ſumus omnes ſemine oriundi,
Omnibus ille idem pater eſt.

Ergo pro belluis immanibus ſunt habendi, qui hominibus nocent, qui contra ius humanitatis & fas omne, ſpoliant, cruciant, occidunt, exterminant. Ob hanc neceſſitudinem germanitatis, docet nos Deus, malum nunquam facere, ſed ſemper bonum. Id autem ipſum benefacere, quid ſit, idem ipſe præſcribit: præſtare auxilium depreſſis, impertiri victum non habentibus. Deus enim, quoniam pius eſt, animal nos voluit eſſe ſociale. Itaque in aliis hominibus nos ipſos cogitare debemus. Non meremur in periculo liberari, ſi non ſuccurrimus: non meremur auxilium, ſi negamus.

CAPVT VI.

De Immiſericordia.

EAdem opera qua miſericordiæ naturam proximè expoſui, eſſentia immiſericordiæ, ſufficienter eſt expoſita. Iiſdem præterea coloribus quibus miſericordiæ venuſtas expreſſa eſt, fœditatem quoque immiſericordiæ patefactam dedi; quandoquidem vt tam rectè quàm breuiter dixit ſuprà Lactantius, ſicut miſericordia eſt humanæ ſocietatis quaſi coagulum, ita immiſericordia vinculum humanitatis diſrumpit. Quod pleniùs mox, c. 11. elucidans idem Lactantius, tradit ex Tullio, immiſericordiam aliquid eſſe contra humanam naturam, quandoquidem opitulari aliis atque prodeſſe, ſecundùm humanam naturam eſt. *Hoc itaque qui non facit*, iudice Lactantio, *hominis ſe appellatione deſpoliat, quia humanitatis officium eſt, neceſſitati hominis ac periculo ſubuenire.* De hoc vno miſericordiæ extremo, dicenda ſunt hoc loco aliqua dimiſſo altero, quod circa amicitiam quoque & beneuolentiam, quibuſcum miſericordia directè ſumpta coincidit, aliò ablegandum diximus.

Immiſericors, fera quædam.

124. Quoad immiſericordiam ergo, eleganter de more, in hunc modum diſſerit S. Aſterius homil. de diuite & Lazaro. *Is quem alterius inopia atque ægritudo commiſeratione non tangit, fera ſanè eſt rationis expers; perperam humanam indutus formam, ipſámque naturam praua voluntate fallens, ac denique feris ipſis ac belluis immanior. Siquidem ſues, iugulata ſue, ſenſu quodam doloris afficiuntur, & circa fuſum recèns ſanguinem, triſte murmur edunt. Circunſtantibus*

tauri eadem, boues, miſerabili dolorem mugitu deſignantes. Quin gruum quoque greges, cùm vna forte gregalium in caſſes incidit, captam circumuolitant, & lamentabili quodam aërem clangore complent, comitem ſuam & gregalem requirentes. Et hominem, ratione præditum animal, manſuetum, & ad Dei ſimilitudinem, virtutis ac bonitatis capax, proximorum acerbi caſus, grauéſque calamitates, tam parum afficient ac mouebunt?

Nundinatio & vulgatio miſericordiæ immiſericors.

Cauendum verò eſt, ne quod Lactantius locis allegatis, in pleriſque& Philoſophorum & diuitum culpat, tunc tantùm cenſeamus declinandam immiſericordiam, & exhibendam miſericordiam, cùm expectatur referenda gratia ſubuentioni præſtitæ. Quam obſeruat fuiſſe cauſam cur iidem Philoſophi, quos ait negaſſe ſuccurrendum egeno eſurienti, ſitienti, algenti, vellent tamen opitulandum eſſe ei, qui igni circumueniretur, aut ruinâ opprimendus eſſet, vel mari mergendus, aut flumine rapiendus, niſi per humanitatem alienam ſubducatur periculo: quia ſcilicet ſperabant, qui ita periculo ſubducitur, repenſurum gratiam pro miſericordia impenſa, cùm ab egentibus nihil ſit expectandum pro miſericordia exhibita. Sed hanc eſſe inanem beneuolentiæ nundinationem (vt cap. 12. demonſtrat;) nec iam humanitatem, ſed beneficij fœnerationem, cui nomen miſericordiæ falsò inſcribatur, perſpicuum eſt. *Nec enim poteſt videri bene meruiſſe, qui quod fecit, non alteri, ſed ſibi præſtat.* Luculenter etiam id docet Antoninus l. 9. de vita ſua, num. 36. locum infrà dabo cùm de liberalitate. Alia in eam miſericordiæ vmbram, quæ pleriſque Ethnicorum tanquam Ixionibus pro vera Iunone fuerit adamata, profert iiſdem capitibus Lactantius, quæ legi apud ipſum poſſunt.

125. Grauiter item apud Caſſiodorum l. 12. epiſt. 10. exagitatur crudelis eorum miſericordia, qui venales moras quærunt, & per miſerationis ſpeciem, lædunt; differentes exactionem debiti, vt cumulatius reportent, quàm ſine ea miſeratione feciſſent, quæ ibi vocantur, *beneficia tota deteſtatione fellita.* Idem ferè ait de iactantibus miſericordiam, ſicque alienam calamitatem vulgantibus, Iſidorus Peluſiot. l. 4. epiſt. 159. & pulchrè l. 2. epiſt. 151. in laudibus viri ſanctiſſimi Timothei, qui vt ait, *reuerà pudicitiæ ac Temperantiæ delubrum erat, Prudentiæ ſedes, Fortitudinis arx, Iuſtitiæ metropolis, humanitatis penu, manſuetudinis templum, atque, vt vno verbo complectar, virtutum omnium theſaurus:* In tanti inquam viri laudibus, reponit ſub epiſtolæ finem, *quòd cùm eleemoſynam ſingulari quodam amore complecteretur, id tamen ſtudioſè captabat, vt obſcura & incognita eſſet ea benignitas: quòd exploratum haberet, eleemoſynam in hoc maximè ſitam eſſe.* Senſum ea de re ſuum, his verbis ſubiicit S. Iſidorus. *Nam ſi oſtentationis particeps eſt* eleemoſyna, *ij qui ea funguntur, non mihi benignitatem exhibere, verùm eorum, qui beneficio afficiuntur, calamitates exaggerare videntur, diuinúmque opus moleſtiſſimo morbo labefactare. Nam dum humani ac liberales nominari cupiunt, aliorum miſerias euulgare minimè detrectant. At clarus ille vir non modò largiendo, ſed etiam occultè id faciendo, eos qui in paupertatis fornace verſabantur, velut rore quodam perfuſos recreabat.*

Qui cum ſuo pari aut grauiore damno, miſerum non ſubleuat, an immiſericors.

126. Illud hic poſtremò obſeruatum velim, non eſſe immiſericordiæ damnandum; qui alteri tametſi egenti non fuerit opitulatus, eodem ipſe incommodo aut grauiore preſſus. V. G. ſi quis ſaluti metuens, valida prædonum manu impetu in ſocium irruentes, fuga celerrimè ſe proripiat dimiſſa ſocij cura; non eſt immiſericordiæ arguendus. Tunc enim cæteris paribus, ſalus propria, quæ cuique eſt chariſſima, fugam illam honeſtat, & labe immiſericordiæ omninò purgat. Et quamuis iure naturali, cùm poſſim, tenear cuiuis alteri neceſſitate preſſo ſubuenire; exſoluar tamen hac obligatione, ſi prohibeat metu tam grauis mali, quantum in eo exemplo imminere ſupponitur ſaluti propriæ. Præſertim ſi conſtet fruſtrà prodigendam vitam meam, vel diſcrimini obiiciendam, nullo alterius commodo. Vnde apparet cuiuſmodi fuerit qui oracula Pythiæ ſubminiſtrabat, quandoquidem, vt eſt apud Epictetum in Enchir. cap. 39. templo eiecit eum, qui Delphos cum amico petens, in ſubito latronum occurſu fuga elapſus, ſocio à latronibus tento, non ſuccurriſſet: quamuis conſtaret, vt ibi addit Simplicius, eum, quicquid anniteretur, ſocium morti ſubducturum non fuiſſe, ſed ſe duntaxat eidem periculo commiſſurum. Cædis quippe reus pronunciatus eſt ab Apolline, eiúſque iudicium Epictetus & Simplicius approbant. Sed malè; nam metus prudens tam grauis mali, ſocium illum obligatione iuuandi ſocij periclitantis exſoluerat. Verùm quis miretur, Apollinem, hoc eſt, Tartareum carnificem humanæ ruinæ ac ſanguinis auidiſſimum, crudelia illa reſponſa dediſſe, quæ Epictetum & Simplicium Ethnicos homines traxerint in errorem? Nec id eſt peculiare in præcepto miſericordiæ: ſed alia quoque pleraque præcepta, ingruente magno malo, eneruantur, & eliditur eorum obligatio. Nam V. G. quamuis cuilibet, rerum alienarum vſurpatione, ac multò magis vitæ violatione interdicatur; tamen ſi mortis periculum à fame immineat, fas eſt aliena accipere, non ſuppetentibus propriis. Item fas mihi eſt, graſſatorem, vitæ meæ inſidiantem, ſi id ad me tuendum fuerit neceſſarium, vita priuare. Illa ſiquidem præcepta quibus vetabar rem alienam contingere, vel alienæ vitæ infeſtus eſſe, obligare deſinunt, ingruente mihi tam graui damno, & prudente metu tanti mali impendentis, voluntatem ad operandum adigente.

Immiſericordia in mortuos, impietas quædam.

Hæc vniuersè de immiſericordia. Specialiter autem de ea qua in defunctos delinquitur, Dio Chryſoſtomus orat. 31. eam impietatis planè damnat: Et ſuffragatur magna egeſtas hominis ad eum ſtatum deducti. Vt proptereà fatendum ſit, eam immiſericordiam tranſcendere reliquas atrocitate. Plato ſanè 5. de Repub. ne ſpoliationem quidem hoſtilis cadaueris ad prædam aſportandam, concedit. Redditque hanc rationem quæ æquè cadit in quencunque mortui iam hoſtis aduerſarium. *Nónne illiberale videtur & ſordidæ auaritiæ & muliebris atque humilis ingenij, cadauer ſpoliare, & mortui corpus pro hoſte habere, cùm iam hoſtis euolarit eo relicto inſtrumento quo pugnabat? Cenſeáſne illos qui hæc agant, à canibus quicquam differre, qui aduerſus iactos lapides excandeſcunt, eum verò qui lapidem iecerit, non attingunt? Nihilo quidem differre illos à canibus arbitror.* Allegat hunc Platonis locum Ariſtoteles 3. Rhetor. cap. 4. Eodem planè cum Platone ſenſu, ductus Pauſanias Lacedæmoniorum

Princeps,

princeps, deuicto & trucidato Mardonio, Perſici exercitus ſummo Præfecto, cùm à Lampone ſociorum Æginetarum primario, vrgeretur ad agendum in crucem cadauer Mardonij, quem conſtabat in Leonidæ Laconum Principis cadauer, ita ſæuiſſe: negauit è re ac gloria Laconum eſſe, adeò abertare ab æquo, barbarum in modum ſæuiendo in cadauer, tametſi hoſtis, tamen vita functi, atque exanime. Dixerim, tanta criminis mole non ſecus opprimi immiſericordem in mortuum, quàm hoſtem illum pugilis mortui, cuius ſtatua ſuper pulſantem cecidit, eúmque oppreſſit. Autor Oenomaus apud Euſebium lib. 5. præpar. cap. 15. Niconem vocat Suidas v. Νίκων. Affine quod de Achilla ſcribit Auſonius:

Abiecta in triuiis, inhumati glabra iacebat
Teſta hominis, nudum iam cute caluitium.
Fleuerunt alij: fletu non motus Achillas,
Inſuper & ſilicis verbere diſſecuit.
Eminus ergo, iſto rediit lapis vltor ab oſſe:
Autoriſque ſui frontem, oculóſque petit.

Alia exempla mali exitus perfodientium ſepulcra ſuppeditabit Guicciardinus lib. 1. de funer. cap. 4. Quæ in ſepulcrorum effoſſores, canit Nazianzenus Iamb. 16. aliò ſpectant. Auaritiæ enim potiùs quàm immiſericordiæ fœtus eſt ea effoſſio.

CAPVT VII.

De Clementia.

127. Clementiam plerique manſuetudini attexunt, tanquam affinem virtutem. Nec deſunt qui eandem ſpecie virtutem eſſe velint. Sed hoc minùs benè affirmari, mox liquebit, expoſito eius obiecto. Nunc idem breuiter oſtendo ex eo quòd manſuetudo ſit virtus ad ipſum operantem, ideóque non Iuſtitiæ, ſed Temperantiæ ſubiiciatur. At Clementia eſt virtus ad alterum, quæ ad Iuſtitiam pertinet, quamuis non tanquam pars ſubiectiua; defectu veri debiti: neque enim qui Clementia vtitur, ad id reuerà ſtricto iure tenetur, alioqui pœnæ remiſſio vel imminutio, non gratiæ & fauoris, ſed neceſſitatis eſſet.

Clementia Iuſtitiæ pars, & quàm variè deſcripta.

Pertinet igitur ad Iuſtitiam Clementia, tanquam pars potentialis. Quam meritò miſericordiæ adiungimus, quia reuerà maximè accedit ad miſericordiæ benignitatem, vt propterea Tullius, loco Clemẽtię miſericordiam dixerit ob affinitatem, vt notauit S. Auguſtinus lib. contra Adimantum cap. 11. Quódque miſericordia ſubueniendo præſtat, hoc Clementia exequitur, non exigendo quod ſummo iure poſſet exigere, déque ſupplicij ſeueritate debita remittendo. Ex quibus paucis verbis, vniuerſa ferè quæ ad Clementiæ materiam, remotam ac proximam, itémque ad eius formale ſiue motiuum, pertinent, attinguntur. Vt proinde iis preſſiùs expenſis, vniuerſa Clementiæ ratio & quidditas, perſpicuè expoſita ſit cenſenda. Remotum itaque Clementiæ obiectum materiale eſt punitio ex legibus debita: proximum, ipſa remiſſio vel condonatio eius. Formale eſt honeſtas inibi collucens. Apertè ita ferunt vulgatæ definitiones huius virtutis. Cuiuſmodi eſt illa apud Senecam lib. 2. de Clement. cap. 3. Clementia eſt Temperantia animi in poteſtate vlciſcendi. Et illæ aliæ. Clementia eſt lenitas ſuperioris aduerſùs inferiorem in conſtituendis pœnis. Vel, inclinatio animi ad lenitatem in pœna exigenda. Vel, moderatio aliquid ex merita ac debita pœna remittens.

128. Huic poſtremæ definitioni reclamari poſſe notat Seneca, eo quòd nulla virtus quicquam minùs debito faciat. Nec id aliter elidit, quàm dicendo; omnes intelligere, Clementiam eſſe, quæ ſe flectit circa id quod meritò conſtitui poſſet: aut vt eleganter dixerat lib. 1. eiuſdem Operis, cap. 11. temperare animo Clementiam, & hebetare aciem imperij ſui, quæ non immeritò ſtringi in aliquem poſſet. Verùm omnes intelligunt, hoc pacto difficultatem propoſitam non tolli. Si enim nulla virtus quicquam minùs debito facit, quomodo intelligunt omnes, Clementiam aliquid de pœna debita remittere, & tamen virtutem eſſe? Itaque dicendum eſt, Clementiam nihil ſubiecto ſuo debitum prætermittere. Neque enim Clemens dicitur, qui quem punire ipſe deberet, impunè dimittit. Poteſt tamen Clementia aliquid prætermittere rigoris, quem abſque iniuſtitia exercere in nocentem poſſet. Nam eiuſmodi ſupplicium, reſpectu nocentis debitum dicitur; id eſt iuſtum, & citra noxam inferendum. Qui ergo in ea iuſta ſeueritate Temperantiam adhibet, & cùm Prudentia dictat ita fieri poſſe, remittit aliquid de pœna, quam ſine vllius iniuria, & conſentaneè ad leges generales exigere poſſet, is Clemens dicitur, eáque remiſſio Clementia vocatur. Quò recidit quod poſtea eodem lib. 2. cap. 6. & 7. tradit Seneca, veniam à Clementia ſecernens. Veniam enim eſſe ait remiſſionem pœnæ debitæ: quia ſcilicet ignoſcitur ei, quem punitum oportuit, ideóque iure reprehenditur venia, habetúrque vitioſa. At Clementia, non tunc relaxat ſupplicium cùm non oportuerat, ita ferente publico bono: ſed tunc duntaxat, cùm ſaluo bono publico, omnibúſque ritè perpenſis aduertit Iudex, poſſe ſe ſalua honeſtate hoc dare humanitati, vt rigorem legum emolliat, remiſſa pœnæ parte, vel etiam ſi ita dictamen Prudentiæ tulerit, conceſſa venia pœnæ vniuerſæ. Vt propterea rectè concludat Seneca, in ea controuerſia, cadátne in ſapientem veniæ vſurpatio, de nomine duntaxat litigari. Perſpicuus igitur eſt, propoſitarum Clementiæ definitionum verus ſenſus.

Obiectum Clementiæ materiale ac formale ex dictis eruitur.

129. Ex quo præterea illuſtratur materiale Clementiæ obiectum, remotum, & proximum, quod ex his definitionibus venabar. Eſt enim Clementia, vt dicebam circa remiſſionem pœnæ, quæ iuſtè irrogari potuerat. Pœna ergo eſt remotum obiectum materiale. Proximum autem, eſt eius remiſſio ac temperatio. Materiali obiecto Clementiæ percepto, perſpicuum erit formale, ſiue motiuum, quo hæc virtus in ſpecie certa conſtituitur, & ab omnibus aliis ſecernitur. Eſt enim ipſa conformitas remiſſionis prædictæ, cum natura rationali. Nam honeſtiſſimum plerunque eſt, cùm ex remiſſione pœnæ bonum publicum non periclitatur, revereri communem naturam. Præſertim cùm conditiones eius, qui operatus eſt, id congruum efficiunt. Nimirum quia impetu potiùs quodam quàm deſtinata voluntate, ſcelus admiſit, quia ex fragilitate, non ex ſtudio peccandi. Hæc enim præſertim ſpectare Clementem, neceſſe eſt, iuxta illud Senecæ de eo lib. 1. de ira, cap. vlt. *Dimittit ſæpè*

eum, cuius peccatum deprehendit; ſi pœnitentia facti ſpem bonam pollicetur, ſi intelligit non ex alto venire nequitiam, ſed ſummo, quod aiunt, animo inhærere. Dabit impunitatem nec accipientibus nocituram, nec dantibus. Nonnunquam magna ſcelera leniùs quam minora compeſcet, ſi illa lapſu, non crudelitate commiſſa ſunt. His ineſt latens & operta, & inueterata calliditas. Idem delictum in duobus, non eodem modo afficiet, ſi alter per negligentiam admiſit, alter curauit vt nocens eſſet. Perpulchrè item lib. 2. de Clem. in ipſo fine. *Sapiens multa remittet, multos parum ſani, ſed amabilis ingenij ſeruabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantum rectas proceráſque arbores colunt, ſed illis quoque, quas aliqua deprauauit cauſa, adminicula, quibus regantur, applicant. Alias circuncidunt ne proceritatem rami premant. Quaſdam infirmas vitio loci, nutriunt. Quibuſdam aliena vmbra laborantibus, cœlum aperiunt. Secundùm hæc videbit perfectus ſapiens, quod ingenium, qua ratione tractandum ſit, quomodò in rectum praua flectantur.* Plerunque etiam clemens etiamſi reus vndecunque ſit nocens & excuſatione deſtitutus, dat aliquid mediatorum gratiæ, & precibus, præſertim ſi ſint perſonæ ſacræ, quod in Theodoſio Antiochenis ſuccenſente, & per Flauianum Antiochenum placato, celebrat S. Chryſoſtomus homil. 20. ad pop.

130. In propoſitis igitur circunſtantiis, honeſtiſſimum hominéque digniſſimum eſt, velle pœnam remittere. Quod idem Seneca libris duobus de Clementia latè demonſtrat: Nominatímque lib. 1. cap. 3. conſtare ait, nullam eſſe hac humaniorem virtutem, nullam ex omnibus virtutibus, magis homini conuenire. Rurſúſque eodem lib. cap. 5. *Quid eſt mirabilius, quàm eum cuius iræ nihil obſtat, cuius grauiori ſententiæ ipſi qui pereunt, aſſentiuntur, quem nemo interrogaturus eſt, imò ſi vehementiùs excanduit, nec deprecaturus quidem, ipſum ſibi manus iniicere, & poteſtate ſua in melius placidiúſque vti, hoc ipſum cogitantem? Occidere contra legem nemo non poteſt, ſeruare nemo præter me.* Non vult hîc Seneca, Clementiæ eſſe firmare iram: hoc enim ad manſuetudinem pertinet: ſed per repreſſionem iræ extimulatis ad ſæuitiam, inſinuauit admirabilitatem Clementiæ, aliquid etiam remittentis, quod iuſtè & ſine culpa inferre poterat. Obiectiua itaque honeſtas illius remiſſionis & condonationis, eſt formale obiectum, ſiue motiuum, virtutis Clementiæ.

Infertur Clementiæ à Manſuetudine, diſtinctio.

Hinc nullo negotio ſtabilitur diſtinctio Clementiæ à manſuetudine, contra Henricum Kroſbein 4. Ethic. tract. 5. q. vnica, dub. 2. qui Clementiam contendit eſſe ipſammet manſuetudinem ſuperioris ad inferiorem; eo quòd Clementia ſit imminutio iræ, ac pœnarum ex ira inferendarum, quod eſt munus manſuetudinis. Refellítque S. Thomam, qui inde Clementiam à manſuetudine diſtinguit, quòd manſuetudo in ſuperiore ſit refrænatio iræ; à qua ſuperior ad inferendam pœnam impellitur. Clementia autem non ſit temperatio appetitionis vindictæ, cuiuſmodi eſt manſuetudo; ſed ſit ipſiuſmet vindictæ externæ moderatio. Hoc refellit Autor prædictus; itémque Martinus de Magiſtris q. 1. de manſuetud. *ferè initio*: quia circa actum interiorem & exteriorem ipſi ſubordinatum, non ſunt ſtatuendæ virtutes diſtinctæ.

131. Verùm hæc impugnatio, ſententiam D. Thomæ non quatit. Neque enim D. Thomas intendit, Clementiam ſoli externo actui addicere, intacto interiore affectu: ſed eum Clementia, elicit moderatum circa punitionem externam. Itaque mens Diui Thomæ eſt, Clementiam verſari circa temperationem ſupplicij, qualem deſcripſimus. Manſuetudinem autem occupari in iræ moderatione, quæ eſt materia longè diuerſiſſima, & quam temperare, honeſtatis eſt maximè ab iſta diſcrepantis, tametſi ob affinitatem aliquam & concomitantiam commiſceantur à minùs attentis, ſoleántque Clementes etiam à mititate laudari, vt Cæſar à Tullio orat. pro Marcello, & Conſtantinus Magnus à Flauiano, vt refert S. Chryſoſtomus homil. 20. ad pop. Refert enim, Conſtantinum cùm vrgeretur ad vindictam eorum qui ſtatuam eius lapidibus impetierant, ingereréntque aulici vultures, caput ipſi fuiſſe confractum, reſpondiſſe placidiſſimè, *At mihi caput integrum perſtat, nec vllum in fronte vulnus aduerto: ſed & vniuerſa mihi facies, ſana.* Vbi in repreſſione iræ ad tantam contumeliam, manſuetudo; in pœnæ verò debitæ remiſſione, apparet Clementia. Quæ, vt dicebam, ſunt diuerſæ honeſtates. Longè quippè aliud eſt, non ſinere ſe corripi ab ira, ſed debitum ei affectui modum ponere; & velle pro mititate hominem decente, ſontium miſereri, quatenus communis boni iura ferunt; & expedit loco, cauſæ, ac tempori. Eadem eſt Tartareti ſententia 4. Eth. q. de manſuetudine, & Martini loco allegato concluſ. 2.

Non rectè autem aliqui Clementiam & manſuetudinem, in ſuperiore inde ſecerni volunt; quòd manſuetudo in ſuperiore minuat incitationem ad maiorem, quàm par ſit, vindictam ex impetu iræ. At Clementia minuat impetum illum ad vindictam, incenſum ex conſideratione propriæ poteſtatis, quam homines ſui impotentes cupidè oſtentant, oblectari ſic patefacta aliorum ſub ſe depreſſione ac miſeria. Hoc nego eſſe idoneum diſcrimen, inter duas illas virtutes. Repreſſio enim oſtentationis, non pertinet ad Clementiam, ſed ad humilitatem, qua iactantia & oſtentatio coërcetur. Quare ſiſtendum eſt in diſcrimine propoſito, quo duæ illæ virtutes, apertè ſecernuntur, & ſpecialis honeſtas Clementiæ, commodè aperitur.

Incentiua Clementiæ.

132. Clementiæ ſubſidia & incentiua, proponit Seneca in opere allegato, quàm plurima. Præter illud quod ducitur ex tanta huius virtutis pulchritudine, quam iam attigimus, & præclarè etiam exponitur à Caſſiodoro lib. 11. epiſt. 40. ſub nomine pietatis, itémque ab Hildeberto Cenoman. epiſt. 25. Efficaciſſimum eſt quod idem Seneca proponit lib. 1. cap. 14. docens, oportere ſuperiorem, penes quem eſt plectendi poteſtas, induere perſonam patris; qui non niſi neceſſitate adactus, ad filij caſtigationem deſcendit, & quantum per cauſas puniendi licet, pœnam minuit: nec furore aut ira, quibus facilè etiam vltra recti fines abduceretur, ſed amore, ad caſtigandum venit. Itaque ſi honeſta occaſio ſe det condonandi, non inuitus eam arripit. *Quod ergo*, inquit agens de Principe, cuius eſt inferre vindictam, *officium eius? Quod bonorum parentum, qui obiurgare liberos, nonnunquam blandè, nonnunquam minaciter ſolent; aliquando admonere etiam verberibus. Nunquid aliquis ſanus, filium ad primam offenſam exhæredat? Niſi magna & multa iniuria patientiam euicerint, niſi plus eſt, quod timet, quàm quod damnat, non accedit ad decretorium ſtylum.*

Multa

Multa antè tentat, quibus dubiam indolem, & peiore loco iam poſitam reuocet. Simul deplorata eſt, vltima experitur. Nemo ad ſupplicia exigenda peruenit, niſi qui remedia conſumpſit. Hoc parenti, etiam Principi, faciendum eſt. Nimirum vt Muſonius audiente Syriæ Rege diſputabat, conſentaneum eſt vt Princeps ac populi rector, Iouem æmulatus, pro ſubditorum patre ſe gerat, animum in eos paternum induens, commixta videlicet poteſtati pietate: Nam *patris appellatio*, vt eſt apud Tertullianum lib. de orat. cap. 2. *& pietatis & poteſtatis eſt.* Itaque cùm illa duo æquè fœderari in bono Principe oporteat, rectè Chryſanthas apud Xenophontem lib. 8. Cyripæd. ait animaduertiſſe ſe frequenter, nihil inter Principem bonum, & bonum patrem eſſe diſcriminis. Eum autem in quo duo illa iungantur non ruiturum in vindictam effrænatè, ſed temperatè acturum, eóque ipſo modo proceſſurum quem proximè Seneca indixit, extra dubium eſt. Quare mox ibidem vulgarem Principis apud Romanos appellationem, eò ſic aptat. *Patrem quidem patriæ appellamus, vt ſciret datam ſibi poteſtatem patriam, quæ eſt temperatiſſima, liberis conſulens ſuáque poſt illos ponens. Tardè ſibi pater membra ſua abſcindat. Etiam cùm abſciderit, reponere cupiat, & in abſcindendo gemat, cunctatus multùm, diúque. Propè enim eſt vt libenter damnet, qui citò. Propè vt iniquè puniat, qui nimis.* Nec minùs idonea comparatio membrorum languentium, cum ciuibus improbandis, quam adhibet lib. 1. cap. 5. vbi item de ſanguine; quem cùm mitti opus eſt, ſuſtinendum eſt; ne vltra quàm neceſſe ſit, incidas.

135. Vulgare & illud Clementiæ incentiuum, tanquam *dotis primæ Imperatorum ac Principum*, vt loquitur Vopiſcus in Aureliano, quod idem Seneca eo lib. cap. 19. petit ex Rege apum. *Poteſtatem,* inquit, *non oporteret noxiam eſſe.* Nempe quantum eſt ex inclinatione ac pondere animi ſuperioris, *ſed ad naturæ legem compoſitam. Natura enim commenta eſt Regem, quod & ex aliis animalibus licet cognoſcere: & ex apibus, quarum Regi, ampliſſimum cubile eſt, medióque ac tutiſſimo loco. Præterea onere vacat, exactor alienorum operum, & amiſſo Rege totum dilabitur examen. Nec vnquam plus vno patiuntur, melioremque pugna quærunt. Præterea inſignis Regis forma eſt, diſſimiliſque cæteris, tum magnitudine, tum nitore. Hoc tamen maximè diſtinguitur. Iracundiſſimæ, ac pro corporis captu, pugnaciſſimæ ſunt apes, & aculeos in vulnere relinquunt. Rex ipſe ſine aculeo eſt. Noluit illum natura, nec ſæuum eſſe, nec vltionem magno conſtaturam petere; telúmque detraxit; & iram eius inermem reliquit. Exemplar hoc magnis Regibus ingens. Eſt enim illi mos exercere ſe in paruis, & ingentium rerum, documenta minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores, cùm tantò hominum moderatior animus eſſe debeat, quantò vehementius nocet.*

Non negat poſſe ac debere à ſuperiore, cùm res fert, infligi pœnas; nec eò ſpectat Regis apum analogia: ſed illud tantùm contendit, vt ab immoderatione ſæuiendi quis recedat, ſitque ad Clementiam aptus, & facilè pœnam commeritam condonet, cùm remitti poſſe Prudentia dictabit, & ſuadebit Clementia; oportere inuitum, (vt ait cap. 22.) & cum magno tormento, venire ad ſupplicium ſumendum, cùm omninò ita eſt neceſſe ad publicum bonum. Porrò circa illud exemplum Regis apum, quem Seneca ſupponit aculeo carere, non conuenit inter omnes, vt latè proſequitur Colueneriu s ad lib. 1. Cantiprat. de apibus cap. 4. vbi cum Ariſtotele & Plinio, Baſilio & Ambroſio, contra Senecam affirmat, Regem apum non carere aculeo, tametſi eo non vtatur. At Aldrouandus lib. 1. de inſectis, cap. 1. §. *de forma apum interna & externa*, poſt Columellam, negat Regi apum ineſſe aculeum: ſed ait deceptos eſſe quotquot ei aculeum ineſſe dixerunt, quòd capillus ei promineat aculei ſimilitudine. Vt vt ſit, perinde eſt ad Clementiam ex eo exemplo ſuadendam, ſiue Rex apum aculeo careat, quod Seneca affirmat; ſiue vt alij dicunt, illum habeat, eo tamen non vtatur: de quo inter omnes conuenit, vt ait Plinius lib. 11. hiſtor. cap. 17.

134. Optimum præterea Clementiæ incitamentum eſt, quod iuxta Senecam 1. de Clem. c. 24. *Remiſſius imperanti, melius paretur. Naturà contumax eſt humanus animus, & in contrarium, atque arduum nitens; ſequitúrque facilius quàm ducitur. Et vt generoſi atque nobiles equi, melius facili fræno reguntur; ita Clementiam voluntaria innocentia impetu ſuo ſequitur, & dignam putat ciuitas, quam ſeruet ſibi. Plus itaque hac via proficitur.* Affine & illud ex cap. 16. eiuſdem libri. *Nunquidnam æquum eſt, grauius homini & durius imperari, quàm imperatur animalibus mutis? Atqui equum, non crebris verberibus exterret domandi peritus magiſter: fiet enim formidoloſus & contumax, niſi eum tactu blandiente permulſeris. Idem facit venator, qui inſtituit catulos veſtigia ſequi, quique iam exercitatis vtitur ad excitandas vel perſequendas feras: nec crebrò illis minatur; contunditur enim animus, & quidquid eſt indolis, comminuitur trepidatione degeneri; nec licentiam vagandi errandique paſſim concedit. Adiicias his licet tardiora agentes iumenta, quæ cùm ad contumelias & miſerias nata ſint, nimia ſæuitia coguntur iugum detrectare. Nullum animal moroſius eſt, nullum maiore arte tractandum, quàm homo. Nulli magis parcendum. Quid enim ſtultius, quàm in iumentis quidem & canibus, erubeſcere iram exercere; peſſima autem conditione hominem eſſe? Morbis medemur, nec iraſcimur. Atqui & morbus animi, mollem medicinam deſiderat, ipſúmque medentem minimè infeſtum ægro. Mali medici eſt, deſperare ne curet. Idem in his quorum animus affectus eſt, facere debebit, cui credita ſalus omnium eſt, non citò ſpem proiicere, nec mortifera ſigna pronunciare. Luctetur cum vitiis, reſiſtat, aliis morbum ſuum exprobret, quoſdam molli curatione decipiat, citiùs meliuſque ſanaturus remediis fallentibus.*

CAPVT VIII.

De Clementiæ extremis, crudelitate, & ignaua lenitate.

135. EX conſtitutis circa Clementiam, poterit non difficilè de duplici extremo ei oppoſito ſtatui. Alterum deterrimum, quo per exceſſum peccatur, crudelitas eſt. Alterum quo per defectum, nimia lenitas dicitur.

Seiunctio Crudelitatis, & feritatis.

Crudelitatem definit Seneca lib. 2. de Clem. c. 4. Atrocitatem animi in exigendis pœnis: ſiue intemperantiam ſæuientem, cùm cauſa aliqua plectendi ſuppetit. Itaque qui per barbaram inhumanitatem, in alios ſæuitiam, abſque puniendi cauſa expromunt, crudeles propriè non ſunt; ſed feri. Cuiuſmodi multos ſubiectis exemplis profert, eos ab immanibus adhuc tetrioribus conatus ſecernere, Iouian. Pontanus, lib. de immanitate, cap. 5. Tales ſunt iuxta Senecam ſuprà, *Qui ignotos homines non in compendium, ſed occidendi cauſa occidunt, nec interficere contenti, ſæuiunt, vt Sinis ille & Procruſtes;*

ſtes;

ſtes; & piratæ, qui captos verberant, & in ignem viuos imponunt. Et mox. *Poſſumus dicere non eſſe hanc crudelitatem, ſed feritatem; cui, voluptati ſæuitia eſt. Poſſumus inſaniam vocare. Nam varia ſunt genera eius, & nullum certius, quàm quòd in cædes hominum & laniationes peruenit. Illos ergo crudeles vocabo, qui puniendi cauſam habent, modum non habent. Sicut in Phalari, quem aiunt, non quidem in homines innocentes; ſed ſuper humanum ac probabilem modum ſæuiſſe.* Libro tamen 2. de ira, cap. 4. Phalaridem inter feros numerat, cum Apollodoro, aliiſque quibus verbera lacerationeſque, non in vltionem petuntur, ſed in voluptatem. Qualis & Annibal fuit, qui foſſam humano ſanguine plenam conſpicatus, exclamauit; Formoſum ſpectaculum! Nos de illa alia & propriè dicta crudelitate agimus, quæ iuſtæ vltioni non ponit modum. Exempla vel lectu horrenda, dabit Iouianus Pontanus ſuprà cap. 14.

Crudelitatis materia, ex parte, & obiter tacta.

136. Siſtendo itaque in crudelibus, preſsè & propriè acceptis, cùm ſupponamus eos conſtitui atrocitate animi in exigendis pœnis, ſuppetente alioqui plectendi cauſa; conſtat ad crudelitatem pertinere quædam de ſontibus ſupplicia, ab humanitate prorſus aliena, qualia apud Perſas præſertim, nonnulla: Nam Perſarum gentem *ſuppliciorum varietates, ſemper exercuiſſe crudam,* Autor eſt Ammia. Marcell. lib. 30. Sigillatim, ac de more diligenter, de iiſdem apud Perſas cruciatibus, agit Briſſonius lib. 2. de regno Perſarum. Horrendus ſupra cæteros fuit apud eos, Scaphiſmus, quem deſcribit Zonaras tom. 1. annal. & luculenter Plutarchus in Artaxerxe, referens illud ſupplicium ſic fuiſſe irrogatum. Deligebantur ſcaphæ duæ, inter ſe congruentes. In altera noxium locabant ſupinum, inde inducebant ſcapham alteram & coaptabant, ita vt caput & manus & pedes exererētur, reliquum corpus incluſum eſſet. Cibus deinde porrigebatur reo, & ad ſumendum, oculorum fodicatione vrgebatur. A cibo, mel & lac confuſum infundebatur ad potum: Tum eius oculi aſſiduè obuertebantur ad ſolem; vt ita facies, incubantium muſcarum examinibus obtegeretur ac lancinaretur. Ex ciborum reliquiis intra ſcapham putreſcentibus, tineæ & lumbrici enaſcentes, in viſcera penetrabant, corpúſque vniuerſum exedebant: quod ablata ſuperiori ſcapha poſt ſeptimum diem ſupra decimum, apparuit in Mithridate illo, cuius ſupplicium deſcribit ſuprà Plutarchus, referens, fœdo ſpectaculo, corroſas per vermium examina carnes cum viſceribus, conſtitiſſe. Quanquam non ſemper ſcaphis eiuſmodi tormentum irrogatum, ſed arido etiam bouis corio, quo noxius inſuebatur aduertit Cardinalis Baronius in Martyrol. Rom. ad 27. Iulij: inde coniectans, Scaphiſmum non à ſcaphis dictum, (quæ non ſemper vſurpatæ ad id ſupplicij:) ſed à ſcaphio, quod eſt vas ſtercorarium, vt liquet ex lib. 27. §. penult. ff. *de auro, argento, mundo*, &c. Quòd igitur locus quo concludebantur ſontes, eſſet eis pro ſtercorario vaſe ſiue ſcaphio, inde Scaphiſmum dictum, arbitratur prædictus Autor. Sanè non ſcaphas, ſed corium, ad id ſimiléve ſupplicium, vſurpatum legimus à Maximino. Hanc ſub humana ſpecie feram, prodit Capitolinus, mactatorum animalium inteſtinis & viſceribus egeſtis, homines inſuiſſe, ita vt capitibus tantummodò eminerent, inibíque ad diuturnius ſupplicium, cibatos tandiu ſuſtineri voluiſſe, donec intus putrefacti, cederent in paſtum animalium tabidis corporibus innaſcentium. Addicta ei ſupplicio, ſed abſque cibo fingitur virgo apud Apul. 6. Mileſ. extremo, vbi variantibus circa eius ſupplicium ſententiis latronum, vnus in cuius ſententiam itum, ſic pronunciauit. *Iugulare aſinum craſtino placeat, totiſque vacuefacto præcordiis, per mediam aluum, nuda virgo quam prætulit, inſuatur, vt ſola facie prominente, cæterum corpus puellæ, nexu ferino coerceat. Tunc ſuper aliquod ſaxum ſcruposum, inſititius & fartilis aſinus exponatur, & ſolis ardentis vaporibus tradatur,* &c. *Sic ſuſtinebit morſus ferarum, cùm vermibus membra laniabuntur: & ignis flagrantiam, cùm ſol nimiis caloribus inflammarit vterum: & patibuli cruciatum, cùm canes & vultures vltima protrahent viſcera,* &c. *Mortuæ beſtiæ, ipſa viuens, corpus habitabit. Tunc fœtore nimio nares æſtuabunt. Inediæ diuturnæ lethali fame tabeſcet, nec ſuis ſaltem liberis manibus mortem ſibi fabricare poterit.*

137. Scaphiſmo affinis ex parte aliqua Cyphoniſmus, qui eidem Apuleio lib. 8. eiuſdem Operis in ſupplicio ſerui adulteri inſigniter expreſſus. Miſerum nanque ſeruum, iræ impotens dominus, nudum ac totum melle perlitum, carioſæ ficulneæ alligaſſe refertur: vnde ſimul ac melliti corporis nidor inhalaſſet, ebullientes multiuaga ſcaturigine formicæ, numeroſis & continuis morſiunculis, carnes ac viſcera, planè exederunt. Et quanquam ad eam candentium oſſium nitelam, per totius pulpæ eroſionem peruentum non fuiſſet, obiectus tamen ille ad minutorum animalium demorſiones, acerbiſſimus haud dubiè fuiſſet. Hæc ſupplicij immanitas apud Nazianzenum orat. 3. ab Ethnicis inter cætera horrenda tormenta, Marco Arethuſio irrogata legitur. Et apud Hieronymum in vita Pauli primi eremitæ de quodam Chriſtiano eadem paſſo eſt mentio. Eſtque fortè is ipſe cuius hoc ſupplicium refertur in Martyrologio 28. Iulij, nam loca & tempora conſentiunt. Affine item alia ex parte eſt Scaphiſmo; genus illud cruciamenti, quo Caius Caligula, referente Suetonio cap. 27. miſeros coërcebat; perbreui cauea, in qua excrementorum ſuorum putredine, infeliciter tabeſcerent. Nec multum ab ea crudelitate abeſt illud alterum ſupplicium vel ſola commemoratione horribile, à Mezentio vſurpatum, quem ex 8. Æneid. conſtat iunxiſſe mortua corpora viuis, aduerſa aduerſis, ita vt ſingulæ membrorum partes ſingulis aptatæ, ſimul conſumerentur. Ad hanc crudelitatem nonnihil acceſſit illa, quam Auidius, referente Vulcatio, excogitauit. Ponens enim ſtipitem grandem pedum octoginta & centum, à ſummo vſque ad imum damnatos ligabat: focúmque ab imo apponens, incenſis aliis, alios fumi cruciatu, alios timore etiam, & appoſitorum putore, necabat.

Diaſphendonem, ſiue alligationem ad arbores erectas, incuruatis violenter earum acuminibus, vt iiſdem dimiſſis, diſcerperetur noxius, vſurparunt primùm, Scaphiſmi autores Perſæ; inde ad alios, vſus eius manauit. Nam Aurelianum, ſic vltum eſſe, hoſpitis ab adultero milite iniuriam, ſcribit Vopiſcus. Exactè deſcribitur genus hoc ſupplicij ſanè atrox, à Plutarcho in Alexandro. Toſta intra candentem taurum quorundam corpora, locuples teſtis eſt, immanis tormenti infelix Autor Perillus, dignus qui opus ſuum ipſe imbueret, vt Naſo dixit. Id quod etiam aliis huiuſmodi cruciamentorum autoribus accidit, & meritò, iuxta vetus effatum, Auſonio celebratum, ante edyllium 7.

Tibi quod intriſti, exedendum eſt, ſic vetus verbum iubet;
Compedes quas ipſe fecit, ipſus vt geſtet faber.

Retraho

Retraho à multiplicis ſæuitiæ tam diro apparatu horrentem calamum; quòd iam nimis multa in hoc genere adduxiſſe videar. Vt iam præ tam multis, exquiſitis & horrendis, quas ingenioſa ſæuitia inuexit, hominis perdendi rationibus, iocus ac luſus videri poſſint illa vulgata, tametſi aſpera cruciamenta, quæ Ioſephus l. de Machabæis enumerat: Nimirum rotæ, radij, vngulæ, rotabula, catapultæ, lebetes, cataſtæ, frixoria, digitaria, pugillaria, manus ferreæ, ſubulæ, ſuccenſoria, ollæ æneæ, ſartagines.

Heu quanta homini ab homine mala! Nec tamen niſi pauca protuli, vel tormenta, vel tormentorum inſtrumenta. Multa paſſim præterea leguntur in ſacris Martyrum hiſtoriis, in quos exquiſita quæque crudelitas, etiamſi priùs inaudita vel exoleta, incentore Satana immaniſſimè vſurpata eſt. De eo argumento iuſtum Opus edidit Antonius Gallonius, in vnum veluti faſcem colligens, quæ de eiſdem inſtrumentis, ac cruciatibus, ſparſim, eruditè de more tradiderat Cardin. Baronius in notat. ad Romanum Martyrolog. quem conſulant, qui Chriſtiana antiqua monumenta peruolutant, vt habeant, vnde notitiam crudelitatis in iiſdem monumentis paſſim obuiæ, haurire poſſint. Refero cruciamenta Martyribus illata, ad crudelitatem. Nam vt ad feritatem ea non referam, quò reuerà, (obiectiuè rem ſpectando) referenda eſſent, defectu cauſæ puniendi, facit; quòd plerique arbitrarentur, obſequium ſe præſtare Deo, ſic lacerandis & trucidandis innoxiis.

Præter hæc crudelitatis ſpecimina, quorum pleraque ſatis infrequentia ſunt, alia interdum notantur etiam in vulgaribus ſuppliciis. Rectè enim Seneca lib. 2. de benef. cap. 5. *Acerbiſſima crudelitas eſt, quæ trahit pœnam. Et miſericordiæ genus eſt, citò occidere: quia tormentum vltimum finem ſui ſecum affert: quod antecedit tempus, maxima venturi ſupplicij pars eſt.* Sanè Caligula, cuius nemini ignota crudelitas, Suetonio referente, non temerè in quenquam niſi crebris & minutis ictibus animaduerti paſſus eſt, perpetuo notóque iam præcepto; *ita feri vt ſentiat ſe mori.* Eodem genio Tiberius, pœnæ feſtinationem precanti, reſpondit: *Nondum tecum in gratiam redij.* Autor idem Suetonius. Vides quem Lucanus execratus eſt

——*morem nefandæ*
Dirum ſæuitiæ, pereuntis parcere morti.

Supra omnem quoque menſuram tametſi ordinario cædis genere, ſæuiit crudelitas Iuſtiniani dicti Rhinotorni, à truncatis naribus per Imperij occupatores. Mox enim in imperium reſtitutus, quoties defluentis rheumatis guttam manu deterſit, toties aliquem ex iis qui aduerſarias partes ſecuti fuerant, obtruncari mandauit. Baſilius item Porphyrogenitus, 15. captiuorum millia exoculauit, vnico monoculo per ſingulas centurias ad reliquos ductandos, relicto. Portentoſam Draculæ Tyranni qui antè duo ſecula vixit, crudelitatem, exhibet Barthius lib. 45. aduerſar. cap. 14.

Atrocitas Crudelitatis.

138. Ex conſtitutis porrò circa rationem crudelitatis, eiúſque apparatum in exercitio & expromptione diritatis ſuæ, apparet atrocitas huius vitij, quòd in communem ipſam naturam immite eſt, continétque abuſum poteſtatis, quam in bonum duntaxat eorum qui illi ſubſunt, exeri oportuerat; cùm tamen per hoc vitium cedat illis in damnum, fiátque homo homini fera. *Crudelitas,* ait Seneca lib. 1. de Clem. cap. 24. *minimè humanum malum eſt, indignum tam miti animo. Ferina iſta rabies eſt, ſanguine gaudere ac vulneribus; & abiecto homine, in ſylueſtre animal tranſire. Quid enim intereſt, oro te, Alexander, leoni Lyſimachum obiicias, an ipſe laceres dentibus tuis? Tuum illud os eſt, tua illa feritas. O quàm cuperes tibi potiùs vngues eſſe, tibi rictum illum edendorum hominum capacem!* Et cap. 26. *Quod iſtud, dij boni, malum eſt, occidere, ſæuire, delectari ſono catenarum, & ciuium capita decidere; quocunque ventum eſt, multum ſanguinis fundere, aſpectu ſuo terrere ac fugare? Quæ alia vita eſſet, ſi leones vrſique regnarent? ſi ſerpentibus in nos, ac noxiiſſimo cuique animali daretur poteſtas? Illa rationis expertia, & à nobis immanitatis crimine damnata, abſtinent ſuis, & tuta eſt etiam inter feras ſimilitudo. Apud homines tantùm, nec a neceſſariis, rabies temperat ſibi.*

Eò verò maximè deteſtandum & abominandum eſt crudelitatis vitium, quòd vt eſt apud eundem Senecam lib. 1. cap. 25. *Excedit fines, primùm ſolitos, deinde humanos. Noua ſupplicia conquirit, ingenium aduocat, inſtrumenta excogitat, per quæ varietur atque extendatur dolor, & delectatur malis hominum. Tunc ille dirus animi morbus ad inſaniam peruenit vltimam, cùm crudelitas verſa eſt in voluptatem, & iam occidere hominem, iuuat.* Et qui videtur infelicitatis apex, eò crudelem perduci idem notat lib. 1. c. 13. vt non liceat illi, mutare mores. *Hoc enim,* inquit, *inter cætera vel peſſimum habet crudelitas: perſeuerandum eſt, nec ad meliora patet regreſſus. Scelera enim, ſceleribus tuenda ſunt. Quid autem eo infelicius, cui iam eſſe malum neceſſe eſt?*

Ignaua remiſſio in iuſtis pœnis exigendis, alterum Clementiæ extremum.

139. In altero extremo oppoſitorum Clementiæ eſt nimia lenitas, cuius ingentia mala paucis complexus eſt Seneca lib. 1. de Clem. cap. 2. *Non vulgo,* inquit, *ignoſcere decet. Nam vbi diſcrimen inter malos bonóſque ſublatum eſt, confuſio ſequitur, & vitiorum eruptio. Itaque adhibenda eſt moderatio, quæ ſanabilia ingenia, diſtinguere à deploratis ſciat. Nec promiſcuam habere ac vulgarem clementiam oportet, nec abſciſſam. Nam tam omnibus ignoſcere crudelitas eſt, quàm nulli.* Lactantius idem ferè pronunciat lib. de ira Dei, cap. 18. iuxta quem *quiſquis intempeſtiua lenitate, vel ſæpiùs quàm neceſſe eſt, vel etiam ſemper ignoſcit, is planè & illorum vitam perdit, quorum audaciam nutrit ad facinora maiora; & ſibi ipſe æternam moleſtiarum materiam ſubminiſtrat.* In hoc puncto multus omninò eſt Petrus Damiani Opuſc. 57. Ego paucis illis contentus ero, quibus pulchrè id docet S. Ambroſ. ſerm. 8. in Pſalm. 118. ad V. 2. ſub finem. *Eſt iuſta miſericordia, eſt etiam iniuſta miſericordia. Denique in lege ſcriptum eſt de quodam:* Non miſereberis illius. *Et in libris regnorum legis, quia Saul poſteà contraxit offenſam, quia miſeratus eſt Agag hoſtium Regem, quem prohibuerat ſententia diuina ſeruari. At ſi quis latronis filiis deprecantibus motus, & lacrymis coniugis eius inflexus, abſoluendum putet, cui adhuc latrocinandi aſpiret affectus, nónne innocentes tradet exitio, qui multorum liberat exitia cogitantem? Certè ſi gladium reprimit, vincula diſſoluit, laxat exilium, cur latrocinandi, qua poteſt clementiore via, non eripit facultatem, qui voluntatem extorquere non potuit? Denique inter duos, hoc eſt, accuſatorem & reum, pari periculo de capite decernentes; alterum, ſi non probaſſet, alterum, ſi eſſet ab accuſatore conuictus, non id quod Iuſtitiæ eſt Iudex ſequatur: ſed dum miſeretur rei, damnet probantem; aut dum accuſatori fauet qui probare non poſſit, addicat innoxium; non poteſt hæc dici iuſta miſericordia.*

Eundem diſciplinæ tenorem & ignauæ remiſſionis

ſionis inimicam tenacitatem iuſtæ vltionis, in ipſa Eccleſia, quantumuis mitiſſima, vigere, poſcit Ambroſius eodem loco. Quod quàm ardenter expetierit ſuo tempore, S. Cyprianus, neminem latet. Pergit itaque Ambroſius. *In ipſa Eccleſia, vbi maxime miſereri decet, teneri quam maximè debet forma Iuſtitiæ, ne quis à communionis conſortio abſtentus, breui lacrymula, atque ad tempus parata, vel etiam vberioribus fletibus, communionem, quam plurimis debet poſtulare temporibus, facilitate Sacerdotis extorqueat. Nonne cùm vni indulget indigno, plurimos facit ad prolapſionis contagium prouocari? Facilitas enim veniæ, incentiuum tribuit delinquenti.* (Apertè profecit ex Autore de oper. Chriſti Cardin. apud Cypr. ſerm. de paſſ. vbi docet, potuiſſe quidem Deum illæſo Chriſto, condonare humano generi quæ perperam admiſerat; ſed facilitatem veniæ, delinquentibus habenas laxaturam, quominùs ita fieret, obſtitiſſe.) *Hoc ideò dictum eſt, vt ſciamus ſecundùm verbum Dei, ſecundùm rationem, diſpenſandam eſſe miſericordiam debitoribus. Medicus ipſe, ſi ſerpentis interiùs inueniat vulneris cicatricem, cùm debeat reſecare vlceris vitium ne latiùs ſerpat; tamen à ſecandi vrendique propoſito lacrymis inflexus ægroti, medicamentis tegat quod ferro aperiendum fuit, nonne iſta inutilis miſericordia eſt? ſi propter breuem inciſionis vel exuſtionis dolorem, corpus omne tabeſcat, vitæ vſus intereat?*

Defenſus Ariſtoteles circa hoc extremum.

140. Non probo autem quod Foxius lib. 3. compendij Ethic. cap. 26. extremum hoc Clementiæ oppoſitum expungit: ſecutus, vt putat, Senecam lib. 2. de Clem. contra Ariſtotelem duo propoſita Clementiæ extrema agnoſcentem. Argumentum Foxij eſt, quòd ſuccenſere nemini, & æquo animo perferre contumeliam non ſit ſeruile, vt Ariſtoteles affirmat, ſed ſummæ virtutis, id eſt patientiæ. Verùm hîc non quæritur de extremis oppoſitis manſuetudini, vel patientiæ, ſed de oppoſitis Clementiæ: cui non modò crudelitatem aduerſari, ſed etiam nimiam & ignauam remiſsionem in repetendis pœnis, docent quæ propoſui, & rectè agnouit Ariſtoteles. Alia nanque ratio eſt, eius cui incumbit pœnas de noxiis ſumere, alia illius, qui ſui ſolius cauſam agit, & ſumma cum laude omittit ius ſuum perſequi. Quod an Ariſtoteli improbatum reuerà ſit, dixi cùm de iniuriis, rurſúſque attingam agens de patientia & manſuetudine.

Quamuis autem vtrunque propoſitum Clementiæ extremum, declinandum ſit quàm ſtudioſè, & aurea mediocritas tenenda: Tamen in dubio, & quoties prudentia patitur, inclinandum eſt in partem mitiorem: & ſi alterutra ex parte peccandum eſſet, mitiùs remiſſione, quàm crudelitate peccaretur. *Modum tenere debemus; ſed quia difficile eſt temperamentum* & plerunque dum.

———— nimis iam putrida membra recidit,
Excedit medicina modum, nimiúmque ſecuta eſt
Qua morbi duxere manus.

vt Lucanus de Scylla dixit: Idcircò, *quicquid æquo plus futurum eſt, in partem humaniorem præpōderet.* Verba ſunt Senecæ lib. 1. de Clement. cap. 2. Egregiè item Caſſiod. lib. 3. epiſt. 46. *Materia eſt gloria principalis, delinquentis reatus: quia niſi culparum occaſiones emergerent, locum pietas non haberet. Quid enim ſalubris ordinatio gerat, ſi morum probitas cuncta componat? Arida ſiccitas, madentis pluuiæ beneficium exoptat. Salutiferis medentium manibus, niſi infirma valetudo non indiget. Sic dum imbecillitati ſuccumbitur, conuenienter remedia tribuuntur. Quapropter caſibus aſperis præſtandum eſt ſub Iuſtitiæ lauae moderamen, vt nec vindictam ſinamus ſuperare peccata, nec culpam inſultare patiamur, legibus impunitam.* Tametſi, vt dixi, ſi in alterutrum extremum inclinandum foret, longè mitiùs peccaretur declinatione in lenitatem, quæ vltionis potentes, maximè decet. Plinius præclarè lib. 8. epiſt. 20. *Eos etiam qui non indigent clementia vllius, nihil magis quàm lenitas deceat. Atque ego optimum & emendatiſſimum exiſtimo, qui cæteris ita ignoſcit, tanquam ipſe quotidie peccet; ita peccatis abſtinet, tanquam nemini ignoſcat. Proinde hoc domi, hoc foris, hoc in omni vitæ genere teneamus, vt nobis implacabiles, ſimus exorabiles; iſtis etiam qui dare veniam niſi ſibi neſciunt; mandemúſque memoriæ quod vir mitiſſimus, & ob hoc quoque maximus Thraſea crebrò dicere ſolebat:* Qui vitia odit, homines odit.

CAPVT IX.

De Gratitudine.

141. Alia principalis virtus, quam inter partes Iuſtitiæ potentialis primi huius ordinis numerabam, & amicitiæ, in eáque incluſæ beneuolentiæ ac miſericordiæ ſubnectebam, eſt gratitudo. Ad quam proinde exponendam, veniendum eſt, initio facto ab eius natura, quæ pro more ex eius obiecto eſt repetenda.

Obiectum gratitudinis, materiale ac formale.

Gratitudinis ergo materiale obiectum remotum, ſiue circa quod occupatur proximum eius obiectum, non aliud eſt quàm beneficium. Proximum autem obiectum materiale gratitudinis continetur externis actibus, quos perſona grata, in gratiam benefactoris, circa beneficium exhibitum exercet. Sunt autem hi beneficij æſtimatio interna, itémque externa, quæ proditur benigna acceptatione: gratiarum actio, grata commemoratio, & repenſio. Hos actus mox expendam. Formale denique gratitudinis obiectum eſt ordo ad rationem benefactoris. Sicut enim obſeruantia reſpicit perſonam excellentem, & Religio rationem primi principij, ac entis independentis: ita gratitudo, reſpicit perſonam à qua collatum ſit beneficium; & in eum vt ſic, atque adeò vt aliquatenus ſuperiorem, operatione ſua fertur. Eius ſcopum Vaſques 3. p. q. 88. ait eſſe; compenſare aliquo modo beneficium acceptum, & quidem ex intentione expreſſa. Facere enim aliquid quod reuerà ſit in obſequium illius à quo beneficium collatum eſt, non eſt munus gratitudinis, quæ eſt virtus ſpecialis: Alioqui omnes virtutes haberent rationem ſpecialis gratitudinis reſpectu Dei, in cuius gloriam & obſequium cedunt omnia noſtra virtutis opera. Itaque vt actio prodeat ex gratitudine quæ ſit virtus ſpecialis, exigitur expreſſa intentio beneficium collatum compenſandi, & pro eo aliquid retribuendi per obſequium exhibitum.

Deus, gratus eſſe nemini poteſt, contra nuperam opinationem.

142. Ex his perſpicuè efficitur, perperam recentiores quoſdam, ac in iis eundem Vaſquem, vt Iuſtitiæ diuinæ quam ſcripturæ toties conteſtantur, detogare poſsint, comminiſci in Deo inauditum apud ſcripturas & omnes retrò Doctores attributum

butum gratitudinis erga eos qui benè egerint, & operum bonorum compenſationem à Deo muneratore, præſertim poſt præuiam eius promiſſionem, popoſcerint. Hoc enim nulla ratione dici poſſe; (vt alia prætermittam,) ex eo conſtare perſpicuè videtur, quòd benefactor, vt dicebam, eſt ſuperior beneficiario; & vt D. Thomas 2. 2. q. 106. art. 2. affirmat, *eſt cauſa eius, in quantum huiuſmodi*, & ideò ad eum conuertitur, vt ad principium ſuum aliquo modo. Hæc autem omninò abſunt à Deo, vt per ſe notum eſt. Ait quidem Sixtus Pythagoræus ſententia 41. *Deo gratiam præſtat homo, qui quantum poſſibile eſt, viuit ſecundum Deum.* Sed in Opere hominis Ethnici aliis multis erroribus farto, hic quoque diſſimulandus eſt.

Quare Deus eſt planè incapax gratitudinis, cùm in ratione præciſa huius virtutis tam perſpicuè importetur imperfectio, & aliqua ad alium ſubiectio, quam conſtat nullatenus cadere in Deum. Quod ob eandem cauſam de Obſeruantia, Religione, aliiſque huiuſmodi virtutibus, omnes admittunt. Accedit quòd totum & vnicum gratitudinis fundamentum, ac veluti ſubſtantia, eſt beneficium non debitum. At quis gloriari queat, contuliſſe ſe Deo beneficium, & maximè quod eſſet indebitum? Omnes autem creaturæ intellectuales & rationales, quia beneficium indebitum accipere ab alio poſſunt, gratitudinis item capaces ſunt; etiam quæ alioqui ſuperiores ſunt, vt dominus reſpectu ſerui, de quo latè Seneca l. 3. de benef. à c. 18. Et Macrobius l. 1. Saturn. c. 11. multis ſeruorum in dominos memoratis beneficiis, idem abundè confirmat.

Actus gratitudinis, quinam.

143. His ita circa obiectum gratitudinis, & quæ ad illud conſequitur, gratitudinis in aliquo capacitatem, conſtitutis; expendendi preſſius ſunt actus illi, quos tanquam obiectum proximum gratitudini ſubſternebam. De actu enim elicito, quo velit quis actus illos externos, cùm res feret, exercere, nihil eſt quod ſigillatim admoneam, cùm nullus ſit adeò impotens, vt eum deficiat facultas omnes illos actus exercendi, dempto vltimo, id eſt beneficij repenſione. Aliud quippe eſt, gratiam habere, quod præſtatur prioribus illis actibus; aliud referre, quod vltimo illo efficitur, & voluntate ſaltem ac propoſito, vt fiat, enitendum cuique eſt, vt ſapienter de more Seneca 2. de benef. cap. 30. & 31.

Pulcherrimè verò lib. 4. eiuſdem Operis, c. 21. demonſtrat, hoc ad veram gratitudinem ſufficere poſſe, cùm plus præſtandi facultas non ſuppetit. Demonſtrat autem in hunc modum. *Gratus animus, ipſa virtute propoſiti ſui capitur. Vis ſcire hoc ita eſſe, nec illum vtilitate corrumpi? Duo ſunt genera grati hominis. Dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit. Hic fortaſsè oſtentare ſe poteſt: habet quod iactet, quod proferat. Dicitur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono debet. Hic intra conſcientiam occluſus eſt. Quæ illi contingere poteſt vtilitas ex affectu latenti? Atqui hic, etiamſi facere aliquid vltrà nihil poteſt, gratus eſt, amat, debet, referre gratiam cupit. Quicquid vltrà deſideras, non ipſi deeſt. Artifex eſt etiam, cui ad exercendam artem inſtrumenta non ſuppetunt: nec minus canendi peritus, cuius vocem exaudiri, fremitus obſtrepentium non ſinit. Volo referre gratiam; poſt hoc aliquid ſupereſt, non vt gratus, ſed vt ſolutus ſim. Sæpè enim & qui gratiam retulit, ingratus eſt, & qui non retulit, gratus. Nam vt omnium aliarum virtutum, ita huius, ad animum tota æſtimatio redit. Hic ſi in officio eſt, quicquid defuit, fortuna peccat. Quomodò eſt diſertus etiam qui tacet; fortis, etiam qui compreſsis manibus vel etiam alligatis; quomodò gubernator, etiam qui in ſicco eſt? Quia conſummatæ ſcientiæ nihil deeſt, etiamſi quid obſtat quo minus ſe vtatur. Ita gratus eſt etiam qui vult tantùm, nec habet huius voluntatis ſuæ vllum alium, quam ſe teſtem.*

Seiunctio eorum ab inuicem.

144. Omnes porrò illos actus, quos gratitudini ſubſtraui, tanquàm obiecta proxima inadæquata, aliquatenus ſecerni ab inuicem, conſtabit attendenti. Nam beneficij æſtimatio, cùm poſſit in intellectu merè ſiſtere, perſpicuè ſeiungitur ab actibus reliquis foras erumpentibus. Quomodò autem ea æſtimatio, cùm ſit actus intellectus, poſſit obiici virtuti voluntatis, cuiuſmodi eſt gratitudo, expediendum eſt eodem modo, quo ſuprà idem dubium expediuimus, agentes de iudicio famam violante, vni iniuſtitiæ obiecto. Secundus actus, qui eſt benigna acceptatio, conſiſtit in externa teſtificatione æſtimationis internæ beneficij. Cæteroqui enim externa acceptatio, quæ ad dominij tranſlationem exigitur, ſi tantùm eſſet acceptatio, neceſſaria vt quod beneficus confert, cedat beneficiario, non eſſet actus gratitudinis, quod de ea meritò aſſeritur, cùm eſt partus internæ æſtimationis, & ex eius veluti plenitudine exundat. Tertius actus, ſiue gratiarum actio conſiſtit in alio actu intellectus, quàm ſit ille in quo conſiſtit æſtimatio beneficij. Nam hæc poteſt non dirigi ad benefactorem, quod gratiarum actioni intrinſecum eſt. Ita tamen colloco gratiarum actionem in intellectu, vt non diffitear eam per actum voluntatis, quo ad benefactorem dirigitur, quaſi conſummari, vt Suares obſeruauit lib. 1. de orat. cap. 5. num. 9. Et ratione huius actus per gratitudinem eliciti, refunditur in prædictos actus, honeſtas formalis, propria gratitudinis. Quartus actus, qui eſt beneficij commemoratio, perſpicuè diſtinguitur à reliquis, cùm neque merè internus eſſe poſſit, ſicut beneficij æſtimatio, neque benefactorem neceſſariò reſpiciat, vt duo reliqui actus poſteà recenſiti, ſed poſſit abſente & prorſus ignorante benefactore exerceri. Denique poſtremus actus, qui eſt beneficij repenſio, apertè præ ſe fert ſuam diſtinctionem ab aliis anterioribus actibus, vt non ſit opus in ea hærere.

Iidem ſigillatim illuſtrati. Ac primùm beneficij æſtimatio, & memoria.

Operæpretium verò eſt, non prætermittere, quid circa ſingulos prædictos actus, vt laudabiliter fiant, & ad gratitudinis normam exigantur, conſtitutum ſit à morum magiſtris; Seneca præſertim, qui hoc argumentum vberrimè proſecutus eſt. In primis æſtimationem beneficij, Seneca tantam eſſe vult, quæ ſuperuenientem iniuriam obruat, vt plenè diſputat ep. 81. notans eam diſputationem in opere de beneficiis fuiſſe prætermiſſam. Et quanquam fœdè eo loco labitur, cùm iniuriæ repoſitionem & talionem, Iuſtitiæ tribuit, ſilens de publica autoritate, qua fiat ea repoſitio: Tamen ex beneficij debita æſtimatione proficiſci docet, vt pluris ſit beneficium, quàm iniuria.

145. Ad hanc beneficij æſtimationem continuatam pertinet eius memoria. Nondum commemorationem attingo, ſed de memoria ago, quæ poteſt beneficiario eſſe interna. Grauiſſimè eam commendat Seneca l. 2. de benef. c. 24. *Nihil magis præſtãdum eſt, quàm vt memoria nobis meritorum hæreat, quæ ſubinde refricanda eſt: quia nec referre poteſt gratiam, niſi qui meminit, & qui meminit, iam refert.* Et l. 3. c. 2. *Qui meminit, ſine impendio gratus eſt. Hoc quod non operam exigit, non* opes,

opes, non felicitatem; qui non præſtat, nullum habet, quo lateat, patrocinium. Nunquam enim voluit gratus eſſe, qui beneficium tam longè proiecit, vt extra conſpectum ſuum poneret. Quemadmodum quæ in vſu ſunt, & manum quotidie tactúmque patiuntur, nunquam periculum ſitus adeunt; illa quæ ad oculos non reuocantur, ſed extra conuerſationem vt ſuperuacua iacuerunt, ſordes ipſa colligunt vetuſtate. Ita quicquid frequens cogitatio exercet ac renouat, memoriæ nunquam ſubducitur, quæ nihil perdit, niſi ad quod non ſæpe reſpexit. Denique pulcherrimè & grauiſſimè epiſt. 81. *Torquet ingratus ſe, & macerat: Odit quæ accepit, quia redditurus eſt, & extenuat. Iniurias verò dilatat, atque auget. Quid autem eo miſerius, cui beneficia excidunt, hærent iniuriæ? At contra ſapientia exornat omne beneficium, ac ſibi ipſi commendat, & ſe aſſidua eius commemoratione* (interna apud ipſum beneficiarium, de ea enim agit, vt adiuncta docent;) *delectat. Malis vna voluptas eſt, & hæc breuis, dum accipiunt beneficia, ex quibus ſapienti longum gaudium manet ac perenne. Non enim illum accipere, ſed accepiſſe delectat, quod immortale eſt, & aſſiduum. Illa contemnit quibus læſus eſt, nec obliuiſcitur per negligentiam, ſed volens. Non vertit omnia in peius; ſed & quærit, cui imputet caſum, & peccata hominum ad fortunam potius refert. Non calumniatur verba nec vultus. Quicquid accidit, benignè interpretando leuat, nec offenſæ potius quam beneficij meminit, quantum poteſt, in priore ac meliore ſe memoria detinet.* Neque verò debet beneficij antiquitas, illud reddere obſoletum. Quinimo vt dicitur in panegyr. Conſtantini Flauienſium nomine, *Beneficia vetera hoc ſunt ſanctiora, quòd vetera. Bonis enim meritis cum ætate dignitas & pondus accedit. Atque vt magno natu parentes, magis magiſque in dies veneramur & colimus; fratrũ vero æqualitas, & liberorum ſoboles, blandiore licet, leniore tamen animos tangit affectu: Ita beneficia antiqua, grauiora ſunt, quamuis præſentia, ſuauiora videantur.*

146. Difficultatem hoc loco facere poteſt, locus Ariſtotelis, 4. Eth. c. 3. vbi agens de magnanimo, ait; magnanimum, (qui vtique ex virtute operatur,) meminiſſe quidem eorum, in quos beneficia contulit, non tamen eorum, à quibus beneficio acceptus eſt: Et delectabiliter quidem audire beneficia collata à ſe, non tamen quæ ab aliis ipſe acceperit. Vnde videtur euerti quod propoſuimus. Sed dicendum eſt cum D. Thoma ibi lect. 10. ita quidem euenire ex diſpoſitione magnanimi, vt plus cogitet de conferendis beneficiis, quàm de acceptis, quia totus eſt in conferendo; rarò autẽ accipit beneficiũ. Ex propoſito autẽ, & data opera, nequaquam magnanimum beneficiorũ acceptorum obliuiſci, ſed conniti maioribus ea beneficiis obruere.

Item grata acceptatio.

Ad gratam acceptationem ſpectant illa Senecæ 2. de Benef. c. 22. *Cùm accipiendum iudicauerimus, hilares accipiamus, profitentes gaudium, & id danti manifeſtum ſit, vt fructum præſentem capiat. Iuſta enim cauſa lætitiæ eſt, lætum amicum videre: iuſtior, feciſſe. Gratè ad nos perueniſſe indicemus, effuſis affectibus: quod non ipſo tantùm audiente, ſed vbique teſtemur. Qui gratè beneficium accepit, primam eius penſionem ſoluit.* Et cap. 24. *Nec delicatè accipiendum eſt, nec ſubmiſsè & humiliter. Nam qui negligens eſt in accipiendo, cum omne beneficium recèns placeat, quid faciet, cùm prima eius voluntas refrixerit? Alius accipit faſtidiosè, tanquam qui dicat; non quidem mihi opus eſt, ſed quia tam valdè vis, faciam tibi mei poteſtatem. Alius ſupinè, vt dubium præſtanti relinquat, an ſenſerit. Alius vix labra diduxit, & ingratior, quàm ſi tacuiſſet, fuit. Loquendum pro magnitudine rei impenſius, & illa adiicienda. Plures, quàm putas obligaſti. Nemo enim non gaudet beneficium ſuum latius patere. Neſcis quid mihi præſtiteris. Sed ſcire te oportet, quantò plus ſit quam æſtimas. Statim gratus eſt, qui ſe onerat. Nunquam tibi gratiam referre potero. Illud certè non deſinam vbique confiteri, me referre non poſſe. Nullo magis Cæſarem Auguſtum demeruit, & ad alia impetranda facilem ſibi reddidit Furnius, quàm quod, cum patri Antonianas partes ſecuto, veniam impetraſſet, dixit:* Hanc vnam, Cæſar, habeo iniuriam tuam: effeciſti vt viuerem & morerer ingratus. *Quid eſt tam grati animi, quam nullo modo ſibi ſatisfacere, nec ad ſpem quidem exæquandi vnquam beneficij accedere? His atque eiuſmodi vocibus id agamus, vt voluntas non lateat, ſed aperiatur, & luceat.*

147. Pulchrè item cap. 30. & 31. ſi modò quædam duriuſculè admixta molliantur, vt ſtatim monebo. *Qui libenter beneficium accepit, reddidit. Hoc ex paradoxis Stoicæ ſectæ minimè mirabile, vt mea fert opinio, aut incredibile eſt, eum qui libenter accepit beneficium, reddidiſſe. Nam cùm omnia ad animum referamus, fecit quiſque quantum voluit. Et cùm pietas, fides, Iuſtitia, omnis denique virtus, intra ſe perfecta ſit; etiamſi illi manum exerere non licuit, gratus quoque poteſt eſſe homo, etiam voluntate. Quotiens quod propoſuit, quis conſequitur, capit operis ſui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit? Prodeſſe ei cui dat, & voluptati ſibi eſſe.* Hoc, aiebam, molliendum eſſe. Non enim, ſi rem ad viuum reſecemus, qui in alterum beneficus eſt, oblectationem ſuam captat in eo opere. Fœda quippe eſſet ea captatio, & puritatem benignitatis alteri exhibitæ, contaminaret. Sed quòd homo beneficus, ſuæ illius actionis honeſtatem ſibi velit, ad eam autem honeſtatem actui hominis impreſſam, conſequatur voluptas, tametſi per accidens, & citra hominis ſtudium, dici vtcunque poteſt homo alteri benefaciens, gaudium illud ex beneficio quærere. Ad hunc ſenſum accipio Senecam, qui pergit. *Si quod voluit, effecit, peruenitque ad me animus eius, ac mutuo gaudio affecit, tulit quod petiit. Non enim ſibi inuicem aliquid reddi voluit; aut non fuit beneficium, ſed negotiatio. Benè nauigauit, qui quem deſtinauit, portum tenuit. Teli iactus certæ manus peregit officium, ſi petita percuſſit. Beneficium qui dat, vult excipi gratè. Habet quod voluit, ſi benè acceptum eſt. Sed ſperauit emolumentum aliquod. Non fuit hoc beneficium, cuius proprium eſt, nihil de reditu cogitare. Quod accipiebam, ſi eo animo accepi quo dabatur, reddidi. Alioquin peſſima optimæ rei conditio eſt. Vt gratus ſim, ad fortunam mittor. Si illa inuita reſpondere non poſſum, ſufficit animus animo. Quid ergo? Non quicquid potero, & faciam & reddam? Temporum rerúmque occaſionem ſequar, & eius implere ſinum cupiam à quo aliquid accepi. Sed malo loco beneficium eſt, niſi & excuſſis manibus eſſe grato licet.*

Ac gratiarum actio.

De gratiarum actione, non eſt qui ambigat, quàm gratum hominem deceat, ſitque neceſſaria ad tetram labem ingratitudinis amoliendam. Nec expectandum eſſe vt exigatur, ſed deferendam eſſe rectè notat S. Ambr. l. de Noë & arca, c. 22. Vult autem Seneca l. 2. de benef. c. 23. hanc gratiarum actionem publicam eſſe. *Quomodo danti in tantum producenda eſt notitia muneris ſui, in quantum delectatura eſt eum, cui datur; ita accipienti, adhibenda concio eſt. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidam furtiuè agunt gratias, & in angulo, & ad aurem. Non eſt iſta verecundia, ſed infitiandi genus. Ingratus eſt, qui remotis arbitris agit gratias. Quidam nolunt nomina ſecum fieri, nec interponi pararios, nec ſignatores aduocari, nec chirographum dare. Idem faciunt qui dant*

operam;

operam, vt beneficium in ipſos collatum, quàm ignotiſſimum ſit. Verentur palam ferre, vt ſua potiùs virtute, quam alieno adiutorio conſecuti dicantur. Rariores in eorum officiis ſunt, quibus aut vitam aut dignitatem debent: & dum opinionem clientium timent, grauiorem ſubeunt ingratorum.

Et beneficij commemoratio.

148.° Huiuſmodi gratiarum actio, continet ex parte, & ex parte infert quam præterea expoſcebam, gratam commemorationem beneficij, quæ bonæ mentis, ac beneficium ritè æſtimantis, index habetur. Ex dictis enim liquet, hunc actum adeò eſſe connexum cum agnitione beneficij & gratiarum actione vt, inter agēdas gratias neceſſariò exerceatur apud eum qui beneficium contulit: Apud alios autem, metuendum non ſit, ne hîc delinquat, qui in prædictis actibus munere ſuo functus fuerit. Ex hoc capite S. Ambroſius 2. de offic. cap. 25. infert beneficium multò meliùs apud pauperem collocari. *Ad ipſum quoque*, inquit, *ſeculi vſum, collocatio beneficij facta in pauperes magis quàm in locupletes, plus iuuat. Quia diues dedignatur beneficium, & pudet eum debitorem eſſe gratiæ. Quin etiam id quod collatum eſt ſibi, meritis ſuis arrogat: quòd vel vt debitum acceperit, vel ideò datum ſit, eo quòd is qui dedit, reddendum ſibi à diuite vberiùs exiſtimauerit. Ita in accipiendo beneficio, eo ipſo quod acceperint diuites, dediſſe ſe magis, quàm accepiſſe exiſtimant. Pauper verò etſi non habet vnde reddat pecuniam, refert gratiam. In quo certum eſt, quòd plus reddat, quàm acceperit. Pecunia enim numo ſoluitur, gratia nunquam exinanitur. Reddendo vacuatur pecunia, gratia autem, & habendo ſoluitur, & ſoluendo retinetur. Deinde quod diues refugit, pauper fatetur, quòd ſit obligatus debito: ſibique ſubuentum, non honori ſuo delatum putat. Donatos ſibi arbitratur filios, vitam redditam, ſeruatam familiam. Quantò igitur melius, apud bonos, quàm apud ingratos locare beneficium?*

Ac denique repenſio prudens.

Ad extremum, priores actus, vani & inanes, nec introrſum peruadentes, ſed in extimis labiis nati cenſentur, ſi ſuppetente rependendi facultate & occaſione, ſterilis ſit qui beneficium accepit. Hanc eſſe turpiſſimam mortem, ex ſententia Socratis lego apud Antoninum lib. 11. numer. 22. *Socrates*, inquit, *Perdiccæ quærenti, cur non ad ipſum veniret, reſpondit, ne turpiſſimo interitu peream. Hoc eſt, ne beneficio affectus, id non poſſim compenſare.* Non pudet, etiam ab homine ſcurrili, honeſtiſſimum præceptum diſcere. *Beneficium qui ſcit ſumere, & reddere neſcit, eſt improbus*, ait Plautus in Perſa. Et in Trinummo, *Beneficia beneficiis pertegenda ſunt, ne perfluant.* Seneca egregiè lib. 2. de benefic. capite 25. *Qui gratus futurus eſt, ſtatim dum accepit, de reddendo cogitat. Chryſippus quidem dicit, illum velut in certamen curſus compoſitum, & carceribus incluſum, operiri debere ſuum tempus, ad quod velut dato ſigno proſiliat. Et quidem magna illi celeritate opus eſt, magna contentione, vt conſequatur antecedentem.* Scitè etiam Saluianus lib. 4. ad Eccleſ. *Et natura ipſa hominum, conſuetudóque communis hac quaſi generali cunctos lege conſtringit, vt à quibus aliquid liberalitatis accepimus, plus eis gratiæ debeamus. Arctat quippe nos ad retributionem dati, accepta largitio. Ante vſum enim & munificentiam liberalitatis aliena liber eſt quiſpiam, beneficiorum fœnore non grauatus. Coguntur autem omnes ipſa conſcientia ſua ad repenſationem viciſſitudinis, poſtquàm eſſe cœperint debitores.*

149. Monet tamen Seneca lib. 4. citati Operis, capite 40. non eſſe in gratiæ relatione nimiùm propetandum. *Ne illud quidem exiſtimo faciendum*, inquit, *vt referre gratiam, etiam inuitis his, quibus refertur, properemus, & inſtemus cedentibus. Non eſt referre gratiam, quod volens acceperis, nolenti reddere. Quidam cùm aliquod illis miſſum eſt munuſculum, ſubinde aliud intempeſtiuè remittunt, & nihil ſe debere teſtantur. Reiiciendi genus eſt, protinus aliud inuicem mittere, & munus munere expungere. Aliquando & non reddam beneficium cùm poſſim, quando plus mihi detracturus ero, quàm illi collaturus: ſi ille non erit ſenſurus vllam acceſſionem, recepto eo, quo reddito, mihi multùm abſceſſurum erit. Qui feſtinat vtique reddere, non habet animum grati hominis, ſed debitoris. Et vt breuiter dicam, qui nimis citò cupit ſoluere, inuitus debet: qui inuitus debet, ingratus eſt.*

Eius difficultas.

Obſeruat etiam idem Seneca epiſt. 81. operoſum admodum eſſe, noſſe referre beneficium, neque id poſſe niſi à ſapiente præſtari, iuxta Stoïcos & Epicurum. Et addit, quamuis plerique beneficium poſſint reddere, paucos tamen referre. Locus eſt inſignis, ex quo partem adſcribo. *Non omnes ſciunt referre beneficium. Poteſt etiam imprudens & rudis, & vnus è turba, (vtique dum prope eſt ab accepto,) reddere beneficium, & penſare. Ignorat autem quantum debeat: vbi ſapienti notum eſt, quantum res quæque taxanda ſit. Nam ille de quo loquebar modò, titulus, etiamſi bonæ voluntatis eſt, aut minus quàm debet, aut tempore, aut quo non debet loco, reddit; id quod referendum eſt, effundit atque abiicit. Mira in quibuſdam rebus verborum proprietas eſt, & conſuetudo ſermonis antiqui. Quædam efficaciſſimis, & officia docentibus notis, ſignat. Sic certè ſolemus loqui: Ille illi gratiam retulit. Referre, eſt, vltrò quod debeas afferre. Non dicimus*, gratiam reddidit. *Reddunt enim & qui depoſcuntur, & qui inuiti, & qui vbilibet, & qui per alium. Non dicimus*, repoſuit beneficium, aut ſoluit. *Nullum enim nobis placuit, quod æri alieno conuenit: verbum, Referre, eſt ad eum, à quo acceperis, ferre. Hæc vox ſignificat voluntariam relationem. Qui retulit, ipſe ſe appellauit. Sapiens omnia examinabit ſecum, quantum acceperit, à quo, quando, vbi, quemadmodum. Itaque negamus, quenquam ſcire gratiam referre, niſi ſapientem. Non magis quàm beneficium dare quiſquam ſcit, niſi ſapiens; hic ſcilicet, qui magis dato gaudet, quàm alius accepto.* Vidit onerandum ſe apud imperitos, inuidia Stoïci huius effati, ac in ſpeciem paradoxi. Itaque calumniam reſponſione præuertit, ſubdens: *Hoc aliquis inter illa numerat, quæ videmur inopinata omnibus dicere, παράδοξα Græci vocant. Et ait: Nemo ergo ſcit præter ſapientem referre gratiam? Ergo nec quod debet creditori ſuo, reponere quiſquam ſcit alius, nec cùm emit aliquam rem, pretium vendenti perſoluere? Sed ne nobis fiat inuidia. Scito, idem dicere Epicurum. Metrodorus certè ait, ſolum ſapientem referre gratiam ſcire.*

Facienda repenſio cum vſura.

150. Subiungit infra aureum monitum de beneficio hilariſſimè referendo, nec abſque vſura. Et quidem non ad aucupandum nouum beneficium: ſed quia iuuat gratum eſſe, præſertim ſi qui beneficium prior contulerat, nunc noſtro beneficio egeat. De hoc egregiè S. Ambroſius 1. Offic. cap. 31. verbis illis. *Pulchrum quoque eſt, propenſiorem eius haberi rationem, qui tibi aut beneficium ali-*

quod, aut munius contulit, ſi ipſe in neceſſitatem incidit. Quid enim tam contra officium, quàm non reddere quod acceperis? Nec menſura pari, ſed vberiore reddendum arbitror, & vſum penſandum beneficij, vt tanto ſubuenias, quantò eius ærumnam repellas. Etenim ſuperiorem non eſſe in referendo, quàm in conferendo beneficio, hoc eſt minorem eſſe: Quoniam qui prior contulit, tempore ſuperior eſt, humanitate prior. Vnde imitanda nobis eſt in hoc quoque natura terrarum, quæ ſuſceptum ſemen multiplicatiori ſolet numero reddere, quàm acceperit. Ideò eſt tibi ſcriptum: Sicut agricultura eſt homo inſipiens, & tanquam vinea homo egens ſenſu. Si reliqueris eum, deſolabitur. *Sicut agricultura ergo etiam ſapiens, vt tanquam fœnerata ſibi, maiore menſura, ſemina ſuſcepta reſtituat. Terrä ergo aut ſpontaneos fructus germinat, aut creditos vberiore cumulo refundit ac reddit. Vtrunque debes quodam hæreditario vſu parentis, ne relinquaris ſicut infœcundus ager. Eſto tamen vt aliquis excuſare poſſit, quòd non dederit, quomodò excuſare poteſt, quòd non reddiderit? Non dare cuiquam vix licet, non reddere verò, non licet.*

Symbolica expreſſio, antedictorum.

Vniuerſum hunc apparatum functionum ac munerum gratitudinis, ingenioſè complexi videntur, qui Gratias tres commenti ſunt, quarum varia apud varios interpretatio. Eò tamen tantùm ſpectant, vt intelligatur, quomodo pro collato beneficio, exercenda ſit gratitudo. Audi breuiter Senecam lib. 1. de benef. cap. 3. *Dicam quare tres Gratiæ, & quare ſorores ſint, & quare manibus implexis, quare ridentes, quare iuuenes, & quare virgines, ſoluta ac pellucida veſte. Alij quidem videri volunt vnam eſſe, quæ det beneficium; alteram, quæ accipiat; tertiam, quæ reddat. Alij tria beneficiorum genera; promerentium, reddentium, ſimul & accipientium reddentiúmque. Sed vtrumlibet ex iſtis iudica verum. Quid iſta nos iuuat ſcientia? Quid ille conſertis manibus in ſe redeuntium chorus? Ob hoc quia ordo beneficij per manus tranſeuntis, nihilominus ad dantem reuertitur, & totius ſpeciem perdit, ſi vſquam interruptus eſt: pulcherrimus, ſi cohæſit, & vices ſeruauit. Ideò ridentes, quia promerentium vultus hilares ſunt, quales ſolent eſſe & qui dant, & qui accipiunt beneficia. Iuuenes: quia non debet beneficiorum memoria ſeneſcere. Virgines: quia incorrupta ſunt & ſyncera, & omnibus ſancta; in quibus nihil eſſe alligati decet, nec aſtricti. Solutis tunicis vtuntur: pellucidis autem, quia beneficia conſpici volunt.* Nempe non ab eo qui beneficium confert, quod ſtatim damnat, ſed ab eo qui beneficium refert, aut grata ſaltem commemoratione illud propalat.

Plena hominis erga Deum gratitudo, deſperanda.

151. Cùm autem his ritè adhibitis, cenſeri quis poſſit grati hominis erga hominem à quo beneficium accepit, munere perfunctus; Deo tamen ob infinitatem titulorum quibus ei obſtringimur, nullas vnquam pares gratias referri poſſe, & nomina, quę apud illum contraximus, eſſe indiſſolubilia, cęcus ſit qui non agnoſcat. Vt propterea S. Baſil. orat. in Martyrem Iulitam, maximè commendet eximiam illam Prophetæ vocem. *Meritò* (ait,) *hærentis velut in ſalebra, ac circumſpicientis ſuammet inopiam, quòd ad manum nihil retributione dignum occurrat: nihil quod aliqua ex parte reſpondeat magnificis adeò ac ſplendidis beneficiis. Ea enumerauerat paulò antè in hæc verba Quid retribuam Domino pro omnibus, quæ retribuit mihi? Ex nihilo fecit vt eſſemus, ac produxit. Cohoneſtauit dono rationis. Inuentum artium, gratuitò contulit, quæ adiumento ſunt nobis ad tuendam vitam. E terræ viſceribus alimenta eduxit. Nobis prærogauit in miniſterium, omnigenum pecus. Propter nos imbres, ſol, montana regio, atque item campeſtris, noſtri cauſa pulchrè exculta eſt & ornata: veluti profugia quadam nobis apparans, quibus ad montium vertices prouehamur. Propter nos amnes fluunt; ſcatent ac promanant fontium ſcatebræ; ad negotiandum ſe nobis aperit mare nauigationi; è fodinis metallicis effodiuntur opes. Vndequis affluit amœnitas exuberans deliciarum, omni nos obuallante creatura ac protegente, per luculentam ac prædiuitem erga nos beneficentiſſimi Dei gratiam. Ecquid neceſſe ſit qualiacunque hæc commemorare? Deus ipſe noſtræ ſaluti conſulturus inter homines conuerſatus eſt, ob hanc deciduam & corruptelæ obnoxiam carnem.* Pergit beneficia ſuperioris ordinis expendere. Quam conſiderationem, quòd ex altiori lumine pendeat, miſſam facio. Similem planè diſputationem legere apud eum eſt, in regg. fuſiùs diſput. interrog. 2.

Expreſſit ex parte, vt ſæpè aliàs, ac ex parte etiam illuſtrauit hanc fratris ſui orationem, Gregorius Nyſſenus orat. 1. in orationem Dominic. Illud in primis præmittens, vnum hoc ſuppetere, aliquatenus Deo retribuendi inſtrumentum, gratiarum actionem, tum concludens. *Exiſtimo igitur quòd ſi vel per totam vitam, orando, atque gratias agendo, ſermocinationem cum Deo continuemus, tantum ab ea, quam fieri par eſſet, retributione abfuturi ſimus, quantum ſi nec omnino quidem ab initio remunerari benefactorem in animum induxiſſemus. In tres partes ſpatium temporis diuiditur: in præteritum, præſens, & futurum. In tribus beneficium Domini deprehenditur. Si quod præſens eſt, conſideraueris, per ipſum viuis: ſi futurum, ille tibi earum rerum, quæ ſunt in exſpectatione, ſpes eſt. Si præteritum, non eſſes, niſi prius ab illo factus eſſes. Id ipſum quòd natus es, ab illo beneficium accepiſti. Ac poſtquam natus es, beneficio afficeris, dum per illum & viuis, & moreris, vt inquit Apoſtolus. Rerum futurarum ſpes, ex eodem beneficio pendet. Tu verò ſolius præſentis compos es. Itaque ſi vel per omne vitæ tempus gratias agere Deo non intermiſeris, vix præſentis temporis gratiam explebis: cùm interim nullam rationem excogitare poſſis, qua vel futuri, vel præteriti temporis, debita compenſentur.*

152. Effetueſcit hîc meritiſſimo, & ſancto æſtu corripitur Nyſſenus, grauiſſimè obteſtans mortales quoſcunque ad tam effuſam atque profuſam Dei erga nos beneficentiam, lumina obuertant. Itaque exclamat. *Nos autem, qui tantum abſumus à poteſtate debitæ gratiarum actionis, ne in eo quidem, quod à nobis fieri poteſt, animi gratitudinem præſtamus. Non dico totum diem, ſed ne exiguam quidem diei partem, vacationi diuinæ tribuentes. Quis mihi terram ſubſtrauit? Quis peruiam ſolertia atque induſtria naturam humidam fecit? Quis fixit mihi cœlum tanquam cameram? Quis præfert mihi facem Solis? Quis emittit fontes in conuallibus? Quis parauit amnibus alueos, per quos decurrant? Quis mihi brutorum animalium miniſterium ſubiecit? Quis me cùm puluis inanimus eſſem, vitæ pariter & mentis participem fecit? Quis hoc lutum, ad imaginem figuræ diuinæ formauit? Quis imaginem diuinam per peccatum in me confuſam, ad priſtinum rurſus decorem reduxit? Quis me pulſum paradiſo, & ligno vitæ priuatum, & in barathrum materialis vitæ demerſum, ad primam trahit beatitudinem?* Non eſt qui intelligat, *inquit ſcriptura. Nam profectò ſi hæc perpenderemus, continentem & aſſiduam, per omne vitæ ſpatium, gratiarum actionem præſtaremus.*

Conten

Contendendum igitur eſt omnibus neruis, vt gratum animum tam iugi támque effuſæ Numinis in nos benignitati, ſtudioſè rependamus. Quantumcunque tamen connitamur, fatiſcemus ſub onere. Quod inſigniter probat ratio illa Senecę 5. de Benef. cap. 9. quamuis ab eo per aliam occaſionem prolata. *Semper dat, ſine intermiſſione dat. Inire beneficiorum ſuorum non poteſt numerum. Quomodò ergo gratiam referet, cùm per hoc ipſum, quo gratiam refert, beneficium det?* Idem luculenter tradit Gregorius Neocæſar. in paneg. ad Orig. Præfatus enim annitendum ſemper eſſe, vt gratiæ referantur pro viribus; præſtaréque, infra merita iacere conatum gratias referendi, quàm ruſtico pudore non adæquandi merita, abſtinere prorſus eo officio, ſubdit. *Eſto itaque mea hæc oratio chariſteria, hoc eſt, gratiarum actionis; Erga Deum ſanè vniuerſorum, dicere non auſim. Etenim ab illo quidem, omnia nobis bonorum initia ſunt. Ab eo nos agendarum gratiarum, & hymnorum, ac laudum, primordia ducere oportet. Sed ne ſi quidem me totum, non qualis nunc ſum, profanus & impurus, & tetro atque immundo malo conſperſus & permiſtus; ſed nudum, ac puriſſimum, clariſſimúmque, & ſynceriſſimum, & ab omni labe alienum: Nec ſi totum, inquam, nudum me, velut recèns natum offeram, dignum à me tamen vllum in pretium, & compenſationem, omnium Principi & autori, munus attulerim. Quem nec priuatim ſinguli, nec ſimul vniuerſi, non ſi in vnum idémque pura omnia coaleſcant, & à ſe ipſis diſcedentia, ad eum tota conuertantur, vno ſpiritu, vnóque & conſono ſenſu coniuncta, dignè vnquam venerari ac laudare queant. Quod enim de Deo homo quiſpiam rectè cogitare, ac perfectè (ſi dici fas ſit) loqui pro dignitate poſſit, pro hac ipſa facultate, qua ornatus eſt, quam non ab alio vllo, ſed ab ipſomet accepit, nihil vtique aliunde habere poteſt maius, quod ad gratiarum actionem retribuat.*

153. Agapetus optimè concinit, in tabella regia, num. 43. *Tot licèt numero benefacta cumules; quot cæli ſtellæ ſunt, nunquam tamen bonitatem Dei vinces. Nam quæcunque quis Deo offert, ex his quæ ipſius ſunt, illi, quæ propria eius ſunt, offert. Atque profectò vt nemo in ſole ſuperare poteſt vmbram, ſemper præuertentem etiam eum qui inſtanter vrgeat; Ita neque homines, benignitatem Dei inſuperabilem, beneficiis ſuperauerint.* Inſigniter in hoc ipſo argumento verſatur Saluianus initio libri ſecundi ad Eccleſiam, præmiſſa egregia expenſione beneficiorum diuinorum & naturalis & ſupernaturalis ordinis, indéque inferens, impares nos ſemper fore Deo: & quantuncunque præſtemus, aut connitamur, Deum ſemper fore vt natura, ſic beneficentia ſuperiorem gratitudine noſtra.

Creſcit verò ſupra infinitum cumulus, quia non pro iis duntaxat beneficiis, quæ nobis immediatè collata ſunt; ſed pro iis quoque, quæ generatim erga omnes, ac etiam quæ particulatim in aliquos, liberaliter ſunt effuſa, agẽdas eſſe Numini ab vnoquoque gratias, Autor eſt Philo lib. de victimis: *Quoties*, inquit, *ſubit tuum animum voluntas agendi Deo gratias propter mundum conditum, age & pro vniuerſo, & pro integris eius partibus, tanquam animalis perfectiſſimi: atque, vt clarius loquar, pro cælo, pro Sole, pro Luna, cæteriſque vel fixis, vel erraticis ſyderibus. Deinde pro terra cum ſuis animantibus & ſtirpibus; pro mari, ac perennibus, torrentibúſque fluuiis, & his quæ victum in eis ſibi quærunt. Denique pro aëre ac huius partibus. Nam hyems, æſtas, ver, autumnus, anni tempora tuendæ vitæ neceſſaria, mutationes ſunt aëris, commodæ rebus ſublunaribus. Quòd ſi quando gratias agis pro hominibus, id non in genere tantum fieri oportet, ſed ſpeciatim iuxta diſtinctiones præcipuas: pro viris ac mulieribus, pro Græcis ac Barbaris, pro inſularibus æquè ac pro continentem colentibus. Item ſi pro vno viro vota facis, diuidenda ſunt non in minutias, ſed in ea quæ ſunt potiſſima, vt res animi ac corporis, & rationis atque ſenſuum. Non eſt enim ingrata Deo, pro his ſingulis, gratiarum actio, vel deprecatio.* Inſigne eſt, quod in praxi ſancti cuiuſdam viri ſibi noti fuiſſe hac in parte, refert S. Chryſoſtomus homil. 10. in epiſtol. ad Coloſſ. Etiam pro remotione occaſionum peccandi gratum ſe Deo præſtat Antoninus lib. 1. de vita ſua, num. 17. agnoſcitque fuiſſe ſingulare Numinis beneficium, quòd prædictis occaſionibus fuiſſet ſubductus.

CAPVT X.

De Ingratitudine.

154. EX dictis circa gratitudinem perſpicuè habetur, quid ſit de ingratitudine oppoſita ſentiendum. Quamuis autem aliud prætereà vitium, gratitudinem in altero extremo cingat, quo ſcilicet per gratitudinis exceſſum peccari poteſt. Tamen non eſt quòd eius tractatione hîc diſtineamur; Tum quòd infrequens eſt, vt quis eo modo labatur; Tum quòd vix eſt quod circa illud vitium explicationem aut illuſtrationem depoſcat. In ingratitudine itaque, ſiſtamus.

Ingratitudo formalis, quæ.

Eſt autem duplex ingratitudo; altera materialis tantùm: altera formalis. Hæc poſterior gratitudini è diametro opponitur, ſoláque ſpecialem culpam continet. Nihil autem aliud eſſe cenſenda eſt, quàm neglectus & contemptus perſonæ, quatenus benefactricis: quod accidit, cùm beneficium ab ea collatum, deſpicitur. Hoc verò tripliciter poſſe contingere, obſeruat D. Thomas. Nempe primò retribuendo mala pro bonis. Quod eſt non modò non rependere beneficium, ad quod obſtringebatur is cui beneficium fuerat collatum: ſed etiam inſolita nequitiæ fœcunditate, legere de ficubus tribulos, & de vuis ſpinas. Non illepidè quidam apud Galenum in exhort. ad bonas artes, ait pleroſque ita ſe erga benefactores habere, ac erga fontes: ad quos cùm ſæpè aquatum venerint, ſimul ac deſierint habere aquam, ita vt nihil vlterà ab eis expectent, apud eoſdem ſublatis veſtibus vrinam reddunt. Secundò contemnitur beneficium ab aliquo, vituperando illud, diſſimulando gratiam beneficij accepti, illúdve extenuando, aut incommoda ex eo conſecuta amplificando: cùm tamen pro beneficio accepto, laus benefactoris, & grata beneficij commemoratio deberetur. Tertiò accidit contemptus ille, æſtimando beneficium fuiſſe maleficium, nec recognoſcendo animum, quo præſtitum eſt. Quod pugnat cum illa, quam ſuprà expendimus, benigna acceptatione, & digna æſtimatione beneficij.

Hæc igitur eſt formalis ingratitudo; quæ eſt ſpecialiter vitioſa, dummodò expreſſa aliqua, & directa eius intentio interueniat. Nam non ſufficere ad ſpecialem ingratitudinis labem, voluntarium indirectum, quod ad omnia ferè peccata ſufficit, alibi diximus agentes de malitiæ exortu. Rationem petit Vaſques 3. parte, q. 88. articul. 4. dubio vnico. & Suares tomo 4. 3. par. d. 12. ſectio. 3. n. 6. ex eo quòd hoc peccatum per ſe primò conſumetur interiùs: ideóque vt ſit ſpecialiter vitioſum, egeat directa intentione ad ipſum

directè terminata. Quæ ratio alibi diſcutienda eſt.

Ingratitudo materialis.

155. Materialis autem ingratitudo, qua aliquid in benefactorem abſque eius contemptu, vel beneficij per eum collati deſpectione admittitur; aut debitum gratitudinis officium, item abſque contemptu prætermittitur, frequentior eſt. Poteſtque de ea accipi quod Seneca 3. de benef. c. 1. ſcripſit. *Multa ſunt genera ingratorum, vt furum, homicidarum, quorum vna culpa eſt; cæterùm in partibus, varietas magna. Ingratus eſt, qui beneficium accepiſſe ſe negat, quod accepit. Ingratus eſt, qui diſſimulat. Ingratus eſt, qui non reddit. Ingratiſſimus omnium, qui oblitus eſt. Illi enim, ſi non ſoluunt, tamen debent, & extat apud illos, veſtigium certè meritorum, intra malam conſcientiã concluſorum. Et aliquando ad referendam gratiam, conuerti ex aliqua cauſa poſſunt, ſi illos pudor admonuerit: ſi ſubita honeſta rei cupiditas, qualis ſolet ad tempus, etiam in malis pectoribus exurgere, ſi inuitauerit facilis occaſio. Hic nunquam fieri gratus poteſt: cui totum beneficium elapſum eſt. Et vtrum tu peiorem vocas, apud quem gratia beneficij intercidit, an apud quem etiam memoria? Luſcioſi oculi ſunt, qui lucem reformidant: cæci, qui non vident. Et parentes ſuos non amare, impietas eſt; non agnoſcere, inſania. Quis tam ingratus eſt, quàm qui quod in prima parte animi poſitum eſſe debuit, & ſemper occurrere, ita ſe poſuit & abiecit, vt in ignorantiam verteretur? Apparet illum non ſæpè de reddendo cogitaſſe, cui obrepſit oblitio.*

Hos ingratitudinis modos, quamuis accedente intentione directa ſuperiùs expoſita, non inficier pertinere ad ingratitudinem formalem: Tamen vt plurimùm, ſolam materialem ingratitudinem conſtituere, ex eo patet, quòd rari ſint qui ex formali illa mala voluntate operentur. Immemoria verò beneficij, quam Seneca quaſi fæcem ingratitudinis propoſuit, ne materialis quidem ingratitudinis nomine digna videbitur, ſi ſit prorſus inuoluntaria, eo quòd prorſus naturaliter, irrepſerit obliuio. Ea igitur duntaxat immemoria ſugillatur in hoc negotio, quæ liberè contrahitur cùm poſſet facilè excuti. Vitium tumentibus animis, admodum frequens, qui cùm plumbeas iras gerant, vt eſt apud Comicum, leuiorem tamen pluma gratiam habent. Quia ſcilicet dedignantur videri beneficio affecti, tanquam minores, vt Dio Caſſius lib. 46. ſcitè dixit.

Fontes Ingratitudinis.

156. Ingratitudinis fontes, in hunc modum aperit idem Seneca 2. de benef. cap. 26. *Videndum eſt nunc, quid maximè faciat ingratos. Aut nimius ſui ſuſpectus, & inſitum mortalitati vitium, ſe ſuaque mirandi, aut auiditas, aut inuidia. Incipiamus à primo. Nemo non benignus eſt ſui Iudex. Inde eſt, vt omnia meruiſſe ſe exiſtimet, & in ſolutum accipiat, nec ſatis ſuo pretio ſe æſtimatum putet. Hoc mihi dedit, ſed quàm ſerò, ſed poſt quot labores! Quantò conſequi plura potuiſſem, ſi illum, aut illum, aut me colere maluiſſem! Non hoc ſperaueram. In turbam coniectus ſum. Tam exiguo dignum me iudicauit? Honeſtius præteriri fuit.* De iiſdem cauſis, luculenter rurſus mox cap. 27. *Non patitur auiditas quenquam eſſe gratum. Nunquam enim improbæ ſpei, quod datur, ſatis eſt. Eò maiora cupimus, quò maiora venerunt: multóque concitatior eſt auaritia, in magnarum opum congeſtu collocata. Vt flammæ infinitò acrior vis eſt quò ex maiore incendio emicuit. Æquè ambitio, non patitur quenquam in ea menſura honorum conquieſcere; quæ quondam eius fuit impudens votum. Nemo agit de tribunatu gratias, ſed queritur, quòd non eſt ad Præturam vſque perductus. Nec hæc grata eſt, ſi deeſt conſulatus. Ne hic quidem ſatis eſt, ſi vnus eſt. Vltrà, ſe cupiditas porrigit, & felicitatem ſuam non intelligit, quia non vnde venerit reſpicit, ſed quò tendat. Omnibus his, vehementius & importunius malum eſt, inuidia, quæ nos inquietat dum comparat. Hoc mihi præſtitit, ſed illi plus, ſed illi maturiùs, & deinde nullius cauſam agit, contra omnes ſibi fauet.*

Permultas tetri huius vitij cauſas alias, ſic conſtipat lib. 7. eiuſdem Operis, cap. 26. *Alium labor, alium impenſa deterret: Alium periculum; alium turpis verecundia, ne dum reddit, fateatur accepiſſe. Alium ignorantia officij, alium pigritia, alium occupatio. Aſpice quemadmodum immenſæ hominum cupiditates, hient ſemper, & poſcant. Non miraberis, ibi neminem reddere, vbi nemo ſatis accipit. Quis eſt iſtorum tam firmæ voluntatis ac ſolidæ, vt tutò apud eum beneficia deponas? Alius libidine inſanit, alius abdomini ſeruit, alius lucri totus eſt, cuius ſummam non vinces; alius inuidia laborat; alius cæca ambitione, & in gladios ruente. Adiice torporem mentis ac ſenium, & huic contrariam inquieti pectoris agitationem, tumultúſque perpetuos. Adiice æſtimationem ſui nimiam, & tumorem, ob quæ contemnendus eſt, inſolentem. Quid contumaciam in peruerſa nitentium, quid leuitatem ſemper aliò tranſilientem loquar? Huc accedat temeritas præceps, & nunquam fidele conſilium daturus timor, & mille errores, quibus voluimur: audacia timidiſſimorum, diſcordia familiariſſimorum, & publicum malum, incertiſſimis fidere: faſtidire poſſeſſa, quæ conſequi poſſe, ſpes non fuit.*

Virus ingratitudinis generatim.

157. Quàm tetrum porrò ſit huius vitij virus, illud mihi patefacere ſufficienter videtur, quòd pœnam ingratitudini nuſpiam conſtitutam, affirmat Seneca lib. 3. de benef. c. 6. prætérquàm apud Macedonas. Legendum Medos contendit Muretus lib. 12. var. lect. c. 3. Sed contra veterum omnium Codicum fidem, vt notat Briſſon. l. 2. de regno Perſarum. Nec refert quòd de ea Macedonum lege, nihil vſpiam legatur; de lege autem Medorum, hoc eſt Perſarum, qui ſæpè pro Medis vſurpati, crebra extent teſtimonia; vt apud Themiſtium orat. 3. Ammianum l. 23. Ioannem Tzetzem Chiliade 3. cap. 98. & ante hos omnes apud Xenoph. lib. 1. pæd. Cyri. Hoc inquam non refert. Quia quod de Macedonum lege altum ſilentium ſit apud alios, non excludit Senecæ de ea teſtimonium. Quàm multa enim eiuſmodi, vnius grauis Scriptoris teſtificatione, ritè cenſentur firmari? Quòd autem de Perſarum lege à Seneca alioqui tacita conſtet, immemoriam potiùs Senecæ, & humanum lapſum confirmat, quàm Perſarum in Medos transformationem gratis inuectam. Vt vt ſit, ſi Macedones ac Perſas excipias, conſtitutam ingratitudini pœnam vt Seneca affirmabat, nuſpiam legimus. Quod ille ad ſceleris huius virulentiam refert. *Noſtri maiores*, inquit, *maximi illi viri, ab hoſtibus tantùm res repetierunt. Beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Excepta Macedonum gente non eſt in vlla data aduerſùs ingratum actio. Magnúmque hoc argumentum, dandam non fuiſſe, quia aduerſùs maleficium omne, conſenſimus: & homicidij, veneficij, parricidij, violatarum Religionum, alibi atque alibi diuerſa pœna eſt, ſed vbique aliqua. Hoc frequentiſſimum crimen, nuſquam punitur, vbique improbatur. Neque abſoluimus illud. Sed cum difficilis eſſet incerta rei æſtimatio, tantùm odio dãnauimus, & inter ea reliquimus, quæ ad vindices Deos mittimus.* Subdit rationes negatæ aduerſùs ingratũ actionis,

& propter quas hoc crimen in legem cadere non debuit: Partim ex natura beneficij collati, partim ex perdifficili eius æſtimatione, partim denique ex eo petitas, quòd nequeat conſtare, quæ pœna iuſtè ſit ingrato decernenda, cùm è tam multis capitibus variè æſtimandum ſit beneficium. Mihi verò ea, quam indicabam, videtur idonea, quòd ſcilicet deſperarint legiſlatores, iuſtam pœnæ ingrato rependendæ taxationem.

158. Vt autem ingratum à legibus indemnem abire patiamur, damnum tamen ſummum, & probrum æternum, ſibi ipſemet inurit; & quod eſt tertius in ſuo vitio, ſuum facit. Audi Senec. epiſt. 81. *Nemo ſi ingratus eſt, non miſer erit: Non differo illum, ſtatim miſer eſt. Itaque ingrati eſſe vitemus, non alia cauſa, ſed noſtra. Minimum ex nequitia leuiſſimumque, ad alios redundat. Quod peſſimum ex illa eſt, & (vt ita dicam) ſpiſſiſſimum, domi remanet, & premit habentem. Quemadmodum Attalus noſter dicere ſolebat. Malitia ipſa maximam partem veneni ſui bibit. Illud venenum, quod ſerpentes in alienam perniciem proferunt, ſine ſua continent, non eſt huic ſimile. Hoc habentibus peſſimum eſt.* Habes ſummam ac teterrimam ingratitudinis virulentiam, quam ſcriptores infiniti, ſuis momentis expenderunt, & iuſtis tractationibus proſecuti ſunt, nominatimque Lylius Giraldus opuſc. contra ingratitudinem: Varij item apud Ludouicum Cælium l.7. cap. 28. & nuper Carolus Paſchalius in cenſura animi ingrati, cuius tamen maior pars, hoc eſt duodeuiginti priora capita, ſpectant ad ingratitudinem materialem erga Deum pro tot tantiſque bonis. Ego perpaucis hinc inde delibatis, rem exſequar.

Specialiter de ingratitudine erga Numen, quàm tetra ac fœda.

In primis quoad ingratitudinem in Deum, inſignis eſt locus apud S. Ambroſ. orat. de obitu Satyri, quem ait pronunciaſſe, *nullum referendæ gratiæ maius eſſe officium. Quòd ſi homini non referre, ſimile homicidio iudicatum eſt, quantum crimen eſt, non referre Deo? Et ergo prudentis agnoſcere ſeipſum, & quemadmodum à ſapientibus definitum eſt, ſecundùm naturam viuere. Quid enim eſt tam ſecundum naturam, quàm referre autori gratiam? Aſpice cœlum hoc, nónne autori refert gratiam, cùm videtur?* Cœli enim enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum. *Mare ipſum cùm ſedatum atque tranquillum eſt, diuinæ ſerenitatis teſtatur indicium: cùm mouetur, indignatio ſuperna terrori eſt. Nónne omnes Dei gratiam iure miramur, cùm aduertimus quòd inſenſibilis natura quadam ſenſibili ratione ſuos fluctus coërceat, & fines ſuos vnda cognoſcat? Nam de terris quid loquar, quæ diuino obedientes præcepto omnibus ſponte animantibus pabulum ſubminiſtrant? Atque id quod acceperint agri, velut creſcentibus vſuris multiplicatum cumulatúmque reſtituunt? Ergo ille qui natura duce, diuini rationem operis igneo mentis vigore perceperat, ſciuit, primò omnium, ſeruatori ſuo gratiam eſſe referendam.* Et è contrario qui id omittit, contra ius ad quod ex natura obſtringitur, peccat, éſtque aliquatenus ipſis inſenſibilibus Dei operibus ſtupidior ac inſenſibilior. Sed de ſpeciali hac ingratitudine, cæterarum, abſque dubio, facilè principe, non eſt quòd plura dicam, cùm ſit æquè comperta ac frequens.

Ac etiam, quæ in homines, quàm indigna homine.

159. Operoſius fortaſſis videatur, ad mortales terminatæ ingratitudinis venenum, prodere; vel potiùs, quantum ſit, perſuadere. Luculenter de eo diſputat Gregorius Thaumaturg. in panegyr. Orig. *Dura, inquit, mihi, grauiſque res ingratitudo videtur: grauis inquam, & grauis vſquequaque. Eum enim qui beneficio affectus ſit, ſi aliter non poteſt, agendis ſaltem verbo gratiis rependere non conari; aut mente capti, & ſenſum beneficiorum non habentis eſt hominis, aut immemoris. Cui verò & ſenſus & cognitio eſt beneficiorum, niſi memoriam conſeruet in poſterum, niſi gratiam etiam aliquo modo referat bonorum autori, iners ille eſt, & ingratus, ac impius, eius criminis reus, quod nec magnus, nec paruus ignoſcat.* Iulianus Imperator Apoſtata orat. in laudem Euſebiæ Imperatricis. *Ecquid tandem de iis exiſtimandum eſt, qui cùm magna nomina, magniſque de rebus contraxerint, (non iam aurum aut argentum loquor, ſed de omni omninò re, in qua quiſpiam ab alio, beneficio ſit affectus) nihilominus gratiam pro iis perſoluere, nec contendant, nec poſſint, ſed ad ea, quæ praeſtare queunt, referenda, ac diſſoluendum debitum, negligentes ſe ac remiſſos præbeant? Nonne illi iure mali atque improbi, habendi ſunt? Neque enim vllum puto crimen eſſe, quo ingratitudinem homines minus oderint, minúſque exprobrent aliis, cùm accepto beneficio, ingrati in benè de ſe meritos videntur. Eſt autem is ingratus non modò qui mali nihil viciſſim facit, aut dicit, ſed etiam qui tacet ac diſſimulat, & alterius in ſe meritorum obliuiſcitur, atque eorum memoriam extinguit. Ac ferinæ huius & inhumanæ improbitatis exigua admodum & rara ſunt exempla. Plerique verò ſunt, qui beneficio ſe aliquo affectos eſſe, videri nolint, ac diſſimulent.* Et mox. *Sed quibuſcunque tandem de cauſis in agendis gratiis negligentes ſint, timidi ſunt & inuidi natura, atque omninò omnium hominum inimici, qui ne erga benemeritos quidem ſuos, faciles ſe ac benignos exhibeant.*

Exempla ferarum, aduersùs ingratum.

160. Etiam infra feras ingratum locare licet cum Iſidor. Peluſ. l. 3. epiſt. 59. Et conſonat illud Senecæ 1. de benef. cap. 13. *Officia etiam feræ ſentiunt, nec vllum tam immanſuetum animal eſt, quod non cura mitiget, & in amorem ſui vertat. Leonum ora à magiſtris impunè tractantur. Elephantorum feritatem, vſque in ſeruile obſequium demeretur cibus. Adeò enim quæ extra intellectum atque æſtimationem beneficij ſunt poſita, aſſiduitas tamen meriti pertinacis euincit.* Vtrunque exemplis illuſtrare, obuium eſt. Neminem latet, quod de leonis gratitudine erga Elpidem Samium, qui os morſu auidiore affixum euulſerat, ſcribit Plinius l. 8. cap. 16. Quid item de alio leone Seneca 2. de benef. cap. 19. & Gellius lib. 5. cap. 14. Inſigne eſt quod ſuo tempore geſtum memorat Petrus Damiani l. 6. epiſt. 5. Itémque aliud quod ſuo etiam tempore accidiſſe ſcribit Gulielmus Pariſ. l. de virtutibus, c. 9. de leone à draconis faucibus, quibus iam iam deuorandus erat, hominis ope erepto, quem liberatori ſuo tantopere gratum extitiſſe ait, vt coram eo in medio exercitu mitiſſimè ſe haberet, & quotidiè captam venando prædam, ad eum deferret, veluti ſeruitutis penſum. Reuertentem autem, nauigio ſequi prohibitus, natando proſequi tentans, tandémque in natatione deficiens, extinctus eſt. De elephanto audi Caſſiodorum l. 10. epiſt. 30. *Magnitudo illa terribilis nec formicis minutiſſimis par eſt, quando beneficium non habet naturæ, quod vltima videntur animalia meruiſſe. Humano ſolatio conſurgunt, cuius arte iacuerunt. Bellua tamen ſuis greſſibus reſtituta, nouit memor eſſe beneficij. In magiſtrum quippe recipit, quem ſibi ſubueniſſe cognoſcit: ad ipſius arbitrium greſſus mouet: ipſius voluntate cibos capit: Et quod omnem intelligentiam*

quadrupedum ſuperat, non dubitat primo aſpectu adorare, quem cunctorum intelligit rectorem eſſe. Canum gratitudine nihil vulgatius. Vide illuſtria duo exempla apud Scalig. exercit.262. num.6. Et antiquiora non aſſimilia indicant illa S.Baſilij hom.9. hexaëm. *Memoria beneficiorum huiuſce animantis, canis, gratiaque reddenda, quem ingratum beneficiorúmque immemorem, non pudore ac dedecore aſperſerit? Jam quidem & interfectis, à latronibus in ſolitudine dominis, complures à cadaueribus canes non receſſiſſe, ſed ibidem expiraſſe, memoria traditur. Nonnullos etiam, cade adhuc recente, duces illis fuiſſe qui latrones inquiſierunt, & ad pœnam maléficos rapi fecerunt.*

In ingratum, conclamatio.

161. Liceat cum Dione Chryſoſtomo orat.1. de regno hunc locum claudere. *Amant etiam & patiuntur maximè armenta paſtores ſuos, & equi aurigas. Venatoréſque à canibus cuſtodiuntur & diliguntur. Et alia ſimiliter ſubiecta, ſuos amant imperatores. Quomodo ergo conſequens ſit, quum ſtulta, & gratitudinis ſenſu carentia, norint, améntque eos qui ipſorum curam gerunt, vt animal omnium intellectu præſtantiſſimum, & gratiam referre ſciens, ignoret & inſidietur?* Hoc perſuaſerat Publius, inſigni plerunque pro mimo ſapientia, cùm ſic pronunciauit.

Dixeris maledicta cuncta, cùm ingratum hominem dixeris.

Affinéque illud Menandri ab Auſonio expreſſum epigram.132.

Nil homine terra peius ingrato gerit.

CAPVT XI.

De affabilitate, ſeu comitate.

SEquuntur virtutes illæ adnexæ Iuſtitiæ commutatiuæ, quæ à debiti perfecti ratione deficientes, circa ſermonem, omninò aut maximè occupantur. Nempe affabilitas, ſiue comitas, & veritas, cui ſimplicitas annectitur.

Affabilitatis obiectum, & diſtinctio ab eutrapelia, manſuetudine, amicitia, benignitate.

Affabilitatem Ariſtoteles 4. Eth. cap.6. ait verſari circa congreſſiones & conuictum. Hoc eſt circa totum ambitum, actionum ad humanam & ſocialem vitam ac conuerſationem ſpectantium: præſertímque ad colloquia cum aliis, quæ homo affabilis ſtudet ita attemperare, & regere, vt proximo grata ſint, & talia, quæ hominem in ciuili vita degentem, non dedeceant. Hæc porrò virtus, ita ſpectat conuerſationem honeſtam, aliíſque gratam, vt tamen ad facetias & iocos moderandos, quatenus id in ipſius iocantis leuamen & oblectationem cedit, non porrigatur. Id enim ſpectat ad partem Temperantiæ ſubiectam, quæ dicitur Eutrapelia, & ab Ariſtotele, ſuprà cap. 8. exponitur. Siſtit ergo affabilitas in actionibus, & conuerſatione ſeria, nec moroſa, ac etiam honeſtate iocoſa, quatenus id in aliorum relaxationem & oblectationem redundat. Quæ omnia attemperat, quatenus debitum eſt vitæ ſociali, quod eſt huius virtutis motiuum, atque formale obiectum. Ideóque Ariſtoteles cap.illo 6.ait, hanc virtutem, amicitiæ maximè ſimilem videri. *Talis enim eſt, qui habitu hoc medio eſt præditus, qualem modeſtum ac probum amicum eſſe volumus; ſi id videlicet aſſumpſerit, vt diligat.* Quatenus autem affabilitas à manſuetudine differat; infrà preſſiùs exponam agens de manſuetudine. Nunc vel ex eo quòd affabilitas ad amicitiam accedat, eique maximè ſimilis ſit, vt Ariſtoteles dixit, colligitur affabilitatem longè alterius rationis eſſe à manſuetudine. Nam hæc, eſt ad ipſum operantem, non item amicitia; atque adeò neque affabilitas, quæ amicitiæ admodum ſimilis eſt.

162. Hæc quamuis ita ſe habeant, negaríque non poſſit, quin vt Ariſtoteles rectè aſſeruit, affinitas aliqua, affabilitatem inter, & amicitiam intercedat: ſubdit tamen Ariſtoteles, affabilitatem reuerà differre ab amicitia. Quod probat; quia affabilitas vt ſic, ac præcisè prout affabilitas, *eſt ſine affectu diligendi eos quibuſcum verſatur. Non enim quia vel amat, vel odit; ſuſcipit ſingula vt debet, ſed quia eſt talis. Quippe cùm idem facturus ſit, tam apud notos, quàm ignotos: tam apud familiares, quàm apud eos, quibuſcum nulla familiaritas interceſſerit. Vbique tamen prout ſingulis conueniet. Non enim perinde familiares atque externos, aut ſtudio proſequi, aut dolore afficere nos conuenit. In vniuerſum igitur dictum eſt, in congreſſionibus hunc, vt oportet, ſe eſſe geſturum. Spectans autem ad honeſtatem & vtilitatem, id attendet, vt dolorem non afferat, vel collætificet & obſequatur. Videtur enim circa voluptates doloréſque eos verſari, qui in congreſſionibus exiſtunt.* Et hæc quidem clara ſunt.

Sed illud difficile videri poteſt, quod Ariſtoteles ſubiicit: nempe affabilem ac comem, ſi vel honeſtas vel damnum proprium ſuadeat, vt alteri in congreſſione moleſtiam inferat, id nequaquam defugiturum, ſed potiùs prælecturum alterius contriſtationem, quàm damnum proprium. Verùm Ariſtoteles non intendit docere, comem virum eam moleſtiam alteri irrogaturum, operantem ex virtute affabilitatis: quaſi hæc virtus reſpiciat declinationem proprij incommodi, & alieni damni prælectionem, quod conſtat falſum eſſe. Tantùm itaque aſſerit, neminem hac virtute prohiberi, quominus damno ſuo proſpiciat: Ac etiamſi alterius incommodum per accidens ſit conſecuturum, poſſe illud permittere & præligere, cùm non tenetur illud auertere cum ſuo diſpendio. Nec idcircò cenſendum non affabilem, qui ita ſe geſſerit in prædicto euentu.

163. Affabilitatis virtutem ſic expoſitam, aliqui cum benignitate confundunt. Sed S. Hieronymus in cap. 5. ad Gal. ex doctrina Stoicorum, docet benignitatem non eſſe nudam verborum affabilitatem, ſed adiunctam beneficentiæ. Sic enim eam exponit. *Benignitas etiam ſiue ſuauitas, (quia apud Græcos χρηστότης vtrunque ſonat,) virtus eſt lenis, blanda, tranquilla, & omnium bonorum apta conſortio, inuitans ad familiaritatem ſui, dulcis alloquio, moribus temperata. Denique & hanc Stoici ita definiunt. Benignitas eſt virtus ſponte ad benefaciendum expoſita. Non multùm bonitas à benignitate diuerſa eſt, quia & ipſa ad benefaciendum videtur expoſita. Sed in eo differt, quia poteſt bonitas eſſe triſtior, & fronte ſeueris moribus irrugata, benè quidem facere, & præſtare quod poſcitur; non tamen ſuauis eſſe conſortio, & ſua cunctos inuitare dulcedine. Itaque hanc ſectatores Zenonis ita definiunt. Bonitas eſt virtus, quæ prodeſt; ſiue virtus, ex qua oritur vtilitas, aut virtus propter ſemetipſam, aut affectus, qui fons ſit vtilitatum.* Vtique abſque ea alterius oblectatione, quam confert comitas ſeu affabilitas. Huius virtutis characteriſmum præferunt illa Auſonij de Nepotiano Grammatico, l. de profeſſor. Burdegal.carm.16.

Facete, comis, animo iuuenali ſenex,

Cui

Cui felle nullo, melle multo mens madens:
Aenum per omne, nil amarum miſcuit,
Medela noſtri, Nepotiane, pectoris,
Tam ſeriorum quàm iocorum particeps.
Te fabulantem, non Vlyſſes linqueret,
Liquiſ canentes, qui melodus virgines.

Neceſſe porrò ad eam eſt præcurrere animi hilaritatem. Nam vt dixit Sidonius l.9. epiſt.3. *quidam barbariſmus eſt morum, ſermo iucundus & animus afflictus*; rarique ſunt qui prementes altum corde dolorem, & ab aliquo exaſperati, mollibus verbis ementiantur internum vulnus.

Eiuſdem ſplendor & vtilitas, ac ſumma iucunditas.

Et quanquam in omni vita hæc virtus ſplendidiſſimè micat, maximè tamen videtur prodi agendo cum rupicibus, & ſiue ob iram ſiue ob inurbanitatem, præbentibus occaſionem iræ & iurgij. Quamuis enim id ex parte eius, qui ſeipſum cohibet, ſpectet ad manſuetudinem, quæ eſt virtus ad ipſum operantem: tamen ſpectat ad affabilitatem, quatenus reſpicit alterum, cuius ira vel inurbanitas declinatur. Quod quanti ſit, docet in hunc modum S.Chryſoſtomus homil.31.ad popul. *Cùm videris exaſperatum, magis cede. Maioris enim hic furor indiget remedij. Quantò grauiores infert contumelias, tantò maioris indiget manſuetudinis. Et ſicut febris cùm vehementer ſpirauerit, tunc eget cedente; ſic & iraſcens. Beſtiam, cùm maximè efferatur, tunc fugimus omnes; ſic & iraſcentem. Hócne honorem eſſe cenſes, quoniam & beſtiam honoramus, & furentes cùm declinamus? Nequaquam. Nota magis hæc eſt contumelia. Imò verò neque nota, neque contumelia, ſed miſericordia & humanitas. Non cernis nautas, cùm vehemens ventus ſpirauerit, vela demittentes, ne ſubmergatur nauigium? Equos, cùm in campum delati ſeſſorem abripuerint, à ſeſſore non retrahi, ne vires incaſſum exhauriat? Ignis eſt ira, flamma eſt velox, indigens materiæ. Igni fomitem ne præbeas, & ſtatim malum extinxeris. Non habet ex ſe fortitudinem ira, niſi ſit alter qui nutriat eam.*

Solenne eſt mortalibus excuſare excuſationes in peccatis, eóque faciliùs, quò in alium culpam regerendi, ſe dat occaſio procliuior. Iraque in re propoſita, quia alterius aſperitas præceſſiſſe ſupponitur, eam plerique ex parte ſua, comitatis excidio obtendunt: eóque confugiunt, vt dicant, adactos ſe alterius inurbanitate & aſperitate fuiſſe, ad comitatem abiiciendam. Inturum hoc perfugium, ſic præcludit eo loco S.Chryſoſtomus. *Nulla tibi eſt excuſatio. Ille furore tenetur, & neſcit quid agat. Tu conſpiciens eum cùm in eadem incideris, nec ex illo fueris correctus, quam veniam ſperabis? Si quem in conuiuio conſtitutus ab initio videris ebrium & turpiter agentem, nónne multò magis poſt illum inebriatus, venia fueris indignus? Itidem & hic. Quam excuſationem eſſe putamus, dicendo ſcilicet: ego non cœpi: hoc contra nos eſt, quòd nec illum conſpicati, ſumus correcti. Vt ſi quis diceret, Ego prius non interfeci. Propterea nanque puniri dignus es, quoniam nec exemplum intuitus, temetipſum coërcuiſti. Si videris vomentem ebrium, diſtrahi, diſſipari, oculos habere diſtentos, immunditia menſam implere, omnes eum fugere, & poſtmodum in eadem incidas, num eris magis odioſus? Talis eſt & iraſcens; imò verò vomentis venas intendit, oculos inflammat, diſtrahit inteſtina, verba multò illis immundiora cibis eructat, indigeſta loquitur omnia, elaboratum nihil. Non enim ira permittit: ſed ſicut illic humorum immoderatio ſtomachum vexans, vt plurimùm omnia eiicit: Itidem & hîc, immoderatus feruor animam vexans, ea tegere, quæ tacere bonum eſt, non permittit; ſed effabilia dicit, & ineffabilia: non audientes, ſed ſeipſum dedecorans. Sicut igitur à vomentibus fugimus, ſic & ab iraſcentibus: puluerem, eorum iniiciamus vomito.*

164. At quanta ſit ciuium ex affabili conuerſatione iucunditas, accipe ex Dione orat.44. *Hoc homini ſufficit humano, vt diligatur à ſuis ciuibus. Et qui hoc obtinet, quid ille vltra indiget imaginibus, aut præconiis, aut prima honore ſedis, aut vt auro compactus ſtet in illuſtriſſimis templis? Vnum enim verbum ex beneuolentia dictum, atque amicitia, pluris eſt, quam vniuerſum inter homines aurum, & coronæ, & alia omnia, quæ ſplendida habentur.* Dulci miſcetur vtile. Ex comitate enim, cùm alia bona, tum maximè amorem, erga perſonam comem atque affabilem, exiſtere, tradit in hunc modum S. Ambroſ. 2. Offic. cap.7. *Popularis & grata eſt omnibus bonitas, nihilque, quod tam facilè illabatur humanis ſenſibus. Ea ſi manſuetudine morum, ac facilitate animi, moderatione præcepti, & affabilitate ſermonis, verborúmque honore, patienti quoque ſermonum vice, modeſtiaque adiuuetur gratia, incredibile quantum procedit ad cumulum dilectionis. Legimus enim non ſolùm in priuatis, ſed etiam in ipſis Regibus, quantum facilitas blandæ affabilitatis profecerit, aut ſuperbia verborúmque obſueris tumor, vt regna ipſa labefactaret, & poteſtatem ſolueret.*

Ad idem, dictionis ver, ex Chryſoſtomo.

Verùm quòd eximia bona ſedatæ & affabilis collocutionis, venuſtiſſimè omninò ac floridiſſimè expreſſerit S. Chryſoſtomus, inſtituta ſedatæ & aſperæ collocutionis comparatione, non grauabor aliquem aurei fluminis riuum huc deriuare: Illud duntaxat præmonens, manſuetum ab eo ex interprete dici, qui affabilis aut comis dicendus fuerat, cùm manſuetudo, vt præmiſi, ſiſtat intra operantem: quod non facit virtus quæ temperat allocutionem cum alio, ſiue affabilitas. Sed nimirum quia affabilitati plurimùm confert manſuetudo, & obiectis materialibus admodum affinibus diſtinentur, confunduntur quandoque earum nomina. Ita ergo habet Chryſoſt.homil.6. in Acta. *In quibus putas eſſe iracundum, in quibus tolerantem malorum, ac manſuetum? Nónne huius anima, ſolitudini cuipiam, habenti multam quietem, comparatur? Illius verò foro & turbæ, in quo multus clamor ſequentium camelos, & mulos, ac aſinos, multùm ad accedentes exclamantibus, ne conculcentur. Nónne illa quidem mediis ciuitatibus comparata, in quibus hinc argenti fabrorum, inde ariſtabrorum magnus auditur ſonitus: & alij quidem inuadunt, alij autem inuaduntur? Sed hæc vertici cuidam montis eſt ſimilis, in quo lenis flat aura, & purus ſplendor fulget, & perſpicua fontium ebulliunt fluenta, & multiplex florum producitur gratia: vti ſunt verna prata, ac horti, florentibus arboribus ac floſculis, & aquis defluentibus. Quòd ſi & ſonus auditus fuerit, dulcis eſt, & multam effundit voluptatem. Nam vel aues cantillantes ſummis arboribus inſident, & cicadæ, & philomelæ, & hirundines concorditer vnam quandam perficiunt muſicam. Vel zephyrus blandè allidit arborum ramos, in quercubus & pinis ſtridens, etiam olores imitatur. Vel pratum roſas producens, & lilia inter ſe colliſa & commota, quaſi pelagus parum vndabundum referunt. Imò multas quis inuenerit ſimilitudines. Nam quando quis roſas aſpexerit, iridem putabit & videre: quando autem violas, mare vndabundum: quando verò verò lilia, cælum. Neque ſpectaculo ſolo & aſpectu oblectatur tunc talis, ſed & ipſo corpore. Nam & refrigeratur & reſpirat: ita vt in cœlo potius quàm in terra videatur eſſe. Eſt & alius ſonus quidam, quando aqua à ſumma altitudine per canales ſuo motu fertur, & blando ſtrepitu ſubiectis ſilicibus obſtrepit. Ita relaxat membra noſtra voluptas,* vt

vt etiam oculis ſomnum membra fouentem immittat.

165. Subdit nequaquam ſibi in animo fuiſſe, dictionis ver oſtentare; quod vanum, imò pueri-le, & in Chriſtiano Oratore, indignum planè nul-láque ratione ferendum ſit. *Sed vt per hanc deſcriptionem videremus, quanta ſit manſuetorum voluptas, & quòd multò ſuauius ſit viro manſueto conuiuere, maioráque emolumenta ab illo accipiantur, quàm ſi in talibus verſetur locis. Hos imitemini. Quando enim neque validus ventus ex tali anima egreditur, ſed benigni quidam ſermones ac blandi, & zephyro placido rectè comparantur, dum admonitiones nihil habent aſperum, ſed aues cantillantes imitantur. Quomodò igitur hoc non melius? Non enim corpori accidit ſermonis aura, ſed animas reficit. Non ita ſtatim Medicus febricitantem hominem à febribus liberarit ſua cura, vt longanimus vir & iracundum, & præ ira flagrantem apprehenſum refrigerabit per ſpiritum propriorum ſermonum. Et quid de Medicis dico? Neque ferrum ignitum, aquæ inimctum, ita ſtatim calorem amittit, ſicut ſi incidat in mitem animam homo iracundus.*

Et mox. *Nihil inſanius homine iracundo, nihil oneroſius, nihil moleſtius, nihil fœdius. Quemadmodum ſcilicet nihil ſuauius eſt eo, qui neſcit iraſci. Melius eſt cohabitare beſtiæ, quàm homini tali. Nam illa quidem ſi ſemel cicuretur, ſeruat ſuam legem, illum autem quoties placaueris, iterum exaſperatur. Sibi enim habitum quendam talem, indidit ſemel. Quemadmodum enim dies candidus ac lucidus, & hyems plena conturbatione, inter ſe multùm diſtant; ita etiam, iracundi ac manſueti animæ.* Hæc ibi Chryſoſtomus. Quibus docemur, non modò magnæ peritiæ eſſe, ferre aliorum imperitiam; vt aiebat Pythagoras; ſed etiam ſummæ, in communi conuictu, & tanta multorum ruditate, neceſſitatis.

CAPVT XII.

De affabilitatis extremis; adulatione, ac ruſtica aſperitate.

AFfabilitatis virtuti, quæ apud Ariſtotelem dicitur eſſe innominata, apud alios autem, vt vidimus, eſt binomia 4. Ethic. cap. 6. *initio*, duo extrema vitia ſic opponuntur. *In congreſſibus quoque, & conuictu, ſermonúmque & negotiorum communitate, eſſe alii placidi & obſequioſi videntur, qui omnia in gratiam laudant, nulláque in re aduerſantur: ſed minimè moleſtos exiſtimant eſſe oportere iis, quibuſcum habent conſuetudinem. Alij è contrario, in omnibus aduerſantur, nullámque ſibi habendam rationem putant, ne moleſti ſint, qui moroſi & litigioſi nuncupantur.* Priorem habitum vitioſum, Ariſtoteles, bimembrem poſteà facit in fine capitis. Ait enim: *Qui obſequitur, ſi nulla alia de cauſa id facit, niſi vt iucundus ſit, placidus eſt & obſequioſus. Si vt emolumentum aliquod adipiſcatur, atque id vel pecuniis, vel iis rebus, quæ pecuniis comparantur, adulator.* Itaque huic virtuti duo aduerſantur extrema vitia, vnum per exceſſum placendi; alterum per defectum, & ruſticam aſperitatem.

Extremum affabilitati oppoſitum, per exceſſum, aſſentatio.

166. Vitium quod nimio placendi ſtudio diſtinetur, ſi ſit ex mero placendi ſtudio, ſed nimio, generale *blanditiarum* nomen retinet, vertitúrque etiam in faſtidium eius ad quem terminatur tantus placendi affectus. Quod ſcitè tradit Seneca 3. de ira, c. 8. exemplo Cœlij oratoris, *cum quo, vt aiunt, cœnabat in cubiculo lectæ patientiæ cliens. Sed difficile erat illi in crapulam coniecto, rixam eius, cum quo cœnabat, effugere. Optimum iudicauit, quicquid dixiſſet, ſequi, & ſecundas agere. Non tulit Cœlius aſſentientem, ſed exclamauit: Dic aliquid contra vt duo ſimus.* Quod enim adeò putidè cliens ille Cœlio placere affectaret, cœnare ſecum ſibi videbatur Cœlius. Ideóque vt cum alio ſibi agere videretur, hominem quærebat, qui non planè eiuſdem ſenſus ſemper eſſet, atque ſermonis. Si autem ſint blanditiæ hamatæ, & in aliquam prædam dirigantur, *adulationis* nomen accipiunt. Quod eſt ordinariè oleum peccatoris, impinguans caput magnatum, ac quoruncunque ſuperiorum, aut eorum à quibus aliquid ſperatur. Vt propterea Seneca in præfatione quarti naturalium adulatores deſcribat *artifices ad captandos ſuperiores:* Qui quanta eis difficultate obſiſtant, his præter cætera tradit Lucilium ſuum informans. *Par illis, etiamſi benè caueris, non eris. Mihi crede, capieris, ſi proditioni ipſi te trades. Habent hoc in ſe naturale, blanditiæ; etiam cùm reiiciuntur, placent: ſæpe excluſæ, nouiſſimè recipiuntur. Hoc enim ipſum imputant, quòd repelluntur, & ſubigi ne contumelia quidem poſſunt.*

Et ementitur quidem aſſentatio amicitiam, & beneuolentiam: & vt Plautus in Truculento dixit, lingua eiùs in melle & lacte, cor autem in felle & aceto. Vnde non niſi apparentem beneuolentiam continere, agnouit Diogenes apud Stobæum ſerm. 14. cùm dixit, in aſſentatione veluti ſepulcro quopiam, ſolum amoris nomen inſcriptum eſſe: amorem verò ſyncerum, eóque nomine dignum, reuerà abeſſe. Imò Saluianus l. 3. ad Eccleſ. adulatorem venenum eiaculari & hoſtiliter ferire, pulchrè tradit, his præter cætera. *Non te moueant blandimenta eorum; venena tibi ſunt. Non reſpicias adulationes eorum: gladij ſunt iugulatores tui, & quidem ferreis atque hoſtilibus gladiis teriores. Illos enim homines cuncti vident, iſtos incauti non vident. Illi quia apertè ſæuiunt, euitantur; iſti, quia occultè inſidiantur, occidunt: & hoc periculoſiores ſunt ac nouo nocendi genere peiores, quod illis ferreis gladiis nemo eſt penitus qui ſe lædi velit, iſtis multi ſe etiam occidi volunt, noua atque inæſtimabilis mali lethalis illecebra. Illis gladiis quicunque percutitur, & timore pariter & dolore torquetur, iſtis quicunque occiditur, delectatur. Fuge ergo hoc malum, fuge aſſentationes inſidiantes tibi, fuge obſequelas noxias tibi.* Annuunt quoque Philoſophi laudati à D. Hieron. Dial. 1. contra Pelag. definientes adulatorem, blandum inimicum; tantum abfuit vt amicum cenſerent. Et meritò. Cùm enim amor alterius, qui quidem non tam ipſius amantis quàm amati amor ſit, debeat in amato ſiſtere, nec retorqueri ad vſum & commodum ipſius amantis; perſpicuè efficitur, aſſentatorem, qui in ſuum duntaxat bonum intentus eſt, non niſi labiorum tenus amare eum, cui adulatur: nec curare, illi ſe gratum præbere, quia ſic decet vitam ſocialem & humanam, ſed vt aliquid inuncet. Itaque nullam partem laudis quæ debetur beneuolentiæ, decerpere ſibi poteſt aſſentatio, quamuis eius decorem ementiatur, & non abſimili externa ſpecie, plerunque imponat, vt Seneca rectè dixit epiſt. 45. *ſub medium*, & fusè Tyrius diſſert. 4. Ab Ariſtotele 2. Eth. cap. 7. amicitiæ per exceſſum opponitur. Quod repetit, & de beneuolentia accipiendum docet l. 4. cap. 6. Et idcircò adulationem eſſe vmbram amicitiæ, ait Max. Tyrius diſſert. 36. n. 210. *Eſt*, inquit, *amicitia, res rariſſima, cuius tamen vmbram vbique inuenies. Adulatorum dico, qui rideant ſemper, ſemper palpo feriant, plurima examina, cætiſ-*

que

quæ plurimos. Quorum in ſumma lingua, amicitia habitat: Nec beneuolentia, ſed neceſſitate adducti circumuolitant, mercenarij verè non amici. Et huius quidem mali, immunis futurus es nunquam, dum qui remuneratione metiuntur amicitiam, inuenire poteris.

Aſſentationis natales, & inde eius fœditas.

167. Nihil porrò eſſe videtur ad eius fœditatem perſpiciendam accommodatius, quàm ſi ortum eius ac natales diligentiùs quis conſideret. Oriri enim ex animi puſillitate, & ingenij ad nihil altum aſſurgentis ſeruilitate, habetur ex Tullio parad.5. Ariſtotele 4. Eth.c.3. & 5.politic.cap.11. & Clearcho Peripatetico, qui proprium eſſe adulatorum dixit, ſuos ſibi animos frangere. Nec ſanè excelſus animus, veréque nobilis, ad eas ſe ineptias demitteret, quas in adulatore graphicè exprimit Theophraſtus in characteribus. Hinc ille apud priſcos loquendi modus, quo vernilirer agere, aut vernilitate vti dicuntur voce à vernis & ſeruis ducta, qui blandè & cum adulatione ſe gerunt. Vſurpat eum loquendi modum Tacitus 2. hiſtor. agens de Vitellio, & Seneca epiſt.95.& l.2. de benef.cap.11. vt proinde, vel ipſa voce, ſeruilem adulatoris genium, ſignatum videas. Vnde verò aliunde ortum haberent notæ illæ animi demiſſiſſimi, quas in adulatore obſeruant omnes?

Eiuſmodi in primis eſt cacozelia, quæ adulatorum fatuitatem planè aperit. Teſtatur enim Plutarchus l. de adulat. & amici diſcrimine, & Athen. l.10.cap.10.ex Theophraſto, Dionyſium Siculum, continenti ebrietate viſum hebetaſſe, idcircò aulicos coruos, (Διονυσιοκόλακας idcircò vocabant) eius inquam familiares, per putidam aſſentationem, idem affectaſſe: ita vt nihil ſe admodum conſpicari, niſi propinquiſſimè admotum fingerent. Id quod idem Athenæus, de Heronis quoque familiaribus memorat l.6.cap.13. Quo item referente, diſcimus, apud Arabes, ſi quando Regi pars aliqua malè afficeretur, idem incommodum publica aſſentatione ab omnibus æquè ſimulatum. Paſſim Reges, colli flexionem indecoram in Alexandro Magno æmulabantur, tum demum eius ſe expreſſiſſe decora rati, ſi eo vitio Alexandrum referrent. Idem ſtudioſè in Alphonſo Aragonio imitatos aulicos, produnt Hiſpani Scriptores: vt quod ille vitium à natura habebat, aulici aſſentatione contraherent. Hoc quid putidius? quidve ab animo abiectiſſimo expectari potuit vilius.

Multa eiuſdem in adulatore, puſillitatis animi indicia, his verbis congeſſit Pelagius epiſt. ad Demetriad. *Adulatores vt inimicos caue, quorum ſermones ſuper oleum molles, & ipſi ſunt iacula. Corrumpunt fictis laudibus leues animas, & malè credulis mentibus blandum vulnus infigunt. Creuit hoc in noſtra ætate vitium; & in vltimo fine ſtetit, nec iam augeri poteſt. In hanc omnes nos ſcholam ſtudiúmque dedimus, vt officium putemus illudere, quódque ipſi ab aliis libenter accipimus, id aliis quaſi quoddam munus offerimus, & ſpe recipiendæ laudis, eos à quibus laudari volumus, antè laudamus. Sæpè adulantium reſiſtimus verbis ad faciem, & in ſecreto mentis fauemus, maximúmque fructum cepiſſe nos ducimus, ſi vel fictis laudibus prædicamur. Nec cogitamus quod ipſi ſumus, ſed quid alteris eſſe videmur. Vnde eò perducta res eſt, vt neglecta veritate meriti, de ſola opinione curemus, qui teſtimonium vitæ noſtræ non à conſcientia noſtra, ſed à fama petimus. Beata mens eſt, quæ perfectè hoc vitium vincit, & nec adulatur aliquando, nec adulanti credit, quæ nec decipit alterum, nec ipſa decipitur.* De multiplici illa à Pelagio annotata, aſſentationis quaſi facie, & nunc aperta, nunc per ſimulatam ruſticitatem, gemina arte alium vultum oſtentante, diffusè Seneca in præfat. ad 4. natur.quæſt. Perpulchrè S.Baſil. orat.de legendis cum fructu libris Gentilium, *ſub finem*, hac ex cauſa, adulatorem confert polypodi colorem terræ quam attigerit reddenti, & illi Ægyptio Sophiſtæ, *qui & planta factus eſt & beſtia, & ignis & aqua, & omnes opes quando ei luberet.* Plura de adulatoris genio & moribus Theophraſtus in Eth. charact. cap. de adulatione. Eiuſdem liber de eo argumento memoratus ab Athenæo 6. dipnoſop. intercidit. Qui item à Menandro datam eo argumento fabulam memorat. Aliam item ab Eupoli datam, memorat Pollux l.7.cap.vlt. Penè exciderat pulcherrima adulatoris deſcriptio, quæ ex Diodoro Sinopenſi habetur lib.illo 6.Athenæi.

Laudis corruptela per adulatorem; idque quantum.

168. De laude, quæ aſſentatoribus pro philtro & eſca eſſe ſolet, ſapienter monet Themiſtius orat.3. eam quidem efficaciſſimum remedium eſſe, ad captandam amicitiam, ſed aſſentatores eam ſuſpectam reddidiſſe, velut ſeplaſiarios oleum. *Vtrique*, inquit, *ſimilium rerum admiſtione, hi quidem oleum, adulatores laudem corrumpunt. Ideò hac cum moderatione vtendum eſt; vt neque illic Temperantiæ limites tranſgrediamur, neque hic veritatis.* Aberit tamen, aut tenuior ſaltem erit adulationis ſuſpicio, ſi laus in abſentem dirigatur. Quò ſpectat eiuſdem Themiſtij monitum, quod continenter addit. *Minimè verò, præſens quiſpiam laudandus eſt. Hoc enim vnum remedij genus, validiùs aggreditur, & in interiora ſubit, cùm ei cui medemur, tunc temporis non adhibetur. Idque ipſum tanquam ſuſpectum ac ſubdolum, vulgò homines reſpuunt. Quamobrem nihil, opinor, à ſagittariis laudatores diſſident. Validiora quippe horum tela ſunt, cùm eminus, quàm cùm è minimo ſpatio emiſſa ſunt.* Eſſe porrò perdifficile, hoc ſe viſco expedire, tradit in hunc modum Autor libri de oper. Chriſti Cardinal. ſerm. de ieiunio, agens de Satanâ Chriſtum palpante. *Experientia rerum didicerat, & in multis probauerat, vitiorum victores, ſæpè nugis laudationum corruptos: & cognatum propinquúmque eſſe virtutibus malum, adulationem: nec facilè quemquam poſſe euadere, quin libentier aſſentatorum canticis porrigat aures, & laudatorum modulationibus delectetur. Et ſicut rarus eſt aut nullus, qui de ſe mala dici æquanimiter ferat; ita rarus eſt, qui non benè de ſe velit ſentiri, & ſe ſi rectè viuit, ſtantem in vita rectitudine non diligat æſtimari. Quod ſi opera virtutum foras exierint, rarus eſt qui hominum iudicia conſpuat, & laudes humanas contemnat. Hoc generale malum in humano genere.* Egregiè item de eo aſſentatorum hamo Seneca epiſt.59.

169. In hoc vitium tanquam in familiarem aulicis luem, multa alia grauiſſimè & copioſiſſimè diſputat Ioannes Sariſber. toto l.3. de nugis Curialium, & Oſorius l.2.de Regis inſtit. Multa paucis complexus eſt Plato in Phœdro, cùm adulatorem dixit eſſe, *maximam beſtiam, grauiſſimámque calamitatem.* Ego abundè ſatisfactum huic inſtituto arbitrabor, paucis ex Dionis orat. 3. de regno, hîc adſcriptis, quibus quantum ſit hoc quod proximè dixi præſtare adulatorem, laudem inquam corrumpere, manifeſtum fiet. *Sanè*, inquit, *neque probabilis, neque honeſta eſſe videtur aſſentatio, vt vel pretij, vel virtutis cauſa illi ſtudeas. Omnium enim (vt ſummatim dicam,) vitiorum turpiſſimum, inuenias adulationem. Primum etenim id quod honeſtiſſimum iuſtiſſimúmque in vita eſt, corrumpit, nempe laudem, vt iam*

iam haud ampliùs videatur credibilis, neque vera. Et quod omnium peſſimum eſt, virtutis præmia vitio attribuit. Itaque multò peius faciunt, quàm qui corrumpunt monetam, qui virtutem fide carere faciunt. Deinde autem, opinor, prauus interdum fatuus dicitur, & eſt reuerà. Inſipientiâ autem, omnes vincit adulator. Solus enim ex his qui veritatem corrumpunt, apud eos audet mentiri, qui maximè nouerunt eum mentiri. Quis enim ita rerum inexpertus eſt ſuarum, aut quis ita ſtolidus, qui neſciat vtrum magis labores, quàm ſocordiam amet, atque vtrum maiore afficiatur voluptate, eò quòd plus poſſideat, quàm quòd iuſta faciat, & vtrum ſuccumbat voluptatibus, an ſit honeſtarum amans actionum?

Imò verò quàm contraria ſint quæ ſpondet adulator, iis quæ reipſa exhibet, ſequens Dionis oratio, & concluſio ex dictis, perſpicuè monſtrat. *Proinde qui ſe maximè gratificari putat iis quos laudat, (vt mihi quidem videtur,) eo maximè fruſtratur. Contrarium eſt enim odio laborare, quàm non gratificari ei, qui planè ſit leuis. Deinde qui pauperem laudat vt diuitem, ipſe quidem mentitur, laudato autem paupertatem exprobrat. Rurſus qui turpiſſimum laudat vt honeſtum, quid facit aliud, quàm eum turpitudine aſpergere? Aut qui mutilum dicit integrum eſſe, quomodo gratum faceret illi, ſuum in memoriam reuocans infortunium? Rurſus autem qui fatuum vt prudentem prædicat, is forſan eſſe poterit fide digniſſimus, propter audientis dementiam, atque hoc maius dat damnum. Perſuadet enim, vt ſuum ipſius conſilium ſequatur, nihilque permittat prudentibus. Nam qui timidum vt fortem admiratur, is iuſtiſſimè eius fruitur dementia, cui adulatur. Ocyſſimè enim (opinor) perierit, illi obtemperans, pariterque fortitudinis factis admouens manus. In ſumma adulator deprehenſus non damnatur ſolùm, ſed & odio habetur: putatur enim deriſus gratia dicere. Faciens autem fidem quòd vera dicat, non magnam tamen adipiſcitur gratiam. Quid enim gratificari videatur, quòd vera dicat? Quin etiam multò prauior eſt, quàm mentientes teſtes. Hi enim non corrumpunt Iudicem, ſed tantùm decipiunt. Qui autem adulatur, ſimul cum laude corrumpit.*

Extremum affabilitati oppoſitum, per defectum; ruſtica aſperitas.

170. Alterum vitium comitati oppoſitum, importat defectum in placendo aliis, quantum par eſſet ad decentem conuerſationem. Quo in genere leuiſſimus videri poteſt defectus in colloquendo, & laceſſanda aliorum collocutione. Scitè enim Epictetus apud Arrian. l. 2. cap. 24. *Laceſſe voluntatem meam & deſiderium, vt ſpiſſo gramine, ac lato, vberique, allici ouis ad paſcendum ſolet. Quòd ſi lapidem aut panem appoſueris, non inuitabitur ad veſcendum. Ita nobis quoque, ſunt ingenerata cupiditates naturales ad diſputandum, quando ſcilicet auditor idoneus nobis occurrit, quando prouocat ipſe. At cùm tanquam lapis aut pabulum ſeſe obiiciat, qui poteſt hominis deſiderium excitare? Vitis non hortatur vinitorem, vt ſui curam gerat? Nonne id ſua præſentia & aſpectu declarat, quòd ei qui ſe coluerit, ſit profutura, atque eò ipſo inuitat ad cultum? Pueri feſtiui & arguti, quem non prouocant ad colludendum ipſis, ad vnà ſerpendum atque balbutiendum? Aſino autem quiſnam eſt, qui velit colludere, aut ſimul rudere. Tametſi enim & ipſe ſit puſillus, tamen aſellus eſt.* Ille igitur collocutionis defectus, ad hoc alterum comitatis extremum referendus eſt, quamuis exilis videri poſſit eius deformitas, præ eâ quæ in agreſti quorundam allocutione, cernitur.

Hoc vitium eſt propria labes, hominum vel ſuperbia immodicè tumentium, (præſertim ſi bile flaua abundent,) vel ruſticè innutritorum. Non enim qui extra pagos aut villas, vrbaniùs educati ſunt, ſolent tantoperè agreſti hoc defectu laborare, ſed ferè rupices ac petrones, qui vbique aliis difficiles ac moroſi, vbique aſperi & contradicentes, nuſquam & nunquam, ad ciuilem vitam, & decorum humanæ ſocietatis, ſe accommodant. Quòd ſi in aliquem eiuſdem genij & ruſticitatis incurrant, illicò colliduntur: exiſtitque ex eâ colliſione, non ſcintilla tantùm, ſed & flamma, & ingens quandoque incendium. Perpulchrè S. Baſil. homil. 21. *quæ eſt in diuerſa ſcripturæ loca*, huiuſmodi homines non loqui ait, ſed latrare. Quod ſi in aliquem ſimili œſtro percitum incidant, & veluti ſopitum canem latrando excitent, tum demum, vtroque collatrante, mirabilem exoriri confuſionem, cùm neuter aſperitate inferior videri volens, infeliciter affectat palmam acerbitatis verborum, & inurbanitatis. Nec rarò à latratibus ad morſus, & dentium infixionem, venitur.

Contentionis probra & damna.

171. Et quia id maximè in diſputationibus locum habere poteſt, ſeriò cautum à ſapientibus, vt moderati in eis eſſent, eóque conſilio diſputationes in templo Pacis habitas, notat ex Galeno Mercurialis l. 1. var. lect. cap. 13. Optimè in hanc rem Epictetus apud Arrian. l. 2. cap. 12. *Plerique, inquit, & incauti, dum ſe dant diſputationibus, confundunt, & confunduntur, & ad extremum, conuiciis & proſcindentes, & proſciſſi diſcedunt. Primum illud & maximè proprium fuit Socratis, vt diſputando non exſcandeſceret, nec malignum aliquid aut iniurium proferret, ſed potiùs conuiciatores ſuſtinebat, & dirimere pugnas ſolebat. Si libet cognoſcere, quantus in eo fuerit, legite Xenophontis ſympoſium, quo perſpicietis quas lites ipſe compoſuerit. Nec immeritò apud Poëtas maximæ laudi ducitur illud: Hic citò certamen, prudenti voce diremit.*

Quòd ſi quis nondum eò aſſurgere audet, vt aliorum contentiones componat, illud tamen abs ſe extorqueat, non eſſe præſertim cùm in rixoſos ac iurgioſos inciditur, in contentione obfirmandum. Illúmque ſibi nunquam reuellendum canonem figat ex Autore epiſtolæ ad Zenam & Serenum apud Iuſtinum. *Si vera docet, parere ei debemus & obſequi. Contentioſus enim vir peccatum ſuum conduplicat; & cùm cedere debeat, vult Cadmæam, vt aiunt, victoriam vincere. In cauſa eſt vana gloriæ cupiditas, dum ne erratum fateatur, mauult opinioni ſuæ quamuis periculoſæ acquieſcere. Ridiculi enim ſunt, qui vt aliquid euincant, agunt quotidianis clamoribus, quos Eris illa, obiecto pomo concitat.* Si autem qui contrà contendit, non exiſtimatur ratione niti, ſed merâ duci peruicacia, vt ſæpè aſſolet, tunc locum habet illa Abbatis Ioſephi doctrina apud Caſſianum collat. 16. cap. 23. *Sciendum ſanè generaliter, illum partes agere fortiores, qui voluntati fratris, ſuam ſubiicit voluntatem, quàm eum qui in defendendis ſuis definitionibus ac tenendis, pertinacior inuenitur. Ille enim ſuſtentans ac tolerans proximum, ſani ac validi, hic autem infirmi, & quodammodo ægrotantis, obtinet locum, quem ita palpari neceſſe eſt ac foueri interdum, vt etiam à rebus neceſſariis, pro eius quiete ac pace, ſalubre ſit aliquid relaxari.* Hoc contentionis vitio laborarunt maximè priſci Sophiſtæ, quorum libidinem rixandi, & ſemper ac vbiuis contradicendi pruriginem, ſæpè Patres, ſæpè etiam Ethnici ſugillant: & præter cæteros, ex noſtris S. Hieronymus in cap. 3. epiſt. ad Titum, & S. Auguſtinus lib. 1. contra Creſcon. Grammat. cap. 2. ex externis Plato in Sophiſta, & Themiſtius orat. 4. Ex hac rixandi & contendendi libidine, *contentioſorum* nomen tanquam proprium retulerunt, vt S. Hieronymus Autor eſt, qui propriè

eorum

eorum artem contentionem eſſe,eodem loco teſtatur. Dialecticos omnes Tertullian.l.de præſcr.c.7. vnáque Ariſtotelem, in eadem naui ſtatuit,cùm ait de Hæreticis. *Inſerunt Ariſtotelem, qui illis Dialecticam inſtituit,artificem ſtruendi & deſtruendi verſipellem, in ſententiis coactam,in coniecturis duram, in argumentis operariam contentionum, moleſtam etiam ſibi ipſi; omnia retractantem, ne quid omninò tractauerit.*

CAPVT XIII.

De Veritate, ſiue Veracitate.

HAnc virtutem ex profeſſo tractaui in Opere de Æquiuocatione, c.13. Inde ne fruſtrà eadem duobus locis iterem, petenda erunt, quæ hoc loco deſiderantur. Tantùm ne hiatus aliquis in hac tractatione appareret, titulum capitis apponere operæpretium duxi.

CAPVT XIV.

De Mendacio.

IN eodem item Opere c.2. diligenter pro captu noſtro tradita ſunt, quæcunque ad mendacium ſpectant. Ne igitur eadem duobus locis legantur, ſatius viſum eſt, eò amandare Lectorem.

CAPVT XV.

De ſimplicitate loquendi.

172. SImplicitatis vox, in Moralibus admodum diuerſos ſenſus ſuſcipit,qui omnes admetiendi ſunt,ad primigenium illum,& veluti radicalem, quo ea vox apud Metaphyſicos carentiam compoſitionis deſignat:iuxta illud S.Baſil.l.1.contra Eunom.*Simplex eſt,quod non à pluribus conſtituitur.*

Simplex in moralibus, integer vitæ, vel non effuſus.

Inde ergo ducta, vel extenſa, eius vocis ſignificatione,quoad mores ſimplex appellatur,qui commixtus ac multiplex non eſt, nec in varia abit, ſed vnius tantùm & incompoſitæ eſt formæ. Quod multipliciter poteſt accidere. Nam qui innocenti vita ſunt, quia ſunt impermixti peccato, nec labe vlla,vitæ puritatem commacularunt, ſimplices ſæpè appellantur. Eáque ratione Nyſſenus in diſp.de anima cum Macrina ſorore,ſimplicem naturam definit,quæ eſt mali communione impermixta. Sanè in ea incompoſitione, puritas & ſynceritas illicò ſe prodit, omnem ſui diſſimilitudinem & diſparitatem, quæ ex ſola compoſitione exiſtere apta eſt, procul ablegans,ac proinde ea innocentia non malè ſibi nomen ſimplicitatis vendicat. Spectant ad hanc ſimplicitatis notionem, pleraque à Cæſario Halberſtat.adducta, toto lib.6. exempl. qui eſt de ſimplicibus. Item definitio illa Nazianz. Iamb.15.

Simplex vocatur quiſquis ad malum eſt piger.
Verſutus autem, moribus quiſquis duplex.

Aliàs nomen ſimplicitatis, non effuſum in multa, nec diſtractum in res externas animum ſignat.Qua ratione Iacob dictus eſt *vir ſimplex habitans in tabernaculis:* quia fratre in res externas & venationem diſtracto,ac extra ſe vagante,ipſe quietus in tabernaculo,vni Deo ac ſibi addictus, habitabat. Et hac etiam ratione,ille intentionis oculus,à Chriſto ſimplex dictus eſt, qui in ſolo Deo defigitur, & nihil extra ipſum quærit.

Item innocens, paruulus malitia.

Non rarò ſimplicitas,animi lenitatem referendæ iniuriæ neſciam,denotat coniunctam cum quadam naturæ bonitate, qua quis ægerrimè inducitur, vt de alio ſuſpicetur præterquàm quod apertum eſt, foriſque proditur.Optimè enim homines eo genio prædití, appellantur ſimplices, quòd qui iniuriam reponunt,iram reconditam ſeruant in aliquibus latebris,donec accipiant tempus. *Sola* nanque *ira,quæ tegitur,nocet*,vt eſt apud Tragicum.Qui igitur tranſacta iniuria, iram abiiciunt, nec in aliquo pectoris receſſu ac flexu recondunt,& ideò de ea explenda, & iniuria vindicanda non ſunt ſolliciti, meritò dicuntur ſimplices ſicut columbæ.Et iidem quia vniformes ſunt & à malo liberi,omnes de ſuo ingenio æſtimant, & quos foris bonos vident, malitia interiùs vacare arbitrantur,iuxta illud Nazianz.orat.4. *Incauta eſt ſimplicitas, & minimè quicquam ſuſpicatur, quia à malo libera eſt.* Egregiè S.Ambroſ.3.de Offic. c.10.Sanctos ait,quia innocentes & ſimplices ſunt, *libenter credere quod ipſi ſunt, nec poſſe ſuſpectum habere, quod non ſunt.* Et mox; *Vir. bonus*, ait, *etſi circumſcribitur ab aliquo; de omnibus tamen benè iudicat, qui fidem eſſe in omnibus arbitratur.*

Et quia pueri,priuſquam longo vſu malitiæ alienæ & propriæ, verſipelles fiant, hunc in ſe genium exhibent; propterea Apoſtolus reprobata ſimplicitate aſinina, quæ in bardis,& obtuſis ingenio cernitur, commendat ſimplicitatem puerilem, Sanctorum propriam, ſiue à natura innatam, ſiue labore & longo vſu partam, vt obſeruat Climacus gradu 24. qua iidem non pueri ſenſibus ſunt, malitia paruuli. Adamarunt ſemper Sancti omnes ſupra modum,puerilem hanc ſimplicitatem.Vſque adeò vt quod S.Dorotheus doctr.1.num.17.& 18. prodit, & Caſſianus 1. Inſtit. cap.4. ac Sozom.l.3. hiſtor. cap.13. cucullum, puerile capitis tegmen, aſcetarum quoruncunque, ac etiam vt eſt apud Pallad. cap.41. laus ſacrarum virginum capitibus induci ſancirent, ad ſimplicitatis puerilis eo ſymbolo expreſſæ,conteſtationem. Sed de puerili ſimplicitate, moribus quorumuis Chriſtianorum exprimenda,plenè Clemens Alexand.l.1.pædag. c.5. & 6.& Origen.hom.7.in Iſaiam,& pulcherrimè S. Ambroſius agens de S. Satyro in Monodia. cúmque à ſimplicitate puerili, ita exornans, vt veram huius ſimplicitatis ideam effinxerit. *Qua verò*, inquit, *proſecutione ſimplicitatem eius ediſſeram? Ea eſt enim quadam morum Temperantia, mentiſque ſobrietas.* Et mox. Anima benedicta omnis ſimplex. *Tanta autem ſimplicitatis erat,vt conuerſus in puerum,ſimplicitatem illius ætatis innoxiæ, perfectæ virtutis effigie, & quodam innocentium morum ſpeculo, recluderet. Intrauit igitur in regnum cælorum; quoniam credidit Dei verbo; quoniam ſicut puer artem repulit adulandi; iniuria dolorem clementer abſorbuit, quam clementiùs vindicauit, querelæ quàm dolo promptior, ſatisfactioni facilis,difficilis ambitioni, ſanctus pudori; vt frequenter in eo ſuperfluam magis verecundiam prædicares, quàm neceſſariam quæreres. Sed nunquam ſuperflua fundamenta virtutis.* Inſignia bona, & fructus eximios huius ſimplicitatis, deſcribit egregiè S.Chryſoſt. homil.7. in Acta. Exponens enim illud, quod de primis Chriſtianis Act. 2. dicitur:*ſumebant cibum cum exultatione & ſimplicitate cordis*,ait:*Quis non obſtupeſceret, quis non admiraretur hominem moribus ſimplicem? Vel quis non ſe iungeret ei,qui ſubdolus non eſt? Aut quorum aliorum eſt ſalus? Quorum præter hos eximia illa felicitas? Nónne pa-*

ſtoribus initio Euangelium prædicatum eſt? Nónne Ioſeph ſimplex homo erat, adeò vt nec per adulterij ſuſpicionem perterreretur, quò peccato perpetrando conſentiret? Nónne agreſtes, fuci expertes elegit? Anima enim, *inquit*, benedicta omnis ſimplex. *Et iterum.* Qui autem ambulat innocenter, ambulat cum fiducia. *Dicat aliquis; Nónne & prudentia opus eſt? At quid aliud eſt ſimplicitas, quàm prudentia? Quando enim nihil ſuſpicaris mali, neque moliri poteris malum. Quando nihil fers moleſtè, neque vindictam meditari poteris. Contumelia quis te aſfecit, non doluiſti: calumniatus es, nihil inde affectus es: odio perſequitur, & ſic quoque nihil affectus es. Via quadam eſt ad Philoſophiam ſimplicitas. Quemadmodum enim in corpore triſtis & mœſtus & cogitabundus, licèt pulcher ſit quis, multùm tamen pulchritudini detrahit; hilaris autem & ſubridens aſpectu, formoſitatem auget: ita profectò etiam anima. Subdolus licèt innumera habeat bona opera, diſperdit ea: contra agit, mente liber ac ſimplex. Et amicum talem quis cum ſimplicitate fecerit, & inimicum factum conciliarit. Non item opus habet custodia, & custodis custodia, neque vinculis & connexionibus ad hoc: ſed multa eſt illi laxatio, & iis qui cum eo viuunt.*

Propriè loquens apertè, non in corde, & corde.

173. Hinc facilis eſt delapſus, ad poſtremam & huius loci propriam ſimplicitatis notionem, qua ſimplex dicitur, qui non in corde & corde loquitur, ſed quod animo concipit, hoc verbis exprimit, quæ eſt ſimplicitas proximè expoſita, ſumpta inadæquatè, ſiue prout reſtricta ad conuerſationem, atque conuictum. Eſtque virtus, à veracitate quidem preſsè accepta diſcrepans, ei tamen admodum affinis, vt rectè cenſuit Petrus Simonis lib. 4. de veritat. c. 4. qui tamen iuſto extenſiùs, virtutis huius vim propoſuit, diffundens eam ad amorem tenuis modeſtæque veſtis, ſupellectilis, domus, & huiuſmodi rerum in quibus externus ſplendor conſiſtit. Hæc enim non ſpectant reuerà ad ſimplicitatem veracitati affinem, de qua nunc eſt ſermo; ſed ad ſimplicitatem quæ eſt pars Temperantiæ ſubiecta, de qua infrà latè. Hærẽdum igitur eſt in ſimplicitate, parte Iuſtitiæ potentiali. Munus eius exprimunt illa Ennodij l. 12. epiſt. 7. laudantis *Domnam Barbaram, Romani florem genij, quæ teſtimonio vultus patefaceret lucem ſanguinis & saporis: in qua inuenirent omnes & verecundam ſecuritatem, & de bono actionis confidentem verecundiam, ſermonem naturali & artifici ſimplicitate conditum, vt nec lepos deuenuſtaret alloquij, nec duris ſplendor fœminarum rigeſceret affatibus. In qua ſic in naturam traxiſſet honeſtatis diligentia, vt ſi vel mentiri vellet, non poſſet errore; ſonaret pudicam lingua dulcedinem, nec mentis nubilum tecto sereni ſermonis operiretur. Hoc eſſet pectoris, quod loquela.*

Ad hanc virtutem ſuos peculiariter hortabantur Pythagoræi; de quibus in hunc modum ſcribit Antoninus l. 11. de vita ſua, n. 24. *Pythagorei, manè nos cœlum aſpicere iubebant, vt recordemur eorum, qui ſemper ſuum officium præſtant. Item ordinis, puritatis & ſimplicitatis nudæ; aſtris enim nullum eſt velamentum.* Idem Antoninus l. 2. n. 18. è quintuplici modo, quo anima ſeipſam afficit contumelia; quartum proponit eum, quo aliquid fictè & ſimulatè dicitur, aut fit, ſimplicitate ablegata. Nimirum primus malitiæ ictus, parenti ipſi infligitur, vt rectè quoque in hanc ipſam rem diſputat S. Chryſoſt. loco proximè laudato: ac proinde qui conuictum humanum vitioſa ſimulatione temerat, ſeipſum primò violat. Contumeliæ ergo, & quidẽ ſibi à ſeipſo irrogatæ, expers eſt, qui ſimplicitatis eſt tenax: Idémque veritatis & lucis filius meritò audiat, quòd non ratò hæc aperta & euoluta loquendi ratio quam ſimplicitas tenet, ob affinitatem nomine veritatis veniat, præſertim apud antiquiores. Sanè veritas ſimplicitate & ſynceritate gaudet. Eiúſque rei argumento, apud Philoſtratum in Amphiarai imagine, paſsimque apud veteres quos Lylius Gyraldus Syntag. 1. de Diis, refert, niueis veſtibus circumamicta deſcribitur. Philo item lib. de plantat. Noë, candorem, colorem ſimplicem, & ipſius veritatis colorem nominat. Quem locum expreſſit Clemens Alex. 3. Pædag. c. 11. apud quem alia quoque in eam ſententiã leguntur lib. 2. eiuſdem Operis, c. 10. Inde color ille Chriſtianis paſſim vſurpatus in veſtitu, *vt innocentiam cordium, colore veſtium repromitterent*, quod de Canonicis Abbatis dixit Petr. Dam. ſer. 1. de dedic. Eccleſ. In eandem ſentẽtiam plurima protuli in Opere de Æquiuocatione, c. 5. à n. 2. Ex quibus perſpicuũ efficitur ſimplicitatem, fictionis & ſimulationis, quà verbis, quà factis interpoſitæ, odium indicere cuiuis adamanti veritatem: quaſi ob vtriuſque illius virtutis affinitatem, vna in alterius munera ſe ingerat, & quod reuerà eſt partium ſimplicitatis, adiudicetur veritati, nempe ſimulationes & fictiones excludere.

Quia tamen non omnis ſimulatio & fictio vertitur vitio, & de ea ipſa quæ cũ ſimplicitate pugnat, controuerſia eſt, an ſit verum mendacium, directè pugnans cum veritate; quo poſito efficeretur, veritatẽ & ſimplicitatem ei ſimulationi oppoſitam eſſe eandẽ virtutem: Propterea operæpretiũ eſt, primo loco ſtatuere, quatenus honeſtũ, quãdoq; eſſe poſſit, ſimplicitati conuictus humani incõmodare, interpoſito eo nubilo ſimulationis, quo quid aliquis animo voluat, obſcurum ſit, ob duplicitatẽ aliquam ſignorum, quibus vnus indicat alteri quod animo agitat, ſiue ea ſigna ſint verba, quæ ſunt ſigna expreſſiſſima & frequentiſſima, ſiue ſint res aliquæ, vt ſæpè contingit. Verba porrò implexa, & duplicitate veluti fœta, aut ſunt ambigua, eo quòd multiplici deputationi ſubiacuerint; paſſim vocantur æquiuoca: aut ſunt reſtricta mentaliter: ſiue partim euoluta, partim ſuppreſſa, atque animo condita: eo quòd loquens, totum ſuum ſenſum non proferat, ſed partem verbis enunciet, partem apud ſe tacitam habeat. Poteſt etiam duplex hic modus ad facta aptari, quò pertinent Aduocatorum, Medicorum, Iudicum ſimulationes, bellicæ inſidiæ, & quæ dicuntur ſtratagemata.

174. Vniuersè igitur quoad honeſtatem implexarum huiuſmodi locutionum, adhibenda eſt diſtinctio. Nam bifariam quæri poteſt, an æquiuocationis & reſtrictionis mentalis vſurpatione interdicatur. Nempe primò ſpectata ſolius veritatis & ſimplicitatis obligatione; quæ eſt in hoc negotio, veluti per ſe. Secundò, ſpectata obligatione aliarum quarundam virtutum, quæ etiamſi nudæ veracitatis & ſimplicitatis obligatio non vrgeret, apertam nihilominùs, & vſquequaque planam locutionem, ad ſuæ honeſtatis indemnitatem depoſcant. Quæ eſt obligatio per accidens ad apertè & euolutè colloquendum. Si ergo adſit idonea cauſa, ad ambiguè vel reſtrictè loquendum, & virtutes aliæ non refragentur, quæ eſt difficultatis propoſitæ conſideratio per ſe; reſolutio facilior & expeditior eſt quoad locutiones ambiguas, & vt loquuntur, *ſenſibiliter æquiuocas*, quàm quoad reſtrictas, ſiue *æquiuocas inſenſibiliter.* Nam quoad priores, communiſſima & certiſſima ſententia eſt, eas ex cauſa poſſe vſurpari abſque vlla culpa contra ſimplicitatem, & ſynceritatem humano conuictui debitam. Quod fusè cõfirmo in Opere de Æquiuocatione, c. 6. quæ in contrarium opponi poſſunt, diſpellens cap. 7. Quoad locutiones verò reſtrictas, reſolutio eſt operoſior. Et idcircò hac in parte, Doctores videntur

dentur ſcindi in varias partes, vt citato loco latè refero cap.8. ſubdens cap.9. omnem illam ſententiarum diſcrepantiam, quoad punctum difficultatis in qua verſamur, non eſſe niſi apparentem. Itaque dummodò idonea reſtringendi cauſa interueniat, ſoláque ſimplicitatis & veritatis obligatio ſpectetur, perinde eſſe, ſiue quis dicat verũ & legitimum reſtrictæ locutionis ſenſum, emergere ex addito mente retento, ſiue dicat, verba in eo euentu, attentis circunſtantiis, cadere aliquo modo in reſtrictionem non planè expreſſam. Quorum duorum modorum alterutro, apud omnes conſtat, locutiones reſtrictas, ſaltem aliquas in propoſito euentu, labe carere. Nobis autem, omnium planè reſtrictarum locutionum vſus, conſtituto ad modum prædictum quæſtionis ſtatu, honeſtus videtur: eúmque autoritate & ſacra, & humana; itémque ratione multiplici, confirmatum dedimus citato Opere. Loca duntaxat ſigno. Autoritas ſacra, latè expenſa eſt cap.10. & 11. prolatis multis Scripturis. Additum eſt Sanctorum ſuffragium, verbis, & vſu collatum, de quo c. 12. Sequentibus pleriſque capitibus, adiunctus eſt cõſenſus cuiuſuis generis Doctorum: Nempe Scholaſticorum, c.14. Summiſtarum, c.15. Iuriſconſultorum, c.17. Moralium Philoſophorum, c.18. Acceſſere c.20. rationum præſidia, & obſtructio fontium cuiuſuis malitiæ, vndelibet in reſtrictas locutiones deriuandæ. Grauiſſima item incommoda, priuata & publica, reſtrictionum inficiationem conſequentia, expoſita ſunt cap.21. Ad extremum in ſequentibus capitibus eneruata ſunt quæ pro contrario placito proferri poſſunt; appoſito in cap.26. iudicio noſtro de honeſtate quaſi æquiuocationis factorum quæ ſimulatio dicitur, continétque Medicorum, Aduocatorum, Iudicum ſimulationes, & belli artes ac ſtratagemata.

CAPVT XVI.

De vitioſa locutionum implexitate, ſenſibili, ac inſenſibili, ſimplicitati aduerſante.

DE hac re, latè diſſerui citato Opere de æquiuocatione, probans c.5. per ſe, & ſpectatis ſolius ſimplicitatis legibus, illicitum eſſe, abſque cauſa idonea, & proportionata ei incommodationi quam æquiuocæ vel ſuppreſſæ locutiones conuictui humano inferunt, vſurpare huiuſmodi locutiones. Addénſque c.4. per accidens plerunque accidere, ob interuentum alterius virtutis interdicentis locutione æquiuoca aut reſtricta, vt in euentibus in quibus per ſimplicitatem liceret, illicitum ſit æquiuocè aut reſtrictè loqui, vt in cauſa fidei, in iudicio, & interrogante ſuperiore. Quæ breuitatis gratia, hîc ſignantur tantum, non iterantur.

CAPVT XVII.

De Fidelitate.

175. HÆc eſt quædam veritas factorum. Conſultò tamen, à veracitate, interiectu ſimplicitatis, ſepoſita eſt; non tam quia apud aliquos, ambiguum eſt, an ſimplicitas ſit virtus diuerſa à veracitate, vt conſtituimus; quàm quia cùm veracitas preſsè dicta & ſimplicitas, ſpectent ambæ locutionem, non fuerunt ſeiungendæ. Nec laborandum fuit, de veritate locutionis, cum hac ad quam aggredimur, veritate factorum, coniungenda: Tametſi an ſpecie & honeſtate differant, lis eſt non modica; de qua nihil ſtatui poteſt, niſi priùs expenderimus naturam & vim promiſſionis, quæ continet totam rationem obligationis, qua fidelitas aliquem obſtringit. Idcircò enim tenetur quis fideliter exequi, (quæ executio eſt obiectum proximum fidelitatis;) quia priùs promiſit; ſpectátque ad hominem honeſtatis amantem, efficere vt verba quæ protulit, ſortiantur ſuo tempore veritatem. A promiſſione itaque ducendum eſt initium, cuius primùm expendenda erit natura, quia inde petenda eſt ratio, cur obliget ex fidelitate. Tum ſcrutanda erunt, quæ ad eam prout obligantem requiruntur: ex quibus erui debet reſolutio, quandonam obliget promiſſio, & vtrum ſit aliquando pœnitentiæ locus. Indéque tandem perſpici poterit, quomodò fidelitas, quæ executionem promiſſionis reſpicit, ſe habeat ad veracitatem, quæ ſpectat veritatem ſimplicis aſſertionis vel propoſiti nudi.

Fidelitatis nomina, & decora.

Fidelitatem hactenus vocaui, (& in poſterum ferè vocabo,) quæ aliàs *fides* dicitur, & plerunque ſub eo nomine, multiplici encomio celebratur ab Autoribus. Plato 1. de legibus deſcriptus ab Euſebio 12.præp.c.1. nec ſatis commodè detortus ad fidem virtutem intellectus, qua aſſenſum præbemus ob dicentis autoritatem; fidem cæteris præponit virtutibus: virúmque fidelem, omni auro & argento meliorem pronunciat, negátque ſine omnium virtutum ſatellitio fidem perſtare poſſe, ſi procella aliqua aut turbo ingruat: Propterćaque addit, fidem poſſe nominari perfectam Iuſtitiam. Eandem Seneca epiſt.88. *ſanctiſſimum humani pectoris bonum* appellat, quod nulla vi expugnari, nullo corrumpi pretio poſſit. Splendidè Caſſiodorus l.2. epiſt.40. *Cunctis laudibus pretioſior fides, quam diuina diligunt, mortalia venerantur. Nam inter mundi fluctuantes procellas, vnde ſe humana fragilitas contineret, ſi noſtris actibus mentis firmitas non adeſſet? Hæc inter ſocios amicitiam ſeruat: hæc dominis pura integritate famulatur: hæc ſuperna maieſtati, reuerentiam pia credulitatis impendit: & ſi beneficiũ tantæ rei latiùs quæras, immutabilis fidei eſt, omne quod benè viuitur.* Ad promiſſionẽ ergo, fidei ſiue fidelitatis, fundamentũ accedamus.

Eius fundamentum, promiſſio.

176. Promiſſio, quandoque ſtrictiùs, quandoque laxiùs apud Doctores vſurpatur. Nam interdum ſumitur largè, & veluti genus ad pollicitationem, ſtipulationem & ſimplicem promiſſionem, vt plenè tradit Iaſon rubr. de verb. oblig. n. 6. & 7. Pollicitationem appellant, promiſſionem ex parte ſolius offerentis ſpectatam. Vt ſi abſenti fiat, abſque epiſtola aut nuntio: vel ſi fiat præſenti, nec acceptanti, nec recuſanti. Vnde cùm pactum, cõſenſum duorum exigat, iſque ex altera tantùm parte in pollicitatione cernatur, non eſt difficile ſecernere pollicitationem à pacto & ſimplici promiſſione ſpecificè ac preſsè accepta, in qua duorum conſenſus concurrit. In re tamen præſenti, promiſſio ſumenda eſt in toto ſuo ambitu; ita vt etiam pollicitationem complectatur: quia in ea quoque locum habet obligatio fidelitatis, reſpectu eius qui ſe pollicitatione obſtrinxit. Itaque rigorem illum vocum ſeruare, ſolliciti non erimus.

Eſt autem promiſſio eo quo dixi modo conſiderata, actus voluntatis deliberatę, ſigno externo proditus, animo obligãdi ſe in alterius gratiã ad actum

uturum, poſſibilem & honeſtum: Tametſi regulariter vt ea obligatio promittentis voluntatem obſtringat, exigatur promiſſarij acceptatio. Quibus verbis innuo, tres actus eius qui promiſſione irretitur circa materiam idoneam, & vnum eius cui fit promiſſio: ex quorum concurſu, volo exurgere actum promiſſionis verum ac validum. Nam ex parte quidem promittentis, præter actum voluntatis cui primas in hac re detuli, ſatis expreſſi actum intellectus, qui inuoluitur in præuia volitioni deliberatione. Quibus actibus ſubiunxi externam eorum manifeſtationem, à promittente factam, per ſigna voluntatis ſuæ foris prolata.

Et hoc modo facilè in concordiam reuocari poſſe videntur diſcrepantes de promiſſionis natura ſententiæ: Quibuſdam eam ſtatuentibus principaliter in intellectu; vt Val. 2.2.d.6. q.6.p.1. Aliis in voluntate; vt Suare 1. de voto, cap.13. n.7. & Vendelino in ſupplem. Gabrielis in 4. d.38. q.1. Aliis in externa horum actuum patefactione; vt Leſſio l.2. de virt. cap.40. n.28. & Torre 2.2.t.2. d.64.dub.19. Conciliari inquam poterunt ſententiæ prædictæ, affirmando omnes illos actus concurrere ad conſtituendam promiſſionem: Actum quidem intellectus, tanquam radicem libertatis in voluntate ſe obſtringente per promiſſionem: Volitionem verò, tanquam vinculum ſibimet iniectum à voluntate: Denique manifeſtationem, tanquam eſſentiale complementum vinculi prædicti in ratione vinculi. Nemo enim ſuo actu interno, (ſi merè intra voluntatē ſiſteret) obſtringeretur.

Promiſſio non eſt ſita in vllo actu intellectus.

177. Itaque actus ille intellectus, de quo hìc quæritur, ſe habet extrinſecè & remotè ad promiſſionem. Duplicem enim actum intellectus diſtinguere licet in progreſſu hominis promiſſionem elicientis, vt intelligetur ex progreſſus illius obſeruatione. Obiicitur primùm menti conſideratio alicuius rei faciendæ in gratiam alterius. Tum intercedit deliberatio, an id expediat, quæ clauditur iudicio de tali conuenientia: ob quam, ſi voluntas feratur in executionem, abſque eo quòd intelligatur obligationem ſibi iniicere; actus ille voluntatis, dicitur propoſitum nudum, quod eſt actus reipſa exercitus, etiamſi interdum conueſtiatur conditione aliqua ex parte obiecti: Vt cùm dicitur, ſi occaſio occurreret, vellem pœnas ex inimico ſumere, qui actus continet moralem fœditatem: Eſt ergo longè diſtinctus ab eo qui aliquādo ſignificatur iiſdem verbis, cùm nō ſubeſt eis vllus actus voluntatis, ſed duntaxat per ea explicatur exiſtimatio intellectus de eo quod fieret, ſi conditio quæ deeſt poneretur, vt alibi à nobis confirmatum eſt & expoſitum, & bene à Suare l.7. de Angel. cap.12. n.15. & 16. Mox vlteriùs progreſſa deliberatione, & interueniente iudicio quòd expediat ſe ſic obligare; intellectus per prudentiam voluntati practicè imperat, vt eam obligationem ſibi iniiciat. Et hic vltimus actus, quo approbatur obligatio, & quo ſuppoſitis actibus anterioribus, homo irretitur & obligatur ad exequendum, dicitur promiſſio. In quo proceſſu, vides, interuenire actum intellectus præuium propoſito nudo, & volitioni obligationis iniectionem approbanti. Conſtat autem promiſſionem non poſſe in huiuſmodi actu præuio conſtitui, quia promiſſio intelligi nequit abſque vinculo & obligatione ad faciendum; quæ obligatio per illum intellectus actum volitioni præuium non iniicitur. Atque ita actus ille intellectus, ſe habet remotè ad promiſſionem.

178. Poſterior verò quidam actus intellectus, qui poſſet in hoc negotio diſtingui, & addi ad proceſſum prædictum, is eſt, quo homo ſibi ipſi denuntiat obligationem approbatam à voluntate. Verùm hic actus non eſt neceſſarius, vt obligatio exurgat, ſed tantùm vt intelligatur exurrexiſſe: Nec etiam neceſſarius eſt ad potentiæ exequentis applicationem, vt conſtat ex dictis ſuo loco circa actum imperij. Quare actus ille eſt planè extrinſecus iniectioni obligationis, ſiue actui in quo conſiſtit promiſſio.

Poſſet denique alia quædam intellectio in hoc negotio ſecerni, ea nimirum, quæ prælucet formationi verborum, quibus interna volitio & approbatio obligationis alteri patefit. Verùm hæc intellectio computatur quaſi vnum aliquid cum verbis vt rationali modo prolatis; atque ita idem de ea iudicium eſſe debet, quod de verbis. Et ſicut verba exteriùs prolata, non ſunt promiſſio; ita neque intellectio prolationem dirigens. Itaque diſplicet Baſil. Pontius l.12. de mat. cap.2. n.2. ſtatuens, actum intellectus, in quo eſſentialiter conſiſtere promiſſionem affirmat, eſſe affirmationem rei in futurum faciendæ in gratiam promiſſarij. Quæ affirmatio, eſt reuerà ille ipſe actus, quem dixi, nec plus ſpectat ad promiſſionem, quàm externa verborum prolatio, quam dirigit. Hanc autem externam verborum prolationem, non eſſe promiſſionem, exiſtimo clarum: quandoquidem voluntas priùs libera non poteſt intelligi obligatione vinciri, (ſecluſo legitimo præcepto, vt hìc ſecluditur,) niſi ipſamet ſeipſam liget. At hoc non efficit per actum quo vult proferre verba, aut per nudam prolationem eorum: ſed per actum, quo vult irretiri & aſtringi ad exequendum. Vnde, qui ſine tali volitione ſe obligandi, voluit proferre verba, quibus promiſſarius deluderetur, dicetur illi mentitus; non tamen propriè infidelitatis arguetur. Perſpicuè igitur monſtratum videtur, promiſſionem in nullo intellectus actu principaliter conſiſtere, etiamſi aliquis ad eam actus intellectus præexigatur.

Eſt formaliter, volitio approbans obligationis iniectionem, patefactione firmanda, vt complemento.

179. Cùm autem è duobus aliis actibus, quos dixi ad promiſſionis conſtitutionem concurrere; vnus, nempe actus voluntatis obligationem approbantis, ſe habeat vt anima: Alter, hoc eſt, volitionis illius patefactio, ſe habeat vt corpus ad compactionem animalis; quatenus hæc patefactio, veluti formatur & animatur à volitione obligationem approbante, ſine qua talis patefactio prorſus irrita eſſet: meritò primas in hoc toto negotio damus volitioni illi, tanquam ei quod ſubſtantiam promiſſionis principaliter conſtituit. Nam patefactio externa eius, ideircò tantùm deſideratur, vt promiſſio ſit humana, habeātque rationem actus politici, qui neceſſariò debet eſſe ſenſibilis: itémque vt promiſſio ſit firma, nec ab eo qui legem iſtam ſibimetipſi ponit, reuocari queat: ſicut poſſet, niſi per patefactionem, ſubſecuta acceptatione, pareretur promiſſario ius, vel quaſi ius, ratione cuius qui promiſit, reſilire vltrà non poteſt. Quandiu enim promiſſio eſt merè interna, nec fuit patefacta, fas eſt reſilire, vt rectè Sanches l. de ſponſalib. diſp.3. num.5. Rebell. 2.p. l.18. q.1. Vaſq. d. 4. de matrim. cap. 4. & ibid. Ægid. diſp.22. num.34. Leſſ. 2. de virt. c.17. n.30. contra Molin. tractat. 2. diſp. 266. & alios apud Sanchem

chem ſuprà num. 4. Vt autem actus iſte politicus voluntatem illaqueet, quod aliis pleriſque actibus politicis non competit, ortum habet à voluntate capiente & illaqueante ſeipſam, per actum ſuum; qui proinde eſt principalior, inter eos qui ad conſtituendam promiſſionem & fundandum debitum fidelitatis concurrunt. Æquum enim eſt, vt homo, opere impleat id ad quod implendum ipſe ſibi obligationem iniecit, præciſa ſibi voluntatis ambulatoriæ vertibilitate: quod principaliter fit, per eam, quam dixi, obligationis cognitæ volitionem & approbationem, patefactione tanquam conditione firmatam.

Illatum primum; nudi propoſiti, & promiſſionis diſcrimen.

180. Hinc habemus, cur promiſſio ſola ſit fundamentum fidelitatis, non autem nudum propoſitum, vel eius propoſiti aſſertio nuda, qualis concipitur verbis illis, *faciam hoc*, vel, *dabo tibi hoc*, quibus actibus conſtat, hominem non aſtringi, niſi vt quo tempore verba illa promuntur, homo verè habeat actus illos, vt habetur ex D. Thoma 2.2. q.89. art.7. ad 1. & ex Caiet. t.1. opuſc. tract.31. reſp.7. latéque ex Suare 1. de voto, cap.2. Tametſi malè aliqui apud Sanchem l.4. in Decal. cap.1. n. 20. exiſtimauerint, ſolo propoſito induci obligationem exequendi. Quò recidit quod alij dixerunt de aſſertione de futuro, negantes eam à promiſſione ſecerni: & affirmantes, eam æquè obligare ac promiſſionem. Quod dico eſſe falſum. Talem enim aſſertionem differre à promiſſione, perſpicuum videtur ex propoſitionibus de futuro, quibus res à nobis independens prænunciatur, V. G. *cras pluet*, vel, *talis, cuius voluntatem non habeo in manu, hoc vel illud faciet.* Vbi conſtat nullam cerni promiſſionem, ſed nudam rei, quæ futura creditur aſſertionem. Idem dicendum eſt, cùm aſſertio de re futura à nobis pendente, profertur. Sed ita vt ſit tantùm aſſertio, ſiue expreſſio nudi propoſiti, quo certa voluntas nunc concipitur, variabilis tamen quoad executionem futuram, eo quòd nulla adhuc iniecta ſit voluntati obligatio, ſiue ab extrinſeco, vt notum eſt, ſiue à ſeipſa.

Itaque dummodò qui propoſitum ſuum enunciat, habeat tunc voluntatem exequendi quod aſſerit ſe proponere, à culpa quacunque immunis erit, etiamſi poſteà mutata voluntate, reſiliat à propoſito à quo nulla lege prohibetur reſilire. At à promiſſione recedere non poteſt, obſtringitúrque exequi quod cum promiſſione aſſeruit ſe facturum: vt manifeſtum eſt ex ipſa notione actus, quo promiſſio concipitur. Idem enim eſt dicere, *promitto tibi*, ac ſi diceretur, *voluntate mea obſtringo me tibi ad hoc vel illud tui gratia præſtandum: Ita vt cum poſſem non dare, velim ad id aſtringi, & niſi ita faciam, reus ſim violatæ fidei datæ*: qui eſt ſpecialis titulus obligationis, qua ſe irretit qui promittit. Et quamuis antè, alio ex capite poſſet obligari ad exhibendam rem cui promiſſio ſuperinducitur: vi tamen promiſſionis, nouo ac ſpeciali titulo aſtringitur ad hoc ipſum. Itaque ſicut aliud eſt, dicere, *volo hoc facere tali die*, &, *obligo me per voluntatem ad id faciendum tali die*; quia aliud eſt, velle facere; aliud, velle ſe obligare ad faciendum: Ita aliud eſt, promittere, quod eſt velle ſe obligare, aliud proponere, vel verè aſſerere: quod eſt euulgare tale propoſitum.

Illatum alterum; quanta deliberatio in promittente requiratur.

181. Habemus prætereà ex dictis, quæ & quanta exigatur ad promittendum deliberatio & approbatio voluntatis; ac proinde etiam qui ſint ad promittendum idonei ex natura rei hoc attendendo. Promiſſio enim idcircò illaqueat, & eſt valida, quia voluntas iniicit ſibi exequendi obligationem. Neceſſe ergo eſt, vt ex parte intellectus, tanta affulgeat lux voluntati; ex parte autem ipſius voluntatis, tanta neceſſe eſt interueniat conſenſus plenitudo, quanta exigitur ad ereptionem illam libertatis, faciendam per ipſammet voluntatem liberam. Dantur enim actus ex tam tenui conſideratione, & tam ſubita voluntatis abreptione profecti, vt non ſit in eis ſufficiens plenitudo libertatis, ad iniiciendum vinculum illud, quod voluntas promiſſione ſua ſibi iniicit.

Itaque tametſi non arbitror, ad promiſſionis valorem prærequiri deliberationem illam pleniſſimam, quæ in maturo conſilio, & attenta circunſtantiarum omnium expenſione conſiſtit: Pono tamen vt certum, non ſufficere ad promiſſionem, eam lucem qua dirigimur ad actum, (vt loquuntur,) *primò primum*: hoc eſt, ita ſubitum ac præcipitem, vt voluntas ſui ad eum compos non ſit. Pono item vt veriſimilius, tenuem illam lucem, & aſſenſum, quibus actus aliquis nonnihil liber, &, (vt loquuntur,) *ſecundò primus*, conſtituitur, non ſufficere ad promiſſionem validam ex fidelitate obſtringentem: ſed eam duntaxat lucem & approbationem ad id ſufficere, quæ ad grauiter delinquendum exigerentur. Quia alioqui voluntas non intelligitur libertatem ſuam ſibi eripere. Vt peti poteſt ex Mol. tract.2. de Iuſt. d.267. Sanche 4. in Decal. cap.1. n.4. & l. de ſponſal. d.8. n.5. Suare l.1. de voto, cap. 9. Vaſq. diſp. 5. de matrim. cap. 1. Ægid. ibid. d.21. num.13. & d.22. num.38. Nec refert quòd Torres 2.2. t.2. d.64. dub.11. contrarium probabiliter defendens, opponit; nempe quòd tenuis illa deliberatio poſſit ad leue mendacium ſufficere, ac proinde etiam ad valorem promiſſionis ſub leui culpa obſtringentis. Hoc inquam, non refert. Nam tametſi fortaſſis obligatio veracitatis, ſit eiuſdem rationis, cuius eſt obligatio fidelitatis, & ambæ eandem honeſtatem ſpectent, de quo poſteà: Tamen vna eſt arctior quàm alia: Ac proinde, ex diuerſis quaſi principiis effectiuis, diuerſimodè perfectis ex parte operantis, progerminant.

Subinfertur, qui ſint ad promittendum idonei.

182. Iuxta hæc autem liquet, neque pueros ob ætatis & rationis infirmitatem, neque furioſos, & amentes, aut ebrios, pro tempore, quo ratio & libertas in eis ligatur, poſſe libertatem ſuam ad aliquid prætermittendum vel exequendum ſibimetipſis eripere per vſum plenum libertatis, qua ſupponuntur deſtitui. Liquet prætereà, neminem metu extrinſecùs iniuſtè incuſſo, aut vi adactum ad promittendum, obſtringi promiſſione extorta. Nam defectu libertatis ſimpliciter dictæ ſiue plenæ, eà promiſſio non irretit voluntatem. Præterquàm quòd talis actio, quippe coniuncta cum iniuria alterius, verum titulum promiſſario non conferret. Quod eſſe receptiſſimum, alibi oſtendi, & tractat etiam Molanus l. de fide rebellibus ſeruanda, c.7. agens de promiſſione facta latroni.

Conſequenter quoque is qui ex ignorantia naturæ promiſſionis, promittere voluit, & obligationem non contrahere: vel qui mendaciter promittendo, exteriùs quidem eam mentem præ ſe tulit, animum tamen iniiciendi ſibi obligationem non habuit, obligationē ex promiſſione nullam contraxit, cùm defuerit promiſſionis veluti anima, hoc eſt, approbatio obligationis præconceptæ, & voluntas eam obligationem contrahendi. Vnde poterit quidem qui ita ſe geſſit, reus tūc eſſe violatæ per mendacium veracitatis, ſi non habuit animum promittendi, quem præ ſe tulit reipſa: Tamen neque mentietur cùm ſuo tempore non exequetur; quia veracitas non obligat vt verba ſint vera, niſi iuxta mentem quæ loquenti ineſt, cùm verba proferuntur: Neque erit infidelis, quia lex priuata, ſibimetipſi ab homine iniecta, ex qua proficiſci debuit exequendi obligatio, ſupponitur defuiſſe. Quod extendo ad promiſſionem tranſeuntem in contractum, quia ſcilicet mutua eſt & cum onere, factúmque eſt ab altera parte, quod per eam, iuxta conuenta, præſtandum fuerat. Quamuis enim tunc promiſſio illa ex Iuſtitia adſtringat, vt rectè tradunt Molina tract.2. d.106.num.3. & Sanches l.de ſponſal. d.10. num.3. non tamen ex fidelitate. Ex ipſa ſiquidem promiſſione, quæ eſt totum fidelitatis fundamentum, nulla poteſt exurgere obligatio, cùm deſit id, quo principaliter conſtituenda eſt promiſſionis ſubſtantia, ipſáque eius veluti anima; nempe voluntas innectendi ſe obligatione: ideóque non ſit verè promiſſio, ſed tantùm promiſſionis larua, & inane ſimulacrum.

Non eſt tamen neceſſe animum implendi interueniſſe. Sed quamuis cùm formatur actus de quo agimus, cum vera voluntate contrahendi obligationem, homo intenderet nunquam exequi quod promittit; promiſſio ritè ſubſiſteret: quia vinculum per promiſſionem iniectum, præſupponeretur voluntati non implendi, nec per eam veluti præfocaretur; ſed tantùm homo doloſè decerneret non ſatisfacere obligationi, priùs (ſaltem natura,) exortæ ex actu qui elicitus eſt. Et reipſa quidem, cenſeretur potiùs ludere quàm promittere, qui promittendo profiteretur ſe nolle implere: (quod vnum euincunt quæ habet Valentia, qui in contraria eſt ſententia 2. 2. d.6. quæſt.6. p.1.) tamen nihil vetat, aliquem ludendo ligare ſeſe, iniiciendo ſibi obligationem, quam ſine culpa nequeat infringere, etiamſi iam tunc decernat eum infringere.

Illatum tertium; Quæ materia, promiſſioni ritè ſubſterni queat, à promittente.

183. Hæc igitur ſunt, quæ ad fundandum fidelitatis debitum, verámque promiſſionem conſtituendam, neceſſaria ſunt ex parte promittentis. Cui tamen, præter hæc quæ ex parte ipſius requiri vidimus, proſpiciendum eſt, vt materia ſit idonea quæ promiſſioni ſubſternatur, hoc eſt poſſibilis & honeſta; alioqui promiſſio erit irrita, quod perſpicuum eſt ex conſtitutis circa promiſſionis naturam. Ad impoſſibile enim nemo tenetur, vt habetur l. *impoſſibilium*, ff. *de regulis iuris*. Et ob hanc etiam cauſam promiſſio de alieno actu, qui ſupponatur non eſſe in poteſtate promittentis, irrita eſt, niſi quoad curam à promittente adhibendam, vt ille alter exequatur quod ipſe ſe curaturum promiſit. Ad illud quoque quod iure eſt impoſſibile, id eſt quod honeſtate ſalua fieri non poteſt, nemo tenetur. Repugnat enim, vt aliquis teneatur exequi, quod tenetur non exequi: ſicut quilibet tenetur non exequi, quod turpe eſt, & rationi diſſonum.

Ex quo fit, vt quiſquis rem malam promiſit, promiſſioni ſtare non debeat, iuxta illud quod 22. quæſt.4.cap.*in malis*, ſcriptum eſt. *Impia eſt promiſſio, quæ ſcelere adimpletur: in malis promiſſis reſcinde fidem.* Aliud porrò eſt, promittere rem, quæ ſit peccatum, aliud autem promittendo peccare, quamuis exequendo defuturum ſit peccatum. Sæpè enim contingit, vt qui promittit, malè obſeruet circunſtantias promiſſioni debitas: ideóque ſe obſtringendo, delinquat, & tamen poſſit poſteà ſine culpa exequi, quod ſe facturum malè promiſerat. Promiſſio ergo rei, quæ ſit peccatum, eſt omninò irrita iure naturæ, cùm nemo poſſit obligari ad rem illicitam, vt dictum eſt. Promiſſio autem, rei quæ ſine peccato, executioni mandari queat, valida eſt, ſpectando ſolum ius naturæ: etiamſi iniectio ipſa obligationis, peccato non vacauerit.

Illatum quartum. Promiſſarij acceptatio, ad promiſſionem ratam neceſſaria, & quomodo.

184. Supereſt actus, quem dicebam ad fundandum fidelitatis debitum, exigi ex parte promiſſarij, nempe acceptatio. Hæc enim quando promiſſio eſt merè gratuita & liberalis, non modò ad promiſſionem validam requiritur iure poſitiuo, ex l. *abſenti*, ff. *de don.*& l. *nec ambigi*, C. *eodem*: ſed etiam iure naturæ, vt rectè affirmant Sanches l.de ſponſalibus, d.6.n.10.Mol.Iuriſperitus l.4. de primog.c.2.n.62.Leſſ.2.de virt.c.18.n.39. Rebell.2. p.l.18.q.2.Vaſ.d.4. de matrim. à n.42. Ægid.Coninc ibid.d.22.n.35. Repugnantibus licèt Couar. in cap.*quamuis pactum*, 2.p.§.4. & Mol. tract.2. de Iuſt.d.263. Nimirum quamuis tota radix obligationis promiſſione iniectæ, petatur ex promiſſione & voluntate promittentis; tamen acceptatio promiſſarij, meritò exigitur tanquam conditio ſine qua non, eaſdem ob cauſas ob quas ſuprà oſtendimus, promiſſionem debere exteriùs patefieri: Tota enim ratio cur promiſſio interiùs tantùm concepta, non obſtringat; eſt quia deſideratur acceptatio, quæ proinde ad promiſſionis ſubſtantiam pertinet. Et quamuis ius poſitiuum, in quibuſdam cauſis, ſuſtulerit reuocabilitatem promiſſionis ante acceptationem, quæ reuocabilitas ex natura rei competiiſſet promiſſioni nondum acceptatæ, niſi Legiſlator ſuppleuiſſet acceptationem promiſſarij in prædictis euentibus: Tamen non idcircò in cauſis illis effectum eſt iure poſitiuo, vt promiſſio eſſet valida ante acceptationem, quippe quæ ad ſubſtantiam eius pertinet, ac proinde nulla ratione ſuppleri poteſt.

Cæterùm, nihil eſt neceſſe, huiuſmodi acceptationem, eſſe formaliſſimam, vt ſic dicam: quaſi promiſſio præſenti facta, niſi ille in actu ſignato promiſſionem ratam habeat, nulla ſit: quod conſtat plerunque falſum eſſe, cùm ſæpè ex circunſtantiis & modo ſe habendi humano atque morali, perſpicuum ſit, promiſſarium, tametſi ſilentem, acceptare promiſſionem. Exigitur tamen acceptatio moraliter ſufficiens ad prudenter exteriùs patefaciendum conſenſum in promiſſionem, eiúſque approbationem. Nam approbatio nullo ſigno externo prodita, non eſſet acceptatio politica, qualem conuictus humanus, & promiſſionis conſummatio deſiderat. Itaque ſcientia promiſſarij non poteſt ad hoc ſufficere contra Mol. tract.2. d.264.

& Sanchem lib. de ſponſal. d. 6. num. 11. quia ſcire non eſt acceptare & ratum habere: quamuis certum ſit ſcientiam ad acceptationem prærequiri; & idcircò nulla promiſſio, abſenti, & prorſus ignoranti facta, ſubſiſtat.

Nudæ promiſſionis ſic conſummatæ, obligatio, cuius ſit virtutis. Variæ ſententiæ.

185. Habemus quæ ad promiſſionis quaſi ſubſtantiam, & conſtitutionem, interuenire debent; cùm ex parte promittentis, tum ex parte promiſſarij: per quæ conſtat promiſſionis vinculum conſummari, ita vt promittens nequeat poſteà vllum onus promiſſioni apponere, vt rectè tradit Couarr. 1. Var. cap. 14. num. 1. & l. *perfecta*. C. *de donat. quæ ſub modo.* Quibus ita conſtitutis, expendenda ſequitur promiſſionis ſic conſummatæ obligatio. Hoc eſt, ad quam virtutem ſpectet, ſatisfacere promiſſioni, qua quis ſe obſtringit. Nam quamuis initio dixerimus id ſpectare ad fidelitatem; tamen difficultas eſt, an fidelitas ſit virtus diſtincta à veracitate, an verò ſit peculiaris pars potentialis Iuſtitiæ, an ſubiectiua. Vnde enatæ ſunt variæ ſententiæ de virtute ex qua obligat promiſſio. Quarum ſententiarum diiudicatio ex dictis de natura promiſſionis, eiúſque vi ad obligandum, facilè eruetur, ſi præmiſerimus non eſſe hoc loco controuerſiam de promiſſionibus onerosis, quæ reſpectiuæ ſunt, (vt loquuntur;) id eſt, vtrinque formantur, & interpoſito promittentis ac promiſſarij grauamine; ideóque adimpletio earum, eſt actus Iuſtitiæ commutatiuæ. Eſt itaque hoc loco quæſtio, duntaxat de promiſſione ſimplici, ſeu pacto nudo, (vt vocant,) quæ ſcilicet nec roboretur ex eò quòd res promiſſa debeatur alio Iuſtitiæ titulo, nec per rei traditionem, vel oneris appoſitionem.

Et prima quidem ſententia affirmat, obligationem promiſſionis, eſſe obligationem Iuſtitiæ. Ita Vaſq. 1. p. d. 85. num. 43. Torres 2. 2. tom. 2. d. 64. dub. 16. Pezantius 2. 2. q. 58. artic. 11. diſput. 2. Azor tomo 3. lib. 11. tract. de pollicitationibus, cap. 1. q. 4. Caiet. 2. 2. q. 88. art. 1. & ibid. Arrag. art. 3. Alia autem ſententia agnoſcit hîc, tantùm obligationem fidelitatis. Ita Caiet. in ſumma, v. *Perfidia.* Leſſ. 2. de Virt. cap. 18. à numero 55. Nam quamuis dicat hanc obligationem eſſe Iuſtitiæ: tamen num. 57. exponit ſe in ſenſu quem dixi. Quo eodem modo Caietanus, qui loco priùs allegato dixerat hanc obligationem eſſe Iuſtitiæ, poſteriore autem ait eſſe fidelitatis, liberatur à contradictione. Denique tertia ſententia exiſtimat, ſimplices quaſdam promiſſiones, obligare ex Iuſtitia, quaſdam verò ex ſola fidelitate pro voluntate & intentione promittentis. Ita Mol. tract. 2. d. 266. Rebellus 2. parte, lib. 18. q. 4. Mald. tract. 1. de Iuſt. cap. 9. dub. 8. & Sanches 4. in Decalog. cap. 11. num. 6. & lib. de ſponſalibus, d. 5. Nam quamuis num. 20. latè confirmet hanc obligationem eſſe Iuſtitiæ: tamen num. 21. apertè admittit, ſi animus promittentis id ferat, poſſe aliquem per promiſſionem obligari tantùm ex quadam beneuola honeſtate. Sicut viceuerſa Suares qui releċt. de libert. Dei, d. 2. ſ. 2. à num. 19. latè contendit, promiſſionem ſimplicem obligare tantùm ex fidelitate; Addit nihilominùs, eam, ſi ita ferat voluntas promittentis, poſſe obligare ex Iuſtitia: eo quòd promittens ſit legiſlator quidam voluntarius, cui facilè eſt, hanc ſibi vel illam obligationem iniicere.

Noſtra, eſſe ſolius fidelitatis.

186. Mihi omnis omninò obligatio ſimplicis promiſſionis, etiam in materia Iuſtitiæ, videtur eſſe ſolius fidelitatis. Si enim eſſet Iuſtitiæ, quiſquis promiſſionem ſimplicem infringeret, appellaretur iniuſtus, quod eſt contra communem vſum, quo tantùm appellatur infidelis & perfidus: proindéque agnoſcunt omnes, vinculum promiſſionis, eſſe duntaxat vinculum fidelitatis. Item donatio facta verborum officio, (vt loquuntur,) ſeu quam non comitatur realis traditio, debet à promiſſione ſeiungi: quandoquidem omnium iudicio promiſſio proludit donationi, ſuntque actus diuerſæ rationis. Atqui ea donatio quam dixi, confert donatario ius ad rem donationi illi ſubſtratam, quod Autores primæ ſententiæ volunt ſpectari à virtute promiſſionem exequente. Nam quòd ius promiſſione ſimplici collatum, non ſit ius in re, eſt per ſe euidens. Idem igitur eſſent donatio illa & promiſſio. Quidni verò qui promiſit, teneretur ad lucrum ceſſans, ſi iam aliquod verum ius ad Iuſtitiam pertinens, contuliſſet promiſſario? Omnes tamen fatentur neminem teneri de lucro ob ſolam promiſſionem. Ad extremum, tota vis obligandi per promiſſionem illata, oritur ex eo quòd voluntas ſemetipſum veluti illaqueet, & obſtringat, ad præſtandum illud quod cadit in promiſſionem: Obſtringat, inquam, vinculo illo, quo quiuis honeſtus agnoſcit ſe alligatum, ad conformanda facta dictis ſuis antecedentibus. At hæc non eſt obligatio Iuſtitiæ, ſed tantùm fidelitatis, & moralis honeſtatis.

Cæterùm non nego, quin hæc ſit vera obligatio naturalis, póſſitque eſſe valdè grauis; & talis, vt promittens, ſi nolit ſtare promiſſioni acceptatæ, poſſit multipliciter ad eam implendam compelli. Hoc itaque non inficior; ſed tantùm dico, latiùs patere, obligari eo modo, quàm obligari ex Iuſtitia. Infidelis enim & ſtulta promiſſio, tantam habet cum ratione & conuictu humano repugnantiam, præſertim ob eum promiſſarij contemptum, quem ex communi omnium ſenſu continet, vt pro materiæ & perſonarum conditione, & ſuppoſita mente promittentis contenti grauiter obligari, poſſit arctè & grauiter aſtringere, etiamſi ſiſtatur intra ambitum ſolius fidelitatis. Itaque fixum eſto, executionem obligationis promiſsione iniectæ, non eſſe virtutis alicuius quæ ſit pars ſubiectiua Iuſtitiæ commutatiuæ: ac proinde eum qui promiſit, ſi promiſsionem ſimplicem non exequatur, ad nullam teneri reſtitutionem, quæ pro ſola Iuſtitiæ violatione debetur.

Argumentum in contrarium, depellitur.

187. Vnum eſt quod Vaſques ſuprà opponit, eſtque expenſione dignum. Nam cætera, quæ ab aliis proponuntur, iam præcluſa, vel confirmando ſententiam noſtram, eliſa ſunt. Probat igitur Vaſques, ex promiſsione homini facta, & acceptata, oriri obligationem Iuſtitiæ, quia hæc obligatio tranſit ad hæredes; Nam hæres qui non ſoluit quæ promiſſa fuerant ab eo cuius hæreditatem adiit, nec periurus nec infidelis dicitur, ſed iniuſtus; quia ius quæſitum alteri non ſeruat illæſum: & idcircò datur actio contra illum in foro externo. Atqui ſi promiſsio induceret ſolam obligationem fidelitatis & veritatis, eius vinculum non tranſiret ad hæredes; quia obligatio iuramenti, voti, & veritatis ſecundùm ſe ſumpta, eſt tantùm perſonalis.

Verùm in hac argumentatione in primis ſupponitur quod eſt probandum. Multi enim è contrario, quia ſupponunt hanc obligationem eſſe tantùm fidelitatis, & cadere tantùm in perſonam, non in bona, negant eam per ſe ac vi ſua tranſire ad hæredes, quantum eſt ex iure naturæ. Ita Suares releɇ. de libertate Dei, d. 2. ſ. 2. num. 21. & 23. Salonius tom. 1. de Iuſt. q. 5. de dom. art. 3. dub. 3. & Rebell. 2. p. lib. 15. q. 5. num. 2. poſt Bartolum l. *ſi quis pro eo*, ff. *de fideiuſſoribus*. Negant inquam hi DD. promiſsionem nudam parere obligationem ciuilem, aut dare actionem: Quamuis Suares dubitet, an nuda promiſsio actionem pariat iure canonico, quod concedit Rebellus n. 5. eo quòd ius Canonicum reſpiciat ad ſalutem animæ, cuius intereſt impleri quod debetur, etiamſi non debeatur ex ſtricta Iuſtitia. Ex quibus euertitur totum fundamentum ratiocinationis propoſitę.

Cæterùm quamuis hæc omnia admitteremus, tamen ſufficienter eliderenus argumentum: addendo, vinculum ex iure vel quaſi iure, quod eſt comparatum promiſſario, tranſire ad hæredes promittentis, quia repræſentant perſonam defuncti, etiamſi non ſit niſi obligatio fidelitatis: ſicut etiam tranſit ad hæredes, obligatio votorum realium, ex Vlpiano l. 2. §. vltimo, ff. de *pollicit.* quæ tamen non eſt obligatio Iuſtitiæ. Tranſire inquam, eo modo quo inerat ipſi promittenti; nempe non obligando eum ex Iuſtitia, ſed tantùm ex decentia & honeſtate morali, quæ fert vt quiſque, facta, verbis à ſe aliquando prolatis, velit eſſe conformia: & quia intereſt humanæ ſocietatis ita fieri, etiamſi nullum proprium ius, quale ad fundandam Iuſtitiæ obligationem exigitur, hîc interueniat: ideóque nulla reſtitutio, ſiue à promittente, ſiue ab eius hæredibus, promiſſario, eiúſve hæredibus debeatur, ob violationem huius ſui quaſi iuris. Reſtitutio enim, pro ſola Iuſtitiæ violatione, eſt facienda.

Fidelitatem, à veracitate qui diſtinguant.

188. An verò executio obligationis promiſsione iniectæ, ſi ad partem ſubiectiuam Iuſtitiæ commutatiuæ non ſpectat, ſed tantùm ad aliquam potentialem, aſsignanda ſit ſpeciali parti potentiali eiuſdem Iuſtitiæ, hoc eſt, virtuti alicui diſtinctæ à veracitate, cui iam tribuimus ſuum locum inter partes Iuſtitiæ potentiales: an verò fidelitas, idem ſit quòd veracitas, controuerſia eſt. Negant Molina tract. 2. d. 262. & Becan. opuſc. de fide hæret. ſeruanda, cap. 5. contendentes, veritatem in verbis, & veritatem in factis, ſiue fidelitatem, eſſe virtutes diuerſas. Quod ſuadent ex obiectorum diuerſitate. Nam fidelitas intendit in conformitatem factorum cum dictis: veracitas autem in conformitatem dictorum cum mente. Accedit diuerſitas obligationum. Nam fidelitas inducit obligationem per reſpectum ad promiſſarium, & dependenter ab eo: quam obligationem ſi ille relaxet, illicò euaneſcet. At veracitas inducit obligationem independentem à quocunque. Ideóque propoſitum nudum, & ſimplex aſſertio eius expreſsiua, non poteſt deſtitui ea obligatione, quæ per veracitatem inducitur; nimirum habendi tunc reipſa eam mentem quæ aſſertione exprimitur: Et tamen non habet eam obligationem, quam importat fidelitas; quæ ſcilicet obſtringit ad implendum quod quis promiſit. Nimirum aliud eſt, velle nunc aliquid dicere mente conceptum, & vt tale illud efferre, quod ſpectat obligatio veracitatis: aliud verò [illegible] obſtringe[illegible], ad confirman[illegible] ctis, [illegible] aſſertio[illegible] ſemel expreſſ[illegible] ſenten[illegible] dubio [illegible]babilis, facileq[illegible] eam in[illegible] quòmo[illegible] infractio promi[illegible] contin[illegible] ex g[illegible]ere ſuo graue[illegible] menda[illegible], vt pleriſq[illegible] placet, ex gen[illegible] leuem [illegible] fœdita[illegible] inuehat.

Non [illegible].

189. Contraria tamen ſententia pleriſq[illegible] uibus recentioribus placuit, quos retuli [illegible] tus ſum in naturali Theologia d. 8. num. 9[illegible] habet Petrus Simonis libro 4. de verit. cap. [illegible] que etiam nomine, probabilior nunc vid[illegible] ſententia, quòd minus multiplicet ſpecies [illegible] tum: negarique non poſsit, quin curare vt [illegible] antè prolatum conformetur factis, ſit qu[illegible] ritas, vt rectè tradit D. Thomas 2. 2. q. 8[illegible] vnico ad 3. Importatur ſiquidem in ea cura[illegible] dio, eadem honeſtas, quæ in ſtudio confo[illegible] proferentis animo, dicta quæ proferuntur. [illegible] rectè expendendum eſt, qui promittit, obl[illegible] tantùm ad efficiendum, vt tali tempore ve[illegible] dicere, quòd id fiat. Igitur eadem formali[illegible] virtus veracitatis & fidelitatis. Hoc eſt, [illegible] obligatio promiſsionis, eſt materialiter diuer[illegible] ab obligatione aſſertionis nudæ, vtraque tamen [illegible]minat eandem ſpecie virtutem, ſola conno[illegible] & denominatione multiplicem, nempe fidel[illegible] & veracitatem. Quæ vniuerſè loquendo, [illegible] cum Caietano in ſumma, v. *Perfidia*, dici [illegible]tas aut veritas, comprehendendo ſub hoc [illegible]ne, & curam conformandi dicta, ment[illegible]; & curam conformandi facta, cum dictis antè [illegible]latis, eáque obligatione; quam ſibi homo [illegible] ad id præſtandum; ita vt niſi id exequatur, [illegible] à culpa immunis: præſertim Chriſtianus, cu[illegible] eſſe promiſsionem & debitum ſcitè dixit Gregorius Nyſſenus epiſtol. ad Harmonium de Chri[illegible]ni nomine.

Ad rationes in contrarium.

Quæ verò pro contraria ſententia, fidel[illegible] & veracitatem formaliter diſtinguente[illegible] ſunt, non eſt difficile infringere. Nam [illegible] quidem, eſſe materialem diuerſitatem inter [illegible]cta veracitatis & fidelitatis, quod perſpicu[illegible] ex diuerſitate extremorum, inter quæ ver[illegible] duæ illæ conformitates, quas fidelitas & [illegible] reſpiciunt. Contendimus tamen honeſta[illegible] tutum illarum, & conſonantiam earum [illegible]tione, eſſe vnam & eandem: ac proinde vi[illegible] illas, non eſſe reuerà ſpecie plures, etiamſi [illegible]ne multiplicis connotationis & diuerſitatis [illegible]rialis obiectorum, in quæ feruntur, numer[illegible] vt diuerſæ virtutes. Admittimus item, oblig[illegible]nem promiſsionis eſſe aliquatenus diuer[illegible] obligatione ſimplicis aſſertionis: & intra [illegible] veluti ſpeciem, volumus maiorem & ar[illegible] ſe, eam quæ ex promiſsione pullulat: negam[illegible]men eſſe diuerſam, penes ordinem ad re[illegible]tionem. Denique nemo non videt, obligatio[illegible] quam promiſsio iniicit, eſſe reſpectiuam al[illegible] tanquam termini conformitatis, in honeſtate [illegible]litatis, importatæ. Ex quo efficitur, poſſe [illegible] obligationem tolli à promiſſario; à quo pende[illegible] acceptare, aut acceptatam tollere, ac ſuperſ[illegible] relinquere, quia facta eſt in eius gratiam. [illegible] autem deeſt conformitati importatæ per ve[illegible]tem, quia non eſt aliquid factum in fauorem [illegible]

[illegible]

rius; Sed debetur præciſè ſpectata rei natura, & antecedenter ad libertatem ad hoc aut illud ſe aſtringentem. Nihilominùs vtraque conformitas, eiuſdem eſt honeſtatis: quod vnum ſufficit præſenti negotio, ſiue ad negandam multiplicitatem ſpecificam huiuſmodi virtutum.

Fidelitatis ambitus, ad promiſſionem quoque virtualem, porrectus; variæ ad ſecretum obligationes expenduntur.

190. Sic expeditis omnibus quæ ad fidelitatem formali promiſſione diſtentam pertinent: Addendum in hac meta ſupereſt, fidelitatis virtutem, vlteriùs quoque pertinere. Cenſetur enim hæc virtus, vrgere non tantùm ratione promiſſionis formalis, ſiue in actu (vt ita dicam,) ſignato, & conceptis verbis interpoſitæ: ſed etiam ratione promiſſionis virtualis; quam ſcilicet quiſque alteri cenſetur exhibere ratione muneris, aut modi quo alius ad eum ſe habet. Quod præſertim apparet in fide circa ſecretum commiſſum: Non enim ſemper exigitur formalis promiſſio de ſeruanda fide arcani commiſſi; ſed quædam perſonæ, vi ſui muneris, & eo ipſo quòd certis functionibus ſunt addictæ, tenentur ex fidelitate, ad ſecretum non prodendum. Vt patet de eo, qui alicui eſt à Confeſſionibus: & de eo qui eſt Principi à Secretis: itémque de Aduocato, reſpectu firmamentorum cauſæ ſibi commiſſæ; déque aliis huiuſmodi, qui vi muneris obſtringuntur ad ſeruandam arcanorum fidem. Ad quam etiam arctè obligatur amicus, in cuius ſinum ab amico, conſilij vel auxilij gratia, deponitur aliquid, quod meritò ſileri deceat: etiamſi amicus deponens, de amicitia & prudentia depoſitarij confiſus, nihil ſollicitus fuerit commonere officij in re illa premenda, & ad alios non euulganda.

Hi inquam omnes, ex pacto tacito, & vi muneris, obligantur premere arcana commiſſa, etiamſi euulgatio non foret ceſſura in damnum eius qui arcanum commiſit. Hæc enim eſſet obligatio alterius rationis, qua aliquis ad non prodendum aliquod ſecretum obligaretur ex natura rei, & ſecluſo quouis pacto etiam tacito; ac proinde vi alterius virtutis quàm fidelitatis: Nempe vi Iuſtitiæ propriè dictæ, ac ne inferret iniuriam, in bona aliqua alterius conſecuturam, ex ſecreti infractione. De qua ſecreti obligatione alibi agitur, & luculenter à Molina tract. 4. à diſput. 3. ad 6. & d. 37. Qui autem non obligaretur ex natura rei; quia ſcilicet violatio ſecreti, nulli bono hominis cuius ſecretum panditur, eſſet nociua; ex ſola promiſſione expreſſa, vel tacita ſiue virtuali, obligaretur. Et hæc eſt ea arcani non prodendi obligatio, quam dicimus ſpectare ad fidelitatem. Eſſéque permagni momenti, præſertim ad amicitiæ firmitatem, & conciliandam ſecreti depoſitario, autoritatem, indubitatum eſt, & frequenter à ſapiente inculcatum quoad amicitias. Videſis Prouerb. 11. 12. & 15. & Eccleſiaſtici 22. & 27. Vt propterea S. Auguſtinus tom. 10. ſerm. quodam de ſilentio dicat, Spiritum ſanctum, hoc nomine quòd amicitiæ infeſta ſit, odiſſe arcanorum euulgationem. Vide & Valerianum homil. 4. *initio.*

191. Quòd ſi quis, & ex natura rei, & ex ſimplici promiſſione tacita vel expreſſa, aſtringeretur ad ſecretum ſeruandum, exurgeret duplex obligatio: altera ratione boni conſequenter lædendi per ſecreti violationem, quæ eſſet obligatio Iuſtitiæ: altera ratione ipſius ſecreti ex ſimplici pacto crediti, quæ ad fidelitatem ſpectaret. Poſſunt enim ambæ illæ obligationes concurrere. At ſi promiſſio illa ex qua debetur ſecreti obſeruatio, non eſſet ſimplex, ſed eſſet promiſſio oneroſa; tunc præter obligationem Iuſtitiæ in natura rei fundatam, interueniret alia obligatio Iuſtitiæ ratione promiſſionis oneroſæ: & alia inſuper obligatio, quæ non eſſet niſi fidelitatis obſtringentis vnunquenque ad ſeruandam fidem datam: quantò magis cùm alioqui ex Iuſtitia debetur? Non enim plures, ac diuerſæ rationis tituli, ad idem opus bonum aſtringentes, incompoſſibilitatem ſemper habent. Eſſe autem hanc obligationem, leuiorem, minúſque arctam prioribus, (quippe contrariam virtuti inferiori,) mihi videtur per ſe euidens. Vt fruſtra planè Molanus lib. 1. de fide hæret. ſeruanda, c. 11. impugnet aliquos vinculum promiſſionis ſimplicis, vinculo iuramenti æquipatantes.

Ad iſtas obligationes Becanus opuſc. de fide hæret. ſeruanda, cap. 6. addit obligationem veracitatis, quam cenſet eſſe virtutem à fidelitate diſtinctam, & peculiarem obligationem hîc ingerere. Verùm dummodò cùm promiſſio facta fuit, affuerit animus, qui verbis exprimebatur, proindéque nihil factum fuerit contra mentem, negandum eſt, lædi in euentu propoſito veracitatem, quatenus ob peculiaria illa connotata, quæ ſuprà expreſſimus, ſecernitur aliquo modo à fidelitate.

CAPVT XVIII.

De perfidia fidelitati oppoſita.

EX dictis circa fidelitatem, conſtare per ſe videtur, natura, & labes perfidiæ fidelitati oppoſitæ. Et vt eius quidditatem ex antè dictis planè conſpicuam, dimiſſam velimus fœditas tamen attingenda eſt, & ex propoſitis circa fidelitatem eruenda.

Probrum perfidiæ.

Eſt enim ſummus decor fidelitatis, ſeruantis eam honeſtatem, quæ cernitur in integritate illius obligationis, quam voluntas ſponte ſua ſibi iniecit, quam vtique eſſe inuiolatam ab ipſo homine, qui ad eam ius, vel potiùs quaſi ius alteri dedit, honeſtiſſimum eſt. Ex eo autem decore, conſpicuam illicò ſe præbet, contraria fœditas infractæ promiſſionis, per infidelitatem philoſophicam, vt ita dicam, hoc eſt per ſimplicem perfidiam. Ita enim appellare placet, infidelitatem ex ſimplici pacto: & quæ neque ius vllum ex natura rei competens impetat, neque natum ex promiſſione oneroſa: quæ ſunt iura propriè dicta, & fundantia veram obligationem Iuſtitiæ commutatiuæ.

192. Sanè in ea promiſſionis ac fidei datæ ſimplici infractione, præter reuocationem quaſi iuris iam alteri collati, & acceptati, elucet inconſtantia dedecens generoſam mentem *in vna dicti ſui qualitate*, vt Caſſiodorus lib. 5. epiſt. 34. loquitur, *non contenta*; diuerſiſque imaginibus immutata quaſi chamæleon, & Proteus, ac Pandia gemma; in quorum deſcriptionem excurrit ibi de more Caſſiodorus. Cedit itaque ea infidelitas, in contemptum, non modò promiſſarij, qui ſe idcircò deluſum queri, & data pro rebus verba, expoſtulare ſolet: ſed etiam ipſius promittentis, quem nemo viri, ſed pueri potiùs loco quiſque habet, quòd voluntatem habeat adeò vertibilem, & tam turpiter verba ſua anteriora excidere veritate velit: ita vt quamuis

quamuis cùm ea protulit, vera fuerint, ſpectata mente loquentis, cui ſupponuntur fuiſſe conformia, agnoſcantur tamen fuiſſe falſa, ſpectato ordine eorum ad obiectum futurum, cum quo difformitatem habent, ob voluntatis perfidæ reſultum, & fidei datæ infractionem, generoſæ cuiuis menti apprimè exoſam.

Certè in primis regium & nobile cenſetur, fidem datam, ſeruare inuiolatam. Ignobile autem & plebeium, nec tam virile quàm muliebre, vel etiam puerile, à fide data recedere. Vt mirum certè mihi occurrerit quod in Normannos ludit P. Bleſenſis quadam epiſtola. *Eſtis ſicut Dominus Rex, habetis veſtrum dictum & dedictum.* Reuerà enim nihil magis dedecere virum Principem in fractione datæ fidei, luculenter tradit Molanus lib. 1. de fide hæret. ſeruanda, capite 2. & Ribad. lib. 2. de Principe, cap. 15. & 16. ac Petrus Gregorius lib. 8. de repub. cap. 8. Quò igitur quiſque nobilitate & dignitate præfulget, eò arctiùs aſtringitur ad ſeruandam fidem; & qui eam violat, plebeium ſe ac vilem prodit. Ex quo vides quanta ſit in ſeculo, vilitatis & ignobilitatis exundatio, cùm quod de ſuis temporibus à Petrarcha proditum eſt lib. 1. de remed. vtriuſque fort. dialog. 110. hoc quoque tempore maximè valeat. *Nunc nec promittendi modus eſt, nec promiſſa frangendi pudor vllus.* Itémque quod de ſua ætate ſcripſit Menander apud Stob. ſerm. 28. *Ætate noſtra, fides omnis confunditur.*

Præ tanta infidelitatis eluuione, nullius promiſſis fidendum, autore Dione.

193. Æuo item ſuo Dio Chryſoſtomus orat. 74. demiratus eſt tantam infidelitatem hominum; colligens ſatius eſſe cum nemine paciſci, & nullius promiſſionibus fidere. *Quemadmodum enim faſciæ, quæ ventum indicant, ſemper iuxta venti flatum attolluntur, nunc quidem ſic, rurſus verò in alteram partem; Eo modo & malorum animus, ad omnem impetum affectus eſt. Seruis nemo credit paciſci volentibus, eo quòd ſui poteſtatem non habeant: multò magis, credendum non eſt horum pactis. Omninò enim longiùs abſunt à libertate homines, propter malitiam. Minoribus tot annis, lex non concedit contractum facere tanquam infidis; neque mulieri apud Athenienſes, niſi vſque ad hordei modium, propter conſily infirmitatem. Atqui à valdè minoribus, nihil differunt mali, imò neque ab infantulis, niſi potentia & aſtutia: vnde minùs his credendum eſt, quàm illis,* &c. *Quinetiam, malis mulieribus nihilo ſunt meliores viri praui. Nam corpore differunt ab illis, non animo. Sicut igitur lex, eas ad nullas maiores res accedere ſinit, ſed definiuit quovſque conueniat: eodem opinor, modo, cum vulgaribus hominibus, in minimis ſocietas habenda eſt: in actionibus autem maioribus, aut ſermonibus neceſſariis, aut vitæ ſecuritate, nunquam. Etenim ſi quando à maleficiis abſtinent, ob quancunque cauſam; procliuis tamen ad naturam reditus eſt. Quemadmodum feræ ſæpenumerò quieſcunt, ſuntque manſuetæ, dormientes aut ſaturatæ: ſuam ipſarum tamen naturam non abiecerunt. Similiter & illi, aliquod tempus nihil nocuerunt; deinde accedente occaſione, & vſuram (vt aiunt,) & ſortem prauitatis perſoluunt. Lacon quidam in colloquio quorundam paciſci volentium cum ipſo, atque iubentium quancunque vellet fidem acciperet pro amicitia; vnam eſſe fidem dixit, vt ſi nocere velint, non poſſint, omnem autem aliam fidem, ſtultam eſſe, & poſtremò infirmam. Hanc vnam ab hominibus fidem accipere conuenit: aliam autem nullam. Quæ enim ex ſermonibus, & familiaritate, & iureiurando, atque ex genere accipitur, ridicula eſt.*

Itaque non eſt quòd quiſquā de aliena leuitate & infidelitate expoſtulet, cùm promiſſis excidit, quibus vanè paſtus fuerat: ſed de ſua credulitate nimia, & facilitate, queri debet. Ac proinde vanæ ſunt querelæ Senecæ lib. 3. de benef. cap. 15. expoſtulantis quòd homines fidei iam parum tribuant, vt ſignatis tabulis agendum ſit. *Vtinam nulla ſtipulatio emptorem venditori obligaret, nec pacta conuentáque impreſſis ſignis cuſtodirentur. Fides potiùs illa ſeruaret, & æquum colens animus. Sed neceſſaria optimis prætulerunt, & cogere fidem, quàm ſpectare, malunt. Adhibentur ab vtraque parte, teſtes. Ille per tabulas plurium nomina, interpoſitis parariis, facit: ille non eſt interrogatione contentus, niſi manu ſua tenuit. O turpem humano generi fraudis ac nequitiæ publicæ confeſſionem. Annulis noſtris, pluſquam animis creditur. In quid iſti viri ornati adhibiti ſunt? In quid imprimunt ſigna? Nempe ne ille neget accepiſſe ſe quod accepit. Hos incorruptos viros, & vindices veritatis, exiſtimas? At his ipſis, ſtatim, non aliter pecuniæ committentur. Ita non honeſtius erat à quibuſdam fidem falli, quàm ab omnibus perfidiam timeri?* Hæc ſuppoſita humana infidelitate tam teſtata, támque comperta, mera ſunt, & inania aëris verbera: cùm etiam adhibitis iis omnibus firmamentis, quæ induſtria & cautio ſuggeſſit, vix ſtet promiſſorum fides.

Noxa perfidiæ, ſæpè labe iniuriæ cumulata.

194. Quòd ſi infractioni fidei datæ, damnum aliquod, aut iniuria alia, (vti aſſolet) adiungatur, acceſſio fiet nequitiæ, ſceleri accedenti commenſa. Quo ex capite S. Chryſoſtomus orat. de S. Babyla, aureo orationis flumine fertur in deteſtandam immanitatem cuiuſdam Romanorum Imperatoris, qui pactus cum principe Barbaro pacem, eiúſque filio in amicitiæ obſidem accepto; crudeliſſimè fudit innocuum ſanguinem, non alia ex cauſa, quàm vt rabiem ſuam expleret inimici ludibrio. Eum Imperatorem fuiſſe Numerianum, aſſerit S. Aldelmus lib. de laud. virginit. cap. 17. Fuiſſe Decium, affirmat Baronius anno Chriſti 253. Quanquam vt hoc obiter dicam, quòd eum Imperatorem fuiſſe Chriſtianum ſignificet S. Chryſoſtomus, tradens ſanguinarium Principem, (nomen conſulto videtur preſſiſſe,) tanquam ouem morbidam, à ſtrenuo paſtore Babyla templi aditu ob immanitatem illam fuiſſe prohibitum; ſuſpicio ingeneratur in alium quàm in Numerianum aut Decium cadere eam pacti initi abruptionem, effuſione innoxij ſanguinis cumulatam. Quid ſi in Philippum, qui per ea tempora, Chriſtianus tenuit imperium, cum filio: íſque ob coniectum S. Babylam in vincula Romæ per S. Fabianum multatus fuerit, vt eſt apud Euſeb. 6. hiſtor. c. 27. quem video obſtare ibid. cap. 32. & ex eius fide ſacras tabulas, paſſum ſub Decio S. Babylam, memorantes. Vt vt ſit, ſceleſtiſſimum, omninóque immane ſcelus fuit, contra fidem datam, & conſertas dextras, pignus beneuolentiæ bono & ſimplici animo commiſſum, crudeliter perdere: meritóque S. Chryſoſtomus belluinæ feritati id tribuit. E contrà verò vir probus, quod Ferrandus Diaconus in paræn. ad Rheginum de officio ducis militum, latè confirmat, licèt hoſtis ſit antiquus, cum quo pax inita eſt; licèt immania vulnera Reip. viſceribus inflixerit, & inflicturus timeatur; ſubdolo ſacramento eum non decipit. Et quod de Fabricio, alia ex cauſa dixit Seneca epiſt. 120. *agnoſcit eſſe aliquod, etiam in hoſtem, nefas.* Tametſi quod Ferrandus ſuprà latè vrget; non vltrà hoſtis habendus eſt, qui interpoſita pactione factus eſt proximus.

ximus. Diſputat in hanc rem permulta S. Ambroſius 1. Offic. cap. 29.

Non quilibet à fide data reſultus, perfidiæ damnandus.

Quanquam quiſquis promiſſis non ſtat, reſilitque à fide data, arguendus confeſtim non eſt infidelitatis: cùm poſſit ea rerum mutatio contingere, ob quam poſteà factam, vel deprehenſam, laudabile ſit promiſſionem reſcindere, aut certè culpa vacet. V. G. interdum, quo tempore promiſſio effectum ſortiri deberet; contingit, vt vel nulla ratione, vel non niſi cum peccato, impleri poſſit. Tunc ergo euaneſcit obligatio promiſſionis, ſaltem quandiu ſtatus ille perſtat. Reuiuiſcet autem poſtmodùm, ſi reueniatur ad ſtatum priorem, & impedimentum interpoſitum auferatur; niſi ſi ex mente promittentis obligatio ad primum ſtatum fuerit alligata. At perſeuerante ea rerum diſpoſitione, promiſſionis efficacitas eneruatur.

Vt ſi executio, ſit peccato fœdanda.

195. Promiſſionem certè quantumuis iuramento firmatam, non eſſe executioni mandandam, ſi executio non ſit immunis à culpa, per ſe euidens eſt, quia alioqui daretur obligatio ad peccandum. Idcircò grauiter, & de more eleganter, S. Ambroſius 3. offic. cap. 12. & lib. 1. cap. vlt. Herodis vanitatem ſacrilegam inſectatur, qui ſaltriæ lucar, ſanctum caput Ioannis eſſe voluerit, ne fidem datam, præſertim iuramento firmatam infregiſſe videretur. Quaſi verò, ſiue promiſſio, ſiue iuramentum, ſit vinculum iniquitatis; nec præſtet malè firmata diruere, quàm obfirmari in concepto ſemel ſcelere, illúdque ipſa executione amplificare? Optimè planè S. Auguſtinus lib. de bono coniug. cap. 5. *Cùm ad peccatum admittendum adhibetur fides, mirum ſi fides appellanda eſt. Veruntamen qualiſcunque ſit, ſi & contra ipſam ſit, peius ſit, niſi cùm propterea deſeritur, vt ad veram fidem ac legitimam redeatur: id eſt, vt peccatum emendetur, voluntatis prauitate correcta. Tanquam ſi quis cùm hominem ſolus expoliare non poſſit, inueniat ſocium iniquitatis, & cum eo paciſcatur, vt ſimul id faciant, ſpoliúmque partiantur; quo facinore commiſſo, totum ſolus auferat: Dolet quidem ille, & fidem ſibi ſeruatam non eſſe conqueritur. Verùm in ipſa ſua querela cogitare debet, potius in bona vita ipſi humanæ ſocietati fuiſſe ſeruandam, ne præda iniqua ex homine fieret, ſi ſentit quàm iniquè ſibi in peccati ſocietate ſeruata non fuerit. Ille quippe vtrobique perfidus, profectò ſceleratior, iudicandus eſt. At ſi id quod malè fecerant, ei diſplicuiſſet, & propterea cum participe facinoris prædam diuidere noluiſſet; vt homini, cui ablata fuerat redderetur, eum perfidum, nec perfidus diceret.*

Vel nouus ſubſtantialiter, ſtatus rerum deprehendatur.

196. Cùm item executio, facta eſt impoſſibilis, nemo non videt, voluntatem, promiſſionis obligatione eſſe exſolutam; quia ad impoſſibile nemo tenetur. Cenſetur autem impoſſibile in hoc genere, ſufficiénſque cenſetur ad laxandum vinculum promiſſione facta iniectum, ſtatus ille rerum, in quo nouæ difficultates ſuperantes promittentis exiſtimationem, emerſerunt, vel deprehenſæ poſteà ſunt, cùm non fuiſſent perceptæ, quo tempore facta eſt promiſſio. Ita enim cum Sanche 4. in Decal. cap. 2. num. 8. 22. & 29. philoſophandum in hac re cenſeo: temperata vel benignè expoſita ſententia Caietani 2.2. q. 113. art. 1. Molinæ tract. 2. d. 272. & Leſſij lib. 2. de virtut. cap. 18. num. 71. qui volunt ceſſare obligationem promiſſionis, cùm facta eſt ea rerum mutatio, vt ſi promittenti occurriſſet, cùm promiſit, fuiſſet eum euentum excepturus, de eóve tunc interrogatus, reſpondiſſet, mentis ſuæ non eſſe, obſtringere ſe pro tali euentu. Quod ego etiamſi admitto, cùm contingunt nouæ illæ, quas dixi, notabiles difficultates, quarum ſubinductio vel deprehenſio cenſetur ſubſtantialiter variare rem promiſſam, ac proinde etiam promiſſionem factam labefactare, ſubtracto requiſito ad eam voluntario; Tamen aliter philoſophor, ſi loquamur vniuersè, & de quacunque mutatione improuiſa, circa ea duntaxat, quæ ſunt rei promiſſæ accidentalia; etiamſi voluntas, intellectu eam mutationem præmonſtrante, ſeipſam obſtrictura non fuiſſet. Affectus enim ille contrarius, quem quis in ſe poſtea deprehendit, non tollit præcedentem efficacitatem voluntatis in ſe obſtringenda. Quare vt dicamus euaneſcere obligationem promiſſionis ſemel contractam, & diſſolui vinculum, quo fidelitas voluntatem innexuit, neceſſarium eſt fieri ſubſtantialem obiecti mutationem, cuiuſmodi eſt illa, quæ ſi promiſſio ſit mutua, contingit violata per alterum fide. Quæcunque autem ſit promiſſio, poteſt accidere ob ſuperuentum tam grauium difficultatum, vt obiectum, moraliter ac ſecundùm prudentem exiſtimationem, meritò cenſeatur eſſe aliud.

197. Tradit hoc fusè Seneca 4. de benef. à cap. 34. oſtendens non eſſe metuendam ſapienti inconſtantiæ notam, ſi mutato ſtatu rerum, renuat promiſſis ſtare. *Promiſi*, inquit, *beneficium, niſi ſi quid incidiſſet, quare non deberem dare. Quid enim, ſi quod illi pollicitus ſum, patria ſibi me dare iuſſerit? Si lex lata erit, ne id quiſquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiſeram? Promiſi tibi filiam in matrimonium, poſtea peregrinus apparuiſti. Non eſt mihi cum extraneo connubium. Eadem lex me defendit, quæ vetat. Tunc fidem fallam, tunc inconſtantiæ crimen audiam, ſi cùm omnia eadem ſint, quæ erant promittente me, non præſtitero promiſſum. Alioquin quicquid mutatur, libertatem facit de integro conſulendi, & meam fidem liberat. Promiſi aduocationem; poſtea apparuit per illam cauſam, præiudicium in patrem meum quæri. Promiſi me peregrè vnà exiturum: ſed iter infeſtari latrociniis nuntiatur. In rem præſentem venturus fui: ſed æger filius, ſed puerpera vxor tenet. Omnia eſſe debent eadem quæ fuerunt cùm promitterem, vt promittentis fidem teneas.* Quanquam paulò pòſt, ſi res promiſſa ſit exilis, vult ſeruari fidem, non vi fidelitatis debitæ, ſed vt ex hoc damno homo aurem ſibi peruellat, nec facilis ſit ad promittendum. Itaque vult hoc eſſe veluti linguarium, id eſt multam ob inconſideratam locutionem. *Inſpiciam*, inquit, *& quantum ſit de quo agitur. Dabit mihi conſilium promiſſæ rei modus. Si exiguum eſt, dabo; non quia dignus es, ſed quia promiſi. Nec tanquam munus dabo, ſed verba redimam, & aurem mihi peruellam, Damno, caſtigabo promittendi temeritatem, Ecce vt doleat, vt poſtea conſideratius loquaris. Quod dicere ſolemus, linguarium dabo. Si maius erit, non committam, (quemadmodum Mæcenas ait,) vt ſeſtertio cènties obiurgandus ſim. Inter ſeſe enim vtrumque comparabo. Eſt aliquid, in eo quod promiſeris, perſeuerare: eſt rurſus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen, quantum ſit, attendendum. Si leue, conniueamus: ſi verò magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo ſemel excuſare quare negauerim, quàm ſemper quare dederim. Totum,* inquam,

inquam, in eo eſt, quanti promiſſi mei verba taxentur. Non tantùm quod temerè promiſi, retinebo, ſed quod non rectè dedi, repetam. Demens eſt, qui fidem præſtat errori. Et mox narrata per Philippum Macedonem, mutatione prioris conſilij, poſt compertum errorem ſuum, ſubdit: *Non eſt leuitas à cognito & damnato errore diſcedere, & ingenuè fatendum eſt: aliud putaui, deceptus ſum. Hæc verò ſuperbæ ſtultitiæ perſeuerantia eſt: Quod ſemel dixi, qualecunque eſt, fixum ratúmque ſit. Non eſt turpe, cum re mutare conſilium.*

Similiter S. Auguſtinus in Pſalm. 5. ad illud: *Perdes omnes qui loquuntur mendacium*, negat vel mendacij vel alterius culpæ damnandum eſſe eum qui mutatis rebus, mutat etiam ipſe mentem, nec vult ſtare promiſſo, bona priùs fide dato. Enumeratis enim variis mentiendi modis, ſubdit. *Illud quod non habet duplex cor, nec mendacium quidem, dicendum eſt. Tanquam V. G. ſi cui gladius commendatur, & promittat ſe redditurum, cùm ille qui commendauit, popoſcerit: ſi fortè gladium ſuum repetat furens, manifeſtum eſt, tunc non eſſe reddendum, ne vel ſe occidat, vel alios, donec ei ſanitas reſtituatur. Hic ideò non habet duplex cor, quia ille cui commendatus eſt gladius, cùm promittebat ſe redditurum poſcenti, non cogitabat furentem poſſe repetere.*

Ex hoc fundamento Alciatus lib. de ſing. certam. cap. 44. ait, Eugenium Papam in Concilio Florentino, reſpondiſſe Andegauenſem Ducem non teneri fide Burgundo data de repetendo carcere, cùm poſt datam fidem facta fuiſſet magna rerum mutatio, ipſo Andegauenſi in Siciliæ Regem electo: qua mutatione poſita, ob violandum iam Siculorum ius, negauit Pontifex perſtare vinculum prioris obligationis.

Extra euentus propoſitos, ſeruanda fides data, etiam hæretico.

198. Extra huiuſmodi euentus, promiſſio perſeuerat firma, & qui eam non exequitur, notam infidelitatis ſibi inurit, etiamſi hoſtibus, aut etiamſi hæreticis, qui ipſi Deo perfidi ſunt, promiſiſſet. Nam his quoque inuiolabiliter ſeruanda eſt fides data, cùm ſeruari poteſt abſque noua culpa. Quod grauiſſimè, & ingenti rationum ac teſtimoniorum apparatu confirmant Ribad. lib. 2. de Princ. cap. 15. Lipſius 2. Polit. cap. 14. Hermas Letmatius lib. 2. de inſtaur. relig. Molanus libris tribus de fide hæret. ſeruanda, Becanus & Roſuedius opuſculis eiuſdem argumenti. Sufficiunt autem quæ hactenus in hanc rem diſputata ſunt.

Tantùm ſuſpicere lubet, effrænem hæreticorum maledicentiam, & nullis vnquam limitibus coërcendam calumniandi libidinem. Homines enim quibus ſolenne eſt, omnes de ſuo ingenio metiri, in aliis criminantur quòd fidei pactæ obſeruationem, commodo duntaxat ſuo definiunt: id quod ipſiſmet perenne eſſe, teſtatiſſimum faciunt quotidiana exempla, quæ commemorare non eſt neceſſe, quandoquidem in his regionibus cuiuis ſunt obuia: & pleraque recentiſſima ſignantur à Roſuedio ſuprà cap. 17. ex Thuano, Lauallio, aliiſque. Quia ergo ipſi in fidei datæ obſeruatione, libertate conſcientiæ, vt vbique alibi fruuntur, Catholicis affingunt, quòd doceant, non eſſe hæreticis ſeruandam fidem, etiamſi honeſtè, & abſque noua culpa, ſeruari poſſit, eáque noua opinione, vulgus malè credulum imbuunt pro viribus. Sed eſſe atrocem calumniam, ex eo liquet, quòd nullus vnquam ſcriptor aut Doctor Catholicus, illam fidei hæretico datæ violationem approbauit. Plurimi è contra, ſcriptis libris calumniam illam depulerunt, ſola aduerſariorum mendacitate, & vnius aut alterius exempli peruerſa allegatione ſubnixam. Mendaciſſimè enim (de more,) obtendunt quædam Concilia, & exemplum Ioannis Huſſi, & Hieronymi Pragenſis, contra fidem publicam flammis addictorum. Quæ omnia patentiſſima eſſe mendacia, luculenter tradunt Molanus lib. 2. & 3. citatis, & Becanus ac Roſuedius allegati; cùm ne vmbra quidem talium decretorum, vſpiam in tot Conciliis appareat: falſiſſimúmque ſit, duos illos quos obtrudunt ſectarios, contra fidem datam plexos fuiſſe: Nam prior violatis fidei publicæ conditionibus, ac nominatim retractus à fuga, qua illi interdictum grauiter fuerat: Poſterior autem & relapſus in hæreſim quam eiurauerat, & ſoluta iam, propter fugam quam capeſſiuerat, fide publica, in peccatis ſuis mortui ſunt, non autem in eorum, per quos plexi ſunt, infidelitate.

199. Sed nimirum duplici ex cauſa; intereſt hæreticorum, præſertim puſilli gregis arietum, mendacitatem Catholicis & infidelitatem in pactis conſeruandis impingere. Sic enim expeditam habent viam ad infringendam fidem datam, cauſantes Catholicorum infidelitatem, qui non niſi quandiu lubet, aut res ipſorum ferunt, ſeruent fidem pactam: ac proinde eandem fidei infractionem pro arbitrio Sectariorum meritò ſuſtineant, eo quòd iuſtum ſemper & dignum habitum ſit, vt frangenti fidem fides frangatur eidem. Deinde quod ſapienter notauit Molanus lib. 1. de fide hæret. ſeruanda, toto cap. 1. commodiſsimum id eſt ad intercludendam omnem concordiæ ac pacis ſpem. Vt quid enim pacem cum eo paciſcare, quem perſuaſum habeas pacto conuenta violaturum? Hæreticis autem, præſertimque ducibus gregis, nihil ad conſtituendam probè rem domeſticam, opportunius aut deſiderabilius, quàm bella & tumultus, ex quibus componantur: cùm excuſſo legitimæ poteſtatis iugo, prædari & graſſari, vbicunque facultas dabitur, impune liceat. Hanc eſſe iſtorum calumniatorum mentem, tam apertum eſt, vt Ariolo & coniectore non ſit opus.

Itémque hoſti cuiuis, per ſe loquendo.

Quare ſtatuamus vt certum, & apud quoſvis non modò Catholicos, ſed etiam Philoſophos alicuius nominis, indubitatum; extra inſignem mutationem, qua facta, vel deprehenſa, oſtendimus euaneſcere promiſsionis obligationem, ſtandum eſſe fidei datæ, quicunque tandem ſit is cui data eſt, atque adeò etiamſi hæreticus ſit vel hoſtis, ſiue publicus, ſiue priuatus, contra ineptam Zaſij Iuriſconſulti diſtinctionem, in Apologia contra Echium, exiſtimantis, fidem hoſti publico datam iniuſſu ducis, ſeruandam eſſe ſi non ſit fides priuata: hanc enim, rectè & abſque culpa poſſe negligi. Nec aliter videtur velle Alciatus lib. de ſing. certam. cap. 44. Sed hoc damnarunt meritò Doctores grauiſsimi, quos refert & ſequitur Molanus lib. 1. de fide hæret. ſeru. cap. 17. & 29. Vrget enim ſemper obligatio fidelitatis. Quamuis verùm ſit, cùm ea fides pugnaret contra ius Reip. vel ab ea vetaretur, ſeruandam non eſſe; quia tunc altior virtus eius obſeruatione interdicit. Nos autem rem ſpectamus per ſe, & ſecluſis adiunctis extrinſecis, quæ per accidens promiſsionem interdum infirmant vel irritant. Vt in euentu propoſito, aut cùm per vim iniuſtè illatam, eſt extorta.

Quid de promiſſo reditu ad certam mortem; vbi de facto Reguli.

200. Ex dictis porrò facilè poterit in hac meta diiudicari exemplum ſingulare, quod video apud pleroſque agitatum. Nempe quid pronuntiandum de facto M. Attilij Reguli, qui præſcius acerbiſſimorum ſuppliciorum à Carthaginenſibus inferendorum, ſi rediret infecto negotio ad quod dimiſſus fuerat, obligata ad reditum fide; rediit nihilominùs, & fidem datam, ſalute, & immunitate ab ea atrocitate, chariorem habuit. Variatum porrò ſententiis eſt, quoad honeſtatem vel neceſſitatem reditus Reguli in eo euentu.

Et Couarruuias quidem 1. variar. capite 2. numero 7. non aliter Regulum excuſare videtur, quàm quia detentio eius in captiuitate, iuſta erat: Nam iuxta hunc Autorem, & alios quoſdam ei ſuffragatos, is qui iuſtè captiuus tenebatur, ſi fide reditus data dimittatur, redire tenetur, etiamſi imminentem in reditu mortem prænoſcat: Non item qui iniuſtè compactus in carcerem fuerat. Hunc enim quamuis promiſerit reditum, eúmque etiam iuramento firmarit, negat Couarruuias, teneri redire; imò ait teneri non redire, ne mortis ſuæ reus fiat. Idem docet Vaſques 1. 2. d. 174. à numer. 55. & Zazius ſuprà, damnans Regulum. Argumentum Couarruuiæ ex eo ducitur, quòd inhoneſtum ſit, exitium ſibi creare: quod eo reditu ad carcerem, fieri exiſtimat. Vaſques verò argumentatur, quia promiſſio de reditu, in eo euentu, eſt de actu illicito, cùm ſit de actu habente adiunctam, vitæ alteriúſve magni boni ruinam, vt ſupponitur: neque tamen virtus vlla interueniat, quæ ſummi illius diſcriminis aditionem honeſtet. Si enim virtus aliqua interueniret, vel eſſet patientia, vel fidelitas. Non patientia. Nam quamuis patientiæ opus ſit, mortem iniuſtè illatam perpeti ſine querela, cùm quis nequit mortem auertere: Tamen ſe offerre vltrò morti iniuſtæ, ſine alia ratione & cauſa, non eſt opus patientiæ, ſed temeritas potiùs & audacia inſignis. Non poteſt item eſſe fidelitas: quia fides quæ poſtulatur aut datur de ſubeunda iniuſta morte, alióve graui diſpendio, non eſt honeſta, niſi alia adiungatur fidei illius præſtandæ cauſa. Quare concludit Vaſques, promiſſionem de reditu ad iniuſtum carcerem, niſi aliud interueniat, eſſe illicitam.

Reditus illius, honeſtas.

201. Poſſe tamen eiuſmodi hominem iniuſtè mancipatum carceri, vel (quod eódem reuoluitur,) in eo ac eius occaſione, iniuſtè damnandum, redire honeſtè, vi ſolius promiſſionis prudenter conceptæ; vi autem eiuſdem iuratæ teneri redire, eſt longè verius. Sed iuramentum ſanè omittamus. Quamuis enim permulti faciliùs admittant, reditum iuratum, & licitum & neceſſarium eſſe, ob debitam iuramento ſummam reuerentiam; quam vrgere in negotio de quo agimus, Ethnici quoque videntur agnouiſſe; vt docet exemplum quod eſt apud Gellium libro 7. capite 18. Tamen honeſtas, atque adeò etiam neceſſitas, promiſſionis iuratæ; præſupponit honeſtatem promiſſionis ſimplicis. Siquidem iuramentum, vt liget, nititur honeſtate promiſſionis: neque enim eſt vinculum iniquitatis. Si igitur reditus non eſſet honeſtus ex vi ſimplicis promiſſionis, non eſſet neceſſarius ex vi iuramenti, quo promiſſio reditus, confirmata ſupponitur. Quòd ſi reditus honeſtus eſt, & neceſſarius vi iuramenti, addendum planè eſt, eſſe, ſin minùs neceſſarium, at ſaltem honeſtum vi promiſſionis ſimplicis, & ratione ſolius fidelitatis. Reditum ergo de quo agimus, honeſtum eſſe ex vi ſolius fidelitatis, contra quàm cenſent Autores allegati, exiſtimo verùm. Idque apertè aſſumunt (quamuis præcipuè de reditu iurato loquantur,) Sanches libro 3. in Decalog. cap. 11. num. 32. Suares lib. 2. de iurament. cap. 10. num. 14. & 15. Leſſius lib. de Iuſt. cap. 42. num. 28. Laymannus lib. 4. ſummæ, tract. 3. cap. 7. q. 3. & alij quos hi proferunt. Probatur ratione, quia honeſtè ſeruatur fides honeſtè data, quandiu ſine noua culpa ſeruari poteſt. At reditus ad carcerem iniuſtum, vel iniuſta damnatione fœdandum, honeſtè promitti potuit: eáque promiſsio, ſine noua culpa ſeruari poteſt. Hoc ſecundum, conſtituto primo, erit per ſe perſpicuum. Quæ enim noua culpa, fingi in ea executione queat? Nec rectè Couarruuias, hunc reditum inſimulat illiuſmet fœditatis, quæ cernitur in occiſione ſui ipſius. Nam vt quis ſe occidat, neceſſe eſt interuenire influxum in mortem ſuam. Hic verò reditus, ad ſummum continet expoſitionem vitæ, eiúſque coniectionem in diſcrimen ereptionis faciendæ per alium, quod longè abeſt ab influxu in cædem: Alioquin cùm carcer iuſtus eſt, aut mors vel damnatio, occaſione eius, iuſtè inferenda, reditus ad carcerem inſimulandus eſſet influxus in propriam cædem, cùm tamen Couarruuias, eum reditum eſſe licitum admittat. Probandum ergo duntaxat eſt, promiſsionem reditus ad iniuſtum carcerem, vel damnationem, eius occaſione iniuſtè inferendam, potuiſſe honeſtè formari. Hoc autem non difficilè probatur. Quia impetratio exitus è carcere, eſt bonum aliquod: cui conſequendo, cùm omnis alia ad illud via præcluſa eſt, prudenter poteſt interponi promiſſio de reditu, ſine qua conſtat negandum exitum: qui tamen vel neceſſarius ad res componendas, vel commodus ad liberam progreſsionem, & aliquam ab iniuſta vexatione liberationem iudicari poſsit. Quòd ſi promiſsio fuit prudens, igitur eius formatio ſpectat ad virtutem aliquam moralem, cuius prudentia eſt auriga. Fuit ergo promiſsio honeſta. Hinc perſpicuè ſequitur quod intendimus; nempe executionem promiſsionis de reditu ad carcerem iniuſtum, vel iniuſta damnatione fœdandum, vacare vitio, & eſſe honeſtam. Si enim homo cùm detineretur, voluntatem redeundi, poſt dimiſſionem, licitè prudentérque concepit; ergo ſi iam dimiſſus voluntatem illam honeſtè conceptam velit perſtare, & ſortiri effectum ſuum, prudẽter operabitur: quia circunſtantiæ non ſunt mutatæ; nihílque accidit nouum, vel priùs non prouiſum, ratione cuius prudentia dictet, voluntatem de qua exequẽda, priùs dictabat, nunc non eſſe exequendam, & facto firmandam. Honeſtiſsimum enim eſt, & homine virtutis amante digniſsimum, velle facta aſſertioni præteritæ cohærere, & hanc factorum veritatem curare. Quòd ſi aliquid ea ex cauſa ſubeundum ſit aſperius, & patientię & fortitudinis inſignis erit, velle ei malo ſubiacere, vt fidelitatis honeſtas perſtet illæſa. Nec verò minùs hîc cernitur titulus honeſtans reditum, quàm in exſolutione promiſſionis factæ latroni, quam Vaſques ſuprà n. 39. iuſtam agnoſcit, ob iniuſtæ vexationis redemptionem, quæ hîc quoque cernitur.

Regulus laudatus.

202. Hinc ad Regulum veniendo, dicendum eſt,

eſt, etiam ſi eius captiuatio fuiſſet iniuſta (quod excutere non vacat,) tamen eum, ſeruatæ fidei retuliſſe laudem ſummam, iam olim apud Ethnicos; Tullium 1. & 3. off. Senecam epiſt. 99. Horatium lib. 3. oda 5. Silium Ital. lib. 6. Plinium de viris illuſtribus, cap. 40. Gellium lib. 6. cap. 4. & lib. 7. cap. 18. imò apud Ethnicos doctos & ſapientes omnes, ait Viues 1. Ciuit. cap. 15. Itémque apud pleroſque Chriſtianos Doctores, nominatim apud S. Auguſtinum 3. Ciuit. cap. 18. & 20. & lib. 5. cap. 18. & lib. 1. cap. 15. & 24. & apud Oroſ. 4. hiſtor. cap. 10. Tertull. in Apol. cap. 50. nec non apud epicœnæ fidei ſcriptorem, lib. 2. de ſapientia: Et meritò quidem, tametſi eum damnante Zazio in apolog. contra Echium, & Calcagnino, in fine diſquiſitionum ad Tullij officia. Recentiora ſunt, ſed in tanta iampridem fidei parcitate perilluſtria exempla quorũdam, qui carcerem data fide reditus, vltrò repetierunt: nihil morati iuſtène an iniuſtè præceſſiſſet incluſio. Sic Guido Morinorum Princeps, maluit redeundo ex pacto inito, carceri denuò mancipari, quàm datam Philippo Gallorum Regi fidem fallere. Sic & Gallorum Rex Ioannes I. quæ promiſerat Eduardi Regis Angliæ filio, à quo apud Pictones captus fuerat, in magnum regni damnum ceſſura, cùm intellexiſſet; reuerſus ad Eduardum, docuit fidem datam, libertati Regiæ anteponendam. Alia exempla collegit Cardanus lib. 2. de ſapient.

Eiuſdem reditus, neceſſitas, an admittenda.

203. Hactenus de honeſtate reditus ad iniuſtum carcerem, vel iniuſtam ob eum damnationem. Nunc attingenda reſtat neceſſitas eiuſdem. Eſſe enim in euentu de quo agimus neceſſarium reditum, & quidem ex vi ſolius fidelitatis, quam vnam nunc ſcrutamur, ferre videntur illa D. Auguſtini l. de bono coniug. cap. 4. *Fides in rebus etiam corporeis & abiectis, magnum animi bonum eſt: & ideò eam ſaluti quoque corporali, qua etiam vita iſta continetur, certum eſt debere præponi. Etſi enim exigua palea præ multo auro, penè res nulla eſt; fides tamen cum in negotio paleæ, ſicut in auro ſyncera ſeruatur, non ideò minor eſt, quia in re minore ſeruatur.* Nihilominus Autores quos pro reditus propoſiti honeſtate adduxi, negant eum ex neceſſitate eſſe ineundum. Notántque, non omnes fidelitatis actus, ſub obligationem cadere: cùm interdum impletio promiſſionis ita ſit licita, vt tamen ſit promittenti libera. Sic Suares lib. 2. de iuram. cap. 9. num. 12. affirmat, eum qui promiſit ſe vſuras ſoluturum, rectè ac laudabiliter facturum, ſi promiſſionem impleat, quamuis poſſit abſque culpa reſilire, & promiſſionem ſuam effectu deſtituere: quia nõ tenetur quis, cum tanto onere ſuo, facere verum quod iniuſtè adactus promiſit. Quæ ratio multò magis vrget in præſenti negotio, in quo onus longè grauius incumbit, volenti promiſſis ſtare. Tenetur quidem homo cùm reditum promittit, non mentiri: atque adeò vel ſyncerè agere, & voluntatem redeundi reipſa concipere; vel iuſta ſubintellectione, aut locutionis implexitate, iniuſtum promiſſionis formandæ exactorem deludere. Dummodò tamen mendacium deuitarit inter promittendum, nulla culpa erit, ſi à voluntate quam vel præ ſe tulit, vel ſyncerè ſuſceperat, poſteà reſiliat: quia quamuis ea voluntatis vertibilitas, videatur propoſito potiùs quàm promiſſioni congruentior; Tamen infirmitas promiſſionis per vim iniuſtam extortæ, facit, vt reſultus à promiſſione quoque ſic concepta, vacet culpa, per ſe loquendo, & quantum eſt ex vi nudæ promiſſionis, ſeu titulo ſolius fidelitatis. Quamuis poſſint interdum aliæ quædam virtutes concurrere, quæ obligent per accidens, ad eiuſmodi promiſſionis impletionem. Quòd verò hinc nullatenus labefacterur firmitas promiſſionum abſque vi iniuſta ac cum plena libertate factarum, quarum executionem propriè ſpectat fidelitas, haud grauatè in prædictorum recentiorum ſententiam venio. S. verò Auguſtinus, de fide planè liberè data, locutus eſt, capite in contrarium allegato.

CAPVT XIX.

De Liberalitate.

HAnc virtutem, (vt vox etiam Græca ἐλευθεριότης demonſtrat,) dictam eſſe à liberatione rei à proprio dominio, tradit S. Thom. 3. contra Gent. cap. 30. ex quo eruitur eius obiectum remotum & proximum, vnde natura huius virtutis, venanda eſt.

Liberalitatis obiectum materiale remotum.

204. Obiectum ergo huius virtutis in hunc modum proponit Ariſtoteles 4. Ethic. cap. 1. *Liberalitas, circa pecunias eſſe mediocritas videtur. Liberalis enim non in bellicis rebus; neque in iis in quibus temperans; neque item in iudiciis; ſed in datione, acceptionéque pecuniarum, (ſed magis in datione,) laudem meretur. Pecunias autem omnia ea dicimus, quorum æſtimationem nummus metitur.* Et paulò pòſt. *Iis autem quorum eſt vſus aliquis, & benè & malè vti licet. At diuitiæ ex vtenſilibus ſunt. Optimè verò vnaquaque re vtitur, is qui virtutem vnicuique rei conuenientem habet. Et diuitiis igitur is optimè vtetur, qui ea virtute erit, quæ circa diuitias verſatur. Atque hic ipſe, vir liberalis eſt.* Itaque vides, de Philoſophi ſententia, pecuniam duntaxat, & quiduis pecunia æſtimabile, ſiue diuitias, & omnem poſſeſſionem pecunia æſtimabilem, iuxta Hermogenianum l. *pecuniæ nom. ff. de verb. ſignif.* cadere ſub dationem, quæ eſt proximum liberalitatis obiectum.

Nolim tamen hoc adeò vniuerſè accipi, quaſi liberalitas nullum aliud obiectum remotum ſortiri poſſit, vt Ariſtoteli tribuit Vaſques 1. p. d. 85. num. 46. & 47. Id enim falſum omninò apparet in Deo, quem nemo inficiari queat liberaliter elargiri bona quæ habet pretioſiſſima, nullo auro æſtimabilia, ipſiſque naturæ prorſus indebita. Quod agnouit S. Thomas 1. p. q. 21. art. 1. ad 1. nec Autor proximè adductus aliter expedire valuit, quàm dicendo Deum in huiuſmodi elargitione ſpiritualium bonorum, non eſſe liberalem, niſi ſecundùm quandam rationem communem: alioqui fore vt nos quoque liberales eſſemus, aliud quàm rem pecunia æſtimabilem largiendo. Quæ videtur aperta petitio principij.

Cæterùm liberalitatem vniuerſè acceptam, circa quoduis obiectum, alteri ad bonum ipſius communicabile, cerni poſſe, & in nobis & in Deo; videtur haberi ex eo quòd, in obiectis ſpiritualibus, tametſi materialiter differentibus à bonis corporeis, eadem quæ circa corporea, honeſtas liberalitatis, non communiter tantùm aut genericè, ſed etiam in particulari, elucere poſſe videatur. Quidni ergo verſari poſſe dicemus circa

ea, illam ipſam virtutem, quæ circa res pecunia æſtimabiles conceditur? Itaque probandum, non ſupponendum fuerat, liberalitatem humanam, arctari ad materias pecunia æſtimabiles.

Hanc enim Ariſtoteles aſſignauit quidem, vt materiam humanæ liberalitatis ordinariam & maximè ſenſibilem: non tamen vt ſolam. Niſi ſi quod Suares diſput. de Iuſt. Dei ſ. 1. num. 27. & 28. mauult, admittendum videatur: nempe quòd Ariſtoteles quodcunque bonorum inter homines communicabilium genus cenſuerit eſſe pretio æſtimabile, ratione ſaltem miniſterij in eius communicatione interuenientis: & idcircò non tam huic veritati contrarius, quàm ob fidei carentiam, diminutus in hac parte fuerit; ob non penetratam liberalitatem infuſam & ſupernaturalem, quæ ad materias omni pretio & æſtimatione ſuperiores extenditur. Itaque materia remota ordinaria humanæ liberalitatis, eſt pecunia & quiduis pecunia æſtimabile. Abſolutè tamen, ea materia latiùs patet.

Eiuſdem materiale obiectum proximum, & formale, ſiue motiuum.

205. Ex obiecto liberalitatis materiali remoto, perſpicuè patet quid ſit de obiecto materiali proximo ſentiendum. Eſt enim datio, ſiue erogatio materiæ remotæ, vt rectè cenſuit Tartaretus 4. Eth. q. 1. Diſplicet autem Leſſius, qui lib. 2. de virtut. cap. 47. num. 57. ait obiectum materiale proximum huius virtutis, eſſe moderatam cupiditatem pecuniæ. Quod item habet S. Thomas 4. Ethic. lect. 1. Erogationem autem eſſe obiectum mediatum ſiue remotum. Hoc inquam diſplicet. Nam cupiditas moderata pecuniæ, idem eſt quod volitio eius non ſibi habendæ, ſed dandæ aliis. Hæc autem non poteſt eſſe obiectum huius virtutis, cùm ſit actus eius elicitus. Obiectum ergo materiale proximum huius virtutis, eſt id quod proximè terminat cupiditatem illam moderatam; hoc eſt donatio. Ex eo enim quòd homo per liberalitatem frænauerit nimium res ſuas habendi appetitum, ſequitur vt eas eroget, quod eſt liberalitatis materiale obiectum proximum.

In hoc materiale obiectum, homo fertur ſub huius virtutis honeſtate: ſiue ſub ea mediocritate, quæ eſt formale obiectum & motiuum huius virtutis. Honeſtiſſimum quippe eſt, & ciuilem vitam agenti maximè congruum, erogare in alios quæ habet: Non quia alius eget, quæ eſt honeſtas miſericordiæ: vel quia alius iam nos affecit beneficio; quæ eſt honeſtas gratitudinis: aut quia eſt amicus; quæ eſt communicatio illa tantoperè interna amicitiæ: vel ſpe repenſionis; aut vt maius aliquid capiatur; qui eſt amor concupiſcentiæ, & vt Philo eleganter dixit lib. de plantatione Noë, eſt liberalitas piſcatorum: Plinius lib. 9. epiſt. 30. viſcata & hamata beneficia nominat: Sed præciſè quia honeſtum eſt & homini conſentaneum aliis benefacere & donare. Talis ergo donatio eſt adæquatum liberalitatis obiectum.

Colligitur liberalem, non ſe, ſed alium ſpectare.

206. Vt proinde valdè abſint à vera liberalitate qui beneficium conferunt vt eis aliquid referatur: vel ſi ipſam tantùm gratiarum actionem, & bonam ex beneficio famam quærant; ineptè idcircò ſoliciti expoſtulare, quòd beneficium perdiderint. Quod meritò, tanquam ab hac virtute alieniſſimum, exagitat Seneca libro 1. de benef. capite 2. expendens verſum illum, *Perdenda ſunt multa, vt ſemel ponas benè. Illud etiam*, inquit, *falſum eſt. Perdenda ſunt multa. Nullum perit; quia qui perdit, computauerat. Beneficiorum ſimplex ratio eſt. Tantum eroga tu. Si reddet aliquid, lucrum eſt: ſi non reddet, damnum non eſt. Ego illud dedi vt darem. Nemo beneficia in Kalendario ſcribit, nec auarus exactor, ad horam & diem, creditorem appellat. Nunquam illa vir bonus cogitat, niſi admonitus à reddente; alioquin in formam crediti tranſeunt. Turpis fœneratio eſt, beneficium expenſum ferre. Qualiſcunque priorum euentus eſt, perſeuera in alios conferre. Melius apud ingratos iacebunt, quos aut pudor, aut occaſio, aut imitatio, aliquando gratos poterit efficere. Ne ceſſaueris dare. Opus tuum perage, & partes boni viri exequere.* Quod nimirum eſt, beneficium conferre alteri, non noſtrum commodum ſpectare vel intendere. Idque planè eſt beneficentię decus homine dignum, quod faſtidire nunquam oporteat.

Vrget ſæpè hoc Antoninus, ac nominatim libro 7. num. 55. *Si tu benè alicui feciſti, & eſt qui à te beneficium acceperit, quid præter hæc duo, tertium aliquod requiris ſtultorum more, vt & videaris benefeciſſe, & gratiam recipias? Nemo defatigatur accipiendo aliquid vtile. Atqui vtile tibi eſt, te ſecundùm naturam aliquid agere. Nec igitur dum alij prodes, defatigare, tibi aliquid boni parando.* Et libro 5. num. 6. verum beneficium deſcribit viti ſimilem, quæ vuam quam protulit, vt ſuum ſemel dedit fructum, nihil prætereà quærit. Sic & vir bonus, cùm in alterum contulit beneficium, nihil quærit prætereà.

Sed optimè libro 9. numer. 36. hinc eruit remedium aduersùs triſtitiam ex ingratitudine eius, cui collatum eſt beneficium. *Si cui*, inquit, *infidelitatis vel ingratitudinis cauſa ſuccenſes, intra te conuertere. Proculdubio enim à te peccatum eſt, ſi eum ita affectum iudicauiſti fidem ſeruaturum, aut ſi beneficium conferens, non eo contentus fuiſti, quòd dederis, neque fructum te ex ipſa actione capere cogitauiſti. Quid enim aliud requiris, cùm homini benefacis? Non tibi ſatis eſt, te tua natura conuenienter egiſſe, ſed & mercedem inſuper deſideras, perinde ac ſi mercedem oculus poſcat, quia viderit, aut pedes propter greſſum? Quemadmodum enim hæc ad certum finem facta ſunt; ita vt ſecundùm ſuam conſtitutionem atque naturam ſi egerint, ſuum finem adepta ſciamus. Ita homo ad beneficium natus, ſi quid beneficij contulerit, aut aliud quid egerit, quod ſocietati humanæ conducat, fecit id, cuius gratia eſt factus, conſecutúſque eſt id, quod ad eum pertinebat.*

Eadem fuit mens Iuriſconſulti l. *donationes. ff. de donationibus*, cùm dixit, eum qui verè donat, nolle rem ad ſe reuerti. Hoc eſt purè intendere dare, quia ita decet hominem. Ariſtoteles etiam eodem ſenſu 4. Topic. capite 4. dixit donationem eſſe irredibilem. Et ea etiam ex cauſa 4. Ethic. capite 1. cùm dixiſſet, liberalitatem verſari circa vſum diuitiarum, tanquam circa materiam proximam, ſubdit. *Vſus autem pecuniarum ſumptus ac datio: acceptio verò & conſeruatio, eſſe poſſeſſio potiùs videtur. Atque idcircò liberalis viri magis eſt, dare quibus oportet, quàm accipere vnde oportet, & non accipere vnde non oportet. Magis enim beneficio afficere quàm affici, & honeſta agere, quàm non agere turpia, virtutis proprium eſt. At obſcurum non eſt, ex datione conſequi, vt beneficia conferamus, honeſtáque agamus: ex acceptione verò vt beneficiis afficiamur, non agamúſque turpia.*

Addit alia in eam ſententiam quàm plurima.

***

Quatenus tamen liberalitas, acceptionem ſpectare dicatur.

207. Conſtat igitur liberalitatem verſari proximè circa dationem, quæ ſanè, accipientis, non dantis bonum ſpectat. Dicitur autem liberalitas verſari circa donationem: non accipiat quoque vnde oportet, id eſt ex ſuis rebus. (Non enim eſſet quod perpetuò efflueret, ſi nihil influeret: & cogeretur aliena turpiter abradere, vituperabilis negligentia in propriis defluens, vt dixit Caſſiód. lib. 1. epiſt. 19.) Sed quòd, vt poſteà ſubdit Ariſtoteles, liberalitas principaliter non inclinet ad accipiendum. Hoc ipſum enim eſt quod verbis illis expreſſit. *Accipit vnde oportet, non quia honeſtum eſt, ſed quia neceſſarium.* Senſus eſt; per ſe ac ſeorſim ab habitudine ad erogationem moderatam alioqui impediendam, conſeruare res ſuas, non eſſe honeſtum liberalitati præfixum: quamuis per ordinem ad eam erogationem, liberalitas conſeruationi quoque proſpiciat. Et hinc vides, quo ſenſu Ariſtoteles infrà, in definitione liberalis & liberalitatis, meminerit acceptionis moderatæ, & conſeruationis rerum ſuarum. Eas quippe liberalis non negligit, vt eodem cap. additur: idque, vt habeat quod eroget. Ea tamen conſeruatio & acceptio per ſe ſumpta, non eſſet functio liberalitatis. Ita Ferr. 3. contra Gent. cap. 30. poſt D. Thomam 2. 2. q. 117.

Actus liberalitatis elicitus, ex magno & iucundo animo prodiens, donationis veluti anima.

208. Iam quod attinet ad actum huius virtutis, ſiue ad voluntatem dandi, conſtat illius veluti animam eſſe, vt eliciatur magna cum voluntate. Egregiè hoc docet his verbis Seneca 6. de benef. cap. 7. *Beneficium nullum eſt, niſi quod ad nos primùm aliqua cogitatio defert, deinde amica & benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus, quamuis aut magna nauigia patiantur, & ad ſubuehendas copias largo ac perenni alueo currant, aut piſcoſa & amœna pinguibus aruis interfluant. Nec quiſquam Nilo beneficium debere ſe iudicat, non magis quàm odium, ſi immodicus ſuperfluxit, tardéque receſſit. Nec ventus beneficium dat, licèt lenis & ſecundus aſpiret. Nec vtilis & ſalubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus eſt, debet non tantùm prodeſſe, ſed velle. Ideò nec mutis animalibus quicquam debetur. Et quàm multos è periculo velocitas equi rapuit? Nec arboribus. Et quàm multos æſtu laborantes, ramorum opacitas texit? Quid autem intereſt, vtrum mihi qui neſcit, profuerit, an qui ſcire non potuit, cùm vtrique velle defuerit? Quid autem intereſt, vtrum me iubeas naui, aut vehiculo, aut lanceæ debere beneficium, an ei qui æquè quàm iſta, propoſitum benefaciendi nullum habuit, ſed profuit caſu?* Sic caſu profuit Phæreo illi Iaſoni apud Tullium 3. de Deorum natura (Prometheum Theſſalum vocat Plutarchus lib. de vtilit. ex inimicis capienda,) qui eum interficere moliens, gladio vomicam eius aperuit, ſic vt ſanaretur. Vnde rectè infert Seneca lib. 2. de benef. cap. 19. *Vides non eſſe magnum in ipſa re momentum?* Nec ferè aliter Auſonius epigr. 10. Eumpinæ adulteræ factum deſcribens. Hæc enim dato coniugi toxico, vt mortem acceleraret,

Miſcuit argenti lethalia pondera viui.
Aſt inter ſe ſe, dum noxia pocula certant,
Ceſſit lethalis noxa, ſalutifera.

Hoc quis retulerit ad beneficium adulteræ in maritum, quem enectum voluit? Et tamen ſi res vna ſpectetur, fuerit beneficium.

Attendenda prætereà ſunt, quæ circa illũ actum expoſuit eodem capite Ariſtoteles. Nempe vt volitio illa non modò ſuſcipiatur ex fine conſentaneo huic virtuti, cernantúrque in obiecto eius, omnia illa quæ ad obiectum virtutis debent concurrere; vt ſcilicet ſit moderata donatio, & in quos oportet, ſed etiam, (quæ eſt circunſtantia actus, quatenus actus eſt,) vt eliciatur cum concomitante affectu, ſaltémque ſine dolore; ne non tam beneficium ſit, quàm panis lapidoſus, vt loquitur Seneca lib. 2. cap. 7. *Liberalis*, ait eo loco Ariſtoteles, *vel iucundè, vel ſine dolore dabit. Quod enim ex virtute fit, id vel cum voluptate, vel ſine dolore certè efficitur. Minimè autem moleſtum eſt. Nam neque qui vel iis, quibus non oportet, vel non honeſtatis, ſed alia quapiam cauſa dat, eſſe liberalis dicetur: ſed alius quidam: neque qui moleſtè dat; is enim pecunias honeſtis actionibus anteponeret. At hoc minimè liberalis eſt.*

209. Spectat huc omninò pulchra Senecæ diſputatio l. 1. de benef. c. 5. & 6. qua negatur, beneficium eſſe rem quæ erogatur, ſtatuitúrque, eſſe animum quo datur. Quod ille, diſtinguens inter beneficij materiam, ipsúmque beneficium, declarat in hunc modum. *Multùm intereſt inter materiam beneficij, & beneficium. Itaque nec aurum, nec argentum, nec quicquam eorum, quæ à proximis accipiuntur, beneficium eſt, ſed ipſa tribuentis voluntas. Imperiti autem id quod oculis incurrit, & quod traditur poſſidetúrque, ſolùm notant: contrà illud quod in re carum atque pretioſum eſt, parui pendunt. Hæc quæ tenemus, quæ aſpicimus, in quibus cupiditas noſtra hæret, caduca ſunt. Auferre ea nobis, & fortuna, & iniuria poteſt. Beneficium verò, etiam amiſſo eo quod datum eſt, durat. Eſt enim rectè factum, quod irritum nulla vis efficit. Amicum à piratis redemi. Hunc alius hoſtis excepit, & in carcerem condidit, non beneficium, ſed vſum beneficij mei ſuſtulit. Ex naufragio raptos, vel ex incendio, liberos reddidi. Hos vel morbus vel aliqua fortuita iniuria eripuit, manet etiam ſine illis, quod in illos datum eſt. Omnia itaque, quæ falſum beneficij nomen vſurpant, miniſteria ſunt, per quæ ſe voluntas amica explicat. Hoc quoque in aliis rebus euenit, vt alibi ſit ſpecies rei, alibi ipſa res. Imperator aliquem torquibus, murali, & ciuica donat. Quid habet per ſe corona pretioſum? quid prætexta? quid faſces? quid tribunal & currus? nihil horum honor eſt, ſed honoris inſigne. Sic non eſt beneficium id, quod ſub oculos venit, ſed beneficij veſtigium & nota. Quid eſt ergo beneficium? Beneuola actio, tribuens gaudium, capiénſque tribuendo; in id quod facit prona, & ſponte ſua parata. Itaque non quid fiat, aut quid detur, refert, ſed qua mente. Quia beneficium non in eo, quod fit, aut datur, conſiſtit; ſed in ipſo dantis aut facientis animo.*

210. Eaſdem actus conditiones ſupra rem quæ datur, (quanquam hanc quoque vult attendi,) ſic exponit libro 4. cap. 29. *Duæ res coïre debent, quæ beneficium efficiant. Primùm rei magnitudo, quædam enim ſunt infra huius nominis menſuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut ſtipem æris abiecti, aut ignis accendendi factam poteſtatem? Et interdum iſta plus proſunt, quàm maxima: ſed tamen vilitas ſua, illis, etiam vbi tempore facta ſunt neceſſaria, detrahit pretium. Deinde quod potiſſimum eſt, oportet, accedat, vt eius cauſa faciam, ad quem volebam peruenire beneficium, dignúmque eum indicem, & libens id tribuam, percipiénſque ex munere meo gaudium.*

Celeritas,

Celeritas, quantùm eius ornamentum.

Huius in donatione iucunditatis, quæ beneficium cumulat, index eſt promptitudo in donando, à qua mirum quantum accedat beneficio pretium, iuxta illud Ennodij lib. 8. epiſt. 10. *Quoties votiua res repentè contigerit, pretium de ipſa temporis breuitate ſortitur. Cæleſtis enim, vt creſcat beneficij genus, ſubitum facit eſſe quod tribuit, ne deuenuſtet ſperantum prolixitas, miſericordiam largitoris. Quis enim affectum deſiderij repentè ſuſcipiens, non auidè impetrata veneretur?* In eandem ſententiam Martialis:

Inquiris, dubitas, cunctaris, téque diebus
Méque, decem crucias: Iam rogo, Phœbe, nega.

Idem ad Cinnam.

Primum eſt vt praſtes ſi quid te Cinna rogabo:
Illud deinde ſequens, vt citò Cinna neges.
Diligo præſtantem, non odi Cinna negantem,
Sed tu nec præſtas, nec citò Cinna negas.

Pulchrè Latinus Pacatus in Theodoſij panegyrico, fatigata hominum vota, & adhibitam muneribus artem difficultatis, improbat. Item Auſonius Græcum epigramma, quod in anthologia Luciani nomine habetur exprimens:

Si bene quid facias, facias citò. Nam citò factum
Gratum erit, ingratum gratia tardat facit.

Optimè in Conſtantini panegyr. Flauienſium nomine. *Tam prompta eſt in te natura bonitatis, vt quod pia mente conceperas, ſtatim voce declarares. Sic ingenui largique fontes, vt vbique poſſint ire, feſtinant: Sic celeriter in terras cœlo miſſa perueniunt. Sic denique diuina illa mens, quæ totum mundum hunc gubernat, quicquid cogitauit, illud fecit.*

Neque hoc beneficentiæ præcipuum decus, miſſum fecit, ſed variis locis expreſſit Seneca. Præclarè lib. 1. de benef. cap. 1. his verbis. *Gratiam omnem corrumpimus, non tantùm poſtquàm dedimus beneficia, ſed dum damus. Quis enim noſtrûm contentus fuit, aut leuiter rogari, aut ſemel? Quis non cùm aliquid à ſe peti ſuſpicatus eſt, frontem adduxit, vultum auertit, occupationes ſimulauit, longis ſermonibus, & de induſtria non inuenientibus exitum, occaſionem petendi abſtulit, & variis artibus, properantes neceſſitates eluſit? In anguſto verò comprehenſus, aut diſtulit, id eſt timidè negauit, aut promiſit, ſed difficulter, ſed ſubductis ſuperciliis, ſed malignis & vix exeuntibus verbis? Nemo autem libenter debet, quod non accepit, ſed expreſſit. Gratus eſſe aduerſus eum quiſquam poteſt, qui beneficium aut ſuperbè iniecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, vt moleſtia careret, dedit? Errat, ſi quis ſperat reſponſurum ſibi quem dilatione laſſauit, expectatione torſit. Eodem animo beneficium debetur, quo datur. Et ideò non eſt negligenter dandum. Sibi enim quiſque debet, quod à negligente accepit. Nec tardè quidem, quia cùm in omni officio magni æſtimetur dantis voluntas, qui tardè fecit, diu noluit. Vtique non contumelioſe. Nam cùm ita natura comparatum ſit, vt altiùs iniuriæ, quàm merita deſcendant; & illa citò defluant, has tenax memoria cuſtodiat; quid expectat, qui offendit, dum obligat? Satis aduerſus illum gratus eſt, ſi quis beneficio eius ignoſcit.* Perpulchrè item lib. 2. de benef. capite 1. ingratum beneficium cenſet, quod inter dantis manus diu hæſit. Inſigniter ibidem capite 5. Non omitto illa ex cap. 2. *Illud beneficium iucundum, victurúmque in animo ſcias, quod obuiam venit. Si non contingit præuenire, plura rogantis verba intercidamus; ne rogati videamur; ſed certiores facti, ſtatim promittamus; facturóſque nos etiam, antequam interpellaremur, ipſa feſtinatione approbemus. Quemadmodum in ægris, opportunitas cibi ſalutaris eſt, & aqua tempeſtiuè data, remedij locum obtinuit: ita quamuis leue & vulgare beneficium ſit, ſi præſtò fuerit, ſi proximam quamque horam non perdidit, multum ſibi adiicit: gratiámque pretioſi, ſi lenti & diu cogitati muneris, vincit. Qui tam paratè fecit, non eſt dubium, quin libenter faciat.*

Cauendæ in eo ſordes, ex repenſionis captatione. Difficultas liberaliter dandi, colligitur.

211. Maximè verò, quod iam non ſemel moneo, circa actum de quo agimus, cauendæ ſunt ſordes auaritiæ ex captata inter dandum retributione, quam Seneca lib. 1. de benef. cap. 1. vocat fœnerationem beneficij, non donationem. Perpulchrè item Dio orat. 7. *Quæ nunc videntur beneuolentiæ eſſe & gratiæ, ſi quis rectè inſpiciat, nihil differunt à conuiuiis, in quæ quiſque ſuum affert cibum, neque à datis pecuniis pro magna vſura.* Quæ verò prætereà ad actum liberalitatis concurrere debent, vt ſcilicet ſpectentur in donatione certæ circunſtantiæ; dando quantùm, cui, quando, & quomodò par eſt, ne beneficia, vt Seneca lib. 1. capite 1. expoſtulat, proiiciantur, ſed dentur, & vt pulchrè apud Stobæum dixit Socrates, ne Gratiæ virgines, vulgatione incondita, ſcorta fiant, latè explicantur & illuſtrantur à Iouiano Pontano lib. de liberal. à cap. 10. poſt eundem Senecam ſparſim in Opere de beneficiis.

Qui prætereà optimè ex tanto apparatu circunſtantiarum attendendarum in collocatione beneficij, colligit quàm difficile ſit donare. Sic enim ait lib. de vita beata, cap. 24. *Errat, ſi quis exiſtimat facilem rem eſſe, donare. Plurimùm iſta res habet difficultatis, ſi modò conſilio tribuitur, non caſu & impetu ſpargitur. Hunc promereor; illi reddo; huic ſuccurro; huius miſereor. Illum inſtruo, dignum quem non diducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibuſdam non dabo, quamuis deſit, quia etiam ſi dedero, erit defuturum. Quibuſdam offeram, quibuſdam etiam inculcabo. Non poſſum in hac re eſſe negligens: nunquam & magis nomina facio, quàm cùm dono.*

Vitanda collati beneficij iactatio.

Collato autem iam beneficio, cauenda eius iactatio. Nam vt eſt apud Martialem lib. 5.

——— *dona,*
Autoris pereunt garrulitate ſui.

Plinius optimè lib. 1. epiſt. 8. *Meminimus quanto maiore animo, honeſtatis fructus in conſcientia, quàm in fama reponatur. Sequi enim gloria, non appeti debet. Nec ſi caſu aliquo non ſequatur, idcirco quod gloriam non meruit, minus pulchrum eſt. Si verò, qui benefacta ſua verbis adornant, non ideò prædicare, quia fecerint, ſed vt prædicarent, feciſſe creduntur. Sic quod magnificum referente alio fuiſſet, ipſo qui fecerat, recenſente, vaneſcit. Homines enim quam rem deſtruere non poſſunt, iactationem eius inceſſunt: ita ſi ſilenda feceris, factum ipſum; ſi laudanda, quod non ſileas ipſe, culpatis.*

212. Præſertim verò in beneficiorum quorundam collatione, eorum ſcilicet quæ occurrunt infirmitati, egeſtati, & ignominiæ, laudabiliſſimum eſt beneficij ſilentium; idque non modò poſt collatum beneficium, ſed in ipſa quoque collatione valdè commendat Seneca lib. 2. de benef. cap. 9. & 10. & 11. *Præcipiunt, inquit, omnes autores ſapientiæ, quædam beneficia palam danda, quædam ſecretò. Palam, quæ conſequi glorioſum eſt, vt militaria dona & honores, & quicquid aliud notitiâ pulchrius fit.*

Rurſus quæ non producunt, nec honeſtiorem faciunt, ſed occurrunt infirmitati, egeſtati, ignominiæ, tacite danda ſunt, vt nota ſint ſolis, quibus proſunt. Interdum & ipſe qui iuuatur, fallendus eſt, vt habeat, nec à quo acceperit, ſciat. Arceſilaus, vt aiunt, amico pauperi, & paupertatem ſuam diſſimulanti; ægro autem, & ne hoc quidem confitenti, deeſſe ſibi in ſumptum ad neceſſarios vſus; cùm clam ſuccurrendum iudicaſſet, puluino eius ignorantis, ſaccum ſubiecit, vt homo inutiliter verecundus, quod deſiderabat, inueniret potius, quam acciperet.

Illuſtria huiuſmodi facta S. Nicolai, aliorúmque Chriſtianorum ſanctitate inſignium vulgatiſsima ſunt. Quòd verò pleriſque in ſuũ ſemper commodum intentiſsimis, perditum videatur beneficium, cuius nullus ab aliena commendatione quæſtus reueniat, hoc Seneca præclarè ibidem retundit. Pergit enim. *Quid ergo? Ille neſciet à quo acceperit? Primum neſciat, ſi hoc ipſum beneficij pars eſt. Deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quæ intelligat & illius autorem. Denique ille neſciet accepiſſe ſe; ego ſciam me dediſſe. Parum eſt, inquis. Parum, ſi fœnerare cogitas: ſed ſi dare quo genere accipienti maximè profuturum erit, contentus eris te teſte. Alioquin non benefacere delectat, ſed videri benefeciſſe. Volo, inquis, ſciat. Debitorem quæris. Volo vtique ſciat. Quid ſi illi vtilius eſt neſcire, ſi honeſtius, ſi gratius, non in aliam partem abibis? Non nego quotiens patitur res, percipiendum gaudium ex accipientis voluntate. Sin adiuuari illum & oportet & pudet; ſi quod præſtamus, oſtendit, niſi abſconditur, beneficium in acta non mitto. Quid? Ego illi ſum indicaturus me dediſſe, cùm inter prima præcepta ac maximè neceſſaria, ſit, ne exprobrem, imò ne admoneam quidem? Hæc enim beneficij inter duos lex eſt. Alter ſtatim obliuiſci debet dati, alter accepti nunquam. Lacerat animum, & premit frequens meritorum commemoratio.*

Hoc verò nihil aliud eſſe quàm beneficium ſuum vitiare, & exorituram ex eo obligationem excludere, egregiè prorſus docet libro 6. eiuſdem Operis, cap. 4. *Sæpe*, inquit, *beneficium manet, nec debetur. Si ſecuta eſt dantem pœnitentia; ſi miſerum ſe dixit, quòd dediſſet; ſi cùm daret, ſuſpirauit, vultum obduxit; ſi perdere ſe credidit, non dare; ſi ſua cauſa, aut certè non meâ, dedit; ſi non deſiit inſultare, gloriari, & vbique iactare, & acerbum munus ſuum facere.* Denique ad hanc duntaxat exprobratricem beneficij buccinationem, mandari quandoque eius obliuionem, ſcripſit ita lib. 7. cap. 22. *Errat, ſi quis exiſtimat, cùm dicimus eum, qui beneficium dedit, obliuiſci oportere, excutere nos illi memoriam rei præſertim honeſtiſſimæ. Quædam præcipimus vltra modum, vt ad verum & ſuum redeant. Cùm dicimus, meminiſſe non debet, hoc volumus intelligi; prædicare non debet, nec iactare, nec grauis eſſe. Quidam enim beneficium, quod dederunt, omnibus circulis narrant. Hoc ſobrij loquuntur, hoc ebrij non continent, hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt. Vt hæc nimia & exprobratrix memoria ſubſideret, obliuiſci eum, qui dedit, iuſſimus, & plus imperando, quàm præſtari poterat, ſilentium ſuaſimus.*

Quidditas liberalitatis.

213. Ab obiecto & actibus, pergo ad virtutem ipſam liberalitatis; cuius definitio ex dictis perſpicua eſt, & his verbis à Philoſopho concipitur. *Liberalitas, mediocritas eſt, quæ circa pecuniarum dationem acceptionémque verſatur.* Mediocritatem eſſe vult liberalitatem, quia etiamſi, vt anteà dixerat, *Liberalis viri valdè eſt ita in dando excedere, vt pauciora ſibi relinquat; quippe cùm ad ſe minimè reſpicere, liberalis proprium ſit: Liberalitas tamen, pro facultatibus dicitur.* Hæc poſtrema verba, duplicem ſenſum habere poſſunt. Prior eſt, vt quod ſæpè inculcat hoc capite Ariſtoteles, largitio non ſit profuſa, ne degeneret in prodigalitatem. Ideóque attendendum liberali eſt, quàm ſit ipſi curta ſupellex. Alter eorundem verborum ſenſus, & genuinus, eſt liberalitatem non tam prodi ex re data, quòd ingens & pretioſa ſit, quàm ex eo quòd, pro dantis facultatibus non ſit exigua. *Non enim*, vt ſtatim ſubdit Ariſtoteles, *in multitudine eorum, quæ dantur, ſed in habitu eius qui dat, actio liberalis conſiſtit: qui quidem habitus eſt, qui dat pro facultatibus. Vnde nihil vetat, quin liberalior aliquis ſit, qui pauciora dederit, ſi modo ex paucioribus etiam, fuerit elargitus.*

Iudicium de liberalitatis æqualitate, in volitione æquali, & donatione inæquali.

214. Non negat Ariſtoteles, quin attendenda etiam ſit magnitudo beneficij: nec affirmat, ſi duo pari quoad intenſionem affectu, & ex eodem honeſto motiuo, inæqualia tribuant, liberalitatem eſſe æqualem. Id enim falſum eſſet; cùm dignitas actus honeſti, ſicut & ex motiuo, & ex circunſtantia intenſionis penſari poteſt ac debet; ita etiam ex circunſtantia quantitatis ſit attendenda, cæteris paribus: quandoquidem auctis principiis & fundamentis honeſtatis, inter quæ numerantur omnes circunſtantiæ; atque adeò etiam quantitas materiæ, neceſſe eſt ipſam quoque honeſtatem creſcere. Non igitur hoc voluit Ariſtoteles; ſed tantùm poſſe interdum munus quantitatiuè minus, ex aliis capitibus eſſe moraliter maius, & ex honeſtiore liberalitate donari, ob intenſiorem vel puriorem affectum: itémque munus quod externa ſpecie videtur leuius & exilius, penſatis tamen omnibus circunſtantiis, dantis, & temporis, ac loci quo datur, poſſe meritò cenſeri maius.

Hoc ſenſu S. Ambroſius epiſt. 76. aduertit, *diuinum ſuffragium*, in vidua præbente duo minuta, *præſtitiſſe opima præmiis largitatis, ſedula liberalitatis affectum.* Sed egregiè lib. de viduis *ante medium* tractans idem viduæ factum, quæ plus omnibus miſiſſe in gazophylacium dicta eſt. *Liberalitas non cumulo patrimonij, ſed largitatis definitur affectu. Denique dominica voce illa vidua omnibus antefertur, de qua dictum eſt. Vidua hæc plus omnibus miſit. In qua moraliter Dominus inſtituit vniuerſos, ne quis à collatione miniſterij, paupertatis pudore reuocetur; nec ſibi diuites blandiantur, quòd plus videantur conferre, quam pauperes. Vberior eſt enim nummus è paruo, quam theſaurus è maximo, quia non quantum detur, ſed quantum reſidat, expenditur. Nemo plus tribuit, quam qui nihil ſibi relinquit. Quid tu diues egeni comparatione te iactas, & cùm tota onereris auro, pretioſam per humum trahens veſtem, quaſi inferior tuis, & parua, diuitiis honorari deſideras, quia inopem collatione viciſti? Et flumina superfluunt, cum redundant. Gratior tamen hauſtus è riuulo eſt. Spumant, & muſta dum feruent, nec damnum putas agricola quod defluxerit. Gementibus areis, dum ceditur meſſis, frumenta deſtillant. Sed deficientibus meſſibus, non deficit hydria de farina, & plena olei teſta deſudat. Exinaniuit tamen dolia diuturna ſiccitas, cum vidua pauxillulum olearium redundaret. Non ergo quid faſtidio expuas, ſed quantum deuotione conferas æſtimandum eſt. Denique nulla plus tribuit, quam illa, quæ de filiorum alimentis, pauit Prophetam. Et ideò, quia nulla plus contulit, nulla plus meruit.* Eadem mens Iſidori Peluſ. l. 4. epiſt. 118. verbis illis: *Non ab ipſa dationis magnitudine vel paruitate, ſed ex animi propoſito eleemoſyna æſtimatur, quandoquidem etiam ſermo approbatione dignus cenſetur. Ecce enim, inquit, ſermo melior eſt dono. Sed & hoc dictū eſt. Vtraque autē ſunt penès virum,*

qui

qui pollet gratia, nimirum illum, qui & dare poteſt. Nam ſi tantum eſt id quod datur, quanta copia; dantis etiam animi propenſio, & voluntas eius quæritur. Multi enim reperiuntur, qui de magna copia, dant pauca. Et contra, multi de exiguis facultatibus, dant multa. Neque enim tam menſura, ſiue quantitas eorum quæ dantur, quàm dantium facultates & animus attenditur, & inde indicium ſumitur. Quæ cauſa eſt, cur vidua quoque illa, quæ duo minuta inmiſit in gazophylacium, omnes etiam qui multa offerebant, longo interuallo poſt ſe reliquerit. Illi namque particulam duntaxat ſuorum bonorum offerebant: ipſa verò omnem ſuam ſubſtantiam dedicauit. Similia & ſimiliter accipienda habentur apud S. Leonem ſerm. 2. de Quadrag. Chryſoſt. homil. 19. in 2. ad Cor. *in fine*, & homil. 21. in ad Rom.

Subiectum ac terminus liberalitatis.

215. Ex his porrò quæ circa huius virtutis naturam & rationem formalem præmiſſa ſunt, non eſt operoſum colligere quod ſit liberalitatis ſubiectum remotum, ſiue totale. Nam proximum conſtat eſſe voluntatem, vt ex actu elicitò liberalitatis, perſpicuum eſt. Remotum ergo liberalitatis ſubiectum, in primis Deus eſt, vt oſtendi in naturali Theologia d. 8. num. 97. & quidem maximè, cùm nullum ex liberali elargitione fructum captet. Et ita optimè Seneca 4. de benef. cap. 3. *Si vt prodeſſemus*, inquit, *ſola nos inuitaret vtilitas, minima beneficia distribuere deberent, qui facillimè poſſent, locupletes, & potentes, & Reges aliena ope non indigentes. Dij verò tot munera, quæ ſine intermiſſione diebus ac noctibus fundunt, non darent. In omnia enim, illis natura ſufficit, plenóſque & tutos, & inuiolabiles præſtat. Nulli ergo beneficium dabunt, ſi vna dandi cauſa eſt, ſe intueri, ac commodum ſuum. Iſtud non eſt beneficium, ſed fœnus, circumſpicere non vbi optimè ponas, ſed vbi quæſtuoſiſſimè habeas, vnde facillimè tollas. Quod cùm longè à Diis remotum ſit, ſequitur, vt liberales ſint.* Hanc Ethniciſmi fuliginem ſtatim abſtergit, de Deo loquens in ſingulari.

Inter homines autem, etiam pauperes, poſſe eſſe liberalitatis ſubiecta, dixi alibi cum Nauarro Enchir. de orat. cap. 20. num. 6. & confirmat Seneca 1. de benef. cap. 9. Addit Ariſtoteles hîc cap. 1. ægriùs contingere, vt qui è paupere diues euaſit, liberalitate commendetur. Ægrè item accidere vt liberalis diues maneat. Vtriuſque rationem ita reddit. *Illi autem eſſe liberaliores videntur, qui non ipſi acquiſierunt facultates, ſed ab aliis accepere, propterea quòd indigentiam experti minimè ſunt, & omnes ſua ipſorum opera, vt parentes, & Poetæ magis amare conſueuerunt. At verò facile non eſt, vt liberalis diues ſit, qui neque accipiendi, neque conſeruandi, ſed erogandi potiùs, eſt ſtudioſus: neque pecunias propter ipſas, ſed dandi cauſa æſtimat. Atque idcircò crimini dare fortunæ conſueuit, quòd qui maximè digni ſunt, minimè ditescant. Id autem non abſque ratione accidit, quippe cùm fieri minimè poſſit, vt habeat pecunias is, qui nullam diligentiam adhibet, vt eas habeat: id quod in cæteris etiam rebus fit.*

Terminus denique liberalitatis, ſiue is in quem donatione confertur beneficium, perſpicuus eſt ex dictis. Nempe erga eum duntaxat poteſt verſari liberalitas, qui eſt beneficij capax, qualis certè non eſt Deus. Ideóque nemo erga eum liberalis eſſe poteſt: præſertim cùm nihil ei dare poſſimus (quod quidem donationis idonea materia ſit, & acceptari ab eo queat,) quod eius non ſit innumeris aliis titulis. Attendendum porrò valdè eſſe liberali in quos beneficiũ conferat, nec ſpectare ad liberalitatem in quoſcunque, etiamſi immeritos, beneficia conferre, ſæpè inculcat Ariſtoteles cap. illo 1. quarti Eth. & pulchrè Seneca 1. de benef. cap. 1. dicens hanc eſſe primam ingratitudinis cauſam, *quòd non eligimus dignos, quibus tribuamus, ſed nomina facturi, diligenter in patrimonium & vaſa debitoris inquirimus: ſemina in ſolum effœtum & ſterile non ſpargimus: beneficia ſine vllo delectu magis proiicimus, quàm damus.*

Incentiua ad liberalitatem, ex tanto eius ſplendore.

216. Videor in ſuperioribus, huius virtutis decus ſatis illuſtraſſe, vt ferè ſuperfluum videatur aliquid ſubiicere, congeſtis ad eam proſequendam incentiuis. Homo quippe, ſicut per auaritiam, fit Deo in omnes bona ſua vberrimè diffundenti diſſimillimus, quod meritò exaggerat Baſilius homil. in illud: *deſtruam horrea mea:* Ita per hanc virtutem fit quodammodò homini Deus: & quantum homini fas eſt, perfectionem Dei maximè propriam in ſeipſo adumbrat, ſua elargiendo ob meram donandi honeſtatem: non autem quærendo aliena; ac etiam ea oblata non accipiendo, multò minùs petendo. Eſt enim liberalitas tota in actione poſita. Vnde, (quæ eſt S. Thomæ ſimilitudo 4. Eth. lect. 2.) ſicut in naturalibus, ignis quia eſt multùm actiuus, eſt permodicè paſſiuus: ita & liberalis, actus in dando eſt, non in accipiendo; quod eſt animi excelſi & generoſi, non humilis & abiecti.

Sanè nihil eſſe poſſe magno animo & excelſo congruentius, quàm honeſtum hunc pecuniæ contemptum ex liberalitatis legibus, meritò pronunciatum eſt à Tullio lib. 1. Offic. Nullum autem reuerà eſſe, prudentem & innoxium diuitiarum vſum, quàm quem liberalitas indicit, tradit in hunc modum Clemens Alex. 3. Pædag. c. 6. *Diuitiæ ſunt ſerpenti ſimiles, quem ſi quis neſcit inoffensè eminus accipere, beſtiam ſine periculo ſumma cauda apprehendens, ea manu circumplicabitur, & mordebit. Pulchrè callet ſerpentium inſtar repentes diuitiæ, dum à perito vel ab imperito apprehenduntur, inhærere & mordere. Sed ſi quis ſe magnificum præbens rectè & ſcienter eis vtatur, cum verbi quidem carmine, beſtiam detraxerit, ipſe verò illæſus manſerit.* Hunc diuitiarum rectum ac verum vſum, proponunt illa Martialis, quibus tuta quoque earum poſſeſſio, aperitur.

Callidus effracta nummos fur auferet arca;
Proſternet patrios impia flamma lares.
Debitor, vſuram pariter, ſortémque negabit.
Non reddet ſterilis ſemina iacta ſeges.
Diſpenſatorem fallax ſpoliabit amica,
Mercibus exſtructas obruet vnda rates.
Extra fortunam eſt quicquid donatur amicis.
Quas dederis, ſolas ſemper habebis opes.

De eodem vero vſu diuitiarum ex liberalitatis præſcripto, Seneca optimè l. 6. de benef. cap. 3. *Egregiè*, inquit, *mihi videtur M. Antonius apud Rabirium Poëtam, cùm fortunam ſuam aliò tranſeuntem videbat, & ſibi nihil relictum præter ius mortis, id quoque, ſi citò occupauerit, exclamare.* Hoc habeo quodcunque dedi. *O quantum habere potuit, ſi voluiſſet! Hæ ſunt diuitiæ certæ in quacunque ſortis humanæ leuitate, vno loco permanſuræ, quæ quo maiores fuerint, hoc minorem habebunt inuidiam. Quid tanquam tuo parcis? Procurator es. Omnia iſta, quæ vos tumidos, & ſupra humana elatos, obliuiſci cogunt veſtræ fragilitatis, quæ ferreis clauſtris cuſtoditis armati, quæ ex alieno ſanguine rapta, veſtro defenditis, propter quæ claſſes cruentaturas maria deducitis: propter quæ quaſſatis vrbes, ignari quantum telorum in aduerſos fortuna comparet: propter quæ ruptis toties affinitatis, amicitiæ, collegij fœderibus, inter contendentes duos terrarum orbis eliſus eſt; non ſunt veſtra.*

In depoſiti cauſa ſunt, iam iámque ad alium dominium ſpectantia: aut hoſtis illa, aut hoſtilis animi ſucceſſor inuadet. Quæris quomodo illa tua facias? Donando. Conſule ergo rebus tuis, & certam tibi earum atque inexpugnabilem poſſeſſionem para, honeſtiores illas non ſolum, ſed tutiores facturus. Illud quod ſuſpicis, quo te diuitem ac potentem putas, quandiu poſſides, ſub nomine ſordido iacet. Domus eſt, ſeruus eſt, nummi ſunt: cùm donaſti, beneficium eſt.

Liberalitas quomodò ad magnificentiam ſe habeat.

217. In hac meta, obſeruandum eſt, liberalitatem eſſe eandem ſpecie virtutem cum magnificentia, prout eſt virtus ad alium. Diſplicet enim Aureolus quodlib. 12. art. 4. ad 3. confirmationem tertiæ difficultatis, & Ægid. l. 1. de regim. Princ. part. 2. cap. 19. qui magnificentiam eo modo ſpectatam, ſecernunt ſpecie à liberalitate; quòd hæc abſtrahat à difficultate & arduitate obiecti; magnificentia verò in eam feratur. Hoc non approbo. Nam erectio illa aduersùs difficultatem in ſumptibus, æquè poteſt locum habere in materia liberalitatis. Et quoties adiungitur obiecto, ac ex intuitu honeſtatis ſuperatur, non ſuperatur per liberalitatem vel magnificentiam, ſed per Fortitudinem, cuius eſt in omni virtutis materia coniti aduersùs difficultatem, directè, & ex inſtituto, vt infrà demonſtrabitur ſuo loco. Igitur magnificentia prout eſt ad alium, & liberalitas, differunt tantùm penes maiores vel minores expenſas, aut munera, vt Ariſtoteles diſertè tradit 4. Eth. c. 2. & 4. Ideóque non differunt ſpecie, quod ſignificat Durandus in 3. d. 36. quæſt. 3. num. 9. & Suares opuſc. de Iuſtitia Dei, ſ. 1. n. 31.

Quare omnia quæ de liberalitate diximus, ſunt ſuo modo, ſeu circa materiam inſignem, accommodanda magnificentiæ in ordine ad alios ſpectatæ, quæ eſt extraordinaria & inſignis liberalitas. Vnde propriè in ſolos humanarum dignitatum apices cadit. Quo ex capite Conſtantinus Manaſſes in Annal. Conſtantinum Monomachum celebrat, ac veluti quoddam munificentiæ ſimulacrum proponit. *Erat*, inquit, *ita munificus, vt eſſe liberalitatis quoddam quaſi mare videretur, cuius fructu multis frui contingit, emittentis quaſdam quaſi venas, & ſcaturientis in morem auriferi Pactoli, Nilique argentiflui. Quippe munificas ipſius manus, experta ſunt nationes integræ, templa, pauperes. Erat enim fluuius vbique ſemet effundens, & munera copioſiſſimè diſtribuebat in ærumnoſos, tanquam in tubulos & canales haud perfoſſos. Superbus quidem ille Xerxes Perſarum Rex, cùm æſtiuo tempore ſub platano pulcherrima recubuiſſet, arborem ornamentis inanimis viciſſim cohoneſtauit. At huius Imperatoris beneficiis continuis, ſcopuli, arbores, inſulæ, prata rigata ſunt. Tam magnum animum, támque locupletem habebat.* Habes germanam munificentiæ vel magnificentiæ, alios ſpectantis, expreſſionem, cum inſigni liberalitate recurrentem. Prout autem magnificentia conſiderari poteſt in ordine ad ipſum operantem, non ſpectat ad hunc locum, ſed ad tractationem de Temperantia, cuius pars ſubiectiua eſt ea magnificentia. An verò ſit pars diſtincta à magnanimitate & humilitate, lis aliqua eſt, de qua infrà in ea materia.

***

CAPVT XX.

De extremis liberalitatis, prodigalitate, & auaritia.

DVo extrema vitia vtrinque liberalitatem concludentia, ita proponit Ariſtoteles 4. Ethic. cap. 1. *Prodigalitas & illiberalitas, exceſſus & defectus circa pecunias ſunt. Atque illiberalitatem quidem illis ſemper attribuimus, qui magis quàm decet, pecuniis ſtudent. At prodigalitatem complicantes aliis interdum adiungimus. Nam & incontinentes, & eos qui in intemperantiam opes conſumunt, prodigos vocare conſueuimus. Idcircò huiuſmodi homines eſſe improbiſſimi videntur, propterea quòd multa ſimul vitia habeant; non tamen propriè ita appellantur. Debet enim prodigus eſſe is, qui vno tantùm vitio ſit præditus, vt ſcilicet fortunas ſuas conſumat. Prodigus enim ſeu inſeruatus eſt, qui per ſe ipſe perditur. Nam eſſe ſui ipſius perditio videtur, etiam bonorum diſſipatio; vtpotè cùm ea ſint ex quibus vitam traducamus. Atque ad hunc modum ſanè prodigalitatē accipimus.* Eadem repetit ſub capitis medium.

Prodigalitatis & Auaritiæ virus, collatum.

218. Ex his duobus vitiis deterius eſſe auaritiam, Ariſtoteles inde probat, quòd auaritia & nulli proſit & difficiliùs curetur. Sic enim habet agens de prodigo præciſè ſumpto. *Qui huiuſmodi eſt, non paulò melior illiberali eſſe videtur: cùm & ab ætate, & inopia, curari facilè poſſit, atque ita ad medium redire. Cum enim ea habeat, quæ ſunt liberalis, quippe qui det quidem, & non accipiat, (ſed neutrum tamen neque vt debet, neque vt benefaciat,) ſi ad hoc tantùm, vel aſſueuerit, vel aliquo alio modo fuerit mutatus, liberalis euadet. Fiet ſiquidem, vt & det quibus oportet, & non accipiat vnde non oportet. Vnde neque eſſe moribus prauus videtur. In dando enim, & non accipiendo excedere, non mali & ignobilis, ſed ſtolidi potius hominis eſt. Qui autem hoc modo eſt prodigus, longe illiberali & auaro, cùm ob prædicta, tum propterea eſſe melior videtur, quia ipſe multis, illiberalis nemini prodeſt: imò ne ſibi ipſe quidem, vtilis eſt.* Et paulò pòſt. *Prodigus igitur, ad mediocritatem deuenire, honeſtatémque poteſt. At illiberalitas, incurabilis eſt. Nam ſenectus, & omnis imbecillitas reddere illiberales videtur: magiſque quàm prodigalitas, hominibus naturâ inſita eſt. Nam plerique ſunt pecuniarum cupidi magis, quàm ad dandum prompti.* Idem iterat in fine capitis.

Eſt itaque auaritia, prodigalitate nequior. Imò nullum vitium iſto eſſe deteſtabilius, ſignificat Spiritus ſanctus Eccleſiaſtici 10. verbis illis: *auaro nihil ſceleſtius.* Sed ex eo maximè ſordet auaritia, quòd ſit vitium pertinaciſſimum, ac ne ſenes quidem capulares deficiat, quod prodigalitas, vt ex Philoſopho audiſti, non habet, imò nullum aliud vitium. Hoc pulcherrimè confirmat in hunc modum S. Aſterius homil. de auar. *Interrogabo cuiuſmodi fera ſit auaritia, quàm ægre quos ſemel prehenderit, elabi ſinat, vt vegeta ſemper ac valida, nunquam debilitetur atque deficiat: ſed cum iis, quos ſibi ſubiecerit, conſeneſcat & perennet. Libidinoſus amatórque corporum, vbi iam longam inſaniam inſaniuit, remiſſionem finémque morbi tandem inuenit, vel poſtquam ſenilem ipſe ætatem attigit, vel cùm eam quam amat, exoletam videt, ac floris extincti. Guloſus ventris voluptatibus aliquando renunciat, ſiue quando iam ſatietas eum cepit, ſiue cùm ſtomachus eæque partes, quibus cibum concoquendi vis ac munus, imbecilliores facta, deſiderium & appetentiam illam*

illam hiantem ſedarunt. Ambitioſus, poſtquàm in multis ſe iactauit theatris, ſpectari tandem velle, & inanes flare glorias deſinit. Verùm auaritia morbus eiuſmodi malum eſt, vt vix vnquam eo liberari poſsis. Et quemadmodum hæc ſemper virens atque frondens hedera, adſitas irrepens arbores, validè circumuoluitur, & adhæret; ac ne ramis quidem fatiſcentibus aut arefactis recedit, niſi quis flexus iſtos, & anguineos quaſi gyros, ferro ſecet: ita nec auari mentem, ſiue iuuenis hic, ſiue ſenex, in libertatem facilè vindicaris, niſi ſobrio prudentique conſilio, velut machæra, morbum diſcideris. Satis de comparatione extremorum liberalitatis.

Seorſim de prodigalitate. Oſtenditur, eam homini exitium, & omnia vitia conuehere.

219. Vt ſeorſim vtrunque hoc vitium attingamus. *Prodigalitas*, ait ſuprà Ariſtoteles, *in dando, & non accipiendo, excedit; in accipiendo autem deficit. Illiberalitas contrà in dando deficit, in accipiendo excedit, ſed in paruis tamen. At quæ prodigalitatem quidem ſpectant, non admodum coaugeri conſueuerunt: quippe cùm facile minimè ſit, vt qui nulla ex parte accipit, omnibus largiatur. Citò enim priuatos eos homines, qui dant, facultas deſerit; qui quidem prodigi eſſe etiam videntur, id eſt inſeruati.* Alluſio eſt ad Græcam vocem ἄσωτος, & ἀσωτία, quibus prodigus & prodigalitas notantur: quaſi perditus ſit, qui res ſuas ita profundit. Et idcircò paſſim dicimus, prodigum perire. Sanè Martialis l.9. Epigram. 84. periiſſe Cinnam intra tempus ab Aſtrologo condictum iocatus eſt, quòd omnia ſua diſſipaſſet intra illud tempus, ne quid hæredi relinqueret: ratus ſe, vt Aſtrologus prædixerat, periturum. Nimirum, vt eſt apud Stob. ſerm.89. ex Antiphane, *Pecuniæ ſunt ſanguis & vita mortalibus. Quiſquis eis deſtituitur, ille inter viuos mortuus ſtabulat.* Cæterùm quamuis in priuatis præſertim, celeriùs ſiccetur prodigalitas defectu materiæ; vt aiebat verbis allegatis Ariſtoteles, tamen adeò effuſa interdum fuit profuſio, etiam in iis qui ſupra priuatum ſtatum eminent, vt inuitis aruerit donandi facultas, dum in immeritos, ſtultiſſimè ac væſanè, quod de Alexandri Magni prodigis congiariis, dixit Seneca l. 2. de benefic. cap.15. ſine perſonarum ac dignitatum proportione, effundunt munera. Quæ pleriſque, ſi prorogare profuſionem velint, rapinarum & latrociniorum frequens cauſa. Id quod in Liuio Druſo apparuit, qui profeſſus nemini ſe quicquam ad largiendum præter cœlum & cœnum reliquiſſe, cùm pecunia egeret, ob eam profuſionem, multa contra dignitatem fecit, vt Plin. notauit cap. 66. de vir. illuſtr.

Itaque apud noſtros, & Ethnicos ſapientes eo quoque nomine deteſtabilis eſt prodigalitas, quòd aliorum vitiorum coniunctione vel potiùs aduectione, inquinetur. Et propterea incontinentes, & vndecunque moribus euerſi, prodigi etiam appellantur, vt Ariſtoteles initio capitis annotauit. Qui etiam poſt medium capitis addit, non rarò ex profuſione, illiberalitatem quoque & auaritiam, quod mirabile omninò eſt, contrarium vtique ex contrario, progerminare. *Plerique prodigi*, inquit, *etiam vnde non oportet, accipiunt, atque in hoc ſunt illiberales. Qui ideò ad accipiendum prompti efficiuntur, quia cùm velint expendere, facilè id facere nequeunt, citò enim ipſis opes deficiunt; vt aliunde ſibi eas comparare cogantur. Quoniam præterea nullam honeſtatis curam habent, vndique nullo habito delectu accipiunt. Dare enim cùm cupiant, quo pacto, & vnde id faciant, non curant. Quapropter neque liberales eorum dationes ſunt, cùm non ſint honeſtæ, neque huius ipſius cauſa, neque vt oportet, efficiantur. Imo interdum eos, quos oporteret eſſe pauperes, diuites reddunt, atque iis, qui moderati ſunt moribus, nihil: adulatoribus autem & cæteris, qui aliam quampiam voluptatem ipſis ſubminiſtrant, multa largiuntur. Vnde efficitur, vt plerique ex his intemperantes etiam ſint. Nam & quia facilè expendunt, in intemperantias etiam profuſos ſumptus faciunt. Et quia non ad honeſtatem ſpectantes viuunt, ad voluptates quoque declinant.* Præcisè tamen ratio & natura prodigalitatis, in patrimonij profuſione ſola, conſiſtit; reſectis aliis turpitudinibus profuſionem illam concomitantibus. Cautiones & incentiua ad eam declinandam, ſubminiſtrat Plutarchus opuſc. de non accipiendo ad vſuram.

Seorſim de auaritia. Prior auarorum ordo deſcriptus.

220. Auaritia ſiue illiberalitas, in altero extremo eſt, potéſtque multipliciter contingere, vt Ariſtoteles docet ſub finem capitis, his verbis, de eo extremo illiberalitatis, quod ait in dando deficere, hoc eſt, de auaritia. *Qui his nominibus præditi ſunt, vt dicantur parci, tenaces, retracti, & reſtricti, omnes in dando deficiunt. Non appetunt autem aliena, neque accipere volunt; alij ob probitatem quandam, turpiúmque rerum euitationem. Videntur enim aliqui, vel certè dicunt, propterea conſeruare, ne aliquando agere turpe aliquid cogantur. Inter hos eſt etiam cuminiſeca, & vnuſquiſque alius huiuſmodi, qui nomen ſortitus eſt ab exceſſu, quòd nemini quicquam daturus ſit. Alij ob timorem, ab alienis abſtinent: propterea quòd facile minimè eſt, vt ſi aliquis aliena acceperit, alij ab eo quicquam non accipiant: atque idcircò neque accipere, neque dare, ipſis his placet.* Hoc vitium, *parcitatem* aut *parſimoniam*, vocibus ad honeſtatem quoque cui opponuntur, communibus, nominant Latini penuria vocum, vt notat Seneca 2. de benef. cap.34. Græci nominibus hac in parte abundant, vt fusè diſſerit Scholiaſtes ad Theophraſtum in Ethic. charact. c. de ſordida parſimonia, ſiue περὶ μικρολογίας. Quod tamen vir magnus ad citatum Senecæ locum, hos eſſe cenſuit illos animi humilis & præparci, quos Græci vocant μικροψύχους, vt notat Plinius l.22. cap.24. aliò reuerà pertinet, nempe ad homines pulſus admodum languidi, vt ibi ex Dioſcoride notauit Dalechampius. Ad hunc primum auarorum ordinem retulerim cùm alios complures, quorum meminit Iouianus Pont. l. de liberalitate, cap. 6. tum nominatim Simonidem, quem tacitè Ariſtoteles hoc ipſo capite illiberalitatis damnat, & damnant etiam plerique veterum, nominatimque Plato in Hipparcho. Plutar. lib. an ſeni ſit adminiſtranda Reſpub. & l. de ſera Numinis vindicta. Ælianus l.9. var. hiſt. Athen. l.14. dipnoſoph. Nazianz. orat.3. num.37. (quicquid ibi è contra, pro Simonide pugnans Billius ſcribat;) parcitatem enim & illiberalitatem nimiam tegebat ea ſpecie, quòd diceret, malle ſe mortuum inimicis benefacere, multis poſt ſe relictis, quàm viuum amicis egere.

Alter ordo auarorum, expreſſus.

221. Pergit Philoſophus ad alterum auarorum ordinem. *Nonnulli verò in accipiendo excedunt, dum & vndecunque, & quodcunque, accipere non verentur. Vt ſunt, qui illiberalia opificia exercent, & lenones, & id genus cæteri, & fœneratores, qui etiam parua magnis cum vſuris accipiunt. Qui quidem omnes neque vnde debent, neque quantum debent, accipiunt.* Pertinent

omninò

omninò ad hunc locum, ſordes nonnullorum Imperatorum in augendo ærario. Quid enim illiberalius ac fœdius, quàm quod de Veſpaſiano à Suetonio proditum eſt cap.23. eum vrinæ vectigal in toto imperio exegiſſe? Hoc ad publicas amphoras in angiportis ad vrinam in fullonum vſum excipiendam repoſitas, arctatum fortaſsè fuit. Itaque ſupra omnem exaggerationem fœdè, Græci Imperatores, ex vrina & alui purgamentis vbicunque deiicerentur, vectigal exigebant, quod Chryſargyrum quaſi aurargentum nominabant. Agit de eo latè Baronius tom. 3. anno 330. Sed negotiatoribus impoſitum exiſtimans. At Chryſargyrum quod & quale foret, Conſtantinus Manaſſes ſic exponit in Anaſtaſio, qui precibus aſcetarum quorundam dedit vt illud abrogaret. *Omnes viri, mulieres, puellæ, pueri, infantes, mendici, liberti, ſerui. liberi, nomine ſtercoris & vrinæ, fiſco numum argenteum pendebant. Idem onus etiam iumentis impoſitum erat, bobus ſcilicet, mulis, & equis. Pro quolibet autem cane ac aſino, ſex folles numerabat is, qui canis aſinive dominus eſſet.* Illiberalitatis ergo notam præ his ſordibus, defugiſſe videri potuit, quod à Caligula apud Sueton. cap.40. factum proditur; ex quibuſuis nimirum eduliis quæ tota vrbe vænirent, certam ſummam exactam tributi nomine; & ex ſingulis litibus quadrageſimam rei de qua lis eſſet, componendi aut donandi facultate intercluſa; ex diurnis quæſtibus gerulorum partem octauam; ex infami denique lucro victimarum publicæ libidinis, certam quantitatem. Monſtri huius importuniſſimi illiberalitatem, tranſgreſſus videtur Michaël Paphlagon Orientis Imperator; quem Cedrenus tradit, ſuper cæteris vectigalibus, voluiſſe ſibi pro cuiuſque facultatibus numerari tributum ex aëre locorum quæ quiſque poſſideret. Quò ſpectat titulus apud Harmenopulum *de pœnis aëris.* Quare quod olim Iudæis, ſummæ aſperitatis voto, reſponſum à Peſcennio Nigro prodit Spartianus; *Vos terras leuari cenſitione vultis, ego verò etiam aërem veſtrum cenſere vellem*; hoc aduersùs Chriſtianos, Imperator nomine tenus Chriſtianus, reapſe præſtitit, indignus qui aërem hauriret, eius vſum non ſinens liberum. Hæc illiberalitas quàm fœda ſit, quàmque Principem dedeceat eſſe δημοβόρον, *populivorum*, vt eſt apud Poëtam Iliad. α. perpulchrè monſtrat Iuſtus Lipſ. 4.polit. cap. 11. In præſentia, de aliis quàm plurimis eius incommodis ac periculis ſileo, fœditatem notaſſe contentus.

Addit verò ibidem Ariſtoteles. *Communis autem his omnibus turpis quæſtus videtur. Cauſa enim lucri, (atque eius parui,) opprobria ſubeunt. Nam qui magna, vnde non oportet, & quæ non oportet, accipiunt, vt tyrannos, qui vrbes populantur, & templa diripiunt, non illiberales, ſed improbos potiùs, ſed impios, ſed iniuſtos appellare conſueuimus. At aleator & fur, ſeu ſpoliator & latro, ex illiberalibus etiam ipſi ſunt, cùm turpi lucro dediti ſunt. Vtrique enim lucri cauſa negotiantur, & opprobria ſuſtinent, & hi quidem pericula maxima acceptionis cauſa ſubeunt. Illi ab amicis, quibus dare deberent, lucrantur. Vtrique igitur, cùm vnde non oportet, velint lucrum comparare, turpi lucro dediti ſunt. Atque omnes huiuſmodi acceptiones, ſunt illiberales.* Non eſt mens Philoſophi, quòd omnes hæ acceptiones ſint in auaritiæ claſſe tanquam in ſpecie infima. Apertè enim ſpectant ad multiplicem aliam ſpeciem. Sed cùm auaritiam veluti fontem habeant, omnéſque conueniant in ea generali ratione nimij amoris earum rerum quas auaritia conſectatur, meritò omnes reuocauit ad auaritiam ſiue illiberalitatem.

Omne ſcelerum genus, ex auaritia.

222. Et ex hoc præſertim nequiſſimo fœtu, matris turpitudinem & fœditatem facilè eſt deprehendere. Vt propterea Patres & Philoſophi, quoties in auaritiam inuehuntur, tela potiſſimùm ex hac pharetra petant. Paucos annotabo. Tria eſſe vitiorum capita, & fontes primarios, neminem latet. Hæc capita, adeò ſibi inuicem connexa eſſe, vt diſſociari non poſſint, & vni adiungantur reliqua, omnium tamen deterrimum, & expugnatu difficillimum ſit auaritia, perbellè docet Pelagianus Autor libri de diuitiis, *in ipſo libri initio.* Ex cuius diſputatione quòd ſit admodum longa & nexa, nihil delibabo. Prærerquàm quòd, ſuppetunt puriores fontes, ex quibus hauriam.

S. Aſterius homil. de auaritia multis præfatur, quantoperè in ſeipſum ſæuiat auarus, priuans ſe vſu rerum quarum vniuerſa bonitas in vſu eſt. Expendit item multorum, ob hoc vitium, deuiationem à recta fide, dum honorum & opum ſpem, in aliqua falſa ſecta affulgentem conſpicati, eò alacres accurrunt abiecto Deo. Quod ſuo tempore, pleriſque incentore Iuliano Apoſtata contigiſſe deplorat, & de ſuo deplorauit etiam Petr. Damiani opuſc.31. cap.4. Et in hac ſeculorum fæce in permultis deplorare meritò licet, quos eſca temporalium bonorum, cum diſpendio æternorum, in hæreſi quam mente & animo deſpiciunt, fixos exteriùs retinet. Hæc inquam, & alia pleraque, prolocutus in auaritiæ deteſtationem S. Aſterius, omnium ex ea malorum ſcaturiginem exiſtere, ita declarat. *Auaritia omnium radix malorum, innumera ex ſe vitia progignens. Sicut enim ij, qui aurum in ſinu viſceribúſque terræ ſcrutantur, auream glebam circa principem & proprium generationis locum cumulatim repoſitam, inueniri narrant, & aliquas inde velut venas, in longum hinc inde produci: ſicut arborum, à ſtipite latè ſeſe explicant ac diffundunt radices: Ad eundem modum, imagine non minùs impropria, auri & auaritiæ, multa video germina, multóſque ſurculos vna eadémque ſtirpe auaritiæ, coniunctos. Hinc video filium capiti genitoris imminentem, & abſque vlla vel venerandæ canitiei, vel autoritatis patriæ reuerentia, longiorem ſenis vitam indignantem. Cum enim copiam omnem domi largiter ſuppetere videt, cuius dominium penes ipſum non ſit, eóque potiri ipſe cupit, & ſui quoque iuris fieri, grauis illi patria autoritas ac poteſtas. Et initio quidem intra ſilentium ſeſe continet, altéque reconditum morbum habet. Aucta dein paulatim cupiditate, & animo iam tumente, repentè malum prorumpit, non aliter quàm è fiſtulis & canalibus aquæ vis. Tum ille, miſero ſeni prorſus intolerabilis; viuúmque tantùm non effert ac valentem. Si equum agiliter conſcendit, miratur & adſtupet. Si largiùs, & vt benè ſanus cibum ſumit, fert ægrè ſecúmque murmurat. Si famulos ad opera & miniſteria manè excitat, vigilantiam bonámque valetudinem ſenis gemit ac dolet. Quòd ſi aliquod cimelium alicui donauerit, aut ſeruum manumiſerit, tum nullius homo pretij ac delirus audit: tum quaſi viuendi regulam ac præſcriptum tranſgreſſus, alienique prodigus ac profuſus, conuitiis atque probris omnibus proſcinditur; longioris heu vitæ, & ſpiritus non ſtatim emiſſi, reus. Tui iſti, ſcelerata auaritia, fructus. Tuo impulſu & incentiuo, filius parenti inimicitias denunciat. Tu comples terram latronibus & homicidis, mare piratis, vrbes turbis atque tumultibus, forum ac tribunal falſis teſtibus, ſycophantis, proditoribus, Aduocatis & Iudicibus, eò propendentibus, quò tu pertraxeris. Auaritia mater inæqualitatis, immiſericors, inhumana, crudelis.*

Bellorum

Bellorum mala, ex auaritiæ ſemente.

223. Nulla ſalus bello, vt Poëta verè dixit. Nec vlla ſanè facundia ſatis explicat quantam quámque denſam malorum meſſem, bellum cõuehat. At hęc, ſeminãte auaritia exiſtere, mox ibidem ſic docet S. Aſterius. *Abſque auaritia non foret hæc in vita mortalium inæqualitas, hoc diſſidium; neque tam variis cladibus atque calamitatibus, inſuauis ea nobis ac lacrymabilis redderetur. Hinc homines naturalem erga homines charitatem exuunt. Hinc ferrum acuunt, aciéſque inſtructas inter ſe ariotant, ſummáque cum immanitate, tanquam belluæ depugnant. Cætera deinceps quis enarrauerit? Muri validi & excelſi machinis conquaſſantur, vrbes expugnantur, coniuges abducuntur, liberi ad ſeruitutem rediguntur, agri vaſtantur & vruntur: arboribus ipſis, tanquam iniuriam intulerint, haud temperatur. Cædes fit magna iuuenum ac virorum, riuique ſanguinis à ſtrage cadauerum profluunt ac voluuntur. Facultates denique, & fortunæ eorum qui vincuntur, premij loco victoribus cedunt vniuerſæ. Quid deinde viduarum lamenta, pupillorum fletus, & parentes ſuos, & libertatem amiſſam elugentium? Qui nudiuſtertius multarum magnarúmque diuitiarum poſſeſſor, tum fruſtum panis, protenſa dextera mendicat. Qui ſeruos plures habuerat, textores, ædéſque veſtibus refertas, lacero detritóque malè tectus panniculo, ſeruitutem ipſe ſeruit, & aggerere aquam, equili ſtercus abradere, & huiuſmodi fœda ſubire miniſteria cogitur. Alia ſexcenta mala ſunt, quæ ſummatim oratione complecti, impoſſibile.*

Vide an non his iure accinenda, illa Conſtantini Manaſſis in Annal. num. 137. cùm ſtragem captiuorum à Chagano Scytharum Rege editam, ob Mauritij Imperatoris auaritiam, deſcribit. *O aurum Tyranne crudelis, hominum perſecutor, audaciſſime, fraudulente, arx malorum omnium, caſtellum perniciei, vaſtator vrbium, propugnaculorum euerſor, murorum dilacerator, oppidorum oppugnator, ædium ſucuſſor, qualibus malis mortales diuexas! Nulla res in hominum vita, tecum in certamen deſcendere poteſt: nulla res terrena, tecum poteſt in comparationem venire. Durum emollis, mollem induras: linguam mutam ſoluis, loquacem comprimis: currendo, valentem tardum efficis, ac viciſſim de tardo volucrem. Corda inflammas, & voluptate quadam demulces; ſenſus illecebris ineuitabilibus, ceu præſtigiis quibuſdam excantas: cùm interim venuſtas illa tua, non minùs veneno ſuo quàm vipera noceat. Leges & iura proculeas; verecundiam & pudorem abigis, ſepulcra violas, parietes perforas. Nihil non habes venale, nihil non prodis. Nimirum friuolum quiddam eſt, ac fabula mera, vulgò quod dicitur; adamantem ſolum, ſanguine molliri. Quid enim eſſe te poſſit efficacius, etiam in ſaxis emolliendis?*

Fons, radix, caput, mali cuiuſuis auaritia.

224. Eadem latè & eleganter tradit Valerianus homil. 20. caput belli quod aduersùs virtutem inſtituitur à quibuſuis criminibus; fontem languorum quoruncunque noſtrorum; omnium præliorum, & rixarum, ac contentionum veram originem; numeroſæ prolis vitiorum infelicem matrem, auaritiam pronuncians. Et quia totâ homiliâ hoc agit, fruſtra plagulam decerperem. Legatur digna ſuo Autore ſcriptio. In eum ipſum Pauli locum, quem ibi verſat Valerianus, inſignis eſt Chryſoſtomi gloſſa homil. 23. in 1. ad Corinth. vbi ſic habet. *Age, tibi oſtendam quo pacto cupiditas te odio habet, & te relinquit. Quo pacto contra te enſem acuit, quot barathra effodit, quot ſtruit laqueos, quot parat præcipitia, vt hoc ſaltem pacto ardorem extinguas. Unde autem hæc cognoſci poſſunt? Ex itineribus, bellis, mari, iudiciis. Siquidem & pelagus ſanguine ſæpenumerò impleuit, & iudicum enſes iniuſtè nonnunquam cruentauit; & latrones qui noctu vias obſident, declinante die armat. Ipſa vt natura ignoraretur, perſuaſit. Ipſa patricidas, & matricidas effecit. Ipſa, omnia vitæ mala induxit. Quare radicem malorum, Paulus eam appellat.*

Inſania ac cæcitas auari.

Magnæ omninò inſipientiæ auaros reuincit Syneſius orat. de regno, agens de nimium quæſtui intentis. *Sæpenumerò vnanquanque animi perturbationem mecum ipſe reputans, qualeſnam ſibi deditos homines efficiat, priuatos adeò ipſos, (quæſtuariam illam nationem dico,) mihi videor animaduertere, præ cæteris, ignobiles atque improbos, planéque illiberales eſſe: in eáque ſola Repub. quæ inteſtinis diſſidiis laborat, non penitus infamem locum obtinere. Qui quidem primi, ſui contemnendi autores fuerunt, quoniam circa id quod præcipuum & infimum eſt, in contraria naturæ conſilia deflexerunt. Hæc enim corpus animæ obſequio ſubiecit, externa ad corporis vſum reuocauit, poſteriori verò ſecundas partes dedit. At illi animam & corpus ei quod tertium eſt, ſubiungunt. Seſe igitur ipſos aſpernantes, principémque animæ partem in ſeruitutem redigentes, quid eſt quod illi magnum honeſtumve moliri, aut deliberare queant? Quos ego formicis ignobiliores atque inſipientiores pronuncians, veritatis cauſa non erubeſcam. Illæ enim vitæ neceſſitate quæſtum metiuntur, hi vitam quæſtu lucrique neceſſitate, cenſent eſſe metiendam.*

Hanc auarorum inſipientiam & defæcatiſſimam ſtultitiam, pluſquàm infantile iudicium, omninò benè deſcribit Iſid. Peluſ. l. 2. epiſt. 257. *Imperfecti,* (inquit de auaris,) *& puerilis animi documentum præbent. Quandoquidem ij quoque, qui teneræ admodum aut puerili ætate ſunt, ea quæ verè horrenda & pertimeſcenda ſunt, nihil curant: imò etiam, manus perſæpè in ignem coniiciunt, Inanes autem laruas ac ſpectra conſpicientes, metu percelluntur, & contremiſcunt. His porrò non diſſimiles eſſe videntur, homines pecuniæ ac rapacitatis ſtudioſi: vt qui paupertatem quidem, quæ non modò nihil habet quod metuendum ſit, verùm etiam ſecuritatis omnis ac modeſtiæ materia eſt, pertimeſcant. Iniquas autem diuitias, plurimi ducant, quæ tamen quouis igne magis timendæ ſunt. Siquidem dominorum ſuorum, & animos, & ſpes exurunt, atque in cinerem redigunt.*

Auari crudelitas, ex ingenioſa Baſilij oratione, nec abſimili vera apud Ambroſium narratione.

225. Sed quod hi Doctores, nominatímque Aſterius, & latè etiam S. Zeno, duplici de auaritia ſermone, eam crudelitatis in alios ſugillant, non poteſt meliùs intelligi, quàm ex pereleganti S. Baſilij oratione homil. in illud: *Deſtruam horrea mea.* Seriò enim & grauiter auarum hortatus, ne velit alienarum calamitatum caupo ac inſtitor effici, iis preſſis ac ſubductis, quibus aliena calamitas leuari poſſet; tandem vt hominem ſaxeum emolliat, patrem proponit, filios habentem promercales, nec tamen oblatione viſcerum ſuorum pro alimoniæ pretio, vllatenus auarum molliat præ auaritia ſupra cautes & ſaxa duratum. Expreſſum dicerem, vt alia pleraque, cum S. Baſilij locum à S. Ambroſio l. de Nabuthe Iſraëlita, cap. 5. niſi quod S. Baſilius ingenioſè duntaxat & oratoriè propoſuit, hoc S. Ambroſius, tanquam rem à ſe viſam referret. Sed potuit S. Ambroſius, in exempli ſibi comperti expoſitione & amplificatione, ſeu potiùs expenſione, ſuppetias à S. Baſilio

de

de more quærere. Iuuat Ambroſij locum, integrum adſcribere, quòd adiuncta quædam apud ipſum, diſcrepêt ab iis quæ apud S. Baſilium leguntur ſitque D. Ambroſij oratio, vt plenior, ita Patris ærumnarum & crudelitatis auari expreſſior imago, qua populus ipſe, ad quem è ſacro ſuggeſto illam fudit, ad lacrymas emollitus eſt, vt ibidem ſubdit. Sic habet; *Vidi ego pauperem duci, dum cogeretur ſoluere quod non habebat. Trahi ad carcerem, quia vinum deeſſet ad menſam potentis. Deducere in auctionem filios ſuos, vt ad tempus pœnam differre poſſet, inuenturus fortè aliquem, qui in illa neceſsitate ſubueniret. Redit ad hoſpitium cum ſuis pauper, diruta ſpectans omnia, nihil ſibi ad cibum relictum. Ingemiſcens filiorum famem, dolens quòd eos non potiùs ei qui poſſit paſcere, vendidiſſet; Redit ad conſilium, vendendi ſumit arbitrium. Compugnabant tamen inopia, iniuria, & paternæ pietatis gratia. Fames vrgebat ad pretium, natura ad officium. Commori filiis paratus, quàm à filiis ſeparari; ſæpè gradum protulit, ſæpè reuocauit. Vicit tamen in eo neceſsitas, non voluntas, & ipſa conceſsit pietas, neceſsitati.*

Hactenus facti narratio. Nunc pugnam affectuum in paterno animo, & actum vndecunque agitatæ mentis, in duriſſima circa ſobolem ſorte, omnes Rhetorum veneres colligens, deſcribit, eo ferè modo proportione ſeruata, quo Abrahæ in procinctu ad filij ſacrificium, procellas mentis, cùm ipſe S. Ambroſ. l. 1. de Abrah. cap. 8. tum alij paſſim PP. proponunt. Nominatim S. Ephrem in Abrahæ encomio, Chryſoſt. orat. de S. Abraham, & ſerm. 3. in 2. Cor. & l. ad ſcandalum paſſos, cap. 10. Baſil. Seleuc. orat. 7. Iſidor. Peluſ. l. 4. epiſt. 178. Cyril. l. 1. glaphyr. in Pentat. & Theodor. quæſt. 72. in Geneſ. Quæ eloquentiæ ſpecimina, cum hoc Ambroſij loco contuliſſe iuuerit. Pergit itaque. *Conſideremus nunc patriæ mentis procellas, exæſtuantis, quem de liberis priùs traderet. Quem, inquit, vendam priorem? Scio enim quòd non ſatis eſt vnius pretium ad paſtum reliquorum. Hoc ſolùm diues, fœcunditas, ad ærumnam. Quem offeram? Quem frumenti auctionator libenter aſpiciet? Primogenitum offeram? Sed primus me patrem vocauit. Hic eſt maior ex filiis, quem congruè honoro ſeniorem. Sed iuniorem dabo? At iſtum teneriore amore complector. Illum erubeſco, huius miſereor. Illius gradum ſuſpiro, huius ætatem. Ille iam ſentit ærumnam, iſte ignorat, Flectit me illius dolor, huius inſcitia. Ad alios me conferam? Ille mihi plus blanditur, iſte plus verecundatur. Ille parenti ſimilior, hic vtilior. In illo imaginem meam vendo, in iſto ſpem meam prodo. Me miſerum! non inuenio quid faciam, non habeo quid eligam. Circumuallant me facies calamitatum, ærumnarum chorus. Ferina hæc rabies eſt; eligere quem tradas. Feræ ipſæ cùm pericula imminere proli ac ſibi ſentiunt, ſolent eligere quos liberent, non quos offerant. Quomodo igitur diſcernam affectum naturæ? Quomodo obliuiſcar, quomodo exuam patris mentem? Quomodo filij auctionem conſtituam? Quo ſermone paciſcar pretium? Quibus tradam manibus in ſeruitutem filium? Quibus oculis aſpiciam ſeruientem? Quibus oculis deſcendenti valedicam?*

Hæc Patris cogitationum colliſio ad inuicem. Addit ad miſeriæ cumulum, Patris, ac filij vendendi, dialogiſmum, iis adductis quæ Pater mulcendo filio proponere; filius è contra, auertendæ Patris menti obiicere poſſet. *Quibus factum excuſem ſermonibus? Fili, ego te pro meo cibo vendidi. Funeſtior ergo iam pauperis menſa, quàm diuitis. Ille addicit alienos, ego meum vendo. Ille neceſsitatem imponit, ego affero voluntatem. Excuſabilior cauſa; adiiciam: Fili, pro fratribus tuis ſeruies, vt illis quærantur alimenta. Et Ioſeph à fratribus ſuis in ſeruitutem venundatus eſt, poſteà & ipſos & patrem pauit. Reſpondebit & ille. Sed non eum vendidit pater, ſed fleuit amiſſum. Sed poſteà etiam ipſi in poteſtatem diuitis venerunt, & vix potuerunt poſtea liberari. Genus eius, diuitiis Ægypti, multa ætate ſeruiuit. Vendat me poſtremò pater ea conditione, ne diuites emant. Hæc ſi fateor vera, quid faciam? Nullum vendam. Sed cum vnum conſidero, omnes videbo fame pereuntes. Si vnum tradam, quibus oculis videbo cæteros de mea impietate ſuſpectos, ne alios quoque vendam? Quo pudore regrediar domum? Quomodo intrabo? Quo habitabo affectu, qui mihi ablegaui filium, quem morbus non abſumpſit, non mors abſtulit? Qua conſcientia conſiderabo menſam meam, quam ſicut nouellæ oliuarum in circuitu tot filij veſtiebant?*

Hactenus Tragœdia, lapidibus emolliendis par. Concludit verò S. Ambroſius hunc in modum. *Hæc pauper te præſente deplorat, & tibi auaritia aurem obſtruit, nec mens tua facti miſerabilis horrore mollitur. Totus populus ingemiſcit, & ſolus diues non flecteris.* Hæc Ambroſius. Qui alibi quoque feralem auaritiam ob proditum à muliere ex auaritia Samſonem appellat: Nempe 2. Offic. cap. 26. ibidémque c. 21. auaritiam, omnium bonorum officiorum ariditatem, ſcitè dixerat.

Feralitatis auaritiæ, hypotypoſis ex Chryſoſtomo.

226. Aliter, non tamen diſpari eloquentiæ laude, S. Chryſoſtomus homil. 29. in Matth. *in morali*, hanc in ſuos, ac in omnes, auari feritatem ac crudelitatem deſcribit, poſt præmiſſam auari cum dæmoniaco comparationem, & miſeriore loco repoſitum auarum. *Fingite videre*, inquit, *tetrum quendam hominem, qui ab oculis ignem emittat; Cui ex vtroque humero dracones pro manibus dependeant; Cuius os cauernæ inſtar magnitudine ſit, in quo pro dentibus acuti enſes ſtent; ex lingua venenoſus fons ſcaturiat; Venter omni fornace ſit ardentior, cuncta, quæ immittuntur, ſubitò conſumens; Pedes alati, ventis quoque ipſis velociores; Facies, canis ac lupi ſimul faciem oſtendat, nec hominis vocem emittat, ſed inſuaue quiddam atque terribile mugiat. Is ad hæc omnia faces ardentes in manibus teneat. Mira hæc forſan vobis videntur. Sed nondum dignè ipſum deſcripſimus, ſequi etiam debent horum inſtrumentorum effectus. Itaque imaginemur eum obuiam factos iugulare, carnes eorum lacerare ac deuorare. Sed quid facio? Nam & hoc deſcripto, multò truculentior auarus, in omnes vt mors inſiliens, omnes vt infernus deglutiens, communis generis hominum hoſtis: quippe qui vellet res omnium ſibi arrogare; nec finem hîc faciat; verùm cùm vndique cupiditate cuncta collegerit, ipſius etiam terræ ſubſtantiam in aurum commutari vellet, fontes ac fluuios argento optat defluere.*

Quid horrifica huiuſmodi ſpecie truculentius? Neque tamen ad orationis duntaxat pompam, ſpectaſſe hanc feritatis auari expreſſionem, confirmat hoc modo. *Verùm vt videatis, nondum nos inſaniam illius oratione aſſecutos, fingamus à nemine ipſum accuſari, nullum ſibi terrorem imminere, non à iudiciis, non à conſuetudine hominum, non à legibus: Et tunc videbis ipſum arrepto enſe omnes interimere, nulli parcere, non amico, non cognato, non ipſis parentibus. Sed quid plura? Interrogate auarum, ſi hæc ſecum quotidie verſat, ſi omnes cogitatione inuadat amicos, cognatos, parentes At nec interrogare quidem ipſos, opus eſt. Scitis enim omnes, quòd qui hoc morbo premuntur, & vitam parentum ſenum, grauiter ferunt, & dulce illud & naturâ ſuauiſsimum liberorum donum aſpernantur. Vnde factum eſt, vt multi ſterilitatem vxorum herbis excogitarint, ac naturam orbam effecerint: qui etſi filios non interfecerunt, attamen ne omninò naſcerentur, effecerunt. Quare nolite mirari, ſi ſic auaros deſcripſimus, cùm videatis non*

potuiſſe

potuiſſe nos prauitatem eorum, oratione aſſequi, ſed conſiderate, quomodo poterint ab hoc acerbiſſimo dæmone liberari.

Crudelitas auari, in ſuos, ac etiam in vita functos.

227. Nec in externos tantùm graſſatur hæc inhumanitas. Ferit etiam eos, queis homo & ſanguinis & naturæ vinculis nectitur. Quod Chryſoſtomus, obiter nunc attigit. Aſterius verò ſuprà, multa in hanc rem dicit. Audi & Valerianum homil. 20. *Parricidali animo aut patris vitam increpat, aut matris mortem expectat. Tuetur illum fortè ab hoc crimine, cauſa debitæ hæreditatis. Verum eſt. Sed quanquam legitimus hæres ſit, non tamen ſine cupiditatis vitio, ſucceſſionis vota componit. Vellet denique vnicus eſſe, ſi poſſet. Modo de patris morte cogitat, modo de fratris vita ſuſpirat. Non eſt hoc ſine grandi ſcelere impietatis. Nam quiſquis hominum parentiuæ mortis expectatione animam paſcit, parricidali crimine in hæreditate ſuccedit. In quo loco cupiditatis impulſu nutriuntur inter cohæredes odia.* S. Gregorius Nyſſenus homil. in vſurarios, *ſub finem*, auarum refert in ſuos pluſquàm eredi poſſit parcum, iuſto Dei iudicio cùm plurimum aurum defodiſſet, ſubitò mortuum, cùm nemini theſaurorum ſuorum latebras indicaſſet, filios, familiámque vniuerſam pauperrimam reliquiſſe, ſtultitiam patris quotidie deteſtantem, qui aſperitatem in ſuos dum viueret, ſumma egeſtate moriens cumulaſſet. Taceo reliqua in hanc ſententiam, & vnam narrationem Franciſci Petrarchæ l. 2. de remed. Dial. 13. qua ſenex pater, auaro filio arenam pro auro in ſacculis repoſitam deploranti, reſpondiſſe fertur, parum referre auari ſacculus, auróne an arena plenus eſſet.

Non ſiſtit impetum inhumanitatis ſuæ, auaritia & nimia habendi cupido, erga viuos. Etiam mortuis infeſta eſt, quos de requie ſepulturæ, vt Tertullianus loquitur cap. 37. Apol. de aſylo quodam mortis, iam alios, iam nec totos, affectu planè illiberali & muliebri, imò canino, vt ſuprà ex Platone 5. de Repub. & Naz. Iamb. 16. dicere memini, auellit, diſſecat, diſtrahit. In hanc rem S. Chryſoſt. homil. 35. in 1. ad Corinth. inſigniter diſputat; & Iſidorus Peluſ. libro 2. epiſtol. 146. Locum ſuprà dedi lib. 1. num. 124. Addendum verò eſt quod notauit Onuphrius l. de ritu ſepel. mortuos, c. 6. ad hanc auaritiæ in mortuos feritatem auertendam, ſolitos veteres, pretioſam veſtem qua plerumque cadauer inuoluebant, variis locis concerpere ac forare, quòd alioqui rapacitati pateret, & abiiciendi corporis occaſionem ingereret. Produnt eum morem verba Origenis l. 1. in Iob ad illud, *conſcidit veſtimenta ſua.* Sic enim Iobum aduerſarios affantem inducit. *Si me mortuum æſtimatis, ô inimici, anticipem in pretioſam meam ſepulturam conſcindere pretioſas atque regales meas veſtes, vt nec poſt mortem gaudeatis eas poſſidentes.* Addit Orig. *Puto quòd ex illo conſueuerunt homines, cùm pretioſam ſepulturam cuilibet miſerint, conſcindunt eam: ne aliqui ſceleſti, & ipſum corpus proiiciãt, & ipſam pretioſam ſepulturã poſſideant.*

Et præſertim in ipſummet, de Patrum ſententia.

228. Parui auaro videtur eſſe crudelitas, & inhumanitas erga alios. Ideóque, quod Aſterius ſuprà egregiè demonſtrat, eſt etiam crudelis ſibi ipſi, parcens rebus ſuis. *Auarus, propinquis,* inquit, *eſt odioſus, famulis grauis, amicis inutilis, exteris difficilis, & vix affabilis, vicinis moleſtus, vxori malus contubernalis, liberorum parcus atque ſordidus educator, ſui ipſius malignus curator, noctu interdiúque ſollicitus & cogitabundus, ſecum ipſe loquens ac diſſerens, eorum more qui mente exciderunt, & in inſaniam lapſi ſunt. Denique cùm omnibus abundat, tanquam omnium egenus ingemiſcit; præſentibus non fruitur; quæ abſunt anxiè quæritat; propriis non vtitur, & ad aliena oculos adducit. Multi in iſtius (inquit,) grege agni: ſtabula vix capiunt, planities ac paſcua tota teguntur. At ſi pinguem & bene habitam ouem vicini viderit, miſſo proprio grege, in vnam & alienam illam, cupiditate fertur. Atque ita quoque de bobus, equis, agris. Omnium copia rerum ædes coanguſtat, ſine vſu, ſine fructu. Nullum enim percipere fructum voluptatis poteſt, quiſquis inſatiabilis: eſtque domus eius, ſimilis conditoriis, ſiue ſepulcris, quæ ſæpè plena ſunt auro atque argento, cum qui vtatur, exiſtat nemo. Corpus auari non alitur, anima nihil lucratur, quia non exuberat è dextra eius eleemoſyna. Quis autem laboris & ærumnæ finis? Dicat eorum aliquis quos hic morbus corripuit. Multos equidem ipſe noui, qui etiam cùm in morbo cubant, pecuniam ſalute ſua magis ament & æſtiment. Nam ſi fortè Medicus remedium eis parabile præſcribit, ac parui pretij, ex apio puta, thymo, vel anetho quæ paſſim obuia ſunt, & paruo comparantur, ſine mora, conſilio obtemperant. Si verò medicamentorum eiuſmodi mentio, quæ ex pluribus componuntur, & vel ex pharmacopolio, vel ex vnguentaria petenda ſunt, animam potiùs exhalent, quàm crumenam ſoluant. Quid mirum? cùm mente & cogitationibus terreni ſint, terreſtrium poſſeſſionem rerum, vitam & ſpiritum ducunt.* Hoc ipſum eſt, quod nuper in tractatione de Martyrio, part. 1. c. 5. ex humana & ſacra literatura monſtrare memini, eſſe opes hominibus pro vita & ſanguine; & non paucis, pecuniæ effuſionem, ipſiuſmet ſanguinis, & vitæ quæ eo fouetur, profuſione acerbiorem duriorémque videri. In eodem porrò Opere c. 6. diſtributis tripartitò ſeculi Martyribus qui falſo Numini accidentes, illique hoſtia facti, Martyrum ſeculi decus, & ex muſtaceo laureolam reportant; multis & rationibus & teſtimoniis confeci, non abs re auaros gradum vnum è tribus illis occupare; nec vllum eſſe doloris ac cruciamenti genus, quod ſuper eos non irruat, demonſtraui. Legeſis quæ eo cap. n. præſertim 15. ac 16. profero de auari ab auaritia tormentis, & quanta quámque immanis ſit auari in ſeipſum crudelitas, nulla dubitatione pulſabere. Hæc enim in ſe cruciaméta miſerrimè aduocat auarus, eo ipſo in ſe durus ac ſæuus, quo in alios quos expilat, graſſari ac ſæuire putatur.

229. Pulchrè idem vrget S. Ambroſ. l. de Nabuthe, c. 4. *Diuites,* inquit, *eripitis quidem pauperibus vniuerſa, aufertis omnia, nihil relinquitis, pœnam tamen pauperum vos potiùs diuites ſuſtinetis. Illi ieiunant, cùm non habeant; vos ieiunatis, cùm habeatis. Vobis igitur priùs pœnã exigitis, quàm pauperibus erogetis. Vos igitur, veſtro affectu, luitis miſeræ paupertatis ærumnas. Et pauperes quidẽ non habent, quo vtantur: vos autem nec ipſi vtimini, nec alios vti ſinitis. Eruitis aurum de metalli venis, ſed rurſum abſcõditis. Quantorum vitas in illo infoditis auro? Cur illa ſeruantur, cùm legeritis de auaro diuite:* Theſauros condit, & ignorat cui congregat eos? *Hæres otioſus exſpectat, hæres faſtidioſus increpat, quòd ſerò moriamini. Odit incrementa hæreditatis ſuæ, ad damna feſtinat. Quid igitur miſerius, quando nec apud illum, cui laboratis, gratias derelinquitis? Propter illum totis mæſtam diebus toleratis famẽ, quotidiana menſa veſtra damna metuentes. Propter illum diuturna adamatis ieiunia. Noui ego diuitem in agrum proficiſcentem, panes breuiores vrbe delatos numerare ſolere; vt pro numero panis æſtimaretur, quot dies in agro futurus eſſet. Nolebat obſignatum aperire horreum, ne quid de condito minueretur. Panis vnus ſingulis diebus deputabatur, qui tenacem vix ſatiare poſſet. Comperi etiam viri fidem, ſi quando ei ouum eſſet appoſitum, queri quòd pullus eſſet occiſus. Hoc ego ſcribo, vt cognoſcatis vindicem eſſe Dei Iuſtitiam, quæ lacrymas pauperum, veſtro vlciſcatur ieiunio.*

Et pulcherrimè 1. Offic. c. 49. auarum vanè conturbatũ, araneis ſeipſas fruſtra exenterantibus, cõ-

fert, *Qui nō reſpicit in vanitates, nō cōturbatur. Qui enim reſpicit, cōturbatur, & vaniſsimè quidē. Quid eſt enim congregare opes, niſi vanum? quia caduca quærere, vanum eſt ſatis. Cùm autem congregaueris, qui ſcias, an poſſidere liceat tibi? Nónne vanum eſt, vt mercator diebus ac noctibus conſiciat iter, quo aggerare poſsit theſauri aceruos, merces congerat, conturbetur ad pretium, ne fortè minoris vendat, quàm emerit, aucupetur locorum pretia, & ſubito aut latrones in ſe inuidia famoſæ negotiationis excitet, aut non exſpectatis ſerenioribus flatibus, dum lucrum quærit, naufragium, impatiens moræ incidat? An non conturbatur etiam ille vanè, qui ſummo labore coaceruat, quod neſciat cui hæredi relinquat? Sæpè quod auarus ſumma congeſſerit ſollicitudine, præcipiti effuſione dilapidat hæres luxurioſus, & diu quæſita, turpis helluo, præſentium cæcus, futuri improuidus, quadam abſorbet voragine. Sæpè etiam ſperatus ſucceſſor inuidiam partæ acquirit hæreditatis, & celeri obitu, extraneis aditæ ſucceſſionis tranſcribit compendia. Quid ergo vanè araneam texis, quæ inanis & ſine fructu eſt, & tanquam caſſes ſuſpendis, inutiles diuitiarum copias, quæ etſi fluant, nihil proſunt, imò exuunt te imaginem Dei, & induunt terreni imaginem?*

In hanc ipſam ſententiam, innumera variis locis diſputat Chryſoſt. & pulcherrimè homil. 84. in Matth. occaſione Iudæ, quem auaritia in ſcelerum omnium horribiliſſimum præcipitauit. Inde igitur in auaritiam inuectus Chryſoſtomus, auari in ſeipſum ſæuitiam, & horrenda tormenta quæ ipſemet ſibi carnifex infert, iis coloribus repræſentat, vt nihil expreſſius deſiderari queat. Sed quò[d] prolixior ſit eius oratio, quàm vt hîc repræſentari poſſit, ibi legatur.

At etiam ex Ethnicorum ſapientum mente.

230. Hanc vt ſapiens disertè appellat, ſtultitiam auari, in ſeipſum ſæuientis & rebus ſuis parcentis, frequenter ipſi quoque Ethnici exaggerarunt. Seneca epiſt. 115. *Nulla auaritia ſine pœna eſt, quamuis ſatis ſit ipſa pœnarum. O quantum lacrymarum, ò quantum laborum exigit! Quàm miſera deſideratis, quàm miſera partis eſt! Adiice quotidianas ſollicitudines, quæ pro modo habendi quenque diſcruciant. Maiore tormento pecunia poſſidetur, quàm quæritur. Quantum damnis ingemiſcunt, quæ & magna incidunt, & maiora videntur. Denique, vt nihil illis fortuna detrahat, quicquid non acquiritur, damnum eſt.* Idem inexplebiliorem auaritiæ ſinum quò plura in eum demiſſa fuerint, latè deſcribit 7. de benef. cap. 2. & 3. At hæc eſt dira auaritiæ ſæuitia, in eum quem occuparit. Inde ſanè torqueri & cruciari mirum in modum, hominem auarum, pulcherrimè expreſſit Autor libri de operibus Chriſti Cardinal. ſub Prologi finem his verbis. *Deſiderii ſui veneno mens ebria, corpus contumeliis applicat, & iunctis complexibus ambo in mortiferas ſuauitates elapſi, obdormiunt. Cùmque euigilauerint, ſerò pœnitentiam adducit confuſio, & inquinamentum horror; fœdata menti occurrit. Et in cæteris omnibus quæ malignè patrata ſunt, huiuſmodi vltio peccatorem perſequitur. Et ipſe libidinum labe crapulatus, ſe conuomit. Sed auaritiæ ſolius & quæſtus ardor, nec ſatiat cupidum, nec pœnitet eum cumulaſſe quod creſcere optat, non minui: Et dyſcola obſtinatus, ſemper quod idolo ſuo immolet, ſedulus coaceruat. Unde hæc ſitis diuitiarum miſeris pectoribus aſſidet, & ambitionis ſalſugo bibulam animam occupat.*

Itaque inexplebilitas illa auari, quam ex Seneca attingebam, eſt eius in ſeipſum ſæuitia, nunquam partis contenti, nec tamen vtentis iis quæ poſſidet. Quò tandem reuoluitur effœminatio illa, non animi tantùm, ſed & corporis, quam auaritiæ tribuit Saluſtius, excutitúrque à Fauorino apud Gellium l. 3. cap. 1. Lepidè incertus apud Stobæum ſerm. 10. dixit auarum diuitem, mulorum vitam agere; qui auri pretioſiſſimum onus dorſo geſtantes, ſolum comedunt fœnum. Et mox. *Omnes te diuitem eſſe aiunt. Ego verò pauperem eſſe dico: vſus enim, diuitias, ò Apollophanes, teſtatur. Si tu participes opibus, tuæ ſunt: ſi verò reſeruas hæredibus, ſtatim ab eo tempore ſunt aliena.*

231. Dio item Chryſoſtomus orat. 17. cùm omnium omninò communem hoſtem denuntiat eſſe auarum, tum maximè ſuimet ipſius. Probátque quia plerique, vitam quoque, omnibus amabiliſſimam, propter auaritiam periculo exponunt, aut etiam perdunt: Vel ſi vitam retinent, innumeris eam languoribus & ſollicitudinibus, miſeram & ærumnoſam efficiunt. Id quod ille ſatis ſuſpicere non poteſt, in tanta præſertim breuitate vitæ noſtræ, cui tam pauca, pluſquàm ſufficiant. Locus eſt illuſtris, ex quo extremam duntaxat partem adſcribo. *Vehementer equidem admiror, quidnam feciſſemus, ſi non vitæ etiam minutiſſimorum temporum menſuram, eſſemus à Diis conſecuti: quum nunc quaſi ad perpetuam vitam procreati, alius alio plus habere contendamus. Quemadmodum igitur ſi quis ſciat, ſe tantùm duorum aut trium dierum, (ſi multum effluat temporis,) habiturum nauigationem, deinde annuum victum imponat, ſtultus videbitur. Eodem etiam modo, ſi cui conſtat, quòd vltra ſeptuaginta annos non ſit victurus, in annos mille victum comparet fortaſſis, nonne ſimiliter eſſet inſanus? Nonnulli etiam tanta apparauerunt, vt ſi illis eſſet nauigandum, ſtatim ſubmergeretur nauis. Et hoc hercle contingit plurimis. Age, ſi quis ad conuiuium vocauit decem aut quindecim homines, oporteátque eum hoſce explere, is verò quingentis aut mille præparet eſcam, nonne prorſus mente captus exiſtimabitur? Quapropter & nos, cum ſciamus corporis neceſſitates certum habere numerum (veſtimentis enim, opinor, & cibo, & tecto indigemus;) inſani cenſemur, quòd ita deinde contendimus, tanquam exercitui neceſſaria congregantes. Atque hercle meritò fortè. Siquidem multi alunt apud ſe concupiſcentiarum exercitum. Et veſtem quidem nemo corpore maiorem habere vult, vt ad vſum inhabilem: facultates verò prorſus neceſſitate maiores concupiſcunt habere omnes; ignorantes, quòd hoc, illo difficilius inhabiliúſque eſt. Videtur autem mihi Crœſus ille Lydus, rectè, quum hominum inexplebilitatem vellet redarguere, quibuſdam inductis ad theſauros, tantùm auri permiſiſſe efferre, quantum quiſque corpore poſſet. Multéſque non ſolùm impleuiſſe ſinum ferunt, ſed etiam in capite ramenta extuliſſe, & ore, vt vix ingredi poſſent, valdè ridiculos & ineptos. Sic ergo & circa victum quoſdam ingredi videas, indecorè ſe gerentes ob auaritiam, valdéque ridiculè.*

Præmiſerat eodem loco Dio, auaritiæ analogiam cum alia monſtroſa cupiditate, qua quis nollet ſua magnitudine corporea eſſe contentus. Expreſſit eum Dionis locum alius Chryſoſtomus homil. 51. in Acta, ita auaritiam ipſimet auaro crudelem deſcribens. *Videamus etiam in nobis ipſis quanta hinc proueniant mala. Dic enim, oro, ſi aliquid in nobis, relicta menſura ſua aliam cupiat; & vellet ſplen relicto ſuo loco, alienum pro ſuo arripere, nónne morbus eſſet? Si humidum quod in nobis impleret omnia, nónne fieret corpus fluxum? Et iterum ſi cholera cum illo latitudinem quærat, & vbique diffundatur ſanguis? Quid autem in anima, ira, concupiſcentia, & alia omnia? Si tranſgrediamur menſuram, nónne ſe ſimul diſperdunt? Ita & cibus, ſi pluſquam concoqui poteſt, ſumatur, morbis corpus infeſtat. Vnde enim podagra? Vnde pendula rigidáque corpora? Nónne ab immodicis cibis? Iterum in corpore, ſi plus vellet accipere oculus, vel plus videre, quàm ei præfinitum, vel maius lumen accipiat, hoc quod ſuper menſuram eſt, nocebit magis, quàm proderit. Cogita autem ſi cùm bonum quoddam lux ſit, perit oculus,*

ſi plus

ſi plus viderit, quando fulgidiora aſpicit, quàm menſura ſua poſtulat, quid faceret, lux, ſi mala eſſet? Et auris ſi maiorem ſonum accipiat, mentem facit attonitam. Mens quando cogitat quæ ſupra ſe ſunt, obſtupeſcit. Et quicquid plus eſt, quàm opus nobis, perdit. Hoc eſt enim auaritia, quam ἀπλεονεξίαν *vocant, plus habere, quàm conſtitutum eſt. Sic certè & in pecuniis quando voluerimus plura onera imponere, licèt non ſentiamus, moleſtam in nobis educamus beſtiam, multa habentes, multis egentes, innumeris curis nos immittimus, multas Diabolo præbentes occaſiones. Propterea Diabolus apud diuites, non habet opus vllo labore. Parati enim ſunt ob diuitiarum ſarcinam, procliues vt illi ſeruiant.*

Seruitus auari, & damnatio ad metalla.

232. Teterrima planè auari ſeruitus, qua dæmoni eum mancipari ait Chryſoſtomus. Alibi verò pereleganter hanc auari ſeruitutem, & auaritiæ in eum ſæuitiam, declarat, collato auaro cum ſeruo, aut captiuo, aut ad metalla damnato. Ita habet homil. 23. in 1. ad Corinth. *Auaritia ſuos amatores, quàm qui metalla effodiunt, nulla meliori conditione eſſe permittit. Vt enim illi perpetuò in tenebris incluſi & ligati maximis exercentur laboribus: ita & hi in auaritiæ ſpeluncis defoſſi, nulla neceſſitate & vi, ſponte ſua ſupplicium ſubeunt, & ſeipſos inſolubilibus vinculis alligant. At rei illi, veſperi ſaltem, laboribus relaxantur. Hi autem die noctúque, huiuſmodi mala metalla effodiunt. Et illis quidem, menſura definita eſt laboris: hi verò nullam menſuram norunt, ſed quantò magis effodiunt, tantò magis miſeriam illam deſiderant. Quòd ſi illi inuiti operantur, hi ſponte; difficultatem mihi morbi enarras, à quo minimè liberari poſſunt. Siquidem non odio habent, quòd malo afficiantur, ſed tanquam ſus in cœno; ita hi in auaritiæ ſordibus inuoluti, lætantur, grauiora patientes, quàm rei illi. Quòd enim peiori ſunt conditione, audi eorum vitam, & hoc pacto intelliges. Dicitur ergo aurea illa terra, hiatus, ſciſſuras, & cauernas in opacis ſpeluncis habere, & malum aliquem virum illic laboribus damnatum, & propterea lucernam & bidentem accipere, ita intus ingredi, & guttum ſecum ferre, vt lucernæ oleum inſtillet, eo quòd illic tenebræ ſunt, & in die obſcuritas, vt diximus. Inde cùm tempus ad miſerum cibum vocat, quod ipſi ignorant, ſed carceris illius cuſtos è loco ſuperiore vehementer ſpeluncam pulſat: ob pulſum & vocem, manifeſtum fieri miſeris, in cauernis laborantibus, diei finem adeſſe. Nonne horum auditu perterremini?*

Sic de infœlici ſorte damnatorum ad metalla, Chryſoſtomus. Nec iſta ab eo oratoriè exaggerari, ſed ad veritatem dici, docent quæ de incredibili labore exemptionis metallorum, ſcribunt Agatarchides apud Photium Cod. 250. c. 11. Tertull. l. de habitu mulieb. cap. 5. S. Cyprianus variis epiſtolis ad Martyres addictos huic ſupplicio; nimirum epiſt. 25. 77. & 80. & ex recentioribus Bellon. 1. obſeruat. c. 50. 51. ac 52. & à Coſta 4. hiſtor. cap. 4. Hæc verò adeò dura & infœlix ſors, quomodo in auaros cadat, accipe ex Chryſoſtomo, ſic pergente. *Iam videamus an his grauiora patiantur auari, etenim hi grauiorem habent carceris ſui cuſtodem auaritiam: & tantò grauiorem, quantò cum corpore animam quoque colligat. Et tenebræ hæ longè illis horridiores. Quippe quæ inſenſibiles ſunt, ſed intrinſecùs generantur, & quocunque abeunt, ſecum deferunt. Cæcatus nanque eſt eis animæ oculus. Omnium maximè eos Deus miſeria afficit, dicens:* Si autem lux in te tenebræ ſunt, quantæ ſunt tenebræ? *Et illi quidem ſaltem lucernam habent ardentem; hi autem eo priuantur lumine. Quamobrem ſingulis diebus in innumeras cauernas decidunt. Et rei illi præterea, nocte aduentante reſpirant, in communi infelicium tranquillitate nauigantes. Tranquillitatem noctem appello. Auaris autem etiam hunc auaritia portum obſtruit. Tantam & tam difficilem curam, in hac nocte habent, vt puta quos nihil perturbat, ſed in ſummo otio ſeipſos affligunt.*

Ea auari ſeruitus, quàm indigna, fœda, tetra.

233. Verùm de miſerrima ſeruitute auari, Plutarchus toto opuſculo de cupiditate, ea amœnitate, & eruditionis vbertate diſputat, qua ab Eunapio in proœmio, *totius Philoſophiæ venus, ac lyra*, audire meruit. Quod verò magis in tanta cæcitate mirari, nos iubet Seneca epiſt. 94. hæc per auaritiam inuecta ſeruitus, contra hominis naturam eſt. *Nam nos integros*, inquit, *ac liberos genuit. Nihil quidem, quod auaritiam noſtram irritaret, poſuit in aperto. Pedibus aurum & argentum ſubiecit, calcandúmque ac premendum dedit, & quicquid eſt propter quod calcamur ac premimur. Illa vultus noſtros erexit in cœlum, & quicquid magnificum mirúmque fecerat, videri à ſuſpicientibus voluit. Ortus occaſúſque, & properantis mundi volubilem curſum, interdiu terrena aperientem, noctu cœleſtia.* Conſtipat plurima eiuſmodi. Tum ſubdit. *Hæc ſupra nos natura diſponit. Aurum quidem & argentum; & propter iſta, nunquam pacem agens ferrum, quaſi male nobis committerentur, abſcondit. Nos in lucem, propter quæ pugnaremus, extulimus. Nos & cauſas periculorum noſtrorum, & inſtrumenta, diſiecto terrarum pondere eruimus. Nos fortunæ, mala noſtra tradidimus, nec erubeſcimus ſumma apud nos haberi, quæ fuerunt ima terrarum. Vis ſcire quàm falſus oculos tuos decipit fulgor? Nihil eſt in iſtis, quandiu merſa & inuoluta cœno ſuo iacent, fœdius, nihil obſcurius. Quidni? quando per longiſſimorum cuniculorum tenebras extrahuntur. Nihil eſt illis, dum fiunt, & à fæce ſua ſeparantur, informius. Denique ipſos opifices intuere, per quorum manus ſterile terræ genus & informe perpurgatur: Videbis quanta fuligine oblinantur. Atqui iſta magis inquinant animos, quàm corpora, & in poſſeſſore eorum, quàm in artifice, plus eſt ſordium.*

Auaritia monſtri horrifici ſpecie, expreſſa, ab Iſidoro Peluſiota.

Itaque meritò concludere poſſe videmur cum Iſidoro Peluſiota l. 2. epiſt. 233. auaritiam non modò vt ſuprà etiam ex Iſidori magiſtro præmiſimus, eos quos inuaſerit, peius habere quàm damnatos ad metalla, ſed etiam pleriſque nominibus aliis hactenus non propoſitis, non aliud habendam eſſe quàm Harpyiam quandam, vel Scyllam, aut ſi quod fabulæ tetrius & crudelius portentum exhibuerunt. Dignus eſt locus, quo hanc auaritiæ exagitationem cumulem. Aliam verò inſuper monſtri huius, & inhumanitatis qua ſæuit, delineationem, legere licebit apud Prudentium in Pſychomachia ſect. 7. Iſidorus ſic habet. *Corporum amorem, (vt qui acris quidem ſit, verùm celeriter extinguatur,) ob eam cauſam pictores cum facibus & pennis depingunt, quoniam nunc libidinem inflammat, nunc rurſum ob ſatiritatem auolat. At pecuniarum amorem, nemo vnquam aut fingere, aut ſcribere auſus eſt. Cuius rei hæc fortaſsè cauſa eſt, quia ne amor quidem eſt, ſed inſanabilis furor. Aut hæc fortaſsè, quia nec fingi, nec deſcribi poteſt. Neque enim quinquaginta duntaxat capita habet, vt fabuloſa illa hydra, per quæ ad inexplebilem ventrem cibos tranſmiſerat; nec inſanabilis illius portenti inſtar afficitur, nec denique Briarei in modum centum*

duntaxat manibus armatus eſt. Quin ne pennas quidem habet: ſatiari enim atque expleri neſcit. Quonam itaque modo quiſquam, huiuſmodi monſtrum effingere aut pingere queat, cum quo Scylla comparata, fidem inueniſſet, etſi alioqui incredibilis?

Hactenus vulgaris expreſſionis qua amoris Deus, Cupido, apud Poëtas effingitur, ad pecuniarum amorem aptatæ, reiectio. Qua præmiſſa, ſubdit Iſidorus, connitendum eſſe, vt germana amoris huius delineatio efformetur, ad eos reuocandos ad mentis ſanitatem, qui monſtrum horrendum, pro venuſtiſſima forma, & elegantiſſima ſpecie habent. Mox igitur, ſubdit de hoc immodico pecuniarum amore, ſeu auaritia: *Puero haudquaquam ſimilis eſſe videtur. (Non enim amor, ſed perſpicuus furor.) Verùm fœminæ cuidam, (nam hoc quoque amentiæ ipſius, atque improbitatis indicium ſit;) belluina forma præditæ, ignémque ſpiranti, ac ſexcentas viperas, crinium loco in capite habenti, perpetuò ſibilantes, ac mortiferum venenum euomentes. Sexcentas item manus, vnguibus abundantes; quarum opera & adiumento, alios lacerat; alios ſagittis impetit; ab aliis pecunias extorquet; ac denique ſexcenta ora. Neque enim minatur duntaxat, aut calumnias ſtruit: verùm etiam adulatur, ac ſeruilem in modum alloquitur, & peierat, turpiſque quæſtus cauſa, innumeras occaſiones excogitat. Quin oculos habet, non vt natura conſentaneum eſt, cernentes, aut quenquam verentes, non amicum, non fratrem, non cognatum, non benefactorem: verùm aſperum quiddam, & acre, atque crudele, & inhumanum, ignémque, obtuentes. Neque enim rerum naturam perſpicit, nec illud animaduertit, quòd perſæpè, cùm permulta monerit, ad hoſtium manus pecunias tranſmiſerit. Vnde etiam innumeras ei qui captus eſt, peccatorum notas inuſſit. Porrò autem aures vſque adeò ſeptas & obturatas habet, vt nec ſupplices preces, nec gemitus, nec fletus, nec vituperationes audiat. Tantùm verò ab eo abeſt, vt pennas habeat, (quæ ſaturitatem deſignant,) vt ne pedes quidem ipſi vir vllus cordatus tribuere queat. Neque enim ingredi, atque ab eo qui captus eſt, ſecedere poteſt: verùm manus in omnes immittens, ferro quouis ac plumbo, grauior inſidet: atque ita comparata eſt, vt omnia quidem accipiat, atque omnes expilet, nunquam autem expleatur. Verùm eorum quæ accipit multitudinem, fomitis atque incitamenti materiam habeat, rerúmque acceptarum finem, accipiendarum initium efficiat.*

Colligit ex dictis, mirum omninò videri debere, tam horrificum monſtrum, ſua ſpecie tam multos mortales dementare. Iuréque omnes, illud exoſiſſimum habere debere. *Ecquis igitur acerrimo huiuſmodi, & inexplebili furore, atque innumera peccata, & maledicta, & dedecora, & intemperantias, ac petulantias, nobis conflante capiatur? Ecquis in animum inducat, tum in hac vita tam miſerè viuere, vt dies noctéſque velut flagris quibuſdam laceretur, nec requiem vllam aut ſomnum ſentiat, & in futura ſuppliciorum atque cruciatuum initium accipere.* Conſtipat pleraque huius teterrimi vitij probra, à nobis quidem in ſuperioribus iam tacta ex variis, hîc tamen veluti per anacephalæoſin non malè referenda, quando ab eo continenter ad ſuperiora proponuntur.

Pergit ergo. *Quid autem initium dico? Hic enim eos, quos ceperit, tyranno acerbiùs torquet & excruciat in eos inſultans, ac præcipuas partes attingens, ac ne tantillum quidem interquieſcere ſinens: verùm grauiorem ipſis pœnam inferens, quàm ij luant, qui ad metalla (quæ atrociſſima pœna eſt,) damnati ſunt. Nam illis, confecto opere, ſomno ac quiete frui licet: his autem ea ſomni quoque port m velut aggeſta terra obſtruens, noctu quoque ſæua illa & inhumana edicta proponit. Hos enim ad latrocinia mittit, illos ad cædes perpetrandas. Ac ne debitum quidem mortuis munus veretur, quod etiam Barbari ac dæmones honore proſequuntur. Verùm aduerſus etiam mortua corpora, nefarias eorum quos obſtrictos tenet, manus armat, nouum & ſceleratum latrocinij genus excogitans. Quamobrem omnia ipſius vitia mente voluentes, nempe quòd belluina forma prædita eſt, atque tetra & inamœna, & ignem ſpirans, & inexplebilis, & oculis auribúſque capta, & crudelis & execranda, & Deo inuiſa, & implacabilis atque crudelis (neque enim cùm blanditiis atque obſequiis delinitur, aliquid remittit, verùm tum potius efferatur, cùm maximè colitur,) maximè quidem nullum non lapidem moueamus, quo ab eo minimè capiamur.*

Admirationes Patrum, de tanto mortalium auaritia correptorum, ſtupore.

234. Quæ cùm ita ſint, quis neget prouidè omninò Ethnicos, fictitium diuitiarum Deum, cæcum finxiſſe? Illud haud dubiè inſinuantes, diuitiis & nimio ad eas affectu, cæcari hominem. *Quòd ſi cæcæ ſunt opes*, inquit Clemens Alex. 3. Pæd. c. 2. *vt reuera cæcæ ſunt, quomodo non cæci ſunt, qui eas ſtupent, & admirantur, & in eas affecti ſunt?* Idem perleganter hanc hominum cæcitarem redarguit 2. Pædag. cap. 12. verbis illis. *Quæ ſunt neceſſaria, ſicut aquam & aërem, Deus apertè omnibus ſuppeditat. Quæcunque autem non ſunt neceſſaria, terrâ & aquâ abſcondit. Et ideò aurum formicæ fodiunt; aurum Gryphes cuſtodiunt: à mari teguntur margarita. Vos autem curam ſuperuacaneam ponitis in iis, quæ non oportet. Ecce totum cœlum apertum eſt, & Deum non quæritis; abſconſum autem aurum & lapides ij apud nos ſcrutantur, qui ſunt damnati capitis.*

Vehementiùs etiam Chryſoſt. homil. 10. in 1. ad Theſſal. ad illud: *In omnibus gratias agite.* Diuitias enim malorum omnium cauſam conteſtatus, erumpit in hæc verba: *Quouſque inſatiabili iſta cupiditate non ſatiamur? Quid boni habet aurum? Planè attonitus hac in re factus ſum. Incantatio quædam eſt, & præſtigium, quòd aurum & argentum tantoperè à nobis honorantur. Animarum itaque noſtrarum, nulla quidem nobis eſt ratio. Inanimatarum verò imaginum, plurimus cultus. Vnde hic morbus orbem ſubingreſſus eſt? Quiſnam illum exterminare poterit? Quiſnam ſermo ſanam hanc beſtiam excindere, & funditus perdere valebit?*

Concinit Gregorius Nyſſ. homil. 4. in Eccleſ. longam de auri & argenti inutilitate diſputationem, ita concludens. *Quod ergo neque ad pulchritudinem, neque ad bonam corporis habitudinem, neque ad leuandos dolores, iis qui eius ſtudio tenentur, affert aliquid vtile, cur tanto ſtudio quæritur? Et quomodo ſunt affecti ij, quorum cor in hac contabeſcit materia, cùm in auri poſſeſſione, ipſa eos arguat conſcientia, quòd ex ea ſibi promittant magnum aliquod emolumentum? Si quis ergo eos roget, vt ſi in illud velint ſuam mutari naturam, & id fieri quod tantoperè expetunt, & in tanto habent honore, petant eam mutationem, vt ex hominibus in aurum tranſeat eorum natura, & non ſint ampliùs ratione & intelligentia præditi, & ad vitam vtentes ſenſibus, ſed pallidi, graues, & voce carentes, inanimique & inſenſiles, quæ eſt auri natura; non exiſtimo id eſſe electuros; nec eos quidem, qui contabeſcunt vehementi auri deſiderio. Si ergo ij, qui ſunt ſanæ mentis, execrantur & abominantur habere proprietates inanimæ materiæ, quænam eſt eorum ratione planè carens in iis acquirendis inſania, quorum finis eſt vanitas, vt & cædes propterea facere, & latrocinium exercere audeant, iis qui pecunia inſana laborant rabie?*

***

SECTIO

SECTIO III.

De aliis potentialibus Iuſtitiæ partibus, deficientibus ab exhibitione æqualitatis, & oppoſitis earum defectibus.

235. HAs virtutes ita enumerat Autor libelli de virtutibus Ariſtotelem Autorem præferentis, vt primam Iuſtitiarum, (nempe iſtiuſmodi potentialium Iuſtitiæ partium,) dicat eſſe aduersùs Deos: ſecundam, quæ eſt erga dæmones: deinde eam quæ eſt in patriam & parentes: tum eam quæ eſt erga defunctos. Nos tamen eam Iuſtitiam, quæ erga dæmones, id eſt erga Deos ordinis ſecundi, & inferioris notæ, ab hoc Autore agnoſcitur, tanquam Ethniciſmi cœno ſordentem, miſſam faciemus. Eam item Iuſtitiam, quæ ab eo numeratur erga defunctos, aliò amandabimus; quia vel nulla erga defunctos eſt Iuſtitia, vel tantùm commutatiua propriè dicta: cuiuſmodi eſt quæ reſpicit ius famæ defuncti, quod ei ſuperſtes eſt, niſi proteruiam fecerit. Id eſt, niſi ob æternam damnationem, de qua conſtet, quouis iure famæ prorſus exciderit. Et de hac Iuſtitia intelligitur quod ſect.9. probl. q.8. dicitur iuſtius haberi opem ferre defunctis, quia ſibi præſidio eſſe non poſſunt, quàm viuis, qui poſſunt ſibi eſſe præſidio. Itémque quod Solon, laudante Demoſthene orat.ad Leptinem,lege cauit, ne quis defuncto malediceret. Loco itaque Iuſtitiæ potentialis erga defunctos, numerabimus obſeruantiam, & obedientiam, quibus veneratio debita maioribus defertur, & ſuperiorum iuſſa capeſſuntur. Nam has virtutes ad hunc ordinem potentialium Iuſtitiæ partium ſpectare, ſuprà oſtenſum eſt.

CAPVT I.

De ea Religionis ſpecie quæ Numini cultum debitum impendit.

DImiſſa, impropria, nec recepta Religionis inter Iuſtitiæ partes recenſitæ, acceptione, tradita à Laurentio Iuſtiniano in ligno vitæ tract.5. cap.2. qua Religio ſumitur pro ea virtute, quæ cuiuis ſuperiori, cultum & reuerentiam defert; & ſiſtendo in communi vſu vocis, Religionis nomen graues plerique recentiores, nec incommodè, generale eſſe aduerterunt, complectíque omnes eas virtutes, quibus diuino alicui debito ſatisfacimus.

Religio bipartita, pro duplici erga Numen debito.

236. Sed duo ſunt inſignia, in quæ, binæ Religionis ita generaliter acceptæ ſpecies, tendunt. Nempe debitum cultus, & debitum conſeruandi illæſum ius quod Deo competit, ne à nobis peccando violetur, illúdve ſi læſum fuerit reparandi. Virtus quæ circa prius debitum occupatur, generis nomen retinuit, & ſimpliciter Religio dicitur: quæ verò poſterius debitum ſpectat, paſſim pœnitentia nominatur. Tametſi enim pœnitentiæ appellatio, ſolam anterioris mali operis per nos ipſos admiſſi, retractationem ſonare videtur, tamen ambitus virtutis ad quam actus ille retractandi pertinet, protenſior eſt, ac fortaſſis ea virtus principaliùs fertur in boni proſecutionem, voluntate ius diuinum illæſum conſeruandi, expreſſam, quàm in peccati pro viribus deteſtationem retractatione illa contentam.

Has ergo duas virtutes Numen ſpectantes, exponere operæpretium eſt, dimiſſis aliis, vt gratitudine, amicitia, & ſi quæ ſunt aliæ: quæ quia breuiùs expediri poterant, permixtim cum iiſdem virtutibus ad creaturas terminatis, tactæ ſunt. Ex duabus autem illis, quas ſigillatim propono exponendas, primum locum dabo Religioni, quæ circa cultum occupatur: quòd ſimpliciter Religio dicatur, videatúrque illuſtrior, quàm pœnitentia, cui ſaltem inadæquatè ſumptæ, anterior culpa quam expiat, nonnihil fuliginis ſuæ impertit: quamuis prout reſpicit alterum illum actum ſuum, qui in cauendam diuini iuris violationem intendit, tanto ſuperare videatur Religionem ſimpliciter dictam, quanto plus eſt, velle aliquem non violare, quàm velle colere. Nam licèt hoc ſit honorificentius, & ad demerendum aptius: tamen alterum, & iuſtius eſt, & magis neceſſarium, vt exemplis humanis liquere poteſt.

Quæ circa Numinis cultum occupatur, quàm excellens, & quatenus tractanda.

237. Priorem tamen rationem attendiſſe videntur, quotquot, ſimpliciter dictam virtutem Religionis, moralium omnium eminentiſſimam, eſſe aſſeruerunt. Quod Clemens Alex. 2. Strom. c.7. tradit, poſt Platonem in Epinomide & Ariſtotelem in Polit. Hieroclem & alios, quorum verba appendit Eugubinus 4. peren. Philoſoph. c. 21. & l.10.cap.2.& 12. Apuleius in Apol.473.magiam nominari ait, & valdè laudat. Lactantius l.3.Inſtit. cap.10. ait, hanc virtutem abiicere, (quod Lucianus latè præſtat in Ioue confutato,) nihil eſſe aliud quàm proſternere ſe in terram, & vitam pecudum ſequi, ipſámque humanitatem abdicare. (Quod latè explicat l.de ira Dei, cap.7.) quia in cæteris omnibus bruta nos æmulantur, hoc vnum, homini præſcriptum, & omninò peculiare eſt.

Sed virtutis huius dignitatem ac ſplendorem, egregiè aperit, quod Philo lib.de charitate, *ferè in fine*, adiungi ait huic vni virtuti, omnes alias, & inſignem vitæ ac morum conformationem. *Solent*, inquit, *pietatem comitari virtutes cæteræ, à qua non magis diuelli poſſunt, quàm vmbra à corpore, quod in ſole verſatur. Proinde quotquot ad noſtram Religionem ſe conferunt, ſtatim fiunt ſobrij, continentes, verecundi, mites, iucundi, humani, graues, iuſti, magnanimi, virtutum amatores, contemptores voluptatum ac pecuniæ. E diuerſo quicunque à ſacris legibus deficiunt, eos videre licet intemperantes, imprudentes, iniuſtos, leues, puſillanimes, irritabiles, mendaces, periuros, cupediis, potationibus, venereiſque rebus deditos, ventri pendentes tributa, cum graui corporis animique diſpendio. Itaque perpulchrè præcipitur, vt diſcamus vitam componere, & ex perturbatione, in meliorem ſtatum reformare.* Pietatem iuxta huius vocis polyonymiam, infrà explicandam, accipit hoc loco Philo, pro Religione, & propenſa colendi Numinis voluntate, cui vt vides, tot tátaque bona tribuit. Eóque per illam, ſubuehi hominem affirmat, vt qui ea excultus fuerit, *etiamſi*

vnus homo fuerit, ipſius Dei exiſtimatione non minus honoretur, quàm totus populus. Id quod & aliàs vſu venit. Quemadmodum enim in naui, gubernator confertur cum omnibus vectoribus; in castris item Imperator cum omnibus militibus, adeò vt per huius interitum, non minor quàm per inuentutis ſtragem clades accipiatur. Eodem modo etiam vir ſapiens, totius gentis dignitatem obtinet, quippe qui pietatem habeat pro munimento inexpugnabili.

Ad huius item virtutis ſubſidia, expugnationem vitiorum; ad eiuſdem defectum, contraria omnia, refert Mercurius cap. 8. Aſclepij, verbis illis. *Sunt non multi, aut admodum pauci, ita vt numerari etiam in mundo poſſint, Religioſi. Vnde contingit in multis remanere malitiam defectu prudentiæ, ſcientiaque rerum omnium quæ ſunt. Ex intellectu enim Religionis diuinæ, quâ constituta ſunt omnia, contemptus medeláque naſcitur vitiorum totius mundi. Perſeuerante autem imperitia, atque inſcitia, vitia omnia conualeſcunt, vulnerántque animam inſanabilibus vitiis, quæ infecta iiſdem, atque vitiata quaſi venenis, intumeſcit, niſi eorum, quorum animarum diſciplina & intellectus, ſumma curatio eſt.* Idem reipſa ferunt, quæ egregiè diſputat Iſidorus Peluſ. l. 3. epiſt. 268. his verbis. *Virtutum congruentia Iuſtitiæ pulchritudinem efficit, quæ quidem cogitationem omnem ac ſolertiam, tum manus, tum colorum excedit. Verùm quemadmodum in corpore valentior pulchritudinis pars, eſt oculorum pulchritudo: Ita etiam in animo, præcipua pulchritudinis pars, eſt pietas.* Græcè εὐσέβεια, quod eſſe nomen virtutis in qua verſamur, conſtat ex Auguſtino l. 10. Ciuit. c. 1.

238. Ratio tantæ in hac virtute præſtantiæ, eſt, quia Religio hominis à Deo quaſi abiunctos, eidem, per cultum debitum religat. Vnde & Religio dicta eſt iuxta Lactantium 4. Inſtit. cap. 28. & S. Thomam opuſc. 19. cap. 1. itémque Hieronymum in caput 9. Amos, & ferè Auguſt. 10. Ciuit. cap. 4. qui à religendo deriuat; (non autem à relinquendo, vt vult Macrobius 3. Saturn. cap. 3. refertque etiam ex Sabino Gellius lib. 4. cap. 9.) vnde ſicut vbique Dei cognitio; ita & cultus, homines vbiuis Deo religans. Quod elegantiſſimè tradidit Plutarchus l. aduerſùs Colotem, verbis illis. *In legum constitutione, primum eſt & maximum, de Diis opinio. Quamobrem & Lycurgus Lacedæmonios, & Numa Romanos, & Ion antiquos Athenienſes, & Deucalion Græcos ferè vniuerſos, Diis conſecrauerunt, votis, ſacramentis, vaticiniis, omnibúſque eos ob ſpem ac metum, Diis deditos, obnoxióſque reddentes. Et ſi terras obeas, inuenire poſſis vrbes muris, literis, Regibus, domibus, opibus, numiſmate carentes, gymnaſiorum & theatrorum neſcias. Vrbem templis diíſque carentem, quæ precibus, iureiurando, oraculo, non vtatur; non bonorum cauſa ſacrificet; non mala ſacris auertere nitatur, nemo vnquam vidit. Sed faciliùs vrbem condi ſine ſolo puto, quàm opinione de Diis penitus ſublata, ciuitatem coire, aut constare.* Atque adeò etiam abſque cultu & religione. Quem enim Deum noueris, impoſſibile videtur, non agnoſcere cultu & veneratione digniſſimum. Et ideò plerique antiqui infrà allegandi, religionem & pietatem definiunt *cognitionem Dei.*

Conſiderabimus autem hoc loco duntaxat Religionem, (ſic enim in poſterum abſolutè nominabo hanc primam ſpeciem Religionis vniuerſalis;) vt virtutem naturalem: nec aliter quàm Philoſophus, ex naturæ ſolius lumine Deum verum colens, conſideraret. Illam enim altiorem Religionis perſcrutationem, quæ Theologis Chriſtianis, ex luminis infuſi directione philoſophantibus propria eſt, huc accerſere non ſinunt fines huius inſtituti. Et idcircò cùm vt finibus illis contineamur, tum ad amœnitatem huius tractationis exempla ex Ethnicorum Religione petemus: quid illi naturæ lumine, hac in parte præſtiterint, conſiderantes.

Eſt virtus ſpecialis, Ariſtoteli comperta.

Dari autem ſpecialem virtutem naturalem, quæ Dei cultum reſpiciat; quæ eſt, (vt dixi,) virtus Religionis, Doctores infrà adducendi rectè admittunt, & per ſe euidens eſt, ſiue habilitatem quæramus, ſiue principium actus moraliter honeſtiſſimi. Non me latet, Philoſophos aliquos apud Lactantium 2. Inſtit. cap. 3. omnem huiuſmodi virtutem ſuſtuliſſe, abrogato omninò Dei cultu. Quod ſenſiſſe longo pòſt tempore Commentatorem 12. Metaph. multorum eſt ſententia. Aggregat etiam huic hominum fæci, Ariſtotelem, Caietanus 2. 2. quæſt. 85. art. 2. ſed ex mera & prorſus inani ſuſpicione. Cuiuſcunque autem fuerit huiuſmodi opinatio, errorem continet, ſtuporis & ingratitudinis pleniſſimum. Quantus enim ſtupor eſt, Deum, quem eſſe credas, non venerari, cùm inter homines ipſum naturæ ſpiculum lumen, doceat venerandos eſſe eos, qui cæteris eminent, idque eſſe honeſtiſſimum? Ingratitudo verò & malignitas, non poteſt in ea cultus ſubſtractione non eſſe permagna, ſpectatis innumeris titulis qui & ex parte Dei cultum depoſcunt: & ex parte noſtra, niſi ſaxei aut lignei ſumus, eum (vt ita dicam,) quaſi extorquent.

239. Dandam igitur eſſe naturalem Religionis virtutem, indubitatum eſto. Ac proinde breuiter, intra eos quos dixi fines, obiectum, & actus, & naturam eius proponamus, ſupplentes Ariſtotelis de hac virtute ſilentium: qui quòd Philoſophum ad humanam duntaxat & politicam honeſtatem informaret, Religionem prætermiſit, non autem quòd futuram vitam nullam eſſe cenſuerit, vt ei tribuit Piccolomineus gradu 4. c. 35. Prætermiſit inquam, quoad plenam tractationem. Nam quòd eius aliquoties meminerit, ſignatis eius variis locis, docet Poſſeuinus dialog. 2. de honore, & Eugub. 4. de perenni Philoſ. cap. 18. & 21. Tradit item hanc Religionis virtutem, ex Ariſtotele & Peripateticis, Stobæus in Eclogis Eth. c. 4. pag. 195. vt ſit planè ludicrum, Ariſtotelem tam tetra calumnia onerare. Platonem quoque hanc virtutem prætermiſiſſe, queritur Lactantius 5. Inſtit. c. 15. Imò l. de ira Dei, cap. 11. ab omnibus Philoſophis & Poëtis, eo nomine omiſſam queritur, quòd cùm Deus iræ vacuus ſit, neminem lædere poſſit, ac proinde non ſit quòd ab vllo colatur. Sed hanc item eſſe inanem querelam, multa apud Platonem docent, ac præſertim quæ in cultus diuini commendationem habet 4. de leg. Ethnici certè apud Iuſtinum in paræn. aiebant, Platonem & Ariſtotelem, ſciſſe certam perfectámque pietatem; & ab his Philoſophorum perfectiſſimos diſciplinam Religionis accepiſſe.

Materiale eius obiectum, quod & cui.

Obiectum materiale in hac virtute, vt & in aliis omnibus virtutibus ad alterum, duplex diſtinguitur. Nempe *quod*, vt nominant, hoc eſt, quòd attingitur; éſtque illud circa quod proximè & directè verſatur virtus: & *cui*; hoc eſt, perſona, cui obiectum *quod* impenditur, quod alij vocant obiectum materiale indirectum ac remotum.

Et obiectum quidem materiale *cui*, in hac virtute, non eſt ambiguum. Eſt enim ipſemet Deus: quia ſupremus ille cultus, quem Religio reſpicit,

ſpicit, ei ſoli debetur, vt latè expendit S. Auguſtinus 10. Ciuit. cap. 1. Obiectum verò materiale *quod*, non aliud eſt, quàm cultus ille, exhibitus per actus internos & externos, quibus Deum honorare, interiùs aut exteriùs, vel bonam de eo apud nos ipſos exiſtimationem habere poſſumus. Cùm enim agitur de cultu Dei, quia Deus mentes & voluntates humanas peruadit, non ſiſtimus in cultu externo; (vt facimus, cùm de cultu hominum ſermo eſt, quia homines introrſum non penetrant:) Sed comprehendimus etiam internos actus: Nec voluntatis duntaxat, ſed etiam intellectus, id eſt, bonam exiſtimationem internam, quam de eo habere poſſumus: quia hæc quoque in honorem & cultum Dei cedit: ita vt quamuis honor & fama in humanis cenſeantur bona diſtincta; tamen reſpectu Dei bona exiſtimatio, (etiam interna tantùm,) pertineat quoque ad honorem eius: quia verè ipſe, ob eam quam dixi cordium aditionem, & penetrationem, poteſt quoque ex noſtris internis iudiciis honorem carpere. Hinc liquet quàm latè pateat ambitus, materialis obiecti, huius virtutis. Complectitur enim, & actus hominis internos, & externos quoſcunque, habentes proportionem vt diuinus cultus in eis fundetur. Dicam paulò pòſt de his actibus aliquid diſtinctiùs tractans actus huius virtutis.

Formale, vtrique materiali obiecto appreſſum.

240. Iam verò, obiectum formale Religionis, iuxta Valent. 2.2. d. 6. q. 1. p. 1. eſt gloria Dei, ſiue exiſtimatio noſtra de diuinis perfectionibus concepta interueniente excitatione facta per actus honoris. Sed hoc non eſt ſatis accommodatum. Nam gloria ſiue exiſtimatio bona de Deo, pertinet tantùm ad obiectum materiale, eſtque Deo debita ob excellentiam eius. Et hoc eſt motiuum, quo vrgemur ad gloriæ diuinæ proſecutionem. Vt omittam, excitationem illam, qua honor exhibitus gloriam Deo conciliat, non habere locum in homine ad ſeipſum comparato, cùm excitatio alios reſpiciat: & tamen Religio, vni homini, etiam ſi ſolus in mundo eſſet, poſſet competere. Verum ergo formale Religionis obiectum, non aliud eſt quàm debitum cultus prædicti ob diuinam excellentiam. Nam cùm duo ſint materialia Religionis obiecta, vt vidimus, duo quoque formalia, quibus ea materialia ad Religionem arctentur, aſſignanda ſunt. Ea ergo complexus ſum verbis propoſitis.

Et quidem ex parte obiecti *cui*, ratio qua reſtringitur ad Religionem, eſt eius excellentia. Sicut enim miſericordia reſpicit indigentiam eius cui benefit; Iuſtitia autem ius eius cui æquale rependitur: ita Religioni aſſignandum eſt peculiare aliquod fundamentum ſpecialis ſuæ honeſtatis & cultus ſupremi Deo debiti. Quod dico eſſe, excellentiam Dei. Alij dicunt eſſe rationem primi principij, vel diuinam perfectionem. Lactantius lib. 4. capite 3. ait eſſe rationem patris & domini. Ideò enim notat in omnibus ad Deos fuſis precibus, nomen *patris*, præfixum ab Ethnicis fuiſſe, nomini illius Dei, quem colebant. Quæ omnia eòdem recidunt: quia ſingulæ diuinæ perfectiones, ob infinitatem includunt omnes alias, ſaltem implicitè, & in omnibus importatur ingens Dei excellentia, quam aſſignaui pro ratione formali cultus diuini ex parte ipſiuſmet Dei, qui eſt Religionis obiectum *cui*.

Ex parte verò obiecti *quod*, ratio formalis proximè mouens, eſt debitum cultus. Perperam enim aliqui, decepti ambiguitate particulæ *propter*, quam vſurpamus, cùm dicimus Religionem velle cultum propter excellentiam Dei, exiſtimarunt eam excellentiam eſſe rationem proximè motiuam Religionis. Quod falſum eſſe conſtat; quia inter fundamentum illud vltimum honeſtatis religioſæ, (quod particula *propter* in eo loquendi modo deſignat;) & virtutem Religionis; interiacet aliud proximius eiuſdem virtutis motiuum, nempe debitum cultus. Sicut inter Iuſtitiam commutatiuam, & ius quod illa reſpicit, interiacet æqualitas debita, quæ eſt formale proximum: non autem ius; quamuis dicamus aliquid alteri reddi propter ius eius: nempe tanquam propter fundamentum reddendi, non tanquam propter formale proximum, ſiue motiuum immediatum. Et certè cùm Religio ſit pars poteſtatiua Iuſtitiæ, non poteſt non reſpicere aliquod debitum, & quidem ſtrictum ac legale, (vt vocant,) multò magis quàm pietas, aut Iuſtitia erga homines.

Quamuis non negem, poſſe etiam dari actus Religionis, qui ſint veluti ſupererogationis, poſſintque voluntaria obſequia, & holocauſta gratuita denominari. Nam obedientia quoque tametſi debitum proximè reſpicit: habet tamen etiam actus aliquos voluntarios, quibus præuenitur imperium, intendendo in honeſtatem ex fundamento vltimo virtutis prædictæ deriuatam; & ſponte reſpiciendo debitum, quod iniiceretur, ſi ſuperior imperaret. Idem ergo in Religione cerni poteſt: eòque faciliùs, quòd actus Religionis reſpiciunt debitum, quod exhauriri plenè non poteſt. Atque ita actus Religionis licèt ex ſolo conſilio eliciti, non poſſunt deſtitui ratione debiti, tametſi tunc cùm eliciuntur, debitum illud non vrgeret. Nam etiam in humanis, ſolutio debiti facta ante terminum ex conuentione præfixum, intuetur debitum; quod tamen tunc non fuiſſet ex neceſſitate diſſoluendum. Satis de Religionis obiecto vniuersè.

Digeſtio actuum proximè religioni obiectorum, in claſſes tres. Defenſio inde reſultantis externi cultus.

241. Sigillatim verò omnia Religionis obiecta recenſere & expendere, infinitum propè eſſet, cùm tam multæ ſint actiones homini operanti partim internæ, partim externæ; ipſi autem Religionis virtuti, externæ ſiue imperatæ, quæ poſſunt ad diuinum cultum vſurpari. Quinetiam feriatio & ceſſatio ab opere, poteſt in diuinum cultum cedere, & ex eo fine aſſumi, tanquam idoneum medium ad exercendos actus cultus diuini, ſepoſitis aliis curis. Nam ipſa quidem feriatio præcisè, eſt ad cultum Dei impertinens. Quamuis autem ambitus proximorum Religionis obiectorum materialium, tam latè pateat: generatim tamen actiones religioni obiectæ, ad quas feriatio illa facilè reuocabitur, in duas quaſi claſſes diſtribui poſſunt.

Prima eſt earum actionum quibus aliquid diuinum vſurpatur ad honorem Dei. Sic enim diuinum nomen vſurpatur ad confirmandam veritatem aliquam, aut promiſſionem, vel ad aliquid ab altero obtinendum, interpoſita diuina autoritate, quod dicitur adiurare. Inde enim, ſaltem conſequenter, valdè honoratur Deus. Nam quamuis iuramentum ad confirmandum interponatur, adiuratio verò ad obtinendum; tamen ſuppoſita occaſione iurandi, vel adiurandi, ad confirmandum

vel obtinendum, actus illi ſunt accommodatiſſimi ad teſtandam eam perhonorificam exiſtimationem quam concepimus de eo, tanquam de ſumma veritate, & perſona de omnibus benemeritiſſima, & in cuius gratiam, nihil recuſari debeat. Quò ſpectat illud Tertulliani in lib. de idolol. cap. 20. Quis per quos deierat, non honorat?

Secunda verò claſſis, eſt earum actionum, quibus aliquid noſtrum vſurpatur in Dei honorem. Quod dupliciter poteſt accidere. Nam & actiones noſtras, & res pleraſque externas, adhibemus ad finem prædictum. Inter actiones quibus Deum colimus, numerantur actus plerique corporei, quibus tanquam notis ſubmiſſionis ex affectu colendi expromptis, tantam maieſtatem, cuius toti ſumus, non animo duntaxat, ſed etiam corpore veneramur. Eòdem pertinent actus intellectus & voluntatis, (nam hi quoque poſſunt honeſtate Religionis perfundi, ſi ex affectu colendi eliciantur;) nominatimque promiſſio, facta Deo in honorem ipſius, & petitio ſiue oratio; non quatenus ſpectat bonum & commodum petentis, ſed quatenus cedit in honorem Dei, qui petitione interpoſita, agnoſcitur vt ſuperior, & potens ad opitulandum. Inter actus, quibus res externæ in Dei honorem adhibentur, eminet ſacrificium, cui annectitur templorum & altarium erectio in cultum Dei. Eòdem verò inſuper ſpectant, exhibitiones ſimplicium oblationum, & primitiarum, ac decimarum in honorem Dei. Quibus poſitiuis actibus, ſi adiungamus omiſſionem actus, (de qua ſuprà,) eo quo dixi fine factam, habebimus apparatum, ex quo externus Dei cultus exiſtit.

242. Religioſè enim exhiberi Deo cultum externum, nec poſſe, aut (vt aliqui Sectarij contra ipſam naturæ lucem, & praxim omnium retrò hominum etiam Gentilium, garriunt apud Toletum in cap. 4. Ioan. annot. 19.) debere Deum ſolo ſpiritu & animo coli, perſpicuum eſt ex ratione paulò antè tacta: Nempe quòd non animo duntaxat conſtemus, ſed & corpore, quod proinde deceat aliquid ex ſua parte conferre in Dei venerationem. Et ita etiam ſenſerunt Ethnici Philoſophi, quos refert Simancas in Cathol. inſtit. tit. 10. num. 5. Eſſéque de lege naturæ, talem cultum Deo exhibere, confirmat latè Suares tom. 3. 3. p. d. 73. ſ. 8. Ac proinde lege illa obſtrictus fuiſſet homo, ſi in ſtatu puræ naturæ fuiſſet conditus, & ad ſolam philoſophicam ſanctitatem creatus. Aliquos tamen Ethnicos omni impietate celeberrimos, cultum omnem externum, ipſámque etiam vocalem orationem abolere tentaſſe, apertè videtur haberi ex Euſebio 4. præpar. cap. 5. vbi referr Porphyrij diſputationem contra ſacrificia Deo exhibita. Sic enim ſcribit, poſt quàm plurima ex eo deprompta in hanc ſententiam. *Videamus, quibus oſtendit rationibus, nec Deo, nec diuinis virtutibus terrenum aliquid offerendum aut incendendum eſſe. Aliena enim hac, ait, ab omni ſunt pietate. Nihil enim materiale inueniri poteſt, quod immateriali Deo non ſit obſcœnum. Idcircò neque oratio ei, quæ voce proferatur, conuenit. Sed nec interior oratio, ſi anima vitio contaminatur. Silentio autem ſancto, & cogitatione integra ab omnique morbo remota, eum colimus: ſic illi & coniungimur, & ſimiles, vt poſſibile homini eſt, efficimur, mundiſſimam veritatem quaſi ſacram hoſtiam ei offerentes. Ita hymnis Deum laudamus, ita ſalutem ac impoſſibilitatem animi, requirimus. Sacrificium enim Deo eſt, aliena ab omni vitio mentis, ſpeculatio. Hac Porphyrius, quibus ſimilia in libro de ſacrificiis de primo ac magno Deo Tyaneus ille Apollonius conſcripſit. Sic ergò, inquit, maximè decentem aliquis curam de rebus diuinis ſuſcipiet, propitiúmque habebit Deum, ſi Deo primo, qui vnus eſt, & ab aliis omnibus ſeparatus, poſt quem longo interuallo reliqui cognoſcuntur, nullo modo ſacrificet, nec ignem incendat, nec ſenſibilium ei aliquid offerat. Nullius enim res eget, non dico à nobis, ſed nec ab Intelligentiis ipſis. Non eſt autem in terris, nec in aëre, quicquam cui non inſit aliqua obſcænitas. Meliorem igitur ac ſuperiorem rationem atque orationem ei offerre debemus. Sic autem appello eam, quæ ore profertur, quæ illi offerenda eſt. Nam ab optimo atque pulcherrimo rerum omnium, per optimum ſimiliter atque pulcherrimum omnium bonorum noſtrorum, (intellectus verò hic eſt organo non indigens,) bona nobis petenda ſunt.* Sic Apollonius. Sed qui Porphyrium & Apollonium nouerit, minùs mirabitur, iuratos hoſtes omnis pietatis & Religionis, tam impiè ac irreligioſè ſenſiſſe.

Quatenus in præſentia, de triplici illa religioſorum operum claſſe, agendum ſigillatim.

243. His dimiſſis, dicamus aliqua diſtinctiùs de multiplici illo ordine actuum, quibus diuinus cultus velut inædificari poteſt: ea quantum per inſtitutam breuitatem licebit, ſignando, quæ Ethnici nudo naturæ lumine prælucente, vſurpanda ad Dei cultum cenſuerunt. Non ignoro hæc quoque magnam partem, quoad ipſum quaſi fundum ac ſubſtantiam, manaſſe ab vſu Hebræorum, aut etiam anteriorum illorum Sanctorum hominum, qui Deo afflante, impulſi ſunt ad eos colendi Numinis ritus vſurpandos, additis tantùm nonnullis fundi illius interpolationibus, quas ſiue humanus error, inuexit, ſiue plena nequitiæ negotiatio ſimij Tartarei: qualem Tertullianus, Euſebius, Iuſtinus, Theodoretus, aliique Patres, dæmonem, in hac cultuum diuinorũ affectatione, ſæpè demonſtrant. Tamen natura duce, eòque lumine, quod cum natura cuiuis imprimitur, prælucente, agnouerunt Ethnici, ritus illos ab anterioribus piis viris obſeruatos, eſſe admodùm conformes rationi: & decere hominem ratione prǽditum, eo modo venerari Deum. Ac proinde in hac tractatione de naturali cultu Dei, iure ex receptis apud Ethnicos ritibus, exempla adducemus.

Non poterit autem non accidere iucundum, gratúmque Lectori, inſpicere conformitatem cultus illius, quem homines Deo conſonum naturaliter cenſuerunt, cum eo cultu quem ſibi Deus ab illis priſcis primiſque hominibus per afflatum internum popoſcit. Vnâque videre veteratoris tartarei artes, cultum Numinis, per ſuperbiam eo vno dignam qui Regis ſuperbiæ appellationem meritò tulit, ad ſe transferentis, & inſolentiſſimè arrogantis. Et quidem adumbratis magna ex parte, & contaminatis iis ipſis ritibus, quos iam olim ante legem ſcripto traditam, pij viri afflante Numine ſeruarant, quóſque poſtmodum lex ſcripta edixit ſeruandos. Rectè enim Clemens Alex. 2. Strom. capite 7. *clarum eſſe ait, omnes alias virtutes, quæ ſcripta ſunt apud Moyſem, præbuiſſe Græcis principium totius loci moralis. Magni, inquam, animi virtutem, & Temperantiam, & Iuſtitiam, Fortitudinem & tolerantiam, & honeſtatem, & continentiam, & quæ eas ſuperat, Religionem.*

CLASSIS

CLASSIS PRIMA ACTVVM PROXIME' RELIGIONI obiectionum,

Continens eos, quibus diuinum aliquid à nobis vſurpatur ad Dei cultum.

244. INitio igitur ducto, à priore propoſitorum actuum ordine, repoſui in eo iuramentum & adiurationem, quæ Ethnicis quoque, ſolo naturæ lumine prælucente, vſui fuerunt, præſertim iuramentum; cùm ſub nomine iuramenti, tum etiam ſub nomine Sacramenti, vt latè tradit Couarruuias in cap. *quamuis pactum*, p. 1. initio. Nomen quidem *Sacramenti*, interdum cùm ſimpliciter profertur, militare duntaxat iuramentum ſignat, in quod adigebantur qui nomina ad militiam dabant. Vnde & Sacramento ſolui dicebantur, qui eo iuramento liberati, exſoluebantur militandi onere, vt videre eſt lib. 2. ff. *de his qui not. infam.* & lib. 14. ff. *de his quibus vt indig.* Aliiſque pleriſque locis. Tamen certum eſt idem nomen, etiam intra iuramenti notionem, latiùs patere, & alia quoque iuramenta complecti. Vnde Sacramento rogare, idem eſt quod iureiurando adigere. Sacramentales item, à iuramento dictos legimus eos, qui quamuis rei de qua quærebatur, teſtes ipſi non fuiſſent, tamen ex eius animi ſententia, cuius res agebatur, de eius probitate confiſi; in eadem cum illo verba iurabant. Vel ſolo igitur naturæ lumine ducti Ethnici, ſacramentum, ſiue iuramentum, vſurpabant ad aliquid confirmandum, rati conciliari inde honorem Numini, iuxta illud S. Ambroſij epiſtol. 30. contendentis, non reſtituendam Victoriæ aram ad præſtanda iuramenta, quod Symmachus flagitabat. *Quid eſt iurare, niſi eius quem teſtere fidei tuæ Præſulem, diuinam potentiam confiteri?* Itaque Ariſtoteles 1. Met. c. 3. iuramentum appellat rem honorabiliſſimam; quia ſcilicet eſt in cultum Dei eiúſque potentiam profitetur. Et in Rhetor. ad Alex. cap. 18. ita illud definit. *Iuſiurandum eſt, cum diuina veneratione, dictio probationis expers.* Quæ definitio vt intelligatur, præmittendus eſt duplex ſcopus iuramenti, ſiue aſſumptionis diuini nominis, & qui ad eam actus noſtri interueniant.

Iuramenti vſus duplex, ac ſtructura.

Duobus ergo modis, diuinum nomen, poteſt à nobis aſſumi. Nempè primò ad confirmationem veritatis, præſentem aſſertionem, à nobis ad alios directam, informantis. Quo pacto Deus aſſumitur in teſtem. Secundò ad conciliandam firmitatem promiſſioni poſteà implendæ, ne voluntas, neglecti Dei contemptum auerſata, reſilire audeat. Qua ratione Deus, aſſumitur cùm vt teſtis præſentis aſſertionis, tum vt ſponſor ac fideiuſſor, præſtandæ ſuo tempore executionis. Prius iuramentum, ex materia cui coniungitur, vocatur aſſertorium; poſterius verò dicitur promiſſorium.

245. Ad vtrumlibet concurrunt varij actus. Nam primò interuenire debet actus intellectus proponentis neceſſitatem aut vtilitatem actus iurandi. Tum ſubſequitur volitio exercendi actum illum, ſeu vera intentio iurandi: ex qua ſola, actui iurandi adiuncta, pullulat vinculum iuramenti, etiamſi deeſſet intentio ſe obligandi vel implendi quod iuramento confirmatur. Ideóque huiuſmodi intentio verè iurandi, eſt magni momenti in toto hoc negotio: quia vis iuramenti vniuerſa, inde pendet. Demum ſequitur inuocatio illa diuini nominis, non qualis fit in oratione, ſcilicet ad petendum auxilium tanquam ab omnipotente & miſericorde, ſed ad petendum, vt aſſertionis quæ profertur, veritatem, & verè iniectum ſibi ab homine vinculum, manifeſtet cùm placuerit: ſaltémque cùm manifeſtabit abſcondita tenebrarum, quod nemo pro falſitate ſibi comperta vel dubia, auſit petere. Ea porrò diuini nominis aſſumptio in iuramento promiſſorio, poteſt aliquando eſſe merè interna. Nam poſſumus interiùs aliquid ſoli Deo promittere adhibito iuramento. At in iuramento aſſertorio, quia dirigitur ad ſolos homines quibuſcum colloquia ſerimus, neceſſe eſt eam inuocationem & aſſumptionem nominis diuini, intellectu conceptam, foràs expromi, intellectu linguam dirigente, & quaſi verbis præeunte. Acceditque etiam plerunque vlterior aliquis actus externus, puta contactus rei ſacræ, aliquídve ſimile, vt præſtitum fuiſſe circa Ethnicorum iuramenta, fuſiſſimè declarat Alexand. Neap. 5. genial. cap. 10. & Anaſtaſius Germonius lib. 1. de ſacrorum immunit. Interdúmque ad conteſtationem inuocati Dei vindicis, ſi fraus necteretur, contactos iurantis oculos, liquet ex puero iurante apud Petronium, & alius libidinum magiſter, de periura.

Pérque ſuos illam, nuper iuraſſe recordor,
Pérque meos oculos, & doluere mihi.

Iouius quoque apud Zozimum lib. 5. contacto Honorij capite, iurauit. Cæterùm verba licèt vrgente neceſsitate iuſta, poſsint commoda ſubintellectione, aut ambiguitate adhibita, in alio ſenſu vſurpari, quàm qui præuidetur ab auditore percipiendus: Tamen ea iuſta neceſsitate ſecluſa, ſyncerè & ſimpliciter proferenda ſunt. Idque Deo cordi eſſe, docet pulchra narratio, quam ex 1. hiſtor. Herodoti, deſcripſit Stobæus ſerm. 28. Dictum eſt ea de re abundè ſuperiùs cùm de loquendi ſimplicitate.

Cùm ergo duo actus priores, ſint tantùm præludia ad iuramentum; iſte autem vltimus, ſit tantùm externa forma, & veluti veſtis interni illius actus intellectus, quo Deus inuocatur, & nomen eius aſſumitur: ſupereſt vt dicamus, iuramentum eſſentialiter conſiſtere in actu illo intellectus, quo Deus ad conciliandam aſſertioni vel promiſsioni noſtræ firmitatem, teſtis aut præs inuocatur. Neque enim iuramentum, eſt actus elicitus Religionis, vt idcircò neceſſe ſit, iuramentum eſſe actum immediatè manantem à voluntate, cui inſidet Religio: ſed eſt actus Religionis imperatus, ſiue obiectum, quod ab altera facultate elici poteſt, quàm ab ea cui Religio implantatur.

Ariſtotelica iuramenti definitio expenſa. Cur iurandum per Deum ſolum.

246. Hinc ergo manifeſtum eſt quod Ariſtoteles aiebat, iuramentum eſſe dictionem probationis expertem cum diuina veneratione. Verè enim honoratur Deus, cùm tanquam ſuprema veritas fallere & falli neſcia, & profunditatis cordium rimatrix, aſciſcitur in adpromiſſorem, & ſponſorem, vel teſtem. Et propterea non niſi per Deum iurare fas eſt. Vnde illæ veterum Chriſtianorum vexationes, quòd nollent per Cæſarem eiúſve genium iurare, vt eſt apud Tertullianum cap. 32. Apolog. S. quoque Optatus, lib. 3. grauiter caſtigat Donatum, quod perinde ac ſi Deus eſſet,

eſſet, concipi iuramentum per nomen ſuum pateretur. Imò lib. 2. refert paſſos paſſim Donatiſtarum Præſides per ſe iurari. Sic enim affatur Parmenianum, partis Donati Epiſcopum. *Vt in errorem vos veſter populus mittat, laudando fœlices appellat; & benè nominant, & per vos iurant, & perſonas veſtras, iam pro Deo habere noſcuntur. Solet Deus ad probandam fidem, in iuratione ab hominibus nominari. Sed cùm per vos iuratur, iam apud veſtros, de Deo & Chriſto, ſilentium eſt. Si ad vos diuina migrauit de cælo religio, quia per vos iuratur; nemo veſtrûm langueat, nolite mori, imperate nubibus, pluite ſi poteſtis, vt per vos plenius iuretur & de Deo ſileatur. Nam & prioribus ſeculis, vt templa fabricarentur, & idola fierent, quid veſtro populo Diabolus potuit ampliùs facere? Nihil aliud niſi vt de Deo taceretur, dum per errorem homines de ſolo Diabolo loquebantur. O ſacrilegium impietati commixtum, dum homines per vos iurantes, libenter auditis!* Vides quanto horrore exceptum ſit ab antiquis Chriſtianis iuramentum conceptum per aliud nomen quàm per diuinum; quòd veritatis ſolida aſſertio, ſola ſumma veritate niti debeat. Interdum tamen creaturæ aſſumuntur ad iurandum, non in ſe & ex ſe ſumptæ, ſed vt relatæ ad Deum, ac vt aliquid eius, vt pluribus tradit Couarr. in cap. *quamuis pactum*, initio. In quem ſenſum Porphyrius 3. de abſtinent. interpretatur iuramentum Socratis per anſerem; & Cretenſium id à Rhadamanto edoctorum, per omnia animalia. Nec aliter Nicetas ad orat. Nazianzeni 44. *ferè initio*, interpretatus eſt quod ibi à Theologo proditur, de iuramento Pythagoræorum per quaternarium.

Ad eundem modum Iudæi plerique; (non enim omnes tenebantur errore quorundam Phariſæorum, qui reprehenditur Matth. 23. v. 16. quibus iurare per templum nihil erat:) Iudæi inquam plerique, per templum iurabant tanquam Dei domum. Quanquam cùm eſſent Hieroſolymitani templi partes tres; *Vlam*, quæ & templum dicebatur, ratione totius; ſiue atrium populi, ad quod omnibus fas erat accedere: *Hecal*, ſiue Sanctum aut primum templi tabernaculum, quæ erat templi pars, ſacrificiis addicta: & *Dabir*, ſiue Sanctum Sanctorum: cùm inquam eſſent hæ tres templi Hieroſolymitani portiones; Hebræi, à iuramento Sancti Sanctorum æquè abhorrebant, atque à iuramento per ipſum Deum, quòd iuxta ipſorum pleroſque, Deus illa poſtrema templi parte, veréque adyto, concluderetur. Sed & per templi partem ſacriſicantibus addictam, quæ ſanctior erat extrema parte, ægriùs adducebantur vt iurarent. Itaque ferè iurabant per templum generatim, quatenus ad illud quoque pertinebat atrium populi, ſiue pars illa communis, in quam omnibus patebat aditus.

Inde eruenda eſt germana interpretatio carminis illius apud Martialem ſub finem libri vndecimi in Verpam æmulum.

Ecce negas, iuráſque mihi per templa Tonantis.
Non credo: iura, Verpa, per Anchialum.

Corruptè: Neque enim ſatis quadrant, aut perſuaderi poſſunt quæ Hermolaüs Barbarus in Plinium lib. 5. cap. 27. adducit, de iuramentis Hebræorum per templa Gentilium, aut idola, vel per Anchialum vrbem, quæ Verpæ locus natiuitatis eſſet. Verpa enim ille, ibidem paulò antè, dicitur Hieroſolymita. Et cùm Iudæus eſſet, ab omni iuramento per res idolis ſacras, cane peius & angue abhorrebat. Non item quadrant quæ de prouocato Verpa ad iurandum per ſtatuam Sardanapali, Anchiali vrbe ab eo condita poſitam, profert Domitius Calderinus ad eum locum. Vt enim verè hæc dicerentur, nemo non videt, Iudæum fruſtrà prouocandum ad iuramentum per Sardanapali ſtatuam. Prætereà quàm quod ei gratis imponitur nomen vrbis. Verus ergo ſenſus, ex genuina lectione petendus eſt, quæ ſic eſt reſtituenda. *Iura, Verpa, per Hecalium*; ita vt conſcius Iudaïcæ ſuperſtitionis Poëta, Verpam vrſerit ad iurandum iuramento religioſiore, in quo minùs falleret.

Iuramenti definitio conſummatur. Infertur pro quibus & quomodo iurandum.

247. Addit autem Ariſtoteles, iuramentum eſſe dictionem probationis expertem, quia iuramentum non affertur niſi in defectum aliorum ſubſidiorum ad probandum aliquid verum eſſe: vel nos ex animo obſtringere fidem noſtram ad aliquid exequendum. Et propterea S. Chryſoſtomus ſæpè in prioribus homiliis ad populum Antiochenum, vbi grauiſſimè caſtigat abuſum nimium quorundam in facilitate iurandi, ac etiam optimè hom. 9. in Acta in morali, ait iuramentum eſſe *morum inſidelium vadimonium.* Quod habet etiam Philo l. de Decalog. & initio libri de ſpecialibus legibus. Nimirum, quia niſi timeretur aſſerentis vel promittentis infidelitas, ſtari poſſet eius aſſertioni, aut promiſſioni. Sic enim Xenocrati iniurato, ab Athenienſibus fides eſt habita, ob compertam viri fidem, cùm cæteris non niſi iuratis crederetur, vt Laërtius in Xenocrate Autor eſt. At ob periculum deceptionis, vel inconſtantiæ, aſſumitur Deus vt fideiuſſor & teſtis pro iurante. Quo ſenſu Laberius apud Agellium lib. 16. cap. 7. iuſiurandum definit, *emplaſtrum æris alieni.* Quòd videlicet debitor, aſſumpto Deo ſponſore, fidem ſibi apud creditorem conciliet, adhibito iuramento.

Ex eo porrò quòd Deus in iuramento ſit ſponſor aut præs, colligitur materia iuramenti. Et inprimis Simplicius ad cap. 44. Enchir. Epicteti, negat licere adhibere iuramentum, ſi tantùm agatur de rebus temporalibus, & externis bonis. Verba Simplicij ſunt. *Iuſiurandum, Deum citat teſtem, & ſequeſtrum ac ſponſorem facit eorum quæ dicuntur. Ob res humanas autem, (quod perinde eſt, ac ſi paruas & viles dicas;) Deum producere, contemptum eius quendam innuit. Recuſandum igitur eſt iuſiurandum, ſi quidem fieri poteſt, omninò.* Sic ille non benè ſuffragantibus licèt nuperis quibuſdam Philoſophiæ abortiuis, contendentibus, extra cauſam fidei & pietatis, atque adeò ob res humanas & temporales, nefas eſſe vſurpare iuramentum. Quod vt taceam eſſe contra praxim, ſæpè in ipſis ſcripturis memoratam, & approbatam in Iure Canonico 22. à q. 1. ad 8. Eſt etiam contra rationem naturalem, quæ oſtendit, actum alioqui optimum, & cedentem in magnum Dei honorem, dummodò debitæ circumſtantiæ adhibeantur, poſſe exerceri, tametſi tantùm agatur de re humana ac temporali. Phalaris autem epiſtol. ad Hippolytionem, refugit fidem circa res humanas datam, firmare iuramento, ex alio fundamento: quòd ſcilicet non interſit, quod ad Religionem attinet, iuſiurandum violes an fidem: quia vtrunque, animi ſententiam confirmat & comprobat. At hic eſt admodùm peruerſus error. Nam ſimplex promiſſionis violatio, non eſt Deo ſpecialiter iniurioſa, ſicut iuramenti infractio. Nec niſi ad exaggerãdam obligationem fidelitatis pertinet, quod ſcriptũ eſt à Martino Dumienſi in formula honeſtæ vitæ, c. 4. idem eſſe promittere & iurare.

248. Illud

248. Illud aptiùs ex Dei per iurantem interpellatione, collegiſſent Simplicius, & reliqui, non vacare culpa vſurpationem iuramenti pro rebus nihili, & quacunque neceſſitate ſecluſa. Quod eſſe contra reuerentiam tantæ Maieſtati debitam, expono verbis Philonis, initio libri de ſpecialibus legibus, auſi ita ſcribere. *Alij tam faciles ſunt ad iurandum & temerarij, vt prateritis nimia properatione creaturis omnibus, ad ipſum creatorem patrémque vniuerſorum, audeant illotis pedibus irrumpere, non habita ratione locorum & temporum: nec ſolliciti, quàm ipſi puri ſint, animo & corpore, non expendentes negotium. Quaſi linguam à natura ſibi datam, deberent ad vſus nefarios vertere. Atqui ſatius erat hoc inſtrumento pulcherrimo, quo interprete animi ſubſiſtit hominum ſocietas, vti ad honorem, reuerentiam, prædicationémque omnipotentis Numinis. Nunc in tantum valet impietas quorundam; vt vel religioſiſſima, nec ſine horrore audienda Dei nomina, congerantur aceruatim per ſummam impudentiam, quaſi euicturi ſint crebris deierationibus, vt ſibi credatur, fatui, qui non intelligunt conſuetudinem crebrò iurandi argumentum eſſe perfidiæ non fidei, duntaxat prudentiorum indicio.* Eódem ſpectat, quòd S. Baſilius orat. de fructu ex lectione gentilium, laudat ſummoperè Cliniam Pythagoræum, qui maluit mulctæ trium talentorum ſubiacere, quàm iurare, etiamſi falsò iuraturus non eſſet. Iure ergo ſic exclamat S. Chryſoſt. homil. 9. in Acta, in morali, *Neſcitis quid ſit Deus, & quali ore inuocari debeat. Porrò quoties de viro aliquo virtutibus prædito loquimur, dicimus: Laua os tuum, & ſic mentionem facito. Nunc verò honorabile nomen, quod eſt nomen ſuper omne nomen, quod admirabile in omni terra, quod dæmones audientes contremiſcunt, ſimpliciter diſtrahimus. O conſuetudinem quæ id fecit contemptiſſimum!* Egregia item in hanc rem diſputatio habetur apud S. Athanaſium initio ſermonis in Euangelium de paſſione & cruce Domini, vbi non omninò improbatur iuramenti vſus, vt poſſet prima fronte videri, ſed eius tantùm ſobrietas indicitur, eo maximè nomine quòd tanta ſit Dei maieſtas quam nefas ſit ad minutias humanarum rerum paſſim demittere; & quòd *ſi quis planè dignus eſt vt nominet Deum, dignus quoque eſt fide, vt ei citra iusiurandum credatur. Quiſquis enim ad maiora idoneus eſt, multò magis ad minora idoneus fuerit. E diuerſo ſi non eſt fide dignus vt ei credatur citra iuramentum, non eſt certè dignus qui Deum nominet.*

Optimè præterea ex illo quod retuli fundamento intuliſſent Simplicius & reliqui errones memorati, maximè idoneam, (ac ſi cæteræ conditiones non deſint,) veluti connaturalem iuramenti materiam, eſſe opus aliquod virtutis, aut abſtinentiam à ſcelere: quòd ad nihil accommodatiùs aſſumatur Deus, in teſtem eius firmitatis, quam voluntati noſtræ aduenire cupimus. Subit eam in rem recordatio pulcherrimæ obſeruationis, de huiuſmodi ephebōrum Perſarum iuramento, cùm iam in viros adſcribendi eſſent, vt refert Iſid. Peluſ. l. 4. epiſt. 198. *Ego contemnam quidem omne malum lucrum; contemnam voluptatem corporis; contemnam inanem gloriam: æmulabor autem virtutem, & colam diuinum Numen, & parentes, vera dicens, & bona agens: neque horum quicquam violabo ſciens & volens.* Non abſimile iuramentum ephebōrum Athenienſium, exhibet Stobæus ſerm. 43. Sanctiſſimum Hippocratis iuſiurandum de legitimo rei medicæ vſu, proſtat initio Operum eius.

Iuramenti aſſertorij ac promiſſorij, comparatio.

249. Ex his & ratio iuramenti, & materia, ac diuiſio in aſſertorium ac promiſſorium, & idoneus eius vſus, expoſita manent. Tantùm circa diuiſionem illam aduerti præterea volo; aſſertorium quidem iuramentum, conſummari iis quæ diximus, ſecernique à promiſſorio, per negationem vlterioris cuiuſuis accedentis ad aſſertionem præſentem, diuini teſtimonij inuocatione munitam. Promiſſorium autem, præter diuinam aſſertionem iuratam, importare promiſſionem, qua homo ſibi iniicit obligationem exequendi in futuro tempore, quod nunc aſſerit ſe eo tempore præſtiturum. Quòd ſi iuramentum aſſertorium ſit de futuro; tunc tale iuramentum quamuis differat à iuramento promiſſorio, tamen reuerà ei æquiualet. Vt propterea paſſim, aſſertio de futuro, iurata, annumeretur iuramentis promiſſoriis.

Nam quòd differat à iuramento promiſſorio, perſpicuum videtur: quia aſſertio de futuro ſubſtrata iuramento, longè alia eſt à promiſſione, item ſubſtrata iuramento. Ex eo autem quòd vtraque ſuperueſtiatur ac firmetur iuramento, non amittit naturam ſuam antecedentem. Quòd verò æquiualeat iuramento promiſſorio, patet; quia huiuſmodi aſſertio de futuro, cùm firmatur iuramento, inducit obligationem ſupra ſimplicem aſſertionem de futuro. Ad iſtam quippe ſufficeret, habere verè propoſitum, aliquid poſteà præſtandi, etiamſi poſteà mutare mentem ac reſilire liceret, quia per propoſitum nulla fuit iniecta obligatio ad non reſiliendum, ſicut iniicitur per promiſſionem. At aſſertio de futuro cùm firmatur iuramento, iniicit obligationem non reſiliendi: non qualem iniicit promiſſio, in qua homo obſtringit fidem ſuam, ſed qualem, cuique Deum vt par eſt reuerenti, iniicere debet inuocatio diuinæ veracitatis, in teſtem quòd hoc ſit faciendum, nec voluntas ſit à propoſito diſceſſura. Quare qui iuramento confirmat aſſertionem de futuro, non tantùm iurat ſe modò habere hoc propoſitum; (inde enim nulla conſequeretur exequendi obligatio;) ſed ſimul etiam iurat ſe permanſurum in eo propoſito, & ſuo tempore curaturum vt ſortiatur effectum. Vt non debeat mirum videri, ſi huiuſmodi iuramentum firmans aſſertionem de futuro, contradiſtingui ſoleat iuramento ſimpliciter aſſertorio, quod eſt de aſſertione præſenti, annumeretúrque iuramentis promiſſoriis ob prædictam æquiualentiam: quæ in eo ſita eſt, quòd qui aſſertionem de futuro firmat munimine iuramenti, obligationem religioſam contrahit eiuſdem ſpeciei cum ea, qua quis promittit ſe executurum, idque iuramento firmat. Quamuis in iſto ſit duplex vinculum, vnum ex iuramento, alterum ex promiſſione valida.

Iuramenti firmitas, quanta.

250. Non obſcurè etiam ex dictis habetur, quanta eſſe debeat iuramenti ſanctè & piè adhibendi cura, eiúſque non violandi religio, cùm tam arctum ſit eius vinculum pro reuerentia Deo debita: vt ſiue aſſertioni ſimplici, ſiue promiſſioni, aut aſſertioni de futuro accedat, eam ſemper indubitatam, & vndecunque firmatam reddere, creditum ſit, etiam apud Ethnicos: vt latiſſimè refert Alexander Neapolit. 5. Genial. cap. 10. & ibi Tiraquel. ac Anaſtaſ. Germon. lib. 1. de ſacrorum immunit. cap. 20. Breuiter, ſed optimè, & multa paucis complexus Tullius 3. Off. *Nullum*, inquit, *vinculum ad aſtringendam fidem, iureiurando maiores arctius eſſe voluerunt. Id indicant leges in duodecim tabulis, indicant ſacra, indicant fœdera, quibus etiam*

etiam cum hoſte deuincitur fides : indicant notationes animaduerſionéſque cenſorum, qui nulla de re diligentiùs, quàm de iureiurando iudicabant.

Iuxta mareriam ramen & conditiones, quas humano modo habet actus, cui iuramentum accedit, attendenda eſt firmitas iuramenti, vt larè proſequitur Couarr. in epit.4. decret.p.2.§.5. num.3. & *in c. quamuis pactum.* p.1. §.4. num.1. Vnde quia aſſertio de futuro & promiſſio, ſemper ſubintelligitur affici quibuſdam conditionibus; cuiuſmodi ſunt iſtæ, *Si potuero, ſi iuſtum fuerit, nec iuſta prohibitio interuenerit; ſi res non fuerint admodùm notabiliter mutatæ; ſi is in cuius gratiam promitto, vel in futurum fore aſſero, & iuramentum aſſumo, obligationem hinc iniectam non remiſerit; ſi tu quoque contractui quem mecum inis, non defueris*; aliáque huiuſmodi. Propterea cùm iuramentum promiſſorium, vel aſſertorium de futuro, quod promiſſorio æquiualet, eas quoque conditiones præſupponat in actu, quem firmat: mirum non eſt, ſi eius obligatio & vinculum, ſubtractis iis conditionibus diſſoluatur, abſque alia relaxatione, condonatione, diſpenſatione, vel irritatione: qui ſunt modi tollendi obligationem iuramenti promiſſorij ſemel contractam, & ex ſe durantem; Tollendi inquam, aliter quàm per exhibitionem aut commutationem rei promiſſæ. Nec ignorarunt Ethnici modos illos tollendi iuramentum. Nam leguntur plerunque iuriſiurandi gratiam feciſſe; id eſt induxiſſe ceſſationem vinculi iuramento immiſſi, per condonationem eius, in cuius gratiam promiſſio vel aſſertio de futuro iurata facta fuerat, quod interdum dicitur iuriſiurandi gratiam facere, vt Briſſonius notauit, & Ræuard.5. var. cap. 2. Tiberius item apud Suetonium, cum equite Romano iuriſiurandi gratiam fecit, vt vxorem in generi ſtupro compertam dimitteret, quam ſe nunquam repudiaturum antè iurauerat. Hic gratiam facere, idem eſſe quod diſpenſare, notauit Broidæus ad lib. 4. Polleti de foro Rom. cap. 13. num. 6. Papyrio inſuper I. C. allegato.

Adiuratio, alter actus primæ claſſis propoſita.

251. Venio ad alterum actum, quo dicebam Deum à nobis coli, aliquid diuinum aſſumendo, hoc eſt, ad adiurationem. Quo nomine intelligitur obteſtatio perſonæ, interpoſita diuina autoritate. Eſt autem actus ille per ſe loquendo honeſtiſſimus, & in magnum Dei honorem cedens. Quandoquidem eſt veluti profeſſio ſummæ diuinæ autoritatis, quam homo aſſumit ad aliquid obtinendum. Sic pauperes cùm ſtipem cogunt, vt alios moueant ad elargiendum, interponunt Dei mentionem, vt per illud inſignis amoris vel timoris obiectum, molliant animos eorum quos rogant, & obtineant quod intendunt. Ex quo exemplo perſpicuè habetur, actum adiurationis quotieſcunque perſona adiurata, eſt perſona creata, eſſe actum religioſum ſpecialem. Cùm autem Deus per ipſummet Deum adiuratur ab homine, aliquid Deum per ipſummet Deum rogante, tunc adiuratio non eſt actus religioſus ab oratione diſtinctus, quia tali adiuratione aliquid à Deo intenditur, interpoſita humili deprecatione, non autem imperio, quod homini in Deum cadere non poteſt, vt notum eſt.

Ex his paucis, patefacta abundè videtur ratio adiurationis, ex qua reliquæ eius internæ cauſæ nullo negotio intelliguntur. Nam cauſa efficiens, poteſt eſſe quæcunque perſona ratione & intellectu vtens: quia quælibet talis perſona, poteſt alteram obteſtari interpoſita diuina autoritate, quod eſt adiurare. Et viceuerſa indidem liquet, quamuis perſonam ratione & intellectu præditam, poſſe adiurari, quia quælibet talis perſona poteſt interpoſitione diuini nominis vrgeri, vt aliquid faciat vel omittat. Atque ita etiam Dæmon poteſt adiurari: non quidem petendo, & humilirer deprecando; ſed imperando. Vel, vt Tertullianus loquitur lib. de anima, cap. 57. *non inuitatoria operatione, ſed expugnatoria dominatione.* In quam rem multa Pamelius locis quæ ipſe ibi deſignat, & ad epiſt. 76. Cypriani num.54. Itémque Thyræus lib. de dæmoniacis à cap. 41. & lib. de locis infeſtis, capite 53. Vbi tamen num. 11. admittit, fas eſſe vti adiuratione deprecatoria erga ſpiritus, de quorum nequitia aut bonitate non conſtat. Quod non admitto, cùm huiuſmodi ſpiritus, ferè ſint mali Dæmones; ideóque ſemper ſubeſſet periculum impendendæ malo genio deprecationis, qui tamen non aliter quàm imperio diuinæ autoritatis interpoſitione munito, adiurandus eſt. Id autem tametſi repugnantibus recentioribus Soto 8. de Iuſt. q. 3. art. 2. Sanche 2. in Decal. cap. 42. numer. 21. Suare lib. de ſuperſt. cap. 18. numer. 8. Leſſio lib. 2. de virt. cap. 44. num. 46. admiſerim licere etiam præcipiendo Dæmoni ſuperiori, vt inferiorem pellat. Hoc enim non eſt beneficium à iurato hoſte noſtro quærere, vt iidem recentiores obiiciunt, ſed in maius vtriuſque Dæmonis opprobrium bella inter ipſos ciere. Quo animo plerique ſanctitate florentes viri, à Dæmonibus varia extorſerunt, quæ materialiter videri poterant beneficia. Nec plura de diuino cultu per aſſumptionem alicuius rei diuinæ.

CLASSIS SECVNDA ACTVVM PROXIME' RELIGIONI OBIECTORVM,

Continens actus noſtros, queis Deus colitur.

Sequitur cultus per vſurpationem actuum noſtrorum, ac primùm corporeorum, exhibitorum Deo ex affectu ipſum colendi, eique deferendi has veluti notas ſubmiſſionis: non ad proprij honoris affectum nimium minuendum, quod eſſet humilitatis; ſed ad honorem Deo exhibendum, quæ eſt ordinaria adoratio. Hanc enim, vt Anaſtaſius Epiſcopus Theopoleos in 7. Synodo, actio. 4. appellat, *emphaſim honoris*, indubitatum eſt, vt plurimùm conſiſtere in actibus externis, quibus tanquam ſuperiori, vt rectè addit S. Auguſt. lib. contra ſerm. Arrian. cap. 23. honor defertur exteriùs per varios illos actus, quos Ariſtoteles 1. Rhet. cap. 5. recenſet. Quos omnes, eſſe ex ſe pios & ſanctos, neceſſe eſt. Illæ enim actionum humanarum externarum ſordes, ne commemorandæ quidem, quibus Ethnici quidam Phœnices apud Euſeb. 3. de vita Conſtan. cap. 53. & 56. & Ægyptij apud eundem ibid. lib. 4. cap. 25. Numen ſe placare & colere mentiebantur. Inquinamenta illa erant & corporum & animorum, non externus Numinis cultus. Hunc enim ex ſe ſanctum eſſe oportet, & dimanare à præſuppoſito interno affectu colendi.

Quæ duo ſemper coniungo; quia merè externa adoratio, ludibrium duntaxat adorationis, aut

perſona

perſona tantùm vel larua eſſet, non autem vera adoratio. Imò S. Auguſt. lib. de cura pro mortuis, cap. 5. velle videtur externos illos actus eatenus tantùm conferre ad Dei cultum, quatenus per eorum exercitium, concaleſcit interior colendi affectus, & creſcit. Ait enim. *Orantes, de membris ſui corporis faciunt quod ſupplicantibus congruit: cùm genua figunt, cùm extendunt manus, vel etiam proſternuntur ſolo, & ſi quid aliud viſibiliter faciunt; quamuis eorum inuiſibilis voluntas & cordis intentio, Deo nota ſit, nec ille indigeat his indiciis, vt humanus ei pandatur animus. Sed his magis ſeipſum excitat homo ad orandum, gemendúmque humilius atque feruentiùs. Et neſcio quomodò cùm hi motus corporis fieri, niſi motu animi præcedente non poſſint, eiſdémque rurſus exteriùs viſibiliter factis, ille interior inuiſibilis, qui eos fecit augetur, ac per hoc cordis affectus, qui vt fierent iſta, præceſſit, quia facta ſunt, creſcit. Veruntamen ſi eo modo quiſque teneatur, vel etiam ligetur, vt hæc de ſuis membris facere nequeat, non ideò non orat interior homo, & ante oculos Dei in ſecretiſſimo cubili vbi compungitur, ſternitur.* Quanquam autem non diffiteor, externos illos actus veluti conſperſos ab internis, continere ſanctum & religioſum exercitium, & in ſeipſis quoque fieri veræ adorationis materiam: Tamen niſi interni illi actus præcederent, non eſſent idonei ad honorandum Deum. Externo ergo honori, qui Deo tanquam ſuperiori exhibetur, iuncta interna ſubmiſſio honorandi animo, prodita per actus illos externos, adorationem externam conſtituit.

253. Sunt qui huiuſmodi externam adorationem, omnem omninò Dei adorationem complecti dicant: eo quòd in ea ſola, cerni putent quod eſt de ratione adorationis iuxta Damaſc. orat. 1. & 3. de imagin. nempe ſpecialem ſubiectionem in cultum Dei immediatè & formaliter deſtinatam. Hoc internis quibuſvis actibus negandum putant; quippe qui immediatè reſpiciant aliquid aliud. Non enim intellectio vlla quam de Deo formamus, accommodata videtur ad ſpecialem hanc ſubiectionem Deo teſtandam, cùm ex natura ſua ſit tantùm perceptio obiecti, non ſubmiſſionis argumentum. Et idem de actibus voluntatis, proportione ſeruata pronunciant. Ita Vaſques 3. p.d. 93. cap. 2. & 4. Et videntur annuere qui adorationem collocant in actu externo, vt Valent. 2.2. d.6.q.3.p.1. & 2. ac Leſſius lib. 2. de virt. cap. 38. num. 4.

His Autoribus concedo, vt plurimùm, & quaſi connaturaliter loquendo, ita rem habere: eo quòd de ſolis actibus externis ex affectu interno prodeuntibus, verum ſit, eos ad nullum alium vſum ex inſtitutione ſua deſeruire, quàm ad teſtandam ſubiectionem, nullâque alia honeſtate ex ſe fulgeant. Non tamen admitto, internos quoſvis actus ab externis prorſus auulſos, eſſe omnino incapaces, vt aſſumantur tanquam notæ ſubmiſſionis in cultum Dei, intima quæque peruadentis. Quid enim vetat, bonos pleroſque actus, etiam ſuapte natura aliò ſpectantes, aſſumi tamen ab homine, ad ſubiectionem Deo teſtandam? Pleroſque dixi, non omnes. Quamuis enim omnes boni actus poſſint ad Dei cultum aſſumi iuxta Apoſtoli monitum; non tamen ad teſtandam ſubmiſſionem, vt patet de actibus Eutrapeliæ & Temperantiæ. Nihil igitur eſt quod vetet, bonos pleroſque actus, ad teſtandam ſubiectionem non ineptos, & ad id proportionem aliquam habentes, tametſi alium finem ſuapte natura reſpicientes: tamen libera voluntate aſſumi ad iſtum finem, Dei ſubmiſſione noſtra honorandi, indéque effloreſcere honorem ac cultum Dei.

254. Hoc aliqui confirmát ex Intelligentiis: quas nemo negauerit exercere Dei adorationem, toties id teſtantibus ſcripturis. Et tamen cùm ſint meri ſpiritus, non aliter eam exhibere poſſunt, quàm per internos actus, quibus nullus alius iã internus finis ſuapte natura præfixus eſt, quàm Numinis colendi. Hac tamen probatione non vtor, quòd videam facile eſſe reſpondere, Intelligentias proportionalia noſtris corporeis ſubmiſſionis argumentis poſſe præbere; deputatis ad id ex pacto certis propriæ ſubſtantiæ motibus localibus, vt Suares etiam cenſuit tract. 2. de Relig. l. 1. c. 1. n. 10. & 11. Et faciliùs etiam dici poſſet, Intelligentias vſurpare ad eum finem, certam propriæ ſubſtantiæ locationem, per modi extenſionis, qui eas loco coaptat, contractionem vel expanſionem, ea forma factam, quæ correſpondeat ei ſitui quem habemus, cùm nos alteri demittimus. Quidni enim ex pacto ſaltem, & inſtitutione Intelligentiis comperta, id habere poſſit ea modi Intelligentiam extendentis, efformatio? Nã hæc aut illa locatio, per aliquã modi extẽſionis variationẽ, in Intelligẽtiæ arbitrio ſita eſt.

Itaque firmior probatio, qua oſtenditur actus merè internos poſſe in Dei cultum cedere, & tanquam notas humanę erga Deum ſubmiſſionis vſurpari, ex eo duci poteſt; quòd recogitatio diuinæ excellentiæ, noſtręque ad eam debitę ſubmiſſionis, aſſumi poſſit ex affectu honorandi Deum, ſuámque illi ſubmiſſionem teſtandi. Quod pulchrè expoſuit Scotus in 3.d.9.q.vnica, *litera A.* annuítque Leſſ. l.2.de Iuſt.c.36. n.6. tametſi adorationem in ſolis externis ſignis ex affectu colendi exhibitis ſtatuat, vt retulimus. At quidni his quoque ſignis nomen adorationis tribuamus, ſi rationem eius participant, cùm ad eum, quem dixi, finem vſurpantur? Idem argumentum peti poteſt ex complacentia in ſubiectione ad Deum, gaudendo quòd tanto domino ſubſimus. Itémque ex admiratione diuinæ ſummæ maieſtatis, & ex timore reuerentiali expoſito cùm de affectibus. Omnes quippe hi actus, tametſi ſuum aliquem veluti internum finem habent, peculiarem & diſtinctum ab hac ſubmiſſionis conteſtatione, in qua conſiſtit cultus adorationis: tamen ordinari extrinſecùs ad eum poſſunt. Nam ſi promiſſio, quamuis pro fine interno tantùm habeat vinculationem, & illaqueationem voluntatis, tamen aſſumi poteſt ad colendum Deum, vt perſpicuum eſt ex voto: quidni etiam finem diuini cultus, ac etiam conteſtationis, noſtræ ad Deum ſubmiſſionis, iiſdẽ actibus apponere licebit?

255. Verum tamen eſt, quod antè monui; nempe adorationem humanam, quaſi connaturaliter & vt plurimùm, in externis actionibus ei tantùm conteſtationi deſeruientibus conſummari. Et ita apud Ethnicos adoratio dicta eſt ab admota ad os manu, poſt contacta ſigillaria, vt multis prolatis docet Lipſius 6. electorum, c.6. Addebatúrque circumactio corporis, quam paucis attigit Plinius l. 28. c. 2. *In adorando, dexteram ad oſculum referimus, totúmque corpus circumagimus: quod in læuum feciſſe, Galliæ religioſius credunt.* Rationem illius adorantium circumactionis, Plutarchus in Numæ vita, ex aliorum ſententia profert, imitationem cœleſtis motus. Qua ratione improbata, addit aliam ex mente ſua: quòd ea eſſet tẽpli poſitura, vt ingredientis & Numen ſalutantis facies, ad occaſum obuerteretur. Ideóque ait ſalutato Numine, circumactum fuiſſe precantis corpus, vt pars mũdi vnde Sol oritur, veluti ſalutaretur, indéque ad precationem perficiendam fieret regreſſus. Addit etiam rationem aliam; ſignificatum fortaſſis ea mutatione & rotatione corporis, omnia in orbe rotari; & noſtrum eſſe, quò volverit vitam noſtrã Deus, ibi quieſcere. Quò etiã refert Ægyptias in templis rotas, de quibus alibi ex Clem. 5. Strom.

Obſeruandum porrò eſt, hos actus, pro varia Dei inſtitutione, aut vſu recepto populorum, magis, aut minùs, vel etiam nullatenus, idoneos eſſe ad finem de quo agimus. Sic enim in his regionibus, vſus fert, vt honoratioribus ad nos accedentibus aſſurgamus, vel detracto pileo exhibeamus honorem. Apud Sinenſes autem, vtrunque probro verteretur. Nam honoratioribus ad eos aduentantibus, ſedent in ſignum reuerentiæ. Pileum autem capite detrahere, ſuſpendioſorum duntaxat eſt apud eoſdem. Similiter alicubi ad dextram, alibi ad ſiniſtram incedere, honorabilius ducitur. Nec aliter de aliis plerisque externis venerationis argumentis, eſt philoſophandum. Vt rurſus dicam agens de externis obſeruantiæ actibus. Quia enim actus externi ad honorem vel ignominiam alterius non pertinent, niſi prout ſunt voluntariæ notæ interni affectus, & exiſtimationis quam de aliis formamus, eos magni vel parui facientes, aut honorare vel ignominia afficere propoſitum habentes: idcircò ſicut ea horum ſignorum deputatio ad cultum, poteſt variari per vſum communem, aut legem ſuperioris: ita etiam actus illi externi, alicubi poſſunt eſſe honoris argumenta, non item alibi: Vel vno tempore poſſunt ad vnum finem deſeruire, ad quem poſteà erunt inidonei.

Oratio & votum, huius claſſis actiones defenſa, contra Philoſophaſtros.

256. Præter externos & internos adorationis actus quibus Deus colitur, dantur interni aliqui actus noſtri religioſi, ſiue Dei cultum continentes, qui partim intellectui & voluntati inſident, vt oratio; partim voluntati, vt votum. De quibus actibus, quia à Philoſophis quoque non ſunt prætermiſſi, ſilere omninò non poſſumus. Ea tamen parcitate de eis agemus, quæ huic inſtituto accommodata eſt: & nudum naturæ lumen, quo hîc dirigimur, affectabimur. Dimiſſis ergo aliis actibus ſuperiorum harum potentiarum, quibus adorari atque coli poſſe Numen, proximè admiſi: hæreo quoad intellectum & voluntatem in oratione, & quoad voluntatem in voto. Eſſe enim earum facultatum hos actus, ſtatim exponam.

Præmittendum verò eſt, vtrunque hunc actum directum in Deum, & honeſtiſſimum eſſe & religioſum, quatenus cultum Dei inſignem continent. Oratio quidem, ſeu petitio, ob humilem ſubmiſſionem ad Deum, qui ſuperior, & ad opitulandum flexilis ac potens agnoſcitur, addita paupertatis noſtræ confeſſione, vt optimè notat Caſſianus coll. 10. cap. 11. & elegantiùs etiam Auguſt. ſerm. 15. & 41. de verb. Dom. omnes, quando oramus, tanquam mendicos Dei ante ianuam magni Patris familias ſtantes, deſcribens. Non enim hîc agimus de petitione creditoris à debitore, quæ non eſt oratio, ſed exactio: ideóque ſubmiſſionem ad debitorem minimè importat. Alia in eandem ſententiam ad orationis decus & ſummum fructum; nominatimque ex ſummo cultu qui per eam Deo defertur, cumulatè dabunt Climacus toto gradu 28. Nyſſ. homil. 1. in oratio. dominic. Damaſc. 2. parallel. cap. 15. Votum autem cedit in Dei cultum, quatenus homo abdicatione rei ſuæ, ac præſertim voluntatis quam Deo obligat, Deum honorat, vt magis patebit ex iis, quæ dicemus de honore, qui Deo impenditur exhibitione oblationum & decimarum.

257. Scio non defuiſſe Philoſophos orationis hoſtes, vt Rupertus refert lib. 5. in Matth. in cap. 6. ad illud: *Scit Pater veſter, quid opus ſit vobis, antequam petatis eum.* Et Valdenſ. tom. 3. libro 1. cap. 13. ex Hieronymo ad eundem Matthæi locum. Cyrenaïcos fuiſſe, ait Clemens 7. Strom. capit. 4. & Peripateticos Origenes, 2. contra Celſum, nempe non omnes, ſed aliquos ex S. Thoma 3. contra Gent. cap. 96. Hos ergo Philoſophaſtros, referunt, orationem prorſus abrogaſſe, ſiue quia orationem eſſe nullius vtilitatis cenſuerunt; ſiue quia illam actum honeſtum eſſe, atque adeò etiam religioſum inficiati ſunt, eo quòd qui orat, videatur ſupponere, Deum eſſe inſcientem neceſſitatis noſtræ, quam alioqui non proponeremus. Deinde vt argumentatur Max. Tyrius ſermone 30. ſi qui perit eſt indignus, ne petendo quidem impetrabit: Si dignus, etiam tacens accipiet. Quid quòd oratio connititur contra antecedens Dei decretum & præſcientiam, quam homo non niſi ſacrilegè, tentet falſam ac nullam efficere? Tentat autem qui orat. Subindicat hanc argumentationem Epictetus apud Arrian. lib. 2. cap. 7. poteſt tamen benignam interpretationem admittere, quam poſteà dabo. Idem longo tempore pòſt fuit Vvicleffi grunnitus apud Valdenſem allegato loco, & apud Caſtrum v. *Oratio*, hær. 4.

Alios refert idem Caſtro v. *Votum*, initio, voti honeſtatem inficiatos, quòd ea voluntatis ad exequendum neceſſitatio ob iniectum voto vinculum, non modò temeraria & imprudens videatur, ſed etiam noxia, quippè quæ fructum, ex libertate ſoluta & ſibi relicta prouenturum, præcludat. Addit Ioannes Serranus Sectarius, in argumento quod præfixit Alcibiadi 2. Platonis, hanc eſſe craſſam & ſtupidam vecordiam, lumini naturali repugnantem, exiſtimare ſe ſuis beneficiis ac donis demereri ac conciliare poſſe Deum, vt quædam ſit inter Deum & hominem ἐμπορικὴ, vt Socrates in Euthyphrone loquitur, id eſt dandi & accipiendi mutuum quoddam commercium ex ſtipulationis formula: *Do vt des*, quem ille craſſum Dei cultum, quo vniuerſam niti ſuperſtitionem affirmat, exagitari vult à Platone toto illo Alcibiadis 2. Dialogo. Quæ quamuis à Sectario vniuersè in merita bonorum operum, quæ Catholici admittimus, intorqueantur; ſigillatim tamen diriguntur in cultum Dei per vota, quibus de Sectarij ſententia ablandiri nos Deo, collatis ei beneficiis, hoc eſt re gratis promiſſa & exhibita, eúmque obligare cenſemus: non aliter cum Deo agentes, vt eſt apud Tyrium ſerm. 30. quàm plebs cum magiſtratu, quem muneribus corrumpit. Cùm tamen, vt idem Nouator ibidem axiom. 11. ſubdit, *poſitum ſit in mero Dei arbitrio, dare hominibus, quod ipſis ſit vtile futurum, non verò vt homines poſſint id à Deo emereri.* Quod tanquam Platonis effatum profert.

Adiuncti abuſus ſeponendi.

258. Hîc ego priuſquam machinas aduersùs orationem ac votum intentatas diſiicio, admonendum cenſeo; aduenisse his actibus vitio mortalium corruptelas quaſdam, ex quibus actum cui acceſſerunt improbare, iniquiſſimum fuerit. Cùm tamen ex iis qui in actus propoſitos infeſti fuere, non nemo inde eos impetat, vel impetere videatur, & tamen omnis ea inimicæ diſputationis adornatio, abuſum duntaxat appoſitum petit, non ipſum actum cui apponitur. Sic votum, apud Platonem malè audire videtur: cùm tamen apud eum damnetur duntaxat quorundam inſana exiſtimatio, de qua latè Simplicius in cap. 38. Enchiridij Epicteti, q. 3. vbi latè diſputat de vulgari

ſuæ

ſuæ ætatis hominum ſententia: profitentium ſe ob hoc vota facere, & aliquid ex multa vberique rapina Deo elargiri, vt quoad reliquam ſummam eſſent indemnes: aut vt pro quibuſuis facinoribus impuniti eſſent. Deum enim, muneribus & donariis deduci à ſententia, ſtatuebant; & votis delinitum, poteſtatem quidlibet impune agendi hominibus facere. Quam Deo indigniſſimam opinationem damnat Plato 10. de leg. & aliis locis, quæ latè collegit Iauellus in epito. Philoſophiæ Platonicæ, tractat. 1. capite 3. fuſéque ibidem exagitat Simplicius: concedens, poſſe quidem Deum, interuentu votorum, & munerum, ac pœnitentiæ, conciliari peccatoribus, ſi illi hæc munera offerant pertæſi vitam priorem, eámque retractent: At ſi non niſi ad omnem vitæ licentiam obtinendam munera offerant, exoſos Numini & inuiſos eſſe: non ob anteriores duntaxar culpas, ſed vel hoc vno nomine, quòd Deum votis ac muneribus deduci à Iuſtitia poſſe, peſſimè ſtatuant.

Philo idem damnat in pleriſque ætatis ſuæ lib. de plantatione Noë, vocátque *homines vix expiabiles*, & his verbis eos appellat. *Non corrumpitur iſtis, ô vos quicunque tandem eſtis, Dei tribunal: ſed omnes malè ſibi conſcios, etiamſi centum boues quotidie immolent, auerſatur. Inſontes vero etiamſi nihil ſacrificent, amplectitur. Gaudet enim Deus aris nullo igne calentibus, quas cingit virtutum chorus, non iſtis flagrantibus flamma, quam prophanorum accenderunt profanæ victimæ, in memoriam reuocantes ſingulorum errata & ignorantias. Sic enim alicubi Moſes dicit, peccati admonere ſacrificium.* Optimè item eoſdem feriunt illa Dionis, orat. 1. *Quicunque cùm malus ſit, ſe diis placere poſſe putat*, (nempe, multis congeſtis donariis, ac votis cumulatis,) *eo ipſo primùm, iam pius non eſt: Aut enim fatuam, aut prauam, ſtatuit eſſe diuinitatem.*

259. Non diſſimiliter dum in oratione, damnatur à nonnullis ea corruptela, qua aliqui, Deum ad poſtulata impia aut indigna fatigant; eóque nomine oratio malè audit; videtur oratio improbari: Cùm tamen non niſi illa, quam dixi, orationis abortio, improbetur. Hoc eſt illud multiloquium, quod in Ethnicis orantibus carpit ipſe Chriſtus Matth. 6. Neque enim, quod ibi Ethnicis ipſa veritas vitio dat, poſitum videtur fuiſſe præcipuè in profuſione verborum, & multarum rationum allegatione ac inculcatione, quaſi ad infigendam Numini immemori, petitionem, aut etiam blandè per eam verboſitatem, deducendo à ſententia, dum flumine illo orationis obrutum, non ſinitur ad rationes negandi aduertere; quæ eſt quorundam multiloquij illius Ethnici interpretatio. Multò minùs quod alij opinati ſunt, admiſerim reprehenſos fuiſſe multiloquij inter orãdum Ethnicos, quòd inualuiſſet apud eos exiſtimatio, quò plura clarioréque voce loquerentur, faciliùs ſe à Deo exaudiendos; quod vnde habeatur, non apparet. Sarcaſmus enim Eliæ pſeudoſacerdotes Baalis ad voce contendendum excitantis, quo id inſinuari volunt; id reuerà non fert: ſed continet duntaxat iocum amarum in miſeros illos, qui fruſtra hactenus preces ad falſum Numen prodegiſſent, à quo negat Elias exaudiendos, vel ſi vocem attollerent valentiſſimè, quòd falſum Numen, ſurdum etiam eſſet. Aptiùs proferri in eandem ſententiam poſſet illud ex cap. 6. Baruch, v. 31. *rugiunt clamantes contra Deos ſuos, ſicut in cœna mortui.* Verùm quid hoc vel ad aſtruendam eam exiſtimationem Gentilium, de exauditione promptiore elatiùs & elatiùs loquentium: vel ad explicandum multiloquium de quo agimus?

Itaque rem attigiſſe videtur Gregorius Nyſſenus orat. 1. in orat. domin. oſtendens Chriſtum in Ethnicis multiloquium, ſiue nouata (vt ait,) voce battologiam ſugillaſſe: Hoc eſt, ineptam petitionem aſſiduè ac crebrò repetitam, qua Deus rogatur, vt ad ſtultum votum inclinatus res inanes elargiatur, & eius qua oratio inquinatur fœditatis, particeps fiat, quod prolixè admodùm exponit & explodit Nyſſenus. Tandémque poſt longam diſputationem eò pertinentem, ita vniuerſam concludit. *Quoniam igitur proprium eſt eorum, qui ſpem non habent, vt præſenti vitæ adhæreſcant, & addicti ſint, rectè ſuperuacua ac vana deſideria, quæ voluptati addicti per orationem ſe confecturos ſibi eſſe putant, Gentilium eſſe, ſermo dicit, exiſtimantium ſe de rebus abſurdis aſſiduè ac ſeduſò rogando, conſecuturos eſſe; vt Numen diuinum eis ad res non rectas, neque neceſſarias, auxilio ſit. Exiſtimant enim, (inquit,) ſe propter multiloquium ſuum exauditum iri.* Eodem modo vaniloquium illud & battologiam, expoſuit S. Chryſoſtom. tom. 5. Græcol. ſerm. 10. qui eſt *de inſtituenda ſecundùm Deum vita.*

Conuelluntur quæ adducta ſunt aduersùs orationis honeſtatem & religioſitatem.

260. His præmiſſis, non erit difficile ſtirpitus euellere, quæ propoſita ſunt in confirmationem erroris tam apertè pugnantis cum ratione naturali circa orationem. Docet quippe naturalis ratio, orationem non eſſe narrationem ignoranti factam, ſed humilem rogationem, vt Rupertus ſuprà optimè diſtinxit. Docet item naturalis ratio, Deum indignis multa liberaliter elargiri, præſertim ſi petant. Ita enim decet ſummam liberalitatem cum ſumma benignitate coniunctam. Pleriſque autem dignis, vel potiùs non indignis, quibus aliquid conferatur, decreuiſſe quædam non dare, niſi interuenientibus precibus. Ad hanc normam exigenda ſunt, quæ ad hoc argumentum reſpondet Clemens Alexandr. 7. Strom. cap. 4. verbis illis: *Omninò nouit Deus, eos qui bonis digni ſunt, & qui non. Vnde dat ea quæ ſingulis conueniunt. Quamobrem indignis, etiamſi ſæpè petierint, non dabit. Dabit autem ſcilicet, iis qui ſunt digni. Non eſt tamen petitio ſuperflua, etiamſi bona dentur abſque oratione.*

Docet denique naturalis ratio, illa prorſus antecedentia diuina decreta, veréque inexorabilia, ac veluti Deo ineluctabilia fata, nulla eſſe quoad res ad liberi arbitrij iura ſpectantes, vt monſtratum eſt in Naturali Theologia, cùm de diuina prouidentia ſermo eſſet, vbi etiam diuinum intellectum, eiúſque ſcientiam conſiderando, oſtenſum eſt, & ſuprà in hoc ipſo Opere latè confirmatum tractando prætenſos obices libertatis, præſcientiam diuinam nullatenus temerare libertatem creatam. In his verò quæ apud Deum fixa ſupponerentur, ignoratio probabilis, eximeret orationem à culpa. Atque ita euertuntur omnia fundamenta erroris honeſtatem religioſam negantis in actu orationis: ratúmque manet commercium illud, quod nos inter & Deum, per orationem initur, vt Rupertus ſuprà loquitur, poſt Boëtium 5. de conſol. proſa 3. neque inhoneſtum eſſe, neque inane: dummodò non ita oratione niti velimus, vt abiiciamus ipſi omnem curam ex parte noſtra, aſſequendi quod oratione poſcimus.

In hanc rem eùm luculenter diſſerant Eccleſiaſtici tractatores quàm plurimi, & ſcitè Clem. Alex. 7. Strom. cap. 4. placet tamen Chriſtianis omiſſis, ex vno extraneo, nonnulla adſcribere. Is eſt Hierocles ad v. 47. Pythagoræ: vbi homo

gentiliſſimus, latè, ac ſi nonnulla Pelagij errorem ſubolentia abſtergantur, aptentúrve ad veritatem, peropportunè in hanc ſententiam di[illegible]erit. *Etiamſi*, inquit, *electio bonorum in nobis* [illegible] *quod in nobis eſt, à Deo habemus: ab ipſo* [illegible] *xilium petendum eſt, & perfectio ſenſibilium. Sic* [illegible] *quidem noſtrum, ad acquirendas res bonas, ita eſt, ac ſi manum ad captanda bona extenderemus, quæ à Deo proficiſcuntur, & dari videntur: quaſi ipſe Deus ſit fons largitionis bonorum. Homo enim, naturaliter bona petit: Deus verò, rectè petenti largitur. Ac preces noſtræ ſunt quaſi medium quoddam inter nos petentes, & Deum largientem: quæ cauſam, nos ad ipſum eſſe producentem, & ad benè eſſe perficientem, attingere videntur. Quo pacto autem quis bona capiet, ſi Deus non dederit? Quo pacto etiam daret id quod largiri conſueuit Deus ſponte volenti, & tamen non petenti?* Hîc cauenda fouea. Abſit enim vt philoſophico illo typho quem in Stoicis Auguſtinus toties culpat, (& cuius exſors non videtur hoc loco Hierocles,) inflati turgentéſque dicamus, boni noſtri totius fontem primum in nobis eſſe, nóſque anteoccupare Deum, à quo petentibus & aduocantibus porrigatur benigna manus, quòd abſquè ea perficere bonum nequeamus, quamuis illud ex nobis inchoare, & languidè velle poſſimus. Imò verò ne inchoare quidem quomodolibet boni quicquam valemus, abſque benefica Numinis largitate, primas ſibi ſemper vendicante, in eo ordine ad quem pertinet actus bonus qui eliciendus eſt. Sed de his pleniùs in Diſquiſitione noſtra de initio ſalutis in cauſa Valeriani Cemeliēſis, vbi quo pacto hæc Hieroclis, & ſimilia aliorum dicta, ſint condienda, monſtratum eſt. Concludit Hierocles. *Vt igitur nec nudo verbo preces faciamus, ſed eas opere firmemus, neque in noſtris operibus ſolùm confidamus, ſed à Deo auxilium petamus: & tanquam formam materiæ, preces operi imprimamus, vt id totum quod facimus, precemur, & quod precamur faciamus: Ea coniungens, (inquit Pythagoras,) accede ad opus, orans Deos vt conficias. Neque enim ſedulos nos ad bona eſſe decet, tanquam in nobis foret, etiam ſine Dei auxilio, illa perficere poſſe. Neque nuda verba ſufficiunt, ſi nihil ad acquiſitionem rerum humanarum afferamus. Sic enim vel impia virtute, ſi ita dici poteſt, vel ſine opere precibus vteremur, quorum alterum virtutis ſubſtantiam, alterum precum efficaciam deſtruit.*

261. Satis de erroneis illis contra orationis honeſtatem fundamentis, quæ naturalis ipſa inclinatio, in quibuſvis periculis ſatis refellit, vt benè expendit Nemeſius cap. 44. de homine. Eadémque generis humani communis ſenſus conuellit, vt benè notauit Seneca 4. de Benef. cap. 4. In hunc enim errorem planè cadunt illa eius verba, quibus Epicureos, Deum noſtri negligentem & à mundo auerſum comminiſcentes inſectatur. *Hoc qui dicit, non exaudit precantium voces, & vndique ſublatis in cœlum manibus vota facientium priuata ac publica. Quod profectò non fieret, nec in hunc furorem omnes mortales conſenſiſſent, alloquendi ſurda Numina, & inefficaces Deos; niſi noſſent, illorum beneficia nunc vltrò oblata, nunc orantibus data, magna, tempeſtiua, ingentes minas interuentu ſuo ſoluentia.*

Ac etiam quæ aduersùs ſimiles voti dotes. Plato à Caluiniſmo impacto, purgatus.

Nec minùs facilè diruitur, quod pro errore contra voti honeſtatem & religioſitatem obtruſum eſt. Neceſſitas enim benè operandi, quam voluntas ſibi ipſi ſponte iniicit, non tollit aut minuit eam libertatem, quæ eſt meriti fundamentum, hoc eſt indifferentiam actiuam voluntatis: ſed tantùm tollit libertatem ab obligatione, quæ libertas nihil ad meritum iuuat: imò eius ablatio per voluntariam talis obligationis iniectionem, ingens meritum confert, vt pulchrè docuit S. Anſel. l. 2. cur Deus homo, cap. 5. & S. Thomas opuſc. 17. & 18. vtrobique cap. 12.

262. Quod addebat Sectarius, calumniæ & mēdacij plenum eſt. In primis enim nemo noſtrûm, beneficia ſe in Deum conferre putat, rectè operando. Bonorum enim noſtrorum, non eget Deus: Tantúmque à beneficio accipiendo abeſt diues illa & opulentiſſima natura, quantum in omnes benefica eſt, omnes ſibi obſtrictos habens, iugi & larga bonorum ſuorum profuſione. *Nc ipſa quidem*, ait S. Auguſt. 10. Ciuit. cap. 5. *Iuſtitia hominis, Deum egere credendum eſt, totúmque quod rectè colitur Deus, homini prodeſſe non Deo. Neque enim fonti ſe quiſquam dixerit profuiſſe, ſi biberit, aut luci, ſi viderit.* Similia tradit epiſt. 49. q. 3. & optimè epiſt. 5. Sed & Porphyrius l. 2. de abſtin. Sic monet. *Fas non eſt, hominem cum Deo iſta oratione vti.*

Si memineris benè affectus, & me ames,
Iam diu ceſſo amare, retribue gratiam:
Huius enim gratia, hoc tibi contuli beneficium.

Deo iſta non congruunt. Quocirca Plato viro quidem bono prodeſſe ait, cum Deo ſemper colloqui precibus, votiuis donariis, ſacrificiis & omni cultu. Viro autem improbo, fruſtra adhiberi multam circa Deos diligentiam. Et tamen ſi Deus miniſterij egens eſſet, eique prodeſſent noſtra opera ex ſe bona, æquè ea acciperet, vndelibet offerrentur. Idem ex Platone notat Clemens Alexandrinus 5. Strom. cap. 3. & Simpl. ad cap. 38. Enchir. Epict.

Sed omninò luculenter Philo lib. quòd deterius potiori inſidietur, quem adſcribo ad plenam huius fatuitatis conuulſionem. *Nullius indiget, nec plenus ille Deus, pater omnium, nec illa ſumma perfectiſſimáque ſapientia eius, mater mundi. Quo fit, vt qui hos colunt, non eis quippe nulla re indigentibus, ſed ſibi proſint maximè. Nam ſcientia equos canéſve curandi, ipſis animalibus vtilis, parat hominibus neceſſaria, ni faciat, diſceſſura ab officio. At pietas, ad cuius curam pertinet Deum colere, nefas eſt, vt dicatur aliquid conferre, quo iuuetur Deus. Nihil enim eſt quod eum adiuuet rei nullius indigum. Nec in rebus quicquam eſt, quod ſe potiorem iuuare queat, ſed è diuerſo cuncta indeſinenter iuuantur ab ipſo. Itaque dum pietatem dicimus eſſe erga Deum obſequium, intelligendum eſt tale quoddam miniſterium, quale ſerui præſtant dominis, impigrè iuſſa peragendo. Sed hoc intereſt, quòd domini quidem indigent miniſterio. Deus autem non indiget. Itaque illis quidem prodeſt miniſterium. Ad hunc nihil inde redit, præter voluntatem pietatis indicem. Nihil enim in hoc Domino inuenitur, quod profectum acceſſionémque recipiat, cùm omnia iam inde ab initio, ſint optima. Verùm ipſis maxima prouenit vtilitas, qui in eius familiaritatem ſe inſinuant.*

Deinde falsò nobis affingitur à ſectario, quòd dicamus, Deum nobis à nobis obligari, cùm ipſe duntaxat gratis & liberaliter ſe obſtrinxerit, iuxta illud Auguſtini in Pſalm. 83. *Debitorem Dominus ipſe fecit ſe, non accipiendo, ſed promittendo. Non ei dicitur; redde quod accepiſti, ſed, redde quod promiſiſti.* Et ſerm. 16. de verbis Apoſtoli. *In his quæ iam habemus, laudemus Deum largitorem: in his quæ non habemus, teneamus debitorem. Debitor enim factus eſt, non aliquid à nobis accipiendo, ſed quia ei placuit promittendo.* Similia paſſim Patres reliqui.

Præterea quod itidem nobis ex Platonis diſputatione obiicit Sectarius, eſſe Deum inter ac nos, commercium quoddam vendendi & emendi,

dandi

dandi & accipiendi, ex diuina voluntate nobiſcum miſericorditer circa hoc paciſcente ; hoc quidem, ſi ſordes & defectus humani mercimonij, eúmque affectum , Deum muneribus veluti corrumpendi excludas , quem tantùm Socrates inſectabatur: hoc inquam commercium ſic defæcatum , neque indecorum Deo eſt , neque Auguſtino & aliis Patribus incompertum. Multa eorum loca , id diſertiſſimè ferentia , proferre liceret , ſi res ferret. Videſis Auguſtinum ſerm. 22. de verb. Apoſtoli, & in Pſalm. 68. Baſil. homil. in princ. Prouerb. & planè luculenter Chryſoſtomum homil. 9. de pœnit. *ſub medium.*

Ad extremum , per calumniam & mendacium, Sectarius Platoni & Socrati Caluiniſmum illinit, à quo abſunt quàm longiſſimè. Certè ſub finem Dialogi citati , vbi ex parte habetur axioma quod Nouator protulit , non dicitur , *homines non poſſe à Deo emereri , quod vtile ipſis ſit futurum , ſed id dare, in mero Dei arbitrio eſſe poſitum.* Sic enim rueret omne ſtudium , non modò vouendi , ſed etiam precandi. Vt quid enim à Deo petam , ſi infructuoſum eſt petere , nec Deus rationem vllam habiturus eſt petitionis exhibitæ? Tantùm itaque ibi dicitur, Deum aliquando dare petentibus, aliquando negare quæ rogant : quod eſt veriſſimum , & ipſi homini ſæpè vtiliſſimum , vt eodem loco Plato diſputat : cùm ſæpè homines petant nocitura, ſiue quia malo æſtu vitiati affectus , ſiue quia errore ad petendum aguntur.

263. Reliquam imò vniuerſam Platoni impactam à Sectario calumniam , non aliter depellam, quàm adſcriptione ipſorummet Platonis verborum , ex ipſiuſmet calumniatoris interpretatione, quæ ſic habet. *Non vt arbitror , huiuſmodi eſt Deorum natura , vt donis concilietur , veluti improbus fœnerator. Sed nos videlicet deliramus , ſi hac ratione , collatis nimirum conſertim muneribus , apud Deos , maiorem quàm Lacedæmonij gratiam , fauorémque nos conſecuturos , ducamus. Graue etenim indignúmque eſſet, ſi dij ad noſtra dona atque ſacrificia reſpicerent , non verò ad animum. Si quis pius & iuſtus nimirum ſit , multò potiùs, arbitror, quàm ad opiparas hus pompas atque hoſtias, quas nihil prohibet , quominùs vel priuatus homo , vel etiam Reſpublica , ſi quibus ſe ſceleribus obſtrinxerint, illata innocentibus iniuria , quotannis exoluant. Verùm enim verò Dij munerum ſordibus minimè capiuntur, ac proinde hæc omnia ſecurè contemnunt ; quemadmodum ait Deus ille , & Deorum vates. Videtur igitur & apud Deum & apud homines ſana mente præditos , Iuſtitia & Sapientia præ cæteris omnibus rebus in pretio eſſe.* Vides quàm procul , à Caluiniſmo Interpretis ſui, Plato abſit : nec aliud velle eo loco quem Sectarius deprauabat , quàm ſpectari à Deo animum potiùs donantis, quàm dona. Id quod infinities etiam apud Prophetas legimus : qui tamen non negant, quin promiſſa quoque & dona noſtra , Deo placeant , cùm primum donum , id eſt , voluntas bona & ſancta , non deeſt.

Orationis ac voti religioſitas, concluditur.

264. Quare maneat , orationem , & votum, actus eſſe honeſtiſſimos. Ideóque cordatiores Ethnici , propoſitas orandi & vouendi remoras, nihil morati , orationem & vota frequentarunt, tanquam actus diuino cultui peridoneos , aptiſſimóſque ad exorandum Deum, à quo omnia in nos bona deriuari non ignorabant , vt apud Theophilum Antiochenum lib. 2. ad Autolycum plerique eorum agnoſcunt ; & benè multi , item Ethnici, apud Leonicum in Sadoleto Dialogo. Nominatim verò Ariſtotelem , pro ægrotantis Nicanoris incolumitate precatum eſſe , & vota nuncupaſſe , memorat Laërtius in eius vita. Audi etiam quæ Tyrius orationis impugnator, diſſert. 30. ſibi obiiciat num. 180. *Atqui, dices, in Piræum ibat Socrates , vt preces funderet , alióſque idem vt facerent , monuit : nec aliud eſt Socratis vita , quàm preces perpetuæ. Etiam Pythagoras precatus eſt , ac Plato , & quiſquis alius libenter Deos ſalutaret.* Mira quædam de Ethnicorum ſapientum oratione incenſiſſima & diuturna , celebrabat Iulianus Apoſtata , vt intelligimus ex his ad eum Nazianzeni verbis , orat. 3. *Laudas quendam eorum , qui non longè ante nos fuerunt , quòd toto die ſtans Soli preces adhibuerit. Fortaſſè id tempus captaras , quo propinquior terris eſſe ſolet , vt orationem contraheret , eámque ſimul cum ipſius occaſu finiret. Quin illum etiam laudibus afficis , qui hyberno tempore , pernox in ſpeculatione quadam ſtetit ; ita vt ne vim quidem frigoris propter mentis abſtractionem ſentiret ?* Hanc ſpeculationem , fuiſſe precationem Potidæatis illius Philoſophi , docet ibi Elias. De Socrate ſimilia leguntur apud Gellium lib. 2. cap. 1.

Seorſim de oratione, quoad omnes eius cauſas. Ac primùm , quæ ratio illius generica.

Placet autem , horum actuum honeſtate & religioſitate ſuppoſita , breuiter aliqua de vtroque ſigillatim adducere è nuda ratione naturali , aut Philoſophis deprompta , ne hic locus , quem Chriſtiani Doctores vberrimum & feraciſſimum campum habent , Philoſophis planè ſterilis & aridus videatur. Orationem ergo , partim intellectui, partim voluntati addixi. Quæ videtur commodiſſima philoſophandi ratio, inter varias quas iniri video , ab iis qui in orationis naturam exponendam diligentiùs incubuerunt. Alij quippe orationem formaliter collocarunt in actu intellectus , vt S. Thomas 2. 2. q. 83. art. 2. & ibi Thomiſtæ , Vaſques 1. 2. d. 49. num. 8. & 3. p. d. 93. num. 11. Et quoad ordinarium orandi modum, qui per conceptus non vltimatos ſiue medios peragitur , Suares lib. 1. de orat. cap. 3. num. 12. Alij eam aſſignarunt voluntati. Ita Medina tractat. de orar. cap. 2. & annuit Suares ſup. cap. 4. num. 2. quoad eum orandi modum , qui abſque vocum conceptibus perficitur , ſin minùs hîc à nobis , at ſaltem ab Angelis.

265. Mihi cùm conſtet , vtriuſque potentiæ actus ad orandum interuenire ; ita in hac lite de nomine philoſophandum videtur , vt dicamus, actum intellectus habere ſe quaſi materiale; actum autem voluntatis , qui actum intellectus dirigit, & ordinat ad eum à quo res petitur , dicamus ſe habere vt formale. Atque ita ſtatuo , ex duobus illis compingi hoc quaſi compoſitum , ex ſuo materiali , & aptato ad id formali , ritè conſtitutum. Hæc eſt ſententiæ noſtræ ſumma , quæ vt meliùs perſpiciatur , concidenda & dearticulanda eſt. Iuuat enim in hanc rei quotidianæ conſiderationem, reuerà merè philoſophicam , & tamen nonnihil implexam, penitiùs deſcendere.

In primis verò penſanda eſt origo & radix petitionis , nempe indigentia. Cùm primùm enim homo indigentiam ſuam agnoſcit, ſubnaſcitur eius tollendæ ac explendæ deſiderium : quod ſi ſit efficax , & in manu noſtra ſit indigentiam pellere, eſt origo imperij , quo nobis ipſis indicimus executionem , & applicamus potentias operatiuas ad rei concupitæ aſſecutionem. Si autem res , quę egemus , & egeſtatis depulſio , ſit ab aliis obtinenda;

da.; Tunc poſito deſiderio prædicto, oritur vel imperium, vel ſuaſio: vel oratio. Primus actus reſpicit inferiores; ſecundus, æquales; tertius, ſuperiores. Si ergo is, à quo res, qua egemus, obtinenda eſt, ſit inferior, & cum eo quâ tali agere lubeat, adhibemus imperium, quo intimatur illi voluntas noſtra efficax, de tali re per eum obtinenda, adigimúſque & obligamus eum, ad faciendum quod intendimus. Si autem ſit æqualis: id eſt, ſi cum eo vt æquali agamus. (Nam ſæpè hic modus agendi, cum iis quoque ſeruatur, qui ſunt reipſa ſuperiores, aut inferiores:) adhibemus ſuaſionem, qua, adductis rationum momentis, conamur adducere eum cum quo agimus, vt quod cupimus exequatur. Poſtremò ſi à ſuperiore obtinendum ſit quod quærimus, aut ab eo cum quo tanquam cum ſuperiore agamus, adhibemus orationem, quæ ordinariè ſuppoſito deſiderio efficaci explendæ indigentiæ, importat talis deſiderij expreſſionem mentalem per conceptus vocum ſenſibilium in eo idiomate, quod quiſque callet. Nemo quippe aliter loquitur interiùs, quàm exprimendo mentalia verba in eo idiomate, quod habet perſpectum, & inde proximè procedit exterior locutio, cùm contingit eam adhiberi: quamuis non hæreamus in earum mentaliter conceptarum ſenſibilium vocum cortice, ſed ſimul feramur in obiectum earum.

Expreſſionem porrò illam, oportet eſſe non qualencunque, ſed practicam, hoc eſt, directam ad alium, & factam in ordine ad obtinendum. Nam ſine huiuſmodi expreſſione, impoſſibile eſſet, rationem orationis intelligere. Siquidem deſiderium nudum, non eſt oratio; vt optimè notat Gulielm. Pariſ. 2. 2. de vniuerſ. cap. 156. *ſub finem.* Quàm multi enim multa deſiderant, quæ tamen petere renuunt, ſiue veriti repulſam, ſiue ne alieni beneficij indigentiam profiteantur? Ergo vltra deſiderium, neceſſe eſt, poni explicationem & denunciationem eius: quia etiamſi alius noſſet quid ab eo deſideremus; tamen quouſque interponatur noſtri deſiderij expreſſio, non cenſeremur petere: cùm multi, vt dixi, deſiderent; qui tamen petere renuunt. Per accidens autem eſſet, & ad agentis petitionem impertinens, quòd is qui poteſt deſiderium explere, ſciat alterius egeſtatem & deſiderium.

266. Planè igitur neceſſaria præterea eſt, ea quam dixi deſiderij expreſſio, & denunciatio. Quam tamen non ſufficeret eſſe quaſi ſpeculatiuam, qualem efformat, qui ſibi ipſi vocaliter dicit, ſe tale deſiderium habere, ſed neceſſe eſt eſſe quaſi practicam: hoc eſt directam ad alterum, & factam animo ac voluntate obtinendi quod optamus ab eo, ad quem noſtri illius deſiderij expreſſio dirigitur. Hæc porrò directio fit per actum voluntatis, quo mentalis expreſſio in intellectu facta, ordinatur ad illum alterum: Neque enim ordinare voluntati repugnat, vt Scotus rectè attigit in 2. d. 6. q. 1. *litera F. & G.* Factam dixi expreſſionem quæ ordinatur, non quòd aliquando expreſſio illa non ſubſequatur ordinationem voluntatis; ſed quòd obiectiuè ſaltem antecedat, & plerunque etiam formaliter. Nam V. G. in ſpiritu, conceptum à ſe præelicitum alteri expromere volente, ordinatio voluntatis ſubſequitur expreſſionem iam factam. Aliàs autem formaliter præit ordinatio. Vt in nobis volitio loquendi, quæ eſt ipſa locutionis vocalis ad alterum directio & ordinatio, non ſubſequitur locutionem vocalem, ſed antecedit, eámque indicit. Et idem fieret, ſi ſpiritus vellet expromere alteri conceptum ſuum de nouo cudendum. Præiret enim volitio efformandi interiùs expreſſionem illius obiectiuè præconceptam; & præuiſam, vt formandam, in poſteriori ſigno, ſi voluntati ita placeat. Nam ſic formata expreſſio, ordinaretur ad alium per volitionem anteriorem, nec niſi virtualiter poſteriorem: hoc eſt, eatenus ſubſequentem, quatenus volitio iam præelicita, intelligitur quaſi aduenire expreſſioni mentali. Eo modo quo idem electionis actus, denominatur poſteà vſus actiuus, licèt præextiterit ſub alia denominatione. Similiter enim actus iſte ordinans, non præexiſtebat ſub ratione directionis & ordinationis ad alium. Non enim poterat dirigere quod non erat, ſed tantùm erat volitio exprimendi, quod poſteà ordinari poſſet. Ex quo autem expreſſio facta eſt, volitio illa anterior dirigit eam, & ordinat ad alium.

Additione differentiæ orationis, conſummatur eius compactio.

267. Hic eſt progreſſus noſter in fabrica orationis mente conceptæ; vel potiùs eius quod in oratione eſt quaſi genericum. Necdum enim habemus aliquid, quod ſit orationi peculiare. Nam omnia hactenus propoſita, æquè conueniunt cæteris actibus ſuprà propoſitis, nempe ſuaſioni, & imperio. Quare reſtat, vt addamus aliquid, quo hi actus ab inuicem ſecernantur. Quod videbimur commodè præſtare, ſi dicamus imperium ad inferiorem perſonam directum, ſupra prædicta & concomitanter ad ea, importare actum, quo obligationem alteri iniicimus, vt exequatur quod voluimus. Orationem è contra, importare actum, quo profiteamur demiſſionem quandam erga illum ad quem dirigitur oratio, & profeſſionem neceſſitatis noſtræ, ac facultatis quam in eo agnoſcimus ad nos ſubleuandos. Suaſionem denique ab vtroque illo connotato abſtrahere. Sola enim rationum momenta proponit, tametſi magis accedit ad humilitatem petitionis, quia non adigit ſicut imperium.

Ex his ergo perſpicuè illuſtratur quod de orationis quidditate dicebam, conſtátque ad eam, & aliquid vt materiale, & aliquid vt formale interuenire. Nam actus intellectus, qui eſt expreſſio deſiderij in voluntate formati, & recognitionis indigentiæ noſtræ ac alienæ poteſtatis ad opitulandum, humiliſque ad eam ſubiectionis; habet rationem materialis: cui ſuperadditur actus voluntatis, dirigens & ordinans conceptionem illam ad alium, quem mouet moraliter ad concedendum. Et hic voluntatis actus, habet rationem formalis, quia expreſſionem illam intellectus præſupponit, ſaltem quatenus denominatur dilectio, & ordinatio ad alium, licèt quoad entitatem ſuam, poſſit antecedenter elici. Qui ergo expreſſionem intellectualem prædictorum omnium; hoc eſt deſiderij ſui, & indigentiæ, ac alienæ facultatis ad ſubleuandum, (quæ omnia intellectus profitetur,) ordinat ad alterum per voluntatem; mouet eum moraliter ad concedendum, & eo ipſo orare dicitur. In qua ſententia, non incommodè reliquas extremas ſuprà propoſitas conciliante; non obſcurè eſt Alenſis 4. p. quæſt. 26. membro 4.

***

An

An prædicta, valeant in extraordinario orandi modo.

268. Hic eſt ordinarius & communior modus orandi. Tametſi nihil interdum vetet, loco eius materialis quod aſſignaui, ſubſtitui alterum, hoc eſt loco intellectionis qua exhibetur deſiderium;& in qua actus omnes per eam expreſſi repræſentantur vt in imagine; & denique cuius ordinatio & directio ad alium, per ſuperuenientem voluntatis directionem, efficitur: loco inquam talis intellectionis, exhiberi alteri ipſummet deſiderium, actúſque illos ea intellectione expreſſos: vt fit cùm Intelligentia, Intelligentiæ, vel Deo, deſiderium ſuum in ſeipſo & immediatè proponit, excluſa intellectione, quæ ſit deſiderij illius & actuum ei adiunctorum expreſſio, per conceptus vocum. Sufficit enim tunc ad orationem & petitionem, ipſiuſmet deſiderij in voluntate formati, & actuum per petitionem connotatorum, ordinatio; facta per actum voluntatis, dirigentem actus illos ad Deum, illique eos exhibentem in ſeipſis. Non quòd tunc quoque non interueniat actus intellectus huic directioni voluntatis prælucens, (ſine aliquo enim tali actu intellectus, conſtat volitionem poni non poſſe:) ſed quòd excludatur mentalis illa, deſiderij, & cæterorum actuum oratione connotatorum expreſſio, per efformationem mentalem vocum ſenſibilium, quæ habet rationem materialis in oratione, qualem communiter edimus. Illa verò intellectio, directioni nudi deſiderij, & cæterorum actuum oratione connotatorum prælucens,non eſt expreſſio, nec ſe habet vt materiale ad orationem, quia non eſt quod dirigitur, ſed duntaxat eſt iudicium, quo pronunciatur bonum eſſe, dirigere deſiderium, cæteróſque illos actus.

Quòd autem Suares, hunc extraordinarium orandi modum locabat in voluntate, priorem non item, ſed in intellectu, approbandum non eſt. Nam ſi hic poſterior modus orandi in voluntate ponitur, quia actus vltimus qui in eo adhibetur, eſt deſiderij cæterorúmque actuum ordinatio ad Deum; quamuis ex his actibus ordinatis, aliqui ſpectent ad intellectum, nempe humilis agnitio noſtræ neceſſitatis, & alienæ ad ſubleuandum poteſtatis, per orationem connotata: Si inquam ob hanc ordinationem, quæ eſt actus voluntatis, ea oratio dicitur ſpectare ad voluntatem; quidni & prior oratio, in qua non minùs cernitur ea ordinatio, & quidem ſub ratione formæ & actus vltimi? Æquè enim locutio illa, per conceptus vocum ſenſibilium, ordinanda eſt ad alterum, atque locutio abſque talibus mediis conceptibus vocum. Vnde vterque orandi modus, formaliter & vltimò ſpectat ad voluntatem. Solus autem prior ſpectat ad intellectum, quaſi materialiter, ratione expreſſionis quæ dirigitur: aut potiùs cuius interuentu, & in qua deſiderio aliiſque actibus oratione connotatis ſubſtituta, diriguntur actus prædicti.

Orationis adiuncta; Quis orans & orandus.

269. Reliqua ad orationem ſpectantia, variæ ſcilicet habitudines in ea incluſæ; (eſt enim oratio, petitio alicuius, directa ad aliquem, pro aliquo, de re aliqua) latum campum exhiberent Chriſtiano Doctori, ad excurrendum in quæſtiones benè multas, de iis, qui orare poſſunt, aut etiam debent: itémque de eo qui orare poteſt, aut pro quo, vel ob quod obtinendum, poteſt oratio adhiberi. Quæ omnia quantum ad Chriſtianos attinet, latè & accuratè excutiunt Medina Cod. de orat. Nauarrus in Enchiridio eiuſdem argumenti. Bellarm. l. 1. de bonis oper. in particulari. Suares tract. 4. de Relig. Peltanus lib. de orat. & Interpretes 2. 2. q. 83. paſſimque alij. Quæ nobis prætermittenda ſunt, quia magnam partem fines noſtros tranſcendunt.

Obiter tantùm & veluti curſim, nonnulla intra fines noſtros concluſa in ſingulis propoſitis capitibus attingam. Quoad perſonam ergo quæ orare Deum poteſt, etiam pios vita functos, de Ethnicorum ſententia, pro nobis orare. De quo audi Platonem apud Euſeb. 12. præp. cap. 1. *Certè defunctorum animæ virtutem quandam habent, qua vel poſt mortem rebus humanis auxiliantur. Vera enim hæc opinio eſt, ſed niſi prolixis rationibus probari non poteſt. Credere autem oportet huiuſmodi ſermonibus, quoniam à priſcis valdè viris traditi ſunt. Credendum ergo eſt etiam illis, qui ita hæc ſe habere legibus confirmant.*

Quoad Deum verò, qui eſt perſona, quæ religiosè oratur, aduertendum eſt, nihil orationi per nos ad Deum, vt plurimùm adminiſtro corpore fuſæ incommodare, quòd corporea ſit, non autem Deus. Qua in parte lapſum Porphyrium, ſignificatur apud Iamblicum lib. de myſter. §. 12. vbi Porphyrij error his verbis refertur. *Porphyrius ſuſpicatur, intellectus puros ſeparatóſque, habitudinem ad ſenſibilia non habere, neque preces audire.* Hoc refellit Iamblicus, ex animæ ad Deum excitatione per interpoſitas preces, quas Deus non poteſt non audire, qua eſt perſpicacitate viſus intelligibilis; Inde tamen infert Iamblic. quàm humilem eſſe deceat orationem ad Deum. *Agnoſcere enim vtilitatem noſtram ſi ſuperis conferamur, efficit, vt maximè ſupplicemus, conuertamúrque ad illos omninò, & aſſidua conſuetudine ſimiles euadamus. Apprimè verò conferunt, orationes miſſæ diuinitùs, quibus diuina vis ineſt.* Poteſt ergo de Iamblici, imò de omnium propè Philoſophorum ſententia, orari Deus, etiam oratione ſenſibili, & per corpus fuſa, quamuis Deus corpore vacet. Hoc confirmant proſtantes vbiuis apud Ethnicos, orationes, voce ad Deum directa conceptæ. Et quod placet non omittere, in quibuſdam eiuſmodi formulis orationis ſenſibilis, appellatum Deum à quibuſdam, inter precandum, nomine *Patris*, memorat Dio Chryſoſtomus orat. 36. Neſcio an Chriſtianam ſolemnem orationem, iam per ea tempora frequentiſſimam, ſubindicans. Idem apud Sixtum Pythagoræum ſententia 52. inſinuatur; cùm dicitur, *quòd Deum Patrem vocas, huius in actionibus tuis memor eſto.* An verò alij præter Deum ſpiritus, orari poſſint, quod negat ſuprà de ſenſibili oratione Porphyrius, & admittit contra eum Iamblicus; non eſt huius loci inueſtigare, quia ea oratio, quæ ad alium quàm ad Deum funditur, non eſt cultus religioſus, de quo ſolo nunc diſputamus.

Pro quo, & quid orandum.

270. Poſtrema perſona circa orationem conſideranda, is eſt pro quo oratur. Circa quam perſonam, illud duntaxat annotandum occurrit, quencunque neceſſitate preſſum & diuinæ opis capacem, idoneum eſſe ſubiectum, pro quo oratio fundi poſſit. Quo in ordine, etiam defunctos numerarunt Ethnici, vt docent ſacra Nouendialia pro eis obita, & ſuperſtitioſa facum accenſio ad eorum ſepulcra, vt memorat Suetonius in Tiberio, cap. 98. Quem Ethnicum ritum, aliis adiunctis ſuperſtitionibus commaculatum, Concilium El-

beritanum c. 34. à Chriſtianis vſurpari prohibuir, ſaluo tam antiquo ritu cereorum in defunctorum Chriſtianorum exequiis, de quo pleniùs Baron. anno Chriſti 34.n.311.

Quoad materiam item petitionis, non benè Socrates, vt ex Valerio Maximo l.7. cap.2. refert S. Thomas 2.2.q.83. art.5. *in corpore*, aſſeruit, nihil vltrà à Deo peti poſſe, quàm vt bona tribuat: eo quòd ſolus norit quæ conducibilia nobis ſint, quæ noxia & deprecanda, potiùs quàm optanda. Laudátque eo nomine ſummoperè Lacedæmonios Socrates in Alcibiad. 2. quòd non aliud vnquam Deum rogarent, *quàm vt pulchra ſibi bonis cumularet.* Ἐυφημίαν Laconum, vocauit Ammonis oraculum, eámque longè prætulit pinguibus ac frequentibus Athenienſium victimis; cùm Athenienſes, vt ibi Plato latè refert, per legatum conſuluiſſent oraculum, qua ex cauſa ipſi adeò religioſi, minùs quàm Lacedæmonij in cultu Numinis admodum negligentes, propitium Numen experirentur. Ibidem quoque, à Socrate, noſtra in petendis ſæpè noxiis, ignorantia, dilucidè monſtratur: ex qua efficitur, vt multos obtentorum, & interpoſitarum precum pœnituerit.

271. Quamuis autem illa adeò indeterminata & vniuerſalis ratio petendi, bona ſit, ſi agatur de illis quibus benè & malè vti poſſumus, cuiuſmodi ſunt temporalia bona: Tamen quædam ſunt, quibus nemo malè vti poteſt, vt Iuſtitia, ſanctitas animi, & huiuſmodi alia, quæ determinatè, ſine limitatione aut reſtrictione vlla, conuenienter peti à Deo poſſunt. Ideóque Socrates in Phœdro, abſolutè & ſine conditione orabat, vt pulcher intus fieret, quod omni virtutum genere efficitur. Pedalij item Indorum populi, apud Stobæum ſerm.9. in precibus ſuis, quibus non Sacerdotes, ſed prudentiſſimum quenque præſentium præficiebant, nihil aliud à Deo petebant, quàm Iuſtitiam. Apollonius apud Philoſtr.l.1. vitæ eius, c.8. internotionem petebat bonorum à malis. Eò ſpectat præceptum Antonini l.9. num.34. *Aut nihil poſſunt Dij aut aliquid. Si nihil, cur comprecaris eos? Sin poſſunt, cur non magis etiam petis, vt dent tibi, ne quid horum metuas aut expetas, neque magis doleas ſi abſit, quàm ſi adſit? Omninò enim ſi poſſunt adiuuare homines, etiam in hoc poterunt.* Et mox. *Incipe ergo precari de his, & videbis. Precatur alius, vt cum aliqua cubet: Tu pete, ne eius rei appetitus tibi oriatur. Alius petit, vt certa re leuetur, tu ne ea leuari tibi opus ſit. Alius ne amittat filium, tu ne id ipſum metuas. Omninò ad hunc modum vota concipe, & quid ſit futurum, vide.* Breuiter Sixtus Pythagoræus ſentent.114. *Hac poſce à Deo, quæ dignum eſt præſtare Deum.*

Temporalia autem bona, quia ad bonum & malum indifferentia ſunt, poſſuntque ad vtrumlibet verti, non niſi cùm ea temperatione petenda ſunt, ſi nobis reuerà ſint futura vtilia, eáque aſſequi expediat. Alioqui qui orat, iis aggregabitur, qui vt aſſequantur, petunt: damnant, cùm conſecuti ſunt, vt ait Max.Tyr. diſſ.30. num.175. in exemplum adhibens, Midam. Hanc cenſuerim eſſe ſimplicem & liberalem huiuſmodi bonorum petitionem ab Antonino commendatam l.5. num.8. quo tantùm ſenſu probanda eſt Pyrrhi oratio pro ſola ſanitate, apud Lucianum Dialog. de lapſu in ſalutatione. At quæ mala ſunt, & cum peccato coniuncta, tametſi vtilitatem aliquam temporariam aduectura ſint, nulla ratione licet petere. Et idcircò Pythagoræi, vt eſt apud Clementē 4.Strom. *in fine*, volebant orationem fundi ad Deum, alta voce: *Non quod exiſtimarent*, ait Clemens, *Deum non poſſe exaudire eos qui tacitè loquuntur:* Id enim fatuum foret arbitrari; *quantis enim arteriis opus erit, ſi pro ſoro audiamur?* ait Tertullianus lib. de orat.cap.13. addens in eam rem, oraculum Apollinis Pythij: *Et mutum intelligo, & non loquentem exaudio.* Spectántque eódem, quæ pro merè mentali oratione, latè diſputat Clemens 7. Stromat. Non igitur eò ſpectabat illud Pythagoræum decretum. Sed alta voce orationem fundi volebant, *quòd iuſtas vellent eſſe preces, quas non vereretur quis fundere, multis eas ſcientibus.*

272. Conſultiùs Seneca epiſt.10. ex ſua & Athenodori ſententia, tametſi non mandat orare voce contenta, ea tamen peti vult, quæ orationem contentam, non pudefaciant. Nam ipſa quidem inter orandum vocis contentio, eo nomine poteſt diſplicere, quòd aliis obſtrepat, & vanitatem, ipſi oranti poſſit ingerere; Ideóque ab ipſis etiam Gentilibus, inter orandum declinabatur, vt notat S.Ambroſ.l.3.de Virg. Et cùm metus, orationem maximè extundit, popyſmis, hoc eſt tenuibus ſibilis ore emiſſis, adoratum Iouem coruſcantem ex conſenſu Gentium, tradit Plinius l.28. cap.2. Sapienter tamen Seneca, in oratione, ea peti vult, quæ poſſint alta & contenta voce peti. *Audacter*, inquit, *Deum roga, nil illum de alieno rogaturus. Sed vt more meo cum aliquo munuſculo epiſtolam mittam, verum eſt quod apud Athenodorum inueni. Tunc ſcito te omnibus cupiditatibus ſolutum, cùm eò perueneris, vt nihil Deum roges, niſi quod rogare poſſis palam. Nunc enim quanta dementia eſt hominum? Turpiſſima vota diis inſuſurrant. Si quis admouerit aurem, conticeſcent: & quod ſcire hominem nolunt, Deo narrant. Vide ergo ne hoc præcipi ſalubriter poſſit: Sic viue cum hominibus, tanquam Deus videat. Sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.*

Hoc tanquam *Philoſophiæ præceptum*, memorat Macrob. 1. Saturn. neglectúmque ab eo conſtat, qui apud Flaccum l.1.epiſt.16.

Iane pater, clarè clarè cùm dixit Apollo,
Labra mouet metuens audiri. Pulchra Lauerna,
Da mihi fallere; da ſanctum iuſtúmque videri.
Noctem peccatis, & fraudibus obiice nubem.

Alius Satyricus (Perſium dico,) Satyra 2. idem in aliis caſtigat, ita ad amicum ſcribens.

—— Non tu prece poſcis emaci,
Quæ niſi ſeductis nequeas committere diuis.
At bona pars procerum tacita libabit acerra.
Haud cuiuis promptum eſt, murmúrque humiléſque ſuſurros
Tollere de templis, & aperto viuere voto.
Mens, bona fama, fides, hæc clarè & vt audiat hoſpes.
Illa ſibi introrſum, & ſub lingua immurmurat: ô ſi
Ebullit patrui præclarum funus; & ô ſi
Sub raſtro, crepet argenti mihi ſeria, dextro
Hercule! pupillúmve etiam, quem proximus hæres,
Impello, expungam. Nanque eſt ſcabioſus, & acri
Bile tumet. Nerio iam tertia conditur vxor.
Hæc ſanctè vt poſcas, Tyberino in gurgite mergis
Manè caput, bis, térque, & noctem flumine purgas.

Et idem ſæpè alij Ethnici de multorum precantum orationibus expoſtulant, vt Seneca l. 2. de benef. cap.1. & l.6. cap. 38. & Iuuenalis Satyra 10. Et ſanè quod Perſius loco allegato iure queritur, eiuſmodi oratio, perſpicuè magnam continet aduerſus Deum iniuriam, dum eum vnuſquiſque mali ſui affectus participem, & cooperatorem habere vult, de quo dictum iam eſt ſuperiùs ex Gregorio Nyſſeno homil. 1. in orat.dominicam. Plerique Ethnicorum, vt hoc ſe refugere teſtarentur, preces quas fuderant, conſcribebant in tabella, eáſque obſignabant: & Deorum ſtatuis, maximè genibus,

genibus, incerando vt loquitur Iuuenalis ſuprà, affigebant. Quæ ſunt illa toties apud Plinium in epiſtolis memorata *ſignata vota*, quæ contraponenda *votis ſub cuſtode*, de quibus Seneca 1. de Clem. cap. 19. Qui alius cuſtos erat, ab eo quem ferunt verba illa Plinij l. 28. cap. 2. *Vidimus certis precationibus obſecraſſe ſummos Magiſtratus. Et ne quid verborum prætereatur, aut præpoſterum dicatur; deſcripto præire aliquem: rursúſque alium cuſtodem dari, qui attendat, alium verò præponi, qui fauere linguis iubeat; tibicinem canere; ne quid aliud exaudiatur.*

Quomodò orandum.

273. Sic expedita vniuerſa orationis, vt ita dicam, ſubſtantia, quæ prædictis ad certas perſonas & materiam habitudinibus conſtituitur, nihil eſt admodùm neceſſarium, circa accidentarias diſpoſitiones eiuſdem cultus, immorari ſigillatim. Sed ſufficit vniuersè monere, iure ipſo naturæ, eam exigi inter orandum diſpoſitionem externam & internam, quæ & Deum qui oratur, & ſupplicem qui orationem fundit, non dedeceat. Et quamuis ſpes ad orandum incitet, tamen adhibenda ſemper eſt ea animi indifferentia ad omnem Dei nutum, vt velimus ab eius decreto & diſpoſitione pendere. Quod volunt illa Epicteti apud Arrianum lib. 2. cap. 7. quibus alioqui videri poſſet orationem excindere. *Quemadmodum viator, ex obuio ſciſcitatur, quanam via ſibi ſit incedendum, eam quæ ad dexteram eſt, non magis appetens hac quæ ad læuam dirigitur; vt potè cùm non velit alterutrâ iſtarum ingredi, ſed ea tantùm, qua poſſit peruenire ad deſtinatum locum: Ita ſanè conueniebat nos quoque accedere ad Deum, vt ſolent facere viatores. Et eodem etiam modo, quo vti ſolemus oculis: quos adhibemus, non vt certiùs demonſtrent aliquid, ſed vt iis apprehendamus viſa, & phantaſias rerum nobis propoſitarum: At nunc tremebundi moramur auiculam, & Deum implorantes, rogamus ipſum ſupplices.* Miſerere mei, Domine. Da vt poſſim euadere. *Ignauiſſime homo, aliúdne expetis, quàm id quod melius eſt? Num aliud quippiam melius, quàm quod viſum Deo fuerit? Quare, quantum in te eſt, corrumpis Iudicem, ſeducis conſiliarium?*

Præter huiuſmodi indifferentiam, ſpectanda etiam eſt orantis puritas, *omni omninò confuſione libera*, vt Tertullianus l. de orat. cap. 10. rectè admonuit: hoc eſt, quæ verecundari, & confundi coram Deo, nequaquam timeat, eo quòd oratio eius, ſit *de tali ſpiritu emiſſa, qualis eſt ſpiritus ad quem mittitur. Neque enim agnoſci poterit à Spiritu ſancto, ſpiritus inquinatus, aut triſtis à læto, aut impeditus à libero. Nam aduerſarium recipit nemo. Nemo niſi comparem ſuum, admittit.* Et huc reuerà pertinebant omnes externi ritus orandi, quos ab Ethnicis quoque adhibitos legimus, tametſi apud eos, cùm idola precabantur, vacui erant, nec quod exprimebant, ſupponebant in orante, vel ei aduehebant.

Externa apud Ethnicos, precantum compoſitio, nota internæ.

274. Eo igitur conſilio, oraturi manus lauabant, vt puritatem animi & operum orantis deſignarent. Ideóque Tertullianus ſuprà, cap. 11. annuente, qui hoc item lauandi ante preces ſtudium, in Ethnicis ridet, Lactantio, 5. Inſtit. c. 20. ſubdit: plus operæ ponendum eſſe, vt qui orat, puras, quantum attinet ad ſordes à ſpiritu refuſas, quàm diligenter aqua ablutas manus, ad Deum ſuſtollat. Sugillátque ibidem obiter Chriſtianos illos, qui ante omnem orationem lauabantur vniuerſo corpore: Quod ſæpè etiamnum faciunt Turcæ ante orationem. De aqua manuali ante orationem à Chriſtianis adhibita, meminit etiam S. Chryſoſtomus homil. 6. in 2. ad Timoth. Quinetiam lecturos librum ſacrum, manus lauiſſe priuſquam librum acciperent, & viros capita aperuiſſe præ reuerentia, teſtatur idem S. Chryſoſt. homil. 25. in Ioan meritò & ipſe homil. illa 6. fusè cohortatus, ad internam munditiem & ablutionem curandam. Eum ſanè ritum baptiſmatum, nemo non videt ex eo expreſſum, quòd non ſatis perſpecto Dei conſilio, Hebræi, (à quibus ad alios ea baptiſmatum frequentia manauit,) cùm intùs lauari & mundi eſſe iuberentur, hærentes in cortice verborum, quod deforis eſt mundare ſatagerent, interiora negligerent.

Nec aliter ferè ſenſerim de illo alio inter orandum ritu, quem addit ſuprà Tertullianus cap. 12. memorans quoſdam Chriſtianos, Gentilium in orando ritum æmulatos, orationem feciſſe poſitis penulis, quaſi penularos Deus non exaudiat. Ipſa verò penula, Ethnici Deorum ſimulacra induebant, vt ex Æſchyli interprete, admonuit vir doctus ad eum Tertulliani locum. Hãc veſtium abiectionem Chriſtianos illos ab Ethnicis; hos autem, vel etiam vtroſque, ab Hebræis hauſiſſe, non eſt inuериſimile. Apud Hebræos enim Sacerdos ad Deum ſacrificando acceſſurus, abiiciebat veſtimenta, tantùm non conteſtans omnia aliena, (cuiuſmodi ſunt laneæ veſtes,) eſſe oranti deponenda, vt Iſidorus Peluſiota lib. 1. epiſtol. 45. interpretatur.

Subiicit etiam Tertullianus alium quorundam Chriſtianorum orandi modum, à Gentilibus item expreſſum, quo confeſtim poſt finitam orationem ſedebant. Nationes enim, vt ait Tertullianus, adoratis ſigillaribus ſuis, (icunculis ſcilicet Deorum) reſidebant. An ad ſignificandam quietem animi exorato Deo? Aliò autem ſpectat quod Numæ tribuit Plutarchus in eius vita, referens inſtitutum ab eo fuiſſe, vt adoraturi, móxque etiam adorato Numine ſederent, nempe inſinuando ſedatam mentem, quæ Deum per orationem adeunti eſt neceſſaria. Hæc nolim trahi ad inficiandum, quòd Ethnici orantes nunquam genua flecterent, vt ex eo colligit Briſſon ad l. *dominio.* de ſpectac. pag. 90. quod Euſeb. 5. hiſtor. cap. 5. dicat moris eſſe Chriſtianorum genua flectere inter orandum, quaſi inſinuans id eis fuiſſe peculiare. Id enim retulerim potiùs, ad reliqua ibi ab Euſebio memorata orationis adiuncta. Cæteroqui enim, quamuis genuflexio ſit inter Chriſtianos antiquiſſima, & ex Apoſtolica inſtitutione, vt ait Autor quæſt. 115. ad Orthod. & adductis aliis latè docet Roſued. in Onomaſt. v. *Genuflexio*: tamen Ethnicis quoque vſurpatam, negari non poteſt. Exempla paſſim proſtant, & multa apud Martinum à Roa 4. ſing. c. 1.

275. Obuerſionem ad Solem orientem, inter orandum à Gentilibus etiam frequentatam, notauit idem Tertull. in Apol. cap. 16. & luculenter habetur, ex ea ædificandi ſacras ædes ratione, quam præſcribit Vitruuius lib. 4. cap. 5. verbis illis. *Ædes ſacræ Deorum immortalium, ad regiones, quas ſpectare debent, ſic erunt conſtituendæ, vti ſi nulla ratio impedierit, liberáque fuerit poteſtas, ædis ſignum, quod erit in cella collocatum, ſpectet ad veſpertinam cæli regionem; vti qui adierint ad aram immolantes, aut ſacrificia facientes, ſpectent ad partem cæli orientis, & ſimulacrum, quod erit in æde: & ita vota ſuſcipientes, contueantur ædem, & orientem cæli.* Idem disertè de templis antiquiſſimis habet Clemens Alexand. 7. Strom. cap. 4. Alia ex aliis loca in hanc rem collegit Anaſtaſ.

Germon.lib.1.de ſacror. immunit. cap.1. num.10. Apud Triſmegiſtum tamen cap.15. Aſclepij alius ritus ad varias cœli oras obuertendi ſeſe inter precandum, pro vario ſolis in cœlo ſitu ſignatur his verbis. *De adyto egreſſi, quum Deum orare cœpiſſent, in auſtrum reſpicientes erant; Sole enim occidente, quum quis Deum orare voluerit, illuc debet intendere, ſicut & Sole oriente, in eum qui ſubſolanus dicitur.*

276. Eleuationem manuum ad cœlum inter orandum, omnium gentium vſus recepit, natura duce, vt Ariſtoteles lib.de mundo ad Alex.p.7. Eam non damnat Seneca epiſt. 41. tantùm enim contendit, non eſſe fatigandum Deum ſublatis in cœlum manibus pro bona mente, quam ſibi quiſque, non interpellato Deo, impetrare à ſeipſo debet, iuxta arrogans ac tumoris pleniſſimum Pelagianorum placitum à Stoicis hauſtum, quod cum Stoicis profitetur eo loco Seneca. Itaque verba illa Senecæ, ad hunc alium errorem pertinent, non ad impetendam corporeæ illius inter orandum diſpoſitionis honeſtatem. Inſtitutam huiuſmodi manuum eleuationem, vt nemo impuras manus habens audeat petere, notat S. Chryſoſtomus in Pſalm.140. ad illud: *Eleuatio manuum mearum.* Ea porrò manuum eleuatio, iuxta Loyerium 8. de ſpect. cap. 5. alia erat cùm diis cœleſtibus, alia cùm Heroïbus fundebatur oratio. Nam illis expanſæ manus in crucis modum tollebantur. Heroïbus verò digiti pollici ſuperpoſiti in modum crucis. Quod tamen non fuiſſe perpetuum, conſtat. Quia vt habetur ex Apuleio in 5. Mil. traditque Lipſius 2.elect. cap.6. idem ille ritus orandi Heroas, cœleſtibus quoque diis adhibebatur. Sed in his accuratiorem diligẽtiam refugio, quòd irreligioſus ille cultus, eiúſque expoſitio, cum religioſo, tametſi naturali tantùm, Dei cultu, præpoſterè miſceretur. Quo ferè conſilio, taceo etiam, de operto inter orandum capite apud Romanos; vt liquet ex Plutarcho q. 10. Romana, & Macrobio 1. Saturn. Eſséque vetus inſtitutum in Italiam ab Ænea delatum ſcribit Aurelius Victor in Breuiario, & Feſtus v. *Saturnus*. Tantùm cùm Herculi intra templum ei dicatum fundebatur oratio, vt meminit Seruius 3. Æneid. aperiri capita mos fuit, quod dedecere exiſtimarent, eodem ſchemate & habitu Herculem precari, quo is pingebatur. At pingi ſolitum obtecto capite, docet ſuprà Seruius. De Saturno & Honori ſacrificantibus idem docet Plutarchus q.11. & 12.Romana. Aliàs autem ſemper obducto capite fiebat precatio, ad mentis collectionem inter orandum, ſignificandam & curandam. Nos è contra, vt Tertullianus ait c.30. apolog. *nudo capite oramus, quia non erubeſcimus.* Aliò autem ſpectant Sinæ, qui ſemper operti orant: niſi cùm Chriſtiani facti, expiantur Confeſſione ſacramentali, quòd apertio capitis, nota ſit rei ſupplicium commeriti, quales ſe illi in eo actu profiteri volunt: aliàs autem ſemper operti orant, ob eam quam dixi aperti capitis ſignificationem: quæ apud eos tantoperè viget, vt etiam interponi oportuerit Pontificiam diſpenſationem, vt Sacerdos ſacrificet operto capite.

Itaque omnes illi externi ritus inter orandum adhibiti, notæ ſunt affectuum orantis: Qui quia ritè ſedati eſſe debent, Stoïci, vt refert Hierocles, pronunciarunt, *ſolum ſapientem noſſe orandi ſcientiam, ſolum rectè orare ſcire, ſolum eſſe Sacerdotem.* Vt autem hoc quoque ſubnectam, de compoſitione externa orationem ſubſecuta, indicem bonæ ſpei, & abductionis animorum ſurſum, ac exauditarum precum, pedes excitatos in vltima acclamatione, habetur ex Clemente Alex. 7. Strom. cap.4. Eódem refert Plutarchus in Numa, indictam ab eo ex Pythagoræ ſcitis, ſeſſionem poſt orationem.

Quædam de variis Ethnicorum precationibus per Satyram.

277. In hac meta, nonnulla de variis Ethnicorum orationibus, ex ſe non malis, annotare, ſignatis duntaxat Autoribus qui earum meminerint, non erit inutile. De publicis ergo orationibus, ſiue ſupplicationibus apud Ethnicos, multa exempla congerit Anaſtaſ.Germon.lib.1. de ſacror. immunit. cap.18. Nec defuiſſe in eis aliquando nudipedalia, habetur ex Tertulliano l. de ieiunio, cap.16. & cap.40. Apolog. De iis quæ noſtris rogationibus reſpondebant vide Genebr. Pſalm.77. v.12. De horis matutinis ſolenni precationi deſtinatis apud Ethnicos, mentio eſt apud Arnobium l.7. & apud Apul. 11. Metam. & apud Euſeb.3. præp.cap.2. de quo rurſus infrà, cùm de vitiis Religioni aduerſantibus. De precibus ad varias diei horas repetitis per Sacerdotes Ægyptios, teſtis eſt Porphyrius l.4.de abſtin.pag.369. idem tradens de Indorum Brachmanibus, pag.406.

Seorſim de voto; ac primùm eius ad preces anteceſſio an damnanda.

Venio ad alterum actum noſtrum internum, quo Deum coli poſſe dicebam, hoc eſt ad votum, ſumpto eo nomine pro promiſſione Deo facta. Eſt eius cum oratione magna connexio: Vt proptereà Græci, quod Gregorius Nyſſen. orat.2. in orat.Dominicam, & Auguſtin.epiſt.59.q.5. obſeruant, affinibus vocibus vtrunque illum actum expreſſerint, imò iis, quæ orationem voto ſubiungi debere inſinuarent; quaſi non ſit antè fundenda oratio, quàm votum præceſſerit. Dicitur enim votum εὐχὴ, oratio autem προσευχὴ. Eam vocum affinitatem, & ſubiectæ notionis rationem, ex eo petit Bellarm. l. de Monachis, cap. 14. quòd apud Græcos, cùm hæc nomina inuenta ſunt, aberat vera pietas: ideóque homines nihil Deo aut Diis vouebant, niſi ad impetranda quæ deſiderabant. Id quod etiam deprehendere licet ex innumeris exemplis votorum ab Ethnicis nuncupatorum, quæ congerit Anaſt.Germon. lib.1. de ſacror. immunit. cap.17. Omnia enim ſpectant ad aliquid obtinendum. Mirum itaque non eſt, ſi ſemper votis preces annectebant, ac ſubiungebant, iuxta illud ex 6.Æneid.

——— *Ceſſas in vota, precéſque.*

Apud Hebræos autem & Chriſtianos, emittuntur vota, etiam ſine relatione ad preces, tametſi retentæ ſint à Chriſtianis Græcis antiquæ voces.

278. Hæc ego vt non diffitear verè dicta, quantum attinet ad votorum à precibus independentiam, & contrà: tamen exiſtimo, apud Chriſtianos quoque, valere poſſe eam vocum notationem; quandoquidem votum conciliando Deo ac exorando, plurimùm prodeſt. Et ita diſſertè Nyſſenus loco cit. agens enim de notione vocum prædictarum. *Sed quænam eſt*, inquit, *horum nominum, quod ad ſignificationem attinet, differentia? εὐχὴ quidem, ſiue votum, eſt promiſſio alicuius rei, quæ pietatis nomine dedicetur, & ſacris deſtinetur: προσευχὴ autem, id eſt oratio, eſt petitio bonorum, quæ Deo cum ſupplicatione offertur*, &c. *Docet igitur nos Verbum ſermo, ne priùs aliquid petamus à Deo, quàm aliquod ei munus acceptum & gratum obtulerimus. Vouere enim priùs oportet, deinde orare, perinde ac ſi quis dicat, ſementem priùs fieri, quàm fructus percipi oportere. Ergo voti*

ſemina

ſemina prius deiicere, atque ita ex deiectis ſeminibus, adultas iam atque maturas fruges percipere oportet, per orationem, remunerationem accipiendo. Proinde quaſi colloquium cum fiducia fieri non poſſit, niſi per præcedens aliquod votum & donum, aditus factus ſit, neceſſario votum orationem præcedet. Non vult Nyſſenus, omni omninò orationi præmitti votum, ſed ei quam maiore & certiore exorandi ſpe, fundere volumus. Atque ita vides, quamuis indignè Deo plerique Ethnici exiſtimarent, ſe votis ſuis nundinari & mercari quaſi oblato pretio, dona diuina; tamen ſanctum quoque & Chriſtianum eſſe, ſuſpenſam à Dei nutu expectationem ſeruando, humillimè Dei benignitatem ſollicitare, ac emollire, promiſſione aliqua rei Deo gratæ, ſeu voto. Idque naturæ lumine, Ethnicis quoque ſanioribus innotuit, vt ſuprà retuli.

Voti quidditas, & quomodò ad traditionem ſe habeat.

279. Neceſſarium porrò non eſt in voti naturam diligentiùs inquirere. Nam votum, vt dixi, nihil aliud eſt, quàm promiſſio Deo facta de aliquo bono excellentiore, quàm ſit eius oppoſitum, ſeu contradictorium. Hæc autem voti differentia, ex fine voti perſpicua eſt. Inepta enim ad finem voti conſequendum, ſiue ad Deum emolliendum, vel colendum, eſſet promiſſio rei malæ, aut penitus indifferentis, aut quæ minùs Deo placeret quàm negatio ſiue omiſſio eius. Deus enim qui hîc habet rationem promiſſarij, non habet ratam promiſſionem illam, qua quis ſe illi obſtringeret ad exhibendum quod eſt illi minùs gratum, cum excluſione gratioris. Sine acceptatione autem promiſſarij, nulla eſt promiſſio, vt ſuprà dicebamus. Atque ita in materiis votorum, quæ Ethnici natura duce emittebant, facile ſemper eſt hanc conditionem obſeruare, ſaltem ſecundùm exiſtimationem vouentium: vt videre licet apud Alexand. Neapol. qui materias illas latè congeſſit 3. genial. cap.22. Itaque differentia voti, vt dicebam, non eſt obſcura. Genus autem, iam ſuprà latè expenſum eſt, tractando promiſſionem, vniuersè. Eſt enim votum genericè promiſſio quædam. Atque ita, tota voti ratio, difficultate vacat.

Tantùm breuiter inculco, cùm votum ſit promiſſio, vt ex recepta apud omnes voti notione propoſui, perperam aliquos apud Sanchem 6. in Decal. cap.1. num.7. & lib.7. de matr. diſp.25.n.7. arbitratos eſſe, aliquando eſſentiam voti non perfici & conſummari in promiſſione, ſed in traditione. At quis non videt, promiſſionem de ſe priorem eſſe, & à traditione ſubſequente ſeparabilem? Prius quippe eſt, velle ſe obſtringere ad dandum vel faciendum, quàm reipſa dare aut facere. Atqui actus ille, volendi ſe ad dandum aut faciendum obligare, habet quicquid ad veram voti rationem exigitur ante quancunque traditionem. Quòd ſi interdum traditio non ſubſequitur promiſſionem, ſed abſolutè fit initium à traditione; tunc talis traditio, reſpectu rei traditæ, nequaquam habet rationem voti vt ſic, quia repugnat aliquid tradi & promitti: ſed ad ſummum, inuoluitur ibi promiſſio de tali traditione non retractanda: Quæ promiſſio rationem voti habet, non autem traditio cui adiungitur.

Adiuncta voti, eiúſque diſſolutio.

280. Cætera ad quæ votum dicit habitudinem, interpretatione non egent, quantum quidem ad fines noſtros attinet. Atque ita tota voti ſubſtantia, manet expedita. Accidentia verò eius, ſeu quo accidentario ritu ac modo, emittendum ſit votum, non poſſunt meliùs exponi quàm dicendo, adhibendas eſſe voto eas accidentarias circunſtantias, quæ & Deum promiſſarium, & hominem; ſtudio colendi aut flectendi Dei, promittentem, deceant. Fuit qui notaret, inter promittendum Deo & fundendum votum, apud Romanos olim, manum pectori fuiſſe admouendam: Qui ſecus voueret, inexpiabili religione pollui creditum. Et ſanè apud Macrob. 3.Saturn. cap.9. ea manus inter votum fundendum admotio ad pectus, refertur ex Sammonico Sereno. Sed fuit fortaſſis peculiaris obſeruantia in deuotione vrbium inimicorum, de qua eo loco. Et certum eſt, vniuersè voti honeſtatem à quauis huiuſmodi accidentaria ceremonia liberam eſſe: præſertim ſi interiùs conſummetur, vt ſanè poteſt.

Sic ritè conceptum votum inter Chriſtianos ex ſpeciali Chriſti Pontificis ſupremi inſtitutione, interpretationem à legitima poteſtate factam admittit in certis euentibus, in quibus alioqui eius obligatio perſtaret, quæ dicitur voti diſpenſatio. Tamen ea inſtitutione ſecluſa, votum ſemel validè conceptum, talem interpretationem non admitteret. Vnde in ſtatu puræ naturæ, vota ſemel emiſſa, caruiſſent ea diſſolutionis capacitate, defectu propoſitæ inſtitutionis, vt notauit Suares l. 6. de voto, cap. 9. num. 20. obſeruans id ad imperfectionem talis ſtatus ſpectaturum. Quandiu autem qui votum inter Ethnicos conceperat, eiúſque reus factus erat, promiſſum non ſoluebat, damnatus voti dicebatur, iuxta Macrob. 3.Saturn.c.2. Qui verò ſoluebant, ſolennibus illis verbis vtebantur, *Votum ſolui, libens meritò*, vt Briſſon. lib.1.formul.mulris confirmat.

CLASSIS TERTIA ACTVVM PROXIME' RELIGIONI OBIECTORVM,

Continens eos quibus res noſtrates offeruntur ad Dei cultum.

281. Tertius ordo cultuum diuinorum, continet aſſumptiones rerum homini externarum in cultum Dei. Quo in genere, eminet ſacrificium propriè ac preſsè acceptum, cuius germana ratio in eo breuiter ſtatui poteſt, quòd eſt eſſe ſignum ſenſibile deputatum ad diuinam excellentiam, & ſubiectionem illi ab homine debitam, ſignificandam per alicuius rei permanentis Deo oblatæ immutationem. Ex cuius definitionis expoſitione, liquebit, rectè Alanum l. 2. de Euchar. cap.2. contra recentiores quoſdam, quos refert, & meritò reiicit, ſtatuiſſe, ſacrificium ex ſua ratione eſſe actum Religionis, ſpectantem Dei cultum; quandoquidem ei maximè intrinſeca eſt diuinæ excellentiæ teſtificatio, quæ in ſummum Dei honorem cedit. Quod videtur etiam agnouiſſe Ariſtoteles 7.Polit.c.8.cùm recenſens ea quibus Reſpublica ſtabilitur, numerat tanquam aliquid præcipuum & cardinale, actionem ſacrificij, quòd per eam cultus Numini exhibeatur.

Sacrificij ratio generica.

Quòd ergo ſacrificium ſignis annumerem, ratio eſt, quia nomine ſacrificij intelligitur cultus eminen

eminentiſſimus à Sacerdote vt publico miniſtro exhibitus Deo, in ſupremæ poteſtatis recognitionem. Atqui externa illa actio, ſi ſumatur materialiter, nihil continet, ratione cuius eminentiam illam cultus exhibere cenſeatur. Quid enim V. G. eſt in vituli mactatione, præciſè, quatenus phyſica actio eſt, cur cenſendum ſit, Deum ſummo per eam honore affici? Tota igitur ratio honoris, ac cultus ſupremi tali actione externa exhibiti, ducenda eſt ex ſignificatione, quam prædictus actus ex deputatione & impoſitione publica habet. Ita vt quamuis illa actio ex ſe, proportionem aliquam habeat cum re ſignificata per ipſam: tamen non ſignificet completè & formaliter, niſi ratione deputationis.

Hæc ſolam rei naturam ſpectando, poteſt eſſe ex humana inſtitutione. Quidni enim poſſint homines inſtituere ſignum ſenſibile cultus ſoli Deo proprij, ſicut poſſunt voces Deo ſoli proprias inſtituere? Atque ita rectè Henriques l.9. cap.2. num.5. agnoſcit hanc poteſtatem in Principe & communitate ciuili. Imò ex natura rei loquendo, priuata quælibet perſona, poſſet ſacrificium ad priuatum ſuum vſum inſtituere, vt Suares rectè cenſuit t.3. 3. part. diſp.73. ſect.4. Deus tamen in lege ſcripta & in lege gratiæ præuenit hac in parte humanam poteſtatem, ſtatuens ne vllum ſacrificium vſurparetur, quàm quod ipſe approbaſſet, qualia pleraque erant in lege veteri, & vnicum, ac omnibus modis ſingulariſſimum in lege noua. Et quamuis in primo illo rudi ſtatu, quem legem naturæ appellamus, permiſerit hominibus delectum & determinationem ſacrificiorum, ſaltem regulariter & frequentiùs: id quod multò magis locum habuiſſet in ſtatu puræ naturæ ſi fuiſſet inſtitutus: Tamen ſicut homines ſunt ſuapte natura membra vnius communitatis, quam tanti refert conſortio viſibilium horum ſignaculorum colligari, & coagulari in vnum Religionis nomen, vt S.Auguſtinus loquitur 19. contra Fauſtum, cap.11. Ita conuenientiſſimum fuit, réque ipſa apud omnes gentes ſemper receptum eſt, vt ea tantùm ſacrificia vſurpatentur, quæ per publicam poteſtatem fuiſſent deputata. Quod validè ex eo confirmare licet, quòd certum ſit, ſacrificium & ſacerdotium connecti, cùm ſacerdotium, non ſit niſi propter ſacrificium: & vbicunque eſt ſacerdotium, eſſe item ſacrificium, & è contra. Et tamen conſtat ex Apoſtolo, neminem priuata autoritate aſſumere ſibi potuiſſe ſacerdotij honorem, ſed publica autoritate prouehendum ad huiuſmodi gradum fuiſſe. Eſt ergo ſacrificium genericè ſpectatum, ſignum ſenſibile publicum, in quo conuenit cum Sacramentis.

Eiuſdem eſſentialis differentia ex ſignificatione morali.

282. Secernitur autem ab eis, per differentiam, quam reliqua definitionis ſuprà propoſitæ verba continent. Addebatur enim, ſacrificium non eſſe qualecunque ſignum ſenſibile, ſed quod ſignificet ſupremum Dei cultum, per alicuius rei permanentis Deo oblatæ immutationem. Prioribus verbis, non nego alios præterea dari fines ſacrificij, qui coniunctim cum ea ſignificatione, quærantur per actionem externam ſacrificandi. Cuiuſmodi ſunt, gratiarum actio, beneficiorum impetratio, expiatio culparum, in quos etiam fines vſurpata ab Ethnicis ſacrificia habetur ex Tullio 2. de legibus. Tamen primarius finis ſacrificij, eſt is quem dixi: Nempe ſignificandi, & proteſtandi ſupremum Dei vitæ ac mortis domini excellentiam, & totam ad Deum ſummo iure ſubiectionem. Vt idcircò S. Auguſtinus 10. Ciuit. cap.5. dicat, externum ſacrificium, eſſe ſignum interni & inuiſibilis ſacrificij, quo anima ſeipſam Deo mactat, agnoſcens ſuam ab eo dependentiam. Nam & propter hanc cauſam, vt Euſeb. 1. de demonſtr. cap.10. annotauit, omnibus olim victimis ſacrificandis, manus imponebantur, vt nota eſſet, victimam externam, internæ, hoc eſt hominis animo ſubſtitui. Hæc item tantæ ſubiectionis ſignificatio, cauſa eſt, cur ſacrificium ſoli Deo offerri poſſit, vt D.Auguſt. 20. contra Fauſtum, cap.21. annotauit, & agnouerunt etiam Ethnici, vt liquet ex Arriano l.4. de rebus Alexandri.

Nullúmque vnquam fuiſſe, qui aliud ſentiret, ſic confirmat S. Auguſt. 10. Ciuit. cap.4. *Vt alia nunc taceam quæ pertinent ad Religionis obſequium, quo colitur Deus: ſacrificium certè, nullus hominum eſt, qui audeat dicere, deberi niſi Deo ſoli. Multa denique de cultu diuino vſurpata ſunt, quæ honoribus deferuntur humanis, ſiue humilitate nimia, ſiue adulatione peſtifera: Ita tamen, vt quibus ea deferuntur, homines habeantur, qui dicuntur colendi & venerandi, ſi autem eis multùm additur, & adorandi. Quis verò ſacrificandum cenſuit, niſi ei quem Deum ſciuit, aut putauit, aut finxit?* Et eodem lib. cap. 19. aliquos referens qui Deo ſummo offerenda dicerent Sacrificia meliora; hoc eſt interna, tanquam diuinorum omnium apicis minutioribus autem Diis, externa ſacrificia & viſibilia offerenda dicerent. Hos S. Auguſtinus optimè refellit, ex hac morali, quam tractamus ſignificatione ſacrificij. *Qui putant*, inquit, *hæc viſibilia ſacrificia diis aliis congruere, illi verò tanquam inuiſibili inuiſibilia, & maiori maiora, meliorique meliora, qualia ſunt puræ mentis & bonæ voluntatis officia; profectò neſciunt hæc ita eſſe ſigna illorum, ſicut verba ſonantia, ſigna ſunt rerum. Quocirca ſicut orantes atque laudantes ad eum dirigimus ſignificantes voces, cui res ipſas in corde quas ſignificamus offerimus: Ita ſacrificantes, non alteri viſibile ſacrificium offerendum eſſe nouerimus, quàm illi cuius in cordibus noſtris, inuiſibile ſacrificium, nos ipſi eſſe debemus.* Addit in eiuſdem capitis calce, luculentum in hanc rem argumentum, ex tanta ſacrificij cupiditate in dæmonibus. *Sed nec ob aliud, fallaces illi, ſuperbè ſibi hoc exigunt, niſi quia vero Deo deberi ſciunt. Non enim reuera, vt ait Porphyrius, & nonnulli putant, cadaueribus & nidoribus, ſed diuinis honoribus gaudent. Copiam verò nidorum magnam habent vndique, & ſi ampliùs vellent, ipſi ſibi poterant exhibere. Qui ergo diuinitatem ſibi arrogant ſpiritus, non cuiuſlibet corporis fumo, ſed ſupplicantis animo delectantur, cui decepto ſubiectóque dominentur, intercludentes iter ad Deum verum, ne ſit homo illius ſacrificium, dum ſacrificatur cuipiam præter illum.* Diſſerit de eadem re luculenter epiſt. 49. ad quæſtionem tertiam cuiuſdam Ethnici.

Hæc ergo eſt moralis illa, hoc eſt interni alicuius actus noſtri repræſentatiua ſignificatio, quam ſacrificio eſſentialem, & ab eo inſeparabilem omnes ſemper agnouerunt. Myſtica verò ſignificatio, quæ in alicuius ſupernaturalis myſterij repræſentatione conſiſtit, ad eſſentiam ſacrificij non pertinet, licèt cum omnibus antiquis ſacrificiis à Deo inſtitutis coniuncta fuerit: Et iam olim peritiores ſacrificium vſurpantes, mentis proſpectum in poſteriora tempora intendentes, non latuerit. Quod noſtra nunc non refert. Ab Apoſtolo autem in epiſtola ad Hebræos, fusè exponitur.

Sacrificij materia, res permanens, Deo oblata, & immutata per actionem ſanctam.

283. Supereſt exponenda ſacrificij materia ac forma vltima, quas attigi verbis poſterioribus, quibus ſacrificij differentiam expreſſi; dicens, finem prædictúm ſacrificij, obtineri per alicuius rei permanentis, Deo oblatæ, immutationem. Sacrificij ergo materiam, volo eſſe rem permanentem. Nam actiones merè fluentes, vt genuflexionem, orationem vocalem, & ſimiles, nemo dixerit eſſe ſacrificij materiam, cùm defectu permanentiæ immutari nequeant. Perſpicuum item eſt, huiuſmodi rem debere offerri Deo. Ex ſe enim victima ſæpenumerò; (imò omnis victima, ſi ſingularem illam victimam excipias, quæ omnium peripſema facta eſt:) non eſt aliquid ſanctúm, & ſacrum. Sancta itaque efficitur per oblationem. Et idcircò paſſim victimæ offerri dicuntur: & offerre idem plerunque deſignat, quod ſacrificare, imò & ferre apud pleroſque Ethnicos, vt notat Matth. Galenus lib. de ſacrificio Miſſæ, c. 6. qui multa eodem capite de eleuatione ad ſacrificium neceſſaria, ex ipſiſmet Ethnicis adducit, quæ aliò non ſpectant, quàm vt fieri Deo victimæ oblationem, ſignificetur. Quanquam etiamſi oblatio, diſtincta ab ipſo ſacrificandi actu, non interueniret, tota ratio ſacrificij perſtaret, veréque victima offerri Deo diceretur, cùm impoſſibile ſit, cædi victimam in honorem Dei, & eo ipſo non offerri Deo, tanquam obiecto proximo, cui immediatè exhibetur ea res permanens.

Vt autem non oblatio nuda, ſed ſacrificium exerceatur, neceſſe eſt, rem huiuſmodi oblatam in ſacrificium, immutari in honorem Dei, ſupremam eius excellentiam & maieſtatem, vitæ ac mortis omnium dominam, proteſtãdo. Immutari inquam, ſiue per ereptionem vitæ à re viua oblata, vt cùm animalia occidebantur, ſiue per deſtructionem rei non viuæ, ſiue per aliquam aliam actionem externam minùs immutatiuam, cuiuſmodi eſt in pane coctio, vel fractio, aut diſſectio, vel perfoſſio per cultrum, aut ſimile inſtrumentum. Non tamen ſola eleuatio, vt malè cenſuit Suares t. 3. 3. p. d. 73. ſ. 5. Id enim eſſe videtur contra notionem ſacrificij, prout diſtinguitur à nuda oblatione in proteſtationem diuini dominij facta. Sanè in veteri lege, vt Bellarminus rectè notauit lib. 1. de Miſſa, c. 2. ſimplex oblatio ſæpè eleuabatur coram Domino, nec tamen cenſebatur ſacrificari.

Quare omninò neceſſe eſt, rem oblatam, vt ſacrificari dicatur, immutari phyſicè. Et quò immutatio illa maior erit, eò aptior cenſebitur, vt finem ſacrificij aſſequatur, nempe proteſtationem ſupremæ maieſtatis Dei, vitæ ac mortis domini. Et idcircò immutatio deſtruens rem oblatam, (vel ſaltem eius deſtructiua;) quia non tantùm rei vſum, ſed etiam ſubſtantiam Deo offerr, eſt omninò accommodata ad ſacrificium. Quia vt rectè philoſophatur Alanus lib. de ſacrif. Miſſæ, c. 3. res ſacrificata, per huiuſmodi deſtructionem, redditur inepta ad vſum omnem humanum: & omne hominis dominium circa eam, exuitur. Vnde ſupremum Dei dominium, appoſitiſſimè ſignificatur. Adde etiam poteſtatem vitæ ac mòrtis, optimè innui eodem facto. Ex ipſo tamen ſacrificij fine ſuprà poſito, manifeſtum eſſe poteſt, hanc immutationem debere eſſe actionem innoxiam & culpa vacantem. Alioqui quomodo Deo placere, & accepta eſſe poterit, eúmque honorare, quod maximè intenditur per ſacrificij actionem?

Colligitur cuiuſmodi fuerint humanæ victimæ, olim tam denſa.

284. Hinc infertur cum Victoria relect. de Temperantia, n. 7. deteſtabilem omninò fuiſſe, & cum naturali lege & lumine pugnantem, vſum illum Ethnicorum, qui hominem Deo ſacrificabant. Ita enim conſtat, à pleriſque non planè Barbaris tantùm, ſed etiam excultioribus, ipsíſque etiam Romanis factum: non modò in arena, vbi gladiatores ſacram victimam fuiſſe, habetur ex Prudentio l. 1. contra Symmachum, epigr. 16. ſed etiam alibi Romæ ſpecie religionis. Conſtat enim in Latiarij Iouis feſto, media in vrbe Romana, litatum humana victima: vt ex Tertulliani Apologetico c. 9. & ex eiuſdem Scorpiaco c. 7. Lactantio lib. 1. c. 21. Minutio in Octauio, aliiſque habetur. Háncque cenſuerim eſſe vrbem magnã, in qua Porphyrius lib. 2. de abſtin. Tatianus orat. contra Græcos, & Euſebius orat. de laudibus Conſtantini, produnt immolatum hominem Ioui Latiari. Nec enim placent, qui quòd apud Plinium l. 8. hiſtor. cap. 22. legatur, Arcadas Ioui Lycæo humana hoſtia feciſſe, Iouem Lycæum, in Iouem Latium; magnam verò vrbem appellatiuè ſic dictam, in Megalopolim proprio nomine vocatam, Arcadiæ vrbem, transformarunt. Vrbs igitur magna, Μεγάλη πόλις apud Porphyrium, Tatianum, & Euſebium, ipſa eſt Roma. Quid verò reliquo orbe, minùs exculto, factitatum veriſimile eſt, inſtinctu illius qui homicida eſt ab initio, & noſtrum cupidiſſimè ſitit exitium?

Hæc ex multis Patribus, carnificinam illam inſectantibus, latè retuli in Naturali Theologia d. 3. n. 141. Innumera etiam exempla congerit Alex. Neapolit. 6. Genial. c. 26. & Gyral. Synt. 17. hiſt. Deorum *in fine*. Ex antiquis, vnus & alter locus, erit inſtar omnium. Clemens Alex. in Proptrep. multa de Sataně in homines rabie & crudelitate pręfatus, ait, cum omnibus viis in hominum cædes multiplicandas conniſum, humanis quoque victimis ſibi fieri propoſuiſſe, paſsímque veſanos mortales, fuiſſe dicto audientes. *Et Ariſtomenes quidem Meſſenius, Ithometæ Ioui trecentos mactauit, ſe tot & tales hecatombas ritè ſacrificare exiſtimans. In quibus, etiam Theopompus Rex Lacedæmoniorum, erat præclara victima. Tauri autem populi qui habitãt circa Tauricam Cherſoneſum, quoſcunque hoſpites apud ſe ceperint, ex iis qui mari aberrarunt, Dianæ Tauricæ eos ſtatim ſacrificant. Hæc tua ſacrificia Euripides in ſcena tragicè decantat. Monimus autem in collectione rerum mirabilium refert in Pella Theſſaliæ, Achæum hominem ſacrificari Peleo, & Chironi. Lycios autem, (ſunt hi verò genus Cretenſium,) pronunciat itidem Anticlides in reditibus, Ioui mactare homines. Et Lesbios Dionyſo ſimile offerre ſacrificium dicit Doſidas. Phocenſes autem, (neque enim eos præteribo,) eos ſcribit Philocles in tertio de concordia; hominem holocauſtum offerre Dianæ Tauricæ. Erectheus autem Atticus, & Marius Romanus, ſacrificarunt ſuas filias. Quorum ille quidem Perſephonæ, vt Demaratus ait in primo rerum Tragicarum; hic autem, nempe Marius, Diis Auerruncanis, ſeu malorum depulſoribus, vt Dorotheus ſcribit in quarto rerum Italicarum.* Exſcripſit cum Clementis locum, cum aliorum teſtimoniis, Euſebius 4. præpar. cap. 7.

285. Non diſſimilia ſunt quæ de humanis victimis, variis per orbem locis, ſcribit Lact. 1. Inſtit. cap. 21. *Apud Cypri*, inquit, *Salaminem, humanam hoſtiam Ioui Teucrus immolauit: idque ſacrificium poſteris tradidit, quod eſt nuper Adriano imperante ſublatum. Erat lex apud Tauros inhumanam & feram gentem, vti Dianæ, hoſpites immolarentur,*

& id ſacrificium multis temporibus celebratum eſt. Galli, Eſum atque Teutatem, humano cruore placabant. Nec Latini quidem huius immanitatis expertes fuerunt. Siquidem Latialis Iupiter, etiam nunc, ſanguine colitur humano. Et mox. *De infantibus, qui eidem Saturno immolabantur propter odium Iouis, quid dicam, non inuenio.* Rurſus infrà. *Peſcennius Feſtus in libris hiſtoriarum per Satyram, refert, Carthaginenſes Saturno humanas hoſtias ſolitos immolare, & cùm victi eſſent ab Agathocle Rege Siculorum, iratum ſibi Deum putauiſſe. Itaque vt diligentius piaculum ſoluerent, ducentos nobilium filios immolaſſe.*

Tantum Religio potuit ſuadere malorum,

Quæ peperit ſæpè, ſceleroſa atque impia facta.

Perſæ porrò quod Dio Chryſoſt. notauit orat. 4. de regno, hominem qui ſacrificandus erat in Sacæorum feſto, per aliquod tempus, regio cultu & apparatu excipiebant, & quidlibet agendi poteſtatem ei non negabant; tum immolabant. Idem propè per annum, ab Indis occiduis ſeruatum circa hominem exacto anno ſacrificandum, ſcribit Ioſephus à Coſta lib. 5. hiſtor. Indic. cap. 10. Illud horrendum planè quod legitur apud Cyprianum l. de ſpectac. *Nonnunquam etiam homo fit hoſtia, latrocinio Sacerdotis, dum cruor etiam de iugulo calidus, exceptus patera dum adhuc feruet, & quaſi ſitienti idolo in faciem iactatus, crudeliter propinatur.* Itaque vides, in Chriſtianam Religionem, non in Romanam poteſtatem cadere decus illud quod ei Plinius arrogat l. 30. cap. 1. in fine. *Non ſatis æſtimari poteſt, quantum Romanis debeatur, qui ſuſtulere monſtra, in quibus hominem occidere religioſiſſimum erat, mandi verò etiam, ſaluberrimum.*

Fuere homicidia horrenda, non ſacrificia: ſiue nocens mactaretur, ſiue innocens.

286. Hæc igitur non Religionis opera, ſed omni execratione digna homicidia, fuiſſe, non ſacrificia; perſpicuè ex eo probatur; quòd vel homo qui offerebatur in ſacrificium, erat innocens, vel nocens. Si nocens, & mortem commeritus, eíque iam obnoxius per iuſtam damnationem, clarum eſt, cædem eius non potuiſſe fieri ad finem quem ſacrificio præfiximus; cùm debuerit fieri in pœnam culpæ admiſſæ, & iuſta ſententia eo modo vindicandæ. Quod pugnat cum ratione ſacrificij, cuius primarius finis & quaſi intrinſecus, debet eſſe ea diuini dominij proteſtatio; non autem vindicta iuſta, in culpæ expiationem. Nam ſi liceret cum huiuſmodi fine coniungere finem ſacrificij, nulla eſſet ratio, cur boum mactatio in macello facta à lanio, caruiſſet olim ratione ſacrificij, ſi lanius ſuæ illi actioni primariò deſtinatæ ad eſcam hominibus parandam, præfixiſſet finem extrinſecum honoris Dei, eo modo quo iuxta Apoſtoli monitum, omnibus noſtris actionibus præfigendus eſt. Eſt autem apertè ridiculum, admittere, mactationem à lanio factam, fuiſſe eſſentialiter ſacrificium. Itaque homo nocens, & iuſtè ad necem damnatus, non potuit eſſe ſacrificij materia. Et idcircò omnia exempla ſacrificiorum humanorum, quæ apud Autores citatos leguntur, cenſenda ſunt fuiſſe hominum innoxiorum. Nec enim putaſſent Ethnici, ſe Deo rem gratam offerre, ſi victimam obtuliſſent pernicioſam & reprobam: adde & inutilem, ac æquè perituram iuſto ſupplicio.

Iam verò homo innocens, nulla ratione poteſt occidi, per ſe loquendo, & ex directa intentione, vt ſuo loco probatum ſuprà eſt, agendo de iniuriis. Ergo nullus homo potuit offerri in ſacrificium: ſummáque crudelitas, non religio fuit, id præſtare prætextu colendi Dei. Quanquam ſi mandatum diuinum de cæde hominis interueniſſet, tunc innocens iuſtè occidi potuiſſet, quippe annuente ipſo vitæ ac mortis domino. Et idcircò mactatio illa potuiſſet eſſe honeſta, & aſſumi in cultum Dei ad proteſtandam ſummam eius excellentiam, & noſtram ad Deum ſubiectionem. Quo animo, ad ſacrificandum filium accinctum fuiſſe Abrahamum, dubitare non licet. An verò idem contigerit in facto Iephthe, conſulendi Interpretes Iudic. 11. & Hebr. 11. & Suares 2. de voto, cap. 10. à num. 5.

Idem ſtatuitur de aliis litationibus humano ſanguine, citra cædem; in Phrygibus, aliíſque.

287. Quod de totius hominis ſacrificio dixi, extendendum ſimiliter eſt ad ſacrificium per hominis truncationem, aut vulnerationem, aut conſciſſionem. Quo in genere, deteſtanda in primis viſa ſunt, non modò pleriſque Patribus, ſed etiam Ethnicis, *ſacra Matris Deum, in quibus*, ait Lact. 1. Inſtit. cap. 21. *homines ſuis ipſi virilibus litant. Amputato enim ſexu, nec viros ſe nec fœminas faciunt.* Idem lib. 5. cap. 9. *Virilia ſua ferro metunt: & quod eſt ſceleratius, vt ſint religionis Antiſtites.* Addit illo c. 21. *Et ſacra Virtutis, quam eandem Bellonam vocant. In quibus ipſi Sacerdotes non alieno, ſed ſuo cruore ſacrificant. Sectis namque humeris, & vtraque manu diſtrictos gladios exerentes, currunt, efferantur, inſaniunt.* Nec minùs grauiter, in vtraque illa execramenta veriùs quàm ſacrificia, Seneca lib. de ſuperſt. cuius hoc fragmentum exhibet S. Auguſtinus 6. Ciuit. c. 10. ex longiore, horum, vt vocat, rituum crudeliter turpium, inſectatione. *Ille viriles ſibi partes amputat; Ille lacertos ſecat. Vbi iratos Deos timent, qui ſic propitios merentur? Dij autem nullo debent coli genere, ſi & hoc volunt. Tantus eſt perturbatæ mentis, & ſedibus ſuis pulſæ furor, vt ſic Dij placentur, quemadmodum ne homines quidem. Sæuierunt teterrimi, & in fabulas traditi crudelitatis, Tyranni. Lacerauerunt aliquorum membra, neminem ſua lacerare iuſſerunt. In regia libidinis voluptatem, caſtrati ſunt quidam. Sed nemo ſibi, ne vir eſſet, iubente domino manus intulit. Seipſi in templis contrucidant, vulneribus ſuis ac ſanguine ſupplicant. Si cui intueri vacet quæ faciunt, quæque patiuntur, tam indecora honeſtis, tam indigna liberis, tam diſſimilia ſanis, vt nemo fuerit dubitaturus furere eos. Si cum paucioribus furerent. Nunc ſanitatis patrocinium, inſanientium turba eſt.*

Exagitat hanc quoque, (vt vocat,) turpitudinem crudeliſſimam, vel crudelitatem turpiſſimam, Gallorum, magnæ Matri, truncatione ſua ſacrificantium, idem Auguſtinus 2. Ciuit. cap. 7. & l. 7. c. 24. & 26. Gallorum nomen his hominum emiſſitiis inditum in odium nationis nomini Romano exoſæ, & ad eam hoc dehoneſtamento contumeliáque fœdandam. Autor eſt S. Hieronymus in c. 4. Oſeæ. Sed ad rem. Obiter item S. Aug. hæc iam *non ſacra*, vt ait, *ſed tormenta quibus ſemiuiri, ſpurciſſimum Numen ſui corporis ſupplicio, celebrabant*, reprehendit, originémque eorum aperit Minutius in Octauio num. 35. Fuſiùs etiam Arnobius initio libri quinti. Tametſi aliter referens ſcelus, vnde ſacra illa ortum habuere. Et planè ad iſtos ſpectant illa Clementis in protrept. *Videat veſtrûm aliquis, eos qui adorant ſimulacra, ſordida coma, veſte ſenta & lacera deformatos: à lauacris quidem omninò abſtinentes, excreſcentibus autem vnguibus efferatos, & multos etiam pudendis priuatos: reipſa oſtendentes, templa idolorum, eſſe quædam ſepulcra, vel carceres.*

288. Quamuis

288. Quamuis autem Lactantius ſuprà, hoc fœdum ſacrificium, ab altero quod lancinatione tantùm, & perfoſſione membrorum conſtabat, ita ſecernat, vt ea diuerſis Numinibus, & à diuerſis facta ſignificet: Tamen eoſdem ſemiuiros, vtrunque magnæ Matri exhibuiſſe,(crediderim facta ſemel exſectione, vſurpatam reliqua vita perfoſſionem;) apertè habet idem Seneca lib. de vita beata, ſic ſcribens cap.27. *Cum ſiſtrum aliquis concutiens, ex imperio mentitur; cùm aliquis ſecandi lacertos ſuos artifex, brachia atque humeros ſuſpenſa manu cruentat; Cùm aliquis genibus per viam repens vlulat, laurúmque linteatus ſenex, & medio lucernam die praeferens, conclamat iratum aliquem Deorum, concurritis, & auditis, & diuinum eſſe eum, inuicem mutuum alentes ſtuporem, affirmatis.* Cuius Numinis Sacerdotes, ſiſtro,hoc eſt æneo crepitaculo vterentur, non eſt obſcurum. Concinit Apuleius 8. Metamorph. *ſub finem*, his verbis deſcribens furorem Sacerdotum Cybeles. *Abſonis vlulatibus conſtrepentes, fanaticè peruolant: diúque capite demiſſo, ceruices lubricis intorquentes motibus, crinéſque pendulos rotantes in circulum, & nonnunquam morſibus ſuos incurſantes muſculos; ad poſtremum ancipiti ferro quod gerebant, ſua quiſque brachia diſſecant. Inter hæc, vnus ex illis bacchatur effuſius: ac de imis præcordiis anhelitus crebros referens, velut Numinis diuino ſpiritu repletus, ſimulabat ſauciam vecordiam prorſus.* Et mox. *Arrepto denique flagro, quod ſemiuiris illis proprium geſtamen eſt, contortis tænis lanoſi velleris prolixè fimbriatum, & multiiugis talis ouium teſſellatum, indidem ſeſe multinodis commulcat ictibus, mirè contra plagarum dolores præſumptione munitus. Cerneres, proſectu gladiorum, ictúque flagrorum, ſolum ſpurcitia ſanguinis effœminati madeſcere.*

Eadem habent Tertullianus cap.25. Apologet. Arnobius ſuprà, ac Plinius lib.35. cap.12. qui infelicia hæc propudia, vitilitatem ſamiâ, id eſt acuta teſta exſecuiſſe, obſeruat. Ita enim ibi, reſtam ſamiam, interpretantur aliqui, conformiter ad Nonium: apud quem, *ſamiare*, eſt acuere. Has eſſe dixerim leues nouaculas,de quibus pulcherrimè Prudentius hymno 9. periſteph. ex ore S. Romani,Gentiles ſubſannantis:

Sunt ſacra quando voſmetipſi exciditis;
Votiuus & cùm membra detruncat dolor.
Cultrum in lacertos exerit fanaticus,
Sectiſque Matrem brachiis placat Deam.
Furere ac rotari, ius putatur myſticum.
Parca ad ſecandum dextra fertur impia,
Cœlum meretur vulnerum crudelitas.
Aſt hic metenda dedicat genitalia,
Numen reciſo mitigans ab inguine.
Offert pudendum ſemiuir donum Deæ,
Illam reuulſa maſculini germinis
Vena, effluenti paſcit auctam ſanguine.

289. Non tamen omnibus huiuſmodi turpibus ſacrificulis, truncata ea pars qua viri erant. Nam apud Nazianz. orat.3. memorantur *Phrygum exſectiones, qui tibiæ ſuauitate mulcentur, & poſt tibiæ cantum, contumelia afficiuntur.* Quam contumeliam Elias ibi, & Nonnus in expoſitione fabularum eidem orationi inſertarum,num.4. interpretantur de commixtione cum mulieribus vulgatæ libidinis. Notátque ibid.Nonnus n.57. ab eis (hoc eſt, eorum pleriſque, vti nunc aſſerimus,) femora & humeros concîdi,moris fuiſſe: Vt proinde poſſent, etiam poſt eam exſectionem à truncatione diuerſam, conſueſſe mulieribus, vt priore loco dixerat. Et poſſunt etiam,ad eoſdē Phrygas Cybeli ſanguine ſuo ſacrificantes, pertinere inciſiones illæ,quas Gentilibus frequentes fuiſſe in genis, & brachiis, & ἐντομίδας dictas, teſtatur S. Cyrillus lib. 2. in Iſaiam, tractans illud ex cap.16. *Erunt omnia brachia excisa.* Vt proinde non omnes Phrygum exſectiones, eſſent caſtrationes. Tandem S. Cyprianus carmine ad Senatorem Apoſtatam, deſcribens Sacerdotes magnæ Matris, eorúmque ſacra; id ſatis apertè ſignificat, verſibus illis:

Nanque Sacerdotes, tunicis muliebribus,idem
Interius ritum, cultu interiore fatentur.
Idque licere putant,quod non licet, vnde per orbem
Leniter incedunt,mollita voce loquentes:
Lapſatóſque tenent extenſo pollice lumbos.
Et proprium mutant vulgato crimine ſexum.
Cumque ſuos celebrant ritus, his eſſe diebus,
Se caſtos memorant. At ſi tantummodò tunc ſunt,
Vt perhibent, caſti, reliquo iam tempore quid ſunt?
Sed quia coguntur ſaltem ſemel eſſe pudici,
Mente fremunt, lacerant corpus, fundúntque cruorem.
Quale ſacrum eſt verò, quod fertur nomine ſanguis?

Non ſatis perſpicio, an ad Cybeles ſemiuiros pertineat, quod proximè adducto Hymno 9. Prudentius ex ore S.Romani, in crudelia Ethnicorum ſacrificia intorquet, hoc ſubiiciens poſt exagitationem exſectionis & lancinationis, illorum magnæ Matris miniſtrorum.

Quid cùm ſacrandus accipit ſphragitidas?
Acus minutas ingerunt fornacibus;
His membra pergunt vrere: vt igniuerint,
Quacunque partem corporis feruens, nota
Stigmarit,hanc ſic conſecratam prædicant.

Ac ne ingloria videretur inuſtio tanti cauſa cruciatus, en quid de repenſo ob eam poſt mortem honore, ſubdit.

Functum deinde, cùm relinquit ſpiritus,
Et ad ſepulcrum pompa fertur funeris;
Partes per ipſas imprimuntur bracteæ.
Inſignis auri lamina obducit cutem:
Tegitur metallo quod peruſtum eſt ignibus.

290. Ad hæc immania ex homine ſacrificia citra cædem, de quibus nunc agimus, ſpectant quoque ſacrificia Magorum Cleonis, qui ad placandas nubes ſatis aut frugibus imminentes,ſi animal deeſſet, ſuo digito cruentato ſacrificabant, vt Clemens Alex.memorat 6.Strom.cap.1.& pleniùs Seneca 4. natur.c.6.& 7. Similiter Turcici Peppæ apud Bellonium lib.3. obſeruat. c.21. ſui ipſorum lancinatione,Dæmonem placant. Διαμαστίγωσιν quoque Laconum,ſacrificio pueri à Lycurgo ſubſtitutam,vt eſt apud Pauſaniam in Laconicis, & à Tertulliano l.ad Martyres memoratam, hūc referre licet. Hæc igitur omnia, vt patet ex ſuprà diſputatis de negato homini dominio in membra ſua, non fuere ſacrificia,ſed impia impij Dęmonis commenta, humanum ſanguinem, & exitium, quacunque via quærentis.

Quæ Porphyrius & alij contra ſacrificia animalium, & quoruncunque à viuentibus exemptorum.

Latè quoque, ex propoſito ſacrificij fine, diuini inquam cultus exhibitione, actioni inhoneſtæ & vetitæ nequaquam inædificando;collegit Porphyrius l.2. de abſtin. & apud Iamblicum l. de myſt. c.32. & ſequentibus. Itémque apud Euſeb. 1. de præp.c.6.& l.4.c.5. nefas eſſe ſacrificare Deo animalia. Fundamenta profert multiplicia, ſed illud eſt præcipuum: quòd cùm animas brutorum,eiuſdem cum humana ſpeciei faceret,vt latè confirmat l.3.de abſtin. perinde eſſe arbitrabatur, pecudi & homini vitam eripere: ac proinde cùm ex actione iniuſta, cuiuſmodi eſt hominis mactatio,

ctatio, redundare nequeat honor in Deum, inferebat nefas eſſe, animalia vlla ſacrificare. Timebat prӕterea Numinis infectioni, per vapores ex victimӕ mactatӕ incenſione, aut etiam ex ſola mactatione emittendos. Vrgebat denique iniuriam brutis illatam, qua interueniente nullo modo poſſet religioſum opus eſſe eorum mactatio. Quam rationem ſӕpè vrget, & Theophraſti autoritate communit. Nec enim vnius Porphyrij eam fuiſſe ſententiam, ſed multorum item Grӕcorum fuiſſe communem, docent illa Euſebij verba 1. de demonſtr. c. 10. *Græci putauerunt, primos homines, nullum prorſus animalis genus, neque ſacrificare, neque incendere ſolitos Diis: ſed eos Soli, & reliquis cœli ſyderibus, vbi viride gramen, & quaſi quaſdam fœcundioris naturæ quiſquilias manibus ſuſtuliſſent, herbam cum foliis & radicibus, igni combuſſiſſe. Poſteriores autem homines, procul à tam recto instituto aberrantes, fœdaſſe aras animalium cædibus. Porrò hoc eſſe impium, & iniuſtum, & nuſquam Deo acceptum ſacrificium. Nam brutorum animam, nihil ab hominum rationali anima differre. Quapropter cædis accuſandos eſſe eos, qui animalia ſacrificarent, dicebant: non ſecus ac ſi eadem, ſimiliſque, & in homine & in bruto anima eſſet. Et talis quidem, de antiquis hominibus, opinio Græcorum extat.*

291. Ac ne id Pythagorӕorum duntaxat inſtitutum fuiſſe videatur, non abhorret ab huiuſmodi placito reprobante animalium ſacrificia, quod Plato 12. de leg. circa oblationes Deo faciendas prӕſcribit: negans ebur idoneam eſſe oblationis materiam, quòd pars olim fuerit animantis. Tantùm non exprimens, diſplicere Deo oblationem è re aliqua, quӕ vita exciderit. Laudat eum Platonis locum Lactantius 6. Inſtit. c. 25. addens Senecӕ & Triſmegiſti teſtimonia. *Vultiſne vos*, inquit ex Seneca, Lactantius, *Deum cogitare magnum & placidum, & maieſtate leni verendum amicum, & ſemper in proximo? Non immolationibus, nec ſanguine multo colendum, (quæ enim ex trucidatione immerentium, voluptas eſt?) ſed mente pura, bono, honeſtóque propoſito.* Et mox ex Triſmegiſto capite vltimo ſermonis perfecti, id eſt, Aſclepij; (Ita enim non ſemel, Triſmegiſti Aſclepius, apud Auguſtinum quoque, & Cyrillum, alióſque allegatur; Hermes *cùm exaudiſſet Aſclepium quærentem à filio ſuo, vtrum placeret patri eius, offerri thus & alios odores ad ſacrificium Dei, exclamauit. Benè, benè, ô mi nate Aſclepi. Eſt enim maxima impietas, tale quid de vno illo ac ſingulari bono in animum inducere. Hæc & huic ſimilia, huic non conueniunt. Omnium enim quæcunque ſunt, plenus eſt, & omnium minimè indigens. Nos verò gratias agentes, adoremus. Huius enim ſacrificium, ſola benedictio.* Vides, Hermeti, non modò animalium mactationem non probari, ſed ne thuris quidem, quod arboris, atque adeò rei viuentis excrementum eſt, incenſionem in Dei honorem factam placere.

Idem Apollonio Tyanӕo ſenſus fuit lib. de ſacrificiis, ex quo plagulam refert Euſebius 4. prӕp. cap. 5. Imò initio multis ſeculis, hunc apud omnes fuiſſe vſum, nihil vt viuum ſacrificarent, affirmat Theophraſtus apud Porphyrium 2. de abſtin. Ex quo quia multa ſcitù digna, quamuis quibuſdam mendaciis intermixta, peti poſſunt, adſcribam aliqua. *Genus hominum ſapientiſſimum omnium, & ſacratiſſimæ accola regionis, illius quam Nilus oppidis munierat, primò cœpit à Veſta, cœlitibus primitias ſacrificare: non myrrha, caſia, thure & croco mixtis, (nam hæc longo pòſt tempore ſunt admiſſa, errore paulatim irrepente, cùm homo ex vitæ neceſſitate, ad multos labores natus lacrymoſos, cœpit diis odorata plantarum ſtillicidia offerre, quorum anteà nullus erat vſus in ſacrificiis:) ſed graminis tantùm virentis lanugine manibus decerpta veluti quodam fertilis terræ dono.* Thuris incenſionem in Numinis honorem, nouitatis damnat Arnobius libro 7. à num. 29. vbi etiam de meri rore thuris incenſioni ſuperfuſo. Sed pergo ex Porphyrio. *Annuam herbarum fertilitatem, folia, radices, & tota naturæ illius germina carpentes, igni mandabant. Hoc itaque incendio, quos tunc credebant Deos, cœleſtes ſalutabant, atque immortalitati per ignem conſecrabant. Qua de cauſa ignis, immortalis naturæ ſimillimus, à nobis in Deorum templis aſſeruatur. Itaque à Thymiaſi odorata erematarum ſtirpium expiratione, Thymiaterion acerram vocauerunt. Inde θύειν, rem diuinam facere, & θυσία victima appellatur. Quæ ſanè erroris ſummum aſſecuta, nos rectè non audimus, cùm rem diuinam facere ex animalium ſacrificio θυσίαν dicunt. Tantum igitur maioribus fuit curæ, ne prior ritus euerteretur, vt eos, qui nouum induxerunt, veterem abrogarunt, execrarentur, atque aromata vocarent, quæ nunc in ſacrificium offeruntur, ab ἀράομαι, quod eſt, imprecari.*

Pulchrè, ſub libri finem id confirmat Porphyrius, ex notationibus nominum quorumcunque ſacrorum. Nam vox θυσία, quӕ poſteà ad ſacrificia cruenta tranſiit, ſecundùm primӕuam ſignificationem, denotat primitias ex odoratis plantis & fructibus. θυηλὴ, denotat arculam qua primitiӕ illӕ aſſeruabantur. θυμέλη, aram ſuper qua primitiӕ adolebantur. θύειν, actum adolendi à verbo θυμιάω, quod eſt ſuffire, & θυμίασις, ſuffitus. Quӕ omnes voces, ad cruenta poſtmodum ſacrificia tranſlatӕ ſunt, aperto argumento quis eſſet anterior ſacrificij ritus, quem aliter quoque confirmat Porphyrius; nempe ex eo quòd plerique, etiam inuecta iam ſacrificiorum cruentorum frequentia, inter ſacrificandum odorata quӕdam ligna minutatim conciſa adolerent. Addit de progreſſu ad nouum ſacrificij genus. *E quercuum fructibus primò victum ſibi comparabant: quos tamen præ raritate, parcè diis ſacrificantes, eò plures arborum frondes adolebant. Poſthæc cùm vita humana iam ad manſuetiorem victum paulatim perueniſſet, tunc valedicentes glandibus, iuxta prouerbium, ἅλις δρυός, primitias ex nucibus, deinde molam, (hordeo poſt legumina, primò è terræ frugibus apparente,) ſacrificiis adhibuerunt.* Subiicit de inuento frangendarum ſaxo terrӕ frugum, & igne mitigandarum, quantóque primùm in honore eſſent, tanti operis inſtrumentorum autores, quámque occulta haberentur, & veluti ſacra. Tum progreſſum ad alia ſacrificia, ſic deſcribit. *Cùm igitur prior vita, eáque miſeranda, felicior iam euaſiſſet, primitias è mitigatis igne frugibus Diis è veſtigio obtulerunt. Vnde etiam hodie ad ſacrificij myſterium, farina vino & oleo mixta. Quocirca poſteriores, ab iſtis ſacrificiorum rudimentis erumpentes, non ſolùm fructibus, ſed etiam frumentis abundè ſuppeditatis, placentarum, reliquorúmque omnium primitias, Diis inter ſacrificandum apponebant. Quinetiam iiſdem tantorum bonorum autoribus, flores, & ſi quid aliud in hac vita decorum & ſuaue, ad diuinum ſenſum omnibus conciliandum colligentes; his quidem caput redimiti, illis verò in ignem coniectis, melle videlicet & vino, velut altero diuini ſtillicidij adiumento, & tandem oleo vſibus humanis reperto, prioribus permiſcebant frugibus.* Vniuerſum hunc in ſacrificiis progreſſum, confirmat ibidem Porphyrius, ex Athenienſi pompa, quӕ inſtaurabatur viridi gramine, conuoluto ſuper oliuarum oſſiculis; Item polline, legumine, quercus & arbuti fructu, hordeo, frumento, caricarum maſſa, placenta & tenui hordei ac frumēti farina, & tandē olla lignis arrectoriis ſuppoſita. Qui pompӕ ordo, progreſſui ſacrificiorum propoſito, planè reſpōdet. Obſignat diſputationē Porphyrius, conclamatione

in cruenta ſacrificia, ex ſua, & ſapientum multorum inter Ethnicos, ſententia.

292. Prædictis Ethnicis, ſacrificia quæuis, rerum animatarum, præſertimque cruenta reiicientibus, aſtipulatus videtur non modò Lactantius capite allegato, & ſæpè aliàs, ſed etiam Clemens Alex.7. Strom. cap.3. cuius ea ſunt præter cætera. *Antiquiſſimam quidem aram in Delo, ſanctam vulgò iactarunt. Ad hanc autem ſolam, dicunt etiam acceſſiſſe Pythagoram, cæde & morte minimè inquinatam.* Idem ſenſêre alij plerique grauiores Chriſtiani Doctores, quum Gentiles exagitant, quòd non poſſit Deus ſordes illas cruentorum ſacrificiorum ratas habere; ſed noſtri duntaxat cordis, in ara intima mentis ſacrificium depoſcat, ipſo homine ſacerdotio fungente, & cultrum generoſæ voluntatis immittente ſibi ipſi. Quod ſacrificij genus, ſæpè commendat Chryſoſtomus, vt homil. 5. in 2. ad Cor. *in morali*, & ibidem homil.20. Item homil.20. in ad Rom. & homil.11. in ad Heb. & homil.2. de Dauide & Saüle, ac in Pſalmum 95. Pulchrè item Iſidorus Peluſiota lib. 3. epiſt.75. & Chryſologus ſerm.108. *ſub medium.* Orig.8. contra Celſum *ſub initium.* & elegantiſſimè S. Romanus Martyr apud Prudent. hymno 9. periſteph. à verſu 340.

Ego vt de comedente, (iuxta Theodoreti locum) cibus prodeat, in eam rem profero Hieroclem ad v.1. Pythag. *Dona & hoſtiæ ſtultorum, vaporis ignei ſunt cibus, & ſacrilegis largitio. Mens enim ex diuino ſpiritu ducta, & ſufficienter firmata, adiungitur Deo. Simile enim ad eius ſimile accedere, neceſſe eſt. Quamobrem ſolus Sacerdos, ſapiens appellatur. Solus enim eſt Dei amator. Solus Deo preces effundere nouit. Solus Deum honorare ſcit, qui dignitatem non confundit, quique in primis hoſtiam ſeipſum producens, propriam animam quaſi quoddam ſimulacrum ædificat. Templum quoque conſtruit, cùm eius mentem & intellectum ita parat, vt diuinam lucem facilè recipere poſſit. Nam quid ex his rebus materialibus, quæ in medio ſunt, afferre poteris, quo acceptum aut proprium Deo ſimulacrum, aut donum gratum eſſe queat, quod rationali & puro animo accidere neceſſe eſt? Vt enim ipſi iidem viri dicunt, mundatis animis, locum aptum & proprium in terris Deus non habet. Cui ſententiæ Pythius Apollo concordat, dicens: Piis hominibus gaudeo tantùm, quantùm cœlo.*

Honeſtas ſacrificij animalium, ſtabilitur.

293. Nihilominùs honeſtiſſimum fuiſſe, res alias ab homine, ſacrificare Deo, etiam ſi vitæ compotes, vel à rebus vitæ participibus exemptas, dubitare non licet: cùm ipſe Deus, huiuſmodi ſacrificia, non ex antecedente mandato ſuo, quod cædem aliàs illicitam honeſtare potuiſſet; ſed ſpontanea hominum religione, oblata, rata habuerit, quandiu ad ſingularem vnam hoſtiam non arctauit varietatem illam ſacrificiorum, quæ iam olim erat in vſu. Quòd ſi interdum apud Prophetas, nominatimque apud Iſaiam, reprobationem cruentorum ſacrificiorum legimus, etiam pro tempore legem nouam antecedente; referendum id eſt, ad pollutam ſacrificantium voluntatem, & mores inquinatiſſimos, quibus non expiatis, cultus ille diuinus, præſertim ex fine extrinſeco vano plerunque ſuſceptus, aut etiam ex re aliena exhibitus, Deo placere non poterat, cui huiuſmodi ſacrificium externum, eo tantùm nomine gratum erat, quòd eſſet ſacrificij interni nota, vt ſuprà cum Auguſt. dicebamus. Vide Riberam in c.6. Oſeæ, v. item 6. Chriſtoph. Caſtrium ad c.7. Hierem. v.18. & latè Aluarom in cap.1. Iſaiæ ad verſ.11.

Præclarè in hanc rem Philo lib. quòd deterius potiori inſidietur, omnem Dei externum cultum, quantumuis exquiſitum, & colenti grauem, reiiciens, niſi ſit cum interno animi ſacrificio, & pietate vera coniunctus. *Si quis aſperſionibus purificationibúſque vtens, mentem quidem ſuam ſordidas, corpus verò facit nitidius: aut ſi quis abundans diuitiis extruit templum ſumptu magnifico, & indeſinenter hecatombas immolat, adémque à ſe dedicatam ornat pretioſis donariis, non parcens auro argentóque, nec artibus has materias ſuperantibus; ne is quidem piorum aſcribitur numero. Aberrauit enim à via pietatis, in ceremoniis ſanctitatem collocans, & dona dans ei qui his non capitur, nec vnquam talia accipit, & adulans ei, qui palpari non poteſt, quia cultu vero delectatur, cùm anima ſolum & vnicum ſacrificium offert, nempe veritatem. Adulterinum autem auerſatur, quales ſunt oſtentationes opum externarum.* Idem pleraque eorum externorum ſacrificiorum, quòd ex rapto fierent, Deo grata eſſe non potuiſſe, grauiter confirmat lib. de plant. Noë, cùm myſticè tractat reſectionē impuritatū plantæ.

In illis igitur diuini inſtrumenti locis, quibus cruentas victimas Deo diſplicuiſſe innuitur, non ſacrificium, ſed culpa adiuncta reiiciebatur. Et eâdem operâ, Patribus qui ſacrificiis externis, ac præſertim cruentis, infeſti videbantur, ſatisfactum eſt. Quanquam Patres illi, cùm eo tempore ſcriberent, quo ſacrificium non tam vero Deo, quàm dæmonibus per ſummam impietatem offerebatur, & quo Deus varietatem antiquarum hoſtiarum, vnius incruenti ſacrificij perfectione mutatam voluit, hoc quoque, imò maximè ſpectarunt: ac proinde nihil officiunt honeſtati ſacrificij externi etiam cruenti, pro tempore quo abrogatum à Deo non fuerat.

Porphyrij contraria argumenta diſiecta.

294. Fundamenta verò ex Porphyrio adducta, quamuis non omne ſacrificium externum impetant, ſed tantùm quod ex animalibus; ſunt tamen adeò infirma, vt pigeat ea vel attingere. Certè cùm animas brutorum noſtris adæquat, in humanam naturam tam iniurius eſt, quàm beneficus in belluinam. Cùm autem timet Deo à vaporibus & nidore ſacrificiorum, iniurius quoque eſt in Deum, cuius ſpiritualem & incorpoream naturam, huiuſmodi halitus inficere nequeunt. Vt taceam argumentationem Iamblici, contra huiuſmodi inquinationem Dei ex ſacrificiis: nempe quòd non poſſint vapores ſubuehi ad cœlum vſque, vt degentem ibi Deum contaminent. Quæ argumentatio quòd Deum cœlo concludat, quanti ſit, nemo non videt. Iniuria in bruta, nulla eſſe poteſt, cùm ratione careant, (quicquid Porphyrius comminiſcatur,) ac proinde deſtituantur libertate, quæ eſt iuris & Iuſtitiæ fundamentum. Sapientes verò, quos Porphyrius pro ſe allegat, partim putantes ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt: partim corruptelas & abuſus ſunt inſectati: hoc eſt, cùm alia, tum præſertim vt ipſius Porphyrij verbis vtar lib.2. de abſtin. *Superſtitionem, mollitiem, opinionem ſe poſſe corrumpere Deos, atque ſacrificiis reſarcire iniuſtitiam ſuam. Vnde vel alij τριττύας cornibus auratas, ſacrificarunt, ternario gaudentes numero; alij Hecatombas centenario, alij Chiliombas millenario, vt Olympias Alexandri mater. Tantum potuit opulentia, ſimul in ſuperſtitionem verſa.* Quare nulla ſunt Porphyrij fundamenta, cui meritò cum Euſeb. 5. præp. c.4. inconſtantiam licet obiicere, cùm in libris reſponſorum, tam accuratè cruentorum ſacrificiorum ritus & varietatem præſcripſerit, vt Euſebius ibi ex eo refert.

Nexus religionis, & ſacrificij.

295. Cùm igitur huiuſmodi rerum immutatio phyſica, qualem ad ſacrificium poſtulauimus, honeſtè & ſine culpa fieri potuerit, vt hactenus oſtenſum eſt; eſſétque alioqui accommodatiſſima ad eam moralem ſignificationem, quam ſacrificio intimam diximus; proteſtationem ſcilicet ſummæ maieſtatis Dei vitæ ac mortis domini, & noſtræ ad eum ſubiectionis: conſtat ſacrificium eſſe actum religioſum, & quidem eminentiſſimum, ac ſoli Deo, (vt ex ea ſignificatione liquet,) impendendum. Itaque cùm omnis Religio ad cultum ſupremum & Dei proprium, Numini exhibendum deſtinetur, nulla vnquam fuit ſaltem ſpecie tenus religio, & apud quantuncunque barbaros ac cœleſtium rudes, quæ aliquo ſacrificio Deum non coleret. Quod iam ab ipſis mundi crepundiis frequentatum, perpetuóque vſu, (Ariſtotele etiam 12. Met. & 7. polit. cap. 8. aliiſque locis approbante,) retentum eſt, vt luculenter proſequitur Alanus lib. de ſacrif. Miſſæ, c. 5.

Vt videas, cuiuſmodi demum ſit ea prætenſa Religio, quæ ſacrificij expers, vnicum & ſingulariſſimum, vt S. Auguſtinus appellat, ſacrificium incruentum, quod aliis omnibus diuinitùs abrogatis, reliquum nunc eſt, omni ſtudio euertere ſatagit. Nimirum, vt optimè Petrus Cluniac. obſeruauit tract. contra Petrobruſ. id agente Satana per hos ſuos emiſſarios, vt Deum ſummo cultu, Eccleſiam pro immenſa beneficiorum mole, eminentiſſimo hoc gratiarum actionis & venerationis ergà tantum muneratorem inſtrumento, priuet: nec extet vſpiam in orbe, illa Numini tantoperè honorifica ſummæ ſeruitutis ei debitæ conteſtatio. Non enim apud Iudæos, qui extra templum nunc dirutum, ſacrificare prohibiti. Non apud Mahumetanos, quorum Antiſtes porcus, & religio porcina, vt ſæpè appellat Gulielm. Pariſ. nihil de ſacrificiis ſtatuit. Non apud Ethnicos, qui & pauci ſuperſunt, & propè extincto naturæ lumine, Deum vix intelligunt. Non denique apud Chriſtianos, apud quos duntaxat cum vera religione ſupremus ille cultus perſeuerare in ſpiritu & veritate deberet. Et perſeuerat ſanè, ringantur licet inimici Crucis Chriſti, illiúſque emiſſarij, quem aboliturum iuge ſacrificium, prædixit Daniel, illud inquam ſacrificium quod S. Auguſtinus in Pſal. 39. ad illud, *Sacrificium & oblationem noluiſti*, omnibus Chriſtiani ſacrificij oſoribus Crucem figens, cruentis ſubſtitutum, etiamnum in Eccleſia perſtare, ſplendidiſſimè tradit. Sed hæc aliàs.

Abſterſa calumnia, impacta Philoſopho.

296. Nunc quod vel ex ipſa naturæ inductione, & Philoſophorum ſenſu, conſtituimus de perpetuo Religionis & ſacrificij nexu; nequaquam cenſendum eſt labefactari, eo nonnullorum de Ariſtotele, aliíſque quibuſdam Philoſophis iudicio, quòd voluerint, tantùm ad continendam in officio plebem vſurpari ſacrificium. Ita enim Ariſtoteli tribuit Alanus ſuprà, & Caiet. 2. 2. q. 85. art. 1. allegantes 12. Metaph. vbi Auerroës ita tradit. Similitérque Origenes l. 7. contra Celſum, tradit Peripateticos, & Epicuri ac Democriti ſectatores; tantùm vt vulgi opinionibus ſe attemperarent, ſupplices ſtatuis accidiſſe, & ad eas precatos eſſe, haud dubiè & ſacrificia obtuliſſe. Tullio idem tribuit Lactantius 2. Inſtit. c. 3. & Senecæ Auguſtinus 6. ciuit. cap. 11. quatenus in iſtis reprehendunt approbatas in ſpeciem metu vulgi religiones, quibus ſacrificia præſcribebantur.

Sed ſiue hoc verè in iſtis arguatur, quòd tantùm ad plebem in officio continendam vſurpari ſacrificia voluerint, ſiue falsò, non admodùm nunc noſtra refert. Quanquam videntur certè falsò argui, cùm longè aliud ſit non audere religionem falſam, & ſacrificiorum fictis Numinibus factam oblationem arguere, metu inſanientis populi; quod vnum prædictis Ethnicis ſapientibus tribui iure poteſt, & à Lactantio Auguſtinóque tribuitur: Aliud verò profiteri ſacrificium vero Deo oblatum, non eſſe adhibendum, niſi vt populus eo veluti fræno coërceatur, & in officio retineatur: quaſi reipſa putarent ad cultum Dei nihil referre ſacrificij vſurpationem; cuius erroris apud eos nullum veſtigium deprehendo. Vtrumuis autem ex duobus illis dicatur, manet quod de communi omnium gentium ſenſu eſſe dicebamus: Nimirum necti ſemper cum Religione ſacrificium. Quandoquidem pauci iſti Philoſophi, ne Athei audirent, & innatum illum ac veluti inſculptum omnibus ſenſum conuellere viderentur, nihil mouere ea in parte auſi ſunt: tantóque antè vigentem ſacrificiorum vſum, vt plebs Numinis religione coërceretur, retineri voluerunt: etiamſi priuatim, contrario ipſi errore, vt & aliis pleriſque, laborarent: & quem Deum agnoſcebant, non ſicut Deum, ſupremo ſcilicet & eminentiſſimo cultu, qui ſacrificio exhibetur, glorificatum vellent.

Sacrificiorum, olim varietas, ex parte materiæ & modi.

297. Sic explicata ſacrificij veluti ſubſtantia, & religioſa honeſtate, quod attinet ad eius multiplicitatem materialem, (eſſentialiter quippe, nulla propriè eſt, in genere moris & actus religioſi;) ſolenne eſt, vt pro triplici materia in ſacrificiis vſurpata, triplex ſtatuatur ſacrificium. Nam primò ex materia viua dicebatur victima, ſiue hoſtia: ducto apud Latinos nomine à victis hoſtibus; tametſi vſus huiuſmodi ſacrificiorum, eſſet longè antiquior, & ex aliis longè finibus receptus, vt ſcriptura ipſa docet. Hîc verò inter Ethnicos, infinita propè erat varietas. Nam pro Numinum multiplicitate, multiplices omninò victimæ cædebantur. De quo pleniſſimè agit Tiraquellus ad l. 3. Gen. Alex. c. 12. & Gyrald. Synt. 17. hiſt. Deorum: breuiter autem & optimè Porphyrius lib. reſponſorum, quem deſcripſit Euſebius 4. præp. c. 4. interpretantem Apollinis hac de re oraculum. Ibi, legere eſt & varias variorum Numinum victimas, & varium mactandi modum ab Ethnicis ſeruatum. Nam V. G. Diis inferis in foueis, Diis terreſtribus ſuper aras immolabatur. Prioribus gutture ad terram depreſſo; aliis Diis, ſurſum verſo; illis ad occaſum Solis, aliis mane, cadebat hoſtia. Hæc & alia ex parte modi circa victimarum iugulationem ſeruata ab Ethnicis. Exprobrat autem Tertullianus cap. 13. Apol. quòd enecta, & tabidoſa, & ſcabioſa quæque mactarent; de opimis autem & integris, ſuperuacua quæque truncarent.

Secundò ex materia inanima, ſolida, vel ſicca, exiſtebat alterum ſacrificij genus, quod immolationem à mola appellatum, affirmat Alanus lib. de ſacrif. c. 4. Sed non benè: Nam immolatio, æquè de primo genere ſacrificij dicebatur, à conſperſione victimæ per molam ſalſam, iuxta ritum Græcis & Romanis communem, quem in hæc verba deſcripſit Dionyſ. Halicar. lib. 7. *Lotis manibus, & luſtratis aqua pura victimis, inſperſiſque in earum*

capita

capita frugibus Cerealibus, conceptiſque precibus; tum demum miniſtros eas mactare iubebant. Quorum alij ſtantem etiam tum hoſtiam, vecte feriebant in tempora. Alij ſuppoſitis cultris cadentem excipiebant; ac mox excoriatam concidebant membratim; delibataſque ex ſingulis extis, aliiſque membris primitias, farrea farina imbuebant, & in caniſtris offerebant ſacrificantibus, qui aris impoſitas ſuccendebant, & vinum inter adolendum affundebant. Quæ ſingula iuxta Græcas ſacrificiorum leges factitata eſſe, ex Homerica poëſi, facile eſt cognoſcere.

298. Tertiò ex materia liquida, vt vino, petebatur tertium ſacrificij genus, quod libamen dicebatur. De eius ortu & varietate, hæc habet ex Theophraſto Porphyrius lib. 2. de abſtin. *Theophraſtus ſacrificiorum per libationes progreſſus, exponit in hunc modum. Prima & antiquiſſima apud multos ſacrificia, ait fuiſſe Nephalia, quæ nihil aliud erant, quàm ex aqua libatio. Poſthæc Meliteſponda, quæ ex melle parabantur: quia hunc primum è fructibus liquorem, ab apibus accepimus. Deinde Æleoſponda ex oleo. Et tandem poſt hæc omnia, acceſſerunt poſtrema Oenoſponda, vino iam reperto. Id teſtantur non ſolùm tabulæ in columnis apud Cretenſes aſſeruatæ, quibus ad veritatem exprimuntur Corybanticorum ſacrificiorum ritus, vt præ ſe fert tabularum inſcriptio: ſed etiam quæ leguntur apud Empedoclem, qui de ſacrificiorum progreſſu, & Deorum genitura diſſerit.*

Sic ille de initiis & varietate libationum, quarum etiam in ſacrificio quod Genio fiebat, non item hoſtiæ, vſum fuiſſe prodit, & cauſam inquirit Cenſor. de die nat. cap. 3. Ritum autem libationis vini, ſuppeditat Arnobius lib. 7. à num. 32. vbi ex Ethnicorum ſermonibus prodit, eos merum altaria ſuper ipſa libaſſe, & venerabiles cniſſas, carbonibus meri ſuperfuſione extinctis excitaſſe, exiguo vini rore ſuper viuidam prunam iacto atque inſtillato, his cùm vinum daretur, vtentes verbis. *Mactus, hoc vino inferio, eſto.* Auctus inquam eſto Deus, honore, quem tibi illato & oblato hoc vino, defero. Quæ illati vini determinatio, Autore Trebatio quem Arnobius adducit, idcircò fiebat, ne vinum omne quod in cellis atque apothecis condebatur, ex quibus illud quod effundebatur, promptum erat, ſacrum eſſe inciperet, & ex vſibus eriperetur humanis. Alia porrò erat libatio, qua in conuiuiis, vini pauxillum Diis libabatur, id eſt effundebatur, reliquum hauriebatur. Quas duas libationes, malè à Macrobio confuſas, ſeiunxit, & adductis variis teſtimoniis illuſtrauit Lipſius lib. 3. antiq. Lect. in ſexto de conuiuiis capite. Nec plura hoc loco, de ſacrarum libationum varietate.

299. In quouis item cæterorum generum, penes formam ritúmque accidentarium, multiplex varietas, præſertim circa primum. Nam ex totius hoſtiæ crematione, exiſtebat quod dicebatur holocauſtum, cuius nulla pars igni ſubducebatur: cùm aliàs pars ſacrificij aliqua, ſacerdoti ſalua eſſet, vt in ſacrificio, quod Hebræi hoſtiam pro peccato appellabant, quo à ſolis ſacerdotibus, & in templo ipſóque die oblati ſacrificij participare fas fuiſſe, ne peccati fama ad alios manaret, obſeruat Philo lib. de victimis, *ſub finem.* Aliquando etiam, ei qui ſacrificium curabat, ſua portio reſeruabatur, vt in hoſtia, quam iidem Hebræi nominabant pacificam. Quæ ab Ethnicis agente Dæmone diuini cultus ſimio, variè expreſſa, non eſt quòd latiùs hîc tradantur: Quia quæ ad Hebraïcam Religionem in ſacrificiis pertinent, diffusè ab aliis, rerum Hebraïcarum, & ſcripturæ tractatoribus expenſa ſunt. Vide nominatim Riberam lib. 4. de Templo, Sigonium lib. 4. de Rep. Hebræor. poſt Philonem lib. de victimis. Quæ autem ad Ethnicos pertinent, quia magnam partem vero Deo non offerebantur, ac proinde non ad religioſum, ſed ad ſuperſtirioſum cultum ſpectabant, à noſtro inſtituto ſunt aliena. Si quem tamen ea noſſe, cupido inceſſerit, legat Arnobium lib. 7. Macrob. 3. Saturn. ferè toto. Gyraldum ſynt. 17. Briſſon. lib. 1. form. Alex. Neapol. lib. 4. cap. 17. & ibi Tiraquellum, ac quos ipſe profert.

De congrua ſacrificantium diſpoſitione, ſenſus ſapientum.

300. Denique, vt hoc punctum concludam, accidentaria ſacrificantis diſpoſitio ea eſſe debet, quæ tantum Dei cultum deceat. Vt proinde & ſummam animi puritatem, & attentam ad tantum negotium mentem, & apparatum virtutum omnium, in ſacrificantibus, aut ſacrificium per ſacerdotem offerentibus, ipſi quoque Ethnici paſſim depoſcerent. Et puritatem quidem animi, infinities inculcatam, vidimus ſuprà, cùm de honeſtate ſacrificij ſermo eſſet: cùm eo nomine, apud pleroſque, etiam Ethnicos, vileſceret ſacrificiorum religio, quòd à peruerſis & impiis offerrentur. Quales plerunque fuiſſe Ethnicorum ſacrificulos, infinities legimus, traditque grauiter Tertullianus cap. 29. Apolog. ſuum, hoc eſt cuiuſuis Chriſtiani & Ethnicorum ſacrificium componens. *Offero*, inquit, *opimam & maiorem hoſtiam, quam ipſe mandauit, orationem de carne pudica, de anima innocenti, de Spiritu ſancto profectam. Non grana thuris vnius aſſis, Arabicæ arboris lacrymas, nec duas meri guttas, nec ſanguinem reprobi hominis mori optantis: & poſt omnia inquinamenta, etiam conſcientiam ſpurcam. Vt mirer cùm hoſtiæ probantur penes vos à vitioſiſſimis ſacerdotibus, cur præcordia potiùs victimarum, quàm ipſorum ſacrificantium examinentur.*

Eandem ſacrificia offerentium, puritatem mentis, animæque nitelam, indixit Plato referente Porphyrio 2. de abſtin. cùm dixit, *Viro quidem bono prodeſſe, cum Deo ſemper colloqui precibus, votiuis donariis, ſacrificiis, & omni cultu: viro autem improbo, fruſtra adhiberi multam circa Deos diligentiam. Vir enim bonus, nouit quid ſit aut non ſit ſacrificandum, & à quibus primitiæ ſint perſoluendæ. Improbus verò, è propria ſenſu, & animi arbitrio, Deos colens, magis impiè agit, quàm religioſè. Quocirca Plato non putat oportere Philoſophum, improborum ritibus intereſſe: quia neque id Diis gratum, neque hominibus vtile.* Huc ſpectat illa apud Tullium lex, de caſtè accedendo ad ſacrificia, quam Lactantius memorat lib. 1. Inſtit. cap. 21. *Pietatem adhibento, opes amouento: Qui ſecus faxit, Deus ipſe vindex erit.* Opes amoueri vult, hoc eſt, inſanam illam quorundam, non Numini, ſed ſuperbiæ ſuæ & oſtentationi ſacrificantium effuſionem, qualem ſuprà ex Porphyrio retuli, caſtigátque in Troianis Plato in Alcibiade 2.

Neceſſariam attentionem, & circunſpectionem, ne quid indecorè aut ſubtracta parte affectus, quæ principalior eſt hoſtia, Deo offerretur, denotabat ſolennis inclamatio; *Hoc age*: & tam arctum ſilentium in eo miniſterio ſeruatum, de quo omitto alia quæ notat Andreas Scothus lib. 2. de ſilentio, cap. 8. Illud vnum contentus addidiſſe, non deeſſe Chriſtianis vnde ſuffundantur, ſi ad Ethnicorum hac in parte pietatem, retorqueant mentis aciem. Liberius certè Papa apud S. Ambroſium, ſub initium libri tertij de Virginibus, exemplo Gentilium, idolis ſuis reuerentiam tacendo deferentium, pudorem Chriſtianis rentat

incutere, qui fabulando plerunque obſtrepunt publicæ orationi, aut ſacrificio. Proferṫque nominatim exemplum pueri honorarij, qui ſacrificante Alexandro Macedone, cui lumen accendebat, excepit ignem brachio; atque aduſto corpore, manſit immobilis: nec dolorem prodidit gemitu, nec tacito pœnam indicauit fletu, ne debitam ſacrificio reuerentiam, gemitu, aut doloris expreſſione minueret. Quinetiam extra ſacrificium, in templis parcitum verbis apud Ethnicos, docent illa Fabij declam. 365. *In templo verbis parcimus, in quo animos componimus, in quo etiam debitam mentem cuſtodimus, vlulare verò vt in ſolitudine, vel vt in ſecreto quodam, ferendum non eſt.* Seneca item lib. de vita beata, cap. 26. in fine: *Fauete linguis, Hoc verbum, non vt plerique exiſtimant, à fauore trahitur. Sed imperatur ſilentium, vt ritè peragi poſſit ſacrum, nulla voce mala obſtrepente.* Idem 7. natur. cap. 30. *Egregiè Ariſtoteles ait, nunquam nos verecundiores eſſe debere, quàm cùm de Deo agitur. Si intramus templa compoſiti, ſi ad ſacrificium acceſſuri, vultum ſubmittimus, togam adducimus, ſi in omne argumentum modeſtia fingimur, quantò*, &c. Nemini item incompertus Sigalion, ſiue Harpocrates, quem digito labiis impreſſo pinxerunt, vt ſilentium in ſacris ſeruandum oſtenderent, Autore Plutarcho de Iſide & Oſiride: Quanquam à S. Auguſtino 18. Ciuit, capite 5. poſt Varronem, aliò id relatum non ignoro.

Nexa cum ſacrificio; Sacerdotium, ara, templum,

301. Cum ſacrificio, coniuncta ſunt templa, aræ, ſacerdotium. Nam cùm cæteras religioſas functiones, quilibet obire per ſe poſſit; ſacrificium tamen, quia eſt publicus cultus Dei, continétque præcipuam partem, eius (vt ita dixerim,) tributi, quod humanum genus Numini debet, obeundum eſt per publicum miniſtrum, qui totius communitatis humanæ perſonam repræſentet. Atque ita qui ſacrificat, vt Plato etiam in Dialogo de regno monuit, non aſſumit ſibi honorem: Sed deligi ad hoc debet per legitimam ad id deputationem, ſaltem humanæ poteſtatis, vel totius communitatis, attendendo præcisè cultum Dei naturalem quem nunc expendimus. Vnde habetur ſacerdotij & ſacrificij connexio. Quæ eſt item per ſe euidens quoad ſacrificium & altare, in quo immediatè peragitur ſacrificium. Non enim æquum eſſet, tantum miniſterium fortuitò peragi, vbicunque voluntas tulerit, ſed debet in loco ad id tantùm deſtinato, & ſacro, perfici, cuiuſmodi eſt altare. Quia verò altaris ſanctitati & conſeruationi vix proſpici poſſet abſque templo, prophana omnia arcente, additum eſt templum, tanquam ara quædam extenſior, & mediatus locus ſacrificij. Additum inquam, non ſtatim ab initio, & cùm primùm inductus eſt ſacrificandi ritus, ſed multò pòſt. Ex quo intimior altaris & ſacerdotij cum ſacrificio nexus, quàm cum templo, perſpicuus efficitur. Tametſi autem templum conſequenter, alias prætereà opportunitates habet ad omnem Religionis & diuini cultus exercitationem: Tamen præcipuus & primariò intentus templi vſus, ſpectat ſacrificium.

Itaque non poſſumus hoc loco de tribus illis ſacrificij adiunctis prorſus ſilere. Quanquam neque à nobis huiuſmodi rerum tractatio expectanda eſt, quæ in locum iſtum non quadret. Quare quandoquidem naturalem duntaxat Religionem conſideramus, breuiter, & per ſummum quaſi verticem, attingemus ea duntaxat, quæ ſpectato naturali lumine, in Dei cultu, quoad tria illa ſacrificij acceſſoria attendi debent, & ab Ethnicis quoque prætermiſſa non ſunt: vt quibuſdam obiter delibatis, (non enim plenè tractatis, quod ab hoc inſtituto alienum foret, ac penè immenſum;) illuſtrabimus. Petemus autem exempla præſertim è Romana veteri Religione: quòd & notior ſit, & ex gentium ferè cæterarum religionibus coaluerit.

Sacerdotij apex, apud Ethnicos, eiúſque poteſtas quoad aliquam noſtrarum cenſurarum adumbrationem.

302. Sacerdotium multiplici gradu & ordine conſtitiſſe, (vt quandam veluti Hierarchiam non apud Hebræos duntaxat, ſed etiam apud Ethnicos agnoſcere liceret,) Arnobius lib. 4. & Lactantius lib. 5. cap. 20. disertè enumeratis eius variis gradibus, teſtatam faciunt, eſtque vulgatiſſimum. Eoſdem ordines viguiſſe apud Græcos, oſtendit qui eos enumerat Iulius Pollux lib. 1. Onomaſt. cap. 18. Primas tenebant Pontifices. Qui tametſi apud Romanos, vt Lactantius citato proximè loco dixit, & maiores & minores erant: tamen vnum agnoſcebant maximum, de cuius ampliſſima in ſacris poteſtate locuples teſtis eſt in Numa Plutarchus, & Dionyſ. Halicar. in eiuſdem Numæ geſtis, octo ab eo ſacerdotiorum genera diſtincta fuiſſe referens. De variis eorundem collegiis, ſæpè fit apud Tullium, & alios mentio. Loca ſignat Pameſ. ad Tertull. de ſpectac. cap. 11. Et qui non indiligens in vniuerſo hoc negotio eſt Middendorpius lib. 3. de Academ. cùm de Roman. Theol. Eandem Pontificum poteſtatem Simancas titul. 34. num. 3. in iudicio de rebus fidei ac religionis, ſummam fuiſſe apud Romanos obſeruat. Præmiſerátque numer. 1. & 2. Athenienſes, quandam veluti adumbrationem ſacræ Inquiſitionis habuiſſe. Siquidem apud eos Eumolpidæ iudiciis violatæ religionis præerant, vt habetur ex Demoſthene orat. in Androtionem. Erant autem Eumolpidæ, Sacerdotes Eleuſiniis ſacris præfecti. Vide & Sigonium de Athen. Rep.

Eiuſdem poteſtatis ſupremæ erat, ſacris interdicere, & vt paſſim loquimur, excommunicare. Nam vmbram quandam excommunicationis fuiſſe Ethnicis in vſu, confirmant Anaſtaſius Germon. lib. 1. de ſacrot. immunit. cap. 12. Duarenus lib. 1. de ſacris miniſter. cap. 3. Victorell. ad lib. 1. Inſtit. Toleti, cap. 4. Magal. in cap. Ioſue v. 17. annot. 1. & 2. Ribad. lib. 1. de Princip. cap. 33. Benzonius de interdicto, cap. 1. Ego aliqua tantùm delibabo. Hercules, noluit ſe à Theſeo ſcelere polluto, tangi. Oreſtes autem admiſſo matricidio, ad menſam non eſt admiſſus. Athenienſes, vt eſt apud Plutarchum opuſc. de inuidia, eos qui Socratem calumniis oppreſſerant, ita publicè ſunt auerſati, vt neque illis ignem accenderent, neque interrogantibus reſponderent, neque eodem cum illis balneo lauari vellent: priúſque quàm poſt ipſos lauarentur, effundi omnem aquam, tam nefariorum hominum contactu pollutam, nouámque infundi per parachytas curarent. Quæ illis odij publici acerbitas, abrumpendæ vitæ occaſio fuit. Auerſationem item cunctorum, etiam ſermonis commercio negato ob delictum, apud Arabas viguiſſe, legimus apud Plinium lib. 6. cap. 22. Sed & Iliados 1. Neſtor expertem tribus, tectíque exſortem, & exlegem, denunciat pacis publicæ perturbatorem. Nec non Lyricus euulgatorem ſacrorum Ceteris arcanæ, ſub iiſdem

iiſdem ſecum eſſe trabibus, fragilémque phaſelum ſoluere, grauiter vetat. Itaque vides excommunicationis veſtigia apud Ethnicos impreſſa: Et ita quidem, vt non puduerit Melancthonem, (quem refert Turrianus ad lib. 2. conſtit. Apoſt. cap.42. & ad lib.4. cap.7.) fabulari, Chriſtianam excommunicationem, ex hoc Gentilium vſu, fuiſſe deriuatam.

303. De mulcta perſimili ei cenſuræ, quam interdictum appellamus, eſt exemplum apud Romanos & Græcos, de impiis illis, quibus aqua & igne ſacriſque omnibus interdicebatur. Cauſas aperit Lactantius 2. Inſtit. c. 10. Videſis Budæum l. *penult. ff. de donat. inter virum & vxorem.* Luculentum item quod de Druydibus Gallorum Sacerdotibus, excommunicatione & interdicto aliquos percellentibus, prodit Cæſar 6. belli Gallici in hæc verba. *Si quis, aut priuatus, aut populus, eorum decreto non ſtetit, ſacrificiis interdicunt. Hæc pœna apud eos eſt grauiſſima. Quibus ita eſt interdictum, ij numero impiorum ac ſceleratorum habentur, ab iis omnes decedunt, aditum eorum ſermonémque defugiunt; ne quid ex contagione incommodi accipiant, neque iis petentibus redditur, neque honos vllus communicatur.*

Item quoad delectum inferiorum miniſtrorum ſacrorum. Sacra inauguratio Ethnica, cuiuſmodi.

Eandem Pontificum poteſtatem, Anaſtaſius Germonius lib. 1. de ſacror. immunit. cap. 4. 8. & 9. ex variis ſcriptoribus eruditè illuſtrauit, tum quoad alia, tum nominatim quoad ſacrorum miniſtrorum delectum. Notat enim à Pontifice delectos Flamines: quos primùm tres duntaxat fuiſſe, notat S. Auguſtinus 2. Ciuit. cap. 15. Auctos tamen tandem ad quindecim, notat ibi Viues, multa ibi de apice, à quo dicti Flamines, coaceruans. Neque enim Pontifex in Flamines allegebat, indiſtinctè, ac pro voluntate quoſcunque: ſed aliquos, non niſi matrimonio per confarreationem celebrato procreatos: Omnes autem, ætate quæ mandando ſacerdotio impar non eſſet. Ea item corporis integritate, quam nihil deficeret: nulla debilitatio, inhabilem, & quaſi irregularem redderet, vt ſanxit Romulus apud Dionyſium Halicar. lib.2. & expreſſiſſimè habetur apud Senecam Rhetorem lib. 4. controuerſ. in 2. controuerſ. verbis illis, contra Metellum petentem Sacerdotium. *Sacerdos non integri corporis, quaſi mali ominis res, vocanda eſt. Hoc in victimis notatur, quantò magis in Sacerdotibus?* M. Sergium, in prætura cùm à ſacris per collegas arceretur vt debilis, quòd bellans pro patria debilitatus eſſet, niſum receptam arcendi à ſacris debiles, conſuetudinem temperare, Autor eſt Plin. lib. 7. cap. 8. Alia in eam rem profert Tiraquellus ad lib. 2. connub. num. 59. & Borellus lib. 1. de Magiſtrat. cap. 3. à num. 26. Vſus in legendis Veſtalibus, huc etiam pertinet. Fungebantur enim Veſtales ſacerdotio. Is vſus ferebat, vt Labeo apud Agellium lib. 1. cap. 12. prodidit, eligi ad ſacerdotium illud non poſſe virginem, quæ eſſet lingua debilis, ſenſúve aurium diminuta, aliáve corporis labe deformis. Extra Romanam Religionem, idem vſus viguit quoad ſacras perſonas. Qui ad ſacra adhibebantur apud Elidem, integerrimi & ſpecioſiſſimi deligebantur, & ex pulchritudine inæquali de miniſteriorum inæqualitate pronunciabatur. Autor Athenæus lib. 13. Sortem porrò & conditionem ex qua aliqui ad ſacerdotium aſſumuntur, abiectam eſſe non debere, vt agricolæ vel humilis opificij, docet Ariſt. lib. politic. 7.

304. Aliquam porrò delecti ſic Sacerdotis conſecrationem, ad Hebræi ritus diuinitùs traditi expreſſionem, & quòd ita videretur poſcere inaugurationis dignitas, adhibitam fuiſſe, intelligere poſſumus ex Prudentio, hymno 9. Periſteph. vbi ſummi Sacerdotis, ſiue Pontificis conſecrationem Ethnicam, perbellè deſcribit. Vnde de cæterorum Sacerdotum proportionali conſecratione, ſit coniectura. Adſcribam Prudentij verſus, quòd ritum contineant non vulgarem, & obſeruatione dignum circa initiationem miniſtrorum ſacrorum, de paganorum etiam ſententia. Apud eum ergo S. Romanus, Ethnico, à quo tormentis ſubiiciebatur, inſultat in hæc verba.

Agnoſcis illum, quem loquor, miſerrime
Pagane, veſtri ſanguinem ſacrum bouis,
Cuius litata cæde permadeſcitis.
Summus Sacerdos, nempè ſub terram ſcrobe
Acta, in profundum conſecrandus mergitur,
Mirè infulatus, feſta vittis tempora
Nectens, corona tum repexus aurea,
Cinctu Gabino, ſericam fultus togam.
Tabulis ſupernè ſtrata texunt pulpita,
Rimoſa rari pegmatis compagibus.
Scindunt ſubinde vel terebrant aream,
Crebróque lignum perforant acumine,
Pateat minutis vt frequens hiatibus.
Huc taurus ingens, fronte torua & hiſpida,
Sertis reuinctus, aut per armos floreis,
Aut impeditis cornibus deducitur,
Nec non & auro frons coruſcat hoſtiæ,
Setáſque fulgor bractealis inficit.
Hic vt ſtatuta eſt immolanda bellua,
Pectus ſacrato diuidunt venabulo.
Eructat amplum vulnus, vndam ſanguinis
Feruentis, inque texta pontis ſubdui
Fundit vaporum flumen, & latè æſtuat.
Tum per frequentes mille rimarum vias,
Illapſus imber, tabidum rorem pluit:
Defoſſus intus, quem Sacerdos excipit,
Guttas ad omnes turpe ſubiectans caput,
Et veſte, & omni putrefactus corpore.
Quin os ſupinat, obuias offert genas,
Supponit aures, labra, nares obiicit,
Oculos & ipſos perluit liquoribus,
Nec iam palato parcit, & linguam rigat,
Donec cruorem totus atrum combibat.
Poſtquam cadauer ſanguine egeſto rigens,
Compage ab illa Flamines retraxerunt,
Procedit inde Pontifex viſu horridus,
Oſtentat vdum verticem, barbam grauem,
Vittas madentes, atque amictus ebrios.
Hunc inquinatum talibus contagiis,
Tabo recentis ſordidum piaculi,
Omnes ſalutant, atque adorant eminus:
Vilis quòd illum ſanguis, & bos mortuus,
Fœdis latentem ſub cauernis lauerint.

Alias prætereà ſpurcitias ac turpitudines in paganorum miniſtrorum inaugurationibus adhiberi ſolitas, pudor vetat referre. Retulit tamen eas, vel potiùs attigit, D. Auguſtinus in quæſtionibus ex vtroque Teſtamento mixtim, in q. 114.

Alia Hierarchiæ Ethnicæ membra, inter quæ, Veſtales.

305. Neque verò Hierarchiam Ethnicorum, concludere par eſt Pontifice Maximo, aliiſque Pontificibus & Sacerdotibus, de quibus hactenus. Sed ſicut apud nos, ad ſacram militiam, ſpectant quoque inferiores miniſtri: ita & ad antiquam, ſacram militiam, non modò Hebræam, ſed etiam Ethnicam,

Ethnicam, ſimiles ſacrorum ac Sacerdotum adminiſtri pertinebant: vt de iis, quos vocabant Camillos, legere eſt apud Dionyſium Halicar. lib. 2. & Plutarchum in Numa.

Ad eandem, ex ſexu quoque infirmiore, ſpectabant; cùm aliæ, tum etiam Veſtales. Sic enim 3. conſtit. Apoſtol. cap. 9. reprehenditur in Gentilibus, quòd Deis fœminis, præter naturæ ordinem, Sacerdotes fœminas aſſignarent. A Veſtalibus ſacrificia peracta, teſtis eſt Tullius orat. de aruſp. reſponſ. & pro domo ſua ad Pontif. item Gell. libro 1. cap. 12. nec ſemel alibi; & habetur etiam ex Hieronymo 1. in Iouin. & ex Tertulliano libro 1. ad vxorem, cap. 6. & in calce libri de exhortat. ad caſtit. vbi de ſimilibus apud alias gentes virginibus. Et perſpicuè ex Prudentio lib. 2. contra Symmach. *ſub finem*, vbi etiam prophaniſſimam & irreligioſiſſimam harum virginum viuendi rationem deſcribit. Adſcribo eius paucos verſus, quia in hanc rem illuſtres.

Interea dum torta vagos ligat infula crines,
Fataléſque adolet prunas innupta Sacerdos,
Fertur per medias, vt publica pompa, plateas,
Pilento reſidens molli, ſéque ore retecto
Imputat attonitæ virgo ſpectabilis vrbi,
Inde ad conſeſſum caueæ pudor almus, & expers
Sanguinis it pietas, hominum viſura cruentos
Congreſſus: mortéſque, & vulnera vendita paſtu,
Spectatura ſacris oculis.

Deſcribit indignum Virgine ſacra in ſpectaculis cruentis conſeſſum; Tum pergit.

Hoc illud meritum eſt, quòd continuáre feruntur
Excubias, Latij pro maieſtate palatij:
Quòd redimunt vitam populi, procerúmque ſalutem
Perfundunt, quia colla comis benè, vel benè cingunt
Tempora tæniolis, & licia crinibus addunt.
Et quia ſubter humum, luſtrales, teſtibus vmbris
In flammam iugulant pecudes, & murmura miſcent.

En Veſtales ſacrificantes. Ideóque ab Arnobio ſupra, Ethnicæ Hierarchiæ annumerantur. Itaque quanquam ſicut apud nos Epiſcopæ, & Presbyteræ, & Diaconiſſæ, leguntur: hæ quidem ab aliquo miniſterio, proportionali minùs principalibus functionibus Diaconorum; illæ verò à maritis ſic denominatæ, aliiſve ex cauſis quas excutiunt Baronius anno Chriſti 34. Vaſques 3. p. d. 245. à num. 28. Pamel. ad lib. Tertulliani de exhortat. Caſtit. cap. 13. Petauius ad l. Epiphanij de expoſitione fidei, aliique: Ita & apud illos quædam Flaminicæ à maritis; aliiſque nominibus, à quibuſdam ſacris functionibus, dicebantur. Plenam omnium huiuſcemodi, & ſacerdotiorum, & ſacrorum munerum apud Romanos tractationem, pete ex eo qui ſe abdicato Chriſtiano nomine (vt Viues grauiter expoſtulat lib. 2. de verit. fidei, cap. 7.) pro Petro Calabro, ſtudio Gentiliſmi, Pomponium lætum dici voluit; & ex Dominico Flocco, cuius opus, Feneſtellæ perperam adſcriptum, coniecit rectè Duarenus lib. 1. de ſacris miniſter. c. 25. quo de hiſce Sacerdotibus & miniſtris ſacris Ethnicorum, benè multa. Nec pauca item apud laudatum ſuprà Germonium lib. 1. cap. 3. & apud complures qui de Ethnica religione ſcripſerunt. Seorſim autem de Veſtalibus, Lipſius in ſyntag. de eis, Germon. ſuprà lib. 1. cap. 7.

Neceſſitas inſignis innocentiæ in ſacris perſonis, præſertímque caſtimoniæ.

306. Ex eo autem munere quo apud Deum pro vniuerſo populo funguntur Sacerdotes, cæterique diuini cultus adminiſtri, maiorem in eis, quàm in reliquis, innocentiam vitæ & corporis, animique ſanctimoniam, Ethnici quoque depoſcebant, ipſa naturali ratione docente, conſonum eſſe, vt qui pacarium Numinis, & pro cæteris ſequeſtrum agit, eniteat iis moribus, qui Dei domeſticum deceant. Sanè Stoïci, nullum improbum eſſe poſſe Sacerdotem, profitebantur, & probabant ex munere quo pro peccatoribus fungitur. Ita ex eis Stobæus in Eclogis Ethicis cap. 4. §. de decretis Stoicorum. Optiméque id confirmant illa Porphyrij, in ipſo ferè fine libri primi de abſtin. *Cùm ſit nobis cum Deo, qui ſolus ſuper omnia, & vltra incorpoream naturam eminet, conuerſandum; debemus omnimoda animi caſtitate illi accedere: interea, vix cuiuſquam ſenſum facere corporeum, ſi probè & ſanctè viuamus. Quantò enim, omnium Pater ſimplicior, purior, & ſibi ſufficientior, (quaſi longè à materiæ contagione ſeiunctus,) tantò etiam, qui ad illum accedet, omnimodè purus & caſtus eſſe debet, incipiens à corpore, & in ſingulas interioris hominis partes deſinens: quibus omnibus præſentibus, cuique pro ſuo modulo, & naturæ conditione, caſtitatem diſtribuat.* Vides præ cæteris dotibus, caſtitatem in ſacris miniſtris quæſitam. Quod latè proſequitur Eſpencæus lib. 2. de continentia, capite 11. & Tiraquel. libro 15. connub. à numer. 118.

Et eſſe certè congruentiſſimum vt Sacerdos cælebs ſit, colátque caſtitatem, ſuadet illa Epicteti diſputatio, qua ſuadet, Cynicum, ſiue perfectum Philoſophum, Deique (vt ait,) miniſtrum, oportere eſſe cælibem. Audiant hirci de Caluini ſtabulo, Ethnicum ſapientem, lib. 3. Arriani, capite 22. *Nónne Cynicum abſtrahi nullo modo poſſe oportet, à miniſterio Dei, cui ſeruit, vt poſſit ſemper adeſſe hominibus; non alligatus domeſticis officiis, aut diſtrictus his rebus, quas negligens, non tueatur boni & integri hominis perſonam, quáſque procurans, amittat nomen nuntij, & ſpeculatoris, atque etiam præconis Dei? Nonne oportet coniugio illigatum cogitare quæ ſocero ſint danda, aliis quoque affinibus, & præterea vxori? Deinde operam quoque impendere ægrotantibus cogitur, & rei acquirendæ ſtudioſum eſſe oportebit, vt de cæteris nihil dicam. Quinetiam lebetem, & ſcapham habere oportebit, qui calidam infundat loturo infanti. Nec non lanula quoque, & oleo, & grabato, & poculo opus erit puerperæ. Plura nunc paramus vaſcula. Vt præteream reliquas occupationes, & diſtractiones negotiorum. Quid reliqui erit Regi huic, quo vacare publicis rebus, & negotiis queat, cui tot populi commiſſi ſunt, tantáque curæ? Is nimirum eſt, qui ſpeculator eſſe debeat, aliorum omnium: quique obſeruet in matrimonio conſtitutos, & hos etiam qui liberos educant: quinam benè ſua vtatur vxore, qui ſecus faciat, ac rixetur: & quæ familia diſſentiat, & item quæ ſit conſentiens. Eum circumire tanquam medicum, atque obambulare oportet, & vibrantes venas experiri, & huic dicere: Tu febricitas: alij, tibi caput dolet: alij, tu laboras podagra. Deinde ſic præcipiat; Tu intende laboribus neruos, tu plenioribus vtere cibis, tu abſtine lauacro, te oportebit ſecari, te verò vri. At ſi ſit domeſticis impeditus negotiis, quod ſuppetet otium ad hæc peragenda?* Verè ab Ethnico pronunciatum de ſacri miniſtri cœlibatu, docent ſacræ expeditiones, ad remotas præſertim oras, cuiuſmodi ſunt Indorum vtrorunque, atque Sinarum. Mirum quippe videretur, poppas Caluinianos, alióſque Nouatorum Myſtas, qui tam incenſum diuini honoris æſtum frequenter ementiuntur, traducendorum à ſaxeis ligneiſque Numinibus Ethnicorum, nulla cura tangi. Sed qui lallantes domi paruulorum greges, & auctius quotannis patris nomen, meminit; illigatum reuinctúmque tot catenis maritum, hærere vno in loco cogi, perſpicuè deprehendit.

hendit. Omninò igitur, Dei nuntium, vt Epictetus appellabat, ſacrum inquam Miniſtrum, cœlibem agere, & coniugij nexibus expeditum viuere, par eſt

307. Fateor tamen Sacerdotes Ethnicorum non vbique coactos viuere cælibes: ſed ſaltem caſtitas ſeuerior in eis laudata, primò quòd extra legitimum torum vagari, longè in eis deteſtabilius haberetur, eiúſque etiam vſu abſtinerent ſub tempus miniſterij ſacri: hoc eſt, nouem ſaltem diebus ante ſacrificium, iuxta illud:

Pérque nouem noctes, Venerem, tactúſque virorum
In vetitis memorant.

Idcircò ſanè non licuiſſe Sacerdotibus capra veſci, quòd ſit libidinis ſymbolum, Autor eſt Plutarchus in quæſt. Rom. cap. 11. Similitérque, quia hedera libidinis eſt ſymbolum, nefas fuiſſe hederam tangere Flamini Diali, ſcribit Feſtus. Secundò arctior in Ethnicorum ſacris miniſtris etiamſi coniugio illigatis depoſcebatur, quatenus matrimonia ipſa tam libera non haberent, quàm reliqui. Nam Pontifici Maximo, non licuiſſe iteratò nubere, Autor eſt Tertull. lib. 1. ad vxor. cap. 6. Idem luculenter hac ipſa de re, imò vniuersè de caſtitate ſacrarum perſonarum, lib. de monog. cap. vlt. *Idolis*, inquit, *& Monogamia & viduitas apparent. Fortunæ muliebri, coronam non imponit, niſi vniuira, ſicut nec matri Matutæ. Pontifex Maximus & Flaminica nubunt ſemel. Cereris Sacerdotes, viuentibus etiam viris, & conſentientibus, amica ſeparatione viduantur. Sunt & quæ de tota continentia iudicent nos, Virgines Veſtæ, & Iunonis Achaicæ, & Dianæ Scythicæ, & Apollinis Pithij. Etiam bonis illius Ægyptij Antiſtites de continentia infirmitatem Chriſtianorum iudicabunt.* Meritò igitur exclamat. *Erubeſce, caro, quæ Chriſtum induiſti.*

Nec aliter S. Hieronymus epiſt. 11. quæ eſt ad Ageruchiam. *Hierophanta apud Athenas euiratur, & æterna debilitate fit caſtus. Flamen, vnius vxoris, ad ſacerdotium admittitur. Flaminica quoque vnius mariti eligitur vxor. Ad tauri Ægyptij ſacra ſimel maritus aſſumitur. Vt omittam Virgines Veſtæ, & Apollinis Iunoniſque Achiuæ, & Dianæ ac Mineruæ, quæ perpetua ſacerdotij virginitate marceſcunt.* Et optimè in ipſo fine libri primi aduersùs Iouin. *Legant antequam Religio noſtra fulgeret in mundo, vniuubas, ſemper habuiſſe inter matronas decus. Per illas Fortunæ muliebri ſacra fieri ſolitum. Nullum Sacerdotem digamum, nullum Flaminem bimaritum; Hierophantas quoque Athenienſium, vſque hodie cicutæ ſorbitione caſtrari, & poſtquam in Pontificatum fuerint electi, viros eſſe deſinere.* Hierophantem Athenienſem, quem euirari dixit Hieronymus, & quidem cicutæ ſorbitione, Origenes lib. 7. contra Celſum, ait, cicuta oblitis virilibus, non ſatis fidentem quòd poſſit ſibi ipſe temperare, creditum, idoneum ſe reddere, ad caſtè obeundas eius ciuitatis ſolennes ceremonias.

Hæc quidem ex iure, vt ita dicam. Nam de facto quæ fuerit pudicitiæ cura apud Sacerdotes Ethnicos, docent pauca illa Minutij verba n. 43. vbi Romanos Sacerdotes, & Veſtales, cum aliarum nationum Sacerdotibus, & Virginibus confert. *Niſi fortè*, inquit, *apud iſtos maior caſtitas Virginum, aut religio ſanctior Sacerdotum: cùm penè in pluribus Virginibus, & quæ inconſultiùs ſe viris miſcuiſſent, Veſta ſanè neſciente, ſit inceſtum vindicatum: in reſiduis, impunitatem fecerit, non caſtitas tutior, ſed impudicitia felicior. Vbi autem magis à Sacerdotibus, quàm inter aras & delubra conducuntur ſtupra, tractantur lenocinia, adulteria meditantur? Frequentiùs denique in ædituorum cellulis, quàm in ipſis lupanaribus, flagrans libido defungitur.* Sed hæc, vt dixi, contra legem ac ius, ex quo pudicitia Sacerdotibus commendabatur.

Vitæ aſperitas earundem ſacrarum perſonarum, ad caſtimoniæ præſidium, & Numinis cultum.

308. Et quia potentiſſimum tuendæ corporum caſtitatis remedium, eſt ventris frænatio per abſtinentiam; ac etiam, quia vt eſt apud Nouatianum lib. de cibis Iudaïcis, cap. 4. conſanguinea Religionis, gulæ temperantia; idcircò ſacri miniſtri inter Ethnicos, inſignes abſtinentia, aut erant, aut videri affectabant. Nonnulla circa hoc de Flamine Diali, præſertímque de vetita ei quàm ſeueriſſimè inebriatione, habet Plutarchus q. Rom. 112. Mira ſunt quæ de Ægyptiorum Sacerdotum Apoche, ex Cheræmone, ſcribit Porphyrius lib. 4. de abſtin. Quæ quia vel ex ipſo Cheræmonis Opere tunc ſuperſtite, vel ex eo Porphyrij loco expreſſit S. Hieron. lib. 2. in Iouinianum, ipſius D. Hieronymi verbis repræſentabo. Ita habet. *Cheræmon Stoicus, vir eloquentiſſimus, narrat de vita antiquorum Ægypti Sacerdotum, quòd omnibus mundi negotiis curiſque poſtpoſitis, ſemper in templo fuerint, & rerum naturas, cauſáſque, ac rationes ſyderum contemplati ſint; nunquam mulieribus ſe miſcuerint; nunquam cognatos & propinquos, ne liberos quidem viderint, ex eo tempore, quo cœpiſſent diuino cultui deſeruire; carnibus & vino ſe ſemper abſtinuerint, propter tenuitatem ſenſus, & vertiginem capitis, quam ex paruo cibo patiebantur, & maximè propter appetitus libidinis, qui ex his cibis, & ex hac potione naſcuntur. Pane rarò veſcebantur, ne onerarent ſtomachum, & ſi quando comedebant, tuſum pariter hyſſopum ſumebant in cibo, vt eſcam grauiorem, illius calore decoquerent. Oleum tantùm in oleribus nouerant: verùm & ipſum parcum, propter nauſeam, & aſperitatem guſtus leniendam. Quid loquar, inquit, de volatilibus, cùm ouum quoque pro carnibus vitauerint, & lac? quorum alterum carnes liquidas, alterum ſanguinem eſſe dicebant colore mutato. Cubile eis de foliis palmarum, quas baias vocant, contextum erat, ſcabellum accliue, & ex vna parte obliquum in terra pro puluillo capiti ſupponebant, bidui triduique inediam ſuſtinentes. Humores corporis, qui naſcuntur ex otio, & ex manſione vnius loci, nimia victus caſtigatione ſiccabant.*

309. Hæc ita ad caſtimoniæ ſubſidium vſurpata dico, vt non diffitear potuiſſe quoque ad religioſam abſtinentiam, ex Numinis colendi per eam corporis macerationem ſtudio ſuſceptam, pertinere. Certè ad oracula incubituris, ieiunium indicebatur, vt puriùs Numen colerent ex Tertulliano lib. de anima, cap. 48. Vtrobibet etiam ſpectare cenſuerim, *Coſſorum* (Caſtorum potiùs, id eſt, rituum, Latina voce antiqua, vt ex Feſto liquet, & ex Nonio in verbo *Caſtus*; latéque confirmat Pamelius ad lib. Tertulliani de Ieiunio, num. 104.) *Caſtorum* inquam *Iſidis & Cybeles ieiunia, & quorundam ciborum in æternum abſtinentiam.* Verba ſunt S. Hieronymi lib. 2. contra Iouinia. Qui tamen addit, apud illos, *ieiunium panis, ſagina carnis compenſatum.* Pertinuiſſe autem hæc Ethnicorum ieiunia ad Dei cultum, docet illuſtris locus Tertulliani l. de Ieiunio, cap. 16. tractantis illud Ioëlis, vt ipſe legit. *Sancite ieiunium, & prædicate curationem.* Id eſt ieiunia, quæ interpretatur, curationem dici, tanquam *officia curantia Deum. Vnde & qui in idolis comendis, & in hac re ornandis, & ad ſingulas horas ſalutandis adulantur, curationem facere dicuntur.* Apertè curationem facere, idem hoc loco eſſe videtur, quòd officioſam aulici moris venerationem adhibere. Vulgo *faire la court.* Pergit verò Tertullianus.

tullianus. *Sed & omnem ταπεινοφρόνησιν, Ethnici agnoſcunt. Cùm ſtupet cœlum, & aret annus, nudipedalia denunciantur: Magiſtratus purpuras ponunt, faſces retrò auertunt, precem indigitant, hoſtiam inſtaurant. Apud quaſdam verò colonias, præterea annuo ritu ſaccis velati, & cinere conſperſi, idolis ſuis inuidiam ſupplicem obiiciunt, balnea & tabernacula in nonam vſque cluduntur. Vnus in publico ignis, apud aras, aquæ nec in lancibus: Niniuiticum credo iuſtitium.* Memorat mox Iſidis ac Cybeles, (quibus etiam Apim cap. 2. addiderat,) caſtimonias: id eſt ritus ſacros ac religioſos, quibus Ethnici certorum eduliorum exceptione, falſo Numini gulam ſuam mactabant: aut vt cap. illo 2. loquitur, Numina illa purificabant. Id eſt, puri, (vt quidem ſibi videbantur,) colebant.

Neceſſitas ſanctitatis, perſonarum ſacrarum, inſigitur.

Hæc & alia aliis locis, Sacerdotes Ethnici factitabant: plerunque quidem ad aucupandum ſanctitatis nomen, aut ampliorem cenſum: tamen ex vera exiſtimatione, naturæ lumine omnibus impreſſa, quòd neceſſe ſit, Sacerdotis animum innocentia, corpus munditie, quantum imbecillitas humana patitur, eniteſcere, & purè vitam traducere, non certorum dierum ſpatio, ſed per totam vitam, vt dixit Demoſthenes in Androtionem. Eos denique eſſe eius mores oportere, qui Dei miniſtrum, ſupra hòminum vulgus extantem, non dedeceant. Quæ enim in aliis vtcunque ferenda labecula, in ſacro miniſtro ingens fœditas, ob ſtatus eminentiam, ſemper viſa. Vt propterea Chryſoſtomus in Pſalm. 6. & Iſidorus Peluſiota lib. 2. epiſt. 121. obſeruent in lege ſcripta, Sacerdotem peccantem, iuſſum tantundem pro ſe offerre, quantum pro vniuerſa plebe. Tantùm non edicente Deo, eius vnius peccatum, vniuerſæ plebis peccatis æquiualere, attenta ſumma eius dignitate: quam paucis vocibus, magna & multiplici ſenſu fœtis, complexus breuiter eſt Philo lib. 2. de Monarch. *ſub finem*, cùm dixit, *Sacerdotem Deo præ cæteris familiarem eſſe, ſitum in quodam diuinæ humanæque naturæ confinio: vt hoc mediatore, Deus propitietur hominibus, ac eius miniſterio, porrigat eis, & largiatur ſuam gratiam.* Quanta verò apud Ethnicos, ſacerdotio eique adiunctæ eminentiæ morum, vel prætenſæ, vel ratione officij debitæ, veneratio & cultus ac innocuitas reſponderit, dicam infrà, cùm de obſeruantia.

Obiter de Aſcetis, ac cœnobitis, Ethnicam Hierarchiam integrantibus.

310. Iuuat verò quando in hoc loco verſamur, quædam attexere de iis perſonis ſacris, quæ vti apud nos religioſi faciunt, vt opportuniorem colendi Numinis vitam ineant, ſeorſim à publico tumultu vitam ducebant. Nam vel ſacerdotio fungebantur, vel ſaltem ſpectabant ad Hierarchiam illorum temporum, erántque in ſpeciem, religioni peculiariter addicti, ac mancipati cultui diuino, de quo nobis hoc loco eſt ſermo.

Illuſtriſſima ſunt in hoc genere, quæ de σέμνοις & Gymnoſophiſtis traduntur à Clemente 3. Stromat. cap. 6. Fuſiùs, & omninò ad rem noſtram, de iiſdem agit Porphyrius 4. de abſtinentia. Niſi quòd Samanæos vocat, quos Clemens σέμνους appellauit, corrupta apud alterutrum voce. Porphyrius ergo, præmiſſa ſapientum qui apud Indos religione florere crederentur, ſiue Gymnoſophiſtarum, diſtributione in Brachmanes & Samanæos; quorum illi ex eadem ſtirpe geniti, iſti vndecunque ad cœtum ſapientum allegerentur, ſic de Brachmanibus loquitur. *Horum Philoſophorum bona pars in montibus, reliqui circa Gangem fluuium habitant. Montani verò, veſcuntur pomis inter æſtatem & autumnum prouenientibus, & lacte bubulo herbis coagulato. Qui verò circa Gangem habitant, prædictis fructibus, qui copioſè circa fluuium naſcuntur. Fert autem ipſa regio ferè ſemper recentem fructum. Quinetiam multam orizam, & ſpontaneam, qua vtuntur, cùm fructus opora deficiunt. Cæterùm alio alimentorum genere vti, vel omninò eſcam tangere animatam, non ſecus ac vltima impuritatis & impietatis linea, manum admouere, reputatur. Hoc inter alia præcipuum decretum; religioſè Deum colendum eſſe: & ſeipſos ſanctificationibus purificandos. Quare maximam diei & noctis partem diſtribuunt in laudes & preces Deorum, reliquam in ſuis tuguriis tranſigunt: quorum ſinguli, vnum ſibi proprium maximè delegerunt. Communiter enim manere Brachmanes, non tolerant, neque multùm interloqui. Quod ſi acciderit, non dubitant per plures dies ſepoſiti, omninò vocem ſupprimere. Sæpiſſimè etiam ieiuniis ſe macerant.*

Hactenus de Brachmanibus Porphyrius, quibus conſonant quæ de iiſdem ſcribit S. Hieron. lib. 1. & 2. aduersùs Iouin. vbi Bardeſanem Babylonium Autorem laudat; ex quo etiam Porphyrius ſe profeciſſe teſtatur. De iiſdem Dio Chryſoſt. orat. 35. poſt multa de bonis regionis Indorum, ſupra veritatem & fidem narrata, ita ſubdit. *Brachmanes valere ſinentes illa flumina, riuóſque illos fortiter auerſantes, priuatim conueniunt, ſtudéntque. Labores autem admirandos aſciſcunt corporibus, nemine cogente, ærumnáſque acerbas perferunt. Aiunt autem illos habere peculiarem vnum fontem, nempe veritatis, omnium optimum & diuiniſſimum, quem nunquam guſtant ij, qui repleti ſunt.*

Subiicit deinde Porphyrius, laudato ſuperiùs loco, non minùs religioſam (pro Ethnicis,) Samanæorum vitam. *Samanæi*, inquit, *ſunt è ſingulis familiis delecti. Cùm primùm ergo aliquis in ordinem inſcribi conatur, ad ciuitatis primates accedit, qui comperta vrbis, pagi, & poſſeſſionum conditione, illum de omnium facultatum ſtatu dimouent. Itaque Nouitius toto corpore à ſupernacaneis corraſo, amictum in talos demiſſum accipit, & ad Samanæos diſcedit. Neque tamen ad vxorem, neque ad liberos, ſi fortè habuerit, ſe conuertit: neque de illis rationem vllam habet, totus apud ſe contendens. Curam autem liberorum Rex ſuſcipit, vt pro modulo facultatum, illis ſuppeditentur neceſſaria. Curam verò vxoris, familiares.* Hactenus cooptatio ac velut allectio Nouitij in cœtum ſacrum: iam verò allectorum vita huiuſmodi erat. *Extra vrbem habitant diem totum, exercentes ſe in colloquiis de Deo: habent autem domos & templa, regiis ſumptibus ædificata. In quibus ſunt Oeconomi, ſeu rerum domeſticarum curatores, qui recipiunt à Rege, in curam & impenſam conuentus, deſtinata. Apparatus autem ille totus conſiſtit ex oriza, pane, fructibus horariis, & oleribus. Itaque tintinnabulo ſignum dante, omnes in domum properant, ex qua bona pars Samanæorum non egreditur, reliquâ precibus occupatâ. Vbi verò preces abſolutæ, rurſus tintinnabulum pulſatur, quo audito, miniſtri ſingulis catinum donant. Sunt enim duo, qui interea non comedunt, ciborum ex oriza miniſterio occupati, atque pro tota varietatis neceſſitate, nonnihil ex fructibus & oleribus menſis apponitur. Tandem compendioſè cibati, exeunt quiſque in ſua exercitamenta. Sunt autem omnes ſine vxoribus, & ſine poſſeſſionibus. Cæterùm reliqua gens Indorum, erga ipſos & Brachmanes, tanto cultu eſt affecta, & tanta pietate, vt Rex ad eos plerunque conſilij inops ſupplexque accedat, vt ſuis precibus & conſilio, quid ſit agendum*

dum doceatur; vel ſuper hoſtibus, vel aliis regionem occupantibus. Ipſi vero ita ad mortem ſunt diſpoſiti, vt totum vitæ tempus, tanquam neceſſariam quandam naturæ adminiſtrationem, ſponte tolerent; atque ad animæ ſolutionem è corporibus, properent.

311. Quæ de non diſſimili Ægyptiorum Sacerdotum vita, eodem libro tradit Porphyrius, ſuprà ex parte attigi. Vereor autem, vt quæ de Indis ex eo protuli, non ſatis conſentiant cum iis, quæ de Gymnoſophiſtarum vita traduntur ab Apuleio l. 1. Florid. cùm de Indis agit. *Eſt*, inquit, *præterea gens apud illos præſtabilis. Gymnoſophiſtæ vocantur. Hos ergo maximè admiror, quòd homines ſunt periti, non propagādæ vitis, nec inoculandæ arboris, nec proſcindendi ſoli. Non illi norunt aruum colere, vel aurum colare, vel equum domare, vel taurum ſubiicere, vel ouem vel capram tondere, vel paſcere. Quid igitur eſt? Vnum pro omnibus norunt. Sapientiam percolunt. tam magiſtri ſenes, quàm diſcipuli minores. Nec quicquam apud illos æquè laudo, quàm quòd torporem animi, & otij, oderunt. Igitur vbi menſa appoſita, priuſquàm edulia apponantur, omnes adoleſcentes ex diuerſis locis & officiis ad dapem conueniunt. Magiſtri perrogant, quod factum à lucis ortu, ad illud diei, bonum fecerit. Hic alius ſe commemorat inter duos arbitrum delectum, ſanata ſimultate, reconciliata gratia, purgata ſuſpicione, amicos ex infenſis reddidiſſe. Inde alius ſeſe parentibus quippiam imperantibus obediſſe, & alius aliquid meditatione ſua reperiſſe, vel alterius demonſtratione didiciſſe. Denique cæteri alia commemorant. Qui nihil habet afferre cur prandeat, impranſus, ad opus foras extruditur.* Hæc, ſeceſſum illum à turba à Porphyrio ex Bardeſane Babylonio prolatum, minùs ſapiunt. Ideóque fides eorum, penes Autores eſto.

Ad aſcetarum item noſtrorum, vitæ rationem, accedunt, quæ de Græcis quibuſdam ſcribit S. Baſilius hom. 8. variorum argumentorum, quæ eſt in diuites auaros. *Veneremur atque imitemur, Græcorum humanum viuendi modum. Apud nonnullos illorum, humana conſuetudo, vnam menſam, communem alimoniam, domum vnam, frequentem propè populum conſtituit.* Alia verò ratio fuiſſe videtur, cœnobitarum illorum, ex Pythagoræ diſciplina. Nam hi in cœnobium, (vt vocabant, teſte Gellio l. 1. c. 9.) non ad cultum Numinis, ſed ad rerū Mathematicarum & naturalium, cognitionem parandam, conueniebant, omnibus facultatibus ſuis in commune collatis. Quod non pugnat cum eo quod ait Tyrius diſſert. 36. n. 208. *Si vſquam vel apud Græcos, vel barbaros, ob pecuniarum inopiam, ſine vlla inuidia aut cuſtodia, omnia amicorum communia fuiſſe leguntur, id pro miraculo à Poëtis celebratur, intérque fabulas locum habet: nec fidem inuenire, tanquam res nimium eximia, poteſt. Nec ſine cauſa.* Non inquam id pugnat cum ea omnium facultatum collatione in communem vſum, quam ex Gellio & aliis retuli. Agit enim Tyrius de vna aliqua tota gente, omnia communiter poſſidente, non de paucis quibuſdam. Satis de perſonis ſacris, occaſione ſacrificij. Nunc ad alia cum eodem connexa progrediamur.

Aliud ſacrificij adiunctum, ara; ad quam idcircò aſyla.

312. Altare, quod prætereà recenſebam vt coniunctum cum ſacrificio, iiſdem probatum vel improbatum eſt, quibus & ſacrificium. Celſus falsò Chriſtianis impingens, quòd aras & templa non haberent, (id quod etiam, eis impoſuit Cæcilius apud Minutium) ſic loquitur de Chriſtianis: *Non ferunt templa, aras, & ſtatuas inſpicere. Ne Scythæ quidem, & Numidæ, & Seres impij. Non aliæ gentes, quæ tam religione carent, quàm legibus. Idem de Perſis narrat Herodotus. Perſarum, inquit, ritus hos noui. Statuas, aras, templa, nec ipſi dedicant: & alios pro ſtultis habent, qui hoc faciunt.* Hæc quoad Chriſtianos ad calumniam ſpectaſſe, alibi fusè monſtratur. Cæteri prout de religione & ſacrificio, ita de altaribus ſtatuebant. Porrò ſi vim vocis ſpectemus, altare differt ab ara. Hanc enim ab ariditate dictam, quia in ea arderet ignis: altare autem ab altitudine appellatum, voluit Seruius, confirmátque Macrob. 3. Saturn. capite 3. & Vitru. lib. 4. cap. 5. ac Feſtus. Vnde ad illud 2. Æneid.

——— *Nequicquam altaria circum,*

obſeruat idem Seruius, aras & ſuperis & inferis diis conſecratas, altaria ſolis diis cœleſtibus, quibus ſacra fiebant in locis altis, & à terra extantibus, quum inferis diis in effoſſa terra ſacrum fieret, vt ſuprà etiam ex Porphyrio diximus. At Luctatius, ad 4. Thebaïd. inde dicta voluit altaria, quòd cœleſtibus tantùm diis conſtituta cùm eſſent, ita eis ſacrificium fieret, vt tribus aris conſtitutis & extructis foſſis, ſacrificantes manus in altum porrigerent. Situs ararum, vt ex Vitruuio lib. 5. c. 4. docemur, ad orientem erat. Inſcriptum plerunque aris titulum, cùm Numinis, tum cauſæ ex qua extructæ erant, ſignificatur Act. 17. & apud Valer. lib. 11. c. 5. ac Sueton. in Caligula, c. 8.

313. Ex eo porrò quòd altare ſacrificiis, & tanto Numinis cultui deſeruiat; factum eſt, vt ſemper apud omnes gentes, altaria aſylorum loco fuerint, à quibus nemo abduci poſſet, quantumuis criminoſus. Quod de ara ignoti Dei ex Statio 12. Thebaïdos, déque aliis aris ex Plauto, Pauſania, Iuſtino, & aliis, demonſtrat Couarr. 2. var. c. 20. num. 2. Sed cùm eam aram quam ex Statio memorat, nulli Deorum addictam fuiſſe, prodat disertè Statius, ſed tantùm Miſericordiæ & Clementiæ, nolim eam aram vni alicui tametſi ignoto Deo ſacram, cuius eſt in Actis Apoſtolicis mentio, cum ara illa Statij confundere.

Itémque ad templa: Horum ſtructura, ſitus, dedicatio, ſanctitas.

Eadem immunitate, præſertim propter aram, potiebatur vniuerſum templum, vt ibidem demonſtrat Couarr. & latè Anaſt. Germon. lib. 1. de ſacror. immunit. cap. 15. Petrus Gambacurta lib. 1. eiuſdem argumenti propè toto, & Serarius in c. 20. Ioſue, q. 10. Alex. Neap. lib. 3. cap. 20. & ibi Tiraq. Ærod. lib. 1. decret. tit. 9. §. 1. qui latè oſtendunt in loco perditionis locum fuiſſe impunitatis, vt ſcitè dixit Eucher. homil. 3. de natali Eccleſiæ. Quanquam quod Stobæus ſerm. 36. ex Chryſermo refert, & ex Clytonino Plutarchus cap. 22. parall. religio non erat, eos qui ad templum confugiſſent tanquam ad aſylum, obſtructis foribus, & prohibito cuiuſvis opitulantis acceſſu, fame necare. Rebus etiam ipſis, aſylum in templis fuiſſe, cùm ibi deponebantur, docent illa Dionis orat. 31. *Noſtis haud dubiè Epheſios, apud quos multæ ſunt pecuniæ, partim priuatorum, reconditæ in Dianæ templo, non ſolùm Epheſiorum, ſed & hoſpitum, & hominum undecunque gentium: partim etiam populorum, Regúmque: Deponunt autem omnes eò, ſecuritatis gratia, nemine vnquam auſo locum afficere iniuria, tametſi plurima iam bella geſta ſint, ciuitáſque ſæpiùs fuerit capta. Quare quòd in loco communi pecuniæ illæ iaceant, palam eſt. Sed & publicè, ſecundùm indicem eas deſcribere, Epheſiis mos eſt. Quid igitur? Nunquid ex illis ſumunt, quum poſtulat neceſſitas? An fœnerantur, quod forſan non videtur in-*

tolerandum? At,opinor,citiùs Dea mundum detraherent, quàm illas attingerent.

Egi duntaxat de templis, quia ſacella priuata, grauiſſimè damnat Plato l.10. de legibus, *in ipſo fine*,& ex eo Apul.in Apolog. pag.516. Eritque qui eòdem referat,hæc quæ ex Zenone Cittiæo, lib.de Repub. adducit Origenes lib. 1. contra Celſum. *Sacella ædificare opus non erit. Nihil enim ſacrum exiſtimandum eſt,aut ſanctum, aliculuſue pretij, quod à cæmentariis fabris conficitur,atque opificibus.* Quæ approbat Origenes tanquam conformia diuinis literis. Verùm hæc,in priuata ſacella, intorqueri priuatim non poſſunt; cùm æquè impetant publica templa, & quaſvis ædes ſacras. Imò verò nec ſacella priuata,nec publica templa quatiant:cùm ſenſus Zenonis,eùmque approbantis Origenis,tantùm ſit,nulla hominum manibus condita templa & ſacella non eſſe ſancta ad ſenſum,quo paſſim Gentiles arbitrabantur,concludentes illis Numen.

314. Porrò de magnificentiſſima templorum extructione,& congrua in eis proportione exquiſitiſſimè ſeruata,teſtis frequenter eſt Vitruuius: qui item non ſilet de eorum immani,(vt Arnob. lib. 6. n.4.loquitur,) vaſtitate, ab Ethnicis ſtudioſiſſimè, nullíſque parcendo impenſis,curata:quòd domum Numini ſacram, cùm primis auguſtam, & vndecunque viſendam,eſſe debere intelligerent. Ideóque ſua paſſim templa iactantes,aliarum ciuitatum templis præferebant;quaſi earum, vt Origenes l.8. contra Celſum, interpretatur, negligentiam in re tanta damnantes. Spectatum autem à Romanis inter ædificandum, vt templorum frontes ad Occidentem obuerterentur, Vitruuius Autor eſt. Idque Plutarchus quoque in Numa aduertit, & alij,quos ſuprà ſignauimus,cùm de precatione ageretur. Eò enim ſpectabat hic templorum ſitus, vt qui in templo orabant,ad orientem Solem conuerſi,preces funderent.

Dedicationis & conſecrationis templorum ad maiorem religionem, crebra item mentio apud Ethnicos,nominatímque Tullium orat. pro domo ſua, & Liuium frequenter. Dedicata porrò à Pontificibus, poſt exædificationem, indidem docemur. Hos autem vel gemitu inter conſecrandum excidente, pollutos,& irritam factam conſecrationem, docet exemplum Puluilli toties decantatum: vt apud Plutarchum in Publicola,& Senecam conſol. ad Marc.& paſſim alibi. Et hic quoque titulus, de quo circa aram diximus, prætermiſſus non eſt, addito etiam interdum dedicatoris nomine, vt liquet ex perilluſtri exemplo,quod extat apud Proſperum de promiſſ.p.3.c.8. teſtantem ſe Carthagine interfuiſſe Chriſtianæ dedicationi inſignis templi, ritu Ethnico quondam inaugurati, in cuius fronte extabat æneis characteribus epigraphe, *Aurelius Pontifex dedicauit.* Quod omen fuiſſe conſecrationis Chriſtiano ritu ab Aurelio Carthaginenſi Epiſcopo factæ, idque omnem populum ſuſpexiſſe, idem Proſper teſtatur.

315. Ex his omnibus, tanta apud Ethnicos templorum ſanctitatis exiſtimatio inualuit, vt aliquid in eis turpe,aut prophanum admiſiſſe,ſummi ſceleris loco ducerent. Leges Ethnicorum, in polluentes templa vſu Veneris,collegit Tiraq.lege 5.conn. n.107.& ſequentib.Ipſéque Plato 12.de leg.capite luendam eam noxā decernit. Et fuiſſe neceſſarium frænari legum ſeueritate petulantiam, conſtat ex frequentibus ea in parte ſceleribus. Vnum inſigne profert Sueton.in Tiberio,c.44.Confidenter item Tertull.c.15. Apolog. conſcientiam vulgi Romani recognituram conteſtatur, *in templis adulteria componi, inter aras lenocinia tractari, in ipſis plerunque adituorum & ſacerdotum tabernaculis ſib iiſdem vittis, & apicibus, & purpuris, thure flagrante libidinem expungi.* Illuſtriſſimum eſt in hanc rem exemplum Tyranni, qui Sacerdos Saturni matronas Alexandrinas propè omnes, longo tempore fœdauit inter ſacra, eo aſtu quē deſcribit Ruffinus l.2.c.25. Quid in Paulinam Saturnini vxorem Decius Mundus ſub Anubis Dei ſpecie ſit molitus, liquet apud Ioſephum 18. Antiq. cap. 4. Meritò igitur legum ſeueritas tantæ impuritati coërcendæ inuigilauit. Imò templo Epidaurio, epigraphe appoſita fuerat, vt Clemens Alexandrinus 5.Strom.c.1. notauit, qua monebatur,vel ad ingrediendum exigi ſanctimoniam, Quod S.Cyrillus 2.de adorat. *ſub medium*, ab antiquis Ethnicis expreſſum putat, ex lege qua vetabantur ingredi templa induti calceis, ex animatorum animantium pelle confectis:quòd calceus reliquias mortalitatis, & impuritatem deſignet. Et hunc ritum à priſcis illis Gentilibus, edoctum Moſem,affirmat. At Iuſtinus, (& rectiùs,) Ethnicos à Moſe & Hebræis id didiciſſe,ita confirmat in Apol. ad Antoninum. *Porrò lauationem hanc,cùm audiſſent Dæmones per Prophetam promulgatam, vt & ingreſſuri in delubra eorum,& acceſſuri ad illos,atque libationibus, & adipis nidoribus offerendis operaturi, ſeipſos aqua aſperſione luſtrarent,effecerunt. Quin vt toto quoque corpore lauentur,prodeuntes,priuſquam ad templa, vbi illi collocati ſunt,veniant,inſtinctu,& opera ſua curant. Nam & illud, quòd fana eorum ingredientes,calceos deponunt,& cultores eorundem idem facere Sacerdotes iubent,per imitationem eius inſtituerunt,quod Moſi Propheta,quem diximus, accidit.* Affirmat item Clemens 1. Strom.c.7. & ex eo Euſeb.10.præp.c.2. Ægyptios lege ſanxiſſe,ne quis ab vxore, illotus templum intraret. Homicidas ab Ethnicis templorum ingreſſu prohibitos, teſtatur Lactantius l.1. Inſtit. c.18. *Platonici & Stoici*, ait S. Hieron.l.2.contra Iouin.*in templorum locis & porticibus verſabantur, vt admoniti auguſtioris habitaculi ſanctitate,nihil aliud quàm de virtutibus cogitarent.* De labro,& aqua luſtrali,in Gentilium templis,ipſóque aditu locata,conſule Durantum 1.de ritib.c.21.Boſium 1.de ſig.c.13. Martin.de Roa de die natali,c.1. Baron.anno Chriſti 362. Qui item de hoc in templum ingreſſu poſt ablutum corpus,pulchrè ex Patribus & Ethnicis diſſerit anno Chriſti 57. numero 106.

Sacra templorum ſupellex: quidque aduerſus eius ſplendorem, cum Porphyrio Sectarij.

316. Spectat etiam ad hunc locum, exquiſitus vaſorum & ornamentorum templi ac totius diuini miniſterij apparatus. Eum nemo neſcit, in catholicis templis,improbari iis qui domi ſuæ etiam ſupra facultates ſplendere omnia ſatagunt: in domo autem Dei ſordes affectant, illud Perſij ſatyr. 2. tanquam euangelicum oraculum perpetuò occinentes, *In ſacro quid facit aurum?* & illud ibid.

Quin damus id ſuperis,de magna quod dare lance
Non poſſit magni Meſſallæ lippa propago?
Compoſitum ius,fáſque animi,ſanctóſque receſſus
Mentis,& incoctum generoſo pectus honeſto.
Hoc cedo,vt admoueam templis,& farre litabo.

Videſis Bambalionem illum de Lutheri popina,qui Lactantium gerris grammaticis onerauit ad l. 2. c. 4.& l.5.c.21.& l.6.c.vlt. cui reliquus grex puſillus ſuccinit. Et præiuerat eis,homo illo ipſo quo iſti nūc aguntur ſpiritu actus, Porphyrium dico, lib.2. de abſtin. quem vt agnoſcant ſe habere ſuffragatorem, decerpo ex longiore eius diſputatione laciniam. Præmiſerat de accepta Numini ſimplicitate,

te, Antiphanis & Menandri teſtimonia, & antiquam praxim, qua in ſacrificiis, cum hecatombis facerent, omnium poſtremò thura ſuper iis adiiciebant, quod vult ampliſſimum eſſe teſtimonium, frugalitatis & ſimplicitatis acceptæ Numini. Tum ſubdit de ſacræ ſupellectilis ſimplicitate. *Propterea antiqui vtebantur in feſtis præſertim ſolennibus, vaſculis figulinis, ligneis, & reticulis vimine textis, quia ſibi perſuadebant his omnibus Numen gaudere. Vnde fit, vt tota in ſacris ſupellex figulina & lignea, magis cenſeatur diuina, propter materiam, & artis ſimplicitatem.*

Habent ſectarij, ſplendori catholicorum templorum obſtrepentes, Porphyrij pro ſe ſuffragium; cum quo de impietate certamen, ac ſi lubet, victoriam, illis non inuiti permittimus. Nobis enim, vt Scripturarum & Sanctorum Patrum teſtimonia, quæ in hanc rem confertim producit Bellarminus lib. 3. de Sanctis, cap. 6. miſſa nunc faciamus; pluris eſt conſenſus omnium gentium, quæ naturæ lumine edoctæ, apparatum hunc & ſplendorem in Dei cultum cedentem, ſtudioſè adhibuerunt, vt Lactantius lib. 2. cap. 4. aliique paſſim produnt, quàm vnius canis (Porphyrium dico,) & paucorum eiuſdem furfuris Sectariorum, ſacrum apparatum & ornatum allatrantium, rabidæ voces. Diſertè quoque Ariſtoteles 4. Ethic. cap. 2. inter magnifici glorioſa opera omni commendatione digna, recenſet primo loco quæ ſpectant ad diuinum cultum. *Ex impenſis*, inquit, *quas honorabiles dicimus, illæ ſunt quæ ad Deorum donaria, ædificationes & ſacrificia pertinent, quæque ad omne denique Geniorum Numen ſpectant.* Gygem, crateras ſex dono dediſſe Apollini Pythio, ex auro ſolido, pondo millia triginta; alia prætereà donaria templorum apud Ethnicos, ad vſum ſacrorum, vel templorum ornamentum, omninò inſignia, notauit Leo Albertus lib. 7. archit. cap. 13. & 16. Quamuis autem aurum, dignitate ac pretio præſtet argento, tamen Iulianus apoſtata epiſt. ad Hecabolum probare videtur magis, argenti quàm auri vſum in Deorum cultu, idque veterum autoritate confirmare ſe poſſe ait. Sed niſi iocatur, vt mox ſubdit, & pro occaſione argentum pro auro effert: religioſior tamen eſt, iis cum quibus agimus, qui etiam argenteam ſupellectilem ſanctam, non ferunt, ſed auferunt. Nec eſt quòd ſacrilegam prædationem, quorundam Patrum autoritate communiant. Interdum quidem Patres nonnulli, videntur duriuſculè de hoc templorum ſplendore loqui. Spectant tamen potiùs adiuncta quædam, vt videre eſt apud Chryſoſtomum homil. 51. in Matth. & homil. 60. ad popul.

Vſus ſacrarum imaginum ac ſtatuarum in templis, quibus improbatus, & qua mente.

317. Poſſintne etiam ad eundem templorum ornatum, & Numinis venerationem, adhiberi ſacræ imagines, ſi diſquitam, & pro parte aiente, quæ eſt omninò certa, proferam ipſos Ethnicos, qui eodem lumine dirigebantur, quo nos in hac tractatione: vereor, ne Sectariis, Catholicæ fidei iuratis hoſtibus, quibus imagines omnes, idolorum nomine veniunt, idololatriæ excitator & defenſor audiam. Præſertim cùm ex ipſis Chriſtianorum priſcis Doctoribus, nonnulli, Ethnicos nominatim carpant, (poſt Apoſtolum,) quòd diuinum auro & argento fabrefacto, aliiſque humanis opificiis, ſimile eſſe arbitrarentur: commendéntque Chriſtianorum in colendo Numine ſimplicitatem, qui nullas habeant ſacras ſtatuas. Ita Lactantius 1. Inſtit. c. 15. Auguſtinus ex Seneca 6. Ciuit. c. 10. & ex Varrone ibid. lib. 4. c. 19. & 31. Cùm è contrà Celſus Philoſophus Epicureus in Chriſtianorum antiquorum inſectatione apud Orig. l. 8. *ſub finem*, ea ex parte illos aggreget peſſimis quibuſque & exlegibus. Sic enim loquitur: *Non ferunt templa, aras & ſtatuas inſpicere. Ne Scytha quidem, & Numidæ, & Seres impij. Non aliæ gentes, quæ tam religione carent, quàm legibus. Idem de Perſis narrat Herodotus. Perſarum, inquit, ritus hos noui. Statuas, aras, templa nec ipſi dedicant, & alios pro ſtultis habent, qui hoc faciunt, vt equidem opinor, quia Deos non credunt eſſe humana ſpecie, quæ Græcorum eſt opinio. Atqui Heraclitus ſic de his pronunciat: Ita preces offerunt iſtis ſimulacris, ac ſi quis fabuletur cum ſtipitibus: quia nec Deos, nec heroas ſciunt, quinam ſint. Quid igitur hi nos docent, Heraclito ſapientius? Ille ſubindicat, ſtultum eſſe vota deponere apud ſtatuas, niſi ſi quis noſcat Deos & heroas, quoniam ſint, vt apparet ex ipſius ſententia. At iſti in totum contemnunt Deorum ſtatuas.* Hęc Celſus, quę approbat Origenes. Tantùm quippe excuſat aliam Chriſtianorum mẽtem in reſpuendis ſacris ſtatuis, aliam prædictorum Ethnicorum. Sicut aliam fuiſſe ait Stoïcis, cauſam cauendi adulterium, aliam Epicureis.

Et verò mens Origeni optima fuit. Nam iure Chriſtiani priſci, refugiebant venerari ſtatuas ſacras & imagines; ſiue per ſeipſas & ſpectata ſola earum materia, ſiue tanquam diuino aliquo ſpiritu intus nidulante grauidas; quod magnam partem Ethnici faciebant. Damnabátque id Pythagoras, ex cuius inſtitutione Numa, templa ſtatuis vacua exſtruebat. Damnabant etiam Ægyptij, quos Mineruæ ædem ſub dio conſtituiſſe, vt Iudæos templum abſque imagine, obſeruat Clemens Alex. 5. Strom. c. 3. Qui idem à Numa Rege Pythagoræo ex Moſis inſtituto Romæ ſeruatũ, docet 1. Str. c. 6. Id quoque Zenoni, (quanquam ſimul templa tanquam Deo indigna abroganti,) placuiſſe, obſeruat ibid. c. 5. & de Medis ac Perſis idem habet in Protreptico, quos ait, ignem duntaxat & aquam, pro Deorum imaginibus habuiſſe, eáque in parte adhæſiſſe Philoſophis. Ita ibi ex Dione. Quanquam verò mox ex Beroſo in tertio Chaldaicorum, addit, decurſis poſtea multis annorum curriculis, eos imagines hominum formæ ſimiles coluiſſe; tamen initio, imagines ac ſtatuas Numinis, humana ſpecie efformatas, non admiſiſſe, verum eſt. Meritóque id ab eis factum, ſi ex cauſa propoſita ſunt adducti. Multò autem potiore iure, eam venerationem ſtatuarum auerſabantur iidem, cùm conſtabat eſſe falſorum Deorum imagines.

Eſt per ſe ſanctus.

318. Pias tamen imagines ac ſtatuas, ad excitationem commodiorem pietatis, adiuta his ſubſidiis corporalibus imaginatione noſtra; ac etiam ad venerationem, tanquam rerum cum prototypo connexarum, adhiberi ritè poſſe, & notant priſci Chriſtiani, & nunc profitemur Catholici. Réſque eſt longis plurimorum diſputationibus adeò protrita, vt faſtidiam lectoris faſtidium, ex eius hîc repoſitione, iure ſecuturum. Et ex eorum inſectatione, qui ſacras imagines ac ſtatuas, tam incenſo odio proſequuntur quod Polybius lib. 5. *rabioſi hominis atque furentis* eſſe pronunciauit. Quare paucis Maximi Tyrij verbis, longa de hoc argumento diſſertatione, quæ eſt n. 38. additis ex Dione nonnullis, rem conficio. Tyrius itaque agens loco allegato de communi more formãdi ſacras ſtatuas & imagines, ἀγάλματα, quæ humanæ tãtùm formæ imagines non ſunt, ſed omnia complectuntur viſibilia, quibus ad Deum aſſurgi poteſt, vt ibi Interpres in notis ob-

ſeruat, poſtquam fusè vniuerſa diſſertatione retulerat, communem eſſe vſum illum, ſubdit. *Sole Deus antiquior, antiquior cœlo, omni tempore maior, omni æuo, & quicquid in natura mutatur; legiſlator ſine nomine, quem vox nulla exprimit, nulla oculorum intuetur acies. Cuius cùm ſenſus noſtros excedat eſſentia, auxilium à verbis, à nominibus animalibúſque, ab auri, eboris, argentique figuris, à plantis, fluuiíſque, à montium iugis, aquarúmque ſcatebris, aliquod petamus: vt ad eius hac ratione intellectum, peruenire liceat. Cùm enim tenuitatis noſtræ ita poſcat ratio, quicquid apud nos eſt pulcherrimum, naturæ illius dedicamus. Planè vt amantes ſolent, qui eorum quos amant, libenter ſimulacra intuentur. Sic cum voluptate ab iis inſpicitur, aut lyra ab iis relicta, aut iaculum, aut ſella, in qua ſedere, aut circus in quo currere ſolent, aut quicquid memoriam iis reducit priſtinam.* Quanquam non ad memoriam duntaxat, ſed etiam ad cultum, vſui eſſe ſacras imagines ac ſtatuas, iam obſeruaui.

Dio præclarè orat. 12, *Humanum corpus, prudentiæ rationiſque vaſculum, Deo attribuimus, inopia videlicet penuriáque exemplorum: téque apparenti, atque ad effingendum poſſibili, id quod effingi nequit, neque apparet, exprimere conantes, in conſilium adhibita potentia*, &c. *Neque enim melius eſſe, nullam prorſus extare ſtatuam, Deorúmque apud homines imaginem nullam, demonſtrari quiſquam dixerit: neque quod ad ſola cœleſtia viſum oporteat intendere. Hæc enim vniuerſa is quidem qui mente præditus eſt, veneratur, Deos eſſe putans beatos, procul licèt aſpiciens. Propter animorum autem erga diuinitatem, validè cupiunt omnes homines cominus honorare, colereque diuinam naturam, accedentes, & contrectantes, cúmque fiducia ſacrificantes, atque coronantes. Planè enim quaſi infantes pueri à matre aut patre abſtracti, vehementer deſiderium & cupiditatem habentes, porrigunt manus non præſentibus interdum, ſomniantes. Ita etiam Deos iure cum propter beneficentiam, tum cognationem, homines diligunt, omnique modo huc incumbunt, vt cum illis conuerſentur & colloquantur. Quare multi Barbari ob paupertatem, artiſque inopiam, montes appellauerunt Deos & arbores inertes lapidéſque ignobiles, nequaquam forma diis familiariores.*

Claudo hunc locum, illud obiter monens, ſi quem cupido tangat, noſſe qua ex materia ſolerent Ethnici ſacras ſtatuas conficere, Leonem Albertum illi adeundum eſſe, lib. 7. Archit. cap. 17. Affectaſſe autem Ethnicos, vt ſtatuæ quas venerabantur, delapſæ putarentur è cælo, oſtendit pulchra narratio, quæ habetur apud Iſidorum Peluſ. lib. 4. epiſt. 207. & quæ habet Suidas v. Διοπετὴς. Et ita paſſim à malè credulis iactarum, docent multa exempla quæ collegit Geuartius l. 1. Papin. lect. cap. 4.

Reliquæ exhibitiones rerum noſtratium, ad cultum Numinis: ac primùm, oblationes ſimplices.

319. Hactenus eminentiſſimum Dei cultum per rerum externarum exhibitionem, ſiue per ſacrificium, eiúſque adiuncta, expoſuimus. Superſunt attingenda reliqua capita eiuſdem tertij ordinis, quæ ſuprà recenſuimus: Nempe cultus per exhibitionem oblationum ſimplicium, & primitiarum, ac decimarum. Quæ omnia Ethnici quoque religiosè vſurparunt, & veræ religionis obiectum eſſe poſſunt: ideóque breuiter tractanda ſunt, initio ducto ab oblationibus ſimplicibus, & quæ *offerumenta* à priſcis dicebantur Autore Feſto. Poſſunt autem vel immediatè ipſi Deo offerri, vel mediatè tantùm; Nempe ſi Dei miniſtris offerantur in honorem Numinis. Cùm autem Deo offeruntur, nihil eſt neceſſe poſt actum voluntatis immediatè directum in Deum, conſequi locutionem intellectus, quæ ſit immediatus & non vltimatus terminus illius directionis, per voluntatis actum factæ: vt malè affirmat Leſſius lib. 2. de virtut. cap. 37. num. 1. Sed quamuis vt plurimùm ille quoque intellectus actus interueniat; tamen etiamſi excluderetur, fieret ſufficienter directio vi actus voluntatis, ſeipſo, aut per alium voluntatis actum, directi in Deum, vt in ſimili dictum eſt, cùm de oratione, affirmátque D. Thomas 2. 2. q. 82. art. 1. ad 1.

Cùm autem ex differentia ſacrificij ſuperiùs expoſita, quæ in oblationes ſimplices non cadit, perſpicuum ſit, quæ ſit horum actuum religioſorum peculiaris ratio: addere duntaxat oportet aliqua, de materia earum & conditione. Aio igitur, ſi oblationes ſimplices in toto ſuo ambitu ſumantur, complecti non modò quæ ad ſacrificium offeruntur, ſed etiam alia pleraque, ſiue mobilia, ſiue immobilia, quæ teſtamento aliáve ratione offeruntur, aut immediatè Deo per modum proprij cultus, aut eius miniſtris in honorem ipſius. Quo in genere, Chriſtianorum Principum effuſa liberalitas in Eccleſias & ſacros miniſtros, ſplendidiſſimè ſe prodidit Numinis ſtudioſiſſimam, vt videre eſt apud Boſium lib. 10. de ſignis, capite 9. & lib. 11. cap. 3. Nec Ethnici quoque deſiderari hac in parte Religionem ſuam paſſi ſunt, vt tam multa donaria, agrique conſecrari, fidem faciunt. Alia præterea eſt oblationis ſimplicis materia, nempe perſona hominis. Poteſt enim homo, ſe Numini offerre ac tradere. Quem religioſum actum, malè quis cum voto confuderit: ſiquidem votum promiſſio eſt tradendi, non præſens traditio, eiúſve voluntas. Apud Ethnicos, id quoque vſu receptum fuiſſe, nemo neſcit. Illud verò hoc loco addendum, oblationi perſonæ, oblationem quoque muneris plerunque adiunctam. Sic enim eos qui Veneri initiabantur, nummum ei obtuliſſe, viciſſimque ſalis granum, & turpitudinis teſſeram accepiſſe, Autor eſt Clemens in Protrept. Meminitque etiam Arnobius lib. 5. certas ſtipes Veneri Cypriæ illatas ex Regis Cyniræ inſtituto, ab iis qui abſtruſa, (vt loquitur) Veneris initia ſumebant: hoc eſt qui Veneri initiabantur, ſéque illi offerebant.

Hiſce oblationis materiis, ſi innocens offerentis animus & pia voluntas, quæ primum donum eſt, adiungatur, ſecludantúrque anteriores ſordes in oblationem redundantes, eámque inquinantes, (vt liquet ex mercede meretricij, quæ olim idcircò reprobabatur, vt eſt apud Philonem iuſto opuſculo;) accepta vndecunque fiet oblatio. Spurcitiæ autem animi in oblationem refuſæ, perſæpè efficiunt, vt exilis oblatio ab innoxio & pio profecta, anteponatur ingenti oblationi de corde impuro & conſcientia mala: vt monent non modò ſacræ Literæ, ſed & Ethnici Philoſophi. Quos inter Porphyrius lib. 2. de abſtin. nonnulla in hanc rem Apollinis reſponſa profert, & Hermionem quendam, ac Clearchum, & Docimum, exilibus muneribus, acceptiores Numini fuiſſe, aliis opulentiſſima offerentibus, latè confirmat.

Quod autem eodem loco Porphyrius, omnem omninò rei cuiuſuis ſenſibilis conſecrationem, & oblationem, Deo fieri poſſe negat, quòd immaterialis ſit & incorporeus; allegátque in eam ſententiam quendam è ſapientibus, hoc eſt, Apollonium Tyanæum, vt ex Euſebio 4. præparat. capite 5. verba Apollonij referente perſpicuum eſt; non eſt quòd hîc præterea refellatur, cùm euerſum

ſit

ſit ſufficienter ſuprà ſtabiliendo honeſtatem diuini cultus externi, quem ea ratio æquè imperetet, ſi quid contra externas oblationes efficeret. Nimirum Deus, quamuis immaterialis, tamen materialia quoque cognoſcit,& abiici ea à nobis in cultum ſuum,lubens videt.

Primitiæ.

320. Quæ de ſimplicibus oblationibus dicta ſunt,æquè locum habent circa ſpeciem illam oblationum, quæ ex primis tempore terræ fructibus, in Dei honorem offeruntur, quaſi vectigal ac cenſus pro reliqua ſumma diuinitùs data, iuxta illud S. Ambroſij lib. de fide reſurrect. *Primitiæ eiuſdem ſunt generis atque naturæ, cuius & reliqui fructus, quorum pro lætiore prouentu, primitiua Deo munera deferuntur: ſacrum munus pro omnibus, & quaſi reparatæ quædam liba naturæ.* Non diſſimilia apud eundem habentur epiſtola 22. ſub medium. Quod autem S. Chryſoſtomus hom. 9. de aſcenſ. latè contendit, primitias dici, fructus non tempore, ſed dignitate & bonitate primos; eatenus valet, quatenus ex fructibus primò perceptis, lectiſſimi quique offerendi ſunt, dignum Deo munus. Tametſi abſolutè,primitiarum nomine, veniant non optimi fructus, ſeriùs licèt ocyúſve nati, ſed qui primùm colliguntur.

Eorum Numini offerendorum ſummum ſtudium, apud Ethnicos quoque viguiſſe, liquet ex Porphyrio lib. 2. de abſtin. & optimè ex Plinio lib. 18. cap. 2. affirmante, priſcos Romanos ne deguſtaſſe quidem nouas fruges, aut vina,antequam Sacerdotes primitias libaſſent. Æmilianum,à culpa in hac parte, damnat Apuleius in Apolog. E contra Maximus Tyrius, agricolas ab hac religioſitate collaudat diſſert. 14. num. 85. *Pacis idoneus cultor eſt agricola. Vt exiſtimem, primò omnium feſta Deorum, & myſteria, ſolos celebraſſe agricolas. Hi primi tripudia ad torcularia inſtituerunt Bacchica; primi in areis ſacra Cereris; primi de oleæ inuentione gratias Mineruæ egerunt; primi diis terræ frugum ſuarum primitias, à quibus acceperunt, reddiderunt. Quæ gratiora fuiſſe diis certum eſt, quàm decimæ, quas aut Pauſanias, aut Lyſander, è bello obtulit: quorum primitiæ, quorum pietas,ex aliorum miſeriis proceſſit.*

Audi & Simplicium in capite 38. Epict. *Externarum rerum, quas Deus dederit,primitias offero. Nam ius fáſque poſtulat, iis offerri primitias, qui dederunt. Non quòd his egeat Deus; (neque enim probitate noſtra eget, neque rectis de ſe opinionibus:) ſed nos per hæc, pro ea menſura quæ nobis conuenit, illuſtrationis diuinæ facti capaces, Deum ſuſcipimus, ſi digni ſimus. Sic externæ res etiam oblatæ & dedicatæ ex vita ratione pura, conuenienti modo, illuſtrationis diuinæ fiunt & ipſæ participes, ita vt diuina conſpiciatur efficacitas. Nam & epilepſia ſe quiſquam horum munere liberatum oſtendit, pérque hæc, & fluctus maris ſedauit. Quique ea ſanctè offerunt, ob affectionem quam erga illos habent, ipſi quoque diuinæ fiunt illuſtrationis participes. Præterquàm quòd & iuſti & grati animi munere fungitur is, qui illa iis qui dederunt, offert & conſecrat. Quod verò dixi, per exiguas iſtas primitias, totum genus illud dedicatur & conſecratur Deo, & conuenientem ipſius opem conſequitur.*

321. Hæc miracula, ſi ſermo ſit de primitiis quę Dæmonibus offerebantur, indubium eſt fuiſſe ementita, ad infigendam idololatriæ fidem. Inde tamen colligere poſſumus, quàm firmata fuerit Ethnicorum perſuaſio, placere Deo primitiarum oblationem, eſſéque ſtudioſè frequentandam. Alia in hanc rem ex Ethnicis ſubminiſtrabunt Alex. Neapol. 5. Genial. cap. 18, Tiraquel. de iure primogen. in præfat. à num. 69. Anaſtaſius Germ. lib. 1. de ſacror. immunit. cap. 14. Nec omittendum quod iidem notant: Athenienſes, primitias crinium,Numini dedicaſſe Delphis. Theſei item exemplo, anteriorem comam, iuuenes, cùm ex ephebis exceſſiſſent, obtuliſſe; ſicut nobiles Romanos adoleſcentes primam barbæ lanuginem. Quo in donario, ſplendidiſſimam Neronis profuſionem, exhibet Suetonius in Nerone. Nempe hominem, (quod Philo, & ex eo S. Ambroſius ſæpè tradit,) arborem plantámque cœleſtem rati, hunc eius veluti fructum primum, Numini ſacrum voluerunt. Sed Deus, alios ex huiuſmodi arbore fructus præoptat: virtutes inquam, & earum fœtus. Has maximè ab homine exhibendas primitias, ex Porphyrio refert Euſebius 4. præpar. cap. 5. Hæc Deo, naturæ noſtræ liba acceptiſſima.

Quid ſi verò inde Numini ſe in addictiſſimos famulos mancipabant, aut in filios addicebant? Viguiſſe enim poſtmodùm florente iam Chriſtianiſmo morem illum, vtrique à priſcis deriuatum, vt capillitij exhibitione quis alicui tanquam filius efficeretur, docet Anaſtaſius Bibliothecarius, ſcribens, miſſos in eum finem ad Benedictum ſecundum, à Conſtantino Pogonato patre, Iuſtiniani & Heraclij filiorum ſuorum, mallones capillorum: id eſt cirros, ſiue cæſariem. Quod à Rege quoque Bulgarorum factum, ſcribit idem Anaſtaſius in præfatione ad 8. Synodum. Optimè autem eum vſum ac ritum, occaſione Pipini, expreſſit Paulus Diacon. lib. 6. cap. 53. Videſis Pithoëum lib. 1. ſubſec. cap. 1.

Decimæ.

322. Tandem decimarum exhibitio eatenus ſpectat ad Religionem, quatenus per eas fouetur cultus diuinus, ſuppeditata ſacris miniſtris ſuſtentatione debita, qua ſubſtracta, non poſſent erga diuinum cultum affici, & in eo toti eſſe, vt eſt per ſe perſpicuum. At quatenus decimæ directè exhibentur miniſtris ſacris, debentur ex vera Iuſtitia commutatiua, & ad eam pertinet actus quo exhibentur. Iuſtum enim eſt, vt miniſtris, populo in his quæ ad Deum ſunt, commodantibus, antidorum hoc rependatur, & qui ſpiritualia aliis ſeminant, metant ſibi temporalia: qui eſt modus, ad quem admetienda eſt decimarum quantitas, cæteroqui pro circunſtantiarum varietate multiplex. Et in hac quoque parte, Gentilium Religio enituit. Nihil quippe vulgatius eſt, quã perſolutas ab eis ſtudioſè & fideliter decimas. Quod de Arabibus, notat Plinius lib. 12. cap. 14. & de Æthiopibus ibidem cap. 19. De Romanis innumera exempla congerunt Azor tomo 1. lib. 7. cap. 23. q. 2. Anaſtaſ. Germonius lib. 1. de ſacrorum immunit. cap. 14. Baron. anno Chriſti 57. num. 74. Quanquam negandum non eſt, pleraque exempla, quæ ab eis afferuntur, non habuiſſe reuerà rationem decimarum, ſed ſimplicium oblationum: non ex Iuſtitia titulo debitæ ſuſtentationis ſacris miniſtris debitarum, ſed ſponte, aut ex voto, ad aliquid impetrandum conſecratarum. Eius enim generis ſunt decimæ illæ centum talentorum intra biennium redditæ, quas in Ageſilao tantoperè commendat Xenophon orat. de Ageſilai laudibus: & quas à Lucullo, & Camillo, perſolutas, Plutarchus & Liuius tradunt. Omittendæ verò ſunt crudeles decimæ, quas memorat Euſeb. 4. præpar. c. 7. & ex Halicarnaſſæo olim in Italia ex hominibus ipſis penſitari ſolitas. Res eſt horrenda

vel lectu, & quæ ſanguinarij Numinis eas ſibi decimas depoſcentis,ſpiritum prodat.

Paucula de vacatione ab operibus ad Numinis cultum, per Feſta.

323. Et hactenus de noſtris actibus, & rerum externarum poſitiua exhibitione ad cultum Dei. Nunc attingendæ ſunt quas locabam in extrema velut acie, omiſſiones operum impedientium cultum diuinum. Quò ſpectant Feſti dies, quos turpis genius, vt eſt apud Dionem orat. 4. damnat, aut ſumptum inanem putat. Neque verò Feſti dies, ad cultum Dei aliter conferunt, quàm quia per ceſſationem à quibuſdam operibus, vacat homini colere Deum,per omnia de quibus hactenus: quod minùs commodè per alias occupationes liceret profeſto die. Itaque omnes gentes, vt Numen aliquod agnouerunt; ita & Feſtos aliquos dies, quibus eius cultui impenſiùs inſiſterent, habuerunt. Et in iis, irreligioſum habitum operari. Imò & à iure dicundo ceſſatum, niſi in paucis quibuſdam cauſis, habetur l. 2. & 3. ff. *de Feriis*. Lateque idem tradit Ærod. lib. 2. titulo 4. Ideóque denunciatum populo, non modò vt litibus & iurgiis per eos dies abſtineret, (quod habetur apud Tullium 1. de diuin.) Sed etiam vt feriaretur, ceſſarétque ab operibus.

Finis autem indictæ populo feriationis, vnus fuit Dei cultus. Non enim iubentur mortales feriati, vt ad hilaritatem publicè cogantur, tanquam neceſſarium laboribus temperamentum interponentes, vt malè arbitratur Seneca l. de tranquill. animi,*in fine*,hodiéque peruersè multi videntur arbitrari:ſed vt haberent idoneum tempus,quo aliis curis ſepoſitis,in Numinis veneratione toti eſſent.Nam ea deſidiâ,multis ac magnis noxis contaminatâ, quæ Feſtis apud pleroſque comitatur, quis labori nõ poſtpoſuerit ſecundùm rectã rationẽ?En quo penicillo ea Feſta exhibeat Philo l.de Cherub. *In omni Feſto noſtro & celebritate, quæ miramur, ſunt hæc, ſecuritas,remiſſio, quies ab inferendis iniuriis,ebrietas, potatio, comeſſatio, deliciæ, oblectamenta, patentes ianuæ, pernoctationes, indecentes voluptates, quotidianæ nuptiæ, inſolentia, exercitium intemperantiæ, inſipientiæ meditatio, ſtudia turpitudinis, honeſtatis pernicies, nocturnæ excitationes ad cupiditates inexplebiles, ſomnus diurnus quando vigilandi tempus eſt, naturæ ordinis perverſio. Tunc virtus videtur vt noxia, vitium tanquam vtile rapitur. Tunc in contemptu ſunt quæ oportet facere: quæ verò non oportet, in pretio. Tunc Muſica, Philoſophia, & omnis eruditio, diuinæ animæ diuina reverà ſimulacra, tenent ſilentium. At iſtæ artes, quæ ſuis lenociniis, ventri, & his quæ ſub ventre ſunt, voluptatem conciliant, oſtentant ſuam facundiam. Hæc ſunt Feſta iſtorum, qui ſe felices dicunt.* Hoc verò non eſt feriari religioſè: ſed intemperanter furere.

Itaque denunciatio illa Feſtorum quam proponebam, ad cultum Numinis dirigebatur. Denunciationem porrò illam Feſtus Pompeius Autor eſt, factam fuiſſe à præclamitatoribus, vt vocabant,qui Flaminibus præibant, denunciationem illam facientes, ne Sacerdote in aliquem per id tempus operantem incurrente, polluerentur ſacta. Operum porrò nomine quid intelligerent Romani in hoc negotio, latè tradit Columella lib. 2. de re ruſt. cap. 22. De huiuſmodi feriarum multiplicitate apud Græcos multis in Græcia feriata nuper edita. De earundem verò apud Romanos varietate agit Ouidius in Faſtis, & Macrob. 1. Saturn. cap. 16. Auſonius ſub finem Eclogarij, §. de feriis Romanis. Et multa ſigillatim habent qui eas exagitant, Lactantius lib. 1. Inſtit. ſparſim S. Auguſtinus in opere de ciuit. Item ſparſim Arnobius, Tertullianus, aliique idolomaniæ impugnatores.

Vnum duntaxat ex Euſebio 13. præpar. cap. 7. obſeruandum. Nempe pleriſque antiquis Ethnicis, ſeptimum diem quem Sabathi dicimus, religioſum ac feriatum fuiſſe. Ita enim diſertè Aratus, Linus, & Heſiodus, quos collegit Ariſtobulus lib. ad Regem Ptolemæum apud Euſebium 13. præp. cap. 7. Sed & Philo lib. de mundi opif. ait, *eum diem, eſſe Feſtum non vnius populi, regioniſve, ſed in vniuerſum omnium, ſoliúmque eſſe dignum, qui dicatur popularis feſtiuitas, & mundi natalis.* Vt mirum proinde videatur, Senecam apud D. Auguſtinum 6. ciuit. cap. 11. maximè in Iudæis Sabathi cultum carpſiſſe, *inutiliter id eos facere* affirmantem, *quòd per illos ſingulos ſeptem interpoſitos dies, ſeptimam ferè partem ætatis ſuæ perderent, vacando, & multa in tempore vrgentia, non agendo, læderentur.* Sed & Rutilius lib. 1. Itinerarij, inter alia conuicia, quibus Iudæos proſcindit, non omitrit quòd apud eos

Septima quaque dies turpi damnata veterno,
Tanquam laſſati, mollis imago Dei.

Peruigilia feſtis Ethnicorum pleriſque adiuncta, Lipſius 1. elect. cap. 5. docet. Et ſignatim de Atticis Theſmophoriis hoc notat Arnobius lib. 5. num. 19. Inſaniæ plenas vigilias, antiquis Ethnicis exprobrat Sapiens cap. 14. Sap. v. 23.

Tranſitum ad actus elicitos virtutis religionis. Non eſſe volitiones colendi,quæ ſuadere videri poterant,euodantur.

324. Sic expoſitis Religionis obiectis, quantum fines noſtri ferunt, pergendum eſt ad actus elicitos eiuſdem virtutis, ipſámque virtutem, quæ ſuppoſitis iis quæ præmiſimus, breuiſſimè expediri poterunt. Et actus quidem eliciti, qui interdum per comparationem ad virtutem Religionis interni dicuntur, contraponuntúrque externis, hoc eſt imperatis, nihil aliud ſunt quàm volitiones exercendi hunc vel illum Dei cultum: ſiue affectus ad cultum Dei, aut vno verbo, *deuotio*. Neque enim propriè, huiuſmodi actus eliciti, habent rationem cultus diuini, niſi cùm reflexè intenduntur per alium actum. Simpliciter autem, ſiue ex ſe ſolis ſpectati, ſunt tantùm volitiones colendi,ſiue exercendi actus externos ſuprà propoſitos, qui ſunt Religionis obiecta proxima. In his colendi Numen volitionibus, ſita eſt quæ dicitur ſubſtantialis deuotio, ad differentiam illius quæ in externa compoſitione, & ſpecie feriente hominum oculos elucet, dicitúrque accidentaria. Interdum tamen vox *deuotionis*, reſtringi ſolet ad affectum colendi Deum per orationem, præſertim mente ſola conceptam. Quo pacto deuotio, non eſt actus adæquatus Religionis.

325. Contra id quod actus elicitos Religionis, aio eſſe actus volẽdi, terminatos ad obiecta expoſita; video opponi poſſe, orationem quatenus eſt actus Religionis, nullum alium actum voluntatis importare, præter actum quo locutio, vel deſiderium cui locutio ſubſtituitur, diriguntur in Deum. Eum autem actum, habere ſe in oratione tanquam formale:ac proinde orationem, quoad id quod eſt eius forma, non eſſe obiectum religionis, ſiue cultum Dei, ſed tantùm volitionem colendi. Nemo enim dixerit,ad colẽdum Deum per orationem,exigi actũ aliquem voluntatis,reflexum ſupra prædictam volitionẽ,qua locutio in Deũ dirigitur. Quamuis enim ea volitio reflexa, poſſit interue-

nire;

nire; tamen certum eſt, eam non exigi. Ea ergo ſecluſa, actus ille volendi & dirigendi locutionem in Deum, eſt honeſtiſſimus, nec alia honeſtate quàm religioſa. Ergo cùm non ſit cultus Dei per modum obiecti proximi Religionis; (quia nullus datur actus interiacens inter Religionem & talem volitionem dirigentem; ſicut oporteret dari aliquem ſi ea volitio eſſet obiectum proximum Religionis, ſiue cultus Dei:) fatendum videtur, eam volitionem non ſpectare ad Religionem, niſi per modum actus eliciti: quod hactenus videmur negaſſe, numerantes orationem inter obiecta proxima Religionis. Idem videtur poſſe dici de voto, quod poteſt ſeipſo in Deum tendere, abſque alio actu, ordinante in Deum voluntatem ſe illi obligandi, ad exequendum poſteà aliquid. Non enim ante voluntatem illam ſe obligandi, quæ eſt promiſſio facta Deo, ſiue votum, neceſſe eſt præmitti voluntatem eliciendi hanc volitionem. Et quanquam plerunque, imò vt plurimùm, ea volitio promittendi præcedat aliquo tempore: Tamen cùm votum emittitur, actus promittendi pendet immediatè à voluntate, abſque alio actu reflexo: ac proinde videtur actus ille, eſſe actus elicitus Religionis, cùm ſit actus honeſtiſſimus, nec alia quàm religioſa honeſtate. De aliis actibus, non eſt par ratio idem affirmandi: quia ſi ſint actus intellectus, non ſunt religioſi, niſi prout liberi; atque adeò prout terminantes volitionem aliquam, quæ erit actus elicitus. Si autem ſint actus voluntatis, terminabuntur ad actum aliquem imperatum ſiue externum, reſpectu cuius habebunt rationem actus eliciti: ipſe verò actus externus, habebit rationem cultus & obiecti proximi Religionis.

Ad hanc difficultatem, concedendum eſt, orationem quoad actum voluntatis ordinantem; & votum, quoad actum quo obligatio ſuſcipitur, non eſſe cultus per modum obiectorum proximorum Religionis, ſed per modum actuum elicitorum, importantium cultum ſeipſo volitum: Tamen oratio quia non ex eo tantùm formali, ſed etiam ex materiali per illud formale ordinato compingitur, rectè dicitur obiectum proximum Religionis, nec poteſt dici actus elicitus. Similiter votum appellatur ſimpliciter obiectum Religionis, quia terminat voluntatem illam, qua in omni voto deliberatè & prudenter ſuſcepto, ac proinde humano modo religioſo, proluditur formationi voti, & illaqueationi voluntatis per ſeipſam. Item votum ratione totius quod importat, dicitur obiectum. Nam in voto conſummato, ſiue in promiſſione, importatur habitudo ad actum dandi, vel faciendi; qui eſt proprium Religionis obiectum proximum.

De naturali Religionis virtute, quoad actum primum. Oſtenditur dandam eſſe.

326. Iam quod attinet ad Religionis virtutem in actu primo ſpectatam, dubitari non debet, quin & ſecundùm rationem virtutis, & ſecundùm rationem habilitatis, ſæpè in aliis virtutibus ſuprà aſſignatam, admittenda ſit. Reſpicit enim actus bonos & difficiles, quarum habitudinum priore, conſtituitur ratio virtutis; poſteriore autem ratio habilitatis, & qualitatis facilitatiuæ. Et ita rectè agnoſcunt Vaſques & Suares initio allegati, & probabile fatetur Malderus 2.2.tract.10.c.1.dub.1. Imò quod nobis in præſenti planè ſufficit, aſſeuerantiùs affirmare ſe dicit, quòd in ſtatu puræ naturæ, data fuiſſet naturalis religio habitualis impreſſa per actus, ſi homo ad eum naturalem duntaxat finem fuiſſet directus. Quanquam hoc ſuppoſito manifeſtè ſequi videtur, nunc quoque actus noſtros Religionis purè naturales, eundem habitum inurere, cùm efficacitas & vis inuſtiua qua polleat, eis intima ſit, nec à diuina hominum ad hunc aut illum finem deſtinatione dependeat. Itaque eadem aſſeueratione dici potuit, dari nunc de facto habitum Religionis naturalem, impreſſum per actus pleroſque naturales, quos ſubinde elicimus: qua id affirmatur de ſimilibus actibus, eliciendis in ſtatu puræ naturæ.

Nec obeſt quod obiter opponitur. Nempe quòd in præſenti rerum ſtatu, Religio infuſa, in Iuſto ad omne obiectum Religionis illius acquiſitæ ſe extendat, ac proinde ſuperuacuè inuehenda ſit talis acquiſita Religio pro iuſto homine: In eo autem qui iuſtus non ſit, vana omninò ſit futura, cùm non ſit amaturus Deum ſuper omnia, ne naturaliter quidem: quia id in præſenti ſtatu, qui eſt naturæ lapſæ, nemini conceditur abſque gratia, vt ſupponitur. Hæc inquam oppoſitio, non labefactat quod admiſimus. Nam quod ad iuſtum attinet, negandum eſt, Religionem acquiſitam fore in eo ſuperuacuam, cùm tendat in formalia obiecta omninò diuerſa, ab obiecto Religionis infuſæ: alioqui dicendum ſimiliter eſſet, nullam dari in Iuſtis fidem acquiſitam; quod omnium conſenſione falſum eſt. Quòd verò ſpectat ad hominem gratia ſanctificante deſtitutum, ſiue iniuſtum; in primis non video, quare in eo hæc naturalis virtus plus ſit futura vana, quàm cæteræ virtutes naturales, quibus negandum non eſt iniuſtos poſſe exornari. Deinde etiamſi ad amorem ſuper omnia, naturalem, exigeretur gratia, (quod abſolutè & ſimpliciter, verum non eſt:) non exigeretur niſi gratia actualis, quæ iuſtum non facit. Ac proinde poſſet quis ſordeſcens iniquitate, habere actum naturalem amoris ſuper omnia: atque adeò etiam actum, & habitum Religionis acquiſitæ; poſito quòd ad huiuſmodi habitus impreſſionem, non vanam interuenire debeat amor naturalis ſuper omnia.

Quare fixum eſto, habitum quem dixi, non modò eſſe poſſibilem, ſed etiam de facto dari. Quod iidem qui diffiteri videntur agendo de Religione acquiſita impreſſa per actus religioſos naturales, verius exiſtimant, ſi agatur de Religione acquiſita, impreſſa per actus ſupernaturales. Exiſtimant enim, per actus ſupernaturales imprimi phyſicè habitum acquiſitum & naturalem. Quod non pauci diſertè tradunt de fide acquiſita, in hæreticis poſt prolapſionem ſuperſtite, & de habitu Theologiæ, quem experimur acquiri, quamuis eius actus (quippe motiuo ſupernaturali ſaltem impuro ac diluto nixos,) non nemo ſupernaturales eſſe cenſeat. Hanc tamen ſpuriam prolem à paterna ſupernaturalium actuum nobilitate degenerantem, reprobant meritò alij: vt Suares 6. de grat.cap.14. Salas tract.10.d.3. n.36. Torres 2,2. t.1.d.46.dub.8. quod hîc pleniùs excutere non eſt neceſſe.

Quidditas eiuſdem.

327. Habemus ergo naturalem Religionis virtutem, & in ratione virtutis & in ratione habilitatis, eſſe admittendam. Eius autem quidditas, eſt ex dictis perſpicua. Nihil enim aliud eſt quàm virtus verſans circa cultum Dei. Non dico circa Deum immediatè. Sic enim deberet eſſe ex virtutum illarum numero, quæ per reſpectum illum ad Deum in

in ſe, tanquam ad obiectum immediatum, conſtituuntur: quod Religioni tribuendum non eſſe, alibi oſtéditur. Verſatur ergo Religio circa cultum Dei. Atque ita Deus, non eſt obiectum eius, ſed tantùm obiicitur actui, qui eſt immediatum huius virtutis obiectum. Siue Deus, non eſt obiectum huius virtutis, ſed terminus obiecti eius, vt rectè attigit Mayronius in 3. d.23. q. vnica, art. 2. ad 1. Nec aliter ſe habet Deus ad Religionem, quàm alter homo, erga quem Iuſtitia exercetur, ſe habeat ad iuſtitiam: terminando nimirum actus illos, qui proximè obiiciuntur Iuſtitiæ, in eos tendenti per actus ſuos elicitos. Itaque falsò aliqui concedunt, Religionem ferri in cultum Dei, propter excellentiam Dei, tanquam ob motiuum Religionis immediatum & proximum. Cùm enim excellentia Dei ſit ipſemet Deus; ſequeretur, Religionem naturalem, eſſe virtutem naturaliter Theologicam, quod nemo aſſerat. Tantùm igitur dicendum eſt, Religionem ferri in cultum Dei, quia debitum tantæ excellentiæ, vt ſuprà etiam diximus exponendo rationes formales obiectiuas huius virtutis.

Ipſe verò Dei cultus, tametſi immediatè in Deum tendat, non ſuppeditat argumentum firmum ad colligendum quòd Religio tendat in Deum, eo modo quo virtutes illæ quæ dicuntur Theologicæ. Hæ nanque tendunt immediatè: ita vt immediatum obiectum formale actus eliciti talium virtutum, ſit Deus ipſe, & aliqua eius perfectio. Nulla autem eſt, quæ mediatè tantùm Deum reſpiciat: quicquid malè ſenſerit Durandus in 3. d.26. q.2. num.6. At inter Religionem & Deum, interiacet aliquid præter Religionis actum elicitum. Nempè obiectum proximum. Hoc verò proximum Religionis obiectum, honeſtatem ſuam omnem, quam in eo virtutis genere ſortitur, habet ab actu elicito, qui circa ipſum, atque adeò circa rem creatam proximè tendit, & ab ea conſtituitur, vt diximus: Non habet igitur illam honeſtatem, quam haberet, ſi manaret à potentia & virtute immediatè tendente in Deum. Quamuis enim tota honeſtas formalis actuum noſtrorum, tanquam ab vltima radice deriuetur ab obiecto: ideóque honeſtas obiectiua à D.Thoma appelletur primordialis, & fundamentalis: tamen proximè dimanat à voluntate: ita vt menſura & qualitas bonitatis formalis actuum, eadem ſit, quæ tendentiæ voluntatis per actum elicitum. Ex quo fit, vt actus noſtri circa Deum, non ſint niſi finitè boni, non obſtante infinitate bonitatis obiectiuæ quæ in Deo eſt: quia ea bonitas, per actum noſtrum elicitum, non niſi finitè attingitur. Quia ergo actus à Religione imperatus, licèt immediatè verſetur circa Deum, tamen in ratione entis moralis tali honeſtate præditi, ſubeſt actui elicito non verſanti circa Deum, ideóque non Theologico, ſed depreſſioris ordinis: mirum non eſt, quòd actus ille, tametſi Deum immediatè attingens, ſiſtat intra ordinem illum inferiorem, quo clauditur actus cuius interuentu moralitatem participat.

Seiunctio eius à quibuſuis aliis virtutibus.

328. Ex propoſita huius virtutis quidditate, manifeſtè habetur, eam eſſe virtutem ſpecialem, & à quibuſuis aliis virtutibus, etiam erga Deum verſantibus, diſtinctam, ſi nomen Religionis preſsè ac propriè ſumamus. Quod addo, quia interdum hoc nomen vſurpatur ad deſignandam omnem omninò virtutem, quæ verſatur circa Deum. Qua ratione, actus quoque charitatis, & miſericordiæ, dicuntur, Religio pura & immaculata apud Deum. In qua acceptione, Religio eſt genus ad benè multas virtutes, quibus Deus per nos attingi poteſt. Poteſt enim homo eſſe erga Deum gratus; & pœnitens de offenſis in eum admiſſis; & fidelis in iis quæ illi promiſerit reddendis; & iuſtus ſi ex pacto quod cum Deo iniuerit, aliquid peragat, cui viciſſim Deus rependere aliquid debeat: qua in re homo ſatisfaciens contractui, adæquat ius Dei in contractu fundatum, eſtque iuſtus, ſpeciali iuſtitia ad commutatiuam Iuſtitiam ſpectante: quamuis deſit, quod ad eam Iuſtitiam conſummatam & perfectam, debet accedere; Nempe diſtinctio perfecta Dei ab homine. Quod ſpectat potiùs ad litem de nomine, quàm ad rem ipſam, vt ſatis ſuo loco expenſum eſt.

Hæ ergo & ſi quæ ſunt aliæ hominis ad Deum habitudines, idoneæ ſunt ad conſtituendas varias virtutes, à religione, quam hîc ſpectamus, diſtinctas. Quod eſt manifeſtiſſimum de Iuſtitia commutatiua inter Deum & hominem vigente, ex pacto inito. Nam ea Iuſtitia reſpicit debitum perfectè adæquabile, quod Religio non habet. Præterquam quòd ea Iuſtitia, reſpicit ius Dei fundatum in pacto, non item Religio. A gratitudine verò ſufficientiſſimè diſtingui videtur, penes titulum diuerſiſſimum, quo nititur. Nam gratitudo debetur ob accepta beneficia: cultus autem debetur, quia Deus eſt tam excellentis naturæ: Ita vt quamuis nulla in nos effunderet bona, colendus nihilominùs eſſet. Et ita rectè Canus relect. de pœnit. & Suar. tom.4. 3.p.d.7. ſ.2. n.5. Quamuis perperam poſteà viſus ſit id retractare quoad gratitudinem infuſam, nec niſi probabile id ſtatuere quoad acquiſitam, vt videre eſt tract.1. de Relig. lib.3. cap.8. num.9. Idem dico de fidelitate in exequendis promiſſis. Nam longè alius eſt titulus, quo obſtringor ad aliquid faciendum quia promiſi, quàm quo obſtringor ad colendum ſiue promiſerim, ſiue non promiſerim. Ita vt quamuis in executione voti cernatur honeſtas Religionis, refuſa ab actu vouendi liberè & abſque obligatione concepto ad colendum Deum, & eatenus religioſo; (communicant enim ad inuicem actus illi in honeſtate ducta à cultu diuinæ excellentiæ, quæſito per actum promittendi, qui eſt origo actus, quo res promiſſa executioni mandatur:) Tamen præter eam honeſtatem, cernatur quoque ibi alia honeſtas æquè primaria; fundata in alio titulo, nempe in obligatione ſponte ſuſcepta. Denique honeſtas pœnitentiæ, qua quis ius diuinum à ſe læſum dolet, & de eo reparando eſt ſollicitus, habet longè diuerſum titulum quàm Religio, vt patet etiam in humanis. Eſt enim longè alia honeſtas, in actu quo quis dolet de illata alteri ab ſe iniuria, quàm in actu, quo quis virum honore dignum vult colere. Idque infrà clariùs euincam. Nunc duntaxat inculco, eius diſtinctioné à Religione aliiſque virtutibus Deum attingentibus, videri exploratam: nec apparere, quo iure à quibuſdam recentioribus omnes hæ virtutes in vnam ſimplicem virtutem & habilitatem; ſiue acquiſitam, ſiue etiam infuſam, conflentur: cùm in vtroque virtutum ordine, tam perſpicua appareat ratio diſtinctionis prædictarum omnium virtutum, penes diuerſos & inconnexos titulos ſingulis reſpondentes.

***

CAPVT

CAPVT II.

De extremis, Religioni vtrinque oppoſitis.

329. SVpereſt, vt vitia Religioni oppoſita perſtringamus: quæ grauiſſima eſſe, paucis rectè docuit Hierocles ad v. 19. Pythagoræ, dicens: *Vt Religio omnium virtutum mater eſt; ita à Religione diſceſſio, omnium vitiorum dux.* Vniuersè autem loquendo, ad alterutrum è duobus ordinibus pertinent. Nempe ad irreligioſitatem latè dictam, & ſacrilegium. Et in vtroque membro, aliqua ad defectum ſpectant, aliqua ad exceſſum.

Vitiorum contra Religionem, ordo prior; quo continentur aduerſantia cultui Dei, in ſeipſo; ſiue per defectum, ſiue per exceſſum.

Primi ordinis vitia, ea ſunt quibus Deus in ſe directè impetitur. Quæ omnia plerunque vno irreligioſitatis nomine veniunt; reſtricta appellatione alioqui communi, ad vnum membrum, penuria vocabulorum. Quamuis enim nomen irreligioſitatis, poſſet, nec incommodè, ad omnia omninò vitia Religionem impetentia extendi; & ita de facto apud aliquos accipiatur: Tamen apud pleroſque Doctores, aliter vſurpatur. Nempe pro eo vt dicebam, membro vitiorum Religioni oppoſitorum, quod complectitur omnia vitia, directè impetentia cultum Dei. Sicut enim Religio habet duo genera actuum; Alterum eorum quibus directè colit Deum, vt ſunt adoratio, ſacrificium, &c. Alterum eorum, quos elicit erga res ſacras, tractando illas cum debita reuerentia, tanquam diuini cultus inſtrumenta: ita Religioni, duplex vitiorum genus opponi poteſt, ac ſolet. Alterum minùs principale, ſiue eorum quæ pugnant cum reuerentia rebus ſacris debita; diciturque ſacrilegium: alterum principalius; ſiue eorum, quæ directè opponuntur Religioni, vt in principaliores illos actus tendenti. Et hoc membrum, plerique vt dixi, vocant irreligioſitatem ſacrilegio contrapoſitam, & ſubdiuiſam in ea contra cultum diuinum peccata, quæ vel excedunt, vel deficiunt à mediocritate cultus debiti.

330. Apud alios tamen, adhuc anguſtiùs ſumitur irreligioſitas. Nempe pro eo tantùm membro, hoc principalius membrum ſubdiuidente, quo continentur peccata per defectum, ſiue priuatiuum, ſiue etiam contrarium: vtroque enim modo deficere quis poteſt, à mediocritate circa cultum, ipſi Deo directè debitum. Atque ita perfidus Deo, quia primam fidem irritam facit, & poſitiuè violat, admittit magnam contra Deum irreuerentiam; non ratione alicuius exceſſus in colendo Deo, vt per ſe notum eſt, ſed ratione defectus contrarij. Idem illuſtriſſimè cernitur in blaſphemia, quæ directiſſimè diuinam reuerentiam peſſundat, per defectum poſitiuum, & quaſi contrarium. Itaque ſubdiuiſio huius irreligioſitatis, in tentationem, & periurium, quæ apud D. Thom. 2. 2. q. 97. habetur, non eſt adæquata.

Alterum verò membrum ſubdiuidens eam irreligioſitatem non vniuerſaliſſimè dictam, qua directè contra cultum Dei peccatur per exceſſum, vno nomine dicitur ſuperſtitio. Idcircò enim à quibuſdam veteribus, vocatur importuna & inepta Religio: & à Maximo Tyrio diſſert. 4. num. 25. dicitur adulatio Dei. Qualis eorum erat, qui totos dies precabantur, vt filios ſuos ſuperſtites haberent. Vnde etiam deſumptum ſuperſtitionis nomen, Autor eſt Tullius apud Lact. 4. inſtit. c. 28. qui aliam ſuperſtitionis notationem profert, & prolatam à Tullio improbat: eo quòd non poſſit quis in cultu alioqui bono, nimius eſſe. *Neque enim*, vt Plinij huc verba transferam ex l. 8. epiſt. 24. *periculum eſt, ne ſit nimium, quod eſſe maximum debet.* Sed hallucinatur Lactantius. Nam ratione materiæ, vel circumſtantiarum cultus, in modo item & qualitate cultus, poteſt peccari, excedendo fines colendi legitimos. Adde quòd is etiam nimiùm colit, atque adeò ſuperſtitioſus, (ſiue vt Nigidius apud Gellium lib. 4. cap. 9. appellat, *Religioſus*, à nimio Religionis ſtudio, ſicut *mulieroſus*, & *ebrioſus*, à nimio mulierum, & viri amore;) Superſtitioſus inquam dicendus eſt is quoque qui Numen falſum colit. Quo ſenſu plerunque in edictis veterum Imperatorum, & apud illius temporis hiſtoricos Religio Chriſtiana quam putabant falſam, vocatur ſuperſtitio. Sic Sueton. in Nerone, c. 16. *Affiicti ſupplicijs Chriſtiani, genus hominum ſuperſtitionis nouæ ac maleficæ.* Tacitus non diſſimiliter, lib. 15. Chriſtianorum dogma *exitiabilem ſuperſtitionem* appellat. Plin. l. 10. ep. 97. *prauam & immodicam ſuperſtitionem* Chriſtianam dixit. Quod illi per errorem de Chriſtianitate, nos optimo iure dicere poſſumus de idololatria: quæ eſt expreſſa & preſsè dicta, cùm cultus Deo debitus, transfertur in creaturam: tacita autem & implicita, cùm cognitio rerum occultarum, à Dæmone, vel per Dæmonem, aliámve creaturam indebitè quæritur, quæ dicitur ſuperſtitio diuinatoria: vel cùm effectus aliquis ſupra communem naturæ curſum, aliunde quàm à Deo quæritur, quæ dicitur ſuperſtitio magica, ſiue vana obſeruantia. Præcipuè in ſuperſtitione idolomaniæ cadunt omnia, quibus ſuperſtitionis ſcelus exagitat Plutarc. opuſc. de ſuperſtitione: latè concedens, ſuperſtitionem qua Dij plures fingantur, teteriorem & virulentiorem eſſe atheiſmo. Quod tamen ipſemet Plutarc. contra Epicureos latè reijcit, opuſculo quòd nō poſſit vita iucundè tranſigi iuxta Epicurū, à n. 20. Vtrunque verò ſcelus, æquiparare poſſe videmur, iuxta illud Senecæ epiſt. 123. *Superſtitio error inſanus eſt; amandos timet; quos colit, violat. Quid enim intereſt, vtrum Deos neges, an infames.* At infamat maximè Deum qui Deos colit: eo ipſo nanque illum potentialem, quippe multiplicabilem fingit. Nec minùs infamat, qui prorſus ignorato ſupremo Numine incommunicabile nomen ad ſaxa transfert.

Alter ordo vitiorum contra Religionem. Antedictorum ſummella.

331. Denique vt alterum quoque generaliſſimum membrum, vitiorum Religioni oppoſitorum, non prætermittam, reuerentia rebus ſacris debita, quæ per ſacrilegium violatur, multiplex eſt, pro multiplicitate rerum ſacrarum, quibus debetur reuerentia. Hæ enim vel ſunt perſonæ, vel loca ſacra, vel aliæ res dicatæ diuino cultui.

Itaque vt in breuem ſummam contraham, quæ paulò diffuſiùs dicta ſunt: Omnia vitia Religioni aduerſantia, latiſſimè accepta voce, nomine irreligioſitatis dici poſſent. Ex eis aliqua impetunt directè cultum Dei in ſe ſumpti, quæ eſt irreligioſitas minùs latè & paulò preſſiùs accepta. Alia eundem cultum impetunt, in rebus ſacris eidem cultui addictis: quod eſt ſacrilegium vniuersè vſurpatum. Rurſus quæ directè impetunt cultum Dei; vel deficiunt, continentúrque irreligioſitate preſſiſſimè accepta,

accepta. (Ex quo vides, irreligioſitatem in hoc negotio, poſſe vniuerſaliſſimè, & minùs vniuerſaliter, & ſtrictiſſimè accipi.) Vel excedunt; & conſtituūtur ſuperſtitione. Dicamus circa huiuſmodi Religionis labes, aliqua quæ intra fines noſtros ſuperſunt attingenda.

Sigillatim nonnulla, de membris primi ordinis: ac primùm, de peccantibus per defectum, præſertim contrarium.

In primo generali membro vitiorum aduerſantium religioni, ſubdiuidentia membra ſunt, irreligioſitas minùs vniuerſaliter, non tamen ſtrictiſſimè ſumpta, & ſuperſtitio. Irreligioſitas illa continet blaſphemiam, periurium, perfidiam contra votum, incongruitatem circa orationem, aliámve Dei venerationem irreuerenter exhibitam. Quò reducitur tentatio Dei, quæ ab aliis ponitur vt membrum diſtinctum. Sed reuerà ratione materiæ, huc pertinet. Qui enim tentat Deum, petit quodammodo à Deo probationem ſuæ excellentiæ, alteriúſve alicuius diuinæ perfectionis, quod ſine dubio cedit in magnam Dei inhonorationem. Quia velle ita explorare, & experimentum capere, an ſit in Deo talis perfectio; vt an hoc poſſit, an iſtud ſciat, cæteráque huiuſmodi: vltra læſionem fidei, importat petitionem noui & extraordinarij modi, quo veritas illa patefiat. Vnde hæc incongruitas petitionis, reducitur ad vitia contra orationem, vt præmiſi. Ac proinde meritò, in vnum cum illa, membrum cogitur. Hæc igitur ſunt membra, primum illud generale membrum ſubdiuidentia.

Blaſphemiæ virus.

332. Verticem occupat blaſphemia. Quamuis enim S. Thomas 2. 2. q. 13. & ſequentibus, eam fidei opponat: Tamen certum eſt, eam formaliter & eſſentialiter loquendo, ſoli Religioni opponi: cùm poſſit quis in Deum blaſphemus eſſe, ſaluâ rectâ in eum fide, vt probat Caſtro lib. 1. de iuſta hæret. punit. cap. 12. Propriè igitur blaſphemia, eſt iniuria directè impetens diuinum honorem, per verbi alicuius inhonoratiui prolationem: ita vt ſicut inhonoratio hominis per verbum probroſum, aut contumeliam, poteſt fieri ſine exiſtimatione, quòd ſignificatum verbi illius cadat in talem hominem, etiamſi ad eum inhonorandum intorqueatur: ſic Dei inhonoratio per malum de eo verbum, (vt S. Auguſtinus lib. de mor. Manich. cap. 11. blaſphemiam ad Deum reſtrictam definit;) præciſè contineatur ea honoris conculcatione per verbum probroſum: quamuis nihil de interna perfectionum diuinarum exiſtimatione derogaretur. Atrocitas blaſphemiæ, ex eius notione euidens eſt. Et vt argumentatur S. Auguſtinus 2. ciuit. c. 9. *in fine, Cùm probrum iacitur in Principem patriæ bonum atque vtilem, nónne tantò eſt indignius, quantò à veritate remotius, & à vita illius alienius? Quæ igitur ſupplicia ſufficiunt, cùm Deo ſit iſta, tam nefaria, tam inſignis iniuria?*

Quòd ſi virus blaſphemiæ, execratione cumuletur, nihil deerit ad atrocitatis cumulum. Meritóque Philo lib. 3. de vita Moſis; qui eò vſque pertingit, nihil ſibi reliquum ad malignitatis conſummationem facere ait. Et expendens ſceleris illius malitiam ac virus, miratur quomodo ad tam nefariam vocem aliquando prolatam, lingua loquentis non ſit tacta paralyſi, & aures audituri, non ſint obſtructæ. Meritiſſimò igitur, & hæc, & omnis alia blaſphemia, iure humano exquiſitè punitur, vt videre eſt apud Couarr. in cap. *Quamuis pactum*. p. 1. §. 7. à n. 10. Borellum lib. 3. de Magiſtrat. cap. 2. & Simancam in Cathol. Inſtit. tit. 10.

333. Imò S. Chryſoſtomus homil. 1. ad populum, non modò publicæ poteſtati, ſed cuiuis priuato punitionem eius aliquam committit. Cùm enim præmiſiſſet, ſicut diuinæ laudationi & glorificationi nullum eſt par bonum, ita blaſphemia nihil eſſe peius: (contraponitur enim laudationi & glorificationi blaſphemia, ſicut honoris delationi, contumelia & conuicium:) hæc inquam cùm præmiſiſſet, ſubdit poſt aliqua. *Sed poſtquam de blaſphemia nobis verba nunc facta ſunt, vnam à vobis omnibus petere volo tributionem pro concione hac atque ſermone, vt in ciuitate blaſphemantes, mihi caſtigetis. Et ſi quempiam in biuio, & foro, Deum blaſphemantem audieris, accede, increpa: & ſi verbera infligere oporteat, ne recuſes. Ipſius faciem alapa percute, contere os ipſius, percuſſione manum tuam ſanctifica. Et ſi vlli accuſauerint, & ſi in carcerem traxerint, ſequere. Et ſi pœnas Iudex pro tribunali repopoſcerit, dic cum libertate quòd Angelorum Regem blaſphemauit. Si enim Regem terræ blaſphemantes, puniri oportet, multò magis illum contumelia afficientes. Commune crimen, eſt publica iniuria, cuíque licet accuſare volenti. Diſcant & Iudæi & Gentiles, quòd ciuitatis ſaluatores ſunt Chriſtiani, & curatores, & præſides, & magiſtri. Et idem diſcant diſſoluti & peruerſi, quòd & Dei ſeruos ipſos timere oportet: vt etſi quid tale loqui aliquando eligant, ſeſe vndique circumſpiciant, & vmbras timeant, anxiantes, ne fortè Chriſtianus audiens inſiliat, & vehementiùs puniat.*

Nemo hæc à Chryſoſtomo in blaſphemiam ſtatui mirabitur, qui audiuerit Philonem lib. 3. de vita Moſis, longè ſeueriùs ſtatuentem. *Si quis*, inquit, *non dico blaſphemauerit hominum Deorúmque Dominum, ſed auſus fuerit vel nomen eius intempeſtiuè promere, noxam luat capite. Quandoquidem ne mortalium quidem parentum nomina proferunt, ij quibus cordi eſt pietas: ſed omiſſis propriis, honoris gratia vtuntur naturalibus, patrem appellantes matrémque: atque ita profitemur accepta immenſa beneficia, ſimúlque ſuam gratitudinem. Quomodò igitur merentur veniam, qui temerè abutuntur ſanctiſſimo Dei nomine, tantùm ad explendum ſermonem, non aliter quam profanis vocibus?*

334. Armat denique omnes Theodoretus in blaſphemos orat. 1. de prouid. ipſo initio. *Natura*, inquit, *hanc mortalibus legem poſuit, vt filij, parentibus illatam iniuriam vindicent; & ſerui dominorum cauſam aſſerant, & cùm ciuitates ab hoſtibus oppugnantur, ciues, patriæ periculis ſeſe opponant; vt denique quicunque beneficia ab aliis acceperunt, dignas benefactoribus ſuis gratias, pro virili ſua retribuant. Sed & Reges videre licet, qui vbi cōmiſſum ſibi populum rectè iuſtéque gubernant, & poteſtatem clementia temperant, in bellis per ſcutigeros & ſatellites acriter defenduntur*, &c. *Quòd ſi verò pro parentibus liberos, pro dominis ſeruos, pro ciuitatibus ciues, pro Regibus ſatellites, regiíque corporis cuſtodes natura pugnare iubet: multo vtique ſanctius & iuſtius eſt, vt qui à Deo & conditi, & ſaluati ſunt, pro Deo non modò verbis pugnent, ſed & mortem externam eligant. Hic enim & parentibus propinquior; huius enim beneficium eſt, quòd illi parentes vocantur; & dominis præſtantior; huic enim ipſa natura, non ſeruorum calamitas dominium contulit; ac omni muro ſolidior & tutior. Hic enim etſi adamantinus fuerit, hominum tamen manibus factus eſt: licétque machinarum vim & robur effugiat, temporis tamen manus nunquam effugere poteſt: ille autem æternus ac perpetuus eſt, & ad omnem tutelam & cuſtodiam ſufficit: Tum Regibus tantò regalior eſt, quantò excellentius & immenſius apparet quod æternum eſt, ſi cum eo quod & factum eſt, & corrumpi ſolet, conferatur. Deus quippe æternus eſt, & cognatum æterna ſua eſſentia imperium obtinet. Rex autem tam idipſum quod eſt, quàm imperium à Deo acce-*

pium habet, & ad breue temporis ſpatium pauciſſimis dumtaxat, non omnibus, qui eiuſdem naturæ participes ſunt, imperat.

Hactenus illuſtratio diuinæ erga nos beneficentiæ, & eminentiſſimæ dignitatis Deum exornantis. Inde quàm deteſtanda cuiuis ſit blaſphemia, infert in hunc modum. *Quandoquidem ergo Deus, & parentibus nobis propinquior eſt, & Dominis præſtantior, & omnibus benefactoribus magis prouidens, tum omni muro tutior ac firmior, cunctiſque Regibus in immenſum excellentior; decet omninò, vt nos, qui & hoc ipſum quod ſumus, & quòd incolumes ac ſalui ſumus, ab ipſo accepimus, impiis qui illum conuitiari audent, linguis, noſtras opponamus, & piis rationibus impios illorum ſermones retundamus: Non equidem, vt tanquam indigo noſtri opem feramus; (nullius enim rei indiget, qui omnium creator eſt, & luteæ huius atque terrenæ linguæ patrocinio non habet opus; eandem tamen, ſuas laudes celebrantem probat, & pro ſe pugnantem dignis præmiis remunerat, & mendacium confutantem coronat:) ſed vt noſtram erga hunc teſtemur beneuolentiam, & conſeruorum audaciam, ſi quidem id fieri poteſt, diſſoluamus, vel ſi minùs, arguamus ſaltem.* De atrocitate ſceleris quo quis ad blaſphemandum inducitur propter alterius nequitiam, diſputat potentiſſimè Saluianus lib. 4. de prouid. *ad finem.*

Periurij malignitas.

335. Periurij ratio & grauitas, perſpicua eſt ex eo quòd Deus qui in iuramento aſſumitur vt teſtis aut fideiuſſor, ſummoperè inhonoratur, cùm ad actum falſum interpellatur. Exultat in hoc argumento Philo lib. de decal. periurum vrgens in hunc modum: *Quid ais, tu periure? Audebis improbe, adire notum quenquam, & aſſeuerare quæ nec vidiſti vnquam nec audiſti, quaſi viſa, audita, te præſente acta omnia? I, depone teſtimonium. Non facies, opinor. Alioqui pernicioſæ inſaniæ peccatum committeres. Qua fronte ſobrius ab amico peteres? Commoda mihi maleficium; mea cauſa, contra ius & fas age. Procul dubio his auditis, valere iubebit talem amicitiam, ſeipſum damnans, quòd non initio abſtinuiſſet: reſiliétque abs te, tanquam à rabida feráque beſtia. Et quod ab amico non audes poſtulare, ad id Deum vocas? Itáne nulla ineſt tibi reuerentia parentis omnipotentis, atque Domini? Scis an neſcis, illum inſpicere omnia, exaudiréque? Si neſcis, impius es. Eſt autem fons omnium iniquitatum, impietas. Præterea iurando præuaricaris, & dolo malo agis, dum iuras per eum qui non animaduertit, quaſi per proſpicientem rebus hominum. Quòd ſi noſti eius prouidentiam, nihil ad ſummam impietatem tibi facis reliquum, ſi non ore linguáque, ſaltem corde appellans Deum; dic pro me falſum teſtimonium: eſto mihi ſceleris & maleficij ſocius. Vna mihi ſpes ſupereſt tuendæ exiſtimationis apud homines, ſi celetur veritas: eſto alienæ malitiæ vicarius, melior deteriori ſubſeruiens. Deus optimus, ſceleſto homini.*

Idem Philo optimè planè in hanc rem diſputat, verbis illis initio libri de ſpecialibus legibus. *Iuſiurandum nihil eſt aliud, quàm in re ambigua Dei teſtis citatio. Id ni fiat in veritatis fauorem, ſcelus eſt haud expiatu facile. Qui enim hoc admittit, ſi non verbis, certè reipſa occlamat Deo; Te prætexo iniuſtitiæ meæ, quia pudet haberi pro malo & improbo; fer opem, in te culpam meam recipe. Sic enim mihi, ſalua æſtimatione peccare licebit. Quæ verba non dictu modò, ſed & cogitatu ſunt nefaria. Id enim obſequium præſtare grauaretur, non dico Deus, alienus ab omni vitio, ſed vel pater, vel patruus, ac ne ad aures quidem admitteret, modò eſſet homo educatus liberaliter.* Hauſerat hunc periurij horrorem Philo, ex magiſtro, cuius ſunt hæc, 11. de leg. *Nemo Diis inuocatis, mendacium dicat aut decipiat, aut adulterare verbo vel re, quicquam audeat, niſi Deo velit odio eſſe. Cui quidem primùm odio eſt, qui falſo iurans Deos parui pendit: deinde qui coram maioribus ſe, mentitur.*

336. Eiuſdem ſceleris virus, aperiunt illa Theophylacti Simocattæ, in epiſtola, data nomine Eratoſthenis ad Æſchinem. *Deuoras iuſiuranda perinde ac olera, & dentium fragor tibi executio eorum eſſe videtur; & accuſantibus contradicis omnium flagitioſiſſimè, iactans illud;* Lingua iurauit, mens verò iniurata eſt. *Neſcis, effrænatam linguam, grauiores delicti pœnas dare? Quæ enim verbis deliquimus, rebus plectemur. Itaque modeſtam linguam poſſide, iurare vel ad confirmandam veritatem metuens. Leuis enim res iuſiurandum eſſe videtur, cum omni onere ſit grauior. Hinc etiam Tantalus, pœnis afficiebatur; nam in diuinis rebus, linguam habuerat immodeſtam.* Itaque quamuis apud aliquos obeſæ admodum naris, vel malitiæ eximiæ, periurium aliquando viluerit, vt apud priſcos Francos partis Germaniæ incolas, ac etiamnum Ethnicos, qui vt Saluianus lib. 4. de prouid. ſcitè dixit, *periurium ipſum, ſermonis genus putabant eſſe, non criminis*; paſſim tamen, etiam apud Ethnicos, (vt ex eis demonſtrat Couarr. in cap. *quamuis pactum.* p. 1. §. 7. num. 1. & Alex. Neap. lib. 6. Gen. cap. 10.) exiſtimatum eſt, ingentem omninò eſſe periurij grauitatem, & grauiter luendam. Idque exempla confirmant. Chriſtiana taceo, quorum ſelecta nonnulla ex probatis Autoribus collegit Ribaden. lib. 2. de Principe, c. 17. & vnum præterea inſigne habet Petrus Damianus lib. 8. epiſt. 10. & aliud Gregor. Turon. lib. 1. de gloria Martyr. cap. 20. & 39. Itemque Vincentius lib. 23. ſpeculi hiſtor. cap. 109. & lib. 24. cap. 24. Vt autem huiuſmodi exempla, in philoſophica periurij expenſione prætercam, extat apud Dionem Chryſoſtomum orat. 74. enumeratio multorum periurio infamium, quos idcircò ait cladibus celebres factos. *Pandarus,* inquit, *iurauerat Menelao, quemadmodum & cæteri Troiani: ſed nihilominus vulnerauit eum. Tiſſaphernes verò nónne iurauit iis, qui circa Clearchum erant? Quid verò Rex? Nónne etiam Regios Deos, dextrámque ſuam miſerat? Philippus quoque Macedonum Rex, nónne ſemper periuriis ad bella vſus eſt, ſicut alia re ad bellum commoda, duobúſque his cœpit ciuitates, fœdera non ſeruando, & proditores comparando? Atque omni pacto familiarius, illo vtebatur. Nam proditoribus neceſſe erat dari argentum. Diis autem propter iuſiurandum nihil volebat dare. Lyſandrum Lacedæmonium, hanc ſententiam pronunciaſſe aiunt, quòd pueros quidem talis atque globis fallere oporteret: viros autem, iureiurando & pecuniis. Aſtuta etiam vulpes, an aliud quiddam eſt Archilocho? Porrò reſponſum, quod Glauco datum eſt, non etiam antea putas multos homines dediſſe.*

Iura, quandoquidem lethum quoque corripit
atrum,
Et benè iurantem.

Atque hos quidem prædictos, aliéſque huiuſmodi, propter clades, contigit celebres fieri. En quomodo antecedentes ſceleſtos, non deſeruit pede pœna claudo.

Legitur quoque apud Stobæum ſerm. 28. illuſtre exemplum Cydiæ periuri grauiter diuinitùs caſtigati ob periurium. Luculentum item eſt quod apud Ariſtotelem legitur, vel potiùs apud Theophraſtum germanum Operis illius parentem, in admir. audidition. c. 55. Refert enim ibi, fuiſſe in Paliſcis fontem, in quem ſi quis iuramenti ritè & verè concepti tabellam immitteret, tabella illicò ſupernataret: periurij verò tabula in profundum aboleretur, periuro ipſo erumpentibus flammis conſumpto. Vt propterea Sacerdotes, ab eo qui iuramentum concepturus eſſet, fideiuſſorem exhiberi poſcerent, pro expenſa in fontis expurgationem facienda, ſi

contin

contingeret, admiſſo periurio, inquinari fontem prædicto modo. Aliud apud Ethnicos pœnæ diuinitus periurio irrogatæ exemplum ſuppeditabit Phot. cod. 242. Aquæ Sardoæ, periuros cæcitate detegebant, vt eſt apud Solinum cap. 10. polyhiſt. Iuxta Tyanam fons Ioui ſacer frigidus, cæteris ebullit innoxius, ſolius peierantis oculos, pedes, manus, puſtulis; totum corpus vomicis commaculat, vt eſt apud Philoſtrat. lib. 1. vitæ Apoll. cap. 4. Denique ſubterraneam Palæmonis ad Corinthum ſpecum, nemo periurus, ſine memorabili vltione adibat. In periuros plurima Iuuenalis Satyra 13. Non eſſe tamen periurum, qui quod malè iurauit, aut eum peccato exequeretur, refugit exequi, docet latè S. Ephrem in decade capitum de virtut. c. 7. & alij Patres, quos ibi profert Voſſius. In eorum culpam, item à periurio longè diſtinctam, qui iuramento abutuntur tanquam vinculo iniquitatis, & putant ſe adigi ad malum quod interpoſito iuramento receperunt ſe facturos, diſputat egregiè Saluianus lib. 4. de prouid. *ſub finem.*

Perfidia erga Deum, quàm refugienda.

337. Infractio voti, quæ & quanta culpa ſit, æſtimari facilè poteſt ex promiſſione facta homini, & infideliter abnegata. Sicut enim hæc infidelitas, cenſetur in magnum promiſſarij contemptum ac inhonorationem cedere; ita & ea qua fides Numini data reſcinditur, in eius contemptum & dedecus vertitur: ideóque ſpecialiter aduerſatur Religioni, tanquam quædam Dei deriſio, vt benè aduertit Petrus Damiani opuſc. 42. p. 2. c. 2. qui toto eo opuſculo, multa in hoc facinus, & exempla vltionis diuinitùs irrogatæ, & teſtimonia ſacra accumulat. Quibus alia adiungunt Valerianus Cemel, hom. 4. & Auguſtinus epiſt. 45. vbi ſub finem hæc præter cætera. *Quia iam vouiſti, iam te obſtrinxiſti, aliud tibi facere non licet. Priuſquàm eſſes voti reus, liberum fuit quo eſſes inferior. Quamuis non ſit gratulanda libertas, qua fit, vt non debeatur, quod cum lucro redditur. Nunc verò quia tenetur apud Deum ſponſio tua, non te ad magnam iuſtitiam inuito, ſed à magna iniquitate deterreo. Non enim talis eris, ſi non feceris quod vouiſti, qualis manſiſſes, ſi nihil tale vouiſſes. Minor enim tunc eſſes, non peior. Modò autem, tantum quòd abſit, miſerior, ſi fidem Deo fregeris, quantò beatior, ſi perſolueris. Ne ideò te vouiſſe pœniteat. Imò gaude iam tibi ſic non licere, quod cum tuo detrimento licuiſſet.*

Irreuerentia inter precandum, quàm indigna.

338. Incongruitas & irreuerentia in fundenda oratione, iis petendis quæ Deum rogare non decet: aut aliter quàm ex hoc capite deceat; id eſt eum defectu debitæ reuerentiæ: Hæc inquam incõgruitas violat apertè diuinum honorem, ideóque Religioni aduerſatur, non minùs quàm ſimiles defectus, debitam homini obſeruantiam læderent. Itaque ſi vſpiam circunſpectio maxima eſt neceſſaria, hìc maximè omnium: ne quid Deo dignum prætermittatur, vel Deo indignum adhibeatur. Quod voluit Epictetus cap. 38. Enchir. grauiter monens, in quouis Dei cultu, nihil indiligenter, nihil ſordidè eſſe faciendum. In quæ verba ita Simplicius. *Iubet, omnia quæ ad diuinum cultum pertineant, & purè facere, & non ſordidè. Nam ab impuro pura attingi nefas eſt: purúmque & ſyncerum, ſi quid ei adulterinum miſceatur, eo pollui ſolet. Neque igitur ſordidè quicquam faciendum, neque negligenter, & per ignauiam, quicquam factu neceſſarium, aut prætermittendum, aut confundendum, aut permutandum. Sicut enim ſi elementa ſermoni ſubtrahas, aut immutes, non manet eadem forma ſermonis: ſic etiam diuinorum * operum, aut ſermonum, ſi quid aut deeſt, aut immutatum eſt, aut perturbatum; illuſtratio diuina tollitur, & eorum quæ geruntur vim, euanidam reddit, eius, qui illa gerit, ſocordia. Sicut ad complementum & perfectionem cæterorum, excitata cum ſcientia alacritas, multùm valet: Qui verò ſe in Dei cultu negligentem & ſocordem præbet, qua in re ſit ad officium fungendum excitatus? At neque irreligiosè, inquit Epictetus, eſt accedendum; hoc eſt, abſque veneratione. Quantò enim religioſiores & ſanctiores res diuinæ habentur, tantò magis eas, & quidem tales, percipimus. Nam & ipſi cultui Numinis pro virili nos ſubiicimus, & in eo veluti grandeſcimus.*

Spectat ad hoc caput, defectus reuerentiæ in orationis domo, ſiue in templo. Qua in parte non modò priſcorum Ethnicorum qui in templis ad omnem modeſtiam componebant ſeſe; vt ſuprà retuli exponens templi ſanctimoniam, ſed etiam hodiernorum infidelium, maximè Turcarum, ſuperſtitio, Chriſtianis pleriſque probroſa eſt, qui vt dixit S. Baſil. homil. contra ebrioſos, *officinam propriæ ipſorum impudentiæ, ſanctificatos locos fecerunt.* Multus & acer eſt in huiuſmodi irreligioſitatem S. Chryſoſtomus; ſed nominatim homil. 15. in ad Hebr. qua riſus in Eccleſia editos, caſtigat. & homil. 36. in 1. ad Corin. qua corripit nugãtes in Eccleſia. & hom. 1. de verbis Iſaiæ, *Vidi Dominum.* Nec pauca etiam in hanc rem peti poſſunt, ex eo Theodoſij iunioris edicto, quo templa Chriſtiana, aſylum eſſe omnibus eò confugientibus ſtatuit. Extat tomo 5. Concilij Epheſ. edit. Pelt. cap. 21. Ibi quod placet non omittere, piiſſimus Imperator, inſigne ſuæ in templis reuerentiæ ſpecimen, his verbis edit, vetans inferri arma in templa. *Nam & nos qui legitimi imperij armis, ſemper circundamur, quóſque ſine armatis ſtipatoribus eſſe non conuenit, Dei templum ingreſſuri foris arma relinquimus, & ipſum etiam diadema, regiæ maieſtatis inſigne deponimus, & ſacra altaria munerum tantùm offerendorum cauſa accedimus, quibus quoque oblatis ad extimum communéque atrium mox nos recipimus.*

Quædam de membris eiuſdem primi ordinis, peccantibus per exceſſum: Idololatria inquam, tacita & formali.

339. Pergo ad aliud membrum ſubdiuidens ſuprà propoſitum, quod vna voce ſuperſtitionem appellabam. Hoc membro & idololatria formalis continetur, & tacita: Cuius variæ propagines, quas ſuprà indicabam; Nempe ſuperſtitio, diuinatoria, & magica, non ſunt hoc loco tractandæ: quia in Naturali Theologia abundè de eis actum eſt. Et quatenus homo, ex eis, ad aniles quoſdam & meticuloſos Dei cultus progreditur, (quæ eſt etiam frequentiſſima acceptio ſuperſtitionis), latè à S. Chryſoſtomo reiicitur homil. 12. in ad Epheſ. *ſub finem,* & à Theodoreto lib. 6. contra Græcos, adhibitis multarum huiuſmodi inanium obſeruationum exemplis. Quæ item affatim ſubminiſtrabit Autor libri de rectitudine Cathol. conuerſationis, non longè ab initio, habetur apud Aug. tom. 9.

Multa quoque in prædicto Opere noſtro tradita ſunt, de idololatria formali, eiúſque origine & cauſis. Nunc quod ad eius atrocitatem attinet, rectè dixit Philo lib. de Decal. *Quemadmodum ſi quis magni Regis honores, Satrapis eius, Præfectiſque exhiberet, non ſolùm ſtultitia argueretur, ſed & periculoſa audacia, tribuens ſeruis quod debetur domino: Ita quicunque ſic creaturas colit, vt Creatorem; ſciat ſe impudentiſſimum*

riſſimum & iniuſtiſſimum; qui paria largiatur imparibus, non tam in honorem inferiorum, quàm in potioris contumeliam. Addo, meritò Tertullianum lib. de Idolol. cap. 1. idololatriam hanc, nominare, *crimen capitale generis humani, ſummum ſeculi reatum, totam cauſam iudicij.* Cur totam cauſam iudicij appellet, hoc crimen, ratio ducenda videtur, ex eo quòd ſubdit, omnia crimina contineri hoc tam inimico nomine, tam locuplete ſubſtantia criminis. *Etſi*, inquit, *ſuam ſpeciem tenet vnumquodque delictum, etſi ſuo quoque nomine deſtinatur, in Idololatriæ tamen crimine expungitur. Omitte titulos, operas recognoſce: Idololatres, idem homicida eſt. Quæris quem occiderit? Si quid ad elogij ambitionem facit, non extraneum, nec inimicum, ſed ſeipſum. Quibus inſidiis? erroris ſui. Quo telo? offenſa Dei. Quot plagis? Quotquot Idololatris. Qui negat Idololatren periſſe, is negabit Idololatren, homicidium feciſſe. Perinde adulterium & ſtuprum in eodem recognoſcas. Nam qui falſis Deis ſeruit, ſine dubio adulter eſt veritatis, quia omne falſum, adulterium eſt. Sic & in ſtupro mergitur. Quis enim immundis ſpiritibus operatus, non conſpurcatus & conſtupratus excedit? Atque adeò ſcripturæ ſanctæ, ſtupri vocabulo vtuntur, in Idololatriæ exprobratione. Fraudis conditio ea eſt, opinor, ſi quis alienum rapiat, aut alij debitum deneget. Et vtique erga hominem admiſſa fraus, maximi criminis nomen eſt. Atenim idololatria, Deo fraudem facit, honores illi ſuos denegans, & conferens aliis, vt fraudi etiam contumeliam coniungat. Quòd ſi tam fraus, quàm ſtuprum, atque adulterium, mortem adferunt; iam in his æquè idololatria de homicidij reatu non liberatur. Poſt talia crimina tam exitioſa, tam deuoratoria ſalutis, cætera quoque ad aliquem modum, & ſeorſum proinde diſpoſita, in idololatria conditionem ſuam repræſentant.*

Pro tanta culpæ huius atrocitate, acerbiſſima ei deberi ſupplicia, optimè confirmat Lactantius lib. 5. Inſtit. cap. 19. Vbi ex fundamento quod lib. 4. cap. 3. iecerat; nempe deberi Deo cultum, quia pater & dominus eſt; infert vniuersè, quàm grauiter labantur, & quantis ſuppliciis obnoxij fiant, qui ita delinquunt. *Neſciunt*, inquit, *quantum ſit nefas, adorare aliud, præterquàm Deum, qui condidit cœlum atque terram, qui humanum genus finxit, inſpirauit, luce donauit. Quòd ſi ſeruorum nequiſſimus habetur, qui dominum ſuum fuga deſerit, iſque verberibus, & vinculis, & ergaſtulo, & cruce, omnique malo digniſſimus indicatur: Et ſi filius eodem modo, perditus atque impius exiſtimatur, qui patrem ſuum derelinquit, ne illi obſequatur, ob eámque cauſam dignus putatur, qui ſit exhæres, & cuius nomen in perpetuum de familia deleatur: quantò magis qui Deum deſerit, in quem duo vocabula, domini & patris, æquè veneranda conueniunt? Nam ille qui ſeruum pretio comparat, quid in eum beneficij confert, præterquam alimenta, quæ illi vtilitatis ſuæ gratia ſubminiſtrat? Et qui filium generat, non habet poteſtatem, vt concipiatur, vt naſcatur, vt viuat. Vnde apparet, non eſſe illum patrem, ſed tantùm generandi miniſtrũ. Quibus ergo ſuppliciis dignus eſt, deſertor eius, & qui dominus verus, & pater eſt?*

Aduersùs alios in Religionem exceſſus; præſertim in eius ἀδιαφορίαν, nonnullis olim Ethnicis, & nunc Sectariis probatam.

340. Huic palmari & principali delicto huius poſterioris ordinis, quo Religio per exceſſum violatur, pertinet, quod Seneca apud D. Auguſtinum 6. Ciuit. cap. 11. in Iudæis carpit; intolerabiliter anxios de extima legis obſeruatione, eos deſcribens; ita vt multa in tempore vrgentia non agendo, læderentur. In hanc rem præter exemplum, quod ſuppeditat hiſtoria Machabæorũ; illuſtre eſt quod habet Syneſius epiſt. 4. de nauiculario Iudæo, qui toto Sabbatho, quamuis furente mari, abiecit clauum, & proſtratus cuilibet ſe vectorum calcandũ præbuit. Nec minùs inſulsè Doſitheus Samaritanus, mandabat ad legẽ de Sabbatho ſeruandã, vt vnuſquiſque quo loco, habitu, poſitione, ineuntes ſabbatho fuiſſet inuentus, in ea permaneret ad veſperam vſque; ſiue ſemper ſedens, ſiue ſemper iacens, aut ſtans, prout ſabbathum occœpiſſet, vt refert Orig. l. 4. periarc. cap. penult.

Adiungi item in hoc ordine poteſt, ſcelus aliud, quo iam olim multi Ethnici, & poſteà hæretici omnem Dei cultum cenſuerunt indifferentem: ita vt ad ſatisfaciendum obligationi colẽdi Deum, quam quiſque habet, perinde ſit quãcunque Religionem ſequatur: eo quòd Deus, vt loquitur Themiſtius orat. ad Valentem, *rationem & viam qua coli velit, non præſcripſerit, ſed cuiuſque iudicio & voluntati permiſerit.* Quod tota illa oratione, itémque alia ad Iouinianum Imperatorem, quæ eſt num. 12. latè proſequitur Themiſtius, homo adulta iam Chriſtianæ veritatis luce, Ethniciſmo indormiens. Et idcircò ne apud Chriſtianos Imperatores offenderet, ita approbans Religionem Chriſtianam in aliis, vt hærendum ſibi in Deorum cultu cenſeret, nixus eo quod dixi principio, duabus illis orationibus latè ſtabilito, Religionem ſcilicet, viam eſſe ad Deum tanquam ad terminum: atque ita variis illis viis, Religione Chriſtiana & Ethnica, tendi ad Deum, tanquam ad commune diuerſorium, ad quod hinc & illinc pertingatur. Idem inſinuatur à Simplicio, homine item Ethnico, & Chriſtianis infenſo, ad caput 38. Enchir. Epicteti, vbi Hieronymus Vvolfius, hæreticus Luteranus, marginibus idem doctrinæ venenũ illiuit. Habet præterea hoc ipſum Symmachus, & ipſe Gentilis, relatione ad Imperatores, quam S. Ambroſius epiſt. 31. confutat: & refutatur etiam quoad hoc à Prudentio l. 2. contra Symmach. ſect. 7. fuiſſe etiam Procli ſenſum, traditur à Marino in vita Procli, n. 21. Theodahadus Arrianus, idem habet, apud Caſſiodorum lib. 10. epiſt. 26. ridiculè nixus diuina permiſſione, qua omnibus æquè ſceleribus autoritatem conciliaret. Ait enim. *Cùm Diuinitas multas patiatur Religiones eſſe, nos vnam non audemus imponere. Retinemus enim legiſſe, voluntariè ſacrificandum eſſe Domino, non cuiuſque cogentis imperio.* Plerique item Sectarij, eo tenentur pernicioſiſſimo errore, vnunquenque in ſua Religione, quæcunque demum illa ſit, ſaluum fore, etiamſi in ea excedat è viuis.

341. Itaque vel ex patronis huius placiti, videre licet, quanta ſit eius fœditas. Plenam verò eius reiectionem, hîc prætermitto, quòd alteri loco magis conueniat, & data ab aliis ſit latè & luculenter: nominatímque à Pamelio, iuſto opuſculo, Lenſæo de libertate Chriſt. lib. 12. à cap. 5. & libris ſequentibus, Molano lib. 1. de fide hæret. ſeru. cap. 22. Becano opuſc. eiuſdem argumenti, cap. 10. Nonnullos verò Chriſtianos antiquos Doctores, vt Tertullianum lib. ad Scapulam, cap. 2. & initio Scorpiaci. Lact. lib. 5. cap. 20. Iuſtinum epiſt. ad Tenam & Serenum; qui idem viſi verbo tenus aſſerere, quod hi Sectarij & Philoſophaſtri prædicti; exponit commodè Pamelius in librum Tertull. ad Scapulam, cap. 2. Neque verò ipſi Sectarij, vbi facultas datur, factis approbant hoc ſuum placitum, eliminato quouis alio Deum colendi ritu, præter eum quem ipſi probauerint tanquam verum. Et ita diſertè, contra ſe ferens ſententiam, Danæus lib. 2. Ethicæ Chriſtianæ, cap. 7.

Sanè Ethnici ipſi, quandiu rerum potiti ſunt,

longè alium ſenſum habuerunt, quàm prædicti; qui quòd florentibus iam Chriſtianorum rebus viuerent, & imas, vt ita dicam Gentiliſmi fæces haurirent, Chriſtianos quibus ſuberant, amicos & non infeſtos habere, ſollicitiores erant, quàm intenti in faceſſendum eis negotium. Anteriores autem Ethnici non ſic, vt conſtat ex lege illa 12. Tabularum apud Romanos. *Peregrinum Deum, ne colunto.* Numæ item decreto cautum teſtatur Liuius, prouiderēt Pontifices, ne qua extraneorum rituum inuectione, nouaretur cultus Numinis. Meminit item Tertullianus c.5. Apolog. veteris decreti, ne quis Deus à Senatu non probatus, conſecraretur; idque alioqui crimini datum teſtatur. Quæ cauſa eſt, cur toties in Apoſtolorum Actis teſtetur S. Lucas, Apoſtolos ab accuſatoribus delatos ad Romanum Magiſtratum, quòd nouorum dæmoniorum annunciatores eſſent, nouumque Numinis cultum inducerent, quem amplecti, conuulſo vetere ad eam diem recepto, fas non eſſet per Romanas leges. Vide nominarim c. 16.

Et hoc fuiſſe Ethnicis, inſonante iam Euangelij tuba, retinaculum fortiſſimum anterioris ſuperſtitionis; quòd ſcirent probroſum ac criminoſum eſſe, nouam amplecti Religionem, liquet ex Lactantio 2. Inſtit. cap.7. & ex Iſidoro Peluſiota lib, 2. epiſt.46. Vnde etiam profectum, indefeſſum priorum Imperatorum ſtudium, in ſtirpitùs eradicando enaſcente Chriſtianiſmo. Nimirum Romani, voluntariam, & cuiuſque arbitrio ſuſceptam Religionem, improbabant. Idem apud Athenienſes viguiſſe, colligitur ex eodem Actorum libro, c.17. Nec ſanè alia potior perdendi Socratis cauſa fuit, quàm quòd noua inferret dæmonia, vt Tertullianus initio libri de anima, & cap.46. Apolog. aliique plerique prodiderunt. Et eòdem recidit, quòd alij referunt, damnatum Socratem præter cætera, quòd Atheus audiret. Atheum quippe dictum, quòd receptum eò vſque Deorum cultum antiquaret, & Religionem ſibi ſuam habere vellet; non autem quòd reuera Numē omne abrogaret, oſtenſum eſt in Naturali Theologia. Proptereàque Plato, & Xenophon, in Apologiis pro magiſtro editis, in illud maximè incumbunt, vt oſtendant eum patrios ritus non labefactaſſe: piéque, ac vt bonum ciuem decebat, auitam Religionem coluiſſe. Huc pertinent, quæ ſuperiùs ex Simanca obſeruauimus, de inſtituta apud Romanos & Græcos imagine quadam eius quam nunc inquiſitionem ſacram appellant, ad proſpiciendum incolumitati priſcæ Religionis, & arcēdam ea in parte nouandi licentiam, quæ in pleriſque ingeniis, ni coërcerentur, pruriret.

Excuſſus Senecæ locus, de variis ab eo notatis ſuperſtitioſorum delictis.

342. In huius puncti calce, placet expendere locum Senecæ, quo de variis ſuperſtitionibus iudicium ferens, partim benè, partim impiè de vario illo Numinis cultu pronunciat. Ita habet epiſt.95. ſub medium. *Quomodo ſint Dij colendi, ſolet præcipi. Accendere aliquem lucernam Sabbathis, prohibeamus: quoniam nec lumine Dij egent; & ne homines quidem, delectantur fuligine.* Hoc malè. Eſt enim ignis, ſignum gloriæ & honoris, ideóque prælatum vbique Romanis Imperatoribus ignem, ex Herodiano diſcimus lib.1. Innumera in eam rem collegit Martinus de Roa lib.2. ſingul. à c.14. & Scacchus in 1. myrothecio ſacroprophano, c. 6. Quidni igitur in Dei quoque honorem, tametſi lucente Sole accendi poſſit cereus, non ad prælucendum Deo, qui verè lumine non eget, cùm ſit lux inacceſſa; ſed ad teſtādam, noſtram erga eum venerationem, & ſubiectionem, cui vſui accommodata eſt luminum incenſio. Sanè Epictetus lib.1. Arriani, cap.17. *in fine,* ſolitos accendi lychnos, & cereos, in Dei honorem, & gratiarum actionem pro collatis beneficiis, diſertè docet. De lucernarum feſto apud Ægyptios, in Mineruæ honorem, Themiſtius orat.13. *in ipſo initio.* An Hypſiſtariis tribuit Nazian. orat.19. quòd ignem & lucernas colerent? Erant autem errones, addicti ſuperſtitioni ex Gentiliſmo & Iudaïſmo conſarcinatæ. Qui ſi iidem cum Euphemitis fuerunt ab Epiphanio memoratis, vt ibi admodùm veriſimiliter coniectat Billius, non alia ex cauſa, vulgi ſermonibus quos Nazianzenus retulit, iactati ſunt lucernarum cultores, quàm quod abactis idolis, ad lucernas conuentus haberent, omnipotentem, vt vocabant, colentes, & in eius honorem accendentes lucernas, qua ex parte non errabant, quicquid Seneca loco allegato, in contrarium doceat. Potuit tamen verbis prædictis Seneca, inſaniam Ethnicorum aliquorum impetere, qui Deum lumine egentem imaginabantur, vt refert, refellitque Lactantius 6. Inſtit. c. 2. vbi blatero Sectarius, in vſum Catholicum cereorum, multis bacchatur.

343. Pergit Seneca: *Vetemus ſalutationibus matutinis fungi, & foribus aſſidere templorum. Humana ambitio, iſtis officiis capitur. Deum colit, qui nouit.* Et hoc quoque malè vitio daretur, ſi vero Numini exhiberetur. Imò inde Clemens Rom.2. Conſtit. c.6. argumentum petit ad ſtimulandos Chriſtianos, quòd *Gentes quotidie cùm è ſomno ſurrexerint, ad idola properant colenda, & ante opus, actionémque omnem, eis primùm preces adhibent.* Has eſſe, quas ſalutationes Numinum dixit Seneca, perſpicuum duco. Et idcircò vacaſſent vitio, ſi vero Numini impenſæ fuiſſent. Quanquam in fine item, ex quo has ſalutationes matutinas exhibebant, peccatum à pleriſque. Nam has Deorum ſalutationes matutinas, eiſque præuium, ad templi fores, donec reſerarentur, conſeſſum, vana ad Deum tranſlatione officiorū hominibus impendi ſolitorum, ſugillans Arnobius lib.7. nominant excitationes Deorum, quas collatis ad tibiam vocibus, factas teſtatur. Itaque credebant, per noctem ſopitum Numen, excitatione egere, & ad eius quaſi excubitum, aderant venerabundi. Ita Apul. 11. Mileſ. *Dum velis candentibus reductis, in diuerſum Deæ venerabilem conſpectum apprecamur, & diſpoſitas aras circumiens Sacerdos rem diuinā procurat; ſupplicamentis ſolennibus de penetrali fonte petitum, ſpondeo libat. Rebus iam ritè conſummatis, inchoatæ lucis ſalutationibus, Religioſi primam nunciantes horam, perſtrepunt.* Et infrà ſub libri finem. *Illicò Dea, matutinis perfectis ſalutationibus, ſummo ſtudio percontabar ſingulos.* Alia loca adducit Martinus de Roa l. de die natali, c.2. ſed hallucinatus, cùm locū Prudentij hymno 10. peristeph. quo populi Chriſtiani pietas deſcribitur, huc tranſtulit. Depromptus porrò fuit ille cæterorum Ethnicorum vſus ab Ægyptiis, quos Porphyrius epiſt. ad Anebuntem, referente Euſeb. 3. præp. c.2. *ſub finem,* teſtatur, cùm Serapidis templum aperiebatur, eum qui hymnos dicabat, in veſtibulo fixum, aquam libaſſe, & ignem oſtendiſſe, exſuſcitantem Deum idiomate Ægyptio. Sed audi ipſummet Porphyriū l.4. de abſt. *Inter elementa Ægyptij Sacerdotes, ignem & aquam maximè venerātur, vt quæ noſtræ generationis & ſalutis, ſint cauſa & primordia. Quod in apertura templorum, adhuc etiam demōſtrari poteſt, ex ipſo ſancti Serapidis cultu. qui aqua & igne abſoluitur: quādo videlicet cantor, aquā libando, & ignē oſtendēdo, in via erectus, patria Ægyptiorū voce, excitat Deū.* Veſperi quoque lenes nænias, vt Arnobius ſuprà nominat, Diis canebant, quas vocatas dormitiones,

quibus

quibus benè vt valerent, auſpicabili ſalutatione mandabant, ex eodem loco colligitur. Non tamen matutinas haſce duntaxat, & veſpertinas vſurpatas ſalutationes, ſed etiam ad ſingulas horas, fuiſſe qui ſalutarent, & curationem facere dicerentur, quaſi medelam humano generi facientes ea Numinis delinitione per preces, habetur ex Tertulliano lib. de ieiunio, cap. 16. Porrò vel ex hoc ethnico vſu diſcere queant Chriſtiani, aſtringi ſe ad diei primitias, veri Numinis ſalutatione, & oratione ad Deum, ſanctificandas. Ex dictis etiam conſtat, quomodo accipiendum ſit quod Nicephorus l. 10. hiſt. cap. 21. & Sozomenus lib. 5. cap. 15. produnt de inſtitutis apud Ethnicos à Iuliano Apoſtata precandi horis matutinis. Non enim eas primus inſtituit Iulianus, vt iidem hiſtorici velle videntur: ſed vel alicubi tantùm, vbi earum vſus inductus non fuerat, illum induxit: vel abolitum ſub anterioribus Chriſtianis Imperatoribus earum vſum, reuocauit, æmulatione Chriſtianorum.

344. Addit Seneca. *Vetemus lintea & ſtrigiles Ioui ferre, & ſpeculum tenere Iunoni. Non quærit miniſtros Deus. Quidni? Ipſe humano generi miniſtrat. Vbique, & omnibus præſto eſt. Audiat licèt, quemadmodum ſe gerere in ſacrificiis debeat, quàm procul reſilire à moleſtis ſuperſtitionibus: Nunquam ſatis profectum erit, niſi qualem debet, Deum mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem, beneficia gratis dantem. Quæ cauſa eſt Diis benefaciendi? Natura. Errat, ſi quis putat illos nocere velle. Non poſſunt, nec accipere iniuriam queunt, nec facere. Lædere etenim, lædique, coniunctum eſt.* Hîc quòd miniſteria lauando & comendo Deo Deæve, balnearia inſtrumenta porrigendo, ſpeculum tenendo, aliàque humanæ neceſſitatis obſequia exhibendo deridet, nemo non videt, meritiſſimò factum. Eadémque contra iſtiuſmodi ineptias opponit nominatim libro de ſuperſtitione, eo libri illius fragmento, quod habetur apud D. Auguſtinum 6. Ciuit. c. 10. De tenentibus Deæ ſpeculum mulierculis, pulcherrimus quoque locus eſt apud Apuleium vltimo Mileſ. cùm deſcribit ſuæ ſoſpitatricis Deæ pompam. *Mulieres*, inquit, *candido ſplendentes amicimine, vario lætantes geſtamine, vernò florentes coronamine, de gremio per viam quà ſacer incedebat comitatus, ſolum ſternebant floſculis: aliæque nitentibus ſpeculis ponè tergum reuerſis, venienti Deæ obuium commonſtrabant obſequium.* Sed hæc egeſtatum humanarum, ſpecie cultus, ad Numen tranſlatio, vel commemoratione, indigna eſt. Quòd autem Deum accipere iniuriam poſſe negat Seneca, repetitque etiam lib. de vita beata, cap. 26. & 7. de benef. cap. item 7. falsò negat. *Omne enim peccatum eſt diuinitatis iniuria*, vt rectè dixit Saluianus 4. ad Eccleſ. cap. 3. Quòd ſi Deus accipere iniuriam non poſſet, nequaquam ſequeretur, eum non poſſe alios lædere, quod malè etiam diffitetur Seneca, illam duntaxat viſus mox admittere hominũ à Numine punitionem, quæ ſit *ſpecie boni*: hoc eſt qua dat bona externa, quæ videat homini ceſſura in malum. Si enim aliam præterea agnoſceret, obliteraret omnia proximè dicta, de Deo nulli periculoſo, quæ etiam habet lib. 2. de ira, cap. 7. Sed hunc Senecæ errorem, correxi in Naturali Theologia d. 8. n. 60. Et parum ſanè cohæret cum iis quæ ipſemet Seneca alibi tradit, de Deo, ſuorum labeculas, vexationibus & caſtigationibus eluente, vt notauit etiam Lactantius 5. Inſtit. cap. 23. Ex quo ibid. cap. 15. & lib. 2. cap. 16. vtrobique Hermetem allegante, liquet quo ſenſu verè mox hîc Seneca ſcripſerit, primum Dei cultum eſſe credere, quod affirmauit etiam Epictetus cap. 38. Enchir.

Extrema clauſula apud Senecam eſt, *Vis Deos propitiare. Bonus eſto. Satis illos coluit, quiſquis imitatus eſt.* At hæc, tametſi vtcunque virtuti faueant; tamen ſecundùm verborum extimam faciem accepta, omnem diuinum cultum peſſundant. Sonare enim videntur, quòd præter Dei imitationem eóſque actus quibus illa perficitur, (qui certè non ſunt actus Religionis & cultus diuini, quem Deus ſibi ipſi non defert;) nullus præterea Dei cultus exigatur: cùm tamen certum ſit, cuicunque Dei imitatio, cæterarúmque virtutum Deo nobiſcum analogicè communium expreſſio, cordi fuerit, omnes quoque numeros religioſi hominis expleturum, cæteris virtutibus ad hanc moralium omnium eminentiſſimam manuducentibus, vt Lactantius lib. 1. Inſtit. paſſim, & lib. 4. cap. 3. tradit. Nec plura de primo generali membro, vitiorum virtuti Religioni aduerſantium, & directè pugnantium cum cultu Numinis; partim per defectum contrarium, partim per exceſſum.

Sigillatim nonnulla de membris alterius ordinis vitiorum contra Religionem, ſeu de rerum ſacrarum abuſibus.

345. Attingo breuiter alterum generale membrum, quod continet vitia in cultum Dei redundantia, ex rerum ſacrarum violatione; quæ vel eſt perſonarum, vel cæterarum rerum. Nam qui perſonam Deo ſacram confodit, aut aliter corpore vitiat, impetit reuerentiam debitam Numini, in cuius veluti familiam ea perſona adſcribitur, vt dictum eſt, cùm de iniuria per homicidium. Item fœdatio corporis, cuius integritas Numini ſacrata ſit, aduerſatur Religioni, ex qua ea integritas ſeruanda fuerat. De quo etiam ſufficienter dictum eſt, cùm de iniuria per alieni corporis abuſum, adducto in eam rem ſenſu Ethnicorum, tam ſeuerè caſtigantium Veſtales, quæ corporis integritatem contra fidem ad tempus datam falſis Numinibus, labefeciſſent.

Aliarum verò rerum diuino cultui addictarum abuſus, etiam de eorundem Ethnicorum ſententia, Religioni eſt iniurius, redundátque in Numen, cuius rebus non parcitur. Ideóque profanatores aut expilatores templorum, nocentes ſemper ſunt habiti: Et ex lege Græca, quam Philo apud Euſebium 8. præpar. cap. 5. refert, viuicomburio, vel ſubmerſioni, aut deiectioni è loco altiſſimo, obnoxij fiebant. Additque ibidem, cùm tres ſacrilegi, expilato Delphico fano, humanam vindictam euaſiſſent, diuinitùs tamen iis ipſis pœnis affectos eſſe, quas furtum ab eis admiſſum, imò (ſecundùm eorum conſcientiam,) ſacrilegium expoſcebat. Spectant eódem, mira, ſaltem in ſpeciem, quæ in ſacrilegorum pœnam edita, memorat Lactantius 2. Inſtit. cap. 8. verbis illis. *Sacrilegorum præſentibus pœnis, iniuriam ſuam Dij vindicaſſe creduntur. Appius Claudius Cenſor, cùm aduerſus reſponſum, ſacra Herculis tranſtuliſſet ad ſeruos publicos, luminibus orbatus eſt. Et Potitiorum gens, quæ prodidit, intra vnius anni tempus extincta eſt. Item Cenſor Fuluius, cùm ex Iunonis Laciniæ templo, marmoreas tegulas abſtuliſſet, quibus ædem fortunæ equeſtris, quam Romæ fecerat, tegeret, & mente captus eſt, & amiſſis duobus filiis in Illyrico militantibus, ſummo animi mœrore conſumptus eſt. Præfectus etiam M. Antonij Turullius, cùm cùm apud Coos, euerſo Æſculapij luco, claſſem feciſſet, eodem poſteà loco à militibus Cæſaris eſt interfectus. His exemplis adiungitur Pyrrhus, qui ſublata ex Theſauro Proſerpinæ Locrenſis pecunia, naufragium fecit, ac vicinis Deæ littoribus illiſus eſt; vt nihil præter eam pecuniam*

incolume reperiretur. Ceres quoque Mileſia, multùm ſibi apud homines venerationis adiecit. Nam cùm ab Alexandro capta ciuitas eſſet, ac milites ad eam ſpoliandam irrupiſſent, omnium oculos, repentè obiectus fulgor ignis, extinxit. Inulta tamen pleraque ſacrilegia memorantur eodem lib. c.4. Nominatim item Dionyſij iocos in Ioue expoliando impunitos, refert S. Ambroſius ad finem ſecundi de Virgin. Syllam Delphicos theſauros expilantem, cùm aliqui auocare ab incepto tentaſſent, renunciantes auditam in templo citharam, reſpondiſſe referunt: mirari ſe quid eſſet cur non auderent contingere theſauros, ad quos tollendos Deus ipſe citharæ concentu inuitaret. Sicque omnia intrepidè diripi mandauit. Antiochum Cizicenum, Dionyſio, in Iouis expilandi neglectu adiungit Clemens Alexand. in Protrept.

346. Lepidè verò, ſeu potiùs omninò inſulsè Bion, referente Seneca l.7. de benef. c.7. cùm primo loco probaſſet à quocunque admitti ſacrilegium, quòd omnes vſurpent & in vſum ſuum vertant aliquid Dei: (quaſi omnia, ex eo quòd Dei ſint ſupremo iure, ſint cenſenda Deo ſacra, & obiectum ſacrilegij, quæ eſt ineptiſſima illatio.) Cùm inquam id primo loco collegiſſet, euertens priorem diſputationem, probabat nullum poſſe eſſe ſacrilegium, ac proinde nemini deberi de ſaxo deiectionem, quantumuis ad hominum ſenſum ſacrilego. *Cùm effringi templa*, inquit Seneca de Bione poſteriorem illam ſuam argumentationem texente, *& expilari impunè Capitolium iubet; dicit, nullum ſacrilegium eſſe. Quia quicquid ſublatum eſt ex eo loco, qui Deorum erat, in eum transfertur locum, qui Deorum eſt. Hic reſpondetur, Omnia quidem Deorum eſſe, ſed non omnia Diis dicata. In his obſeruari ſacrilegium, quæ religio Numini aſcripſit. Sic & totum mundum, Deorum eſſe immortalium templum, ſolum quidem amplitudine illorum & magnificentia dignum; & tamen à ſacris profana diſcerni. Et non omnia licere in angulo, cui nomen fani impoſitum eſt, quæ ſub cælo & conſpectu ſyderum licent. Iniuriam ſacrilegus Deo quidem non poteſt facere, quem extra ictum ſua Diuinitas poſuit; ſed tamen punitur; quia tanquam Deo fecit. Opinio illum noſtra, ac ſua, obligat pœnæ.* Imò verò etiam ſcelus; quod ex natura rei, & non tantùm per noſtram vel illius erroneam exiſtimationem, ſcelus ſit; quodque reipſa cum Dei iniuria ſit coniunctum. Non quòd ipſi Deo internum aliquid excutiatur, aut minuatur; ſed quòd verè ſpeciale ius eius violetur.

CAPVT III.

De altera Religionis ſpecie, qua ius diuinum indemne ſeruatur, vel læſum reparatur.

HVic virtuti, cui nec Tullius ipſe, (vt Auſonius luſit,) nomen dedit, rationem Religionis genericam qua Deo debitum redditur, communem facio, ſecutus Caietanum, alióſque: qui non (quod plerique eis affingunt) hanc virtutem cum ea ſpecie virtutis, qua Dei cultus curatur, vnam ſpecificè eſſe voluerunt; ſed genericè tantùm, quandoquidem etiamſi rationibus vltimis diſſocientur, tamen & communi cõtuitu debiti, & Deo vtriuſque obiecto, *cui*, & aliis habitudinibus mox attingendis, fœderantur. Accedit quòd vtraque hæc virtus, Deo nos religat, (vnde Religionis nomen ductum videtur;) & hæc præſertim poſterior virtus, quæ à Deo per culpam malè abiunctos, ei rurſus connectit, exhibita reparatione, qualem homo res tantula, infinitæ maieſtati per ſummum ſcelus violatæ, poteſt rependere. Itaque meritò hoc loco, de hac altera Religionis ſpecie, intra fines noſtros diſſeremus. Neque enim hîc moramur Chriſtianam pœnitentiam, quæ ſuperiori lumine regulatur, ideóque eſt virtus infuſa: ſed in philoſophica & merè naturali ſiſtimus. Quam quia nonnulli inficiari viſi ſunt, confirmabimus in primis admittendam eſſe. Tum cuiuſmodi ea ſit, & quo ſenſu poſſit eſſe virtus ſpecialis; quódque eius ſub ea ratione obiectum actus, & habitus, inueſtigabimus.

Germana pœnitentiæ notio, aduersùs molles Philoſophaſtros ſtabilita.

347. At ne in obſcuro erremus, conſtétque quò omnis hæc diſputatio ſpectet, ſupponẽdum ante omnia eſt, quæ ſit germana notio vocis *pœnitentiæ*, quódque eius verum ſignificatum. De eo enim lis mouetur, ſitné pœnitentia intra naturæ lumen admittenda. Delicati enim quidam noui Euangelij buccinatores, conſueti puluillos ſub omni cubito manus, omnem aſperitatem tantoperè refugiunt, vt negent nomine pœnitentiæ, vel voluntatem retractandi anteactam vitam, pœnáſque de ſe ipſo ſumendi ob anteriores culpas, vel etiam dolorem de eiſdem ac mœrorem ſignificari: ſed tantùm velint notari iudicium, quòd anteriora illa facta, à rationis præſcripto declinarint, & volũtatem ineundi in poſterum aliam viam, ſequendíque ductum rationis. Quod confirmant ex Græca voce, quæ à noua mente ducta eſt, vt Lactantius ab iiſdem allegatus, notauit 6. Inſtit. cap.24. Et addere poterant etiam Tertullianum l.2. in Marcionem, c.24. verbis illis: *In Græco ſono, pœnitentiæ nomen, non ex delicti confeſſione, ſed ex animi demutatione compoſitum eſt.* Annuítque etiam Philo, in fine libri de charitate. A Lactantio, & apud Philonem ex interprete, reſipiſcentia dicitur. Quam vocem, iidem Magiſtri prurientes auribus, paſſim ſubſtituunt, exterminato quantum poſſunt, nomine pœnitentiæ aſpero & duro, ac vel ipſo vocis cortice, caſtigationem malè anteactæ vitæ, déque ea dolorem & triſtitiam, præferente: quam molles illi, & blandi nouæ veritatis præcones, ne audire quidem ſuſtinent. Itaque quod S. Hieronymus in calce libri ſecundi in Iouin. plano illi obiecit, his quoque Iouiniani nepotibus occinere liceat. Hoc profecit doctrina veſtra, vt peccatum, ne pœnitentiam quidem habeat.

Non exiſtimo tamen eſſe in huiuſmodi, (vt quàm mitiſſimè loquar,) delirium, prodigendam longiorem diſputationem, cùm ſenſus ipſe communis, eam fatuitatem abundè repellat: Nemóque tam cæcus ſit, qui non videat, ludibrium potiùs reſipiſcentiæ, quàm veram reſipiſcentiam fore eam, quæ cum erroris animaduerſione, & nouarum cogitationum ſuſceptione, prioris vitæ deteſtationem, déque ea ſaltem dolorem, non iungat. *Pœnitentia*, ait Antoninus Imperator lib. 8. num.8. *eſt reprehenſio quædam ſui ipſius, propter bonum aliquod dimiſſum.* Vrget in hanc rem naturale lumen, & ſenſum communem, Andreas à Vega lib.13. in Trid. cap.17.

348. Id porrò non eſſe inficiatum Lactantium, apertiſſimè docent, quæ habet loco illo quem ſibi obtendunt aduerſarij. Statuit enim, eum qui à culpa reſipiſcit, debere caſtigare ſeipſum dementiæ. Tertullianus autem, cùm alibi, tum præſertim libro de pœnitentia, tam graphicè mœrorem ex

malè

malè tranſacta anteriore vita concipiendum, & voluntarias in eum finem caſtigationes deſcribit, vt dubiũ non ſit, ne nimiæ auſteritatis notandus ſit, ab iſtis euangelicarum ſalebrarum, & noſtri ad cœlum antehac aſperi itineris; complanatoribus. Nec rarò, idem iudicium, de congrua ſui caſtigatione, ob malè violatam diuinam legem, profert Philo: cuius magnus æmulator S. Ambroſius 2. de pœnit. cap. 10. hunc in homine pœnitente nouæ vitæ amorem, & mutationem cum dolore anteactæ vitæ coniunctam, illuſtriſſimè deſcribit. Denique nemo vnquam mortalium, ante iſtos planè carneos Euangeliſtas, à pœnitentia, dolorem prioris culpæ excluſit.

Idem ex Ariſtotele dilucidè habemus initio tertij Ethicorum. Vbi præbens indicium quo internoſci poſſit, an qui ignorans deliquit ex antecedente, an ex concomitante ignorantia lapſus ſit; iſtud profert, ſi eum rei geſtæ pœniteat, ſentiátque dolorem, quòd ſibi non aduertenti, exciderit ita operari. Quinetiam vt eſt apud Gellium lib. 17. cap. 1. Gallus Aſinius, & Largius Licinius, Tullium improprie & inconſideratæ locutionis criminati ſunt, quòd in oratione pro Cœlio dixiſſet, *nequaquam pœnitere Cœlium, quòd deformis eſſet natus.* Opponebant ſiquidem, pœnitendi verbum, (quod neque Gellius diffitetur,) in ea duntaxat cadere, quæ noſtro arbitrio ſuſcepta, nobis poſtmodum diſplicent, & triſtitiam ingenerant.

Verùm me iam gerrarum iſtarum Grammaticarum in re philoſophica pœnitet & tædet. Tamerſi ne ab officio aberraremus, & fruſtrà contenderemus de re, ne ipſa quidem vocis notione ritè conſtituta; hos ante omnia logodædalos conuenire oportuerit, & ab eis legitimum vocum ſenſum extorquere. Nunc ad rem ipſam progrediamur.

Naturalem pœnitentiam, præſertim diuini iuris læſi reparationi intentam, qui ſuſtulerint, & quas ob cauſas.

349. Dari malefactorum pœnitentiam aliquam naturalem, ſiue ex nudæ naturalis rationis præſcripto ab homine honeſtè elicibilem, negaſſe vniuersè viſus eſt Tullius, vt ei tribuit Lactantius lib. 6. Inſtit. cap. 24. ob ea verba ex lib. 3. academico qui intercidit. *Quòd ſi liceret iis, qui in via deerrauiſſent, ſic vitam deuiam ſecutos, corrigere errorem pœnitendo, felicior eſſet emendatio temeritatis.* Ad hunc errorem, videtur acceſſiſſe Maximus Tyrius diſſert. 40. num. 238. cùm ait, virtutem, quem ſemel proſcripſerit, nunquam denuò admittere, nunquam in gratiam recipere. Stobæus item in Eclogis Ethicis cap. 4. §. de Stoicorum decretis, refert viſum Stoicis, pœnitentiam, quæ eſt de malefactis dolor, eſſe miſerum ac turbulentum affectum, quo homo ſibi tanquam autori iraſcitur, atque adeò inhoneſtum & improbandum. Ideò enim omnem improbum, quia pœnitentiæ obnoxius eſt, inhoneſtum eſſe aiebant: in virum autem probum, negabant cadere pœnitentiam.

Plerique item Chriſtiani Theologi, tametſi fatentur poſſe naturaliter pœnitere aliquem de culpa, quatenus eſt præciſè contra rectam rationem, vel honeſtatem naturalem: negant tamen, poſſe aliquem naturaliter pœnitentiam concipere de culpa, tanquam de offenſa Numinis: eo quòd non poſſit naturaliter cognoſci, Deum peccatis noſtris violari. Nam ignorantes Deum, (non abſolutè duntaxat, ſed etiam vt peccato læſum;) rem quoque eius, pœnitentiam, ignorent neceſſe eſt, vt Tertullianus in hanc ſententiam dixit lib. de pœnit. cap. 1. Ideóque eam tantùm naturalem pœnitentiam admittunt, triſtitiámve de peccato, quam vnaquæque virtus moralis, ſufficienter exequitur, diligendo præfixam ſibi honeſtatem. Qui enim amat Temperantiam, ſi intemperanter ſe geſſerit, inclinatur interuentu Temperantiæ, ad concipiendum odium & dolorem, de profligata ea honeſtate quam amat: Quia eiuſdem eſt virtutis, proſequi bonum, & malum oppoſitum declinare, & ita in cæteris. Ita Durandus in 4. diſt. 14. quæſt. 1. num. 10.

Addi poteſt, etiamſi cognoſceretur naturaliter, quòd peccata noſtra in Dei iniuriam cedant: Tamen vi naturalis luminis, conſtare nullo modo poſſe; quòd Deus ſemel violatus, alicui placetur: Imò id videri impoſſibile ob diuinam immutabilitatem, quæ non patitur Deum modò vni infenſum eſſe, modò ei reconciliari. Itaque neceſſarium videtur, naturalem pœnitentiam ob contractam Dei offenſam, repudiare. Quod fundamentum incompertæ naturaliter, & abſque diuina fide nunquam comperiendæ placabilitatis diuinæ poſt contractam culpam, ideóque deſperandæ ab homine fidei expetite remiſſionis peccati; recentiores aliqui approbant: Vt Sotus in 4. diſt. 14. quæſt. 2. art. 2. Vaſq. 3. part. quæſt. 85. art. 5. dub. 2. num. 13. Medina C. de pœnit. tract. 1. quæſt. 1. ad 5. Canus de pœnit. part. 2. concl. 2. ad 2. qui hinc cauſam petit, cur Philoſophi, pœnitentiæ, tanquam virtutis ſpecialis, non meminerint.

Apertè quoque Maldon. diſp. de pœnit. part. 3. quæſt. 1. eam duntaxat pœnitentiam naturalem agnoſcit, quæ ab vnaquaque virtute, inhoneſtatem ſibi contrariam auerſante, proficiſcitur: Conſequenter admittens, tot eſſe naturalis huius & philoſophicæ pœnitentiæ ſpecies, quot ſunt ſpecies peccatorum. Idque ex eo probat, quòd eodem modo ſe habeant pudor & voluptas, ac pœnitentia & dolor. Sed pudor, tametſi eſt virtutis indicium; non eſt tamen indicium & frutex certæ virtutis, ſed nunc huius, nunc illius. Nam pudor ex eo conceptus, quòd violata ſit Iuſtitia, pertinet ad Iuſtitiam. Qui verò ex eo concipitur, quòd peccatum ſit contra Temperantiam, ſpectat ad Temperantiam. Atque eodem modo aliæ virtutes, cùm contingit honeſtatem ſuam violari, conantur ad integritatem ſuam reuenire, & quaſi tegere errorem, oppaſſo pudoris ſipario. Idque ſingulæ ſibi præſtant, nullius alterius ſpecialis virtutis ad id deſtinatæ ſubſidio aduocato. Similiter voluptas, quæ ex rebus honeſtis percipitur, ad nullam certam virtutem pertinet: ſed ab ea ipſa virtute naturaliter profunditur, cuius eſt honeſtatis illius proſecutio. Quidni ergo pariter poſſit vnaquæque virtus, dolorem de ea honeſtate proſciſſa profundere per ſeipſam, abſque alterius vllius virtutis interuentu? Idem dici poteſt de vitioſa voluptate, quæ honeſtæ aduerſatur. Conſtat enim, eam non eſſe certum vitium. Quorſum igitur ſpecialem virtutem, concipiendo duntaxat dolori de violata honeſtate addicemus, cum ſingularum virtutum iniuria? Quaſi non ſatis æmulentur pulchritudinem honeſtatis, quam propoſitam habent: & curam retexendi quod contra eas malè admiſſum fuerit, alij virtuti permittant.

Fructus eius, contra Tullium ſtabilitus.

350. Nihilominùs ſtatuendum eſt,& dari poſſe aliquam naturalem erratorum pœnitentiam, qua corrigantur, contra Tullium: & eam pœnitentiam, tametſi quatenus præcisè eſt contra honeſtatem virtutis alicuius, eiuſdem virtutis partus ſit; tamen concipi quoque naturaliter poſſe de culpa, ex eo quòd per culpam, violatum ſit Numen: qua ratione, pœnitentia vel ex Numinis charitate, & amore naturali, vel ex ſpeciali virtute huic muneri addicta,proficiſcitur.

Et quidem contra illum Tullij errorem,quo malum quodcunque ſemel admiſſum, immedicabile ſtatuitur, & qui ſemel lapſus eſt, præciſa omninò ſpe redintegrationis, & abſterſionis contractæ aliquando labis, ad deſperationem adigitur, non eſt longa diſputatione opus, cùm ſit contra communem ſenſum. Ariſtoteles certè 7. Eth. cap.7. ait, intemperantem eſſe ferè inſanabilem, quòd pœnitentia non tangatur: Et in hoc eum ab incontinente ſecernit, qui pœnitentia tangitur, eſtque idcircò curabilis. Diſertè etiam Tertullianus initio libri de pœnit. Gentiles ipſos teſtatur, naturatenus pœnitentiam nouiſſe, quæ veniat de offenſa ſententiæ prioris. Luculenter etiam S. Auguſt. lib. de duabus animabus, cap. 14. *Vt inter omnes ſanos conſtat, vtile eſt pœnitere peccati. Quid ego nunc in hanc rem diuinarum ſcripturarum teſtimonia, quæ vſquequaque diffuſa ſunt, colligam? Vox eſt etiam iſta naturæ. Neminem ſtultum, rei huius notitia deſeruit. Hoc nobis, niſi etiam penitus inſitum eſſet, periremus. Poteſt aliquis dicere, non ſe peccare. Non autem ſibi eſſe, ſi peccauerit, pœnitendum, nulla barbaries hoc dicere audebit.* Non potuit efficaciùs exagitari error propoſitus.

Eundem in Celſo acriter damnat Origenes l.3. contendens omnem quantumuis perditum, poſſe per pœnitentiam reuocari: quod Celſum negaſſe, intelligitur ex his verbis Origenis. *In hoc Celſus valde falli mihi videtur, quòd non concedit perfectam mutationem naturæ & conſuetudine peccatoribus, qui eos ne pœnis quidem putat ſanabiles. Satis enim apparet, quòd omnes homines, natura peccatores ſimus; nonnulli verò etiam conſuetudine; nec tamen omnes ſunt incapaces perfectæ mutationis in melius. Inueniuntur enim & in Philoſophiæ ſectis omnibus, & in ſacra Scriptura, qui mutata vita in melius, adeò profecerunt, vt exemplo eſſe poſſint cæteris. Fertur etiam de aliquot Heroibus tale quidpiam, vt de Hercule & Vlyſſe. Poſterioribus verò ſæculis, ac Socrate, & heri atque nudiuſtertius de Muſonio. Itaque non ſolùm contra nos mentitus eſt Celſus, dicens planè conſtare, ingrata & conſuetudine confirmata vitia, ne caſtigando quidem & pœnis coërcendo emendari, ſed etiam contra ſeriò Philoſophiæ deditos, nec deſperantes virtutem recuperare, vt rem impoſſibilem homini.*

351. Eſt & inſigne in hanc rem exemplum, apud S. Ambroſium 2. de pœnit. cap. 10. quod in fabulis, (id eſt antiquis narrationibus, etiamſi veris,) ait contineri: cuiuſdam ſcilicet adoleſcentis, qui plenè reſipuit. Ita vt ab amica interpellatus, eàque ſe, illam quondam eius, affirmante, reſponderit, *Sed ego non vltrà ſum ego:* Idem S. Pater, de Polemonis Philoſophi conuerſione, agit lib. de Elia, c. 12. in capitis calce. Ait enim eum vnguentis delibutum, redimitum floribus, ſubnixum meretricibus, antelucano potu ebrium, & diurno cereorum comitatum lumine, Philoſophorum diſputantium, auditorium ingreſſum eſſe. Ibi philoſophicis ſermonibus inflexum, coronas ſenſim detraxiſſe; vnguenta deterſiſſe; ſcortis valedixiſſe: Philoſophum poſtеà tantum euaſiſſe, vt eſſet ſobrietatis exemplum, qui fuerat antè ebrietatis ludibrium. Idem de eo teſtatur Nazianzenus Iamb. 18. num. 85. qui addit, ſcortum ad turpitudinem aduocatum, conſpecta in domus atrio Polemonis imagine, reſiluiſſe, & bonam mentem induiſſe.

Denique Hierocles lib. de prouidentia, apud Photium, c. 251. diſertè agnoſcit, hominem poſt quæcunque & quantacunque ſcelera, poſſe ad ſe redire, & concepta pœnitentia anteactæ vitæ, meliùs in poſterum mentem conformare. Verba hæc Hieroclis refert Photius. *Operæpretium eſt ſcire, animam, neque tum cùm ad mentem conuertitur, imbecillitate aliquando intelligendi priuari, neque in extrema malitia rurſus, intelligendi atque reſipiſcendi facultate. Sic enim anima humana natura ſua condita eſt, vt partim ad diuinam felicitatem, partim ad humanos caſus accommodata ſit, ac per vices vtranque facultatem promat. Siquidem iuxta Dei prouidentiam, ad vtrunque apta eſt. Suâ enim naturâ, ſic regitur.* Facient contra eundem errorem quæcunque proferemus aſtruentes pœnitentiam naturalem pro violato per culpam Numine.

Refelluntur qui negant naturalem de peccato pœnitentiam, Dei læſi placatricem.

352. Itaque in poſterioris placiti depulſionem incumbamus, quo conuulſo, alterum quoque ſubrui neceſſe erit. Non occurrit autem quomodò aptiùs id aſſequar, quàm oſtendendo, & naturaliter cognoſci Deum peccatis noſtris violari: Et naturaliter etiam patere, non eſſe Deum, iis qui ſemel deliquerint, implacabilem, ſi reſipiſcant, & errorem auerſentur; próque eo ſatisfaciant, quantum humana imbecillitas patitur.

Naturaliter ergo innoteſcere, Deum peccatis noſtris offendi, rectè cenſuit Vega lib. 13. in Trid. c. 25. Mayron. in 4. d. 14. q. 3. Suar. t. 4. 3. part. d. 3. ſ. 7. n. 2. aliique paſſim. Imò Ocham in 2. q. 19. ad 3. & 4. & Alliac. in 1. quæſt. 14. art. 3. velle videntur, in omni peccato inuolui eſſentialiter reſpectum ad Deum, tanquam ad terminum diſſonantiæ, malitiam formaliter conſtituentis. Ex quo ſequitur, peccare neminem poſſe, qui neſciat violari à ſe Deum. Quod Gregorius in 2. diſt. 34. quæſt. vnica, art. 2. fusè refellit. Licèt autem falſum eſſet (quod excuſſimus agentes de moralitate;) Tamen negari non poteſt, quin vt plurimùm & ſecluſa extraordinaria ignorantia, qui delinquunt, agnoſcant ſe Deo diſplicere. Proptereáque Seneca, referente Lactantio 6. Inſtitut. cap. 24. monebat, vt etiam in occultis criminibus, & quæ vel ſola cogitatione patrantur, meminiſſet vnuſquiſque adeſſe Deum, qui violatæ legis ſuæ, vltor aliquando foret. Alios item cùm noſtros, tum Ethnicos, in eam ſententiam adduxi in q. de vitio vniuersè, art. 4. exponens vitij fœditatem, ex eo capite, quòd ſit offenſa Numinis.

Deum peccato violatum, naturaliter patere, quæ monſtrent.

353. Et ratio aperta ſuffragatur, quâ licet ex Tert. eruere lib. de pœn. c. 3. in hæc verba ſcribente. *Domino cognito, vltrò ſpiritus, à ſuo autore reſpectus, emergit ad notitiam veritatis, & admiſſus ad dominica præcepta, ex ipſis ſtatim eruditur, id peccato deputandum, à quo Deus arceat. Quoniam cùm Deũ, grande quid boni conſtet eſſe, vtique bono, niſi malum non diſpliceret, quòd inter contraria ſibi nulla amicitia eſt.* Senſus eſt, omnem

nem eum, qui non ignorat dari Deum, (nemo autem ignorat, vt cap. 5. affirmat, eſtque ſaltem ordinariè veriſſimum, dimiſſa nunc ea lite, an ſtupor extraordinarius alicui contuitum Numinis poſſit præcludere:) Omnem inquam, cui Numen aliquod perſpectum ſit, agnoſcere pariter cum tanta bonitate quantam Dei notione complectimur, peccati cuiuſuis diſplicentiam & odium, neceſſariò coniungi. Itaque facit contra Dei voluntatem, eúmque quantum in ſe eſt, contriſtat, quiſquis peccato ſe inficit. Nec contriſtat tantùm, ſed etiam præter ius faſque lædit, re ipſius Dei propria, voluntate inquam ac potentiis ſuis abutens contra domini principalis voluntatem, & in eius deſpectum, cùm deberet benè operando, ad hunc ſuum finem vltimum conſequendum conniti, à quo deſciſcit peccando: non ſine depretiatione, ac proinde iniuria eiuſdem Dei finis vltimi, quem tantulis bonis poſtponit: interminato inquam bonitatis pelago, vt Nazianz. loquitur, guttam & ſtillicidium ementitæ ſuauitatis. Vnde etiam conſequitur, vt eum vltorem fore, illicò agnoſcat; quia iuxta eiuſdem Tertulliani effatum eodem lib. cap. 2. *Bonum factum, Deum habet debitorem: ſicut & malum. Quia iudex omnis, remunerator eſt cauſæ.*

Tam perſpicuè igitur cuiuis patet, vlturum aliquando Deum crimina, quàm patet eſſe prouidum, & omnium iuſtum Iudicem. Quod naturæ lumine liquere, confirmatum fusè eſt ſuo loco. Vt meritò proinde Apoſtolus Rom. 1. prodigij inſtar habeat, cæcitatem Philoſophorum illorum, qui cùm Iuſtitiam Dei cognouiſſent, tamen non intellexerunt quòd qui talia agunt; (ſpurca inquam illa ac fœda quæ deſcripſerat;) digni ſunt morte: quia videlicet Iuſtitiam vindicem non ignorabant, cauſam verò vindictæ, in ſe ipſis adeò patentem, non perſpiciebant. Malè autem aliqui, inter quos Antonius Peres in Authent. eius epiſtolæ, num. 119. illam punientis & vindicis iuſtitiæ cognitionem, Philoſophis negant.

Dari ergo poteſt, naturalis de ea violatione dolor.

354. Hæc cùm ita ſe habeant, quis eat inficias poſſe hominem peccati naturaliter pœnitere, ob eam cauſam quòd ſit offenſa Dei, eiúſve in nos, & actus omnes noſtros ius ſummum & autoritatem violet? Poſſumus enim naturaliter refugere malum, quod naturali lumine agnoſcimus malum eſſe, habétque ad id natura virium ſatis. Neque ſanè ſufficienter proſpectum eſſet rebus noſtris, ſi voluntati præluceret intellectus, oſtentans rationem mali naturaliter deteſtabilem: voluntas autem ipſa, eam refugere ac deteſtari non poſſet. Eo certè, non alio argumento, implantandam fuiſſe animæ facultatem appetendi & auerſandi, ſiue voluntatem, confirmat S. Thomas, quòd fruſtrà videretur indita facultas bonum exhibens, ſi deeſſet vis illud prehendens. Similiter itaque colligere licet, oportuiſſe conferri nobis poteſtatem auerſandi & deteſtandi malum illud, quod naturaliter agnoſcimus, eſſe malum omninò maximum. Accedit quòd poſſe à nobis naturaliter appeti finem noſtrum vltimum, quatenus eſſet puræ naturæ proportionatus, confirmatum dilucidè eſt ſuo loco. Atqui eodem impetu, quo in finis alicuius proſecutionem ferimur, eodem auerſari poſſumus exorbitationem ab eo. Igitur cùm peccatum ſit deuiatio à fine vltimo, idque naturali lumine ſit cuiuis perſpectiſſimum, vt præmiſimus; manifeſtè efficitur, non ſuperare efficaciam voluntatis ſibi relictæ, & nullis extraordinariis, vel naturæ indebitis ſubſidiis adiutæ, dolere de culpa, eo quòd ſit auerſio à fine vltimo naturali, eiúſque offenſam contineat: ſaluis ſemper doloris illius imperfectionibus, alibi expoſitis.

Nec Deus ſuccenſet implacabiliter.

355. Ac ne quis obtendat quod ſecundo loco opponebatur 3. nempe, nolle voluntatem fruſtrà vexari in deteſtatione caſſa & inutili, quandoquidem quod ſemel factum eſt, infectum effici nulla vi queat: Deus autem iis, à quibus iniuriam acceperit, implacabiliter ſuccenſeat; Audi id rectè refellentem Lactantium lib. 6. Inſtit. cap. 24. *Nec tamen deſiciat aliquis, aut de ſeipſo deſperet, ſi aut cupiditate victus aut libidine impulſus, aut errore deceptus, aut vi coactus, ad iniuſtitia viam lapſus eſt. Poteſt enim reduci ac liberari, ſi eum pœniteat actorum, & ad meliora conuerſus, ſatisfaciat Deo: quod fieri poſſe Cicero non putauit, cuius hæc in Academico tertio verba ſunt. Quòd ſi liceret iis, qui in itinere deerrauiſſent, ſic viam deuiam ſecutos, corrigere errorem pœnitendo, fœlicior eſſet emendatio temeritatis. Licet planè. Nam ſi liberos noſtros, cùm delictorum ſuorum cernimus pœnitere, correctos eſſe arbitramur, & abdicatos abiectóſque, rurſus tamen ſuſtentamus, ſuſcipimus, fouemus, amplectimur; cur deſperemus clementiam Dei Patris, pœnitendo poſſe placari?*

Sanè naturalem appetitionem placandi Dei irati, irritam cadere, conſentaneum non eſt. Poſtquàm enim homo in peccatum lapſus, agnoſcit naturaliter ſe Deum offendiſſe, ideóque eum habere infenſum, nec ſibi in eo ſtatu patere viam ad conſecutionem finis vltimi naturalis: poteſt ſine dubio, appetere remotionem illorum beatitudinis ſuæ impedimentorum. Poteſt & Dei placandi deſiderium concipere, vt ingruentia à tanto hoſte mala defugiat, ſéque iuſtæ eius indignationi, & vltrici malorum prouidentiæ, ſubducat. Et non poteſt quidem homo naturaliter cognoſcere, eam diuinæ in nobis naturæ conſertionem accidentariam, qua reſtituitur diſſoluta per peccatum graue amicitia cum Deo, perfectéque abolerur peccatum, cui cum diuina illa forma nullum poteſt eſſe commercium, nulla conuentio: Tamen aliam longè inferioris notæ abolitionem, in ſola extrinſeca condonatione poſitam, nec niſi ad naturalem finem proficuam, facilè ſuſpicari & ſperare poſſet homo, ſolo naturali lumine adiutus. Poſſetque ſi in puræ naturæ ſtatu conditus eſſet, iuuari ad eam obtinendam, interuentu præſertim deteſtationis peccati malè admiſſi. Eſt enim id, optimum ad eam condonationem impetrandam adiumentum, iuxta illud de Diis ſuis à Poëta proditum 1. de Ponto:

Sæpè leuant pœnas, ereptáque lumina reddunt,
Dum benè peccati pœnituiſſe vident.

Conueniunt hac in parte Ledeſma 1. p. quarti, q. 26. art. 1. & Suares tomo 4. 3. partis, d. 3. ſ. 7. num. 7. Spectántque eódem, quæ ſuprà agentes de beatitudine in ſtatu puræ naturæ, diſputauimus in hanc ſententiam.

356. Neque verò eam euellit, quæ ſuperiùs opponebatur diuina immutabilitas. Quo ex capite Platonem, (tametſi poſtmodum eum ad vulgi duntaxat gratiam locutum excuſat:) inuecta, Dei ob immutabilitatem inexorabilitate, euertiſſe pœnitentiam, ait Iuſtinus in parænefi. *Cur*, inquit, *Plato incuſat Homerum, quòd Deos exorabiles dixerit? Quamuis id vtiliter dictum ex ipſis verbis appareat. Proprium enim eſt, vota ſacráque Numini placando facientium,*

tium, deſiſtere, & peccati pœnitere. Nam qui Deum flecti non putant, haudquaquam habent ceſſandi à peccatis propoſitum, vt qui pœnitentiam credant inutilem. Hinc igitur non quatitur propoſita ſententia. Quamuis enim Deus ſit in ſe immutabilis; non tamen licet inde concludere, non poſſe illum, non eſſe infenſum, ei cui aliquando infenſus fuerit. Concludendum nanque duntaxat fuerat, Deum pro eo puncto temporis, pro quo aliquem auerſatur, eundem ſemper auerſari. Simúlque pro alio temporis puncto, vel tempore in ordine ad quod aliquem diligit, ſemper eum diligere, quod eſt veriſſimum, & ad diuinam immutabilitatem neceſſarium. Ille enim virtualiter duplex actus diuinus, amandi ſimul & auerſandi aliquem, rectè Deo aſſignatur ſine repugnantia, ob habitudinem ad diuerſa tempora, variúmque in eis ſtatum hominis. Vide quæ in ſimili dico in Naturali Theologia d. 7. num. 47. & 48. Et quæ circa tributam Deo, in ſpeciem, conſilij mutationem, ibidem dico, num. 62. & 63.

Quæ item addebantur de diuina implacabilitate poſt contractam ſemel culpam, déque præciſa quacunque ſpe veniæ & remiſſionis peccati, cõtrita ſunt paulò antè, inter confirmandum ſententiam noſtram. Denique quod addebatur, virtutem quancunque poſſe ſufficere ad retractandam & auerſandam culpam, cùm eiuſdem ſit ferri in bonum, & malum ei oppoſitum refugere: hoc inquam obiter eliſum eſt, initio propoſitionis noſtræ ſententiæ. Conceſſi enim quancunque virtutem ad id ſufficere, ſi peccatum ſub ea præciſè ratione ſpectetur: Non tamen ſi ſub alia, ſub qua illud conſiderari & reſpui naturaliter poſſe vidimus. Sed hoc infrà magis illuſtrabo, exponens motiuum virtutis pœnitentiæ.

Illuſtratio propoſitæ ſententiæ, ex dictis Ethnicorum.

357. Fixum igitur eſto, pœnitentiæ, Deum intra naturæ fines placantis, vtilitatem, naturali lumine poſſe innoteſcere; eandémque naturali ad bonum propenſione, deſiderari & quæri poſſe ab homine in peccatum prolapſo. Ita perſpicuè ferunt illa Simplicij in cap. 38. Enchir. Epict. q. 3. *Cum eos qui peccarunt, ex animo delictorum pœnitet, iſta conducunt ad reuerſionem ad Deum, cùm ſint argumenta pœnitentiæ: quippe non animo tantùm ſummiſſo, ſed etiam corpore inflexo & proſtrato, & rebus externis conſecrandis, & in ea quæ Deo probantur, impendendis. Neque enim nobis delinquentibus, Deus aut auertitur, aut iraſcitur, aut recedit à nobis: neque pœnitentibus nobis, ipſe reuertitur, aut accedit ad nos placatus. Humana enim iſta ſunt, & à diuina beatitate ab omni parte immutabili, remotiſſima. Sed nos deprauati, & contra naturam prolapſi. diuinaque bonitati diſſimiles facti, per iniuſtitiam, impietatem, atque amentiam, nos inde auellimus,* &c. *Recuperatáque natura noſtra, & ad Dei ſimilitudinem contendentes, (ea verò ſimilitudo eſt, ſapientia duce fieri iuſtum & ſanctum,) Deum accedimus, & cum Deo coniungimur.*

Addit perelegantem ſimilitudinem, quæ manifeſtè detegit, vnde Simplicius profecerit. Hauſta enim eſt ex S. Dyoniſio lib. de diuin. nom. cap. 3. Expilaſſe porrò æui illius Philoſophos S. Dionyſium, oſtendi in Natur. Theol. d. 3. à num. 34. *De hac autem noſtra ad Deum conuerſione perinde loquimur, ac ſi Deus ad nos conuerteretur. Non ſecus ac ij, qui fune marinæ petræ iniecto, quia per illum & ſeipſos & nauiculam ad rupem attrahunt, ob imperitiam eius rei, non ſe putent ad rupem accedere, ſed rupem paulatim ad ſeipſos appropinquare. Nam pœnitentia, ſupplicationes, vota, & ſimilia, funis rationem habent. Per eas enim res, auulſis reditus datur: qui fit, non dictis, ſed factis, cùm læſos à nobis iniuria, aut contumelia, ludibrióve quouis modo affectos, placamus, vel ipſos, vel eorum poſteros; cùm odimus iniuriam; cum iniuſtos auerſati, eorum conſuetudinem, qui Iuſtitiam venerantur, expetendo, nos ipſos caſtigamus, donec planè repurgemur. Hac ratione continenter eſt vtendum, nullis interuallis interrumpenda. vt ipſi in nos vindicemus.*

358. Et in fine eiuſdem capitis illuſtriſſimè: *Etſi & per ſeſe mobilis eſt anima, & ſui iuris & in ſeſe principia habet bonorum & malorum: Tamen à Deo ita condita eſt, vt ſe ipſa moueret. Quapropter dum ſua cauſa tanquam radici inhæret, & conſeruatur, & ſuam habet perfectionem, cum qua Deus eam condidit. Si verò ſeſe inde auulſerit, & ſuam quaſi radicem, (quantum in ipſa eſt,) deſeruerit, marceſcit & contabeſcit, turpis & infirma facta, donec de integro reuerſa, & ſuæ cauſæ coniuncta, perfectionem ſuam recuperarit.*

Addo etiam inſignem ad eandem ſententiam Antonini Imperatoris & Philoſophi ratiocinationem lib. 8. de vita ſua, num. 29. *Si quando vidiſti manum abſciſſam, vel pedem, capútve amputatum, alicubi ſeorſim à corpore iacere, cogita ei ſe adſimilare pro virili ſua, hunc qui improbat ea quæ ipſi eueniunt, ſeque à communi ſocietate ſeiungit, aut agit aliquid ab ea alienum. Ita tu te ipſum ab vnitione naturali abrupiſti, cuius eras pars natus: nunc verò te ipſum abſcidiſti. Id verò ſcitum eſt, quòd iterum tibi licet ei adiungi. Id quod nulli alij parti Deus conceſſit, vt ſeparata & auulſa, rurſum inoleſceret toti. Hîc mihi bonitatem conſidera, quæ homini tantum honoris detulit. Nam & initio, ipſius in manu poſuit, ne à toto auelleretur: & deinde dedit, vt auulſus redire, iterúmque concreſcere, & locum partis recuperare poſſet.* Abiungi à communi ſocietate, & aliquid admittere dedecens communionem humanam apud Antoninum, eſt peccare, & Deum offendere, vt ex iis liquet quæ ex illo retuli, cùm de fine hominis naturali, ſermo eſſet. Deus enim eſt caput ſummum humanæ ſocietatis, & Reipub. ex omnibus creaturis rationalibus, & Intelligentiis conflatæ. Atque ita qui eam ſocietatem deſerit, Deum deſerit, éſtque in eum iniurius. Quod, vt vides, agnoſcit Antoninus poſſe per pœnitentiam reparari.

Depellitur gemina calumnia, aduersùs naturalis pœnitentiæ efficacitatem propoſitam.

359. Non defuêre tamen ex Ethnicis, qui orbis ſaluti timerent ab aſſertione illius efficacitatis pœnitentiæ; effringique putarent repagula, eluuioni ſcelerum inducendæ. Cuius rei locuples teſtis eſt S. Auguſtinus homil. 27. ex 50. Qui etiam lib. 2. de adulter. coniug. cap. 7. idem ex parte metuiſſe refert, quoſdam modicæ fidei Chriſtianos, quos tantoperè exhorruiſſe ait eam Chriſti indulgentiam; quam pœnitenti adulteræ impenſam legimus, vt metuentes concepturas inde vxores ſuas impunitatem peccandi, narrationem illam vniuerſam de ſuis codicibus expungerent: quaſi ſpes veniæ per pœnitentiam conſequendæ, illex peccati ſit, & remedij propoſitio, in morbi cauſas, ſecurum ſalutis præcipitet.

Id verò egregiè omninò idem S. Auguſt. prædictos Ethnicos refellens euertit in hunc modum. *Dicunt nos dare peccatis licentiam, quia portum pœnitentiæ pollicemur. Si clauderetur aditus pœnitentiæ, nónne ille peccator tantò magis adderet peccata peccatis, quantò magis ſibi deſperaret ignoſci? Diceret enim ſibi. Ecce peccaui, ecce ſcelus admiſi, iam mihi veniæ nullus eſt locus,*

locus, pœnitentia infructuoſa eſt. Damnatus ſum, quare iam non viuo, vt volo? Quia ibi non inuenio charitatem, hic ſaltem paſcam cupiditatem meam. Quare enim abſtineam? Ibi enim locus mihi clauſus eſt. Hic quod non fecero, perdo; quia quæ poſt hanc futura eſt vita, mihi non dabitur. Quare ergo non ſeruio libidinibus meis, vt eas impleam, & ſaturem, & faciam quicquid non licet, ſed libet? &c. *Ergo ſi tuleris portum pœnitentiæ, augebuntur peccata. Ecce nihil dicunt illi qui putant augeri peccata, quia portus pœnitentiæ in Chriſtiana proponitur fide.* Sic ille contra Ethnicos Chriſtianæ pœnitentiæ infeſtos, eo ex capite quòd viam aperiat ad ſcelera. Nec aliter reſpondendum eſſet iis, qui eandem inſulſam calumniam, aduersùs naturalem pœnitentiam, in ſtatu puræ naturæ cum fructu vſurpandam, vſurparent.

360. Aliam Gentilium calumniam, aduersùs pœnitentiæ efficaciam ad peccati abſterſionem, refert Ruffinus ad 10. ſymboli articulum. *Solent*, inquit, *cum irriſione dicere aduersùm nos pagani, quòd ipſi nos decipiamus, qui putamus crimina, quæ opere commiſſa ſunt, verbis poſſe purgari, & aiunt: Nunquid poteſt qui homicidium commiſit, homicida non eſſe, aut adulter non videri, qui adulterium perpetrauit? Quomodò huiuſcemodi criminum reus, ſanctus vobis effici ſubitò videtur, & purus?* Quam calumniam, in ſacerdotalem abſolutionem intorqueri, nemo non videt. Ita autem à Ruffino depellitur, vt præmiſſa Dei poteſtate in reficienda natura quam condidit, ſubdat: quia malitia non in externo opere, ſed in voluntate ſita eſt; ſicut mala voluntas, excidium innocentiæ intulit: ita mutata in bonum voluntate, mirum non eſſe, quòd homo innocentiæ reddatur & vitæ. *Et hoc modo*, concludit Ruffinus, *fides noſtra non inuenitur naturalibus rationibus aduerſari: dum remiſſio peccatorum, non geſtis quæ mutari non poſſunt, ſed animo, quem de bono in malum verti poſſe certum eſt, deputatur.*

Habemus ergo dari poſſe naturaliter pœnitentiam ob peccatum admiſſum, quatenus eo Deus offenditur: quod primo loco probandum ſuſceperam, contra eos qui munus auerſandi peccatum, illúdque retractandi, ſoli illi ſpeciali virtuti, cuius honeſtatem violari contigiſſet, adſcriptam volebant: eo quòd putarent, illam aliam rationem deteſtandi peccatum, quia Deo inuiſum eſt, & ius eius impetit, non poſſe, ſpiculo naturæ lumine agnoſci.

Sitne ea diuini iuris reparandi intentio, virtutis ſpecialis. Eius formale.

361. Reſtat vt ad integram huius negotij diſcuſſionem, euincam, deteſtationem peccati, quatenus Deum impetit, poſſe eſſe functionem ſpecialis virtutis moralis à quauis alia ſeiunctæ, & huic duntaxat muneri addictæ. Quòd enim quatenus peccatum, Dei amicitiam violat, ſpectet ad charitatem eius deteſtatio, iam ſuprà inſinuaui, eſtque indubitatum. Loquor de naturali charitate erga Deum, & de ea violatione amicitiæ qualiſcunque, quam ſuprà vidimus non tranſcendere naturæ fines. Similiter pœnitentia peccati, quatenus poteſt in nos Dei vindicis vltricem manum prouocare, ad charitatem propriam pertinet. Itaque inueſtigandum eſt, ſitne aliqua virtus, peccatum, quatenus Deum impetit, retractans, diuerſa à charitate in Deum, vel in nos ipſos, nec alteri muneri addicta, quàm peccati prout Deum impetentis, ſtudioſè auerſandi. Et virtuti, quatenus diuinam per peccatum violationem reſpicit, ſpecialis pœnitentiæ nomen & rationem meritò adſcribemus, ſi ſpeciale obiectum, ex quo natura eius duci poſſit, aſſignauerimus. Ab obiecto autem ad actus, tandémque ad habitum, de more progrediemur.

Obiectum aliud eſt materiale, aliud formale. Et quanquam certum eſt, materiale ſubſterni formali, eique præiacere: Tamen quia longè commodiùs de materiali ſtatuemus, cùm de formali conſtiterit, à formali auſpicabimur. Hoc igitur formale, in virtute pœnitentiæ ſpecialis, vt & in quauis alia ad alterum directa, diſtingui debet duplex. Nempe, *quod*, & *cui*. Iſtud ſecundum, non eſt virtutis obiectum, niſi indirectè. Eſt enim perſona, cui quæritur obiectum quod, de qua in præſenti nulla eſt difficultas: quia agimus tantùm de pœnitentia, quæ propter Deum offenſum ſuſcipitur.

362. Scio aliquos huiuſmodi obiectum appellare materiale. Et quanquam non poteſt circa hoc lis eſſe niſi de nomine: tamen congruentiùs videtur appellari formale, quia tenet ſe ex parte iuris, fundantis obiectum *quod*: Sicut ergo ipſum ius, ſtatuitur ex parte obiecti formalis: ita etiam perſona, cui tale ius competit, ex eadem parte videtur ſtatuenda. Et videtur apertè hoc voluiſſe S. Thomas 3. p. q. 85. art. 3. ad 1. negans, Deum reſpectu pœnitentiæ, habere rationem obiecti materialis. Cùm enim admittat nihilominùs, nec negari poſſit, verſari pœnitentiam circa Deum, perſpicuè efficitur, Deum à S. Doctore haberi pro obiecto formali, non quidem proximo, (de quo mox,) nec remoto directo, quod duntaxat eſt ius, fundans obiectum formale proximum, illúdque menſurans, ſed remoto indirecto. Reuerà enim Deus, indirectè tantùm obiicitur pœnitentiæ, hoc eſt non niſi ſicut perſona, cuius eſt illud quod directè intenditur. Ius autem illud, obiicitur pœnitentiæ, tanquam obiectum quod quæritur, & in quod virtus collimat.

Proximè tamen hæc virtus, non reſpicit ius iſtud extrinſecum, quod tantùm ſe habet vt regula & menſura, ſed ius aliter acceptum, id eſt iuſtum: hoc eſt, operationem imperatam, iuri illi extrinſeco commenſuratam, & æqualem: quia hæc eſt quæ immediatè actui elicito pœnitentiæ obuerſatur, & inter quam & habitum pœnitentiæ, ſiue potentiam ex honeſtate illius virtutis operantem, ſolus actus elicitus, ſiue volitio illius imperatæ operationis interponitur. At notio rationis formalis motiuæ, immediatæ ac proximæ, cuius eſt præcipuum momentum in negotio cuiuſcunque virtutis, in eo ſita eſt, vt ſit id quod immediatè mouet ad actum elicitum: ſiue inter quod & potentiam, nihil interiacet tanquam motiuum.

Hanc igitur æqualitatem, ſiue operationem eo modo æqualem, ſtatuo formale obiectum proximum, actuum, & virtutis pœnitentiæ ſpecialis, poſt Aureolum in 4. d. 14. q. vnica, art. 1. cuius ſententiam, vt ingenioſam & acutam, commendat Brianſonis eadem diſt. concluſ. 1. *litera K*. Et ratio eſt manifeſta. Nam homine ius illud diuinum lædente, induceretur inæqualitas, plus habente homine, quàm habere reuerà debeat: Deo autem minùs honoris & reuerentiæ accipiente ab homine, quàm reuerà accipere deberet. Fuga porrò illius inæqualitatis, eſt honeſtiſſima. Eſt item honeſtiſſimum, & pretioſiſſimæ virtutis opus, æqualitatem inæqualitati illi oppoſitam, eiúſque honeſtatem intendere, & operari ex eo motiuo. Atqui nulla eſt alia virtus, quæ eam cum diuino iure æqualitatem proſequatur, & quæ ab ea auertunt, refugiat ſub ea conſideratione. Ergo rectè tale

motiuum

motiuum ſtatuitur eſſe ſpeciale virtuti pœnitentiæ; inſupérque formale, cùm eam virtutem commodè conſtituat, & ab aliis diuerſas honeſtates ſectantibus, ritè ſecernat.

Sub qua ratione qualibet virtus, oppoſitam ſibi inhoneſtatem retractet, ſub qua verò pœnitentia.

363. Vnde præcluditur quod ſuperius tactum eſt, nempe quancunque virtutem intra ambitum ſuum, poſſe retractare culpam, & ad triſtitiam de violata Iuſtitia impellere. Hoc inquam ex proximè dictis euertitur. Fatendum enim eſt, alias virtutes eodem impetu quo feruntur in bonum ſibi proprium, refugere malum culpæ, bono illi contrarium. Sed in eo malo culpæ, diſtinguenda eſt duplex ratio obiectiua. Nempe vna qua ſpecialiter & præciſè opponitur honeſtati ſpeciali, in quam fertur virtus oppoſita: Et hanc, verum eſt odio haberi per illam ipſam virtutem oppoſitam, fruſtráque ad id deſtinaretur ſpecialis alia virtus, vt rectè Durandus in 4. d.|14. q. 2. num. 4. Altera verò ratio obiectiua, eſt communis cuiuis peccato: nempe ratio iniuriæ diuinæ. Quælibet enim culpa continet iniuriam in Deum; quippe qui ſit ſupremus noſter dominus, cui plus obſtringimur, quàm heris mancipia. Violatur ergo ius Dei, vſurpato contra domini voluntatem, vſu facultatum ac potentiarum noſtrarum, ad Deum potiori & altiori iure ſpectantium. Quæ eſt vera & propriè dicta iniuria, cuiuis peccato velut immiſſa, & per modum rationis tranſcendentis addicta. Secerni autem eam rationem obiectiuam à ratione obiectiua propria charitatis, ex eo euidens efficitur, quod videmus in humanis. Aliud enim eſt, diligere aliquem ex obiecto charitatis naturalis; aliud verò, ius eius indemne aut ſartum velle. Nam ei etiam quem non diligimus, nolumus iniurij eſſe: Et idcircò ab inferenda ei iniuria, violandóque eius iure abſtinemus, tametſi eum amicitia non dignemur.

364. Itaque rationem iniuriæ diuinæ, cuiuis peccato communem, nulla ſpecialis virtus præter pœnitentiam auerſatur. Sicut etiam nulla alia virtus, proſequitur ius iniuriæ illi oppoſitum. Aliæ enim virtutes, ſunt intentæ in bonum ſibi propoſitum, nec auerſantur niſi quod ſpecialiter ei bono oppoſitum eſt. Nam ſi auerſarentur rationem illam omnibus peccatis communem, auerſari deberent quoduis peccatum. Atque ita extra propriam ſphæram excurrerent. Similitérque nullæ aliæ virtutes intendunt adæquationem cum diuino iure, cùm ea adæquatio ſit vniuerſalior, quã quæcunque ratio motiua cuiuſlibet virtutis ſpecialis, in aliam aliquã peculiarem honeſtatem collimantis. Neque verò nouum videri debet, quòd rationem hanc obiectiuam valdè communem & genericam, ſpeciali virtuti obiiciamus. Conſtat enim rationes entitatiuè valdè communes & generales, poſſe in ratione obiecti eſſe ſpeciales, & conſtituentes ſpeciem aliquam determinatæ virtutis, vel habitus: vt liquet ex rationibus entis, coloris, aliiſque permultis.

Quare prædictam rationem cuiuis culpæ communem, meritò poſſumus vni alicui virtuti aſſignare, ac etiam debemus: cùm nulla alia virtus in hanc curam incumbat, ſitque peridonea vnius alicuius virtutis ratio motiua: eius nimirum, quæ læſionem diuini iuris, eiúſque vt ſic, inhoneſtatem auerſatur: proſequitur autem, remotè quidem ius diuinum, integrum & indemne, vel ſartum & reparatum: proximè verò reparationem iuris diuini læſi, vel eius conſeruationem, & abſtinentiam ab eius violatione. Quæ abſtinentia, tametſi phyſicè eſt aliquid negatiuum; tamen moraliter ſpectata, ac prout terminans actum voluntatis deliberatæ agnoſcentis eam abſtinentiam eſſe rectæ rationi conformem, eſt obiectum optimum.

Materiale obiectum pœnitentiæ virtutis ſpecialis, bonum, & malum.

365. Sic conſtituto obiecto formali huius virtutis, per ſe perſpicuum manet materiale. Id enim omne, meritò concluditur ambitu materialis obiecti huius virtutis, quod ſubſterni poteſt eius rationi formali ac motiuæ, & terminare actum qui ſpeciali honeſtate ab eo motiuo deriuata perfundatur. Itaque conſentaneè ad ea quæ proximè de formali obiecto conſtituta ſunt, addendum eſt, & aliquod bonum, & aliquod malum, eſſe obiectum materiale Pœnitentiæ, virtutis ſpecialis, ſi adæquatè ſpectetur. Hoc eſt, ſi non attendatur duntaxat conceptus eius, qui cortici vocis & vſui vulgari correſpondet. Quo pacto Pœnitentia reſpicit tantùm mala ab eo ipſo admiſſa, qui pœnitentiæ actum elicit, nec niſi retractationem antecedentis peccati ſpectat.

Si tamen Pœnitentia ſumatur adæquatè, vt Iuſtitia quædam eſt erga Deum, eiúſque iuri conſultum vult: ſic & circa bona quædam, & circa mala occupatur, tanquã circa obiecta materialia remota, ſiue tanquam circa materias, in quas fertur actus, cui Pœnitentiæ honeſtas imprimitur. Nam obiectum materiale proximum Pœnitentiæ, conſtat eſſe ipſam operationem externam, quatenus præiacet honeſtati illi formali, quam hæc virtus inducit in operationem illam exteriorem, ſiue imperatam. Paſſim tamen cùm agitur de obiecto materiali huius virtutis, attenditur duntaxat ad remotum, vt benè diſtinxit Aureolus in 4. diſt. 14. quæſt. vnica, artic. 1. & eatenus pro obiecto materiali huius virtutis aſſignaui & bonum & malum.

De malo ergo, ſiue peccato, eſt per ſe euidens: cùm contineat veram Dei offenſam, pugnantem cum eo iure, quod Deus habet, vt nihil tale admittatur. Tantùm attendere oportet, hoc malum, ſumendum hîc eſſe in toto ſuo ambitu, ita vt complectatur & proprium & alienum peccatum: itémque & peccatum iam commiſſum, & peccatum quod nondum erupit. Omne nanque peccatum, à quacunque demum perſona eliciatur, vel elici queat, poteſt Pœnitentiæ materialiter obiici, & formali eius rationi ſubiacere: Sin minùs terminando retractationem, in qua imbibitur intimè reſpectus ad culpam propriam iam admiſſam: at ſaltem per modum diſplicentiæ & odij, eo quòd ſtatuat inæqualitatem cum diuino iure. Quia verò malum illud, quod Tertullianus vocat vltoriũ, nec eſt ſimpliciter malum, ſicut malum culpæ, ſed tantùm eſt malum ſenſui, poteſt eſſe idoneum medium ad reparandam diuinam iniuriam, eámve impediendam. Eſt autem eiuſdem virtutis, & finem, & quæ ad eum conducunt, reſpicere: Propterea Pœnitentia, in hoc quoque obiectum, quippe ratione ſua formali perfuſum, tendere poteſt.

Vnde habetur quod addebam, bonum aliquod eſſe obiectum materiale pœnitentiæ. Nam malum pœnæ, non eſt aliquid quod Pœnitentia reſpiciat vt fugiendum, & vt malum. Id enim vel honeſtate vacaret, vel ad charitatem propriam pertineret, nec conduceret ad Pœnitentiæ ſcopum. Reſpicit

ſpicit ergo Pœnitentia huiuſmodi malum, tanquam aliquid amplectendum in ordine ad diuini iuris reparationem, vel indemnitatem; atque adeò tanquam bonum aliquod. Atque ita rectè concludimus, materiale obiectum Pœnitentiæ, non eſſe malum duntaxat, vt vox Pœnitentiæ ſonare videtur: ſed etiam bonum malo illi oppoſitum. vt ſic; vel bonum, quod cum bono malitiæ illi oppoſito connexum ſit, tanquam medium, vt intelligitur ex propoſitis exemplis.

Actus Pœnitentiæ ſpecialis, & proſecutiui, & auerſatiui. Specie multiplices.

366. Pergo ad actus huius virtutis. De quorum varietate & natura, facile eſt ſtatuere, ex iis quæ de obiecto præmiſſa ſunt. Nam Pœnitentia ſub eo motiuo quod ei aſſignauimus, poteſt circa ea materialia obiecta, quibus illam diſtineri oſtendimus, partim proſequendo, partim refugiendo, verſari. Proſequitur, ſi eliciat ſimplicem voluntatem, ſiue amorem boni illius honeſti, quod conſiſtit in conſeruatione vel reparatione diuini iuris. Itémque ſi eliciat eiuſdem boni deſiderium, vel propoſitum conſtanter perſtandi in eo bono cuius efficaciter interpoſiti defectu, pleroſque monſtroſè hac in parte ſe gerere, ait Saluianus lib. 3. de prouid. *Nouum ſiquidem monſtri genus eſt: Eadem penè omnes iugiter faciunt, quæ feciſſe ſe plangunt.* Prætereà ſi gaudeat de abſtinentia à læſione diuini iuris, vel de eius iam violati reparatione. Et denique ſi velit pro eo læſo ſatisfacere, vltrò in ſeipſum ſæuiendo, vel quomodolibet mulctando ſeſe ad eum finem. Hi omnes actus ſunt proſecutiui.

Auerſatiui autem ſunt, abſolutum peccati odium, ſub ratione formali aſſignata. Item deteſtatio, ſiue deſiderium, ne culpa vnquam fuiſſet, quod verbis illis exprimitur, *nollem peccaſſe*: Qui actus poſitiuus eſt, & ex parte ſubiecti eſt abſolutus & directus, vt confirmat, agens de fugæ affectu. Contra quoſdam, qui nudum ibi intellectus actum agnoſcunt, nullum voluntatis: Et alios, qui volunt ibi interuenire reflexum duntaxat voluntatis actum, quo approbatur actus voluntatis per intellectum propoſitus, ſi eſſet elicibilis: etiamſi negent, ipſum in ſe peccatum, per talem actum attingi immediatè & reipſa: quæ omnia loco citato diſieci. Annumerandus etiam eſt, actibus pœnitentiæ auerſatiuis, dolor de poſita diuini iuris læſione: vt oſtendunt quæ ſuprà circa notionem vocis *Pœnitentia* propoſui, contra teneritudinem noui & ſenſum mulcentis Euangelij, quo omnis pœnitentiæ amaror abſtergitur, & quilibet peccati dolor, ab ea ablegatur.

367. Habemus ergo, non modicam ſyluam actuum Pœnitentiæ, virtutis ſpecialis: conſtátque non benè Scotum in 4. d. 24. q. 1. & 2. vnicum huic virtuti actum adſcribere, nempe voluntatem ſubeundi ſupplicium, quod culpa anterior commeruit. Quamuis enim hic ſit actus Pœnitentiæ, verus & propriè dictus, ac ſi in cortice vocis Pœnitentiæ, eiúſque vulgari acceptione hæreamus, ferè primarius; Tamen alij prætereà ſunt actus, & proſecutiui & auerſatiui, quos voluntas ſub ratione formali motiua huius virtutis, circa materialia eius obiecta, poteſt profundere. Hos omnes actus eſſe eiuſdem ſpeciei in genere moris, affirmant nonnulli. Et ratio videtur ſuffragari. Ratio enim motiua, ex qua eorum ſpecificatio ducenda eſt, videtur eſſe atoma, cùm omnes ſpectent ius diuinum indemne vel ſartum. Sed poſſe ſpecificam in actus Pœnitentiæ multiplicitatem induci, ex modo multiplici tendendi in huiuſmodi obiectum, mox patebit, agendo de ſpecifica vnitate habitus.

Vtri potiores, proſecutiuíne, an auerſatiui.

Nunc priuſquàm in particulari, nonnulla de quibuſdam prædictorum actuum attingamus, occurrendum eſt dubitationi, quæ moueri circa eos poteſt; vtri ſcilicet ſint potiores & principaliores, auerſatiui, an proſecutiui. Videntur autem proſecutiui, eſſe potiores. Omnes enim virtutes, cùm ſint tendentiæ & inclinationes in honeſtatem, videntur primariò & principaliter ferri in aliquod bonum honeſtum. Sicut grauia & leuia, principaliùs ſpectant acceſſum ad terminum ad quem, quàm deſertionem termini à quo: ita vt ſicut non deſeritur terminus à quo, niſi vt acquiratur terminus ad quem; ita non declinetur malum morale, niſi ſtudio & amore boni, quo carendum eſſet, niſi malũ desereretur & vitaretur. Quod in quacunque virtute cernere licet. Non debet igitur Pœnitentiæ negari, quod omnibus virtutibus eſt æquè commune. Atque ita perſuaſiſſimum habuit Caietanus 3. p. q. 85. art. 2. cui recentiores plerique ſubſcripſerunt. Et præiuerat Durandus in 4. d. 14. q. 1. n. 7. qui eo fundamento nititur, quòd actus, in quos per ſe primò fertur virtus aliqua, debeant eiuſmodi eſſe, vt non præſupponant peccatum præcedens; quod facere videntur actus auerſatiui: Atque ita plerique, hos actus cenſent non eſſe principaliores, etiam reſpectu huius virtutis. Reclamant tamen alij, quibus incommodum non videtur, Pœnitentiam, quippe medicinam, ſupponere antecedentem peccati morbum, cui medeatur: Ac proinde admittunt, eam actus auerſatiuos habere, primariò, & principaliter, ac per ſe intentos.

368. Mihi prioris partis prima ratio, vrgentiſſima & fortiſſima videtur. Lubens itaque do, aliquam honeſtatem, per ſe primò ac principaliter quæri & amari per Pœnitentiam. Alioqui enim expungenda videretur ex albo virtutum, de quarum ratione vniuerſaliter eſt, eſſe principium actus honeſti, ex primario & per ſe proprio virtutis conceptu. Et quamuis ingens omnino ſit honeſtas, quam actus auerſatiui indiſſociabiliter inferunt, recedendo à culpa: Tamen nemo culpam deſerit, eámque vitare ſatagit, niſi amore prædictæ honeſtatis. Ita vt actus prout circa culpam exeritur, ſubordinetur amori, & proſecutioni honeſtatis, quę eſt ratio formalis auerſandi culpam. Non enim poteſt quis, verſari circa culpam auerſando, niſi moueatur ab honeſtate virtutis Pœnitentiæ propoſita, quæ eſt obiectum formale. Non poteſt autem ab ea moueri, niſi amando & proſequendo illam, quia non eſt obiectum idoneum honeſtæ auerſionis. Itaque amor illius honeſtatis, eiúſque proſecutio, eſt aliquid principalius & per ſe primò prodiens à virtute.

Fundamentum tamen Durandi, quo etiam Caietanum, & alios pleroſque niti video, ruinoſum eſt. Etiamſi enim daremus, actus primarios virtutum omnium, atque adeò etiam pœnitentiæ, non præſupponere peccatum: tamen inde perperam inferretur, actus auerſatiuos, non poſſe eſſe huic virtuti primarios. Nam aliqui actus auerſatiui ab hac virtute manantes, non ſupponunt peccatum antè admiſſum. Vt propoſitum de vitando peccato, deteſtatio alieni peccati ex motiuo huius virtutis, & ſi qui ſunt alij.

Sigillatim,

Sigillatim, de propoſito cauendi, & voluntate caſtigandi peccatum.

369. Iam verò cùm natura & quidditas prædictorum actuum, tractando ſuprà actus humanos & paſſiones, expoſita ſit, præterquàm propoſiti, non eſt quòd hic de ea ſpecialiter agatur. Incentiua verò ad eorum exercitium, peti poſſunt ex iis, quæ de peccati fœditate & damnis, plenè diſputata ſunt, cùm de vitio. Omnia enim illa, fomites quibus Pœnitentiæ flamma concipiatur, meritò haberi poſſunt. Itaque quando de ſolo propoſito alibi ſilebitur, hic obiter de eo aduerto, meritò annumeratum eſſe, actibus pœnitentiæ, quæ eſt virtus voluntatis. Eſſe nanque propoſitum, actum voluntatis, non intellectus, conſtat ex iis quæ ſuperiùs de promiſſionis & propoſiti comparatione conſtituta ſunt. Quanti autem faciendus ſit hic actus à ſtudioſo huius virtutis, optimè tradidit Lactantius lib. 6. Inſtit. cap. 24. adducto etiam mutorum animalium exemplo, quæ ſi fraude capiantur, poſſintque ſe aliquo tandem modo extricare, ac ſubducere, fiunt poſtmodùm cautiora: vitántque ſemper ea omnia, in quibus dolos inſidiáſque ſenſerunt. Itaque infra brutorum ſenſum deiici videntur, qui aliquando ineſcari & malè illecti, tum comperti erroris pertæſi, denuò in eundem ſe laqueum ac pedicas induunt. Scitè etiam Simplicius in cap. 38. Enchir. Epict. ferè in fine, ait, hoc eſſe *euidens argumentum veræ pœnitentiæ:* vtque faciliùs id quiſque aſſequatur, debere id quod nauigantes faciunt, in contrariam tranſire partem.

Habet ibidem inſignem ſententiam, de actu illo Pœnitentiæ, quo homo ſeipſum caſtigat, & temeritatem anteriorem vlciſcitur, per dolorem & vltrò aſſumptam vindictam. Locum adſcribo tanquam aptiſſimam huius de Pœnitentia tractationis clauſulam, & ad ſuffundendam rubore, hac Ethnici Philoſophi oratione, frontem reformati Euangelij buccinatorum, qui adeò mollem reſipiſcentiam, (non enim pœnitentiam,) ex præſcripto Lutheri ac Caluini adamarunt, vt ne dolorem quidem anteactæ vitæ, ad pœnitentiam pertinere vellint, ſola nouorum conſiliorum ſuſceptione contenti. Ita habet Simplicij locus. *Veram pœnitentiam, ſatis ad perfectam purgationem eſſe, conſtat ex eo quòd, & Deus hunc purgationis finem ſpectat. Omnis enim caſtigatio & vltio, tam hic quàm apud inferos, eo fine adhibetur, vt animam, ſuarum calamitatum pigeat, vtque improbitatem & vitam naturæ repugnantem oderit, vtque vltrò amplectatur, & diligat virtutem.* (Hoc quantum attinet ad alterius vitæ ſupplicia, perperam aſſeritur. Videſis quæ dixi cùm de ſupplicio, actibus prauis rependendo in calce ſuperioris voluminis.) *Súmque certiſſima rationes, & mentis perfectiones, cùm quis ipſe ſibi ſit vindicta. Atque hic fortaſſis, citiùs rem bene gerit, quòd vltrò & ſua ſponte caſtigatur. Cruciantur enim & dolorem animi poſtulant, qui deliciis & voluptatum illecebris ineſcati, peccauerunt. Quos enim verè delictorum & peccatorum pœnitet, hi acerbiſſimis conſcientiæ cruciatibus, ſeipſos mulctant, qui magis dolorifici mordacioréſque ſunt, quàm corporis cruciatus, & conſolationem minùs admittunt.* Sed & omnigenam apud Ethnicos ταπεινοφρονησιν, propitiando & adorando Numini adhibitam, nudipedalia, ſacci amictum, cinerum conſperſionem, purpuræ per magiſtratum poſitionem, & auerſos retrò faſces, omnia in pœnitentiæ argumentum, memorat Tertullianus lib. de ieiunio, cap. 16.

De actu primo, virtutis pœnitentiæ ſpecialis. Diſcrimen eius à Religione ſimpliciter dicta, ratum eſt.

370. Reſtat huius virtutis actus primus, quem poſſe ſupra potentiam nudam importare qualitatem facilitantem, dubitari non poteſt, cùm ſit in propoſitis pœnitentiæ actibus difficultas eo potentiæ addititio vigore, ac leuamento ſuperabilis. Quomodolibet autē ſpectemus huiuſmodi actum primum, hoc eſt, ſiue in ratione principij honeſtæ operationis, ſiue in ratione habilitatis, affirmandum omninò eſt, hanc virtutem eſſe ſpecialem. Siquidem motiuum, ſuprà huic virtuti attributum, eſt ſpeciale, & diuerſum ab omnibus aliarum virtutum motiuis, vt oſtendi. Nec eſſe videtur ea in re difficultas vlla, præterquam quoad Iuſtitiam, circa quam adhibendum mox erit aliquod temperamentum.

Quod verò Caietanus, hanc virtutem, cum ea poteſtatiua Iuſtitiæ parte confundit, quæ reſpicit cultum Deo debitum, poteſt pertinere ad litem de nomine ſi tantùm contendat, hanc virtutem cum ſimpliciter dicta virtute Religionis, articulo ſuperiore explicata, affinitatem magnam habere: imò ambas, eſſe ſpecies ſub eodem vno genere virtutis, quæ à reſpectu ad debitum Deo reddendum, Religio generica numeretur. Qua ratione locutos hac in parte pleroſque recentiores, aduerti initio ſuperioris articuli. Foret autem lis de re ipſa, ſi mens Caietani eſſet, virtutem, ſpecie infima vnam & eandem, vtrique illi debito exoluendo incumbere. Quod falſum eſſe, liquet ex dictis, & ex iis quæ ſuprà conſtituta ſunt, cùm de virtute Religionis ſimpliciter dictæ, ſermo eſſet.

371. Nunc breuiter recolendo quæ dicta ſunt, aſſero, eam huiuſmodi virtutum diſtinctionem, euinci, ex obiectorum, Religioni ſimpliciter dictæ, & Pœnitentiæ reſpondentium, diuerſitate, & inconnexione. Nam Religio reſpicit cultum Deo debitum. Pœnitentia verò ſpectat debitum longè arctius: nempe debitum conſeruandi, vel reparandi iuris diuini violati, vel violabilis. Quæ duo poſſunt adunari in virtutem genere vnam, cuius intentum ſit conſulere diuino honori, prout & per cultum poſitiuè augetur, vel impenditur, & per conſeruationem illam diuini iuris, conſequenter ſeruatur indemnis, vel per reparationem eiuſdem iuris, reſtituitur conſequenter in integrum. Et, ſi quis ita loqui velit, eamque vnam genere virtutem, ad bina illa ſpecie diſtincta obiecta extenſam, appellet Religionem, non eſt cum eo de nomine contendendum, vt diximus. Tamen ſpectando quid ferant vtriuſque illius obiecti merita, & ſufficientiam vtriuſque ad conſtituendam ſeorſim vnam virtutem ſpecialem, ſibi reſpondentem ſeiunctim ab altero, (quæ debet eſſe præſens diſputatio;) omninò affirmandum eſt, virtutem Religionis ſimpliciter dictæ, diſtingui ſpecie à virtute Pœnitentiæ. Nam longè aliud eſt, honorem Deo exhibere, ratione dignitatis per ſe, quod ſpectat Religio abſolutè dicta; aliud autem, exhibere honorem ratione iniuriæ illatæ, & ad ſarciendam iniuriam irrogatam. Eritque etiam luculentior diſtinctio, ſi actus pœnitentiæ ſpectetur præcisè, vt reparatiuus labis priùs immiſſæ. Quod quamuis in reparatione Deo per hominem exhibita, habeat ſemper, conſequenter adiunctam honoris exhibitionem: Tamen abſolutè loquendo, præſcindit ab exhibitione honoris. Videmus enim plerunque in humanis, ſatisfieri pro iniuria, ab eo

qui

qui nolit honorare eum, cui ſatisfacit. Item pleroſque, ne alienum ius lædant, aliquid facere abſque animo impendendi honorem ei cuius iniuſta violatione abſtinent. Ex quibus abundè patet, longè aliter Religionem ſimpliciter dictam honorem Deo debitum curare, quàm faciat Pœnitentia. Itaque Pœnitentia per comparationem ad Religionem, eſt virtus omninò ſpecialis. Et ita rectè ſtatuit Canus relect. de pœnit. p. 2. concl. 2. Suares tom. 4. 3. p. d. 7. ſ. 2. & fuſiùs tract. 1. de Relig. lib. 3. cap. 7.

Quomodò ad Iuſtitiam ſe habeat, varia placita.

372. At ſi virtus Pœnitentiæ, comparetur cum Iuſtitia, paulò implexior eſt comparatio, variántque ſententiæ. Durandus in 4. d. 14. q. 2. num. 6. cenſuit Pœnitentiam eſſe vnicam ſpecie virtutem cum Iuſtitia humana. Quod confirmat argumento triobolari, cuius confutatione ac commemoratione ſuperſedeo. Videtur autem validè aſtrui, ex eo quòd ſcopus Pœnitentiæ ſit, conſtituere æqualitatem: accidentarium verò ſit, eam inter Deum & hominem quod ſpectat Pœnitentia; vel inter hominem & hominem poni, quod intendit Iuſtitia humana, tum commutatiua, quam Durandus intelligit nomine Iuſtitiæ humanæ, tum diſtributiua, cum qua pœnitentiam confundunt alij, vt Gabriel in 4. d. 14. q. 1. d. 3. & Mayr. ibid. q. 3. difficult. 2. Et idem dicendum eſt de Iuſtitia vindicatiua, cum qua alij pœnitentiam miſcent. Æquè enim pro iſtis valet ea argumentatio, ſi benè ſtabiliatur ea Pœnitentiæ reductio ad alterutrum ex his poſterioribus Iuſtitiæ membris.

Alij autem, Pœnitentiæ virtutem prorſus ſeiungunt à Iuſtitia humana, non modò diſtributiua & vindicatiua, à quibus faciliùs ſecernitur, ſed etiam à commutatiua: ita vt quamuis virtus Pœnitentiæ ſpecialis, cenſeatur eſſe quædam Iuſtitia ad Deum; Tamen ſemper velint, eſſentialem ac formalem; non autem materialem duntaxat, diſtinctionem, inter Pœnitentiæ virtutem ſpecialem, & iuſtitiam commutatiuam humanam intercedere. Quod Valentia 3. p. d. 7. q. 2. p. 1. aſſert. 1. opinione 4. hoc nominatim argumento confirmat, quòd Pœnitentia tendat ad deſtructionem peccati, quatenus eſt offenſa Dei, nitatúrque efficere, vt Deus non ſit vltrà homini infenſus, ſed placatus. Iuſtitia autem tantummodò intendat compenſare iniuriam irrogatam: ſiue poſt exhibitam compenſationem, placandus ſit qui læſus fuerat, ſiue non ſit placandus. Suares tom. 1. 3. p. d. 4. ſ. 5. & tom. 4. d. 7. ſ. 1. n. 17. argumentatur ex inadæquabilitate diuini iuris, quod per Pœnitentiam reſpicitur: non item humani, quod reſpicit Iuſtitia humana. Quod diſcrimen eſt eſſentiale ac per ſe, cùm non naſcatur ex impotentia per accidens. Alij alias aliquas minutiores rationes, ac ferè imbelles, proferunt.

Reſolutio quoad Pœnitentiam hominis puri, erga Deum.

373. Mihi videtur adhibenda diſtinctio. Exiſtimo enim virtutem iuris diuini reſpectiuam, in toto ſuo ambitu ſpectatam, non eſſe vnam ſpecie atoma virtutem: quamuis rectè appelletur virtus ſpecialis, per comparationem ad alias pleraſque virtutes, præſertímque charitatem; & quia in ordine ad quencunque actum ſuum, ſemper eſt in vna aliqua ſpecie infima. Fateor quidem huiuſmodi virtutem, ſecundùm totum illum ſuum ambitum, eſſe & dici poſſe Iuſtitiam ad Deum. Ita enim frequenter loquuntur Doctores, & rectè: ob analogiam ſaltem, quæ Pœnitentiæ intercedit cum Iuſtitia abſolutè & ſimpliciter dicta. Nihilominùs addo, Pœnitentiam noſtram, non eſſe ſemper Iuſtitiam abſolutè, ſed eſſe plerunque Iuſtitiam oblæſam, & à ratione Iuſtitiæ humanæ ſimpliciter dictæ, valdè differre. Interdum tamen cum ea conuenire formaliter & ſpecificè, nec niſi materialiter differre. Exponam facilè & confirmabo vtrunque huius diſtinctionis membrum, ſi duo priùs aduertero: Nempe & eſſe hîc ſermonem, de Pœnitentia qua purus homo, (cuiuſmodi nos omnes ſumus,) diuinum ius, indemne aut ſartum, velle poteſt: Et eſſe hîc ſermonem de Pœnitentia, tantùm prout per eam homo reſpicit ius Dei, non autem ius humanum.

Reſtringo hanc diſputationem ad Pœnitentiam hominis puri; quia hominem illum, qui ſimul Deus fuit, facilè admiſerim actum perfectæ & ſimpliciter dictæ Iuſtitiæ, exercuiſſe, volendo pro peccatis Deo ſatisfacere, & ius diuinum reparare, nobíſque media prouidere quibus in poſterum indemne ſeruaremus ius diuinum. Et tamen ea reparationis & indemnitatis intentio, verus ſupernaturalis Pœnitentiæ actus eſt, vt patere poteſt ex dictis, expenſa illius actus proportione, cum actibus ſimilibus ordinis naturæ, quos expoſuimus, eſtque in proprio loco diligenter confirmatum: tametſi non ſolet actus ille denominari Pœnitentiæ actus, eo quòd vox Pœnitentiæ, ſecundùm vulgarem & communiorem acceptionem, ſonet, propriæ culpæ, quæ in Chriſtum cadere non potuit, deteſtationem & caſtigationem. Verùm quia huiuſmodi actus, & eius principia, tranſcendunt puræ naturæ fines, & philoſophicam conſiderationem, qua coërcemur; propterea inſiſtam præcisè iiſdem actibus, ab homine puro per nudam naturam, eíque debitum auxilium prodeuntibus. Quod primo loco obſeruandum fuit, ad declinandam ambiguitatem, quam aliquibus in hac re offundit exemplum prædictum.

Similiter non ago hîc, de iiſdem actibus, homini ab homine exhibitis. Hos enim eſt per ſe perſpicuum, pertinere ad Iuſtitiam commutatiuam ſimpliciter dictam. Nec videtur neceſſe, in hanc rem plura hîc adducere, cùm ex dictis de ea Iuſtitia, nominatímque cùm de ſatisfactione pro iniuria, perſpectum ſit, huiuſmodi Pœnitentiam eſſe ipſiſſimam Iuſtitiam commutatiuam: quod eſt alterum, cuius obſeruatione, proludi volebam ad diſtinctionis propoſitæ elucidationem.

Quoad aliquos actus, differt ſpecie à Iuſtitia commutatiua humana.

374. Agendo igitur de actibus Pœnitentiæ noſtræ erga Deum, hoc eſt de actibus, quibus ſpectamus diuinum ius; aſſero, eorum aliquos prodire ab habitu, ſpecie diſtincto à Iuſtitia commutatiua ſimpliciter dicta. Omnes enim actus, quibus intendimus reparationē diuini iuris, per nos vel alios violati, lōgè abſunt à diuini illius iuris adęquatione: ita vt impoſſibile ſit homini, & cuiuis puræ creaturæ, pro culpa qua homo Deo, (res tātula, ipſi perfectionis & maieſtatis abyſſo poſt copioſos beneficiorum imbres,) iniuriam intulit, plenè ſatisfacere, & labem ex iniuria immiſſam obliterare. Quæ eſt germana ratio ob quam SS. Patres & Doctores, confirmant, neceſſarium omninò fuiſſe ad ſatisfaciendum Deo pro hominum peccatis, vt mediator Dei & hominum, tum homo eſſet, (cùm Deo in ſua natura repugnet ſubmitti & ſatisfacere, ſiue pro ſe, ſiue pro alio:) tum etiam Deus; vt ſatisfactio per humanitatem

manitatem elicita, dignitatem traheret à perſonæ dignitate, & per eam in natura à qua prodit, coniunctionem cum diuina perſona, perfunderetur quodámodò, & imbueretur deitate: ſicque ad infinitaté pretij, pro culpa in Deum admiſſa exhibendi, ſubueheretur. Creſcere enim præcipuè iniuriam ex dignitate perſonæ violatæ, & ex vilitate perſonæ offendentis; è contra verò, ſatisfactionem creſcere principaliter ex dignitate perſonæ ſatiſfacientis, & ex eiuſdem vilitate depretiari; perſpicuum eſt ex communi Prudentum ſenſu, iuxta quem vt Ariſtoteles etiam notauit 5. Ethic. cap. item 5. ſi ruſticus perſonam in dignitate cõſtitutam inhonorarit, plagis, vel etiam ſuſpendio, noxam illam eluere dignus cenſetur, eo quòd ſatiſfactio pro nuda iniuria perſonæ nobili à ruſtico exhibita, per actus pœnitentiæ & ſubmiſſionis, vix alicuius momenti æſtimetur: cùm tamen eadem ſatiſfactio, præſtita à viro æquali, vel ſuperiore, maximi fiat in ordine ad reparationem nudæ iniuriæ; ob ſubmiſſionem, quæ ex talis perſonæ conditione, non debebatur; Ruſticus autem ex natura rei, eam potiùs debebat perſonæ digniori: Ideóque iſte per iniuriam nudam quam intulit, maiorem induxit inæqualitatem, quàm feciſſet nobilis, ſimili iniuria nuda, afficiens ruſticum. Semper arcto diſputationem ad nudam iniuriam, ne quis cauilletur, paris fœditatis eſſe furtum eiuſdem ſummæ, ſiue in magnatem, ſiue in priuatum admittatur. Hoc enim verum eſt, per ſe loquendo. Sed in hac re perperam obtruditur iniuria in rebus, quæ compenſanda eſt per reſtitutionem: cùm ſemouendum ſit damnum datum, & agendum duntaxat de nuda iniuria, quæ reparatur per ſatiſfactionem.

Hæc alibi & diligenter & plenè ſtabilita ſunt, & conſenſu Patrum roborata. Quos inter S. Anſelmus, explicatiſſimè, & ad normam ſcholaſticam exactiſſimè, demonſtrat, eam quam dixi, improportionem perſonæ offenſæ & offendentis; itémque perſonæ ſatiſfacientis, & eius cui exhibetur ſatiſfactio; fuiſſe radicem neceſſitatis nectendi Verbum humanitati in ſtructuram & compaginationem perſonæ illius, quæ vt dixit Nouatianus cap. 18. de Trinit. in ſemetipſa concordiam confibularet terrenorum pariter atque cœleſtium: Vt nimirum ea ratione haberemus ſatiſfactionem, à fideiuſſore illo, & paeario noſtro præſtitam, quæ ob perſonæ in natura illa operantis dignitatem, exæquaret offenſam, & ius diuinum alioqui per nos inadæquabile, cumulatè ac plenè repararet.

375. Hinc autem firmiſſimè euincitur quod aſſerebam. Nempè Pœnitentiam noſtram de iure diuino violato, ſpecie diſtingui à Iuſtitia commutatiua humana. Hæc enim reſpicit ius alterius hominis, quod per ſe loquendo, & ſecluſa accidentaria impotentia, eſt adæquabile. At Pœnitentia de qua agimus, reſpicit ius inadæquabile: & quidem eſſentialiter, ac per ſe; cùm impotentia non ſit per accidens, vt contingit cùm obæratus nequit plenè diſſoluere nomina aliena ob egeſtatem; ſed eſſentialiter adiungatur humanæ naturæ puræ: Quod eſt indicium ſufficiens ſpecificæ diſtinctionis. Valétque huiuſmodi ratiocinatio, pro aſtruenda quoque ſpecifica diſtinctione Pœnitentiæ, à Iuſtitia vindicatiua humana; quæ reipſa eſt eadem cum commutatiua, vt ſuo loco dixi: itémque à diſtributiua: Etiamſi præterea non haberemus tantum obiectorum vtriuſque formalium diſcrimen, quantum illicò apparet. Nec plura hoc loco, de priore membro diſtinctionis propoſitæ.

Non item quoad alios quoſdam actus.

At quoad alios quoſdam actus Pœnitentiæ virtutis ſpecialis, quod erat alterum eiuſdem diſtinctionis membrum, facilè concedo Durando, huiuſmodi virtutem eſſe ſpecie & eſſentialiter eandem cum Iuſtitia humana. Nempe quoad actum, quo quis vult ius diuinum ſeruare illæſum. Diſcrimen enim quodcunque aſſignabile inter principium morale actus, quo intenditur indẽnitas diuini iuris, & actus illius quo intenditur indemnitas iuris humani alieni, eſt diſcrimen verè materiale. Honeſtas autem penes quam petendum eſſet formale ac ſpecificum diſcrimen, eadem eſt vtrobique, & idem etiam procedendi ac operandi modus. Sunt quidem multò plures tituli, quibus homo ad eam diuini iuris indemnitatem vrgetur. Tamen inde non poteſt peti, ſpecifica diuerſitas de qua agimus: Sed ad ſummum inde habetur, ius diuinum eſſe longè radicatius & fundatius, quippe multò pluribus titulis firmatum. Qua ratione in humanis, ex eo quòd eidem perſonæ, pluribus eiuſdem rationis titulis, idem ius fundantibus, obſtringamur, non exurgit multiplex virtus, ſed vna arctiùs commendata.

Diluuntur quæ contra ſunt.

376. Argumenta ſuperiùs propoſita, contra huiuſmodi ſpecificam identitatem, virtutis Pœnitentiæ actum prædictum principiantis, & Iuſtitiæ humanæ, non admodum vrgent. Et quidem Valentia, perperam tribuit Pœnitentiæ, quòd intendat placare & conciliare ſibi Deum. Quamuis enim ex imperio charitatis, Pœnitentia eò ſpectet, & paſſim eo fine ſuſcipiatur: Tamen ex ſe, & vi ſua præcisè, virtus Pœnitentiæ ſpecialis non ſpectat niſi ſubtractionem fundamenti inimicitiarum: id eſt, inæqualitatis non ſublatæ: ac proinde tota impenditur in compenſationem iniuriæ, & offenſæ obliterationem. Sumo offenſam, non pro amicitiæ violatione, (quam video eſſe illius vocis notionem apud nonnullos; qui idcircò addunt, Charitatis eſſe, non Pœnitentiæ, offenſam amouere:) ſed pro læſione ſiue iniuria; qua aliquis verè apud alium offendit, præbétque fundamentum diſcindendi amicitiam. Huiuſmodi ergo declinatio diuinæ iniuriæ, & offenſæ fundamentalis, non eſt obiectum, principians honeſtatem diuerſæ formaliter rationis, ab ea quæ duci poteſt à declinatione iniuriæ homini inferendæ, & voluntate ius ſuum cuique illibatum & indemne relinquendi.

Alterum argumentum, quod ex Suare continenter referebatur, rectè confirmat circa actum pœnitentiæ, de quo in priore diſtinctionis membro actum eſt, verſari virtutem ſpecie diſtinctam à Iuſtitia commutatiua humana, ſimpliciter dicta atque perfecta, vt ſuperiùs admiſimus. At non probat, omnes Pœnitentiæ actus eſſe eiuſdem rationis: & virtutem Pœnitentiæ, prout circa omnes occupatam, ſubire ſemper diuerſitatem prædictam. Nihil quippe vetat, hominem quoad aliquos actus, ita ius diuinum reſpicere, vt illud adæquet. Quod manifeſtum videtur, cùm homo ex pacto oneroſo cum Deo inito, aliquid agit. Explens enim conditionem ſibi propoſitam, exæquauit quoad hoc, ius Dei ex pacto illo exortum. Similitérque ſi Deo ſponte aliquid promiſerit, móxque

mórque fidem datam liberet, exſoluit ius fidelitatis, Deo ex promiſſione facta partum: (quodcunque tandem ſit ius illud, quod ex fidelitate proficiſcitur:) Ita vt quamuis non expleuerit titulum gratitudinis, vel ſimilem, cuius intuitu illaqueauerat ſe verbis oris ſui, & propriâ promiſſione obſtrinxerat: Tamen extinguat omne debitum ex promiſſione iniectum, neque vltrà teneatur ad aliquid vi promiſſionis præelicitæ. Idem ergo dicendum eſt in præſenti negotio. Quamuis enim competat Deo ius fundatiſſimum, ne ab vllo per culpam violetur: tamen huiuſmodi ius, nihil aliud exigit ab homine, quàm vt abſtineat tali violatione. Idque homo cùm præſtat, exæquat planè & exhaurit omnem iuris illius exigentiam, præcisè ſpectatam quoad excluſionem illam violationis. Velle igitur omninò tali quacunque diuini iuris violatione abſtinere, ac proinde velle ius illud diuinum incolume & illæſum eſſe, (qui eſt actus pœnitentiæ ſumptæ adæquatè,) non habet diuerſam ſpecie honeſtatem, ab eo actu, quo homo ius hominis indemne permittere, fixum & ratum habet. Ex quo efficitur, huiuſmodi Pœnitentiam eſſe virtutem eiuſdem ſpeciei cum humana Iuſtitia commutatiua, vt affirmabam.

Pœnitentia virtus ſpecialis, vna genere.

377. Hinc vides, Pœnitentiæ virtutem ſpecialem, non eſſe virtutem ſpecie atoma vnam: ſed ſub eo nomine, plures & ſpecie differentes virtutes comprehendi, quamuis ob analogiam, quæ inter eas intercedit; hoc eſt, quia ad ius diuinum vtriſque proportionaliter commune, diuerſo quidem, ſed tamen proportionali modo tendunt, vno Pœnitentiæ nomine donentur. Neque enim nouum eſt, vt principia actuum, ſiue intellectus, ſiue voluntatis, ſpecie differentia, coaleſcant in principium aliqualiter vnum, denominentúrque vna virtus. Sic nomine Phyſicæ, varij & ſpecie differentes habitus comprehenduntur. Et idem eſt de aliis ſcientiis totalibus. Habilitates quoque voluntatem facilitantes ad certas actiones, differunt plerunque ſpecie, etiam intra idem motiuum virtutis, eandémque honeſtatem: Et tamen vna appellatione denotantur.

Porrò in re præſenti, omnis ea Pœnitentiæ multiplicitas ſpecifica, benè cohæret cum eo quòd ſæpè ſuprà, Pœnitentiæ virtutem, prout ex motiuo diuini iuris operantem, appellaui ſpecialem. Illa quippe pœnitentia, quæ à Iuſtitia commutatiua diſtinguitur, eſt apertè virtus ſpecialis. Illa verò quæ eſt eadem ſpecie cum Iuſtitia humana, etiamſi non ſit ſpecialis virtus per comparationem ad huiuſmodi Iuſtitiam, à qua non diſtinguitur, niſi per diuerſas materiales habitudines: Eſt tamen ſpecialis, per comparationem ad alias, à quibus formaliter diſtinguitur. Quod ſatis eſt, vt virtus ſpecialis dicatur. Sicut ex eo quòd virtus, qua vendendo inimus contractum iuſtum, differat materia à ſeipſa, prout inclinat ad iuſtè pendendam operanti mercedem, nemo negauerit, virtutem Iuſtitiæ, inadæquatè ſpectatam per ordinem ad alterutrum illorum actuum, eſſe ſpecialem virtutem.

***

CAPVT IV.

De naturali impœnitentia, pœnitentiæ nunc expoſitæ, oppoſita.

378. SVpereſſe tantùm videtur, vt aliquid ſubdam de impœnitentia virtuti naturali hactenus explicatæ per defectum oppoſita: (vitium quippe excedens, nihil continet, quod explicationem deſideret; itaque dimittendum hoc loco eſt.) Quanquam autem ex dictis, facilè pateat impœnitentiæ naturalis fundamentum, & quidditas, non erit tamen inutile, aliquid de eo vitio attingere. Eius naturam, & fundamentum, ſic euoluo.

Dari poſſe naturalem impœnitentiam, & quid ſit.

Si homo, vel ſolo naturali lumine prælucente, poteſt Numen à ſe peccato violatum agnoſcere, eámque iniuriam poteſt vtcunque reparare: negari non poteſt, quin ad id quoque teneatur: cùm violati iuris reparatio, naturæ lumine cognoſcatur debita eſſe, eo modo quo poteſt fieri. Et ita apertè tradunt plerique Doctores, quos ſigillatim annotat Henriq. l. 1. de Pœnit. c. 6. n. 2. *litera G.* Ergo cùm ea iuris diuini imminuti redintegratio, vt ſuprà probatum eſt, agnoſcatur poſſibilis ac debita; planè ſi homo, ſolo naturæ ductu actiones ſuas informans, ei debito ſatiſfacere negligeret, ſpecialem culpam contraheret, totidem maculis moralibus ſordentem, quot erant fundamenta, ex quibus actus ille pœnitentiæ debebatur. Et hæc eſt, quam impœnitentiam naturalem nominamus, quam eſſe culpam ſpecialem, & à cæteris quibuſcunque diſtinctam, dubitare non licet: cùm perſpicuè ab eis, motiuo, & ratione formali ſpecificante, diſſideat; & ſpecialis præcepti violatione contrahatur.

Video opponi poſſe, ex hac ſpecialis culpæ inuectione ob prætermiſſam pœnitentiam peccati admiſsi, V. G. furti, ſequi infinitam peccatorum multitudinem. Nam ſi omiſsio debitæ pro furto pœnitentiæ, eſt ſpecialis culpa: Ergo hæc ipſa omiſsio, egebit ſpeciali pœnitentia, qua tollatur. Et quia omiſsio huius ſpecialis pœnitentiæ, terminatæ ad primam pœnitentiæ omiſsionem, eámque emundantis, coniungitur neceſſariò cum prima omiſsione, qua non eſt poſitâ furti pœnitentia, quæ ponenda fuerat; non poterunt ibi non eſſe duæ omiſſiones culpabiles, ac proinde duo peccata. Rurſus verò tertiæ omiſsioni, (quandoquidem eſt culpa ſpecialis,) debebitur alia ſpecialis pœnitentia, quæ item prætermitteretur. Atque ita vnica omiſsio pœnitentiæ, pro vno ſcelere, V. G. pro vno furto admiſſo, infinitas ſecum culpas conuehet. Neç licebit vno illo ſpeciali, ſemel admiſſo impœnitentiæ peccato ſordere, quin ſimul examen numeroſiſſimum, immò infinitas omiſſionum culpabilium, animum occupet; quod conſtat abſurdum eſſe. Erit itaque cui videatur præſtare, inficiari primam illam ſpecialem culpam, ſitam in omiſſione pœnitentiæ de furto: vt obſtructo illo fonte, ſiccentur riuuli, & vnà cum ſtipite, rami infiniti inde ſuccreſcentes, præcidantur.

379. Hæc tamen non labefactant veritatem propoſitam. Itaque fixum eſſe debet, eum qui furtum admiſit, naturali iure adſtrictum fuiſſe ad concipiendam de eo peccato pœnitentiam: quam ſi prætermittat quo tempore ponenda erat, cõtrahet ſpeciale omiſſionis peccatum, diſtinctum à peccato furti, & indigum ſpecialis pœnitentiæ: ita vt

eo contracto, non tantùm debeat eum pœnitere furti, ſed etiam omiſſæ de furto pœnitentiæ debitæ. Non eſt tamen iſti primæ omiſſioni culpabili, alia item culpabilis omiſſio ſuperſtruenda, vt perperam in argumento propoſito ſupponitur. Vnica ſiquidem ibi cernitur culpa, nimirum omiſſæ de furto pœnitentiæ, à qua omiſſione, non eſt ſecernenda culpa, omiſſæ de ea omiſſione pœnitentiæ: quia vnica ibi lex violatur, qua indicebatur vnus pœnitentiæ actus: ac proinde vnica omiſſio vnius tantùm actus præcepti incurritur; quæ ſufficienter tolletur illo vno pœnitentiæ motu, qui cadet in omiſſionem primam: hoc eſt in omiſſionem pœnitentiæ, quæ ad furtū admiſſum terminanda fuerat.

Declinandæ impœnitentiæ incentiua.

Iam verò incentiua ad huiuſmodi vitium declinandum, ſiue ius Numinis ſpectemus, ſiue damnum homini ex impœnitentia obueniens, potentiſſima haud dubiè ſunt, & ad quariendam voluntatem accommodatiſſima. Nam ius quidem Dei, fundatiſſimum eſt, & tot tantiſque ex capitibus vrget ac viget, vt ne ferendus quidem ſit, qui vllum ex humanis iuribus, cum eo auſit componere. At iuris humani læſi reparationem, omnes fatentur eſſe honeſtiſſimam. Illius verò reparationis neglectum, cùm per facultatem non ſtat, probro non exiguo vertunt. Hoc & in famæ, & in fortunarum alienarum expilatoribus, eſt perſpectiſſimum. Nam ſi poſt contractam labem, & iniuriam in alios admiſſam, refugiant inductæ inæqualitatis reparationem, & reductionem bonorum illorum alienorum ad ſtatum priſtinum, iniqui audiunt, eóſque conſcientiæ aculeos ſentiunt, quos ante obductam cicatricem illam, nequeant retundere. Quantò igitur iuſtiùs iniquorum notam & probrum referant, qui eo iure violato quod tot tantiſque nominibus illæſum velle aſtringebantur, nequitiam illius violatione & conculcatione admiſſam, prorogant omiſſione iuſtæ ac conſentaneæ reparationis. Non contendo, dilatione reparationis diuini iuris violati, impeti de nouo ius diuinum, & inflictam illi plagam veluti grandeſcere: vt per ſe loquendo, accidit inter homines, cùm diutiùs prorogatur reſtitutio iniuriæ, & damni illati. Egent enim ea reparatione, aut reſtitutione, per ſe loquendo: Et idcircò qui moratur ius læſum ſarcire & reſtituere, auget per ſe loquendo, illatum damnum. Hoc reſpectu diuini iuris violati, non ita ſe habet. Atque ita nulla eſt, reparationis illius illicò à violatione exhibendæ, neceſſitas quæ omnes ſemper moras excludat. Nihilominùs & cùm tempus debitum reparandi diuini iuris appetiit, iniuſtiſſimum eſſe nolle iam neceſſario munere defungi; & priuſquàm præcisè appetat, incongruentiſſimum eſſe moras nectere, longéque ſanctiſſimum & iuſtiſſimum eſſe, tempus quo citra noxam reſilire non liceat, anteuertere, exiſtimo ratione propoſita apertè euictum, vt non ſit neceſſe titulorum ius illud diuinum fundantium commemoratione & expenſione, eam quaſi minùs perſpicuam, affuſa noua luce, illuſtratam velle. Præſertim cùm acceleratio adhibendæ pœnitentiæ, permagni ſit momenti, ne qui cecidit, in ipſis ſepeliatur ruinis ſuis, vt optimè dixit Saluianus lib. 1. ad Eccleſ. qui addit. *Hoc primum medelæ opus eſt, vt morbos ſuos languentes horreant, curare plagas feſtinent ſaucij, & illicò è corporibus ſagittas rapiant vulnerati. Optimè enim malagma vel fibula calidis adhuc vulneribus imponitur, & citiùs ſibi plagarum caro ſociatur, quæ non diu hiare permittitur. Vlcus quippe in corpore, ſi computruerit, dilatatur: & ſi plagas cancroma ſequitur, cancrum neceſſe eſt conſequatur occaſus.* Hæc & alia eo loco Epiſcoporum Magiſter, vt concludat enitendum eſſe iis qui concidêre, vt illicò conſurgant, & eleuationē protinus meditentur in lapſu: ac ſi fieri vllo modo pernicitate pœnitudinis poteſt, tam velox ſit remedium reſurgentis, vt vix poſſit veſtigium apparere collapſi.

380. Quòd ſi præterea damni noſtri impœnitentiam conſequentis, habenda eſt ratio, certiſſimum eſt, nihil eſſe inconſultius, aut rationibus noſtris inimicum magis, quàm inductæ in ius diuinum inæqualitatis ſarciendę, incurium eſſe ac negligentem: quandoquidem quod vltrò, perexiguis (vt ita dicam) impenſis ſarcire datur, ab inuitis poſtmodum immenſo ſumptu, nulla facta quātumlibet exaggeratæ ſummæ gratia, diſſoluendum erit. Sanè Deus, ſicut infinitùm miſericors, ac ad veniam facilis in reuenientes ad cor: ita in obduratos, & oſtentui habentes exprомptam in ipſos benignitatem, infinitùm iuſtus eſt. Itaque neglectum contractorum peccando nominum, ritè dum facultas ſuppetebat, diſſoluendorum, ad iuſtiſſimæ ſeueritatis normam, caſtigabit. Neque enim ferre poteſt diuina Iuſtitia, vt aliquod peccatum, & aliqua iuris ſui violatio, abeat impunita. Splendidè D. Auguſt. in Pſal. 58. ad illud, *Non miſerearis omnibus qui operantur iniquitatem*, in priore verborum illorum expoſitione. *Iniquitas omnis, parua, magnáve ſit, puniatur neceſſe eſt, aut ab ipſo homine pœnitente, aut à Deo vindicante. Nam & quem pœnitet, punit ſeipſum. Ergo, Fratres, puniamus noſtra peccata, ſi quærimus miſericordiam Dei. Non poteſt Deus miſereri omnium operantium iniquitatem, quaſi blandiens peccatis, aut non eradicans peccata. Prorſus, aut punis, aut punit. Vis non puniat, puni tu. Nam & illud feciſti, quod impunitum eſſe non poſſit. Sed à te puniatur potiùs.* Subdit alia in eam ſententiam, demonſtrátque hominem quem culparum ſuarum & violati diuini iuris pœnitet, dici à Pſalte æquitatem facere: quia æquiſſimum eſt inæqualitatem inter Deum nóſque inductam, ſublatam & æquatam velle. Sicut è contra, iniquitatis eſt exquiſitiſſimis ſuppliciis coërcendæ, eam veluti lacunam, nolle expletam, & exæquatam, cùm poſſis, & facilè poſſis.

CAPVT V.

De Pietate.

HVius vocis polyonymiam, obſeruauit D. Auguſt. 10. ciuit. c. 1. Nam plerunque cum Religione confunditur. Quo ſenſu Triſmegiſtus apud Lactantium l. 5. c. 15. definit pietatem ἐπίγνωσιν, *Dei notionem*. Aliàs autem confunditur cum miſericordia & benignitate. Vnde factum eſſe ait Auguſtinus, vt ipſe quoque Deus, dicatur pius. Tandem vſurpatur etiam plerunque pietas, pro virtute erga parentes officioſa, qui eſt ſenſus, quo de ea nunc eſt agendum.

Ratio ordinis.

381. Et commodè ſanè poſt virtutem, qua Deo cultus debitus defertur, ſequitur virtus, quæ cultui parentum addicitur. Quem ipſum ordinem in Decalogi mandatis obſeruauit, & in hunc modum cōfirmauit Philo lib. de Decal. *Præceptum de honorandis parentibus, ſitum eſt in duarum tabularum confinio. Cùm enim in prima ſit vltimum, coniungit ambas, priori ſecundam applicans complexam ius quod nobis intercedit cum hominibus. Quod ideò factum arbitror, quia parentum natura, videtur mortalis & immortalis eſ-*

ſentia

ſenie conſinium. Mortalis propter cognationem cum hominibus & cæteris animantibus, & propter corpus corruptibile: immortalis verò, quia gignendo, refert Deum genitorem omnium. Vides optimam rationem ſecundæ huius pietatis. Parentibus enim, tanquam vitæ & educationis noſtræ principiis ſecundariis, ſpecialis cultus debetur. Et quia in conſanguineis, parentum ſanguis inuenitur; idcircò pietas aliquatenus quoque ad conſanguineos extenditur, tanquam reſperſos primario illo & fontali iure, quo parentibus obſtringimur.

Hac eadem ex cauſa, aliqui ad pietatem referunt debitum parentum erga liberos, & maritorum erga vxores, quòd liberi, parentes repræſentent, & eorum ſanguine coaluerint. Vxor autem ſit cooperaria, ad naturam à parentibus acceptam, ſanguinémque ipſorum, in poſteros transfundendum. Sed vix eſt, qui hac conſideratione & motiuo, feratur in liberorum & coniugis amorem: cùm potiùs filij, quod Philo ſcitè dixit lib. de ſacerdotum honore, amentur vt partes parentum ſeparabiles, imò (vt idemmet ſe corrigit,) inſeparabiles, ob ſanguinis identitatem, & deciduam ab eis ſubſtantiam. Vxor autem, reputatur vt vna caro. Quæ ſunt longè aliæ conſiderationes & motiua, quàm quibus pietas mouetur.

Itaque hoc loco, nihil dicam de huiuſmodi coniugis in coniugem, aut parentum erga liberos officiis, quæ eleganter Saluianus lib. 2. ad Eccleſ. vocat *iugum incarnatæ neceſſitudinis, & vincula charitatis:* ſed ea aliò amandans, ſiſtam in officiis liberorum erga parentes, & occaſione parentum erga conſanguineos. Præterea verò quia patria parentes fouet, & opportuna ac neceſſaria ad ortum noſtrum & educationem ſubminiſtrat: idcircò pietas ad patriam quoque extendi cenſetur. Propriè tamen & directè tendit in parentes tanquam in ſecundaria principia ortus noſtri, qui illis ſecundùm Deum referendus eſt acceptus, & cultus, ac ſubuentionis repenſione, recognoſcendus.

Pietatis obiectum materiale, cultus & ſubuentio parentum. Formale quodnam.

382. Ex his obiectum, & actus, ac habitus huius virtutis, perſpicua eſſe videntur. Nam obiectum *cui*, ſunt ipſi parentes. Obiectum verò *quod* & proximum, quoad materiale conſiſtit in actibus externis honoris & ſubuentionis, qui per volitiones internas, quæ ſunt actus eliciti huius virtutis, ſtudioſè exercentur. Vſque adeò vt moneat Hierocles ad 4. Pythagoræ carmen, filios nihil prætermittere debere, quantumuis graue & durum, vt parentibus, & cultui ac ſubuentioni eorum, fiat ſatis. *Neque laboribus*, inquit, *neque pecuniis, parcere debemus. Imò hæc omnia parentibus libentes ſubiicere, & ſubminiſtrare. Nihil enim relinquere decet ob noſtras neceſſitates, quod ad illorum curam & quietem pertineat. Tantòque id magis decorum, magiſque honeſtum fiet, quantò laborioſius fuerit, & ſeruile. Neque fas eſt impenſis parcere. Imò decens certè eſt, omnia ad illorum neceſſitatem & vſum ſuppeditare; ac gaudere, & lætari in laboribus & impenſis, quas illis erogamus. Nam qui hæc læte facit, legem virtutis ſeruat, & naturæ, charitatem reddit. Talis quidem eſſe debet, qui parentibus tribuendus eſt honor.*

Concinit his verbis Ariſtoteles 9. Ethic. cap. 2. *Parentibus alimenta præcipuè ſuppeditanda eſſe viderentur, vt potè cimo debeamus: cùmque illis qui in cauſa ſunt vt ſimus, honeſtius ſit, quàm nobis ipſis, in his opem ferre. Honor quoque parentibus, quemadmodum Diis, exhibendus eſt. Non omnis tamen parentibus. Neque enim idem patri & matri, neque is qui conuenit ſapienti aut duci. ſed paternus, & ſimili modo maternus.* Specialiter de ſubuentione S. Ambroſius in c. 18. Lucæ ad illud, *Honora patrem tuum*, & Simplicius, mox adducendus, ac Hierocles ad v. 4. Pythagoræ ſuprà citatum, & pulcherrimè, lib. *quomodò erga parentes agendum.* Hi igitur actus externi, interuentu actuum internorum & elicitorum profuſi, ſunt obiecta materialia proxima, pietatis in parentes.

Formale verò proximum huius virtutis obiectum, nihil aliud eſt, quàm debitum talium actuum eliciendorum erga parentes, eo quòd fuerint ortus noſtri, & educationis ſecundaria principia: penes quod motiuum, huius virtutis ſpecificatio, & ab aliis ſeiunctio deſumitur. Attigit egregiè hoc pietatis parentibus impendendæ motiuum, S. Cyrillus lib. 7. de adorat. tractans præceptum de cultu parentum. *Reuerentia*, inquit, *patri ac matri debetur, quorum opera, Deo annuente perducti eò ſumus, vt eſſemus, & omnino ſubſiſteremus: quippe cùm ſecundum ab opifice locum teneant. Diuinis enim iuſſis, & arte non ab alio tradita, ſed ſponte percepta, natura id quod gignitur, in ſeipſa ad vitam effingit, atque opificis gloriam imitatur. Nam vt Deus qua ratione effector eſt ac conditor, omnibus eſt initium & origo; ſic quiſque etiam parens ex ſe nato filio, ſtirps quædam eſt procreationis, & fons, vnde eo progreditur, vt ſit. Igitur illa patris & matris ſubminiſtratio, quam præbent ad omnium qui in terris ſunt, hominum procreationem, illius omnium opificis figuram refert: Atque ob eam cauſam, iis præſtantiorem quàm cæteris hominibus honorem deferri, lex iuſſit.* Eadem inferiùs iterat tractans illud Eccleſ. 7. *Recordare quòd per eos genitus es.* Similia paſſim reliqui Patres. Sed gratius fortaſſis acciderit vuas in deſerto, vt ille aiebat, inuenire: Huiuſmodi inquam doctrinam, ſuauiſſimam planè & iucundiſſimam, inter Ethnicorum teſqua carpere. Nonnullos adduco.

Officia pietatis, expreſſa & commendata ex variis Ethnicis.

383. Expreſſit luculenter pietatis motiuum propoſitum, & quæ parentibus ex eo deberi diximus officia, Simplic. in cap. 37. Enchir. Epicteti, additis aliis accommodatiſſimis, ad incendendum in filiorum pectoribus, amorem huius virtutis. *Si amicus noſter*, inquit, *ob prauam voluntatem, fit inimicus; ſoluit affectionem noſtram, nec iam ei debemus amicitiæ officia, qui amicus eſſe deſiſtit, & inimicus eſſe voluit. Verum ſi pater improba voluntate fuerit, patris affectionem non ſoluit voluntas. Ea enim naturalis eſt, & non voluntaria. Et talis affectio eſt erga patrē, non vtique erga bonum patrem. Etſi igitur malus fuerit pater, tamē officia, quæ patri debentur, ei præſtanda ſunt. Omnibus itaque modis eſt obſeruandus & curãdus, vt & vitæ noſtræ poſt Deum autor, & quòd eius cura & charitate muniti, huc vſque proceſſimus. Eſt & cura parentibus reddenda, vt quam ab illis mutuam acceperimus, gratis animis atque vberiore menſura: eorúmque mandata alacriter exequenda omnia, iis exceptis, quæ animi vitia prouocant. Hæc enim citra eorum offenſam, quantum fieri poteſt, recuſanda ſunt, vt quæ patri animorum diſpliceant. Cedendúmque illis eſt cæteris rebus omnibus, tam externis, quàm ipſo corpore. Nam ſi fortuitis dominis argento numerato, & corpora, & peculia ſeruorum parent, quantò magis parebunt eadem illis, qui naturales ortus noſtri parentes fuerunt? Quare & verbera patrum, æquioribus animis ferenda ſunt filiis, quàm ſeruis dominorum, multóque magis conuicium, aut contumelia. Itaque veteres Romanorum leges, tum excellentia naturæ conſiderata, tum*

laboribus quos filiorum cauſa parentes capiunt, expenſis; tum eo etiam conſilio, vt liberos omninò patriæ poteſtati ſubiicerent (fretæ ſcilicet naturali parentum erga liberos pietate,) & vendendi illos, ſi vellent poteſtatem dedere parentibus, & impunè occidendi. Id multa exempla declarant, quæ Valerius profert lib. 5. cap. 8. Illuſtre eſt, Manlij Torquati, in Decium Syllanum filium ſuum, repetundarum accuſarum, domi animaduertentis. Item Spurij Caſſij, qui filium Tribunatu functum, regni affectati conuictum, aduocatis cognatis & amicis, domi damnauit, cædíque ad necem iuſſit. Sed quando, & quorſum, imminuta aut arctata, hac in parte ſit patria poteſtas, dicendũ alibi. Pergit Simplicius, *His vero antiquiores leges, ita veneratæ ſunt parentes, vt Deos appellare eos, non dubitarint. Sed quamuis in hoc diuinam excellentiam reueriti, patres appellare Deos ſit deſitum: fratres tamen patrum, Græci adhuc, θείους quaſi diuinos, non vt Romani, patruos appellant: vt demonſtret, quàm rationem parentum aduerſus liberos eſſe exiſtiment. Sunt autem officia aduerſus parentes, tum quòd æqua ſunt, præſtanda potiſſimùm, vt ea ratione voluntatem noſtram, naturæ conſentaneam conſeruemus: tum diuinæ vindictæ ratio eſt habenda, quòd conſentaneum eſt fore, vt tales liberorum erga nos animos experiamur, quales nos aduerſus parentes noſtros præbuerimus.*

384. Illuſtriſſimè in eam ſententiam diſputat Hierocles libro, *quomodo erga parentes agendum ſit:* cuius particulam duntaxat apponam, qua plurima ab antiquioribus per Stobæum ſerm. 79. memoratis, complexus eſt. Ita habet. *Si quis parentes, ſecundos ac terreſtres quoſdam Deos dixerit, non errabit, cùm nobis propter vicinitatem, (ſi dicere fas eſt,) vel ipſis Diis honorabiliores ſint. Neceſſarium autem eſt exiſtimare, vnum erga ipſos gratitudinis modum eſſe perpetuam, & nunquam remittentem, beneficia ipſorum rependendi, animi promptitudinem. Quantumuis enim multa in eorum gratiam fecerimus; ſemper tamen inferiora erunt omnia, quàm eſſe deberent. Quinetiam propemodùm actiones noſtræ omnes, illorum videri poſſunt, vt qui nos etiam hæc agentes produxerint. Quemadmodùm enim, Phidiæ, aut aliorum artificum opera, ſi & ipſa rurſus alia quæpiam facerent, ea quoque non dubitaremus opera nominare artificum: Eodem modo actiones etiam noſtræ, parentum noſtrorum opera eſſe dicemus, per quos & nos nati ſumus. Vt igitur in promptu habeamus, quibus officiis erga parentes obſtringamur, ſummariam hanc ſententiam ſemper animo verſare oportet. Quòd parentes deorum nobis imagines ſint; & per Iouem, Dij lares ſeu domeſtici, beneficiorum autores, cognati, creditores, domini, & amici conſtantiſſimi. Sunt enim Deorum imagines certiſſimæ, & ſimilitudinem eorum nobis referunt meliùs, quàm vllius artis facultas exprimere poſſit: cùm tanquam dij domus patroni, & nobis familiares ſint. Beneficiorum item maximorum nobis autores ſunt, & maxima quæque præſtant. Non quidem ea ſolùm quæ habemus, ſed quicquid nobis exhibere & optare voluerint. Adhæc proximè cognati, & autores cognationis ad alios. Præterea creditores rerum pretioſiſſimarum, ex quibus ea ſolum repetunt, quorum ipſa redditio, iterum nobis beneficium eſt. Quod enim tantum eſſet filio lucrum, quantum pietas & gratitudo in parentes? Domini verò iure optimo ſunt. Nam cuius poſſeſſioni potiùs cederemus, quàm illorum per quos ſumus? Denique amici & auxiliarij perpetui ſpontaneique ſunt, quouis tempore, & caſu, ferentes opem. Sed quoniam inter omnia hactenus enumerata, præſtantiſſimum eſt parentis nomen, cuius gratia ipſos appellamus Deos, adiiciemus quod ad hanc ſententiam ſequitur: Nempe filios exiſtimare debere, ſe in domo patria, veluti in fano quodam, adituos & ſacerdotes ab ipſa natura creatos, & conſecratos eſſe, vt parentum cultui operam darent.*

Subdit de cura parentum & quoad corpus & quoad animum, quamplurima lectu & præſtitu digna, quæ apud eundem quoque ex parte leguntur ad v. 4. Pythagoræ, quibus lubens ſufficio inſignia monita Peryctiones Pythagoricæ lib. *de mulieris harmonia*, vt infirmior etiam ſexus, ſanctam hanc, & nunquam ſatis commendatam Philoſophiam, nos edoceat. *Mali*, inquit, *quicquam parentibus, nec dicto, neque facto exhibere oportet, ſed obedire cuiuſcunque conditionis fuerint. Item in quacunque corporis, animi, rerùmve externarum fortuna, in pace, bello, ſanitate, morbo, diuitiis, paupertate, gloria, infamia; ſiue priuatis, ſiue in magiſtratu conſtitutis parentibus, adeſſe ipſis oportet. Nec vnquam deſerendi ſunt, obediendúmque tantumnon etiam inſanis. Hæc enim ſapienter & rectè fieri à piis hominibus exiſtimantur. Contemptus autem parentum peccati genus eiuſmodi eſt, quod in viuis ſimul atque defunctis diuinitùs damnatur, ab omnibus odio habetur, & ſub terra in loco impiorum vnà cum reliquis improbis perpetuò punitur à Iuſtitia & infernalibus diis, qui his rebus inſpiciendis deſtinati ſunt. Honeſtiſſima enim eſt, imò diuina, parentum facies. Et aſpectus cultúſque eorum tanti fieri debet, quanti nec Solis ſit, nec omnium ſyderum, quæ gratiſſimas cœli choreas conſtituunt, aut ſi qua alia res, iſtis maior à quoquam æſtimatur. Deos equidem arbitror, ſi contemni parentes viderint, haud quaquam id eſſe toleraturos. Quamobrem & viuos & mortuos colere par eſt, nec vnquam eis contradicere. Verùm ſi quid ignorẽt, morbi aut animi deceptionis vitia, conſolari atque docere oportet, odiſſe nequaquam. Maius enim inter homines peccatum admitti nequit, quàm erga parentes impietas.* Sed de teterrimo hoc crimine mox plura.

385. Omninò grauitor in rem præſentem, Socrates apud Xenophontem lib. 2. de dictis eius & factis, *ante medium.* Iuuat partem vtiliſſimæ diſputationis attexere, quòd res ſit digniſſima, quæ ſuis momentis æſtimetur, (vt à Socrate hîc factum;) doceátque liberos, ſuſtinere ſi qua in re, parentes minùs placeant. *Quos*, inquit Socrates, *aut à quibus, putas, maioribus beneficiis affici, quàm liberos à parentibus, quibus primò vt ſint, & viuant, deinde vt tot bona videant, illorúmque participes fiant, quæcunque hominibus Dij præbent, illorum cauſa fuerunt? Quæ tam magna exiſtimatione digna, omnes arbitramur, vt priuationem illorum magis quàm alia fugiamus. Ciuitates quoque, pro maxima pœna, delictis in maximis, mortem ſanxerunt, tanquam maioris mali timore, non poſſint iniurias coërcere. Nam non putes velim, propter venereas res homines liberos procreare, cùm ad hunc feruorem libidinis ſoluendum, non parua, ſine labore muneréque vxorio, facultas, in viis paſſim domibúſque exiſtat.* (Cum ſcelere quidem ac crimine, quod alibi Socrati ne viſum, liquebit; ſed tamen exiſtit.) *Quapropter non modicum cogitamus, à quibus mulieribus, quàm optimi filij, nobis propagari poſſint: quibus cùm tales inueniamur conuenientes, prolem procreamus. Et vir quidem ipſam vxorem, ex qua ſuſcepturus eſt liberos, alit, futuris quoque liberis omnia præparat, quæcunque conductura eis ad vitam putet, & hæc quàm plurima poſſit. Mulier verò concipiens, tolerat hoc onus cum grauamine & periculis vitæ, alimento ſuo nutriens puerum, magno multóque cum labore, vſque ad partum perueniens. Poſtea etiam nutrit, atque pro eo procurat: à quo tamen nunquam antea beneficij quippiam acceperat, quique non modo ignorat qui ei benefacit, ſed neque declarare poteſt quibus indigeat. Mater verò per coniecturam quæ conducant, quæque grata ſint ei, conatur adimplere. Multóque tempore nutrit, die noctúque laboribus affecta, ignorans quam iſtorum omnium mercedem habebit. Et non ſufficit ſolùm nutrire, ſed cũ videntur filij poſſe diſcere quicquã, quæcunque ipſimet parẽtes ad vitam vtilia habent, docent. Quæ verò putant aliũ magis poſſe docere, pro his ad illũ liberos, vt doceantur, mittunt ſumptibus ſuis, omnibúſque*

modis procurant, vt quàm optimi liberi eis efficiantur. Itaque immenſa planè eſt ſylua officiorum ac beneficiorum quibus parentes liberos deuinciunt. Vnde Socrates patere putat, quàm arcta liberos neceſſitas vrgeat, omnia parentibus officia & obſequia impendendi, eorúmque defectus & moroſitatem tolerandi.

Idem Socrates apud Platonem 4. de leg. ita de hoc argumento diſſerit, vt conſtitutis Deorum honoribus, curandos diligenter ſtatuat *Parentum ſuperſtitum honores, quibus fas eſt prima & maxima debita omnium & antiquiſſima & anguſtiſſima debitorum perſoluere. Ita enim ſinguli apud ſe ſtatuere debent, omnia quæ penes ſe habent, eorum planè eſſe, à quibus & geniti ſint ipſi, & in hanc lucem educti, & à quibus educati: ac proinde arctiſſimo debito teneri, ad omnia obſequia illis pro viribus exhibēda. Primò quidem debere illis bona & facultates, quibus ad hanc vitam tuendam vſus eſt: ſecundò corporis bona: poſtremò ea quæ ad animum pertinent. Hæc videlicet omnia, ita ab illis perſoluenda, tanquam mutuò data, vt cum aliquo fœnore rependantur. Id eſt, vt pro antiquis illis parentum ſuorum curis & doloribus, quos ipſis iuuenibus mutuò impenderint, iiſdem parentibus ſuis in ſenectute reddant, atque reſtituant, tum videlicet, cùm illis maximè indigent. In vniuerſa autem vita, conſentaneum eſt, liberos cum omni reuerentia parentes ſuos affari & ſalutare, vt in ipſis verbis interna animi beneuolentia perſpiciatur. Leues enim & volatiles illos ſermones, quibus liberi parentes ſuos compellant, non tributo illis merito honore, grauiſſima pœnæ haud dubiè manent. Nam huiuſmodi ſceleribus inſpiciendis conſtituta eſt atque præfecta Nemeſis, diuinæ illius Iuſtitiæ nuntia. Quocirca iraſcentibus, & concitato etiam animo indulgentibus, ſiue verbis tantùm, ſiue reuera id faciant, parentibus, æquum eſt liberos cedere, & ita illis condonare, quaſi ſuo quodam iure pater, dum à filio ſe iniuria affici arbitratur, vehementer poſſit ſuccenſere. Mortuis verò parentibus, ea pulcherrima eſt ſepulturæ forma, quæ moderatiſſima eſt, vt neque conſuetam tumulorum magnitudinem excedat, neque ab iis deficiat, quos maiores noſtri ſuis parentibus poſuerunt. Annuas porrò vitâ defunctorum procurationes, quæ decent, & conſentaneæ ſunt, inſtaurare ius eſt, & prout maximè quadrat, reddere, perpetuáque memoriæ commemoratione parentes ſummoperè honorare; neque hoc erga manes officio, ſumptibus parcere, quantum & facultatum ratio, & moderationis leges patientur. Hæc igitur ſi ſinguli fecerimus, vitámque ita inſtituerimus, digna à Diis, & his qui nobis præſtantiores ſunt, præmia referemus, diuturnam vitam cum optima ſpe traducentes.* Non potuit de officiis liberorum in parentes, exactiùs ac pleniùs ſtatui, quàm hic à Socrate factum.

Succinunt Philoſophi reliqui. Quos inter Pempelus Pythagoricus lib. de parentibus, negat vllum eſſe ſanctius ſimulacrum, cui venerationem ac cultũ adhiberi ſumma cum Religione, par ſit: confirmátque, prudentibus omnibus pro magno quæſtu haberi, ſi parentes & aui, ad extremum vſque ſenium perueniant; Diis autem hominibuſque inuiſum cenſendum omnem illum, qui ſecus fecerit, nec parentes quã natura indicit, veneratione ac cultu, dignatus fuerit. Ex Ariſtotele, nonnulla iam protuli ſuperiùs, quæ eius hac in parte mentem, abundè teſtatam faciunt. Sed obſeruatione inſuper dignum eſt tam perſpecta hæc habuiſſe Ariſtotelem, vt quod Clem. Alexand. notauit 5. Strom. c. 1. increpatione dignum pronunciarit vel quærere, an parentes ſint honorandi.

Eadem pietatis officia, expreſſa & commendata, ex noſtris.

386. Ex noſtris, ſuppetunt in hanc rem quàm plurima. Sed non vacat iis referendis immorari. Videndus præter cæteros Bleſenſis epiſt. 47. Non poſſum tamen premere S. Ambroſium 5. Hexaëm. cap. 16. hominem, ad officia pietatis erga parentes, vrgentem, exemplo auis illius, quam idcircò piam à Romanis dictam ait, hoc eſt ciconiæ. Sic diſſerit de ciconia. *Depoſiti patris artus per longæuum ſenectutis, plumarum tegmine, alarúmque remigio nudatos, circunſtans ſoboles, pennis propriis fouet. Et quid dicam? Collatitio cibo paſcit, quando etiam ipſa reparat naturæ diſpendia, vt hinc atque inde ſubleuantes ſenem, fulcro alarum ſuarum, ad volandum exerceant, & in priſtinos vſus, deſueta iam reuocent pij patris membra. Quis noſtrûm leuare ægrum non faſtidiat patrem? Quis feſſum ſenem, ſuis humeris imponat, quod in ipſa hiſtoria vix credibile habetur? Quis, vt pius ſit, non hoc ſeruulis mandat obſequium? At vero auibus non eſt graue, quod pietatis eſt plenum. Non eſt oneroſum, quod ſoluitur naturæ debito. Non recuſant aues paſcere patrem, quod etiam præſcripta neceſſitate ſub terrore pœnarum, plerique homines recuſarunt. Aues non ſcripta, ſed nata lex ſtringit. Aues ad hoc munus nullo præcepto conueniunt, ſed gratiæ naturalis officio. Aues non erubeſcunt reuerendi ſenis membra portare. Eſt enim victoria pietatis. Quod eo vſque frequenti teſtificatione percrebuit, vt cõgruæ mercedem remunerationis inuenerit. Nam Romanorum vſu,* pia auis *vocatur. Et quod vix vni imperatori, conſulto ſenatus delatum dicitur, hoc iſtæ aues in commune meruerunt. Habent ergo aues iſtæ decreta patrum ad propriæ inſigne clementiæ. Pios enim filios, patrum priùs oportuit iudicio prædicari. Habent etiam vniuerſorum ſuffragia. Nam retributio beneficiorum, ἀντιπελάργωσις nominatur. πέλαργος enim, ciconia dicitur. Virtus ita ab his nomen accepit, cùm relatio gratiarum, ciconiæ vocabulo nuncupatur. Habemus auiariæ ſobolis, erga cultus patrios, pietatis exemplum.*

S. Paulinus carm. 13. quod eſt ad Cytherium, laudat in eandem ſententiam, pietatem pullorum aquilæ, ſic canens.

Vt pullus aquilæ, dicitur repaſcere,
Cura parentes mutua.
Quos vis ſenectæ, rurſus implumes facit,
Nidóque paſcendos refert,
Donec replumi veſtiantur corpore,
Penniſque floreſcant nouis.
Verſi viciſſim, more naturæ nouo,
Sunt filiis pulli, ſenes.
At cùm veterno defæcata, fecerit
Nouos iuuenta præpetes,
Deſueta longo remigia pennarum ſenio,
Natis magiſtris inchoant.
Miſſique pullis conuolant altoribus,
Leni per auras impetu.
Liquidum ſereno tractibus lentis iter
Secare ſublimi iuuat.
Placidéque ſudum ventilantes aërem
Alis pares immobili,
Dum ſe ſequuntur, & viciſſim præeunt,
Serto coronant circulo.

Idem ex Athenæo, ſcribit Aldrouandus lib. 1. ornithol. ſed impoſuit Aldrouando, error prioris interpretis Athenæi, qui eum locum infideliter expreſſit. Aptiùs Ioannem Tzetzem allegaſſet, qui ei aquilarum in parentes ſenes pietati, aſtipulatur.

Diuinum pro pietate ſuffragium.

387. Nunc addendum eſt diuinum ſuffragium, quod his verbis profert Seneca lib. 3. de Benef. cap. 37. *Siculi iuuenes, cùm Ætna, maiore vi peragitata, in vrbes, in agros, in magnam inſulæ partem, effudiſſet incendium, vexerunt parentes ſuos. Diſceſſiſſe creditum eſt*

ignes,

ignes, & vtrinque flamma recedente, limitem adapertum, per quem tranſcurrerent iuuenes digniſſimi, qui magna tutò auderent. Hoc ipſum argumentum diuinæ prouidentiæ, naturalem erga parentes pietatem commendantis, lego quoque apud Ariſtotelem lib. de mundo ad Alex, c.7.aliàs 6. & circunſtātiæ aliquæ adduntur,quibus res tota luculentiùs proditur. *Crateres Ætnæ, abrupta terra patefacti, conflagrationem emiſerunt inſtar torrentis per terram graſſabundam. Quo tempore, qui è mortalium genere, pietate erant imbuti,ij à Numine diuino,eximio honore ingentique affecti ſunt. Siquidem iuuenes, & robore valentes, cum parentes ſuos ætate iam confectos humeris ſuſtuliſſent,igneo flumine iam iam opprimendi, in eo erant ipſi, vt interirent: cùm ecce flumen ipſum ita ſe ſcidit, vt huc & illuc diuerſi fluctus digrederentur, iuuenéſque intactos cum ſenibus tranſmitterent.* Amphinomus & Anapus appellantur apud Claudianum epigrammate de hac eorum pietate. Sed hæc ſatis,ad ſtruendam naturalibus argumentis,ſeriam in parentes pietatem.

Vtrius parentis pietas magis vrgeat. Præfertur pater.

Vulgaris porrò quæſtio eſt,vtri plus prolé aſtringant iura pietatis,patríne an matri. Patrem præferri, eique priùs quàm matri ſubueniendum eſſe, contendit Libanius declamat. 44. ſiue in cæci Apologia. Faciunt verò pro matre vteri faſtidia, partus periculum,infantiæ educandę,ac in ætatem firmam promouendæ, labores. Quam rationem non ſatis infirmat, quod opponit Iouianus Pontanus lib. de obedien. cap.2. dicens,quòd mater filios decimum ferat menſem, & cum vitæ enitatur periculo; naturæ id eſſe conſulentis propagationi; non autem muliebris electionis, quod in beſtiis cerni ait. Hæc nego matrum iuribus officere.Nam quamuis natura, alias partes patri in ſobolis procreatione, alias matri attribuerit:Tamen ſicut pater, electione non naturâ impendit ſoboli procreationis beneficium; ita & mater.Cúmque hæc ſuum in ea procreationę officium, operoſius, & periculoſioris aleæ plenius experiatur; videtur proles ei arctiore debito pietatis aſtringi quàm patri, niſi aliud addatur. Præſertim cùm tanta ſint matris à prole onera, quæ attigit S.Hieronymus epiſt.47. *ſub initium.* & plenè apud eundem traduntur ab incerto Autore,tom.9. epiſtola de honorandis parentibus. At pulchrè etiam apud S.Ambroſium in cap.18.Lucæ,ad illud,*honora patrem tuum & matrem.*Ibi enim S.P.caſtigans filium quendam matri inofficioſum, ita loquitur. *Etſi paueris matrem,adhuc non reddidiſti dolores,non reddidiſti cruciatus, quos pro te paſſa eſt, non reddidiſti obſequia quibus te illa geſtauit, non reddiſti alimenta quæ tribuit tenero pietatis affectu, immulgens labris tuis vbera, non reddidiſti famem quam pro te illa tolerauit, ne quid quod tibi noxium eſſet, ederet, ne quid quod lacti noceret, hauriret. Tibi illa ieiunauit, tibi manducauit, tibi illa quem voluit cibum non accepit; tibi quem noluit cibum ſumpſit, tibi vigilauit,tibi fleuit.*

388. Quare vt ſalua ſit patri prærogatiua dignitatis hac quoque in parte, & liqueat ſobolem ſpectata generatione, arctiore debito obſeruantiæ patri obſtringi, non eſt attendenda operoſitas paterni beneficij: quaſi penes difficultatem illam creſcat momentum doni, & debitum obſeruantiæ. Sed quod D.Thomas 2.2. quæſt.26. art.10. rectè ſpectauit, attendenda eſt ratio principij generationis, quæ in patre eſt longè excellentior,cùm principiet per modum agentis. Et quamuis mater quoque, iuxta probabiliorem ſententiam, conferat principium actiuum generationis: Tamen efficacitas paterni ſeminis, eſt longè maior & ſimpliciter neceſſaria: ita vt quamuis poſſet ſoboles procreari, matre non niſi paſſiuè interueniente, & conferente materiam efformationi fœtus idoneam, vt Ariſtoteles cenſuit ſemper contingere: Tamen ſi paternum ſemen deficiat, nequaquam procreanda ſit proles ob ſeminis materni hebetudinem, & inefficacitatem præ paterno: quod proinde eſt generationis principium actiuum ſimpliciter neceſſarium, & fundamentum obſeruantiæ maioris eo titulo debitæ patri.

Quòd ſi mater vinculum illud coagulúmque animi atque amoris, quo parentes cum filiis natura conſociat, interſcindat aut diſſuat, ablegato à ſe partu,& ad nutrices amandato;vigor ille maternæ flagrantiæ non paruum reſtinguitur, vt Fauorinus Philoſophus apud Gellium lib. 12. cap.1. diſputat: viciſsimque in filio refrigeſcit ardor ille pietatis, qui nutricationis fomento extitiſſet. Id quod perilluſtri exemplo vnius è gente Gracchorum, ex Iunio Ruſtico, teſtatum facit Tiraquellus lib. de nobil. cap.20. num. 92. Cæterùm, quia quibuſvis incerto patre natis, mater tantùm certa eſt, monet Syneſius epiſt.3. ab his matri duplicem honorem deberi; cùm patre, cui dimidiam pietatem exhibeant, deſtituantur.

Pietas paterna, æquè auum ſpectat.

389. Duo præterea hoc loco, obſeruatione digna occurrunt. Alterum eſt,quamuis Seneca 3. de benef. cap.30. beneficium maiorum iam ignotorum, & vltra memoriam poſitorum, vt ataui, aliorúmque anteriorum, extenuare videatur: Tamen qua pietatis lege & arcta neceſſitate,patri quis obſtringitur, eadem auo quoque, & omnibus maioribus, deuinctum eſſe,vt rectè ſuprà ſtatui ex Pempelo Pythagoræo lib. de parentibus, confirmátque Sanches 4. in Decal. num.28. Et conſtat ex eo, quòd æquè pro omnibus militet ea ratio, quam inde duximus, quòd parentes ſint ortus filiorum ſecundaria principia atque radices. Audi in hanc ſententiam Platonem 11.de legibus. *Cuius pater & mater, vel horum parentes ſenio confecti, quaſi theſaurus domi iacent, is putet nunquam aliud ſibi tale ſimulacrum, magiſque efficax domi ſuæ affuturum, ſi rectè, vt decet, ab eo colitur. Exiſtimandum eſt, vt paulò antè diximus,nullum apud Deos magis honorandum ſimulacrum habere nos poſſe, quàm patres & auos ſenio confectos, matréſque ſimiliter, quibus honoratis Deus gaudet.* Vides eodem obſeruantiæ fundamento, auum & patrem, gaudere apud Platonem.

Contrarium de auo, affirmat Suares tract.7. de Relig. lib.5. cap.5. num.9. Sed nihil profert,quod difficultatem ingerat, vel rationem propoſitam labefactet. Tantùm enim vrget, quòd auus ſit duntaxat cauſa remotior quàm pater, nec per ſe contulerit eſſe nepoti, ideóque non aſtringatur naturali obligatione nepotem alendi, eive theſaurizandi, quod parentes probi debent, ita vt per accidens ſit ob indigentiam parentum, quòd filius ſubſidium patri debeat, cui, per ſe loquendo, honorem duntaxat ac reuerentiam deberet.

Verùm tametſi auus, eſt tantùm nepotis cauſa remota, & per filium, qui eſt cauſa nepotis immediata,(quo ſenſu auus dici poteſt nepotis cauſa,non per ſe;) eſt tamen verè cauſa mediata, quæ ſi non præceſſiſſet, nullus fuiſſet cauſæ proximæ influxus, ſaltem iuxta præſentem prouidentiam, & ſtatum rerum. Itaque nepoti quoque theſaurizare debet auus,ſi filius ad quem proximè id ſpectaret,vel nequeat, vel negligat theſaurizare. Ac proinde nepos,

pos, erga eum quoque, aſtringitur arcta illa lege pietatis, qua patri deuincitur. Eſto competat ſemper ius prælationis, (vt ſic dicam,) & proportione ſeruata auo præ atauo, & ita conſequenter, ob immediatiorem influxum, poſito quòd nepos, alterutri tantùm poſſet opitulari. Nam matri quoque, teneri filium lege pietatis, nemo inficias iuerit. Et tamen ſi filius patri tantùm, aut matri tantùm neceſſitate ſimili preſſis, opitulari queat, præferendum eſſe patrem, communiſſima eſt ſententia. Fundamentum igitur pietatis erga parentes, inde depromptum, quòd ſint ſecundaria generationis noſtræ principia, valet etiam circa maiores.

Iura pietatis, diuinis ſemper legibus cedant.

390. Quia tamen principio ſecundario, non tantùm quantùm primario debetur, & meritò inter duo ſubordinata, potius cenſetur quod altius eſt & ſuperius; idcircò ſecundo loco obſeruandum eſt, (contra Senecam 3. de benef. cap. 38. malè approbantem contrarium); ſiue parentes, ſiue alij ortus noſtri fontes ſecundarij, parentibus anteriores, aliquid Deo diſſonum iubeant: ita vt Deus, vel eius vicaria recta ratio, aliquid mandent; parentes autem contrarium edicant; non vrgeri filium obligatione pietatis, vt parentibus obtemperet cum Numinis contemptu. Quæ fuit inter Græcorum varias ſententias, quas Gellius lib. 2. cap. 7. refert, vera & ipſi Gellio probata ſententia. Varias item Philoſophorum in hoc puncto opiniones refert, & iſti ſubſcribit, Iouianus Pontanus l. 2. de obedient. cap. 7. & 8.

Luculenter in eandem ſententiam Simplicius, iam ſuprà adductus. Sed planè inſigniter, & plenè, Hierocles ad v. 4. Pythag. Particulam duntaxat exhibeo. *Maioribus bonis propoſitis, maiora minoribus præferri oportet, quando vtrunque ſeruare non licet. Vt honeſtum quidem eſt obedire Deo, honeſtum & parentibus. Si vtrorumque preceptū & ſuadela, ad hoc tendit, firmum erit, & lucro aſcribemus. Sed ſi ad aliud nos ducat diuina lex, ad aliud nos ferant præcepta parentum, in hac voluntatum diuerſitate, Deum præferri ſemper oportebit. In iis ſolùm parentibus non obtemperantes, in quibus ipſi diuinis legibus non obedierunt. Fieri enim non poteſt, vt qui virtutis normam ſeruare ſtudent, cum illis conueniant, qui à virtute aberrarunt. In cæteris verò omnibus maximè parentes colemus, vt eorum corpora curare promptè, & libenter pecunias ſuppeditare. Iuſtum enim & rectum eſt, vt ab illis commoditatem capiant, quos genuerunt & nutrierunt. Id verò quod ab illorum ſucceſſione non dependet, ab eorum dominatione liberum, lex relinquit: quæ verum patrem quærere iubet, illùmque amplecti, & vt ſimilis illi fias, maximam diligentiam habere.* Addit, ſi vel mors ad declinandam hanc in Deum perfidiam ſit ſubeunda, refugiendam non eſſe cladem corporis, quod ſolum à parentibus habemus, vt animus qui ex Deo ſolo eſt, diuinis legibus nō temeratis, purus perſtet, & Deo, cui ſoli eſt obnoxius, fidem ſeruet. Demum verò, ſic concludit. *Parentum igitur verus honor erit, quem intentio ad virtutem tradit.* Itaque vel Ethnico homine arbitro, nihil delinquūt, qui Deo ad aliquid impellente, renitentibus licèt parentibus, ſequuntur vocantem Deum, nec ſe per eos quibus cæteroqui omnem obedientiam debent, & reddere volunt, auerti vel retrahi ſinunt, ab itinere ſignato diuinitùs: ſaluis ſemper neceſſariæ pietatis iuribus. Infixum enim imis medullis habet illud Chriſti, ex S. Ambroſij expenſione ſerm. 15. in Pſal. 118. v. 1. *Qui amat patrem aut matrem pluſquàm me, non eſt me dignus: Non dixit indignos eſſe qui parentes ſuos diligunt; ſed eos indignos ait, qui plus parentes quàm Chriſtum diligunt. Si enim ideò deferimus parentibus, quia noſtræ generationis autores ſunt; quantò magis Chriſtum oportet amare, qui ipſorum eſt autor parentum? Iſti dederunt quod non poteſtatis eſt, ſed miniſterij ſui: Chriſtus donat ſalutem, qui parentum beneficia conſeruat.* Sed eam, per calcatos parentes, ad Chriſti labarum conuolationem, grauiſſimè confirmant plerique Patres, nominatimque idem Ambroſius ſub finem libri primi de Virginibus, Gregorius homil. 37. in Euangel.. Chryſoſt. hom. 84. in Ioan. Auguſtinus epiſt. 38. Hieronymus epiſt. ad Heliod. aliiſque compluribus locis, quæ latè refert Eſpencæus 4. de contin. cap. 6. Qui tamen pleraque Patrum illorum loca, partim aliò detorquet quàm quò apertiſſimè pertinent, partim tanquam minùs ciuilia, & minùs Chriſtiana incuſat, quòd iuxta ea, liberi, abſque bona, quorum maximè intereſt, parentum in primis pace & venia, ad aſceticum vitæ inſtitutum admitti poſſint. Qua in parte Sancti Patres meum patrocinium non flagitant, qui ſua autoritate ſatis ſuperque tuti ſunt. Rem verò illam, quòd altioris ferè ſit ſubſellij, in præſentia dimitto. Plenam eius diſcuſſionem legere licet apud Sanchem l. 4. in Decal. cap. 20. & quos ille allegat. Quamuis non deſit quoque Ethnicorum hac in parte praxis, conſentanea aſſertioni propoſitæ. Pleroſque enim legimus, ad vitam philoſophicam, reclamantibus licèt parentibus, nec aliud præter naturalem ſenſum & duram ſeiunctionem contrà obtendentibus, conuolaſſe; nullum vltrà cum eis negotium ſibi eſſe paſſos, vt apud Porphyrium 4. de abſtin. videre eſt.

Si ergo eius Patris cultus, qui verè primarius Pater omnium eſt, nihil obſit, indubitatum eſſe debet, ſecundùm eam omnibus anteponendam venerationem, deberi parentibus à prole, ex pietatis legibus, cultum exquiſitum. Nec cultum modò, ſed etiam ſubuentionem, cùm res fert, exigitque parentum indigentia, aut neceſſitas. Quod ſuprà tractando obiectum pietatis, ſufficienter expoſitum eſt.

Liberi ad parentum moroſitatem, mites ſunto.

391. Nunc tantùm munio partem infirmiorem, quæ plerunque, admoto, (vt ita dicam,) pietatis in parentes ariete, quati & labare ſolet, nempe concitationem liberorum ad iracundiam, & parentum neglectum, ex amariore aut aſperiore parentum affatu. Solent enim parentes, ſiue ob moroſitatem ex ætate; ſiue ob ſecuritatem ex poteſtate & iure in prolem; ſiue ex naturali prurigine, liberis, ex leuiſſimis ſæpè cauſis ſuccenſere, atque ſeueriùs increpare. Quæ ſtomachi ſæpè liberis mouendi cauſa. Iuuat eam conuellere, potenti Socratis diſputatione apud Xenophontem l. 2. de dictis & factis Socratis, vbi colloquium eius, cum immorigero matri filio, & quæ vltrò citróque prolata in ea cauſa, ei regiè deſcribuntur. Expenderat eo loco Socrates, beneficia parentum in prolem, vt inde debitum parentibus ſtudium & honorem colligeret. Adoleſcente autem cum quo agebat, excuſante matris duritiam, ſubiicit Socrates. *Vtrùm feræ immanitatem, putas difficiliorem ad ſufferendum eſſe, an matris? Ego quidem, inquit, matris puto, quæ talis ſit. Num igitur vnquam aut momordit, aut recalcitrauit tibi, quemadmodum multi à feris affecti ſunt? Non ita. Sed ea dicit, inquit, mehercle, quæ nullus vnquam audire velit. Tu autem, ait, Socrates, quot ei ſollicitudines, tum dicto, tum facto, à prima ætate, die, noctúque attuliſti? aut quanta moleſtia affeciſti ægrotationibus vexatus? Nihil tamen, ait, vnquam aut feci, aut dixi, cuius illam puderet. Quid verò,*

verò, inquit, difficilius tibi putas eſſe, quæcunque illa dicit, audire, an ea quæ hiſtriones in tragœdiis, alter alteri contumelioſiſſimè dicunt? Sed tamen, (vt arbitror,) quoniam non putant, nec illum qui redarguit, propterea redarguere vt damnum inferat: nec illum qui minatur, propterea minari, vt mali quicquam faciat, æquo animo ferunt. Tu autem cùm haud ignores, quòd quicquid mater dicit, non modo non vt maleuola tibi dicit, ſed volens tot tibi bona fore, quot nulli alij, ægrè feres? An opinaris, maleuolam tibi matrem eſſe? Minimè, inquit, hoc opinor. Anne, Socrates ait, iſtam, cùm beneuola tibi ſit, & quàm maximè poteſt, procuret, vt ſanus ſis, nulloque priueris neceſſario, & ad hæc tibi multa bona fieri Deos oret, & vota reddat, difficilem eſſe ais? Ego quidem arbitror; ſi talem non poſſis ſufferre matrem, nec bonam te poſſe ſufferre. Dic autem mihi, inquit, vtrùm alium quenquam putas oportere colere? an arbitraris te nulli hominum oportere vnquam placere, neque ſequi, neque parere. Hoc cùm illicò reſpuiſſet adoleſcens, & vicini quoque ac comitis gratiam captandam conceſſiſſet, vt eſſent in aduerſis præſidio, ac ſubſidio, reponit Socrates: *Si itaque iſtorum omnium amicitiam magni exiſtimādam eſſe putas, nónne matrem etiam, quæ plus te omnibus iſtis amat, putas oportere colere? An ignoras quòd ciuitas quoque aliam quidem minimè curat ingratitudinem, nec in iudicium compellit, ſed deſpicit, ſi quis beneficiis acceptis non reddat gratias? Si quis verò parentes non obſeruet, hunc in iudiciū compellat ac reprobet, magiſtratibúſque omnibus indignum obſeruet, tanquam ab illo non poſſint, neque ſacrificia piè ſacrificari, nec aliud quicquam benè aut iuſtè agi? Nec ſolùm hoc, ſed etiam ſi quis parentum defunctorum ſepulcra non ornet, hoc etiam ciuitas inueſtigat in electionibus magiſtratuum. Tu itaque, fili, ſi compos es mentis, & Deos, vt tibi ignoſcant, exorabis, ſi quid matrem neglexiſti, ne ingratum te eſſe exiſtiment, nec benefacere velint. Ab hominibus quoque cauebis, ne ſentientes quòd contemnas parentes, pro nihilo te habeant, & priuatus amicis omnibus effectus fueris. Si enim te arbitrabuntur erga parentes ingratum eſſe, nullus putabit te pro ſuſceptis beneficiis fore in referenda gratia memorem.*

Iuuat Ethnici Philoſophi diſputationem, roborare oratione S. Chryſoſtomi ſerm. 4. addititio in Geneſ. ad calcem tomi 2. Græcol. vbi egregiè obſeruat, principatum parentum in prolem, atque adeò principatui illi reſpondentem prolis ſubiectionem, eſſe naturalem: quandoquidem proles eſt parētum opificium. Nihil autem naturæ congruentius eſt, quàm vt opus opifici ſubiaceat, & in eius commodum ac vſum cedat. Itaque ſicut ab his qui ſunt ſub poteſtate conſtituti, multa plerunque & dura & aſpera patienter ſunt toleranda; ſiue quia rationes publicæ, & commune bonum (cui priuatum cedere par eſt,) ita ferunt; ſiue quia vt aliquid admiſceretur præter ius faſque, eminentia tamen dignitatis patientem perpeſſionem indicit: Ita in naturali hac ſubiectione, curandum omninò eſt, vt parentum moroſitas aut aſperitas, nihil in prole de officiis debitis, & conſentanea pietate detrahat, ob cauſas proportionales iis, quibus erga terrenarum dignitatum apices, ſimilis moderatio ſeruatur.

CAPVT VI.

De liberorum in parentes impietate.

392. EX præmiſſis liquere poteſt, quanta ſit grauitas impietatis, qua cultus parentum, & ſubuentio eis debita omittitur à liberis, vel actu poſitiuo contrariè deficiente, impetitur. Ad hoc enim duntaxat pietatis extremum, arctanda eſt diſputatio: quia vt quis in hac parte delinquat per exceſſum; infrequentius eſt quàm vt peculiarem expenſionem depoſcat. Præterquam quòd eum exceſſum propè vniuerſum, ſufficienter depuliſſe videmur, cùm oſtendimus, non eſſe parentibus, læſo iure diuino obtemperandum; qui ferè eſt modus quo delinqui per exceſſum hac in re ſolet.

Impij in parentes, eoſdem experturi liberos, & quàm ipſi impij.

Illud autem ante omnia præmonendum hac in re videtur, quod viri ſapientiſſimi aduerterunt. Nempè qui erga parentes hac in parte delinquunt, tales poſtea erga ſe liberos ſuos meritò experiri. Quod Thales apud Laërtium lib. 1. auguratus refertur. Et pulcherrimè confirmatur antiquo exemplo, quod adducit Ariſtoteles 7. Ethic. cap. 6. eius nimirum *qui ſe excuſabat quòd patrem verberaſſet. Nam hic, inquit, ſuum, & ille item ſuum verberauit. Et commonſtrans infantem, hic etiam, inquit, vbi vir euaſerit, me ipſum verberabit. Gentile enim nobis hoc eſt. Ille quoque qui trahebatur à filio, vbi ad ianuam deuentum eſt, deſiſtere iubebat: nam ſe quoque, eò vſque tantùm, patrem ſuum traxiſſe.* Indéque etiam argumentum ducitur in epiſtola de honorandis parentibus, quæ habetur tom. 9. Hieronymi, falsò aliquando ei inſcripta, vbi præſertim matris in prolem merita exaggerantur.

Non poſſum fortiùs premere impietatis huius atrocitatem, quàm factum eſt à Philone lib. de Decal. vbi præfatus, improbos ferarum ingenium induere; ſubdit, inter eas humana ſpecie feras, *primas ferent, qui parentes ſuos negligunt: vtriuſque partis hoſtes, tum eius, quæ Deo, tum eius, quæ ſe hominibus approbare vult. Sciant igitur ſe damnatos pro duobus tribunalibus, quæ ſola ſunt naturalia: impietatis apud diuinum, quòd ſecundos poſt Deum autores vitæ ſuæ non tractant ex officio; inhumanitatis verò apud humanum. Cui enim benefacient, qui proximos & optimè de ſe meritos vilipendunt, quibus nulla poteſt referri gratia, non inferior acceptis beneficiis? Quomodò enim natus, genitorem ſuum poterit viciſſim gignere? Quam eximiam prærogatiuam, natura dedit parentibus, nunquam compenſandam à liberis. Proinde indigniſſimum fuerit, ſi qui ne omnibus quidem officiis poſſunt gratitudini ſatisfacere, grauentur præſtare vel minima.*

Hactenus Hebræi Platonis ratiocinatio in tertia perſona. Subitò autē veluti ſacro aliquo æſtu abreptus, potentiſſimam in eos intorquet allocutionem, verbis illis. *Eos ſic libet alloqui. Feræ debent cicurari ab hominibus. Et licet nōnunquam videre māſuefactos leones, vrſos, pardos, blandientes non ſolùm cibum præbentibus, ſed aliis etiam: opinor, quia vident eos illis ſimiles. Decet enim deteriorem, ſectatorem eſſe potioris, in ſpem profectus futuri. Nunc cogor contrarium dicere. Vos cùm homines ſitis, ne quaſdam quidem feras imitamini. Illa pro accepto beneficio, norunt gratiam reponere. Canes domos cuſtodiunt, & cadunt pugnando pro dominis, circumuentis aliquo repentino periculo. Alij gregibus ſeruandis adhibiti, vſque ad mortem decertant pro ſalute pecorum, ne damnum accipiant pecuarij. Et non fatebimur probrum eſſe longè turpiſſimum, hominem gratiis natum, gratitudine ſuperari à cane audaci aſperaque beſtia? Quòd ſi à terreſtribus virtutem hanc non diſcimus, eamus ad volucres, prepetibus pennis, vltrò citróque volitantes per aërem. Diſcamus ab his ſaltem quid nos deceat. Ciconiæ ſenes, impotes volandi, nido ſe continent. Ex his prognata, terrâ marique volitant, & cibos parentibus afferunt. Sic illæ, vt earum ætate dignum eſt, quiete fruuntur & copia: iuniores verò, laborem comportandi ſolantur pietate, ac ſpe recipiendæ in ſenectute gratiæ: debitum perſoluentes interim, quod tempus poſtulat. Et eadem opera, natos implumes, effœtóſque parentes educant:*

eant: naturæ inſtinctu, & pullis, & decrepitis, alacriter præſtando mutuum officium. (Pulcherrimè hanc Ciconiarum in parentes pietatem, ex Philone de more expreſſit S. Ambroſius, adductus capite ſuperiore, num. 386. & infrà eandem exprimam ex Caſſiodoro num. 394.) *Et poſtea non obuoluent faciem præ pudore, homines, parentum contemptores, damnabúntque ſuam incuriam, in re quæ vel ſola erat curanda, vel ante alias, præſertim cùm non tam conferatur, quàm referatur beneficium? filiorum enim nihil eſt proprium, quod non parentibus debeant, à quibus vel acceperunt, vel in acquirendo adiuti ſunt. Habéntne igitur pietatem, ac ſanctitatem, principales virtutes in anima, an eiecerunt eas è pectore? Deo enim ſubminiſtrant parentes in gignendis liberis. Cæterùm qui miniſtrum ſpernit, ſpernit & principem. Et ſunt qui audaciùs exaggerantes nomen parentum, aiunt patrem matrémque Deos conſpicuos, illius ingeniti imitatores fingendis animantibus, hoc vno differre, quòd Deus ſit mundi genitor: hi verò filiorum tantummodò: nec fieri poſſe, vt pius ſit erga illum inuiſibilem, qui erga hos conſpicuos eſt impius.*

Indigni prole, digni furiis, & morte peſſima.

393. Indignos verò eſſe qui parentibus ingrati fuerint, quibus proles obtingat; digniſſimos autem, qui furiis ac intemperiis agitentur, ipſi Ethnici cenſuerunt: ac ſi Lucretium audimus, id expreſſerunt, addicentes matri Deûm, Gallos exſectos, ac furentes. Ipſum Lucretium audi lib. 1.

Idæam vocitant matrem: Phrygiáſque catervas
Dant comites, quia primùm ex illis finibus, edunt
Per terrarum orbem, fruges cœpiſſe creari.
Gallos attribuunt, quia numen qui violarint
Matris, & ingrati genitoribus inuenti ſint,
Significare volunt, indignos eſſe putandos,
Viuam progeniem, qui in oras luminis edant.
Tympana tenta tonant palmis, & cymbala circum
Concaua, rauciſonóque minantur cornua cantu,
Et Phrygio ſtimulat numero, caua tibia mentis,
Teláque præportant violenti ſigna furoris:
Ingratos animos, atque impia pectora vulgi,
Conterrere metu. quæ poſſint, numine Diuæ.

Eam mentis emotionem, clades corporis ex diuino præſcripto, excipit meritiſſimò. In quam rem S. Chryſoſt. ſerm. 4. addititio in Geneſ. ad calcem tom. 2. Græcolatini, egregiè omninò diſputat, hoc filiorum parentibus inobſequentium, & in eis honorandis parcorum, vel ingratorum, ſcelus, amplificans his præter cætera. *Multùm parentes à liberis honorari vult Deus, & qui hoc fecerit, magnis bonis remuneratur ac donis. Eos verò qui legem tranſgreſſi fuerint, magnis & grauibus malis punit.* Qui maledixerit, *inquit*, patri vel matri, morte moriatur. *Eis verò, qui honorant illos, ſic ait:* Honora patrem tuum & matrem tuam, vt benè ſit tibi, & eris longæuus ſuper terram. *Quod maximum eſſe bonum cenſetur, beatam ſcilicet ſenectutem, & vitæ prolixitatem, hoc propoſuit præmiũ iis, qui ipſos honorarint: Et quod ſummum eſſe malum videtur, mortem immaturam, pœnam propoſuit iis, qui contumelioſi in eos fuerint. Atque ita, horum quidem beneuolentiam ſibi honoris pollicitatione conciliat, illos verò etiam inuitos, pœnæ formidine à contumelia reuocat. Non enim ſimpliciter mori parricidam iubet, neque abreptum à iudicio per forum à lictoribus educi, neque extra ciuitatem capite truncari: ſed in mediam ciuitatem deducit ipſum pater, & abſque alia quauis probatione fides illi adhibetur. Ac meritò quidem. Nam qui pecunias & corpora, & aliud quiduis pro filio libenter impenderet, nunquam eius fieret accuſator, niſi ſumma ab illo iniuria eſſet affectus. Deducit igitur illum in medium ciuitatis: deinde populo aduocato, accuſationem pronunciat: qui verò audiunt, ab vnoquoque omnes, abrepto lapide parricidam illum percutiunt. Non enim ſpectatores tantùm ſupplicij, ſed etiam autores & adminiſtros, eos eſſe vult legiſlator: vt cùm dexteram ſuam quiſque conſpexerit, qua lapidem & ipſe in parricidæ caput proiecit, hac ſufficienti admonitione inſtructus, ad meliorem frugem reuocetur. Neque verò id ſolum, ſed & aliud nobis innuit legiſlator: Eum nimirum, qui contumelia parentes affecerit, non illos tantùm, ſed etiam omnes homines læſiſſe. Propterea cunctos ad ſupplicij conſortium vocat, quaſi contumelia fuerint affecti omnes. Ac populum ſimul & totam conuocat ciuitatem, vt eos doceat, quibus nihil eſt commune cum illis; qui affecti ſunt iniuria, in illos indignatione commoueri, qui contumelioſi fuerint in parentes, tanquam in communem naturam cadente iniuria. Vtque talem hominem, quaſi peſtem quandam communémque morbum, non ex vrbe ſolùm, ſed ex ipſa quoque vita eiiciant. Hoſtis enim eſt vir eiuſmodi; & omnium communis inimicus, Dei, naturæ, legum, & omnium noſtrûm vitæ communis. Idcircò ſimul omnes aggredi cædem iubet, vt expiationem quandam perficiat ciuitatis.*

Vertex impietatis in parentes.

394. Ad ipſum verò totius impietatis verticem progreſſos, fateri neceſſe eſt eos, qui non modò neglectu illo parentum ſe impiant, qui in omiſſione debitorum officiorum conſiſtit, ſed etiam per poſitiuam impietatem, & directè intentam inhonorationem, præſertímque læſionem in vita, aut corpore, malam vicem rependunt iis, quibus omnia debent. Perbellè huc cadit grauis Theodorici Regis in quendam Romulum, qui patri manus inieciſſe dicebatur, exclamatio apud Caſſiod. lib. 2. epiſt. 14. *Quis poſſit accuſare iam reliqua, ſi pietatis nomina probantur eſſe crudelia?* Et mox. *Vbi eſt illa naturæ vis, quæ amplexu copulæ, deſtinatur ad poſteros? Ferarum catuli, ſequuntur parentes. A ceſpite ſuo, virgulta non diſcrepant; Propago vitis propriæ ſeruit origini; & diſcrepat homo à ſuo fuſus initio? Quid dicamus illa beneficia, quæ vel extraneam poſſunt obligare perſonam? Nutriuntur à paruulis; ipſis laboratur, & cùm ſibi vnuſquiſque credat abundare quod poſſidet, cùm à patribus adhuc quæritur, pro altera potiùs ætate peccatur. Proh dolor! Non merebimus eorum affectum, pro quibus ſubire non recuſamus exitium? Maria ipſa, ſæuis tempeſtatibus excitata, genitoris curà non refugit, vt peregrinis mercibus acquirat, quod propriæ ſoboli derelinquat. Aues ipſæ, quarum vita ſemper in eſcis eſt, naturam ſuam extranea ſorde non maculant. Ciconia redeuntis anni iugiter nuntiatrix, eiiciens triſtitiam hyemis, lætitiam verni temporis introducens, magnum pietatis tradit exemplum. Nam cùm parentes, eorum pennas ſenio coquente laxauerint, nec ad proprios cibos quærendos idonei potuerint inueniri, plumis ſuis genitorum membra frigida refouentes, eſcis corpora laſſa reficiunt, & donec in priſtinum vigorem ales grandæua redierit, pia viciſſitudine iuuenes reddunt, quod à parentibus paruuli ſuſceperunt.* Subdit de perdicũ ſuppoſititiis fœtibus, curam queruloſi clamoris parentum intelligentibus; (vt ſcitè item in hanc rem ait Euſebius Gallica. hom. 11. de Paſch.) Tum concludit Caſſiod. *Quid ergo homines facere debebunt, quando & hanc pietatem auibus ineſſe cognoſcunt?* Subiicit delegationem inquiſitionis, in nefarium illum patris violatorem, quam obſignat verbis illis. *Genus pietatis eſt, in illos diſtringere, qui contra naturæ ordinem, ſceleratis ſe docentur actionibus miſcuiſſe.*

Omitto multa quæ in hanc rem peti poſſunt ex Tullio orat. pro Roſcio Amer. parricidij reo; contentus attigiſſe, ſolam ſupplicij tanto crimini lege Pompeia ſtatuti, acerbitatem. Quam legem fuiſſe conſtitutam, propè queritur Seneca lib. 1. de Clem.

cap.

verò, inquit, difficilius tibi putas eſſe, quæcunque illa dicit, audire, an ea quæ hiſtriones in tragœdiis, alter alteri contumelioſiſſimè dicunt? Sed tamen, (vt arbitror,) quoniam non putant, nec illum qui redarguit, propterea redarguere vt damnum inferat: nec illum qui minatur, propterea minari, vt mali quicquam faciat, æquo animo ferunt. Tu autem cùm haud ignores, quòd quicquid mater dicit, non modo non vt maleuola tibi dicit, ſed volens tot tibi bona fore, quot nulli alij, ægrè feres? An opinaris, maleuolam tibi matrem eſſe? Minimè, inquit, hoc opinor. Anne, Socrates ait, iſtam, cùm beneuola tibi ſit, & quàm maximè poteſt, procuret, vt ſanus ſis, nulloque priueris neceſſario, & ad hæc tibi multa bona fieri Deos oret, & vota reddat, difficilem eſſe ais? Ego quidem arbitror; ſi talem non poſsis ſufferre matrem, nec bonam te poſſe ſufferre. Dic autem mihi, inquit, vtrùm alium quenquam putas oportere colere? an arbitraris te nulli hominum oportere vnquam placere, neque ſequi, neque parere. Hoc cùm illicò reſpuiſſet adoleſcens, & vicini quoque ac comitis gratiam captandam conceſſiſſet, vt eſſent in aduerſis præſidio, ac ſubſidio, reponit Socrates: *Si itaque iſtorum omnium amicitiam magni exiſtimādam eſſe putas, nónne matrem etiam, quæ plus te omnibus iſtis amat, putas oportere colere? An ignoras quòd ciuitas quoque aliam quidem minimè curat ingratitudinem, nec in iudicium compellit, ſed deſpicit, ſi quis beneficiis acceptis non reddat gratias? Si quis verò parentes non obſeruet, hunc in iudiciū compellat ac reprobet, magiſtratibúſque omnibus indignum obſeruet, tanquam ab illo non poſſint, neque ſacrificia piè ſacrificari, nec aliud quicquam benè aut iuſtè agi? Nec ſolùm hoc, ſed etiam ſi quis parentum defunctorum ſepulcra non ornet, hoc etiam ciuitas inueſtigat in electionibus magiſtratuum. Tu itaque, fili, ſi compos es mentis, & Deos, vt tibi ignoſcant, exorabis, ſi quid matrem neglexiſti, ne ingratum te eſſe exiſtiment, nec benefacere velint. Ab hominibus quoque cauebis, ne ſentientes quòd contemnas parentes, pro nihilo te habeant, & priuatus amicis omnibus effectus fueris. Si enim te arbitrabuntur erga parentes ingratum eſſe, nullus putabit te pro ſuſceptis beneficiis fore in referenda gratia memorem.*

Iuuat Ethnici Philoſophi diſputationem, roborare oratione S. Chryſoſtomi ſerm. 4. addititio in Geneſ. ad calcem tomi 2. Græcol. vbi egregiè obſeruat, principatum parentum in prolem, atque adeò principatui illi reſpondentem prolis ſubiectionem, eſſe naturalem: quandoquidem proles eſt parētum opificium. Nihil autem naturæ congruentius eſt, quàm vt opus opifici ſubiaceat, & in eius commodum ac vſum cedat. Itaque ſicut ab his qui ſunt ſub poteſtate conſtituti, multa plerunque & dura & aſpera patienter ſunt toleranda; ſiue quia rationes publicæ, & commune bonum (cui priuatum cedere par eſt,) ita ferunt; ſiue quia vt aliquid admiſceretur præter ius faſque, eminentia tamen dignitatis patientem perpeſſionem indicit: Ita in naturali hac ſubiectione, curandum omninò eſt, vt parentum moroſitas aut aſperitas, nihil in prole de officiis debitis, & conſentanea pietate detrahat, ob cauſas proportionales iis, quibus erga terrenarum dignitatum apices, ſimilis moderatio ſeruatur.

CAPVT VI.

De liberorum in parentes impietate.

592. EX præmiſſis liquere poteſt, quanta ſit grauitas impietatis, qua cultus parentum, & ſubuentio eis debita omittitur à liberis, vel actu poſitiuo contrariè deficiente, impetitur. Ad hoc enim duntaxat pietatis extremum, arctanda eſt diſputatio: quia vt quis in hac parte delinquat per exceſſum; infrequentius eſt quàm vt peculiarem expenſionem depoſcat. Præterquam quòd eum exceſſum propè vniuerſum, ſufficienter depuliſſe videmur, cùm oſtendimus, non eſſe parentibus, læſo iure diuino obtemperandum; qui ferè eſt modus quo delinqui per exceſſum hac in re ſolet.

Impij in parentes, eoſdem experturi liberos, & quàm ipſi impij.

Illud autem ante omnia præmonendum hac in re videtur, quod viri ſapientiſſimi aduerterunt. Nempè qui erga parentes hac in parte delinquunt, tales poſtea erga ſe liberos ſuos meritò experiri. Quod Thales apud Laërtium lib. 1. auguratus refertur. Et pulcherrimè confirmatur antiquo exemplo, quod adducit Ariſtoteles 7. Ethic. cap. 6. eius nimirum *qui ſe excuſabat quòd patrem verberaſſet. Nam hic, inquit, ſuum, & ille item ſuum verberauit. Et commonſtrans infantem, hic etiam, inquit, vbi vir euaſerit, me ipſum verberabit. Gentile enim nobis hoc eſt. Ille quoque qui trahebatur à filio, vbi ad ianuam deuentum eſt, deſiſtere iubebat: nam ſe quoque, eò vſque tantùm, patrem ſuum traxiſſe.* Indéque etiam argumentum ducitur in epiſtola de honorandis parentibus, quæ habetur tom. 9. Hieronymi, falsò aliquando ei inſcripta, vbi præſertim matris in prolem merita exaggerantur.

Non poſſum fortiùs premere impietatis huius atrocitatem, quàm factum eſt à Philone lib. de Decal. vbi præfatus, improbos ferarum ingenium induere; ſubdit, inter eas humana ſpecie feras, *primas ferent, qui parentes ſuos negligunt: vtriuſque partis hoſtes, tum eius, quæ Deo, tum eius, quæ ſe hominibus approbare vult. Sciant igitur ſe damnatos pro duobus tribunalibus, quæ ſola ſunt naturalia: impietatis apud diuinum, quòd ſecundos poſt Deum autores vitæ ſuæ non tractant ex officio; inhumanitatis verò apud humanum. Cui enim benefacient, qui proximos & optimè de ſe meritos vilipendunt, quibus nulla poteſt referri gratia, non inferior acceptis beneficiis? Quomodò enim natus, genitorem ſuum poterit viciſſim gignere? Quam eximiam prærogatiuam, natura dedit parentibus, nunquam compenſandam à liberis. Proinde indigniſsimum fuerit, ſi qui ne omnibus quidem officiis poſſunt gratitudini ſatisfacere, grauentur præſtare vel minima.*

Hactenus Hebræi Platonis ratiocinatio in tertia perſona. Subitò autē veluti ſacro aliquo æſtu abreptus, potentiſſimam in eos intorquet allocutionem, verbis illis. *Eos ſic libet alloqui. Feræ debent cicurari ab hominibus. Et licet nōnunquam videre māſuefactos leones, vrſos, pardos, blandientes non ſolùm cibum præbentibus, ſed aliis etiam: opinor, quia vident eos illis ſimiles. Decet enim deteriorem, ſectatorem eſſe potioris, in ſpem profectus futuri. Nunc cogor contrarium dicere. Vos cùm homines ſitis, ne quaſdam quidem feras imitamini. Illæ pro accepto beneficio, norunt gratiam reponere. Canes domos cuſtodiunt, & cadunt pugnando pro dominis, circumuentis aliquo repentino periculo. Alij gregibus ſeruandis adhibiti, vſque ad mortem decertant pro ſalute pecorum, ne damnum accipiant pecuarij. Et non fatebimur probrum eſſe longè turpiſsimum, hominem gratiis natum, gratitudine ſuperari à cane audaci aſperaque beſtia? Quòd ſi à terreſtribus virtutem hanc non diſcimus, eamus ad volucres, præpetibus pennis, vltrò citróque volitantes per aërem. Diſcamus ab his ſaltem quid nos deceat. Ciconiæ ſenes, impotes volandi, nido ſe continent. Ex his prognatæ, terrà marique volitant, & cibos parentibus afferunt. Sic illæ, vt earum ætate dignum eſt, quiete fruuntur & copia: iuniores verò, laborem comportandi ſolantur pietate, ac ſpe recipiendæ in ſenectute gratiæ: debitum perſoluentes interim, quod tempus poſtulat. Et eadem opera, natos implumes, effœtóſque parentes edu-*

cant:

tant: naturæ inſtinctu, & pullis, & decrepitis, alacriter præſtando mutuum officium. (Pulcherrimè hanc Ciconiarum in parentes pietatem, ex Philone de more expreſſit S. Ambroſius, adductus capite ſuperiore, num. 386. & infrà eandem exprimam ex Caſſiodoro num. 394.) *Et poſtea non obuoluunt faciem præ pudore, homines, parentum contemptores, damnabuntque ſuam incuriam, in re quæ vel ſola erat curanda, vel ante alias, præſertim cùm non tam conferatur, quàm referatur beneficium? filiorum enim nihil eſt proprium, quod non parentibus debeant, à quibus vel acceperunt, vel in acquirendo adiuti ſunt. Habéntne igitur pietatem, ac ſanctitatem, principales virtutes in anima, an eiecerunt eas è pectore? Deo enim ſubminiſtrant parentes in gignendis liberis. Cæterùm qui miniſtrum ſpernit, ſpernit & principem. Et ſunt qui audaciùs exaggerantes nomen parentum, aiunt patrem matrémque Deos conſpicuos, illius ingeniti imitatores fingendis animantibus, hoc vno differre, quòd Deus ſit mundi genitor: hi verò filiorum tantummodò: nec fieri poſſe, vt pius ſit erga illum inuiſibilem, qui erga hos conſpicuos eſt impius.*

Indigni prole, digni furiis, & morte peſſima.

393. Indignos verò eſſe qui parentibus ingrati fuerint, quibus proles obtingat; digniſſimos autem, qui furiis ac intemperiis agitentur, ipſi Ethnici cenſuerunt: ac ſi Lucretium audimus, id expreſſerunt, addicentes matri Deûm, Gallos exſectos, ac furentes. Ipſum Lucretium audi lib. 1.

Idæam vocitant matrem: Phrygiáſque cateruas
Dant comites, quia primùm ex illis finibus edunt
Per terrarum orbem, fruges cœpiſſe creari.
Gallos attribuunt, quia numen qui violarint
Matris, & ingrati genitoribus inuenti ſint,
Significare volunt, indignos eſſe putandos,
Viuam progeniem, qui in oras luminis edant.
Tympana tenta tonant palmis, & cymbala circum
Concaua, raucisonóque minantur cornua cantu,
Et Phrygio ſtimulat numero, caua tibia mentis,
Teláque præportant violenti ſigna furoris:
Ingratos animos, atque impia pectora vulgi,
Conterrere metu, quæ poſſint numine Diuæ.

Eam mentis emotionem, clades corporis ex diuino præſcripto, excipit meritiſſimò. In quam rem S. Chryſoſt. ſerm. 4. addititio in Geneſ. ad calcem tom. 2. Græcolatini, egregiè omninò diſputat, hoc filiorum parentibus inobſequentium, & in eis honorandis parcorum, vel ingratorum, ſcelus, amplificans his præter cætera. *Multùm parentes à liberis honorari vult Deus, & qui hoc fecerit, magnis bonis remuneratur ac donis. Eos verò qui legem tranſgreſſi fuerint, magnis & grauibus malis punit.* Qui maledixerit, *inquit,* patri vel matri, morte moriatur. *Eis verò, qui honorant illos, ſic ait:* Honora patrem tuum & matrem tuam, vt benè ſit tibi, & eris longæuus ſuper terram. *Quod maximum eſſe bonum cenſetur, beatam ſcilicet ſenectutem, & vitæ prolixitatem, hoc propoſuit præmiũ iis, qui ipſos honorarint: Et quod ſummum eſſe malum videtur, mortem immaturam, pœnam propoſuit iis, qui contumelioſi in eos fuerint. Atque ita, horum quidem beneuolentiam ſibi honoris pollicitatione conciliat, illos verò etiam inuitos, pœnæ formidine à contumelia reuocat. Non enim ſimpliciter mori parricidam iubet, neque abreptum à iudicio per forum à lictoribus educi, neque extra ciuitatem capite truncari: ſed in mediam ciuitatem deducit ipſum pater, & abſque alia quauis probatione fides illi adhibetur. Ac meritò quidem. Nam qui pecunias & corpora, & aliud quiduis pro filio libenter impenderet, nunquam eius fieret accuſator, niſi ſumma ab illo iniuria eſſet affectus. Deducit igitur illum in medium ciuitatis: deinde populo aduocato, accuſationem pronunciat: qui verò audiunt, ab vnoquoque omnes, abrepto lapide parricidam illum percutiunt. Non enim ſpectatores tantùm ſupplicij, ſed etiam autores & adminiſtros, eos eſſe vult legiſlator: vt cùm dexteram ſuam quiſque conſpexerit, qua lapidem & ipſe in parricidæ caput proiecit, hac ſufficienti admonitione inſtructus, ad meliorem frugem reuocetur. Neque verò id ſolùm, ſed & aliud nobis innuit legiſlator: Eum nimirum, qui contumelia parentes affecerit, non illos tantùm, ſed etiam omnes homines læſiſſe. Propterea cunctos ad ſupplicij conſortium vocat, quaſi contumelia fuerint affecti omnes. Ac populum ſimul & totam conuocat ciuitatem, vt eos doceat, quibus nihil eſt commune cum illis, qui affecti ſunt iniuria, in illos indignatione commoueri, qui contumelioſi fuerint in parentes, tanquam in communem naturam cadente iniuria. Vtque talem hominem, quaſi peſtem quandam communémque morbum, non ex vrbe ſolùm, ſed ex ipſa quoque vita eiiciant. Hoſtis enim eſt vir eiuſmodi; & omnium communis inimicus, Dei, naturæ, legum, & omnium noſtrûm vitæ communis. Idcircò ſimul omnes aggredi eadem iubet, vt expiationem quandam perficiat ciuitatis.*

Vertex impietatis in parentes.

394. Ad ipſum verò totius impietatis verticem progreſſos, fateri neceſſe eſt eos, qui non modò neglectu illo parentum ſe impiant, qui in omiſſione debitorum officiorum conſiſtit, ſed etiam per poſitiuam impietatem, & directè intentam inhonorationem, præſertimque læſionem in vita, aut corpore, malam vicem rependunt iis, quibus omnia debent. Perbellè huc cadit grauis Theodorici Regis in quendam Romulum, qui patri manus inieciſſe dicebatur, exclamatio apud Caſſiod. lib. 2. epiſt. 14. *Quis poſſit accuſare iam reliqua, ſi pietatis nomina probantur eſſe crudelia?* Et mox. *Vbi eſt illa naturæ vis, quæ amplexu copulæ, deſtinatur ad poſteros? Ferarum catuli, ſequuntur parentes. A ceſpite ſuo, virgulta non diſcrepant; Propago vitis propria ſeruit origini; & diſcrepat homo à ſuo fuſus initio? Quid dicamus illa beneficia, quæ vel extraneam poſſunt obligare perſonam? Nutriuntur à paruulis; ipſis laboratur, & cùm ſibi vnuſquiſque credat abundare quod poſſidet, cum à patribus adhuc quæritur, pro altera potiùs ætate peccatur. Proh dolor! Non merebimus eorum affectum, pro quibus ſubire non recuſamus exitium? Maria ipſa, ſæuis tempeſtatibus excitata, genitoris curâ non refugit, vt peregrinis mercibus acquirat, quod propria ſoboli derelinquat. Aues ipſæ, quarum vita ſemper in eſcis eſt, naturam ſuam extranea ſorde non maculant. Ciconia redeuntis anni iugiter nuntiatrix, eiiciens triſtitiam hyemis, lætitiam verni temporis introducens, magnum pietatis tradit exemplum. Nam cùm parentes, eorum pennas ſenio coquente laxauerint, nec ad proprios cibos quærendos idonei potuerint inueniri, plumis ſuis genitorum membra frigida refouentes, eſcis corpora laſſa reficiunt, & donec in priſtinum vigorem ales grandæua redierit, pia viciſſitudine iuuenes reddunt, quod à parentibus paruuli ſuſceperunt.* Subdit de perdicũ ſuppoſititiis fœtibus, curam queruloſi clamoris parentum intelligentibus; (vt ſcitè item in hanc rem ait Euſebius Gallica. hom. 11. de Paſch.) Tum concludit Caſſiod. *Quid ergo homines facere debebunt, quando & hanc pietatem auibus ineſſe cognoſcunt?* Subiicit delegationem inquiſitionis, in nefarium illum patris violatorem, quam obſignat verbis illis. *Genus pietatis eſt, in illos diſtringere, qui contra naturæ ordinem, ſceleratis ſe docentur actibus miſcuiſſe.*

Omitto multa quæ in hanc rem peti poſſunt ex Tullio orat. pro Roſcio Amer. parricidij reo; contentus attigiſſe, ſolam ſupplicij tanto crimini lege Pompeia ſtatuti, acerbitatem. Quam legem fuiſſe conſtitutam, propè queritur Seneca lib. 1. de Clem. cap.

cap.23. *Multò minus*, inquit, *audebant liberi nefas vltimum admittere, quandiu ſine lege crimen fuit. Summa enim prudentia, altiſſimi viri, & rerum naturæ peritiſſimi, maluerunt velut incredibile ſcelus, & vltra audaciam poſitum præterire, quàm dum vindicant, oſtendere, poſſe fieri. Itaque parricidæ cum lege cœperunt, & illis facinus pœna monſtrauit. Peſſimo loco pietas fuit, poſtquam ſæpius culeos vidiſſemus, quàm cruces* Nimirum quod S. Pacianus initio parænefeos ſcitè tradidit, quædam ſunt quæ reprehendere vel interpoſita mulcta vetare, perinde videtur ac admonere. Præiuerátque S. Cyprianus l. de ſpectac. num. 4. cùm ait, *Plerunque in præceptis quædam vtilius tacentur. Admonent ſæpè dum interdicuntur.*

395. Iuſtiſſimum tamen fuit, auſis tandem hominibus monſtrum illud horrendiſſimũ ſceleris ſuſcipere, legis frænum adhibere. Et quidem quod teſtatum faceret, quantam atrocitatem in eo criminis monſtro agnouerit Legiſlator, qui tam inuſitatum graueque ſupplicium, illi decreuerit. Népe ex l. penult. ff. *ad l. Pompeiam*, vt primùm parricida virgis ſanguineis verberatus, culeo ex corio viuus inſueretur: vnà cum cane, gallo gallinaceo, vipera, ac ſimia: ſicque in mare, aut flumen proiiceretur: vel ſi hæc procul abeſſent, obiiceretur beſtiis. *Noluerunt feris*, ait ſuprà Tullius, *corpus obiicere, ne beſtiis quoque, quæ tantum ſcelus attigiſſent, immanioribus vteremur: Non ſic nudos in flumen deiicere, ne cùm delati eſſent in mare, ipſum pollucrent, quo cætera quæ violata ſunt, expiari putantur. Denique nihil tam vile, neque tam vulgare eſt, cuius partem vllam reliquerint. Etenim quid tam eſt commune, quàm ſpiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita viuunt, dum poſſunt, vt ducere animam de cœlo non queant: ita moriuntur, vt eorum oſſa terra non tangat: ita iactantur fluctibus, vt nunquam abluantur: ita poſtremò eiiciuntur, vt ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant.* Alia de hoc ſupplicio collegit Baron. in Martyr. Rom. ad diem 3. April. *litera E.* Cauſas ſupplicij prædicti, nominatímque inſutorum cum parricida prædictorum animalium, inueſtigat Couarr. Clement. *ſi furioſus* 2. p. num. 12. *initio*, & Azor tom. 2. lib. 2. cap. 25. Diuerſo autem ab his ſupplicij genere, apud Ægyptios, vt autor eſt Diodorus lib. 2. cap. 3. parricida articulatim præacutis calamis cæſus, iubebatur viuus ſupra ſpinarum aceruum comburi. *Maximum enim inter mortales iudicabant ſcelus, ei mortem per vim inferre, à quo vitam accepiſſes.*

Cæterùm an in huiuſmodi ſcelere concurrant duæ peccati ſpecies, vna contra pietatem, altera contra Iuſtitiam, vt affirmat Torres diſt. 5. de Iuſt. dub. 2. n. 9. an verò vnica longè atrocior, & duabus illis æquiualens, vt Caietanus 2. 2. quæſt. 57. art. 4. & Vaſq. 1. parte, diſt. 85. num. 30. aſſerunt, ad rem præſentem non refert, ſed excutiendum eſt, cùm de moralitate.

CAPVT VII.

Quædam pietatis, & impietatis hactenus expoſitæ, extenſiones.

Virtus pietatis, eos duntaxat de quibus ſuprà actum eſt; ſecundaria inquam ortus principia reſpicit. Ob ſimilitudinem tamen & analogiam aliquam, nomine item pietatis, donantur, virtutes, queis in obiecta quædam ferimur, quibus aliquatenus commune eſt eſſe ortus noſtri principia, aut in eo nobiſcum principio conuenire. Itaque tametſi reuera hæ virtutes, à pietate preſsè accepta, & ſuperiùs expoſita, ſpecie differant; Tamen ob eam quam dixi coniunctionem, extendemus ad has quoque, nomen pietatis; vnáque de vitiis aduerſantibus, attingemus aliqua.

Adoptione parentibus debita pietas; nec non conſanguineis.

396. Quod de parentibus naturalibus dictum eſt, proportione ſeruata locum quoque habere erga eos qui ſunt parẽtes adoptione, notat Dio Chryſ. orat. 41. *Quicunque enim*, inquit, *ingratus eſt erga naturales parẽtes, pius eſſe non poterit erga adoptantes ipſum. Qui verò diligunt eos ex quibus ſunt procreati, nunquam illi gratiam rependere negligent, parentibus adoptantibus. Natura enim beneficium, abſque præmeditatione datur, gratia autem eſt voluntarium.* Non diſſimilia lego apud S. Ambroſ. ep. 43. Qui ex eo quòd adoptatus, electione non naturâ filius ſit, ita pronunciat. *Aut naturâ filios ſuſcipimus, aut electione. In natura caſus eſt, in electione iudicium, magiſque in adoptatis offendimus, quàm in genitalibus filiis. Quia genitales filios eſſe degeneros, ad naturam refertur: aſcitos vel adoptione vel copula, dedecores eſſe, non niſi errori adſcribitur.* Inde etiam eruit optimè Caſſiodor. lib. 4. epiſt. 2. quàm nobilis ſit ea filiatio præ naturali: Eámque admodum antiquam, & in Scripturis quoque probatam fuiſſe, docet S. Aug. ſerm. 52. de diuer. cap. 18. Ex quo ſequitur, quantum depoſcatur adoptati erga adoptantem ſtudium. Neque verò accipiendum id eſt duntaxat, de adoptione illa primaria, quæ olim adhibitis variis ſolennitatibus, Iuſtiniani lege vlt. l. de adop. poſtea abrogatis, celebrabatur: & antiquam fuiſſe conſtat ex Gellio lib. 5. cap. 19. Sed etiam de aliis adoptandi rationibus, quas collegit Pithoëus lib. 1. ſubſec. cap. 1. hoc eſt adoptione per arma, per cirros, per ſacras preces. Hæc poſtrema illa ipſa eſt, qua quis alterius filius luſtricus dicitur, vel quia ab eo exceptus in ſacra Confirmatione. Adoptio autem per arma ea dicitur, qua quis ab alio, gladij procinctu eques creatur. Adoptionem denique per cirros aut comam, Broidæus in corollar. ad l. 3. Polletti de foro Rom. cap. 2. eam eſſe dixit, qua quis ab Epiſcopo capillitij attonſione cooptatur in Clericum. Sed hallucinatur. Quo autem reuerà modo fieret ea adoptio, dixi ſuprà, cùm de primitiis, *in fine*.

Secundùm parentes, & alios aſcendentes, pietas alios quoque conſanguineos reſpicit, pro ratione gradus, quo hominem attingunt, iuxta illud Hieroclis ad v. 4. Pythagoræ. *In proximiorum cultu, qui ſecundus poſt illum qui parentibus debetur, ordinatus eſt, curam prudenter metiri debemus: & ſecundùm naturæ propinquitatem, tantùm poſt patrem & matrem ſingulis tribuere, quantùm affinitas docet. Manifeſtum enim eſt, quandoquidem & in his libera, & ſine dominio virtus exiſtit.* Idipſum ex alio perpulchro eiuſdem Hieroclis loco, docui ſuprà, cùm de beneuolentia. Ab Ariſtotele idem traditur 9. Ethic. cap. 2.

Sed primùm fratribus. Varia ad id incentiua.

397. Primus autem gradus pietatis huius ad conſanguineos, eſt inter fratres. Itaque erga hos maximè ſeruanda & tenenda pietas cognatis debita. Quod iuſto opere præclarè proſecutus eſt Carbo l. de amore & concordia fraterna. Multa paucis complexus eſt Simplicius in cap. 37. Enchir. Epict. *Quòd ſi frater te læſerit*, inquit, *tu aduersùs fratrem, naturalem affectionis ordinem conſerua, & pactionem vniuer-*

ſitate rerum teſte & arbitra initam, quæ tibi hos, & non alios parentes, fratres, atque cognatos deſtinauit. Illud etiam conſidera, vt ille te vel æquè vel iniquè tractet, non eſſe penes te: tuum verò munus, eſſe penes te. Quare non eſſe conſiderandum, quomodò is te tractet, ſed quid tu facias vt naturæ congruenter viuas: (Neque enim illius dominus es;) ſed illud, vt tui officij munus exequare. In eo enim & detrimentum tuum, & emolumentum, ſitum eſt. Nam ille quidem vtcunque ſe geſſerit, te non lædet, ſi vtilitatem & damnum in teipſo quæſieris. Sin iſta in externis rebus collocaris, id damnum non frater, ſed tu ipſe tibi dederis. Atque etiam conſiderandum, ſi lenitate & charitate tua fratrem amicum tibi feceris, binas affectiones permiſtas, mirabilem effecturas eſſe coniunctionem. Expreſſit hoc fraternæ charitatis incentiuum Iſidorus Peluſ. lib. 1. epiſt. 171. cùm diſſidium fratrum non aliud eſſe cenſuit, quàm naturæ abiurationem. Præiuitque Socrates qui huiuſmodi diſſidia, exiſtimauit, non aliter contra naturæ ſcita ac leges eſſe, quàm ſi manus manum impeteret, aut pes pedi eſſet impedimento. Ita ille apud Xenophontem lib. 2. de dictis & factis Socratis, increpans duos fratres, quibuſcum malè conueniebat.

398. Sed luculenter hoc ipſum fraternæ concordiæ incentiuum, ex partium eiuſdem corporis conſenſione petitum, proſequitur Hierocles lib. de amore fratrum, ex quo partem decerpo. *Cogitandum eſt, quòd fratres quodammodò corporis tui partes ſint, quemadmodum oculi tui, pedes, manus, & reliqua membra. Nam & fratres aliquo modo ita ſe habent, ſi communem generis originem ſpectes. Sicut igitur oculi manúſque, ſi animæ & mentis per ſe compotes fierent, reliquas partes omni ſtudio curarent, propter intercedentem ipſis communionem, quoniam ne ipſæ quidem functionem ſuam rectè adminiſtrare poſſunt, citra præſentiam aliarum partium: Ita nobis etiam, qui homines ſumus, & animam habere nos fatemur, omnibus viribus annitendum eſt, vt fratribus decenter vtamur. Magis enim quàm partes corporis, ad auxilium mutuum fratres compoſiti eſſe videntur. Siquidem oculi ſimul aliquid intuentur, vterque alteri præſens, & manus præſenti manui ſubuenit: fratrum verò opera mutua, multò latiùs patet. Negotia enim communia peragunt, quamuis magno loci interuallo disiuncti; & commoda ſua ſedulò inuicem promouent, licèt longiſſimo interſtitio ſeparentur. In ſumma, æſtimandum eſt, quàm longa tædioſaque vita, & perpetua inimicitiæ periculum immineat: partim propter ipſarum rerum naturam, neſcio quid aduerſa contumaciæ habentium, partim propter ſubitas & inopinatas animæ perturbationes: maximè verò propter ipſam hominum malitiam, quæ nec vlla vi, nec dolo, malorum ſtratagematum abſtinet. Itaque natura, imbecillitatis noſtræ gnara, vnicuique noſtrûm, auxilia quædam adiunxit. Quocirca nemo ſolus eſt, nec ex quercu ſaxóve natus, ſed ex parentibus, & cum fratribus & cognatis, aliiſque familiaribus agit. Plurimùm autem nos iuuat ratio, alienos etiam & ſanguine nihil iunctos concilians, ac ſociorum copiam exhibens. Proinde naturali quodam ſtudio, quoſlibet allicere, & amicos nobis parare cupimus. Verùm enimverò extremæ inſaniæ argumentum eſt, cum illis coniungi velle, quorum amorem nulla vis naturæ nobis commendat, & quàm fieri poteſt, latiſſimè familiaritatem propagare: auxiliatores verò & ſocios in promptu exiſtentes, & ab ipſa natura ſuppeditatos, (quales nimirum fratres ſunt,) negligere.*

Inſigniter idem confirmat Themiſtius orat. 16. *Fraternus amor, omnis omninò humanitatis eſt argumentum: ſtudiúmque in cognatos & ſtirpe coniunctos, beneuolentiæ erga vniuerſos, principium atque elementum. Etenim natura, cùm hominem præ reliquis animantibus maiori honore affeciſſet, longa nos ſerie, cum illis qui eiuſdem nobiſcum ſunt generis, colligans; ſtatim ab ipſo, quod dicitur, lare, huius rei fundamenta iecit: ſequitúrque fratrem amantem, familia amans; familiæ amantem, patriæ amans; patriæ denique amantem, omnium prorſus hominum amans. Neque fieri poteſt, vt qui ſemel in ipſis naturæ veſtibulis pedem poſuit, illi procedenti non reddatur morigerus. Et quid opus eſt, minutatim implexa oratione oſtendere, qui fratrum amantes ſunt, eoſdem neceſſariò eſſe vniuerſorum hominum amantes?*

399. Non eſt prætereũdus Socrates qui in hanc rem optimè diſputat apud Xephontem lib. 2. de dictis eius & factis, occaſione iurgij, Chærephontem inter ac Chærecratem germanos fratres excitati, in patrimonij (vti aſſolet) partitione. Sic igitur Chærecratem affatus proditur Socrates. *Dic mihi, num etiam tu ex illis hominibus es, qui chariorem pecuniam quàm fratres eſſe arbitrantur. Præſertim cùm illa quidem inſipiens ſit; is verò ſapiens. Et illa quidem indigeat adiutorio, is verò iuuare poſſit. Et adhuc, illa quidem ad multitudinem augeatur, is verò vnus ſit? Mirum autem hoc quoque profectò, ſi quis germanos quidem propterea damno ſibi eſſe putabit, quoniam partem illorum non poſſidet: ciues verò damno ſibi eſſe non putabit, eò quòd bonis ciuium priuetur. Sed hic quidem poteſt iudicare, quòd melius ſit cum multis ſecurè habitare, neceſſariáque poſſidere, quàm bona omnium ciuium habere ſolum, cum periculo viuentem; in fratribus verò hoc idem ignorat. At ſeruos, qui poſſunt emunt, vt cooperantes habeant, & amicos acquirunt tanquam opus eis adiutorio ſit: fratres verò deſpiciunt, quaſi à ciuibus quidem poſſint effici amici, à fratribus verò minimè. Atqui nimis ad amicitiam cõducit, ex eiſdem parẽtibus natos eſſe, nimis etiam ſimul nutriri. Quapropter & feræ ſuos ſocios cupiunt. Et adhæc alij quoque homines, magis illos honorant, qui germanos habent, minúſque eis moleſti efficiuntur.* Et mox in eandem ſententiam. *Sic vos habetis, ac ſi manus, quas Deus vt vna alteram iuuet, creauit, dimiſſo hoc, conarentur impedimento inuicem fore: aut ſi pedes diuina prouidentia ad coadiuuandum inuicem facti, relicto hoc, vnus alterum impediat. Nónne hoc magna ruditas eſſet, & infelicitas eorum, quæ ſibi inuicem vſui ſunt, ſiue hoc de manibus pedibúſve, aut oculis aut aliis rebus, quæ hominibus gemina ſunt, intelligas? Nam manus, cùm quidem oportuerit eas, quæ plus vltrà diſtant, coniungere, non poſſent. At pedes, ne ſpatium quidem vnius paſſus inciderent. Oculi verò quorum viſiua potentia maximè apparet, in longum extendi, numquam videre poſſunt, eorum qui propinqui ſunt, anteriora ſimul & poſteriora. Fratres verò dum amici ſint, quãuis multùm vnus ab altero diſtet, agunt tamen ea quæ profutura inuicem ſunt.* Plura in hanc rem ſubminiſtrabit idem Xenophon lib. 8. Cyripæd. in verè aurea Cyri ſub mortem oratione ad filios, & Plutarchus l. de amore fraterno, multa paucis complexus.

Deflexiones à debita cognatis pietate.

400. Hæc cùm ſint cognatorum in cognatos, indicta iure ipſo naturæ, officia; horrendum tamen vel lectu eſt, quantum ab hac naturali lege deflexerint nonnulli, per naturæ ferociam & immanitatẽ. Taceo barbaros illos, ſuorum cognatorum & familiarium carnifices, de quibus Porphyrius lib. 4. de abſtin. deſcriptus à S. Hieronymo lib. 2. in Iouinia. Scribit enim, relatum *in hiſtoriis de Maſſagetis & Derbicibus, qui inter ſuos familiares, cenſent miſerrimos, naturali mortalium conditione ſponte deficientes. Ideò morbum præuenientes, amicos ſenio confectos ſacrificant, atque epulantur. Thebareni verò, ſenectuti proximos, è locis præruptis, viuos præcipitant. Hircanij autem & Caſpij, à ſeniorum moleſtia ſe liberant: iſti dum viuos canibus & auibus obiiciunt, illi, tantùm mortuos. Scythæ illos qui vita functo maximè chari ſunt,*

vel defodiunt viuos cum eo, vel ſuper ſtrue lignea iugulatos cremant. Bactriani autem, prouectos ætate, canibus viuos obiiciunt. Quem morem cùm Staſanor Alexandri Proprætor ſoluere tentaſſet, paruum abfuit, quin illum à principatu deiicerent.

De crudelitate Ethnicorum Principum in propinquos, videndus Thomas Boſius lib. 10. de ſignis, cap. 2. Illis verò monſtroſis in ſanguinem ſuum graſſationibus, prætermiſſis, præſtat deplorare quotidianam ac propè perpetuam generis humani infœlicitatẽ, qua experimur nihil eſſe familiarius, quàm vt inter fratres ſerãtur & ſuccreſcãt iurgia & lites. Idque Plutarchus ſua ætate frequentiſſimum fuiſſe teſtatur; nemóque id non habet compertiſſimum, ſiue familiaritate nimia contẽptum ingenerãte, ſiue frigidis illis verbis *meum* ac *tuum*, lites proſeminantibus ob facultatum paternarum diuiſionem. Quæ cauſa eſt, cur Sidonius lib. 4. epiſt. 1. amorem inter patrueles, puriorem, meraciorem, fortiorem eſſe dicat fraterno amore. *Nam facultatum inter germanos priùs lite ſopita, iam qui naſcuntur ex fratribus, nihil inuicem controuerſantur. Et hinc ſæpè charitas in patruelibus maior, quia deſiſtit ſimultas à diuiſione, nec ceſſat affectus à ſemine.*

Pietatis erga patriam, debitum ſummum: Eius incentiua.

Reſtat pietas in patriam. Nam ad hanc quoque dicebamus extendi pietatem. Et certè eſt hæc quoque cognatio quædam, vt in fine huius capitis cum Simplicio tradam: Et vt Lucianus in patrię encomio rectè dixit, *Si quis iuſtum patri honorẽ defert, ille patriæ quoque conuenienter præcipuum honorem habiturus eſt: Siquidem ipſe etiam pater, peculiaris eſt patriæ poſſeſſio.* Sublimiùs etiam Hierocles diſſertatione de obſeruantia in patriam, verbis illis. *Eſt patria, per Iouem, vel alteruter quidã Deus, & primus maximúſque parens. Quare, qui nomen ei impoſuit à re ipſa, non temerè patriam nominauit, vocabulo quidem à patre deducto: pronunciato tamen fœminina terminatione, vt ex vtroque parente mixtum eſſet. Atque hæc ratio ſignificat, patriam vnam, ex æquo duobus parentibus colendam eſſe. Præferenda igitur omninò eſt patria, vtriuis parentum ſeorſim. Et ne ſimul quidem parentes ambos par eſt maioris fieri, ſed æquali honore dignari.*

401. In Stobæi collectaneis ſerm. 39. additur, ex Hierocle ibidem, eſſe aliam inſuper rationem qua probetur, maiorẽ patriæ cultum deberi, quàm ambobus ſimul parentibus, vxori, liberis, amicis, aliíſque omnibus poſt Deum. Sed in illis collectaneis prętermiſſa eſt ea alia ratio quam ſupplere licet ex ſequentibus, quibus Hierocles vnunquenque ſibi ipſi patriam præferre debere affirmat, ſi alterutrius ſalus periclitetur, probátque hac ratione. *Quemadmodum ſtultus quidem fuerit, qui digitum vnum pluris facit quàm ſimul quinque; prudens verò qui maioris quinque quàm vnum æſtimat. Ille enim cum toto partem quoque eius negligit: hic verò, ſimul cum aliis quinque, vnum quoque conſeruat. Similiter qui ſeipſum præ patria ſeruare vult, tum iniuſtè facit, tum ſtolidus eſt, inſuper impoſſibilia deſiderans. At qui patriam ſibi ipſi præponit, is & Diis charus eſt, & mente prudentior. Quinetiam dictum eſt, quòd etſi quis non connumeretur multitudini, ſed ſeorſim conſideretur, decere tamen propriæ ſaluti multitudinẽ præferre. Nam ſi tota ciuitas peſſum ierit, vnius vtpotè ciuis, ſalus conſiſtere non poterit. Sicuti manu corrupta, non ſaluus permanere poteſt vnus digitus, vt pars manus.*

Hæc ratiocinatio, æquè pro patrię amore, præferẽdo amori parentũ valet, ſi valet ad inſtitutũ ad quod aſſumitur. Itaque ſtatuendum eſt, amorem patriæ, cuiuis amori, etiam paterno eſſe præferendũ. Et ita diſertè Nectarius ad Aug. epiſt. 201. Nec aliter Plato in Critone, cuius illa ſunt in hãc rem illuſtria. *An ſic es ſapiẽs, vt te latuerit, & patri & matri & progenitoribus omnibus patriam eſſe anteponendam, atque eſſe venerabilius quiddam ſanctiúſque, & in ſuperiori ſorte, tum apud Deos, tum apud homines mentis compotes, eſſe patriam collocandam: coleréque eam oportere magis, eique obedire, ac rigidiùs ſe gerenti, mitius aſſentiri quàm patri: Et ſi quid iubeat, vel diſſuadere illi quantum liceat, vel facere, & patientiſſimè ſuſtinere quicquid iuſſerit patiendum? Ac ſiue mandarit verberari te, ſiue in vincula coniici, ſiue in prælium miſerit ad vulnera excipienda, mortémque ſubeundam, obediendum eſt omninò. Ius enim ita dictat, & neque tergiuerſandum, neque fugiendum, neque ordinem deſerendum: ſed & in bello, & in iudicio, & prorſus vbique, ea ſunt, quę Reſpublica, patriáque iuſſerit, faciẽda. Aut certè verbis, quatenus iuſtum eſt, vti licet ad perſuadendum illi, eámque placandam. Vi autem vti, nefas eſt, vel contra patrem, vel contra matrem, maximè verò omnium contra patriam.* Similia apud alios multa, quę collegit Platina lib. 1. de optimo ciue, *non multùm ab initio*, & Petrus Gotofredus lib. 1. de amoribus, c. 6.

402. Argumenta ac incentiua tanti amoris in patriam, tacta ferè ſunt. Et præterea hæc profert Lucianus in patriæ encomio. *Quiſque noſtrùm, in patria primùm iucundum illud Solis lumen intuitus eſt, non ſecus atque Deum: qui tametſi omnibus gentibus communis eſt, vnicuique tamen patrius eſſe exiſtimatur; propterea quòd ſub vitæ initium ab illo loco, primùm auream illam Solis lampadem conſpexerit. Accedit his, quòd & vocem quiſque ſuam in patria auſpicatus eſt; primùm ſuæ gentis vernacula lingua, amabili balbutie, ſonare perdiſcens, Deóſque cognouit. Porrò ſi quis talem ſortitus eſt patriam, quæ ad res maiores perdiſcendas alterius egeat adminiculo, aliam tamen diſciplinarum gratiam acceptam feret patriæ. Neque enim vrbis nomen cognouiſſet vnquam, niſi patriæ beneficio & opera, vrbes eſſe cognouiſſet.* Concludit itaque poſtmodum in hæc verba. *Si eſt qui vni officiosè refert gratias, quemadmodum æquum eſt, poſteaquam beneficia non mediocria ab illo acceperis; multò magis conuenit, quàm, cumulatiſsimè paria referre patriæ. Etenim ſuper parentum ærumnoſa afflictione, in ciuitatibus leges ſunt conditæ. Æquum verò eſt, communem omnium matrem, patriam eſſe exiſtimare, huicque pro nutricandi officiis, ipſarum legum decreto iubente, quàm ampliſsimas gratias reponere.*

Audi & Dionem Chryſoſt. orat. 44. *Intolerandum foret, ſi homines fierent apibus iniuſtiores. Nulla enim illarum, ſuo relicto alueo, ad alium ſe confert, aut maiorem, aut fortiorem: ſed proprium alueum implet, augétque, etiamſi regio ſit frigidior, & paſcua deteriora, & ros minor. Etiamſi opus, fiat ea in regione, maiori cum difficultate; etiamſi ſit agricola negligentior. Ita nimis autem ſeſe mutuò eas aiunt amare, & quámque ſuum alueum, vt ſi quando foris relinquantur hyeme, aut multo vẽto ingruente, lapidem quæque pedibus comprehendat tanquam ſuſtentaculum, ſicque volant, ne prætereuehantur à ſpiritu, néve ab alueo aberrent.* Hinc illa ſumma erga patriam dulcedo, quam pereleganter expreſſit S. Aug. ſerm. 68. de temp. tractans arduitatem mandati Abraham impoſiti, vt exiret de terra ſua. *Cui non magis dulce eſt, proprium tugurium, quàm palatia peregrina; & voluntaria caſa quàm digeſta prætoria*, &c. *Quis propria ſine dolore deſeruit, aut ſine lacrymis dereliquit? Cui non eſt durum, illos conſcios natalium parietes, dulcia illa limina, atque amabilem larem, quem & parentum memoria, & ipſius infantiæ rudimenta commendant, vbi cunabula illa noui & mox orientis hominis famulabantur, vbi ſecura alludens infantia inter lucis primordia, aut pueriles anni ſimplicitate*

felices,

felices, quos ſibi inter laſciuos atque ipſius ætatis luſus, vernaculo genuina ſolo neceſſitas exhibebat.

Contentio pietatis erga patriam, ac parentes diſcuſſa.

403. Ex his omnibus colligitur, formale quo mouemur ad pietatem in patriam, non aliud eſſe, quàm quòd patria ſit aliquo modo principiũ, ortus & educationis noſtræ. Cùm tamen patria longè minùs ſit principiũ ortus & educationis noſtræ, quàm parentes; videtur ex hoc amoris in patriã motiuo, eneruari quod ex Platone & Hierocle ac Nectario attulimus: nempe præferendum eſſe amorem patriæ, omniũ omninò perſonarum amori, etiam parentũ, & noſtri ipſorum. Sed dicendũ eſt, Autores illos, non agere de patria, præciſè vt eſt locus natiuitatis; ſed de patria vt eſt ciuilis communitas, ad quam quiſque pertinet. Quia enim commune bonum, longè maius eſt priuato, meritò quiſque paratus eſſe debet ad bonum totius communitatis, alioqui graue aliquod diſcrimen ſubituræ, ſuo & ſuorum incommodo, aut etiam diſcrimini, anteponere. Et hoc eſt, quod Philoſophi prædicti affirmant. Prout autem patria ſpectatur præciſè quatenus locus natiuitatis, longè minùs ei quàm parentibus debemus. Et eatenus non malè Lipſius de conſtantia, cap. 11. beneficium quo patriæ ſuæ quiſque obſtringitur, extenuauit. Præiueratque Epictetus apud Arrian. lib. 1. cap. 9. vbi vetuit, vnunquenque ſe huius aut illius patriæ ciuem profiteri, ſed mundanum ſe dicere præcepit.

Videtur vrgere in contrariũ propenſiſſimus ille affectus, quo quiſque patriam, quantulacunque demum ea ſit, ac vel ſi Ithaca tanquam nidus ſaxo affixa, vel antrum intra rupem aliquam fiet, dulciſſimam, & præ aliis omnibus vrbibus cœlo ac ſolo clementiore potientibus, acceptiſſimam habet: cúmque res fert, ardentiſſimè pro ea pugnat: & tametſi alibi commodè degens, eam tamen reuiſere aliquando ſatagit, vt Lucianus citato loco diſputat. Homerum affectus illius probè conſcium, nihil veriùs aut ſapientiùs dixiſſe, quàm quòd nihil ſit patria dulcius, ait Dio Chryſoſt. orat. 44. *initio*. De eodem affectu, luculenter omninò Apollonius epiſtola ad Eſtiæum. Præfatus enim quàm præclara res ſit omnem terram pro patria ducere, & omnes homines pro ciuibus habere; ſubdit. *Sed enim infallibilis eſt quodammodo cognatio, & omne quod ad ſe reuocat, id proprium eſt. Sic Homericus Vlyſſes, ne immortalitatem quidem à Dea ſibi datam, Ithacæ præfert. Et hanc legem, in animantibus brutis quoque, video vim ſuam exercere. Non enim auis vlla, extra ſuum nidum, quietem & ſomnum carpit: Item piſcis omnis, ſi tranſuerſum agatur ab aliquo, neque tamen ſuccumbat, reuertitur. Nam feram nulla ſaturitas perſuaſerit, vt maneat extra lutibulum. Natura tulit hominem tali conditione, vt ſapiens appelletur. Cui quanquam omnia reliqua quæuis terra ſuppeditat, at monumenta parentum oſtendere, non quæuis poteſt.*

Huiuſmodi inquam affectus, argumentum non ſuppeditat debiti pietatis erga patriam, omniũ vrgentiſſimi ac parentale quoque ſuperantis, ad repẽſionem beneficiorum è natali ſolo perceptorum. Quaſi ea inclinatio ſit ſumma ac peculiaris, ob beneficiorum illorum magnitudinem. Quin potiùs affectus ille, cùm ſit aliquid cum natura ipſa cõſertum, & cùm ea adoleuerit; ad virtutem vt plurimùm non ſpectat, ſed eſt aliquid indifferens, quódque viri in virtutis ſtudium intenti eradicare ſtirpitùs ſatagunt, aut ſaltem minuere, & coërcere, tanquam alioqui impeditiuum multarum virtutis functionum. Sanè ex nimio ac præpoſtero patriæ amore, grauiter à multis delinqui, docet Lactantius 6. Inſtit. cap. 6. ſimiliterque Seneca conſol. ad Helcap. 6. (contrà quàm Lucianus in citato patriæ encomio tradit,) leuem & lenem eſſe exilij pœnam contendit; homini quidem virtute munitum pectus habenti, reſque æſtimanti ſuis momentis. In quam rationem multa quoque à Plutarcho luculenter diſputantur lib. de exilio, & à Telete ac Muſonio in tractationibus de exilio. Quorum cauſam promouet non parum, quòd omnibus ſapientibus, difficilis ſemper viſa eſt, vita in patria, vt latè proſequitur Dio Chryſoſt. orat. 47.

Fructus ingentes, ciuium inter ſe amantium, inuicémque piorum.

404. Hæc nolim trahi ad imminutionem vel reſtinctionem aliquam, amoris, quo quiſque ferri debet in patriam, aut in ciues, eiuſdem patriæ communitate potientes: quem intra fines & ordinem prædictum, fateor debere eſſe permaximum. Vt enim argumenta idonea amoris in patriam, atque adeò in ciues, ſuperiùs propoſita deeſſent, ingentes fructus quos amor ille parit, ad eum potentiſſimè impellerent. Nolo omittere, inſignem ad hoc diſputationem Dionis Chryſoſtomi orat. 39. qua ciuium inter ſe charitatem atque amorem ſummis laudibus efferens, hæc habet præter cætera. *Quod ſpectaculum pulchrius, ciuitate conſentiente? Quæ auditio grauior? Quæ ciuitas meliùs conſultat, quàm quæ ſimul conſultat? Quæ faciliùs agit, quàm quæ ſimul agit? Quæ minùs fruſtratur, quàm quæ eadem conſulit? Quibus iucundiora ſunt bona, quàm concordibus? Quibus triſtia ſunt leuiora quàm communiter ferentibus? Quibus rariùs accidunt dura, quàm ſe mutuò ſeruantibus? Quæ ciuitas, ciuibus eſt amabilior? Quæ honorabilior hoſpitibus? Quæ commodior amicis? Quæ inimicis formidoloſior? A quibus laus videtur credibilior? A quibus vituperium veriùs? Quinam apud eos, qui rerum potiuntur, maiorem nanciſcuntur reuerentiam? Quinam apud imperantes magis parem obtinent honorem? Quos magis imperantes reuerentur? Quoſnam ita diligunt benigni Principes? Quoſnam minus contemnunt, praui homines?* Hactenus pietatis ciuium ad inuicem, & concordiæ fructus. Audiendus verò inſuper eſt idem Dio faciens eiuſdem pietatis & oppoſiti defectus contentionem. Pergit enim. *Nónne conſtat, quòd concordibus non ſolùm imperium gerentes, ſed etiam Dij attendant? At verò ſeditionem mouentes, neque ſeipſos audiunt. Neque enim diſſonantes choros, facilè quis exaudijt quid dicant, neque diſcordantes ciuitates. Quæ ædificia, quanta regio, quanta hominum multitudo, fortiorem facit populum, quàm mutua concordia? Quot enim ſunt ciues in conſentiente ciuitate, tot oculi, illius vident commodum, tot aures audiunt, tot linguæ admonent, tot cogitationes cogitant, nihilque tam præclarum eſt, quam ſi quis Deorum, ita magnæ & populoſæ ciuitati vnam animam fecit. Vti è regione, nihil neque pecuniarum, neque hominum multitudo, neque alia potentia vtilitatis afferre diſſidentibus poteſt: ſed in contrarium hæc omnia, magiſque ad detrimentum ſunt. Et quò plura adfuerint, ad tantò maius & difficilius. Quemadmodum, opinor, & res habet in corporibus. Sano enim vtilis eſt magnitudo, carniũmque copia; ægroto autem & malè affecto, periculoſiſſimus eſt talis habitus, & acutiſſimũ periculum adducit. Similiter autem & nauis, quæ ſi cum cõcordia gubernatoris & nautarũ nauiget, & ipſa ſaluatur, ſaludique pariter vectores: ſin minùs, quantò plura fuerint vela, tantò vehementiorem tempeſtatem, perturbationémque maiorem accidere neceſſe eſt. Idipſum etiam fit circa currum, ſi quidem auriga rectè imperare ſciat, & equi conſentiant, dictóque ſint audientes, ſpes eſt in certamine talem currum victorem euadere, in bello autem ſaluari. Præſente autem ſeditione, turbationéque* *tantò*

tantò maius periculum eſt, quantò equi ſunt fortiores atque velociores. Simili ferè modo & cõcordi ciuitati omnia talia vtilia ſunt, abundantia pecuniarum, atque hominum multitudo, & honores, & gloria & potentia: ſin non concordet, inutilia & grauia. Vt ſi eodem loci verſentur multæ feræ, aut pecora vno incluſa ſepto, atque ſe mutuò cornibus inuadant, conculcent, inſulténtque. Similia pulcherrimè iterat orat. 48.

Vt verò reueniam, vnde occœperam, vt omnes fructus pietatis in ciues, contrarij autem defectus damna deeſſent, tamen ſatis ſupérque ad inſigendum huius in patriam pietatis ſtudium eſſe deberent, illa ex Simplicio in c. 37. Enchir. Epict. tractante officia erga ciuem. *Eſt quædam eis quoque cognatio. Nam ſi communis mater eſt ciuitas, & patrem ſimul ac matrem repræſentat; ea ratione quaſi fratres quoſdam eſſe ciues conſtat. Et illud in promptu, inter omnes germanos ciues, (de inquilinis enim non loquor,) etſi longinquam cognationem, tamen quandã intercedere. Quanquam cognatio eiuſdem originis neceſſitudo ſatis ampla eſt. Magna enim eſt ingeniorum ſimilitudo, non in iiſdem modò ciuitatibus, ſed etiam nationibus iiſdem. Ciues igitur ſic tractandi ſunt, vt cognati.* Hactenus de debito pietatis in patriam, ciúſque fundamento. Eadem porrò opera demonſtratum manet ſcelus aduersùs patriam aliquid molientium, aut erga ciues animum ciuicum non habentium: ſeditioſorum præſertim, de quibus iuſto Opere, plurima Conradus Brunus.

CAPVT VIII.

De Obſeruantia.

405. HÆc virtus ita diſtinguitur à pietate, vt tamẽ cum ea proportionem aliquam habeat. Nam ſicut pietas, parentibus tanquam ortus noſtri principiis, cultum debitum & ſubuentionem defert; ita Obſeruantia ſuperioribus quibuſuis, aut iis qui ſuperiores eſſe ſint idonei, cultum debitum rependit, tãquam gubernationis noſtræ autoribus, actu vel potentia. Hoc eſt vel tãquam de facto nos gubernantibus, vel tãquam aptis ad id præſtandũ, ob eminentem aliquã prærogatiuam, & inſigne donum quod diuinitùs acceperint, ſiue virtutis & ſanctimoniæ, ſiue ſapientiæ aut prudentiæ, alióve ſimili. Tales quippe, etiamſi nos actu non dirigant, vel iuriſdictione vlla erga nos potiantur; Tamen ratione prædictæ eminentiæ, idonei ſunt ad nobis prælucendum, digníque ſunt, ad quorum exemplar conformare nos nitamur: ac proinde honorem & cultum merentur, tametſi non tantum, quantum ij qui actu nobis impendunt gubernationis beneficium, pollentque in nos autoritate & poteſtate. Iis ſiquidem obſeruãdis, arctiùs aſtringimur: quippe qui actu in nos conferant gubernationis beneficium. Caue tamen putes Obſeruantiam reſpicere huiuſmodi beneficium, & in eius compenſationem intendere; id enim ſpectat ad Gratitudinem. Obſeruantia itaque, reſpicit beneficij illius fontem: ſeu excellentiam & dotem, ex qua tale beneficium prodit, vel prodire aptum eſt.

Scopus & indicia, (quæ eadem obiecta proxima materialia) obſeruantiæ.

Verùm ad ritè perſpiciendam obſeruantiæ naturam, & quos actus ſpectet, aduertendum eſt, ad reuerentiam ſiue obſeruantiam alicui exhibendam, tria interuenire: Vnum ex parte intellectus, alterum ex parte voluntatis, & tertium ex parte potentiæ externæ. Præcedit enim in intellectu, æſtimatio condigna magnitudinis perfectionum alicui inexiſtentium. Quæ cauſa eſt, cur Henricus quodl. 10. quæſt. 6. & Palud. in 3. d. 9. quæſt. 1. art. 3. dicant, revereri aliquem, eſſe, reputare bonum alicuius magnum. Per hanc enim æſtimationem, tanquam per cauſam, deſcribunt reuerentiam inde profectã. Ex hac æſtimatione, naſcitur in voluntate fuga quædam & metus, nimiam familiaritatem cum tanta perſona declinans: qui eſt timor reuerentialis, quo homo, ab aliena magnitudine, reſilit quodammodò in ſuam paruitatem, vt rectè attigit Alenſis 2. p. q. 156. memb. 2. art. 1. & 3. p. q. 66. memb. 1. & pleniùs explicatum eſt agendo de timore. Et ob hanc cauſam, aliqui reuerentiam nominant timorem. Quanquã non conſummatur in eo timore reuerentia, quam defert obſeruantia: ſed ad externam timoris illius & æſtimationis ei præuiæ, voluntate approbatæ, expreſſionem, per cultum externum & venerationem, progreditur: Iuxta illud Tullij 2. de Inuent. *Obſeruantia eſt, per quam ætate, aut ſapientia, aut aliqua dignitate antecedentes, reueremur & colimus.* Arnobius lib. 7. num. 15. eódem ſpectauit, cùm dixit. *Honor omnis, qui haberi ab aliquo dicitur, & reuerẽtia potioris cauſa attribui, relatiui eſt ad alterum generis, & conſtans partibus duabus, ex conceſſione tribuentis, & amplificatione ſumentis. Vt ſi quiſpiam, viſo potentiſſimi nominis atque autoritatis viro, via decedat, aſſurgat, caput reuelet, vehiculóque deſiliat: tum deinde ſalutet, acclinis, ancillæ aut ſeruuli pauibundas trepidationes imitatus; video quid agatur in huiuſmodi ſalutationis officio. Summiſſione alterius, datur alteri plurimum, efficitúrque vt videatur magnus, quem ſuſceptio minoris extulerit, & ſuis antepoſuerit rebus.*

406. Habes ſcopum & argumenta quædam obſeruantiæ, quibus alia addi poſſunt noſtris vulgaria, vt poplitem flectere, genua ponere, aſſectari, deducere, reducere, cedere honoratiore loco: Qui dextráne ſit an ſiniſtra, vetus rixa eſt, in qua congerit permulta Biſciola t. 2. lib. 11. cap. 5. & Lipſius 2. elect. c. 2. Sicut latúſne interius an exterius ſit honorabilius, & quis interiori ſocius dicatur, doctè excutiunt Sirmondus ad Sidonium *in fine*, & Creſolius l. 2. vacat. autum. c. 9. ſect. 7. Vide ad vtrunque punctum, quos vtrinque latè ſignat Pineda lib. 6. de Salom. cap. 10. num. 6. & 7. Ad loci item ceſſionem pertinent illa ex Apuleio lib. 4. *Cum equo per viam concito peruolant. Si quem interea conſpicantur ex principalibus viris nobilem hominem, benè conſultum, benè cognitum, quanquam oppidò feſtinant, tamen honoris eius gratia cohibent curſum, releuant gradum, retardant equum, & illicò in pedes deſiliunt: fruticem quem verberando equo geſtant, eam virgam, in læuam manum transferunt. Itaque expedita dextra adeunt, ac ſalutant: & ſi diutulè ille quippiam percontetur, ambulant diutulè, & fabulantur.*

Accedit ſilentium coram eo, cui obſeruantiam delatam velis, aut ſermonis certè parcitas, quaſi ſubuerente animo, expromere ſe, vel per verba. Sed nihil frequentius, ac fortè etiam vetuſtioris & vniuerſalioris vſus, quàm oſculi impreſſio, admota ori manu, quam paſſim dicimus *adorationem*, voce ducta ab applicatione manus ad os, vt S. Hieronymus aduertit apol. 1. aduersùs Ruffinum, tractãs illud, *Apprehendite diſciplinam*, ſiue vt in Græco & Hebræo textu legitur, *Oſculamini*. Quod Hieronym. ſenſum exprimens, vertit, *Adorate*, idem vtroque verbo ſignari docens, & confirmans ex illis verbis Iob. c. 31. *Si oſculatus ſum manum meam ore meo.* Hoc venerationis & obſeruantiæ argumentum, initio in ſacris

tantùm

tantùm vſurpabatur, & quidem ea adhibita cautione, vt quod 4. metam. docet Apuleius, admoueretur ori dextera, priori digito in erectum pollicem reſidente: quod hodiéque Heſperiis in vſu eſſe obſeruat Lipſius 2. elect. c. 6. Senſim tamen vſus ille adorandi, vt Muretus 10. variar. cap. 1. obſeruauit, ad communem obſeruantiæ teſtificationem adhiberi cœptus eſt: ita vt inter ſalutandum, (quod Plinius in Panegyr. teſtatur,) oſcula manu redderentur, & oſcula delibata digitis, ad os referrentur. Quo geſtu corporis, ſignificarum volebant, Autore Suetonio in Octauio, cap. 94. illuc referri omnia ſalutantis deſideria. Quod probè cohæret cum ea adorationis notione, quam pulchrè exhibet Taraſius Patriarcha epiſt. ad Conſtantinum & Irenem. Verum porrò plerique, non manibus tantùm admotis oſculum premebant venerantes, ſed etiam capita & pectora, honoris gratia oſculabantur, quod Plutarchus in Bruto prodidit: notauítque etiã Ammianus, cùm ſcripſit, ex Senatoribus quoſdã, ſalutari cœpiſſe pectoribus oppoſitis, & oſculanda capita, in modum taurorum minantium, obliquantes exhibuiſſe. Pectoris oſculũ ex facto Leonidis apud Nicephorum lib. 5. cap. 3. vulgare eſt, itémque ex iis quæ habet Eunapius in Prohæreſio. De contactu genuum, & pedum oſculo ad venerationem, multa eruditè congeſſit Ioſephus Stephanus lib. de oſculat. pedum Rom. Pontif. cap. 1. & nonnulla Lipſius lib. illo 2. electorum, cap. 6. *ad calcem.*

407. Cæterùm hæc ſigna delatæ reuerentiæ, quibus animus teſtatam & patefactã vult ſummiſſionem ſuam, ad alienam celſitudinem, varia omninò ſunt apud varias gentes. Imò quæ alicubi ſunt notæ venerationis & obſeruantiæ, alibi ad contumeliam pertinent, vt ſuprà notaui adorationem exponens, & aliquot aliis exemplis confirmare nunc placet. Nam barbam prehendere, hoc tempore, hiſque regionibus, probroſum eſt, & deſpectũ conteſtans. Olim ea prehenſio apud antiquos Græciæ, vt ait Plin. lib. 11. cap. 45. nota erat ſupplicantis, & venerabundi. Id quod etiam à poſterioribus Græcis ſeruatum liquet. Sic enim Nicobulus filius apud Nazianzenum, Nicobulum patrem ſupplex rogans, barbam ſe eius prehendere, & ſupplicem accidere, profitetur. Thetis apud Homerum Iliad. 1. pro Achille Iouem deprecans, genua contingit ſiniſtrâ, barbam dextrâ, quod Pallas Iunoni referens inducitur l. 8. Apud eundẽ Poëtam Diomedes Doloni

——Barba cùm vellet honeſtam
Tangere cæſariem, ſupplex, caput enſe reducto
Diſſecuit medium.

Videndus Alex. Neapolit. lib. 2. cap. 19. & Adrianus Iunius lib. de coma, cap. 2. Stigmata vultui inurere, apud Thracios perhonorificum fuit, & nobilitatis inſigne, vt ex Herodoto tradit Cælius lib. 7. c. 31. & de Sarmatis ac Dacis teſtatur etiam Plinius lib. 22. cap. 1. & de multis Ægyptiis ac Sarmatis Sextus Empyr. lib. 3. pyrrhon. hypotyp. cap. 24. & de Britonibus Tertull. lib. de veland. virg. Et ex eo vſu de Beatis legimus, quòd habebunt nomen Agni, & nomen Patris eius, ſcriptum in frontibus ſuis. Vt taceam nobiliores Syros, qui apud Lucianum lib. de Dea Syria, ſtigmatici in ceruice aut vola manus produntur. At alibi ea inuſtio, eſt, fuitque iam olim ignominioſiſſima. Vnde ſerui ſtigmatum notis deformabantur, & ab inſcriptis vultibus aut frontibus, literati dicebantur. Nec omiſerunt Chriſtianæ fidei infeſti Principes, genere illo infamiæ notare Chriſtianos, vt adnotat & illuſtrat Baronius in Martyr. Rom. ad diem 22. Dec. Præterea ad venerationem & obſeruantiam teſtandam, ſolenne nobis eſt aſſurgere, & caput aperire: Iaponij è contra vt honorem deferant, & obſeruantiam teſtentur, immoti & obſtipi hærent; nec caput nudant, ſed calceos exuunt, vt lib. 1. Eccleſ. Hiſtor. Iaponicæ, cap. 4. proditum eſt.

Extenſio obſeruãtiæ externæ ad imagines ac ſtatuas.

408. Satis multa de obſeruãtiæ argumentis alicui exhibitis, generatim loquendo. Porrò non ſtetit in perſonis obſeruandi ſtudium. Ad imagines quoque earum, manauit. Inde illa imaginum, publicè & priuatim, ad venerationem collocatio. Imperatores ſanè, hoc habuiſſe cumulatæ & perfectæ venerationis argumentum, prodit diſertè Nazian. priore in Iulian. oratione, & alios proferũt Molanus lib. 2. de imag. cap. 64. ac Balduinus ad calcem libri 3. S. Optati. Nec quicquam eſt laureatis imaginibus ſacríſque vultibus in prouincias trãſmiſſis, & magno vbique plauſu & veneratione exceptis, frequẽtius. *Laurata, & icones quæ mittuntur ad ciuitates vel regiones, obuij adeunt populi, cum cereis & incenſis, non cera perfuſam tabulam, ſed Imperatorem honorantes.* Ita habet Synodus 2. Nicæna diſputans pro ſacris imaginibus. Tiberij Cæſaris tempore, Paulum Prætorium, quòd imaginem Principis ectypam & eminente gemma, manu cui annulus inſertus erat, ad matellam admouiſſet, capitalem accuſationem, ſola fidi ſerui induſtria euaſiſſe Autor eſt Seneca 3. de benef. cap. 26. Capitale item fuiſſe, circa Auguſti ſimulacrum, ſeruum cecidiſſe, veſtem mutaſſe, effigiem nummo vel annulo impreſſam latrinæ aut lupanari intuliſſe, Suetonius in Tiberio cap. 58. teſtatur. Sed & ob percuſſum ſeruum, qui denarium Cæſaris effigie impreſſum haberet, damnatum dominũ ait Philoſtratus. In Concilio Epheſino refertur edictum Theodoſij de aſylis Eccleſiaſticis, quo Imperator ita pronunciat. *Maiores noſtri, ne aliquo modo timore perculſis, humanitas denegata videretur, in noſtris quoque ſtatuis, aram ſalutarem conſtituerunt: Ita vt ſi qui vel extrema inſignium noſtrorum lineamenta fortè contigiſſent, hi contra omnes aduerſæ fortunæ impetus, tuti munitique cenſerentur.* Ita ibi tomo 5. editio. Peltani, cap. 21. Quod eſt patẽs argumentum, quantæ venerationi eſſent Principum ſtatuæ & imagines. In priuatorum ædibus, ſedes imaginum ad cultum perſonarum illuſtriũ quas exhiberent, quintuplex erat. Nẽpe atriũ, (vnde eas emptori domus, refringere vetitum prodit Plinius lib. 33. c. 2.) limen, cubiculum, pinacotheca, Bibliotheca. Videndus Petauius in Notis ad Syneſij Caluitium, pag. 27. Vniuersè autem de hoc imaginum honore, plura apud Claudium Minoëm in Notis poſterioribus ad Alciati emblema 137. Lipſum lib. 1. elect. cap. 29. Ex antiquis verò nonnulla apud Plinium ſuprà, & l. 34. cap. 4. qui teſtatur flagraſſe quondam multos honoris illius amore. Non ſanè omnes. Nam, vt alios prætercam, Ageſilaüs, referente Apuleio in apologia, & Dione Chryſoſt. orat. 37. nullam ſui imaginem, nullam ſtatuam, poni paſſus eſt. Id verò Apuleius ab eo, contra morem cæterorum omnium hominum cautum ait, quòd formæ ſuæ diffideret.

Obſeruantia admetienda excellentiæ eam fundantis quæ religioſa vel politica. De vtraque, vniuersè.

Hinc perſpicua eſſe videtur, materialis ratio obiectiua huius virtutis: nempe actio exterior obſequij & cultus: & ratio formalis, nempe debitum talis obſequij, ratione excellentiæ expoſitæ: quæ vt eſt varia & multiplex in variis perſonis, ita etiam varias obſeruantiæ ſpecies fundat, commenſas & proportionatas illi dignitati.

Vnicuique enim conſentaneus dignitati eius honor tribuendus eſt, nec in alios transferendus. Quod perpulchrè his verbis docet Philo lib. de monarch. ſub finem. *Non omnibus danda omnia, ſed quæ accipientibus conueniant: alioquin ordo, quo nihil in vita melius, tollotur è medio, ſuccedente confuſione pernicioſiſſima. Si enim in nauibus onerariis, nautæ gubernatoribus pares erunt; & in triremibus, æquabuntur præfectis remiges naualéſque ſocij; in exercitu verò, equites magiſtris ſuis; ſcutati, ordinum ductoribus; centuriones, legatis & Imperatoribus; item in Republica concionatores Senatoribus, vel Iudicibus, & in vniuerſum plebeij magiſtratibus; tumultus, ſeditionéſque naſcentur; & iſta verbotenus æqualitas, inæqualitatem rerum pariet. Nam æqualia, dignitate imparibus tribuere, eſt inæqualitas: inæqualitas verò fons malorum.*

409. Porrò variæ illæ obſeruantiæ ſpecies in variis dignitatibus fundatæ, vniuerſim ad duo capita reuocantur. Nempe ad obſeruantiam religioſam, & politicam. Prior cultum alicui defert ob excellentiam coniunctam cum cultu Numinis, vt ob ſacerdotium aliámve dignitatem aut munus ad Religionem ſpectans. Quamuis non idcircò huiuſmodi cultus ad Religionem pertineat, quia non defertur quaſi proximè debitus excellentiæ creatæ, ſed immediatè ſiſtit in excellentiæ creata, quæ in tali perſona intelligitur, eſtque forma perſonæ illi inhærens, vel quaſi inhærens. Quamuis quia hæc ipſa forma, aut quaſi forma à Deo deriuatur, & aliquam cum illo perſonæ creatæ coniunctionem ac nexum importat, tandem poſſit terminari & reduci ad Deum aliquo modo, quod nunc non moramur: ſolliciti duntaxat de forma, cui proximè debetur cultus per obſeruantiam.

Ad eandem obſeruantiam pertinet debitus virtuti cultus. Nam ſicut obſeruantia ſupernaturalis, reſpicit cultum Sanctis debitum, quatenus ſanctitate creata ſupernaturali collucent: ita obſeruantia religioſa ordinis naturalis, ſpectare debet cultum debitum ob formam illam, quæ in hoc ordine reſpondet ſanctitati. Ea autem forma, non eſt alia quàm virtus, qua homo intra naturæ ordinem ſubuehitur ad quandam diuinarum perfectionum participationem; imperfectiſſimam quidem, & longè minorem, quàm ſit ea quæ per dona gratiæ ſanctificantis communicatur hominibus in ſupernaturali ordine rerum: ſed tamen aliqualem, & imperfectioni ordinis purè naturalis conſentaneam. Nec enim ordo ille, perfectiorem Dei in homine expreſſionem, & participationem patitur. Eſtque ea participatio, idoneum naturalis obſeruantiæ fundamentum.

Optimè hoc tradit Seneca, cùm ait epiſt. 41. *In unoquoque virorum bonorum, quis Deus, incertum eſt, habitat Deus. Si tibi occurrit vetuſtis arboribus, & ſolitam altitudinem egreſſis frequens lucus, & conſpectum cœli denſitate ramorum aliorum alios protegentium ſubmouens, illa proceritas ſyluæ, & ſecretum loci, & admiratio vmbræ, in aperto tam denſæ atque continuæ, fidem tibi Numinis facit. Et ſi quis ſpecus, ſaxis penitus exeſis montem ſuſpenderit, non manu factus, ſed naturalibus cauſis in tantam laxitatem excauatus, animum tuum quadam Religionis ſuſpicione percutiet. Magnorum fluminum capita veneramur: ſubita ex abdito vaſti amnis eruptio, aras habet. Coluntur aquarum calentium fontes, & ſtagna quædam, vel opacitas, vel immenſa altitudo ſacrauit. Si hominem videris interritum periculis; intactum cupiditatibus; inter aduerſa felicem, in mediis tempeſtatibus placidum, ex ſuperiore loco homines videntem, ex æquo Deos, non ſubibit te veneratio eius? Non dices: Iſta res maior eſt altiórque, quàm vt credi ſimilis huic, in quo eſt, corpuſculo poſſit?* Idem epiſtola 64. in fine: *Quidni ego magnorum virorum, & imagines habeam, incitamenta animi, & natales celebrem? Quidni illos honoris cauſa ſemper appellem? Quam venerationem præceptoribus meis debeo, eandem illis præceptoribus generis humani, à quibus tanti boni initia fluxerunt. Si Conſulem videro, aut Prætorem, omnia quibus honor haberi ſolet, faciam: equo deſiliam, caput adaperiam, ſemita cedam. Quid ergo, M. Catonem vtrumque, & Lælium ſapientem, & Socratem cum Platone, & Zenonem, Cleanthémque, in animum meum ſine dignatione ſumma recipiam? Ego verò illos veneror, & tantis nominibus ſemper aſſurgo.*

Audi etiam Richardum Victorinum tract. de gemino Paſch. *Alij nobis ſunt ſuperiores poteſtate, alij autem dignitate: illi officio, iſti merito. Illi præſunt quibuſdam gradibus honoris & poteſtatis, iſti præcellunt quibuſdam prouentibus ſapientiæ, & ſanctitatis. Illos præfecit electio humana, iſtos extulit ordinatio diuina. Cogita ergo quale ſit, illos vereri quos prætulit humana inſtitutio, & hos nolle venerari, quos ſingulariter magnificauit diuina diſpoſitio. Si debito honore venerandi ſunt, qui ad tempus nobis præſunt; quanto honore digni ſunt, qui merito ſanctitatis, in ſempiternum nos æterna exaltatione præcellunt? Hinc eſt, quòd boni Prælati, huiuſmodi ſubiectos cum magno honore venerantur, quibus tamen quibuſdam (vt dictum eſt) prælationum gradibus principantur.*

410. Poſterior obſeruantia, ſiue politica aut ciuilis, eſt ea omnis qua coluntur qui dignitate aliqua, vel excellentia humana, aliis præeminent. Cuiuſmodi in primis ſunt, Principes & Magiſtratus. Tum domini reſpectu ſeruorum. Magiſtri item ad diſcipulos comparati, aliique huiuſmodi, creata aliqua dignitate naturali præcellentes. Verùm cùm ea naturalis excellentia, videatur non vna eſſe in Principe, magiſtro, domino, aliiſque ſimilibus, ſunt qui totidem, obſeruantiæ, ſiue, vt vocant, duliæ, virtutes naturales agnoſcant, quot numerari poſſunt diuerſæ excellentiæ ciuiles. Ita S. Thomas in 3. d.9. q.2. art.2. Durand. ead. diſt. q.3. n.8. Richard. ibid. art. 3. q. 1. & alij: reclamantibus tamen Vaſque 3. p. d.98. cap. 1. *in fine*, & Raguſa 3. p. tom. 2. d.40. quorum ratio eſt, quòd cuiuſlibet merè ciuilis obſeruantiæ, vnicum formaliter agnoſcant fundamentum, variis duntaxat quaſi gradibus, pro materiali, ſubiectorum & excellentiarum naturalium diuerſitate, diſtinctum. Quæ ſententia cùm nullo vrgeatur valido argumento, & alioqui conſulat parcitati in multiplicatione rerum, videtur contrariæ anteponenda.

Illud aliquatenus multiplicis, ciuilis obſeruantiæ fundamentum, S. Chryſoſtomus homil. 23. in ad Rom. in mor. in hunc modum aperit. *Quoniam honoris ac conditionis æqualitas, pugnas ac diſſidia ſæpè inducit, multos Deus fecit principatus, multaſque ſubiectiones: vt potè viri & vxoris ſuaſilij & patris; ſenis & adoleſcentis, ſerui & liberi; principis & ſubditi; præceptoriſque ac diſcipuli. Et quid miraris, quòd in hominibus iſtud fecit, quando idem & in corpore noſtro fecerit? Neque enim hic paris honoris omnia fecit; ſed hoc quidem minus, iſtud verò melius: & hæc quidem reliquis membris imperantia, iſta verò ſubdita. Idem & in beſtiis videre eſt, vt in apibus, in gruibus, in gregibus omnium agreſtium. Quin & mare, ab iſta diſciplina deſtitutum non eſt: ſed illic quoque multa piſcium genera, ſub vno reguntur ac militant, longáſque ita peregrinationes exequuntur. Libertas enim illa diſſoluta, ac moderamine carens, vbique mala, confuſioniſque cauſa eſt.*

Sigillatim de obſeruantia titulo religioſæ excellentiæ rependenda.

411. Hactenus vniuersè de duplici obſeruantia.

Nunc

Nunc diſtinctiùs ac ſigillatim, vtranque expendamus. Et quidem de obſeruantia, titulo quaſi religioſo hominibus debita, ratione ſacerdotij miniſteriorúmque ſacrorum, tria breuiter attingenda ſunt. Nempe hoc titulo, iam olim apud Ethnicos, Sacerdotibus ſacriſque Miniſtris, venerationem, & neceſſariorum ſuppeditationem, & immunitatem à quibuſvis grauaminibus delatam. Et quod ad venerationem attinet, nihil ſiue apud Romanos, ſiue apud reliquas gentes, ſacerdotio auguſtius, & maiori dignum veneratione. Quod vniuersè docet Plutarchus opuſc. de Principis cum Philoſophis diſputatione. Qui item lib. de defectu oraculorum Sacerdotes olim dictos Hoſios, id eſt ſanctos, & ad rerum ſanctarum modum veneratione digniſſimos, obſeruauit. Ex ſenſu Ethnicorum Romanorum de cultu ſuorum Sacerdotum, Michaëlem Imperatorem Chriſtianis Pontificibus irreuerentem, pudefacit Nicol. I. epiſtol. ad eum, *propè initio.*

Referente etiam Sozomeno 5. hiſtor. cap. 15. Iulianus Apoſtata, non alio quàm naturæ impreſſo lumine, & attenta rei natura ductus, vetuit ingredientibus in vrbem Præſidibus, Sacerdotem vllum obuiam prodire, niſi quando ad templa accederent, tantúmque non niſi ad veſtibula. At cùm primùm limina ſubirent, militem nullum haberent, qui præcederet, quòd lex Dei, (non ſcripta, quam hic transfuga abiecerat, ſed naturalis,) poſtulet, vt coram Sacerdote, Sacerdotis perſonam ſuſtinente, vt fit in templo, Præſes & quilibet Magiſtratus priuati duntaxat partes habeat. Alij prætera plerique Imperatorum & Regum Ethnicorum, factis & reipſa approbarunt, quod verbis à Theodorico apud Caſſiod. lib. 8. epiſt. 24. proditum eſt. *Tantò Diuinitati plurima debemus, quantò à cæteris mortalibus maiora ſuſcepimus. Nam quid ſimile rependas Deo qui potitur Imperio? Sed licèt pro tanto munere nihil compenſari poſſit idoneè; ipſi tamen gratia redditur, dum in ei ſeruientibus honoratur.*

De loco honoratiſſimo, iiſdem ſacris perſonis in publicis conuentibus tributo apud Romanos, conſtat ex Arnobio lib. 4. aduerſùs gentes. Nullum ſine ipſis concilium, habitum legitimum, & bonum, à Græcis, memorat Tullius 1. de diuin. Non potuiſſe in ius vocari, habetur ex Caio l. *Vel ſenectutem.* ff. *de donat. inter virum & vxor.* Et ex Paulo l. *Non diſtinguemus*, ff. *de recept. arbit.* Ius aſyli contuliſſe reis, liquet ex Gellio lib. 10. cap. 15. Eoſdem olim Reges & Sacerdotes in pleriſque prouinciis fuiſſe; alibi autem, Regum ſaltem aſſeſſores, fuiſſe Sacerdotes, multi teſtantur. Dio Chryſoſtomus orat. 49. *Communiter, fortiſſimæ gentes, quandoquidem non poſſunt ſemper à Philoſophis regi, Regibus hoſce aſſeſſores, & Principes inſtituerunt. Et Perſas quidem, puto eos inſtituiſſe qui appellantur Magi, quia naturæ habebant experientiam, nouerántque quo pacto Dij eſſent colendi. Ægyptij verò inſtituerunt Sacerdotes, eadem qua Magi diſciplina eruditos, qui Deorum gerebant curam, norántque vniuerſa, quà & quomodo haberent. Indi autem Brachmanas, continentia Inſtitiáque excellentes, atque erga Diuinitatem amicitia. Vnde magis futura ſciunt, quàm alij homines ipſis præſentia. Celtæ verò, quos appellant Druïdas, & hoſce diuinationis ſtudioſos, atque alius ſapientiæ, ſine quibus nihil Regibus licitum eſt facere aut conſulere: Vt ita, ſi quis verum dicat, illi regnent; Reges autem, illorum ſententiæ ſint miniſtri & ſerui, licèt in thronis aureis ſedeant, magnáſque domos habitent, & ſumptuosè conuiuentur.*

412. Ex hoc poſtremo exemplo, liquet qui ſint illi Philoſophi, de quibus Dio. Nam Druïdes, quos apud Gallos de omnibus ferè priuatis publiciſque rebus conſtituiſſe, Autor eſt Cæſar lib. 6. de bello Gall. Sacerdotes erant, quamuis ſimul Philoſophi dicerentur, ob ſtudium ſapientiæ. Seruatum ad ſua vſque tempora à Barbarorum doctiſſimis, vt genus ſacerdotale ad regnum proueherent, ſcribit Clemens Alex. 7. Strom. cap. 4. Sellam curulem & lictorem, veſtes inſignes, omnia Regia, Sacerdoti Iouis à Numa conceſſa, Liuius lib. 1. ſcriptis prodidit. Iidem apud Romanos, Imperatores ſimul & Pontifices: æmulante Satana quod de Melchiſedec, & aliis legerat, vt ait Nicol. I. ſub fin. epiſtolæ ad Mich. Imperat. Illuſtri loco Syneſij epiſt. 57. hoc punctum concludo. *Priſca tempora*, inquit, *eoſdem Sacerdotes ac Iudices tulerunt. Nam Ægyptij, & Hebræi, longo tempore Sacerdotum imperio vſi ſunt. Deinde poſteaquàm, vt mihi videtur, diuinum opus humano more fieri cœptum eſt, Deus ambo vitæ genera ſeparauit, vnúmque horum, ſacrum, alterum ad regimen atque imperium conſtituum eſt. Alios enim ad infimarum rerum fæcem conuertit, alios ſibi ſociauit.* Dabunt in hanc rem illuſtriſſima & plurima Anaſtaſ. Germon. lib. 1. de ſacror. immunit. cap. 10. & 11. & Ribaden. lib. 1. de Principe, cap. 35. Ioſeph. Valent. de poteſt. coactiua, cap. 12. à n. 4.

Eſt etiam, qui Sacerdotibus res quoque inanimatas, ſenſúque deſtitutas, reuerentiam naturæ inſtinctu deferre, confirmet ex Plinio lib. 2. c. 93. narrante in Hirpinis Amſancti ad Mephitis ædem, lacum eſſe, quem qui intrauerint, moriantur. Simili modo Hierapoli in Aſia, Magnæ matris tantùm Sacerdotibus innoxium. Hoc tamen egò non pro argumento venerationis Sacerdotum per res inanimas adductum velim, ſed ad detegendam fraudem Tartarei veteratoris, impuriſſimorum ſacrorum fidem eo facto infigentis: qui nollet mortales dubitare de grata Deo Religione illa, quam eo ſigno præſens Numen confirmare videretur. Quare illis aliis quæ propoſui, reuerentiæ in Sacerdotes naturalibus indiciis propoſitis, his commentitiis abſtineo.

Quòd ſi tanti vitreum, quanti verum margaritum? Si tanti habiti magiſtri Idolomaniæ, monſtra impuritatis, nec minùs ſcelerum, quàm turpiſſimorum ſacrorum Myſtæ, quanta par eſt Chriſtianos veneratione proſequi eos, quos habent cœli clauigeros, & melioris vitæ Patres? Et quibus non fulminibus obrui dignus erit, vt Chryſoſtomus exclamat homil. in locum Pauli, *Salutate Priſcam*, qui Sacerdoti, cui plus quàm patri debet, inhonorationem rependerit? Idem grauiſſimè in hanc ſententiam diſputat homil. 85. in Ioan. *in fine*, & latè lib. 3. de ſacerd. cap. 6. collatis cum corporali patre, ſpiritualibus; hoc eſt Sacerdotibus, & multò antepoſitis. At perſonam patris, filio ſemper honeſtam & ſanctam videri debere, ſummáque obſeruatione eſſe proſequendam, dicitur l. *liberto.* ff. *de obſeq. parent.*

413. Venio ad ſuppeditationem neceſſariorum, Sacerdotibus de publico factam; cuius luculentum exemplum ſuppeditant ſacræ literæ Geneſ. 47. de Ægyptiis Sacerdotibus, quibus in ſumma annonæ caritate, data ſemper publicè cibaria ex vſu antiquo, quem ne in ſumma quidem omnium neceſſitate, violandum putarunt. Vide de commodis, quæ his Sacerdotibus ſuppeditabantur, Herodotum lib. 2. ſiue in Euterpe, & Diodorum l. item 1. Sed & apud Romanos, quamuis, vt Autor eſt Dion. Halicar. lib. 2. ab initio fuiſſent creati per Romulum Sacerdotes, ex ſingulis curiis, qui haberent in victum ſufficientia; Tamen poſtea, iis qui publicis ſacris addicerentur, annona de publico attributa. Vt habetur ex Strabone lib. 11. & ex S. Ambroſ.

 epiſt. 30.

Nunc diſtinctiùs ac ſigillatim, vtranque expendamus. Et quidem de obſeruantia, titulo quaſi religioſo hominibus debita, ratione ſacerdotij miniſteriorúmque ſacrorum, tria breuiter attingenda ſunt. Nempe hoc titulo, iam olim apud Ethnicos, Sacerdotibus ſacriſque Miniſtris, venerationem, & neceſſariorum ſuppeditationem, & immunitatem à quibuſvis grauaminibus delatam. Et quod ad venerationem attinet, nihil ſiue apud Romanos, ſiue apud reliquas gentes, ſacerdotio auguſtius, & maiori dignum veneratione. Quod vniuersè docet Plutarchus opuſc. de Principis cum Philoſophis diſputatione. Qui item lib. de defectu oraculorum Sacerdotes olim dictos Hoſios, id eſt ſanctos, & ad rerum ſanctarum modum veneratione digniſſimos, obſeruauit. Ex ſenſu Ethnicorum Romanorum de cultu ſuorum Sacerdotum, Michaëlem Imperatorem Chriſtianis Pontificibus irreuerentem, pudefacit Nicol. I. epiſtol. ad eum, *propè initio.*

Referente etiam Sozomeno 5. hiſtor. cap. 15. Iulianus Apoſtata, non alio quàm naturæ impreſſo lumine, & attenta rei natura ductus, vetuit ingredientibus in vrbem Præſidibus, Sacerdotem vllum obuiam prodire, niſi quando ad templa accederent, tantúmque non niſi ad veſtibula. At cùm primùm limina ſubirent, militem nullum haberent, qui præcederet, quòd lex Dei, (nòn ſcripta, quam hic transfuga abiecerat, ſed naturalis,) poſtulet, vt coram Sacerdote, Sacerdotis perſonam ſuſtinente, vt fit in templo, Præſes & quilibet Magiſtratus priuati duntaxat partes habeat. Alij prætereа plerique Imperatorum & Regum Ethnicorum, factis & reipſa approbarunt, quod verbis à Theodorico apud Caſſiod. lib. 8. epiſt. 24. proditum eſt. *Tantò Diuinitati plurima debemus, quantò à cæteris mortalibus maiora ſuſcepimus. Nam quid ſimile rependat Deo qui potitur Imperio? Sed licèt pro tanto munere nihil compenſari poſſit idoneè; ipſi tamen gratia redditur, dum in ei ſeruientibus honoratur.*

De loco honoratiſſimo, iiſdem ſacris perſonis in publicis conuentibus tributo apud Romanos, conſtat ex Arnobio lib. 4. aduersùs gentes. Nullum ſine ipſis concilium, habitum legitimum, & bonum, à Græcis, memorat Tullius 1. de diuin. Non potuiſſe in iùs vocari, habetur ex Caio l. *Vel ſenectutem.* ff. *de donat. inter virum & vxor.* Et ex Paulo l. *Non diſtinguemus*, ff. *de recept. arbit.* Ius aſyli contuliſſe reis, liquet ex Gellio lib. 10. cap. 15. Eoſdem olim Reges & Sacerdotes in pleriſque prouinciis fuiſſe; alibi autem, Regum ſaltem aſſeſſores, fuiſſe Sacerdotes, multi teſtantur. Dio Chryſoſtomus orat. 49. *Communiter, fortiſſimæ gentes, quandoquidem non poſſunt ſemper à Philoſophis regi, Regibus hoſce aſſeſſores, & Principes inſtituerunt. Et Perſas quidem, puto eos inſtituiſſe qui appellantur Magi, quia natura habebant experientiam, nouerántque quo pacto Dij eſſent colendi. Ægyptij verò inſtituerunt Sacerdotes, eadem qua Magi diſciplina eruditos, qui Deorum gerebant curam, nouérántque vniuerſa, quà & quomodo haberent. Indi autem Brachmanas, continentia Iuſtitiáque excellentes, atque erga Diuinitatem amicitia. Vnde magis futura ſciunt, quàm alij homines ipſis præſentia. Celtæ verò, quos appellant Druïdas, & hoſce diuinationis ſtudioſos, atque alius ſapientiæ, ſine quibus nihil Regibus licitum eſt facere aut conſulere: Vt ita, ſi quis verum dicat, illi regnent; Reges autem, illorum ſententiæ ſint miniſtri & ſerui, licèt in thronis aureis ſedeant, magnáſque domos habitent, & ſumptuosè conuiuentur.*

412. Ex hoc poſtremo exemplo, liquet qui ſint illi Philoſophi, de quibus Dio. Nam Druïdes, quos apud Gallos de omnibus ferè priuatis publiciſque rebus conſtituiſſe, Autor eſt Cæſar lib. 6. de bello Gall. Sacerdotes erant, quamuis ſimul Philoſophi dicerentur, ob ſtudium ſapientiæ. Seruatum ad ſua vſque tempora à Barbarorum doctiſſimis, vt genus ſacerdotale ad regnum prouheherent, ſcribit Clemens Alex. 7. Strom. cap. 4. Sellam curulem & lictorem, veſtes inſignes, omnia Regia, Sacerdoti Iouis à Numa conceſſa, Liuius lib. 1. ſcriptis prodidit. Iidem apud Romanos, Imperatores ſimul & Pontifices: æmulante Satana quod de Melchiſedec, & aliis legerat, vt ait Nicol. I. ſub fin. epiſtolæ ad Mich. Imperat. Illuſtri loco Syneſij epiſt. 57. hoc punctum concludo. *Priſca tempora*, inquit, *eoſdem Sacerdotes ac Iudices tulerunt. Nam Ægyptij, & Hebræi, longo tempore Sacerdotum imperio vſi ſunt. Deinde poſteaquàm, vt mihi videtur, diuinum opus humano more fieri cœptum eſt, Deus ambo vitæ genera ſeparauit, vnúmque horum, ſacrum; alterum ad regimen atque imperium conſtitutum eſt. Alios enim ad infimarum rerum fæcem conuertit, alios ſibi ſociauit.* Dabunt in hanc rem illuſtriſſima & plurima Anaſtaſ. Germon. lib. 1. de ſacror. immunit. cap. 10. & 11. & Ribaden. lib. 1. de Principe, cap. 35. Ioſeph. Valent. de poteſt. coactiua, cap. 12. à n. 4.

Eſt etiam, qui Sacerdotibus res quoque inanimatas, ſenſúque deſtitutas, reuerentiam naturæ inſtinctu deferre, confirmet ex Plinio lib. 2. c. 93. narrante in Hirpinis Amſancti ad Mephitis ædem, lacum eſſe, quem qui intrauerint, moriantur. Simili modo Hierapoli in Aſia, Magnæ matris tantùm Sacerdotibus innoxium. Hoc tamen ego non pro argumento venerationis Sacerdotum per res inanimas adductum velim, ſed ad detegendam fraudem Tartarei veteratoris, impuriſſimorum ſacrorum fidem eo facto infigentis: qui nollet mortales dubitare de grata Deo Religione illa, quam eo ſigno præſens Numen confirmare videretur. Quare illis aliis quæ propoſui, reuerentiæ in Sacerdotes naturalibus indiciis propoſitis, his commentitiis abſtineo.

Quòd ſi tanti vitreum, quanti verum margaritum? Si tanti habiti magiſtri Idolomaniæ, monſtra impuritatis, nec minùs ſcelerum, quàm turpiſſimorum ſacrorum Myſtæ, quanta par eſt Chriſtianos veneratione proſequi eos, quos habent cœli clauigeros, & melioris vitæ Patres? Et quibus non fulminibus obrui dignus erit, vt Chryſoſtomus exclamat homil. in locum Pauli, *Salutate Priſcam*, qui Sacerdoti, cui plus quàm patri debet, inhonorationem rependerit? Idem grauiſſimè in hanc ſententiam diſputat homil. 85. in Ioan. *in fine*, & latè lib. 3. de ſacerd. cap. 6. collatis cum corporali patre, ſpiritualibus; hoc eſt Sacerdotibus, & multò antepoſitis. At perſonam patris, filio ſemper honeſtam & ſanctam videri debere, ſummáque obſeruatione eſſe proſequendam, dicitur l. *liberto.* ff. *de obſeq. parent.*

413. Venio ad ſuppeditationem neceſſariorum, Sacerdotibus de publico factam; cuius luculentum exemplum ſuppeditant ſacræ literæ Geneſ. 47. de Ægyptiis Sacerdotibus, quibus in ſumma annonæ caritate, data ſemper publicè cibaria ex vſu antiquo, quem ne in ſumma quidem omnium neceſſitate, violandum putarunt. Vide de commodis, quæ his Sacerdotibus ſuppeditabantur, Herodotum lib. 2. ſiue in Euterpe, & Diodorum l. item 2. Sed & apud Romanos, quamuis, vt Autor eſt Dion. Halicar. lib. 2. ab initio fuiſſent creati per Romulum Sacerdotes, ex ſingulis curiis, qui haberent in victum ſufficientia; Tamen poſtea, iis qui publicis ſacris addicerentur, annona de publico attributa. Vt habetur ex Strabone lib. 11. & ex S. Ambroſ.

epiſt. 30. quæ eſt ad Valentinian. Imperatorem in cauſa petitionum Symmachi pro Ethnicis Sacerdotibus & ritibus. Certi item redditus ſacrificulorum collegiis diſtincti. Iis item, qui gentilitiis alicuius familiæ ſacrificiis vacarent, pet priuatos & familiarum capita conſultum. Et idcircò frequens apud Liuium & alios rei Romanæ ſcriptores, ſacerdotiorum mentio. Vt non dubitarit Petrus Gregor. lib. de benef. cap. 2. noſtrorum beneficiorum Eccleſiaſticorum originem, inde arceſſere: quaſi Chriſtiani altiori lumine affulgente, idipſum meliori iure præſtent, quod ſolo naturæ lumine, Ethnici, ex Iuſtitia deberi, Sacerdotibus in commune bonum intentis, viderint. Huc faciunt quæ de decimis, Deo in vſum miniſtrorum eius, iam olim, etiam apud Ethnicos; penſitatis, ſuperiùs ſunt adducta.

Immunitatem denique à communibus grauaminibus quibuſuis, antiquiſſimo iure apud Ethnicos, Sacerdotibus fuiſſe conceſſam, teſtatiſſimum eſt. Nam earum rerum, quas poſſidebant, nec vectigalia nec tributa perſoluiſſe, inſinuatur apud Ariſtol. 2. Oecon. Et luculenter traditur à Plutarcho in Camillo. Vbi lege conceſſam Sacerdotibus, militiæ immunitatem apud Romanos memorat, præterquam ſi bellum Gallicum incideret, (tantus erat Gallici nominis terror.) Additque perpetuam illis vacationem à muneribus, immunitatémque à tributis, exactionibus, vectigalibus, congiariis, parangariis, & huiuſmodi quibuſvis oneribus fuiſſe tributam. Id quod etiam Diodorus lib. 2. de Ægyptiis Sacerdotibus teſtatur, & vniuersè de Gentilium Sacerdotibus, notauit S. Thom. in cap. 13. ad Rom. lect. 1. Longóque vſu confirmatam eſſe eam vacationem, ad fæces vſque Gentiliſmi, conſtat ex Sozomeno lib. 5. hiſtor. cap. 3. De eadem Sacerdotum à militia immunitate, luculentus locus habetur apud Origenem, ferè in fine l. 8. contra Celſum. Eadem plena immunitate à tributis, & militia, aliiſque omnibus grauaminibus, potitos fuiſſe Sacerdotes Gallos, legimus apud Cæſarem l. 6. belli Gallici. Ex harum omnium prærogatiuarum & immunitatum cupiditate, factum videtur, vt plerique iam Chriſtiani, ſacerdotia Ethnicorum per ſummum ſcelus ambirent. Quanquam alias quoque ambitus illius cauſas interceſſiſſe, & plerunque adactos potiùs fuiſſe ad huiuſmodi ſacerdotia, Chriſtianos locupletes, quàm ſe ad ea capeſſenda ingeſſiſſe, legere licet apud Reuerendiſſ. Albaſpinæum lib. 1. obſeru. ſacrarum, cap. 22.

Obſeruantia titulo virtutis, annexa obſeruantiæ titulo religionis, quàm congrua.

414. De altero membro quaſi religioſæ obſeruantiæ, quod dicebam ſpectare cultum, naturali ſanctimoniæ, ſiue virtuti debitum, non eſt quòd multis agamus, cùm teſtatiſſimum ſit, homini hoc maximè titulo cultum & honorem deberi. Cultum dico, & honorem, non quòd honorem quomodocunque acceptum, cum cultu confundam: (Deus enim qui neminem colit, aut poteſt colere, Sanctos ſuos nimis honorat, citra cultum & obſeruantiam:) ſed quòd honor connotata deferentis ſubmiſſione aliqua, & recognitione præcellentiæ, in eo cui honor defertur, conſtituat cultum obſeruantiæ obiectum. Sic igitur acceptus honor, & cultus, virtuti iure rependitur. Æquum nanque eſt, vt honor, quod eſt bonum inter externa maximum, iudice Philoſopho 4. Ethic. cap. 3. ſummo internorum bonorum, hoc eſt, virtuti; cedat in præmium: vt quod Marcellum, in templis vtrique exædificatis præſtitiſſe, omnes norunt, aditus ad honorem pateat, per virtutis viam. Quòd ſi aliquando ſecus euenit, (vt ſanè euenit frequenter,) indecentiæ & incongruitatis damnatur à ſapiente Prouerb. 26. Ait enim, *Quomodò nix in æſtate, & pluuia in meſſe, ſic indecens eſt ſtulto*, id eſt, improbo & malo, *gloria? Et ſicut qui mittit lapidem in aceruum Mercurij, ita qui tribuit inſipienti honorem.* At inſipientem eſſe ac dici, apud Sapientem & alibi ſæpè in ſacris libris, homines virtute deſtitutos, nemo in eis tam hoſpes eſt, vt ignoret. Nec abhorret ab eo loquendi modo Philoſophus, vt oſtenſum eſt, cùm de imprudentia. Cùm autem honor, legitimè & ex merito defertur, ſapienti, hoc eſt probo & virtute exculto impenditur, vt affirmabam.

Itaque non malè huc referatur illud quod ab eodem ſcriptum eſt ſect. 30. probl. q. 11. cùm cauſas inquirit, cur veteres, præmiis pro corporeis certaminibus vbique gentium conſtitutis, nuſquam tamen ſapientiæ præmium vllum ſtatuerint, quod de morali quoque virtute accipio. Reſpondet autem, præter cæteras, cauſam hanc eſſe, quòd præmium debeat eſſe quid melius, & optatius, merito cui defertur: nihil autem in his inferioribus eſſe virtute melius: ac proinde nullum illi potuiſſe præmium decerni. Honorem tamen, quia ſine virtutis depretiatione exhiberi poteſt, illi ſubtrahere non licet. Quod agnouit Ariſtoteles 1. magnor. Mor. cap. 3. agens dè bonis honorabilibus. Et optimè 4. Ethic. cap. illo 3. vbi ait, *Virtutis præmium eſſe honorem.* Et infrà. *Qui nobiles ſunt & diuites, & in poteſtate conſtituti, honore digni habentur. In excellentia enim quadam ſunt. Omne autem quod bono aliquo excellit, eſt honorabilius. Propterea huiuſmodi res, magis reddere homines magnanimos conſueuerunt. Nanque à quibuſdam honorantur, ſed reuera ſolus bonus honorandus eſt. Cui tamen vtraque inſunt, is magis habetur dignus, qui honore afficiatur.*

Vnde tamen tot, tantaque, proborum ſannæ.

415. Mirum verò eſſe queat, cur è contra Philoſophi, aliíque olim virtutis inter Ethnicos profeſſores, omnibus ſannis impetiti ſemper ſint. Cauſas latè rimatur Dio Chryſoſtomus orat. 72. notans inter cætera, cauſam eſſe, quòd cùm improbi, à Philoſophis ſe rideri non ignorent, *præoccupant ipſi conuitiis, mordentes eos, atque irridentes, tanquam miſeros fatuóſque: ſcientes, quòd ſi illos demonſtrent inſipientes & inſanos, ſimul etiam ſeſe ſint declaraturi temperanter agere, mentéque præditos. Sin verò concedant eos noſſe quæ oportet, ſimul quoque ſeſe confeſſuri ſint infelices, atque ſtupidos eſſe, nihilque prorſus ſcire, quæ liberos homines oporteat. Præterea verò, ſi quem vident, vt nautam cultum, ſciunt eum nauigaturum: ſi alium vt agricolam, agrum culturum: & ſi quem in paſtoris veſte, ſciunt & illum ad oues abiturum, apúdque eas moraturum. Quum ergo nulla ab iis afficiantur ægritudine, ſinunt illos. Si quem verò habitum Philoſophi habere vident, cogitant eum neque ad nauigandum, neque ad agriculturam, neque ouium cauſa ita cultum eſſe: ſed præparatum, vt admoniturum homines, redarguturúmque, & nihil cuiquam adulaturum, neque parſurum; ſed è diuerſo caſtigaturum quàm poſſit maximè oratione, oſtenſurúmque quales ſint. Nequaquam ergo libenter eos videre poſſunt, ſed aduerſantur, & impugnant. Quemadmodum neque pueri libenter videre poſſunt, quos ſciunt pædagogi cultum habere, præparatóſque ita, tanquam obiurgaturos ſe, neque permiſſuros vt peccent, aut ſegnes ſint. Et ſi quidem & pueris liceret hoſce irridere, & contumelia afficere, nihil hoc priùs facerent.*

Sigillatim

Sigillatim de ciuili obſeruantia; ac primùm de ea qua Principi debita.

Pergo ad obſeruantiam ciuilem, cuius flos, humanæ excellentiæ ciuilis, apicem reſpicit. Principum inquam dignitatem primariò; conſequenter autem etiam magiſtratuū, quibus illi, curæ ſuæ & ſollicitudinis partem, tanquam vicariis, communicatam voluerunt. Vt autem nunc de penſitatione tributorum, quæ Principibus ex Iuſtitia, non autem ex obſeruantia debentur, nihil dicam; itémque vt de obedientia eiſdem debita taceam, quia huc quoque non ſpectat, tantúmque quod huius loci eſt breuiter attingam, nempe honorem ſubmiſſum, qui per obſeruantiam ciuilem defertur: nititur hæc obſeruantia dignitate Principis, quam ingentia populi commoda aſſectantur, efficitque vt Princeps meritiſſimò, charus, & in ſumma veneratione ſit ſubditis.

416. Hoc primum fundamentum obſeruantiæ Principi debitæ, eruo ex Seneca lib. 1. de Clem. cap. 3. *Illius*, inquit, agens de Principe, *magnitudo ſtabilis fundatáque eſt, quem omnes tam ſupra ſe eſſe, quàm pro ſe ſciunt: cuius curam excubare pro ſalute ſingulorum atque vniuerſorum quotidie experiuntur: quo procedente, non tanquam malum aliquod aut noxium animal è cubili proſiliret, diffugiunt; ſed tanquam ad clarum ac beneficum ſidus, certatim aduolant, obiicere ſe pro illo mucronibus inſidiantium paratiſſimi, & ſubſternere corpora ſua, ſi per ſtragem illi humanam iter ad ſalutem ſtruendum ſit. Somnum eius, nocturnis excubiis muniunt, latera obiecti circunfuſique defendunt, incurrentibus periculis ſe opponunt. Non hic eſt ſine ratione, populis vrbibúſque conſenſus, ſic protegendi amandique Reges, & ſe ſuaque iactandi, quocunque deſiderauerit imperantis ſalus. Nec hæc vilitas ſui eſt, aut dementia, pro vno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus vnam animam redimere, nonnunquam ſenis & inualidi. Quemadmodum totum corpus animo deſeruit, & cum hoc tantò maius, tantóque ſpecioſius ſit, ille in occulto maneat tenuis, & in qua ſede latitet incertus: tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt. Illum hæc cutis munit, illius iuſſu iacemus, aut inquieti diſcurrimus, cùm ille imperauit. Siue auarus dominus eſt, mare lucri cauſa ſcrutamur; ſiue ambitioſus, iandudum dexteram flammis obiecimus, aut voluntariè ſubſiluimus. Sic hæc immenſa multitudo, vnius animæ circundata, illius ſpiritu regitur, illius ratione flectitur, preſſura ſe ac fractura viribus ſuis, niſi conſilio ſuſtineretur. Suam itaque incolumitatem amant, cùm pro vno homine denas legiones in aciem inducunt, cùm in prima fronte procurrunt, & aduerſa vulneribus pectora ferunt, ne Imperatoris ſui ſigna vertantur. Ille eſt enim vinculum, per quod Reſp. cohæret, ille ſpiritus vitalis, quem hæc tot millia trahunt, nihil ipſa per ſe futura, niſi onus & præda, ſi mens illa imperij ſubtrahatur.*

——Rege incolumi, mens omnibus vna.

Ex debito corporis erga animam, infertur debitum obſeruantiæ erga Principem.

Maximus Tyrius diſſert. 41. num. 240. eam analogiam quam à Seneca vſurpatam retuli, probat ipſe quoque, & ratam habet. Itaque populum corpori, Principem animo, confert in hunc modum: *Quid ſi populum cum corpore, cum anima conferamus Principem? Hoc fac, & in vtroque contemplare ſingula. Maior eſt populus, quàm Imperator, & corpus quàm anima. Stolidus eſt populus, tale eſt & corpus. Populus eſt multiplex, nec diuerſa tantùm loquitur, ſed & ſentit. Ex diſſimilibus conſtat populus & variis. Populi ira vehemens, libido violenta, voluptas eſt diſſoluta, mœret ſine ſpe, inflammatur ſine modo. Inuenies eadem in corpore. Nam & libidine facilè accenditur, & quiduis petit, nec voluptatem tantùm ſequitur, ſed & impetum. Cum anima viciſſim conferamus Principem. Princeps imperium ſibi lubenter vindicat, honorem, poteſtatem. Princeps natura cogitabundus eſt, & ratione abſtruſa colligit, eodem modo & anima.* Eodem planè modo loquuntur Iuſtinus q. 58. ad orthodoxos. Egeſippus lib. 5. cap. 46.

417. Hoc verò inſigne eſt obſeruantiæ fundamentum. Quantum enim corpus, ſi ſapiat, debet animæ? Luculenter id expendunt S. Bernardus ſerm. 1. de Natiu. & Gregor. Palamas in proſopop. Audi & Dionem orat. 3. de Regno. *Corpus, vt potè fatuum, neque ſibi ipſi ſuccurrere poteſt, neque vt ſui ipſius curam gerat, à natura factum eſt: quandoquidem anima relinquente, neque modicum temporis poteſt ſubſiſtere, ſed confeſtim ſoluitur atque perit. Anima autem pro ipſo omnia curat, omnéſque machinas mouet, & plurimùm diſcruciatur afflicta. Et corpus ipſum quidem, præſentem duntaxat ſentit dolorem: anima autem priuſquàm dolor adueniat, diſcruciatur: ſæpè etiam, quando tantùm futurus eſt, trepidat. Mortémque, corpus quidem nunquam ſenſit: anima autem, & hanc intelligit, permultáque patitur, eripiens corpus ex morbis, eripiens ex bello, eripiens ex tempeſtatibus, eripiens ex mari.*

Itémque ex eo quòd ſit Dei vicarius.

418. Præter hanc porrò analogiam, qua in humanis rebus vix eſt quod altiùs Principem efferat, ſpectata Numinis ad humanum genus autoritate, adiunctiſque iſti in nos bonis, effectum eſt, vt ſoleant Autores, huius obſeruantiæ fundamentum ſtatuere, Principis cum Numine analogiam. Eſtque frequentiſſimum, vt Princeps quaſi terreſtris quidam Deus, & Dei vices in terris agens, omni ciuili cultu, & obſeruantia, dignus ſtatuatur. Sic Vegetius lib. 2. cap. 2. tradit, Imperatori, tanquam præſenti & corporali Deo, fidelem deuotionem eſſe præſtandam. Annuit Agapetus Diaconus in Tabella Regia, num. 21. *Eſt*, inquit, *corporis naturâ, Rex, ſimilis homini cuilibet: ſed potentia dignitatis par illi, qui ſupra omnes eſt, Deo. Non enim in terris, ſe habet ſublimiorem. Itaque decet ipſum, & tanquam Deum non iraſci, & tanquam mortalem non efferri. Quamuis enim honore imaginis diuinæ affectus ſit: attamen è puluere lutoſo conflatus eſt, per quem docetur, æqualitatem ſeruandam eſſe erga omnes.*

Tertullianus ad Scapulam cap. 2. Principem colendum indicit, vt hominem à Deo ſecundum, & ſolo Deo minorem. S. Cyrillus libro de recta fide ad Theodoſium, qui item habetur in principio Concilij Epheſini, ita affatur Imperatorem. *Supremum humanæ gloriæ culmen, longè maximo diſcrimine cæteris omnibus antecellens præſtánſque; præclara itidem ſors, munúſque perilluſtre à diuina excellentia & maieſtate in vos defluxit. Nempè quo ſummæ illius celſitudinis & dignitatis aliquod quoque veſtigium, & quaſi ſimulacrum, in terris extaret. Igitur vt ſummo illi Numini omne genu incuruatur, Thronique, Dominationes, Principatus, ac Poteſtates, prona ſubmittentes colla, congruis illud laudibus & hymnis venerantur, nec non cælum terrámque, plena eius gloria & maieſtate, eſſe profitemur: ita in veſtra quoque ſerenitate apprimè conſpicua & glorioſa, venuſtam quandam ſummæ illius gloriæ imaginem, intueri licet. Vos etenim omni terreno faſtigio ſuperiores, ampliſſimarum dignitatum fontes eſtis. Vos humanæ felicitatis principia & origines. Clementiſſimis maieſtatis veſtræ nutibus, nemo non ad iuſtam honeſtámque viuendi rationem promouetur.*

Annuunt

Annuunt Ethnici vt Seneca lib. 1. de Clement. cap. 1. in ea inſigni deſcriptione poteſtatis qua ipſum ſibi Principem gratulari inducit, illud primo loco ponit, quòd Deorum vice, Princeps in terris fungatur. Et ibid. cap. 19. agens de Reip. in Principem affectu, *Non alio*, inquit, *animo rectorem ſuum intuetur, quàm ſi Dij immortales poteſtatem viſendi ſui faciant, intueremur venerantes colentéſque. Quid autem? Non proximum illis locum tenet is, qui ſe ex Deorum natura gerit, beneficus ac largus, & in melius potens?* Concinit Themiſtius orat. 12. *Vis noſſe quid tandem Philoſophia conferat? Hæc viuam ac ſpirantem legem, eſſe Principem dicit: legem inquam velut cælitus in tempore delapſam, de eo quod omni æuo bonum atque commodum ſit. Ac quanquam naturæ illius deriuationem, & citimam terris prouidentiam, in illud vbique reſpicientem, & ad illius vbique imitationem Numinis conſtitutum, verè Ioue genitum, verè ab Ioue nutritum, vt Homeri verbis vtar, qui cum Deo cæteris habeat appellationes communes, hoſpitalem, ſupplicum curam gerentem, amicitiæ præſidem, fructuum largitorem, datorem bonorum, ſuppeditatorem Iuſtitiæ, commodorum adminiſtratorem, diſpenſatorémque felicitatis.* Similiter Plinius in Traiani panegyr. *Principem dat Deus, qui erga omne hominum genus vice ſua fungatur.* Menander Principem vocat *imaginem Dei animatam.* Scitè Diotogenes Pythagoræus lib. de regno, probat Regem, quem ait ceu Deum in mundo Regem ac Præſidem eſſe, debere eſſe addictum cultui Numinis, *Quia decet vt optimum ab optimo, ſummum à ſummo colatur. Siquidem inter præſtantiſſima natura, Deus excellit: terrenis autem & hominibus, Rex antecellit. Nempe vt Deus ad mundum, ita ſe Rex ad ciuitatem habet. Et vt ciuitas ad mundum, ita Rex ad Deum. Ciuitas enim ex multis diuerſiſque concinnata, mundi ſtructuram & harmoniam imitatur. Rex autem imperium gerens nulli obnoxium, & lex viua exiſtens, Dei figuram inter homines repræſentat.* Mercurius Triſmegiſtus adductus à Stobæo in Eclog. phyſ. cap. 39. Deum mundi rectorem primarium, hominem immortalem, dicendum ſtatuit: hominem verò, rectorem conſpicuum horum inferiorum, Deum mortalem appellat. Tantam agnoſcit hominis regentis, & Dei rectoris primarij, affinitatem, ob munus regendi. C. Seſtius apud Tacitum lib. 3. apertè dixit. *Princeps inſtar Deorum eſt.* Non diſſimiliter Artabanus Darij Prætor, apud Plutarchum in Themiſtocle. Nomen *maieſtatis* quod maioribus Principibus defertur, ſonare participationem aliquam diuinæ autoritatis, intelligitur ex illis quæ Iſaac Caſaubonus de maieſtate diſputat ad Trebellium in Gallienis. Planéque id agnouit Traianus, qui referente Plinio in panegyr. maieſtatem repudiauit, ne Deo ſe æqualem faceret, contentus magnitudinis titulo.

Sthenidas Pythagoræus lib. de regno ita loquitur. *Oportet Regem ſapientem eſſe, ſic enim venerandus erit ac æmulator ſummi Dei, qui naturâ primus eſt Rex & Princeps: ille verò creatione & imitatione. Deus quidem in omnibus, & vniuerſo: ille in terra ſolùm. Deus omnia ſemper gubernat & viuit, ipſius in ſe poſſidens ſapientiam. Ille verò per aliquod tempus, ſcientiam habet.* Denique Dio Chryſoſtomus orat. 1. de regno, in hac Principis analogia cum Numine, multus eſt: ex eáque latè infert, quantis par ſit fulgere virtutibus Principem, qui Dei vicarium agat. S. verò Thomas cùm eam analogiam ſtatuiſſet lib. 1. de regim. Princ. cap. 12. infert inde capitibus ſequentibus, quis ſit Principi conſentaneus homines regendi modus, de quo aliàs.

Calumnia imminutæ Principum obſeruantiæ, & publicæ pacis, iam olim Chriſtianis impacta.

419. Ex propoſitis ergo excellentiæ Principum titulis, aliiſque minutioribus, præcellens omninò obſeruantia eis debetur: Idque Magiſtri morum frequenter inculcant, & grauiſſimè omninò priſci Chriſtiani Doctores. Quòd enim aſtu planè Diabolico, increbuiſſet rumor apud Gentiles, latéque diſſeminatus eſſet Chriſtianam Religionem ſtatui politico & Imperatorum poteſtati, ac publicæ tranquillitati incommodare, omni ſtudio Chriſtiani Doctores, quantum per veritatem & Religionem licuit, conati ſunt ſuſpicionem illam amoliri, inculcata Chriſtianis obſeruantia in Cæſares, tametſi Ethnicos. Quod S. Chryſoſt. homil. 23. in ad Rom. ad auertendam ſiniſtram illam famam, quæ, (vt ait,) tempore Apoſtolorum agente Satana plurimùm inualuerat, ab Apoſtolo frequenter & luculenter factum obſeruat.

Vidit, (vt hoc obiter ad ſolatium ſeruorum Dei, quando hinc impetuntur, attexam, non omninò extra rem;) vidit inquam Satanas vtile plerunque fuiſſe huiuſmodi artificium, probè conſcius quàm nauiter, poteſtatis politicæ indemnitati, ab iis quorum intereſt, nec minus quàm pupillæ oculi, proſpiciatur: aut vt petitam è ſacris literis comparationem adhibeam, non minùs quàm virginis pudicitiæ. Ea quippè ex cauſa regna in ſcripturis *virgines* dicuntur, *Virgo filia Sion.* Et, *Virgo filia Hieruſalem.* quòd eorum cuſtodiæ, non ſecus ac virginum pudori, diligentiſſimè caueatur. Imò nulli rei attentiùs & ſtudioſiùs inuigilat humana Prudentia, quàm vt integritati, & vigori obſeruantiæ Principibus debitæ, conſulatur: Ac meritò quidem, quòd inde publica tranquillitas, & innumera bona in totam communitatem redundent. Hinc nactus Satan ſementem ſuſpicionum & calumniarum; inde, & iam olim Religioni Chriſtianæ poſt Chriſtum, & ante eum, Philoſophis, & ſapientiæ ac virtutis amatoribus, vexationum & turbarum meſſem copioſiſſimam collegit, & etiamnum colligit: quaſi ſtudium ſapientiæ, & Catholicæ fidei ſcita, cum debito Principibus cultu, & bono ſtatu principatuum, minùs cohæreant.

420. Omitto ſpeculum, imò fontem totius innocentiæ Chriſtum, cui ab Herodianis & Iudæis, iactæ hinc pedicæ. Apoſtolis faceſſitum inde negorium, iam dixi, & propterea coactos loqui ſubobſcurè de Romani Imperij extinctione per Antichriſtum, obſeruat S. Chryſoſtomus homil. 4. in 2. ad Theſſal. & Hieronym. q. 11. ad Algaſiam. Poſterioribus Chriſtianis, hinc quoque ſtructas calumnias, crebrò legimus apud Tertullianum, Iuſtinum, Minutium, Origenem, Athenagoram, Arnobium, & alios, qui pro Chriſtiana Religione Apologias dedere, & perpulchrè ex ore S. Sebaſtiani in actis eius apud Baronium, tomo 2. itémque apud S. Cyprianum ad Demetrianum, & apud S. Auguſt. epiſt. 5. qui Voluſianum, alióſque ſui temporis Ethnicos, hanc crambem toties recoctam ingerentes, repellit potentiſſimè. Imò totis quinque prioribus libris aurei Operis de Ciuitate Dei, hoc tantùm intendit S. Pater. *Totam inuidiam*, do eius verba ex lib. 6. cap. 1. *quam Chriſtianæ Religioni de huius vitæ cladibus, terrenarúmque contritione ac mutatione rerum, imperiti facere conantur, non ſolùm diſſimulantibus, ſed contra ſuam conſcientiam fauentibus, etiam doctis, quos impietas veſana poſſedit, omninò eſſe inanem rectæ cogitationis atque rationis; plenámque leuiſ-*

ſima

ſimæ temeritatis, & perniciosiſſimæ animoſitatis. Eodémque conſilio Paulus Oroſius in præfatione hiſtoriæ, compulſum ſe à S. Auguſtino ſcribit, vt ad retundendam horum Gentilium calumniam, conſcriberet anteriorum temporum hiſtoriam: infelices euentus ſignaret, doceretque, infeſtiora Reipublicæ fuiſſe tempora, quæ Chriſtianitatem anteceſſerunt, iis quæ Chriſtum ſunt ſubſecuta, contrà quàm Ethnici calumniabantur, etiam terræ motuum inuidiam deriuantes in nomen Chriſtianum, vt habetur ex reſcripto Marci Aurelij Antonini, quod deſcribit Nicephorus lib. 3. hiſt. c. 28. In Africa ſub Genſerico, eandem calumniam Catholicis impactam Autor eſt Victor Vtic. lib. 1. perſecut. Vand. *ſub initium*, vbi etiam additur, ſi quis Catholicus pro concione, Pharaonem, aut Holofernem imprudens vel nominaſſet, ſuſpectum illicò habitum læſæ Genſerici maieſtatis, & exulare coactum.

In ſumma, ne ſigillatim & minutè ſingula hac in parte conſecter, quæ explendo integro volumini ſatis multa ſuppeterent, notum eſt ex Eccleſiaſticis Annalibus, Arrianos hac ipſa ex parte tanquam ſuſpicionibus admodum patente, ſtruxiſſe calumniam magno Athanaſio, & Baſilio; Dioſcorum Flauiano; Neſtorium Cyrillo; Eutychetis partiarios Simplicio Romano Pontifici; Iconoclaſtas S. Damaſceno, & Theodoro Studitæ; Photium S. Ignatio Patriarchæ. Nouos denique ſectarios, nullam machinam frequentiùs intentare Catholicis, iis præſertim à quorum doctrina & virtute ſibi timent, ne infeſtos erroribus ſuis ac perfidiæ patiantur, quos ſuſpectos & exoſos Catholicis Principibus reddiderint, deprehendimus & palpamus in dies. Quibus toties imminutæ Principum maieſtatis, & perduellionis, & excuſſi vbicunque poſſunt iugi apertè reis, illud ex Tertull. l. ad Scapulam, cap. 2. occinere liceat. *Circa maieſtatem Imperatoris infamamur, tamen nunquam Albiniani, vel Nigriani, vel Caſſiani.* Hoſtes fuerant Seueri tunc Imperatoris Albinus, Caſſius, & Niger, quibus Ethnicorum Chriſtianos ſugillantium plerique, adhæſerant. *Inueniri potuerunt Chriſtiani, ſed iidem ipſi, qui per Genios eorum in pridie vſque iurauerant; qui pro ſalute eorum hoſtias & fecerant & vouerant; qui Chriſtianos ſæpè damnauerant, hoſtes eorum ſunt reperti. Chriſtianus, nullius eſt hoſtis, nedum Imperatoris. Quem ſciens à Deo ſuo conſtitui, neceſſe eſt, vt & ipſum diligat, & reuereatur, & honoret, & ſaluum velit.* Hæc, paucularum vocum mutatione, in quos quàm appoſitiſſimè cadant, me tacente res ipſa loquitur.

Eadem calumniæ fuligine, illiſi iam olim Philoſophi.

421. Iam verò hanc ipſam, violatæ apud Principes obſeruantiæ, calumniam, Tartarei veteratoris artificio, non nunc tantùm, & ab Eccleſiæ Chriſtianæ cunabulis in Catholicos, (eóſque præſertim à quibus Satan plus rebus ſuis timet,) impactam eſſe, ſed iam olim in Philoſophos quoque, & quoſcunque virtutis ſtudioſiores, intortam, breuiter ex nonnullis Ethnicis doceo. Seneca obiter id attingit 2. de Clem. cap. 5. Sed luculentiùs epiſt. 73. *Errare mihi, inquit, videntur, qui exiſtimant, Philoſophiæ fideliter deditos, contumaces eſſe ac refractarios, & contemptores Magiſtratuum, ac Regum, eorúmve per quos publica adminiſtrantur. E contrario enim, nulli aduerſus illos gratiores ſunt, nec immeritò. Nullis enim plus præſtant, quàm quibus frui tranquillo otio licet. Itaque hi quibus ad propoſitum benè viuendi, aditum confert ſecuritas publica, neceſſe eſt autorem huius boni vt parentem colant.* En cuiuſmodi erga Principem eſſe ſtatuat, homines Philoſophiæ addictos, contrà quàm ferebat calumnia cui depellendæ inſiſtit ibi Seneca, addens multò Principis obſeruantiorem eſſe Philoſophum quàm aulicos quoſcunque. Hos enim ſemper prædæ inhiare, & inquietos eſſe, quod planè luculenter confirmat. *At ille vir ſyncerus ac purus, qui reliquit & curiam & forum & omnem adminiſtrationem Reip. vt ad ampliora ſecederet, diligit eos, per quos hoc ei facere tutò licet, ſolúſque illis gratuitum teſtimonium reddit, & magnam rem neſcientibus debet.*

Habes & calumniam qua de agimus, & ſolidam eius depulſionem. Nec aliter Epictetus apud Arrianum lib. 4. cap. 7. Propoſitis enim philoſophicis principiis de vacuitate timoris, & neglectu pœnarum, ſi quis ad culpam vrgeatur, obiicit ſibi ex Politici perſona. *Ita ſanè: veruntamen huiuſmodi rationibus imbuuntur homines ad contemptum legum.* Reſpondet è contra Epictetus. *Quæſo autem, quænam diſputationes magis inſtituunt ad obedientiam legum, quam illa ipſa, ſi quis eas ad vſum accommodet? Lex non ſunt, quæ cenſet ſtultus. Ac nihilominus conſidera, vt cum his etiam ſtultis & vecordibus, eo quo decet modo, conuerſari valeamus, qualibus præceptis erudiamur, cùm videlicet docent nos, contendere cum illis de his rebus, quibus nimirum ab his vinci poſſumus. Si res agatur de corpuſculo, cedendum: ſi de liberis, parentibus, fratribus, omnibus concedendum, relinquenda omnia, ſolis exceptis ſapientiæ decretis, quæ Iupiter quoque ſingulis hominibus eximia eſſe, & ſola eligenda præcepit. Quænam hoc loco, aduerſa legibus, aut malitioſa defenditur diſciplina?*

422. In eandem ſententiam leguntur illa apud Themiſtium orat. 1. *Si quis amore doctrinæ captus, nihilque aliud quod agat inſuper habens, in cubiculo ſe tantiſper, lectuloque ſuo, Ariſtotelis ac Theophraſti lectione paſcat, celerrimè iſtud ſentiunt: omnique in eos ciuitate commota, Regios Præfectos interpellant. Sic etiamnum ſicarius iſte Solem intuetur, & parricida ac veneficus? Atque hoc eſt accuſationis caput, quòd Categorias, inquit, aggreſſus eſt, & de eo quod in ſubiecto eſt, cum hoſpite diſſeruit. Quòd ſi ſyllogiſmum etiam attigerit, aut de natura aliquid ſcripſerit, hoc ille ſeditionem appellat, & ex arce eiiciendam tyrannidem clamat.*

Spongia, & recriminatio.

Vetus igitur, & pura puta calumnia eſt, nec niſi inuentum eius, cui bonum quodlibet exoſum eſt & inuiſum, quòd vel fides Chriſtiana & Catholica, vel vera Philoſophia debitam Principibus obſeruantiam, imminuat. Et vtinam qui nunc quoque id muſſant, vel etiam apertè criminantur, immunes eo crimine eſſent, cùm erga Regem Regum, cuius verò cultui clanculum per eas artes inſidiantur: tum erga illos ipſos Principes ſuos, quorum obſeruantiæ zelum ementiuntur. Sanè Lutherus & Caluinus, qui omnia iſta oua fouerunt vel excluſerunt, nullum in Reges & Principes probri genus omiſerunt. Audiat, mecúmque concitetur Lector, ad impuriſſimorum pectorum cacochymiam, ſpurciſſimis hiſce vocibus præter cæteras eructatam. *Reputo*, ait Lutherus, *illos Principes, veluti recentes lendes, quæ priuſquam inde pediculi naſcuntur, inanes aridæque ſunt pelliculæ. Ego autem huiuſcemodi lendibus benè faueo, vt glorientur & cantent; hîc reſidemus nos lendes, ſuper caput nobiliſſimi animalis in terra, in crinibus eius. Non ſimus vilis proſapiæ; pediculi ſunt parentes noſtri: Magni illi Gigantes, qui etiam Romanum Imperatorem Syllam, multóſque alios interfecerunt.* Os impuriſſimum, ac nequiſſimum, quod

quod inuenit in terra viliſſimum ſimul ac ſpurciſſimum, (lendem dico,) huic viuas diuinæ poteſtatis imagines compoſuit. Idem impudentiſſimè, potentiſſimo Principi mentitionem impegit verbis illis effrænis linguæ balatrone digniſſimis. *Ego ſine larua, ſed apertè dico Regem Angliæ Henricum iſtum, planè mentiri, & ſcurram leuiſſimum mendaciis ſuis magis referre, quàm Regem.* Vniuerſaliùs atque adeò impudentiùs ſcribens de ſeculari poteſtate ad Ioannem Saxoniæ Ducem. *Ab initio mundi, admodum rara auis eſt, Princeps prudens: adhuc multò rarior, Princeps probus. Sunt communiter maximi fatui, aut peſſimi nebulones ſuper terram.* Tandem in epiſtola contra duo Cæſaris mandata. *Mendaces & obſtinati ſunt Principes noſtri, nec homines ratione prediti, ſed Germanica beſtia. Turca, decies probior eſt prudentiórque, quàm noſtri Principes. Quid talibus fatuis, contra Turcas proſperè eueniet?* Non habuit malignitas, cum inſigni impudentia certans, quò altiùs aſſurgeret. Ex eodem Lutheri ſpiritu, quibus conuiciorum plauſtris poteſtatem ac dignitatem Principum conſpurcarit Thomas Monetarius, apud Iodocum Coccium legere eſt, tom. 1. lib. 8. artic. 12. §. de Sectariorum maledicentia in Principes.

423. Ex Caluino, illa in hoc genere habemus fœtentiſſima, præfat. in Daniel. *Hodie vt Reges ferè omnes fatui ſunt ac bruti, ita etiam ſunt quaſi equi & aſini brutorum animalium. Quò igitur quiſque audacior eſt ac proteruior, eò plus autoritatis conſequitur in aulis.* Idem ibid. in cap. 6. *Nunc nihil aliud ſpectant Reges, niſi vt efferant ſuos lenones, vel ſcurras, vel qui ipſis adulantur. Interea non erigunt niſi homines nibili, & quos Deus quaſi ignominia notauit. Et cùm ſint indigni qui cenſeantur in numero hominum, tamen ipſi ſunt Reges Regum, quia Reges hodie, ſunt ferè mancipia.* At meminiſſe ſanè tantos puſilli gregis arietes oportuerat, quantum ſit nefas, Principi populi ſui maledicere, & Diis detrahere, vt ſcriptura ipſa loquitur. Illud item Nazarij in Conſtantini panegyr. penſari ab illis par fuit. *Exiſtimare de Principibus, nemini fas eſt. Nam & in veſtibulo ſuo, inquirentem repellit obiecta veneratio: Et ſi qui propiùs adierunt, quod oculis in Solem ſe contendentibus euenit: præſtricta acie, videndi facultate caruerunt.* Pulcherrimè huc cadunt quæ S. Optatus Mileuit. lib. 3. *ſub initium*, diſputat contra procacitatem Donati, aduersùs Imperatorem: quem tamen non modò verbis non violandum docet, ſed etiam iugibus Deo orationibus commendandum, vt fert Apoſtoli præceptum, & ratio aperta docet. *Non enim Reſpublica*, inquit S. Optatus, *eſt in Eccleſia, ſed Eccleſia in Republica eſt.* Exaggerat, imò expendit, oblocutionis de Principe atrocitatem, Petrus Bleſenſis epiſt. 40. Camillus Borellus lib. 3. de Magiſtrat. cap. 5.

Obſeruantia Principi debita, ad Magiſtratus inferiores extendenda, proportione.

424. De obſeruantia magiſtratibus inferioribus debita, philoſophandum eſt proportione ſeruata, ad obſeruantiam debitam Magiſtratui ſupremo ſiue Principi, cuius poteſtatem inferior Magiſtratus participat. Itaque quemadmodum in ſubalternis ſuperioribus, ſuprema poteſtas inſpicienda eſt, eique in his riuulis ſuis obtemperandum; ita in Magiſtratibus ordinis inferioris, ſuprema dignitas, cum qua communicant, attendenda eſt, & pro gradu communicationis, exhibendus cultus & obſeruantia.

Tantùm controuerſia aliqua poteſt eſſe, cùm contingit filium magiſtratu fungi, debeátne pater eandem illi obſeruantiam exhibere, quam alteri in eadem dignitate conſtituto, exhibere teneretur. De qua controuerſia Taurus Philoſophus apud Agellium lib. 2. cap. 2. ita pronunciat. *In publicis locis, atque muneribus, atque actionibus, patrum iura cum filiorum, qui in magiſtratu ſunt, poteſtatibus collata, interquieſcere paululum, & conniuere. Sed cùm extra Remp. & domeſtica re atque vita ſedeatur, ambuletur, in conuiuio quoque familiari diſcumbatur: Tum inter filium magiſtratum, & patrem priuatum, publicos honores ceſſare; naturales & genuinos exoriri.* Móxque refert ex Quadrigario in Annâlibus, Q. Fabium Maximum, cùm pater obuiam, ei tunc Conſuli, factus eſſet in equo vehens, non auſis lictoribus deſcenſum indicere, quòd pater eſſet, ſciréntque omnes maxima inter eos concordia conuenire, iuſſiſſe patrem deſcendere, eúmque obtemperantem, collaudaſſe filium, quòd imperium & dignitatem publicam, in eo facto retinuiſſet. At Coriolanus apud Volcas Imperator, occurrenti matri, faſces ſubmitti iuſſit pro more Romanorum, cùm minor magiſtratus occurrebat maiori. Quod Dionyſ. Halic. luculenter deſcripſit. Videſis in hanc ſententiam alia apud Chaſſanæum p. 4. Catal. conſid. 49. & Tiraquel. lib. de Nobil. capite 28. à numero 8.

Obſeruantia debitum, in ſeruo erga dominum.

425. Serui erga dominum obſeruantia, vel ſpectatur in ſeruo mancipio, vel in eo ſeruorum genere, qui quotidianis miniſteriis adhibentur, tametſi ſint perſonæ liberæ, nec inuiti obſequantur, (vt ferè mancipia,) ſed mercede conducantur. Prioribus, arctior obſeruantiæ erga dominos, obligatio iniicitur. Sunt enim dominorum poſſeſſio: quia iure belli, aut natiuitatis ex perſona iure illo alióve legitimo ſubiecta, ceſſerunt in heri dominium, & eius bonis annumerantur: ac proinde venerationem ei tanquam domino, & magnis in ipſos iuribus potienti debent, contenti ſorte ſua, quam iam olim illuſtres Philoſophi, vt eſt apud Gellium lib. 2. cap. 18. ſine probro ſubierunt. Sed præſertim vrget ea ratio, ſi attendamus magis ordinariam radicem primæ ſeruitutis, ex qua etiam, nomen ipſum ſerui, & ſeruitutis, deriuatum eſt. Frequentior enim cauſa, cur quis alteri in ſeruitutem addicatur, eſt quòd cùm ipſe aut parentes è quibus ortum habet, iuſto bello capti, potuiſſent iuſtè vita priuari, ſeruati tamen ſunt, necique iuſtæ ſubducti. Itaque huiuſmodi ſeruus, dominum, non iam vt in ſe quomodocunque beneficum, ſed vt ſeruatorem, & retentæ vitæ principium ſpectare debet: quod conſtat eſſe inſigne obſeruantiæ motiuum. Quanquam hîc quoque locum habet, quod circa paternam obſeruantiam tradidimus: vt ſcilicet contineatur recti finibus neceſſarium eſſe. Rectè enim Seneca 3. de benef. cap. 20. *Non aut nos omnia iubere poſſumus, aut in omnia ſerui parere coguntur. Contra Remp. imperata non facient, nulli ſceleri manus commodabunt.*

De poſterioribus ſeruis, ſeu potiùs famulis, operam ſuam pretio ad certa miniſteria locantibus, alia eſt ratio. Obſeruare tamen & ipſi debent, heri perſonam, cui vltrò obſequia ſua addixerunt, & in ea illum agnoſcere, à quo eſt omnis poteſtas, quique carnis noſtræ vili lacerna circumamictus, eò vſque ſe demiſit, vt ſubdi hominibus non refugeret.

Et hinc etiam, omnes omninò, ac ipſos etiam Principes, intendere animum neceſſe eſt, memores ſe Deo debere ſeruitutem; nec eſſe cuiquam à ſeruo

ſeruo ſuo vel famulo expectandam fidelem ſeruitutem, niſi ipſe Dominum ac Deum ſuum fideliter obſeruet, & ei quàm demiſſiſſimè ſeruiat. Videndus S. Chryſoſtomus,(ſi tamen ipſe Autor,) homil. de Adami prælatione ſuper creaturas, quæ ſubiungitur homiliis in Geneſ. Idem paſſis facundiæ velis proſequitur homil. 16. in 1. ad Timot. *in morali*. Pulchrè item S. Fulgentius lib. de prædeſt. & gratia, (eius enim fœtus eſt, non Auguſtini,) c. 13. necnon S. Cyprianus ad Demetrianum n. 21. his verbis. *Ipſe ae ſeruo tuo exigis ſeruitutem, & homo hominem parère tibi & obedire compellis, & cùm ſit vobis eadem ſors naſcendi, conditio vna moriendi; corporum materia conſimilis, animarum ratio communis, æquali iure, & pari lege, vel veniatur in iſtum mundum, vel de mundo poſtmodùm recedatur: Tamen niſi tibi pro arbitrio tuo ſeruiatur; niſi ad voluntatis obſequium pareatur, imperioſus, & nimius ſeruitutis exactor, flagellas, verberas, fame, ſiti, nuditate, ferro frequenter, & carcere affligis & crucias: & non agnoſcis miſer Dominum Deum tuum, cùm ſic exerceas ipſe in homine dominatum?*

Optimè Tertullianus l. de patient. c. 4. *Si probos quoſque ſeruos & bonæ mentis, pro ingenio dominico conuerſari videmus, (ſiquidem artificium promerendi, obſequium eſt: obſequij verò diſciplina, morigera ſubiectio eſt:) quantò magis nos ſecundùm Dominum, moratos inueniri oportet? Seruos ſcilicet Dei viui, cuius iudicium in ſuos, non in compede aut pileo vertitur, ſed in æternitate aut pœnæ aut ſalutis. Cui ſeueritati declinandæ, vel liberalitati inuitandæ, tanta obſequij diligentia opus eſt, quanta ſunt ipſa, quæ aut ſeueritas comminatur, aut liberalitas pollicetur. Ea tamen nos, non de hominibus modò ſeruitute ſubnixis, vel quolibet alio iure debitoribus obſequij, verùm etiam de pecudibus, etiam de beſtiis obedientiam exprimimus, intelligentes vſibus noſtris eas à Domino prouiſas traditáſque. Meliora ergo nobis erunt in obſequij diſciplina, quæ nobis Deus ſubdit? Agnoſcunt denique cui obediunt. Nos cui ſoli ſubditi ſumus, Domino ſcilicet, auſcultare dubitamus? At quàm iniuſtum eſt, quàm etiam ingratum, quod per alterius indulgentiam de aliis conſequaris, idem illi, per quem conſequeris, de temetipſo non rependere?* In dominas impotenter excandeſcentes in famularum culpas non diſſimiliter concitatur S. Chryſoſtomus homil. 15. in ad Epheſ. *in morali*, quæ aliò differo. Hæc verò obiter attigiſſe placuit, vt eos commonerem, qui ad minimam famulantium moram, impotenter excandeſcunt: ipſi in dies ſingulos, ne horas vel momẽta dicam, tanta peccantes, in Obſeruantiam Deo ſupremo Domino debitam.

Debita Magiſtro, à diſcipulis obſeruantia, expenſa.

426. Diſcipuli magiſtris Autore Ariſtotele 9. Eth. c. 1. obſeruantiam debent longè maximam, & talem, cuius debitum extingui prorſus nequeat. Eo enim loco, Philoſophus, de multiplici beneficij conferendi ratione diſputat. Et aliquos quidem captare præmium ac mercedem tradit, ideóque paciſci cum iis quibus operam ſuam aut beneficia impendunt, & ea accepta mercede, nihil pręterea poſſe exigere: Alios autem non ita ſe gerere, & proinde retributionem eis ex electione faciendam; quæ meritis reſpondeat. His poſterioribus accenſet Philoſophiæ magiſtros, (par autem eſt, cuiuſvis alterius liberalis diſciplinæ magiſtri ratio.) Eorum porrò meritum, negat pecuniarum vel etiam honoris exhibitione adæquari poſſe, ſed ait; ſatis eſſe cuique debere, ſi vt erga Deum & parentes, quod poteſt magiſtro rependat. Nam & magiſtris, antiqui referente Theophraſto lib. de temulentia apud Athenæum l. 10. libabant quaſi Numinibus; & vt temperatiùs quid proferam, ex omnium ſenſu, parentes videri diſcipulorum tradit Alexander Hieroſol. apud Niceph. lib. 5. c. 10. Communes omnium parentes, nominat eos Conſtantius orat. de Themiſtio. Fauétque ſcriptura, vocans *filios Prophetarum*, qui non niſi eorum erant diſcipuli. In eundem ſenſum alia loca annotat S. Hieron. in c. 16. Ezech. & in tradit. ad 1. Reg. c. 10. & S. Dorotheus doctr. 4. n. 6. ac Iſidor. l. 1. de ſummo bono, c. 20. n. 6.

Et ſanè aliqua ex parte magiſtri ad parentes accedunt, aut etiam eos ſuperant. Nam à parentibus vita animalis, & eſſe, multis incõmodis obnoxium, à magiſtris benè eſſe confertur: nec corpus, ſed animus, tantò nobilior hominis portio, formatur. Ennodius pulcherrimè l. 12. epiſt. 7. allegato Iuuenale Satyra 7. *Non reticet ſæcularis aſſertor,*

Quem (præceptorem) ſancti voluêre parentis
Eſſe loco. ———

Iure enim & affectionis ſupercilio collocatur, quem benignitas corrigendi promptius aſſerit, quàm ipſa natura generare. Genuiſſe etenim libidinis teſtimonium eſt; erudiſſe, pietatis. Idem omninò habet Dionyſ. Sophiſta Antiochenus epiſt. ad Seuerum, verbis illis. *Eruditionis ac morum præceptor, videtur præſtantior eſſe patre. Nam ille cum voluptate operam dat progignendis liberis. Hic verò artis conſilio, bonos efficit.* Non abludit Fabius, qui 2. inſtit. c. 9. diſcipulum informat, *vt præceptores ſuos non minùs quàm ipſa ſtudia amet; & parentes eſſe non quidem corporum, ſed animorum credat.* Iuramenti ab Hippocrate exhibiti, (habetur in Operum veſtibulo,) prima particula ſic habet. *Præceptorem, qui me hanc edocuit artem, parentum loco habiturum iuro, vitam communicaturum, eáque quibus opus habuerit, impertiturum: Eos item qui ex eo nati ſunt, pro fratribus maſculis iudicaturum.* Perpulchrè Nazianzenus carm. ad Nicobulum patrem, filij nomine; patrem animæ, à patre ſolius luti ac cœni ſecernit: allegans anteriores nonnullos, quibus ea diſtinctio placuerat, ad deſignandum patrem ſolius corporis, & ſecernendum ab eo, qui pater eſt, quia filio inſtillat doctrinam. Egregiè item Auſonius Tiberium Mineruium profeſſorem Burdegalenſem, pręceptorem aliquando ſuum collaudans, *Fletus*, inquit, *es à nobis vt pater.* Quo etiam dulciſſimo charitatis nomine compellari ſe vult à Paulino diſcipulo quondam ſuo, epiſt. 21. audacter hortatus.

Dic & magiſter, dic parens, dic omnia,
Blanda atque ſancta charitatis nomina.

Quàm verò non parcus eiuſdem appellationis fuerit gratus ille diſcipulus, epiſtolæ eius ad Auſonium carmine conſcriptæ, (præſertim ſecunda,) abundè produnt. Attexendus & his Simplicius in c. 37. Enchir. *Officia erga bonarum artium doctores*, inquit, *eadem ſunt, quæ erga parentes, & fortaſsè cum aliquo cumulo: quòd hi, altores & curatores, non corporis noſtri, ſed noſtri ipſorum ſunt: idque nec naturali neceſsitate, vt parentes, tum apud brutas animantes, tum apud homines, ſed bona voluntate, diuinam bonitatem imitante, quæ animas in ortum delapſas, eò vnde venerunt, reducere conatur*, &c. *Si verò parentes noſtri bonarum etiam artium doctores fuerint, tum binis affectionibus coniunctis; etiam officia vtriſque debita præſtanda erunt, ipſique vt diuina quadam imago adorandi, quòd & vt eſſemus, & vt benè eſſemus, hi non ſecus ac Deus autores fuerint.*

427. Huc item facit quod Plato in Theæteto, generari & effici hominem à præceptore dixit, vt notauit Clemens Alexandrin. 5. Strom. c. 2. *initio.* Addens, apud Barbaros quoque Philoſophos, eum dici regenerare, qui illuminat animum, & per auditum inſtituit. Quod agnouiſſe Lacedæmonios vocantes Apollonium, *adoleſcentum Patrem*, refert in eius vita lib. 4. Philoſtratus. Idémque agnouiſſe Theodoſium Imperatorẽ, proditur in vita Arſenij,

cui Theodoſius filium erudiendum committens, *Poſthac,* inquit, *tu magis pater eius, quàm ego.* Et cùm Arſenium ſtantem Arcadio diſcipulo ſedenti inſtillare doctrinam comperiſſet, indignatus non modicè, filium aperto capite Magiſtro ſedenti aſtare iuſſit. De Occidentis Imperatore minuſcula ætate i[illegible] Themiſtius orat. 11. *De eo porrò, tale ad me aliquid allatum eſt, cùm ab omnibus tam Græcis quàm Barbaris adoretur, nihilominùs ſeſe Præceptori ſuo ſubmittere. Et Gallis quidem ac Germanis, formidabilem eſſe. Coram eo verò, à quo diſciplinis imbuitur, è tribunali deſcendentem. Quoties Barbaris ius dicit, demiſsis oculis in terram ſtare, ſeſéque priuatis adoleſcentibus circumſpectiorem atque obſeruantiorem erga informatorem ſuum præbere.* S. Baſil. in Pſalm. 33. ad illud, *Venite, filij,* in hanc rem iſta ſcribit. *Qui Doctori ſe dedidit in diſcipulum, illius eſt ſpiritualis filius. Quicunque enim ab aliquo ad excolendam pietatem, inſtitutionem mutuatur, is velut conformatur, & in lucem educitur: ita vt ſit Magiſter quemadmodum mulier prægnans, quæ in vtero, formatos geſtat infantes.*

Quæ de ſpirituali Magiſtro atque diſcipulo ad inſtitutum ſuum tradit Baſilius, æquè in omnem inſtitutorem atque diſcipulum cadunt, vt manifeſtum eſt; & æquè euincunt vnunquenque Magiſtrorum, patrem eius quem inſtituit, agnoſci poſſe aliquo modo, aut etiam debere. Et poteſt ſanè quiſque magiſter, iis verbis diſcipulum affari, quæ apud Senecam epiſt. 34. leguntur. *Si agricolam arbor ad fructum perducta delectat, ſi paſtor ex fœtu gregis ſui, capit voluptatem, ſi alumnum ſuum nemo aliter intuetur, quàm vt adoleſcentiam illius ſuam iudicet, quid euenire credis his, qui ingenia educauerunt, & quæ tenera formauerunt, adulta ſubitò vident? Aſſero te mihi, meum opus es.* Et lib. 6. de benef. cap. 16. *In docendo, & laborem & tædium tulit, præter illa, quæ præcipientibus in commune dicuntur, aliqua inſtillauit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modò laudibus fecit animum, modò admonitionibus diſcuſſit deſidiam. Tum ingenium latens & pigrum, iniecta (vt ita dicam,) manu, extraxit, nec quæ ſciebat, malignè diſpenſauit, quò diutiùs eſſet neceſſarius, ſed cupiit, ſi poſſet, vniuerſa transfundere. Ingratus ſum niſi illũ inter grauiſsimas neceſsitudines diligo.*

428. Multa in hanc rem, piè ſimul ac eruditè tradita, legere licet apud Middendorpium lib. 2. de offic. Scholaſticis, cap. 9. 17. & 27. & apud Iouian. Pontanum lib. 5. de Obedientia, cap. 6. expenditur ab iſtis Magiſtri opera & labor in formando ac inſtituendo diſcipulo, quod liquet eſſe fundamentum inſignis obſeruantiæ. Et ſpectari præterea in Magiſtro poteſt eruditio. Hanc enim vel ſi ſolitaria eſſet, nec docendi laborem haberet adiunctum, ſuppeditare cauſam idoneam venerationis non vulgaris exemplo ſuo docuit Pompeius Magnus, qui vt ait Plin. lib. 7. cap. 30. *Confecto Mithridatico bello, intraturus Poſidonij ſapientiæ profeſsione clari domum, fores percuti de more à lictore vetuit: & faſces lictorios, ianuæ ſubmiſit is, cui ſe oriens occidénſque ſubmiſerat.* Extant ibi & anteriori cap. 29. apud Plinium eiuſdem honoris, titulo eruditionis exhibiti, argumenta non pauca. Statuas præterea pleriſque eo nomine poſitas nemini incognitum. Nam Prohæreſio ob inſignem cum eruditione facundiam ſtatuam loco celeberrimo Romæ collocatam refert Eunapius, adſcripto hoc titulo. *Regina rerum Roma, Regi eloquentiæ.* Solidam ex auro Gorgiæ ſtatuam, Pauſanias aliíque deſcribunt. Patrem Herodis Attici, in domus ſuæ xyſtis, priſcorum facundia & doctrina clarorum hominum imagines diſpoſuiſſe, Philoſtratus in Scopeliano eſt Autor: ex quo etiam in Adriano Tyrio, diſcimus ſolitos Imperatores ornare viros doctos, aut iis quas vocat *δωρεὰς*, quæ interpretatur publici victus honoraria, prærogatiuas, & immunitates: aut iis quæ vocat *δῶρα*, auro ſcilicet, argento, equis, mancipiis, & iis omnibus quæ diuitiarum nomine cenſentur. In hanc rem multa ex Eunapio, & Philoſtrati Sophiſtis, licet perere.

Tanta cùm ſint, Magiſtri in diſcipulos merita, & obſeruantiæ ab eis fundamenta, obſeruat tamen Seneca 3. de benef. cap. 3. præceptores, eorúmque beneficia facilè intercidere, quia totum pueritiæ reliquimus, & ad præterita, rari animum retorquent. Sanè quales Anytus in Socratem, Hercules in Linum, Nero in Senecam, Iulianus in Pigmenium, hodiéque non nemo in præceptores, quorum laboribus, vigiliis, ac pallore florent? Doleo, Ariſtotelem quoque huic hominum fæci annumeratum ab Helladio apud Plot. Cod. 279. qui eum à Platone *πωλάριον*, hoc eſt equinum pullum dictum, refert, quòd iucundum ſit, pullo equino mordere parentem, quod facit ingratus diſcipulus.

Obſeruantia ſenibus debita.

429. Denique vt alios Obſeruantiæ terminos prætercam. Ariſtoteles 9. Eth. cap. 21. tradit, *omni ſeniori, honorem pro ætate reddendum eſſe, aſſurgendo, & ceſsione cedendo, atque huiuſmodi cæteris.* Sanè S. Chryſoſtomus homil. 7. in ad Hebræos, ſenem eſſe Regem quendam, & eo qui purpura induitur regaliorem, pronunciat. Heraclides ſenium ſacrum quendam portum, ſecuram hominibus ſtationem appellat, quòd ei ab omnibus faueatur, & honor deferatur. Exquiſitè id à Romanis & Lacedæmoniis ſeruatum, docent illa Gellij lib. 2. cap. 15. *Apud antiquiſsimos Romanorum, neque generi, neque pecuniæ præſtantior honos tribui, quàm ætati ſolitus: maioréſque natu, à minoribus colebantur, ad Deum propè & parentum vicem: atque in omni loco, inque omni ſpecie honoris, priores potioréſque habiti. A conuiuio quoque, vt ſcriptum eſt in antiquitatibus, ſeniores à minoribus domum deducebantur, eúmque morem accepiſſe Romanos à Lacedæmoniis, traditum eſt, apud quos Lycurgi legibus, maior rerum omnium honos maiori ætati habebatur.* De Romano item vſu atteſtantur illa Calliſtrati lib. 1. de cognitionibus, vt refertur l. *ſemper.* ff. de iure immun. *Semper in ciuitate noſtra, ſenectus venerabilis fuit. Nanque maiores noſtri penè eundem honorem ſenibus, quem magiſtratibus tribuebant.* Non eſt improbandum quod Bodinus lib. 3. de Repub. c. 1. Gallicum Domini nomen *Seigneur*, à ſeniore ductum affirmat, ad ſignificandam autoritatem ac veluti poteſtatem ſenum, à quibus Dominorum nomen priſci Galli ductum voluerint. Profert in eam rem prædictus Autor legem Caroli Magni in hæc verba conceptam. *Nulli per ſacramentum fidelitas promittatur, niſi nobis, & vnicuique proprio SENIORI.* Alia exempla profert Goldaſtus in gloſſario addito ad Conſtitutiones Imperiales: Seniori autem, id eſt Domino aut Toparchæ. Ex Romano item inſtituto, Plin. lib. 8. ep. 24. *ſenectus in homine venerabilis, in vrbibus ſacra.*

Debitæ ſenibus tantæ obſeruantiæ rationẽ hanc reddit Clem. Alex. 3. pædag. c. 3. *Quò magis homo feſtinat ad finem, tantò eſt verè venerabilior, vt qui Deum ſolum, habeat ſe ſeniorem. Nam ille quoque eſt æternus ſenex, qui eſt iis quæ ſunt antiquior. Antiquum dierum, illum vocauit prophetia.* Deprompſit eam rationẽ Clemens, ex Platonis Philebo. Aliam rationem, qua ſenex Deo ſimilis monſtratur, cum aliis pleriſque ad eius obſeruationem inuitantibus, profert Iuncus in Opere de Senectute. *Quòd à cupiditatibus ſenes immunes ſunt, & nihil amplius ab eis turbantur, hoc maximum & pulcherrimum à Diis donũ, hominibus eſſe datum reor, perquod diuinæ naturæ quodammodò ſimiles fiant. Nam*

Dij non comedũt fruges, non potant feruida vina. Senes autem à ſuperfluis & moleſtis abſtinentes, ipſorum vſu nihil egent, indigẽtia moleſtiis liberati, & frugalis animi, rebúſque ſuis contenti voluptate fruentes. Etenim ab impetu & appetitu in venerem ruente ſeiunctum eſſe, Dij boni, quanta vtilitas, & furoris moleſtiæque amiſsio dicenda eſt! Quo tempore, bruta & cupiditatibus obnoxia pars animę ſopita, improbos dominos effugit: Rationalis verò pars, oculis animæ, pulchritudinis voluptate fruitur. Eſt ergo ſenex Deo ſimilis, & ob ætatem à perturbationibus ſedatiorem, venerabilis. Has aliáſque ob cauſas, priſci,

Credebant hoc grande nefas & morte piandum,
Si iuuenis vetulo non aſſurrexerat, & ſi
Barbato cuicunque puer,

vt eſt apud Iuuen. Satyra 13. Plura de hac Obſeruantia Iouianus Pontan. l. 5. de obed. c. 5. & Tiraq. in pręfatione Operis de iure primigeniorum à n. 79. Nec pauca ex antiquis peti in eam rem poſſunt, ex illis quæ de canitie diſputat Hadrian. Iun. l. de coma, cap. 10.

Aduersùs canos pueros, obſeruantiam ſibi depoſcẽtes.

430. Si tamen nuda temporis ſit antiquitas, nec quæ eam aſſectari debent virtutes, per vitam diuturnam comparatæ, comitentur canitiei, exiguum omninò momentum ad conciliandã venerationem, & ingenerandũ Obſeruantiæ debitum habere cenſetur. Quod voluit Varro, negans veterem canterium nouello meliorẽ, aut canitudini comitari virtutem. Item Tullius in Catone maiore, negans canos & rugas, autoritatem afferre: ſed rectè actam ætatem, autoritatis fructus præbere extremos, confirmat. *Senectus venerabilis eſt*, ait Salomon Sap. 4. *non diuturna, neque annorum numero computata. Cani enim ſunt ſenſus hominis: & ætas ſenectutis, vita immaculata.* Itaque quod D. Greg. 19. Mor. c. 13. rectè aduertit, in diuino Dictionatio, ſenes dicuntur, non qui ſola temporis quantitate, ſed qui morum grauitate & grandæuitate maturi ſunt. Et quod S. Ambroſ. l. 2. de Abrah. c. 9. pulchrè dixit, *apud Deum ille benè ſeneſcit, qui benè ſenſerit*, eáque *verè venerabilis ſenectus, quæ nõ canis, ſed meritis albeſcit*, vt idem addit epiſt. 60. quæ eſt ad Anyſium. Ideóque deſpectui meritò habentur cani illi pueri, philoſophicè viuentes in ſpeciem, ſed pleni muci, iuxta Antoninũ l. 9. n. 21. Qui vt ex Senec. epiſt. 4. & l. de conſtan. ſap. c. 12. loquitur Guliel. Par. l. de morib. c. vlt. *qui ſenum habent nomina & vitia puerorum, & exacta pueritia, puerilitatem, imò infantiam retinent.* Laudat item Lactant. 2. Inſtit. c. 4. illud eiuſdem Senecæ: *Non bis pueri ſumus, vt vulgo dicitur, ſed ſemper, verùm hoc intereſt, quòd maiora nos ludimus.* Nempe quia, vt eſt apud Aug. 1. Conf. c. 9. ludi quibus ætate paruuli diſtinentur, nugæ appellantur & plectuntur: maiorum autem nugæ, quia cariùs ineptiunt maiores, vt Seneca dixit epiſt. 115. negotia vocantur.

431. Perelleganter S. Chryſoſt. hom. 4. in 1. Cor. *ſub finem*, illud ipſum Senecæ dictũ à Lactantio laudatum, à Gręco quodam, (id eſt à Platone in Timęo ex Solone, teſte Iuſtino in paræn.) antè vſurpatum referens, ita elucidat, agẽs de Gentilibus, ita tamen vt eius oratio æquè in quoſlibet, ſolo temporum lapſu ſenes, cadat. *Pueri ſunt omnes Gentiles. Et hoc eorum quidam dixerunt, quòd ſemper pueri illi, & nemo illorum ſenex. Vt igitur pueri nullius vtilitatis curam ſuſcipiunt, non ſecus Gentiles. Omni tempore luſibus vacare volunt, & humi abiecti, iacent, & humilium rerum deſiderio tenentur. Pueri nonnunquam cùm de neceſſariis rebus verba facimus, quæ dicũtur non intelligunt, ſed rident ſemper. Eiuſmodi Gentiles ſunt: cùm de cœleſti regno diſputamus, riſibus concutiuntur. Et veluti ex ore pueri multa manat ſaliua, quæ interdum & cibum & potum corrumpit; ſic quę à Gentilium ore, verba effluunt, & inania & turpia. Et ſi neceſſarium cibum præbueris, maledictis te ſemper afficiũt, & amoueri precantur. Pueri prætereà quum furem domum ingreſſum, & quæ domi ſunt, auferentem conſpicantur, non modo eum non vlciſcuntur, ſed inſidianti arrident. Si autem calathum eis, vel ſiſtrum, vel quiduis aliud ludicrum abſtuleris, moleſtè id ferunt, animo anguntur, ſe lacerant, calcibus pauimentum pulſant. Itidem Gentiles, quum Diabolum, omnia, & patrimonium, & quæ ad vitam neceſſaria ſunt, ſurripientem videant, rident, & tanquam ad amicum, obuiam proficiſcuntur. Verùm ſi quis poſſeſſiones, diuitias, & alia huiuſmodi auferat, lamentantur, & ſe lacerant. Et quemadmodum pueri nudi, non id ſentiunt, neque erubeſcunt, non aliter Gentiles cum meretricibus & mœchis verſati, naturæ leges nudantes, & ſceleſtos inducentes concubitus, non adnerunt.*

Hæc, cùm inſigni plauſu ac acclamationibus excepta eſſent, ſubdit Chryſoſtomus, annitendum cuique eſſe, ne puer moribus ſit, ſed vir efficiatur: ne meritò eidem deſpectui pateat, cui illi *pueri ſenes*, qui cùm deberent verecundari propter tempus; annos tamen ætatis tranſactæ ſubducunt, & venerationem inde captant. Non ſanè minùs ridiculè, vt Gerardus Zutphanienſis homo rei aſceticæ admodùm peritus, rectè notauit l. de aſcenſionibus, c. vlt. quàm ſcholaſtici plerique faciunt, qui contrito in Academiis plurimo tempore, nullo fructu, aut profectu in ſtudiis, tandem domum reducti, haberi volunt eruditi, propter magnos ſumptus extra patriã poſitos, & diuturnum tempus, quo è paterna domo abfuerunt. Rectè igitur, meliorem, & ad vſum Obſeruantiæ ab aliis deferendæ opportuniorem, ſenectute annorum ſenectutem morum, (qualis in Macario illo fuit, qui idcircò iuuenis ſenex παιδαριογέρων, teſte Pallad. ſect. 17. Lauſ. appellatus eſt) pronunciant Gregorius 19. mor. c. 13. Euſeb. Gallica. hom. 3. & 9. ad Monachos, Caſsian. collat. 2. c. 13. & Richard. Vict. l. de ſacrif. Abrahæ & Mariæ, *poſt medium*, aliique frequent iſsimè. *Quorundam ſenectus*, ait Themiſtius orat. 5. *nihil aliud eſt, quàm prolixior infamia.* Affine & illud Senecę l. de tranquill. animi, c. 3. *Nihil turpius eſt, quàm grãdis natu ſenex, qui nullũ aliud habet argumentum, quo ſe probet diu vixiſſe præter ætatem.*

Rationem optimam ſuggerit S. Chryſoſt. homil. 7. in ad Hebr. *in morali*, hos vt appellat in ætatem ſuam irreuerentes, ſeuerè caſtigans: *Quomodo enim non eſt abſurdum, & quòd ignoſci nequeat quod fit, vt ſenex in taberna ſedeat, ſenex ad circum feſtinet, ſenex ad theatrum aſcendat, inſtar pueri currens cum plebe? Verè confuſio eſt, & irriſio, vt canitie quidem ornentur extrinſecùs, intrinſecùs autem animum habeant puerilem. Et ſiquidem vituperauerit illum iuuenis, ſtatim canos in medium profert. Tu illos reuerere primus. Si verò tu eis non exhibes reuerentiam, iam ſenex, quomodò iuuenem tuos canos reuereri deſideras? Non reuereris, inquis, hos canos. Sed tu eos confundis. Deus te honorauit, candorem capilli dedit, multam prærogatiuam contulit. Quid honorem illum prodis? Illum honorem quomodo reuereatur iuuenis, cùm te viderit, ſe quoque ampliùs laſciuiæ deditum? Canities quippe tunc eſt venerabilis, quando ea gerit, quæ canitiem decent. Cùm verò iuueniliter conuerſatur, plus iuuenibus ridiculoſus erit. Quomodò poteritis iſtorum iuuenes admonere vos ſenes, dum inebriamini per incontinentiam veſtram? Non enim nunc accuſans ſeniores hæc dico, ſed iuuenes. Qui enim hæc agitis, etſi ad centeſimum veniatis annum, mihi iuuenes videmini, & ſimiles pueris. Quemadmodũ iuuenes, etſi modici ac paruuli quidem, ſobrij tamen ſint, ſenioribus meliores ſunt. Et non iſte ſermo meus eſt, ſed & ſcriptura hanc nouit diſcretionem.* Senectus enim, *inquit*, honorabilis, non multi temporis, & ætas ſenectutis, vita immaculata. *Etenim ca-*

n ; honoramus, non quia colorem candidum nigro colore amplius honoramus:ſed quia indicium eſt vitæ in virtute prouectæ. Et videntes, ex hoc conijcimus interiorem caniciem. Si verò contraria ſenectuti geſſerint, irriſibiles fiunt propter hoc potius. Nam & Regem honoramus, & eius purpuram & diadema, quoniam iſta ſigna ſunt Principatus. Si verò viderimus illum cum purpura conſpui, ab armigeris ſuis conculcari, præfocari, in cuſtodiam mitti, diſſipari, nunquid reueremur tunc purpuram aut diadema? Nónne & ipſum ſchema plorabimus? Noli ergo propter canos velle honorari, quando ipſe illos contumelia afficis. Nam & ipſi, vlciſci ſe debent, quoniam ſchema ſplendidum adeò & honorabile confundis. Sic ille, aduersùs veterem puerum, vt eſt apud Comicum, aut vt eſt apud Feſtum v. *Canitudo*, ſtultum aduersùs ætatem, & capitis canitudinem. S. Ignatius epiſt. ad Magneſia. vocat *fruſtra canos ferentem*, arguitque eum etiam Sidonius lib.8. epiſt.7.

CAPVT IX.

De extremis, obſeruantiæ vtrinque oppoſitis.

432. Ex Obſeruantiæ honeſtate hactenus expoſita, eiúſque debito, perſpicua eſt deformitas culpæ, qua laïcus ſacris miniſtris, & in his inferiores ſuperioribus; ſubditus item Principi; domino ſeruus; magiſtro diſcipulus; ſenibus iunior; quilibet viro probo & virtute exculto, ſimiléſque alij debito Obſeruantiæ aliis adſtricti, penſum illud cultus & reuerentiæ debitæ ſubtrahunt. Ago de ſola ſubtractione cultus. Nam cùm duplex ſit extremum obſeruantiæ aduerſans, nempe per exceſſum, & defectum, quorum poſterius poteſt & poſitiuum, ſiue contrarium, & priuatiuum agnoſci: attendenda duntaxat hoc loco eſt, omiſſio obſeruantiæ debitæ, vt infrà exponam, cùm de extremo obſeruātiæ, per exceſſum peccante, quædā breuiter præmiſero. Poſitiuus nanque defectus, cuiuſmodi is eſt quo excèditur, priuatiuo, qualis eſt ille qui ex altero extremo huc pertinet, videtur anteponēdus.

Qui obſeruantiam propriè violent per exceſſum.

Is porrò propriè, aduersùs obſeruantiam debitam per exceſſum delinquere dicendus eſt, qui ſuppetente idoneo aliquo obſeruantiæ fundamento, ſupra illius (vt ita dicam) merita, obſeruantiam defert. Qui enim non ſuppetente legitimo fundamento cultum alicui exhibet, is propriè non tam nimiùm colere, quàm omninò malè ac præpoſterè colere eſt exiſtimandus. V.G. qui homini honorem defert, tantùm quia opibus abundat, omni alio titulo honorem iure depoſcente vacuus, is non tam nimiū colit, quàm omninò abſurdè colit. Quia vt articulo ſuperiore ex Philoſopho aliquoties diximus, honoris & cultus fundamentum legitimum non ſunt opes, aliáque huiuſmodi euanida ornamenta; quibus non plus homo, dignus honore ac cultu efficitur, quàm equus (vt ille aiebat,) commendabilis efficiatur ephippiorum & phalerarum exquiſito ornatu, atque opulentia. Fundamentum igitur idoneum cultus & obſeruantiæ, eſt virtus ac probitas, aut vnus aliquis titulorum ſuperiùs propoſitorum, quibus virtus comitari ſolet, certè debet. Quamuis tametſi non comitaretur, perſtare poſſit legitimus ac debitus obſeruantiæ titulus, vt alibi contra fanaticum Vvicleffi dogma diſputatur. Si ergo perſonæ vno aliquo ex illis obſeruantiæ titulis conuenienter inſtructæ, cultus deferatur ſupra exigentiā tituli, peccabitur aduersùs obſeruantiā per exceſſū.

433. Sic tametſi Principibus tanquam Dei vicariis, obſeruantia eximia debetur, vt tamen facilè eſt à medio deflectere, peruerſè omninò, aſſentatio olim apud Ethnicos, ab ea, vt ità dicam, vicaria diuinitate, quam Reip. capitibus tributam ſuprà mōſtraui, tranſitum fecit ad primariam: relatis inter Numina, Principibus, etiamnum ſuperſtitibus, cóque ſupremo cultu qui vni Deo debetur, illis quoque exhibito. Quod fuiſſe inter Perſas perpetuum, refert & approbat apud Curtium l.8. Cleo Siculus. Et acceſſit plerunque, Principū inſania. Nam Principes multi, qui ſe Deos haberi voluerunt, recēſentur à Petro Gregorio l.6. de Rep. c.12. & ab Adamo Gontzen l.7. polit. c.4. nec nō à Seneca in Apokolokyntoſi. Hánceque fuiſſe vnam ex polytheiſmi radicibus, tractatum eſt in Naturali Theol. d.7. n. 33. Sed quod ea ad defunctorum iam Regum vel Principum apotheoſim ſpectent, vt in viuentibus nunc ſiſtamus, tametſi Tertull. c.34. Apol. maledictum fuiſſe ait, ante apotheoſim, Deum, Cæſarem nuncupari, (nempe attentis Pontificum vel Senatus conſtitutionibus:) tamen adulatione, omnia veritatis & Iuſtitiæ repagula, perrumpente, certum eſt eodem teſte Tertull. c.13. Apol. ſolitos Romanos, Imperatoribus viuentibus, honorem diuinitatis addicere. Illuſtre exemplum de Caio Imperatore, cui ſuperſtiti altaria & templa dicata ſunt, habet Euſeb. 2. hiſt. c.5. Et ſanè, (quod eſſe argumentū diuinitatis liquet ex ſuprà tractatis, iuraſſe per Imperatorū Numina Romanos, docet palpo ille, cùm ait:

Iurandáſque tuum per Numen ponimus aras.

Expende illud *per Numen.* Quod aliqui corruptè, legunt *per nomen.* Quanquam ne ſic quidem eluitur labes illa diuini cultus Imperatoribus delati. Nam iurare per Principis nomē, planè fert ſupremi cuiuſdam cultus delationem. Aliud verò eſſet, *iurare in nomen.* Qua ratione apud Ammianum l.21. refertur vniuerſos milites, in Iuliani nomen iuraſſe ſolenniter verbis conceptis, gladiiſque ceruicibus ſuis admotis, ſub execrationibus diris. Vbi *iurare in nomen*, eſt iurando fidē ſuam alicui obſtringere. Ethnici ergo, non in Principis nomen, ſed per nomen iurabāt. Sæpè etiam per caput Imperatoris, aut per eius fortunam vel ſalutem. Quod genus iuramenti longè arctiùs illigare quàm iuramentum Deo præſtitum, ſenſus erat communis, vt diſertè traditur apud Zonaram ad l.5. finem. Tertull. ad Scapulam, & Apol. c.32. iuratum ſuo tempore ab Ethnicis per Cæſaris genium refert. Quod conſtanter negatū eſt à Chriſtianis, tametſi per Cæſaris ſalutem à Deo obtinendam non grauarè iurarent. Id verò etiam, poſtmodùm, Chriſtianiſſimorum Regum edictis, vetitum fuiſſe, vt tantò magis ab Ethnico illo faſtu elongarentur, ex antiquis eorum reſcriptis confirmat Pamel. ibid. Chriſtianos quidem milites, per ſanctiſſimam Trinitatem & maieſtatem Imperatoriam iurare ſolitos, teſtatur Vegetius l. 2. de re militari ad Valentinianum Imperatorem, c.5. Verùm illi, iuramento ſic concipiendo, diuturnam Imperatori maieſtatem à SS. Trinitate poſtulabant: non autem vt Ethnici faciebant, adæquabant Deo Imperatores.

434. Alios diuinitati Imperatorum, etiamnum viuentium, pernicioſa adulatione exhibitos honores ſupremi cultus indices, colligere licet ex Tertulliano ſuprà cap. 33. & 34. & 35. qui potenter, & vt liberum ac generoſum pectus decebat, blaſphemam illam aſſentationem redarguit. *Non enim Deum*, inquit, *Imperatorem dicam: vel quia mentiri neſcio, vel quia illum deridere non audeo, vel quia nec ipſe ſe Deum volet dici, ſi homo ſit. Intereſt homini, Deo cedere. Satis habeat appellari Imperator. Grande &*

hic

hoc nomen eſt, quod à Deo traditur. Negas illum Imperatorem, qui Deum dicit. Niſi homo ſit, non eſt Imperator. Hominem ſe eſſe, etiam triumphans in illo ſubliniſſimo curru admonetur: Suggeritur enim ei à tergo; reſpice poſt te: hominem memento te. Et vtique hoc magis gaudet, tanta ſe gloria coruſcare, vt illi admonitio conditionis ſuæ ſit neceſſaria. Minor erat, ſi tunc Deus diceretur, quia non verè diceretur. Maior eſt, qui reuocatur, ne ſe Deum exiſtimet. Auguſtus Imperij formator, ne dominum quidem dici ſe volebat, & hoc enim Dei eſt cognomen. Dicam planè Imperatorem Dominum, ſed more communi, ſed quando non cogor, vt dominum, Dei vice dicam. Alia præterea addit in eandem, (vt appellat) turpiſſimam, & perniciosiſſimam adulationem. In qua liquet, peccatum per exceſſum contra obſeruantiæ virtutem. Et idem eſt de ſimilibus exemplis.

Defectus obſeruantiæ infeſti.

Iam quod ad alterum extremum obſeruantiæ oppoſitum attinet, ſiue ad defectum, conſtat eum poſſe diſtingui duplicem, vt initio attigi: nempe poſitiuum & priuatiuum. Sed poſitiuus quidem quem ex parte iam attigi ſuprà num. 449. dimittendus hoc loco eſt: quia non impeteret Obſeruantiam ſolam, de qua hîc agimus, ſed Iuſtitiam commutatiuam: ideóque reſtitutioni obnoxium faceret, quod non præſtat omiſſio, de qua hîc agimus, ſaltem vt plurimùm. Hanc reſtrictionem adhibeo, quia ipſa nuda reuerentiæ & obſeruantiæ omiſſio, quandoque ad Iuſtitiam commutatiuam pertinet: cùm ſcilicet habet rationem contumeliæ interpretatiuæ. Vt cùm quis aliis Magiſtratum prætereuntem honorantibus, ſolus nullo exhibitò reuerentiæ indicio, impudenter in illum oculos defigit.

Quia verò hæc ex alibi diſputatis ſunt perſpicua, obſigno hoc punctum breui Platonis monito in Minoë, quo obſeruantiam violare, viris probis & Deum aliquatenus referentibus, debitam; (referunt autem omnes, qui quoquo modo aliis eminent, & titulo debiti obſeruantiæ potiuntur;) docet eſſe admodum turpe. *Primò cauendum eſt*, inquit, *ne quid in Deum aut verbo aut opere aliquando peccemus. Deinde ne quid aduerſùs diuinos homines. Quin diligenter cauere decet, quoties virum aliquem laudaturus aut vituperaturus es, ne aberres. Atque huius gratia in primis curandum eſt, vt bonos ac malos homines dignoſcamus. Deus quippe nimiùm indignatur, quoties quiſpiam illius ſimilem improbat, aut probat diſſimilem. Dei verò ſimilis eſt vir bonus. Imò ſacratiſſimum omnium eſt vir bonus, profaniſſimum contrà, vir malus.*

CAPVT X.

De Obedientia.

435. OBedientia, ait S. Auguſtinus lib. 1. contra aduerſ. cap. 14. *maxima eſt virtus, & vt ſic dixerim, omnium origo materque virtutum in ea natura, cui ſic datum eſt arbitrium liberæ voluntatis, vt eam tamen neceſſe ſit viuere ſub poteſtate melioris.* Hæc eſt comes Obſeruantiæ. Vtraque enim reſpicit ſuperiorem. Obedientia tamen non quomodolibet ſuperiorem, ſeu duntaxat præcellentem, ſed ſuperiorem, cui inſit poteſtas obligandi, vt aliquid fiat vel prætermittatur. Et idcircò ne ei ſuperioris poteſtati contraueniatur, obedit: in id intenta, vt præceptum exequatur, tantùm quia vi prædictæ poteſtatis, fuit impoſitum.

Obedientia materialis, dimittitur.

Agimus hîc duntaxat de obedientia formali, quæ ſcilicet ideò expreſsè operatur, quia opus fuit præceptum: non autem de obedientia materiali, qua opus præceptum impletur, quatenus ſubſtans voluntati ſuperioris: his vocibus, duntaxat deſignando præceptum in quod obediens fertur, tanquam in rationem formalem *qua*, etiamſi non ea intentione vt ſatisfiat iuri ſuperioris actum imperantis. Vt miſſam faciam aliam adhuc latiorem obedientiæ notionem, ſecundùm quam omnes actus honeſti ad obedientiam pertinent. In eo ſenſu ſcripſit de Obedientia libros quinque Iouianus Pontanus, cámque Piccolomineus gradu 3. cap. 10. virtutum ſerie motam, ſemivirtutibus adiunxit. Nec ſanè miror, quòd eam virtutum ſede expulerit. Conſtat enim hanc non eſſe vnam virtutem. Similiter obedientia materialis, non eſt virtus ſpecialis, ſed talis executio præcepti, funditur per omnes virtutes, quarum actus ſunt neceſſarij ex præcepto, nec poſſunt abſque præcepti violatione prætermitti. Quam limitationem addo, quia ſicut omne opus honeſtum, non eſt opus præcepti; ita neque quodvis principium honeſti operis, eſt obedientia, etiam materialis. Aſſumptum eſt extra controuerſiam. Pleraque enim ſunt opera conſilij, vel ſupererogationis: & aliqua etiam ad neutrum ordinem pertinent, vt patet de coniugij propoſito in perſona ſoluta, quod neque eſt conſilij, neque ſupererogationis, neque præcepti per ſe loquendo: & tamen poteſt eſſe opus honeſtum. Sicut ergo omne opus honeſtùm non eſt opus præceptum; ita non omne principium honeſti actus, atque adeò non omnis virtus, coërcetur ambitu obedientiæ materialis: ſed eæ tantùm, quæ habent actus præceptos, qui cum aliqua habitudine ad præceptum attingantur. Nempe præcepto habente ſe per modũ rei quæ attingitur, quamuis non per modũ motiui.

Quod materiale atque formale ſpectet, obedientia formalis, ſiue ſpecialis.

436. Obedientia autem formalis, eſt virtus ſpecialis, quia habet ſpecialem honeſtatem, quam inducit in materiale obiectum ſuum: nempè in actum externũ præceptum. Nomine externi actus, comprehendo quencunque non elicitum ab obedientia. Actum præceptum cùm dico, nolim intelligas, Obedientiam nullos poſſe alios actus ſpectare, quàm eos, quibus latũ eſt ſuperioris præceptum. Falſum quippe id eſſet. Nam præuentio præcepti, ſeu executio actus, quia cognoſcitur placere ſuperiori, etiamſi nondum præceptum promenti, cenſetur continere præſtantiſſimum Obedientiæ exercitium. Et ſanè talis actus intuetur autoritatem pręcipiendi, cui ſe conformare, antequàm pręcepto aſtringat, heroïcum eſt, & à S. Benedicto inſigniter traditũ, vt eſt apud D. Thom. in 2. d. 44. q. 2. art. 3. Et ſicut qui ante tempus condictum, anticipat ſolutionem, ſpectando debitum, quo poſteà aſtringeretur ſatisfacere & ſoluere, verè operatur circa debitum alteri ex Iuſtitia, & elicit actum Iuſtitiæ: ita qui exequitur quod videt ſe poſtmodùm debiturum, ſi ſuperior imperet, nec exequitur quomodolibet, ſed intuitu poteſtatis præcipiendi, quam in ſuperiore agnoſcit, aut vt periculum formaliter inobediendi declinet, præoccupando iuſſum, elicit verè actum obedientiæ formalis, & quidem perfectiſſimum. Nec placet quod Leſſius libro 2. de Iuſt. cap. 46. num. 28. & Sanches 6. in Decal. cap. 1.

cap. 1. num. 2. volunt id pertinere ad quandam ſpecialem virtutem. Id enim nullo modo puto neceſſarium. Et hæc quidem clara ſunt; paretque ex eis, quod ſit obiectum materiale Obedientiæ ſpecialis, ſiue formalis.

437. Tantùm difficultas aliqua occurrit circa motiuum, ſiue formale per quod eadem virtus conſtituitur. A nonnullis recentioribus dicitur eſſe honeſtas Obedientiæ. Sed parum aptè. Nam ſi de honeſtate formali actibus inſidente ſermo ſit, conſtat eam non poſſe eſſe motiuum & formale ſuiipſius. Siquidem hæc ipſa honeſtas, eſt ea cuius formale quærimus. Si autem agant de obiectiua obedientiæ honeſtate, inexplicatam eam relinquunt, quæ tamen præcipuè exponi debuit.

Suares tract. 1. de Relig. lib. 1. cap. 5. num. 5. & 6. & lib. 3. cap. 6. num. 5. & 6. ait Obedientiam conſtitui per ordinem ad ſuperiorem extrinſecè dumtaxat informantem materiam præceptam: id eſt vt conferentem tali materiæ fundamentum illius honeſtatis, quam obedientia per ſe reſpicit; ſuperiorem autem non niſi indirectè. Ea porrò honeſtas, non ſpectat ſuperiorem, vt ei tribuat aliquid quod ſit eius bonum extrinſecum, ſicut faciunt Religio & Obſeruantia, quæ intendunt honorem & cultum, in externum aliquod ſuperioris bonum cedentem, explentque ius eius aliquod, cui reddunt quod debetur ea in parte. Spectat ergo ſuperiorem, duntaxat prout extrinſecè informantem, materiam præceptam, ratione ſpecialis bonitatis & neceſſitatis, moraliter in ea materia reſultantis ex præcepto ſuperioris. Ius autem ſuperioris non ſpectatur per obedientiam, ſed per ſpecialem Iuſtitiam.

Hæc tamen doctrina non videtur ſatisfacere. Nam ſicut Religio, indirectè tantùm, & per modum obiecti *cui*, dirigitur ad Deum, & Obſeruantia ad perſonam præcellentem: ita & Obedientia ad ſuperiorem. Quare ſi Religio & Obſeruantia dici aliquo ſenſu poſſunt reſpicere perſonam, cui cultum exhibent, tanquam perſonam cuius bonum extrinſecum quæritur: ita & Obedientia. Vel è contra, ſi Obedientia reſpicit tantùm ſuperiorem vt extrinſecè informantem materiam præceptam; ita & Religio ac Obſeruantia extrinſecè tantùm & indirectè reſpiciunt perſonam præcellentem, quatenus ab ea ſpecialis honeſtas in reuerentiam exhibitam deriuatur. Ita ſi Religio & Obſeruantia ius aliquod perſonæ præcellentis reſpiciunt, idem quoque de Obedientia admittendum eſt: cùm perſona illa, V. G. Deus, quatenus ſpectatur vt Deus habens obligandi autoritatem; non minùs ius habeat, vt mandatis eius obediatur, quàm vt exhibeatur ei veneratio & cultus. Neque verò hoc ius eſt legale ac ſtrictum, vt poſſit ad ſpecialem Iuſtitiam reuocari. Mox enim patebit nullam eſſe obligationem operandi ex hoc motiuo Obedientiæ formalis, quæ tamen obligatio valdè arcta eſſet, ſi ad Iuſtitiam ſpecialem pertineret.

438. Quare ſimpliciter fatendum eſt, motiuum ſiue formale Obedientiæ, non aliud eſſe, quàm debitum ratione autoritatis à qua manat præceptum; cui obtemperatur. Quibus verbis & proxima formalis ratio obediendi per ſpecialem obedientiæ virtutem, & radicalis ratio attingitur. Nam proximè quidem & directè, qui actum formalis Obedientiæ exercet, mouetur à debito, quod concipit in actum præceptum reſultaſſe, ex eo quòd præceptus ſit. Sicut Religio, reſpicit proximè cultum quatenus debitum ob excellentiam: ita vt excellentia illa, intelligatur profundere in cultum, aliquod debitum proximè attingibile per Religionem. Similitérque Iuſtitia, proximè & directè attingit actionem debitam alteri: remotè autem, & vltimò, ac indirectè, Obedientia reſpicit autoritatem & ius ſuperioris, cui ſatisfacere intendit. Non minùs quàm Religio reſpicit ius diuinum ad cultum noſtrum: & Iuſtitia particularis, reſpicit ius alterius ad actionem, quæ eſt expletio & adæquatio iuris prædicti.

CONSECTARIVM I.

Operari ex formali obedientia, ſemper liberum.

Ex his perſpicitur, quod aliquoties iam affirmaui de formalis huius Obedientiæ exercitio: illud ſcilicet, tametſi ſit honeſtiſſimum, tamen nunquam eſſe neceſſarium. Et ratio eſt, quia nunquam iubemur exercere bona opera quia ſunt præcepta, & intendendo explere ius ſuperioris, quod poteſt aſtringere ad exequendum. Dummodò enim opus præceptum exerceatur, quocunque tandem ex fine exerceatur, perinde erit. Quod vniuersè circa quælibet præcepta traditur cùm de legibus. Vbi declaratur, modum illum virtutis qui conſiſtit in bonitate morali actus ducta ex fine, non præcipi per legem, cuius tota vis exeritur circa materiam, & non circa finem. Hic enim in lege non exprimitur, ſed ad ſummum proponitur per modum rationis aut motiui; non autem vt aliquid cadens ſub legem. Vide Molinam tract. 5. de Iuſt. d. 58. Suarem 2. de leg. cap. 10. & lib. 3. cap. 29. & Sanchem 1. in Decal. cap. 13. num. 9. Nemini ergo iniicitur obligatio exercendi rem præceptam, ſiue obediendi, vt adæquet ius ſuperioris præcipientis: ſed dummodò rem illam, ſiue actum quoad ſubſtantiam actus, liberè exequatur, culpa vacabit. Debet tamen abeſſe voluntas non implendi præcepti, quia huiuſmodi contemptus, totum obedientiæ fundamentum euerteret.

Quamuis autem hæc ita ſint, ideóque Obedientia prout eſt virtus ſpecialis, videatur ad priorem ordinem virtutum ſuprà propoſitarum pertinere, (quippe carens obligatione ſtricta & debito legali:) tamen quia obedientia materialis ſpectat debitum propriè dictum, non incommodè formalis obedientia, quæ cum materiali, ſaltem nomine tenus conuenit, in hanc poſteriorem claſſem potentialium Iuſtitiæ partium relata eſt, accedente præſertim inextinguibilitate illa debiti erga alium, quæ virtutibus huius ſecundi ordinis propria eſt.

II. *Quidditas obedientiæ formalis.*

439. Erui præterea ex dictis poteſt, Obedientiæ quidditas, quatenus eſt virtus ſpecialis, & eiuſdem ſubiectum, ac perfectio. Et quidem eſſentia, ſiue quidditas, ſita eſt in reſpectu explicato ad præceptum aut voluntatem ſuperioris, habentem rationem motiui, reſpectu actus quo obeditur. Nam reſpectus ille, quem oſtendimus ſufficere ad Obedientiam materialem, ac etiam exigi ne caſu contingat vt voluntas feratur in rem præceptam, prorſúſque exulet ratio Obedientiæ: Ille inquam reſpectus, non ſufficit ad Obedientiam; ſed neceſſarius eſt reſpectus ad præceptum vel autoritatem ſuperioris, tanquam ad motiuum obediendi; vt S. Thomas rectè tradit 2. 2. q. 104. art. 2. ad 2. Ex quo inferri videtur, omnem formalem obedientiam intra vnum aliquem ordinem, V. G. intra ordinem

ordinem naturæ, eſſe vnius ſpeciei infimæ, cuicunque tandem exhibeatur, ſiue Deo, ſiue homini. Modus enim reſpiciendi autoritatem ſuperioris imperantis, vnus & idem eſt circa quancunque autoritatem, etiam diuinam. Atqui per huiuſmodi reſpectum, conſtituitur Obedientia formalis. Eſt igitur vna ſpecie, quencunque tandem ſuperiorem ſpectet, & cuicunque tandem autoritati imperantis, velit conformari.

III. *Obedientiæ ſubiectum proximum.*

440. Iam verò ſubiectum Obedientiæ remotum, &, vt vocant, ſubiectum denominationis, eſt quilibet inferior. Proximum autem & immediatum, quod dicitur ſubiectum inhæſionis, eſt voluntas inferioris. Hæc enim eſt quæ per Obedientiam perficitur, & ad alacriter ac promptè & exactè parendum, informatur. Hinc enim frequens illa etiam apud Ethnicos commendatio Obedientiæ non cunctantis aut procraſtinantis, ſed promptæ & expeditæ. Sic Chryſantas, vt eſt apud Xenophontem in Cyripædia, & apud Arrianum lib. 2. cap. 6. celebratur, quòd exerto in hoſtem gladio, audiens tubâ, cani receptui, ſeſe continuerit, & inultus abire maluerit, quàm mandatum Imperatoris tantiſper protelare. Non me latet, à pleriſque omnibus, aſſignari quoque Obedientiam intellectus ſiue iudicij: ſed ea Obedientia quamuis obiectiuè terminetur ad intellectum; tamen inhæſiuè eſt in voluntate, quę per huiuſmodi Obedientiam diſponitur, vt velit executionem rei præceptæ, quamuis intellectus non ſatis perſpiciat fines & cauſas præcepti; ideóque per voluntatem captiuetur ad obſequium, vt de actu fidei per voluntatem indicto, dixit Apoſtolus.

Et hæc eſt Obedientia, quæ à pleriſque cæca dicitur. Non quòd homo non videat quid exequatur: Quomodo enim alioqui ageret? aut quòd temerariè & cæco modo irruat in executionem, ſiue honeſta, ſiue illicita ſit. Id enim longiſſimè abeſt ab eo qui ex virtute, & ſecundùm rectæ rationis regulas operatur: ſed quòd intellectus, nullam in re præcepta rationem malitiæ deprehendens, imò ex præiudicio honeſtatis præcepti, ob interuenientem ſuperioris autoritatem, ac plerunque etiam honeſtate operis indicti probè cognita, ſolo fine & cauſis præcepti latentibus, aut non ita clarè penetratis, iubeatur à volũtate, nihil vltrà inquirere, & quoad peruestigationem cauſarum huiuſmodi præcepti, quæ plerunque patere non debent, exoculetur. Quod honeſtiſſimè fieri, cæcus eſt qui non videt. Niſi ſi cùm Princeps ſubditos ad bellum vocat, neceſſariò velimus pandi à Principe cauſas omnes & fines belli, quaſi rationem ſubditis reddendo, cur eos ad ſigna conuocet; quod perniciosum plerunque foret. Ideóque omnes æquè conſentiunt, ſubditum, dummodò apertè ei non conſtet bellum ad quod vocatur, eſſe iniuſtum, debere vocanti parere, quamuis non videat qua ex cauſa bellum ſuſcipiatur: Imò etiam, quamuis nullo modo videat, quòd bellum, ad quod vocatur, ſit iuſtum. In dubio enim, ſeu potiùs in illo obſcuro circa Iuſtitiam belli, præſumendum eſt pro ſuperiore, qui non tenetur, imò plerunque non poteſt, cauſas Iuſtitiæ, qua mouetur, euulgare. Atque ita inferior, quoad inquiſitionem huiuſmodi cauſarum, cæcam obedientiam exercet, & quidem honeſtiſſimè.

***

Ocularia cæis leguleiis, cæcæ obedientiæ infeſtis.

441. Hîc verò miſeret me cæcitatis quorundam fori rabularum, qui ſutores vltra crepidam, & (vt mitiſſimè cum Apoſtolo dicam,) animales homines, non ſapientes, quæ ſunt ſpiritus Dei, cùm deberent in religioſo inſtituto, quòd Obedientiæ præſertim perfectione viget ac floret, hanc ipſam exactam & accuratam obedientiam maximè probare, quandoquidem in externa politia, quæ in ſubditorum internam abſolutámque virtutem minùs intenta eſt, tantoperè probatur: inde accipiunt inſectandi & calumniandi occaſionem. Quaſi religioſa quædam regula, qua cæca Obedientia in iis, quæ peccato vacare deprehenduntur, ſtudioſè præſcribitur & commendatur, non modò contra rectam rationem pugnet, ſed etiam (ſi ſuperis placet,) ſtatui politico, & rebus publicis, periculoſa ſit cenſenda. O curuæ in terras animæ! vel potiùs, ô malignum ſtuporem! certat enim in huiuſmodi calumnia, cum nequitia & malignitate, ingens inſcitia & ruditas, quam deprehendere ferè ſemper licet in huiuſmodi hominibus, quoties ad altiora, & ſancta ſibi incomperta aſſurgunt. Sanè apud SS. Patres, eóſque præſertim, qui in rebus aſceticis excelluere, ſupra modum, (& meritò quidem) flos iſte obedientiæ extollitur. Vide innumeros, quos in hanc ſententiam allegant Roſſignolius lib. 4. de diſcipl. Chriſt. perfect. cap. 24. Iacobus Aluares tomo 2. lib. 5. p. 3. cap. 11. & lib. 6. de vita relig. inſtit. c. 10. Antonius Poſſeuinus lib. 5. Biblioth. Selectæ, c. 61. Alardus Gazæus ad collat. 17. Caſſiani, c. 3. Theophilus Bernardinus lib. 11. de perſeuer. cap. 8. & 9. Leſſ. diſp. de Antichriſto num. 31. & Suares tom. 4. de Relig. tract. 10. lib. 4. c. 15. Diſertiſſimè autem, & ipſis quoque vocibus, quæ tantoperè in ſuſpicionem vocantur, vſurpatis, hanc veritatem tradunt Climacus gradu 4. Bernard. ſerm. de conuerſ. S. Pauli. Doroth. doctr. 1. *ſub finem*, vocans obedientiam, *indiſcretam*, *& abſque vllo delectu*; quaſi diceret, exoculatam & cæcam. Nam oculus mentis eſt diſcretio, vt Caſſianus collat. 2. cap. 2. notauit. Denique vt alios innumeros prætercam, commendat quoque hanc cæcam obedientiam Vmbertus, grauis & non recens autor lib. 5. de erud. relig. p. 2. cap. 16. Qui ſcitè admonet, non poſſe regularem fieri vt iumentum apud Deum, niſi quod alligatis ad molam truſatilem voluendam equis ſolenne eſt, ſenſus ac iudicij ſui oculos occluſos, imò (vt idem ait) erutos habeat. Viderint ergo qui iſtam obedientiæ cæcitatem, cùius criminationibus, & tragica exagitatione toties roſtra perſonuerunt in inuidiam vocant, quantoperè ipſi cæcutiant: & quam regulares omnes, ſi propoſitam ſibi exquiſitæ virtutis formam adipiſci volunt, omni ſtudio captare debent, ipſi eam erga ſuperiores ſuos, (ſæculares inquam poteſtates,) omni demiſſione exerceant: certi inanem alioqui & innumeris ſcatentem defectibus, nec niſi ſpecie tenus obedientiæ nomine dignam, præſertímque fluxam & euanidam, fore eam obedientiam voluntatis, à qua non abfuerint intellectus diſceptationes, & inquiſitiones circa honeſta iuſſa maiorum.

Obedientiæ fines, citra honeſti violationem.

442. Semper reſtringo Obedientiam ad honeſta iuſſa, quia vt circa Pietatem ſuprà dixi, ſi inferior

 poteſtas

poteſtas aliquid mandaret, ſuperiori poteſtati aduerſans, hoc eſt actionem inhoneſtam & cuiuſcunque, tametſi leuiſſimæ moralis turpitudinis cœno reſperſam, nulla ratione eſſet ei obtemperandum: quia autoritas ſuperior, caſſum redderet inferioris poteſtatis mandatum, & eius executione interdiceret. Eſtque id eò clarius, quòd inferior quælibet poteſtas, tandem à diuina deriuatur, & in ea radicatur, vt ita dicam. Non enim eſt poteſtas niſi à Deo, de quo pleniùs Cunerus Petri, Epiſcopus Leuuardienſis de officio Principis, c. 5. & ſplendidè Theophilus Bernardinus lib. 11. de perſeuer. cap. 3. Quàm inordinatum igitur eſſet, & contra rationem, vt poteſtas quæ vim omnem ſuam & efficacitatem ad obligandum trahit à diuina poteſtate & autoritate quam participat, niteretur contra Deum?

Sanè, ſæpè Patres aduertunt, creaturas inferiores, ex quo homo iugum Dei excuſſit, detrectaſſe imperium, quo in ſtatu innocētiæ potiebatur, quòd iniquum foret ei ſubdi inferius ſuum, qui extollatur ſupra ſuperius ſuum. Quæ eſt Nyſſeni oratione 1. de homin. creat. Fulgentij lib. de prædeſt. & grat. cap. 13. aliorúmque multorum ratiocinatio. Pulcherrimè autem idem vrget S. Chryſoſtomus ſerm. 3. addititio in Geneſim, expendens ſi quorundam animalium dominatus non planè excuſſus nobis eſt, vt equorum, boüm, caprarum, ouium, ac ſimilium, ex benignitate Dei factum eſſe, quòd ſumma neceſſitas noſtra ita poſtularet, quamuis noſtra ad Deum rebellio, horum quoque tractandorum poteſtatem, nobis ſubduci popoſciſſet: quia qui ſuperiorem excutit, inferiorem ſuum imperia detrectantem, experiri debet. Ita hîc dicendum eſt, inferiorem poteſtatem diuinæ rebellem, qualis eſt cùm mandat aliquid à Deo prohibitum, audiendam in eo mandato non eſſe. Ac ne ſi mortem quidem intentet, vt agnouit etiam Celſus, homo Ethnicus; ex quo hæc verba refert Origenes, ſub finem libri octaui. *Si qui vrgeant Dei cultorem, vt aut impium aliquid aut turpe faciat, non eſt parendum, ſed etiam, contra tormenta afferentes, ſiſtendum fortiter, etiamſi mori oporteat citiùs, quàm aut loqui, aut cogitare de Deo quicquam quod pietati non conuenıat.* Idem habet Simplicius in cap. 37. Enchiridij Epicteti *in ipſo fine.*

Decora & incentiua Obedientiæ, delibata.

443. In hac meta, attingendū eſt obiter, incentiuū quod ex præmiſſis ſuppetit ad Obediētiæ virtutem inſigendā & exornandam. Statuimus enim omnem poteſtatē legitimi imperij iure potientē à Deo eſſe ordinatam; Hoc autem Deus qui omnia prudentiſſimè & conſultiſſimè diſponit, optimè prouidit, cùm alias ob cauſas, tum vt diuinę qua in nos pollet dominationis imago quædam, perpetuò oculis noſtris obuerſaretur, indéque tantò faciliùs rependendam ipſi obedientiam aſſueſceremus: Tum etiam vt concinnitas illa atque venuſtas quæ ex ordine debito inter imperantem & obedientem ſeruato, eniteſcit, indicta aliquorum ad alios ſubiectione & obedientia efflor eſceret. Viſus eſt hoc obedientiæ incentiuum attigiſſe, & corporearum rerum exemplo illuſtraſſe S. Damaſcenus 2. fid. cap. 7. Sic enim ſcribit. *Noſſe par eſt, quòd à Sole illuſtratur Luna. Non quòd Deus inops eſſet propriam illi lucem donare, ſed vt concinnitas & ordo ſtatuatur creatura quæ præeſt, & quæ ſubeſt, & nos ipſi inſtruamur cōmunicare ad inuicem, & participes facere, & ſubeſſe; primum & ante omnia factori & opifici atque dominatori Deo; deinde iis qui ab ipſo Principes conſtituti ſunt: non ſciſcitando de aliquo, cur hic principatur, ego verò non? ſed ſuſcipiendo omnia à Deo cum gratiarum actione, & animi beneuolentia.* Eadem mens Naziázeno orat. 26. Exornat enim mirificè ordinem quo omnia primùm concinnata, & hactenus conſeruata, latè docet à num. 8. Ordinem ait omnium rerum patrem ac præſidium fuiſſe; & ſi vocem ei affingere libeat, iiſdem poſſe verbis gloriari ordinem, quibus increata ſapiētia Prou. 8. loquens inducitur, *Cum eo eram cuncta componens.* Tam multis magnificè de oratione celebratis, concludit Naziázenus n. 17. *Vt ad rem ipſam cuius cauſa hæc omnia diſſerui, & ad quam iampridem feſtinat oratio, veniamus, ordo in Eccleſiis quoque,* (par eſto de quacunque communitate iudicium,) *conſtituit vt alij oues ſint, alij paſtores: alij præſint, alij ſubſint, ac pareant: alius velut caput ſit, alius pedes, alius manus, alius oculi,* &c. *Omnes corpus vnum ſumus, alij dominantur & præſunt, alij parent & reguntur.*

Hoc mihi ad celebrandam & inſigendam cuiuis obedientiam videtur abundè eſſe, dimiſſis innumeris quæ paſſim proſtant huius virtutis cùm elogiis tum incentiuis, ſiue apud Climacum gradu 4. ſiue apud Caſſianum 4. de inſtit. à cap. 12. ſiue apud S. P. N. Ignatium, cuius de hac virtute, epiſtola, cæteris quotquot legi de eadem tractationibus, longè præſtat rationum fortitudine ac vbertate. Mihi omnium inſtar eſt quod dixi; nimirū obedientiam, vt rurſus Naziázenum adducā, *tam terrena quàm cœleſtia tueri ac conſeruare.* Cauendum itaque eſſe ne ordine quē obedientia ſola tuetur, euerſo, multitudo in diſſolutam licentiam & anarchiam verſa, euertatur; iis quibus ſine periculo, alium ſequi liceret, præire cum periculo expetentibus, obedientiæ neglectu. Ita ille ſapientiſſimè de more orat. 9. n. 28. Hoc ſi quis in vniuerſo minùs perſpiciat, in quo tamen ordinis neceſſitas micat illuſtriſſimè, caſtrenſem ordinem conſideret, militum obedientia conſtātem, adeóque neceſſarium, vt ſita in eo ſit exercitus ſalus & ſpes victoriæ. Καθὅσον dabo verbis Epicteti apud Arrianum lib. 3. cap. 24. *Haud longè ſecus res quoque noſtræ ſunt comparatæ. Militia eſt cuiuſque vita, & diuturna quidem ac varia. Obſeruare decet militis obedientiam, & quæ Imperator iuſſerit facere omnia; etiam coniectura quid velit colligere.*

CAPVT XI.

De oppoſitis obedientiæ extremis.

Obedientiæ formali opponitur inobedientia formalis. Nam materialis inobedientia eſt communis quædam & generica, peccati cuiuſuis affectio, vt aliæ ſimiles permultæ, de quibus ſuprà ſuo loco dictum eſt, moralitatem expendendo.

Formalis inobedientiæ ratio, aſſignatur. Difficultas in contrarium eliditur.

Formalis ergo cui vni hoc loco inſiſtendum eſt, dimiſſa materiali, & dimiſſo etiam altero extremo quo quis per exceſſum obediendi peccaret; V. G. ſines honeſti tranſcendendo, quod proximè excluſum eſt; formalis inquam inobedientia, tantùm incurritur, cùm quis ex formali & expreſſa intentione non parendi, violat præceptum impoſitum. Sicut enim vt quis faciat actum formalem obedientiæ, exigitur vt rem præceptam exequatur, quia præcepta eſt: ita ad hoc vt peccet formaliter contra obedientiam, exigitur, vt expreſsè intendat operari aliquid, quia prohibitum eſt. Adde quòd alioqui omnia propè peccata eſſent gemina, quia ferè ſemper

per præcepto naturali additur lex poſitiua, cuius violatio ſpectaret ad inobedientiam formalem. niſi ad eam neceſſe eſſet, intendere expreſsè infractionem præcepti.

444. In contrarium opponit Ægidius Con'nc 3. p.d.7. de pœnit. num. 30. hinc ſequi Religioſum liberè omittentem rem ſibi in virtute obedientiæ præceptam, aut contra præceptum liberè facientem (ſecluſo tamen præcepti contemptu), non peccare contra votum: quia ſolum vouit obedire, contra quod, iuxta doctrinam datam non delinquit. Opponit item ſequi, neminem incurrere excommunicationē, niſi faciat rem prohibitam, quia prohibita eſt: alioqui enim non peccabit contra Obedientiam, ac proinde non erit contumax, quod ad incurrendam pœnam illam, eſt neceſſarium.

Sed hæc non difficilè eliduntur. Nam votum in Religioſo, porrigitur quoque ad obedientiam materialem, contra quam facit qui non paret abſque formali contemptu præcepti, quod imponi, & vrgere conſcius eſt. Qua de re alibi diligentiùs. Egi de voto obedientiæ non de virtute: quia reuera Religioſus inobediens, cùm ad modum prædictum recalcitrat, nec exequitur rem præceptam, delinquit tantùm contra votum, non autem contra ſpecialem obedientiam. Sicut cùm habet proprium peculium, delinquit tantùm contra votum, non autem contra paupertatis virtutem, quæ nulla eſt: etiamſi attenta voti illius materia, dicatur aduersùs paupertatem delinquere. Idem ergo contingit in materiali inobedientia, qua tranſgreditur præceptum, conſideratum quatenus eſt præcisè à poteſtate dominatiua, ſecluſa iuriſdictione. Similiter ob talem inobedientiam, poteſt quis fieri contumax, & reddi obnoxius cenſuræ, vt benè notauit Auila 2. p.d.1.dub.11.

Roboratur difficultas, eiúſque inualida infirmatio excutitur.

Fortiùs inſtari poteſt, ſuperiorem interdum mandare res ad nullam virtutis ſpeciem pertinentes: Ac proinde tantùm illicitas, quia vetantur. Niſi ergo admittamus, in eo euentu, prætermiſſionem vel infractionem præcepti, ſordere formali inobedientia, nullus erit defectus in ea prætermiſſione vel infractione: & tamen ſupponimus deeſſe formalem contemptum, & intentionem expreſſam non parendi. Omnia in hoc diſcurſu videntur perſpicua. Nam quòd ſuperior poſſit, res ex ſe liberas, præcipere ad exercitium ſubmiſſionis in ſubdito, vel ex aliquo alio bono fine extrinſeco, videtur indubitatum, & praxis Sanctorum id abundè teſtatur. Quòd item poſſit abeſſe formalis contemptus præcepti, cùm ſubditus præcepto illi non obtemperat, ſi tantùm ex torpore & negligentia non obtemperet, eſt per ſe perſpicuum. Vel igitur prorſus abeſſet inde culpa, quod nemo dixerit: vel adeſt culpa inobedientiæ formalis, abſque contemptu expreſſo præcepti.

445. Vt hic nodus expediatur, præmittendum eſt, hanc eſſe vim legis poſitiuæ, vt iuxta finem, qui Legiſlatori obuerſatus eſt in ferēda lege, conſtituat actum in tali vel tali ſpecie virtutis, ad quam finis ille pertinet. Quia ergo in euentu propoſito, finis ſuperioris præcipientis, eſt demiſſio inferioris, & exercitium humilitatis, infractio præcepti, erit contra hanc virtutem; non autem contra obedientiam.

Verùm propoſitio, cui hæc reſponſio nititur, non eſt apud omnes æquè recepta. Nam opponit contra eam idem Ægidius ſuprà n.33. hinc ſequi, ſi ſuperior ad tutelam caſtimoniæ, mandaret vſum veſtis cilicinæ, eum qui ſecurus ea in parte ob conſtitutionem corporis frigidam, prætermitteret impletionem præcepti, peccaturum contra caſtitatem. Quinimò ſi aliquis, ob peculiarem corporis diſpoſitionem, prænoſceret ex vſu illo cilicij, magis in ſe concitandam pugnam appetituum, & irritandam carnis intemperiem, (vt quidam ſanè experiuntur,) & ob eam experientiam omitteret vſum illum, dicendus eſſet peccare contra caſtitatem: cui tamen potiùs conſulit ſic abſtinendo re illa præcepta. Ac proinde finis legis poſitiuæ, non ſtatuit actum in ſpecie virtutis per Legiſlatorem intentæ.

Hæc obiecta videri poſſent dilui, dicendo cum Sala 1.2.tract. 3. diſp. 1. num.176. & Suare l. de ſimonia, cap.7. num.10. ea tantùm præcepta ſtatuere actum in ſpecie materiæ in quam cadunt, quæ feruntur in materiam propriam alicuius virtutis, vel in media per ſe neceſſaria ad illam: ita vt cùm quis aduersùs legem de his latam impingit, peccet contra virtutem, cuius erat ea materia, vel quam ea media reſpiciebant neceſſariò. Cùm autem peccat aduersùs legem, latam de mediis ad aliquam virtutem non neceſſariis, peccet tantùm per inobedientiam. Ex quo infertur, communem doctrinam, quæ ſtatuit non eſſe ſpecialem culpam inobedientiæ, niſi cùm directè quis vult repugnare præcepto, limitandam eſſe ad præcepta, quæ feruntur in materiam propriam alicuius virtutis, vel in media ad illam per ſe neceſſaria. Cæteroqui enim cùm materia præcepti poſitiui ad nullam aliam virtutem pertinet, infractio præcepti ad inobedientiam reducenda eſt, quamuis contemptus deſit. Quia ergo in euentibus qui opponebantur, materia præcepta, non eſt materia Caſtitatis, vel Temperantiæ, violatio præcepti non ſpectat ad vitium pugnans cum Temperantia, ſed ad ſolam inobedientiam, quandoquidem ibi, nihil niſi obedientia impetitur.

Hac tamen reſponſione, non declinatur difficultas propoſita, imò ei ſuccumbitur, vt patet. Admittitur enim culpa inobedientiæ ſolitaria, ac proinde formalis, abſque contemptu præcepti.

Legitima infirmatio.

446. Itaque dixerim ſubditum, qui conſcius ſe non comprehendi præcepto, (eo quòd non vrgeatur neceſſitate ob quam latum eſt præceptum, nec incumbat ei neceſſitas tendendi ad finem à ſuperiore intentum), minimè ei pareret, nullam culpam admittere, niſi ſi quod plerunque contingit, ſuperior ita ferat mandatum pertinens ad vnam virtutem, vt ſi contingat in aliquo finem illum præcepti deficere, velit obſtringere ex alio: ſaltémque ex fine humilitatis, & ſubmiſſionis debitæ. Quod ſemper præſumendum eſt, niſi ſecus omninò conſtet, ipſo ſcilicet ſuperiore patefaciente, ſe præcisè ex hoc fine, talem actum indicere, nec imperaturum niſi finis ille interueniret: qui honeſtus eſſe debet, ſaltéque in eo poſitus, vt inferior exerceat honeſtatem, quæ conſiſtit in materialiter obediendo, & colla ſubmittendo iugis alienis, quæ eſt honeſtas patientiæ vel demiſſionis animi. Inferior ergo, præſumens aut præſumere debens, finem alium honeſtum à ſuperiore intentum, peccat contra virtutem ad quam finis ille pertinet. Et quia plerunque finis ille non eſt expreſsè & diſtinctè perceptus ab inferiore, culpa eius dicitur eſſe contra obedientiam, quatenus eſt contra virtutem præfixam præſcripto eius,

eius qui poteſt imperare, & in cuius mandata (ſi contemptus accedat,) poteſt per inobedientiam formalem delinqui.

Infrequentia, & fœditas, inobedientiæ formalis.

Hæc itaque eſt ratio inobedientiæ formalis. Cuius virus & fœditas, per ſe patere videtur. Cùm enim inobedientia materialis, tantam fœditatem contineat, vt proditum de ea ſit eſſe quaſi peccatum ariolandi, coniicere inde licet, quantum ſit formalis inobedientiæ dedecus: quandoquidem per ſe liquet, inobedientiam formalem eſſe materiali lõgè monſtroſiorem. Ideóque eſt etiam infrequentior. Admodũ enim rarum eſt, vt quis obedire renuat, præcisè quia præceptum eſt, & vt contemnat autoritatem legitimam, à qua præceptum exoritur. Penſanda autem eſt eius fœditas, cùm ex contemptu legitimæ poteſtatis immediatæ, cùm ſermo eſt de obedientia homini præſtanda, tum etiam ex eo quòd per obedientiam lædatur diuina poteſtas, à qua eſſe omnem creatam poteſtatem, ſiue per ordinationem poſitiuam, ſiue per inſtitutionem, tradendum eſt in Politicis. Præterquam quòd Deus poſitiuè edicit, vt legitimæ poteſtati opus licitum mandanti, obtemperetur. Atque ita quiſquis poteſtati, præſertim per formalem inobedientiam, reſiſtit, Dei ordinationi reſiſtit. Quæ omnia proportione ſeruata, circa materialem inobedientiam locum habent. Nam hæc quoque, non ſine aliqua præcepti & poteſtatis, ſiue virtutis, à qua manauit vilipenſione exercetur; redundátque tandem ea vilipenſio, in Deum, omnis virtutis & honeſtæ obligationis radicem primam.

447. Accedit quòd vt plurimùm, detrectatio iuſti imperij, nihil detrectanti proficit, niſi ad angorem. Proptereáque Seneca l. 3. de ira, cap. 16. de ira rectè ait, *Pernicioſa eſt ſeruientibus. Omnis enim indignatio in tormentum ſuum proficit, & imperia grauiora ſentit, quò contumacius patitur. Sic laqueos fera, dum iactat, aſtringit; ſic aues viſcum, cùm trepidantes excutiunt, plumis omnibus illinunt. Nullum tam arctum eſt iugum, quod non minus lædat ducentem, quàm repugnantem. Vnum eſt leuamentum malorum ingentium, pati, & neceſſitatibus ſuis obſequi.* Quemadmodum verò Nazianzenus orat. 9. Obedientiæ lege omnia ſimul terreſtria atque cœleſtia conſeruati dixit: ita inobedientiæ peſtis, & terras vaſtat; & cœlum ipſum, cùm in illud peruaſit, fœdè depopulata eſt. Non ſunt tamen inobedientię inſimulandi, qui conſcij mentis ſuperioris, & finis in quem præceptum fertur, exequuntur quod conforme eſſe menti ſuperioris agnoſcunt, de verborum cortice minùs ſolliciti. Quamuis non me latet in ea apud Philoſophos ancipiti olim controuerſia, vt videre eſt apud Gellium lib. 1. cap. 13. nonnullos aliter ſtatuiſſe, quorum ſententiam Craſſus Mucianus Proconſul, exemplo haud ſanè molli, firmauit, vt eo loco refert Gellius. Itaque quòd inobedientiam generi humano, & quocunque irrepit, ſtragem ac cladem inuehere, dico; de ea inobedientia accipiendum eſt, quæ cum obedientia pugnat, & ſuperioris mandatum ſciens violat, non in ſpeciem duntaxat, vel penes externum quaſi corticem, ſed reipſa, & prætergrediendo legitimæ poteſtatis præſcriptum.

Quamuis autem id fœdum ſemper ac noxium ſit, & cuiuſcunque poteſtatis mandatum quod ſubdito fertur, nunquam impunè abiiciatur: Tamen nominatim S. Ephrem in decade capitum de virtute, cap. 2. obſeruat perniciem certam iis imminere, qui iuſta parentũ mandata inobedientes infringũt: aſſeritque qui publico gladio manibus carnificum cadunt, ferè plecti propter inobedientiam aduersùs parentes, & contumaciam contra domeſticã diſciplinam. Quin & puellas parentum monitis ac iuſſis refractarias, tãdẽ pudore abiecto in proſtibula euadere: digna domeſtici dedecoris, & erectæ aduersùs parentes ceruicis, caſtigatione. Quod ſanctiſſimi viri monitum quoad vtranque partem, vtinam tam multa támque luculenta exempla, noſtro etiam tempore non firmarent.

LIBER QVINTVS.

DE PRIORE VIRTVTE PVRE MORALI circa paſſiones.

1. ID eſt, de Fortitudine. Nam Fortitudinem & Temperantiam, liquet circa paſſiones occupari. Agit de eis Philoſophus 3. Eth. à cap.6. ad libri finem. Prior reſpicit terribilia quæ ſunt humanæ vitæ corruptiua. Poſterior reſpicit delectabilia, quibus eadem humana vita conſeruatur, ſiue in indiuiduo, ſiue in ſpecie. Nam circa illa vtraque obiecta, verſantur paſſiones moderationis capaces, eo quòd dirigantur per apprehenſionem, quæ apta eſt regulari per rationem, vt philoſophatur S. Thomas quæſt.25. de verit. art. 1. & 4. & Ferrar.1. contra Gentes, cap. 89. Sed quia difficilius eſt ſuſtinere triſtia, & ad ardua ferri, quod præſtat Fortitudo frænando paſsiones circa hæc obiecta, quàm à delectabilibus abſtinere, eiſque frui cum ea moderatione quam temperantia indicit, vt Philoſophus ſuprà cap. 9. obſeruat: idcircò priori loco ſtatuitur Fortitudo: poſteriori, Temperantia.

Has virtutes, Ariſtoteles, Iuſtitiæ Prudentiæque præmiſit. Erit itaque cui videamur, aut non rectè immutaſſe Ariſtotelicum ordinem in his virtutibus poſtponendis, aut eum certè minùs probaſſe. Ariſtoteles enim cùm 3. Ethic. de Fortitudine & Temperantia diſputarit, poſtea ad Iuſtitiam, tandémque ad Prudentiam progreſſum fecit: Quem ordinem nos inuertimus, locata in primo ordine Prudentia, tum ei ſubiuncta Iuſtitia, tandémque Fortitudine & Temperantia: quòd cæteri etiam paſsim faciunt.

Non vno modo extricatur hic nodus ab omnibus. Et S. quidem Thomas 3. Eth. lect.14. inſinuat idcircò Philoſophum præmiſiſſe has virtutes, quia reſpiciunt paſsiones interiores: cùm è contra Iuſtitia, feratur in operationes exteriores, iuri alieno commenſas. Sed ea ratio, videtur minùs commoda: Tum quia inadæquata eſt, nec reddit rationem poſtpoſitæ Prudentiæ: Tum quia Fortitudo quoque & Temperantia, reſpiciunt aliquas operationes voluntati externas tanquam obiecta, vt liquebit in ſequentibus. Minùs etiam commoda eſt reſponſio, quam ex Euſtratio 3. Eth. cap.6. adhibent recentiores; quòd ſcilicet, virtutis ratio laudabilitate conſtituatur. Maximè autem laudabilis ſit Fortitudo, quippe quæ generoſam animi excelſitatem prodat aggreſſione arduorum, & ſuſtinentia terribilium. Hanc rationem manifeſtè refellit, quod ſuprà de Iuſtitiæ præcellentia ſtatuimus ex communi ſententia, & optima ratione ex obiecto formali Iuſtitiæ petita. Nec verum eſt, Euſtratium tradere idcircò præmiſſas eſſe Iuſtitiæ & Prudentiæ has Virtutes, quòd ſint laudabiliores. Tantùm enim comparat Fortitudinem & Temperantiam, & inter has primum locum Fortitudini tribuit, quòd ſit laudabilior & præcellentior. At nos Fortitudinem & Temperantiá cum Iuſtitia & Prudentia comparamus, quærimúſque, cur præmiſſæ ſint ab Ariſtotele Fortitudo

tudo & Temperantia; quas Iuſtitiæ & Prudentiæ de dignitate concedere, extra dubium eſt.

2. Quare dicendum eſt cum ipſomet Philoſopho 3. Eth. cap. 10. idcircò præmiſſas ab eo Fortitudinem & Temperantiam, quòd ſint virtutes eam animæ partem perficientes, quæ ratione vacat, iuxta eam virtutum diuiſionem, quæ traditur 1. Eth. cap. vlt. hoc eſt, quòd ſint virtutes, quarum munus eſt, paſſionibus ſenſitiuæ partis modum ponere. Cùm ergo Iuſtitia obiecto ſublimiore diſtineatur, nec paſſiones ſenſuum ſpectet, ſed actiones humano conuictui opportunas, & alieno iuri commenſas; non immeritò poſtponi potuit Fortitudini ac Temperantiæ, quæ feruntur in deſpicatiorem materiam, & beſtiis quoque communem. Neque enim nouum eſt, vt imperfectiora præmittantur, inde verò ad perfectiora fiat progreſſus, vt natura etiam facit. Quid quòd ordine quaſi natiuitatis, prima eſt Fortitudo: eam verò aſſectatur Temperantia? Hæ virtutes, florentem ætatem maximè decent. Sequitur Iuſtitia, cuius exercitatio maiori ætati congruit. Claudit agmen prudentia, quæ longo experimento nititur, atque adeò maturam ætatem exornat. Hæc igitur videtur cauſa poſtpoſitarum à Philoſopho Iuſtitiæ & Prudentiæ. Quas tamen non incongruè alij quibus adhæſimus, anteriore loco ſtatuunt. Prudentiam quidem, quia auriga eſt, moderatrixque virtutum cæterarum, & nobilioris potentiæ, hoc eſt intellectiuæ, perfectio. Iuſtitiam verò, quia, vt dixi, altior & nobilior eſt, quàm Fortitudo & Temperantia. Vt proinde ſpectato ordine dignitatis anteferenda meritò ſit Iuſtitia.

SECTIO

SECTIO I.

DE FORTITVDINE VNIVERSE.

HVic virtuti aptatum primò fuiſſe virtutis nomen, confirmat vocis etymologia, & obſeruat Gulielmus Pariſienſis lib. de virt. cap. 4. cauſam inde petens, quòd ſemper quantumuis rudibus hominibus, generoſitas Fortitudinis apparuerit laudabilis, & commendatione digna. Fortitudinem porrò hîc intelligo, quæ animo, non quæ corpori ineſt, nec niſi analogicè & per quandam proportionem Fortitudo eſt. Contra inſulſum errorem quorundam Ethnicorum, quos infrà referam, & refellam ex Lactantio l. 1. Inſtit. c. 18. Sed neque omne illud animi decus tractandum hîc ſuſcipio, quod aliquando, extenſo nomine, Fortitudo etiam dicitur, vt latè tradit S. Gregorius 7. Mor. cap. 9. Audi etiam eundem Lactantium l. illo 1. c. 9. vbi Herculis virtutem expendit. *Nulla eſt, vt ait Orator, tanta vis, quæ non ferro ac viribus debilitari, frangique poſsit. At animum vincere, iracundiam cohibere, fortiſsimi eſt, quæ ille nec fecit vnquam, nec potuit. Hæc qui faciat, non modò ego cum ſummis viris comparo; ſed ſimillimum Deo iudico. Vellem adiecißet de libidine, luxuria, cupiditate, inſolentia, vt virtutem eius impleret, quem ſimilem Deo indicabat. Non enim fortior putandus eſt, qui leonem quàm qui violentiam, & in ſeipſo incluſam feram ſuperat iracundiam: aut qui rapaciſsimas volucres deiicit, quàm qui cupiditates auidiſsimas coërcet; aut qui Amazonem bellatricem, quàm qui libidinem vincit, pudoris ac famæ debellatricem; aut qui fimum de ſtabulo, quàm qui vitia de corde ſuo egerit. Quæ magis ſunt perniciosa, quia domeſtica & propria mala ſunt, quàm illa, quæ & vitari poterant, & caueri. Ex quo fit, vt ille ſolus, vir fortis debeat iudicari, qui temperans eſt, & moderatus, & iuſtus.*

Itaque iudice Tullio, cúmque ſecuto Lactantio, Temperantia quoque, & Iuſtitia, nomine Fortitudinis veniunt, conſonátque Tertullianus, qui lib. de Patientia, c. 5. omne ſcelus, impatientiæ; omnem virtutem tribuit patientiæ, atque adeò Fortitudini. Idem habetur apud Iulianum Imperatorem orat. 3. paneg. in viri fortis Characteriſmo. At hæc ratio Fortitudinis, nimiùm protenſa eſt, & excedens limites huius conſiderationis. Quandoque autem deſignatur tãtùm eo nomine ab Autoribus, neceſſaria concomitantia Fortitudinis, ne interuentu periculorum, virtus frangatur, iuxta illud Prudentij in Pſychomachia:

Virtus nam vidua eſt, quam non patientia firmat.

Fortitudinem igitur hîc ſpectamus; cuius vis, in animo circa terribilia firmando elucet, vt in ſequentibus manifeſtum erit. Operæpretium enim eſt, ante omnia, obiectum eius & actus exponere. Vnde, (quod Ariſtoteles etiam monuit 3. Eth. cap. 9. *in fine*) natura Fortitudinis, clara per ſe ipſam erit.

***

CAPVT I.

Obiectum Fortitudinis.

3. NOn placet quod Caiet. 2. 2. q. 57. art. 1. & Sotus lib. 3. de Iuſt. q. 1. art. 1. tradiderunt, diſcrimen eſſe inter Iuſtitiam, cætetáſque virtutes purè morales, quòd obiectum Iuſtitiæ, ſit aliquid omnibus modis prius virtute Iuſtitiæ; ideóque ante virtutem illam, tractandum ſit. Obiecta autem Fortitudinis & Temperantiæ, non ſint ſine ordine aliquo ad operantem ſecundùm harum virtutum regulas: & idcircò poſt ipſas virtutes tractanda ſint, vt fecit S. Thomas. Hoc diſcrimen nego eſſe ſolidum, vel admittendum. Sicut enim Iuſtitiæ virtus, eſſentiam ſuam haurit ab obiecto in quod fertur, eáque obiectiua honeſtate, quam proſequitur: ita & Fortitudo ac Temperantia. Et ſicut impoſſibile eſt, Iuſtitiæ obiectum ab vllis Iuſtitiæ regulis pendere, (quæ quidem ſint Iuſtitiæ actus,) ſed tantùm pendet à Prudentia definiente & conſtituente medium: ita & obiecta harum virtutum, per ſolam Prudentiam definiuntur, ſúntque omninò anteriora, & eorum actibus, & virtutibus ipſis, quippe fundantia & conſtituentia omnes actus primos & ſecundos pertinentes ad has virtutes. Rectè nihilominùs aſſeritur, (quod ſuo loco ſuprà expoſitum eſt,) obiectum Iuſtitiæ definiri à Prudentia, independenter à conditionibus operantis: in quas tamẽ intendit prudens, definiturus obiecta Fortitudinis ac Temperantiç. Itaque retinendus eſt hoc quoque loco mos noſter, & ab obiecto ducendum initium.

PROPOSITIO.

OBiectum Fortitudinis materiale, aliud remotum, aliud proximum; Illud periculis & malis, præſertim grauiſsimis, cuiuſmodi ſunt mortis pericula: hoc timoris & audaciæ, circa ea mala, paſsionibus continetur. Formale obiectum, eſt ſpecialis illa honeſtas, quæ in huiuſmodi paſsionum moderatione, hominem, quatenus natura rationali præditum decente, ſplendeſcit.

4. PRimò expono obiectum Fortitudinis materiale, quod partior in remotum & proximũ. Qua ratione conciliantur ſententiæ de obiecto Fortitudinis, in ſpeciem pugnãtes. Durandus enim in 3. d. 26. q. 2. n. 11. aſſignat pro obiecto Fortitudinis, periculum, quòd rationem mali habere notat: Ex quo ſecernit Fortitudinem, à ſpe quæ tendit in bonum. Ariſtoteles autem 3. Eth. c. 6. & paſſim reliqui, affirmant Fortitudinem circa timores fiduciáſque verſari.

Materiale Fortitudinis obiectum remotum quodnam.

Quod diſſidium facilè componitur, dicendo cum D. Thoma 4. Eth. lect. 1. & Richardo in 3. d. 33. art. 4. quæſt. 2. obiectum virtutis aliud eſſe propinquum, aliud remotum. Sic enim obiectum proximum liberalitatis, eſt erogatio: remotum autem ſunt pecuniæ. Item obiectum proximum Temperantiæ ſunt delectationes & cupiditates: remotum autem continetur cibo & potibus, aliiſque huiuſmodi. Similiter ergo, proximum Fortitudinis obiectum, quod Durandus etiam agnouit in 4. d. 17. quæſt. 6. n. 9. ſunt timores & audaciæ. Obiecta verò huiuſmodi paſſionum, ſunt obiectum remotum huius virtutis. Aureolus in 4. d. 14. quæſt. vnica, art. 1. præter obiectum propinquum & remotum Fortitudinis, aſſignat etiam propinquiſſimum, quod cuiuſmodi ſit, mox exponam, ſubdiuidendo obiectum proximum. Et hæc quidem perſpicua ſunt.

Supereſt verò attingendum, quæ mala & pericula poſſint habere rationem obiecti remoti reſpectu Fortitudinis, atque adeò quæ paſſiones, rationem obiecti proximi. Neque enim quoduis malum & periculum, eiúſque metus & ſuſceptio, veram Fortitudinem diſtinere cenſetur, iuxta Ariſtotelem, qui 3. Eth. cap. 6. cùm dixiſſet, Fortitudinem eſſe mediocritatem circa timores & fiducias, ſubdit: *Timemus* quidem *mala omnia, vt infamiam, paupertatem, morbum, ſolitudinem, amicorum mortem. Non circa omnia tamen eſſe vir fortis videtur: quippe cum nonnulla omninò timere debeamus, quæ & timere, honeſtum, & non timere, turpe eſt, vt infamiam. Qui enim eam timet, modeſtus ac verecundus; qui non timet, impudens eſt. A nonnullis tamen per tranſlationem fortis appellatur, cùm ſimile quid, cum forti viro, etiam ipſe habeat. Nam etiam fortis, intrepidus quidem eſt, timoréque vacuus. Paupertatem autem fortaſsis timere non licet, neque morbum, neque omnino quippiam, quod neque à vitio proficiſcatur, neque per nos ipſos fiat. Sed neque qui in his eſt intrepidus, fortis eſt. Sed ex ſimilitudine tamen, fortis dicitur. Nonnulli ſiquidem ſunt, qui licèt in bellicis periculis ſint timidi, liberales tamen ſunt, & in abiiciendis pecuniis fidenter ſe gerunt. Neque præterea ſi quis filiorum aut vxoris contumeliam, aut inuidiam, aut tale quippiam timet, is timidus eſt, neque fortis, ſi flagris cædendus confidit.* Vides quæ mala Ariſtoteles Fortitudini ſubducat, quos item timoris & audaciæ affectus.

Ariſtoteles explicatus.

5. Verùm non ita exiſtimandus eſt Ariſtoteles hæc mala & paſſiones, quæ circa ea ſunt, à Fortitudinis obiectis excludere, quaſi reuerà non poſſit animus circa ea per Fortitudinem firmari, ne ab honeſtate deſciſcat. Id enim planè falsò negaretur. Poteſt ſiquidem in eo genere malorum fugiendo, vel proſequendo, cerni honeſta moderatio, quæ aliò pertinere nequit, quàm ad Fortitudinem. Ac proinde negari non poteſt, quin ea mala, & paſſiones circa illa, obiiciantur Fortitudini vniuerſim ſumptæ, prout eſt tertia virtus Cardinalis, vt rectè aduertit Aureolus in 3. d. 33. q. 2. art. 3. & Mayro in 3. d. 37. q. 10. art. 1.

Mens ergo Philoſophi eſt, quam Diuus Thomas ſubindicauit 3. Eth. lect. 14. Nempe obiecta illa eminentiſſima, circa quæ cernitur Fortitudo ſimpliciter dicta, non eſſe minuta illa mala, quæ recenſita ſunt, ſed longè grauiora, penes quæ ſubeunda vel aggredienda, ſolet quis ſimpliciter & ſine addito denominari fortis: quamuis ex perpeſſione vel aggreſſione exilium illorum malorum, denominari in eo genere fortis poſſit. Sed quia virtus, vt ſtatuitur 1. de Cœlo, determinatur penes illud quod eſt in potentia vltimum: propterea in conſtituendo Fortitudinis obiecto, Ariſtoteles, illas malorum minutias neglexiſſe viſus eſt, intentus in illud aſſignandũ, per quod Fortitudo ſimpliciter dicitur.

Hoc verò cuiuſmodi ſit, ad hunc modum exponit capite illo 6. *Circa qualia igitur terribilia, Fortis verſatur? An circa maxima? Nemo enim tolerantior malorum eſt. Mors autem maximè omnium rerum, eſt horribilis, quippe cùm terminus ſit: nihilque ampliùs homini mortuo, neque bonum, neque malum eſſe videatur. Sed neque circa mortem quamlibet verſari fortis videtur, vt ſi in mari, vel morbo contigerit. Circa qualem igitur verſabitur? An circa eam, quæ in pulcherrimis rebus contingit, cuiuſmodi ſunt, quæ in bello oppetuntur; in maximo ſcilicet & pulcherrimo periculo? His conſentiunt etiam honores, qui & à ciuitatibus, & à Regibus inſtitui ſunt. Ille itaque propriè vir fortis dicetur, qui circa præclaram mortem impauidus fuerit, circáque ea quæ mortem afferunt, cum proxima ſunt. Eiuſmodi autem maximè ſunt, quæ in bello occurrere conſueuerũt.* Itaque mors, quia eſt ſummum malorum temporalium, quódque homines pro eo vitæ amore incenſiſſimo, qui cuique inſitus eſt, ſolent diligentiſſimè refugere, eſt obiectum remotum illuſtriſſimum, circa quod prodatur moralis Fortitudo. Timor autem & audacia circa mortem, ſunt obiecta proxima, Fortitudini maximè conſentanea: & talia, vt meritò penes ea, tanquam penes apices, conſtituatur Fortitudo ſimpliciter dicta.

Contrapugnationem eſſe de ratione Fortitudinis Ariſtotelicæ, falſa ſententia Martini.

6. Quare nullo modo audiendus eſt Martinus de Magiſtris quæſt. 3. de Fortitud. concl. 5. (annuente ferè Tartareto 3. Eth. q. 1. de Fortitud.) latè contendens, virtutem Fortitudinis Ariſtotelicam, ſiue ſpecialiter dictam, & magnanimitati contradiſtinctam, non cerni circa pericula mortis in bello particulari: cùm ſcilicet quis, vt deferat virtutem, ita impugnatur vſque ad mortem, vt tamen ipſe non contrapugnet per vires ſuas exteriores. Arbitratur enim, eam contrapugnationem, eſſe de ratione Fortitudinis. Vnde quia ea contrapugnatio, non cernitur niſi in bello communiter dicto, reſtringit hanc virtutem ad illud, & ad pericula mortis ex eo prouenientia. Accedit quòd in periculis mortis aliunde obuenientibus, quàm ex bello, voluntas firmari poteſt per alias virtutes. Nam V. G. virgo, quæ mortem ſubire diligit potiùs quàm polluatur, exercet duntaxat actum Temperantiæ: quia tota honeſtas illius volitionis, & appetitionis periculi mortis, concluditur finibus honeſtatis Temperantiæ. At ſi adhibeat contranitentiam virium, neceſſaria erit virtus Fortitudinis: quia tum demum, locum habebunt circa ea pericula, timor & audacia, inter quæ, media eſt virtus Fortitudinis. Vult porrò Martinus, eam contrapugnationem Fortitudinis Ariſtotelicæ propriam, fieri interuentu corporalium virium. Nam eam quæ interno tantùm robore peragitur, aut etiam verbis duntaxat & ſuaſionibus, negat pertinere ad Fortitudinem.

Hæc eſt ſumma prolixæ diſputationis Martini, quam pari propè prolixitate repellit Caietan. 2. 2. q. 123. art. 5. Quod vix exiſtimo neceſſarium, cùm diſertiſſimè Ariſtoteles, rationẽ Fortitudinis agnoſcat extra belli pericula: etiamſi illuſtriſſimè in

in eis elucere Fortitudinem,fateatur ; quod & nos concedimus. Quis verò inficias eat, reſiſtentiam illam quæ fit pellectioni ad malum,intentata morte,eſſe actū fortiſſimum,quamuis qui mortem præ malo illo honeſtè refugit, non contranititur, ſed ſuſtinere tantùm velit intuitu honeſtatis, quæ cernitur in ea obſiſtentia, quanquam cum maximo diſcrimine? Quam honeſtatem, malè Martinus cum aliis virtutum honeſtatibus commiſcet. Nec minùs abſurdè facit, cùm timorem & audaciam tunc tantùm interuenire comminiſcitur, cùm adhibetur contrapugnatio per vires exteriores, ſiue reniſus corporeus. Sunt igitur omnia mortis pericula, imò & alia quælibet grauia,idoneum virtutis huius obiectum materiale, quamuis præcipuè id decus ferant mortis pericula ex bello imminentia.

Proximum materiale Fortitudinis obiectum cuiuſmodi.

7. Sic ſufficienter expoſito Fortitudinis obiecto remoto,expoſitum etiam manet proximum;nempe affectus timoris & audaciæ, circa obiectum illud remotum. Poteſt enim in prædictis affectibus eſſe immoderatio, & idcircò neceſſaria eſt virtus, quæ illis modum ponat. Alia autem aſſignari nequit, quàm Fortitudo,vt inductione perſpicuum eſt.

Difficultas tamen eſſe poteſt, an id de affectibus timoris & audaciæ in appetitu ſenſitiuo exortis, intelligendū ſit, an de proportionalibus affectibus concitatis in voluntate. Quamuis enim vtrique moderatione egeant, tamen affectus voluntatis moderatus,videtur eſſe ipſemet actus elicitus Fortitudinis. Non igitur poteſt eſſe eius obiectum proximum, cùm inter virtutem, & obiectum eius proximum, debeat actus interiacere. At timor moderatus,vel audacia moderata,eſt ipſemet actus virtutis Fortitudinis. Nam ſi ſtatuamus elici ab aliquo actum illum, reſecto quocunque alio inerit planè actui illi honeſtas, nec alia quàm Fortitudinis: ac proinde erit actus immediatus Fortitudinis; non autem obiectum eius proximum. Videretur tamē id poſſe dici,de affectu inſidente appetitui ſenſitiuo: quia inter huiuſmodi affectus, & virtutem, interiacet timor moderatus in voluntate ſuperiori: quem eſſe actum Fortitudinis elicitum, probari videtur argumento propoſito.

Reſpondendum nihilominùs eſt, hanc difficultatem non poſſe eo modo elidi: neque affectus appetitus, poſſe habere rationem obiecti Fortitudinis, pluſquàm affectus voluntatis. Honeſtas quidem formalis, non diffunditur ad affectus appetitus ſenſitiui, niſi interuentu affectuū voluntatis: poſito quòd illi affectus immediatè eliciantur à virtute,& reſecto quocunque alio eius actu,vt ſupponitur in difficultate propoſita. Imò quamuis poſito intermedio aliquo actu,honeſtas formalis priùs intelligatur afficere affectum voluntatis ſuperioris, qui eſt in eodem ſubiecto cum virtute, quàm affectum externo ſubiecto immanentem: Tamen affectus ille voluntatis ſuperioris, non terminabitur ad affectum inferiorem. Senſus eſt,admiſſa ea ſuppoſitione, non idcircò inuehi inferioris huius affectus dependentiam à ſuperiori in honeſtatis prædictæ participatione: Sed ordinem illum reſpondere tantùm ordini temporis inter vtrunque affectum prout honeſtatis formalis participem; non autem ordini naturæ, & cauſalitatis inter eos, quoad defluxum illum honeſtatis formalis, ab vno ad alterum. Quamuis inquam ita res ſe habeat quoad communicationem honeſtatis formalis: tamen affectus inferior, non obiicitur ſuperiori, neque terminat illum per modum termini, in quem affectus ſuperior feratur, ſed vtrique, immediatè obiicitur periculum.

8. Dicendum igitur eſt, actum elicitum virtutis Fortitudinis, eſſe volitionem eliciendi affectus timoris & audaciæ, cum ea moderatione, quam præſcribit recta ratio collimans in honeſtatem Fortitudinis. Hæc autem volitio, rectè intelligitur habere ſibi obiectos affectus timoris & audaciæ, cùm in voluntate ſuperiori, tum in inferiori excitatos moderatè, & ex præſcripto rationis rectæ. In priores quidem quaſi primo impetu, & abſque deſultu vllo: in poſteriores autem, propter connexionem & coniunctionem cum prioribus. Quòd ſi affectus voluntatis ſuperioris,eliciantur abſque vllo interiecto actu voluntatis: tunc ipſemet actus ſuperioris voluntatis, phyſicè ſimplex,eſt virtualiter geminus,& æquiualet volitioni formali eliciendi affectum rectum, qui ſit actus entitatiuè diſtinctus ab ea volitione, illique obiectus, vt in ſimili dictum eſt circa Iuſtitiam. Et idem de Temperantia dictum cenſeto. Et hoc modo paſſiones,ſiue voluntatis ſiue appetitus, dicuntur reprimi: hoc eſt elici debiliores & moderatiores, quàm elicerentur,ſi virtus eas refrænās non interueniret, vt rectè expoſuit Guliel. Pariſ. tract. de Sacram. Pœnit. cap.7. *in fine*. Quid ſi verò admittamus, in euentu propoſito, actum elicitum Fortitudinis eſſe paſſionem repreſſam; obiectum verò proximum eſſe quod aliàs ſtatueretur remotum? Non video, quid in eo reſponſo foret incommodi. Conſtat ergo quodnam ſit, & quàm multiplex, materiale obiectum Fortitudinis. Quia verò in his refugiendis, poteſt culpa contingere, aſſignandum ſupereſt formale obiectum, ſub quo virtus Fortitudinis, circa huiuſmodi timores, audaciáſque, verſatur.

Quod ſit formale Fortitudinis obiectum, & quatenus ab aliarum virtutum motiuis ſeiungatur.

9. Secundò ergo expoſui formale obiectum Fortitudinis, ſiue honeſtatem illam peculiarem, quam Fortitudo ſpectat in timore audaciáque circa mortem, & ea terribilia, quibus eam diſtineri conſtituimus. Aureolus in 4. d. 14. quæſt. vnica, art.1. huiuſmodi obiectum Fortitudinis,vocat *propinquiſſimum*. Diſtinguit enim in virtutibus moralibus, triplex obiectum. Nempe remotum,propinquum, & propinquiſſimum. Primum in Fortitudine, ait eſſe mortis periculum: propinquum autem, ait eſſe timores & audacias circa obiectum illud remotum. Tandem honeſtatem, quam hæc virtus inducit circa paſſiones prædictas, appellat obiectum propinquiſſimum, quod mox vocat obiectum formale,ſiue bonum rationis quod circa proximum materiale obiectum inducitur.

Certum itaque eſt,honeſtatem Fortitudinis, eſſe medium ratione præſcriptum. Poteſt enim circa paſſiones prædictas atque pericula, exceſſus & defectus contingere, vt Ariſtot. cap. illo 6. & rurſus cap.7. obſeruat,nóſque infrà exponemus, agentes de extremis huic virtuti aduerſantibus. Sed quodnam ſit illud medium, & quomodò ad Fortitudinem ſpecialiter ſpectet, non eſt ita perſpicuum. Poſſunt enim plerique circa eas paſſiones medium quærere, & tenere, nec tamen exercere actum Fortitudinis niſi materialiter. V. G. ſi quis intentata morte, niſi ſcelus aliquod Iuſtitiæ inimicum admittat, malit mortem oppetere, quàm ſcelere illo pollui,laudabiliter facit; neque tamen

actus ille mortis ſceleri præeligendæ, ſpectat ad Fortitudinem; ſed ad virtutem Iuſtitiæ, cuius eſt bonum illud rationis, quod ei propoſitum eſt, cùm res fert, etiam per funera ac cædes quærere, ac conſtanter tenere. Virtutes enim conſtituuntur, & denominantur ab obiecto formali, quod in prædicto euentu ſpectat ad Iuſtitiam, non ad Fortitudinem. Itaque actus ille, planè erit Iuſtitiæ.

10. Hinc ergo ſubnaſcitur grauis difficultas. Videtur enim nullum vnquam elici actū, qui ſit ſpecialiter Fortitudinis, atque adeò ſequi videtur, nullam eſſe honeſtatem ſpecialiter Fortitudini obiectam. Nam vt quis dicatur fortiter agere aggrediendo, neceſſe eſt, vt periculum, quod cogitat adire, honeſtatis cauſa adeatur. Vitioſum quippe, & reprehenſione dignum foret, committere ſe periculo animi gratia, & aliter quàm ob prehenſionem vel tuitionem alicuius honeſtatis. V.G. ob patriæ defenſionem, ob confeſſionem veritatis, & ſimilia honeſta motiua. Atqui hæc motiua ſpectant ad certas virtutes. Ergo actus aggrediendi periculum, & honeſtas in eo elucens, non ſpectat ad Fortitudinem, ſed ad virtutes illas, quarum indemnitati proſpicitur eâ periculi aditione. Idem poteſt obiici circa perpeſſionem, quę idcircò tantùm imminuere videatur, ne virtutis alicuius excidium aut imminutio conſequatur, & alioqui improuidè aſſumeretur.

Reſolutio quoad perpeſſionem.

Dicendum videtur, poſſe quidem ſuſceptionem mali, & periculi aggreſſionem, ſpectare ad aliam virtutem, quàm ad Fortitudinem, ſi nimirum ex illius alterius virtutis honeſtate exerceatur. Quod ſaltem præternaturaliter, & ex plenitudine poteſtatis voluntati inſitæ, poteſt contingere, vt dixi cùm de virtutum multiplicitate, ac diuiſione in eas quæ paſſionibus, & eas quæ operationibus, diſtinentur. Attamen ſpectando id quod veluti connaturaliter agendo accidere debet, ſuſceptio prædicta & aggreſſio non exercetur immediatè niſi per Fortitudinem, addictam ſpeciali ſuæ honeſtati.

Quam facile in primis eſt ſecernere ab aliarum virtutum honeſtatibus, ſi ſermo duntaxat ſit de perpeſſione. Plerunque enim perpeſſio non infertur ad labefactādum amorem alicuius virtutis, nec ſponte aſſumitur ad illius præſidium; ſed naturaliter contingit inferri malum, cui ſubeundo conſtanter, & retinendo in illis anguſtiis medio, incumbit Fortitudo. Honeſtiſſimum quippe eſt, non frangi incommodis, nec malis ita ſuccumbere, vt ſequatur deiectio de gradu. Ibi igitur perſpicuè cernitur ſpecialis honeſtas Fortitudinis. Neque enim alteri vlli virtuti propoſitum eſt, firmare voluntatem ne malis cedat, ſed perſtet infracta & imperturbata, quodcunque tandem malorum pondus ſuperueniat.

11. In aggreſſione autem difficilius eſt, honeſtatem illam ſpecialem aſſignare, vel potiùs ſecernere ab alia eam concomitante honeſtate, cuius incolumitati vel exercitio per Fortitudinem conſulitur. Ipſa enim periculi aditio, nudè & per ſe ſumpta, non eſſet laude digna, ſed cùm per occaſionem alterius alicuius honeſtatis aditur periculum, tum demum honeſta eſt illius aditio. V.G. per confertas haſtas perrumpere hoſtilem exercitum, ſéque armatorum telis ac furori obiicere, non eſſet aliquid laude dignum, niſi hoſtium repulſam ſalus patriæ conſecututa eſſet, & ita in ſimilibus. At ſalus patriæ, alteri virtuti propoſita eſt, quàm Fortitudini.

Et quoad aggreſſionem.

Nihilominùs etiam in his euentibus, fas eſt, ſpecialem honeſtatem Fortitudini propriam aſſignare. Quamuis enim ſi perruptio illa hoſtium, fiat duntaxat ob honeſtatem ſitam in patriæ per ciuem defenſione, nullum ibi ſit futurum formale exercitium Fortitudinis, ſed tantùm Iuſtitiæ vel pietatis in patriam: Tamen ſi quis illam ipſam periculi aditionem, quæ defenſioni patriæ coniungitur, ſpectet quatenus ſubſtantem alteri regulæ honeſtatis; huic nimirum, quòd honeſtum ſit & hominem deceat, non refugere pericula, cùm honeſtus aliquis titulus ad ea vrget, vel incitat; nec plus timere, quàm naturæ rationali, omnibus penſatis, congruat: ſic dico, haberi peculiarem honeſtatem Fortitudinis, ea peculiari congruitate cum natura rationali conſtitutam., & ſpecialis huius virtutis conſtitutiuam. Quam eſſe vnicam ſolidam rationem, ſecernendi varias honeſtates diuerſorum ordinum, & eiuſdem denominationis, demonſtratum alibi eſt, cùm diſcrimen virtutum infuſarum ab acquiſitis exponeretur.

12. Ex quo elucet diſcrimen inter honeſtatē, qua perfunditur ea aditio periculi ex motiuo alterius virtutis, V.G. pietatis in patriam; & illam qua perfunditur ex motiuo Fortitudinis. Nam cùm quis ad operandum mouetur ex illo anteriore motiuo, obiectam habet pulchritudinem Iuſtitiæ, & regulis ei prælucentibus dirigitur. Cùm autem operatur ex motiuo poſteriore, ſpectat tantùm pulchritudinem ſitam in adhæſione immobili cum bono honeſto quocunque, etiamſi ingruant è contrario mala grauia, & difficultates non leues. Itaque bonum illud honeſtum, in poſteriore modo operādi, non ſpectatur vt hoc vel illud ſpecialiter, ſed vniuersè quatenus bonum honeſtum, à quo, par eſt, hominem difficultatibus ingruentibus non ſemoueri; idque eſt valdè conforme naturæ rationali vt ſic. Ea autem conformitas, ad aliam nullam ſpecialem virtutem ſpectat. Ad quam enim? Certè non ad eam, cuius ſpecialis honeſtas reſpicitur per actum tendentem in bonum cui hæc difficultas concomitanter adiungitur. Nam ea virtus, non reſpicit honeſtatem niſi contractam: nec fertur in difficultatem, quatenus honeſtum eſt, cùm ingruit difficultas aliqua, firmari in ea: ſed quatenus præciſè eſt bonum tale, ac particulare: ſub qua conſideratione, non attingitur à Fortitudine.

Reſtat ergo vt fateamur, illam quam dixi rationem obiectiuam, & honeſtatem, in eo ſitam quòd bonum ſit malis non cedere, ſed contrà, moderatè audentiorem mali fieri, eo quòd id ſit naturę rationali conforme: Talem inquam rationem formalem, eſſe propriam Fortitudinis, etiamſi per varias materias virtutum vagetur. Nam etiam Ariſtoteles 4. Eth. cap. 3. agnoſcit magnanimum per varias virtutum aliarum materias vagari, ſed ſub ſua peculiari ratione, & peculiaris honeſtatis motiuo.

Doctrina propoſita, illuſtratur ex Philoſopho.

13. Attigit hanc ipſam virtutis huius honeſtatem, & rationem motiuam, Ariſtoteles 3. Eth. cap. 7. verbis illis. *Fortis vir, vt homo, erit interritus. Timebit tamen etiam ipſe, huiuſmodi mala: ſed vt oportet tamen, & vt ratio præſcribit, honeſtatis cauſa ſuſtinebit ac feret: quippe cùm hic, finis virtutis ſit.* Et mox. *Qui igitur ea quæ oportet, & cuius cauſa oportet, & vt oportet, ſuſtinet ac timet, & ſimili modo etiam confidit, fortis*

fortis eſt: quippe eum pro dignitate, & ſicut ratio præſcribit, fortis vir & patiatur & agat. Finis autem vniuſcuiuſque operationis eſt, qui ſecundum habitum exiſtit. At viro forti, fortitudo ipſa, honeſta res eſt. Talis igitur erit etiam finis: quippe cum fine ſingula defi niantur: honeſtatiſque cauſa fortis vir ſuſtineat, atque agat ea quæ ex ipſa Fortitudine ſunt. Circa illa verba, *quippè cùm pro dignitate*; aduertendum, corruptè interpretem, pro κaθ' ἕξιν legiſſe κατ' ἀξίαν. Vnde & vertit, *ſecundum dignitatem*: cùm, vt ſequentia docent, vertendum fuiſſet *ſecundùm habitum*: id eſt conſentaneè ad honeſtatem obiectiuam virtutis Fortitudinis. Tandem in fine capitis, eandem Fortitudinis motiuam rationem, denuò apertè proponit Philoſophus in hunc modum. *Itaque ſicut dictum eſt, Fortitudo mediocritas eſt circa terribilia, & ea quæ fiduciam afferunt, in iis rebus quas diximus: Et ea de cauſa, quia honeſtum eſt, eligit ac ſuſtinet, vel quia id non facere, turpe eſt. Mori autem vt vel paupertatem, vel amorem, vel moleſtum quippiam fugiamus, fortis viri minimè eſt, ſed potiùs timidi, quippè cùm laborioſa fugere, mollities ſit: neque hanc mortem ſuſtinet quiſpiam, quia honeſtum ſit, ſed vt malum euitet ac fugiat. Fortitudo igitur, tale quippiam eſt.* Eadem iterat cap. 8. & 9.

Motiuum Fortitudinis propoſitum, valuiſſe pro aditione mortis purè philoſophica, negat Durandus.

14. Quærit porrò ſpecialiter Durandus in 4. d. 17. quæſt. 6. an ea ipſa honeſtas, quam Fortitudini obiectam diximus, cerneretur in aditione periculorum mortis, ſi ſpectaremus Fortitudinem purè moralem, Philoſophis cognitam. Et de Fortitudine quidem Chriſtiana fatetur certum eſſe, quòd huiuſmodi honeſtatem obiectam habeat. Negat tamen de purè morali & philoſophica. Quod probat iacto vno fundamento ex 8. Eth. Nempè quòd bonum quidem amabile ſit, vnicuique autem proprium: ita vt homo ſibi ſemper velit bonum plus quàm alteri cuiuis, ſiue priuato, ſiue communitati, niſi ipſe in tali collectione includatur. Nam tunc bonum illud quod homo communitati vult, non ſpectatur vt bonum extraneum, ſed vt proprium amantis, qui eò arctiùs aſtringitur illud proſequi, quò diffuſius eſt, & ad ipſum amantem, alióſque quibus ſociatur, pertingit. Secluſa autem hac boni proprij amantis inuolutione & coniunctione cum bono communitatis, (ſicut verè ſecluditur cùm is qui amat non pertinet ad communitatem cui vult bonum:) amor ille non eſt rationis præſcripto conformis: quia homo tenetur plus ſe diligere, quàm quencunque alium prorſus extraneum, etiamſi communitas, & quantuncunque ſit bonum quod aliis quantiſlibet ſecluſo amante, poſſet obtingere. Quæ ratio eſt, vt notat idem Durandus, cur homo plus debeat de ſolo peccato ſuo triſtari, quàm de aliorum omnium peccatis: & cur plus debeat eſſe ſollicitus de auertenda à ſe æterna morte, quàm de cuiuſuis alterius, omniúmve aliorum ſalute.

15. Ex hoc fundamento infert Durandus, Fortitudinem purè moralem & philoſophicam, non occupari in ea quam propoſui honeſtate moderati metus circa mortis pericula: ita vt, ſi opus ſit, homo moraliter fortis, pro iuſta cauſa, V. G. pro patriæ defenſione, mortem oppetat. Infert autem in hunc modum n. 8. quæſtionis citatæ. Electio per quam eligitur maximum malum, pro bono, ad cuius conſecutionem nihil confert, ſed potiùs obeſt, vitioſa omnino eſt: quia tota electionis honeſtas, eſt ex idoneitate ad finem. Atqui mortis appetitio, eſt inutilis ad patriæ defenſionem; quin potiùs mors ad ſubuerſionem communitatis tendit, quia communitas exurgit ex ſingularibus. Vnde qui appetit mortem, eo ipſo appetit communitatis damnum: vt liquere videtur ex eo quòd par ſit ratio, quod ad hanc honeſtatem attinet, mortis per vnum ciuem appetitæ, ac per omnes. At conſtat, mortem omnium ciuium ceſſuram in Reip. excidium, non in bonum, præterquam quòd per mortem homo fit extraneus à Repub. & bonum quod hominis morte Reip. obtinget, non erit homini prorſus extincto commune, ſed erit alienum: quod diximus non eſſe amandum ſecundùm rectam rationem, ſi excindat bonum noſtrum. Ergo qui Fortitudine duntaxat philoſophica impellitur ad operandum, & ſuſcipienda pericula, quamuis eligat fortiter pugnare pro Reip. defenſione, tamen non debet eligere mortem, ſed oppoſitum: hoc eſt victoriam, quæ verè cedit in Reip. commodum, nec cum morte cohæret. Accedit quòd aſſecutio boni, quod homo rectè eligit, reddit hominem, vel minùs malum, vel certè meliorem, quàm alioqui eſſet. Atqui iuxta Philoſophos, qui mortem obit, non efficitur melior, vel minùs malus quàm eſſet cùm viueret: quia ſecundùm Philoſophos, homo cùm moritur, & corpore & animo interit. Ergo iuxta Philoſophos, & alios eorum ſenſu imbutos, fatuum eſt mortem optare, iniicitúrque obligatio ei qui tali perſuaſione imbutus eſt, reſiliendi à bello, & non ſe exponendi, ſi certò ei conſtet, vel probabiliter credat, quòd in bello dandus ſit letho. Itaque concludit Durandus, honeſtatem, quæ ſpectatur per Fortitudinem purè philoſophicam, non cerni in aditione certorum mortis periculorum, multóque minùs ipſius mortis: Quamuis concedat id verum eſſe de Fortitudine Chriſtiana, qua ad æternam requiem per mortem momentaneam alacriter obitam, pro confeſſione fidei, aliáve ſimili cauſa, pertingitur.

Refellitur.

16. Nihilominùs, quæ diximus de honeſtate Fortitudini obiecta, debent planè ita accipi, vt valeant quoque in Fortitudine purè morali & philoſophica, vt rectè ſtatuunt Capreolus in 4. diſt. 17. quæſt. 1. *in argumentis contra tertiam*, & Aquarius in Controuerſiis v. *Fortis*. Nec ſatis video, quorſum Durãdus hac in parte diſcrimen aliquod inter Fortitudinem philoſophicam & Chriſtianam excogitauerit. Sunt quidem inter vtranque alia diſcrimina: Tamen quod ad rem præſentem attinet, omninò conſentiunt. Itaque admittimus fundamentum quod Durandus iecit: quòd ſcilicet vnicuique iniecta ſit neceſſitas plus amandi bonum ſuum, quàm bonum prorſus extraneum: quamuis Capreolus ſuprà *ad primum Durandi contra tertiam*, neget id fundamentum eſſe firmum, ſi bonum proprium corporale comparetur cum bono communi corporali. Putat enim hoc eſſe longè anteferendum, idque ex aliquot Philoſophi locis eruit. Imò poſtmodum idem negat de vita aliena priuata. Sed demus ſanè Durando illud fundamentum. Negamus tamen in primis, fundamentum cui omnis reliqua Durandi ſubſtructio nititur: Nempè quòd anima ſecundùm Philoſophiam ſit mortalis, & totus homo, percũte corpore, in nihilum abeat. Quin potiùs ſecundùm Philoſophiam & lumen naturale, anima eſt corpori ſuperſtes, de quo alibi pleniſſimè. Deinde ſicut Philoſophus, ex naturali & philoſophica Fortitudine, non poteſt mortem eligere, quia mors eſt priuatio: ita neque Chriſtianus ex

Christiana Fortitudine mortem eligere poteſt: ſed vterque in bonum morti adiunctum, aut quod ex morte conſequitur, electione ſua fertur.

Tandem ratio quam Durandus proponit contra mortis pro patria oppetitionem, quam ait ad excidium potiùs & imminutionem patriæ & communitatis facere, æquè vrgeret contra oppetitionem mortis per Chriſtianum pro Repub. ac contra eandem oppetitionem per Ethnicum ex Fortitudine merè philoſophica. Reuerà autem contra neutram vrget: quia tantulum diſpendium, quantum eſt ex vnius hominis interitu, nihil æſtimatur præ totius communitatis ſalute, quæ propoſita eſt mortem oppetenti, & ſupponitur conſecututa, vel admodum promouenda, ex illo ſingularis hominis interitu. In quo eſt latum diſcrimen inter mortem oppetitam per vnicum ciuem, & oppetitam per omnes collectim, vt per ſe notum eſt. Vnde perperam Durandus, ex eo quòd omnes ciues collectiuè, non poſſint prudenter velle mortem oppetere pro Reip. conſeruatione, infert nec vnum ciuem diuiſim idipſum poſſe. Quaſi verò vniuerſa Reſpub. æquè peſſum iret vno ſingulari ciue pereunte, ac omnibus communi excidio proſtratis.

17. Itaque ſi qua ex parte oppugnari minùs incongruè poteſt ea mortis per Philoſophum oppetitio pro conſeruatione Reip. non alia eſſe poſſe videtur, quàm extraneitas, (vt ſic dicā,) boni publici, conſecuturi mortem ſingularis ciuis. Cùm enim eo bono adueniente, ciuis nullatenus futurus ſit ſuperſtes, vt iuxta Philoſophiam ſupponitur, videtur planè qui ex ea ſuppoſitione mortem pro Repub. oppetit, plus ferri in bonum extraneum, quàm in proprium: quod iam vidimus eſſe contra Prudentiæ præſcriptum, rectámque rationem.

At huic incōmodo iam occurſum eſt, cùm negauimus, iuxta veram Philoſophiam idem eſſe corporis & animæ excidium. Deinde eo falſo dogmate gratis admiſſo, addi poſſet, hominem perſpecta vitæ ſuæ fugacitate, & mox per naturales cauſas conſecuturo eius dilapſu, poſſe prudenter negligere exiguam vitæ vſuram, pro æterna laude & fama, quæ mortem glorioſè pro communitate obitam conſequetur. Huius enim boni, homo etiam mortuus & contritus, non eſt incapax. Itaque homo defungendo morte pro patria, eámque ſibi honoris perennitatem emerendo, non fertur in bonū extraneum, ſed proprium. Eſto boni illius quod in communitatem redundabit ex morte, nequeat ciuis extinctus particeps eſſe. Id enim parum refert. Nam neque Chriſtianus ciuis, quantumuis ſupponatur ab eo animæ immortalitas, particeps eſſe poteſt bonorum, quæ morte glorioſè obita, communitati ſuæ conciliat.

Aureolus in 3. d. 33. q. 2. art. 3. aliter hunc nodum expedire videtur. Nempe dicendo, hominem eſſe participem illius boni, quod in forti mortis oppetitione ſitum eſt, & ante mortem obtinetur, ex ipſa ad eam præparatione. Quam reſponſionem attingit etiam Capreolus in 4. d. 17. quæſt. 1. ad 3. & innuit Mayronius in 3. d. 37. quæſt. 10. *in fine*. Audi & Senecam epiſt. 76. *Vide quanta vis honeſti ſit. Pro Rep. morieris, etiamſi ſtatim facturus hoc eris, cùm ſcieris tibi eſſe faciendum. Interdum ex re pulcherrima magnum gaudium etiam tempore breui ac exiguo capitur. Et quamuis fructus operis peracti, nullus ad defunctum, exemptúmque rebus humanis pertineat, ipſa tamen contemplatio futuri operis, iuuat: Et vir fortis & iuſtus, cùm mortis ſuæ pretia ante ſe poſuit, libertatem patriæ, ſalutem omnium pro quibus dependit animam, in ſumma voluptate eſt, & periculo ſuo fruitur: ſed ille quoque, cui etiam hoc gaudium eripitur, quod tractatio operis maximum & vltimum præſtat, nihil cunctatus deſiliet in mortem, facere rectè piéque contentus.*

CAPVT II.

De actibus Fortitudinis.

18. DVos generaliter eſſe actus Fortitudinis, ſuſtinentiam & aggreſſionem, decantatiſſimum eſt. Conſtat tamen ſuſtinentiam, & aggreſſionem externam, non eſſe actus elicitos Fortitudinis, ita vt inter eos & Fortitudinem nihil mediet. Interponitur enim volitio ſuſtinendi & aggrediendi, quæ proinde eſt actus elicitus huius virtutis, non autem ſuſtinentia ipſa, vt malè ſenſit Caiet. 2. 2. quæſt. 123. art. 3. ſed quia de huiuſmodi volitione nihil ſtatui poteſt, niſi in ordine ad ſuſtinentiam & aggreſſionem, à quibus tanquàm obiectis ea volitio ſpeciem ſuam & conſtitutionem deſumit: propterea paſſim, pro Fortitudinis actibus numerantur ſuſtinentia & aggreſſio, ſumptis nimirum his externis operationibus, pro internis volitionibus quas conſtituunt, & ex quarum imperio exercentur. Voco ſuſtinentiam, operationem externam; tum quia ipſa mali irrogatio voluntariè admiſſa, induit quodammodò rationem actionis: tum quia hic nomine ſuſtinentiæ, non intelligitur tantùm nuda perpeſſio, ſed perpeſſio vt ſubſtans affectui timoris, ex qua per Fortitudinem moderata, homo ad aggrediendum accingitur: vt proinde non immeritò, ſuſtinentia ſpectata cum actu illo ex quo ſuſcipitur, nomine actionis & operationis veniat.

PROPOSITIO.

ACtus Fortitudinis eliciti duo ſunt, nimirùm ſuſtinendi & aggrediendi volitio: quarum prior, vt difficilior, ita & potior huius virtutis actus meritò ſtatuitur. Cæteri omnes actus, vel perperam adduntur, vel ab iſtis malè ſeiunguntur. Vt proinde diuiſio in duos illos actus, adæquata ſit cenſenda.

Primò propoſui duos vulgatos actus Fortitudinis per obiecta ſua adumbratos, quorum materia cùm ſit, vt dixi, ex obiectis perſpicua; illud tamen vnum de eis quæri ſolet, vter alteri præſtet.

Perpeſſio fortis, aggreſſione potior.

19. Hanc litem perſpicuè diremit Ariſtoteles 3. Ethic. cap. 9. verbis illis. *Quamuis circa fiducias & timores verſetur Fortitudo; non ſimili modo tamen in vtriſque, ſed in timendis rebus magis ſpectatur. Qui enim in his imperturbatus fuerit, ſicutque debet ſe geſſerit, is magis eſt fortis, quàm qui in illis, quæ fiduciam afferunt. Tolerandis igitur moleſtis rebus, homines, ſicut dictum eſt, fortes dicuntur. Vnde etiam moleſta res eſt Fortitudo, & meritò laudatur. Quippè cùm moleſta ſuſtinere, quàm à iucundis abſtinere, difficilius ſit.* Itaque apertè Ariſtoteles primatum defert ſuſtinentiæ, quòd is actus ſit laudabilior, qui eſt operoſior. Atqui longè operoſius eſt ſuſtinere quàm aggredi.

Ergo

Ergo ſubactio timoris qui ſuſtinentiam ſpectat, longè laudabilior eſt, quàm moderatio audaciæ, quæ reſpicit aggreſſionem. Idque ex eo confirmat S. Thomas 3. Ethic.lect.18. *Quòd timor imminet homini ab aliquo fortiori contra ipſum inſurgente: audacia autem conſurgit ex hoc quòd aliquis æſtimat, eum quem inuadit, ſuam non excedere poteſtatem. Difficilius porrò eſt ſtare contra fortiorem, quàm inſurgere in æqualem, vel minorem.*

Accedit quòd aggreſſio, eſt plenè voluntaria: quod non parum imminuit difficultatem, atque etiam laudabilitatem. Vnde vniuersè valet, quod ſigillatim de ſuſtinentia rapinæ, ad voluntariam rei ſuæ erogationem comparata, dixit S. Chryſoſtomus homil. 10. in primam ad Theſſal. *Raptorem, propter Deum patienter ferre, maius eſt, quàm ſponte benefacere. Quamobrem? Eo quòd hoc quidem animi fructus eſt & voluntatis, vnde & facilè fit. Iſtud verò, vis eſt & violentia. Et faciliùs quis mille talenta ſponte dabit, & nihil ſe paſſum eſſe putabit, quàm vt tres obolos præter animi ſententiam abreptos, manſuetè ferat. Itaque iſtud magis eſt animi Philoſophia.*

Addit Ægidius lib. 1. de regim. Princip. p. 2. cap. 13. difficilius eſſe ſuſtinere, quia qui aggreditur, concipit malum propè vt abſens, & ad ſummum vt futurum, quod non accidit ei qui malo præſenti vrgetur. Tantò ergo difficilior, ac proinde etiam laudabilior eſt ſuſtinentia, quantò operoſius eſt, niti aduersùs mala præſentia, quàm aduersùs futura. Præterquam quòd aggreſſio vt plurimùm ſubita eſt: ſuſtinentia autem, diuturnitatem habet adiunctam. Qua etiam ratione vtitur in hanc rem Iouianus Pontanus lib. 1. de Fortitud. cap. 12. & qui multa præterea in hanc ſententiam conſtipat Thomas Boſius lib. de robore bellico contra Machiauellum, in proœmio.

20. Intellexit ex parte hoc Fortitudinis decus, ille Melancomas, quem Dio Chryſoſtomus orat. 29. exornat, hunc eius de vera Fortitudine ſenſum referens. *Frequenter per totum diem decertauit in vehementiſſimo anni tempore: cùmque poſſet citiùs victoriam aſſequi percutiendo, noluit: exiſtimans plagis, & optimum quemque à viliſſimo vinci poſſe, ſi ita cadat. Veriſſimam verò eam eſſe victoriam, cum aduerſarius integer & abſque vulnere cogitur cedere. Tum enim non à vulnere, ſed à ſeipſo vinci. Et toto quem corpore cedere, & non percuſſa ſolùm parte, ſplendidum. Feſtinantem autem, victoriam adipiſci quàm poteſt ocyſſimè, & percutiendo, manúſque conſerendo, illum iam victum eſſe ab æſtu & tempore. Si quis verò hoc non credit, animaduertat, quòd ſues & cerui, donec ipſis robur ſuppetit, neque canibus congrediuntur. Cùm verò victi fuerint & defecerint, tunc aggrediuntur cominus: magíſque volunt vulnerari morique, quàm ampliùs ſuſtinere perſecutionem. Similiter etiam viri in bello, tametſi ſciant quòd magis cadantur fugientes quàm reſiſtentes, eo tamen quòd nolunt diutiùs laborem perferre, terga dant percutienda perſequentibus. Ita vulnera contemnere, non eſt Fortitudinis, ſed ignauiæ.* Perſpectum, vt vides, habebat hic Melancomas, nobilius & fortius eſſe ſuſtinere, & ea via parare victoriam, quàm aggredi, & eo modo aduerſarium deiicere. Itaque præſtat haud dubiè ſuſtinentia aggreſſioni, cæteris paribus, vt rectè Ariſtoteles pronunciauit. Imò Martinus de Magiſtris q. 5. de Fortitud. concl. 5. ait, hoc eſſe tam certum, vt probatione non egeat.

Gaudium de perpeſſione, flos Fortitudinis, vbi proditus.

21. Occupant verò ipſam laudabilis ſuſtinentiæ arcem, atque adeò ſummum ſibi Fortitudinis eminentiſſimæ decus decerpunt, qui ob honeſtatem, non modò patienter ſuſtinent, reprimúntque nimium malorum metum, ea mala plus iuſto auerſantem; ſed etiam gaudent de ſuſtinentia, eámve vltrò aſciſcunt, aut magna generoſitate exteriùs expreſſa, imperterritum animum produnt. Quod in Ethnica Philoſophia locum apud aliquos habuiſſe, agnoſcit Nazian. epiſt. 64. *Non eos tantùm,* inquit, *admiror, qui apud nos pro virtute periculis ſe obtulerunt, aut calamitatem fortiter tulerunt; ſed externos etiam, qui ſimiles illis extiterunt. V. G. Anaxarchum, Epictetum, Socratem, vt ne plures recenſeam. Quorum primus, cùm manus ipſius tyranno ita imperante, in mortario contunderentur, carnifices, Anaxarchi culeum tundere iubebat; (ita videlicet hanc ærumnoſam carunculam appellans:) quaſi Anaxarchus ipſe minimè tunderetur: hoc eſt, Philoſophi animus, qui quidem apud nos, externus homo & internus appellantur. Alter cùm crus ipſi frangeretur, velut in alieno corpore philoſophabatur, citiúſque crus perfractum eſſe viſum eſt, quàm ipſe vim doloris perſenſiſſe. Socrates denique ab Athenienſibus ad mortem damnatus, carceréinque vt ſcis incolens, prius quidem de corpore, tanquam de alio carcere cum diſcipulis diſſerebat, cùmque fugam inire liceret, id facere recuſauit: poſtquàm autem cicuta oblata eſt, perlibenter accepit, perinde ac non lethale poculum acciperet, ſed propinando, amicos ad potandum inuitaret.*

Anaxarcho, alios præterea, hoc Fortitudinis decore celebres, adiungit Clemens Alex. 4. Strom. cap. 5. *Non ſolùm,* inquit, *Aſopij, & Macedones, & Lacones, dum torquentur, fortiter tolerant, vt ait Eratoſthenes in iis quæ ſcribit de bonis & malis; ſed Zeno quoque Eleates, dum cogeretur arcanum aliquid enunciare, reſtitit tormentis, nihil confitens: qui etiam poſtremò linguam erodens, eam expuit in tyrannum, quem alij quidem Nearchum, alij verò Demylum appellant. Similiter autem fecit etiam Theodotus Pythagoræus, & Paulus Lacydis familiaris, vt dicit Timotheus Pergamenus in libro de magnitudine animi Philoſophorum, & Achaicus in Moralibus. Quinetiam Poſthumus Romanus captus à Peucetione, non modò nihil ex iis, quæ erant occulta aperuit, ſed cùm etiam manum in ignem tanquam in æs immiſiſſet, conſtitit vultu firmo & planè immutabili. Taceo Anaxarchum exclamantem, Tunde Anaxarchi capſam, Anaxarchum enim non tundis, cùm piſtillis ferreis tunderetur à tyranno.*

22. Quòd tamen in Ethnicis, ſuſtinentia, teredine inanis gloriæ, ferè vitiaretur, aut contumaciæ rigore obdureſceret, monet S. Chryſoſtomus homil. 1. in 1. ad Theſſal. gaudium de ſuſtinentia purè propter honeſtatem, eorum eſſe qui naturam iam tranſcenderunt, corpúſque habent nullis vltrà paſſionibus obnoxium. Luculenter hoc Fortitudinis culmen ſuſpicit Theodoretus ſerm. 10. de prouid. agens de Sanctis Apoſtolis, Petro & Ioanne, quos pietatis turres, veritatis columnas nominat: obſeruátque, non modò libenter paſſos, quod vel ipſum inſignis eſſet Fortitudinis; ſed etiam pati gauiſos, qui eſt ſummus vertex Fortitudinis. Sed & Paulum hanc ipſam Fortitudinis medullam ſignaſſe notat, cùm ſcripſit de ſeipſo: *Placeo mihi in infirmitatibus, in contumeliis, &c.* Quam eſſe vim inſignem virtutis, & eximium planè decus ſuſtinentiæ, rectè tradit. Idem pari ratione de Chriſtianis Martyribus propè omnibus dicere liceat, quos ad Deum legari, vt ad Zalmoxim ſuum faciebant quotannis quidam barbari, pulchrè dixit Clemens ſuprà.

Abſit tamen vt in hoc album referam, illos Martyrum ſimios, qui iuſto ſupplicio obfirmatæ in ſcelere mentis peruicaciam non expiantes, ſed fortiùs infigentes, falsò Fortitudinem præferunt: cùm

neque Martyres ſint, neque verè fortes, ſed indurati, vt infrà ſect. ſeq. cap. 2. denuò monebo. Ratio eſt, quia in ſuſtinentia, vt ad Fortitudinem ſpectet, non ſpectatur grauitas ſupplicij, vel incommodi quod ſuſtinetur, ſed cauſa & motiuum patiendi. Quod fuſiſſimè confirmat S. Auguſtinus lib. de patientia, à cap. 3. vrgens *licitas*, vt vocat, *inſanias*, eorum qui vt diuitiis pecuniiſque potiantur, pro ludicris affectionibus aſperrima & moleſtiſſima tolerant, quos tamen nemo fortes dixerit in ea ſuſtinentia.

Quid quod, vt cap. 5. expendit idem Auguſtinus, *Etiam pro apertis ſceleribus, non vt ea puniant, ſed vt perpetrent, multa homines grauiſſima perferunt? Nónne de quodam nobiliſsimo patriæ parricida, ſecularium literarum loquuntur autores, quòd famem, ſitim, frigus, ferre poterat, eiúſque erat corpus patiens inediæ, algoris, vigiliæ, ſupra quàm credibile eſt?* Catilina eſt quem deſignat, de cuius ementita Fortitudine, pluribus ex Salluſtio idem Auguſtinus lib. 4. in Iulia. cap. 3. & 5. Sed pergit Auguſtinus loco notato. *Quid de latronibus dicam, quorum omnes, cum inſidiantur viatoribus, noctes perpetiuntur inſomnes: atque vt tranſeuntes excipiant innocentes, ſub qualibet cæli aſperitate, nocentem animum corpúſque defigunt? Quidam verò eorum inuicem torqueri perhibentur, ita vt exercitatio contra pœnas, nihil diſtet à pœnis. Non enim tantùm fortaſſis excruciantur à iudice, vt à dolentibus veritas inquiratur, quantum à ſuis ſociis, vt à patientibus non prodantur. Et tamen in his hominibus, miranda eſt potiùs, quàm laudanda patientia. Imò nec miranda, nec laudanda, quæ nulla eſt, ſed miranda duritia, neganda patientia. Nihil autem illic iure laudandum, nihil vtiliter imitandum. Tantóque rectiùs maiore ſupplicio dignum iudicaueris animum, quantò magis vitioſus odit inſtrumenta virtutum.* Adhibet dignam Auguſtino clauſulam, inferens quæ patientia & quatenus probanda. *Patientia comes eſt ſapientiæ, non famula concupiſcentiæ. Patientia amica eſt bonæ conſcientiæ, non inimica innocentiæ. Cùm ergo videris quenquam patienter aliquid pati, noli continuò laudare patientiam, quam non oſtendit, niſi cauſa patiendi. Quando illa bona eſt, tunc iſta vera eſt. Quando illa non polluitur cupiditate, tunc à falſitate, iſta diſtinguitur. Cum verò illa tenetur crimine, tunc multum huius erratur in nomine. Non enim ſicut omnes, qui ſciunt, ſunt participes ſcientiæ; ita omnes qui patiuntur, ſunt participes patientiæ: ſed qui paſsione rectè vtuntur, hi patientiæ veritate laudantur, hi patientiæ munere coronantur.*

Quæ Martinus, ad augendum binarium vulgatum actuum Fortitudinis, obtendat.

23. Secundò dixi, diuiſionem actuum Fortitudinis in duos prædictos actus, eſſe adæquatam. His communiter receptis Fortitudinis actibus, alios prætereà complures adiungendos eſſe, contendit Martinus de Magiſtris q. 5. de Fortitud. concl. 1. 2. 3. & 4. nempe fugam, cunctationem, expectationem ac illationem. Fuga quid ſit, non eſt obſcurum. Cunctationem autem appellat prudentem ſubtractionem à conflictu, cùm res fert, & vt viribus hoſtium ſenſim acciſis, facilior & expeditior ſit victoria. Expectationem deſcribit, immobilitatem in procinctu ad pugnam, & ſtrenuam exceptionem aduerſarij inuadentis. Illationem ſecernit ab aggreſſione, quòd aggredi ſit inſilire in hoſtem: inferre autem, ſit, infligere aduerſario detrimenta. Contendit igitur Martinus, non modò ſuſtinentiam & aggreſſionem, ſed etiam tres illos alios actus, ſpectare ad Fortitudinem. Quod probat de aliqua fuga, quia interdum recta ratio dictat nec eſſe aggrediendum, nec ſuſtinendum, ſed fugiendum. Ea autem fuga, cùm præſcribatur per rectam rationem atque Prudentiam, non poteſt non eſſe actus alicuius virtutis moralis. At cuius, niſi Fortitudinis? Certè in eo euentu, velle non fugere, eſſet actus temeritatis & audaciæ. Ergo velle fugere, eſt actus Fortitudinis. Vt etiam confirmatur, ex eo quòd velle fugere periculum, eſt actus tendens in obiectum Fortitudinis remotum & proximum: nempe in periculum, & moderatum eius timorem. Ipſa quippe fuga ratione præſcripta, eſt moderatus timor diſcriminis. His ipſis porrò argumentis, æquè perſuaderi putat, cunctationem & expectationem, eſſe actus Fortitudinis. Eadem habentur apud Tartaretum 3. Ethic. q. 4. de Fortitud.

Excutiuntur.

24. In hac doctrina, diſplicet in primis, quòd actus Prudentiæ confunduntur cum actibus virtutum moralium, ipsique actus Fortitudinis malè à ſe inuicem abiunguntur. Nam cunctatio illa quam deſcribit Martinus, & ſummoperè in Fabio laudat, non tam fuit actus Fortitudinis, quàm Prudentiæ gubernatiuæ, indicentis hic & nunc abſtinendum bello, donec vires hoſtium acciſæ, faciliùs poſſent conteri, minúſque periculoſa eſſet pugnæ alea. Et quamuis volitio cunctandi, ſiue non pugnandi imprudenter, nec temerè quicquam audendi contra ſcita rationis, poſſit ſpectare ad Fortitudinem, ſi nimirum habeat pro motiuo honeſtatem, quæ in moderata illa repreſſione audaciæ cernitur: Tamen ſic ſumpta cunctatio, non eſt actus moraliter diſtinctus ab aggreſſione moderata; cùm tamen à Martino proponatur vt diſtinctus actus Fortitudinis. A quo item, expectatio perperam disiungitur à ſuſtinentia, cùm ſit omninò eadem. Inuaſio prætereà ſiue illatio, malè à Martino ſecernitur ab aggreſſione, quaſi duo ſint ſpeciales huius virtutis actus, aggredi hoſtem, & ei damnum inferre, quod perſpicuè falſum eſt.

Denique fuga, quam Martinus ponit vt ſpecialem actum Fortitudinis, ſi ſumatur pro volitione moderata audendi, non differt à ſuſtinentia per Fortitudinem temperata: éſtque verè actus Fortitudinis, dummodò non ineatur ex amore vitæ, alióve ſimili motiuo Fortitudini extraneo, ſed ex amore honeſtatis, elucentis in appetitione moderata periculorum: ita vt homo ſicut non vult timere plus quàm par eſt, ſic nolit etiam minùs timere, ſed deligat in medio conſiſtere. Talis quippe actus, planè eſt Fortitudinis, etiamſi nomine tenus ſonet aliquid à Fortitudine alienum, eo quòd Fortitudo, quoad vocis corticem, potiùs ſonet virilem aggreſſionem & impetum, quàm retroceſſionem, tametſi moderatam. Quicquid tamen ſit de cortice vocabuli, ratio & quidditas Fortitudinis, non minùs elucet in actu fugæ ſic inito, quàm ratio liberalitatis in retentione moderata rerum ſuarum, quam Ariſtoteles liberalitati adſcribit: cùm tamen nomen liberalitatis potiùs ſonet donationem & emiſſionem rerum ſuarum, quàm parcitatem ac tenacitatem rationabilem in elargitione earum, vt ſuppetant cùm facienda eſt honeſta & conueniens elargitio. Eſt igitur fuga illa actus Fortitudinis, ſed idem cum altero vulgatorum actuum: nempe cum ſuſtinentia moderata. Eſt enim timor mali, quatenus honeſtum eſt illud ab homine timeri. Qui actus non eſt alius quàm ſuſtinentiæ, ex Prudentiæ præſcripto directus, & exercitus per Fortitudinem, inter nimium metum & nimis modicum, mediam.

Fugam

Fugam quandoque laudabilem eſſe; qui negarint.

25. Hinc habetur deciſio illius dubitationis, an fuga quandoque ſit laudabilis viro forti. Negaſſe videntur Lacedæmones, qui prodituris in prælium militibus ſuis, ſoleas ſiue calceos plumbeos induxiſſe referuntur, vt præcluſam fortibus fugam perſuaderentur. Quo etiam conſilio, interdum militum collo religabant anchoras, in ipſo conflictus puncto demittendas, vt earum tenaci morſu figerentur vno in loco, nec eſſet capeſſendæ fugæ vel volentibus facultas. De Leonide Lacedæmonio in hunc modum Tyrius diſſert. 39. num. 232. *Si quis in caſtris ſycophanta Leonidem illum Spartiatam adiiſſet, ſuaſiſſetque, vt paululum recederet, nec Xerxis impetum retunderet. Ille nihil audiuiſſet, credo, ſed ibidem cum virtute ſua & armis terram mordere maluiſſet, quàm ſuperſtes, Regi barbaro tergum monſtrare.* Idem ſenſiſſe viſus Probus Imperator apud Vopiſcum, cui cùm ex hoſtili præda, oblatus eſſet equus incredibilis propè velocitatis; (nam centum milliaria decurrere in dies ſingulos ferebatur, & per octo vel etiam decem dies, curſum continuare;) equum huiuſmodi fugitiuo potiùs militi, quàm viro forti congruere pronunciauit. Affine eſt, quod rogatus in magno diſcrimine Stephanus Columnenſis, vbi eſſet arx eius, tutùm fugæ perfugium; ſubridens, manu ad pectus appoſita, reſpondit: Hæc arx mea eſt. Refert & laudat illius æui ſcriptor Franciſcus Petrarcha lib. 1. de remed. Dialog. 55. Eódem præterea ſpectat illud Tertulliani lib. de fuga in perſecut. vbi refellens illud, olim à Demoſthene fugæ turpitudinem obiicientibus, repoſitum. *Qui fugit, rurſum præliabitur. Reſpondebo*, inquit, *& ego de ſeculo aliquid.* Vſque adeóne mori miſerum eſt? *Moriatur quoquo modo, aut victus, aut victor.* Et mox: *Malo miſerandum, quàm erubeſcendum. Pulchrior eſt miles in pugna prælio amiſſus, quàm in fuga ſaluus.* Subſcripſiſſe denique videtur Iudas Machabæus, qui cùm poſſet declinare prælium, ſeque ad tempus in tuto ponere, noluit gloriæ ſuæ maculam inferre. Quod commendat inſigniter S. Ambroſius lib. 1. Offic. cap. 41. Et ipſa ſcriptura 1. Machab. cap. 9. ita refert, vt videatur ob illud factum, heroïcam in Iuda Fortitudinem agnoſcere: tantùm abeſt, vt vitio vertat.

Oſtenditur fugam eſſe poſſe Fortitudinis actum. Cardanus notatus.

26. Certum nihilominùs eſt, fugam interdum non modò eſſe laudabilem, ſed etiam eſſe actum Fortitudinis. Nam ſecluſo extraordinario Dei inſtinctu, qui Iudam Machabæum mouit: cùm collatis vtriuſque partis viribus, temeraria eſſet perſiſtentia, non eſt indecorum cedere ſeruando ſe alteri tempori, vt Demoſthenes fugam ſuam excuſaſſe fertur. Quod aliter expreſſit Rex Antigonus, qui referente Iſidoro Peluſ. lib. 4. epiſt. 175. hoſti cedens, negauit ſe hoſtem fugere, ſed ſibi propoſitum eſſe, vtilitatem bellandi à tergo ſequi, profeſſus eſt. Sic Dauid tametſi veræ Fortitudinis exemplar, frequenter tamen fugiſſe legitur, non ex ignauia, ſed prudentiſſimo conſilio. Sic Annibal ſæpè victus, ſæpè fuga ſeruatus, magnas poſt fugam clades, Romanis intulit. Socrates ipſe in pugna apud Delum, aduersùs Lyſandrum, fuga ſalutem quæſiuit.

Et cùm diffugiunt, fugiendos tunc magè Perſas,

cecinit Sidonius in Auiti Panegyr. Itaque rectè ſtatuit Tartaretus 3. Ethic. quæſtio. 5. de Fortitud. fugam aliquando eſſe honeſtam, & actum Fortitudinis. Quinetiam laus Fortitudinis, in ea vt dicebam, fuga cernitur, ſi moderatus mali timor idcircò fugam indicat, quia honeſtum non eſt, temerè ſe periculo committere; & quia ea in diſcrimen coniectio, honeſtati Fortitudinis diſſentanea foret. Eo ipſo enim, fuga perfunditur honeſtate Fortitudinis: quamuis vt plurimùm, ex aliarum virtutum, præſertimque charitatis propriæ motione exerceatur. Quam vnam honeſtatem, in fuga, agnoſcere videtur Peregrinus 3. Ethic. ad cap. 8.

Aliter in hac difficultate diſtinguit Cardanus lib. 2. de ſapientia, *ante medium*: ait enim, ſi infamia incurrenda per fugam, non ſit operis noſtri, ſed alieni, melius eſſe viuere aliena culpa infamem, quàm morte obita dedecus effugere. Item melius eſſe fugere ac viuere, ſi aliquo pacto infamia rependi virtute poſſit. *At ſi quis patriam prodiderit, aut parentes, aut ob ſcelus filios, vitam tunc morte obſcuriorem ducturum: & idcirco tunc, mori longè melius eſſe, quàm tam turpiter ſeruari. Nullum enim crimen, ſapientem vocare debere ad voluntariam mortem, magno ſcelere excepto, cuiuſmodi eſt proditio: in cuius amplexibus ne quis moriatur vltrò ac ſine conſultatione, ſine mora homo morti ſe debet obiicere ac fugam declinare.* Hîc ego Cardani ſapientiam, in Opere de ſapientia, planè deſidero. Quàm enim fatuum eſt, quia peccaſti; ne pudore malè admiſſi criminis obruaris, in mortem ruere, tantùm ne verecundiam illam ſuſtineas? Eſt verò proditio facinus longè teterrimum. Itaque ſi eius admittendi, vel oppetendæ mortis, iniecta neceſſitas ſupponatur: eſt ſanè viri & ſapientis & fortis, in mortem potiùs alieno ſcelere inferendam ruere, quàm proditione inquinari. At ſi ſupponatur admiſſa iam proditio, vt Cardanus ſupponit, quomodo proditor, non in eius amplexibus morietur, etiamſi temerè ac barbarè obiiciat letho caput, abſque conſultatione vlla, & feſtinum in morem, ne verecundiæ illi ſubiaceat, quòd patriam prodiderit? Quare ſcelus ſcelere cumulat, qui poſt admiſſam turpitudinem, quantuncunque nece digniſſimam, pudore ſuffundi veritus, voluntariam ruinam deligit, & fugæ parcit, vt pereat: quod peſſimè, & inſipientiſſimè, in ſua ſapientia ſuadet Cardanus.

CAPVT III.

De ipſa virtute Fortitudinis.

27. EX dictis, nullo negotio eruam, Fortitudinis definitionem atque naturam, genere ſuo ac differentia conſtitutam.

PROPOSITIO.

FORTITVDO eſt virtus moralis ſpecialis, inducens mediocritatem in affectus timoris & audaciæ, ne impediant voluntatem, ab eo quod circa malorum pericula hominem decet.

PRimò, propono genus Fortitudinis, ſtatuens eam eſſe virtutem moralem ſpecialem.

Generica

Generica ratio Fortitudinis.

Vbi quod aio, Fortitudinem eſſe virtutem moralem, eſt per ſe perſpicuum ex dictis de ratione virtutis moralis, quæ optimè congruit Fortitudini. Nec eſt quod ſpecialiter hoc loco inſiſtam, reiiciendo illi Platonis placito, quo in Lachete & Protagora, recenſuit Fortitudinem inter ſcientias. Quod expreſſit Tullius 4. Tuſcul. cùm dixit, Fortitudinem eſſe ſcientiam rerum formidoloſarum & contrariarũ. Hoc enim Platonis de Fortitudine placitum, non eſt Fortitudini peculiare, cùm æquè de omni virtute morali pronunciauerit, omnem moralem virtutem eſſe ſcientiam, vt expenſum ſuprà eſt, cùm de virtute in communi. Argumenta porrò quædam, quæ Martinus de Magiſtris q. 1. de Fortitudine, ſibi obiicit contra hanc virtutem, ſunt prorſus inania. Ex eo enim quòd Fortitudo inclinet ad mortem generosè ſubeundam; mors autem ſit malum quoddam, imò malorum extremum, concluditur, Fortitudinem non reſpicere medium, atque adeò non eſſe virtutem moralem, quæ eſt medij coniectatrix & proſecutrix. Sed hîc eſt merus luſus in vocibus. Quamuis enim mors ſit malum naturale; tamen generoſa mortis perpeſſio, vel aditio, quia id eſt, naturæ rationali conforme, eſt magnum bonum, & medium inter duos extremos defectus; quorum altero homo temerè in mortis diſcrimen inſiliret, altero nimium meticuloſus eſſet ad illud adeundum, vel ſubeundum. Itaque fixum eſto, Fortitudinem eſſe verè virtutem moralem: & quidem purè moralem, cùm ſit virtus voluntatis, non intellectus. Id quod, ex differentia quam mox ei aſſignabimus, perſpicuum exiſtet.

28. Illud poſſet obſcurius videri, quod addidi, Fortitudinem eſſe virtutem moralem ſpecialem. Qua voce non deſigno, Fortitudinem eſſe virtutem ſpecie infima vnam. De hoc enim poſtea quæram, cùm de ſubiectiuis huius virtutis partibus ſermo erit. Nam ſi nullæ tales ſunt eius partes, erit ſanè ſpecies infima: ſi verò ſunt aliquæ, non erit in eo ſenſu virtus ſpecialis. Igitur hoc loco, nomine virtutis ſpecialis, intelligo virtutem conſtitutam ſub aliqua ratione, vel ſpecificè atoma, vel generica pluribus ſpeciebus infra virtutis genus, communi. Qua ratione, Temperantia appellatur virtus ſpecialis, itémque Iuſtitia. Hoc autem modo Fortitudinem eſſe virtutem ſpecialem, indubitatum eſt ex eo quòd intendit in honeſtatem nulli alteri virtuti propoſitam, & ſeiunctam ab honeſtatibus, cæterarum virtutum conſtitutiuis, quæ eſt vnica ratio, ob quam agnoſcimus Temperantiam & Iuſtitiam eſſe ſpeciales virtutes morales.

Ex quo rectè colligit Martinus de Magiſtris q. illa 1. concl. 1. & Suares 1. de voto, cap. 2. num. 7. paſsímque alij poſt S. Thomam 2. 2. q. 123. art. 2. *in corpore*, conſtantiam vniuersè acceptam, ſiue quancunque firmitatem in bono, non ſpectare ad ſingularem virtutem Fortitudinis, ſed eſſe generalem conditionem virtutum omnium, quarum vnaquæque, habenti confert vt immobiliter operetur, ſitque in eius executione & exercitio propoſiti tenax, iuxta generalem Philoſophi doctrinam, de proprietatibus actus ex virtute eliciti. Quæ cauſa etiam eſt, cur defectus hi firmitatis, non habeant ſpecialem rationem culpæ, vt Caietanus rectè aduertit in Summa v. *Inconſtantia.*

Differentia Fortitudinis, expreſſa ex Philoſopho, & D. Thoma.

29. Secundò propoſui differentiam Fortitudinis, quam duxi ex obiecto & muneribus huius virtutis. Nempe ex eo quòd inducat moralem Fortitudinem in affectus timoris & audaciæ: quam eſſe materiam legitimam huius virtutis, oſtenſum eſt ex Ariſtotele. Et patet etiam ex eo quòd, hinc, non aliunde, virtus iſta ab omnibus aliis ſecerni poteſt.

S. Thomas hoc ipſum aliter ſolet exponere, dicendo, Fortitudinem eſſe virtutem, cuius munus eſt, tollere impedimenta rectitudinis in humanas operationes inducendæ, exoritura à difficultatibus interuenientibus. Quia enim virtus, vniuersè ea eſt, quæ bonum facit habentem, & opus eius bonum reddit: bonum autem hominis, eſt eſſe ſecundùm rationem: neceſſe omninò eſt, vt virtus humana faciat hominem & opus eius eſſe ſecundùm rationem rectam. Quod cùm plerunque impediatur ob interpoſitam difficultatem, qua voluntas ab operatione alioqui recta, & homini bona, auerteretur; Fortitudinis partes ſunt, eam in bono firmare, & ne obiectu difficultatis retardetur, proſpicere. Quanquam enim omnes virtutes, quatenus habilitates ſunt, leniunt difficultatem rectæ operationis, & viam ad honeſtatem quaſi complanant; tamen id fit inſenſibiliter, ac tantùm conſequenter ad exercitium actus recti, & aſſuefactionis inductionem, homine cui ea habilitas nec cogitanti aduênit, non aduertente. At nulla virtus, in difficultatis à bono auertentis repulſionem, ex inſtituto & deliberatè fertur, propter honeſtatem in eo difficultatis neglectu elucentem, præter Fortitudinem. Ea autem repulſio moderata, & iuxta Prudentiæ præſcriptum facta, eſt ipſiſſima inductio rectitudinis moralis, in affectus timoris & audaciæ. Atque ita eódem recidit, ſiue cum Ariſtotele dicas Fortitudinem eſſe virtutem affectus illos temperantem, ac reducentem ad medium: ſiue cum S. Thoma aſſeras, Fortitudinem eſſe virtutem, impedimentorum ab honeſtate per difficultatem retrahentium, cohibitiuam.

Tricæ Martini excluſæ.

30. Ex his nullo negotio deprehendi poteſt, inanitas argumentorum, quæ Martinus de Magiſtris q. 1. de Fortitud. concl. 4. contra hanc Diui Thomæ doctrinam accumulat. Ait enim, ſpectare ad quancunque virtutem moralem, inducere rectitudinem in humanas operationes. Perperam igitur Fortitudini tribui duntaxat, vt impedimenta honeſtatis auertat. Et verò dari certam quandam rectitudinem, quæ à nulla alia morali virtute induci queat, prærerquàm à Fortitudine; hanc nimirum, *pugnandum eſſe contra hoſtem ciuitati imminentem:* Et iſtam, *audendum eſſe generosè, nec malis cedendum.* Quorſum igitur Fortitudinem, in mera remotione obſtaculorum virtutis occupatam comminiſcemur, cùm habeat rectitudinem moralem ſibi peculiarem, qua actiones humanas condecoret? Quòd ſi reſpondeas, & remotionem prohibentis, & ſpecialis rectitudinis inductionem, Fortitudinis eſſe propriam; vrget Martinus, non benè Fortitudinem penes remotionem definiri tanquam per differentiam conſtitutiuam: cùm ſit aliquid in Fortitudine minùs præcipuum, & in qualibet cauſa operatiua, potiùs aliquid & principalius ſit, operari, quàm operationis impedimenta ſemouere,

ſemouere, quod vnum à Diuo Thoma Fortitudini tribui criminatur. Alia prætereà argumenta multiplicat Martinus, contra eam Diui Thomæ doctrinam, ſed quæ reuerà aliam difficultatem non ingerunt, quàm quæ propoſita ſunt.

Multus eſt in eis enodandis, Caietanus 2. 2. q. 23. artic. 1. Sed eius doctrina nititur quibuſdam principiis iampridem conuulſis. Inde proinde peti non poteſt ſolida reiectio rationum propoſitarum. Supponit enim in primis Caietanus, Fortitudinem eſſe in appetitu ſenſitiuo, non in voluntate. At hoc ſuprà, cùm de virtutum ſubiecto ageretur, confutatum eſt. Supponit prætereà, nullam eſſe difficultatem in electione recta, hominem ipſum benè componendum, & rectè ad ſe afficiendum, ſpectante, & idcircò nullam ad id virtutem moralem deputari. Verùm neque negari poteſt, quin ſit in ea electione difficultas alluefactione mitigabilis. Neque, ſi deeſſet, exiſtimandum confeſtim eſſet, non eſſe in ea electione virtuti locum. Latiùs enim patet functio virtutis, quàm difficultatis ſubactio. Imò quamuis virtus prout habilitas, feratur in eam difficultatis mitigationem, quæ ex potentiæ inexercitatione, ac veluti ruditate prouenit: Tamen virtus prout eſt honeſtæ operationis principium, præſcindit à vi facilitatiua ad honeſtam actionem: nec niſi penes honeſtatem, quæ à difficultate abiungi poteſt, conſtituitur.

31. Itaque dimiſſa Caietani reſponſione, nullo negotio ex ſupradictis extrico, quæ à Martino propoſita ſunt. Fateor enim, omnem virtutem moralem inducere rectitudinem in operationem aliquam humanam: & hoc ipſum dico à Fortitudine præſtari, quatenus moderando paſſiones timoris & audaciæ, efficit volitionem honeſti, in quod Fortitudo fertur. Vnde modum ponere affectibus prædictis, ſiue rectitudinem in eos inducere, & conſequenter etiam electionem periculi rectæ rationi conformem efficere, idem planè eſt, quod obices affectuum, & difficultates virtuti obſtituras remouere: quæ duo, Martinus malè ſeiungebat. Rectè autem à D. Thoma, Fortitudo potiùs per impedimentorum remotionem deſcripta eſt, quàm per rectitudinem cum ea remotione coniunctam: quia remotio aliquatenus ſenſibilis eſt, ac proinde notior, quàm rectitudinis inductio. Quinetiam vix poteſt ea rectitudo abſque prædicta remotione declarari: quia inuicem committuntur, & vna cum altera implicatur. Quatenus tamen vtcunque poſſunt diuelli, prior eſt affectuum mitigatio. Et ex ea conſequitur, vt homo ſecluſis obicibus expeditè prehendat honeſtatem. Ac proinde non malè per eam impedimentorum remotionem, expoſita eſt Fortitudinis ratio.

Integra Fortitudinis definitio, colligitur.

Habemus ergo perſpicuè expoſitam Fortitudinis definitionem, ex genere ſuo & differentia compactam, in quam planè recidunt omnes aliç legitimæ definitiones Fortitudinis. Hanc videlicet: Fortitudo eſt virtus moralis ſpecialis, inducens mediocritatem circa affectus timoris & audaciæ, obſtituros honeſtati hominem decenti, circa pericula & res arduas. Ita Ariſtoteles 2. Ethic. cap. 7. Ex quo loco, & ex diſputatis de obiecto Fortitudinis lib. 3. cap. 6. & 7. clarum eſſe cenſuit, quid hæc virtus ſit. Vt propterea eodem lib. 3. cap. 9. neget inſiſtendum eſſe in expiſcanda Fortitudinis quidditate.

32. Alcinoüs c. 21. Breuiarij Platonici, in hunc modum definit Fortitudinem. Eſt legitima præcepti ardui & non ardui obſeruatio; id eſt, facultas conſeruatrix præcepti legitimi. Ita enim ipſe Alcinoüs ſeipſum interpretatur. Et eo ſenſu, habetur illa definitio ex 4. Platonis de Repub. Vbi dicitur Fortitudinem eſſe conſeruationem opinionis, lege per educationem conceptæ, qua iudicantur quæ terribilia ſunt & qualia. Nimirum quia Fortitudo verſatur circa pericula, & affectus ex periculis exurgentes: nec verſatur quomodolibet, ſed ex præſcripto rationis rectæ, cuius dictamina, ſunt homini præcepta legitima. Eorum ergo conſeruatio circa materiam terribilem ſiue arduam, eſt vera functio Fortitudinis. Circa non ardua verò, nequaquam occupatur Fortitudo ſtrictè accepta, ſed tantùm latè dicta: prout firmitas in quouis ſpeciali bono, appellatur Fortitudo, vt initio ex quibuſdam Patribus annotabam. Itaque expungendæ ſunt ex propoſita ab Alcinoo Fortitudinis definitione, voces illæ, *& non ardui*: alioqui ea definitione non minùs Fortitudinem latè acceptam, quàm propriè dictam, de qua hîc agimus, comprehendet.

Meritò autem præſcriptum & directio rationis, ad Fortitudinis functionem circa terribilia, deſideratur: quia, vt rectè ratiocinatur Clemens Alexand. 7. Strom. cap. 6. *Nullus citra rationem fortis, eſt cognitione præditus. Nam pueros quoque ſic dixerit aliquis fortes, qui quæ ſunt formidabilia ſuſtinent, propter eorum quæ ſunt grauia, ignorationem. Ignem quidem certè ſic tangunt. Et feras quæ in haſtas incurrunt, cùm ſint fortes citra rationem, vocauerint ratione præditas. Fortaſſis etiam, hi quoque fortes dicent præſtigiatores, ſe in gladios rotantes, qui ex quadam experientia, propter vilem mercedem, malam artem exercent. Qui eſt autem reuera fortis, cùm propter multorum inuidiam & æmulationem, manifeſtum videat periculum quod accedit, confidenter accipit.* Semouet ab hoc verè fortium ordine illos nomine tenus Martyres, qui temerè & inconſultò, in mortis diſcrimen inducbant ſeſe: quod non faciunt veri Martyres, verè fortibus accenſendi. *Hi quippe ſe ex recta ratione componentes; deinde cùm Deus vocauerit, prompto & alacri animo ſe tradentes, & confirmant vocationem ex eo quòd nihil temerè, & præcipitanter de ſe conſtituerint, & virum præbent examinandum, in ea quæ eſt ex veritate, rationali Fortitudine.* Non potuit concinniùs, ductum Prudentiæ ad veram Fortitudinem præexigere. Ariſtoteles tamen, hunc Prudentiæ ductum in ſua Fortitudinis definitione, non expreſſit explicitè, quia ſatis expreſſum cenſuit in ipſo genere Fortitudinis. Omnis quippe virtus moralis, ex generica ſua ratione, hoc habet, vt Prudentiæ ſubſit, nec niſi ex eius præſcripto in actum prodeat.

CAPVT IV.

Sintne aliquæ Fortitudinis partes ſubiectiuæ, integrantes, & potentiales.

33. Expenſurus hanc in Fortitudine varietatem partium, ſæpè ſuperiùs explicatam, ordiar à ſubiectiuis, quia principaliores ſunt: & ad proximè expoſitam virtutis huius naturam, aptè ſubiungitur earum tractatio. Siquidem congruentiſſimè, poſt quæſtionem an & quid res ſit, ſubiungitur quæſtio quotuplex ſit: quod idem eſt ac quærere, quas partes ſubiectiuas, res habeat. Prærerquàm quòd diſcuſſa diſtributione Fortitudinis in

in partes ſubiectiuas, nullo negotio, de duplici alio huius virtutis partium genere ſtatuemus.

PROPOSITIO.

NVLLÆ ſunt in Fortitudine partes ſubiectiuæ: cùm eiuſdem moraliter honeſtatis ſit, ſuſtinere quomodolibet ex ſpeciali motiuo Fortitudinis, & quomodolibet ex eodem aggredi. Nullæ item in hac virtute ſunt partes integrantes. Nullæ denique potentiales. Ac proinde Fortitudo, in ratione principij honeſti, eſt virtus atoma: nec ſpecie tantùm, ſed quacunque etiam ratione, indiuiſibilis formaliter.

PRimò nego eſſe vllas Fortitudinis partes ſubiectiuas. Quod intelligo de Fortitudine, quatenus eſt principium honeſtarum operationum, præſcindendo ab habilitate, ſiue principio facilitatiuo, circa varias materias huius virtutis.

Fortitudo quoad habilitates ſpecie multiplex. An etiam in ratione principij honeſti.

Nam ſi ſermo eſſet de huiuſmodi principio, omninò concederem dari varias Fortitudinis ſpecies. Quia vt conſtat ex generatim ſuprà diſputatis, toties multiplicatur ſpecie principium facilitatiuum ad honeſtatem, quoties occurrit noua difficultas, anteriorum actuum repetitione inſuperabilis. Atqui ita planè accidit circa varias Fortitudinis materias. Nam aliquis abſque difficultate aggredietur in vno genere, qui in alio non niſi abſque ſumma difficultate idem præſtabit. Item vnus in alicuius mali ſuſtinentia, videbitur ſaxeus, qui in alio incommodo ſubeundo, ſummam moleſtiam experietur. Nimirum ſub eodem communi motiuo honeſtatis, poteſt variis obiectis materialibus pro conditionum operantis, ipſiúſque materiæ varietate, multiplex difficultas adnaſci, vt D. Auguſtinus 4. contra Iulia. cap. 3. aduertit, cui ſuperandæ, multiplex habilitas neceſſaria ſit. Et hoc ſenſu Martinus de Magiſtris q. 1. de Fortitud. *ad argumenta contra* 5. rectè ſtatuit contra Buridanum 3. Eth. q. 17. Fortitudinem eſſe habitum ſpecie multiplicem. Tametſi argumenta, quibus vtitur, partim inefficacia ſunt, vt quod ducit ex diuerſitate habituum voluntatis, pro diuerſitate habituum intellectus; quaſi quoties prudentia eſt ſpecie multiplex, toties habitus per eam directus multiplicetur ſpecie: quod neceſſarium non eſt, imò ſæpè eſt falſum: partim non vigent pro habilitatibus, ſed pro principiis ipſis honeſti operis, qua talibus. Quæ tamen exiſtimo non differre ſpecie. Partim denique manifeſtè falſum, vel quod probandum eſſet, aſſumunt.

Prima ad id Aureoli ratiocinatio.

14. Dimiſſis ergo habilitatibus, fuerunt qui multas Fortitudini partes ſubiectiuas aſſignarent, in ratione principij honeſti, atque virtutis vt ſic. *Partes ſubſtantiuas* vocat Aureolus in 3. d. 33. q. 2. art. 3. qui earum numerum, in hunc modum venatur propoſ. 2. Tria ſunt, quæ voluntatem à bono rationis repellunt. Timor nimirum, deſperatio, atque triſtitia. Timor vel eſt reſpectu vltimi terribilis, hoc eſt mortis; & reſpectu eius aſſignatur virtus, quæ appellatur etiam Fortitudo ſpecialis, quia per Antonomaſiam tribuitur ei tanquam principaliſſimæ, commune nomen Fortitudinis. Vel certè concipitur timor de communibus malis, & reſpectu eorum datur virtus ſecuritatis. Deſperatio autem, vel reſpicit bonum aut malum arduum, vel non arduum. Circa arduum firmatur voluntas per magnanimitatem, ne deſperet, ſed contrà audentior eat. At circa non arduum, firmatur per fiduciam, ſiue confidentiam. Denique triſtitia, pro multiplici fonte ex quo promanat, variis virtutibus præbet originem. Poteſt enim triſtitia, oriri ex aduerſitate circa bona fortunæ. Vnde habetur virtus æquanimitatis, firmans voluntatem in iactura huiuſmodi bonorum. Poteſt etiam oriri triſtitia, ex iniuriis per vim illatis, & inde duplex virtus habetur: vna quæ firmat voluntatem contra tales triſtitias exteriùs, ne per eas labefactetur: Hæc conſtantia dicitur. Altera quæ firmat interiùs, dicitúrque patientia. Quas eſſe diſtinctas virtutes, etiamſi concomitanter plerunque ſe habeant, inde probat Aureolus, quòd aliquando ſeiunguntur earum functiones, contingitque interiùs firmũ perſtare qui exteriùs obtuitur. Inſuper poteſt triſtitia oriri ex diuiſione propriarum facultatum, & contra eam triſtitiam, firmat magnificentia. Aliàs oritur triſtitia, ex diuturnitate & mora præſtolandi boni. Spes enim, quæ differtur, affligit animam; Et aduersùs huiuſmodi faſtidium, firmat longanimitas: inde à patientia differens, quòd patientia ſit reſpectu malorum. Plerunque etiam oritur triſtitia, ex tædio quod operi adiungitur. Quam triſtitiam, vocant acediam: repellitur autem per virtutem Fortitudini ſubiectam, quæ dicitur ſtrenuitas vel probitas. Tandem verò ſuboriri poteſt triſtitia, ex continuatione. Ita enim facti ſumus, vt ſtatim tædeat nos cæterorum bonorum ob admiſtam moleſtiam. Et aduersùs huiuſmodi defectum, munimur per virtutem perſeuerantiæ.

Hinc infert Aureolus, quatuor eſſe Fortitudinis ſpecies, prout Fortitudo eſt virtus generalis, ſiue Cardinalis. Nempe vnam, qua firmamur contra mortis pericula. Secundam, qua firmamur contra deſperationem circa bonum arduum, dicitúrque magnanimitas. Tertiam, qua firmamur circa bonum non arduum, ſiue fiduciam. Quartam denique qua firmamur contra triſtitiam, quæ pro multiplici triſtitiæ cauſa, multiplicatur in varias propagines ſpecierum Fortitudinis, vt expoſitum eſt.

Alia Aureoli ratiocinatio ad idem inſtitutum.

15. Paulò aliter, & numerum ſpecierum Fortitudinis, & numeri illius rationem, proponit idem Aureolus quodl. 14. art. 4. vbi ſpecies Fortitudinis numerat quindecim. Nempe Magnanimitatem, Fiduciam, Fortitudinem particularem, Securitatem, Magnificentiam, Munificentiam, Continuationem, Hoſpitalitatem, Patientiam, Conſtantiam, Longanimitatem, Æquanimitatem, Stabilitatem, Perſeuerantiam, Strenuitatem. Hunc numerum ſpecierum Fortitudinis, ita ſubducit. Ratio formalis Fortitudinis conſiſtit in fixione voluntatis contra obiecta obruentia rationem, & voluntatem à bono diuulſura, propter arduitatem ſuam.

ſuam. Hæc verò aut ſunt præſentia, aut futura. Nam in præteritis nulla cernitur arduitas, cùm iam effluxerint. Si ergo obiecta illa ardua, obiiciantur voluntati vt futura, vel ſunt bona vel mala. Propter bona, homini propè improportionabilia, aſſignatur magnanimitas. At propter ea bona quæ hominem minùs ſuperant, aſſignatur fiducia. Iam verò propter mala futura, quę communia ſunt, aſſignatur virtus ſecuritatis. At propter mala futura non vulgaria, ſed maxima, aſſignatur Fortitudo particularis, quæ ob excellentiam, nomen ſibi generis vendicauit. Penes obiecta autem ardua præſentia, quæ non poſſunt eſſe niſi mala, (quia bona quatenus adepta & præſentia, vacant arduitate:) penes mala inquam præſentia, variæ deſumuntur Fortitudinis ſpecies. Poſſunt enim ea mala, vel voluntariè aſſumi, vel ab alio infligi, vel quaſi caſualiter irrogari. Mala quæ voluntariè aſſumuntur, diſtinent virtutes quibus voluntas firmatur ne in temporalium bonorum erogatione voluntaria, abducatur ab honeſto. Nimirum Magnificentia occupatur circa erogationem bonorum temporalium in magnos ſumptus: Munificentia, circa erogationem in munera: Conuiuatio, circa erogationem in epulas: Hoſpitalitas, circa erogationem in peregrinorum exceptionem. Mala ab alio inflicta, præbent materiam patientiæ, & conſtantiæ. Illa figit hominem aduersùs commotionem è mali immiſſione conſequentem. Hæc firmat voluntatem, ne bonum deſerat ob immiſſionem mali. Tandem mala præſentia non inflicta ab alio, ſed aliunde aduenientia, ob quæ interdum voluntas à bono retrahitur, ſunt vel temporis diuturnitas, aduersùs quam firmat Longanimitas: vel aduerſitatum incurſus, cui proſpicit æquanimitas: vel fortunæ vertibilitas, cui medetur ſtabilitas: vel actionis aſſiduitas, ad quam iuuat perſeuerantia: vel denique operis difficultas, cui per ſtrenuitatem conſulitur. Ita Aureolus de numero partium Fortitudinis ſubſtantiuarum philoſophatur. Nec multum ab eo abeſt Angeſtus capite 11. moral. text. 1.

Vera ſententia multiplicationem illam excludens.

36. Sententia tamen quæ negat vllas eſſe Fortitudinis partes ſubiectiuas, agendo, vt dixi, de Fortitudine quatenus eſt principium honeſtæ actionis, veriſimilior videtur: ſuntque in ea, qui ſimpliciter docent Fortitudinem eſſe ſpeciem atomam, & carere partibus ſubiectiuis: quamuis plus etiam velle videantur, & vt apparet, habilitates quoque Fortitudinis circa quaſcunque materias, in vnicam ſpeciem cogant, quod iam reiecimus. Richardus in 3. d. 33. art. 4. q. 4. agnoſcit Fortitudinem, eſſe ſpeciem infimam. Totus tamen eius diſcurſus, ſpectat Fortitudinem ſpecialem, quæ verſatur circa mortis pericula, de qua videtur perſpicuum, quòd non ſit ſpecie multiplex. Nos autem idem aſſerimus de Fortitudine, ſpectata in toto ſuo ambitu. Ita ergo in primis docet S. Thomas 2. 2. q. 128. art. 1. & ibid. Caiet. *ad 3. dubium.* Quanquam ſi eorum ſententia eo loco rectè excutiatur, videntur profectò quas ſub nomine ſubiectiuarum Fortitudinis partium inficiantur, admittere ſub nomine partium huius virtutis potentialium, vt infrà meliùs perſpicietur.

Ratio ſententiæ propoſitæ eſt, quia omnis illa differentia, quæ excogitari poteſt inter varia Fortitudinis obiecta, eſt materialis. Formaliter autem, & in ratione honeſti, perinde eſt aggredi moderatè, & ſuſtinere moderatè. Item perinde eſt non refugere hoc periculum, vel illud: nec refert formaliter ad rectam rationem, quòd homo ferro patiatur, vel igne, aut ligno. Nam vndecunque immineat diſcrimen, vnius moris eſt ſuſtinentia & aggreſſio: quia recta ratio vnde genus moris ſcaturit, non aliud in diuerſis illis materiis ſpectat, quàm quod conſonet naturæ humanæ, eámque deceat, non frangi, aut retrocedere ob incurſum incommodorum, quæcunque tandem illa ſint: & ſiue materialiter & phyſicè, ſint huius naturæ, ſiue illius, quod ad rem moralem eſt impertinens. Sed non poſſumus meliùs ſtabilire quod intendimus, quàm ſi percurſis omnibus illis ſubiectiuis ſpeciebus Fortitudinis quæ circunferuntur, oſtendamus vnam omnibus indiuiſibilem rationem formalem competere. Qua in re prememus Aureoli veſtigia, quandoquidem plures quàm plerique alij ſubiectiuas Fortitudinis partes numerauit, & diſtinctiùs expoſuit.

37. Priuſquàm tamen ſigillatim eum excutiam, aduerto in vtraque ratione ex eo propoſita ad ſubiectiuas Fortitudinis partes aſſignandas, omitti repreſſionem audaciæ, & tantùm haberi rationem malorum retrahentium à bono honeſto, interuentu deſperationis, timoris, atque triſtitiæ: cùm tamen Ariſtoteles frequenter inculcet, ſitque certiſſimum, Fortitudinem æquè occupari circa audaciam frænandam, & nimium in diſcrimina impetum cohibendum. Vt proinde diuiſiones illæ Fortitudinis, quas ex Aureolo attulimus, non poſſint eſſe adæquatæ, vel legitimæ. Nam ſi adæquatæ eſſent, ea quoque Fortitudinis membra complecti deberent, quæ circa audaciam occupantur: de quibus tamen altum ſilentium eſt apud Aureolum, in vtraque illa enumeratione. Quòd ſi quis dicat, repreſſionem audaciæ fieri per eandemmet virtutem quà nimius timor auertitur, inſtabo idem potuiſſe dici de timore: cuius tamen depulſioni, tam variæ ſpecies ſunt deſtinatæ ab Aureolo.

Hoc conſtituto ſigillatim eas ſpecies ſcrutemur, & oſtendamus membra in eis recenſita, non eſſe diuerſas moraliter ſpecies Fortitudinis, ſed ad ſummum materialiter. Idque vt magis ordinatè præſtemus, opportunum videtur, ad duo principalia membra reuocare varias illas ſpecies Fortitudinis ab Aureolo recenſitas. Quædam enim reſpiciunt aggreſſionem, quædam ſuſtinentiam ex virtute Fortitudinis. Primi ordinis ſunt Fortitudo particularis, Securitas, Magnanimitas atque Fiducia.

Fortitudo prout aggrediens, non eſt ſpecificè, ſed materialiter tantùm multiplex.

Fortitudo ergo particularis ea eſt, quæ circa pericula omnium maxima diſtinetur, id eſt circa mortis pericula. Et idcircò per Antonomaſiam retinuit nomen commune huius virtutis. Quamuis autem mortis pericula diuerſimodè ingruant; tamen quia frequentiora, & magis ardua ſunt quæ à bello impendent, aſſignari non immeritò ſolent Fortitudini particulari diſcrimina bellorum, tanquam materia: etiamſi mortis pericula alibi quoque obuenientia, ad eam æquè pertineant, vt diſertè ferunt illa Ariſtotelis 3. Ethicor. capite 6. ſub finem. *Ille itaque propriè vir fortis dicetur, qui circa præclaram mortem impauidus fuerit, circáque ea quæ mortem afferunt, cùm proxima ſunt. Eiuſmodi autem maximè ſunt, quæ in bello occurrere conſueuerunt.*

Veruntamen & in morbis, vir fortis impauidus eſt. Cùm autem exploratum ſit, hanc eſſe veram Fortitudinem, tantúmque ſit controuerſia, an aliæ virtutes, quæ Fortitudini ſubeſſe dicuntur, differant ſpecie ab iſta, ſitque proinde, ſupra eas omnes ſpecies, vnum commune genus Fortitudinis, non eſt quòd in hoc primo membro hæreamus, præſerrim cùm nihil præterea peculiariter, circa illud notandum occurrat, & omnia quæ de virtute Fortitudinis traduntur, in illud maximè cadant, vt omnes conſentiunt.

38. Quare pergo ad virtutem, quam proximè ſubiiciebat Aureolus, & circa communia mala occupari affirmabat, nempe ad ſecuritatem. Irrepſit enim lacuna in locum priorem ex Aureolo adductum ex 3. ſentent. d. 33. q. 2. art. 3. Vbi cùm dixiſſet, fontem quorundam membrorum Fortitudinis, eſſe timorem, ſubdit. *Timor autem poteſt eſſe reſpectu vltimi terribilium, quod eſt mors. Et ſic dicitur Fortitudo ſpecialis, quæ reſpicit terribilia, vbi eſt periculum mortis. Et tunc oritur ſecuritas, quæ in talibus firmat, licèt enim aliqui dicant, quòd ſecuritas non eſt virtus, ſed circunſtantia in virtutibus: tamen dicendum quod virtus eſt, iſto modo accipiendo, quia habet obiectum ſpeciale, diſtinctum ab obiectis aliarum virtutum. Etenim timens & pauidus, non eſt perfectè bonus, propter defectum iſtius virtutis.* Sic Aureolus eo loco, quem in primis dico eſſe lacunoſum, quia deſunt ea verba, quibus ſecuritas à Fortitudine ſpeciali erat ſecernenda; nempe quòd cùm Fortitudo ſpecialis, vt præmiſſum erat, reſpiciat terribilia extrema, ſecuritas in ſolis communibus & vulgaribus malis ſiſtat, & circa ea firmet voluntatem, vt diſertè tradit hîc ipſe Autor poſteriore loco ſuperiùs allegato, hoc eſt quodlib. 14. art. 4.

Sic autem obſtructo hiatu illo, & agendo de re ipſa, negandum eſt quod ait Aureolus, Fortitudinem in communibus & non extremis malis, eſſe virtutem ſpecialem, & diſtinctam à Fortitudine firmante voluntatem aduersùs extrema pericula. Eadem nanque honeſtas cernitur in ea voluntatis confirmatione circa vtraque pericula, nec interuenit niſi diuerſitas obiectorum materialium magis & minùs terribilium: quod non ſufficit, ad moralem diuerſitatem ſpecificam. Et verum quidem eſt, timentem & pauidum, vt Aureolus aiebat, non eſſe perfectè bonum, ſi timor ille ac pauor, nimius ſit, & mediocritatis limites prætergrediatur. Tamen defectus ille perfectæ bonitatis moralis, in pauido, non conſiſtit in carentia ſecuritatis, quæ ſit virtus peculiaris & diſtincta à Fortitudine ſpeciali, ſed in carentia ipſiuſmet virtutis Fortitudinis. Quam ſi prout reſtrictam ad communia mala, libeat appellare ſecuritatem, erit de voce contentio, cui non immorabimur, dummodò virtus ad obiectum illud materiale arctata, non ſtatuatur diuerſa moraliter ſpecies Fortitudinis, quod vnum hoc loco inficiamur.

39. Sequitur Magnanimitas, quæ aliter hoc loco ſumenda eſt, quàm prout recenſetur inter membra Temperantiæ. Nam ſub ea ratione ſpectat honoris affectum: moderatum quidem, ſed tamen dignitati perſonæ commenſum, tractatúrque ab Ariſtotele 4. Eth. cap. 3. At prout ad Fortitudinem pertinet, ſumitur ab Aureolo pro erectione animi circa bonum arduum, à quo alioqui caderet deſperando. Quod idem eſt, ac ſi diceretur, Magnanimitatem verſari circa bonum difficile, à quo voluntas auerteretur horrore difficultatis, niſi interuentu Magnanimitatis firmaretur, iuxta illud Senecæ epiſt. 39. *Habet hoc in ſe generoſus animus, quòd concitatur ad honeſta. Neminem excelſi ingenij virum, humilia delectant & ſordida. Magnarum rerum ſpecies, ad ſe vocat & extollit. Quemadmodum flamma ſurgit in rectum, iacère ac deprimi non poteſt, non magis quam quieſcere: ita noſter animus in motu eſt, eò mobilior & actuoſior, quò vehementior fuerit. Sed felix qui ad meliora hunc impetum dedit. Ponet ſe extra ius, ditionémque fortunæ. Secunda temperabit, aduerſa comminuet, aliis admiranda, deſpiciet. Magni animi eſt, magna contemnere, ac mediocria malle, quàm nimia.* Conſtat autem hanc eſſe germaniſſimam rationem Fortitudinis antea explicatæ, & ad ſummum intercedere diſcrimen inter ſignificata duarum illarum vocum, quòd Fortitudo particularis arctetur ad talem materiam arduam, hoc eſt ad belli pericula: Magnanimitas verò ſpectet alia diſcrimina, & alia bona ardua, à quibus non decet hominem reſilire territum obiectu difficultatis, quantumuis præruptus & aſper ad bonum illud conſcenſus appareat. Qua ratione, Magnanimitatis ad Fortitudinem ſpectantis notionem, rectè expoſuit Angeſtus lib. 2. de virtut. cap. 2. docum. 3. Itaque ob hanc cauſam non ſunt multiplicandæ ſpecies ſub Fortitudine.

40. Erit cui alia quoque ratione, virtus Magnanimitatis ſic expoſita, non videatur facere numerum ſub Fortitudine: Quia nimirum, Fortitudo reſpicit periculum & malum, ſpes autem reſpicit bonum. Atqui ea erectio animi, qua diximus conſtitui Magnanimitatem, eſt ſpes quædam. Ergo reſpicit bonum, eſtque aliena à ratione Fortitudinis, vt notauit Durandus in 3. d. 26. q. 2. n. 11.

Sed dicendum eſt, quamuis ea mentis erectio ad bonum arduum ſpectatũ ſub ratione boni, ſit actus ſpei; & vt ſic ea erectio, eiúſque principium, non pertineat ad Fortitudinem: Tamen ſi mens erecta, non feratur directè in bonũ arduitate conueſtitum, ſed in difficultatis & arduitatis victoriam; quia ſcilicet decet hominem non abſterreri periculis ab exercitio actus honeſti: vel ſi arduitas ſpectetur, non qua appetibilis, qualis certè ex ſe non eſt, ſed qua ſuperabilis: ſic ea erectio aduersùs difficultatem intercludentem exercitium virtutis, eſt actus Fortitudinis, verſantis circa malum prout ſuperabile & domabile: potéſtque Magnanimitas appellari, ob affinitatem cum Magnanimitate Temperantiæ ſubiecta, circa honores magnos occupata. Nam hunc quoque honorem aliquatenus reſpicit, quatenus homo per eam ſuſtollitur ad opera magno honore condignè decoranda, quamuis eum non quærat, nec eius moderationem ſpectet, ſed tantùm fundamentum, cui honor rependitur. Ita tamen ad Fortitudinem pertinet, vt non conſtituat peculiarem ſpeciem, quicquid ſignificet Lorca 2. 2. ſ. 2. d. 5. n. 6. ſed ſit ipſiſſimum principium honeſtatis circa pericula bellorum: quandoquidem vtraque ſunt magna mala, etiamſi in diuerſis negotiis ac materiis locum habeant.

Idem dico de fiducia ſiue confidentia, quam Aureolus aiebat eſſe virtutem Fortitudini genericè ſubiectam, & occupatam circa bonum non arduum; id eſt, circa bonum minùs remotum à facultate humana, in eius aſſecutionem intenta. Cùm enim magis & minùs non varient ſpeciem, profectò ſi Magnanimitas quæ circa bonum magis arduum occupatur, non eſt peculiaris ſpecies Fortitudinis, idem de fiducia, ſiue confidentia dicendum erit. Vt diſſimulem, recténe, & ex quorum Doctorum vſu, Aureolus fiduciam ad exilia mala & minuta pericula reſtringat: cùm fiduciæ & audaciæ idem videatur ambitus: ſitque perſpicuum, audaciam iuxta Philoſophum, ad quæuis,

quæuis, ac nominatim etiam ad grauia mala, pertinere. Itaque ad audendum & aggrediendum, (quò ſpectant omnes virtutes hactenus recenſitæ,) non exigitur multiplex ſpecie Fortitudo, ſed vnica & atoma virtutis illius ratio, ad omnes in quibuſlibet euentibus ac materiis audendi & aggrediendi rationes idonea eſt: quia omnis aggreſſio honeſta, Fortitudini ſubiacens, fit ſub eadem ratione formali morali: nec niſi vna honeſtate perfunditur, ex eo ducta, quòd Prudentia dictet, honeſtum eſſe, & naturæ rationali conforme, non retrocedere obiectu difficultatis interpoſitæ, ſed potiùs audentiorem contrà ire, & generosè perrumpere omnes obices.

Idem monſtratur de Fortitudine prout ſuſtinente, ſiue prout ad aggredientem comparata, ſiue prout varias ſuſtinentias ſpectante.

41. Venio ad poſteriorem ordinem virtutum Fortitudini ſubiunctarum iuxta Aureolum, quas ille penes multiplicem triſtitiam de malo ſtatuebat. Ego ad ſuſtinentiam, munus alterum ac functionem Fortitudinis, reducebam. Duo à nobis circa eas Fortitudinis partes confirmanda & exponenda erunt. Nempe primò nullum eſſe ſpecificum ac formale diſcrimen in genere moris inter huiuſmodi virtutes ex vna parte, & virtutes circa audendum occupatas, ex altera. Secundò nullum item eſſe niſi materiale diſcrimen inter partes huius ſecundi ordinis, comparatas ad inuicem.

Et primum quidem, quod poſſet operoſius videri, apertè habetur ex ratione illa Caietani, quam ſuperiùs propoſuimus. Non enim apparet diuerſitas vlla honeſtatis, in obfirmatione contra difficultatem, ſiue peruadendam per aggreſſionem, ſiue generosè excipiendam per ſuſtinentiam. Certè vtrobique, decus & honeſtas actionis ex eo petitur, quòd deceat hominem non reſilire ab honeſto, non obſtante difficultate: quódque voluntas aduersùs difficultatem obduranda ſit, ex præſcripto rectæ rationis. Hoc autem motiuum, eſt moraliter ſpecie vnum. Igitur virtus quæ circa alacrem aggreſſionem, & circa conſtantem ſuſtinentiam, fertur, eſt moraliter vna & eadem.

Quòd ſi ſuſtinere & aggredi, non pertinent ad diuerſas honeſtates, cùm ex eodem indiuiſibili motiuo ortum habent; multò magis ſuſtinentia huius aut alterius mali, ad eandem ſpecie virtutem referendæ erunt, cùm quæuis ſuſtinentia ex eodem illo honeſtatis fonte ſuſcepta, multò maiorem affinitatem cum alia ſuſtinentia habeat, quàm cum aggreſſione. Sed hæc perſpicua fient, ſigillatim percurrendo varias illas Fortitudinis ſpecies, quas Aureolus penes multiplicem triſtitiam ſtatuebat; nos autem ſuſtinentiæ nomine complexi ſumus.

42. In primis æquanimitas, quam in bonorum Fortunæ conſtanti iactura, locabat Aureolus; & patientia ac conſtantia, quas in iniuriarum aliorúmque incommodorum perpeſſione voluntatem obfirmare aſſerebat; immeritò dicuntur multiplices formaliter virtutes: cùm æquanimitas, vt ipſa vox indicat, nihil aliud ſit quàm animi moderatio in malorum incurſu. Omninò autem ad virtutem perinde eſt, ſiue ea mala ingruant in fortunæ bonis, ſiue in honore violato per alienam iniuriam. Præterquàm quòd iniuria per vim illata, penes quam Aureolus Patientiam & Conſtantiam deſumit; (aliter quàm in citato quodlibeto, vbi aliam etiam aſſignat earum diuerſitatem, vt ſuprà retuli:) non minùs cernitur in fortunæ bonis, quorum iacturam Aureolus æquanimitati ſubſternebat, quàm in iniuriis circa alia bonorum genera. Vnde æquè dicuntur patientes, & conſtantes, ac æquanimes, qui moderatè horum vel illorum bonorum iacturam ferunt. Illud etiam incommodiùs ab Aureolo factum eſt, quòd Conſtantiam dixit, contra iniurias per vim illatas, firmare exteriùs: Patientiam autem interiùs. Quaſi duplex virtus exigatur ad prodendam mentis alacritatem in aduerſis, & ad eam interiùs concipiendam. Quod non video quo colore ab Aureolo aſſertum ſit, cùm conſtet exhibitionem externæ Conſtantiæ, interno mentis robore deſtitutam, laruam duntaxat eſſe virtutis, non virtutem veram & nomine Conſtantiæ dignam. Et viceuerſa quanquam Conſtans interdum externa aliqua triſtitiæ ſigna in aduerſis edat, quæ Fortitudinem hominis, æneam non eſſe teſtentur, neque tamen virtutis firmitatem labefaciant: Tamen ſi exteriora illa triſtitiæ ſigna, modum excedant, & homo exteriùs obrui videatur; indubitatum eſt, interiorem Conſtantiã fuiſſe depulſam, vel imminutam. Nam ſi vigeret, modum poneret nimio luctui externo, eúmque ad terminos mediocritatis reduceret. Itaque Patientia & Conſtantia, perperam diuelluntur ab inuicem, penes illam externi vel interni luctus nimij; cohibitionem. Quod item dico, de illa alia earundem virtutum diſtinctione, quam Aureolus poſteriore loco petebat ex immiſſione mali; & conſequentibus eam immiſſionem. Neque enim moraliter, immiſſio mali, & incommoda conſequentia eam immiſſionem, computantur vt duo mala: ſed planè habentur vt vnum, & aduersùs vtrunque voluntas vnico & indiuiſibili honeſtatis principio firmatur. Imò ſi ea incommoda quæ immiſſionem conſequi dicuntur, & obiici Patientiæ, explicata vt par eſt, eximantur, ſubtrahetur Conſtantiæ obiectum, quod ei Aureolus aſſignat. Neque enim omiſſio mali, ardua eſt ad ſuſtinendum aliam ferè ob cauſam, quàm quia eam conſequuntur incommoda, in quorum perpeſſione, difficile eſt voluntatem à recto non abduci.

Iam quòd penes erogationem propriarum facultatum, Aureolus diſtineri vult Fortitudinem, & quidem ſpecie tam multiplicem, improbabile videtur. Nam difficultas, quæ homini occurrit in erogandis bonis ſuis, non eſt ſuperanda per Fortitudinem, ſed per Liberalitatem: quæ cùm ſit virtus ad alterum, non eſt ad Fortitudinem reducenda, quæ hominem ipſum in ſe componit, ſed ad Iuſtitiam. Quòd ſi opponas, Liberalitatem ferri in erogationem moderatam rerum ſuarum, quia ita hominem decet: Magnificentiam autem, & Munificentiam, ac Conuiuationem, & Hoſpitalitatem, quas virtutes Aureolus Fortitudini ſubiicit, reſpicere difficultatem interuenientem in erogatione rerum ſuarum, per magnos ſumptus, ac munera, & conuiuia, hoſpitúmque exceptionem: facilè occurram, eam difficultatem quæ cernitur in huiuſmodi expenſis, non plus ad Fortitudinem ſpectare, quàm difficultatem reſtituendi alienum: quæ omnibus conſentientibus ad Iuſtitiam ſpectat, non ad Fortitudinem: vel quàm difficultatem coërcendæ carnis, & ſub rationis iugum ducendæ, quam nemo eſt qui inficietur eſſe Temperantiæ materiam, non Fortitudinis.

43. Nimirum tunc tantùm difficultas pertinet ad Fortitudinem virtutem tertiam Cardinalem, cùm is qui aduersùs difficultatem luctatur, non ha-

bet aliam honeſtatem propoſitam, quàm eam quæ cernitur in victoria periculi ob iuſtã aliquam causã adeundi, vel in conſtãti exceptione illapſus aduerſi: ita vt difficultatis victoria, quatenus decens naturam rationalem, ſit id quod directè & formaliter quæritur. At ſi voluntas formaliſſimè & immediatè feratur in aliquod bonum, quod obiiciatur, difficultatibus generoſa voluntate perrumpendis, obſeptum; & ratio tendendi, ſiue motiuum operandi, non ſit honeſtas virtutis per medios obices quæſita; ſtatuendum omninò eſt, talem difficultatem non pertinere ad Fortitudinem, ſed ad aliam aliquam virtutem: eam ſcilicet, cuius eſt honeſtas illa, quæ difficultatem habet circumpoſitam. Alioqui cùm omnis virtus ſita ſit in materia difficili & aſpera, neceſſarium eſſet omnem virtutem eſſe Fortitudinem, quod conſtat abſurdè aſſerendum. Porrò tametſi daremus, hanc difficultatem in facultatibus propriis pro opportunitate erogandis, ſpectare ad Fortitudinem: negandum tamen adhuc foret, pro quacunque diuerſitate materiali erogationum, multiplicem Fortitudinis ſpeciem exurgere: quod perperam ſenſit Aureolus, cùm penes erogationem rei domeſticæ in ſumptus magnos, aut in munera, vel epulas amicis exhibitas, vel in hoſpitum exceptionem, varias Fortitudinis, triſtitiam ea in re moderantis ſpecies ſtatuit poſteriore loco allegato.

Ex iacto fundamento, conuelli poteſt quod addebat Aureolus de Longanimitate, & Strenuitate, ac Perſeuerantia. Nam longanimitatem ſtatuit in voluntaris munimento aduersùs triſtitiam ex dilatione boni concupiti: Strenuitatem verò, in ſimili munimento, aduersùs tædium ex concomitante operationi labore, profectum. Denique Perſeuerantiam in firmamento voluntatis aduersùs moleſtias ex continuatione operationis. Atqui repreſſio triſtitiæ ex voluntate boni concupiti, ſpectat ad amorem moderatum boni abſentis: qui non eſt actus Fortitudinis tertiæ virtutis Cardinalis, ſed eius virtutis ad quam ſpectat boni illius amor. Multò etiam luculentius eſt, mitigationem faſtidij ex labore adiuncto operationi, & ex continuatione laboris, nec eſſe virtutes diſtinctas ab inuicem, nec ſpectare ad Fortitudinem. Nam faſtidium ex labore operationis primò initæ, & continuatæ, non ſunt faſtidia rationis moraliter diuerſæ, vt neceſſe ſit varias pro eis virtutes aſſignare. Perſpicuum autem eſt, ea faſtidia pugnare cum conuenienti amore boni, cuius proſecutio faſtiditur: atque adeò eandem virtutem illis mederi, quæ in proſecutionem illam inclinat. Si tamen homo, ad huiuſmodi expugnationem faſtidij vndecunque enati, duceretur, non amore boni particularis, cui illa difficultas adiungitur, ſed amore honeſtatis; in eo elucentis quod deceat naturam rationalem non ſuccumbere difficultati honeſtam functionem circunuallanti: ſic admitto, munus eſſe Fortitudinis, roborare voluntatem aduersùs prædicta faſtidia, quatenus ſub eo motiuo depellenda, quod eſt Fortitudinis proprium. Sed perſpicuum eſt, huiuſmodi Fortitudinem non eſſe peculiarem partem ſubiectiuam virtutis Fortitudinis, ſed illam ipſam atomam ſpeciem, quæ circa mortis pericula occupatur, ad hæc quoque obiecta, ſub eodem motiuo proſequenda ſufficere.

Concluditur, nullas eſſe Fortitudinis partes ſubiectiuas.

44. Itaque rectè conſtitutum eſt, nullas eſſe Fortitudinis partes ſubiectiuas, agendo de principio Fortitudinis, quatenus principio honeſto: ſecluſis in præientia habilitatibus, quæ pro varietate obiectorum materialium, & circunſtantiarum, poſſunt ſub eodem honeſtatis motiuo, eſſe multiplices.

Secundò negaui, dari vllas Fortitudinis, tertiæ virtutis Cardinalis, partes: ſiue integrales, ſiue potentiales. Quod eſt contra ſententiam ſatis receptam, qua aſſignantur Fortitudini, vtræque illæ partes. Vt videre eſt apud D. Thomam 2. 2. q. 128. art. 1. qui potentiales dici ſtatuit partes illas, quæ idipſum quod Fortitudo ſpectat circa mortis pericula, ſpectant & ipſæ, circa alias materias minùs difficiles. Integrantes autem Fortitudinis partes, dici ſtatuit, eas quæ vim ſuam exerunt concurrendo ad actum Fortitudinis principalem atque primarium, ſuntque ad illud adiumento. Qua ratione memoria, & circunſpectio, aliáque huiuſmodi adiumenta Prudentiæ, appellantur partes eius integrales, ſiue integrantes, vt ſuprà ſuo loco expoſitum eſt.

Hinc eruitur, iuxta receptam illam ſententiam, is quem dixi apparatus partium huius virtutis. Duplex enim eſt actus Fortitudinis: nempe ſuſtinere & aggredi. Ad aggreſſionem autem exigitur & præparatio animi ad inchoandum, & infracta propoſiti tenacitas ad perficiendum: nec ſine binis hiſce præſidiis, Fortitudo in aggrediendo, erit abſoluta ſuis numeris. Ex primo igitur, exiſtit vna integralis pars Fortitudinis; nempe fiducia. Ex ſecundo autem, exiſtit altera pars Fortitudinem integrans, quam Tullius magnificentiam vocauit. Similiter ad ſuſtinendum, exigitur roboratio animi, ne grauitate malorum frangatur, & magnitudine ſua excidat: itémque vt ex diuturna difficilium perpeſſione, non ita laſſetur, vt opus abrumpat. Ex primo munere, patientia; ex ſecundo, Perſeuerantia exiſtit. Has ergo virtutes, ſententia ſatis recepta ait eſſe Fortitudinis partes integrales, ſi coarctentur ad propriam materiam Fortitudinis, hoc eſt ad pericula mortis. Eſſe autem potentiales partes, ſi referantur ad aliquas alias materias, in quibus eſt minùs difficultatis. Qua ratione dicuntur eſſe virtutes ſpecie diſtinctæ à Fortitudine, ſed ei tamen ſubiunctæ, tanquam ſecundariæ, principali.

Oſtenditur, nullas item eſſe Fortitudinis partes integrales.

45. Mihi verò ex iis quæ in examine ſententiæ Aureoli præmiſſa ſunt, perſpicuum videtur, partes prædictas non rectè aſſignari, nec vllatenus à virtute Fortitudinis, verſante circa pericula optima & maxima, ſeparari. Id in primis patet de partibus integralibus. Nulla enim honeſtas cernitur in generoſitate aggreſſionis, & executionis firmitate, itémque in obfirmatione voluntatis aduersùs mali incurſum, vel aduersùs fatigationem ex paſſionis diuturnitate: in his inquam omnibus, nulla cernitur honeſtas, cui non ſatis ſupérque eſſe poſſit vis principij illius honeſti, quod Fortitudo particularis appellatur. Imò modus ille alacriter aggrediendi & perſtandi, continet totum decus virtutis Fortitudinis. Non enim aggreſſio eſſet ex virtute Fortitudinis, ſi eſſet languida, & malo ac difficultati cedens. Similitérque nemo Fortitudinis eſſe dixerit, ſuſtinentiam illam, quæ frangeretur incurſu mali, vel eiuſdẽ diuturniore duratione labefactaretur: proindéque modi prædicti operandi, non ſunt accidentarij, ſed ſubſtantiales huic virtuti. Ex quo concluditur,

penes

penes illos, quatenus circa principale obiectum diſtinentur, hoc eſt circa mortis pericula, non poſſe ſtatui virtutes illas, à Fortitudine ſimpliciter dicta diſtinctas, quæ integrales appellentur. Sed ſi tales aliquæ partes aſſignandæ hic eſſent, oporteret, æquè ac in exercitio Prudentiæ, interuenire aliqua extrinſeca huic virtuti adiumenta, penes quæ aſſignari poſſent huiuſmodi partes integrales, vt factum eſt circa Prudenriam. At nulla hîc aſſignantur talia ſubſidia, vixque aſſignari poſſunt, niſi ex parte corporis, iuxta illud, *ira cos Fortitudinis.* In quam rem multa diſputat Seneca lib. 2. de ira, cap. 15. & breuiter, ſed benè apud eum aliqui lib. 1. eiuſdem Operis, cap. 6. verbis illis: *Extollit animos & incitat, nec quicquam ſine illa magnificum in bello Fortitudo gerit, niſi hinc flamma ſubdita eſt, & hic ſtimulus peragitauit, miſitque in pericula, audaces.* Hæc ibi, quæ poſtea ipſe Seneca cap. 9. & 10. tentat repellere, ſed admodum frigidè & caſſo conatu. Verùm talia ſubſidia, inidonea ſunt ad conſtituendam partem integrantem virtutis Fortitudinis, quæ eſt virtus animi. Sicut ergo in virtute Iuſtitiæ, nullas integrantes partes agnouimus; ita nec in hac virtute. Non enim neceſſe eſt, ſi in Prudentia vtcunque aſſignari poſſunt, alibi vbiuis aſſignari. Quæ tamen videtur fuiſſe vnica ratio, inuehendi hanc partium Fortitudinis multiplicitatem.

Ac etiam nullas potentiales.

46. Iam verò quòd nullæ ſint in hac virtute partes potentiales, probatum manet ex dictis ſuprà, circa Aureoli ſententiam. Qui pro ſuo more, omnes apud alios multipliciter diſtributas cuiuſuis virtutis partes, ſubiectiuis accenſendi, hîc quoque omnes commiſcuit: & pro ſubiectiuis partibus habuit, quas alij appellant potentiales, quia verſantur circa alias materias minùs difficiles. Cùm ergo oſtenderimus, partes illas non eſſe ſubiectiuas plures, ſed Fortitudinem eſſe vnicam, ſpecie virtutem, ad omnia munera variis materiis aut connotationibus ſeiuncta pertinentem; Reſtat vt concludamus, nullas dari partes potentiales Fortitudinis, quæ ſint ſpecie diſtinctæ à Fortitudine primaria, circa materiam optimam & difficillimam occupata, eidémque vt virtutes ſecundariæ principali ſubnectantur.

Et ſanè ſi has virtutes ſpecie diſtinctas admitteremus, quales D. Thomas q. illa 128. art. 1. aliique ſtatuunt, effugere non poſſemus, quominùs dari huius virtutis partes ſubiectiuas agnoſceremus. Quod tamen iidem Autores diffitentur, & meritò, vt probatum eſt. Fore autem has partes verè ſubiectiuas Fortitudinis, ex eo liquet, quòd occupentur circa materiam ſuam ex eodem motiuo, ex quo operatur Fortitudo ſimpliciter dicta. Si autem eſt aliqua diſtinctio inter materias, eo quòd materia Fortitudinis ſimpliciter dicta ſit illuſtrior, hoc non poteſt ſatis eſſe ad excludenda à ratione partium ſubiectiuarum huius virtutis, ea principia, quæ illis deſpicatioribus materiis diſtinentur. Quia inæqualitas materialis, ſine dependentia vlla inferiorum alicuius ſuperioris ab inuicem, non ſufficit ad formalem eorum æqualitatem ſub illo communi excindendam: alioqui nullum daretur ſuperius habens partes ſubiectiuas, iuxta vulgare placitum, quod omnes differentias inæquales eſſe pronunciat: vtique materialiter & entitatiuè, quamuis formaliter & in participatione rationis communis omnes æquentur. Igitur ex eo quòd aliquæ difficiliores, aliquæ minùs difficiles materiæ dentur, in quibus honeſtas Fortitudinis locum habet; perperam infertur, dari aliquas Fortitudinis partes non ſubiectiuas, ab aliis ſpecie diſtinctas & potentiales: ſed ſi dantur aliquæ tales, fatendum eſt eas eſſe ſubiectiuas. Quod cùm rectè negent Autores prædicti, meritò ſubſumimus, nullas eſſe potentiales, quales concedunt.

Ex quo rectè concluſum eſt in calce aſſertionis, Fortitudinem eſſe virtutem quomodolibet atomam, & in nullas partes ſiue ſubiectiuas, ſiue integrantes, ſiue potentiales diuiſibilem.

SECTIO II.

Sigillatim de variis quaſi partibus Fortitudinis penes varios actus & connotata multipliciter denominatæ, & in duos principales ordines diſtributæ.

47. QVAMVIS Fortitudinem, eſſe formaliter vndecunque indiuiſibilem, mõſtrarum ſit: tamen quia penes varios actus, aut materias, multipliciter denominatur, vt vidimus, & ſub qualibet denominatione inſigne decus continet, cuius expoſitio, ad virtutis eo nomine expreſſæ exercitationem, calcaria admouet, nec pauca apud Patres & Philoſophos eidem comparandæ ſubſidia ſuggeruntur; Operæpretium videtur, per duos quaſi generales ordines, in quos ſuprà Fortitudinem fundi vidimus, iteratò decurrere, quorum alius actum ſuſtinendi, alter actum aggrediendi reſpicit: déque ſingulis Fortitudinis denominationibus ad vtrunque ordinem pertinentibus, aliqua ſigillatim quoad decora illa atque ſubſidia, dimiſſo motiuo, & actibus, aliiſque iam expoſitis, annotare. Verbis porrò ſapientum antiquorum, noſtrorum, & Ethnicorum, libenter vtar, quòd eo pacto, & gratior & amœnior futura ſit diſputatio. Adhibendus tamen erit delectus. Nam ſi quæ paſſim vbique in hanc rem proſtant, corradere animus eſſet, multis planè voluminibus opus foret. Vt autem ordinatè progrediar; in ordine penes aggreſſionem, ſtatuam Fortitudinem particularem, quæ eſt circa belli pericula atque Fiduciã ſiue Magnanimitatem. In altero, ſeu penes ſuſtinentiam, locabo æquanimitatem in iactura externorum bonorum, Patientiam in iniuriis, & Conſtantiam in aliis quibuſuis incommodis. Extremo loco, quaſi vtrique ordini communem locabo Perſeuerantiam in perficiendis rectè cœptis, perſtandóque, ſiue aggrediendò, ſiue ſuſtinendo, vt non fatigetur deficiens, qui initium poſuit. Cæteræ autem denominationes, ſuperiùs ex Aureolo propoſitæ, vel ad Fortitudinem non pertinent, vel nulla connotatione aut reſpectu ab iſtis differunt.

CAPVT I.

De Fortitudine ſpeciali, quæ in priori harum virtutum ordine, aggreſſionem ſpectante, primatum tenet.

FOrtitudò ſpecialis ſiue particularis, quæ belli pericula ſpectat, inſigne omninò decus continet: Imò Tullius orat. pro Muræna, virtutem rei militaris, præſtare cæteris omnibus ſcripſit.

Nam ſiue obiectum eius ſiue ſubiectum,& operantis conditiones,ſiue emolumenta & conſequentes eam fructus attendamus, liquidò perſpiciemus, quantò illa antecellat alteri cuilibet exercitio Fortitudinis. Sic enim reſtringo, quod à Tullio in ſpeciem vniuersè dictum, reuerà in ſolam Fortitudinis virtutem, quoad totum ambitum ſuum ſpectatam, cadit. Quod Fortitudinis, & aliarum quarundam virtutum moralium contentio, ſuo loco inſtituta docet.

Decus Fortitudinis militaris.

48. Igitur obiectum Fortitudinis ad hanc materiam reſtrictæ, eminentiam eius apertè prodit. Agitur enim hîc de ſumma rerum, hoc eſt, non de fortunæ bonis, & aliquo homini extrinſeco, ſed de re homini pretioſiſſima & chariſſima, ſiue de vita: quam diſcrimini obiicere pro honeſtate, glorioſum ducitur. Hæc autem quanta ſit honeſtas, quámque luculenta, notius eſt, quàm vt exponi debeat. Nam vniuerſa quidem, quæ habet homo, & pellem pro pelle, non illubens dabit. At ſeipſum diſcrimini obiicere, nemo non refugit quàm diligentiſſimè. Iam ſi operantis conditiones conſideremus, perſpicuum eſt, militarem Fortitudinem, plurimarum aliarum virtutum coaceruationem, eliminationémque vitiorum à ſubiecto ſuo, ſupponere. Non enim quod in hac ſeculorum fæce apud pleroſque inualuit, vt militiam arbitrentur nihil eſſe aliud, quàm quidlibet per fas & nefas audendi impunitatem, conſentaneum eſt ei notioni militaris Fortitudinis, quam ſapientes expreſſerunt. Vt propterea mirum non ſit, euigeſcente, imò in ſpuriam militiam, & latrocinium autoritate publica munitum, plerunque degenerante militari diſciplina, non extare nunc illud operæpretium, quod antiquos illos, verè fortes, vereque milites, effecit glorioſiſſimos, & æternis decoribus exornauit.

Militem ergo eſſe poſſe, vno ore negant antiqui omnes, qui voluptatibus marceat: qui ſoluatur otio, & tractari molliter, corporiſque incommoda defugere ſatagat. Infractum enim & robuſtum animum, qualem periculorum grauitas & rei arduitas depoſcit, in corpore deliciis diffluente ſedem habere, diſſentaneum eſt à ratione, & experimento perpetuo repugnans. Vide Vegetium paſſim, & Quintilianum in milite Mariano. Hæc autem verarum virtutum impedimenta quiſquis à ſe depulerit, non dubium quin plurimis, maximiſque virtutibus exornandus ſit. Temperantiâ in primis omnibúſque eius propaginibus poſtea exhibendis. Præterea Iuſtitia, & omni eo virtutum apparatu, quem Iuſtitiæ adiunctum vidimus. Qui enim honeſti amore, non refugit vitam ipſam ſuam diſcrimini obiicere, qua ratione ſuſtineret alienis facultatibus, aut honori, vel corpori, iniuſtè imminere? Et ipſummet Fortitudinis militaris exercitium, eſſe Iuſtitiæ plenum, rectè ſtatuit S. Ambroſius 1. Offic. cap. 27. Itaque nulla videtur virtus eſſe, cuius exercitationem ac poſſeſſionem, Fortitudo militaris, vel ſubiecto ſuo non conuehat, vel in eo non ſupponat.

Commoda porrò militaris Fortitudinis, quis fando explicet? Hæc enim regna & Imperia ſtabiliuit, atque conſtituit. Hæc ius & æquitatem tuetur, pacem conſeruat, frænat facinoroſos, ac ne homines hominibus lupi ac feræ fiant, gliſcente feritate, & audacia non repreſſa, obiectu ſuo prohibet. Sub eius tutela, Iudices iura dicunt; coloni agros ſerunt; opificiis ſuis intendunt artifices; mercaturam exercent qui ſe illi addixerunt; viri Deo ſacri, Numen tranquillè propitiant & colunt; virgines pudicitiam ſuam illibatam retinent; nuptæ fructu coniugij ſecurè potiuntur, & liberos ſuos in Dei timore ad reip. conſeruationem & publicum bonum educant: felix denique beatitas & tranquillitas, quanta in vitæ huius turbinibus ſperari poteſt, per militarem Fortitudinem eiúſque functiones conciliatur orbi. Vt ſummam propterea eſſe militiæ laudem, dicatur cap. *ſumma* 23. q. 1. Et cum fuiſſe ſenſum omnium, videtur Philoſophus agnoſcere ſect. 27. probl. 5. quærens, cur ciuitates Fortitudinem maximè honorent, cùm virtutum præſtantiſſima non ſit. Apud varias gentes, id valuiſſe, demonſtrat 7. Polit. capite 2.

49. Quare mirum videri non debet, quòd iam olim militia, huius virtutis merito, prærogatiuam tuliſſe videatur conferendæ nobilitatis, vt latè tradit Lactantius 1. inſtit. cap. 18. Tametſi enim in vtranque partem latè id verſat Tiraquellus lib. de nobil. cap. 8. tamen id planè fert communis ſenſus, & latè illuſtratur à Chaſſanæo in catalogo gloriæ mundi, parte 9. Multa in eandem ſententiam habet Max. Tyrius diſſert. 14. & Iuuenal. Satyr. 16. Pro quibus audi breuiter priſcum ſcriptorem Tyrtæum de bellica gloria ſic philoſophantem. *Non memorandus mihi vir, nec in vllo pretio habendus videtur, ſeu gratia virtutis pedum, ſeu lucta, quamuis Cyclopum habeat magnitudinem & robur; & currendo vincat Thracium Aquilonem; & formâ ſit vel ipſo Tithono elegantior; atque locupletior, quàm aut Midas, aut Cyniras Reges. Neque ſi Tantalidem Pelopem regno vincat, & linguam Adraſti ſuauiſſimam habeat, neque ſi gloriam omnem, præter bellicoſam Fortitudinem. Non enim vir bonus exiſtit in bello, ſi non ſuſtineat cædem videre cruentam, & propiùs hoſtes ſtare cupiat. Hæc virtus eſt, hoc optimum inter homines præmium, & maximè decorat virum iuuenem à quo geritur.*

Rurſum idem paulò pòſt, de gloria generoſi militis. *Ciuitatem & populos & patrem honeſtans, multis per pectus & ſcutum rotundum vulneribus, & per thoracem ab anteriore parte ſauciatus. Hunc ſimul lugent ſenes atque iuuenes, & graui deſiderio vniuerſa ciuitas ipſius funus proſequitur. Huius ſepulcrum, & liberi, inter homines præclari ſunt, itémque nepotes, ac genus omne poſterum. Haud vnquam eius bona gloria, neque nomen interit. Sed quamuis ſub terra conditus, manet immortalis ille, quem fortiter ſe gerentem, manentémque, & pugnantem pro patria & liberis, vehemens Mars peremerit. Quòd ſi effugerit fortem mortis, longum inferentis ſoporem, & victoria potitus ſplendidam pugnæ gloriam auferat, omnes ipſum ex æquo colunt iuuenéſque ſenéſque, & multis affectus iucundis ad orcum abit. Seneſcens autem inter ciues præcellit; nec ipſum quiſquam lædere volet, aut irreuerenter aut iniuſtè quicquam facere. Item omnes in ſedibus, iuuenes ſimul, & æquales, ei loco cedunt, quique maiores natu ſunt. Huius igitur virtutis ad ſummum, peruenire nunc aliquis nitatur animo, non remittens bellum.*

50. Decus hoc æternum mortis in bello obitæ, agnouerat Heraclitus apud Theodoretum lib. 8. contra Græcos, & apud Clementem, qui idem aliis priſcis Græcis perſpectum fuiſſe, tradit in hunc modum 4. Strom. cap. 2. *Porrò autem Græci quoque veteres, laudant finem eorum qui mortui ſunt in bello: non mortem violentam conſulentes, ſed quòd qui in bello vitam finit, mortem non timens receſſit, amputatus à corpore, cùm nec priùs animo laboraſſet, nec emollitus eſſet: cuiuſmodi ſolent in morbis accidere hominibus. Decedunt enim effœminati, & viuere cupientes: & ideò neque puram emittunt animam, ſed quæ veluti notas plumbeas ſecum*

cum offert cupiditates, niſi fuerint aliqui eorum docti,& ex virtute conſiderati. Et mox: *Dicit quidem Heraclitus: Marte caſos, Dij honorant & homines. Et ſcribit Plato in quinto de Rep. Eorum autem, qui in bello mortui fuerint, qui præclarè ſe gerens obierit, an non primum quidem dicemus eum eſſe aurei generis? Omnium maximè. Aureum autem genus, per Deos, eſt ex iis qui ſunt in cœlo, & in ſphæra inerrante, qui maximè principatum obtinent in homines prouidentia.*

Varia ad militarem Fortitudinem ſubſidia. Ac primùm exercitatio.

51. Subſidia huius Fortitudinis parandæ, proferri poſſunt quàm plurima. Præcipuum cenſetur exercitatio & velut proluſio ad ſeriam pugnam. Quò ſpectant quæ de fructu meditationis bellicæ in otio pacis, tradit Caſſiodorus lib. 1. epiſt. 17. & 40. Quanquam fateor, ipſum directè & ex inſtituto ſpectare pugnas vmbratiles, & præparationem ad ſeriam pugnam, ne hoſtis improuiſus irruat, & incogitantes opprimat. Quod eſt aliud huius Fortitudinis ſubſidium, hîc quoque non prætermittendum. *Ars bellandi,* inquit Caſſiodorus epiſt. illa 40. *ſi non præluditur, cùm neceſſaria fuerit, non habetur.* Et mox: *Diſcat miles in otio, quod proficere poſſit in bello. Animos ſubitò ad arma non erigunt, niſi qui ſe ad ipſa idoneos, præmiſſa exercitatione, confidunt. Geſtiunt vituli certamina, quæ impleant ætate robuſta. Catuli in nouellis venationibus ludunt. Focos ipſos comprehendere virgultis teneris inchoamus. Cæterùm ſi robora primis ſcintillis adhibeas, igniculum opprimis, quem fouere contendis. Sic animi hominum, niſi prius fuerint imbuti; ad hoc quod tendis, idonei nequeunt reperiri. Primordia cuncta pauida ſunt, & aliter timiditas non tollitur, niſi cùm rebus neceſſariis nouitas abrogatur.*

His præexercitationibus, ſolitos ad militarem Fortitudinem aſſueſcere antiquos, diſcimus quoque ex Tertulliano, qui de eis diſtinctiùs in hunc modum ſcribit lib. ad Martyr. cap. 3. *Nemo miles ad bellum cũ deliciis venit, nec de cubiculo ad aciem procedit, ſed de papilionibus expeditis ac ſubſtrictis, vbi omnis duritia, & imbonitas, & inſuauitas conſiſtit. Etiã in pace, labore & incommodis, bellum pati iam ediſcunt; in armis deambulando, campum decurrendo, foſſam moliendo, teſtudinem deſiccando. Sudore omnia conſtant, ne corpora atque animi expaueſcant. De vmbra ad Solem; de Sole ad cœlum; de tunica ad loricam; de ſilentio ad clamorem; de quiete ad tumultum.* Vegetius ad eandem mentem lib. 1. cap. 27. *Vetus conſuetudo permanſit, & D. Auguſti atque Adriani conſtitutionibus præcauetur, vt ter in menſe, tam equites quàm pedites educantur ambulatum; hoc enim verbo, hoc exercitij genus nominant. Decem millia paſſuum armati, inſtructique omnibus telis pedites, militari gradu, ire ac redire iubebantur in caſtra, ita vt aliquam itineris partem curſu alacriore conficerent. Equites quoque diuiſi per turmas, armatique ſimiliter, tantum itineris peragebant: ita vt ad equeſtrem meditationem interdum ſequerentur, interdum cederent, & recurſu quodam impetus repararent. Non ſolùm autem in campis, ſed etiam in cliuoſis & arduis locis, & aſcendere & deſcendere vtraque acies cogebatur, vt nulla res vel caſu, prorſus pugnantibus poſſet accidere, quam non antè boni milites aſſidua exercitatione didiciſſent.* In hanc ſententiam plurima eruditè collegit Valtrinus lib. 1. de re milit. cap. 4. Huiuſmodi bellicis præexercitamentis in otio & pace ad militaris Fortitudinis ſubſidium per antiquos prudentiſſimè vſurpatis, accedit corporis à iuuẽtute induratio, & ad frigoris, æſtus, cæterorúmque incommodorum tolerantiam aſſuefactio, de cuius ad Fortitudinem parandam ſummo vſu, ſplendidè Petrus Ribad. l. 2. de Princ. cap. 39.

Præſentia Principis, & eorum quos ament qui bellant.

52. Conſpectum Principis, validum ſtimulum eſſe ad fortiter bellandum, latè proſequitur Syneſius orat. de Regno, & breuiter Dio oratione 3. iuxta quem *Fortitudo Imperatoris, minus animoſos non ſeruare modò, verùm & audaciores reddere poteſt. Nemo enim ita nimis timidus eſt, vt non confidat eum ſequens, quicum victoriam adepturus eſt: Neque vſque adeò remiſſus, vt ſegnis ſit, eum videns imperantem, cui ſoli imperium diſtribuit Deus. Neque rurſus ita vehementer impudens, vt cùm præſtò ſit illi, cui laborare neceſſe eſt, non velit illi collaborare. Videtur autem mihi, & Homerus id ipſum dicere. Quum enim feciſſet mentionem boni Regis, poſt omnia dixit:*

Ornatúrque omnis populus virtute ſub ipſo.

Spectat etiam eòdem conſpectus eorum, apud quos velint eſſe in pretio qui bellant. Vt declarat factum Epaminondæ apud Maximum Tyrium diſſert. 8. & quæ diſputat Plutarchus lib. de amore, n. 18. & 19. Alia item multa in eandem ſententiam congerit Anto. Ludouicus lib. de pudore, *ante medium.* Nominatimque Pammenis iocum in Homericum Neſtorem, qui Græcos iuſſerit ſecundùm cognationes ac tribus in turmas diſponi, cùm oportuiſſet amatorem ad amatum collocare, vt acies fieret irreprehenſibilis. Refert Plutarchus in Pelopida. Medos hac ex cauſa liberos & vxores ſecum in aciem duxiſſe, Autor eſt Curtius lib. 3. Sed pulcherrimè Plato in Sympoſio: *Aio amantem ſi turpiter aliquid agere, vel ab aliquo pati, animi ignauia deprehendatur, nec vim depellat, illatámve vlciſcatur, non tanto dolore tangi ſolere, ſi vel à patre, vel ab amicis, vel à quoquam alio viſus fuerit, quàm ſi ab amaſio videatur. Idem quoque amaſio erga amatores ſuos vſuuenire videmus: quos videlicet mirum in modum reueretur, ſi ab iis in turpi quodam facinore comperiatur. Quid ſi aliquo pacto, conſtari ciuitas vel exercitus poſſet, ex iis qui amant, & iis qui amantur, haud melior ſanè efficaciórque ratio iniri poſſet ciuitatis conſtituendæ, quàm vt ab omnibus turpibus rebus abſtinerent, & ad res honeſtas omni animi contentione certatim incumberent. Et ipſi quidem his artibus inſtructi, licèt pauciſſimi eſſent, omnes tamen mortales, vt ita dicam, ſi prælio res dirimenda eſſet, planè ſuperarent. Amator enim vel ordinem deſerere, vel arma coram amaſio abiicere, vehementiùs quàm coram cunctis aliis hominibus reformidaret. Imò extrema potiùs, mortémque adeò ipſam ſubire mallet, quàm amaſium derelinquere, vel laboranti opem auxiliúmque non ferre. Neque quiſquam adeò ignauus eſt, quem amor, diuino veluti Numine, ad virtutis ſtudium non repleat, vt viro fortiſſimo ſimilis natura & reipſa euadat. Etenim, quod ſæpè notat Homerus, vis robúrque quibuſdam Heroïbus à Deo indiũ, hoc amoris efficaciæ totum eſt tribuendum.* Spartiatæ ſanè, quod ſcribit Athen. lib. 13. Dypnoſoph. hauſto à Cretenſibus more, vt ex Soſicrate diſcimus, bellum inituri, ſacrificabant amori, expertique ſunt quantum amor in bello poſſet, cùm à Thebana ſacra ex amatoribus conflata debellati ſunt.

Decorum militiæ expenſio, & amor communis boni.

53. Iuuerit præterea ad hanc Fortitudinem acuendam, expendere tacta priùs eius decora, quæ Socrates apud Platonem in Menexeno ita expreſſit. *Videtur, ô Menexene, apud plurimas gentes, præclarum*

clarum eſſe in bello occumbere. Etenim qui ſic è vita migrat, funere & ſepulcro magnificentiſſimo honoratur. Et ſiue pauper quis ita decedat, laudatione non caret: ſiue etiã vilis quiſpiam & ignauus, rurſus à ſapientibus viris extollitur: qui non temerè, ſed multo tempore compoſita & conſulta oratione egregiè laudant. Vulnera in bello excepta, *præconium ſine aſſertore, propriam linguam virtutis*, nominat Caſſiodorus lib. 8. epiſt. 10. ex quo alterum item Fortitudinis bellicæ ſubſidium eruere licet, vt nimirum expeditus ſit, qui bellum cogitat: & iuxta priſcum oraculum nullo inordinato, ac veluti nondum deſpumato amore irretiatur. Hoc enim eſt expeditum eſſe. *Hanc meritò expeditionem nominauere maiores*, ait Caſſiod. lib. 1. epiſt. 17. *quia mens deuota prælijs, non debet aliis cogitationibus occupari.*

Sed præſertim Fortitudinem promouet amor communis boni, pro quo bellum iuſtum ſuſcipitur. Inde enim eueniet, vt præ conſecuturo communi fructu, priuatarum vitæ diſcrimen, aut etiam diſpendium, vilius habeatur: ſicque hebeſcet telum potentiſſimum aduerſùs bellicam Fortitudinem intortum, non tam ab ignauia, aut meticuloſitate, quàm à natura ipſa, ſuæ conſeruationis appetentiſſima. Quam tamen malè ſibi in milite, nimio hoc ſui ſtudio conſulere, cenſuit Syneſius epiſt. 113. *Mori*, inquit, *in eiuſmodi caſibus, fermè eos video, qui vitæ ſuæ plurimum ſtudent; & viuere, quotquot vitam deſperauerint. Horum ego vnus ero. Pugnabo enim tanquam moriturus, nec dubito quin ſuperſtes ſim futurus. A Lacedæmoniis enim ortum duco, & Magiſtratuum ad Leonidam literas probè teneo; Tanquam illico morituri dimicent, & non morientur.* En quàm vitæ amor nimius militarem Fortitudinem reſtinguat. Sed quòd aduerſùs eam bellicæ Fortitudinis remoram, nimium inquam vitæ prorogandæ amorem, & anticipandi lethi metum, ipſis quoque ſanctiſſimis viris conſertum, vt latè tradit S. Chryſ. homil. de S S. Beronice, & Proſdoce, plenè mox agendum ſit, non vltrà hæreo. Prouocauit ſuos Epaminondas ad eam communis boni fortem curam, exemplo brutorum. Non cenſeo omittendum ſingulare hoc parandæ huius virtutis ſubſidium, quod his verbis expreſſit Philo lib. quòd omnis probus liber. *Miltiades Imperator Athenienſium, quando Rex Perſarum excito Aſiæ robore tam multa millia traiecit in Europam, quaſi ad primum clamorem oppreſſurus Græciam, conuocatis in Panathenaicum conuentum ſociis, pugnantes oſtendit has alites:* (de gallis gallinaceis cõpugnantibus, agit:) *ratus hoc ſpectaculum maiorem vim habiturum ad eos permouendos, quàm orationem. Nec eum feſellit ſua opinio. Spectata enim in brutis patientia, pertinacique contentione vſque ad necem pugnantibus inuicto pectore, correptis armis eam expeditionem ſuſceperunt, quaſi debellaturi cum ingenti ſtrage hoſtium, contemptis mortibus & vulneribus, vt ſaltem inſepelirentur libero ſolo patriæ. Nihil enim æquè ad rem gnauiter gerendam excitat, ac deteriorum victoria maior quàm ſperari poterat. Cæterùm ſolennis gallorum gallinaceorum certaminis etiam Ion Poëta tragicus, meminit his verſibus.*

Nec iam corpore, vtroque & ocello
Ictibus obtuſo, ille fatiſcit
Robore; ſed latenter gemiſcit,
Et viuus ſeruire recuſat.

Et putamus, viros ſapientes non libentiſſimè ſeruituti prælaturos interitum, aut æquum cenſemus iuuentutem magnanimam in virtutis certamine cedere gallinaceis, vt vix ſecundum gradum obtineat?

Venatio.

54. Illud prætereà attingo, venationem, Autore Xenophonte, viſam Perſis meditationem belli, nec exiguum ad militarè Fortitudinem ſubſidium. Audiendus ipſe Xenophon lib. 1. Cyripediæ. *Ob hanc rem, Perſæ publicè dant operam venationi. Et Rex quemadmodù in bello ſe ducem iis præſtat: & ipſe tum venatur, tum vt alij venentur, diligentiam adhibet, quod hæc eis veriſſima videtur meditatio rerum bellicarum. Etenim diluculo aſſueſacit aſſurgere, frigoraque & calores tolerare. Exercet etiam eos itineribus, & curſibus. Neceſſarium etiam eſt, ſagitta beſtiam ferire, & iaculo petere, vbicunque occurrerit. Atque animus ſæpenumerò cogitur concaleſcere, vbi ferox aliqua beſtia, contrà, ſe obiecerit. Nam & percutere oportet quæ occurrerit, & irruentem obſeruare. Quare haud facilè, in venatione, eorum quicquam abeſſe reperiatur, quæ inter bellandum accidunt.* Idem in eandem ſententiam lib. de venatione: *Venationis ſtudio dediti, magnam ex eo vtilitatem capient. Nam corporibus bonam valetudinem comparant. Hinc vident audiuntque magis, ſeneſcunt minùs. Hæc ad bellum præcipuè inſtituit. Primò quidem ſi vias difficiles ſub armis ambulant, minùs laſſantur. Nam labores ſuſtinent, quibus feras capere conſueuerunt. Deinde poterunt humi iacentes quieſcere, ad Imperatoris edictum præſtò eſſe; in adeundis hoſtibus, inuadere ſimul & imperata facere, cum feras ipſi hoc modo venentur. Nec verò in fronte locati, deſerunt acies, quia paratiſſimi ſunt. At in hoſtium fuga, vbique illos propter locorum peritiam, rectè ac tutò perſequuntur. Quòd ſi exercitus ſuus infeliciter pugnauerit, in ſyluoſis, abruptis, iniquiſque aliis locis, ſeipſos cum cæteris non turpiter ſeruare poterunt. Nam conſuetudo venandi nonnihil eos peritiores reddit.* Multa & perpulchra in hanc rem diſputat Mercurialis l. 3. gymnaſt. cap. 15. & alia infrà addam agens de eutrapelia, & honeſtis animi remiſſionibus.

CAPVT II.

De Fiducia, ſiue Magnanimitate.

QVia nomen Magnanimitatis, admodùm variè vſurpatur apud Autores; ita vt interdum recurrat cum vna ſubiectiua parte Temperantiæ, hoc eſt, cum humilitate; aliàs autem cum vna ſpeciali parte Iuſtitiæ; hoc eſt, Liberalitate & Magnificentia; demum aliàs, cum magnitudine animi in tolerando, vt notat Nicetas ad orat. 41. Nazianzeni, *ſub finem*: proptereà ſatius eſt nomen fiduciæ vſurpare, eique Magnanimitatem iungere.

Inſigne Magnanimitatis decus.

55. Fiducia ergo, ſiue quod in præſenti idem eſt, Magnanimitas, & generoſa mentis erectio aduerſùs difficultatem in virtutis exercitatione inſurgentem extra rem bellicam, ex eo ſatis ſuperque enitet, quòd animum prodit verè nobilem, qui difficultatis obiectu non deiiciatur, ſed potiùs audentior contrà eat: nec priùs abſiſtat conatu, quàm perdomita difficultate, & perruptis interpoſitis obicibus pertingat ad boni propoſiti adeptionem. Sine hac virtute, vt Nazianzenus orat. 26. *ſub initium*, præclarè animaduertit, omnes propè reliquarum virtutum conatus, irriti cadant neceſſe eſt. Cùm enim certum ſit, bona omnia moralia, id eſt exercitationes quarũcunque virtutum, obſepta ſemper eſſe difficultatibus: ſanè ni mens aduerſùs eas per Fiduciam & Magnanimitatem erigatur; vel nulla vnquam concipietur voluntas ex virtute operandi; vel concepta, ad maturitatem

ritatem non perueniet: ſed facto miſerè aborſu, interpoſitis partus difficultatibus, in ipſo fruendæ lucis conniſu, emorietur.

Quàm verò cum hominis natura conſentiat hæc virtus, præclarè expreſſit Seneca epiſt. 104. verbis illis. *Vnus est huius vitæ fluctuantis & turbidæ portus, euentura contemnere, ſtare fidenter, aperte tela fortunæ aduerſo pectore excipere, non latitantem, nec tergiuerſantem. Magnanimos nos natura produxit; & vt quibuſdam animalibus ferum dedit, quibuſdam ſubdolum, quibuſdam pauidum: ita nobis glorioſum & excelſum ſpiritum, quærentem vbi honestiſſimè, non vbi tutiſſime viuat: ſimillimũ mundo, quem quantum mortalibus paſſibus licet, ſequitur æmulatúrque. Profert ſe, laudari & aſpici gestit. Dominus omnium est: ſupra omnia eſt. Itaque nulli ſe rei ſubmittit, nihil illi videtur graue, nihil quod virum incuruet.* Sed nulla ex parte illuſtriùs ſpectare liceat magnanimitatis decus eximium, quàm ſi oculos defigas in characteriſmum ac ideam fidentis animi, & citra oſtentationem fortis. Eius expreſſionem ex inſtitutione philoſophica ſic ſuggerit idem Seneca epiſt. 111. *Qui Philoſophiam in remedium ſuum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciæ, inexſuperabilis, & maior adeunti. Quod in magnis euenit montibus, quorum proceritas minus apparet longè intuentibus; cum acceſſeris, tunc manifestum fit, quam in arduo ſumma ſint. Talis eſt, mi Lucili, verus, & rebus, nõ artificiis Philoſophus. In edito ſtat, admirabilis, celſus, magnitudinis veræ. Non exurgit in plantas, nec ſummis ambulat digitis, eorum more qui mendacio ſtaturam adiuuant; longioréſque quàm ſunt, videri volunt. Contentus eſt magnitudinę ſua. Quidni contentus ſit, euſque creuiſſe, quò manum fortuna non porrigit? Ergo & ſupra humana eſt. Par ſibi in omni ſtatu rerum, ſiue in ſecundo curſu vita procedit, ſiue fluctuatur per aduerſa ac difficilia.*

56. Præclarum & illud fidentis animi ſimulacrũ ex Diogene apud Dionem, orat. 8. *Vir generoſus, labores, putat eſſe maximos ſuos antagoniſtas: ſempérque amat cum his pugnare, tam noctu quàm interdiu: non pro apio, quemadmodum mulieres, neque pro oleaſtro, aut pinu, ſed pro felicitate & virtute. Per totam vitam, non verò tum, cùm Elæi prædixerint, aut Corinthij, aut Theſſalorum communitas. Ne quem reformidet, neque optabit alteri fortuitò congredi: ſed vltrò prouocabit omnes ex ordine, cúmque fame contendet & frigore, ſitimque ſuſtinebit, & virgis (ſi ita oportet,) cæſus, & ſectus, & vſtus, perferet, & nihilo magis dabit manus. Paupertatem autem, & exilium atque contemptum, & ſimilia, nunquam exiſtimabit ſibi grauia, ſed valdè leuia: & virum perfectum interdum illis ludere, quemadmodum pueri ſolent talis, & variegatis globis.*

Seiunctio huius Magnanimitatis, ab alia virtute cognomine.

Ex his, & ſummum huius virtutis decus apparet, & diſtinctio ab illa alia virtute, quæ nomen item Magnanimitatis ſortita eſt, reſpicítque magnos honores, eorúmve fundamentum, vt infrà exponemus, cùm de humilitate. Quamuis enim ea quoque Magnanimitas, reſpiciat eminentia opera, ad quæ huius etiam Magnanimitatis magnus vſus eſt, ob arduitatem qua conueſtiuntur obiecta circa quæ occupantur: Tamen victoriam difficultatis, non reſpicit Magnanimitas, quæ eſt Temperantiæ pars, ſed hæc ſubiecta Fortitudini. Vnde formale vtriuſque obiectum diuerſiſſimum eſt. Quamuis autem directè hæc Magnanimitas, feratur in illuſtria opera: tamen incidenter quoque, (vt ſic dicam,) adiunctas operationibus perpeſſiones ſuſtineat, & aduersùs eas animum firmet, neceſſe eſt: Vt propterea non abs re, eius laudibus hactenus id fuerit repoſitum.

Ad eandem ſubſidia. Ac primùm virilis deſpectio difficultatis.

57. Huic virtuti parandæ, ſubſidio ſunt, altior de ſeipſo cogitatio, & difficultatis occurrentis deſpectio, non muliebriter ad eius occurſum eiulando, ſed ſtrenuè contra eundo. Quo ex capite Plato apud Syneſium epiſt. 131. fœmineo ſexui notam inurit, quòd obiecta difficultate conterritæ aſpergant genus humanum labe ignauiæ ſupra omnia animalia, quæ audaciſſima ſunt, cùm res fert. Ipſa autem incurrentibus malis, nullum prætermittant indecoræ ignauiæ argumentum. *Mulieres,* inquit Syneſius, *vociferari ac pectus cædere, & comam vellere, viſis aut nunciatis hoſtibus, tolerabiliu videri poteſt. Quanquam ne tolerandum quidem exiſtimat Plato, quòd inſtar gallinarum ad pullos tegendos, cuicunque etiam validiſſimo, ſeſe nolint opponere, ſed peſſimã humano generi famam aſpergant, omnium id eſſe beſtiarum ignauiſſimum.* Itaque quòd id mulieri accidat ob ingenij ac iudicij imbecillitatem, qua quoduis malum ingruens, maximum æſtimat; induendus eſt viro alius animus, & deſpicienda difficultas obiecta, perſuaſum omninò habendo, non eſſe tantam mali ingruentis molem, cui ſit cedendum. Animat hinc fiduciã maximè Seneca epiſt. 82. *Non recipit,* inquit, *rerum natura; vt aliquis magno animo accedat ad id, quod malum iudicat. Pigrè veniet, & cunctanter. Non eſt autem glorioſum, quod ab inuito & tergiuerſante fit. Nihil facit virtus, quia neceſſe eſt. Adiice nunc, quòd nihil honeſtè fit, niſi cui totus animus incubuit, atque affuit, cui nulla parte ſui repugnauit. Vbi autem ad malum acceditur, aut peiorum metu fit, aut ſpe bonorum, ad quæ peruenire tanti ſit, deuorata vnius mali patientia. Diſſident inter ſe iudicia facientis. Hinc eſt quod iubeat, propoſita perficere, illinc quòd retrahat, & ab re ſuſpecta ac periculoſa fuget. Igitur in diuerſa diſtrahitur. Si hoc eſt, perit gloria: virtus enim, concordi animo decreta peragit: non timet quod facit.*

Tu ne cede malis, ſed contrà audentior ito.

Non ibis audentior, ſi mala illa eſſe credideris. Eximendum hoc è pectore eſt. Alioqui haſitabit impetum moratura ſuſpicio. Trudetur in id quod inuadendum eſt. Dio pulcherrimè in hanc rem orat. 8. multa præfatus de incommodis, quæ vocat antagoniſtas viri fortis, ſubdit. *Sanè videntur quidem hi antagoniſtæ graues & intolerabiles ignauis omnibus. Si quis autem eos contempſerit, audacterque acceſſerit, videbit eos timidos, & inualidos ad vincendum viros fortes, ſicuti res habet etiam cum canibus. Illi enim fugientes inſequuntur, & mordent, dilacerántque quos apprehendunt; inuadentes autem & pugnantes timent, & recedunt ab eis; Denique ſi qua contracta fuerit notitia, eis adulantur. Porrò multi homines attoniti iudicant eos eſſe graues, ſempérque fugiunt, nunquam ex aduerſo audentes eos intueri. Etenim quemadmodum qui pugilum nouerunt artem, ſi quidem præoccupent aduerſarium, non ceſſant pugnis vrgere; ſæpe etiam ipſi ita inuadentes deiiciunt; ſi verò recedant timentes, tunc fortiſſimas plagas recipiunt: Ita ſi quis labores excipiat contemnens, illiſque alacriter appropinquet, nihil aduersùs eum valent. Sin verò deſiſtat & ſecedat, longè grauiores, vehementioréſque videntur. Nam ſi vehementer inuadas, extinxeris ignem: Sin verò ſuſpectans & reformidans, vehementer vrêris; quemadmodum pueri interdum ludentes, lingua extinguunt ignem.*

***

Boni

Boni prægustatio, vſus anterior.

58. Proponenda item ſpes fructus ſubactam difficultate cõſecuturi, & prægustanda boni per eas anguſtias atque connixus quæſiti fruitio. Sicut enim nihil adeò eneruat atque debilitat animum, quàm præſenſio non reſpõſuri fructus laboribus, vt optimè tradit S. Cyprianus epiſt. 52. num. 84. ita nihil adeò induſtriam acuit & ſtimulat, ac cogitatio, quòd hæc olim iuuabit meminiſſe, abſterſa difficultate, & labores manuum manducando. Quò pertinent tam multa quæ de ſpei fructibus ſuo loco prolata ſunt.

Iuuant etiam huius virtutis exercitationẽ, experiméta anteriora. Rectè enim huc cadit illud Senecæ ep. 13. laudantis amicũ, quòd ſibi ſatis aduersùs difficultates & reſiantem fortunã placuerit, & multò magis, *Poſtquam*, inquit, *cum illa conſeruiſti manũ, vireſque expertus es tuas, quæ nunquam certam dare ſui fiduciam poſſunt, niſi cùm multæ difficultates hinc & illinc apparuerint, aliquando verò & propiùs acceſſerint. Sic verus animus, & in alienum non venturus arbitrium, probatur. Hæc eius obruſſa eſt. Non poteſt Athleta magnos ſpiritus ad certamen afferre, qui nunquam ſugillatus eſt. Ille qui fudit ſanguinem ſuum; cuius dentes crepuerunt ſub pugno; ille qui ſupplantatus, aduerſarium toto tulit corpore, nec proiecit animum proiectus; qui quotiens cecidit, contumacior reſurrexit; cum magna ſpe deſcendit ad pugnam. Ergo, vt ſimilitudinem iſtam proſequar, ſæpè iam fortuna ſupra te fuit, nec tamen tradidiſti te, ſed ſubſiliiſti, & acrior conſtitiſti. Multum enim adiicit ſibi, virtus laceſſita.* Egregiè idem epiſt. 104. exempla magnorum animorum, qui experimento ſuo profecerunt, propoſita eſſe vult ei, qui puſillitatem animi abiectam voluerit, & magnos ſpiritus induere. Et plurimùm etiam confert lectio Operum, quibus hæc inſiguntur. Qua ex cauſa idem Autor, Chryſippi & Poſſidonij de hoc argumento lucubrationes, maſculas & Stoïcis pectoribus dignas, Lucilio ſuo commẽdat. *Viue, inquit, cum Chryſippo, cum Poſſidonio, hi tibi tradent diuinorum humanorúmque notitiam. Hi iubebunt in opere eſſe. Nec tantùm ſcitè loqui, & in oblectationem audientium verba iactare, ſed animum indurare, & aduersùs minas erigere.*

59. Certum porrò eſt, inexpertis, multa planè inſuperabilia, & ſupra facultatem videri, quæ tamen reuera eorum vires non excedunt, & experimento veluti miteſcunt. Quod egregiè ibidem mox tradit Seneca verbis illis. *Toties mihi occurrunt iſti qui non putant fieri poſſe, quicquid facere non poſſunt, & aiunt nos loqui maiora, quã quæ natura humana ſuſtineat. At quantò ego de illis melius exiſtimo? Ipſi quoque hæc poſſunt facere, ſed nolunt. Denique quem vnquam iſta deſtituère tentantem? Cui non faciliora apparuère in actu? Non quia difficilia ſunt, non audemus: ſed quia non audemus, difficilia ſunt.* Faciunt huc illa Maximi Tyrij diſſert. 31. quæ in vnam ab eo materiam propoſita cadunt æquè in vniuerſas. *Nemo ſibi ſpem conſequendi finis præcidet ſui, nemo rationum ambiguitate deterritus, ſalutem abiiciet ſuam: ſed potiùs ipſa expectatione nouus ſemper integérque accedet, nec proficere vnquam dubitabit. Non vt nauſeabundi ſolent, cùm primum ingrediuntur mare, quos ſi minima excipiat tempeſtas, inuſitatæ rei ſpecie deterriti, nauem relinquunt, artis præſidium negligunt, in fluctus deſiliunt, priùſque quàm nauis ipſa, pereunt.*

Perſuaſio, de vnica per laborem ad bonum via.

Denique mitigatur difficultas, acuitúrque & augeſcit fiducia, cùm fixum homini ac perſpectum eſt, non aliam ad illuſtre quidlibet atque eminens viam patere, quàm ſi perrupta fidenter difficultate induat ſeſe in aſpera. Quò faciunt quæ de laboris fructu, & veterni ignauiæque diſcuſſione, egregiè tradit S. Chryſoſtomus hom. 35. in Acta, *in morali.* Item quæ de laboris neceſſitate ac fructu, diſputata ſunt tractatione de generalibus ad honeſtum incitamentis, cùm eius inſuauitatem opinione minorem eſſe demonſtraremus; & vt eſſet aliqua, fortiter eſſe ſuperandam. Nunc tantùm attexo præclaram, & huic loco perappoſitam Philonis doctrinam lib. 3. de vita Moſis, virtutem cum nucè conferẽtis duas ob cauſas, quarum prior quòd ſcilicet, idem in virtute ac nuce ſit ſemen ac fructus, principium & finis, aliò pertinet. Poſterior verò, quæ huic inſtituto accommodata eſt, ita habet. *Nucis extremum putamen, eſt amarum: ligneus cortex interior, eſt auſterus & ſolidus: quo fit, vt fructus non ſit in promptu, clauſus vtroque munimine. Hac figura docetur anima exercens ſe in virtutis ſtudio, eſſe opus laboribus. Labor autem durus & difficilis, vnde felicitas prouenit. Quapropter perdurandum eſt. Nam qui fugit laborem, fugit felicitatem. E diuerſo, qui fortiter patientérque difficultates tolerat, ad beatitudinem properat. Nam fieri non poteſt, vt homo delicatus, & effœminatus animo, corpore quoque labefactato quotidianis voluptatibus, virtuti domicilium præbeat.*

60. Non eſt indignum, ſuggeſtam à Spiritu ſancto laboris alacriter amplexandi, & ſegnitiei fidenter excutiendæ excitationem proponere, petitam ab indefeſſo ſtudio, & alacritate formicæ: quam & Horatius lib. 1. Satyra 1. paruulam magni laboris exemplo eſſe, ſcitè monuit: & qui graniferum hoc agmen atque frugilegum agmine longo, Grande onus exiguo formicas ore ferentes, tenax quæſiti patienſque laborum, eleganter deſcribit lib. 7. Metam. fabula 2. & obiter ruentes alias ſupérque alias populorum ſepedum vndas exhibens, alter Metamorphoſis Scriptor, lib. 6. Optimè item Plinius lib. 11. cap. 30. S. Baſilius homil. 8. Hexaëm. & ex eo D. Ambroſius lib. 6. cap. 4. Sed nemo ad rem noſtram aptiùs S. Hieronymo in vita Malchi. *Aſpicio, inquit, formicarum gregem anguſto calle feruere, ferre onera maiora, quàm corpora. Aliæ, herbarum quædam ſemina, forcipe oris trahebant: aliæ egerebant humum de foueis, & aquarum meatus aggeribus excludebant. Illæ, venturæ hyemis memores, ne madefacta humus in herbam horrea verteret, illata ſemina præcidebant: hæ luctu celebri, corpora defuncta deportabant: quódque magis mirum eſt, in tanto agmine, egrediens non obſtabat intranti: quin potiùs ſi quam vidiſſent ſub faſce & onere concidiſſe, ſuppoſitis humeris adiuuabant. Quid multa? Pulchrum mihi ſpectaculum dies illa tribuit. Vnde recordatus Salomonis ad formicarum ſolertiam nos mittentis, & pigras mentes tali exemplo ſuſcitantis.*

Efficaciter ergo æquè ac lepidè, ex hoc animalculo, ad excutiendum torporem, & acuendã animi erectionem ad laborem, hominem excitat Theophylactus Simocatta, epiſtola nomine Soſtrati ad Lyſiſtratum, pigrum & deſidem, ſubiecto hoc apologo. *In germinantibus iam arboribus incidens cicada, æſtiuo tempore canebat, atque ſuum ipſius concentum audiens, delectabatur: formica verò meſſoribus aderat, & iuxta aream opus faciebat, atque in terræ gremiis ſuum victum recondebat, quòd formica cicadam prudentiâ antéiret. Diſceſſit igitur Sol ex aquilonaribus plagis, præteriit autumnus, & iam hyems terræ ingruebat. Mare tranquillitatis fœdera rupit. Nauigantes, portus quaſi ſalutatores amplectebantur; & ruſticus ad focum confugiebat. Ibi tum formica, in cauernis terræ, ſuis laboribus parto victu fruebatur. Rogabat autem laborioſam formicam cicada, vt ſibi de ſeruatis opibus impertiret: At illa cantorem*

cum

cum magno pigritiæ deriſu,à ſuis ianuis ablegauit,& æſtiuos concentus in memoriam ei reuocauit. Itaque huic quidem famem attulit cantus,illi verò labor delicias. Conuenit in te fabula, Lyſiſtrate. Etenim piger cùm ſis, miſerior es febricitante,fruſtra duplum comedens. Miſſam igitur fac pigritiam, optime. Etenim naturæ dona pudeſcis, qui tantum robur ac vires corporis inexercitatas ſinis,neque laborum ſcientia,vis excolere atque erudire. Hæc ſibi ignauus quiſque, ad primum difficultatis obiectum reſiliens, occinenda arbitretur. Qui verò ſapit, exemplo minutiſſimæ animantis, ad audendum & laborandum prouocetur.

CAPVT III.

Tranſitum ad Fortitudinis quaſi partes,altero ordine contentas, ſuſtinentiæ addictas: primúmque ad Aequanimitatem, iacturæ externorum bonorum fortiter tolerandæ, deſtinatam.

61. FOrtitudinem quatenus in poſteriori actuum ordine ſuprà propoſito occupatam, latè & minutè conſiderant Franciſcus Petrarcha toto l. 2. de remed. Iouianus Pontan. lib. 2. de Fortitud. Cardanus libris tribus de conſolatione, aliique. Nos ſelectiora quædã proponemus.Hęc porrò virtus prout hoc materiali obiecto diſtenta, latè ſumpto nomine Patientia dicitur. *Ambitus enim Patientiæ,admodum latè patet*, ait S. Cyprian. lib. de bono patienr. capite 9. *Patientiæ virtus & vbertas eius ac largitas, de vnius quidem nominis fonte proficiſcitur, ſed exundantibus venis per multa gloriarum itinera diffunditur.* Nempe penes varias materias, nunc æquanimitas, nunc patientia ſtrictè, nunc conſtantia dicitur. Sic enim variè hanc virtutem denominant, pro triplici materia, circa quam occupari eam, ſolitum tradere S. Bernardum, ſcribit in eius vita Goffridus Monachus lib. 1. cap. 6. dicens; patientiam iuxta ſanctum illum Patrem eſſe tripartitam, & vel damna rerum, vel iniurias verborum, vel corporis incommoda ſpectare. Attingamus ordine ſingula. Quanquam quæ circa æquanimitatem, tanquam primò occurrentem proferemus, magnam partem ad vniuerſum Fortitudinis ambitum, pertinebunt; & æquè in omni ſuſtinentiæ materia, roborare animum poſſunt, vt liquebit in decurſu.

Æquanimitas ad fortunarum iacturam reſtricta, vt apud pleroſque reſtrictam video, aliud licèt ferentem vocis cortice, apparet ex ſe honeſtiſſima, éſtque veluti mentis anchora in his fluctibus atque procellis, quibus res humanæ perpetuò mouentur.

Rerum externarum fluxiſſima ratio expenſa,potens æquanimitatis ſubſidium.

Non alio autem potentiore medio videtur animæ inſigenda æquanimitas in externorum bonorum iactura, quàm ſi eorum, & vilitas, & fugacitas perpendatur, eiúſque boni quod in ea iactura eripi non poteſt niſi volentibus, pretioſitas & ſtabilitas ritè libretur. Qua enim ratione deiici ſe ſinet de mentis conſtantia in externorum bonorum amiſſione, qui attenderit quod Baptiſta Platina libris tribus de vero & falſo bono,latè proſecutus eſt? Nempe huiuſmodi bona eo ipſo quòd externa dicuntur, & verè ſunt, bona eſſe fluxa? Grauiſſimè Nazianzenus orat. 9. de iiſdem ſtatuit, *hanc rationem habere, vt non magis eorum ſint, à quibus obtinentur, quàm eorum, qui habituros ſe ſperauerunt: neque horum rurſus magis, quàm illorum, apud quos ne in expectatione quidem vnquam fuerunt: verum vt puluis à turbine, ſic ea ab aliis ad alios ſubinde ventilentur atque iactentur; & ſicut fumus dilabantur; & tanquam inſomnium homines deludant; vmbraque inſtar, manibus teneri nequeant: ac denique ita comparata ſint, vt nec cùm abſunt, de eis conſequendis deſperent, qui non habent, aut cùm adſunt, habentibus fida & certa ſint.*

Perpendit eandem fluxam & infidam bonorum quorumuis noſtrorum conditionem, epiſt. 98. ex Metrodori oratione ad ſororem, amiſſo optimæ indolis filio, conſternatam. Cùm enim hæc Metrodori verba retuliſſet, *Mortale eſt, omne mortalium bonum*, ſubdit. *De his loquitur bonis, ad quæ concurritur. Nam illud verum bonum non moritur. Certum eſt ſempiternúmque, ſapientia, & virtus. Hoc vnum contingit immortale mortalibus. Cæterùm tam improbi ſunt, támque obliti quò eant, quò eos ſinguli dies trudant, vt mirentur, aliquid ſe amittere, amiſſuri vno die omnia. Quicquid eſt,cui dominus inſcriberis,apud te eſt;tuum non eſt. Nihil firmum infirmo, nihil fragili æternum & inuictum eſt. Tam neceſſe eſt perire, quàm perdere. Et hoc ipſum ſi intelligimus, ſolatium eſt, æquo animo perdere, quod periturum eſt.*

62. Egregiè item Antoninus Imperator lib. 10. num. 22. *Cogita,vt res ſingulæ,ratione ſubſtantiæ, nuclei ſint oliuarum; ratione vero temporis, ſint terebri conuerſio. Idque de ſingulis rebus indaga, quemadmodum eæ iam diſſoluantur, ſintque in mutatione ac quaſi putrefactione & diſſipatione, vnunquodque ſuam veluti mortem habeat.* Et num. 32. *Nunquam non cernes res humanas fumum eſſe, & vanitatem,maximè ſi recorderis id quod ſemel mutatum eſt, nihil fore in infinito tempore. Tu autem in quo tempore es? Aut quî non ſufficit tibi, breue hoc, honeſtè exigere? Quam materiam,quod ſubiectum fugis? Quid enim ſunt hæc omnia,niſi exercitia rationis,quæ accuratè perſpexit naturam, earum quæ in vita occurrunt rerum?* Nempe quæ eas planè introſpexerit, agnoueritque quàm fluxæ ſint, & euanidæ ſuapte natura. Qui autem eas dilabi miratur, nondum eas ſatis perſpectas & familiares habet. Sanè ſi fortunæ bona talia ſunt qualia deſcripſimus,adeóque familiaris eſt eorum fugacitas, quid ad eam veluti inſolitam ſtupemus? quidve expoſtulandum, ſi naturam & conditionem ſuam retinentia, non fuerunt apud aliquam perpetua; ſed pertæſa diuturnioris apud eum moræ, alias ſedes quæſiuerunt, eâdem mox infidelitate,aliò migratura, & nuſquam ſtabiliter hæſura, donec prorſus in nihilum abeant? Hoc ante nos longo tam multorum experimento deprehenſum eſt. Hæc fuit hactenus ſandapila,vt ſcitè dixit Aſterius homil. de œconomo iniquitatis; Hoc feretrum, quod nunc vnum tenuit, nunc excuſſit; rurſúſque hoc dimiſſo, ſuccedentem excipiet, breui etiam abiecturum. Hoc, vt idem ait, poſt Epictetum apud Arrian. lib. 1. cap. 24. hoſpitium, quo ad exiguam moram hoſpites vtuntur. Hæc vmbra arboris,ſub qua in tranſitu meridiãtur viatores,poſt tantiſper refectas vires,abſceſſuri. Sicut igitur improuidè quis in hoſpitio ſtabiliter ſedem figere, aut ſub patulæ fagi tegmine habere domicilium deligat: Ita magna cum deſipientia, exoptet, Fortunæ bona ſuapte conditione fluxa & fugaciſſima, æternam ſtabilitatem alicubi habere: & ſi contra accidat, frangi ſe animo ſinat, quaſi inſolitum quid,vel præter rerum huiuſmodi naturam, & ſolennem in eis morem, acciderit.

63. Rectè itaque ſtatuit Hipparchus Pythagoricus

ricus lib. de animi tranquill. *Si cogitemus, res præſentes, quæ nobis datæ ſunt; & ne minimum quidem temporis ſpatium durare poſſe, animo voluamus, tranquille viuemus, quoſuis euentus fortiter ſuſtinentes. Nunc verò multi omnia, quæ natura fortunáve ipſis contulit, quàm optima fore animo ſecum præſumentes, & non qualia ſunt reputantes, ſed qualia in præſtantiſſimo ſui ſtatu fieri poſſent; ſubitò illis priuati, animam onerant multis magniſque & illegitimis ac temerariis malis. Atque ita vſuuenit ipſis, vt vitam acerbiſſimam triſtiſſimámque agant.*

Inſolitum fortunæ fluſtrum, ſuſpectum.

Quid quòd omnes ſemper ſapientes, iuge fortunæ fluſtrum habuere ſuſpectum? Plurima in hanc ſententiam diſputat Maximus Tyrius diſſert. 35. vbi poſt multa de neceſſitate admiſtionis infortuniorum cum proſperis, ita concludit num. 203. *Quem quocunque in vita genere, (ſeu gubernator fuerit, ſeu Imperator, ſiue priuatè viuat, ſiue præſit aliis, ſiue vnus ſit, ſiue vrbs tota,) nimis fœlicem videro, benignitati fortunæ diffidam, vt Crœſo Solon, vt Polycrati Amaſis. Terram equis abundantem Crœſus; nauibus inſtructum mare, poſſidebat Polycrates. Quorum nihil diuturnum fuit. Non terra Crœſo, non Polycrati mare. Polycratem enim Orontes, Crœſum cepit Cyrus. Ita felicitatem longam, malorum excepit ſeries. Ideóque Crœſum non indicabat felicem eſſe Solon. Sapiens enim erat. Propterea Polycratem Amaſis relinquebat. Periculum enim vitabat. Sic & ego vitam approbo, quæ aduerſam guſtauit fortunam, ſed guſtauit tantùm.*

Ipſa modo tinxit labia areſcente palato,

Quæ virtutem habeat, eáque vtatur, quoties fortuna inuitum petit. Sic inter omnes colores, qui maximè clarus eſt, maximè delectat oculos: niſi tamen fuſcum coniungas, magnam illis voluptatis partem negas. Ita ſi ſecundis rebus miſceas aduerſa, magis virtutem aduertes, magis felicitatem ſenties. Sitis, voluptatem bibendi commendat homini; fames, voluptatem edendi commendat homini; nox oculis deſiderium commendat Solis. Optat homo noctem poſt Solem, famem cùm ſatur eſt, ſitim cùm ebrius fuit. Quòd ſi demas hanc viciſſitudinem, voluptas quæ fuerat, fit dolor. Hoc ipſum Rex Ægypti Amaſis Polycratē, Samiorum Principem monuit, nihilque ſibi magis ſuſpectum homine nulla vnquam incommoda perpeſſo; egregiè quod Dio tetigit, pleniúſque expreſſit Herodotus. Idem ſenſus fuit Philippi Macedonis, qui tribus ſimul optatiſſimis nunciis acceptis, de nato Alexandro filio; de quadrigarum ſuarum victoria, in olympicis; de Dardanis per Parmenionem ducem ſubactis; ſuſpectam habens tantam ſimul ſecundarum rerum vbertatem, ſublatis in cœlum oculis, *At tu* (inquit) *fortuna leui nos aliquo affice malo.* Eundem S. Ambroſij ſenſum fert vulgaris de eo narratio apud Marulum lib. 5. cap. 3. Agnouerunt nimirum hi ſapientiſſimi viri, præter morem eſſe rerum humanarum, florentes ſemper ac proſperas eſſe: & quod de εὐεξία aſſerūt Medici, idem ipſi in hac parte ſtatuerunt, nihil magis metuendum nimis bona habitudine. Nautis quoque, nimia malacia ſuſpecta eſt. Cui verò incomperti, ab omni retrò æuo, motus noſtri? Quare deſipientis planè eſt, in mari turbulentiſſimo & rebus perpetuò fluctuantibus, imaginariæ ſibi ſtabilitatis deſiderio illudere, ciúſque inanitate deprehenſa, mœrere.

Ignaua æquanimitatis abiectio, inutilis, imò potioribus bonis priuans.

64. Accedit ad inſipientiæ cumulum, quòd, vt Hipparchus paulò antè attigit, ea Fortitudinis euerſio, & iactura bonorum longè pretioſiſſimorum, ad reparandam labem in externis bonis factam, planè inidonea eſt. Non enim quantuncunque quis Fortitudine animi excidat, in ſubeunda æquanimiter iactura rerum externarum, reuocabit propterea ad ſe quod deperditum fuerat: ſed irrito planè conatu abeuntem ventum proſequetur. Imò vt Auguſtinus lib. de patient. cap. 2. cum maiore internorum longè expetibiliorum bonorum diſpendio, nempè ipſius æquanimitatis, & firmitatis animi. Vt enim ſapienter ſcripſit Simplicius ad c. 65. Enchiridij Epicteti, enumeratis ærumnis & incommodis, quæ à quibuſuis externis rebus ſubeunda ſunt; In illis omnibus ærumnis, *magnum eſt bonum, vt fortiter tolerentur. Nam in ea incidiſſe, animíque conſtantiam retinuiſſe, præclarius eſt, quam non incidiſſe. Nam in ea non incidere, corporis & rerum externarum; ſed ea pulchrè tuliſſe, animi bonum eſt.*

Hæ ſunt internæ illæ opes animi generoſi & erecti, præ quibus externas & fluxas diuitias nihili faciendas ſapienti, monebat Epicterus apud Arrianum lib. 1. cap. 9. *in fine.* Ea tantùm ex cauſa corrigendus, quòd pro Stoïco tumore, ſibi à ſe ipſo, homini eſſe ea bona tradit. *Abſit*, inquit, *vt mearum opum tam ſim ignarus, vt eas nullo ſenſu percipiam. Nam ſi quis formidoloſus eſt & abiectus, pro illo quid faciendum aliud, quàm ſcribendæ literæ, tanquam pro mortuo quodam, in hanc ſententiam? Beneficium mihi exhibe in iſtius cadauere, aut ſextario ſanguinis. Nam verè cadauer is eſt, & ſextarius ſanguinis, ac prætereà nihil. Si quid enim aliud eſſet, animaduertiſſet vtique, vni ab alio, aduerſam fortunam ac miſeriam non prouenire.* Atque adeò agnouiſſet, hominem à ſeipſo tantùm lædi, & effici verè miſerum, cùm exturbatur internis bonis; quæ nulli externo incurſui patent, niſi homo per animi puſillanimitatem illis vltrò excidat, abiecta in illis incurſibus & fortunæ reflatibus, æquanimitate.

65. Non abludunt illa Senecæ epiſt. 42. volentis cùm & res aliquas affectamus, & eas amittimus, déque amiſſione, fracti animo concidimus, cogitari quid pro eis demus, quidvè amittamus, ſi minùs prudenter verſemur. Sic enim philoſophatur. *Ex eo licèt ſtupor noſter appareat, quòd ea ſola putamus emi, pro quibus pecuniam ſoluimus; ea gratuita vocamus, pro quibus nos ipſos impendimus. Quæ emere nollemus, ſi domus nobis noſtra pro illis eſſet danda, ſi amœnum aliquod fructuoſúmve prædium, ad ea parati ſumus peruenire, cum ſollicitudine, cum periculo, cum iactura pudoris & libertatis & temporis. Adeò nihil eſt cuique ſe vilius. Idem itaque in omnibus conſiliis rebúſque faciamus, quod ſolemus facere quotiens ad inſtitorem alicuius mercis acceſſimus. Videamus hoc, quod concupiſcimus, quanti deferatur. Sæpè maximum pretium eſt, pro quo nullum datur. Multa poſſum tibi oſtendere, quæ acquiſita acceptáque libertatem nobis extorſerunt. Noſtri eſſemus, ſi iſta noſtra non eſſent. Hæc ergo tecum ipſe verſa, non ſolum vbi de incremento agetur, ſed etiam de iactura.* Idem in præfatione libri tertij naturalium, quanti ſit animus ſupra minas & promiſſa fortunæ erectus, latè verſat. At animum tam pretioſum amittit, qui rerum externarum diſpendio frangitur.

Quinimò in iactura rerum externarum, & cuiuſuis incommodi incurſu, erigit eò vſque hominem Antoninus, vt feliciorem ſe tunc agnoſcat, qui per hæc aſpera & leues planè iacturas, acceſſionem poſſit facere ad longè pretioſiora bona; ad internas inquam virtutes, nominatimque ad hanc qua de agimus. Ita ſæpenumerò docet, ſed luculenter l. 4. num. 40. verbis illis. *Similis eſſe debes promontorio, ad quod aſſiduò fluctus alliduntur; ipſum autem perſiſtit,*

vtcunque

vtcunque vndæ æſtuantes circunferantur. Diceret aliquis, infelicem me, cui hoc acciderit. Quinimò felicem me, qui hunc caſum ſine dolore perferam, & nec præſentibus frangar, nec futura extimeſcam. Nam vnicuique tale quid potuit accidere. At non cuiuſuis erat, ſine dolore eum caſum excipere. Cur igitur illud potiùs infortunio, quàm hoc felicitati adſcribis? Aut, cur id infelicitatem hominis appellas, in quo nihil mali paſſa eſt hominis natura? An verò damnum tibi humanæ naturæ videri poteſt, id quod non eſt contra voluntatem naturæ eius? Quid ergo? Num caſus iſte efficere poterit, quominùs ſis iuſtus, magnanimus, temperans, prudens, circunſpectus, tutus ab errore, verecundus, liber, aut adimere omnino quicquam eorum, quæ hominis naturæ ſunt propria? Proinde quoties inciderit quicquam, quod ad dolorem te prouocet, recordare huius præcepti, non illud infortunium eſſe appellandum, ſed felicitati tribuendum, quòd id fortiter feras. Sic ſanè homo, quod idem ſcitè tradit lib. 10. num. 32. ad Fortitudinem aſſurgit, & velut ventriculus validus, omnia ingeſta ſubigit, ac vt ignis ſplendidus, ex quocunque iniecto, flammam edit atque fulgorem.

66. Conſentit Seneca cùm alibi, tum nominatim verbis illis epiſt. 71. *Summum bonum eſt, quod honeſtum eſt, & quod magis admireris, vnum bonum eſt, quod honeſtum eſt. Cætera falſa & adulterina bona ſunt. Hæc ſi perſuaſeris tibi, & virtutem adamaueris; (amare enim parum eſt,) quicquid illa contigerit, id tibi, qualecunque aliis videbitur, fauſtum felixque erit. Et torqueri, ſi modò iacueris ipſo torquente ſecurior: & ægrotare, ſi non maledixeris fortunæ, ſi non ceſſeris morbo. Omnia denique, quæ cæteris videntur mala, & manſueſcent, & in bonum abibunt, ſi ſuper illa eminueris; hoc liqueat, nihil eſſe bonum, niſi honeſtum, & omnia incommoda, ſuo iure bona vocabuntur, quæ modò virtus honeſtauerit.*

Iactura rerum externarum, fouendæ virtuti commoda; & nullius, vel leuiſſimi mali cauſa.

Illud prætereà virtutibus boniſque internis lucri accedit ex fortunæ reflatu, & rerum externarum diſpendio patienter excepto, quòd ferè periclitatur honeſtas virtutis, per nimium affluxum bonorum externorum, & tranquillitatem in eorum fruitione. *Vnde*, ait Archytas lib. de viro bono, *non aduerſam fortunam commodè ferre, ardua res eſt, ſed proſperam fortunam. Omnes etenim, quandiu in miſeria permanent, vt plurimùm moderati modeſtique moribus eſſe videntur. In rerum autem exceſſu, viriles, elatis animis, magnanimiſque. Potens enim eſt calamitas, ad contrahendum & componendum animam. Succeſſus rerum contrà, ad inflandum, & inanem reddendum. Unde cautè quidem omnes, & prudenter vitam inſtituunt infortuniis preſſi. Importuni verò moleſtique, & ferociores in conſuetudine vitæ, quibus res ſunt ſecundæ.* Itaque non abs re Antoninus lib. 1. num. 16. in patris ſuis laudibus numerat, quòd Socratis exemplo, noſſet rebus externis & abſtinere & frui. Quod pleroſque ob animi demiſſionem & infirmitatem ægrè præſtare poſſe tradit, elatos in ſecundis, fractos in aduerſis.

67. Quid quòd reuerà nullius externæ rei diſpendium, ſi res benè & æqua lance penſetur, tanti eſt? Non me latet, quantoperè mortales vel ad ipſam paupertatis vocem cohorreant; ideóque æquanimitatem quàm ægrè admittant in rerum externarum iactura, paupertatem inuehente. Reuerà tamen paupertas, & plurima bona confert, & multis malis ſubducit hominem, vt tractatum latè eſt cùm de felicitate: & quod pauci aduertunt, modicis, aut etiam nullis malis, ſtatuit obnoxium. *In illis quæ omnes optant*, inquit Seneca in conſol. ad Hel. cap. 5. *exiſtimaui ſemper, nihil veri boni ineſſe. Quin inania, & ſpecioſo ac deceptuꝛo fuco circumlita inueni: intra nihil habentia fronti ſimile. Nam in illis quæ mala vocantur, nihil tam terribile ac durum inuenio, quàm opinio vulgi minabatur. Verbum quidem ipſum perſuaſione quadam & conſenſu, iam aſperius ad aures venit, & audientes tanquam triſte & execrabile fecit. Ita enim populus iuſſit. Sed populi ſcita, ex magna parte ſapientes abrogant.*

Hoc quod de paupertate dico, quicquid vulgus ferat non adeò incommoda, demonſtrat ſcitè Bion apud Teletem Pythagoræum, verbis illis. *Si rebus oratio daretur, velut nobis, poſſentque iure nobiſcum contendere, nónne paupertas dictura eſſet: Quid mecum, homo, pugnas? Quemadmodum ſeruus in ſacco ſedens, ad quod confugit, in herum ſuum iure contendit, Quid mihi aduerſaris? Num quid tibi furto ſuſtuli? An non quæ præcipis exequor? An quæ tibi debeo, non ſatis præſto? Itidem paupertas contra incuſatorem ageret. Quid eſt, quòd te mihi opponis? Num aliquo bono mea culpa priuaris? Prudentiáne, an iuſtitia, an fortitudine? At metuis ne tibi neceſſaria deſint. Quid? Nónne viæ ſunt omnes, oleribus refertæ, & pleni aqua fontes? Non tibi tot lectos exhibeo, quanta eſt ipſa terra; ſtragula autem folia? An mecum animo læto eſſe non licet? Non vides Gradiæphyrtam, cantillando cœnare? Nónne tibi obſonium, neque pretioſum, neque delicatum comparo, ipſam famem? An non ſuauiſſimus eſt cibus eſurienti, & idem obſonio minimè indiget? Nónne ſitibundus ſuauiſſimè bibit, abſentémque potum minimè deſiderat? Putáſne quempiam eſurire placentam, aut ſitire niuem? Nónne iſta homines nimiùm delicati requirunt? Quid autem? Domiciliáne tibi non exhibeo? At hyeme, balneorum, æſtate templorum, tibi copiam facio. Quam domum tam egregiam haberes æſtate (Diogenes inquit) atque ego hanc Palladis ædem, ventis peruiam, & magnificam? Huiuſmodi paupertas, ſi tibi diceret, quid reſponderes? Equidem ego ceu mutus obticerem. Sed neſcio quomodo in culpa facimus omnia potiùs, quàm noſtram morum & ingenij ineptitudinem, difficilémque moroſitatem. Itaque incuſamus infortunium, ſenectam, inopiam, impoſtorem, diem, horam, & denique locum. Quod animaduertens Diogenes, audiuiſſe ſe vocem dicebat, malitiæ culpantis ſeipſam.*

Præſenſio aduerſorum, magnum æquanimitatis ſubſidium.

68. Optimum prætereà æquanimitatis in externorum iactura ſubſidium eſſe videtur, quod Seneca à viris, (vt ait,) ſapientibus traditum, ſubminiſtrat, l. de conſol. ad Hel. c. 5. *Illi me*, inquit, *iuſſerunt ſtare aſſiduè, velut in præſidio poſitum, & omnes conatus fortunæ, & omnes impetus proſpicere, multò antequàm incurrant. Illis grauis ipſa fortuna eſt, quibus eſt repentina. Facilè eam ſuſtinere poteſt, qui ſemper expectat. Nam & hoſtium aduentus eos proſternit, quos inopinatè occupauit. At qui futuro ſe bello ante bellum parauerunt, compoſiti & aptati; primum, qui tumultuoſiſſimus eſt, ictum facilè excipiunt. Nunquam ego fortunæ credidi, etiamſi videretur pacem agere. Omnia illa, quæ in me indulgentiſſimè conferebat, pecuniam, honores, gloriam, eo loco poſui, vnde poſſet ea ſine motu meo repetere. Interuallum inter me & illam magnum habui. Itaque abſtulit illa, non auulſit. Neminem aduerſa fortuna comminuit, niſi quem ſecunda decepit. Illi qui munera eius velut ſua & perpetua amauerunt, qui ſe propter illa ſuſpici voluerunt, iacent, & mœrent, cùm inualidos & pueriles animos, omnis ſolidæ voluptatis ignaros, falſa & mobilia delectamenta deſtituunt. At ille, qui ſe lætis rebus non inflauit, nec mutatis contraxit, aduersùs vtrunque ſtatũ, inuictum animũ tenet,*

exploratæ iam firmitatis. Nam in ipſa felicitate, quid contra infelicitatem valeret, expertus eſt.

Hæc reſtauraturæ quandoque fortunæ præſenſio, egregiè in rem præſentem ab eodem commendatur epiſt. 76. *in fine*, vbi de forti ait, quòd *vanas humanarum mentium formidines, ſecurus audit, & dicit.*

——Non vlla laborum,
O virgo, noua mi facies, inopináve ſurgit:
Omnia præcepi, atque animo mecũ ipſe peregi.

Tu hodie iſta denuntias, ego ſemper denunciaui mihi, hominem paraui ad humana. Præcogitati mali, mollis ictus venit. At ſtultis & fortunæ credentibus, omnis videtur noua rerum & inopinata facies. Magna autem pars eſt apud imperitos mali, nouitas. Hoc vt ſcias; ea quæ putauerunt aſpera, cum aſſuevere, patiuntur. Ideo ſapiens aſſueſcit futuris malis, & quæ alij diu patiendo leuia faciunt, hic leuia facit, diu cogitando. Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium. Neſciebam hoc mihi reſtare. Sapiens ſcit ſibi omnia reſtare. Quicquid factum eſt, dicit; Sciebam. Rurſus epiſt. 91. *Inexpectata plus aggrauant, nouitas adiicit calamitatibus pondus: Nec quiſquam mortalium, non magis quod etiam miratus eſt, doluit. Ideo nihil nobis improuiſum eſſe debet. In omnia præmittendus eſt animus, cogitandúmque non quicquid ſolet, ſed quicquid poteſt fieri. Quid enim eſt quod non fortuna, cum voluit, ex florentiſſimo detrahat?*

Quare epiſt. 107. negat, ſapienti incertum aut inexpectatum eſſe debere, quòd per varias offenſas, emetiendum ſit confragoſum hoc iter. *Itaque*, inquit, *præparetur animus cõtra omnia. Sciat ſe veniſſe, vbi,*

Luctus & vltrices poſuere cubilia curæ,
Pallentéſque habitãt morbi, triſtiſque ſenectus.

In hoc contubernio vita degenda eſt; effugere iſta non potes, contemnere potes. Contemnes autem, ſi ſæpè cogitaueris, & futura præſumpſeris. Nemo non fortius ad ea cui ſe diu compoſuerat, acceſſit, & duris quoque, ſi præmeditata erant, obſtitit. At contrà, imparatus, etiam leuiſſima expauit. Id agendum eſt, ne quid nobis inopinatum ſit. Et quia omnia nouitate grauiora ſunt, hæc excogitatio aſſidua præſtabit, vt nulli ſis malo tyro.

Saltem verò, generalis illa præſenſio & præparatio ſemper antecedat, poſſe aliquid accidere aſperum, & nuſquam ac nunquam eſſe hìc plenam ſecuritatem. Optimè Antoninus lib. 7. num. 45. *Viuendi ars palæſtricæ eſt, quàm ſaltatoriæ ſimilior: eo quòd ipſa quoque curat, vt ad ea quæ incidunt, neque ante ſunt præcognita, parata ſit, & à caſu tutum hominem ſeruet.* E ſcena inſuper profero Sapientem in Phormione actu 2. ſcena 1. ſic philoſophantem in rem præſentem.

Omnes, cum ſecundæ res ſunt maxumè, tum maxumè
Meditari ſecum oportet, quo pacto aduorſam ærumnam ferant.
Pericla, damna, exilia, peregrè rediens ſemper cogitet,
Aut filij peccatum, aut vxoris mortem, aut morbum filiæ.
Communia eſſe hæc, fieri poſſe, vt ne quid animo ſit nouum.
Quidquid præter ſpem eueniat, omne id deputare eſſe in lucro.

A fortunæ perfidia, nemo indemnis.

70. Conſiderari præterea vult, & tanquam potens æquanimitatis ſubſidium commendat Seneca, epiſt. illa 107. commemorare ac expendere quæ hactenus ſorte fuerint alij. Id quod etiam alibi inculcat, & pulchrè lib. de tranquill. animi, cap. 11. ex Publio Mimo, qui, vt ait, *tragicis publiciſque vehementior ingeniis, quotiens mimicas ineptias, & verba ad ſummam caueam ſpectantia reliquit; inter multa alia, cothurno, non tantum ſipario fortiora, hoc ait:*

Cuiuis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt. *Hoc ſi quis in medullas demiſerit, & omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia eſt, ſic aſpexerit, tanquam illis liberum & ad ſe iter ſit, multò ante ſe armabit, quàm petatur.* Et mox illuſtriſſimè. *Quæ ſunt diuitiæ, quas non egeſtas, & fames & mendicitas à tergo ſequatur? Quæ dignitas, cuius non prætextam, & augurale, & lora patricia, ſordes comitentur, & exportatio, & notæ, & mille maculæ, & extrema contemptio? Quod regnum eſt, cui non parata ſit ruina, & proculcatio, & dominus, & carnifex? Nec magnis iſta interuallis diuiſa, ſed horæ momentum intereſt inter ſolium & aliena genua. Scito ergò, omnem conditionem verſabilem eſſe, & quicquid in vllum incurrit, poſſe in te quoque incurrere. Locuples es? Nunquid ditior Pompeio? Cui cum vetus cognatus, hoſpes nouus, aperuiſſet Cæſaris domum, vt ſuam cluderet, defuit panis & aqua. Cum tot flumina poſſideret in ſuo orientia, & in ſuo cadentia, mendicauit ſtillicidia. Fame ac ſiti periit in palatio cognati, dum illi hæres publicum funus eſurienti locat. Honoribus ſummis functus es? Nunquid aut tam magnis, aut tam inſperatis, aut tam vniuerſis, quàm Seianus? Quo die illum Senatus deduxerat, populus in fruſta diuiſit. In quem quicquid congeri poterat, Dij homineſque contulerant, ex eo nihil ſuperfuit, quod carnifex traheret. Rex es? Non ad Crœſum te mittam, qui rogum ſuum & eſcendit iuſſus, & extingui vidit, factus non regno tantùm, ſed etiam morti ſuæ ſuperſtes. Non ad Iugurtham, quem populus Romanus intra annum, quàm timuerat, ſpectauit. Ptolemæum Africæ Regem, Armeniæ Mithridatem, inter Caianas cuſtodias vidimus. Alter in exilium miſſus eſt. Alter vt meliore fide mitteretur, optabat. In tanta rerum ſurſum ac deorſum euntium verſatione, ſi non quicquid fieri poteſt, pro futuro habes, das in te vires rebus aduerſis: quas infregit, quiſquis prior vidit.*

71. Hoc ipſum eſt remedium ad æquanimitatem, quod toties vrgent Antoninus, & alij, monentes cogitandum, nunc eadem accidere quæ priùs. Itaque non debere inſolens videri, quòd toties, támque multis accidit. Antoninus, vt vnicum ex eo locum ſignem, lib. 7. num. 1. *Quid eſt malitia?* (ſumit hìc *malitiam* pro onere, vt in dicto Chriſti, *Sufficit diei malitia ſua*, & ſæpè apud Tertullianum.) *Id quod ſæpenumerò vidiſti. Et quicquid omninò acciderit, expedit in promptu te habere hanc regulam, ſæpè id eſſe à te viſum. Omninò ſi ſuperiora & inferiora animo repetas, inuenies omnia eadem eſſe, quorum plenæ ſunt priſcæ, mediæ, recentéſque hiſtoriæ, & vrbes, & domus. Nihil nouum eſt, omnia vſitata, & breui durantia tempore.* Vſum hoc æquanimitatis ſubſidio, Proclum, ſic tradit in eius vita Marinus num. 22. *Non tantùm in malis corporis perferendis tam conſtans erat, ſed adhuc multò magis in his, quæ extrinſecus infortunia contingebant, quæque videbantur præter expectationem euenire, vt etiam de ſingulis quæ accidiſſent, ea diceret; Hæc talia ſunt, conſueta ſunt. Quæ mihi videtur, aut tum potiùs videbatur, memorabilis eſſe ſententia, & huius Philoſophi, animi magnitudinis, euidens argumentum.*

Bina proximè data æquanimitatis ſubſidia, coniunctim propoſita ex Seneca.

Vtrunque ad æquanimitatem ſubſidium proximè propoſitum, iungit Seneca in conſol. ad Marciam, cap. 9. *Vnde tanta nobis pertinacia in deploratione noſtri, ſi id non fit naturæ iuſſu? Quod nihil nobis mali antequam eueniat, proponimus, ſed vt immunes ipſi, & aliis pacatius ingreſſi iter, alienis non admonemur caſibus, illos eſſe communes. Tot præter domum noſtram ducuntur exequiæ; de morte non cogitamus. Tot acerba funera; nos togam noſtrorum infantium, nos militiam, & paternæ hæreditatis ſucceſſionem,*

animo

animo agitamus. Tot diuitum ſubita paupertas in oculos incidit; & nobis nunquam in mentem venit, noſtras quoque opes, æquè in lubrico poſitas. Neceſſe eſt itaque magis corruamus, qui quaſi ex inopinato ferimur. Quæ multò ante prouiſa ſunt, languidiùs incurrunt. Vis tu ſcire te ad omnes expoſitum ictus ſtare, & illa quæ alios tela fixerunt, circa te vibraſſe? Velut murum aliquem, aut obſeſſum multo hoſte locum, & arduum aſcenſu, inermis adeas; expecta vulnus, & illa superne volantia cum ſagittis piliſque ſaxa, puta in tuum vibrata caput. Quotiens aut ad latus, aut poſt tergum ceciderint, exclama. Non decipies me fortuna, nec ſecuram aut negligentem opprimes. Scio quid pares, alium percuſsiſti, me petiſti. Quis vnquam res ſuas quaſi perituras aſpexit? Quis vnquam noſtrum, de exilio, de egeſtate, de luctu, cogitare auſus eſt? Quis non ſi admoneatur, vt de ſuis cogitet, tanquam dirum omen reſpuat, & in capita inimicorum, aut ipſius intempeſtiui monitoris, abire illa iubeat? Non putaui futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis ſcis poſſe fieri, quod multis vides eueniſſe? Egregium verſum audi, & dignum Publico.

Cuiuis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt.

Ille amiſit liberos; & tu amittere potes. Ille damnatus eſt; & tua innocentia ſub ictu eſt. Hic nos error decipit, hic effœminat, dum patimur, quæ nunquam pati nos poſſe prouidimus. Aufert vim præſentibus malis, qui futura proſpexit.

Conſenſio cum Dei voluntate, validum æquanimitatis ſubſidium, ex Seneca, Antonino, Epicteto, & clariſsimis quibuſuis inter Ethnicos, expreſſum.

72. Accedit neceſſaria cuiuis conſenſio cum diuina voluntate, qua iacturæ iſtæ, & diſpendia externarum rerum, obueniunt. Quod non noſtri modò, de quibus minùs mirum foret, ſed externi quoque frequenter produnt, & inculcant ad æquanimitatem inſigendam. Seneca epiſt. 107. *Hanc rerum conditionem, mutare non poſſumus. Id poſſumus; magnum ſumere animum, & viro bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, & naturæ conſentiamus. Natura autem; hoc quod vides regnum, mutationibus temperat. Nubilo ſerena ſuccedunt. Turbantur maria, cùm quieuerunt. Flant inuicem venti. Noctem dies ſequitur. Pars cœli conſurgit, pars mergitur. Contrariis, rerum æternitas conſtat. Ad hanc legem animus noſter aptandus eſt. Hanc ſequatur, huic pareat; & quæcunque fiunt, debuiſſe fieri putet, nec velit obiurgare naturam. Optimum eſt pati quod emendare non poſſis, & Deum, quo autore cuncta proueniunt, ſine murmuratione comitari. Malus miles eſt, qui Imperatorem gemens ſequitur. Quare impigri, atque alacres excipiamus imperia: nec deſeramus hunc operis pulcherrimi curſum, cui quicquid patimur, intextum eſt. Et ſic alloquamur Iouem, cuius gubernaculo moles iſta dirigitur, quomodò Cleanthes noſter verſibus diſertiſſimis alloquitur: quos mihi in noſtrum ſermonem mutare permittitur, Ciceronis viri diſertiſsimi exemplo,* &c.

Duc me parens, celſique dominator poli,
Quocunque placuit, nulla parendi mora eſt.
Aſſum impiger: fac nolle, comitabor gemens:
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.
Malúſque patiar, quod pati licuit bono.

Sic viuamus, ſic loquamur: paratos nos inueniat atque impigros, fatum. Hic eſt magnus animus, qui ſe Deo tradidit. At contrà ille puſillus ac degener, qui obluctatur, & de ordine mundi malè exiſtimat, & emendare mauult Deos, quàm ſe.

Idem æquanimitatis ſubſidium proponit, & à ſe vſurpatum confirmat, verbis illis epiſt. 96. *In omnibus, quæ aduerſa videntur & dura, ſic formatus ſum. Non pareo Deo, ſed aſſentior. Ex animo illum, non quia neceſſe eſt, ſequor. Nihil vnquam mihi incidet, quod triſtis excipiam, quod malo vultu. Nullum tributum inuitus conferã. Omnia autẽ ad quæ gemimus, quæ expaueſcimus, tributa vitæ ſunt,* &c. *Omnia iſta in longa vita ſunt, quomodò in longa via, & puluis, & lutum, & pluuia. Sed volebam viuere, carere tamen incommodis omnibus. Tam effœminata vox, virum dedecet.* Rurſus ep. 98. *Siue alios obſeruare volueris; (liberius enim inter aliena iudicium eſt;) ſiue teipſum, fauore ſepoſito; & ſenties id, & confiteberis, nihil ex his optabilibus & charis vtile eſſe, niſi te contra leuitatem caſus rerúmque ſequentium inſtruxeris: Niſi illud frequenter, & ſine querela, inter ſingula damna dixeris:* Diis aliter viſum eſt. *Imò mehercule, vt carmen fortius ac iuſtius repetam, quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito quotiens aliquid aliter quàm cogitabas, euenerit,* Dîis meliora. *Sic compoſito, nihil accidet.*

73. Antoninus, cùm alia ad æquanimitatem incentiua atque ſubſidia proponit, tum etiam iſtud in quo verſamur, admirabiliter ſanè pro Ethnico, variis locis. Signabo aliqua, Lib. 3. n. 16. *Nihil perinde animum magnitudine extollit, ac viâ & verè poſſe ſingula, quæ in hac vita nobis occurrunt, examinare: atque eo modo ſemper intueri, vt vnà deprehendatur, cuinam vniuerſi parti vnumquodque vſui ſit: quo in pretio habendum, ratione cùm ipſius vniuerſi, tum hominis, qui ciuis eſt ſupremæ ciuitatis, ac cuius quaſi domus ſunt reliquæ ciuitates,* &c. *De ſingulis ergo dicendum. Hoc diuinitùs venit, hoc fati connexio, caſúſque, aut fortuna attulit. Hoc profectum eſt à cognato meo & ſocio; ignaro quidem quænam eſſet eius natura: ego autem & noui, & eo ſecundum legem ſocietatis naturalem vtor æquo animo iuſtéque, ſimúlque in mediis rebus coniecturam facio, vt vnicuique ſuum, vt dignum eſt, tribuam.*

Rurſus lib. 6. num. 32. *Aſia & Europa, anguli ſunt mundi: Vniuerſum mare, gutta mundi: Athos, glebula mundi: Omne inſtans tempus, punctum eſt æternitatis. Omnia ſunt parua, mobilia, interitui obiecta. Omnia inde veniunt, profecta à Principe vniuerſi, aut per conſequentiam. Etenim rictus leonis, lethalia venena, omniáque maleficia, vt ſpina, cœnum, pulchrarum & bonarum rerum ſunt additamenta. Non igitur ea, aliena ab eo quod colis, imaginare: ſed fontem omnium rerum conſidera.* Et eodem lib. num. 39. *Si de me & his, quæ mihi euenire debuerunt, Dij conſultauerunt, rectè nimirùm mihi conſuluerunt. Nam Deum, ſine conſilio agentem, ne cogitare quidem facile eſt. Quæ autem fuiſſet cauſa, propter quam malè mihi conſultum voluiſſet? Quid inde ad Deos & ad vniuerſum, (cuius maximè habent rationem,) fructus rediiſſet?* Lib. 8. num. 20. *Accidit mihi aliquid, refero id ad Deos, omniúmque rerum fontem & originem, à qua omnia inter ſe connexa dependent.* Lib. 10. n. 27. *Qui dominum ſuum fugit, fugitiuus eſt. Lex autem dominus eſt. Ergo qui contra legem agit, fugitiuus eſt. At dolorem aliquis, iram, aut metum concipit, propter aliquid eorum quod factum eſt, vel fit, vel fiet ſecundum voluntatem eius, qui vniuerſum mundum gubernat. Hic verò lex eſt tribuens ſuum vnicuique. Ergo qui hoc modo timet, dolet, aut iraſcitur, fugitiuus eſt.*

74. Epictetus creberrimè & grauiſſimè idem æquanimitatis ſubſidium ſubminiſtrat. Nonnulla ſelectiora delibabo. Luculenter lib. 2. cap. 17. Medeæ malorum originem eò referens, quòd Dei voluntati non ſe ſubmiſiſſet. *Simpliciter,* inquit, *nihil aliud velis, quàm Deus vult. Quis quæſo ita affectam prohibebit? quis coget? Non profectò magis quàm ipſum Iouem. Quando igitur talem habueris ducem, ac tuam voluntatem appetitúmque ei conformaris, quid metuis ne fruſtrere? Mancipato porrò tuum appetitionem & fugam, paupertati & diuitiis. Tumultui fruſtrationi, qua expectatio tua falli poteſt, deditum te exhibe. Caſibus quoque quibus potes implicari, ſis obno-*

xius. Profectò periclitaberis his omnibus, valetudine, poteſtate, honoribus, patria, amicis, liberis, denique omnibus, quæ in poteſtate arbitrij noſtri non ſunt. Proinde permitte iſta Ioui ac reliquis Diis. His commenda res tuas, iſtis te gubernandum præbe, cum illis te iungito. Quod ſi facias, vbi quæſo minus ſecundis rebus vtère? Sin verò, ò miſer, inuides, miſereris, æmularis, contremiſcis, & nullum intermittis diem, quo non deplores tua, queraríſque de Diis, quid eſt quòd nihilominùs dicis te liberaliter eruditum eſſe? Rurſus eodem lib. cap. 7. *Quemadmodum viator ex obuio ſcitatur, quanam via ſibi ſit incedendum, eam quæ ad dexteram eſt, non magis appetens, hac quæ ad læuam dirigitur, vtpotè cùm non velit alterutrâ iſtarum ingredi, ſed eâ tantùm quâ poſſit peruenire ad deſtinatum locum: Ita ſanè conueniebat nos quoque accedere ad Deum*, &c. *Ignauiſſime homo, aliúnde expetis, quàm id quod melius eſt? Num aliud quidpiam melius quàm id quod Deo viſum fuerit?*

75. Aliam & perelegantem ex viatore ſimilitudinem petit in hanc rem lib. 3. cap. 26. *Prohibitus*, inquit, *aut impeditus re fui nulla, cùm vellem aliquid: nec vi coactus, cùm recuſarem. Sed fieri iſtud qui potuit? Quia ſubieci voluntatem meam Deo. Si volet me febricitare, & ego volo; ſi aggredi quidpiam, non defugiam; ſi appetere quid præcipiat, non reſpuam: ſi adipiſci, nec ego recuſabo: ſin vero nolit, detrectabo ego quoque. Si mori libeat, quis contra animi mei ſententiam me prohibebit? aut quiſnam coget? Non certè magis atque Iouem ipſum. Viatores paulò cautiores, idem faciunt. Infeſtari viam latrociniis, ſi quis illorum audierit, iter ſolus non ingreditur, ſed vel comites operitur, vel legatis ſe adiungit, aut Quæſtoris cuiuſdam, aut Proconſulis, quorum cum comitatu incedens, tutò carpit iter. Haud diſſimile quid facit in hoc mundo prudens. Multa paſſim loca obſidentur à latronibus, multi ſunt tyranni, multæ & variæ tempeſtates, ac difficultates, interitúſque amiciſſimorum. His vitandis malis, quodnam tutum eſt perfugium? Qua ratione vt non incidas in latrones cauebis? Quem comitatum expectabis, quo tutus tranſeas? Cuinam te adiunges?* Latè monſtrat vanam eſſe hominis ſalutem; nec poſſe quenquam, tutum ſibi perfugium, in vllius fauentia aut gratia repoſitum, arbitrari. Tum concludit. *Quid ergo reſtat? Securum comitatum, fidelem, firmum, non inſidioſum, reperirène poteris nullum? Ille quidem noſter perpendit ſecum atque intelligit, quòd Deo ſi ſeſe adiunxerit, tutò ſit tranſiturus. Quid verò eſt, quod appellas ſeſe Deo adiungere? Vt quod ipſe volet, ipſe quoque velit, & quod nolit, ab eodem ipſe etiam abhorreat.*

Non ſatior ſapidiſſima, hominis inter Ethnicos propè Chriſtiani, oratione. Itaque alia quæ mox eodem capite in rem præſentem profert, lubens attexo. Sic habent. *Quam ob cauſam ego pugnarem cum Deo? Quare expeterem non expetenda, aut quæ etiamſi darentur, ſemper habere tamen non poſſem? Sed vt ego hæc accipiam, ita vt dantur, & quoad poſſum accipere. Proinde qui dederat, idem aufert quoque. Quamobrem ego repugnarem? Certè non dico me fore ſtultum, qui robuſtiori me opponam, ſed potius iniuſtum. A quo enim accipiens hæc, veni huc? Pater ſcilicet meus iſta mihi reliquit. Sed huic quis dedit? Solem quis fecit? Quis fructus procreauit? Vices tempeſtatum quis inſtituit? Quis naturali contagione atque cohærentia, connexuit atque deuinxit vniuerſa? Deinde cùm omnia ab alio acceperis, & temetipſum quoque, indignè fers atque iraſceris danti, ſi quid tibi ademerit? Quis verò es tu, aut vnde veniſti, aut quare? Nónne is te introduxit in mundum? Nónne is vt lumen inſpiceres, illud conceſſit? Nónne dedit adminicula & adiutores? Nónne ſenſus, nónne rationem largitus eſt? At quinam vt eſſes te introduxit? Nónne vt mortalem? Nónne vt pauxilla cum carne victurum in terra, obſequuturum verò ſuæ gubernationi, séque vt aliorum concionem in hoc mundo gerentem, & ſimul pauculos dies feſtos celebrantem? Ergo quoad tibi fuerit datum intereſſe, & locus conceſſus ſpectandi pompam ludorum, celebrémque conuentum illum, rennis acquieſcere; ac non potius ſi eduxerit te hinc, ſponte abire adorantem, & gratias agentem pro his, quæ audiſti & vidiſti.*

76. Præterea eodem libro cap. 24. intentat ſupplicium Theomachiæ, homini cum hac ad Deum ſubiectione pugnanti. *Ego*, inquit, *quod in me eſt ſitum, curabo vt penitus ſubmoueam. Quod in alterius eſt poteſtate, tentabo pro viribus euellere: vt penitus id faciam, non enitar. Si iſtud non fecero, bellum Diis intulero; oppoſuero me Ioui, obiecero me ei, non reſpiciendo vniuerſitatem rerum. Conatus porrò & molitiones has, theomachia atque inobedientiæ iſtius, non modo nati natorum luent, totáque poſteritas; ſed ipſe etiam dies noctéſque perſoluam pœnas, exiliens lecto, perturbatus quouis allato nuntio, miſsis aliunde epiſtolis contremiſcens, ex rebus alienis ſuſpenſam habens credulitatem.* Ibidem non ita multò pòſt, eam aduersùs Deum veluti contumaciam, & rebellionem ad diuinam gubernationem; (ita enim nominat,) confert cum inobedientia militis, qui adſcriptus in militiam velit omnia nutu ſuo geri, nec militem agat, ſed conſiliarium, quem ſic compellat. *Neſcis cuiuſmodi res ſit militia; & quod hunc in ſtatione quidem eſſe, illum verò egredi, & exploratorem eſſe, alios autem prælium committere oporteat? Vt omnes eodem fungantur munere, fieri nequit; nec melius certè eſſet. Tu verò iuſſis Imperatoris non auſcultans, ſi quid iniunctum tibi ſit aſperius, quereris, & non intelligis quantum in te ſit, quemadmodum totum exercitum depraues. Nam ſi omnes velint te imitari, nemo foſſam faciet, nemo iaciet vallum, nemo vigilabit, nemo vllum adibit periculum, videbitúrque in militia verſari, homo nulla in re vtilis.* Aliam non diſſimilem comparationem addit, nauigantis non ſe committentis Rectori. *Iterum*, inquit, *in naui ſi veharis, vno loco te contine, eique perpetuò ſis affixus. Si conſcendere malum oporteat, recuſato; ſi procurrere in proram, renue. Quis tandem te feret gubernator? Nónne tanquam vas inutile abiiciet, quum ſis nihil aliud quàm impedimentum, & malum exemplum aliorum nautarum? Haud longè ſecus, res quoque noſtræ ſunt comparatæ.* Militiæ comparationem reſumit, concludítque. *Militia eſt cuiuſque vita, & diuturna quidem ac varia. Obſeruare decet militis obedientiam, & quæ Imperator iuſſerit, facere omnia: etiam coniecturâ, quid velit, colligere. Similes non ſunt huius & illius militiæ Imperatores, nec robore, nec præſtantia ſapientiæ. In magno exercitu militem te geris, nec gregarius es miles, ſed perpetuus conſiliarius.*

77. Diuinè lib. 4. cap. 7. *Ei quod accidit, ſemper acquieſco. Melius enim eſt quod Deus vult, quàm quod ego volo. Adſum ei ſeruus & miniſter, adeóque pediſſequus: ad eadem contendo, nec alia expeto: idémque quod ipſe, volo ego quoque, & ſentio.* Inſignia item ſunt quæ in eandem ſententiam profert lib. 1. cap. 12. & 29. Et optimè cap. 22. ex defectu conformitatis ad diuinam voluntatem in aſperorum perpeſſione, monſtrat viam latam aperiri ad Atheïſmum, & irreligioſam vitam, quod iterat cap. 27.

Extremum profero locum ex lib. 3. cap. 5. quo optat ſibi eam ad voluntatem Dei ſubiunctionem, cuius ſibi ſub mortis tempus, vſum tota vita perpetuum poſſit gratulari. *Vt loqui*, inquit, *cum Deo, ſic poſſim. Num tua præcepta prætergreſſus ſum? Num appetitionibus quas à te habeo, ad alia obtinenda ſum vſus? Num ſenſibus aliter? Num anticipatis notionibus? Aliquandóne accuſaui te, aut reprehendi tuam diſpenſationem? Ægrotaui quando ita tibi fuit viſum. Sed & alij: at ego patienter. Inops factus ſum, cum ita velles tu: ſed gaudebam. Non præfui gubernando, aut geſsi magiſtratum quia noluiſti. Ideò ne expetiui quidem, nec vidiſti hanc ob cauſam me*

me triſtiorem. An occurri tibi aliquando parum læto vultu? ſemper paratus ſi quid mihi mandes,ſi quid ſignifices. Nunc ex conuentu illo ſi vis me decedere,decedam. Gratias verò ago tibi,quòd me tuum conuentum celebrare permiſeris, atque inſpicere opera tua, ac voluntati tuæ in omnibus obedientem feceris.O vtinam hæc cogitantem,hæc ſcribentem,hæc legentem,mors opprimat! Similem locum ex lib. 4.cap. 10. dedi ſuperiori Volumine,diſt. 3. num.206.

78. Hæc non modò Epicteti praxis fuit,ſed aliorum quoque Ethnicorum, quos inter illuſtriſſimè Dionis Charidemus. *Quæ nobis quidem acciderunt,* inquit, *ſic facta ſunt, vt Deo viſum eſt. Nihil autem quod ab eo fiat, durum exiſtimandum, neque grauiter ferendum eſt: vt & alij ſapientes admonent, & maximè Homerus dicens, non reiicienda eſſe hominibus,Deorum dona. Rectè Deorum opera, dona nominans, quòd omnia ſint bona,bonique alicuius gratia fiant. Ego igitur ita ſentio & amplector manſuetè fatum.* Herculis eundem planè fuiſſe ſenſum,& perpetuò in quibuſuis duris licèt & aſperis ex diuina voluntate pependiſſe, & inde in Dei filium tot mõſtrorum domitorem euaſiſſe, affirmat ex Epicteto Arrianus lib.2. cap.16. concludens in hunc modum. *Huic igitur Deo auſculta,& obambulans iniuſtitiam & iniquitatem repurga. At non es Hercules, nec potes alios liberare miſeriis: nec Theſeus, vt Atticam ſcilicet à facinoroſis repurges. Tua igitur ipſius mala repurgato, & tanquam Procuſten aut Scirona ex animo tuo eijce triſtitiam,metum, cupiditatem, inuidiam,maleuolentiam,auaritiam, mollitiem, intemperantiam. Hæc omnia aliâ ratione profligare poteſt nemo, niſi vnum ac ſolum Deum reſpexerit, niſi huic ſoli ſe addixerit,ſeque eius præceptis & mandatis conſecrarit. Si aliò tuam deflexeris voluntatem, plorans atque eiulans robuſtiorem ſequeris: extra te ſemper quærens tranquillitatem,qua tamen potiri nũquam poſſis.Illic enim quæris, vbi nulla eſt.Deſiſte igitur,& quære illic,vbi eam inuenias.*

Similia ex Hermogene ſcribit Plutarchus lib. quòd non poſſit vita iucundè tranſigi iuxta Epicurum, num.33. quo loco digniùs Chriſtiano quàm Ethnico philoſophatur de ſenſu illo ſuauitatis, qui non aſpergit tantùm, ſed etiam complet,& vſquequaque perfundit animũ,qui ex diuinæ voluntatis nutu ſemper & vbique pendeat,eique conformari propoſitum habeat: ſiue Deus leniter indulgenterque nobiſcum agat, ſiue aduerſa & aſpera ad virtutis exercitationem, indéque eluendas maculas antè contractas,vel ad vberioris præmij adeptionem, prouideat,aut permittat.

Irrogatæ diuinitùs materiæ æquanimitatis,ſcopus prior. Decus perſonæ exercitæ.

79. Neuter horum finium latuit ſapientes. Nam ſcopum Dei aduerſa homini inferentis, aut inferri cum ſcelere ab alio permittentis, plerunque eſſe victoriam & decus inde conſecuturum,tradit optimè Maximus Tyr. diſſert.22. agens de Vlyſſis ærumnis, *Quis Deũm,* inquit, *neget has ipſas ei obiecisse ærumnas, quibus & vir bonus dici meruit, & reipſa fuit? Hoc eſt, cur aduerſarios illi tam multos obiecerit: Inter Barbaros, Troianos; Inter Græcos, Duces primarios, Palamedem cum Aiace; Domi petulantes, robuſtóſque iuuenes; Cyclopum feriſſimum,Thracum inhoſpitales maximè; veneficarum primam;belluam plurimis capitibus metuendam. Vt omittam mare perpetuum, tempeſtates aſperas, crebra naufragia. Quòd errare, quòd mendicare, panéſque fruſtra petere pannoſum coëgerit: luctari, calcibus cædi, in vino contumelias mille pati. Quæ omnia beneuolentia ergo obiecit illi Deus,*&c.

Solius hæc mandata Iouis erant. Nónne is enim eſt, qui filium ſuum Herculem, ne in otio luctúque torpeſceret, è mediis eduxit voluptatibus, quas Euriſtheo permittere maluit. Herculi contrà, apros,leones,Principes,tyrannos, latrones, vias longiſſimas, deſertas terras, fluuios denique inuios obiecit. Niſi fortè arbitreris, Iouem, quem genuit, eripere laboribus non potuiſſe. Atqui noluit. Nec enim fas eſt aliud velle Ioui, quàm quod honeſtum eſt.

Concinit Simplicius ad cap. 13. enchir. *Exercitationes à principalibus actionibus, ipſo genere non differunt,ſed paulò maiore facilitate, & deſinendi, cum nobis libuerit facultate. Quoniam igitur qui humanos animos naſcendi cauſa demiſit Deus,vires etiam eis addidit,quibus inſtructi,abſque noxa vti rebus terrenis,tam allicientibus quàm terrentibus, eáſque ſuperare poſſent: eas vires exercens idem Deus, ne per ignauiam laxiores & remiſſiores fierent, néve ab vſu earum tempore poſtulante ceſſarent, certamina multa proponit animis. Neque Hercules, aut Theſeus, aut Diogenes, aut Socrates in tales viros euaſiſſent; nec humanæ virtutis magnitudo, quouſque progredi poſſet, eluxiſſet, niſi illos cum beſtiis immanioribus, & ſceleratis hominibus commiſiſſet: & hos ſumma victus tenuitate, ad vitam naturæ conſentaneam compuliſſet.*

80. Luculenter Epictetus apud Arrianum l.1. cap.24. *Aduerſæ res ſunt,quibus declarantur viri. De reliquo, ſi adieris diſcrimen quoddam, cogita, quòd Deus te, tanquam aliptes, agreſti cuidam & fero adoleſcenti obiecerit. Quare id fecerit, interrogas? Vt nimirum euadas in victorem in Olympiis. Abſque ſudore, id non contingit.* Splendidè lib.3. cap.22. informans cogitantem de ineundo Cyniciſmo. *Sine conſilio Dei,* inquit, *noli rem tantam aggredi. Is quando hoc tibi ſuaſerit, ſcito iſtud agere & velle ipſum, vt faciat te inſignem,aut pluribus verberibus vt afficiare. Nam illud eſt præcipuum ornamentum,quod Cynicus ſibi aſciſcit.Tundi verberibus vt aſinum oportet, & contuſum nihilominus amare verberatores ſuos tanquam ſi pater, aut frater eſſet omnium. Sed tu contrà facis. Nam ſi vapulas, in media via vociferare. O Cæſar, tua in pace quas patior iniurias? Adducamus eum ad Proconſulem. Cynico quiſnam eſt vel Cæſar vel Proconſul, aliúſne quiſpiam eſt, quàm is, qui ipſum legauit, aut cui ipſe ſeruiat, Iupiter ſcilicet? Aliúmne quempiam inuocat,quàm hunc? Non credit,quòd quicquid horum fuerit perpeſſus,iſtud eò fieri, vt exerceat ipſum. Etenim cùm ab Euriſtheo exerceretur laboribus Hercules, miſerum ſe eſſe non eſt arbitratus, ſed impigrè fecit imperata. Hic verò à Ioue ipſo in certamen, & ad exercendum ſeſe miſſus,exclamare vult,& indignè ferre.*

Scopus alter, abſterſio macularum contractarum.

81. Alterum illum Dei ſcopum, nempe abſterſionem macularum noſtrarum, & iuſtam pro eis medelam, diligenter explicat Simplicius ad c. 13. Enchir. concluditque tandem his verbis; *Quòd ſi corporum medicinam exercentem, vrentem, incedentem, membra reſecantem, & planè ſæuos carnifices imitantem, malum non dicimus,ſed bonum. Si Medicis cùm gratiam habemus,tum mercedem numeramus:cur in medicina Dei, non acquieſcimus? Neque enim iracundè,nec vindictæ cupiditate,nec præter meritum,nec nocendi cauſa, quicquam horum facit Deus: ſed inſtar medici,& curatoris, & parentis, & ad maximam vtilitatem noſtram, & (quo vno verbo rem complecti totam licet,) pro ſua diuina bonitate. Multiformis autem eſt Dei medicina:vt qui alios morbis, inopia,ignominia:alios peſtilentia, fame,terræ motu,inundatione,naufragio,bello:alios pœnis humanitus inflictis medicetur. Neque verò mala hæc ſunt, ſed bona:ſiquidem medicari bonum eſt.*

Volebat hoc à Demetriano homine Ethnico cogitari S. Cyprianus in lucubratione aduersùs eum, his præter cætera. *Indignatur ecce Dominus & iraſci-*

correcturi, non in angulum abducto ægroto id faciunt; ſed cùm in medio foro eum propoſuerint, theatrúmque ex prætereuntibus conſtituerint, ita demum ſectionem adhibent. Atque id faciunt, non quòd velint humanis miſeriis inſultare, ſed vt eos qui aſpiciunt, in alienis corporibus doceant, multam ſanitatis ſuæ gerere prouidentiam. Et quod continenter addit, vt aduertant quæ bona, quámque gloriam eis Deus præparauit: nec in altero duntaxat ſeculo, ſed & in iſto, quando eos, (vt ait,) theatrum fecit.

Reuocat mihi hoc verbum cogitationem crebræ apud Patres & noſtros comparationis, vitæ noſtræ cum theatro & ſcena. Nihil enim apud vtroſque frequentius, quàm vt homines cum actoribus comicis conferantur; in quibus non laudatur, quòd hanc illámve eminentem perſonam ſuſtinuerint, ſed quantumuis abiectam, dummodò benè & ex arte exhibeant, decus reportant. Similiter in huius vitæ fabula, non laudantur qui hanc illámve honorificam perſonam exhibent, ſed qui quancunque ſors dedit, etiamſi humilem & vilem, ritè & accommodatè repræſentant. Signo in hanc rem nonnullos, & abeo. Teles Pythagoræus, diſertiſſimè. *Vt bonum hiſtrionem, quancunque ei Poëta dederit perſonam, eius decorum ſeruare decet: ita bonum virum, quancunque fortuna dederit. Nam & ipſa, vt Bion inquit, velut Poëtria, nunc primi, nunc vltimi actoris locum nobis tribuit: aliàs Regis, aliàs mendici perſonam. Ne igitur, ſi partes tibi contigerint actionis vltimæ, primas occupare velis; aliter indecorum te dabis.*

85. Epictetus cap. 23. Enchir. *Actorem eſſe fabulæ talis, qualis magiſtro probata fuerit, te memento. Si breuis, breuis; ſi longa, longæ. Si medicum agere te voluerit, fac eam quoque perſonam ingenioſè repræſentes. Ita ſi claudum, ſi Principem, ſi plebeium. Hoc enim tuum eſt, datam perſonam benè effingere: eam autem eligere, alterius.* Bellè ad eum locum Simplicius. *Vt in ſcena ſingulis hiſtrionibus aptam fabulæ perſonam imponere, ſiue Regis, ſiue ſerui, ſiue inſani, qualis eſt Oreſtis; eius eſt qui fabulam edit, quique tam perſonarum quæ in ea ſunt, quàm hiſtrionum ingenia perſpecta habet; Sed impoſitam perſonam bellè repræſentare, deſignati hiſtrionis erit. Quare ſæpè ſeruus, aut mendicus, aut furioſus, probatur in fabula. Diues autem aut Imperator aut Rex, improbatur, cùm illi datam perſonam bellè exprimunt, hi verò ſuam malè, prout vtrique in eo elaborarunt. Sic etiam fit in vita. Quot enim Regibus, diuitibus, robuſtis, ſeruus pauper, & claudus Epictetus, tam à Chorago & magiſtro Deo, quàm ab huius vitæ ſpectatoribus eſt prælatus, qui perſonam ſibi impoſitam benè & ex magiſtri ſententia egit; & quod in ipſo fuit, probè adminiſtrauit? In quo bonum & malum hominis ſitum eſt, & id quod à cordatis hominibus vel laudetur vel vituperetur.*

Tyrius diſſert. 37. num. 212. præclarè tradit *eſſe in communi vita fabulam, quæ non iambis medius fidius aliquot, quos feſti vnius cauſa Poëta conſarcinauit aliquis, aut cantiunculis, quas aptè inter ſe chorus moduletur; ſed ipſa vita, eiúſque conſtet actionibus, quæ Philoſopho digna eſſet fabula, vtpotè argumento verior, tempore perpetua, nec ex Poëtæ repræſentanda præſcripto, ſed ipſius Dei.* Antoninus lib. 10. num. 29. ad eandem mentem; nam & ex Maximo pleraque hauſit. *Aſſiduo conſiderandum eſt, quomodò omnia hæc ſint, qualia fuerint ac ſint futura: & ante oculos ponenda tota fabulæ, atque ſcenæ earundem in ſpeciem rerum, quas vel experientia vidiſti, vel ex antiqua hiſtoria cognouiſti, vt aulam Adriani, totam Antonini aulam, totam Philippi aulam, Alexandri Crœſi. Omnia enim hæc talia erant.*

86. Et Chriſtianis quoque Doctoribus, placuiſſe eam comparationem, ex vno & altero doceo. Synesius de prouid. ſect. 1. *Vniuerſa enim hominum vita virtutis materia eſt: quemadmodum in ſcena fabularum actores cernimus, quorum qui voci diligentiſſimè ſeruierit, is Creontem aut Thelephum nullo diſcrimine agere poteſt. Neque ad præclaram vehementémque vocis intenſionem, aut ad theatrum ſuauiſſima carminis emodulatione detinendum, plurimùm intererit, purpureáſne an pannoſas veſtes gerat: ſed ſiue ancillam, ſiue heram, eadem gratia & concinnitate referet; vel ſi quam aliam perſonam induerit, rectè eam vti gerat, ab eo choragus poſtulat. Ita nobis in maximo illo mundi totius actu, vitas nobis quaſi perſonas, Deus & fortuna circumpoſuit: neque aliud altero vitæ genus potius eſt, nec deterius, ſed vnuſquiſque perinde vt poteſt, eo vtitur. Sic qui bonus eſt, vbicunque honeſtè degere poteſt, ſeu mendicum, ſeu Monarcham aſſimulet. Nec de perſona plurimùm contendet, quandoquidem & Tragœdiarum actor is ridiculus fuerit, qui hanc renuat, aliam verò potiùs eligat: præſertim cùm qui anum præclarè ac cum laude egerit, corona & præconis voce celebretur. Qui verò Regis perſonam indecorè ſuſtinuerit, omnium ſibilo, & procaci oris ſonitu excipiatur, interdum lapidibus impetatur. Nullius noſtrûm vita propria eſt, alienas verò extrinſecus circunfuſas habemus. Nos autem eam facultatem, qua intus his vtitur, quò præſtantiorem aut deteriorem facimus, palámque habemus, eò meliores aut peiores ſumus, viuentium quodammodo fabularum actores. Hinc illæ, quaſi veſtes quædam, indui aut exui poſſunt.* S. Chryſoſtom. paræn. 2. ad Theodor. *Non eſt profectò, theatralibus ſcenis præſens vita diſſimilis. Nam vt illic, ille Imperatoris, hic iudicis, alter militis implet officium: vbi autem conſecuta nox fuerit, nec Imperator agnoſcitur Imperator; nec Iudex qui fuerit, Iudex videtur; nec miles poſtea qui priùs miles: ita vnuſquiſque noſtrûm, in illius ſæculi die, non perſonis, ſed rebus atque actibus, competentem accipiet dignitatem.*

Æquè ad præſens inſtitutum, & æquanimitatis ſtudium infigendum commodare poteſt, affinis iſti, comparatio athletæ, quam adhibet apud Arriani Epictetum Diogenes lib. 3. cap. 22. qui febricitans, tranſeuntes in via increpabat, quòd tam longinquo itinere ad Olympia, & exercitationes inibi Athletarum conſpicandas accurrerent, non intenti in certamen hominis & febris, tanta generoſitate initum. Quodcunque ergo certamen fortiter ac generosè quis obiuerit, corona & honore dignus erit, eóque auctiore, quo cum robuſtiore & potentiore aduerſario res illi fuerit; quo inquam durior & grauior fuerit ærumna quæ excipienda venit.

CAPVT IV.

De Patientia ſpeciali, irrogationi iniuriarum fortiter excipiendæ, addicta.

87. PAtientiam ad irrogatas iniurias arctatam, quæ eſt apud pleroſque ſpecialis & ſimpliciter dicta patientia, fuerunt qui metam philoſophicam tranſcendere cenſerent, quaſi ex Philoſophiæ præſcripto honeſtum ſit, iniuriam non tolerare, ſed rependere.

Patientia in iniuriis, quàm operoſa & illuſtris.

Et ſanè ingens omninò eſt in iniuriæ paulò grauioris

uioris perpeſſione difficultas, cui tanta naturæ fragilitas, non immeritò ſuccubitura iudicetur, ſaltémque ægrè admodùm obſtitura, nec diu conſtantiam ſeruatura, ſi exarmata gratiæ præſidiis,& philoſophicis tantùm fulta adiumentis, conſideretur. Hoc intelligo non modò de iniuria quaſi reali, quæ ſcilicet labia tranſcendit, & nocumentum præterea in rebus infert: Sed etiam de iniuria(ſaltem in ſpeciem) tenuiore: hoc eſt de conuitio, quod eſt verbalis (vt ſic dicam) iniuria: quæ vtique leuior videtur, quàm quæ peruadit vlteriùs, eſtque non probroſa tantùm, ſed etiam damnoſa. Et tamen, ſummam eſſe difficultatem, excipiendi patienter conuitij, nemo neſcit. *At cuiuſmodi demum conuitium eſt?* ait Iulianus Imperator orat. 3. huius iniuriæ grauitatem expendens, *quàm reuerà mordax, quámque eo magis animus, quam corpus penetratur? Quamobrem etiam Vlyſſem ipſum adeò concitauit, vt dictis factiſque, quoad poſſet, iniuriam perſequeretur. Propterea etſi profugus ille, atque hoſpes eſſet; cum eo à quo hoſpitio receptus fuerat, iurgatus eſt. Tametſi non ignoraret quemadmodum,*

——Stolidúſque & futilis ille,

Ædibus exceptus, qui cum hoſpite iurgia miſcet.

Et Alexandrum Philippi filium, & Achillem Thetidis, & alios nonnullos, nec viles, nec degeneres homines commouit. Soli verò Socrati, aut paucis admodùm præterea eius imitatoribus, verè fortunatis ac beatis, contigit, vt extremam (vt ita dicam,) tunicam ambitionis exuerent. Pertinax enim cumprimis eſt, & ambitioſus affectus ille animi:ac generoſis mentibus, propterea acrius ineſſe videtur, quòd conuitio magis, (vtpote re maximè ſibi contraria,) moueantur. Ideóque eos qui ea contra ſe iaciunt, vehementiùs oderunt, quàm qui ferrum intentant, ac vitæ ſuæ inſidias moliuntur. Ac demum ipſos ſibi non natura, ſed lege, inimicos atque hoſtes putant. Quoniam cùm laudes atque honores diligant, non modò hæc illi detrahunt, ſed etiam falſas ſibi calumnias imponunt,&c. *Ego Imperatorem noſtrum vidi, cùm is conuitio fortiter reſiſteret. Quod facinus, mea ſententia, nihilo deterius eſt, quàm Troiam expugnare, vel ingentem exercitum in fugam compellere. Quod ſi quis non mihi credit, neque magnum illud, aut tantopere laudandum exiſtimat, is cum ſeipſum eo in caſu ac tempore inſpexerit, tum demum, de tota re iudicet: Nec erit, opinor, quòd nos hac in parte deliros eſſe, ſibi perſuadeat.* Quinetiam S. Chryſoſtomus homil. 31. ad populum, contumeliæ & conuitij perpeſſionem, duriorem lapidatione affirmat. Ex illius ergo iniuriæ quæ tenuior videri poſſet, tanta duritie, & aſperitate, æſtimari vniuersè poteſt quanta ſit grauitas iniuriæ, & conuitium & alias quaſdam duriores complectentis. Vt non prorſus abſurdè, viſæ quibuſdam ſint, nudis naturæ viribus, & per nudam Philoſophiam importabiles.

88. Nihilominùs etiam philoſophicè honeſtum, & rationi perquàm conforme viſum, tolerare iniurias, nec referre autoritate priuata, dixi latè in tractatione de iniuria, *in fine*. Et ita planè ferre naturæ lumen multis rationibus confirmat Carbo lib. de pacif. inimic. cap. 50. éſtque euidentiſſimum. Nam pati iniuriam, etiamſi eſt malum pœnæ, vacat tamen culpa, atque adeò non eſt probroſum. At iniuriam priuata autoritate referre; probroſum eſt, quia in eo interuenit culpa. Deinde ſicut honor potiùs eſt in honorante quàm in eo cui exhibetur; ita & inhonoratio, ac iniuriæ irrogatio. Præterea hoc pacto, bonum vniuſcuiuſque, alterius libidini, & arbitrio, plerunque deprauatiſſimo, fieret obnoxium: ſi aſſereretur, in poteſtate inferentis iniuriam ſitum eſſe, reddere hominem probroſum & vituperabilem, atque adeò non bonum. Alias rationes ſuggerit Plutarchus toto Opuſc. de vtilitate ex inimicis capienda. Rectè itaque Ariſtoteles 5. Ethic. cap. vltimo pronunciat, iniuria affici, eſſe abſque vitio & iniuſtitia, eritque etiam Fortitudinis, ſi animosè ſuſtineatur.

Hinc ſpecialis patientiæ decus perſpicuum eſt, de quo illud breuiter ac veriſſimè à Lactantio dictum lib. 5. cap. 23. *Magna & præcipua virtus eſt, patientia: quam pariter & vulgi publicæ voces, & Philoſophi, & Oratores, ſummis laudibus celebrant.* Videndi ex noſtris qui iuſtas de patientia ſcriptiones ediderunt. Tertullianus, & qui eum de more expreſſit, Cyprianus, Chryſoſtomus, Ephrem, Auguſtinus tomo 4. Laurentius Iuſtinianus in ligno vitæ, tract. 7. Aliique quos deflorarunt qui de tribulatione, aut ægrorum vel afflictorum leuamine ſcripſerunt, Petrus Ribadeneira, Antonius Hemertius, Gaſpar Loartes, Corenus in Clypeo patientiæ, aliique recentiores.

Generalia ad quarumuis iniuriarum patientem perpeſſionem ſubſidia, ex variis Ethnicis.

89. Ad eam ergo tolerantiam ex virtute plurima ab iiſdem Patribus & Chriſtianis Doctoribus ſubminiſtrantur præſidia atque ſubſidia ex ſuperiori lumine, & Chriſti ac Sanctorum præclarè dictis, & heroïcè geſtis hac in parte. Sed quia in tractatione philoſophica, videntur opportuniora, quæ ex ipſis Philoſophis nudo naturæ lumine nixis, proferentur in hanc ſententiam: placet, ad ea quæ in tractatione de iniuriis, ex variis præſertim Ethnicis propoſui, nonnulla ſelectiora ex infinitis quæ in hanc rem apud Antoninum Imperatorem, Tyrium, Epictetum, Senecam, alióſque proſtant, delibare. Alios enim antiquiores de hoc argumento ſcriptores Ethnicos; Diogenem, Pyrrhonem, Callinicum, quos vnà cum Tullio in Tuſculanis, & Seneca in fortuitis; Tertullianus in ipſo fine Apologetici, memorat ad patientiam & conſtantiam hortatos: cùm interciderint, (dempto Tullio,) adducere non licet. Prædictos autem adducam, vt agnoſcat Chriſtianus quis debeat eſſe vigor Chriſtianæ Fortitudinis in hoc genere, quando ethnica, & merè philoſophica, tam nobilis, támque eminens fuit, quantam docebunt quæ ex eis appendam. Eóque conſilio, in Chriſtianis hac in cauſa adducendis, erò parcior, tametſi nonnulla quoque apud eos, ex naturali potiùs lumine, quàm ex ſuperiore, petita, non prætermittam.

Seneca totus eſt in hoc argumento opuſc. quòd in ſapientem non cadit iniuria. Et frequentiſſimè in libris de ira. Ex quibus libris pleraque loca ſignabo agens de manſuetudine, & nonnulla propoſui tractans iræ remedia.

90. Themiſtius orat. 4. ſeipſum conſolans in iis quas ſuſtinebat inſectationibus, potens patientiæ in iniuriis ſubſidium proponit, omnium retrò ſapientum ac proborum, eandem ſortem: *Sapientia*, inquit, *quò præſtabilius atque perfectius bonum eſt, eò plures aduersùs illum impellit atque excitat, qui ea vel præditus ſit, vel eſſe videatur. Eáque velut neceſſaria quædam hereditas, iam inde initio à Pythagora tranſfuſa, perpetua quadam transfuſione, in illius poſteris permanſit. Siquidem ille Mneſarchi filius, hunc de celebri illa ſapientia fructum cepit, vt peregrinando ætatem omnem traduceret, propter certos homines, qui inuidere illi ac laceſſere non deſiſterent. Primum enim è Samo Crotonem ob Polycratem fugit. Tum propter Gylonem, Crotone Locros conceſſit. Locrorum deinde, non vnus dun*

taxat

taxat, ſed fermè omnes, Pythagoræ virtutem ferre non potuerunt; ac Tarentum relegarunt. Tarentini verò rurſus tanquam mercimonium aliquod Metapontum deportarunt, vbi & obiiſſe dicitur in Muſarum templo: cum iam, (vt aiunt,) in quadrageſimum diem, inediam protraxiſſet. Nam quæ contigêre Socrati, quid eſt quod quiſquam commemoret? Omnium enim in auribus, Melitus, & Anytus, ac Lyco, percrebuit. Platoni verò, nomine huc vſque exprobrare omnes ſolent, ter illum in Siciliam, pecuniæ atque argentariæ rei cauſa profectum? Cephiſidoros autem, & Eubulidas, & Timæos, Dicæarchos item, reliquúmque omnem eorum exercitum, qui in Ariſtotelem Stagiritem inuecti ſunt, qui facile percenſeam? Quorum ſcripta ad hæc vſque tempora, tanquam implacabilis odij, atque acerbitatis monimenta peruenerunt. Quare quid ego ſuccenſeam, ſi cùm omni tempore id pugnauerim, vt eos viros, quoad facere poſſem, imitarer, eadem ſim cum ducibus meis expertus, & in iiſdem conſectandis veſtigiis, ad eoſdem ſcopulos offenderim? Si inquam vel vt examen quoddam aculeatorum fucorum in meipſum excitauerim, non quidem ſponte, nec certo animi conſilio; ſed quod ea rei huius natura ſit, cui me totum tradidi, quam impensè diligo, quam vitæ ipſi atque animæ præfero? Neque verò ſi mercaturam agerem, pacatum mihi ſemper ac placidum mare, aut ſecundos ventos, aut ex mercibus perpetua opum incrementa pollicerer: ſed & procellas, & ſcopulos, & eiectionem mercium, ac nonnunquam etiam prædonum incurſiones, fluctibus ipſis atrociorem tempeſtatem perhorreſcerem. Quin hoc ipſum argumento mihi eſſe debet, propiùs illorum me veſtigia premere, nec multum aberrare: quòd quibus me calumniis ac conuitiis in præſentia vellicant, non aliæ ſint, quàm quas in diuinos illos atque eximios homines inſani illi ac furioſi contulerunt. Nam, Sophiſta, & arrogans, & nouitatis ſtudioſus, conuitia ſunt, primùm in Socratem coniecta, inde in Platonem, ac deinceps in Ariſtotelem ac Theophraſtum. Næ is delicatus Philoſophus audire meretur, qui ſe queratur, iis ſapientiæ Ethnicæ columinibus accenſeri: eóſque, patienti iniuriarum perpeſſione, imitari dedignerut?

91. Epictetus apud Arrianum lib. 3. cap. 20. cuiuſcunque iniuriæ irrogatione, poſſe fructum percipi opinione maiorem, ita confirmat. *Fructus aliquis ab omnibus percipi poteſt, & ab eo qui contumelia afficit. Quid prodeſt athletæ, is qui præparat ipſum? Plurimùm. Ita quoque mihi quiſpiam ſit tyrocinij præceptor, qui videlicet patientiam meam exerceat, qui lenitatem, qui manſuetudinem. An verò qui illud poſſit, neminem eſſe cenſes, ſed erit duntaxat, qui tractans manibus ceruicem, itémque humeros concinnans, mihi proſit? Præterea aliptes etiam benè faciet, ſi iubeat, ambabus vt tollam aliquid manibus. Et quò ponderoſius id fuerit, eò plus commodi inde feram. Si quis verò ad non iraſcendum me exerceat, ex eo ſcilicet fructum percipiam nullum? Iſtud nimirum eſt ignorare, an ab hominibus aliqua percipiatur vtilitas. Huic malus eſt vicinus, ſed mihi bonus eſt: Æquitate enim animi me exercet. Pater huic eſt malus, mihi bonus eſt. Id eſt Mercurij virgula.* Hac, *inquit,* quicquid terigeris, aureum erit. *Nequaquam iſtud promittit, ſed illud potiùs. Quod voles accipe, & ego ipſum efficiam bonum. Accipe morbum, mortem, paupertatem, contumeliam, extremum ſupplicium. Omnia hæc emolumentum erunt, contactu Mercurialis virgulæ.* Ita iure nominat, benè compoſitum ad contumeliæ ac iniuriæ exceptionem, animum hominis. Illuſtriſſimè cap. 65. Enchir. tradens optimum remedium, & iniuriæ, & cuiuſcunque incommodi tranquillè excipiendi: nempè vt prehendatur qua ex parte habet anſam tolerabilem, quod ibi Simplicius exponit de ratione ob quam iniuria eſt tolerabilis. Illud item ex cap. 48. Enchir. quo Epictetus homini iniuria affecto medelam facere tentat, iubens eum dicere; *Si is qui me iniuria affecit, probè me noſſet, plura dixiſſet,* hoc inquam, meritiſſimò ſuſpicit S. Chryſoſtomus homil. 14. in Acta, & admiratos quoque Auditores teſtatur.

92. Verſat item hoc argumentum Antoninus Imperator creberrimè & luculentiſſimè, variíſque ſubminiſtratis conſiderationibus, quibus & iniuriæ aſperitas miteſcat, & Fortitudo robúrque animi augeatur. In primis lib. 4. num. 9. *Tolle opinionem, ſimul etiam de accepto damno abolebitur cogitatio: hácque ſublata, ipſum etiam damnum non erit. Quod hominem ſeipſo deteriorem efficere non poteſt, id neque vitam eius peiorem reddit, neque lædit, neque extrinſecus, neque intrinſecus. Natura vtilitatis, hoc neceſſariò fecit, vt quicquid accidat, iuſtè accidat. Quod ſi diligenter obſerues, ita habere inuenies. Atque hoc dico, non tantùm cauſarum conſequentia id fieri, ſed etiam ratione Iuſtitiæ, & ab aliquo quod tribuat vnicuique pro dignitate ſuum. Itaque vti cœpiſti obſeruare hoc, perge, & quicquid facies, hoc modo age, adhibita bonitate, quo modo verè bonus intelligitur: idque in omnibus tuis obſerua actionibus. Non ita tibi ſentiendum eſt, quemadmodum is qui iniuriam facit, vel ipſe ſentit, vel te exiſtimare vult, ſed res ipſæ quid verè ſint, perſpice.*

Quod dixit, opinione nos plerunque vrgeri potiùs, quàm vero damno & iniuria, confirmat lib. 8. num. 34. & 40. & pulchrè lib. 12. num. 18. verbis illis. *Omnia opinione conſtant. Hæc autem eſt in tua poteſtate. Tolle igitur cum lubet, opinionem, erúntque tibi tanquam promontorium prætervecto, omnia ſerena, & ſinus fluctibus vacans.* Idem diligentiùs ac fuſiùs traditum eſt à Seneca epiſt. 13. Delibo pauca. *Plura ſunt,* inquit, *quæ nos terrent, quàm quæ premunt, & ſæpiùs opinione, quàm re laboramus.* Et mox: *Citò accedimus opinioni. Non coarguimus illa quæ nos in metum adducunt, nec excutimus, ſed trepidamus: Et ſic vertimus terga, quemadmodum illi, quos puluis motus fuga pecorum, exuit caſtris, aut quos aliqua fabula ſine autore ſparſa, conterruit. Neſcio quomodò magis vana perturbant. Vera enim modum ſuum habent. Quicquid ex incerto venit, coniecturæ & licentiæ pauentis animi traditur. Nulli itaque tam pernicioſi, tam irreuocabiles, quàm lymphatici metus ſunt. Cæteri enim ſine ratione, hi ſine mente ſunt.*

Mens eadem Epicteto cap. 10. & 27. Enchir. (& ibi Simplicio,) & apud Arrianum lib. 1. capite 25. *In vniuerſum,* inquit, *id memineris, quòd nimirum noſmetipſos premamus, & in anguſtias coniiciamus. Id verò eſt, opiniones nos premunt & arctant. Quid proinde eſt conuiciis inceſſere ipſum per ſeſe? Confer maledicta in lapidem, quid quæſo efficies? Quòd ſi quis iſta audiat tanquam lapis, quid quæſo proficiet conuiciator? At ſi imbecillitatem eius cui conuicia fiunt, tanquam ſuggeſtum quoddam, nactus ſit is qui maledicit, tum ſanè multum proficit.* Et lib. 2. cap. 16. *Ablactari tanquam infans iam non vis, nec deguſtare ſolidiorem cibum. Neque verò deſinis implorare mammas & titthas, anicularum imitans eiulatus. At iis ſi abſtineam, mea cauſa affligentur nutriculæ. Tu ne eas afflixeris? Nequaquam, ſed idem cruciabit nutriculas, quod te, nempe opinio. Quid ergo tuum eſt, vt facias? Tolle opinionem hanc. Quòd ſi ſuum illæ munus rectè obiecerint, & quod ſe decuerit, fecerint, & ipſæ animis opinionem eximent. Sin minùs, ſui luctus ipſæ erunt cauſa.* Plenè item libro 2. capite 12. *ſub finem.*

Nonnulla item, ex noſtris.

93. Propoſitis hactenus ſubſidiis ad firmandam ex ſapientia Ethnica Fortitudinem, in perpeſſione iniuriarum, addo nonnulla, (parcè tamen,) ex Chriſtianis Doctoribus, nec niſi ex naturali lu-

mine

ticus lib. de animi tranquill. *Si cogitemus, res præſentes, quæ nobis datæ ſunt; & ne minimum quidem temporis ſpatium durare poſſe, animo voluamus, tranquillè viuemus, quoſuis euentus fortiter ſuſtinentes. Nunc verò multi omnia, quæ natura fortunáue ipſis contulit, quam optima fore animo ſecum præſumentes, & non qualia ſunt reputantes, ſed qualia in præſtantiſſimo ſui ſtatu fieri poſſent; ſubitò illis priuati, animam onerant multis magniſque & illegitimis ac temerariis malis. Atque ita vſuuenit ipſis, vt vitam acerbiſſimam triſtiſſimámque agant.*

Inſolitum fortunæ fluſtrum, ſuſpectum.

Quid quòd omnes ſemper ſapientes, iuge fortunæ fluſtrum habuere ſuſpectum? Plurima in hanc ſententiam diſputat Maximus Tyrius diſſert. 35. vbi poſt multa de neceſſitate admiſtionis infortuniorum cum proſperis, ita concludit num. 203. *Quem quocunque in vita genere, (ſeu gubernator fuerit, ſeu Imperator, ſiue priuatè viuat, ſiue præſit aliis, ſiue vnus ſit, ſiue vrbs tota,) nimis fœlicem videro, benignitati fortunæ diffidam, vt Crœſo Solon, vt Polycrati Amaſis. Terram equis abundantem Crœſus; nauibus inſtructum mare, poſſidebat Polycrates. Quorum nihil diuturnum fuit. Non terra Crœſo, non Polycrati mare. Polycratem enim Orontes, Crœſum cepit Cyrus. Ita felicitatem longam, malorum excepit ſeries. Ideóque Crœſum non iudicabat felicem eſſe Solon. Sapiens enim erat. Propterea Polycratem Amaſis relinquebat. Periculum enim vitabat. Sic & ego vitam approbo, quæ aduerſam guſtauit fortunam, ſed guſtauit tantùm.*

Ipſa modo tinxit labia areſcente palato,

Quæ virtutem habeat, eáque vtatur, quoties fortuna inuitum petit. Sic inter omnes colores, qui maximè clarus eſt, maximè delectat oculos: niſi tamen fuſcum coniungas, magnam illis voluptatis partem negas. Ita ſi ſecundis rebus miſceas aduerſa, magis virtutem aduertes, magis felicitatem ſenties. Sitis, voluptatem bibendi commendat homini; fames, voluptatem edendi commendat homini; nox oculis deſiderium commendat Solis. Optat homo noctem poſt Solem, famem cùm ſatur eſt, ſitim cùm ebrius fuit. Quòd ſi demas hanc viciſsitudinem, voluptas quæ fuerat, fit dolor. Hoc ipſum Rex Ægypti Amaſis Polycratē, Samiorum Principem monuit, nihilque ſibi magis ſuſpectum homine nulla vnquam incommoda perpeſſo; egregiè quod Dio tetigit, pleniùſque expreſſit Herodotus. Idem ſenſus fuit Philippi Macedonis, qui tribus ſimul optatiſſimis nunciis acceptis, de nato Alexandro filio; de quadrigarum ſuarum victoria, in olympicis; de Dardanis per Parmenionem ducem ſubactis; ſuſpectam habens tantam ſimul ſecundarum rerum vbertatem, ſublatis in cœlum oculis, *At tu* (inquit) *fortuna leui nos aliquo affice malo.* Eundem S. Ambroſij ſenſum fert vulgaris de eo narratio apud Marulum lib. 5. cap. 3. Agnouerunt nimirum hi ſapientiſſimi viri, præter morem eſſe rerum humanarum, florentes ſemper ac proſperas eſſe: & quod de εὐεξίᾳ aſſerūt Medici, idem ipſi in hac parte ſtatuerunt, nihil magis metuendum nimis bona habitudinę. Nautis quoque, nimia malacia ſuſpecta eſt. Cui verò incomperti, ab omni retrò æuo, motus noſtri? Quare deſipientis planè eſt, in mari turbulentiſſimo & rebus perpetuò fluctuantibus, imaginariæ ſibi ſtabilitatis deſiderio illudere, eiúſque inanitate deprehenſa, mœrere.

Ignaua æquanimitatis abiectio, inutilis, imò potioribus bonis priuans.

64. Accedit ad inſipientiæ cumulum, quòd, vt Hipparchus paulò antè attigit, ea Fortitudinis euerſio, & iactura bonorum longè pretioſiſſimorum, ad reparandam labem in externis bonis factam, planè inidonea eſt. Non enim quantuncunque quis Fortitudine animi excidat, in ſubeunda æquanimiter iactura rerum externarum, reuocabit propterea ad ſe quod deperditum fuerat: ſed irrito planè conatu abeuntem ventum proſequetur. Imò vt Auguſtinus lib. de patient. cap. 2. cum maiore internorum longè expetibiliorum bonorum diſpendio, nempè ipſius æquanimitatis, & firmitatis animi. Vt enim ſapienter ſcripſit Simplicius ad c. 65. Enchiridij Epicteti, enumeratis ærumnis & incommodis, quæ à quibuſuis externis rebus ſubeunda ſunt; In illis omnibus ærumnis, *magnum eſt bonum, vt fortiter tolerentur. Nam in ea incidiſſe, animique conſtantiam retinuiſſe, præclarius eſt, quam non incidiſſe. Nam in ea non incidere, corporis & rerum externarum; ſed ea pulchrè tuliſſe, animi bonum eſt.*

Hæ ſunt internæ illæ opes animi generoſi & erecti, præ quibus externas & fluxas diuitias nihili faciendas ſapienti, monebat Epictetus apud Arrianum lib. 1. cap. 9. *in fine*. Ea tantùm ex cauſa corrigendus, quòd pro Stoïco tumore, ſibi à ſe ipſo, homini eſſe ea bona tradit. *Abſit*, inquit, *vt mearum opum tam ſim ignarus, vt eas nullo ſenſu percipiam. Nam ſi quis formidoloſus eſt & abiectus, pro illo quid faciendum aliud, quàm ſcribendæ literæ, tanquam pro mortuo quodam, in hanc ſententiam? Beneficium mihi exhibe in iſtius cadauere, aut ſextario ſanguinis. Nam reuerà cadauer is eſt, & ſextarius ſanguinis, ac præterea nihil. Si quid enim aliud eſſet, animaduertiſſet vtique, vni ab alio, aduerſam fortunam ac miſeriam non prouenire.* Atque adeò agnouiſſet, hominem à ſeipſo tantùm lædi, & effici verè miſerum, cùm exturbatur internis bonis; quæ nulli externo incurſui patent, niſi homo per animi puſillanimitatem illis vltrò excidat, abiecta in illis incurſibus & fortunæ reflatibus, æquanimitate.

65. Non abludunt illa Senecæ epiſt. 42. volentis cùm & res aliquas affectamus, & eas amittimus, déque amiſſione, fracti animo concidimus, cogitari quid pro eis demus, quidvé amittamus, ſi minùs prudenter verſemur. Sic enim philoſophatur. *Ex eo licet ſtupor noſter appareat, quòd ea ſola putamus emi, pro quibus pecuniam ſoluimus; ea gratuita vocamus, pro quibus nos ipſos impendimus. Quæ emere nollemus, ſi domus nobis noſtra pro illis eſſet danda, ſi amœnum aliquod fructuoſumve prædium, ad ea parati ſumus peruenire, cum ſollicitudine, cum periculo, cum iactura pudoris & libertatis & temporis. Adeò nihil eſt cuique ſe vilius. Idem itaque in omnibus conſiliis rebúſque faciamus, quod ſolemus facere quotiens ad inſtitorem alicuius mercis acceſſimus. Videamus hoc, quod concupiſcimus, quanti deferatur. Sæpè maximum pretium eſt, pro quo nullum datur. Multa poſſum tibi oſtendere, quæ acquiſita acceptáque libertatem nobis extorſerunt. Noſtri eſſemus, ſi iſta noſtra non eſſent. Hæc ergo tecum ipſe verſa, non ſolùm vbi de incremento agetur, ſed etiam de iactura.* Idem in præfatione libri tertij naturalium, quanti ſit animus ſupra minas & promiſſa fortunæ erectus, latè verſat. At animum tam pretioſum amittit, qui rerum externarum diſpendio frangitur.

Quinimò in iactura rerum externarum, & cuiuſuis incommodi incurſu, erigit eò vſque hominem Antoninus, vt feliciorem ſe tunc agnoſcat, qui per hæc aſpera & leues planè iactutas, acceſſionem poſſit facere ad longè pretioſiora bona: ad internas inquam virtutes, nominatimque ad hanc qua de agimus. Ita ſæpenumerò docet, ſed luculenter l. 4. num. 40. verbis illis. *Similis eſſe debes promontorio, ad quod aſſiduò fluctus alliduntur; ipſum autem perſiſtit,*

vtcunque

vtcunque vndæ æſtuantes circumferantur. Diceret aliquis, infelicem me, cui hoc acciderit. Quinimò felicem me, qui hunc caſum ſine dolore perferam, & nec præſentibus frangar, nec futura extimeſcam. Nam vnicuique tale quid potuit accidere. At non cuiuſuis erat, ſine dolore eum caſum excipere. Cur igitur illud potiùs infortunio, quàm hoc felicitati adſcribis? Aut, cur id infelicitatem hominis appellas, in quo nihil mali paſſa eſt hominis natura? An verò damnum tibi humanæ naturæ videri poteſt, id quod non eſt contra voluntatem naturæ eius? Quid ergo? Num caſus iſte efficere poterit, quominus ſis iuſtus, magnanimus, temperans, prudens, circumſpectus, tutus ab errore, verecundus, liber, aut adimere omnino quicquam eorum, quæ hominis naturæ ſunt propria? Proinde quoties incideris quicquam, quod ad dolorem te prouocet, recordare huius præcepti, non illud infortunium eſſe appellandum, ſed felicitati tribuendum, quòd id fortiter feras. Sic ſanè homo, quod idem ſcitè tradit lib. 10. num. 32. ad Fortitudinem aſſurgit, & velut ventriculus validus, omnia ingeſta ſubigit, ac vt ignis ſplendidus, ex quocunque iniecto, flammam edit atque fulgorem.

66. Conſentit Seneca cùm alibi, tum nominatim verbis illis epiſt. 71. *Summum bonum eſt, quod honeſtum eſt, & quod magis admireris, vnum bonum eſt, quod honeſtum eſt. Cætera falſa & adulterina bona ſunt. Hæc ſi perſuaſeris tibi, & virtutem adamaueris; (amare enim parum eſt,) quicquid illa contigerit, id tibi, qualecunque aliis videbitur, fauſtum felixque erit. Et torqueri, ſi modò iacueris ipſo torquente ſecurior: & ægrotare, ſi non maledixeris fortunæ, ſi non ceſſeris morbo. Omnia denique, quæ cæteris videntur mala, & manſueſcent, & in bonum abibunt, ſi ſuper illa eminueris; hoc liqueat, nihil eſſe bonum, niſi honeſtum, & omnia incommoda, ſuo iure bona vocabuntur, quæ modò virtus honeſtauerit.*

Iactura rerum externarum, fouendæ virtuti commoda; & nullius, vel leuiſſimi mali cauſa.

Illud præterea virtutibus boniſque internis lucri accedit ex fortunæ reflatu, & rerum externarum diſpendio patienter excepto, quòd ferè periclitatur honeſtas virtutis, per nimium affluxum bonorum externorum, & tranquillitatem in eorum fruitione. *Vnde*, ait Archytas lib. de viro bono, *non aduerſam fortunam commodè ferre, ardua res eſt, ſed proſperam fortunam. Omnes etenim, quandiu in miſeria permanent, vt plurimùm moderati modeſtique moribus eſſe videntur. In rerum autem exceſſu, viriles, elatis animis, magnanimiſque. Potens enim eſt calamitas, ad contrahendum & componendum animam. Succeſſus rerum contrà, ad inflandum, & inanem reddendum. Vnde cautè quidem omnes, & prudenter vitam inſtituunt infortuniis preſſi. Importuni verò moleſtique, & ferociores in conſuetudine vitæ, quibus res ſunt ſecundæ.* Itaque non abs re Antoninus lib. 1. num. 16. in patris ſuis laudibus numerat, quòd Socratis exemplo, noſſet rebus externis & abſtinere & frui. Quod pleroſque ob animi demiſſionem & infirmitatem ægrè præſtare poſſe tradit, elatos in ſecundis, fractos in aduerſis.

67. Quid quòd reuerà nullius externæ rei diſpendium, ſi res benè & æqua lance penſetur, tanti eſt? Non me latet, quantoperè mortales vel ad ipſam paupertatis vocem cohorreant; ideóque æquanimitatem quàm ægrè admittant in rerum externarum iactura, paupertatem inuehente. Reuerà tamen paupertas, & plurima bona confert, & multis malis ſubducit hominem, vt tractatum latè eſt cùm de felicitate: & quod pauci aduertunt, modicis, aut etiam nullis malis, ſtatuit obnoxium. *In illis quæ omnes optant*, inquit Seneca in conſol. ad Hel. cap. 5. *exiſtimaui ſemper, nihil veri boni ineſſe. Quin inania, & ſpecioſo ac decepturo fuco circumlita inueni: intra nihil habentia fronti ſimile. Nam in illis quæ mala vocantur, nihil tam terribile ac durum inuenio, quàm opinio vulgi minabatur. Verbum quidem ipſum perſuaſione quadam & conſenſu, iam aſperius ad aures venit, & audientes tanquam triſte & execrabile fecit. Ita enim populus iuſſit. Sed populi ſcita, ex magna parte ſapientes abrogant.*

Hoc quod de paupertate dico, quicquid vulgus ferat non adeò incommoda, demonſtrat ſcitè Bion apud Teletem Pythagoræum, verbis illis. *Si rebus oratio daretur, velut nobis, poſſentque iure nobiſcum contendere, nónne paupertas dictura eſſet: Quid mecum, homo, pugnas? Quemadmodum ſeruus in ſacco ſedens, ad quod confugit, in herum ſuum iure contendit, Quid mihi aduerſaris? Num quid tibi furto ſuſtuli? An non quæ præcipis exequor? An quæ tibi debeo, non ſatis præſto? Itidem paupertas contra incuſatorem ageret. Quid eſt, quòd te mihi opponis? Num aliquo bono mea culpa priuaris? Prudentiáne, an iuſtitia, an fortitudine? At metuis ne tibi neceſſaria deſint. Quid? Nónne viæ ſunt omnes, oleribus refertæ, & pleni aqua fontes? Non tibi tot lectos exhibeo, quanta eſt ipſa terra; ſtragula autem folia? An mecum animo læto eſſe non licet? Non vides Gradiaphyrtam, cantillando cœnare? Nónne tibi obſonium, neque pretioſum, neque delicatum comparo, ipſam famem? An non ſuauiſſimus eſt cibus eſurienti, & idem obſonio minimè indiget? Nónne ſitibundus ſuauiſſimè bibit, abſeniémque potum minimè deſiderat? Putáſne quempiam eſurire placentam, aut ſitire niuem? Nónne iſta homines nimium delicati requirunt? Quid autem? Domiciliáne tibi non exhibeo? At hyeme, balneorum, æſtate templorum, tibi copiam facio. Quam donum tam egregiam haberes æſtate (Diogenes inquit) atque ego hanc Palladis ædem, ventis peruiam, & magnificam? Huiuſmodi paupertas, ſi tibi diceret, quid reſponderes? Equidem ego ceu mutus obticerem. Sed neſcio quomodò in culpa facimus omnia potiùs, quàm noſtram morum & ingenij ineptitudinem, difficilémque moroſitatem. Itaque incuſamus infortunium, ſenectam, inopiam, impoſtorem, diem, horam, & denique locum. Quod animaduertens Diogenes, audiuiſſe ſe vocem dicebat, malitiæ culpantis ſeipſam.*

Præſenſio aduerſorum, magnum æquanimitatis ſubſidium.

68. Optimum præterea æquanimitatis in externorum iactura ſubſidium eſſe videtur, quod Seneca à viris, (vt ait,) ſapientibus traditum, ſubminiſtrat, l. de conſol. ad Hel. c. 5. *Illi me*, inquit, *inſerunt ſtare aſſiduè, velut in præſidio poſitum, & omnes conatus fortunæ, & omnes impetus proſpicere, multò antequam incurrant. Illis grauis ipſa fortuna eſt, quibus eſt repentina. Facilè eam ſuſtinere poteſt, qui ſemper expectat. Nam & hoſtium aduentus eos proſternit, quos inopinatè occupauit. At qui futuro ſe bello ante bellum parauerunt, compoſiti & aptati; primum, qui tumultuoſiſſimus eſt, ictum facilè excipiunt. Nunquam ego fortunæ credidi, etiamſi videretur pacem agere. Omnia illa, quæ in me indulgentiſſimè conferebat, pecuniam, honores, gloriam, eo loco poſui, vnde poſſet ea ſine motu meo repetere. Interuallum inter me & illam magnum habui. Itaque abſtulit illa, non auulſit. Neminem aduerſa fortuna comminuit, niſi quem ſecunda decepit. Illi qui munera eius velut ſua & perpetua amauerunt, qui ſe propter illa ſuſpici voluerunt, iacent, & mœrent, cùm inualidos & pueriles animos, omnis ſolidæ voluptatis ignaros, falſa & mobilia delectamenta deſtituunt. At ille, qui ſe lætis rebus non inflauit, nec mutatis contraxit, aduerſus vtrunque ſtatũ, inuictum animũ tenet,*

exploratæ iam firmitatis. Nam in ipſa felicitate, quid contra infelicitatem valeret, expertus eſt.

Hæc reſlaturæ quandoque fortunæ præſenſio, egregiè in rem præſentem ab eodem commendatur epiſt. 76. *in fine*, vbi de forti ait, quòd *vanas humanarum mentium formidines, ſecurus audit, & dicit.*

——Non vlla laborum,
O virgo, noua mi facies, inopináve ſurgit:
Omnia præcepi, atque animo mecũ ipſe peregi.

Tu hodie iſta denuntias, ego ſemper denunciaui mihi, hominem parani ad humana. Præcogitati mali, mollis ictus venit. At ſtultis & fortunæ credentibus, omnis videtur noua rerum & inopinata facies. Magna autem pars eſt apud imperitos mali, nouitas. Hoc vt ſcias, ea quæ putauerunt aſpera, cùm aſſueuere, patiuntur. Ideo ſapiens aſſueſcit futuris malis, & quæ alij diu patiendo, leuia faciunt, hic leuia facit, diu cogitando. Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium. Neſciebam hoc mihi reſtare. Sapiens ſcit ſibi omnia reſtare. Quicquid factum eſt, dicit; Sciebam. Rurſus epiſt. 91. *Inexpectata plus aggrauant, nouitas adiicit calamitatibus pondus: Nec quiſquam mortalium, non magis quod etiam miratus eſt, doluit. Ideò nihil nobis improuiſum eſſe debet. In omnia præmittendus eſt animus, cogitandúmque non quicquid ſolet, ſed quicquid poteſt fieri. Quid enim eſt quod non fortuna, cùm voluit, & florentiſſimo detrahat?*

Quare epiſt. 107. negat, ſapienti incertum aut inexpectatum eſſe debere, quòd per varias offenſas, emetiendum ſit confragoſum hoc iter. *Itaque*, inquit, *præparetur animus cõtra omnia. Sciat ſe veniſſe, vbi,*

Luctus & vltrices poſuere cubilia curæ,
Pallentéſque habitãt morbi, triſtiſque ſenectus.

In hoc contubernio vita degenda eſt; effugere iſta non potes, contemnere potes. Contemnes autem, ſi ſæpè cogitaueris, & futura præſumpſeris. Nemo non fortiùs ad id cui ſe diu compoſuerat, acceſſit, & duris quoque, ſi præmeditata erant, obſtitit. At contrà, imparatus, etiam leuiſſima expauit. Id agendum eſt, ne quid nobis inopinatum ſit. Et quia omnia nouitate grauiora ſunt, hæc excogitatio aſſidua præſtabis, vt nulli ſis malo tyro.

Saltem verò, generalis illa præſenſio & præparatio ſemper antecedat, poſſe aliquid accidere aſperum, & nuſquam ac nunquam eſſe hic plenam ſecuritatem. Optimè Antoninus lib. 7. num. 45. *Viuendi ars palæſtricæ eſt, quàm ſaltatoriæ ſimilior: eo quòd ipſa quoque curat, vt ad ea quæ incidunt, neque antè ſunt præcognita, parata ſit, & à caſu tutum hominem ſeruet.* E ſcena inſuper profero Sapientem in Phormione actu 2. ſcena 1. ſic philoſophantem in rem præſentem.

Omnes, cùm ſecundæ res ſunt maxumè, tum maxumè
Meditari ſecum oportet, quo pacto aduerſam ærumnam ferant.
Pericla, damna, exilia, peregrè rediens ſemper cogitet,
Aut filij peccatum, aut vxoris mortem, aut morbum filiæ.
Communia eſſe hæc, fieri poſſe, vt ne quid animo ſit nouum.
Quidquid præter ſpem eueniat, omne id deputare eſſe in lucro.

A fortunæ perfidia, nemo indemnis.

70. Conſiderari præterea vult, & tanquam potens æquanimitatis ſubſidium commendat Seneca, epiſt. illa 107. commemorare ac expendere quæ hactenus forte fuerint alij. Id quod etiam alibi inculcat, & pulchrè lib. de tranquill. animi, cap. 11. ex Publio Mimo, qui, vt ait, *tragicis publiciſque vehementior ingeniis, quotiens mimicas inepiias, & verba ad ſummam caueam ſpectantia reliquit; inter multa alia, cothurno, non tantùm ſipario fortiora, hoc ait:*

Cuiuis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt. *Hoc ſi quis in medullas demiſerit, & omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia eſt, ſic aſpexerit, tanquam illis liberum & ad ſe iter ſit, multò ante ſe armabit, quam petatur.* Et mox illuſtriſſimè. *Quæ ſunt diuitiæ, quas non egeſtas, & fames & mendicitas à tergo ſequatur? Quæ dignitas, cuius non prætextam, & augurale, & lora patricia, ſordes comitentur, & exportatio, & notæ, & mille maculæ, & extrema contemptio? Quod regnum eſt, cui non parata ſit ruina, & proculcatio, & dominus, & carnifex? Nec magnis iſta interuallis diuiſa, ſed hora momentum intereſt inter ſolium & aliena genua. Scito ergo, omnem conditionem verſabilem eſſe, & quicquid in vllum incurrit, poſſe in te quoque incurrere. Locuples es? Nunquid ditior Pompeio? Cui cùm vetus cognatus, hoſpes nouus, aperuiſſet Cæſaris domum, vt ſuam cluderet, defuit panis & aqua. Cùm tot flumina poſſideret in ſuo orientia, & in ſuo cadentia, mendicauit ſtillicidia. Fame ac ſiti periit in palatio cognati, dum illi hæres publicum funus eſurienti locat. Honoribus ſummis functus es? Nunquid aut tam magnis, aut tam inſperatis, aut tam vniuerſis, quàm Seianus? Quo die illum Senatus deduxerat, populus in fruſta diuiſit. In quem quicquid congeri poterat, Dij hominéſque contulerant, ex eo nihil ſuperfuit, quod carnifex traheret. Rex es? Non ad Crœſum te mittam, qui rogum ſuum & eſcendit iuſſus, & extingui vidit, factus non regno tantùm, ſed etiam morti ſuæ ſuperſtes. Non ad Iugurtham, quem populus Romanus intra annum, quàm timuerat, ſpectauit. Ptolemæum Africæ Regem, Armeniæ Mithridatem, inter Caianas cuſtodias vidimus. Alter in exilium miſſus eſt. Alter vt meliore fide mitteretur, optabat. In tanta rerum ſurſum ac deorſum euntium verſatione, ſi non quicquid fieri poteſt, pro futuro habes, das in te vires rebus aduerſis: quas infregit, quiſquis prior vidit.*

71. Hoc ipſum eſt remedium ad æquanimitatem, quod toties vrgent Antoninus, & alij, monentes cogitandum, nunc eadem accidere quæ priùs. Itaque non debere inſolens videri, quòd toties, támque multis accidit. Antoninus, vt vnicum ex eo locum ſignem, lib. 7. num. 1. *Quid eſt malitia?* (ſumit hîc *malitiam* pro onere, vt in dicto Chriſti, *Sufficit diei malitia ſua*, & ſæpè apud Tertullianum.) *Id quod ſæpenumerò vidiſti. Et quicquid omninò acciderit, expedit in promptu te habere hanc regulam, ſæpè id eſſe à te viſum. Omninò ſi ſuperiora & inferiora animo repetas, inuenies omnia eadem eſſe, quorum plena ſunt priſcæ, mediæ, recentéſque hiſtoriæ, & vrbes, & domus. Nihil nouum eſt, omnia vſitata, & breui durantia tempore.* Vſum hoc æquanimitatis ſubſidio, Proclum, ſic tradit in eius vita Marinus num. 22. *Non tantùm in malis corporis perferendis tam conſtans erat, ſed adhuc multò magis in his, quæ extrinſecus infortunia contingebant, quæque videbantur præter expectationem euenire, vt etiam de ſingulis quæ accidiſſent, ea diceret; Hæc talia ſunt, conſueta ſunt. Quæ mihi videtur, aut tum potiùs videbatur, memorabilis eſſe ſententia, & huius Philoſophi, animi magnitudinis, euidens argumentum.*

Bina proximè data æquanimitatis ſubſidia, coniunctim propoſita ex Seneca.

Vtrunque ad æquanimitatem ſubſidium proximè propoſitum, iungit Seneca in conſol. ad Marciam, cap. 9. *Vnde tanta nobis pertinacia in deploratione noſtri, ſi id non ſit naturæ iuſſu? Quod nihil nobis mali antequam eueniat, proponimus, ſed vt immunes ipſi, & aliis pacatius ingreſſi iter, alienis non admonemur caſibus, illos eſſe communes. Tot præter domum noſtram ducuntur exequiæ; de morte non cogitamus. Tot acerba funera; nos togam noſtrorum infantium, nos militiam, & paternæ hæreditatis ſucceſſionem,*

animo

animo agitamus. Tot diuitum ſubita paupertas in oculos incidit; & nobis nunquam in mentem venit, noſtras quoque opes, æquè in lubrico poſitas. Neceſſe eſt itaque magis corruamus, qui quaſi ex inopinato ferimur. Quæ multò ante prouiſa ſunt, languidiùs incurrunt. Vis tu ſcire te ad omnes expoſitam ictus ſtare, & illa quæ alios tela fixerunt, circa te vibraſſe? Velut murum aliquem, aut obſeſſum multo hoſte locum, & arduum aſcenſu, inermis adeas; expecta vulnus, & illa superne volantia cum ſagittis piliſque ſaxa, puta in tuum vibrata caput. Quotiens aut ad latus, aut poſt tergum ceciderint, exclama. Non decipies me fortuna, nec ſecurum aut negligentem opprimes. Scio quid pares, alium percuſſiſti, me petiſti. Quis vnquam res ſuas quaſi perituras aſpexit? Quis vnquam noſtrûm, de exilio, de egeſtate, de luctu, cogitare auſus eſt? Quis non ſi admoneatur, vt de ſuis cogitet, tanquam dirum omen reſpuat, & in capita inimicorum, aut ipſius intempeſtiui monitoris, abire illa iubeat? Non putaui futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis ſcis poſſe fieri, quod multis vides eueniſſe? Egregium verſum audi, & dignum Publico.

Cuiuis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt.

Ille amiſit liberos; & tu amittere potes. Ille damnatus eſt; & tua innocentia ſub ictu eſt. Hic nos error decipit, hic effœminat, dum patimur, quæ nunquam pati nos poſſe preuidimus. Aufert vim præſentibus malis, qui futura proſpexit.

Conſenſio cum Dei voluntate, validum æquanimitatis ſubſidium, ex Seneca, Antonino, Epicteto, & clariſſimis quibuſuis inter Ethnicos, expreſſum.

72. Accedit neceſſaria cuiuis conſenſio cum diuina voluntate, quâ iacturæ iſtæ, & diſpendia externarum rerum, obueniunt. Quod non noſtri modò, de quibus minùs mirum foret, ſed externi quoque frequenter produnt, & inculcant ad æquanimitatem infigendam. Seneca epiſt. 107. *Hanc rerum conditionem, mutare non poſſumus. Id poſſumus; magnum ſumere animum, & viro bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, & naturæ conſentiamus. Natura autem; hoc quod vides regnum, mutationibus temperat. Nubilo ſerena ſuccedunt. Turbantur maria, cùm quieuerunt. Flant inuicem venti. Noctem dies ſequitur. Pars cœli conſurgit, pars mergitur. Contrariis, rerum æternitas conſtat. Ad hanc legem animus noſter aptandus eſt. Hanc ſequatur, huic pareat; & quæcunque fiunt, debuiſſe fieri putet, nec velit obiurgare naturam. Optimum eſt pati quod emendare non poſſis, & Deum, quo autore cuncta proueniunt, ſine murmuratione comitari. Malus miles eſt, qui Imperatorem gemens ſequitur. Quare impigri, atque alacres excipiamus imperia: nec deſeramus hunc operis pulcherrimi curſum, cui quicquid patimur, intextum eſt. Et ſic alloquamur Iouem, cuius gubernaculo moles iſta dirigitur, quomodò Cleanthes noſter verſibus diſertiſſimis alloquitur: quos mihi in noſtrum ſermonem mutare permittitur, Ciceronis viri diſertiſſimi exemplo,* &c.

Duc me parens, celsíque dominator poli,
Quocunque placuit, nulla parendi mora eſt.
Adſum impiger: fac nolle, comitabor gemens:
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.
Malúſque patiar, quod pati licuit bono.

Sic viuamus, ſic loquamur: paratos nos inueniat atque impigros, fatum. Hic eſt magnus animus, qui ſe Deo tradidit. At contrà ille puſillus ac degener, qui obluctatur, & de ordine mundi malè exiſtimat, & emendare mauult Deos, quàm ſe.

Idem æquanimitatis ſubſidium proponit, & à ſe vſurpatum confirmat, verbis illis epiſt. 96. *In omnibus, quæ aduerſa videntur & dura, ſic formatus ſum. Non pareo Deo, ſed aſſentior. Ex animo illum, non quia neceſſe eſt, ſequor. Nihil vnquam mihi incidet, quod triſtis excipiam, quod malo vultu. Nullum tributum inuitus conferã. Omnia autè ad quæ gemimus, quæ expaueſcimus, tributa vitæ ſunt,* &c. *Omnia iſta in longa vita ſunt, quomodò in longa via, & puluis, & lutum, & pluuia. Sed volebam viuere, carere tamen incommodis omnibus. Tam effœminata vox, virum dedecet.* Rurſus ep. 98. *Siue alios obſeruare volueris; (liberius enim inter aliena iudicium eſt;) ſiue teipſum, fauore ſepoſito; & ſenties id, & confiteberis, nihil ex his optabilibus & charis vtile eſſe, niſi te contra leuitatem caſus rerúmque ſequentium inſtruxeris: Niſi illud frequenter, & ſine querela, inter ſingula damna dixeris:* Diis aliter viſum eſt. *Imò mehercule, vt carmen fortius ac iuſtius repetam, quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito quotiens aliquid aliter quàm cogitabas, euenerit,* Diis meliora. *Sic compoſito, nihil accidet.*

73. Antoninus, cùm alia ad æquanimitatem incentiua atque ſubſidia proponit, tum etiam iſtud in quo verſamur, admirabiliter ſanè pro Ethnico, variis locis. Signabo aliqua, Lib. 3. n. 16. *Nihil perinde animum magnitudine extollit, ac viâ & verè poſſe ſingula, quæ in hac vita nobis occurrunt, examinare: atque eo modo ſemper intueri, vt vnà deprehendatur, cuinam vniuerſi parti vnumquodque vſui ſit: quo in pretio habendum, ratione cùm ipſius vniuerſi, tum hominis, qui ciuis eſt ſupremæ ciuitatis, ac cuius quaſi domus ſunt reliquæ ciuitates,* &c. *De ſingulis ergo dicendum. Hoc diuinitùs venit, hoc fati connexio, caſúſque, aut fortuna attulit. Hoc profectum eſt à cognato meo & ſocio; ignaro quidem quænam eſſet eius natura: ego autem & noui, & eo ſecundùm legem ſocietatis naturalem vtor æquo animo iuſtéque, ſimúlque in mediis rebus coniecturam facio, vt vnicuique ſuum, vt dignum eſt, tribuam.*

Rurſus lib. 6. num. 32. *Aſia & Europa, anguli ſunt mundi: Vniuerſum mare, gutta mundi: Athos, glebula mundi: Omne inſtans tempus, punctum eſt æternitatis. Omnia ſunt parua, mobilia, interitui obiecta. Omnia inde veniunt, profecta à Principe vniuerſi, aut per conſequentiam. Etenim rictus leonis, lethalia venena, omniáque maleficia, vt ſpina, cœnum, pulchrarum & bonarum rerum ſunt additamenta. Non igitur ea, aliena ab eo quod colis, imaginare: ſed fontem omnium rerum conſidera.* Et eodem lib. num. 39. *Si de me & his, quæ mihi euenire debuerunt, Dij conſultauerunt, rectè nimirùm mihi conſuluerunt. Nam Deum, ſine conſilio agentem, ne cogitare quidem facile eſt. Quæ autem fuiſſet cauſa, propter quam malè mihi conſultum voluiſſet? Quid inde ad Deos & ad vniuerſum, (cuius maximè habent rationem,) fructus rediiſſet?* Lib. 8. num. 20. *Accidit mihi aliquid, refero id ad Deos, omniúmque rerum fontem & originem, à qua omnia inter ſe connexa dependent.* Lib. 10. n. 27. *Qui dominum ſuum fugit, fugitiuus eſt. Lex autem dominus eſt. Ergo qui contra legem agit, fugitiuus eſt. At dolorem aliquis, iram, aut metum concipit, propter aliquid eorum quod factum eſt, vel fit, vel fiet ſecundum voluntatem eius, qui vniuerſum mundum gubernat. Hic verò lex eſt tribuens ſuum vnicuique. Ergo qui hoc modo timet, dolet, aut iraſcitur, fugitiuus eſt.*

74. Epictetus creberrimè & grauiſſimè idem æquanimitatis ſubſidium ſubminiſtrat. Nonnulla ſelectiora delibabo. Luculenter lib. 2. cap. 17. Medeæ malorum originem eò referens, quòd Dei voluntati non ſe ſubmiſiſſet. *Simpliciter,* inquit, *nihil aliud velis, quàm Deus vult. Quis quæſo ita affectam prohibebit? quis coget? Non profectò magis quàm ipſum Iouem. Quando igitur talem habueris ducem, ac tuam voluntatem appetitúmque ei conformatis, quid metuis ne fruſtrere? Mancipato porrò tuam appetitionem & fugam, paupertati & diuitiis. Tum fruſtrationi, qua expectatio tua falli poteſt, deditum te exhibe. Caſibus quoque quibus potes implicari, ſis obno-*

xius. Profectò periclitaberis his omnibus, valetudine, poteſtate, honoribus, patria, amicis, liberis, denique omnibus, quæ in poteſtate arbitrij noſtri non ſunt. Proinde permitte iſta Ioui ac reliquis Diis. His commenda res tuas, iſtis te gubernandum præbe, cum illis te iungito. Quod ſi facias, vbi quæſo minus ſecundis rebus vtêre? Sin vero, ô miſer, inuides, miſereris, æmularis, contremiſcis, & nullum intermittis diem, quo non deplores tua, querariſque de Diis, quid eſt quòd nihilominùs dicis te liberaliter eruditum eſſe? Rurſus eodem lib. cap.7. *Quemadmodum viator ex obuio ſcitatur, quanam via ſibi ſit incedendum, eam quæ ad dexteram eſt, non magis appetens, hac quæ ad læuam dirigitur, vtpotè cùm non velit alterutrâ iſtarum ingredi, ſed eâ tantùm quâ poſſit peruenire ad deſtinatum locum: Ita ſanè conueniebat nos quoque accedere ad Deum, &c. Ignauiſſime homo, aliúdne expetis, quàm id quod melius eſt? Num aliud quidpiam melius quàm id quod Deo viſum fuerit?*

75. Aliam & perelegantem ex viatore ſimilitudinem petit in hanc rem lib.3. cap.26. *Prohibitus,* inquit, *aut impeditus re fui nulla, cùm vellem aliquid: nec vi coactus, cùm recuſarem. Sed fieri iſtud qui potuit? Quia ſubieci voluntatem meam Deo. Si volet me febricitare, & ego volo: ſi aggredi quidpiam, non defugiam; ſi appetere quid præcipiat, non reſpuam: ſi adipiſci, nec ego recuſabo: ſin vero nolit, detrectabo ego quoque. Si mori libeat, quis contra animi mei ſententiam me prohibebit? aut quiſnam coget? Non certè magis atque Iouem ipſum. Viatores paulò cautiores, idem faciunt. Infeſtari viam latrociniis, ſi quis illorum audierit, iter ſolus non ingreditur, ſed vel comites operitur, vel legatis ſe adiungit, aut Quæſtoris cuiuſdam, aut Proconſulis, quorum cum comitatu incedens, tutò carpit iter. Haud diſſimile quid facit in hoc mundo prudens. Multa paſſim loca obſidentur à latronibus, multi ſunt tyranni, multæ & variæ tempeſtates, ac difficultates, interitúſque amiciſſimorum. His vitandis malis, quodnam tutum eſt perfugium? Qua ratione vt non incidas in latrones cauebis? Quem comitatum expectabis, quo tutus tranſeas? Cuinam te adiunges?* Latè monſtrat vanam eſſe hominis ſalutem; nec poſſe quenquam, tutum ſibi perfugium, in vllius fauentia aut gratia repoſitum, arbitrari. Tum concludit. *Quid ergo reſtat? Securum comitatum, fidelem, firmum, non inſidioſum, reperirène poteris nullum? Ille quidem noſter perpendit ſecum atque intelligit, quòd Deo ſi ſeſe adiunxerit, tutò ſit tranſiturus. Quid vero eſt, quod appellas ſeſe Deo adiungere? Vt quod ipſe volet, ipſe quoque velit, & quod nolit, ab eodem ipſe etiam abhorreat.*

Non ſatior ſapidiſſima, hominis inter Ethnicos propè Chriſtiani, oratione. Itaque alia quæ mox eodem capite in rem præſentem profert, lubens attexo. Sic habent. *Quam ob cauſam ego pugnarem cum Deo? Quare expeterem non expetenda, aut quæ etiamſi darentur, ſemper habere tamen non poſſem? Sed vt ego hæc accipiam, ita vt dantur, & quoad poſſum accipere. Proinde qui dederat, idem aufert quoque. Quamobrem ego repugnarem? Certè non dico me fore ſtultum, qui robuſtiori me opponam, ſed potiùs iniuſtum. A quo enim accipiens hæc, veni huc? Pater ſcilicet meus iſta mihi reliquit. Sed huic quis dedit? Solem quis fecit? Quis fructus procreauit? Vices tempeſtatum quis inſtituit? Quis naturali contagione atque cohærentia, connexuit atque deuinxit vniuerſa? Deinde cùm omnia ab alio acceperis, & temetipſum quoque, indignè fers atque iraſceris danti, ſi quid tibi ademerit? Quis vero es tu, aut vnde veniſti, aut quare? Nónne is te introduxit in mundum? Nónne is vt lumen inſpiceres, illud conceſſit? Nónne dedit adminicula & adiutores? Nónne ſenſus, nónne rationem largitus eſt? At quinam vt eſſes te introduxit? Nónne vt mortalem? Nónne vt pauxilla cum carne victurum in terra, obſequuturum verò ſuæ gubernationi, ſéque vt aliorum conciuem in hoc mundo gerentem, & ſimul pauculos dies feſtos celebrantem? Ergo quoad tibi fuerit datum intereſſe, & locus conceſſus ſpectandi pompam ludorum, celebrémque conuentum illum, renuis acquieſcere; ac non potius ſi eduxerit te hinc, ſponte abire adorantem, & gratias agentem pro his, quæ audiſti & vidiſti.*

76. Præterea eodem libro cap.24. intentat ſupplicium Theomachiæ, homini cum hac ad Deum ſubiectione pugnanti. *Ego,* inquit, *quod in me eſt ſitum, curabo vt penitus ſubmoueam. Quod in alterius eſt poteſtate, tentabo pro viribus euellere: vt penitus id faciam, non enitar. Si iſtud non fecero, bellum Diis intulero; oppoſuero me Ioui, obiecero me ei, non reſpiciendo vniuerſitatem rerum. Conatus porro & molitiones has, theomachiæ atque inobedientiæ iſtius, non modo nati natorum luent, totáque poſteritas; ſed ipſe etiam dies noctéſque perſoluam pœnas, exiliens lecto, perturbatus quouis allato nuntio, miſſis aliunde epiſtolis contremiſcens, ex rebus alienis ſuſpenſam habens credulitatem.* Ibidem non ita multò pòſt, eam aduersùs Deum veluti contumaciam, & rebellionem ad diuinam gubernationem; (ita enim nominat,) confert cum inobedientia militis, qui adſcriptus in militiam velit omnia nutu ſuo geri, nec militem agat, ſed conſiliarium, quem ſic compellat. *Neſcis cuiuſmodi res ſit militia; & quod hunc in ſtatione quidem eſſe, illum verò egredi, & exploratorem eſſe, alios autem prælium committere oporteat? Vt omnes eodem fungantur munere, fieri nequit; nec melius certè eſſet. Tu vero iuſſis Imperatoris non auſcultans, ſi quid iniunctum tibi ſit aſperius, quereris, & non intelligis quantum in te ſit, quemadmodum totum exercitum depraues. Nam ſi omnes velint te imitari, nemo foſſam faciet, nemo iaciet vallum, nemo vigilabit, nemo vllum adibit periculum, videbitúrque in militia verſari, homo nulla in re vtilis.* Aliam non diſſimilem comparationem addit, nauigantis non ſe committentis Rectori. *Iterum,* inquit, *in naui ſi veharis, vno loco te contine, eique perpetuò ſis affixus. Si conſcendere malum oporteat, recuſato; ſi procurrere in proram, renue. Quis tandem te feret gubernator? Nónne tanquam vas inutile abiiciet, quum ſis nihil aliud quàm impedimentum, & malum exemplum aliorum nautarum? Haud longè ſecus, res quoque noſtræ ſunt comparatæ.* Militiæ comparationem reſumit, concluditque. *Militia eſt cuiuſque vita, & diuturna quidem ac varia. Obſeruare decet militis obedientiam, & quæ Imperator iuſſerit, facere omnia: etiam coniecturâ, quid velit, colligere. Similes non ſunt huius & illius militiæ Imperatores, nec robore, nec præſtantia ſapientia. In magno exercitu militem te geris, nec gregarius es miles, ſed perpetuus conſiliarius.*

77. Diuinè lib.4.cap.7. *Ei quod accidit, ſemper acquieſco. Melius enim eſt quod Deus vult, quàm quod ego volo. Adſum ei ſeruus & miniſter, adeóque pediſſequus: ad eadem contendo, nec alia expeto: idémque quod ipſe, volo ego quoque, & ſentio.* Inſignia item ſunt quæ in eandem ſententiam profert lib.1. cap.12. & 29. Et optimè cap.22. ex defectu conformitatis ad diuinam voluntatem in aſperorum perpeſſione, monſtrat viam latam aperiri ad Atheïſmum, & irreligioſam vitam, quod iterat cap.27.

Extremum profero locum ex lib.3. cap.5. quo optat ſibi eam ad voluntatem Dei ſubiunctionem, cuius ſibi ſub mortis tempus, vſum tota vita perpetuum poſſit gratulari. *Vt loqui,* inquit, *cum Deo, ſic poſſim. Num tua præcepta prætergreſſus ſum? Num appetitionibus quas à te habeo, ad alia obtinenda ſum vſus? Num ſenſibus aliter? Num anticipatis notionibus? Aliquandóne accuſaui te, aut reprehendi tuam diſpenſationem? Ægrotaui quando ita tibi fuit viſum. Sed & alij: at ego patienter. Inops factus ſum, cùm ita velles tu: ſed gaudebam. Non præfui gubernando, aut geſſi magiſtratum quia noluiſti. Ideo ne expetiui quidem, nec vidiſti hanc ob cauſam*

me

me triſtiorem. An occurri tibi aliquando parum læto vultu? ſemper paratus ſi quid mihi mandes, ſi quid ſignifices. Nunc ex conuentu illo ſi vis me decedere, decedam. Gratias verò ago tibi, quòd me tuum conuentum celebrare permiſeris, atque inſpicere opera tua, ac voluntati tuæ in omnibus obedientem feceris. O vtinam hæc cogitantem, hæc ſcribentem, hæc legentem, mors opprimat! Similem locum ex lib. 4. cap. 10. dedi ſuperiori Volumine, diſt. 3. num. 206.

78. Hæc non modò Epicteti praxis fuit, ſed aliorum quoque Ethnicorum, quos inter illuſtriſſimè Dionis Charidemus. Quæ nobis quidem acciderunt, inquit, ſic facta ſunt, vt Deo viſum eſt. Nihil autem quod ab eo fiat, durum exiſtimandum, neque grauiter ferendum eſt: vt & alij ſapientes admonent, & maximè Homerus dicens, non reiicienda eſſe hominibus, Deorum dona. Rectè Deorum opera, dona nominans, quòd omnia ſint bona, bonique alicuius gratia fiant. Ego igitur ita ſentio & amplector manſuetè fatum. Herculis eundem planè fuiſſe ſenſum, & perpetuò in quibuſuis duris licèt & aſperis ex diuina voluntate pependiſſe, & inde in Dei filium tot mõſtrorum domitorem euaſiſſe, affirmat ex Epicteto Arrianus lib. 2. cap. 16. concludens in hunc modum. Huic igitur Deo auſculta, & obambulans iniuſtitiam & iniquitatem repurga. At non es Hercules, nec potes alios liberare miſeriis: nec Theſeus, vt Atticam ſcilicet à facinoroſis repurges. Tua igitur ipſius mala repurgato, & tanquam Procuſten aut Scirona ex animo tuo eijce triſtitiam, metum, cupiditatem, inuidiam, maleuolentiam, auaritiam, mollitiem, intemperantiam. Hæc omnia aliâ ratione profligare poteſt nemo, niſi vnum ac ſolum Deum reſpexerit, niſi huic ſoli ſe addixerit, ſéque eius præceptis & mandatis conſecrarit. Si aliò tuam deflexeris voluntatem, plorans atque eiulans robuſtiorem ſequeris: extra te ſemper quærens tranquillitatem, quã tamen potiri nũquam poſsis. Illic enim quæris, vbi nulla eſt. Deſiſte igitur, & quære illic, vbi eam inuenias.

Similia ex Hermogene ſcribit Plutarchus lib. quòd non poſſit vita iucundè tranſigi iuxta Epicurum, num. 33. quo loco digniùs Chriſtiano quàm Ethnico philoſophatur de ſenſu illo ſuauitatis, qui non aſpergit tantùm, ſed etiam complet, & vſquequaque perfundit animũ, qui ex diuinæ voluntatis nutu ſemper & vbique pendeat, eíque conformari propoſitum habeat: ſiue Deus leniter indulgentérque nobiſcum agat, ſiue aduerſa & aſpera ad virtutis exercitationem, indéque eluendas maculas antè contractas, vel ad vberioris præmij adeptionem, prouideat, aut permittat.

Irrogatæ diuinitùs materiæ æquanimitatis, ſcopus prior. Decus perſonæ exercitæ.

79. Neuter horum finium latuit ſapientes. Nam ſcopum Dei aduerſa homini inferentis, aut inferri cum ſcelere ab alio permittentis, plerunque eſſe victoriam & decus inde conſecuturum, tradit optimè Maximus Tyr. diſſert. 22. agens de Vlyſſis ærumnis, Quis Deûm, inquit, neget has ipſas ei obieciſſe ærumnas, quibus & vir bonus dici meruit, & reipſa fuit? Hoc eſt, cur aduerſarios illi tam multos obiecerit: Inter Barbaros, Troianos; Inter Græcos, Duces primarios, Palamedem cum Aiace; Domi petulantes, robuſtóſque iuuenes; Cyclopum feriſsimum, Thracum inhoſpitales maximè; veneficarum primam; belluam plurimis capitibus metuendam. Vt omittam mare perpetuum, tempeſtates aſperas, crebra naufragia. Quòd errare, quòd mendicare, panéſque fruſtra petere pannoſum coëgerit: luctari, calcibus cædi, in vino contumelias mille pati. Quæ omnia beneuolentiæ ergo obiecit illi Deus, &c.

Solius hæc mandata Iouis erant. Nõme is enim eſt, qui filium ſuum Herculem, ne in otio luctúque torpeſceret, è mediis eduxit voluptatibus, quas Euriſtheo permittere maluit. Herculi contrà, apros, leones, Principes, tyrannos, latrones, vias longiſsimas, deſertas terras, fluuios denique inuios obiecit. Niſi fortè arbitreris, Iouem, quem genuit, eripere laboribus non potuiſſe. Atqui noluit. Nec enim fas eſt aliud velle Ioui, quàm quod honeſtum eſt.

Concinit Simplicius ad cap. 13. enchir. Exercitationes à principalibus actionibus, ipſo genere non differunt, ſed paulò maiore facilitate, & deſinendi, cum nobis libuerit facultate. Quoniam igitur qui humanos animos naſcendi cauſa demittit Deus, vires etiam eis addidit, quibus inſtructi, abſque noxa vti rebus terrenis, tam allicientibus quàm terrentibus, eáſque ſuperare poſſent: eas vires exercens idem Deus, ne per ignauiam laxiores & remiſſiores fierent, néve ab vſu earum tempore poſtulante ceſſarent, certamina multa proponit animis. Neque Hercules, aut Theſeus, aut Diogenes, aut Socrates in tales viros euaſiſſent; nec humanæ virtutis magnitudo, quouſque progredi poſſet, eluxiſſet, niſi illos cum beſtiis immanioribus, & ſceleratis hominibus commiſiſſet: & hos ſumma victus tenuitate, ad vitam naturæ conſentaneam compuliſſet.

80. Luculenter Epictetus apud Arrianum l. 1. cap. 24. Aduerſæ res ſunt, quibus declarantur viri. De reliquo, ſi adieris diſcrimen quoddam, cogita, quòd Deus te, tanquam aliptes, agreſti cuidam & fero adoleſcenti obiecerit. Quare id fecerit, interrogas? Vt nimirum euadas in victorem in Olympiis. Abſque ſudore, id non contingit. Splendidè lib. 3. cap. 22. informans cogitantem de ineundo Cyniciſmo. Sine conſilio Dei, inquit, noli rem tantam aggredi. Is quando hoc tibi ſuaſerit, ſcito iſtud agere & velle ipſum, vt faciat te inſignem, aut pluribus verberibus vt afficiare. Nam illud eſt præcipuum ornamentum, quod Cynicus ſibi aſciſcit. Tundi verberibus vt aſinum oportet, & contuſum nihilominus amare verberatores ſuos tanquam ſi pater, aut frater eſſet omnium. Sed tu contrà facis. Nam ſi vapulas, in media via vociferare. O Cæſar, tua in pace quas patior iniurias? Adducamus eum ad Proconſulem. Cynico quiſnam eſt vel Cæſar vel Proconſul, aliúſne quiſpiam eſt, quàm is, qui ipſum legauit, aut cui ipſe ſeruiat, Iupiter ſcilicet? Aliúmne quempiam inuocat, quàm hunc? Non credit, quòd quicquid horum fuerit perpeſſus, iſtud eò fieri, vt exerceat ipſum. Etenim cùm ab Euriſtheo exerceretur laboribus Hercules, miſerum ſe eſſe non eſt arbitratus, ſed impigrè fecit imperata. Hic verò à Ioue ipſo in certamen, & ad exercendum ſeſe miſſus, exclamare vult, & indignè ferre.

Scopus alter, abſterſio macularum contractarum.

81. Alterum illum Dei ſcopum, nempe abſterſionem macularum noſtrarum, & iuſtam pro eis medelam, diligenter explicat Simplicius ad c. 13. Enchir. concluditque tandem his verbis; Quòd ſi corporum medicinam exercentem, vrentem, incedentem, membra reſecantem, & planè ſæuos carnifices imitantem, malum non dicimus, ſed bonum. Si Medicis cùm gratiam habemus, tum mercedem numeramus; cur in medicina Dei, non acquieſcimus? Neque enim iracundè, nec vindictæ cupiditate, nec præter meritum, nec nocendi cauſa, quicquam horum facit Deus: ſed inſtar medici, & curatoris, & parentis, & ad maximam vtilitatem noſtram, & (quo vno verbo rem complecti totam licet,) pro ſua diuina bonitate. Multiformis autem eſt Dei medicina: vt qui alios morbis, inopia, ignominia: alios peſtilentia, fame, terræ motu, innundatione, naufragio, bello: alios pœnis humanitùs inflictis medicetur. Neque verò mala hæc ſunt, ſed bona: ſiquidem medicari bonum eſt.

Volebat hoc à Demetriano homine Ethnico cogitari S. Cyprianus in lucubratione aduersùs eum, his præter cætera. Indignatur ecce Dominus & iraſcitur,

correcturi, non in angulum abducto ægroto id faciunt; ſed cum in medio foro eum propoſuerint, theatrúmque ex prætereuntibus conſtituerint; ita demum ſectionem adhibent. Atque id faciunt, non quòd velint humanis miſeriis inſultare, ſed vt eos qui aſpiciunt, in alienis corporibus doceant, multam ſanitatis ſuæ gerere prouidentiam. Et quod continenter addit, vt aduertant quæ bona, quámque gloriam eis Deus præparauit: nec in altero duntaxat ſeculo, ſed & in iſto, quando eos, (vt ait,) theatrum fecit.

Reuocat mihi hoc verbum cogitationem crebræ apud Patres & noſtros comparationis, vitæ noſtræ cum theatro & ſcena. Nihil enim apud vtroſque frequentius, quàm vt homines cum actoribus comicis conferantur; in quibus non laudatur, quòd hanc illámve eminentem perſonam ſuſtinuerint, ſed quantumuis abiectam, dummodò benè & ex arte exhibeant, decus reportant. Similiter in huius vitæ fabula, non laudantur qui hanc illámve honorificam perſonam exhibent, ſed qui quancunque ſors dedit, etiamſi humilem & vilem, ritè & accommodatè repræſentant. Signo in hanc rem nonnullos, & abeo. Teles Pythagoræus, diſertiſſimè. *Vt bonum hiſtrionem, quancunque ei Poëta dederit perſonam, eius decorum ſeruare decet: ita bonum virum, quancunque fortuna dederit. Nam & ipſa, vt Bion inquit, velut Poëtria, nunc primi, nunc vltimi actoris locum nobis tribuit: aliàs Regis, aliàs mendici perſonam. Ne igitur, ſi partes tibi contigerint actionis vltimæ, primas occupare velis; aliter indecorum te dabis.*

85. Epictetus cap. 23. Enchir. *Actorem eſſe fabulæ talis, qualis magiſtro probata fuerit, te memento. Si breuis, breuis; ſi longa, longa. Si medicum agere te voluerit, fac eam quoque perſonam ingenioſè repræſentes. Ita ſi claudum, ſi Principem, ſi plebeium. Hoc enim tuum eſt, datam perſonam benè effingere: eam autem eligere, alterius.* Bellè ad eum locum Simplicius. *Vt in ſcena ſingulis hiſtrionibus aptam fabulæ perſonam imponere, ſiue Regis, ſiue ſerui, ſiue inſani, qualis eſt Oreſtis; eius eſt qui fabulam edit, quique tam perſonarum quæ in ea ſunt, quàm hiſtrionum ingenia perſpecta habet; Sed impoſitam perſonam bellè repræſentare, deſignati hiſtrionis erit. Quare ſæpè ſeruus, aut mendicus, aut furioſus, probatur in fabula. Diues autem aut Imperator aut Rex, improbatur, cùm illi datam perſonam bellè exprimunt, hi verò ſuam malè, prout vtrique in eo elaborarunt. Sic etiam fit in vita. Quot enim Regibus, diuitibus, robuſtis, ſeruus pauper, & claudus Epictetus, tam à Chorago & magiſtro Deo, quàm ab huius vitæ ſpectatoribus eſt prælatus, qui perſonam ſibi impoſitam benè & ex magiſtri ſententia egit; & quod in ipſo fuit, probè adminiſtrauit? In quo bonum & malum hominis ſitum eſt, & id quod à cordatis hominibus vel laudetur vel vituperetur.*

Tyrius diſſert. 37. num. 212. præclarè tradit *eſſe in communi vita fabulam, quæ non iambis medius fidius aliquot, quos feſti vnius cauſa Poëta conſarcinauit aliquis, aut cantiunculis, quas aptè inter ſe chorus moduletur; ſed ipſa vitâ, eiúſque conſtet actionibus, quæ Philoſopho digna eſſet fabula, vtpote argumento verior, tempore perpetua, nec ex Poëtæ repræſentanda præſcripto, ſed ipſius Dei.* Antoninus lib. 10. num. 29. ad eandem mentem; nam & ex Maximo pleraque hauſit. *Aſſiduò conſiderandum eſt, quomodò omnia hæc ſint, qualia fuerint ac ſint futura: & ante oculos ponendæ totæ fabulæ, atque ſcenæ earundem in ſpeciem rerum; quas vel experientia vidiſti, vel ex antiqua hiſtoria cognouiſti, vt aulam Adriani, totam Antonini aulam, totam Philippi aulam, Alexandri Crœſi. Omnia enim hæc talia erant.*

86. Et Chriſtianis quoque Doctoribus, placuiſſe eam comparationem, ex vno & altero doceo. Syneſius de prouid. ſect. 1. *Vniuerſa enim hominum vita virtutis materia eſt: quemadmodum in ſcena fabularum actores cernimus, quorum qui voci diligentiſſimè ſeruierit, is Creontem aut Thelephum nullo diſcrimine agere poteſt. Neque ad præclaram vehementémque vocis intenſionem, aut ad theatrum ſuauiſſima carminis emodulatione detinendum, plurimùm intererit, purpureáſne an pannoſas veſtes gerat: ſed ſiue ancillam, ſiue heram, eadem gratia & concinnitate referet; vel ſi quam aliam perſonam induerit, rectè eam vti gerat, ab eo choragus poſtulat. Ita nobis in maximo illo mundi totius actu, vitas nobis quaſi perſonas, Deus & fortuna circumpoſuit: neque aliud altero vitæ genus potius eſt, nec deterius, ſed vnuſquiſque perinde vt poteſt, eo vtitur. Ac qui bonus eſt, vbicunque honeſtè degere poteſt, ſeu mendicum, ſeu Monarcham aſſimulet. Nec de perſona plurimùm contendet, quandoquidem & Tragœdiarum actor is ridiculus fuerit, qui hanc renuat, aliam verò potiùs eligat: præſertim cùm qui annum præclarè ac cum laude egerit, corona & præconis voce celebretur. Qui verò Regis perſonam indecorè ſuſtinuerit, omnium ſibilo, & procaci oris ſonitu excipiatur, interdum lapidibus impetatur. Nullius noſtrûm vita propria eſt, alienas verò extrinſecus circunfuſas habemus. Nos autem eam facultatem, quæ intus his vtitur, quò præſtantiorem aut deteriorem facimus, palámque habemus, eò meliores aut peiores ſumus, viuentium quodammodo fabularum actores. Hinc illæ, quaſi veſtes quædam, indui aut exui poſſunt.* S. Chryſoſtom. paræn. 2. ad Theodor. *Non eſt profectò, theatralibus ſcenis præſens vita diſſimilis. Nam vt illic, ille Imperatoris, hic iudicis, alter militis implet officium: vbi autem conſecuta nox fuerit, nec Imperator agnoſcitur Imperator; nec Iudex qui fuerit, Iudex videtur; nec miles poſtea qui priùs miles: ita vnuſquiſque noſtrûm, in illius ſæculi die, non perſonis, ſed rebus atque actibus, competentem accipiet dignitatem.*

Æquè ad præſens inſtitutum, & æquanimitatis ſtudium infigendum commodare poteſt, affinis iſti, comparatio athletæ, quam adhibet apud Arriani Epictetum Diogenes lib. 3. cap. 22. qui febricitans, tranſeuntes in via increpabat, quòd tam longinquo itinere ad Olympia, & exercitationes inibi Athletarum conſpicandas accurrerent, non intenti in certamen hominis & febris, tanta generoſitate initum. Quodcunque ergo certamen fortiter ac generosè quis obiuerit, corona & honore dignus erit, eóque auctiore, quo cum robuſtiore & potentiore aduerſario res illi fuerit; quo inquam durior & grauior fuerit ærumna quæ excipienda venit.

CAPVT IV.

De Patientia ſpeciali, irrogationi iniuriarum fortiter excipiendæ, addicta.

87. PAtientiam ad irrogatas iniurias arctatam, quæ eſt apud pleroſque ſpecialis & ſimpliciter dicta patientia, fuerunt qui metam philoſophicam tranſcendere cenſerent, quaſi ex Philoſophiæ præſcripto honeſtum ſit, iniuriam non tolerare, ſed rependere.

Patientia in iniuriis, quàm operoſa & illuſtris.

Et ſanè ingens omninò eſt in iniuriæ paulò gra-

uioris perpeſſione difficultas, cui tanta naturæ fragilitas, non immeritò ſuccubitura iudicetur, ſaltémque ægrè admodùm obſtitura, nec diu conſtantiam ſeruatura, ſi exarmata gratiæ præſidiis, & philoſophicis tantùm fulta adiumentis, conſideretur. Hoc intelligo non modò de iniuria quaſi reali, quæ ſcilicet labia tranſcendit, & nocumentum præterea in rebus infert: Sed etiam de iniuria (ſaltem in ſpeciem) tenuiore: hoc eſt de conuitio, quod eſt verbalis (vt ſic dicam) iniuria: quæ vtique leuior videtur, quàm quæ peruadit vlteriùs, eſtque non probroſa tantùm, ſed etiam damnoſa. Et tamen, ſummam eſſe difficultatem, excipiendi patienter conuitij, nemo neſcit. *At cuiuſmodi demum conuitium eſt?* ait Iulianus Imperator orat. 3. huius iniuriæ grauitatem expendens, *quàm reuerà mordax, quámque eo magis animus, quam corpus penetratur? Quamobrem etiam Vlyſſem ipſum adeò concitauit, vt dictis factiſque, quoad poſſet, iniuriam perſequeretur. Propterea etſi profugus ille, atque hoſpes eſſet; cum eo à quo hoſpitio receptus fuerat, iurgatus eſt. Tametſi non ignoraret quemadmodum,*

——Stolidúſque & futilis ille,
Ædibus exceptus, qui cum hoſpite iurgia miſcet.

Et Alexandrum Philippi filium, & Achillem Thetidis, & alios nonnullos, nec viles, nec degeneres homines commouit. Soli verò Socrati, aut paucis admodùm præterea eius imitatoribus, verè fortunatis ac beatis, contigit, vt extremam (vt ita dicam,) tunicam ambitionis exuerent. Pertinax enim cumprimis eſt, & ambitioſus affectus ille animi: ac generoſis mentibus, propterea acriùs ineſſe videtur, quòd conuitio magis, (vtpote rè maximè ſibi contraria,) moueantur. Ideóque eos qui ea contra ſe iaciunt, vehementiùs oderunt, quàm qui ferrum intentant, ac vitæ ſuæ inſidias moliuntur. Ac demum ipſos ſibi non natura, ſed lege, inimicos atque hoſtes putant. Quoniam cùm laudes atque honores diligant, non modò hac illi detrahunt, ſed etiam falſas ſibi calumnias imponunt, &c. Ego Imperatorem noſtrum vidi, cùm is conuitio fortiter reſiſteret. Quod facinus, mea ſententia, nihilo deterius eſt, quàm Troiam expugnare, vel ingentem exercitum in fugam compellere. Quod ſi quis non mihi credit, neque magnum illud, aut tantopere laudandum exiſtimat, is cùm ſeipſum eo in caſu ac tempore inſpexerit, tum demum, de tota re iudicet: Nec erit, opinor, quòd nos hac in parte deliros eſſe, ſibi perſuadeat. Quinetiam S. Chryſoſtomus homil. 31. ad populum, contumeliæ & conuitij perpeſſionem, duriorem lapidatione affirmat. Ex illius ergo iniuriæ quæ tenuior videri poſſet, tanta duritie, & aſperitate, æſtimari vniuerſè poteſt quanta ſit grauitas iniuriæ, & conuitium & alias quaſdam duriores complectentis. Vt non prorſus abſurdè, viſæ quibuſdam ſint, nudis naturæ viribus, & per nudam Philoſophiam importabiles.

88. Nihilominùs etiam philoſophicè honeſtum, & rationi perquàm conforme viſum, tolerare iniurias, nec referre autoritate priuata, dixi latè in tractatione de iniuria, *in fine.* Et ita planè ferre naturæ lumen multis rationibus confirmat Carbo lib. de pacif. inimic. cap. 50. éſtque euidentiſſimum. Nàm pati iniuriam, etiamſi eſt malum pœnæ, vacat tamen culpa, atque adeò non eſt probroſum. At iniuriam priuata autoritate referre, probroſum eſt, quia in eo interuenit culpa. Deinde ſicut honor potiùs eſt in honorante quàm in eo cui exhibetur; ita & inhonoratio, ac iniuriæ irrogatio. Præterea hoc pacto, bonum vniuſcuiuſque, alterius libidini, & arbitrio, plerùnque deprauatiſſimo, fieret obnoxium: ſi aſſereretur, in poteſtate inferentis iniuriam ſitum eſſe, reddere hominem probroſum & vituperabilem, atque adeò non bonum. Alias rationes ſuggerit Plutarchus toto Opuſc. de vtilitate ex inimicis capienda. Rectè itaque Ariſtoteles 5. Ethic. cap. vltimo pronunciat, iniuria affici, eſſe abſque vitio & iniuſtitia, eritque etiam Fortitudinis, ſi animosè ſuſtineatur.

Hinc ſpecialis patientiæ decus perſpicuum eſt, de quo illud breuiter ac veriſſimè à Lactantio dictum lib. 5. cap. 23. *Magna & præcipua virtus eſt, patientia: quam pariter & vulgi publicæ voces, & Philoſophi, & Oratores, ſummis laudibus celebrant.* Videndi ex noſtris qui iuſtas de patientia ſcriptiones ediderunt. Tertullianus, & qui eum de more expreſſit, Cyprianus, Chryſoſtomus, Ephrem, Auguſtinus tomo 4. Laurentius Iuſtinianus in ligno vitæ, tract. 7. Aliique quos deflorarunt qui de tribulatione, aut ægrorum vel afflictorum leuamine ſcripſerunt, Petrus Ribadeneira, Antonius Hemertius, Gaſpar Loartes, Corenus in Clypeo patientiæ, aliique recentiores.

Generalia ad quarumuis iniuriarum patientem perpeſſionem ſubſidia, ex variis Ethnicis.

89. Ad eam ergo tolerantiam ex virtute plurima ab iiſdem Patribus & Chriſtianis Doctoribus ſubminiſtrantur præſidia atque ſubſidia ex ſuperiori lumine, & Chriſti ac Sanctorum præclarè dictis, & heroïcè geſtis hac in parte. Sed quia in tractatione philoſophica, videntur opportuniora, quæ ex ipſis Philoſophis nudo naturæ lumine nixis, proferentur in hanc ſententiam: placet, ad ea quæ in tractatione de iniuriis, ex variis præſertim Ethnicis propoſui, nonnulla ſelectiora ex infinitis quæ in hanc rem apud Antoninum Imperatorem, Tyrium, Epictetum, Senecam, alióſque proſtant, delibare. Alios enim antiquiores de hoc argumento ſcriptores Ethnicos; Diogenem, Pyrrhonem, Callinicum, quos vnà cum Tullio in Tuſculanis, & Seneca in fortuitis; Tertullianus in ipſo fine Apologetici, memorat ad patientiam & conſtantiam hortatos: cùm interciderint, (dempto Tullio,) adducere non licet. Prædictos autem adducam, vt agnoſcat Chriſtianus quis debeat eſſe vigor Chriſtianæ Fortitudinis in hoc genere, quando ethnica, & merè philoſophica, tam nobilis, támque eminens fuit, quantam docebunt quæ ex eis appendam. Eóque conſilio, in Chriſtianis hac in cauſa adducendis, erò parcior, tametſi nonnulla quoque apud eos, ex naturali potiùs lumine, quàm ex ſuperiore, petita, non prætermittam.

Seneca totus eſt in hoc argumento opuſc. quòd in ſapientem non cadit iniuria. Et frequentiſſimè in libris de ira. Ex quibus libris pleraque loca ſignabo agens de manſuetudine, & nonnulla propoſui tractans iræ remedia.

90. Themiſtius orat. 4. ſeipſum conſolans in iis quas ſuſtinebat inſectationibus, potens patientiæ in iniuriis ſubſidium proponit, omnium retrò ſapientum ac proborum, eandem ſortem: *Sapientia*, inquit, *quò præſtabilius atque perfectius bonum eſt, eò plures aduerſus illum impellit atque excitat, qui ea vel præditus ſit, vel eſſe videatur. Eáque velut neceſſaria quædam hæreditas, iam inde initio à Pythagora tranſfuſa, perpetua quadam tranſfuſione, in illius poſteris permanſit. Siquidem ille Mneſarchi filius, hunc de celebri illa ſapientia fructum cepit, vt peregrinando ætatem omnem traduceret, propter exterios homines, qui inuidere illi ac laceſſere non deſiſterent. Primum enim è Samo Crotonem ob Polycratem fugit. Tum propter Gylonem, Crotone Locros conceſſit. Locrorum deinde, non vnus dun*

taxat.

taxat, ſed fermè omnes, Pythagoræ virtutem ferre non potuerunt; ac Tarentum relegarunt. Tarentini verò rurſus tanquam mercimonium aliquod Metapontum deportarunt, vbi & obiiſſe dicitur in Muſarum templo; cum iam, (vt aiunt,) in quadrageſimum diem, inediam protraxiſſet. Nam quæ contigêre Socrati, quid eſt quòd quiſquam commemoret? Omnium enim in auribus, Melitus, & Anytus, ac Lyco, percrebuit. Platoni verò, nónne huc vſque exprobrare omnes ſolent, ter illum in Siciliam, pecuniæ atque argentariæ rei cauſa profectum? Cephiſidoros autem, & Eubulidas, & Timæos, Dicæarchos item, reliquúmque omnem eorum exercitum, qui in Ariſtotelem Stagiritem inuecti ſunt, qui facilè percenſeam? Quorum ſcripta ad hæc vſque tempora, tanquam implacabilis odij, atque acerbitatis monimenta peruenerunt. Quare quid ego ſuccenſeam, ſi cùm omni tempore id pugnauerim, vt eos viros, quoad facere poſſem, imitarer, eadem ſim cum ducibus meis expertus, & in iiſdem conſectandis veſtigiis, ad eoſdem ſcopulos offenderim? Si inquam vel vt examen quoddam aculeatorum fucorum in meipſum excitauerim, non quidem ſponte, nec certo animi conſilio; ſed quod ea rei huius natura ſit, cui me totum tradidi, quam impensè diligo, quam vitæ ipſi atque animæ præfero? Neque verò ſi mercaturam agerem, pacatum mihi ſemper ac placidum mare, aut ſecundos ventos, aut ex mercibus perpetua opum incrementa pollicerer: ſed & procellas, & ſcopulos, & eiectionem mercium, ac nonnunquam etiam prædonum incurſiones, fluctibus ipſis atrociorem tempeſtatem perhorreſcerem. Quin hoc ipſum argumento mihi eſſe debet, propiùs illorum me veſtigia premere, nec multum aberrare: quòd quibus me calumniis ac conuitiis in præſentia vellicant, non alia ſint, quàm quas in diuinos illos atque eximios homines inſani illi ac furioſi contulerunt. Nam, Sophiſta, & arrogans, & nouitatis ſtudioſus, conuitia ſunt, primùm in Socratem coniecta, inde in Platonem, ac deinceps in Ariſtotelem ac Theophraſtum. Næ is delicatus Philoſophus audire meretur, qui ſe queratur, iis ſapientiæ Ethnicæ columinibus accenſeri: eóſque, patienti iniuriarum perpeſſione, imitari dedignetur?

91. Epictetus apud Arrianum lib. 3. cap. 20. cuiuſcunque iniuriæ irrogatione, poſſe fructum percipi opinione maiorem, ita confirmat. *Fructus aliquis ab omnibus percipi poteſt, & ab eo qui contumelia afficit. Quid prodeſt athletæ, is qui præparat ipſum? Plurimùm. Ita quoque mihi quiſpiam ſit tyrocinij præceptor, qui videlicet patientiam meam exerceat, qui lenitatem, qui manſuetudinem. An verò qui illud poſſit, neminem eſſe cenſes, ſed erit duntaxat, qui tractans manibus ceruicem, itémque humeros concinnans, mihi proſit? Præterea aliptes etiam benè faciet, ſi iubeat, ambabus vt tollam aliquid manibus. Et quò ponderoſius id fuerit, eò plus commodi inde feram. Si quis verò ad non iraſcendum me exerceat, ex eo ſcilicet fructum percipiam nullum? Iſtud nimirum eſt ignorare, an ab hominibus aliqua percipiatur vtilitas. Huic malus eſt vicinus, ſed mihi bonus eſt: Æquitate enim animi me exercet. Pater huic eſt malus, mihi bonus eſt. Id eſt Mercurij virgula.* Hæc, *inquit*, quicquid tetigeris, aureum erit. *Nequaquam iſtud promitit, ſed illud potiùs. Quod voles accipe, & ego ipſum efficiam bonum. Accipe morbum, mortem, paupertatem, contumeliam, extremum ſupplicium. Omnia hæc emolumentum erunt, contactu Mercurialis virgulæ.* Ita iure nominat, benè compoſitum ad contumeliæ ac iniuriæ exceptionem, animum hominis. Illuſtriſſimè cap. 65. Enchir. tradens optimum remedium, & iniuriæ, & cuiuſcunque incommodi tranquillè excipiendi: nempè vt prehendatur qua ex parte habet anſam tolerabilem, quod ibi Simplicius exponit de ratione ob quam iniuria eſt tolerabilis. Illud item ex cap. 48. Enchir. quo Epictetus homini iniuria affecto medelam facere tentat, iubens eum dicere; *Si is qui me iniuria affecit, probè me noſſet, plura dixiſſet*, hoc inquam, meritiſſimò ſuſpicit S. Chryſoſtomus homil. 14. in Acta, & admiratos quoque Auditores teſtatur.

92. Verſat item hoc argumentum Antoninus Imperator creberrimè & luculentiſſimè, variíſque ſubminiſtratis conſiderationibus, quibus & iniuriæ aſperitas miteſcat, & Fortitudo robúrque animi augeatur. In primis lib. 4. num. 9. *Tolle opinionem, ſimul etiam de accepto damno abolebitur cogitatio: hacque ſublata, ipſum etiam damnum non erit. Quod hominem ſeipſo deteriorem efficere non poteſt, id neque vitam eius peiorem reddit, neque lædit, neque extrinſecus, neque intrinſecus. Natura vtilitatis, hoc neceſſario fecit, vt quicquid accidat, iuſtè accidat. Quod ſi diligenter obſerues, ita habere inuenies. Atque hoc dico, non tantùm cauſarum conſequentia id fieri, ſed etiam ratione Iuſtitiæ, & ab aliquo quod tribuat vnicuique pro dignitate ſuum. Itaque vti cœpiſti obſeruare hoc, perge, & quicquid facies, hoc modo age, adhibita bonitate, quo modo verè bonus intelligitur: idque in omnibus tuis obſerua actionibus. Non ita tibi ſentiendum eſt, quemadmodum is qui iniuriam facit, vel ipſe ſentit, vel te exiſtimare vult, ſed res ipſæ quid veré ſint, perſpice.*

Quod dixit, opinione nos plerunque vrgeri potiùs, quàm vero damno & iniuria, confirmat lib. 8. num. 34. & 40. & pulchrè lib. 12. num. 18. verbis illis. *Omnia opinione conſtant. Hæc autem eſt in tua poteſtate. Tolle igitur cum lubet, opinionem, eruntque tibi tanquam promontorium prætervecto, omnia ſerena, & ſinus fluctibus vacans.* Idem diligentiùs ac fuſiùs traditum eſt à Seneca epiſt. 13. Delibo pauca. *Plura ſunt*, inquit, *quæ nos terrent, quàm quæ premant, & ſæpiùs opinione, quàm re laboramus.* Et mox: *Citò accedimus opinioni. Non coarguimus illa quæ nos in metum adducunt, nec excutimus, ſed trepidamus: Et ſic vertimus terga, quemadmodum illi, quos puluis motus fugâ pecorum, exuit caſtris, aut quos aliqua fabula ſine autore ſparſa, conterruit. Neſcio quomodò magis vana perturbant. Vera enim modum ſuum habent. Quicquid ex incerto venit, coniecturæ & licentiæ pauentis animi traditur. Nulli itaque tam pernicioſi, tam irreuocabiles, quàm lymphatici metus ſunt. Cæteri enim ſine ratione, hi ſine mente ſunt.*

Mens eadem Epicteto cap. 10. & 27. Enchir. (& ibi Simplicio,) & apud Arrianum lib. 1. capite 25. *In vniuerſum*, inquit, *id memineris, quòd nimirum noſmetipſos premamus, & in anguſtias coniiciamus. Id verò eſt, opiniones nos premunt & arctant. Quid proinde eſt conuiciis inceſſere ipſum per ſeſe? Confer maledicta in lapidem, quid quæſo efficies? Quòd ſi quis iſta audiat tanquam lapis, quid quæſo proficiet conuiciator? At ſi imbecillitatem eius cui conuicia fiunt, tanquam ſuggeſtum quoddam, nactus ſit is qui maledicit, tum ſanè multum proficit.* Et lib. 2. cap. 16. *Ablactari tanquam infans iam non vis, nec deguſtare ſolidiorem cibum. Neque verò deſinis implorare mammas & titthas, anicularum imitans eiulatus. At iis ſi abſtineam, mea cauſa affligentur nutriculæ. Tu ne eas afflixeris? Nequaquam, ſed idem cruciabit nutriculas, quod te, nempe opinio. Quid ergo tuum eſt, vt facias? Tolle opinionem hanc. Quòd ſi ſuum illæ munus rectè obiecerint, & quod ſe decuerit, fecerint, & ipſæ animis opinionem eximent. Sin minùs, ſui luctus ipſæ erunt cauſa.* Plenè item libro 2. capite 12. *ſub finem.*

Nonnulla item, ex noſtris.

93. Propoſitis hactenus ſubſidiis ad firmandam ex ſapientia Ethnica Fortitudinem, in perpeſſione iniuriarum, addo nonnulla, (parcè tamen,) ex Chriſtianis Doctoribus, nec niſi ex naturali lumine

mine petita. Quale inprimis illud ex Tertulliano lib. de patient. cap. 18. quantacunque tandem ſit iniuria, & quomodocunque ſe habeat qui eam intulit, fore mihi vltionem facilem, ſi patienter iniuriam excipiam, & eo ipſo, iniuriam fore telum imbelle ſine ictu. *Omnis iniuria*, inquit, *ſeu lingua, ſeu manu incuſſa, cùm patientiam offenderit: eodem exitu diſpungetur, quo telum aliquod in petra conſtantiſſime duritiæ libratum, & obtuſum. Concidit enim ibidem, irrita opera & infructuoſa, & nonnunquam repercuſſum in eum qui emiſit, reciproco impetu ſæuiet. Nempe idcircò quis te lædit, vt doleas, quia fructus lædentis, in dolore læſi eſt. Ergo cùm fructum eius euerteris non dolendo, ipſe doleat neceſſe eſt amiſſione fructus ſui. Tunc tu non modò illæſus ibis, quod etiam ſolum ſibi ſufficit, ſed inſuper aduerſarij tui & fruſtratione oblectatus, & dolore defenſus. Hæc eſt patientiæ vtilitas & voluntas.*

Non diſſimiliter S. Chryſoſtomus homil. 85. in Matth. *in Mor.* ſplendidum victoriæ genus eſſe demonſtrat, iniuriam illatam excipere patienter. Oſtendens enim, Iudæos cùm maximè ſe Chriſtum ſuperaſſe putarent, tum potiùs cecidiſſe, ſubdit. *Non quæramus igitur vbique victoriam, nec ſemper ſuperari vereamur. Eſt enim quandoque victoria detrimentum, offenſio verò & iniuria emolumentum adducit. Etenim in ira qui valdè contumeliatus alium eſt, ſuperaſſe videtur, cùm reuera ipſe maximè à turpi hac perturbatione victus, non parum ſibi ipſi nocuerit. Qui autem magno animo tulit iniuriam, hic profectò, & quidem cum laude, ſuperauit. Ille nanque ne ſuam quidem ægritudinem compreſſit; hic etiam alienam extinxit. Et ille ſuo morbo ſuperatus eſt, hic etiam alienum curauit: nec ſolùm ipſe inflammatus non eſt, verùm etiam ingentem alterius flammam extinxit. Quòd ſi apparentem hunc, reuera autem non victoriam conſequi voluiſſet, & ipſe victus iacuiſſet, & aduerſarium magis incendiſſet, ſic turpiter & miſerabiliter, quemadmodum mulierculæ ab ira exagitatæ, ambæ iacent. Nunc verò & huius dedecoris expers eſt qui philoſophatur, & præclarum tam ſibi quàm proximo, de iracundia trophæum conſtituit. Non igitur vbique victoria quærenda eſt. Qui enim lædit, ſuperare læſum videtur, ſed pernicioſa ſibi victoria ſuperat. Læſus autem ſi magno animo perfert iniuriam, quanquam victus videatur, coronam tamen ſplendidam adeptus eſt. Sæpenumerò ergo vinci quàm vincere, præſtantius eſt. Optimus iſte profectò victoriæ modus eſt.* Addit benè multa in eam ſententiam. Nec pauciora homil. 15. in Act. *in mor.* & ibid. homil. 50. Rurſus autem eodem Opere homil. 39. illius conſcientiam conteſtatus, qui iniuriam æquo animo ſubeunti intulit, an non ipſe acriùs flagellatus ſit ac læſus, vel nemine accuſante, quàm is qui iniuriam ſic excepit: Adigitque ad fatendum, planè ita rem habere.

94. Iſidorus Peluſ. lib. 2. epiſt. 67. vltrò admittens iniuriarum repenſionem non fore iniuſtam: (nempe in ſpeciem, aut ſi poteſtate publica fiat;) ſubdit, nihilominùs ne philoſophicum quidem eſſe id tentare. Quod confirmat prolatis rationibus plerīſque philoſophicis, dimittendam leniter iniuriam ſuadentibus. Locus eſt adſcriptu digniſſimus. *Quòd acceptam iniuriam vlciſci, minimè iniuſtum ſit, aſſentiar. Quòd autem ne philoſophicum quidem ſit, concedi abs te æquum fuerit. Quanquam ſi id facilè ac ſine multis moleſtiis fieri poſſet, ſermo tuus ratione aliqua niteretur. Cùm autem ante eum qui pœnas daturus eſt, is qui eas expoſcit, ſexcentis ſeipſum calamitatibus conuulneret, ſatius fuerit minimè committere, vt cum eo quòd læſus ipſe ſis, alia quoque mala experiaris. Quòd ſi obſcurum tibi ac perplexum videtur quod dictum eſt, id perſpicuum reddere conabor. Conſidera enim ſi quis illatam ſibi iniuriam vlciſci velit, quotnam acerbitates perferat. Primùm furore perfunditur. Deinde ab ira interrumpitur. Primùm enim ebullit affectus, deinde ad vindictæ cupiditatem extimulatur. Tertiò infinitos fluctus excitat. Quartò mille cogitationum vias ingreditur. Quintò metus ſubit, ac tremor, animique angor, iracundia nimirum eum interrumpente, ac metu concutiente; dum illud ſecum agitat, quonam pacto quod cupit aſſequatur, acceptámque iniuriam vindicet. An non videtur tibi huiuſmodi homo, ante eum qui pœnas daturus eſt, ipſemet pœnas dare? At qui patientiam adhibet, ab his omnibus rebus exemptus eſt. Ac ſanè meritò. Nam hoc in ipſius arbitrio ſitum eſt, atque ipſe totum abſoluit. Ille autem alter, non item. Verùm & temporis commoditate opus eſt, & loco, & fraude, & verſuta improbitate, & armis, & machinis, & adulatione, ſeruitute, & hypocriſi. Vidéſne quemadmodum difficilis quædam res ſit vitium, facilis autem virtus; atque illud quidem tumultibus ſcateat, hæc autem ab omnibus perturbationibus remota ſit? Vt enim vir nequam ac improbus tot & tanta perpetitur: ita probus ac virtutis ſtudioſus, tranquillitatem obtinet. Atque is quidem qui vlciſcendæ iniuriæ ſtudet, infinitam inquietiam reddit: qui autem patientia vtitur, eam quàm ocyſſimè opprimit & extinguit. Vnde importunum etiam ac ſæuum hominem mitigat, atque ad amicitiam allicit.*

Optimè S. Ambroſius 1. Offic. cap. 5. *Quando aliquis nobis conuiciatur, laceſſit, ad violentiam prouocat, ad iurgium vocat, tunc ſilentium exerceamus, tunc muti fieri non erubeſcamus. Peccator eſt enim qui nos prouocat, qui iniuriam facit, & nos ſimiles ſui, fieri deſiderat. Denique ſi taceas, ſi diſſimules, ſolet dicere: Quid taces? Loquere, ſi audes, ſed non audes: mutus es, elinguem te feci. Si ergo taceas, plus rumpitur: victum ſeſe putat, irriſum, poſthabitum atque illuſum. Si reſpondeas, ſuperiorem ſe factum arbitratur, quia parem inuenit. Si enim taceas, dicetur. Ille conuiciatus eſt huic, contempſit iſte. Si referas contumeliam, dicetur: Ambo conuiciati ſunt. Vterque condemnatur, nemo abſoluitur. Ergo illius eſt ſtudium vt irritet, vt ſimilia illi loquar, ſimilia agam. Iuſti eſt autem diſſimulare, nihil loqui, tenere bonæ fructum conſcientiæ, plus committere bonorum iudicio, quàm criminantis inſolentiæ, contentum eſſe grauitate morum ſuorum. Hoc eſt enim ſilere à bonis, quia benè ſibi conſcius, falſis non debet moueri: nec æſtimare plus ponderis in alieno eſſe conuitio, quàm in ſuo teſtimonio.*

Concludendum itaque, planè, vt ſcitè dixit Antoninus lib. 6. num. 6. *vlciſcendi rationem optimam eſſe, ne ſimilis ſias eius, qui iniuriam intulit*: & meritò, Senecam epiſt. 92. profiteri, eum qui patienter iniuriam excipit, non aliter ad iniuriam illam ſe habere, quàm Sol ad interpoſitam nebulam. *Solis*, inquit, *vis & lux, integra eſt etiam inter oppoſita. Et quamuis aliquid interiaceat quod non prohibeat eius aſpectu, in opere eſt, curſu ſuo fertur. Quotiens inter nubila luxit, non eſt ſereno minor, nec tardior quidem: quoniam multum intereſt, vtrum aliquid obſtet tantum, an impediat. Eodem modo, virtuti, oppoſita nihil detrahunt. Non eſt minor, ſed minùs fulget. Nobis forſitan non æquè apparet ac nitet. Sibi eadem eſt, & more Solis obſcuri, in occulto vim ſuam exercet. Hoc itaque aduerſus virtutem poſſunt calamitates, & damna, & iniuriæ, quod aduerſus Solem poteſt nebula.*

Sigillatim de patientia, in toleratione iniuriæ, verbo, per contumeliam aut conuicium irrogatæ.

95. Quæ hactenus propoſui, generalia ſunt, & ad roborandum animum in quibuſuis iniuriis, æquè ſpectant. Specialiter autem ad ſuadendam Fortitudinem in toleratione conuicij, (cuius iniuriæ

riæ

tiæ operoſa & frequens eſt perpeſſio,) egregia eſt Auguſtini diſputatio ſerm. 111. de diuerſis, cap. 11. & Lactantij l.6.c.18. monentium, ſi rependam conuitium & iniuriam, malum alienum cumulandum meo, non reparandum. Quod eſt etiam Epicteti argumentum apud Arrian. l.2.c.10. Ex Nazian. orat. 14.n.15. aliud exhibeo. Sic habet. *Quod ſum, hoc maneo, ſiue maledictis afficiar, ſiue laudibus in cælum ferar. Homo autem temerè verbis natus, vt inquit Iob. At quantum petram ſpuma, aut pinum vel aliquam aliam denſam & proceram arborem aura, tantum me lingua circumfluunt. Ac ſimul huiuſmodi quiddam mecum commentor. Si falſa obiicit accuſator, non me magis, quam eum qui loquitur, hæc oratio attingit; etiamſi me nominatim conuitiis petat. Si vera, meipſum potiùs quam eum qui loquitur, accuſabo. (A me enim illi ſermonis materia ſubminiſtratur, non autem illius ſermo, cauſa eſt quòd talis ſim:) ac vocibus prætereuntibus, vt quæ nihil ſint, mei ipſius ero, hoc vnum ex eorum improbitate commodi capiens, vt cautiùs vitam inſtituam.*

Philo optimè l.6. de agricult. *Quidam è priſcis, prouocatus ad conuitiandi certamen. In hoc quidem, inquit, nunquam deſcendero, in quo victor victo ſit deterior. Ergo tu quoque, quiſquis es, noli vnquam cum malis contendere, & primus eſſe in huiuſmodi certaminibus: ſed ante omnia, ſi fieri poteſt, cura vt fugias. Quòd ſi quando maiore vi, coactus fueris in certamen deſcendere, ne te vinci pudeat. Sic enim demum, ſi vincaris, victor euades, quando in hoc genere victor vincitur. Nec expectes, dum aduerſarium aut præco viciſſe pronunciet, aut certaminis præſes coronet. Sed ipſe accedito, palmam porrigens, atque etiam ſi libet, coronas lemniſcatas imponito. Ipſe victorem magna intrepidáque voce pronunciato in hanc formulam. In hoc concupiſcentiæ, furoris, intemperantiæ, inſipientiæ, iniuſtitiæque propoſito certamine, (ſpectatores, vóſque certaminis præſides,) equidem victus ſum: vicit autem iſte; & in tantum vicit, vt ne nos quidem inuideamus eius aduerſarij. Ergo certaminum iſtorum haudquaquam ſacrorum, præmia cedenda ſunt quibuſlibet aliis: eorum autem quæ verè ſacra dicuntur, ipſe coronas accipito.*

96. Egregiè in eandem ſententiam, vt ad Philoſophos veniam, Simplicius in c.14. Enchir. Epicteti. *Ad conuitium,* inquit, *propulſandum patientia præſtò erit. Neque enim laborem, neque afflictationem ſuapte natura, conuitium iis qui id audiunt, infert, ſed decretum quod in nobis eſt, ſiue vanum, ſiue iracundum. Illud quidem tantùm facit, vt improbet conuitiatorem. Ne igitur ex affectu noſtro improbatio illa fiat. (Cognoſcenda quidem eſt conuiciatoris improbitas: (aut enim falsò conuitiatur, aut ob ſimultatem aliquam.) Ipſum verò conuitium ferendum, cùm nihil nobis noceat. Quid verò ſi conuitiatoris improbitas vel hac de cauſa quòd is ipſe læditur, ferenda eſt: qui voluntatem ſuam, hoc eſt qui ſeipſum contaminarit? E conuitio autem etiam fructus aliquis eſt capiendus, iſque haud dubius, ſi falſum id fuerit. Atque adeò etiam ſi verum fuerit, quòd malum aliquod noſtrum retegit, aut nobis ignotum, aut vt notum ſit; eiuſmodi tamen quod latère alios putemus. Magnam enim hoc vim habet ad tyrones eruditionis cohibendos, qui nondum propter ſolum bonum, ſed & ex ambitione, ſordidiores affectus moderantur.* Idem præclarè quoque in eam ſententiam, ad caput eiuſdem Operis 37. *Neque verò rem graue eſſe, aut indignatione dignam contumeliam, inde conſtat. Aut enim verum eſt crimen, aut falſum. Si verum, cur moleſtè ferimus veritatem? cur facere non piget, audire piget? Sin falſum, ille qui mentitur, læditur. Quid igitur agendum? Ne tibi aſſenſionem extorqueat viſum contumeliæ, vt vociféreris & lamenteris, te in malo eſſe exiſtimans.*

97. Sæpè diſputat in hanc rem Antoninus. Sed l.8.n.43. egregiè. *Cædes peragunt homines, mactant, execrantur. Quid hæc poſſunt, quo minùs mens tua permaneat pura, prudens, modeſta, iuſta? Quemadmodum ſi quis limpido & dulci fonti aſſiſtens, ei conuitium faciat: Ille quidem ob id non ceſſat puram aquam ſcaturire. Quin & ſi quis lutum aut ſtercus iniiciat; tamen ſtatim illa diſſipabit atque eluet, neque ab iis obturabitur. Quid ergo agendum, vt fontem perennem habeas, nō ciſternam? Compone teipſum, vt ſis ad omnes horas liber, mãſuetus, ſimplex, verecundus.*

Monet verò nec inopportunè, l.11.n.11. cauendam hîc maximè eſſe oſtentationem, ac vitandum, ne fructus patientiæ, captatione gloriolæ euaneſcat. Qua ille nota, patientiam Phocionis in conuitiorum toleratione ſuffigit. Laconum in ſimili dicteriorum perpeſſione apud Porphyr. 4. de abſtin. Diogenis Stoici, & Catonis apud Senecam 3. de ira, c.38. imò omnium Philoſophorum patientiam, hac teredine vitiatam fuiſſe queri poſſumus. *Contemnor,* inquit loco allegato Antoninus, *ab aliquo. Viderit: Ego curabo, ne quid contemptu dignum agam, aut loquar. Ego quidem omnibus ſum placidus & beneuolus, atque eo ipſo promptus ad oſtendendos aliis ſuos errores. Neque hoc exprobrandi cauſa, aut vt patientiam oſtentem meam, ſed ingenuè & probè. Quantus erat Phocion, niſi id ipſum præ ſe tuliſſet? Intus enim omnia oportet rectè habere, & à Diis conſpici hominem, nullam rem indignè ferentem aut quiritantem.*

Impatiens conuitij & iniuriæ, quomodò vlcus naturæ.

98. Adhibet continenter, vnum prætereà, patientiæ in contemptione & conuitio patienter excipiendo, ſubſidium, verbis illis. *Quid tibi mali accidit, ſi alius id agit, quod eſt naturæ tuæ commodum? Non accipies id quod nunc naturæ vniuerſi eſt opportunum, cùm ſis homo eò deſtinatus, vt communi vtilitati deſeruias?*

Hæc poſtrema conſideratio, in omnem patientiæ exercitationem, ſæpè ab Antonino adducitur. Et idcircò ſæpè conteſtatur, eum eſſe vlcus naturæ, qui aduerſos caſus non excipit ea qua par eſt generoſitate & Fortitudine. Iuuat vnum aut alterum eius locum annotare. Sic ergo l.2. n.18. *Anima hominis contumelia ſeipſam multis modis afficit. Primò cùm quantum in ſeipſa ſitum eſt, abſceſſus quidam, & quaſi vlcus mundi fit. Abſcedit autem à natura, quando ea quæ fiunt, iniquo fert animo: cuius quidem naturæ, vna in parte, reliquæ ſingulorum naturæ omnes continentur.* Rurſus in eandem ſententiam l.4.n.24. *Abſceſſus, ſiue vlcus mundi eſt, qui ſe à communis vitæ ratione ſeiungit, indignè ferendo ea quæ eueniunt (ea enim quæ te produxit natura, omnia profert:) fruſtum à ciuitate amputatum, qui ſuam animam, a communi & vnica omnium ratione præditorum, mente reſcindit.* Denique l.8.n.29. *Si quando vidiſti manum abſciſſam, vel pedem, capútve amputatum, alicubi ſeorſim à corpore iacere, cogita ei ſe aſſimilare pro virili ſua, hunc qui improbat ea quæ ipſi eueniunt, ſéque à communi ſocietate ſeiungit, aut agit aliquid ab ea alienum. Ita tu teipſum ab vnitione naturali abrupiſti, cuius eras pars natus; nunc verò teipſum abſcidiſti.*

Accipit lucem hæc conſideratio ex verbis Epicteti apud Arrian. l.2.c.5. *In rebus externis, quo pacto dicuntur nonnulla ſecundùm naturam exiſtentia, contra naturam nihilominùs ſe habere? Id perinde dicitur, atque ſi cæteris à rebus eſſemus ſoluti. Nam ſecundùm naturam pedi accidit, vt ſit purus. Sed ſi vt pedem, ac non à corpore reliquo ſeparatum quid conſideres, decebit ipſum, & lutum tranſire, & calcare ſpineta, & amputari etiam interdum pro conſeruando reliquo corpore: quorum ſi particeps non ſit, pro pede certè habendus non ſit. Tale quiddam operæpretium eſt, vt de nobis ipſis cogitemus. Tu quid es? Homo. Si quidem conſideras te vt ſolitarium, & ſeparatum à reliquis; ſecundùm naturam inerit producere vitam ad extremam vſque ſenectutem, abundare, & copioſum eſſe, frui ſecunda valetudine. Sin verò te contemplere vt hominem, & tanquam partem vniuerſi, ad te pertinebunt nimirum, ægrotare,*

tare, modò nauigare & periclitari, modò indigere, interdum etiam ante tempus mori. Quare moleſte iſta fers? An neſcis, hunc non eſſe pedem niſi ita habeat vt diximus? Ita nec tu homo es, ſi ita ſis affectus. Etenim quid eſt homo? Pars ciuitatis primæ, quæ eſt ex Diis ſcilicet, hominibúſque conſtituta. Deinde eius etiam quæ vulgo pro ciuitate habetur, quæ ſimulacrum videlicet eſt minutum, vniuerſæ iſtius. Quocirca me iam nunc condemnari, nunc alium quempiam febre corripi, alium nauigare, alium fato ſuo fungi, alium iudicio damnari oportebit. Fieri enim nequit, quin in huiuſmodi corpore, in hac tam ampla regione, talibus conuictoribus, alia eueniant aliis. Tui ergo eſt muneris, accedentem loqui quæ te deceant, & pro rebus natis animo affici, pro tua nimirum parte quantum intereſt. Alia in eandem ſententiam habet lib. 1. cap. 12.

99. Sed clariſſimè propoſitum exhibent illa Maximi Tyrij diſſert. 25. num. 148. *In terrenis malis, quæ humanis interuenire rebus dicimus, liberanda omni culpa ars eſt, cùm nihil aliud ea quàm neceſſariæ quædam affectiones ſint, quæ cum vniuerſi totius fabrica cohærent. Quæ enim nos mala, quæ corruptiones dicimus, quæ lugemus, ea opifex conſummationem totius vocat, quia totum reſpicit, cuius cauſa neceſſe eſt corrumpi partes. Peste Athenienſes affliguntur, &c. Sunt hæc quaſi partes corporum & membra. Eas autem affectiones, corruptionem tu vocas, quia ea quæ intereunt reſpicis. Ego conſeruationem, qui ea quæ ſuccedent iis & ſequentur. Vides mutationem corporum, nouáſque generationes, quæ nihil ſunt aliud quàm quædam vt Heraclitus dicebat, ſurſum deorſumque currens ſemita. Vt aliàs ex alterius morte aliud oritur, aliàs ex alterius vita aliud intereat.* Similia perpulchrè diſſert. 3. num. 178. & apud Senecam, obiter, ſed diſertè epiſt. 74. & omnino benè Simplicius ad cap. 13. Enchir. Alia verò comparatione vtitur Dio Chryſoſtomus orat. 36. ſanè ad inſtitutum accommodatiſſima: Nimirum non ſecus in hac diuinitùs aut prouiſa, aut permiſſa incommodorum alicui aduenientium irrogatione contingere, ac in impactione flagelli, aut forti retractione fræni, equo incommoda, cùm ita fert bonum curtus, & lex aurigationis.

Reliqua ad patientiam in conuitio, ſubſidia.

100. Verùm vt ad conuitij ac contemptus iniurioſi patientem perpeſſionem, ſpecialiter ſuadendam reueniam, optimè Seneca in conſol. ad Heluiam. *Ignominia*, inquit, *tu putas quenquam ſapientem moueri poſſe, qui omnia in ſe repoſuit, qui ab opinionibus vulgi ſeceſſit? Plus etiam quàm ignominia eſt, mors ignominioſa. Socrates tamen eodem illo vultu, quo aliquando ſolus triginta tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intrauit, ignominiam ipſi loco detracturus. Neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat, &c. Qui verò aduerſus ſæuiſsimos caſus ſe extollit, & ea mala quibus alij opprimuntur euertit; ipſas miſerias, inſularum loco habet: quando ita affecti ſumus, vt nihil æquè magnam apud nos admirationem occupet, quàm homo fortiter miſer. Scio quoſdam dicere contemptu nihil eſſe grauius; mortem ipſis potiorem videri. His ego reſpondebo, & exilium ſæpe contemptione omni carere. Si magnus vir cecidit, magnus iacuit. Non magis illum putes contemni, quàm cùm ædium ſacrarum ruinæ calcantur, quas religioſi æquè ac ſtantes adorant.*

Contemptio contemptionis: Materiæ conuitij introſpectio.

Sed quòd contemptio contemptus, præſentiſſimum eſſe videatur ſubſidium in re de qua agimus, feréque vt S. Chryſoſtomus rectè notauit homil. 39. in Acta *in Morali*, quod pungit, non ſit conuitium, ſed deſpectio inde apud conſcios exurgens, age demonſtremus ex eodem Chryſoſtomo loco allegato, perpeſſioni iniuriarum & conuitiorum non adiungi deſpectionem patientis, ſed conuitiantis. *Itaque*, inquit Chryſoſtomus, iacto eo quod dixi fundamento, *quod eſt triſte, non eſt natura contumeliæ, ſed in ſententia ſpectantium, vt ita non videatur contemptibilis eſſe. Quid igitur, ſi hæc pro nobis ſit? Nónne qui contumelia afficit, ignominioſus ſit, quando pro nobis ſententiam fert? Vtrum contemnunt præſentes, eum qui ignominia afficit, an eum qui contumelia afficitur, & ſilet?* &c. *Manifeſtum quòd eum qui contumelia afficit, etſi minor quidem ſit, inſanire illum dicemus: ſin par honore, deſipere: ſi autem maior, neque ſic approbabimus. Vterenim approbatione dignior, iſne qui tempeſtatibus agitur, in turbulentia verſatur, exaſperatus erga communem naturam, ſic afficitur, an qui in tranquillitate ac portu, & bona animi conſtitutione ſibi imperat? Nónne hic quidem Angelo, ille verò nec homini ſimilis eſt? Ille neque propria mala ferre poteſt, hic etiam aliena: hic ſeipſum ferre non potuit, ille & alium: ille naufragatur, hic ſecurus nauigat, naue eius ſecundis ventis fruente. Non enim in vela ſua irruere furoris ſpiritum permiſit, qui mentis nauem ſubuertat, ſed afflantur illa à tenui blandáque aura, quæ eſt patientiæ ſpiratio, ipſum ad Philoſophiæ curſum cum magno ſilentio ducens.* Similia præclarè eodem Opere homil. 14. item in morali, vbi ſigillatim, variis & frequentioribus conuitiis, hoc pharmacum adhibet.

101. Luculenter prætereа Seneca lib. quòd in ſapientem non cadat iniuria, cap. 16. conuitia & contumelias, non niſi iniuriarum vmbras, & ſuſpiciones, appellat. *Ad quas*, inquit, *deſpiciendas, non ſapienti opus eſt viro, ſed tantùm conſpiciente, qui ſibi poſſit dicere: Vtrum meritò mihi iſta accidunt, an immeritò? Si meritò, non eſt contumelia, iudicium eſt. Si immeritò, illi, qui iniuſta facit, erubeſcendum eſt. Et quid eſt illud quod contumelia dicitur? In capitis mei leuitatem iocatus eſt, & in oculorum valetudinem, & in crurum gracilitatem, & in ſtaturam. Quæ contumelia eſt, quod apparet, audire? Coram vno aliquid dictum ridemus, coram pluribus indignamur, & eorum aliis libertatem non relinquimus, quæ ipſi in nos dicere aſſueuimus. Iocis temperatis delectamur, immodicis iraciſmur, &c. Tanta animorum imbecillitas eſt, vbi ratio diſceſſit. Quid quòd offendimur, ſi quis ſermonem noſtrum imitatur, ſi quis inceſſum, ſi quis vitium aliquod corporis aut linguæ exprimit? Quaſi notiora illa fiant alio imitante, quàm nobis facientibus. Senectutem quidam inuiti audiunt, & canos, & alia, ad quæ voto peruenitur. Paupertatis maledictum quoſdam percuſſit, quam ſibi obiecit, quiſquis abſcondit.*

Hoc quod contendimus, eſſe videlicet inanem vt plurimùm conuitij materiam, confirmat Seneca, ex eo quòd, ſi idipſum quis prior ſibi infligat, quod alius per conuitium intorquet, cenſetur probro vacuum. *Itaque*, inquit, *materia petulantibus, & per contumeliam vrbanis detrahitur, ſi vltrò illam & prior occupes. Nemo aliis riſum præbuit, qui ex ſe cœpit*, &c. *Adiice quòd genus vltionis eſt, eripere ei qui fecit, contumeliæ voluptatem. Solent dicere; miſerum me, puto, non intellexit: adeò fructus contumeliæ in ſenſu & indignatione patientis eſt. Deinde non deerit illi aliquando par. Inuenietur qui te quoque vindicet.*

***

Præſenſio

Præſenſio conuitij, & conditionum læſi ac lædentis, inſpectio.

102. Addit item cap. 19. animi præparationem, optimum eſſe aduerſùs conuitia, & contumelias, & quaſcunque iniurias, ſubſidium. *Imperfectis*, inquit, *& adhuc in publicum ſe iudicium dirigentibus, hoc proponendum eſt, inter iniurias ipſas, contumeliaſque debere verſari. Omnia leniora accidunt expectantibus. Quò quiſque honeſtior genere, forma, patrimonio eſt, hoc ſe fortius gerat: memor, in prima acie altos ordines ſtare: contumelias, & verba probroſa, & ignominias, & cætera dehoneſtamenta, velut clamorem hoſtium ferat, & vt longinqua tela, & ſaxa, ſine vulnere circa galeas crepitantia. Iniurias verò vt vulnera, alia armis, alia pectori infixa, non deiectus, ne motus quidem gradu ſuſtineat. Etiamſi premeris & infeſta vi vrgeris, cedere turpe eſt: Aſſignatum à natura locum tuere. Quæris quis ſit hic locus? Viri.*

Conuitio læſi ac lædentis, conditionem penſari in hanc rem vult 2. de ira, cap. 28. *Dicetur aliquis malè de te locutus, cogita an prior feceris, cogita de quàm multis loquaris. Cogitemus, inquam, alios non facere iniuriam, ſed reponere, alios pro nobis facere, alios coactos facere, alios ignorantes, etiam eos qui volentes ſcienteſque faciunt, ex iniuria noſtra non ipſam iniuriam petere. Aut dulcedine vrbanitatis prolapſus eſt, aut fecit aliquid, non vt nobis obeſſet, ſed quia conſequi ipſe non poterat, niſi nos repuliſſet. Sæpè adulatio, dum blanditur, offendit. Quiſquis ad ſe retulerit, quotiens ipſe in ſuſpicionem falſam inciderit, quàm multis officiis ſuis fortuna ſpeciem iniuriæ induerit, quàm multos poſt odium amare cœperit, poterit non ſtatim iraſci. Vtique ſi ſibi tacitus, ad ſingula, quibus offenditur, dixerit: Hæc & ipſe commiſi. Sed vbi tam æquum iudicem inuenies?* Et lib. 3. cap. 5. *Nemo, eo à quo ſe contemptum iudicat, minor eſt. At ille ingens animus, & verus æſtimator ſui, non vindicat iniuriam, quia non ſentit. Vt tela à duro reſiliunt, cum dolore cædentis ſolida feriuntur: ita nulla magnum animum iniuria ad ſenſum ſui adducit, fragilior eo quod petit. Quantò pulchrius velut nulli penetrabilem telo, omnes iniurias, contumeliaſque reſpuere? Vltio, doloris confeſſio eſt. Non eſt magnus animus, quem incuruat iniuria. Aut potentior te, aut imbecillior læſit. Si imbecillior, parce illi; ſi potentior, tibi.*

Extenſio doctrinæ propoſitæ ad patientiam in detractionibus, & animi roboratio aduerſùs mollem ob eas receſſum à recto.

103. Hæc quæ de forti conuitiorum perpeſſione ſunt diſputata, iis quoque penſanda & vſurpanda ſunt, quos metus oblocutionum & infrunitarum linguarum à recto plerunque abducit: & non modò apertæ contumeliæ, ſed etiam clancularię detractionis iniuriam, ferunt aſperiùs. In quam ſententiam copioſè, ſimul ac præclarè diſputat Chryſoſtomus homil. 3. de verbis Eſaiæ, *non multùm ab initio*, & homil. 12. in 1. ad Cor. ad illud, *Vſque in hanc horam*, & homil. 5. in 2. ad Cor. in Mor. & hom. 75. in Ioan. *in fine*, & in Pſalm. 5. ad illud, *Tu benedices iuſto.* Frequenter etiam Auguſtinus, eos qui *putatorum*, vt epiſt. 56. iocatur, *linguis tanquam falcibus concidi* timent, ligna arida pronuntiat, & in huiuſmodi oblocutionum contemptu hominem firmare conatur. Videſis conc. 3. in Pſalmum 30. ad verſum 20. & concionem 1. in Pſalm. 32. ad v. 2. & ſerm. 18. de verb. Dom. ac ſerm. 8. de verb. Apoſt. & Fragmento 27. ad calcem tomi 10. Cumulatè item, ac planè ſplendidè, neglectum oblocutionum, & morſuum per linguas detrahentes infixorum, infigit S. Gregorius lib. 9. regiſtri, epiſt. 39. quæ eſt ad Theoctiſtam Patritiam: inde mœrentem, quòd pro laudibus debitis, detractiones retuliſſet. Eadémque breuiùs proponit lib. 9. epiſt. 45. conſolans in ſimili cauſa Palladium Preſbyterum. Sed quòd ferè Chriſtiana lenimenta proponat, eis referendis abſtineo. Quanquam Chriſtiana quoque ſubſidia ad firmandam hac in parte infirmitatem noſtram, in hac maximè cauſa, eſſe perneceſſaria, tradit perpulchrè verbis illis S. Cyprianus lib. de laude Martyrij. *Tunc omne fidei robur expenditur, tunc credulitas comprobatur, cùm in ſermones vulgi atque in opprobrium veneris: cúmque te contra illas populares inſanias religioſa mente firmaueris, conuincens ſcilicet ac repugnans quicquid ſuper perſona tua, in iniuriam Chriſti, profanus ſermo iactauerit.*

104. Quàm fatuè autem ſenſus hominum loquentium iniqua & obloquentium bonis, iudicio Dei contraria probantis, vel componatur, vel anteponatur, inſigniter planè expendit Nazianz. orat. 27. ſtudioſè ſubuertens hanc principalem improbitatis machinam, & Satanæ ad mortales à bono retrahendos, inſtrumentum lectiſſimum. *At qui*, inquit, *pleriſque ſecus videtur, inquies. Quid mea intereſt, qui rei veritatem magis curo, imò ſolum curo? hoc enim vel me condemnauerit, vel abſoluerit; hoc miſerum vel beatum reddiderit. At quid aliis videatur, nihil ad nos, quemadmodum nec alienum ſomnium. Non ita aliis videtur, ais. Quid verò? An iis qui vertigine correpti ſunt terra fixa & ſtabilis eſſe videtur? An ebriis, ſobrij integra mente eſſe? an non potiùs in caput incedere, ac ſurſum deorſúmque moueri? An non quibuſdam interdum hominibus, mel amarum eſt, nempe morbo laborantibus, maléque affectis? At non propterea res ita ſe habent, vt qui hoc ſtatu ſunt, arbitrantur. Quocirca fac priùs fidem, ſanos eos eſſe qui de nobis ita ſentiunt; & tum nos admone, vt meliorem mentem induamus, aut condemna, niſi conſilio tuo pareamus, ſed in eadem ſententia perſtemus. Non ita multis videor? At Deo ita. Imò non videor, ſed perſpicuus atque manifeſtus ſum, ei qui omnia, priùs quàm oriantur nouit, qui corda noſtra ſigillatim fingit, qui omnia opera noſtra, omnes motus & cogitationes, cum quibus res à nobis geruntur, intelligit, quem nihil eorum, quæ ſunt, latet, aut latere poteſt, qui aliter res noſtras intuetur, atque mortales ſolent. (Homo enim videt in faciem: Deus autem intuetur cor. Audiſti ſcripturam hæc dicentem, & fidem adhibe.) Cuius iudicium cordatis hominibus, pluris faciendum, magiſque curandum eſt, quàm omnium aliorum in vnum coactorum. An tu duos quidem homines, quorum alter acutior & ſagacior, alter imperitior & hebetior eſſet, de eodem negotio in conſilium adhibens, haud recta mente præditus videreris, ſi relicto prudentis conſilio, iudicium imperiti ſequereris? (Neque enim Roboam laudem ex eo eſt conſecutus, quòd pro nihilo habita ſenum ſententia, iuuenum conſiliis paruit.) Cùm autem Deus & homines inter ſe expenduntur, iudicia hominum potiora duces, quàm Dei? Nequaquam certè id facies, ſi me audias, rectéque ſentias.*

Contemptionem hanc ludibrij humani, & firmitatem in virtutis calle iam adito, neglectis ſannis improborum, Ethnici quoque morum Magiſtri ſæpè commendant. Illa Senecæ præclara videntur epiſt. 76. cùm expendit iudicia de adeuntibus diſſertationes philoſophicas. *Hi*, inquit, *pleriſque videntur nihil boni negotij habere quod agant; inepti & inertes vocantur. Mihi contingat iſte deriſus. Æquo animo audienda ſunt imperitorum conuitia, & ad honeſta vadenti, contemnendus eſt iſte contemptus.* Eiuſdē nomine in fragmentis de remediis fortuitorum.

virtutum regina, & coronarum apex eſt. Et quemadmodum ea virtutibus aliis preſtat. Ita in ea, hoc potiſſimum genus, aliis antecellit. Quoniam autem obſcurius aliquanto fortaſsè eſt quod dico, idcircò planiùs ac dilucidius iſtud faciam. Quidnam igitur eſt quod aio? Non opibus ſpoliari, etiamſi omnibus prorſus facultatibus quiſpiam nudetur; non honore deiici, non patriis ſedibus exturbari, atque in exilium abduci, non laboribus ac ſudoribus diſtorqueri, non carcerem incolere, ac catenis vinciri, non probra, & conuitia, & ſcommata; (neque enim paruum tolerantiæ genus eſſe exiſtimes, res huiuſmodi, forti atque ſtrenuo animo ferre, idque oſtendit Ieremias vir tantus, támque eximia virtute præditus, qui hac tentatione non mediocriter commotus ac perturbatus eſt:) non liberorum amiſſio, etiamſi omnes repentina morte abripiantur, non hoſtes perpetuò inſultantes, non aliud quippiam eiuſmodi, non denique mors ipſa, quæ rerum omnium quæ moleſtiæ & acerbitatis ſpeciem habent, caput eſt, atque vſque adeò formidabilis & horrenda eſt, æquè grauis & acerba eſt, vt aduerſa corporis valetudo.

Excurrit in huius, vt alibi appellat, adamantinæ animæ, ac turris patientiæ, ſummum dolorem ex liberorum eliſione. Quam adeò graphicè exhibet, vt oculis obuerſari videatur. Quòd autem poſtmodum ex ea inferat propoſitum, non videtur quidquam truncandum. Pergit itaque. *Cui rei teſtimonio eſt ſummus ille patientiæ pugil, qui poſtquam in corporis morbum incidit, prementium malorum depulſionem, mortem eſſe iudicauit. Et quidem cùm cuncta alia perpeteretur, minimè ſentiebat: quamuis etiam crebras, ſibique inuicem ſuccedentes plagas accipiens, ac poſtremam acerbiſſimam & lethalem. Neque enim hoc exigui momenti eſſe putandum eſt: verùm extremæ quoque, eius qui bellum ipſi inferebat, improbitatis & verſutiæ, quòd non recenti & vegeto, ac tum primùm in certamen deſcendenti, ſed iam continuorum telorum mole confecto, tum denique mortiferum hoc vulnus (de filiorum amiſſione loquor,) inferret, idque tam grauiter & acerbè, vt ex vtroque ſexu omnes ſubitò & immatura ætate, & violenta morte opprimeret, ac mortis morbum extemporaneum ipſis tumulum efficeret. Neque enim pater iacentes in lecto vidit, nec manus exoſculatus eſt, nec extrema verba excepit, nec pedes & genua tetigit, nec moribundorum ora contraxit, oculóſque clauſit: (quæ quidem parentibus, cùm à filiis diuelluntur, non paruam conſolationem afferunt:) nec aliis ad ſepulcrum præmiſſis, alios domi inuenit, ex quorum aſpectu mœrorem quem ij, qui è vita exceſſerant, ipſi afferebant, minueret. Verùm conuiuij tempore: & quidem conuiuij, non temulentia, ſed charitate conferti, in fraterni amoris menſa ſuper thorum iacentes, omnes defoſſos atque obrutos eſſe audiuit: omniáque inter ſe mixta fuiſſe, nimirum cruorem, domum, pocula, tectum, menſam, puluerem, membra filiorum. Et tamen cùm hæc audiiſſet, ac priùs etiam alia, quæ & ipſa grauia & acerba erant; (Nam & illi pecudum greges miſerè perierant, & vniuerſa armenta, partim igne cœlitùs lapſo abſumpta, partim à variis hoſtibus repentè abrepta, & cum ipſis paſtoribus conciſa & obtruncata fuiſſe, improbus huius tragœdiæ nuntius referebat.) Cùm inquam, tantam in agris, domi, in pecudibus, in liberis, tempeſtatem excitatam, fluctúſque fluctibus ſuccedentes, & continuos ſcopulos, & profundam caliginem, & intolerandum naufragium conſpiceret, nec mœrore premebatur, nec ea quæ acciderant, penè ſentiebat. Hoc eſt hactenus duntaxat quatenus homo & pater erat.*

Infert denique propoſitum; & quàm acerba grauíſque res ſit morbus, ac proinde quàm ardua in eo ſit patientia, ſic demonſtrat, ex eodem Iobo. *At poſteaquàm morbo & vlceribus deditus eſt, tum verò & mortem exoptabat, & in luctu ac lamentis verſabatur. Ex quo intelligas licet, quemadmodum hoc omnibus rebus aduerſis grauius ſit, ac ſummum patientiæ genus. Atque hoc ne peruerſus quidem Dæmon ignorabat. Ac proinde cùm omnibus illis rebus tentatis, pugilem, tranquillum, & à perturbatione immunem manere perſpiceret, ad hoc certamen tanquam omnium maximum ſe contulit: cætera videlicet omnia, tolerabilia eſſe ducens, etiamſi liberos, etiamſi fortunas, etiamſi quicquam aliud amittat. (Id enim his verbis deſignatur:* Pellem pro pelle.) *At eam demum mortiferam plagam eſſe, cùm quiſpiam in corpore dolores excipit. Quocirca poſt hoc certamen ſuperatus, ne hiſcere quidem auſus eſt, cùm alioqui priùs impudentiſſimè obniteretur, ac contrà pugnaret. Hic, inquam, iam ne impudens quidem aliquid reperire potuit quod fingeret: verùm pudóre ſuffuſus, pedem retulit.*

Subſidia ad conſtantiam in morbis, ex Antonino, Simplicio, Plinio, & aliis.

108. Sic conſtituta vlceris grauitate, tanto ſollicitiùs prouidenda eſt idonea curatio. In morbis itaque ac doloribus è corporis incommodatione, illud in primis ad Fortitudinem proponit Antoninus lib. 7. num. 47. *De omni dolore, in promptu ſit tibi cogitare, eum neque turpem eſſe; neque mentem gubernatricem, reddere deteriorem. Quippe hæc neque ratione materiæ, neque ſocietatis humanæ, damnum accipit. In maiori autem dolorum numero, etiam Epicuri dictum prodeſt; eum neque intolerabilem eſſe, neque æternum, ſiquidem finium recorderis, ac non præiudicium feras. Id quoque recordare, multa cùm eandem habeant cum dolore naturam, tamen occulto modo moleſta eſſe, vt dormiturire, æſtum ferre, nauſeare: quorum aliquod ſi moleſtè fers, dic tibi ipſi, te dolori ſuccumbere.*

Addit Antoninus lib. 5. num. 9. (quod æquè ad omnia incommoda alacriter excipienda valere poteſt;) cogitandum eſſe, quo ex fonte morbus & dolor ad nos veniat. Nimirum à diuina manu immittente, aut ad maius bonum noſtrum, permittente. Sic igitur philoſophatur lib. 5. num. 9. *Quod dicimus Æſculapium huic equitationem, illi lotionem in frigida, alteri vt nudis pedibus ambulet, iniunxiſſe, nihil aliud eſt, quàm cùm dicimus, natura vniuerſi huic homini morbum, defectum, aut amiſſionem membri alicuius impoſuit. Nam vt illic cùm dicimus,* iniunxiſſe, *intelligitur Æſculapium vnam rem ad alteram ordinaſſe: V. G. eam rem reſpectum habere ad ſanitatem: ita hìc, id quod vnicuique accidet, rationem habet ac reſpectum ad fatum. Ita enim hæc nobis accidere & congruere dicimus: vt opifices, quadratos lapides in muris aut pyramidibus extruendis, congruere aſſerunt, quippe certa eos collocatione inter ſe componentes. Omninò enim vna quædam eſt harmonia. Atque vt vniuerſi huius corpus, ex omnibus corporibus eſt compactum, ita ex omnibus cauſis, fatum ſuprema cauſa conſtat. Id quod dico, etiam rudiſſimi intelligunt homines: Dicunt enim; hoc ſors eius tulit, hoc ei erat impoſitum.* Fatum hìc caue intelligas aliud, quàm ex Chriſtianæ Philoſophiæ inſtitutione. Ipſum inquam Deum, ſaluis humanæ libertatis iuribus, æterno ſuo conſilio ac imperſcrutabili prouidentia, cunctis mortalibus, læta vel triſtia, commoda vel incommoda, prout illi ſatius viſum fuerit, diſpertientem. *Qui aliter fatum fatur, fatuus eſt*, vt D. Auguſtinus ſcitè dixit. Quo item ſenſu Maximus Tyrius diſſertat. 22. proborum ærumnas, ad fatum, & Deum benè illis proſpicientem, reuocat.

Hoc igitur eſt, quod voluit ſuprà Antoninus, qui pergit. *Accipiamus ergo hæc ita, vt illa quæ Æſculapius impoſuit. Nam & in illis multa ſunt aſpera, quæ tamen ſpe ſanitatis ferimus. Tibi ergo, eorum quæ communis natura tibi iniunxerit, perfectio, ſimilis ſanitati iudicetur: atque ita æquo ſuſcipe animo omnia quæ fiunt, (etiamſi*

quid durius videatur:)quoniam ad id ducunt, quod ratione mundi eſt ſanitas, nempe ad felicitatem. Nihil enim accidiſſet tibi, niſi in rem vniuerſi ita eſſet. Neque enim vna quæuis natura quicquam fert, ſed id modò, quod reſpectum habeat ad id quod ab ea adminiſtratur. Quare duæ ſunt rationes, cur ea quæ tibi eueniunt, æquo debeas animo ferre. Vna, quia ſors tua ſic ferebat, & tibi deſtinata erant ab antiqua cauſa fatali, habentia ad te certum reſpectum. Altera, quòd ea faciunt ad profectum, & perfectionem, ac permanentiam eius quod vniuerſo præeſt. Totum enim mutilatur, ſi etiam minimam partem continuitatis & cohærentiæ, vt membrorum, ita etiam cauſarum diſcindas. Id autem quantum in te eſt, facis, quoties ea quæ tibi obtigerunt, moleſtè fers, ac quodammodò tollis.

109. Multus in planè ſimili ratiocinatione eſt Simplicius ad cap. 13. Enchir. Vbi etiam illud egregiè, & Chriſtiano quàm Ethnico digniùs obſeruat; Deum huiuſmodi corporum incommoda idcircò prouidere, vt ſpiritus ſaluus fiat, & maculæ per corpus contractæ eluantur. *Solent*, inquit, *contraria curari contrariis. Debet igitur animus appetitu voluptatis & ſuauitatis, atque amore corporum, opum, honorum, potentiæ, ſimiliúmque rerum vitiatus, earundem rerum fruſtratione, & puniri, & ſanari. In primis verò corporis doloribus, quod eſt animo propinquius, & cuius cruciatus magis ſentiuntur. Cùm enim animus, & Deum, & ſeipſum deſeruerit, ſéque totum corpori & rebus externis dediderit, eaque ſeipſum eſſe putarit, & ſuum bonum in illis quæſierit, eáque ratione deprauatus ægrotarit: quonam alio modo iſta aſpernaretur, & ad ſeipſum & Deum conuerteretur, & in his bonum ſuum quæreret, niſi præter noxam, iſta etiam moleſta experiretur? Nam quia propter voluptatem ad ea vergit, ſpe in eis & cum eis illa potiundi, dum illa voluptate fruitur, affixus illis deliqueſcit. Nullus enim clauus eſt, qui ita fortiter affigat, & agglutinet animos, vt voluptas & illecebræ voluptatis. Bonus igitur ille Medicus, ea quibus inhiat animus cum moleſtiis offerendo, eadem vt auerſetur facit: quemadmodum nutrices, infantes ablactaturæ, aliqua re amara papillas inungunt.* Inſigniter quoque, in eandem ſententiam infrà. *Hunc ſcopum propoſitum habet curator noſter Deus, vt rationis particeps animus, neque adhæreſcat corpori & rebus externis, neque his metu, ſed iudicio abſtineat: tanquam bono & malo noſtro, in appetitione & declinatione ſitis. Et ad hunc finem, prouidentia Medicina contendit, vt reducat animum ad amplectendam vitam naturæ conſentaneam. Quemadmodum etiam optimus quiſque Medicus, ſectionibus & vſtionibus naturalem habitum corporibus reſtituit, vt naturalibus actionibus fungantur: éſtque improbitatis Medicina, pœna; & cum vſum habent mala, vt habentur quæ nobis eueniunt. Vt autem Medicis ſuccenſemus, vſtiones & ſectiones & moleſta remedia adhibentibus; ſic homines vecordes, & puerili ſententia, hæc moleſtè ferunt. Et qui huiuſmodi caſibus, & ſeipſum, & alios obſeruarit, atque affectiones animorum animaduerterit, is facilè nimirum intelliget, moleſta iſta velut anſam præbere animo, corporis & rerum externarum, aut (vt Epicteti noſtri more loquamur,) eorum quæ in noſtra poteſtate ſita non ſunt, contemptionem.*

Adhibet Simplicius eodem loco alias prætereà in hanc rem conſiderationes; quibus demonſtrat, (ſummam omnium, ab ipſo Simplicio confectam, appono,) *corporis morbum, nec ipſi corpori eſſe malum, cum & tali natura ſit præditum, & ad compoſiti ſpectet diſſolutionem, & reſtitutionem ſimplicium ſuis totis, eorúmque diſceſſum, & liberationem ab habitatione alieno in loco, & pugna contrariorum: Nec animo; ſiquidem eum medicationem illius eſſe demonſtratum eſt, & multifariam euidenter apparet. Quòd ſi morbus vni corpori eſſet noxius, eiúſque interitus: ſed animo vtentis: eum, & compagi vniuerſi, & quæ in eo ſunt elementorum, & irrequieta generationis circulo per hoc in infinitum progredienti, eo quòd vnius interitus ortus eſt alterius, expedire conſtaret. Optimus ille adminiſtrator, eius quod corrumpi ſolet, naturam, & partis deterioriſque interitum, ob præſtantius, & totum, & perpetuam generationis ſeriem, contempſerit.* Hæc eſt breuis ſumma ab ipſo Simplicio contexta, variorum argumentorum, quæ toto eo commentario latè proſequitur, vt oſtendat, conſtantiam in morbo eſſe ſapienti viro conſentaneam.

110. Ego illud preſſiùs vrgendum cenſeo, quantorum bonorum vbertatem pleriſque conciliet morbus: quantorum item verè malorum, depulſionem faciat. Vt meritò proinde, beneficum Numen increpet plerunque per dolorem in lectulo. Multus in hac parte eſt S. Chryſoſtomus epiſtol. 4. Sed gratius fortaſſis erit, idem ex Ethnico diſcere. Præclarè ergo in hunc modum id tradit Plinius lib. 7. epiſt. 26. *Nuper me cuiuſdam amici languor admonuit, optimos nos eſſe, dum infirmi ſumus. Quem enim infirmum, aut auaritia, aut libido ſollicitat? Non amoribus ſeruit, non appetit honores, opes negligit, & quantuluncunque, vt relicturus, ſatis habet. Tunc Deos, tunc hominem eſſe ſe meminit, inuidet nemini, neminem miratur, neminem deſpicit, ac ne ſermonibus quidem malignis aut attendit, aut alitur. Balnea imaginatur aut fontes. Hæc ſumma curarum, ſumma votorum; mollémque in poſterum & pinguem ſi contingat euadere; hoc eſt, innoxiam, beatámque deſtinat vitam. Poſſum ergo quod pluribus verbis, pluribus etiam voluminibus Philoſophi docere conantur, ipſe breuiter tibi mihique præcipere; vt tales eſſe ſani perſeueremus, quales nos futuros, profitemur infirmi.* Inſignem Saluiani in hanc rem locum, ex epiſtola ad Catturam ſororem, protuli ſuperiori volumine Diſtinct. 1. num. 72. Et pleraque illuſtria in eandem ſententiam peti poſſunt ex S. Gregorio in Paſtor. p. 3. admonit. 13. Diſputat item in hanc rem S. Ambroſius in Pſalm. 36. ad illud, *Quemadmodum fumus deficient*, egregiè omninò, illúdque habet præter cætera. *Infirmitas, officina virtutis eſt.* Breuem locum ex eodem Saluiano lib. 1. de prouid. ſubiungo, & abeo. Tractat eo loco obiectionem aduersùs prouidentiam ex eo quòd pij viri ferè infirmi ſint corpore: prolato autem Apoſtolo, de carnis ſuæ Fortitudine trepido, & Timotheo infirmitatibus attrito, quem Apoſtolus ita voluit infirmitati ſuæ conſulere, vt tamen noluerit ad Fortitudinem peruenire, ne caro ſpiritui ſemper aduerſans, nimiùm roboraretur; ſubdit Saluianus. *Non imprudenter quidam hoc loco dixit, quòd ſi repugnante corporis Fortitudine quæ optamus facere non poſſumus, infirmandum nobis ſit carne, vt optata faciamus. Infirmitas enim carnis (inquit) vigorem mentis exacuit, vt affectis artubus vires corporum in vires tranſeant animorum: non turpibus flammis medullæ æſtuent; non malè ſanam mentem latentia incentiua ſuccendant; non vagi ſenſus per varia oblectamenta laſciuiant: ſed ſola exultet anima, læta corpore affecto, quaſi aduerſario ſubiugato.*

Depulſio cauſantium, apponi per morbum, debitis officiis obicem, excludíque voluptates.

Quibuſdam idcircò acerba accidit morbi perpeſſio, quòd impedimento ſit, quominùs conſentaneis officiis defungi liceat. Depellit hoc optimè Seneca epiſt. 78. Nam querenti quòd nihil agere fineret morbus, omnibúſque abduxiſſet officiis, reſpondet. *Eſt, mihi crede virtuti, etiam in lectulo locus. Non tantùm arma & acies, dant argumenta alacris animi, indomitique terroribus: Et in veſtimentis vir fortis apparet. Habes quod agas; benè luctare cum morbo. Si nihil*

nihil te coëgerit, ſi nihil exorcaueris, inſigne prodis exemplum. O quam magna erat gloriæ materia, ſi ſpectaremur ægri! Ipſe te ſpecta, ipſe te lauda. Eam quoque querimoniam ægrotantis, depellit Epictetus apud Arrianum lib. 3. cap. 10. Hæc erat querela. *At non dedam ſum ſtudiis.* Subiicitur depulſio. *Quam verò ob cauſam, tantum operæ in iſtis ſtudiis colloeas? Inertiſſime, nónne vt ſecunda fruaris vita, vt optimo ſis ſtatu, vt congruenter naturæ viuas? Quid vetat quo minus febricitans, naturaliter affectum habeat principatum animæ ſuæ? In eo eſt examen rei, æſtimatio philoſophantis. Pars etiam hæc eſt vitæ, vt ambulatio, vt peregrinatio, ita quoque & febris. Num lectioni incumbis tum quando obambulas, quando febricitas? Non. Sed tum obtines quæ pertinent ad ambulantem, ſi honeſtè ambules. Si honeſtè febrim toleres, facis ea, quæ ſunt febricitantis. Sed quid eſt honeſtè febricitare? Non offendere Deum, non hominem, non ſuccumbere his quando ſiunt benè & honeſtè, expectare mortem, facere facienda: quando ingreditur Medicus, non expaueſcere ſi quid dicat; aut ſi benè promittat de valetudine, non multum efferri lætitia.*

111. Non abducit igitur reuerà morbus hominem officiis omnibus, atque adeò non excludit potiora hominis opera. Sed neque moderatas & corporis & animi voluptates obſtruit: quamuis ſuperuacuas, magno hominis bono eliminet, iuxta Senecam ita philoſophantem epiſt. illa 78. *Duo ſunt genera voluptatum. Corporales morbus inhibet, non tamen tollit: Imò ſi verùm æſtimes, incitat. Magis iuuat bibere ſitientem, gratior eſt eſurienti cibus. Quicquid ex abſtinentia contigit, auidiùs excipitur. Illas verò animi voluptates, quæ maiores certioreſque ſunt, nemo Medicus ægro negat. Has quiſquis ſequitur, & benè intelligit, omnia ſenſuum blandimenta contemnit. O infelicem ægrum! Quare? Quia non vino niuem diluit: Quia non rigorem potionis ſuæ quam capaci ſcypho miſcuit, renouat fracta inſuper glacie: Quia non oſtrea illi Lucrina, in ipſa menſa aperiuntur: Quia non circa cœnationem eius tumultus coquorum eſt, ipſos cum obſoniis focos transferentium. Hoc enim iam luxuria commenta eſt. Ne quis intepeſcat cibus, ne quid palato iam calloſo parum ferueat, cœnam culina proſequitur. O infelicem ægrum! Edet quantum concoquat, non iacebit in conſpectu aper, vt vilis caro, à menſa relegatus, nec in repoſitorio eius pectora auium, (totas enim videre, faſtidium eſt;) congeſta ponentur. Quid tibi mali factum eſt? Cœnabis tanquam æger; imò aliquando tanquam ſanus.*

Quid quòd ne dolorem quidem, homini per morbum inuehi, admittit Antoninus lib. 8. n. 24. & rurſus num. 34. At hoc illi ſuaderi queat, cuius caro ænea ſit, & Fortitudo ferrea. Et quidem corpus, pars hominis deſpicatior; pars tamen. Et ob conſertionem cum anima, non poteſt homo, dolore immunis eſſe ægreſcente corpore. Itaque valeat illa Antonini Philoſophia, qua ex ea ſuppoſitione quòd anima ſit omnis homo, corpus autem non niſi theca & vagina cui immiſſus ſit animus, infertur conſequenter, dolores corporis, homini externos eſſe, poſſéque apprehendi tanquam alienæ ſubſtantiæ illatos: quod quilibet, niſi ſtupeat, falſitatis damnat.

Conſtantiæ in morbo ſubſidia; illum in alio, & alienam quoque patientiam cogitare.

112. Conſultiùs Epictetus cap. 33. Enchir. morbum noſtrum, & quæcunque aduerſa, vult in externis ſubiectis apprehendi: nec aliter de eis per nos pronunciari, quàm ſi ineſſent alteri. Subſidium eſt ſapientiæ pleniſſimum his apud eum verbis conceptum. *Naturæ propoſitum, ex iis rebus de quibus nulla inter nos controuerſia eſt, cognoſci poteſt. Exempli gratia, ſi vicini puer, poculum aut quid aliud confregerit, in promptu illud ſtatim eſt, ita fieri ſolere. Scito igitur, ſi & tuum fractum fuerit, eundem eſſe te oportere, qui fueris cùm frangeretur alienum. Sic transfer iſta ad maiora. Filius alterius obiit, aut vxor? Nemo eſt quin dicat, humanum id eſſe. Sin ipſi alicui id acciderit, ſtatim: hei mihi, inquit, ò me miſerum! Meminiſſe autem oportebat, vt affecti ſimus, cùm tale quippiam de aliis audiuerimus.* Nimirum cùm alienum onus cogitamus, quia affectu nimio non exoculamur, ſyncerum iudicium facilè ferimus: contra quàm accidit cùm de noſtro incommodo pronunciamus. Ob tantam enim noſtri ad nos ipſos viciniam, corruptè iudicamus. Sicut ſenſibili ſupra ſenſum poſito, nulla, vel valdè oblæſa fit ſenſatio.

Conſultiſſimum item eſt, externa mala, & conſtantiam qua excepta fuerunt, oculis animi obiicere. Seneca inſigniter epiſt. 98. cùm ad corporis ægritudines, de quibus agimus, tum ad quoduis incommodum, hoc ſubſidium accommodat, ſic affatus malis preſſum. *Dic tibi: ex iſtis quæ terribilia videntur, nihil eſt inuictum. Singula vicère iam multi. Ignem Mutius, crucem Regulus, venenum Socrates, exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato. Et nos vincamus aliquid. Rurſus iſta, quæ vt ſpecioſa & felicia trahunt vulgus, à multis & ſæpè contempta ſunt. Fabricius diuitias Imperator reiecit, Cenſor notauit. Tubero, paupertatem, & ſe dignam, & Capitolio iudicauit, cùm fictilibus in publica cœna vſus, oſtendit debere his hominem eſſe contentum, quibus Dij etiamnum vterentur. Honores repulit Pater Sextius, qui ita natus, vt Remp. deberet capeſſere, latum clauum Diuo Iulio dante, non recepit. Intelligebat enim quod dari poſſet, & eripi poſſe. Nos quoque aliquid ex his faciamus animosè. Simus inter exempla. Quare deficimus? Quare deſperamus? Quicquid fieri potuit, poteſt. Nos modò purgemus animum, ſequamurque naturam, à qua aberranti, cupiendum, timendúmque eſt, & fortuitis ſeruiendum. Licet reuerti in viam. Licet in integrum reſtitui. Reſtituamur, vt poſſimus dolores, quocunque modo corpus inuaſerint, perferre, & fortunæ dicere: Cum viro tibi negotium eſt, quære quem vincas.*

113. Et epiſt. 78. *Illud quoque proderit, ad alias cogitationes auertere animum, & à dolore diſcedere. Cogita quid honeſtè, quid fortiter feceris. Bonas partes tecum ipſe tracta; memoriam in ea quæ maximè miratus es, ſparge. Tunc tibi fortiſſimus quiſque & victor doloris occurrat. Ille qui dum varices exſecandas præberet, legere librum perſeuerauit. Ille qui non deſiit ridere, cùm ob hoc ipſum irati tortores, omnia inſtrumenta crudelitatis experirentur. Non vincetur dolor ratione, qui victus eſt riſu? Quicquid vis, nunc licèt dicas, diſtillationes, & vim continuæ tuſſis, egerentem viſcerum partes, & febrem præcordia ipſa torrentem, & ſitim, & artus in diuerſum articulis exeuntibus tortos: plus eſt flamma, & equuleus, & lamina, & vulneribus ipſis intumeſcentibus, quod illa renouaret, & altiùs vrgeret impreſſum. Inter hæc tamen aliquis non gemuit. Parum eſt. Non rogauit. Parum eſt. Non reſpondit. Parum eſt. Riſit, & quidem ex animo. Vis tu, poſt hoc, dolorem deridere?*

Abducenda aliò mens. Orandus ac laudandus Deus.

Quod poſtremi loci initio, ait Seneca, profuturum ad fortem & lenem tolerantiam, abducere ſcilicet aliò cogitationes, præſertímque ſtudiis intentum eſſe (id quod Polybio in conſol. c. 37. & Heluiæ cap. 16. præſcribit, certum doloris lenimentum.) pleriſque benè ceſſit: ſic referente Antonino l. 9. num. 35. *Epicurus ait, cùm ægrotaret, nulla fuiſſe de corporis affectione cum ſuis colloquia, ſed de cauſis rerum*

naturalium præcedentibus, diſputatum continenter. Et rei ſe intentum, mentem habuiſſe perturbationum vacuam, vt quæ motuum corpuſculi nullam partem acciperet, ſuum bonum cuſtodiens. Ideóque ſe, ne Medicum quidem, qui applicaret pharmaca, adhibuiſſe, ſed vitam bene habuiſſe.

At Philo lib. de ſacrif. Abelis & Caïni, cùm craſtini deſignationem à Pharaone factam expendit, illud præcipuè preſſis ægritudine commendat, vt illicò accedant ad implorandam Numinibus opem, contra quàm faciunt quos ipſe *dubitatores* nominat, *Qui quotieſcunque aliquid eis accidit præter animi ſententiam (homines qui ne antea quidem firmiter Seruatori crediderunt,) ad creaturas auxilij gratia confugiũt, Medicos, herbas, pharmacorum compoſitiones, diætam accuratam, cæteráque omnia mortalium auxilia. Quibus ſi quis dicat; confugite, ò miſeri, ad illum vnicum Medicum morborum animæ, omiſsis iſtis quæ à corruptibili creatura petitis falſi nominis auxiliis, rident & cauillantur reclamantes*, in craſtinum iſta: *quaſi ne præſentaneam quidem malorum depulſionem petituri à Deo ſupplices. Sed quando nihil humanæ opis proficit, & vel pæonia remedia officiunt, tum demum penitus deſtituti conſilio, nullum aliunde ſperantes auxilium, infælices volentes nolentes, vix ſerò ad Deum qui ſolus ſeruare poteſt, ſe recipiunt. Ille non ignarus parum valere quæ extorta ſunt, non omnibus pariter eſt facilis, ſed his in quos benè collocatur beneficium.*

Propè refugio, ex Ethnico proferre, quod lego apud Marinum in Proclo, num. 22. Laudat ille Proclum à conſtantia in morbo grauiſſimo, aitque cùm cruciatus perferret acerbiſſimos, dolorum mitigationem quæſiſſe ex ſacris hymnis, quos recitari iubebat, ſupplebátque ipſemet interuenientes defectus: Non exiguo ſanè, multorum nomine tenus Chriſtianorum probro: qui decumbentes, alia omnia, quàm Dei laudes cogitant.

Penſanda ſyncerè, morbi quantitas, & breuitas, citra auxeſim.

114. Illud certum quod Seneca tradit epiſt. 24. excidere interdum quoſdam, Conſtantiæ laude in doloribus, aliiſque ærumnis, quòd non ſatis æſtiment quale reuerà ſit quod patiuntur: quod plerunque, non niſi ob eorum ignauiam & effœminationem, graue apparet. Vt plurimùm certè, leuius eſt opinione. *Illud ante omnia memento*, inquit, *demere rebus tumultum, ac videre quid in quaque re ſit. Scies nihil eſſe in iſtis terribile, niſi ipſum timorem. Quod vides accidere pueris, hoc nobis quoque maiuſculis pueris euenit. Illi quos amant, quibus aſſueuerunt, cum quibus ludunt, ſi perſonatos vident, expaueſcunt. Non hominibus tantum, ſed & rebus, perſona demenda eſt, & reddenda facies ſua. Quid mihi gladios & ignes oſtendis, & turbam carnificum circa te frementium? Tolle iſtam pompam ſub qua lates, & ſtultos territas: mors eſt, quam nuper ſeruus meus, quam ancilla contempſit. Quid tu rurſus mihi flagella & eculeos magno apparatu explicas? Quid tu ſingulis articulis ſingula machinamenta, quibus extorqueantur, aptata: & mille alia inſtrumenta excarnificandi particulatim hominis? Pone iſta, quæ nos obſtupefaciunt. Iube conticeſcere gemitus, & exclamationes, & vocum inter lacerationem eliſarum, acerbitatem. Nempe dolor eſt, quem podagricus ille contemnit, quem ſtomachicus ille in ipſis deliciis perfert, quem in puerperio puella perpetitur. Leuis eſt, ſi ferre poſſum; breuis eſt, ſi ferre non poſſum.*

Hoc poſtremum, perbellè proponit epiſt. 78. verbis illis. *Magnos cruciatus habet morbus, ſed hos tolerabiles interualla faciunt. Nam ſummi doloris, intentio inuenit finem. Nemo poteſt valdè dolere, & diu. Sic nos amantiſſima noſtri natura diſpoſuit, vt dolorem aut tolerabilem, aut breuem faceret. Maximi dolores conſiſtunt in macerrimis corporis partibus. Nerui, articulique & quicquid aliud exile eſt, acerrimè ſæuit, cùm in arcto vitia concepit. Sed citò hæ partes obſtupeſcunt, & ipſo dolore, ſenſum doloris amittunt: ſiue quia ſpiritus, naturali prohibitus curſu, & mutatus in peius, vim ſuam qua viget, admonétque nos, perdit: ſiue quia corruptus humor cum deſiit habere quò confluat, ipſe ſe elidit, & his quæ nimis impleuit, excutit ſenſum. Sic podagra, & chiragra, & omnis vertebrarum dolor, neruorúmque interquieſcit, cùm illa quæ torquebat hebetauit. Omnium iſtorum prima verminatio vexat, impetus mora extinguitur, & finis dolendi eſt, obtorpuiſſe. Dentium, oculorum, aurium dolor, ob hoc ipſum acutiſſimus eſt, quòd inter anguſta corporis naſcitur: non minus mehercule quàm capitis ipſius. Sed quò incitatior eſt, eò citius in alienationem ſtuporémque conuertitur. Hoc itaque ſolatium vaſti doloris eſt, quod neceſſe eſt, deſinas illum ſentire, ſi nimis ſenſeris.*

Plerunque verò nos ipſi, dolorem noſtrum amplificamus, non ad ea tantùm oculum adiicientes, quæ hîc & nunc toleranda ſunt, ſed productione doloris & perpeſſionis malè concepta, cui errori remedium ſubminiſtrat Antoninus lib. 8. num. 30. *Ne te*, inquit, *cogitatio totius vitæ confundat, neque animum aduerte, iis quæ multa, videntur dolorem poſſe afferre. Sed ſingulis rebus oblatis, à te ipſo quære, quidnam ea in re ſit intolerabile. Id enim pudebit te fateri. Deinde memineris, neque præterita tibi, neque futura, vllam afferre moleſtiam. ſed præſentia tantum. At hæc extenuantur, ſi ſuis ea limitibus determines, cogitatiónemque tuam redarguas, ſi ea pars tam exigua rei non ſit ferenda.*

Amor vitæ nimius, moderandus.

115. Extremum Fortitudinis, in morbis, corporíſque doloribus ſubſidium, ſubminiſtrant ſæpè Tyrius, Epictetus, Seneca, aliique: corporis ſcilicet amorem, ad rationis regulas exactum, & mortis metum ad debitam mediocritatem redactum. Hoc qui ſibi imperat, ſecurim ad radicem arboris adigit. Non eſt tamen huius timoris depulſio, ludicrum quid aut infrequens. Tantus enim in quibuſdam mortis metus eſt, vt probroſum propè ſit referre. *Inde illud Mæcenatis turpiſſimum votum*, ait Seneca epiſt. 101. *quo & debilitatem non recuſat, & deformitatem, & nouiſſimè acutam crucem, dummodo inter hæc mala, ſpiritus prorogetur.*

Debilem facito manu,
Debilem pede, coxa:
Tuber aſtrue gibberum.
Lubricos quate dentes.
Vita dum ſupereſt, benè eſt.
Hanc mihi, vel acutam,
Si das, ſuſtineo crucem.

Quod miſerrimum erat ſi incidiſſet, optatur, & tanquam vita petitur, ſupplicij mora. Contemptiſſimum putarem, ſi viuere vellet vſque ad crucem. Tu verò, inquit, me debilites licèt, dum ſpiritus in corpore fracto & inutili maneat. Depraues licèt, dum monſtroſo & diſtorto, temporis aliquid accedat. Suffigas licèt, & acutam ſeſſuro crucem ſubdas. Eſt tanti, vulnus ſuum premere, & patibulo pendére deſtrictum, dum differat id quod eſt in malis optimum, ſupplicij finem. Eſt tanti, habere animam, vt agam.

Non poteſt, timoris dementiſſimi pactionem, tam fœdam vitæ mendicationem, tantam carminis effœminati turpitudinem, ſatis ſuſpicere Seneca. Et idcircò ſtupens ſubdit. *Inuenitur aliquis qui malit inter ſupplicia tabeſcere, & perire membratim, & totiens per ſtillicidia amittere animam, quàm ſemel exhalare? Inuenitur qui velit adactus ad illud infelix*

felix lignum, iam debilis, iam prauus, & in fœdum ſcapularum ac pectoris tuber eliſus, cui multæ moriendi cauſæ etiam citra crucem fuerunt, trahere animam tot tormenta tracturam? Quaſi diceret, nihil ſibi ad ſummum ſtuporem feciſſe reliquum, cuius ille ſit ſenſus.

Monita in eam rem, ex Seneca, Tyrio, Epicteto, Antonino.

116. Quare ſapienter omninò concludit. *Excutienda vitæ cupido eſt, diſcendumque nihil intereſſe quando patiaris, quod quandoque patiendum eſt. Quàm benè viuas referre, non quandiu. Sæpe autem in hoc eſſe benè, ne diu.* Expreſſit planè hanc clauſulam, ille Auguſtino apud Poſſidium in vita, cap. 27. laudatus modicæ literaturæ, magnæ pietatis Præſul, qui ſub mortem aduentanti ad ſe Beato Auguſtino, qui illi erat familiaris, & roganti vitæ productionem, reſpondit. *Si nunquam, bene: Si aliquando, quare non modo?* Plurima & pereleganter in eandem ſententiam ſcribit idem Seneca 6. natural. cap. vltimo, & epiſt. 71. & 102.

Idem ſenſus fuit reliquorum Moralium Philoſophorum. *Fac laborare corpus,* ait Tyrius diſſert. 41. *torqueri, corrumpi. Præſit illi vegeta anima & robuſta. Facilè morbum contemnit, facilè morbo maior eſt. Non aliter quàm Pherecydes cùm in capulo decumberet, ſupra morbum tamen erat: & cùm paulatim carnes eius defluerent, erecta tamen ſtabat anima, nec aliud quàm tempus expectabat, quo miſerrimas has deponeret exuuias. Auſim ego dicere, ne inuita quidem quæ generoſa ſit anima, corpus corrumpi. Vt ſi vinctum tibi proponas hominem, qui dum carceris ſui putreſcere paulatim muros videt, & ruinam minari, ſtat tantiſper, exitúmque è vinculis expectat, & libertatem: vt è multa illa, denſáque, in qua ſepultus iacet caligine, cœlum ſitum videat, puráque luce penitus fruatur. Niſi fortè hominem, qui multis ſe validiſque corporis laboribus ad robur exercuit, cùm laceras veſtes ſuas intuetur, commoueri poſſe animo arbitraris: ac non abiecturum potiùs eas libenter, vt corpus ſuum aëri, nudum nudo, amicum amico, liberū libero, permittat. Quid autem aliud animæ reſpectu, eſſe hanc pellem, hæc oſſa, has carnes, quàm diei vnius penulam aut pannos tenues, vel ſcruta, arbitraris? Hoc, & ferrum ſcindit, & ignis conſumit, & depaſcuntur vulnera. Præclara igitur, multiſque ac validis ſubacta laboribus negligit ea anima: Nec aliud petit, quàm vt actutum exuatur. Vt meritò aliquis. qui fortem virum corporis in morbo deprehendit, illud quod de Vlyſſe dicitur, de eo vſurpare poſſit.*

Et pannis, quantos genuum pater exhibet orbes.

Degener verò anima ſepulta latet in corpore: corpus amat, non ſecus quàm, quæ humi ſerpunt, luſtra ſua, belluæ.

117. Epictetus, totus eſt in hunc nimij timoris fontem obſtruendum: omnique via connititur demonſtrare, non tantùm debere eſſe homini vitæ deſiderium, & mortis horrorem, vt pro magno habere debeat, vitam certò quandoque perdendam, paulò diutiùs retinere, vel pro magno incommodo eam abiicere. Egregiè lib. 3. apud Arrian. cap. 10. informans ægrum. *Quid eſt habere malè? Appropinquare diſſolutioni, qua anima ſeparatur à corpore. Sed quid res iſta habet periculi? Si nunc non appropinques, paulò poſteà accedendum erit. An te mortuo ſcilicet mundus euertetur?* Lib. 1. cap. 25. illud Demetrij dictum ad Neronem ſuſpicit. *Mortem tu mihi minitaris, natura tibi.* Aitque, non niſi ex corporis temperato amore, cui ſe tanquam mancipio non dederat Demetrius, proficiſci potuiſſe generoſam illam vocem. Ibid. cap. 27. *Quando mors fuerit oblata, rectè feceris, ſi iſtud in promptu habeas; nempe,* declinare mala addecet. *Item*, neceſſarium quiddam eſt mors. *Quid igitur faciam, aut quò fugiens, eam vitabo? Eſto me eſſe Sarpedona, Iouis filium, vt de me præclare loquar. Hinc ergo diſcedens, aut ipſe res geram magnificas, aut ſi iſtud ipſe ego efficere non potero, non inuidebo alij occaſionem, vt eas peragat. Sint hæc ſanè ſupra vires noſtras. Num illud in poteſtate noſtra non eſt? Quò effugiam mortem? Oſtendite mihi regionem, oſtendite homines, ad quos me conferam, & in quos mors non cadit; oſtendite incantationem, qua propulſari poſſit. Si vitare igitur non poſſum, quid me vultis facere? Non poſſum effugere mortem. Nempe pertimeſcens eam, effugio iſto mortis haud ſum cariturus, & moriar lugens tremenſque.*

Inſigniter lib. 2. cap. 6. *Si ſcirem fata morbum mihi offerre, libens ſcilicet ad illum contenderem. Etenim pes etiam, ſi compos eſſet intelligentiæ, ſeſe incitaret ad inquinandum luto. Ariſtæ, quam ob cauſam naſcuntur? Nónne vt inareſcant? Ideò autem areſcunt, vt videlicet demetantur nunquam? At dira imprecatio hæc eſt ariſtarum, vt demetantur nunquam. Sic ſtatuendum in hominibus quoque, deteſtationem eſſe, ſi quis optet non mori: quum ſimile id ſit voto, quo vt non matureſcant ſegetes, nec vt demetantur, quiſpiam optet. Nos quidem iidem cùm ſimus, & quos metendo auferri neceſſe ſit, ac ſimul etiam exploratum habeamus, intelligamúſque nos ſubinde demeti, quid eſt quòd indignè ferimus? Profectò nec intelligimus qui ſimus.*

Premo reliqua, quæ apud eum denſa in hanc rem. Illud tamen non omittam ex lib. 3. cap. 26. quo hanc vitam cum ſcena & ſpectaculo confert, è quo abſcedendum ſtato tempore locus eſt ſapientiæ pleniſſimus. *Quis es tu, aut vnde veniſti, aut quare? Nónne is te introduxit in mundum? Nónne is, vt lumen inſpiceres, illud conceſſit? Nónne dedit adminicula & adiutores? Nónne ſenſus, nónne rationem largitus eſt? At quinam vt eſſes te introduxit? Nónne vt mortalem? Nónne vt pauxilla cum carne victurum in terra? Obſecuturum verò ſuæ gubernationi, séque vt aliorum conciuem in hoc mundo gerentem, & ſimul pauxillos dies feſtos celebrantem? Ergo quoad tibi datum fuerit intereſſe, & conceſſus ſpectandi locus pompam ludorum, celebrémque conuentum illum, renuis acquieſcere, ac non potiùs, ſi eduxerit te hinc, ſponte abire adorantem, & gratias agentem pro his quæ audiſti & vidiſti? Inuitus equidem iſtud facio. Feſtiuos enim & lætos dies celebrare mallem. Quidni myſtæ initiari ſubinde cupiant, nec non alios ſemper atque alios athletas ſpectare expetant, qui ad Olympia conuenere? At feſtus dies finem habet ac deſiit. Egredere hinc, diſcede vt gratus, vt verecundus. Da locum aliis, alios etiam naſci oportet, quemadmodum & tu fuiſti natus, poſteriſque concedendus locus, tradendæ habitationes, & neceſſaria. Quod ſi priores non ceſſerint, qui vacuus erit locus reliquis? Quare inſatiabilis es? Qui fit vt ſatis tibi ſit nihil? Quam ob cauſam, anguſtum eſſe vis mundum?*

118. Expreſſit Epictetum Antoninus l. 12. n. 29. verbis illis. *Id maximè ad contemptum mortis facit, quòd hi etiam, qui dolorem in malis, & voluptatem in bonis duxerunt, tamen eam deſpexerunt. Qui id tantùm boni nomine dignatur quod eſt, opportunum, ac cui perinde eſt pluréſne an pauciores ſecundùm rectam rationem præſtiteris actiones, neque in aliquo ponit diſcrimine, longiorine an breuiori tempore mundum contempletur, ei mors nequaquam eſt terrori. Heus tu ciuis fuiſti in hac magna vrbe. Quid attinet vtrum quinquennio? Etenim quod ſecundùm leges, id omnibus eſt æquum. Quid ergo graue accidit, ſi te vrbe emittit dominus? Non is quidem iniuſtus iudex, ſed natura, quæ te introduxit, perinde ac ſi Prætor, hiſtrionem emittat è theatro in quod eum introduxerit. Quòd ſi is dicat, ſe non quinque; ſed tres modò actus recitaſſe, rectè dicet. At verò in vita, tres actus fabulam implent. Finem enim is determinat, qui & concretionis olim fuit, & nunc eſt diſſolutionis autor.*

Tu neutrius es cauſa. Diſcede igitur æquo animo. Nam & is qui te dimittit, propitius tibi eſt.

Multus etiam, alibi, & aliter, in hanc rem eſt Antoninus. Optimè libro 2. num. 16. *Si tria annorum millia tibi viuenda forent, inſupérque triginta alia, tamen recordandum tibi eſt, neminem aliam ab ea quam viuit, vitam deponere, neque aliam viuere, quàm eam quam deponit. Itaque idem eſt longiſſimum ſpatium, cum eo quod eſt breuiſſimum. Nam quod præſens eſt, id omnibus idem eſt. Quanquam id quod periit, non ſit idem. Atque id quod amittitur, temporis punctum eſſe apparet. Etenim neque præteritum aliquis, neque futurum quicquam amittere poteſt. Quî enim id ei adimatur, quod ne habet quidem? Duo itaque hæc, memoria ſunt tenenda. Vnum omnia ab æterno eſſe einſdem formæ, atque circulo reuolui*, (obducenda huic Ethnicæ cœnoſitati Chriſtiana ſpongia, & loco æternitatis, diuturniras anteriorum ſeculorum, adſcribenda:) *neque differre quicquam, eadémne centum aliquis, aut ducentis annis, an verò infinito videat tempore. Alterum, quòd is, qui diutiſſimè vixit, & is qui celerrimè moritur, tantundem amittunt. Eo enim tantum priuantur, quod præſens eſt, quando id etiam ſolum habent. Quod autem non habetur, ne id deperditur quidem.* Similia lib. 7. num. 36.

119. Omninò ſapienter, atque grauiter lib. 4. num. 39. *Quemadmodum ſi quis tibi Deorum diceret, moriendum tibi aut cras, aut ad diem tertium; non iam magnoperè tertium diem craſtino præferres, niſi animi eſſes omninò abiectiſſimi. Quantum enim eſt interuallum? Eodem modo, iudica non in magno eſſe ponendum diſcrimine, poſt millenóſne annos, an verò cras decedas. Crebrò reputa, quàm multi Medici ſint mortui, qui ſæpenumerò, ægrotos reſpicientes ſupercilia contraxerint: quot Mathematici, qui aliis exitum è vita prædicendo ſe iactarint: quot Philoſophi, qui de morte & immortalitate multa aſſeruiſſent; quot re bellica laudati, qui multos occiderant: quot tyranni, qui magna cum inſolentia, tanquam immortales, poteſtate ſua vſi erant: quot vrbes mortuæ (vt ita dicam) ſunt; Helice, Pompeij, Herculanum, & aliæ innumeræ. Collige etiam quos tu ipſe noſti vnum poſt alium, cuius funus curaſſet mortuos: & quod heri fuerit piſcis, cras erit ſalſamentum, aut cinis. Momentaneum itaque tempus à natura eſſe conſtitutum, conſiderandum eſt, æquóque animo è vita abeundum: perinde ac ſi oliua maturitatem conſecuta, ſi decidat, arborem quæ ipſam tulit ac genuit, collaudet & gratias agat.* Ibid. num. 41. *Eſt quidem ignobile, præſens tamen ad contemnendam mortem auxilium, memoria repetere eos, qui vitam in longiſſimum protraxere tempus. Quid enim hi amplius conſecuti ſunt, quàm ij qui immatura morte ſunt abrepti? Vtique ipſi etiam defuncti iacent. Cadicianus, Fabius, Iulianus, Lepidus, aliique eorum ſimiles, qui cùm multos extuliſſent, ipſi deinde delati ſunt. Omninò enim exiguum eſt ſpatium. Idque per quot labores, inter quos, & quali in corpuſculo exigendum? Ne igitur mortem pro re difficili accipe. Intuere eius quod retrò eſt, æui vaſtitatem, & eius quod reſtat, immenſam longitudinem. In tanto tempore, quid præſtat is qui tres ætates, ei qui vixit triduum?*

Scitè lib. 6. num. 42. *Non iniquè fers tot libras te appendere, & non trecentas: ita etiam quòd annorum certum numerum, & eò non maiorem, viues, indignari non debes. Etenim vt corporis tantam, quanta tibi eſt tributa, portionem probas, ita & de tempore, tibi ſentiendum eſt.* Et lib. 10. num. 8. *Talem te eſſe, qualis hactenus fuiſti, hoc eſt in hac vita raptari & inquinari, nimis ſtupidi eſt hominis, & vitam amantis, ſimiliſque eorum, qui in pugna aduersùs feras ſemeſi ſunt. Hi enim pleni vulnerum & tabi, tamen hortantur, vt in craſtinum ſeruentur, iterum pugnaturi aduersùs eoſdem vngues & dentes.*

Pauca ex Patribus.

120. Hæc ad eum mortis metum, qui in morbis nimium quantum pungit laceràtque animam; vitæ item deſiderium iuſto flagrantius, ritè & ex rationis regulis temperandum, videntur plus ſatis. Quanquam ſuppetebant in eandem rem, cùm ex Ethnicis, tum maximè ex Patribus infinita & lectiſſima, quibus ſuadetur non modò auerſandam non eſſe homini probo & cordato mortem, ſed etiam libentiſſimo animo excipiendam cùm ingruit, tanquam innumerorum malorum ſiccationem, ærumnarum metam, & nouæ ac veræ vitæ oſtium, ac ſi fas eſt dicere, natiuitatem veram noſtram. Omnes enim hîc vtero veluti concludimur, quod tradere memini ex Seneca & quibuſdam Patribus, Tomo altero, diſt. 1. num. 300. & benè etiam Viues lib. 1. de verit. fidei Chriſt. cap. 7. fauétque Eccleſia, diem obitus Sanctorum vocans natalem. Quod latè verſat Molanus ad Vſuardi Martyrologium, tract. de Martyrol. cap. 15. & nos plenè in SS. Lugdunenſium Indiculo, *in S. Iuſto*, & tract. de martyrio, parte 4. cap. 6. num. 12.

Nunc pro huius ſubſidij obſignatione, oſtendo ex Nyſſeno orat. de mortuis, qua ratione mors obſtetricetur nobis in hoc partu ad nouam vitam, quámque ſit incongruum, mortem expaueſcere, cùm nos ex olido conceptaculo, in puram lucem educat. Nyſſenus ſic habet. *Quemadmodum qui in materno ventre nutritur fœtus, ſi vocis vſum haberet aliquem, dum in ipſo ortu è viſceribus expellitur, conquereretur, ſéque grauia pati clamaret, quòd à iucunda diſtraheretur viuendi conſuetudine; id quod etiam facit, dum ſimul ac primùm reſpirat, in hanc vitam ingreſſus, lacrymas fundit, & quodammodo indignatur, & dolet, quòd à ſolita vita diſceſſerit: Sic mihi videntur facere, qui mœrent in iſtius vitæ commutatione: & inſtar eorum qui in vtero ſunt, vellent ſemper in anguſtis ac tetris, ipſius in materia demerſæ vitæ, locis verſari. Poſteaquam enim, mortis tanquam partus, dolores quaſi obſtetricem, accinerint, vt in alteram vitam homines educantur; ipſi quidem, cùm ad illam lucem proceſſerint, & purum illum ſpiritum hauſerint, experimento cognoſcunt, quantum illa vita ab iſta differat. At illi qui in humida putridáque huius vitæ fœditate relinquuntur, vt planè fœtus quidam in vtero, non autem homines, dolent vicem illius qui prior ex iſtis, quæ nos ambiunt, anguſtiis egreditur, tanquam ab aliquo bono diſcedat: Neſcientes, ei ad ſimilitudinem infantis, qui per partum in lucem hanc editur, oculos aperiri: oculos, inquam, animi, quibus veritatem rerum intuetur: aurium ſenſum pateſieri, quo exaudit arcana verba, quæ non licet, vt ait Apoſtolus, hominibus loqui: os pateſieri, quo purum, à materiáque alienum haurit ſpiritum, per quem ad verba cœleſtia, vèrúmque ſermonem edendum confirmatur, cùm ſanctorum canentium & choros celebrantium numero admiſſus fuerit: diuinum item guſtandi ſenſum tribui, quo, vt in Pſalmis proditum eſt, percipit, bonum eſſe dominum: odoratum præterea talem dari, quo Chriſti fruatur ſuauitate; eámque tangendi vim, qua veritatem animus apprehendit, & verbum ipſum contrectat, vt Ioannes teſtatur. Quòd ſi hæc, & alia huiuſmodi, poſt mortis partum hominibus repoſita ſunt, quid ſibi vult luctus, & mœror, & ſqualor?* Attigit id breuiſſimè Antoninus lib. 9. num. 3.

Obiter de conſtantia in quibuſdam morbis.

121. Poſtremò hoc ſubſidio, quo conſtantiam in morbis tanquam lethi præludiis, firmauimus, proſpectum quoque ſufficienter eſt, conſtantiæ, vndelibet imminente morte, neceſſariæ. Itaque

non

non erit neceſſe in eam præthereà Fortitudinis materiam tempus prodigere. Sicut neque neceſſarium arbitror, ad muniendam in variis morbis conſtantiam, ſigillatim deſcendere, cùm eadem ſit omnium ratio, ſimiléque vbique decus conſtantiæ. Quanquam ſpecialiter pro firmando animo in quibuſdam morbis, ſcripta leguntur apud aliquos non pauca, nominatímque quoad podagram, (quæ Caſſiodoro, *viua mors* dicitur,) apud Senecam epiſt. 68. Caſſiodorum lib. 10. epiſt. 29. Lucianum in Tragopodagra, Petrarcham lib. 2. de remediis Dialog. 84. Qui eodem libro, in aliis pleriſque morbis, lenimenta animi proponit, nominatimque Dialog. 96. pro cæcitate, de qua etiam Hieronymus epiſt. 32. & 33. & luculenter iuſta diſſertatione, Erricus Puteanus. Ægrè autem, tanto malo idoneum leuamen adhibetur. Nam, vt eſt apud Baſilium Seleuciæ orat. 36. *Singularum quidem partium corporis noxa, communis moleſtia eſt. Oculorum verò priuatio, vitam facit minimè vitalem. Nam ſi pedes affecti fuerint, corpori curſus adimitur, oculi interim ſuo aſpectu dolorem leuant. Et ſi morbo manus impediantur, amicos oculus exorat, ad ſubſidium trahens. Et ſi aures virtute ſua deſtituantur, hic oculus nutibus neceſſitatem ſolatur. Extincto verò oculo, ſenſuum colligatio vniuerſa commoritur, inertia corpus impeditur, pedes curſum negant, oculum ducem repoſcentes; manus artes excutiunt, ſimul cum oculo occæcatæ. Auris præſentem, ſi tacet, nequit indicare. Lingua vincitur, noſſe non valens cui loquatur. Huic Sol aſtris fruſtrà ſtipatus præluceat. Luna tædis illuſtrans noctem, hunc à caligine liberare non valet. Non purpuraſcens vndiſque ridens mare, non tellus pratis & floribus germinans, verníſque coronata gratiis, iucunditatem affert vllam: ſed eſt contrectatio quædam, vita ſic condemnata, vita nocte vna commenſa, mundus inuiſibilis, artificij mundani pulchritudo ipſi incognita. Quod enim Sol in mundo, hoc oculus in corpore. Propterea quoque Chriſtus Dominus clamabat. Lucerna corporis eſt oculus: ſi oculus tuus fuerit lucidus, totum corpus tuum lucidum erit.* Concinit Iſidorus Peluſ. lib. 2. epiſt. 112. qui eum ipſum locum tractans, reliquum corpus candelabro, oculos lucernæ, eleganter confert. Dimiſſis verò ſingularibus, nobis ſatis eſt, vniuerſè tradidiſſe ſelectiora quædam, omnibus corporis ægritudinibus accommodata: Præter quæ, alia inſuper legi poterunt apud Nazianzenum epiſt. 70. Chryſoſt. hom. 1. ad pop. Hieron. tom. 9. epiſtol. 6. & 7. Bleſenſem epiſtol. 31.

Subſidia ad conſtantiam in ciuili morte, ſiue exilio, eíque oppoſitum carcerem.

Reſtat vt de ciuili morte; exilio inquam, pauca ſubiiciam, dimiſſis innumeris quæ extant apud Senecam in conſolat. ad Heluiam, & apud Plutarchum opuſc. pereleganti de exilio. Quòd enim videam me iam breuitatis fines prætergredi in hac tractatione, delibabo tantùm quæ ſuperſunt. Tres omninò cauſas circunferri cur exilium graue ſit, & nullam earum eſſe magnifaciendam, latè tradit Petrus Alcyonius duobus libris de exilio. Prima eſt, quòd exul cogatur extra patriam viuere. Secunda, quòd patriis honoribus cariturus ſit. Tertia, quòd neceſſariis deſtituendus.

122. Verùm prima ratio eſt inanis. Nam omne ſolum forti patria eſt. Nec abs re, Socrates, mundanus audire volebat. Benè Seneca epiſt. 112. *Magna & generoſa res eſt humanus animus. Nullos ſibi poni, niſi communes, & cum Deo, terminos patitur. Primùm humilem non accipit patriam; Epheſum aut Alexandriam, aut ſi quod eſt etiamnùm frequentius incolis, latius tectis ſolum. Illi patria eſt, quodcunque supernè vniuerſa circuitu ſuo cingit. Hoc omne connexum, intra quod iacent maria cum terris, intra quod aër humanis diuina ſecernens, etiam coniungit: intra quod diſpoſita tot Numina, in actus ſuos excubant.* Ex noſtris S. Baſilius à Nazianzeno orat. 20. num. 74. minitante Valentis Præfecto exilium, ſic loquens inducitur. *Exilium haud cognoſco, qui nullo loco circunſcriptus ſum, ac neque terram hanc quam nunc incolo, meam habeo, & eam omnem in quam proiectus fuero, pro mea duco, imò vt rectius loquar, vniuerſam terram Dei eſſe ſcio, cuius aduena ego ſum & peregrinus.* Secunda ratio propoſita, nihilo eſt fortior; apud hominem qui ſolidos honores ex virtute profectos, non vanas honoris imagines conſectetur. Poſtremam rationem ſuccidit patientia, & paucis contenta frugalitas. Plura Iouianus Pontanus lib. 2. de Fortitud. cap. 4. (adductis variis exemplis fortium in exilij perpeſſione.) Cardanus lib. 3. de conſol. Franciſcus Petrarcha lib. 2. de remed. Dialog. 67. Videnda item tributa Hieronymo epiſtola ad Virginem in exilium miſſam, tom. 9.

123. Exilio, oppoſita videtur carceris pœna: quæ pro innata, perſonæ rationis & libertatis vſum ſortitæ, voluntate prodendi dominium ſuimet ipſius, quod ea facultate nullibi coërcita demonſtratur; tanta eſt, vt cùm obſcuriſſima ſit ratio, qua ignis corporeus immateriales Spiritus torquet, grauiſſimis pleriſque Theologis viſum ſit, eos non aliter torqueri, quàm detentione violenta intra eum veluti carcerem. Nimirum moleſtiſſimum accidit, quum impeditur libera facultas eundi quò libuerit, illúdque dominium in membrorum ſuorum vſum, quod vnicuique eſt acceptiſſimum. Egregiè item Caſſiodorus lib. 11. epiſt. 40. & Petrarcha l. 1. de remed. Dialog. 89. & lib. 2. Dial. 64.

Verùm cùm vſus præſtantiſſimarum facultatum, expeditus ſemper ac liber homini maneat, non eſt quòd quati Conſtantiam ſuam hac ex cauſa patiatur. Et accedit leuamen ſubminiſtratum à Philoſtrato lib. 7. vitæ Apollonij, cap. 12. & cap. 2. & à Charidemo apud Dionem, orat. 30. latè affirmante, *Eſſe hunc locum, quem mundum nominamus, carcerem à Diis fabricatum, ſæuum, & aëre peſtilente plenum, nunquam eandem complexionem aëris & ſtatum cuſtodientem. Verùm nunc quidem frigidum & gelidum, vento & luto & niue & aqua implicatum: Nunc verò rurſus calidum & æſtuoſum, modicum quoddam omninò anni tempus mediocriter diſpoſitum. Decidere tamen etiam in eo fulmina exurentia, ventóſque impetuoſos, interdum totum funditus commoueri. Hæc autem omnia eſſe pœnas acerbas. Homines enim ab iis, ſi quando accidunt, perterreri ſemper, & metu affici. Adhæc, quum ſuſtinere aëris vitia & mutationes nequeamus, alios rurſum nos excogitare paruos carceres, nempe domos & ciuitates, ligna & lapides componentes. Quemadmodum ſi quis in magno carcere alios anguſtiores inædificet. Et hæc naſcentia, & fructum hunc è terra idcircò prouenire, vt durare queamus, tanquam vinctis cibum præſtitum, iniucundum & vitioſum: nos tamen alioqui eum magnifacere, propter neceſſitatem & indigentiam. Quippe & iis qui à nobis puniuntur, quæcunque quis præbeat, ob famem conſuetudinémque ſuauia videri.* Quòd ſi carcer pro Iuſtitia, ac præſertim pro fide cuiquam obtingat, tunc verò eſt quod omnibus incedat lætitiis. Quod Tertullianus libro ad Martyres præclarè tradit, & verbis vno ſe dignis S. Chryſoſt. epiſt. 118. quæ eſt *ad Epiſcopos & Presbyteros in vincula coniectos.*

Clauſula tractationis de conſtãtia, in malis propriis.

124. Claudamus hunc locum de Conſtantia & forti

Monita Epicteti in eam rem.

126. Egregiè in primis animum hac in parte firmat Epictetus lib. 3. Arriani, cap. 4. eum alloquens qui ſuorum charorum obitu frāgitur. *Quiduam*, inquit, *aliud dicerem, quam mortales fato ſuo eſſe functos? Aut quæſo te qui cupis ſimul conſeneſcere, & eorum, quos amas, nullum inſpicere funus? Neſcis, diuturna vita, multis & variis rebus, caſibúſque, nos periclitari, & hunc inuadi à febri, alium a latrone, quinetiam à Tyranno quempiam male mulctari? Sic infeſta nobis ſunt, & aer, qui nos circundat, & quibus etiam cum vitam agimus, frigora, calores, ingurgitatio immoderata, itinera, nauigatio, venti, varia negotia, quibus implicitus hic periit, alius in militiam coniectus eſt, alius vt aliquò legatus abiret. Si vis ergo, cauſa illorum omnium, ſedeto obſtupeſcens, lugens, miſer, & calamitoſus, ex aliis, & his innumeris rebus, ſuſpenſus, vitæ tuæ rationes habens. Audiſtine hæc ex Philoſophis? Taliáne didiciſti?*

Et rurſus inferiùs, eodem capite: *Si deames filium, aut fratrem, aut amicum, nequaquam relaxes fræna phantaſiæ, vt deuinciat ſeſe omnibus, aut per omnia ſeſe explicet, & quonſque libuerit, excurrat: ſed adducito & cohibeto vt faciunt qui à tergo triumphantibus aſſiſtunt, ſubinde eos, vt ſe homines eſſe meminerint, commonefacientes. Tale quiddam tibi quoque ſubiice: quòd videlicet mortalem ames, & non ames quod propriè ſit tuum: In præſentia conceſſum eſſe, nec eſſe tale, vt priuari eo nequeas: ſed omninò eſſe tanquam ficum, tanquam botrum. Tempeſtatibus anni certis quæ ſolemus accipere, eadem ſi hyeme deſideres, ſtultus es. Quando tuum filium aut amicum deſideras quo tempore non datur, perinde facis, atque ſi hyberno tempore expetas ficum. Vt enim ſeſe ad ficum habet hyems, ita ad omnia quæ in hac rerum vniuerſitate fiunt, ſeſe habent quæ propter ipſius viciſſitudinem deſinunt eſſe. Quod reſtat igitur, fac. Rebus his quarum præſentia & vſu voluptate afficeris, contrarias eis apud te phantaſias oppones. Ecquid mali, interea dum filiolum deoſcularis, ſimiliter balbutiendo ipſum ſic alloqui; cras morieris. Ita amicum: cras peregrè abibimus, aut tu aut ego, non ampliùs nos videbimus.* Quid à Chriſtiano, audiri grauius aut ſapientius queat?

Diſputat plenè & admodùm ſapienter, de hac orbitatis apud quoſdam impotentia, idem Epictetus lib. 3. Arriani, cap. 13. aperitque germanam rationem querelarum in pleriſque, qui orbitatem ſuam deflentes, (id quod videre eſt in luctuoſiſſima Quintiliani querela de vxoris & filiorum obitu, quam effundit in præfatione libri quinti Inſtitutionum;) non eos quorum caſum acerbè ferre videri volunt, ſed ſeipſos deplorant: eáque ſubſidia & leuamina ab illis ſperata, quorum ſpem præcidi vident, ſubducta eſſe iniquè ferunt. Ibi Epictetus latè & inſigniter confutata falſa illa & inani perſuaſione, quòd fato concedentibus amicis aut cognatis, homo orbus & ſolus fiat, ſic concludit: *Quænam igitur reſtat ſolitudo, quæ indigentia? Quid nos ipſos facimus deteriores pueris, qui ſi relinquantur ſoli, quid faciunt? Teſtulas arripiunt & puluerem, ac ædificant: deinde rurſus deſtruunt, & denuò extruunt. Ita illis nunquam deeſt quod agant. Ego videlicet, ſi nauigaueritis vos, me relictum fuiſſe ſolum, ſedens deplorabo? Ita verò, vt pueri ſolent, teſtulas & puluerem non habebo. Sed cùm pueri talia moliantur ob imperitiam, nos prudentia freti, (ſcilicet,) affligemur?* Rurſus lib. 4. cap. 10. ſub finem, redarguens imbellem illam vocem, *Sperabam ipſum mihi fore ſuperſtitem*, ait; *Fuiſti certè ſtultus, qui tam incerta ſis opinatus, quare teipſum non accuſas potiùs? Iam plorans inſtar puellarum aſsides. At, inquis, mihi præbuit ille victum. Tum ſcilicet quando viuebat, ſtulte: nunc verò ampliùs non poteſt, ſed Automedon quiſpiam præbebit: ſin Automedon quoque obierit, alium reperies. Si diſtracta fuerit olla, in qua decoctæ tibi fuerunt carnes, num propterea fame te perire oportebit, quòd conſuetam ollam non habes? Nónne mittis, qui aliam & quidem nouam, emat ollam?*

Subſidia ad idem, ex Platone, Telete, Seneca.

127. Non eſt igitur viri fortis impotenter ferre ſuorum caſum, ſed præmiſſo eo commiſerationis ſenſu, quem dandum eſſe naturæ poſteà oſtendemus, erigendus eſt animus aduersùs impetum doloris: prodendáque ſynceritas amoris, non queſtibus, & indigna viro infractione Conſtantiæ, quæ beneuolentiæ potiùs vitium detegunt, vt admonui, ſed quibus licebit officiis, ſalua valida animi obduratione aduersùs luctum, vt ſapienter docuit Epictetus, cui in re quotidiani vſus, ac pernecessaria, adiungo ſapientum primores.

Mellitiſſimè Apis Attica lib. 3. de Repub. non longè ab initio, in hæc verba: *Dicimúſne moderatum virum, moderato viro amico ſuo orbatum, non malum quid illi mortem exiſtimaturum? Dicimus quidem. Non igitur in morte illius, tanquam grauia paſſus lamentabitur. Non. Enimverò & hoc aſſerimus, hominem huiuſmodi ſeipſo ad benè viuendum contentum eſſe, miniméque omnium, alio indigere. Vera narras. Minimè igitur moleſtè feret, liberis, aut fratribus, aut diuitiis, reliquiſque huiuſmodi priuari? Minimè certè. Itaque neque lamentabitur, ſed moderatiſsimè feret, cùm in aliquam huiuſmodi ſortem inciderit? Certè. Meritò igitur clarorum virorum ploratus, è medio tolleremus, relinqueremus autem mulieribus. Neque his quidem, inter mulieres aliquid egregium ſapientibus; ac viris inſuper, duntaxat muliebribus & ignauis, vt dedignentur apud nos, illi quos ad regionis cuſtodiam educamus, ſimilia iſtis facere.*

Suppetunt in hanc ſententiam plurima lectu digniſſima ex Telete libro de imperturbatione. Adſcribo ſelectiora quædam. *Quomodo non abſurdum, & alioqui etiam vaniſsimum fuerit, amico mortuo ſedere flentem, & triſtantem, ac ſe vnà perdere? cùm oporteret, vt ſapientior aliquis apud homines ſtupidos videretur, mortem amici non fletu proſequi, ſed cogitare illum eſſe mortalem natum, & hominem. Non rectè enim illos ſibi conſulere ait Stilpon, qui viuos negligunt propter defunctos. Atqui non idem facit agricola. Nec ſi arbor aliqua aruerit, reliquas inſuper excindit, ſed curam gerens cæterarum, damnum ex vnius interitu factum, reſarcire conatur. Nec nos in corporis noſtri partibus idem facimus. Ridiculum enim foret, ſi vno oculo amiſſo, alter etiam excindendus eſſet; & vno pede oblaſo, alter quoque mutilandus; & vno dente perdito, reliqui ſimul extrahendi. Verùm ſi quis ita ſentiret in hiſce caſibus, ſtultus haberetur. Filio autem mortuo, vel vxore, ſi quis ſeipſum viuentem negligat, & quæ ei ſuperſunt vnà perdat, non idem iudicium eſt in re ſimili? Atqui familiarem filio eius mortuo aut vxore, hortareris, fortiter & non ægrè caſus humanos ferre. Tu verò in iiſdem, eadem non leniter, ſed grauiſsimè fers. Et cùm ſcias alium moderationem docere in anguſtiis & perplexitate, ac monere ne grauiter afficiatur, neque vitam non ampliùs vitalem reputet, ſed exiſtimato malo bonum exiſtimatum opponat & conferat. Obiit amicus? At idem vixit. Teipſum quòd obiit infortunatum, quòd vixerit autem fortunatum eſſe non putas? Et miſerum te iudicas, quòd defunctus non ampliùs vtilis tibi futurus ſit? propter vſus autem quos viuens tibi præſtitit, non opinaris te fœlicem?*

Vt mollem ignaui animi deſponſionem, radicitùs

citùs extirpet, omnia ſibi obiicientem inducit, ob quæ iuſtus videatur mœror, & appoſitis idoneis reſponſionibus, inanem eſſe, ſic demonſtrat. *Verum eſt, inquies; at ille non amplius erit. At nec ante myriadem annorum fuit, neque belli Troiani tempore, ſed ne cum proauis quidem tuis. Tu verò ob iſta non doles; quòd autem in poſterum non futurus ſit, ægrè fers. Priuatus ſum vſibus & officiis, quæ ille viuenti filio vel amico exhibebat, nullum laborem, neque pericula vitans. At etiam peregrinante ipſo, vtilitatis nihil ab eo caperes, & militante pro patria, & legationem obeunte, & ſacrificia celebrante, & ægrotante, & ſenectute confecto. Quæ quidem omnia, ſi indignabundus acciperes, quid tandem reliqui faceres aniculis? Abſurdum ſane eſt, amico ſimul conuenire exiſtimare, militiam ac peregrinationem, & ſeipſum etiam adiungere, ac niſi proficiſcatur, veluti peccantem accuſare: ſimul verò ſi peregrinetur, aut militet, ægrè ferre. Egregium illud apud Poëtam gubernatoris dictum eſt: Neptune, ſi nauim libet inuadere, inuade rectam & integram. Ita etiam vir bonus, ad Fortunam dixerit. Virum aggreditor, non molliſculum.*

129. In eodem argumento, locuples omninò eſt Seneca, variis locis mox ſignandis, ſed nominatim epiſt. 104. verbis illis quæ per occaſionem interſerit. *Grauiſſimum indicabis, indicabis malum, aliquem ex his quos amabis amittere, cùm interim hoc tam ineptum erit, quàm flere, quòd arboribus amœnis & domum ſuam ornantibus decidant folia. Quicquid te delectat, æquè viret. Aliud alio die caſus excutiet. Sed quemadmodum frondium iactura facilis eſt, quia renaſcuntur; ſic iſtorum quos amas, quóſque oblectamenta vitæ putas eſſe, damnum, quia reparantur, etiamſi non renaſcantur. Sed non erunt iidem. Ne tu quidem idem eris. Omnis dies, omnis hora te mutat. Sed in aliis rapina faciliùs apparet. Hic latet, quia non ex aperto fit. Alij auferuntur. At ipſi nobis furto ſubducimur.* Item in conſolat. ad Polybium, cap. 27. de fratris obitu mœrentem, quem affatur his præter cætera. *Illud tibi magno erit leuamento, ſi ſæpe te ſic interrogaueris. Vtrúmne meo nomine doleo, an eius qui deceſſit? Si meo, perit meæ indulgentiæ iactatio, & incipit dolor: hoc vno excuſatus, quòd honeſtus eſt, cùm ad vtilitatem reſpiciat, à pietate deſciſcens. Nihil autem minus bono viro conuenit, quàm in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo, neceſſe eſt, alterutrum ex his duobus eſſe iudicem. Nam ſi nullus defunctis ſenſus eſt, euaſit omnia frater tuus vitæ incommoda, & in eum reſtitutus eſt locum, in quo fuerat, antequam naſceretur: Et expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iſte eſt furor, pro eo me nunquam dolere deſinere, qui nunquam doliturus eſt? Si eſt aliquis defunctis ſenſus, nunc animus fratris mei velut ex diutino carcere emiſſus, tandem ſui iuris & arbitrij, geſtit: & rerum naturæ ſpectaculo fruitur, & humana omnia ex ſuperiore loco deſpicit: Diuina verò quorum rationem tandiu fruſtra quæſierat, propiùs intuetur. Quid itaque eius deſiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus eſt? Beatum dicere, inuidia eſt; nullum, dementis.*

Inſanus quorundam luctus: Sæpè ad pompam.

130. Dementiæ ac furoris, (vt vides) damnat luctus impotentiam in morte charorum. Itaque inſaniſſimè Octauia, vt eſt apud eundem Senecam in conſol. ad Marc. cap. 2. & 3. tanto luctu Marcellum filium proſecuta eſt, vt nullum per omne vitæ tempus flendi gemendique finem faceret, nullas voces admitteret ſalutare aliquid afferentes: ne auocari quidem ſe pateretur, intenta in vnum filij luctum, & toto animo affixa.

Hæc luctus inſania plerunque oſtentatio tantùm doloris eſt. Seneca epiſt. 99. *Quædam lacrymæ ſunt ſui iuris. Excidunt etiam retinentibus lacrymæ, & animum profuſæ leuant. Quid ergo eſt? Permittamus illis cadere, non imperemus. Fluant quantum affectus eiecerit, non quantum poſcet imitatio. Nihil verò mærori adiiciamus, nec illum ad alienum augeamus exemplum. Plus oſtentatio doloris exigit, quàm dolor. Quotus quiſque ſibi triſtis eſt? Clariùs cùm audiuntur, gemunt: & taciti, quietique dum ſecretum eſt, cùm aliquos viderint, in fletus nouos excitantur. Tum capiti ſuo manus ingerunt. Quod poterant facere nullo prohibente liberiùs. Tunc mortem comprecantur ſibi, tunc lectulo deuoluuntur. Sine ſpectatore ceſſat dolor. Sequitur nos, vt aliis in rebus, ita in hac quoque, hoc vitium, ad plurium exempla componi, nec quid oporteat, ſed quid ſoleat aſpicere. A natura diſcedimus, populo nos damus, nullius rei bono autori, & in hac re ſicut in omnibus, inconſtantiſſimo. Videt aliquem fortem in luctu ſuo, impium vocat & efferatum. Videt aliquem collabentem & corpori affuſum, effœminatum ait & eneruem. Omnia itaque ad rationem reuocanda ſunt.* Nec Seneca modò, laruam illam doloris detexit, ſed & Baſilius Seleuciæ orat. 40. expoſtulans, quòd frequentiſſimè apparatus dolendi quem deſcribit, ad oſtentationem pertineat atque ambitionem. Eóque conſilio ait, non paucas ſuo tempore mulieres, in luctu inſaniuiſſe, & Mænadum ritu vulſiſſe crinem, ſaltaſſe, choros obſtiuiſſe, altè ſulcos egiſſe per genas, brachia cruentaſſe, nudatis indecorè brachiis medio foro volitaſſe. Sed hæc ferè à tenuioribus præſtita. Opulentiores autem his quidem abſtinuiſſe, ne ſibi probrum inferrent; diuerberaſſe tamen ancillas, quaſi ea re, mortuo honorem haberent. Ab vtriſque ſupra modum, luctui indultum queritur ad aliquam doloris pompam & oſtentationem.

Moderatio, è contra, aliorum in lugendo.

131. Fortiſſimè è contra Liuia apud Senecam in conſol. ad Marciam, cap. 3. Druſi filij funus ea moderatione proſecuta eſt, vt ſimul & illum, & dolorem ſuum poneret. Generosè item matres illæ Lacænæ apud Teletem lib. de imperturbatione, liberorum in bello glorioſam mortem, ſiccis oculis excipiebant, de ſola mortis honeſtate ſollicitæ. Quod Baſil. Seleuc. orat. 40. valdè extollit. Illud item addens de muliere quæ filium cecidiſſe audiens, illud tantùm repoſuit, *Quo loco Reſpublica?* Addit & de Philoſopho, qui cùm coronatus incederet, & intellexiſſet filium pro patria occubuiſſe, poſita corona cùm rogaſſet, *vter duorum?* Vbi de eo qui occubuerat, certior factus eſt, coronam in capite repoſuit. Anaxagoras quoque fortiſſimè, vt eſt apud Ælianum in varia hiſtor. referenti duorum filiorum mortem, qui ei ſoli erant, reſponſum dedit; *Sciebam me genuiſſe mortales.* Alia exempla benè multa coaceruat Seneca in conſolat. ad Polyb. à cap. 32. qua illum in fratris morte ſolatur. Et in conſolat. ad Heluiam, cap. 16. Et Plutarchus ad vxorem, & ad Apollonium.

Plurima conſtipauit S. Hieronymus epiſtola 3. quæ eſt Nepotiani Epitaphium. *Vbi*, inquit, *illud ab infantia ſtudium literarum, & Anaxagoræ ac Telamonis ſemper laudata ſententia?* Sciebam me genuiſſe mortalem. *Legimus Crantorem, cuius volumen, ad conſouendum dolorem ſuum, ſecutus eſt Cicero. Platonis, Diogenis, Clitomachi, Carneadis, Poſidonij, ad ſedandos luctus opuſcula percurrimus, qui diuerſis ætatibus, diuerſorum luctum, vel libris, vel epiſtolis minuere ſunt conati: vt etiamſi noſtrum areceret ingenium, de illorum*

poſſet

poſſet fontibus irrigari. Proponunt innumerabiles viros, & maximè Periclem, & Xenophontem Socraticum; quorum alter amiſſis duobus filiis, coronatus in concione diſſeruit: alter cum ſacrificans filium in bello audiſſet occiſum, depoſuiſſe coronam dicitur, & eandem capiti repoſuiſſe, poſtquam fortiter in acie dimicantem, reperit concidiſſe. Quid memorem Romanos duces, quorum virtutibus, quaſi quibuſdam ſtellis, Latinæ micant hiſtoriæ? Puluillus Capitolium dedicans, mortuum, vt nunciabatur, ſubitò filium, ſe iuſſit abſente ſepeliri. L. Paulus, ſeptem diebus, inter duorum exequias filiorum, triumphans vrbem ingreſſus eſt. Prætermitto Maximos, Catones, Gallos, Piſones, Brutos, Scæuolas, Metellos, Scauros, Marios, Craſſos, Marcellos, atque Aufidios, quorum non minor in luctu quàm in bellis virtus fuit: & quorum orbitates in conſolationis libro Tullius explicauit, ne videar potiùs aliena, quàm noſtra quæſiſſe. Quanquam hæc & in ſugillationem noſtri, breuiter dicta ſint, ſi non præſtet fides, quod exhibuit infidelitas.

Specialia quædam, Chriſtianorum in luctu, lenimenta.

132. Hæc vel erga Ethnicos, ad tenendam in ſuorum morte conſtantiam, locum haberent. Pro Chriſtianis verò pleraque ſunt peculiaria Conſtantiæ in hac parte ſubſidia, quæ paucis egregiè comprehendit Tertullianus lib. de patientia, cap. 9. verbis illis. *Cùm conſtet de reſurrectione mortuorum, vacat dolor mortis, vacat & impatientia doloris. Cur enim doleas, ſi periiſſe non credis? Cur impatienter feras ſubductum interim, quem credis reuerſurum? Profectio eſt, quam putas mortem. Non eſt lugendus qui antecedit, ſed planè deſiderandus. Id quoque deſiderium, patientiâ temperandum. Cur enim immoderatè feras abiſſe, quem mox ſubſequeris? Cæterùm impatientia in huiuſmodi, & ſpei noſtræ malè ominatur, & fidem præuaricatur. Et Chriſtum lædimus, cùm euocatos quoſque ab illo, quaſi miſerandos, non æquanimiter accipimus.* Cupio, inquit *Apoſtolus*, recipi iam, & eſſe cum Chriſto. *Quantò melius oſtendit votum Chriſtianorum? Ergo votum, ſi alios conſecutos impatienter dolemus, ipſi conſequi nolumus.*

Inſigniter quoque Baſil. Seleuc. orat. 40. poſt deſcriptam, luctus Chriſtianarum quarundam mulierum, immanitatem. *Quanta hæc dementia? an non videant Græci, an non res noſtras pro fabulis habeant? dicent enim. Non eſt reſurrectio mortuorum. Res Chriſtianorum ludibria ſunt, fallacia ſunt, impoſturæ ſunt. Quæ apud eos mulieres ſunt, ita lamentantur, ac ſi poſt vitam hanc, nihil ſit reliquum. Quæ in eorum Bibliis exarata ſunt, penſi nihil habent. Figmenta illa omnia: hoc Mænades declarant. Nam ſi crederent mortuum non eſſe prorſus extinctum, ſed in optabiliorem vitam tranſlatum, non ipſum veluti in nihilum redactum deplorarent, neque adeò dolore incenderentur: non iacerent voces plenas incredulitatis. Nunquam te videbo, nunquam te recipiam. Omnia hæc apud eos fabula ſunt. Nam ſi quod bonorum caput eſt, tam non creditur, quanto magis auguſta eorum myſteria?* Rurſus infrà. *Si mortuus peccator eſt, quique crebrò Deum offenderit, plorandum eſt. Imò verò non plorandum ſolùm (quid enim id mortuo proſit?) ſed facienda quæ ipſi ſolatio eſſe poſſint, eleemoſynæ & oblationes. Cur verò gaudeamus, illud eſt, illi acciſam eſſe peccandi occaſionem. Sin iuſtus, contrà lætitia exultandum, quòd in tuto ſint res eius; & quòd ab incerta futuri ſorte liberæ. Si iuuenis, quòd repentè è mediis malis exceſſerit. Si ſenex, quòd eo quod optandum videtur maximè, ad ſatietatem vſque defruens abiit.* Tandem in orationis calce. *Si recogitemus à Deo ſublatum eſſe, mortalem habuiſſe nos vel virum vel filium, mox ſolatio depotiemur. Nam indignè ferre eorum eſt, qui maius aliquid, quódque ſupra naturam affectant. Homo natus eras, ac mortalis. Nunquid edendo, te ali doles? Num velis ſine cibo viuere? Eadem & cum morte ratio. Immortalitatem ne affectes, cùm natus ſis mortalis. Id ſemel vt eueniat, decretum eſt. Non id igitur doleas, non plangas. Quin potiùs quæ communi lege præſtituta ſunt, ama.*

Senſus doloris in morte charorum, permittendus.

133. Cæterùm quòd in hac materia, eam Fortitudinem aliqui exigunt, quæ ſtupor potiùs iure dicatur, meritò à Seneca ſæpè reprehenſum eſt, & infrà reiicietur, cùm de extremis Fortitudini oppoſitis. Breuiter vnum & alterum Senecæ locum appono. Epiſt. 99. *Quid nunc ego duritiam ſuadeo, & in funere ipſo erigere vultum volo, & animum ne contrahi quidem patior? Minimè, inhumanitas eſt iſta, non virtus, funera ſuorum iiſdem oculis, quibus ipſos videre, nec commoueri ad primam familiarium diuiſionem.* Et infrà: *Stultius nihil eſt, quàm famam captare triſtitiæ, & lacrymas approbare, quas iudico ſapienti viro alias permiſſas cadere, alias vi ſua latas. Dicam quid interſit, cùm primùm nos nuntius acerbi funeris perculit, cùm tenemus corpus è complexu noſtro in ignem tranſiturum. Lacrymas naturalis neceſſitas exprimit: & ſpiritus ictu doloris impulſus, quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adiacentem humorem premit & expellit. Hæ lacrymæ, per eliſionem cadunt, nolentibus nobis. Aliæ ſunt, quibus exitum damus, cùm memoria eorum quos amiſimus, tractatur, & ineſt quiddam dulce triſtitiæ.* In has propriè cadit medicina per Fortitudinem. Nam priores illæ, cùm ſaxei non ſimus, ægrè repreſſionem patiuntur.

Imò priuſquàm conſolatio adhibeatur, dandum aliquid eſſe dolori, ne crudo vulneri adhibeatur medicina rectè monet Plinius lib. 5. epiſt. 16. Optimè item lib. 8. epiſtola item 16. verbis illis. *Non ideò velim durior fieri. Nec ignoro alios, huiuſmodi caſus, nihil ampliùs vocare quàm damnum, eóque ſibi magnos homines & ſapientes videri, qui an magni ſapientéſque ſint, neſcio. Homines non ſunt. Hominis eſt enim affici dolore, ſentire: reſiſtere tamen & ſolatia admittere, non ſolatiis egere.* Optimè S. Baſilius orat. in Martyr. Iulittam. *Certè nihil præter decorum fuerit, ſi quidem ob ea quæ contingunt, animus mordeatur moderato ſenſu doloris, aut rebus afflictis ſilentio contriſtetur ac mœreat. Sic tamen vt ipſo vultu, cogitationi reſpondente, & modeſtæ grauitatis pondus conſeruante, tui ſignifices pectoris afflictionem. Planè indecorum fuerit, mox vt occœperis loqui, ſi ad obiurgationes proſilueris. Id enim perinde eſt, ac ſi inſultes & illudas miſerè proſtratis. Animæ enim angore & triſtitia afflictæ, obiurgationes importunæ ſunt, ſimúlque minùs accepti eiuſmodi ſermones quapiam perturbatione laborantibus, nec vim vllam obtinent efficacem perſuadendi, ad eorum præſertim conſolationem, qui ad concitandos in ſe humanos affectus, modis omnibus ſeueriores ſunt. Quin tu ſimul atque iſtos permiſeris inanes queſtus ac prorſus inefficaces effundere, vocéque exerta & paſſis crinibus eiulare atque lamentari, iam vbi ſe ſenſus mali remiſerit, & ſuppreſſerit, tum ſcitè ac leniter licuerit eos compellare, verbo conſolatorio. Etenim qui effrænes equorum pullos edomandos accipiunt, non ſtatim initio fræno ori iniecto natiuam eorum ferociam frangunt, aut inhibent, & ſiſtunt: (ad eum enim modum refractarij redduntur, ac retrogradi, ac diſcunt dorſo ſuo excutere ſeſſores:) ſed primùm nonnihil obſecundant, & indulgent illorum ferocienti naturæ. Dein vbi viderint è proprio impetu feritatem iræ abſumptam, tunc acceptos, aliqua iam ex parte edomitos, atque moderatiores reddunt, & quouis ſequaces.* Pulchrè item Baſil. Seleuc. orat. 40. *Non ego lacrymas prohibeo, verùm ne quid in luctu turpe prohibeo. Non ſum vſque adeò ferus aut inclemens. Scio naturam ſe prodere, & conſuetudinem domeſticã, quotidianámque familiaritatem requirere. Non*

Potes non dolere. Hoc Chriſtus exemplo monſtrauit: Fleuit enim propter Lazarum. Fac idem; ſic, ſed quietè, ſed cum decore, ſed cum Dei metu. Si ſic fleueris, non tãquam minus credens reſurrectionem hoc feceris, ſed quòd tuorum diſtractionem minus feras. Quandoquidem & peregrinabundos & abeuntes, lacrymis proſequimur, non vt deſperatione ulli. Ita quoque tu plora, quem vt in aliam coloniam præmiſeris. Rurſus in calce orationis. *Dolere non veto, ſed immodicè dolere.*

Subſidia ad conſtantiam in publicis malis.

134. Sunt quibus ſua & ſuorum priuata mala videantur leuia. In publicis verò calamitatibus, in Reip. turbatione, aut euerſione, cadunt animo, & conſtantiam deſerunt. Frequens id priſcis illis, quibus publicæ rei maior cura, quàm priuatæ: vt ſanè cuique eſſe deberet, ſi affectus ſuos ratione componeret. Sic igitur affectis in publica mala, eorúmque grauitati ſuccumbentibus, medebitur illud Senecæ epiſt. 71. *Quidni ille*, agit de Catone, *mutationem Reip. forti & æquo pateretur animo? Quid enim mutationis periculo exceptum? Non terra, non cœlum, non totus hic rerum omnium contextus, quamuis Deo agente ducatur. Non ſemper tenebit hunc ordinem, ſed illum ex hoc curſu aliquis dies deiiciet. Certis erunt cuncta temporibus: naſci debent, creſcere, extingui. Quæcunque vides ſupra nos currere, & hæc quibus innixi atque impoſiti ſumus, veluti ſolidiſſimis, carpentur & deſinent. Nulli non ſenectus ſua eſt. Inæqualibus iſta ſpatiis, eodem natura demittit. Quicquid eſt, non erit: nec peribit, ſed reſoluetur. Nobis, ſolui, perire eſt. Proxima enim intuemur. Ad vlteriora non proſpicit mens hebes, & quæ ſe corpori addixerit. Alioqui fortiùs finem ſui ſuorúmque pateretur, ſi ſperaret omnia illa ſic in vitam mortémque per vices ire, & compoſita diſſolui, diſſoluta componi: in hoc opere, æternam artem cuncta temperantis Dei verti.*

Idem epiſt. 91. quæ eſt de excidio vrbis Lugdunenſis. *Non tantùm manufacta labuntur. Non tantùm humana arte atque induſtria poſita, vertit dies. Iuga montium diffluunt, tota deſedere regiones. Operta ſunt fluctibus, quæ procul à conſpectu maris ſtabant. Vaſtauit ignis colles, per quos elucebat, eroſit & quondam altiſſimos vertices. Solatia nauigantium, ac ſpeculas ad humilem arenam deduxit. Ipſius naturæ opera vexantur. Et ideò æquo animo ferre debemus vrbium excidia. Caſura omnia, extant: omnibus exitus manet: ſiue interna vi flatúque præcluſi venti, pondus ſub quo tenentur, excuſſerint: ſiue torrentium in abdito vis, obſtantia effregerit: ſiue flammarum violentia, compaginem ſoli ruperit: ſiue vetuſtas, à qua nihil tutum eſt, expugnauerit minutatim: ſiue grauitas cœli, eiecerit populos, & ſitus deſerta corruperit. Enumerare omnes fatorum vias, longum eſt. Hoc vnum ſcio; omnia mortalium opera, mortalitate damnata ſunt: inter peritura viuimus. Hæc ego atque eiuſmodi ſolatia, admoueo Liberali noſtro, incredibili quodam patriæ ſuæ amore flagranti, quæ fortaſsè conſumpta eſt, vt in melius excitaretur.*

135. Præclarè item in præfatione libri tertij naturalium qq. vbi exagitans eos qui conſumpſère ſeſe, dum acta Regum externorum componunt, quæque paſſi inuicem, auſique ſunt populi. *Quantò*, inquit, *ſatius, quid faciendum ſit, quàm quid factum ſit, quærere: ac docere eos, qui ſua permiſere fortunæ, nihil ſtabile ab illa datum eſſe; eius omnia fluere, aura mobilius? Neſcit enim quieſcere, gaudet lætis triſtia ſubſtituere, & vtraque miſcere. Itaque in ſecundis nemo confidat, in aduerſis nemo deficiat, alternæ ſunt vices rerum. Quid exultas? Iſta quibus veheris in ſummum, neſcis vbi te relictura ſint, habebunt ſuum, non tuum finem. Quid iaces? Ad imum delatus es. Nunc eſt reſurgendi locus. In melius aduerſa, in deterius optata flectuntur. Ita concipienda eſt animo varietas, non priuatarum tantùm domuum, quas leuis caſus impellit, ſed etiam publicarum. Regna ex infimo coorta, ſupra imperantes iacuerunt. Vetera Imperia, in ipſo flore cecidere. Iniri non poteſt numerus, quam multa ab aliis fracta ſint. Nunc cum maximè, Deus alia exaltat, alia ſubmittit, nec molliter ponit, ſed ex faſtigio ſuo nullas habitura reliquias iactat. Magna iſta, quia parui ſumus, credimus. Multis rebus, non ex natura ſua, ſed ex humilitate noſtra, magnitudo eſt.*

Potens præterea eſt in hanc rem Epicteti diſſertatio apud Arrian. lib. 1. cap. 28. vbi de publicis calamitatibus; bellis inquam, & iis quas Tertullianus ſylueſcentis & inſoleſcentis generis humani tonſuras ſcitè nominat, ita loquitur. *Ex tantulis ergo rebus, tanta & tam grandia, ſunt nexa. Sed, inquies, quænam ſunt illa tam grandia? Bella, inquam, diſcordiæ, & multorum interitus mortalium, atque vrbium euerſiones. Quid in his magni ineſſe cenſes? Nihil. Num magna res, multos boues, multáſque oniculas mori? Item nidos hirundinum complures, aut ciconiarum inflammari, atque euerti? Nónne hæc ſimilia ſunt illis? Perquàm ſimilia. Contrucidata ſunt corpora non modò hominum, ſed etiam boum atque ouium. Conflagrarunt ædicula hominum. Etiam nidi ciconiarum incendio perierunt. Nunquid magnum in his, aut ſtupendum? Aut ſi vis, oſtende quid inter domum hominis, & nidum ciconiæ interſit, quoad in his inhabitatur.* Affine, certè non alienum eſt, quòd S. Auguſtinum refert Poſſidius in vita, cap. 28. cùm vltimam ætatem exigeret; facta ex Hiſpaniis, Vandalorum, Gotthorum, & Alanorum irruptione; in vniuerſæ Africæ clade, cùm tres duntaxat vrbes reliquæ eſſent, Carthaginenſis, Hipponenſis, ac Circenſis, & Eccleſiæ vbique exciſæ, ciues abducti aut cæſi, omnia diruta & perdita eſſent, in ſummo ex tot publicis calamitatibus mœrore, ſolatum ſe ea cuiuſdam ſapientis ſententia. *Non erit magnus, magnum putans, quòd cadunt ligna & lapides, & moriuntur mortales.*

136. Ruina igitur, aut excidium, vel incendium patriæ, ei intolerabile appareat, qui animo non præſenſerit, quæ fieri & timeri potuiſſe euentus docuit: qui humanis rebus, nimiùm ſit affixus. Non ita Stilpon ille apud Senecam epiſt. 9. *Hic enim capta patria, amiſſis liberis, amiſſa vxore, cùm ex incendio publico ſolus, & tamen beatus exiret, interroganti Demetrio, cui cognomen ab exitio vrbium Poliorcetes fuit, num quid perdidiſſet, Omnia, inquit, bona mea mecum ſunt. Ecce vir fortis ac ſtrenuus ipſam hoſtis victoriam vicit.* Ad hoc argumentum ſpectat vniuerſa ferè Lipſij diſputatio de conſtantia, duobus libris, eo ingenio & eruditione dignis, comprehenſa. Item quæ tradit Iouianus Pontanus lib. 2. de Fortitud. cap. 3. & Petrarcha lib. 2. de remed. Dialog. 69. Quod verò aliorum conſtantia, concutitur conſideratione tot flagitiorum & ſcelerum, quibus orbis veluti exundat, rectè à Seneca conuulſum eſt lib. de tranquill. animi, cap. 18. *initio*.

Ex vtroque huius virtutis membro proximè expoſito, exurgit animi tranquillitas, & moderata ad quoſcunque inſultus imperturbatio, qualis in hac vita haberi poteſt. Quámque tanto conatu Plutarchus opuſc. de tranquill. animi, & Seneca in libro eiuſdem argumenti, tot congeſtis præceptis aucupati ſunt.

CAPVT VII.

De Perſeuerantia.

137. PErſeuerantia, ſiue in aggreſſione, ſiue in ſuſtinentia; opus, (vt paſſim dicimus,) co- [illegible] ronat.

ponat. De ea nunc breuiter agendum, & ſubſidia ad tanti fructus virtutem ſuppeditanda.

Perſeuerantiæ ſplendor, & quæ ad eam obligatio.

Eius decus tantum eſt, vt ea ſecluſa nullus ſit cœptorum fructus. *Inchoantibus*, ait S. Bernardus l. de modo benè viuendi, ſerm. 6. *præmium promittitur, ſed perſeuerantibus datur*. Pleniùs etiam epiſt. 129. vbi Perſeuerantiam *ſummæ honeſtatis inſigne, totius probitatis vnicam fidamque cuſtodem* nominat, & cumulat variis aliis elogiis, adductis multis ſcripturis, quas item in eam rem conſtipat S. Gregorius 1. moral. cap. 40. Inſigniter item verbis illis Max. Tyrius diſſert. 32. num. 186. *Sicut toti terræ ſtabilitatem immobilitatémque ſuam ſi demas, Soli contrà motum curſúmque ſi tollas ſuum, eſſentiam tollis vtriuſque: Eodem modo, bono illud ſi demas, quod exquiſitiſſimum in eo eſt, perſeuerantiam dico, naturam eius ſuſtuliſti. Nec cum pro tempore, ſicut forma corporis, florere poteſt bonum.*

Nolim tamen exiſtimes, ex hac virtute ingenerari obligationem perſtandi in bono, ſi ea obligatio non initiatur aliunde: id enim falſum eſt, & rectè negatur à Suare l. 1. de voto, cap. 2. num. 3. qui latè confirmat, ex eo quòd quis, etiam præmiſſo bono propoſito, illud poſtea abiiciat, nullam violari obligationem, contra Perſeuerantiæ, & alterius vllius virtutis leges, per propoſitum antè elicitum iniectam: & multò minùs per anterius exercitium boni operis. Idque facile eſt deprehendere, ex eo quòd ſecluſa omni alia obligatione, homo non poſſet illaqueatus dici, niſi propriis ſermonibus: id eſt vi proprij actus antecedentis, terminati ad eam obligationem. Atqui conſtat, actum anteriorem non fuiſſe terminatum ad obligationem illam. Homo enim ſiue tantùm fecerit non cogitans dè futura conſecutione, ſiue tantùm propoſuerit operari in poſterum, voluit duntaxat facere, non autem ſe obligare ad faciendum. Non eſt igitur, vnde ea obligatio dicatur enaſci, præſertim ex virtute Fortitudinis.

Ad perſeuerantiam ſubſidia.

138. Subſidia ad Perſeuerantiam, ne voluntas fortiter concepta ad primam veluti pruinam difficultatis emarceſcat; & tam fœdè à cœptis reſiliat, quàm glorioſè ad ea acceſſerat; eſſe poſſunt; prægustatio attenta mox conſecuturi boni. E contra verò aſperitatis breui effluxuræ, grata præſenſio. Addendum ex Seneca, infeliciter operam locare in virtutem, qui perſeuerare prætermittit. *Nam illi*, inquit epiſt. 23. *qui ex aliis propoſitis in alia tranſiliunt, aut ne tranſiliunt quidem, ſed caſu quodam tranſmittuntur; quomodò habere quicquam certum manſurúmve poſſunt, ſuſpenſi & vagi? Pauci ſunt, qui conſilio ſe ſuáque diſponant: cæteri eorum more quæ fluminibus innatant, non eunt, ſed feruntur. Ex quibus alia, lenior vnda detinuit, ac molliùs vexit; alia vehementiùs rapuit; alia proximè ripam, curſu langueſcente depoſuit; alia torrens impetu deiecit in mare. Ideò conſtituendum eſt, quid velimus, & in eo perſeuerandum.*

Et idcircò epiſt. 35. aſſignat tanquam certum indicium partæ virtutis perſtare in voluntate concepta, nec circunferri omni vento. *Profice*, inquit, *& ante omnia hoc cura, vt conſtes tibi. Quoties experiri voles, an aliquid actum ſit, obſerua an eadem velis hodie, quæ heri. Mutatio voluntatis indicat animum natare alibi, atque alibi apparere, prout tulit ventus. Non vagatur quod eſt fixum, & fundatum. Iſtud ſapienti perfectè contingit; aliquatenus & proficienti profectóque. Quid ergo intereſt? Hic commouetur quidem, non tamen tranſit, ſed ſuo loco nutat: ille nec commouetur quidem.* Tandem epiſt. 120. in fine: *Maximum indicium eſt malæ mentis fluctuatio, & inter ſimulationem virtutum, amorémque vitiorum, aſſidua iactatio.*

——————habebat ſæpè ducentos,
Sæpè decem ſeruos. Modo Reges, atque Tetrarchas,
Omnia magna loquens: Modo ſit mihi menſa tripes, &
Concha ſalis puri, & toga, quæ defendere frigus,
Quamuis craſſa, queat. Decies centena dediſſes,
Huic parco paucis contento, quinque diebus
Nil erat in loculis.

Omnes iſti tales ſunt, qualem hunc deſcribit Horatius, nunquam eundem, nec ſimilem quidem ſibi. Adeò in diuerſum aberrat. Multos dixi, propè eſt vt omnes ſint. Nemo non quotidie & conſilium mutat & votum. Modò vxorem vult habere, modò amicam. Modò regnare vult, modò id agit, ne quis ſit officioſior ſeruus. Modò dilatat ſe vſque ad inuidiam, modò ſubſidit, & contrahitur infra humilitatem verè iacentium. Nunc pecuniam ſpargit, nunc rapit. Sic maximè coarguitur animus imprudens: alius prodit atque alius; & (quo turpius nihil iudico,) impar ſibi eſt. Magnam rem puta, vnum hominem agere. Præter ſapientem autem nemo vnum agit. Cæteri multiformes ſumus. Modo frugi tibi videbimur & graues, modò prodigi & vani. Mutamus ſubinde perſonam, & contrariam ei ſumimus, quam exuimus. Hoc ergo à te exige, vt qualem inſtitueris præſtare te, talem vſque ad exitum ſerues. Effice vt poſſis laudari: ſin minùs, vt agnoſci. De aliquo, quem vidiſti heri, meritò dici potes, hic quis eſt? tanta mutatio eſt.

139. Eſſe certè pudendum quòd in malo plerunque tanta ſit ſtabilitas & firmitas, non item in bono, egregiè tradidit Nazianz. orat. 40. *in fine.* Idcircò vrgens, vt qui bonum propoſitum arripuit, in eo obfirmetur, imitetúrque Pilatum, dicens & ipſe, *quod ſcripſi, ſcripſi.* Idem vrget Philo l. quòd Deus immutabilis, verbis illis: *Quidam opinantur, ne homines quidem veros, ambigere incertis ſententiis. Nam ſynceros Philoſophos, hunc præcipuum ex ſua ſcientia fructum decerpere, quòd non mutantur vnà cum negotiis, ſed indeflexa conſtantia ſe adaptant rebus omnibus. Quin & Legiſlator, probat hoc tranquillitatis ſtudium. Dictum enim illud ad ſapientem ex perſona Dei.* Tu verò hîc ſta mecum, *mentem fixam, & nunquam à recto dimotam commendat. Eſt enim profectò mirandum, ſi quis lyra in modum, animam muſica arte coaptatam, non ſonis acutis & grauibus, ſed rerum inter ſe contrariarum ſcientia, & meliorum ex his delectu, neque intendat plus æquo, neque remittat, emollita virtutum rerúmque ſuapte natura honeſtarum harmonia, conſeruans eam in eodem temperamento concinnè pulſandi pſallendique. Hoc enim inſtrumentum natura fecit abſolutiſſimum, quod imitantur manufacta organa. Id ſi quis pulchrè temperauerit, efficiet ſymphoniam longè optimam, quæ non in ſonoræ vocis fractos tonos deſinit, ſed in laudata vitæ officia. Ergo hominis anima tempeſtatem ſubitis vehementibúſque vitiorum procellis irruentibus excitatam, ſcientiæ ſapientiæque auris componit, ſedatiſque tumidis vndis ad tranquillitatem reducit.*

CAPVT VIII.

Propoſita Fortitudinis decora, eiúſque parandæ ſubſidia, ad Chriſtianos quoque, imò illuſtriùs etiam, atque ſublimiùs pertinere, contra Machiauelli grunnitus.

NEc plura de Fortitudinis philoſophicæ ac moralis, in toto ſuo ambitu ſpectatæ, decore, ac ſubſi-

ſubſidiis ad eam comparandam. Tantùm ſupereſt, vt contra quorundam Chriſti inimicorum calumnias, euincamus, virtutem Fortitudinis, ſiue quoad aggreſſionem, ſiue quoad ſuſtinentiam, & omnes Fortitudinis in vtroque ordine denominationes proximè recenſitas, nihilo minùs in Chriſtianis eluxiſſe, quàm olim in Ethnicis. Imò tantò perfectiùs & illuſtriùs in Chriſtianis micuiſſe, quantò per altiorem regulam ſuſtolluntur ad modum operandi, humana natura, & nudæ rationis ductu longè excelſiorem; vnde humana & philoſophica honeſtas communitur atque extrinſecè perficitur: vſque adeò vt Durandus ſuprà cap. 1. adductus, negarit, florem philoſophicæ Fortitudinis in Ethnicis potuiſſe reperiri. Sed hac alia extremitate dimiſſa, aſtruamus quod propoſuimus: nempe Chriſtianorum Fortitudinem, Ethnicorum Fortitudini nulla ex parte conceſſiſſe, ſiue quoad aggreſſionem, ſiue quoad ſuſtinentiam. Id quod, recurrendo per vtrunque ordinem propoſitum, facilè erit confirmare.

Fortitudinis aggredientis neruos, Chriſtiana demiſſione ſucciſos, Machiauelli placitum.

140. Circa primum deflendus æquè ac deteſtandus eſt impius Machiauellus, qui ſucciſos Chriſtianis, bellicæ Fortitudinis neruos, effutire auſus eſt: eo prætextu, quòd cum illa mititate, & humanitate, & iniuriarum immemoria, ad quam per Religionem Chriſtianam condocefimus, cohærere ſatis non poſſit animoſitas illa, quæ eos eſt bellicæ Fortitudinis. Additque, apud Ethnicos fœlicitatem, potentia & robore bellico, fuiſſe definitam; ideóque viros potentes & duces exercituum Numinibus accenſitos: vnde incenſa mortalium pectora, ad bellicam gloriam. E contrà Religio Chriſtiana, fœlicitatem in demiſſione animi, & paupertate collocat, quæ eſt infractio ferociæ illius, & ſpirituum, quos ab Ethnicis diuinos honores captantibus, per bellica facinora indui, diximus. Tandem id quoque profert; Ethnicos cruentorum ſacrificiorum, & victimarum iugulatarum contrectationi aſſueuiſſe: indéque ad cruenta militiæ ſpectacula, tanquam ad rem familiarem & ordinariam, non cohorruiſſe. Sic planus ille libro 2. capite 2. diſcurſ. in Titum Liuium.

Quæ ego, in Chriſtiani nominis probrum, ab homine in ſpeciem tantùm Chriſtiano effutita, fuſiùs neruoſiúſque depellerem, niſi iampridem ea Scriptores grauiſſimi contriuiſſent, nominatímque Ribad. lib. 2. de Principe, à cap. 34. Oſor. lib. 5. de nobil. Chriſt. Menochius in Inſtit. polit. lib. 3. cap. 12. à num. 4. Boſius in Opere de Chriſtiana Fortitudine contra Machiauellum, Ioannes Boterus lib. 1. de Regia ſapient. cap. 7. Geneſius Sepulueda lib. 2. & 3. de militaris diſciplinæ honeſtate, & alij.

Notio Fortitudinis apud Machiauellum, quàm ſpuria.

141. Breuiter igitur dico, ſi eam Fortitudinis notionem efformemus, quam videtur ſibi efformaſſe Machiauellus, indubitatum omninò eſſe, debere, Chriſtianos, Ethnicis de Fortitudine concedere. Non enim quam Plato, & Ariſtoteles, omnéſque retrò ſapientes conceperunt Fortitudinis rationem, eam ille habuiſſe videtur pro germana atque legitima: ſed aliam, quæ reuerà ſpuria eſt; nimirum barbaram ac inhumanam animi efferationem, cædi ac cruori inhiantem, iræ ac rabiei plenam ferociam, cenſuit eſſe Fortitudinem. Non malè, ſi de ferarum aut laniorum Fortitudine ageret. At hominum Fortitudinem, quæ animi, non corporis ornamentum eſt, honeſtate & humanitate definiri, par fuerat. Idque Plato, præter cæteros, diſtinctè notauit in Protagora, Lachete, & Menone, ferocitatem à Fortitudine ſecernens, nóſque infrà exponentes Fortitudinem ſimilitudinariam, pleniùs trademus.

Nunc vno illuſtri Senecæ teſtimonio id refello, ex lib. 1. de ira, cap. vlt. Tractans enim ferociam verbi illius, *oderint, dum metuant*, vt oſtendat vocem illam non eſſe magno animo emiſſam, ea profert, quæ æquè ad hunc locum faciant. *Magno hoc dictum ſpiritu putas? falleris. Nec enim magnitudo iſta eſt, ſed immanitas. Non eſt, quod credas iraſcentium verbis, quorum ſtrepitus, magni, minaces ſunt, intus mens pauidiſſima. Non eſt quod exiſtimes verum eſſe, quod apud diſertiſſimum Liuium dicitur: Vir ingenij magni, magis quàm boni. Non poteſt illud ſeparari. Aut & bonum erit, aut nec magnum. Quia magnitudinem animi inconcuſſam, intelligo, & interſus ſolidam, ab imo parem firmámque, qualis ineſſe malis ingeniis non ſolet. Terribilia enim eſſe, & tumultuoſa, & exitioſa poſſunt. Magnitudinem quidem, cuius firmamentum robúrque bonitas eſt, non habebunt. Cæterùm ſermone, conatu, & omni extra paratu, faciem magnitudinis fidem. Eloquentur aliquid quod tu magni putes. Sicut Caius Cæſar, qui iratus cœlo quòd obſtreperet Pantomimis, quos imitabatur ſtudioſius, quàm ſpectabat, quódque comeſſatio ſua fulminibus terreretur, prorſus parum certis, ad pugnam vocauit Iouem: & quidem ſine miſſione, Homericum illum exclamans verſum, ἦ μ' ἀνάειρ', ἢ ἐγὼ σέ. Quanta dementia fuit? Putauit, aut ſibi noceri, ne à Ioue quidem poſſe, aut ſe nocere etiam Ioui poſſe. Nihil ergo in ira, ne cum videtur quidem vehemens, Deos hominéſque deſpiciens, magnum, nihil nobile eſt. Aut ſi videtur alicui magnum animum ira producere, videatur & luxuria. Ebore ſuſtineri vult, purpura veſtiri, auro tegi, terras transferre, maria concludere, flumina præcipitare, nemora ſuſpendere. Videatur & auaritia magni animi. Aceruis auri argentique incubat, & prouinciarum nominibus agros colit, & ſub ſingulis villicis, latiores habet fines, quàm quos Conſules ſortiebantur. Videatur & libido magni animi. Tranſnatat freta. Puerorum greges caſtrat, ſub gladium mariti venit vxor, morte contempta. Videatur & ambitio magni animi. Non eſt contenta honoribus annuis. Si fieri poteſt, vno nomine occupare faſtos vult, per omnem orbem titulos diſponere. Omnia iſta non refert in quantum procedant, extendántque ſe: Anguſta ſunt, miſera, depreſſa. Sola ſublimis & excelſa virtus eſt. Nec quicquam magnum eſt, niſi quod ſimul & placidum.*

142. Fortitudo igitur ex honeſtatis legibus conſtituta, nec niſi quod ratio probauerit exequendum ſuſcipiens; animóque verè erecto & excelſo, (cùm ita poſcit honeſtas,) in pericula induens ſeſe, in Chriſtianis non minùs, quàm in Ethnicis, imò etiam multò perfectiùs illuſtriúſque illuxit, & ſpectatis Chriſtianis principiis elucere debet. Quò enim liquidiùs apud eos micat ſplendor veræ honeſtatis, eò ardentiorem apud eoſdem illius amorem concitari neceſſe eſt. At hic amor, potentiſſimum eſt ad Fortitudinem veram incitamentum. Animus ſiquidem, non tenui & infuſcata, ſed plena in luce veritatis conſtitutus, apertéque perſpiciens bonũ virtutis, ac eius cum ratione & humana natura congruentiam, non difficilè ſe abripi ſinit honeſtatis propoſitę eſca, ad quam naturæ ſuæ impetu, cùm depulſa eſt bona obſcurás nugacitatis faſcinatio, pręceps fertur. Itaque cũ ea honeſti notitia,

omnibus

omnibus conſentientibus, in Chriſtianæ lucis plenitudine ſit longè auctior atque perfectior, (quæ enim interna lux apud Ethnicos, qui ſaxum pro Numine, & tam multa fœdiſſima pro honeſtis habuerunt, quia obſcuratum erat inſipiens cor eorum?) indubitatum etiam eſſe debet, impetum illum animi, duce Prudentia, ſtrenuè & neglectis diſcriminibus concitati in bonum, quod per pericula captandum proponitur, in Chriſtianis potiùs vigere, quàm in Ethnicis viguerit.

Rationes Machiauelli, contrariis oppoſitis eliſæ.

Accedunt rationes, Machiauelli rationibus contrariæ, quibus veritas ſimul firmari, & infirmari falſitas poteſt, iis euerſis quæ pro ea ex Machiauello ſunt propoſita. Nam immemoria iniuriarum, tantùm abeſt vt Fortitudinem obtundat, & eam aciem, quæ vnicuique veluti natiua eſt, hebetet aliqua ex parte, vt potiùs acuat veram germanámque Fortitudinem. Nam frænum illius impetus, quo homo ſponte naturæ ruit in vltionem, inſignis planè & heroïcus actus eſt, quo homo de potentiſſimo hoſte, ſibique quàm intimo victoriam reportat, interuentu interni prælij, quod longè difficillimũ, arduitatiſque pleniſſimum eſſe, experimento cuique ſuo, compertum eſt. Vt præ ea Fortitudine, quę in huiuſmodi certamine proditur, arciũ munitiſſimarum expugnatio, vmbra tantùm Fortitudinis viſa ſit ſapientibus, nominatimque Platoni 4. de leg. & Plutarcho in præceptis politicis, ac latè Tullio orat. pro Marcello, Cæſaris de ſeipſo victoriam, in remittenda clementer iniuria, amplificanti. Et quanquam ea abſterſio rancoris, poſſit ad Temperantiam ſpectare, quatenus eſt frænatio iræ; tamen prout habet propoſitam honeſtatem victoriæ, rei arduæ, ſpectat ad Fortitudinem. Quis ergo tam inſigni actu Fortitudinis, hebeſcere veram Fortitudinem, & non potiùs exerceri agnoſcat, vt collata alia quacunque eiuſdem virtutis materia, animus alactior & promptior exurgat, quàm ſic inexercitatus faceret? Non latuit hoc Conſtantinum Magnum, quem Euſeb. lib. 1. vitæ, cap. 33. Crucis trophæo adſcripſiſſe refert titulum, *indicij veræ Fortitudinis*, quòd Crux Chriſtiana, totius mititatis & repreſſæ prorſus iræ teſſera, vt ſui, ita externorum omnium plenam ſubactionem auguretur.

143. Iam verò deſpectio illa & contemptio rerum omnium, quam Chriſtianæ fidei profeſſio hominibus inſtillat: tantùm abeſt, vt eorum animos emolliat, ac ingruentis diſcriminis grauitate fractos ab audendo reuocet, vt potiùs acuat eorum induſtriam, & vires exſuſcitet. Ortum nanque habet ex certa præſenſione futurorum bonorum, veróque iudicio de malis, quibus in hac vita infeſtamur. Hæc enim malorum examina, quibus ſe homo, hîc obſeptum vndecunque atque oppreſſum videt, magnum in eo, cùm benè affectus eſt, æternorum bonorum, & vitæ tot viciſſitudinibus liberæ, deſiderium concitant. Magnum etiam rerum præſentium faſtidium, quandoquidem & tot aculeos incommodorum infigunt, & tam tenue, vel etiam nullum, ſynceræ oblectationis pabulum ſubminiſtrant. Sic igitur affecta voluntas, cùm videt per pericula, quibus honeſtas quam propoſitam habet, veluti infoditur, iter ſibi aperiri ad bona illa pura & ſyncera, cum his cramatibus noſtratium bonorum commutanda; incredibile eſt, qua alacritate & generoſitate calcet pericula. At his Fortitudinis incitamentis, Ethnici caruerunt: ita vt ſecundùm ea principia, quibus dirigebantur, ſi ratione duci vellent, nec temerè præcipitare diſcrimina, (quod fortis non eſſe iam præmiſimus), vix haberent quo ab his terrenis auellerentur, ſuccideténtque retinacula, quibus ex infelicitate conditionis noſtræ, affigimur caducis his bonis. Vt quid enim priuatos ſe præſentibus vellent, qui futurorum pertenui ſenſu, pleríque etiam nullo tangebantur?

Itaque ea animi demiſſio, & præſentium neglectus, qui criminandæ Chriſtianorum Fortitudini obtendebatur, eius potiùs nobilitatem ac eminentiam demonſtrat, ſi origo, vnde ſcaturit, inſpiciatur, & expeditio à rebus præſentibus, quam animo confert, conſideretur. Druïdæ ſanè, vt eſt apud Cæſarem lib. 6. de bello Gallico, non alio potentiore incentiuo audaciam ſuorũ inflammabant, quàm perſuadendo animas humanas non interire cum corporibus, & mortem non eſſe exitium earum, ſed quendam duntaxat tranſitum ab aliis ad alios. Qua perſuaſione, tametſi inani, & contra naturæ lumen conficta, milites habebant, ad quiduis audendum promptiſſimos, & mortem eo vultu ſpectantes, quo decebat, ſecuros vitæ ſubſequentis, & certos ſubeundi noui corporis; neglecto quod imminebat corporis interitu. Itaque multò magis, veriſſima atque certiſſima perſuaſio æternorum bonorum, glorioſam mortem ex virtute obitam conſequentium, & abiectionis tot calamitatum ac infortuniorum, quot cum præſentium poſſeſſione coniunguntur, Chriſtianorum militum alacritatem ſtimulare, ac veluti animare idonea eſt, quicquid Machiauellus criminetur: cui idem contigiſſe videtur proportione ſeruata, quod Barbaris Gotthis apud Procopium lib. 1. belli Goth. criminantibus inſtitutione iuuentutis ac literarum inſtillatione effœminari animos: vt propterea Amalaſuntham matrem Alarici prohibuerint inſtructores ei ac Magiſtros adhibere.

144. Tandem cruoris & lanienæ aſſiduus vſus, quamuis ad barbariem & vitæ ferociam aſſueſacere hominem poſſit, honeſti tamen amorem, quem veræ Fortitudini propoſitum diximus, auertit potiùs & eneruat, quàm promoueat. Itaque lanij, quamuis aſſiduè pecora iugulent, & cruore conſpergantur atque madeſcant; non ſunt tamen fortiſſimi, ea Fortitudine honeſta atque laudabili, de qua agimus. Et cùm bellica Fortitudo, in hoſtes, atque adeò homines expromenda ſit, non in pecudes; eo ſanè auctior fuiſſet Fortitudo Ethnicorum illorum, quos humanis victimis litaſſe compertum eſt. Aut quos ritu Cyclopum, crudæ pabulo, ex conciſis diſcerptíſve humanis artubus saginatos, & ſanguine potatos legimus. Ac denique ſumma fuiſſet Fortitudo illorum, qui ſanguinis humani effuſione delectati maximè ſunt: & Romanæ plebis, ex quo ſanguinem gladiatorum toties in arena haurire oculis, & tanquam gratiſſimum ſpectaculum crebrò contueri aſſueſacta eſt. Et tamen vt hinc primùm ordiar, experimento deprehenſum eſt, eos qui cruentis ſpectaculis capti maximè fuerunt, pauidiſſimos, & maximè imbelles extitiſſe. Claudium Cæſarem, qui autore Dione, ſub prandij tempus, eos qui in theatro dilaniabantur, ſtudioſè ſpectabat, eóque ſpectaculo admodũ afficiebatur, pauidiſſimum & imbelliſſimum ſemper fuiſſe, proditum eſt. Commodo nihil ignauius, aut à vera Fortitudine alienius. Et tamen quantus laniſta fuerit, quantóque affectu in ludos gladiatorios, & homines æquè ac feras conficiendas ferretur, latè docent Lampridius, Herodianus, aliique.

Obſeruatum præterea eſt,ex quo Romæ ſpectaculorum cruentorum creber vſus fuit, emarcuiſſe populi Romani virtutem,& maſcula quondam pectora,affuſo toties cruore adeò emollita fuiſſe, vt tot centena millia, quæ quotidiana laniena paſcebantur,à paucis militibus continerentur,& pro capitum libidine conciderentur:neceſſariúmque fuerit, delectus tum primum è Gallia, Thracia, aliiſque remotis regionibus haberi, eneruato per eam quotidianatum cædium, & domeſticæ lanienæ contuitionem, Romano robore.

145. Sed hæc anteriora taceamus. Indorum occiduorum populi numeroſiſſimi,apud quos humanorum corporum carnificina Religionis tegmine obducta, aut immanitatis longo vſu roborata viguit,Fortitudinis fuerunt adeò attritæ & elumbis, vt innumeri,à pauciſſimis Chriſtianis,ſubigi potuerint: euidenti argumento, quàm nihil ad Fortitudinem veram conferat, effuſio illa humani ſanguinis in ſacrificiis, & hominum homines mandẽtium cruenta religio: Multò autem minùs promouere Fortitudinem veram potuerint, pecuini ſanguinis contrectatio,atque cruentarum manuum immerſio in guttur victimarum irrationalium.Sed quòd efferationem animorum ex cruentis ſacris, tantoperè ad Fortitudinem extollit Machiauellus, præclara Ariſtotelis contra Lacones diſputatione refellere poſſumus. Lacones enim, vt Ariſtoteles ait 8. Polit. cap.4.in adoleſcentum efferatione,magnum ad Fortitudinem momentum locabant,ſed peruerſè omninò iuxta Ariſtotelem. *Neque enim,*inquit, *in aliis animalibus, neque in gentibus, videmus Fortitudinem adeſſe maximè efferatis,ſed potiùs mãſuetioribus & leoninis moribus. Multaque ſunt gentes,quæ ad cædes hominum, & ad eorum comeſtionem, inſultant. Vt circa pontum Achai & Heniochi, & ex Mediterraneis aliæ gentes ſimiliter his, vel magis: quæ quidem gentes, clanculum per inſidias latrocinantur: ad bellica tamen opera, nihil valent.* Et mox. *Itaque honeſtas, & non feritas, eſt & in certaminibus præferenda. Neque enim lupus,neque alia beſtia, honeſtum periculum, pugnando ſubiret, ſed magis vir bonus.*

Chriſtianorum,bellica Fortitudine illuſtriſſimorum, exempla quædam. Næui è contra in Ethnicis militari gloria celeberrimis.

Nihil igitur contra gloriam bellicæ Chriſtianorũ Fortitudinis,prolatum ab aduerſario fuerat, quod non ſit ſufficienter contritum. Et poſſet præterea, (niſi res ipſa loqueretur, eſſentque ea de re, luculenta & plurima ſcripta variorum;) longus contexi ſyllabus Chriſtianorum Principum, & aliorũ laude bellica illuſtriſſimorum,nec vlli Ethnicorum de generoſitate, & Fortitudine, ac militari gloria concedentium. Cui enim Ethnicorum, in tot potentiſſimis æmulis domandis, tot præliis ſtrenuè conficiendis, tot ad Boream nationibus barbaris ſub iugum mittendis, Conſtantinus magnus inferior fuit? Quis Ethnicorum Principum, Theodoſio magno fortior? Certè Themiſtius orat. 1. eum intrepidè, adductis multis validiſque argumentis, anteponit Alexandro Macedoni. Heraclius, quam Fortitudinem, repetitis toties aduersùs Perſas hoſtes potentiſſimos, præliis,prodidit? Carolus item re & cognomine Magnus, Imperator planè Chriſtianiſſimus, num Fortitudinis ac generoſitatis in re bellica miraculum fuit? Beliſarius, Robertus Guiſcardus, Gotofredus Bullionius, Simon Monfortius, quæ belli fulmina? Recentiore memoria, Georgius Caſtriotus, Ioannes Huniades, alij denique in omnibus Chriſtiani orbis regionibus, omnibus ferè poſt Chriſtum ſeculis,militaris Fortitudinis gloria clariſſimi, mendacij reuincunt Machiauellum. Conſignat nomina præcipuorum ex omnibus Chriſtiani orbis regnis Thomas Boſius l.de robore bellico, c.7.toto, & l.8.de ſignis,c.7.

146. Horum plerique, celebrium inter Ethnicos militari gloria Ducum, præconia æquarunt, non pauci etiã ſuperarunt.Audaciùs feciſſe videar, ſi pronunciaro,omnes Chriſtianos hos Duces,præſtantiſſimos Ethnicorum,Fortitudine bellica longè antecelluiſſe. Et verò, Horatium Coclitem,militaris Fortitudinis exemplar illuſtriſſimum, prædicat Seneca epiſt. 120. *Horatius Cocles,* inquit, *ſolus impleuit pontis anguſtias, adimique à tergo ſibi reditum, dummodò iter hoſti auferretur, iuſſit: & tam diu reſtitit prementibus,donec reuulſa,ingenti ruina,tigna ſonuerunt. Poſtquam reſpexit, & extra periculum eſſe patriam, periculo ſuo ſenſit; veniat,ſi quis vult, inquit, ſic euntem ſequi: deditque ſe in præceps, & non minùs ſollicitus in illo rapido alueo fluminis,vt armatus,quàm vt ſaluus exiret, retento armorum victricium decore,tam tutus rediit,quàm ſi ponte veniſſet. Hæc & huiuſmodi facta, imaginem nobis oſtendêre virtutis.* Aínne? Hæc tibi virtutis & Fortitudinis imago?Imò verò Cocles,virtutem habuit æquè luſcam ac ipſe erat. Miraculum audaciæ, vocat Liuius lib.2. At abeſt plurimùm à vera Fortitudine audacia.

Plinius lib. 7. cap.28. præfatus immenſæ quæſtionis eſſe, in quo Romanorum Fortitudo magis extiterit; L. Sicinio Dentato palmam deferre videtur, ei quem Romanum Herculem appellatum refert Valerius lib.3. cap. de Fortitudine: *Hic centies vicies præliatus, octies ex prouocatione victor,quadraginta quinque cicatricibus aduerſo corpore inſignis, nulla in tergo. Item ſpolia cepit xxxiiij. donatus haſtis duodeuiginti,phaleris xv. torquibus tribus, & lxxx. armillis clx. coronis xxvj. ciuicis xiiij. aureis viij. muralibus iij. obſidionali vna, fiſco æris x. captiuis & xx. ſimul bubus; Imperatores nouem, ipſius maximè opera triumphantes, ſecutus.* Addit & Manlium Capitolinum, *qui ante decimum ſeptimum annum, bina ceperat ſpolia. Primus omnium eques, coronam muralem acceperat, v. ciuicas, xxxvij. dona, xxxiij. cicatrices aduerſo corpore exceperat, P. Seruilium Magiſtrum equitum ſeruauerat.* His denique adiungit M. Sergium, eum qui *ſecundo ſtipendio dexteram manum perdidit: ſtipendiis duobus, ter & vicies vulneratus eſt. Ob id neutra manu, neutro pede, ſatis vtilis: vno tantùm ſeruo plurimis poſtea ſtipendiis debilis miles. Bis ab Annibale captus, (neque enim cum quolibet hoſte res fuit) bis vinculorum eius profugus. xx. menſibus,nullo non die,in catenis aut compedibus cuſtoditus. Siniſtra manu ſola, quater pugnauit, duobus equis inſidente eo ſuffoſſis. Dexteram ſibi ferream fecit, eaque religata præliatus. Cremonam obſidione exemit. Placentiam tutatus eſt. Duodena caſtra hoſtium in Gallia cepit.* Non vacat,de his Fortitudinis apud Romanos exemplaribus, pronunciare. Quòd ſuprà Plinius, de duobus prioribus fateatur, quod ad tertium quoque extendendum eſt;fuiſſe quidem in eis,virtutis opera magna, ſed maxima fortunæ. Dixerim potiùs,temeritatis inconſultæ.

147. Præterea abſolutiſſimam Fortitudinis bellicæ inter Ethnicos ideam, Catonem Vticenſem, proponit Seneca epiſtola 95. *ſub finem.* Agens enim de virtutum characteriſmis, aut vt publicanorum verbo vtar, iconiſmis, à Poſſidonio propoſitis, exhibet ipſe ex Virgilio fortis viri characteriſmum & iconiſmum, quo graphicè expreſſum Catonem, aſſerit. Partem longi encomij, quæ ad rem facit, adſcribo.

Putas

Putas vtile, tibi dari argumenta, per quæ intelligas, nobilem equum, ne fallaris empturus, ne operam perdas in ignauo. Quanto hoc vtilius eſt, excellentis animi notas noſſe, quas ex alio in ſe transferre permittitur?

Continuò pecoris generoſi pullus in aruis,
Altiùs ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus inire viam, & fluuios tentare minaces
Audet, & ignoto ſeſe committere ponto.
Nec vanos horret ſtrepitus. Illi ardua ceruix,
Argutúmque caput, breuis aluus, obeſáque terga,
Luxuriátque toris animoſum pectus——
——Tum ſi qua ſonum procul arma dedere,
Stare loco neſcit, micat auribus, & tremit artus,
Collectúmque premens, voluit ſub naribus ignem.

Dum aliud agit Virgilius noſter, deſcribit virum fortem. Ego certè non aliam imaginem magno viro dederim. Si mihi Cato exprimendus, inter fragores bellorum ciuilium impauidus, & primus inceſſens admotos iam exercitus Alpibus, ciuilique ſe bello ferens obuiam: non alium illi aſſignauerim vultum, non alium habitum. Altiùs certè nemo ingredi potuit, quàm qui ſimul contra Cæſarem, Pompeiúmque ſe ſuſtulit; & aliis Cæſarianas opes, aliis Pompeianas fouentibus, vtrunque prouocauit, oſtendítque aliquas eſſe Reip. partes. Nam parum eſt in Catone dicere: Nec vanos horret ſtrepitus. Quidni, cùm veros viciníſque, non horreat? cùm contra decem legiones, & Gallica auxilia, & mixta Barbarica arma ciuilibus, vocem liberam mittat, & Remp. hortetur, ne pro libertate decidat, ſed omnia experiatur; honeſtius in ſeruitutem caſura, quàm itura? Quantum in illo vigoris ac ſpiritus, quantum in publica trepidatione fiduciæ eſt? Scit ſe vnum eſſe, de cuius ſtatu non agatur: non quæri an liber Cato, ſed an inter liberos ſit. Vnde periculorum, gladiorúmque contemptus. Libet admirantem inuictam conſtantiam viri, inter publicas ruinas non labantis, dicere:

Luxuriátque toris, animoſum pectus.

148. Verùm hæc Fortitudinis idea, quam imperfecta & trunca fuerit, ex eo perſpicuum eſſe poteſt, quod mox idem Seneca laudat illud, Catonis, vltimum ac fortiſſimum, (vt ait,) vulnus, per quod liber emiſit animam. Vnde abiectiſſima, animi illius cuius excelſitatem prædicabat Seneca, mollities & depreſſio proditur. Nihil enim eſſe eneruius & imbellius eo qui metu imminentis probri vel dedecoris, in ſeipſum armetur, demonſtrabo infrà agens de vitiis Fortitudini oppoſitis. Itaque ſi ipſum, iudice Seneca, Ethnicæ Fortitudinis bellicæ ſpecimen, tam longè abeſt à vera germanáque Fortitudine, quid de aliis Fortitudine inter Ethnicos conſpicuis, præ tam multis inter Chriſtianos verè fortiſſimis, verè generoſiſſimis ſtatuendum?

In quas potiùs cauſas, referenda bellicæ Fortitudinis inter Chriſtianos oblæſio, ſi quæ eſt.

Non igitur, quod mentitur Machiauellus, leges Chriſtianæ exactè ſeruatæ, elumbant Fortitudinem: ſed earum potiùs neglectus, in iis qui ſe militari diſciplinæ addixerunt, cura corporis nimia, & ſuperuacuus rerum fluxarum amor, qui certè non eſt ex præſcripto Chriſtianæ Religionis. Ideóque ſi in quibuſdam Chriſtianis, eo ex capite marcet militaris Fortitudo, ex quibus etiam marcuit in pleriſque Ethnicorum, & in ipſo Hercule, vt pulcherrimè tradit Dio Chryſoſtomus orat. 60. non eſt quòd vitium illud perſonarum proprium, in Religionem transferatur. Ammianus quidem Marcellinus lib. 22. *ferè initio*, eneruationem vigoris militaris, refert ad eluuiem & præruptos gurgites conuiciorum, & pro victorialibus epulares triumphos: vſum abundantem ſerici, textilium artium argumentum, & culinarum ſollicitiorem curam. Item ad flagitia diſciplinæ caſtrenſis, quòd miles cantilenas meditaretur pro iubilo molliores, & non ſaxum eſſet, vt antehac, armato cubile, ſed pluma, & flexiles lectuli, & grauiora gladiis pocula. Præterea ad quæſitas ædes marmoreas, contra quàm ferebat antiquus rigor; ex quo Spartanus miles, coërcitus acriter proditur, quòd procinctus tempore, auſus eſſet videri ſub tecto. Denique ad rapacitatem, & lucrorum quacunque ex cauſa odorationem, eò progreſſam, vt milites, auri & lapillorum varietates diſcernerent ſcientiſſimè; contra quàm antiquis ſtrenuis nauíſque militibus accidiſſet. Quo in genere celebrat Ammianus exemplum non ita antiquum, gregarij militis ſub Maximiano Cæſare, qui vallo Regis Perſarum direpto, poſt repertum ſacculum Parthicum in quo erant margaritæ, proiectis imperitia gemmis, abiit, pellis nitore ſolo contentus. Hæc militaris virtutis degenerantis cauſa, quam in ſui æui militibus damnat Ammianus, apertè in exlegibus pleriſque æui noſtri militibus cernitur: ac proinde in eam referenda fuit roboris antiqui attritio, & militum emaſculatio ſi quæ interceſſit, non in Chriſtianiſſimi profeſſionem, vt nequiter fecit Atheus quem exagitamus.

Videntur ſanè militares copiæ, quales plerunque hoc tempore inſtruuntur, cincinnatorum, delicatorum, & veſtibus potiùs, quàm animo illuſtrium, præ antiquis, pannoſis, ſed expeditis ac ſtrenuis, conferri aptè poſſe cum illis nauibus, quas deſcribit Maximus Tyrius differt. 31. num. 183. Adſcribo Tyrij verba, & applicationem lectori permitto. *Non ita diu eſt, cùm Rex quidam ex Ægypto Troiam verſus nauigaret, homo Barbarus è numero eorum, qui ſupra Phœnices colunt,*

——Nec norunt æquora ponti,
Nec Iouis Ægiochi reuerentur Numina,——
Nec Diuos alios.

Hic impius, mariſque imperitus Rex, maximam ſibi latiſſimámque ſtrui nauem iuſſerat, in qua, quaſcunque vellet, ſecum voluptates veheret. Et intus quidem Regiam ſibi quàm pulcherrimam fabricarat, thalamos, lecticas, curricula.

Extra aulam magnus fuit hortus, limina iuxta. *In eo arbores creſcebant diuerſæ, punicæ, pyri, mali, vitéſque. Alibi lauacrum ſuum habebat & gymnaſium; alibi locum cocis deſtinatum, alibi meretricum cubilia, alibi triclinium, alibi aliud in quo non ſecus quàm in vrbe luxurioſa, indulgeret genio. Accedebant & colores, qui nauem commendarent varij, viſu iucundiſſimi, neque auri deerat aut argenti copia. Denique ſimilis erat homini imbelli, qui arma geſtaret aurea. Mirabantur hoc ſpectaculum Ægypij, felicem iudicabant dominum. Nec deerant quibus gubernatoris munus, animo inuolaret. Cùm autem iam ſoluendi tempus eſſet, exire cœpit magna hæc atque opulenta nauis, multúmque iactata, vix egreſſa eſt portum, non aliter quàm inſula, quæ in aqua natat. Egreſſæ ſunt & naues aliæ vulgares, ſuccinctæ ad nauigationem atque expeditæ. Tantiſper ergo dum à ventis eſſet in mari tranquillitas, longè voluptatibus ſuis ſuperior erat nauis Regia, plenáque omnia nidore erant. Tum,*

Tibiáque, fremitúſque hominum, & feruebat arundo.

Simul autem ac, è malacia illa, ſubita aërem turbauit tempeſtas, multóque ventus in mare fremitu deſcendit; tum demum quis voluptatis vſus eſſet, quis artis, ſcire cœperunt. Aliæ nanque vela legere naues, paria cum fluctibus facere, venti ſuſtinere impetum, mali vim expugnare. Sola miſerrima nauis illa, vbique iactari: non ſecus quàm magni corpus hominis, quod grauedine aut ebrie

ebrietate vertitur. Nec ipſe artis opem explorare guberna-tor, aut effœminata illa turba poterat. Quippe omnes, hic illic, metu attoniti iacebant. Interim præclara illa omnia, tempeſtas diſſipauit.

Plurimáque euertit radicitùs ardua ligna.

Soluebatur regia, thalami, lauacra: iámque non nauis vnius, ſed vrbis naufragia totius, fluctus terræ appulerant.

Aſt olli fulicum ſimiles, hinc inde carinam,
Fluctibus in mediis cingebant.

Hunc finem ſtolidiſſimus, nauiſque inutilis, importunus vector habuit. Praxim huius rei, in omni retrò ætate ac natione exhibet Boſius lib. de robore bellico, cap. 14. exponens collapſionem militaris virtutis, & cladem potentiſſimorum Imperiorum, ex effœminatione atque mollitie, quæ tam malè cum re militari cohæret, vt ipſum quoque *militiæ* nomen à *duritia* deductum, velit Vlpianus ff. *de teſtamento militis* lib. 1.

150. Idem dixerim de aliis pleriſque cauſis, quas inficiari nec poſſumus nec debemus, magnam plerunque labem Fortitudini bellicæ aſperſiſſe, & noſtro etiam tempore, plerunque aſpergere. Sanè à continua militum exercitatione dictum exercitum Varro prodit libro 4. de lingua Latina. Et idcircò ſapienter Seneca epiſtola 18. amicum monens in ipſa ſecuritate, animum ad difficilia præparet, & contra iniurias Fortunæ inter beneficia firmet, adhibet è militari conſuetudine exemplum. *Miles*, inquit, *in media pace, decurrit ſine vllo hoſte, vallum iacit, & ſuperuacuo labore laſſatur, vt ſufficere neceſſario poſſit.* Alia in hanc rem ſuggeſſit ſuprà num. 51. Itaque perpeſſio laborum, quæ nunc in ipſa neceſſitate, ac ſummo rerum diſcrimine, grauis vſurpata eſt, olim perpetua erat, atque adeò minùs aſpera & difficilis videbatur. Quid itaque mirum, quòd militaris Fortitudinis decus, tenuius nunc ſit, quàm tunc eſſet, cùm qui rem bellicam aggrediebantur, ad eam non rudes & inexperti veniebant, ſed longo vſu & laborum patientia, in ipſa pace obdurati?

Deinde quod ſolet eſſe militaris gloriæ calcar, cupiditas honorum ac præmiorum, nunc quidem minùs plerunque acuitur, fouetúrve, quàm olim fieret. Siquidem, vt de cæteris ſileam, apud Romanos, vt eſt à Polybio proditum lib. 6. & à Plutarcho in Gracchi vita, nemini aditus ad vrbanum Magiſtratum patebat, qui decem annorum ſtipendia non confeciſſet. Ea vna via erat, qua gradus ad ampliſſimos honores, & opes, ac ciuium gratiam, fieret. Lege quæ in eandem ſententiam congeſta ſunt à Franciſco Patricio lib. 9. de Rep. titulo 6. Hoc, poſterioribus temporibus, quem locum habuerit, mitto exponere.

Tandem diſciplinæ militaris exactiſſimam olim ac ſeueriſſimam rationem, degeneraſſe conſtat apud pleroſque, in effrænem licentiam quidlibet audendi atque agendi, vt mirum eſſe non debeat, eneruata militari diſciplina, & iis quæ præmiſi, eius ſubſidiis atque præſidiis ſucciſis, non eoſdem ex ea fructus exiſtere, ac cùm floreret vigerétque eius obſeruatio. Taceo conditionem perſonarum, quæ abſque delectu, in militiam alleguntur: nempe egentiſsimi quique, & vitiis omnibus contaminatiſsimi, fæces vrbium ac hominum ad malitiam admittuntur. At olim, vt alias nationes prætercam, Romani magnum hac in parte delectum habebant. Idque, adulto iam vel etiam ſeneſcente Romano imperio, vſu retentum, docent illa S. Chryſoſtomi homil. 21. ad pop. *Exteriora militum, & corporis menſuram, & bonam carnis habitudinem, exquirunt ipſos in exercitum deligere debentes. Non hæc autem ſola, militaturum oportet habere, verùm & libertatem. Si quis enim ſit ſeruus, reiicitur.* Et non ſeruos tantùm, ſed etiam libertinos, & capite cenſos, vel qui turpem aliquam artem exercuiſſent; itémque quoſcunque crimine aliquo infames, aut iudicio publico damnatos à militia ſummouebant: Quòd arbitrarentur, (nec immeritò,) ingenia ſeruilia, vel humilia & abiecta, ad aliquid heroïcum nunquam aſſurrectura. In has igitur ſimiléſque alias cauſas, non autem in Religionem Chriſtianam, eiúſque ſcita, relatam oportuit militaris Fortitudinis imminutionem & oblæſionem, ſi quæ fuit poſt Ethniciſmum.

Fortitudo ſuſtinens Chriſtiana, Ethnica præſtat.

151. Poſſumus verò ex ſecundo item ordine, ſiue ex ſuſtinentia, argumentum ducere ad roboranda ea quæ de aggreſsione ſunt hactenus conſtituta. Si enim ſuſtinentia, vigorem Fortitudinis prodit multò maiorem, vt ſuprà cum Ariſtotele demonſtratum eſt, indubitatum eſſe debebit, Chriſtianam Fortitudinem Ethnica ſuperiorem eſſe, quoad actum huius virtutis deſpicatiorem, minúſque operoſum, hoc eſt aggreſsionem; ſi quoad actum principaliorem, ſiue ſuſtinentiam, agnoſcatur eſſe ſuperior. At Chriſtianæ ſuſtinentiæ ad Ethnicam, ea eſt comparatio, quæ feriæ & conſtantis perpeſſionis, ad ludicram.

Id quod ex multis capitibus fas erit deprehendere, ſi illud priùs ex Seneca poſuerimus, epiſt. 14. *ferè initio*, nihil videri ad Fortitudinem labefactandam validius, furore potentis. Ab hoc enim maximè, ſuſtinentia patiens periclitatur. *Timendorum*, inquit Seneca, *ni fallor, tria genera ſunt. Timetur inopia, timentur morbi, timentur quæ per vim potentioris eueniunt. Ex his omnibus nihil magis nos concutit, quàm quod ex aliena potentia impendet. Magno enim ſtrepitu & tumultu venit. Naturalia mala quæ retuli, inopia, atque morbi, ſilentio ſubeunt, nec oculis, nec auribus quicquam terroris incutiunt. Ingens alterius mali pompa eſt. Ferrum circa ſe & ignes habet, & catenas, & turbam ferarum, quam in viſcera immittat humana. Cogita hoc loco carcerem, & cruces, & eculeos, & vncum, & adactum per medium hominem, qui per os emergat, ſtipitem, & diſtracta in diuerſum actis curribus membra. Illam tunicam, alimentis ignium & illitam & intextam: quicquid aliud præter hæc, commenta ſæuitia eſt. Non eſt itaque mirum ſi maximus huius rei timor eſt, cuius & varietas magna, & apparatus terribilis eſt. Nam quemadmodum plus agit tortor, quò plura inſtrumenta doloris expoſuit; (ſpecie enim vincuntur, qui patientia reſtitiſſent;) Ita ex his quæ animos noſtros ſubigunt & domant, plus proficiunt, quæ habent quod oſtendant. Illa peſtes, non minus graues ſunt: (famem dico & ſitim, & præcordiorum ſuppurationes, & febrem viſcera ipſa torrentem,) ſed latent. Nihil habent quod intentent, quod præferant. Hæc, vt magna bella, aſpectu paratúque vicerunt.*

Immanitas tormentorum Chriſtianis illatorum, delibata. Aliæ Fortitudinis Chriſtianorum ſuſtinentium circumſtantiæ, expenſæ.

152. Hæc cùm ſint veriſſima & explorata, cogitandum conſequenter eſt, de ſuppliciorum Chriſtianis irrogatorum immanitate, & ſumma potentia inferentium tormenta, ipſáque atrocitate tormentorum, vel commemoratu horrendorum. *Spectata ſunt*, aiebat Lactant. lib. 6. cap. 17. *ſpectantúrque adhuc per orbem, pœnæ cultorum Dei, in quibus excrucian*

excruciandis noua & inuſitata tormenta excogitata ſunt. Nam de mortis generibus horret animus recordari: cùm immanium beſtiarum, vltra ipſam mortem, carnificina ſæuierit. Has tamen execrabiles corporum lacerationes, felix atque inuicta patientia, ſine vllo gemitu pertulit. Hæc virtus, omnibus populis atque prouinciis, & ipſis tortoribus miraculum maximum præbuit, cùm patientiâ crudelitas vinceretur.

Similiter Theodoretus, de Perſarum in Chriſtianos rabie agens, lib. 9. aduersùs Græcos, hincque extollens Chriſtianam ſuſtinentiam ex vera Fortitudine: *Audite, obſecro*, inquit, *qualia nuper facinora, Perſæ ſunt auſi. Quod enim illi crudelitatis genus, in Chriſtianos commenti non ſunt? An non illi tergora diripuerunt? Non pedes manúſque abſciderunt? Non aures naréſque obtruncarunt? Non ad exceſſum doloris, vincula arctiſſima inuenerunt? Non foueas, non loculos, excauarunt, eóſque vbertim prius melle perunctos, muſcarum copiâ, maximiſque & aculeatis crabronibus impleuerunt, qui colligatos figerent, morſibúſque abſumerent? Et tamen cùm tot cruciatus, multóque etiam plures, aduersùs Chriſtianos commenti eſſent, (mos ſiquidem illis erat, verberibus cædere, mutilationibus obtruncare, perdere modis omnibus, & corrumpere,) fidei theſaurum furari, certè non potuerunt.*

153. Quid pertinacia in iiſdem ſuppliciis infligendis, & frangenda renitentium conſtantia? Taceo eorum conditionem, qui omne carnificis ingenium, tormentis exquiſitiſſimis ſubeundis caſſum reddiderunt. Non enim ad eum ſyllabum pertinent viri tantùm, ſed quod ad miraculum accedit, fœminæ tenerrimæ, & molliſſimè educatæ: pueri quoque atque puellæ; queis inter ſannas, & quod atrocius eſt inter gladios, equuleos, rotas, infractum perſtitit mentis robur, & inconcuſſa firmitas animi, *Vt cùm aduerſo mari*, vtar enim Cypriani in hanc rem comparatione l. de laude martyrij, *moles oppoſita reluctatur, feriant licèt fluctus, & reuolutum æquor identidem pulſet; tamen hæret immobilis virtus, nec vndis circumſpumantibus ad operta ſuccumbit, donec per ſcopulos vis digeſta ſe ſupprimat, & ſuperiacens ſaxis in aperta littoris ſpatia victum æquor euadat.* Expreſſit apertè, eum Cypriani locum Lucifer Calarit. l. quòd moriendum ſit pro Dei filio, *ſub initium.* Eadémque comparatione, inconcuſſam Fortitudinem exprimit Antoninus lib. 4. de vita ſua, num. 40. Et pulcherrimè princeps Poëta, verſibus illis in 7.

Ille velut pelagi rupes immota reſiſtit.
Vt pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ ſeſe multis circum latrantibus vndis,
Mole tenet; ſcopuli nequicquam, & ſpumea circum,
Saxa fremunt, laterique illiſa refunditur alga.

Ipſe Deus, quod de viro forti confligtante cum aduerſa fortuna, ſcripſit Seneca, hoc ſpectaculum lætus haurit. *Quàm pulchrum*, (ait Minutius num. 67. apertè Senecam exprimens,) *ſpectaculum Deo, cùm Chriſtianus cum dolore congreditur: cùm aduersùs minas & ſupplicia & tormenta componitur; cùm ſtrepitum mortis, & horrorem carnificis, irridens inculcat: cùm libertatem ſuam, aduersùs Reges & Principes erigit: ſoli Deo, cuius eſt, cedit: cùm triumphator & victor, ipſi qui aduersùm ſe ſententiam dixit, inſultat. Vicit enim, qui, quod contendit, obtinuit.*

154. Sed quibus coloribus, eximius pictor S. Ephrem in 2. SS. Martyrum laudatione, eorum Fortitudinem exhibeat, iuuat audire. *Stabant in magna conſtantia tempore certaminis, validiſſimi pugiles Dei, pœnas quaſcunque ingenti alacritate animi pro nomine vnigeniti Filij Dei, ac Saluatoris noſtri Chriſti perferentes. Quàm autem in pugna ſtrenui, quantáque laude Fortitudinis præditi illi fuerint, vel hinc conſtare vnicuique poteſt, quòd ſubiecta oculis expaueſcenda tormenta aduersùm ſe parata, non ſolùm nihil reformidarunt, ſed & maiori conſtantia decertantes, omnia perferendo fortiter ſuperauerunt. Aſpiciebant ardentem rogum, ignitas ſartagines, & ollas efferueſcentes, quæ ardore atque feruore nimio, guttas picis & adipis longiùs à ſe eiaculabantur. Intuebantur quoque ferratas & aculeatas rotas, inter ignium globos, nimia velocitate verſari ac circumuolui. Cernebant vngulas ferreas, & laminas candentes, fuſtes, vectes, aculeos, terebra, vincula, compedes, atque catenas, omnémque planè artem ac machinam, quam veritatis inimicus contra Martyres & Confeſſores Domini Saluatoris adinuenire potuit. Omnia quippe tormentorum genera Martyribus in conſpectum callidus ac improbus hoſtis adduxit, vt terrorem eis incuteret, & in formidinem Sanctos verteret: aſpectúque ipſo ac ſuppliciorum perterrefactione, lingua eorum non ampliùs confiteri Dominum Ieſum, metu præpedita, tentaret atque præſumeret. Quid porrò fideliſſimi illi atque promptiſſimi Athletæ Chriſti, inter eiuſmodi ante oculos propoſita, horribilia, inauditáque tormentorum genera? Fortiores atque alacriores effecti, maiore fiducia atque conſtantia animi, citra vllam hæſitationem, intrepidè coram Iudicum ac Præfectorum tribunalibus, Chriſtum Dominum Saluatorem confitebantur. Non enim rogus ardens, non ſtridens flamma, non ignitæ ſartagines, non ollæ feruentes, atque ebullientes, non expaueſcendæ aculeatarum rotarum vertigines, non candentes laminæ, non ferratarum vngularum dentes, non reliqua ſupplicia, non vincula, non compedes, non immenſa catenarum pondera, non Tyrannorum minæ, non Principum fremitus, non omnia machinamenta Diaboli, miniſtrorúmque eius, deterruerunt animoſiſſimos ac fortiſſimos Chriſti milites, non pietatem abnegare impulerunt, neque à charitate Dei & Saluatoris noſtri eos abduxerunt. At contrà, hi clypeo fidei muniti vniuerſas inimici machinas euerterunt, & proculcarunt, nihilque omnino ipſos à ſancto firméque propoſito, deterrere atque auellere potuit. Perſpexiſti bonorum & fidelium ſeruorum Fortitudinem? Perſpexiſti pugilum Chriſti conſtantiam ac gloriam?*

Ethnicæ ſuſtinentiæ celebriora exempla, cum Chriſtianis, de quibus hactenus, compoſita.

Quid ad hoc decus Ethnicæ ſuſtinentiæ apud Ethnicos? Recenſent Ethnicarum virtutũ laudatores pauca quædam tolerantiæ exempla. Vt Anaxarchi, qui ab Ariſtocreonte, quod apud Origenem 7. contra Celſum, legimus, vel, vt eſt apud Laërtium lib. 9. à Nicocreonte Cypri Tyranno, coniectus in mortarium, & piſtillis ferreis contuſus, Tyranno inſultabat, dicens: Tunde, tunde follem Anaxarchi, nam ipſum quidem Anaxarchum non contingis. Hoc enim Ethnicæ patientiæ exemplum ad aſtra vſque extollit Celſus apud Origenem l. 7. & Philo lib. quòd omnis probus liber, & Dio Chryſoſtomus orat. 37. *ſub finem.* Additque etiam Laërtius ſuprà, iubente Nicocreonte præcidi Anaxarchi linguam, ipſummet, præciſam linguam ſuam, in tyranni faciem expuiſſe. Suſpicit inſuper Celſus, exemplum Epicteti, qui cùm herus crus torqueret, ſubridens & imperterritus, Perfringens, inquit: cúmque ille fregiſſet: Nónne prædicebam, inquit, quòd perfringeres? Ad quam vocem, ſic exclamat Celſus, ſubſannans Chriſtianos. *Quid tale veſter Deus, inter pœnas profatus eſt?*

155. Addit ad hæc Ethnicæ ſuſtinentiæ exempla, Theodoretus 8. contra Græcos *ſub finem*, exemplum Zenonis Eleatis, *Qui cùm cogeretur proferre coniurationis ſecreta, conſtantiſſimè tormentis omnibus re-*

ſtitit,

ſtitit, nihil effatus: & vt ait Eratoſthenes in iis libris quos de malis boniſque ſcripſit, timens ne victus exceſſu tormentorum, proderet aliquid de compoſitis rebus, conſciósque coniurationis nominatim efferret, linguam dentibus abſciſſam, in tyranni faciem conſpuit. Quod ipſum & Theodorum Pythagoricum feciſſe aiunt, Pauliumque præterea Lacydæ familiarem, vt teſtis eſt Pergamenus Timotheus in lib. de Philoſophorum Fortitudine: Idémque Achaicus, in Ethicis libris affirmat. Idem præterea à virgine Pythagoræa factum, teſtatur S. Ambroſius lib. 1. de Virgin.

Præmiſerat item eo loco Theodoretus, exemplum Socratis, cuius in morte iniuſtè illata conſtanter ſubeunda, Fortitudinem, Platonis verbis in Apologia, latè exponit. Seneca item epiſt. 104. *Si exemplum deſideratis, accipe Socratem perpeſsicium ſenem, per omnia aſpera iactatum, inuictum ſame & paupertate, quam grauiorem illi domeſtica onera faciebant: & laboribus, quos militares quoque pertulit, & quibus ille domi exercitus, ſiue vxorem eius ſpectes moribus feram, lingua petulantem, ſiue liberos indociles, & matri quam patri ſimiliores. Sic ferè aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate bellis ac tyrannis ſæuiore. Viginti & ſeptem annis pugnatum eſt. Poſt finita arma, triginta tyrannis noxæ dedita eſt ciuitas, ex quibus pleríque inimici erant. Nouiſſima damnatio eſt, ſub grauiſſimis criminibus impleta. Obiecta eſt & religionum violatio, & iuuentutis corruptela, quam immittere in Deos, in patres, in Remp. dictus eſt. Poſt hæc carcer & venenum. Hæc vſque eò animum Socratis non mouerunt, vt ne vultum quidem mouerint. Illam mirabilem laudem & ſingularem, vſque ad extremum ſeruauit. Non hilariorem quiſquam, non triſtiorem Socratem vidit. Æqualis fuit in tanta inæqualitate fortunæ.*

156. Coniunctim Socratis, aliorúmque illuſtria Fortitudinis ſpecimina in ſuſtinendo profert idem Seneca epiſt. 24. informans ad Fortitudinem. *Damnationem ſuam ſic tulit, tanquam nihil illi moleſtum eſſet aliud, quàm quòd malè iudicaretur. Exilium Metellus fortiter tulit. Rutilius etiam libenter. Alter, vt rediret, Reip. præſtitit, alter reditum ſuum Syllæ negauit, cui nihil tunc negabatur. In carcere Socrates diſputauit, & exire (cùm eſſent qui promitterent fugam) noluit, remanſitque, vt duarum rerum grauiſſimarum, hominibus metum demeret, mortis & carceris. Mucius ignibus manus impoſuit. Acerbum eſt vri, quantò acerbius, ſi id te faciente patiaris? Vides hominem non eruditum, nec vllis præceptis contra mortem aut dolorem ſubornatum, militari tantùm robore inſtructum, pœnas à ſe irriti conatus, exigentem. Spectator diſtillantis in hoſtili foculo dextræ ſtetit, nec antè remouit nudis oſſibus fluentem manum, quàm ignis illi ab hoſte ſubductus eſt. Facere aliquid in aliis caſtris felicius potuit, nihil fortius. Vide quantò acrior ſit ad occupanda pericula virtus, quàm crudelitas ad irroganda. Faciliùs Porſena Mucio ignouit, quòd voluerat occidere, quàm ſibi Mucius, quod non occiderit.*

Eundem Mutium Scæuolam, errorem ſuum manus toſtione eluentem, itémque Attilium Regulum, claris ſuſtinentia apud Ethnicos hominibus, annumerat Minutius in Octauio num. 68. Pleniùs etiam Tertullianus in Apolog. cap. 50. has referens Ethnicorum voces, quibus quorundam, vitæ conſtans abiectio, in cauſa gloriæ & famæ, virtutis apud eos vexillum extollebant. *Mutius dextram ſuam libens in ara reliquit. O ſublimitas animi! Empedocles, totum ſeſe Catanenſium Ætneis incendiis donauit. O vigor mentis! Aliqua Carthaginis conditrix, rogo ſe ſecundùm matrimonium dedit. O præconium caſtitatis! Regulus ne vnus pro multis hoſtibus viueret, toto corpore cruces patitur, ô virum fortem, & in captiuitate victorem! Anaxarchus cùm in exitium ptiſanæ pilo contunderetur, Tunde, tunde, aiebat, Anaxarchi follem. Anaxarchum enim non tundis. O Philoſophi magnanimitatem, qui tali de ſuo exitu, etiam iocabatur! Omitto eos, qui cum gladio proprio, aliòve genere mortis mitiore, de laude pepigerunt. Ecce enim & tormentorum certamina, coronantur à vobis. Attica meretrix carnifice iam fatigato, poſtremo linguam ſuam comeſtam, in faciem tyranni ſæuientis expuit: vt expueret & vocem, ne coniuratos confiteri poſſet, ſi etiam victa voluiſſet. Zeno Eleates conſultus à Dionyſio, quidnam Philoſophia præſtaret, quum reſpondiſſet, contemptum mortis, impaſsibilis flagellis tyranni obiectus, ſententiam ſuam ad mortem vſque ſignabat. Certè Laconum flagella, ſub oculis etiam hortantium propinquorum acerbata, tantum honorem tolerantiæ domui conferunt, quantum ſanguinis fuderint. O gloriam licitam, quia humanam, cui nec præſumptio perdita, nec perſuaſio deſperata reputatur, in contemptu mortis, & atrocitatis omnimodæ: cui tantum pro patria, pro imperio, pro amicitia pati permiſſum eſt, quantum pro Deo non licet! Et tamen illis omnibus, & ſtatuas defunditis, & imagines inſcribitis, & titulos inciditis in æternitatem, quantum de monumentis poteſtis.* Tandem Nazianz. orat. 3. cùm Fortitudinem Chriſtianorum Martyrum extuliſſet, qui in ſuis quaſi in alienis corporibus tormenta tolerarunt, recenſet eadem ferè omnia, & alia etiam exempla Fortitudinis Ethnicorum, quæ Iulianus ſuſpiciebat.

Quàm præcellant Chriſtiana.

157. Hæc ferè ſunt illuſtriora Fortitudinis in ſuſtinendo exempla, Ethnicorum præconiis celebrata: in quibus tamen nihil eſt, quod cum Chriſtiana ſuſtinentia componi poſſit, ſiue conditionem ſuſtinentium ſpectes, ſiue tormentorum vim, ſiue, quod eſt præcipuum, cauſæ æquitatem, ſine qua Fortitudo ſuſtinendi, non eſt patientia, vel Fortitudo, niſi aſinina, vt Gerſo eam appellat tractat. 8. ſuper *Magnificat*. Nam Anaxarchus linguæ ſuæ intemperantiam luit, ea morte, quam illi memor irrogatæ quondam iniuriæ Nicocreon intulit, vt apud Laërtium ſuprà legimus: qui etiam Zenonem Eleatem, ob initam coniurationem aduersùs Nearchum, tormenta, ac denique mortem, paſſum teſtatur. Idem de reliquis, ſimilia Zenoni moliris, eſto iudicium. Quid quòd S. Ambroſius lib. 1. de virg. eam linguæ abſciſſionem, non Fortitudini, ſed metui prodendi, præ timore vlteriorum ſuppliciorum, adſcribit? Epictetus verò, vt nihil admiſiſſet nefarium, quod nunc non moror: ſuſtinentiæ tamen ſuæ decus, inanitate gloriæ, cuius vbique fuit appetentiſſimus, veræ Fortitudinis vacuum reddidit: cùm omnis ea ſuſtinentia, non ex virtutis ſtudio ſuſcepta, in fumum denique abiret, & vanam oſtentationem patientiæ. Quo ex capite S. Auguſt. 5. ciuit. cap. 14. Chriſtianos Martyres, Curtiis, Scæuolis, Deciis, anteponit.

Idem vniuersè S. Cyprianus initio libri de bono patientiæ, de celebrata in quibuſuis Philoſophis Ethnicis patientia, notauit; cùm dixit, tam apud Philoſophos falſam fuiſſe patientiam, quàm ſapientiam: eo quòd Philoſophi, nec humiles eſſent, nec verè mites, ſed ſibi multùm placentes. Proindéque eorum, quæ videbatur patientia, Cypriano iudice, erat tantùm *inſolens affectata libertatis audacia, & exerti ac ſeminudi pectoris inuerecunda iactantia.* Hæc Cyprianus: qui profecit de more ex Tertulliano in hunc modum philoſophante, lib. de patient. cap. 1. *Bonum Patientiæ, etiam qui cæca viuunt, ſumma virtutis appellatione honorant. Philoſophi quidem, qui alicuius ſapientiæ animalia deputantur,*

tantum

tantum illi ſubſignant, vt cùm inter ſeſe, variis ſectarum libidinibus, & ſententiarum æmulationibus diſcordent, ſolius tamen patientiæ in commune memores, huic vni ſtudiorum ſuorum commiſerint pacem. In eam conſpirant, in eam fœderantur, illi in affectatione virtutis vnanimiter ſtudent, omnem ſapientiæ oſtentationem de patientia præferunt. Grande teſtimonium eius eſt, cùm etiam vanas ſæculi diſciplinas, ad laudem & gloriam promouet.

Et lib. ad Martyres, cap. 4. *Quæ hodie apud Lacedæmonas ſolennitas maxima eſt, διαμαστίγωσις, id eſt, flagellatio, non latet. In quo ſacro ante aram nobiles quique adoleſcentes flagellis affliguntur, aſtantibus parentibus & propinquis, & vti perſeuerent adhortantibus. Ornamentum enim & gloria deputabitur: maiore quidem titulo, ſi anima potius ceſſeris plagis, quàm corpus. Igitur ſi tantùm terrenæ gloriæ licet de corporis & animi vigore, vt gladium, ignem, crucem, beſtias, tormenta contemnant ſub præmio laudis humanæ: poſſum dicere, modicæ ſunt iſtæ paſſiones ad conſecutionem gloriæ cœleſtis & diuinæ mercedis. Tanti vitreum, quanti verum margaritum? Quis ergo non libentiſſimè, tantum pro vero habeat erogare, quantum alij pro falſo? Omitto nunc gloriæ cauſam. Eadem omnia ſæuitiæ & cruciatus certamina, iam apud homines affectatio quoque, & morbus quidam animi, conculcauit. Quot otioſos affectatio armorum ad gladium locat? Certè ad feras, ipſa affectatione deſcendunt: & de morſibus, & de cicatricibus, formoſiores ſibi videntur. Iam & ad ignes quidam ſe autorauerunt, vt certum ſpatium in tunica ardente conficerent. Alij inter venatorum taureas, ſcapulis patientiſſimis inambulauerunt.* Similia & de Lacedæmoniis pueris, & de illis qui ſe ad ignes autorabant, Simplicius ad cap. 13. Enchir. Epicteti. Nam etiam Salluſtium quendam ſuo tempore refert prunas ſuo femori impoſuiſſe, quibus inſufflans ſpecimen patientiæ oſtentaret. Vnde ſubdit Cyprianus, Chriſtianos, qui Philoſophi non verbis, ſed factis ſunt, nec veſtitu ſapientiam, ſed veritate præferunt, qui virtutum conſcientiam magis, quàm iactantiam norunt, nec loquuntur magna, ſed viuunt, exhibere debere veram, non fucatam honeſtate patientiam.

158. Ex his facile prætereà eſt, cuiuſmodi fuerit Socratis patientia æſtimare. De quo in hunc modum Tertullianus cap. 1. de anima. *Anima Socratis, quamuis placida atque tranquilla, quam nec coniugis fletus ſtatim vidua, nec liberorum conſpectus exinde pupillorum, lege pietatis inflexerat, vel in hoc tamen mota ne moueretur, ipſa conſtantia concuſſa eſt aduerſus inconſtantiæ concuſſionem. Quid autem aliud ſaperet vir quilibet iniuria damnatus, præter iniuriæ ſolamen, nedum Philoſophus gloriæ animal, cui nec conſolanda iniuria, ſed potius inſultanda. Denique poſt ſententiam obuiæ coniugi & muliebriter inclamanti,* Iniuſtè damnatus es, Socrates: *iam & de gratulatione reſponderat,* Volebas autem iuſtè? *Nihil mirandum, ſi & in carcere, lemniſcatas Anyti & Meliti palmas geſtiens infringere, ipſa morte coram, immortalitatem vindicat animæ, neceſſaria præſumptione ad iniuriæ fruſtrationem. Adeò omnis illa tunc ſapientia Socratis, de induſtria venerat conſultæ æquanimitatis, non de fiducia comperta veritatis.* Vides cui principio, Socratis tolerantiam tribuat Tertullianus. Porrò Socratis quoque ſuppliciorum Iuſtitiam, vtcunque paſſim excuſetur Socrates, colligere licet ex iis, quæ de eius vita criminoſiſſima diſputauimus in Naturali Theologia d. 5. n. 157. Quid quòd ex iniuſto carcere cùm poſſet effugere, recuſauit: & rogatus à iudicibus, reſpondere renuit. Alterutrum autem vitio non vacauit, quicquid Seneca ſuprà contendat, & Quintil. lib. 11. cap. 1. & latè Maximus Tyrius diſſert. 39. Nam ſi non agnoſcebat eos veros iudices; & iniquitatem eorum cauſatus, reſpondere noluit, debuit fugere cùm poſſet. Si autem eos veros iudices agnoſcebat, hærere licitè potuit; peccauit tamen non reſpondens. Itaque longè abfuit à cumulata virtute in eo facto. S. Chryſoſtomus homil. 4. in 1. ad Cor. iactatam ab Ethnicis Fortitudinem Socratis in ſuſtinendo, componens cum ſuſtinentia Martyrum, aliter Socratem deprimit, nempe & quòd inuitus ſit paſſus, & quòd mortem mitiſſimam.

De Mutio Scæuola opponit Minutius num. 68. plus eſſe viuicomburio totum corpus, (quod apud nos etiam paruuli & puellæ fecerunt,) quàm manum prunis obiicere. *Quot ex noſtris,* inquit, *non dextram ſolùm, ſed & totum corpus vri, cremari, ſine vllis eiulatibus pertulerunt, cum dimitti præſertim haberent in ſua poteſtate? Viros cum Mutio, vel cum Aquilio, aut Regulo, comparo. Pueri & mulierculæ noſtræ, cruces, & tormenta, feras, & omnes ſuppliciorum terriculas, inſpirata patientia doloris illudunt.* Eidem componere, imò præferre ex Chriſtianis poſſumus, nominatim S. Laurentium cum Zenone Veronenſi: Vel cum SS. Baſilio & Chryſoſtomo S. Barlaamum Martyrem, orationibus de eo: produnt enim Sanctum pugilem, manum ſupinam thure plenam, foculo aræ impoſito vi immiſſam, nunquam inuertiſſe: ne decidente in prunas thure, ſacrificaſſe videretur. Omnes Martyres cum eodem componit, imò eidem anteponit S. Auguſtinus 5. Ciuit. c. 14. in fine, & Lactant. 5. Inſtit. cap. 13.

159. Regulo denique & aliis omnibus Ethnicis, qui proferebantur inſignes dolorum tolerantia, & mortis glorioſè obitæ laude, vitio verrit Tertullianus lib. de Teſtimonio animæ, cap. 4. & pleniùs lib. ad Martyr. cap. item 4. quòd propter poſthumam famam, atque adeò non amore honeſtatis, & propter ipſam virtutem, grauia illa incommoda, aut etiam mortem pertulerint, quod eſt à vera Fortitudine longè deficere. Et hanc fuiſſe, omnium propè in Ethnicis virtutum tineam, ac Fortitudinis nominatim, ſæpè demonſtrat Nazianzenus, nominatimque orat. 3. verbis illis quibus Iulianum confodit. *Magnus apud vos eſt Crates. Verè enim philoſophicum eſt, pecudibus depaſcenda prædia ſua reliquiſſe, noſtriſque Philoſophis conſimile. At publico præconio libertatem oſtentat, perinde ac quiſpiam, non ſapientiæ magis quàm gloriæ ſtudioſus. Magnus ille, qui cùm nauis tempeſtate iactaretur, atque omnia in mare proiicerentur, gratias fortunæ agebat, tanquam ad philoſophicum pallium eum redigenti. Magnus Antiſthenes, quòd à petulanti quodam atque audaci homine toto ore contuſus atque comminutus, in fronte duntaxat, quaſi in ſtatua, percuſſoris nomen inſcripſit, fortaſſè vt acerbiùs accuſaret.* Et optimè refellens Iulianum, quòd Chriſtianos ſuæ in martyrio ſubeundo, Fortitudinis præmium, gloriam humanam habere exiſtimaret, oſtendit ei veſanam gloriæ famem, in Empedoclis, Ariſteæ, Triphonij, & Empedotimi, perpeſſionibus. Aliunde quoque Reguli patientiam depreciat Lactantius 5. Inſtit. cap. 13.

In Ethnicis igitur ſuſtinentibus, ſi Patres audimus, Fortitudo admodùm oblæſa, rarò germana ac ſolida fuit, præſertim vitio cauſæ patiendi. Qui defectus in Chriſtianorum ſuſtinentia locum non habuit: cùm cauſam habuerint patiendi, omnium iuſtiſſimam & ſanctiſſimam, omnibúſque iis, pro quibus Ethnici ſuſtinere videbantur, potiorem: (quod Tertullianus in Apolog. cap. 50. & Lact. in Epitome diuin. Inſtit. cap. 8. rectè aduertunt;) nec præter vnum Chriſtianæ Fortitudinis ſtudium, alio motu acti ſint ad ſuſtinendum.

***

Chriſtiani,

Chriſtiani, obfirmationis malè damnati.

160. Deterrimè igitur & corruptiſſimè Ethnici, hanc Chriſtianorum in ſuſtinendo Fortitudinem, inconſiderationi, vel etiam inſaniæ, tribuebant. Ita ſanè Plinius epiſt. ad Traianum, quæ eſt 97. libri decimi: *peruicaciam*, vt vocat, & *inflexibilem obſtinationem* Chriſtianorum, damnat. Concinúntque alij apud Tertullianum cap. 27. & 50. Apolog. Audi & Antoninum lib. 11. numer. 3. *Qualis eſt anima, quæ parata ſit, ſi iam debeat à corpore ſolui, & vel extingui, vel diſſipari, vel conſtare? Vt autem ſic parata ſit, à peculiari iudicio veniat. Non vt ſimpliciter mortem aliquis ſubeat, id quod Chriſtiani faciunt; ſed benè ſubductis rationibus, & cum grauitate: ita vt & alteri, hoc ſine verborum exaggeratione, perſuadere poſſit.* En quomodò temeritati & inconſiderantiæ tribuit, quod veræ Fortitudini, exquiſitiſſima Prudentia nixæ, fuerat tribuendum. Sed & Galenus qui eodem vixit æuo, lib. 3. de differ. pulſ. cùm obfirmatam quorundam Medicorum ſententiam vellet deſcribere. *Citius*, inquit, *Moſis aſſeclæ, & Chriſti, ſua deſerant dogmata, quàm qui ſectis addicti ſunt, Medici ac Philoſophi.* Apollo item, id eſt, Satan, vt ex Porphyrio refert D. Auguſtin. 19. Ciuit. cap. 23. obſtinationem Chriſtianis impegit, reſpondens ei qui oraculum exquiſierat, de vxoris ſuæ à Chriſtianiſmo abductione. *Fortè magis poteris in aqua impreſſis literis ſcribere, aut inflans pennas leues, per aëra, vt auis volare, quàm ſemel polluta renoues impiæ vxoris ſenſum. Pergat quomodò vult.* Præterea Galerius Maximianus in edicto quod deſcribit Euſeb. lib. 8. hiſtor. cap. 29. Chriſtianos inflexibilis peruicaciæ inſimulat. Quo item nomine eos ſugilat Sabinus, in literis datis nomine Maximini, qui fuit Galerij collega, quas idem Euſebius refert lib. 9. cap. 1.

Aſperiùs etiam & horridiùs de Chriſtianis hac in parte pronunciauit Epictetus apud Arrianum lib. 4. cap. 7. agens de timoris vacuitate, in vita, & Fortunæ bonis, diſcrimini exponendis. *Quando*, inquit, *quiſpiam hoc animo ſit, vt nec mori, nec viuere velit pertinaciter, ſed pro re nata illuc acceſſerit, próque eo, vt res poſtulat, quid vetat, quod minus ſine metu accedat? Nihil. Si quis eodem modo ſit affectus, eundémque animum habuerit in opinionibus, quem is habet reſpectu corporis ſui; ac ſimiliter erga liberos vxorémque afficiatur; & omninò tanquam furore quodam & inſania correptus, hac ſit mente, vt pro nihilo habeat, ſiue poſſideat huiuſmodi res, ſiue priuetur iis, ſed vt teſtulis ludunt pueli, ac de victoria ludi, non de lapillis certandum ſibi putant: Sic ille noſter etiam materias rerum nihili faciens ludicrum duntaxat geſtúmque obſeruet, ac cura ſibi eſſe patiatur, quis quæſo huic tyrannus terrori eſſe poterit? Qui ſtipatores hunc, aut qui enſes perterrefacient? Affici porrò ſic animo poſſunt, per inſaniam quandam, & propter conſuetudinem Galilæi. Ratio & vis ſcientiæ, in nobis tantùm non valebit?* Sic iſtud gloriæ animal de Chriſtianis, non facultates duntaxat, ſed & vitam, pro fide & veri Numinis cultu prodigentibus. Quod ſtultitiam illi viſum, animali homini, nec percipienti quæ ſunt ſpiritus Dei, mirum videri nequaquam debet. Tametſi niſi exoculaſſet eum inanis ſapientia, peruidere facilè poterat, nuſpiam honeſtiùs ac ſapientiùs facultates ac vitam ipſam diſcrimini exponi, quàm cùm de eius cultu & aſſertione agitur, cui infinitis nominibus mancipamur. Hæc ad opprimendos vſquequaque, hoſtes Chriſtianæ Fortitudinis, ſatis ſupérque, videri poſſint.

Miraculum Fortitudinis in ſexu molliore, apud Chriſtianos.

161. Placet tamen, contumeliam Chriſtianæ Religioni per ſpurca illa ora inſperſam, abſtergere alia præterea ratione. Nempe paulò explicatiùs proponendo, quod hactenus non niſi obiter ac curſim tactum eſt. Nempe oſtendendo, quantum Chriſtiana Religio, non viris tantùm, qui ad Fortitudinem nati & facti videntur, ſed etiam fœminis mentis robur indiderit. Neminem ſanè latet, quanta ſit ſexus illius fragilitas atque mollities, à qua etiam deriuatum nomen *mulieris* volunt. Vſque adeò ſanè infirmitati & imbecillitati immergitur fœmina, vt tradat Philo lib. de profugis, quicquid creatum eſt, quia infirmum & fragile eſt, fœmineum haberi, & fœminino nomine in ſcripturis appellari. Nec diſſimili ratione S. Ambroſius lib. 1. de Caïn, cap. vltimo, *in fine*, prauos affectus & vitia, fœmineos animæ fœtus nominat; virtutes autem, maſculinos. Quod item tradit S. Cyrillus hom. 10. Paſch. Rationem infirmitatis & mollitiei muliebris, reddit S. Baſilius hom. 21. ex variis, quòd ita congruum fuerit, vt mulier, (quam idcircò vocat tenerum animal,) magis afficeretur ad puerorum educationem, & in tantis circa eos laboribus ſubeundis, non faſtidiret ætatem teneram, curæ maternæ egentiſſimam.

Hanc tamen tantam mollitiem, ac teneritudinem, ſexui ſuo veluti natiuam, ſanctæ pleræque mulieres, ac virgines Chriſtianæ, ſupra ſexum & conditionem; non paucæ etiam, quod Origenes hom. 6. in Iudices, rectè conſiderat, ſupra ætatem audentes, inſignibus, ac ſi rem humano modo metiare, propè incredibilibus factis, & Fortitudinis, qua agendo, qua patiendo, perilluſtribus argumentis exornarunt. Quæ enim & quanta Iulittæ Sanctiſſimæ Martyris Fortitudo, animíque generoſitas, apud eundem Baſilium in eius Encomio? Agens enim S. Baſilius de impij Iudicis decreto, quo ad viuicomburium ob cauſam Chriſtianitatis damnabatur. *Hæc*, inquit, *nullam ad rem, earum quæ interim dum viuitur, oblectare nos aſſolent, viſa eſt feſtinè adeò excurrere, atque ad deſtinatam ſibi flammam, concita perrexit, facie, habitu, ipſis quæ depromebat verbis, alacritate inſuper efflorеſcente, palam indicans, quod in animo deliteſcebat profuſiſſimum gaudium. Mulieres quotquot ſibi aſtabant proximè, obſecrabat, ne ad tolerandos pro tuenda Chriſtiana Religione labores, animos ſinerent remolleſcere: neu cauſificarentur aut prætexerent infirmam fœmineæ naturæ conditionem. Eadem quippe maſſa, qua & viri, & ipſæ conſtamus, dicebat. Ad imaginem Dei, perinde ac iſti, & nos condita ſumus. Eſt ſanè mulier ab opifice creata, perinde ac vir, capax virtutis. Quid enim mihi eſt? An non conſanguineæ & ipſæ ſumus viris per omnia? Non enim ad conſtituendam mulierem, ſola eſt aſſumpta caro, ſed & os ex oſſibus. Quo fit, vt & ipſæ Domino, non minus ac viri, redhibere debeamus firmitatem fidei, atque conſtantiam, nec non in aduerſis patientiam. His dictis, in lignorum ſtruem accenſam, inſiluit.*

162. Cuius verò facundia impar non ſit ei Fortitudini celebrandæ, quam in ſancta Felicitate, & in paruuli anonymi parente apud Prudentium hymno 9. Periſteph. à v. 687. aliiſque, pignora ſua ad glorioſam mortem animantibus, produnt Chriſtianæ hiſtoriæ? Sanè S. Auguſtinus l. de moribus Eccl. cap. 21. exhibita luculenter Fortitudine Iobi, non obſcurè ei præfert Fortitudinem matris Machabæorum. Quo ipſo, Chriſtianarum iſtarum parentum Fortitudinem, anteпоſuiſſe videtur

Fortitu

Fortitudini reliquorum Chriſti pugilum: cùm non aliter Fortitudo Iobi, ad reliquorum in veteri Teſtamento virorum, Fortitudinem, ſe habere videatur, quàm generoſitas excellentiſſimi inter Chriſtianos Martyres, ad Fortitudinem cæterorum, qui ſub Chriſto ac pro Chriſto paſsi, interierunt.

Quis item ſanctas virgines, pudicitiæ & Religionis cauſa concertantes, & omni carnificum ingenio, ac Præſidum rabiei fortiſſimè illudentes, ſatis demiretur? Nolo res omnibus peruulgatiſſimas, deterere dicendo: præſertim cùm S. Ambroſius, magnam partem floridiſſimæ ſcriptionis de virginibus, his ſertis venuſtarit. Tantùm reuoco lectori in memoriam, vt mentis oculum in ea quæ Chriſtianis auribus perpetuò inſonant; & libris, picturis, narrationibus, cuiuis perſpectiſſima ſunt, rantillum reflectat: Agnoſcet enim, quantam Fortitudinem Chriſtiana Religio viris inferat, quæ fœmineum ſexum, ipſam inquam fragilitatis & mollitiei imaginem, tanto robore communiuit, vt illud S. Ambroſius epiſt. 7. anteponat celebratiſſimæ Fortitudini Calani, inter Gymnoſophiſtas, eo nomine celeberrimi.

Fortia Ethnicarum mulierum facta, cum Chriſtianis collata.

163. Legere quidem memini, Ethnicas aliquas mulieres, & agendo, & conſtanter mala ſubeundo, Fortitudinis decus adeptas. *Quis enim dixerit*, verba ſunt Senecæ, hoc ipſum argumentum verſantis in conſol. ad Marc. cap. 16. *naturam malignè cum muliebribus ingeniis egiſſe, & virtutes illarum in arctum retraxiſſe? Par illis, mihi crede, vigor; par ad honeſta, libera facultas: laborem dolorémque ex æquo, ſi conſueuere, patiuntur. In qua iſtud vrbe, Dij boni, loquimur? In qua Regem Romanis capitibus, Lucretia & Brutus deiecerunt. Bruto libertatem debemus, Lucretiæ Brutum. In qua Clœliam contempto hoſte & flumine, ob inſignem audaciam, tantum non in viros tranſcripſimus. Equeſtri inſidens ſtatua, in ſacra via, celeberrimo loco, Clœlia exprobrat iuuenibus noſtris puluinum aſcendentibus, in ea illos vrbe ſic ingredi, in qua etiam fœminas equo donauimus.* Hactenus exempla, fortium in agendo & audendo fœminarum Ethnicarum. Et addere licebat illam, de qua in calce ſeptimi Æneidos.

——————Volſca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes ære cateruas,
Bellatrix. Non illa colo, calathiſque Mineruæ,
Fœmineas aſſueta manus, ſed prælia virgo
Dura pati, curſúque pedum præuertere ventos.
Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas,
Vel mare per medium fluctu ſuſpenſa tumenti
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.

Subiicit Seneca, & alia exempla mulierum, fortium in perferendis aduerſis: iiſque nominatim, quæ ſolent huic ſexui longè acerbiſſima accidere. Quo in genere, ex vna familia duas Cornelias recenſet. De aliarum item mulierum conſtantia in ipſis tormentis, congeſſit non pauca Tiraquellus ad lib. 9. connub. num. 135. Non me item latet, animus ſupra fœmineum erectus, viraginum mulierúmque Lacænarum, quas ab initio ea inſtitutione, quæ militares potiùs iuuenes, quàm fœminas deceret, formari Lycurgi legibus ſolitas, ſcribit Xenophon initio libri de leg. & Rep. Lacedæmoniorum. Denique Plutarchus iuſto opuſculo de factis inſignibus mulierum, plurimas recenſet Ethnicas mulieres, quarum heroïca facta in patriæ bonum, & libertatis tutelam, in maritorum defenſionem, in pudicitiæ indemnitatem, omni commendatione digniſſima, luculenter demonſtrat. Videſis alia præterea exempla quæ conſtipat Petrus Gregorius lib. 7. de repub. cap. 11. à num. 38.

Quàm emineant Chriſtiana.

164. Hæc ſi fortiter facta inficiari velim, abſurdè feciſſe videri potero. Auſim tamen contendere, in exemplis propoſitis, veræ Fortitudinis tenuem aliquam ſpeciem apparuiſſe interdum. Non rarò vanæ potiùs virtutis oſtentationem, & ſimulacrum, quàm expreſſam ſpeciem fuiſſe exhibitam: Plerunque autem metam efferationem, ac rabiem, Fortitudinis nomen ementitam, in eis celebratam, pro vera & germana Fortitudine. Lucretiæ enim, fœdationem ſuam, vel etiam turpitudinem vlciſcentis, inſurrectionem in ſeipſam, ignauiæ partum fuiſſe, non Fortitudinis ſpecimen, dicam infrà ex Auguſtino. Lacænarum audaciam, & inſtitutionem indecoram, Lycurgo vitio vertunt, Theodoretus, & Euſebius, aliique. Et tacito Platonis eam approbantis ac Lycurgi nomine, inuehitur in eam S. Ignatius epiſt. ad Philipp. & Chryſoſtom. homil. 8. in Matth. *in morali*, Chriſtianarum fœminarum Fortitudinem celebrans. In reliquis exemplis, ita Fortitudinis aliquas ſcintillas agnoſco, vt plenum ſplendorem, qui è Chriſtianarum virginum & mulierum heroïcis factis emicat, non deprehendam. Nec mirum; cùm omnis in Ethnicis virtutum lux, tam multiplicibus officiis ex circunſtantiarum & adiunctorum tenebricoſitate diluceretur, vt obſeruabam cùm de virtute generatim. Legeſis exempla Chriſtianarum mulierum vera Fortitudine bellica præcellentium, apud Baptiſtam Poſſeuinum Dialog. 4. de honore. Quibus meritò accenſet Ioannam puellam Normannicam, de qua plenè apud Gerſonem, & in Annalibus Gallicanis, atque Anglicanis.

Clauſula antedictorum.

165. Concludo igitur, in vtroque Fortitudinis actuum ordine, Chriſtianos præ Ethnicis palmam tuliſſe: immeritóque & falſiſſimè, Atheum Machiauellum eam maculam Chriſtianæ Religioni aſperſiſſe, quòd robur animorum fregerit; & eam Fortitudinis gloriam, quàm anteriora tempora plurimam ferebant, orbi abſtulerit, aut infrequentiſſimam fecerit. Iure præterea infero, ea Fortitudinis impedimenta, quæ gannio ille cauſabatur: humilitatem inquam, neglectum temporalium, obliuionem iniuriarum, & alia huiuſmodi ſuperiùs recenſita, non modò non fuiſſe Chriſtianis obices ad veram Fortitudinem, ſed etiam ad eandem adiumenta & ſubſidia fuiſſe, non excluſis præterea aliis moralis Fortitudinis ſubſidiis, queis vſos Philoſophos oſtenſum eſt: ac etiam acceſſione facta longè potiorum ſupra naturæ vim ac efficaciam, cælitùs Chriſtianis ſuppeditatorum, cùm ad fortiter audendum, tum etiam ad tolerandum.

Iuuat vniuerſum hunc locum obſignare ac communire perilluſtri S. Auguſtini diſputatione lib. de morib. Eccl. c. 22. vbi quanta ſit Chriſtianæ diſciplinæ vis ad roborandum animum, cùm ad fortiter tolerandum, tum ad fortiter aggrediendum, his præter cætera verbis demõſtrat: *Amor ille Dei, quem tota ſanctitate inflammatum eſſe oportet in Deum, in non appetendis iſtis temperans, in amittendis fortis vocatur. Sed inter omnia quæ in hac vita poſſidentur, corpus homini*

grauiſſimum vinculum eſt, iuſtiſsimis Dei legibus propter antiquum peccatum, quo nihil eſt ad prædicandum notius, nihil ad intelligendum ſecretius. Hoc ergo vinculum ne concutiatur atque vexetur, laboris & doloris, nc auferatur, atque perimatur, mortis terrore animam quatit. Amat enim illud vi conſuetudinis, non intelligens, ſi eo benè atque ſcienter vtatur, reſurrectionem reformidationémque eius ope, ac lege diuina, ſine vlla moleſtia iuri ſuo ſubditam fore. Sed cùm ſe, hoc amore tota in Deum conuerterit, his cognitis mortẽ non modò contemnet, verùm etiam deſiderabit. Sed reſtat cum dolore magna conflictatio. Nihil eſt tamen tam durum atque ferreum, quod non amoris igne vincatur. Quo cùm ſe anima rapit in Deum, ſuper omnem carnificinam libera & admiranda volitabit, pennis pulcherrimis & integerrimis, quibus ad Dei complexum amor caſtus innititur. Niſi verò amatores auri, amatores laudis, amatores fœminarum, amatoribus ſuis Deus ſinat eſſe fortiores: cùm ille non amor, ſed congruentius cupiditas, vel libido nominetur. In qua tamen apparet, quantus ſit impetus animi, ad ea quæcunque diliguntur indefeſſo curſu per immania quæque tendentis. Argumentóque nobis eſt, quàm ſint omnia perferenda, ne deſeramus Deum, ſi tanta illi, vt deſerant, perferunt.

SECTIO III.

De adumbrationibus quibuſdam veræ Fortitudinis, & vitiis eidem vtrinque aduerſantibus.

IVNGO hæc duo, quòd tametſi illæ adumbrationes & aliquales imitationes veræ Fortitudinis, de quibus propoſui agendum, non ſint ſemper vitioſæ: tamen per ſe ſpectatæ, ratione veræ Fortitudinis deſtituantur, æquè ac vitia, cum quibus proinde, non malè nectuntur. Cur autem in hac tractatione vitia immediatè non ſubtexuerim ſingulis virtutibus, vt feci in ſuperioribus, partim ex defectu varietatis ſpecierum ſub Fortitudine factum eſt, partim ob alia de quibus poſteà.

CAPVT I.

De nonnullis veræ Fortitudinis adumbrationibus.

166. REctè Seneca 2. de benef. cap. 34. admonet. *Res eſſe plures quàm verba. Ingens copia eſt rerum ſine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, ſed aliunde commodatis. Pedem, & noſtrum dicimus, & lecti, & veli, & carminis. Canem, & venaticum, & marinum, & ſydus. Quia non ſufficimus, vt ſingulis ſingula aſſignemus, quotiens opus eſt, mutuamur. Fortitudo eſt virtus, pericula iuſta contemnens, aut ſcientia periculorum repellendorum, excipiendorum, prouocandorum. Dicimus tamen, & gladiatorem fortem virum, & ſeruum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parcimonia eſt ſcientia vitandi ſumptus ſuperuacuos, aut ars re familiari moderatè vtendi: parciſſimum tamen hominem vocamus puſilli animi & contracti, cùm infinitum interſit inter modum & anguſtias. Hæc alia ſunt natura. Sed effecit inopia ſermonis, vt & hunc & illum, parcum vocemus: vt & ille fortis dicatur, cum ratione fortuita deſpiciẽs, & hic ſine ratione in pericula excurrens.* Itaque ſecernendæ ſunt hæ Fortitudinis perſonæ, à vera & germana Fortitudine, initio ducto ab iis Fortitudinis imitationibus & adumbrationibus nomen Fortitudinis plerunque participantibus, quæ poſſunt vitiò carere, nec excindere veram Fortitudinem, tametſi neque ad eam reuerà pertineant.

Robur corporis, Fortitudo tantùm nomine tenus.

Vulgatiſſima eſt quæ in corporis robore ſita eſt; de qua accipe quorundam Ethnicorum ſenſum, & eorum confutationem, ex Lactantio l. 1. inſtit. c. 18. *Virtutem eſſe dicunt*, ait Lactantius, *quæ hominem tollat in cœlum. Non illa de qua Philoſophi dixerunt, quæ poſita eſt in bonis animi, ſed hanc corporalem, quæ dicitur Fortitudo: quæ quoniam in Hercule præcipua fuit, immortalitatem meruiſſe creditur. Quis tam ſtultè ineptus eſt, vt corporis vires, diuinum vel etiam humanum bonum iudicet, cùm ſint & maiores pecudibus attributæ, & vno morbo ſæpè frangantur, vel ipſa ſenectute minuantur, & corruant?* Non igitur Hercules verè fortis, tametſi corporis robore vulgo mortalium antecelluerit, & eo præſidio pleraque fecerit cum verè fortibus communia.

Sed neque verè fortis ille Melancomas, de quo ita Dio Chryſoſtomus orat. 28. *Ceſtibus certans tam ſanus erat, quàm curſorum aliquis. Ita autem vehementer exercitabatur, & vſque adeò vincere poterat labores, vt poſſet duos continuos dies manere expaſsis manibus: & nemo eum vidit manus demittentem aut interquieſcentem, quemadmodum conſueuerunt. Priùs verò cogebat aduerſarios à certamine deſiſtere: non ſolùm priuſquam ipſe cæderetur, ſed etiam quàm ipſe cæderet illos. Neque enim verberare, & vulnerari, Fortitudinem eſſe putabat: ſed eſſe hoc eorum qui labores ferre non poſſent, & recedere vellent. Sufferre autem tempus, & neque manuum grauitate vinci, neque ſpiramine deficere, neque æſtu grauari, hoc eſſe generoſum.* Idem iudicium ferendum de prodigioſo Diomedis Athletæ robore. Oenomaüs enim apud Euſebium l. 5. præp. c. 13. tantis cum fuiſſe corporis viribus ſcribit, vt in Olympico certamine, vno ictu aduerſarium deiecerit; apertiſque pectoribus eius, manu pulmonem abſtulerit. Eundem præ ira ex mulcta inflicta, colũnam qua domus ſuſtentabatur, in qua iudicum filij erudiebantur, eieciſſe, omnéſque confeciſſe pueros. Fugientem quoque perſequentes, loculo ſe incluſiſſe, & tegmen loculi adeò tenaciter tenuiſſe, vt abſtrahi non potuerit. Neque hic tamen, verè fortis.

Non etiam verè fortis, ille Gigantei roboris quem Scheggius ad librum 3. Arriani, c. 12. ſcribit anno 1550. in comitiis Auguſtanis tanta fuiſſe firmitate & robore mandibulæ inferioris, vt trabem vix à quatuor viris impoſitam & erectam, huc atque illuc obambulans circunferret, & paulò pòſt proiiceret. Non item verè fortès illi, qui oneribus portandis, aſinos ac mulos ſuperant, vt ille apud Hieronymum in Hilarionis hiſtoria, Marſytas, quem fortiſſimum iuuenem, tantum ſibi in viribus applauſiſſe memorat, vt quindecim frumenti modios, diu longéque portaret; & hanc haberet palmam Fortitudinis ſuæ, ſi aſinos vinceret. Non denique fortis hiſtrio ille, qui vt eſt apud Cruſium in Turcogræcia in Mahometis non ita pridem regnantis circuncisione, incude ventri ſuperpoſita, octo valentiſſimorum hominum incudem ferientium ictus excipiebat.

Alia exempla omnium huiuſmodi fortium, accipe verbis Plinij lib. 7. c. 20. *Autor eſt Varro in prodigioſa virium relatione, hoſtem ex prouocatione dimicantem à Tritano inermi dextera vno digito ſuperatum, & poſtremò correptum in caſtra tranſlatum. A. Iunius Valens meruit in prætorio D. Augusti centurio, vehicula cum culeis onuſta, donec exinanirentur, ſuſtinere ſolitus: carpenta apprehenſa vna manu, obnexius contranitentibus iumentis, & alia mirifica facere, quæ inſculpta monumento eius ſpectantur. Ideò M. Varro,*

Ruſti

Ruſticellus, inquit, Hercules appellatus, mulum ſuum tollebat. Fuſius Saluius, duo centenaria pondera pedibus, totidem manibus, & ducenaria duo humeris, contra ſcalas ferebat. Nos quoque vidimus Athanatum nomine prodigioſæ oſtentationis, quingenario thorace plumbeo indutum, cothurniſque quingentorum pondo calceatum, per ſcenam ingredi. Crotoniatam Milonem athletam, quum conſtitiſſet, nemo veſtigio educebat: manum tenenti, nemo digitum porrigebat. Cucurriſſe MCXL. ſtadia, ab Athenis Lacedæmonem, biduo Philippidem, magnum erat, donec Aniſtis curſor Lacedæmonius & Philonides Alexandri magni à Sicyone Elin vno die MCC. ſtadia cucurrerunt. Alios ibidem adducit Dalechampius. Sed & alia quàm ex Plinio retuli, ex variis collegit de Milone Peregrinus 2. Ethic. ad cap. 6. & latè ex benè multis Petrus Faber lib. 1. Agoniſt. cap. 27.

Prima Fortitudo adumbrata, ciuilis; quæ ob præmium, aut pœnam, fortiter agitur.

168. Hac, non niſi nomine tenus Fortitudine, dimiſſa, Ariſtoteles 3. Ethic. cap. 8. quinque prætetea modos adumbratæ Fortitudinis proponit: quæ ad veram Fortitudinem aliquatenus accedunt, ſicut adulterini Nummi nonnihil veram Principis effigiem referunt, vt eſt apud Philonem initio libri de Fortitudine. Primam adumbratam Fortitudinem, Ariſtoteles ciuilem nominat, quia idcircò in pericula intrepidè ruit, vt honorem à ciuibus conſequatur, vel opprobrium eorum effugiat, aut etiam ſupplicium ignauis & imbellibus conſtitutum. In pleriſque enim ciuitatibus ac regnis, conſtituta fuiſſe præmia fortiter ſe gerentibus, & decretam ignauis ignominiam, memorat ipſe Ariſtoteles loco allegato. Idque de Lacedæmoniis docet Plutarchus, in Cleomene, & de Germanis Tacitus lib. de Germanorum moribus. Græci, vt hîc Autor eſt Euſtratius, huiuſmodi ignauorum pœnas, ἀτιμίαν nominabant. Apud Romanos vt Plutarchus in Lucullo num. 7. ſcribit, indicta quandoque militibus ignauis ea pœna, vt foſſam duodecim pedes longam, diſcincti, nec niſi induſio operti, aliis ſpectantibus foderent. Solutam iiſdem venam, & ſanguinem miſſum, tradit Gellius lib. 10. cap. 8. Ad obeunda ſeruiliter muliebria officia damnatos, intelligitur ex iis quæ de militum Chriſtianorum damnatione refert Euſebius lib. 1. de vita Conſtant. cap. 20. Multa huiuſmodi imbellium ſupplicia apud Romanos, recenſent Arrius, Menander, & Modeſtinus, aliique adducti lib. 49. ff. titulo *de re militari.* Vide & Alexandrum 2. Genial. c. 13. ac Valtrinum l. 6. c. 8. viceuerſa autem præmia ad incendendam militum alacritatem conſtituta, plurimùm conferre notat Onoſander cap. 34. Strategici.

Hanc ergo Fortitudinem, Ariſtoteles negat veram eſſe Fortitudinem, quòd non intuitu honeſtatis Fortitudinis, ſuſcipiantur pericula, ſed ſpe præmij, vel ex verecundia, aut ad euitandum incommodum alioqui inferendum. Quod quamuis alia honeſtatis ſpecie niteat, ideóque admittat Philoſophus hanc Fortitudinem maximè accedere ad veram, quia intuitu alicuius honeſti agit: tamen ſicut ea honeſtas aliò pertinet, nempe ad amorem proprium, vel ad temperatum honoris amorem; ita & ea periculorum ſuſceptio, eòdem ſit referenda, non autem ad Fortitudinem tertiam virtutem Cardinalem, de qua egimus. Hac labe, analogicam leonis Fortitudinem fœdari, notat Plinius l. 8. cap. 16. illis de leone verbis. *Generoſitas in periculis maximè deprehenditur: non in illo tantummodò, quòd ſpernens tela, diu ſe terrore ſolo tuetur, ac velut cogi teſtatur, cooritúrque non tanquam periculo coactus, ſed tanquam amentiæ iratus. Illa nobilior animi ſignificatio, quamlibet magna canum & venantium vrgente vi, contemptim, reſtitánſque cedit in campis, & vbi ſpectari poteſt. Idem vbi virgulta ſyluáſque penetrauit, acerrimo curſu fertur, velut abſcondente turpitudinem loco.*

Acceſſiones ad hanc primam Fortitudinis adumbrationem.

169. Ad hanc primam fucatæ Fortitudinis ſpeciem, reuocat Ariſtoteles eam Fortitudinem, quam produnt, qui à ducibus adacti & neceſſitate compulſi, fortiter ſe gerunt: eò prioribus deteriores, quòd illi liberè, & non niſi ab intrinſeco adacti, aggrediebantur pericula, & labores ſuſtinebant: hi verò interueniente coactione extrinſeca, idem præſtent. V. G. Imperatore mortem minitante, ni perſtent in acie, & ſtrenuè prælientur; aut eodem, flagris vel ſtricto enſe retrocedentes feriente: vel quod prouidis ſtrategis familiare eſt, omnem fugæ exitum præcludente, abſciſſis, V. G. pontibus, aut ducta ingenti foſſa, vel ſuccenſis nauibus, vt euadendi ſpes præſcindatur, iniiciatúrque militi neceſſitas ſtrenuè bellandi, cùm videt aut turpiter ſuccumbendum eſſe, aut glorioſè vincendum. Sic Perſæ cum Græcis ad Thermopylas, referente hîc Euſtratio ex Herodoto, pugnarunt, ducibus retrocedentes milites cædentibus, & mortem minantibus. Sic Agathocles, tranſportato in Africam exercitu, naues cremauit, vt regreſſum ſibi in Siciliam interclusum miles agnoſceret, & deſperato reditu, victoriam fortiùs captaret. Sic denique Darius, pontem quo in Scythiam tranſierat, exercitu præteruecto deiici iuſſit, ne milites ſalutem in pedibus locare poſſent, eo vno exitu obſtructo. His igitur, & quotquot neceſſitate ſtrenuè agunt, decus veræ Fortitudinis abrogat Philoſophus, quòd virum verè fortem, non neceſſitate, ſed libera generoſitate, pericula capeſſere conſentaneum ſit.

Reducitur ad hanc Fortitudinis fucatæ ſpeciem, ea animi concitatio, quæ creſcente ſupra modum odio, ac veluti laſſata patientia, extorquetur ab eo qui nihil prætetea ſperat boni. Vt propterea in hunc modum moneat Seneca lib. 1. de Clem. c. 12. *Rabies oritur, vbi ſupra modum odia creuerunt. Temperatus enim timor, cohibet animos: aſſiduus verò & acer, & extrema admouens, in audaciam iacentes excitat, & omnia experiri ſuadet. Si feras lineis & pinna cluſas contineas, eaſdem à tergo eques telis inceſſat, tentabunt fugam per ipſa quæ fugerant, proculcabúntque formidinem. Acerrima virtus eſt, quam ipſa neceſſitas extundit. Relinquat oportet ſecuri aliquid, metus; multóque plus ſpei, quàm periculorum oſtentet. Alioquin vbi quieſcenti paria metuuntur, incurrere in pericula iuuat, & aliena anima abuti.*

Sanè hac ex cauſa, periculoſiſſimum ſemper habitum eſt, vrgere adeò hoſtes, vt deſperare eogantur, quòd tunc ductis à ferro opibus, animóque, adeò interdum inualeſcant, vt perdant à quibus exitium metuebant. Spectant huc illa ex Panegyrico Maximiani, ſub finem. *Recurſabat in animos illa ſub Diuo Probo, paucorum ex Francia captiuorum, incredibilis audacia, & indigna felicitas, qui à Ponto vſque correptis nauibus, Græciam, Aſiámque populati, nec impunè pleriſque Libyæ littoribus appulſi, ipſas poſtremò naualibus quondam victoriis nobiles ceperant Syracuſas; & immenſo itinere peruecti, Oceanum, qua terras rupit, intrauerant. Atque ita euentu temeritatis oſtenderant, nihil eſſe clauſum piraticæ deſperationi, quò nauigiis pateret acceſſus.* Hoc item Ludouicus Flandriæ

Comes expertus eſt: qui Gandauénſes rebellionis reos, vt eſt apud Meyerum annal. 15. non aliter ad veniam admittens, quàm ſi inſerto reſti collo ad ſe prodirent, ita exacerbauit, vt ſalutem deſperantes, & tantam contumeliam non ferentes, quinque non ampliùs millia, in quadraginta millia ſubitò irruperint, & immenſam cladem intulerint iis à quibus ad extrema deducti fuerant. Carolum item Siciliæ Regem, prodit Surita lib. 4. Annal. c. 23. Meſſanenſes, quos arcta obſidione premebat, ad extremam neceſſitatem redactos & deditionem offerentes, aſpernatum, ſtomachoſo reſponſo legatis dato adeò incendiſſe, vt deſperatione acti, in exitium certum ruituri, aggreſſi ſint copias, quibus cingebantur, eáſque multitudine licèt longè ſuperiores, diſſipauerint. Illuſtre etiam eſt Henrici Anglorum Regis exemplum, qui ab hoſtili exercitu circunuentus, cùm nullis conditionibus ſalutem & liberum abitum exoraret, aduocatis Centurionibus, & de hoſtili duritia commonitis, animatíſque ad audendum, quando alioqui actum de ſalute eſſet, adeò ſuos permouit, vt deſperatione animos faciente, octo Anglorum millia, hoſtium ſexaginta millia fuderint. Narrat ex Ænea Syluio Tuldenus diſſert. 18. polit. vbi & alia exempla congerit, quæ miſſa facio: contentus addidiſſe, hanc eſſe eam Fortitudinem ſummam, de qua ſcriptum à Poëta eſt, nihil eſſe dira fortius neceſſitate. Idque meritò cauentem Themiſtoclem, cùm Xerxis fugam interpellare cæteri Græci obfirmaſſent, & pontem quem ille apud Abydum fecerat, intercidere fixum haberent, aliis de eo Græcorum conſilio diſturbando viis fruſtra tentatis, ipſum Xerxem clam monuiſſe maturè vt aufugeret, & pontem præoccuparet. Verebatur enim Themiſtocles, ne deſperatio animos Xerxi faceret, & numeroſiſſimi exercitus rabiem, in Græciæ excidium incenderet. Hæc igitur eſt prima fucatæ Fortitudinis portio.

Altera Fortitudinis adumbratio, qua ab expertis deſpiciuntur pericula.

170. Secundo loco recenſet Ariſtoteles, eos qui fortes videntur, eò quòd freti experientia minùs vereantur pericula, quàm faciunt inexperti. Quò refert illud Socratis apud Platonem in Lachete, affirmantis Fortitudinem eſſe ſcientiam rerum periculoſarum & non periculoſarum. Id quod habet etiam in Protagora, vbi fortem & ſcientem, eundem eſſe, concludit ex eo quòd ſcientes, in iis quæ habent perſpecta, ſoleant eſſe confidentiſſimi. S. Chryſoſtomus ſerm. 1. de prophet. obſcurit. *initio*, multus eſt in demonſtranda hac intrepiditatis & ſecuritatis fortitudinem adumbrantis progerminatione, ab experientia: profértque præſertim nautas, qui conſpecta aquarum immenſa vi, & ponto impertentabili, non corripiuntur vertigine, vt alij inexperti: quin potiùs nudi deſiliunt in mare, & illhic tutiùs, quàm qui in pauimento degunt, intrepidiúſque verſantur: & licèt ore, oculis, & toto corpore ſalſuginem excipiant, non formidant. Idem cernitur in aliis pleriſque exemplis.

Sed hanc non eſſe Fortitudinem legitimam, inde patet, quòd ex ſtipendiariis militibus plerique, tametſi ob experientiam confidunt, & fortes videntur, quandiu hoſte ſuperiores ſe putant, tamen ſtatim atque hoſti aliqua ex parte rem meliùs cedere agnoſcunt, fugam capeſſunt: euidenti argumento, quòd non ex vera Fortitudine antè confiderent, ſed quòd ob experimenta, putarent nihil admodùm imminere difficile. Nam ſi ea confidentia ortum habuiſſet à vera Fortitudine, non dubium quin imminente, vel potiùs deprehenſo vero periculo, ſatius ducerent fortiter mori, quàm turpiter fugere.

Tertia, quæ ex concitatione affectus proditur, iræ præſertim.

Tertiam proponit Ariſtoteles eam Fortitudinem fucatam, quæ ſtimulantis alicuius affectus, præſertímque iræ impetu, concipitur. Nam iram eſſe cotem Fortitudinis, neminem latet. Et ipſe Plato 2. de Repub. non homines modò, ſed & equos ac canes, Fortitudinis aculeum, iram habere affirmat. Hácque Euſtratius hoc loco, obſeruat eſſe cauſam, cur Romani, & Occidentales omnes, videantur ſtrenui ac fortes milites, quia viget in eis iracundiæ impetus. Nec ira duntaxat, (quamuis eius tantùm primo loco meminerit Ariſtoteles;) qui præcipuus in hac parte affectus eſt, ſed alij quoque affectus, vt amor & cupiditas ad ſubeunda pericula, vel ſuſtinendos labores alioqui duriſſimos, vehementer incitant. Quanta enim adulteri, vt hîc mox aduertit Ariſtoteles, quanta latrones, quanta alij plerique facinoroſi, audent ac ſubeunt, dum incenſis ſuis affectibus indulgent, ac vt re, præter ius fáſque concupita, potiantur.

171. Non eſt igitur hæc vera Fortitudo: quandoquidem quæ vera Fortitudo eſt, honeſtatis tantùm amore ducitur ad fortiter ſubeundum vel agendum, vt hîc inculcat aliquoties Philoſophus: non autem ob cupiditatem, vel timorem, aut ob dolorem, qui eſt ſtimulus iracundorum & ferarum, quas tamen nemo fortes dixerit. *Fortes quidem*, vt ait hîc Ariſtoteles, *honeſtatis cauſa agunt, ira tamen ipſos adiuuat, ferè autem ob dolorem. Propterea enim vel quòd percuſſæ ſunt, vel quia timent, incitantur. Nam ſi in ſyluis vel ſaltibus ſuis fuerint, non irruunt. Non igitur fortes ſunt, quippe quæ dolore & ira in periculum impulſæ feruntur, nihil mali ac moleſti prauidentes. Nam eo modo etiam aſini eſſent fortes, cùm eſuriunt: qui ſi etiam verberentur, à pabulo minimè recedunt. Quinetiam adulteri, multa ob libidinem audacia perpetrant. Non igitur ſunt fortes, qui ex dolore aut ira, in periculum impelluntur. Maximè autem naturalis eſſe hæc videtur, quæ eſt ex ira, videturque eſſe Fortitudo, vbi electionem, & id cuius cauſa faciendum vnumquodque eſt, aſſumpſerit. Et homines etiam cùm iraſcuntur, dolent: lætantur, cùm vlciſcuntur. Qui autem ob hæc faciunt quippiam, pugnaces quidem ſunt, ſed non fortes: quippe cùm non honeſtatis cauſa, neque vt ratio præſcribit, ſed ob affectum agant, ſimilitudinem tamen quandam habent.*

Egregiè item in hanc ſententiam Seneca lib. 1. de ira, cap. vlt. *Ne illud quidem iudicandum eſt, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non eſt enim illa magnitudo. Tumor eſt; nec corporibus copia vitioſi humoris intenſis, morbus incrementum eſt, ſed peſtilens abundantia. Omnes quos vecors irâ animus, ſupra cogitationes extollit humanas, altum quidem & ſublime ſpirare ſe credunt: cæterùm nihil ſolidi ſubeſt, ſed in ruinam prona ſunt, quæ ſine fundamentis creuere. Non habet ira cui inſiſtat. Non ex firmo manſuróque oritur, ſed ventoſa & inanis eſt: tantúmque abeſt à magnitudine animi, quantùm à Fortitudine audacia; à fiducia inſolentia; ab auſteritate triſtitia; à ſeueritate crudelitas.*

Quarta Fortitudinis adumbratio, ex fiducia ob anteriores victorias.

172. Subiicit deinde Philoſophus, quartam illegitimæ Fortitudinis ſpeciem, quæ in illis videlicet cernitur, qui idcircò confidunt, quia

ex

ex crebris victoriis anterioribus, felicem ſibi nunc quoque exitum ſpondent. Sperant enim ſe ſuperiores hoſtibus fore, ſicut ſæpè aliàs fuerunt. At cùm primùm inclinare res ſuas vident, ſéque non ſuperiores hoſtibus, ſed inferiores deprehendunt, aut cùm primùm aliquid improuiſum occurrit, cadunt animis, & fugam capeſſunt. Hos negat Ariſtoteles eſſe verè fortes, quia ſi veram Fortitudinem mente gererent, perſtarent in ſubitis: Et vrgente motiuo legitimo huius virtutis, æquè perſtarent alacres ac ſtrenui, cùm ſe viderent inferiores, ac cùm ſe ſuperiores arbitrabantur. Nec abs re Philoſophus, iſtiuſmodi Fortitudinem comparat audaciæ illi ebriorum, qui vino calentes, nihil non audent, ſuntque ad omnia imperterriti. At cùm primùm vini feruor reſedit, & conceptus inde æſtus deferbuit, meticuloſi fiunt, & eorum alacritas euaneſcit. Sicut igitur horum Fortitudinem nemo veram cenſuerit, ita neque eorum Fortitudo, poteſt vera exiſtimari, qui duntaxat audent, quia ſpe ex anterioribus victoriis concepta ebrij, ad opus aſſurgunt. Hanc Fortitudinem fucatam expunxit Aureolus in 3. d. 33. q. 2. art. 3. Fortè quia viſa illi eadem eſt cum ſecunda ſuperiùs memorata. Sed Ariſtoteles vtranque ſeiunxit. Interceditque reuerà aliquid diſcriminis inter vtranque: quòd ſecunda confidat ob experientiam periculorum, quandiu nihil inexpertum occurrit. Hæc autem quarta, confidat ob conceptam exiſtimationem victoriæ, ducto ex anterioribus prælijs & victoriis præiudicio.

Quinta, audentium quia inexperti.

Extremam fucatæ Fortitudinis ſpeciem, recenſet Ariſtoteles in calce capitis, eam qua inexperti & periculorum rudes audent, & vt Drances ille Virgilianus lib. 11.

——— *Mauors,*
Ventoſa in lingua, pedibúſque fugacibus, illis
Eſt ſemper.

Ignaui, & nihil vltra verba, auſuri, iuxta Tacitum 3. hiſtor. ac iuxta Themiſtoclis ad quendam Eretrienſem acroama, *ſicut loligines, gladium habentes, ſed corde deſtituti*, vt Plutarchus in Themiſtocle retulit. Etiamſi enim interdum initio neglectu periculi improuiſi, alacres deſcendunt in certamen; tamen mox deprehenſo periculo, errorem priſtinum dedocti, produnt ſe nequaquam egiſſe fortiter. Contra quàm veſpæ, vt eſt apud Dionem orat. 8. queis non eſt magnus alarum ſtrepitus, at aculeus acutiſſimus. Hos Ariſtoteles, iis ipſis illegitimis fortibus, quos proximè memorauimus, deteriores pronunciat, quòd illi aliquandiu ſaltem perſtent, ne prorſus dignitatem ſuam abiecíſſe videantur, nec ſtatim deponant conceptam ſpem, anterioribus euentibus firmatam. At iſti qui periculorum rudes, animoſi primùm videbantur, nec tamen verè fortes erant, cùm primùm quæ non præſenſerant experiuntur, receptui canunt. *Cum ſecuros*, ait Senec. epiſt. 82. *aliquis caſus expertus eſt, exprimitur fera confeſſio. Magna verba excidunt, cùm tortor popoſcit manum, cùm mors propius acceſſit. Poſſis illi dicere: Facilè prouocabas mala abſentia. Ecce dolor, quem tolerabilem eſſe dicebas. Ecce mors, contra quam multa animoſè locutus es, ſonant flagella, gladius micat.*

Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo.

Scitè de more hanc ob cauſam Syneſius epiſt. 104. *initio*, hanc meritò habendam bello gratiam cenſet, quòd qualis circa cuiuſque cor ſanguis ſit, optima ſit probandi ratio, & plures quos arrogantes acceperit, moderatiores efficiat. Idem epiſt. 153. ignorantiam, matrem audaciæ appellat; quod habet etiam Nazianz. orat. 26. Nimirum quia ſpuria hæc Fortitudo, brutæ illius parentis, fœtus eſt.

Et hæc igitur, & omnes anteriores Fortitudinis adumbrationes, à veræ & legitimæ Fortitudinis decore procul abſunt: quia non intuitu eius honeſtatis, quam Fortitudini obiectam diximus, ſed ex aliis motiuis Fortitudini extraneis, operantur: cùm tamen ad veram Fortitudinem, (vt hîc Ariſtoteles ſæpè ingeminat,) neceſſarium planè ſit, vt qui operatur, ex mero honeſtatis prædictæ amore, in campum prodeat.

CAPVT II.

Fines citra, vltráque vtrunque Fortitudinis medium. Siue de vitiis, Fortitudini per defectum, & exceſſum oppoſitis.

173. SI *de aliquo bono ſermo eſt*, ait Tertullianus lib. de patientia, cap. 5. *res poſtulat contrarium quoque boni recenſere. Quid enim ſectandum ſit magis illuminabis, ſi quod vitandum ſit proinde digeſſeris.* Expoſito igitur Fortitudinis bono, & occupata circa illud virtute; iis item virtutis huius adumbrationibus, quæ poſſunt quandoque vitio carere, quamuis veræ Fortitudinis honeſtate deſtituantur: veniendum eſt ad extrema mediæ Fortitudini oppoſita vitia, quæ Aureolus quodl. 14. art. 4. quamplurima enumerat. Nos ad duo membra, ea reuocamus. Nempe ad ea quibus contra Fortitudinem peccatur per defectum, & ea quibus contra eandem peccatur per exceſſum. Cùm enim Fortitudo, vt ex Ariſtotele ſuprà poſuimus, verſetur circa timores & audacias, horúmque affectuum moderationem propoſitam habeat; ita vt is ſit verè fortis, qui & quantum neceſſe eſt, timet, nec modum illum tranſgreditur; & quantum etiam neceſſe eſt, audet, nec fines ea in parte à Prudentia poſitos, tranſilit: perſpicuum eſt, pro duplici aberratione ab illo medio, & affectuum modo per nimium timorem vel nimiam audaciam, duplex exiſtere Fortitudini oppoſitum vitium. Primùm dicitur timiditas, ſecundum temeritas. Nam duo Fortitudini oppoſita vitia, rectè agnoſcit communis ſententia, quam malè repudiat Scultetus lib. 1. Ethicæ, cap. 13. poſt Vallam & Viuem inſignes Grammaticos: addito argumento triobolari, videlicet quòd temeritas, Prudentiæ non Fortitudini opponatur, & vnum non habeat niſi vnum contrarium. Sed negandum eſt, eam temeritatem, quæ Prudentiæ directè opponitur, ſiue conſilij præcipitationem, opponi Fortitudini directè.

Extremum Fortitudini oppoſitum per defectum, nimius timor, & ignauia.

In primo extremo, quod longè à Fortitudine recedit, eſtque ei minùs affine, vt Ariſtotel. 3. Eth. c. 7. aduertit, ſtatuitur quę ab eo dicitur *ignauia*, ſiue *meticuloſitas*; (Angeſt. l. 2. de virt. c. 2. docum. 2. floridiſſimè vocat *coardiam*,) qua homo in periculis & cũ imper-

impendent grauia aliqua incommoda, animo ſtatim linquitur: & præpeditus timore, abrumpit actionem, ac difficultati propoſitæ ſuccumbit. Expoſuit hanc medij verſùs iſtud extremum transgreſſionem, Ariſtoteles 3. Ethic. cap. 7. verbis illis. *Fortis vir, vt homo, erit interritus. Timebit tamen etiam ipſe, huiuſmodi mala: ſed vt oportet tamen, & vt ratio præſcribit, honeſtatis cauſa ſuſtinebit, ac feret, quippe cum hic finis virtutis ſit. Efficitur autem, vt magis & minus hæc timeamus. Item vt ea quæ non ſunt terribilia, quaſi terribilia ſint, timeamus. Peccatáque committuntur, aliud cùm timemus ea quæ non oportet, aliud cùm non ſicut oportet, alind cum non oportet, vel aliquid eiuſmodi.* Et infrà. *Qui timendo excedit, is eſt ignauus. Nam & quæ non oportet, & ſicut non oportet, timet, & reliqua huiuſmodi ipſam mala conſequuntur, confidendo etiam deficit. Sed in doloribus excedens, magis eſt manifeſtus: quippe cùm deſperabundus quidam ſit ignauus. Omnia enim timet.*

174. Itaque non omnis timor, iuxta Philoſophum ac rei veritatem, in vitio eſt. Poſſunt enim ac debent quædam mala timeri, ſed vt hominem decet: & ita vt eo timore, nunquam homo patiatur ſe auelli à ſtudio boni, & recti tenacitate: paratúſque ſit vitam ipſam, (ſi res ferat,) profundere potiùs quàm timore mali preſſus violet virtutem, dedátque ſeſe. Hinc Ariſtoteles cap. illo 7. *ſub finem*, egregiè colligit in hunc modum. *Fortitudo mediocritas eſt circa terribilia & ea quæ fiduciam afferunt, in iis rebus, quas diximus: & ea de cauſa, quia honeſtum eſt, eligit ac ſuſtinet, vel quia id non facere, turpe eſt. Mori autem vt vel paupertatem, vel amorem, vel moleſti quippiam fugiamus, fortis viri minimè eſt, ſed potiùs timidi: quippe cùm laborioſa fugere, mollities ſit. Neque hanc mortem ſuſtinet quiſpiam, quia honeſtum ſit, ſed vt malum euitet ac fugiat.*

Ignauia ſæuientium in ſeipſos.

Vides igitur, iudice Philoſopho, plurimùm omninò à vera Fortitudine abfuiſſe Stoicos, qui preſſos malis, hortabantur ad ponendum illis finem quæſita nece & adſcita. Plurimùm item à Fortitudine abfuiſſe Catonem Vticenſem, de quo in hunc modum Seneca epiſtola 24. *Quidni ego Catonem narrem, vltima illa nocte, Platonis librum legentem, poſito ad caput gladio? Duo hæc in rebus extremis inſtrumenta proſpexerat. Alterum, vt vellet mori; alterum, vt poſſet. Compoſitis ergo rebus, vtcunque componi fracta atque vltima poterant, id agendum exiſtimauit, ne cui Catonem aut occidere liceret, aut ſeruare contingeret. Et ſtricto gladio, quem vſque in illum diem ab omni cæde purum ſeruauerat; Nihil, inquit, egiſti, fortuna, omnibus conatibus meis obſtando. Non pro mea adhuc, ſed pro patriæ libertate pugnaui: nec agebam tanta pertinacia, vt liber, ſed vt inter liberos viuerem. Nunc quoniam deploratæ ſunt res generis humani, Cato deducatur in tutum. Impreſſit deinde mortiferum corpori vulnus, quo obligato à Medicis, cùm minùs ſanguinis haberet, minùs virium, animi idem; iam non tantùm Cæſari, ſed ſibi iratus, nudas in vulnus manus eiecit, & generoſum illum, contemptorémque omnis potentiæ ſpiritum, non emiſit, ſed eiecit.* Alia exempla conſtipat & inſignis ignauiæ meritò arguit Iouianus Pontanus l. 1. de Fortitud. cap. 16.

175. Nec admittenda eſt limitatio à Plinio iuniore adhibita lib. 1. epiſt. 22. verbis illis, quibus Titi Ariſtonis magnum animum commendat, quòd mortem ſibi conſciſcere æger recuſaſſet, ſi conſulti Medici ſpem valetudinis facerent. *Id ego*, ait Plinius, *arduum in primis, & præcipua laude dignum puto. Nam impetu quodam & inſtinctu currere ad mortem, commune cum multis; deliberare verò, & cauſas eius expendere, vtque ſuaſerit ratio, vitæ mortiſque conſilium ſuſcipere, vel ponere, ingentis eſt animi.* Hæc inquã limitatio, non eſt admittenda. Nam huiuſmodi abreptionem vitæ, præter luculentam iniuſtitiam in Deum, & barbariem in ſeipſum, vt demonſtraui, cùm de obiecto dominij, non eſſe Fortitudinis, vt Stoici inſaniebant, ſed certiſſimæ ignauiæ, ſuccumbentis malo ingruenti; perſpicuum eſt ex ratione à Philoſopho propoſita, quam lumine naturali ita perſpicuam eſſe, cenſet Victoria relect. de homicid. num. 37. vt ne in vllo quidem Ethnico, concedat fuiſſe huius ſceleris ignorantiam inuincibilem, tantus eſt rationis huius ſplendor. Sed tametſi in aliquo, eam ignorantiam, vt circa alia non minùs clara, cadere potuiſſe concedam: ex ſe tamen ea ratio, & clariſſima & potentiſſima eſt, planéque rem conficit. Martialis, cuius hoc diſtichon Ioan. Saliſber lib. 5. polycrat. Sorano perperam adſcribit, non malè hanc rationem expreſſit.

Rebus in aduerſis, facile eſt contemnere vitam.
Fortiter ille facit, qui miſer eſſe poteſt.

Similiter apud Euripidem Hercules Furens:

Conſideraui tamen, licèt maximis ſim in malis,
Ne ignauiæ ſuſpicionem præberem morte vltronea.
Quiſquis enim Fortunæ ictus non fortiter ſuſtinet,
Is nec tela viri queat ſuſtinere.
A morte ergo me continebo.

Apud Senecam item in Thebaïde actu 1. Antigone ſic patrem alloquitur:

Peto, aut vt iras, tempore aut ipſa mora
Fractas, remiſſo pectore ac placido feras.
Et hoc decebat roboris tanti virum;
Non eſſe ſub dolore, nec victum malis,
Dare terga. Non eſt, vt putas, virtus, pater,
Timere vitam, ſed malis ingentibus
Obſtare, nec ſe vertere, ac retro dare.
Qui fata proculcauit, ac vita bona,
Proiecit, atque abſcidit, & caſus ſuos
Onerauit; ipſi, ceu video, nullum eſt opus,
Quare ipſe mortem cupiat, aut quare petat.
Vtrunque timidi eſt. Bellè contempſit mori,
Qui non cupiuit.

Ouidius ſuffragatur, cuius illud breue ac verum:

Sed timidi eſt optare necem.

Idem disertè affirmat Cæſar lib. 7. belli Gallici, & pulchrè Curtius lib. 5. de geſtis Alexandri verbis illis. *Fortium virorum eſt, magis mortem contemnere, quàm odiſſe vitam. Sæpè tædio laboris, ad vilitatem ſui, compelluntur ignaui.*

Stoicorum fatuitas in re propoſita, ab aliis ſapientibus reprobata.

176. Mihi ergo omninò mirum accidit, quo iure Seneca, Stoicorum Philoſophiam, ſolam maſculam & virilem pronunciet lib. de conſt. Sapient. cap. 1. cùm hæc ſit ignauiſſima ignauia, quam illi in præcipuis dogmatibus numerabant. Viderit verò Nouator Adolphus Scribonius lib. 7. ſuæ Ethicæ, cap. 1. in quo Euangelio didicerit, pro exemplo heroïcæ Fortitudinis, proferendum eſſe exemplum Calani Indi, qui ſua voluntate viuus combuſtus eſt, vt habetur in 2. Tuſcul. Hoc enimuerò plùſquàm barbarum & paganum eſt, & ſtultæ Philoſophiæ martyrium, non Fortitudinis heroïcæ ſpecimen. Fortiores certè Peripatetici, id damnantes: itémque Platonici, è quorum inſtitutione, itémque ex ſacra doctrina, Ioſephus apud Egeſippum lib. 3. excidij Hieroſolym. cap. 17. ita pronunciat. *Timidus eſt, & qui non vult mori quando oportet, & qui vult quando non oportet. Quis enim*

ignorat,

ignorat, fœmineæ timiditatis eſſe, & muliebris formidinis, ne moriare, mori velle? Denique pauidæ mulieres, vbi aliquod imminere ſibi periculum cognouerint, ſolent ſe præcipitio dare. Anguſti enim animi, molem formidinis, & metum mortis ſuſtinere nequeunt. Vir autem patiens, qui præſentia non timet, & futura cogitat, neſcit trepidare vbi non eſt timor. Denique ſcriptum eſt, quia animæ effœminatorum eſurient, quæ cibum vtique virtutis non habentes, eſuriunt, ideóque ad mortem ante tempus feſtinant. Neque enim repletus cibo gratiæ ſpiritalis, ſibi ipſi manus irrogat, cùm ſcriptum ſit, quia os imprudentis mortem inuocat. *Et iterum dicit ſcriptura:* Et qui non curat ſeipſum in operibus ſuis, frater eſt eius, qui ſeipſum exterminat.

Addo S. Auguſtinum 1. Ciuit.cap.22. verbis illis. *Si rationem diligentius conſulas, nec ipſa quidem animi magnitudo, rectè nominatur, vbi quiſque non valendo tolerare, vel quæque aſpera, vel aliena peccata, ſeipſum interemerit. Magis enim mens infirma deprehenditur, quæ ferre non poteſt, vel duram corporis ſui ſeruitutem, vel ſtultam vulgi opinionem. Maiórque animus meritò dicendus eſt, qui vitam ærumnoſam magis poteſt ferre quam fugere: & humanum iudicium maximè vulgare, quod plerunque caligine erroris inuoluitur, præ conſcientiæ luce ac puritate contemnere.* Et cap. ſequenti, egregiè demonſtrat, Catonem Vticenſem, ex puſillanimitate & inuidia in Cæſarem, ſe occidiſſe.

Seneca aliquam in ſeipſum vim approbans, reprehenſus.

177. Ex his patet falsò Senecam epiſt.24. *in fine*, occiſionem ſui, aliquam ex ignauia, aliquam ex Fortitudine eſſe, pronunciare his verbis. *In vtrunque monendi ac firmandi ſumus; & ne nimis amemus vitam, & ne nimis oderimus. Etiam cùm ratio ſuadet finire, non temerè nec cum procurſu, capiendus eſt impetus. Vir fortis ac ſapiens, non fugere debet ex vita; ſed exire. Et ante omnia, ille quoque vitetur affectus qui multos occupauit, libido moriendi. Eſt enim, mi Lucili, vt ad alia, ſic etiam ad moriendum, inconſulta animi inclinatio, quæ ſæpè generoſos, atque acerrimæ indolis viros, corripit: ſæpè ignauos, iacentéſque. Illi contemnunt vitam, hi grauantur. Quoſdam ſubit, eadem faciendi videndique, ſatietas, & vitæ non odium, ſed faſtidium, in quod prolabimur, ipſa impellente Philoſophia, dum dicimus. Quouſque eadem? Nempe expergiſcar, dormiam, ſatiabor, eſuriam, algebo, æſtuabo. Nullius rei finis eſt, ſed in orbem nexa ſunt omnia, fugiunt ac ſequuntur. Diem nox premit, dies noctem; æſtas in autumnum deſinit, autumno hyems inſtat, quæ vere compeſcitur. Omnia tranſeunt, vt reuertantur. Nihil noui video, nihil noui facio. Fit aliquando & huius rei nauſea. Multi ſunt, qui non acerbum iudicent viuere, ſed ſuperuacuum.*

Audiendus etiam epiſt. 58. *Senectutem vt non puto concupiſcendam, ita nec recuſandam quidem. Iucundum eſt eſſe ſecum quàm diutiſſimè, cùm quis ſe, dignum quo frueretur effecit. Itaque de iſto feremus ſententiam, an oporteat faſtidire ſenectutis extrema, & finem non operiri, ſed manu facere. Propè eſt à timente, qui fatum ſegnis expectat: Sicut ille vltra modum deditus vino eſt, qui amphoram exſiccat, & fæcem quoque exſorbet. De hoc tamen quæremus, pars ſumma vitæ, vtrum fæx vitæ hæc ſit, an liquidiſſimum ac puriſſimum quiddam: ſi modò mens ſine iniuria eſt, & integri ſenſus animum iuuant, nec defectum & præmortuum corpus eſt. Plurimùm enim refert, vitam aliquis extendat, an mortem. At ſi inutile miniſteriis eſt corpus, quidni oporteat educere animum laborantem? Et fortaſſe paulò antequàm debet, faciendum eſt, ne cùm fieri debeat, facere non poſſis. Et cùm maius periculum ſit malè viuendi, quàm citò moriendi, ſtultus eſt, qui non exigui temporis mercede, magnæ rei aleam redimit. Paucos longiſſima ſenectus ad mortem ſine iniuria pertulit. Multis iners vita ſine vſu iacuit ſui. Quanto deinde crudelius iudicas, aliquid ex vita perdidiſſe, quamuis finienda? Noli me inuitus audire, tanquam ad te iam pertineat iſta ſententia, ſed quid dicam æſtima. Non relinquam ſenectutem, ſi me totum mihi reſeruabit; totum autem ab illa parte meliore. At ſi cœperit concutere mentem, ſi partes eius conuellere, ſi mihi vitam non reliquerit, ſed animam, proſiliam ex ædificio putrido ac ruenti. Morbum morte non fugiam, duntaxat ſanabilem, nec officientem animo. Non afferam mihi manus propter dolorem. Sic mori, vinci eſt. Hunc tamen, ſi ſciero perpetuò eſſe mihi patiendum, exibo, non propter ipſum, ſed quia impedimento mihi futurus eſt, ad omne propter quod viuitur. Imbecillus eſt & ignauus, qui propter dolorem moritur: ſtultus qui doloris cauſa viuit.*

Subſidia aduersùs primum Fortitudinis extremum, indicata.

178. In hoc primo Fortitudinis extremo, tametſi ignobiliore, periclitatur faciliùs humana Fortitudo. Quare operæpretium eſt, quod morales Philoſophi ſæpè faciunt, aduersùs metum nimium roborare animum iis ſubſidiis, quæ ſuperiùs propoſita ſunt, aliíſque propoſitis, cùm ageretur de affectibus, eorúmque curatione, itémque aliis proponendis infrà, cùm de virtute quæ nimium ſui amorem temperat, vbi de metu mali omnium terribiliſſimi ſiue mortis frænando, multa profert præter quæ adeundus qui melliciſſimè mortis metum excutit Hilar. Arelat. ex ore S. Honorati moribundi. Ad metum item quorumuis aliorum malorum temperandum, plurima variis locis ſignatis adduco. Petuntur autem partim ex malorum tenuitate, ſi opinionem falſam, qua præpedimur, & ſuſpiciones inanes nunquam conſecuturorum incommodorum ſemoueamus: Partim ex breuitate eorundem: Partim denique ex eo quòd facultatem & vires noſtras non ſuperent, cùm anteriorum tam multorum animi, longè grauioribus incommodis pares fuerint.

Præſertim verò quia pleriſque imponitur, dum cunctationem in boni operis executione adeò non exhorrent, ac proſtrationem omnimodam ex obiectu difficultatis. Digna ſunt quæ expendantur quæ in proſtrationis illius & retroceſſionis dedecus ab ipſis Philoſophis tradita ſunt. Multa collegit Biſciola tom.2. lib.15. cap.15. Stoicos ſanè cunctationem ſtatuiſſe fontem omiſſionis refert Stobæus in Eclogis Ethicis, cap.4. §. *de Stoicis dogmatibus.*

Extremum Fortitudini oppoſitum per exceſſum, nimia timoris excluſio, qualis Celtarum.

Alterum extremum, Fortitudinis medio oppoſitum, eſt vltra rectum: ſiue non timendo, ſiue audendo, quis excedat. Nam quamuis vt plurimùm excluſio nimia timoris, per audaciam exerceatur, tamen & ratione ſeiungi poſſunt, & nihil etiam vetat, quominùs aliquando reipſa quoque ſecernantur. Eſſe igitur qui per timoris defectum violent Fortitudinem, & vt loquitur S. Auguſtinus lib. de vita beata, in diſputat. tertiæ diei, *Non Fortitudinis excubiis, ſed mentis ſopore, ſecuriores ſint,* perſpicuum eſt. Tametſi Ariſtoteles 3. Eth. cap.7. aduertit hoc vitium nomine vacare. *Ex illis,* inquit, *qui exuperant, qui intrepiditate excedit, nomine vacat. Multa enim huiuſmodi, nominibus vacare, ſuperiùs à nobis dictum eſt. Poſſet tamen eſſe inſanus quidam atque indolens, ſi quidem neque terramotus, neque vndationes timeat, id quod Celtas facere dicunt.* Hunc Celtarum

in non metuendo ſtuporem, ita deſcriptum lego in Collectaneis Nicolai de moribus apud Stob. ſerm. 7. *Celtæ Oceano vicini, turpe exiſtimant, parietem aut domum corruentem fugere. Inundatione autem externi maris aduentante, armati occurrentes ſuſtinent, donec vndis obruantur, ne videantur fugiendo, mortem pertimeſcere.* Videndus item Ælianus lib. 12. var. hiſtor. Qui ſint hi Celtæ latè inquirit Biſciola to. 2. lib. 3. cap. 7.

Hos ac ſimiles furoris damnat Ariſtoteles 1. Mag. Mor. cap. 19. *Si quis tonitru & fulmina non metuat, vel quiduis aliud ſupra hominem horrendum fuerit, non iam fortis, ſed furens.* Et ſub finem capitis. *Nec verò intrepidos eſſe oportet, ita vt cum forti fuerit occurſum, in totum nihil metuatur, nec enim talis fortis, cui prorſus nihil eſt horrendum. Ita nanque etiam lapis, & reliqua inanima fuerint fortia. Cæterùm metuendum quidem, ſed tolerandum. Nam ſi nihil metuens toleret, neutiquam fortis.*

Et ſtupor Epicuri, ac Stoicorum, & naturæ ſenſum expungentium.

Non multùm ab hac inſenſibilitate abfuiſſe dixerim Epicurum, qui vt eſt apud Tertullianum cap. 45. Apolog. *Omnem cruciatum doloremque depretiabat: modicum quidem, contemptibilem pronunciando; magnum verò, non diuturnum.* Id quod ſæpè ex eo profert Seneca. Verùm cùm vir fortis, non ſit rupes, neceſſe eſt, vt dolore vehementiore, (tametſi breui ac non diuturno,) ſe tangi fateatur, eúmque proinde rationabiliter & moderatè metuat: contraria autem Epicuri aſſertio, affirmantis, ſapientem etiam in tauro Phalaridis beatum eſſe, ad ſtultitiam pertinet. Quamuis non diffitear, ea Epicuri conſideratione, poſſe leniri doloris cuiuſcunque aſperitatem: Et eatenus poſſe à ſapiente ex motiuo Fortitudinis depretiari dolorem, non quaſi eum non ſentiat, & naturaliter non refugiat tanquam naturæ malum, (quæ erat fatua dolorum depretiatio ab Epicuro aſſerta; ſed quòd ea ſpe mox conſecuturi leuaminis, detrahatur aliquid de doloris acerbitate, eiúſque aculeus retundatur. Illud Epicuri delirium, ſimúlque Stoicorum inſenſibilem ac doloribus & affectibus nequaquam patentem ſtatuentium ſapientem ſuum imaginarium, videtur notare voluiſſe S. Gregorius 2. Mor. cap. 16. cùm oſtendit inanem fuiſſe illam Philoſophiam, quam aliqui inuexerant, negantes, fortem dolores ſentire, quaſi Fortitudo ſit inſenſibilitas cordis, *Nec valdè*, vt ille ait, *inſana per ſtuporem membra ſint, quæ & inciſa dolorem ſentire nequaquam poſſunt.* Breuiter & optimè Seneca in conſolat. ad Polyb. cap. 36. *Non ſentire mala ſua, non eſt hominis; & non ferre, non eſt viri.*

180. Ducuntur præterea eodem errore, qui eam Fortitudinem à perculſis depoſcunt, vt nihil naturæ concedi velint: cùm tamen homo ſaxeus non ſit, & ea aliqua flendi & dolendi voluptate, euaporet dolor, vt S. Ambroſius rectè pronunciauit. Optimè hac in parte medium præfixit Seneca ſupra cap. 37. Polybium fratris morte mœrentem, conſolans. *Nunquam ego à te, ne ex toto mœreas, exigam. Et ſcio inueniri quoſdam duræ magis, quàm fortis prudentiæ viros, qui negent doliturum eſſe ſapientem. Hi verò videntur nunquam in huiuſmodi caſum incidiſſe. Alioqui extudiſſet illis fortuna ſuperbam ſapientiam, & ad confeſſionem eos veri, etiam inuitos compuliſſet. Satis præſtiterit ratio, ſi id vnum ex dolore, quod & ſupereſt, & abundat, exciderit. Nam vt quidem nullum omninò eſſe eum patiatur, nec ſperandum vlli, nec concupiſcendum eſt. Hunc potius modum ſeruet, qui nec pietatem imitetur, nec inſaniam: & nos in eo teneat habitu, qui & piæ mentis eſt, nec motæ. Fluant lacrymæ, ſed eædem deſiliant. Trahantur ex imo pectore gemitus, ſed iidem & finiantur.* Et in conſol. ad Heluiam, cap. 16. *Scio rem non eſſe in noſtra poteſtate, nec vllum affectum ſeruire: minimè verò eum qui ex dolore naſcitur. Ferox enim, & aduerſus omne remedium contumax eſt. Volumus eum interim obruere, & deuorare gemitus. Per ipſum tamen compoſitum fictúmque vultum, lacrymæ profunduntur.*

Quod de doloris ſenſu in ea materia dixit Seneca, in quibuſuis aliis dictum cenſeto, & ad metum quoque alióſque affectus, cùm res poſtulat, ſalua Fortitudine admittendos, transferto. Qua de re pleniùs cùm de paſſionibus. Quod enim alibi idem Seneca de Stoico rigore protulit, admittens in forti doloris ſenſum, non tamen metum, audiendus non eſt, quantumuis comptè & grauiter id proferat. Verba eius ſunt epiſt. 85. *Quid ergo*, inquit Peripateticus, qui diſputans inducitur cum Stoico, *fortis imminentia mala non timebit? Iſtud dementis, alienatique, non fortis eſt. Ille verò*, inquit, *moderatiſſimè timet, ſed in totum extra metum non eſt. Qui hæc dicunt, rurſus in idem reuoluuntur, vt illis virtutum loco ſint minora vitia. Nam qui timet quidem, ſed rarius & minùs, non caret malitia, ſed leuiore vexatur. Atenim dementem puto, qui mala imminentia non extimeſcit. Verum eſt quòd dicit, ſi mala ſunt: ſed ſi ſcit, mala illa non eſſe, & vnam tantùm turpitudinem malum iudicat, debebit ſecurè pericula aſpicere, & aliis timenda contemnere: aut ſi ſtulti & amentis eſt, mala non timere; quo quis prudentior eſt, hoc timebit magis. Vt vobis, inquit, videtur, præbebit ſe periculis fortis. Minimè. Non timebit illa, ſed vitabit: cautio illum decet, timor non decet. Quid ergo inquis, mortem, vincula, ignes alia tela fortunæ non timebit? Non. Scit enim illa non eſſe mala, ſed videri. Omnia iſta, humanæ vitæ formidines putat. Deſcribe captiuitatem, verbera, catenas, egeſtatem, & membrorum lacerationes, vel per morbum, vel per iniuriam, & quicquid aliud attuleris, inter lymphaticos metus numera. Iſta timidis timenda ſunt. An id exiſtimas malum, ad quod aliquando noſtra ſponte veniendum eſt? Quæris, quid ſit malum? Cedere his, quæ mala vocantur, & illis libertatem ſuam dedere, pro qua cuncta patienda ſunt. Perit libertas, niſi illa contemnimus, quæ nobis iugum imponunt. Non dubitarent, quid conueniret forti viro, ſi ſcirent quid eſſet fortitudo. Non eſt enim inconſulta temeritas, nec periculorum amor, nec formidabilium appetitio. Scientia eſt diſtinguendi quid ſit malum, & quid non ſit. Diligentiſſima in tutela ſui Fortitudo eſt, & eadem patientiſſima eorum, quibus falſa ſpecies malorum eſt. Quid ergo, ſi ferrum intentatur ceruicibus viri fortis, ſi pars ſubinde alia atque alia ſuffoditur, ſi viſcera ſua in ſinu ſuo vidit, ſi ex interuallo, quo magis tormenta ſentiat, repetitur, & per ſiccata viſcera recens demittitur ſanguis, non timere iſtum tu dices, non dolere? Iſte verò dolet, ſenſum enim hominis nulla exuit virtus, ſed non timet. Inuictus, ex alto dolores ſuos ſpectat. Quæris quis tunc animus illi ſit? Qui ægrum amicum adhortantibus.*

Item durities Sectariorum aliquorum in tormentis, ipſáque morte.

181. In hoc planè Fortitudinis extremo, collocandi ſunt, qui patienter, & in ſpeciem fortiter, tormenta tametſi immania ſuſtinent ex motiuo turpi. Huiuſmodi ſunt quæ latrones, & adulteri, dum prædam operiuntur, ferant neceſſe eſt: & plerunque ſuſtinent ea alacritate, quam vtinam in materia virtutis proderent, qui virtutem profitentur.

tentur. Notum pueri Lacedæmonij factum, qui viſcera ſibi exedi à vulpecula furtiua paſſus eſt, ne ſi furtum dimitteret, deprehenderetur in crimine. Huiuſmodi quoque eſt ea adumbrata conſtantia Pſeudomartyrum apud Hæreticos, quam pleríque ſpectantes, in errore aliquando obdurnerunt. Incredibile eſt, quanta fuerit Hieronymi Pragenſis in ſuppliciorum atrociſſimorum iuſtiſſima irrogatione durities, vt Poggius, qui viderat, latè deſcribit apud Æneam Syluium epiſt. 425. Alios benè multos ſuperiore ſeculo in ſuppliciis pro eadem cauſa irrogatis ementientes Fortitudinem, legere licet apud Alanum Copum, ſeu veriùs Nicolaum Harpsfeldium, (is enim verus parens Operis proditur,) Dialogo 6. ſparſim & Dial. 5. cap. vltimo. Habent enim etiam veſpæ fauos ſuos, vt eſt apud Tertullian. 4. in Marcion. ſed aridos & vacuos. Habent inquam, etiam Hæretici, queis titulum Martyrum prætendant, & quos fortiſſimos fuiſſe venditent, quippe qui nulla tormentorum immanitate, de concepta ſemel opinione dimoueri potuerint. Idque iam olim teterrimis quibuſque ſectis fuiſſe in vſu poſitum, demonſtrat ex variis Scriptoribus Cardinalis Baronius in præludiis ad Roman. Martyr. cap. 10. & Medina 5. paræn. cap. 6.

At hos, tantùm abſuiſſe à vera Fortitudine, quantùm à vera fide, certiſſimum eſt. Idque vna illa ratio euidentiſſimè demonſtrat, quam ex Ariſtotele pleniùs vrget idem Harpsfeldius Dialog. illo 6. cap. 1. nempe quòd Fortitudinis eſt ex honeſto motiuo ſuſtinere quæ infliguntur. At Sectarij prædicti, non modò exigendorum de ſe iuſtiſſimorum ſuppliciorum, cauſam deteſtabilem præbuerunt: ſed ex eadem quoque, ea ſupplicia perferunt: vel vt inane conſtantiæ decus, apud ſuos dementati reportent, & vt Martyres audiant, non attendentes quod à S. Cypriano aliíſque antiquiſſimis Patribus traditur; nempe quòd quantalibet tormentorum immanitas extra Eccleſiam tolerata, tormentum iuſtum ſit, & pœna perfidiæ, non fidei corona: poſſeque extra Eccleſiam, cremari aliquem, non purgari. De quo optimè S. Gregorius 18. Mor. cap. 14. ad illud, *Auro locus eſt, in quo purgatur.* Inſigniter etiam præter citatos à Baronio, S. Auguſtinus in Pſalm. 59. ad illud, *Mens eſt Galaad.* Et lib. 5. contra Fauſtum, cap. 8. Bernard. ſerm. 66. in Cant. Iren. lib. 4. capite 64. (vbi Feuardentius alia colligit,) & Clemens Alexandr. 4. Strom. capite 2. & 3. paſſimque alij.

182. Fortis igitur eſt, metuere quæ verè ſunt in ſe metuenda: & contrarium, ex ſtupore vel confidentia ad inſaniam accedente, proficiſcitur, vt dicitur 3. Mor. Eudem. cap. 1. Fortis autem rationem ducem ſecutus ita timet, vt ſe de gradu deiici non ſinat. Id quod ibi egregio exemplo declaratur. *Quemadmodum enim robuſti ſaníque appellantur, non vt illi nonnullis laboribus frangantur, aut hi nullo exceſſu debilitentur: ſed ex eo quòd vel prorſus non turbantur, aut ſimpliciter, aut leuiter, à quibus multi & plerique. Valetudinarij enim, & infirmi, & timidi, communibus vulgaribúſque paſsionibus afficiuntur, ſed citiùs vehementiúſque quàm ſolent multi: Præterea quibus multi afficiuntur, ea vel non prorſus, vel leuiter ipſos tangunt.* Itaque fortis non concutitur timore, vt quid inhoneſtum idcircò admittat, eo tamen tangitur, & quidem laudabiliter. Imò quò melior quis eſt, eò acriore metu ſtimulatur, nec abſque ratione. *Mors & vulnera*, inquit Ariſtoteles 3. Ethic. cap. 9. *moleſta quidem erunt forti viro, & inuito contingent. Suſtinebuntur tamen, quia id facere, honeſtum, non facere, turpe eſt. Ac quo magis omni virtute ornatus, & felicior fuerit, eo magis ob mortem dolebit: quippe cùm eiuſmodi vir, maximè dignus ſit, qui viuat, maximíſque bonis ſciens priuetur, quod dolorem affert. Nihilominus tamen fortis erit, & fortaſsè etiam magis, quia honeſtatem in bello, omnibus his anteponit.*

Ac denique obſirmatio in ſententia.

183. Reducenda eſt ad hoc extremum contra Fortitudinem, ea obſirmatio & pertinacia, qua quis nulla ratione vult videri dimotus de ſententia, etiamſi ratio ita præſcribat. Opponitur enim hic defectus per exceſſum, perſeuerantiæ, atque adeò huc ſpectat; potiúſque nimiam timoris errandi excluſionem, quàm audendi effrænationem ſapit. Vt proinde iure in hoc potiùs extremi huius ſecundi priore membro, quod nimia timoris excluſione conſtituitur, quàm in altero quod nimis audendo contrahitur, ſit reponendum. Luculenter de eo Epictetus apud Arrianum lib. 2. cap. 15. *Nonnulli*, inquit, *cùm diſputationes tales audierint, quibus nimirum iubeantur eſſe conſtantes, & præterea quòd arbitrium natura ſit liberum, & tale quod cogi non poſſit, cætera verò vniuerſa impedimentis, neceſsitati, ac violentiæ obnoxia, ſerua, & ad nos nihil pertinentia: opinantur ſe debere in omnibus quæ ſemel decreuerint, abſque ceſsione vlla permanere. At in primis ſanum eſſe oportet quod ſtatuitur. Cenſeo enim robur ac neruos debere eſſe in corpore, ſed vt in ſano, & vt in athletico. Quòd ſi mihi furioſi vires oſtentaris, & vana gloriatione ſuperbias, ſuadebo ſanè, ô homo, tibi vt medicum quæras. Robur etenim illud non eſt, ſed quodammodo virium imbecillitas. Huiuſmodi affectio animos quoque illorum occupat, à quibus diſputatio hæc,* (de conſtantia) *non rectè percipitur.*

Et mox ex perſona aduerſarij opponens ſibi illud. *Sed manendum in his conſtanter, quæ ſemel ſtatueris*, reponit, verbis illis. *Quid agis, bone vir? Non perſiſtendum in omnibus, ſed his duntaxat, quæ conuenienter ſunt inſtituta. Si ita animo nunc affectus pronuncies, noctem eſſe, tibique ita diceres videri, mutares ſcilicet nunquam ſententiam tuam, ſed in ea perſiſteres hanc ob cauſam, quod mutandum non videatur, ſi quid ſemel ſit conſtitutum? Quid agis, bone vir? Nonne omnibus tanquam principium & fundamentum prælocandum; (conſiderationem videlicet decreti, vtrum rectè, an ſecus habeat; quo poſito cætera deinde ſuperſtruere, robur videlicet animi & confidentiam in ſuſcipiendo,) cenſes? Quòd ſi putridum illud ſit, aut ruinoſum, ab ædificatione abſtinendum. Nam quò plura & ponderoſiora impoſueris, tantò ocyùs ſubuertetur ædificium.*

Nos item ſuperiùs, perſeuerantiam & conſtantem in propoſito ritè concepto firmitatem commendauimus. Quod ſanè eò non pertinuit, vt duritiem illam approbaremus, qua interdum aliqui, in propoſito, quamuis mutatis circunſtantiis cum laude abiiciendo, obdurantur. Quod Ariſtoteles 7. Ethic. cap. 2. reiicit, excutiens ſententiam quorundam, qui aſſerebant eum demum continentem eſſe, qui in eadem ſententia ſemper perſtaret: incontinentem verò qui aliqua ex cauſa pedem referret. Hoc reiicit Ariſtoteles, quia ſi verum eſſet, continentem dici debere, omnem illum qui de ſententia non dimouetur, continens dicendus eſſet, etiam is qui in malo propoſito fixus hæreret: quod conſtat abſurdiſſimè aſſerendum. Nec minùs abſurdè, quiſquis ſententiam mutaret, incontinentiæ damnaretur. Hoc enim abſurdum fore, ex eo confirmat Ariſtoteles, quòd laudabile plerunque ſit recedere à propoſito: cùm videlicet, vel malum iam ab initio fuit, vel temporis progreſſio

progreſſione mutatis circunſtantiis, malum eſſe cœpit, quòd vitio antè vacabat. Sicque Neoptolemus, vt ibidem Ariſtoteles ex Sophoclis Philoctete refert, laudatus eſt, quòd reſcidiſſet malè Vlyſſi promiſſa, nec perſtitiſſet in malè cœptis, quibus ab Vlyſſe malè perſuaſus, ſtatuerat Philoctæti imponere, atque mentiri. Quid quòd, vt Ariſtoteles addit, laudantur qui Syllogiſmo ſophiſtico irretiti, maiore & minore permiſſa, ad concluſionem hærent, quòd videant, eam manifeſto abſurdo ſcatere. Qui tamen reprehendendi eſſent, ſi omnis ſententiæ firmitas, & in anteriori propoſito perſeuerantia, probaretur.

184. Quare omninò verum eſt, non omnem in propoſito ſemel inito conſtantiam, laudem mereri: nec omnem propoſiti mutationem, poſſe improbari tanquam Fortitudini aduerſantem. Vt enim eſt in vetere effato, πάλιν δραμῆσαι, ἢ κακῶς δραμεῖν, *recurrere præſtat, quàm malè currere.* Quod ſcitè expreſſit aduersùs Creſconium D. Auguſtinus l. 3. cap. item 3. & Caſſia. 1. de Incarn. cap. 4. adducti cùm de inconſtantia Prudentiæ aduerſante. Grauiſſiméque omninò ſeruandum id eſſe viro ſapienti confirmat idem Auguſt. epiſt. 7. *ferè initio*, tractans quàm deceat retractare ſine rubore, quæ priùs errans aſſerueris. Et pulchrè item epiſt. 5. tractans cur Deus pro variis temporibus varia edixerit. Vbi adhibet ſcitum reſponſum Vindiciani Medici, quo ea variorum in variis circunſtantiis opportunitas, aperitur. Sapienter itaque Antoninus lib. 6. de vita ſua, num. 20. *Si quis me redarguere poteſt, & demonſtrare, quòd non rectè ſentiam aut agam, læto animo ſententiam mutabo. Veritatem enim quæro, quæ nemini vnquam damno fuit. Damnum autem facit, qui in errore & ignoratione ſua permanet.* Eſſeque hoc vitium pertinaciæ in ſententia, proprium ineruditorum & ruſticorum, notauit Ariſtoteles 7. Ethic. cap. 9.

Hæc de hoc defectu prout aduersùs Fortitudinem pugnare videri poſſet. Quatenus verò poſſet videri pugnare cum Iuſtitia, vel veracitate, & fidelitate, expenſus ſufficienter eſt ſuprà, tractando illas potentiales Iuſtitiæ partes. Plerunque autem ad defectum iudicij, potiùs pertinet. Sicut viceuerſa leuitas illa & mutabilitas quæ ſimul cum obfirmatione deſcribitur à Flacco illis verſibus primi ſerm. Satyra 3. eódem ambæ ſunt referendæ.

——————Sardus habebat
Ille Tigellius hoc. Cæſar, qui cogere poſſet,
Si peteret per amicitiam patris, atque ſuam, non
Quicquam proficeret. Si collibuiſſet, ab ouo
Vſque ad mala citaret, Io Bacche: modò ſumma
Voce, modò hac reſonat chordis, quæ quattuor ima.
Nil æquale homini fuit illi. Sæpè velut qui
Currebat fugiens hoſtem, perſæpè velut qui
Iunonis ſacra ferret. Habebat ſæpè ducentos,
Sæpè decem ſeruos: modò Reges atque tetrarchas,
Omnia magna loquens, modò ſit mihi menſa tripes, &
Concha ſalis puri, & toga quæ defendere frigus,
Quamuis craſſa, queat. Decies centena dediſſes
Huic parco paucis contento, quinque diebus
Nil erat in loculis. Noctes vigilabat ad ipſum
Mane; diem totum ſtertebat. Nil fuit vnquam
Sic impar ſibi.

Membrum alterum, extremi, Fortitudini per exceſſum aduerſantis, ſiue nimia audacia.

185. Pergo ad alterum membrum poſterioris huius extremi contra Fortitudinem. Nempe ad illud vitium, quo nimis audendo delinquitur, de quo ſic Ariſtoteles 3. Ethic. cap. 7. *Qui confidendo in terribilibus rebus excellit, audax eſt. qui quidem audax & arrogans eſſe, & Fortitudinis affectator videtur. Sicut enim ille circa formidabiles res ſe gerit, ita hic ipſe videri vult, in quibúſque poteſt, illum imitatur. Vnde efficitur, vt plerique ex ipſis timidaudaces ſint. In his enim audacter ſe gerentes, formidoloſa non ſuſtinent.* Rectè timidos ſimul & audaces, ait eſſe, qui hac rabie corripiuntur. Timidos enim demonſtrant, quæ diximus contra homicidas ſui ipſorum. Audaciam autem produnt, temerarij auſus, vt malum imminens quod tantoperè metuunt, effugere valeant. Hoc liquet in multis huiuſmodi maniacorum exemplis, quæ collegit Philo lib. quòd omnis probus liber.

Addit mox ſuprà Ariſtoteles, audaces initio ferocire, ac præcipites eſſe. Cæco enim impetu in pericula ruunt. Vnde priuſquàm periculum incurratur, feruent admodùm: eius autem incurſu tepeſcunt, tandémque recedunt. Quia nimirum experiendo dedocentur temeritatem, quæ filia eſt ignorantiæ, vt ſcitè dixit Nazianzenus orat. 26. *ſub initium.* E' contra verò fortes, vt ait Ariſtoteles, initio quidem ſedati ſint & quieti: adito autem periculo, alacres ac prompti, & in perſtando obfirmati. Porrò vt defectus contra Fortitudinis medium, ſpectet ad iſtud extremum, neceſſe eſt, vt periculum quod proponitur, non multùm abſit, ſed ferè impendeat. Alioqui vt 1. Magnorum Mor. cap. 9. obſeruatur, ignauiſſimus homo plerunque non metuit periculum decimo pòſt anno incurrendum: qui ſi periculum aduentaret, emoreretur præ metu. Quod eſt patens argumentum, ad perſpiciendum, eam fiduciam non eſſe audacis: qui in præſenti etiam periculo, ſaltem initio, feruet, & timorem à ſe ablegat.

Subſidia aduersùs vitium Fortitudini per exceſſum aduerſans, vnde petenda.

Et hîc quoque remediis ad hanc feram coërcendis abſtineo. Præterquàm quod enim plurima in ſuperioribus propoſita ſunt, cùm de timoris & audaciæ affectibus diſputatum eſt; ac proximè cùm oſtenſum eſt, nonnulla eſſe quæ prudens ac verè fortis debet metuere, alia inſuper in ſequentibus ſubiicienda erunt. Concludo cum Philoſopho 3. Mor. Eudem. cap. 1. in fine. *Timidus quæ non decet, metuit. Audax verò in quibus non oportet, audet. Fortis verò, in vtroque agit quod decet, & proinde medius exiſtit. Nam quæ ratio dictat, ea & metuit & ſuſtinet. Quæ magna, acerba, interitúmque inferentia, niſi ſint honeſta, ſubire haud iubet. Audax verò, etiam non iubente ipſa, ſubit. Timidus verò, ne ſi iubeat quidem. Solus autem fortis ipſius iuſſui obtemperat.* Similia ſæpè repetit 3. Ethic. cap. 7.

CAPVT III.

Specialiter de duelli receſſu à vera Fortitudine, ac primùm in agendo.

186. Specialiter ac ſeorſim propono agendum de hac rabie, quia tam multos corripuit, ſuperiore præſertim, & iſto ipſo ſeculo, vt lugendum ſit tam multis in Chriſtiana pace, dum fortes audire affectant, ita ferinum ad Tartara deſcenſum patuiſſe: licuiſſeque in eos intorquere illud apud Philonem lib. quòd omnis probus liber, iam olim in ſui homicidam intortum. *Ah miſer! virtus*

te

et perdet tua. Eſſe enim hunc impetum virtutis, tametſi in lolium audaciæ degenerantis; vel aceſcentis, vt ita dicam, vini generoſi, ad animandum fortiter hominem quàm idonei, argumento eſt, quòd hic furor, pectora alioqui ignobilia non corripit. Opportunè igitur hoc loco, inter eos defectus, quibus à Fortitudine per exceſſum receditur, iſtum proponimus exponendum paulò diligentiùs, cui paſſim duello nomen, aut Monomachiæ: eodem recidente vtroque vocabulo iuxta communem nunc vſum, quo illis vocibus duorum pugna & commiſſio deſignatur. Quod autem Maior in 4. d. 15. q. 23. *initio*, nomen *Monomachia*, deriuat à *μόνος* & *chia*, tam inſulſum eſt, vt ne refelli quidem debeat.

Pro duplici autem modo peccandi per exceſſum contra Fortitudinem, nempe vel agendo nimiùm, vel ſuſtinendo, bipartita erit de hoc ſcelere diſputatio. In priore videndum, quantum abſint à vera Fortitudine qui duellant: & ſiue prouocentur, ſiue prouocent ipſi, deſcendunt in huiuſmodi arenam certaturi. In poſteriore autem, videndum, ſitne Fortitudinis, cùm contingit aliquem in hoc certamine ſuccumbere, nolle ſe victum fateri, & vitam deprecari: ſed malle mortem à victore inferendam excipere. Quod putatur eſſe magnæ conſtantiæ & Fortitudinis; ita vt præ dedecore ignauiæ, quo ſe aſpergendos vident, malint plerique, & corporis & animæ æternum diſpendium facere, quàm eam, vt cenſent, infamiam ſubire. Tametſi autem non propono tractandum niſi receſſum horum ſcelerum à vera Fortitudine, idque vnum ferat præſens locus. Tamen omnia huius immanitatis probra, eadem opera attingere operæpretium erit.

Prætenſa duellationis Fortitudo, atque honeſtas, ſiue ad purgationem, ſiue ad vltionem, aut gloriæ captationem.

187. Eſſe igitur in deſcenſu ad hoc certamen, Fortitudinem, nec vulgarem, communis perſuaſio eſt, non quidem Doctorum, ſed vulgi nobilium: præſertim qui accepta iniuria ab aliquo, qui quidem eiuſdem conditionis ſit, nec ad fæcem hominum pertineat, (nam de talibus fuſtuario ſe vlciſcendos putant;) indecorum, & gradu nobilitatis indignum autumant, vel iniuriam condonare, nulla per alterum præmiſſa veniæ petitione, aut ſatisfactione, vel iniuriæ irrogatæ vindictam per poteſtatem publicam quærere: ſed ipſi ſibi iudices facti, aduerſarium ad pugnam prouocant: conteſtantes, vt ſi honeſtum ſe eſſe & haberi velit, loco certo, tempore condicto, ſiſtat ſeſe, rationem facti redditurus, vel deprecaturus iniuriam, vel ſanguine ſuo expiaturus. Sed & iam olim conſtat receptum hunc duellandi vſum, autoribus, vt putatur, Mantineis Græciæ populis, vel potiùs vt rectè ſenſit Alciatus lib. de ſingul. certam. cap. 2. autore Stygio Tyranno in hominum exitium intentiſſimo. Quinetiam tanta huius certaminis æquitas pleriſque viſa, vt putaretur Deus ipſe præſes eſſe certantium, eique victoriam adiudicare, à cuius partibus iuſtitia ſtaret. Propterēaque in grauibus quibuſuis cauſis, quoties negotij notitia vel probatio obſcura eſſet, (præſertim ſi de criminibus ageretur,) non aliunde quæſita purgatio, quàm ex Monomachia. Variis omninò exemplis id illuſtrat Delrio 4. Magic. cap. 6. q. 6. ſ. 2. & qui ex inſtituto de hoc argumento ſcripſere. Innumeros allegat Auguſtus Vviſcherus tract. de duello prouiſo, membro 1. in prolegomenis, & non paucos Tiraquellus tract. de nobilit. cap. 20. num. 62.

Ex quibus exemplis & hiſtoriis perſpicuum eſt, duos ferè fines duellantibus fuiſſe propoſitos: nempe vel purgandi ſeſe ea via, vel vlciſcendi. Et acceſſit interdum cupiditas, vires aut induſtriam oſtentandi: ſic enim aliqui ad aucupandam à ſubacto hoſte famam pugnaſſe leguntur. Quo in genere illuſtre eſt vanitatis & inhumanitatis geminum exemplum, quod profert Geneſius Sepulueda lib. 2. de militaris diſciplinæ honeſtate: Sueri nimirum cuiuſdam, qui quo anno erat celebrandum Compoſtellæ Iubilæum, pontem Vrbici amnis ad Aſturiam, qua via Compoſtellam eſt peregrinis, cuſtodiendum ſuſcepit, ea viatoribus propoſita lege, vt quiſquis vellet pontem tranſire, vel dato munuſculo quopiam, inferiorem ſe cuſtode profiteretur, cui herbam porrigeret; vel ſi hoc à dignitate ſua alienum duceret, in certamen cum cuſtode deſcenderet, pedeſtri equeſtrive certamine, prout arbitrium ferret peregrini. In quem vſum Suerus, idonea vtriuis certamini arma, & equos, omnémque apparatum, diligenter curarat. Is rumor per Germaniam, Galliam, Britanniam, diſſeminatus, multos eiuſdem cum prouocatore genij, eodémque percitos œſtro, ad peregrinationem ſuſcipiendam impulit. Quoſdam prouocator letho dedit, alios ad deditionem coëgit. Emmanuelem Leonem vocabant; alium quem idem Geneſius refert ad quærendas laudis occaſiones, indicto de more bello, per vniuerſam Mauritaniam fortiſſimum quenque prouocaſſe ad ſingulare certamen: excitiſque ea fama multò pluribus, ex tota penè Africa multos fortiſſimos viros, in campum pugnæ addictum prodiiſſe, vbi eorum ſeptem, obtruncatis ab Emmanuele, præciſa capita, & à remeante oſtentata per Hiſpanias, quæ ſe puerum ſpectaſſe, ſcribit Geneſius. Hi ſunt igitur fines duellantium. Quocunque tamen ex fine initum quandoque fuerit duellum, viguit ſemper ea perſuaſio, cerni in eo facto Fortitudinem ſingularem, cùm alacriter tantum vitæ periculum aditur, nec defugitur mors imminens.

Duellum, priuata autoritate ex prædictis finibus ſuſceptum probroſum, & expers Fortitudinis.

188. Aduersùs hanc non perſuaſionem iuſtam, ſed inſanam rabiem, illa in primis ratione pugnandum eſt, quam Ariſtoteles ſuggerit, ductam ex natura Fortitudinis. Vt enim ſæpè hactenus ex eo diximus, non ille fortis eſt, qui audacter & alacriter agit, & ſeſe animosè in pericula coniicit: Nam ſic feræ quoque, & furioſi homines, laudem Fortitudinis plerunque reportarent. Sed ille fortis eſt, qui ſuppoſita periculi adeundi iuſta cauſa, ex Prudentiæ præſcripto, periculum non declinat: malens vita, ſi res ferat, quàm honeſtatis amore cedere. Atqui in duello priuata autoritate ſuſcepto ad iniuriç vindictam, vel ad famam generoſitatis & Fortitudinis captandam, eſt ſumma iniquitas: ſiue duellũ ſpectes ex parte prouocantis, ſiue ex parte prouocati. Igitur nulla in eo laus Fortitudinis eſſe poteſt, ſed barbaræ duntaxat atrocitatis & immanitatis, opus luculentum, vt meritò Concilium Valentinum ſub Lothario Imperatore celebratum cap. 12. ſtatuat, hoc eſſe ſpectaculum crudeliſſimum, quo effunditur cruor belli in pace, & homo *à latrone cruento & homicida nequiſſimo, tam iniqua, & Chriſtianæ paci tam inimica, pugna*, fœdiſſimè occiditur. Quod iuxta antiquum Eccleſiaſticæ obſeruationis morem

ibi

ibi relatum, ſeuerè admodùm damnat. Ego in Syllogiſmo propoſito, hæreo: cuius maior propoſitio, eſt perſpicua ex ſuperioribus: & concluſio ex vtraque propoſitione liquidò eruitur. Itaque duntaxat confirmanda eſt minor. Quam, quia biceps eſt, ex vtraque parte confirmabo: ſi priùs aduertero, adhibere me in ea limitationes aliquas, & quorſum.

Omitto enim duellum, initum ad purgationem ſui, vel ad eruendam veritatem: & ad duellum ex alio principali fine ſuprà propoſito initum, me reſtringo. Quòd duellum ad eruendam veritatem videatur antiquatum annitentibus ſummis Pontificibus, & apertam in eo opere tentationem Numinis cerni, demonſtrantibus, vt liquet ex cap. *Monomachiam* 2. q. 5. & ex cap. 1. & 2. de purgat. vulga. Latè quoque id proſequitur S. Agobardus, cùm in Opuſculo de hoc argumento; tum in Epiſtola data ad Ludouicum Imperatorem, qua omni ratione impellit Imperatorem vt legem Gundebadi Burgundionum Regis Arriani, duella ad ſui purgationem & veri probationem admittentis, antiquatam velit. Multa item de illicito hoc duelli fine leguntur apud Delrium ſuprà, & apud Scholiaſtem Epiſtolæ 168. Iuonis Carnotenſis, eius verò dedecus ſatis futurum eſt exploratum ex iis quæ dicam de duello, ad vltionem, vel nominis comparationem, cuius ſolius nunc eſt vſus.

Aliud plerunque eſt de duello inito autoritate publica.

189. Item reſtringo diſputationem, ad duellum priuata autoritate ſuſceptum: Quia quòd aliquando autoritate publica poſſit duellum cum laude Fortitudinis iniri, indubitatum eſt. Sic enim, vt eſt apud Æneam Syluium cap. 15. Bohemiæ, & apud Dubrauium lib. 5. hiſt. Bohem. Sanctiſſimus Rex Vvenceſlaüs correptis contra vicinum Principem iuſtis armis, quòd hic fines ſuos cum Vvenceſlaï iniuria tranſgreſſus, regredi renueret; miſeratus tot inſontes vtrinque caſuros, caput ipſum aduerſarij exercitus, ad duellum prouocauit: ſanguini alieno parcens, expoſitione ſui in diſcrimen, quo tamen per miraculum ereptus eſt: Deo, pij Principis Iuſtitiam cordi ſibi eſſe demonſtrante, ac per Angelos terrente aduerſarium. Quo exemplo manifeſtè reuinci videntur, qui negant licere duellum inire ad parcendum multitudini, niſi is qui in eo euentu duellum offert vel admittit, agnoſcat ſe in bello pleno fore debiliorem; ita vt duellum habiturum duntaxat ſit rationem defenſionis prudenter ſic inſtitutæ, ne ſuccumbatur inuaſioni potentioris. Hoc inquam refelli videtur ex facto Regis ſanctiſſimi, qui cùm non eſſet vicino Principe debilior, poſſetque plena dimicatione ac integro bello cauſam ſuam agere, ex manſuetudine tamen Chriſtiana, vt humano ſanguini parceretur, ita ſe geſſit, & Deus eius animum ac pietatem approbauit. Ac ne quis approbatam viri ſancti bonam voluntatem, etiamſi materialiter, ſiue obiectiuè errantem criminetur; addo, ex natura rei reductionem illam belli pleni ad paucorum duellum, vt ſanguini humano parceretur, fuiſſe honeſtiſſimam. Nullius enim virtutis honeſtas, inde violata, aut periclitata eſt. Non charitatis, vt per ſe patet. Non iuſtitiæ erga aduerſarium, vt eſt etiam manifeſtum. Non iuſtitiæ erga ſuos, ſiue erga Rempublicam, cuius caput eſt qui bellum ad duellum reſtringit. Supponitur enim non minui idcircò ſpem victoriæ, nec minùs certam euadere ex ea reductione, proſperum belli exitum. Cùm enim varij ſint euentus bellorum, & poſſint æquales vtrinque acies committi, non apparet qua ratione duellum in prædicto euentu ſit bello pleno incertius; aut quo ex capite ius Reipublicæ ſuæ violaturus ſit, qui bellum plenum ita reſtringit. Et cùm cæteroqui ex bello ingens ſtrages hominum ſit conſecutura, non modò innoxius, ſed & ſumma laude dignus videtur, qui eam reſtrictionem adhibet in prædicto euentu. Quod planè admittit Lyranus cap. 1. Reg. 17. & Suares diſput. 13. de charit. ſect. vlt. num. 9. Ita ergo ſe geſſit exemplo propoſito Rex ſanctiſſimus Vvenceſlaüs.

Ita & alij complures in ſimilibus euentibus, hactenus non improbati. Sic enim Carolus Andegauenſis & Petrus Aragonius, annuente, (quòd aliter maiora mala impediri nequirent,) ſummo Pontifice, ad Burdegalam duellum condixerunt, vt Auror eſt D. Antoninus 3. parte hiſtor. titul. 20. cap. 4. §. 8. & Riccius lib. 3. hiſtor. Neapol. Eadem ratione, Cunibertus Rex Longobardorum, Alachim ducem perfidum bella petens, maluit, vt humano ſanguini parceretur, ſingulari ipſe certamine hoſtem adoriri, ſéque ei periculo committere, vt eſt apud Baronium anno Chriſti 691. Aliud ſimile duellum, duorum fratrum de Hungariæ regno contendentium, memorat Alciatus libro de ſing. certam. cap. 3. Neminem item latet Horatiorum pro Romanis, & Curiatiorum pro Albanis duellum. Quod, (quamuis eius atrocitatem latè exaggeret S. Auguſtinus 3. Ciuit. cap. 14.) potuit eſſe non iniuſtum, ſi autoritate publica quaſi bellum inter paucos ad ſtragem inter plures vitandam, ex partium conſenſu initum eſt. Exemplum Attili Regis Gothorum, & Frouini, ſummi Præfecti exercitus Danici, extat apud Ioannem Magnum lib. 2. hiſtor. Goth. cap. 26. & rurſus alterum legitur apud eundem lib. 4. cap. 16. de Alarico & Erico. Sic longè ante hos omnes Dauid cum Goliatho ſingulari certamine honeſtiſſimè decertauit. Et idem ex eodem fine præſtari nunc quoque poſſet à paucis militibus vtriuſque exercitus, ſi ita ferret neceſſaria compreſſio aduerſariorum: qui vires ſuas plus iuſto oſtentabunt, ſi oblatum ab eis inter paucos duellum recuſetur. Et ita à Valerio Coruino, & M. Torquato, aliiſque iam olim factum eſſe, hiſtoriis proditur. Multiſque Autoribus allegatis, & aliis præterea iuſti quandoque duelli cauſis recenſitis, id confirmant Sanches lib. 2. in Decalog. cap. 39. num. 13. & Serar. in 1. Reg. Suares diſput. 13. de charit. ſ. 9. contra paucos reclamantes, & duellum ex condicto, ſemper & vbique illicitum contendentes, quos inter eſt Comitolus 6. Reſp. q. 16. & Alexander Peregrinus tract. de duello, q. 2. num. 16.

190. Ea tamen iuſti duelli conceſſio, omninò repudianda eſt, quam aliqui, dum non tractant fabrilia fabri, turpiter impingentes, proponunt vt certam, putántque eſſe præſens ad multa mala remedium. Nempe vt ij ſine culpa duellum ineant, qui ſuborta difficultate, de conſenſu Principis deſcendunt in certamen. Hanc dico eſſe fœdam hallucinationem, quia publica autoritas non poteſt duellum crimine eximere extra euentus ſuprà propoſitos. Nam ſi alterutet tantùm eſt nocens, puniendus eſt à Iudice, non autem duelli libertate donandus, cum periculo aduerſarij innocentis. Itaque cùm ij de quibus hîc eſt ſermo, planè ſentiant alterum duellantium eſſe innoxium, manifeſtus eſt eorum lapſus. Quòd ſi vterque nocens ſupponeretur, poſſet quidem à Principe iuſta vnius punitio committi alteri, & viceuerſa, pacta victori impunitate, quicquid contrà ſentiat Maior in 4.

d. 15.

d.15.q.23. ad 4. Tamen exitium animarum moraliter inde conſecuturum, & alia grauia incommoda, quæ facilè vrgeri poſſent, perſuadent, præſtare ordinariam ſcelera puniendi viam, quàm iſtam inire. Quamuis, vt dixi, in tali euentu minimè iniuſtam. Neque enim daretur ibi bellum vtrinque iuſtum formaliter, ſed tantùm executio publicæ ſententiæ vtrinque iuſta, per eandem publicam poteſtatem commiſſa. Et hoc pacto videntur excuſari poſſe quædam ex pluribus duellorum conceſſionibus olim factis, quas recenſet Petrus Gregor. lib.48. ſyntag. cap. 16.

Defectus Fortitudinis in duello priuato, monſtratur primùm ex parte prouocantis, multipliciter iniuſti.

Sic igitur reſtricta diſputatione ad duellum priuata autoritate ex condicto initum, probanda duntaxat ſupereſt minor ſyllogiſmi propoſiti. Nempe quòd tale duellum omninò iniquum ſit, cùm ex parte prouocantis, tum ex parte prouocati. Nam eiuſdem ſyllogiſmi maior, ſeu quòd ad veram Fortitudinem exigatur iuſtum certamen, tam perſpicua eſt, vt probationem faſtidiam. Atque ita cùm concluſio propoſita optimè inferatur ex vtraque propoſitione, liquidò probatum erit quod intendimus, dummodò minor illa rectè ſtabiliatur.

191. Igitur quòd ex parte priuati, priuatum ad duellandum prouocantis, maxima iniquitas admittatur, eſt per ſe euidens. Primùm ex multiplici iniuſtitia, quæ in huiuſmodi barbarie admittitur. Nam fit in primis iniuria Deo, in cuius ſolius peculiari dominio eſt vita hominis: ita vt quamuis Magiſtratus & Principes, dicantur habere poteſtatem vitæ & necis; tamen non niſi ex Dei commiſſione eam poteſtatem nanciſcantur: Deo vices ſuas illis committente, & annuente, vt rem ipſius Dei peculiari iure propriam, exſcindant, vt benè ſit toti communitati humanæ: alioqui enim nullo modo liceret Magiſtratui ſæuire in hominem. Vnde ſi Magiſtratus, quantauis autoritate pollens, ita fureret, vt neci dederet ſubditos innocentes, & mortem nequaquam commeritos, iniuſtiſſimè planè ageret: quia non accepit à Deo autoritatem ad plectendos pro voluntate inferiores ſuos; ſed tantùm cùm ita fert, corporis cui loco Dei præeſt, incolumitas. Multò ergo magis in Deum ſpecialiter iniurius eſt, is qui aliàs nulla autoritate pollens in aliquem, audet in eum ſæuire, & rem ſolius Dei dominio obnoxiam, (vt probatum ſuprà eſt, cùm de dominio,) iure ſibi arrogato contra domini voluntatem, perdere aggreditur.

Fit deinde iniuria illi ipſi, qui ita impetitur. Nam tametſi non eſt ipſe dominus vitæ ſuæ: habet tamen ius cuſtodiæ, quo deiicitur, ſaltémque non ſtat per aggreſſorem, quominùs homo eo iure deiiciatur, quandoquidem ad id ſe accingit. Fit inſuper iniuria propriiſſimè dicta Magiſtratui, vt Carbo l. de pacif. inimic. cap. 49. rectè vidit, & perſpicuè ex eo patet, quòd Magiſtratus erat noxium plectere. Ad hoc enim gladium portat, vt Apoſtolus pronunciauit. At prouocator neglecta ſuperiori poteſtate, quaſi eius auxilium ad coërcendam alterius, à quo ſe læſum prætendit, iniquitatem dedignatus, ſuperiorem dignitate abdicat, quod ad ſe attinet: & ipſe in ſua cauſa Iudex factus, eum concentum euertit, qui ex ordinato, partium totius Reip. vni capiti ſubiacentium, conſenſu exiſtit.

Itaque non malè hîc accommodari poteſt illud Caſſiodori lib.1. epiſt. 30. *Si quid eſt fortè quod pœnam mereatur admiſſum, in Præfecti vrbis notitiam deferatur, vt culpa legibus, non per præſumptam puniatur iniuriam. Quid enim diſcrepat à peccante, qui ſe per exceſſum nititur vindicare? Impœnitenda eſt vltio, quæ de legibus venit, & excellenter videtur de pulſato triumphaſſe, qui victor pronunciatur à Iudice.* Et lib.3. epiſt. 24. ſcribens ad quoſdam Monomachiæ addictos. *Illud præterea vos credimus admonendos, vt non in vos, ſed in hoſtem ſæuire cupiatis. Res parua, non vos ducat ad extrema diſcrimina. Acquieſcite iuſtitiæ, qua mundus lætatur. Cur ad Monomachiam recurritis, qui venalem iudicem non habetis?* Tandem & illud ex lib. 4. epiſt. 10. *Fœdum eſt, inter iura publica, priuatis odiis licentiam dare: nec ad arbitrium proprium, iudicandus eſt inconſultus feruor animorum. Iniquum quippe nimis eſt, quod delectat iratum. Furentes, iuſta non ſentiunt: quia dum commoti animo in vindictam ſæuiunt, rerum temperantiam non requirunt. Hinc eſt, quòd legum reperta eſt ſacra reuerentia, vt nihil manu, nihil proprio agetur impulſu. Quid enim à bellica confuſione, pax tranquilla diſtabit, ſi per vim litigia terminentur?*

Ac multipliciter, malè afficientis Rempublicam.

192. Habemus ergo multiplex veræ iniuſtitiæ caput in huiuſmodi prouocatione. Vt taceam aliud mihi non ſatis probatum, de quo ſuprà actum eſt, eùm de obiecto dominij: nempe iniuriæ in totam communitatem ſeorſim à capite ſpectatam, & damni quo afficitur Reſpub. imminutis eius membris. Non ſtat certè per huiuſmodi hominem, quominus ſus dèque vertatur pax publica, & omnia miſceantur incredibili confuſione, ſileántque iura publica. Quod notauit Alciatus l. de ſingul. certam. cap. 16. & S. Agobardus vtroque tract. allegato. Optiméque id ita attigit ſuprà Caſſiodorus ſecundo loco. *Quid opus eſt homini lingua, ſi cauſam manus agat armata? aut vnde pax eſſe creditur, ſi ſub ciuilitate pugnetur?*

Graue & illud incommodum, quo conſequenter afficitur Reſp. cùm acciſis hoc pacto viribus, purioréque ac generoſiore eius ſanguine educto, infirmior, & hoſtilibus incurſibus patentior efficitur. Conſtat certè ex iis qui ante annos triginta hoc ferali modo in hoc vno regno ceciderunt, numeroſiſſimum exercitum potuiſſe conflari, quo & externam vim arcere, & Regnum firmare, & in Principis obſequium ac commune bonum, multa optimè gerere licuiſſet, ipſúmque Turcam, Chriſtianorum damnis in dies auctiorem, non modicè vexare. Hæc igitur aliquis ad iniuſtitiam erga Rempub. referret. Et poſſent ſanè eódem pertinere in raro aliquo euentu. Quamuis vt plurimùm, titulus hic iniuſtitiæ deficiat: æquè ac alius erga aduerſarij domeſticos atque familiam, cuius euerſio reciſo capite, vel ſatis ex litibus, ac perpetuatis cædibus, ſæpè conſequitur.

Item multipliciter violantis charitatem proximo debitam.

193. Præter fœditatem tam multiplicis iniuſtitiæ, perſpicuè ſe prodit, in eodem certamine, nequitia odij proximi, & charitatis ei debitæ violatio: Et quidem tanta, vt vix poſſit cogitari atrocior. Omnibus enim ſimul bonis euertit hominem. Nimirum & bonis corporis, (cùm vita ipſa impetatur,) & bonis externis omnibus, quorum dominium habet vitam pro fundamento. Quòd ſi ius famæ in defunctis quoque ſuperſtes eſt, & ipſum tamen euertitur, quantum eſt ex vi duelli initi,

initi, vt ex dicendis perſpicuum fiet. Præterea ſpoliatur etiam proximus, bonis animæ, moraliter rem æſtimando, ac ſecundùm ea, quæ videntur ferè ſemper accidere. Quotus enim quiſque erit, qui ſibi perſuaderi patiatur, hominem qui ad extrema pertingat inito duello ex condicto, proindéque in peſſimo ſtatu, ac frendentem odio in hoſtem, cuius vitam appetit, & cuius in ſe viciſſim odium & ſitim ſanguinis experitur, ſub œſtri illius ac rabiei ardore, lethaliter ab hoſte confoſſum, breui illo tempore quod ad animæ vſque expuitionem ſuperat, adeò miteſcere, vt depoſitis inimicitiis ſyncerè aduerſarium diligat, & iniuriam nunc nunc irrogatam ac quaſi calentem, cùm ſolet æſtus vindictæ magis efferueſcere, benignè condonet? At hoc neceſſarium eſt, vt is qui duello appetitur, ſi ſuccumbat, animam ſuam Tartaro ſubducat, nec in æternum pereat. Igitur qui ad duellum eum prouocat, & annititur autor ei eſſe perpetui & immedicabilis exitij, ſaltémque quantum in ſe eſt eum coniicit in tam horrendum diſcrimen, grauiſſimè omnino ſauciat charitatem alteri debitam, vt affirmabam, & ſpecialiter vrget S. Agobardus in epiſt. contra duellum, ad Ludouicum Imperatorem.

Eiuſdem violationis crementum primum, ex modo pugnandi.

194. Acceſſionem porrò non modicam, capit hæc charitatis proximo debitæ euerſio, ex duplici capite, penes quod ad ipſum barbariei & inhumanitatis verticem, peruentum eſſe in hac laniena, videri poteſt. Primum ſpectat ad modum pugnandi & vitæ impetendæ: ſecundum ad ipſos pugnantes. Nam quod ad modum quidem pugnandi attinet, humani ſanè ac mites præ noſtris duellantibus audire poſſint Longobardi, gens cùm Ethniciſmo adhuc ſorderet, barbara & immanis, cuius feritati, duellorum vſum renouatum adſcribunt plerique, & ex eo capite maximè gentem infamant. Vide Baron. anno Chriſti 658. *extremo.* At enim Longobardi, vt notat Alciatus lib. de ſingulari certam. cap. 4. præterquam quòd in vſurpatione duelli abſtinentiores erant quàm nunc ſimus, longè minore periculo duellabant. Nam apud eos, priuati pro æſtu ac furore vniuſcuiuſque, qui ſe læſum putaret, non deſcendebant in arenam: ſed duntaxat interueniente iudicis aſſenſu, cùm aliquid ad integram probationem inſtitutæ accuſationis deficiebat, itáve neceſſe erat ad faciendam plenam fidem in re grauiſſima: Ac tunc etiam neceſſe erat, vt qui rem duello decidi petebat, iureiurando firmaret, ſe neque dolo, neque calumniæ cauſa eò confugere, ſed neceſſitate adactum eruendæ veritatis. In ipſa verò pugna, ſcutis ſolùm & fuſtibus res gerebatur; ita vt non multum à pancratio vel colluctatione abeſſet apud illos duellum, raróque contingeret aliquem occumbere.

At nunc initur duellum non modò inconſulto Magiſtratu, verùm etiam renitente, & ſeueriſſima ſupplicia comminante: nec pro cauſis tantùm grauiſſimis, ſed pro nugis, pro meris plerunque ſuſpicionibus: ſæpè ex mera libidine animi impotentis, in ſuum & alienum exitium efferati, & quid effutiat vix attendentis. Denique non ſcutis ac fuſtibus res agitur, ſed ferro armantur, non ad repellendum, ſed ad feriendum duntaxat, planéque ad certam mortem. Ita vt habeat planè hîc locum, quod de gladiatorum laniena ſcriptum eſt à Seneca epiſt. 7. *Quicquid antè pugnatum eſt, miſericordia fuit; nunc omiſſis nugis, mera homicidia ſunt, nihil habent quo tegantur. Ad ictum totis corporibus expoſiti, nunquam fruſtra manum mittunt, &c. Non galea, non ſcuto repellitur ferrum: Quò munimenta? Quò artes? Omnia iſta moræ mortis ſunt, &c. plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus, nudis & obuiis corporibus excipiunt.*

In hunc igitur modum, feræ duæ humanis corporibus circumamictę, & humanam ſpeciem ementitæ, altera alterius mortem exquirunt, eò crudeliùs mox obuenturam, quàm iis qui ob atrocia crimina aguntur in furcam, quòd patibulariis hiſce ad mortem Chriſtianè, & vt homines decet, obeundam, non pauca ſuppetunt ſubſidia. Neque enim deſunt qui cohortentur ad piè moriendum, qui compatiantur & ſortem defleant: & ij ipſi qui ſupplicium inferunt, dolentes, ac iuſta neceſſitate adacti, inferunt, vt ſit Iuſtitiæ locus, & crimina arceantur. Id quod reum, ſi mentis impos non ſit, admodùm lenit, & ad mortem patienter ac ſedatè excipiendam, admodùm animat. Hîc verò omnia è contra ad inhumanitatem & feritatem, ſpectare video. Abeſt qui morientem iuuet ac ſoletur. Inſultat victor, & pro libidine ac æſtu efferatæ mentis: Et rabiem rabie cumulat, acceſſione maledictorum ad lethalia vulnera: omnia victo ad deſperationem compoſita. Nec dubium quin Satan, irarum antea incentor, & diuinæ miſericordiæ non minùs quàm illatæ iniuriæ amplificator, vt ad pugnam & dedecoris abſterſionem pertraheret: tunc è contra, iuſtam vindicis Numinis iram, & criminis admiſſi atrocitatem, pœnitendíque impotentiam, quantum valet, inſigat atque exaggeret. Vt ferè certum videatur, ex eo pugnę & mortis illatę modo, æternā totius hominis perniciem atque exitium conſequi.

Alterum eiuſdem violationis accrementum, ex accenſorum adiunctione.

195. Ad ipſos autem pugnantes, (quod erat alterum caput propoſitum,) ſpectat cumulus ille atrocitatis, quo non ij duntaxat, qui læſiſſe aut læſi eſſe ſupponuntur, duellum ineunt, ſed quaſi amplificando ſceleri ſtudeant, lites ex litibus ſerunt: imò abſque lite, homines quibus plerunque optimè cōueniebat, nec rarò cognatione vel affinitate coniunctos, ad duellum pertrahunt adiutores, ſiue accenſos & optiones, vt & ipſi ſecundo loco pugnent: ne videlicet primi illi quorum res agitur, Tartarum incomitati petant: & vt habeat Satan eodem tempore ex duorum furore multiplicatas infœliciter victimas. Et miſeranda ſanè eſt infelicitas hominum illorum, qui nulla priùs ratione inuicem diſſidentes, nulla interpoſita iniuria vel iniuriæ vmbra, adiguntur tamen ſæuire in ſeipſos, & ſe pro viribus neci dedere: Tantùm vt alieno furori ſatisfiat, nec videantur eorum voluntati defuiſſe, à quibus ſecum vocantur ad mortem & Tartarum. Qua ratione effectum eſt à Satana nequiſſimè & peruerſiſſimè, vt nemini poſſit modeſtia ſua atque integritas, vitæ ſecuritatem præſtare. Cedo enim hominem temperatiſſimum, qui aliorum violatione quacunque, facto & verbo abſtineat, qui rixandi occaſiones ſapienter declinet, & nemini moleſtus aut iniurius ſit quoquomodo. Quis tamen illi ab aliena intemperantia ac furore iure non timeat, quandoquidem adhibitus ab alio duelli adiutor, defugere lanienam non magis poteſt, iuxta corruptelam hanc omni deteſtatione dignā, quàm ij ipſi qui læſi inuicē ſunt, aut læſerunt? Pugnabunt itaque etiam iſti, ſeque neci, ſi poterunt, dedent, non vltores vel depulſores illatæ iniurię, (quæ erat in primo pari vmbra æquitatis ad pugnandum,) ſed alienæ feritatis & inhumanitatis adminiſtri & aſcititij cooperarij. Pugnabunt non hoſtes, nec niſi alieno ſcelere nocentes,

centes, vitam alter alteri eripient: vt habeant hîc ſanè meritò locum illa Caſſiodori lib. 3. epiſt. 24. *Deponite ferrum, qui non habetis inimicum. Peſſimè contra parentes,* (interdum certè; nam hoc nomine, minùs Latinè vocat, cognatos: Adde & contra amicos, ſaltémque non inimicos, contra nullatenus infeſtos,) *erigitis brachium, pro quibus conſtat, glorioſè moriendum.* Perſpicuum igitur eſt, quàm multipliciter aduersùs proximi amorem, & debitam aliis beneuolentiam, pugnet hæc inhumanitas.

Duellantes, gladiatoribus per Satanam ſuffecti.

196. Subit hîc animum recordatio teterrimæ illius carnificinæ, qua ad populi feralem oblectationem & approbationem captandam, gladiatorum corporibus litabatur. Quod charitatis & humanitatis excidium, ipſi Ethnici, ſed maximè Chriſtiani antiqui Doctores, frequenter & grauiſſimè execrati ſunt. S. Cyprianus epiſt. 2. Lactant. lib. 6. cap. 20. Tertullianus lib. de ſpectaculis ſparſim. Extat etiam edictum Conſtantini Magni aduersùs eam immanitatem *l. unica, C. de gladiatoribus,* in hæc verba. *Cruenta ſpectacula, in otio ciuili & domeſtica quiete, non placent. Quapropter omninò eſſe gladiatores, prohibemus.* Quod pleniſſimum humanitatis edictum, Chriſtiano Principe dignum, primus tulit Conſtantinus. Vt Lipſius 1. Saturnal. cap. 12. contra Zonaram malè id Neruæ tribuentem, confirmat: quaſi vnà cum idololatria, cui Principum primus ſecurim admouit Conſtantinus, barbarum illum vſum concidere oportuerit. Et verò partem cultus Ethnici, in huiuſmodi muneribus quoad primam inſtitutionem ſpectatis, fuiſſe poſitam, Autor diſertè eſt Tertull. lib. de ſpectac. demonſtrans, tametſi poſtmodùm contigit ad ferinam populi voluptatem paſcendam dari gladiatores: tamen originem primam illius carnificinæ fuiſſe, quòd olim, quoniam animas defunctorum humano ſanguine propitiari creditum erat, immolarentur in exſequiis captiui, vel malo ingenio ſerui. Poſtea placuiſſe impietatem voluptate adumbrare, eruditis vt edicto die inferiarum apud tumulos dimicarent. Et ea ex cauſa, à buſti cineribus, dictos buſtuarios, tradit Seruius ad illud:

Viuentes rapit inferias, quos immolet vmbris.

Tandem verò cùm plebs, horum certaminum ſpectandorum auiditate caperetur, qui eam demereri cupiebant, viámque ſibi ad honores munire, editiones iſtas cruentorum munerum curabant, tanquam certam ad captanda populi ſuffragia & honores rationem.

Satan igitur, humanarũ victimarum auidiſſimus, abolito Ethniciſmo cùm ſpecie Religionis & propitiandarum animarum, hominum ſacrificia vlteriùs exhibenda deſperaret: Sed & politiora ac humaniora per Chriſtianam legem & Euangelium tempora cerneret, quàm vt perſuaderi poſſet, eſſe reuerà voluptatem in crudelitate illa editionum & cruentorum munerum: aliam iniuit rationem, qua ſibi gratas illas hoſtias, miſeris autem mortalibus exitium perpetuaret: inuecto nimirum vſu duelli, quo gemina victima, corporis inquam & animæ eius qui cæditur, ac plerunque vtriuſque pugnantis, immolatur per ipſos duellantes, tanquam per ſacrificos idolo honoris, in ara loci condicti, & aliquatenus etiam in gratiam populi, cuius ſermonibus & approbationi, omnis hæc carnificina ſeruit. Ac ne quid conſonantiæ deſit, vt olim pugnantibus primùm gladiatoribus alios compares dari inſtitutum: quem crudelitatis cumulum deteſtatur Lactantius lib. 6. cap. 20. ita nunc quoque præter principaliter pugnantes, alios quoque adiungi feritatis amplificandæ adiutores vſu receptum eſt. Vt planè liquere videatur, inſtauratam in duello priſcam illam inhumanitatem, eius ſtudio, qui miſerorum mortalium exitium, modò ſpecie Religionis, modò publicæ voluptatis vel approbationis, ſedulò promouet: Quíque vt homo homini fera fiat, charitatémque & humanitatem ex orbe exterminet, omni ſtudio connititur. Quod duellorum immanitate commodè aſſequitur, violata vel potiùs proſciſſa omninò, per eam inhumanitatem proximi charitate.

Probra prouocationis per comparationem ad prouocatorem, præſertímque charitatis propriæ violatio.

197. Nec tamen ſe his finibus continet recti violatio quam vrgemus. Duellum enim in ipſum ſuum parentem ſæuit, & per comparationem ad eum, multiplici præterea fœditate inquinatur. In primis, iniuſtitiæ erga Deũ, ratione ſuæ vitæ quam prodigit. Sicut enim prouocator ipſe, eſt res Dei, quam vaſtare Deo inuito non poteſt ſine ſcelere, & manifeſta in Deum iniuſtitia, vt probatum eſt, cùm de dominio ageremus: ita diſcrimini vaſtationis ab alio faciendæ, eam ſine idonea cauſa & inuito domino obiicere, eiuſdem eſt nequitiæ, atrocémque in Deum, qui ſolus eſt vitæ humanæ Dominus, iniuriam continet. Vrget quoque hîc multò magis charitas propria. Nam tantò arctiùs quiſque ad impendendam ſibi beneuolentiam & amorem obſtringitur, quò eſt quiſque ſibi coniunctior quàm cæteris. Igitur naturali iure & alio quocunque, tenetur prudenter defugere grauia vitę diſcrimina. Quod vtique non facit, qui alium ad duellum prouocat, quantumuis ſibi ſtrenuus & aduerſario ſuperior, ideóque diſcrimen euaſurus videatur: cùm nihil ſit frequentius, nihil etiam iuſtius appareat, quàm vt permittatur quis incidere in foueam quam fecerit, & infodi lacui, quem aperuerit & effoderit.

Fert inquam frequentiſſimè iuſtum Dei iudicium, vt qui de ſua in armis induſtria, ac certandi vſu vel ſtrenuitate, vel etiam de cauſæ æquitate, vt putant, confiſi, alium vocant ad lanienam, temeritatem ſuam primi deplorent, & infirmioris ac imperitioris aduerſarij dextra cadant. Notum in vicina prouincia omnibus fuit, quod ante non ita multos annos contigit. Iuuenis ætate ac viribus ferox, veterano nobili, ſuborta neſcio qua ſimultate, pugnam condicit certo loco. Nemini dubius videbatur pugnæ exitus, quòd veteranus præter ætatis admodùm prouectæ impedimentum, podagra vehementiſſima conflictaretur, & peſſimè affectis toto corpore neruis, (quod eſt anterioris ſiue laboris ſiue intemperantię ſolenne ſtipendium,) viuum potiùs cadauer, quàm duello aptus appareret. Obfirmatè tamen prouocationem à iuuene adhibitam admiſit. Et cùm filij, qui ei plures erant, prouocatori ætate ac viribus pares, ſuffici in parẽtis locum vrgerent, renuit eam, vt cauſabatur, maculam gloriæ ſuæ inſpergere: quaſi de parta pugnando anteriori ætate gloria, aliquid deceſſurum foret, ſi annoſus & morbis fractus, pugnam cum valente refugeret. Venitur itaque ad pugnæ locum. Senex cũ equum conſcendere per ſeipſum non poſſet, (equites enim pugnaturi erant,) alienis manibus equo impoſitus, certamen init, educendo enſi propè impar. Quid plura? Iuuenis, ſiue quòd aduerſarium deſpiciens negligentiùs ageret, ſiue quòd anti

antiquam virtutem eius ſerò recognoſcens, pauorem inde ac perturbationem conciperet, aut (quò referre id malim) iuſto Dei iudicio circumuentus à capulari ſene paulò pòſt confoſſus, dignum temeritatis & prouocationis ſuæ ſupplicium retulit.

198. Quod addebam, ſuccubuiſſe non ſemel in duello eos, pro quibus iuſtitia eſſe videbatur, & idcircò audacter prouocarant, inficiari videntur, qui ſuccumbentem in duello, multabant præterea nouo ſupplicio. Sic enim Theobaldus Comes Cãpaniæ, vt eſt apud S. Bernardum epiſt. 39. victum in duello, ſed non occiſum, exoculari præcepit. Vbi Scholiaſtes ex Vvalſingano, addit, Gulielmum Aucenſem Comitem anno 1096. oculis ac didymis fuiſſe priuatum iuſſu Gulielmi Nothi Ducis Normannorum, eo quòd in duello ſuccubuiſſet. Item Ianum Carauiolum Subalpinum Proregem, edixiſſe vt duellum intra gemina pontis interſtitia conſereretur, & victus in profluentem deiiceretur. Quæ pœnæ, ſoli ſuccumbenti, qui miſeratione dignior videretur, irrogatæ, innuunt viſum irrogantibus, obtingere victoriam iis tantùm à quibus ſtat iuſtitia. Sed contrarium notiſſimum eſt frequentiſſimo experimento, & nonnullis exemplis ab Alciato illuſtratur l. de ſingul. certam. c. 7. optimè omninò à S. Auito Viennenſi, cuius fragmentum à S. Agobardo relatum epiſt. de duelli improbatione ad Ludouicum Imperatorem, iuuat apponere. *Quid iſte venerandus & Sanctus vir Auitus ſæpè dicto Gundebado de ſupradictis certaminibus reſpõderit, audiat, ſi placet benignitas veſtra. Cùm de his inter vtrunque ſermo eſſet, & B. Auitus talia certamina reprehenderet, reſpondit ei Gundebadus, Quid eſt quòd inter regna & gentes, & etiam inter perſonas ſæpè ſingulas, dirimenda præliis cauſæ, diuino iudicio committuntur: & ei maximè pariter, cui iuſtitia competit, victoria ſuccedit? Ad quod B. Auitus intulit, dicens: Si diuinum, inquam, iudicium & regna, & gentes expeterent, illud prius quod ſcribitur, formidarent, dicente Pſalmiſta:* Diſſipa gentes, quæ bella volunt, *& illud diligerent quod perinde dicitur:* Mihi vindictam, & ego retribuam, dicit Dominus. *An fortè ſine telis & gladiis, cauſarum motus, æquitas ſuperna non indicat, cùm ſæpè, vt cernimus, pars aut iuſtè tenens, aut iuſta depoſcens, laboret in præliis, & præualeat iniquæ partis vel ſuperior fortitudo, vel furtiua ſubreptio? Non autem iſta ſic dixerim, quaſi non euentus belli varios ſuperni nutus ſententia moderetur. Sed contingit nonnunquam vt cum ad conflictum ſub inuocatione diuini iudicij conuenitur, negotij de quo agitur ſorte delata in partẽ victam, illa magis peccata, quæ non recolit, vindicentur, & pereat ei præſentis cauſæ meritum pro debito peccatorum. Quid cùm armatum latronem ſimplex viator incurrit, & ſine vllius declaratione iudicij, aut cedens nudatur, aut punitur reſiſtens, donec & prædo ipſe in alio conflictu, in quo bonam ſibi cauſam iudicari optat, pro illa magis iudicatus intereat? Quid iam de illa ſingularium certaminum ambiguitate dicamus, quam frequenter inter Gentes quietas, furor perſonalis exequitur, cùm ſuper quacunque repetitione, bellantes ambo, nonnunquam animas iuſtè ponunt, quibus humanis atque pretioſis viliſsima lucra præponunt, & Dei iudicium iracundia inuocat, diem impatientia non expectat? Hic autem interrogo, vtrum cauſa vtrique mala fuerit, pro qua bellator vterque occumbit?*

Itaque effugere non poteſt prouocator, quin teterrimam ſibi labem inurat ex odio in hominem ſibi coniunctiſſimum, hoc eſt in ſeipſum. Quòd deſperationem interpretari viſi ſunt etiam Ethnici. Nam Caius Marius, Cimbrico Bello, Teutoni prouocanti ad duellum, reſponſum dedit, ſi adeò mortem cuperet, poſſe laqueo vitam abrumpere. Auguſtus item, vt in Antonio ſcribit Plutarchus, Antonio prouocanti ad duellum, reſpondit: alias præterea ſatis multas ad interitum patere vias. Quaſi conteſtaretur, nemini, niſi qui vitæ amorem præ deſperatione abiecerit, conſtitutum fore deſcendere in duellum. An & hoc Statio viſum verſibus illis?

Sunt & qui nudo ſubeant concurrere ferro.
Iámque aderant instructi armis, Epidaurius Agreus,
Et nudum fatis Dircæus agentibus exul.
Dux vetat Iaſides, manet ingens copia lethi,
O Iuuenes, ſeruate animos, auidúmque furorem
Sanguinis aduerſi.

Idem denique Metellus Sertorio, & Antigonus Pyrrho prouocanti reſponſum dedere, vt Autor eſt Plutarchus, in Pyrrho, & Sertorio.

Item violatio domeſticæ charitatis, & pietatis.

199. Et hîc inſuper expendenda eſt, atrox plaga charitatis ac pietatis à duellante debitæ domeſticis ſuis atque familiæ. Parentibus inquam ac cognatis; vxori, ſi coniugium iniuit; liberis, ſi eos ſuſcepit; omnibus denique quibus neceſſitudine coniungitur, & æternum luctum cum fortunarum diſpendio & infamia aduocat. Quem verò latet, quàm multis parentibus orbitas acerbiſſima per hanc lanienam contigerit: Quàm multi ſpem familiæ ac gentis, in ipſo flore ætatis, hac falce demeſſam & crudeliſſimè contritã luxerint: Quàm multæ vxores, viduas ſe factas priuſquàm anus fierent, queſtæ ſint: Quàm multis denique liberis, patris temeritas ac furor, carò ſteterit. Nihil exaggerando vel declamatoriè profero. Res ipſa loquitur. Quòd ſi nomina ipſa euerſarum familiarum, & calamitatum in hoc genere, vel in vna huius regni prouincia, omnibus compertiſſimarum, ſignare animus eſſet, nemo non agnoſceret quàm parcè & ſobriè in tam vberi argumento verſer. Sed abſtineo ſingularium exemplorum enumeratione. Tum ne cui ſuas ærumnas ac luctum acerbiorem faciam: tum quia ſuperuacuum foret, in re vel in cæcorum oculos incurrente, tempus conterere.

Non eſt igitur obſcurum, quàm malè defungatur debito illo charitatis, & pietatis, quo erga ſuos aſtringitur, qui ad duellum prouocat, hæc quæ attigi mœſtitiæ argumenta, illis concilians. Nam ſiue in duello cadat, ſiue aduerſario obtruncato victor euadat, magnam mœroris ſementem illis facit, ſi cadit, quòd filio, fratre, marito, patre, orbati ſint, & iis quæ ab eo ſperare poterant ac debebant, commodis, vno illo caſu exciderint. Quòd perſonam quam charam habebant, æterna apud Deum & prudentes quoſcunque, infamia notatam videant. Quòd moraliter loquendo, victima Diabolo ceciderit, & Stygiis flammis addictus ſit æternùm cruciandus, quem iis quæ dixi nominibus, habuere chariſſimum. At ſi damno aduerſarij euadit, dolorum eis ſeges erit, quod hic idem quem amant & in oculis habent, veluti Caïn vagus ac profugus aberrare domo extorris cogatur, dum tempus, cæſi neceſſariorum, furorem mitiget: Quòd publicam vindictam meritò extimeſcant, cùm in eius corpus, tum in fortunas ſæuituram: Quòd perſuadere ſibi nec leuiter poſſint, homicidam tandem non ſui morte occubiturum, & qui gladio percuſſit, gladio periturum iuxta Chriſti pronunciatum. Vt nemo certè nõn videat, quàm ingens vulnus ſuorum charitati inferat prouocator, præter excidium charitatis propriæ, & Iuſtitiæ erga proximum ac erga Numen. Quæ ſunt capita,

capita, ex quibus hactenus huius lanienæ immanitatem demonſtrauimus.

Defectus Fortitudinis in duello priuato, monſtratur ex parte prouocati, admittentis prouocationem.

200. In prouocato, cùm prouocationi annuit, eadem nequitiæ capita notari poſſunt; Nimirum iniuſtitiæ in Deum, cuius bonis vaſtandis ſe accingit inuito domino; iniuſtitiæ in prouocantem, quem vita priuare aggreditur, ſi facultas ſuppetat; excidij charitatis in eundem: quinetiam in ſe ac ſuos. Nec deſunt alia omnia probra, de quibus hactenus. Tametſi enim leuior multis partibus videtur culpa prouocati, quòd non ſuo impetu in hoc barathrum ruat, ſed quaſi tractus & abreptus ab alio: Tamen nequaquam crimine eximitur, quia alieno ſcelere ſollicitatur & vrgetur ad tot mala, cùm poſſet ac deberet, iniquiſſimæ pertractioni obſiſtere.

Tantùm dubitatio eſſe poteſt circa iniuriam quam prouocanti inferri dico. Volenti enim ac ſcienti, non fit iniuria. Cùm ergo prouocans, eo ipſo quòd alterum ad duellum prolicit, videatur poteſtatem ei facere, vitæ, ſi poſſit, ſibi eripiendæ, nullam videtur prouocatus iniuriam admittere erga prouocantem, etiamſi eum vita ſpoliet: quod circa prouocatum non habet locum; quia hic ad certamen pertrahitur, nec fecit aduerſario ſui necandi poteſtatem. Sed de hac dubitatione, ſtatuendum eſt conſentaneè ad generalia principia de iniuria. Ita vt ſi poteſt vera & formalis iniuria inferri volenti, vt non pauci affirmant, ob iuris proprij inabdicabilitatem circa quaſdam materias, præſertímque circa vitæ cuſtodiam; verè iniuſtus erga prouocantem ſit, qui prouocatus pugnat, & interimit. Sin verò quod alij malunt, videtúrque probabilius, non eſt formalis iniuria quæ de conſenſu patientis irrogatur, (quodcunque tandem ſit bonum quod violatur per iniuriam,) admittendum erit, minus eſſe ex eo capite prouocati crimen: Nec tantùm profundiùs in quancunque ſuprà recenſitam fœditatis ſpeciem deſcendere prouocantem, ſed etiam aliquam ex prædictis labem non eſſe vtrique communem, ob diſparem modum, quo ineunt certamen.

Reiecti qui eam admiſſionem, pronunciauerint innoxiam.

201. Alio prætextu, innocentiam prouocati, ac in certamen deſcendentis, tutantur alij apud Flaminium Nobilium lib. de honore, cap. 12. Supponunt enim virtutes omnes eſſe neceſſariò connexas. Itaque cùm is qui per iniuriam ab alio prouocatur, prodat ſe in ea prouocationis admiſſione virum fortem, concludunt, non poſſe etiam non eſſe iuſtum. Ex quo ſequitur, admiſſionem prouocationis prædictam, vitio vacare omni ex parte.

At hoc non eſt philoſophari, ſed rudere. In primis, quia gratis aſſumitur eſſentialis connexio virtutum omnium, quæ alibi exploſa eſt. Deinde quia tribuitur Fortitudo, actioni ſceleratiſſimæ: cùm tamen Fortitudo non poſſet niſi honeſtis actionibus diſtineri. Eſt enim virtus, ac proinde & bonum facit habentem, & opus eius bonum reddit. Vt liceat ſanè cum Baſilio Seleuc. orat. 24. *initio* ſtomachari, *Contra iniurioſos, qui arbitram iniuriarum, dimicationem vocant: aut gloriæ cupiditate, & trophæorum deſiderio, contra ſe manus armant: ac truci-*

dationem, Fortitudinis ſpecimen appellant. Denique in hoc teterrimo placito ſupponitur, repoſitionem iniuriæ factam priuata autoritate, honeſtam eſſe ac iuſtam. Quod Chriſtianis hominibus excidiſſe, intolerandum videtur, cùm ipſimet Ethnici, vt ſuprà plenè monſtratum eſt, contrarium agnouerint. Quare dimittenda eſt illa reſponſio, tanquam manifeſtè & falſa & impia, nec à Chriſtianis tantùm, ſed etiam à philoſophicis inſtitutis planè abhorrens. Longè ſapientiùs in Ethniciſmo Dio Chryſoſtomus orat. 40. philoſophatus eſt, cùm dixit, *Nunquam cedere, & locum dare proximo, non virile eſt, ſicut putant quidam, neque magni animi, ſed ſtultum & agreſte.* Nam quod interſerit, id fieri debere abſque turpitudine, veriſsimè dicit. Sed eam planè ſupponit abeſſe, cùm tantùm obtenditur iudicium corruptum, ſubſannantium ceſsionem & remiſsionem iniuriæ.

Quæ in ſpeciem veriſimiliùs, eiuſdem admiſſionis innocentiam aſtruant.

202. Difficilius eſt quod vrgeri poſſe video, nec exiſtimo diſsimulandum, vt veritas excuſſa plus niteat. Erit enim qui cenſeat, prouocatum, culpa prorſus vacare, quòd certa ſit Doctorum ferè omnium ſententia, fas eſſe cuique non modò vitam ſuam ab iniuſto inuaſore tueri, illata ei nece, ſi ita ferat tutelæ moderatæ neceſſitas; ſed etiam fortunas ſuas, ac pudicitiam, & honorem, ac famam, eodem modo præſtare indemnes, cùm eis ab alieno ſcelere imminet graue periculum, quod alia ratione declinari nequeat. Et hanc ipſam ob cauſam ſtatuunt etiam Doctores communiter, virum militarem ab iniuſto inuaſore appetitum, non teneri cum proprij honoris iactura & ignominia ſalutem locare in pedibus: ſed poſſe perſtare, ac ſi ita ferat defenſionis neceſſitas, obtruncare inuaſorem, quòd non teneatur vitæ eius parcere cum tanto honoris damno, quantum ſibi fugiendo crearet. Atqui prouocatus ad duellum, ſi certamen defugiat cauſatus diuinam offenſam, aliúdve aliquid apud pios cum laude excipiendum, infamiam nihilominùs contrahet apud homines: cenſebitúrque præ timiditate detrectaſſe certamen. Vnde conſequetur ei præterea, graue & homini nobili ipſa propè morte durius incommodum ex neceſſaria ſeceſſione à conuerſatione cæterorum nobilium, quos abſque rubore & perpetuis ſannis, nouáque ſubinde ſemper ſuccreſcentium litium ſemente, frequentare non licebit. Conſequenter inſuper non modicum damnum ex repulſa ab honoribus & excluſione à commodis, quorum alioqui iuxta gradum ſuum ac ſtatum futurus erat particeps.

Nec refert quòd id ex peruerſo hominum iudicio & deprauato ſenſu eorum, quorum eſſet ea munera & commoda elargiri, ſit profecturum. Vndecunque enim obuenturum ſit homini in fortunis & honore iniuſtum damnum magni momenti, videtur fas illi eſſe, voluntarium iniuſtitiæ illius fontem obſtruere: quòd hæc non ſit aggreſſio alterius, ſed rerum ſuarum iuſta tuitio, quæ vnicuique ſine ſcelere conceditur. Videtur igitur, homini ſic prouocato fas eſſe, duellum acceptare in honoris ſui defenſionem. Et ita ſentit Alciatus lib. de ſingulari certamine, cap. 3. ea tantùm limitatione adhibita, vt homo armis ſtrenuus, qui vt ferro decertet, prouocatur, prodeat fide publica in ſequeſtrem agrum. Nam vt intra Principis ſui terminum certet, non putat Alciatus iure licere: quòd alia ratione, decus ſuum tueri poſſit

prouocatus: & inconſulto vel renitente Principe, in eius agro ferro decerni, lex vetet. Idem quibuſdam aliis viſum eſſe refert Bannes 2. 2. q. 64. artic. 7. dub. 3. Quendam item Gerardum pro ea ſententia refert Carbo lib. de pacificat. inimic. cap. 22. concl. 3.

Diſſoluuntur, & admiſſionis turpitudo infigitur.

203. Certum nihilominùs eſſe debet, prouocatum inutiliter ac peſſimè excuſaturum hoc honoris ſui excidium, & illud conſecutura damna, niſi in certamen deſcendat. Quæ eſt communis ſententia Doctorum. Ad duodecim è primoribus, refert, eíſque ſubſcribit Sanches 2. in Decalog. cap. 39. num. 9. Quibus præterea addendi Ægidius Coninc. diſp. 32. de act. ſupern. num. 8. Scortia in ſelectas Pontificum conſtitutiones, Theorem. 391. & alij, quos iſte allegat. Ratio tamen, qua poſt pleroſque alios nititur, mihi videtur prorſus inanis. Ait enim pluris faciendum eſſe proborum ac ſapientum iudicium, qui honori ac virtuti tribuunt reſpuere duellum oblatum, quàm ſenſum vulgi inſipientis, vitio ac dedecori vertentis eam reiectionem. Hoc mihi non videtur ſolidè dictum. Nam quamuis perſpicuum ſit, eum vulgi ſenſum continere errorem craſſiſſimum, & omni iure reprobatum: Quamuis item certum ſit, humanas actiones ad amuſſim diuinarum legum, non ad vulgi deprauatum iudicium, eſſe dirigendas: Tamen diuina lex naturalis, concedit homini, vt ſe ſuáque tueatur, etiamſi cum periculo vitæ noxij inuaſoris. Atqui in re præſenti, qui ad duellum prouocat, impetit alienum honorem, nec videtur poſſe inuaſioni obſiſti, ſuppoſita corruptela, cuius qui inuaditur non eſt origo, niſi duellum acceptetur. Quòd ſi inde prouocantis vita in diſcrimen vocetur, adſcribat hoc ipſe ſibimetipſi, qui totius mali autor & incentor eſt prouocato. Hic autem ſuppoſito communi errore, quo poſito, inglorià & ſtatu ſuo indigna ſorte eſſe cogetur per reliquam vitam, poteſt imminens honori ſuo ac commodis exitium duello ineundo auertere. Sicvt quamuis admodum piè, & conſentaneè ad Chriſtianam charitatem poſſet fugere, cùm iniuſtè à graſſatore inuaditur, tamen ſine culpa hærere poteſt, ſéque tueri, vel cum cæde graſſatoris, ne cùm eius incolumitati ex charitate proſpicit, honorem ſuum perditum eat per hominum falſum iudicium, quo in viro nobili aut arma tractante, fuga in tali euentu, vitio vertitur, quamuis poſſet reuera ex eo quem dixi charitatis motu, capeſſi.

204. Aliunde igitur ducenda eſt germana probatio reſolutionis propoſitæ. Nimirum ex eo quòd omnis cædes patrata aliter quàm nutu publicæ autoritatis, vel ad rerum ſuarum aut vitæ tuitionem, vitioſa eſt & deteſtanda. Atqui duellum, tametſi oblatum, non initur ex aſſenſu publicæ autoritatis, vt eſt per ſe perſpicuum: cùm id tantùm in bello à Principe indicto valeat, aut in nocentum carnificina per adminiſtrum publicæ poteſtatis. Hìc autem publica poteſtas tantùm abeſt vt aſſenſum præbeat, vt potiùs validiſſimè reclamet, & intentatis ſupplieiis grauiſſimis, duelli vſu interdicat. Neque etiam verum eſt, duellum oblatum neceſſariò acceptari ad tuitionem vitæ, aut fortunarum, vel honoris prouocati. Nam ipſa quidem vita, per prouocationem, non impetitur actu & proximè. Multò minùs fortunæ, vt per ſe patet.

Quid ſeruandum, vt honor prouocati, indemnis perſtet, reiecta prouocatione.

De ſolo itaque honore poteſt eſſe dubium, an ea prouocatione inuadatur; ita vt adhibenda ſit acceptatio, tanquam munimentum ad depellendam iniuſtam honoris inuaſionem: Verùm ſi rectè rem expendimus, neque honor prouocati, inuaditur reipſa per prouocationem: vt patet ex eo quòd poſita etiam inuaſione perſtare poteſt incolumis, ſi is qui prouocatur, in ipſo prouocationis puncto, generoſitatem ſuam prodat, reſpondendo ſe duellum quidem tanquam diuina lege vetitum reſpuere: paratum tamen eſſe vbicunque inuadetur, tueri ſeſe, & vim repellere, animóſque prodere. Maior in 4. d. 15. q. 23. ad 6. cùm conceſſiſſet fas eſſe duellum admittere ei quem Iudex habebit pro conuicto, ſi recuſet, aut qui eſt res ſuas amiſſurus, negans tamen id licere pro famæ conſeruatione, ſubminiſtrat hanc honoris tuendi rationem. *Volo iuſtificari per iuſtitiam Regis, & regni: & ſcio me innocentem in caſu quem falsò mihi impingis. Et ſi quid mihi habes dicere, aliàs nullo præſente, vel æquali numero clientum, intelliges, quid reſponſurus ſim. Vel conſule ſapientes an licitè in hoc caſu pugnare poſſim, quia ſi ſic, non recuſabo campum.* Sed hæc omnia, niſi quatenus conſentiunt cum eo retinendi honoris medio, quod propoſuimus; non multum conferre videntur in hanc cauſam. Quod attulimus videtur maximè idoneum. Et multò magis idoneum erit, ſi prouocatus, prouocationis iniuriam proportionato conuitio expellat. Planè enim id poteſt, non ad iniuriæ iam irrogatæ vindictam, quæ priuato non conceditur, ſed ad iniuriæ tunc primùm illatæ ac veluti cadentis repulſam ac excluſionem. Quòd ſi prouocans repenſam conuitium inhonoratione vlteriore aut ferro vlciſci aggrediatur, fas præterea erit prouocato, exertis confeſtim armis malè excipere prouocantem: quo facto, honori ſuo conſulet quantum ſatis eſt, abſque noxa duelli. Nulla igitur ratione duelli acceptatio eſt medium neceſſarium ad honorem prouocati retinendum indemnem ac ſartum ab iniuria prouocantis, vt falsò aſſumebatur in difficultatis propoſitione: cùm honor prouocati ſufficienter ſartus retineatur, ſi is excludat à ſe prouocationis iniuriam eo modo quo dixi abſque duelli acceptatione.

Indemnitas ab improborum ſannis, inidonea admittendi duelli cauſa.

205. Itaque, ad ſummum duelli admiſſio eſt neceſſaria ad effugiendas ſannas improborum, quibus duelli oblati reiectio, erit ludibrio. Verùm indemnitas ab huiuſmodi ludibrio eſt aliquid longè diuerſum ab incolumitate honoris, per inuadentem periclitantis: & cùm iſti poſſit omni honeſta ratione proſpici, etiam per cædem inuadentis: tamen indemnitati illi à ſannis & riſu improborum non liceret ſimili modo conſulere, agendo aut decernendo agere in prouocantem, qui non eſt cauſa damni illius, ſiue ſubſannationis. Et dat quidem prouocator occaſionem ſannis per improbos coniiciendis, ponendo actum, ad quem prouocatus reponit recuſationem, à qua improbi ex mera ſua malitia & iniquitate, arripiunt argumentum deriſionis: Tamen reuerà prouocator, ſicut eas ſannas non ponit; ita non inuadit honorem, vel famam prouocati. Vnde decernere prouocantis impetitionem, ſiue duellum acceptare, ne alij

ſubſan

ſubſannent, non eſt repellere vim famæ vel honori prouocati illatam à prouocante: ſed eſt priuata autoritate vindicare ſe de iniuria iam irrogata, & vltrà non pendente, quod eſt omninò illicitum.

Quod autem ad honoris & famæ tuitionem aduerſus ſubſannantium improbitatem fieri poſſet, eſſet repoſitio proportionatæ ſubſannationis in puncto contumeliæ veluti cadentis, priuſquàm adhæreat. Ea enim ſubita retorſio probri, necdum quaſi infixi perſonæ in quam coniectum eſt, non ſpectat ad vindictam, quæ priuato non conceditur, ſed ad depulſionem contumeliæ, & honoris tutelam, cuius vnicuique ius eſt. At duelli acceptationem ad impediendam infixionem contumeliæ, non plus licere admiſerim, quàm inebriationem immoderatam, ad vitandam eorum deriſionem, quibus iuxta corruptelam quarundam regionum, ſumma laus eſt calices multos & grandes valenter exſiccare, præmiſſa præſertim combibonis prouocatione. Vel certè non plus licere, quàm prolis conceptæ ſuffocationem, vel abactionem, vt matri fornicariæ, ſuum decus ſaluum ſit, nec publicè audiat quod eſt. Vel denique quàm turpes contactus, ac oſcula, & alias vt Eucherius loquitur peccati arrhas, ei qui in cœtu petulantium ſodalium ad id prouocetur, per ſcortum effrons: quod ſi repellat, ridendus procul dubio ſit à ſociis, ad omnem vitæ licentiam & impudentiam proiectis. Sicut ergo in his exemplis, qui poſticæ vel etiam anticæ ſannæ occurſurus, ſtatueret peccatum admittere, non tutaretur reuerà honorem ſuum, ſed ſe egregiè fœdaret, & peſſimè faceret: ita & in re præſenti.

Concluditur labes prouocati, admittentis prouocationem.

206. Quare concludendum eſt, quamuis prouocatus ad duellum, præ prouocante leuiùs peccet, non eſſe tamen culpæ exortem: & prætenſam honoris tutelam, nequaquam præſidio illi eſſe, ad acceptandum abſque noxa duellum: quamuis ob eam tutelam, ſi eſt vir nobilis, aut qui militiam profiteatur, rectè poſſit contra inuadentis graſſatoris impetum ſiſtere, & fugam non arripere: quippe probroſum homini, qui arma tractat, & militem profitetur: poſſitque etiam præterea, inſurgere in inuaſorem, ſi inſiſtat, pergatque imminere, fugam detrectanti. Quia nimirum ibi, cernitur apertè, inuaſio prouocati. Et cùm vnicuique iure naturæ concedatur vim illatam depellere, nihil eſt quod obſtet, quominùs inuaſus ſibi ac honori ſuo conſulat etiam per cædem iniqui inuaſoris, ſi res ferat. Nulla autem talis inuaſio, fit à prouocante ad duellum, reſpectu famæ vel honoris, quatenus per ſolam improborum malitiam periclitantis. Quæ autem ab ipſo fit per iniuriam prouocationis, poteſt depelli, & honor illæſus retineri, aliter quàm duelli acceptatione, vt expoſitum eſt.

Voces ſapientum, ad vani honoris ſtudium nimium, & cauſas quaſcunque duellorum, excludendas.

Conſultiſſimè porrò faceret, quiſquis eo apud inſanum vulgus honoris naufragio, concuti ſe animaduertit, ſiue ad denũciandam, ſiue ad admittendam prouocationem: Conſultiſſimè inquam faceret, ſi neglecto belluæ multicipitis ſenſu diſtorto, altiores animos ex Chriſtianæ legis præſcripto indueret, & ad animoſam contemptionis contemptionem accingeretur. Id quod etiam Philoſophi, ſola philoſophica perfectione imbuti, perſpectum habuerunt. Varios iam ſuprà protuli. Nunc Maximum Tyrium addo, cuius ea eſt egregia ſententia, qua longam de non referenda iniuria diſputationem obſignat diſſert. 2. *Quid ſi pueri, inquit, alicubi pro tribunali ſederent, ac leges ferrent, atque ex earum legum præſcripto, hominem aliquem in iudicium vocarent, quem peccaſſe dicerent, & mox inter pueros ſuos infamem eſſe iuberent, eiúſque crepundia aliquot, vt puta talos, & ſi quæ eiuſmodi eſſent, haſtæ ſubiicerent, quid facturum hunc hominem putas? Anne aliud, quàm vt ſuauiter rideat, ipſóſque iudices cum calculis ſuis & ſuffragiis, cachinno explodat? Ita Athenienſes ridebat Socrates, non aliter quàm pueros, qui ſuffragio ſuo hominem mori iuberent, quem natura iam antè mori iuſſerat. Neque aliud facturus eſt quilibet bonus probúſque vir, quàm vt riſum rideat ſuauiſſimum, quoties improbos ſeriò ad ſe ire videbit, quaſi rem geſturos maximam, cùm tamen nihil poſſint. Sed & in media eorum contumelia, illud Achillis exclamabit:*

——Haud Regi ſuperûm contemptus abibo.

Verè non abibit inglorius, imò inſigne decus apud eum, Regem vtique gloriæ, reportabit, ex ea honoris peruersè delati depretiatione. Religio ſit, vel verbulum, ex tam philoſophica Maximi diſputatione, miſſum feciſſe. Itaque concludit. *Quòd ſi facultates quoque eius auferre parent, eas ille non ſecus, quam ſi crepundia eripiant aut talos, demiſſurus eſt. Nec aliter, ſi res ferat, morietur, quàm ſi morbo aliquo, febri puta aut calculo, moriendum eſſet, neque mortis autoribus ſuccenſebit.*

207. Grauiùs etiam & fortiùs, Chriſtiani Doctores. Paucos profero, in primíſque Chryſoſtomum homil. 30. ad populum, hortantem vt ſedetur ira, nec prorumpat ad hanc immanitatem aut ſimilem, metu dedecoris inurendi, ſi abſtineat expromptione furoris in eum, à quo ſe læſum arbitratur. *Quid iram animo tuo exſolui volentem cohibes? Nec ad veſperam vſque maneat, inquit Paulus. Tanquam enim tabes quædam & tinea, mentis noſtræ radicem corrodit. Quam tuis viſceribus feram includis? Satius eſt, anguem vel viperam in corde tuo latere, quàm iram & rancorem. Illa nanque nos repentè relinquunt, hæc autem ſemper remanet, dentes infigens, infundens venenum, graues adducens cogitationes. Ne me derideat, inquit, ne me contemnat. Homo miſer & ærumnoſe, non vis à conſeruo derideri, ſed à Domino tuo pateris odio haberi? Non vis à conſeruo contemni, ſed Dominum contemnis? Et ab alio contemni non toleras? Deum autem egrè ferre non cenſes, quòd eum derides, quòd eum contemnis, ei nolens obtemperare? Quòd autem te tunc deridebit, inde manifeſtum erit. Itaque ſi procedas quidem, multùm eſt riſus, contemptus multùm: puſilli ſiquidem opus eſt animi. Si verò dimittas, admiratio multa: magni quippe fuerit hoc animi. Neſcit, inquis. Sciat Deus, vt maius habeas meritum,* &c. *Quid verò riſu dignius? Quid anima ſemper iraſcente frigidius, & vlciſci volente? Muliebris hæc & puerilis electio. Sicut enim pueri, & aduerſus inanimata ſolent iraſci, & niſi mater pulſet pauimentum, iram non cedant: ita ſcilicet & hi, eos qui iniuriam intulerunt, volunt vlciſci. Igitur ipſi riſu ſunt digni. Ab ira nanque teneri, puerilis eſt ſententia; at vincere, Fortitudinis eſt. Non itaque deridebimur, cùm philoſophabimur, ſed illi. Non eſt contemptibilium hominum, ab ira non vinci. Contemptibilium autem eſt, ita timere riſum extrinſecùs, vt propterea capiantur, & proprio ſuccumbant vitio, & Deum offendant, ſéque vlciſcantur. Hæc verè riſu ſunt digna, hæc fugiamus. Dicat, quòd infinitis nos afficiens malis, nihil ipſe paſſus eſt. Et dicat, quòd etſi iterum nobis conuitietur,*

uitietur, nihil patietur. Non aliter virtutem noſtram prædicauerit. Non alia quæſiſſet verba, ſi laudare nos voluiſſet, quam hæc quæ dicit vituperare ſe putans. Vtinam omnes hæc de me dicerent, quod frigidus homo ſim, & ignauus. Omnes in eum contumelias iactant, ipſe verò patitur: Omnes inſultant, at ipſe non vlciſcitur. Vtinam adderent: Neque ſi velit, poteſt, vt mihi laus ſit à Deo, & non ex hominibus. Dicit quòd propter frigiditatem non vlciſcitur. Nihil hoc nobis nocet, cùm Deus nouerit, ſed noſtrum in maiori cuſtodia theſaurum conſtituit. Si vellemus ad eos reſpicere, omnibus excideremus. Non quid dicant, ſed quid nos deceat, conſideremus. Ne me derideant, inquit, & inſultent aliqui? O dementiam! Nullus mihi, inquit, iniuriam faciens, me deriſit, hoc eſt, euaſit impunitus. Et ex hoc quidem derideri debes. Vnde hæc verba, quæ pudoris ſunt & mortis, irrepſerunt, vitæ conuerſationiſque noſtræ ſubuerſio? Contraria Deo loqueris. Quod Deo parem facit, non vlciſci, hoc riſum exiſtimas? Non propterea digni ſumus, qui rideamur, & à nobiſmetipſis, & à Gentilibus, cùm ita Deo contradicamus?

208. Baſilius inſigniter homil. 10. quæ eſt aduersùs iraſcentes. *Ira certamen excitat. Certamen verò conuitium, conuitium verbera, verbera demum vulnera, ex quibus & mortes ſæpè ſequuntur. Itaque iram ab initio, vt mali originem compeſcamus, ac ex animo noſtro totis viribus extirpemus. Sic enim plurima mala veluti radice quadam & principio, hac animi perturbatione exiſtente, facilè excindere poterimus. Ille maledixit, tu benedicas. Verberauit, tu patere. Expuit, nihilque te exiſtimauit, tu cogita quemadmodum ex terra es, & in terram reuerteris. His nanque modis & rationibus te confirmans, longè leuiora quam reuera ſunt, inuenies tibi aduerſarij facta iurgiáque. Sic etiam talionem illi ſecuriùs reddes, oſtendéſque quàm ſis contumeliis inuulnerabilis, ac præclaram tibi patientiæ coronam comparabis, dum alterius inſaniam, occaſionem Philoſophiæ ac tuorum feceris meritorum. Quamobrem, ſi mihi credis, probra contumeliáſque minimè curabis. Obſcurum te & inglorium vocauit, nulliúſque æſtimationis? Terram te ac cinerem eſſe dicas. Nec tu melior es patre noſtro Abraham, qui ſe eadem vocauit. Ignarum, pauperem, ignobilem, nominauit? Tu vermem te dicas, & è ſtercore genus ducere, verba Dauid memorans. His etiam Moſis decus adde. Ille ab Aaron & Maria verbis petitus probroſis, non ad Deum aduersùs illos interpellauit, ſed pro iis orauit. Quorum tu, dic mihi, cupis eſſe diſcipulus? Beatorúmve hominum & Deo gratorum, an eorum qui ſpiritu referti ſunt maligno? Quando enim verborum contumelia tentaris, illud exiſtima, periculum de te fieri, an Deo per patientiam adhæreas, ſeu per iram in aduerſarij partes inclines.*

Quinetiam eſſe hunc dexterrimum vltionis modum, veréque hac ratione congeri carbones ignis in aduerſarij caput, in hunc modum confirmat. *Da tempus cogitationibus ad optimam eligendi partem opportunum. Nam è duobus alterum proculdubio conſequeris, aut inimicum tuæ manſuetudinis exemplo mitiorem reddes: vel certè, ſi deſpexeris, acriùs illum vindicabis. Quid enim aduerſario durius eſſe poteſt, quàm te animum gerere contumeliis omnibus altiorem? Noli tuam peſſundare mentem. Nec ab eo qui te conuitiis & omni iniuria petit, comprehendi patiare. Sine illum fruſtra te allatrare, in ſeipſo diſrumpi. Sicut enim ille, qui minimè ſentientem aut curantem verberat, ſeipſum lædit, & incommodo afficit, quòd nec inimicum plectere, nec animum irámque exſatiare ſe videat: ſic & is qui contumelis in eum qui nequaquam doleat, vtitur, perturbati animi conſolationem inuenire nullo modo poterit. Quin potiùs (quemadmodum diximus) ardebit magis, & animo æſtuabit. Ex hac igitur conditione, quale vterque veſtrum nomen aſſequatur, videamus. Hic contumelioſus, tu magnanimus vocaberis. Hic iracundus & durus, tu longanimus & mitis. Hunc quandoque pænitebit horum, quæ loquitur, te nunquam benefacti aut virtutis pænitebit. Quid plura? Huic contumelia, regnum cœlorum clauſit, quòd contumelioſi regnum Dei non conſequentur: Tibi taciturnitas, idem aperuit. Nam qui ſuſtinebit vſque in finem, hic ſaluus erit.*

209. Rursúſque infrà, retundens certaminum & pugnarum cauſas, ex conuitio, vel exprobratione aliqua, V. G. paupertatis, ita diſſerit, omnes omninò ſuccenſendi cauſas inanes eſſe, egregiè demonſtrans. *Si te pauperem verè appellat, verum reſpuere nequaquam debes. Si mentitur, quid ad te dicti vanitas? Sicut enim ad laudes tuas, ſi veritatem excedunt, efferri non debes, ita nec ad probra in te non verè iactata, minimè dolere. Nónne vides quemadmodum ſagittæ ſi duriora offendant, reſultant ac excidunt: in mollibus verò & obedientibus facilè figuntur? Ita & in contumeliis euenit, qui eis occurrit ac reſiſtere quærit, illas in ſeſe recipit. Qui autem manſuetudine ac patientia armatus, ad eas excipiendas ſe præparauerit, omninò excutiet, ac euitabit. Quid miſer angeris, pauperis appellatione? Reminiſcere quòd quemadmodum nudus in mundum veniſti, nudus etiam egreſſurus es. Quid enim nudo pauperius? Nihil profectò graue audiſti, niſi tibi ipſe quæ obiecta ſunt agnoſcas. Quis vnquam ob paupertatem in carcerem ductus eſt? Nam egere, non turpe quidem, aut aliquod probrum fuerit, ſed paupertatem generoſè non ferre. Memor ſis Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui cùm diues eſſet, noſtri gratia egere voluit. Si verò & ſtultus & indoctus appellaberis, reminiſcere eorum, quæ à Iudæis iactata ſunt in veram Sapientiam. Samaritanus es, Dæmonium habes. Si enim contra hæc maledicta iraſceris, iam ea corroboraſti. Quidnam eſt ira ſtultius? Si verò quietus & immobilis perſiſtas, pudorem maledicenti magnum intuliſti, cùm re ipſa prudentiam modeſtiámque oſtenderis. Alapa ſeu pugillo cæſus es? Expuit aliquis in faciem? Eadem & Dominus eſt paſſus. Nec enim ab expuentibus aut cædentibus faciem auertit. Calumniam pateris? Et Dominus. Tua laceratur veſtis? Et à Domino quoque veſtis per vim extracta, & ſuper eam miſſæ ſortes. Nondum condemnatus es, nondum cruci affixus. Multa tibi toleranda, vt ad eius imitationem peruenias. Talia igitur, & horum ſimilia tibi ſuccurrant, mentiſque tuæ impetum ac iram compeſcant. Similes nanque præparationes & animi diſpoſitiones, morſus cordis & impulſus facilè delebunt, & animi cogitationes in tranquillum ſtatum deducent. Hoc enim eſt quod Dauid ait:* Paratus ſum, & non ſum turbatus.

Præclarè verò ſub homiliæ finem. *Si ex Dominico præcepto omnium vltimus eſſe aſſueueris, quonam modo maledictis præter dignitatem prouocatus, ægrè ferre aut reſpondere poteris? Nam ſi paruus puer verbis te contumelioſis peteret, occaſionem tibi potiùs ridendi daret. Quòd ſi phreneſi captus & ſenſu excidens, verba in te incompoſita & ſtulta, miniméque vera dicat, miſericordia potiùs quàm odio dignus eris. Non igitur verba ſolent triſtitiam mouere, ſed ſuperbia aduersùs eum qui nos vituperat, & vniuſcuiuſque de ſeipſo phantaſia. Quòd ſi horum alterutrum menti tuæ exemeris, inanes quidam ſonorum ſtrepitus erunt, quæ ab aduerſario dicentur. Quamobrem iram omnino ſedabis indignationémque, ne iram illam, quæ de cœlo ſupra omnem impietatem & iniuſtitiam hominum reuelabitur, experiare. Si enim animo ſapienti amaram indignationis radicem extirpare poteris, multa cum hoc principio perturbationum ſemina facilè extingues. Nam & dolus, & ſuſpicio, & infidelitas, & malignitas, & inſidiæ, & audacia, & omnia his ſimilia, huius vitij germina ſunt, atque appendices. Itaque, fratres amantiſſimi, ne obſecro tantum nobis malum inducamus, animæ morbum, rationis tenebras, à Deo alienationem, obliuionem familiaritatis, principium bellorum,*

plenitu

plenitudinem calamitatum, Dæmonem peſſimum noſtris animis innatum, incolam quendam impudentem, noſtra interiora poſſidentem, denique ſancti Spiritus iter ad nos impedientem.

Tandem inſigniter Tertull. l. de patient. cap. 10. verbis illis. *Summus impatientiæ ſtimulus, vltionis libido, negotium curans aut gloriæ, aut malitiæ. Sed & gloria vbique vana, & malitia nonnunquam non Domino odioſa; hoc quidem loco maximè, cum ab alterius malitia prouocata, ſuperiorem ſe in exequenda vltione conſtituit, & remunerans, nequam duplicat quod ſemel factum eſt. Vltio penes errorem, ſolatium videtur doloris. Penes veritatem certam, redarguitur malignitatis. Quid enim refert inter prouocantem, & prouocatum, niſi quòd ille prior in maleficio deprehenditur, at ille poſterior? Tamen vterque, læſi hominis Domino reus eſt, qui omnem nequam, & prohibet & damnat. Nulla in maleficio, ordinis ratio eſt: Nec locus ſecernit, quod ſimilitudo coniungit. Abſolutè itaque præcipitur, malum malo non rependendum. Par factum, par habet meritum. Quomodo id obſeruabimus, ſi faſtidientes in faſtidio vltionis non erimus? Quem autem honorem litabimus Domino Deo, ſi nobis arbitrium defenſionis arrogauerimus? Nos putres, vaſa fictilia, ſeruulis noſtris, aſſumentibus ſibi de conſeruis vltionem, grauiter offendimur: eóſque qui nobis patientiam obtulerint ſuam, vt memores humilitatis, ſeruitutis, ius dominici honoris diligentes, non probamus modò, ſed ampliorem quàm ipſi ſibi præſumpſiſſent, ſatisfactionem facimus. Id nobis in Domino tam iuſto ad æſtimandum, tam potenti ad perficiendum periclitatur? Quid ergo credimus, iudicem illum, ſi non & vltorem? Hocce nobis repromittit, dicens:* Vindictam mihi, & ego vindicabo, *id eſt, patientiam mihi, & ego patientiam remunerabo. Cùm enim dicit,* Nolite iudicare, ne iudicemini, *nónne patientiam flagitat? Quis enim non iudicabit alium, niſi impatiens erit non defendendi? Quis idcircò iudicat vt ignoſcat: ac ſi ignoſcet, tamen iudicantis impatientiam cauit, & honorem vnici iudicis, id eſt, Dei, abſtulit? Quantos verò caſus huiuſmodi impatientia incurſare conſueuerat? Quotiens pœnituit defenſionem? Quotiens inſtantia eius, deterior facta eſt cauſis ſuis?*

Concluſio toto capite intenta firmatur.

210. Sic expoſita & confirmata malitia & prouocationis & acceptationis duelli, autoritate priuata ex condicto ineundi, perſpicua planè ac certa eſt concluſio, qua initio colligebam, duellum ſpectatum quoad actionem, quæ in eo cernitur, ſiue ex parte prouocantis, ſiue ex parte prouocati conſideretur, quàm maximè abeſſe à vera Fortitudine, eo quòd non poſſit laus vlla eſſe Fortitudinis in opere, quod tam multiplici turpitudine ac ſceleris labe ſordet. Fortitudinem enim ſolius honeſtatis cauſa aggredi pericula, conteſtatur frequentiſſimè Ariſtoteles 3. Ethic. à cap. 6. Eſtque perſpicuum ex ratione virtutis, quæ in eo honeſtatis contuitu ſita eſt. Sicut igitur pleroſque alios, qui alacriter in pericula ruendo, aliud quàm honeſtatem propoſitam habent, à Fortitudinis decore repulimus cum Ariſtotele, etiamſi plerunque, finis quem ſibi proponunt, indifferens aut tenuiter malus videatur: ita multò magis expungere ex Fortium albo debemus eos, qui duellum vel offerendo, vel acceptando, tam numeroſæ & tetræ iniquitatis piaculo ſe obſtringunt. Egregiè S. Auguſtinus 3. Ciuit. cap. 14. *Fallacia tegmina, & deceptoriæ dealbationes, auferantur à rebus, vt ſyncero inſpiciantur examine. Nemo mihi dicat, Magnus ille, atque ille, quia cum illo & illo pugnauit, & vicit. Pugnant enim gladiatores; vincunt & ipſi. Habet præmia laudis & illa crudelitas. Sed puto eſſe ſatius, cuiuſlibet inertiæ pœnas luere, quàm illorum armorum gloriam quærere.*

CAPVT IV.

Quàm procul à vera Fortitudine abſit, mortis in duello perpeſſio, potiùs quàm victus victorem agnoſcat, dedátque ſeſe.

Oſtenſum eſt, quantoperè à vera Fortitudine abhorreat duelli delatio & acceptatio. Nunc alia inſignis labes contra Fortitudinem aperienda eſt, quæ non in audendi & agendi exceſſu, (vt prior hactenus tractata,) ſed in exceſſu patiendi, ſita eſt. Nempe qua duellantium alter ab aduerſario proſtratus, & vitam retenturus, ſi ſe victum fateatur, mauult à victore confodi, & letho dari, quàm illi ſe dedere, & vitam, eius beneficio retinere. Nam hac etiam in parte, imò in ea maximè, proditur furor ille, ac mentis in rabiem actæ æſtus, cui profanum vulgus militare, œſtro Satanico percitum, ſpecioſam Fortitudinis appellationem obtendit: Vt propterea neceſſe videatur, tam craſſum errorem breuiter conuellere. Quod eleganter & copioſè præſtitit Geneſ. Sepul. lib. 3. de honeſtate militar. diſcipl. *ſub finem.* Breuiter Piccolom. gradu 6. cap. 22.

Perpeſſio, morientis ne herbam porrigat, inhoneſtiſſima & ſtultiſſima, ideóque Fortitudinis vacua.

211. Non poteſt autem, circa hunc alterum Fortitudinis actum ab immanitate duelli excludendum, alia argumentatio inſtitui, quàm quæ circa priorem adhibita eſt. Nimirum quòd vt perpeſſio aliqua, præſertímque mali grauiſſimi, hoc eſt mortis, ſpectet ad Fortitudinem, neceſſarium ſit, eam ſuſcipi ex cauſa honeſta. Mortem enim excipere ob turpem cauſam, geminata turpitudo eſt, & cumulus ſceleris, quod eo turpis cauſæ ſtudio admittitur. Vt propterea fures & adulteros, qui in ſcelerum machinatione obtruncantur, neget Ariſtoteles fortiter pati, quantumuis aduersùs vitam ſuam obduruerint, & pertinaci, rei malè concupitæ deſiderio, vitæ amorem conculcantes moriantur. Grauiſſiméque expoſtulat Tertullianus lib. de patient. cap. 16. pleroſque tanti boni nomen, fœdis operationibus occupare. S. Auguſtinus, nomine patientiæ, atque adeò etiam Fortitudinis, dignam eam ſuſtinentiam negat, ſed duritiam vocari vult, lib. de patientia cap. 5. Si igitur mortis, à victore, ei cum quo duellum init, inferendæ, voluntaria perpeſſio, honeſta non eſt, impoſſibile planè erit eam perpeſſionem commendari à Fortitudine.

At euidentiſſimum eſt, velle ab hoſte victore necari, priuſquàm te ab eo victum fateare, voluntatem eſſe nequitiæ & infelicis ſtultitiæ pleniſſimam. Quid enim nequius, quàm vitam, rem vtrique omnium humanarum pretioſiſſimam, ita prodigere nullo fructu, tanto diſpendio, certo corporis exitio, & grauiore animi periculo? Quid ſtultius, quàm id celatum velle, & fateri renuere, quod eſt per ſe perſpicuum: nempe quòd victus ſis; cùm ſi id maximè abnuas, non effugias quin clariùs & expreſſiùs id fateare moriendo: nec id

id lateat aſtantes, qui deiectum & proſtratum, victoris furore, (ni dedat ſeſe,) illicò periturum contuentur? Igitur tantum abeſt, vt ea perpeſſio mortis, ob pertinaciter negatam deditionem, & confeſſionem ſubiectionis, ſpectet ad Fortitudinem, vt potiùs veriſſimæ ignauiæ fœtus ſit, & index certiſſimus inſaniæ, deſperationiſque, ac rabiei animum occupantis. Sanè Concilium Valentinum ſub Lothario Imperatore celebratum c. 12. ſic in duello morientes, vocat ſui homicidas, & propriæ mortis ſpontaneos appetitores, & ſepultura aſini humandos ſtatuit.

Eiuſdem ſumma ignauia.

212. Et eſſe quidem in ea mortis præelectione maximam ignauiam, apertè conſtat ex ea diſputatione, quam ſuprà adhibuimus aduersùs eos qui metu alterius mali, mortem ſibi conſciſcunt. Confirmauimus enim ex Ariſtotele, huiuſmodi oppetitionem mortis ex eo proficiſci, quòd homo oppreſſus magnitudine mali, quod impendens proſpicit, eique ſuccumbens, ne cogatur reipſa ſubire quod timet, mauult ſubiacere alteri malo, cuius incurſu videt illud alterum poſſe declinari. Non igitur ex Fortitudine committit ſe periculo illi, ſeu potiùs damno, cui ſubiacere decernit, ſed ex animi puſillanimitate, quæ opprimitur cogitatione mali ſubſecuturi, ſi homo ſit ſuperſtes, & ſe victum ab hoſte fateatur. Certè ſi Fortitudo impelleret ad voluntariam illam mortis præelectionem, quòd ardua ſit: multò magis impelleret ad ſubiectionis confeſſionem, quæ victo obiicitur tanquam longè difficilior, eſtque alioqui in eo euentu honeſtiſſima.

Quare quod de Catone Vticenſi D. Auguſtinus 1. Ciuit. cap. 23. pronunciauit, hoc ipſum nos in hoc negotio pronunciare poſſumus. Eſſe videlicet voluntariam hanc mortis præelectionem, facinus imbecillis, non fortis animi: pérque illud demonſtrari, non honeſtatem turpia præcauentem, ſed infirmitatem ſuſtinendis aduerſis imparem. Quibus autem aduerſis? Nam hoc quoque, ad hanc animi imbecillitatem prodendam, plurimùm confert. Nempe non quibus ferendis, magnus animus impar ſit, ſed planè leuibus. Dicterio vtique & ſcommatibus aduerſarij, exultaturi, & in faciem obiecturi, quòd illius vitam habuerit in poteſtate: quòd mortem deprecanti, pepercerit, eiúſque beneficio ſit ſuperſtes. Id quod etiam cæteri, qui certamini affuerint, vel ad quos fama exitus pugnæ manauerit, perpetuis ſermonibus vſurpabunt, proſtrationem illam & vitæ impetrationem ab hoſte, ad omnem occurſum refricantes: & ſicut Romani de gladiatoribus in mortem lentiùs ruentibus apud Senecam, indignum vita pronunciantes, qui illam retinere ea conditione ac mendicatò voluerint.

Hæc enim eſt vniuerſa illa moles malorum, præ cuius perpeſſione, duellator ab aduerſario proſtratus, mortem præeligit: pudor inquam, & erubeſcentia ex tanti beneficij ab hoſte impenſi exprobratione, & ſannis: Quam fuiſſe Catoni cauſam exitij, concludit ſuprà S. Auguſtinus. At hoc, planè monſtroſum genus ignauiæ, & imbecillitatis animi videtur. Non poſſe videlicet infracta mente ſuſtinere tam leue vulnus, quàm quod infligunt ſannæ & ſales otioſorum hominum, corruptiſſimis & iudiciis & voluntatibus, vitio vertentium quod nulla ratione vitioſum eſt. Quòd ſi cauſam recuſatæ pertinaciter deditionis, & præelectæ mortis acerbiſſimæ, malimus referre ad inuidiam, qua proſtratus flagrat erga victorem, quem dolet, vt Cæſar de Catone Vticenſi dixit, gloriæ ſuæ ex hoſtis proſtrati dimiſſione aliquid adiungere, etiam hinc puſillanimitas animi in proſtrato detegitur: eóque tetrior quòd exitium illi conciliat, verúmque in eo exhibet illud, *paruulum occidit inuidia.* Eſt enim planè incredibilis anguſtia pectoris, non poſſe tantulam aduerſarij gloriam, ſummo ſuo humano bono coniunctam patienter concoquere.

Morientis in eo ſtatu, æternum exitium propè certum.

213. Vt vt autem de cauſa illa imbecillitatis animi philoſophemur, maximam eſſe eam puſillitatem & imbecillitatem, diffiteri non licet, & verò coniunctam cum defæcatiſſima & meraciſſima inſania. Nam quid proferri poteſt eo nomine dignius, quàm tantulo pudori nulla iuſta ratione ſubnixo, certum corporis exitium præeligere? Video enim de animæ exitio tacendum eſſe, apud homines qui in præſentia duntaxat intenti, & ſtuporatum neſcio cuius honoris humani bonum, pro Numine habentes, omnia quæ oppaſſo æternitati aulæo hîc occuluntur, tanti non æſtimant, vt cenſeant debere eorum (quippe futurorum) contentionem fieri, cum iis quæ tenentur. Adeò hebes, &, vt ita dicam, ophthalmica eſt eorum fides, & vitæ æternæ præſenſio: quam ſi vel tenuiſſimam haberent, Agnoſcerent vtique, quanto diſcrimini obiiciunt rem, ſi ſano iudicio æſtimetur, omnium pretioſiſſimam, & nullo pretio penſandam: vitam inquam æternam, Dei ipſius poſſeſſionem, immunitatem ab immanibus æterniſque tormentis, exemptionem à conuictu Dæmonum, ab æterna rabie & verme nunquam intermorituro. Nam moraliter certum eſt, eum qui mortem ab hoſte victore excipit, quam deprecari potuerat, abripi ad tartara & æternis cruciatibus mancipari.

Non contendo eſſe vllam pœnitentiam nimis ſeram, aut dolorem de peccato ſub mortem conceptum, ſi legitimus ſit, atque perfectus, irritum eſſe; quòd ſcio abhorrere à vero, & Doctorum calculis, Eccleſiæque iudicio reprobari. Quod tamen S. Auguſtinus alicubi dixit, vereri ſe ne pœnitentia ſub mortem concepta, & ipſa moriatur, hîc maximè locum habere affirmo. Neque enim tam facilis eſt abductio ſeria animi, à peccato lethali in ea vitæ abiectione per negatam pertinaciter deditionem admiſſo, & tranſitus ad verum de eo dolorem, ac veram deteſtationem, & condonationem iniuriæ omnium grauiſſimæ, adhuc, vt ita dicam, calentis. Ita vt cùm ſatis operoſum ſit, ſedata mente purum ſyncerę contritionis actum promere idoneum ad mentis ſordes abſtergendas, & purgandam à graui peccato animam, longè difficillimum videatur, in eo æſtu, quem hinc mortis imminentis metus concitat, inde rabies in aduerſarium, & ſcilicet Dæmonis in æternum miſeri exitium intentiſſimi diligentia, obnubilata per corporis lethaliter ſaucij ægritudinem & ſummam perturbationem rationę, formare talem actum deteſtationis peccatorum, qui ad eluendas animæ ſordes, & hanc ipſam, quæ in mortis aduocatione admittitur, eodem propè puncto temporis retractandam, idoneus ſit. Vt proinde cenſeam, moraliter loquendo, haberi poſſe deſperatam eorum ſalutem, qui hoſtis in duello victoris beneficium dedignati, paulò pòſt ibidem (vt fieri aſſolet,) infœlicem animam expuunt.

Flos

Flos inſaniæ in ea moriendi voluntate.

214. Diutiùs in hac inſania planè inſaniſſima hæreo, quàm ſit operæpretium, quòd ſurdis iſta cani ſciam: & hominibus, qui præſentium duntaxat cura tanguntur, (quod ſuprà etiam præmonebam,) ſatius videatur aperire inſaniam, qua ſe occupatos produnt, cùm metu ſermonum, & vaniſſimæ æſtimationis hominum deprauatiſſimo iudicio, volentes in corporis certum exitium ruunt. Quæ dementia ipſum planè verticem iure ſuo arrogare ſibi videtur, inter eas quas Pſaltes *inſanias falſas* appellauit. S. Maximus homil. de Cal. Ianuar. *inſanias veriſſimas* nominatas vellet. Quid enim? An non victum eſſe ac proſtratum ab hoſte, (quod vnum fateri ac voce agnoſcere vrgetur,) & aſtantes perſpiciunt, & ipſe proſtratus verum eſſe videt? Vt quid igitur, cum certo ſuo exitio, renuit fateri verum eſſe, quod falſitatis inſimulare nolit, neque, vt velit, poſſit, facto ipſo reclamante? Aut quid tantoperè æſtimet aliorum iudicia, conuictus ſuo? Miratum ſanè ſe frequenter prodit Antoninus lib. 12. de vita ſua, num. 4. quòd homines cùm ſeipſos magis quàm alium quencunque diligant; tamen ſuam de ſe exiſtimationem minoris ducant, quàm aliorum. Quæ admiratio in hac maximè cauſa locum haberet, niſi in promptu eſſet reſponſio, ex inſania, omnem iudicij vſum, hiſce hominibus intercludente.

Verùm vt daremus, non conſtare & ipſi proſtrato, & aſtantibus, de rei veritate, nulla planè ratione inſaniæ notam effugere poteſt, qui æternum corporis & animi exitium poſthabeat ei ludibrio, quod ex hominum ſermonibus timet, qui ſenſa hominum in tam multis delirantium, & media die tam fœdè in pleriſque impingentium, habeat pro regula, & ipſi ſummæ veritatis aſſertioni anteponat. Egregiè vt omnia, Nazianz. orat. 27. diſtorta de ſe aliorum iudicia & oblocutiones referens & parui faciens oſtendit eximiæ fore inſipientiæ à recto abduci rei tam friuolæ obiectu & diuinum ſenſum præ humano negligere. Locum adduxi ſuprà cùm de patientia in conuitiis. Breuiter, ſed de more neruosè S. Paulinus, epiſtol. ad Alethium quæ eſt 33. *Beata eſſet noſtra conditio, ſi aquè Deo vt hominibus vel diſplicere timeremus, vel curaremus placere. Si tantum præcepta Chriſti, quantum populi ſibila vereremur: Et ſi tanti laus quæ ex Deo eſt, quanti iſte de vulgo plauſus emeretur.* Grauiſſimè etiam S. Chryſoſtomus homil. 12. in 1. ad Cor. ad illud, *vſque in hanc horam*, oſtendit hanc eſſe ſummam hominis inſaniam, dignam pro qua erubeſcens ſe terræ infodiat, quòd iudiciis hominum inſaniſſimorum & corruptiſſimorum, duci ſe velit, eiſque ſubiiciatur vltrò, tanquam dominis mancipium: ſenſum autem diuinum contemnat. Et approbari quidem ab hominibus, habeat acceptiſſimum; Dei verò laudem negligat per ſummam inſaniam, nec minorem in Deum contumeliam. Hinc enim omnia mala noſtra promanare confirmat. Hinc effici, vt quæ optima ſunt auerſemur, feramur autem in deterrima & planè nefaria.

Aduersùs nimiam ſermonum curam, mortis præeligendæ incentricem, dicta ſapientum.

215. Cùm verò hæc ſit huius in duellum ruentium cæcitatis, origo prima, placet ex potentiſſima Chryſoſtomi oratione pauca quædam ſeligere & adſcribere. *Ad ſolum*, inquit, *Deum oculos conuertimus. Quod nos vbique facere neceſſe eſt. Non enim Angeli ſoli intuentur, ſed & ante illos certaminum autor. Nolimus igitur aliorum laudibus indigere. Hoc enim illi iniuria eſt, ſi tanquam non ſufficiat ad nos laudandum, eo omiſſo ad conſeruos feſtinemus. Quemadmodum enim qui in paruo theatro certant, magnum ſibi acquirunt, ac ſi illud non ſatis ſit ad prabendum de ſe ſpectaculum: ſic qui in Dei conſpectu certant, inde hominum ſibi famam quarunt, maiori omiſſo theatro, minoris cupiditate, magnum ſibi ſupplicium hauriunt. Hoc igitur omnia peruertit, hoc vniuerſum orbem terrarum perturbauit, quoniam hominum reſpectu omnia facimus, & in bonis operibus nulla nobis cura eſt, vt laudatorem Deum habeamus, ſed laudem nobis à conſeruis noſtris inquirimus. In ſceleribus rurſum, Deo contempto, homines formidamus. Atqui illi nobiſcum ante illius tribunal conſtituentur, neque quicquam nobis profuerint, Deus autem, quem nunc deſpicimus, ipſe nos iudicabit. Verumtamen cùm hac nobis nota ſint, ad homines tamen adhuc inhiamus, quod eſt primum peccatum: & homine praſente nemo ſcortaretur, ſed licèt maiorem in modum libidine flagraret, affectus tamen, violentiâ pudoris hominum vinceretur. Cùm autem Deus videat, non modò adulteramur, non modò ſcortamur, verùm & alia longè grauiora, & auſi ſunt & audent. Nónne hoc vel ſolùm ſatis eſſet, quo calitus innumeris peteremur fulminibus? Sed quid ego adulterium, quid fornicationem commemoro? Multò nanque his minora in hominum conſpectu facere formidamus, Dei autem minimè. Hinc omnia orta ſunt mala, quòd ſcilicet in rebus turpibus non Deum, ſed homines timemus. Propterea quæ verè bona ſunt, ſed multitudini bona non videntur, ea fugimus, non inueſtigata rerum natura, multitudinis opinionem reſpicientes. Itidem rurſum in malis afficimur. Quæ mala ſunt, videntur tamen multis bona, ipſa conſuetudine ſectamur. Itaque vtrinque corruptio eſt.*

Illuſtrat hæc, adhibita expenſione fœdiſſimæ ſeruitutis, quam ſeruiunt qui de alienis iudiciis ita pendent, & de rerum bonitate aut malitia, non ex ſuo, ſed ex alieno ſenſu pronunciant. Pergit itaque. *Fortaſsè multis quodammodò obſcurum videtur quod diximus. Igitur neceſſe eſt manifeſtius oſtendere. Omnes cùm ſcortamur, (oportet enim à prædictis incipere) homines magis quàm Deum timemus. Et hoc pacto nos ipſos illis ſubiicimus, & dominos nobis facimus. Multa autem huiuſmodi dominis videntur eſſe mala, quæ non ſunt, & ea nos ſimiliter fugimus. Vt exempli gratia, in paupertate viuere multi turpe eſſe arbitrantur, & nos fugimus paupertatem, non quòd turpis ſit, neque quòd turpem eſſe nobis perſuademus, ſed quòd domini noſtri ita de ea ſentiunt, & illos formidamus. Item & contemptum & ſpretum, & extra omnem dignitatem eſſe, videtur multis ſimpliciter res pudenda & vilis. Hoc rurſum fugimus non noſtra, ſed dominorum noſtrorum ſententia. Contrà autem eodem morbo laboramus. Siquidem diteſcere bonum videtur, & elatio, & gloria, & fama item bona. Hac nos itidem proſequimur, neque hac in parte rerum conſideramus naturam, quæ bona eſt, ſed ex dominorum noſtrorum opinione nobis perſuademus. Dominus enim noſter, populus eſt, & nimia turba. Dominus crudelis, & tyrannus grauis. Nam neque nobis præcepto opus eſt, vt audiatur à nobis: ſed tantùm ſatis eſt, vt intelligamus quid velit, & quamprimùm ſine præcepto paremus, tanta in eum beneuolentia afficimur. Et Deus quidem cùm ſingulis diebus nobis minetur, vt nos moneat, non auditur. Turba autem ſeditioſa & vilis, neque præcepto opus habet, ſed ſufficit tantùm oſtendere quibus delectatur, & ei mox paremus. Et quanam ratione hos quiſpiam effugeret dominos? Si maiorem quàm hi animi elationem*

tionem acciperet, ſi rerum naturam intueretur, ſi damnaret multitudinis ſententiam, ſi præ cæteris omnibus in his quæ verè turpia ſunt, ſibi ipſi perſuaderet, non homines, ſed inſomnem oculum eſſe formidandum, & in bonis contra ab illo præmium quærendum. Sic enim neque in aliis ipſos patiemur. Qui enim in bonis operibus indignos homines iudicat, qui ea ſciant, ſed Dei ſententia contentus eſt, is neque in malis vllam ipſorum rationem faciet.

216. Subiicit rationes, quibus perſuadeat, mancipationem illam ad alieni iudicij arbitrium declinandam, Deíque ſenſum præ omnibus amplexandum. *Et quo pacto hoc erit? inquis. Contemplare quid homo ſit, quid Deus, & quo omiſſo cui inhæres, & quamprimùm omnia correxeris. Homo eidem tecum peccato ſubiectus eſt, item iudicio & ſupplicio. Homo vanitati aſſimilatur, & non habet rectum iudicium, & ſuperna indiget correctione. Homo terra & cinis, & ſi ſæpè laudauerit, omninò laus illa erit vel ad gratiam, vel ad odium; & ſi quem calumniatus fuerit, & accuſauerit, eadem rurſum ſententia hoc fiet. Verùm non ita Deus, ſed irreprehenſibilis eius ſententia, & purum iudicium. Et idcircò opus eſt ſemper ad eum confugere, non propter hoc ſolùm, ſed quòd & ipſe nos fecit, & parcit tibi maximè, & quàm tu te, maiore te amore proſequitur. Quid igitur tam mirabilem habere laudatorem contemnimus? Quid ad hominem confugimus, qui fruſtra & temerè, malum te & ſceleſtum appellat, cùm non ſis? Hac cauſa ei potiùs miſerere, & lacrymare quòd corruptus eſt, & contemne eius gloriam, quòd eius mentis oculi cæci facti ſint. Nam & Apoſtoli hæc audierunt, & contempſerunt calumniantes. Verùm & bonum te & benignum dicit? Quòd ſi talis es, noli gloria diffundi. Sin autem non es eiuſmodi, magis illum contemnas, & illuſionem id arbitrare. Vis multitudinis iudicia contemnere? cognoſce quàm ſint corrupta, inutilia, ridicula, & partim furioſorum & inſanorum, partim puerorum lactentium. Eorum igitur laudem, qui hac ſententia ſunt, hominum deſideras, & teipſum terra non ſuffodis? Quòd ſi huiuſmodi homines omnes te admirarentur, nónne pudore te abſcondi oporteret, vt qui à tam corruptis hominibus iudicareris.*

Sed & maximum ſolatium hiſce ludibriis per corruptum vulgi iudicium, cuiuis cordato eſſe poſſe ac debere, quòd quem homines maledictis & contumeliis ob virtutis exercitium inſectantur, Deus laude & benedictione ampliſſima proſequatur, affirmat idem Chryſoſtomus in Pſalm. 5. ad illud: *Quoniam tu benedices iuſto*, his verbis. *Quoniam multi ex iis, qui ita affecti ſunt, probris ac maledictis ab hominibus appetuntur, ac irridentur, & maximè qui virtutem perſequuntur, ne quis ex craſſioribus propterea animum abiiciat, vide quomodò eius mentem fulcit, & ſuſtentat, dicens: Quoniam tu benedices iuſto. Quid enim damni accipit, ſi homines contemnant, & vniuerſus orbis terrarum, quando Dominus Angelorum, eum laudat, & prædicat? Quemadmodum ſi ipſe non benedicat, etſi omnes laudent qui terram & mare habitant, nihil ei prodeſt. Hoc ergo omni ratione conſideremus, vt ipſe nos prædicet, ipſe nos coronet. Quod ſi fiat, ſumus omnibus excelſiores.*

Eſſe denique lignum aridum, qui quod putant homines, anxiè attendit, & talium putatorum linguis tanquam falcibus concidi timet, planéque eſſe & conuinci hebetem, docet S. Auguſtinus epiſt. 56. cùm Dioſcori cuiuſdam felicitatem, (vt ait,) pendentem ex linguis hominum atque nutantem à tam infelici retinaculo abrumperet, & cuidam ſedi omninò inconcuſſæ ſtabilique religaret. Quòd ſi vniuersè, & in aliis minoris momenti cauſis, hebetudinem mentis atque inſaniam non leuem, his viris ſapientiſſimis iudicibus, produnt, qui neglecto Dei ſenſu atque iudicio ſenſum vulgi conſectantur, nónne ad ipſum inſaniæ verticem prouectos iure dixerimus, qui in cauſa omnium grauiſſima, & vbi de ſummo ac immedicabili corporis & animæ malo agitur, errorem vulgarem & furioſorum iudicium perturbatiſſimum, Dei ſupremæ veritatis iudicio, anteponendum ſibi eſſe arbitrantur?

217. Non poſſum miſſam facere grauiſſimam Dionis Chryſoſtomi diſputationem orat. 32. quamuis enim ſi inſtitutum eius ſpectetur, aliò pertinet, nempe ad caſtigationem eorum, qui pro cantu & chordarum ſono, imò veriùs propter inanem gloriam funere acerbo mergebantur: tamen omninò huc etiam cadit, ſi paucas voces commutemus, & pro inani chordarum ſono, verba & voces corrupto iudicio hominum, quæ duellantes ad certum vniuerſi hominis exitium dementant, ſubſtituamus. *Omninò*, inquit, *extra naturalem harmoniam exorbitanter, valdéque inconcinnè vos gerentes, non animo expenditis. Atqui quot veſtrûm propter hæc iam perierunt? Ignominioſi illi enim iure habentur omnes. Sirenes autem num aliud quid faciebant, vt fabula refert? Nónne perdiderunt eos, qui vehementer ipſis lætabantur? At illæ in deſerto erant pelago, & longè ab hominibus ſua habebant domicilia in ſcopulo quodam, quò nemo facilè appulit: quin etiam illic qui prudens fuit, quietéque auſcultauit, ſeruatus eſt. Hi autem in medio ferè orbis terrarum, in populoſiſſima omnium ciuitate, talia operantur. Non (per Iouem) propter ſuam quandam voluptatem ac virtutem, ſed veſtram propter ſtoliditatem. Cur enim extra theatrum eodem auſcultant modo, quo alij, & frequenter moleſti habiti ſunt, ne fortè illic illorum oblitæ eſſent aures? Quid igitur hoc oſtendit? Non, per Iouem, Muſices vim, neque artis excellentiam, ſed auditorum leuitatem, imbecillitatémque ciuitatis. Aiunt igitur, iam quoſdam eorum, qui perierunt ex tali cauſa, animosè ſe geſſiſſe, non deprecantes mortem, ſed ſupplicantes vt diutius audire liceret. Hoc autem eſt admirabile in opprobrium & deriſum ciuitatis, quòd apud alios quidem viri ſtrenui, & tyrannorum interfectores celebrantur memoria ſempiterna, quòd patriæ ſalutis cauſa ſe morti obtulerint: apud vos autem pro chorda, paruáque voluptate hoc patiantur, imò propter inanem gloriam. Non enim tantum lætitia affecti, quantum putantes & volentes, ſemetipſos produnt. Tanta verò miſerorum eſt infelicitas, vt animoſum id eſſe putent, quod eſt ignauiſſimum; & honeſtum, quod turpiſſimum. Mallem equidem latrocinia exercent mori, quàm ob talem cauſam. Illa enim viri praui mors eſt; hæc autem infelicis mancipij. Et latro iniuria fortaſsè affectus, ad hoc venit, pro legibus certando deſtitutus, & forſan aliquod generoſum facinus efficere poterat, ſi non talem nactus eſſet genium. Iſte verò ex clamore ſolùm & dementia infauſta, propterque vocem, & malam eius inclinationem, diſſonáſque flexuras & nugamenta, caninóſque latratus & clades, inglorius periit. Eſt autem talis capræ mors. Nam & illæ, ſi quid guſtantibus valdè videatur dulce, apud illud diſpereunt. Quid igitur hoc præclari eſt, ô infelices? Pro Iuſtitia enim & virtute, & primis honoribus, legibúſque, & pro bono Rege, ſi res poſtulet, laborare & mori, boni & non vitæ cupidi animi eſt: pro pſaltria verò ſtrangulari, ignobilis piaculi, vitáque indigni.* Non video quid aptius in duellantium inſaniam cadere queat, ſi pauca illa quæ dixi verba commutemus.

***

Mortis

Mortis prælectio in euentu propoſito, plena rabiei atque furoris.

218. Quod ſuperiùs addere memini, de deſperatione ac rabie, qua mors deditioni præeligitur, non difficilè confirmari poteſt, ex eo quòd milites præſidiarij, quibus arcis alicuius vel ciuitatis defenſio committitur, tandiu fortiter ac ſtrenuè facere cenſentur, vitam diſcrimini obiiciendo, vt hoſtem excludanr, quandiu ſpes eſt aliqua, arcis vrbiſve retinendæ, propulſandique hoſtium impetus. At ſi poſt diuturnam obſidionem, acciſis præſidiariorum viribus, exhauſtóve commeatu, irrumpente iam hoſtili exercitu, pauci qui ſupereſſent præſidiarij, obſtinatè in mortem ruerent, & cùm certum haberent arce in poteſtatem hoſtium iam concedente, breuem ſibi ſupereſſe vitæ vſuram, niſi quod hoſtis offert, deditione facta honeſtis cum eo conditionibus paciſcantur, obfirmatè tamen omnem de tranſactione ſermonem reſpuerent; nemo eam duritiem non damnaret deſperationis ac rabiei, qua nullo fructu, militum vita quæ poſſet alio tempore vſui eſſe Reip: gratis prodigeretur: Non diſſimili conditione, qui in duello proſtratus eſt, quamuis ex quo certamen iniit, deſcenditque in arenam, poſſit ſtrenuus ac fortis videri dimicando, quandiu anceps eſt pugnæ exitus, & à neutra parte ſtat victoria: tamen cùm primùm ceſſit aduerſario victoria, nec niſi certa mors operienda reſtat proſtrato: rabie ſe ac deſperatione correptum fateatur, neceſſe eſt, qui mortem præoptat, priuſquàm excidere ſibi confeſſionem illam patiatur. *Victus ſum; Tuo beneficio poſthac viuam.* Quod vt ipſe maximè refugiat fateri, nec ipſi tamen, nec aſtantium vlli dubium eſt, & mors illata faciet teſtatiſſimum.

Concluſio principalis propoſita, infigitur, & Fortitudo proſtrati, vitæ beneficium petentis, aperitur.

Perſpicua igitur eſt concluſio, quam colligendam ſuſceperam, nempe mortis perpeſſionem, quam eligit proſtratus in duello, potiùs quàm ſe victum & victoris beneficiarium agnoſcat, non ſpectare ad ſuſtinentiam, quæ eſt actus virtutis Fortitudinis: ſed eſſe extremum furentis animæ & rabidi pectoris excrementum, ab honeſtatis ſtudioſo, ſed à Chriſtiano maximè, alieniſſimum, & veriſſimam ignauiam ſpecie Fortitudinis per errorem pernicioſiſſimum obductam: inſaniam denique inſaniſſimam, qua omnium malorum æterna immanitas, paucorum erroneum verbis ac vocibus poſthabetur. Quaſi is ſit extremus finis homini propoſitus, à corruptiſſimorum hominum ſannis indemnem eſſe, vt ad eius aſſecutionem, reliqua omnia ad certam & immedicabilem vaſtitatem ſint vocanda: aut non ſit perſpicuum, multò maioris faciendam eſſe execrationem proborum omnium, quibus ſic obita mors, æterno horrori ac deteſtationi ſemper erit, ipſiúſque etiam Eccleſiæ, quæ ita peremptos peripſemata pronunciat, nec niſi aſini ſepultura donat, vt à quibus per omnem æternitatem ſecludendi veriſimiliter ſunt, qui piè è vita excedunt, ab iiſdem iam ex hoc tempore, tumulorum diuerſitate ſeiungantur, non abſque aliquo, ſtatus diuerſiſſimi vtriſque poſt mortem obuenientis, præiudicio.

219. Cùm autem è contra oſtenſum ſit, veram Fortitudinem in eo cerni, vt victus patienter ſuſtineat agnoſci quod eſt, idque ne vitam ſimúlque animam miſerè perdat, vltrò fateatur; concludendum prætereà eſt, eum qui ſuppoſita culpa initi duelli, tandem poſt certamen victus agnoſcit victorem, vultque vitam, eius beneficio retinere, non eſſe ignauiæ damnandum, vt fert inſanus error, quem generis noſtri iuratus hoſtis nititur, quanta vi poteſt infigere hominibus malè credulis, ſed potiùs laude dignum habendum eſſe, nec parte Fortitudinis vacantem. Vt habeat etiam hîc locum quod S. Ambroſius lib. 1. de pœnit. cap. 3. ſcribit in ſeculi certaminibus etiam victos, quorum fuerint certamina probata, cum victoribus coronari ſolitos. Imò hîc è contra, victor omni deteſtationis & execrationis genere, eſt proſequendus: qui verò victus eſt, & Fortitudinem in extremo certamine prodidit, ſubiectionis ſuæ confeſſione, inde ſaltem laudem referre dignus eſt, quòd impium opus verterit in virtutis argumentum.

Indicatio exegeſis Oratoriæ, querelarum quibus omnes Reipublicæ ordines, poſſunt aduersùs duelli immanitatem conclamare.

CVm primùm ad hunc locum in hac ſcriptione deueniſſem, poſtulabam à benigno lectore, vt in hac duelli exagitatione philoſophica, liberum mihi eſſe tantiſper vellet, vaſtitatem quam Reip. infert duellum, cuius hactenus atrocitatem philoſophicè ac preſsè demonſtraſſem, ſolutiore dicendi ratione inſectari: vt tanta ſceleris vbertas, quanta duelli appellatione concluditur, meliùs perſpiceretur, ac ſi fieri poteſt, ex orbe eliminata, ad orcum, vnde ad nos appulit, regrederetur. Id vt meliùs aſſequerer, commodum viſum erat, vniuerſos Regni ordines ad Comitia cogere, ibique proponere expoſtulantes, de ſtrage quam hæc peſtis orbi infert, propoſitis per vnumquenque ordinem rationibus, quæ cum eius ſtatu & gradu congruunt. Congruum verò cenſueram, vt hic eſſet proponendi ordo & modus.

Primum locum dignitate ſua ac merito, ſibi vendicaret Ordo Eccleſiaſticus, cuius totius nomine Chriſtianus Orator omnes contra duellum rationes è ſacris Scripturis, ex Pontificum reſcriptis, ex ſalute ac periculo animarum petitas, educeret. Eiuſmodi ſunt Bullæ multorum Pontificum. Vt Iulij 2. cuius initium eſt, *Regis pacifici*, eſt numero nona inter Conſtitutiones eiuſdem Pontificis. Leonis 10. cuius hoc eſt exordium, *Quàm Deo & hominibus*, eſt 29. inter Bullas Leonis. Clementis 7. hoc principio, *Conſueuit Rom. Pontifex*: habetur vndecimo loco inter Conſtitutiones eiuſdem Pontificis. Iulij 3. cuius eſt initium, *Cùm ſint*, eſtque quinquageſima ſexta inter Iulij bullas. Pij 4. hoc initio, *Ea quæ à prædeceſſoribus*, ordine viceſima quinta, cui Clementis 7. & anteriorum Pontificum memoratæ Bullæ ſunt conſertæ. Item Bulla 82. Gregorij 13. quæ verbis illis inchoatur, *Ad tollendum.* Denique Bulla Clementis 8. data anno 1592. Cuius initium eſt, *Illius vices licèt immeriti.* Eòdem pertinent decreta quædam Conciliorum, vt Valentini ſub Lothario Imperatore, caput 12. Tridentini, ſeſſ. 25. cap. 19.

de reformat. Item ex iure Canonico, caput *Monomachiam* 2.q.4. & titulus de Clericis pugnantibus in duello, qui eſt 14. libri 5. Decretal. & ibidem titulus 35. qui eſt de purgatione vulgari. In his omnibus iuribus ac conſtitutionibus Eccleſiaſticis, duelli vſu interdicitur, ob exitium inde imminens animabus. Ex quo etiam maximè capite, diſertiſſimè ſimul ac robuſtiſſimè duella exagitauit annis ſuperioribus Reuerendiſſimus D. Petrus de Fenoillet, Montiſpeſſulani Epiſcopus, oratione Gallica de eo argumento ad Regem Chriſtianiſſimum. Cuius Antiſtitis mellitiſſima vbique, & ſucci ac venuſtatis pleniſſima facundia, in ea lucubratione certat, cum ſenſu pietatis de tam multorum æternùm pereuntium exitio.

Succederet Ordo nobilium, cuius nomine Nobilis Orator, explicaret ſui ordinis excidium, & certam à duello perniciem, ni prouideretur. Nam in eum potiſſimùm, hæc peſtis graſſatur, & ei maximè imminet. Denique pro eo ordine qui tertius eſt in Republica, & reliquos à ſacris hominibus ac Nobilibus ciues comprehendit, diceret Orator, qui huius item ordinis violationem, & damna à duello profecta exponeret.

Auditis omnium ordinum expoſtulationibus aduersùs tam certam regni perniciem clauderet agmen Maieſtas Regia, iuſta indignatione armata, ſeueriſſimis æquè ac ſanctiſſimis edictis, anteriorum Principum contra hoc monſtrum pro communi ſalute diligentiam inſtaurans: eiúſque vſurpatione, quanta poteſt grauiſſimæ vltionis conteſtatione, interdicens. Quæ dixi anteriora edicta, plurima proferri poſſunt. Nam huc pertinet lex vnica, C. de gladiator. & varia peculiarium regnorum edicta, cuiuſmodi præſertim in Gallicano extant quàm plurima omnibus obuia.

Hoc primum conſilium noſtrum, poſteriora conſilia diſturbarunt; ne varietas illa ſcriptionis, quæ in Oratoria excurſione vſurpanda foret, minùs cohæreret cum philoſophica ſcriptionis forma, hactenus ſeruata, & ab huius Operis argumento indicta. Guſtum tamen eius aliquem, ac breuem ſummam, repræſentare lectori, viſum eſt non inopportunum. Et vt cum Auſonio dicam in Euchariſtico pro Conſul. ad Gratia. *Placuit ſignanter & breuiter omnia quæ nouimus indicare, nec perſequi: Vt qui terrarum orbem, vnius tabulæ ambitu circunſcribunt, aliquanto detrimento magnitudinis, nullo diſpendio veritatis.* Placuit inquam hæc indicatio prioris conſilij, vt de eius vſu, lector pronunciet.

***

LIBER

LIBER SEXTVS.

DE TEMPERANTIA, POSTERIORE virtutum purè moralium circa paſſiones.

1. HÆC eſt poſtrema inter Cardinales virtutes, de qua Philoſophus 3. Ethic. à cap. 10. poſt Fortitudinem diſſerit, quia cùm ambæ, vt initio eiuſdem capitis dicitur, ſint virtutes partis animæ irrationalis; hoc eſt, cùm ambæ occupentur in frænandis paſſionibus, iis præſertim, quæ ſunt nobis & irrationalibus animantibus communes, (vt interpretatur S. Thomas 3. Ethic. lect. 19.) & altior in eo genere ſit Fortitudo, rectè in poſtremum locum reiicitur Temperantia. Porrò hoc nomen vſurpamus in hac tractatione, & paulò preſſiùs quàm vocis cortex ferret, & paulò etiam aliter quàm Græci plerique vocem huic Latinæ reſpondentem vſurpent. Nam vox Temperantiæ, ſi præciſè ſpectemus vim eius, æquè Fortitudinem, & omnem moderationem paſſionum comprehenderet. Idque etiam in Græcam vocem continentiæ & Temperantiæ cadit, vt habetur ex ſect. 28. problem. q. 3. præterea verò Græca Temperantiæ vox, vt liquet ex Maximi, & Heſichij, aliorúmque capitulis de Temperantia, apparatum omnem virtutum, quibus animus ad perfectam puritatem perduci poteſt, ſignificationis ſuæ ambitu coërcet. Ad quam Temperantiæ notionem ſpectare videtur, quod Clemens Alex. 2. Strom. cap. 11. ex Platone tradit, per Temperantiam, hominem fieri quàm ſimillimum Deo. At nos hîc Temperantiam ad quaſdam paſſiones frænandas reſtrictam conſiderabimus; Ophiomacho apud Moſem expreſſam, quia ſublimè fertur, & à terra proſilit, vt eſt apud Philonem in calce Coſmopœiæ. Quæ autem ſint paſſiones illæ, ex obiecto huic virtuti mox præfigendo, conſtabit. Solenni enim noſtro, imò Ariſtotelico, in potentiis & habitibus tractandis ordine, huius virtutis tractationem ab obiecto auſpicantes, actuum eius, & ipſius virtutis explicatione concludemus.

SECTIO I.

DE TEMPERANTIA VNIVERSE'.

DOCTRINÆ ordo poſtulat, vt vniuerſaliora & communiora, minùs vniuerſalibus præponantur. Itaque priuſquàm ad varia reſtrictiora ſub Temperantia honeſti principia deſcendamus, de ipſa Temperantia vniuersè agendum eſt, vti ſimiliter circa virtutem in communi, & circa ſingulas anteriores virtutes, hactenus ſeruauimus.

CAPVT I.

Obiectum Temperantiæ.

PROPOSITIO.

MALE' Temperantiæ obiectum proximum ſpectato duntaxat vocis vſu (quem Ariſtoteles tantùm ſpectauit) guſtus & tactus delectationibus continetur. Adæquatè tamen ſumptum, alias quoque delectationes, & motus eis præuios, comprehendit, intra formale huius virtutis, hoc eſt mediocritatem, ad neceſſitatis, aliorúmque perſonæ, & negotij adiunctorum, metrum dimenſum.

PRimò propono & expono obiectum materiale huius virtutis, cùm remotum, tum proximum. Et proximum quidem, Ariſtoteles 3. Ethic. cap. 10. recolens quæ dixerat l. 2. c. 3. ſtatuit eſſe delectationes atque triſtitias: præcipuè tamē delectationes eo quòd Temperantia in triſtitias non feratur, niſi ratione delectationum, quas triſtitiæ ſecludunt. Remotum autem obiectum materiale Temperantiæ, eſt illud ipſum circa quod occupatur obiectum illud proximum, vt propterea hoc expoſito, nulla ſit futura neceſſitas attingendi obiectum materiale remotum, quod per proximum neceſſariò importatur.

Materiale obiectum Temperantiæ, principaliter voluptates.

2. Vt ergo obiectum proximum Temperantiæ ſtatuat Philoſophus, poſtquàm præmiſit Temperātiā circa voluptates & dolores occupari, ſubſumit, voluptatem, quæ eſt principalius Temperantiæ obiectum, eſſe omninò multiplicem. Alia eſt enim animi voluptas, alia corporis. Animi voluptates appellat, quibus ipſe ſolus per ſe animus affici poteſt, cuiuſmodi ſunt ambitioſorum & curioſorum. Voluptates autem corporis appellat, quibus ſēſus corpori implantatus, ſenſibile ſuum percipiendo, perfundit appetitum: ſiue quarum cauſa & origo eſt paſſio corporis. Cuiuſmodi ſunt, quæ ſingulorum ſenſuum functionibus reſpondent. Non quòd ipſiſmet ſenſibus, quorum functiones aſſectantur, delectationes obtingāt: ſed quòd non perfundant appetitum ſenſitiuum corpori inſitum, niſi interuentu operationum à ſenſibus externis prodeuntium. Hæc videtur germana notio illarum delectationū, quas animales & corporales paſſim nominant. De quibus cum Buridano, & aliis latè rixatur Martinus de Magiſtris q. 4. de Temperantia, & Gilbertus lib. 3. tract. 3. q. 1.

Ex hac voluptatum multiplicitate, ſeligit Ariſtoteles eas, quibus Tēperantia diſtinetur. Et primùm quidem, delectationes animi, negat huc pertinere: quòd nemo eos qui his delectationibus implicātur, Temperantes vel intemperantes nominet: Quamuis negari non poſſit, quin circa huiuſmodi delectationes, poſſit vitium & virtus cerni: vt conſtat ex iis, quæ 4. Eth. traduntur de pleriſque virtutibus, quarum munus eſt, huiuſmodi delectationes, & eis oppoſitas triſtitias, debita moderatione coërcere. Quòd ſi aliquando, nomen intemperantiæ tribuitur ei quoque defectui, qui circa eam materiā contingit, laxatio eſt rigoris vocabuli. Ad quem modum S. Chryſoſt. hom. 7. in 1. ad Timot. ad illud, *In omni pietate & caſtitate. Impudicus,* inquit, *eſt non modò fornicator, verùm & auarus quoque, & impudicus, & intemperans meritò dici poteſt. Quippe eſt ea concupiſcentia, carnali libidine minimè inferior. Qui igitur non illam temperat, intemperans dicitur. Ex eo enim quòd huiuſmodi cupiditate minimè abſtineant, eo cenſetur nomine. Ita fermè & iracundum, intemperantem equidem dixerim, & inuidum, atque auarum, & ſimulatorem, & omnem penitùs peccatis obnoxium, turpem, inhoneſtum, atque impudicum.* Et hom. 15. in ad Hebr. in mor. auari intemperantiam, & adulterium cum pecunia, ſcitè deſcribit. Sed hæc conſtat ad vſum vocis minùs receptum & laxiorem ſpectare.

Præſertim corporeæ, nec verò omnes, ſed per ſe, ea tantùm quæ ex guſtu & tactu.

3. Propriè autem, & iuxta communem vſum, Temperantia, eique oppoſita intemperantia, ad delectationes corporis reſtringuntur, vt Ariſtoteles obſeruauit. Quanquam neque ad omnes tales delectationes protenditur Temperantia. Non enim ad eas quæ ex viſu & olfactu percipi poſſunt, per ſe loquendo. Declarat hæc omnia ſatis perſpicuè ipſe Philoſophus c. illo 10. quæ illuſtro additis iis, quæ habet ſect. 28. probl. q. 2. & 7. quòd ibi rationem reddat, cur nomen Temperantiæ & intemperantiæ non tribuatur virtuti & vitio circa eam materiam verſanti, vt hîc affirmat, & ex ſolo communi vſu confirmat. Ita habet q. 2. *Cur duorum tantummodò ſenſuum ratione, homines incontinentes vocamus, id eſt tactus & guſtus? An propter voluptates, quæ pariter nobis, ac ceteris animantibus omnibus per hoſce ſenſus adminiſtrantur? Quòd igitur communes eas cum beſtiis habemus, ſpernimus, & ſolas omnium, aut maximè, vitio probróque damus. Itaque hominem eis addictum vituperamus, & incontinentem atque intemperantem appellamus, quoniam à teterrimo voluptatum genere ducatur.* Et rurſus ibid. quæſt. 7. *Cur incontinentes eos appellare ſolemus, qui voluptate contrectandi aut guſtandi exuberarunt? Nam qui immodicè re vtuntur venerea, & qui lu-*

xu

xu delectantur ciborum, incontinentes vocamus, &c. *At verò qui in videndo audiendòve modum excedunt, non eodem vocabulo ſignificamus. An quoniam voluptates ſenſibus hiſce accommodatas, communes cum cæteris animantibus habemus? Ergo vt communes ſpernimus, notamus, ſolaſque omnium, aut maximè, probro damus. Itaque hominem his deditum reprehendimus, & incontinentem intemperantémque appellamus, quòd victus à teterrimo voluptatum genere ducitur. Sed cùm ſentiendi genera quinque ſint, cætera animalia, duobus tantùm quæ modò dixi, voluptatem ſibi acquirunt. Cæteris vel nihil omnino delectantur, vel per accidens ita afficiuntur. Quod enim videt, aut olfacit, tantiſper gaudet, quòd guſtus tactúſque officio finiſcatur. Cùm genus idipſum concupiſcendi expleuit, illorum quoque ſuauitas deſiit. Vt etiam nobis ſalſamenti odor, cum indigemus, ſuauis eſt: vbi ſatiati repletique ſumus, ampliùs ſuauis non eſt. Roſæ autem odor, ſemper ſuauis eſt.*

4. Vides quorſum dixerim, iuxta Philoſophum per accidens aliquando aliquos appellari intemperantes, ex delectationibus circa odores, & alia à tactilibus & guſtatilibus ſenſibilia. Nimirum quia interdum odores V. G. connexionem habent cum obiecto ſapido, vel tactili, excitando ſpecies, quibus huiuſmodi obiectum apprehendatur, & appetitum delectatione perfundat. Quo pacto notat Philoſophus, bruta interdum affici delectatione, ex viſu vel auditu alicuius obiecti. Sic enim leo audito bouis mugitu delectatur. Non quòd ille ſonus ei gratus ſit, ſed quòd prædam & pabulum aduentare animaduertat. Vnde viceuerſa etiamſi prædam videat, audiátve, aut olfaciat, tamen ſi potiri nequeat, irrugit atque triſtatur. Similitérque canis, odore leporis delectari videtur, quia delectatur eius prehenſione & cibatione, quam odore motus præcipit. Vnde ſi pabulum ob expletam famem non afficiat brutum, nullo modo delectabitur odore, quantuncunque occurrat ei obiectum odoratum. Itaque perſpicuum eſt, obiectum per ſe terminans appetitum bruti, non eſſe odorem, vel delectationem ex eo hauſtam, ſed duntaxat delectationem obiecti guſtus vel tactus: cuius obiecti memoria, refricatur per illud aliud ſenſibile, quo idcircò brutum vtcunque dicitur delectari: cùm tamen, (ſaltem principaliter,) non de eo, ſed de adiuncto ſenſibili delectetur. Addo *ſaltem principaliter*. Quia non intendo, extra locum hîc definire, an bruta aliter quàm per ordinem ad guſtum & tactum delectentur, quod aſſeruit Buridanus latè reiectus à Martino q. 4. de Temperantia, concl. 3. contendente Ariſtotelem Buridano non ſuffragari loco prædicto: ſed tantùm velle quòd delectationes guſtus & tactus, ſint nobis communes cum omnibus planè brutis, cùm eæ quæ ex aliis obiectis percipi poſſunt, homini tantùm, & paucis quibuſdam brutis conueniant, ſed homini maximè. Quò reuoluitur Scaliger exercit. 303. num. 2. qua de re alibi. Cùm igitur Temperantia verſetur circa delectationes nobis & brutis communes, vt fert communis vſus loquendi & ſentiendi, concludit Ariſtoteles cap. illo 10. Temperantiam non verſari circa omnes corporis delectationes, ſed circa eas duntaxat, quæ ducuntur ex ſenſibilibus guſtui & tactui obiectis.

Quatenus Philoſophus, à materiali Temperantiæ obiecto, delectationes ex guſtu videatur excludere.

Mox tamen quaſi adhuc latiùs quàm par ſit, protenſam Temperantiæ ac intemperantiæ materiam dediſſet, eam coarctat ad delectationes ex tactilibus perceptas: eo quòd guſtus functio præciſè conſiderata, permodicam ſubminiſtret delectationis materiam. Reiectis enim cæteris & animi & corporis voluptatibus, & à materiali obiecto Temperantiæ ſubductis, ait Philoſophus cap. illo 10. *Circa huiuſmodi igitur voluptates, temperantia & intemperantia verſatur, quæ cæteris quoque animalibus communes ſunt, ſeruiléſque ob id ac ferinæ habentur. Hæ autem ſunt, & tactus, & guſtatus. Sed guſtatu parum, vel nihil vti videntur. Quippe cùm guſtatus, iudicium ſaporum ſit, id quod faciunt ij, qui vel vina explorant, vel obſonia condiunt. At non admodum his oblectantur: vel non quatenus intemperantes, ſed fruitione ipſa, quæ tota per tactum efficitur in cibis, in potibus, & iis quæ venerea nuncupantur. Vnde gulæ deditus, quidam Philoxenus Eryxius, guttur ſibi longius gruis collo dari optabat, vt potè qui tactu oblectaretur. Tactus autem, ſenſuum eſt maximè communis, circa quem intemperantia verſatur.*

5. Priora illa accipit Euſtratius, quaſi velit Ariſtoteles, guſtum eſſe in ſola primore lingua; & idcircò tradat, guſtum modicam voluptatem ingenerare, cùm tam breui tempore duret. Vt propterea qui pitiſſando vina probant, aut obſoniis condiendis cibos extrema lingua pertentant, non habeantur vel Temperantes vel intemperantes. Sed non probo interpretationem, cùm ex ea apertè ſequatur, guſtus delectationes non obiici vllo modo Temperantiæ, quod eſt contra communem ſenſum, & rei veritatem. Præterquàm quòd ſedes guſtatus non eſt in ſola linguæ cuſpide, vt Euſtratius falsò ſupponit. Sed quamuis guſtatus, ibi præſertim ob neruos ſenſus exquiſitiſſimi & tenerrimos vigeat, vt habetur ex Philoſopho 1. hiſtor. cap. 11. & ex Lactantio de opific. Dei, cap. 10. proptereáque ij qui cibum exactiùs guſtare volunt, eum intrò iniectum ad exteriora reuocent; & è contra vt amaror pharmacorum minùs ſentiatur, intrò quantum poſſumus immittantur: Tamẽ non in ea duntaxat parte eſſe guſtus ſedem, certum eſſe debet, agnoſcitque Plinius lib. 11. cap. 37. verbis illis. *Intellectus ſaporum cæteris animalibus eſt in prima lingua, homini etiam in palato.* Imò cum Fernelio 5. Phyſiol. cap. 7. admitto guſtum ad eas omnes partes protendi, ad quas nerui guſtatorij per linguam ſparſi variis propaginibus diffunduntur, atque adeò etiam ad fauces. Id quod Ariſtoteles 4. de part. cap. 11. docet, notans eſculenta, quia ob craſſitiem magis cunctantur, meliùs guſtari in delapſu per fauces quàm poculenta. Et idem confirmat vox illa Philoxeni grue quàm homine dignior. Expoſcebat enim collum gruis, vt diutiùs ei ſaperent cibi.

Quare ſenſus Philoſophi in eo cap. 10. eſſe videtur, Temperantiam principaliùs diſtineri circa tactilia, quàm circa guſtatilia. Non quòd circa vtraque non verſetur, moderando delectationes circa huiuſmodi obiecta exurgentes: ſed quòd guſtatile cùm duntaxat guſtatur, ita vt is duntaxat modicus tactus adhibeatur, qui ad applicandum progloſſidi cibum aut potum neceſſarius eſt, non ſuggerat delectationem, cui moderandæ addici ſoleat Temperantia: ſed tantùm id præſtet, cùm guſtatio habet concomitanter adiunctam tactionem paulò maiorem & notabiliorem. Cùm igitur guſtatio, ſeorſim à tactione notabili, non ſit ſufficiens fundamentum delectationum Temperantiam terminantium: tactio autem ſeorſim à guſtatione modica aut notabili, ſit idonea materia Temperantiæ, non malè affirmauit Ariſtoteles, guſtum, paruam aut nullam materiam ſubminiſtrare Temperantiæ, ſed id principaliter conuenire tactui. Ex quo optimè ſub capitis finem, Ariſtoteles, Temperantiæ

neceſſitatem, & vilitatem intemperantiæ colligit: Quam illationem infrà expendemus.

Triſtitiæ quoque, ad materiale Temperantiæ obiectum pertinent. Eius adæquatio, concluditur.

6. Præter delectationes, quas præcipuam Temperantiæ materiam eſſe, dicebamus cum Ariſtotele, triſtitiæ quoque prouenientes ex abſentia delectabilium, habent rationem materiæ minùs principalis, vt dicitur initio capitis decimi: vbi D. Thomas lect. 19. & 21. rationem huius rei ait eſſe, quòd efficaciùs agat res per ſuam præſentiam, quàm per ſuam abſentiam. Cùm ergo materia, circa quam occupatur delectatio, ſit præſens, fortiorem impreſſionem efficit. Atque ita maior eſt virtutis eam moderantis neceſſitas, quàm reſpectu triſtitiæ, ob abſentiam obiecti delectationem ingeneraturi. Vnde ſuggeritur alia ratio; quia cùm triſtitia non exurgat niſi ob defectum delectationis, perſpicuum eſt, delectationem principaliùs intendi, & virtutem ferri in eam quaſi primo impetu & connaturaliùs, atque adeò principaliùs, quàm circa dolores. Quia verò Fortitudo quoque, vt ſuprà conſtitutum eſt, triſtitiam moderatur; propterea Ariſtoteles cap. 11. *ſub medium*, diligenter ſecernit Fortitudinis & Temperantiæ functiones circa triſtitias. Quod quia ſpectat ad rationem formalem, ſub qua Temperantia ſuum hoc materiale obiectum attingit, infrà exponetur.

Habemus ergo adæquatum materiale obiectum proximum Temperantiæ, iuxta Ariſtotelem: nempe delectationes atque triſtitias, ex obiectis guſtatilibus & tactilibus; præſertim verò ex tactilibus: hoc eſt ex plena cibatione, aut commixtione corporum, & vniuerſo apparatu actionum ad eas ſpectantium, vel reducibilium. Quòd ſi quis quærat, cùm delectationes & triſtitiæ aliæ ſint in corpore, ſiue in appetitu ſenſitiuo, aliæ eis proportionales ſint in animo, quaſnam ex illis frænet Temperantia: Reſpondēdum erit, immediatè quidem, ſiue quaſi ex æquo & continenter, Temperantiam cùm ſit virtus voluntaris, attingere delectationes voluntatis, non autem appetitus inferioris, ſi rem quaſi phyſicè conſideremus. Quia cùm delectatio corporea appetitum afficiens, ſit in ſubiecto diuerſo ab eo cui ineſt Temperantia, non poteſt phyſicè ei eſſe adeò immediata ſiue continens, ac delectatio voluntatis, quæ eſt in illomet ſubiecto, in quo eſt Temperantia, quæ ſanè inconſultè adhiberetur ad coërcendam paſſionem in ſubiecto externo ferocientem, non compreſſa priùs immoderatione paſſionis in ſubiecto proprio exultantis contra rationis rectæ præſcriptum. Quare non eſt dubium, quin rem phyſicè æſtimando, compoſitio & moderatio affectuum per Temperantiam, priùs, non tempore aut natura, ſed ordine quodam, fiat in voluntate ſuperiore, poſtea autem, & veluti per redundantiam, in inferiore. Moraliter tamen loquendo vtrunque fit æquè primò. Quia enim affectus appetitus habent connexionem cū affectibus voluntatis, & vtrique eadem opera rediguntur ad medium; parum omninò refert, quòd materialiter & phyſicè loquendo, affectiones voluntatis ſint Temperantiæ viciniores & coniunctiores: quandoquidem quod ad rem præſentem attinet, (hoc eſt quantum ſpectat ad ſuſcipiendam interuentu Temperantiæ moderationem,) vtræque à virtute Temperantiæ eam participant independenter ab inuicem.

Difficultas in contrarium.

7. Vna ſupereſt circa obiectum hoc materiale difficultas, quæ Ariſtotelis doctrinam hactenus expoſitam, planè conuellere & labefactare videtur. Cùm enim certum ſit, virtutes morum moderatrices Prudentiæ ſubordinatas, non eſſe niſi tres, nempe Iuſtitiam, quæ diſtinctur operationibus ad alterum, vt obiecto adæquato materiali; Fortitudinem, quæ paſſiones audaciæ & timoris coërcet; ac denique Temperantiam: Planè ſi Temperantiam tam arctis finibus concludamus, quàm oſtenſum eſt ex Ariſtotele, multæ ſupererunt laudabiles affectuum & operationum, homini, vt ſic dicam immanentium, nec ad alios ordinatarum, repreſſiones ex Prudentiæ præſcripto, quæ nullius virtutis purè moralis erunt propriæ. Quò enim referemus coërcitionem delectationum animi, quæ multæ ſunt, & inſignibus defectibus patent: vt propterea dubium non ſit, quin per virtutem aliquam ad medium reduci debeant? Quò item referemus repreſſionem delectationum ex aliis ſenſibus à guſtu & tactu, cùm ne reductitiè quidem ac per accidens ad hos duos ſenſus pertineant? Præterea an non pleræque aliæ ſunt, & in voluntate, & in appetitu affectiones, præter paſſiones timoris & audaciæ Fortitudini adſcriptas, itémque delectationes & triſtitias ſubiectas Temperantiæ? Certè ſi delectatio de alicuius boni delectabilis aſſecutione, eſt obiectum Temperantiæ, quidni etiam eiuſdem boni amor, eiúſque aſſequendi deſiderium, qui ſunt actus capaces immoderationis? Ergo iis item affectibus reducendis ad medium opportunæ erunt virtutum aliquarum purè moralium ſuppetiæ. Atque adeò cùm liqueat, curam illarum aliarum paſſionum non eſſe Fortitudinis, quam honeſtas ipſi præfixa arctat ad audaciam & timorem, neceſſarium videtur, eas Temperantiæ, tanquam materialia obiecta inadæquata ſubſternere.

Perperam igitur Ariſtoteles, Temperantiæ materiam ad guſtus & tactus delectationes, eiſque oppoſitas triſtitias, reſtrinxerit. Neque verò dubium eſſe videtur, quin affectus ab iſtis diſtincti, ſint per ſe, ac ſine vllo ordine ad delectationes guſtus & tactus, capaces bonitatis & malitiæ moralis. Quis enim neget malum eſſe, velle ſcire plus quàm oporteat, & aliúde aut aliter quàm oporteat? Itémque quis non videt malum eſſe, ſupra modum affici muſica eique delectationi pluſquàm recta ratio præſcribat, adhærere? Et tamen huiuſmodi delectationes nullum ordinem dicunt ad delectationes guſtus & tactus. Vt proinde non rectè Valentia. 2. 2. d. 9. q. 1. p. 1. aſſerat, idcircò hos affectus non obiici Temperantiæ, quia ſecundùm ſe ſpectati, non ſunt fundamenta bonitatis & malitiæ moralis, nec per ſe iubentur, aut prohibentur.

Enodatur.

8. Hac igitur reſponſione excluſa, tanquam inidonea, reſpondeo cum Martino de Magiſtris q. 4. de Temperantia *in reſponſione ad argumenta contra concluſiones*, aliud eſſe cōſiderare virtutem aliquam quoad eius munera vocis cortice expreſſa; aliud verò quoad rationem eius quidditatiuam, adæquatè & in toto ſuo ambitu ſpectatam. Sic enim, vt cætera nunc exempla taceam, virtus pœnitentiæ hærendo in vocis cortice, & in ſignificato ad quod ſonus ille audientem rectà deducit, eſt virtus, qua quis culpam antè à ſe admiſſam deteſtatur, & robuſto voluntatis affectu retractat. Nec tamen dubium eſt,

eſt, quin dimiſſis anguſtiis illis, ad quas auditor, ſpectato tantùm vocis cortice reſtringeretur, multi præterea ſint actus ad eam virtutem ſpectantes, & ſub eius motiuo elicibiles. Cuiuſmodi ſunt voluntas conſeruandi illæſum ius diuinum, gaudiúmque de eius indemnitate, cùm per nos, tum per alios quoſcunque ſeruata, & cura in hoc impenſa, aliique actus ſimiles. Ex quo patet, aliud eſſe definire virtutem aliquam iis finibus, quos vocis virtuti impoſitæ cortex aut vſus indicit: aliud autem, definire eam ſecundùm totum ſuum ambitum, & ſpectata amplitudine, quam vi ſui motiui, & intra honeſtatem ſibi propriam habere poteſt.

Ariſtoteles ergo aſſignans Temperantiæ materiam, longè anguſtioribus limitibus eam concluſit, quàm ferat motiuum & honeſtas huius virtutis, quia ſpectauit, quid ſonaret vox Temperantiæ iuxta communem vſum. Vnde quia non ſolemus temperantes vel intemperantes nominare, niſi per ordinem ad delectationes guſtus & tactus nobis cõmunes cum brutis, eam duntaxat materiam aſſignauit virtuti Temperantiæ. Cæteras verò affectiones, quibus rectè opponebatur adhiberi poſſe moderationem ab alia virtute quàm à Fortitudine, variis aliis virtutibus adſcripſit: de quibus lib. 4. Ethic. Quas tamen non inficiatur ſpectare ad quartum generale membrum virtutũ, hoc eſt ad Temperantiam latè acceptam, & extenſiùs diffuſam, quàm ſonet vox illa iuxta communem vſum. Itaque nobis, qui hîc Temperantiam ſpectamus in tota ſua amplitudine, & vt quartum generale membrum virtutis moralis, materia Temperantiæ non eſt arctanda ad delectationes guſtus & tactus, ſed ad omnes planè affectiones à timore & audacia diſtinctas, & moderationis capaces, ac denique aptas regulari per Prudentiam, intra motiuum de quo agendum ſequitur.

Formale obiectum Temperantiæ, pro delectationibus, conformitas earum ad rectæ rationis præſcriptum.

9. Secundò attigi obiectum formale Temperantiæ, ſiue motiuum, ex quo Temperantia operationes ſuas elicit, & vnde omnis earum honeſtas formalis ac decus deriuatur. Ariſtoteles 3. Eth. c. 11. expoſitis extremis Temperantiæ oppoſitis, declarans quid Temperanti ex hac virtute operanti propoſitum ſit, hoc obiectum in hunc modum attigit. *Temperans circa hæc mediocriter ſe habet. Nam neque iis oblectatur, quibus intemperans maximè conſueuit, ſed potius ægrè afficitur: neque omninò iis gaudet, quibus non oportet: neque vlla aliqua huiuſmodi re, vehementer oblectatur: neque ſi adſit, dolet: neque cupit niſi mediocriter: neque magis quàm decet, quapiam re, neque quando non decet, afficitur: neque demum tale aliquid appetit: ſed ea tantummodò iucunda, quæ vel ad ſanitatem, vel ad bonam habitudinem faciunt: atque ea quidem mediocriter, & ſicut decet, & cætera etiam, quæ his impedimento non ſint, vel præter honeſtatem, vel ſupra facultates. Nam qui ita facit, magis tales voluptates amat, quàm dignum ſit. At temperans, non huiuſmodi eſt, ſed ſicut recta ratio præſcribit.* Et in calce capitis 12. ac totius libri meta. *Si magnæ vehementéſque fuerint cupiditates, rationem extrudũt. Quapropter mediocres eas eſſe oportet, ac paucas, rationique minimè aduerſantes. Atque id quod tale eſt, obediens, ac caſtigatum, temperatúmque appellamus. Sicut enim puerum, ad pædagogi præceptum viuere oportet: ita concupiſcibilem animæ facultatem, rationis imperio obtemperare. Atque ideò temperantis cupiditas, cum ratione conſentiat neceſſe eſt: quippe cùm vtriſque propoſitus ſcopus, honeſtas ſit. Nam & temperans cupit quæ oportet, & ratio quoque, ita præſcribit.*

Vides quid Ariſtoteles Temperantiæ ſpectandum præfigat; nempe præſcriptum rectæ rationis, in affectibus quorum moderationem propoſitam habet. Vbi ſiſtunt non pauci. Sed hoc ipſum ambiguitate non vacat. Supereſt enim interrogandum, quid ſit quod recta ratio & Prudentia dictare debeat, ad temperationem affectuum prædictorum. Aliquid ergò præterea addendũ eſt, quod Ariſtoteles attigit potiùs quàm multis expoſuit priore loco. Nempe vndenã ſumenda ſit mediocritas in affectibus Temperantiam diſtinentibus: Seu penes quid recta ratio dirigi valeat in præſcribenda mediocritate affectibus iſtis conſentanea. Quod paſſim apud antiquos his verbis quæritur, *vnde ſumenda ſit regula Temperantiæ.* In qua difficultate, Gilbertus, & Kroſbeïn, paſsímque alij, aliter pronunciandum dicunt de viris perfectis, qui Temperantiam in ſtatu aliquo illuſtriore conſecuti ſunt, aliter de imperfectis. Nam priores, dicunt habere pro regula neceſſitatem: qua negant dirigi imperfectos, quibus neceſſitas tantùm proponitur ad modum ſalubris cõſilij. Sed hoc diſcrimen, per ſe loquendo, & ſecluſis obligationibus extrinſecis Temperantiæ, nullius momenti eſt. Nam ſiſtendo intra fines Temperantiæ, qui eam virtutem in altiore gradu adeptus eſt, non plus vrgetur conſectari neceſſitatem, quàm imperfectus: quaſi cùm iſte poteſt abſque intemperantiæ labe aliquid citra neceſſitatem appetere, in quo delectari velit, idem non poſſit perfectus: An enim aliæ leges virtutum, per ſe loquendo, ſtatutæ ſunt perfectis, quàm imperfectis?

Quid illud præſcriptum ferat.

10. Itaque vniuersè pro omnibus, regula moderatæ delectationis, vel affectionis proſecutiuæ, petenda eſt ex illis adiunctis, quæ indicantur verbis illis Philoſophi cap. 11. agentis de moderatis delectationibus circa guſtum & tactum, quæ proportione ſeruata, ad alias quoque Temperantiæ materias accommodari poſſunt. *Non afficitur Temperans quapiam re, magis quàm decet, neque quando non decet afficitur, neque demum tale aliquid appetit: ſed ea tantummodò iucunda, quæ vel ad ſanitatem, vel ad bonam habitudinem faciunt. Atque ea quidem, mediocriter & ſicut decet, & cætera etiam quæ his impedimento non ſint, vel præter honeſtatem, vel ſupra facultates.* Habes metrum, quod in pleriſque materiis particularibus, ex ſapientum vſu & naturalis luminis dictaminibus, aptandum eſt. Conſentit Philoſopho in hac regula aſſignanda S. Auguſtinus l. de mor. Eccleſiæ, cap. 21. concludens Chriſtianam de Temperantia tractationem. *Habet vir temperans, in rebus mortalibus & fluentibus, vitæ regulam, vt eorum nihil diligat, nihil per ſe appetendum putet: ſed ad vitæ huius atque officiorum neceſſitatem, quantum ſatis eſt, vſurpet, vtentis modeſtia, non amantis affectu.* Hac ratione aliqui à Clemente Alexand. 2. pædag. c. 1. reprehenduntur, quòd ſint vt edant & ſaturentur. Alij autem laudantur, quòd edant vt ſint. Et lib. 3. c. 7. idem Clemens, menſuram vſurpandarum huiuſmodi rerum, ſtatuit eſſe corpus: æquè ac pes eſt calcei menſura. Id eſt, menſura earum rerum eſt neceſſitas corporis, ſicut calcei menſura, eſt neceſſitas pedis.

Facit ad hunc locum elegans & grauis oratio Baſilij ex variorum Philoſophorum ſenſu docentis, quæ menſura circa indulgentiam corpori exhibendam, Temperanti ſit tenenda. *Corpori, tantum indulgendum, quantũ ei opus eſt, (vt ait Plato,) vt Philoſophiæ, miniſterium atque auxilium ſuppeditet. Quod ſanè*

dictum cum Pauli conuenit ſententia, qui monet, nullam corporis habendam diligentiam rationémve ad concupiſcentiæ materiam. Hi nanque qui eius nimiam gerunt curam, animam verò negligunt, nihil ab his differunt, qui ſenſibus tantoperè ſtudent, at per ipſos agentem ſpiritum contemnunt. Aut ab iis, qui inſtrumẽtorum multam, artis verò quæ per inſtrumenta operetur, nullam habent rationem. Eſt itaque totum corpus caſtigandum magis, ac feræ cuiuſdam inſtar cohibendum, & ab ipſo aduerſus animam tumultus orientes, ratione veluti flagello compeſcendi: ne frænum voluptati omninò laxando, mens velut auriga ab equis contumacibus, & minimè obtemperantibus, miſerè feratur ac rapiatur. Ac inter cætera, Pythagoræ meminiſſe dicti oportet, qui videns quendam exercitationibus ac cibis lautè aptéque ſeſe curantem ac ſaginantem; Heus, *inquit*, miſer, non deſinis, continuò duriorem tibi carcerem præparare? *Ideò & Platonem dicunt, cognito quod ex corpore eſt nocumento, Academiam Athenis in loco peſtilenti elegiſſe, vt nimiam corporis proſperitatem, veluti vitis palmitem luxuriantem amputaret. Ego verò bonam valetudinem quæ in ſummo ſit, ex Medicis ſæpè audiui, fallacem eſſe. Quando igitur ipſa corporis diligentia, & corpori pariter & animæ inutilis eſſe apparet, hanc ſarcinam delinire, & illi famulari, manifeſta fuerit inſania.* Ita ille homil. de legendis cum fructu libris Gentil. quem vides, regulam ſtudij corpori impendendi, de Ethnicorum quoque ſententia, ducere ex neceſſitate qua premitur, vt animæ poſſit famulari. Similiter autem, vt monebam, in aliis quibuſuis Temperantiæ materiis, ſpectato fine in quem res aliqua vſurpatur, & vſu quem ad illum habet, aliiſque adiunctis, diiudicandum erit, vbi inuenienda, & quomodo ſtatuenda ſit, mediocritas Temperantiæ præfixa.

Formale, Temperantiæ circa triſtitias, quodnam.

11. Satis de obiecto formali potioris obiecti materialis huius virtutis, hoc eſt delectationum de bono, & affinium illis affectuum. Sed quia Ariſtoteles, præter delectationes, atque adcò etiam cupiditates moderatas, ſubiecit quoque Temperantiæ triſtitias, attingendum reſtat, quomodò idem motiuum, ad hanc quoque obiecti materialis partem vſui ſit. Qua in re difficultatem tantùm facit, quòd Fortitudo occupatur in triſtitiæ coërcitione & moderatione; ſitque neceſſarium diuerſis virtutibus diuerſa obiecta formalia adſcribere. Vidit hanc difficultatem Ariſtoteles 3. Ethic. cap. 11. & in hunc modum extricauit. *Circa dolores*, inquit, poſtquàm exceſſum voluntatis circa delectationes, per Temperantiam coërcitum, aperuiſſet, *non quemadmodum in Fortitudine, ita hîc ſuſtinẽdo temperans, non ſuſtinendo intemperans dicitur: Sed intemperans vnuſquiſque eſt, dum propterea quòd iucunda non conſequitur, magis quàm oportet, dolet: dolorémque ipſi affert voluptas: Temperans, dum abſentiâ, abſtinentiâque voluptatis, nullo modo afficitur.*

Itaque Fortitudo verſatur circa triſtitias, ſuſtinendo eas alacriter, quatenus honeſtum eſt in perpeſſione malorum triſtitiam inferentium, tenere conſtãtiam. Vnde ducitur tota laus Fortitudinis, & probrum timiditatis ſuccumbentis triſtitiæ ex aliquo læſiuo applicato. At Temperantia non verſatur circa triſtitias ſuſtinendo eas, quia nullum ei admouetur læſiuum, ſed duntaxat abeſt delectatio, quia non admouetur delectabile: eámque abſentiam ſuſtinet Temperantia, quæ idcircò eatenus dicitur circa triſtitias verſari, modo, vt vides, longè diuerſo ab eo quo circa illas diſtinetur Fortitudo. Præterquàm quòd Fortitudo, veluti per ſe primò fertur in dolores tanquam in materiam propriam. At Temperantia conſequenter tantùm, ſiue occaſione delectationum, quarum abſentia triſtitiam procreare poſſet; & ne mediocritatem tranſgrediatur ea triſtitia, frænum Temperantiæ adhibendum eſt. Et quamuis interdum Fortitudo quoque reſpicit triſtitiam, tantùm occaſione boni fruſtra quæſiti exorientem, vt cùm quis mole mœroris opprimitur, quia excidit ſpe dignitatis concupitæ ac ſperatæ: Tamen ea triſtitiæ deriuatio ex boni fruſtra captari dilapſu, ipſúmque bonum captatum, ſe habet per accidens ad Fortitudinem, cuius laus omnis eſt in triſtitia, vndecunque proueniat, ad rationis præſcriptum moderanda, quatenus per ſeipſam habet vnde obiiciatur Fortitudini: Eſt enim aliquid arduum. At Temperantia, non habet in triſtitia quo diſtineatur, niſi eodem quaſi motu & impetu, in delectabilis abſentis amorem moderatum feratur. Dicetur de hoc infrà pleniùs tractando ſemiuirtutem tolerantiæ. Eo enim nomine ab Ariſtotele inſignita eſt Temperantia circa dolores ex voluptatum abſentia, quatenus infeſtatur adhuc ea in parte.

CAPVT II.

De actibus Temperantiæ.

12. HIc poſſumus parci eſſe; quia quæcunque ad actus huius virtutis ſpectant, partim exponendo obiectum, partim tractando ipſam virtutem, & partes eius, commodiorem locum habent. Obiter tamen ſolennem alibi ordinem hîc quoque iuuat tenere.

Eliciti Temperantiæ actus, quinam.

Actus ergo Temperantiæ, conſtat vel elicitos eſſe vel imperatos. Priores ferè vacant difficultate. Nihil enim aliud ſunt quàm volitiones, immediatè à voluntate & Temperantia profuſæ, quibus appetitur huius virtutis obiectum. Siquidem actus elicitus, inter actum primum ſiue virtutem, & obiectum proximum, medius interponi debet, nullo alio interiacente. Atque adcò quia delectationes aliæque affectiones moderatæ, ſunt obiectũ Temperantiæ, actus eius elicitus erit, volitio modum ponendi illis affectibus.

Vbi recurrit difficultas ſuprà tacta circa Fortitudinem. Videtur enim Temperantia poſſe carere actu elicito, ſi rectè conſtituimus proximum eius obiectum. Nam rectè poſſumus intelligere, affectum moderatum immediatè prodire à voluntate ſiue inſtructa habitu Temperantiæ, ſiue intendente honeſtatem huius virtutis. Tunc autem nullus actus medius interponetur inter virtutem & paſſionem repreſſam, quæ eſt eius obiectum, vt ſuprà aſſeruimus. Atqui impoſſibile eſt, virtutẽ aliquam tendere in obiectum per ſeipſam, & abſque actu elicito interiacente: ſic enim tendentia, & terminus ad quem, confunderentur: quod liquet nulla ratione fieri poſſe. Igitur vel malè à nobis poſitum eſt obiectum Temperantiæ, vel alius ei actus elicitus, aſſignandus eſt.

Hanc difficultatem iam enodaui circa obiectum Iuſtitiæ & Fortitudinis: Et ideò dico breuiter, delectationem moderatam, quantumuis immediatè prodeuntem à virtute, cenſeri tamen obiectũ eius proximum: quia cùm ſecluditur actus formaliter diſtinctus in eam tendens, eſt volita per ſeipſam, & æquiualenter ac virtualiter continet illum alium actum reflexum, qui frequẽter reipſa interponitur,

ſempérque

ſempérque interponi poteſt: nempe volitionem delectationis moderatæ: Quæ proinde, quatenus ſaltem æquiualenter & virtualiter interiacens, cenſetur actus elicitus. Quòd ſi quis obfirmatè contenderet, perceptionem, ſiue attingentiam obiecti proximi virtutem terminantis, debere formaliter & actu diſtingui entitatiuè ab obiecto proximo, ne idem ſit realiter via & terminus: admittendum eſſet, delectationem, aut paſſionem voluntatis moderatam, in euentu illo cuius facta eſt in argumento mentio, eſſe actum elicitum comparatione obiecti prædictæ delectationis, quod tunc ſtatuendum erit, vt obiectum proximum virtutis. Id enim argumento propoſito videtur euinci, vacátque abſurditate.

Actus Temperantiæ, imperati, affectus repreſſi: & quorum repreſſio, nobilior.

13. Pergo ad actus Temperantiæ imperatos, qui multiplices planè ſunt, vt manifeſtius fiet expoſitis ſubiectiuis partibus huius virtutis: potéſtque etiam innoteſcere, ex iis quæ de obiecto proximo huius virtutis præmiſi. Obiectum enim proximum, ſiue affectus moderatus, hoc loco eſt actus imperatus. Taléſque etiam ſunt vlteriores actus ad affectum moderatum conſequentes, de quibus non eſt hîc præterea agendi locus. Tantùm, vniuersè attingi hîc poteſt controuerſia de præcellentia: ſeu quiſnam ſit nobilior Temperantiæ vſus, repreſſione affectuum animæ, an affectuum per corpus vigentium: item an affectuum ſpectantium ad partem concupiſcibilem, an ſpectantium ad iraſcibilem. Nam his quoque, ſub aliqua ratione, modum ponit Temperantia, vt patet ex manſuetudine. In priore puncto, Philoſophus, affectuum animæ nomine complexus eſt honoris, ſcientiæ, diuitiarum, cupiditates & fruitiones: cæteræ verò cupiditates, vigent per corpus.

In ea itaque controuerſia S. Chryſoſtomus, ſi difficultas coërcendi ſpectetur, quæ intra idem motiuum, prodit auctius & incenſius honeſtatis ſtudium, ac virtutem pretioſiorem, pronunciat pro repreſſione delectationum corporis. Eam enim cenſet lõgè operoſiorem. Quamuis enim de ſola venere, ciúſque delectationibus & cupiditate diſputet, eáque cum ſtudio & affectu pecuniarum collata, ſtatuat longè acriores eſſe ſtimulos carnis, quàm auaritiæ; atque adeò multò maiorem vim deſiderari ad retundendos hebetandóſque aculeos illos, quàm ad auaritiam moderandam: Tamen rationes quas pro corporea delectatione, ad vnam delectationem animæ collata, vſurpat, æquè vrgent pro alia item quacunque corporea delectatione, cum eadem animæ delectatione, aliíſve quibuſvis, comparata.

14. Adſcribo partem orationis Chryſoſt. de cupiditatum illarum contentione ex hom. 5. in epiſt. ad Titum. *Semper dicere ſoleo, ſobrietas non modò abſtinentiam fornicationis indicat, verùm perturbationum quoque reliquarum. Igitur & qui pecunias amat, ſobrius non eſt. Nam ſicut eſt corporum amor, ita & pecuniarum; imò longè hic impotentior, quia non tantam habet vim, qua poſſit impellere. Nanque & auriga ille impotens diceretur, non qui ſuperbum aut infrænem equum non contineret, ſed qui manſuetiorem ſubiicere, & moderari non poſſet. Sed vnde, inquies, pecuniarum concupiſcentia amore corporum minor, atque inferior eſt? At omnibus conſtat. Primùm quidem, quia corporum concupiſcentia neceſſariò nobis inſerta eſt. Quod autem huiuſmodi eſt, conſtat proculdubio, quòd maiore cum labore corrigitur, quippe quòd naturæ eſt inſitum. Secundò quòd pecuniarum quidem apud veteres non magna habebatur ratio, mulierum verò magna omninò pudicitiæ gratia. Atque eum qui vxori legitimæ congrederetur ad ſenectutem vſque, nemo culparet, qui verò pecuniis congerendis inſtaret, execrabilis omnibus eſſet. At plurimi quidem ex Philoſophis pecunias contempſerunt, mulieres non ita. Adeò amor iſte violentior, quàm ille eſt.* Multa in eandem rem ſubdit ex ſcripturis. Eadem latè vrget & amplificat homil. 23. in 2. ad Cor. *in morali*. Audi & Philoſophum 2. Ethic. c. 3. *Cùm tria ſint quæ in electionem; tria item, quæ in repudiationem cadunt; honeſtum, vtile, & iucundum; & tria contraria, turpe, inutile, & moleſtum: circa omnia hæc, bonus vir rectè agit, malus verò peccat, ac præcipuè circa voluptatem. Nam & communis hæc eſt animalibus; & omnia quæ in optionem veniunt, conſequitur: quippe cùm tam honeſtum, quàm vtile; iucundum, ac voluptuoſum videatur. Adde quòd ab infantia ipſa, voluptas in omnibus nobis inoleuit, vt difficile ſit, affectum eiuſmodi vitæ noſtræ penè incorporatum atque imbibitum extergere. Quinetiam ad regulam, voluptatis & doloris actiones dirigere, alij magis, alij minus cõſueuimus.*

Itaque vides, affectum circa delectabilia tactus, & (quod ſuadet proportio,) circa delectabilia guſtus, multò fortiùs vrgere, difficiliúſque coërceri, quàm affectum circa delectabilia animæ: vnde æſtimari poteſt, vtrius repreſſionis maius ſit decus. Quòd ſi illud eſſet melius, cuius oppoſitum eſt peius, ſublata eſſet omnis hîc dubitandi occaſio. Nam iudice Philoſopho, omnium deterrimæ & abiectiſſimæ ſunt delectationes tactus, & iis adiunctæ delectationes guſtus. Quod infrà tractans huius virtutis extrema, manifeſtum faciam. Illud tamẽ quaſi principium, ruinoſum eſt, & rectè à Medina conuellitur q. 2. de eleemoſyna, paſſimque ab aliis cùm agunt de felicitate formali, & præcellentia actuum ad eam concurrentium. Ex iiſdem porrò rationibus, quibus palma defertur repreſſioni delectationum corporis, apertè efficitur, inter duos illos Temperantiæ actus, qui delectationes corporeas reſpiciunt, palmam deferendam eſſe ei, qui reſpicit delectabilia tactus. Nam & operoſior eſt, & tetriori extremo opponitur. *Malum omne*, inquit autor libri de bono pudicitiæ apud Cyprianum, *faciliùs vincitur quàm voluptas*, (ex tactu, de ea nanque ibi eſt ſermo:) *quia illud quicquid eſt, horridum eſt, hoc blandum eſt. Nihil tam difficilè opprimitur, quàm quod per illud armatur.*

15. Iam ſi conferamus repreſſionem iræ, & repreſſionem cupiditatum, quæramúſque quorum ex iis affectibus operoſior, atque adeò nobilior ſit repreſſio, Ariſtoteles vniuersè loquendo videtur alicubi pronuntiare pro Temperantia circa iram. Ait enim tetrius eſſe, vinci à cupiditate, quippe minùs naturali. Atque adeò videtur agnoſcere, difficilius eſſe iram frænare, quæ affectus internus eſt, quàm cupiditatem quancunque. Ita habet 7. Eth. c. 6. Disertè tamen 2. Eth. c. 3. referens Heracliti dictum, aientis difficilius eſſe repugnare iræ, quàm voluptati, illud reiicit, vt rectè contra vulgarem Interpretum lapſum notauit Giſanius. Nec priore loco allegato aliud voluit, quàm quòd quæ per iram admittuntur, minùs turpia ſint, quod eſt veriſſimum. Et in hoc latè ſubſcribit Philoſopho S. Thomas 2. 2. q. 156. artic. 4. videtúrque annuere etiam Antoninus lib. 2. de vita ſua, n. 9. vbi pronuntiat, tetriora eſſe quæ per voluptatem admittuntur, quàm quæ per iram: quòd illa fœmineum magis animum prodant, qui infirmiori aduerſario ſuccubuerit. Laudátque in hanc ſententiam Theophraſtum. Sic enim ſcribit. *Theophraſtus in comparatione peccatorum, vbi oſtendit communiorem ea inter ſe conferendi rationem, philoſophicè, inquit, ea quæ per cupiditatem committuntur peccata, grauiora eſſe iis quæ per iram.*

Etenim

Etenim iratus videtur tum dolore quodam,& occultè correptus animo,à recta ratione diuertere. Qui verò per cupiditatem peccat, victus à voluptate, intemperantior altero cenſetur,magiſque effœminatus. Rectè igitur, & vt Philoſopho dignum erat,in maiori eſſe culpa pronunciauit, eum cui voluptas, quàm cui dolor, peccandi fuiſſet cauſa. Ac omninò hic,antè læſus,& propter dolorem iratus, ille ſponte ſua, ad delinquendum cupiditatis explendæ cauſa fertur. Eódem directè tendit diſputatio Philoſophi e. illo 6. libri 7. Eth. affirmantis & multis rationibus probantis,incontinentiam iræ, minùs turpem eſſe quàm cupiditatis. Id quod etiam multis illuſtrat Peregrinus l. de affectibus,tract. de ira,c.4.

CAPVT III.

De ipſa Temperantiæ virtute,& quæ ſit partium eius ſubiectiuarum varietas, generatim.

PErgo ab obiecto & actibus ad ipſam virtutem, cuius natura, eſt ex dictis perſpicua. Eſt enim virtus tendens in obiecta propoſita, ſub ea ratione formali quàm præfiximus, & per actus quos expoſuimus. Quòd ſi aliæ quædam Temperantiæ deſcriptiones proferuntur, eæ non in hanc virtutem, ſed in Temperantiam latè acceptam cadunt, prout ſcilicet omnis omninò refrænatio paſſionum, aut etiam actuum noſtrorum reductio ad medium,poteſt appellari Temperantia. Et de facto, interdum ſic vſurpatam videmus eam vocem, vt initio notatum eſt. Sic igitur ſuppoſita virtutis huius quidditate,inſpiciendum primò ſequitur,ſitne virtus ſpecialis, non modò per comparationem ad reliquas virtutes Cardinales,(quod per ſe notum eſt ex eius ſpeciali obiecto & honeſtate,) ſed etiam per comparationem ad partes aliquas ſubiectiuas,vni communi generi nomine Temperantiæ deſignato,ſubſtratas. Qua difficultate vniuersè diſcuſſa, priuſquam aliquid ſigillatim tradamus, diſputandum erit de aliis virtutum partibus, nempe potentialibus & integrantibus,vt liqueat ſintne & quatenus huiuſmodi partes in hac virtute concedendæ.

PROPOSITIO.

TEMPERANTIÆ partes ſubiectiuas, cùm aliqui perperam multiplicent; duodecim duntaxat numerare licet, variorum bonorum proſecutione, & triſtitia de eorum defectu moderanda,diſtentas: Amorem ſcilicet moderatum ſui ipſius, Studioſitatem,Caſtitatem,Abſtinentiam, Eutrapeliam, Modeſtiam, Humilitatem, Manſuetudinem, & quatuor innominatas,priorum trium ſenſibilium externorum, & obiectorum imaginabilium proſecutionis, moderatrices.

16. PRimò reiicio quas aliqui proponunt partes Temperantiæ ſubiectiuas. Primùm verò excutienda eſt ſententia Aureoli, qui in 3. diſt. 33. q.2. art.2. & quodl. 14. artic.4. immenſam omninò ſyluam proponit partium Temperantiæ ſubiectiuarum, ſiue vt ipſe loquitur, *ſubſtantiuarum.* Quas ait eſſe ſpecies ſpecialiſſimas. Et priore quidem loco pauciores recenſet huiuſmodi ſpecies;poſteriore autem aliquantò plures. Huius numeri hanc init rationem. Temperantia cōſiſtit in temperie & moderamine,vnde dicta etiam eſt. Poteſt autem illud moderamen, ſtatui circa quatuor. Nempe primò circa paſſiones exteriores, quarum aliæ ſunt guſtus,aliæ tactus. Secundò circa paſſiones interiores animales. Tertiò circa internas paſſiones rationales. Quartò circa ea quæ ex homine foris patent. Penes hæc quatuor capita multiplicat Aureolus ſpecies Temperantiæ ſubiectas.

Subiectiuarum, iuxta Aureolum, Temperantiæ partium, ordo primus, ſecundus, ac tertius.

Et quidem circa paſſiones ex guſtu,vel adhibetur moderatio modo communi,& huic addicit virtutem, quam *ſobrietatem* in potu nominat; in cibo autem *parſimoniam.* (Sic enim explēda eſt ex quodlibeto allegato lacuna, quæ in loco priore allegato,vitio Librarij facta eſt.) Vel adhibetur circa has paſſiones moderatio modo ſupereminenti, & huic deſtinat virtutem *abſtinentiæ* circa vtramque materiam,cuius actum ſtatuit ieiunium. Paſſiones verò ex tactu,vel ab homine temperantur humano modo,vel ſupereminenti. Temperantia & moderatio facta humano modo, ſi ſpectet actum principalem circa delectabilia ex tactu, dicitur *Caſtitas.* Si autem ſpectet actus annexos, & ſigna, vt tactus & colloquia, appellatur *pudicitia.* At moderatio circa omnes huiuſmodi materias poſita modo ſupereminenti, nominatur *virginitas*, pro tota vita. Pro certa autem vitæ portione, nominatur viduitas, quam quodlibeto illo 14. à virginitate ſeorſim numerat,non item hoc loco. Itaque Aureolus ex hoc primo paſſionum capite ſex virtutes Temperantiæ ſubiectas eruit. Sobrietatem, Parſimoniam, Abſtinentiam,Caſtitatem,Pudicitiam, & Virginitatem.

17. Iam penes ſecundum caput,ſiue circa anteriores paſſiones animales, id eſt nobis communes cum brutis, iram ſcilicet & appetitum vindictæ, duas virtutes ſtatuit Aureolus. Circa iram quidem, *manſuetudinem*: circa appetitum verò vindictæ,qui in pleriſque perſtat ſedata iam ira,*clementiam.* His motibus poſteriore loco allegato annumerat Aureolus,amorem ſui,& gaudium,& audaciam. Siue motum temerarium, cùm generaliter erga quæcunque, tum ſpecialiter erga ea quæ pudorem incutere apta ſunt,quæ ipſe nominat *erubeſcibilia.* Nimio autem amori ſui ipſius,ex quo ait exiſtere violationem fœderum in illis qui,vt ipſe loquitur,*non diligunt niſi recuruè*,præficit virtutem *fœderis.* Gaudio autem reprimēdo,ne ſit effuſum, ſed moderatum,addicit *Eutrapeliam.* Audaciæ denique vniuerſim ſpectatæ, deſtinat virtutem *Timorationis.* At Temperantiæ circa pudenda, & vt eum eo loquebar,*circa erubeſcibilia* occupatæ, impendit virtutem *pudoris.* Exiſtent igitur ex ſecundo hoc capite virtutes ſex ſubiectæ Temperantiæ,iuxta Aureolum. Nempe Manſuetudo,Clementia,Fœdus,Eutrapelia,Timoratio,& Pudor.

Ex tertio capite, quod erat paſſionum internarum homini propriarum,quas inter,priore loco allegato collocat amorem, gaudium, & audaciam, (quaſi hi quoque affectus non haberent etiam locum in brutis,quod ſecundo loco ipſemet reiicit;) ex eo inquam paſſionum capite Aureolus,Temperantiæ partes ſtatuit,*Philotimiam*, quam poſtea eſſe

ait

ait idem cum Humilitate deſiderij honorum moderatrice: Item *ſtudioſitatem*, quæ refrænat ſciendi deſiderium, ne ſit nimium: Adhæc *ſufficientiam*, quæ modum ponit deſiderio diuitiarum, continétque ſub ſe virtutem *paupertatis*, quæ ſpectat perfectionem in eo modo non neceſſariam.

Dari ſpecialem Paupertatis virtutem, Temperantiæ ſubiectam, quæ ſuadere videantur.

18. Eſſe autem Paupertatem, virtutem ſpecialem, quod hîc affirmat Aureolus, aliis præterea viſum eſt: præſertimque ita latè contendit Thomas à Iesv in c. *non dicatis*, p. 1. c. 2. aſſerens fuiſſe ſententiam S. Bonauent. in Apol. paup. reſponſ. 13. p. 1. art. 1. & S. Thomæ 2. 2. q. 152. art. 3. ad 2. & q. 186. art. 3. ad 1. & 6. Additque rationem ex eo ductam, quòd eo ipſo aliquis actus ſit actus virtutis, quod per rectam rationẽ ordinatur ad aliquod bonũ honeſtum. Atqui paupertas, & abdicatio rerum externarum, ordinari poteſt ad optimos fines; cuiuſmodi ſunt repreſſio cupiditatis, quæ radix eſt & fons iugis malorum omnium: item ſollicitudinum extirpatio, vt ſuppetat facultas liberè vacandi Deo: præterea diſpenſatio facultatum ſuarum in pauperes, aut pia opera. Eſt igitur paupertatis exercitiũ, eáque ſarcinæ externorum bonorum nos grauantis abiectio, opus virtutis. Atque adeò etiam paupertas ipſa, eſt virtus quædam ſpecialis. Accedit quòd paupertas, conſeruat bonum rationis contra impetum concupiſcentiæ: quo fundamẽto D. Thomas 2. 2. q. 146. art. vlt. probat abſtinentiam eſſe virtutem. Quid verò proferri poterit, cur abſtinentia & caſtitas virtutes ſint, non item paupertas, cùm horum omnium bonum in eo ſitum ſit, quòd obſtruant fontem malitiæ ex vitiatis affectibus animam inundaturæ? Id autem æquè præſtat paupertas, habétque peculiarem ſuam excellentiam & difficultatem ac honeſtatem.

Accedit multiplex autoritas, quæ videtur in hanc rem proferri poſſe. Nam Patres, & Aſcetici Scriptores perpetui ſunt in paupertatis laudibus. Ergo cenſent eſſe virtutem ſpecialem. Non eſt quòd in plериſque adductis ſuperiori Volumine diſt. 1. q. 3. artic. 4. iteratò proferendis tempus conteram. Videſis præterea Chryſoſtomum homil. 18. in ad Hebr. & hom. 17. in 2. Cor. & lib. de virgin. cap. 81. vbi paupertatem celebrat ex fiducia quam confert, ſummáque libertate. Auguſtinum ſer. 26. de verb. Dom. Paulinum epiſt. 5. ad Seuerum. Laurentium Iuſtinianum tract. 11. ligni vitæ, c. 2. & 3. Nec omittendus Gulielmus Pariſ. tract. de Sacram. pœnit. c. 18. & lib. de mor. c. 9.

Suffragium Philoſophorum.

19. Agnouiſſe etiam paupertatis virtutem videntur ipſi Ethnici, quamuis ex nudo naturæ lumine philoſophati. In paupertatis enim tanquam rei honeſtiſſimæ ac ſanctiſſimæ, laudibus celebrandis, & defenſione vrgenda, multi ſunt. Ex inſtituto Apuleius in Apologet. reſpondens criminationi quòd pauper eſſet. *Idem mihi*, inquit, *etiam paupertatem opprobrauit, acceptum Philoſopho crimen, & vltrò profitendum. Enimverò paupertas olim Philoſophiæ vernacula eſt; frugi, ſobria, paruo potens, æmula laudis, aduersùm diuitias poſſeſſa, habitu ſecura, cultu ſimplex, conſilio beneſuada. Neminem vnquam ſuperbiâ inflauit, neminem impotentiâ deprauauit, neminem tyrannide efferauit. Delicias ventris & inguinum, neque vult vllas, neque poteſt. Quippe hæc & alia flagitia, diuitiarum alumni ſolent. Maxima quæque ſcelera, ſi ex omni memoria hominum percenſeas, nullum in illis pauperem reperies. Vbi contra hæc, temerè inter illuſtres viros & diuites comparent. Sed quencunque in aliqua laude miramur, eum paupertas ab incunabilis nutricata eſt. Paupertas inquam, priſca apud ſecula omnium ciuitatum conditrix, omnium artium repertrix, omnium peccatorum inops, omnis gloriæ munifica, cunctis laudibus apud omnes nationes perfuncta. Eadem enim eſt paupertas apud Græcos, in Ariſtide iuſta, in Phocione benigna, in Epaminonda ſtrenua, in Socrate ſapiens, in Homero diſerta. Eadem paupertas, etiam populo Romano imperium à primordio fundauit, próque eo in hodiernum Diis immortalibus ſimpulo & catino fictili ſacrificat.*

Subdit inſignes paupertate apud Romanos Cn. Fabricium, Cn. Scipionem, Marium Curium, Attilium Regulum, Publicolam, & Agricolam. Tum addit, virum ſapientem *amicitiorem eſſe coërcitæ mediocritati, quàm delicatæ opulentiæ. Fortunam, velut tunicam, magis concinnam quàm longam probare. Quippe etiam ea ſi non geſtetur, & trahatur, nihilo minùs, quàm lacinia præpendens impedit & præcipitat. Etenim in omnibus ad vitæ munia vtendis, quicquid aptam moderationem ſupergraditur, oneri potiùs quàm vſui exuberat. Igitur & immodicæ diuitiæ velut ingentia & enormia gubernacula, faciliùs mergunt, quàm regunt: quòd habent irritam copiam, noxiam nimietatem. Quin ex ipſis opulentioribus eos potiſſimùm video laudari, qui nullo ſtrepitu, modico cultu, diſſimulatis facultatibus agunt, & diuitias magnas adminiſtrant ſine oſtentatione, ſine ſuperbia, ſpecie mediocritatis, pauperum ſimiles. Quòd ſi etiam ditibus, ad argumentum modeſtiæ, quæritur imago quæpiam & color paupertatis, cur eius pudeat tenuiores, quòd ea non ſimulata, ſed verè fungimur?*

Hæc confirmat additis aliis quæ planè gemina ſunt iis, quæ in hanc rem egregiè diſputat Minutij Octauius; & quæ ſuperiori Volumine diſt. 1. n. 115. & ſeqq. ex variis noſtris ac externis ſapientibus proferebam. Sic igitur de vera vulgarium diuitum egeſtate, pauperum verò vulgariter dictorum, veris, ſi ſapiant, diuitiis philoſophatur. *Poſſum quidem tibi, & ipſius nominis controuerſiam facere; neminem noſtrûm pauperem eſſe, qui ſuperuacanea nolit, poſſit neceſſaria, quæ naturâ oppidò pauca ſunt. Nanque is plurimùm habebit, qui nimiùm deſiderabit. Habebit enim quantum volet, qui volet minimum. Et idcircò diuitiæ non meliùs in fundis, & in fœnore, quàm in ipſo hominis æſtimantur animo, qui ſi eſt auaritia egenus, & ad omne lucrum inexplebilis, nec montibus auri ſatiabitur, ſed ſemper aliquid, antè parta vti augeat, mendicabit. Quæ quidem vera confeſſio eſt paupertatis. Omnis enim cupido acquirendi, ex opinione inopiæ venit. Nec refert quàm magnum ſit, quod tibi minus eſt. Non habuit tantã rem familiarem Philus, quãtam Lælius; nec Lælius, quantam Scipio; nec Scipio, quantã Craſſus diues. Atenim nec Craſſus diues quãtum volebat. Ita cùm omnes ſuperaret, à ſuamet auaritia ſuperatus eſt, omnibúſque potiùs diues viſus eſt, quàm ſibi. At contrà, hi Philoſophi quos commemoraui, non vltrà volentes quàm poterant, ſed congruentibus deſideriis & facultatibus, iure meritóque, dites & beati fuerunt. Pauper enim ſis appetendi egeſtate, diues non egendi ſatietate: quippe quia inopia deſiderio, opulentia faſtidio cernuntur.*

Concludit denique, nulla ratione debere homini vitio verti, quòd pauper ſit, imò eſſe id inſignis honeſtatis. *Hoccine homini*, inquit, *opprobrari pauperiem, quod nulli ex animalibus vitio datur, non aquilæ, non tauro, non leoni? Equus ſi virtutibus ſuis polleat, vt ſit æquabilis vector, & curſor pernix, nemo ei penuriam pabuli exprobrat. Tu mihi vitio dabis, non facti vel dicti alicuius prauitatem, ſed quòd vino gracili lare: quòd pauciores ego ſeruos habeo, parciùs paſco, leuiùs veſtio, minùs obſono? Atqui ego contrà, quantulacunque hæc tibi videntur, multa etiam & nimia arbitror, & cupio me ad pau-*

ciora coërcere, tantò beatior futurus, quantò collectior. Nanque animi, ita vt corporis, ſanitas expedita, imbecillitas lacinioſa eſt, certúmque ſignum eſt infirmitatis, pluribus indigere. Prorſus ad viuendum, velut ad natandum, is melior, qui onere liberior. Sunt enim ſimiliter etiam in iſta vita humana tempeſtates, leuia ſuſtentatui, grauia demerſui. Equidem didici, ea re præcedere maximè Deos hominibus, quòd nulla re ad vſum ſui indigeant. Igitur ex nobis cuiquam minimis opus ſit, eum eſſe Deo ſimiliorem.

20. Sed dimiſſo Apuleio, in paupertatis decore illuſtrando multus ac frequens eſt Seneca. Pulchrè epiſt. 17. ſcribens ad amicum, differentem Philoſophiæ ſtudium, vt priùs pararet, vnde ſecurus in reliquam vitam eſſet à paupertate, ita hominem objurgat. *Nempe hoc quæris, & hoc iſta dilatione vis conſequi, ne tibi paupertas timenda ſit. Quid ſi appetenda eſt? Multis ad philoſophandum obſtitère diuitiæ; paupertas expedita eſt, ſecura eſt. Cùm claſſicum cecinit, ſcit non ſe peti. Cùm aliqua conclamatio eſt, quomodo exeat, non quid efferat, quærit. Si nauigandum eſt, non perſtrepunt portus, nec vnius comitatu, inquieta ſunt littora: non circumſtat illum turba ſeruorum, ad quos paſcendos, tranſmarinarum regionum eſt optanda fertilitas. Facile eſt paſcere paucos ventres, & benè inſtitutos, & nihil aliud deſiderantes, quàm impleri. Paruo fames conſtat, magno faſtidium. Paupertas contenta eſt, deſideriis inſtantibus ſatisfacere. Quid eſt ergo, quare tu hanc recuſes contubernalem, cuius mores ſanus diues imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper ſis oportet, aut pauperis ſimilis. Non poteſt ſtudium ſalutare fieri ſine frugalitatis cura. Frugalitas autem, paupertas voluntaria eſt. Tolle itaque iſtas excuſationes.*

Rurſúſque in conſol. ad Heluiam, cap. 11. demonſtrans non eſſe exilium graue, ex eo quòd ad paupertatem redigere hominem videatur, ita ſcribit. *Cupiditati nihil ſatis eſt. Naturæ, ſatis eſt etiam parum. Nullum ergo paupertas exulis incommodum habet, nullum enim tam inops exilium eſt, quod non alendo homini abundè fertile ſit. An veſtem, an domum deſideraturus eſt exul? Si hæc quoque ad vſum tantùm deſiderabit, neque tectum ei deerit, neque velamen. Æquè enim exiguo tegitur corpus, quàm alitur. Nihil homini natura quod neceſſarium ſciebat, fecit operoſum. Si deſiderat ſaturatam multo conchylio purpuram, intextam auro, variiſque coloribus diſtinctam & artibus, non fortunæ iſte vitio, ſed ſuo pauper eſt. Etiamſi illi quicquid amiſit, reſtitueris, nihil ages. Plus enim reſtituto deerit ex eo quod cupit, quàm exuli ex eo quod habuit. Si deſiderabit aureis fulgentem vaſis ſupellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, æs paucorum inſania pretioſum, & ſeruorum turbam, quæ quamuis magnam domum anguſtet, iumentorum corpora differta, & coacta pingueſcere, & nationum omnium lapides: iſta congerantur licèt, nunquam explebunt inexplebilem animum, nõ magis quàm vllus ſufficiet humor ad ſatiandum eum, cuius deſiderium non ex inopia, ſed ex æſtu ardentium viſcerum oritur. Non enim ſitis illa, ſed morbus eſt. Nec hoc in pecunia tantùm aut alimẽtis euenit. Eadem natura eſt in omni deſiderio, quod non ex inopia, ſed ex vitio naſcitur. Quicquid illi congeſſeris, non finis erit cupiditatis, ſed gradus. Qui continebit itaque ſe intra naturalem modum, paupertatem non ſentiet. Qui naturalem modum excedet, eum in ſummis opibus quoque, paupertas ſequetur. Neceſſariis rebus exilia ſufficiunt: ſuperuacuis, nec regna. Animus eſt, qui diuites facit.*

Exempla paupertatis per Philoſophos adamatæ.

21. Sed & ipſo facto, Ethnicorum plerique, id ſibi perſpectum teſtati ſunt. Nam cùm Celſus Epicureus, Chriſtum Dominum non fuiſſe omnibus malis exemptum, calumniaretur, quòd paupertati ſubiacuiſſet. Reſpondet Orig. lib. aduerſ. ipſum 2. *Quantus ſit chorus pauperum, qui apud Græcos Philoſophiam cum ſpontanea paupertate complexi ſunt, vulgatum eſt apud Græcos ex ipſorum commentariis, iis quibus traditur Democritum prædia ſua pecoribus reliquiſſe cõpaſcua; Cratetem quò liberius philoſopharetur, largitum populo Thebano pecuniam, quam ex bonis ſuis venditis confecerat. Sed & Diogenes præ nimia frugalitate habitabat in dolio; nec tamen à quoquam vel mediocriter prudente, habebatur hac de cauſa malis obnoxius.* Plus habet etiam Theodoretus orat. 6. de prou. adducens Socratis, Anaxarchi, Diogenis, profectum in virtutibus per paupertatem. Ex eorũ item exemplo paupertatem extulit Baſilius epiſt. 199. & S. Chryſ. lib. ad viduam iuniorem, ſub finem, qui Cratetem præſertim, diuitias iam habitas abiicientem, celebrat. Eundémque frequenter, in exemplum abiectæ pecuniæ, profert S. Hieronymus, nominatímque lib. 2. in Iouinia. & epiſtol. 13. ac 28. & 34. ſocium ei quandoque adiungens Antiſthenem. Denique S. Paulinus epiſt. ad Iouium, quæ eſt 38. Cratetis exemplo, (tacito licèt Cratetis nomine) oſtendit, Gentiles quoque Philoſophos agnouiſſe, non poſſe ſiue inquirendæ, ſiue ſequendæ ſapientiæ vacari, niſi adamata paupertate. Nullam porrò cenſeri debere laudem philoſophicæ illius & Ethnicæ paupertatis, ſiue abiectionis diuitiarum, præ Chriſtiana, pulcherrimè demõſtrat Philo l. de vita ſupplicum, comparans primorum Chriſtianorũ paupertatem voluntariam, cum paupertate voluntaria Anaxagoræ & Democriti, præſertim verò inde ſorduiſſe Philoſophorum paupertatem, quòd ex vanitate ſuſciperetur, autor eſt S. Bernardus ſerm. 1. in feſto omnium SS. & Saluianus l. 1. de prouid.

Summa tertij, itémque quarti ordinis virtutum Temperantiæ ſubiectarum, iuxta Aureolum.

Concludendum ergo videtur cum Aureolo & prædicto recentiore, paupertatem præſertim Chriſtianam, eſſe virtutem ſpecialem, cuius formalis & ſpecialis ratio ſita ſit in abdicatione diuitiarum, quatenus ſunt fomenta cupiditatum & impedimenta diuini cultus. Ad idem tertium caput fundandi ſubiectiuas Temperantiæ partes, quò deſideria reuocauerat, adiungit Aureolus poſteriore loco allegato, deſiderium triumphandi, coërcitum per virtutem *pacis atque concordiæ*. Item deſiderium ſe ſuperfluè occupandi, quod ait frænari à virtute *tranquillitatis*. Eruit igitur Aureolus ex hoc capite item ſex virtutes, Humilitatem, Studioſitatem, (à qua initio ſecernit Philotimiam,) Sufficientiam, Paupertatem, Pacem, Tranquillitatem.

Tandem penes quartum caput ſuprà propoſitum, hoc eſt circa ea quæ ex homine foris parent, aſſignat Aureolus virtutem, quæ hominis vultum ac faciem componit, & hanc virtutem vocat *ſplendorem faciei*. Item virtutem, quæ hominis locutionem moderatur, quam nominat *Taciturnitatem*. Præterea eam, quæ veſtium modum ſtatuit, quam vocat *ornatum*. Poſtremò eam quæ geſtuum & inceſſus moderationi proſpicit, quam appellat *compoſitionem*. Súntque proinde ex hoc quarto capite, quatuor ſubiectiuæ partes Temperantiæ, Splendor faciei, Taciturnitas, Ornatus & Externa compoſitio.

Diſcuſſio primi ordinis, ex Aureolo propoſiti.

22. Hæc partium ſubiectiuarum Temperantiæ multiplicatio ab Aureolo inuecta, neque accurata eſt, neque admittenda. Quod poſſet multipliciter euinci, ſi res ferret. Satis erit annotaſſe paucos defectus,

fectus, ex plurimis quibus ſcatet Aureoli ratiocinatio. In primis ſobrietatem à Parſimonia ſeparat, minùs benè. Eadem enim vtrobique cernitur ratio honeſtatis obiectiuæ fundans virtutem. Quamuis ſi ſermo ſit de habilitatibus, veriſſimum arbitrer diuerſam habilitatem concedendam eſſe circa potum, ab ea quæ conceditur circa cibum, idque planè euincat Aureoli argumentum ex eo ductum, quòd aliqui de cibi lautitiis parum ſolliciti, circa vinum tamen ægrè ſe continent, euidenti argumento difficultatum circa illa obiecta diuerſarum & ſeorſim ſuperabilium. Omitto quàm commodè & ad latinitatis proprietatem accommodatè, Parſimonia reducatur ad cibationem mediocrem. Item quàm benè virtus Abſtinentiæ, vna ſtatuatur circa vtranque illam materiam ſponte & ex ſupererogatione delectam: cùm debuerit hîc quoque duplex virtus ſtatui, ſi rectè ſtatuta duplex fuiſſet circa duas illas materias ex ordinario virtutis præſcripto vſurpatas. Ac denique omitto, quorſum eadem mediocritas ex lege aliqua obligante, vel ex mero conſilio expetita, diſtinctas omnino Temperantiæ ſpecies principiet.

Iam quòd moderationem circa actum principalem venereorum, alteri virtuti deſtinat quàm moderationem circa principia & præludia mox morituræ caſtitatis, vt S. Hieronymus ad Euſtochium loquitur, parum conſultè factum ab Aureolo eſt: cùm eadem honeſtas circa vniuerſam illam materiam quæratur à Temperantia, proindéque per vnicam ſpeciem ſuam toti illi materiæ modum ponat. Quòd item virginitatem, multóque magis quòd viduitatem, aſſignat pro ſpecialibus ac inter ſe diſtinctis virtutibus, à quibus Martinus de Magiſtris q. 10. de Temperant. concluſ. 5. præterea diſtinguit ſpecie caſtitatem coniugalem, in genere Temperantiæ conſideratam, reiiciendum eſt. Nam viduitas nullam omninò reſpicit honeſtatem diſtinctam à communi caſtitate. Nec propriè ſeiungitur ab ea per durationem perpetuam, cùm poſſit etiam eſſe viduitas temporaria: præterquam quòd diſcrimen illud circa tempus, non multiplicat ſpecie honeſtates, atque adeò neque ſpecies ſiue partes ſubiectiuas Temperantiæ.

23. Virginitatem, præter Aureolum, fuerunt, qui cenſerent eſſe ſpecialem Temperantiæ partem. Ita enim Ledeſma, quem Suares 3. parte, q. 89. articul. 3. in commentario articuli latè excutit tribuens præterea Caietano eadem parte, qu. 85. articul. 2. quòd dixerit virginitatem eſſe ipſam virtutem Religionis, determinatam ad excellentem illam materiam. Sed neutra ſententia probanda eſt. Non prior, vt rectè & latè Palac. in 4. diſtinct. 33. diſputat. 4. concluſ. 5. Nam virginitas in ſuo obiecto & actu, eandem planè honeſtatem intendit, quàm caſtitas: connotata duntaxat innocentia quadam in eo genere. Quod liquet non plus ſufficere ad multiplicandas Temperantiæ ſpecies, quàm ſimilem innocentiam circa alias materias. At nemo eum qui abſtinet à furto quod nunquam admiſit, alia Iuſtitiæ ſpecie iuſtum dixerit, quàm eum qui patrato aliàs furto, nunc abſtinet ex affectu integritatis iuris alieni. Poſterior verò ſententia perperam affingitur Caietano, qui vt conſtat ex 2. 2. quæſtione 152. articul. 3. dub. 2. tantùm voluit, obſeruationem virginitatis, poſſe ac ſolere à Religione imperari. Et eſt certè abſurdum, tribuere Religioni eam obſeruationem, tanquam actum proprium, quem conſtat eſſe diuinum cultum: cùm ſit cultus diuini, & obſeruationis illius, diſparatiſſima honeſtas. Oporterétque ſimiliter tribuere Religioni, omnes alios actus & obſeruationes per Religionem indicibiles, vt obedientiam, paupertatem, aliáque huiuſmodi. Itaque ſenarius virtutum ab Aureolo conſtitutus, penes primum caput affectuum, contrahendus eſt ad binarium: Sobrietatem videlicet, & Caſtitatem.

Quæ diſplicent in ſecundo Aureoli ordine.

Iam in ſecundo capite, malè Aureolus & contra communem iræ definitionem, ſeiungit virtutem quæ frænat iram à virtute coërcente appetitum vindictæ: cùm tamen reuera appetitus ille vindictæ continuatus, cui moderando Clementiam præficit, ſit ira quædam continuata, & eiuſdem honeſtatis intuitu, & ſub eodem motiuo coërcenda, ſub quo reprimitur prima iræ efferueſcentia & concitatio ad appetitionem vindictæ. Mirum verò eſt, quid præterea Aureolo in mentem venerit, vt virtutem fœderis ſeruandi tribueret amori proprio, & huc referret: cùm æquè poſſet attenta communiſſima illa principiatione, qua fœderis infractio ex amore ſui proficiſcitur, omne omninò peccatum tribuere nimio amori proprio: atque adeò omnem etiam actum honeſtum, adſcribere ſpeciali virtuti moderanti proprium amorem, vt hîc fecit circa fœdus. Reuera autem obſeruatio fœderis, per ſe & veluti directè, ſpectat vel ad fidelitatem, quæ eſt pars poteſtatiua Iuſtitiæ: vel ſi accedat pactioni onus aliquod, (vt ferè contingit,) ſpectat ad Iuſtitiam ipſam commutatiuam, de quo aliàs. Tandem non probo, quòd in eo ſecundo capite, Eutrapeliam diffundat ad omne gaudium: cùm reuera ſit arctanda ad moderationem iocorum, & ludi, ac relaxationum animi. Gaudium autem vniuersè ſumptum, tam latè patet, quàm deſiderium boni, cuius aſſecutionem aſſectatur. Multò minùs admitto virtutes timorationis aut pudoris ſubiectas Temperantiæ. Cùm conſtet, pudorem nihil eſſe niſi timorem quendam: Timor autem non per Temperantiam, ſed per Fortitudinem reprimatur. Itaque ex hoc item ſecundo ſenario partium Temperantiæ ab Aureolo ſubiectarum, quatuor virtutes ſunt expungendæ.

Improbatus eiuſdem Aureoli ordo tertius, nominatim quoad ſpecialem Paupertatis virtutem.

24. In tertio capite harum virtutum propoſito ab Aureolo, miſſum facio, quòd Philotimiam ab humilitate ſecernit. Id enim ipſemet Aureolus, poſtea rectè correxit. Sufficientia autem non plus poteſt ſeorſim numerari à paupertate, quàm virtutes circa actus voluntarios, & omninò ex conſilio elicitos, ab actibus ſimilibus, ex legis alicuius obligatione exercendis. Vtroſque enim actus, ad idem honeſtatis principium ſpectare, iam dictum eſt. Præterquàm quod cùm pecuniæ ac diuitiæ ſint bona vtilia, nec poſſint amari niſi in ordine ad bonum cui deſeruire poſſunt, (putà voluptates corporis, aut honorem, aut vitæ conſeruationem,) ab illa virtute moderationem accipiat neceſſe eſt amor pecuniæ & diuitiarum, quæ proſpicit fini qui in diuitiarum amore præfigitur. Atque ita Sufficientia non eſt virtus ſpecialis: atque adeo neque paupertas, quæ ad Sufficientiam reducebatur.

Propoſita verò circa paupertatem recentioris Scriptoris ſententia; vel ex formali ratione paupertatis ab eo aſſignata, facilè repelli poteſt. Vt enim

aliquod princip ium operationis rectæ, habeat rationem virtutis ſpecialis,neceſſe eſt,vt non operetur ob finem extrinſecum alicuius alterius virtutis, ſed intra ſuammet honeſtatem obiectiuam ſiſtat, & ab ea petat regulam operandi, abſque relatione ad alium externum finem. Nam ſi operatio eliciatur ob honeſtatem extrinſecam,bonitas quæ proximè videbatur obiici actioni,non erit reuera honeſtas ſpecialis, ſed erit bonitas ad honeſtatem extrinſecam cui ſubſeruit: ac proinde illa actio, non erit actio virtutis ſpecialis.Cùm igitur aduerſarius ipſe admittat paupertatem in ſe habere, vt tantùm ſpectet abiectionem impedimentorum cultus diuini,vel obſtructionem cupiditatū,aut leuamen pauperum: fateri neceſſariò debet, eam ratione primi finis,eſſe medium ad virtutem Religionis: ratione ſecundi, eſſe medium ad moderatum amorem rei concupitæ, cui diuitiæ ſubſeruiunt,putà corporis, honoris,aliorúmque commodorum diuitias conſequentium. Denique ratione tertij,eſſe medium ad miſericordiam vel charitatem erga alios.Atque ita quamuis abiectio rerum externarum ex honeſto fine, ſit actus virtutis, (quod vnum voluerunt S. Bonauentura,& S.Thomas, lateque à Bellarmino c.20. cōtra Sectariorum furorem defenditur:)non eſt tamē actus virtutis ſpecialis:ſed ſpectat ad ſpecialem illam virtutem, cuius finem ſiue honeſtatem,propoſitam habet, qui abdicat ſe externis rebus. Eſt autē magna diſparitas inter repreſſionem motuum libidinis per caſtitatem,vel gulæ per abſtinentiam, pro quibus ſtatuuntur virtutes ſpeciales,& repreſſionem cupiditatis rerum externarum, prout ad eas terminatæ, pro qua negamus dari vt ſic, virtutem ſpecialem. Nam prior motuū repreſſio, habet internam honeſtatem ex qua ſuſcipitur, nec aliò dirigitur. Contrarium verò cernitur in paupertate,vt oſtenſum eſt.Quare nego paupertatem eſſe virtutem ſpecialem. Quod non obſcurè tradit Scotus in 3.d.34.q.vnicâ,*litera I.*tradens duo tantùm eſſe primò concupiſcibilia,è quibus partes Temperantiæ oriantur:remouénſque ab eo obiectorum ſyllabo,diuitias,& externas facultates quatenus vtiles.

Itémque quoad pacem, & nimiarum curarum reciſionem.

Illud inſuper in eodem tertio ordine, peccatum eſt ab Aureolo, quòd abſurdè tribuat paci atque concordiæ, quod moderato honoris deſiderio tribuendum fuerat, ſi intra fines Temperantiæ ſiſtamus:vel quod tribuendum fuerat coërcitioni appetitus rerum alienarum,ſi ex Iuſtitiæ affectu, fiat ea moderatio appetitus triumphandi. Poteſt enim ex vtroque illo motiuo & fine elici. Pacem porrò non ſpectare ad Temperantiam, ſed ad Iuſtitiam reduci,dictum eſt cùm de beneuolentia & amicitia.Demum fuga nimiarum occupationum, quam in eodem tertio capite Aureolus tranquillitati adſcribit, videtur eſſe partim generalis modus honeſtatis adiūctus cuiuis honeſtæ applicationi in aliquod opus, quæ nunquam debet nimia eſſe,quodcunque tandem ſit opus, cui homo ſe applicat: Nam etiā ex eo capite, vitium irrepere poteſt in actus eminentiſſimos:Partim etiam quia nimia illa applicatio ad aliquid,quæ exugit & abſorbet vires animi,hominémque facit inidoneum ad ea quæ ex præcepto exequi tenetur,ſpectat ad virtutē,cuius eſt præceptum periclitans.Eius enim eſt,ponere modum nimię illi occupationi animum exhaurienti,ac ſuffocanti. Vt propterea moneat Sapiens Eccleſiaſt.11. *Fili mi,ne in multis ſint actus tui,* iuxta interpretationem Auguſt. q.68.in Exod.hanc nimis intenti humanis actionibus animi,ad Deum excipiendū incommoditatem rectè expendentis. Id quòd vberiùs etiam præſtat Petrus Bleſenſis epiſt. 16. Quare ſenarius ab Aureolo ex hoc capite propoſitus, ad binarium reducendus eſt.

Quæ in quarto Aureoli ordine propoſito, diſpliceant. Cuius virtutis ſit, moderatus veſtium vſus, exponitur.

26.Tandem quod in quarto capite,ſplendor faciei,peculiaris virtus Temperantiæ ſubiecta ſtatuitur,non rectè habet.Quamuis enim depulſio mœroris & abactio triſtitiæ, quæ ſolet in vultu tanquam in ſpeculo prodi, ſpectet ad virtutem Temperantiæ:tamen non eſt ad id neceſſaria peculiaris ſpecies Temperantiæ diſtincta ab Eutrapelia, cùm eiuſdem honeſtatis ſit, iocos prudenter adhibere, ſicque hilaritatem mentis moderatè prodere;& ſerenitatem vultu præferre. Aut ſi quæ diuerſa ratio honeſtatis ibi cernitur,facilè dicetur,ad eam virtutem quæ corporis motus moderatur, pertinere: cùm ea ſerenitas, in certo quarundam partium motu, ſit ſita.

Præterea fruſtra videtur addici peculiaris virtus curādæ moderationi in veſtitu. Siquidem veſtitus, vel ob neceſſitatem, ad fouendum ſcilicet corpus; vel ob ornatum,& ad pompam, aſſumitur. Ex quo enim neceſſitas præbuit occaſionem veſtium vſui, ſubingreſſus eſt luxus, vt & in hac materia & in aliis pleriſque accidiſſe pulchrè obſeruant Nyſſenus homil.3.in Eccleſ.& orat.de mortuis,*ſub finem.* S. Gregor.20.moral. cap.12. & Philo altero libro de ſomniis. Moderatio in veſtibus, prout ſpectant ad externum ornatum, & pompam ſtatui conuenientem, pertinet ad humilitatem, quæ appetitui honoris, & oſtentationi apud alios, modum in homine ponit. Et idem eſt de moderatione in ſupellectili domeſtica, & ædificiis ad habitationem, aliiſque ex eodem fine cum moderatione vſurpatis. Quatenus verò veſtis ad neceſſitatem adhibetur,duplicem vſum habet.Alterum tegendi corporis & obducendi quæ natura occuli voluit:alterum fouendi temperamentum, & arcendi frigus. Prior vſus videtur ſpectare ad caſtitatem. Idcirco enim naturaliter erubeſcimus nudi, quòd amiſſo fræno Iuſtitiæ originalis, experiamur contuitu nudati corporis, maximè verò partium illarum in quibus concupiſcentiæ æſtus feruet, incendi libidinem. Idque contra Platonem nudationes illas præſcribentem, rectè vrget Theodoretus lib. 9. aduerſùs Græcos.Cùm ergo inde periculum creetur caſtitati, illius curæ eſt, modo in corporis tegumento, & nudatione, tenendo proſpicere.

27. At de vſu fouendi per veſtes corporis,philoſophādum videtur adhibita diſtinctione. Vel enim fomentum illud ſpectat delectationem corporis ex mollitie veſtium, aut ex caloris & idonei temperamenti conciliatione: vel ſpectat conſeruationem indiuidui, ex temperamento conſentaneo conſequentem. Si primum, eius delectationis moderatio pertinet ad virtutem,cuius eſt modum ponere reliquis delectationibus tactus,hoc eſt ad caſtitatem.Nam delectatio quæ quibuſdā ſumma eſt hærēdo in cubili,non prouenit niſi ex congruo tactus fomento per mollem corporis recubitum, & caloris ex ſtragulis conciliationem prouenientc. Vt propterea ægrè ſuauia illa operimenta excutiant, & hora ſurgendi tetricent; verſantes ſe in lecto ſicut oſtium in cardine.Propterea ergo delectationis illius moderatio,vt ſic,ſpectat ad caſtitatem, prout modum ponit delectationi ex tactilibus: quorum vnum,eſt calor ille congruus, & idoneum corporis

ris fomentum, per veſtes corpori ſic diſpoſito applicatas, captatum. Quod enim qui mulcendo tactui nimiùm ſtudent, per ſpirituum procurſum ex certarum corporis partium titillatione, eam voluptatem captent, vt fit in illis materiis, quæ caſtitati præcipuo iure addicuntur. Vel certè eam voluptatem capiét, per idonei calidi, & mollium tactilium adhibitionem, vt fit in re de qua agimus: videtur eſſe tantùm materiale diſcrimen. Ago tamen duntaxat de delectatione, quæ à vigilantibus percipitur, ſiue iam expergefactis, ſiue priuſquàm corripiantur lumina ſomno. Nam ex ipſo quidem ſopore, non captatur delectatio, ſed tantùm ex ſtatu antecedenti & conſequenti, quo homo in ſtrato compoſitus feſſa membra releuans, quiete fruitur eàque molli tepiditate, quam ſomnus excipit.

Si autem in fomento illo per veſtes, habeatur ratio conſeruationis indiuidui, quæ illa idonei temperamenti per veſtes, & quietis membrorum per recubitum, vſurpatione obtinetur, exurgit honeſtas amoris moderati erga vitam. Qui amor tametſi poſſit ſpectare ad Fortitudinem, quatenus ob amorem vitæ, cùm res fert, non ſunt refugienda pericula: Tamen ſpectatus ſimpliciter & præciſè à diſcriminibus, accipit moderationem à Temperantia multò potiori iure, quàm amor diuitiarum, aliorúmque bonorum externorum vtilium, quorum præcipua appetibilitas cernitur in eo vſu, quem habent ad commodam vitæ tuitionem & prorogationem. Et infrequens quidem eſt virtutis huius mentio, in virtutum enumeratione: quia vt plurimùm, virtutum numerus ſtatuitur & appenditur pro numero habilitatum facilitatiuarum, quarum non eſt vſus circa huiuſmodi obiectum: eo quòd homines adeò ad hunc amorem prompti ſint, vt non egeant calcaribus. Quæ cauſa etiam eſt, cur inter præcepta dilectionis, omiſſum ſit præceptum de diligendo ſeipſo. Præterquàm quòd ſi quæ ſunt in amore ſui prætergreſſiones, ferè coërcentur per Fortitudiné, éamve virtutem cui alioqui ex amoris proprij immoderatione immineret excidium. Tandémque eo exilius diſpendium, huius virtutis prætermiſſione fieri viſum eſt, quòd eius honeſtas quaſi generica, ferri videatur per omnes honeſtas bonorum noſtrorum proſecutiones. Quamuis ergo ob has cauſas, infrequens eſt virtutis prædictæ mentio; tamen videtur dubitandum, quin intra honeſtatem Temperantiæ, & ſub alio motiuo quàm quod Fortitudini præfigitur, poſſit homo moderatè ſeipſum amare, non modò volendo ſibi honores aut ſcientiam vel diuitias aliáve huiuſmodi bona, ſed etiam immediatè amando ſeipſum, & volendo ſibi ſuum intrinſecum bonum, aut aliqua cum eo proximè & immediatè connexa. Sicut ex virtute ad Iuſtitiam reducibili, poteſt moderatè amari proximus. Quis verò cenſeat, alios affectus minoris momenti, virtutes habere eorum moderationi addictas, nō item iſtum cæterorum facilè principem, prout ad actum & obiectum homini connaturaliſſimum fertur? Quare loco ſpecialis illius virtutis, quam Aureolus moderationi veſtitus addicebat, non malè, philautia moderata ſubſtituetur inter partes Temperantiæ ſubiectiuas.

Denique virtus quam Aureolus externæ compoſitioni aſſignat, & in prædicto quarto ordine collocat, non eſt ſemper diſtincta ab humilitate, ſed tantùm cùm operatur ex eo ſpeciali decoro, quod cernitur in geſtuum omniũ ac inceſſus maturitate, leuitatem omnem pellente. Et hæc eadem videtur eſſe cũ taciturnitate, ſiue linguæ extra iocos moderatione ad Temperantiam ſpectante. Quod addo, quia vt plurimùm ea moderatio ſpectat ad Iuſtitiá.

Alij modi digerendi ſubiectiuas Temperantiæ partes, expenſi ac reiecti.

28. Ex his ergo quæ circa propoſita ab Aureolo capita, & partium Temperantiæ conſtituendarum fontes, annotauimus; perſpicuum eſt, malè ab eo multiplicatas tantoperè fuiſſe partes Temperantiæ ſubiectiuas, nec exquiſitè ſubductum ab eo fuiſſe illarum numerum. Quod item dixerim de ea ſubductione quæ extat apud Plethonem l. de virt. pag. 7. in hæc verba. *Quoniam Temperantia, in rebus ad vitam neceſſariis, ſtatus eſt ſeipſo contentus: tribus autem his ad vitam degendam egemus; voluptatibus nimirũ, gloria, & pecunia: in vnaquaque harum rerum, neceſſariò verſatur aliqua Temperantiæ pars; quæ tueatur id quod ſatis ſit, & id quod vtile in vnaquaque re: Ac in voluptatibus, nominetur modeſtia, in pecunia liberalitas, in gloria mediocritas.* At quis non videt, in primis malè aſſumi quòd Temperantia reſpiciat duntaxat quæ ſunt ad vitam neceſſaria? Certè honor non eſt neceſſarius ad vitam, cui tamen proſpicit Temperantia per vnam aliquam ſui partem. Idem eſto iudicium de ſcientia, cui proſpicit ſtudioſitas. Deinde liberalitas, cùm ſit virtus ad alterum, non ſubeſt Temperantiæ, ſed Iuſtitiæ, ſaltem reductiuè, & ad modum partis potentialis. Omitto inſolentiam vſurpationis vocum, qua modeſtia frænationi voluptatum addicitur, & mediocritas coërcitioni appetitus gloriæ. Eam inquam vocum inſolentiam, miſſam facere placet. Quamuis enim voces illas in eo ſenſu quandoque vſurpatas diffiteri nolim; eſt tamen admodum infrequens. Et cùm occurrit, partim vocum penuriæ, Græcique ſermonis egeſtati, partim etiam Interpretum voluntati condonari poteſt.

29. Non explet item animum, longa in hanc rem Ægidij ratiocinatio lib. 1. de regim. Princ. p. 2. c. 3. & alia quæ apud Scotum habetur in 3. d. 34. q. vnica, *litera* 7. tametſi exactiùs per eas ineatur numerus partium Temperantiæ, & accommodatiùs ad ordinem doctrinæ. Abſolutè tamen, mihi non probantur. Nam Ægidius, ex paſſionibus, & earum obiectis multipliciter conſideratis, venatur numerum ſpecierum Fortitudinis ſimul ac Temperantiæ: ſed ita vt non omnia obiecta recenſeat, penes quæ ſtatui poteſt aliqua virtus, Temperantiæ ſubiecta. Non enim ſcientiam, neque ipſum hominis intrinſecum eſſe, obiecit vlli parti huius virtutis. Et idem obiici poteſt Scoto, qui penes obiecta primò concupiſcibilia, nempe voluptatem, & honorem, conſtituit ſpecies Temperantiæ. Cogitur enim omittere manſuetudinem, & ſtudioſitatem, quæ neutrum obiectorum illorum ſpectant. Quòd ſi pro Scoto dicas, voluptatem ad vtrunque illud obiectum ab eo porrigi, cùm ſumma videatur ſuauitas ſumptionis vindictæ, quam manſuetudo reprimit: itémque cognitionis rerum quam moderatur ſtudioſitas, opponam potuiſſe eodem modo dimitti honorem, cuius ſumma eſt ſuauitas, præſertim apud pleroſque mortalium.

Facilius adhuc erit, ſubductiones ſubiectiuarum Temperantiæ partium ab aliis initas reiicere. Nam V.G. quaternarius Gulielmo Pariſ. propoſitus lib. de virt. c. 13. non exhaurit diuiſum, vt ex dictis patet. Recenſet enim tantùm has quatuor Temperantiæ ſpecies, Caſtitatem, Sobrietatem, veſtium & domus Moderationem, ac denique Modeſtiam inceſſus & motuum corporis. Denique alia ſubductio, quam inſtituit Martinus de Magiſtris q. 3. de Temper. *in fine concluſionis* 5. in eo peccat, quòd virtutes ad alterum, liberalitatem, affabilitatem, veritatem, ſubiicit Temperantiæ.

Numerus legitimus, ſubiectiuarum Temperantiæ partium, ſtabilitur.

30. Secundò propoſui duodenarium ſubiectiuarum Temperantiæ partium. Qui numerus vt legitimè colligatur, & dilucidè explicetur, recolendum eſt quod ſuprà diximus de Temperantiæ & Fortitudinis obiectis. Statuimus enim has virtutes occupari circa motus paſſionum, vt eos ad debitam mediocritatem redigant, vnaquæque ſub ſuo motiuo. Vnde quia Fortitudo habet pro formali eam honeſtatem quæ elucet in generoſa aditione vel perpeſſione rei difficilis, meritò Ariſtoteles tradit, Fortitudinem ſolis audaciæ & timoris affectibus, modum ponere. Similiter ergo quia Temperantia habet pro ratione formali eam honeſtatem, quæ cernitur in paſſionibus vtrinque redactis quoad alias materias, ſpectato fine in quem illæ materiæ vſurpandæ ſunt, perpensiſque aliis circunſtantiis negotij ad quod referuntur: eæ paſſiones ſunt illi ſubiiciendæ, tanquam materia ad mediocritatem reducenda, quæ poſſunt ſubſterni ei honeſtati, quam Temperantia ſpectat. Tales porrò ſunt omnes paſſiones, præter timorem, & audaciam, quæ ex peculiari ſua ratione, feruntur in difficultatẽ quam Fortitudini iam ſubiecimus. Igitur pro numero reliquarum paſſionum, & varia earum informabilitate per honeſtatem Temperantiæ, totidem ſubiectiuæ partes Temperantiæ, ſtatuendæ ſunt. Numerum porrò paſſionum illarum, & multiplicitatem honeſtatis cui ſubſtare poſſunt, definire licebit ex varietate obiectorum. Nam affectus, penes obiecta phyſicè ſpectata, conſtituuntur in eſſe phyſico: ab iiſdem autem cõſideratis per ordinem ad rationem rectam, & habitudinem quam habent ad naturam rationalem prout talem, hauriunt moralitatem ſuam: quæ diuerſa eſt ac multiplex, ſi ea habitudo multiplex ſit, & diuerſa. Itaque attendenda eſt varietas obiectorum, paſſiones de quibus egimus, terminantium, quæ bono & malo contineri, perſpicuum eſt.

Et bonũ quidem cùm ſit ipſius tantùm operãtis; (quia Temperantia non eſt virtus ad alterum;) vel eſt bonum totius hominis, vel animæ, vel corporis, vel omnibus iſtis extrinſecum, nempe honor, aut quod in operantem redundare intelligitur, ex ſumpta per eum vltione iniuriæ illatæ. Bonum totius hominis eſt eſſe ac viuere. Affectui ergo circa iſtud bonum verſanti, proſpicit virtus illa innominata, de qua ſuprà in examine quarti capitis ex Aureolo propoſiti. Bonum verò animæ, non poteſt hoc loco proferri aliud, quàm bonum intellectus ſiue ſcientia. Quæ quia non eſt in genere moris bona ſimpliciter, & poteſt ſæpè virtuti ciúſque perfectioni incommodare; debet moderationem accipere: non tantùm ex parte conditionum operãtis & actionis, quod alibi oſtenſum eſt poſſe eſſe commune omni planè virtuti etiam Theologicæ: ſed etiam ex parte ipſiuſmet obiecti, quod hominem, ſaltem hunc vel illum dedeceat. At hoc nunquam accidit circa perfectiones volũtatis, quæ ſunt ſimpliciter bonæ moraliter. Circa actus autem ſecundos, ſiue operationes voluntatis, occupantur variæ virtutes tendentes in bonum operationibus illis obiectum: vt proinde non ſit circa huiuſmodi bonum, ſtatuenda vlla Temperantiæ pars, diſtincta ab iis quæ circa bona paſſionibus obiecta, diſtinentur. Moderando igitur affectui ſcientiæ, & nimio eius ſiue amori, ſiue deſiderio, aut gaudio de ea adepta, ſi præcisè ſit gaudium, ac non etiam inanis gloriæ captatio, deſtinatur ſtudioſitas.

31. Iam bonum corporis, præter illud quod ſpectat ad eius eſſe ac conſeruationem, ante locatũ in primo membro, eſt aliquod ſenſibile obiectum, ad oblectationem corporis pertinens, quod pro quintuplici externo ſenſu, poteſt quintuplex ſtatui. In quo numero eminent ſenſibilia guſtus & tactus. Cætera enim, per ſe, rara ſunt virtutis materia. His ſi addas obiectum Eutrapeliæ, quod plerunque ex mixtura variorum obiectorum ſenſibilium externorum, & aliquo intellectus opificio concinnatur; itémque obiectum imaginabile reſpondens interno ſenſui, quale exhibetur per ſenſum internum ſenſata cum ſenſatis componentem, vel rationes aliquas ſenſu non perceptas attingentem, earúmque conſideratione paſcentem ac perfundentem delectatione aliqua facultatem appetitiuam; ac denique ſi addas, corporis in ſuis motibus & geſtibus compoſitionem, quæ poteſt benè & malè fieri, & per modeſtiam modum accipit: Si inquam hæc omnia adiunxeris, & ſubducas, exiſtet octonarius obiectorum ſenſibilium corpori conſentaneorum, circa quæ poſſit recta ratio moderationem præſcribere. Et cùm longè diuerſa ſit obiectorum illorum habitudo ad naturam rationalem, tantáque ſit diuerſitas honeſtatis eis implantatæ, neceſſarium omnino eſt, vt rectè vidit Gabriel in 3. diſt. 34. q. vnica, *litera C.* diuerſas virtutes eis addici: tametſi duæ tantùm ex iis quæ ſenſibilia reſpiciunt, ſunt nominatæ: Eæ ſcilicet quæ ſpectant obiecta guſtus & tactus, quia frequentior ac fœdior eſt circa ea lapſus. Moderandis igitur actionibus circa delectabilia guſtus, præficitur abſtinentia, vel ſobrietas. Delectationibus autem ex tactilibus, caſtitas.

Reſtant bona extrinſeca, non ea quæ ſunt merè vtilia, vt diuitiæ, quibus vt ſic iam diximus illam ipſam virtutem præfici quæ ſpectat bonũ ad quod hæc bona vtilia referuntur: ſed quæ rationem finis habere poſſunt, vt honor, & iniuriæ illatæ repoſitio, quæ apprehenditur tanquam externum quoddam læſi bonum. Priori obiecto, deſeruit humilitas, quæ reſpectu magnorum honorum, magnanimitas dicitur. Poſteriori autem obiecto moderando, incumbit manſuetudo: quæ tametſi videri poſſet virtus ad alterum, quia plerunque ira expromitur aduerſus alium; vniuersè tamen loquendo, eſt virtus ad ipſum operantem, vt patet ex eo quòd ſæpè homo ſeipſum faſtidit, & aduerſus obiecta inanimata efferatur, egétque manſuetudinis præſidio ad ſedandam ea quoque in parte iracundiam. Habemus ergo penes bonum prout non difficile, circa quod affectus humani Temperantiæ obiecti occupari poſſunt, duodecim virtutes ſpeciales Temperantiæ ſubiectas. Philautiã ſcilicet moderatam, Studioſitatem, Abſtinentiam, Caſtitatem, Eutrapeliam, Modeſtiam, Humilitatem, Manſuetudinem, & quatuor innominatas, prioribus tribus ſenſibilibus externis, & vno interno, diſtentas.

32. Penes malum verò non multiplicantur ſpecies Temperantiæ, quia affectus circa malum, ferè obiiciuntur Fortitudini. Is autem, cui Temperantia moderationem adhibet, eſt tantùm triſtitia. At hæc non niſi conſequenter & per accidens; ſiue ratione abſentiæ obiectorum delectabilium, atque honorum, obuerſatur Temperantiæ. Atque ita illa ipſa virtus quæ boni proſecutionem moderatur, triſtitiæ quoque de boni abſentia, modum ponit. Itaque ſiſtendum eſt in duodenario propoſito.

***

CAPVT

CAPVT IV.

Sintne aliquæ prætereà Temperantiæ partes, potentiales & integrales.

PROPOSITIO.

QVÆ paſſim aſſignantur potentiales & integrantes Temperantiæ partes, perperam, vel ſeorſim à ſubiectiuis, vel etiam inter partes Temperantiæ numerantur, súntque proinde reiiciendæ.

PRimò excludo potentiales Temperantiæ partes, quæ iuxta D. Thomam 2.2.q.143. artic. 1. ſunt virtutes quędam ſecundariæ, eandem proportione moderationem cauſantes circa alia obiecta, quam Temperantia, ſtrictè & iuxta vocis corticem vſurpata, cauſat circa delectationes guſtus & tactus. Generatim nanque loquendo, appellantur partes potentiales alicuius virtutis, virtutes annexæ principali virtuti, eundem modum operandi indicẽtes circa minutiores quaſdam materias, quem virtus ipſa principalis obſeruat circa materiam primariam, & maximè difficilem. Quia ergo delectationes guſtus & tactus ſunt omnium vehementiſſimæ, ibi maximè proditur Temperantia, éſtque ea materia partibus Temperantiæ ſubiectiuis addicta. Circa alios verò affectus Fortitudini non ſubiectos, occupabuntur virtutes adiunctæ Temperantiæ principali, & partes eius potentiales.

Varietas potentialium & integralium Temperantiæ partium, iuxta D. Thomam.

33. Hæ pro triplici ordine affectuum prædictorum, digeruntur à D. Thoma in tres claſſes. Prima eſt earum quæ præſunt motibus interioribus. Altera earum quæ modum ponunt exterioribus motibus, & actibus corporis. Tertia denique earum quæ modum ſtatuunt affectibus, circa res externas occupatis.

In prima claſſe eſt in primis continentia, quæ refrænat motum voluntatis commotæ ex impetu paſſionis: Per continentiam enim efficitur, vt licèt homo immoderatis paſſionum fluctibus concutiatur, non tamen quatiatur, atque ſuccumbat. Eſt prætereà in ea prima claſſe, humilitas, quæ modum ponit motibus ſpei, eámque conſequentis audaciæ. Eſt denique Manſuetudo ſiue clementia, quæ reprimit motum iræ tendentis in vindictam. Iam in ſecunda claſſe, iuxta D. Thomam, Andronico Rhodio ſubſcribentem, ſtatuitur modeſtia trimembris, pro triplici corporis actu, aut motu, in quẽ moderatio inducenda eſt. Ad primum membrum ſpectat diſcernere quid ſit faciendum & quid dimittendum, quidque, & quo ordine agendum ſit. Hoc eſt munus primæ virtutis, quam D. Thom. ex Andronico, vocat bonam ordinationem. Ad ſecũdum verò membrum ſpectat, vt homo in actionibus ſuis obſeruet decentiam, cui muneri præficit virtutem ornatus. Denique membrum tertium reſpicit colloquia amicorum vel quorumcumque aliorũ, quod eſt munus illius virtutis, quæ auſteritas nominatur. In tertia claſſe, quæ eſt virtutum moderationem adhibentium circa res externas, locatur per ſe ſufficientia atque ſimplicitas. Prior, quam Macrobius vocat parcitatem, præſtat vt ſuperflua non requirantur: Poſterior verò vt non nimis exquiſita. Ad hunc modum, S. Thomas quem cæteri ferè imitantur, de potentialibus Temperantiæ partibus philoſophatur loco allegato.

Ibidem partes Temperantiæ integrantes duas ſtatuit, nempe verecundiam & honeſtatem. Quod vt oſtendat, præmittit, partes integrantes ſiue integrales alicuius virtutis, dici conditiones quas neceſſe eſt ad virtutem concurrere. Iuxta hoc ergo ſtatuit, verecundiam & honeſtatẽ eſſe partes Temperantiæ integrantes, quia per verecundiam refugimus turpitudinem Temperantiæ contrariam: per honeſtatem autem, diligimus Temperantiæ venuſtatem: præ cæteris enim virtutibus efflorescit in virtute Temperantiæ decor quidam atque honeſtas. Sicut è contrà, omnium maximè inter vitia ſordent ac fœtent quæ aduerſantur Temperantiæ, ob maximam eorum turpitudinem. Quin etiam quæ ſecundùm ſe honeſta ſunt, publicè fieri, verecundia prohibet. Et hanc ob cauſam maximè, abominanda omnibus ſemper viſa eſt ſecta Cynicorum, quòd honeſtatis & verecundiæ exterminatores, ea publicè aduersùs Temperantiam agerent, quæ modeſtia premere iubet. Eos latè carpit D. Auguſtinus 14. ciuit. c. 20. noſque infrà, partim cùm de caſtitate, partim cùm de impudentia & inuerecundia, exagitabimus. Sic igitur S. Thom. & ferè cum eo reliqui, octonarium partium Temperantiæ non ſubiectiuarum, agnouerunt: Nempe præter ſex potentiales paulò antè recenſitas, par integrantium nunc propoſitum.

Improbatio trifidæ varietatis, potentialium Temperantiæ partium.

34. Mihi tamen vt verum fatear, hæc partium Temperantiæ non ſubiectiuarum enumeratio, minimè neceſſaria videtur: eámque multis impugnat Martinus de Magiſtris q. 3. de Temper. concluſ. 2. & 3. & 4. Sed eius pleræque rationes, imbelles ſunt. Breuiter igitur oſtendo, in primis partes potentiales huius virtutis nullas eſſe: eas autem quæ tanquam tales propoſitæ ſunt, vel eſſe verè partes Temperantiæ ſubiectiuas, vel non pertinere ad Temperantiam. Propriè enim loquendo, ea dicitur eſſe alicuius virtutis pars poteſtatiua, ſiue potentialis, quæ in aliquo deficit à perfecta virtutis ratione. Quo pacto Religio dicitur pars potentialis, ac velut inadæquata, aut luxata: quia cùm Iuſtitia ſpectet æqualitatem alteri debitam, & adæquationem cum iure eius, eáque ſit homini in diuino cultu impoſſibilis, meritò dicitur Religionem eſſe Iuſtitiam imperfectam & potẽtialem. Quod ſimiliter dicitur de veracitate, quæ ſimpliciter loquendo nõ ſpectat debitum ortum ex iure alterius. Ob has igitur cauſas, rectè aſſignantur partes quædam poteſtatiuæ ad principalem Iuſtitiæ virtutem reducendæ. At in virtute Temperantiæ, nihil tale cernitur. Omnes enim virtutes quæ nomine Temperantiæ veniunt, ex æquo participant rationem communem genericam Temperantiæ, nec in aliquo ab eius perfecta & integra participatione deficiunt. Facile porro erit id demonſtrare, percurrendo tres claſſes partium Temperãtiæ potentialium, annotando etiam nonnulla, quæ circa eas minùs placent.

Quæ in primo earum ordine ſuperiùs aſſignato, diſplicеant.

35. In prima ergo claſſe, impoſſibile eſt oſtendere,

re, quomodo manſuetudo deficiat à perfecta ratione Temperantiæ, quam aduerſarij tribuunt caſtitati. Quòd verò dicunt, repreſſionem delectationum in materia caſtitatis, eſſe difficiliorem repreſſione motuum iræ, non multùm refert ad rem præſenté. Maior enim aut minor difficultas operis intra eandem honeſtatem, non variat perfectionem virtutis, nec facit vt virtus principians actum faciliorē, dicatur poteſtatiua, præ altera virtute quæ difficiliori operationi & obiecto addicta eſt. Certè ea ratione, nonnullæ inter partes poteſtatiuas, quæ ſunt aliis partibus item poteſtatiuis faciliores, dicendę eſſent potentiales reſpectu aliarum item potentialium. Quidni etiam inter Cardinales, Temperantia eſſet pars poteſtatiua Fortitudinis, quam conſtat opera elicere difficiliora & ſublimiora? Abſtinentia item eſſet pars poteſtatiua caſtitatis, quippe operoſioris & eminentioris: & tamen aduerſarij, vtranque ex æquo locant ſub Temperantia, agnoſcúntque eſſe partes ſubiectiuas. Quid quòd eadem virtus caſtitatis aut abſtinentiæ, pro variis conditionibus operantis, aut extrinſecis adiunctis, nunc faciliùs, nunc difficiliùs exercetur? Neque tamen idcircò negandum eſt, tunc virtutem ſubeſſe directè Temperantiæ. Igitur maior illa vel minor difficultas operationis elicitæ per virtutem ſub Temperantia poſitam, nihil refert ad eam virtutem inter partes ſubiectiuas numerandam, vel ab eo albo eximendã. Quicquid ſit an reuera caſtitas & ſobrietas, quibus ob difficultatem tribuunt principalitatem excluſis reliquis à ratione partis ſubiectiuæ, ferantur in actus honeſtos, difficiliores quàm manſuetudo.

Iam verò humilitas, omninò ex æquo ſe habet ad Temperantiã, cum caſtitate & ſobrietate. Quorſum ergo dicetur ſe habere ad Temperantiam præ illis, vt pars potentialis? Taceo minùs aptè humilitatem addici moderationi audaciæ, quæ cùm ex ſua peculiari cauſa ſpectet bonum arduum, moderationem accipit per Fortitudinem, non per Temperantiam.

Multò verò incongruentius videtur, continentiam inter partes Temperantiæ potentiales numerari: quaſi aliam rationem quidditatiuam habeat, aliámve honeſtatem quærat, quàm caſtitas: quod apertè falſum eſt, annuentibus aduerſariis, qui idcircò tantùm continentiam collocant inter partes potentiales Temperantiæ, quòd adiunctas habeat multas perturbationes, quibus ægrè retinetur virtutis conſtantia. Illud enim labefactationis periculum, ab extrinſecis peccandi illecebris aut aliunde deriuatum, eſt planè extrinſecum virtuti, nec extrahit illam à quidditatiuo gradu virtutis, quem obiecti ſui meritis habet. Itaque ad ſummum, ex eo virtutis turbinibus aduerſantium motuum agitatæ, periculo, colligi potuit, ſtatum talem eius eſſe minùs felicem. Quod vnum voluit Ariſtoteles, cùm continentiam ſeorſim à Temperantia recenſuit, vt infrà dicam agens de ſemiuirtutibus.

Quæ item in ſecundo ordine improbentur.

36. Pergo ad ſecundum ordinem partium Temperantiæ potentialium, qui tripartitus ſtatuebatur: Sed nullum membrorum in eo diſpoſitorum, habet veram rationem partis potentialis Temperantiæ. Pleraque etiam nullo modo Temperantiæ adſcribi poſſunt. Nam virtus bonæ ordinationis, quæ primo membro continebatur, ſpectat ad intellectum, eámque ingenij perſpicui & offuciis liberi expeditionem, qua qui pollent, dicuntur ſingula ſuo loco congruenter ordinare, atque diſponere. Et quanquam verum eſt, huiuſmodi intellectus vim ad ſe extricandum, & ſingula ſuo loco & ordine ſtatuenda, in rebus præſertim ex ſe implexis & intricatis, iuuari plurimùm ex Temperantia; quæ cùm vniuersè mentem ſeruat, vt Græca vocis notatio docet; tum præſertim vaporum nebulas, & libidinis æſtuum fuligines diſpellendo, cœlum mentis enubilat, illúdque purum ſemper ac ſerenum præſtat: Tamen non poteſt inde inferri, quòd illa recti ordinis perſpicientia, ſpectet ad Temperantiam, quæ eius tantùm impedimenta ſubmouet, intacto obiecto, quod illa reſpicit.

Secundum item membrum, non video quàm congrua ratione nitatur, quóue modo ad Temperantiam pertineat. Nam decentia quam homo in ſuis actionibus ſeruat, ſi ſpectetur prout pertinet ad genus moris, continetúrque eo decoro, quod Græci τὸ πρέπον nominant, nihil aliud eſt, quàm honeſtas obiectiua effloreſcens ex motiui idonei & circunſtantiarum omnium cum natura rationali conſentientium, adhibitione. Ac proinde non eſt aliquid reſtrictum ad Temperantiam, ſed vagatur per omnes virtutes. Sanè ex omnibus virtutibus, cùm in opus erumpunt, exiſtit concinnitas illa atque ornatus, quem hæc pars poteſtatiua Temperantiæ, conferre dicitur. Alius autem quiuis ornatus, ad rem non faceret. Nominatímque de veſtium ornatu moderato, dictum ſuprà eſt, quò referatur, & oſtenſum, non conſtituere ſpecialem Temperantiæ partem.

Denique tertium membrum ſecundi huius ordinis, quod vocabulo inter virtutum nomina admodum inſolenti, dicebatur auſteritas, & in colloquiis ſitum ſtatuebatur, nihil habet propter quod dici poſſit membrum potentiale Temperantiæ. Nam quatenus ſecerni poteſt à virtutibus erga alterum, quæ eandem materiam ſpectant, ratione æqualitatis cum iure alterius, aut debiti ſaltem aliqualis, cui ſatisfacere intendunt virtutes nonnullæ colloquium exornantes, vt veracitas, fidelitas, & aliæ huiuſmodi; eatenus virtus de qua quæritur, reducitur ad Eutrapeliam, vel ad eam linguæ moderationem, cuius honeſtatem, quatenus intra Temperantiæ limites ſita eſt, ſuprà diximus homogeneam videri moderationi geſtuum, ac motuum externorum, cui proſpici diximus per vnam quandam Temperantiæ partem ſubiectiuam.

Quæ denique in tertio.

37. Tertius iſque poſtremus potentialium Temperantiæ partium ordo, in ſuperioribus, nudatus eſt iis membris, quæ hîc illi aſſignantur: nempe, per ſe ſufficientia, & ſimplicitate. Oſtenſum quippe eſt, per ſe ſufficientiam, ſiue moderatam diuitiarum cupiditatem, non conſtituere virtutem, diuerſam ab ea quæ conſulit moderationi in proſequendo fine, cuius gratia quæruntur diuitiæ. Nam cùm diuitiæ ſint bona tantùm vtilia, non poſſunt propter ſe expeti, ſed tantùm propter aliud. Itaque virtus, quæ modum ponit proſecutioni finis ob quem diuitiæ amantur, modum quoque ponit amori diuitiarum: nec eſt ſtatuenda virtus vlla, ſiue Temperantiæ directè ſubiecta, ſiue pars eius potentialis, quæ opum appetitionem reducat ad debitam mediocritatem, ibíque ſiſtat.

Idem iam oſtenſum eſt de ſimplicitate, quod erat alterum huius tertij ordinis membrum. Nam ſi ſimplicitas ſumatur prout paſſim duplicitati opponitur,

opponitur, excluditque eam in ſermone vafritiem, qua plerique in corde & corde loquuntur, eſtque peſtis humani conuictus: ſic ſimplicitas ſpectat ad Iuſtitiam. Eſt enim germana veracitatis, ac proinde non ſpectat ad hunc locum. Simplicitas autem in veſtibus & ſupellectile, aliiſque neceſſitatum humanarum procurandarum inſtrumentis, ſuprà inter excutiendam Aureoli ſententiam, reducta eſt ad humilitatem, moderatúmve ſui amorem. Itaque vides, tres illos ordines partium Temperantiæ potentialium euaneſcere: & omnia in eis locata membra, vel procul abeſſe à Temperantia, vel ad eam ſpectare vt partes ſubiectiuas, non vt potentiales de quibus agimus.

Binarij integralium Temperantiæ partium, reiectio.

38. Secundò reieci partes Temperantiæ integrantes, quæ breuiſſimè reiici poſſunt. Nam verecundia, quæ primo loco numerabatur in hoc partium genere, non eſt virtus, nec peculiare huius virtutis ſubſidium, ſed paſſio ex ſe indifferens: & interdum quidem iuuans ad aliquarum contra Temperantiam fœditatum deuitationem; aliàs tamen propellens ad grauia ſcelera, etiam contra Temperantiam: vt docent ij quos pudet non eſſe impudentes, vel qui robuſti videri appetunt in hauriendis poculis, ne pudeat illos ceſſiſſe alteri ſtrenuè propinanti, & multos calices ſiccanti, contra quàm ferunt Temperantiæ leges. At vt aliquod virtutis ſubſidium numeretur inter alicuius virtutis partes integrantes, non debet æquè ad culpam atque ad bonum propellere ſuapte natura: ſed neceſſe eſſe videtur, vt per ſe ſit virtutis ſolius adiumentum. Quod, vt dixi, non habet verecundia, quæ proinde hinc ableganda eſt, & inter ſemiuirtutes collocanda, de quibus infrà.

Iam verò honeſtas, quæ ſtatuebatur altera pars integrans Temperantiam, non apparet quorſum vel ſeiuncta ſit à partibus Temperantiæ ſubiectiuis, vel ſpeciale Temperantiæ adiumentum, conſtituta. Siquidem vniuersè loquendo, honeſtas per omnes virtutes funditur. Prout autem ſpecialiter cenſetur ſplendere in virtute Temperantiæ, eo quòd per eam declinentur vitia admodùm inhoneſta ac fœda, & à conditione naturæ rationalis valdè abhorrentia; vt ſic inquam, ſiue obiectiuè ſiue formaliter ſumatur, nihil habet propter quod debeat cenſeri virtutis quæ exercetur adiumentum, cùm in actu primo, ſit illamet virtus, cui honeſtas adiungi dicitur. In actu autem ſecundo, idem ſit quòd actio eiuſdem virtutis: Ac denique obiectiuè & fundamentaliter, ſit obiectum, in quod virtus iſta per ſe fertur. Itaque non apparet, quorſum aut quomodò, honeſtas conſtituatur Temperantiæ pars integralis.

SECTIO II.

Sigillatim de partibus Temperantiæ ſubiectiuis, earúmque oppoſitis vitiis.

39 Conſtituimus eſſe aliquas Temperantiæ partes ſubiectiuas, receiſa & ad exiguum numerũ contracta, ea huiuſmodi partiũ immenſa ſylua, quam alij inuexerant: & ſuccisis etiam aliis huius virtutis veluti fruticibus aut potiùs ſtolonibus, quos alij Temperantiæ inſeuerant aut conſéuerant. Nunc itaque duodenarius ille partium ſubiectiuarum, quem aliis omnibus Temperantiæ partibus exactis, incolumem voluimus, paulò diligentiùs excuti, & perſpici debet, quoad pleraque membra, quorum quidditas admodùm rudìter propoſita ſuprà eſt, & tacta potiùs quàm expoſita, ac proinde accuratiùs eſt declaranda. Quod ſuprà circa Fortitudinem omiſſum eſt, quia oſtenſum fuerat omnes eas, quæ cenſentur eſſe Fortitudinis partes ſubiectiuæ, eſſe formaliter vnicam ſimpliciſſimámque Fortitudinis virtutem, ſpecie eſſentiali atomam, nec niſi connotationibus aliquibus, materiáque diſtinctam. Quod hîc dicere non licet, vt proximè vidimus. Exquiſitiori huic expoſitioni quidditatis harum virtutum, ſubdemus incentiua atque ſubſidia ad earum comparationem; colluſtrato circa illas intellectu, vt dignitate earum perſpecta, incendatur voluntas amore propoſitæ pulchritudinis, pérque ſubſidia ſubminiſtrata, iuuetur ad earum acquiſitionem & exercitationem.

CAPVT I.

De temperato ſui ipſius amore, ſiue de Charitate propria.

Amoris proprij nomen, culpa eorum qui re bona abuſi ſunt, odioſum factum eſt, vt aliàs in ſimilibus non ſemel. Ambigi tamen non debet, quin aliquis ſit ſuimetipſius amor honeſtus, & ex virtute, imò etiam præceptus ac neceſſarius. Nam quamuis Seneca 4. de benef. c. 17. ait neminem in amorem ſui cohortandum eſſe, quem cùm naſcitur trahit, ſuperuacuúmque eſſe, quò natura imus, impelli: Tamen hoc de lege tantùm poſitiua intelligitur, non de naturali. Nam etiam ibidem ait Seneca eodem modo nullam legem iubere amare parentes, & liberis indulgere: Nempe nullam poſitiuam, Senecæ compertam. Et ibid. lib. 5. cap. 21. *Multa legem non habent, nec actionem, ad quæ conſuetudo vitæ humanæ, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex iubet, amicorum ſecreta non eloqui, nulla lex, fidem, etiam inimico præſtare. Quæ lex ad id præſtandum, nos, quod alicui promiſimus, alligat? Querar tamen cum eo, qui arcanum ſermonem non continuerit, & fidem datam, nec ſeruatam, indignabor.* Idem ergo eſt de amore ſui ipſius. Et ita rectè D. Auguſtinus 1. de Doct. Chriſt. à cap. 23.

Mens Philoſophi atque Platonis, de amore ſui aliquo, honeſto; aliquo vitioſo & illaudabili.

40. Annuit planè Philoſophus 9. Ethic. cap. 8. Vt autem eius mens perſpiciatur, iuuat eius hac de re dubitationem & reſponſionem proponere. *Atenim, inquit, dubitatur, vtrum amare ſeipſum maximè, an aliquem alium oporteat. Increpant enim eos qui ſeipſos maximè amant, & quaſi in dedecus, ſui amatores appellant. Videtúrque prauus, ſui cauſa omnia agere, ac tantò magis, quantò improbior fuerit. Unde ipſi crimini dant, quòd ab ſeipſo nihil agat.* (Græcè vt eſt apud Euſtratium, ἀφ' ἀυτȣ̃. Sed clariùs alij vertunt, nihil à ſuis rationibus alienum agit.)

Probus autem ob honeſtatem, atque id eò magis, quò melior eſt, amicique cauſa: ſui autem cauſa, agere omittit. Sic eo loco Philoſophus pro parte, quæ amorem ſui omnem vitioſum ſtatuit. Alteram verò partem, quæ amorem ſui aliquem turpitudine eximit, ita confirmat, continenti oratione: *Maximè eſt amicus, qui vult bona ei, cui maximè vult illius cauſa, etiamſi id ſciturus ſit nemo. At hæc vnicuique erga ſeipſum, & cætera etiam omnia quibus amicus definitur, maximè inſunt. Dictum ſiquidem eſt, omnia quæ ad amicitiam pertinent, à ſeipſo ad alios quoque deuenire. Prouerbia item omnia conſentiunt; vt*, Vna anima; &, communia omnia amicorum; *&*, Æqualitas amicitia; *&*, Tibiæ genu propinquius. *Omnia enim hæc, vnicuique erga ſeipſum maximè inſunt, quippe cùm amicus maximè ſibi ipſi ſit. Amare igitur etiam ſeipſum maximè oportet.*

Sic vtrinque verſata difficultate, concludit Ariſtoteles adhibendam eſſe diſtinctionem. Et aliquem quidem ſui amorem, vitio non vacare; aliquem autem eſſe laudabilem. *Qui igitur*, inquit, *hoc in opprobrium inducunt, eos ſui amatores vocant, qui ſibi in pecuniis, honoribus, & voluptatibus corporis, amplius vendicant. Plerique enim hæc appetunt; hiſque, perinde atque optima ſint, omni ſtudio incumbunt: vnde etiam decertabiles, res ipſæ euaſerunt. Qui ergo in his plus ſibi vſurpant cupiditatibus: atque omninò affectibus, irrationalique animæ parti obſequuntur; (huiuſmodi autem plerique è vulgo ſunt, atque idcirco à pleriſque qui praui ſunt, impoſita appellatio eſt.) Meritò inquam his qui ita ſui ſunt amatores, opprobrio datur.* Hæc eſt prior reſolutionis pars.

41. Sequitur altera, de aliquo ſui amore honeſto. *Eos autem qui huiuſmodi res ſibi attribuunt, ſolere à pleriſque ſui amatores vocari, dubium non eſt. Nam ſi quis ſemper vel iuſta agere, vel temperantia, vel qualiacunque alia ex virtute maximè omnium agere ſtudeat, ſemperque quod honeſtum eſt, ſibi vindicet, eum ſui amatorem appellabit nemo, neque vituperabit. Quanquam is magis eſſe ſui amator videretur: cùm ea quæ maximè & honeſta & bona ſunt, ſibi attribuat, ſuique præſtantiſſimæ parti obſequatur, eique in omnibus obtemperet. Sicut autem & ciuitas eſſe maximè id videtur, quod in ipſa præſtantiſſimum eſt, & omnis alia congregatio; ita & homo. Sui amator igitur eſt, qui id amat, eique obſequitur. Continens item & incontinens ex eo dicitur, quòd mens contineat reliqua & vincat, aut minimè, quaſi id vnuſquiſque ſit: videntùrque egiſſe ipſi & ſponte ea quæ cum ratione maximè egerunt. Id igitur præcipuè eſſe vnumquemque, probùmque virum præcipuè id amare, obſcurum non eſt. Vnde etiam ſui amator maximè eſt, diuerſa quidem ſpecie ab eo qui vituperatur, qui ſanè tantò differt, quantò vita cum ratione, illi præſtat, quæ ex perturbatione traducitur, & appetitio vel honeſti, vel eius quod conferre videatur. Eos itaque qui circa honeſtas actiones præcipuè ſtudent, omnes admittunt ac laudant. Si omnes autem ad honeſta conſequenda certarent, honeſtiſſimáque agere contenderent, & publicè omnibus opportuna, & priuatim ſingulis maxima bona euenirent, ſiquidem virtus tale quid eſt. Quocirca bonus vir eſſe ſui amator debet. Nam honeſta agendo, & ſibi & aliis proderit: prauus non debet: eo quòd prauus affectus ſequens, & ſibi & aliis nocebit.* Hæc & alia eo loco Philoſophus, agnoſcens amorem ſui aliquem ſiue beneuolentiam in ſeipſum culpâ vacare. Quod certum omninò eſſe debet, vt rationes pro parte poſteriore adductæ probant, euincitque hominis ſumma ad ſeipſum propinquitas, & naturalis propenſio in bonum ſuum. Quo ex capite hunc amorem eſſe honeſtum confirmatur in hunc modum 2. Polit. capite 3. *Non fruſtra quiſque ad ſeipſum amicitiam habet. Eſt verò id naturale. Sed cùm amatio ſui reprehenditur, non illud reprehenditur, quia ſe amet, ſed quia magis quàm oportet ſe amat: quemadmodum amatio pecuniarum.*

Audiendus & Plato lib. 5. de legibus, non multùm ab initio. *Omnium maximum quoddam malum, in multorum animis eſt ingenitum: in quo cùm ſibi indulgeant, remedium quo ſeſe ab illo liberent, expedire nullo modo poſſunt. Eſt autem id quod dicere ſolent, vnumquemque ſibi natura amicum eſſe. Et rectè profectò, ſi huiuſmodi eſſet erga ſeipſum vnuſquiſque. At reuerà vſu venit, vt omnium malorum, quibus hominum vita inuoluitur, nimius ſui amor cauſa exiſtat. Is enim qui amat, circa id quod amat, ſanè obcæcatur: ac proinde de rebus iuſtis, bonis, honeſtis, malè iudicat, quum in ea eſt ſententia, vt opinetur maiorem ſibi quàm veritati honorem tribuendum. Non tamen decet, eum qui vir magnus ſit euaſurus, in ſuis rebus acquieſcere; ſed ea potiùs complecti, quæ vel apud ſeipſum, vel apud alium quempiam, iuſtè fieri videantur. Ex eodem verò peccato, hoc etiam omnibus contingit, vt quiſque imperitiam ſuam, ſapientiam eſſe arbitretur, hinc fit, vt cùm nihil (vt ita dicam,) norimus, omnia tamen nos ſcire opinemur. Quum verò nos neque aliis permittamus ea agere, quæ tamen ignoramus, fit, vt ipſi illa aggredientes facere, turpiter erremus. Itaque vnuſquiſque à cæco illo ſui amore abhorrere debet, & ſeipſo meliores ſequi, vt huiuſmodi quidem in re, nullam verecundiam prætexat, quæ à rebus præclarè agendis impediatur.*

Quis verus ſui amor, ex dictis eruitur.

42. Ex his porrò vides, quàm malè paſſim mortales verum ſui amorem metiantur, tum demum verè ſe ſibi ipſis amorem impendiſſe rati, cùm omnibus ſuis cupiditatibus obſecuti fuerint, & omnia corpori conceſſerint. Quod eſſe potiùs odium ſui ipſius, docet ſuperior Ariſtotelis diſputatio. Et optimè S. Auguſtinus 14. Trin. cap. item 14. *Sic condita eſt mens humana, vt nunquam ſui non meminerit, nunquam ſe non intelligat, nunquam ſe non diligat. Sed quoniam qui odit aliquem, nocere illi ſtudet, non immeritò & mens hominis, quando ſibi nocet, odiſſe ſe dicitur. Neſciens enim ſibi vult malè, dum non putat ſibi obeſſe quod vult: ſed tamen malè ſibi vult, quando id vult, quod obſit ſibi. Vnde illud ſcriptum eſt,* Qui diligit iniquitatem, odit animam ſuam. *Qui ergo ſe diligere nouit, Deum diligit. Qui verò non diligit Deum, etiamſi ſe diligit, quod ei naturaliter inditum eſt, tamen non inconuenienter odiſſe ſe dicitur, cùm id agit, quod ſibi aduerſatur, & ſeipſum tanquam ſuus inimicus inſequitur. Qui profectò eſt error horrendus, vt cùm ſibi omnes prodeſſe velint, multi non faciant, niſi quod eis perniciosiſſimum eſt. Similem morbum mutorum animalium cùm Poëta deſcriberet.*

Dij, *inquit*, meliora piis, errorémque hoſtibus illum.
Diſciſſos nudis laniabant dentibus artus.

Cùm morbus ille corporis fuerit, cur dixit errorem, *niſi quia omne animal cùm ſibi natura conciliatum ſit, vt ſe cuſtodiat quantum poteſt, talis ille erat morbus, vt ea quorum ſalutem appetebant, ſua membra laniarent?* Idem tract. 123. in Ioan. *Neſcio quo inexplicabili modo, quiſquis ſeipſum, non Deum amat, non ſe amat. & quiſquis Deum, non ſeipſum amat, ipſe ſe amat. Qui enim non poteſt viuere de ſe, moritur vtique amando ſe. Non ergo ſe amat, qui ne viuat, ſe amat. Cùm verò ille diligitur de quo viuitur, non ſe diligendo magis diligit, qui propterea ſe non diligit, vt eum diligat de quo viuit.*

Idem benè confirmant illa Mercurij cap. 4. Pimandri. *Niſi tuum corpus oderis, teipſum amare non poteris. Quàm primùm verò non te,* (nempe vitioſo illo

illo modo,) *ſed Deum ipſum dilexeris, mentem protinus conſequeris. Hanc denique nactus, ſcientiam è veſtigio nanciſceris.* Subiicit huius rei cauſam, quæ apud ipſum legi poterit: concluditque electionem deterioris, peruerſum inquam corporis & ſui amorem poſthabito Deo, perdere hominem pomparum inſtar vagantem, & aberrantem propter corporis voluptates: aliis quidem impedimentum apponentem, ſibi autem nihil commodantem, quicquid humanus error contrà ſuadeat.

Metrum eius quoad corpus, & animam.

43. Verus itaque ſui amor is eſt, quo corpori ſuo catenus quiſque bonum vult, quatenus conſentaneum eſt ad finem corpori præfixum, qui eſt eſſe idoneum animæ inſtrumentum, atque adeò amandum eſt infra animum, vt luculenter omninò ex Pythagora philoſophatur Hierocles ad v.31. Pythagoræ, & Epictetus lib.4. Arriani, cap. 11. & ex Platone S. Baſilius orat. de legendis Gentil. libris, quem ait, D. Paulo in ea ſententia eſſe conformem. Breuiter & optimè Seneca epiſt. 14. *Fateor*, inquit, *inſitam eſſe nobis corporis noſtri charitatem. Fateor nos huius gerere tutelam, nec nego indulgendum illi, ſeruiendum nego. Multis enim ſeruiet, qui corpori ſeruit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud omnia refert. Sic gerere nos debemus, non tanquam propter corpus viuere debeamus, ſed tanquam non poſſimus ſine corpore. Huius nos nimius amor, timoribus inquietat, ſollicitudinibus onerat, contumeliis obiicit. Honeſtum ei vile eſt, cui corpus nimis charum eſt. Agatur eius diligentiſſimè cura: ita tamen vt cùm exiget ratio, cùm dignitas, cùm fides, mittendum in ignem ſit.* Atque adeò ita ſeruetur corporis charitas, vt animæ non ſit impedimento, quæ eſt regula à Pythagora ſuprà propoſita.

Egregiè item idem Seneca epiſt. 8. *Hanc ſanam & ſalubrem formam vitæ teneto, vt corpori tantum indulgeas, quantum bonæ valetudini ſatis eſt. Durius tractandum eſt, ne animo malè pareat. Cibus famem ſedet, potus ſitim extinguat, veſtis arceat frigus, domus munimentum ſit aduerſus infeſta corpori. Hanc vtrum ceſpes erexerit, an varius lapis gentis alienæ, nihil intereſt. Scio, hominem tam benè culmo, quàm auro tegi. Contemne omnia, quæ ſuperuacuus labor velut ornamentum ac decus ponit. Cogita in te præter animum nihil eſſe mirabile; cui magno, nihil magnum eſt.* Idem ex Platone docet Theodoretus lib.12. contra Græcos,& lib.3. de Repub.

Animæ autem amorem, definit Sapiens metro illo quod paulò antè Hermes ſuggeſſit; nempe per ordinem ad Deum, in quo & ob quem, ſua cuique anima præ omnibus chara eſſe debet, nullis bonis quæ intra externi illius finis debitum amorem curare illi poſſit, prætermiſſis: iis autem, quæ ad beatam vitam & Dei dilectionem & adeptionem inutilia ſint, ex bonorum albo expunctis. Quem fuiſſe Stoïcorum ſenſum, cùm bona externa negabant poſſe vocari bona, ſi ſeorſim ab ordine ad finem vltimum ſpectarentur, nec niſi commoda vocari debere ſtatuebant, obſeruat S. Auguſtinus 9. Ciuit. cap. 4. vbi Viues multa ex Platone colligit in eandem ſententiam.

CAPVT II.

De Charitatis propriæ extremis.

44. E dupliei extremo, propriæ beneuolentiæ oppoſito, alterum quod exceſſu peccat, paſſim nomine amoris proprij donatur. Vidimus nanque, etiam ante Apoſtolum, vitio verſum eſſe aliquibus, quòd eſſent *ſui amantes*, 2. Timot. 2. Alterum verò extremum vitioſum, quod in defectu ſitum eſt, cùm ſit infrequentiſſimum, ferè nomine vacat, raráque apud Scriptores, eius mentio. Attingamus de vtroque nonnulla huic loco opportuna.

Φιλαυτία *fons malorum.*

Amoris in ſeipſum nimij probra, S. Chryſoſtomus ad citatum Pauli locum, potenter de more, ac ſuauiſſimè proſequitur homil. 7. hanc eſſe malorum omnium iugem ſcaturiginem conteſtatus. *Ex hoc*, inquit, agens de immoderato ſui amore, *auaritia naſcitur. Charitatem enim, quæ per naturam lata eſt, & vbique diffunditur, contrahit atque conſtringit. Hæc peſtis, mediocres quoque ac tenues, auaritiæ ſubigit. Ex eo elatio gignitur, ex elatione ſuperbia, cuius proles blaſphemia eſt, ex qua arrogantia prodit, quæ non obtemperandi eſt. Qui enim contra homines ſe effert, facilè in Deum ipſum impius eſt. Ita denique peccata naſcuntur, vt ſæpius ab inferioribus ad ſuperna conſcendant.* Et mox: *Vbi auaritia, & amor proprius, & arrogantia coëunt, quid iam deeſſe ad interitum poteſt? Omnia ſimul periere, peccatorúmque labes ac cœnum plurimum influit.* Eſſe item in hoc ſui amore verum odium & errorem horrendum, luculenter tradit S. Auguſt. 4. Trinit. cap. 13. vt ex parte ſuprà retuli. Nec ſanè poteſt homo abſurdiùs errare, vel odiſſe ſe ſæuiùs, quàm iudicando amore indebito dignum, veréque indebitum illum amorem impendendo, quem tractare longè aliter oportuerat, & cuius blanda molliſque tractatio, omnem ab homine honeſtatem, hoc eſt omne verum ac germanum hominis bonum conſequenter exterminat. Nam vt eſt apud Senecam epiſt. 14. *Honeſtum ei vile eſt, cui corpus nimis charum eſt.*

Huius nimij in ſe amoris probra quàm plurima præter prædicta, congerunt, qui in hanc feram plenas acies educunt Aſcetici, qui omnibus ſunt ad manum. Ideóque multis paſſim proſtantibus, conſultò prætermiſſis, tantùm præterea addo, ex nimio ſui amore etiam ſtrictiùs accepto, ac prout non complectitur omnia ſibi ab homine amabilia; (quo pacto à D. Auguſtino & aliis, dicitur fundare & erigere terrenam ciuitatem:) ſed vt reſtricto ad vitam & corpus, cùm alia vitia propè omnia exoriri atque ſuccreſcere, tum nominatim ſollicitudinem futurorum, cor exedentem, & nimium vitæ prorogandæ ſtudium; ac mortis, etiam in vltima ſenecta metum; denique anxietatem conquirendi corpori neceſſaria, etiam ad ſuperfluitatem.

Anxietas pro futuris, fœtus nimij in ſe amoris.

45. Illam cordis tineam, Epictetus apud Arrianum lib. 1. cap. 9. egregiè inſectatur, ex eo præſertim quòd qui ſumus Dei filij, vereri non debeamus, ne ille nos abiiciat, & rebus neceſſariis deſtitutos, incommodiſve inſuperabilibus expoſitos, perire ſinat. Locus eſt Chriſtiano quàm Ethnico dignior. Decerpo partem. *Si quis attingat propinquitate Cæſarem, aut alium quempiam potentiorem Romæ, ſatis ad tutò viuendum, & vt ne deſpiciatur, præſidij habebit, nec ſibi ab aliquo timebit. Deum verò quum habeamus conditorem, & patrem, & curatorem, is nos triſtitia & metu non liberabit? Vnde*, in-

quit,

quit, me ſuſtentabo, cùm nihil habeam? Quæro ego, quomodò ſerui, quomodò fugitiui, qua re confidentes ſuos deſerant dominos? Nulla certè alia, quàm ſemetipſis confiſi. His tamen alimenta non deficiunt. Ergo Philoſophum decebit, ſpem ponere aliis in rebus, eiſque ſic acquieſcentem peregrè proficiſci; ac non ſui ipſius præſertim curam ſuſcipere, eſſeque ipſis animalibus brutis deteriorem, timidiorémque; quorum nullum eſt, quod non ſeipſo ſit contentum, ſuóque non potiatur alimento, & non cum aliis cognatis ſibi, ac ſecundùm naturam ſuam viuat? Abiecta nimirum nimis anxia de futuris ſollicitudine, quam nimius ſui amor parturit.

Infrà aliud ſuggerit abdicandæ huius nimiæ circa futura curæ ſubſidium, quod fuiſſe ab eo racitum velim. Sic enim ſcribit. *Quum vos hodie ad ſaturitatem comederitis, ſedetis flentes, de craſtino ſolliciti cibo. Mancipium, ſi conſequeris illum, habebis vtique. Si nullum obtinueris, diſcedes. Patefacta erit ianua, quid luges? lacrymis quare relinquis locum?* Hoc, ex illo Stoïco afflatu prolatum, quo rebus deploratis, ærumnas abrumpere vitæ interclusione, conceditur. Quo malagmate temperabant calamitatum ſenſum, exiſtimantes non debere nimis acerbum videri, quod poſſet aſcita ad libitum morte, finem accipere. At hoc barbarum ſolamen eſt, quo doleo contaminatam honeſtatem hactenus propoſitorum ſubſidiorum aduersùs hunc nimij erga ſe amoris ſpurium fœtum. Itaque hæreo in prioribus.

Item nimius mortis metus, qui multipliciter repreſſus ex Antonino, Themiſtio, Eucherio.

46. De nimio autem & immoderato mortis metu ob nimium vitæ amorem, dixi iam ſuprà cùm de ſubſidiis Fortitudinis. Sed præter ea quæ ibi adduxi, impetit efficaciſſimè hunc nimij amoris fœtum, Antoninus lib. 12. num. 19. *Nulla*, inquit, *actio malum aliquid patitur, ſi ſuo tempore deſinat. Sicut neque is qui agit, ea ratione aliquid mali accipit. Itidem & corpus omnium in vniuerſum actionum, quod eſt vita, ſi ſuo tempore deſinat, nihil mali ea ratione patitur: neque is qui opportunè finem facit ſeriei iſti actionum, malum aliquod fecit. Tempus verò debitum, & terminum natura conſtituit; aliquando etiam priuatim, vt in ſenectute; omninò autem vniuerſi natura. Cuius quidem partibus mutatis, ſemper recens & vigens mundus perdurat. Semper verò id pulchrum eſt & ſpecioſum, quod conducit vniuerſo. Finis itaque vitæ, ſingulis malus quidem eſſe non poteſt, quippe cùm non ſit turpis: quippe nec è voluntate noſtra dependens, & à ſocietate non alienus. Bonus autem ſit, cùm & opportunè fiat reſpectu vniuerſi, & proſit, & diuinitùs accidat.* Hoc poſtremum, admodùm Chriſtianè. Idem lib. 3. capite 1. inde nominatim longioris vitæ amorem retundit, quòd timenda ſit in vita longiore deliratio.

In eandem ſententiam argumentari ex eo licet, quòd vel is qui vitæ ſuæ tantoperè timet, improbus eſt, vel probus ac pius. Improbum planè expedit citiùs excedere è vita. Audi enim Themiſtium orat. 17. initio. *Pindarum Poëtam laudo, vbi ait, non eodem modo omnibus hominibus felici fato vitam in longius tempus excurrere: ſed iis duntaxat, qui cum iuſtitia illam ſibi tranſigendam ſtatuunt. Quibuſcum etiam ſpes iucunda cohabitat, bonáque ſenectutis nutrix, illos cum gaudio in naturæ diuerſorium deducit. At liberatio à vitioſitate, quo citiùs euenerit, eo meliùs cum illis agitur, quos ipſa occupat: quippe quæ non ſinat in plura incidere peccata, neque ſenectutem experiri difficiliorem, quæ in animis ipſorum eas ſollicitudines iam nunc excitare incipiat, quas vbi fato functi fuerint, ſunt ſubituri.* Probo autem ac pio, iuges ærumnæ quibuſcum conflictari cogitur, ſpes bona qua animum ſuſtentat & alit, diſcrimen excidendi è virtutis ſtatu in vita diuturniore, aliáque infinita, amarorem mortis abſtergunt.

47. Itaque tametſi Plinius lib. 5. epiſt. 5. eos duntaxat qui voluptatibus addicti ſunt, quaſi in diem viuere, & viuendi cauſas quotidie finire ſcribat; acerbam autem ſemper & immaturam eſſe eorum mortem, qui aliter vitam exigunt: Tamen idonea omnibus, (ſi verum loquimur,) excedendi abſque mœrore, cauſa ſuppetit, cùm ita fert Numinis decretum. *Parere poſſunt*, exclamat Eucherius in paræn. num. 5. *æternam vitam pauci dies. Qui quidem dies, etiamſi illæſam atque incontaminatam, vitæ beatitudinem poſſiderent; Tamen quia pauci eſſent, paruo æſtimandi erant. Nihil enim eſt magnum re, quod paruum tempore. Nec longis dilatatur gaudiis, quicquid arcto fine concluditur. Breuem vtilitatem ſeculi iſtius, breuia habent commoda. Rectè ergo etiam bono breuis vitæ, perpetuæ vitæ commodum præponendum videretur, quia illa eſſet temporalis, hæc æterna felicitas: quia fragile eſſet, bonis breuibus perfrui, tutum gaudere perpetuis. Nunc verò æterna vita beatiſſima eſt. Nam quid felicius æterna vita dici poteſt? Hæc verò breuis, ita breuiſſima, vt ærumnoſiſſima; & quæ vndique circumſtantium dolorum vrgetur incommodis, & deficientibus fatigatur malis, dum accidentium iactatur iniuriis. Quid enim tam infidum, tam varium, tam calamitoſum, quam vitæ iſtius curſus eſt, quæ plena laboris eſt, plena ſollicitudinis, plena curarum, ipſorum quoque plena diſcriminum, & per ancipites diſtracta caſus, ſit corporis vexationibus inquieta, animi angoribus anxia, periculorum turbinibus incerta? Quæ itaque vtilitas, quæ ratio, non expeti bona æterna, ſequi temporaria etiam mala?* In ærumnoſitate huius vitæ proponenda, multus fui in ſuper. Volumine Diſt. 1. q. 4. art. 2.

Pluſcula ex Seneca, ad eam mentem.

In eodem mortis metu immoderato, multipliciter repellendo, acer & creber eſt Seneca. Selectiora quædam loca iuuat proferre. Epiſt. 30. Baſſum laudans, refert dicere ſolitum. *Tam ſtultum eſſe qui mortem timeat, quàm qui ſenectutem. Nam quemadmodum ſenectus adoleſcentiam ſequitur, ita mors ſenectutem. Viuere noluit, qui mori non vult. Vita enim cum exceptione mortis data eſt. Ad hanc itur, quam ideò timere dementis eſt, quia certa expectantur, dubia metuuntur. Mors neceſſitatem habet æquam, & inuictam. Quis queri poteſt, in ea conditione ſe eſſe, in qua nemo non eſt? Prima enim pars æquitatis, eſt æqualitas. Sed nunc ſuperuacuum eſt, naturæ cauſam agere, quæ non aliam voluit legem eſſe, quàm ſuam. Quicquid compoſuit, reſoluit: & quicquid reſoluit, componit iterum. Iam verò ſi cui contigit, vt illum ſenectus leniter emitteret, non repentè auulſum vitæ, ſed minutatim ſubductum; ita ille gratias agere Diis omnibus debet, quòd ſatiatus ad requiem homini neceſſariam, laſſo gratam, perductus eſt?*

Epiſt. 36. ad finem. *Si tanta cupiditas longioris æui te tenet, cogita nihil eorum quæ ab oculis abeunt, & in rerum naturam ex qua prodierunt, ac mox proceſſura ſunt, reconduntur, conſumi. Deſinunt iſta, non pereunt. Et mors quam pertimeſcimus ac recuſamus, intermittit vitam, non eripit. Veniet iterum qui nos in lucem reponat dies, quem multi recuſarent, niſi oblitos reduceret. Sed poſtea diligentiùs docebo, omnia quæ videntur perire, mutari. Æquo animo debet rediturus exire. Obſerua orbem rerum in ſe remeantium. Videbis in hoc mundo*

nihil

nihil extingui, ſed vicibus deſcendere ac reſurgere. Æſtas abit, ſed alter annus illam adducit: hyems cecidit, referent illam ſui menſes: Solem nox obruit, ſed ipſam ſtatim dies abiget: Stellarum iſte diſcurſus, quicquid præterierit, repetit: pars cœli leuatur aſſiduè, pars mergitur. Denique finem faciam, ſi hoc vnum adiecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapſos, timere mortem: & eſſe turpiſſimum, ſi eam ſecuritatem ratio nobis non præſtat, ad quam ſtultitia perducit. Rurſus epiſt. 70. initio. *Prænauigamus,* mi Lucili, *vitam, & quemadmodum in mari, vt ait Virgilius noſter,*

——Terræque vrbéſque recedunt.

Sed in hoc curſu rapidiſſimi temporis, primùm pueritiam abſcondimus: deinde adoleſcentiam: deinde quicquid eſt illud inter iuuenem & ſenem medium, in vtriuſque confinio poſitum: deinde ipſius ſenectutis optimos annos. Nouiſſimè incipit oſtendi publicus finis generis humani. Scopulum illum eſſe putamus, dementiſſimi. Portus eſt aliquando petendus, nunquam recuſandus. In quem ſi quis intra primos annos delatus eſt, non magis queri debet, quàm qui citò nauigauit. Alium enim, vt ſcis, venti ſegnes ludunt ac detinent, & tranquillitatis lentiſſimo tædio laſſant, alium pertinax flatus celerrimè perfert. Idem euenire nobis puta. Alios vita velociſſimè adduxit quò veniendum erat, etiam cunctantibus: alios macerauit, & coxit: quæ, vt ſcis, non ſemper retinenda eſt. Non enim viuere bonum eſt, ſed benè viuere.

48. Hactenus ſapienter, ſed doleo huic quoque loco illitum venenum; ſubdit enim: *Itaque ſapiens viuit quantum debet, non quantum poteſt. Videbit vbi victurus ſit, cum quibus, quomodò, quid acturus. Cogita ſemper qualis vita, non quanta ſit. Si multa occurrunt moleſta & tranquillitatem turbantia, emittit ſe. Nec hoc tantùm in neceſſitate vltima facit, ſed cùm primùm illi cœperit ſuſpecta eſſe fortuna, diligenter circumſpicit, nunquid illo die deſinendum ſit. Nihil exiſtimat ſua referre, faciat finem, an accipiat; tardiùs fiat, an citiùs. Non tanquam de magno detrimento timet. Nemo multùm ex ſtillicidio poteſt perdere. Citiùs mori, vel tardiùs, ad rem non pertinet: benè mori, aut malè, ad rem pertinet. Benè autem mori, eſt effugere malè viuendi periculum. Itaque effœminatiſſimam vocem illius Rhodij exiſtimo, qui cùm in caueam coniectus eſſet à tyranno, & tanquam ferum aliquod animal aleretur, ſuadenti cuidam, vt abſtineret cibo:* Omnia, *inquit,* homini dum viuit ſpetanda ſunt. *Vt ſit hoc verum, non omni pretio vita emenda eſt. Quædam licèt magna, licet certa ſint; tamen ad illa, turpi infirmitatis confeſſione non veniam.* Hoc verò vt ſæpè iam monui, non ſapere, ſed rabere eſt. Itaque ex Chriſtianæ Philoſophiæ, ac etiam ex verè humanæ ſapientiæ decreto, trucibus his lineis, lineam obducito.

Hac lege ſemper ſuppoſita, adhuc vnum & alterum ſubſidium ad mortis contemptum, ex eodem Seneca accipe, dimiſſis infinitis quæ propè vbiuis apud eum. Egregiè epiſt. 77. *Sæpè debemus mori, nec volumus, morimur, nec volumus. Nemo tam imperitus eſt, vt neſciat, ſibi quandoque moriendum; tamen cùm propè acceſſerit, tergiuerſatur, tremit, plorat. Nónne tibi videtur ſtultiſſimus omnium, qui fleuerit, quòd ante annos mille non vixerat? Æquè ſtultus eſt, qui flet, quòd poſt annos mille non viuet. Hæc paria ſunt, non eris, nec fuiſti. Vtrunque tempus, alienum eſt. In hoc punctum coniectus es. Quod vt extendas, quouſque extendes? Quid optas? perdis operam.*

Deſine fata Deûm flecti ſperare precando.

Rata & fixa ſunt, atque magna & æterna neceſſitate ducuntur. Eò ibis, quò omnia eunt. Quid tibi nouum eſt? Ad hanc legem natus es. Hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc maioribus, hoc omnibus ante te, hoc omnibus poſt te. Series inuicta, & nulla mutabilis ope illigat ac trahit cuncta. Quantus te populus mortuo ſequetur, quantus comitabitur? Fortior, vt opinor, eſſes, ſi multa millia tibi commorerentur. Atqui multa millia hominum & animalium, hoc ipſo momento quo tu mori dubitas, animam variis generibus emittunt. Tu autem non putabas, te aliquando peruenturum ad id, ad quod ſemper ibas? nullum ſine exitu, iter eſt.

Epiſt. 58. tanquam fluminis aquas decurrentes, deſcribit vitam noſtram, indéque colligit quàm abſurdus ſit immoderatus mortis metus. *Quæcunque,* inquit, *videmus ac tangimus, Plato in illis non numeras, quæ eſſe propriè putat. Fluunt enim & aſſidua diminutione atque adiectione ſunt. Nemo noſtrûm idem eſt in ſenectute, qui fuit iuuenis. Nemo eſt mane, qui fuit pridie. Corpora noſtra rapiuntur fluminum more. Quicquid vides currit cum tempore: nihil ex iis quæ videmus, manet. Ego ipſe dum loquor mutari iſta, mutatus ſum. Hoc eſt quod ait Heraclitus:* In idem flumen bis non deſcendimus. *Manet idem fluminis nomen, aqua tranſmiſſa eſt. Hoc in amne manifeſtius eſt quàm in homine. Sed nos quoque, non minùs velox curſus prætereuehit. Et ideò admiror dementiam noſtram, quòd tantoperè amamus rem fugaciſſimam, corpus, timemúſque ne quando moriamur, cum omne momentum, mors prioris habitus ſit. Vis tu timere ne ſemel fiat, quod quotidie fit?* Fluminis cum vita analogiam, ad præſens inſtitutum aptauit, paulò aliter (ſi tamen aliter) Eucherius in parænesi num. 14. *Quid iſtuc, quæſo,* inquit, *quid iſtuc eſt? Nihil ita quotidie homines vt mortem vident. Nihil ita obliuiſcuntur vt mortem. Agitur humanum genus rapida in occaſum mortalitate: omniſque poſteritas, ſuccedentium ſeculorum lege decurrit. Patres noſtri præterierunt, nos abimus, poſteri ſequentur. Velut ex alto vndarum iactus aliis atque aliis ſuperuenientibus, in littoris extrema franguntur; ita in terminum mortis, ſuccidua alliduntur ætates. Hæc nos conſiderationis noſtræ memoria circunſtrepat. Debitum vitæ finem, iam iámque affuturum putemus, qui nobis tantò magis appropinquabit, quantò magis diſtulit. Vicinum ſuperemus diem; longinquum eſſe neſcimus.* De fluuij collatione cum vita rebúſque quibuſuis noſtratibus, actum iam ſuprà eſt altero Volumine Diſt. 1. num. 251. Hîc obiter duntaxat, Eucherium, quem poſſis Chriſtianum Senecam dicere, proferre placuit, ad aliquam dicti Senecæ proximè adducti illuſtrationem.

49. Denique vt alia pleraque dimittam, quæ idem Seneca variis locis in hanc rem tradit, illuſtre eſt quod habet lib. 5. de Benef. cap. 17. *Quis ſine querela moritur? Quis extremo die dicere audet:*

Vixi, & quem dederat curſum fortuna peregi.

Quis non recuſans, quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati eſt, non eſſe contentum præſtito tempore. Semper pauci dies erunt, ſi illos numeraueris. Cogita non eſſe ſummum bonum in tempore. Quantuncunque eſt, boni conſule. Vt prorogetur tibi dies mortis, nihil proficit ad fœlicitatem, quoniam mora non fit beatior vita, ſed longior. Quantò ſatius eſt, gratum aduersùs perceptas voluptates, non aliorum annos computare, ſed ſuos benignè æſtimare, & in lucro ponere? Hoc me dignum iudicauit Deus: hoc ſatis eſt. Potuit plus, ſed hoc quoque beneficium eſt.

Conſenſus Stoicorum cæterorum.

Communis præterea aliis Stoicis hic ſenſus fuit. Et vt plures premam, incertus Autor, ſed ex phraſi & ſententia non malè creditus Muſonius apud Stobæum ſerm. 1. fœlicitatem pauperum recenſens inter alia profert, *Quòd facilè migrant, tanquam è ſolenni conuentu ac celebri, ita etiam è vita. Non aliter quàm è domo, inquit Bion, exigimur, ſi locator non accepto pretio habitationis, fores euellat, tegulam adimat,*

adimat, puteum obſtruat: ita etiam hoc corpuſculo relegor, quando quæ locauit natura, oculos ademerit, aures, manus, pedes, non moror ampliùs. Sed ſicut è conuiuio diſcedo, nihil indignans, itidem è vita cùm tempus aderit, ſcapham vt traiicias ingredere. Sicut bonus hiſtrio benè prologum, benè medium fabulæ, nec non benè etiam cataſtrophen agit: ita bonus vir quoque primordia vitæ rectè, & media probè, finémque congruentem his adminiſtrat. Et vt pallium, vbi detritum fuerit, depono: non procraſtino, nec vitæ tuendæ deſiderio flagro. Sed & cùm liceret adhuc beatè & feliciter degere, morior. Quemadmodum & Socrates, licebat ei, modò voluiſſet, è carcere exire, & iudicibus hortantibus multam pecuniariam pendere: non acquieuit, ſed multatus eſt Prytanei demenſo: ac triduò ei conceſſo, primo bibit, & non voluit tertij diei poſtremam horam expectare, donec Sol iuga montium tranſcenderet, ſed animosè primo die ebibit. Hoc poſtremum non laudem, ſed execrationem meretur: Eſt enim ſuimet ipſius occiſio. Præparatio tamen ad expeditè è vita migrandum, ſi fuiſſet alienæ voluntati & violentiæ cedendum, fuiſſet laude digna.

Vltimum propoſitum nimij in ſe amoris malum germen; cura fouendi corporis, vltra metrum debitum.

50. Poſtremum malum germen quod ex immoderato ſui amore progigni dicebam, eſt nimia cura commodorum corporis, vt foueatur. Proptereáque inuigilandum maximè eſſe hac in parte, monet ſæpè Epictetus, cuius canon ex cap. 46. Enchir. is eſt, vt quæ corpori commodant, eatenus tantùm adhibeantur, quatenus animo ſunt vſui. *Sicut enim fabro*, ait ad eum locum Simplicius, *ſatis eſt in curanda bipenni efficere, vt iuſta ſit magnitudine, figura, & acie prædita, nec eam auro bracteare cupit, aut gemmis exornare, quòd & ſumptibus exhauriretur, & contra rationem artis curaret inſtrumentum, atque arti inutile redderet: Ita & nos aduersùs noſtrum inſtrumentum affecti eſſe debemus, nec illi niſi ea quæ vſus & neceſsitas poſtulat offerre.* Declarat hoc, exemplis ad carnis curam vbilibet pertinentibus. Ego quod de vna tantùm materia, & quidem communiſſima, hoc eſt de cibo ac potu ſtatuit, attexo. *E cibis & potionibus, ea quæ ſecundùm naturam corpus humanum alunt, parabilia, & naturæ conuenientiora deligenda. Hæc enim etiam puriora deprehenduntur, & tenuiora & ſalubriora. Victu enim opus eſt animanti, ſed non tali, aut tali victu, ciborúmque varietate. Neque enim Theorionibus & Paxamonibus natura nos conciliauit, & culinariis impoſturis, ſed victui, quo id, quod deceſſerit, inſtauretur. Atque hoc ita ſe habere ij declarant, qui ob inopiam vti naturali victu coguntur, multò delicatis & luxurioſis ſaniores, vt agricolæ ciuibus, ſerui dominis, pauperes diuitibus. Nam ſuperuacanea & arte conquiſita naturam onerant, vt doloſa & aliena, & ex genere venenorum quodammodò. Quare flatus, & fluxiones inde generantur pernicioſæ. Eſt igitur & multitudo & qualitas ciborum ac potionum naturali vſui inſtrumenti metienda, ne & parandi ſumptu ſuperuacaneo vexemur, & ſecùs ac recta ratio præſcribit, inſtrumentum curemus, idque ad vſum ineptius reddamus.* Idem in cæteris omnibus, quæ ad corporis curam facere poſſunt, egregiè proſequitur.

Seneca epiſt. 92. egregiè aliis verbis, eandem menſuram curæ corpori impendendæ, exponit. Expoſuerat exortum cœleſtem animi humani, & eius ad cœlum regredi geſtientis generoſitatem: Tum ſubdit: *Cum ſe in hanc ſublimitatem tulit, corporis quoque velut oneris neceſſarij, non amator, ſed procurator eſt: nec ſe illi cui impoſitus eſt, ſubiicit. Nemo liber eſt, qui corpori ſeruit. Nam vt alios dominos, quos nimia pro illo ſollicitudo inuenit, tranſeas; ipſius, moroſum imperium delicatúmque eſt.* Rurſus epiſt. 120. hanc profert, excelſi animi & natales ſuos recognoſcentis, veram notam. *Maximum argumentum eſt animi ab altiori venientis ſede, ſi hæc in quibus verſatur, humilia iudicat & anguſta, ſi exire non metuit. Scit enim quò exiturus ſit, qui vnde venerit, meminit. Non videmus quàm multa nos incommoda exagitent, quàm malè nobis conueniat hoc corpus. Nunc de ventre, nunc de capite, nunc de pectore, ac faucibus querimur. Aliàs nerui nos, aliàs pedes vexant. Nunc deiectio, nunc diſtillatio. Aliquando截 ſupereſt ſanguis, aliquando deeſt. Hinc atque illinc tentamur, & expellimur. Hoc euenire ſolet in alieno habitantibus. At nos corpus tam putre ſortiti, nihilominùs æterna proponimus, & in quantum poteſt ætas humana protendi, tantum ſpe occupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re fieri impudentius, quid ſtultius poteſt? Nihil ſatis eſt morituris, imò morientibus. Quotidie enim propiùs ab vltimo ſtamus, & illo vnde nobis cadendum eſt, hora nos omnis impellit. Vide in quanta cæcitate mens noſtra ſit. Hoc quod futurum dico, cùm maximè fit, & pars eius magna iam facta eſt. Nam quod viximus tempus, eo loco eſt, quo erat antequam viximus. Erramus autem, qui vltimum timemus diem, cùm tantundem in mortem ſinguli conferant. Non ille gradus laſſitudinem facit, in quo deficimus, ſed ille profitetur. Ad mortem dies extremus peruenit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit. Ideò magnus animus, conſcius ſibi melioris naturæ, dat quidem operam, vt in hac ſtatione, qua poſitus eſt, honeſtè ſe atque induſtriè gerat. Cæterùm nihil horum, quæ circa ipſum ſunt, ſuum iudicat, ſed vt commodatis vtitur, peregrinus & properans.* Atque adeò quod peregrinantes properantes ſolent, non niſi eum ex illis vſum quærens, in quem facta ſunt: nempe vt corpus his ſubleuatum, ſit animæ inſtrumentum expeditum. Vnde ſi intra eam menſuram vſurpentur, legitimus eſt & vitio vacans eorum vſus: ſin minùs, malùs eſt & improbandus.

51. Hoc, vſurpandi res externas corpori commodas, veluti metrum, quod his verbis generatim propoſuit Seneca, & paulò antè cùm generatim, tum etiam in particulari quoad eſculenta & poculenta relatum eſt ex Simplicio, ad veſtitum item molliorem, ac exquiſitiùs ad frigus arcendum, congeſtum, extendi oportere, pulchrè docent illa Muſonij libro de veſtimento. *Decet, tegumento ipſo præſtantius & fortius efficere id quod tegitur, & non imbecillius ſimul ac deterius. Qui igitur leuitatem & mollitiem carnis per veſtitum ſtudent conſequi, corpora ſua corrumpunt. Siquidem diſſolutum fluxúmque corpus & molle, multò inertius ignauiúſque duro, & laboribus exercito, eſt. At qui corroborant, & firmiora reddunt veſtitu, iſti ſunt, qui ſoli ea quæ teguntur adiuuant. Quare minimè honeſtum eſt, veſtitu nimio operire corpus, aut faſciis inuoluere, aut manus pedéſve circumligatis cuiuſcunque generis pannis aut linteis quibuſdam, molles & languidos reddere, cùm morbo non ſunt implicitì. Omninò etiam non decet experteſ frigoris & æſtus eſſe, ſed algendum eſt mediocriter hyeme, & apricandum æſtate, minimè autem in vmbra deliteſcendum. Ac vnica quidem vti tunica, quàm opus habere duabus, pluris æſtimandum eſt; & nulla vti præſtat, quàm vna, ſed interula ſola.* Diceres Euangelicum mandatum ab hoc Philoſopho proferri. Illud verò quale quod his verbis ſubdit circa calceamenta? *Diſcalceatum incedere, præſtantius eſt, quàm calceari. Propemodum enim dixerim, calceatum eſſe, perinde eſſe, ac colligatum & vinctum eſſe. Cæterùm immunitas calceorum, multum facilitatis & agilitatis præbet pedibus, ſi exercitati fuerint.*

fuerint. Vnde tabellarios videre eſt, non vti calceamentis in viis: atque ex athletis curſores, non poſſe ſeruare celeritatem, ſi opus ſit ipſos currere in calceis. Eadem infrà ex Clemente & Xenophonte adducam, cùm de mollitie tolerantiæ oppoſita.

52. Copioſè ex Diogene hæc omnia tradit Dio Chryſoſt. orat. 6. *Dicebat*, inquit, *propter mollitiem homines miſerius viuere quàm beſtias. Illas enim aqua vti in potum, in cibum autem herba, & multas earum nudas eſſe per annum, & nunquam ſubire tectum. Igne autem nihil vtentes, partim quidem ſi nemo occidat, tantum viuere temporis, quantum natura cuique conſtituit: partim verò fortes, benéque valentes, ſimiliter omnes degere. Nihil autem prorſus opus habere Medicis, neque pharmacis. Homines autem ita planè vitæ amantes, plurimáque ſtudioſè excogitantes pro mortis dilatione, permultos quidem neque ad ſenectutem peruenire: viuere autem morborum plenos, quos nec nominare facile: terram autem illis non ſufficere ad præbenda pharmaca: indigere autem & ferro, & igne, neque tamē eos ſanari poſſe, neque à Chirone, neque ab Æſculapio, neque ab Æſculapij nepotibus: propiérque ſuam ipſorum prauitatem atque intemperantiam nihil illis prodeſſe, neque Diuinorum diuinationes, neque Sacerdotum purgationes. Conuenire autem eos in ciuitates, ne qua ab externis iniuria afficiantur: deinde è regione ſeſe iniuria inuicem afficere, & peſſima quæque operari, quaſi ad hoc ipſum cōuenerint. Eapropter putabat & fabulam dicere, quòd Iupiter Prometheum puniret, ob inuentionem & traditionem ignis: quòd nempe hic cauſa ſit & occaſio hominibus, mollitiei & deliciarum. Neque enim Iouem odiſſe homines, neque illis inuidere quicquam boni.*

Hominis teneritudinem ac imbecillitatem, quæ à quodam oppoſita eſt; indigam inquam, vt videtur multiplicis illius curæ à brutis non vſurpatæ, naturam noſtram, nihil eiuſmodi poſtulaturam, ſi aſſuefactio accederet, mox demonſtrat in hunc modum: *Quòd homines ita teneri eſſent, id aiebat, propter viuendi accidere rationem. Fugere enim eos ferè ſemper à Sole, fugere & à frigore: corporis autem nuditatem, nihil afferre moleſtiæ. Monſtrabat autem & ranas, & alia non pauca animalia, longè homine teneriora, lōgéque nudiora: & quædam ex his tamen ſuſtinere non ſolum aërem, verùm & in frigidiſſima aqua viuere poſſe hyeme. Monſtrabat quoque, ipſorum hominum oculos atque faciem, nihil indigere tegumento. In ſumma autem, nullo in loco animal naſci, quod non in eo viuere poſſit. Aut quomodò conſeruati eſſent primi illi nati homines, quum neque ignis vſus eſſet, neque domorum, neque veſtimentorum, neque alij cibi quàm ſponte nati? Aſtutiam autem poſterioribus, & quòd multa inuenerint, machinatíque ſint, ad victum nihil prorſus conferre. Neque enim ad Fortitudinem, neque ad Iuſtitiam homines vti ſapientia, ſed ad voluptatem. Perſequentes igitur ſuauia, ſemper viuere iniucundiùs & laborioſiùs: & volentes videri prouidentiam gerere ſui ipſorum, peſſimè perire propter multas curas, multámque prouidentiam. Atque ita Prometheum iuſtè dici alligatum petræ, eiúſque iecur deuorari ab aquila.*

Subſidia ad cauendum nimium corporis amorem, & ſanctum eius odium concitandum.

53. Optimum porrò incitamentum proſequendi ſancto odio corpus ſuum, nec ei nimiùm indulgendi, ſed propoſitam menſuram in eo fouendo tenēdi, videtur eſſe quod ſuggerit Nazian. orat. 44. initio. *Sufficit corpori malitia ſua. Quid flammæ ampliore materia opus eſt, aut belluæ copioſiori alimento, vt effrenatior reddatur, ac violentior?* Quantis inquā nos malis oneret, quantuncunque non foueatur, conſiderandum. Quantò enim plura cōuehet, molliùs habitum? Deprimit nos corpus vſque ad terrā, ac ſi liceat vſque ad inferos; vexat, onerat, oppugnat nos iuxta Bernardum epiſt. 266. pigra quadam habitudine vigorem animi hebetat, ex S. Ambr. l. 5. in Lucam. Denique iuxta Tertull. c. 53. libri de anima, *Conceptio ſuo obſtruit & obſcurat animum, & concretione carnea infuſcat; Vnde illi velut per corneum ſpeculare, obſoletior lux rerum eſt.* Vnde vt ſubdit, *cùm vi mortis exprimitur de concretione carnis, & ipſa expreſſione colatur, de oppanſo corporis erūpit in apertū ad merā, & purā, & ſuam lucem.*

Hanc turbam malorum à corpore nobis obuenientium his verbis deſcribit Triſmegiſtus c. 7. Pimandri. *Oportet veſtem, quam circunfers, exuere: indumentum inſcitiæ, prauitatis fundamentū, corruptionis vinculum, velamen opacum, viuam mortem, ſenſitiuum cadauer, ſepulcrum circunuertile, domeſticum denique furem, qui dum blāditur, odit; dum odit, inuidet. Huiuſcemodi eſt, quo circuntegeris vmbraculum inimicum. Ad ſeipſum te deorſum raptat, ne fortè conſpiciens veritatis decorē, atque proximum bonum, huius oderis prauitatē: néve huius inſidias, quas in te aſſiduè machinatur, aliquando præſentias. Hoc aciem interiorum ſenſuum, hebetat & obtundit, craſſam illā materiam ſuffocat, abominabili faſtidioſáque ebriat voluptate, ne audias vnquā néve perſpicias ea, quæ iure & audienda ſunt, & in primis inſpicienda.* Philo optimè l. de agric. ſub initium, verbis illis. *Qui exercent & tractant quæ carni grata ſunt, lutum maceratum, fictilem ſtatuam, animæ carcerem, quem illa à natiuitate ad extremum diem ceu cadaueroſum onus circunferre cogitur, colunt magno ſtudio.* Pleraque ex his in corpus intortis, apud SS. quoque Patres reperias. Nam S. Chryſoſt. Theodorum ad reſipiſcentiam adhortans, corpus vocat, *incruſtatū ſepulcrum*; nec diſſonat S. Hilar. ad illud Pſal. 67. *qui habitant in ſepulcris.* Eodémque recidit cùm alia multa in hanc rem proferens Nazian. carm. 13. tum animam nominans *cadaueriferam.* S. Ambr. corpus vocat *antrum & ſpelæum*, l. de fuga ſeculi, c. 5. *carcerem* S. Baſil. ex Pythagora, hom. de legend. Gentil. libris, & ex Platone Clemens 3. ſtrom. *laqueum* S. Bernardus ſerm. 3. in Pſalm. 90.

Satin' congeſtum per has probroſas appellationes, titulorum quibus corpus iure habeatur odio?

Quid multitudo miniſteriorum, quorum corpus eſt indigum? Audi Epictetū apud Stob. ſerm. 122. *Mirabilis eſt natura, & vt Xenophon inquit, vita cupida. Corpus igitur iſtud, omnium iniucundiſſimum & ſordidiſſimū, amamus & colimus. Ac ſi oporteret quinque dies ſolum, vicini corpus curare, non ſuſtineremus. Vide enim qualis res ſit, diluculo ſurgentem alienos dentes fricare, & poſt aliquod opus neceſſarium, partes illas abluere. Reuerà mirū eſt, amari corpus iſtud, cui tot indies miniſteria ſunt exhibenda. Hanc peram farcio, & rurſus euacuo. Quid iſto moleſtius? Sed oportet me Deo inſeruire. Quamobrem maneo, & ſuſtineo lauare miſerum iſtud corpuſculum, paſcere, veſtire. Cùm verò iunior eſſem, etiam aliud quippiam mihi imperabat, & ſuſtinebam tamen ipſum. Cur igitur non ſuſtinetis, cùm natura corpus nobis aufert, quod prius dederat?* Videri poſſit in hunc Epicteti locum incurriſſe Nyſſenus de corporis neglectu & odio diſputans orat. de funere Placillæ, his præter cętera, poſtquam corpus tetri odoris officinam, & fœno vilius appellauit. *Quod verò ſupplicium eſt æque graue, atque omni tempore miniſterio ventris obnoxium eſſe? Videte enim hūc perpetuum tributi exactorem; ventrem dico, quantam quotidie neceſſitatem afferat exactionis, cui etiamſi aliquando, amplius quàm ſtatutum & ordinatum ſit, antè dependerimus, nihil de inſequenti debito, antè ſoluendo deduximus. Quemadmodum animalia quæ in piſtrino, labore conficiuntur, tectis oculis, vita molam circuimus, ſemper per ſimilia obambulantes, & ad eadem reuertentes. Dicam tibi hunc ambitum circularem. Appetitus, ſatietas, ſomnus, vigilia, euacuatio, repletio: Semper ab illis hæc, & ab his illa, & rurſus hæc. Ac nunquam in*

orbem obambulare deſinimus, donec extra moletrinum euaſerimus.

Quamuis autem perneceſſarium ſit nimium hunc de quo hactenus, corporis amorem temperare, eſſe tamen admodùm difficile, moderationem in corporis amore tenere, & difficultatis illius cauſam, egregiè aperit Nazianzenus orat. 16. conquerens de hoc infido & improbo corpore. *Cui*, inquit, *quonam modo coniunctus ſim, haud equidem ſcio: quóque pacto ſimul & imago Dei ſim, & cum cœno voluter. Quod & cùm pulchra valetudine eſt, bello me laceſſit; & cùm bello premitur, mœrore me afficit: quod & vt conſeruum amo, & vt inimicum odi atque auerſor. Quod & vt vinculum fugio, & vt cohæres veneror. Si debilitare illud & conficere ſtudeo, iam non habeo quo ſocio & opitulatore ad res præclariſſimas vtar: Nimirum haud ignorans quam ob cauſam procreatus ſim, quódque me per actiones, ad Deum aſcendere oporteat. Sin contra vt cum ſocio & adiutore mitiùs agam, nulla iam ratio occurrit, qua rebellantis impetum fugiam, atque à Deo non excidam, compedibus degrauatus, vel in terram detrahentibus, vel in ea detinentibus. Hoſtis eſt blandus & placidus, inſidioſus amicus. O miram coniunctionem & alienationem! Quod metuo, amplector; quod amo, pertimeſco. Antequam bellum geſſerim, in gratiam redeo, antequàm pace fruar, ab eo diſſideo.* Vniuersè autem quàm conuiſceratum, vt ita cum Tertulliano loquar, atque concarnatum nobis ſit amoris nimij vitium, accuratè ac ſplendidè tradit Epictetus apud Arrianum lib. 2. cap. 22.

Obiter de altero charitatis propriæ extremo, quod in defectu ſitum.

54. De altero extremo huius virtutis, quo per defectum peccatur, vix eſt quod addam. Eſt enim rariſſimum ac propè monſtroſum, vt quis ea ratione delinquat. Quòd ſi qui interdum ea ratione peccant, ferè aliud peccati incentiuum habent, quo ea culpa extra hanc ſpeciem extrahitur. Sic enim qui longiores vitæ moras pertæſi, manus ſibi violentas inferunt, aut metu imminentis dedecoris, aut ſuppliciorum quorum ſuſtinentiam refugiunt, quamuis charitatem quoque propriam violent, tamen directiùs feruntur in labem humilitati honoris ac dedecoris moderatrici, vel Fortitudini ad ſuſtinentiam munienti aduerſantem. Quare cùm de iis defectibus latè dicatur ſuis locis, non eſt quod hîc longiores moras traham.

Spectat tamen ad hunc locum frequens apud Patres & Aſceticos caſtigatio eorum, qui nimij sũt in corpore domando & contundendo, donec experimento doceantur aſinum feſſum quærere diuerticula. Multus eſt in ea nonnullorum ſeuerioris genij hallucinatione caſtiganda S. Baſilius reg. 128. breuiore, & copioſè lib. de virgin. *non longè ab initio*, rurſúſque *ſub finem*. Gregorius Nyſſenus lib. de virgin. c. 22. Caſſia. 11. de inſtit. c. 6. & l. 3. c. 8. & collat. 5. c. 18. & ſequentibus. Richard. Victor. de exterminat. mali, tract. 2. cap. 7. & in Benjamino minore cap. 57. & 58. S. Franciſcus apud Bonauent. in vita, cap. 5. & paſſim pietatis Magiſtri.

CAPVT III.

De Studioſitate.

STudioſitatis duo diſtinguuntur munera. Alterum excitandi ad comparationem ſcientię, alterum frænandi ac temperandi ſcientię appetentiam: quæ plerunque eſt iuſto maior. Tametſi enim Studioſitas ex eo potiùs dicta videtur, quòd acuat hominis induſtriam, excutiátque torporem, quo ad capeſſendam neceſſariarum rerum cognitionem præpeditur, aliàs autem, etiam quoad Græcam vocem, vt notat S. Iſid. Peluſ. lib. 4. epiſt. 162. deſignet deſiderium incenſum ac feruidum exercendi accuratè ac diligenter honeſtam quancunque operationem: tamen vt notat D. Thom. 2. 2. q. 166. art. 2. ad 3. non occupatur duntaxat ea incitatione hominis; ſed etiam repreſſione in eodem genere.

Studioſitatis munus principalius, cohibitio deſiderij ſciendi.

55. Addo verò, hanc virtutem, principaliùs addici refrænationi deſiderij, quo natura duce omnes ad cognitionem rerum, & delectationem ex ea cõparandam, impellimur. Omnes enim homines, naturaliter ſcire deſiderant, vt dicitur initio Metaphyſicę: Idque vnicuique euidens fore, affirmat Seneca l. de vita beata, c. 32. *Si ſe ipſe conſuluerit, quantam cupiditatem habeat ignota noſcendi, quàm ad omnes fabulas excitetur. Nauigant quidam, & labores peregrinationis longiſſimæ, vna mercede perpetiuntur, cognoſcendi aliquid abditũ ignotúmque. Hæc res ad ſpectacula populos contrahit. Hæc cogit præcluſa rimari, ſecretiora exquirere, antiquitates euoluere, mores barbararum audire gentium. Curioſum nobis natura ingenium dedit, & artis ſibi ac pulchritudinis ſuæ conſcia, ſpectatores nos tantis rerum ſpectaculis genuit, perditura fructum ſui, ſi tam magna, tam clara, tam ſubtiliter ducta, tam nitida, & non vno genere formoſa, ſolitudini oſtenderet.* Non diſſimiliter Laur. Iuſtinian. l. de triumph. Chriſti ago. cap. 18. niſi quòd radicem natiui illius appetitus aperit. *Quoties*, inquit, *in foro vel plateis nugatoria fiunt ſpectacula, numeroſa populorum turba illhuc confluere conſueuit. Semper noua & inuiſa humana mens quærit. A natura hoc illi inſitum eſt. Abutitur tamen naturæ bono, ſectando ſimilia. Factus eſt homo, vt cœleſtia conſequatur, inuiſibilia concupiſcat, & maiora ſe quærat. Impellitur igitur à natura, vt ſummum videre appetat bonum. Inferiora ideò tanta cum auiditate perluſtrat, vt ſi quod in illis ſummi boni veſtigium eſt, percunctando reperiat.*

Ne igitur naturale hoc pondus, animam deprimat vltra rectum, abripiátque ad eorum cognitionem tentandam, quæ homini conſentanea non ſit, neceſſarium eſt, Studioſitaté intercedere: quæ frænet voluntatem, ne intellectum ad ea ſcrutanda applicet, iiſque animũ nutrire & excolere velit, (nam ad huiuſmodi obiecta & mentis pabula, ex communi vſu limitari Studioſitatem, autor eſt D. Auguſt. l. de vtil. cred. c. 9. quamuis in rigore, eius ambitus ad omnia ſcibilia fundatur:) quæ nõ intereſt hominis ſcire: ac multò magis quorum cognitio homini obeſſet. Quam virtutem Vaſques 1. 2. d. 126. n. 9. putat commendatam ab Apoſtolo hortante, non plus ſapere quàm oportet ſapere, ſed ſapere ad ſobrietatem. Et quanquam Apoſtolus reuerà aliò ſpectat, intendítque potiùs illud infigere, neminі eſſe iudicio ſuo ac ſenſui nimis innitendum: Eſt tamen reuerà ſobrietas quædam, nolle vino ſcientiæ ſupra menſuram debitam proluі.

Studioſitatis quidditas, & ſeiunctio à Studioſitate, Iuſtitiæ ſubiecta.

56. Et hoc eſt quod curat Studioſitas: hinc torporem excutiens in iis quæ congruunt addiſcendis, & animans ad conſentaneam homini notitiam procurandam, aſcitâ (ſi opus ſit,) in auxilium Fortitudine, quæ laborem cõparationi ſcientiæ adiunctũ, nõ exhorreat. Inde reprimẽs nimiũ ſciendi deſideriũ, quo abrepti plerique, in deuexũ acti ſunt: Nõ minùs quá plerique, nimio vino obruũt intellectũ: vt propterea

S. Au

S. Auguſt. lib. de mor. Eccl. cap. 21. cohibitionem curioſitatis ſciendi appellet, *magnum Temperantiæ munus.* Et habet quidem Studioſitas, actum intellectus pro obiecto proximo & terminatiuo, ipſa tamen eſt in voluntate. Quod non eſt nouum. Nam etiam virtus illa moralis, quæ mouet voluntatem ad indicendum actum virtutis Theologicæ intellectualis, ſiue fidei diuinæ, ſedem habet in voluntate: quamuis pro obiecto, habeat actum fidei, in intellectu locatum, qui ad actum elicitum prædictæ virtutis moralis, comparatur vt imperatus ad imperantem; & tametſi non appelletur externus, perinde tamen ſe habet, ac externus ad internum, vt Molina tract. 4. de Iuſtitia d. 13. num. 1. fuſiùs exponit.

Neceſſe porrò eſt, Studioſitatem ſiſtere intra fines quos illi fiximus. Nam ſi temperatio cupiditatis ſciendi, idcircò tantùm quæratur & adhibeatur, ne damnum inferatur proximo; ea Studioſitas longè diuerſæ rationis erit ab hac, de qua agimus, quæ ad Temperantiam ſpectat: cùm illa alia ad Iuſtitiam pertineat. Et vitium contrarium, tanquam Iuſtitiæ aduerſans, non autem tanquam Temperantiam impetens, exagitatur à magiſtris morum: luculentérque à Themiſtio, ſub finem orationis primæ. *Maledicos*, inquit, *aut curioſos, nimiùmque in quærendo diligentes, ne Philoſophorum quidem famulos eſſe permittemus. Sed in primis Platonicum illud addiſcere eos, ac ſcire cogemus. Neque enim ſi quid malè in ciuitate geſtum ſit, hoc eſt, ſi quæpiam a maioribus, ſiue paterno ex genere in vllos deriuata ſit infamia, noſſe illum conuenit: ſed è contrario magis hoc ei ignotum eſſe debet, quàm quod vulgo dicere ſolent, quot in mari ſint aquæ congij. Sapiens enim erat ille Æſopus fabularum ſcriptor, qui vnumquemque hominum, manticas duas; alteram antè, ponè alteram geſtare dixit, vtramque malorum plenam: ſed anteriorem quidem alienorum, poſteriorem, eius qui gerit, propriorum. Propterea homines ſuaptè mala non vident, aliena verò perſpicaciſſimè contuentur. Ego autem inuerti mihi manticas velim, vt mea duntaxat videam, aliena cernere nullo modo poſſim. Nihil eſt enim, (vt aiunt,) iucundius, quàm noſſe omnia. At ego bona dixerim: Cuiuſmodi autem ea ſunt, quæ Cocus ille Comicus dicit*, (friuola nimirum, & à perſonæ inſtitutis extranea; vel alienæ famæ obloquentia, alitérve damnoſa proximis,) *ne ei quidem qui ſciſcitabatur, noſſe expediebat.*

Vt plurimùm verò, huiuſmodi, alienorum defectuum ſcrutatores, cùm ſibi ipſis ignoſcant, alios habent, qui in eos viciſſim nauiter ſcrutandos incumbant. Horatius ſcitè id expreſſit 1. ſermon. ſatyr. 3.

Cùm tua peruideas oculis mala lippus inunctis,
Cur in amicorum vitiis tam cernis acutum,
Quàm aut aquila, aut ſerpens Epidaurius? At tibi contra
Euenit, inquirant vitia vt tua, rurſus & illi.

Hic eſt fœtus amoris improbi, quo huiuſmodi curioſi agitantur, vt præmonuerat ibi Poëta. Nota ea improbitas Thurienſibus, quorum legibus, Plutarcho referente, opuſc. de curioſitate, cauebatur, ne in comœdiis aſpergeretur ciuis vllus dicteriis ſalibúſve, niſi adulter & curioſus eſſet, conſociatione non incongrua. Nam & adulterium curioſitas eſt alienæ voluptatis, ait Plutarchus citato opuſc. Incentiua & ſubſidia ad Studioſitatem, proponam commodiùs paulò pòſt.

***

CAPVT IV.

De vitiis Studioſitati aduerſantibus.

57. EX dictis duo huius virtutis extrema habentur; ambo vitioſa, ambo quàm ſtudioſè deuitanda. Primum in exceſſu conſiſtit, nempè curioſitas. Secundum in defectu, nempe ſciendi negligentia.

Probra curioſitatis in vita familiari.

De curioſitate, conſtat inter omnes morum magiſtros, eſſe vitium damnoſiſſimum. In primis in vita familiari, cùm ſuperuacuè in alienas res ac vitam inquiritur magno planè rei pretioſiſſimæ diſpendio. Audi Antoninum lib. 4. num. 13. *Quantum otij lucratur, qui non videt quid proximus dicat, agat, aut cogitet, ſed tantum quid ipſe agat, curátque vt hoc iuſtum ſit & fas? Vel qui ſecundum bonum non circumſpicit nigros mores, ſed propoſitam lineam, recto non vago curſu tenet.* Et omnis quidem curioſitas, ſed iſta maximè, meritò ſibi nomen vendicat *inquietæ inertiæ*, vt eam nominat Seneca lib. de tranquill. animi, cap. 12. Eadem latè à Plutarcho exagitatur opuſculo de curioſitate. Inde verò maximè ſordet, quòd vniuersè quidem curioſitas, ſed hæc præſertim, fontem ferè habet otioſitatem, vt obſeruat S. Chryſoſtomus hom. 9. in 1. ad Theſſal. *initio*. Plinius aliã quoque curioſitatis cauſam tangit lib. 5. epiſt. 8. huc item bellè cadentem, & humile ingenium curioſorum ſignantem. *Sunt homines*, inquit, *natura curioſi, & qualibet nuda rerum cognitione capiuntur, vt qui ſermunculis etiam fabelliſque ducantur.*

Et in diſciplinis, ratione inanitatis obiecti.

In diſciplinis quoque damnatur curioſitas, ſiue ratione obiecti, ſiue ratione modi quo veſtigatur. Improbatur ergo curioſitas ratione obiecti, cùm in res inutiles diſquiſitio occupatur, quas vt Arnobius lib. 2. ait, neque ſcire compendium, neque ignorare detrimentum eſt vllum. Quo nomine, vtcunque exercendi ingenij, animíve relaxandi cauſam prætendant, ridiculi videntur qui in argumentis ludicris ſtudium contulerunt. Quæ & iam olim, & poſterioribus quoque ac noſtris etiam temporibus, multorum ludicra occupatio fuit. Moram Pittacus ex Æliano lib. 7. variar. Culicem Virgilius celebrauit, vt & ſuperiore ſeculo Bembus, pulicem Calcagninus, poſt Michaëlem Pſellum. Pediculum, aſinum, felem, gallum gallinaceum, gryllum, canem leonteum, ſimium, noctuam, mergum, picam, equum, anonymus apud Canterum. Muſcam Lucianus, Polycrates mures, Clitarchus teredinem, formicam Melancthon, locuſtã Ludouicus Vvilichius, ſtultitiam malè ſanus Eraſmus, muricem Antonius Muſa, caluitium Syneſius, vmbram Ianus Douſa, febrem quartanã Phauorinus, vomitum & ollas alij ex Plut. de Audit. Nihil, Andreas Ammonius; ebrietatem, parùm ſobrius Robertus Turnerus; fimum ac ſtercus, aliqui apud D. Auguſtinum lib. de vera relig. cap. 42. cæcitatem, ſurditatem, podagram, adoleſcẽs Elienſis apud Philoſtratum in vita Apollonij, l. 4. cap. 9. mortem, quidã apud Fabium l. 3. c. 7. Aſinũ, aſiniſſimus Agrippa c. vlt. libri vaniſſimi de vanit. ſcient. Quæ, aliáque celebrarunt prædicti dicendi artifices, vt quod eſt apud Sidonium, ingeniorum facultatem, negotiorum probarent difficultatibus: & illhic ſtylum peritum quaſi quendam fœcundi pectoris vomerem figerent, vbi materiæ ſterilis argu-

mentum, velut arida ceſpitis macri gleba ieiunat: laudabilius facturi, ſi in argumentis dignioribus vires probaſſent? Æquè aut etiam magis ridiculi, qui in ariſtis quibuſdam, aut ineptiis friuolarum quæſtionum ſunt toti. *Sunt enim quædam*, ait D. Auguſtinus in Enchir. cap. 17. *quæ neſcire quàm ſcire ſit melius.* Quod non tantùm de obiectis noxiis, ſed etiam de friuolis & inutilibus, ſpinoſitate fruſtra vexantibus & obterētibus ingenij aciē æquè valet.

Crebræ ſunt in hanc rem apud Senecam querelæ. Sic enim habet lib. de breuitate vitæ, c. 13. *De illis nemo dubitabit, quin operoſè nihil agant, qui in literarum inutilium ſtudiis detinentur: quæ iam apud Romanos quoque, magna manus eſt. Græcorum iſte morbus fuit, quærere quem numerum remigum Vlyſſes habuiſſet: prior ſcripta eſſet Ilias, an Odyſſea: præterea an eiuſdem eſſet autoris. Alia deinceps huius notæ; quæ ſiue contineas, nihil tacitam conſcientiam iuuant: ſiue proferas, non doctior videberis, ſed moleſtior. Ecce Romanus quoque inuaſit inane ſtudium ſuperuacua diſcendi. His diebus audiui quendam referentem, quæ primus quiſque ex Romanis Ducibus feciſſet. Primus nauali prælio Duillius vicit; primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. Etiamnum iſta, etſi ad veram gloriam non tendunt, circa ciuilium tamen operum exempla verſantur. Non eſt profutura talis ſcientia: eſt tamen quæ nos ſpecioſa rerum vanitate detineat.*

Rurſúſque c. 14. *Vt illò reuertar vnde deceſſi, & in alia materia oſtendam ſuperuacuam quorundam diligentiam: idem narrabat, Metellum, victis in Sicilia Pœnis, triumphantem, vnum omnium Romanorum ante currum centum & viginti captiuos elephantos duxiſſe: Syllam vltimum Romanorum protuliſſe pomœrium, quod nunquam Prouinciali, ſed Italico agro acquiſito, mos proferre apud antiquos fuit. Hoc ſcire magis prodeſt, quàm Auentinum montem extra pomœrium eſſe, vt ille affirmabat, propter alteram ex duabus cauſis, aut quòd plebs eò ſeceſſiſſet, aut quòd Remo auſpicante, illo loco aues non addixiſſent. Alia deinceps innumerabilia, quæ aut ficta ſunt, aut mendacij ſimilia. Nam vt concedas omnia eos fide bona dicere, vt ad præſtationem ſcribant, tamen cuius iſta errores minuent? Cuius cupiditates prement? Quem fortiorem, quem iuſtiorem, quem liberaliorem facient? Dubitare ſe interim Fabianus noſter aiebat, an ſatius eſſet nullis ſtudiis admoueri, quàm his implicari.*

58. Latè & benè epiſt. 88. vbi hæc præter cætera aduersùs hanc bonorum ingeniorum cladem, exitiúmque præſentiſſimum. *Hoc quidem quærere, vtrum maior ætate fuerit Homerus, an Heſiodus, non magis ad rem pertinet, quàm ſcire, an minor Hecuba fuerit, quàm Helena, & quare tam malè tulerit ætatem. Quid, inquam, annos Patrocli & Achillis inquirere, ad rem exiſtimas pertinere? Quæris, Vlyſſes vbi errauerit potiùs, quàm efficias, ne nos ſemper erremus? Non vacat audire, vtrum inter Italiam & Siciliam iactatus ſit, an extra notum nobis orbem: neque enim potuit in tam anguſto, error eſſe tam longus. Tempeſtates animi nos quotidie iactant, & nequitia in omnia Vlyſſis mala impellit. Non deeſt forma, quæ ſollicitet oculos, non hoſtis: hinc monſtra effera, & humano cruore gaudentia: hinc inſidioſa blandimenta aurium, hinc naufragia, & tot varietates malorum. Hoc me doce, quomodò patriam amem, quomodò vxorem, quomodò patrem, quomodò ad hæc tam honeſta, vel naufragus nauigem.* Rurſúſque infrà ſuperuacuum huiuſmodi ſtudium, damnans intemperantiæ. *An tu exiſtimas reprehendendum, qui ſuperuacua vſu ſibi comparat, & pretioſarum rerum pompam in domo explicat; Non putas eum, qui occupatus eſt, in ſuperuacua literarum ſupellectile? Plus ſcire velle, quàm ſit ſatis, intemperantiæ genus eſt. Quid quòd iſta liberalium artium conſectatio, moleſtos, verboſos, intempeſtiuos, ſibi placentes facit, & ideo non diſcētes neceſſaria, quia ſuperuacua didicerunt? Quatuor millia librorum Didymus Grammaticus ſcripſit. Miſer, ſi tam multa ſuperuacua legiſſet. In his libris de patria Homeri quæritur: in his de Æneæ matre vera: in his libidinoſior Anacreon, an ebrioſior vixerit: in his an Sappho publica fuerit, & alia quæ erant dediſcenda, ſi ſcires. I nunc, & longam eſſe vitam nega. Sed ad noſtros quoque cum perueneris, oſtendam multa ſecuribus recidenda. Magno impendio temporum, magna alienarum aurium moleſtia, laudatio hæc conſtat. O hominem literatum! Simus hoc titulo ruſticiore contenti. O virum bonum! Itane eſt? Annales euoluam omnium gentium, & quis prima carmina ſcripſerit, quæram. Quantum temporis inter Orphea interſit & Homerum, cùm faſtos nō habeam, computabo: & Ariſtarchi notas, quibus aliena carmina compunxit, recognoſcam, & ætatem in ſyllabis conteram? Itane in Geometriæ puluere hærebo? Adeo præceptum mihi illud ſalutare excidit: Tempori parce?*

Epiſt. 117. in fine. *Non tam benignum ac liberale tēpus natura nobis dedit, vt aliquid ex illo vacet perdere; & vide quàm multa, etiam diligentiſſimis pereant. Aliud valetudo ſua cuique abſtulit; aliud ſuorum; aliud neceſſaria negotia, aliud publica occupauerunt. Vitam nobiſcum diuidit ſomnus. Ex hoc tempore tam anguſto & rapido, & nos auferente, quid iuuat maiorem partem mittere in vanum? Adiice nunc, quòd aſſueſcit animus delectare ſe potiùs, quàm ſanare, & Philoſophiam oblectamentum facere, cùm remedium ſit. Inter ſapientiam & ſapere, quid interſit, neſcis. Scio mea non intereſſe, ſciam iſta, an neſciam. Dic mihi, cùm quid inter ſapientiam & ſapere interſit, didicero, ſapiam? Cur ergo potiùs inter vocabula me ſapientiæ detines, quàm inter opera?*

Aut quia eſt à ſtatu diſcentis alienum, vel noxium, aut homini non tentandum.

59. Spectat præterea ad hunc locum inanis labor eorum, qui ſcientiam alioqui non malam, aut etiam in alio probandam, tamen ratione ſtatus, ab ipſis alienam quærunt, poſthabita ea cui vacare deberent. In quam rem extat apud Bleſenſem epiſt. 76. increpatio egregia Clerici, ſenilem quoque ætatem in nugis Poëticis conterentis, abiecto ſtudio literarum ſacrarum. Egregiè item in eandem ſententiam diſputat Petrus Cluniac. lib. 1. epiſt. 9. & S. Hieronym. epiſt. 146. exponens ſiliquas à luxurioſo adoleſcente captatas in cibum. Item S. Gregor. l. 9. epiſt. 48. ad Deſiderium, Galliæ, (hoc eſt vt habetur ex l. 5. epiſt. 54. Viennæ,) Epiſcopum, poſteà Martyrem. Adeundus item Paulinus epiſt. ad Iouium, & Autor ſpeculi peccatoris, c. 6. apud Aug. tom. 9. Antiquus item Scriptor apud Euſeb. l. 5. hiſtor. c. 27. vitio vertit Hæreticis, quòd deſertis ſacris ſtudiis, Euclidem, Ariſtotelem, Theophraſtum, dies noctéſque perpetuò euoluerēt. Notum item Themiſtoclis reſponſum, excuſantis ignorationem artis Imperatorem dedecentis: & increpatio qua filium Alexandrum corripuit Philippus Macedo, quòd peritior eſſet canendi tibiis, quàm Regis filio congruum videretur. Sunt enim, vt Themiſtius orat. 11. egregiè aduertit, quædam nonnullis, quædam aliis, accommodatiores diſciplinæ.

Quid illud ad hos defectus ex parte obiecti ſe tenentes pertinens, præ cæteris autem graue & deplorandum? Nempe tantoperè hanc ſciendi pruriginem, quædam ingenia infeſtare, vt non inutilia modò atque ſuperflua, de quibus hactenus egimus, ſed etiam non veſtigabilia aut noxia rimentur, idque viis ac rationibus inconceſſis. Deum aliqui, abyſſum immenſam, tenui ingeniorum ſuorum bolide pertentant, infinitum concluſuri, & deficientes dum ſcrutantur ſerutinio. Benè in eos S. Gregor. 14. Mor. cap. 14. & Nazianzenus vniuerſa propè oratione 26. Sunt qui futura, ſunt qui omninò occulta,

occulta, ſcire velint. Sunt qui tempora nouiſſima, & quæ non eſt noſtrum noſſe, tempora vel momenta in Patris poteſtate poſita, diſquirant, anxiè ſcrutantes, ecquibus limitibus concludenda ſit mundi duratio, quod nobis occultum eſſe, voluit Deus. Acriter hos ſcrutatores repellit S. Chryſoſtomus in 1. ad Theſſalo. homil. 9. S. Auguſt. epiſtol. 78. & 80. & lib. 18. Ciuit. cap. 53. Sunt qui rationes diuinorum operum & conſiliorum, tentare audeant: quod eſt altiora ſe quærere, & grauiter damnatur Prouerb. 25. v. 27. & Eccleſiaſtici 3. & optimè à S. Chryſoſtomo hom. 5. de prouidentia, vbi confirmat, *Melius eſſe benè ignorare, quàm turpiter ſcire.* Et à Saluiano initio libri tertij de prouid. vbi egregiè exagitat hoc, vt vocat, *genus ſacrilegæ temeritatis, ſi plus ſcire cupias, quàm ſinaris.* Sapientiſſimè D. Auguſtinus 12. Ciuit. capite 15. monet lectores quædam eſſe quæ Deus in hac vita ſolis ſapientioribus ſcire permiſit, vel omnino perfectis, in alia vita, ſcienda ſeruauit; nec omnes debere ſe ad omnia idoneos arbitrari, ſed ſapiendum cuiuis eſſe ad ſobrietatem. *Si enim pro viribus ſuis alatur infans, fiet vt creſcendo plus capiat: ſi autem vires ſuæ capacitatis excedat, deficiet antequam creſcat.* Alij infami curioſitate, ipſos Dæmones conſulere non auerſantur, illudendi ac decipiendi ab his errorum Doctoribus. Præſertim quia, vt D. Auguſtinus 2. doctr. Chriſt. cap. 23. obſeruauit, Dæmones iuſto Dei iudicio permittuntur interdum vera enunciare. Vnde efficitur, vt improuidi eorum conſultores, *implicati curioſiores fiant, & ſe magis magiſque inſerant multiplicibus laqueis pernicioſiſſimi erroris.*

60. Omnium huiuſmodi damnatarum & reprobandarum artium, origo prima, eſt nimium ſciendi ſtudium atque curioſitas. Vt propterea apud Flaccum, iidem curioſi dicti ſint, qui & malefici ac panurgi. Nec abhorrent ab eo vocis vſu ſacræ Literæ. Nam Actor. 19. *curioſa ſectari* dicuntur, qui magiæ & illicitis artibus operam nauaſſe referuntur. Studia magica *plena cruciantis ſollicitudinis, mortiferaque ſeruitutis*, curioſitatis huius partus ſunt, ait D. Auguſtinus ſuprà, cap. 24. Rurſuſque egregiè 10. confeſſ. cap. 35. *Ex hoc morbo cupiditatis ſciendi, in ſpectaculis exhibentur quæque miracula. Hinc ad perſcrutanda naturæ ſecreta, quæ præter nos eſt operata proceditur, quæ ſcire nihil prodeſt, & nihil aliud quàm ſcire homines cupiunt. Hinc etiam, ſi quid eodem peruerſæ ſcientiæ fine, per artes magicas quæritur. Hinc etiam in ipſa Religione Deus tentatur, cùm ſigna & prodigia flagitantur, non ad aliquam ſalutem, ſed ad ſolam experientiam deſiderata, in hac tam immenſa ſylua plena inſidiarum & periculorum*, &c. Neque veretur ibidem S. Pater, curioſitatem hanc ſciendi, vnum è tribus vniuerſalibus ſcelerum fontibus ſtatuere, quem ait in Scripturis ſacris expreſſum nomine *concupiſcentiæ oculorum.* Id quod pulcherrimè confirmat in Pſal. 8. vbi piſces maris, qui perambulant ſemitas maris interpretatur curioſos, in ea inquirenda intentos. *Quæ tanquam ſemitæ in mari, tam citò euaneſcunt & intereunt, quàm rurſus aqua confunditur, poſtquàm tranſeuntibus locum dederit, vel nauibus, vel quibuſcunque ambulantibus, aut natantibus.*

Modus parandi ſcientiam abſque relatione ad fructum in moribus, vitio vacat. Patres exponuntur.

61. Delapſus ſum, propè incogitans, à defectu nimiæ ſciendi cupiditatis, ratione obiecti ſuperuacaneè quæſiti, aut etiam noxij, ad eiuſdem cupiditatis vitium ex modo notitiam parandi, adhibitis mediis illicitis ac noxiis. Quod priuſquam penitiùs peruado, iuuat monere, non quod interdum ſonant aliquæ ſanctorum Patrum locutiones, omnem rerum naturæ indagationem ad mores & affectuum compoſitionem nequaquam relatam, vitioſæ curioſitatis labe ſordere, quaſi is ſit vnicus modus legitimus, & labis expers incumbendi in rerum illarum ſtudium. Id enim nulla ratione verum eſt. Ait quidem S. Bernardus ſerm. 36. in Cantica, ſcire velle tantùm vt ſcias, turpem eſſe curioſitatem. Et S. Auguſtinus lib. de vera Relig. cap. 29. improbat tanquam curioſam, omnem rerum naturalium inquiſitionem, quæ non referatur ad Deum. Hæc tamen non ſunt adeò crudè accipienda, quaſi quiſquis quomodolibet aliquid inueſtigat tantùm vt ſciat, vitioſæ curioſitatis damnandus ſit. Sic enim omnes ſcientiæ ſpeculatiuæ, pertinerent ad curioſitatem reprobam. Neque item ita ſunt accipienda, vt omnis rerum naturalium diſquiſitio, vitio vertatur, tanquam non habens pro obiecto materiali aut formali Deum. Qua ratione omnes diſciplinæ liberales, excindendæ forent, contra ipſorum Sanctorum, quos in iiſdem excelluiſſe conſtat, ſenſum ac praxim.

Itaque Patres allegati, aliique ſimiliter locuti, ita accipiendi ſunt, vt duntaxat velint, ſuppoſita obiecti materialis in quod incumbitur honeſtate & nitela, (quæ antè omnia debet ſtatui,) multò ardentiùs ac diligentiùs incumbendum cuique eſſe, in ea quæ cum eius inſtituto & vitæ rationibus conſentiunt, quàm in alia, tametſi bona, & ſcitu non indigna. Iuſtum enim eſt, vt huc traham illud D. Auguſtini epiſt. 15. *minùs vt aſſequatur illa quæ inflat, dum non offendatur illa quæ ædificat.* Volunt itidem Patres prædicti, omnibus nauiter ac ſtrenuè incumbendum eſſe in cultum animæ & exercitationem virtutum: quod debet eſſe omnibus ſupra quæuis alia ſtudia commendatiſſimum: ita vt occaſione ſterilis notitiæ, non prætermittantur honeſta opera, quæ eſſet præpoſtera & admodùm abſurda ad diſcendum applicatio, ſpectans ad curioſitatem ratione modi peccantem. Præſertim cùm, vt S. Auguſtinus epiſt. 29. pulchrè tradit, ſcientia non ſit vtilis ad ſalutem & verum hominis finem, niſi charitate & virtutibus eam affectantibus formetur. Denique volunt iidem Patres, nemini committendum eſſe, vt finem extrinſecum ſtudio ſuo præfigat, quo prohibeatur tendentia in Deum, quam ex ſe virtualiter habet quodcunque ſtudium ex obiecto honeſtum: quatenus ex eo, facile eſt ad Deum aſſurgere: ita vt non rantùm homo non tendat in finem prauum, ſed etiam cùm ſe dat occaſio, repat ex creatis ad Deum, aut bonum voluptatis captet: nec fixum habeat hærere in creatis, vel intellectum duntaxat paſcere, tabeſcente, & per famem exareſcente, voluntate.

Quàm laudanda aſſurrectio ad Deum, ex creatarum rerum notitia.

62. Hanc niſi quis in ſtudiis ſuis moderationem adhibeat, non erit curioſitatis labe immunis. Quod de prioribus capitibus eſt per ſe perſpicuum, & rectè à Diuo Thoma ex parte expoſitum 2. 2. quæſt. 167. articul. 1. Illud verò poſtremum, eſt admodùm conforme ei fini, in quem res omnes creatæ & earum notitia collimare debet. Qua in parte præiuit Chriſtianis exemplo ſuo Socrates, quem Dio Chryſoſt. orat. 60. *in fine*, autor eſt, ex quauis materia ſermonem philoſophicum, & ad virtutem cohortatorium depromſiſſe. Præiuere etiam

etiam ſimplices plerique, rudes literarum & ſcientiæ inflantis, ſed ſcientiſſimi diuinorum. De quibus S. Gregor. 6. moral. cap. 4. accipit illud Sapientis: *Stellio* alis ingenij deſtitutus, *manibus nititur* ad Deum aſſurgens, ſenſúmque manibus ſiue operibus adiuuans, *& moratur in ædibus Regis:* Vnde è contra, excluduntur multi, alato & volucri ingenio. Spectátque eòdem quod S. Auguſt. 1. retract. cap. 3. recenſens libros de ordine, profitetur diſplicere ſibi in eis, *Quòd multùm tribuiſſet liberalibus diſciplinis, quas multi ſancti multùm neſciunt, quidam autem qui ſciunt eas, ſancti non ſunt.* Quia ſcilicet cum ſuis ſcientiis humi repunt, nec per eas ſcalas ad Deum eriguntur. Itaque vt idem S. Pater ad D. Hieronymum bellè ſcribit, *ſcientia adhibenda eſt, vt machina per quam ſtructura charitatis aſſurgat, quæ manebit in æternum, etiam cùm ſcientia deſtruetur: quæ ad finem charitatis adhibita, multùm eſt vtilis: per ſeipſam autem, ſine tali fine, etiam pernicioſa eſt.*

Alij curioſitatis rami in modo ſcientiam parandi, vt profundior iuſto diſquiſitio, peregrinatio vana, librorum congeſtio.

63. Ad defectus, modi ſcientiam parandi, quos occœperam, refertur iuſto profundior obiectorum honeſtè cæteroqui veſtigabilium diſquiſitio, quam Socrates referente Xenophonte apud Euſebium 14. præpar. cap. 4. latè improbabat. Peregrinandi ſtudium, laborat defectu ad hoc caput pertinente, cùm peregrinatio ſuſcipitur, duntaxat ex curioſitate videndi non viſa. Nam ſi aliud ſpectetur, vacat labe peregrinatio. Qua ratione Philoſophi plerique olim, latè referente Plutarcho in Solone, & S. Hieronymo epiſt. 103. ac nominatim Pythagoras & Plato ex Lactantio lib. 4. inſtitut. cap. 2. varias prouincias peragrarunt. Idque ad prudentiam comparandam, plurimum habere momenti, Autor eſt Strabo lib. 1. & decere hominem, quippe qui tanquam fibris non affigatur terræ, ait Arrian. ex Epicteto lib. 3. cap. 24. Fit ſanè abſque vitio, ſi ſpes vtilis doctrinæ comparandæ affulgebat. Plerunque tamen cum vitio, quia ad inanem curioſitatem omnis ea diſcurſatio referebatur, & nunc etiam à pleriſque refertur. Audi Tyrium differt. 6. num. 40. *Si quis modò ex Europa in Aſiam nauigat, vt Ægypti ſitum, aut Nili oſtia, aut altiſſimam pyramidum molem, aut aues peregrinas, aut bouem videat, aut hircum, beatum propterea eum iudicamus. Vt omittam quàm multi Iſtrum aut Gangem ſpectatum abeant, quàm multi Babylonis rudera, Sardianos amnes, Sepulchra Troiana, aut oram Helleſponti, propriis occupare oculis geſtiant. Quàm multa ex Aſia claſſes in Græciam, vel ad artes Atticas, vel ad fabulas Thebanas, vel ad Argiuorum regionem perluſtrandam quotidie veniant. Vt Homerum prætercam, qui longi erroris cauſa Vlyſſem ſapientem vocat, quòd*

Multorúmque hominum mores, luſtrarat & vrbes.

Et tamen quid Vlyſſes præter Thracas, barbaróſque Ciconas, aut obſcuros Cimmerios, aut mactatorem hominum Cyclopa, aut veneficam, infernáſque imagines, aut Scyllam Charybdimque, aut hortos Alcinoi, aut Eumæi ſtabulum luſtrarat, quæ momentanea, caduca, fabuloſa ſunt omnia? Intactas hoc loco volo peregrinationes ſacras, & vitia quæ poſſunt eis hominum vitio adiungi, quia eorum expenſio, non eſt huius negotij. Adeundus in eam rem Gretſerus lib. 3. Operis de ſacris peregrinat.

64. Huc denique ſpectare etiam liquet ardens ſtudium congerendorum librorum, dummodò hic labor non ad oſtentationem & pompam referatur, vt ſæpè euenit, ſed ſiſtat intra βιβλίων quandam literariæ ſupellectilis, *membranas potiùs*, vt Sidonius luſit lib. 5. epiſt. 2. *quàm literas amantem.* Qua ratione S. Iſidorus Peluſ. lib. 1. epiſt. 127. in hunc modum increpat Simplicium quendam: *Plurimos libros, vt audio, emiſti, atque opinione locuples es, eorum lectionem ignorans: atque idem faciens, quod ij qui frumentum comprimunt, ac tineas alunt. Nam libri quoque, tinearum patres & nutritij ſunt, cùm vinciuntur. Quare aut opibus tuis vtere, aut ingentem eruditionem ne lade. Nimirum hic quoque Comicos ſales colligens, (dum librorum corruptor, aut librorum ſepulcrum, aut tinearum altor appellaris,) atque coram Deo accuſationem congerens, vt qui ingens vtilitatis talentum occultaris, quod aliis quidem concreditum atque elaboratum eſt, à te autem improbè defoſſum.*

Item Seneca lib. de tranquill. animi, cap. 9. *Studiorum (quæ liberaliſſima impenſa eſt,) tandiu rationem habebo, quandiu modum. Quò mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus vix tota vita ſua, indices perlegit? Onerat diſcentem turba, non inſtruit, multóque ſatius eſt paucis te autoribus tradere, quàm errare per multos. Quadraginta millia librorum Alexandriæ arſerunt, pulcherrimum Regiæ opulentiæ monimentum. Alius laudauerit, ſicut Liuius, qui elegantiæ Regum curæque, egregium id opus ait fuiſſe. Non fuit elegantia illud aut cura, ſed ſtudioſa luxuria. Imò nec ſtudioſa quidem, quoniam non in ſtudium, ſed in ſpectaculum comparauerant: ſicut pleriſque ignaris etiam ſeruilium literarum, libri non ſtudiorum inſtrumenta, ſed cœnationum ornamenta ſunt. Paretur itaque librorum quantum ſatis ſit, nihil in apparatum. Honeſtius, inquis, in has impenſas, quàm in Corinthia pictáſque tabulas effuderint. Vitioſum eſt vbique, quod nimium eſt. Quid habes cur minùs ignoſcas nomen marmore atque ebore captanti, quàm opera conquirenti aut ignotorum autorum, aut improbatorum, & inter tot millia librorum oſcitanti, cui voluminum ſuorum frontes maximè placent, tituliquè? Apud deſidioſiſſimos ergo, videbis quicquid orationum hiſtoriarúmque eſt, & tecto tenus extructa loculamenta. Iam enim inter balnearia & thermas, bibliotheca quoque, vt neceſſarium domus ornamentum, expolitur. Ignoſcerem planè, ſi è ſtudiorum nimia cupidine oriretur. Nunc iſta exquiſita, & cum imaginibus ſuis deſcripta ſacrorum opera ingeniorum, in ſpeciem & cultum parietum comparantur.* Inſigniter & latè idem vrget Franciſcus Petrarcha lib. 1. de remed. Dialog. 43. & more ſuo Lucianus, dialogo aduersùs indoctum librorum congeſtorem.

65. Cùm igitur librorum congeſtio alia ex cauſa fit quàm ex nimia ſciendi cupiditate, tunc eius repreſſio aliò ſpectat, nempe ad eam virtutem, cuius eſt curare bonum illud, cum quo finis ille præpoſterus non cohæret. At cùm librorum coaceruatio ad lectionem & hauriendam cognitionem dirigitur, tunc eius repreſſio huc ſpectat. Cùm enim lectio ſit peritiæ mater, iuxta Caſſiodorum in fine præfationis ad 11. variarum; ſanè quiſquis ex eo fine nimius eſt in libris parandis, delinquit contra Studioſitatem per exceſſum. Nec id Seneca loco allegato, vitio vertendum negauit, ſed condonandum & ignoſcendum dixit, præ vanitate, libros ad meram pompam coaceruandi, vt ferè accidit ſtructoribus bibliothecarum, cuiuſmodi pleroſque proferunt, Lipſius in ſyntag. de bibliothecis, & Petrus Gregorius lib. 16. de Repub. cap. 7.

Habet verò ea librorum plurimorum euolutio & aceruatio, illud etiam incommodum, quòd confuſio

confuſione mentem obuoluit, iuxta illud Senecæ epiſt. 2. *Illud vide, ne iſta lectio multorum autorum & omnis generis voluminum, habeat aliquid vagum & inſtabile. Certis ingeniis immorari & innutriri oportet, ſi velis aliquid trahere, quod in animo fideliter ſedeat. Nuſquam eſt, qui vbique eſt. In peregrinatione vitam agentibus hoc euenit, vt multa hoſpitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat neceſſe eſt iis qui nullius ſe ingenio familiariter applicant, ſed omnia curſim & properantes tranſmittunt. Non prodeſt cibus, nec corpori accedit, qui ſtatim ſumptus emittitur. Nihil æquè ſanitatem impedit, quàm remediorum crebra mutatio. Non venit vulnus ad cicatricem, in quo medicamenta tentantur. Non conualeſcit planta, quæ ſæpè transfertur. Nihil tam vtile eſt, quod in tranſitu proſit. Diſtrahit animum librorum multitudo. Itaque cùm legere non poſſis quantum habueris, ſat eſt habere quantum legas. Sed modò, inquis, hunc librum euoluere volo, modò illum. Faſtidientis ſtomachi eſt, multa deguſtare, quæ vbi varia ſunt & diuerſa, inquinant, non alunt.* Nec plura de curioſitate, quam *damnoſam peritiam* ſcitè nominat S. Bernardus tract. de modo benè viuendi, ſermon. 54. vbi de eius damnis plura.

Alterum Studioſitatis extremum, ſciendi negligentia, & qualis.

66. Iam verò circa vitium aduersùs Studioſitatem per defectum, quod Nazianzenus orat. 26. n. 27. præ curioſitate extenuat, diſtinguenda eſt duplex negligentia ſciendi & ignorantiam depellendi. Prior eſt, quæ opponitur diligentiæ ſciendi non per ſe neceſſariæ, ſed tantùm vt vitetur peccatum aliquod, V.G. homicidium, quod admitteretur operando abſque ea ſcientia. Poſterior eſt, quæ opponitur diligentiæ ſciendi per ſe debitæ.

Prior negligentia non opponitur Studioſitati, ſed ei virtuti ob cuius indemnitatem ſcientia exigeretur. Diſplicet enim Caietanus qui 1. 2. q. 76. art. 2. & 2. 2. q. 166. art. 2. cenſuit, in euentu propoſito peccari & contra Iuſtitiam, ratione homicidij conſecuti, & contra Studioſitatem, ratione ignorantiæ non depulſæ. Et hoc pacto, qui ex tali ignorantia delinqueret, multò grauius peccaret, quàm qui ſciens volens, peccatum illud admitteret. Sic enim vnicum admitteret peccatum: Is autem qui ignorans occidiſſet, peccaret duplici peccato. Quod ſtatim apparet incredibile, cùm omnium conſenſu, quiſquis ignorans labitur, (ſaltem niſi ignorantiam affectarit,) leuiùs delinquat, quàm ſi ſciens volens impingeret. Eſt igitur ea negligentia, idem planè peccatum cum eo quod ratione ignorantiæ admittitur, nec eſt peccatum contra Studioſitatem. Sicut enim imprudentia, non eſt ſpecialis culpa; (antecedit quippe volitionem malam, cui primò competit ratio culpæ;) ſed tantùm inficitur ab effectu ſuo, ſeu à volitione mala conſequente: ſic negligentia illa ſciendi, quia non eſt mala niſi ratione operis, quod defectu ſcientiæ admittitur, non eſt ſpeciale peccatum, nec impetit Studioſitatem.

At ſi agatur de negligentia ſciendi, oppoſita diligentiæ per ſeipſam debitæ, ſic ea negligentia continet ſpecialem culpam Studioſitati oppoſitam per defectum. Vt rectè pronunciant Sanches lib. 1. in Decal. c. 17. n. 11. Vaſq. 1. 2. d. 119. c. 3. & Salas 1. 2. tract. 13. d. 8. n. 13. Atque ita negligentia ſciendi, res fidei Chriſtianæ, ſtatuitur ſpeciale peccatum, Studioſitati Chriſtianæ oppoſitum: ita vt etiamſi homo in nullum errorem inducatur; tamen non ſit immunis à culpa, violétque Studioſitatem, inclinantem ad debitam diligentiam, circa res fidei cognoſcendas adhibendam.

Stimuli ad parandam ſcientiam, & depellendum hoc extremum.

67. Optimum calcar concitandæ hominis induſtriæ in depellendo hoc extremo, & paranda ſcientia oppoſita, ſubminiſtratur à Philone lib. de temul. damnum ingens ignorantiæ expendente. Excerpo partem diſputationis elegantiſſimæ. *Quis eſt morbus corporis, cum quo conferenda ſit ignorantia? aut cum cuius ſenſus priuatione conferri poteſt? Certè qui oculis auribúſque mulctati ſunt, nihil vel videre vel audire valent, diei luciſque, propter quæ ſola (ſi verum fatendum eſt) vitam expetimus, neſcij: & in perpetuis tenebris, ſempiternáque nocte habitant, ſurdi ad parua magnáque omnia: quos meritò vita communis impotentes ſolet nominare. Nam etiamſi reliquæ corporis vires vniuerſæ, incolumes ſint & abſolutiſſima, tamen ſupplantata ab orbitate oculorum auriúmque, magno caſu corruunt, vt non ampliùs poſſint reſurgere. Id enim quod hominem fulcit, verbo quidem pedes ſunt, reuera autem auditus viſúſque, quos donec habet integros, erectus incedit: priuatus verò his, proclinatur & è medio tollitur. Iidem omnino ignorantiæ ſunt effectus in anima, lædentis eius viſum auditúmque, nec lucem nec ſermonem in eam intrare ſinentis, hunc ne quid doceat, illam ne res indicet. Atque ita offuſis irrationalibus tenebris profundiſsimis, ex formoſiſsima animæ ſpecie ſurdum ſaxum redditur. Nam ignorantiæ contraria ſcientia, quodammodò animæ pro oculis eſt & auribus: quippe quæ & intendit animum in ea quæ dicuntur, & res deſpicit, nec vnquam vel videndo vel audiendo falli ſuſtinet, ſed quicquid auditu ſpectatúque dignum cenſet, conſiderat, contemplatúrque. Et ſi fortè itinere terreſtri aut nauigatione opus eſt, peruadit vſque ad terræ & maris terminos, vt plura videat, & aliquid recentius audiat. Impigerrimus enim eſt amor ſcientiæ, inimicus ſomno, amicus vigiliis. Proinde ſemper excitans & acuens cogitationem, cogit eam obambulare omnia, auditum faciens auidum, & ingentem ei diſcendi ſitim inſtillans. Ergo ſcientia, viſum auditúmque præbet, quibus freta benè ſe gerit anima. Nam qui videt auditque, ſcit quid ſit vtile, & id expetendo, fugiendóque contrarium, proficit. Ignorantia verò grauiorem, quàm corporis mulctationem, animæ inferens, omnium peccatorum cauſa fit, quando caret omni externa ope, vt quæ nec ipſa ſibi proſpicere poteſt, nec præmoneri ab aliis. Proinde vſquequaque deſtituta, & derelicta à cuſtodibus ac præſidibus, à quibuſuis hominibus rebúſque patitur inſidias. Cauendum igitur, ne vnquam tantam meri vim ingeramus, vt ſenſus officium non faciant, néve tam longè diſcedamus à ſcientia, vt ignorantia ſuas denſiſſimas tenebras in animam poſſit ſpargere.* Alibi idem Philo, amorem diſcendi liguritorem maximum ſermonum ſpectaculorúmque commendans, abſurdum ait eſſe, *mercatores inſtitoréſque propter ſordida lucra traiicere maria, & totam terram habitabilem oberrare contempto æſtu ac frigore, ventis item vel nimiis vel contrariis, adhac ſenectute, valetudine, amicorum conſuetudine, vxore, liberis, aliiſque plurimis domeſticis voluptatibus, patria, honoribúſque ciuilibus, ſecura poſſeſſione patrimonij, & ſi quid aliud paruum magnúmve, remorari eos poterat: Propter pulcherrimam autem & per omnes difficultates expetendā diſciplinam, qua excolitur ratio, non traiicere omnia maria, omnes receſſus terrarum luſtrando, diligēter ſciſcitando ſicubi ſit aliquid pulchrum viſu vel auditu; & cum ingenti alacritate veſtigando, donec contingat quæſitis deſideratiſque potiri.*

Alia multa conuenientis ſcientiæ parandæ, & huius extremi procul ablegandi, incentiua, congerit Iacobus Brutus initio opuſculi de laudibus literarum. Quod ſuæ (vt inſcripſit) *corona aurea*, ſiue tractationi de anima rationali præfixit. Videndus etiam, *nouercam*, vt appellat, *eruditionis*, negligentiam exagitans Ennodius orat. 7.

etiam ſimplices plerique, rudes literarum & ſcientiæ inflantis, ſed ſcientiſſimi diuinorum. De quibus S. Gregor. 6. moral. cap. 4. accipit illud Sapientis: *Stellio alis ingenij deſtitutus, manibus nititur* ad Deum aſſurgens, ſenſúmque manibus ſiue operibus adiuuans, *& moratur in ædibus Regis:* Vnde è contra, excluduntur multi, alato & volucri ingenio. Spectátque eódem quod S. Auguſt. 1. retract. cap. 3. recenſens libros de ordine, profitetur diſplicere ſibi in eis, *Quòd multùm tribuiſſet liberalibus diſciplinis, quas multi ſancti multùm neſciunt, quidam autem qui ſciunt eas, ſancti non ſunt.* Quia ſcilicet cum ſuis ſcientiis humi repunt, nec per eas ſcalas ad Deum eriguntur. Itaque vt idem S. Pater ad D. Hieronymum bellè ſcribit, *ſcientia adhibenda eſt, vt machina per quam ſtructura charitatis aſſurgat, quæ manebit in æternum, etiam cùm ſcientia deſtruetur: quæ ad finem charitatis adhibita, multùm eſt vtilis: per ſeipſam autem, ſine tali fine, etiam pernicioſa eſt.*

Alij curioſitatis rami in modo ſcientiam parandi, vt profundior iuſto diſquiſitio, peregrinatio vana, librorum congeſtio.

63. Ad defectus, modi ſcientiam parandi, quos occœperam, refertur iuſto profundior obiectorum honeſtè cæteroqui veſtigabilium diſquiſitio, quam Socrates referente Xenophonte apud Euſebium 14. præpar. cap. 4. latè improbabat. Peregrinandi ſtudium, laborat defectu ad hoc caput pertinente, cùm peregrinatio ſuſcipitur, duntaxat ex curioſitate videndi non viſa. Nam ſi aliud ſpectetur, vacat labe peregrinatio. Qua ratione Philoſophi plerique olim, latè referente Plutarcho in Solone, & S. Hieronymo epiſt. 103. ac nominatim Pythagoras & Plato ex Lactantio lib. 4. inſtitut. cap. 2. varias prouincias peragrarunt. Idque ad prudentiam comparandam, plurimum habere momenti, Autor eſt Strabo lib. 1. & decere hominem, quippe qui tanquam fibris non affigatur terræ, ait Arrian. ex Epicteto lib. 3. cap. 24. Fit ſanè abſque vitio, ſi ſpes vtilis doctrinæ comparandæ affulgebat. Plerunque tamen cum vitio, quia ad inanem curioſitatem omnis ea diſcurſatio referebatur, & nunc etiam à pleriſque refertur. Audi Tyrium diſſert. 6. num. 40. *Si quis modò ex Europa in Aſiam nauigat, vt Ægypti ſitum, aut Nili oſtia, aut altiſſimam pyramidum molem, aut aues peregrinas, aut bouem videat, aut hircum, beatum propterea eum iudicamus. Vt omittam quàm multi Iſtrum aut Gangem ſpectatum abeant, quàm multi Babylonis rudera, Sardianos amnes, Sepulchra Troiana, aut oram Helleſponti, propriis occupare oculis geſtiant. Quàm multa ex Aſia claſſes in Græciam, vel ad artes Atticas, vel ad fabulas Thebanas, vel ad Argiuorum regionem perluſtrandam quotidie veniant. Vt Homerum prætercam, qui longi erroris cauſa Vlyſſem ſapientem vocat, quòd*

Multorúmque hominum mores, luſtrarat & vrbes.

Et tamen quid Vlyſſes præter Thracas, barbaróſque Ciconas, aut obſcuros Cimmerios, aut mactatorem hominum Cyclopa, aut veneficam, infernáſque imagines, aut Scyllam Charybdimque, aut hortos Alcinoi, aut Eumæi ſtabulum luſtrarat, quæ momentanea, caduca, fabuloſa ſunt omnia? Intactas hoc loco volo peregrinationes ſacras, & vitia quæ poſſunt eis hominum vitio adiungi, quia eorum expenſio, non eſt huius negotij. Adeundus in eam rem Gretſerus lib. 3. Operis de ſacris peregrinat.

64. Huc denique ſpectare etiam liquet ardens ſtudium congerendorum librorum, dummodò hic labor non ad oſtentationem & pompam referatur, vt ſæpè euenit, ſed ſiſtat intra βυλιμίαν quandam literariæ ſupellectilis, *membranas potiùs*, vt Sidonius luſit lib. 5. epiſt. 2. *quàm literas amantem.* Qua ratione S. Iſidorus Peluſ. lib. 1. epiſt. 127. in hunc modum increpat Simplicium quendam: *Plurimos libros, vt audio, emiſti, atque opinione locuples es; eorum lectionem ignorans: atque idem faciens, quod ij qui frumentum compr imunt, ac tineas alunt. Nam libri quoque, tinearum patres & nutritij ſunt, cùm vinciuntur. Quare aut opibus tuis vtere, aut ingentem eruditionem ne lade. Nimirum hic quoque Comicos ſales colligens, (dum librorum corruptor, aut librorum ſepulcrum, aut tinearum altor appellaris,) atque coram Deo accuſationem congerens, vt qui ingens vtilitatis talentum occultaris, quod aliis quidem concreditum atque elaboratum eſt, à te autem improbè defoſſum.*

Item Seneca lib. de tranquill. animi, cap. 9. *Studiorum, (quæ liberaliſſima impenſa eſt,) tandiu rationem habebo, quandiu modum. Quò mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus vix tota vita ſua, indices perlegit? Onerat diſcentem turba, non inſtruit, multóque ſatius eſt paucis te autoribus tradere, quàm errare per multos. Quadraginta millia librorum Alexandriæ arſerunt, pulcherrimum Regiæ opulentiæ monimentum. Alius laudauerit, ſicut Liuius, qui elegantiæ Regum curæque, egregium id opus ait fuiſſe. Non fuit elegantia illud aut cura, ſed ſtudioſa luxuria. Imò nec ſtudioſa quidem, quoniam non in ſtudium, ſed in ſpectaculum comparauerant: ſicut pleriſque ignaris etiam ſeruilium literarum, libri non ſtudiorum inſtrumenta, ſed cœnationum ornamenta ſunt. Paretur itaque librorum quantum ſatis ſit, nihil in apparatum. Honeſtius, inquis, in has impenſas, quàm in Corinthia pictáſque tabulas effuderint. Vitioſum eſt vbique, quod nimium eſt. Quid habes cur minùs ignoſcas nomen marmore atque ebore captanti, quàm opera conquirenti aut ignotorum autorum, aut improbatorum, & inter tot millia librorum oſcitanti, cui voluminum ſuorum frontes maximè placent, titulique? Apud deſidioſiſſimos ergo, videbis quicquid orationum hiſtoriarúmque eſt, & tecto tenus extructa loculamenta. Iam enim inter balnearia & thermas, bibliotheca quoque, vt neceſſarium domus ornamentum, expolitur. Ignoſcerem planè, ſi è ſtudiorum nimia cupidine oriretur. Nunc iſta exquiſita, & cum imaginibus ſuis deſcripta ſacrorum opera ingeniorum, in ſpeciem & cultum parietum comparantur.* Inſigniter & latè idem vrget Franciſcus Petrarcha lib. 1. de remed. Dialog. 43. & more ſuo Lucianus, dialogo aduersùs indoctum librorum congeſtorem.

65. Cùm igitur librorum congeſtio alia ex cauſa fit quàm ex nimia ſciendi cupiditate, tunc eius repreſſio aliò ſpectat, nempe ad eam virtutem, cuius eſt curare bonum illud, eum quo finis ille præpoſterus non cohæret. At cùm librorum coaceruatio ad lectionem & hauriendam cognitionem dirigitur, tunc eius repreſſio huc ſpectat. Cùm enim lectio ſit peritiæ mater, iuxta Caſſiodorum in fine præfationis ad 11. variarum; ſanè quiſquis ex eo fine nimius eſt in libris parandis, delinquit contra Studioſitatem per exceſſum. Nec id Seneca loco allegato, vitio vertendum negauit, ſed condonandum & ignoſcendum dixit, præ vanitate, libros ad meram pompam coaceruandi, vt ferè accidit ſtructoribus bibliothecarum, cuiuſmodi pleroſque proferunt, Lipſius in ſyntag. de bibliothecis, & Petrus Gregorius lib. 16. de Repub. cap. 7.

Habet verò ea librorum plurimorum euolutio & aceruatio, illud etiam incommodum, quòd confuſio

confuſione mentem obuoluit, iuxta illud Senecæ epiſt. 2. *Illud vide, ne iſta lectio multorum autorum & omnis generis voluminum, habeat aliquid vagum & inſtabile. Certis ingeniis immorari & innutriri oportet, ſi velis aliquid trahere, quod in animo fideliter ſedeat. Nuſquam eſt, qui vbique eſt. In peregrinatione vitam agentibus hoc euenit, vt multa hoſpitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat neceſſe eſt iis qui nullius ſe ingenio familiariter applicant, ſed omnia curſim & properantes tranſmittunt. Non prodeſt cibus, nec corpori accedit, qui ſtatim ſumptus emittitur. Nihil æquè ſanitatem impedit, quàm remediorum crebra mutatio. Non venit vulnus ad cicatricem, in quo medicamenta tentantur. Non conualeſcit planta, quæ ſæpè transfertur. Nihil tam vtile eſt, quod in tranſitu proſit. Diſtrahit animum librorum multitudo. Itaque cùm legere non poſſis quantum habueris, ſat eſt habere quantum legas. Sed modò, inquis, hunc librum euoluere volo, modò illum. Faſtidientis ſtomachi eſt, multa deguſtare, quæ vbi varia ſunt & diuerſa, inquinant, non alunt.* Nec plura de curioſitate, quam *damnoſam peritiam* ſcitè nominat S. Bernardus tract. de modo benè viuendi, ſermon. 54. vbi de eius damnis plura.

Alterum Studioſitatis extremum, ſciendi negligentia, & qualis.

66. Iam verò circa vitium aduerſùs Studioſitatem per defectum, quod Nazianzenus orat. 26. n. 27. præ curioſitate extenuat, diſtinguenda eſt duplex negligentia ſciendi & ignorantiam depellendi. Prior eſt, quæ opponitur diligentiæ ſciendi non per ſe neceſſariæ, ſed tantùm vt vitetur peccatum aliquod, V.G. homicidium, quod admitteretur operando abſque ea ſcientia. Poſterior eſt, quæ opponitur diligentiæ ſciendi per ſe debitæ.

Prior negligentia non opponitur Studioſitati, ſed ei virtuti ob cuius indemnitatem ſcientia exigeretur. Diſplicet enim Caietanus qui 1. 2. q. 76. art. 2. & 2. 2. q. 166. art. 2. cenſuit, in euentu propoſito peccari & contra Iuſtitiam, ratione homicidij conſecuti, & contra Studioſitatem, ratione ignorantiæ non depulſæ. Et hoc pacto, qui ex tali ignorantia delinqueret, multò grauius peccaret, quàm qui ſciens volens, peccatum illud admitteret. Sic enim vnicum admitteret peccatum: Is autem qui ignorans occidiſſet, peccaret duplici peccato. Quod ſtatim apparet incredibile, cùm omnium conſenſu, quiſquis ignorans labitur, (ſaltem niſi ignorantiam affectarit,) leuiùs delinquat, quàm ſi ſciens volens impingeret. Eſt igitur ea negligentia, idem planè peccatum cum eo quod ratione ignorantiæ admittitur, nec eſt peccatum contra Studioſitatem. Sicut enim imprudentia, non eſt ſpecialis culpa; (antecedit quippe volitionem malam, cui primò competit ratio culpæ;) ſed tantùm inficitur ab effectu ſuo, ſeu à volitione mala conſequente: ſic negligentia illa ſciendi, quia non eſt mala niſi ratione operis, quod defectu ſcientiæ admittitur, non eſt ſpeciale peccatum, nec impetit Studioſitatem.

At ſi agatur de negligentia ſciendi, oppoſita diligentiæ per ſeipſam debitæ, ſic ea negligentia continet ſpecialem culpam Studioſitati oppoſitam per defectum. Vt rectè pronunciant Sanches lib. 1. in Decal. c. 17. n. 11. Vaſq. 1. 2. d. 119. c. 3. & Salas 1. 2. tract. 13. d. 8. n. 13. Atque ita negligentia ſciendi, res fidei Chriſtianæ, ſtatuitur ſpeciale peccatum, Studioſitati Chriſtianæ oppoſitum: ita vt etiamſi homo in nullum errorem inducatur; tamen non ſit immunis à culpa, violétque Studioſitatem, inclinantem ad debitam diligentiam, circa res fidei cognoſcendas adhibendam.

Stimuli ad parandam ſcientiam, & depellendum hoc extremum.

67. Optimum calcar concitandæ hominis induſtriæ in depellendo hoc extremo, & paranda ſcientia oppoſita, ſubminiſtratur à Philone lib. de temul. damnum ingens ignorantiæ expendente. Excerpo partem diſputationis elegantiſſimæ. *Quis eſt morbus corporis, cum quo conferenda ſit ignorantia: aut cum cuius ſenſus priuatione conferri poteſt? Certè qui oculis auribúſque mulctati ſunt, nihil vel videre vel audire valent, diei luciſque, propter quæ ſola (ſi verum fatendum eſt) vitam expetimus, neſcij: & in perpetuis tenebris, ſempiternáque nocte habitant, ſurdi ad parua magnáque omnia: quos meritò vita communis impotentes ſolet nominare. Nam etiamſi reliquæ corporis vires vniuerſæ, incolumes ſint & abſolutiſſimæ, tamen ſupplantatæ ab orbitate oculorum auriúmque, magno caſu corruunt, vt non ampliùs poſſint reſurgere. Id enim quod hominem fulcit, verbo quidem pedes ſunt, reuera autem auditus viſúſque, quos donec habet integros, erectus incedit: priuatus verò his, proclinatur & è medio tollitur. Iidem omnino ignorantiæ ſunt effectus in anima, lædentis eius viſum auditúmque, nec lucem nec ſermonem in eam intrare ſinentis, hunc ne quid doceat, illam ne res indicet. Atque ita effuſis irrationalibus tenebris profundiſſimis, ex formoſiſſima animæ ſpecie ſurdum ſaxum redditur. Nam ignorantiæ contraria ſcientia, quodammodò animæ pro oculis eſt & auribus: quippe quæ & intendit animum in ea quæ dicuntur, & res deſpicit, nec vnquam vel videndo vel audiendo falli ſuſtinet, ſed quicquid auditu ſpectatúque dignum cenſet, conſiderat, contemplatúrque. Et ſi fortè itinere terreſtri aut nauigatione opus eſt, peruadit vſque ad terræ & maris terminos, vt plura videat, & aliquid recentius audiat. Impigerrimus enim eſt amor ſcientiæ, inimicus ſomno, amicus vigiliis. Proinde ſemper excitans & acuens cogitationem, cogit eam obambulare omnia, auditum faciens auidum, & ingentem ei diſcendi ſitim inſtillans. Ergo ſcientia, viſum auditúmque præbet, quibus freta benè ſe gerit anima. Nam qui videt auditque, ſcit quid ſit vtile, & id expetendo, fugiendóque contrarium, proficit. Ignorantia verò grauiorem, quàm corporis mulctationem, animæ inferens, omnium peccatorum cauſa fit, quando caret omni externa ope, vt quæ nec ipſa ſibi proſpicere poteſt, nec præmoneri ab aliis. Proinde vſquequaque deſtituta, & derelicta à cuſtodibus ac præſidibus, à quibuſvis hominibus rebúſque patitur inſidias. Cauendum igitur, ne vnquam tantam meri vim ingeramus, vt ſenſus officium non faciant, néve tam longè diſcedamus à ſcientia, vt ignorantia ſuas denſiſſimas tenebras in anima poſſit ſpargere.* Alibi idem Philo, amorem diſcendi liguritorem maximum ſermonum ſpectaculorúmque commendans, abſurdum ait eſſe, *mercatores inſtitoréſque propter ſordida lucra traiicere maria, & totam terram habitabilem oberrare contempto æſtu ac frigore, ventis item vel nimiis vel contrariis, adhac ſenectute, valetudine, amicorum conſuetudine, vxore, liberis, aliiſque plurimis domeſticis voluptatibus, patria, honoribúſque ciuilibus, ſecura poſſeſſione patrimonij, & ſi quid aliud paruum magnúmve, remorari eos poterat: Propter pulcherrimam autem & per omnes difficultates expetendā diſciplinam, quâ excolitur ratio, non traiicere omnia maria, omnes receſſus terrarum luſtrando; diligēter ſcitando ſicubi ſit aliquid pulchrum viſu vel auditu; & cum ingenti alacritate veſtigando, donec contingat quæſitis deſideratiſque potiri.*

Alia multa conuenientis ſcientiæ parandæ, & huius extremi procul ablegandi, incentiua, congerit Iacobus Brutus initio opuſculi de laudibus literarum. Quod ſuæ (vt inſcripſit) *corona aurea*, ſiue tractationi de anima rationali præfixit. Videndus etiam, *nouercam*, vt appellat, *eruditionis*, negligentiam exagitans Ennodius orat. 7.

CAPVT V.

De Abſtinentia, eique oppoſita per exceſſum fœditate, coniunctim.

68. ABſtinentia cæteris diuini templi corruptionibus, vt loquitur & grauiſſimè vrget D. Aug. ſerm. de Pauli vocatione, qui eſt 105. de diuerſ. præmittenda eſt, iuxta illud Tertulliani lib. de ieiunio, c. 1. agentis de vitiis hiſce appoſitis. *Monſtrum haberetur libido ſine gula: cum duo hæc tam vnita atque concreta ſint, vt ſi diſiungi omninò potuiſſent, ipſi priùs ventri pudenda non adhærerent. Specta corpus & vna regio eſt: Denique pro diſpoſitione membrorum, ordo vitiorum. Prior venter, & ſtatim cætera ſagina ſubſtructa laſciuia eſt. Per edacitatem ſalacitas tranſit.* Simile illud Philonis l. de agricult. ſub initium. *Ventris ingluuiem, pediſſequa à natura addita, comitatur libido coïtus, furore ac œſtro pertinaci concita, & moleſtiſſimam rabiem afferens. Cùm enim è multis condimentis potúque meraciore contracta crapula grauantur homines, non ſunt ampliùs ſui compotes, ſed properantes ad amatorios concubitus, comeſſabundi oberrant ianuis, donec deferuente deſpumatóque affectu, poſſint quieſcere. Cui rei proſpiciens natura, videtur ventri ſubieciſſe inſtrumenta coïtus, qui ſaturitatem ſolet ſequi, & tum demum agere ſuum negotium.* Denique optimè item S. Hieronymus epiſtol. 147. *Sanctus Apoſtolus contra luxuriam diſputans, & in ſuperioribus dicens, Eſca ventri, & venter eſcis; Deus autem, & hunc & illas deſtruet, conſequenter venit ad fornicationem. Etenim luxuria mater libidinis eſt, ventrémque diſtentum cibo, & vini potionibus irrigatum, voluptas genitalium ſequitur, atque vt alibi dictum eſt, pro membrorum ordine, ordo vitiorum eſt.* Tertullianum (vt vides) profert, cuius hæc extrema verba, paulò antè audiſti.

Temperantia in cibo & potu, eadem virtus: connotatione tantùm, duplex.

69. Bimembris autem eſt materialiter abſtinentia. Nam & eſculenta & poculenta reſpicit. Nec dubito quin in ratione habilitatis, abſtinentia prout reſpicit poculenta, ſpecie differat ab habitu, quo quis inclinatur ad facilè abſtinendum ab eſculentis. Sed in ratione virtutis ea diuerſitas eſt merè materialis, vt patet ex modo afficiendi & delectandi eodem. Imò plerunque eadem ſubſtantia, vtroque munere fungitur. Ac proinde non eſt quòd penes eam materiam, duplex honeſtatis principium ſtatuatur, vt malè affirmat Martinus de Magiſt. q. 1. de abſtin. & q. 1. de ſobrietate: ex eo quòd eſculenta ſint diuerſa materia à poculentis, inferens diſtinctionem ſpecificam inter virtutes occupatas circa genericam illam materiam. Qua ratione argumentandi colligere potuiſſet, totidem eſſe ſpecies viſiuarum facultatum, quot ſunt diuerſi ſpecie colores; & totidem ſpecie guſtus, quot ſunt ſpecies ſaporum, quod per ſe patet eſſe abſurdum. Illud aptiùs ab eodem inſinuatum eſt, cùm ſit in potu ac cibo duplex vis ac facultas; altera guſtum oblectandi, altera indiuiduum fouendi & ab interitu auertendi: rationem ſub qua hæc materia ſubiicitur abſtinentiæ, non eſſe vim iſtam poſteriorem, ſed priorem. Neque enim abſtinentia ſpectat cibos, prout neceſſarij ſunt homini ad vitam: Id enim ſpectat ad moderatum ſui amorem, quæ eſt alia Temperantiæ ſpecies. Itaque abſtinentia & ſobrietas, prout conſtituunt peculiare membrum inter partes ſubiectiuas Temperantiæ, ſpectat materiam illam quatenus delectabilem guſtui: in cuius vſu periculum erat, ne delinitus ea dulcedine appetitus, modum debitum excederet.

Hæc quamuis ita ſint, quia tamen ſeorſim de abſtinentia prout alterutram prædictarum materiarum connotante varia apud autores leguntur, quæ ad moralem huius virtutis conſiderationem in qua verſamur non parum referunt, annotabo ſeorſim nonnulla de vtroque illo abſtinentiæ membro per materiam connotatam multiplici. Quanquam quæ ad ciborum abſtinentiam pertinent, communia ferè ſunt cuiuis abſtinentiæ circa guſtabilia, etiamſi non contrà. Nam plerunque ſpecialiter ab Autoribus traduntur de abſtinentia circa potum, quæ illi duntaxat materiæ, & virtuti circa eam occupatæ ſunt peculiaria. Diſtinctionis & perſpicuitatis gratia, huic virtuti prout vſum eſculentorum moderanti, aptabo generale nomen abſtinentiæ: eandem verò prout potui honeſtè vſurpando incumbentem vocabo ſobrietatem. Quòd autem & abſtinentiæ & ſobrietatis decora cum extremo alterutri per exceſſum oppoſito, admodum ſint connexa, vix vt niſi ſociata tractari perſpicuè poſſe videantur, agam coniunctim de illo extremo & de virtute cui opponitur. De extremo autem per defectum aduerſante, quòd ſit infrequentiſſimum, feréque cùm contingit, aduerſetur aliis virtutibus ac præſertim charitati propriæ, nihil occurrit hîc dicendum.

Quàm difficilis, moderata vndecunque abſtinentia ciborum.

70. In primis autem rectè admonet Muſonius l. de victu, ſummum omninò eſſe decus abſtinentiæ, & moderati vſus ciborum: tametſi quod inter noſtros quoque, notarunt S. Auguſtinus 10. confeſſ. c. 31. & pulcherrimè S. Gregor. 30. moral. c. 28. non exigua difficultate implicetur: nihilque ſit procliuius aut hominibus familiarius, quàm in eo genere labi. Adſcribo partem ſapientiſſimæ diſputationis Muſonij. *Turpiſſima res eſt proculdubio, voracitas & liguritio. Equidem pauciſſimos noui, qui deliberarent de vitiis huiuſcemodi fugiendis: plurimos autem qui tales epulas abſentes requirunt, præſentibus abſtinere nequeunt. Quin adeò intemperanter eis cùm inciderint, vtuntur, vt valetudini non parum officiant.* Et mox, vberiùs, ac diſtinctiùs enumeratis pleriſque in hac parte labendi, modis. *Porrò cùm modi exceſſus, nulla non in re vitioſus ſit, hac parte profectò, maximè ſuam naturam prodit: liguritores & helluones, ex hominibus in ſues aut canes quoad ingluuiem, transformans, omnis honeſtatis in geſtibus, viſu, eſuque oblitos. Tantam ipſis inſaniam, cupediarum amor gignit. Quid autem turpius, quàm ita ſe præſtare circa victum, vt bruti potiùs animalis, quàm prudentis hominis imago ſit? Hoc igitur cùm turpiſſimum ſit, nimirum eius contrarium pulcherrimum erit, ordinatè modeſtéque cibo frui, & hoc omnium primum Temperantiæ ſpecimen edere. Cùm enim in vniuerſum Temperantia difficilis habeatur, multi ſtudij ac exercitationis egens, maximè circa victum id contingit. Quamobrem iſtud? Quia cùm innumeræ ſint voluptates, peccandi incitamenta, quæ per vim morem ſibi geri cogunt præter omnem vtilitatem, ea quæ victum attinet luxuria, difficillima periculoſiſſimáque videtur. Quippe cæteræ voluptates rariùs incidunt, nonnullis etiam integros menſes annóſque carere poſſumus. Quæ verò in alimentis conſiſtit, eam experiri quotidie neceſſitas cogit, & plerunque bis in die, cùm aliter vitam fouere non ſit. Quo ſæpiùs igitur edendi ſuauitatem vſurpamus, eo plus inde periculorum nobis imminet. Præterea quoties cibum ſumimus, multis modis peccandi occaſio datur. Nam & qui nimiùm edit, peccat, & qui feſtinantiùs,*

nihilo

nihilo minus: & qui obſonio vltra decorum ſe inquinat; & qui ſuauiora ſalubrioribus anteponit; & qui ſodalibus non æquam partem relinquit. Item qui non ſuo tempore comedit, is quoque peccat, cùm aliis ante vortundis relictis, ad epulas ſe conuerterit. Cùm ergo tot tantique errores iam numerati, & quidam alij, ab epulantibus commini poſsint, ſtudendum eſt temperanti futuro, vt ſe ab omnibus purum & integrum exhibeat. Ita verò ſe tutum aliquis ab ipſis præſtiterit, ſi multo exercitio conſueſcat alimentis vti, ad alendi, non delectandi corpus, finem.

Scopus abſtinentiæ, ciborum vſurpatio ad alendum.

71. Planè hic eſt germanus finis aſsũptionis ciborum, alere, non delectare. Similia frequenter Clementis Pædagogus lib. 2. c. 1. ſeuerè notans eos, qui tanquam ad viaticum, non tanquam ad nutrimentum, edulia reponunt: nec finem comedendi ſpectant, naturæ nimirum ſuſtentationem. Indidem etiam S. Chryſoſtomus homil. 71. in Matth. eruit tela aduersùs nimiam in cibis miniſtrandis diligentiam. *Perſtringamus*, inquit, *cupiditates, quæ ex deliciis, quæ ex pulmentariis, quæ ex coquis, quæ ex menſariis, quæ ex farcinatoribus ſuccenduntur: (Vercor certè iſta omnia enarrare. Veruntamen dicam, nec ſilebo:) phaſianos aues, iura ſuſim artificio mixta, humidas & ſiccas carnes, leges de iſtorum ordine variat. Nam quaſi Remp. gubernantes, aut acies expedientes, ſic quid primum, quid deinde afferendum ſit, ſanciunt: Et alij quidem piſcibus farcinatas, ſubtili arte contextas, primo offerendas eſſe aſſerunt, alij ab aliis rebus originem cœnæ faciendam contendunt: ita magnum certamen de iſtis committitur. Nam & de qualitate, & de multitudine, & de ordine diſputant: quódque peius eſt, quibus obrui merentur, in his gloriantur. Nam alij ad meridiem vſque, alij diem integrum, alij per totam etiam ſequentem noctem, produxiſſe prandia iactant. Conſidera, miſerrime hominum, quam venter menſuram flagitat, & pudebit te immoderatiſſimæ atque ineptiſſimæ huius edendi diligentiæ.* Quia ſcilicet aduertes, te menſuram debitam, & finem cibationis prætergreſſum, qui in eo ſitus eſt, vt corpus conuenienti alimento foueatur ac ſeruetur, non obruatur.

Hanc quidem nemo dubitat eſſe legitimam aſſumendi cibos regulam: ſed vt ei homo inhæreat, nec eſcæ ſuauitate pellectus, modum prætergrediatur, allaborat abſtinentia, quam ſcopo illo diſtineri, vt cibi in quem finem inſtituti ſunt, in eum duntaxat ſumantur, perſuadent illa laudati paulò antè Muſonij eodem loco. *Gula condita eſt, vt ciborum meatus eſſet, non voluptatis inſtrumentum. Venter in animali eadem gratia, qua radix in omnibus plantis, factus eſt. Etenim vt plantam radix alit, forinſecus nutrimentum attrahens: ſic venter animal nutrit, cibis & potionibus in ipſum deriuatis. Rurſus vt plantæ aluntur perdurationis, haud voluptatis cauſa, non ſecus hominibus, vitæ ſuſtentandæ remedium, victus eſt conceſſus.* Ad huius analogiæ conſummationem, plura ex variis profero in ſcalis à viſibili creatura ad Deum, gradu 11. cùm de ſenſuum plantulis. Sed pergit Muſonius. *Quas ob cauſas, edendum vt viuamus, non vt voluptuemur: Siquidem ad optimam Socratis ſententiam nos accommodare voluerimus, qui bonam hominum partem viuere dixit, vt edant, ſe autem edere, vt viuat. Enimuerò quiſquis probitatis ſtudioſus fuerit, haudquaquam vulgo hominum ſimilis erit, viuendo vt edat, ſicut illi præ cunctis ciborum illecebras captantes. Porro quòd Deus hominum conditor cibum atque potum pro incolumitate, non pro deliciis largitus ſit, hinc intelligi licet. Quippe alimentum, dum maximè ſuo munere fungitur in concoctione digeſtionéque, nullo ſuauitatis lenocinio nos afficit, ſed nutrit duntaxat, & vires reficit, quamuis multo longius tempus interim eat, quàm dum edimus. Oportuiſſet autem, ſi Deus delectationis gratia cibum nobis machinatus eſſet, longiori illo tempore voluptatem ſentiri, non breuiſsimo tantum inter deglutiendum.*

Subſidia, ad abſtinentiam. Perpenſio ſcopi ciborum, & principij, exitúſque eorundem.

72. Et hinc primùm deſumitur ad abſtinentiæ amorem, & contrarij exceſſus deteſtationem, ſubſidium. Volebat verò inſuper Antoninus lib. 6. num. 13. conſiderari, eſcas noſtras magnam partem eſſe cadauera: & vt ait lib. 4. num. 15. in nobis ſepeliri, vt in ſepulcris. Non defuerunt qui ad omnia planè alimenta idem extenderent, affirmantes nihil planè nos alere poſſe, niſi quod alatur. Ita Portius opuſc. de puella Germanica, cap. 2. & Fernel. 2. de abdic. cap. 17. Inde enim apertè ſequitur, quicquid nos alit, eſſe cadauer. Rectiùs tamen temperaſſe id videmur, ad maiorem eſcarum partem: cùm elementa impura, manna, vel, maccharum, aliáque huiuſmodi, etiamſi nunquam vixerint, nutriant tamen, vt rectè Fernelio obiecit Dortomannus lib. 1. de thermis, cap. 9. Ad rem præſentem ſufficit quod cum Antonino diximus. In eandem Seneca epiſt. 110. *in fine*, ad ciborum reliquias prouocat, indéque commendat ciborum ſimplicitatem: *Non magnam rem facis*, inquit, *quòd viuere ſine regio apparatu potes: quòd non deſideras miliarios apros, nec linguas Phœnicopterorum, & alia portenta luxuriæ, iam tota animalia faſtidientis, & certa membra ex ſingulis eligentis. Tunc te admirabor, ſi non contempſeris etiam ſordidum panem. Si tibi perſuaſeris, herbas, vbi neceſſe eſt, non pecori tantum, ſed homini naſci. Si ſcieris, cacumina arborum explementum eſſe ventris, in quem ſic pretioſa congerimus, tanquam recepta ſeruantem. Sine faſtidio implendus eſt. Quid enim ad rem pertinet quid accipiat, perditurus quicquid acceperit? Delectant te diſpoſita, quæ terra marique capiuntur? Alia eò gratiora, ſi recentia perferuntur ad menſam, alia ſi diu paſta, & coacta pingueſcere, fluunt, ac vix ſaginam continent ſuam? Delectat te nidor horum arte quæſitus? At mehercule iſta ſollicitè ſcrutata, variéque condita, cùm ſubierint ventrem, vna atque eadem fœditas occupabit. Vis ciborum voluptatem contemnere? Exitum ſpecta.* Plinius idem monitum inſigit lib. 26. cap. 8. cùm ait. *Peſſimum corporum vas, aluus, inſtat vt creditor, & ſæpius die appellat. Huius gratia præcipuè auaritia expetitur: huic luxuria conditur: huic nauigatur ad Phaſin. Huic profunda vada exquiruntur: Et nemo vilitatem eius æſtimat, conſummationis fœditate.* Idipſum ſapientiſſimè omnino, paucis illis verbis expreſſit inter noſtros Clemens Alexandrinus 3. Pædagogi cap. 7. *Quàm res ſit immunda ingluuies, arguunt ſterquilinia, in quæ ventres noſtri expuunt reliquias conuiuij.* Nec abludit Nazianzenus orat. 25. cùm ſcribit. *Nihil eorum laudamus quæ ſemel in fauces tranſmiſſa, pari poſteà honore ſunt, vel ſi rectiùs loquendum eſt, pari ignominia.* Item Chryſoſt. hom. 13. in 1. ad Timot. *Conſidera, quæſo*, inquit, *diligenter, quiſnam ſit eſcarum finis, quis ciborum exitus, in quod illi vertantur, quod fiant. Nónne vel ad ſolum indignaris auditum? Quid igitur vt ſtercora plura conficias, elaboras. Nihil profectò aliud eſt ciborum ſuperflua illa cura, quàm exaggeratio ſtercoris.* Similia Hieronymus comment. in Eccleſ. c. 6. & pulcherrimè Antiochus homil. 4.

Intellectus per abſtinentiam enubilatio, obductio per crapulam.

73. Accedit ingens ſuperioris animæ partis vtilitas, ex moderatione hac in parte. Rectè enim Galenus in exhortatione medicinæ, (aut vt nũc habet inſcriptio, in exhortatione ad bonas artes,) referente & approbante S. Hieronymo lib. 2. aduerſùs Iouinia. quæſt. 3. ſcribit animas hominum multo cibo fartas, adipibus tanquam luto inuolutas, & in multo ſanguine, tanquam in cœnoſo gurgite natantes, ad nihil ſubtile aut cœleſte aſſurgere. Tales abdicato hominis decore, nihil videri aliud quàm buccam aut maxillam, ſcribit Clemens Alex. 2. Pædag. c. 1. quia nimirum mens illis & animus, plurima nebuloſitate ex eſculentis ſubuecta, obducitur. Quam fuiſſe cauſam prodit eodem capite, cur Pythagoræi, carnem comedere, & vinum bibere, refugerét: quod id ſit potiùs feræ, & exhalatio inde exurgens, offundat animæ tenebras. Et mox eos redarguens, qui non ad digeſtionem, ſed tanquam ad viaticum edulia in ventrem reponunt, inſaniæ hominem dementantis hanc eſſe ſpeciem, probat ex voce *γαστριμαργία*, qua furor & inſania ex ventre denotatur: quia de ſtatu rationis animam deturbat nimia ventris ſagina, & nubilo obducit ſuperiorem partem hominis. Stoïcorum ſapientiſſimus Muſonius, libro de alimentis, idem ex Heraclito tradit, quem ait ſolitum dicere. *Vt lux ſicca, ſic anima ſapientiſſima optimáque.* Quaſi ſicut multis vaporibus craſsiſque halitibus ex vliginoſo ſolo eductis aër infuſcatur, & dies iniucunda minúſque ad ſanitatem opportuna efficitur: ita mens obnubilata appulſu vaporum, ac fuliginum è plurimo cibo per calorem natiuum ſubuectarum, quaſi tenebreſcat, nec puram ac ſerenam lucis ſuæ vſuram habeat.

Platonis ſuffragium, & in hac parte cum Heraclito conſenſum profert pulchrè Clemens Alex. 2. pædag. c. 1. *Qui*, inquit, *luxurioſam deliciiſque affluentem vitam ſectatus eſt, Plato ſcintillam Hebraïcæ veritatis ſuſcitans: Mihi autem, inquit, cum veniſſem, quæ illic beata vita dicitur, Italicis & Syracuſanis menſis plena, nullo modo placuit. Bis die ſaturum viuere, & noctu nunquam ſolum dormire, & quæcunque ſtudia hanc vitam conſequuntur. Ex his enim nullus homo ex iis qui ſunt ſub cœlo, poteſt eſſe prudens, qui hæc à iuuentute exercet, nec ſic admirabilis natura ſuperabitur.* Et mox propoſito tenuis ac moderatæ cibationis exemplo. *Hoc eſt ſufficiens nutrimentum, & Iſraeliticum. Gentile autem quod eſt ſuperuacaneum. Qui autem eo vtitur, nunquam vt ſit ſapiens laborauerit, vt qui mentem in ventre infoderit, admodùm ſimilis piſci, qui Græcè ὄνος, hoc eſt aſinus dicitur, quem quidem dicit Ariſtoteles, ſolùm ex aliis animalibus, habere cor in ventre. Hunc Epicharmus Philoſophus vocat ἐκτραπελόγαστρον, hoc eſt, qui à communi ventris conſuetudine diſcedit. Tales ſunt ij homines, qui in ventrem crediderunt.* Huc ſpectat *ἀλογία* inuecta per crapulam. Pulchrè de eo crapulæ damno S. Auguſt. epiſtol. 86. *Quid eſt*, inquit, *alogia, (quod verbum ex Græca lingua vſurpatum eſt,) niſi cùm epulis indulgetur, vt à rationis tramite deuietur? Unde animalia ratione carentia dicuntur aloga, quibus ſimiles ſunt ventri dediti. Propter quod immoderatum conuiuium, quo mens in qua ratio dominatur, ingurgitatione veſcendi ac bibendi quodammodò obruitur, alogia nuncupatur.* Huc item facit quòd ventri, ac gulæ deditum, viuum cadauer eſſe, cùm omni verè humana operatione vitæ deſtituatur, latiſſimè proſequitur S. Chryſoſt. hom. 13. in 1. ad Tim. *in morali*: præſertim enim vrget obductas intellectui tenebras à nebulis ciborum.

Quanta voluntati bona per abſtinentiam, damna per crapulam.

74. Neque verò intellectui, ſed & voluntati ingentia commoda confert abſtinentia. Sicut è contra eidem voluntati ab efferatis per crapulam affectibus irrationabilibus, ingens diſpendium. Philo in Coſmop. hanc ob cauſam venenatum illum ſerpentem, qui omnis mali incentor parentibus primis fuit, interpretatur myſticè aduerſariam abſtinentiæ gulam. *Primùm quia ſerpens pedibus carens, pronus ventre nititur. Deinde quia terræ glebis pro cibo vtitur. Tertiò quia venenum geſtat dentibus, quo ſolet morſos tollere. Quibus omnibus malis, obnoxius eſt homo voluptati deditus. Quippe qui ægrè caput attollit, grauatus depreſsúſque ſubuertente deplantantéque ipſum intemperantia. Veſcitur quoque non cibis cœleſtibus, quos ſapientia viris contemplatiuis per ſermones & opiniones porrigit, ſed his qui quotannis è terra proueniunt: Vnde orta ebrietates, & cupedinarij guloſique appetitus ventris, poſtquam cupiditates auctæ totum hominem dediderunt huiuſmodi ſtudio. Ea quoque quæ ſub ventre ſunt, excitant, & in furores quoſdam erumpere faciunt. Qui enim coquorum & popinariorum laborem abligurium, attacti caput nidoribus & condimentis exhalantibus, participes huius turpitudinis fieri cupiunt. Et vbi quis ſumptuoſam menſam viderit, toto corpore in appoſita irruit, dátque operam, vt expleatur omnibus: hoc ſolum ſpectans, vt nihil è tanto apparatu ſinat reliquum. Quamobrem non minùs quàm ſerpens in ſuis dentibus venenum circunfert. Hi ſunt enim inſatiabilitatis miniſtri & operarij, nihil non ad cibum ſecantes conterentéſque, qui primò linguæ diiudicandos ſapores offerunt, deinde gulæ. Eſt autem immoderata ciborum congeſtio lethifera naturaliter & venefica, vt potè concoctionem præ multitudine non admittentibus quæ ingeſta ſunt, quando adduntur alia ſuper alia, priuſquam priora digeſta ſint.* Sed de noxia vi huius veneni, etiam in corpus redundante, mox plura.

Nunc inſiſtamus, vt cœpimus, illis abſtinentiæ fructibus quibus voluntatem dirat: Et eadem opera docebimur de illis crapulæ damnis, quæ voluntati obuenire diximus ex prauorum affectuum cõcitatione per ingeſtum nimium cibum. Optimè de eis S. Hieron. 2. in Iouin. q. 3. *Senſus corporum*, inquit, *quaſi equi ſunt, ſine ratione currentes. Anima verò in aurigæ modum, retinet fræna currentium: & quo modo equi abſque rectore præcipites ruunt, ita corpus, ſine ratione & imperio animæ, in ſuum fertur interitum. Alia quoque comparatio animæ & corporis à Philoſophis ponitur, corpus puerum, animam pædagogum eſſe dicentibus. Vnde & Hiſtoricus, Animæ, inquit, imperio, corporis ſeruitio magis vtimur. Alterum nobis cum Diis, alterum cum belluis, commune eſt. Igitur niſi vitia adoleſcentis & pueri, prudentia pædagogi rexerit, omnes conatus eius & impetus, ad laſciuiam properant. Sine quatuor ſenſibus viuere poſſumus, id eſt ſine aſpectu, auditu, odoratu, atque complexu: abſque guſtu autem & cibis, impoſſibile eſt humanum corpus ſubſiſtere. Adeſſe ergo debet ratio, vt tales ac tantas ſumamus eſcas, quibus non oneretur corpus, nec libertas animæ prægrauetur: quia comedendum eſt, & deambulandum, & dormiendum, & digerendum, & poſtea inflatis venis incentiua libidinum ſuſtinenda.*

75. Eódem reſpexit Porphyrius lib. 4. de abſtin. conteſtans ciborum ingluuiem contaminare hominem, & à coniunctione cum Deo, quæ virtutibus paratur, ſemouere. *Corporis*, inquit, *pinguedo, animam peſtilentia afficit, atque à beatæ vitæ domicilio deturbat: & quod eſt in nobis mortale, fouet, quod immortale, detrahit & impedit, atque tandem corporeæ concretioni immerſam contaminat. Lapis Herculeus, ſuæ vires animæ, ferro proximus contribuit. Quo fit, vt ferrum cum lapidis ſpiritu recurrens,*

recurrens, grauitatem ſuam attollat. Qui verò ad Deum mentem præſtantiſſimam & incorpoream applicat, non anxie nimis, & curiosè cibum inquirit, cuius nidor ſit impedimento ad mentis operationem: ſed ex aduerſo, corpus in paruum carnis volumen, ductu facile & commodum, contrahet: atque ita nutrietur, vt Deo ſit magis adhæſurus, quàm ferrum magneti. An ſignificare voluit quod Nouatianus lib. de cibis Iudaïc. cap. 4. his verbis expreſſit? *Gulæ temperantia ſemper Religioni deprenditur eſſe vicina, imò (vt ita dixerim,) conſanguinea potiùs atque cognata. Sanctitati enim inimica luxuria eſt. Quomodò enim per illam parcetur Religioni, cùm non parcatur pudori? Non recipit luxuria, Dei timorem, dum præcipitantibus illam voluptatibus, in ſolam fertur cupiditatum temeritatem. Effuſis enim habenis, ſine mora admotis ſumptibus, quaſi pabulis creſcit, excedens patrimonium cum pudore. Aut vt torrens aliquis è montium iugis cadens, non tantùm oppoſita tranſcendit, ſed illa ipſa in aliorum ruinam ſecum rapit. Ad coercendam ergo intemperantiam populi, remedia ſunt iſta quæſita, vt quantum luxuriæ demeretur, tantum bonis moribus adderetur.* Scripturas in eandem ſententiam profert D. Chryſoſtomus hom. 16. in Acta *in morali.*

Bella, rapacitates, excidia priuata & publica, è luxu.

76. Ex hoc fonte, bella vel hoſtilia, vel ciuilia, vrbiúmque expilationes, familiarum benè conſtitutarum per fœdiſſimam rapacitatem ſubuerſiones, & liberorum populorum ſubiectiones deriuari, affirmabat Diogenes, vt S. Hieronymus ſuprà refert, & conſentit S. Aſterius homil. de diuite & Lazaro, verbis illis: *Luxus vtique & delitiæ, cum ſtudio virtutis repugnant: tum ſocordiæ, profuſioni, intemperantiæ, ſeruilique prorſus conſuetudini, homines mancipant & addicunt. Et quanquam res vna atque ſimplex videatur, ſi propiùs inſpicias, & ſigillatim examines, è varia multiplicique vitiorum colluuie conflata reperietur. Deliciari enim abſque magnis facultatibus haud poſſis. Atqui diuitias accumulare citra peccatum, impoſſibile: niſi alicui ſicut Iobo, (quod valdè rarum,) ſimul & diteſcere, & iuſtitiam colere contigerit. Ante omnia autem ei cui lautè delicatèque viuere propoſitum, domo opus eſt cultiùs exſtructa, ac pretioſis calculis, lapillis, atque auro, ſponſarum inſtar exornata, tum etiam ad mutationes temporum annique tempeſtates benè accommodata. Commendatur enim hyberna quidem calida, & ad meridianum conuerſa Solem: æſtiua verò Septentrioni oppoſita, quò tenues illæ & frigidulæ ab Arcto ſpirantes auræ, perflare eam & permeare commodè poſsint. Ad hæc, ſtragula multi pretij veſte; eſt opus ad ſcamna, lectos, culcitras, ianuas. Nam omnia apud hos tales, quamuis inanima, accuratè veſtiuntur, cum pauperibus interim hominibus integumenta corporis deſint. Adde vaſa argentea & aurea, ſumptuoſam emptionem auium phaſianarum, vinique Phœnicij, quod Tyriæ vites, etſi maximè pretioſum, diuitibus affatim ſufficiunt, omnémque adeò voluptatis atque deliciarum apparatum, ab ipſis illis, qui vſurpant, accuratè recenſendum. Nam adaugeſcens & exquiſitor in dies luxus etiam Indica aromata cibis affundit, magiſque iam coquis quàm Medicis vnguentarij ſeruiunt. Quin & menſæ ſatellitium perpende: ſtructores, pincernas, diſpenſatores, & qui his præeunt, muſicos, muſicas, ſaltatriculas, tibicines, ridiculos, gnathones, paraſitos, turbam vanitatis comitem atque pediſſequam. Hæc vt habeantur, quot pauperes iniuria afficiuntur? quot orphani pugnis cæduntur? quot viduis lacrymæ excutiuntur? quot denique miſerè dilaniati ad reſtim & laqueum decurrunt?*

Non diſſimilia Nouatianus lib. de cibis Iudaïcis, cap. 6. *Sequitur*, inquit de auaritia, *præcurrentem luxuriam. Quicquid hæc per vitia conſumpſerit, illa per ſcelera reſtituit, orbe criminum recurſo: vt rurſum luxuria eximat, quicquid auaritia congeſſerat.* Concinunt illa S. Hieronymi 2. in Iouin. q. 3. *Deliciæ & epularum varietates, fomenta auaritiæ ſunt. Grandis exultatio animæ eſt, cùm paruo contentus fueris, mundum habere ſub pedibus, & omnem eius potentiam, epulas, libidines, propter quæ diuitiæ comparantur, vilibus mutare cibis, & craſſiore tunica compenſare. Tolle epularum & libidinis luxuriam: nemo quæret diuitias, quarum vſus aut in ventre, aut ſub ventre eſt.*

77. Inſigniter etiam in eam rem Porphyrius lib. 4. de abſtin. confirmat quod dico, ex vſu apud Ægyptios recepto. *Non eſt*, inquit, *prætermittendum; quod obſeruari ſolet in nobilium funeribus condiendis. Nam priuatim ventrem eximentes in arca reponunt. Deinde cum reliquis qui curam ſuper funere gerunt, versùs Solem arcam tenentes, teſtes citant. Interea vnus condientium, ſuper funere orationem habet. Eſt autem oratio huiuſmodi, quam Euphantus ex propria locutione Græcè interpretatus eſt. Sol omnibus imperans, vóſque reliquæ potentiæ, quæ vitam hominibus largimini, accipite me, atque ſempiternis diis contubernalem me offerte. Ego enim Deos à genitoribus mihi demonſtratos, quandiu in hoc ſeculo vixi, religiosè perſeuerando colui: parentes, qui meum corpus genuerunt, ſemper honoraui. Reliquorum hominum occidi neminem. Depoſitum cuiquam neque defraudaui, neque vllum malum deploratum feci. Si vero, dum viuebam, aliquid de iis quorum fas non eſt, bibendo aut comedendo à me proteruè geſtum fuerit, non per me peccaui, ſed per illa (indicans arcam,) quæ hîc ſunt ſepoſita. Atque ita locutus, in vicinum flumen arcam in qua venter continetur, deiiciunt: reliquum autem corpus vt purum medicamine condiunt. Iſta igitur oratione, qua mortui apud Deum ſe à peccatis excuſantes, in cibum & potum culpam reiiciunt, opus eſſe putauerunt.* Quaſi potentes & nobiles, in quorum duntaxat funere, vſus ille vigebat, & quorum peculiares ſunt, pauperum expilationes per auaritiam atque rapacitatem, non alia ex cauſa in eas voragines ſcelerum abripiantur, quàm quia ventri & gulæ ſeruiunt, abſtinentiæ immemores.

Indidem mancipatio ad Dæmonum teterrimum.

Tanta denique ſunt támque exitioſa animabus ingluuiei mala, vt non dubitet Clemens Alexand. 2. pæd. cap. 1. *ſub finem*, ſcribere in hunc modum. *Iis qui ad luxum menſarum propenſi ſunt, & ſuos ſibi morbos enutriunt, præeſt Dæmon helluo maximus, quem ego non verebor appellare Ventridæmonem, Dæmonum omnium peſſimum & pernicioſiſſimum. Is autem eſt reuerà ſimilis ei, qui dicitur ventriloquus. Melius autem eſt eſſe felicem, quàm habere cohabitantem Dæmonem.* Illuſtrare id poſſumus ex Porphyrij libro reſponſorum, cuius plagulam deſcripſit Euſebius 4. de præpar. cap. 12. *Serapis*, inquit, *apud Ægyptios is Deus eſt, qui apud Græcos Pluto nuncupatur. Idcircò prauis Dæmonibus iſte Princeps eſt. Nam iſte ſymbola quoque dedit hominibus, quibus Dæmones expelluntur. Iſte ſupplices docuit, quomodò brutorum aſſumpta figura, Dæmones hominibus inſiliunt. Vnde apud Ægyptios & cæteros omnes, qui prudentes in agendis cærmoniis Deorum eſſe videntur, corrigiæ in templis irrumpuntur, & animalia ante inuocationem Deorum expulſa multitudine cæduntur. Ita domo cæteris rebus vacua, & munda ſpiritu & ſanguine animalium, Deus inuocatur. Sunt autem corpora hominum iſtis plena, & maximè illorum, qui delicatis cibis viuunt. Comedentibus enim nobis, adueniunt & inhærent corpori. Idcircò ieiunium*

nium & caſtitas maximè laudantur. Non quia principaliter Deus bonus iſtis placetur, ſed vt recedant illi, qui ſanguine & immunditia gaudentes, vt his fruantur, in viuentium corpora ingrediuntur. Certum enim eſt, quia vehemens rerum caducarum cupiditas, & appetitiui ſpiritus impetus, non aliundè quam ex præſtantia iſtorum maximè creſcit. Quare cùm appetitio nimiùm inflammata eſt, & voluptatis ardor animum ita exagitat, vt omnis cogitatio ad exteriora vagetur, tunc huiuſmodi Dæmonum præſentiam eſſe cognoſcas, quorum præſentia facit, vt appetitiuus ſpiritus in corpore noſtro multiplicetur.

Corporis bona ab abſtinentia: à luxu damna.

78. Verùm non animo duntaxat ingens commodum à moderato vſu ciborum, ſed & corpori, cuius oblectatio per ingluuiem captatur. Fortiora enim & firmiora fieri corpora temperatè veſcentium, ſuauiùs item & iucundiùs refici, quàm quæ ſagina obruuntur, facile eſt demonſtrare. Muſonius optimè libro de alimentis, verbis illis id docet. *Qui ferculis deliciantur, longè minùs ſalubri valetudine fruuntur. Sunt aliqui delicatuli, picam expertis mulieribus non diſſimiles. Nam & ipſi, veluti illæ, familiariſſimos cibos faſtidiunt, ore ventriculi corrupto. Itaque vt ferrum inutile, acie noua ſemper eget, ſimiliter & eorum ſtomachi, inter edendum acui nunquam non poſtulant, ſiue mero, ſiue aceto, ſiue acerbo aliquo condimento.* Perſpectam planè habebant corporis ex inedia & parco victu firmitatem maiorem quàm ex multa ſaginatione priſci athletæ, de quorum duriſſima victus ratione in eum finem, multa leguntur apud Platonem lib. 3. de legibus.

Electa in eam rem ex Chryſoſtomo.

Aſtipulatur S. Chryſoſtomus frequentiſſimè. Selectiora quædam loca adſcribere operæpretium videtur. In primis ita habet homil. 27. in Acta. *Quid mali non facit voluptas? ſibi ipſi aduerſaria eſt, vnde neſcio quomodò etiam hoc nomen illi obuenit. Sed quemadmodum gloria, cùm ſit ignominia, & diuitiæ, vbi paupertas eſt: ita & hic nomen inuenis voluptatis, vbi inſuauitas eſt. Nunquid enim ſacrificandi ſumus, quòd impinguamus nos ipſos? Quid ſuppeditas vermibus tam ſplendidam menſam? Quid ampliùs facis quàm ſaniem? Cur fontes ſudorum & fætulantias in te deponis? Cur te ipſum ad omnia inutilem præſtas? Vis fieri fortem oculum? corpus fac benè conſtitutum. Etenim in chordis craſſa quidem & impurior ac incorrecta, inutilis ad omnes modos eſt. Quæ autem vndique depurata, & tracta ſatis, benè ſonora eſt. Cur defodis animam? Cur craſſum parietem craſſiorem facis? Cur magnum fumum, & nebulam? quandoquidem vapores quaſi nebula quædam vndique euaporant. Si nemo alius, certè athletæ doceant te, quod gracilius corpus, idem & robuſtius. Igitur & anima frugalitati dedita, firmior eſt, comparatur enim aurigæ & equo. Et licet videre quemadmodum in hominibus voluptariis & corpulentis, ita & equos obeſiores & plus habentes carnis, minùs agiles eſſe, & ſæpè aurigæ rem turbare. Sanè qui obſequentem & firmum equum habet, brauium occupare poteſt. Quando autem cogitur auriga trahere illum, & dum cadit, ſexcenties pungere, neque ſic ſurgentem; etiamſi ille valdè peritus ſit, victoria priuabitur. Obſecro, ne deſpiciamus animam noſtram, quæ per corpus irritatur, ſed & illam perſpicaciorem efficiamus: alas eius leues reddamus, & laxiora vincula: ſermonibus illam paſcamus, frugalitate ac parſimonia, ita vt ſanum corpus ſit & validum, gaudeatque & non doleat.*

79. Rurſus optimè homil. 45. in Matth. ſpinarum parabolam huc aptans. *Nec mireris*, inquit, *ſi nomine ſpinarum, delicias appellauit. Tu enim harum turbatione ſuperatus, non ſentis. Sed qui procul inde abſunt, non ignorant, quòd vehementiùs omnibus ſtimulis pungant ciborum deliciæ, ac multò magis quàm vlla ſollicitudo tabefaciant animam, acerbiſſimos dolores tam animæ quàm corpori inferentes. Non ita certè curis homo ſauciatur, vt voracitate. Itaque quando aurium, quando capitis dolores atque tinnitus, quando ſtomachi ſubuerſio, cæteráque huiuſmodi, hominem occuparunt, nónne omnium ſtimulorum puncturas hæc ſuperant. Et quemadmodum acuti vepres, vndecunque capiuntur atque conſtringuntur, manus cruentant: eodem modo deliciæ, pedibus, manibus, capiti, oculis, omnibus ſimiliter membris officiunt: ſteriles etiam ſunt, nullum quemadmodùm vepres, fructum producentes, ac multò magis quàm cætera penè omnia, hominem conficiunt. Deliciis enim ſenectus citiùs ſurrepit; deliciis ſenſus obtunduntur; deliciis cogitatio retardatur; citiùs mens tenebris obducitur; corpus diſſoluitur; maior ſtercoris copia reconditur atque reponitur. Ita ex ingenti afflictionum aceruo, nauigio nimiùm oneribus oppreſſo, crebra contingunt naufragia. Quid enim, reſponde quæſo, ita pingue efficere corpus ſtudes? An vt te ad immolandum ducamus? an vt menſæ immolatum apponamus? Aues certè pingues, ad ſaniorem diætam inutiles ſunt. Adeò mala deliciarum laſciuia eſt, vt irrationalibus quoque peſtifera ſit. Nam & volucres ſaturitate nimia, & ſibi & nobis inutiles efficiuntur: ſuperfluitates enim indigeſtæ, ac putredo humidior, à pinguedine oriuntur. Quæ verò animalia non copioſè aluntur, ſed quaſi ieiunantia mediocri victu ſimul & labore exercentur, hæc animalia tam ſibi ſanitatem ſeruant, quàm nobis accommodatiora ſunt. Quare qui his veſcuntur, ſani viuunt; qui verò illis pinguioribus, ventres voraciter replent, illis ſimiles efficiuntur tardi, & ad ægrotandum aptiores facti, & ſtrictiora ſibi vincula comparantes. Nihil certè ita corpori noſtro repugnat & obeſt, vt ſatietas: nihil ita reſcindit & ſuffodit ipſum, atque corrumpit, vt luxus. Quare amentiam atque ſtoliditatem ipſorum inde maximè quiſpiam admirabitur, quia nec ita ſibi parcere volunt, ſicut vtribus cæteri. Nam qui vina huc & illuc traducunt, nolunt nimium vtres implere, ne diſtenti rumpantur. Iſti verò ærumnoſum ventrem, nec vtris quidem dignitate non donant, ſed diſtentant & replent vſque ad fauces, duplices, non vt animalia, ſibi facientes anguſtias.*

His in rem præſentem validiſſimis, addit potentiſſimum argumentum ex abuſu omnium illarum corporis partium, quæ prehendendis, guſtandis, ingerendis, admittendis cibis ſeruiunt. Sic igitur philoſophatur. *An ideò tibi fauces factæ ſunt, vt vſque ad os vino atque cibo & aliis corruptionibus te impleas? Non idcircò, crede mihi, ſed principaliter, vt orando canas ad Deum, & diuinas ſcripturas ſacro ore perlegas, & proximis oratione conſulas. Tu verò ad hoc miniſterium, nunquam aut rariſsimè faucibus vteris: ſed per totum vitæ ſpatium voracitatis inſanæ ſubiicis ſeruituti. Et quemadmodum ſi quis citharam aureis fidibus coaptatam in manus ſumeret, & cùm pulſare deberet, ſtercore atque cœno ipſam indignè deturparet, ſimiliter hi quoque faciunt. Stercus autem, non alimentum, ſed delicias à voracitate appellauit. Quod enim neceſſitatem in comedendo excedit, id non alimentum, ſed peſtis eſt. Et os enim, & fauces, & lingua, non ad comedendum ſolùm, ſed ad maiora quoque creata ſunt. Venter autem atque ſtomachus, non ad recipiendum ſimpliciter cibum, ſed moderatè recipiendum factus eſt. Quod manifeſtat, quum vehementer repletione grauatur, non modò reclamando nobis, ſed vlciſcendo, & vltima ſupplicia inferendo. Nam primùm pedes acriùs punit, quibus ad parua ſympoſia, & ad incontinentes epulas reducimur. Deinde manus, quæ ſuperflua miniſtrarunt, acriùs ligat. In pleriſque autem diſtortione os, oculi & caput dolore*

vexati

vexati ſunt. Et quemadmodum ſeruus, quando ſupra vires quicquam impoſitum eſt, domino impudentius maledicit; ſic & venter nimium plenus, mentem & cogitationem plerunque corrumpit. Quod mirifica diſpenſatione dixerim diuinitus factum, vt ſi ſponte moderatiorem viuendi contemnis normam, ſaltem inuitus, quoniam videas tantum ex ſaturitate tibi imminere periculum, modeſtius viuere coneris.

80. Expreſſiſſimè item firmæ valetudinis veluti promptuarium medicum, abſtinentiam ſtatuit idem Chryſoſt. Homil. 10. in Gen. arguens eos, qui quòd ob inualetudinem non poſſent ieiunij legem tenere per Quadrageſimam, erubeſcebāt non ieiuni, ſed pranſi adire templum, & conciones ſacras, quæ eo tempore à meridie habebantur, frequentare. Hoc redarguens S. Chryſoſtomus ait: *Cùm cibo noſtræ mēſuræ congruo vtimur, non eſt opus vt erubeſcamus. Nam Dominus nos huic corpori coniunctos eſſe voluit, quod alioqui conſiſtere nequit, niſi cibo paſcatur. Tantum intēperantia non admittatur, id quod nobis ad ſanitatem & corporis bonam habitudinem, plurimùm conducit. An non videtis quotidie, & ſumptuoſis menſis, & immodica ingluuie, infinita morborum genera induci? Vnde podagræ? vnde capitis dolores? vnde corruptorum humorum abundantia? vnde innumeri alij morbi? Nónne ab intemperantia, & largiore vini ingurgitatione, quàm oportet? Nam ſicut nauis, quæ aquis ita impletur, vt exhauriri nequeat, ſtatim ſubmergitur; ita & homo quando crapulæ & ebrietati ſeipſum exponit, in præceps vadit, & rationem ſuam ſubmergit. Denique iacet quaſi viuum cadauer, ad mala quidem operanda ſæpè potens, ad bona autem omnia nihilo ſe melius habens, quàm mortui.* Nempe non tantùm quoad animæ, ſed etiam quoad corporis functiones, quæ vegeto per abſtinentiam homine expeditè obeuntur.

Denique idem homil. 35. in Acta in mor. *Cui non eſt onéroſus homo, aqualiculū pinguiſſimū parans, & quaſi bellua marina trahendus? Non loquor de his, qui natura ſunt tales, ſed de his, qui ex delicata vita, corpora ſua effecerunt talia. Oritur Sol, & claros vbique diffundit radios, excitat ſingulos ad opera. Agricola arrepto ligone egreditur. Faber ferrarius ſuos folles apprehendit, & ſinguli opifices, quod ſibi congruit: & inuenies vnunquenque ſua inſtrumenta in manus ſumere. Mulier fuſum vel telam. Ille autem quaſi porcus, ſtatim à matutinis horis ad paſcendum ventrem egreditur, quærens vt menſam ſumptuoſam inſtruat. Tametſi hoc ſolùm ſit brutorum, primo mane paſci, quoniam ad nihil vtilia ſunt, quàm ad mactandum. Illa autem, quæ dorſo geſtant & operibus apta, etiam ipſa noctu ad opus egrediuntur. Hic autem à lecto ſurgit, Sole iam totum implente forum, & omnibus labore ſatiatis. Surgit autem ſeſe diſtendēs ſicut porcus qui ſaginatur, optima diei parte in tenebris conſumpta. Deinde ſedet longo tempore in lecto, præ heſterna crapula inuenire veſtes & alia non valens. Et conſumpta magna parte in illis, tum ſeipſum comit ac ornat, & procedit turpitudinis ſpectaculum, nihil habens hominis, ſed omnia quæ ſunt beſtiæ, in humana forma apparent, oculi lippiunt, vinum os olet, miſera anima quaſi in lectum cōiecta, ob varietatem ciborum ſine modo infuſorum, pondus carnium circunferens ſicut elephas. Tandem veniens ſedet in locis. Dicit facitque talia, vt melius eſſet illum adhuc dormire, quàm vigilem eſſe. Si triſtia nuntiantur, quauis puella trepidior ſit: ſi læta, puero quouis laxior ac mollior. Vultus eius oſcitationibus plenus eſt, omnibus adhæret qui volunt malè agere, & ſi non ipſis hominibus, certè illorum affectionibus. Et ira talem facilè excitat, & concupiſcentia, & inuidia, & omnia. Omnes adulantur, omnes miniſtrant, molliorem quàm eſt, facientes animam: & quotidie prodit cum inſigni quadam noui morbi acceſſione.* In hanc ſententiam diſputat plura, orat. 6. de fato, & prouidentia.

Suffragia aliorum.

81. Attexo alios quoſdam abſtinentiæ laudatores, ex firmiore per eam corporis valetudine. Clem. Alex. 2. pædag. c. 1. ſic in hac re philoſophatur. *Ipſum viuere, ex duobus, ſanitate ſcilicet & viribus, conſtituitur. Quibus maximè conuenit alimenti facilitas, vt quod & ad digeſtionem, & ad corporis leuitatem, ſit vtile. Ex quibus incrementum capit ſanitas, & iuſtæ vires, non autem iniuſtæ, lubricæ & miſeræ, quales ſunt quæ athletis ex illa ſua edendi neceſſitate obueniunt. Sunt itaque multiplices qualitates reſpuendæ, quæ varia detrimenta pariunt, malas corporum habitudines, ſtomachorum ſubuerſiones, cùm corruptus & conſtupratus ſit guſtus miſera & infauſta quadam condiendi arte, & inani in faciendis bellariis artificio. Audent enim appellare nutritionem, deliciarū exercitationem, quæ in noxias voluptates delabitur. Antiphanes autem Delius medicus, vel vnam hanc dixit eſſe morborum cauſam, ciborum varietatem.* Breuiter, ſed de more neruoſè Sidonius lib. 2. epiſt. 9. *Diſruptum ganea ſtomachum, nulla ſarcire res, melius quàm parſimonia ſolet.*

Hoc ipſum eſt quod Flaccus 2. ſerm. Satyr. 2. cecinit.

Accipe nunc victus tenuis, quæ, quantáque ſecum
Afferat. In primis valeas. Nam variæ res
Vt noceant homini credas, memor illius eſcæ,
Quæ ſimplex olim tibi ſederit. At ſimul aſſis
Miſcueris elixa, ſimul conchylia turdis;
Dulcia ſe in bilem vertent, ſtomachóque tumultum
Lenta feret pituita. Vides vt pallidus omnis
Cœna deſurgat dubia?

Dubiā cœnam vocat tam variis inſtructam eſcis, vt dubites, vnde primùm petas quídue relinquas. Sic enim Terētianus Phormio interpretatur, quod dictū fuerat. *Cœna dubia apponitur. Quid iſthuc verbi eſt? Vbi tu dubites, quid ſumas potiſſimum.* Ex variis ſimiliter fartis ſimul, *dubia* videtur dicta quædam placentarum ratio apud Athenæum lib. 6. c. 14. Quod aliquis dubiam cœnam, periculoſam, & veneni ſuſpicione non carentem, eſt interpretatus, ab ſcopo Poëtæ, & noſtro, eſt alienum.

Hieronymus item lib. 2. in Iouin. q. 3. ex ipſis Philoſophis ita in hanc ſententiam diſputat. *Ne tales accipiamus cibos, quos aut difficulter digerere, aut comeſos magno partos & perditos labore doleamus. Olerum, pomorum, ac leguminum, & facilior apparatus eſt, & arte impendiiſque coquorum non indiget, & ſine cura ſuſtentat humanum corpus: moderatéque ſumptus, (quia nec auidè deuoratur, quod irritamenta gulæ non habet) leniori digeſtione concoquitur. Nemo enim vno aut duobus cibis, hiſque vilibus, vſque ad inflationem ventris oneratur, quæ diuerſitate carnium, & ſaporis delectatione percipitur. Cùm variis nidoribus fumātes patinæ ad eſum ſui expleta eſurie, quaſi captiuos trahunt. Vnde & morbi ex ſaturitate nimia concitātur, multique impatientiā gulæ, vomitu remediantur: & quod turpiter ingeſſerunt, turpius egerunt. Hippocrates in aphoriſmis docet, craſſa & obeſa corpora, quæ creſcendi menſuram compleuerint, niſi citò ablatione ſanguinis minuantur, in paralyſim, & peſſima morborum genera erumpere: & idcircò eſſe neceſſariam dēptionem, vt rurſum habeant, in quæ poſſint creſcere. Non enim manere in vno ſtatu naturam corporū, ſed aut creſcere ſemper, aut decreſcere, nec poſſe viuere animal, niſi creſcendi capax ſit. Vnde & Galenus vir doctiſſimus, Hippocratis interpres, athletas, quorum vita & ars ſagina eſt; dicit in exhortatione medicinæ, nec viuere poſſe diu, nec ſanos eſſe.*

Et mox. *Legimus quoſdam morbo articulari & podagræ humoribus laborantes, proſcriptione bonorum ad ſimplicem menſam & pauperes cibos redactos conualuiſſe. Caruerant enim ſollicitudine diſpenſandæ domus, & epularum largitate, quæ & corpus frangunt, & animum.*

animum. Irridet Horatius appetitum ciborum, qui conſumpti relinquunt pœnitentiam,

Sperne voluptates, nocet empta dolore voluptas.

82. Quod de releuatis à morbo per ſimplicem victum & abſtinentiam dixit S. Hieronymus, hoc Porphyrius l.1.de abſtin.(ex quo Hieronymus profecit,) teſtatur quibuſdam ſuis æqualibus accidiſſe, *qui cùm articulari morbo pedum & manuum tam grauiter afficerentur, vt ſine baiulantium ope non poſſent per octo totos annos à loco moueri, donec ſuarum facultatum è ſtatu excuſſi cogerentur ad diuina mentem erigere. Atque ita ſimul cũ facultatibus & curis, morbo depoſito, accidit, vt ex iſta animi conſtitutione multò melior, quàm priùs ad corpus accesserit ſanitas.* Itaque ſubdit Epicurum nō minùs verè quàm rectè dixiſſe, cauendum eſſe ab eo cibo, qui ſui deſiderium mouet, ita vt vltra quàm neceſſitas ferat, ſumatur: vnde plenitudo nimia & ſaginatio, ex qua morborum examina.

Idem l.4.eiuſdem Operis, ſecurus affirmat, *quòd ſi fieri poſſet, vt abſtineremus ſine moleſtia non tãtùm à cibis, qui ex animantibus, ſed etiam ex frugibus parantur, neque natura noſtra corruptionem quandam ex potu & cibo inferremus, vt ait Homerus; verè eſſemus immortales; præclarè hoc ſentiente Poëta, vt qui cibos non magis ad vitam, quàm ad mortẽ, viaticum parare ante oculos ponit. Si igitur cibis non indigeremus, tantò eſſemus felices, quantò immortalitati cõmendabiles. Nunc verò mortali conditioni aſcriptos, adhuc magis nos mortalitati aſcribimus, ſi ita loquendum, ex intempeſtiua & immoderata ciborum adiectione. Quæ anima illis appoſita, vt ait Theophraſtus, non longam moram ſibi concedit in corporis domicilio. O vtinam illa vita cibi & potus immunis, tantoperè prædicata, facilis eſſet paratu, vt quiuis pro arbitrio poſſet effluuium corporis ſiſtere! Breui enim liceret cum beatis mentibus annumerari, quæ cum Deo viuunt, & Deus cum illis.*

Laudatum Hippocratis oraculum, de abſtinentia, ſanitatis matre.

83. Fuit hæc Cardani & nonnullorum aliorum ſententia, cauſam mortalitatis humanæ referẽtium in cibos. Quæ vt nō ſit plena & adæquata ratio neceſſitatis moriendi omnes æquè premẽtis, quod illi non rectè affirmant: eſt tamen cauſa coadiuuans, & multis morbis, ac ipſi plerunque letho viam ſternens. Id quod nemo diffitetur cæterorum, voluitque Hippocrates cùm inediam, ſanitatis matrẽ nominauit, referente & laudante Syneſio epiſt.115. & Chryſoſt. qui tamen ad animæ potiùs ſanitatem, id pertinere cõfirmat hom.16.in Acta. Locus eſt planè inſignis. *Da mihi,* inquit, *hominem, qui pingueſcit, & laboribus caret ac iacet, nihilque laborat, ſanum. Sed non inuenies. Nam licèt ſexcentorũ Medicorũ turba adueniat, à morbis illum nequaquam liberare poterunt. Neque enim hoc natura ſinit. Porrò ego & Medicorum ſermonem afferam. Non quicquid in ventrem mittitur, fit alimentum. Itaque da congrua, conficientur, & ſuam accipient regionẽ, & quod ſanum ac vtile, in ſuum regredietur locum: quod autem ſuperfluum ac inutile, excernetur, & abſcedet. Si autẽ multitudo ciborum ſumatur, etiam quod in illis ad alendũ vtile, fiet damnoſum. Pro exemplo dicam, vt manifeſtius quod dico vobis fiat. Frumentum aliud eſt ſimilago, aliud farina, aliud furfur. Itaque ſi mola accipiat quæ poteſt pinſere, hæc omnia diſcernit. Si autem plura immiſeris, omnia confunduntur. Iterum vinum, ſi congruam concoctionem habeat, ac temporum temperiem, priùs quidem totum ſimul fit: poſt hæc autem pars in fæcem deſidit, pars in ſpumam recurrit, eo autem quod manet, frui poſſumus. Et hoc eſt vtile, & nunquam facilè hoc vertetur. Priùs autem neque vinum eſt, neque fæx, dum omnia mixta ſunt. Hoc & in mari viderit quis, quando magna tempeſtas oritur; piſces videmus mortuos fluitantes, & præ frigore in profundum deſcendere non valentes. Ita & apud nos fit. Quando enim ſæpè refluit voracitatis pluuia, quæ omnia commouet, mortuas innare facit cogitationes, quæ iam ſanæ ſunt, & in nobis quieſcunt. Itaque quoniam tantis exemplis oſtenſum eſt magnum damnum, ceſſemus beatos, dicere eos, quos dici miſeros oportebat, néve deploremus vicem noſtram, quibus gratulandum erat potius: & ante omnia frugalitatem diligamus. An non auditis & Medicos dicentes: Indigentia mater eſt ſanitatis? Ego autem non corporalis ſanitatis matrem indigentiam dixerim, ſed animæ potiùs.*

Electa ex Seneca ad eandem mentem.

84. Seneca in hoc puncto immenſus eſt. Signabo ex vnica epiſtola ſelectiora quædam. Epiſtola eſt 95. *Medicina quondam, paucarum fuit ſcientia herbarũ, quibus ſiſteretur fluens ſanguis, vulnera coirent paulatim. Deinde in hanc peruenit iam multiplicem varietatem. Nec eſt mirum, tunc illam minùs negotij habuiſſe, firmis adhuc ſolidiſque corporibus, & facili cibo, nec per artem voluptatémque corrupto. Qui poſtquàm cœpit non ad tollendã, ſed ad irritandam famem quæri, & inuẽta ſunt mille conditura, quibus auiditas excitaretur; quæ deſiderãtibus alimẽta erãt, onera ſunt plenis. Inde pallor, & neruorum vino madentiũ tremor, & miſerabilior ex cruditatibus, quàm ex fame macies. Inde incerti labantium pedes, & ſemper qualis in ipſa ebrietate titubatio. Inde in totam cutẽ humor admiſſus, diſtentúſque venter, dum malè aſſueſcit plus capere quàm poterat. Inde ſuffuſio luridæ bilis, & decolor vultus, tabéſque in ſe putreſcentiũ, & retorti digiti articulis obrigeſcentibus, neruorum ſine ſenſu iacentium torpor, aut palpitatio ſine intermiſſione vibrantium. Quid capitis vertigines dicã? Quid oculorum auriũmque tormenta, & cerebri æſtuantis verminationes, & omnia per quæ exoneramur, internis vlceribus affecta? Innumerabilia præterea febrium genera, aliarum impetu ſubeuntium, aliarum tenui peſte repentium, aliarũ cum horrore & multa membrorum quaſſatione venientiũ? Quid alios referam innumerabiles morbos, ſupplicia luxuriæ? Immunes erant ab iſtis malis, qui nōdum ſe deliciis ſoluerant: qui ſibi imperabant, ſibi miniſtrabãt. Corpora opere, ac vero labore durabant, aut curſu defatigata, aut venatu, aut tellure verſata. Excipiebat illos cibus, qui niſi eſurientibus placere non poterat. Itaque nihil opus erat tã magna Medicorum ſupellectile, nec tot ferramentis atque pyxidibus. Simplex erat ex ſimplici cauſa valetudo. Fultos morbos, multa fercula fecerunt. Vide quantũ rerũ per vnam gulam tranſituràrum, permiſceat luxuria, terrarum mariſquevaſtatrix. Neceſſe eſt itaque inter ſe tam diuerſa diſſideant, & hauſta malè digerantur, aliis aliò nitentibus. Nec mirum quòd inconſtans variúſque ex diſcordi cibo morbus eſt, & illa ex contrariis naturæ partibus in eundem compulſa redũdant. Inde tam nullo ægrotamus genere, quàm viuimus.* Eandem medicinæ ex crapula diuerſitatem in variis ab orbe condito ætatibus, præclarè expreſſit Maximus Tyrius diſſert.29.n.170.

Sed pergo ex citata Senecę epiſtola, qua mox poſt exaggeratam crapulæ diffuſionem ad ſexum vſque infirmiorẽ, ſic progreditur. *Antiqui Medici neſciebãt dare cibũ ſæpiùs, & vino fulcire venas cadentes: Neſciebãt ſaniem emittere, & diutinam ægrotationem balneo ſudoribúſque laxare. Neſciebant crurum vincula brachiorũmque, latentem vim, & in medio ſedentem, ad extrema reuocare. Non erat neceſſe circumſpicere multa auxiliorum genera, cùm eſſent periculorum pauciſſima. Nunc verò quàm longè proceſſerunt mala valetudinis? Has vſuras voluptatum pendimus, vltra modum fáſque concupitarum. Innumerabiles eſſe morbos miraris? Coquos numera. Ceſſat omne ſtudium, & liberalia profeſſi, ſine vlla frequentia deſertis angulis præſident. In Rhetorum Philoſophorũmque ſcholis ſolitudo eſt. At quàm celebres culinæ ſunt, quanta nepotum focos iuuentus premit?*

Mox rurſus veluti attonitus ac ſtupens, exclamat.

Dij boni, quantum hominum vnus venter exercet! Quid tu illos boletos, voluptarium venenum, nihil occulti operis iudicas facere, etiamſi præſentanei non fuerunt? Quid tu illam æſtiuam niuem, non putas callũ iecinoribus obducere? Quid illa oſtrea, inertiſſimam carnem, cœno ſaginatam, nihil exiſtimas limoſæ grauitatis inferre? Quid illud ſociorum garũ, pretioſam malorum piſcium ſaniem, non credis vrere ſalſa tabe præcordia? Quid illa purulenta, & quæ tantum non ab ipſo igne in os transferuntur, iudicas ſine noxa, in ipſis viſceribus extingui? Quàm fœdi atque peſtilentes ructus ſũt, quantum faſtidium ſui, exhalantibus crapulam veterẽ? Scias putreſcere ſumpta, non concoqui. Memini fuiſſe quondam Æſopi nobilem patinam, in quam quicquid apud lautos ſolet diem ducere, properans in damnum ſuum popina congeſſerat. Veneriæ, ſpondiique, & oſtreæ catenus circũciſa, quà eduntur, interuenientibus diſtinguebantur echinis. Torti, diſtracti, ſine vllis oſſibus mulli conſtrauerant. Piget eſſe ſingula, coguntur in vnum ſapores. In cœna fit, quod fieri debet ſaturo in ventre. Expecto iam vt manducata ponantur. Quantulo autem hoc minus eſt, teſtas excerpere, atque oſſa & dentium opera coquum fungi? Graue eſt luxuriari per ſingula: Omnia ſemel, & in eundem ſaporem verſa ponantur. Quare ego ad vnam rem manum porrigam? Plura veniant ſimul, multorum ferculorum ornamenta coeant & cohæreant. Sciant protinus hi qui iactationem ex iſtis peti & gloriam aiebant, non oſtendi iſta, ſed conſcientiæ dari. Pariter ſint, quæ diſponi ſolẽt, iure vno perfuſa. Nihil interſit. Oſtrea echinis, ſpondili perturbati mullis, concoctique ponantur. Non eſſet confuſior vomentium cibus. Quomodo iſta perplexa ſunt, ſic ex iſtis non ſingulares morbi naſcuntur, ſed inexplicabiles, diuerſi, multiformes; aduerſus quos & medicina armare ſe cœpit multis generibꝰ, multis obſeruationib.

Vides quàm conſentaneè Nazianzenus orat. 16. ventrem ἀρχέκακον nominet, mutuatus vocem, qua Poëta Iliad. 5. appellauit naues, queis Paris Helenã obduxit, quia malorum omnium, quæ Ilium oppreſſerunt, vehiculum fuerunt. Hactenus enim demonſtratum videtur, omnia animi & corporis mala, ad ventrem, tanquam ad caput & primam originem, eſſe referenda. Vides etiam iure Lacedæmonios, referente Maximo Tyrio diſſert. 7. *initio*, Mithæcum, inſignem condimentarium, cùm primũ Spartam appulit, excedere finibus ſuis iuſſiſſe: ne cum ciborum lautitia, quę crapulæ ferè parens eſt, certa & animorum & corporum effœminatio ſubinduceretur.

Tantis corporum à luxu malis, perperam obtendi ſuauitatem, quæ ex abſtinentia, vberior ac purior.

85. Non poſſe autem his tantis ab eſcarum nimietate ac luxu damnis, obtendi ſuauitatem, ſed quod ſuprà etiam affirmabam, iucundiùs refici qui ſimpliciùs cibantur neceſſariis contenti, ſuffragatur experimentum, ſenſúſque ſapientũ. Quos inter ſic Dio Chryſoſtomus ex Diogene orat. 6. *Ille fame & ſiti vtebatur ante cibum ſemper, & exiſtimabat hoc eſſe aptiſſimum & acerrimum obſoniorum. Quapropter iucundius comedit offam, quàm alij pretioſiſſimos cibos: iucundiúſque bibebat fluentem aquam, quàm alij vinum Thaſium. Deridebat autem eos, qui cùm ſitirent, præterirent fontes, quærerentque vnde omninò emerent Chium, vel Leſbiũ: & multò hos dicebat eſſe inſipientiores iumentis. Illa enim nunquam quum ſitiunt, fontem aut fluentum purum præterire; neque quum eſuriunt, abſtinere à tenerrimis foliis, & herba quæ poſſit nutrire.* Platonicus item Philoſophus Nigrinus, cuius nomine vnum Dialogum inſcripſit Lucianus, eodem referente Luciano, *illos irridebat, qui miram quandam diligentiam in apparandis cœnis adhibent. Dum liquamentorum varietatem, & bellariorum curioſam atque immodicam compoſitionem ſectantur. Nam rurſum & hos dicebat, breuis ac modico tempore duraturæ voluptatis amore, multa negotia ſuſtinere. Indicabat autem quatuor illos digitorum cauſa, totum hunc ſuſcipere laborẽ ſolere. Tot enim digitorum menſurã æquat, vel longiſſimum hominis guttur. Nam neque antea quàm eorum, quæ tam carò emuntur, quicquam ederunt, vllam voluptatem eos capere, nec rurſum poſtquàm illa deuorata ac abſumpta ſunt, ſuauiorẽ cæteris illam quæ fit ex tam pretioſis & caris iſtis, repletionẽ reddi. Reſtare igitur, vt illam quæ velut in trãſcurſu percipitur voluptatem, tam grãdi pecunia mercentur.*

Ex inſtituto hanc ſuauitatis ex luxu & crapula egeſtatem tractat Iſidorus Peluſ. lib. 2. epiſt. 240. *ſub finem*, vbi hæc præter cætera. *Vt interim pœnam delicij & laſciuiæ impendentem miſſam faciam, quam per diuitem illum, & eum qui ſordidis veſtibus amictus erat, miſerandis ac tragicis admodum verbis, ſacroſanctum Euangelium exaggerauit, hoc aio: Si luxus non ſexcẽtos moleſtos, atque ad curandum difficiles, imò planè incurabiles morbos parit, quo minus luxus appelletur, non recuſo. Si autem & pedũ & capitis dolores, & vomitus, & apoplexias, & paralyſes, alióſque huiuſmodi morbos accerſit, a quibus ipſe quoque obtunditur & obſcuratur, vel vt rectius loquar, prorſus deletur; piget certè luxum eum appellare, qui tot ac tantorum malorum parens atque altor eſt. Nam quod nec ſimul quidem cum cibis in aluum delabi poſſit, verùm in ipſo ſtatim gutture extinguitur, quódque is qui luxui ſtudet, ne voluptatis quidem ſenſum percipiat, præ ciborum videlicet continuatione deluſus, prætermittam. Non quod ea parum virium habeant, ſed quod craſſiores atque obtuſiore animo præditos homines; haud admodum perſtringere queant.*

86. Explicatiſſimè S. Chryſoſtomus homil. 2. ad pop. adductus ſuperiori Volumine, cùm de potioribus pauperum quàm diuitum deliciis, probando diuitias non eſſe ſummũ bonum. Et pulcherrimè lib. de Virginit. c. 69. his præter cætera. *At helluari ſæpe, ſuaue eſt. Apageſis, quando ex hoc luxu & grauedo, & ventris obeſitas, & ſpiritus obſtructio, & oculorum obſcuritas, & vertigo, & caligo, aliaque his etiam fœdiora mala pullulant. Atque, vtinam ea immoderatio ac iactura quotidianis tantum doloribus deſcripta ſit. Nunc morbi ferè incurabiles, ex his menſis originem trahunt. Nam & podagra, & tabes, & ſacer morbus, & paralyſis, multáque his etiam grauiora, corpus aggreſſa, ad extremum ſpiritum infeſtãt. Quibus malis quæ par explicari voluptas poſſit? quæ non vitæ duritas ad eorum effugium ineunda ſit? At eiuſmodi non eſt frugalitas, ſed ab his infauſtis procul remota, ſanitatis atque valetudinis cauſa. Quod ſi quis voluptatem etiam requirat, in ea quàm in luxu maiorem inueniet. Ac primùm ex eo quod valeat, neque horum malorum quicquam exagitetur, quorum vel ſingula ſeorſim ſatis ſint quæ voluptatem extinguant, & tanquam à fundamentis euertant. Deinde ex cibis ipſis. Quo pacto? Voluptatem efficit appetitus; appetitũ nõ ſaturitas ac ſatietas, ſed egeſtas & inopia parit. Ea autem non in diuitum, ſed in pauperum cœnis aſſiduè præſto eſt, epulis, quouis ſtructore & coquo gratius, frequens mel inſtillans. Siquidem diuites nec eſurientes cibum capiunt; & antequàm vehemens ſomni neceſſitas eis ingruat, conſopiũtur. Hi eorum priùs indigi, ita demum ea percipiunt. Quod quidem voluptatem auget maximè. Cur enim & Salomon ſerui ſomnum dulcem confirmat his verbis:* Dulcis eſt ſerui ſomnus, ſiue multum, ſiue parum comederit? *Ecquid propter mollem thorum? At humi, aut ſuper ceſpite, plurimum dormiunt. An propter ſecuritatem? At nec temporis momentũ habent liberum. An propter otium? At laboribus & ærumnis aſſiduè afflictantur. Quid eſt igitur quod ſomnum dulcem reddat, niſi ad neceſſitatem priùs compulſos, ita eum denique inire? Cæterùm diuitibus, ni vino vdis nox ingruat, peruigilandum eſt: & iis qui in mollibus ſtragulis iaceant, æſtuandum ac dolendum. Poteram & aliunde luxus inſuauitatem, incommoda, fœditatem oſtendere, morbos quibus mentem imbuit, corporalibus longè & plures & grauiores percenſens. Etenim molles, effœminatos, audaces, arrogantes, ſpurcos, iniurios, impudicos, iracundos, crudeles, illiberales, auaros,*

ſordidos, ad cuncta vtilia ac neceſſaria ineptos præſtat: Quibus diuerſa omnia frugalitas efficit. Sed iam aliò mihi properat oratio.

Praxi Artaxerxis id confirmat Maximus Tyrius, ſic ſcribens diſſert. 35. n. 204. *Artaxerxes Rex Perſarum dicitur præ voluptate nimia, continuáque in qua verſatus erat pace, felicitatem aliquandiu ne vidiſſe quidem ſuam. Cui cibum parabat tota Aſia, potum præbebant fluuij omnes pulcherrimi, vitæ inſeruiebant artes plurimæ. Sed poſtquam è mari illi bellum exortum eſt, cum decem Græcorum millibus, fortiſſimiſque congreſſus Imperatoribus, victus in colliculum quendam profugit, in quo noctu cùm quieuiſſet, tum primum ſitire cœpit, homo miſerrimus. Vbi non Choaſpen ſuum habebat, non Tygrim, non Nilum, non pocula aut pincernas. Hîc illi ſatis fuit, quòd à Mardo homine aqua corrupta vtrem acciperet, ac tum demum ſcire infeliciſſimus potuit mortalium, quid voluptas requirat, quid ſuauiter ſit viuere.*

Itaque nihil eſt neceſſe cum Seneca epiſt. 114. diſpiciēdæ ac deſpiciendæ voluptati ex immoderato cibi vſu captatæ, ad illud tempus prouocare, quo aculeus infixus ex anteriore voluptatis captatione & gulæ cura, retuſúſque ac planè ad eius vlteriorem fructum hebetatus ſenſus atque effœtus, omnem animo ſenſum voluptatis, oblectationémque excludit. *Cùm magis ac magis vires morbus exedit, & in medullas neruóſque deſcendere deliciæ, conſpectu eorum quibus ſe nimia auiditate inutilem reddidit, lætus pro ſuis voluptatibus habet ſpectaculum, alienarum ſubminiſtrator libidinum teſtiſque: quarum ſibi vſum ingerendo abſtulit: nec illi tam gratum eſt, abundare iucundis, quàm acerbum, quòd non omnem illum apparatum per gulam ventrémque tranſmittit, mæretque quòd magna pars ſuæ felicitatis, excluſa corporis anguſtiis ceſſat.* Ad lautitiarum inquam inſuauitatem perſpiciendam, nihil eſt neceſſe, hunc quem Seneca exhibet ſtatum expectare: cùm ex quotidiano vſu, poſſit eſſe comperiſſimum, multò plus fellis ei qualicunque melli infoſſum eſſe, quàm deluſa gula ſpondeat.

Mortis memoria, abſtinentiæ calcar, frænum luxus; & qui tamen acti inde in tranſuerſum.

87. Non patior effluere potentiſſimum abſtinentiæ amplexandæ, damnandi verò luxus ſubſidium, quod eodem loco continenter ſubminiſtrat Seneca, petitum ex mortalitate noſtra, & ingeſta mortis memoria. Pergit itaque. *Nunquid enim, mi Lucili, hic furor eſt, quòd nemo noſtrûm mortalem ſe cogitat? quòd nemo imbecillum? imò quòd nemo noſtrûm vnum eſſe ſe cogitat? Aſpice culinas noſtras, & concurſantes inter tot ignes coquos noſtros. Vnum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? Aſpice veteraria noſtra, & plena multorum ſeculorum vindemiis horrea. Vnum putas videri ventrem, cui tot Conſulum regionúmque vina conduntur? Aſpice quot locis vertatur terra, quot millia colonorum arent, fodiant. Vnum putas videri ventrem, cui & in Sicilia, & in Africa ſeritur? Sani erimus, & modica concupiſcemus, ſi vnuſquiſque ſe numeret, metiatur ſimul corpus, ſciátque nec multum capere, nec diu poſſe. Nihil tamen æquè tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum, quàm frequens cogitatio breuis æui, & huius incerti. Quicquid facies, reſpice ad mortem.* Sic nimirum diluetur illa nimia ex cibis & epulis perfuſio voluptatis, cuius captatione plerique omnes hac in parte aguntur in culpam. Quis enim mortis commemoratione & recogitatione ardorem illum farciendi congeſtis eſcis mox corrumpendum corpus non reſtinguat; quo lautiùs habendo, pinguius ſe pabulum vermibus apparare meminerit.

Vt tamen nullum eſt adeò ſalubre antidotum, quod vitio ſubiecti, interdum non tranſeat in venenum, priſci nonnulli mortis quandoque ſecuturæ commemoratione, in conuiuiis ad lætitiam prouocabantur verbis illis quæ apud Senecam Rhetorem lib. 2. controuerſia 14. referuntur. *Viuamus, moriendū eſt.* Vbi Andreas Scottus rectè vidit ex hoc vſu eſſe illa voluptariorum verba, quæ memorantur Sap. 2. & Iſa. 22. & 1. Cor. 15. *Comedamus & bibamus; cras enim moriemur.* Produnt eundem vſum illa Lucretij l. 3. v. 926.

Hoc etiam faciunt vbi diſcubuêre tenéntque
Pocula ſæpè homines, & inumbrant ora coronis,
Ex animo vt dicant, breuis hic eſt fructus homullis.
Iam fuerit, neque poſt vnquam reuocare licebit.

Eadémque ex cauſa, Ægyptij, Autore Herodoto de Ægyptiorum inſtitutis, ceream mortis imaginē in conuiuio circunferebant, vt conuiuæ de morte commoniti, genio alacriùs indulgerent. Imò iuxta Plutarchum in conuiuio 7. Sapientum, n. 3. ipſum *σκέλετος* circunferebatur. Cuius loco alibi, ad mœrorem fortaſſis ex cadaueris contuitione declinandum, fortaſſis etiam creſcente luxu, argenteam laruam conuiuio ingeſtam legimus. Sic enim apud Petronium in conuiuio Trimalcionis à ſeruo factū ſuper menſam. *Potantibus ergo,* inquit Petronius, *& accuratiſſimè nobis lautitias mirantibus, laruam argenteam attulit ſeruus ſic aptam, vt articuli eius vertebræque locatæ in omnem partem flecterentur. Hanc cùm ſuper menſam ſemel iterúmque abieciſſet, & catenatio mobilis aliquot figuras exprimeret, Trimalcio adiecit.*

Heu, heu nos miſeros, quàm totus homūcio nil eſt!
Sic erimus cuncti poſtquàm nos auferet orcus:
Ergo viuamus, dum licet eſſe benè.

Has laruas ſuper menſam circungeſtatas, Græci *σομάτια*, Latini *oſcilla* nominabant, vt plenè reiecto Budæo tradit Ioſephus Scaliger lib. 2. in Auſon. c. 26. addens, vbi laruæ copia non erat, cranium vel in mēſa appoſitum & manibus verſatū, vel è triclinio ſeu ſtibadio ſuſpenſum. Vt habetur ex Græco epigrammate, quod deſcribit ibi Scaliger, & Lipſius 1. Saturn. c. 19. Videtúrque Scaligero, reſpexiſſe eò Martialis epigram. 43. lib. 2. quod eſt in Domitiani cœnationem, quæ mica aurea dicta: cum præmiſſa mentione tholi interioris ipſius micæ, à quo pendebat cranium, ſubdit.

Frange toros, pete vina, roſas cape, tingere nardo:
Ipſe iubet mortis te meminiſſe Deus.

Id eſt, Domitianus micæ extructor, & diuini nominis affectator, admonet, vt benignè genio tuo facias, memor mox ſecuturæ mortis, quam de tholo ſuſpenſum cranium aut oſcillum exhibet. Scythæ hac ipſa ex cauſa de cranio potabant, quod hodiéque apud quoſdam Indos factitari, obſeruat ſuprà Lipſius. Celtis idem tribuit Silius l. 13. ſic canens.

At Celtæ vacui capitis circundare gaudent
Oſſa (nefas) auro, & menſis ea pocula ſeruant.

Apud Liu. l. 33. Boij, Poſtumi ducis ſui caput tēplo intulerūt, eóque purgato caluā auro incluſā in poculum conſecrarunt. Et Boiis hanc conſuetudinem ex humani capitis oſſibus bibēdi ad ſua vſque tempora perſtitiſſe, prodit Auentinus li. 1. Annal. Boiorum. De Cure Principe Pieczenigorum, idem refert Sigiſmundus Baro in Moſcouiticis. Vides igitur ex mortis ingeſta recordatione, exacuiſſe voluptarios viuendi cùm viuerent, & fruendi bonis cupiditatem. Et hactenus de ſubſidiis ad abſtinentiæ virtutem adamandam, auerſandum verò extremum excedens, petitis ex damnis & inſuauitate luxus, ſimúlque ſumma abſtinentiæ vtilitate & ſuauitate.

Gulæ mancipia, pecora, ac ſi quid vilius.

88. Ego nihil inſuper habeo potentius, ad abſtinentiæ

nentiæ decora & fœditatis oppoſitæ probra perſpicienda,exhiberi poſſe arbitror,quàm ſi abſtinentiæ nobilitas cum oppoſiti vitij demiſſione & vilitate componatur.Ariſtoteles 3. Eth.c. 10.hoc vitium, ſeruilium ingeniorum eſſe proprium,dixit.S.Chryſoſtomus homil.16.in Acta,graphicè eiuſdem turpitudinem expreſſit, cùm dixit. *Sicut in nauibus ſupra modum oneratis,magna turbatio eſt nautarum,gubernatoris,proretæ, eorum qui aſcendunt malum,qui ſuperiora quidem proiiciunt in mare,quæ autem inferiora, perdunt. Sic ſane & hoc loco,alia ſupernè euomunt,alia infernè, & ſeipſos corrumpentes liberatur. Quod ſanè turpiſſimũ eſt,quia ipſum os vſum recipit poſticarũ partium,& fit illis ignominioſius.Si autē in ore tāta turpitudo,cogita in anima quid. Etenim illic omnia procellæ,omnia tenebræ, multa rationũ confuſio,quæ apprehendunt,quæ affligunt, lingua ipſa iniuriam clamante. Hinc & ipſa ventris mancipia ſe inuicem arguunt,ægrè ferunt,ſtudent vt interdum ſtercus abiiciant. Attamen & poſtquam abiecerint;neque ſic turbatio quieſcit.* Etiam infra hominem deiicitur qui ventri ac gulæ ſe mancipat,quod dixit Seneca breuiter, ſed luculenter epiſt. 60. *Hos,vt ait Salluſtius,ventri obedientes,animalium loco numeremus, non hominum; quoſdam verò ne animalium quidem;ſed mortuorum. Viuit is, qui ſe vtitur. Qui verò latitant & torpent, ſic in domo ſunt,quaſi in conditiuo. Horum licet in limine ipſo nomen marmori inſcribas, mortem ſuam anteceſſerunt.*

Studium abſtinentiæ, ac luxus oppoſiti, deteſtatio in Ethnicis. Menſæ apud eos benedictio in hunc finem.

89. Hæc pauca de infinitis, quæ in abſtinentiæ commendationem & luxus probra conſtipari poterant,effecerunt,vt Ethnici natura ipſa prælucente, in huius virtutis comparationem, aduerſantis autem exceſſus fugam, connitendum omni cura decernerent. In eam rem, neceſſariæ cibi ſumptioni, pauciora omninò tempora, quàm nunc vbique paſſim fiat,aſſignata.Plato certè Syracuſanos,quòd bis in die ſaturi fierent, multum in virtute profecturos deſperauit; vt eſt apud Clementem 2. Pædagogi,c.1.Conſulendus de his apud Ethnicos ſumendi cibi temporibus, eorúmque numero Muretus 4.var.cap.12.

Ad menſam autem venientibus, in more poſitum fuit,etiam inter Ethnicos, vt non niſi præmiſſa Numinis inuocatione menſæ accumberet, eidémque ſumpto cibo gratias agerent. Sic enim Diogenes Pythagoricus l. de ſanctitate. *Decet in principio cœnæ & prandij, Deum inuocare: non quòd precibus ipſe indigeat, ſed vt animus noſter, Dei recordatione illuſtretur. Quandoquidem enim à Numine deſcendimus, & eo participamus, Dij nos indicant, & meritò omnia iuſtè nos agere volunt.* Vna hæc quidem cauſa agnoſcendi beneficium, teterrimam ſcilicet ingratitudinis labem euitandi: ne quod apud Clementem Alexandr.2.Strom.c.6.ait S. Barnabas,videamur vt porci manducare, qui eſurientes clamant,repleti autem non agnoſcunt dominum. Tamen illa quoque interuenit, pij illius erga Numen officij idonea cauſa; quæ eſt iſti nunc propoſitæ, propè continens; nempe vt homo memor donum eſſe Numinis quòd cibi ſuppetant,vtatur iiſdem vt Dei beneficiarium decet: deuitata ſedulò offenſa in eorum vſu, ad quem per eam Numinis inuocationem accingitur.Quod optimè tradit Philo libro de plantatione Noë, *ſub finem*, tradens ab antiquis ante conuiuia ſacrificatum. Alia in hanc rem benè multa congerit Lælius Biſc.t.2.ſubſec.lib.1. c. 9. à n.26.Itaque mirum videri poſſit,quod Sibylla,cuius verſus in eam ſententiam refert Iuſtinus in parænesi ad Gentes, in ſpeciali Chriſtianorum laude prophetico afflatu poſuerit, quòd Chriſtiani idola abiecturi eſſent, & Deum ante cibi ſumptionem laudaturi, niſi ſenſus eſſet eos id exquiſitè præſtituros,quod docent multa quæ congerit Gretſerus lib. 1. de benedict. c. 13. qui addit olim ad ſingula noua fercula repetitam benedictionem, vt putat haberi ex Gregorio Turonenſi l.de glor.mart.c.81. Sed inde tantùm habetur, ſolitos Catholicos iis cibis abſtinere, quos Hæreticus benedictione ſua contaminaſſet; non autem quòd toties iterari benedictionem,in more eſſet.

Item poſt cibum gratiarum actio.

90. De gratiarum actione poſt menſam ab Ethnicis frequentata, locuples teſtis eſt Plutarchus in conuiuio 7. ſapientum, *in ipſo fine*,& in vita Periclis, n. 4. vbi etiam in eo gratiarum poſt menſam agendarum ritu, libati Muſis aliiſque nonnullis falſis Numinibus vini, morē expreſſit:de quo vide præterea Lipſium lib. 3.antiq. lectionum,qui item latè l.5.Poliorcetici,dial.19.exponit quomodo ea libatio ad alios quoque diuinos viros, vt ad Principes extenſa ſit,itémque ad Magiſtros.Vt minùs mirum ſit Sanctos Patres hoc à Chriſtiano iam ſaturo, vel potiùs quantum neceſſe eſt refecto, penſum exigere verbis grauiſſimis.Loca plurima ſignauit Durandus 2.de ritibus,c.48.n.32.ac Lorinus Act. 10. v.9.*in fine*.Vnus inſtar omnium erit Maximus ſerm. de hoſtibus carnal. eſt apud Ambroſ. ſermon. 42. *Orare, & gratias Deo agere quid ſit, pleroſque de vobis etiam arbitror ignorare, qui ſurgentes primo diluculo, non niſi de prandio cogitent:cum pranderint, ſomno ſe tradant, nunquam Diuinitati gratias referentes, quæ illis & prandium ad refectionem,& ſomnum dederit ad quietem. Vtique tu,Chriſtiane,ſi es vtilis,meminiſſe debes,cuius panem comedis, & ei laudem dicere. Dic mihi, num ſi aliquid de tuo cuicunque largiris, expectas vt tibi gratias agat,vt benedicat domum de qua ei humanitas ſit tributa? Qui ſi fortè gratias non agit, quemadmodum à te denotatur ingratus? Ita ergo & à nobis expectat, qui nos paſcit Deus, vt pro præſtitis ab eo eſcis,illis gratias referamus, & ſaturati donis ipſius, laudes ei dicamus. Hæc enim beneficiorum eſt retributio diuinorum,vt cùm refecti fuerimus, benè nos conſiteamur acceptos. Cæterùm ſi accipientes diuina munera, taciti & immemores fuerimus, tanquam ingrati & indigni eorum ſubminiſtratione fraudabimur,vt Deum quem beneficiis non cognouimus, malis ingruentibus requiramus, & aduerſis ſtimulemur ad rogandum,qui proſperis gratias non egerimus ad fruendum.*

Necnon ſermones ſuper menſam ei ſcopo apti.

91. Super menſam autem, ne animus totus in cibos effunderetur, non minùs quàm ad honeſtam eius oblectationem, ſermonem ac problematum conuiuialium vſus inductus. Qua de re apud Athenæum, Plutarchum, Platonem, aliósque paſſim obuia, monuiſſe ſatis erit. Ariſtotelem de eodem argumento ſcripſiſſe, habetur apud Macrobium 7.Satur. c. 2. De eorum varietate videndus Pollux l. 6. cap. 19. Rationem egregiè reddit Max. Tyrius diſſert. 12. cùm negat ſufficere adhiberi ſuper conuiuium, muſicum concentum. Id quod etiam Plato in Protagora, ait conſentaneum duntaxat eſſe conuiuiis imperitorum & plebeiorum hominum, qui propter inſcitiam neſciunt propria voce ſuiſque ſermonibus ſuper menſam differere.

diſſerere. Eum igitur muſicum concentum in conuiuiis ſufficere negat Tyrius: ſed ait eſſe omninò adhibendos ſermones homine ſapiente dignos. *Si enim quis eam quæ ex ſola modulatione eſt, voluptatem, cum altera illa quæ ex oratione verbiſque hauritur, velit conferre, hanc cibo, illam odori ſimilem videbit. Quorum illi quidem validiſſimè nutriunt, odor verò & qua odor eſt, res eſt viliſſima, & ad nutriendum nihil confert aut parum. At verò ita aures noſtræ oblectandæ ſunt, vt ſimul paſcantur. Quod fiet ſi vnà odorem harmoniæ, cibúmque verborum, illis largiamur.*

Verùm quia non omnes ſermones æquè accommodati ſunt, vt ſuper menſam adhibeantur, idcircò ſapienter idem Tyrius hos ſermones poſtmodùm num. 73. ita deſcribit. *Sermonibus ergo paſcendi ſunt honeſti animi, non forenſibus tamen. Quibus ergo? Qui ad ſuperiorum cogitationem temporum eos reuocent, réſque iam olim geſtas, ſpectandas proponant. Nihil eſt iucundius, quàm in hiſtoria verſari; quàm ſine labore vllo paſſim diuagari; omnes ſimul locos intueri; omnibus bellis ſine periculo intereſſe; infinitum temporis ſpatium contrahere; infinitas res geſtas, ſimul cognoſcere, quæ ab Aſſyriis, quæ ab Ægyptiis, quæ à Perſis, quæ à Medis, quæ à Græcis factæ ſunt. Bello nunc terreſtri, nunc marino, nunc concionis mediæ videri intereſſe conſiliis. Cum Themiſtocle in mari, cum Leonide in terra pugnare, cum Ageſilao traiicere, cum Xenophonte incolumem redire, amare cum Panthea, venari cum Cyro, regnare cum Cyaxari. Quòd ſi ſapiens ea de cauſa Vlyſſes dicitur quòd vafer eſſet; Et*

Multorúmque hominum mores luſtraſſet, & vrbes,
Dum ſibi, dum ſociis, reditum paritérque ſalutem
Apparat.

Multo ſapientior eſt, qui extra periculum, hiſtoriæ lectione ſeſe explet. Charybdin videbit, ſed ſine naufragio. Sirenas audiet, ſed ſine vinculis. Cùm Cyclope aget, ſed miti & pacato. Et ſi eo nomine felix fuiſſe Perſeus indicatur, quòd paſſim alarum vagaretur beneficio, totam terræ naturam, omnia intueretur loca, multò & leuior certè & ſublimior his Perſei alis habenda eſt hiſtoria, quæ paſſim animum circunfert noſtrum, nec nudas ei ſimplicéſque res oſtendit, ſed & hominum & fluuiorum origines. Et mox. *Sola harum rerum narratio eſt, quæ genus mortale, cui nihil æquè caducum eſt, nihil quod pereat, quod deficiat citiùs, memoriæ beneficio æternitati æquat: quod virtutes eius conſeruat, immortali gloria actiones eius compenſat. Hoc eſt quòd Leonides non à Lacedæmoniis illius æui tantùm celebretur; nec tantùm ab Athenienſibus, quos ætas illa tulit, Themiſtocles laudetur. Manet etiam nunc Periclis imperium, manet iuſtitia Ariſtidis: Critias adhuc pœnas luit: Alcibiades adhuc in exilium abit. Et vt verbo abſoluam, narratio hiſtorica, & eos qui primò legunt mirifica voluptate oblectat, & eos qui iam legerunt, iucundiſsima cogitatione reficit.* Omninò eſt hæc ſympoſiaci ſermonis materia, remittendis oblectandíſque animis accommodata, qualem laudat etiam Gellius lib. 6. c. 13. & lib. 13. cap. 11. Et de ea accipio, quod *fabulis literatis*, id eſt, ſapientum ſermonibus ſuper menſam appoſitis, recreari ſe ac paſci, aiebat Alexander Seuerus autore Lampridio. Εὐωχίαν, id eſt, *lautum conuiuium*, tractationem illuſtrium rerum, nominat Themiſtius orat. 1. poſt Dionem, qui orat. 4 huiuſmodi tractationem, *eſcam mirabilis ſuauitatis*, appellauerat.

Quorſum apud alios, ſuper menſam, arctum ſilentium, vel anagnoſtes.

92. Alias tamen ob cauſas, (haud dubiè ne per ciborum ac potionis ingeſtionem efferueſcente corpore, lingua impotentior euaderet, & aliquid inconditum aut abſonum funderet,) apud pleraſque olim gentes, ſicuti nunc in religioſis domibus vſu receptum eſt, ſilentium arctiſſimum ſuper menſam ſeruatum lego, apud Ammianum lib. 23. hiſtoriæ, & optimè apud Origenem lib. 3. in Iob. *ſub medium* hiſce verbis. *Perſarum ac Medorum atque Chaldæorum regna & gentes, omnes pariter puſilli & magni, cum manducauerint, non loquuntur: cùm biberint, non ſermocinantur, maximam notam irrationabilitatis hanc eſſe exiſtimantes, ſi manducans quis loquatur, vel bibens concionetur. Idcircò in eſcis ac potibus, os non aperiunt ad loquendum, neque qui miniſtrant, neque quibus miniſtratur, ſed nutibus, omnibus miniſtrantibus præcipiunt: hanc conſuetudinem pro mandato à prioribus accipientes, & velut legem, hanc cum ſollicitudine obſeruantes. Et qui hanc violauerit, tanquam maxima tranſgrediens iura, torquetur.* Idem de Tauri Philoſophi menſa ſignificat Gellius lib. 6. c. 14.

Verùm quia ex veteri prouerbio; quod laudat Simplicius ad c. 45. Enchir. Epicteti, menſa muta, præſepe, quod ille ad menſam philoſophicis ſermonibus deſtitutam refert, ego abſolutè de menſa, in qua omnes ſileant, intelligo; prudenter legibus eorum qui Cœnobitas informarunt, cautum eſt, vt anagnoſtes non deeſſet. Videſis S. Baſilium in reg. breuior. q. 180. S. Auguſt. c. 8. Regulæ, S. item Bened. c. 29. & ibi Turrecrematam ac Pereſium. Pleniſſimè Gazæum ad lib. 4. Caſſiani inſtitut. cap. 17. Sanè Titum Pomponium Atticum, M. Tullium, Caium Plinium, alióſque Romanorum eruditiſſimos, legimus, huiuſmodi anagnoſtas adhibuiſſe, ne vel conuiuij exiguam moram tranſigerent abſque profectu aliquo eruditionis, idque omnium acroamatum loco habebant, & iucundiſſimum arbitrabantur, vt in vita Attici ſcripſit Cornelius nepos. Quantò igitur magis id à Chriſtianis Aſcetis cum laude vſurpetur, nemo non videt. Quantum autem ex Varronis fragmento, quod extat apud Gellium lib. 13. cap. 11. colligitur, Romani in conuiuiis, temporis partem lectioni audiendæ, partim confabulationi, & iis, quas dixi quæſtionibus agitandis tribuebant. Plinius tamen lib. 9. epiſtol. 36. abſolutè ait, cœnanti ſibi cum vxore & paucis, librum lectum.

Profuſio in cibis ac lautitia, fœtus plerunque ambitionis, ex Seneca expreſſa & damnata.

93. Satis de incentiuis ac ſubſidiis ad ciborum abſtinentiam, vnáque de probro intemperantiæ ea in parte. Poteſt verò præterea ſpectari in ea intemperantia, profuſio vitioſa adiuncta, quæ fœtus eſt ambitionis, & inanis gloriæ in gulæ materia exultantis, ac per gulæ occaſionem, ſeſe oſtentantis. Ita enim plerunque contingere, docet, & ſugillat ſæpè Seneca, vt lib. de tranquil. animi, cap. 6. vbi inuehitur in eos, *qui cum amicorum officiis paria in menſa faciunt, qui fercula pro congiariis numerant, quaſi in alienum honorem intemperantes ſint. Deme illis teſtes ſpectatoréſque, non delectabit popina ſecreta.* Et epiſt. 60. *Quandiu ſationibus implebimus magnarum vrbium campos? Quandiu nobis populus metet? Quandiu vnius menſæ frumentum multa nauigia, & quidem non ex vno mari ſubuehent? Taurus, paucíſsimorum iugerum paſcuis impletur: vna ſylua, elephantis pluribus ſufficit. Homo & terra paſcitur & mari. Quid ergo? tam inſatiabilem nobis natura aluum dedit, cùm tam modica corpora dediſſet, vt vaſtiſsimorum edaciſsimorúmque animalium auiditatem vinceremus? Minimè. Quantulum eſt enim quod naturæ datur? Paruo illa dimittitur. Non fames nobis ventris noſtri*

ſtri magno conſtat, ſed ambitio. Rurſus epiſt. 89. *Ad vos deinde tranſeo, quorum profunda & inſatiabilis gula, hinc maria ſcrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retium variis generibus, cum magno labore perſequitur. Nullis animalibus niſi ex faſtidio pax eſt. Quantulum enim ex iſtis epulis, quæ per tot comparatis manus, feſſo voluptatibus ore libatis? Quantulum ex iſta fera periculoſè capta, dominus crudus ac nauſeans guſtat? Quantulum ex tot conchiliis tam longè aduectis, per iſtum ſtomachum inexplebilem labitur? Infelices etiam quòd non intelligitis, vos maiorem famem habere, quàm ventrem.* Luculenter epiſt. 90. *Vtrum tandem ſapientiorem putas, qui inuenit, quemadmodum in immenſam altitudinem, crocum latentibus fiſtulis exprimat: qui Euripos ſubito aquarum impetu implet, aut ſiccat: verſatilia cœnationum laquearia ita coagmentat, vt ſubinde alia facies atque alia ſuccedat, & totiens tecta, quotiens fercula mutentur: an eum, qui & aliis & ſibi hoc monſtrat, quàm nihil nobis natura durum ac difficile imperauerit?*

Tandem in conſol. ad Marc. cap. 9. *Corporis exigua deſideria ſunt. Frigus ſubmouere vult, alimentis famem ac ſitim extinguere. Quicquid extrà concupiſcitur, vitiis, non vſibus laboratur. Non eſt neceſſe omne perſcrutari profundũ, nec ſtrage animalium ventrem onerare, nec conchylia vltimi maris ex ignoto littore eruere. Dij iſtos Deæque perdant, quorũ luxuria tam inuidioſi imperij fines tranſcendit. Vltra Phaſim capi volunt quod ambitioſam popinam inſtruat, nec piget à Parthis, à quibus nondum pœnas repetiimus, aues petere. Vndique conuehunt omnia nota faſtidienti gulæ. Quod diſſolutus deliciis ſtomachus vix admittat, ab vltimo portatur Oceano. Vomunt vt edant, edunt vt vomant. Epulas quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur.* Et mox. *C. Cæſar, quem mihi videtur rerum natura edidiſſe, vt oſtenderet quid ſumma vitia in ſumma fortuna poſſent, centies ſeſtertio cœnauit vno die. Et in hoc omnium adiutus ingenio, vix tamen inuenit quomodò prouinciarum tributum, vna cœna fieret. O miſerabiles, quorum palatum niſi ad pretioſos cibos non excitatur! Pretioſos autem non eximius ſapor, aut aliqua faucium dulcedo, ſed raritas & difficultas parandi facit. Alioquin ſi ad ſanam illis mentem placeat reuerti, quid opus eſt tot artibus ventri ſeruientibus? quid mercaturis? quid vaſtatione ſyluarum? quid profundi perſcrutatione? Paſſim iacent alimenta, quæ rerum natura omnibus locis diſpoſuit. Sed hæc velut cæci tranſeunt, & omnes regiones peruagantur, maria traiiciunt, & cùm famem exiguo cibo poſſint ſedare, magno irritant.*

Item ex Philone.

94. Sed nihil in hanc rem proferri poſſe videtur accommodatius iis quæ apud Philonem lib. de vita contempl. leguntur, quo loco Romanorum conuiuiorum apparatum deſcribit. *Fortaſsè*, inquit, *probabit aliquis morem hunc conuiuiorum iam vulgo receptum, apud Græcos atque Barbaros, à Romanis inuentum, non tam ad hilaritatem, quàm ad oſtentationem deliciarum & opulentiæ. Triclinia lectos habent eburneos, aut teſtudineos, aut pretioſioris materiæ: gemmatos pleroſque, ſtratos auro, atque intertexta purpura, vel aliis floridis coloribus variis, oculos allicientibus: poculorum etiam vim magnam, digeſtorum per ſuas ſpecies. Præſto ſunt enim ſcyphi, calices, phialæ, thericlea, toreumatáque clarorum artificum, miniſtrantibus formoſis mancipiis, non tam ad præſens miniſterium quæſitis, quàm ad exhilarandos aſpectu conuiuis oculos. Ex his minores pueri pincernas agunt, grandiores aquam afferunt, loti & nitidi, fucatique ac concinnatuli: alunt enim capillitium vel omnino intonſi, vel à fronte tantùm, præſectis in orbem crinibus, tenuiſsimas candidáſque præcincti tunicas, anteriore parte ad genua demiſſas, poſteriore ad poplites: vtrinque mollibus taniis aſtricti commiſſuras tunicæ, propendentibus ad latera ſinibus. Sic ornati aſtant, nutus obſeruando, quid quiſque poſtulet. Adſunt & alij adoleſcentes, prima lanugine malas veſtiti, qui paulò antè amatorum ſuorum deliciæ fuerunt, curioſè docti grauioris momenti miniſteria. Mera oſtentatio, magna opulentia, vt conuiuæ ſplendore ſtupefacti, facilè intelligant à quanto viro, quámque magnifico, ſint ad menſam communem adhibiti: cùm tamen totum hoc negotium, vera æſtimatione nihil aliud ſit, quàm ſtolidus luxus hominis, abutentis fortunæ beneficio, ſicut teſtari poſſunt, quibus comperta ſunt talia. Huc accedunt variæ bellariorum, obſoniorum, condimentorúmque ſpecies, elaboratæ à piſtoribus & cupediariis: quorum eſt cura non tantùm guſtui ſatisfacere, verùm etiam oculos exhilarare munditiis. Sic fit vt ſeptem, vel etiam plures menſæ inferantur, plenæ omnium, quæ terra, mare, amnes, aërque ferunt, ſelectis ſuauiſsimis carnibus terreſtrium, aquaticorum, & volucrium, paratura ſimul ac conditura variantibus. Ac ne quid prætermittatur naturæ munerum, tandem apponuntur poma, nucéſque dapſiliter, ſeruatis aliis eiuſdem generis ad comeſſationes, quas vocant. Dein aliæ patinæ efferuntur vacuatæ à conuiuis voracibus, more fulicarum explentibus ſe in tantum, vt oſſa etiam arrodant: aliæ cum fœdis, diſcerptis ſemeſiſque, reliquiis. Vbi verò vſque fauces expleti, nihil poſſunt amplius edendo, laſſati appetitu eſuriunt, oculos paſcendo carnium optimarum copia, nidorem verò exhalantem attrahendo naribus. Poſtremò hi quoque ſenſibus ſaturatis, faciunt mentionem de abitu, egregiè laudata conuiuatoris magnificentia.*

Audi & Pacatum, Theodoſij parſimoniam commendantem. *Delicati illi ac fluentes, quales tulit ſæpè Reſp. parum ſe lautos putabant, niſi luxuria vertiſſet annum, niſi hybernæ poculis roſæ innataſſent, niſi æſtiuam in gemmis capacibus glaciem falerna fregiſſent. Horum gulæ anguſtus erat noſter orbis. Nanque appoſitas dapes, non ſapore, ſed ſumptu iudicabant. Illis demum cibis acquieſcebant, quos extremus oriens, aut poſitus extra Romanum Colchus imperium, aut famoſa naufragiis maria miſiſſent: quos inuitæ quodammodò, reluctantique naturæ, hominum pericla rapuiſſent. Vt taceam infami ſæpè delectu ſcriptos in prouinciis aucupes, ductáſque ſub ſignis venatorum cohortes, militaſſe conuiuiis. Nónne cognouimus cuiuſdam retrò Principis, non prandia ſæpè, ſed fercula, S. H. æſtimata, patrimoniorum equeſtrium pretia traxiſſe?*

Immane quantum aucta, Romæ præſertim.

95. Ad huiuſmodi oſtentationem, potiùs quàm ad immoderatam cibi cupiditatem, ſpectabat induſtria illa peragrantis gulæ, & in ſuccos inſuetos inquirentis, quam ex Varrone deſcribit Gellius lib. 7. cap. 16. veſtigabantur enim interdum quidem ad laſciuiam, maximè tamen ad oſtentationem, vt carò cœnare & nihil in promptu poſitum, adamare in cibum videretur. *Pauus è Samo, Phrygia attagena, grues Melicæ, hædus ex Ambracia, pelamis Chalcedonia, muræna Tarteſsia, aſelli Peſsinuntij, oſtrea Tarentina, pectunculus Chius, elops Rhodius, ſcari Cilices, nuces Thaſiæ, palma Ægyptia, glans Hiberica.* Has vndique verſum indagines cupediarum, ex Chryſippo & Euripide, per improbam ſatietatis laſciuiam, imò verò per luxum animi parata faſtidientis, inſectatur eo loco Gellius, & multis additis coquinariæ diligentiæ ſpeciminibus, Horatius libro 2. ſatyr. 4. Eámque ipſam cauſam eiuſdem morbi, produnt illa Clementis Alexandrini 2. pædag. cap. 1. *Multiplici, neſcio qua vana gloria, frugalem & moderatum victum abiurant, & tranſmarinas eſcas, anxiè perquirunt. Ac*

mihi quidem venit in mentem, eorum morbi miſereri: Ipſos autem non pudet ſuas decantare delicias. Cúmque in freto ſunt ſiculo, murænas anxio & ſollicito animo perquirunt, & Mæandri anguillas, & qui in Melo ſunt hœdos, & qui in Sciatho mugiles, Pelori conchas, & Abydena oſtrea, nec mœnas, quæ ſunt in Lypara prætermittunt, nec bolum Mantinicum, nec betas quæ ſunt apud Aſcræos, & pectines exquirunt Methymnæos, & pſeltas Atticas & turdos Daphnios, & caricas Chelidonias, propter quas in Græciam cum quinquies mille hominibus infelix Perſa profectus eſt. Phaſidis aues præterea coëmunt, attagenas Ægyptias, Medicum pauonem. Hæc condimentis immutantes, ij qui ſunt gulæ dediti, obſoniis inhiant, quæcunque tellus & profunda Ponti, immenſáque alit latitudo aëris, ingluuiei ea ſuæ comparantes. Videntur reuera hi inſatiabiles, & ſolliciti ac anxij ciborum indagatores, ad delicias ac voluptates ſuas mundum irretire, ſibilantibus ſartaginibus vndique circumſtrepentes, & circa cochlear & mortarium totam vitam ſuam conſumentes, edaces, atque adeò omniuori homines, materiam ignis inſtar apprehendentes. Quinetiam facilem & parabilem cibum, nempe panem effœminant, quod frumenti eſt nutriens, excribrantes, vt quod eſt alimenti neceſſarium, ſit probrum voluptatis. Vel potiùs, vt ipſemet Clemens præmiſerat, inani gloriæ ex ea profuſione & edendi irritationibus exquiſitis captandæ. Ad quam etiam ſpectant quæ habet Gellius lib. 2. cap. 24. qui leges ſumptuarias huic profuſioni coërcendæ latas, deſcribit. Quod idem facit Macrobius 3. Saturn. c. 17. & Alex. Neapol. l. 3. Genial. c. 11. ibique Tiraquellus. Eòdem denique pertinuit inſana illa in gemmeis poculis, reliquáque conuiuiorum ſupellectile, profuſio, quam deſcribit latè Pancirolus in veteribus deperditis, cap. de ſupellectile & gemmis. Ciaconius lib. de Triclinio, à pag. 31. & in eius appendice Fulu. Vrſinus pag. 135. latè in eam profuſionem Petrarcha libro 1. de remed. Dialog. 38.

Quatenus hæc labes, nexa cum gulæ intemperantia.

96. Hæc gloriæ non minùs quàm abdominis cura, quatenus intemperantiæ fœtus eſt, manet ex dictis ſufficienter exagitata. Quatenus verò inanem oſtentationem quærit, poſſet aliena ab hoc loco videri, niſi parentem reuerà haberet gulæ intemperantiam. Id aperio, cúmque extremum ferio parte ſplendidiſſimæ diſputationis, quam lego apud Gregor. Nyſſenum orat. 1. de pauper. amandis. Vbi ita ſcribit. *Moderata menſa ſufficit tibi. Ne te in illud luxuriæ pelagus demittas, vt conuiuia omni genere ciborum inſtructa velis. Illic enim graue naufragium fit, quo non ſcopulis ſub ſalo latentibus colliſeris, ſed in altiſsimam & obſcuriſsimam voraginem detruderis, in quam qui ſemel inciderit, nunquam emerget. Vtere igitur, vtere, ne abutaris. Sic enim Paulus etiam docuit: modeſta oblectatione te recrea, temperanter animum relaxa. Ne te deliciæ ſic obruant, vt nimia lætitia geſtias, & inſanias, voluptatibus debaccheris. Ne ſis animalium planè omnium pernicies, ingentium, mediocrium, minutorum, gradientium, volantium, natantium: ſiue inuentu facilia, ſiue difficilia ſint: ſeu magno, ſeu vili pretio veneant. Multorum venantium ſudore, ventrem vnum ne repleas. Ne ſint fauces tuæ veluti vorago, aut gurges, aut vaſtiſsimus ac profundiſsimus puteus, ad quem obruendum, multorum laborent manus. Propter hominum luxuriam atque delicias, non modò maris profundum turbatur, non aquis ſolùm innatantes capiuntur piſces, ſed marina animalia coguntur ſolum vertere, & in aquis fluminum degere. Inde in terram & cœlum hoc extrahuntur. Sic oſtreorum genera non latuerunt: ſic captus echinus: ſic ſerpentes irretitæ ſunt ſepiæ: ſic polypus, ſaxis quibus inhærebat auulſus: ſic ex locis altiſſimis extracta conchylia. Nullum denique eſt animalium genus, quod vel ſummas vel infimas partes maris incolat, quod non humana fraus, deceptum, ad hanc cœli lucem aſpiciendam eduxerit. Adeò hominum voluptates vndique captantium ingenia, ad varias inſidias & dolos reperiendos, elaborarunt.*

Hactenus dehortatio ab intemperantia & immoderatione in cibis. Nunc exagitatæ proximè profuſionis deriuationem ex ea, ita proſequitur. *Sed qualianam delicias eiuſmodi conſequuntur? Neceſſe eſt vt luxuria, vbi ſemel radices egerit & coaluerit, reliquam ſicum nequitiæ materiam trahat. Quamobrem qui molliter & delicatè viuere inſtituerunt, neceſſariò ad excogitandos magnificos ædificiorum apparatus alliciuntur. In his conſtruendis & exornandis maxima vis pecuniarum profunditur. Ad hæc cœtus hominum libenter conuocant & inuitant, ſplendidam & variam ſupellectilem ſtudioſè comparant. Menſas pretioſiſſimas ex ære conflandas curant, alias lautitie politiſſimè exæquatas; alias vario artificio ſculptas & fabrefactas; vt liceat concinnius ſimul & gulam epulis delinire, & oculos intuendis & legendis hiſtoriis oblectare. Hîc mihi deinceps tute reliqua conſidera, crateras, tripodas, cados, guturnia, lances, innumerabilia poculorum genera. Scurras, Mimos, Citharistas, Poëtas, Oratores, Cantores, Cantatrices, Saltatores, Saltatrices, totum denique petulantiæ ludum. Pueros comis effœminatos, puellas inuerecundas, quas propter immodeſtiam meritò ſorores Herodiadis appelles, Ioannem, id eſt, diuinum in vnoquoque, ſapientiæque ſtudioſum animum, è medio tollentes.* Vides fomitem aut illectamentum profuſionis, & oſtentationis de qua proximè, eſſe gulæ intemperantiam. Vt proinde non omninò extra locum, ſit hîc improbata ea oſtentatio, tanquam cohærens ac nexa cum ea fœditate quæ directè aduerſatur abſtinentiæ. Similem planè & profuſionis propoſitæ deſcriptionem, & deriuationem eius ex deliciarum ſtudio quod ea profuſione ac ſplendore viget, in ſordibus verò frigeret, legere licet apud venuſtiſſimum Scriptorem, eiuſdem cum Nyſſeno æui, Aſterium dico, homil. de Lazaro, non multùm ab initio.

Abſtinentia quàm arcta indicatur quoad certos cibos. Anthropophagia diſcuſſa.

97. Pro coronide huius de abſtinentia eique oppoſita fœditate tractationis, ſupereſt duntaxat, obſeruandum aliquid quoad ciborum qualitatem. Nam circa cætera ad eam pertinentia, nominatímque quod ad quantitatem attinet & circunſtantias extrinſecas, quibus in ciborum vſurpatione delinquitur, nihil prætereà addendum habeo ad ea quæ in ſuperioribus ſunt propoſita. Circa ciborum autem qualitatem, occurrit in primis antiqua quæſtio de vſu carnium qui intemperantiæ olim à pleriſque Philoſophis adſcriptus eſt.

Non ago de carnibus humanis. Nam quòd humanis carnibus veſci, barbaræ quædam gentes conſueuerunt; ferinum omnino eſt omnium conſenſu, ſi aliquos extrema preſſos neceſſitate in longa obſidione, & paucos planè efferatos excipias. Quò ſpectant ex Porphyrio 4. de abſtin. *Quæ referuntur in hiſtoriis de Maſſagetis & Derbicibus, qui inter ſuos familiares, cenſent miſerrimos, naturali mortalium conditione ſponte deficientes. Ideò morbum prauenientes, amicos ſenio confectos ſacrificant atque epulantur.* Additque lib. 2. eiuſdem Operis. *In obſidione, certum eſt, quoſdam fame coactos, carnes humanas inter ſeſe epulatos: qui tamen poſtea execrabiles, &*

factum

factum impium, ſunt iudicati. Poſt primum bellum à Romanis contra Carthaginenſes pro Sicilia geſtum, deſicientibus Phœnicibus, erant cum eis conductitij milites Africanos deſerturi: Amilcar cognomine Balcas, cùm bellum illis intuliſſet, obſidione vrgente in tantam impulſi ſunt famem, vt primò eos epularentur qui in pugna occubuerant: deinde deſicientibus illis, captiuos: tertio loco, domeſticos: tandem inter ſeſe concitati, ſorte cadentes manducarunt, quos Amilcar, quum ſibi in poteſtatem veniſſent, elephantis omnes conculcandos dedit, indignos iudicans in cæterum cum hominibus miſceri, qui ſcelus tam impium commiſiſſent: Ideò neque illos propter ſceleratam anthropophagiam in gratiam recipere voluit: neque eius filius Annibal, cùm exercitum in Italiam duxiſſet, audire ſibi quendam conſulentem voluit, vt ſuos milites aſſuefaceret carnium humanarum eſui, ne commeatus neceſſitate vrgeretur. Non diſſimilia ſunt illa apud Petronium in fine Satyrici. *Apud quaſdam gentes ſcimus adhuc legem ſeruari, vt à propinquis ſuis conſumantur defuncti, adeò quidem vt obiurgentur ægri frequenter, quòd carnem ſuam faciant peiorem.* Et mox. *Saguntini oppreſſi ab Hannibale, humanas edêre carnes, nec hæreditatem expectabant. Petauij idem fecerunt in vltima fame, nec quicquam aliud in hac epulatione captabant, niſi tantùm ne eſurirent. Cùm eſſet Numantia à Scipione capta, inuentæ ſunt matres, quæ liberorum ſuorum tenerent ſemeſa in ſinu corpora.* Idem elegantiſſimè deſcribit Fabius declam. 12. Audi & Ariſtotelem 7. Eth. c. 5. ferini habitus ac immanitatis damnans eos, qui huiuſmodi pabulo aſſueuerunt. *Cuiuſmodi, inquit, erat ea mulier, quam granidarum ventres reſcindere, atque inde fœtus comedere conſueuiſſe, inquiunt.* Eodem numero reponit pabulum quo referunt, *quaſdam efferatas circa Pontum nationes oblectari. Alios enim crudis, alios humanis carnibus veſci, alios ſibi inuicem infantes ad epulandum mutuare perhibent; vel quod de Phalaride dicitur. Atque hi quidem,* addit Philoſophus, *ferini habitus ſunt. Alij verò nonnullis ex morbo & inſania contingunt: Vt illi qui matrem mactauit, & in cibum ſumpſit, qui item conſerui iecur comedit.*

Quod obiter de Phalaride attingit, nec explicat, intelligitur ex Athenæo lib. 9. Vbi Clearchus refert, eum pueros lactentes recèns natos vorare ſolitum in epulis. Id quod etiam ipſe Philoſophus *ſub finem capitis,* ſatis ſignificat. S. denique Hieronymus l. 2. in Iouinia. Scotos ſuo tempore paſtos humanis carnibus ſcribit, & cùm per ſyluas porcorum greges & pecudum armentorúmque reperirent, iis tamen intactis paſtorum nates & fœminarum papillas abſcindere ſolitos, quas ſolas ciborum delicias exiſtimarent.

98. Minùs id in Barbaris & impotentibus animis intolerabile, quàm in hominibus Philoſophia excultis. Chryſippum dico, Zenonem, alióſque huiuſmodi, de quibus audi Theophilum Antiochenum lib. 3. initio. *Cùm plurima ſcriptorum monumenta perlegeris, cedo quid tibi videntur quæ Zenonis, aut Diogenis, aut Cleanthis, continent & docent libri? Nam tradunt, morem veſcendi carnibus humanis: & patres quidem, à propriis filiis aſſari, & deuorari. Præterea ſi quis nolit aut abominetur deteſtandum illum cibum, aut abiiciat membrum oblatum, reliquis licere, & hunc mactare & edere. At ſermo Diogenis, magis impius eſſe deprehenditur, dum docet liberos cædere in ſacrificiis ſuos parentes, atque eorum carnes in ventrem demittere. Herodotus quoque hiſtoricus, an non fabulatur, Cambiſem Harpagi filios necaſſe, occiſos & coctos patri appoſuiſſe? Fabulatur etiam apud Indos eſſe morem, vt patres à ſuis comedantur liberis.* Sed de Chryſippo ne res videatur incredibilis, audienda ſunt quæ tradit in hunc modum Sextus Empyricus lib. 3. hypotyp. c. 25. ex libris Chryſippi de Politia. *Quinetiam in iiſdem libris humanarum carnium eſum inducit: Ait enim quòd ſi ex viuis abſcindatur aliqua pars ad eſum vtilis, neque defodere illam oportere, neque temerè proiicere: ſed eam conſumere, vt ex noſtris alia pars fiat. In libris autem περὶ τοῦ καθήκοντος, id eſt de officio, de parentum ſepultura ſcribens, hæc nominatim dicit: Mortuis autem parentibus, ſepulturis vtendum ſimpliciſſimis. Quippe cùm corpus, (quemadmodum vngues, aut dentes, aut pili) nihil ad nos pertineat, & nullo erga id reſpectu, aut curioſa obſeruatione inſuper opus habeamus. Ideóque ſi quidem vtiles ſint carnes, illas in ſuum alimentum conuertent: quemadmodum & ſi aliquod ex propriis membris abſciſſum fuiſſet, V. G. ſi pes, vti ipſo conueniens fuiſſet. Sin autem ſint inutiles, aut defoſſas relinquent, aut ex combuſtis cinerem relinquent, aut longiùs proiicient, nullam earum rationem habentes, tanquam vnguium aut pilorum. Atque his ſimilia quamplurima dicunt Philoſophi, quæ nequaquam auſint facere, niſi in Cyclopum aut Læſtrigonum politia verſentur.*

Verè omninò. Quid enim magis ferinum proferri poterat? Sanè Doctores grauiſſimi, ne in extrema quidem neceſſitate huiuſmodi pabulum exiſtimant licitum, etiam agendo de iam interfecto, alitérve mortuo homine. Quod planè ſentit D. Thomas 2. 2. q. 142. art. 4. ad 3. & Victoria relect. de Temper. num. 6. Val. 2. 2. d. 9. q. 3. p. 1. Et quanquam ſententia contrarium affirmans, & admittens illum licitum humanę illius carnis eſum in extrema neceſſitate, videatur veriſimilior, vt Iuuenalis ſatyra 15. agens de Vaſconibus, concedere videtur, & docent Caietanus 2. 2. q. 148. art. 2. Sa, v. *Comedere,* num. 1. Toletus tract. de peccatis mortalibus, cap. 60. num. 3. Sanches 1. in Decal. cap. 18. num. 12. Tamen tam rarus euentus, in quo eſus humanæ carnis non ad hunc finem vitæ priuatæ, conceditur, obſtare non poteſt quominùs ſimpliciter dicamus, eum eſum eſſe ferinum, & omninò illicitum in ratione pabuli. Nam ſub ratione pharmaci, extra dubium eſſe quòd liceat humanam carnem ſumere, rectè cenſuit ſuprà Sanches num. 15. Quod intellexerim, dummodò abſint circunſtantiæ ad feritatem pertinentes, quales nonnullas refert & exagitat, qui in medicamentis ex humana carne & ſanguine deſcribendis multus eſt, Plinius lib. 28. cap. 1.

Apoche Porphyrij, & Pythagoræ, cuiuſmodi.

99. Hoc igitur ferino pabulo ſepoſito, antiqua quæſtio eſt de carnibus animalium, fáſne ſit homini abſque intemperantiæ nota, illis veſci. Qua in parte errones nonnulli ſub Chriſtiano nomine apud Caſtrum v. *Cibus,* nominatímque Valdenſes latè reiecti ab Ebrardo lib. contra eos, cap. 20. & ab Ermengardo lib. eiuſdem argumenti, cap. 15. & Ethnici quidam, feritatis damnarunt

———— in viſcere viſcera condi,

Alteriuſque animantem, animantis viuere letho.

Hac ex cauſa cœnam abſque animalibus vocatam cœnam puram, habetur ex fine Aſclepij, & ex Plutarcho lib. de eſu carnium. Quanquam apud Iudæos, cœnam puram dictam, qua puri pane puro, id eſt, azymo, veſcebantur, latè diſputat Baron. anno Chriſti 34. à num. 154. Diſputantur in rem propoſitam benè multa apud Plutarchum tractatu priore de eſu carnium, & innumera apud Porphyrium in Opere de abſtinentia. Quem tamen deprehendo non omnibus planè hominibus indictam velle ſuam illam apochen, ſed duntaxat quibuſdam. Ita enim habet initio libri ſecundi. *Animatorum apoche, ſicut in primo monuimus, non omnibus pariter hominibus præcipitur, ſed illis tantùm, qui ſe Philoſophiæ addixerunt: & inter eos, iis maximè, qui ſuam felicitatem*

felicitatem ex Deo & eius imitatione aſtruunt. Neque enim in ciuili vita, eadem legum latores, priuatis & ſacrorum Antiſtitibus, præſcribunt facienda; ſed priuatorum ratione habita, quædam conceduntur in cibum, cæteróſque vitæ vſus; quibus interdicuntur, pœna mortis irrogata aut alio damno, Sacerdotes. Locus libri primi, ad quem ipſe ſe refert, habetur *ſub libri medium.* Eóque, maximam hominum partem eximit obligatione huius abſtinentiæ: nempe quæſtuarios, operum opifices, athletas, milites, nautas, Oratores, & quoſuis occupatos circa humana negotia. Pythagoræ acreaſin, & ex quo fine, nemo ignorat, & pulchrè exponit Sotion apud Senecam epiſt. 118.

Improbatur.

Simpliciter tamen & abſolutè, eſum brutorum animalium concedi homini, fáſque eſſe ad eum finem illa necare, docuerunt Philoſophi Peripatetici, Stoici, & Epicuræi, & ſcripto ea de re volumine Claudius Neapolitanus. Ita refert Porphyrius lib. 1. de abſtin. *ferè initio*, ſubdens latè eorum rationes, quibus poſtmodùm lib. 2. & 3. ſatisfacere conatur, & contraria etiam argumenta opponere. Sed adeò infeliciter, vt pigeat in eorum depulſione tempus terere. Supponit enim admitti iniuſtitiam aduersùs animalia, cùm vis illis infertur. Hàncque falſam ſuppoſitionem vt ſtabiliat, concedit brutis participationem vſus rationis. Quę inania planè eſſe nemo non videt. Nobis ſatis eſt potentiſſima illa ratio, quæ ex viuentium homine inferiorum ſubordinatione ad hominem ducitur, & à D. Auguſtino lib. 1. Ciuit. cap. 20. ſubminiſtratur. Sunt enim animantia facta propter hominem. Itaque iure naturæ ſpectato, fas eſt homini, in vſum ac commodum ſuum de illis diſponere, quod maximè fit, cùm vſurpantur ad paſtum. Ex qua ratione rectè intulit Molina tract. 2. de Iuſt. d. 4. annuentibus Cornelio in cap. 9. Geneſ. ad v. 3. & Pererio ibid. d. 1. ſecluſa diuina interdictione, (quæ non profertur, nec videtur proferri poſſe,) fas ſemper fuiſſe hominibus veſci brutorum animalibus. Quamuis nolo hoc loco extra locum quærere, an in ipſo innocentiæ ſtatu, (ſi perſtitiſſet,) idem futurum fuiſſet licitum. Quod latè inficiatur Suares lib. 5. Coſmop. cap. 6. à num. 11.

Cæterùm ea à carnibus abſtinentia, quam probabat Sextius apud Senecam epiſt. 108. ſuſcepta ex eo motiuo quod ipſe adhibebat, improbanda non eſt. Reiiciebat ille *hæc leonum*, vt aiebat, *& vulturum alimenta, quia homini ſatis alimentorum, citra ſanguinem, eſſe credebat: Et crudelitatis conſuetudinem fieri*, cenſebat, *vbi in voluptatem eſſet adducta laceratio. Adiiciebat, contrahendam eſſe materiam luxuriæ. Colligebat, bonæ valetudini contraria eſſe alimenta varia, & noſtris aliena corporibus.*

CAPVT VI.

De ſobrietate, ſimúlque de ei aduerſante ebrietate.

100. Ergo ad abſtinentiam in potu, quæ reſtricta voce *ſobrietas* dicitur, ſicut ei oppoſitus per exceſſum defectus ebrietas nominatur, vel ſi de habitu agatur, *ebrioſitas*, vt Seneca epiſt. 83. contra Zenonem obſeruat.

Temperati potus, canon.

Menſuram huius abſtinentiæ hanc eſſe tradit Clemens Alexand. 2. pædag. cap. 2. Vt qui in flore ætatis ſunt, interdiu quidem vinum non bibant: ſed ſi prandeant, vel potu planè abſtineant, vel aquam duntaxat ad illum adhibeant: Veſperi autem, modici vini vſum, iiſdem permittit. Iis autem vinum ad omnem potum concedit, quos ratione ac prouecta ætate, veluti quibuſdam anchoris in portu fundatos, cupiditatum tempeſtatem, quæ ex ebrietate concitatur, faciliùs laturos conſtiterit. Neque tamen vult eos eo vſque potare, quouſque licet per inconcuſſum vino corpus & animum, ſed citra eum terminum, vt faciliùs prætergreſſio declinetur. Præſertim cùm tantus potus, ad vitæ neceſſitatem non conferat, Autore Artorio libro de longa vita, quem Clemens ſcripſiſſe refert, non vltrà protendendum eſſe potum, quàm ferat ciborum humectandorum neceſſitas: ídque ad vitam longiorem non exigui eſſe momenti, quòd ex plurimo potu, vt paulò ſuperiùs expendebat idem Clemens, excreſcat ſuperflua humiditas, in valetudinis labefactationem & vitæ perniciem. Ex his optimè in hunc modum concludit Clemens. *Conuenit, vt vinum alij quidem loco medicinæ propter ſolam ſanitatem adhibeant, alij verò vt ſe relaxent & exhilarent. Vinum etiam primùm quidem facit eum qui plus quàm antè bibit, ipſum eſſe ſibi ipſi æquum & clementem, & conuiuis ſuauem, & famulis mitiorem, & amicis iucundiorem. Contumelia autem affectum, par pari refert. Cùm enim ſit calidum, & habet ſuaues ſuccos moderatè temperatos, turpia quidem excrementa liquefacit caliditate: acres autem & malos ſuccos, bono odore contemperat. Illud ergo benè dictum eſt:* Exultatio animæ & cordis, vinum creatum eſt ab initio, *ſi quantum ſatis eſt, bibatur.*

Eius tenendi difficultas, & quid ad id in vſu priſcis.

101. Quòd huius menſuræ exacta obſeruatio ſit admodùm difficilis, vini dulcedine potantem decipiente & abſtrahente, plerique veterum, vini ſibi abſtinentiam indixerunt facti hydropotæ. Longum eorum ſyllabum texit Alex. Neapolitanus lib. 3. genial. cap. 11. Præter eos verò quos profert, conſtat Philoſophis plerìſque omnibus in more olim fuiſſe poſitum, vino abſtinere, & aquam potare. Ita de Brachmanibus Clemens 3. Strom. c. 6. idem de Zenone, ex Comico referens lib. 2. cap. 10. cauillabatur enim Comicus ibi adductus, Zenonem, quòd eſuriem doceret diſcipulos, panémque vnum, & caricas, & aquæ potum. Conſonat Epictetus lib. 3. Arriani, cap. 13. vbi vt quis rectè aliquando poſſit appetere, indicit à cibis abſtinentiam & aquæ potum. Epicurum aqua potum, docet epiſtola eius ad Menicæum deſcripta à Laërtio. Idémque de Diogene, ex eius ſcypho notum eſt. Sunt qui de Pythagora atque Platone idem prodant. Omnes ſerij aliquid acturos, à vini potu arcet Plato 2. de leg. nominatímque qui in caſtris ſunt; omnes item Magiſtratus & Iudices, ac gubernatores, imò interdiu, omnes planè. Hoc ab iſtis, vt ad prædictæ menſuræ obſeruationem, in potu pertingerent, vſu receptum. Ad idem medium, faciliùs accedet, qui iuxta Epicteti conſilium cap. 70. Enchiridij, & praxim Socratis, poſt palæſtram, quo tempore vehementer ſitit, frigidam hauſtam expuit, ſéque de intemperantia anteriore vlciſcitur ad eum modum. Quanquam grauiter conteſtatur

Epictetus,

Epictetus, id nemini euulgandum: ne ſubrepens gloriola, Temperantiam, & alia ex parte, & ex ea ipſa vitiet. Neque enim eſt virtus Temperantiæ, qua potu abſtinetur ob gloriam, ſermonéſque aliorum. Cauendam itaque ait in huiuſmodi abſtinentia, (ac etiam in quouis opere bono,) ne velit qui abſtinet, conſpici à multis, taliſque agnoſci. Vt ij qui per potentiorem oppreſſi, ſtatuis conſcenſis opem populi implorant, & multitudinem circa ſe congregant. Ita enim interpretatur Simplicius, quod Epictetus dixerat, non eſſe abſtinenti complectendas ſtatuas.

Hanc appetitus aſſuefactionem ad ſobrietatem, ex Apollonio ita tradit Epictetus lib. 3. apud Arrianum, cap. 12. *Quicquid adhibetur corpori ab his qui ipſum exercendo firmius reddunt, ſi quidem vim hanc habeat, vt ad appetendum aut fugiendum aliquid faciat, & hoc nimirum ad rationem exercitij pertinebit. Sin oſtentationi ſit comparatum, extra eminebit & aliud quiddam aucupabitur, eiuſque erit qui ſpectatores ſibi aut amatores ſui, vt præſtantis cuiuſdam viri, quærat. Itaque rectè dixit Apollonius. Si voles ipſe te tibi ipſi exercere, ſitibundus magno æſtu, accipe voces plenas aqua frigida, eámque rurſus expue. At id te facere nemini dixeris.* Crediderim etiam, Epictetum ex Platone id didiciſſe. Platonem enim refert Stobæus ſerm. 17. frequenter cùm admodùm ſitiret, hauſiſſe è puteo aquam: iterúmque effudiſſe, vt cupiditatem caſtigaret. Non dubito autem quin Plato ex Dauidis facto, quod memoratur 2. Reg. cap. 23. eam cupiditatis coërcitionem didicerit. Nam aſſueuiſſe Platonem ſacrorum librorum lectioni, tam notum eſt, & ex Clemente, Euſebio, ac Theodoreto adeò compertum, ſæpéque demonſtratum, vt pigeat id repetere.

Ebrietatis fœditatem, qui negarint.

102. Iam verò potentiſſimum huius abſtinentiæ incentiuum ex fœditate & damnoſitate oppoſiti per exceſſum defectus, ſiue ebrietatis, petendum eſt. Fœditatem negauit Antonius Triumuir apud Plinium lib. 14. cap. 22. conſcripto libro pro ebrietate. Negauit & Plato quoad dies Baccho feſtos, vt eſt apud Laërtium lib. 3. in Platone. Negarunt ſimpliciter aliqui Philoſophi, repugnantibus aliis. Quod his Philonis verbis doceo ex lib. de plantatione Noë, ſub finem. *Fuerunt multi Philoſophi, qui rem hanc conſiderarunt non mediocriter. Quæritur enim vtrum ſapiens inebriabitur. Eſt igitur duplex ebrietas. Altera vino madere ſignificat, altera vino delirare. Qui autem hanc quæſtionem tractant, alij negant, vel nimio mero vſurum ſapientem, vel deliraturum ob pocula. Alterum enim horum eſſe peccatum, alterum peccati cauſam, vtrunque alienum à boni viri officio. Alij concedunt bono viro indulgere poculis, ſed delirare præ potu, non item. Prudentiam enim eius, ſufficere ad reſiſtendum, ſi quid nociturum videatur, ne quid ſecius quàm oportet, accidat animæ. Quandoquidem Prudentia tantam vim habet ad affectus extinguendos, ſiue feruenti amoris œſtro inflammatos, ſiue multo vino calentes, vt his euadat ſuperior. Quia & in profundo flumine aut alto mari vrinantes, pars pereunt imperiti natandi, pars huius negotij gnari, ſine mora enatant. Sic & nimium merum, torrentis modo inundans animam, nunc oppreſſam vſque ad imum ignorantiæ fundum demergit, nunc à ſalutari eruditione ſubleuatam, non poteſt vllo modo lædere.*

Aſſeritur, & ebrietatis probra ac damna expenduntur.

Verùm pro certo & indubitato ex omnium ſapientum conſenſu ſtatui debet, eam intemperantiam de qua agimus, ſaltem indefinitè loquendo, (nam poſſitne aliqua tandem reſtrictio admitti, infrà diſcutiam in fine,) & maximè probroſam, & ab homine, rationis vſu per eam excidente, alieniſſimam eſſe. Quinetiam ſcitè omninò, inidoneas ad omnes fructus has paludes effici, expoſtulat Auguſtinus ſerm. 231. de Tempore. At S. Antiochus homil. 5. ad omnes quidem bonas fruges, inutilia fieri huiuſmodi vliginoſa pectora, probat ex ſolo, nimij imbris illapſu macerato, quod nihil præter ſpinas & tribulos valet profundere. Petrus Chryſolog. ſerm. 26. ebrietatem vocat, *rabiem voluntariam, hoſtem inuitatum, venenum dulce, Dæmonem blandum, quam qui habet, ſe non habet.*

Optimè Philo lib. de vita ſupplicum, componens priſcorum Chriſtianorum Temperantiam cum vulgi ebrietate. *Vulgus*, inquit, *vbi ſe mero expleuit, ac ſi non vinum bibiſſet, ſed inſaniæ poculum ad rationem penitùs profligandam ex animo; offenſat, & canum ferocium more, in rabiem vertitur: móxque coorti ſe inuicem morſibus appetunt, abrodendo naſos, auriculas, digitos, cæteráſque partes corporis: vt fabula de Cyclope Vlyſſiſque ſociis fidem inueniat, quem Poëta ſolitum ait mandere fruſta humanarum carnium, quem tamen immanitate iſti longè ſuperant. Nam ille inimicos ratus, tractauit hoſtiliter. Iſti verò cum familiaribus & amicis, interdum etiam cognatis, communi ſali menſaque adhibitis, contra iura hoſpitalitatis omnia, nihil reueriti ſacra libamina, quibus conciliari debuiſſent, ſic confligitantur tanquam in arena vel pancratio: laudatam illam contentionem quaſi monetam deprauantes in deterius, athletis ipſis ærumnoſiores miſerioréſque. Reuera enim eos licet appellare miſeros. Nam illi athletæ in ſtadiis Græcorum, interdiu ſpectant ſpectatorum applauſus atque gratiam, expectantes artis ac victoriæ præmium coronam olympiacam. At iſti adulterini athletarum ſimij, noctu in tenebris ebrij debacchantéſque, ſine induſtria malitioſas artes exercent, in aliorum iniuriam atque contumeliam: quos ſi nemo tanquam præſes dirimat, maiore licentia ruunt in mutuam perniciem. Non minùs enim læduntur, quàm lædunt, vt mentis impotes præ vino nimio: quod (ſicut inquit Comicus,) non tam alieno malo bibunt, quàm proprio. Itaque qui modò ad conuiuium venerant amici, & integri, paulò poſt exeunt inimici, & mulctati membris quibuſdam, aut certè horum extremitatibus. Móxque alij quærunt ſibi aduocatos & iudices, alij petunt à Chirurgis opem & Medicis. Qui verò videntur modeſtiores cæteris, quaſi pro mero bibiſſent ſuccum mandragoræ, incumbunt læuo cubito, & obliquata ceruice ructantes, inter pocula ſtertunt, aliud nihil videntes, audientéſve interim, ac ſi vnicum guſtus ſenſum haberent, & eum quidem illiberaliſſimum. Noui quoſdam, qui hilariores facti potando, priùs quàm penitus ſe obruant crebris inuitationibus, iam tum in craſtinum proſpiciunt de ſymbolis, quia putant ſpem ebrietatis futuræ non mediocriter conducere ad præſentem lætitiam. Atque ita ſemper extra domeſticos parietes victitant, diſſidentes à parentibus, vxoribus, atque liberis, patriæ quoque inimici & ſibi ipſis denique. Nam vita luxu diffluens, malum affert omnibus.* Non omitto illud ab eodem egregiè traditum de præcipuo ebrietatis damno lib. de plantatione Noë. *Hoc venenum, ſi non mortem, certè creat inſaniam. Et quid vetat etiam, inſaniam mortem dicere, cuius acceſſu præcipua noſtri pars mens interit? Quantum equidem intelligo, ſeparatio corporis ab anima vt leuior, præ grauiore malo alienatione mentis, ſi qua detur optio, eligenda eſt procul dubio. Quapropter priſci Græci artem vini parandi μανομένην vocarunt, & occupatas hac Bacchas, Mænadas: quandoquidem inſaniæ deſipientiæque cauſa eſt, vinum immoderatè ingurgitantibus.*

103. Accipe

103. Accipe præterea multa paucis complexum Clementem 2. pædag. cap. 2. *Vino immodico lingua quidem præpeditur, labra verò ſoluuntur; oculi autem detorquentur ac diuertuntur, cùm præ humiditatis multitudine, viſus tanquam in piſcina natitet, & mentiri coacti, exiſtimant quidem omnia in orbem circumagi, numerare autem non poſſunt quæ procul ſunt, tanquam ſint unica. Atqui duos Soles videre mihi videor, ebrius dicebat Thebanus ſenex. Motus enim viſus à vini caliditate, ſæpiùs eius quod vnum eſt, multiplicem apprehendit ſubſtantiam; nihil autem differt an viſum moueat, an id quod videtur. Idem enim viſui ex vtriſque accidit, qui propter fluctuationem non poteſt ſubiectum perfectè comprehendere. Iam verò greſſus tanquam fluctu impellente ſubſidunt, nec poſſunt locum tenere: ructúſque ac ſingultus, vomitúſque & deſipientia pro ludo & delectamento ſubeunt. Quiſquis enim eſt temulentus, vt dicit Tragœdia,*

Eum ira vincit, caret ſapientia,
Solétque lingua, cùm permulta fuderit,
Inuitus audire, quæ volens dixit malè.

Atque ante Tragœdiam quidem, clamauit Sapientia.

Vinum quod bibitur multum, irritatione, & omni lapſu replet.

Et mox. *Miſeri, qui è conuiuio temperantiam exigunt, quæ in compotationibus verſatur intemperantiam vitam eſſe beatam exiſtimant. Quorum vita quidem, nihil eſt aliud quàm comeſſatio, crapula, balnea, temetum, matulæ, otium, potus. Videre ergo licet aliquos eorum ſemimortuos, ceſpitantes, in collis coronas habentes, non ſecus ac amphoras inter ſe inuicem merum fundentes ſub nomine beneuolentiæ: alios autem plenos crapula, ſordidatos, in vultu pallentes & liuidos, & heſternæ temulentiæ adhuc aliam infundentes temulentiam.* S. Chryſ. hom. 29. in Geneſ. ebrium mortuo & porco confert, his verbis. *Grauiſſimum quiddam eſt ebrietas, dilecti, & quod poteſt excæcare ſenſus, & ſubmergere mentem, & hominem rationale animal, qui ſuper omnia dominium ſuſcepit, iniectis vinculis inſolubilibus, quaſi mortuum & operatione carentem iacere facit, imò deteriùs habentem, quàm mortuum. Nam mortuus neque bona, neque mala operari poteſt. Ebrius autem nihil boni valet operari. Ad malum tamen faciendum, non omnino impotens eſt, iacétque ibi ridiculus omnibus, & vxori, & pueris, & famulis. Amici enim ſuam ignominiam cogitantes, ſeſe abſcondunt & confunduntur. Inimici autem oblectantur, & irrident, & execrantur, quaſi hæc dicentes verba. Hunccine oportebat viuere? Et hunccine oportebat ſpirare aerem? ô pecus! ô porcum! & adhuc grauiora loquuntur. Qui ex præliis redeunt, cæde coinquinatis manibus, & prædam ducunt, non tam atroci affectu ſunt, vt illi. Sunt enim fortaſſis, qui illos laudibus extollunt, propter trophæa, propter victorias, propter vulnera & cædes: ebrios autem miſeros proclamant, ærumnoſos vocant, & innumera eis mala imprecantur. Quid eo miſerius fuerit, qui ebrietati quotidiè deditus eſt, & vinum profundit, & mentis ſuæ iudicium corrumpit?*

104. Idem inſigniter ſerm. quodam de reſur. (eſt 34. tomi 5.) expēdens illud Apoſtoli, *Nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria,* ita diſſerit. *Mirabili quadam ratione paucis verbis omnem ebrietatis accuſationem complexus eſt. Quid eſt, nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria? Luxurioſos, inter iuuenes, eos vocamus, qui cùm paternam creuerint hæreditatem, cuncta confeſtim dilapidant, nec perpendunt quid dandum ſit, & quando ſit dandum: ſed nullo delectu & veſtes, & aurum, & argentum, omnéſque paternas opes, in meretrices & impudicos diſtribuunt. Tale quiddam eſt ebrietas, tanquam iuuenem luxurioſum inuadens mentem ebriorum, ratione ſeruituti mancipata, noſtras omnes animi ſenſorum opes, inconſideratè ac ſine vlla animi attentione, cogit effundere. Qui ebrius eſt, neſcit quid dicendum ſit, quid tacendum, ſed perpetuò patens, nulláque obſtructum ianua eſt os eius: non vectis appoſitus eſt labris, non ianua. Qui ebrius eſt, diſponere ſermones ſuos in iudicio neſcit, mentis diuitias adminiſtrare neſcit, non nouit hæc quidem recondere, illa verò expendere, ſed omnia illa ad impenſas & effuſiones traducuntur. Spontaneus eſt furor ebrietas, proditio cogitationum. Ebrietas, ridicula calamitas, morbus ſannis expoſitus, voluntarius dæmon & ipſa moleſtior inſania. Vin' tu diſcere, quo pacto dæmoniaco ebrius ſit deterior? miſeremur eius, qui à dæmonio vexatur, at hunc odiſſe ſolemus. Illi condolemus, huic autem iraſcimur & indignamur. Quid ita? Illius enim morbus iniuria, huius verò negligentia, eſt appellandus. In illo inſidiæ inimicorum: in hoc inſidiæ conſiliorum. Nec aliter affectus eſt ebrius ac Dæmoniacus: pariter circumagitur, pariter de ſtatu mentis deiectus eſt; pariter concidit; pariter oculorum pupillas contorquet; pariter iacens in terra pedes iactat, ſpumam ex ore proiicit, & ita fœtentem ſaliuam effundit, atque os eius intolerabili fœtore repletum eſt. Iniucundus amicis eſt vir eiuſmodi, ridiculus inimicis, contemptibilis famulis, vxori ingratus, omnibus odioſus, ipſis beſtiis moleſtior: beſtiæ eo vſque bibunt, quouſque fert ſitis, & cupiditatem ſiſtunt neceſſitate. Hic temperantiæ cupiditatem tranſilit, & ratione carentibus à ratione alienior apparet. Verùm illud multò intolerabilius eſt, quòd morbus tot malis redundans, tótque ſecum inuehens calamitates, ne crimen quidem cenſetur: ſed in diuitum menſis huius turpitudinis gratia pugna oritur atque certamen, atque inter ſe maiori ſtudio contendunt, quis ſeipſum magis infamet, quis maiorem ſubſannandi occaſionem præbeat, quis neruos ampliùs infringat, quis vires amplius debilitet, quis communem Dominū grauiùs irritet, ac videre eſt ſtadium certaménque diabolicum. Ebrius mortuo miſerior eſt. Siquidem ille ſenſu deſtitutus iacet, neque bona vlla vel mala poteſt operari: hic verò ad mala exequenda, promptus eſt, & anima in corpore tanquam in monumento defoſſa, mortuum corpus circunfert. Vides vt miſerior ſit dæmoniaco, vt magis quàm mortui ſenſu deſtitutus?*

In combibonum prouocationes ad potandum.

105. Audiant qui potentes videri volunt ad bibendum, vitíque inde nomen aucupantur, (vt deplorat S. Auguſtinus ſer. 232. de temp. & S. Chryſ. homil. 12. in 1. Cor. *in morali*,) & de aliorum prouocatione, & ſollicitatione ad plures hauſtus quàm neceſſitas ferat, beneuoli audire affectant, tantò nequiores, quantò ſub poculo inuictiores, vt loquitur idem Auguſt. ſerm. 4. de verbis Apoſtoli, latè & grauiſſimè eam, vt vocat, *inimicam amicitiam* exagitans & coarguens ſerm. 231. de temp. Notat verò ſub finem cōcionis, eam conſuetudinem infelicem, per quam grandi menſura ſine menſura plures bibunt, & vt initio præmiſerat, maiora prouidentes pocula, certa bibendi lege contendunt, vt qui poterit vincere, laudem mercatur ex crimine, de Paganorum obſeruatione remanſiſſe. Quod repetit ſerm. 232. vbi inſuper additamentum ad Ethnicam illam conſuetudinem, cuius apud Plinium lib. 14. c. 22. multa ſignantur veſtigia, ex Chriſtianorum quorundam non iam ſuperſtitione, ſed nequitia factum, refert in hunc modum. *Illud verò quale eſt, quod iam tranſacto conuiuio, expleta ſiti, cùm ampliùs bibere non poſſint, nec debeant, tunc quaſi nouelli, quaſi & qui ipſa hora ſuperuenerint, diuerſis nominibus incipiunt bibere: nō ſolùm viuorum hominum, ſed etiam Angelorum, & reliquorum antiquorum Sanctorum: æſtimantes quòd maximum illis honorem impendant, ſi ſe in illorum nominibus nimia ebrietate ſepeliant: ignorantes quòd nullus tam grauem iniuriam ſanctis Angelis, vel ſanctis hominibus agnoſcitur irrogare, quàm illi qui in eorum nominibus bibendo, per ebrietatem ſuas animas probantur occidere.*

Vnde propinandi vſus.

Sed dimittamus hunc abuſum, cui ſimiles nonnullos

nullos legere eſt apud Gretſerum l. 1. de benedict. c. 14. cùm diſputat de more propinandi, quem docet petitionem apprecationis ac benedictionis primùm continuiſſe. Quanquam Elias Cretenſis ad 4. orat. Nazian. propinandi morem ad priſcos Reges refert, quos ait cùm publicum feſtum celebrarent, phialas aureas vel argenteas mixta potione plenas à pincernis accipientes, & parum quiddam è poculo exorbentes, illicò in beneuolentiæ & amoris argumẽtum porrexiſſe, quod propinare dicebatur; diéſque ipſe φιλοτησία, id eſt amica compotatio. Eadem habet Suidas v. φιλοτησία. Et cõfirmatur ex porrecto à Didone Bitiæ, libato poculo, Æneid. 1. & ex Agathiæ lib. 2. vbi Vranius homo planè ridiculus cùm ſummus Philoſophus viſus eſſet, primus ac ſolus à Choſroë prælibati poculi propinatione in amicitiæ ſignum, decoratus eſt. Eam beneuolentiæ legẽ tantò antè eum Achille ſeruatam, refert l. 1. Athenæus. Rationem pulchrè attigiſſe videtur Philoſt. epiſt. 2. ad mulierem cauponatricem, quòd vnà cum poculo prælibato, mittatur oſculũ poculo quaſi impreſſum, vt idcircò impleri oſculis poculum, ſcribat Philoſtratus. Ea ſanè ex cauſa ſolitum Cyrum præguſtata & ſemeſa edulia, amicis propinare, (nam & eſcæ propinantur, vt contra Merulam benè notauit Raderus, neglecta vocis notatione) à Xenophonte l. 1. expedit. eſt annotatum. Itaque propinationem amoris ergo vſurpatam non videtur negandum. Non tamen repudio quod de fauſta apprecatione aiebat Gretſerus. Nam & Græcos & Latinos, priuſquam poculum haurirent bene ſibi precari ſolitos docent veterũ teſtimonia. Athenæus enim l. 2. c. 1. de Rege Athenienſium Amphiſtione, ita ſcribit. *Iouis præterea ſeruatoris nomen inuocare conſtituit memoriæ gratia bibẽtium, quòd ſic bibentes, ſalutem ſine dubio conſequerentur.* Apud Romanos idẽ viguiſſe, liquet ex illis 2. faſto.

Larga precaturi ſumite vina manu.
Et benè nos, benè te, patriæ pater optime Cæſar,
Dicite ſuffuſo per ſacra verba mero.

En Latinam inter bibendum benè apprecandi formulam. Exhibet eam quoque Plautus in Sticho. *Benè nos, benè me, benè noſtram etiam Stephanium. Bibe, ſi bibis.* Reſpexit eódem Liuius l. 39. ſic ſcribens de Quintio Flaminio, qui hominem inter epulas ſecuri percuti iuſſerat. *Facinus*, inquit, *ſæuum & atrox, inter pocula atque epulas, vbi libare diis dapes, vbi benè precari mos eſſet, ad ſpectaculum ſcorti procacis in ſinu Conſulis recubantis mactatam humanam victimam eſſe, & cruore menſam reſperſam.*

Certamina compotorum indigniſſima, quicquid prætexatur.

106. His inquam corruptelis dimiſſis, non abs re affirmabat Auguſtinus certamen bibendi, ex ritu Ethnicorum tractum. Sanè apud Senecam quoque certamen illud ſcyphorum exagitatur tanquam tunc celebratum. En pauca, ſed inſignia verba ex epiſt. eius 83. *Quæ gloria eſt, capere multum? Cum penes te palma fuerit, & propinationes tuas ſtrati ſomno ac vomitantes recuſauerint, cùm ſuperſtes toti conuiuio fueris, cùm omnes viceris virtute magnifica, & nemo tam vini capax fuerit, vincêris à dolio.* Audi & Philonem eiuſdem æui ſcriptorem lib. de plantatione Noë ſub finem. *Nunc vſque ad animi corporiſque languorem potant, abſque reſpiratione bibentes, & vltrò pincernas vrgentes, indignantéſque illis ceſſantibus, dum calidam quam vocant, frigefaciunt*: (Obiter aduerte hoc verbum, ex quo intelligitur, quatenus olim calida, quod multi nec abs re mirãtur, poſſet eſſe in deliciis: ita vt in feſtis, quod habetur ex S. Ignatij epiſt. ad Magneſ. ad cæteras lautitias, adderetur, tepidâ bibere. Plura pete ex Lipſio l. 1. elect. c. 4. & ex Antonio Perſio opuſc. de potu calidæ. Gretſero in mantiſſa ad opus de Cruce.) *& deliramentũ illud Homericum, ſcilicet bibendi certamen, conuiuiis ſuis repræſentant, in quo egregie confictãtur, auriculas, nares, manuum extremos digitos, & alias quaſcunque partes corporis, ſibi prorodentes inuicem. Hæc ſunt, vt videmus, huius noua, quæ nunc introducta viget, hilaritatis præmia.* Nouam dicit, quæ tamen iampridẽ alicubi viguerat, certãdi de poculis ſiccandis corruptelam. Nam Alexander hoc ſolo minor talentum in præmium ſtatuit ei qui largiùs potaret. Inque eo certamine quadraginta victoris combibones, effuſis viſceribus propemodum ſpectante Rege, crepuerunt, ac perierunt.

Interpoſitam plerunque adiurationẽ per Regis ſalutem in huiuſmodi poculorum certamine, diſcimus ex S. Hieron. vel potiùs ex Pelagio in epiſt. ad Tit. c. 1. *Videas*, inquit, *alios pocula in tela vertentes, ſcyphum in faciem iacere conuiuæ, alios ſciſſis veſtibus in vulnera aliena proruere, alios clamare, alios dormitare. Qui plus biberit, fortior cõputatur. Accuſationis occaſio eſt, adiuratum per Regem frequentiùs non bibiſſe. Vomunt vt bibant, bibunt vt vomant. Digeſtio ventris & gutturis, vno occupantur officio.* Placet quod nuper vir doctus annotauit, hanc ipſam corruptelam apud Oſeam c. 7. verbis illis denotari: *Dies Regis noſtri, cœperunt Principes furere à vino.* Quod Pagninus ita expreſſit. *Die Regis noſtri,* nimirum eius natali, *ægrotare fecerũt principes, vtre à vino.* Dũ Principes alter alterũ ad potandũ & ſiccandũ vini vtrem ſe prouocant interpoſita adiuratione per Regis ſalutẽ, in morbũ inciderunt.

Singulare & illud fœditatis hac in parte ſpecimen, quod S. Baſil. homil. de ebrietate & luxu, quæ eſt 14. ex vndeuiginti de variis argumentis, deſcribit in hunc modum. *Cùm putantur eſſe benè poti, tunc bibere incipiunt: potántque pecudum more, vt ex fonte perenni aquas ſcaturigines accumbentibus adminiſtrante. Procedente autem potatione, prodit in medium adoleſcens nondum ebrius, phialam vini refrigerati humeris ferẽs. Is ſubmoto illorum pincerna, in medio aſtans, per obliquas fiſtulas aquam conuiuis diſtribuit ebrietatem. Nouum genus hoc menſuræ, vbi nullus eſt menſuræ modus, vt per poculorum æqualitatem inter eos nulla ſit inuidia, nec alius alium bibendo circumueniat, aut defraudet. Arripit quiſque ante ſe poſitum canalem, vt ex quadam ciſterna more boum, ſine reſpiratione, vno hauſtu tantum bibere contendat, quantum vas illud per argenteam fiſtulam ſuppeditat.*

107. Conferendus cum hoc loco, alius inſignis apud Ambr. l. de Elia & ieiunio, c. 17. vbi monſtroſam hanc bibacitatem, & refert, & grauiſſimè caſtigat. *Quid*, inquit, *retexam audita? Mihi non poculi, ſed profluuij genus eſſe videtur, quòd in ora hominum tanquam per fiſtulas aut canales vina funduntur. Hos homines, an vtres veriùs exiſtimauerim? Et tamẽ ipſi vtres, ſi immoderata transfuſio ſit, ſæpè rumpuntur. Per cornu etiam, fluentia in fauces hominum vina decurrunt, & ſi quis reſpirauerit, commiſſum flagitium: ſoluta acies, loco motus habetur. Aqua decurrens à Libano, cautes rumpit & ſoluit. Quomodò mollibus putant nequaquam nocere viſceribus, vinolentorum impetus fluentorum?* Affinia & illa quæ habet eodem lib. c. 13. de præliis poculorum, poſt deſcriptum belli apparatum, & inſtrumenta. *In principio proluſoriis ſe exercent poculis, vt irritent ſitim, ne fortè reſtinguant eam, & ſatiati poſtea bibere non poſſint. Ergo vbi recalere cœperint, poſcunt maioribus poculis, feruor inardeſcit. Aridus cibus ſiti exæſtuat, & vbi imminui vaſa cœperint, potu meraciore reparantur. Certant pocula cum ferculis, & inter moras ſæpè geminantur. Deinde procedente potu longiùs, contentiones diuerſæ & magna certamina, quis bibendo præcellat. Nota grauis, ſi quis ſe excuſet, ſi quis temperandum fortè vinum putet. Et hæc donec ad menſas perueniatur ſecundas. At vbi conſummatæ fuerint epulæ, putes iam eſſe ſurgendum: Tunc de*

integro potum inſtaurant ſuum, & cùm conſummauerint, tunc inchoare ſe dicunt. Tunc deferuntur Phialæ, tunc maximi crateres, quaſi inſtrumenta bellorum. Ac ne immoderatum hoc arbitreris, menſurâ proponitur, certatur ſub iudice, ſub lege decernitur agonothetæ. Illic furor, eſt ſtipendium debilitatis, victoria præmium culpæ. Pendet anceps diu, & dubius belli euentus. Furor enim illic eſt præliaris. Cedunt pincernarum manus vina fundentium, & coquorum labores calida miniſtrantium. Cedunt qui menſuras ipſas bonas, ſuperfluentes, diligenti librant examine, ne quid effundant. Non cedunt bibentes, Sola illa ſunt ſine excuſatione certamina. In bello ſi quis ſe inferiorem viderit, arma conuertit, & meretur veniam. Hic ſi quis calicem conuertat, vrgetur ad potum. In ſcammate ſi quis te manu leuat, exors quidem palmæ, ſed immunis iniuriæ eſt. In conuiuiis & ſi manum reuocet à vino, ori eius infunditur. Quid ſi ad victoriam in hoc prælio partam pertinuit Pæan ille, de quo in conuiuiis Græcorum cantato ita Clemens Alexand. 2. pædag. c. 4. *Apud Græcos quoque veteres, in conuiuiis ad compotandum comparatis, & diſtillantibus poculis ad Hebraicorum Pſalmorum ſimilitudinem, canticum quod appellabatur σκόλιον, id eſt obliquum, canebatur: communiter omnibus voce ſimul Pæana clamantibus, & nonnunquam etiam per cantici vices, propinationem circumagentibus. Qui autem erant ex eis Muſicæ paulò peritiores, etiam ad lyram canebant.*

Regreſsus ad ebrietatis damna, ac primùm quæ animæ inferantur.

108. Redeo ad ebrietatis damna, ac probrum. Et certè quod circa lurcoſitatem & ciborum ingluuiem ſuprà dictum eſt, de mentis hebetatione & cordis in ventrem tranſpoſitione, æquè hîc quadrat iuxta Clementem Alex. 2. pædag. c. 2. *in fine,* cuius hæc eſt oratio. *Mihi videtur is, qui à Mathematicis dicitur Acephalus, qui ante ſtellam errantem enumeratur, capite in pectus compreſſo, ſignificare helluones homines, & voluptuarios, & ad voluptatem propenſos. Nam in his quoque ratiocinandi facultas, non in capite, ſed in inteſtinis collocatur, iræ & voluptati ſeruiens. Quamobrem quemadmodum Elpenor fregit calcaneum, cùm cecidiſſet propter ebrietatem: ita eorum cerebrum præ ebrietate caligine offuſum, ad cor & iecur, hoc eſt ad voluptatem & iram, maiori caſu decidit, quàm dicunt Poëtæ Vulcanum cœlitus à Ioue in terram fuiſſe deiectum.* Ad miraculum itaque pertinere poſſe videatur, quod Boroſum quantolibet hauſto vino, ſecurum ſemper & ſobrium ferunt fuiſſe, & vino nunquam non prudentiorem. Et tamen ſtrenuiſſimè potaſſe, conſtat ex Aureliani in illum ſcommate. Natum quippe dixit, vt biberet, non vt viueret. Et cùm iuſſu Probi Imperatoris de laqueo penderet, iactatum paſſim eſt, amphoram pendere, non hominem. Sed hoc vt dixi ad præpoſterum quaſi miraculum, pertinere videri poſſit. Communiter enim ratio largiùs potando ſepelitur. Eòdem pertinet illud rationis naufragium, quod à Poëtica deſcriptum retulerat Clemens citato capite. Propoſito enim loco ſapientis, denunciantis hominem vino merſum, quaſi gubernatorem amiſſo clauo, excutiendum: ait ex eo loco profeciſſe Poëticam, cùm ſcripſit,

Vinum hominum, veniens velut ignis, corda furore
Pellit, ceu Libyci fluctuat vnda maris.
Quam Notus aut Boreas agitant.

Et rurſus,

——— ——— Arcanáque cuncta
Vinum errans aperit. temulentis noxia, vinum,
Vinum quod mentes fallit.

Et quæ ſequuntur. Videtis naufragij periculum. Cor quidem multo potu obruitur. Vini autem temulentiam maris minis comparauit, in qua corpus tanquam nauis demerſum, turpitudinis profundum ſubiit, ac dedecoris, decumanis vini fluctibus obrutum. Gubernator autem, mens ſcilicet humana, ſupereminentis ebrietatis fluctu circumagitur, & in mari verſans caligat, & propter procellæ tenebras, à portu veritatis aberrat, donec in ſaxa mari latentia irruens, ſeipſum in voluptates impactum perdiderit. Meritò ergo Apoſtolus quoque præcipit. Ne inebriamini vino, in quo eſt multa luxuria. *Luxuria autem Græcè eſt ἀσωτία, non poſſe ſeruari ebrium per ἀσωτίαν ſignificans.* Simili etymologia eod. lib. cap. 1. lurcones ἀσώτους dictos ait, quaſi ἀσώστους, per eliſionem elementi σ, quaſi à ſalute alieni appellentur. Hoc aliis verbis dicitur: animas per temulentiæ certamen, hyberni torrentis in morem inundatas, deuergi in barathrum. Ita dixit Philo lib. de temul. *ſub initium.* Quibus verò aliis verbis commodiùs expreſſerim vinarias illas paludes quas Plinius memorat lib. 14. cap. 22. Sed eas ac fortè etiam fidem ſuperat quod de Lityerſe Midæ Regis notho Soſitheus Tragicus apud Athenæum lib. 10. prodidit. Decem enim amphorarum dolium, hoc eſt vt Iunius lib. 4. animad. c. 3. expendit, trecentos ſexaginta vini ſextarios ſimul exſiccaſſe narrat. Dignus non hominis, ſed vinarij barathri nomine.

Et quæ animæ ſimul ac corpori.

109. Animi verò ſimul ac corporis ab ebrietate immania damna, deſcribit inſigniter S. Ambroſius lib. de Elia & ieiunio, in hos, vt cap. 1. appellat, vini vtres, inuectus cap. 16. *Ebrietas fomentum libidinis, ebrietas incentiuum inſaniæ, ebrietas venenum inſipientiæ. Hæc ſenſus hominum mutat, & formas. Per hanc fiunt ex hominibus, equi adhinnientes. Siquidem naturali vapore corporis calidi, & præter naturam vini calore flammati, cohibere ſe nequeunt, & in beſtiales libidines excitantur, vt nullum tempus præſcriptum habeant, quod doceat indulgere concubitui. Vocem amittunt, colore variantur, oculis igneſcunt, ore anhelant, fremunt naribus, in furore ardeſcunt, ſenſu excedunt. Hinc phreneſis periculoſa, hinc calculi grauis pœna, hinc exitialis cruditas, hinc vomitus frequens immenſas epulas cum internorum viſcerum cruore fundentium. Nam eadem Dominus per Hieremiam locutus eſt, dicens:* Bibite, & inebriamini, & vomite, & cadetis, & non conſurgetis. *Hinc etiam vanæ imagines, incerti viſus, inſtabilis greſſus. Vmbras ſæpè tranſiliunt, ſicut foueas. Nutat his cum facie terra, ſubitò erigi & inclinari videtur, & quaſi vertitur. Timentes in faciem ruunt, & ſolum manibus apprehendunt, aut concurrentibus montibus ſibi videntur includi. Murmur in auribus, tanquam maris fluctuantis fragor, & reſonantia fluctu littora. Canes ſi viderint, leones arbitrantur, & fugiunt. Alij riſu ſoluuntur incondito, alij cernũt irrationabiles pauores. Vigilãtes ſomniant, dormientes litigant. Vita his ſomniũ eſt, ſomnium his mors eſt: Excitari nullis vocibus poſſunt, quantolibet ſtimulando impulſu petas, niſi reſipuerint, euigilare non poſſunt. Vnde benè Hieremias, huiuſmodi hominem, tanquam ſuperfluam creaturam deflendũ putat. Quid eſt homo ebrius, niſi ſuperflua creatura?*

A Libanio conſcripta ebrietatis delineatio, egregiè facit ad inſtitutum. Eſt inter eius ecphraſes. Partem repræſento, qua ex conſpecto à ſe ebrio, moderato cæteroqui homine & manſueto, nec inerudito, vaſtitatem quam animæ ſimul & corpori infert ebrietas, ſic exponit. *Iam vino dominante corpus ipſum rubeſcere, ipſe animo commoueri, inque alios contumelioſius, vrbanis ſuccenſere, ipſum etiam increpare pincernam, nulla culpa illius. Tum poculum manibus elabi, oculique & lingua peruerti. Cùm ſurgendum eſſet, opus illi erat, & erectoribus & ductoribus. Paſſus autem ſe vſque ad forum deduci, ductorem huc cùm veniſſet, dimittit, ſéque conatur ipſe ſuſtentare,*

neque

neque tamen poterat. Similiſque erat delirantibus, cùm huc illhuc titubans ferretur, in opinione omnium futurum vt caderet, quo ipſo & riſus excitabatur. Nemo enim aderat qui ſine riſu hæc aſpiceret. Neceſſariorum quidem ſi quis auxilium laturus fortè acceſſiſſet, neque agnoſcebatur ab iſto, & genere indignam rem facere videbatur. Tandem vix domum delatus ſequentibus multis, (voluptati enim aliis erat ebrij iſtius miſeria) cùm obiurgare ſeruos, tum videri mulier illi malè rem domeſticam curaſſe, quæ nihil planè deliquiſſet. Nullis igitur verbis parcere. Neque tamen quicquam enunciare planè atque integrè, ſed nunc literam, nunc plura etiam omittere. Poſtquam aſſedit, ædibus ſuccenſere quæ nollent conſiſtere, clamabátque diu ac multùm, quaſi vis afferretur. Poſtremò extenſus iacuit, correptus ſomno morti ſimillimo.

Et quæ corpori ſpecialiter.

Hæc communiter de animi ſimul ac corporis, ab ebrietate damnis. At ſpecialiter corporis ab ebrietate excidium, doceo ex Ariſt. ſect. 3. probl. *Vinum caleſica ſua facultate amplificata plus quàm vires corporis patiantur, calorem proprium corporis, ſic permiſcens, extinguit: quo extincto, refrigeratóque corpore, accidit, vt tremores oriantur. Quinetiam præter omnes refrigerandi modos, quos prepoſuimus, ille quoque notatur, vt deleta materia, qua quiſque calor ſuſtentatur & alitur, calor etiam ipſe deleatur. Quod lucerna inter res inanimatas demōſtrat, quippe quæ dempto oleo, lumē amittere cogatur. Senectus verò in animatorum genere illud idē efficit, & morbus longus diutino conſumptu corpus in tabem redigens. Alimento nāque delecto, vel extenuato, caloris, euenit vt calor etiam ipſe deficiat. Calor enim humore alitur, non tamen quolibet humore, ſed leni & copioſo. Quamobrem tum iis qui à prædictis teneantur vitiis, tum ætate prouectis, exoleſcente, alteraſcentéque tali humoris genere; (ſit enim pro leni & pingui, acre & ſiccum,) euenit vt calor ipſe deficiat. Patent hæc argumento auxiliorum quæ iis impendimus, qui ob marcorem è vita abeunt. Fit enim vt eorum virtus vitietur, cùm aliquid nutrientis humoris inſtillatū eſt: vtpotè cùm huiuſmodi humoris defectu, reſolutio illa eueniat. Afero igitur hominibus deditis, cauſæ id eſſe videtur. Vinum etenim calidum, corporis caliditati naturali coniunctum, efficaciùs quæ calor proprius ſibi ſubdita pro alimento obtinet, conſumit. Vnde fit, vt alios ex his, aqua intercus premat, alios fluxio, alios alia deiectio, & pleraque alia vitia eiuſdem alui exerceāt. Nam & reliqui humores, acerbi ineptique remanent: & qui liquidi extrinſecùs aduenerunt, craſſari ob imbecillitatem caloris proprij nequeunt. Calor autem ipſe, imbecillus propterea manet, quoniam materia qua contineri adhuc poteſt, imbecilla eſt.*

Quorumuis ebrietatis damnorum ac probrorum, delineatio ex Seneca.

110. Sed quia & hæc & alia ebrietatis damna, & quæcunque de eius fœditate ac probris cumulari poſſunt, accuratè omninò & elegāter expreſſit Seneca epiſt. 83. dabo ex eo ſelectiora quædā. Diſputat eo loco aduerſus Zenonem, qui ebrietatem leui argumento impugnabat, hoc nimirum. Ebrio ſecretum nemo committit. At viro bono cōmittit. Non eſt igitur ebrius, vir bonus. Hoc argumentum multis ex capitibus eſſe ruinoſum, probat Seneca. Nominatímque adducit exempla quorundam, quibus vino mergi ac madere ſolitis tutò cōmittebatur arcanum. Mox tamen veritate victus fatetur ſolere accidere, vt hoc quoque arcani excidium, à vino fiat, veráque ſit illa Zenonis concluſio. *Non eſt animus in ſua poteſtate, ebrietate deuinctus. Quemadmodum muſto dolia ipſa rumpuntur, & omne quod in imo iacet, in ſummam partem vis caloris eiectat: ſic vino exæſtuante, quicquid in imo iacet abditum, effertur, & prodit in medium. Onerati mero, quemadmodum non continent cibum, vino redundante, ita ne ſecretum quidem. Quod ſuum alienúmque eſt, pariter effundunt.*

Hoc eſt quod S. Ambroſius citato libro de Elia & ieiunio, cap. 17. ait, vinum quibuſdam eſſe loco equulei ad arcana expiſcanda. Qua etiam ex cauſa à Lyrico lib. 3. oda 21. *lene tormentum* nominatur. Et in arte Poëtica ait Reges dici torquere mero, quem probare volunt, an ſit amicitia dignus. Certè vt idem lib. 1. oda 18. canit, vinum liberaliùs hauſtū, cùm alia conſequuntur; tùm arcani fides prodiga, pellucidior vitro. An alludit ad antiquam ebrietatis imaginem apud Pauſaniam in Corinthiacis, qua picta ebrietas ex poculo vitreo bibens, quòd animi ebriorum perſpicui ſint ſicut vitrum? Alcæus eadem ex cauſa vinum nominauit *ſpeculum*, quòd in eo conſpicere animum liceat, iuxta vetus adagium à Græcis depromptum. *Quod in corde latet ſobrij, in lingua natat ebrij.*

Perinde tamen ac ſi hæc argumentatio inualida eſſet, nec fuiſſet ebrietas tam molli ictu impetenda, ſubiungit Seneca. *Quanto ſatius eſt apertè accuſare ebrietatem, & vitia eius exponere, quæ etiam tolerabilis homo vitauerit, nedum perfectus ac ſapiens, cui ſatis eſt, ſitim extinguere; qui etiam, ſi quando orta eſt hilaritas, aliena cauſa producta longiùs, tamen citra ebrietatem reſiſtit. Nam de illo videbimus, an ſapientis animus nimio vino turbetur, & faciat ebriis ſolita. Interim ſi hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, cur ſyllogiſmis agis? Dic quàm turpe ſit plus ſibi ingerere, quàm capiat, & ſtomachi ſui non noſſe menſuram; quàm multa ebrij faciant, quibus ſobrij erubeſcunt: nihil aliud eſſe ebrietatem, quàm voluntariam inſaniam. Extēde in plures dies illum ebriū habitum, nunquid de furore dubitabis? Nunc quoque nō eſt minor, ſed breuior. Refer Alexandri Macedonis exemplū, qui Clytum chariſſimū ſibi ac fideliſſimū inter epulas transfodit, & intellecto facinore, mori voluit, certè debuit. Omne vitium ebrietas & intendit & detegit; obſtantem malis conatibus verecundiam remouet. Plures enim pudore peccandi, quàm bona voluntate, prohibitis abſtinent. Vbi poſſedit animum nimia vis vini, quicquid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, ſed prodit. Tunc libidinoſus ne cubiculum quidem expectat, ſed cupiditatibus ſuis, quantū petierint, ſine dilatione permittit. Tunc impudicus morbum profitetur ac publicat. Tunc petulans, non linguam, non manum continet. Creſcit inſolenti ſuperbia, crudelitas ſæuo, malignitas liuido, omne vitium detegitur, & prodit. Adiice illam ignorationem ſui, dubia & parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipſa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum, ſtomachi tormenta, cùm efferueſcit merū, ac viſcera ipſa diſtendit. Tunc tamen vtcunque tolerabile eſt, dum illi vis ſua eſt. Quid cùm ſomno vitiatur, & quæ ebrietas fuit, cruditas facta eſt? Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Hæc acerrimas gentes bellicoſiſſimáſque hoſtibus tradidit. Hæc multorum annorum pertinaci bello defenſa mœnia patefecit. Hæc contumaciſſimos & iugum recuſantes, in alienum egit arbitrium. Hæc inuictos acie, mero domuit. Alexandrum, cuius modò feci mentionem, tot itinera, tot prælia, tot hyemes, per quas victa temporū locorúmque difficultate tranſierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum demiſerunt: intemperantia bibendi, & ille Herculaneus ac fatalis ſcyphus condidit.* Subdit crudelitatem ebrietati adiungi ſolere, concluditque has voluptates vbi tranſcenderint modum, pœnas fieri.

Prædicta, inuolucris poëticis expreſſa.

111. Iuuerit hæc tam grauiter, tam ſapienter prolata, iis ad extremū condire, quæ in hanc rem Poëtæ tradiderunt interprete Alexandro 2. probl. q. 94.

Vinum, inquit, *ſi exiguum bibatur, ſalubritatem largitur, ſi modicum, facundiam parit: ſi immodicum, & menti obeſt, & corpori, vt Theagenes quoque Poëta inquit: meri copia noxia eſt. At ſi quis eo rectè vtatur, non noxium, ſed percommodum eſt. Liberum patrem, Bacchis comitatum, non ineptè effingunt. Choream enim, quam vini hilaritas extruit, Baccharum cœtus deſignat. Satyros eidem coniungunt ratione agilitatis, facilitatiſque. Lydiam etiam addunt, quoniam per immodicum vſum vini, hominem reſolui neceſſe eſt. Quinetiam pardi ſectantur ob eam cauſam, quòd multa & varia imaginantur, qui multum vini hauſerint. Animal enim hoc, varia intelligitur pelle. Vnam ex Bacchis, Agauen matrem Penthei, ſuum diſcerpſiſſe filium narrant, eo quòd multi per vinolentiam facilè in homicidium ruunt. Nudus fingitur Bacchus, quoniam vinum mentem atque animũ detegit & patefacit. Arſit Venerem Bacchus, arſit Ariadnen. Vino enim inebriatis, libido maxima oritur. Neque caluus quidem, Bacchi comitatui deeſt: ſcilicet propter cerebri detrimentum, quod vſus vini immodicus inuehit. Amittit enim vires ſuas ſedes hæc animi, atque marceſcit: vnde vinum, maronem, à marcore plerique nominant. Nec non & Pana hiſce adeſſe volunt: videlicet ob ſummam vini potentiam, aut ob varium eius feruorem, viréſque varias. Tangitur Bacchus à fulmine priùs quàm veniat ad lucem. Eximitur vtero matris, coniectus in femur patris clauditur: quoniam vinum perſæpè fictilibus contentum, Soli exponitur, atque ita vires in plenum accipit & ſaporem. Sorores quatuor Bacchus habet, quoniam vinum mutationes quatuor recipit, vt ſanguis ex materiis corporis noſtri, vino tum in habitu, tum in natura reſpondens. Quemadmodum enim ex quatuor vinum conſtare partibus expoſuimus: ſic ſanguis quadripartitus eſt, quippe qui partem habeat dilutiſſimam, quam renes hauriunt, & tenuem quandam, veluti florem, quam fellis folliculus trahit; & craſſam ac fæculentam, quam lien capit; & puram atque ſynceram, quæ digeſta in membra alere poteſt modo vini, quod ſua tantùm parte ſyncera, præſtare alimoniam poteſt.*

Caſtigata ſpurca animi laxatio Stoica, per inebriationem.

112. Quæ de ebrietatis fœditate, probríſque & damnis, hactenus diſputata ſunt, ita accipi volo, vt ſecluſa ratione medicinæ, de qua infrà, vniuerſaliter valeant, nec aliquando fœdum, aliquando honeſtum ſit, vino ſe nimio proluere, ſed ſemper & vbique ſit ſpurcum & deuitandũ, ſepoſito eo quem dixi euentu. Itaque cùm ea quæ hactenus de ebrietatis probris, & immanibus innumeríſque damnis diximus, ſint adeò perſpicua; támque ſapienter & philoſophicè cùm ab aliis, tum nominatim à Seneca prodita ſint, vt docent quæ paulò antè ex eo retuli, eò mihi magis viſum eſt mirum, quòd apud eundem Senecam lib. de tranquillitate animi, extremo, legi in hæc verba, cùm de animi laxatione & honeſta curarum leuatione diſputat. *Indulgendum eſt animo, dandúmque ſubinde otium, quod alimentum, ac virium loco ſit, & in ambulationibus apertis vagandum, vt cœlo libero, & multo ſpiritu augeat attollátque ſe animus. Aliquando vexatio itérque & mutata regio vigorem dabunt, conuictúſque & liberalior potio. Nonnunquam & vſque ad ebrietatem veniendum, non vt mergat nos, ſed vt deprimat curas. Eluit enim curas, & ab imo animum mouet, & vt morbis quibuſdam, ita triſtitiæ medetur. Libérque, non ob licentiam linguæ dictus eſt inuentor vini, ſed quia liberat ſeruitio curarum animum, & aſſerit, vegetiorémque & audaciorem in omnes conatus facit. Sed vt libertatis, ita vini ſalubris moderatio eſt. Et Solonem Arceſilaúmque indulſiſſe vino credunt. Catoni ebrietas obiecta eſt. At faciliùs efficiet quiſquis obiecerit, hoc crimen honeſtum, quàm turpem Catonem. Sed nec ſæpè faciendum eſt, ne animus malam conſuetudinem ducat: & aliquando tamen in exultationem libertatémque extrahendus, triſtiſque ſobrietas remouenda paulìſper. Nam ſiue Græco Poëtæ credimus, aliquando & inſanire iucundum eſt: ſiue Platoni, fruſtra poëticas fores, compos ſui pepulit: ſiue Ariſtoteli, nullum magnum ingenium ſine mixtura dementiæ fuit. Non poteſt grande aliquid & ſupra cæteros loqui, niſi mota mens. Cùm vulgaria & ſolita contempſit, inſtinctúque ſacro ſurrexit excelſior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali. Non poteſt ſublime quicquam & in arduo poſitum contingere, quandiu apud ſe eſt. Deſciſcat oportet à ſolito, & efferatur, & mordeat frænos, & rectorem rapiat ſuum, eóque ferat quò per ſe timuiſſet aſcendere.*

Sic ille de Stoicorum mente. Non me latet, idipſum quoque, (nimirum ſapientem per occaſionem vino largiùs perfundendum,) Peripateticis tribui à Stobæo in Eclogis Ethicis, c. 4. §. de affectibus. Sed hoc impoſturam puto, æquè ac quod aiunt, Platoni idem tributum à Macrobio 2. Saturn. c. 8. cùm tantùm laudet Plato moderatum vini vſum, eámque à vino caloris protitationem, quam pleriſque ſtudiis commodare, & ſenectæ opportunam eſſe, non eſt dubium. Marius certè Victor. l. 4. artis gramm. ſcribit pleroſque veterum ad excitandum animi calorem, vino hauſto velut incentiuo torpentis in ſe naturæ, ad ſcribendum aggreſſos, laudátque eius vſus aſſertorem Flaccum, apud quem narratur & priſci Catonis ſæpè mero incaluiſſe virtus. Hoc vnum igitur de vini fructu, ex Platone tradit Macrobius. Quare honeſtas inebriationis ad laxandum animum, propria eſt Stoïcorum, ſi tamen Stoicorum, & non ſolius Senecæ. Audi enim Stobæum in Eclogis Ethicis, cap. 4. referentem placita Stoicorum. *Negant inebriari ſapientem, quòd ebrietas peccato non careat, cùm ſit in vino inſania: ſapiens autem nuſquam peccet, omnia ſecundùm virtutem agens.* Vt vt ſit, inebriatio laxamentum eſt, Stoica ſeueritate & grauitate indigniſſimum. Neque enim vera eſt animi laxatio, tantæ perturbationi, quanta ebrietatem aſſectatur, coniuncta. Neque leuatur corpus laboribus feſſum, in quo ſementis morborũ, per nimiam rigationem & vini affuſionem, efficitur. Quòd ſi infrequentia obtendatur, & quòd rara eſſe debere dicatur huiuſmodi indulgentia, conſiderandũ fuerat, nihil procliuius eſſe, quàm vt in conſuetudinẽ veniat, quod vel ſemel malè placuerit: præſertim ſibi abblandiente cupiditate, & neceſſitatem, vel ſimilis leuaminis indigentiam, ementitura, recordatione anterioris ſuauitatis recurrente. Itaque rem fœdam, & eum ſapientiæ interclusione coniunctam, abſit vt vir ſapiens, ad laxandas curas, animúmque exhilarandum opportunam dicat.

Inebriatio, quando vitio vacans.

113. Alia ratio foret, ſi ad curationem morbi, ſeclusis aliis idoneis remediis, vinum largiùs hauriendum eſſet, & de Medici conſilio, nõ voluptatis, ſed medicinæ cauſa, ratio ad tempus intercipienda foret, non minùs quàm per Narcotica pleraque, vt opium, tabacum, aliáque huiuſmodi. Id enim culpa vacare, rectè ſtatuunt Tartaretus 3. Eth. c. 8. Angeſtus l. 1. de virt. c. 9. docum. 10. *in ipſo documenti & capitis fine*, & in moralibus cap. 6. text. 1. ad 19. Viues ſuo 3. animæ, c. de vtroque amore mixtim, *ferè in fine*, agens de amante ad animi impotentiam deducto, & egente hac medicinã. Nauarrus in ſumma c. 23. n. 119. Caiet. in ſumma v. *ebrietas*, & Leſſ. 4. de virtut. cap. 3. n. 13. Conſentit Philo l. de plantatione Noë, *ſub finem*, in eo reprobandus, quòd ad alios quoque honeſtos fines, ad quos inebriatio nullum videtur momentum habere poſſe, vſum eius

eius concedit, cùm iuxta ipſum, poſſit aliquando quis, ob ſuorum ſalutem cum laude inebriari.

Obiter de intemperantia, circa alias potiones excedente.

Præ ea intemperantia quæ aduersùs ſobrietatem per exceſſum in vino admittitur, vix eo nomine dignanda videtur intemperantia, quæ in reliquis potionibus poteſt accidere, etiam in aqua. Nam in hac quoque peccari aduersùs ſobrietatem, ſæpè queritur Seneca. Nominatim verò lib. 4. natur. quæſt. c. vltimo. Vbi in primis inſanam curam & effuſam prodigalitatem in eo genere exagitat, quæ ferè omni ex parte ſpectat aliò, ſiue prout profuſio, ſiue prout oſtentatio potentiæ, ſiue prout refrigeratio, & tactus demulſio. Huc tamen quoquo modo ſpectare poteſt, non tam prout guſtus aliqua oblectatio, (quæ enim ex aqua, quæ optima ſi inſipida, poteſt guſtui eſſe oblectatio?) quàm quia enaſcitur è poculento, aut ratione mixturarum aliquando factarum ad aquam. Concitatur itaque in eam intemperantiam Seneca. *Non contenti vina diffundere veterana, & per ſapores ætatéſque diſponere, inuenimus quomodo ſtiparemus niuem, vt ea æſtatem euinceret, & contra anni feruorem, defenderetur loci frigore. Quid hac diligentia conſecuti ſumus? Nempe vt gratuitam mercemur aquam. Nobis dolet, quòd ſpiritum, quod Solem emere non poſſumus. Quòd hic aër, etiam delicatis diuitibúſque, ex facili, nec emptus venit. O quàm nobis malè eſt, quòd quicquam à rerum natura in medio relictum eſt! Hoc quod illa fluere & patère omnibus voluit; cuius hauſtum vitæ publicum fecit; hoc quod tam homini quàm feris auibúſque & inertiſsimis animalibus in vſum longè ac beatè profudit, contra ſe ingenioſa luxuria, redegit ad pretium. Adeò nihil poteſt illi placere, niſi carum. Vnum hoc erat, quod diuites in æquum turbæ deduceret, quo vno non poſſent antecedere pauperrimum. Illi cui diuitiæ moleſtæ ſunt, excogitatum eſt, quemadmodum etiam aqua caperet luxuriam.* Spectant eòdem, quas mox memorabit reponendæ niuis officinas, & tot iumenta portandæ aquæ. Stultos item Perſarum Reges pronunciat Clemens 2. Pædagogi, c. 2. quòd fluuij Choaſpis aquam quocunque pergerent, exportari iuberent ad potum.

114. Pergit Seneca cauſam promere, ex qua factum ſit, vt irreperet in aquæ vſus hæc intemperantia. *Vnde ad hoc peruentum ſit, vt nulla nobis aqua ſatis frigida videretur quæ flueret, dicam. Quandiu ſanus & ſalubris, ſibi capax ſtomachus eſt, impletúrque non premitur, naturalibus fomentis contentus eſt. Vbi quotidianis cruditatibus, non temporis æſtus, ſed ſuos ſentit, vbi ebrietas continua viſceribus inſedit, & præcordia bile, in quam vertitur, torret, aliquid neceſſariò quæritur, quo æſtus ille frangatur, qui ipſis aquis incaleſcit, remediis incitat vitium. Itaque non æſtate tantùm, ſed & media hyeme, niuem hac cauſa bibunt. Quæ huius rei cauſa eſt, niſi inteſtinum malum, & luxu corrupta præcordia, quibus nullum interuallum vnquam, quo interquieſcerent, datum eſt, ſed prandia cœnis vſque in lucem perductis ingeſta ſunt, & diſtentos copia ferculorum ac varietate, comeſſatio altiùs merſit? Deinde nunquàm intermiſſa intemperantia, quicquid antè decoxerat, efferauit, & in deſiderium ſemper boni rigoris accendit. Itaque quamuis cœnationem, velis ac ſpecularibus muniant, & igne multo doment hyemem, nihilominus ſtomachus ille ſolutus, & æſtu ſuo languidus, quærit aliquid vt erigatur. Nam ſicut animo relictos ſtupentéſque, frigidâ ſpargimus, vt ad ſenſum ſui redeant: ita viſcera iſtorum vitiis torpentia nihil ſentiunt, niſi frigore illa vehementiore percuſſeris. Inde eſt, inquam, quòd nec niue quidem contenti ſunt, ſed glaciem, velut certior illi ex ſolido rigor ſit, exquirunt, ac ſæpè repetitis aquis diluunt: quæ non è ſummo tollitur, ſed vt vim maiorem habeat, & pertinacius frigus, ex abdito effoditur. Itaque ne vnum quidem eius eſt pretium, ſed habet inſtitores aqua, & annonam, proh pudor! variam.* Non habeo quod aptiùs opponã, quàm quod ipſemet Seneca paulò pòſt. *At quàm facile eſt, extinguere ſitim ſanam.* In hanc ſententiam multa pulchrè diſputat Monardes tractatu de niue, & aquæ per eam refrigeratione, qui adiungitur Cluſij exoticis. Et nonnulla etiam ex Ariſtotele Taurus Philoſophus apud Gellium, l. 19. cap. 5. Quibus tamen duntaxat monſtrat, quantoperè aqua niualis noceat ſanitati.

Inſulſæ quædam inebriationes, non à vino.

115. Appono pro coronide, inſulſam inebriationis rationem, memoratam à Maximo Tyrio diſſert. 11. n. 68. *Eſt vnum quoddam peculiare Scytharum genus, qui aquam quidem bibunt: quotieſcunque tamen voluptatis cauſa inebriari volunt, pyram ſtruunt maximam, in qua herbas vrunt odoriferas. Hanc pyram in orbem circunſident, eóque odore, non ſecus quàm alij vini cyathis aliquot, ſe inuitant: donec propè ebrij, ſaltare, canere, tripudiare incipiunt.* Idem obiter refert Dio Chryſoſtomus orat. 32. exagitans Alexandrinorum veluti inebriationem, ex cantu & muſica. Thracibus quoque, Babyloniis, & Indis, ſimile genus inebriationis in vſu fuiſſe, notauit Alexander 3. genial. c. 11. & à Turcis hodiéque id factitari ſcribunt Bellonius, Theuetus, & alij.

De aliis prætereа inebriationibus, vnum adſcribo Plinium lib. 14. c. 22. *Eſt & occidentis populis, ſua ebrietas, fruge madida, pluribus modis per Gallias Hiſpaniáſque nominibus aliis, ſed ratione eadem. Hiſpaniæ iam, & vetuſtatem ferre ea genera docuerunt. Ægyptus quoque, è fruge, ſibi potus ſimiles excogitauit. Nulláque in parte mundi, ceſſat ebrietas. Meros quippe hauriunt tales ſuccos, nec diluendo, vt vina mitigant. At hercule illic tellus fruges parere videbatur. Heu mira vitiorum ſolertia! Inuentum eſt quemadmodùm aqua quoque inebriaret.* Alia prætereа in eandem ſententiam collegit Dalechampius, ad illud Plinij caput, *litera F.* Nec obſcurum illud Clari Poëtæ:

Hîc noctem ludo ducunt, & pocula læti,
Fermento atque acidis imitantur vitrea ſorbis.

CAPVT VII.

De Caſtitate.

VIrtus abſtinentiæ, quam proximè expoſuimus, ritè moderandis guſtus delectationibus diſtinetur. Sequitur, vt progrediamur ad eam virtutem, quæ modum ponit delectationibus tactus. Cuiuſmodi principaliter quidem ſunt delectationes illæ, quas natura prouidit tanquam irritamentum ac ſtimulum ad perpetuationem ſpeciei, ſub quo reſpectu hæc virtus denominatur caſtitas.

Caſtitatis ambitus, ad omnes tactus delectationes porrectus.

116. Pertinent tamen ad eas, illæ quoque, ob quas dulce eſt mollem ſomnũ carpere, vitali illo tepore, qui per frigus præſertim, ſuauiſſimus eſt, benignè perfuſum. Itémque omnes aliæ delectationes ex tactilium cõſentaneorum admotione procreatæ, vt ex calefactione per hyemem, ex refrigeratione per æſtatem, & ſi quæ ſunt aliæ. Cùm enim omnes hæ delectationes, ortũ habeant ex tactiliũ applicatione, in quibus honeſtum eſt modum non prætergredi, meritò virtutis illius munus cenſetur modũ eis ponere,

ponere, quæ moderandis tactus delectationibus occupatur:Ita vt non obſtante materiali diuerſitate inter tactilia per ſenſum externum quem feriunt mulcentia appetitum;vna tamen ſit ratio motiua omnibus communis,ſpecificans virtutem,quæ conſectatur medium in delectationibus tactus. Sicut vna eſt virtus, multipliciter denominata circa cibum & potum, quamuis materialia obiecta phyſicè ſumpta,admodùm differant. Nec refert quòd magna admodùm ſit connexio duplicis illius guſtatilis,ratione finis in quem ordinantur:nempe fouendi animalis & vitam prorogandi indiuiduo: cùm tamen tactilia, minùs connectantur : & delectationes ex eis oriundæ, partim indiuidui, partim ſpeciei bonum & incolumitatem ſpectent. Hæc enim tactilium inconnexio, & diuerſus finis delectationum quas pariunt, non ingenerat diuerſitatem in ea honeſtate quam huic virtuti præfiximus, éſtque eius motiuum formale : nempe in mediocritate delectationum circa tactum, quocunque tandem dirigantur, de quo vlteriore fine, non eſt ſollicita hæc virtus.

Atque adeò etiam ad voluptatem, ex frigidis calidiſve,aut ex quiete & ſomno, captatam.

Cæterùm de moderatione delectationum illarum,quæ conſequuntur alia tactilia, quàm ea quibus ſaluti ſpeciei humanæ conſulitur,pauca admodùm dicenda habemus hoc loco. Nonnulla paulò antè attigimus agentes de abſtinentia in poculentis, & inſectantes luxum corporibus pernicioſum, niues & gelu ſoluendi in potum.

Addenda etiam ſunt aliqua ad ſuadendam moderationem in delectatione ex ſomno, vel potiùs ex compoſitione ad ſomnum;molliter repoſito, & ſtratorum fomentis benignè tepefacto corpore. Quam eſſe delectationem longè ſuauiſſimam,& idcirco virtutis alicuius maximè indigam, pulcherrimè docet Themiſtius apud Stobæum ſerm. 121. Patétque ex eo quòd hæc ſit multis fomes & eſca ſegnitiei, & multi temporis inutiliter conterendi: vt non iam dimidium vitæ à duro hoc publicano eis eripiatur, vt iocatur Clemens Alexan. 2.pædag. c. 9. ſed longè ampliùs : & antequàm ſepulcro condantur, perinde ac mortui iaceant magno vitæ tempore. Quod eſt potentiſſimum, & apud noſtros ac Ethnicos, frequens incentiuum frænandæ ei delectationi, quæ captatur ex compoſitione ad ſomnum.Iuuat aliquos appendere.

Somnus, vitæ interruptio, mortis imago.

117. In primis Ariſtoteles 5. de gener. animal. c.1.ita habet.*Somnus talis natura ſua eſſe videtur,vt viuendi & non viuendi, interliminium ſit:& neque omninò ſit qui dormit,neque non ſit.Viuitur enim potiſſimùm vigiliâ,propter ſenſum.* Aſtipulatur Clemens ſuprà. *Beati*, inquit, *qui in ipſum vigilarunt, ſeipſos aſſimilantes Angelis,quos nos ἐγρηγόρους,hoc eſt vigilantes vocamus.Dormiens autem homo nullus,vllius eſt pretij,non magis quàm qui non viuit.Qui autem lucem habet, vigilat, & tenebræ eum non comprehendunt:nec itaque ſomnus, quoniam non tenebræ.* Et mox.*Eſt ſomnus,qui nos deprimit,morti ſimilis,eò deducens, per ignorationem, vt ſenſu careamus, & clauſis à ciliis lucem abſcindit.* Eadem pereleganter tradit Mercurius Triſmeg.ad Tatium, adductus à Stobæo in Eclog.phyſ.c.35.

Hinc verò S.Baſil.reg.43.ex breuior. propoſita quæſtione,ſitne auſcultandum expergefacienti,infert aliquid quod rem in qua verſamur valdè confirmat.Ad quæſtionem ergo propoſitam ita reſpondet.*Si quis perſpectum habet detrimentum,quod ex ſomno naſcitur, videlicet, quod neque ſeipſum tum viuere aliquis ſentit,contráque vigiliæ emolumentum intelligit, maximéque excellentem ſupra modum, quam adipiſcitur quis gloriam,quandocunque ad Deum,vt ipſum oret, adducitur;is veluti qui ſe magnis, & votum omne ſuperantibus beneficiis afficiat,illi auſcultabit,qui ſe expergefaciat,ſiue ad orationem,ſiue ad aliud quoduis mandatum.* Vides quanti apud D.Baſilium ſit ſomnum excutere, ac proinde quantis nos bonis fraudet ſomnus,queis ab expergefaciente ditamur. Similiter, expergefacientem quàm optimè de nobis mereri,plurimiſque nos atque ingentibus afficere beneficiis,& ſalutẽ noſtram fermè ex eo depẽdere;quatenus ſcilicet operationibus per vigiliam exercendis illigata eſt, grauiter admonet Doroth.doctrina 11.n.8. Sed pulcherrimè Tertull.lib.de anima, c.43. *Poſt deſcriptam vtilitatem æquè ac neceſſitatem ſomni, quem ſcitè nominat recreatorem corporum, redintegratorem virium, probatorem valetudinum, pacatorem operum, medicum laborum, cui legitimè fruendo dies cedit,nox legem facit,auferens rerum etiam colorem.* Poſt hoc inquam ſomni elogiũ, ſubdit hæc,de alio Dei,ſomnum homini prouidentis,conſilio. *Ideò & ſomnus tam ſalutaris,tam rationalis,etiã in publicæ & cõmunis iam mortis effingitur exemplar. Voluit enim Deus, & aliàs nihil ſine exemplaribus in ſua diſpoſitione molitus, paradigmate Platonico plenius, humani vel maximè initij ac finis lineas quotidie agere nobiſcum, manum porrigens fidei faciliùs adiuuandæ per imagines & parabolas, ſicut ſermonum, ita & rerum. Proponitur igitur tibi corpus, amica vi ſoporis illiſum, blandáque quietis neceſſitate proſtratum,immobile ſitu,quale ante vitam iacuit,& quale poſt vitam iacebit,vt teſtationem plaſticæ & ſepulturæ,expectans animam, quaſi nondum conlatam,& quaſi iam ereptam.Sed & illa ſic patitur,vt alibi agere videatur, diſsimulatione præſentiæ futuram abſentiam ediſcens:& tamen interim ſomniat, neque quieſcit, nec ignaueſcit omninò, nec naturam immortalitatis, ſeruam ſoporis addicit.Probat ſe mobilem ſemper. Terra,mari, peregrinatur, negotiatur, agitatur,laborat,ludit, dolet, gaudet,licita atque illicita perſequitur. Oſtendit quòd ſine corpore etiam plurimum poſsit, quòd & ſuis inſtructa ſit membris; ſed nihilominùs neceſsitatem habeat rurſus corpus agitandi.Ita cum euigilauerit corpus,redditum officiis eius,reſurrectionem mortuorum tibi affirmat.Hæc erit ſomni & ratio naturalis,& natura rationalis:Etiam per imaginem mortis fidem initiaris,ſpem meditaris, diſcis mori & viuere, diſcis vigilare dum dormis.* Homo igitur dum dormit, perinde ſe habet ac ſi morti ſubiaceret; æquè enim adeſt operandi vis & facultas hominis propria,quamuis ob ſuperſtitem corporis & animæ nexum vera mors non interceſſerit, ſed eius tãtùm ac vitæ interliminium. Quod eſt potentiſsimum excutiendi ſomni incentiuum,eíque admodùm affine quo vrgemur omnia hîc facere dum vita ſuppetit,nec mors operandi facultatem intercidit.

118.Ex eodem capite,vigiliarum fructum commendat pereleganter Chryſologus ſerm.24. *Semper*,inquit, *& ad omnia vigilias eſſe ſalutares nemo ignorat. Quia reuera plus vigilare, plus viuere eſt. Nam quid tam mortis ſimile,quàm dormientis affectus? Quid tam vita plenum,quàm forma vigilãtis? Indulgendum ſomno eſt, vt corpus reparet,non reſoluat,& vires reuocet, non eneruet. Semper ergo ad omnia vigilias eſſe ſalutares, nullus ignorat. Quæ ars,quod opus,quod tẽpus,quæ poteſtas,quod officium, non vitæ lucra lucubratione perquirit?* Subiicit in particulari vſum vigiliæ ad ſingulas artes & varia munera. Eódẽ ſpectauit Theophylactus Simocatta in epiſt. nomine Parmenidis ad Chryſoſthenẽ. *Perpetuò vigilare,immortalitatis eſt propriũ.Dormire verò mediocriter,noſtrũ eſt,vt opinor,& humanum.At vltrà dormire,quàm ſatis eſt,mortuis potiùs,quàm viuentibus conuenit.*

conuenit. Plurimis tuæ vitæ partibus, ô Chryſoſthenes, priuatus. Semper enim dormis, & his eſſe deſiiſti, velut Vlyſſes quiſpiam, extra orbem noſtrum oberrans, Oceano quodam, ſomno vſus, & neque Orientem, neque Occidentem Solem aſpiciens.* Nihil apud Poëtas frequentius, quàm ſomnum mortis fratrem appellare, & ita eum deſcribit Coluthus, nec non Orpheus hymno in ſomnum, & Lucretius lib. 4. paſsimque alij. Apud Pauſaniam in Eliacis in Cypſeli Tyranni monumento, efformatum legitur ſimulacrum noctis cum duobus infantibus, nigro vno, candido altero, cum *mortis ac ſomni* epigraphe. Agnouit hoc Gorgias, cuius illa ad amicos extrema vox, *Iam ſomnus incipit me tradere fratri ſuo.* Hos ſpectabat Gregorius Nyſſenus orat. 3. de reſurr. ſomni & mortis analogiam egregiè explicans, cùm dixit; *Nonnulli externi ſapientes germanum mortis ſomnum vocarunt propter ſimilitudinem eorũ, qui in vtroque accidunt affectus & perturbationes. Obliuio nanque pariter & ignorantia præteritorum & futurorum in vtroque contingit; corpus ſine ſenſu iacet, amicum non nouit, inimicum ignorat, circunſtantes & ſpectantes non videt; tabidum, fractum, languidum, ſolutum, remiſſum, modò non mortuum, omnis expers efficaciæ, nihil differens ab iis quæ in loculis & ſepulcris repoſita ſunt. Perinde nimirum, dormientem ſi velis compilas, ac ſi mortuus eſſet. Euacuas & exhauris ædes, vincula iniicis, ac nullus eorum quæ fiunt, ſenſus interuenit.* Itaque vides ſomnum mortis imaginem meritò dictum, iuréque depoſci ab homine, vt quantum poteſt, viuat dum viuit, & repreſſa ſomni captandi, tactúmque eatenus mulcendi delectatione, mortis adumbrationem cum ſomno excutiat.

Aliter (ſi tamen aliter) ſomnolento ſoporem excutit, & vigiliam infert Antoninus lib. 5. de vita ſua, n. 1. *Manè*, inquit, *cùm grauatim à ſomno ſurgis, in promptu tibi ſit cogitare, te ad humanum opus faciendum ſurgere. Itaque ergo dices, grauatè accedo ad agenda ea, quorum cauſa natus ſum, ac propter quæ in hunc veni mundum? Scilicet in hoc factus ſum, vt decumbens in lecto meipſum calefaciam? Atqui hoc iucundius eſt. Ergóne ad voluptatem natus es, non ad agendum? Non vides plantulas, paſſerculos, formicas, araneas, apes, ſingula hæc, ſuo intenta officio; tu verò ea quæ ſunt hominis, obire recuſas, neque ad id te confers, quod naturæ tuæ conuenit? At verò quiete opus eſt. Sanè. Sed & huic modum ſtatuit natura, perinde vt edendi, bibendíque. Atqui tu vltra modum, etiámque quod ſatis eſt, hic procedis: in rebus verò agendis intra modum ſubſiſtis. Fit hoc eo, quia teipſum non diligis: alioquin enim & naturam tuam, eiúſque voluntatem diligeres. Etenim alij, qui ſuas artes amant, operibus ſuis ita incumbunt, vt neque balneorũ, neque cibi curam habeant. Tu naturam tuam non tanti facis, quanti aut tornator, aut hiſtrio ſuam artem, quanti auarus argentum, & inanis gloriæ cupidus, gloriolam. Hi enim quarum rerum ſtudio tenentur, dum eas augere poſſint, cibum & ſomnum poſtponunt. At tibi actiones ad ſocietatem ſpectantes humanam, viliores videntur, minorique opera dignæ.* Et lib. 8. n. 10. *Si difficulter à ſomno expergiſcaris, reminiſcere conſentaneum eſſe tuæ conſtitutioni, & naturæ humanæ, vt aliquid agas, quod cœtui humano proſit. At dormire, etiam brutis eſt commune. Quod autem vnicuique ſecundùm naturam eſt, id & magis proprium ei eſt, & cognatius, adde etiam gratius.*

Etiam corpori, damna multa, à ſomno nimio.

119. Addere prætereà poſſumus ſõni nimij perniciem. Obeſt enim ſupra modum ſenſoriis externis, quæ deſtituta viuifico ſpirituum nectare, rigent & corrugantur, ægriúſque poſteà reſumunt operationem. Id quod coniectare licet, ex eo quòd fabri, quoniam vt ad amuſſim opus ſuum dirigant, ſolent alterum oculum claudere, grauia plerunque viſus incommoda ex ea obturatione in eo oculo perferunt, vt experientia docet, & notat Nazianz. carm. de Virginit. Itémque ex eo quòd Geta quidam apud Appianum lib. 4. belli ciuil. cùm metu quodam ſe luſcum finxiſſet, pelle obducto altero oculorum, poſtea ſoluto periculo ſublata pelle, repertus eſt reipſa luſcus. Accedit prauorum humorum coaceruatio ex vehementi coctione, eo quòd anima tunc aliis non diſtenta, tota ſit in coquendo ex 2. moral. Eudem. c. 1. Poſt perfectam verò cibi coctionem, calor in ipſum viuens ſæuit, vnde torpor & inertia eorum, qui nimio ſomno ſunt dediti. Videſis Vegam c. 74. artis Medicæ. Tanta autem nimij ſomni incommoda proſpicientes plerique, non modò è Chriſtianis Aſcetis, quod fuit frequentiſſimum, ſed etiam ex Ethnicis, parcitatis ſomni fuere ſtudioſiſſimi. Ariſtotelem certè Laërt. l. 5. ſcribit, cùm ſe ad quieſcendum componeret, æream ſphæram manu prehendere pelui ſubiecta ſolitum, eo conſilio vt cùm dormientis manus excuſſa phærin ubditum æreum vas incidiſſet, ſono illius excitus exurgeret. Sed & inter Hebræos, Phariſæi, vt eſt apud Epiph. hær. 16. vt ſomnum nimium arcerent, alij aſſeres ſibi parabant dodrantis tantùm latitudine, & in hos ſe ad veſperam locabant, vt ſi quis dormiiſſet, in pauimentum decideret. Alij lapillos ex aquis collectos, ſibi ipſis ſubſternebant, vt eorum punctione, à profundo ſomno auocarentur. Alij ſpinas pro ſtrato habebant eadem ex cauſa. His ita de hac virtute præmiſſis, quatenus alia tactus delectabilia reſpicit, ad eandem progrediamur, quatenus ſpectat principaliora in ordine delectabilium, quo pacto Caſtitas nominatur.

Breue encomium Caſtitatis ad venerem reſtrictæ.

Caſtitatis virtutem diuinam aliquatenus videri, ex nomine ipſo docet Methodius l. de Caſtitate, adductus à Photio, Methodij Operum ſummam cõficiente. Ait enim Græcè dici florem eius παρθενίαν, quaſi παρὰ θείαν, quod ea virtute homo Deo componatur ac ſimilis fiat. Eſſe Regiam & Imperatoriam virtutem, ſignificare videtur quod Caſſiodorus l. 1. epiſt. 3. de baphiariis & purpuræ confectoribus prodit: aſtrictos nimirum eos fuiſſe ad puriſſimam corporis caſtitatem, quòd talium veſtium ſecreta, refugere dicantur immunda. Vt autem infinita quæ in eius laudem vbiuis proſtant miſſa faciam, nominatímque apud S. Ephrem variis de Caſtitate & Virginit. tractatibus, qui habentur tomo 1. & apud alios ibidem à Voſſio annotatos, vnico Origenis l. de Clericorum ſingularitate, elogio exornaſſe, abundè fuerit. *Caſtitas*, inquit, *munimen inuictum eſt ſanctimoniæ, & expugnatio fortis infamiæ, fortitudinis firmitas, & laſciuiæ petulantis infirmitas; probitatis præſidium, & improbitatis excidium; animæ victoria, & corporis præda; vbertas gloriarum, & ſterilitas criminum; pronuba ſanctitatis, & repudium turpitudinis; ſinceritatis indicium, & abolitio ſcandalorum; exercitium continentiæ, & euacuatio tota luxuriæ; pax ſecura virtutum, & debellatio inquieta bellorum; puritatis culmen, & libidinis carcer; honeſtatis portus, & ignominiæ naufragalis locus: Virginitatis Mater, & hoſtis immunditiæ; lorica pudoris, & ſpolium probroſitatis; corruptionis exitium, murus rigoris, & deſtructio vulgaritatis; ſeueritatis gladius triumphator, & diſſolutionis occiſor; armatura virium, & exarmatura fluxorũ; integritatis dignitas, & fornicationis addictio; claritatis faſtigium, & dedecoris præcipitium; voluntas bonorum operum, & afflictio vitiorum; refrigerium pudicitiæ, pœna petulantiæ; acquiſitio triumphorum, & facinorum detrimentum; requies ſalutis, & perditionis exilium; vita ſpiritus, & carnis interitus; ſtatus qualitatis Angelicæ, & funus humanæ*

ſubſtantiæ. Huius retinaculis omnis obſcœnitas frænatur, & compedibus eius calces furentis libidinis ſtatuuntur. In hanc velut in ſcopulos franguntur impetus qualeſcunque ſanguinis inundantis, & in illa ſedatur ſpumans humoris inſania corporalis.

Eſt vnius infimæ ſpeciei, quoad totam materiam Venereorum.

Cæterùm hanc virtutem eſſe vnius ſpeciei infimæ, nec debere ſeiungi, ſiue à pudicitia, ſiue à virginitate, ſiue à viduitate, rectè oſtenſum eſt ſuperiùs contra Aureolum, & Martinum de Magiſtris: conſtátque ex ſimplicitate obiecti quod reſpiciunt, & honeſtatis in quam feruntur. Eſt enim eiuſdem rationis honeſtas in cohibitione actus principalis contra caſtitatem, & in cohibitione oſculorum, aliorúmque ſignorum ſubordinatorum principali illi actui, in quem ſuapte natura tendunt tanquam in finem. Vt propterea Eucherius homil. in initio Quadrageſimæ, ex Tullio, appellet oſculum, *arrham peccati*; addátque etiam eſſe *morſum Diaboli*. Nec diſſimilia in illud intorquet Clemens Alex. 3. pædag. c. 11. *ſub finem*. Cuius verba expreſſit S. Baſilius lib. de vera virginitate, & vterque ex Ethnico profecit, vt liquet ex his Baſilij verbis, monentis oſculum cauendum, *maximè cùm ex venuſta corporis forma, amoris faces in eorum oculis magis magiſque ſuccenderit. Nempe enim & ab huiuſmodi flamma, externa quoque ſapientiæ ratio retrahens, formoſorum, inquit, oſcula cauere oportet, non ſecus quàm animalium venenatorum morſus. Diffunditur enim venenum ex oſculo per omne corpus. Quocirca, ſalutate inuicem, inquit, in oſculo ſancto, quodam quaſi ſpiraculo oſculi carnis, in Spiritus ſancti puriſſima flagrantia, inuicem ſibi iſta iungentes.* Ethnicus ille an fuerit Plato, iudex eſto ex his eius verbis 3. de Repub. quæ deſcripſit etiam Theodoret. 12. contra Græcos, & pleniùs quoque refert Xenophon l. 1. memor. Socr. dictorum. *Socrates ſuadelas omnes atque illecebras, cauere nos iubet, vt eſurientes non comedamus, neque ſitientes bibamus. Pulchrorum quoque oſcula & obtutus, vitare penitius iubet: vtpotè quæ peius, & ſcorpionibus, & phalangiis, venenum infundant.* De puellis deſpõſatis, etiãſi nondum in tori ſocietatem aſcitis, Tertullianus lib. de vel. virgin. c. 11. ait, etiam ab Ethnicis velatas ad virum ductas, (quod erat coniugatarum inſigne) quia & corpore & ſpiritu maſculo mixtæ ſunt, per oſculum & dexteras, per quæ primùm reſignarunt pudorẽ ſpiritu, per cõmune conſcientię pignus, quo totam condixerunt confuſionem. Ex quibus oſculi vis ad temerandum pudorem, perſpicuè proditur. Optimè Iſid. Peluſ. lib. 3. epiſt. 66. *Socrates, cùm quendam formoſo adoleſcẽti oſculum figentem conſpexiſſet, Hic, inquit, facilè gladiatorum cuſpidibus innataret, atque in ignem inſiliret: qui ſcilicet tantum in ſeipſo incendium, per oſculum incitare minimè dubitarit.* Vides de quo accipiendum ſit, quod ex Iſidori Magiſtro ſubiungo. *Philoſophorum quidam*, ait S. Chryſoſtomus ſerm. contra concubinarios, *cùm vidiſſet ſodalium quendam oſculum formoſo puero dare, admirabundus dixit. Cur tantum intra ſe caminum accendere, & in ignem ſe auſit cum periculo iniicere?* Non agunt hi Patres & ſapientes, vniuersè de oſculo, quod ex ſe adiaphorum eſt. Nam initio impreſſa fœminis oſcula, vt ſpiritu indicarentur, an temetum bibiſſent, prodit Tertull. c. 6. Apolog. poſt Plinium l. 14. c. 13. Quare duntaxat agunt de oſculo impuro.

Ob huius ergo oſculi connexionem cum principali actu, pugnante cum Caſtitate, nomen pudicitiæ, quod virtuti ad oſcula ſimileſque materias reſtrictè adſcribunt aduerſarij, ab antiquis Caſtitati indiſtinctè tribuitur. Eò enim ſpectat illud elogium apud Tertullianum initio libri de pudicit. *Pudicitia flos morum, honor corporum, decor ſexuum, integritas ſanguinis, fides generis, fundamentum ſanctitatis, præiudicium omnis bonæ mentis.*

Et in quocunque ſtatu hominis; virginitate inquam, cœlibatu, coniugio, viduitate.

121. Eſt item eiuſdem planè rationis honeſtas Temperantiæ in virginibus & cœlibibus, ac in coniugibus & viduis: quamuis virginitas connotet innocentiam quandam in materia Caſtitatis, quam nõ connotat coniugalis Caſtitas, & viduitas. Quod ad inducendam ſpecificam inter ea membra diuerſitatem non ſufficit. Niſi ſi amor iuſtitiæ in eo qui nunquam alteri fuit iniurius, éſtque in eo genere innocens, ſtatuatur diuerſæ ſpeciei ab amore iuſtitiæ, quo decoratur is qui aliàs admiſit iniuſtitiam. Itaque virtus Caſtitatis, intra genus Temperantiæ, (ſecluſa alia morali ſpecie, quam aliquando adiunctam habet,) eſt vnius ſpeciei infimæ, ad totum ambitum venereorum protenſa: contra Gilbertum 3. Eth. tract. de Temper. in dubio de Caſtitate. Sed quod dixi, veriſſimum eſt, & traditur à Guliel. Pariſienſi lib. de virtut. c. 13. qui nonnullis exemplis illuſtrat, mutationem illam connotationis, non mutare ſpeciem honeſtatis in virtute, quæ virginitas eſſe & dici deſinit, cùm per coniugium, delectationes tactus admittuntur. Quanquam quia penes varias illas connotationes ſtatuũ perſonæ, vnde membra propoſita exiſtunt, varia ſunt eius & decora, & ſubſidia, operæpretium videtur aliquid circa ſingula annotare, præſertim ex Ethnicis, vt eo illuſtrius ſit decus Caſtitatis quoad omnes ipſius denominationes, quum perſpicuum fuerit, ne in caligine quidem Ethniciſmi, obtenebrari potuiſſe.

Virginitatis decora, apud Ethnicos.

122. Et vt à virginitate quæ verticem meritò tenet dignitatis, initium ducam, nemini incompertum eſt quantum olim apud Ethnicos fuerit eius decus, vt innumeris vndecunque congeſtis confirmat Tiraquellus in lib. 15. connub. à n. 119. & Alphonſus Mendoza qu. 4. poſitiua, n. 4. quóſque illi referunt, & quoad Veſtales, & earum prærogatiuas, Lypſius Syntag. de Veſtalibus à cap. 11. Sed nemo quoad plures & vberiùs Hieronymo, ex cuius libro 1. in Iouin. attexo aliqua. Poſt longam enim de Chriſtiana virginitate ex ſacris Scripturis diſputationem, ſubdit: *Quoniam intellexi in commentariis aduerſarij, prouocari nos etiam ad mundi ſapientiam, quod nunquam hoc genus in ſeculo ſit probatum, & nouum dogma contra naturam, religio noſtra prodiderit; percurram breuiter Græcas, & Latinas, Barbaráſque hiſtorias, & docebo virginitatem ſemper tenuiſſe pudicitiæ principatum. Referunt fabulæ Atalantam Calydoniam virginem, ſemper in venatibus, ſemper in ſyluis, non tumentes vteros fœminarum, faſtidiáque conceptuum, ſed expeditam & caſtam amaſſe virtutem. Harpalicen quoque virginem Thraciam, inſignis Poëta deſcribit: & Reginum Volſcorum Camillam, quam Turnus, cui auxilio venerat, laudare volens, non ampliùs habuit quod diceret, niſi virginem nominaret.* O decus Italiæ virgo! *Chalciæcus quoque filia illa Leo virgo perpetua, peſtilentiam patriæ, ſcribitur ſpontanea morte ſoluiſſe, & Iphigeniæ virginis ſanguis aduerſos placaſſe ventos. Quid referam Sibyllas, Erythræam atque Cumanam, & octo reliquas, (nam Varro decem fuiſſe autumat,) quarum inſigne virginitas eſt, &*

virginitatis præmium diuinatio? Quod ſi Æolici generis ſermonis Sibylla θιοβέλη *appellatur, rectè conſilium Dei ſola ſcribitur noſſe virginitas. Caſſandram quoque, & Chryſeïn, Vates Apollinis ac Iunonis, virgines legimus. Et Sacerdotes Dianæ Tauricæ, & Veſtæ, innumerabiles extiterunt. Quarum vna Minutia propter ſuſpicionem ſtupri, viua defoſſa eſt, iniuſta, vt reor pœna, niſi grande crimen putaretur læſa virginitas. Certè Romanus populus quanto honore virgines ſemper habuerit, hinc apparet, quòd Conſules, & Imperatores, & in curribus triumphantes, qui de ſuperatis gentibus trophæa referebant, & omnis dignitatis gradus, eis de via cedere ſolitus ſit. Claudia Virgo Veſtalis cum in ſuſpicionem veniſſet ſtupri, & ſimulacrum matris Idææ in vado Tyberis hæreret, ad comprobandam pudicitiam ſuam fertur cingulo duxiſſe nauem, quam multa millia hominum trahere nequiuerant. Melius tamen, inquit Lucani Poëtæ patruus, cum illa eſſet actum, ſi hoc quod euenit, ornamentum potius exploratæ fuiſſet pudicitiæ, quàm dubiæ patrocinium. Nec mirum hæc de hominibus, cum Mineruam quoque & Dianam, virgines deas finxerit error Gentilium: & inter duodecim ſigna cœli, quibus mundum volui putant, virginem collocarint. Magna iniuria nuptiarum, vt ne inter ſcorpios quidem, & centauros, & cancros, & piſces, & ægocerotas, vxorem maritúmque transferint.*

Subdit quamplurimas narrationes earum, quibus apud Ethnicos virginitas fuit potior vita, ita vt vel violationem virginitatis morte præoccuparent, vel violatæ decus, morte ſua vltæ ſint. Tum addit: *Apud Gymnoſophiſtas Indiæ, quaſi per manus, huius opinionis authoritas traditur, quod Buddam Principem dogmatis eorum, è latere ſuo virgo generauit. Nec hoc mirum de Barbaris, cum Mineruã quoque de capite Iouis, & Liberum patrem de femore eius, procreatos, doctiſſima finxerit Græcia. Speuſippus quoque ſororis Platonis filius, & Clearchus in laude Platonis, & Anaxilides in ſecundo libro Philoſophiæ, Perictionem matrem Platonis phantaſmate Apollinis oppreſſam ferunt: & ſapientiæ Principem, non aliter arbitrantur, niſi de partu virginis editum. Sed & Tymæus ſcribit, Pythagoræ Virginem filiam, choro virginũ præfuiſſe, & caſtitatis eas inſtituiſſe doctrinis. Diodorus Socraticus, quinque filias Dialecticas, inſignis pudicitiæ habuiſſe narratur, de quibus & Philo Carneadis magiſter, pleniſſimam ſcribit hiſtoriam. Ac ne nobis Dominum Saluatorem de Virgine procreatum Romana exprobraret potentia, authores vrbis & gentis ſuæ, Ilia virgine & Marte genitos arbitrantur. Hæc de virginibus ſæculi, currens per multiplices hiſtorias, & properans ſermo perſtrinxerit.*

Hinc ſummum apud Ethnicos viros, æquè ac fœminas, virginitatis decus elucet. Quò item ſpectat illud à Plotino Enneade 3. lib. 5. c. 1. inſigniter dictum, virginitatem eſſe argumentum ſufficientiæ, & acceſſus ad Deum ſibi ſufficientiſſimum ſe ſolo. Quinetiam ipſas virtutes, quòd non haberent ſpecioſius ac ſplendidius nomen, virgines nominarunt Philoſophi, vt obſeruat Gregor. Neocæſ. orat. 2. de annunc. Sed & apud Romanos tanta erat virginitatis reuerentia, vt in virginem quacunque cauſa ſæuire nefas haberetur. Ideóque ſi virginem morti addicendam eſſe contingeret, non priùs id tentatum, quàm à carnifice aliòve aliquo vitiata, virgo eſſe deſiiſſet, vt liquet ex Suetonio in Tiberio, c. 61. Dione lib. 56. & Tacito lib. 5. cùm de Seiani filia morti addicta agunt. Quanquam id progreſſu temporis exoleuiſſe, obſeruat Baronius in Notis ad Rom. Martyr. ad diem 3. Septembris. Claudo verbis illis Naumachij apud Stob. ſerm. 68. *Pulchrum ſanè eſt corpus habere caſtum, indomitámque manere virginem, & puris cogitationibus perpetuò gaudere, nec onus laborioſa circa ilia ferentem, neque trementem ſuſpicioſas Lucinæ parturigines. Sed permanere quaſi Reginam inter imbecillas mulieres, ſplendidum animæ oculum ad illam vitam emittendo, in qua glorioſæ & veræ ſunt nuptiæ, vbi commixta diuinis verbis lumine plenas meditationes parit.* Quæ omnia liquidò monſtrant virginitatis decus ſupra omnem alium caſtimoniæ ſeruandæ ſtatum, quicquid ſit de maiore in ea tuenda difficultate. Nam in parte Tertullianus lib. de vel. virg. cap. 10. ſicut maſculorũ virginitatem, ob calorem maſculi maiorem, cenſet laboratiorem, ita & alios caſtitatis gradus virginitate operoſiores pronunciat. *Nam virginitas gratia conſtat, continentia verò virtute. Non concupiſcendi cui concupiſcendo inoleueris, grande certamen eſt. Cuius autem concupiſcendi ignoraueris fructum, facile non concupiſces. Aduerſarium non habeas concupiſcentiam fructus.* Imitatus videtur Tertullianum Autor libri de bono pudic. apud Cyprianum n. 16. Ait enim, *Pueritia locum primum in virginibus tenet, ſecundum in continentibus, tertium in matrimoniis. Verùm in omnibus glorioſa eſt cum gradibus ſuis. Nam & matrimoniorum fidem tenere laus eſt, inter tot corporis bella: & matrimonio de continentia modum ſtatuiſſe, maioris virtutis eſt, dum etiam licita reiiciuntur. Certè ex vtero ſanctitatem cuſtodiſſe, & infantem ſe vſque in ſenectutem in ſua ætate tota tenuiſſe, admirandæ vtique potentiæ eſt: niſi quòd blandas corporis leges nõ noſſe, magis fœlicitatis eſt, notas iam, viciſſe, virtus eſt.* Infantem vocat virginem; nam & infrà virginitatem definit *perſeuerantem infantiam.*

Cœlibatus, Ethnicis aliquando improbatus.

123. Cœlibes planè, (ſin minùs virgines,) vixêre apud Ethnicos plerique cùm viri tum fœminæ, decentiſſimam rati eam vitam, quæ cum elongatione à ſordibus turpitudinis, ipſóque etiam coniugio, tranſigitur. Et olim quidem apud aliquos, culpæ ac infelicitatis damnatos cœlibes, docent illa ex c. 2. Pimandri. *Altera Dei appellatio pater eſt, ob eam cauſam, quia omnia gignit, patris enim officium eſt generare. Quapropter præſtans id in vita cenſetur ſtudium, atque ipſum apud ſapientes, procreatio liberorum. Extrema verò omnium calamitas & impietas accidit illi, qui abſque filiis è vita decedit. Qua de cauſa dæmonibus dat pœnas poſt obitum. Supplicium denique huiuſcemodi eſt, vt ſterilis anima in corpus quoddam per iudicium migret, cui nec maris, nec fœminæ natura inſit, quod quidem à Sole eleuatum eſt, atque connexum. Igitur, ô Æſculapi, cum homine qui nullos genuit filios, nullum habeto commercium. Infelicitatis tamen eius miſerere, cùm noueris quæ hunc mala poſt interitum maneant.*

Sed & apud Romanos, *leges, quæ mulcta cœlibes notauerunt, parentes præmiis honorarunt, verè dicuntur eſſe fundamenta Reip. quia ſeminarium iuuentutis, & quaſi fontem humani corporis, ſemper Romanis exercitibus miniſtrarunt.* Verba ſunt Panegyrici, Maximianum & Conſtantinum laudãtis. Quæ ex leges fuerint, non eſt obſcurũ. Nam apud Romanos, cœlibes legibus, Poppeæ & Papiæ, ſubiacuiſſe, poſtmodum tamen reſcriptis Principum antiquatas eas leges fuiſſe, teſtatur Tertullianus c. 4. Apologetici. Vbi Pamelius n. 52. latiſſimè de legibus illis earúmque varia reſciſſione diſſerit. Obiter eas ita confodit S. Ambroſius lib. de viduis ferè in fine. *Illi qui Deorum ſuorum adulteria & probra venerantur, cœlibatus & viduitatis ſtatuere pœnas: vt æmuli criminum, mulctarent ſtudia virtutum. Specie quidem qua fœcunditatem quærerent, ſed ſtudio quo propoſitum caſtitatis abolerent.* Alias leges aduerſùs cœlibes ita recẽſet Clem. Alex. 2. Strom. c. 2. *Non permittũt Legiſlatores, maximos magiſtratus gerere, iis qui vxorem non duxerint. Iam verò Laconum Legiſlator non ſolùm pœnam impoſuit ei qui vxorem non duxiſſet, ſed etiam ei, qui vnam tantùm, & ei qui duxiſſet ſeriùs, & ei qui ſolus viueret. Præclarus autem Plato iubet vxoris quoque alimentum, publico pendere ærario, cum qui vxorem*

non

non duxiſſet: & ſumptus quos oportet, dare magiſtratibus. Si enim ductis vxoribus liberos non ſuſceperint, quod in eis quidem ſitum eſt, hominum raritatem inuehunt, & ciuitates diſſoluunt, & qui ex eis conſtat ornatum.

Non tamen vbiuis, aut ſemper.

Alibi tamen cœlibatus in laude fuit, & vt dicebam plurimi eum coluêre inter Ethnicos, viri, fœminæque, non vna in regione aut prouincia. Africanas fœminas cœlibes, ita deſcribit Tertullianus lib. 1. ad vxor. c. 6. *Viduas Africanæ Cereri aſſiſtere ſcimus, duriſſima quidem obliuione matrimonij adlectas. Nam manentibus in æternum viris, non modò thoro decedunt, ſed & alias, eis vtique ridentibus, loco ſuo inſinuant, adempto omni contactu vſque ad oſculum filiorum: & tamen durante vſu perſeuerant in tali viduitatis diſciplina, quæ pietatis etiam ſancta ſolatia excludit.*

124. Audi etiam quid de Indorum ſapientibus prodat Clemens 3. Strom. c. 6. *Qui autem ex Indis vocantur σεμνοὶ, hoc eſt honeſti ac venerandi, nudi totam vitam tranſigunt, Ij veritatem exercent, & futura prædicunt, & colunt quandam pyramidem, ſub qua exiſtimant alicuius Dei oſſa eſſe repoſita. Neque verò Gymnoſophiſtæ, nec qui dicuntur σεμνοὶ, id eſt venerandi, vtuntur mulieribus. Hoc enim præter naturam & iniquum eſſe exiſtimant. Qua de cauſa ſeipſos caſtos conſeruant. Virgines autem ſunt etiam mulieres, quæ dicuntur σεμναὶ, hoc eſt venerandæ. Videntur autem obſeruare cœleſtia, & per eorum ſignificationem futura prædicere.* Virgines hoc loco, cur cœlibes accipiam, intelligetur ex ſequentibus. Meminit etiam cœlibum horum Gymnoſophiſtarum, qui nudi philoſopharentur, Strabo lib. 15. & S. Aug. 15. Ciuit. c. 20. Porrò quos Clemens Semnas, Porphyr. lib. 4. de abſtinent. Samanæos vocauit. Diuidit ibi Porphyrius, vt ex eo alibi retuli, cœtum vniuerſum Indorum Philoſophorum, quos Græci Gymnoſophiſtas appellabant, duas in partes, quarum vtrique ſui præeſſent Antiſtites. Brachmanum vnam, qui ex eadem gente ac ſtirpe omnes: alteram Samanæorum, qui ex omni Indorum genere deligebantur. Et Brachmanes quidem, in ſumma victus ſeueritate vitam tranſegiſſe, memorat: nec minùs aſperè, Samanæos, dies ſuos exegiſſe teſtatur. Vtroſque, (ſaltem ex quo ſe cœtui illi addixiſſent,) cœlibes, & coniugij multóque magis fœditatum aduersùs caſtitatem omninò expertes, vt quidem videri volebant.

Nec dubium videtur, quin cœnobium illud Pythagoræorum, de quo Gellius lib. 1. c. 9. in quo quamplurimi collatis in commune facultatibus omnibus, vacabant Philoſophiæ, eſſet cœlibum. Notat quoque S. Hieronymus l. 2. contra Iouin. q. 3. cœlibes Pythagoræos, ne animæ fortitudo, per frequentiam, & multas oculorum auriúmque illecebras, molleſceret, eiúſque pudicitia conſtupraretur, frequentiam vrbium declinaſſe, ac in ſolitudine & deſertis locis, habitare conſueuiſſe. Eódem collimatum ab illis Philoſophorum cœtibus, quos ineuntes aliqui, magnas, à ſuis præſertim, vexationes paſſi referuntur apud Epictetum c. 29. Enchir. vbi id diſtinctiùs tradit Simplicius. Hoc item de veris Cynicis, quos tanquam Philoſophiæ exemplaria proponit idem Epictetus, legere latè licet apud Arrianum lib. 3. c. 22. Multis enim rationibus Epictetus ibi confirmat cœlibes fuiſſe, & eſſe oportuiſſe. Idem fusè confirmat de quouis ſapiente Theophraſtus l. de nuptiis, cuius breuiculus extat apud S. Hieron. lib. 1. aduersùs Iouin. *ferè in fine.* Heraiſci Philoſophi cœlibis caſtitatem, inde maximè commendat Damaſius apud Photium cod. 242. quòd ſi quando impura loquentem mulierem audiret, capite ægrotabat. De Platone ita ſcribit D. Auguſtinus de vera Rel. c. 3. *Poſt tantum ſanguinem, tantos ignes, tot cruces Martyrum, tantò fertilius & vberiùs vſque ad barbaras nationes, Eccleſiæ pullularunt. Tot virginum millia contemnentium nuptias, caſtéque viuentium iam nemo miratur. Quod cùm feciſſet Plato, vſque adeò peruerſam temporum ſuorum timuit opinionem, vt perhibeatur ſacrificaſſe naturæ, naturam execratus, vt tanquam peccatum illud aboleretur.* Illam ex honeſto opere & integræ caſtimoniæ obſeruatione erubeſcentiam, non moror: in ipſam duntaxat integritatis illibatæ curam, intentus. Si tamen illibatæ, de quo poſteà.

Quid ab ipſis Ethnicorum ſapientibus, repoſitum iis qui cœlibatui obſtreperent.

125. Quòd verò ab iis cœlibem vitam profitentibus malè conſuli videretur humano generi, obſtreperéntque eis nonnulli, iiſdem vocibus quas in cauſa longè grauiore Chriſtianorum cœlibum, homines Chriſtianitatis rudiſſimi plerunque effutiunt, dicentes, ecquid humano generi fieret, ſi omnes caſtè viuerent, & coniugio abſtinerent ad colendum Numē, vel capeſſendam Philoſophiam? (Ita enim cœlibi vitæ obſtrepit Antipater libro de nuptiis:) Quòd inquā cœlibatui Ethnico ſic obſtreperetur; obtriuerunt diligenter illum inanem paralogiſmū Porphyrius lib. 4. de abſtin. & Epictetus apud Arrianum lib. 3. c. 22. Ille in hunc modum philoſophatur, vocans illud argumentū, dubitationem miſeram. *Græci dubitare miſerè ſunt viſi dicentes; Si omnes vos imitarentur, quid tandem accidet? Non enim per hoc vitæ inſtitutum exhaurientur res humanæ, quia neque illud omnes imitabuntur. Qui ſi imitatores reperti ſunt, magis æquitatis populis cauſa fuerunt, quàm confuſionis. Certè lex ipſa neminem cogit.* Et mox. *Ad eos autem qui ita interrogant, quid tandem ſi omnes vos imitentur? Reſpondendum erit illud Pythagoricum. Cùm omnes Reges euaſerint, magna cum difficultate nobis erit viuendum: neque profectò dabitur fugiendi regni conſilium. Atque eodem modo illi qui Rerump. dignitatem metiuntur è virtutis ſtudio, nullum ſibi exitum inuenire poterunt, ſi omnes fuerint ſtudioſi.*

Epictetus autem, in hunc modum eandem criminationem proponit, & elidit. *Sed,* inquit, *vt conſeruabitur à te ſocietas communis, quam tu vt Deum colendam cenſes? An verò maiore beneficio afficiunt homines hi, qui loco ipſorum, duos aut tres pituitoſos pueros curant, an qui omnes ex æquo, quoad eius fieri poteſt, obſeruant & ſpeculantur homines, quid agant, vt viuant, quas res curent, quas negligant contra officium ſuum? Verumtamen Thebaniſne magis profuerunt qui poſt ſe reliquerunt liberos, quàm Epaminondas qui obiit ſine liberis: Et Homeróne plus communi vitæ profuit Priamus, plus quinquaginta procreans ſterquilinia; itémque Danaus, vel Æolus, magnæ ac numeroſæ ſobolis procreatores? Proinde qui Imperatoris munere fungitur, aut qui ordines ducit, vxores interdum propter officium habere non poſſunt, nec vacare liberis educandis: Pro nihilo, ſcilicet, videbitur talis cœlibatum ſuum permutaſſe, ac fruſtrà, ſi diis placet, his carebit? At ne Cynici quidem regnum, ordinis eſt expers. Nunquámne magnitudinem eius & eminentiam apud nos penſitabimus?*

Chriſtianam eiuſdem erroris confutationem prætermitto, quæ legi poteſt apud Autorem Pelagianum libri de Caſtitate, (qui falsò creditus Sixtus Papa,) *ſub libri finem.* Optimè item apud S. Ambroſium lib. 3. de virginit. cùm retundit calumnias quibus impetebatur, ob perſuaſum pleriſque virginibus receſſum à coniugio. Necnon apud S. Auguſtinum lib. de bono coniugali, c. 10. & lib. de bono viduitatis, *ferè in fine.* Ac etiam apud S. Hieronymum

lib. 1.

lib. 1. in Iouin. longè poſt medium, vbi hanc Iouiniani obiectionem conuellit. Denique apud S. Chryſoſtomum lib. de virginit. c. 15.

Caſtitatis coniugalis ſanctitas, ex Ethnicis aſſerta.

126. Coniugalis caſtitas, Ethnicorum quoque iudicio ſancta & honeſta eſt habita, quamuis non excludat omninò delectationes tactus, in ordine ad generationem ſobolis, & ſpeciei humanæ perpetuationem. Tribuit quidem Platoni, & Pythagoræis, contrarium Clemens Alex. l. 3. Strom. c. 2. Sed argumento admodum infirmo, quódque in æquiuoca vocum vſurpatione fundatum potiùs videatur. Quia enim interdum apud Platonem, legitur generationem malam eſſe, ídque etiam dixerunt Pythagoræi, infert Clemens eos reprobaſſe nuptiarum vſum, & Marcionitis aliiſque erronibus, quos latè colligit Caſtro *v. Nuptiæ*, hæreſi 1. autores fuiſſe impij placiti, generis humani fontem, (vt loquitur Theodoretus,) obſtruentis. Verùm Plato, perſpicuè loquitur de generatione quatenus progeniem ſiue homines ſignificat. Quo ſenſu Chriſtus generationem malam atque adulteram increpauit. Itaque ſenſus Platonis tantùm eſt, homines innumeris in hac vita malis cùm pœnę tum culpæ ſubiacere. Quod nullo modo ſpectat ad reiectionem operis, quo ſpecies humana propagatur. Cæteroqui autem Plato, vt notat Theodoretus lib. 12. contra Græcos, nuptias laudat, vocátque ſtabilitatem humani generis, & tuendæ immortalitatis inuentum. Pythagoræos autem Clemens poſtmodum citato capite admittit perperam fuiſſe inſimulatos abſtinentiæ à venere, tanquam à malo opere. *Mihi autem*, inquit Clemens, *contra videntur vxores quidem ducere, vt liberos ſuſcipiant. Velle autem à venerea voluptate continere poſt ſuſceptos liberos. Hac ratione myſticè vti fabis prohibent, non quòd ſit legumen flatum excitans, & concoctu difficile, & ſomnos efficiat turbulentos, neque quòd hominis capiti ſit aſſimilata, vt vult ille verſiculus,*

Idem eſt nam fabam, atque caput corrodere patris.

Sed potiùs quòd fabæ ſi comedantur, ſteriles efficiant mulieres. Theophraſtus quidem certè in libro de cauſis naturalibus, fabarum ſiliquas, ſi ponantur ad radicem arborum, quæ nuper ſunt plantatæ, refert plantas exſiccare. Quinetiam gallinæ domeſticæ quæ eas aſſiduè comedunt, efficiuntur ſteriles. Quare ſupponamus vt certam coniugalis caſtimoniæ honeſtatem, etiam de Ethnicorum ſententia.

Quàm autem exactè ſeruanda ſit ab iis qui coniugium inierunt, iidem Ethnici ſæpè inculcant. Nec eſt quòd hoc loco plura dicam, cùm ſuprà abundè oſtenſum ſit agendo de iniuriis, quanta ſemper omnibus viſa ſit adulterij fœditas. Id quod etiam illuſtrari poteſt ex iis, quæ de adulterij apud Ethnicos pœnis latè collegit Tiraq. l. 13. connub. & Ærod. l. 5. decret. tit. 6. §. 1. & Petrus Godofredus l. 3. de amoribus, c. item 3. Nunc ne prorſus à materia feraciſſima ſterilis abeat oratio, ſubiicio duntaxat, hanc iuxta Ariſtotelem 1. œconom. c. 4. eſſe primam legem coniugij, vt abſit ab eò iniuria, quam mox explicat contineri violatione fidei coniugalis. Et agit quidem eo loco de fide à viro ſeruanda. Multò magis tamen ſupponit ſeruandam eſſe à muliere fidem. Id quod communis ſenſus, & grauiora incommoda vxorum infidelitatem conſequentia, perſuadent. Videtúrque inſinuari ab ipſomet Philoſopho lib. 2. eiuſdem Operis, c. 2. vbi proponit viris matrimonij ſanctitatem, eáſque obligationes longè grauiſſimas quibus aſtringuntur liberis, atque adeò etiam aruo quod rationales has ſpicas protulit, viri tanquam agricolæ interuentu. Quam comparationem ibi attingit Philoſophus: pulcherrimè autem proſequitur Clemens Alexandrinus 2. Pædag. c. 10. *initio.* Sic autem validè & omninò firmiter conſtituta matrimonij ſanctitate, cõcludit, vxorem quoque, perſpecta viri erga ſe fide, tantò magis curaturam, vt viro etiam fidem ſeruet, & ſanctam atque intemeratam ſocietatem ambo tueantur.

Eiuſdem modus, ex Ocello.

127. Habet non pauca locis illis Ariſtoteles, affinia illis quæ legũtur apud Ocellum Lucanum, antiquiſſimum Philoſophum Pythagoræum, ſub finem libri de vniuerſo. Ex quo nonnulla de coniugum ſanctitate in vſu matrimonij, ad huius caſtitatis, ex Ethnici hominis ſenſu, modum perſpiciendum operæpretium eſt attexere. *De mutua hominum*, inquit, *generatione, & quomodò & ex quibus ritè futura ſit, adhuc ſi temperantia adiuuet atque ſanctimonia, rectè habet, opinor. Primùm quidem hoc cognoſcendum, quòd non voluptatis, ſed liberorum procreandorum gratia congredimur. Euenit enim vt virtutes ipſæ & inſtrumenta, & cupidines ad coitum hominibus à Deo data, non voluptatis gratia ſint data, ſed ad perpetuam ſpeciei conſeruationem ac permanſionem. Nam quandoquidem fieri non poterat, vt mortalis natus diuinæ vitæ conſors eſſet, pereunte generis æternitate; id ſingulatim Deus ſuppleuit, hac iugi atque perpetua generatione. Hoc igitur vnum oportet primum perſpicere, voluptatis cauſa coitum non eſſe. Deinde homini ad vniuerſum eam eſſe conſtitutam ordinationem, vt cùm ſit pars non domus tantùm & ciuitatis, ſed mundi etiam, ſupplere debeat quicquid horum intermoritur, ſi modò velit, neque cognati laris deſertor haberi, neque ciuilis, neque diuini. Nam qui planè non ad filiorum procreationem coëunt, ſocietates præſtantiſſimas iniuria afficiunt. Quòd ſi tales cum procacitate & incontinentia generabunt, flagitioſi & infelices futuri ſunt gnati, diis, dæmonibus, hominibus, familiis, & ciuitatibus inuiſi atque deteſtabiles. Hac igitur antè cogitantes, non oportet re vti venerea brutorum more, ſed vt neceſſarium ac bonum ducentes. Quod quidem ob id neceſſarium ac bonum opinantur eſſe viri probi, non ſolùm vt multis viris augeantur familiæ, atque maior terræ pars repleatur, (manſuetiſſimum enim & optimum animalium eſt homo,) ſed etiam quod potiſſimum, vt à bonis viris colatur. Ob hanc enim cauſam, & benè legibus inſtitutas ciuitates habitabunt, & proprias domos ritè gubernabunt. Et ipſis amicis, tum in rebus publicis, tum in ciuilibus actibus, benignè facient, quando non tantùm hominum multitudo, ſed etiam fortitudo exiſtit. Vnde complures aberrant, qui nuptias contrahunt, non pro modo ſtatus & fortunæ, neque pro Reip. commodo, ſed & ad opes & ad generis præſtantiam reſpicientes. Nam pro iuuencula & formoſa, decrepitam ducunt: & pro vnanimi ac compari, genere claram atque prædiuitem. Ergo pro concordia diſcordiam, & pro conſenſu diſſidium ſtruunt, de principatu inter ſe digladiantes. Nam quæ diuitiis, & genere, & amicis excellit, marito vult præter naturæ legem dominari. Ipſe verò meritò contendens, neque ſecundus, ſed primus eſſe cupiens, imperium aſſequi non poteſt. Vnde fit, vt non familiæ ſolùm, ſed ciuitates etiam, infelices euadant. Partes enim ciuitatis ſunt familiæ. Ex partibus autem, conſtat vniuerſi compoſitio. Eſt igitur probabile, vniuerſum eſſe tale, quales ſunt ipſæ partes, ex quibus conſtat. Et in primis verò primæ ſtructuræ magnoperè faciunt ad benè maléve totum opus conficiendum, vt in domus cõfectione, fundamenti poſitio; & in nauis fabricatione, carina; atque in concentu & modulatione, tenor & vocis ſumptio. Ita & in Rep. benè legibus inſtituta, & rectè adminiſtrata, familiarum conſtitutio aut compactio maximoperè confert. Hæc igitur oportet eos, qui de generatione meditantur,*

*meditantur,facere.*Nec plura de caſtitate coniugali & honeſto coniugij vſu,quem adeò infixit Sixtus Pythagoræus ſententia 222. vt dixerit, *Adulter eſt in ſuam vxorem , omnis impudicus amator ardentior.* Laudat eam ſententiam S. Hieronymus in cap. 8. Ezech. & 1. in Iouin. *in fine*. Eódem recidit quod ait S. Auguſt. ſerm. 105. de diuer. *Et vinum de apotheca tua bibis,& tamen ſi ſic bibis vt inebrieris, non quia re tua vſus es ideò non peccaſti.Donum enim Dei,conuertiſti ad corruptionem tuam.*

De caſtitatis ad coniugium aduehendæ,cura, Epicteti monitum. Diſcuſſus Simplicius.

128. Quid quòd inituris coniugium , non modò caſtitatis obſeruationem , cùm celebratum fuiſſet matrimonium , ſed ad illud vſque , exactè demandatam à Platone conſtat 8. de leg. adducto exemplo brutorum id obſeruantium ? Idem commendatum ab Epicteto legimus c.4.Enchir. verbis illis.*A re venerea, quantum fieri poteſt , ante nuptias purus eſto. Sin attigeris*, nempe nuptias , *ea legitimè vtendum.* Legitimum veneris vſum iis conceſſum ab Epicteto intelligo, qui nuptias attigerint. Neque enim video quid ſibi velit in eius loci expoſitione Simplicius; cuius hæc ſunt verba , *Ante nuptias caſtè viuere , præter alias vtilitates,etiam iuſtum eſt, vt caſtitatis fides, quam maritus vxori ſtipulatur , etiam vxori viciſſim à marito ſeruetur.*Hęc totidem propè verbis tradit S. Auguſtinus ſerm. 46. de verb. Dom. cap. 2. & ſerm. 243. de tempore. Itaque hactenus optimè Simplicius , dummodò tamen non ſit ſenſus , teneri eum qui initurus eſt coniugium , non modò ex Temperantiæ legibus , ſed etiam ex legibus Iuſtitiæ erga futuram vxorem (cum qua nihil adhuc pactus eſt ,) abſtinere congreſſu. Quod planè falsò aſſereretur , etiamſi ſignificari videatur à S. Eligio libro de rectitud. Cathol. conuerſat. qui habetur t. 9. Aug. quatenus ait, verſantem impudicè cum concubina ante coniugium , peius peccare quàm adulterum : Nempe ob violatum ius futuræ vxoris, & proſtratam ſtupro propriam pudicitiam. Ego tamen non agnoſco eam iuris violationem , ſecluſa, (vt planè ſecluſi)promiſſione quacunque , & omni ad coniugij contractum proluſione , ob quam cùm præmiſſa eſt promiſſio celebrandi poſtea coniugij, ſiue exequendæ donationis iuris illius in corpora quo matrimonium conſtituitur , tenentur qui ita promiſerunt , fidem ſibi mutuò ſeruare. Ita vt , ſi eam violent , ſpecialis iniuſtitiæ ab adulterio diſtinctæ,rei ſint. Vt contra Couartuuiam 4.decret.p. 1.c.1. n. 14. alibi diſputatum eſt, probántque Sanches lib. 1. de matrim. d. 2.& Ægid. Coninc. d.22. de Sacram. n. 6. & videtur Simplicij ſententia in verbis propoſitis,quibus in eo ſenſu acceptis lubens ſubſcribo.

129.At quæ apud Simpliciū ſequuntur, & ab eo in expoſitionem verborum Epicteti adducuntur, vel vitio Interpretis corrupta ſunt , (quod ex ſequentibus coniici videtur ,) vel inſigne in ſententia mendum continent. Ait enim. *Sin ante nuptias neceſſe fuerit,parendum eſt in eo legibus. Quod enim legi repugnat, idem eſt & impium. Neque enim lex fruſtra illud præſcripſiſſet. Eſt idem & magnæ incontinentiæ ſignū. Deinde aſſuefacit & ipſum & imitatores eius,ad alias quoque leges contemnendas.* Ambiguum eſt , velítne Simplicius,Epicteti ſenſum eſſe, ſi neceſſe fuerit ex legibus ante nuptias vti venere , parendum legibus eſſe : an verò velit ſenſum eſſe , ſi leges ferant vt ante nuptias abſtineatur venere , ſtandum eſſe legibus , quòd iis repugnare impium ſit. Si primum velit Simplicius , impiè omninò & fœdiſſimè ſentit. Eſſe enim fornicationem , & ſoluti cum ſoluta congreſſum , naturæ iure vitioſum , infrà euincam , cùm de oppoſitis huic virtuti ſermo erit. Fuitque hic ipſe ſenſus Ethnicorum, è quorum vſu manauit ritus Chriſtianis quoque vſurpatus, coronam imponendi capiti eius qui inibat matrimonium , in victoriæ ſignum , & ad demonſtrandam puritatem corporis,& ſui ipſius victoriam ante connubium,vt auctor eſt D. Chryſoſtomus homil.9.in 1.ad Timot.Quanquam Athenęus l.15.aliò eam coronationem noui coniugis referre videtur,cùm ait: *Amor veluti Numen quoddam rebus omnibus iuſta reddens præmia, vetat illos qui amant , prius coronari quàm potiti ſint amoribus. Nempe cùm expugnato illo quem amant, à deſiderio liberantur.* Item de caſtitate à ſe ad coniugium vſque ſeruata gratias agit Deo Antoninus l.1. de vita ſua, n.17. Itaque primus ille verborum Simplicij ſenſus, omninò deteſtandus eſt. Quominùs tamen ſpurcum illum ſenſum Simplicio placuiſſe dicam ; facit , quòd non cohæret cum eo placito, ratio quam ſubdit : ex eo ducta , quòd ea legum violatio magnam proderet incontinentiam. At verò magnæ continentiæ ſpecimen præberet,qui vrgentibus ad indebitum congreſſum nefariis legibus, contineret ſe nihilominùs, & illibatam ſeruaret pudicitiam. Itaque voluiſſe Simplicium quod primo illo ſenſu referebam, veriſimile eſt , ne ſecum ipſe diſſentiat. Ex altera tamen parte , ſecundus ſenſus propoſitus nullo modo cohęret cum verbis Epicteti,quem Simplicius interpretatur.Nam Epictetus legitimè vtendum congreſſu mandat , quod vetaretur ab Epicteto iuxta ſecundum illum ſenſum Simplicij. Quare cùm Græcum Simplicij textum conſulere , & mendum quod in eum irrepſerit, ſanare non liceat,ſatis erit implexitatem quæ apud eum eſt, obſeruaſſe;aliter, vt dixi, expoſito Epicteto.

Vidualis Caſtitatis,laus apud Ethnicos.

130. Reſtat caſtitas vidualis nomine viduitatis propriè accepto,hoc eſt,prout viri quem aliquando habuerit , exſortem denotat. Quod enim Nonius, perperam allegato Varrone,biuiras omnes, etiamſi altero marito ſuperſtite , viduas vocat ; inſolens eſt & inuſitatum. Itémque quod Iabolenus l.242. ff. de verb. ſignif. viduam,quæcunque abſque duitate eſt, vt væſanum & vecordem,dictam vult, fauente Tragico , eo carmine. *Antè morantur virgines viduæ domi.* Nos de vulgari viduitate agimus.In cuius apud Ethnicos commendatione, multa paſſim extant apud Tertullianum lib. de monog. & in libro priore ad vxor. & in exhort.ad caſtit. *Monogamia* , ait poſtremo hoc loco c. 13. *apud Ethnicos in ſummo honore eſt , vt & virginibus legitimè nubentibus vniuira pronuba adhibeatur , & ſi auſpici initium eſt. Item in quibuſdam ſolennibus & auſpiciis , vt prior ſit vniuira locus. Certè Flaminica non niſi vniuira eſt,quæ & Flaminis lex eſt.Nam duos ipſi Pontifici maximo, iterare matrimonia non licet,quod monogamiæ gloria eſt. Quum autem Deus ſummus tantùm , Satanas ad perficiendum prouocatio eſt noſtra, imo ſubſuſio pigriſſimorum ad continentiam Deo exhibendam , quæ Diabolo qui antiſtant, nunc virginitate,nunc viduitate euirant. Noueram virgines Veſtæ & Iunonis apud Achaiæ ganeum,& Atrocis apud Delphos,& Mineruæ,& Dianæ,quibus locis. Noueram continentes viros , & quidem Tauri illius Ægyptij Antiſtites,fœminas verò Cereris Africanæ,cui etiam ſponte abdicato matrimonio adſeneſcunt : exinde adempto contactu maſculorum , vſque ad oſcula filiorum. Inuenit Diabolus poſt luxuriam caſtitatis perditricem , quomodo reus ſit Chriſtianus,qui caſtitatem recuſauerit conſeruatricem.*

Erunt

Erunt nobis in teſtimonium & fœminæ quædam ſeculares, ob vniuiratus obſtinationem famam conſecutæ: vt Dido, quæ profuga in alieno ſolo, vbi nuptias Regis vltrò optaſſe debuerat, ne tamen ſecundas experiretur, maluit è contrario vri quàm nubere. Eadem de Didone iterat in calce Apologetici,& libri de Monogamia,& pulcherrimè Auſonius Epigram. 11. Didonem de Virgilij calumnia expoſtulantem inducens. Purgandam item Didonem ab iniuſta per Poëtæ mendacium macula in Carthaginenſium odium, demonſtrat Eſpenæus l.3.de contin.c.17.

Eandem caſtæ viduitatis apud Ethnicos celebrationem ac ſplendorem, S. Chryſoſtomus tract. ad viduam Iuniorem, domeſtico ſuffragio confirmat. *Non ignominiæ,* inquit de viduitatis encomiis agens, *ſed admirationis atque honoris plena res, apud homines eſt, non modò fideles, verùm etiam infideles ipſos. Nam & ego aliquando cùm eſſem iunior, Doctori meo (erat autem ille omnium hominum maximè ſuperſtitioſus,) animaduerti matrem meã præ multis magnam excitaſſe admirationem. Nam cùm eos qui ſibi aſſidebant, more ſuo interrogaſſet, cuius ego eſſem, ac reſponſum eſſet me viduæ mulieris eſſe filiũ, de me quæſiuit ætatem matris, & viduitatis tempus. Cùm primùm verò audiuit quadraginta annos natam eſſe, vigeſimum verò iam annum agi, ex quo patrem meum amiſerit, obſtupuit planè: atque ad eos qui aderant conuerſus, clara voce exclamauit: En quales mulieres apud Chriſtianos ſunt. Tanta non modò apud nos, ſed etiam apud Gentiles, viduitatis laus eſt & admiratio.*

Immenſus in hoc genere eſt S.Hieronymus cùm alibi, tum maximè lib.1.in Iouin. vbi longo agmine exemplorum ex variis nationibus congeſtorũ, confirmat quanta apud Ethnicos laude fuerint, qui cõiuge vita functo, viduitatem caſtè colerent, & ad vlteriores nuptias conuolare refugerent. Iis plurimas quoque alias adiunxit Eſpenæus l.3 de continentia,c.17. Habet ibid. c.12. non pauca de multarum animantium monogamia & caſta viduitate, diſſoluto per alterius comparis mortem, connubio. Ex quo exemplo S.Baſil.homil.8.Hexaëm.& ex eo S.Ambroſius l.5.Hexaëm.c.19. hortatur hominem ad eiuſdem munditiei imitationem. Alias verò in hanc ſententiam præclaras rationes conſtipat idem S. Ambroſius extremo libro de viduis; refellens Ethnicos illos, quos Deorum ſuorum adulteria & probra venerantes, refert, *cœlibatus & viduitatis ſtatuiſſe pœnas, vt æmuli criminum mulctarent ſtudia virtutum: ſpecie quidem qua fœcunditatem quærerent, ſed ſtudio, quo propoſitum caſtitatis abolerent.* Quæ pertinent ad leges ſuprà adductas, quibus numeroſitati ciuiũ volebant conſultum. Quòd tamen leges illæ non diu viguerint, nec vniuerſaliter, & conſtet ex dictis apud pleroſque Ethnicos viduitatem & coniugi iam non ſuperſtiti ſeruatam fidem, in honore fuiſſe; meritò agnouimus, vidualem caſtitatem apud Ethnicos quoque fuiſſe commendatam.

Quàm luxata & oblæſa, tametſi celebrata, Caſtitas apud Ethnicos, ac primùm in virginibus externa ſpecie ſacris.

131. Hæc quamuis ita ſint, conſtétque ex hactenus propoſitis fuiſſe apud Ethnicos ſummo in pretio caſtitatem quoad omnes eius gradus propoſitos: Tamen ſi ingenuè veritatem fatebimur, vltrò dabimus, caſtitatis virtutem, priuſquàm Rex virginum Chriſtus, aut vt Cyrillus Hieroſol. Catech.12. loquitur, *Deus caſtitatis*, vel ex Auguſt. ſerm.117. de temp. *caſtitatis magiſter*, eius pulchritudinem aperuiſſet, & ſeruandæ media ſubminiſtraſſet, admodùm lubricam,& vt plurimùm externa tantùm ſpecie virtutem fuiſſe. Audi S. Ambroſ. l. de virginibus. *Non eſt hoc mihi commune cum gentibus, non populare cum barbaris, non cum cæteris animantibus vſitatum, cum quibus etſi vnum eumdémque vitalem aëris huius carpimus ſpiritum, vulgarem terreni corporis participamus ſtatum; generandi quoque non diſcrepamus vſu: hoc ſolo tamen naturæ parilis conuitia declinamus, quòd virginitas affectatur à Gentibus, ſed conſecrata violatur, incurſatur à barbaris, neſcitur à reliquis. Quis mihi prætendit Veſtæ virgines & Palladis Sacerdotes? Qualis iſta eſt non morum pudicitia, ſed annorum, quæ non perpetuitate, ſed ætate præſcribitur? Petulamior eſt talis integritas, cuius corruptela ſeniori ſeruatur ætati. Ipſi docent virgines ſuas non debere perſeuerare, nec poſſe, qui virginitati finem dederunt. Qualis autem eſt illa religio, vbi pudicæ adoleſcentes iubentur eſſe, impudicæ anus? Sed nec illa pudica eſt, quæ lege tenetur, & illa impudica, quæ lege dimittitur. O myſteria! ô mores! vbi neceſſitas imponitur caſtitati, autoritas libidini datur. Itaque nec caſta eſt, quæ metu cogitur; nec honeſta, quæ mercede conducitur; nec pudor ille, qui intemperantium oculorum quotidiano expoſitus conuitio, flagitioſis aſpectibus verberatur. Conferuntur immunitates, offeruntur pretia, quaſi non hoc maximum petulantiæ ſit indicium, caſtitatem vendere. Quod pretio promittitur, pretio addicitur, & pretio remuneratur. Neſcit redimere caſtitatem, quæ vendere ſolet.*

Egregiè id poſtremum vrget idem Ambroſius epiſt.31. reſpondens Symmacho pro Veſtalibus apud Valentinianum agenti, ac priſcas immunitates eis depoſcenti. *Dicant hoc,* inquit Ambroſius, *qui neſciunt credere, quòd poſſet eſſe gratuita virginitas, prouocent lucris, qui diffidunt virtutibus. Quot tamen illis virgines, præmia promiſſa fecerunt? Vix ſeptem Veſtales capiuntur puellæ. En totus numerus, quem infulæ vittati capitis, purpuratarum veſtium murices, pompa lecticæ miniſtrorum circunfuſa comitatu, priuilegia maxima, lucra ingentia, præſcripta denique pudicitiæ tempora coëgerunt.* Componit eum his Ethnieiſmi ſacris virginibus Chriſtianos parthenones refertiſſimos, quibus in ſumma humilitate, vita temporaliter irremunerata exigitur. Itaque ſecurus exclamat. *Attollant mentis & corporis oculos, videant plebem pudoris, populum integritatis, conciliũ virginitatis. Non vitta capiti decus, ſed ignobile velamen, vſui nobile caſtitatis, non exquiſita, ſed abdicata lenocinia pulchritudinis. Non illa purpurarum inſignia, non luxus deliciarum: ſed vſus ieiuniorum: non priuilegia, non lucra. Omnia poſtremò talia, vt reuocari ſtudia putes, dum exercentur officia. Sed dum exercetur officium, ſtudium prouocatur, ſuis caſtitas cumulatur diſpendiis. Non eſt virginitas, quæ pretio emitur, non virtutis ſtudio poſſidetur. Non eſt integritas, quæcunque tanquam in auctione, nummario ad tempus ſollicitatur compendio.*

132. Idem Ethnicæ Veſtalium virginitatis exile decus, vrget Prudentius lib. 2. contra Symmachum, ſect.8. verbis illis:

Quæ nunc Veſtalis ſit virginitatis honeſtas
Diſcutiam, qua lege regat decus omne pudoris.
Ac primùm paruæ teneris capiuntur in annis,
Ante voluntatis propriæ quàm libera ſecta
Laude pudicitiæ feruens, & amore Deorum
Iuſta maritandi condemnat vincula ſexus.
Captiuus pudor ingratis addicitur aris,
Nec contempta perit miſeris, ſed adempta voluptas
Corporis intacti. Non mens intacta tenetur,
Nec requies datur vlla thoris, quibus innuba cæcum
Vulnus, & amiſſas ſuſpirat fœmina tædas.
Tunc quia non totum ſpes ſalua interficit ignem;
Nam reſides quandoque faces adolere licebit,
Feſtáque decrepitis obtendere flammea canis,
Tempore præſcripto membra intemerata requirens,
Tandem virgineam faſtidit Veſta ſenectam.
Tum thalamis habilis tumuit vigor, indita nullus

Fœcundauit amor materno viſcera partu.
Nubit anus veterana, ſacro perfuncta labore,
Deſertiſque focis, quibus eſt famulata iuuentus,
Transfert emeritas ad fulcra iugalia rugas.
Diſcit & in gelido noua nupta tepeſcere lecto.

Itaque perſcriptum videtur, rectè omnino à S. Athanaſio in Apologia ad Conſtantium ſub finem, ſic fuiſſe pronunciatum, cùm ſanctas virgines Chriſtianas ab Arrianis indignè habitas expoſtularet. *Puellas ea virtute præditas, ſponſas Chriſti, Catholica Eccleſia appellare ſolita eſt, quas Ethnici cõſpectas, vt templũ Verbi admiratione proſequuntur. Nuſquam enim alibi ſanctum illud & cæleſte æternæ virginitatis mandatum, fœliciter eſt, planè apud nos, eſſe veram religionem.*

È reliquis caſtimoniam apud Ethnicos ementitis, plerique quàm ſpurci, affectu ſaltem, ac internis actibus.

Hæc ſi Ethnicam caſtitatem cõmacularunt in iis quæ ipſum verticem huius virtutis apud Gentes occupabant, eámque publicis ſtipendiis profitebãtur, minùs mirum videri debet, in reliquis eiuſdem virtutis gradibus longè maxima vitia irrepſiſſe: adeò vt præ Chriſtianorum caſtitate, ea nitela in maxima Ethnicorum cœlibum parte, verè eſſet corruptela. *Si de pudicitia prouocemur,* ait Tertull. c. 46. Apol. *lego partem ſententiæ Atticæ, in Socratẽ corruptorem adoleſcentium pronunciatam. Sexum nec fœmineum mutat Chriſtianus. Noui & Phrynen meretricem, Diogenis ſuprà recubantis ardorem ſubantem. Audio & quendam Speuſippum de Platonis ſchola in adulterio periiſſe. Chriſtianus vxori ſuæ ſoli, maſculus naſcitur. Democritus excæcando ſeipſum, quod mulieres ſine concupiſcentia aſpicere non poſſet, & doleret ſi non eſſet potitus, incontinentiam emendatione profitetur. At Chriſtianus ſaluis oculis fœminam videt, animo aduerſùs libidinem cæcus eſt.* Creſcentis Philoſophi S. Iuſtino infenſiſſimi & Chriſtianorum hoſtis pæderaſtiam, Tatianus orat. contra Græcos commemorat. Idem Socrati obiectum eſt, non à Tertulliano tantùm, loco allegato, ſed & à compluribus prolatis cùm de amore, & nominatim à Theodoreto lib. 12. contra Græcos, vbi de effræni quoque Diogenis, Cratetis, & Ariſtippi libidine. Etiam in altera vita, Beatos deteſtabili nefariæ voluptatis vſu fruituros, vomuit Plato referente Tertulliano l. de anima, c. 54. Paſſim Græcis Philoſophis obiecta ſpurcorum amorum labes ab Indico Rege apud Philoſtratum l. 2. vitæ Apoll. c. 12. De ſcortis Gorgias librum conſcripſiſſe ab Athenæo l. 10. proditur, tanta in eo genere, fuit peritia. Taceo ſpurcitias Cynicorum, & aliorum multorum apud Ethnicos cœlibum. Quæ enim ab illis facta ſunt, turpe eſt & dicere.

133. Minùs horrenda profero, illis dimiſſis quæ proſtant apud Athenæum l. 13. c. 27. & apud Theodoret. l. 9. aduerſùs Græcos. Proclum Platonicum Philoſophum laudat Marinus, quòd vitam vniuerſam expers coniugij traduxiſſet, vt legere eſt apud eum in Procli elogio, n. 10. Non erubuit tamen hic ipſe Encomiaſtes, in Procli laudibus ponere, n. 22. *in fine*, quòd in cœno turpium cogitationum infixus hæreret, eámque voluptatem quam ex coniugij legitimo vſu percipere refugiebat, metu curarum ac onerum matrimonio adiunctorum, mentis exagitatione, ac phantaſiæ in eo volutabro verſatione adhibita, compenſaret. Id quod etiam ab Epicuro traditum quoad cogitationes, notat Sanctus Auguſtinus libro 5. in Iulianum, cap. 5. quaſi non dedeceat hominem caſtum, ea illuuie ac ſpurcitiis mentem paſcere, & nitido corpore inquinare animum. Fuiſſe autem eam noxam Philoſophis paſſim familiarem certum eſt. Idque vt minimùm voluiſſe videtur Nazarius in Conſtantini Panegyr. dicens, pudicitiam à Philoſophis, non tam re exhibitam, quàm diſputatione iactatam. Aptiùs in rem præſentem Clemens 3. Strom. c. 5. vbi optimè ait: *Humana ergo continentia, ea inquam, quæ ex ſententia Philoſophorum Græcorum profitetur pugnare cum cupiditate, eſt in factis ei non inſeruire. Quæ eſt autem ex noſtra ſententia continentia, non concupiſcere, non vt quis concupiſcens ſe fortiter gerat, ſed vt etiam à concupiſcendo ſe contineat.* Et mox. *Quemadmodum autem melius eſt ſanum eſſe, quàm ægrotantem diſſerere de ſanitate, ita lucem eſſe, quàm loqui de luce, ita quæ eſt ex veritate cõtinentia, ea quæ docetur à Philoſophis. Non enim vbi eſt lux, illic tenebræ. Vbi autem ſola inſidet cupiditas, etiamſi quieſcat ab ea quæ per corpus ſit operatione, at memoria quidem certè cum eo, quod non eſt præſens, congreditur.* Optimè item Antiochus homil. 21. *Apud Gentiles, adde & eos qui in his Philoſophi dicuntur, non ſolùm virginitas ſyncera nunquam ſuum exeruit ſplendorem, ſed nec credunt vllum hominum, corporis fragilitate circũdatum, propriis illam perſpexiſſe oculis. Iure id. Quo enim pacto iſti fidem commodent de virginitate differenti, qui Deos ſuos totius ſpurcitiæ, & obſcœnitatis tutelares patronos conſtituunt? Qui porcorum inſtar per omnem impuritatem traducunt vitam flagitioſiſſimam?* Egregiè præterea Caſſianus collat. 13. c. 5. *Philoſophos,* inquit, *nequaquam credendum eſt talem animi caſtitatẽ, qualis à nobis exigitur, aſſecutos; quibus iniungitur, vt non ſolùm fornicatio, ſed ne immunditia quidem nominetur in nobis. Habuerunt autem illi quandam μερίδα, id eſt, portiunculam caſtitatis, id eſt, abſtinentiam carnis, vt tantùm à coitu libidinem coërcerent. Hanc autem internam mentis perfectam ac perpetuam corporis puritatem, non dicam opere aſſequi, ſed nec cogitare potuerunt. Denique famoſiſſimus ille ipſorum Socrates, hoc, vt ipſi concelebrant, de ſe non erubuit profiteri. Nam cùm intuens ipſum quidã Phyſiognomon dixiſſet, ὄμματα παιδεραστοῦ, id eſt, oculi corruptoris puerorum; & irruentes in eum diſcipuli eius, vlciſci illatum magiſtro vellent conuicium, indignationem eorum hac dicitur compreſſiſſe ſententia, παύσασθε, ἑταῖροι, εἰμὶ γάρ, ἀλλ' ἀπέχω, id eſt, quieſcite, ô ſodales, etenim ſum, ſed contineo me. Apertiſſimè igitur non ſolum aſſertione noſtra, ſed etiam ipſorum profeſſione monſtratur, conſummationem tantummodò impudicitiæ, id eſt commixtionis turpitudinem, violenta ab illis neceſſitate compreſſam, non tamen deſiderium de cordibus eorum, & oblectationem illius paſſionis excluſam.*

134. Sanè de Xenocrate, qui inter meiendum ne manus quidem ad pudenda admouebat, dixiſſe refertur Ariſtoteles, manus quidem caſtæ ſunt, ſed mẽs habet piacula. Ita refert Athenæus l. 12. dipnoſoph. Tantùm non apertè confirmans, quod aio de interna puritate & caſtimonia à Philoſophis exulãte: Quamuis lux ipſa naturæ, fœditatem internæ illius illuuiei, compreſſo licèt opere, prodat. Audi denique Chryſoſtomum orat. de S. Babyla. *At tẽperans, inquis, fuit, continentémque vitam egit Sinopenſis ille, vt qui etiam legitimas nuptias non ſuſtinuerit? Sed adde, obſecro, temperantiæ ac continentiæ illius modum. Tu verò nequaquã addes, quin libẽtiùs temperantiæ laudes illi detraxeris, quàm temperantiæ eius modum prodideris. Adeò certè ille infamis, ac magno dedecore plenus. Percurrerem hoc loco & cæterorum nugas, ſtultum ac vanum ſtudium, denique turpitudinem. Vbi enim, quæſo, vtile eſt, ſeminis humani guſtu non temperare; id quod faciebat Stagirites? Quale commodum cum matribus ac ſororibus miſceri? Quod quidem Philoſophus Stoæ præfectus lege ſanxit. Percurrerem etiam Academiæ Principem, illiúſque diſcipulum, item & eos de quibus maior eſt admiratio*

his quos

his quos nominat obſcœniores fuiſſe demõſtrarem. Obſcœnũ quoque puerorum amorem ab illis in honeſtatis ac Philoſophiæ parte annumeratum, omni retecta allegoria denudarem, niſi tum nobis ad alia properantibus oratio longior hac ratione fieret. Idem Chryſoſtomus homil. 4. in epiſt. ad Titum plurimos Philoſophos pecunias contempſiſſe notat, mulieres non ita. Nimirum inter eos permulti mulieroſi ac obſcœni. Et tamen vt Saluianus l. 4. de prouid. rectè dixit. *Nihil eſt Philoſopho turpius vitia obſcœna ſectante. Quia præter eam deformitatem, quã vitia in ſe habent, Sapientiæ nomine plus notatur.*

Non tamen omnes, in ea naui.

Affirmaui dũtaxat neglectũ innocẽtiæ cogitationum & appetitionum ad opus nõ progredientium, fuiſſe Ethnicis familiarem. Non tamen dixi omnibus omninò id inſediſſe. Sapienter enim Sextus Pythagor. ſententia 224. damnat adulterij, vel nudam de adulterio cogitationem. Item Seneca epiſt. 11. fœlicem pronũciat illum, qui non facta tantùm, ſed etiam cogitatus emendat. Et epiſt. 83. *initio* planè docet quod dico, cùm ait. *Sic viuendum eſt, tanquam in conſpectu viuamus: ſic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inſpicere poſſit, & poteſt. Quid enim prodeſt aliquid ab homine eſſe ſecretum? Nihil Deo cluſum eſt. Intereſt animis noſtris & cogitationibus interuenit. Sic interuenit dico, tãquam aliquando diſcedat.* Dio itẽ Chryſ. orat. 4. de regno expendens illud Homeri, quo Reges Iouis amicos nominarat. *Quod Iouis*, inquit, *dicit amicos, non aliam dicit amicitiam, quàm eadem conſultare & cogitare. Talis amicitia, concordia quædam eſt. Ita enim & hominibus videntur, amici, omnium maximè eſſe concordes, & nulla de re diſſidere. Qui igitur amicus Ioui fuerit, & eadem cum illo ſenſerit, poteſtne fieri, vt rem aliquam iniquam concupiſcat, aut turpe aliquid cogitet aut prauũ?*

135. Nihil addi videtur poſſe ad ſapientiã & caſtimoniæ curam, quam prodit his verbis Epictetus in Enchir. c. 56. *Si voluptatis alicuius imaginem animo conceperis, moderare tibi, ne ab ea moueariſ, ſed & rẽ examina, & tibi ipſe deliberandi præbe ſpatiũ. Deinde vtriuſque temporis memento, tum eius quo voluptate perfrueris, tũ eius quo percepta iam voluptate dolebis, téque ipſe obiurgabis. Atque his illa confer, ſi abſtinueris, fore vt gaudeas, téque ipſe collaudes. Quòd ſi tibi ſuſcipiendæ rei videbitur eſſe tempus, caue ne te vincant eius blanditiæ, & ſuauitates, & illecebræ: ſed illud oppone, quantò præſtantior ſit talis victoriæ conſcientia.* Tanti porrò id eſſe momenti, vt hoc ſi deſit abſtinentia à facto, metu humanorum iudiciorum, aut intuitu honoris, larua tantùm ſit honeſtatis, obſeruat Simplicius ibidem ad c. 48. *Extrema tunica reliquorum affectuum dicitur, gloriæ cupiditas: propterea quòd alios ſæpè exuẽs, ipſa magis animo adhæreſcat. Reuera autem nec ab illis affectibus liberat gloriæ cupiditas, ſed eorum actiones, quo minùs in apertum erumpant, tantùm coërcet. Qui enim propter eã re ipſa non ſcortantur, à fœdis cogitationibus tamen nunquam ſunt otioſi.*

Denique ſapienter item Antoninus lib. 1. de vita ſua, *initio*, matrem ſuam laudat, quòd non à perpetrandis tãtùm, ſed etiam à cogitandis flagitiis abſtineret. Vnde illa apud eundem ſapientiſſima monitio l. 3. n. 5. *Aſſuefacere teipſum debes, vt de his tantùm rebus cogites, de quibus ſi quis te ſubitò interroget, quid nũc mediteris; confeſtim liberè poſſis reſpondere, hoc, aut hoc. Nimirum vt ſtatim conſtet, cogitationes tuas eſſe ſimplices, placidas, conſentaneas animali ſociato aliis, ac negligenti earum quæ ad voluptatem oblectationémve faciant cogitationum, vacuo contentionis, inuidiæ, ſuſpicionis, aliorúmve, quæ ſi te animo agitaſſe faſſus eſſes, pudore ſuffundi oportuiſſet.* Non eſt autem quòd quis horum verborum pelluciditatem immiſſo aliunde limo conſpurcatam velit: allegato inquam alio eiuſdem Antonini loco ex lib. 5. c. 25. Vbi ait. *Pars animi tui princeps, ne inuertatur vllo vel leui vel aſpero carnis motu, neque admittat perſuaſiones, quæ in membris oriuntur, ſed circumſcribat eas. Quòd ſi ea ratione alterius conſenſus, ad intelligentiã efferuntur, nimirum quatenus ea cum corpore copulata eſt: tum quidem ſenſui, cùm is à natura proficiſcatur, reluctãdũ non eſt: opinioni autem mali aut boni, adſentire mens non debet.* Exſibilandus planè ac explodẽdus eſſet in his verbis Antoninus, ſi doceret, ſenſum libidinis impune & abſque noxa permitti, aliunde concitatum, quàm ex certa hominis deſtinatione atque propoſito. Hoc nefarium vel dictu eſt. Nam quamuis ſenſus fœdi concitatio inuoluntaria, vitio vacet; tamen qui titillari ſe ſinit motibus illis quos reprimere poſſet, nec reprimit, in culpa eſt. Nec rectè malum hoc naturæ deprauatæ germen, quia ex natura eſt, permittendum ac non reprimendum pro viribus, aſſereretur. Reuera tamen nihil tale ſignificat Antoninus. Sed quod frequẽter ait S. Bernardus, illud tantùm docere vult, in motibus concupiſcentiæ, ſenſum abſque quocunque conſenſu non inficere. Ethnica igitur continentia quoad internos actus plerunque quidem, non tamen ſemper voluntatem à recto deflexit.

136. Quorũ tamen caſtimonia & opere & volũtate fuit innoxia, aliunde ſorduit. Ferè nanque cõtinẽtia Philoſophorũ Ethnicorũ, oculos tãtùm hominũ conſectabatur: aut cũ nõ ſuſciperetur ex amore caſtitatis, ſed ad curarum vacuitatem, laude virtutis deſtituebatur. Audi Clem. Alex. 2. Strom. c. 12. *Plato matrimonium collocabat in bonis externis, aſtruens noſtri generis immortalitatem, & quandam filiorum perpetuitatẽ, quæ filiis veluti lampas traditur. Democritus autẽ repudiat matrimonium, & procreationem liberorum, propter multas quæ ex ipſis oriuntur moleſtias, & quòd abſtrahant ab iis, quæ ſunt magis neceſſaria. Ei autem Epicurus quoque aſſentitur; & quicunque in voluptate, moleſtiáque, & doloris vacuitate bonum collocant. Præterea ex Stoicorum quidem ſententia, eſt indifferẽs & matrimoniũ, & liberorũ ſuſceptio. Ex Peripateticorum verò, bonum. Vt ſemel autem dicã, dogmata lingua tenus deducẽtes, voluptatibus ſeruierunt: alij quidem pellicibus, alij verò meretricibus, plurimi autem utentes adoleſcentulis. Sapiens autem ille quaternio, in horto cum meretrice, factis voluptatem gloria afficiebat.*

Ethnicæ Caſtitatis gradus omnes ſuprà propoſiti, obiter cum Chriſtianis collati.

Hoc vniuersè. Sigillatim verò omnes gradus Caſtimonię ſuprà propoſiti, admodum obleſi in Ethnicis præ Chriſtianis fuerunt. Securè ſanè S. Chryſoſt hom. 1. in Matth. ait, Philoſophos ne in ſomno quidem imaginatos eſſe dignitatem virginitatis, apud Chriſtianos tam frequenti vſu receptæ. Et ſermone quòd regulares fœminæ viris cohabitent, de iiſdem Græcis in hac parte ita pronunciat. *Inter Græcos, ſanè quidam, licèt pauci, ita philoſophati fuerunt, vt opũ eſſent contemptores, & iram vicerent. Virginitatis autem flos, nullo modo apud illos floruit, in qua ſemper conceſſerũt nobis primam dignitatem, ingenuè fatentes rem ſupra naturam eſſe, & non humanam; & éapropter omnibus gentibus admirationi fuimus.* Similiter coniugalis caſtitas Chriſtianorum, poſſidentium vas ſuum in ſanctificatione & honore, non in paſſione deſiderij, ſicut & gentes, quæ ignorãt Deum, vt eſt apud Apoſtolum, inſupérque caſtitas viduarum Chriſtianarum, quãtis ſpatiis Ethnicam coniugalem & vidualem ſuperauerint, nihil attinet dicere. Tertullianus certè lib. de cultu fœm. c. 1. Gentiles fœminas coniugio illigatas, aut ſolutas ita deſcribit, vt dicat *abfuiſſe ab eis conſcientiam veræ pudicitiæ: quia nihil verum in his quæ Deum neſciunt, præſidem*

& magiſtrum veritatis. Nam etſi qua in Gentilibus pudicitia credi poteſt, vſque adeò eam imperfectam & inconditam conſtat, vt licèt animo aliquatenus tenax ſui agat, in habitus licentia ſeſe diſſoluat propter veritatem Gentilium, ſolatium appetendo, cuius rei deuitat effectum. Quota denique eſt, quæ nec placere quidem extraneis concupiſcat? quæ non velit idcircò ſe expingere, vt neget appetitum? Quanquam & hoc gentili pudicitiæ familiare ſit, non delinquere; attamen velle vel etiam nolle; attamen non denegare, mirum: Quia peruerſa ſunt, omnia quæ à Deo non ſunt. Exprobrat item Minutius Ethnicis in hunc modum, n. 64. *Vos adulteria prohibetis & facitis; nos vxoribus noſtris ſolummodò viri naſcimur. Vos ſcelera admiſſa punitis. Apud nos & cogitare peccare eſt. Vos conſcium timetis, nos etiam conſcientiam ſolam, ſine qua eſſe non poſſumus.*

137. Vnum addo quod apud Ethnicos inſaniæ in Margite damnarum eſt: nec ſanè eadem eſt cauſa, virtutis certo conſilio, & amore honeſtatis exercitæ, ac ſtupiditatis pluſquàm aſininæ. A coniugibus ergo Chriſtianis non ſtupore, ſed incenſiſſimo caſtitatis & Numinis colēdi ſtudio flammas pectoris reſtinguente, mirabiliter perſpectum eſt, nec infrequenter, vt coniuges ætate florentes, affluentibus copiis, omni irritamento ad vſum nuptiarum ſuppetente, abiecta ſollicitudine poſteritatis, (qui ſolet eſſe perſonis præſertim illuſtrioribus nominis ſui ac generis perpetuandi cupidiſſimis, potentiſſimus ſtimulus,) in connubio integri ac puri permanerent: nec viri vxoribus ſuis, quod ſine culpa poterant, viri fierent amore caſtitatis, ſed coniugium in viduitatem illibatam, ſanctè verterent ſuperſtites. Sunt in eam rem exempla quamplurima priuatorum, de quibus conſulere licet Roſuedium in Onomaſtico, v. *Continentia in matrimonio.* Raderum 1. p. viridarij Sanctorum in floribus ex Menæis Græcorum, 17. Nouemb. Boſium lib. 11. de ſignis, c. 6. Spinellum tract. de Virginibus. Eſpencæum lib. 1. de continentia, c. 11. & l. 6. c. 3. Ludouicum Viuem in Inſtit. Chriſtianæ mulieris, c. 5. Qui tamen memoria lapſus eſt aut inconſideratione, cùm inter hæc exempla numerat Malchum monachum captiuum, & ſponſam eius, quorum vitam à S. Hieronymo ſcriptam prodit. Atenim Malchus ille, teſte Hieronymo, non deſponſauit eam, quam alteri nuptam & coniugem nouerat: ſed tantùm vt rabiem Saraceni domini euaderet, finxit ſe concaptiuam illam, ducere vxorem: vt mirum non ſit, ſi cum ea caſtè vixerit, quod illi alij quos Viues refert cum verè coniugibus fecerunt. Sed quod ad miraculum accedit, eam quoque gloriam conſecuti ſunt viri Principes, Reges, & Imperatores ſanctiſſimi, in exquiſitiſſimis deliciis enutriti, ac vitam ducentes: quos publicæ rei cura, ad ſuſcipiendæ prolis cogitationem ſollicitare non immeritò poterat. Exempla apud prædictos proſtant quampluri-ma, quibus addendum eſt exemplum Theophanis Iſacij, nobiliſſimi Conſtantinopolitani à Theodoro Studita deſcriptū, & à Baronio relatum anno 777.

Quòd autem eam gloriam aliqui ſecuti Ælianum l. 3. variæ hiſtoriæ, c. 30. Amœbeæ quoque Cytharœdo & Diogeni Tragico hiſtrioni, communem fuiſſe cenſuerunt; virtuti tribuerem, ſi ex mero virtutis amore, à volentibus præſtitum probare poſſent. Profero in hanc rem pro meis partibus, Clementis Alexandrini ſuffragium 3. Stromatum, c. 5. *Aiunt athletas quoque non paucos abſtinere à venere, propter exercitationem corporis continentes, quemadmodum Crotoniatem Aſcylum, & Criſonem Imeræum. Quinetiam Amœbeus cytharœdus, cùm recenter vxorē duxiſſet, à ſponſa abſtinuit, & Cyrenæus Ariſtoteles, amantem Laïdem ſolus deſpexit. Cùm meretrici itaque iuraſſet, ſe eam eſſe in patriam abducturum, ſi ei aduersùs decertantes aduerſarios in aliquibus opem tuliſſet, poſtquam id perfecit, lepidè à ſe ſcriptum iuſiurandum exequens, eius quam ſimillimam Cyrenæ ſtatuit imaginem, vt ſcribit Iſter in libro de proprietate certaminum. Quare nec caſtitas eſt bonum, & ex virtute, niſi fiat propter dilectionem in Deum.* Nempe vel formaliter ac directè, vel interpretatiuè aut virtualiter, ipſum propter ſe caſtitatis bonum amando, excluſo vano alio fine quocumque. Vides quò ex capite eam continentiam depreciet Clemens. Ex quo etiam agnoſcis, eam continentiam nec fuiſſe perpetuam, (quæ laus eſt Chriſtianorum coniugum memoratorum,) nec etiam Athletarum omnium fuiſſe: quod Petrus Faber lib. 3. agoniſt. c. 4. confirmat, & Mercur. 1. Gymnaſt. c. vltimo. Quanquam alij paſſim, omnes æquè, propè omnes athletas, ſaltem obtinuiſſe opere coniugij, produnt, vt infrà monſtrabo.

Præcellentia Chriſtianæ caſtimoniæ in tanta eius arduitate, ex vberioribus potentioribúſque auxiliis ſupra naturam.

138. Mirum porrò videri non debet adeò imperfectam in Ethnicis quoad omnes ſuos & gradus & ſtatus extitiſſe caſtitatem, quippe qui inter omnia fœditatum incitamenta, carerent iis ſubſidiis quibus Chriſtiani abundamus. In primis enim, ipſorum Deorum turpitudinibus vrgeri in eadem facta videbantur. Vt propterea Nazianzenus orat. 3. ſigillatim aperiens, quomodò ex Deorum flagitiis intercluſus videretur Ethnicis ad omnem virtutem aditus, nominatim doceat ſub turpitudinis Magiſtro Ioue, non potuiſſe Ethnicos exhorrere quaſcunque caſtitatis profligationes. Eadem plenè proſequitur Iamb. 18. n. 87. Idque flagitioſus adoleſcens apud Terentium profeſſus eſt, vt Auguſtinus notauit 2. Ciuit. c. 7. & ſuo item exemplo firmat Menippus apud Lucianum. Sanè deterrimum Satanæ conſilium, in tot tantiſque Numinum fœditatibus confingendis, plerique Patres aperuerunt. Adduxi non paucos in Naturali Theol. d. 7. n. 29. & 30. Diligenter inter alios id demonſtrat Theodoretus lib. 3. aduersùs Græcos, rursúſque libro 7. *propè initio.* Chriſtiani è contra, Deum ſuum Regem virginum, è Virgine editum, virtutis huius ſigniferum, verbiſque & exemplis laudatorem, agnoſcunt.

Ad hæc ſumma omninò eſt naturæ humanæ in venerem propenſio. Quod S. Baſilius initio libri de virginitate egregiè aperit, imitatus Platonis in conuiuio ratiocinationem, & ex parte fabellam, quam etiā vſurpauit S. Chryſ. hom. vlt. in epiſt. ad Coloſſ. & hom. 23. in 2. ad Cor. *in morali*, breuitérque, ſed pulcherrimè Lactantius, eam propenſionē deſcribit 6. inſtit. c. 23. qui incēdentem prætereà, aut igni fomenta ſuggerentem, cōmunem naturæ noſtræ hoſtem, egregiè in hunc modum proponit. *Cùm excogitaſſet Deus duorum ſexuum rationem, attribuit iis, vt ſe inuicem appeterent, & coniunctione gauderent. Itaque ardentiſſimam cupiditatem cunctorum animantium corporibus admiſcuit, vt in hos affectus auidiſſimè ruerent, eáque ratione propagari & multiplicari genera poſſent. Quæ cupiditas & appetentia, in homine vehementior & acrior inuenitur: vel quia hominum multitudinem voluit eſſe maiorem, vel quoniam virtutem ſoli homini dedit, vt eſſet laus & gloria in coërcendis voluptatibus, & abſtinentia ſui. Scit ergo aduerſarius ille noſter, quanta ſit vis huius cupiditatis, quā quidā neceſſitatē dicere maluerunt, eámque à recto & bono ad prauum & malum transfert. Illicita enim deſideria immittit, vt aliena contaminent, quibus habere propria ſine delicto licet. Obiicit quippe oculis irritabiles formas, ſuggeritque fomenta, & vitiis pabulum ſubminiſtrat: tum*

in intimis viſceribus ſtimulos omnes conturbat & commouet,& naturalem illum incitat atque inflammat ardorem, donec irretitum hominem implicatúmque decipiat. At ne quis eſſet, qui pœnarum metu abſtineret alieno, lupanaria quoque conſtituit,& pudorem infelicium mulierum publicauit: vt ludibrio haberet tam eos qui faciunt, quàm quas pati neceſſe eſt. His obſcœnitatibus animas ad ſanctitatem genitas,velut in cœni gurgitem demerſit, pudorem extinxit, pudicitiam profligauit.

139. Cùm ergo hanc in nobis ipſis ad corporum complexionem innatam, ac per ſe admodum incenſam cupiditatem, incentore Satana flagrantiorem habeamus, planè niſi cœleſtes ſuppetiæ affluant, quibus natura aduersùs inteſtinum hoſtem roboretur,nihil procliuius erit, quàm vt ſuccumbat,& dedat ſeſe. At diuinorum illorum ſubſidiorum,ingens nunc vbertas: olim à ſtupente tunc ac ferreo cœlo ingens ſterilitas ac penuria. Vt proinde minùs mirum ſit per defluentis cœlitùs roris abſentiã,exæſtuaſſe omnia:& gliſcente ardore,etiam eos qui caſti audire volebant, & nomine tenus erant, teterrimo libidinis incendio conflagraſſe. Quod de Philoſophorum primoribus egregiè demonſtrat Theodoretus lib.12.aduersùs Græcos *ſub finem*, & latè de Socrate ac Platone lib.9. eiuſdem Operis,*ſub medium*.Zenonis Citriæi Stoicorum autoris,Diogenis,Solonis,Platonis,impuriſſimos verſus excuſationem pro ſuis carminibus amatoriis, profert Apuleius in Apologia: Sed de Socrate & Platone plenè egi cùm de amore. Tantùm de Platone nunc addo, rectè mirum videri Franciſco Petrarchæ lib.2.de remed. dial. 28. quòd cùm cœlibem caſtámque vitam externa ſaltem ſpecie tenuiſſet,ad extremum ſacrificaſſe legatur naturæ,vt ſibi illam placaret,quam ſic viuendo violaſſe ſe crederet.Id quod ſuprà ex Diuo Auguſtino retuli.

Efficacitatem ac vim horum præſidiorum, & noſtram hac in parte præ Ethnicis fœlicitatem, illud ſatis præter cætera aperit,quòd Chriſtiani,tuẽdæ caſtitati,non expetũt feralia illa caſtitatis tuendæ ſubſidia ab Ethnicis Philoſophis vel vſurpata, vel indicta. Crates enim vt Theodoretus lib.12. aduersùs Græcos refert, tranquillandæ libidini, famem primùm adhibendam ſuaſit. Hanc niſi optata pax conſequatur, ſolum ſupereſſe à laqueo remedium cenſuit. Democritus, vt ſupra ex Tertulliano retuli, vt poſſet motus incontinentiæ ſedare, quibus ſe alioqui propè inuitum ex vſu oculorum abripi experiebatur, ſeipſum elucificauit. *Ægyptij*, verba ſunt ſancti Ambroſij libro 2. de Abraham, *quartodecimo anno circuncidebant mares: & fœminæ apud eos eodem anno circuncidi feruntur, quòd ab eo anno incipiat flagrare paſſio virilis,& fœminarum menſtrua ſumant exordia.* Chriſtiani aſpirante Deo, & medium fornacis noſtræ quaſi ventum roris flantem efficiente, facilè conſequuntur, vt ſanctus Ambroſius l.1.de pœnitent. capite 13. loquitur, *ne interioris ſui vrant exuuias, & forenſe hoc animæ veſtimentum velaménque carnale,edax libidinis flamma conſumat, ſed tranſeant per ignem.* Longè item mitiores experiuntur inſultus illos, quàm olim Ethnici, in quibus hæc fera aduersùs caſtitatem ſupra modum ferociebat, ac propè rabiebat.

Quòd ſi interdum frænum detrectat, cùm oratione ad eum à quo iuuari facilè & potenter poſſunt,tum corporis maceratione ac coërcitione ſenſuum, abſque magna difficultate ſibi proſpiciunt. Inſignis planè in hoc genere eſt Baſilij diſputatio l. de vera virgin.& Hieronymi de cuſtodia virginitatis,Ambroſij ſacras virgines informantis, Helinãdi apud S. Antoninum part. 3. hiſtor. titul.18. cap.5. aliorúmque omnibus obuiorum. Ego ſelectiora quædam delibo, quæ reducuntur ad duo illa quæ dixi capita; ſenſuum cuſtodiam, & corporis caſtigationem.

Subſidiorum caſtitatis primarium, ſenſuum cuſtodia.

140. Nam quòd ſenſus ſint portæ,per quas hoſtilis exercitus in arcem ac metropolim animæ irrumpit, vt loquitur & latè confirmat S. Hieronymus lib.2.in Iouin.q.3. omni ſtudio inuigilandum eſt amatori caſtimoniæ,vt hi aditus ritè frænentur, præſertimque omnium promptiſſimus & nobiliſſimus, nempe viſus, cuius hac in re magnum omninò eſt momentum. Vt propterea Græci,quod Cæſarius dialogo 3.notauit, eodem nomine pupillam & virginem nominarint. Κόραι enim & virgines & pupillæ,ſicut & apud Latinos,*pupulæ*. Quò item reſpexit Demoſthenes apud Plutarchum opuſcul. de malo pudore, *initio*,cùm dixit, impudentem ſcorta in oculis habere,non virgines, Κόρας. Hanc circunſpectiſſimam oculorum cuſtodiam ad tuendam caſtitatem,infigit ex ea vocis notione S.Chryſoſtom. homil. de pœnitent. contin. & virgin. verbis illis.*Pupilla oculus appellatur, vt ſicut illa duabus palpebris velut in quodam conclaui clauſus eſt,ita & virgo permaneat. Sicut & linguam, ſub duobis ſeptis,dentibus dico & labiis, Deus concluſit, vt tanquam verecunda virgo, nihil indiſcretum loquatur.*

Eandem diligentiſſimam & vndecunque exquiſitam oculorum cuſtodiam ad caſtitatis plenam indemnitatem commendat ex inſtituto Iſidorus Pel. l.3. epiſt.66. prolatis ſacris & profanis in eam rem cùm dictis, tum exemplis. Et vt procacibus oculis ſubduceretur ignitabulum,prouiſum antiquiſſimo vſu eſt, vt muliebris conſpectus, à quo maximè periclitatur caſtitas,obducto faciebus earum velamine cùm procederẽt,negaretur. Ita vt quanquam virginibus vt poſſent maritos inuenire, aperta facie eſſe moris eſſet, vt philoſophatur Cherillus apud Plutarchum in Laconicis, tamẽ ex quo deſponſatæ erant,quia maritum repererant,velabantur;vnde à nubendo & cooperiendo vultu, dictæ *nuptæ*,vt notauit S.Ambroſ.l.1.de Abrah.c.9. Ex hoc ipſo vſu Rebecca, vt Tertullianus obſeruauit l.de cor.mil. c.4.& de vel.virg. c. 12. conſpecto procul ſponſo, velamen inuaſit, vt ſe, quod erat,profiteretur. Ex eodem vſu Rex Geraræ Gen. 20. Saram incuſans, quòd ſe pro Abrahæ ſorore & virgine, nulli viro addicta geſsiſſet,procedens inuelata, mille illi argenteos ad velamen oculorum coëmendum, quo nupta agnoſceretur, attribuit. Nec id apud Palæſtinos duntaxat, atque Iudæos locum habuit, inde agnitas fœminas eorũ teſtatur Tertullianus capite illo 4. & exempla propoſita declarant:ſed valuit quoque apud alios vt ex Plutarcho in Laconicis iam retuli, & ex Perſarum legibus confirmat Ioſephus l.11.antiq. cap.9. de Romana lege, liquet,ex Valerio l. 6. c. 3. vbi Caius Sulpitius vxorem cùm dimitteret,quòd aperto capite prodiiſſet in publicum,rationem hanc reddit.*Lex tibi meos tantùm præfinit oculos, quibus & formam tuam approbes, & placere deſideres. Vlterior tui conſpectus, ſuperuacua irritatione accerſitus, in ſuſpicione & crimine hæreat neceſſe eſt.* De fœminis Arabiis teſtatur Tertullianus faciem totam ita texiſſe, vt vno oculo liberato, contentæ eſſent dimidiam potiùs frui lucem, quàm totam faciem proſtituere. Ita ille extremo libro de velandis virginibus;quo toto latè contendit,virgines quoque,ex quo acerbæ eſſe deſinunt,vt loquitur c.11. (id eſt quo ſunt nubiles & maturæ viro,) velari

velari æquè debere: cùm par ab eis periculum, aut etiam grauius, alienæ petulantiæ immineat, ſi conſpectu incendatur, quàm à nuptis. Quanquam vſus ſemper fuerat in contrarium, ipſéque Apoſtolus flammeum ſiue muliebre velamen, iuxta Græcos codices, *poteſtatem* appellauit, quòd ſit ſignum mulieris in viri poteſtate iam locatæ, & quaſi muliebre iugum, vt Tertullianus eodem libro, c. 17. nominat. Sed quòd faciem clauſam nemo audeat oculis ſuis premere, meritò planè depoſcebat Tertullianus virgines quoque, à quibus iam grandiuſculis alieno igni fomes obiici poteſt, induere illam armaturã pudoris, circundare vallum verecundiæ, murum ſexui ſubſtruere, qui nec virginis emittat oculos, nec admittat alienos. Quòd ſi faciei, multò magis reliqui fœminei corporis nudati, conſpectio deuitanda. Ipſa natura idem clamare videtur cùm docet erubeſcere ad apertum partium illatum contuitum & nuditatem. Et inſigni miraculo in balneo fontis Aponi, vt eſt apud Caſſiodorum lib. 2. epiſt. 39. ſi mulier in virorum balneo lauatura nudaretur, comburebatur aquis illis, alioqui innoxiis: quaſi docente natura quid ex eo nudatæ conſpectu conſequatur. Quanquam autem viri cõſpectus vulgo minùs ſeuerè interdicitur mulieri, tamen vt Tertullianus l. de vel. virg. c. 2. ait, *Tam ſancti viri eſt ſuffundi, ſi virginem viderit, quàm ſanctæ virginis, ſi à viro viſa ſit.* Eóque conſilio in ſacris Bonæ Deæ, vt eſt apud Senecam epiſt. 97. non modò adeſſe viri non poterant, ſed etiam animalium maſculorum picturæ contegebantur.

Etiam loci in quo degas, nimiam amœnitatem vitandam, quòd ea multorum ſenſuum demulcendorum origo ſit, Sapientes monuerunt. Nec modicum, inde & iſti & aliis Temperantiæ partibus imminere diſcrimen, docet ille qui deductum ſe ſcribit *in terram vario gramine indutam:*

Idæo quales fudit de vertice flores
Terra parens, cùm ſe confeſſo iunxit amori
Iuppiter, & toto concepit pectore flammas.
Emicuêre roſæ, violæque, & molle cyperon,
Albáque de viridi riſerunt lilia prato.
Talis humus venerem molles clamauit in herbas,
Candidiórque dies, ſecreto fauit amori.

Docuit id exemplo ſuo Plato, quem in hunc finem delegiſſe philoſophari in Academia loco inamœno & inſalubri, obſeruat S. Hieronymus impugnans Iouinianum. Quamuis Porphyrius lib. 1. de abſtinẽt. aliò id referat. *Cauendum*, inquit, *periculum facere pugnæ, niſi velimus pro victoria imperitiæ noſtræ culpam prodere. Ita cauiſſe quondam virorum gloriam Pythagoræos, cæteróſque ſapientes accepimus, quorum alij remotiſſima prædia habitarunt, alij vrbium lucos & templa, quæ à turbis abſunt longiùs. Platóque ipſe inter alios elegit ſeceſſum in Academia, non ſolum deſerto, & ab vrbe longè remoto prædio, ſed etiam, vt aiunt morboſo.* Refert, vt vides, ad declinationem gloriæ & claritatis vulgi, quod S. Hieronymus refert ad Temperantiam, & meritò. Quorſum enim alioqui locum non modò remotũ, ſed etiam inamœnum delegiſſet? Satis ſupérque fuiſſet ſemotum locum eligere. Inamœnum ergo & morboſum ſelegit, vt corpore incommodiùs habente, meliùs eſſet animæ. Exultat in eodem argumento Seneca epiſt. 51. his præter cætera. *Quemadmodum aliqua veſtis, ſapienti ac probo viro magis conuenit quàm alia, nec vllum colorem ille odit, ſed aliquem putat parum aptum eſſe frugalitatem profeſſo: ſic regio quoque eſt, quam ſapiens vir, aut ad ſapientiam tendens, declinet, tanquam alienam bonis moribus. Itaque de ſeceſſu cogitans, nunquam Canopum eliget, quamuis neminem Canopus eſſe frugi vetet. Ne Baias quidem. Diuerſorium vitiorum eſſe cœperunt. Illic ſibi plurimum luxuria permittit: illic tanquam aliqua licentia debeatur loco, magis ſoluitur. Non tantùm corpori, ſed etiam moribus ſalubrem locum eligere debemus. Quemadmodùm inter tortores habitare nolim, ſic nec inter popinas quidem. Videre ebrios per littora errantes, & comeſſationes nauigantium, & ſymphoniarum cantibus perſtrepentes lacus, & alia, quæ velut ſoluta legibus luxuria, non tantùm peccat, ſed publicat, quid neceſſe eſt? Id agere debemus, vt irritamenta vitiorum, quàm longiſſimè profugiamus. Indurandus eſt animus, & à blandimentis voluptatum procul abſtrahendus. Vna Annibalem hyberna ſoluerunt: & indomitũ illum niuibus atque Alpibus virum, eneruauerunt fomẽta Campaniæ. Armis vicit: vitiis victus eſt. Nobis quoque militandum eſt, & quidem genere militiæ, quo nunquã quies, nunquã otium datur. Debellandæ ſunt in primis voluptates, quæ (vt vides) ſæua quoque ad ſe ingenia rapuerunt. Si quis ſibi propoſuerit quantum operis aggreſſus ſit, ſciet nihil delicatè, nihil molliter eſſe faciendũ.*

Item corporis redactio in ſeruitutem.

141. Habes eadem opera multorum ſimul ſubſidiorum ad caſtitatem opportuniſſimorum ſubminiſtrationem, nimiam ſcilicet loci amœnitatem deuitandam, itémque delicias, quæ animum eneruant & frangunt. Præterea conuictum abhorrentium à caſtimonia, & conſpectum ac auditum turpium auerſandũ: quibus omnibus corpus caſtigatur, eiúſque licentia coërcetur. In deliciarum porrò ſubductione, comprehenſus nominatim cenſeri debet, perparcus, aut etiam ſi priſcos audimus, nullus vini vſus. Nam in vino eſſe luxuriã, id eſt, per illud, præſertim immoderatiùs potum, ebullire laſciuiam, & efferueſcere inſanos mentis motus, omnium ſapiẽtum calculo firmatur. Præclarè Chriſtianus Pædag. l. 2. c. 2. arcens iuuenes hanc ob cauſam à vini potu. *Eos*, inquit, *laudo & admiror qui vitã auſterã delegerunt, & moderatæ vitæ medicamentum, aquam appetunt: vinum autem, tanquam ignis minas, quàm longiſſimè fugiunt. Placet ergo vt pueri & puellæ ab hoc medicamento plurimum abſtineant. Non enim feruenti ætati, quod eſt omnium humidorum calidiſſimum, vinum infundere conuenit, perinde ac ſi quis ignem in ignem deriuet: ex quo agreſtes immanéſque appetitiones, ardentéſque cupiditates, & mores ignei incenduntur: excalefacti autem intùs adoleſcẽtes, euadunt propenſi ad libidines, adeò vt prauiſſum eorum damnũ per corpus comprobetur, celeriùs quàm oportuit maturatis membris cupiditatis. Vino itaque efferueſcente luxuriant, ac intumeſcunt vbera, & pudenda, fornicationis imaginem iã prænunciantia, & corpus cogit vulnus animæ inflammari, & pulſus impudẽtes anxiã & ſuperuacaneam perſequũtur diligentiam, temperantiam ac moderationem ad iniquitatẽ prouocantes. Hinc autem fit, vt muſtum iuuẽtutis, fines pudoris tranſiliat. Oportet autem quàm maximè fieri poteſt, iuuenum appetitiones conari extinguere: mittarum quidem bacchicum fomitem auferentes, feruori autem contrarium medicamentum infundentes, quod etium ardentem animam cohibebit, & membra intumeſcentia retinebit, & quæ iam agitatur, cupiditatis incitamentum ſopiet.*

Nec plura hoc loco de eo caſtitatis ſubſidio, quod in ſubductione incentiuorum luxuriæ, & corporis caſtigatione quaſi priuatiua, ſitum eſt. Multò verò potentiùs iuuatur caſtitas, infringuntúrque luxuriæ impetus, poſitiua admotione inſuauiũ, quibus laſciuire prohibeatur appetitus, quas caſtigationes Philoſophis fuiſſe compertas, (ſaltem quibuſdã), docet Luciani locus ſic ſcribẽtis de Nigrino. *Manifeſto apparebat, quòd & tales Philoſophos dãnabat, qui virtutis meditationem eam putabant, ſi multis neceſſitatibus atque laboribus adoleſcentes reſiſtere, exercitatione ac vſu aſſuefeciſſent. Atque ob id multi ligare atque vincire ſe iubebant. Alij autem flagellis verberabant. Qui verò elegantiores paulò erãt, etiã ferro ſuperficiẽ corporis radebant. Putabat enim ille, multò priùs in animis duritiẽ iſtã & firmitatem*

contra dolores ac perturbationes paradã eſſe. Et qui optimè inſtituere atque erudire homines vellet, partim animi, partim corporis, partim etiã ætatis, & prioris educationis rationem, atque obſeruationem quandam habere debere, vt ne ea quæ vires excederent, imponendo, reprehenſionem incurreret. Multos itaque & mortuos ex eo eſſe dicebat, dum præter rationem ita ſupra vires intenderentur. Benè quod moderationem exigebat: Abſurdè tamen ſi vniuerſim hoc ſubſidium repudiabat.

Ex mulierum alloquiis, quantum caſtitati periculum.

Quod de cauenda ſedulò conſuetudine & frequenti colloquio abhorrentium à caſtimonia dictum eſt, nequaquam arctari debet ad eos qui apertè dediti ſunt ſordibus caſtitati oppoſitis: ſed extendendum etiam ad conſuetudinem vſúmque familiarem cum aliis item perſonis, à quibus periculum creari caſtimoniæ poſſet. Quo in genere Patres infiniti propè ſunt, vt ſuadeant, amanti pudicitiam, cauendum eſſe frequens cum mulieribus, (etiamſi piis,) commercium. *Nam & oris decor*, ait S. Chryſoſtomus initio libri 6. de ſacerdot. *& motuum exquiſita mollities, & inceſſus affectatum ſtudium, & vocis confractio, & oculorum & malarum pigmenta, & cincinnorum compoſitiones, & capillitij tinctura, & veſtium ſumptuoſarum auratarúmque diuerſitas, & gemmarum pulchritudo, & vnguentorum fragantia, & cætera omnia quæ muliebre genus affectare ſolet; talia ſunt, quæ animum commouere poſſint, niſi is continentiæ auſteritate occalluerit.* Hoc ſenſu pronunciatum prudentiſſimè eſt à Sapiẽte; meliorem eſſe iniquitatem viri, quàm mulierem benefacientem: id eſt, tutius eſſe & caſtitati minùs periculoſum, verſari cum viro, tametſi inquinato & moribus deprauatis, quàm cum muliere bona & optima. Imò quoad hoc, nullam eſſe bonam mulierem, ſcitè ab Eumolpo ſcriptum eſt illis in hanc rem carminibus.

Crede ratem ventis, animum ne crede puellis:
Nanque eſt fœmineâ, tutior vnda, fide.
Fœmina nulla bona eſt; & ſi bona contigit vlla;
Neſcio quo fato, res mala, facta bona eſt.

Ad hoc ipſum inſtitutum Nazianzenus orat. 44. iubet hominem caſtitatis ſtudioſum meminiſſe dulcem illam illecebram, & charum venenum, quo primus parens in ruinam actus eſt. *Quonam enim modo*, inquit, *aliena, facilè huic ſaluti erit, quem ſua perdidit?* Itaque etiam fortuitum contuitum, ſuſpectum vult haberi. Nec minùs prouidè Origenes lib. de ſingular. Clerico. Hieronymus epiſt. 47. quæ eſt de vitando ſuſpecto contubernio. Chryſoſtomus homil. qua exagitat quòd regulares fœminæ viris cohabitent, & ſerm. conſequenti contra concubinarios, & latè etiam tomo 6. ſerm. contra facetias, ac riſum immodicum. Antiochus accuratè homil. 17. & 18. S. Baſilius & Nyſſenus libris de virginit. & S. Ephrem variis de hoc ipſo argumento tractationibus, nominatímque t. 1. tract. de abſtinendo ab omni conſuetudine pernicioſa, & ſerm. de virginit. (vbi pulchrè monet debere hominem eſſe hac in parte *totum oculum*,) & tract. aduersùs improbas mulieres.

Caducitas fœmineæ pulchritudinis; & ſordes queis obducitur, conſiderandæ.

142. Non celabo lectorem egregium conſilium, quod in tractatus promiſcè adducti calce ſuggerit S. Ephrem, perappoſitum ad firmandum caſtitatis propoſitum, cùm vel per neceſſitatem aliquam mulieri colloquendum eſt, vel eius conſpectus præter voluntatem acciderit. *Quando videris mulierem formoſam atque illuſtrem, fulgentibus oculis, præclara forma, genis nitentibus, aſpectu ſuo eximiam quandam ſpeciem præ ſe ferentem, ſi exardeſcat animus, & libido augeatur, cogita terram eſſe quod miraris, cinerémque, quod incendis: & comprimetur inſana tua cupiditas. Explica quoque faciei pellem cogitatione, & cernes tunc omnem eius pulchritudinis vilitatem. Nihil enim niſi oſſa, neruos, fœtoréſque reperies. Cogita etiam eandem ſeneſcentem, commutatam, morientem, totúmque illum euaneſcentem pulchritudinis florem. Cogita quid admireris, & erubeſce.* Planè gemina ex Chryſoſtomo proferre memini, oſtendens quàm flaccidum bonum ſit pulchritudo creata. Ex quo illud addo quod habet ſerm. contra cõcubinarios. *Audiui multos dicentes, quod etiam multi apud lapides & ſtatuas aliquid paſſi ſint.* Ita planè Pygmaliõ Cyprius, & adoleſcẽs Cnidias, aliique apud Clementem Alexandrinum in protrept. *Quod ſi tantum valuit dura effigies, quantam operabitur inſaniam in effigie pulchra tenerum corpus?* Illud item præclarum ex ſerm. 2. de prophet. obſcurit. *Cùm formoſam mulierem videris, cui micantes ſunt oculi & hilares, cui nitentes genæ, cuius in vultu eximia quædam appareat pulchritudo, quæ mentem tuam inflammet, & libidem augeat, cogita terram illud eſſe quod miraris, cinerem eſſe quod te incendit, & inſanire anima deſinet. Detege cutẽ vultus eius, tum ipſam omnem pulchritudinis vilitatem videbis. Ne in ſuperficie conſiſtas, ſed interiùs cogitatione progredere, nec aliud quicquam præter oſſa, neruos, ac venas reperies. At non ſufficiunt iſta? Cogita mihi mutatam illam, ſeneſcentem, ægrotam, ſubſidentes oculos, excauatas genas, totum illum florem defluentem. Cogita quid admireris, & tui iudicij te pudebit. Lutum miraris & cinerem, puluis te incendit & fauilla.* Locus proximè ex S. Ephrem prolatus, manifeſtè monſtrat S. Chryſoſt. lectioni librorum S. Ephrem aſſueuiſſe. Porrò caſtitatis, ad fœminæ conſpectum periclitantis ſubſidium, quod vterque protulit, reipſa vſurpauit Ethnica mulier Hyppatia, apud Suidam v. *Hyppatia.* Intemperantem enim adoleſcentem qui eam deperibat, curauit exhibito ei panno menſtruis illito, *Et hoc*, inquiens, *amas?*

Potentiſſimum Caſtimoniæ ſubſidium, reuerẽtia ſui.

143. Quum autem omnia ſubſidia hactenus enumerata, ſint externa, id eſt connotent extrinſecum quid: vnum prętereà addo internum, permagni momenti. Nempe ſuimet ipſius maximam reuerentiam. Hanc enim inſigunt ſeriò & frequenter, noſtri æquè ac externi, tanquam perneceſſariam, & opportuniſſimam ad caſtitatis tutelam. S. Baſilius l. de vera virginit. informãs virginem. *Sola nullo prorſus hominum teſte, nihil quod ſponſo ſuo indignum ſit, agere vlla ratione patietur. Etſi enim adſit nemo, ipſa tamen ſibi virgo adeſt, debétque præ omnibus ſeipſam revereri. Neque enim quæ reueretur cæteros, ſeipſam reuerentia indignam iudicabit. Verùm, vt diximus, ſeipſam primùm, conſcientiámque ſuam reuerebitur, etiamſi valdè ſit ſola.* Clemens 3. pædag. c. 5. tanquam inſigne caſtimonię præſidium commendat, qui ſolus ſit, erubeſcere ſeipſum. Idem ex quodam antiquiore refert, & valdè commendat Galenus l. de cognoſc. & curandis animi affect. His antiquior videtur eſſe Pythagoras. Nam aureo carmine 11. & 12. *Turpe*, inquit, *nihil facias vnquam ſolus, neque cum alio, & maximè tui ipſius te pudeat.* In quem locum Hierocles, reuerentiam ſui ipſius, vocat *cauſam quæ ſcelus omne expellat*, & ea, hominem ſibi ipſi procuratorẽ conſtitui affirmat, quo ex neceſſitate, vt ait, homo adducatur ad facienda quæ hominem decent, & fugienda quæ dedecent. Muſonij item verba ſunt, hominem venerationem ab aliis facilè conſequi poſſe, ſi ſeipſum primùm

reuereatur. Ex Theophraſto idem commendant Antonius Ludouicus lib. de pudore, & Alcionius lib. 2. de exilio, hanc eius referentes ſententiam. *Si teipſum fueris reueritus, nunquam alium erubeſces.* Sanè, quiſquis etiamſi abſque externo teſte alicubi ſit, conſcientiam tamen & oculos ſuos pro mille teſtibus habet, erubeſcitque ea vel facere, vel cogitare, quæ aliis aduertentibus celata vellet, optimè omninò caſtitatem ſuam communiuerit. Quam plurima alia caſtitatis tuendæ ſubſidia addenſat S. Athanaſius l. de virginitate, ſiue de meditatione, cuius ferè limbus, in hanc metam cadit belliſſimè. *Magna virtus continentia, ingens gloriatio puritas, magna encomia virginis. O virginitas opulentia indeficiens, ô virginitas corona immarceſcibilis, ô virginitas templum Dei, & domicilium S. Spiritus; ô virginitas margarita ſpecioſa, vulgo inconſpicua, & quæ nonniſi à paucis inuenitur, ô continentia amica Dei, & à Sanctis deprædicata, ô continentia apud multos odioſa, ſed apud dignos ſpectata, ô continentia mortem & Infernum profligans, & quæ ab immortalitate poſſidetur, ô continentia gaudium Prophetarum, & Apoſtolorum gloriatio, ô continentia Angelorum vita. & Sanctorum corona; Beatus eſt qui te tenet, beatus qui obdurat in tolerantia, quoniam pauxilulum fatigatus, multùm in te gaudebit.*

CAPVT VIII.

De ſpurcitiis Caſtitati per exceſſum aduerſantibus.

EXtremum Caſtitati per defectum aduerſans ſitne aliquod & quale, tractatum eſt cùm de vitio generatim, expendendo multiplicitatem eius. Itaque eo extremo in præſentia dimiſſo, de ſordibus quæ cum caſtitate pugnant per exceſſum, dicenda ſunt aliqua.

Spurcitiarum, caſtitati aduerſantium, inhoneſtas, & quantum inde probrum, in ipſum peccantis corpus.

144. Ordiendum porrò eſt ab huius vitij indignitate & inhoneſtate, ratione cuius nemine diſſentiente, omnium eſt fæculentiſſimum, & homini ipſi contumelioſum, vt Apoſtolus vrget: & inde contendit S. Chryſoſtomus hom. 18. in 1. ad Cor. quòd nemo ab auaritia aliiſve ſceleribus balneas petat, ſed à fornicatione, quaſi docente natura, quod totus in eo volutabro, ſit conſpurcatus. Et idē habet Iſidorus Peluſ. lib. 4. epiſt. 129. vbi Scholiaſtes plurima in eum Babyloniorũ, Ægyptiorum, & Græcorum vſum cõgerit. Cui antiquorum quoque Romanorum & Chriſtianorum vſum addere licet, de quo plura Baronius anno Chriſti 57. à numer. 106. vbi ex SS. Hieronymo & Gregorio, docet eos noctem flumine purgaſſe, & poſt legitimam quoque commixtionem, corpus abluiſſe. Quod neceſſarium fuiſſe negat Clemēs Rom. 6. conſt. c. 28. dicens, qui legitimè miſcentur puros eſſe, quamuis non lauerint. Qui verò illegitimè ſociantur, nec ſi inde ſurgentes toto mari & omnibus fluminibus abluantur, mundos fore, tanta eſt ſpurcities & fœditas violatæ caſtitatis. Itaque Cyrillus Hieroſol. catecheſi 12. *ferè in fine*, inde præſertim ad caſtimoniam hortatur, quòd parcendum ſit corporibus, quæ lucebunt ſicut Sol: nec propter paruam voluptatem, tantum ac tale corpus ſit fœdandum. Nec diſſimilia Theodorus Studita catech. 65.

Egregiè item Iſidorus Peluſ. l. 4. epiſt. illa 129. expendens, & decuplici interpretatione elucidans illud Apoſtoli, pronunciantis eum duntaxat qui fornicatur, peccare in corpus ſuum, hanc primam profert interpretationem. *Non dixit, per corpus peccat, (quod multi exiſtimantes, moleſtias exhibent interpretantibus;) ſed, in ipſum peccat, in ipſum delinquit, ipſum polluit, reũ criminis ipſum efficit. Perinde ac ſi quis dicat, Iſte ſeipſum contumelia afficit, dum putat ſe alium contumelia afficere. Iam enim Apoſtoli oratio ſpectat, nõ ad ſupplicium, quod poſt hanc vitam ſequetur peccatum, ſed ad eam, quæ in ipſa actione, in flagitio inquam ipſo, corpori, ex commixtione & copula carnali exiſtit, contumeliam, hoc eſt pollutionem. Nam qui cædem perpetrat, alium occidit. At qui fornicatur, in ſeipſum eſt iniurius. Et qui alia quæpiam peccata committit, is in alium eâ committit, ſed qui libidinatur, ſeipſum probro afficit, ſemetipſum inquinat. Inde fit quoque, vt abluant ſeſe: videlicet inquinamentum cogitantes, & flagitium ab ſe perpetratum, abominantes. Alia enim delicta, etiam illum in quem delinquitur reſpiciunt. Hoc verò ipſum qui delinquit, & iniuriam facit. Cætera delicta ſunt extra corpus perpetrantis: hoc autem, ipſum polluit perpetrantem. In cæteris, qui ea committit, alios lædit: in fornicatione, ſeipſum.* Similiter planè eum locum interpretatur Gregorius Nyſſenus orat. de eo dicto, & S. Hieronym. epiſt. 147. qui Iſidorum loco adducto legiſſe & contraxiſſe videri poteſt, tanta eſt interpretationum affinium apud vtrunque multitudo, quam ex Græcis à ſe collectam fatetur Hieronymus. Fauent denique illa Clementis ad eum vt videtur locum alludentis 2. pædag. cap. 10. cùm ait. *Quicunque peccat, ſtatim quoque facit iniuriam, non tam proximo, ſi mœchetur, quàm ſibi ipſi, quòd mœchatus fuerit. Quin & ſeipſum omninò reddit deteriorem, ſuæque famæ detrahit. Qui enim peccat, quatenus peccat, ipſe eſt ſeipſo deterior, & ignominioſior. Omninò autem iam ei vtique adeſt intemperantia, vt qui vincatur à turpi voluptate. Quamobrem qui fornicatur, Deo eſt omninò mortuus, & à ratione tanquam à ſpiritu, vt cadauer relictus eſt. Quod enim ſanctum eſt, vt eſt conſentaneum, pollui auorſatur. Puro autem, purum ſemper fas eſt tangere.*

Aliter, ſed parum ad loci illius literam conſentaneè, S. Auguſtinus in fragmento ſermonis de eo Apoſtoli dicto. Interpretatur enim Apoſtolum de abſorptione rationis, & huius quaſi corporatione & infoſſione intra carnem. Quod non videtur eſſe peccare in corpus, ſed in mentem. Alia verò expoſitio quam ſubdit, ſumens fornicationem ex Scripturæ quandoque vſu, pro omni peccato & diuortio à Deo ſponſo noſtro, eſt apertè violenta.

145. Fœditatem ſordium contra Caſtitatem, vel intra ipſum naturæ lumen, detegunt abundè quæ dixi. Et poſſet multò magis illuſtrari ſi res ferret, iis adductis quæ ſuperius lumen ſuppeditat, ac nominatim cum S. Auguſtino ſerm. 18. de verb. Apoſt. & ſerm. 52. de temp. & 105. de diuerſ. Cypriano initio libri de diſcip. & habitu virg. & Tertulliano in aditu libri de pudicitia. Vrgeri in hanc rem poſſet, quòd mēbra noſtra, templum ſint Spiritus ſancti; eius verò templi æditua atque antiſtes ſit pudicitia. Vt proinde maximam, & omninò teterrimam eſſe eam mephitim fatendum ſit, quæ tantam exterminat fragrantiam, & diuinum templum exacta Spiritus diuinique vnguēti ſuauitate, proſtibulum efficit. Quanquam hanc ipſam rationem, ſi Clementem audimus, perſpexit etiam Plato. Ita enim habet Clemens 2. pædag. c. 10. *Hac ratione, Plato quoque in Philebo, qui fuerat barbaræ diſcipulus Philoſophiæ, impios & à Deo alienos eos myſticè vocauit, qui Deũ in ipſis habitantem, nempe rationem, corrumpunt, & quantum in ſe eſt, vitiorum ſuorum coniunctione polluunt. Non eſt ergo iis vnquam moraliter viuendum, qui Deo ſanctificantur. Neque vt dicit Paulus, membra Chriſti facienda ſunt*

membra

membra meretricis; nec Dei templum faciendum eſt templum turpium affectionum. Idem etiam attigit Seneca apud Lactantium 6. Inſtit. cap. 25. agnoſcens pectus humanum eſſe templum Dei. Sed hæc & huiuſmodi alia, quòd maximè ex ſuperiori lumine ſint illuſtranda, nunc miſſa facio, ſatis ſupérque demonſtratam exiſtimans vitij de quo agimus turpitudinem ex iis quæ delibaui.

Monſtra ſpurcitiarum innaturalium, quibus Ethnicis viſa non fœda.

146. Sed cùm ex iis quæ delibaui, probrum huiuſmodi intemperantiæ quoad aliqua membra ſit exploratum, atque adeò cùm vniuersè certum ſit grauiſſimè aduersùs Temperantiam delinqui per varias caſtitatis violationes: non defuerunt tamen, quibus minùs perſpecta viſa eſt hæc fœditas certò modo admiſſa. Poteſt enim quis in caſtitatem delinquere, aut ſolus cogitatione duntaxat, vel etiam externo opere, aut adhibita ſceleris ſocia. Monſtra porrò illa libidinum teterrimorum, vt S. Baſilius appellauit, quæ turpe eſt & eloqui, & quæ ad ſpecimen immunitatis in eo genere, profert Iouianus Pontanus lib. de immunit. cap. 17. miſſa omninò facio. Tametſi ante colluſtratas Euangelij face orbis tenebras, plerique etiam Philoſophorum horrendo ſtupore, ac ſenſus, vt Apoſtolus pronunciauit, reprobatione, minimè cenſuerunt monſtra illa turpitudinum cum ratione pugnare; ac legibus etiam latis eorum vſui ſuffragati ſunt, vt de Solone in eius vita ſcripſit Plutarchus. De Platone idem ſcripſit Theodoretus lib. 9. aduersùs Græcos. Contrarium tamen habetur 8. de legibus, vbi hæc verba habet. *Nemo generoſas liberáſque mulieres, præter vxorem audeat tangere, nec vllus nothos ex concubina ſuſcipiat, nec infœcundos marium agros præter naturam ſerat.* Similitérque de eo teſtatur Clemens Alex. 2. pædag. cap. 10. ita ſcribens, *Mihi videtur Plato in Phædro, amorem puerorum repellens, eum appellare beſtiam, quòd frænum mordentes qui ſe voluptatibus dedunt, libidinoſi quadrupedum more ingrediuntur.*

Ariſtotelem, Michaël Medina lib. 2. de recta in Deum fide, cap. 3. damnat huius ſceleris. Imò cum Archimagus libro vaniſſimo de ſcientiarum vanitate, cap. 54. huius turpitudinis encomiaſten facit, relatis his eius verbis. *Ad cibi Temperantiam velut perutilem, multa legiſlator ſapienter & ſtudioſè conſtituit, & de mulierum diuortiis. Siquidem ne ſuperfluam parerent multitudinem, cum maſculis induxit concubitum.* Habentur ea verba 2. Polit. cap. 8. quibus nequam ille acerrimam Ariſtotelis inſectationem inædificat. Sed per calumniam nequiſſimo capite dignam. Quòd Medinam citato libro cap. 5. & alios quos refert eidem loco, ſpurcitiæ calumniam illiuiſſe, miror non perſpexiſſe. Nam Ariſtoteles ibi refert, quid Minos Cretenſium legiſlator ſtatuiſſet. Id tamen ipſe ratum non habet. Quin potiùs ſuppoſita turpitudine legis illius, vt ibi Giſanius aduertit, ſubdit conceptis verbis, ſítne ea lex vtilis, & vno ſublato incommodo, prolis inquam numeroſitate declinata, an non alia longè grauiora inde conſequantur, videndum eſſe opportuniore loco. Itaque per meram calumniam, Ariſtotelem criminatur ſycophanta.

Veriſimilius eſt, quod de Cynicis, ac Zenone Cittiæo, & Cleanthe, ac Chryſippo Philoſophis refert Sextus Empyricus lib. 3. Pyrrhon. hypot. cap. 24. Nempe eos hæc de quibus agimus libidinum portenta, habuiſſe pro operibus indifferentibus. Additque Empyricus ibidem nonnulla de quorundam populorum, vt Germanorum ac Cretenſium fœditate ea in parte. Mahumetem quoque latis legibus monſtroſas illas turpitudines ſanxiſſe, lego apud Euſtratium 6. Eth. cap. 1. *in fine*. De vulgo Philoſophorum idem prodit Lucianus, in amoribus, t. 4. Sed & Theophil. Antiochenus, indiſtinctè Philoſophis idem tribuit 3. ad Autol. *initio*. Et latè in particulari idem verſat Michaël Medina lib. 2. paræn. ſiue de recta fide, cap. 3. laudato in eam rem Hieronymi Magij commentario ad l. *cùm vir nubit*, C. ad l. Iul. de adul.

Reiecti cum omni deteſtatione.

147. Hæc quamuis ita ſint, nihilominùs teſte ipſomet Apoſtolo naturæ lumen eam fœditatem damnat, quantuncunque caligante, aut etiam cæcato per ſuperbiam & alia ſcelera, in Philoſophis prædictis, interiore oculo rem per ſe perſpicuam paucos excutientes effugiſſe contigerit. Sanè Empyricus cap. illo 24. apud ſuos id non turpe modò, verùm etiam nefarium habitum, prodit. Et Ariſtoteles 7. Ethic. cap. 5. ait id eſſe ferinum & immane. Sceleſtiſſimum flagitium, & contra naturam, vocat Muſonius lib. de Venereis. Nolo in eas ſordes orationem penitiùs pertrahere. Habet cui vidêre lubebit, quos adeat de eo argumento potenter ac plenè diſputantes, cuiuſmodi ſunt Ocellus in fine libelli ſui, Dio illuſtriſſimè orat. 7. *ſub finem*, Plutarch. opuſc. de amore. Maximus Tyr. diſſert. 10. num. 61. & 65. Clemens Romanus 6. Conſtitut. cap. 27. Chryſoſtomus verbis vno ipſo dignis, lib. 3. aduersùs vituperatores vitæ Monaſticæ, *ante medium*, S. Ephrem tract. contra illicientes ad impudicit. (quem ſcripſit aduersùs ſpurcos quoſdam, qui eo tempore huiuſmodi abominationibus abſque ſcrupulo indulgebant, & aliis ſuadere nitebantur, culpa vacare.) Gulielm. Pariſienſis tract. de ſacram. Matrimon. cap. 2. Clemens Alex. 2. pædag. cap. 10. & lib. 3. cap. 3. (vbi antiquas Romanorum leges ſuſpicit, quæ huiuſmodi criminoſos terræ infodi iubebant.) P. Damiani opuſc. 7. Thomas Cantiprat. lib. 2. cap. 30. Petrus Bleſenſis opuſc. de Confeſſ. ſacram. Alanus in planctu naturæ. Illa verborum tonitrua quibus Imperatores Conſtantius & Conſtans l. *cùm vir.* C. ad l. Iul. de adult. percellunt Veneris commutatores in aliam formam, huc cadere, ſenſit non nemo. Reuerà tamen vt Iacobus Ræuardus lib. 4. var. cap. 20. annotauit, ſpectaſſe tantùm videntur eos qui habitu, vultu, inceſſu, fœminas viri ementiebantur, vt ſub muliebri ſpecie ad monſtroſam conſuetudinem viri viris nuberent. Cuiuſmodi *execrandiſſimum* vt vocat, *nefas* exagitat Saluianus lib. 7. de prou. notans eos fœmineis tegminum illigamentis capita velaſſe, & quod vel referre pudorem multat, monſtruoſæ impuritatis indicia quædam ſibi innexuiſſe. Apage turpitudinis exaggerationem, citra operam omnem perſpicuè deteſtandam. Quod in Hercule muliebrem ſpeciem turpiter ſimulante, præſtat S. Aſterius homil. in feſtum Calend. & potentiſſimè Tertullian. cap. 4. de pallio.

Inceſtum, qui Ethnici approbarint.

Sed neque de iis peccatis, quæ per hanc intemperantiam, cum ſceleris ſocia naturali modo perpetrantur, poteſt vniuersè eſſe dubitatio, cui vel apparens ratio ſuffragetur, aut de qua ambigui fuerint Ethnici, maxima ex parte. Nam adulterium, quo aliena vxor fœdatur, ſiue renuens, ſiue

aſſen

aſſentiens, omnium propè Ethnicorum conſenſu, tetrum flagitium eſt. Quod oſtendi agens de iniuriis. Idem de inceſtu ſtatuendum eſt, contra ſpurcam Zenonis ac Chryſippi ſententiam, quorum verba & rationes refert Sextus Empyricus 3. Pyrrhon. hypotyp. cap. 25. qui perinde ac ſi homines in canes transformatos vellent, cenſuerunt poſſe abſque turpitudine prolem ſuſcipi à filio ex matre: à patre ex filia: à fratre ex ſororibus. Approbátque nominatim Chryſippus, vſum talem quarundam gentium. Nimirum, vt eſt apud eundem Empyricum lib 1. eiuſdem Operis, cap.14. Perſarum, qui cum matre congreſſionem maximè probabant, vt non niſi ex filij matriſque nefanda ſocietate genitum, potuiſſe inter Magos numerari, canat Catullus. Nomadum, de quibus idem ſcribit S.Chryſoſtomus homil.7.in 2.ad Cor. Itémque Ægyptiorum, qui cum ſororibus contrahebant. Idem de eis, & de Athenienſibus ſcribit Minutius num. 54. Plures nationes hoc ſcelere commaculatas, exhibent hæc Hieronymi verba lib. 2. in Iouin. *Perſæ, Medi, Indi, & Æthiopes, regna non modica & Romano imperio paria, cum matribus, & auiis, cum filiabus, & neptibus, copulantur.* Cauſam tantæ in Perſis corruptelæ, hanc prodit Dio Chryſoſtomus orat. 20. *Perſæ diu aluntur à mulieribus & ſenioribus Eunuchis. Pueri verò cum pueris, & adoleſcentes cum adoleſcentibus, prorſus nullam habent familiaritatem, neque nudantur in palæſtris & gymnaſiis. Vnde ego puto accidere illis, vt rem habeant cum matribus. Quemadmodum pulli quando adultiores facti adhuc ſequuntur matres, inire eas conantur.* Non fuiſſe tamen has ſpurcitias apud eos adeò antiquas, prolatis antiquis exemplis damnatorum apud eos huiuſmodi congreſſuum, docet Agathias lib. 2. teſtatus duraſſe pro tempore eam illuuiem.

Cum execratione repulſi.

148. Has omnes ſpurcitias eſſe execrabiles, ipſi quoque Ethnici, maxima ex parte agnouerunt: ita vt potuerit verè ſcribere Apoſtolus de eo qui patris viduam duxerat, talem fornicationem ne inter gentes quidem auditam. At connubia Perſarum, non modò cum nouerca, ſed etiam cum ipſamet matre, apud antiquos ſunt teſtatiſſima, vt præter citatos liquet, ex multis quos profert Briſſonius lib. 2. de regno Perſarum, nominatímque ex Q. Curtio lib. 7. Strabone lib. 15. *ſub finem.* Tertulliano cap. 9. Apolog. Minutio numer. 54. Clemente Alex. 1. pædag. cap.8. Auguſtino q. 61. in Leuit. Clem. 9. recognit. Eáque probaſſe Diogenem, liquet ex illis verbis de Oedipo, per Tireſiam edocto ſtatum ſuum, apud Dionem orat. 10. *Indignatus eſt quod eorundem & pater eſſet & frater, & eiuſdem mulieris maritus & filius. At galli gallinacei non indignantur ſuper his; neque canes, neque vllus aſinus, neque Perſæ, licèt videantur inter Aſianos optimi.* Sed nimirum depulſis per Euangelij Solem denſiſſimis illis tenebris, pudere cœpit orbem, manifeſtatorum per lumen ſcelerum: ita vt ne ij quidem Ethnici, qui aliàs probarant tetras illas fœditates, probare perrexerint, maxima ſaltem ex parte. Vel certè non habuit Apoſtolus rationem gentium remotiſſimarum, apud quas ea turpitudo non vertebatur probro, ſed tantùm vicinarum, quæ eam exhorrebant. Et meritò, cùm ſit teterrima, & reuerentiæ naturaliter perſonis illis debitæ, omninò aduerſetur, vt S. Auguſtinus 15. Ciuit. cap.16. benè monet, ſtatuitque S. Ambroſius epiſt. 66. ex ipſo naturali lumine. Apertè idem ſupponit Ariſtoteles 2. polit. cap. 2. diſputans contra Platonicam vxorum communitatem: qui itidem 9. hiſtor. cap.47. annuente Plinio lib.8. cap.42. refert, bruta quoque, ab huiuſmodi commixtione abhorrere. Nominatim de camelo id habet pulchrè Piſidas carm. de mundi opificio. Nec diſſimilia apud Tragicum Oedipus, v. 637. abominatus infamiam nati, vtero rurſus infauſto grauis, egit qui in ortus ſemet, & matri impios fœtus regeſſit.

Simplicem fornicationem, innoxiam eſſe, qui cenſuerint.

Aliqua igitur duntaxat videtur eſſe poſſe dubitatio de ſimplici fornicatione, qua ſolutus ſolutam adeat. Itémque de temeratione caſtitatis per nudam ſuimet ipſius inquinationem, admiſſam externo opere, aut cogitatione, ſiue affectu in hoc cœno & ſordibus volutato. Nam quòd ſimplex fornicatio vitio vacet, multorum olim ſenſus fuit. *Apud impudicos,* ait Saluianus lib. 4. ad Eccl. *fornicatio ſcelus non eſt, quia nullum omninò tam grande crimen eſt, quod non cuius facinore committitur, eius ſententia ſubleuetur.* Sed producamus diſtinctiùs aliquos. Ita de ſui temporis Scotis nullas habentibus vxores proprias, ſed promiſcuè libidinantibus, teſtatur S. Hieronymus lib. 2. in Iouin. Imò S. Thomas lect. 1. in cap. 5. prioris epiſtolæ ad Corint. ſimpliciter dicit, apud Ethnicos fornicationem ſimplicem, quæ ſcilicet non eſſet adulterium, vel inceſtus, creditam vitio carere. Quod item S. Chryſoſtomus homil. 12. in 1. ad Cor. teſtatur de Ethnicis ſapientibus & Legiſlatoribus. Nominatim verò de Stoicis id reſtatur Sex. Empyricus 3. Pyrrhon. hypotyp. cap.24. Taceo Cynicos, qui, vt eſt apud S. Hieronymum in cap. 5. ad Epheſ. & in cap. 16. Ezech. ſeminis fluxum ex quocunque attritu turpem eſſe negauerunt. Multò ergo magis de ſimplici fornicatione idem ſenſerunt. Denique Durandus in 4. diſtinct. 33. q. 2. num. 10. cenſuit fornicationem ſimplicem, ex natura rei loquendo, & ſecluſo iure poſitiuo diuino & humano, non eſſe grauiter illicitam, quod fuſiſſimè confirmat Martinus de Magiſtris q. 3. de luxuria, concl. 4. Quinetiam Lambertus Danæus ſectarius lib. 2. Ethic. Chriſtianæ, cap. 14. ait Scholaſticos penè idem dicere. Quod de Cynicis ex Hieronymo relatum eſt, eo quòd dicant Scholaſtici ſeminis excretionem extra coniugium factam, eſſe tantùm vitioſam propter ordinem confuſum. Quæ quanta ſit maledicentiſſimi pecoris atrocitas calumniandi, atque ſupinitas, vel me tacente mox intelliges.

Eſt error exploratus, etiam intra nudum naturæ lumen.

149. Indubitata ergo ſententia eſt, fornicationem ſimplicem conſulto ſolo iure naturæ, & ſecluſo quocunque iure poſitiuo, eſſe culpam omninò grauem: & contrarium qui diceret, peſſimè audiret. Vt propterea Sepulueda epiſtola 92. impactam ſibi eam ſententiam, ob quam apud doctos & probos quoſque, malè audiebat, calumniæ damnare adactus ſit. Cùm autem multa in hanc ſententiam diſputet S. Thomas 3. contra Gentes, cap.122. eódémque etiam ſpectare poſſint quæ Ariſtoteles 2. Polit. cap.2. & alij paſſim diſputant contra Platonem, ſtata connubia diſſoluentem, inducta mulierum communitate; vnum ego perilluſtre Muſonij teſtimonium ſubminiſtrare, aliquid ſupplendo, contentus ero. Ita habet lib. de venereis. *Oportet illos qui nec voluptarij nimis, nec improbi ſint,*

ſint, ſolam illam venerem exiſtimare licitam, quæ in coniugio ſit, & ob procreationem liberorum fiat, quia & legitima eſt. Ita Muſonius longè ſanè rectiùs quàm Plato, qui tametſi infamiæ & priuationis honorum publicorum damnat acceſſum ad non ſuam, tamen ſi id prorſus occultum ſit, nec alios ad imitationem prouocet, non damnat. Subdit verò mox Muſonius. *Quicunque autem concubitus, (præter adulterium,) fiunt cum mulieribus non ſecundùm legem, ij vniuerſi turpes ſunt, vt qui peragantur per intemperantiam. Nam ſalua temperantia, haud quiſquam poterit cum meretrice rem habere. Neque ſanè liberæ citra nuptias conſueſcendum: nec per Iouem ancillæ ſuæ. Illegitimæ enim ac indecoræ, tales conſuetudines, & turpitudo & probrum ingens, captantibus eas ſunt. Vnde nec agere palam quicquam huiuſmodi rerum ſuſtinet, ſi vel paululum erubeſcere quis queat: ſed occultantes, & clam, (qui non omninò ſunt perditi ac diſſoluti,) hæc perpetrant. Atqui vel conari vt lateant quæ quis agat, eſt fatentis ſe peccare. Sic eſt per Iouem, inquies. At non ſicut adulter iniuria afficit virum corruptæ mulieris, ſic etiam qui cum meretrice, aut aliqua non nupta conſueſcit, quenquam iniuria afficit. Nec enim ſpem prolis cuiuſquam perdit ille. Ego autem id poſſum dicere, quòd quiſquis peccat, idem & iniuria afficit ſtatim: Etiamſi proximorum nullum, at ſeipſum omninò, dum ſe peiorem exhibet, & magis infamem. Nam qui peccat, quatenus peccat, deterior & magis infamis eſt. Nam vt omittatur iniuria, at intemperantiam omninò neceſſe eſt ineſſe ei, qui ſuccumbit turpi voluptati, & gaudenti contaminari perinde vt ſues. Qualis vel maximè eſt etiam is, qui cum propria ancilla conſuetudinem habet: quod nonnulli putant vel maximè culpa carere, quòd quiuis dominus ius & poteſtatem habere videatur agendi cum ſeruo ſuo pro libito.* Argumentum hoc ex dominio heri in ancillam, repellit Muſonius, propoſita inſtantia dominæ, cui nemo conceſſerit abuti mancipio ad turpem huiuſmodi vſum, etiamſi vidua ſit. Neque igitur hero conceditur abuſus ancillæ. Subeſt enim tantùm diſpoſitioni domini, quoad eos vſus ac fructus, qui ſecundùm rectam rationem ex ancilla percipi poſſunt. Sicut etiam non ſubeſt diſpoſitioni domini quoad vitæ ereptionem aut truncationem.

Diſputat latè & egregiè in eam ſeruilium corporum fœdationem, Dio Chryſoſtomus orat. 7. *ferè in fine.* Plagulam duntaxat inſignem refero, quòd æquè omnem illicitam copulationem ſpectet. *Cura aliqua habenda eſt, vt non manſuetè neque negligenter, ſtupra in deſpectis ſeruilibuſque corporibus ferantur: Non hac ſolùm de cauſa, quòd communiter humanum genus omne, honorabile, eodémque dignum honore à Creatore Deo factum ſit, eadem ſigna ſymboláque habens, vt iuſtè honoretur: idque etiam iuxta rationem experientiámque rerum pariter honeſtarum & turpium. Verùm hoc quoque nobis cogitandum eſt, quòd difficile ſit libidini per poteſtatem alitæ, terminum aliquem inuenire, quem non ampliùs abiecto timore tranſgredi audeat: ſed ſtudio & conſuetudine in minimis & remiſſis, irreuocabilem turpitudinem robúrque effrænc accipiens, nulli vltrà cæterorum pareat.*

Vnde probandum, Fornicationem ſimplicem, intra genus intemperantiæ, iure naturæ vetari.

150. Rationem idoneam huius veritatis, paſſim efformant in hunc modum. Aditio non coniugis, eſt contra rectam rationem, quippe confuſum ordinem inducens, & pugnans cum recto ordine, hoc eſt cum prolis educatione debita ac conuenienti, vi ſtatus certi ac ſtabilis: Quo vno additamento, profligantur omnia quæ contra eam rationem, prout à D. Thoma propoſita eſt, à Martino ſuprà obiiciuntur. Inde communiter Doctores in expoſitione ſexti præcepti, & in Summulis v. *Fornicatio*, perſuaſum habent, negandum omninò eſſe cuiuſcunque non coniugis aditionem iure naturæ concedi: ita vt ne domino quidem reſpectu ancillæ quæ dominio eius ſubeſt, innoxia ſit conſuetudo cum ea. Hoc argumentum, vt verum fatear, oſtendit quidem quod propoſui, nempe ſubeſſe grauem culpam ei congreſſui extra legitimum thorum: Non probat tamen quod prætereà probandum eſſet, nempe eam culpam eſſe contra Temperantiam. Nam delictum illud in prolis educationem, eſt potiùs contra Iuſtitiam publicam vel charitatem. Præterquam quòd in adulterio occulto, proles non vacabit præſidiis bonæ educationis, quandoquidem mater lupa, fœtum ſuum agnoſcet: & maritus, cui fœtus ſupponitur, prolem illam habebit pro ſua, vnde eam fouebit & curabit. Atque ita fatendum foret eam labem eſſe tantùm iniuſtitiæ: cùm tamen certum ſit eſſe etiam intemperantiæ, & pugnare cum caſtitate.

Itaque addo congreſſum quencunque extra coniugium, idcircò eſſe turpem & illicitum ex natura rei, non tantùm contra alias virtutes, quas interdum impetit, ſed etiam contra Temperantiam, quia continet captationem delectationis, contra finem cui ea delectatio addicta eſt. Conſtat enim delectationem, vt ex Clemente Alexandrino alibi diximus, eſſe duntaxat quaſi condimentum, nec poſſe abſque culpa directè ac principaliter appeti, niſi tanquam acceſſionem finis principalis, ſiue operis, ob quem prouiſa eſt delectatio. V. G. quia delectatio guſtus ex cibis, prouiſa eſt vt indiuiduum nutriatur & conſeruetur: proptereà qui tantùm edit vt delectetur, non eſt labis expers, cùm oporteret duntaxat edere, & delectationem eſui adiunctam quærere, vt vita conſeruetur & prorogetur. Similiter ergo quia delectatio commixtioni corporum adiuncta, tendit ad bonum perpetuandæ ſpeciei, is profectò ea delectatione abutitur, eámque intemperatè & contra finem in quem à natura deſtinatur, vſurpat, qui captat illam ex opere, quod aduerſatur perpetuationi ſpeciei: eámque per ſe loquendo, ſiue ex ſe, & vi ſua intercludit. At hoc cernitur in congreſſu ſoluti cum ſoluta, ſiue in ſimplici fornicatione. Quod videtur attigiſſe Aquarius in 4. d. 26. *initio*, cùm dixit ſimplicem fornicationem tendere in detractionem ſpeciei humanæ, ſicut matrimonium in eius conſeruationem. Fauet item Clemens Rom. 6. conſtit. cap. 27. Improbat enim fornicationem, idcircò quòd corpus fœdet fornicantis, & ſoli voluptati captandæ vſurpata, non ſpectet prolis ſuſceptionem. Hoc in ſpeciem videtur falſum, cùm tamen ſit veriſſimum. Nam quia mulier ſoluta, poteſt admittere quoſcunque voluerit, idcircò congreſſus cum ea, per ſe loquendo, pugnat cum prolis ſuſceptione, quam Medici docent vago illo concubitu impediri: Et idem confirmat experientia, cùm conſtet publicas lupas, rarò concipere. Validéque etiam roboratur ex eo quòd, ob eam cauſam, coniugium vnius fœminæ cum pluribus viris, eſt ſuapte natura irritum, ſempérque eo interdictum fuit, quippe pugnante cum prolis ſuſceptione: quamuis vnius viri matrimonium cum pluribus vxoribus in vſu aliquando fuerit abſque noxa.

Igitur congreſſus ſoluti cum ſoluta, intemperatus eſt natura ſua. Continet enim effrænc & immoderatum ſtudium delectationis ex tactilibus, abſque naturali delectationis illius ſcopo, imò contra

contra eum, vt oſtenſum eſt. Hinc pudor ſic peccantium, eorúmque probrum qui ſic editi ſunt. Quamuis enim nonnulli eam natalium labem & parentum, in quibus concepti ſunt, iniquitates, rebus geſtis & virtute eluerint, (quoſdam inſigniores ex ordine profano & ſacro in vnum ſyllabum digeſſit Gabriel Palæotus in fine libri de ſpuriis, & Pontus Heuterus lib. de liberis naturalibus, in ipſo fine, præmiſſis cap. 12. fortibus reſponſis quorundam, qui conuitium ex eo probro intortum, repulere generosè.) Tamen communis exiſtimatio non omninò vana, probroſos ducit eos natales. Et euentus docuit, vt plurimùm huiuſmodi prolem, culpam parentum, malis in ſe moribus, & diſtorta vitæ ratione repræſentare.

Impunitas fornicationis ſimplicis, inhoneſtatem eius non purgat.

151. Non poſſunt autem, vt hoc etiam obiter attingam, effrænes iſti cupiditatum ſuarum ſerui, tegere nequitiam ſuam obiectu impunitatis. Quaſi immunis ſit fornicatio ſimplex, quia ne ipſa quidem lupanaria, legibus vindicantur. In primis enim nonnulli dubitant de iuſtitia impunitatis illius, qui toleranda huiuſmodi ſcelera negant, & nullum debere eſſe lupanaribus in Republica locum latè contendunt. Ita Eſpencæus lib. 3. de continentia, cap. 4. & Mariana lib. de ſpectac. cap. 16. Adamus Gontſen lib. 3. polit. cap. 12. §. 14. & 17. & grauiſſimè Dio orat. 17. ferè in fine. *Omninò*, inquit, *ita exiſtimandum eſt, quòd iſta in medio poſita & manifeſta ignominioſaque adulteria*, (latè vocem vſurpat, pro quauis cum mulieribus extra thorum legitimum, commixtione,) *nimiſque impudenter & perfricta fronte perpetra[?], incertorum & occultorum, tam in mulieres honorandas, quàm pueros, ſtuprorum, haud minimam præbeant cauſam: eo quòd tam facilè talia quiſque audet, & turpitudo in publico contemnitur. Et non quemadmodum quidam putant, quòd eiuſmodi flagitia, ſecuritatis & abſtinentiæ cauſa reperta ſint. Forſan igitur quiſpiam ruſticior, ita quodammodò dicere queat. O ſapientes legiſlatores & Principes, qui iſta ſuſcepiſtis initio, quaſi quoddam admirabile ciuitatibus pharmacum modeſtiæ repereritis, ne vobis manifeſta hæc & aperta domicilia, clauſas domos & interiores thalamos referent: quique foris & apertè libidinantur modicis impendiis, ne ſe ad liberas & honeſtas vertant mulieres, cum multis pecuniis muneribúſque. Videte ne illi re vili, quæque ſit in poteſtate, non contenti ampliùs, id quod prohibitum eſt, cum timore, multiſque impendiis, perſequantur.*

Caſtigata Sectarij petulantia, circa lupanaria alicubi apud Catholicos, tolerata.

152. Exultant in hac lupanarium publicè permiſſorum inſectatione, hoſtes Catholicæ Eccleſiæ, id eſt plerique nomine tenus Catholici, & Sectarij paſſim: Quos inter iuuat obiter caſtigare petulantiam belli illius ſycophantæ, qui in ipſo fronte auctarij Theſauri aphoriſmorum politicorum, profeſſus ſcribere *citra vllam Romana Eccleſiæ contentionem vel ſugillationem*, ne opus ſuum (quod alij eiuſdem furfuris ſtultè faciunt,) minùs vendibile redderet; de more tamen Hæreticorum omnium, quibus mendacia valdè vili ſemper væneunt, nullam in ipſo opere præterlabi ſinit occaſionem mordendi ac ſugillandi per fas aut nefas, directè vel indirectè, Eccleſiam Catholicam, eiúſque viſibile caput, & membra. Et vt cætera ab eo in Eccleſiæ contumeliam hinc inde ſparſa prætermittam, ſufficit præſens locus de lupanaribus, de quo ille lib. 2. Operis citati, diſcurſu 23. vbi exaggerata lupanarium fœditate, ſubdit & mendaciter & malignè, (dignè ſcilicet Sectario,) ex huiuſmodi officina gratum eſſe lucri odorem Catholicæ Eccleſiæ vertici, cuius permiſſu, aliquot millia meretricum, (diceres ab ipſo ſignatim aditas & numeratas,) quæſtum corpore faciunt ſub annuo tributo: ita vt ſicut lupa, Romuli ac Remi vrbis Romæ fundatorum, nutrix fuit, ita lupanar; horreo & hæreo ad eam verborum ſpurcitiem, quam vomit ore & calamo fœtidiſſimo Sectarius, eius verborum illuuiei ac fæculentiæ autorem laudans Henricum Stephanum in Apologia pro Herodoto.

Ego hoc cœnum longa refutatione abſtergere nolo, quòd nemo ſit; qui non ſatis perſpectum hîc habeat ſpurca hæc ſtercorei Prophetæ vitulamina, quæ parentem excucullatum æmulata ſummam ſibi turpitudinis neceſſitatem à natura ipſa iniectam; nec vlla religione, vel puritatis aut Deì amore frænabilem profitentur, ex mera maledicentia hæc effutire. Illud verò cuius cerebri fuiſſe dicemus, quod idem bellus nugator, vitio vertit conditoribus ſacrorum Canonum, quòd docuerint meritorium eſſe meretricem è lupanari educere ad coniugium, vt habetur cap. *inter opera.* de ſponſalibus *& matrimoniis.* At hoc certè hominis eſt, qui præ maledicendi libidine, vel ob liberius hauſtum temetum, ſatis ſui compos non ſit. An enim peccatricem è cœno educere, & coniugio illigatam certis peccati occaſionibus ſubducere, vitio cuiquam verti poteſt abſque malignitate & inſania?

Sed ad rem. Sapienter P. Gregorius lib. 14. de Republ. cap. 1. num. 5. & aliis pleriſque allegatis Camillus Borellus lib. 3. de Magiſtrat. edictis, cap. 13. docent, etiamſi lupanarium approbatio vitioſa ſemper ſit; tolerantiam tamen vitio vacare, cùm ira ſuadet euitatio maiorum malorum: quorum inundatio, quicquid comminiſcantur qui contrà ſentiunt, certa videtur in pleriſque locis ac regionibus, in quibus præſtat permittere ſordes ſordeſcentibus, quàm dare occaſionem tetrioribus malis. Poſſimúſque Saluiano lib. 7. de prouid. ſubſcribere. Cuius hoc eſt de lupanaribus iudicium præ adulteriis lupanarium nimis ſeueram vetationem conſecuturis. *Minoris eſſe criminis, etiam lupanar puto. Meretrices enim quæ illhic ſunt, fœdus connubiale non norunt; ac per hoc non maculant quod ignorant. Impudicitiæ quidem piaculo ſunt obnoxiæ, ſed reatu tamen adulterij non tenentur. Adde hoc quòd & pauca fermè ſunt lupanaria, & paucæ quæ in his vitam infeliciſſimam damnauêre meretrices.* Sic ille, Vandalos cæteroqui mirè laudans ſub libri finem ob ſublata lupanaria.

Spurcitiæ in ſeipſum ſolum, quibus Ethnicis probatæ, & quàm reuera fœdæ.

153. De illa alia caſtitatis temeratione, qua quis ſeipſum cogitatione aut facto fœdat, dubitatio fuit apud quoſdam Ethnicos. Sed de cogitatione quidem recolantur quæ ſupra dixi cùm de caſtitate Philoſophorum ſermo eſſet. Liquebitque non fuiſſe Ethnicis omnibus auerſam hac in parte à vero mentem. Quod verò ad opera attinet, nota eſt Diogenis hac in parte ſpurcitia & inuerecundia, de qua Dio orat. 6. pag. 90.

Ego ne chartam & calamum ſordibus iſtis diutiùs inquinem, breuiter dico, finem in quem delectatio mortales ad huiuſmodi opera miſerè in-

eſcans,

eſcans, adiuncta eſt illis operibus, manifeſtè perſuadere eorum fœditatem, quomodolibet extra connubium legitimum exerceantur. Splendidiſſimè enim hîc micat probatio, quam propoſui agens de ſoluti cum ſoluta congreſſu. Non me latet antiquos pleroſque Ethnicos præter Cynicos fuiſſe ea in parte remiſſiores. Sed hominum in rebus lõgè euidentiſſimis, præſtringente oculos cupiditate cæcutientium, peruerſa iudicia, non poſſunt obeſſe, quominus etiam ſolo naturæ lumine conſulto, teterrimam labem eorum operum agnoſcamus. Quam etiam agnouiſſe videtur Seneca de tranquillitate animi, cap. 9. Quia verò cogitatio eſt ſuapte natura principium huiuſmodi operum; & appetitus in hoc ſtatu, ob effrænationem ſuam, in oſtentatam boni ſenſibilis eſcam illicò inuolat, vnde concitatio humorum & proxima diſpoſitio ad ſeminis effuſionem cum generationis diſpendio conciliatur: mirum non eſt cogitationem quoque, ſi deliberatè vſurpetur, infici ea turpitudine intemperanter captatæ delectationis ex tactilibus, qua ipſum operis exercitium ſordere vidimus.

Turpiloquium quàm fœdum, quámque deuitanda caſtis animis, ea illuuies.

154. Turpitudine item illa, quam hactenus in factis & cogitationibus notauimus, inquinantur verba, quorum obſcœnitatem etiam Philoſophis improbatam, demonſtro verbis Epicteti apud Antonium Meliſſam c. 14. vbi ſermonem laſciuum vocat *fomentum libidinis*. Et c. 53. enchir. ita habet. *Periculoſum eſt etiam, ad orationis obſcœnitatem progredi. Cùm igitur tale quippiam inciderit, aut (ſi feret opportunitas,) obiurgabis eum qui ſermonem illum iniecerit, aut taciturnitate ſaltem & rubore, vultúque, oſtendes eam orationem tibi diſplicuiſſe.* Hic Epicteti locus euincere videtur, non in omnes Stoicos cadere inuerecũdiam illam in turpium verborum vſu, quam diffusè explicat Tullius l. 9. epiſt. famil. in 22. referens eos cõtendiſſe, nihil eſſe dictu auditúve obſcœnum, quod reipſa tale non eſſet. Cúmque ea corporis membra, eorúmque functiones quibus nominandis verecundamur, ſint aliquid naturale, & ex ſe non turpe, inferebant, nullam turpitudinem illini colloquiis de eiuſmodi rebus. Hoc dico liquere ex allegato Epicteti loco non cadere in Stoicos quoſcunque; imò quamuis obſcœnitatem multorum Stoicorum teſtatam faciat Sext. Empyr. l. 3. pyrrhon. hypot. c. 24. tamen exiſtimo Tullij dicta cadere in eos duntaxat, quorum propago erant Stoici, hoc eſt in Cynicos. Nam dimanaſſe à Cynicis Stoicos, repurgata ex parte Cyniciſmi fæculentia, & idcircò interdum Cynicis nomen Stoicorum datum, fusè tradit Lipſius in manud. ad Stoicam Philoſ. l. 1. diſſert. 13. Sed locum Epicteti inſpiciamus. Quanta lateat in illis paucis verbis ſapientia, amórque pudicitiæ, in hunc modum aperit ibi Simplicius. *Qui vtcunque profecerit, ab obſcœnis verbis ſibi temperaturum, in promptu eſt. Ac ne alios quidem ferendos, ſi vitare poſſis, monet: ſed ita, ſi tempus ferat, hoc eſt, ſi adoleſcens eò prouectus fuerit, non inuerecundus, neque diuitiis & dignitate inflatus. Quem & increpabis, inquit. Neque enim vel ipſi turpiloquo, vel iis qui aderunt, videberis arrogans. Sin natu grandior, & inſolens fuerit, & ob diuitias elatus, aut dignitatem, increpare quidem graue fuerit, & præter inanem operam, & odium ac ſimultatem, ridicula etiam, libertas illa videbitur. Quid tum ergo faciendum? Silentio, inquit, moleſtiam pre ſe ferto; ac obſerua, vt modum conuenientem, adhibito diſcrimine obſeruarit. Nam de gladiatoriis aut Circẽſibus ludis, itémque de epulis & potionibus cùm verba fiunt, aut cùm homines laudãtur, aut vituperãtur: ſi fieri poteſt, inquit, aliò traduc ſermones eorũ. Hic verò, ſi tempeſtiuum fuerit, etiam obiurgare iubet. Atque illic ſi traduci non poſſint ſermones, taceto, inquit: hic moleſtiã præ te ferto.*

Annuunt reliqui. Nam Ariſt. 1. polit. c. vlt. omnem verborum obſcœnitatem, grauiter damnat, nominatímque arcendam ab ea minuſculam ętatem tanquã à peſte ſtatuit. Diogenes tametſi inter Cynicos inuerecundiſſimus, apud Laërtium audito ſpecioſo adoleſcente turpia effante. *Non te pudet*, inquit, *ex eburnea vagina gladium plũbeum educere?* Sapienter, vt omnia, Sidon. l. 5. epiſt. 13. Apollinarem ſuum monens de delectu idoneorum ſodalium, ita epiſt. obſignat. *Ex voto meo feceris, ſi taliũ ſodalitati, ne congreſſu quidẽ primore ſociere; maximè illorum quorum ſermonibus proſtitutis, ac theatralibus, nullas habenas, nulla præmittit repagula pudor. Nam quibus citra honeſtatis morem iactitabundis, loquacis face petulãtiæ, lingua polluitur infrænis; his cõſcientia quoque, ſordidatiſſima eſt. Denique facilius obtingit, vt quiſpiam ſeria loquens viuat obſcœnè, quàm valeat oſtendi, qui pariter exiſtat improbus dictis, & probus moribus.* Clem. 2. Strom. ferè in fine. *Ad impudentiam via eſt turpis ſermo, & vtriuſque finis eſt turpium rerum perpetratio.* Etiam cùm vrgendi ſunt aduerſarij pro concione aut in iudicio, commemorandaque turpia eorum facta, conſulendum eſſe aurium puritati, & aſtantium rubori Oratores ab omni ęuo grauiſſimi exemplo ſuo probarunt, Æſchines in Trimarc. Tullius Philip. 2. Naz. orat. 23. eſtque eam in rem ſapiens monitum Senecæ patris l. 1. controu. 2. *Longè recedendum ab omni obſcœnitate & verborum & ſenſuum. Quędam ſatius eſt cauſę detrimento tacere, quàm verecundiæ dicere.*

Sed parciùs ac ieiuniùs hæc omnia ad longam, & potentiſſimam Chryſ. diſputationem aduersùs hoc verborum cœnum in Pſ. 5. *Non aberrauerit quiſpiam, ſi etiam eorum, qui obſcœna verba loquuntur, ora, ſepulcra appellauerit. Ille enim fœtor eſt, ſenſili multò grauior, qui quidẽ ex animæ putrefactione oritur. Sunt etiam auarorum ora talia, quando nihil aliud proferunt, quàm cædes & rapinas. Ne ſit ergo os tuũ ſepulcrum, ſed theſaurus. Theſauri enim, multùm à ſepulcris differunt, quòd illa quidem corrumpũt quod acceperint, illi verò conſeruant. Habe ergo tu quoque diuitias ſtudij ſapientiæ, quæ perpetuò permanent, ſed non maleolentiam aliquam & putrefactionem. Et non dixit ſimpliciter & abſolutè* ſepulcrum, *ſed* patens, *vt etiam ſignificet maiorem eſſe abominationem. Cùm enim oporteret eos huiuſmodi verba celare, illi etiã proferunt, vt ſuum morbum magis oſtendant. Et in mortuis quidem corporibus contrarium facientes, terræ tradimus. Hi autem in his verbis, faciunt contrarium: quod in imo celare oporteret, proferentes, & multos offendentes, & omnibus videnda proponentes. Sed eos, qui tales ſunt, abigamus. Si enim mortua corpora extra vrbẽ ſepelimus, multò magis eos, qui verba mortua, & qui talia proferunt, & ne tegere aut obũbrare quidem volunt, longè amandare oportet. Huiuſmodi enim ora, ſunt cõmunis ciuitatis pernicies.* Non diſſimilia contra turpiloquos profert, hiſque præter cætera vrget ſer. 2. de Prophetiarum obſcuritate. *Sepulcrũ, eſt mortuorum oſſium corporúmque receptaculũ. Talia ſunt eorum hominum ora, qui turpia verba proferunt, qui conuitiantur, qui ex ſuo gutture fœtida prauáque verba profundũt. Bono illud odore comple, mi homo, non fœtore. Theſaurum illud regium, non ſatanicum ſepulcrum effice. Quòd ſi ſepulcrum ſit, ſaltem occlude, ne fœtor exeat. Praua tibi ſunt cogitationes? Ne verbis eas proferas, ſine deorſum iacere, tũ citò ſuffocabũtur. Homines ſumus, ſæpè multa praua fœda, turpiáque conſilia mente verſamus: ſed ne cogitationes in verba progredi ſinamus, vt deorſum compreſſæ, imbecilliores reddantur & pereant. Nã quemadmodũ vbi quis diuerſi generis ac feroces beſtias in lacum immiſerit, ſi fortè supernè lacũ obturauerit, facilè illas ſuffocat: ſin autẽ illis excũdi, vel reſpirãdi facultatẽ vllã cõceſſerit, multũ illis præbet ſolatij, neq; ſinit interire, ſed efferatiores multò reddit: ita fit in malis*

cogitationibus. Cum exorta intùs fuerint; ſi omnem illis viam ne foràs prodeant, intercluſerimus, celeriter eas opprimemus. Sin autem illas verbis in lucem protulerimus, cùm validiores illas reddemus, & quaſi per linguam reſpirandi facultatem illis concedemus; tum ab illa turpium verborum exercitatione, in fœdarum actionum barathrum, quàm celerrimè deuoluemur. Idcircò non ſimpliciter ſepulcrum vocauit Propheta, ſed ſepulcrum patens, iſtud ipſum, quod dixi, vitio vertens. Non enim ſeipſum tantùm afficit ignominia, qui turpia verba profert, ſed & proximos ſuos; & eos qui cum ipſo verſantur, multis ſordibus opplet. Et quemadmodum ſi ſepulcra reſeremus, ciuitates peſte complebimus: ita ſi turpia licenter aperiantur ora, cunctos qui cum illis congredientur, grauiſſimis morbis inficient. Idcircò ianuam oportet, vectem ac frænum ori imponere.

155. Homilia item 6. in 2. ad Corinth. hoc verborum cœnum validiſſimè abſtergit. Declarans enim putorem animæ obſcœnæ, ita diſſerit. *Quòd ſi cupis pleniùs ſcire quàm grauiter oleat, da mihi puram animam, ac tum perſpicuè videbis, quàm malè oleat turpis hæc & impura. Nunc enim non poteris perſpicere, propterea quod quandiu ſumus aſſueti graueolentiæ, non ſentimus eam. At vbi verſati fuerimus in verbis ſpiritualibus, tum ſciemus quantum ſit illud malum, licèt hoc pleriſque videatur indifferens. Nondum loquor de gehenna: ſed ſi vultis, quæ præſentis vitæ ſunt, expendamus. Non de eo loquor qui turpia facit, ſed qui turpia loquitur. Quàm is eſt ridiculus? Quomodo ſeipſum primùm afficit contumelia? Perinde ac ſi quis cœnum aliquod emittat ex ore, ita ſeipſum polluit. Quòd ſi hic fluxus, impurus eſt, cogita qualis ſit huius cœni fons. Ex abundantia enim cordis os loquitur. At ego non id ſolùm deploro. Verùm etiam illud, quòd hoc nonnullis, ne videatur quidem indecorum. Hinc omnia increſcunt mala, quum & peccamus, nec videmur nobis delinquere. Vis igitur ſcire, quantum ſit malum, turpia loqui? Conſidera audientes, quomodò rubore ſuffunduntur, dum tu loqueris indecora. Quid enim vilius eſt homine turpiloquo, quid contemptius? Nam tales ſe conijciunt in mimorum ordinem, in ſocietatem mulierum quæſtum corpore facientium. Quin potiùs illæ magis erubeſcunt quàm vos. Quo pacto poteris vxorem docere pudicitiam, quum iſtis exemplis doceas illam ad laſciua verba prorumpere? Satius eſt purulentiam ab ore demittere, quàm verbum obſcœnum.*

Chriſtianum in eam rem ſubſidium, ex lingua Euchariſtiæ ponte, obiter tactum.

156. Subdit potentiſſimum deuitandis iiſdem obſcœnis verbis incentiuum, Chriſtianis duntaxat accommodatum: ex eo videlicet ductum, quòd Euchariſtiam, vnguentum Dei, (vt vocat) fragrantiſſimum, percipiant ore; quod proinde nefas ſit, verborum obſcœnorum ſtercore conſpurcare. Quo ipſo argumento tanquam firmiſſimo, vtitur quoque in eam rem alibi, vt homil. 14. in ad Epheſ. *in morali*, & hom. 21. ad populum *initio*, & in Pſalm. 40. ad illud, *Pone, Domine, cuſtodiam*, vbi etiam paulò antè ad illud, *Eleuatio manuum mearum*, grauiſſimè increpat eos, qui linguam ſuam, quam ait eſſe Dei thuribulum, implent fimo turpium verborum. *Cloacas ſordidiſſimas*, appellat horum ora, homil. 69. in Matth. Egregiè homil. 27. in 1. Cor. Quibus omnibus locis duntaxat ſignatis, non poſſum vnum in eam rem inſignem locum, miſſum facere ex homil. 30. in 2. Cor. vbi agit de oſculo ſancto. Sic autem ſcribit. *Templum Chriſti ſumus. Igitur veſtibula templi, & ingreſſum oſculamur, mutuum oſculando. Nonne videtis quot etiam veſtibula templi huius oſculātur, illi quidem flectentes, alij autem manu contingentes, & ori manum admouentes? Per has etiam ianuas ac portas, & ingreſſus eſt, & ingreditur ad nos Chriſtus, quādo communicamus. Scitis qui myſteriorum eſtis participes, quid dicatur. Etenim non vulgarem honorem conſequutum eſt os noſtrum, accipiēs Corpus Dominicum. Propter hoc maximè, hic oſculamur. Audiant qui fœda loquuntur, qui conuitia proferunt, & horreſcant, quòd tale os polluunt. Audiant qui fœdè oſculantur. Audi qualia doceat te per os tuum Deus, & cuſtodi immaculatum. Diſſere de futura vita, de reſurrectione, de immortalitate, quòd mors non ſit mors, & alia innumera arcana. Nam quemadmodum ad adytum è quo oracula dantur, venit ad os Sacerdotis initiandus, auditurus quæ ſcilicet ſunt horroris plena. Etenim perdiderat ſuam vitam ex progenitoribus, & venit illam reparaturus & rogaturus, quomodò illam inueniat, ac reparet. Deinde reſpōdet illi Deus, quomodo inueniat, & fit os illud propitiatorio terribilius. Nam illud quidem propitiatorium nullo modo talem emittebat vocem, ſed de multò minoribus loquebatur rebus, de bello ac pace, quæ ſubtus eſt. Hoc autem omnia de cœlo & futura vita, & rebus nouis, mentémque tranſcendentibus.*

Aduerſùs turpes cantilenas.

157. Quòd ſi obſcœnas voces abſque alia arte demiſſas in aurem, caſtitas amolitur, multò ſtudioſiùs deuitandæ ſunt, cùm modulationis dulcedine illitæ ingeruntur. Incredibile enim eſt quantam ea vocis mollitudo, ad animæ robur eneruandum vim habeat. *Huius vitæ cantiones*, ait S. Chryſ. in Pſal. 100. initio, *auribus inſonantes, atque animum in fraudem inducentes, procul ab vtilitate abducunt: Nimirum ad exitioſas & peſtiferas cupiditates eam detorquentes. Siquidem cùm turpibus verbis ac nefariis appetitionibus plenæ ſunt, ad eorum quæ canuntur voluptatem atque ad cantionis diſſolutionem, animæ robur infringunt, ac tanquam effœminant, ſimúlque corporis nobilitatem diſſoluunt. E contra ſpirituales, & quæ à Spiritu ſancto ſubminiſtrantur ad verborum modeſtiam & ſententiarum ornatum mentem ducentes, modeſtam quoque animam reddunt. Etenim animus, vnà cum iis quæ proferuntur ſe mouens, atque in iis quæ per ea intelliguntur obſecundans, illhuc habitum fert, vbi etiam dictio, organum illud quod ſpiritualem cantum mouet, pertrahit.* Grauiſſimè idem tradit Gregorius Nyſſ. homil. 4. in Eccleſ. ad illud, *feci cantores & cantatrices*, vbi veſtes huiuſmodi euangelizatricum præ ſe tuliſſe impudicitiam, teſtatur. Non aliud porrò turpitudinis argumentum quærendum eſſe quàm quod hiſce ſtudiis turpium cantionum diſtineatur, in confeſſo eſt. Sanè Gregorius Nazianzenus in tetraſtichis num. 17. ita canit.

Occlude verbis turpibus, cera, tuas
Aures, ſoniſque canticum molliſsimis
Pateant honeſtis ſemper ac ſermonibus,
Audire, fari, facere, non diſtant procul,

Sed de obſtruendo ad huiuſmodi cantus auditu, ſtatim. Nunc quod ſuggerit Nazian. hoc accipio; fari, (& quidem adhibito molliore cantu,) turpia non diſtare procul à turpium perpetratione. Id Nicetas in eum Theologi locum ita accipit, vt neruos mentis omnes infringi his diabolicis (vt appellat) carminibus, hominémque prorſus effœminari, vel etiam certo exitio addici contendat. Nam quòd dixerit Theologus obſtruendas eſſe cera aures, alluſum putat ad cantus Sirenarum, quibus miſerè dementati mortales, exitio indigniſſimo mulctati finguntur. Cantilenas itaque obſcœnas, ipſos eſſe Sirenarum cantus, affirmat Nicetas. Nec obſcurè eódem alluſit S. Leo ſermon. 4. de ieiunio ſeptimi menſis, capite 3. cùm inter varias animarum per Satanam captationes hanc quoque his verbis profert. *Inſidioſo etiam ſono, mollibus illibus pulſatur auditus, vt animi ſoliditas ille-*

cebroſa modulatione ſoluatur, & lethalium conſuetudine ſuauitatum, incauta, & parum ſobria corda capiantur. Videri etiam poſſit eò reſpexiſſe, ac S. Leonis locum expreſſiſſe, Valeria. Cemel. hom. 6. vbi otioſis verbis, quæ eo loco exagitat, annumerat ea *quæ curioſas aures capiunt, atque alti pectoris ſecreta concutiunt, dum plagis modulantibus blandiuntur.* Quæ mox ait eſſe ex vitiis quadam mellis ſuauitate compoſitis, & ex operibus, quæ admixta dulcedine triſtia vulnera infligunt. Tum concludit. *Inuenimus igitur frequenter ita impudicitiæ viam muniri, atque ex hoc fomenta adulteriis miniſtrari, cùm hic agili plectro tinnientis cytharæ ſonos expedit, ille docili digito laborantis organi blandimenta componit. Iſti ſunt laquei quibus famulantibus inter cætera vulnera Diabolus hominum mortes operatur. Nam quotieſcunque dulci voce mulcetur auditus, ad turpe facinus inuitatur aſpectus. Nemo inſidioſis cantibus credat, nec ad illa libidinoſæ vocis incitamenta reſpiciat, quæ cùm oblectant ſæuiunt, cùm blandiuntur occidunt. Sic frequenter videmus blandis ſibilis aues decipi, & hebetes feras in laqueum mortis, dulcedine vocis impelli. Similis eſt, dilectiſſimi, cauſa mortalium quos dulciſoni cantus cura ſollicitat.* Vt ad Sirenarum quoque cantus & S. Leonis locum, hîc alludi dicam, facit, quod vtrobique inſidioſi hi cantus appellentur, & capi per eos corda mortalium in exitium certum, aſſeratur. Et ſimilia etiam leguntur apud Ioannem Sariſberienſem l. 1. polycrat. c. 6. Sed quòd Nicetas, qui in hanc nos cogitationem deduxit, hos Sirenum cantus, *Diabolica carmina* vocabat, frequens eſt apud grauiſſimos Patres. Ita enim diſertè *Diabolicas modulationes*, & *Satanæ odas & cantica* nominat S. Chryſoſtomus in Pſalm. 43. ac homil. 9. in epiſtol. ad Coloſſ. Similitérque loquitur S. Ephrem in Pſalmorum encomio, & S. Hieron. epiſt. 10. qui item in cap. 6. ad Epheſ. quoſdam Dæmones vt amoribus, ita & amatoriis ac obſcœnis canticis præfectos agnoſcit. Sed & S. Auguſtinus ſerm. 1. de Chriſtiano nomine, *luxurioſum canticum quaſi quoddam Diaboli venenum*, Chriſtiano ori immittendum negat ea maximè ex cauſa quòd ingrediatur per os illud, Corpus Chriſti. Nonnullos qui non exhorrent ſacra quoque Odæa, iſtiuſmodi ſpurcitiis contaminare, eo quòd concentus & modulatio, obſcœnum quid referat, acerrimè & meritiſſimò perſtringit Lindanus l. 4. panopl. cap. 78. laudans Lugdunenſem Eccleſiam, quæ vt hoc præcaueret, Muſicam excluſit, (quod hodie ſeruat,) & multos referens Steph. Durant. l. 3. de ritibus, cap. 21. *in fine.*

Obſcœnorum auditio, quàm fœda.

158. Porrò ſicut huiuſmodi fœda eloqui, caſtitas prohibet, ita vetat & lubentem audire. Imò auditiones turpes plus nocere quàm viſa affirmat Dio Chryſoſtomus orat. 33. vbi Tharſenſes laudans circa moderatum cultum muliebrem; *Et ſanè*, inquit, *multa adhuc vtcunque manentia, declarant modeſtiam veteris & auſteritatem diſciplinæ. Vt eſt illud, quod circa mulierum veſtium obſeruatur, vt ita modeſtè ſint cultæ & incedant, vt nulla earum pars conſpicua ſit, neque faciei, neque reliqui corporis, neque quicquam ipſæ videant extra viam. Atqui quidnam tale videre poſſunt, quale audiunt? Quapropter ab auribus, incepta corruptione, perierunt complures. Laſciuia enim & per aures, & per oculos, vndique ingreditur. Itaque facie quidem tecta incedunt, animo verò detecto & valdè patulo. Quare acutiùs vno utentur oculo, quemadmodùm Geometræ.* Senſus eſt. Dimidia quidem luce fruuntur, ſed auribus tamen ad quæuis fœda & obſcœna hiantibus, videntur, tantùm ad certiorem obtutum, oculo vno rubricam dirigere. Ita quidem ad obſcœnorum auditionem afficiebantur Ethnicæ mulieres. Nam Chriſtianas S. Athanaſius epiſt. ad ſolitariam vitam agentes, teſtatur, patientiùs impactos lapides & fuſtes, quàm obſcœna verba tuliſſe. Et idcircò Arrianos, vt eas maximè vexarent, induxiſſe iuuenes Ethnicos, qui inter eas raptandum, obſcœnitate verborum, caſtas aures obtunderent.

Alter, & quidem potiore iure, Chryſoſtomus homil. 38. in Matth. eandem fœdarum auditionum turpitudinem, grauiſſimè inſectatur his præter cætera. *Quaſi ſtercus auribus veſtris immittunt huiuſmodi colloquia, & quod Barbarus ille minabatur, dicens,* Comedetis ſtercus veſtrum; *id nunc multi, non verbo, ſed re, in vobis faciunt, imò verò etiam multò peiùs ac fœdiùs. Nam fornicatorij cantus, multò magis quàm ſtercora ſunt abominabiles. Quódque ægriùs ferendum eſt, non ſolùm nullam audientes moleſtiam capitis, verùm etiam ridetis atque lætamini. Cúmque vitare iſta, abominarique deberetis, ſuſcipitis ac laudatis. Deſcende igitur tu quoque in ludum ſimilem, imitare quod laudas, habeas cum his qui huiuſmodi commouent riſum, ſocietatem atque cõmercium. Sed ſi in illo ipſo conſortio coniungi nolles, cur tantum ei honorem tribuis? Et leges quidem Gentilium, infames eos eſſe volunt: Tu verò quaſi ad legatos aut duces militiæ, cum vniuerſa ciuitate, omnibus conuocatis effunderis, vt vnà cum omnibus ſtercus in aures tuas immittas. Et qui ſeruum cædis, ſi coram te turpe quicquam protulerit, qui filio id non permittis, qui domi tuæ quaſi turpitudinem quandam iſta fieri non pateris; cùm verberones quidam & ſeruiles abiectique homines, vt hæc audias, vocant, non modò moleſtè non fers, ſed lætaris etiam atque laudas, & gratias agis. Et quid hac amentia maius vnquam poterit inueniri? Sed ego, inquis, turpia hæc & incentiua voluptatum, nec dixi, nec cecini vnquam. Et quænam vtilitas eſt, ſi cùm non dicas, libenter audis? Imò verò vnde id ipſum plurimum facies, quòd non dicas, quum libenter hæc cum riſu audias, & ad percipiendum magno curſu contendas? Dic mihi, oro, cùm blaſphemantes audis, gaudes atque exultas, aut potiùs perhorreſcis, & aures obſtruis? Non dubito quin perhorreſcas. Quamobrem? Quia videlicet nunquam tu blaſphemare ſoleas. Pariter ergo in turpiloquio etiam facito, ſi perſuadere nobis omninò vis, non libenter turpiſſima te verba proferre. Tunc tibi credemus, quum nec audire quidem perſpexerimus. Nam quomodò virtutem colis, qui hæc audiendo corrumperis? Quomodò caſtimoniæ arduos poteris perferre labores, qui riſu defluis, & cantu meretricio caperis? Nam ſi vix quæ longè ab huiuſmodi cantibus remota eſt anima, caſtimoniæ honeſtatem amplectitur, quomodò continenter viuere poterit, qui in his viuit?*

159. S. item Aſterius hom. de Oeconomo iniquitatis, ſingulorum ſenſuum vſibus cautiones ſuas præfigens, cùm ſtatuiſſet, præſtare oculos abiicere quàm iis in animæ conſpurcationem abuti, ſubdit de auribus. *Sed & auribus ſuæ leges, ſuæ cautiones. Ad ſanos enim ſanctóſque ſermones, inclinare & patefacere eas oportet, ac per ipſos quaſi tubos ad animum bona dicta tranſmittere. At ſi quis vitiorum aſſecla, peſtilénſque & pernicioſus homo, propiùs accedit, vt peccati cœnum per aures infundat, vitandus ille & fugiendus, non aliter quàm genus illud ferarum quæ toxicum eiaculantur.* Gregorius Nyſſenus orat. 3. de reſurr. *ſub finem*, confirmans quàm ſit conſentanea corporis anaſtaſis, & corporis cum anima in peccatis ſocietatem adducens, aures malè patulæ quantis animum ſocordem inficiant ſpurcitiis, non tacuit, paucis illis; ſed eximiis. *Similiter aures inuerecundis quibuſdam atque exacerbantibus verbis exceptis, per quaſdam quaſi ſui ipſorum fiſtulas perturbationis aut inuerecundiæ cœnum cogitationibus inferunt atque inducunt.* Apud ipſos Ethnicos, ſpurcus amator, ſimulando horrore audiendi obſcœna verba, habitum ſe tanquam vnum ex Philoſophis, gloriatur apud

Petronium. Heraiſcus item Philoſophus à Damaſcio apud Photium c.242.celebratur,quòd caput ei illicò doleret, ſi mulierem ſpurca loquentem inaudiſſet.

Cynica ſpurciloquij profuſio & auditio,caſtigata.

Quid verò Cynicis ſuibus (non enim Philoſophis) facias, quos cauillatos legimus in humanam illam honeſtatem, qua verba huiuſmodi obſcœna deuitantur:cauſantes, non debere hominem pudere, loqui & audire de iis rebus quæ naturales ſint, & flagitio careant, ſintque ad generis noſtri perpetuationem neceſſariæ. Quid quòd de aliis vitiis apertè verba facimus,nec vllus eſt quem pudeat de fraude,furto,graſſatione,violatione legum,ſermonem miſcere? De Cynicis accipio quod Tullius,vt ſuprà retuli, Stoicis tribuit quoad turpiloquium; nam & Stoici è Cynicis prodiere. Has non Philoſophorum voces dixerim, ſed grunnitus porcorum, naturæ ipſi, eique quam à prima formatione hauſimus,honeſtatis curæ,repugnantes. Minùs verò mirum eſt verbis non temperaſſe Cynicos,& palam effari auſos,quæ palam admittere non erubeſcebant. Quod meritò exagitat D. Auguſtinus 14. Ciuit. cap. 20. Diſcrimen autem verborum huiuſmodi obſcœnorum, etiamſi actus licitos ac membra naturalia ſpectent, & actuum nefariorum ac ſcelerum alterius generis, luculentum eſt. Nam in venereis, phantaſia prauos libidinis motus excitat: phantaſiam autem illam propriam, infigunt verba turpia;ſimúlque alienam,ad idem cœnum conuoluendum ſollicitant. At reliquorum quorumuis ſcelerum commemoratio, innoxia ferè eſt, quia eorum cogitatio non vrget ad aliquid turpe & illicitum. Nam ſi interdum collocutio de eis excitatura crederetur in nobis aliiſve peruerſam imitandi pruriginem, æquè interdictum cenſeri deberet ea commemoratione aliorum flagitiorum, ac obſcœnitatum illarum de quibus agimus. Hanc inter verba de variis hiſce vitiis differentiam,acutè & de more eloquenter expreſſit Saluianus lib.6.de prouid. referendus cùm de honeſtate remiſſionum animi ex ſcena.

Obiter in peſtes obſcœnorum librorum, ac picturarum.

Auditionis quædã veluti ſpecies,eſt lectio. Audit enim libri autorem qui legit, vt de diuinis libris dixerat S. Chryſoſtomus hom. 8. in 2. ad Theſſal. & homil. 30. in ad Rom. Hieronymus epiſt. 41. & Ambroſius 1. Offic. c.20. Itaque quanto ſtudio hactenus vidimus auerſandum eſſe verborum fluentium cœnum, tanto auerſanda eſt impuri libri lectio: eóque magis,quòd verbum ore emiſſum vocat irreuocabile, nec audienti per ſeipſum obiicitur, niſi in tranſitu; Segniùs irritant animos demiſſa per aures. Verbum autem ſcriptum, non ita prætereuolat;atque adeò toties aculeum ſuum infigit,quoties in oculos incurrit,quod poteſt momento perfici, & quoties libido tulerit iterari. Proinde ſummum eſſe caſtitati ab impura lectione periculum, & rurſus infrà monſtrabo agens de quibuſdam remiſſionibus animi ex lectione impurorum librorum;& nunc breuiter monſtratur ex eo quòd eiuſmodi fuerit ſententia & ſapientum Ethnicorum & Chriſtianorum. Nam Auguſtinus lib.2.Ciuit.cap.14.Platonem laudat,cui Poëtarum lectio,à ciuitate quam informabat viſa, eſt exterminanda, quòd ſpecie deliniendi animos per fabellas cùm pleraque in Deum contumelioſa,tũ ſpurca & fœda permulta legentibus obtrudant,quibus velut ignibus admotis ſuccendantur profani & improuidi lectores. Neque verò Plato vt interdum ſonant quædam eius verba,quia ab aliis diuulſa referuntur, omnem Poëſim vult è ſua illa imaginaria Republica extortem:ſed vt perſpicuum eſt ex l.2. de Rep. cenſores conſtitui mãdat, qui Poëſim,nullo in Numen flagitio contaminatam,nulla obſcœnitate ſordentem admittant, impiam verò aut impuram omninò reiiciant. Idem Tullio ſenſus de impuræ lectionis vi, vt docent illa eius verba ab Auguſtino ſuprà de Poëtis obſcœnis relata ex Opere quod videtur intercidiſſe; *Quas illi obducunt tenebras? quos inuehunt metus? quas inflammant cupiditates?* Et 3.Tuſcul.diſertè ait, *molliri ab eis legentium animos; neruos omnes virtutis elidi.* Hoc perſpexiſſe viſus Surena Dux Parthorũ,qui cùm direptis Craſſi caſtris apud ſuos redux triumpharet,repertam in præda Ariſtidis Mileſiacam oſtentauit,quaſi ea effœminationis, & emollitorum, ideóque proſtratorum Romanorum cauſa fuiſſet non poſtrema, quòd turpi illi lectioni,etiam in caſtris dediſſent operam, & Autor eſt Plutarchus in Craſſo. Auguſti in Ouidium ira,& mulcta irrogata ob excidium caſtitati per impuras ſcriptiones paratum, (hoc enim ſaltem in ſpeciem obtendebat Auguſtus,vt Naſo dotes ſuas ipſe ſubmouens profitetur) vrgetur in hanc rem latè à Gerſone tractatu contra obſcœnum librum cui titulus *Romantius de roſa*,& à Catharino Opuſc.de malis libris à Chriſtianiſmo eliminandis,qui ſua quondam ex huiuſmodi libris detrimenta non tacet. Eſpencæus longa ad Heroïdas factas præfatione, hoc argumentum verſans, multa in eandem ſententiam ex Patribus & Conciliis profert, & ex Opuſculo quod Tripartitum inſcribitur,eſtque priſcis Conciliorum tomis inſertũ. In eo grauiter traditur,quàm hæc pudoris exterminatio procul ſit amandanda. Et quia Autore S. Gregorio l.9.regiſtri,epiſt.9. pictura rationem libri habet,vt idcircò quod Beda libro de Salomonis templo notauit, pictura Græcè ζωγραφία, quaſi viua ſcriptura dicatur, addendum hîc conſequenter eſt, quãta caſtitati clades à picturis obſcœnis immineat. Scitè Chryſologus ſerm. 155. inter horrenda mala,quibus oppreſſum orbem ſub Ethniciſmo deplorat, recenſet *formata adulteria in ſimulacris, fornicationes imaginibus mandatas, titulata inceſta picturis.* Neminem verò latet quid in Terentiano Eunucho flagitioſus adoleſcens profeſſus ſit de admotis ſibi ad ſcelus facibus, conſpecta Iouis obſcœna pictura, quod notauit S. Auguſt. 2. Ciuit. cap.7. Vt proinde inanis omninò ſit reſtrictio, qua Ariſt. 7.polit.c.17. grauiter demandato Magiſtratibus ſtudio abigendarum ex vrbe ſtatuarum ac picturarum obſcœnarum,excipit ſimulacra quædam Numinum, quę ex antiquo inſtituto obſcœna erãt: ea enim in templis exhiberi permittit; tantúmque arcet ab eorum conſpectu minutam ætatem. Sed exemplum ſummi inter Ethnicos Numinis,ex cuius obſcœna pictura,Chæreas ille Terẽtianus ad ſcelus incenſus eſt,monſtrat quàm contra rationem ſit ea exceptio,quam ab Ariſtotele non niſi cicutæ metu, & ne quid in religione nouare videretur,apud homines ea in parte ſuſpicioſiſſimos,factã eſſe,nõ abhorret à veritate. Rectè autem imputas illas Numinũ picturas exagitat Clem.Alex.in protrept.ex quo delibo nonnulla. *Pudore & metu omni abiecto, domi depingunt turpes Dæmonum in Venerem pruritus & titillationes:depictis enim quibuſdam tabellis ſublime appenſis mentem adhibentes,thalamos ornarunt impudicitia,intemperantiam exiſtimantes pietatem:& in cubili decumbentes, in ipſis amplexibus, Venerem illam nudam reſpiciunt,quæ vincta eſt propter complexus,& ad Ledam aduolantem auem, quòd ſit mulierum amans probantes & admitten-*

tes

tes in annulli palla imprimunt picturam vtentes ſignaculo conueniente Iouis impudicitiæ. Hæc ſunt mollis & delicatæ vitæ veſtræ exemplaria. Hæ ſunt Theologiæ probri & petulantiæ plenæ. Hæ ſunt doctrinæ Deorum, qui vnà vobiſcum fornicantur. Nam quod quilibet vult, hoc etiam putat, vt ait Orator Athenienſis. Cuiuſmodi autem ſunt aliæ quoque vobis imagines? Paniſci quidam & nudæ puellæ & ebrij Satyri, & membrorum erectiones quæ picturis nudantur, conuicta proficiſci ab intemperantia. Iam verò totius libidinis & impudicitiæ figuras apertè deſcriptas publicè inuenientes non erubeſcitis, ſed potius poſitas erectáſque cuſtoditis, perinde ac ſi Deorum veſtrorũ imagines, impudentiæ columnas domi conſecraueritis, figuras geſtúſque Philænidis æquè depingentes, atque certamina Herculis. Horum non ſolùm vſus, ſed etiam aſpectus & auditus, deponendam eſſe memoriam vobis annunciamus. Scortatæ ſunt aures veſtræ, fornicati ſunt oculi, & quod eſt magis nouum, ante complexum, veſtri adulterium admiſerunt aſpectus. Cæterùm vel me tacente perſpicuum eſt quàm hæc quæ aduersùs impuriſſimorũ Numinum picturas à Clemente traduntur, fortiùs vrgeant pro ſacris inter Chriſtianos picturis. Intolerãdum enim eſt, & vel relatu fœdum, quò pictorum petulãtia in ſacris tabulis effingendis plerunque prorumpat. Idque meritò grauiſſimè caſtigãt Catharinus Opuſc. de cultu imaginum, Molanus l.2. de imag. c.42. & qualiſcunque autoritatis ſcriptor Eraſmus in Chriſtiani matrimonij inſtitutione. Cautè ac prudenter Græci, vt Gulielmus Durãdus in Rationali l.1.c.3. obſeruauit, ſacras imagines ad præcidendã laſciuiæ & ſtultæ cogitationis anſam omnem, exprimunt ad vmbilicum vſque, dimiſſa reliqui corporis expreſſione. Nec mirum, cùm omni picturæ obſcœnæ genere, ſeuerè eis interdictum ſit, verbis illis Canonis 100. Trullani. *Oculi tui recta aſpiciant, & omni cuſtodia ſerua cor tuum, iubet Sapientia. Corporis enim ſenſus ſua facilè in animam effundunt. Picturas ergo quæ oculos perſtringunt, & mentem corrumpunt, & ad turpium voluptatum mouent incendia, nullo modo deinceps imprimi iubemus. Si quis autem hoc facere aggreſſus fuerit, deponatur.* Apud Sidoniũ in illuſtri ſuburbanæ domus deſcriptione quam exhibet l.2. epiſt.2. egregiè ſeruatur ſanctitas hac in parte, verbis illis. *Interior parietum facies, ſolo læuigati cæmenti candore contenta eſt. Non hîc per nudam pictorum corporum pulchritudinem, turpis proſtat hiſtoria; quæ ſicut ornat artẽ, ſic deuenuſtat artificem. Abſunt ridiculi veſtitu & vultibus hiſtriones, pigmentis multicoloribus, Philiſtionis ſupellectilẽ mentientes. Abſunt lubrici, tortuoſique pugillatu & nexibus palæſtritæ: quorum etiam vincentium luctas, ſi inuoluantur obſcœniùs, caſta confeſtim gymnaſiarchorum virga diſſoluit. Quid plura? Nihil illis paginis impreſſum reperietur, quod non vidiſſe ſit ſanctius.*

Corporis nudatio indecora, aduerſans caſtitati; quoad partes præſertim quas natura obductas voluit.

160. Ex eodem porrò fonte, ex quo deriuari diximus quòd ſit commemoratione huiuſmodi membrorum & operum abſtinendũ, proficiſcitur neceſſitas regendi corporis. Circa quam iam alibi notata eſt ipſiuſmet naturæ doctrina in iis partibus obducendis, quas pudor conſpiciendas obiici prohibet. Legeſis quæ notabam in ſcalis à viſibili creatura ad Deum, gradu 11. poſt Theodoretum ſer.4. de prouid. Cui addendus S. Bernardus lib. de ordine vitæ, *non multùm ab initio*, vel potiùs S. Ambroſius, (qui ibi exſcribitur) lib.1. offic. c.18. *Hæc ipſa*, inquit, *natura nos docet, quæ perfectè quidem omnes partes noſtri corporis explicauit, vt & neceſſitati conſuleret, & gratiam venuſtaret. Sed tamen eas quæ decoræ aſpectu forent, in quibus formæ apex quaſi in arce quadam locatus, & figuræ ſuauitas, & vultus ſpecies emineret, operandique vſus eſſet paratior, obuias atque apertas reliquit. Eas verò in quibus eſſet naturalis obſequium neceſſitatis, ne deforme ſui præberent ſpectaculum, partim tanquam in ipſo emendauit atque abſcondit corpore: partim docuit & ſuaſit tegẽdas. Nonne igitur ipſa natura, eſt magiſtra verecundiæ, cuius exemplo modeſtia hominum, (quam à modo ſciẽtiæ quid deceret, appellatam arbitror;) id quod in hac noſtri corporis fabrica abditum reperit, operuit & texit?* Et mox. *Pulchrè Apoſtolus ait.* Quæ videntur membra corporis infirmiora, neceſſariora ſunt. Et quæ putamus ignobiliora eſſe membra corporis, his abundantiorem honorem circundamus, & quæ inhoneſta ſunt noſtra, honeſtatem abundantiorem habent. *Etenim imitatione naturæ, induſtria auxit gratiam. Quod alio loco etiam, altiùs interpretati ſumus, vt non ſolùm abſcondamus ab oculis, verùm etiam quæ abſcondenda accepimus, eorũ indicia, vſúſque membrorum, ſuis appellationibus nũcupare indecorum putemus. Denique ſi caſu reperiantur hæ partes, confunditur verecundia: ſi ſtudio, impudentia æſtimatur. Vnde & filius Noë Cham, offenſam retulit, quia nudatum videns patrem, riſit. Qui autem operuerunt patrem, acceperunt benedictionis gratiam. Ex quo mos vetus, & in vrbe Roma, & in pleriſque ciuitatibus fuit, vt filij cum parentibus puberes, vel generi, non lauarent, ne paternæ reuerentiæ autoritas minueretur: licèt plerique ſe & in lauacro quantum poſſunt tegant, ne vel illic vbi nudum totum eſt corpus, huiuſmodi intecta portio ſit.* Hoc in balneis apud barbaros quoſdam ſeruarum, notat S. Auguſt. 14. ciuit. c.17. vbi etiam celebratam multorum ſcriptis Gymnoſophiſtarum nuditatem, negat accipiendam cum excluſione velaminis naturalium partium. Ex ea porrò Romanorum in balneis cura confirmari videtur, quod Ræuardus 4. variar. c.10. latè contendit: nempe abſurdè Tribonianum inſtit. *quibus modis tutela finiatur*, & l. fin. C. *quando curator*, &c. impegiſſe Romanis, quòd pubertatem probarent inſpectione naturalium partium; quaſi Platonis delirium approbaſſent, qui 11. de leg. ætatem ad nuptias habilem, nudi corporis inſpectione dignoſcendam ſtatuit. Aut Lacedæmoniis ſuffragati eſſent, qui decimo quoque die ephebos nudos ephoris ſiſtebant conſpiciendos ex Æliano l.14. var. hiſt. c.7. Hoc rectè improbauit Iuſtinianus; tanquam ſuorum, hoc eſt, Chriſtianorum temporum caſtitati diſſentaneum. Malè tamen Romanis id adſcripſit, eò quod eorum legibus mandaretur, vt pubertas ex habitu corporis æſtimaretur. Quod Rȩuardus ad eam corporis formam, & diſpoſitionem, quæ externa vultus ſpecie proditur, meritò refert, exploſa inuerecunda illa inſpectione: quam quòd Sectarius Hotomanus dial. de Barba, Pontifici quoque affingit c. *puberes*, 3. de deſponſat. impub. næ ille ſuam in ſacros Antiſtites reuerentiam prodit, Hæretico congruentem. Communiter quippe DD. iuris Canonici abſonam illam prædicti capitis interpretationem repellunt, vt videre eſt apud Sanchem l.7. de Matrim. d.104. n.32. apud quem Tiraquellus & Menochius multa diſputantes referuntur, in dedecus prædictæ inſpectionis. Summa eſt quæ illis paucis inter Ennij fragmenta vulgatis refertur; *Flagitij eſt principium nudare inter ciues corpora.* Nec non illis Theodoreti l. 9. contra Græcos. *Aſpectus nudorum corporum tam mares quàm fœminas irritare ſolet ad enormes laſciuiæ appetitus.*

161. Quò autem dedecentius eſt nudari ea parte fœminam, eò diligentiùs illi à natura proſpectum eſſe hac in parte, obſeruat Plinius lib.7. c.17. aiens pudori defunctarum parcẽte natura, prona fluitare merſarum cadauera, cùm virorum ſupina fluitent, quòd in viro minùs inhoneſta ſit ea reuelatio. Mu-

liebria ſanè cadauera, cum maſculinis nuda Treuiris in excidio vrbis iacuiſſe, cùm dixiſſet Saluianus, oculatus teſtis, l.6. de prouident. addit, inceſtatam vrbem eo conſpectu: quo nullum grauius ſupplicium infligi poſſe ſexui molliori, pronunciat Elias ad 3. orat. Nazianzeni, expendens prolatam ibi à Nazianzeno, itémque orat. 23. ſacrarum virginum denudationem per Heliopolitanos & Arianos, vt videas, quàm turpis fuerit Ægyptiis mulieribus ea parte nudatis, cultus Apis, ex Euſebio l.2. præp. c.1. in fine. Clemens verò Alexandrinus 2. pædagog. c.2. *in fine*, omnem omninò cuiuſuis partis fœminei corporis denudationem, grauiter damnat. Id quod etiam Theodoretus, nudarum palæſtricas exercitationes Platoni probatas reiiciens l.9. cõtra Græcos, & S. Hieronymus epiſt. ad Demetriadem luculenter tradunt. Sanè Betſabee nudata, ſanctum Prophetam perdidit. Caſta verò Suſanna, nudari coram ancillis non ſuſtinuit. Daniel. 13. Quam idcircò vir pius æquè ac eruditus, ſcripſit credere ſe nunc in cœlo iraſci pictoribus, qui in tabulis, ſpuriorum vitulaminum petulantibus oculis, nudam petulanti penicillo obiiciunt, & quaſi lupam aliquam proſtituunt. Inter exquiſita certè Sanctarum Martyrum ſupplicia Euſebio referente l.8. hiſt. c.9. nuditas corporis recenſetur. Nempe mulier vnà cum tunica, pudorem exuere videtur, vt eſt apud Herodotum l.1. & Clementem 2. pædag. cap. 10. & pulchrè S. Cyprianus; in hanc fœminei corporis nudationem alia addens l. de diſcipl. & hab. virgin. num. 67.

Hoc ergo honeſtè tegendi corporis ſtudium negligere, caſtitati aduerſatur, quòd corporum cauponibus, vt Clemens Alexand. nominauit 3. pædagogi, c.5. incendatur fœdus amor per illarum partium contuitum. Vt propterea grauiſſimè Patres, ſcenicas antiquas turpitudines exagitent eo præſertim nomine, quòd in eis nuda ſcorta exhiberentur, vt præter cæteros tradit Chryſoſtomus hom. 6. in Matth. ex quo adſcribo aliqua, quia ad rem præſentem maximè faciunt. *Nihil obſcænius*, inquit, *illo oculo, nihilque laſciuius, qui ſpectare talia patienter poteſt, ne dicam libenter. Deinde quale illud eſt, vt cùm in platea, nudam fœminam nolis aſpicere, imò neque domi quidem, ſed etiam ſi id fortè contingat, in iniuriam tui factum putes; quum verò aſcendis theatrum, vt violes vtriuſque ſexus pudorem, obtutúſque proprios pariter inceſtes, nihil tibi inhoneſtum credas accidere? Non enim iſtud accipias, quia meretrix nuda eſt, ſed quia natura ipſa eſt, idémque corpus & meretricis & coniugis. Si enim nihil in tali re eſſe opinaris obſcœnum, qua gratia cùm idipſum in platea videris, à cœpto reſilis inceſſu, & inuerecundiam ſeuerius exagitas? Niſi fortè credis eandem rem, non ſimiliter eſſe turpem cùm eam ſeparatim cernis, & cùm omnes conſentientes aſpicias. Verùm iſtud riſu eſt prorſus, ac dedecus, & extrema omninò verba dementiæ: potiúſque eſt luto atque cœno omnem ſuam turpare faciem, quàm tanta ſpectaculo fœditatis. Non enim ita cœnum oculis noxium eſt, vt impudicus ille vultus & nudata meretricis aſpectus.* Idem rurſus vrget homil. 7. Ex qua liquet, propudia illa pudoris, quæ corpus inuerecundè omnium oculis publicabant, in aquis ad imum theatrum deriuatis, natantes, deſpicientibus ex ſuperiori theatro, ſe obieciſſe, veluti eo aqueo ſipario obtectas. Et idcircò S. Chryſoſtomus eam (vt vocat,) peſtiferam theatri piſcinam, ait eſſe pelagus quoddam immane luxuriæ, flammeum mare Tartari ſuccēdens, atque præcurrens. Quanquam aliàs ex earundem luparum exquiſito in ſcenis ornatu, exiſtere vxoris contemptum deplorat homil. 69. in Matth.

162. Curam quoque obtegendarum partium, de quibus agimus, in illis, vt Galenus in exhortatione ad bonas artes latè confirmat, verè ἀθλίοις, verè miſeris, viguiſſe, obſeruat ſuprà Clem. Alex. verbis illis. *Veteres Athletæ virum nudum oſtendere erubeſcentes, dum certamen peragebant, accinctis ſubligaculis ſeruabant verecundiam.* Audi etiam S. Auguſtinum 14. ciuitat. c.17. *Confuſi inobedientia carnis ſuæ, tanquam teſte pœna inobedientiæ ſuæ, conſuerunt folia fici, & fecerunt ſibi campeſtria, id eſt ſuccinctoria genitalium. Nam quidam interpretes, ſuccinctoria poſuerunt. Porrò autem* campeſtria, *latinum quidem verbum eſt, ſed ex eo dictum, quòd iuuenes qui nudi exercebantur in campo, pudenda operiebant: vnde qui ita ſuccincti ſunt, campeſtratos vulgus appellat. Quòd itaque aduerſus damnatam culpam inobedientiæ, voluntatem libido inobedienter mouebat, verecundia pudenter tegebat. Ex hoc omnes gentes, quoniam ab illa ſtirpe procreatæ ſunt, vſque adeo tenent inſitum pudenda velare, vt quidam Barbari, illas corporis partes, nec in balneis nudas habeant, ſed cum earum tegumentis lauent. Per opacas quoque Indiæ ſolitudines, quum quidam nudi philoſophentur, vnde Gymnoſophiſtæ nominantur, adhibent tamen genitalibus tegumenta, quibus per cætera membrorum, carent.*

Veſtes tranſlucidæ, improbatæ.

E contra ſummoperè, ſemper & noſtris & Ethnicis, improbatus eſt vſus veſtium tranſlucidarum. *Æquum eſt*, ait Petronius, *induere nuptam, ventum textilem? Palam nudam proſtare, nebula linea?* Coas veſtes à regione in qua conficiebantur vocat Plinius l.11. c.23. de illis autem ita Horatius l.1. Satyr. 2.

——— *Cois penè videre eſt,*
Vt nudam, ne crure malo, ne ſit pede turpi;
Metiri poſſis oculis latus: an tibi mauis
Inſidias fieri, pretiúmque auellier antè
Quàm mercem oſtendi?

Seneca idē ſæpè & fusè vitio vertit. Epiſt. 90. inuehitur in ſui temporis telas, *quibus veſtis nihil celatura conficitur; in qua non dico nullum corpori auxilium, ſed nullum pudori eſt.* Libro 7. de benef. c.9. *Video ſericas veſtes, ſi veſtes vocandæ ſunt, in quibus nihil eſt, quo defendi aut corpus, aut denique pudor poſſit: quibus ſumptis mulier, parum liquidò, nudam ſe non eſſe iurabit. Hæc ingenti ſumma, ab ignotis etiam ad commercium, Gentibus accerſuntur. Vt matronæ noſtræ, ne adulteris quidem, plus ſui in cubiculo, quàm in publico oſtendant.* Chriſtianus quoque pædagogus l.2. cap 10. in eiuſmodi exigua vela corpori oppaſſa, ſtylum ſtringit. Obitérque etiam Chryſologus ſerm. 122. Epulonem ait æſtibus artificioſa nuditate inſultaſſe. Item S. Bernardus 5. de conſid. cap. 5. enormiter fiſſas veſtes, & nudata penè inguina, reprehendit. Sed tempero alienis inhoneſtatibus.

Veſtigata cauſa auerſandi conſpectum partium prædictarum, eáſque obtegendi.

163. Cur verò nos omni ſtudio vultum auertere ab huiuſmodi partium in noſtris alieníſque corporibus, conſpectione, eáſque obtegere annitamur, quandiù ſapimus; ratio ducenda eſt, ex eo quòd humani animi generoſitas, cùm videt membra illa reluctari rationi rectæ, & propriis quibuſdam motibus contra voluntatis edictum abripi, ſubducere conatur conſpectui, ſeruum rebellem. Vnde quibus ea membra non ſunt rectæ rationi inobedientia, non laborant in illis tegendis, vt liquet in prima paruulorum ætate. Item primi parentes noſtri, recentes adhuc & innocui, cùm nudi eſſent, non erubeſcebant. Mox verò cõtracta culpa, ſoluti ſunt oculi eorum, & nudos ſe eſſe agnouerunt, ac erubuerunt. Non depulſa tunc cæcitate, vt fabulantur

quidam

quidam errones apud D.Auguſtinum l. 1. de nupt. c. 5. ſed experimento rebellionis antea incompertæ.Ita D.Auguſtinus 11.de Geneſi ad lit.c.1.& 14. Ciuit.c.17. Optimè Rupertus lib.2. in Geneſ. cap. vltimo.Explicatiſſimè S.Anſelmus lib.3.epiſt.158. c. 5. verbis illis. *Turpe eſt, vbi pars parti non conuenit. In corpore autem humano, ante primi hominis præuaricationem, nihil erat turpe, nihil diſſonum: cùm harmonia illa, boni Creatoris manu benè ac decenter aptata, adhuc permanente, pars parti conueniret, Deóque anima, animæ verò corpus ſuum per omnia ſubditum eſſet. Poſtquam verò præuaricatione mandati, anima Deo facta eſt inobediens, ſuperioris Dei rebellis, inferius corpus deſtitit eſſe obediēs. Statim quippe oculi aperti ſunt tranſgreſſoribus.*Et aperti ſunt,*inquit,*oculi eorum,*videlicet ad ſe inuicem concupiſcendum.Et cùm priùs nudi eſſent, nec erubeſcerent, mox corporis ſui partes verſas eſſe ſentientes in pudenda, & tegere illas feſtinantes, perizomata ſibi fecerunt. Quod etiam nunc in pueris vel infantibus videre promptum eſt: qui quandiu concupiſcentiam hanc non ſentiunt, pudenda non habent, quia de aliqua corporis ſui parte, erubeſcere neſciunt.Vbi verò illius incipiunt eſſe experies, iam partes illas intectas ferre non ferunt. Soluta igitur in primis illis hominibus pulcherrima illa harmonia, facta eſt turpitudo non minima: Originalis pœna cum originali peccato ab illis in poſteros tranſitura. Ex hoc igitur in corpore noſtro, corpore peccati, membra illa quæ huic ſeruiunt concupiſcentiæ,*pudenda, *vel* turpitudo, *vel* ignominia *nominantur; exterioris turpitudinis, id eſt concupiſcentiæ, velamen ſemper & latebras naturaliter exigentia. Hac autem concupiſcentiæ turpitudo tunc reuelatur, cùm ad indicium ſui membrorum ſuorum ſibi exhibet officium, & geſtit in effectum: omni illo rationalis animæ vigore ſic hebetato, confuſo, & deiecto, & turpiſſimæ libidini carnis ſubminiſtrato, vt meritò illa hora poſſit audire;* Adam vbi es? *Id eſt, qui Deo eſſe ſimilis voluiſti, non vides quò deueniſti?*

Pulchrè item Autor ſermonis de ratione circunciſionis apud Cyprianũ. *Quotidiano conflictu, ſpiritus & caro luctantur: & cauſatur ratio aduersùs domeſticum malum, quòd ita intra ſe exerceat regnum, quaſi natura ſit vitium, & ſecum traxerit creatio prima peccatum. Hoc vtique prima non ſentiit conditio. Sed ſecutum eſt tranſgreſſorem ſupplicium, & adhæſit indiuidua pœna peccato, de quo erubeſcent quicunque mundo corde, Regem in decore ſuo videre deſiderant. Quis in tam aſſiduis illuſionibus non confundatur? Quis non in tantis contumeliis erubeſcat? fomes quippe huius mali, intùs in tenebroſis receſſibus latitans, vt viderit animam aliis occupatam, & minùs ad ſui circunſpectionem ſollicitam, irruptionibus vehementibus erumpit, blanditiis venena ſupponens pudicitiæ, puritatem inopinatis inuadit aſſultibus. Ideóque pudibundus homo nuditatem ſuam operit, & fœditatem confuſus occultat. His rediuiuis vulneribus, ſemper hac ſanie illitis, neceſſaria eſt per omnem huius vitæ ſeptimanam, iugis reſecatio putredinum, & continua circunciſio cicatricum. Et in cæteris quidem, membra omnia imperio rationis obediunt, & arbitrij retinent libertatem. Hîc verò vbi Babylonia fornax exarſerit, & quaſi pice & naphtha conſperſit, libidinum ebullierint appetitus, inflammata caro libertatis priuatur honore: in tantum vt rebellia membra, velit nolit, in motus nefarios audacter exurgant.*

164. Quid ſi etiam dicamus, pudere hominem, illicij ad peccatum, quod contuentibus præbet? Mirum enim quàm inflammetur libido ad eum conſpectum. Ita vt opus etiamſi ſanctum, & honeſtum in exercente, concitet tamen in alio motus illicitos contra rectæ rationis edictum, quibus cauſam à ſe, (etiamſi benè agendo,) præſtari erubeſcit qui deprehenditur. Vt vt ſit, certum eſt, naturalem ſenſum ipſis quoque Ethnicis ſanioribus perſpectum feciſſe, partes illas, & opus ad quod factæ ſunt, oculi oportere. De quo rurſus infrà, cùm de impudentia, impugnando Cynicos.

Deprecatio, ſtyli aliquatenus in faces iſtas immerſi, exponendo earum inhoneſtatem.

Satis de vitij cum caſtitate pugnantis, fœditate ac turpitudine: cùm vniuersè, tum ſigillatim quoad eas ſpecies quarum honeſtas apud aliquos minùs perſpecta quandoque, aut obſcurior viſa. In quibus vel referendis ac reiiciendis offenſionem aliquam puris auribus ingeneratam, deprecari iiſdem verbis placet, quibus in ſimili Chryſoſtomus homil. 5. in 1. ad Theſſal. ſuam de huiuſmodi ſordibus diſputationem excuſat. *Ferte me, quæſo, impurum etiam quiddam, vt ita dicam, loquentem, pudorémque & ruborem exuentem. Non enim iſtud mea ſponte accidit, ſed propter eos qui nullo ipſarum rerum pudore tenentur, iſta dicere cogor. Multa verò & in ſcripturis talia videmus. Nam & Ezechiel exprobrando Hieruſalem, multa eiuſmodi loquitur, & nihil pudeſit: ac meritò. Non enim ex animi ſui affectione, illa dixit, ſed ex caſtigatione. Etenim etſi verba inhoneſta videantur, ſcopus tamen inhoneſtus non eſt, ſed congruus ei qui cupiebat immunditiam ex animis illorum eiicere. Niſi enim hæc ipſa verba audiat animus impudens, non immutatur. Et medicus nanque putredinem eiicere cupiens, digitos primùm in ipſum vulnus immittit, & niſi primùm polluat ſalutiferas manus, ſanare non poterit. Ita & ego, niſi primùm os meum affectionibus veſtris ſalutiferum polluero, curare vos nequiuero. Imò neque iſtud polluitur, neque manus illa. Quamobrem? Quoniam non eſt immunditia naturalis, neque ex noſtro corpore, quemadmodum neque illic ex illius manibus; ſed ex alienis. Si verò vbi alienum eſt corpus, non recuſat medicus manus ſuas immergere, vbi noſtrum eſt corpus, recuſabimus nos, dic, quæſo?* Similia habet homilia 37. in primam ad Cor. *ſub finem.* Sunt inquam hæ, corporis noſtri ſordes, quibus auertendis & deſpicandis, manum cœno illi immerſiſſe non tædet.

Tranſitum ad earundem damna; ac primùm quæ intellectui illata.

165. Nunc ad eiuſdem vitij damnoſitatem progredior. Quod eſt alterum caput, penes quod firmanda eſt voluntas, in explicatæ turpitudinis deteſtatione & fuga. Proſequemur autem hoc loco, æquè ac circa oppoſita abſtinentiæ, cùm damna quæ ab hac intemperantia obueniunt animo, tam quoad intellectum, quàm quoad voluntatem; Tum quæ etiam corpori. Vtrunque breuiter; & adhibito delectu exſequar, ne per immenſitatem rerum, vbiuis aduersùs hanc illuuiem proſtantium, iuſto protenſiùs diffundatur oratio.

In primis ergo intellectum cœno voluptatis ex tactilibus immoderatè hauſtæ oblitum, fœdari ſupra modum, & propè de ſtatu ſuo deiici, ita vt ad nihil niſi humile & nobilitate ſua indignum aſpiret; cæcutiat autem ad ſublimia quæque, vſus teſtatur. *Quemadmodum enim exhalationes,* ait Clemens Alex. 2. Strom. cap. 9. *quæ, & è terra, & ex lacunis ac voraginibus oriuntur, conſlantur in caliginem, & nimboſam vertiginem: Ita etiam carnalium cupiditatum vapores, malam animæ inurunt habitudinem, voluptatis ſpectra animæ repræſentantes, & ante eam effundentes. Intelligenti itaque luci, tenebras offundunt, attrahente anima vapores qui oriuntur ex cupiditate, & perpetuitate voluptatum condenſante vitiorum vertigines.* Cupidinem ab hac hominis interni per luxuriam exoculatione, cæcum fingi ex Oribaſio libro 1.

 euporiſt.

euporiſt. c. 22. alij annotarunt. Et quanquam alij iuxta Ariſtotelem 4. probl. q.2.& 3. ac 32. & Galenum l.4.de locis, c.8.cæcitatem amori appictam, maluerint referre ad ingens damnum,quod libido oculis creat; alij verò vt Forcatulus in Cupidine Iuriſperito,incongruitatis damnent fictionem cæci Cupidinis, qui omnium maximè oculatus videtur: Tamen quantum aciem oculorum internorum obtundat libido,cùm ſit perſpicuum , conſtétque internum lumen longè anteponendum externo atque corporeo,meritò ob hanc rationem , Cupidini appicta eſt cæcitas. Hac item ex cauſa Plato in Philebo,hominem hoc intemperantiæ genere, ſui propè impotem fieri conteſtatur. *Fertur*,inquit,*de venereis voluptatibus , quæ ingentiſſimæ omnium æſtimantur, quòd peierantibus illis Dij prorſus ignoſcunt , quaſi pueri quidam ſint, nullius intelligentiæ compotes.*

Eódem reſpexit Ariſtoteles 1.de gener.animal. c.23.cùm hanc ipſam ob cauſam tradit,animalia eũ ſe dedunt operi, cui voluptates his vitiis captatæ adiungũtur, degenerare in plantas:atque adeo vſu cognitionis, & rationis ſtatu, velut excidere. Alibi autem eaſdem voluptates appellat *ferinas*,quaſi beſtiis potiùs quàm homini cõſentaneas,& hominem è ſtatu rationali in ſtatum beſtiarum deiicientes.Ita habet 3.Ethic.cap.10.& ſect.28.probl.q.7.Diſertè item Seneca Rhetor in præfatione libri primi controuerſiarum,pronunciat nihil tam mortiferũ eſſe ingeniis,quàm luxuriam:ideóque quòd eloquentia per ea tempora ſe retrò tuliſſet, huic maximè cauſæ,ſic adſcribit. *Torpent ecce ingenia deſidioſæ iuuẽtutis, nec in vllius honeſtæ rei labore vigilatur. Somnus languórque, ac ſomno & languore turpior , malarum rerum induſtria,inuaſit animos. Cantandi ſaltandique nunc obſcœna ſtudia effœminatos tenent;& capillum frangere, & ad muliebres blanditias vocem extenuare , mollitie corporis certare cum fœminis,& immundiſſimis ſe excolere munditiis, noſtrorum adoleſcentium ſpecimen eſt. Quis æqualium veſtrorum,quid dicam,ſatis ingenioſus, ſatis ſtudioſus , imò quis ſatis vir eſt? Emolliti eneruéſque quod nati ſunt,inuiti manent,expugnatores alienæ pudicitiæ, negligentes ſuæ. In hos nec Dij tantum mali permittant , vt cadat eloquentia: quam non mirarer,niſi animos in quos ſe conferret , eligeret.* Quod ille nominatim de eloquentia dixit , eodem iure de quauis facultate & diſciplina affirmare licet , & experientia ſuffragatur. Hebeſcit enim ingenij acies , & homo quodammodò ſtupeſcit, cùm primùm his ſe pedicis implicari ſinit , & huic cœno infigi. Præpeditum autem & infixum,mirum non eſt aſſurrectione prohiberi.

166. Tandem Iſidorus Peluſ.lib. 3.epiſ.266.caſtitatis erga hominis intellectum munus, & vaſtationem ei ab hac intemperantia imminentẽ,ex Græcæ vocis notatione ita colligit. *Σωφροσύνη propriè dicitur, quæ furori atque amẽtiæ opponitur,* παρὰ τὸ σῶας ἔχειν τὰς φρένας. *Hoc eſt, quòd ſaluam & incolumem mẽtem habeat. Idque non ij duntaxat qui apud exteros doctrina præditi ſunt,norunt:ſed etiam diuinus Paulus,cognitum & exploratum habebat. Nam cùm Præfectus ad eum hæc verba habuiſſet:*Inſanis,Paule, multæ te literæ ad inſaniam conuertunt. Non inſanio,*inquit*,optime vir,ſed σωφροσύνης*(hoc eſt prudentiæ,)*& veritatis verba loquor. *Quandoquidem σωφροσύνην , inſaniæ oppoſuit. Ac rurſum ad alios hunc in modum ſcribebat.* Siue mente excedimus, Deo:ſiue ſobrij ſumus, vobis. *Quo item in loco mentis exceſſum & alienationem eius incolumitati oppoſuit. Ergo σωφροσύνη quidem,id omne eſt quod peccato caret. Verùm quidam,nec ſanè immeritò,hanc appellationem caſtitati per excellentiam tribuunt , quòd virtutibus omnibus præſtet. Quocirca hoc vocabulum,ſi amentiæ opponatur , ſanæ mentis ſtatum indicat : ſi autem libidini , continentiam & caſtitatem deſignat.* Aſtipulatur S.Hieronymus lib.2.in Iouin. qui furorem quendam & inſaniam, exiſtere ex hoc vitio profitetur.

Vaſtitas in voluntate, ab hoc vitio.

167. Ad voluntatis ab hoc vitio diſpendium,ſpectat in primis eneruatio eius, atque emollitio, quã à Platone ſignificatam arbitror,cùm dixit,voluptatem efficere hominem cereum. Quamuis Clemens Alexandrinus aliter id accipiat , ſed æquè ad rem noſtram 2.Strom.c.9.Interpretatur enim illud Platonis dictum, de animæ affixione ad corpus : Ita vt ſicut cera viſciditate ſua,locum obtinet glutinis,& ea quibus adhæreſcit , mutuò nectit , nec abiungi patitur,ita voluptas,eáque maximè cuius immoderationem exagitamus,voluntatem corpori,& viliſſimis & deſpicatiſſimis rebus affigat , earúmque cœnum homini affricet. Qui huiuſmodi ſunt, Ariſtoteles 1.Ethic.c.5.pecudum vitã eligere, & prorſus ſeruiles effici expoſtulat.Dio item orat.8.egregiè ex Diogene. *Fieri*,inquit,*non poteſt,vt quis conuerſetur cum voluptate,continentérque eam experiatur,& non ab ea comprehendatur prorſus. Quum autem illa vicerit, ſuiſque pharmacis animam ſuperauerit , reliquum eſt , vt faciat quod fecit Circe. Nempe virga facillimè cædens,in haram quandam pellit, concludítque:& ex illo deinde,homo viuit aut ſus,aut lupus.Fiunt autem & ſerpentes à voluptate varij,& pernicioſi,& alia quædam reptilia:colúntque eam ſemper pro foribus obſeruantes : concupiſcentes quidem voluptatem,& ſeruiẽtes illi ; ſexcentos autem alios labores habentes.Nam cùm vicerit eos voluptas & apprehenderit,laboribus mancipat odioſiſſimis, & difficillimis.*

Hæc eſt illa ſeruitus voluntatis ad nequitiam pertractæ,& velut iniecta vi abreptæ , quam ſe effugiſſe gloriabatur Ethnicus ille,cuius hoc reſponſum memorat Clemens 2.pædag.c.10. *Interroganti quomodò adhuc rebus vteretur venereis, reſpondit : Bona verba,quæſo:Ego verò libentiſſimè iſthinc,tãquam ab agreſti & inſano domino profugi.* Ex Platone hoc ipſum reſpõſum refert idem Clem.3.Strom.c.2.& Theodoretus l.12.contra Græcos. Alij autem tanquam Sophoclis illud referunt.Ita Athenæus l.12.initio. Tull. l. de ſenect. Plutarchus l.quòd vita nequeat iuxta Epicurum iucundè exigi,n.9. Declarat egregiè hanc hominis ſeruitutem,& mentis (vt vocat) ſubmerſionem in corpus, D.Auguſt. in fragmento concionis de illo dicto Apoſtoli; *qui fornicatur,in corpus ſuum peccat.* Quicquid enim ſit de ſenſu Apoſtoli,qui alius videtur:tamẽ D.Auguſt.ita Apoſtolum accipit,*vt videatur voluiſſe, fornicationis malũ ſuper cætera omnia peccata,eſſe : quæ etſi per corpus committuntur, non tamen animum humanum concupiſcentiæ carnali ita efficiunt obſtrictum & obnoxium , quemadmodum in ſolo opere fornicationis corporalis,commiſceri facit animum,vis ingens libidinis, cum ipſo corpore , & vnum cum ipſo quodammodò adglutinari , & deuinctum eſſe:in tantum vt nihil aliud , ipſo momento & experimento huius tam magni flagitij cogitare homini liceat,aut intendere,niſi quòd ſibimet addicit mentem , quæ captiuam ſubdit ipſa ſubmerſio; & quodammodò videatur id quod dictum eſt.* Qui autem fornicatur , in corpus proprium peccat. *Quia tunc fit propriè & familiariter ſeruum corporis cor hominis fornicantis , maximè in tempore ipſius nequiſſimæ operationis.*

Corporis diſpendia, ab eodem.

168. Iam verò corporis quæ & quanta exiſtant diſpendia,notius ferè eſt , quàm vt exponi debeat. *Laſciua cubilia* , ait ſanctus Baſilius homilia 23. ex variis , quæ eſt de non adhærendo rebus ſecularibus , *& impuros congreſſus , & quæcumque anima furens*

furens & efferata operatur, an non quamlibet naturam manifeſtè lædunt, & conſpicuè vitiant, & quæ verè cuiuſque ſunt propria bona, abalienant, & imminuunt; corporis vigore per concubitus attenuato, ac membrorum legitimo, & ad corporis habitudinem attemperatiſſimo nutrimento, direpto? Proinde & vnicuique illorum, qui cubilibus impudicis inuoluuntur, vſu venit, vt poſt actum, mox atque carnis œſtrum elanguit, & ad deteſtabilem finem eorum quæ tentauit, animus peruigit; ac veluti ex ebrietate quadam & grandi tempeſtate ſeſe recolligens, vbinam ſit, otium recogitandi nactus eſt, vehemens illum incontinentiæ pœnitudo ſubeat. Sentit enim iam corpus ignauius, & ad ea, quæ neceſſariò ſunt obeunda, torpidum & imbecille factum. Hoc ſane & pædotribis conſiderantibus temperantiæ lex in palæſtris data eſt, quæ adoleſcentum corpora contra voluptates communiret, nec permitteret certantibus vel tantillum illuſtres conteri formas, ſiquidem capitibus ſuis coronas apparent: propterea quòd certanti, riſum afferat incontinentia, non coronam.

Similia aliis prætereà adiunctis luculenter Clemens Alex. 2. pædag. c. 10. vbi luxuriam caliginem ſenſibus offundere cùm dixiſſet, ſubdit, *Robur quoque interrumpit. Patet hoc & in animantibus rationis expertibus, & in iis quæ in exercitatione verſantur, corporibus. Quorum hi quidem qui abſtinent, in certaminibus ſuperant aduerſarios: illæ verò à coitu abducuntur: atque adeò vix circumaguntur & trahuntur, omnibus viribus, & omni animi impetu perfectè exinanita. Paruam epilepſiam dicebat coitum, Sophiſta Abderites, exiſtimans morbum immedicabilem. An non enim conſequuntur reſolutiones, quæ exinanitionis, eiúſque quod abſcedit magnitudini, adſcribuntur? Homo enim ex homine enaſcitur & euellitur. Vide damni magnitudinem. Totus homo, per exinanitionem coïtus, abſtrahitur. Dicit enim:* Hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro ex carne mea. *Homo ergo tantum exinanitur ſemine, quantus videtur corpore. Eſt enim generationis initium id quod recedit. Quinetiam conturbat ebullitio materiæ, & compagem corporis labefactat & commouet.* Hæc planè ferebat ea voratio corporis per Lamiam Menippi amicam, quam Philoſtratus l. 8. vitę Apollonij adactam ad confeſſionem fabulatur. Poſſitque etiam non incommodè eódem referri quod oniropola Artemidor. l. 1. c. 80. tradit de lupanari, quod qui ingredi ſe per ſomnium cenſent, nec exire, infauſtum ducere debeant; vt in quodam ſibi noto ait experimento probatum, additque rationem, quòd lupanar ſit communis locus, veluti etiam is qui mortuos ſuſcipit: ideóque meritò habeatur morti, & corporum exitio ſimilis.

Athletæ ab omnibus hac in parte ſe abſtinentes, tuendæ corporum firmitati.

169. Hoc intelligentes Athletæ, & qui pugnaturi erant, ſtudioſè quibuſuis voluptatibus, ſed præſertim venereis; tanquam corpus effœminantibus, abſtinebant, vt paulò antè ex D. Baſilio mẽmorabam. Id quod etiam alij plerique obſeruarunt. *Nẽpe enim*, ait Tertullianus lib. ad Martyr. c. 3. *& Athletæ ſegregantur ad ſtrictiorem diſciplinam, vt robori ædificando vacent: continentur à Luxuria, à cibis lætioribus, à potu iucũdiore. Coguntur, cruciantur, fatigantur. Quanto plus in exercitationibus laborauerint, tanto plus de victoria ſperant. Et illi, inquit Apoſtolus, vt coronam corruptibilem conſequantur.* S. Chryſoſtomus hom. 23. in 1. ad Cor. ita de iiſdẽ athletis ſcribit. *Nec inebriari licet certantibus certationis tempore, neque ſcortari ne vires deficiant; neque circa alia vacare: ſed ab omnibus ſimul abſtinendo, ſolũmodo ſuis vacãt certaminibus.* Clem. Alex. 3. Strom. c. 5. *Aiunt Athletas non paucos abſtinere à Venere, propter exercitationem corporis continentes.* Idem habet S. Paulinus epiſt. 2. ad Seuerum. Plato l. 8. de legibus ſimilia planè prodit prolatis exemplis Ici Tarentini, Chryſſonis, Aſtilli, Diopompi Athletarum, quos teſtatur firmando corpori, non modò congreſſu mulierum abſtinuiſſe, ſed & aliis pleriſque.

At optimè planè Caſſianus 7. Inſtit. c. 7. quem iuuat adſcribere, vt Caſtitas & abſtinentia Athletarũ ad certamina ſe comparantium, perſpecta habeatur. Ad eam enim ſæpè prouocant Patres, ipſéque Apoſtolus 1. Cor. 9. *Illi*, inquit, *qui in hoc agone viſibili ſtudent legitimè decertare, vtendi omnibus eſcis quas deſiderij libido ſuggeſſerit, non habent facultatem, ſed illis tantùm, quas eorundem certaminum ſtatuit diſciplina. Et non ſolùm interdictis eſcis, & ebrietate, omníque crapula eos neceſſe eſt abſtinere, verùm etiam cunctâ inertia, otio atque deſidia: vt quotidianis exercitiis, iugique meditatione, virtus eorum poſſit accreſcere. Et ita omni ſollicitudine, ac triſtitia, negotiiſque ſecularibus, affectu etiam & opere coniugali efficiuntur alieni: vt præter exercitium diſciplinæ, nihil aliud nouerint, nec vlli mundiali curæ penitùs implicentur: ab eo tantùm qui certamini præſidet, ſperantes quotidiani victus ſubſtantiam, & coronæ gloriam, condignáque præmia victoriæ laude conquirere. At in tantùm ſe mundos ab omni coitus pollutione cuſtodiunt, vt cùm ſe præparant ad agonum certamina, ne qua forſitan per ſomnum nocturna deluſi fallacia, vires minuant multo tẽpore conquiſitas, laminis plumbeis renum contegant loca, quo ſcilicet metalli rigore genitalibus membris applicito, obſcœnos humores valeant inhibere, intelligentes ſe procul dubio eſſe vincendos: nec iam poſſe propoſitum certamen demptis viribus adimplere, ſi prouiſam pudicitiæ ſoliditatem, fallax noxiæ voluptatis imago, corruperit.*

170. En quantam putarent ſubſequi eneruationem hominis ex ipſomet congreſſu, ſi vel ipſam eius imaginem in ſomnis obiectam, & voluptatem multò dilutiorem, ſopitis ſenſibus tunc perceptam, debilitare corpus, & ad victoriam inidoneum reddere, exiſtimabant. Confirmãt benè multis, atque illuſtrant hanc antiquorum Athletarum à venere abſtinentiam ad vires corporis tuendas, ſéque ad victoriam in certaminibus habiles præſtandos Petrus Faber lib. 3. Agoniſt. c. 4. & Hieronymus Mercur. 1. gymnaſt. c. vltimo, quorum hic ex ſuo Galeno, hoc Athletarum conſilium improbat. Sed fruſtra, cùm experimentum quo illi nitebantur, & ratio quam produximus, eis ſuffragetur.

Quid Philoſophi & Medici, de eadem corporis eneruatione per Venerem.

Ariſtoteles quoque 1. de generat. animal. c. 18. corpus eneruе ac imbecille per venerem reddi, diſertè teſtatur. Imò Auicenna inter Medicos & Philoſophos non poſtremus; per ſeminis emiſſionem, quadrageciuplo magis diſſolui corpus, quàm per parem ſanguinis emiſſionem, prodit, vt ex eo refert, qui in hanc rem latè diſputat Biſciola lib. 20. ſubſec. c. 3. poſt Tiraquellum hac in parte immenſum ad l. 15. connub. à n. 6. Fabulantur verò, qui vſum veneris quibuſdam morbis opportunum tradunt: vt Cagnatus 1. var. c. 1. & Septalius ſect. 4. probl. q. 17. & quidam Medici apud S. Ambroſiũ epiſt. 66. Hoc falſitatis redarguit Scaliger exercit. 269. Addens in l. 2. de plantis, viſum eſſe quibuſdam, propter ſalacitatem nullum paſſerem excedere bimatum. Animalia enim ſalacia eſſe breuioris vitæ, aſſeritur lib. de breuitate vitæ, c. 3. Tantum ergo abeſt, vt venus morbos leuet, vt lethum potiùs accerſat, & vt ex quodam concludit Clemens Alex. 2. pædag. c. 10. *Nulli quidem proficit coitus: rectè autem agitur cum eo, ſi non læſerit.* Si temporum ratio pateretur, videri poſſet allegare Porphyrium lib. 1. de abſt. *ſub finem*, in reſponſione ad quartam Claudij rationem, vbi ea

planè

planè verba habet. Ac etiam addit, neminem eſſe qui contradixerit, & delectationes venereas ad ſanitatem prodeſſe cenſuerit: quod tamen, vt audiſti, pauci aliqui admiſerunt.

Vides plena malorum & corpori & animo examina ex hac peſte. Vt liceat ſanè, verbis iiſdem affari hominem his ſpurcitiis addictum, quibus Theano Pythagoræa, Nicoſtratam, epiſtola ad eam de Zelotypia. *Quid vanius eſt ea cupiditate, quæ fruitur ſuo damno?*

Fellita harum ſordium inſuauitas, demonſtrata.

171. Ac ne ſuauitas obtendatur, rectè & ex inſtituto inſuauitatem, imò felleam amaritudinem huius vitij, demonſtrant Chryſoſtomus & Iſidorus Peluſ. ex quibus nonnulla libaui ſuperiori Volumine Diſt. 4. à num. 417. Nunc quædam attexo ex Chryſ. qui in hanc rem breuiter, ſed pulchrè homil. 5. in ad Hebr. *in fine*, tractans illud: *State ſuccincti lumbos veſtros in veritate*; *Quare*, inquit, *in veritate? Illuſio quippe eſt, falſitas, & cupiditas. Propterea dixit Propheta*, Lumbi mei repleti ſunt illuſionibus. *Non eſt voluptas iſta res, ſed vmbra voluptatis.* Succincti, *inquit*, lumbos veſtros in veritate. *Hoc eſt, in vera voluptate, in temperantia, in honeſtate, propterea iſta monet, videns abſurditatem peccati.* Copioſè homil. 37. in 1. ad Cor. verbis illis. *Quam tu voluptatem ex hac re narras? Tumultuariam & breuem, & quam mox occupat bellum, fluctus, furor, inſania. Atque hæc quidem idcirco vobis dico, vt iuuenes intemperantes quibuſcum agitis, interpelletis: Hos inquam, qui de cælo, de inferis diſputationem non admodum ferant. Quòd ſi ferant, etiam hæc in medium afferre licet: Dici quanta continentium hominum voluptas ſit, non poſſe, vt qui coronam ſibi ipſis concinent, & præmia conſuetudinémque Angelorum, & toto orbe terrarum præconium, libertatem, ſpem certam & immortalem. Sed concubitus voluptatis quiddam, inquiunt, habet, (nam hoc eſt quod aſſiduè verſant.) Continens autem, voluptatem habere, ne poteſt quidem, bellum cum natura tyrannide ſine intermiſſione gerens. Imò contrà res eſt. Violentia nanque & turba, penes impuros eſt maior, tumultus ingens, & qualibet tempeſtate ſæuior. Sic ille habet, vt nunquam ad cupiditatis congreſſum conſiſtat, victus aſſiduè cadat, quemadmodum dæmoniaci malignis ſpiritibus agitati. Continens autem ille, prælio victor, hanc aſſiduè proſternit, nobiliſſima & infinities præſtantiore voluptate potitur: ſimul ipſa victoria, & conſcientia bona, & ſplendidiſſimis trophæis perpetuò fulgens. Quòd ſi voluptuarius ille, congreſſu, paulisper à malis ſuis reſpirat, nihil iſtud eſt. Momento tempeſtas redit, momento fluctus. Continens verò iam à principio, turbæ locum non facit, ſurgere pelagus, ſæuire belluam non ſinet. Quòd ſi dum impetum ſuſtinet, patitur tum quiddam, quid tum poſtea, cùm ille aſſiduè ſaucietur, agitetur, œſtrum ferre non potens? Ita planè, vt ſi equo fero, inſano, calcitroſo, quem fræno & arte omni aduocata retinere non poſſit, dum moleſtiam euadere vult, concedat: vinctus abripitur, & præceps in omnes partes.*

172. Et mox. *Intemperantes rogemus, fructum nobis aliquem voluptatis ſuæ monſtrent. Nam continens ille ex victoria certum reportauit, tu verò nullum. Sed illam à congreſſu voluptatem profers: Atqui clarior, ſolidior hæc eſt. E congreſſu breue quiddam & momentaneum habes, ille rerũ geſtarum conſcientia maiorem, conſtantiorem, ſuauiorem. Quid enim mulieris congreſſus? Num quemadmodum Philoſophia, mentem imperturbatam & ſublimiorem reddere poteſt? Hic igitur quemadmodum dixi, clarè nobis ſic voluptatem monſtrat. In te cùm ob repulſam, triſtitiæ multum ſit; voluptatem, vt maximè velim, inuenio nullam. Nam quod mihi voluptatis illius tuæ conſtitues tempus? Illúdne ante rem? Inſania eſt, & mentis abſceſſus. Dentes enim collidere, ſtupere, non eſt credo voluptatis. Quòd ſi voluptatis illa ſunt, nunquam, facere te quæ dolentes faciunt, cogas. Pugiles, & qui cæduntur, dentibus fremunt. Idem mulieres dolentes faciunt, & laboribus diuulſæ. Non eſt itaque voluptas, ſed alienatio mentis, tumultus, perturbatio. At tempus quod inſequitur, dices: Non potes. Nunquid enim parturiens voluptatem ſentit? Minimè, ſed à doloribus liberatur: quæ vtique voluptas non eſt, ſed imbecillitas & diſſolutio, inter quæ quantum interſit, vides. Quódnam igitur voluptatis tuæ fuerit tempus? nullum certè: aut ſi eſt, ita breue eſt, vt deprehendi non poſſit, quod etiamſi ſummo conatu retinere velis, non potes. Aliud eſt ſobriæ voluptatis tẽpus, latum, & omnibus notum. Imò verò vita vniuerſa benè ſibi conſcij viri, dum coronatur, dum fluctibus eſt tranquillus, dum nullo quoquo verſus impeditur tumultu, voluptate peragitur quadam. Si igitur hic quidem in voluptate, voluptuarius autem in triſtitia & perturbationibus agit, intemperantiam, Fratres, fugiamus, continentiam quæramus.*

173. Grauiſſimè item & fortiſſimè, hanc delectationis veræ vacuitatem, imò felleam amaritudinem, in ſpurcitiis quas exagitamus, demonſtrat Caſſiodorus l. de amicitia, §. *lamentabilis querela*, &c. Excutiens enim varias variorum de fœlicitate falſas ſententias, cùm ad eam deueniſſet quæ in carnis voluptate conſtituit fœlicitatem, ait eam reuinci falſitatis, frequentiſſimo ac iugi experimento, quo docemur, quòd *in opere impudicitiæ, citò præterit quod delectat, & permanet ſine fine quod cruciat. De actu quidẽ immunditiæ, nihil remanet niſi fœda & fœtida recordatio peccati, in tormentum animæ, expectationémque gehennæ. De talibus ergo lugendum potiùs cenſeo, quàm loquendum; dum eos qui ad imaginem Dei creati, in beſtiales motus & impetus belluinos degenerare videmus, quærentes quæ de ventre, & ſub ventre ſunt, & impudenter impudicitiæ data, tremenda ſuper ſe iudicia non attendunt. Quid ergo indignius, quàm ſuam animam pro qua Chriſtus mortuus eſt, viliori corporis parti ſubiicere, & ſe brutis irrationalibus conformare? Porrò multis eſt annexa doloribus hæc voluptas. In primis vix vſus exercetur illius, quin naturalis limites facultatis excedat. Ideóque & iſtius conſuetudo, & quarumlibet voluptatum frequentior, non ſolùm animæ periculum, ſed etiam corpori inducit exitium. Quocirca ſicut hoc volutabro ſuis, nihil eſt fœdius, nihil erubeſcibilius, ita nihil inquietius eſt, nihil à vera trãquillitate remotius. Hæc nimirum lues, ſordidiſſima, contaminat carnem, & mentem effœminat. Si quid verò in homine, aut honeſtum, aut virile eſt, totum obruit & eneruat. Cùmque cætera vitia ſe quibuſdam virtutum tegumentis oppallient, & frequenter ad humanos affectus quadam extollentia intumeſcant, mens huius turpitudinis conſcia, tantùm prima fronte præfert ſuæ accuſationis horrorem, vt non ſolùm ea hora qua impia caro, pernicioſa voluptate perſtringitur, ſed etiam quoties audit aliquid de turpitudine ſua, rubore perfunditur, abſentiámque captat, & immundi operis recordatione torquetur.* Hæc & alia eo loco amor prædictus: iure ſtomachatus in eos, qui vt iumẽta in ſtercore computreſcentes, bibunt vinum peccatorum ſuorum, & eſſe ſub ſenſibus delicias computant. Quod ſuo tempore, elata licèt Cruce, potentiſſima (vt ait,) luxurię debellatrice, à pleriſque Filij Virginis ſectatoribus admiſſum queritur. Quæ conquerendi iuſtiſſima cauſa, vtinam tempus illud nõ fuiſſet prætergreſſa, nec peruaſiſſet ad hos fines ſeculorum.

Obſigno vniuerſam hanc de caſtitate, & oppoſitis ei ſpurcitiis tractationem, Iſidori verbis lib. 2. epiſt. 240. *Quocirca ſi hæc ita ſe habent; (habent autem, vt quidem mihi perſuadeo:) atque tum facilior, tum iucundior, naturæque congruentior, citra vllam dubitationem eſſe virtus demonſtrata eſt, compreſſis manibus latóque atque alacri animo eam complectamur, quæ ſui amantes, & in hac & in altera vita, inſignes atque conſpicuos reddit.*

CAPVT

CAPVT IX.

De Virtutibus innominatis, delectationes aliorum à guſtu & tactu ſenſuum, moderantibus, & earundem extremis.

174. EXpoſui hactenus virtutes, quibus modus ponitur delectationibus guſtus & tactus: id eſt, quibus appetitus, percepto per hos ſenſus ſuo ſenſibili, perfunditur. Aliorum autem ſenſuum delectationibus moderandis, virtutes aliquas addici oportere, ſatis ſuprà confirmatum eſt, quamuis eo quòd ſint innominatæ minùs vulgo perſpectæ ſint.

Virtutes illas innominatas, admittendas eſſe, monſtratur.

Paſſim tamen magiſtri morum earum reipſa meminerunt, cùm de honeſtate, ſiue mediocritate in oblectatione viſus, in concentuum ac muſicæ auditione, in vſu odoramentorum, & ſenſus interni quantum licet frænatione, præcepta tradunt, & defectum vel exceſſum in eo genere reprehendunt. Videri tamen poſſet repugnare Ariſtoteles 3. Ethic. c. 10. cùm ita ſcribit. *Sed circa corporis voluptates, temperantia ſolummodò verſatur, atque eas non omnes. Qui enim his gaudent, quæ viſu percipiuntur, vt colore, figura, pictura, neque temperantes, neque intemperantes dicuntur, licèt eſſe videantur, & vt oportet etiam his, & per exceſſum, & defectum gaudeant. Simili modo in iis, quæ ad auditum pertinent. Neque enim quippiam vel eos, qui ſupra modum cantibus, aut fabularum actione delectantur, intemperantes; vel eos, qui vt oportet, idem faciunt, temperantes appellarit. Neque item eos, qui odoribus gaudent: niſi ſecundum accidens. Nam qui malorum, vel roſarum, vel ſuffimentorum olfactu delectantur, minimè vocamus intemperantes: ſed eos potiùs, qui vnguentorum aut obſoniorum odore illiciuntur. Quippe cùm his propterea oblectentur intemperantes, quia per hæc in recordationem concupitarum rerum venire conſueuerunt. Videre enim etiam quoſlibet alios licet, cùm eſuriunt, cibariorum odoribus delectari. At verò talibus oblectari, intemperantis eſt. Ab eo enim concupitæ res, eiuſmodi ſunt.*

Cæterùm Ariſtoteles non negat in his cerni poſſe Temperantiæ laudem, aut oppoſitum defectum. Sed cùm contenderet aſſignare obiectum illud, quod hominem antonomaſticè temperatum, vel intemperatum conſtituit, Temperantiam reſtrinxit ad ſolas delectationes tactus, vt ſuprà monſtratum eſt. Saluo tamen Temperantiæ decore & intemperantiæ fœditate, circa obiecta minùs præcipua: qualia ſunt quæ reliquis ſenſibus enumeratis obiiciuntur. Quæ omnia iunctis cum mediocritate extremis, per ſummum quaſi verticem & quaſi capillum attingemus, ne hic locus, prorſùs intactus abeat. Quanquam de extremis deficientibus, cùm ſint admodum infrequentia, non erit quòd ſimus ſolliciti.

Sigillatim de virtute, delectationibus oculorum, modum ponente.

175. Oculorum voluptatibus Seneca epiſt. 88. ex Poſſidonio ferè addicit illud artium genus quod in quadripartita artium diuiſione ſecundum eſt. Numerabat enim Poſſidonius quatuor artium genera. Nempe vulgares, ſiue ſordidas, quæ manu conſtant, & in inſtruenda vita occupatæ ſunt: ludicras, quæ ad voluptatem oculorum atque aurium deſtinantur: pueriles, & aliquid habentes liberalibus ſimile: ipſas denique liberales. Ludicris annumerari vult Seneca, *Machinatores, qui pegmata per ſe ſurgentia excogitant, & tabulata tacitè in ſublime creſcentia, & alias ex inopinato voluptates: aut dehiſcentibus, quæ cohærebant, aut his quæ diſtabant, ſua ſponte coëuntibus, aut his quæ eminebant paulatim in ſe reſidentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia ſubita quia cauſas non nouere, mirantium.* Paucis horum delectabilium ambitum concluſit Lactantius 6. Inſtit. c. 20. verbis illis, *Voluptas oculorum, varia & multiplex eſt, quæ capitur ex aſpectu rerum quæ ſunt in vſu hominum, vel natura vel opere delectabiles. Hanc Philoſophi rectè ſuſtulerunt. Aiunt enim multò eſſe præclarius, & homine dignius, cœlum potiùs, quàm cælata intueri, & hoc pulcherrimum opus intermicantibus aſtrorum luminibus, tanquam floribus adornatum, quàm ficta & picta, & gemmis diſtincta mirari.*

Quia tamen Ethnicorum moris erat, habitu ſapientiam, non mente præferre, ſubdit Lactantius bellos iſtos hortatores ad contemptum terreſtrium, & ad cœli ſpectaculum excitatores, ſpectacula publica non contempſiſſe: ſed iis delectatos fuiſſe, & iiſdem interfuiſſe libenter. Cùm tamen quòd S. Baſilius lib. de vera virginit. ſæpè inculcat, oculi quibuſdam veluti ſuis manibus, obiecta prehendant & contingant. Vt proinde non minùs proportionè ſeruata, timendum ſit contagium ex nimia huius ſenſus oblectatione, quàm ex contactus voluptatibus timeatur.

Item de virtute, voluptates aurium temperante.

176. Aurium voluptates, quæ vocum ac cantuum ſuauitate percipiuntur, Lactantius 6. Inſtit. c. 21. non minùs vitioſas eſſe ait oblectationibus oculorum: nimirum ſi modum debitum tranſcendant, nec ex moralis virtutis moderatione captentur: aut ſi ex aliqua alia extrinſeca circunſtantia, vitium hauriant. Cuiuſmodi olim in publicis pleriſque aurium oblectamentis erat, quòd in impuriſſimorum Numinum honorem, inſtituerentur. Quanquam S. Cyprianus l. de ſpectac. etiamſi labes deeſſet, auerti tamen omninò vult ab eis Chriſtianos, *Non licet,* inquit, *adeſſe Chriſtianis fidelibus, non licet omninò, nec illis quos ad oblectamenta aurium, ad omnes vbique Græcia inſtructos ſuis vanis artibus mittit. Clangores tubæ bellicos alter imitatur raucos: alter lugubres ſonos ſpiritu tibiã inflante moderatur: alter cum choris, vt cum hominis canora voce, contendens, ſpiritu ſuo, quem de viſceribus ſuis ſuperioribus nitens hauſerat, tibiarum foramina modulans; nunc effuſo, & nunc intùs recluſo ac repreſſo, nunc certis foraminibus emiſſo, atque in aërem profuſo, itẽ in articulos ſonum frangens, loqui digitis elaborat, ingratus artifici, qui linguam dedit. Quid loquar comicas & inutiles curas? Quid illas magnas Tragicæ vocis inſanias? Quid neruos cum clamore miſſos? Hæc etiamſi non eſſent ſimulacris dicata, obeunda tamen & ſpectanda non eſſent Chriſtianis fidelibus, quæ etſi non haberent crimen, habent in ſe, & maximam, & parum congruentem fidelibus vanitatem.*

Oblectatio ex concentu, per ſe non inhoneſta.

177. Sed hoc temperandum planè eſt, & arctandum ad nimium horum oblectamentorum in ſuauiter deceptis ſtudium, cum diſpendio grauiorum occupationum, aut ad aliam ſimilem labem. Vnde factum vt tibicines aliique huiuſmodi oblectationum adminiſtri, quòd toti in eis ſint. & aliis incentores vanitatis ſæpè fiant hac in parte, damnari olim ſint infamiæ, vt ex variis probat Tiraquellus, lib. de

lib. de nobil. c.34. à n.6. & habetur apud Philoſophum 8. polit. c. 5.& 6. Grauiſſimè item Philo ſub finem libri de plantat. Noë, eneruatam & effœminatam veterem harmoniam planè maſculam atque virilem expoſtulat. Priſcam enim nō merè deliniuiſſe aures, actio eſt fœminea, ſed ad aliquid cum rationali natura conſentiens excitaſſe, quòd ſui temporis Muſicam, aurium duntaxat oblectationi ſeruientem, feciſſe negat. Quam Muſicæ ad aurium duntaxat oblectationem cæteroqui moderatam vſurpatæ,non ſugillat,vt puto,Philo. Sed tātùm,anteriori illa Muſica maſcula imperfectiorem eſſe,oſtendere voluit. Ita vt non alio ſenſu eam vitioſam & malam eſſe velit,quàm Apoſtolus legem veterem præ noua,malam,& reprehenſibilē,nec vitio carentem, pronunciauit. Eodem modò accipio Antoninum ab hac oblectatione auocantem.Niſi ſi potiùs diuturnius in ea ſtudium, aūt temporis circa eam diſpendium nimium improbat. Horum itaque ſuſuum,aliquo,lib.11.n.6. huic oblectationi frænandæ cùm nimia eſt,aut ex aliquo propoſitorum capitum vitioſè captatur, ita philoſophatur. *Camilenam,ſaltationem,& pancratium,contemnes.Si vocem ſuaue ſonantem diuidas in ſingulos ſonos,atque ſeorſim de ſingulis ex te ipſo quæras, an ab eo patiare te vinci, pudore profectò afficieris. Idem de reliquis ſuo modo intellige.Denique in omnibus illis, quæ non ſunt virtus, nec à virtute proficiſcuntur, memento ad partes eorum reſpicere,diuiſionéque illa in contemptum adducere. Idque in vſum totius vitæ, eſt transferendum.* Expurgatam tamen aſcititiis illis quæ attigi inquinamentis, oblectationem auditus ex concentu, non improbaret Antoninus,nec ſi improbaret, audiendus reuera eſſet.

Honeſtiſſimam nanque eſſe, muſices, ſiue humanis vocibus, ſiue inſtrumentorum pulſatione conſtantis, oblectationem, luculenter probat Ariſtoteles lib.8.Polit.c. 5. Propoſita enim dubitatione an muſica ſit ad relaxationem adhibenda, ſiue in iocis ponenda, reſpondet in hunc modum. *Rationabiliter quidem ad omnia inſtituitur, & videtur omnium particeps.Nam & iocus,& gratia requietis eſt:At requietem neceſſe eſt eſſe iocundam. Eſt enim medicina moleſtiæ illius quæ per labores ſuſcipitur, & ratio degendi otij non ſolùm honeſtatem habere debet, verùm etiam voluptatem. Felicitas enim ex ambabus iſtis eſt. Muſicam vero omnes fatemur eſſe ex iocundiſſimis,ſiue nuda ſit, ſiue cum modulatione. Dicit profectò & Muſæus, carmen, dulciſſimam rem eſſe mortalibus. Quapropter & ad cœtus familiarum, & ad vitam in otio degendam, rationabiliter illam recipiunt, vt potentem lætitiam afferre. Vnde ex hoc quis intelligat, illam pueris eſſe perdiſcendam. Quæcunque enim iocunda ſunt; atque eadem innocua, non ſolùm congruunt ad finem, verùm etiam ad quietem.* Móxque multus eſt in oſtendēda Muſicæ efficacitate ad permouendos affectus,& motum mutationem. Quod Polybius lib.4. declarat exemplo Arcadum: & nos fusè expoſuimus in generali tractatione paſſionum. Nec id omittunt laudatores Muſicæ, qui plurimi ſunt & grauiſſimi.Quintilianus 1.Inſtit. c.17. Plutarchus lib.de Muſica. Caſſiod.l. 2. epiſt.40.& lib. de Mathemat. cap. de Muſica, & recentiores quos Tiraquellus ſuprà n.10. profert.

Quæ eam per accidens commaculent.

178. Quare cùm Muſica, vel decerptus ex ea fructus voluptatis reprehenditur, interueniſſe neceſſe eſt defectum illius moderationis,quam exigebam:quo pacto ea immoderatio huius duntaxat innominatæ virtutis fines tranſgrederetur. Vel certè neceſſe eſt concentum verſum fuiſſe in malæ cupiditatis inſtrumentū, contra alicuius alterius virtutis,V.G. caſtitatis, præſcripta. Qua ratione auerſandam eſſe Muſicam atque concentum, non modò Clemens Alex.2.pædag. c.4.Valerianus Cemelienſis homil. 6. Dio Chryſoſtomus orat. 33. Oſorius lib.4 de Rege, à pag. 123. Sed etiam Ariſtoteles egregiè docet lib.illo 8.c.6. diluens obiectiones aduersùs honeſtum Muſicæ vſum, cap. 5. & 5. propoſitas. Sed & ratione inſtrumentorum ad concentum adhibitorum, aut indecoræ fractionis ac commutationis vocum, peccari circa harmoniam poſſe,docent quæ aduersùs Tharſenſes vocem muliebriter infringentes,diſſerit Dio ſuprà, copioſiſſimè & fortiſſimè, & quæ aduersùs certas modulationes molliores iuſto habet Ariſtoteles capite allegato, vbi etiam ita tradit de concentu ex tibiis. *Non ſunt tibiæ in diſciplina recipiendæ,nec aliud artificioſum inſtrumentum,vt cithara, & ſi quid aliud tale: ſed quæcunque faciunt auditores bonos,vel muſicæ diſciplinæ, vel alterius. Inſuper tibia non eſt morale: ſed potiùs ſuſcitatiuum & concitatiuum. Itaque ad huiuſmodi tempora eſt vtendum illa,in quibus ſpectacula magis purificationem patiuntur, quàm diſciplinam. Adiungamus autem & illud,quod contrarium diſciplinæ efficit, impediens rationem,vt tibiarum ſonus. Quapropter benè reprobauerunt illarum vſum antiqui,licèt prius vſi fuiſſent.* Exponit quinam & quandiu,vbi,quando item facta mutatio.

179. Initia autem multiforatilis tibiæ tam pluriformi modo perſonantis ad Hyagnim patrem Marſyæ Tibicinis illutibarbi,qui cum Apolline certauit arbitris Muſis, refert Apuleius 1.florid.iuxta quem *prorſus ante Hyagnim nihil aliud plerique callebant,quàm Virgilianus opilio, ſeu bubſequa,*

Stridenti miſerum ſtipula diſperdere carmen.

Quòd ſi quis videbatur paulò largius in arte promouiſſe,ei quoque tamen mos fuit,vna tibia, velut vna tuba perſonare. Primus Hyagnis in canendo manus diſcapedinauit, primus duas tibias vno ſpiritu animauit; primus læuis & dextris foraminibus, acuto finitu,graui bombo, concentum muſicum miſcuit. Sic ille de tibiæ initiis, quam abolitam, commendabat Ariſtoteles, qui ſubdit. *Eodémque modo permulta inſtrumentorum antiquorum improbata ſunt,veluti pectides, & barbiti: & quæ ad voluptatem audientium intendebant, heptagona,& trigona,& ſambucæ,& cuncta quæ indigent perita manuum geſticulatione. Rationabiliterque illud ſe habet, quod antiqui de tibiis fabulantur. Aiunt enim Mineruam repertricem,tibias abieciſſe,ob deformitatem oris. At qui non malè ſe habet dicere, feciſſe hoc Deam deformitate oris infenſam;ſed tamen multò magis ob id,quia nihil confert tibiarum vſus ad intelligentiam & mentem;cùm ſcientia & ars,Mineruæ ſit attributa.* Vim poſterioris huius rationis non declinauit Rex ille,qui vt eſt apud Dionem orat.70.in ipſo fine,cùm eſſet tibiarum inflandarum peritus,vt effugeret turpe illud quod Mineruæ in tibiarum inflatione auerſata eſt,vt in priore ratione dicitur,vtrem axillis imponebat dum inflaret.

180. Cùm autem ex dictis perſpicuè pateat, qua ex cauſa Ariſtoteles tibiarum vſum reprobarit: patere etiam debet,vanam eſſe criminationem, qua Rogerius tract.de ſummo bono,c.de Eutrapelia, n. 43.impugnat Ariſtotelem hoc loco,dicens rationes quibus tibias impugnat,æquè impugnare vſum tubæ, cùm in vtriuſque illius inſtrumenti vſu cernatur deformitas oris,& buccarum inflatio. Et tamen certum eſſe, quòd vſus tubæ honeſtus ſit, etiam extra bellum,cùm Pſaltes iubeat, Deum in ſono tubæ laudari: hæc inquam criminatio planè inanis eſt. Neque enim Ariſtoteles, tubæ vel tibiarum vſum reprobat tanquam ex ſe illicitum: ſed duntaxat tanquam continentem aliquid indecorum, cuiuſ-

modi

modi eſt ea buccarum inflatio, & oris compoſitio inuenuſta: præter cõcitationem malorum affectuũ, ad quam ſæpè diriguntur hæc inſtrumenta. Qua ratione, fiſtularum ac tibiarum vſum, itémque tubarum & aliorum bellicorum inſtrumentorum, reprehendit Clemens Alexandrinus 2. pædagogi, c. 4. trahens ad myſticum ſenſum, quæ ex Pſalmo 150. pro vſu tubæ aliorúmque huiuſmodi inſtrumentorum, proferebantur. Sed id non eſt neceſſarium, vel accommodatũ Pſalti ſacro, qui vt eum quem dixi indecorum vſum huiuſmodi muſicorum inſtrumentorum non negat auerſandum: ita ſuppoſito eorum vſu in genere moris indifferente, tametſi indecoro, rectè monet, vt in Numinis honorem adhibeantur. Similitérque quod S. Auguſtinus conc. 1. in Pſal. 32. ad illud: *Confitemini Domino in cythara*, exactum à ſe, & in Chriſtianas vigilias commutarum, inter Chriſtianos conuentus citharæ vſum, reprehendens, tanquam theatrici organi, interpretatur eum Pſalmi locum in ſenſum myſticum, non videtur accommodatum contextui: quamuis citharæ abuſus, rectè reprehenſus ac ſublatus ſit, præſertim ne laſciuiæ alibi inſtrumenta, in cœtibus Chriſtianis vſurpata, refricarent memoriam turpiũ intra ipſa ſancta. Reprehenſio porrò, quam in Ariſtotelem intorſit Rogerius, æquè Platonem impetit, qui lib. 3. de Repub. eadem tradit cum iis, quæ nunc retulimus ex Ariſtotele. Annuunt alij apud Fabrum lib. 1. agoniſt. c. 4. Vt proinde non fuerit peculiariter inſimulandus Ariſtoteles.

Oblectatio ex odoratis, ferè probroſa.

181. Odorum voluptas, ferè malè audit apud morum Magiſtros, quòd vt Ariſtoteles 3. Eth. c. 10. notat, aliò referri ſoleat, nec tam grato odoratæ rei obiectu, quàm rei concupitæ cum qua coniungitur, refricata recordatione, animum paſcat. Eò reſpexiſſe videtur Lactantius lib. 6. Inſtit. c. 22. cùm odorum oblectationem tanquam laqueos & plagas damnat, affirmátque qui vnguentis oblitus, & floribus ſuaueolentibus inſtructus incedit, hominem inſipientem eſſe, & ineptum, ac nihili, & quem ne odor quidem virtutis attigerit. Seneca epiſt. 108. breuiter hunc à ſe fructum ex Attali Regis philoſophica oratione collectum, paucis verbis conſignauit. *Optimus odor in corpore, eſt nullus*. Idem reipſa fert illud ex antiquorum praxi ac ſenſu apud eundem epiſt. 86. cùm retundit cauillos mollium ſuæ ætatis aduerſùs Scipionem alióſque priſcos, qui brachia & crura quotidie abluebant, quæ ſcilicet ſordes opere collegerant: Toti nonniſi nundinis lauabantur, cùm in vrbem venirent. *Quid putas illos oluiſſe? Militiam, laborem, virum, &c. Deſcriptum infamem & nimiis notabilem deliciis Horatius Flaccus, quid ait? Paſtillos Ruſſillus olet. Dares nunc Ruſſillum, perinde eſſet ac ſi hircum oleret, & Gorgonij loco eſſet, quem idem Horatius Ruſſillo oppoſuit. Parum eſt ſumere vnguentum, ni bis die, térque renouetur, ne euaneſcat in corpore. Quid quòd odore tanquam ſuo glorientur?* Stulta planè gloriatio, ex ignotæ neſcio cuius animantis ſtercore ac ſudore, aliiſque terreis excrementis deprompta. Vulgare item in hanc rem eſt illud Martial. l. 2. epig. 12.

Poſthume, non benè olet, qui benè ſemper olet.

Hoc S. Hieronymus epiſt. ad Demetr. tribuit Petronio arbitro, ſic ſcribens. *Cincinnatulos pueros, & calamiſtratos, & peregrini muris olentes pelliculas, de quibus illud Arbitri eſt, non benè olet, qui benè ſemper olet, quaſi quaſdam peſtes & venena pudicitiæ, virgo deuitet.* Hoc confirmare poſſumus cum Niceta ad Nazianzeni orat. 43. exemplo Commodi Imperatoris, qui quòd per tempus peſtis, vnguentorum vſui aſſueuiſſet, inde in omnium obſcœnitatum barathrum pertractus eſſe memoratur. Vt prudẽter ſanè Prudentius in Pſychomachia, deſcribens luxuriæ conflictum, non omittat iactas violas, & fuſos calathos,

Inde oblanditis virtutibus hali. us illex
Inſpirat tenerum labefacta per oſſa venenum,
Et malè dulcis odor domat ora & pectora.

Clemens item Alex. 2. pædag. c. 8. ait, *Suauis odoris ſtudium, eſſe eſcam otij & mollitiei, quæ ad libidinoſam & intemperantem voluptatem, paulatim abſtrahit. Qui eſt enim intemperans, vndequaque ducitur ac trahitur, & à cibo, & à ſtrato, & à conuerſatione, & ab oculis, & ab auribus, & à maxillis, atque adeò etiam à naribus. Et ſicut boues annulis & funibus, ita etiam intemperans, ſuffitibus & vnguentis & ſuaueolentibus coronarum odoribus, trahitur.* Imò initio capitis, huiuſmodi odoramentorũ vſum ita reprobat, vt etiam pietatem Magdalenæ in Domini pedibus vngendis eleuet, ab adhuc peccatrice, factam dicens.

Et ſanè ſalua mulieris Chriſti ipſius ore laudatę, gloria, in eo facto; quoad profanum vulgus, inficiari non poſſumus, quin nimium hac in parte ſtudiũ, reprehenſioni ſit obnoxium. Quale earum erat fœminarum, quas Clemens ſuprà recenſitis vnguentorum pluribus, imò, vt ait, infinitis differentiis, ait, *In dies noua odorum genera excogitaſſe, vt inexplebilem cupiditatem boni odoris explerent. Quocirca*, inquit, *nimiã quandam decori pulchríque curam redolent. Atque eæ quidem & ſua veſtimenta, & veſtes ſtragulas, domóſque ſuas ſuffumigant, & aſpergunt: atque adeò vel ipſas propemodum matulas, olere cogunt vnguenti deliciæ.* Ex quo ille infert, rectè ſibi videri, nonnullos tantam ſtudij in vnguenta collati ſuperuacaneitatem auerſantes ſtatuiſſe, vnguentarios, & lanarum floridarum infectores, è Repub. expellendos eſſe: nimiáſque vnguentorum vnctiones, iuſta quæ mortuis fiunt, potiùs quàm familiarem vitæ conſuetudinem, redolere. Non eſſe hîc hyperbolen, admittet qui inſpexerit quæ de veteri vnguentorum effuſione annotant Mart. de Roa lib. 3. ſing. c. 1. Mercur. 6. var. c. 7. Petrus Faber l. 1. ſemeſtr. c. 6. Lipſius optimè in Amphith. c. 16. vt taceam quæ de vnguentariis thecis ac lecythis ex lapide, vitro, ære, auro, argento in vſu mollium perſonarum fuiſſe, ex variis prodit Scholiaſtes ad 8. Baſilij Seleuciæ orationem.

Hac eſt materia luxus, ait Plinius lib. 13. c. 3. *è cunctis maximè ſuperuacui. Margarita enim gemmæque ad hæredem tamen tranſeunt: Veſtes prorogant tempus. Vnguẽta illicò expirant, ac ſuis moriuntur horis. Summa commendatio eorum, vt tranſeunte fœmina, odor inuitet, etiam aliud agentes. Excedúntque quadringentos denarios libræ. Tanti emitur voluptas aliena. Etenim odorem qui gerit, ipſe non ſentit.* Fœmineum id potiùs eſſe, viro autem ſufficere olere probitatem, affirmat Socrates apud Xenophõtem in ſympoſio, *ferè initio*. Sed mihi ſupra omnia aduerſùs hanc mollitiem motiua eſſe videtur, quod iam tetigi: Nempe vnguentorum & aromatum fragrantiam, laſciuiæ opinionẽ inferre, & nocere plurimum, vt pronunciat S. Chryſoſt. hom. 10. de Lazaro, *ſub finem*, & hom. 2. in 1. ad Timoth. *in morali*. cõſonátque S. Ambr. in c. 7. Lucæ, cùm ait, *Luxurioſi hominis, vel potiùs non hominis eſſe, olere vnguentum.* Nimirum, vt S. Gregor. Naz. orat. 18. aduertit, fragrantia illa animum effœminat, eſtque, vt Cyrillus quoque Hieroſol. catech. 12. rectè tetigit, *ineſcatiuum voluptatis*. Greg. Nyſſ. orat. 3. de reſurr. *ſub finem*, ait, *naſum olfactu & attractu vaporum, magnis vitiis, qualia coniectura quis facilè aſſequi non poſſit, hominem inficere interiorem.* Petrarcha libro 1. de remed. Dialog. 22.

Poteſt eſſe innoxia, etiam per ſe.

182. Si tamen reſecentur quæ nimia ſunt, nemo prudens negarit, honeſtum, & ex virtute eſſe poſſe, vſum odorum, & perceptam ex eis oblectationem. Neque enim homo, vt idem Clemens rectè vidit, auerſari vnguenta debet, vt vultures & ſcarabæi, quos roſaceo vnguento delibutos, mori aiũt. Sed vt aliis Dei operibus, ita & odoramentis, ad Dei laudem & commodum noſtrum, vti citra noxã poſſumus. Eſſe enim in eis non modicam vim ad fouendum & recreandum cerebrum, Medicorum obſeruationibus eſt teſtatiſſimum, latéque confirmat Ficinus lib. de vita longa, c. 18. & vt ea vis deeſſet, exhilaratio tamen hominis, ex obiecti odorati ſuauitate ſenſum mulcente, nequaquam aſpernanda eſſet. Dolendúmque eſt, quòd idem Ariſtippus apud Clementem ſuprà rectè querebatur, vitio quorundam benè ſemper olentium, effectum eſſe, vt res optima malè audiret & oleret.

Ad hanc doctrinam exigenda eſt diſtinctio, quam in hac re adhibendam cenſuit idem Clemens citato capite his verbis. *Quoniam voluptati nihil loci tribuimus, quæ ad nullum vſum, qui vitæ conferat, fuerit compoſita, age hîc quoque eas diſtinguamus, id quod eſt vtile eligentes. Sunt enim ſuaues quidam odores, qui neque torporem afferunt, neque ad amores impellunt, neque impudicam coniunctionem ac meretricum contubernium redolent: ſed ſunt vnà cum temperantia ſalubres. Et cerebrum quidem alunt quando malè affectum fuerit, & ventriculum corroborant. Multum ergo abeſt, vt oporteat refrigerare floribus, quando quis vult neruos leues agiléſque reddere. Non eſt enim vſus eorum omninò ablegandus, ſed vnguento tanquam medicamento & auxilio vtendum eſt, & ad vires languentes excitandas, & ad catarrhos, & ad refrigerationes, & ad faſtidium. Quemadmodum alicubi quoque dicit Comicus. Vnguentis manus vngitur, quod eſt pars ſuauitatis maxima, vt cerebri bonos odores faciat. Quinetiam pedum, per eorum quæ calefaciunt aut refrigerant, vnctionem, fricatio exercetur vtilitatis gratia, vt ſcilicet iis, qui ſunt repleti in capite, fiat quædam attractio & diuerſio ad corporis partes, quæ ſunt minus principales. Voluptas autem, cui nulla accedit vtilitas, meretriciorum eſt morum opprobrium, & medicamentum ad prouocandum.* Ita quidem vt plurimùm, hominum vitio, ex corruptela rei bonæ. Per ſe tamen vſus odoratorum, etiam ad ſolam voluptatem moderatam vitio vacat, præſertim ſi ea oblectatio non ex odoratis maſſulis, ſed ex rebus naturalibus. Habemus ergo quomodò, & quatenus, odorata, vt vnguenta, vſurpari honeſtè poſſint: nempe ad moderatam exhilarationem ex vnguentorum & odoratorum vſu & ad neceſſitatem. De quibus plenè & benè Scacchus myrot. 1. elæochryſ. cap. 17.

Quæ delectationum interni ſenſus moderatio, virtutem ſpecialem depoſcat.

183. Frænatio interni ſenſus, & eius delectationum moderatio ad amuſſim honeſtatis, partim ex ſenſuum externorum coërcitione reſultat, quòd ad interni ſenſus veluti tribunal, vt Themiſtius 2. animæ egregiè explicat, externi ſenſus velut apparitores accurrant, renunciaturi quæ foris perceperunt: partim ſita eſt in compreſſione delectationis, ex retractatis interno ſenſu, obiectis antè perceptis per ſenſus externos: partim denique conſiſtit in moderatione licentiæ qua naturaliter hic ſenſus, ſi ſibi permiſſus, habenas liberas nanciſcatur, laſciuit fabricando commenta ex ſenſibilibus perceptis, iis variè adaptandis, & veluti commiſcendis ac fingendis. In quo incredibile eſt quanta ſit imaginationis noſtræ pernicitas, & ad agendum expeditio: vt præter cæteros Caſſiodorus c. 9. libri de anima, eleganter aperit.

Et ea quidem interni ſenſus veluti repotia, quibus ex reſticata anteriore per externũ ſenſum ſenſibilis externi perceptione, pabulum appetitui ſuggeritur, eiuſdem virtutis præſidio temperantur, quę delectationibus ex ſenſu externo primùm hauſtis, addicta eſt. Eadem enim vtrobique materia, idémque motiuum, ſub quo eius moderationi intenditur. Neque verò virtus illa, quam delectationibus ex externorum ſenſuum vſu moderandis præfecimus, eas reuera aliter temperat, quàm eliciendo circa obiecta illa operationem in tali menſura ac temperatione. Quod abſque interni ſenſus appetitui prælucentis, proportionali moderatione, nõ perficitur. Ac proinde quæ virtus, prima obiecti perceptione delectabili moderãda diſtinetur, eadem iteratam, & ſolo interno ſenſu appetitum laceſſente factam, eius veluti reguſtationem, moderatur.

Coërcitio tamen illius quam dicebam licentiæ, qua delectamur interno ſenſui liberas habenas permittere, & nunc hac nunc illhac vagati, prout impetus tulerit, peculiaris virtutis munus eſt, quæ non abſque magno interioris hominis damno violatur. Quòd vt S. Anſelmum dicere ſolitum, refert Edinerus lib. 2. vitæ, §. *venit*, habetúrque in collectione ſimilitudinum, quibus S. Anſelmus vti conſueuerat c. 41. imaginatio noſtra veluti materiam commolendam intellectui ſuggerat, tanquam frumentariæ molæ, quæ pro grani quod ſuggeritur, qualitate, farinam edit pretioſiorem, aut deteriorem. Sic enim intellectus liberè vagante, atque adeò inania multa ſuggerente phantaſia, alueum mentis inutilibus cogitationibus, & furfure potiùs quàm farina opplet: vnde animæ ieiunitas & macies, idoneo pabulo ſubtracto conſequitur.

Obiter de moderandis delectationibus ex oratione compta & picturata, quas Lactantius interno ſenſui tribuit.

184. Ad ſenſus intimi delectationes, moderationis maximè indigas, (quanquam alius eſt ſenſus hic intimus ab interno nobis brutiſque genericè communi.) Lactantius lib. 6. Inſtit. c. 21. refert eas delectationes, quæ percipiuntur ex carmine compoſito, & orationis ſuauitate decipiente: Quas quia ſcripto mandari & adhærere poſſunt, difficiliùs cõtemni ait. Indéque factum addit, vt homines literati aſſueti dulcibus & politis orationibus, ſiue carminibus, cùm ad Chriſtianam religionem accedebant, ſimplicem communémque diuinarum literarum ſermonem, aſpernarentur tanquam ſordidum, & demulcendo ſenſui ineptum. Quod Theodoretus etiam lib. 2. & 9. aduersùs Græcos, teſtatur & reprehendit.

Neque ſanè negari poteſt, ſummam eſſe in diuinis libris (quod ad verba attinet,) ſimplicitatem. Imò denſas ſtribiligines apud Paulum extare, latè demonſtrat Turrianus libro 2. pro epiſt. Pontif. cap. 2. Et crediderim eò reſpexiſſe Theodoretum libro 5. contra Græcos, cùm ait ſolœciſmis præconum Euangelij, ſylogiſmos Græcanicos eſſe diſſolutos. Idem ait Iſidorus Peluſ. libro 4. epiſtola 28. Excuſat autem Lactantius hunc defectum nitoris, & floſculentæ ſcriptionis in ſacris libris, quòd diuina prouidentia voluerit carere fuco quæ diuina ſunt, vt omnes intelligerent quæ ipſe omnibus loquebatur.

tur. Qua ratione Auguſtinus in Pſal. 138. ad v. 15. melius eſſe dicit vt carpant Doctorem ſacrum Grammatici, quàm non intelligant populi. Et 4. de doctr. Chriſt. c. 10. negat doctori vitandam diligentem negligentiam, & ſordes quaſi verborum, vt benè ab audiente capiantur. Et ideò 5. Confeſſ. c. 6. Fauſti eloquium mulcens ac hilareſcens cùm deſcripſiſſet, (nam eum ipſi S. Ambroſio ea in parte anteponit, ibid. c. 13.) ſubdit, non ideò ſibi quæ facundiſſimè dicebat meliora viſa, quia meliùs dicebantur: nec ideò vera, quia diſerta. (Nam neque ideò ſapiens anima, quia vultus congruus & decorum eloquium.) Atque adeò, neque ideò debere videri aliquid verum dici, quia eloquenter dicitur: nec ideò falſum quia incompoſitè ſonant ſigna labiorum. Rurſus nec ideò verum, quia impollutè enunciatur, nec ideò falſum, quia ſplendidus ſermo eſt. Sed perinde eſſe ſapientiam, & ſtultitiam, ſicut ſunt cibi vtiles & inutiles. Verbis autem ornatis & inornatis, ſicut vaſis vrbanis & ruſticanis, vtroſque cibos poſſe miniſtrari. Auguſtino conſentiens Hieronymus aduersùs Heluidium, abiiciendum ait linguæ nitorem, quærendam animæ pietatem: & apud Chriſtianos ſolœciſmum magnum eſſe, turpe quid narrare vel facere. Quare grauiter inculcat Lactantius, non eſſe intimum hunc ſenſum, caducæ voluptatis captatione detorquendum ad vitium: qui idcircò potiùs inſertus eſt, vt doctrinam Dei percipere poſſemus.

185. Non tamen ſi res ferret, deficeret alia commodior ratio demonſtrandi iniquam eſſe eam ſacrorum librorum depretiationem; exaggerato pondere ſententiarum, & virili ac maſcula eorundem eloquentia, quam diligenter proponunt Auguſtinus 4. de doctr. Chriſt. à c. 6. & ex recentioribus Turrianus in defenſ. libri primi conſtitut. Clement. ad c. 6. Delrio proloquio in Geneſ. c. 1. Serar. in Proleg. Bibl. c. 23. Carolus Regius lib. 4. orat. Chriſt. c. 2. & 8. paſsimque alij. Imò Chryſoſtomus 4. de Sacerd. *ſub finem*, expendens locum Pauli 2. Cor. 11. quo ille ſuos labores enumerat; *Si exigere*, inquit, *vellemus Iſocratis terſum leuorem, Demoſthenis amplam ſublimitatem, Thucydidis verendam maieſtatem, Platonis excellentem dignitatem, Pauli teſtimonium hoc, adductum eſſe oporteret.* Nec aliter ferè de eius loci grandiloquentia pronunciat Auguſt. lib. illo 4. de doctr. Chriſt. c. 7.

Quamuis igitur hæc pro ſacra ſcriptione defenſio non deficiat, prior tamen ſufficientiſſima eſt, poteſtque item vſui eſſe, quoties in verborum ſimplicitate periclitatur maieſtas rerum, vt loquitur Theodor. ſerm. 8. de prouid. *initio*. Animaduertere enim oportuit, vt eſt apud eundem Theodoretum lib. 8. aduersùs Græcos, in ipſo initio, *ita vſu euenire, vt ea quæ ſunt quàm maximè pretioſa, cuncta fere vili materia integantur. Videre ſiquidem eſt pretioſum vnionem, quales ampli ac magnifici viri apud ſe eſſe deſiderant, aſpernabili admodùm teſtæ innaſci, eadémque nutriri, augeſcere, occultari. Qui verò eum ſibi coëmunt, auri plurimum perſoluentes, miſſam faciunt teſtam. Præterea verò pellucentes gemmas, ornandiſque regiis capitibus deſtinatas, aliud genus lapidis extrinſecùs circumueſtit, deſpicabilis ille quidem atque inutilis. Qui ergo eas gemmas expoliunt, ad ornatúmque concinnant, ſuperfluam illam teſtam, nihilque pendendam circumamputantes abradentéſque, nitorem lucentium lapillorum detegunt & expediunt: Aurum quoque quod paſsim à multitudine peramatur, ipsúmque præterea æs, ferrum, argentum, terrâ atque arenâ obtegitur. Verùm qui auri venas argentiue rimantur, metalla quidem effodiunt, ramenta verò ſibi & minutias colligunt. Poſtquàm verò impreſsis notis aurum iam ſignatum eſt, incuſsúmque Imperatoris characterem accepit, non illud aurei loculi, ſed thecæ vel ex corio, vel ex marmore confectæ, inditum ſeruant.*

186. Minùs igitur mirum eſſe debet, vt idem Theodoretus concludit, viles admodùm & deſpicabiles verborum thecas, pretioſiſſimos theſauros occulere: vt propterea inuolucri vilitatem, intùs abditæ pretioſitati officere non oporteat. Ij ipſi qui hæc verborum cupedia pueriliter conſectantur, cùm primùm maturuerint, in rerum ſuccum intenti, aliam eloquendi formam induunt. Argumento non exiguo, quàm non virilis ſit ea nitela. At Philoſophi oratio, iugis eſt, qualem ſibi verbis illis arrogat ille externa ſaltem ſpecie Philoſophus 2. florid. *Non mihi Philoſophia id genus orationis largita eſt, vt natura quibuſdam auibus breuem & temporarium cantum commodauit: hirundinibus matutinum, cicadis meridianum, noctuis ſerum, vlulis veſpertinum, bubonibus nocturnum, gallis antelucanum. Quippe hæc animalia inter ſe vario tempore & vario modo occinunt, & occipiunt carmine. Scilicet galli expergifico, bubones gemulo, vlulæ querulò, noctuæ intorto, cicadæ obſtrepero, hirundines perarguto. Sed enim Philoſophi ratio & oratio tempore iugis eſt, & auditu venerabilis, & intellectu vtilis, & modo omnicana.*

CAPVT X.

De Eutrapelia.

EVtrapelia, quam aliqui apud Ariſtotelem 4. Ethic. c. 8. *vrbanitatem*, vertunt, aliqui *facetudinem*, à Philoſopho loco allegato, arctari videtur ad iocos verborum, in quibus defectus & exceſſus & mediocritas cerni poteſt, vt Rogerius tract. de ſummo bono, c. de Eutrapelia, poſt Aretinum notauit.

Virtus omnibus relaxationibus modum ponens ſtabilitur.

187. Ratio tamen, qua Philoſophus confirmat verborum iocos eſſe idoneam virtutis materiam, æquè confirmat aſſignandam eſſe virtutem, quæ omni omninò exhilarationi animi modum ponat: imò verò ex eadem habetur, eam ipſam quæ iocis modum ponit, extendendam eſſe ad omnes alias remiſſiones animi, contra eundem Rogerium ſuprà n. 2. & 4. Sic enim pro ea in verbis iocoſis mediocritate ratiocinatur Ariſtoteles. *Cùm in vita requies etiam quædam ſit, in qua homines ioco vtantur; videtur etiam hic eſſe congreſsio quædam moderata, & dicendi ea quæ oportet, & vt oportet, & audiendi. Differentia quoque in eo erit, vt & inter tales quoſdam dicamus, & tales audiamus. Circa quæ exceſſum etiam eſſe medij, & defectum, perſpicuum eſt.* At hæc ratio perſpicuè demonſtrat, virtutem aliquam ſtatuendam eſſe, quæ circa omnem animi relaxationem tanquam circa propriam materiam occupetur. Non enim leuari animus ſolis verborum iocis poteſt, ſed aliis præterea rationibus. Et ſicut circa verborum iocos exceſſus ac defectus, itémque moderatio ac virtus cerni poteſt: ita & circa alias animi exhilarationes occupari poteſt vna aliqua virtus, tanquam circa obiectum proximum.

Malè enim Tartaretus 4. Ethic. quæſt. vltima, exiſtimat ludos, & animi remiſſiones (vt ita dicam) reales, eſſe obiectum Eutrapeliæ remotum: proximum autem eſse collocutiones circa ludum, dicendo & audiendo qualia oportet,

nominatímque abſtinendo turpibus verbis. Qua in parte dupliciter labitur. Nam neque abſtinentia à turpibus verbis & oblectatione ex eis, ſpectat ad Eutrapeliam, ſed ad Caſtitatem: Neque ſola collocutio ſpectat ad Eutrapeliam, ſed eodem etiam iure relaxationes animi & remiſſiones quæcunque, vt patebit applicando rationem ſuprà propoſitam. Itaque nomen Eutrapeliæ, quo Ariſtoteles hanc virtutem circa iocos verborum expreſſit, generaliùs vſurpabimus, prout omnem planè honeſtam animi velut arcus contenti remiſſionem complectitur; eámque in illa amplitudine explicabimus, iis breuiter præmiſſis, quæ ab Ariſtotele circa partialem illam materiam tradita ſunt.

Multiplex eius appellatio, ac notio apud Philoſophum anguſtior.

188. Ea ratione hæc virtus à Græcis aliquando Eutrapelia, aliquando ἐπιδεξιότης, ſiue dexteritas & vrbanitas appellatur, vt Euſtratius obſeruat ad c. illud 8. Quorum nominum Ariſtoteles rationem reddit ſubobſcuriùs. Nam de Eutrapelia quidem ita ſtatuit. *Qui aptè ac moderatè iocantur, faceti ac verſatiles dicuntur, quaſi ad verſionem apti. Morum enim, huiuſcemodi eſſe videntur notiones. Atque vt corpora, ita etiam mores, ex motionibus iudicantur.* Quæ verba nonnihil obſcuriora ita interpretatur Andronicus in Paraphraſi, vt εὐτραπέλους, quaſi εὐτρόπους dici ab Ariſtotele putet. Quem etiam ait affirmare, vt in corporibus, ita & in moribus, ex motu ferri iudicium: quia ſicut elementa variis ad centrum vel à centro motibus ſecernuntur, ita varij hi externi motus in iocando & relaxanda mente, exhibent diſcrimen animorum. Vel certè vt Euſtratius ait, quia ſicut ex motione & geſtu aptitudo corporis dignoſcitur, & ſitne corpus agile an lentum, ſanum an ægrum, validum an infirmum inde ſtatuitur: ita ex facetis iocis, quaſi aptis motionibus quibuſdam, animíque geſtibus, eius elegantia & concinnitas agnoſcitur.

Iam verò cur hæc virtus dexteritas & vrbanitas circa iocos appelletur, quæ item ſit eius materia, & an ad conuitia vſque porrigatur, Ariſtoteles ita exponit. *Huic autem medio habitui, congruit etiam vrbanitas, ſeu dexteritas. Vrbani verò eſt ac dexteri hominis, talia dicere & audire, qualia probo atque ingenuo conueniunt. Quædam enim ſunt, quæ & ioco dicere, & audire talem hominem decet: & ingenui hominis iocus à ſeruilis, & item eruditi, ab ineruditi ioco diſtat. Id quod ex comœdiis veteribus & nouis licet vnicuique perſpicere. Illis enim verborum obſcœnitas, his obſcœnitatis ſuſpicio tantùm, riſum faciebat. Hæc autem in honeſtate non paruam habent differentiam. Vtrum igitur ea re definiendus eſt aptus cauillator, quòd ea dicat quæ ingenuum hominem decent, an quòd moleſtia non afficiat audientem, aut etiam oblectetur? An hoc quoque nullam certam definitionem admittit? Aliud enim alij, & odioſum, & iucundum eſſe conſueuit. Quocirca talia etiam audet. Nam quæ quiſque audire patitur, eadem quoque facere videtur. Sed non omnia faciet. Cauillum enim conuicium quoddam eſt. Legum autem latores cùm nonnulla conuicia prohibeant, debebant fortaſsè cauillos etiam vetare. Elegans igitur & ingenuus, quaſi ſibi ipſe lex erit, ita ſe geret. Ac talis quidem medius eſt: ſiue vrbanus & dexter, ſiue facetus appellandus ſit.*

189. Vides in primis quorſum hæc virtus nominata ſit dexteritas. Nempe quia ingenti dexteritate opus eſt, vt quis verborum ſales adhibens, medium teneat: ſitque ita vrbanus, vt alij inde non offendantur meritò. Eſt enim genus quoddam iocandi illiberale, & viro honeſto prorſus indignum: alterum verò ingenuum & liberale, ea proportione ſe habens ad alterum, qua poſteriorum Comœdorum modeſtia ad licentiam anteriorum. Nam poſteriores Comœdi cùm aliqua in aliis carpenda erant, non efferebant apertè probrum eius, ſed latenter innuebant, & ſubobſcurè ſignificabant, contenti ſuſpicionem dare alienæ turpitudinis, non autem patentem eius euulgationem, vt fiebat ab anterioribus. Honeſtè igitur vrbanus, in conuitiorum ac iocorum mordacium prolatione, conſulet ſeipſum, & omnibus perſpectis quid ſecundùm rectam rationem ſeruandum videatur, definiet. Vix enim aliam poſſe normam proponi hac in parte, ex eo patet, quòd hîc non poſſit mediocritas ſtatui penes eos in quos conuitium & iocus iacitur, cùm magna ſit in eo varietas quoad mollem vel aſperam conuitij exceptionem: dum vnus offenditur eo, quod alter optimam in partem interpretatur.

Nec plura Philoſophus de Eutrapeliæ mediocritate. Quam vt dixi, iocis verborum ac ſalibus circumſcripſit: quia cùm explicaſſet comitatem & veracitatem, quæ ſunt virtutes ad alium, velletque etiam attingere vrbanitatem illis affinem, non ſpectauit eam, niſi quatenus in materia cum illis conuenit. Nempe prout in verbis ſita eſt. Non tamen idcircò negauit, eam ad alias quoque materias fundi. Porrò hæc virtus, tametſi prout ab Ariſtotele conſiderata eſt, videatur omninò recenſenda inter partes potentiales Iuſtitiæ, eſſéque virtus ad alterum, & mediocritas in operatione ad alios ordinata: Tamen hîc à nobis ſpectatur, prout duntaxat continet honeſtam relaxationem loquentis: Qua ratione apertum eſt, eam extra verborum iocos cerni poſſe, cùm poſſit homo etiamſi ſolus, remittere à curis animum, ſéque honeſtè & ex virtute recreare, quod munus eſt huius virtutis. Et quia idem finis propriæ remiſſionis poteſt obtineri iocando cum aliis, mirum non eſt, quòd geminæ virtutes circa eandem operationem diſtineantur.

De eiuſdem extremis, iuxta Ariſtotelem.

190. Extrema Eutrapeliæ, iis quos dixi, finibus circumſcriptæ, Ariſtoteles duo ſtatuit, ſcurrilitatem nimirum, & ruſticam duritiem omnes iocos aſpernantem. *Qui igitur*, inquit, *ridiculis excedunt, ſcurræ eſſe atque importuni videntur: Qui ridicula penitus affectant, adeò vt ſtudeant potiùs riſum mouere, quàm honeſtè loqui, doloréque eum non afficere, quem cauillantur. Qui autem neque ipſi ridiculi quicquam dicunt, neque alios dicentes æquo animo patiuntur, ruſtici & duri ſunt.* Rursúſque in fine capitis. *Scurra cùm ſuperetur ridiculis, neque ſibi, neque aliis parcit, modò riſum moueat: eáque dicit, quorum nihil elegans diceret, nonnulla autem ne audiret quidem. At ruſticus eſt ad huiuſcemodi conſuetudines ineptus. Cùm enim nihil ipſe conferat; omnia ægrè accipit. Ac requies ſanè & iocus, in vita eſſe neceſſaria videntur.*

Scurra qui per exceſſum delinquit, dicitur ab Ariſtotele ſuperari à ridiculis, id eſt non eſſe in eis ſatis temperatus, quia patitur ſe abripi nimia iocandi & facetum agendi cupiditate. Nomen eius Græcum eſt βωμολόχος, de quo ad hoc caput latè Zuingerus & Giſanius, ac Balfourcus. Paucis optimè rem expreſſit Euſtratius. *Hanc*, inquit, *mediocritatem qui excedit, βωμολόχος à Græcis, id eſt aripeta dicitur, quod quidem nomen tam de auibus auidioribus propriè ſumebatur, quæ aris circumuolitabant, vt reliquias aliquas ex ſacrificiis raperent:*

quàm

quàm de hominibus infimæ ſortis, qui aris aſſidebant, aliquidque à ſacrificantibus adulando mendicabant. Poſtea ex ſimilitudine, tranſlata ad hos appellatio eſt, qui cauillari ſtudent quomodocunque, ac riſum mouere. Ij non diſſimili admodùm ratione, ſcurræ nuncupantur, quaſi ſequurras dixeris: eo quòd genus hoc hominum, oblectandi cauſa, riſumque faciendi, ſequi ditiores ſoleat. His inculcandum eſt illud Dionis in Oeconomico. *Riſus continuus & intentus, deterior eſt iracundia. Idcircò maximè viget in ſcortis, & pueris ſtolidioribus. Mihi ſanè facies magis videtur ornari lacrymis, quàm riſu. Lacrymis enim, vt plurimùm, bona aliqua doctrina coniungitur: riſui verò laſciuia. Et flendo quidem nemo ſibi concitauit autorem contumeliæ: ridendo autem, ſpem eius auxit.*

191. Alterum extremum Ariſtoteles ruſticitatem nominat, eóque laborantes, ruſticos. Reuera enim rupicum eſt ac petronum, nõ ingenuorum, nihil poſſe ad exhilarandos eos qui audiunt, ac ſeipſum relaxandum, promere. Multóque deterius eſt, ad quamlibet colloquentis vrbaniorem vocem commoueri, quaſi ad inflictum graue vulnus. Vides autem Ariſtotelem, hunc defectũ non ex parte tãtùm exhilarantis ſtatuere, ſed etiam ex parte ſuſtinentis alienam exhilarationem, cum aliquo licèt aculei per conuitium liberale immiſſi ſenſu, ſed moderato, & qui vrbanum congreſſum deceat. Quanquam quia ex hac parte, is qui feritur, rarò leuatur & remittit animum, cùm aliorum iocis & ſannis pateat, caróque ei ſtet aliena relaxatio; idcircò hoc extremũ ſolet potiùs ad comitatem Iuſtitiæ ſubiectiuam, humani congreſſus moderatricem pertinere. Poteſt tamen etiam ad virtutem, de qua nunc agimus ſpectare, quatenus quis ſuſtinet moderatè alienos iocos; vt viciſſim ſibi concedatur ex aliorum exagitatione riſum pro opportunitate captare, & animum remittere. Eſſet enim intolerabilis, qui alios vellicans, & cauillis ſalibúſque in eos non parcens, vellet ipſe immunis eſſe. Præſertim cùm prouocati faciliùs colludamus, vt eſt apud Arrianum ex Epicteto libro 2. capite 24.

Extenſio Eutrapeliæ Ariſtotelicæ ad quancunque honeſtam laxationem. Quietis neceſſitas præmittitur.

Hæc quæ ab Ariſtotele de Eutrapelia eiúſque extremis in materia iocorum & facetiarum traduntur, non difficilè poſſunt ad omnem huius virtutis ambitum accommodari. Itaque vt ſuprà colligebam ex ratione Philoſophi, hoc eſt, ex neceſſaria laboris intermiſſione, & animi relaxatione; moderata aliqua remiſſio, & feſſi recreatio, vt vegetior poſtmodùm laborem reſumat, opus virtutis eſt. Dummodo opus ex quo remiſſio illa captatur, honeſtum ſit, omnéſque extrinſecæ circunſtantiæ fœdantes ſemoueantur. Sed expendamus paulò diligentiùs ſingula.

192. Quietem & honeſtam relaxationem à labore eſſe neceſſariam, infirmitas noſtra atque fragilitas facit euidentiſſimum. *Erudiens nos omnium Deus*, ait in hanc rem ſanctus Chryſoſtomus homilia 11. in Geneſ. *& per creaturas ſuas noſtram harmoniam temperauit. Diſcere hoc licet à die & nocte, hoc eſt à luce & tenebris. Quandoquidem diem ſegregauit in opus humanæ naturæ, & noctem in requiem & remiſſionem laborum, menſuráſque & terminos vtriſque præfixit, vnde nobis beneficia quædam prouenirent. Nam & lux diurna operationis eſt tempus, de quo audi Dauid dicentem.* Egredietur homo ad opus ſuum, & ad operationem ſuam vſque ad veſperam. *Et benè inquit*, vſque ad veſperam. *Nam ingruente veſpere lux abſcedit, & ſuccedentes tenebræ humanam naturam ſopiunt: & corpus quod laborauerat, quieſcere faciunt, ac ſenſus omnes remittunt, & quaſi nutrix optima, ſenſoriis omnibus quietem à laboribus fatigationibúſque concedunt. Cùm verò menſura noctis impleta fuerit, appropians lucis aduentus excitat, & facit vt reuigeſcentes, ſubtilioréſque facti ſenſibus, ad Solis radios feruenti & iuuenili quadam promptitudine, conſueta aggrediantur opera. Illud etiam in anni verſionibus & partibus fieri cernimus. Hyemem enim excipit ver, & exactæ æſtati ſuccedit autumnus, vt per viciſſitudinem temporum & mutati aëris, quieſcentia corpora noſtra, neque frigore nimiùm congelata rumpantur, neque caloris vehementia nimiùm calefacta diſſoluantur. Et vt ad hoc nos præparet, hyemi præmittit autumnum, & æſtati ver.*

Eadem eſt vox ſapientum omnium, experimento multiplici iam olim firmata.

——————*Exue curis* (canit Statius 4. Syl.)
Pectus, & aſſiduo temet furare labori.
Et ſontes operit pharetras arcúmque tetendit,
Parthus, & Elæis auriga laboribus actos.
Alphæo permulcet equos. Et noſtra fatiſcit,
Laxatúrque Chelys. Vires inſtigat aliſque
Tempeſtiua quies, maior poſt otia virtus.
Talis cantata Briſeide venit Achilles
Acrior, & poſitis erupit in Hectora plectris.
Te quoque flammabit tacitè repetita parumper
Deſidia, & ſolidos nouus exultabis in actus.

Omnium rerum interualla ſunt, vt eſt in Panegyr. Conſtantini filij Conſtantij: *Ceſſat terra noualibus, dicuntur interdum flumina reſiſtere, & ipſe dies noctibus acquieſcit.* Etiam Muſici, vt apud Theodoretum, ait Eraniſtus in calce ſecundi Dialogi, *ſolent chordas quieti tradere, eáſque remittere, paxillos circumagentes. Quòd ſi ea etiam quæ anima & ratione carent penitùs, aliqua quiete indigent, nihil vtique à ratione alienum abſurdúmve fecerimus, qui ſumus animæ & rationis participes, ſi viribus laborem metiamur.* Vſi in hanc rem ea comparatione, & profani plerique, vt Amaſis Ægyptius apud Herodotum in Euterpe; & ſacri, nominatímque ſanctus Ioannes Euangeliſta apud Caſſianum collat. 24. capite 21. & Gregor. Nazianz. libro 28. moral. capite 12. & Magnus Antonius in vitis Patrum, libro de patientia, numero 17. At Seneca epiſtol. 58. comparationem adhibet cælatoris oculos fatigatos paſcentis.

193. Eodémque conſilio dari nobis à Deo aduerſa proſperis interpolata, vt per mutuam hanc viciſſitudinem malorum atque bonorum, alternante requie durare liceat, notauit Damippus Pythagoræus libro de prudentia, & bona fortuna. Præcipuè item eò ſpectare ſapientiæ pleniſſimam diei ac noctis intermiſſionem, dixi in ſcalis ad Deum, gradu 2. cum Chryſoſtomo & Theodoreto. Per ſomnum idem à Deo prouiſum, ſic docet Nyſſenus libro de hominis opific. capite 13. *Somnus continuas vigilias remittit. Vigiliæ quod laxatum eſt, viciſſim tendunt. Neutrum horum continuò durat, ſed alterum alteri mutuis vicibus ſuccedit, natura ſeipſam huiuſmodi viciſſitudinibus inſtaurante, vt modò hoc, modò illo vſa, perpetuò ab vno ad alterum tranſeat. Nam ſi ſemper vires animalis contentæ ſint, frangi ac dirumpi tandem membra ſupra modum tenta neceſſe eſt. Contráque, corporis continua relaxatio, rei quaſi corruenti ac diſſolutæ, interitum affert. Vſus autem vtriuſque tempeſtiuus, naturam conſeruat, quæ in perpetua rerum ſibimet aduerſantium permutatione, nunc hac nunc illac ſe recreat. Igitur cùm per vigilias contentio virium corpus nonnihil debilitauit, ſomno laxatum reficitur. Et vt equi poſt certamina,*

quadrigis eximmur, ſic facultates ſementes agendo laſſata, aliquandiu à natura viciſſim recreantur. Eſt enim perneceſſaria res ad conſeruationem corporis, tempeſtiua remiſſio.

Diuinum hoc conſilium ſecuti & Philoſophi & ſancti Patres, quietem & laboris intermiſſionem, infinities commendant. Inſigni Senecæ loco ex l. de tranquillit. animi, capite vltimo, rem conficio. *Non in eadem intentione æqualiter retinenda mens eſt, ſed ad iocos reuocanda. Cum pueris Socrates ludere non erubeſcebat, & Cato vino laxabat animum curis publicis fatigatum. Et Scipio, triumphale illud & militare corpus mouit ad numeros, non molliter ſe infringens, vt nunc mos eſt, etiam inceſſu ipſo vltra muliebrem mollitiem fluentibus, ſed vt illi antiqui viri ſolebant inter luſum ac feſta tempora virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiamſi ab hoſtibus ſuis ſpectarentur. Danda eſt remiſſio animis. Meliores acrioréſque, requieti ſurgent. Vt fertilibus agris non eſt imperandum; citò enim exhauriet illos nunquam intermiſſa fœcunditas: ita animorum impetus, aſſiduus labor frangit. Vires recipient paulum reſoluti & remiſſi. Naſcitur ex aſſiduitate laborum, animorum quædam hebetatio & languor. Nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, niſi naturalem quandam voluptatem haberet riſus iocúſque.*

Subdit mox exempla grauiſſimorum virorum, quibus ea laxatio vſurpata, & ipſa neceſſaria. *Legum*, inquit, *conditores, feſtos inſtituerunt dies, vt ad hilaritatem homines publicè cogerentur, tanquam neceſſarium laboribus interponentes temperamentum. Et magni, vt dixi, viri quidam ſibi menſtruas certis diebus ferias dabant. Quidam nullum non diem, inter & otium & curas diuidebant. Qualem Pollionem Aſinium Oratorem magnum meminimus, quem nulla res vltra decimam retinuit. Ne epiſtolas quidem poſt eam horam legebat, ne quid nouæ curæ naſceretur, ſed totius diei laſſitudinem, duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interiunxerunt, & in poſtmeridianas horas aliquid leuioris operæ diſtulerunt. Maiores quoque noſtri, nouam relationem poſt horam decimam in ſenatu fieri vetabant. Miles vigilias diuidit, & nox immunis eſt ab expeditione redeuntium. Indulgendum eſt animo, dandúmque ſubinde otium, quod alimentum, ac virium loco ſit.* Quòd feſta ad relaxationem inſtituta ait, ſuffragantem habet Democritum, qui apud Stobæum ſerm. 16. vitam ſine feſtiuitatibus, longam viam eſſe dixit abſque diuerſoriis. Annuit & Plato 2. de legibus initio. Quàm autem hoc ſit alienum à religioſa feſtorum inſtitutione & cultu, dixi ſupra cùm de religionis actibus agerem. Nunc quod ad rem noſtram pertinet, hinc accipiamus. Nempe de ſapientum ſententia, quietem ac remiſſionem laborum, honeſta recreatione interpoſita, adhibendam eſſe. Plurimos vndecúque congeſſit Læl. Biſciola tom. 2. lib. 11. cap. 2. & Midendor. lib. 1. de Academiis, cap. 9. Qui quòd pro ſcholaſticis remiſſionibus & vacationibus pugnat, aſtipulatorem habet Auſonium edyllio 4. initio iuxta quem,

———— Graio ſchola nomine dicta eſt,
Iuſta laboriferis tribuantur vt otia Muſis.

In quo ſita quies illa, & quis eius ſcopus, ac menſura.

194. Quietem autem cuius hîc neceſſitatem aſtruimus, Ariſtoteles 8. polit. capit. 3. optimè tradit, non tantùm eſſe ceſſationem à labore, ſed etiam mollem illam occupationem, quæ operis intermiſſione ſuſcipitur: nec grauat, ſed leuat animum, ſiue luſu contineatur; ſiue quocunque alio laxamento. Cùm enim ingenia habeamus maximè mobilia, & animos ea actiuitate præditos, vt neceſſariò aliquid perpetuò verſent, ſanè ceſſatio à labore, (præſertim mentali tantùm ac interno,) obtingere nequit abſque actione aliqua, animum ab operoſiore conatu auocante, & ſuauiter demulcente, ſicque reparante ad laborum curſum.

Hunc eſſe huius relaxationis concedendæ vnicum finem tradit Crito Pythagoræus in fragment. num. 273. & Ariſtoteles rectè ſuprà vidit, optiméque 10. Ethic. cap. 6. vbi argumentatur contra inſulſos illos, qui collocabant in ludo vltimum hominis finem. Hoc inde reiicit, quòd ludus & relaxatio non ſit ob ſeipſam expetibilis, ſed tantùm vt ſit facultas ad laborem reueniendi cum alacritate. *Ludere*, inquit Ariſtoteles, *vt ſeriò agat quiſpiam, ex Anacharſidis ſententia, videtur rectè ſe habere, quippe cùm luſus requiei ſimilis ſit: & cùm nequeant homines aſſiduè operari, requie indigent. Non eſt igitur finis, requies: cauſa enim operationis ſit.* Et 8. Polit. capite 3. *In negotiis vtendum eſt ioco. Nam qui laborant, indigent relaxatione: & huius gratia eſt iocus. Negotia verò ſunt cum labore & conatu, & propterea oportet iocum adhibere, qui tanquam medicinam eo tempore afferat. Nam relaxatio eſt huiuſmodi motus animi, & requies per voluptatem.* Itaque ad hanc regulam admetienda eſt quantitas & modus honeſtæ remiſsionis. Nec aliam præſcripſêre eius menſuram, qui iocos, *ſales* appellarunt. Nempè quod vt ſale cibi, ſic iocis ac ludo oblectandus ſit animus, non tamen niſi ea qua par eſt moderatione. Sicut & ſal, vſurpatur vt condimentum, non vt cibus. Quæ eſt Plutarchi obſeruatio 2. ſympoſ. quæſt. 1.

Mollium actionum quietem illam conſtituentium Syllabus, Senecæ probatus, & ex aliis illuſtratus.

Præter hanc moderationem, ad relaxationis honeſtatē, ſpectanda etiam eſt actio, qua relaxationem contineri diximus. Neque enim, quantalibet adhibeatur moderatio, vacabit vitio relaxatio, ſi alia interponatur cæterorum operum remiſsio, quàm quæ hominem decet, & virtutis leges ferunt. Senecam in calce libri de tranquill. animi adducere ſuprà memini tractando de ebrietate, has proponentem actiones, leuandis curis, & laxando liberaliter animo accommodatas. *In ambulationibus apertis vagandum, vt cœlo libero, & multo ſpiritu augeat, attollátque ſe animus. Aliquando vectatio iterque, & mutata regio vigorem dabunt, conuictúſque & liberalior potio. Nonnunquam & vſque ad ebrietatem veniendum, non vt mergat nos, ſed vt deprimat curas. Eluit enim curas, & ab imo animum mouet, & vt morbis quibuſdam, ita triſtitiæ medetur. Liberque non ob licentiam linguæ dictus eſt inuentor vini, ſed quia liberat ſeruitio curarum animum, & aſſerit, vegetioremque & audaciorem in omnes conatus facit.* Alibi ſtudia mitiora, lectionem carminum, atque adeò etiam ſcriptionem, muſici inſtrumenti vſum, & huiuſmodi alia animo relaxando præſcribit. Sic enim habet l. 3. de ira, c. 9. *Lectio illum carminum obleniat, & hiſtoria fabulis detineat, mollius delicatiúſque tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyra componebat. Quis autem ignorat lituos & tubas concitamenta eſſe, ſicut quoſdam cantus, blandimenta quibus mens reſoluatur? Confuſis oculis proſunt virentia, & quibuſdam coloribus infirma acies acquieſcit, quorundam ſplendore præſtringitur. Sic mentes ægras ſtudia læta permulcent.* Excutiamus ſi placet, hæc ſingillatim: aliorum item ſenſum de ſingulis proponentes, pronunciaturi deinde de honeſtate.

Inam

Inambulatio loco amœno & aperta; putà in ſeceſſu ſuburbano.

195. Inambulationem loco amœno & aperto Senecæ probatam, à ſe vſurpari identidem ſolitam animo laxando, teſtatur Nazianzenus orat. 28. ſubiecta egregia praxi proficiendi ad mores ex iis quæ ſub aſpectum cadunt. Perpulchrè item Minutius initio Octauij, ſuam cum amicis relaxationem in maris littore deſcribit: inambulando, vt ait, littori datum à ſe tempus referens, vt & aura aſpirans leniter membra vegetaret, & cum eximia voluptate molli veſtigio cedens arena ſubſideret. Addit delectationem ex errore tinctarum plantarum, cùm æquor nunc appulſum pedibus allideret fluctus, nunc relabens ac veſtigia retrahens, in ſe reſorberet. Subdit & voluptatem ex ſpectaculo puerorum, *certatim geſtientium, teſtarum in mare iaculationibus ludere. Is luſus eſt, teſtam teretem iactatione fluctuum læuigatam, legere de littore. Eam teſtam plano ſitu comprehenſam, inclinem ipſum atque humilem, quantùm poteſt per vndas irrotare, vt illud iaculum vel dorſum maris raderet, vel enataret, dum leni impetu labitur, vel ſummis fluctibus tonſis emicaret, emergeret, dum aſſiduo ſaltu ſubleuatur. Is ſe in pueris victorem ferebat, cuius teſta & procurreret longiùs, & frequentiùs reſiliret.* Agnoſcis luſum nunc quoque in vſu frequenti puerorum.

Sed hæreo in ea quam referebam animi laxatione ex conſpectu amœno. Quam tamen in littore maris, quò nos Nazianzeni oratio deduxerat, exiliorem ac impuriorem percipi, docent illa Syneſij epiſtol. 114. *Quæ verò tandem voluptas eſt, in littoris arena recumbere, qui vnicus vobis ſeceſſus eſt? Quonam enim vos vertetis? Apud nos contra, licet ſub arboris vmbra conſidere: ſin te faſtidium capiat, ab vna ad aliam arborem, aut ab ſaltu tranſire ad alium ſaltum licet. Quale verò eſt, & alluentem aqulam traiicere? Quam eſt Zephyrus ille ſuauis, qui ramos leniter concutit? Nec varij concentus volucrum deſunt, neque florum pictura, aut in pratis frutices: partim culturæ opera, partim naturæ dona, fragrantia omnia, benè habitæ telluris ſucci.* Suauiſsima igitur & animo laxando accommodatiſsima, ſeceſsio ſuburbana aut ruſticana, procul ab vrbium nidoribus: ſiue ſpatiando, ſiue in villa hærendo. Hinc firmari vires, & leuari corpus feſſum, vſus probat, & confirmant illa Senecæ epiſt. 104. *Vt primùm grauitatem vrbis exceſſi, & illum nidorem culinarum fumantium, quæ motæ quidquid peſtiferi vaporis obruerant, cum puluere effundunt, protinùs mutatam valetudinem ſenſi. Quantum deinde adiectum putas viribus, poſtquam vineas attigi? In paſcuum emiſſus, cibum meum inuaſi. Repetiui ergo iam me. Non permanſit marcor ille corporis dubij, & malè cogitantis.*

Etiam ruſticanus labor aliquis in illo ſeceſſu, idoneus leuando animo. Itémque conſpectus ruſticæ amœnitatis.

196. Ipſum ruſticanum laborem, animo lubenti & extra ſeruitij neceſsitatem in illo ſeceſſu ſuſceptum, animo laxando eſſe peridoneum, multorum praxis declarat & ab antiquis rei ruſticæ & ſeceſſionis laudatoribus alibi allegatis, ſæpè commendatur; dummodò adhibeatur moderatio quam his verbis indicit Sidonius l. 8. epiſt. 8. *Agrum ſi mediocriter colas, poſsides: ſi nimiùm, poſsideris.* Eum ergo agri cultum mediocrem, accommodatiſsimum & Philoſopho digniſsimum leuamentum patri ſuo viſum, refert Themiſtius orat. 2. *Agriculturæ*, inquit, *laudator erat, & amator acerrimus: eámque vnam, Philoſopho dignam eſſe poſt labores relaxationem atque oblectationem, cenſebat: præſertimque iam grandæuo & ætate confecto corpuſculo, idoneam illam exercitationem, & temperatione plenam voluptatem, eſſe dictitabat. Ac ſæpè vbi ſenem adiſſes, aut ſerentem arbores deprehenderes, aut repurgantem, aut aliò transferentem, aut aquam rigandis plantulis in liras & ſulcos deriuantem. Quin etiam aliquid ex maturis fructibus protuliſſet, aut circum vitium ordines deducens, cùm pulchritudine, tum magnitudine viſendam vuarum copiam oſtendiſſet. Necnon perinde vt Genealogi ſolent, vuarum colonias, tanquam ad matrices ciuitates, reducebat.*

Aſtipulatur planè S. Chryſoſtomus homil. 38. in Matth. *in fine.* Damnans enim ſpectaculorum oblectationem, ad ruſticam hortatur: ſimul tamen ei adiungens vrbanam, his verbis: *Cùm recreare animum volueris, poteris hortos petere, fluentes riuos conſpicere, ingentes lacus conſiderare, amœna cernere loca, cicadas audire canentes, in templis Martyrum conuerſari, vnde præcipua tibi corporis ſuauitas tribuetur, ac ad animam tuam eximia perueniet vtilitas, vnde ſingularem capias voluptatem, quoniam nullus dolor, nulla mœſtitia conſequitur. Habes vxorem, non cares liberis, abundas amicis, quæ omnia delectationem honeſtam, & emolumenta nonnunquam ſolent præbere. Quid enim liberis ſuauius? Quid vxore caſta, moderatóque marito dulcius? Barbari quidem ipſi, cùm de theatralibus his ludis & importuna delectatione fabularum audiſſent, dixiſſe feruntur verba omnibus inſtitutis Philoſophiæ digniſsima. Prudenter enim Romanos dixerunt, quaſi liberis atque vxoribus careant, tales ſibi excogitaſſe voluptates. Quibus verbis oſtendebant, nihil vxore modeſta, nihil liberis eſſe poſſe ſuauius.* Hoc, de teneris præſertim infantibus, eſt veriſsimũ, vt non dubitarit Valerian. Cemel. homil. 10. ſcribere, inde poſſe omnem tabeſcentis animi mœſtitiam remoueri. *Ecce nanque infantibus quàm ſunt verborum admiranda principia, vbi primùm informis lingua vocabulum matris operatur, & diſtantis ſyllabæ gemitus patris nomen orditur. Quis autem ibi lætus non ſit, cùm inter illa ſermonum dura rudimenta, luctantes labiorum ſonos, rudis lingua decipit, & os trepidum ſtillantia verba deſtituit?*

Necnon auium cantus, aut cum eis luſitatio.

Garritus auium & modulatio, quæ veluti naturali muſica, & artificioſiſsimo citra artem concentu, in ſeceſſu ruſticano dulciſsimè paſci ac recreari audientium ſenſus, paulò antè ex Syneſio retuli, captatur à pleriſque, concludentibus auiario in eum finem canoras aues: pſittacos inquam, picas, coruos, ſturnos. *Quàm volupe eſt*, ait Sidon. l. 2. epiſtol. 2. in villæ ſuæ delineatione, *auribus inſonare cicadas meridie concrepantes, ranas crepuſculo incumbente blaterantes, cycnos atque anſeres concubia nocte clangentes, intempeſta gallos gallinaceos concinentes, oſcines coruos voce triplicata puniceam ſurgentis auroræ facem conſalutantes: diluculo autem philomelam inter frutices ſibilantem, prognem inter aſſeres minurientem. Cui concentui licebit adiungas fiſtulæ ſeptiforis armentalem camœnam, quam ſæpè nocturnis carminum certaminibus, inſomnes noſtrorum montium Tityri exercent, inter greges tinnibulatos, per depaſta buceta reboantes.* Poſſunt verò aues quædam, vt pſittacus, ex alio item capite oblectare, quàm per vocem. Eſt enim pſittacus, ſpecie ac forma viſendus. Deſcribit eum luculenter Apuleius lib. 2. florid. Paui item formam ex Tertulliani libro de pallio, fruſtra repræſentarem, cùm ſit æquè luculenta ac vulgata. Ad rem præſentem magis facit, notata à Plutarcho libro de contradictionibus Stoicorum, Chryſippi hal-

lucinatio, qui in Opere de Republ.improbat vſum alentium pauos & luſcinias ad oblectationem, tanquam contrarium diuinis legibus: cùm tamen in Opere de natura ſcripſiſſet, pauum pulchritudinis gratia fuiſſe creatum. Quod planè futile fuit, ſi ea pulchritudo, otioſa fuit futura, negato eius vſu per oblectationem ex illa. Alij alites fouent, quibuſcum luſitent. Fuiſſe qui coturnices animi cauſa alerent, monſtrat Antoninus libro 1. numero 6. dicens edoctum ſe à Diogneto, non alere coturnices animi cauſâ; de aliorum vtique conſuetudine, & vſu recepto ad certamen. Feruntur enim Antonius & Octauius, coturnicum & gallinaceorum certamine luſiſſe. Sanctus Ioannes Euangeliſta, vt eſt apud Caſſianum collatione 24. cap. 21. cum perdice luſitaſſe proditur. Conſtipauit immenſam ſyluam huiuſmodi luſuum apud antiquos, à viris quoque grauiſſimis vſurpatorum, Alexand. Neapolit. lib. 3. genial. capite 21.

Aucupium item, & venatio, ac piſcatio.

197. Reuocat mihi in memoriam quod de auium garritu, & concentu, ac cum eis luſu dictum eſt, quantum pleriſque iam olim laxamentum animi fuerit, ſitque etiamnum, auium captatio. Pulchrè Sidonius in Auiti Panegyrico.

Quid volucrum ſtudium, dat quas natura rapaces
In vulgus propè cognatum? Quis doctior iſto,
Inſtituit varias per nubila iungere lites?
A lite vincit aues, celerique per æthera plauſu,
Hoc nulli melius pugnator militat vnguis.

Aucupio porrò affines ſunt venatio ferarum, & piſcatio; & ambæ pleriſque in vſu frequentiſſimo ad animum remittendum. Nec malè venatio, comprehenſa cenſeri poteſt ea vagatione & corporis agitatione, quam Seneca ad relaxandum animum commendabat. Valerianus Cemelienſis homil. 10. inter alia oblectamenta quæ proponit, venationem non omiſit. *Nec parum*, inquit, *lætitiæ conferunt illa ſtudia venationum, & canibus acta certamina, quæ nec periculis nec damnis conſtat expoſita; cùm hic in conflictu æmulus curſibus aurito lepori imminet, ille arguis naribus, cerui veſtigia latentis inquirit.* In proximè laudato Auiti Imperatoris Panegyrico Sidonius hanc quoque animi relaxationem bellè expreſſit, cùm dixit.

——————Quis promptior iſto,
Tenſa catenati ſummittere colla moloſſi,
Et luſtris recubare feras, interprete nare
Diſcere non viſas, & in aëre quærere plantas.
Iam ſi fortè ſuem latratibus improbus vmber
Terruit, albentes nigro ſub gutture lunas
Frangere ludus erat, colluctantique lacerto,
Vaſta per aduerſas venabula cogere prædas.
Quàm pulchrum cùm fortè domum poſt luſtra reuertens,
Horrore ſplenderet apri, virtúſque repugnans
Proderet inuictum per fortia facta pudorem.

Gemina illa ex Anthemij Panegyrico ab eodem, cùm iuueniles Anthemij relaxationes & exercitationes deſcribens ponit inter cæteras,

Inuentas agitare feras, & fronde latentes.
Quærere deprenſas, modò claudere caſſibus arctis,
Nunc torto penetrare veru, tum ſæpè fragore
Laudari comitum, frendens cùm bellua ferrum,
Ferret, & iniratos exirent arma per armos.

Latiùs ac perpulchrè apud Senecam toto actu 1. Hippolyti. Qui item Choro 1. Herculis furentis, inter alias ruſticanæ vitæ remiſsiones, adnumerat piſcationem, qua piſcator, pendens exeſis ſcopulis, aut deceptos inſtruit hamos, aut ſuſpenſus ſpectat preſſa præmia dextra; ſentit tremulum linea piſcem. Sic ille hamatẽriam deſcribens piſcationem: alios verò præterea huius remiſſionis modos, latè, (quamuis non niſi per occaſionem) profert Plato in Sophiſta.

Læta ſtudia, leuamen feſſæ mentis.

Ab his laxamentis, in quæ nos amœnus proſpectus & vſus cœli liberi, Senecæ primùm probatus abduxerat, regrediendum eſt ad alia quæ ex eo proponebam, hoc eſt ad læta ſtudia. Plinius lib. 5. epiſt. 3. hæc animi laxamenta ſe vſurpaſſe, ſic profitetur. *Facio nonnunquam verſiculos ſeueros parum. Facio comœdias, & audio, & ſpecto mimos. Et Lyricos lego, & Satyricos intelligo. Aliquando præterea rideo, iocor, ludo: vtque omnia innoxiæ remiſſionis genera breuiter amplectar, homo ſum.* In eandem ſententiam, hæc apud illum optimè l. 7. epiſt. 9. *Fas eſt & carmine remitti, non dico continuo & longo (id enim perfici niſi in otio non poteſt,) ſed hoc arguto & breui, quod aptè quantaſlibet occupationes curáſque diſtinguit. Luſus vocantur, ſed hi luſus non minorem interdum gloriam, quàm ſeria conſequuntur, atque adeò (cur enim te ad verſus non verſibus adhorter?)*

Vt laus eſt ceræ, mollis cedénſque ſequatur
Si doctos digitos, iuſsáque fingat opus.
Et nunc informet Martem caſtámque Mineruam,
Nunc Venerem effingat, nunc Veneris puerum.
Vtque ſacri fontes non ſola incendia ſiſtunt,
Sæpè etiam flores, vernáque prata iuuant.
Sic hominum ingenium flecti, ducique per artes
Non rigidas, docta mobilitate decet.

Cùm verò eam in verſiculis conſcribendis relaxationem, aliqui vitio verterent viro graui ac maturo, profert ille omnium illuſtrium ordinum viros grauiſſimos, quibus ea animi relaxatio placuerit.

198. Audi & Syneſium in Dione, mitiora hæc ſtudia, relaxandis animis accommodatiſsima, ſtatuentem. *Si varia eſt natura hominum, eius tandem vita, quæ in contemplatione poſita eſt, tædio ſuccumbet, atque ita nonnihil de ea magnitudine remiſſura, & quodammodò deſcenſura eſt. Nec enim incorruptæ ſumus diuinæque mentes, ſed eaſdem in animantium animis inſitas habemus. Et noſtri ergo cauſa, humaniores literæ quæque capeſſendæ ſunt, vt ſeipſam demittenti naturæ, quoddam velut perfugium comparetur. Gratum enim & iucundum eſt, cùm habeas quo in proximum diuertas: & animalis temperamento quod nonnulla delectatione indiget, quantum ſat eſt, tribuas, non procul excidere, neque omnem in viuendo ſequi varietatem naturæ. Deus enim voluptatem animæ fibulæ inſtar inſeruit, cuius beneficio diuturnam in corpore manſionem ſuſtineret. Tale itaque quippiam eſt diſciplinarum venuſtas. Non hæc ad materiam vſque pertingit, neque mentem in imas facultates deprimit, ſed ſubinde emergere, & ad naturam ſuam recurſare permittit. Supernum enim illud etiam eſt, quod in hac vita infimum ſubſidet. Contrà qui ſynceræ voluptatis oblectamentum non habet, (naturæ autem lenimento aliquo opus eſt,) quid eſt quod agere poſſit, aut quonam ſeſe conuertet? An non ad ea quæ ne memoratu quidem digna ſunt? Nec enim naturæ modum exceſſerint, aut indefeſſo ad contemplationem animo eſſe dixerint, affectioniſque omnis expertes, quaſi carne circumfuſos Deos ſe eſſe putauerint.*

Denique Lucianus l. 1. verarum hiſtor. in ipſo exordio, inter hæc ſtudia mitiora laxandis animis accommodata, plurimùm tribuit lectioni hiſtoriarum. Et meritò quidem. Id quod etiam Seneca ſuprà tradidit. Et eò item retulerim quod in Prætextati laude ponit Symmachus libro 1. epiſtol. 53.

Eum ſcilicet remiſſa tempora, & à publicis negotiis feriata, libris veterum ruminandis, libenter expendiſſe.

Animi remiſſio ex concentu.

Concentum quem poſt mitiora hæc ſtudia, Senecæ probatum referebam, latè quoque probat Fabius lib. 1. inſtit. cap. 10. nixus Stoicorum autoritate, quos ſeueriores licèt Philoſophos, Pythagoram de quo iam ex Seneca, æmulatos hac in parte teſtatur, ſicque animum remiſiſſe. Eadémque ex cauſa ait, Socratem iam ſenem didiciſſe lyram pulſare. Sed & *Lycurgus*, vt ibidem addit Fabius, *duriſſimarum Lacedæmoniis legum Autor, Muſices diſciplinam probauit. Atque eam natura ipſa videtur, ad tolerandos faciliùs labores, velut muneri nobis dediſſe. Siquidem & remiges cantus hortatur. Nec ſolùm in iis operibus in quibus plurium conatus præeunte aliqua iucunda voce conſpirat, ſed etiam ſingulorum fatigatio, qualibet ſe rudi modulatione ſolatur.* Idipſum ex Chryſologo & Chryſoſtomo docui, cauſámque protuli ſuperiori Volumine agens de mœrore Diſtin. 5. n. 274. & ex Caſſiodoro ibid. num. 70. Qui ab hac remiſſione abhorrerent, habitos vaſtos & inſubidos ἀναφροδιτίας conſtat ex Gellio lib. 19. c. 9. vbi Iulianus Rhetor cantilenarum mulcedinem interpellatus adhibuit; capite tamen conuelato, quod Socratem in quadam parum pudica oratione feciſſe aiunt. Nam & minùs puram cantilenam adhibiturus erat Iulianus. Super conuiuia, pleniùs oblectandis conuiuis, adhibiram hanc remiſſionem quaſi condimentum ſermonis, fidium aut lyræ concentu, cantilenæ ſociato, Autor eſt in ſympoſiacis Plutarchus lib. 7. q. 8. De Theodorici tamen Gotthorum Regis in Italia regnantis conuiuio, ita Sidonius lib. 1. epiſtol. 2. *Intromittuntur quanquam rarò, inter cœnandum mimici ſales, ita vt nullus conuiua, mordacis lingua felle feriatur. Sic tamen quod illhic nec organa hydraulica ſonant, nec ſub phonaſco vocalium concentus meditatum acroama ſimul intonat. Nullus ibi lyriſtes, choraules, meſochorus, tympaniſtria, pſaltria, canit: Rege ſolùm illis fidibus delinito, quibus non minùs mulcet virtus animum, quàm cantus auditum.*

Iudicium de laxamentorum propoſitorum honeſtate. Inebriatio præſcripta. Quæ venatio improbata.

199. Inter propoſita laxamenta dimittendum in primis & procul ablegandum eſt fœdum illud rationis diluuium ad mergendas curas à Seneca adhibitum, idque tam rigido ingenio excidiſſe miratur meritò Franciſcus Petrarcha lib. 1. de remed. Dialog. 20. Sed quid Senecæ miramur verbo excidiſſe, quod Cato non erubuit facere, vt ex Seneca retulimus, & habetur etiam apud Plinium lib. 3. epiſt. 12. Quis verò ſuſtineat appellatam relaxationem, rationis ſepulturam intra vinum? Sed de probro illius, plenè ſuprà cùm de abſtinentia. Illæ verò quæ ex concentu & muſicis inſtrumentis petuntur, animi laxationes, articulo proximo diſcuſſæ ſunt quantum ſatis, & honeſtæ per ſe loquendo ſunt demonſtratæ. Ruſticanarum remiſſionum innocentia, tam multis veterum præconiis teſtatiſſima eſt, vt pigeat in particulari aliquid proferre. Studium auium alendarum ad oblectationem exagitat Petrarcha lib. 1. de remed. Dialog. 64. vtique ſi nimium ſit. Nam moderatum, vitio vacare liquet. Quare ſupereſt duntaxat ferendum iudicium de venatione. Item de quibuſdam ſcriptionibus, & lectionibus, & iocoſis ſermonibus: luſibus prætereà nonnullis, atque comœdiis. Horum quippe omnium laxamentorum vſum, inter mitia ſtudia annumeraſſe Plinium, vidimus, quamuis de omnium horum honeſtate, non ſit eadem omnium ſententia.

Venationem damnare videtur Ioannes Sariſber lib. 1. polycrat. cap. 4. & Bleſenſis epiſt. 56. & 61. Sed ſi ſolius voluptatis gratia ſuſcipiatur venatio, audiendi non ſunt, ſi vltra Clericos & Epiſcopos, quos illi potiſſimùm inceſſunt, extendatur eorum oratio. Cæteroqui enim, vt rectè Buſæus ad epiſt. illam 56. notauit, poſt Tullium, 1. de offic. & Platon. 6. ac 7. de leg. accedente Heroum omnis ætatis praxi, venationis exercitatio, & quæ ex ea hauritur voluptas, inſimulāda non eſt; quin potiùs laudanda, vt honeſtiſſima. Quod multis confirmat Xenoph. l. de venatione, & Galenus initio lib. de ludo pilæ. D. quidem Aug. in Pſalm. 102. ad illud, *Faciens miſericordias*. Et in Pſ. 147. in proœmio, (habetúrque diſt. 86. cap. *qui venatoribus*. & cap. *vident homines*.) Rurſúſque in Pſalm. 147. ad illud: *Exultabunt ſancti in gloria*, in venatores ſeuerè pronunciat. Itémque D. Epiphanius *in compendiaria fidei doctrina*, inter notas Catholicæ Eccleſiæ, numerat venationis interdictum. Non eſt tamen putandum, hos Patres de iis venatoribus egiſſe, de quibus agimus; (Tametſi, ita planè accepiſſe videtur Auguſtinum Gratianus, & conſentit Buſæus ſuprà, ac Petrus Gregorius lib. 13. de Republ. cap. 17. num. 7.) Sed apertè agunt de venatione in arena, quod notauit Syluester v. *Venatio*. Quæ venatio ob euidens vitæ diſcrimen quod adit venator, meritò reprobanda eſt, & grauiter à Caſſiodoro reiicitur lib. 5. epiſt. 42. Eam venationem, munus item dictam, & Saturno primùm attributam, prodit Lactantius lib. 6. cap. 20. qui potuit eſſe alius titulus cruentam illam relaxationem repudiandi: præter alia fœda adiuncta, de quibus plenè Bulengerius, Lipſius, & alij agentes de Amphitheatro & gladiatoribus: ac breuiter Raderus in problematis ad Martialem capite 7. Panuinius lib. 2. de Circenſibus, capite 3. 4. & 5.

Venatio vulgaris, ex ſe honeſta.

200. Itaque relaxatio animi quam ſuppeditat venatio de qua agimus, omninò honeſta eſt, ſecluſis circunſtantiis deprauantibus quæ poſſunt interdum interuenire. Per ſe autem loquendo eò honeſtior videri debet, quòd exercitationis militaris veluti ſimulacrum continet, vt ſuprà ex Xenophonte notaui, agens de Fortitudine. Audi etiam Philonem lib. 1. de vita Moſis. *Paſtoralis ars ad regnum eſt præludium, hoc eſt ad regimen hominum gregis manſuetiſſimi: quemadmodum bellicoſa ingenia, præexercent ſe in venationibus. In feris enim experiuntur futuri Præfecti militiæ, brutis præbentibus materiam exercitij, tam belli quàm pacis tempore.* Eſſe item hanc relaxationem animi dignißimam Principe, luculenter tradit Dio orat. 3. de Regno in fine verbis illis. *Oportet cùm homo natus ſit, interque eos qui in hac vita præcellunt, numeretur, & ipſum aliquod habere ſolatium. Unde ſanè multi multis acciderunt morbi ignobiles, damnóque afficientes animos, inſuper & detrahentes regni maieſtatem. Hic quidem à cantione correptus, ætatem tranſegit cantillans, & lamentationes occinens in theatris, & ſui regni incurioſus, amauit hiſtrio veterum Regum agere perſonas. Alius autem tibiarum amator factus eſt. Bonus autem Rex, nunquam huiuſmodi aſſiduè audit. Optimum autem inuentum putat venationem, & hac maximè gaudet, per quam corpus fit robuſtius, animáque fortior, & ad omnes res bellicas exercetur. Etenim equitare & currere neceſſarium, & ſuſtinere incurſum*

ſum multarum fortium ferarum, & æſtum perferre frigúſque tolerare; ſæpè quoque periculum facere & famis & ſitis, & ob venatus cupiditatem aſſuefacientem abſtinentiæ cum delectatione. Quippe non de Perſarum loquimur venatione. Illi enim hortis incluſas, (ſi quando concupiſcerent venari,) tanquam in carcere beſtias occidebant: vt nullum ſcilicet haberent laborem quærendo, neque periculum in occidendo, vtpotè infirmas, & in ſeruitutem redactas. Simul etiam abſtulerunt ſibi gaudium ob inuentionem, & ſtudium ad comprehendendum, & ſollicitudinem ob euentum. Simile autem quid fecerunt, quemadmodum ij, qui bellicoſi eſſe volunt, & relicta hoſtibus pugna, vt captiuos domi acceptos, interſiciunt.

Quod autem Valerianus Cemel. hom. 10. propoſita inter honeſtas remiſſiones venatione, mox veluti ſeipſum retractans, addit eam eſſe ſeculo dimittendam, in quo antiquo æſtuat errore luxuria, non eſt ita accipiendum quaſi reuera damnet venationem vt inhoneſtam. Cur enim eam alioqui inter cæteras honeſtas actiones oblectando animo feſſo idoneas recenſuiſſet? Senſus ergo eſt, huiuſmodi remiſſionem philoſophicè honeſtam, non eſſe Chriſtiano auidiùs conſectandam; cùm poſſit alia altiora & nobiliora laxamenta captare ex certaminibus Martyrum, qui mundo facti ſunt ſpectaculum, ex choro pſallentium Prophetarum, ex concentu pſalmorum. Quò ſpectant quæ in eandem ſententiam præclarè ſcripta ſunt à Tertulliano, & Cypriano; vtrobique in calce libri de ſpectaculis, & pulcherrimè apud Ambroſium ſerm. 5. in Pſalm. 118. V. S. Auguſtinum lib. 2. de ſymbo. ad Catech. cap. 2. & Sanctum Chryſoſtomum orat. de Circo.

201. Ex his liquet, non probro, vt Petrarcha lib. 1. de remed. Dialog. 32. ſignificat, ſed gentilitiæ generoſitati tribuendum eſſe Gallicorum & Regum & nobilium, in venationem propenſionem. Rectè planè id in eorum laude ponit Bellus in Epimetro aphoriſ. polit. parte 2. lib. 5. diſcurſ. 49. & Robertus in calce præludij ad Galliam Chriſtianam, enumeratis præterea principibus viris anteriorum ætatum, huic exercitationi deditis. Ego id illuſtro eximio loco ex Plinij panegyrico. Sic enim habet Traianum alloquens. *Quæ remiſſio tibi, niſi luſtrare ſaltus, excutere cubilibus feras, ſuperare immenſa montium iuga, & horrentibus ſcopulis gradum inferre, nullius manu, nullius veſtigio adiutum: atque inter hæc pia mente adire lucos, & occurſare hominibus? Olim hæc experientia iuuentutis, hæc voluptas erat. His artibus futuri duces, imbuebantur certare cum fugacibus feris curſu; cum audacibus robore; cum callidis aſtu. Nec mediocre pacis decus habebatur, ſubmota campis irruptio ferarum, & obſidione quadam liberatus agreſtium labor. Vſurpabant gloriam iſtam illi quoque Principes, qui obire non poterant. Vſurpabant autem vt domitas, fractiſque clauſtris feras, ac deinde in ipſorum quidem ludibrium emiſſas, mentita ſagacitate colligerent. Huic par capiendi quærendique ſudor, ſummuſque & idem gratiſſimus labor, inuenire.*

Nec plura de huius laxamenti dignitate. Iuſtitiā verò eius, ſeu quòd fas ſit homini bruta etiamſi innoxia necare ad eſcam, vel ad voluptatem ex prædæ inſecutione & captatione hauriendam, agnouit etiam Ariſtoteles 1. Polit. cap. 4. aliique Philoſophi anteriores, quos notauit Patricius tom. 2. diſcuſſ. Peripat. lib. 7. *ferè initio*, & patet ex ſupremo hominis in inferiora dominio, de quo ſuo loco. Congeries probrorum, quæ peſtilentiſſimus Scriptor libro de vanit. ſcient. cap. 77. in venationem intorquet, indigna eſt quæ vel memoretur.

E ſcriptionibus, lectionibus ſtudiiſque quibuſuis mitioribus ad laxandum animum vſurpatis, ableganda obſcœnitas.

202. Pergo ad honeſtatem reliquorum laxamentorum propoſitorum, hoc eſt ſtudiorum mitiorum. Hic in ſcriptione, præſertim adſtricta, cauendus eſt vulgaris ſcopulus. Quòd enim huiuſmodi ſcriptiones, niſi obſcœnitatis aliquid admiſtum habeant, non ſatis ad exhilarandum lectorem habere momenti arbitrantur nonnulli, corruptela eſt non ferenda. Plinius quidem homo cæteroqui ſeuerioris diſciplinæ in eo fuit errore lib. 4. epiſt. 14. agens de ſuis hendecaſyllabis. *Si nonnulla*, inquit, *tibi paulò petulantiora videbuntur, erit eruditionis tuæ, cogitare, ſummos illos & grauiſſimos viros, qui talia ſcripſerunt, non modò laſciuia rerum, ſed ne verbis quidem nudis abſtinuiſſe. Quæ nos refugimus, non quia ſeueriores (vnde enim?) ſed quia timidiores ſumus. Scimus alioqui huius opuſculi illam eſſe veriſſimam legem, quam Catullus expreſſit.*

Nam caſtum eſſe decet pium Poëtam
Ipſum; verſiculos nihil neceſſe eſt:
Qui tunc denique habent ſalem & lepôrem,
Si ſunt molliculi & parum pudici.

Palpauit hac Plinij autoritate, ſuam in quibuſdam ſcriptis obſcœnitatem, Chriſtianus alioqui Poëta, cuius illa ſunt in Edyllij 13. calce. *Laſciua eſt nobis pagina, vita proba, vt Plinius dicit. Meminerint autem, quippe eruditi, probatiſſimo viro Plinio in poematis laſciuiam, in moribus conſtitiſſe cenſuram. Prurire opuſculum Sulpitij, nec frontem caperare. Eſſe Apuleium in vita Philoſophum, in epigrammatis amatorem: in præceptis omnibus extare ſeueritatem: in Epiſtolis ad Cærelliam, ſubeſſe petulantiam. Platonis ſympoſion compoſita, in ephebos edyllia continere. Nam quid Anniani feſcenninos? Quid antiquiſſimi Poëtæ Liuij Erotopægnion libros loquar? Quid Euenum, quem Menander ſapientem vocauit? Quid ipſum Menandrum? quid Comicos omnes, quibus ſeuera vita eſt, & læta materia? Quid etiam Parthenian dictum cauſa pudoris, &c. Igitur cui hic ludus noſter non placet, ne legerit: Aut cùm legerit, obliuiſcatur: Aut non oblitus ignoſcat. Etenim fabula de nuptiis eſt, & velit, nolit, aliter hæc ſacra non conſtant.* Hæc Auſonius, excuſans licentiam ſcriptionis.

Sed eſt, vt dixi, corruptela non ferenda, & omninò deteſtandus abuſus, quo vt S. Auguſtinus 1. Confeſſ. cap. 16. rectè expoſtulat, vinum erroris ab ebriis, in vaſis electis; carminibus inquam elegantiſſimis & politiſſimis propinatur, certo exitio haurientium. Itaque abſit à Chriſtianis mentibus, vt aliquid amœnum & hilare ducant, quo conſpurcentur: & quod habent pretioſiſſimum, vitam inquam gratiæ & caſtimoniam, euertant ac prodigant. Non enim ſiſtit intra ſcribentem hæc peſtis. In legentem quoquè graſſatur. Itaque damnanda & exſcindenda eſt ea peſſima non tam conſuetudo, quàm corruptela, quam grauiſſima quoque oratione inſectatur Viues lib. de inſtit. Chriſtia. puellæ, cap. 5. eorum ſcilicet, qui cùm lectione remittendi ſunt animi, non niſi libros, de amoribus aut de armis conſcriptos, putant legi oportere. Et libri quidem qui amores tractant, tanquam apertè peſtiferi non egent exagitatione prolixiore, meritóque proximè laudatus Autor miratur inter Chriſtianos ferri, ac etiam (ſi Deo placet) additis commentariis ad perſpectiorem nequitiæ formam combibendam, proponi libros, quos Ethnici

Principes

Principes grauibus in autorem ſuppliciis animaduertentes, iam olim proſcripſerunt, ipſeque Autor ſerò ſapiens improbauit. Relego ad Viuem ſpurcos illos, qui exſectos impuros Poëtas, & detractis obſcœnitatibus repurgatos, cœnoſiſſimi ipſi queruntur. Qui verò libri res militares proſequantur, captatáque eorum lectione animi remiſſio per ſe loquendo culpanda non eſſet, ſi de veris commentariis rerum anteriorum ageretur. Sed meritò improbantur fabulamenta quædam atque figmenta ſcriptorum, nulla veritate ſubnixa, queis per nugamenta multis ferè condita nequitiis, ineptiens otioſitas deluditur. Nec rectè excuſant inanitatem hanc ſuam, (ne indignitatem dicam,) qui eam lectionem, fallendo duntaxat tempori, animóque laxando, addici excuſant. Vt enim temporis, rerum omnium pretioſiſſimæ, diſpendium nunc omittam, deterrimè omninò fallitur tempus ea lectione, quæ animo vberis inhoneſtatis ſeminarium efficitur, eique pro vero pabulo glandes & ſiliquas apponit. Quantò ſatius fuerat probatis Sanctorum hiſtoriis, aut veris ſaltem, etiamſi profanis, rerum geſtarum commentariis legendis tempus conſumere? & quod Ennodius de S. Epiphanio in eius vita ſcripſit, *vti lectione pro requie*, lectione autem non quoruncunque librorum, ſed *venerabilium*, vt ille nominat?

Necnon à iocoſis ſermonibus, atque facetiis.

203. Et quod de lectione & ſcriptione, mutiſque ac mortuis verbis dico, pari iure de turpiloquio & obſcœnis ſermonibus, lædoriiſve in alios intortis, queis aliqui condiunt colloquiorum, (vt putant,) inſulſitatem, dictum cenſeto. Volunt enim faceti audire: & exhilarare ſe tùm maximè audientes, ſéque ipſos, arbitrantur, cùm obſcœnitatem aliquam aut ſcommata inſperſerint. Atque ita Poggium libros quos de facetiis ſcripſit, plurimo huiuſmodi luto inquinaſſe, refert Trithemius libr. de ſcriptor. in Poggio. Idem de pleriſque Iouiniani Pontani ludicris, liquet. De æqualibus quibuſdam ſuis, ita Sidonius lib. 3. epiſt. 13. gratulans Apollinari ſuo, quòd fugeret contubernia impudicorum, *Quibus nihil penſi, nihil ſancti eſt, in appetendis, garriendiſque turpitudinibus: quique quod verbis inuerecundis aurium publicarum reuerentiam inceſtant, granditer ſibi videntur facetiari.* At hoc indigniſſimum eſt. Inſigniter de turpiloquio id docuit Charondas Catanæus apud Diodorum Siculum lib. 12. Biblioth. *Turpia*, inquit, *nemo loquatur, ne factis obſcœnis animum inquinet, mentémque impudentia & ſceleribus repleat. Nam quæ honeſta & chara nobis ſunt, congruis nominibus, & in lege ſcriptis appellamus. Quæ verò odimus, illorum vel nomenclaturam, cauſa turpitudinis abominamur. Eſto igitur turpe, etiam loqui rem turpem.* S. Ambroſius 1. offic. cap. 20. grauiſſimè conteſtatur hunc eſſe frequenter verecundiæ ſcopulum, totiúſque probitatis. Itaque cauendos ſeriò eſſe intemperantes. *Qui ſub ſpecie iucunditatis venenum infundunt bonis. Hi ſi aſſidui ſint, & maximè in conuiuio, ludo ac ioco, eneruant grauitatem illam virilem.* Itaque concludit. *Caueamus ne dum relaxare animum volumus, ſoluamus omnem harmoniam quaſi concentum quendam bonorum operum.*

Nec eſt quòd turpiloqui, pro vulgari corruptela, captari à ſe leporem duntaxat & ſales obtendant. Nam admitto quidem, ſuum quoque leporem ac ſales, in verbis probari: Ac vt ſunt ſermones ſerij, ita & aliquos eſſe ad exhilarandum & relaxandum animum accommodatos, iuxta illud Themiſtij orat. 7. *Omne illud, quod caducum & mortale, & naturæ imbecillioris particeps eſt, duabus his maximè rebus indigere cernimus: intermiſſione ſcilicet perpetui laboris, & cura aliqua proviſionéque, ne deterius euadat aliquando. Quare eodem modo & animum noſtrum cogitemus alios ad relaxationem & quietem, alios ad curam & ſollicitudinem deſiderare ſermones.* Æquè item verum ac vulgatum illud Fabij 6. inſtit. c. 3. Vt ſale aſperſo conciliatur cibis ſapor, ita verborum ſalibus, excitari audiendi ſitim. Hæc itaque vltrò do. Nego tamen homini ſapienti ac benè morato, facetam & amœnam videri poſſe eam ſermonis lutulenti ſpurcitiam, quam turpiloqui adhibent: in quos illud Saluiani lib. 6. de prouid. rectè intorqueas. *Nobis gaudere & ridere non ſufficit, niſi cum peccato atque inſania gaudeamus; niſi riſus noſter impuritatibus, niſi flagitiis miſceatur. Quis rogo hic error eſt, quæ ſtultitia? Nunquid lætari aſſiduè & ridere non poſſumus niſi riſum noſtrum, atque lætitiam, ſcelus eſſe faciamus? An fortè infructuoſum putamus gaudium ſimplex, nec delectat ridere ſine crimine? Quod rogo hoc malum eſt, aut quis furor? Rideamus quæſo quamlibet immenſuratim, lætemur quamlibet iugiter, dummodò innocenter. Quæ vecordia eſt & amentia, vt non putemus riſum & gaudium tanti eſſe, niſi in ſe Dei habeat iniuriam?* Nec diſſonat illud Petri Chryſologi ſerm. 155. in obtendentem ludicris impiis iocos. *Erras, homo: non ſunt hæc ludicra, ſunt crimina. Quis de impietate ludit? de ſacrilegio quis iocatur? piaculum quis dicit riſum? Satis ſe decipit, qui ſic ſentit*, &c. *Qui iocari voluerit cum Diabolo, non poterit gaudere cum Chriſto. Nemo cum ſerpente ſecurus ludit, nemo cum Diabolo iocatur impunè.*

In iiſdem, declinanda ſcommata & lædoriæ.

204. De ſcommatibus, quibus ſpecie facetiarum acerbus plerunque aculeus infigitur, idem grauiſſimè omninò traditum eſt à S. Chryſoſtomo homil. 17. in ad Epheſ. *in morali*, quem ex parte adſcribo, iis reſectis, quæ ex Chriſtiano iure, & Apoſtoli ac Chriſti ipſius ad mœſtitiam inuitatione, proponit. *Sanctus non eſt*, inquit, *qui facetias loquitur. Quin ridiculus eſt, qui hoc facit, etiamſi ſit Græcus atque Gentilis. Illis duntaxat licet, qui in ſcena ludunt: vbi turpitudo, ibi & urbanæ facetiæ: vbi riſus intempeſtiuus, ibi & vrbanæ facetiæ. Audi quid hic Propheta dicat.* Seruite Domino in timore, & exultate illi in tremore. *Vrbanitas enim mollem facit animum, deſidem attollit, & conuitia ſæpè parturit, & bella facit. Quid verò omninò, nunquid inter viros conſtitutus es? Euacua quæ ſunt paruuli. Et famulum quidem tuum in foro quicquam dicere quod non proſit, non pateris. Tu verò cùm te ſeruum Dei eſſe dicas, facetias vrbanas in foro loqueris? Animum ſobrium nemo decipere volet: effuſum verò ac leuem, quis non oderit & inſectetur? Is ſeipſum circumuenit ac perdit, nec eget Diaboli inſidiis ac violentia. Vt id verò diſcas, vel nomen ipſum vide,* Εὐτράπελος *(vrbanus) dicitur varius, verſutus, inſtabilis, leuis, in omnia mutabilis. Iſtud verò procul eſt ab iis, qui petræ ſeruiunt. Confeſtim vertitur qui talis eſt, & transmutatur. Oportet enim ipſum & habitum, & verba, & riſum, & greſſum, & omnia aliorum imitari, & ſcommata etiam ſtruere, & excogitare talem oportet. Nam iſtud illi opus eſt: mordere verò ſcommatis procul eſt à Chriſtiano. Neceſſe eſt etiam vrbanis deditum facetiis, minimè neceſſarias in ſeſe recipere inimicitias, eorum quos temerè ſalibus ſuis lædit, ſiue præſentes ſint, ſiue abſentes hoc audiant. Si res iſta bona eſt & honeſta, vt quid mimis iniungitur? Sis mimus, & nil pudeſias. Quamobrem ingenuis veſtris non mandatis, vt hoc faciant? Nunquid rem iſtam iudicatis morum eſſe inhoneſtorum & minimè modeſtorum? Magna mala mentem illam, quæ facetiis*

facetiis iſtis vrbanis dedita eſt, magna diſſolutio & vaſtitas inhabitant. Harmonia illius hiulca eſt, carioſum ac marcidum eſt ædificium, timor exterminatus eſt, pietas fugata. Linguam habes, non vt alios ſalibus tuis mordeas, ſed vt Deo gratias agas. Non vides eos, quos moriones vocant, Samardacos illos? iſti ſunt vrbani illi. Exterminate, obſecro, ex animis veſtris ingratam iſtam gratiam. Paraſitorum eſt res iſta, mimorum, ſaltatorum, fornicantium mulierum: procul à mente libera, procul ab ingenuo, procul etiam à ſeruis. Si quiſquam eſt ignobilis, ſi quiſquam eſt turpis & obſcœnus, iſte ſit & vrbanè facetus. Multis verò res iſta, etiam virtus eſſe videtur. Et hoc ipſum luctu dignum eſt. Quemadmodum enim concupiſcentia paulatim in fornicationem prolabitur, ita fit etiam, mox atque vrbanitas illa gratioſa videtur. Nihil verò illa minus habet gratiæ. Audi quippe quid ſcriptura dicat. Ante tonitruum præproperat fulgur, & verecundiæ obſeruantem præcedit gratia. *Vrbano autem nihil impudentius. Itaque os illius, non gratia, ſed dolore plenum eſt. Eliminemus conſuetudinem hanc menſarum.* Vides quo locó ſtatuat os aureum facetias haſce & vrbanitates, quibus ob intermiſtam alterius punctionem, remiſſio animi iocis quæſita ſæpè turbatur. *Dicta* appellaſſe Latinos, iſtiuſmodi iocos verborum aculeatos, Autor eſt ex Tullio Macrobius 2. Saturn. cap. 1. Græci ibid. lib. 7. c. 3. vocarunt ſcommata. Eſt enim ſcomma, quod idem Macrobius notat, morſus figuratus, qui ſæpè fraude vel vrbanitate tegitur, tantóque preſſiùs hæret, quàm directa lædoria, ſiue exprobratio & aperta contumelia, vt hami anguloſi, quàm directi mucrones tenaciùs infiguntur. Collegit vtroque loco allegato quàm plurimos huiuſmodi iocos veterum Macrobius, Auguſti præſertim ac Tullij, quos in feſtiuis hiſce argutiis præcelluiſſe, omnes produnt. Multò plura in eam rem, ex recentiore etiam memoria, collegerunt, Bruſonius toto opere de facetiis, & Iouianus Pontanus Operis de ſermone lib. 3. 4. 5. & 6.

Vnum præterea addo ad huiuſmodi verborum mollitorum iacula eliminanda ſuffragium. Pulcherrimè enim vt ſemper aliàs, Valerianus Cemelienſis homil. 6. impugnans otioſa verba, inter ea recenſet, *figurata conuitia, ſtulta fatigatione compoſita, dulcibus vt aliqui putant, ſed multis accincta plagis, ac mortiferis inſuper armata ſuppliciis. Nam quamuis lætitiam excitent, odia tamen frequenter incitant.* Subdit nonnulla huiuſmodi lædoriarum exempla, tum addit. *Cauendum eſt ergo, dilectiſſimi, ne ſcenico ſermone alter alterum lædat, & theatralibus verbis verecundiam fratri læſæ æſtimationis incutiat. Solet nimia oris facetia, excitare motus animorum, & ſermo lætitia accinctus, reciprocum parare conuitium. Sic denique ſcintilla quamuis parua, flammas euomit, & ex nihilo exorta, magna frequenter mouet incendia.*

Auditione quoque turpiloquij, & lædoriæ, ſeriò abſtinendum.

Nec extra culpam eſſe, qui licèt huiuſmodi turpia non loquantur, alióſve non configant, ſic tamen turpiter acerbéve iocantibus applaudunt, vel aurem bibulam præbent, egregiè tradit S. Chryſoſtomus homil. 38. in Matth. vt ex parte ſuprà retuli, agens de turpilóquij euitatione. Nunc audiendus eſt homil. 6. eiuſdem Operis agens de obſcœnitatibus theatrorum. *Diabolus eſt*, inquit, *qui etiam in artem iocos ludóſque digeſſit, vt per hæc ad ſe traheret milites Chriſti, virtutiſque eorum neruos faceret molliores. Propterea in vrbibus etiam theatra conſtruxit, & illos riſuum ac turpium voluptatum incentores parauit, quos abſtinentia quoque adiumento fecit his artibus aptiores: vt per illorum ſanè famem, vniuerſas prorſus vrbes communi peſte corrumperet. Quæ nos fugere præcipuè beatus præcepit Paulus, ſuadens, vt & ſtultitiam, & ſcurrilitatem, à nobis longiùs repellamus, ex quibus riſus multò pernicioſior eſt, multóque deterior. Quando enim mimi illi atque ridiculi, blaſphemum ac turpe quid dixerint, tunc potiſſimum quique ſtolidiores ſoluuntur in riſum, inde applaudentes magis, vnde etiam illos lapidibus exagitare debuerant, qui fornacem ſibi ignis horribilis ex huiuſmodi voluptate ſuccendunt. Qui enim laudant iſta dicentes, ipſi eis hæc exercere perſuadent. Et idcircò ipſi potiùs propter hæc merentur ſubire ſupplicium. Si enim nullus eſſet talium ſpectator ac fautor, nec eſſent quidem qui aut dicere illa aut agere curarent. Quando verò nos cernunt, & artes proprias, & ipſa exercendi quotidiani operis loca, & illum quem ex his paruis quæſtum, & prorſus omnia ſimul vaniſſimi illius ſpectaculi amore deſerere, auidiori & illi ad hæc intentione rapiuntur, ſtudiúmque his maius impendunt. Et hæc dico, non vt illos à crimine videar vindicare, ſed vt vos diſcatis, initium & caput iniquitatis huius vos eſſe potiſſimùm, qui totam prorſus diem in tam ridicula támque etiam pernicioſa voluptate conſumitis, & honeſtum coniugij nomen ac reuerendum in illud negotium publicatis. Non enim tam ille delinquit, qui illa ſimulat, quàm tu qui hoc fieri iubes. Nec ſolùm iubes, ſed etiam exultatione, riſu, plauſu, adiuuas quæ geruntur, omnibúſque prorſus modis, hanc diabolicam conſones officinam.*

Inter luſus, quatenus honeſta, animi relaxatio ex alea.

Maior difficultas eſt circa luſum & comœdias: quæ duo innoxiis remiſſionibus annumerabat Plinius. Nam cùm luſum ſimpliciter dixerit, videtur indiſtinctè approbaſſe eos, qui paſſim luſus appellantur, nominatímque aleam, quæ apud malè feriatos, habetur relaxatio animi non inhoneſta, continétque propriè ludos omnes, qui magis fortuna quàm arte reguntur, vt patet ex lib. 1. & 3. C. *de aleatoribus*. At eam Ariſtoteles 4. Ethic. cap. 1. *in fine*, damnat illiberalitatis: quòd aleator inde lucrum captet, vnde non deberet, iiſque emungat quæ habent, quibus datum potiùs oportuerat; nempe amicis & familiaribus. Quæ ratio ſi aliquid contra aleam efficeret, æquè approbaret illiberalem eſſe omnem cum amicis ludum, expoſita ad acuendam induſtriam pecunia victori ceſſura, alióve quocunque pecunia æſtimabili.

Sed vt vt habeat illa probatio, Ariſtoteles turpitudinem & illiberalitatem in eo ludo agnoſcit. Id quod etiam fecêre Chriſtiani Doctores. Quàm plurimos collegit Comitolus 1. reſponſ. q. 90. Sed omnium acerrimè S. Ephrem Opuſc. de abrenunciatione facta in Baptiſmo, (referens mulctam ab Apoſtolis conſtitutam aleatoribus.) Ennodius declam. 10. & Cyprianus, aut alius apud eum Autor libri de aleatoribus, ac latè Saliſberienſis lib. 1. polycrat. cap. 5. Patric. lib. 3. de regno, tit. 10. Oſorius lib. 7. de Regis inſtit. Iodocus Damhouderius in Chriſtianis Paræneſibus, admonitione 7. n. 20. Camillus Borellus lib. 5. de magiſtratuum edictis, cap. 11. Quanquam Ennodius illud potiſſimùm in aleatore exagitat, quòd creſcente certandi cura, deficientibus facultatibus, agrum quo parentum corpora condita fuerant, addixiſſet ludo. Cyprianus autem, & eandem patrimonij, ſine vlla fori calumnia dilapidationem, homine ſeipſum bonis euertente; & adiuncta aleæ ſcelera, turpitudines inquam, comeſſationes, execrationes, peierationes, conuitia, impatientiam, mendaciorum mandras, aliáque ordinaria huius ludi conſectaria exaggerat.

exaggerat. Addit & inuentionem ludi huius à Satana; & inſtitutum ei ſacrificium ante luſum. Iraque non parcit omni aduersùs hunc ludum probrorum generi: ita vt etiã, aleæ tabulas, Diaboli venabulum, & manifeſtum laqueum appellet. Et elegantiſſimè ad Chriſtianum aleatorem reſtringens querelas, expoſtulat, *Quòd manus quæ iam ab iniuriis humanis expiata eſt, & ad ſacrificium Dominicũ admiſſa, & quod ad ſalutem totius hominis pertinet, dignatione ſuſcipit*, nẽpe pro veteri more, Euchariſtiam virorum concauis manibus immittẽdi, *quæ ad laudem Domini in oraculo exſurgit, quæ ſignum Crucis, per quod tuemur, frontibus imprimit, ipſa quę diuina Sacramenta conſummat, iterum laqueis Diaboli vnde exuta eſt implicetur*, (per aleam,) *& per ſeipſam damnetur*. Adiungi quoque ap ıd aliquos, aleæ ludo vaticinium, liquet ex iis quę contra aleatoriam hariolatricem diſputat Medina l.2. de recta fide, c.1. §. *aleatoriæ artis*. qui aduersùs aleam quancũque profert illud Chilonis Lacedæmonij ad Corinthios de pace legati, cùm re infecta rediſſet. Excuſauit enim Corinthiorum aleã, negauitque fas ſibi viſum ea labe Spartanam gloriam maculare, quòd dicerentur Spartani cum aleatoribus ſocietatem contraxiſſe. Addit & illud Regis Parthorum, qui ad Demetrium Regẽ, probri cauſa, taxillos aureos miſit. Et hęc quidem ſatis demonſtrant, eam animi remiſsionem, quæ huiuſmodi ludo ſuſcipitur, illini plerunque fœditate turpium circunſtantiarum & adiunctorum. Quod nulla ratione negari poteſt, & latè præter cæteros declarat Hoſtienſis in ſũma tit. de exceſſ. Prælat. enumeratis ſexdecim huius trunci peſsimis propaginibus. Quamuis per ſe, & ex natura rei loquendo, ſecus foret, vt Molina rectè notauit tract.2. de Iuſt. diſp. 510. & 511. Delrio 4. Mag. c.4. q.2. concl.1. & Richard. quodl.2. art.2. q.29. Praxis quoque grauium virorum apud Alex.3. gen. c.21. aſtipulatur. Ariſtoteles certè, loco qui adducebatur, non aliud intendit damnare quàm nimium illũ lucri affectum, qui aleatoribus inſitus eſt, cùm ei ludo velut ex profeſſo ſe addicunt. Nec aliud ferunt illa S. Baſilij, in aleã & talos, hom.8. hexaëm. in fine. *Si vos dimiſero, & concilium hoc diſſoluero, ſunt qui protinus ad teſſeras aleáſque ſeſe conferent. Iuramẽta ſunt illic, contentionéſque graues, ac auaritiæ partus. Spiritus malignus aſsiſtit, furorem punctis oſſibus illis ludẽtium inſaniámque accendens. Eaſdem ille pecunias nunc ad hunc, nũc ad alterum transfert. Atque modò hunc victoria effert, illum victum mœſtitia premit; modò contrà, illum elatum, hunc demiſſum oſtendit. Quid prodeſt, quæſo, corpore ieiunare, animam verò mille vitiis, mille malis eſſe refertam?* nempe aleæ ſtudioſiùs frequentatæ adiunctis. Aleam & talos confudi, neglecto vocum rigore, quo alea propriè, idem eſt quod teſſera; à qua talus figura & poſitione aliiſque nonnullis diſcrepat, de quibus eruditè, æquè ac plenè Delrio in plenioribus comment. ad Hercul. fur. v.323. Sed quòd ea diſcrepantia nihil ad præſentem cauſam referat, & à Seneca in ludo, Iſid. l.18. Orig. aliiſque, confundantur, talus & alea, ſeu teſſera, indiſtinctè eas voces vſurpaui.

Non omne theatri negotium, inhoneſtis remiſſionibus annumerandum.

Iam quoad comœdias, & quod hîc pro eodem ducitur, tragœdias, totúmque theatri negotium, de cuius origine & varietate pulchrè Caſsiodorus l.4. epiſt. vltima, adhibenda diſtinctio eſt. Si enim & argumentum caſtum ſit ac graue, & nihil in geſtu aut in perſonis contra decorum rectámque rationẽ adhibeatur, (quod olim cautum ex præſcripto Tribuni voluptatum, quo tanquam tutore frẽnandos ſcenicos censêre Romani, vt eſt apud Caſsiod. lib.7. epiſt.10.) non eſt quòd vitio tribuatur, hac remiſſione feſſum animum leuare. Et hoc pacto approbandus eſt Plinius, affirmans ſe hoc genere remiſsionis, tanquam innoxiæ, oblectatum. Nec negari poteſt, quin ad leuandum & recreandum animum ſit accommodatiſsimum. Exhibitio enim rerum plerũque mirabiliũ, nec rarò inexpectatarum, continuò facta, animos facillimè detinet, ac blandè titillat, vt traditur 8. Polit. c.5. accedentibus præſertim ſalibus ac condimentis, eóque ſcenæ & ſcenicorum apparatu, qui inſinuandæ per oculos auréſque voluptatis, optimus adminiſter eſt. Ipſa etiam imitatio & expreſsio alienorum affectuum ac ſenſuum, mirum quantam contuenti ingenerat iucunditatem, vt vel ipſe ex ſenſu alieni mali, dolor ſit iucundiſsimus, quod ſuam in his ſpectaculis olim voluptatem deſcribens, ſuſpicit S. Auguſt. 3. Confeſſ. c.2. & 3. At ea imitatio eminet planè in huiuſmodi ludis. Quid geſtus compoſitio, quæ vel tacentibus fabulæ actoribus, ad rei expreſsionem tanti eſt momenti, vt potuerit Caſsiodorus l.4. epiſt. vltima, *loquaciſsimas orcheſtrarum manus, linguoſos digitos, ſilentium clamoſum, expoſitionem tacitam* dicere? Eſt apud eundem de hac re inſignis locus lib.1. var. epiſt.20. vbi indicit conſtitui pantomimum. *Hanc partem*, inquit, *muſicæ diſciplinæ, mutam nominanère maiores; ſcilicet quæ ore clauſo manibus loquitur, & quibuſdam geſticulationibus facit intelligi, quod vix narrante lingua, aut ſcripturæ textu, poſsit cognoſci.* Apud veterem Poëtam l.4. epigr. mirabilis ars dicitur, *Quæ facit articulos ore ſilente loqui.* Similitérque Cyprian. l. de ſpectaculis, ait, artem eſſe hiſtrionibus, verba manibus expedire. Sed & Seneca epiſt.121. *Mirari*, inquit, *ſolemus ſcenæ peritos, quòd in omnem ſignificationem rerum & affectuum, parata illorum eſt manus, & verborum velocitatem geſtus aſſequitur, quod illis ars præſtat.* Denique Ariſtot. 8. Polit. c.7. inter innocuas animi relaxationes, proponit ſpectaculorum ſcenicorum contuitum, adiuncto præſertim muſices ac muſicorum inſtrumentorum concentu, de quo iam ſuprà. Hanc primam, noſtræ circa ludos ſcenicos ſententiæ partem, pleniùs ſtabiliunt quæ habentur apud Sylueſtrum v. *ludus*, q.8. & apud Alphonſum Mendozam q.9. ſcholaſt. à n.10. Et ex hac prima parte liquet, ſacrorum ſpectaculorum vſum, rectè retineri poſſe. Pugnat pro eo Conradus Brunus l. de imagin. c.17.

Quæ ex ſcena & theatro laxamenta improbentur, & quanto iure. Patrum in eam rem oracula.

At ſi vel argumentum fabulæ indecorum aut turpe ſit, vel perſonæ aut geſtus verbáque ſcenicorum, contra honeſtatem pugnent, illiberalis omninò ac fœda eſt ea remiſsio, & magis etiam noxia, quàm quæ priuato ſimilis turpitudinis obiectu caperetur. Plato ſanè hanc ob cauſam, à publica Poteſtate, Poëtis, & iis qui comœdias ſcribunt, inuigilandum ſtudioſè decernit l.3. de Repub. & 7. de leg. Quo poſteriore loco eadem ex cauſa legem fert, ne vllus Comœdus in publicum prodeat fabulam acturus, niſi priùs à delectis morum Cenſoribus fuerit approbata. Cuiuis item priuatorum interdicit euulgatione eorum quæ ſcripſerit, donec delecti iudices viderint & approbarint.

Hoc item nomine à SS. Patribus damnata ſunt, quæ ab Ethnicis in Theatro dabantur ſpectacula. Audi Cyprian. epiſt. ad Donatum. *In theatris quoque conſpicies, quod tibi & dolori ſit & pudori. Cothurnus eſt tragicus priſca facinora recenſere. De parricidis & inceſtis horror antiquus, expreſſa ad imaginem veritatis actione replicatur; ne ſeculis tranſeuntibus exoleſcat, quod aliquando commiſſum eſt. Admonetur ætas omnis auditu, fieri poſſe quod factum eſt. Nunquam aui ſenio delicta*

licta moriantur. Nunquam temporibus crimen obruitur: Nunquam ſcelus obliuione ſepelitur. Exempla ſiunt, quæ eſſe iam facinora deſtiterant. Tum delectat in mimis turpitudinum magiſterio, vel quid domi geſſeris recognoſcere, vel quid gerere poſſis audire. Adulterium diſcitur; dum videtur: & lenocinante ad vitia publicæ autoritatis malo, quæ pudica fortaſsè ad ſpectaculum matrona proceſſerat, de ſpectaculo reuertitur impudica. Adhæc deinde morum quanta labes, quæ probrorum fomenta, quæ alimenta vitiorum, hiſtrionicis geſtibus inquinari, videre contra fœdus iúſque naſcendi, patientiam inceſtæ turpitudinis elaboratam? Euirantur mares, honor omnis & vigor ſexus, eneruati corporis dedecore mollitur: plúſque illic placet quiſquis virum in fœminam magis fregerit. In laudem creſcit ex crimine, & peritior quò turpior iudicatur, ſpectatur hîc, (proh nefas!) & libenter. Quid non poſſit ſuadere qui talis eſt? Monet ſenſus, mulcet affectus, expugnat boni pectoris conſcientiam fortiorē. Nec deeſt probri blandientis autoritas, vt auditu molliore, pernicies hominibus obrepat.

Alia prȩterea grauiſſimè diſputat lib. de ſpectac. contra hoc, vt appellat, *pudoris publici lupanarium, & obſcœnitatis magiſterium, ne quid ſecretè minùs agatur, quàm quod in publico diſcitur. Quo quæſitum eſt, quomodo adulterium ex oculis admitteretur, & ſuum de ſpectaculo faciat ſpectator, quod ſuperior ætas errauerat.* Lupanarium aliquoties eo libro nominatur, theatrum, quòd in eius imo, vt eſt apud Iſidorum 18. Orig. cap. 52. eſſent cellulæ, in quibus pudoris proſtituti mulieres degebant; in quas incenſa ſpectaculi fœditate libido, deſpumabatur. Proſtabant etiam ibidem exoleti, quos poſteà exegit Conſtantinus magnus ex Hieronymo in cap. 2. Eſaiæ, & Sozomeno lib. 1. cap. 8. Expreſſit maxima ex parte Cyprianus Tertullianum lib. de ſpectaculis, qui cap. 10. Theatrum ſacrarium Veneris, arcem omnis turpitudinis nominat, & ab ipſis Ethnicorum morum magiſtris cenſoribus, diſturbari ſæpè iuſſum, animaduertit: quòd peruiderent quanta labes bonis moribus & probatæ vitæ per ſcenicum apparatum inferri ſoleat, præſertímque caſtitati, quam in hoc (vt cap. 17. loquitur) *priuato conſiſtorio impudicitiæ* in apertum diſcrimen vocari, in confeſſo eſt. Pompeium autem magnum, ſolo theatro minorem, non aliter præcauiſſe cenſoriam animaduerſionem, & ex ea conſecuturam theatri lapidei à ſe primùm fabrefacti euerſionem, quàm damnandum opus titulo templi prætexendo, & diſciplinam ſuperſtitione deludendo.

Sed & alij ex Patribus, ſæpè ac grauiter, hoc bonorum morum excidium inſectati ſunt. È quorum præterea nonnullis, pauca quȩdam delibare, operæpretiū eſt: vt hæc peſtis quæ ſpecie laxamenti nunc quoque inter Chriſtianos frequentiùs graſſatur, quàm diſciplinæ noſtræ ſeueritas & sāctitas ferret, eo quaſi frȩno iniecto, quantum in nobis erit, coërceatur. Agmen ducat Clem. Alex. 3. pædag. c. 11. verbis illis. *Non inconcinnè ſtadia & theatra, peſtilentiæ cathedram quis vocauerit. Nam hic quoque ſceleſtum eſt concilium, quemadmodum aduersùs iuſtum. Et ideò maledictis deuouetur quod aduersùs ipſum initur concilium. Magna itaque confuſione & iniquitate hi cœtus pleni ſunt, & occaſio conuentus cauſa eſt turpitudinis, cùm viri & fœminæ permixtim conueniant, alter ad alterius ſpectaculum. Hic perperam iam agit concilium. Dum enim laſciuiunt oculi, caleſcunt appetitiones: & oculi proximos impudentiùs reſpicere aſſuefacti, quòd conceſſum otium habeant, incendunt cupiditates. Prohibeantur ergo ſpectacula & acroamata, quæ nequitia, verbiſque obſcœnis & vanis, temerè profuſis plena ſunt. Quod enim turpe factum non oſtenditur in theatris? Quod autem verbum impudens non proferunt, qui riſum mouent ſcurræ & hiſtriones? Qui autem ex vitio, quod in ſe eſt, delectationem aliquam perceperunt, euidentes domi imagines imprimunt. Contrà autem qui his demulceri & affici nequeunt, in ignauis voluptatibus minimè prolabentur. Si dixerint enim pro ludo aſſumi ſpectacula ad recreandos animos; dicemus non ſapere ciuitates, quibus ludus pro re ſeria habetur.*

Lactant. l. 6. Inſtit. c. 20. *In ſcenis, neſcio an ſit corruptela deterior, an vitioſior. Nam & Comicæ fabulæ de ſtupris virginum loquuntur, aut amoribus meretricum: Et quò magis ſunt eloquentes qui flagitia illa finxerunt, eò magis ſententiarum elegantia perſuadent, & faciliùs inhærent audientium memoriæ, verſus numeroſi & ornati. Itē Tragicæ hiſtoriæ ſubiiciunt oculis parricidia, & inceſta Regum malorum, & cothurnata ſcelera demonſtrant. Hiſtrionum quoque impudiciſſimi motus, quid aliud niſi libidines docēt & inſtigant? Quorum eneruata corpora, & in muliebrem inceſſum habitúmque mollita, impudicas fœminas inhoneſtis geſtibus mentiuntur. Quid de mimis loquar, corruptelarum præferentibus diſciplinam, qui docent adulteria dum fingunt, & ſimulatis erudiunt ad vera? Quid iuuenes aut virgines faciant, cùm hæc & fieri ſine pudore, & ſpectari libenter ab omnibus cernunt? Admonentur vtique quid facere poſſint, & inflammantur libidine, quæ aſpectu maximè concitatur: ac ſe quiſque pro ſexu in illis imaginibus præfigurat, probántque illa dum rident, & adhærentibus vitiis, corruptiores ad cubicula reuertūtur. Nec pueri modò, quos præmaturis vitiis imbui non oportet, ſed etiam ſenes, quos peccare iam non decet.* Idem ad hāc rem egregiè quoque in epitome Inſtit. c. 6. *Quid Scenarum ſanctior? In qua Comœdia de ſtupris & amoribus, Tragœdia de inceſtis & parricidiis fabulatur. Hiſtrionici etiam impudici geſtus, quibus infames fœminas imitantur, libidines quas ſaltando exprimunt, docent. An non minùs corruptela diſciplinarum eſt, in quo fiunt per imaginem quæ non ſunt, vt fiant ſine pudore quæ vera ſunt? Spectant hæc adoleſcentes, quorum lubrica ætas, quæ frænari ac regi debet, ad vitia & peccata his imaginibus eruditur.*

Nazian. Iambico 3.

Cantum, malorúmque horreas ſpectaculum,
Et vana vitæ, gaudij & Lernam improbi:
Hominum indecora ſtudia laſciui gregis,
Qui caſtitate turpe nil dempta putant,
Probri adminiſtri. Quidam enim hoc artis loco
Habent, vt animos turpia ob quæque efferant:
Scurræ, feriri mos quibus pugnorum ictibus,
Quibus antè capitis ſectus eſt crines pudor:
Schola fœditatis omnis, & laſciuiæ:
Queis artis eſt pars, perpeti & facere omnia,
(Idque ante viſus omnium,) quæ non licet.
At rurſus alij, natio infelicior,
Famam decúſque turpiter marium exuunt,
Sexum & virilem fluxibus cum corporis
Frangunt: ſimul ſunt fœminæ & ſimul mares:
Non maſculi, non fœminæ: falſa haud loquor.
Nam nec manent iam maſculi, nec fœminæ
Fiunt. Nec etenim, moribus quod ſunt, manent.
Natura rurſus, eſſe quod ſtudent, negat.
Ænigma luxus, ac gryphus libidinum,
Et fœminis viri, viris & fœminæ.
Quid cantionum turpium morbos loquar
Verſúſque, neruos pectoris qui emolliunt?
Quid tibiáſque, quid choros bacchantium,
Quibus ampla miſeri penſitant quoque præmia?
Hæc ſúntne laude, ſúntne viſu & gaudio,
An digna potiùs lacrymis & luctibus?
Dominatur illic riſus, ac ſtuprum ſubit
Natura: flamma creſcit & libidinum,
Ac fœditatis: Improbi quoque conſtruunt
Theatra, morbus abditè vt non iam amplius
Graſſetur, arti præmium at conſtet malæ
Hæc execrare, pupulas nec tu infice.
Quodcunque labem viſui accerſit, fuge:
Oculos vt ipſe, virgines, ſerues tuos.

Chryſo

Chryſoſtomus præclarè hom. 8. de pœnit. ferè initio. *Quod lucrum, theatra iniquitatis aſcendere, ad communem luxuriæ officinam introire, ad publicum incontinentiæ Gymnaſium, ſuper cathedram ſedere peſtilentiæ? Etenim & cathedram peſtilentiæ & incontinentiæ Gymnaſium, officinámque luxuriæ, atque omnem deinceps impudicitiæ orcheſtram ſi quis peſſimum illum locum, plurimorúmque morborum plenum, Babylonicam fornacem appellarit, non peccauerit. Omninò velut in fornacem quandam, compelleris in theatrum. Diabolus vrbem ſic infernalibus flammis ſubminiſtrans, non iam malleolos ſubmittit, veluti Barbarus ille, neque naphtham, neque ſtuppam, neque picem, ſed his multò peiora: fornicarios viſus, turpia verba, delibuta membra, atque omnis plenos malitiæ cantus. Illam igitur fornacem, barbarica manus accenderunt: hanc autem fornacem, cogitationes Barbaris inſipientiores accendunt. Hæc illa peior, quandoquidem ignis deterior, non qui corporis naturam, ſed qui bonam animæ depopulatur habitudinem. Et quod nocentius eſt, neque ipſi qui comburuntur, idipſum ſentiunt. Si enim ſentirent, non iam effuſum illum in his riſum emitterent. Igitur id vel peſſimum eſt malum, cùm quis infirmatur, neque idipſum quod infirmatur nouit, & miſerè ardens & ærumnosè, non ſentit incendium.*

Idem homil. 38. in Matth. *Quis eſt ille theatralium hominum adeò magnus ſonitus? quis tantus tumultus? qui diabolici clamores? qui veſtitus fanaticus? Alius quum adoleſcens ſit, crimen nutrit, & naturam aſpectu, veſtitu, inceſſu, cæteriſque huiuſcemodi effœminando, ad teneriuſculæ imaginem puellæ deducere contendit. Alius è contra quum ſit ſenex, nouacula pilos, pudorem omnem abraſus, cinctus aſsiſtens, ad dicendum ac faciendum omnia, paratus eſt. Mulieres autem nudo atque aperto capite, populum abſque rubore alloquuntur: tantaque præmeditatione impudentiam aſciſcunt, tantámque laſciuiam in audientium atque videntium animos infundunt, vt vno omnes animo, radicitùs modeſtiam è mentibus ſuis euellere, dedecore muliebrem naturam afficere, pernicioſa voluptate cupiditates ſuas implere, conari videantur. Cuncta enim ſimpliciter quæ ibi fiunt, turpiſsima ſunt, verba, veſtitus, tonſura, inceſſus, voces, cantus, modulationes, oculorum euerſiones ac motus, tibiæ, fiſtulæ, ac ipſa fabularum argumenta: omnia inquam turpi laſciuia plena ſunt. Dic ergo quando à tanta fornicationis immunda cupidine, quam tibi Diabolus infudit, teipſum recipies, atque reſipiſces? Non enim ignoramus, quot ibi fornicationes peragantur: quot adulteriis matrimonia maculentur: quot viri muliebria patiantur: quot iuuenes effœminentur. Cuncta iniquitatis ſummæ, cuncta prodigiorum, cuncta impudentiæ plena ſunt. Quas ob res non cachinnis diffluere ridentes, ſed lacrymis gemere ac dolere oportet.* Alia ſubiicit non verba, ſed fulmina. Latè & optimè hom. 3. de Dauide & Saule. Locum ex parte adſcribam, agens poſtmodum de ſaltatione numeroſa, ſiue choreis. Alia quamplurima ex Chryſoſtomo in hanc rem loca diligenter ſignauit Briſſonius ad legem, *Dominico.* de ſpectaculis, ad illa legis verba, *Omni theatrorum*, &c.

Auguſtinus l. 1. de conſenſu Euangel. cap. 33. retundens calumniam Gentilium ſui temporis, querentium quòd per Chriſtianam Religionem, temerata fuiſſet antiqua fœlicitas. *Quòd de fœlicitatis*, (inquit,) *rerum humanarum diminutione per Chriſtiana tempora conqueruntur, ſi libros Philoſophorum ſuorum legant, ea reprehendentium, quæ non eis etiam recuſantibus & murmurantibus ſubtrahuntur, tum verò magnam laudem reperient temporum Chriſtianorum. Quid enim eis minuitur felicitatis, niſi quòd peſsimè luxurioſéque abutebãtur in magnam Creatoris iniuriam? Niſi fortè hinc ſint tempora mala, quia per omnes penè ciuitates cadunt theatra, caueæ turpitudinum, & publicæ profeſsiones flagitioſorum, cadunt & fora, vel mœnia in quibus Dæmonia colebantur. Vnde enim cadunt, niſi inopia rerum, quarum laſciuo & ſacrilego vſu cõſtructa ſunt? Nónne Cicero eorum, cùm Roſcium quendam laudaret hiſtrionem, ita peritum dixit, vt ſolus eſſet dignus qui in ſcenam deberet intrare: ita virum bonum, vt ſolus eſſet dignus, qui eò non deberet accedere? Quid aliud apertiſsimè oſtendens, niſi illam ſcenam eſſe tam turpem, vt tantò minùs ibi eſſe homo debeat, quanto fuerit magis vir bonus? Et tamen dij eorum, tali dedecore placabantur, quale à viris bonis remouendum eſſe cenſebat.* De eadẽ ſcenicorum actorum apud Romanos infamia, luculẽter 2. Ciuit. c. 13. Quò ſpectant etiam quæ de infamia hiſtrionum ex variis congeſſit Tiraq. c. 34. de nobil. n. 13. & ſequentibus. Dolet autem, ſimúlque miratur Chryſ. hom. 38. in Matth. quòd homines adeò ignobiles, & legibus infames tam ſtudiosè adeantur, & audiantur.

Saluianus totum ferè librum 6. de prouidentia, in ſpectaculorum inſectatione impendit. Hæc ad theatra, de quibus agimus, maximè ſpectant. *Quia longum eſt, nunc dicere de omnibus amphitheatris, ſcilicet, odiuis, luſoriis, pompis, athletis, petaminariis, pantomimis, cæteriſque portentis, quæ piget dicere, quia piget malum tale vel noſſe, de ſolis circorum ac theatrorum impuritatibus dico. Talia enim ſunt quæ illic fiunt, vt ea non ſolùm dicere, ſed etiam recordari aliquis ſine pollutione non poſsit. Alia quippe crimina, ſingulas ſibi fermè in nobis vendicant portiones: vt cogitationes ſordidæ animum, vt impudici aſpectus oculos, vt auditus improbi, aures: ita vt cùm ex his vnum aliquid errauerit, reliqua poſſint carere peccatis. In theatris verò, nihil horum reatu vacat, quia & concupiſcentiis animus, & auditu aures, & aſpectu oculi, polluuntur. Quæ quidem omnia tam flagitioſa ſunt, vt etiam explicare ea quiſpiam atque eloqui, ſaluo pudore non valeat. Quis enim integro verecundiæ ſtatu dicere queat, illas rerum turpium imitationes; illas vocum ac verborum obſcœnitates; illas motuum turpitudines; illas geſtuum fœditates; quæ quanti ſint criminis, vel hinc intelligi poteſt, quòd & relatione ſui interdicunt? Nonnulla quippe etiam maxima ſcelera, incolumi honeſtate referentis, & nominari, & argui poſſunt, vt homicidium, latrocinium, adulterium, ſacrilegium, cæteráque in hunc modum. Solæ theatrorum impuritates ſunt, quæ honeſtè non poſſunt vel accuſari: ita noua, in coarguenda harum turpitudinum probroſitate, res euenit arguenti, vt cùm abſque dubio honeſtus ſit qui accuſare ea velit, honeſtate tamen integra, ea loqui & accuſare non poſſit. Alia quoque omnia mala, agentes polluunt, non videntes vel audientes. Siquidem & ſi blaſphemum quempiam audias, ſacrilegio non pollueris, quia mente diſſentis. Et ſi interuenias latrocinio, non inquinaris actu, quia abhorres animo. Solæ ſpectaculorum impuritates ſunt, quæ vnum admodùm faciunt & agentium & aſpicientium crimen. Nam dum ſpectantes hæc comprobant, ac libenter vident, omnes ea viſu atque aſſenſu agunt, vt verè in eos Apoſtolicum illud peculiariter cadat;* quia digni ſunt morte, non ſolùm qui faciunt ea, ſed etiam qui cõſentiunt facientibus. *Itaque in illis imaginibus fornicationum, omnis omninò plebs animo fornicatur. Et qui fortè ad ſpectaculum puri venerant, de theatro adulteri reuertuntur. Non enim tunc tantummodò quando redeunt, ſed etiam quando veniunt, fornicantur. Nam hoc ipſo quòd aliquis rem obſcœnam cupit, dum ad immunda properat, immundus eſt.*

Adiungi Patribus poteſt Philo, quando & cum S. Hieronymus ſcriptoribus Eccleſiaſticis aggregauit. Philo igitur lib. de agricultura *ſub initium*, hæc de ſcenicis actionibus, & earum pernicie, breuiter habet. *Pecus ſenſuum, quando intellectus ſupinè ſe gerit, & ignauiter, auidè ſaturatum copia rerum ſenſibilium, ceruicem iactat & ſubſultat: impingens in omnia viſui patentia, vel quæ videre nefas eſt: auribus quoque voces recipiens inſatiabiliter, ſitiendo ſemper ob curioſitatem: interdum delectans ſe obtrectationibus*

parum liberalibus. Quid enim aliud credimus quotidie per totum orbem tot millia ſpectatorum in theatra contrahere? Homines enim victi ſpectaculorum & fabularum cupidine, inſanes tum oculis tum auribus, conſectantur cithariſtas, citharœdóſque: præterea ſaltatoribus cæteriſque mimis inhiant, propter geſtus, motúſque, ac ſtatus effœminatos. Atque ita factiones theatricas inſtaurant, ſecuri cæterarum rerum, priuatarum, publicarúmque, totam vitam in huiuſmodi ſpectaculis conterentes miſeri.

Concluditur quàm deuitandæ ſint remiſſiones ex theatro, hactenus ex Patribus improbatæ.

His accuratè perpenſis quæ Patres contra remiſſiones animi ex theatro ac ſcena propoſuerunt, liceat planè concludere quod Alexander Macedo apud Dionem Chryſoſtomum orat. 2. ſtatuit: Nempe decere Principem & quencunque Reipublicæ rectorem, *neque alios audire tibia aut cithara ludentes, neque cantantes languida & delitioſa cantica: neque corruptorum ſermonum malas incitationes amplecti, ad voluptatem indoctiſſimorum inſtitutas. Cæterùm omnia talia primùm quidem, & præcipuè, eiicere quàm longiſſimè, & ablegare ab ſuo ipſius animo. Deinde à ciuitate cui præeſt, riſus intemperantes, & huiuſmodi riſus autores Poëtas, cum ſcommatibus ſiue carmine ſcripſerint, ſiue oratione ſoluta; adhac ſaltationes tollere libidinoſas, & formas meretricias mulierum in proteruis ſaltationibus; occupationéſque acutas, atque illegitimas modulationes, confractáſque cantiones, inconcinnis compoſitas flexuris, & multarum vocum varietate.* Hauſerat fortaſſis eam ſententiam Alexander à Magiſtro, cuius in hanc rem verba ex encycliis libris commendantur à Tauro apud Gellium l. 20. c. 4. Locus apud Philoſophum habetur ſect. 30. probl. q. 10. Quod de rectore communitatis Ethnicæ ſcripſit Dio, quantò magis circa caput Chriſtianæ communitatis valeat, non eſt quòd moneam.

Dedi duntaxat quæ Patres ita aduersùs theatra vrgent, vt æquè poſſint vrgeri contra vſum nunc plerunque vigentem. Nam quæ prætereà paſſim apud eos leguntur, contra ſpectacula quatenus ab Ethnicis in honorem Deorum frequentabantur, non eſt operæpretium recenſere: cùm nunc ea idololatria, Chriſto paterni honoris vindice, abrogata ſit, & orbe vniuerſo exterminata. Priſcos tamen Chriſtianos, eo etiam ex capite, imò maximè ex eo, ſolebant Patres auocare à ſpectaculis, nominatímque à theatris. Ita Tertull. lib. de ſpectac. c. 4. & in Apolog. c. 38. Cyprianus pulchrè l. de ſpectac. Lactant. l. 6. c. illo 20. Saluian. 6. de prouid. vrgens nominatim deſponſam in baptiſmo renunciationem ſpectaculorũ. Prudentius libro priore contra Symmachum cap. 17. & paſſim cæteri. Solenne & illud pleriſque Patribus, cùm nominatim impugnant Ethnicos, vt theatra exagitent ex ea licentia Diis conuitiandi, quæ erat Scenicis familiaris. Sic enim Auguſt. 2. Ciuit. cap. 9. Romanos notat impietatis, quòd qui eam comœdorum petulantiam in ſugillandis ciuibus frænaſſent, ſecus quàm Græci apud quos lege concedebatur, vt quod vellet comœdia, vel de quo vellet, diceret: circa ipſos tamen Deos conuitiantibus, eorúmque probra & ſcelera euulgantibus Scenicis, impunitatem præſtarent. Sed & iam ante Tertull. c. 15. Apolog. laſciuiæ ingenia, etiam voluptatibus cultorum, per Deorum dedecus operantia, traducit. Idem grauiſſimè carpit Arnob. l. 4. *ſub finem*, vbi omnium ordinum confluxum ad ſcenicos Romanorum ludos præclarè deſcribit. Imò ipſi quoque Ethnici, eam Numinum in comœdiis mordendorum licentiam auerſati ſunt; eóque nomine Ariſtides, orationem habet de non edendis comœdiis. Verùm hanc duplicem theatrorum infamiam, quòd exacta idololatriæ atrocitate, locum vltrà non habeat, miſſam facio. Non omninò tamen apud aliquos exoleuit vſus mordendi priuatos per ethologos mimos. Idque iam olim factitatum conſtat ex Iſidoro Peluſiota l. 3. epiſt. 336. docente, nullum vnquam inde fructum correctionis exiſtere. Sed quòd de ea re dictum ſatis videatur, cùm de injuriis, & nuper cum de iocis mordacibus, non eſt quòd hæream.

Obiter in continentem theatro, amphitheatri voluptatem.

Quo item conſilio prætermittenda ferè videntur, quę in continentem theatro amphitheatri voluptatem, à priſcis Patribus, & nõnullis Ethnicis morum Magiſtris, non minùs eleganter quàm grauiter ſcripta leguntur. Quia enim ei remiſſioni admodùm addicti erant mortales, difficiléque ab ea ferali conſuetudine longo vſu confirmata abſtrahebantur, inculcandum illis fuit, quanta eſſet ea inhumanitas, quámque indigna remiſſionis & recreationis nomine. Et verò quid alienius ab humanitate? *Homo*, ait Seneca epiſt. 95. *ſacra res homo, iam per luſum & iocum occiditur, & quem erudiri ad inferenda accipiendáque vulnera nefas erat, iam nudus inermiſque producitur; ſatiſque ſpectaculi in homine mors eſt.*

Fortiùs etiam ac vberiùs grauiſſimi Patres. *Paratur*, ait S. Cyprianus epiſt. ad Donatum, *gladiatorius ludus, vt libidinem crudelium luminum, ſanguis oblectet. Impletur in ſuccum cibis fortioribus corpus, & aruinæ toris membrorum moles robuſta pingueſcit, vt ſaginatus in pœnam, cariùs pereat. Homo occiditur in hominis voluptatem: & vt quis poſſit occidere, peritia eſt, vſus eſt, ars eſt. Scelus non tantum geritur, ſed & docetur. Quid poteſt inhumanius, quid acerbius dici? Diſciplina eſt vt perimere quis poſſit, & gloria eſt, quòd perimit. Quid illud, oro te, quale eſt, vbi ſe feris obiiciunt, quos nemo damnauit? Ætate integra, honeſta ſatis forma, veſte pretioſa, viuentes iuuenes in vltroneum funus ornantur, malis ſuis miſeri gloriantur. Pugnant ad beſtias non crimine, ſed furore. Spectant filios ſuos, patres. Frater in cauea eſt, & ſoror præſto eſt. Et ſpectaculi licèt pretium, largior muneris apparatus amplificet, vt mœroribus ſuis mater interſit, hoc (proh dolor!) mater redimit, & in tam impiis ſpectaculis, támque diris, eſſe ſe non putant oculis parricidas.*

Laudat in hanc rem iſtum Cypriani locum S. Auguſt. l. 2. de ſymbolo ad Catech. c. 2. non pauca etiam ipſe proferẽs in hanc crudelitatem, & cruentæ voluptatis inebriationem, vt loquitur 6. Confeſſ. c. 8. Inſigniter etiam Nazian. Iambico 3. Saluianus quoque l. 6. *ſub initium*, inſigniter inſectatur ferinam illam voluptatem, qua homines non minùs penè hominum aſpectibus, quàm beſtiarum dentibus, (adde, vel comparis crudelitate,) trucidantur.

Doleo hanc ipſam reprehenſionem, in Philoſophos etiam cecidiſſe, quod & ex Epicteti enchir. c. 49. perſpicuum eſt, & Lactant. 6. Inſtit. c. 20. tradit in eos inuectus, quòd ſpectaculis libenter intereſſent, iiſque delectarentur. *Quæ tamen*, inquit, *quoniam maxima ſunt irritamenta vitiorum, & ad corrumpendos animos potentiſſimè valent, tollenda ſunt nobis: quia non modò ad beatam vitam nihil conferunt, ſed etiam nocent plurimùm. Nam qui hominem, quamuis ob merita damnatum, in conſpectu ſuo, pro voluptate iugulari computat, conſcientiam ſuam polluit: tam ſcilicet, quàm ſi homicidij quod fit, occultè ſpectator & particeps fiat. Hos tamen ludos vocant, in quibus humanus ſanguis effunditur. Adeò longè ab hominibus receſsit humanitas, vt cùm animas hominum interficiant, ludere ſe opinentur, nocentiores iis omnibus, quorum ſanguinem voluptati habent. Quæro*

nunc,

nunc, an poſſint pij & iuſti homines eſſe, qui conſtitutos ſub ictu mortis, ac miſericordiam deprecantes, non tantum patiuntur occidi, ſed efflagitant; feruntque ad mortem crudelia & inhumana ſuffragia, nec vulneribus ſatiati, nec cruore contenti. Quin etiam percuſſos iacenteſque, repeti iubent, & cadauera ictibus diſſipari, ne quis illos ſimulata morte deludat. Iraſcuntur etiam pugnantibus, niſi celeriter è duobus alter occiſus eſt: & tanquam humanum ſanguinem ſitiant, oderunt moras. Alios illis compares dari poſcunt recentiores, vt quàm primùm oculos ſuos ſatient. Hac conſuetudine imbuti, humanitatem perdiderunt.

Eleganter item hunc, vt vocat, *ludum crudelem, ſanguinariam voluptatem, humanam feritatem*, deſcribit & exagitat Caſſiodorus lib. 5. epiſt. 42. Sed quòd per Dei benignitatem, hæc inhumanitas ex orbe depulſa planè ſit, nulliúſque iam, quod Prudentius aduersùs Symmachum optabat, *ſit pœna voluptas*, nõ eſt quòd vltrà in ferina hac relaxatione animi reprehendenda tempus conteram. Alios prætereà immanes modos remiſſionis nonnullorum, qui cruentis hiſce relaxationibus oblectarentur, prodit Iouianus Pontanus lib. de immanit. c. 9. An verò ad eam priſcæ venationis feritatem, accedat aliqua ex parte, quæ alicubi nunc viget taurorũ agitatio, viderint apud quos illa locũ habet. Conſulat autem qui iſthæc noſſe auet, Marianã l. de ſpect. à c. 49. & Pij V. extrau. 47. cuius exordiũ eſt, *De ſalute plebis.*

Aliæ ex variis ludis remiſſiones, referuntur.

Quando verò huc vſque progreſſi ſumus, non ſunt omninò dimittendi alij ludi remittendis item animis adhibiti, qui præ antedictis ſceuicorum & cruentorum ſpectaculorum remiſſionibus, tolerabiles videri potuerunt, gymnici inquam ludi, atque agones: quibus certamina continebantur Athletarum colluctantium, curſorum, aurigarum, pugilum, de iactu aut ſaltus pernicitate certantium. Ex quorum prærogatiua exiſtebant, qui Pentáthli dicti. Nam cùm genera eſſent certaminum quamplurima, & quinque præcipua, luctæ multiplicis, vt eſt apud S. Ambroſium in Pſal. 36. ad illud, *Cùm ceciderís*, pugilatus, curſus, ſaltus, diſci, vnde luctatores, pugiles, curſores, ſaltatores, diſcoboli denominati: qui in his quinque pollerent, cæteríſque præcellerẽt, Pentathlij dicti, & Latinè quinquertiones. Scio alios aliter vocem *Pentathli* accepiſſe. Sed Ariſtoteles diſertè à me eſt 1. Rhetor. c. 5. verbis illis. *Certandi virtus conſtat ex corporis magnitudine, & robore, & velocitate. Etenim velox robuſtus eſt. Nam qui poteſt crura proiicere quodammodò & mouere, & velociter & longè, curſor eſt. Qui verò ſtringere & tenere, luctator. At qui pellere plaga, pugil. Qui autem vtriſque his, pancratiaſticus. Verum qui omnibus his, quinquertio.* Græcè Πένταθλος. Ita etiam Pauſanias 2. Eliac. vocem *Pentathli* vſurpauit. Et ſimili ſenſu Democritus Abderites apud Laërtiũ, in Philoſophia Pentathlus dictus eſt, quod & Phyſices, & Ethicæ, & Mathematum, & Encyclicorum, & artium omniũ peritiſſimus eſſet.

Saltatoribus annumerandi, quos S. Auguſt. l. 2. de ſymbolo ad Catech. auidè ſuo tempore ſpectatos refert, vocátque *ſcandaliſtas*, à quibus pueri ita excutiebantur, vt in aëre luderent pendentes, & varias hiſtorias exhiberẽt. Quam oblectationem S. P. vocat ebrietatem Diaboli. Meminit eiuſdẽ ludicri Claud. lib. 2. in Eutrop. verſibus illis, quos ad rei ſubobſcuræ illuſtrationẽ aliquã, placet adſcribere.

Ad ſolitos cœpere iocos, & iurgia Circi
Tendere. Nequicquam magna confligitur ira,
Quis meliùs vibrata puer vertigine molli
Membra rotet: Verrat quis marmora crine ſupino.
Quis magis enodes laterum detorqueat artus.
Quis voci digitos, oculos quis moribus aptet.

Et in Panegyr. conſulatus Mallij, deſcribens varia exercitationum genera, hoc inter alia memorat.

Vel qui more auium ſeſe iaculantur in auras,
Corporáque ædificant celeri creſcentia nexu.
Quorum compoſitam puer augmentatus in artem
Emicet, & vinctus plantæ vel cruribus hærens
Pendula librato figat veſtigia ſaltu.

Ex quibus patere videtur, hos Scandaliſtas aliud quoddam ludicri genus exhibuiſſe, quàm fieret à Petauriſtis, quod genus fuit funambulorum, de quo multa Mercurialis lib. 3. gymnaſt. c. 8.

De his omnibus ſpectaculis, quorum pleraque exoleuerunt, nonnulla vel in ſeipſis, vel in affinibus, aut coniunctis exercitationibus perſtant; videſis Onuphrium l. 2. de Circẽſibus, c. 1. & Petri Fabri Agoniſticum lib. 1. c. 30. & 31. qui eo Opere, de his certaminibus diffusè ac ſplendidè diſputat, & eruditè etiam Mercurialis in Opere de gymnaſtica, itémque Paſchalius toto lib. 6. de coronis, Alexander Neapolit. 3. genial. c. 9. & lib. 5. c. 8. & quos ibi allegat Tiraquellus.

Iudicium de earum honeſtate.

Ad rem præſentem ſpectat duntaxat honeſtas remiſſionis & oblectationis, qua ſpectatores huiuſmodi certaminum paſcebantur. Et quamuis perſpicuum videatur hanc remiſſionem fuiſſe innoxiam, ſi præcisè ex obiecto ſpectetur, quò ſpectant plurima quæ leguntur apud Lucianum in Anacharſide: Tamen ob adiuncta, fuit plerunque ab Ethnicis æquè ac noſtris ſapientibus reprobata. Nam Plinius lib. 4. epiſt. 22. gymnicum agonem apud Viennam abolitum, tanquam probis moribus incommodum, commendat.

Præſertim verò vitio contentioſæ poſteritatis, (quod de Circo & Circẽſibus ludis dixit Theodoricus Rex apud Caſſiodorum lib. 3. epiſt. 51. qua eos graphicè deſcribit,) factum eſt ludibrium, quod vetuſtas ſacrum habuerat: ita vt ibidem, ludi Circenſes nominentur, *ſpectaculum expellens grauiſſimos mores, inuitans leuiſſimas contentiones, euacuator honeſtatis, fons irriguus iurgiorum.* Nempe quòd, vt ſub epiſtolæ finem ſubdit, *illic ſupra cætera ſpectacula, feruor animorum inconſulta grauitate rapiatur. Tranſit Praſinus: pars populi mœret. Præcedit Venetus, & potior turba ciuitatis affligitur. Nihil proficientes, feruenter inſultant. Nihil patientes, grauiter vulnerantur: & ad inanes contentiones ſic deſcenditur, tanquam de ſtatu periclitantis patriæ laboretur. Quod meritò creditur dicatum numeroſæ ſuperſtitioni, vbi ab honeſtis moribus ſic conſtat excidi.* Cúmque in eam rem faciendas ſibi de more anteriorum Principum expenſas duceret Theodoricus, ſic excuſat neceſſitatem: *Hæc nos fouemus neceſſitate populorum imminentium, quibus votum eſt ad talia conuenire, dum cogitationes ſerias delectantur abiicere. Paucos enim ratio capit, & raros probabilis oblectat intentio: & ad illud potiùs turba ducitur, quod ad curarum remiſſionem conſtat inuentum. Nam quicquid æſtimat voluptuoſum, hoc & ad beatitudinem temporum iudicat applicandum. Quapropter largiamur expenſas; non ſemper ex iudicio demus. Expedit interdum deſipere, vt populi poſſimus deſiderata gaudia continere.* Vides, quo loco Circenſem hanc remiſſionem habuerit Theodoricus, tametſi præ aliis pleriſque olim vigentibus, minimè noxia videretur, & à Valeriano Cemelienſi hom. 10. inter innoxias recenſeatur.

Remiſſio ex Circenſibus ſpectaculis, Ethnicis. quoque improbata.

Præter Atrianum Principem, ipſi Ethnici impro-

barunt Circi ſpectacula. Dio Chryſoſtomus or. 32. multis in huius generis ſpectacula præmiſſis ad Alexandrinos hac in parte inſanientes, concludit in hunc modum. *Conſiderate, ne de vobis veriùs hi dicant, quàm de Græcis Anacharſim Scytham dixiſſe aiunt. Habebatur enim ſapiens. Venit autem in Græciam mores ſpectatum, hominéſque. Dicebat autem quòd in vnaquaque Græcorum ciuitate, certus deſignatus eſſet locus, vbi interdiu inſanirent: (dicebat autem de Gymnaſio.) Poſtquam enim huc venientes ſe exuerint, vnguntur pharmaco. Hoc autem, (dicebat,) illos inſtigare ad inſaniam. Statim enim hi quidem currunt: illi autem ſe mutuò deiiciunt: alij verò manus extendentes, pugnant aduerſus hominum neminem: alij verò cæduntur. His factis, abraſóque pharmaco, ſtatim ad ſe redeunt, & amantèr iam mutuò affecti, incedunt cernui, erubeſcentes ob ea quæ fecerunt. Ille quidem ludens, deludénſque rem, (meo iudicio,) non malam, hæc dicebat. De vobis autem quid quis dicat? Nam & vos cùm conueneritis, caſtibus pugnatis, clamatis, proiicitis, ſaltatis, quo quæſo vſi pharmaco? Videlicet illo dementia, quòd non potuiſtis illa animo cernere moderato. Neque enim hoc me putetis dicere, quòd non huiuſmodi facienda ſint in ciuitatibus: (facienda enim ſunt fortaſſis, & neceſſarium eſt, propter multorum infirmitatem & otium: fortaſſè verò ſunt etiam inter optimos, qui tali indigeant exercitii & ſolatio in vita:) facienda autem ſunt cum decoro, & habitu homines liberos decente. Non enim ob hoc vllus equorum curret tardiùs, neque peiùs canet vllus canentium, ſi vos geratis decorè. Nunc autem aurigarum quempiam decidere è curru, rem atrocem exiſtimatis, & calamitatem omnium maximam; ipſi autem excidentes è conuenienti decoro, veſtráque dignitate, nihili facitis. Et ſi vobis Citharœdus inconcinnè canat, & præter tonum, intelligitis: ipſi autem omninò extra naturalem harmoniam exorbitanter, valdéque inconcinnè vos gerentes, non animo expenditis.* In eandem ſententiam præclarè rurſus infrà: *Cùm in ſtadium perueneritis, quis dicere queat illic exorientes clamores, & tumultum, & ſollicitudinem, & habituum mutationes & colorum, & conuitia quæ & quanta iacteris? Quippe ſi non equos videretis concertantes, & hoc conſuetè, ſed ipſi tragicis flagris impelleremini, haud ita ſauè deberetis eſſe affecti. Ipſum (opinor,) quod de Ixione dicitur, magnas eſſe nugas efficitis: qui in rota apud Poëtas vinctus eſt, & punitur propter aliquam certam impietatem.* Et poſt plurima in hanc rem. *Non hoc ſolum putetis, ciuitatis eſſe expugnationem, ſi quidam diruant mœnia, & occidant homines, & mulieres abducant, domóſque exurant. Hæc fortaſſè extrema eſt, & breui confecta, faciénſque vt illi qui ſunt eam experti, magis miſericordia videantur digni, quàm deriſu. Apud quos autem fuerit rerum omnium negligentia honeſtarum, vnius autem rei ignobilis cupido, hominéſque eam duntaxat ſuſpexerint, circáque ea conuerſentur, ſubſilientes, & inſanientes, & mutuò cædentes, infanda dicentes, deóſque ipſos conuitiis ſæpenumerò enecantes, & quæ ſunt ad manum proiicientes, & nudi nonnunquam è ſpectaculo domum redeuntes; hæc eſt turpis & probroſa ciuitatis expugnatio. Quippe homines captos eſſe dicimus, non ſolùm à latronibus & ſociis, ſed etiam à meretricibus & ventre, & alia quadam vitioſa cupiditate. Proinde in captiuitatem ductus rectè dici poteſt vir & ciuitas, quæ melioribus remiſſis ſtudiis, neque audit, neque videt quicquam quod ſit ſalutare, ſed capta ab ebrietate & mulierum cantu, aut curribus fertur & agitur, & tota omninò tumultuatur circa hæc & vociferatur. Hæc (per Iouem) capta eſſe rectè dici poteſt, idque impetu & virtute. Vt nemo tã captus manibúſque poſt terga reuinctus eſſe dici queat. Non enim cuiuſquã corpus imperio ſubiicitur, & coërcetur vinculis quibuſdam aut cuſtodibus; moleſta hæc oportet exiſtimare, captiuitatẽ, ſeruitutem, & fraudem: Anima autem cùm in ſeruitutem redacta eſt & perdita, id diſſimulandum, aut obiter caſtigandum eſt.*

Egregiè Plinius Iunior lib. 9. epiſt. 6. qua incredibile vulgi ſtudium in re inani ac frigida, in panni ac tunicæ coloribus, inſpicit. *Miror, inquit, tot millia virorum tam pueriliter identidem cupere currentes equos, inſiſtentes curribus homines videre. Si tamen aut velocitate equorum, aut hominum arte traherentur, eſſet ratio nonnulla. Nunc fauent panno, pannum amant: & ſi in ipſo curſu medióque certamine, hic color illuc, ille huc transferatur, ſtudium fauórque tranſibit: & repentè agitatores illos, equos illos, quos proculdubio noſcitant, quorum clamitant nomina, relinquent. Tanta gratia, tanta autoritas in vna viliſſima tunica. Mitto apud vulgus, quod vilius tunica eſt: ſed apud quoſdam graues homines, quos ego quum recordor in re inani frigida, tam aſſiduè, tam inſatiabiliter deſidere, capio aliquam voluptatem, quòd hac voluptate non capiar.* Nominatos à colore cui fauiſſent, atque ab iis partibus, cum quibus ſtetiſſent, ait Nazianz. orat. 31. n. 12. vbi Nicetas de his coloribus & factionibus pluſcula, quæ latiùs ediſſerunt qui ex inſtituto de Circo ſcribunt. Videſis præter cæteros Panuinium c. 10. de Circo, & Bulengerium lib. de Circo, cap. 47. & 48.

Patrum in eandem concitatio.

Quid Patres? Iuuat eorum de remiſſione ex ſpectaculo in ſpeciem maximè innoxio ſenſum promere, vt appareat deprehendiſſe illos graue diſpendium, vbi minimè ſenſui carnis obiicitur: diſcamúſque quibus pedicis innectamur aliquando, ſpecie remiſſionis. Saluian. l. 6. de prouid. ſicut quicquid immunditiarum eſt, exerceri in theatris expoſtulat, quicquid luxuriarum in palæſtris, quicquid furoris in caueis; ita quicquid immoderationis in Circis habere locum ait. Nec mitiùs Lactant. 6. Inſt. c. 20. *ſub finem*, qui Circenſium ludorum rationem nihil aliud habuiſſe pronunciat, niſi leuitatẽ, vanitatem, inſaniam, tantóque impetu concitatos in furorem ſpectantium animos, quanto illic impetu currebatur: vt iam plus ſpectaculi exhiberent qui ſpectandi gratia venerant, cùm exclamare & efferri & exilire cœpiſſent. Et cap. 7. Epitomes, actos in furorem ſpectantium animos, nec præ contentione, conuitiis, ſæpè etiam nec præliis, temperaſſe memorat.

S. Chryſoſt. hom. 6. in Gen. *Ne quis mihi iterum Diabolici illius erroris verba afferat, dicens, quale peccatum eſt videre currentes equos? Si volueris beneuolè omnia diſcere, quæ ibi ſunt, inuenies nihil abſque Satanica operatione fieri. Non enim videntur ſoli equi currentes, ſed & clamores & blaſphemiæ, & multi intempeſtiui ſermones audiuntur, & mulieres proſtitutæ in medium prodeunt, & ſpectantur molles & effœminati. Num parua tibi hæc videntur, & quæ ad capiendas animas parum faciant? Nam cùm fortuito occurſu deiiciunt, & ſupplantant, & in perditionis fundum ſæpè trahunt non benè aduertentem, quid veriſimile eſt accidere illis, qui illuc ea de cauſa veniũt, & oculos paſcunt illicitis hiſce ſpectaculis, & inde perfecti adulteri diſcedunt?* Et mox. *Ne igitur dic vltra, quid mali ex illa frequentatione? Iſtud ipſum enim videre equorũ certamen, ſufficit ad inferenda animæ damna. Nam cùm in inutilia, & ea quæ animæ nihil conducunt, ſed & damnoſa ſunt, tẽpus inſumimus & dilapidamus, & innumera verba, & quæ loqui nõ oportet, loquimur, quam habebimus veniam? quam excuſationem? Et hic quidem, ſi paulò prolixiùs docemus, multi ſuccenſent, & ægrè ferunt, & infirmitatem corporis & labores prætexunt: licèt & admirabile huius templi tectum multùm ſoletur, prohibeátque frigus, pluuias, & ventorum aſperitatem, & alio tempore etiam æſtuabundi Solis feruorem. Illic verò licèt compluantur, & à ventis vexentur, & calore Solis alio tẽpore æſtuent, non vnam, neque duas tantùm horas, ſed bonam diei partem verſantur. Et neque ſenex canos ſuos reuerètur, neque iuuenis propter canos ſenem erubeſcit. Et tanta eſt hæc deceptio,*

ptio, vt cum voluptate, hæc eſca animarum proueniat. Nec cogitatur, damnoſam hanc voluptatem breuem eſſe & temporariam: dolorem verò perpetuum, & grauiter accuſaturam conſcientiam. Eiuſdem orationem contra Circum, ſuo de eo Operi iunxit Bulengerius.

S. Auguſtinus l. 2. de ſymbolo, c. 2. ita Neophytum alloquitur. *Amator es quiſpiam Circi? Quid delectat in Circo? Aurigas videre certātes, populos inſana furia anhelantes, quemlibet celerem præcedentem, aduerſarij ſui equum frangentem. Iſta eſt omnis delectatio, clamare quia vicit, quem Diabolus vicit: exultare & inſultare quòd aduerſa pars perdiderit equum, cùm is qui tali ſpectaculo delectatur, iam perdiderit animum.* Videndus etiam, aduersùs has, (vt ait,) ſordes 6. Confeſſ. c. 7. Sed optimè lib. de catech. rudibus, c. 16. *Studiis ſpectaculorum,* inquit, *fiunt Dæmonibus ſimiles, clamoribus ſuis incitando homines, vt ſe inuicem cædant, ſecúmque habeant contentioſa certamina, qui ſe non læſerunt, dum placere inſano populo cupiunt: Quos ſi animaduerterint eſſe concordes, tunc eos oderunt, & perſequuntur, & tanquam colluſores, vt fuſtibus verberentur exclamant, & hāc iniquitatem facere etiam vindicem iniquitatum Iudicem cogunt. Si autem horrendas aduersùs inuicem inimicitias eos exercere cognouerint, ſiue ſint qui appellantur ſcenici & thymelici, ſiue aurigæ, ſiue venatores, quos miſeros non ſolùm homines cum hominibus, ſed etiam homines cum beſtiis in certamē pugnámque committunt; quò maiore aduersùs ſe inuicem diſcordia furere ſenſerint, eò magis amāt & delectantur, & incitati fauēt, & fauentes incitant: plus aduersùs ſeipſos inſaniētes ipſi ſpectatores alter pro altero, quàm illi quorum inſaniam inſani prouocant, & inſaniendo ſpectare deſiderant. Quomodo ergo ſanitatē pacis tenere animus poteſt, qui diſcordiis & certaminibus paſcitur?*

Baſil. Seleuc. orat. 27. tota, Olympiorum probra exagitat, in quibus hoc quoque ſpectaculi genus. Imò, vt eſt apud Auſoniū in fine Eclogarij, primò non ſunt inſtituta Olympia, niſi ad ſtadia longiſſima Circi. Præfatur autem ea oratione Baſilius, eſſe *miſeriarum matrem panegyrim, feſtiuitatem ſe colentibus perniciabilem, mortis delectabile venenum, lætitiam exitij conciliatricem, voluptatem gehennæ viam, piis animis machinam impietatis, Græciſmum Chriſtianiſmi larua coopertum, Dæmonis feſtiuitatem.* Denique Nazianzenus Iambico 3.

Quin Circus etiam mitius ſpectaculum,
Quamuis priori nemo non exiſtimet,
Eſt peſtis animæ, morbus & necem ferens.
Diuellit vrbes, vulgus in partes ſecat,
Docétque pugnas, & ciet conuicia,
Ciues, propinquos dirimit, & ſenibus probrum
Infert, furore pectora, & iuuenum ferit.
Ad odia amicos excitat, leges premit.
Malis & hiſce perpetrat maius malum:
Socios furore percitis Magos mouet,
Quò palma veniat, ac malo nutrit malum.
Ardere cœpit pugna nam poſtquam ſemel,
Tum quiſque propero tendit ad Magos pede.
Prauos at illi Dæmonas ſtatim vocant,
Lapſus vt ipſis, vulnera & cædes ferant.
Gaudet malis nam Dæmonum manus improba.
Curſus equeſtris hinc liquet ſpectaculum,
Quamuis putetur blandulum, & mite haud parum,
Peſtem eſſe mentis, corporum & pugnam grauem:
Opibúſque damnum maximum ferre inſuper.
Quotnam repentè prorſus euertit domos?
Quotnam ad petendam diuites ſtipem impulit?
Quotnam antè ſanctis legibus plena oppida
Deleuit? Etenim rixa, pubeſcens velut,
Procerum cruore, plebis infecit manus,
Vrbéſque facta cæde vacuauit viris,
Ac ciuitates funditus flamma abſtulit.
Ferrúmque plectens cædibus cædes nouis.
Quis ergo magicam, mente non caſſus ferat
Spectare pugnam; (non enim curſus equis
Laus danda,) cædes quæ parit, morbum vrbium?

Quid ſaltationis, per ſe ſpectatæ honeſtati ſuffragetur, & vnde etiam poſſit ſordere.

Sed quòd inter gymnaſticas ſuprà tactas animi remiſſiones, ſaltatio recenſita ſit, ſecundùm varias illas ſpecies, quas latè declarat Mercur. lib. 2. gymnaſt. à c. 3. ad 8. & quamuis in rigore à ſaltu differat, de quo idem ſuprà c. 11. tamen ad eum non incommodè reducatur, pronunciandum eſt de eius honeſtate. Eam relaxationem Socrati admodùm placuiſſe, obſeruant Lucianus Dial. de ſaltatione. Laërtius in Socrate, Plutarchus l. de valetud. tuenda, aliique non pauci. Eáque ex cauſa, Socratem ab Alphonſo Arragonum Rege rideri ſolitum, Anton. Panormitanus ſcriptis conſignauit. Nec Socrati tantùm placuit ea remiſſio. Nam Scipionem quoque, triumphale illud & militare corpus mouiſſe ad numeros, non molliter infringentem, ſed virilem in modum tripudiantem, non facturum famæ detrimentum, etiamſi ab hoſtibus ſpectaretur, ſcribit Seneca l. de tranquill. animi. Eſſe autem honeſtam recreationem & ingenuo homine dignam latè contendit ſuprà Lucianus, nec ſemel Athenæus 1. dipnoſoph. latiſſiméque Libanius tomo 2. orat. 19. & alij quos adducit Tiraquellus l. de nobil. cap. 34. à n. 26. Quæ Chriſtiani confirmare optimè poſſumus ea Dauidis ante Dominum ſaltatione, quæ 2. Reg. cap. 6. prodita eſt; & à SS. Patribus paſſim commendatur. Vide etiam S. Ambroſium epiſt. 36. *initio*, de Dauide & de aliis ſacris ſaltatoribus agentem, & pulchrè ſerm. 80. *ſub finem*, vbi quam Deus à nobis ſaltationem exigat, pulchrè deſcribit. Rurſúſque 2. de pœnit. c. 6. eandem myſticam ſaltationem commendat.

Aliàs tamen & SS. Patres, & Ethnicorum plerique, ſaltationem damnant, vt videre eſt apud Tiraquellum loco allegato à n. 22. Viuem in puellæ inſtit. c. 12. Martinum de Roa 3. ſingul. c. 16. Nempe ob admiſtos interdum defectus: puta ob motus corporis inuerecundos, vel ob inuerecundam nudationem. Ita enim plerique inter ſaltādum fingebant artus, vt pudoris pudicitiæque exterminatio eſſet, nō relaxatio animi honeſta, vel corporis exercitatio.

Contra relaxationem animi ex numeroſis ſaltationibus, ſiue choreis.

Sed & ab iis ſaltationibus numeroſis, ſiue choreis, ad quas nunc mares fœminæque permiſtim conueniunt, quomodò non modicum pudori ac caſtitati periculum immineat, dum per ſe ſatis incenſæ corporum cupiditati, irritamenta adhibentur ex fractione motuum, & molli corporis verſatione; contactibus item & aſpectibus, quibus flamma concipitur, & ad imas medullas demittitur? Hoc ipſe ſi dicerem, poſſem minùs idoneus teſtis videri. Produco itaque hominem in his quandoque liberiùs verſatum, Franciſcum inquam Petrarcham lib. 1. de remed. dial. 24. ita de hac re pronunciantem. *Non tam ibi delectatio præſens eſt, quàm ſperatæ delectationis auſpiciū. Veneris præludium illud quidem, ſono ſtupidas, ac miſellas circunducere, atque vrgere, & ſtringere, ac ſpecie vrbanitatis atterere. Libera ibi manus, liberi oculi, liberæ volant voces, pediū ſtrepitus, & mutorum cātus diſſoni, & tubarū clangor, cōcurſatio, & puluis, & quæ ſæpè ludis additur hoſtis pudicitiæ, & amica ſcelerum, nox ipſa. Hæc ſunt quæ timorem ac pudorem pellunt. Hi ſunt libidinum ſtimuli, hæc laxamenta licentiæ. Et hæc eſt, ne me falli*

facilem putes, illa delectatio, quam ſimpliciter & velut innocuè, chorearum appellatione profitemini, & ludi tegmine crimen obnubitis. Etſi enim ſolos inter viros, ſeu ſolas inter fœminas, hæc nonnunquam fiant, illic tamen ſeparatim exercentur; quidve congreſſi iterum acturi ſint, ſimul diſcunt, ceu diſcipuli qui magiſtro abſente, quid eo reuerſo loqui debeant, meditantur. Tolle radicitus hanc ſpeciem ingenioſam atque improbam, tolle libidinem, ſuſtuleris & choream.

Addo & Patrum ſuffragium. Tradit id planè grauiter S. Ambroſius lib. 3. de Virgin. *Debet bonæ conſcientiæ mentis eſſe lætitia, non inconditis comeſſationibus, non nuptialibus excitata ſymphoniis. Ibi enim intuta verecundia, illecebra ſuſpecta eſt, vbi comes delitiarum eſt extrema ſaltatio. Ab hac virgines Dei procul eſſe deſidero. Nemo enim, vt dixit quidam ſecularium doctor, ſaltat ſobrius, niſi qui inſanit. Quòd ſi iuxta ſapientiam ſecularem, ſaltationis, aut temulentia autor eſt, aut dementia; quid diuinarum ſcripturarum cautum putamus exemplis, cùm Ioannes prænuncius Chriſti, ſaltatricis optione iugulatus, exemplo ſit, plus nocuiſſe ſaltationis illecebram, quàm ſacrilegi furoris amentiam?* Et mox. *An quicquam eſt tam pronum ad libidines, quàm inconditis motibus ea quæ vel natura abſcondit, vel diſciplina velauit, membrorum operta nudare, ludere oculis, rotare ceruicem, comam ſpargere? Meritò inde in iniuriam diuinitatis proceditur. Quid enim ibi verecundia poteſt eſſe, vbi ſaltatur, ſtrepitur, concrepatur?* Idem lib. de anima, cap. 18. agens de fœminarum choris. *Illæ in plateis, inuerecundos viris, ſub conſpectu adoleſcentulorum intemperantium choros ducunt, iactantes comam, trahentes tunicas, ſciſſæ amictus, nudæ lacertos, plaudentes manibus, ſaltantes pedibus, perſonantes vocibus, irritantes in ſe iuuenum libidines motu hiſtrionico, petulanti oculo, dedecoroſo ludibrio. Spectas corona adoleſcentum, & fit miſerabile theatrum. Inter ſaltantium lapſus, ocello impuro, & contaminato aſpectu, terra turpi ſaltatione polluitur, quæ obſcœnis cantibus verberatur. Quomodò patienter loquar, piè præteream, conuenienter defleam?*

Sanctus Baſilius luculenter homil. de ebriet. & luxu, quæ eſt 14. inter vndeviginti de variis argumentis. *Viri ac fœminæ communes conſtituentes choros, malóque Dæmoni miſeras tradentes animas, ſeſe inuicem libidinum telis confodiunt, atque lacerant: riſus inter ſe hiſtrionicos, cantus probroſos, meretricios geſtus ad libidinem inuitantes, exercent. Rides, dic mihi, & gaudes inepta ſtolidáque lætitia, cùm lacrymas fundere, ac dolere ob ea quæ admiſiſti, opus erat. Cantus profanos exerces, oblitus Pſalmorum & Hymnorum, quos didiciſti. Moues pedes, & inſanus ſaltas, choreas ducis imprudens, cùm genua ad Dei & Domini noſtri Ieſu Chriſti cultum flectere oporteat. Quas ego fleam, puelláſne coniugij expertes, an viris coniunctas? Hæ quidem amiſſa virginitate reuerſæ ſunt, illæ verò pudicitiam viris minimè ſeruauerunt. Nam ſi quæ forſan peccatum corpore vitauêre, animo tamen admisêre. Quæ quidem & viris mihi ſimul dicta monitáque ſint. Vidit ille malè: viſa eſt illa malè.* Qui mulierem ad concupiſcendum vidit, iam mœchatus eſt in corde ſuo. *Si fortuiti occurſus, iis qui obiter muliérculam inſpexerunt, tantum pariunt periculi, quantò magis fuerit, cum de induſtria congrediuntur, quum dedita opera mulieres in ebrietate & conuiuio, omni laſciuo geſtu, ſaltatione, cantu impudico, ad libidinem effrenes iuuenes inuitantes ſpectantur? Quid dicunt, aut quid cauſantur ex his ſpectaculis, vbi tot mala congregantur? Nónne ob voluptatem ſe, ac ad excitandam concupiſcentiam, ſpectare? Itaque inexcuſabilis laſciuiæ pœnas, apud iuſtum Dei iudicium quandoque dabunt.*

Gemina omninò eſt, & hîc planè locum habet acerrima Chryſoſtomi oratio, ſaltatricem ſcenicam, & periculum quod ab ea conuenientium pudicitiæ immineat, luculenter in hunc modum deſcribentis homil. 3. de Dauid & Saule. *Si mulier ſponte ac fortè in foro obuia, & neglectiùs culta, ſæpenumero curioſiùs intuentem cepit ipſo vultus aſpectu; iſti qui non ſimpliciter neque fortuitò, ſed ſtudio, & tanto ſtudio, vt Eccleſiam quoque contemnant, & hac gratia pergunt illuc, ac totum ibi deſidentes diem, in facies fœminarum illarum nobilium defixos habent oculos, qua fronte poterunt dicere, quòd eas non viderint ad concupiſcendum? Vbi verba quoque accedunt fracta laſciuáque: vbi cantiones meretriciæ; vbi voces vehementer ad voluptatem incitantes; vbi ſtibio picti oculi; vbi coloribus tinctæ genæ; vbi totius corporis habitus, fucorum impoſtura plenus eſt; aliáque inſuper multa lenocinia, ad fallendos ineſcandóſque intuentes inſtructa: Vbi ſocordia ſpectantium multáque confuſio, & hinc naſcens ad laſciuiam exhortatio, tum ab iis qui ſpectaculis interfuerunt, tum ab illis, qui quæ viderunt in ſpectaculis, pòſt aliis enarrant: Accedunt huc irritamenta per fiſtulas, ac tibias: aliáque huius generis modulatio, in fraudem illiciens, mentíſque robur emolliens, ac meretricum inſidiis delectatione præparans illic deſidentium animos, efficiénſque vt faciliùs capiantur. Etenim ſi hîc vbi Pſalmi, vbi diuinorum verborum enarratio, vbi Dei metus multáque reuerentia, frequenter ceu latro quiſpiam verſutus tam obrepit concupiſcentia, quomodò qui deſident in theatro, qui nihil ſani neque audiunt, neque vident, qui vndique obſidionem patiuntur per aures, per oculos, poſſint illam ſuperare concupiſcentiam?*

Idem orat. in S. Iulianum, negat in choris ſaltationum, licere laſciuos carnis inſultus euadere. *Quid ita? quia eiuſmodi conſpectus ſæpenumerò illum etiam, qui temperanter gerere ſe voluerit, ſenſim ad eiuſdem turpitudinis imitationem impellit, ac tum maximè cùm in medio illorum Diabolus affuerit. Adeſt enim à meretriciis cantibus, à verbis obſcœnis, à diabolica pompa vocatus.* Hoc illuſtri exemplo confirmatum habes in vita S. Stephani Dienſis Epiſcopi, cap. 9. Grauiſſimè item idem Chryſoſtomus homil. 12. in ad Coloſſ. ſaltationes, & Satanicas (vt vocat,) choreas inſectatur, dolétque theatri turpitudinem & ſcenæ inhoneſtatem, ad quam mulieres ſuo tempore non accedebant, in ipſa mulierum conclauia, & contubernia priuata, fuiſſe inductam, inuectis eò ſaltationibus & choreis, quas ne in nuptiarum quidem celebritate, ac lætitia admittit, eo quòd nuptiæ non ſint theatrum.

Choreæ, per Satanam, ſcenicis ludis antiquatis ſuffectæ.

Quòd autem in hiſce choreis eadem ferè irritamenta flagitiorum, quæ in ludis ſcenicis cernantur, per ſe patere videtur earum inhoneſtas. Quid enim refert, vt cum Lactantio loquar, lib. 6. Inſtit. c. 21. vtrúmne luxuriam domi, an cum populo quis exerceat in theatro? Quanquam ne populus quidem hîc deeſt, etiamſi domi ſaltatio, & chorearum agitatio contingat. Tantùm itaque ſubſtractum videtur theatri nomen, ſalua ſubſtantis nomini fœditatis colluuie, ac *muta*, vt Clemens 2. pædag. c. 10. appellauit, *turpitudine* ſuperſtite. Eadem ſanè vtrobique muſica inſtrumenta, nempe citharæ. Vt propterea S. Auguſtinus conc. 1. in Pſal. 32. citharas à ſe è Chriſtianis cœtibus eliminatas dicat, tanquam theatrica organa. Et ideò S. Ephrem tract. de ludicris Chriſtiano fugiendis, qui habetur t. 1. ita inuehitur in ſaltationem, vt ſimul citharam eliminatam velit. *Vbi*, inquit, *cithara ac chori & plauſus manuum, ibi virorum tenebræ, & mulierum perditio, Angelorum triſtitia, & Diaboli feſtum. O improbum Diaboli conſilium! Quomodò vnumquenque fraudulenter ſupplantat, fallitque, ac mala pro bonis facienda ſuadet. Hodie, vt videre licet, pſallunt ex ordinatione*

Dei,

Dei,& cras ſtudioſè choreis incumbunt, iuxta doctrinam Satanæ. Hodie abrenuntiant Satanæ, & poſtero die iterũ ſequuntur ipſum. Hodie coniunguntur Chriſto, & cras abrenunciãt atque abnegant, inhonorántque eum. Hodie Chriſtiani,& cras Ethnici. Hodie pij,& cras impij. Hodie fideles,& ſerui Chriſti,& cras Apoſtatæ inimicique Dei. Nolite errare, fratres mei,nolite errare. Nullus ſeruus poteſt duobus dominis ſeruire, ſicut ait Chriſtus Dominus,quia nemo poteſt ſeruire Deo, & mammonæ, ac cum Diabolo choreas ducere. Ad imaginem Dei formati ſumus,non dedecoremus imaginem ipſius Dei,ſed tanquam milites Chriſti,illum ſequamur,illi ſeruiamus. Noli hodie pſallere cum Angelis,& craſtino die in tripudiis eſſe cum Dæmonibus. Noli hodie ſacras lectiones audire, tanquam Chriſto dilectus auditor,ac cras citharis intentus eſſe, vt præuaricator & Chriſti inimicus. Noli hodie pœnitere de peccatis, & cras in perditionem tuam ſaltare in choreis. Ne hodie ieiuniis & temperantiæ operam des,cras autem ebrius veniat,huc illúcque agiteris, ac omnium irriſione ludaris.

Aduersùs inanem quorundam in hac parte excuſationem, quòd non ſint Monachi.

Erit qui amore captus huiuſmodi relaxationum effutiat quòd olim non nemo apud Clementem 3. pædag.c.11. *At non,*inquit, *philoſophamur.* Hoc eſt, iuxta priſcam phraſim,Chryſoſtomo præſertim, & Nazianzeno frequentem. Non ſumus Monachi, non ſeceſſimus à ſeculo. Sumus perſonæ ſeculares, cùm quibus molliùs agendum eſt, quàm cum Monachis,ſiue Chriſtianis Philoſophis. Clemens è contra. *Nunquid ergo nec omnes vitam perſequimur? Quid tu dicis? Quomodò ergo credidiſti? Quomodò autem præterea Deum amas & proximum, ſi non philoſopharis? Quomodò autem teipſum amas, ſi non ſis vitæ cupidus?*

Dignum eſt, vt peruulgatam excuſationem in peccatis, grauiſſima quoque Chryſoſtomi, & Auguſtini oratione confodiam. Ille lib. 4. aduerſùs vituperatores vitæ monaſt. falſam illam perſuaſionem ſtirpitùs eradicat his præter cætera. *Fallis teipſum prorſus ac decipis, ſi putas aliud à ſecularibus viris,aliud à Monachis requiri. Hæc enim ferè ſola eſt in vtroque genere vitæ differentia, quòd illi quidem matrimonij vinculis ſe conſtringunt,hi verò his liberi perdurant. In reliquis verò communis,atque eadem ab vtriſque vitæ totius ratio requiritur: eiſdem pro culpis, pœna vna omnibus debetur. Nam qui fratri ſuo iraſcitur ſine cauſa,ſiue ille ſecularis,ſiue Monachus fuerit,Deum ſimiliter offendit. Atque is qui mulierem reſpicit,& concupiſcit eam,quolibet in vitæ ſtatu fuerit,eadem adulterij plectetur pœna. Imò verò,vt aliquid ex nobis addere, quod rationi conſentaneum videatur,audeamus, magis ſine vlla ſpe veniæ peccabit,qui ex ſeculo id ſcelus admiſerit. Neque enim par facinus admittere videtur,qui vxoris ſolatio ſubnixus,decore mulieris irretitur, atque is qui eiuſmodi auxilio & infirmitatis remedio deſtitutus, hac interdum peſte corripitur. Rurſus qui iurat,ſiue hic, ſiue ille fuerit, pari omninò pœnæ ſubiacebit. Neque enim Chriſtus, cùm de his monita ederet,legéſque ſtatueret, ita diſtinxit, vt diceret;ſiquidem is qui iurat, Monachus ſit,à malo iuſiurandum eſt:ſed abſolutè omninò dixit.* Ego autem dico vobis,ne iuretis penitùs. *Rurſúmque cùm diceret:* Væ ridentibus,*non addidit, Monachis, ſed abſolutiſſimam ſententiam de omnibus tulit. Atque idem in cæteris mandatis ſuis maximis & admirandis facit. Cum enim dicit,*Beati pauperes ſpiritu,beati qui lugent, beati mites,beati qui eſuriunt,& ſitiunt iuſtitiam, beati miſericordes, beati pacifici, beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam,beati qui & fanda & infanda propter me,& meum nomen, ab his qui ſunt foris patiuntur; *nec Monachi, nec ſecularis nomen adiecit. Cæterùm iſta diſtinctio, ex hominum æſtimatione introducta eſt. Sacræ verò literæ nihil horum penitùs nouerunt,ſed omnes, Monachorum vita & inſtituto viuere volunt,etiamſi vxoribus fuerint adiuncti.* Similia perpulchrè homil.7.in ad Hebr.*in fine*,& in Pſal.6.ad illud, *Laboraui clamans*, & homil. 2.in Matth: *in morali.*

Non diſſimiliter S.Auguſt.ſerm. 19. de verbis Domini,eandem corruptelam exagitat. *Illud autem,* (inquit), *quale eſt,cùm ob errorem aliquem à ſenioribus arguuntur,& imputatur alicui, cur ebrius fuerit, cur res alienas peruaſeris, eadem cur turbulentus admiſerit; ſtatim reſpondet, Quid habebam facere homo ſecularis, aut miles? Nunquid Monachum ſum profeſſus, aut Clericum? Quaſi ei qui Clericus non eſt,aut Monachus, poſſit licere quod non licet. Cunctis igitur officiis, ſacris literis præſcribitur norma viuendi, omnis ad benè viuendum prouocatur ſexus,ætas,& dignitas.*

CAPVT XI.

Reliqua de Eutrapeliæ extremis.

Reliqua inquam. Nam pleraque de iiſdem dicta ſunt ſuperiùs, cùm mentem Philoſophi circa Eutrapeliam explicando, tum exponendo eandem,eiúſque functiones, & opera quibus modum ſponit. Superſunt tamen nonnulla de iiſdem extremis attingenda, quæ paucis expedienda ſunt.

Exceſſum relaxationum eſſe intemperantiam, quomodò neget Philoſophus.

Itaque alterum virtutis Eutrapeliæ extremum, quo ſcilicet aduersùs eam modum remiſſionibus ponentem per exceſſum peccatur, eſſe vitium Temperantiæ oppoſitum,liquet ex virtute,cui aduerſatur,quæ eſt Temperantiæ pars ſubiecta. Ad merum verò de vocibus diſſidium pertinet, quod poteſt obiici ex Philoſopho 7. Eth.c.7.dicente. *Iocoſus eſſe intemperans videtur, ſed eſt mollis. Iocus enim cùm ſit requies,relaxatio eſt. Iocoſus verò, ex iis eſt,qui in hac excedunt.* Quibus verbis Philoſophus negat exceſſum in relaxationibus pertinere ad intemperantiam. Senſus tamen Philoſophi eſt, qui hac in parte excedit, mollem potiùs ac delicatum eſſe appellandum,quàm intemperantem. Quo nomine, is ibi intelligitur, qui violento affectu pelliciente, quo plerique abducuntur, abripitur ad peccatum. Iocoſus quippe non eſt eiuſmodi, quia facilè potuiſſet cohibere ſeſe.

Eſt ergo hic exceſſus Temperantiæ oppoſitus,in eóque poſitus eſt, quòd voluptatis amœna facie pellecti mortales,cùm leuandus eſt animus;vel nimio affectu, nec ſeruatis circunſtantiis debitis feruntur in eas laxationes, quæ cæteroqui honeſtæ forent: vel metas honeſtatis prætergreſſi ad eas quoque conſectandas abducuntur,quæ ex obiecto vitium trahunt, cuiuſmodi ſunt nonnullæ hactenus expoſitæ,quarum frequens fuit apud antiquos vſus.

Et idem pronunciandum eſt de infrequentioribus quibuſdam remiſſionibus animi alicubi receptis, quas inſectatur acerrimè Valerianus Cemel.homil. 10. eorum referens conſuetudinem, qui relaxandis animis,turpes ſermones ſuper conuiuium miſcebant:aut manducantibus barbã vellere,ſedilia bibentibus ſubtrahere, aut vitium in

eſcam

eſcam apponere, iocum arbitrabantur. Fœdum id quidem, ſed tamen non apud alios, planè preſſum. Siquidem vt eſt apud Cyprianum lib. de ſpectac. *in fine*, ac Chryſoſtomum homil. 49. in Matthæum, & optimè orat. de Sancto Babyla, erant qui bellè cædendis aliis, laxabant animum: locantibus ad eam petulantiam, infelicem faciem miſeris, vt ventrem infeliciorem ſaginarent. Apud eundem S. Chryſoſtomum homil. 21. n. 1. ad Corinth. ſeuerè omninò caſtigatur inhumanitas quorundam, qui riſum captabant ex miſeria mendicorum, vel calceos mandentium, vel per gelu nuda corpora trahentium, vel acutos clauos capiti infigentium, vt fœdo illo ſpectaculo exhilaratis aſtantibus, ſtipem emungerent. Sic etiam apud Simplicium in cap. 15. Enchir. dicitur, dira quæque, ob exiguam ſtipem verti à quibuſdam in iocum. Affinis & illa quorundam ſuper conuiuium oblectatio, de qua Tyrius ſer. 12. *Nec Æ[illegible]manũ laudare poſſum ſpectaculũ, quibus in conuiuiis, alij [illegible]ndo, alij ſpectando ſe oblectare ſolent. Duo viri ad tibiæ modos, pugnæ ſimulacra cient. Alter eorum agricolam imitatur, & arat: alter prædonem, & armatus eſt. Habet & agricola in promptu arma ſua, qui ſimul ac prædo appropinquare incipit, relicto aratro ſuo, arma in manum ſumit, cum prædone concurrit. Ibi faciem alterius ferit alter. Hic vulnerat, ille vulneratur. Hic ſternit, ille cadit, minimè dignum conuiuio ſpectaculum.* Affici item colaphis mutuis ſolitos ſcenicos, ad oblectationem ſpectatorum, cachinnos ex eorum gemitu tollentium, habetur apud Nazianzenum in carmine ad Nicobulum patrem, filij nomine, num. 16.

Nec diſpar illud ex Syneſio in caluitij encomio. *Eum hominem, qui in theatro diuturno iucundiſſimóque ſpectaculo plebem detinet, ſingulis Calendis ſpectare licet ei qui primus ſubſellia ad ſpectandum occupauerit. Is non natura quidem, ſed artificio caluus eſt, eadem die ad tonſtrinas ſæpiùs ſeſe conferens, prodiitque coram populo, vt capitis robur ac firmitatem oſtentet, cui nihil terribile eſt, eorum quæ videntur terribilia. Quippe cum feruente pice conflictatur, & cum edocto ariete coniſcat, qui eminus concinna quadam agitatione, & capitis micatione fertur. Megarenſium quoque figlina valido huic capiti illiſa, deficiunt. Scinditur, contunditur, nihilque non eorum fit, quæ horrorem ſpectantibus incutiunt, cum eodem capite accuratiùs quàm Attico calceo præſiliat.*

Vt autem neutro ex propoſitis modis, virtus Eutrapeliæ violetur per exceſſum, ſollicitè allaborandum eſt moderatæ menti: ac in frequentia quoque honeſtorum luſuum, tenẽda mediocritas. Rectè enim Seneca l. de tranquill. animi, c. 15. *Luſus, iocique frequens vſus, omne animi pondus, omnémque vim eripiet. Nam & ſomnus, refectioni neceſſarius eſt. Hunc tamen ſi per diem noctémque continues, mors erit. Multum intereſt, remittas aliquid, an ſoluas.* Et epiſt. 15. *Non ego te iubeo ſemper imminere libro, aut pugillaribus. Dandum & aliquod interuallum animo; ita tamen vt non reſoluatur, ſed remittatur.* Crebrum item ac effuſum riſum deiectæ de recti tenore mentis indicem, damnat Epictetus in Enchiridio. cap. 43. Ita enim Simplicius ibi interpretatur, quem multum riſum, nominauit Epictetus, eam depoſcens in riſu moderationẽ, vt nec ſit multus, nec ob multa, neque effuſus, ſiue vt S. Auguſtinus nominauit ſerm. 248. de temp. *excelſus & excuſſus.* Egregiè Clemens Alexand. 2. pædag. c. 5. *Si ridiculam*, inquit, *figuram ſuſcipere, quemadmodùm in pompis nonnulli, in animum minimè induxerimus, quomodo internum hominem magis ridiculam ſuſtinere figuram, iure paſſi fuerimus? Et ſi perſonam noſtram, noſtra quidem ſponte, in magis ridiculoſam nunquam cõuerterimus, quomodò in verbis ſtuduerimus eſſe & videri ridiculi: id quod eſt omnium quæ ſunt in homine longè pretioſiſſimum, nempe ſermonem ac rationem, ludibrio habentes?* Aliam addit in crebri & effuſi riſus improbationem, & μειδιάματος commendationem: ita enim eo loco nominat lenem & decorum riſum; qualem Platonis fuiſſe ſcribit Ælianus lib. 4. var. hiſtor. c. 9. deſcribitque non malè in malo opere Poëta bonus lib. 3. illis verſibus:

Sint modici rictus, ſint paruæ vtrinque lacunæ,
Et ſummos dentes ima labella tegant.

Damnátque ipſe quoque ibidem peruerſo diſtorquentem ora cachinno. In quem etiam non pauca habentur apud Chryſoſtomum tom. 6. ſer. aduerſùs facetias ac riſum nimium, & ex eo capite Iulianum notauit Nazianzenus priore in eum oratione. Et eiuſdem etiam eſt illud tetraſticho 20.

Riſum meretur quilibet, ſanos apud
Riſus: procáxque maximè, & meretricius:
Fletum immodeſtus haud leuem, riſus parit.
Triſtem eſſe præſtat, quàm ſolutis moribus.

De altero Eutrapeliæ extremo, quod in defectu.

Eo ipſo tamen quòd effuſus duntaxat & creber riſus damnatur, alterum quoque huius virtutis extremum reiicitur, vt Simplicius ad eundem Epicteti locum rectè aduertit. Sunt enim quidam ingenio adeò aſpero & immiti, præſertim ob bilis atræ vbertatem, vt omnem, honeſtæ licèt recreationis vſum defugiant. Quos perpenſio vnius illius rationis, quam ex Philoſopho ſuprà adhibuimus; infirmitatis nimirum noſtræ, nec diu duraturæ, niſi intermittatur contentio, debet ab ea ſeueritate abducere. Sapiens eſt Ambroſij monitum ad Marcellinam ſororem lib. 3. de Virgin. ſub initium. *Moderandum labori. Citò fœcundis onerata palmitibus, emerita ætatis vitis, crepat, niſi aliquando reprimatur.* Et mox. *Sæpè relictis aratris ipſe validus agricola digito ſolum ſcalpit, vt florum deponat radices, & aſperis manibus, quibus luctantes inter vineta flectit iuuencos, molliter ouium preſſat vbera.* Et poſtea. *Vulgò hoc ferunt, Quod velis prolixè facere, aliquando ne feceris. Debet eſſe aliquid, quòd Quadrageſimæ diebus addatur.* Pulcherrimè item Clemens Alexandrinus 3. pædag. c. 10. *Modus eſt vbique attendendus. Quemadmodum enim eſt optimum, labores cibos præcedere: ita ſupra modum laborare, eſt & peſſimum & laborioſum, & morborum cauſa eſt. Neque ergo eſſe oportet omninò otioſum, neque eſſe omnino nimis laborioſum. Sicut enim de alimento diximus; ita etiam dicendum eſt vbique in omnibus. Nam ad voluptatem luxurioſámque vitæ rationem, vita agenda non eſt; nec rurſus ad contrariam, & quæ nullum habeat temperamentum; ſed eam quæ inter hæc medium locum obtinet éſtque temperata ac moderata, & pura ab vtroque vitio, deliciarum ſcilicet, & parcitatis.*

Mobilitas ab vno ad alterum è propoſitis extremis, refugienda.

Sunt verò qui à neutro extremo ſatis abhorrentes, nunc in animi recreationem effuſi, & planè nimij ſunt: aliàs autem adeò ab ea alieni efficiuntur, vt ab vno extremo ad alterum tranſeant. In vtroque vitioſi, & reprehenſione digni. Qualis ille apud Senecam Rhetorem in aditu primi controuerſ. Porcius latro, *Quo nemo plus ingenio ſuo imperauit, nemo plus indulſit. In vtraque parte vehementi viro, modus deerat. Nec intermittere ſtudia ſciebat, nec repetere. Cùm ſe ad ſcribendum concitauerat, iungebantur noctibus dies, & ſine interuallo grauis ſibi inſtabat, nec deſinebat, niſi defecerat. Rurſus cùm ſe dimiſerat, in omnes luſus, & in omnes iocos ſe reſoluebat. Cùm verò ſe ſyluis montibúſque tradiderat, omnes illos agreſtes in ſyluis*

ac montibus

ac montibus natos, laboris patientia ac venandi ſolertia prouocabat: & in tantam ſic viuendi peruenerat cupiditatem, vt vix poſſet ad priorem conſuetudinem retrahi. At cum ſibi manum iniecerat, & ſe blandiendo, vnde abduxerat, reuocarat, tantis viribus incumbebat in ſtudium, vt non tantùm nihil perdidiſſe, ſed multùm acquiſiuiſſe deſidia videretur. Neſciebat diſpenſare vires ſuas, ſed immoderati aduerſum ſe imperij fuit. Itaque exterminaram ab eo valetudinem, confusámque oculorum aciem, & colorem muratum, ſubdit Seneca; addita inſigni in hanc rem ſententia. *Omnibus quidem prodeſt, ſubinde animum relaxare. Excitatur enim otio vigor, & omnis triſtitia quæ continuatione pertinacis ſtudij adducitur, feriarum hilaritate diſcutitur.* Vt taceam (de qua mox ibidem ſubditur) ingenij laſſitudinem, quæ non minor eſt quàm corporum, ſed occultior: & ab iis incurritur, qui ſe aſſidua, & nunquam intermiſſa contentione frangunt.

Vtrinque igitur aurea mediocritas tenenda conſtanter eſt, nec in extrema deflectendum, quam in hunc modum deſcribit Plinius lib. 8. epiſt. 21. *Vt in vita, ſic in ſtudiis, pulcherrimum & humaniſſimum exiſtimo, ſeueritatem comitatémque miſcere: ne illa in triſtitiam, hæc in petulantiam procedat. Qua ratione ductus, grauiora opera luſibus iociſque diſtinguo.* Optimè S. Ambroſius 1. offic. c. 20. initio. *Caueamus itaque, ne dum relaxare animum volumus, ſoluamus omnem harmoniam quaſi concentum quendam bonorum operum. Vſus enim citò inflectit naturam.*

CAPVT XII.

De Modeſtia prout externam hominis compoſitionem moderante, eiúſque extremis.

MOdeſtiæ nomen varias omninò acceptiones habet apud varios, vt notat S. Thomas 2. 2. q. 160. art. 2. *in corpore*. Nos hoc loco modeſtiam reſtringimus ad geſtus motúſque corporis, animo rectè compoſito conſentaneos. Conſtat enim poſſe in motibus illis, hominem benè vel malè ſe habere, atque adeò virtutis alicuius præfecturam eſſe huic muneri conſentaneam.

Decus modeſtiæ externam compoſitionem moderantis.

Virtutis huius ſummum decus neminem fugit. Nam modeſtiam eſſe *Dei portionem*, id eſt partem notarum inhabitantis Dei, egregiè dixit ſanctus Ambroſ. 1. offic. c. 18. Erumpit etiam foras eius decor. Nam exterior motuum corporis compoſitio decora, & ad modeſtiam compoſita, etiam in iis quibus animus ſordet, allicit ſpectatores ad amorem & admirationem: ita vt S. Chryſoſtomus homil. 21. in ad Epheſ. fateatur, triobolarem Græcorum Philoſophiam, mendaci habitu & vmbra illa Philoſophiæ, multos ad ſe flexiſſe. Et erant ſanè Ethnici Philoſophi, & quotquot ſapientiæ nomine claritatem aucupabantur, huius virtutis tenaciſſimi. Inſigne eſt, quod de Ægyptiorum ſapientibus & Sacerdotibus à Porphyrio proditum eſt libro 4. de abſtinent. in hæc verba. *Ex ipſo corporis ſtatu, quidam grauitatis ſplendor conſpiciebatur. Inceſſus enim benè erat compoſitus: aſpectus ita ex propoſito conſtans, vt ſi noluiſſent conniuere. Riſus verò rarus, qui ſi fortè excidiſſet, ita moderatè vt vix riſiſſe dixeris. Continebant autem ſemper manus intra habitum: quarum compoſitio vnicuique nota erat ſignificatiua, eorum quæ in adminiſtratione rerum ſacrarum acceperant. Plures enim erant manuum compoſitiones.*

Sed hæc in Philoſophis minùs ſuſpicienda. Illud planè mirabile quòd de paruulis Laconibus, eorúmque ex Lycurgi inſtitutis ad modeſtiam educatione, prodit Xenophon lib. de Laconum Repub. in hæc verba. *Volens quaſi naturalem his pudorem vehementer conciliare, imperauit vt in viis manus, intra pallium haberent, ſilentióque incederent, ac nuſquam circumſpicerent, ſed humi defixos oculos tenerent.* Et mox. *Itaque illorum vocem, minùs quàm ſi lapidei eſſent, audieris: oculos verò, minùs quàm ſi eſſent ænei, conuerteris. Maiore autem eos pudore affici, quàm ipſas in thalamis virgines exiſtimaris. Ac poſteaquam in conuiuium venerint, ſatis profectò ſit, ſi vel ad interrogata reſpondeant.*

Rhodios ex hoc capite maximè commendat Dio Chryſoſt. orat. 31. *Vobis laudem pariunt, cognoſcuntúrque apud omnes, vt non parua, inceſſus, cæſaries, & quòd nemo tumultuosè vadit per ciuitatem: compellamúrque propter veſtram conſuetudinem, & peregrinantes hoſpites compoſitè incedere. Sicut puto & homines agreſtes quando in palæſtram aut gymnaſium veniunt, minùs inconcinnè mouentur. Præterea huc accedit & veſtitus modus, vt alicui ridicula videri queat purpuræ menſura. Iam & illa manifeſtiora, quòd ſpectatis cum ſilentio, & popyſmis vtimini moderatis. Hæc omnia grauitate commendant ciuitatem, propter hæc omnia ab aliis differre videmini, in his omnibus eſtis admirationi, atque diligimini: magiſque quàm portus, quàm mœnia, quàm naualia, vos ornant antiqui mores, & verè Græci. Vnde vos quilibet ſimul ac è naui deſcendat, nouit: etiamſi ſit barbarus, aut veniat è ciuitate quadam Aſſyria, aut Cilicia.*

Rurſus orat. 32. inuectus è contra in Alexandrinorum immodeſtiam, præſertim in publico & in conuiuiis. *Noſtis*, inquit, *Rhodios ita prope vos viuentes in libertate, cúmque ſecuritate omni: ſed apud eos neque currere in ciuitate videtur decorum: ſed & hoſpites increpant qui proteruè vadũt. Quare meritò magni ſiunt, & omnem conſequuntur honorem. Reuerentes enim ſeipſos primùm, & nihil ſtultum facientes, iure (opinor) & ab aliis, & à præfectis reuerentiam conſequuntur. Quanquam enim & in aliis plurimis eadem facere inueniemus & modeſtos & ſtultos, putà comedere, ire, ludere, ſpectare: natura enim compellit, vt multis ſimilibus indigeamus: differunt tamen inter ſe in omnibus. Et primùm quidem comedendo. Hi enim neque indoctè, neque indecenter degunt, ſed honeſtè, pariter & manſuetè, amicè compellantes alios, ſimul edentes, non faſtum erga eos oſtendentes: illi autem ſæuè atque intemperanter, cum clamore & diſſolutione iraſcentes, altérque alteri cibum præripientes, non cohortantes denique abeunt, malum aliquod conuiuis dantes, aut ab illis accipientes, quale olim fuiſſe aiunt Centaurorum conuiuium. Et quid opus eſt alia recitare ſigillatim? Quin & inceſſus non communis eſt, videlicet, neque ſimplex, huius enim declarat ſedatos mores, & attentionem ſui ipſius. Illius verò perturbationem, impudentiámque cùm feſtinanter graditur, loquitur inter eundum: aut poſtquàm cadens ſeruauit aliquem, pugnat aduerſùs alium.*

Eiuſdem inſignes fructus in contuentibus.

Habet prætereà externa hæc motuum omnium compoſitio ex modeſtiæ præſcripto, inſigne decus ex eo quòd vt eſt apud Tertullianum lib. de pallio, cap. vlt. de occurſu ſuo vitia ſuffundit. *Quis enim non æmulum ſuum*, (modeſtum immodeſtus,) *cùm videt patitur?* Eódem ſpectat, quòd Hieronym. extremo l. 2. in Iouinianum, Chriſti Philoſophos, quos cum Iouiniani ſuibus componit, *licèt ſermone taceant, habitu & geſtu loqui*, confirmat. Præterea eódem

dem ſpectat longa Ambroſij diſputatio ſerm. 10. in Pſal. 118. ad illud: *Qui timent te, videbunt me, & lætabuntur.* Egregiè enim demonſtrat, virum modeſtum ac probum, vel ſi videatur, prodeſſe. Adductáque eius animalis ſimilitudine, quod ſi ab ictérico conſpiciatur, ſanat conſpicientem, demonſtrat, probi hominis rectéque compoſiti vel aſpectum, eſſe contuentibus ſalutarem. At hoc quantum eſt, videri & prodeſſe?

Hoc ipſum eſt, quòd volebat S. Baſilius lib. de virginit. cùm virginem informans, mandat, vt procedens in publicum, talem ſe, & habitu, & inceſſu, & toto corporis motu exhibeat, *Vt qui illi fortè obuij fuerint, ac ſi viuum Dei ſimulacrum aſpicerent, faciem ad reuerentiam, atque ad admirationem ſanctitatis inclinent. Honeſtaque virtutis admoniti, mentem pudicam & ſobriam referant. Venerentur, inquam, aſpectum virginis, atque tanquam diuinæ imagini, reuerenter de via cedant. Quemadmodum denique Satyrorum conſpecta imagines, riſum intuentibus mouent, ac ſicuti aliæ mœſtiores effigies, cernentium & animum & faciem, triſtium imaginationibus confundunt: Et ſicut nihil horum cùm mouetur, intuentium faciem in ſuum traducit affectum: ſed quòd in immota imagine aſpicitur, in illa immobili forma, cernentium animos mouet, atque ad ſui imaginem dirigit: Ita & virgo caſtitatis imago, imò ipſius virtutis effigies, etiam conſpecta ſolùm, ad Dei conſiderationem humanos mox conuertere, ac commouere debet affectus. Feriatur itaque impudicus quiſque animo, ex aſpectu virgineo, pulcherrima caſtitatis admonitus: Reminiſcatur quiſque protinus Dei, dum eam cernit effigiem, quæ ſe ad eius perficienda mandata ſemper exercet. Atque, vt breuiter dixerim, omnium aſpicientium virginem, & affectus & animus, ad virtutis transferatur amorem.* Conſentaneè ad hæc, vetuſtiſſimus inter Patres S. Ignatius epiſt. ad Trallia. Præſulis modeſtiam, vocat, *magnam aliorum diſciplinam.*

Cautio in ea, ne obrepat hypocriſis.

Cùm igitur externa hæc omnium corporis motuum moderatio ex Modeſtiæ præſcripto, hos fructus habeat, ſitque honeſtiſſima, allaborandũ duntaxat videtur, ne in extima ſpecie hæreat, degenerétque in hypocriſim, qua non rarò animus admodùm incompoſitus, prætenta compoſitione externa, ementitur moderationem, qua deſtituitur; fallitque imagine nuda, ſiue vt ita dicam, cadauere honeſtatis pro ſolida veráque virtute exhibito. Quod morum Magiſtri ſæpè deteſtantur.

Optimè S. Ambroſ. 1. offic. cap. 18. commendans motum purum ac ſimplicem, in quo ſit abſque fuco ſpecies autoritatis, grauitatiſque pondus, tranquillitatis veſtigium: damnat tamen eos qui ſenſim ambulando, imitantur quaſi quædam fercula pomparum, & ſtatuarum motus nutantium, vt quotieſcunque gradum transferunt, modulos quoſdam ſeruare videantur, ſíntque tanquam ſimulacrorum effigies. Alludere videri poteſt ad illud Poëtæ ſatyra 8.

——————— *At tu*
Nil niſi Cecropides, truncóque ſimillimus Hermæ.
Nullo quippe alio vincis diſcrimine, quàm quòd
Illi marmoreum caput eſt, tua viuit imago.

Item in Anthologia lib. 2. Sextus quidam ob ſaxeam immobilitatem, tam ſimilis imagini ſuæ fuiſſe dicitur vt εἰκόνος εἰκὼν dici poſſe videretur, imaginis ſuæ imago: æquè obſtipus ac illa, & æquè parcus motionis. Non omitto quæ idem mellitiſſimus Pater, de ea quam propoſui modeſtiæ moderatione, continenter ſtatuit mox cap. 19. *Nos certè in pulchritudine corporis, locum virtutis non ponimus, gratiam tamen non excludimus, quia verecundia & vul. us ipſos ſolet pudore perfundere, gratioréſque reddere. Vt enim artifex in materia commodiore melius operari ſolet, ſic verecundia in ipſo quoque corporis decòre, plus eminet. Ita tamen, vt etiam ipſe non ſit affectatus decor corporis, ſed naturalis, ſimplex, neglectus magis quàm expetitus: non pretioſis & albentibus adiutus veſtimentis, ſed communibus, vt honeſtati vel neceſſitati nihil deſit, nihil accedat nitori. Vox ipſa non remiſſa, non fracta, nihil fœmineum ſonans, qualem multi grauitatis ſpecie ſimulare conſueuerunt, ſed formam quandam & regulam ac ſuccum virilem referuans. Hoc eſt enim pulchritudinem viuendi tenere, conuenientia cuique ſexui & perſonæ reddere. Hic ordo geſtorum optimus, hic ornatus ad omnem actionem accommodus. Sed vt molliculum, & infractum, aut vocis ſonum aut geſtum corporis non probo, ita neque agreſtem ac ruſticum. Naturam imitemur. Eius effigies, forma diſciplinæ, forma honeſtatis eſt.* Pulchrè item S. Hieronymus epiſt. 22. *Non delumbem matronarum ſalinam, delicata ſecteris, quæ nũc ſtrictis dentibus, nunc labiis diſſolutis, balbutientem linguam in dimidiata verba moderantur, ruſticum putantes omne quod naſcitur: adeò illis adulterium, etiam linguæ, placet.*

Porrò huius virtutis honeſtati, vt dixi, timẽdum maximè eſt ab hypocriſi, quòd tametſi hæc virtus habet per ſe decus ſuum & honeſtatem, ſeorſim à decore & honeſtate aliarum virtutum voluntatem exornantium, quarum functio in hac motuum corporis compoſitione non cernitur: (per ſe enim decens eſt, motus corporis rectè componere, ne quid in eis rationis præſcriptum prætergrediatur.) Tamen ſi hæc exterior compoſitio, per virtutem voluntatis ipſi peculiariter reſpondentem indicta, nuda ſit, nec aliarum virtutum quarum vt plurimùm ſpecimen præbet, vel potiùs opinionem excitat, adiunctione cohoneſtetur, ferè continget, vt externus ille apparatus ex fine vano, & à vera virtute alieno ſuſcipiatur, dirigatúrque ad fucum aliis faciendum, captandámve inanem laudem. Quo ipſo degenerabit (vt dixi) in hypocriſim, eritque ementita modeſtia, & indigna virtutis nomine. Ipſa verò per ſe modeſtia, laudabiliſſima eſt, & inter inſignia hominis ornamenta eſt numeranda. Caſſiodorus eam præſertim in aulico commendat. Sed quæ dicit, æquè valent pro quouis virtutis ſtudioſo. Ita ſcribit l. 8. epiſt. 14. *Tales decet eſſe aulicos viros, vt natura bona, indicio frontis aperiant, & poſſint agnoſci de moribus, cùm videntur. Tacens enim, plerunque deſpicabilis eſt, ſi eum tantùm lingua nobilitat: ſemper autem in honore manet, ſi cuius eſt tranquillus animus, eum quoque ſereniſſimus commendet aſpectus.* Nimirum plenitudo modeſtiæ, vt Tertulliani verbis vtar lib. de cultu fœm. c. 13. *emanat ab animo in habitum, & eructat à conſcientia in ſuperficiem, vt & foris inſpiciat quaſi ſupellectilem ſuam.* Quod aliter dixit l. de patientia, c. 13. *Rector animus, facilè communicat ſpiritus inuecta*, quæ ſcilicet ſpiritus aduchit, *cum habitaculo ſuo.*

Probra immodeſtiæ oppoſita.

Ex dictis de Modeſtiæ decore, per ſe perſpicuum manet probrum immodeſtiæ, quæ Modeſtiæ per defectum contrarium opponitur. Alterum verò extremum quod modeſtiæ per exceſſum externæ compoſitionis opponitur, manet ex proximè dictis explicatum. Ferè enim continetur ea hypocriſi de qua proximè. Agendum ergo duntaxat ſupereſt de immodeſtia, cuius velut internæ ac propriæ deformitati, accedit quod ſolet eſſe index mentis incompoſitæ, & aliis pleriſque vitiis contaminatæ. Mœcenatem certè Seneca epiſtol. 114. inde incompoſitis moribus fuiſſe arguit, *quòd ſolutis tunicis incederet,*

cederet, quòd in tribunali, in roſtris, & in omni publico cœtu ſic appareret, vt pallio velaretur caput; excluſis vtriſque auribus, non aliter quàm in mimo diuitis fugitiui ſolent. Ex eadem morum externa incompoſitione, Tharſenſes grauiter obiurgat Dio orat. 33. additque inſigne in hanc rem monitum. *Intemperantiæ ſymbola, de moribus indicium faciunt, déque affectu: Nempe vox, intuitus, habitus. Quinetiam ea quæ videntur eſſe parua, & nullo in numero, vt tonſura, deambulatio, oculorum commutatio, collique inclinatio, ſermocinatio manibus ſupinis. Ne exiſtimetis enim tibiarum modulationes, atque ſonos cantúſque, partim quidem virilem declarare animum, partim verò muliebrem: motus autem & actiones, nihil referre quales ſint, neque vllum eſſe in his indicium.* Agnouit hoc Rex Sicyoniorum Cliſthenes, quem Athen. l. 14. ſcribit, cùm inter filiæ procos, vnum perſpexiſſet Hippoclidem, inconditis, & indecoris corporis motibus; pronunciaſſe, motibus illis excidiſſe optatis nuptiis. Et rationem reddit Athenæus, quòd motiones illæ inconditę in animũ incompoſitum prodentes meritò eſſent odioſæ. Nimirum vt eſt apud Fabium l. 11. c. 3. *Mores ex voce atque actione perlucent.* Ex eodem principio S. Tiburtius, vt ex actis S. Sebaſtiani prodit Baron. anno Chriſti 286. n. 18. perfidum Chriſtianitatis ementitorem Torquatum, detexit hæc de eo ad Præfectum locutus. *Credisne, vir illuſtriſſime, hunc eſſe Chriſtianum, qui in ſui lenocinio moliendo, capitis fimbrias admittit; qui tonſorem diligit; qui ſcapulis molliter geſtit; qui fluxum greſſum improbo nixu diſtendit; qui neglectis viris fœminas curioſius intuetur? Nunquam tales peſtes, Chriſtus dignatus eſt habere ſeruos ſuos.* Securè item Minutius num. 55. inficiatur quod Chriſtianis Ethnici impingebant; nempè eos ſe inuicem *notaculo corporis*, id eſt materiali aliqua teſſera internoſcere. Ille verò Chriſtianis notaculum eſſe innocentiam, atque modeſtiam profitetur. Itaque qui eo notaculo deſtitueretur, meritò à S. Tiburtio extraneus à Chriſtianiſmo habitus eſt. Iulianum itẽ Apoſtatam S. Gregor. Naz. orat. 4. (quæ eſt in eum 2.) in primis ex buccis indecorè tumẽtibus reprehendit, tanquam Mineruæ immemorem, quam tibias execratam ferunt, poſtquàm aquis ſpeculi vice vſa, eas dedecori ſibi eſſe perſpexit. Mox verò refert, ſe ex ea geſtuum inæquabilitate, quam in Iuliano etiamnum adoleſcente deprehendebat, coniectorem fuiſſe nequitiæ in pectore illo ſtabulantis, tandem per ætatem & munia, erupturæ. *Neque enim*, inquit, *mihi boni quicquam ſignificare videbantur, ceruix minimè firma, humeri quos ſubinde agitabat & attollebat, oculus vagus & oberrans, ac furioſum quiddam intuens, pedes inſtabiles, & titubantes, naſus contumeliã ſpirans, vultus lineamenta ridicula idem ſignificantia, riſus proterui & exæſtuantes, nutus & renutus omni ratione carentes, ſermo hærens ſpiritúque interciſus, interrogationes præcipites & imperitæ, reſponſiones his nihilo meliores aliæ in alias inſultantes, non autem graues & conſtantes, nec eruditionis ordine progredientes.*

Immodeſtiæ in homine germina varia, & quomodo eradicanda.

Nimirum, vt eſt apud Senecam epiſt. 52. *Omnia rerum omnium, ſi obſeruentur, indicia ſunt; & argumentum morum ex minimis quoque licet capere. Impudicum & inceſſus oſtendit, & manus mota, & vnum interdum reſponſum, & relatus ad caput digitus, & flexus oculorũ. Improbum riſus; inſanum vultus habitúſque demonſtrat. Illa enim in apertum per notas exeunt.* Addo & S. Ambroſij orationem, optimis in hanc rem monitis conditam lib. 1. offic. c. 18. *Habitus*, inquit, *mentis in corporis ſtatu cernitur. Hinc homo cordis noſtri abſconditus, aut leuior, aut iactantior, aut turbidior, aut contrà, grauior & conſtantior, & purior, & maturior æſtimatur. Itaque vox quædam eſt animi, corporis motus. Meminiſtis, filij, quendam amicum, cùm ſedulis ſe videretur commendare officiis, hoc ſolo tamen in clerum à me non receptum, quòd geſtus eius plurimum dedeceret. Alterum quoque cùm in clero reperiſſem, iuſſiſſe me ne vnquam præiret mihi: quia velut quodam inſolentis inceſſus verbere, oculos feriret meos. Idque dixi, cùm redderetur poſt offenſam muneri. Hoc ſolum excepi, nec fefellit ſententia. Vterque enim ab Eccleſia receſſit: vt qualis inceſſu probabatur, talis perfidia animi demonſtraretur. Namque alter Arianæ infeſtationis tempore fidem deſeruit: alter pecuniæ ſtudio, ne iudicium ſubiret, Sacerdotem ſe noſtrum negauit. Lucebat in illorum inceſſu imago leuitatis, ſpecies quædam ſcurrarum percurſantium. Sunt etiam qui ſenſim ambulando imitantur hiſtrionicos geſtus, & quaſi quædam fercula pomparum & ſtatuarum motus nutantium: vt quotieſcunque gradum transferunt, modulos quoſdam ſeruare videantur. Nec curſim ambulare, honeſtum arbitror: niſi cùm cauſa exigit alicuius periculi, vel iuſta neceſſitas. Nam plerunque feſtinantes, anhelos videmus torquere ora, quibus ſi cauſa deſit feſtinationis neceſſaria, nãtus iuſtæ offenſionis eſt. Sed non de his dico, quibus rara properatio ex cauſa naſcitur, ſed quibus iugis & continua in naturam vertitur. Nec in illis ego tanquam ſimulacrorum effigies probo, nec in iſtis tanquam excuſſorum ruinas.*

His affinia ſunt illa Clementis 3. pædag. c. 11. *A deambulatione autem nobis procul eſt amandandus furioſus inceſſus, ſed honeſtus & lentus nobis eſt eligendus, non autem nimis tardus. Sed neque in via fluctuare, nec ſupina ceruice obuios reſpicere an ipſum aſpiciant, tanquam pompam in ſcena traducentem, & annulos oſtentantem. Nec ſi in locum decliuiorem detrudantur, eos oportet à famulis in priſtinum locum reduci, vt nonnullos videmus delicatiores, qui videntur eſſe robuſti, ſed ſunt ab animi mollitie effœminati. In fortis autem viri vultu, nullum eſſe oportet ſignum mollitiei, ſed neque in vlla parte corporis. Neque ergo in motu, neque in habitu, inueniatur vnquam magni animi & excelſi dedecus.*

Numerat & inter frutices per defectum Modeſtiæ oppoſitos, idem Clemens 2. pædag. c. 7. nonnulla alia, quę verbis eius audire iuuerit. *Qui ſederint, ne pedes ſæpè permutent, nec alterum femur alteri ſuperponãt, nec manũ mẽto ſuſtentent. Illiberale enim eſt, & indecorũ, ſeipſum non ferre, idque datur vitio adoleſcenti. Sæpè autem moueri, habitúmque & figuram mutare, ſignũ eſt leuitatis.* Similiter S. Baſilius ſerm. de abdicat. *ſub finem*, ſupinitatis damnat ſedentem, qui alteri pedi crus commiſerit. Ipſum vocis ſonum à Modeſtia librari, ne cuiuſquam offendat aurem vox fortior, mandat S. Ambroſius 1. offic. c. illo 18. Hæc non eſt quòd minutè nimium à Chriſtianis Doctoribus tradi videantur, cùm etiam Stoici teſte Clemente Alexandrino 3. pædag. c. 10. ne digitum quidem temerè mouere, permiſerint ſapienti.

CAPVT XIII.

De eadem Modeſtiæ virtute, prout linguæ motus per ſe ſumptos, moderante eiuſdémque oppoſitis.

NEc plura de illa materia, quã Modeſtiæ paſſim præſtitui video, déque oppoſita illi inhoneſtate. Eſt verò pręterea, cui videatur ad hanc virtutem referenda linguæ motuum moderatio, ac taciturnitas. Ita Andreas Schottus lib. 1. de bono ſilentij, cap. 14. Quod tamen aliqua diſcuſſione indiget.

Linguæ moderatio, aliarum plerunque virtutum materia.

Et in primis vt ſilentium, & linguæ moderatio ſpectat ad partem aliquam Temperantiæ, neceſſe eſt eam moderationem aliter ſpectari, quàm prout Iuſtitiam, eiúſve potentiales partes reſpicit, aut aliquam aliam virtutem, cui ex locutione immoderata, vel ex indebita taciturnitate, diſpendium immineat. Sæpè enim linguæ licentia, in aliorum qui proſcindútur, damnum, & Iuſtitię violationé vertitur, vt in conuitio, detractione, calumnia. Sæpè mendacium, peieratio, aſperitas, moleſtia, & veluti grandinatio audientium, aliique huiuſmodi defectus linguæ effrænationem conſectantur. Sæpè inde exiſtit arcani commiſſi euulgatio, & fidei de non euulgando datæ violatio: damni item inde ſecuti cauſatio, quæ ingens ſæpè malum eſt, præſertim in iis negotiis quæ ſecretum omninò poſtulát, qualia ſunt Principum, vt optimè Caſſiodorus lib. 6. epiſt. 16. Et Seneca epiſt. 105. & eadem ex cauſa aſtringi Aduocatos, & Magiſtratus ad ſilentium, tradit latè ex multis Borellus l. 3. de Magiſtrat. c. 1. & Damhouder. in praxi ciuil. c. 106. Aliquando linguæ petulantia Religioni officit, vt cùm ioci & ſales in ipſum Numen iaciuntur, de quibus S. Chryſoſtomus homil. 17. in ad Epheſ. *ſub finem*, grauiſſimè queritur. Eiuſmodi impiis iocis condiri ſermones ab ęui noſtri Atheis de Viaudi ganea, honeſtatem omnem ac veram fidem ludibrio habentibus, deplorant pij omnes: fuiſſéque id præludium exciſæ in Anglia Catholicæ fidei, ſcribit Sanderus l. 1. agens de ſcurra Franciſco Brianno. Aliàs ea ſcurrilitas, per ſpeciem ioci & luſus, virtutem certam lædit, & cum ea pugnat, quod queritur Chryſoſt. hom 9. in Matth. Aliquando etiam caſtimoniæ dánum infertur à linguæ petulantia: vt conſtat ex iis qui verborum obſcœnitate linguas ſuas in cloacá & latrinas conuertunt, vt loquitur S Chryſoſt. ſer. 44. in 1. Cor. *ſub finem.* Eandem Temperantiæ per obſcœna verba contrucidationem, caſtigat grauiter S. Ambroſ. 1. offic. c. 20. & nos ſuprà cùm de turpiloquio, ac rurſus cùm de nęuis Eutrapeliæ. Vt videas, varia omninò culparum genera linguæ profluuio adiungi, quæ excludere variarum ſit virtutú munus: Earum nimirum, quæ honeſtaté prolapſionibus illis oppoſitam, ex officio curant, & vniuerſaliter deſignatæ à S. Ambroſio ſunt nomine timoris Domini, cùm in Pſal. 36. ad illud, *Super diui ias peccatorum multas*, ita concluſit. *Timor diſciplina ſapientiæ eſt; loquacitas, innocentiæ virtutiſque naufragium, atque inuentiuum prolapſionis & culpæ.* Itaque de iis linguæ defectibus, non eſt quòd hoc loco agatur: cùm iis proſpicere, non ſpectet ad peculiarem aliquam virtutem præſcribentem modum in linguæ vſu ſed id ad eas virtutes pertineat, quarum honeſtatem inde excindi aut periclitari, diximus.

Quando ſpectet ad Temperantiam, ac modeſtiam.

Si tamen per ſe attendatur loquendi immoderatio, quæ ſine alterius honeſtatis, vel alieni iuris etiã qualiſcunque violatione, poteſt nimia eſſe & rectę rationi contraria; ſic ei proſpicitur per aliquam Temperantiæ partem. Et ita contingit nominatim quoad materiã de qua ſermo inſtituitur: quæ quòd aliena ſit à conditione, & ſtatu loquentis, ſilentio potiùs premenda fuiſſet. Item cùm loci & temporis circunſtantiæ, ſilentium indicerent. Qua ratione inter Aſcetas ſilentium commendatur per vrbem & frequentata loca, aut certis temporibus. Similitérque locutio iugis, tunc cum vno, poſteà cum alio, non eſſet contra decentiam humani conuictus, eſſet tamen contra Temperantiam in ſermone ſeruandam, etiamſi vt dixi, non vnius ſolius aures obtunderentur, qua ratione ea ſermonis profuſio ſpectaret ad partem Iuſtitiæ potentialẽ humanæ conuerſationi præfectam. Ea igitur ſermonis compoſitio, quæ ius alterius, ſiue arctum, ſiue laxũ nullo modo ſpectat, rectè videtur modeſtiæ attribui: quippe quæ modum ponit corporis motibus, prout ſunt peculiaris cuiuſdam moderationis aliũ non ſpectantis, capaces. Quidni verò hunc quoque motũ, intra eos quos dixi, limites ſpectatum, iiſdẽ accenſeamus? Eſſe ſanè hîc maximè virtutis alicuius neceſſitatẽ, docet linguæ lapſus procliuiſſimus & lubriciſſimus. *Non enim fruſtra lingua in vdo eſt, quia facilè labitur*, vt ſcitè in Pſal. 38. ſcripſit Aug. Qui etiã inſigniter epiſt. 7. docet, quàm pauci hinc euadant illæſi. Ait enim *Romani maximus Autor Tullius eloquij: Nullum vnquam verbum, (inquit,) quod reuocare vellet, emiſit. Nã & illos, quos vulgò moriones vocant, quantò magis à ſenſu communi diſſonant, magiſque abſurdi & inſulſi ſunt, tantò magis nullum verbum emittunt, quod reuocare velint: quia dicti mali, vel ſtulti, vel incommodi pœnitere vtique cordatorum eſt. Sed ſi in bonã partem accipiatur, vt quempiam talem fuiſſe credamus, qui cùm ſapiẽter omnia loqueretur, nullum vnquam verbum, quod reuocare vellet, emiſit; hoc potiùs de hominibus Dei qui Spiritu ſancto acti loquuti ſunt, quàm de illo, quem ſic Cicero laudat, ſaluberrima pietate credendum eſt.* Quare eſt haud dubiè ea linguæ volubilitas, idonea virtutis alicuius materia. Nec ſi per ſe ſpectetur, prout eam ſpectandam diximus, occurrit virtus alia præter modeſtiam, quæ ei honeſtate debita informandæ inuigilet. Quamuis autem modeſtia, & prout externam hominis compoſitionem, & prout linguę volubilitatem, ac rationi per ſe congruentẽ motũ ſpectat, ſit vnius ſpeciei infimæ, quod ratione propoſita effici videtur. Tamen conſultò hanc virtutem quaſi bifida eſſet, tractare placuit, ſepoſitis iis quæ ad vtrunque illud eius ſubiectum pertinent, vt meliùs atque commodiùs nitelæ morum, quæ hinc non modicè pendet, proſpiceretur. Quare iis obſeruatis atque præſcriptis quæ priorem illam, & vulgarem modeſtiæ functionem ſpectabant, ad hanc aliam linguæ moribus dirigendis inuigilantem accedamus.

Cautiones ad modeſtiam ea in parte.

In linguæ igitur motibus, quantum ad hunc locum attinet, hæc ſeruãda præſcribit Gregor. Nyſſ. orat. 1. de pauper. amand. *ſub initium: Timor Dei erudiat linguam, ea quæ decet loqui, tacere contraria, temporis occaſionem animaduertere, modum obſeruare, fari neceſſaria, aptè reſpondere, modeſtè dicere, ne verborum veluti grandine colloquentes obruat. Idcircò enim & tenuis illa membranula, quæ cum ipſa lingua mentum inferius deuincit, frænum dicitur, ne ineptè loquatur, & inconcinnè.* Quò ſpectare videtur ea linguę notatio, quæ eſt apud Lact. l. 1. de opif. Dei, c. 10. vt ſcilicet lingua à ligãdo dicta ſit: tametſi Varro ibi adductus ad ciborum ligationem id referat. Suffragari autem ei quem dixi ſenſui, videtur Gellius l. 1. c. 15. qui multa planè cõtra homines, (vt vocari ab antiquis ait,) in verba prouectos, loculuteios, blaterones, atque linguaces ex variis profert, & ex ore, nõ ex pectore loqui docet. Sic enim habet: *Qui ſunt leues, & futiles, & importuni locutores, quique nullo rerum pondere innixi, verbis humidis, & lapſantibus diffluunt, eorũ orationẽ benè*

benè exiſtimatum eſt in ore naſci, non in pectore. Linguam autẽ debere aiunt non eſſe liberam, nec vagam, ſed vinculis de pectore imo, ac de corde aptis moueri, & quaſi gubernari. Sed enim videas quoſdam ſic ſcatere verbis, ſine vllo indicij negotio cum ſecuritate multa & profunda, vt loquentes plerunque videantur, loqui ſeſe neſcire. Vlyſſem contrà Homerus, virum ſapienti facundia præditum, vocem mittere ait non ex ore, ſed ex pectore. Quo ſcilicet non ad ſonum magis habitúmque vocis, quàm ad ſententiarum penitus conceptarum altitudinem pertineret: petulantiæque verborum coërcendæ, vallum eſſe oppoſitum dentiũ. luculentè dixit, vt loquendi temeritas, non cordis tantùm cuſtodia, atque vigiliis cohibeatur, ſed & quibuſdam quaſi excubiis in ore poſitis ſepiatur. Nec diſſimiliter S. Chryſoſtomus in Catech. ad illuminandos, linguæ fabricam frænandæ linguæ accommodatam conſiderat. *Ideò*, inquit, *Deus eam velut muro duplici voluit circundari. Nã dentium tegmine, & labiorum cuſtodia cõtinetur, ne verba improuida garrulitate proferãtur.*

Diſiectum hoc vallum, & abruptum frænum in ipſis eſſe videtur, qui iuſto copioſiùs verba profundunt, vt videantur loquendo inſatiabiles. Item præcipitanter, & nimia cum volubilitate loquentes, quos damnat Clemens Alex. 2. pædag. c. 7. tanquã non tribuentes voci ius ſuum. Nec eſſe idoneam eam rapiditatem ad flectendum audientem, tradit optimè Seneca tota epiſt. 40. Profuſionem verò illam ſermonis caſtigat egregiè Nazianzenus orat. 15. *initio*, verbis illis. *Profectò nec maior pluuiæ vis minore vtilior eſt. Quonam enim pacto cùm illa ob vehementiam ſuam, terram abſtrahat, atque ipſa etiam ſorte agricolam mulctet: hæc autem ſenſim & leniter labens, & ad ima vſque penetrans, agrum pinguem reddat, atque agricolam commodo afficiat, ſpicámque ad maturum fructum alat? Nec item in ſermonibus is qui vberior, & copioſior eſt, ſapientiore fructuoſior, & condueibilior eſt. Ille enim poſteaquàm exigua fortaſsè voluptate, auditorem affecit, abſceſſit, ſimúlque cum percuſſo aëre ſolutus eſt, nihil aliud ſupra hoc virium habens: ac per linguæ leporem, auidis auribus tanquam præſtigias quaſdam offudit. Hic autem in mentem penetrauit, ac dilatatum os ſpiritu impleuit, ortúque ſuo longior extitit, atque ingentem paucis ſyllabis ſegetem edidit.*

Commendabat porrò prætereà Nyſſenus, locutionem de rebus tantùm neceſſariis. Quod à Chriſtiano Doctore commendatum minùs mirabitur, qui Epictetum quoque audierit, colloquia de rebus inanibus reſecare. Sic enim præſcribit, c. 41. Enchir. informans hominem hac in parte. *Maiori quidem ex parte ſilentium præſtetur, aut neceſſaria dicantur, eáque paucis. Raò autem cùm ſe obtulerit occaſio, ad dicendum veniemus: ſed non quiduis dicemus. Non de gladiatoribus, non de ludis Circenſibus, non de pugilibus, non de cibis, aut potionibus, quæ paſſim inculcantur.* Quę verba elucidãs Simplicius eos planè ſermones depoſcit, qui non Philoſophum duntaxat, ſed etiam Chriſtianum deceãt. Intelligit enim velle Epict. *Vt de rebus neceſſariis ſermo habeatur, ſiue ad virtutẽ adhortando, ſiue docendo, ſiue conſulendo, ſiue cõſolãdo, ſiue de veritate naturáque rerum inquirendo & diſputando, ſiue Dei excellentiam & prouidentiam celebrando, & auxiliũ ad degendam vitam naturæ congruentem votis expoſcendo. Non autem de rebus vulgaribus, de quibus verba fieri plerunque ſolent. Neque igitur de compoſitionibus gladiatorum, neque de ludis Circenſibus, aut aliis, neque de cupediis & poculis, quibus ille, vel ille vtatur. Nam qui ſermones huiuſcemodi de rebus habentur, cogitationem etiam illis affigunt. Eſt & cùm appetitum attrahunt, & vitam ſibi conformem faciunt.*

Eadem Platoni mens, qui vt eſt apud Philonem l. de mundi opif. per os noſtrum intrare dixit mortalia, exire verò immortalia: intrare quidem cibos corruptibiles; exire autẽ ſermones incorruptibiles & immortalitate dignos: cuiuſmodi ſanè nõ ſunt, qui de rebus inanibus inſtituuntur, ſugillantúrque loco citato ab Epicteto. Qui inſuper mandat, vt quos alij fortè nobiſcum miſcuerint vanos ſermones, exſcindere curemus. Vel ſi ob loquentis autoritatem, aliáve ex cauſa, prohibeamur ſermonem aliò auertere, ſilentium ſaltem interponamus.

Ex linguæ moderatione quanta bona.

Hoc porrò remedium ad grauia alia incommoda reſecanda, & bona aduocanda, cõmendatiſſimũ apud ſapientes, etiam Ethnicos fuit. In primis enim tanquam inſtrumentum colligẽdæ mentis, & eundem vitę tenorem ſeruandi, habetur. *Omnis enim inſtitutionis ratio*, ait Simplicius ad citatũ Epicteti caput, *eò refertur, vt & à rebus externis, & à brutis ſuis affectionibus, & à corpore ad ſeipſum reuocetur animus: vt ſuo more, eodémque perpetuo tenore viuat. Quam ad rem, ſilentium plurimum confert. Quæ cauſa Pythagoræis fuit, efficaciſſimum diſciplinæ ſuæ iaciendi fundamentum, quinquennij ſilentium. Vt enim ſenſus, animum ipſis operã nauantem, ad externa trahũt; quod ij declarant, qui cùm ſeſe colligere volunt, & in ſeſe deſcendere, & animi attentionẽ excitare, claudunt oculos: Sic animum etiam oratio, tum non operam nauantem ſenſibus, ſed per ſeſe agentem, magis ad externa effundit, cuius effuſionis remediũ eſt ſilẽtiũ.* Aliis verbis, eodem ſenſu, euaporare per hoc oſtiũ, omnem interiorem calorem ſcitè dixit Diadochus l. de perfect. c. 70. & Antiochus homil. 102. qui addit homil. 103. *virtutem ſilentij, eſſe ſapientiſſimarũ cogitationum matrem.* Laxans tantiſper, & ad omnium affectuum ſubactionem extendens, quod de carnis petulantia ſcriptum fuerat à Gregorio Neocæſar. hom. 2. de Annunc. qui vocat ſilentium, *continentiæ, & caſtitatis matrem.*

Deinde vt alia grauiora mala, multiloquiũ non fœdarent, illud ſaltem ſilentio moderato cauetur, cui vix alia ratione occurrere liceat. Nimirum proſpicitur inanitati ſermonum, quam ipſi etiam Philoſophi deuitãdam ſapienti agnouerunt. Multos in eandem ſententiam profert Plutarch. l. de garrulitate, ex quo & aliis, pleraque retulit Andreas Scottus l. 2. de bono ſilentij, c. 3.

Perſuaſerat id egregiè Pythagoras, qui aptandis ad philoſophicam ſationem tyronum ingeniis, arctum indixit ſilentium, ſiue ἐχεμυθίαν, qua vt eſt apud Gellium l. 1. c. 9. nouitij Philoſophi pro æſtimato captu ſolertiæ, tacere prolixiore, aut breuiore tempore iubebantur. Vtique in ſchola, & de iis quæ ad diſciplinas ſpectabant, quorũ cauſa in cœnobium conueniebant. Ita enim accipiendum eſſe illud luſtri ſilentium, ex Gellio ibidẽ colligitur, & ex Theod. l. 1. aduersùs Græcos, quãuis aliter ſentiat Elias in orat. 3. Nazianz. Dignum item obſeruatu eſt, quod de eo ſilentio habet Apuleius lib. 2. florid. in fine. *Pythagoras*, inquit, *tot Doctoribus eruditus, tot támque multiiugis fomitibus diſciplinarũ toto orbe hauſtis, vir præſertim ingenio ingenti, ac profectò ſupra captum hominis; animi auguſtior, primus Philoſophiæ nuncupator & cõditor, nihil priùs diſcipulos ſuos docuit, quàm tacere: primáque apud eum meditatio ſapienti futuro, linguã omnẽ coërcere, verbáque quæ volãtia Poetæ appellãt, detractis pinnis, intra murum candentiũ dentiũ premere. Prorſus inquã hoc erat primũ ſapiẽtiæ rudimẽtũ, meditari condiſcere, loquitari dediſcere. Non in totum tamen vocẽ deſueſcebant. Nec omnes pari tempore elingues magiſtrũ ſectabantur: ſed grauioribus viris, breui ſpatio ſatis videbatur taciturnitas modificata. Loquaciores enimuerò fermè in quinquennium, velut in exilium vocis puniebantur.*

Vt vt verò ſe habuerit Pythagoricum hoc ſilentiũ, graues Patres eius vſum, tradunt hauſtum è ſacris Literis: præter alia pleraque ex eis detorta à Pythagora, & detorta in diſciplinam ſuam, vt S. Ambroſius frequenter obſeruat. Qui ita nominatim de hac ſilentij apud Pythagoram lege pronunciat 1.offic.c.10.& S.Hieronymus in c.3. Eccleſiaſtis; ac Clemens Alex.5. Strom. cap.5. Qui quod paulò antè ex Simplicio retuli, explicatiùs proponit, nempè indixiſſe tyronibus ſilentij quinquennium,vt auelli à rebus ſenſibilibus conſueſcerent, Deúmque nuda mente contemplarentur. De Platonis inſtitutis nõ abſimilibus,hęc ſuprà Apuleius. *Noſter Plato, nihil ab hac ſecta, vel paululum deuius, Pythagoriſſat. In plurimis aquè & ipſe in nomen eius, à magiſtris meis adoptatus. Vtrunque meditationibus Academicis didici, & cum dicto eſt opus, impigrè dicere; & cum tacito opus eſt, libenter tacere.*

Verborum nitela, modeſtiæ propria.

Huc retulerim quandam verborum veluti nitelam. Quamuis enim eius cura penes caſtimoniam eſt intra fines & honeſtatem illius. Tamen etiamſi nullum ex his capitibus, caſtimoniæ diſpendium immineret;(& interdum ſanè non imminet,) modeſtiæ partes forent,efficere vt omnia & alibi, & hac quoque in parte,ordinatè ac conuenienter fierent. Ad verborum ergo munditiam modeſtiæ iſti conſentaneam,pertinet,quod Tullius l. 1.de offic. n. 127. admonet, quæ natura occultauit, eadem omnes qui ſana mente ſunt, remouere ab oculis: ipsique neceſſitati,date operam vt quàm occultiſſimè pareant: quarúmque partium vſus ſunt neceſſarij,eas neque partes, neque earum vſus, ſuis nominibus appellare. Hanc prætermiſſis aliis cauſam ex More Nebuchim, profert Serarius lib. 3. trihæreſij cap. 4. n. 44. cur lingua Hebræa, *ſancta* vocetur: quia non inueniuntur in ea voces illę,quę obſcœna maris & fœminæ membra,itémque coïtum,micturam,& ventris deiectionem exprimant, niſi per circunlocutionem.

Annuit Antonius Ludouicus lib. de pudore,*ſub finem*,qui addit hoc iſti ferè linguæ peculiare eſſe: cęterarum enim Autores,plura ferè nomina membris & actibus illis de quibus honeſtè taceri oporteat,indidiſſe,quàm aliis rebus:veritos fortaſſis ne appellationum penuria,partes illæ,& actiones minùs paterent. Id ille,Latinorum & Græcorum fœdorum vocabulorum vbertate demonſtranda, pleniùs exequitur: concludens, non ita Hebræos, ſed in hac parte prudentiores fuiſſe, qui nullum genitalis membri nomen proprium habeant, ſed communi nomine *ghid*,ſiue neruum vocent,fimum verò alui *ſoa* appellent,à verbo quod exire ſignificat. Seminũ aulam ſiue vuluam,*rechem* gentis ſuę voce deſignẽt. Notat præterea ſcripturã Geneſis 7.octo literas integras adieciſſe,ne voce minùs mũda vteretur. Ne enim diceret, ex animalibus impuris,vel immundis capies tibi ſeptem, circunlocutione vſa eſt dicens,ex animalibus quæ non ſunt pura: longiore verborum ductu,ſed honeſtiore. Verùm hãc Hebraïci ſermonis & ſcripturæ verecundiam, vt Tertullianus appellauit l. de ieiunio, c.6.ſplendidè ac pleniſſimè exhibent doctiſſimi duo recentiores,Genebrardus ad Pſal.50. v.1. & Pineda in c. 31.Iobi, v.10. Apagè verò è contra Stoicum, vel Cynicum potiùs ſpurciloquium, omnia illa membra inuerecundè proferens, vt eſt apud Tullium libro 9. famil. epiſtola 22.

Garrulitatis probrum & damna.

Ex iis de fœditate vitij, modeſtiæ in frænanda lingua per defectum contrarium oppoſiti;(nam de altero extremo quo lingua nimium coërceretur, nihil intra fines Temperantiæ dicẽdum occurrit,) nullo negotio iudicium ferri poteſt. In quod cùm multa apud Plutarchum lib. de garrulitate congeruntur, tum paſſim apud alios morum Magiſtros. Ariſtophanes apud Gellium lib. 1. c.15. aliique ibidem adducti, variè illud configunt. Innumera certè eſſe mala,loquacitatem, & linguæ intemperantiam aſſectantia,latè confirmat Nazianzenus carmine de ſilentio per ieiunij tempus à ſe ſtudioſè ſeruato. Et tamen quòd multò ſollicitiorem linguæ curam, & garrulitatis eliminandæ diligentiam depoſcit,nihil facilius,quàm ea mala per linguam garrulam incurrere. Attexo partem grauiſſimi carminis.

At certè lingua nihil exitialius vſquam eſt,
Curſor equus ſemper,tela parata nimis.
Omnia nemo videt, vicináque ſola prehendit
Noſtra manus, totum nec pes obiuit humum.
Non homicida labore caret: mœchúmque libido,
Territat, eſt odio furibus atque Diis,
Eſt labor in cenſu, teneo amittóque viciſſim,
Vt cui compreſſa ſtringitur vnda manu.
Æquoreum, terrenum & iter, pradóque cruentus,
Inuidiáque ardens alter amator opum.
Hæc auri cupidos incommoda cuncta fatigant.
Ærumnas inſons denique, ſónſque ferunt.
At linguam nemo properantem ad verba repreſſit,
Non nix, non ſcopulus, non homo, non fluuius.
In promptu iaculatur, in arcu ſæua ſagitta:
Circulum & in crena, neruus adactus habet.
Quas animus miſit, volitant feriúntque ſagittæ
Viuos, victuros, cum ſuperiſque homines.
Hæc aquè incautos & cautos figit, amicos
Atque hoſtes, prauos vulnerat atque bonos.
Vicinos,procul & poſitos,ac denique nil non.
Qui domat hanc, ſophiæ culmina prima tenet.

Eſt igitur garrulitas vitium æquè noxium ac lubricum, eóque nomine diligentiùs cauendum. Et vt ea mala abeſſent, ipſa tamen per ſe garrulitas,probroſa intemperantia eſt. Quòd ſi Ariſtoteles 3.Ethic.c.10.garrulos,& qui diem ſolidam de quibuſlibet rebus colloquendo conterunt, negat eſſe intemperantes, & nugaces tantùm dici pronunciat,non diffitetur eſſe etiam in ea ſermonum inanitate vitium Temperantiæ oppoſitum. Sed tãtùm negat eſſe in eo defectu illam intemperantiã, quæ antonomaſticè intemperantia nominatur, reſpicitque immoderationem in voluptatibus tactus. Qua ratione negat etiam eſſe intemperantiæ vitium in pleriſque aliis quæ nemo dubitat Temperantiæ aduerſari.

Quando maximè,ac quibus,ab ea timendum.

Monet porrò pęculiariter Caſſiodorus l.4. epiſt. 4.timendum maximè ab hoc vitio eſſe,cùm lætitia animum inundat,ac veluti exundare cogit. *Garrula* (inquit ex pleniore editione, nam vulgaris hîc lacunoſa eſt;) *res eſt lætitia,nec enim præ gaudio poteſt contineri*. Annuit Latinus in Panegyr. negans poſſe ſimul conuenire gaudium & ſilentiũ. Sed & Symmachus lib.2.epiſt 7. & 8. lætitiam ait rem eſſe loquacem,& in ſerenis frontibus, animorum indicia legi, quòd non ſe capiat exundantis lætitiæ magnitudo, ſed dedignata pectoris latebras, candida foris promineat. Alia in hanc ſententiam habet Plutarchus

Plutarchus citato Opuſc. de garrulitate, n.16. nimirum ſicut gaudium, vniuerſum hominem poteſtate ſua eximit, vt Cato Cenſorius apud Agell. l.7.c.3. egregiè diſſerit; ita & ſpecialiter linguam. Senibus item familiaris eſt garrulitas, quam idcircò Symmachus l. 8. epiſt. 47. vocat *ſenile vitium*. Eodémque reſpexit Euripides in Menalip. cùm dixit, *Quid aliud vir ſenex, niſi vox & vmbra?* Idem notauit Ariſtoteles, ſenem deſcribens 2. Rhet. c.13. & latè id illuſtrat Tiraquellus ad legem 6. connub. n.18. Et ratio peti poteſt ex iudicij imbecillitate, multáque & diutina experientia atque peritia.

Improuidentiæ garruli, iubentis arcanum eſſe quod profudit.

Sunt qui cùm ſe effuderint, obſignant, (vt arbitrantur,) ſecretum commiſſum, rogantes vt prematur. At hanc eſſe vanam petitionem, & inde certiorem fore euulgationem, hariolatur Caſſianus collat. 17. c. 30. Pulchrè item hoc refellit Chryſ. hom. 3. ad pop. Sed & Seneca epiſt. 105. ſic ſcribit. *Nihil æquè proderit, quàm quieſcere, & minimum cum aliis loqui, plurimum ſecum. Eſt quædam dulcedo ſermonis, quæ irrepit & blanditur, & non aliter quàm ebrietas, aut amor, ſecreta producit. Nemo quod audierit, tacebit: nemo quantum audierit, loquetur. Qui rem non tacuerit, non tacebit autorem. Habet vnuſquiſque aliquem, cui tantum credit, quantum ipſi creditum eſt. Vt garrulitatem ſuam cuſtodiat, & contentus ſit vnius auribus, populum faciet. Sic quod modò ſecretum erat, rumor eſt.* Itaque ſatius planè eſt, nihil garrulo velle commiſſum. Quod fert ſymbolum Pythagoricum, vetans habitare cum hirundine. Audi Clementem 5. Strom. c.5. *Suadet Samius, domi non habere hirundinem. Hoc eſt loquacem, & ſuſurronem, & effrænatæ linguæ hominem, qui non poteſt continere, nec capere ea quæ illi fuerint communicata. Hirundo enim & turtur, paſſeres agri, nouerunt tempora ſuorum ingreſſuum, inquit Scriptura, nec oportet vnquam ſimul habitare cum nugis.*

In garrulum fabella ex Baſilio.

Et quando hirundines aduersùs garrulum adduxi ex Pythagora, attexam quoque ex Sapiente Chriſtiano, fabellam qua ille prolata garrulum hominem caſtigauit. Baſilius eſt quem laudo, epiſt. 14. quæ eſt ad Celeuſium. *Quoniam*, inquit, *mihi ſilentium & ruſticitatem obiicis, ô vir honeſte & vrbane, age, tibi etiam fabulam nihil à muſis abhorrentem recenſebo; ſi quo modo hac te queam dehortari, vt in poſterum à nugis abſtineas. Hirundines conuitiabantur cygnis, quòd nollent cum hominibus conuerſari, neque muſicen publicare, ſed circa paludes degerent & fluuios, ſolitudinémque complecterentur. Adhæc, paucula quædam canerent, & ea quidem intra ſeipſos, quaſi muſices puderet. Noſtræ autem, dixerunt, vrbes, hominéſque & penates: hominibus loquimur, & noſtra ipſis percenſemus. Hæc vtique, hæc vetera, & Attica, Pandionem, Athenas, Terea, Thraciam, peregrinationem, gloriam, ignominiam, linguæ exciſionem, literas, atque ad hæc omnia Ityn. Atque hoc pacto ex hominibus factæ ſumus aues. Illi verò, olores videlicet, vix ſermone quidem ipſas dignati, garrulitatis oſores, hunc in modum reſponderunt. Nos quidem, ô hirundines, ſi quis ad ſolitudinem venerit muſices audiendæ gratia, cùm alas Zephyro permittimus, dulce quid & concinnum ſpirare videmur. Quare ſi non multa & in mutis canimus, certè id ipſum pulcherrimum eſt in nobis, quòd menſura cantum moderamur, nec muſicen ſtrepitibus permiſcemus. Vos autem, etiam inhabitantes homines ægrè ferunt, & canentes auerſantur, & maximè accuſant. Præterea ne priuatæ quidem, lingua ſilentium agere poteſtis, ſed ipſæ taciturnitatem deploratis & affectum veſtrum. Deinde loquaciores eſtis, quodam non felici lingua prædito & muſico.* Ἀπόδοσιν ſubiicit Baſilius, conuerſa ad Celeuſium garrulum oratione, & in eum verſa fabella. *Intelligis quid velim, vt ait Pindarus. Nempe vel optimam meam taciturnitatem tuæ præſtare eloquentiæ. Deſine igitur nugis ſilentium mihi obiicere, aut tibi afferam parœmiam; veriſſimam quidem illam, ſed maximè compendioſam. Nempe quod tunc olores canunt, cùm ſilent graculi.*

CAPVT XIV.

De Manſuetudine.

E duabus, quæ ſuperſunt Temperantiæ partibus, in externa bona non vtilia tendentibus, præmitto Manſuetudinem, quia minori opera exponi poteſt, quàm virtus quæ honorem reſpicit. Quare breuiter eam primò expedio.

Vocum notio.

Manſuetudinem, Græci vocant πραότητα. Hoc nomen Ariſtoteles 4. Eth. c.5. ad defectum potiùs, iræ conuenientem deflectere fatetur. Lentitudinem appellat Tullius epiſt. ad Q. Fratrem. Quòd tamen non ſuppetat commodius nomen, quo ipſum medium huic virtuti obiectum exprimamus, vtimur nomine vergẽte ad extremum, quod ab huius virtutis mediocritate minùs abhorret, quod Ariſtoteles eodem cap. *ſub finem*, his verbis tradit. *Manſuetudini exceſſum magis opponimus. Quippe cùm & magis fiat, (humanum enim magis eſt vindictam ſumere,) & ad conuictum hominum infeſti*, id eſt qui per exceſſum violant hanc virtutem, *peiores etiam ſint*. Hæc poſterior ratio eſt per ſe perſpicua. Iræ nanque vacuitas tametſi vitioſa & nimia, conuictum humanum, atque adeò concordiam nequaquam turbat, quod facit exceſſus iracundiæ, qui conuictum plerunque efficit intolerabilem.

Prior autem ratio quæ ex frequentia vitij ducitur, non videtur omninò firma, ſi quod aliqui interpretes contendunt, contineat cauſam cur fœdior ſit & deterior exceſſus iræ, quàm vacuitas. Non enim quæ vitia ſunt frequentiora, eò etiam deteriora haberi neceſſariò debent: cùm eo ipſo quòd leuiora ſunt, faciliùs voluntatem malè credulam, nec magnum diſpendium veritam ineſcent, & ad amorem ſui pertrahant. Falſóque ab iiſdem Interpretibus adducitur Ariſt. 2. Eth. c.1. tanquam ſtatuens vitium quod vſitatius frequentiúſque eſt, & ad quod homines ſua ſponte magis propendent, tetrius eſſe dicat, & virtuti magis aduerſans. Nihil enim tale eo loco ponit Ariſt. quamuis eodem l.c.9. & l.4.c.5. *in fine*, admittere videatur, vitium quod crebrius eſt, eſſe ſecúdùm quid deterius: ratione nimirum illius frequentiæ. Quare quod hîc ait exceſſum magis opponi medio, quia frequentiùs contingit excedere, non eſt accipiendum quaſi contineat veram cauſam labis maioris, quæ eſt in iræ exceſſu, ſed tanquam continens cauſam cur ſoleamus potiùs Manſuetudini exceſſum iræ opponere, quàm vacuitatem & lentitudinem.

Quatenus iræ moderatio, ad ſubiectam Temperantiæ partem ſpectet.

Vndecunque autem Manſuetudinis appellatio petita ſit, & quacunque ex cauſa ſit impoſita, hoc nomine, vt dicebam intelligimus medium inter iræ exceſſum & defectum: quod quatenus conuictum humanum reſpicit, eámque mititatem & moderationem aſperitatis in verbis quam aliis debemus, pertinet ad Iuſtitiæ partem poteſtatiuam ſuo loco explicatam, hoc eſt, ad affabilitatẽ, ſiue comitatem. Pertinet autem ad hunc locum, quatenus præcisè ſpectat ipſum operãtem. Non modò quia ira interdũ etiam ſoli, & cum aliis non agenti, infeſta eſt; ſed

etiam quia ipſa iræ in alios nõ effuſæ coërcitio, non eſt aliquid ad alium, ſed ſiſtit in ipſo operante, éſtque magna eius perfectio ad ipſummet relata. Niſi ſi in ea repreſſione ſpectetur indemnitas alterius, qua ratione ad Iuſtitiam, vel ad charitatem ſpectaret. Sicut repreſſio cupiditatis nocendi alteri in bonis ſuis, ſpectat ad Iuſtitiam. Porrò quod ad mores attinet, vtraque illa iræ repreſſio, admodùm coniuncta eſt, & qui altero ex illis modis delinquit, in vtroque ſolet labi, quia eadẽ ſunt vtriuſque defectus principia. Vt propterea nõ ſit quòd ſolliciti eſſe debeamus de anxiè ſecernendis nõnullis, quæ ad alterutrũ locorum illorũ reuocari potiùs deberent.

Medium manſuetudine quæſitum.

Qui igitur, inquit Ariſtoteles c. illo 5. *ob quæ oportet, & quibus oportet iraſcitur, addo etiam quo modo, & quando, & quouſque debet, laudatur, eſſéque is manſuetus poteſt, quippe cùm mãſuetudo ipſa, laude afficiatur. Manſuetus enim ille eſt, qui perturbatione vacat, & ab affectu minimè ducitur, ſed quemadmodum ratio ipſa ſtatuerit, ita & ob id, & tandiu ſuccenſet. Peccaréque potiùs videtur in defectu, quippe qui non ad vltionem, ſed ad veniam dandam promptior ſit.* Hæc eſt mediocritas in quam manſuetudo eſt intenta. Hinc porrò ſub finem capitis meritò infert, difficile omnino eſſe ſtatuere exactè medium iſtud, ita vt neque citrà, neque vltra recti limites quis feratur in hac parte. *Qui enim*, inquit, *paululum tranſgreditur, non vituperatur, ſiue ad nimium, ſiue ad parum deflexerit. Imò interdum & eos qui deficiunt laudamus, manſuetóſque appellamus, & eos qui infeſti ſunt, tanquam ad imperandum idoneos, viriles nuncupare conſueuimus. Quantum igitur & quomodò quiſpiam tranſgreſſus, ſit vituperandus, ſtatui ratione non facilè poteſt. In particularibus enim & ſenſu, iudicium eſt. Veruntamen illud ſatis perſpicuum eſt, ſicut medium habitum, quo efficitur vt & quibus oportet iraſcamur, & ob quæ, & quomodò oportet, & ſecundùm cætera omnia huiuſmodi, eſſe laudandum: ita exceſſum & defectum, ſi parum quidem peccant, parum: ſi paulum ampliùs, magis; ſi multum, vehementer eſſe vituperandos. Ex quo efficitur vt medium habitum conſectandum eſſe, manifeſtum ſit.*

Sed hæc omnia meliùs illuſtrabuntur expoſitione extremorum vtrinque hanc virtutem cingentium, quorum etiam declinandorum occaſione quæ ſpectant ad huius virtutis parandæ ſubſidia commodiùs tradentur. Itaque pergo ad illa extrema. Nam ipſum huius virtutis decus, nemo non perſpicit quantum ſit, quámque rationi rectæ & naturæ rationali conueniat. Et vt alia deficerent, quibus id illuſtraremus, quæ adducemus de probro & dedecore iracundiæ non compreſſæ, id ſatis ſupérque docebunt.

CAPVT XV.

De vtroque Manſuetudinis extremo, irâ præſertim.

INter extrema itaque huius virtutis, de eo quo per defectum peccatur, pauca admodum ſunt dicenda. Ex illis enim quæ pro Peripateticis contra Stoicos diſputata ſunt circa bonitatem affectuum moderatorum, perſpicuum eſt iram aliquam vitio vacare, imò neceſſariam & honeſtam eſſe.

Lentitudo ſiue iræ nimia vacuitas, improbanda.

Inde verò perſpicuè habetur, iræ aliquem defectum quandoque reprehenſioni meritò eſſe obnoxium, iuréque de tali lentitudine pronunciatum eſſe à Tauro Philoſopho ex ſententia Plutarchi apud Agellium l. 1. c. vlt. in hunc modum. *Plutarchus*, inquit, *ſeruo ſuo nequam homini & contumaci, ſed libris diſputationibúſque Philoſophiæ aures imbutas habẽti, tunicam detrahi ob neſcio quod delictum, cædique eum loro iuſſit. Cœperat verberari; obloquebatur non meruiſſe vt vapularet, nihil mali, nihil ſceleris admiſiſſe. Poſtremò vociferari inter vapulandum incipit, neque iam querimonias aut gemitus eiulatúſque facere, ſed verba ſeria & obiurgatoria. Non ita eſſe Plutarchum, vt diceret: Philoſophũ iraſci, turpe eſſe. Sæpè eum de malo iracũdiæ diſſertauiſſe; librum quoque περὶ ἀοργησίας pulcherrimum conſcripſiſſe. Iis omnibus quæ in eo libro ſcripta ſunt, nequaquam conuenire, quòd prouolutus effuſúſque in iram, plurimis ſe plagis multaret. Tum Plutarchus lentè & leniter. Quid autem, inquit, verbero, nunc ego tibi iraſci videor? Ex vultúne meo, an ex voce, an ex colore, an etiam ex verbis, correptum eſſe me ira intelligis? Mihi quidem, neque oculi, opinor, truces ſunt, neque os turbidum, neque immaniter clamo, neque in ſpumam ruborémve efferueſco, neque pudenda dico aut pœnitenda, neque omninò trepido ira & geſtio. Hæc enim omnia, ſi ignoras, ſignã eſſe irarum ſolent. Et ſimul ad eum qui cædebat, conuerſus; interim, inquit, dum ego atque hic diſputamus, hoc tu age.* Subdit Gellius, Tauri ſententiam ex ea Plutarchi diſſertatione hauſtam concludens. *Summa autem totius ſententiæ Tauri, hæc fuit. Non idem eſſe exiſtimauit, ἀοργησίαν καὶ ἀναλγησίαν, aliúdque eſſe non iracundum animum, ἀνάλγητον καὶ ἀναίσθητον. Nam aliorum omnium, quos Latini Philoſophi, affectus vel affectiones, Græci πάθη appellant, ita huius quoque motus animi, qui cùm eſt vlciſcendi cauſa ſæuior, ira dicitur, non priuationem eſſe vtilem cenſuit, quam Græci στέρησιν dicunt, ſed mediocritatem, quam μετριότητα illi appellant.* Vides pro veritate propoſita, & Plutarchi & Tauri ſuffragium.

Suffragium Philoſophi, & morboſo eius loco emplaſtrum.

Nec aliter cenſuit Ariſtoteles, ſcribens in hunc modum. *Defectus, ſiue iræ vacuitas quædã ſit, ſiue quippiam aliud, vituperatur. Nam qui & ob quæ oportet, & ſicut oportet, & quando, & in quos oportet, non iraſcuntur, hi profectò eſſe ſtolidi videntur. Qui enim non iraſcitur, neque videtur ſentire, neque dolore affici, neque eſſe idoneus ad vlciſcendum.*

Hactenus rectè. Sed addit quod cataplaſmate indigeat, poſſétque trahi in malum ſenſum, niſi dextrè interpretemur. *At tolerare*, inquit, *ſi laceſſaris, patique vt tui contumelia afficiantur, ſeruile profectò eſt.* Nec molliùs 3. ad Eudemum, c. 5. vbi eos qui laceſſiti, faciles humiléſque ſe præbeant ad contemptum, ſeruiles & inſenſatos nominat. Hoc ne cum Chriſtianis legibus, imò etiam cum naturali patientiæ honeſtate pugnet, ita accipiendum eſt, vt is tantùm in culpa ſit, & ſeruilitatis ac ſtoliditatis damnetur, qui quo tempore Prudentia dictat repellẽdam eſſe debito modo ſuam vel ſuorum contumeliam, frigeret nihilominùs, & debitã illam repulſam negligeret, nec exſuſcitaret in ſeſe moderatæ iracundiæ impetum ad eam alienæ petulantiæ abactionem opportuniſſimum. Id tamen non obſtat, quominùs aliàs, cùm vel nulla eſt repellendi iniuriam obligatio, vel conſecuturus alioqui alienæ nequitiæ progreſſus acrimoniam aliquam & vigorem læſi non depoſcit, fas illi ſit, imò laudis & meriti pleniſsimum, patientiæ ſuæ in toleranda citra repulſam aliena petulantia ſpecimẽ dare. Neque hoc Ariſtoteles inficiatur. Quod latiùs verſaui cùm de repoſitione iniuriæ.

Patres aliqui in eandem ſententiam.

Reuenio ad inſtitutum. Ipſi quoque Sancti eum iræ

iræ vſum, quo nequitiæ curſus impeditur, cõmendant. Illuſtriſsimè Diadochus de perfect. ſpir. c. 62. *Irá*, inquit, *ſæpè cùm grauiter peccato irati ſumus, illud fæmineum, quod in ira ineſt, virile facimus.* Et mox. *Vt tam, mea quidem ſententia, ira moderata, magis tanquam telum naturæ noſtra ab Autore noſtro tributa ſit.* Alludit, (certè ratũ reipſa habet) Ariſtotelicũ dictum à Seneca malè improbatũ, de noſtris naturalibus armis vt ira. Sed pergit. *Quo ſi Eua contra ſerpentẽ vſa fuiſſet, nunquam ab illa falſa voluptate delinita eſſet. Vnde vt mihi videtur, qui propter ſtudium & ardorem pietatis ira vtitur ſedatè, probatior in lance remunerationum inuenietur, præ eo qui nullo modo propter mentis immobilitatem ira mouetur. Hic enim aurigam ſenſuum hominis inexercitatũ habere, planè cernitur: ille verò ſemper in equis virtutis certãdi ſtudio feruens, vehitur inter medias Dæmonum copias, quadrigam continentiæ in timore Dei omni tẽpore exercẽs.*

Conſentit Iſidorus Peluſ. lib. 2. epiſ. 239. tractans illud: *Iraſcimini & nolite peccare*, in vltima expoſitione. *Quandoquidem*, inquit, *diuinum oraculum, non ſimpliciter iraſci, ſed fruſtra ac temerè vetuit. (Licet enim etiã vtiliter iraſci, cùm id vel ob Dei gloriam fit, vel ob eos quibus iniuria infertur, vel vt proximi ad meliorem mentẽ reuocẽtur. Nam & Moſes, vir alioqui ſumma lenitate præditus, in eos qui vitulum effecerant, ira exarſit, eóſque funditus de medio tolli iuſsit. Et Phinees iis, qui ſtupri crimine ſe deuinxerant, iratus eſt, eóſque lanceà interemit. Et Elias Iudæis, eóſque fame attriuit; & Paulus Elymæ, & Petrus Ananiæ, & Saphiræ. Et pater filiò, & magiſter diſcipulo ignauia torpẽti iraſcitur. Nec quiſquam iracundiam hanc eſſe dixerit, verùm Philoſophiam & curam ac ſollicitudinem.) Poteſt etiam imperandi modo exponi. Quoniam enim cum iniurias noſtras vlciſcimur, modu quoque in vlciſcendo excedimus: cùm autem vel de diuina gloriâ, vel de vindicandis eorum qui læduntur, iniuriis agitur, tum verò metum & quietem fingimus, mutique ac torpidi ſumus, atque ita affecti vt nihil inter nos & ſaxa interſit. Propterea, inquit, iuſtè quidem iraſcimini, hoc eſt, cùm vel diuina gloria agitur, vel proximorum emendatio, vel iniurias aliis illatas vlciſci oportet. At nolite peccare, nimirum vel aliena peccata, quorum conſcij eſtis, occultantes, vel ad priuatas iniurias vindicandas hoc adiumento abutentes. Ob eam enim cauſam nobis ira inſita eſt, non vt nos quoque peccemus, verùm vt peccantes prohibeamus, nec vt ea turbidus motus ac morbus ſit, verùm vt vitioſarum affectionum medicina. Nos autem medicamentum in venenum commutamus, dum eo ad ea quæ minimè decet, abutimur.*

Ira extremum manſuetudinis, excedens, quotuplex.

Alterum huius virtutis extremum, Ariſtoteles 4. Ethic. cap. 5. generatim ita exponit. *Exceſſus, ſecundùm omnes quidem modos fit. Nam & in quos non oportet, & ob quæ non oportet, & magis item, & citiùs & diutiùs quàm oportet, exiſtit*, Quaſi diceret, per iram, (quippe affectum vt Seneca 1. de ira, cap. 1. pronunciat, maximè ex omnibus tetrum & rabidum,) delinqui interdùm quoad omnes circunſtantias. Tametſi, vt Ariſtoteles ſtatim ſubdit, omnes hi defectus non cadant in vnam eandem perſonam, ſiue ſimul & ſemel, (cùm aliqui eorum ſint oppoſiti, & inter ſe pugnantes,) ſiue etiam diuerſo tempore. Qui enim omnibus illis defectibus laboraret, neque ab aliis ferri poſſet; neque ſibi ipſi eſſet tolerabilis. Quò ſpectat præclara illa ſententia, quam hìc adhibet Ariſtoteles, nec minùs in Moralibus, quàm in Metaphyſicis, vbi etiam ab eo vſurpata eſt, locum habet. *Malum ſeipſum perdit, & ſi integrum ſit, intolerabile euadit.*

Cùm ergo hæc ita ſint, diſtinguit Ariſtoteles triplex genus eorum qui ira percelluntur. Quidã facilè & promptè iraſcuntur, ſed citò etiam ſedantur, facileque omnem iram effundunt. Videtur Seneca 1. de ira, c. 4. hos nominaſſe ſtomachoſos. Marinus hoc iræ genus in Proclo deſcribẽs n. 18. appellat irã cereã, quòd ſcilicet ſit facilè mobilis & flexilis. Nã in eo etiam ſenſu accipitur illud Platonis apud Clementem; *voluptas, hominẽ cereum efficit.* Alij quos Seneca ibidem amaros nominat, diutiùs iram retinẽt, ſed tamen vbi iniuriam repoſuerint; aut aliorum conſilio & induſtria leuati fuerint; aut ipſi per ſe (quod frequentius eſt,) conuitium iniuriámve concoxerint, tandem placantur, nec æternas fouẽt iras. Omnium deterrimi ſunt, quos Ariſtoteles χαλεπὺς, alibi ἀγρίυς, difficiles, infeſtos, agreſtes nominat. Qui ſcilicet & citò iram concipiunt, quod primi; & cum ſecundis eam diu retinent, & ægerrimè placantur. Nemeſius cap. 21. libri de homine, has tres claſſes iraſcentium, ſecernit per excandeſcentiam, ſimultatem, & inimicitias, vt dixi cùm de affectu iræ, ad quem locum pertinet eorum iræ membrorum expoſitio. Nunc enim duntaxat recenſentur, vt curationi illorum proſpiciatur, quæ pro ſingulis gradibus vlterioribus eſt operoſior, quamuis pro omnibus eadem remedia locum habeant, ad quæ veniendum eſt.

Incentiua eius moderandæ, ex tam tetra & horrida illius facie.

Iræ cohibendæ, parandæque manſuetudinis incentiuum, è variis quæ apud Senecam tribus de ira libris, Plutarchum l. de manſuetudine & iræ frænatione, & alios paſſim ſubminiſtrantur, nõ aliud potentius videtur, quàm ipſa huius affectus non cohibiti deformitas, vt idcircò Seneca initio primi de ira Nouatum laudet, quòd hunc præcipuè affectũ pertimuerit, *maximè ex omnibus tetrũ ac rabidũ. Cæteris enim aliquid quieti placidíque ineſt, hic totus concitatus, & ab impetu doloris eſt, armorũ, ſanguinis, ſuppliciorũ, minimè humana feruens cupiditate: dum alteri noceat, ſui negligens: in ipſa irruens tela, & vltionis ſecũ multa tractura auidus.*

Subdit & ſapientũ conſenſum, qui iram furorem breuem, & temporariam inſaniam eſſe dixerunt. Sic enim Cato apud Plutarchum in vita, iratum ab inſano, nõ niſi tempore diſtare pronunciauit. Et idem ex Philemone Poëta retulit Stobæus ſerm. 20. Alia ex aliis in hanc rem cõgerit Biſciola t. 2. ſubſec. l. 2. c. 17. Antoninus optimè l. 7. de vita ſua, n. 21. Irati vultum omninò eſſe contra naturam affirmat. Indéque conſtare vult iram à ratione eſſe alienam: atque adeò inſipientiam & inſaniam quandam eſſe. Id porrò ne ex vano prolatum videatur, ratione inſuper confirmat Seneca ſuprà. *Æquè enim*, ira ac inſania, *impotens ſui eſt, decoris oblita, neceſſitudinũ immemor, in quod cœpit pertinax & intenta, rationi conſiliiſque præcluſa, vanis agitata cauſis, ad diſpectũ æqui verique inhabilis: ruinis ſimillima, quæ ſuper id quod oppreſsère, frãgũtur.* Subiicit & inſignem irati hypotypoſim, vt appareat quantum ſit furẽtis & inſani ab irato diſcrimen. *Vt ſcias*, inquit, *nõ eſſe ſanos quos ira poſſedit, ipſum illorum habitum intuere. Nam vt furentium certa indicia ſunt, audax & minax vultus, triſtis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color verſus, crebra & vehementius acta ſuſpiria; ita iraſcentium eadem ſigna ſunt. Flagrant & micant oculi, multus ore toto rubor, exæſtuante ab imis præcordiis ſanguine, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac ſubriguntur capilli, ſpiritus coactus ac ſtridens, articulorum ſeipſos torquentium ſonus, gemitus, mugitúſque, & parum explanatis vocibus ſermo præruptus, & complosæ ſæpiùs manus, & pulſata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnáſque minas agens, fœda viſu & horrenda facies deprauantium ſe atque intumeſcentium. Neſcias vtrum magis deteſtabile vitium ſit, an deforme. Cætera licet abſcondere, & in abdito alere. Ira ſe profert, & in faciem exit, quantóque maior eſt, hoc*

effer ueſcit manifeſtius. Satin' horrenda irati facies? At vt horribilior, & qualis reuera eſt, obuerſetur oculis, ſpectanda quoque circum eam iacentium ſtrages, quam pergo repræſentare ex eodem Seneca, quòd aliquid cultius deſpondeam. *Iam verò*, inquit ibid. c. 2. *ſi effectuſque damnáque intueri velis, nulla peſtis humano generi pluris ſtetit. Videbis cædes ac venena, & reorum mutuas ſordes, & vrbium clades, & totarum exitia gentium, & Principum ſub ciuili haſta capita venalia, & ſubiectas tectis faces, nec intra mœnia coërcitos ignes, ſed ingentia ſpatia regionum hoſtili flamma relucentia. Aſpice nobiliſsimarum ciuitatum fundamenta vix notabilia: has ira deiecit. Aſpice ſolitudines per multa millia ſine habitatione deſertas: has ira exhauſit. Aſpice tot memoriæ proditos duces, mali exempla fati. Alium ira in cubili ſuo confodit: alium inter ſacra menſæ, ira percuſsit: alium inter leges, celebriſque ſpectaculum fori, lancinauit: alium filij parricidio dare ſanguinem iuſsit: alium ſeruili manu regalem aperire iugulum: alium in cruces membra diuidere. Et adhuc ſingulorum ſupplicia narro. Quin ſi tibi libuerit, relictis in quos ira viritim exarſit, aſpicere cæſas gladio conciones, & plebē immiſſo milite contrucidatam, & in perniciē promiſcuam, totos populos capitis damna paſſos.*

Tam truci támque horrenda ſpecie monſtrum, hominem de naturali ſtatu dimouere & efferare, ſic concludit infrà capite 5. *An ſecundùm naturam ſit, manifeſtum erit, ſi hominem inſpexerimus: quo quid eſt mitius, dum in recto, animi habitus eſt? Quid autem ira crudelius eſt? Homine quid aliorum amantius? Quid ira infeſtius? Homo in adiutorium mutuum generatus eſt, ira in exitium. Hic congregari vult, illa diſcedere. Hic prodeſſe, illa nocere. Hic etiam ignotis ſuccurrere, illa etiam chariſsimos petere. Hic aliorum commodis vel impēdere ſe paratus eſt; ira in periculum, dummodò ſecum deducat alium, parata deſcendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quàm qui optimo eius operi & commendatiſsimo, hoc ferum ac pernicioſum vitium aſsignat?*

Itaque non hominis externam formam ei quem ira ſibi plenè ſubegerit, ſed feræ, ſed furiæ, & ſi quæ eſt tetrior, vult circumpoſitam, l. 2. c. 35. *Non eſt vllius affectūs facies turbatior. Pulcherrima ora fœdauit, toruos vultus ex tranquilliſsimis reddit. Linquit decor omnis iratos. Et ſi amictus illius compoſitus ſit ad legem, attrahet veſtem, omnémque curam ſui effundet. Si capillorū natura vel arte iacentium non informis eſt habitus, cum animo inhorreſcunt, tumeſcunt venæ, cōcutitur crebro ſpiritu pectus, rabida vocis eruptio colla diſtendit. Tunc artus trepidi, inquietæ manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intra putas eſſe animum, cuius extra imago tam fœda eſt? Quanto illi intra pectus terribilior vultus, acrior ſpiritus eſt, intēſior impetus, rupturus ſe niſi eruperit? Quales ſunt hoſtium vel ferarum cæde madentium, aut ad cædem euntium aſpectus: Qualia Poetæ inferna monſtra finxēre, ſuccincta ſerpentibus, & igneo flatu: Quales ad bella excitanda, diſcordiámque in populos diuidendam, pacémque lacerandam teterrimæ inferûm exeunt furiæ: Talē nobis iram figuremus. Flamma lumina ardentia, ſibilo, mugitúque, & gemitu, & ſtridore, & ſi qua his inuiſior vox eſt, perſtrepentem; Tela manu vtraque quatientem: (Neque enim illi tegere ſe, cura eſt.) Toruam, cruentámque, & cicatricoſam, & verberibus ſuis liuidam, inceſſus veſani, offuſam multa caligine, incurſitantem, vaſtantem, fugantémque, & omnium odio laborantem, ſui maximè; ſi aliter nocere non poſſit, terras, maria, cælum ruere cupientem, infeſtam pariter, inuiſámque. Vel ſi videtur, qualis apud Vates noſtros eſt.*

Sanguineum quatiens dextrâ Bellona flagellum,
Aut ſciſſa gaudens vadit diſcordia palla,

Aut ſi qua magis dira facies excogitari diri affectus poteſt. Denique l. 3. c. 3. *Nulli certè affectui peior eſt vultus, quem in prioribus libris deſcripſimus, aſperum & acrem. Et nunc ſubitò retrorſum ſanguine fugato pallentem, nunc in os omni calore ac ſpiritu verſo ſubrubicundum, & ſimilem cruento, venis tumentibus. Oculis nunc trepidis & exilientibus, nunc in vno obtutu defixis & hærentibus. Adiice dentium inter ſe arietatorum, & aliquem eſſe cupientium, non alium ſonum, quàm eſt apris tela ſua attritu acuentibus. Adiice articulorum crepitum, cùm ſeipſæ manus frangunt, & pulſatum ſæpius pectus, anhelitus crebros, tractóſque altiùs gemitus, inſtabile corpus, incerta verba ſubitis exclamationibus, trementia labra interdúmque compreſſa, & dirum quiddam exſibilantia. Ferarum mehercule, ſiue illas ira exagitat, ſiue infixum viſceribus ferrum, minùs tetra facies eſt, etiam cùm venatorem ſuum ſemianimes morſu vltimo petunt, quàm hominis ira flagrantis.* Planè molliùs quàm res ferat locutus eſt Antiochus homil. 24. cùm affectum iræ, iuſto incenſiorem, ſtatuit *nepotem ſtultitiæ, veluti matris.* Nam quod omnia hactenus propoſita docent, non ſtultum modò, ſed & efferum ac rabidum facit qui ea corripitur.

Ad pleniorem deformitatis huius affectus non compreſſi introſpectionem, iuuerit ex Chryſoſt. hom. 29. ad pop. vel homil. 6. in Acta, manſuetudinem & iram componere quoad vultum vtriuſque & effectus. Nihil enim in hanc rem videtur opportunius poſſe proferri, ſiue Manſuetudinis incentiua quærimus, ſiue iræ auocamenta. Manſueti animum, Olympo à ventis & turbinibus imperturbato componit, irati verò tumultibus fori & mediæ ciuitatis. Nihil vſpiam concinnius aut floruleutius reperias. Sed quòd locum alibi iam dederim, adſcriptione abſtineo. Relegatur tractatio de affabilitate. Libanius in vituperatione iræ, minutatim proſequitur ſtatus omnes: & quantum vbique obſit, nuſquam proſit ira, diligenter demonſtrat. Et hoc quoque potentiſſimum eſſe iræ frænandæ incentiuum, nemo non videt.

Ira efferata, vitiorum teterrimum; fónſque aliorum omnium.

Hæc eſt horridiſſima & teterrima, iræ iuſtos fines tranſgreſſæ, facies. Præ qua aliorum vitiorum turpitudo, propè nitere, nec tantoperè auerſanda videatur, ſi Senecam audimus ſic pronunciantem 3. de ira, c. 5. *Ne iraſcamur, præſtabimus, ſi omnia vitia iræ nobis ſubinde propoſuerimus, & illā benè æſtimauerimus. Accuſanda eſt apud nos, damnanda, perſcrutanda eius mala, & in médium protrahenda ſunt. Vt qualis ſit appareat, comparanda cum peſſimis eſt. Auaritia acquirit & contrahit quo aliquis melior vtatur. Ira impendit, paucis gratuita eſt. Iracundus dominus quoſdam in fugam ſeruos egit, quoſdam in mortem. Quantò plus iraſcendo, quàm id erat propter quod iraſcebatur, amiſit? Ira patri luctum, marito diuortium attulit, magiſtratui odium, candidato repulſam. Peior eſt etiam quàm luxuria: quoniam illa, ſuâ voluptate fruitur, hæc alieno dolore. Vincit malignitatem & inuidiam. Illæ enim infelicem fieri volunt, hæc facere. Illæ fortuitis malis delectantur, hæc non poteſt expectare fortunam. Nocere ei, quem odit, non noceri vult. Nihil eſt ſimultatibus grauius: Has ira conciliat. Nihil eſt bello funeſtius. In hoc potentium ira prorumpit. Cæterùm etiam illa plebeia ira & priuata, inermes & ſine viribus bellum eſt. Præterea ira, vt ſeponamus quæ mox ſecutura ſunt damna, inſidias, perpetuam ex certaminibus mutuis ſollicitudinem, dat pœnas dum exigit. Naturam hominis viriat.*

Ad hunc turpitudinis inter alia vitia primatum, addere licet, ſtipari iram ab omnibus, eiúſque velut Principis lateri hærere. Nullum enim eſſe ſceleris genus in quod per iram non abripiamur, tradit præclarè in hunc modum S. Cyrillus l. 6. in Iul. ad tom. 1. agens de Socratis iracūdia. *Iā quid turpius ira? an non peſſimus animæ morbus eſt ira impotens & affectio implacabilis, & amaritudo vehemens? Non enim ſic mare vel æquor turbāte ſæuit, & graues fluctuū impetu terræ ac mari appellit, vt viri anima graui & inſani ira laborans. Idcircò & diuina Scriptura admonet, dicens: Quieſce ab*

ira, & derelinque furorem. Ira enim perdit etiam prudentes. Et iterum, vir iracundus non agit aptè. Talis enim à quibus abſtinet facinoribus? Vel quomodò non totum frænum linguæ laxat? Imò & temerariis ſermonibus illudet, & ipſos fortaſsè, qui offenderunt nihil. Quemadmodum enim ſi lapis in præceps eat, & contra omne quod inuenit, impetu fertur: ita etiam audax & aſper, ſi ferocitatis & furoris vim ferat, à nullo vel verbo vel opere abſtinebit. Deum etiam ſicut hominem, lingua ſua immoderantia & iræ impotentia inuadet.

Subſidia ad iram frænandam. 1. *Mora.*

Satis de incentiuis ad ſuadendum Manſuetudinis amorem, & iræ frænationem. Pergo ad ſubſidia. Maximum Manſuetudinis tenendæ ſubſidium, iræque *remedium eſt mora*, ait Seneca 2. de ira, cap. 29. *Nec ab illo pete initio vt ignoſcat, ſed vt iudicet. Deſinet, ſi expectat.* Et lib. 3. cap. 12. *Nemo ſe differt. Atqui maximum remedium iræ dilatio eſt, vt primus eius feruor relangueſcat: & caligo, quæ premit mentem, aut reſidat, aut minùs denſa ſit. Quædam ex his quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantum dies, molliet: quædam ex toto euaneſcent. Si in hoc erit petita aduocatio, apparebit iam iudicium eſſe, non iram. Quicquid voles quale ſit ſcire, tempori trade. Nihil diligenter in fluctu cernitur.* Agnouit huius ſubſidij vim Athenodorus Stoicus, Auguſti Cæſaris in Philoſophia præceptor, vt eſt apud Suidam, & Aurelium Victorem in Theodoſio. Is miſſione honeſta domum reuertens, muneris loco hortatus eſt diſcipulum, vt ira inſurgente, nihil proferret, niſi recitatis priùs quatuor & viginti Græcis elementis.

Huius remedij vis ex iræ natura declaratur. Eſt enim lentum præcipitis mali remedium, iuxta Senecam 3. de ira, cap. 1. *Cæteri affectus dilationem recipiunt, & curari tardiùs poſſunt. Huius incitata & ſeipſa rapiens violentia, non paulatim procedit, ſed dum incipit, tota eſt. Nec aliorum more vitiorum ſollicitat animos, ſed abducit, & impotentes ſui cupidóſque vel communis mali exagitat. Nec in ea tantum, in quæ deſtinauit, ſed in occurrentia obiter furit. Cætera vitia impellunt animos, ira præcipitat. Cæteris etiamſi reſiſtere contra affectus ſuos non licet, at certè affectibus ipſis licet ſtare: hæc non ſecus quàm fulmina procellæque, & ſi qua alia irreuocabilia ſunt, quia non eunt, ſed cadunt, vim ſuam magis ac magis tendit. Alia vitia à ratione, hæc à ſanitate deſciſcit. Alia acceſſus lenes habent, & incrementa fallentia: in ira deiectus etiam animorum eſt.* Pulchrè item Simplicius ad cap. 27. Enchir. quo hæc mora indicitur. *Spatium ipſe tibi præbeas rei conſiderandæ, cuiuſnam modi ſit. Nam ſi temporis aliquid & moræ impetraris, repentinum obiectum te non commouebit, ſed ſimul interim tranquillus eris, ſimul ſpatium habebis principia doctrinæ promendi, & diſtinguendi, vtrum ille caſus in noſtra poteſtate ſit, an non. Quòd ſi in noſtra poteſtate non eſſe eum inueneris, adiunges neque bonum, neque malum noſtrum eſſe, & penes te eſſe, eo pro bono vti, & fructum inde capere, magno animo eum deſpiciendo. Ne autem aſſentiare, plurimùm tibi conferet tacendi conſuetudo, ſi quid tale acciderit, donec æſtum animi deferbuiſſe intellexeris, & canem tuum internum latrare deſiiſſe. Fertur enim & Socrates, ſi quando commotus eſſet vehementiùs, prorſus tacuiſſe.*

2. *Speculum.*

Quibuſdam, vt ait Sextius, verba ſunt Senecæ 2. de ira, cap. 36. *iratis profuit aſpexiſſe ſpeculum. Perturbauit illos tanta mutatio ſui. Velut in rem præſentem adducti, non agnouerunt ſe. Et quantulum ex vera deformitate, imago illa ſpeculo repercuſſa reddebat? Animus ſi oſtendi, & ſi in vlla materia perlucere poſſet, intuentes nos confunderet, ater, maculoſuſque, æſtuans & diſtortus, & tumidus. Nunc quoque tanta deformitas eius eſt, per oſſa carnéſque & tot impedimenta effluentis. Quid ſi nudus oſtenderetur?* Subminiſtrat & hoc ipſum ſubſidium Plutarchus. Eóque vſum ferunt Zenonem, cùm adoleſcens inſtantiùs quàm per ætatem conueniret, quiddam inquirens, minùs ſatisfaciente, vel non ſatis ad guſtum eius reſpondente Zenone; in iram exarſiſſet. Admoto enim ſpeculo, iuſſit inſpicere. Rogauit deinde, num ei faciei tales quæſtiones congruere exiſtimaret. Autor Laërtius lib. 7. Nec diſsimili conſilio, Plato apud eundem lib. 3. ebrietati deditis autor erat, vt ſpeculo adhibito, quales per ebrietatem euaderent, contuerentur.

3. *Iniuriæ renunciatæ incredulitas, compertæ extenuatio.*

Sed quia ira vt plurimùm, illatæ per alterum iniuriæ opinione concitatur, cogitandum diligenter eſt; vel eam iniuriæ irrogationem ab aliis renunciatam, vel à nobis ipſis deprehenſam eſſe. *His quæ narrata ſunt*, ait in hanc rem Seneca 2. de ira, c. 29. *non debemus citò credere. Multi mentiuntur, vt decipiant, multi quia decepti ſunt. Alius criminatione gratiam captat, & fingit iniuriam, vt videatur doluiſſe factam. Eſt aliquis malignus, & qui inimicitias cohærentes diducere velit. Eſt ſuſpicax, & qui ſpectare ludos cupiat, & ex longinquo tutóque, ſpeculetur quos commiſit.* Cùm verò per nos ipſos iniuriam deprehendimus, excuſanda cùm alia, tum maximè perſonæ conditio. *In his*, pergit Seneca ſuprà cap. 30. *naturam excutiemus voluntatémque facientium. Puer eſt? Ætati donetur, neſcit an peccet. Pater eſt? Aut tantum profuit, vt illius iam iniuria ius ſit, aut fortaſſis ipſum hoc meritum eius eſt, quod offendimur. Mulier eſt? Errat. Iuſſus eſt? Neceſſitati quis niſi iniquus ſuccenſet? Læſus eſt? Non eſt iniuria, pati quod prior feceris. Iudex eſt? Plus illius credas ſententiæ, quàm tuæ. Rex eſt? Si nocentem punit, cede iuſtitiæ; ſi innocentem, cede fortunæ. Mutum animal eſt, aut ſimile muto? Imitaris illud, ſi iraſceris. Morbus eſt, aut calamitas? Leuiùs tranſiliet ſuſtinentem. Deus eſt? Tam perdis operam, cùm illi iraſceris, quàm cùm illum alteri precaris iratum. Bonus vir eſt, qui iniuriam fecit? Noli credere. Malus? Noli mirari. Dabit pœnas alteri, quas debet ſibi. Et iam ſibi dedit, qui peccauit.* Nimirum vt ait lib. 3. cap. 26. *Maxima eſt iniuria facti pœna, feciſſe. Nec quiſquam grauiùs afficitur quàm qui ad ſupplicium, pœnitentiæ traditur.* Horum adiunctorum æſtimationi, animi quoque librationem adiungit his verbis lib. 3. c. 12. *Nemo animum facientis, ſed ipſum æſtimat factum. Atqui ille intuendus eſt, an noluerit, an inciderit, an coactus ſit, an deceptus, odium ſecutus ſit an præmium; ſibi morem geſſerit, an manum alteri commodauerit. Aliquid peccantis ætas facit, aliquid fortuna, vt ferre aut humanum, aut humile ſit. Eo loco nos conſtituamus, quo ille eſt, cui iraſcimur. Nunc facit iracundos iniqua noſtri æſtimatio: & quæ facere vellemus, pati nolumus.* Rurſus cap. 24. *Ignouerunt multi hoſtibus: Ego non ignoſcam pigris, negligentibus, garrulis? Puerum ætas excuſet, fœminam ſexus, extraneum libertas, domeſticum familiaritas. Nunc primùm offendit? Cogitemus quandiu placuerit. Sæpè & aliàs offendit? Feramus quod diu tulimus. Amicus eſt? Fecit quod noluit. Inimicus eſt? Fecit quod debuit. Prudentiori cedamus, ſtultiori remittamus. Pro quocunque illud reſpondeamus nobis; ſapientiſſimos quoque viros multa delinquere: Neminem eſſe tam circumſpectum cuius non diligentia aliquando ſibi ipſi excidat: Neminem tam maturum, cuius non grauitatem in*

aliquod

aliquod feruidius factum caſus impingat: Neminem tam timidum offenſarum, qui non in illas dum vitat, incidat.

4. *Alteri alterius onus portandum. Puſilli eſt, ex iniuria efferari.*

Neſcio an ſit ad iram ex iniuria concitatam, molliter ponendam, aptius quicquam, quàm quod idem Seneca præſcribit lib. 3. citati Operis, cap. 26. expendi mandans quàm iuſtum ſit, vt alter alterius onera portemus. Sic habet. *Ad conditionem rerum humanarum reſpiciendum eſt, vt omnium accidentium æqui iudices ſimus. Iniquus autem eſt, qui commune vitium ſingulis obiecit. Non eſt Æthiopis inter ſuos inſignitus color, nec rufus crinis, & coactus in nodum apud Germanos. Vtrunque decet. Nihil in vno iudicabis notabile aut fœdum, quod genti ſuæ publicum eſt. Et iſta quæ retuli, vnius regionis atque anguli conſuetudo defendit. Vide nunc quantò in his iuſtior venia ſit, quæ per totum genus humanum vulgata ſunt. Omnes inconſulti & improuidi ſumus, omnes incerti, queruli, ambitioſi. Quid lenioribus verbis vlcus publicum abſcondo? Omnes mali ſumus. Quicquid itaque in alio reprehenditur, id vnuſquiſque in ſinu ſuo inueniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? Peſtilentia eſt. Placidiores itaque inuicem ſimus. Mali inter malos viuimus. Vna res nos facere poteſt quietos, mutuæ facilitatis conuentio. Ille mihi iam nocuit: Ego illi nondum. Sed iam aliquem fortaſsè læſiſti, ſed lædes.*

Verùm vt cætera hæc fomenta leniendo animo per iniuriam exulcerato inutilia eſſent, illud omninò eſſet efficaciſſimum, quod l. 1. de Clem. cap. 5. ſuggeritur. *Magni animi eſt proprium, placidum eſſe, tranquillùmque, & iniurias atque offenſiones ſemper deſpicere. Muliebre eſt, furere in ira. Ferarum verò nec generoſarum quidem, præmordere & vrgere proiectos. Ignobilis beſtiæ pertinacia eſt.* Ergo, ita enim concludit lib. 2. de ira, cap. 34. *ira abſtinendum eſt, ſiue par eſt qui laceſſendus eſt, ſiue ſuperior, ſiue inferior. Nam cum pare contendere, anceps eſt, cum ſuperiore furioſum, cum inferiore ſordidum. Puſilli hominis & miſeri eſt, repetere mordentem: vt mures & formicæ, ad quas ſi manum admoueris, ora conuertunt. Imbecilla ſe lædi putant, ſi tanguntur.*

5. *Quæ in nobis imbecilliora, magíſque iræ patentia, firmanda.*

Ad vniuerſalia compeſcendæ iræ ſubſidia, regredior. Siue ex iniuria de qua iræ cauſa hactenus, ſiue alia ex cauſa efferueſcat, ira, conducibiliſsimum eſt, qua maximè ex parte ira inſiliat, prænoſcere, & locum illum firmare. Seneca lib. 3. de ira, cap. 10. *Videamus quid ſit, quod nos maximè concitet. Alium verborum, alium rerum contumeliæ mouent. Hic vult nobilitati ſuæ, hic formæ ſuæ parci. Ille elegantiſſimus haberi cupit, ille doctiſſimus. Hic ſuperbiæ impatiens eſt, hic contumaciæ. Ille ſeruos non putat dignos quibus iraſcatur; hic intra domum ſæuus eſt, foris mitis. Ille rogari, iniuriam iudicat; hic non rogari, contumeliam. Non omnes ab eadem parte feriuntur. Scire itaque oportet, quid in te imbecillum ſit, vt id maximè protegas.* Idem grauiter inculcat S. Gregorius 5. Moral. capite 31.

Huc recidit illud item optimum quod ſubminiſtrat S. Chryſoſtomus homil. 50. in Acta, *in morali*, vt ſcilicet eodem modo & non minùs ab iræ occaſionibus & irritamentis temerè admouendis caueatur, quàm caueri ſoleat inconſultè adhibendis facillimè igneſcentibus fomitibus. *Non videtis in domibus ignem reconditum, & non paſſim ſparſum, neque in fœno, neque in veſtibus etiam flante vento non accendi? Sed licet miniſtra lucernam habeat, etiamſi coquus accendat, denunciatur, ne iuxta ventum, neque iuxta tabulam, neque in nocte id faciat. Sed quando ingruit nox, ſopimus illum timentes ne fortè dormientibus nobis, quum nullus ſit qui iuuet, accendatur, & omnes exurat. Hoc etiam in ira fiat. Ne omninò diſpergamur noſtræ rationes, ſed in profundo mentis ſeruentur, vt neque ventus à verbis aduerſarij facilè pertingat, ſed à nobis ſuſcipiatur ventus, ſcientibus congruè illum tutò mouere. Si deforis ventum accipiat, neſcit modum.* Hoc aliis verbis, eodem reipſa ſenſu, ſic dixit S. Ambroſius 1. Offic. cap. 1. *Cauere debemus, ne in perturbationes priùs incidamus, quàm animos noſtros ratio componat. Exanimat enim mentem plerunque aut ira, aut dolor, aut formido mortis, & improuiſo percellit ictu. Ideò præuenire pulchrum eſt cogitatione, quæ voluendo mentem exerceat, ne repentinis excitetur commotionibus, ſed iugo quodam rationis, & habenis conſtricta, miteſcat.*

6. *Mollis reſponſio.*

Reſponſio mollis frangit iram, non alienam duntaxat, ſed & propriam reſpondentis, malè laceſſiti. S. Ambroſius 1. de offic. cap. 21. *Si te contumacia reſpondentis mouerit, & peruerſitas impulerit ad indignationem, ſi non potueris mitigare mentem, reprime linguam tuam. Sic enim ſcriptum eſt:* Cohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum. *Deinde*, inquire pacem, & ſequere eam. *Pacem illam Sancti Iacob vide, quamprimùm ſedato animum. Si non præualueris, frænos linguæ impone tuæ, deinde reconciliationis ſtudium non prætermittas. Hæc Oratores ſæculi de noſtris vſurpata in ſuis poſuere libris.* Et mox. *Non conſideres quid ab aliis in te referatur, locum tuum ſerua; ſimplicitatem & puritatem tui pectoris cuſtodi. Noli reſpondere irato, ad iracundiam eius. Citò culpa culpam excutit. Si lapides teras, nónne ignis erumpit? Ferunt Gentiles, vt in maius omnia verbis extollere ſolent, Archytæ Tarentini dictum Philoſophi, quòd ad villicum ſuum dixerit. O te infelicem, quàm te affligarem, niſi iratus eſſem. Sed etiam Dauid armatam dexteram in indignatione compreſſerat.*

7. *Multa ignoranda.*

Non modicum etiam iræ auertendæ aut reprimendæ præſidium, in multorum quibus concitaretur, ignoratione. *Non expedit*, ait Seneca lib. 3. de ira, cap. 11. *omnia videre, omnia audire. Multæ nos iniuriæ tranſeant, ex quibus pleraſque non accipit qui neſcit. Non vis eſſe iracundus? Ne ſis curioſus. Qui inquirit quid in ſe dictum ſit; qui malignos ſermones, etiamſi ſecreto habiti ſint, eruit, ſe ipſe inquietat. Quædam interpretatio eò deducit, vt videantur iniuriæ. Itaque alia differenda ſunt, alia deridenda, alia donanda. Circumſcribenda multis modis ira eſt. Pleraque in ludum iocúmque vertantur. Socratem aiunt colapho percuſſum, nihil ampliùs dixiſſe, quàm moleſtum eſſe, quòd neſcirent homines, quando cum galea prodire deberent. Non quemadmodum facta ſit iniuria refert, ſed quemadmodum lata.*

Pythagoræ monitum, ne ira obducta, recrudeſcat.

Sat multa de iræ, ne vltra rectum efferueſcat, præoccupatione, vel repreſsione iam concitatæ. Eiuſdem verò ex quo ſemel tranſiit, ac veluti deſpumata eſt, omne veſtigium eſſe amouendum, ſcitè docuit ex Pythagora Clemens Alex. 5. Strom. cap. 3. *Pythagoras*, inquit, *olla ab igne ſublata, præcipit*

cipit

cipit non relinquere figuram in cinere, ſed illam confundere: & qui ſurgunt è cubili, conturbare ſtragula. Tacitè enim ſignificabat, non ſolùm eſſe delendum faſtum & ſuperbiam, ſed ne iræ quidem eſſe relinquendum veſtigium. Cùm autem ebullire ceſſauerit, eam eſſe componendam, & omnem eſſe delendam iniuriæ memoriam. Sol autem vobis ne occidat ſuper iracundiam veſtram, *inquit Scriptura. Et qui dixit*, non concupiſces, *ſuſtulit omnem acceptæ iniuriæ recordationem. Ira enim inuenitur, impulſio cupiditatis manſuetæ animæ, vltionem citra rationem ſupra modum deſiderans. Similiter etiam ſuadetur, vt cubile quoque conturbetur, vt nec alicuius ſomni nec inſomnij interdiu, ſed nec alicuius, quæ fuit in nocte, voluptatis meminerimus. Fortè autem caliginoſam quoque phantaſiam, ſignificabat oportere luce veritatis confundere.* Iraſcimini, & nolite peccare, *inquit Dauid, non aſſentiri viſo, neque factum inducere, iram confirmando, oportere, docens.* Nec eſt prætexenda irarum cauſa fortè ſuperſtes, aut recrudeſcens. *Tunc enim præcipua Manſuetudinis laus, cùm iræ cauſa iuſtiſſima eſt*, ait Plinius lib. 9. epiſt. 21.

CAPVT XVI.

De Humilitate, ſub Magnanimitatis nomine; ſiue prout hominem ad honoris fundamentum erigente.

De Humilitatis virtute, quæ vt eſt apud Caſſiod. lib. 4. epiſt. 4. tam pretioſa quàm rara eſt, non modica in primis dubitatio eſt, ſitne virtus peculiaris & diſtincta à Magnanimitate, de qua Philoſophus 4. Ethic. cap. 3. An verò idem ſit cum ea, proptereáque ab Ariſtotele, ſub Humilitatis nomine ſit prætermiſſa.

Humilitatem, eandem eſſe cum Magnanimitate, ſententia Martini; reprobata à Caietano.

Eſſe peculiarem virtutem ſentit Caietanus 2. 2. q. 161. art. 1. impugnans Martinum de Magiſtris, qui id negat q. 1. de Humilitate, ſupponitque Humilitatem conſiſtere in contemptu exteriorum bonorum, & eorum appetitu, quæ verè magna ſunt, ac proinde à Magnanimitate non ſecerni. Id enim Ariſtoteles Magnanimitati tribuit loco allegato. Hanc Caietanus ait eſſe, *Nouellam phantaſiam, & nouitatem omnibus retrò Doctoribus incompertam ex finibus Eccleſiæ & moralis Philoſophiæ exterminandam.* Quod vt præſtet, aſſumit, actum & materiam Humilitatis, manifeſtè eam ſecernere à Magnanimitate. Nam actus Humilitatis reſpectu perſonarum, eſt ſubiici omnibus, iuxta illud Philipp. 2. *in humilitate ſuperiores ſibi inuicem arbitrantes.* Reſpectu verò officiorum adminiſtrationis & bonorum, munus Humilitatis eſt, indignum ſe & inutilem ducere; iuxta ſeptimum Humilitatis gradum à D. Benedicto propoſitum. Atqui neuter horum actuum, conuenit Magnanimitati. Nam Magnanimus iuxta Ariſtotelem ſuprà, defugit quicquid eſt minorationis, ſéque multis magnis quibus reuera dignus eſt, arbitratur dignum. Adhæc materia Magnanimitatis, ſolis magnis continetur. Materia autem Humilitatis, æquè ac ſuperbiæ, ſunt omnia bona, ſiue magna ſiue parua. Concludit ergo Caietanus, falſiſſimum eſſe, quòd Magnanimitas ſit Humilitas.

Vt autem appareat quomodò refrænatio quam præſtat Humilitas, ſecernatur formaliter à refrænatione quam præſtat Magnanimitas, vnde ortam arbitratur hanc Humilitatis & Magnanimitatis permiſtionem; obſeruat, quod cùm in rationali creatura ſecerni poſſit quod eſt ipſius, (omne videlicet malum quod in ea eſt;) & quod eſt Dei, (hoc eſt, omne bonum, cuius creatura eſt particeps:) inde efficitur vt humanus affectus poſſit ex duplici illo capite, ac deſumptis inde regulis, perfici. Et quidem ſi homo, quæ à Deo poſſidet, ſpectet, & inde regulas affectus & æſtimationis ſuæ petat, & bono quo eſt præditus velit rependi bonum condignum, exercebit actum Magnanimitatis. Si verò homo ſe ad Deum referat, & illa ſpectet quæ admiſcet iis quæ ex Deo habet, affectum ſuum formabit, vt ſubditus ad Dominum, ſubiicietúrque voluntate, omni quod Dei eſt, & ſe inutilem ac indignum omnibus æſtimabit, quem Caietanus ait eſſe actum Humilitatis. Id quod etiam ſubtiliter, licèt ſubobſcuriùs proſequitur in cap. 23. Matthæi. Eum porrò actum, eſſe longè ſeiunctum ab actu Magnanimitatis, probat ex eo quòd quamuis Humilitas & Magnanimitas retrahant appetitum ne indebitè efferatur; tamen Magnanimitas ſpectat repreſſionem ab elatione, ſupra condignum viribus propriis conſequendum. Humilitas verò retrahit appetitum, ne feratur in aliquid tanquam condignum, aut vt poſſibile per proprias vires, ſed tantùm per diuinum auxilium. Videtur itaque Humilitas, perfectionem Magnanimitatis ſibi ſubſternere, eíque ſuum decus ſuperaddere. Fertur enim in id, quod dignitatem propriam ſuperat, ſed prout conſequendum alienis viribus, ac ſuppetiis indebitis.

Hanc Humilitatem Caietanus annuente Foxio lib. 3. Ethices, cap. 27. ait nemini Principum huius ſeculi, Philoſophorum inquam Ethnicorum, fuiſſe perſpectam, etiamſi aliqui nonnullum illius odorem procul ſenſerint, & nonnulla circa eam admodum ruditer & imperfectè præſcripſerint. Imò D. Auguſtinus in Pſalm. 31. ad illud, *Veruntamen in diluuio*, nullam prorſus Humilitatis notitiam, Ethnicis concedere videtur. Sic enim loquitur. *Hæc aqua humiliationis cordis, hæc aqua vitæ ſalutaris, abiicientis ſe, nihil de ſe præſumentis, nihil ſuæ potentiæ ſuperbè tribuentis. Hæc aqua in nullis alienigenarum libris eſt. Non in Epicureis, non in Stoicis, non in Manichæis, non in Platonicis. Vbicunque etiam inueniantur optima præcepta morum & diſciplinæ, humilitas tamen iſta non inuenitur. Via humilitatis huius, aliunde non manat. A Chriſto venit. Hæc via ab illo eſt, qui cùm eſſet altus, humilis venit. Quid enim aliud docuit, humiliando ſe, factus obediens vſque ad mortem, mortem autem crucis? Quid aliud docuit ſoluendo quod non debebat, vt nos à debito liberaret? Quid aliud docuit baptizatus qui peccatum non fecit, crucifixus qui reatum non habebat? Quid aliud docuit, niſi hanc humilitatem? Non immeritò ait, Ego ſum via & veritas & vita. In hac ergo humilitate propinquatur ad Deum, quia propè eſt Dominus his, qui obtriuerint cor. In diluuio autem aquarum multarum extollentium ſe aduersùs Deum, & docentium ſuperbas iniquitates, ad Deum non appropinquabunt.* Caietano in hac Humilitatis & Magnanimitatis diſtinctione conſentit Leſſius lib. 4. de Virtut. cap. 4. num. 50.

Indiſtinctio Humilitatis & Magnanimitatis, adſtruitur.

Contraria tamen ſententia, qua Magnanimitas ſtatuitur eſſe eadem virtus cum Humilitate, verior videtur. Eam tradit Martinus ſuprà, Flamin. Nobil.

bil. lib. de felic. cap. 9. Burlæus 4. Eth. parte 1. tract. 2. cap. 1. Sepulueda lib. 3. de milit. diſcipl. honeſtate, ferè initio, fusè & compté (tametſi non-nulla addit, quæ poſtea corrigam,) Illefonſus Meſſia lib. 1. de vera & falſa gloria, cap. 17. & 18. & 20. Diſertè item Vaſq. 1. p. diſp. 235. cap. 4. Peruelim verò conſiderare lectorem, an non idem quoque iam olim tradiderit Iſidorus Peluſ. lib. 3. epiſt. 264. Locum adſcribo. *Ego etſi mirum eſſe videatur id quod dicturus ſum, tamē μεγαλοφροσύνην, (hoc eſt, animi magnitudinem) τὴν μετὰ λόγου φρόνησιν, (id eſt animi affectum cum ratione coniunctum,) eſſe ſtatuo. Neque enim ſi quis ab aſſentatione abhorreat, hunc inter arrogantes numerare oportet. Nec rurſum ſi quis, adulator & ſordidus, atque ignauus ſit, modeſtum hunc exiſtimare conuenit. Verùm eum demum, qui cùm ea quæ conſentanea ſunt, facit; tamen aduersùs alios minimè inflatur, nec ſe omnibus antepo-nit, verùm eo gradu & ordine qui ingenuos viros decet, ſe-ipſum continet. Magnanimum enim eſſe oportet, non ſuperbum & arrogantem: fortem, non temerarium: ſuauem ac facilem, non abiectum & ſeruilem: modeſtum, non humilitatis ſimulatorem: ingenuum & liberalem, non ſeruilem. Cuiuſmodi videlicet Abraham erat, qui Perſicas quidem manubias, & barbarica ſpolia contemnebat: in excipiendis autem hoſpitibus, quibuſuis hominibus humiliorem ſe præbebat, ſeruilia nimirum munera exequens: atque cùm ad diuinum colloquium admitteretur, dicebat, Ego ſum terra & cinis. Hoc autem verè modeſtiam & humilitatem, ac ſublimitatem in vnum colligere eſt. Hoc inquam eſt, ingenuitatem à ſuperbia puram ac liberam demonſtrare.* Ex his, ni fallor, ſatis perſpicuè habetur, idem eſſe veram Humilitatem & Magnanimitatem iuxta Iſidorum.

Arbitror etiam Ariſtotelem ac S. Thomam, idem ſenſiſſe. Nam Ariſtoteles 4. Eth. cap. 3. Magnanimitati tribuit, tenere medium in appetitione dignitatum & honorum. Et magnanimo opponit, puſillanimum qui honorem debitum negligit, & eum qui indebita capeſſit, quæ ſunt vitia Humilitati oppoſita. Et quamuis neque Ariſtoteles, neque vllus huius ſeculi Principum, lumine Euangelicæ doctrinę nondum orbem colluſtrante agnouerit præcipua & eminentiſſima Humilitatis motiua, quæ Chriſtiani agnoſcimus: Tamen incredibile eſt, virtutem Humilitatis, cuius tantum eſt inter mortales decus, prorſus incompertam Ariſtoteli abiiſſe. Itaque cùm Ariſtoteles nuſquam Humilitatis à Magnanimitate diſtinctæ meminerit, omnino cenſuit eſſe eandem virtutem cum Humilitate. Et ita omninò ſenſiſſe videtur S. Thomas, quem videmus 2. 2. q. 131. & 132. oppoſuiſſe Magnanimitati, tanquam vitia per exceſſum pugnantia, ambitionem & inanem gloriam, quæ nemo dubitat Humilitati aduerſari. Id quod latè confirmat Iouianus Pontanus libris duobus de Magnanimitate. Accedit quòd idem & Magnanimitatis & Humilitatis medium eſt, eædem vtriuſque functiones. Hoc vt perſpicuum fiat, operæpretium eſt quæ Ariſtoteles de Magnanimitate latè diſputat citato loco, breuiter comprehenſa dare & excutere. Inde enim manifeſtiſſimum euadet, fruſtra multiplicari illas virtutes, cùm vnica vtriuſque ſit honeſtas.

Veſtigatur mens Philoſophi, propoſita ex eo Magnanimitatis materia.

Ariſtoteles ergo 4. Ethic. cap. 3. Magnanimitatem deſcribit recenſitis veluti attributis Magnanimi, & oppoſitorum ei vitioſorum, nempe inflati & puſillanimis: quòd commodiùs eo modo exponatur huius virtutis natura; & facilè ſit quæ de Magnanimo dicuntur, quatenus talis eſt, transferre ad Magnanimitatem, à qua habet vt ſit talis. Magnanimum itaque, vt ipſum nomen docet, circa magna verſari ait: & ideircò eſſe in magnitudine extremum. Id eſt, materialiter ferri in magnitudinem, & ea quæ ſumma ſunt ſecundùm quantitatem rei. Mediocritate autem, medium eſſe aſſirmat, quòd in ea duntaxat magna feratur, quæ digna ſe, ſibique ſecundùm rectam rationem conſentanea agnoſcit, nihil remittens vel excedens. Cùm autem inter res humanas maximum quid ſit honor; (eſt enim externorum bonorum maximum, vt diſertè tradit hîc Ariſtoteles, & ideircò Deo & Magiſtratibus eius vicariis impenditur, boniſque in virtutis præmium, quod vtique pretioſiſſimum eſſe oportet, exhibetur:) Cùm inquam ea ſit honoris pretioſitas, infert inde Ariſtoteles, Magnanimum, maximè, id eſt principaliter, verſari circa honores & ignominias vt oportet, ſiue ſecundùm rectæ rationis præſcriptum; ne nimia ſit honoris appetitio, aut ignominiæ declinatio non ſatis ſollicita. Secundariò tamen, ait verſari etiam circa diuitias, potentiam, aliáque omnia, ex quibus honor obtinetur. Hinc porrò effici ait, quòd Magnanimum, eſſe bonum ac optimum oporteat, ne temerè & immeritò prehenſet honorem, qui proprio iure, virtutis appendix eſt, vt S. etiam Auguſtinus pronunciat 5. Ciuit. cap. 15. Quanquam nihilominùs ſecernatur Magnanimitas ab aliis virtutibus, cui eam ſuppoſito coniungi neceſſe eſt, quòd intendat in cuiuſcunque virtutis exercitio honeſtatem ſuam. Nam V. G. Magnanimus in operatione Fortitudinis quærit eminentiam, itémque in operatione Temperantiæ, & denique in quacunque virtutum aliarum materia. Sed quod honeſtatis ipſarum eſt, illis permittit: ſibi autem ſubiicit eam honeſtatem ſibi propriam, quæ magnis illis operationibus inædificari ac ſuperſtrui poteſt; nempe dignitatem honoris conuenientis ex recto opere. Nam vt rectè notauit Argentina in 2. d. 42. q. vnica, art. 4. & Moecenicus in Inſtit. vniuerſal. contemplat. 5. parte 1. cap. 13. Magnanimus propriè & directè non appetit honorem, ſed dignitatem honoris. Nam honor non rependitur condignè niſi virtuti, eſt enim virtutis præmium ac teſtimonium.

Itaque Magnanimitas, illuſtris omninò virtus eſt, quæ omnium virtutum opera ita exequi ſtudet, vt præbeat magni honoris fundamentum. Non autem vt directè feratur in ipſum honorem, ſaltem ſeorſim à fundamento & radice ſua. Et quanquam ob hoc magnorum honorum fundamentum, in quod intendit Magnanimitas, quódque ſolet arduum eſſe & difficile, magna ei connexio ſit cum Fortitudine, & cùm vna exprimitur, ferè etiam alia exerceatur: Tamen vtriuſque honeſtas, diſtincta eſt. Nam longè aliud eſt, operari quia decet hominem non auerti à bono ob adiunctam difficultatem, quod eſt motiuum Fortitudinis: aliud autem, operari quia hoc eſt fundamentum magni honoris debiti, quod eſt motiuum Magnanimitatis: per quod etiam, hæc virtus ſecernitur ab aliis virtutibus ſimpliciter conſectantibus honeſtum, quod eſt honoris fundamentum, ſed non prout eſt fundamentum tale. Quòd ſi Magnanimum, eſſe optimum, omnibúſque virtutibus ſplendere neceſſe eſt, cùm per omnes virtutum materias vagetur, eáſque conſectetur quatenus ſunt magni honoris fundamentum, meritò concludit Ariſtoteles, difficile omninò eſſe Magnanimitatem aſſequi, ad quod cæterarum virtutum apparatus exigitur.

Quomodo

Quomodò ſe ad eam materiã habeat Magnanimus.

Magnanimitatis materiâ ſic generatim conſtitutâ, pergit Philoſophus conſiderare, quomodò ad honores & inhonorationem ſe habeat, quibus maximè diſtineri Magnanimitatem affirmauit. Ait ergo, Magnanimum magnos honores, ſi exhibeantur, tanquam ſibi accommodatos admittere, déque eis mediocriter lætari: imò licèt non adæquent meritum, ſi tamen à viris probis deferantur, eos non dedignari: quod facit circa honores à vulgo & fæce hominum, vel ob res nihili exhibitos: idémque ſeruat circa inhonorationẽ. Quia enim ſe ea indignum agnoſcit, éſtque recto animo, deſpicit illam omninò, ſi à perſona vili, aut ob rem nullius momenti inferatur, iuxta illud Senecæ 2. de ira, c. 32. *Magni animi eſt, iniurias deſpicere. Vltionis contumelioſiſſimum genus eſt, non eſſe viſum dignum, ex quo peteretur vltio. Multi leues iniurias, altiùs ſibi demiſère dum vindicant. Ille magnus & nobilis eſt, qui more magnæ feræ, latratus minutorum canum ſecurus exaudit.* Rurſus l. 3. cap. 25. *Proprium eſt magnitudinis veræ, non ſe ſentire percuſſum. Sic immanis fera, ad latratum canum lenta reſpexit. Sic irritus ingenti ſcopulo fluctus aſſultat.*

Quia verò ſecundariam Magnanimitatis materiam eſſe diximus, alia quoque externa bona, vt diuitias, potentiam, aliáque huiuſmodi; addit Ariſtoteles, Magnanimum circa hæc quoque bona ita affici, vt neque ob illa efferatur, ſi affluant, neque opprimatur mœrore, ſi deficiant. Nam ſi Magnanimus, honorem, in quem omnia illa minutiora bona, quatenus affluentia referuntur, non niſi ex virtute, & cum mediocritate debita appetit; indebitum autẽ aut vulgarem, exilémque, quippe dignitati ſuę parũ conſentaneum, contemnit; quantò magis minuta illa bona deſpiciet, homo, cui nihil reuerà magnum eſt præter virtutem? Qua in re qui magnis fortunæ bonis affluunt, æmulantur plerunque Magnanimũ. Sunt enim & ipſi contemptores. Non tamen ex eo motiuo honeſtiſſimo ex quo Magnanimus, ſed ex impotentia animi bonis ſuis inſoleſcentis. Vt proinde optandum ſit bonis externis, quippe nequitię inſtrumentis, non abundare abſque virtutibus, quarũ vi retundatur impetus ille, & diſſipetur typhus, quẽ vana illa bona inconſultis pectoribus ingenerant.

Genius Magnanimi ex Ariſtotele.

His de Magnanimitatis materia atque motiuo propoſitis, eruit Philoſophus Magnanimi proprietates. Quæ tametſi ad geniũ potiùs eius pertineant quàm ad huius virtutis rationem; (neque enim ſpectatur in eis motiuum vel honeſtas Magnanimitatis:) Tamen rectè obſeruantur, quia non parum cõducunt ad perſpiciendam Magnanimi cõditionem, & naturam virtutis ab adiunctis operantis ſecernendam. Eritque etiam id percommodum ad tutãdam Ariſtotelis de Magnanimitate doctrinam, quam Viues l. de corruptis diſciplinis, & Michaël Medina l. 2. paræn. c. 3. traducunt, vt repugnantem Euangelio, & virtutis naturæ contrariam, quia genium Magnanimi, quo plerique abutũtur, pro Ariſtotelica Magnanimitatis natura accipiunt. In primis ergo ait Philoſophus, Magnanimum cùm fundamentum magni honoris obiicitur, non parcere ſibi, ipſámque etiam vitam, ſi res ferat, diſcrimini exponere. Agnoſcit enim in ea operatione, rationem ſuam obiectiuã atque motiuam. Et ex eodem fonte manat propenſio eius ad benefaciendum quibuſcunque, & maiora acceptis beneficia rependenda. Indidem quoque oritur, vt cum iis qui dignitate & diuitiis eminent, non ſe demittat; agnoſcens in ſe honorabilitatem & venerabilitatem, præſertímque ne videatur extrinſecis potiùs virtutis adiunctis, quàm virtuti deferre. Cum inferioribus autem & humilioris ſortis hominibus, moderatione maiore vtitur; & ne illis oneri ſit, ſi debitum honorem ab eis exigat, remiſſiùs agit, benignáque condeſcẽſione vtitur. Id enim ad moderatam illam honoris curã pertinet, quam Magnanimus propoſitam habet. Præterea non ſe multis negotiis implicat Magnanimus, ſed iis tantùm diſtinetur, quæ magni honoris fundamentũ eſſe poſſe deprehendit. Quod verò ad conuictum cum aliis attinet, apertè & odit, quos odio dignos exiſtimat, & amat quos viderit amore proſequendos, profeſſus illud Ennianum. *Eo ego ingenio natus ſum, vt iram atque amicitiam in fronte promptam geram.* Sua item liberè enunciat, nec ſuum de rebus iudicium celat. Qui enim parnifacit omnia, non timet: quæ cauſa eſt tegendi affectum. Veritate autem potiùs quàm vulgi ſenſu & communi errore ducitur. Nihil ſuſpicit, nemini abblanditur quod ſeruilitatem ſapit, mala ſibi irrogata facilè obliterat, nemini obloquitur, paucos laudat, neque laudari ipſe appetit, ſed digna laude facere. Non denique querulus, aut pro aliquibus ad vitam commodam neceſſariis facilè ſupplex eſt. In inceſſu & locutione grauis & maturus, contentionem fugiens: quippe nihil magnum ducẽs, pro quo feſtinare aut contendere, conſentaneum exiſtimet.

Virtus Magnanimitati ſuppar, tenuiorum honorum fundamento diſtenta, ſtabilitur.

Hæc eſt Magnanimi expreſſio, & delineatio ab Ariſtotele propoſita, quam pereleganti paraphraſi fusè illuſtrat Sepulueda lib. 2. de militaris diſciplinæ honeſtate, agens item dẽ Magnanimo. Mox autem Ariſtot. c. 4. cùm Magnanimitatem magnis honoribus intentam, dixiſſet non demitti ad modicos, tametſi ex honeſto, ſed vulgari opere reddendos: ſtatuit dandam eſſe virtutem aliquam honori moderato in operibus minoribus addictam, quæ eodem proportione modo ſe habeat ad Magnanimitatem, quo liberalitas ſe habet ad Magnificentiam. Nam Magnificentia quatenus ſpectat alios, in magnis ſumptibus & donis occupatur, quod cõmunis liberalitas nõ præſtat. Non quòd hæ ſint duę ſpecie virtutes, diuerſis ſpecie honeſtatibus diſtẽtæ (magis enim & minùs, præſertim ex parte materię, non variant ſpeciem.) Sed quòd ob illam materiæ varietatem, & vſum alterius infrequentiorẽ, denominẽtur eo duplici modo. Similiter ergo in re præſenti. Magnanimitas intenta eſt in fundamẽtum magnorum honorũ. Virtus autẽ illa innominata, quę reſpondet liberalitati, reſpicit fundamentũ honorũ minorum.

Ab Ariſtotele initio capitis tertij vocatur generali nomine Tẽperantiæ. Deſcripto enim Magnanimo, qui magnos honores reſpicit, ſubdit de eo qui hac virtute in mediocribus honoribus occupata exornatur. *Qui paruis eſt dignus, eiſdémque ſe dignũ cẽſet, temperans, nõ magnanimus eſt. Quippe cùm magnanimitas in magnitudine conſiſtat, perinde ac pulchritudo in magno corpore. Nã parui, elegantes & cõcinni, non autem pulchri dicuntur.* Quem *Temperatũ* ex Feliciani interpretatione appellat, alij quidẽ Interpretes *modeſtum* nominarunt, & ipſam virtutem modeſtiam, quam eſſe admittendam rectè probat Ariſtoteles. Poteſt enim circa hos quoque eſſe exceſſus & defectus. At vbi eſt exceſſus & defectus, eſt etiam medium, vt argumentatur hîc Ariſtoteles: Tametſi quia innominatum eſt, minùs ſit perſpectum, & cum extremis confundi videatur. Aut vt loquitur Ariſtoteles

ſtoteles, defectu appellationis propriç, qua hæc mediocritas inſigniatur, efficitur vt hæc mediocritas quaſi deſerta ſit, déque ea certent extrema: Id eſt, rogent ſibi eius rationem ac quidditatem. Id quod etiam in aliis virtutibus aliquatenus vſuuenit. Nam quatenus mediocritas virtutis vergit ad vnum extremorum, eius nomine plerunque notari ſolet. Vt honeſtè parcus audit auarus, & ita in cæteris: Vt etiam ex c. 6. *in fine* patet. Maximè tamen id contingit in hac virtute, ob defectum nominis quo mediocritas ipſa deſignetur. Ferunt expreſsè hunc ſenſum verba illa Philoſophi in calce capitis. *Laudatur hic habitus, quæ eſt circa honorem nomine vacans mediocritas: Quæ ſanè ſi ambitioni comparetur, inambitioſitas; ſi inambitioſitati, ambitioſitas: ſi vtriſque, vtraque eſſe quodammodò videtur. Id quod etiam circa alias virtutes eſt. Extremi autem hic videntur inter ſe opponi; propterea quòd medium, nullum nomen ſortitum eſt.*

Difficultas de honoris appetibilitate.

Non fuit hactenus, qui Philoſopho quoad hanc virtutem circa honores debito modo occupatam, negotium faceſſeret, quamuis reipſa ab ipſo diffideant; & ſi conſequenter loqui velint, hanc virtutem exterminent, qui negant honorem & gloriam poſſe ſine labe appeti. Quod priuſquàm vlteriùs progrediamur, excutiendum neceſſariò eſt: quia inde pendet honeſtas, & veritas virtutis, in qua verſamur. Quoad appetibilitatem ergo gloriæ & honoris, (quorum duorum in hoc negotio eſt omninò eadem ratio, quamuis ſimpliciter loquendo ſecernantur,) diſtinctione vtendum eſt. Vel enim primò hæc bona expetuntur nudè & abſolutè, vel ſecundò prout relata ad noſtrum aut aliorum commodum, aut etiam formaliter prout debita virtuti, eiúſque iuſtum ſtipendium. Prior porrò modus appetendi gloriam, neque includit, neque excludit ordinem ad media, conuenientia parandæ gloriæ: Id eſt, ad media honeſta. Nam poteſt quis çùm gloriam proſequitur, non cogitare in actu ſignato de mediis illius conſequendæ, ſed rectà ac præciſè voluntate ſua ferri in gloriam, purè vt gloria eſt, vltrà non cogitans de modo quo conſequenda eſt. Qua ratione gloria expetitur abſolutè & nudè vt gloria eſt, quod ſpectat ad primum modum propoſitum. Aliter verò contingit in ſecundo modo appetendi gloriam, quo gloria non tantùm expetitur per honeſta opera, quæ in illo primo modo non excluduntur, ſed etiam prout eſt iuſta eorùm merces. Itaque habemus triplicem modum expetendi gloriam. Nempe vel includendo ordinem ad actus honeſtos quibus debetur; vel cum ordinem excludendo; vel ab eo præſcindendo; Præter illum alium quartum modum, quo gloria poteſt ordinari ad finem aliquem extrinſecum.

Appetitio honoris, præciſo ordine ad honeſta opera, indifferens; eodem excluſo, vitioſa.

His ita poſitis, dico, modum expetendi gloriam, à mediis bonis abſtrahendo, id eſt neque ea includendo, neque excludendo, eſſe ex obiecto ſuo indifferentem. Neque enim agnoſco quicquam ſiue labis, ſiue honeſtatis, in expetitione alieni de nobis iudicij, boni atque honorifici. At expetere ſibi plus gloriæ, quàm ferant merita; & multò magis expetere gloriam abſque meritis, ſiue illis excluſis; vitioſum eſt & inane. Sicut item vitioſa foret ea gloriæ appetitio, ſi opus honeſtum eo tantùm fine eliceretur, vt haberetur gloria. Nam honeſtas non modò eſt ordinis ſuperioris quàm gloria, ſed etiam gloria eſt eius iuſta merces, & veluti connaturale acceſſorium aut germen. Itaque non poteſt honeſtas niſi præpoſterè & incongruè, referri ad honorem tanquam ad finem. Optimè id perſpexit Simplicius ad c. 48. Ench. Epict. *Vehemens*, inquit, *gloriæ affectus eſt, & ipſi inhærens animo atque affixus, & à ſeipſo euerti ſolitus. Putamus enim nos nõ appetere gloriam, cùm eam hoc affectu appetamus: nec animaduertimus turpem eſſe morbum animi, ob res bonas velle florere gloria. Nec enim conſideramus eo affectu inquinari bonum, nec bonum manere poſſe, aut in primis expetendũ, ſi non per ſeſe id, ſed ob conſequentem gloriolam amplectamur. Nam bono etiam noſtro, finis gloriola proponitur, ad quam conſequendam neceſſariò fortaſſis adhibetur, (ſi ita ceciderit,) iuſtitia.* Ea ipſa ratione S. Auguſtinus ſæpè, & nominatim 5. Ciuit. c. 20. & Senec. 4. de benef. cap. 2. increpant Epicureos, à quibus voluptas quæ phyſicè (itémque, adhibita cautione debita, moraliter,) eſt per ſe expetibilis, ſtatuebatur finis virtutis. Idem autẽ fieri ab iis, qui honeſta opera ad gloriam referunt, affirmat D. Auguſt. c. illo 20. & pulchrè epiſt. 56. initio.

His igitur modis honor & gloria non ſunt bona ex ſe obiectiuè honeſta. In quem ſenſum accipio Gregorium in 2. d. 39. q. vnica, art. 1. cùm ait, ſententiam, quæ concedit gloriæ appetitum, eſſe honeſtum, non modò certiſſimè opponi communi doctrinæ Sanctorum, ſed etiam communi doctrinæ Philoſophorum. Adducitque in eam rem nonnulla Philoſophi & Senecæ loca, quæ apud eum legi poſſunt. Ego S. Ambroſium addo 2. offic. cap. 1. ſic ſcribentem. *Tantus ſplendor honeſtatis eſt, vt vitam beatam efficiant tranquillitas conſcientiæ, & ſecuritas innocentiæ. Et ideò ſicut exortus Sol, Lunæ globum & cætera ſtellarum abſcondit lumina, ita fulgor honeſtatis, vbi vero & incorrupto vibrat decore, cætera quæ putantur bona ſecundùm voluptatem corporis, aut ſecundum ſeculum clara & illuſtria, obũbrat. Beata planè, quæ non alienis æſtimatur iudiciis, ſed domeſticis percipitur ſenſibus, tãquam ſui index. Neque enim populares opiniones pro mercede aliqua requirit, neque pro ſupplicio pauet. Itaque quo minùs ſequitur gloriam, eò magis ſuper eam eminet. Nam qui gloriam requirunt, iis ea merçes præſentium, vmbra futurorum eſt, quæ impediat vitã æternam.* Adde & Perſium Sat. 1.

Non ego cùm ſcribo, ſi fortè quid aptius exit,
Quanquam hæc rara auis eſt, ſi quid tamen aptius exit,
Laudari metuam. Neque enim mihi cornea fibra eſt:
Sed recti finémque extremúmque, eſſe recuſo
Euge tuum, & bellè.

Eadem appetitio, incluſo prædicto ordine, honeſtiſſima.

At ſi honor & gloria ſpectentur alio modo propoſito; hoc eſt ſi ſumantur vt ſubiacentia formali deſtinationi ad aliud, ad quod ea dirigi contigerit, vel vt adiuncta vero fini hominis, ſic erunt obiectiuè honeſta. Sic enim huiuſmodi obiecta nõ amabuntur pluſquàm ferant ipſorum merita, ſed ſeruata proportione debita inter obiectum & appetitionem rationalem, cuius eſt in finem veri boni collimare, non in humanæ laudis ventoſitatem, (vt S. Auguſt. 5. Ciuit. c. 13. loquitur,) ſimiliáve bona captanda, inſumi. Cenſetur autem appetitio horum bonorum tendere in finem veri boni, ſi referantur ad conſecuturum inde incrementum gloriæ diuinæ, vel ad noſtrum aut proximi commodum: aut certè ſi quærantur vt iuſtum virtutis ſtipendium, vt benè Caietan. 2. 2. q. 131. art. 1. Siue quòd huiuſmodi bonum ab alio debitum accipere, ſit actus Iuſtitiæ, vt aliqui opinantur: ſiue potiùs quia conforme eſt rationi, & amori quem ſibi quiſque debet, commodum iuſtum ex iuſto labore obueniens exambire? Et aliquo horum modorum accipienda

ſunt

ſunt quæ de gloriæ appetibilitate diſputat Oſorius l.4.& 5.de gloria,& Geneſius Sepulueda toto Dialog.de appetibilitatē gloriæ. Addit Nauarr.in c.*cùm miniſter*, n. 55. poſſe item honeſtè acceptari huiuſmodi bona, prout ab alio gratioſè offeruntur. Fructum enim alienæ bonæ voluntatis acceptare, ne is ſit irritus, honeſtiſſimum videtur. Quod tamen Reginald.lib.12.praxeos, c.3.n.27.exiſtimat, hanc acceptationem eſſe actum virtutis gratię, vt patere ait ex S.Thoma 2.2.q.106.art.1.ad 2.mihi non probatur: Nec reuerà aſſeritur à S. Thoma, qui agit de gratiarum actione pro bono collato, non de boni collati acceptatione. Itaque ad ſummum ea acceptatio eſt ſemen alicuius gratitudinis poſtea exhibendæ, eiúſque fundamentum.

Pro honeſtate appetibilitatis gloriæ ſic expoſitę, facit praxis omnium retrò nationum & hominum. Vt enim ait Dio Chryſoſtom.orat.30. pugnans pro non immutandis antiquis titulis ſtatuarum, vt iis obliteratis adſcriberētur noui, ſicque ſumptui parceretur, vt aliqui muſſitabant. *Homines indigent & corona & imagine, & primo loco in conſeſſu, & memoria ad poſteros. Et iam multi propter hæc mortui ſunt, vt vel ſtatuam naniſcerentur, aut præconium, aut alium honorem, atque ſuis poſteris relinquerent opinionem ſui æquam memoriámque. Si quis igitur à vobis ſciſcitetur, vniuerſis his olim ablatis, nulláque in poſterum recordatione relicta, neque laude benefactorum, quotuncunque putetis virum emerſiſſe admirandum apud omnes, promptéque in bello decertantem, aut tyrannos expellentem, aut ſemetipſum liberóſque deuouentem ſalutis communis gratia, aut magnos exantlantem labores virtutis cauſa? quemadmodum Herculem feciſſe aiunt, & Theſeum, alióſque Semideos & Heroas; neminem vos nominare poſſe puto. Nam cauſam, quæ prouocet quemlibet pericula contemnere, & labores ſuſtinere, vitámque voluptuoſam & ſocordem deſpicere faciat, haud aliam vllam apud pleroſque inuenias. Hoc eſt, quod in pugnis facit ſtrenuos viros ex aduerſo vulnerari, neque tergo dato aufugere: tametſi nonnunquàm ſalutis id præſidium ſit. Propter hoc ait Poëta, Achillē noluiſſe ſummam conſecutum ſenectutem domi mori: atque Hectorem ſolum ſtetiſſe ante ciuitatem: cúmque omnibus, ſi oporteret, pugnare fuiſſe paratum. Hoc erat, quod Lacedæmoniorum quoſdam fecit in locis anguſtis in acie ſtare aduersùs tot Perſarum millia. Hoc fecit veſtros maiores omnem terram & mare implere trophæis: & quum reliqua Græcia quodammodò extincta eſſet, ſolos ipſos per ſe defendere communem Græcorum autoritatem vſque ad præſens tempus.* Optimè Plinius l. 3. epiſt. 3. in eandem ſententiam philoſophatur, ſic ſcribens. *Alius alium, ego beatiſſimum exiſtimo, qui bonæ manſuræque famæ præſumptione perfruitur, certúſque poſteritatis cum futura gloria viuit, ac nihil niſi præmium æternitatis ante oculos, pingue illud altúmque otium placet. Etenim omnes homines arbitror oportere aut immortalitatem ſuam, aut mortalitatem cogitare. Et illos quidem contendere, & non remitti. Tum hos quieſcere, nec breuem vitam caducis laboribus fatigare, (vt video multos,) miſera ſimul & ingrata imagine induſtriæ ad mortalitatem ſui peruenire.* Et ibid. ep. 19. *Omnes ego qui magnum aliquod memorandúmque fecerunt, non modò venia, verum etiam laude digniſſimos iudico, ſi immortalitatem, quam meruêre, ſectantur: victurique nominis famam, ſupremis etiam titulis prorogare nituntur.*

Quæ in contrarium recèns opponantur.

His iam conſcriptis, incidi in Opus quoddam viri eruditi de vera & falſa gloria. Cuius Operis lib. 1. à capite 9. controuerſia quam diſcuſſimus latè tractatur. Affirmátque Autor cap. 10. gloriam per ſeipſam, ſi nihil aliud addatur, appeti non

poſſe, ſed referendam omninò eſſe ad aliquem finem extrinſecum, vt probat conſtans illa ac propè peruicax gloriæ repudiatio, non modò per Ethnicos cordatiores, de quibus cap. 12. ſed etiam per viros ſanctiſſimos: præeunte ipſo Chriſto, qui non ſibi placuit, apertéque profeſſus eſt ſe gloriam ſuam non quærere. Et latè cap. 6. Matthæi damnat eos qui opera ſua faciunt, vt honorificentur ab hominibus. Ex quo concludit Autor prædictus, audax eſſe, & impium facinus, & ad infidelitatem pertinens, ac ſupra modum ab humanitatis itinere deuians, ac pernicioſum, (flores ſunt de eius horto hinc inde lecti,) aucupari velle gloriam, quam Chriſtus verbo & exemplo cōculcauit.

Suffragantur Patres, præſertímque S. Hieronymus: cuius in hanc rem longa diſputatio, & multis de more denſata Scripturis, profertur ex commentariis in cap. 5. ad Galatas. Grauiter item Auguſtinus variis locis. Vnum à prædicto Autore intactum, omnium, vt videtur, fortiſſimum atque expreſſiſſimum, bona fide repræſento. Habetur ſerm. 12. in Pſalm. 118. ad illud: *Auerte oculos meos.* Eam enim vanitatem demonſtrat eſſe præſertim laudis humanæ cupiditatem. Ita verò philoſophatur. *Magni intereſt cū aliquid boni facimus, cuius rei contēplatione faciamus. Officium quippe noſtrum non initio, ſed fine penſandum eſt: vt ſcilicet non tantùm ſi bonum eſt quod facimus, ſed præcipuè ſi bonum eſt propter quod facimus, cogitemus. Hos oculos, quibus contemplamur, quare faciamus quod facimus, auerti poſcit ne videant vanitatem: id eſt ne hanc attendat, propter quam faciat, cùm boni aliquid facit. In qua vanitate præcipuum locum obtinet amor laudis humanæ, propter quam multa magna fecerunt, qui magni in hoc ſeculo nominati ſunt, multúmque laudati in ciuitatibus gentium, quærentes non apud Deum, ſed apud homines gloriam, & propter hanc velut prudentes, fortiter, temperanter, iuſtéque viuentes, ad quam peruenientes perceperunt mercedem ſuam, vani vanam. Ab hac vanitate volens Dominus auertere oculos ſuorum;* Attendite, *inquit*, ne iuſtitiam veſtram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis, alioqui mercedem non habebitis apud Patrem veſtrum, qui in cœlis eſt. *Deinde cùm ipſius Iuſtitiæ quaſdam partes exequeretur, præcipiens de eleemoſynis, de orationibus, de ieiuniis, vbique id admonuit ne aliquid eorum propter gloriam hominum fiat, & vbique dicit, eos qui propterea faciunt, percepiſſe mercedem ſuam: id eſt non æternam quæ Sanctis repoſita eſt apud Patrem, ſed temporalem, quam quærunt qui contemplantur in ſuis operibus vanitatem. Non quia ipſa laus humana culpanda ſit, (nam quid tam optandum eſt hominibus, quàm vt eis placeant, quæ debeant imitari?) ſed propter ipſam laudem benè operari, hoc eſt vanitatem in ſuis operibus intueri. Quandoquidem & ipſa ab hominibus laus, homini iuſto, quantacunque prouenerit, non ibi eſſe debet eius finis boni, ſed etiam ipſa referenda eſt ad laudem Dei, propter quem bona faciunt verè boni, quoniam nec à ſeipſis, ſed ab illo ſunt boni. Denique in eodem ſermone Dominus iam dixerat eis,* Luceat lumen veſtrum coram hominibus, vt videant veſtra opera bona, & glorificent Patrem veſtrum, qui in cœlis eſt. *Vbi finem poſuit, hoc eſt, gloriam Dei. Hoc debemus quando aliquid boni facimus intueri, ſi auertuntur à vanitate oculi noſtri. Non ergo ſit finis noſtri boni operis in laudibus hominum: ſed ipſas laudes hominum corrigamus, & ad Dei laudem omnia referamus, à quo nobis datur, quicquid in nobis ſine laudantis errore laudatur.* Similia idem l.2.de ſerm.Dom.in monte, c.1.2.3. & l.5. de ciuit. Dei, c.12.13.& 14. S.Gregor.22. Moral.à c. 6.ad 11. Denique Ambroſius, Bernardus, Chryſoſt.

Nazianzenus, Caſſianus, aliique paſſim, glorię contemptum inſignunt.

Accedit ratio. Sola enim honeſtas rectè agendo ſpectanda eſt, alioqui ſucciditur virtutis ſpecies ac decor. Non poteſt igitur gloria eſſe finis per ſe intentus in actione honeſta. Quod indicauit Ariſtot. 3. Ethic.cap.8. negans fortem eſſe, qui intuitu gloriæ ſtrenuè certat. Quòd ſi 1. Eth.cap.7. honorem propter ſe expetendum eſſe ſtatuit, intelligendus eſt velle, quòd propter ſe quidem ſit expetibilis, dummodò vlteriùs ad alium finem extrinſecum ordinetur ea honoris appetitio. Vel ſi aliud voluit, corrupto vulgi iudicio abductus eſt à veritate. Vt verò morales virtutes prorſus ſilerent, nec eam honeſti ſolius intentionem indicerent, charitas certè Chriſtiana ſemper iubet, vt Deus operum quorumuis noſtrorum finis ſtatuatur, non autem gloria, vel aliud quoduis bonum creatum. Deinde gloria non eſt aliquid per ſe ſiue propter ſe bonum; ſed tãtùm gratia alterius, hoc eſt virtutis, ad quam eſt adiumentum & calcar. Qui ergo gloriam propter ipſam expetit, fruitur vtendis, facitque per ſe bonum, quod non eſt bonum, niſi gratia alterius. Tandem illud duntaxat eſt propter ſe appetendum, quod ad perfectionem appetentis ſpectare poteſt. At gloria non eſt hominis perfectio, neque enim homo perficitur ex eo quòd ab aliis agnoſcatur atque prędicetur. Soli igitur Deo, bonorum omnium noſtrorum ac virtutum fonti, honor & gloria, nobis autem confuſio faciei, ne in diuinum hoc peculium temerè graſſantes, potentem eius manum in nos deuocemus vltricem.

Hæc eſt ſumma prolixæ diſputationis, quam Autor prædictus conficit aduersùs gloriæ ſtudium, nullo præfixo fine vlteriore. Quam diſputationem vniuerſam, c.14.& 19. contendit æquè valere contra doctrinam ex Caietano poſitam: qua ſcilicet aſſeritur fas eſſe appetere gloriam, vt ſtipendium virtuti debitum. Cùm enim Patres & Scripturæ citatæ, non agant de falſa & inani gloria, ſed de vera, eámque repudiandam doceant, niſi illi honeſtus finis præfigatur; (quod de falſa gloria nullo modo dicerēt;) reliquum eſt, vt ne ſic quidem gloria propter ſe expeti queat, præſertim cùm vetemur omni loco totam gloriã quam meremur, optare, quod falſum eſſet, ſi gloria vt virtuti debita amari poſſet.

Noſtra ſententia firmatur; argumenta propoſita euertuntur.

Verùm non video quod me de ſententia propoſita dimoueat, aut quomodò appetitus glorię, prout coniunctus cum virtute, cuius gloria eſt quaſi appendix, & iuſtum ſalarium, vitioſus dici poſſit. Nam hoc pacto magnanimitas, & humilitas, ac modeſtia, quatenus honorem moderatè expetunt, ſiſtendo in eo moderato bono, vitioſæ eſſent, quod in adiecto implicat. Sic enim non eſſent virtutes ſpeciales, & ſeiunctæ ab aliis virtutibus, quibus extrinſeci fines, quos aduerſarius captationi gloriæ præfigi vult, V.G. honor Dei, vel bonum Dei aut proximi expeti à nobis poteſt. Deinde ſi radix ſãcta, & rami. Si igitur virtus poteſt honeſtè expeti abſque alia relatione, quidni etiam hæc eius proprietas & veluti complementũ? Sic enim ipſa quoque expetitur, & quidem in ſtatu perfecto & completo. Ad hęc expetere rem rationi rectæ congruentem, honeſtum eſt, & vitio vacat. Atqui remuneratio virtutis per gloriam & honorem eſt congruentiſſima rectæ rationi. Ergo eam expetere vitio vacat. Quidni verò id ſibi quiſque poſſit honeſtè expetere, quandoquidem honeſtiſſimè idem expeteret alteri ex virtute operanti? Quinetiam vt Angeſtus argumentatur l.2. de Virtut.c.4.art.2.p.3.docum.3. poteſt homo plerunque cogere alium ad reddendum honorem. Poteſt ergo illum honorem expetere. Tandem vt omittam alia multa argumenta quę accumulat Martinus de Magiſtris in qq.de Fortit.q.1.de inani gloria, concl.1. 2.3.& 6. in Scripturis ipſis hoc calcar virtutis ſæpè admouetur, excitanturque homines ad honeſti ſtudium propoſito conſecuturæ gloriæ atque honoris ſtipendio, vt Eccleſiaſt.10. vbi timenti Deum promittitur honor & gloria: quæ item 1. Reg. 2. promittitur glorificanti Deum.

Admodum verò inidonea eſt reſponſio, quam aduerſarius c 16.in fine ad hæc loca adhibet. Nempe Deum, quoniam videt multos nihil habere gloria antiquius, idcirco vt iſtos ad firmiorẽ virtutem prolectet, proponere illis gloriæ illecebras. Quemadmodum timor ſeruilis pleriſque vtilis eſt, vt à peccato retrahantur, eóque Deus in finem illũ vtitur, donec perfecta charitas foràs mittat timorem. Hanc ſolutionem, liquet non eſſe admittendam. Ex ea enim ſequeretur, Deum allicere homines ad bona, per peccatum; fieríque nobis peccati autorem, donec diſcamus benè agere: quod abſit vt admittamus. Exemplum verò timoris ſeruilis, eſt planè extra rem. Non enim timor ſeruilis apud Catholicos malus eſt, quandiu non habet adiunctum extrinſecum actum, qui dicitur ſeruilitas, quo metus pœnæ formaliter anteponitur culpæ; & decernitur amplexanda peccati labes, niſi à tergo inſtaret ſupplicium. Ipſa verò pœnæ fuga qua timor ſeruilis continetur, mala nullatenus eſt, etiamſi ſit minùs perfecta: Quo eodem modo de appetitione gloriæ virtuti adiunctæ, philoſophari debemus, etiamſi aduerſarius refragetur.

In cuius prætereà diſcurſu, alia quædam ſunt minùs probanda. Vt quòd ne ipſam quidem moralem virtutem, ſine relatione ad Deum aduentitia atque formali, propter ſe expetendam affirmat cap.10. Et quod quæ in Scripturis & Patribus, de beneficio gratiæ, & ordine donorum ſupernaturalium pro nihilo & ex diuina liberalitate conſtituto ſcripta legimus, ab eo c.10. & 11. aptantur ad captationem gloriæ damnandam, quæ intra fines moralis honeſtatis conſideranda fuerat. Argumenta verò quę ex eo adduximus, vel duntaxat probant priorem partem reſolutionis noſtrę, vel tantùm pertinent ad id quod ex ſupererogatione cũ laude efficitur, quamuis aliter fieret abſque peccato. Similiter enim laudabile omninò eſt, gloriam etiam iuſtam calcare, vt magis ſecedas à periculo proſequendæ gloriæ indebitæ, & à periculis, quæ iuſtam quoque gloriã aſſectantur. Non tamen ſi in gloria iuſta hæreas, inſimulari potes culpę vllius, eſto minùs perfectè agas.

Corollarium, de honeſta gentilitiorum inſignium appoſitione.

Ex hoc porrò fundamento ſtatuendum eſt, non peccare per ſe loquendo, qui gentilitia inſignia alicubi affigunt ad honorificam operis illuſtris à ſe editi recordationem. Non nego quin aliqui in hoc genere quodam veluti rudimento delirij teneãtur, quorum ſummum ſtudium, vt in Traianum iocabatur Conſtantinus Magnus apud Aurelium Victorẽ, in eo locatur, vt quaſi parietariæ, muris omnibus adhæreſcant. Idque meritò Pſaltes vitio vertit, ponentibus nomina ſua in terris ſuis, vt ait Pſ. 48. In quem locum ſic Baſilius. *Nónne vides eos, qui fora & gymnaſia in ciuitatibus ædificarunt, muros excitarunt, aquæductus adornarunt, quo pacto eorum nomina hiſce ſint indita ædificiis terrenis? Iam verò & ſua ipſorum*

nomina

nomina inuſſerunt equorum armentis; commenti modum quo in longum vitæ ſuæ tempus, ſui memoriã nominis prorogarent. Quin & in ſepulcris inſcripſerunt ſua ipſorum nomina, monumentis ad propriæ oſtentationem magnificentiæ. Hi ſunt, qui terrena, præſentiſque gloriam temporis ſapiunt, ac per hominum ora volitare tantum ſtudent, atque iſta ſatis eſſe ad felicitatem putant.

Et multò magis reprehenſioni patent, qui nomina ſua ita inſcribunt, ſi ex rapinis quas fecerint, inde extruant ſplendida illa monimenta nominum ſuorum. Quo ex capite, Chriſtianos pleroſque ad eundem locum exagitat in hunc modum Chryſoſtomus. *Homo qui noſti vitã futuram, & bona illa ineffabilia, & quòd ex dicto Euangelico, iuſti tunc fulgebũt ſicut Sol, quamnã veniam aſſequeris; quomodò te defendes; quod non ſupplicium patieris, qui hîc omnia conſumas in puluere, in cinere, in monimentis, in hoſtibus, in inimicis? Vocauerũt nomina ſua in terris ſuis. Ecce aliud genus amentiæ, ædificiis, agris & balneis ſua nomina inſcribere, & putare ſe magnam conſolationem ex eo accipere, & vmbram pro rei veritate perſequi. Si enim perpetuam memoriam deſideras, ne nomen, ô homo, ædificiis inſcribas, ſed trophæa rectè factorũ erigas, quæ & in præſenti vita nomen tibi conſeruant, & in futura vita immortalẽ tibi requiem comparant. Si ſis memoriæ cupidus, ego te doceo viam veram & apertiſſimã: virtutis curam gere. Nihil enim facit nomẽ adeò immortale, vt natura virtutis. Id oſtẽdunt Martyres, oſtendũt Apoſtolorum reliquiæ, oſtendit memoria eorum qui rectè & ex virtute vixerunt. Quot Reges vrbes euerterunt, portas extruxerũt, & nominibus ſuis inſcriptis deceſſerunt, nec tamẽ eis quicquam profuit, ſed ſilentio & obliuioni mãdati ſunt? Piſcator autem Petrus, qui nihil fecit eorum, quoniã virtutẽ eſt perſecutus, & ciuitatẽ maximè regiam occupauit, etiam poſt mortem reſplendet Sole clarius. Quod tu autẽ facis, eſt ridiculum & plenum ignominia. Hæc enim monimẽta, non ſolùm non te clarum reddent, ſed etiam facient ridiculum, & ora omnium aperient. Ædificia enim non ſinunt tuam auaritiam, quæ obliuioni tradi poterat, ſæperis excurſu extingui, & ſtant veluti columnæ & trophæa erecta aduerſus auaritiam.* Eſt etiam qui aduerſùs huiuſmodi monimenta, & inſignium gentilitiorũ affixionem, intorqueat illud Iſaiæ 57. *poſt oſtium & retro poſtẽ poſuiſti memoriale tuum.* Ita Menoch. l.1. inſtit. œconom. c.22. Cõtextus tamẽ capitis clamat, illud *memoriale* longè aliud eſſe, quàm illud de quo hîc agimus, idque benè ibi vidit S. Cyrillus, & paſſim alij. Ac proinde aliunde ducenda eſt improbatio ſtemmatum, & cupidinis diffundendæ ac perpetuandæ gloriæ, cuius nimium ſtudium vitioſè ſuſcipi, non diffiteor.

At reſecta nimietate, certum eſt id poſſe cohærere cum virtute, debitam apud homines celebritatem captante ex opere bono, cui inſignia apponuntur. Debitus enim honor, eſt bonum honeſtè appetibile. Ergo poteſt quoque hoc modo appeti & captari. Sicque viros ab inanitate alienos factitaſſe legimus. Quod de Simone teſtatur Scriptura 1. Mach. c.12. Antiquis item Chriſtianis, vſus inſigniũ propriorum nõ fuit incognitus. Quid enim aliud fuiſſe dixerim propria illa ſignacula, quæ reprobatis turpibus, (quorũ meminit,) vſurpãda, Autor eſt Clem. Alexand. 3. pædag. c.11. verbis illis. *Sint autem nobis ſignacula, columba vel piſcis, vel nauis quæ celeri curſu à vento fertur, vel lyra muſica qua vſus eſt Polycrates, vel anchora nautica quam inſculpebat Seleucus: & ſi ſit piſcãs aliquis, meminerit Apoſtoli & puerorum qui ex aqua extrahuntur.* Verùm non ſum in hac parte fuſior, quam à plurimis ſatis exculta video, nominatimque à Chaſſanæo 1.p. catal. concl.10. & ſequentibus, poſt conſiderationem 38. Claudio Minoë ſyntagmate de ſymbolis præuio Alciati emblematis, & diligenter à Baſilio Poncio, q.7. Scholaſt.

Quæ Philoſophus de extremis virtutis binomiæ hactenus expoſitæ, tradat.

Sic explicata honeſtate Magnanimitatis, eique ſubiunctę virtutis circa mediocrium honorũ appetitionem occupatæ, attingẽda etiã ſunt extrema vitia, quæ Ariſtoteles his virtutibus opponit. Id enim non parũ ad inſtitutũ confert. Et quia de extremis virtutis, verſantis circa mediocres honores, nõ aliter proportione ſeruata ſtatuendum erit, quàm de extremis ipſimet Magnanimitati oppoſitis, ſúntque vtrobique & extrema & medium eiuſdem rationis ſpecificæ; propterea ſufficiet conſiderare extrema, quæ Philoſophus opponit Magnanimitati, c.3. *initio*, & rurſus *in fine capitis*. Sic autẽ habet in capitis propè veſtibulo. *Iſſe ſanè magnanimus is videtur, qui cùm magnis ſit dignus, magnis quoque ſeſe dignũ exiſtimat. Nã qui nõ pro dignitate id facit, ſtolidus eſt. At virtute praditus, neque ſtolidus, neque ſtultus eſt quiſpiam.* Et mox. *At qui cùm ſit indignus, dignũ ſe magnis putat, inflatus quidẽ eſt. Non omnis tamen eſt inflatus, qui maioribus quàm ſit, dignum ſe eſſe cenſet.* Quòd non omnem inflatum eſſe ait, qui cũ magnis ſit dignus, aſpirat tamen ad maiora, ſubobſcurũ eſt. Quidni enim inflatus dicatur, cùm aſſurgat etiã ipſe ad indebita, & inſoleſcat vltra meritum? S. Thom. lect.8. putat id ab Ariſtotele dictum ratione difficultatis, quæ cernitur in definienda præcisè menſura honoris debiti. Cùm enim facillimum ſit tantiſper tranſgredi limites, non illicò iudicatur inflatus, quiſquis vltra id quod ſibi reuera debetur, honori intẽdit: quia poteſt per errorẽ minùs agnoſcere quid ferãt merita quibus exornatur, & quibus limitibus concludere ſuam honoris cupiditatem debeat. Commodiùs fortaſſis Andron. in paraph. l.4. c.4. n.2. interpretatur, eũ qui eiuſmodi eſt vt magnis reuera ſit dignus, non eſſe omnino inflatũ, ſi aliqua ex parte excedat, & plus depoſcat quàm meritis ſuis reſpondeat. Nam cùm ſit reuera dignus magnis, longè aliter ſe habet ad totã quantitatem magni honoris expetiti, cuius aliquam ſaltem portionem meretur, quàm inflatus, qui magnis dignus non eſt. Hæc igitur eſt inflati, ſiue per exceſſum peccantis notio.

In altero extremo eſt puſillanimis, qui per defectum labitur. Hunc ſic deſcribit Philoſophus ibidẽ. *Qui autem minoribus dignum quàm ſit, ſe eſſe arbitratur, puſillanimus eſt; ſiue magnis, ſiue mediocribus, ſiue etiam paruis dignus ſit, modo minoribus dignum ſe eſſe cenſeat. Maximè tamen eſſe videretur huiuſmodi, is qui magnis eſt dignus. Nam quid feciſſet, ſi tantis non eſſet dignus?* Et infrà: *Magnanimi munus, circa honorem eſſe apparet. Magni etenim viri, honore ſeipſos dignos maximè exiſtimant: ac pro dignitate illi quidem. Sed puſillanimus deficit, tam ſi ad ipſum, quàm ſi ad Magnanimi dignitatem ſpectemus. Inflatus autem ad ſe ſolummodò, non autem ad magnanimum accedit.* Senſus eſt, puſillanimem deficere & per reſpectum ad ſeipſum, & per reſpectum ad Magnanimum. Ad ſeipſum quidem, quia demiſſiùs de ſe ſentit, quàm ferant merita quibus exornatur. Ad magnanimum autem, quia cùm Magnanimus magnis ſit honoribus dignus; ipſe tamen puſillanimis, eis ſe indignum cenſet. At non ita qui inflatus eſt, & per exceſſum peccat. Nam quamuis ratione ſui excedat, quia vltra ſua merita effertur: non tamen ratione Magnanimi, quia Magnanimo debitos honores affectat, tametſi eis indignus ſit: cùm è contra puſillanimis eò aſſurgere non auderet, tametſi dignus.

Idem circa quædam de prædictis extremis obſcurius dicta, illuſtratus.

Ex his vtrunque extremum Magnanimitati op-

poſitum,maner explicatnm.Tantùm difficile videtur,quòd Ariſtoteles in fine capitis, neget puſillanimem & inflatum, malos eſſe. An non enim vitia malum conſtituunt, quem inquinant? Hoc igitur non negat Philoſophus.Quin potiùs diſerrè ibidem admittit eos peccare,quod profectò eſt malum eſſe.Tantùm itaque negat,eos dici malos, id eſt maleficos reſpectu aliorum. Sibi enim duntaxat nocent, qui huiuſmodi ſunt. Puſillanimis quidem, quia ſeipſum ignorat:vel ſi nouit,ignauia præpeditur,quominus ſe ei notitiæ conformet.Inflatus autem,quia & ſtoliditatem ſuam & ignotationem ſui prodit, ea quærens quibus eſt indignus:& veſtibus externóque habitu,& prædicatione, aliiſque modis oſtentans vanam ſuam honoris cupiditatem, ſimúlque imperitiam,qui non norit,honorem,virtutis duntaxat præmium eſſe,non autem externorum bonorum & ornamentorum. Id quod Ariſtoteles egregiè hoc capite animaduertit.

Illud item difficile videri poteſt, quòd Ariſtoteles in capitis calce pronunciet, puſillanimiratem magis opponi Magnanimitati quàm inflationem, quòd crebrior & peior ſit puſillanimitas. At quis non cenſuerir crebriorem eſſe inflationem,in tanta támque latè fuſa ſuperbiæ paſſim graſſantis,& omnium propè voluntates occupantis tyrannide? Quis item non cenſuerit,peius eſſe inflari & tumere, efferríque ſupra id quod ferunt merita propria, quàm reſilire à debiris honoribus,& minùs ſibi depoſcere quàm reuera debeatur? Similiter autem in Iuſtitiæ materia, cùm is qui plus ſibi poſcit quàm debeatur,inuidus ſit, qui tamen minùs ſibi quærit, innoxius eſt.Dicendum videtur, puſillanimitatem crebriorem eſſe & tetriorem, ſi conferatur cum inflatione non præcisè quatenus depoſcente honores indebitos,(ſic enim tetrior & crebrior eſt inflatio, quod euincit difficultas propoſita,) ſed prout intuitu honoris incumbit in opera ſuperexcedentia, ad quæ homo ſuarum virium conſcius non deberet aſpirare. Ex eo enim capite, inflatio præſtabilior eſt,& infrequenrior. Pauci enim ſunt qui ita aſſurganr. Plurimi è conrra faſtidientes laborem,refugiunt ea opera honeſta ſuſcipere, quæ ſunr fundamentum honoris rectè appetibilis. Deterius item eſt,præ ignauia non aggredi ad aliquid honeſtum & egregium, quod poſſit eſſe honoris debiti ſementis, quàm præ nimia animi erectione, etiam ſupra vires tentare.

Iuuat Ariſtorelicam hanc Magnanimitatis à vanitate diſtinctionem,verbis Themiſtij orat. 14. exprimere, quòd & perelegantia ſint, & rem hanc bellè illuſtrent. Sic igitur refert diſputantem Ariſtotelem. *Circa ampliſſimos honores, quemadmodum & cætera omnia quæ dicuntur bona,aliam immodicam atque infinitam cupiditatem, aliam moderatam & rationi conſentaneam hominibus ineſſe. Iam quiſquis ob populares ſtrepitus & plauſus inflatur,& ſupercilium attollit, pro eo quod in theatris atque circis multum in eos pecuniæ profudit, vanum hunc eſſe, eóque vitio detineri, cui nomen illud impoſitum eſt. Quicunque verò ſtrepitus illos contemnit,nec multum ab eo fragore differre exiſtimat, quem illiſi littori fluctus emittunt; Cæterùm bonorum virorum de ſua virtute ſuffragium nulla adulatione ſuffuſum,maximo in pretio habet;hunc demum magnanimum eſſe,atque alta virtute præditum. Nam & Sophroniſci filius ille Socrates, populi furorem pariter ac laudem nihil vnquam æſtimauit. Idem tamen de Apollinis teſtimonio gloriabatur, eóque potiſſimum nitebatur, ac ſibi propterea cùm Apollini reſponſi huius, tum Chærephontis interrogationis nomine referendas gratias putabat. Et extat heroicis numeris à Socrate conditum in laudem Apollinis proœmium.*

Indiſtinctio humilitatis & magnanimitatis, atque adeò etiam virtutis innominatæ honoribus tenuibus occupatæ, concluditur.

Sic conſtituta Magnanimitatis Ariſtotelicæ, & ſupparis virrutis tenuibus honoribus diſtentæ, oppoſitorúmque eis exrremorum quidditate atque muneribus, facilè demonſtraruri videmur quod probandum aſſumpſeramus circa indiſtinctionem Magnanimitatis ac illius alterius virtutis innominatæ, quam in hac controuerſia ſub magnanimitate ſubintellectam volo, & Humilitatis. Magnanimitas enim non modò intenta eſt in debitos honores, vel potiùs in operationes quæ ſint idoneum fundamentum honoris, & ſub ea formalitate eliciantur, ſed etiam refugit honores excedentes,éſtque media inter exceſſum & defectum in ea materia, vt ex Ariſtotele hactenus oſtendimus. At hoc ipſum eſt munus Humilitatis. Quod quantum attinet ad repreſſionem exceſſus, videtur per ſe notum ex communi exiſtimatione. Omnes enim audito Humilitatis nomine,ſtatim feruntur in fugam illam ſplendoris indebiti, & reductionem hominis ad proprium modulum. Quantum verò ſpectat ad moderationem puſillanimitatis,& animi quaſi ſubuectionem quæ reperitur in mediocritate cui puſillanimitas opponitur,res eſt paulò obſcurior, ſed ſi paulò penitiùs id ſcrutemur, erit etiã explorata. Non enim quod per errorem plerique exiſtimanr, vocis potiùs corticem & communiorem eius vſum quàm naturam perpendentes, Humilitas in mera ſui depretiatione & abiectione conſiſtit. Imò plerunque ea abiectio, poteſt vitioſa eſſe, & iure reprehendi. Sita ergo eſt Humilitas,in medio oppoſito ei quod ſuperbia ſiue inflatio quærit. Hæc autem nimium & indebitum honorem conſectatur: ſiue ſolitariè;nimirum venando & aucupando honorem neglecta condignirare eius; ſiue cum fundamento vires proprias ſuperante,& idcircò temerè tentando. Hoc eſt vniuerſum ſuperbiæ virus,cui tanquam medium opponitur ſolius honoris debiti ſtudium. Et quia honor non debetur niſi in præmium virtutis; propterea qui virtute,ſuperbiæ oppoſita exornatur, neutro illo modo aucupatur honorem.

Imò verus humilis cenſetur, qui honorem ſibi exiguum, aut etiam nullum quærit: Quia æquus ſui æſtimator, nouit quàm ſit ſibi curta ſupellex, & quàm parum,vel etiam quàm propè nihil, conferat ad virtutis opera & fundamentum honorum. Perſpicit autem ſe è contra multis & magnis imperfectionibus ac vitiis ſcatere, & quantus quanrus eſt, aliunde habere quod habet laude dignum. Non modò quia exiſtenria,quæ eſt totius operationis & actiuitatis noſtræ velut hypoſtaſis, mendicatò cuique obtingit;ſed etiam quia in tanta vitiatæ naturæ procliuitate ad malum, tantiſque ſcelerum incentiuis, multa & iugi, diuinæ protectionis labendi occaſiones ſubducentis,benignitate egemus: & ab eius etiam liberalitate proficiſcitur, quòd ſollicitamur ad bonum præuia cogitatione honeſta, quæ totius honeſtatis conſequentis ſeminarium eſt: & tamen cùm ſit principium liberi progreſſus, & libertatis illhuc vſque feriantis exſolutio per obiecti indifferentis propoſitionem, non poteſt libera eſſe, & quæri vel aduocari ab ipſo operante,ſed deforis immittitur; nimirum vt dixit Ariſtoteles,à bona fortuna: hoc eſt,à Deo: Conſentaneè quidem ad exigentiam naturæ præmouente voluntatem, (nam ago de Humilitate philoſophica, & de bonis operibus purè moralibus, qualia

lia

lia Philoſophi agnouerunt;) Non tamen ad naturale meritum vel petitionem ipſius indiuidui operantis, ſaltem ſiſtendo in radice prima totius modi operandi humani circa honeſtam materiam: quæ prima radix eſt cogitatio operanti non libera, vt perſpicuum eſt ex iis, quæ fides Catholica tradit circa gratiæ auxilia & primam originem pellectionis ad ſupernaturale bonum.

Hæc igitur purgatis & benè ſanis oculis perſpiciens homo, ſatis agnoſcit illud quantuluncunque quod ipſe ad honeſtam actionem confert, conſentiendo & decernendo vt fiat, non eſſe fundamentum magni honoris. Quæ enim tanta laus deberi poteſt, ei qui tam multis alienis ſubſidiis ad operandum iuuari debuerit? Prætetquam quòd in operatione ipſa qui benè oculatus eſt, nec nimio fœtus ſui amore ſeducitur, multas nec exiguas ſordes deprehendit, ex quibus agnoſcit non parum de eius pretio & fundamento honoris detrahi. Atque ita Humilitas vt plurimùm, maximáque ex parte, in aſpernatione indebiti ſibi honoris occupatur. Quæ omnia multò magis locum habent in humilitate Chriſtiana quæ nititur lumine fidei, quo noſtra egeſtas, & ad bonum imbecillitas multò illuſtriùs detegitur, quàm per ſpiculum naturæ lumen, quod Humilitati philoſophicæ, de qua agimus, prælucet.

Humilitas, magna appetit, etiamſi à contrario denominetur.

Quamuis autem hæc ita ſint, ſitque nobis omninò conſultius ita affici animo circa honorem, qui bonorum duntaxat operum præmium eſt; tamen vera Humilitas non concluditur ea deſpicientia honoris, quo ſe homo indignum deprehendit, ſicut & eius fundamento: ſed porrigitur etiam ad curam honoris debiti. Quia quamuis Humilitas non inhiet honori ſolitariè accepto, ſiue præcisè à fundamento ipſius, hoc eſt ab honeſta operatione, quæ eſſet vitioſa honoris captatio: Nihilominùs voluntatem rectè afficit erga honorem cum fundamento illo ſuo coniunctum. Id enim honeſtiſſimum eſt, debétque ad virtutem aliquam moralem ſpectare. Non poteſt autem alia proponi quæ in hoc medium feratur, præter Humilitatem, quæ etiam extremo per exceſſum oppoſito medetur, vt iam vidimus. Ergo omninò ad illā pertinet.

Non ſolet quidem penes illud Humilitatis munus, attendi natura huius virtutis. Imò appellatio ipſa Humilitatis, ex fuga potiùs honoris indebiti ſumpta eſt. Cùm enim humilia apud Latinos ea propriè dicantur, quæ humi depreſſa ægrè efferuntur in ſublime, vt myricæ, aliáque arbuſta, ac per translationem caſæ paſtorum, & homines animo vel fortuna deiecti, vt latè confirmat Tiraquellus cap. 2. de nobilitat. num. 23. factum eſt, vt quæ virtus elationem retundit, ſub ea duntaxat ratione ſortita ſit Humilitatis appellationem. Ita vt cùm in ea mediocritate quæ huic virtuti præſtituta eſt, duo actus inadæquati includantur; alter quo honor indebitus reſpuitur & ab eo refugitur; alter, quo debitus honor appetitur: Tamen virtus ab eo actu denominationem potiùs hauſerit, qui naturæ corruptæ operoſior eſt, & ſollicitè commendandus, nempe à fuga honoris indebiti. Hoc tamen non obſtat, quominùs virtus ad alium prætereà actum diffundatur. Sicut certum eſt, virtutem abſtinentiæ porrigi ad comeſtionem. & appetitionem cibi moderati, & vtrunque eſſe actum eiuſdem virtutis, quæ à difficiliore actu, ſiue excluſione cibi, abſtinētia appellata eſt. Similitérque Fortitudo ab erectione potiùs animi, & audendi actu, qui difficilior eſt, quàm à retractione à nimio auſu appellationem ſumpſit, quamuis vterque actus eiuſdem ſit honeſtatis.

Omninò ergo idem ſunt Magnanimitas & Humilitas: quamuis nomen Magnanimitatis, ab appetitione honoris moderati, & veluti erectione animi ad eam honeſtatem; nomen verò Humilitatis à retractione ab indebito honore deriuatum ſit. Quod rectè obſeruauit Ægidius lib. 1. de Regim. Princ. par. 2. cap. 25. Malè tamen penes duos illos actus & appellationes duplicem virtutem ſecernens. Niſi ſi de duplici virtute inadæquata vnicam totalem conflante, id intellexit.

Humilitas quomodo altipeta, ſi eſt receſſus à Deo in noſtrum nihilum.

Nolim tamen prorſus videri abhorrere ab ea ſententia, quam multorum eſſe deprehendo Aſceticorum & Patrum de Humilitate diſputantium. Nempe quòd Humilitas ſit receſſus quidam à Deo eiúſque maieſtate in noſtrum nihilum. Vt propterea plerique Patres & Scholaſtici dicant Humilitatis actum eſſe timorem illum ſanctum, quo anima reueretur Deum, & à tanta maieſtate in ſeipſam reſilit, quod ex Auguſtino lib. 1. de ſerm. Domini in monte, cap. 4. tradit Scotus in 3. diſt. 34. quæſt. vnica, *litera O.* habetúrque etiam ex Alenſi 2. par. quæſt. 156. membro 2. artic. 1. & ex aliis Scholaſticis ac Patribus, quos adducit & ſequitur Suares lib. 2. de gratia, cap. 21. num. 22. & idem pulchrè tradunt Gulielmus Pariſ. & Laurent. Iuſtinian. quos adduxi cùm de timore. Quare ne à placito tam multorum calculis comprobato diſcedam, addo ad ſuperiora, humilitatem quatenus ab honore indebito reſilit, & contenta eſt honore ſibi debito, (quem quia benè ſe perſpicit, modicum eſſe agnoſcit,) propoſita ſibi per intellectum diuina magnitudine, eáque infinita condignitate honoris ac laudis, quæ in Deo emicat; meritò dici reſilire in ſeipſam, fugiendo nimirum appropriationem ſiue furtum honoris Deo debiti, & volendo quod iudicio ſibi prælucente agnoſcit eſſe veriſſimum. Nempe vt Deo potiores ſemper partes deferantur honoris & gloriæ. Imò vt præ eo & tanta condignitate honoris quantam habere illum perſpicimus, noſtra condignitas ne lucem quidem ſuſtineat, ſed in ſuas tenebras repreſſa, ibi deliteſcat, & quod eſt apud Platonem in Hippia maiore, homo, quantumlibet ſapientiſſimus, agnoſcat ſe præ Deo non eſſe niſi ſimium. Id enim eſt à Deo ſummáque eius maieſtate, & titulis infinitis honoris quibus abundat, refugere in ſeipſum, & agnoſcere quàm pauca ſibi præ Deo debeantur.

Eſtque ea fuga & reſultus, non Religionis, vt malè cenſuit Sepulueda libro 3. de militar. diſciplinæ honeſtate, *ſub initium*: ſed Humilitatis actus, vt verè Autores prædicti affirmarunt: quia Religio non reſpicit repreſſionem proprij honoris indebiti, ſed exhibitionem honoris debiti alteri, ratione ſuæ dignitatis vel excellentiæ. Humilitas autem ſpectat moderationem affectus proprij circa honorem, quæ ſunt diuerſiſſimæ honeſtates. Et quanquam ex motiuo illo vtriuſque honeſtatis eadem plerunque exterior ſubmiſſio exerceatur, ideóque confundi videantur hæ virtutes; tamen ſatis eſt, quòd penes motiua & honeſtates varias eidem illi externo actui appreſſas ſecernantur, vt aliàs contingit frequentiſſimè. Nam eadem externa pecuniæ elargitio, penes diuerſa

motiua informatur variis ſpecie honeſtatibus: Nimirum Iuſtitiæ, Liberalitatis, Miſericordiæ, ac ſimilibus. Eſſe porrò hunc quem dixi actum timoris reuerentialis, inadæquatum actum Humilitatis, nec per eum debere definiri Humilitatem, quamuis ſit verus actus Humilitatis; conſtat ex eo quòd poteſt Humilitas aliter exerceri, quàm per ordinem ad Deum: & aliter, quàm ſic ab eo recedendo præ reuerentia; ſiue agnoſcendo præ eius maieſtate nihilum noſtrum.

Quomodò item ea Humilitatis notio, cohæreat cum ſubiectionis appetitione, paſſim attributa Humilitati.

Poteſt quoque eum ea Humilitatis ratione quam tradidimus, optimè cohærere, quod alij dicunt, Humilitatem in eo conſiſtere, vt homo ſubſit alteri, præſertim Deo. Quamuis enim hic quoque non ſit adæquatus actus Humilitatis, nec per eum rectè definiatur Humilitas, quæ per ſolum ſuum actum aut obiectum adæquatum definiri debet: Tamẽ rectè dicitur eum actum pertinere ad Humilitatem. Idque vnum intendunt, aut intendere certè debent qui dicunt Humilitatem in affectu ad eam ſubiectionem conſiſtere.

Non me latet affectum erga eam ſubiectionem, poſſe ad varias virtutes pertinere, pro diuerſitate motiuorum ex quibus exercetur. Nam ſi ea ſubiectio ametur, quatenus per eam alius agnoſcitur vt ſuperior, ſpectat ad obedientiam. Si autem voluntas amet ſubiici alteri vt eum veneretur & colat, ſpectabit ad Obſeruantiam vel Religionem. Quò item pertinebit, ſi ſit ſimplex affectus complacentiæ in diuinam ſeruitutem. Eſt enim in ea complacentia ſimplici, honeſtas eiuſdem planè rationis, cuius eſt honeſtas affectus illius efficacis, quo homo non tantùm ſimpliciter complacet in ſua ad alium ſubiectione, ſed etiam factis & cultu exhibito prodere vult affectum ſuum ad illam ſubiectionem: quæ volitio eſt actus volendi debitum honorem maiori, ſiue exercendi actum obſeruantiæ, aut reſpectu Dei actum Religionis. Quamuis ergo affectus erga ſubiectionem ad alterũ ex prædictis motiuis exercitus, pertineat ad virtutes diuerſas ab Humilitate. Tamẽ omninò pertinebit ad Humilitatem, ſi exerceatur ad moderandum affectum propriæ excellentiæ & honoris indebiti fugã, continẽdúmque hominem, ne prætergrediens gradum ſuũ, inordinatè feratur in alienũ excellentiorẽ. Nam in his omnibus, cernitur honeſtas illa quã Magnanimitatis & Humilitatis propriam eſſe demonſtrauimus: Nempe non quærendi ſibi gloriã & ſplendorem indebitum, ſed ſiſtendi in gradu ſuo. Nempe huiuſmodi affectus eſt reuera ad alium, eo modo quo affectus Iuſtitiæ, ſed eſt ad ſeipſum, quãuis cum habitudine ad alterum. Non enim nouum eſt, vt actus Temperantiæ importet habitudinẽ aliquam ad alterũ, cuius tamẽ debitum vel ius nõ ſpectetur. Sic enim abſtinentia à muliere nec ſua, nec alterius, quæ inquinationẽ non renueret, eſt actus Temperantiæ. Et iocus moderatus cum alio, ad ſe exhilarandum, & remittendum animi contentionem, eſt actus Eutrapeliæ.

Alia apud nonnullos Humilitatis deſcriptio, per contemptum bonorum externorum, cum notione Magnanimitatis conciliatur.

Denique cum eadem temperatione, ſeu per modum actus inadæquati, rectè etiam dixerunt alij, Humilitatem ſitam eſſe in contemptu externorum bonorum. Verè enim externa bona poſſunt ex Humilitate contẽni: quatenus homo agnoſcens honorem non deberi reuera niſi virtuti, vt Ariſtoteles disertè confirmat 4. Eth. c. 3. non vult habere pro fundamento honoris ſibi deferẽdi, ſiue diuitias, ſiue ornatum & apparatũ extrinſecum vulgo ſuſpiciendum, ſiue potentiam aut aliud quiduis externum, ſed ſolam virtutẽ, quæ eſt ſolidum ac firmum fundamentum veræ gloriæ. Et vt refugiat inanitatem illam, qua homines corrupto iudicio ac ſenſu, honorem & gloriã ex bonis illis verè aduentitiis aucupantur, ſéque in debita honoris aucupandi mediocritate contineat, præcidit ſibi vanitatis inſtrumenta, deligitque iis potiùs carere, quibus affluentibus ægrè animus in gradu ſuo retinetur: ita vt honorem indebitum non quærat, aut aliunde non quærat quàm quæri reuera debet, hoc eſt ex virtute. Qui actus eſt honeſtiſſimus. Et cùm eliciatur ex genuino motiuo Humilitatis, non poteſt ad aliam virtutem pertinere. Eſt tamẽ actus eius inadæquatus. Vnde minùs propriè dicitur, Humilitatem in eo ſitam eſſe. Nec rectè Humilitas per eum definitur. Quamuis verum ſit, eum actum eſſe germanum Humilitatis fœtum. Quod vnum putãdi ſunt voluiſſe, qui dixerunt Humilitatem in eo ſitam eſſe. Idem iudicium eſto de aliis pleriſque actibus, in quibus iuxta diuerſos & Patres & Aſceticos, ſtatuitur Humilitas. Cuius etiam varios omninò gradus explicant, quorum tamen magna pars ad inſtrumenta potiùs & ſubſidia parandæ Humilitatis, quàm ad Humilitatis functiones pertinet. Quod illicò deprehẽdet, quiſquis percurrerit quę de gradibus Humilitatis tradũtur apud S. Bened. in reg. c. 7.

Ad Caietani argumenta initio propoſita.

Itaque rectè omnino conſtitutum videtur, Humilitatis rationem & eſſentiã, eandem prorſus eſſe cum ea quã Ariſtoteles ſub nomine Magnanimitatis expreſſit: immeritóque Caietanũ ſuprà adductũ, id tam ſeuerè acritérque notaſſe. Nec argumenta quibus eum vti vidimus, cenſurã illam confirmant, cùm ſint prorſus imbellia, & in ſuperioribus ſufficienter diſiecta. Aiebat enim actum & materiam Humilitatis, nempe ſubiectionem ad omnes, & vilem ſui æſtimationem, affectúmque ad eam, longè abhorrere ab actibus & materia Magnanimitatis, quæ vilia omnia refugit, & de ſua dignitate ſentit vt par eſt, nec rebus modicis, (quod facit Humilitas,) ſed magnis tantùm & inſignibus diſtinetur. Hæc eſt ſumma argumentationum Caietani aduerſùs Martinum, & ſententiam cui ſubſcripſimus.

Sed ex præmiſſis conſtat inanitas earũ. Humilitas enim conciliat vilem ſui æſtimationẽ & ſubiectionem ad omnes, cum moderato dignitatis ſuæ retinendæ & honoris debiti ſtudio, vt demonſtratum ſuprà eſt; nec adeò refugit excelſa, vt non ad ea etiã cũ debito moderaminę aſpiret, & iuſtum ex eis honorẽ quærat, idque etiam Magnanimitas circa maxima præſtat. Etiamſi enim prout circa ea verſatur, non denominetur Magnanimitas; tamen virtus illa innominata, quæ mediocria aut minima honoris fundamenta conſectatur, eiuſdem omninò eſſentiæ eſt cum Magnanimitate, vt ſuprà expoſuimus.

Quæ verò Caietanus in ſententiæ ſuæ explicationem addebat de duplici perfectione humani affectus, penes regulas ductas ex eo quòd in homine ex ſeipſo & ex Deo eſt, rectè quidem ex parte dicuntur, & planè perperam à Catharino reprehenſa ſunt, l. 2. annot. aduerſùs Caietanum, circa c. 23. Matthæi. Sed non pugnant cum eis quæ diximus. Nam fatemur in ea ſubiectione & ſui depretiatione, cerni Humilitatem: ſed hãc à Magnanimo quatenus talis eſt, & mediocritatẽ virtutis ei nomini ſubſtãtẽ poſſidet, abhorrere negamus. Illud verò

in ea

in ea doctrina Caietani non benè habet, quòd Humilitatem penes ea tantùm, quæ ex Deo in nobis ſunt, & penes ſolam ſubiectionem ad Deum, conſtitui velit. Neque enim ea eſt adæquata Humilitatis ratio. Cùm poſſit etiam quis alteri quàm Deo ex Humilitate ſubiici: & aliter etiam humilis eſſe, quàm per ſubiectionem ad alium. Denique quòd Humilitatem vult ferri in bonum, prout non propriis, ſed alienis viribus, ac ſuppetiis indebitis adipiſcendum, ad aliquam potiùs Chriſtianæ & infuſæ Humilitatis functionem pertinet, quàm ad huius virtutis, intra moralis Philoſophiæ terminos conſideratæ rationem, cuius tamen explicationem profeſſus erat Caietanus.

Alia quædam difficultas, eliditur.

Video opponi prætereà in noſtram ſententiam poſſe, (ac fortaſſis validiùs) ſi quæ diximus rectè habeant, Humilitatem non fore partem Temperantiæ, ſed Fortitudinis, ad quam pertinere videtur Magnanimitas. Sanè Sepulueda l. 3. de milit. diſcip. honeſt. *ſub initium*, quamuis primò dixiſſet Humilitatem eſſe partem Religionis, quod iam exploſimus: Tamen poſtea adactus ea Humilitatis & Magnanimitatis indiſtinctione quam ſtabiliuimus, aſſeruit Humilitatem non ſpectare ad Temperantiam, ſed ad Fortitudinem, qua magnitudo animi, vt Tullius loquitur, ſiue Magnanimitas continetur.

Verùm Ariſtoteles diſertè Magnanimitatem ſub Temperantia collocauit. Nam eam virtutem innominatam, quæ eſt circa honores mediocres, de qua agit l. 4. c. 4. faſſus eſt ad Temperantiam pertinere. Proptereà enim temperatum nominat hominem ea exornatum: & cùm eius obiectu deſit difficultas, & arduitas quæ Fortitudinis obiectum conueſtire debet, nemo eam virtutem dixerit eſſe Fortitudinem. Atqui Ariſtoteles fatetur eam non differre à Magnanimitate, niſi penes magis & minus, quod ſpeciem non variat: aitque ſe habere eodem modo ad Magnanimitatem, quo liberalitas communis ad eminentem magnificentiam erga alium, inter quas virtutes nulla intercedit eſſentialis diſtinctio. Igitur cenſuit quoque Ariſtoteles, Magnanimitatem, ac proinde etiam Humilitatem, (quàm Sepulueda nobiſcum fatetur eandem eſſe virtutem,) non ad Fortitudinem, ſed ad Temperãtiam debere reuocari. Et eſt ſanè aperta diſtinctio obiectorum formalium, & motiuorum Fortitudinis & Magnanimitatis. Nam Fortitudo rectà fertur in bonum prout arduum, idque ſubigere, aut ſuperare, propoſitum habet. Magnanimitas verò tendit in bonum eminens, prout eſt fundamentum magni honoris. Et quamuis in eo bono, duæ illæ rationes obiectiuæ, quæ sũt motiua vtriuſque virtutis propoſitæ, reperiantur coniunctæ, quia fundamentum magnorum honorum ſolet eſſe arduũ; tamen ſe habent merè concomitanter, & earum virtutum vnaquæque, cùm in bonum illud feruntur, ſeligit ſibi quod ſuum eſt, dimiſſa ratione concomitante, ſpectante ad alteram virtutem. Atque ita honeſtates ſingularum, quæ ab obiecto appetito refunduntur in actus, manent impermiſtæ.

Quare fixum eſto, Magnanimitatem de qua agimus, quæ ſcilicet honorum fundamẽto diſtinetur, longè differre ab ea Magnanimitate, quæ eſt Fortitudinis propria, etiamſi ambæ in idem materiale obiectum ferantur: ac etiam ambæ per omnia obiecta virtutum materialia vagari poſſint, ſectantes ſingulæ quod ſuum eſt. Illa bonitatem magni honoris fundatricem; hæc bonitatem arduam, & dignam quam homo intuitu honeſtatis ſuperet, nunquam reſiliens, aut cedens obiectu difficultatis.

CAPVT XVII.

De eadem Humilitatis virtute prout magnis operibus diſtenta, & Magnificentiæ nomine expreſſa.

Sic conſtituta Humilitatis, & Magnanimitatis indiſtinctione, auſim inſuper addere, magnificentiam, prout eſt ad ipſum operantem, abſtrahítque ab arduitate, non diſtingui ab Humilitate. Quod ex iiſdem principiis, quibus id de Humilitate ad Magnanimitatem comparata conſtitutum eſt, ſtabiliri poſſe exiſtimo.

Quæ Magnificentia, pars Temperantiæ.

Spectari autem duntaxat volo Magnificentiam, prout eſt ad ipſum operantem, abſtrahitque ab arduitate: quia Magnificentia interdum ſpectatur in ordine ad alios: interdum autem prout eſt quidem ad ipſum operantem, ſed inuoluẽdo in obiecto ſuo difficultatem quandam in expenſis & ſumptibus honeſtè faciendis, quæ difficultas concomitari etiã poteſt honeſtatem Magnificentiæ ad alios porrectæ. Hoc poſteriore modo, Magnificentia ſpectat ad Fortitudinem, & inter partes eius potentiales numeratur à D. Thoma. Quod quomodo accipiendum ſit, dixi ſuprà ſuo loco. Reuera enim non eſt pars potentialis, ſed ipſamet principalis virtus Fortitudinis in tali materia. Poſteriore autem modo, ſeu præcisè quatenus eſt ad alios, Magnificentia eſt eadem virtus cum liberalitate: nec differt ab ea niſi penes magnos & modicos ſumptus, vt diſertè tradit Ariſtoteles, tractatúmque eſt cùm de liberalitate. Nos hîc neutro illorum modorum ſpectamus Magnificentiam, ſed prout eſt virtus in ordine ad ipſum operantem abſolutè, ſiue præſcindendo ab arduitate obiecti. Qua ratione Magnificentia eſt pars Temperantiæ. Vt autem conſtet non eſſe partem ab Humilitate, & Magnanimitate ſpecie diuerſam, perpendenda ſunt, quæ de ea tradit Ariſtoteles 4. Eth. c. 2.

Doctrina Philoſophi de ea.

Ibi Philoſophus, Magnificentiam, idem eſſe ait quod Magnidecentiam: qua ſcilicet homo attenta ſua conditione non parcit expenſis, ſed conuenientes dignitati ſuę ſumptus facit, neglecta quantitate rei familiaris, inſumendæ in opus, quod aggreditur, nec perquiſitis rationibus viliſſimo pretio illud exequendi, quomodocunque perficiatur: id eſt, ſiue conſentaneè ad dignitatem ſuam, ſiue cum eius dedecore, quod plerique ſordidè faciũt, ſed ea tantùm cura adhibita, vt opus magnum, & illuſtre fiat, prout decet operantem, eiúſque dignitatem, & honorem intra honeſti limites ritè captandum. Neque verò magnificus tam attendit magnitudinem ſumptuum, quàm ſplendorem operis, & admirabilitatem: ita vt quamuis aliquis interdum ex dono aliquo pretioſiſſimo decus hominis maximè liberalis reportet; propriè tamen Magnificentia, in operis ad quod ſumptus conferuntur admirabilitate cernatur. Ex quo efficitur, vt interdum tantundem quis expendat, nec eo propriiſſimo

priiſſimo modo magnificus dicatur, quia opus non haber admirabilitatem, ſed duntaxat pretium ingens. V.G. det aliquis in vſum rei diuinæ gemmam magni pretij. Non dicetur propriè magnificus, ſed eximiè liberalis. At qui ſumptibus non ſuperantibus gemmæ illius pretium, extruxerit templum, aliúdve aliquod admirabile opus, magnificus dicetur.

Ita verba illa alioqui ſubobſcura accepit Andronicus in Paraphraſi, *Si circa eadem liberalitas ſit, etiam ab æquali ſumptu opus magnificentius faciet. Non enim eadem, & poſſeſſionis, & operis virtus eſt. Nam poſſeſſio antè ponitur, quæ eſt digniſſima, ac pretioſiſſima: opus quod magnum & pulchrum eſt. Talis enim rei ſpectatio, eſt admirabilis. Quod autem eſt magnificum, eſt admirabile, operiſque magnificentia virtus; in magnitudine eſt.* Virtutem appellat perfectionem, & ſummum decus, vultque profeſſionem pretioſam, quæ in alterum transfunditur, ad liberalitatem ſpectare, cùm nihil efficitur nouitate, & magnitudine admirabile. Cùm autem fit tale aliquid, etiamſi non maioribus ſumptibus quàm conſtiterir ea transfuſio poſſeſſionis, tunc id maximè propriè ad Magnificentiam vult pertinere. Operum porrò nomine, in quæ magni hi ſumptus, vt ſplendida euadant ritè conferuntur, intelligi in primis, ait cultum diuinum, & quæ ad illum pertinent. Præterea quæ ad publicam exhilarationem, vel vtilitatem ſpectant, vt editionem ludorum, epulas publicas, triremium conſtructionem: Secundariò autem, & minùs principaliter, quæ ſpectant ad quædam priuati hominis officia ſplendidè præſtanda, vt in nuptiis, in exceptione hoſpitum, conſtructione ædium priuatarum, aliiſque huiuſmodi, præſertim diuturnis operibus, in quibus ingentes ſumptus rectè collocantur. Legeſis hæc variis antiquis exemplis illuſtrantem Iouianum Pontanum libro de Magnific. cap. 11.

Tantùm in his omnibus curandum eſt; vt habeatur decori ratio, & opera illuſtria expenſæque ingentes, non modò honeſtatis cauſa fiant, (id quod Ariſtoteles omnibus virtutibus commune eſſe obſeruat): ſed etiam iucundè & largè: non exactè ſubducendo omnes minutias expenſarum; ſed præcipuè ſeruato decoro, & reſpectu habito ad operantem, eiúſque dignitatem & facultates, & opus quod ſuſcipitur. Id enim Ariſtoteles, iam ab initio capitis commendat. *Sicut nomen ipſum*, inquit, *ſignificat, in magnitudine decens ſumptus eſt. Magnitudo autem eſt ad aliquid. Non enim aut triremis, aut ſupplicationum præfecto, idem ſumptus eſt: ſed qui eſt decorus & ipſi, & in quo, & circa quod ſit.* Et infrà. *In omnibus autem, vt dictum eſt, ad agentem quoque haberi relatio debet, quiſnam, & ex quibus facultatibus agat. Digni enim his eſſe ſumptus debent: & non ſolùm operi, verùm etiam facienti, decenter eſſe accommodati. Atque idcircò pauper nequaquam eſſe magnificus poteſt, cùm ea non habeat, ex quibus ſumptus decenter faciat. Nam qui id aggreditur, ſtultus eſt, præter dignitatem enim aget, præterque id, quod oportet. Id autem ſecundùm virtutem eſt, quod rectè fit.* Hæc de Magnificentia Philoſophus.

Quæ idem de Magnificentiæ extremis.

Operæpretium autem eſt attingere quoque extrema huius virtutis, quorum alterum per exceſsũ ei opponitur, alterum per defectum. Vtrunque vitioſum eſt, etiamſi probrum non aduehat ſubiecto ſuo, (vt dicitur in calce capitis ſecundi;) nec vlli ſit noxium. De eorum nominibus ita Philoſophus, ſub initium capitis. *Huius habitus defectus paruificentia, ſeu paruidecentia; exceſſus, decori imperitia, & ineptitudo quædam operaria appellatur. Et huiuſmodi cæteri habitus, qui non excedunt magnitudine circa quæ oportet: ſed in quibus non oportet, ſplendorem affectant. Verùm de his poſteriùs dicemus.* Nempe in capitis calce, vbi expoſita Magnificentiæ ratione, & Magnifici velut attributis, ita agit de extremis. *Qui excedit ineptúſque eſt, ſumptus faciendo ſupra quàm deceat, excedit: ſicut dictum eſt. In paruis enim rebus, multa impendit, ſplendorémque abſonè affectat. Vt qui & ſodales, qui ſymbolum dederunt, nuptiali conuiuio excipit, & ædilitatem gerens, comœdis in tranſitu purpuram exhibet, ſicut Megarenſes conſueuerant: Atque hæc omnia, non honeſtatis, ſed oſtentandarum diuitiarum cauſa faciet, vt inde in admirationem ſui homines adducat: atque vbi multa oporteat expendere, pauca; vbi pauca, multa expendet.*

Quod ait, ineptum vbi multa expendere oporteret, pauca expendere; multa verò è contra expendere, vbi non decet, ſicut Megarenſes faciebant, purpuram calcandam comœdis ſubſternentes in theatris; non ita accipiendum eſt, quaſi minùs expendere, quàm par ſit, ſpectet ad ineptitudinem, quatenus peccat per exceſſum. Id enim potiùs ſpectat ad defectum oppoſitum, & ſordes, illiberalémque parcitatem. Senſus igitur eſt, ineptum, ex eo quod vbi opus non eſt, effundat facultates, cogi in iis, in quibus ſplendor opportunus eſſet, ſordidè agere. Exempla præpoſteræ huius Magnificentiæ ſuppeditat Iouianus Pontanus l. 2. de Magnif. c. 3. De eo autem, qui per defectum peccat, hæc ſubdit Philoſophus. *At paruificus in omnibus deficiet. Nam etſi magnos ſumptus fecerit, in paruo deficiendo, poſtea honeſtatem perdet, & quodcunque fecerit, cunctando faciet, ſpectandoque id, vt quàm minimùm expendat: conqueretúrque inſuper, ac maiora quàm decet, ſe facere exiſtimabit.* Hæc de extremis Magnificentiæ oppoſitis Ariſtoteles.

Concluditur indiſtinctio Humilitatis & Magnificentiæ, iuxta Philoſophum.

Mihi verò tum quæ de ipſa Magnificentia, tum quæ de extremis eidem oppoſitis adduximus, perſuadere videntur, Magnificentiam non eſſe virtutem ab Humilitate & Magnanimitate diuerſam, neque extrema proximè expoſita, ab extremis oppoſitis Magnanimitati & Humilitati, inflatione ſcilicet & puſillanimitate, diſcrepare: etiamſi quod circa Magnanimitatem cum Humilitate comparatam notatum iam eſt; ratio ſpecifica virtutis Humilitatis non exprimatur adæquatè nomine Magnificentiæ, ſed inadæquatè tantùm deſignetur; hoc eſt, quoad certam aliquam functionem ſuam, & partialem materiam. Quòd enim Magnificus, inſignia & illuſtria opera aggrediatur, idcircò tantùm facit, quia id putat decere dignitatem ſuam, & conſentaneum eſſe, vt ita ſplendeat, quod paſſim dicimus debere hominem pro honore ſuo & conuenienter ad honorem ſuum ita ſe gerere. Quod eſt præſtare fundamentum gloriæ rationabiliter exhibendæ intuitu operum illuſtrium, ad quæ Magnificus accingitur. At hoc planè eſt munus Magnanimitatis reſtrictæ ad hæc opera. Cùm ergo Magnanimitas reipſa & eſſentialiter idem ſit quod Humilitas, idem quoque erunt Humilitas & Magnificentia.

Poſſumus id manifeſtè ex oppoſitis vtrique extremis deprehendere. Nam Magnificentiæ opponitur paruificentia & ineptitudo. Pèr illam homo non curat ſplendere quantum par eſſet: per iſtam verò plus celebrari & clarus haberi vult, quàm par ſit, ferántque merita. Hi autem effectus, planè recidunt in eos quos ſuprà Magnanimitati oppoſuimus,

mus; nempè puſillanimitatem, & inflationem. Quid enim aliud eſt, non affici ad curam ſplendoris conuenientis, quàm torpere ad honorē, vel negligere honorem debitū, & ſtatui conuenientem? qui eſt ipſemet defectus puſillanimitatis, ſuprà expoſitus, & pugnans per defectum, cum Magnanimitate. Quid item eſt efferri ad opera ſplēdidiora, quàm deceat perſonam, niſi captare gloriam, & honorem vnde non decet, atque adeò venari honorem indebitum? Hoc autem eſt excedere per inflationem. Tantùm differentia quædam eſt, quòd puſillanimitas & inflatio, vniuersè omnes operationes magnas & nobiles reſpiciunt, eiſque opponuntur. Ineptitudo autem & paruificentia, ſpeciatim reſpiciunt opera illa, penes quæ ſuprà deſcripſimus Magnificum. Quod eſt diſcrimen duntaxat materiale, non eſſentiale. Imò non videtur diſcrimen, niſi quoad talem denominationem, quę ex vſu recepto reſtringitur ad hanc illámve materiam. Quamuis ratio ſpecifica vtrique nomini ſubſtrata, ſit prorſus eadem, vt ſatis declaratum eſt.

CAPVT XVIII.

De eadem Humilitatis virtute circa materias eius, nomine ipſo ſignatas occupata, & retrahente ab elatione per ſui deſpectum, auiectionem laudis humanæ, ac depreſſionem typhi ex affluxu externorum, & internorum bonorum quoruncunque.

VIdes ergo quàm latè pateat formalis ratio & honeſtas Humilitatis, nec quod vulgi errore circunfertur, Humilitatē in qualicunque ſui deſpicientia externa ſitam eſſe, ſed eſſentialiter conſiſtere in ea moderata gloriæ, & honoris appetitione, quæ & exceſſum deuitet, & à defectu refugiat. Cúmque gloria & honor poſſit legitimè captari per actiones virtutis, præſertim magnas & illuſtres; (quod Foxius lib. 3. compendij Ethici, c. 19. Ariſtotelem hac in parte malè carpens non conſiderauit;) Vel illegitimè, per ea quibus ex ſola hominum corruptela exhibetur gloria, putà per oſtētationem opum in ædificiis, veſtibus, ſupellectile, conuiuiis, aliiſque id genus externis rebus, quas vulgus ſuſpicit: conſequens eſt, vt verus humilis, honorem duntaxat exquirat per virtutis opera, quorum iuſtum veluti ſtipendium eſt honor, ita vt non capter formaliter honorem ſolitariè, ac ſeorſim ſumptum, ſed tantùm feratur animo in actionem, tanquam in fundamentum idoneum honoris & gloriæ; vel in honorem, vt actionis illius fruticem ac fœtum; omnem autem alium honorem repudiet, tanquam illegitimum & indebitum; ac proinde neque ob opes, neque ob ſplendorem in cultu corporis, aut in habitatione, aliiſve rebus externis quibuſcunque, celebrari & ſuſpici velit, ſed ob virtutem tantùm, nec niſi quantum virtus depoſcit.

Vnde ſui deſpectio & demiſsio, in humili verè magnanimo iuxta ſuprà dicta.

Et quia pro ea viſus perſpicacia qua pollet, rectè perſpicit quàm ſit exiguum quod habet in ſe virtutis, quámquē exiguum ſit, quod ipſe de ſuo ad illud contulit, ac etiam quàm multiplici labe per oſcitantiam, vel infirmitatem ſuam illud inquinarit, meritò omnem propè honorem auerſatur: præſertim quia non ignorat ab acceptatione, vel captatione modici honoris debiti, facilem eſſe prolapſionem ad aucupandum indebitum honorem, quòd ea veluti eſca abſtractus & pellectus appetitus, ad maiora ſemper atque maiora, tametſi indebita, ſuſpiret. Multò minùs ipſe res ſuas amplificat, vel etiam euulgat, vt aliena elogia prouocet, memor Pliniani effati, lib. 1. epiſt. 8. ſub finem. *Meminimus quanto maiore animo honeſtatis fructus in conſcientia, quàm in fama reponatur. Sequi enim gloria, non appeti debet. Nec ſi caſu aliquo non ſequatur, idcirco quòd gloriam non meruit, minus pulchrum eſt. Si verò qui benefacta ſua verbis adornant, non ideo prædicare quia fecerint, ſed vt prædicarent, feciſſe creduntur. Sic quod magnificum referente alio fuiſſet, ipſo qui geſſerat recenſente, vaneſcit. Homines enim quum rem deſtruere non poſſunt, iactationem eius inceſſunt: Si ſilenda feceris, factum ipſum: ſi laudanda, quod non ſileas, ipſe culparis.*

Ex eodem etiam principio, ſequitur ſubiectio perſonæ humilis ad quoſvis alios, quos meliores ſe & honore digniores exiſtimet, præſertim verò ſubiectio ad Deum, cuius eſt totum, quod eſt optimū, & cuius homo humilis nouit, quantæ ſint partes in vero illo honoris fundamento qualicunque, quod ſibi ineſſe deprehendit. Denique ex eodem etiam principio, manat deſpectio externorum bonorum, tanquam irritamentorum appetitionis indebiti honoris, & inferentium euidens periculum ambiendi honorem non debitum: itémque tanquā adulterinorum honoris titulorum, & per quos nō deceat rependi gloriam, quæ ſolius virtutis connaturale, ac proportionatum præmium eſt. Quæ omnia motiuo illi humilitatis, quod Magnanimitati, & Magnificentiæ commune eſſe oſtendimus, ſubſternatur: & ob honeſtatem eius virtualiter ſaltem ac implicitè, formaliter tamen & actū appetitam, exercentur. Funduntúrque per materias virtutum, nominibus Humilitatis, Magnanimitatis & Magnificentiæ expreſſarum proprias; nec parum confirmant eam quam propoſuimus Humilitatis, Magnanimitatis, ac Magnificentiæ identitatem.

Solus humilis verè magnus, ſuperbus verò puſillus.

Hinc quoque S. Chryſoſtomus homil. 66. in Matth. humilem verè magnum eſſe; ſuperbum autem verè puſillum, demonſtrat. Prolata enim eam in rem praxi Sanctorum; *Si vultis,* inquit, *ratiocinando, etiam illud inueſtigemus. Sublimis quidem eſſe dicitur, aut proceritate corporis huius, aut quia in editiore loco ſit collocatus: humilis autem, qui huic contrarius eſt. Attende igitur, & videbis nihil humilitate altius, nihil arrogantia depreſſius. Nam arrogans quidem atque ſuperbus, maiorem ſe cæteris arbitratur, & neminem ſe eſſe dignum affirmat. Nec ita magno quiſquam poterit honore ipſum afficere, quin cupiditate maiori agitatus, parum ſibi collatum arbitretur. Cúmque laudem ab hominibus quærat, ſpernit eos, atque contemnit: quæ res adeò expers rationis eſt, vt ænigmati ſimillima ſit. Quos enim deſpicit, ab his hominibus gloriam quaſi debitam flagitat. Perſpicis quomodò qui ſe altiùs recipit, is humi affixus iacet? Nā quòd abiectos cæteros homines eſſe putet, idque in ſeipſo cogitet, à vocabulo ipſo manifeſtum eſt. Hoc enim arrogantiam, atque inſolentiam dicimus. Si ergo ita cæteros ſpernis, cur adulationibus laudem ab illis aucuparis? Cur tantam tecum turbam hominum circunducis? Vidiſti reipſa humilem homunculum atque ſupinum, caducis omninò rebus*

bus ſubnixum. Age verò è contrario, qualis verè ſublimis ſit, conſideremus. Hic certè non ignorat quantum & quid homo ſit. Hic rectè intellexit, magnum eum eſſe hominem, qui cùm omnium minimus ſit, minimum quoque ſe putat. Quocirca quantuncunque ſibi honoris tribueris, maximū arbitratur. Conſtans igitur eſt, atque ſibi ipſi conueniens, nec modò hoc, modò illud ſequitur: ſed quos excelſos putat, ab his etiamſi parum honoris nanciſcatur, ſummoperè propter celſitudinem illorum honorari ſe putat. Inſolens autē, puſillos eos arbitratur qui honorāt; ſed laudari ſe ab illis, ſingularē omninò rem arbitratur. Humilis rurſum à nulla ægritudine capitur, non perturbatur ira, nulla cupiditate gloriæ vexatur, nō vincitur liuore. Quid igitur ſublimius, animo harum perturbationum experti? At verò arrogans atque inſolens, ceu vermis in ſtercore, ſic in paſſionibus ſemper inuoluitur. Nam & inuidia, & ira, & inanis gloria, vehementer animum illius exagitant. Vter igitur excelſus, atque ſublimis eſt, qui his paſſionibus ſeruiliter preſſus, quaſi ei dominentur, expaueſcit; an qui ſic ſuperior eſt, vt nullo modo ab his capi poſſe videatur? Quamnam autem altiùs tu volare opinaris: vtrum eam quæ cùm per aëra feratur, arundines aucupis, atque retia non formidat, an eam quæ ſine arundine ac viſco, quoniam humi ſerpit, potiùs quàm volat, manibus facilè capitur? Huiuſmodi certè inſolens animus eſt, qui cùm humi ſerpat, in omnem laqueum incidit.

Humilitatis virtus, comperta Philoſophis.

Cùm autem toties Philoſophi, actus proximè propoſitos commendent, eáque præcepta frequentiſſimè inculcent, quæ à Chriſtianis Doctoribus tradita agnoſcimus ad humilitatem ſpectare, mirum profectò videri poteſt, quod Caietanus & Leſſius affirmabant, ignotam fuiſſe Philoſophis virtutem Humilitatis. Quod ita temperat Vazques 1.p.d.235.c.4. *in fine*, vt agnouerint quidem Philoſophi in vniuerſum Humilitatis rationem, non tamen agnouerint eam Humilitatis cauſam, quæ eſt Chriſtianis perſpectiſſima & familiariſſima, nempe conſiderationem peccatorum noſtrorum apud Deum. Chriſtiani enim agnoſcentes quantis peccatis & maculis ſordeant; quantum è contra Deus niteat, & ab omni fæce ac labe ſit ſemotiſſimus, componentes ſuas ſordes cum ea nitela, concipiūt Humilitatem, quod Ethnici ex eo titulo ſibi incomperto non fecerunt. Ego verò neque vniuersè Humilitatis rationem ignoratā Philoſophis Ethnicis admiſerim, neque ſigillatim eam quæ ex defectuum noſtrorum tam multiplicium, nominatímque moralium, conſideratione ducitur. Et quicquid ſit, an cognitionem affectata ſit operatio, (neque enim abs re *Philoſophum* S. Hieronymus *gloriæ animal* definiuit:) tamen honeſtatem ipſam huius virtutis, etiam ex eo quem dicebam noſtrorum peccatorum & defectuum titulo, fuiſſe illis exploratam, indubitatum habeo, id quod ſequentia monſtrabunt. Iuuat enim & vniuersè Humilitatis ſtudium Philoſophis priſcis commēdatum monſtrare, & per Humilitatis actus propoſitos excurrere, eóſque defloratis Ethnicorum, & noſtrorum ſapientum dictis, exornare, vt inde animus ad virtutis tantoperè neceſſariæ, & actuum tam fructuoſorum exercitationem inardeſcat.

Compertam itaque ſibi Humilitatis virtutem, eámque noſtri deſpicientiam, quam ipſum nomen Humilitatis ſonat, prodit illuſtriſſimè Plato lib.4. de leg. verbis illis. *Deus, (quemadmodum & antiquus ſermo teſtatur,) omnium rerum & principium & mediū, & finem in ſe habens, rectam viam peragit, explicans vim ſuam atque potentiam, per hanc vniuerſi naturam, pérque omnes illius partes circunquaque permanens. Hunc ſequitur iuſtitia, eorum qui à diuina lege deficiunt, vltrix atque vindex: cui quidem Iuſtitiæ is modeſtè atque compoſito animo adhæret, qui fœlix eſt futurus, eiuſque ductum & auſpicium conſtanter perſequitur. Qui autem ſuperbia elatus eſt, qui pecuniarum honorúmve confidentia tumet, vel corporis forma vnà cum iuuentute & dementia inflammatur animo ad petulantiam, quaſi nec magiſtratu, nec duce vllo indigeat, ſed aliorum dux ipſe commodius eſſe poſſit; ille profectò à Deo deſeritur, eius vi & efficacia orbatus. Deſertus autem & huiuſmodi alios duces nactus, exultat, & omnia ſimul perturbat, atque permiſcet. Vulgo tamen aliquis eſſe videtur, & habetur in pretio. At poſt non longum tempus diuinæ illi Iuſtitiæ non leues, nec culpabiles dat pœnas, & ſeipſum & familiam, & ciuitatem denique ipſam, extremo quodam & internecino inuoluit exitio, quo tandem & ipſe cum omnibus miſerè pereat.* Quem modeſtum & compoſito animo vertit Interpres, ipſe Plato ταπεινὸν dixit, id eſt humilem ac demiſſo animo, quem Deo ſubiacere, & nullam ob cauſam inanem efferri, rectè dixit, addita elationis ac ſuperbiæ vltione diuinitùs inferenda. Virtutem igitur humilitatis, etiam de nomine agnouit, & contrarium ei exceſſum, Deo exoſum, hominíque maximè noxium, Philoſophis perſpectum fuiſſe, teſtatum fecit.

Id quod egregiè etiam Porphyrius circa eiuſdem Platonis in Philæbo diſputationem de noſtri ipſorum ignoratione, complexus eſt lib. 4. de ſui ipſius cognitione. Adſcribo plagulam. *Eſt omni ex parte ignoratio ſui mala, ſiue quis intus ſuæ dignitatis amplitudinem ignorans, diuinam in ſe partem neglectam humiliet: ſiue extra, humilitatem naturæ ſibi appoſitam ignorans, ab externa extollatur, neſciens omnem naturam mortalem, ita ſe habere prorſus.*

Vt puer accumulans multum per littus arenæ,
Vnde ſibi fingit permulta, ſed omnia ſtatim
Confundit manibus ludens, pedibúſque repulſat.

Quiuis igitur, qui per ignorantiam ſui, quæ circa ſe ſunt, extollit, is plus attribuit naturæ, à qua fabricatus eſt, quàm ipſamet requirat, vt potè ludicra eius facta, tanquam magna & grauia demiratus. Ipſa verò natura in cunctis conuenientem dignitatis modum tenere apparet, neque cum hominibus ſupra modum res ſui viliores extollentibus decipi.

Doctrina humilitatis, expreſſa in Delphica epigraphe, Noſce te ipſum.

Quid verò aliud præterea ferūt illa elogia apud Philoſophos frequentiſſima Delphicæ epigraphes, *Noſce teipſum*? S. certè Chryſoſtomus hom. 26. in Matth. *in fine*, communi adagio apud Græcos dici ſolitum de ſuperbo refert, *Non ſe nouit*. Commendarunt ergo Philoſophi Humilitatem, cùm illud dictum celebrarunt. Et quamuis Iuuenalis Satyra 11. eam ſententiam è cœlo delapſam ſcripſerit: Tamen non malè Tullius 5. de finibus, idcircò ait aſſignatam fuiſſe Deo, quia maius erat, quod ea continetur, quàm vt ab homine traditum videretur. Non admodùm diſſimili ratione Porphyrius ſerm. 1. in hoc dictum varias de eius Autore ſententias, conciliat, ſic ſcribens. *Siue Phemonoë hoc ad omnes res humanas vtiliſſimum oraculum deprompſerit, ſiue Phanothea Delphi filia, ſiue Biantis, aut Thaletis, aut Chilonis hoc velut anathema ſit, inſpiratione diuina natum: ſiue Clearcho potiùs credendum eſt, qui hanc ſententiam ab ipſo Pythio reſponſam ait Chiloni roganti, quid hominibus optimum eſſet edoceri: ſiue ante Chilonis ætatem fuerit inſcriptum fundato templo poſt lapideum & æreum, vt Ariſtoteles de Philoſophia ſcribens meminit. Sed cuiuſcunque tandem hæc, inquam, ſententia ſit Autoris, etſi id in controuerſiā ſit; procul dubio tamen,*

aut

aut a Deo aut non ſine Deo natam eſſe inde conſtat, quòd Pythio templo conſecrata eſt.

Ea porrò Numinis ad hominem templum ſubeuntem compellatione, vt Plato in Charmide interpretatur, denunciabatur homini, vt temperatus eſſet, hoc eſt humilis, & intra gradum ſuum ſiſteret. Idque illi meritò ſalutationis vice rependi docet, quòd vera hominis ſalus ſit in ea Temperãtia, qua ſeipſum perſpiciens non effertur vltra debitos terminos. Vt proptereà Porphyrius ſuprà velit illud γνῶθι σαυτὸν, eundẽ ſenſum habuiſſe cũ imperatiuo illo σωφρόνει, id eſt, *temperans eſto*, vel iuxta Græcam eiuſdem verbi notationem, *ſerua prudentiã*: Quod is maximè conſequitur, qui tenuitatem ſuã ritè æſtimãs, demiſsè de ſe & humiliter ſentit, nec tumorem animi admittit, conſcius quàm à vero abſit, quàmque hominem prudentem dedeceat inflatio. Vt proinde pronunciare liceat, eo effato comprehenſam eſſe medullam Humilitatis, & quę longis diſſertationibus alibi expaſſa leguntur circa hanc virtutem, eo quaſi breuiculo fuiſſe contenta.

Quanti porrò apud Philoſophos fuerit illud effatum, ac proinde etiam quanti fecerint Humilitatem eo inſinuatam, vel potiùs expreſſam, legere licet apud Stobæum ſerm. 21. Et multa inſuper vndecunque ad idem inſtitutum conſtipauit Gerardus Voſſius ad panegyrim Origenis apud Thaumaturgum, & Lælius Biſciola t. 2. ſubſec. l. 15. cap. 21. Non deſunt quidem antiqui plerique Doctores noſtri, qui tantum dicti illius pretioſitatem demirati, aſſeruerunt Philoſophos deſumpſiſſe eam ſentẽtiam ex ſacris Literis. Ita S. Ambroſius ſerm. 2. in Pſal. 118. ad illud, *In quo corrigit adoleſcentior*, &c. & lib. 6. Hexaëm. cap. 6. qui putat id depromptum ex verbis illis Deuteronomij 4. *Attende tibi*, prout verterunt Septuaginta. Nam noſtra editio paulò aliter habet. Vel ex illis verbis Salomonis Cant. 1. *Si ignoras te, egredere*. Ex poſteriore hoc loco hauſtum tradit Origenes hom. 2. in Cant. Ex priore Clemens Alex. 2. Strom. cap. 7. Nihilominùs non inficiantur hi Patres, imò apertè agnoſcunt, probatam fuiſſe Philoſophis Humilitatis doctrinam, quam hoc effatum apertè præfert.

Infixa noſtri cognitio, atque adeò etiam Humilitas, ex Ethnicis.

242. Placet Humilitatis praxim, & abiectæ de ſe æſtimationis velut paradigma, quod circa Pythiam illam ſententiam Seneca confecit, verbis eius exhibere ex conſolatione ad Marc. cap. 11. vbi infirmitatis tantæque fragilitatis humanæ, Marciam admonet, quod eſt vtrique magnum & potens ponendi ingentes animos incitamentum. *Hoc*, inquit, *iubet illa Pythicis oraculis adſcripta vox. Noſce te. Quid eſt homo? Quodlibet quaſſum vas, & quodlibet fragile: iactatu, non tempeſtate magna, vt diſſiperis eſt opus. Vbicunque arietaueris, ſolueris. Quid eſt homo? Imbecillum corpus, & fragile, nudum, ſuapte natura inerme, alienæ opis indigens, ad omnem contumeliam proiectum, cùm benè lacertos exercuit, cuiuſlibet feræ pabulum, cuiuſlibet victima, ex infirmis fluidiſque contextum, & lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, æſtus, laboris impatiens; ipſo rurſus ſitu & otio iturum in tabem, alimenta metuens ſua, quorum modò inopiâ, modo copiâ rumpitur, anxiæ ſollicitæque tutelæ, precarij ſpiritus, & malè hærentis, quã parum repentinum audies, ex improuiſo ſonus auribus grauis excutit. Soli ſemper ſibi nutrimentum vitioſum & inutile. Miramur in hoc mortem vnius, qua ſingulis opus eſt? Nunquid enim vt concidat, res magni molimenti eſt? Odor illi, ſapórque, & laſſitudo, & vigilia, & humor, & cibus, & ſine quibus viuere non poteſt, mortifera ſunt. Quocunque ſe mouet, infirmitatis ſuæ ſtatim conſcium, non omne cœlum ferens, aquarum nouitatibus, flatúque nõ familiaris auræ, & tenuiſſimis cauſis atque offenſionibus morbidum, putre, caſſum, à fletu vitam auſpicatum. Cùm interim quantos ſtrepitus hoc tam tumultuoſum animal mouet? In quantas cogitationes, oblitum conditionis ſuæ venit? Immortalia, æterna, voluitat animo, & in nepotes, pronepoteſque diſponit: cùm interim longa conantem eum mors opprimit, & hoc quod ſenectus vocatur, pauci ſunt circuitus annorum.*

Satinne ærumnarum & calamitatum imbecillitatem noſtram opprimentium recenſuit, vt humilẽ de nobis ipſis ſenſum infigeret, docerétque alta non ſapere? Quid enim tumemus, & extollimur mortales, *quorum vita*, vt Epicharmus dixit, eſt *vter inflatus? Qui indice Ariſtophane, obſcuræ vitæ ſumus generationi foliorum ſimiles, imbecilli, ceræ figmenta, folia inſtar vmbræ reddentia, euanidi, inuolucres, vnius tantùm diei vitam habentes?* Refert vtrunque Clem. Alex. 4. Strom. cap. 4.

Iuuat vtiliſſimam conſiderationem, aliorum quoque, externorum, ac etiam noſtrorum ſapientum præclarè dictis illuſtrare. Præclarè Plinius 7. hiſt. cap. 7. *Miſeret, atque etiam pudet, æſtimantem quam ſit friuola animalium ſuperbiſſimi origo, cùm plerunque abortus cauſa fiat, odor à lucernarum extinctu. His principiis naſcuntur tyranni, his carnifex animus. Tu qui corporis viribus fidis, tu qui fortunæ munera amplexaris, & te ne alumnum quidem eius exiſtimas, ſed partum; tu cuius ſemper in victoria eſt mens; tu qui te Deum credis, aliquo ſucceſſu tumens, tanti perire potuiſti. Atque etiam hodie minoris potes, quantulo ſerpentis ictus dente, aut etiam vt Anacreon Poëta, acino uuæ paſſæ: vt Fabius Senator poto in lactis hauſtu vno pilo ſtrangulatus. Is demum profectò vitam æqua lance penſitabit, qui ſemper fragilitatis humanæ memor fuerit.*

Grauiùs etiam ac ſapientiùs ex SS. Patribus, ac primùm Baſilio.

243. Gemina eſt diſputatio, qua S. Baſilius orat. in illud, *Attende tibi*, egregiè demonſtrat, duobus his verbis vniuerſam Humilitatis doctrinam firmiſſimè conſtabiliri. *Attende*, inquit, *tibi ipſi. Hoc verbum ſplendido ac felici rerum ſucceſſu vtenti, pérque tuam omnem vitam, quamlibet ſecundo flumine nauigãti, præſentiam ſui aliquando exhibebit commodam & vtilẽ, quaſi probus quidam conſiliarius, ſuggerens menti humanarum rerum memoriam. Quin etiam, ſi quando calamitatum pondere deprimeris, inque tempore cordi tuo incinuerit verbum hoc, neque ad inanem iactantiam per faſtum ſines te ſuſtolli, nec contra ad degenerem & ignauum animi mœrorem ſpe abiecta concides. Luxu profuſiore diuitiarum inſoleſcis? Tibi vni mirè places, ob auitæ gentis claritudinem? Immodico gaudio ſubſilis, ob patria celebritatem, ob elegantiam decuſve corporis, denique ob honores ab omnium gradu tibi exhibitos? Attende tibi ipſi. Mortalis enim tu, quippe terra es, & in terram abibis. Qui inter eos numerati ſunt, quos præ te ſplendor conſimilis & opum & dignitatum exornabat, hos tu mihi circunſpice diligenter. Vbi iã, dic, qui ciuitatũ Magiſtratus ampliſſimos capeſſebant? Vbinam inexpugnabiles illi atque inuicti Rhetores? Vbi item qui præclarè adeò ſtatuerunt, ac benè meriti ſunt de publicis iſtis conuentibus? Quò abierunt illuſtres Hippotrophi? Vbi Duces ſunt exercituũ? Vbi Satrapæ? Denique tyranni quò conceſſerũt? Non omnia puluis, non ſũt in fabulam verſa omnia? Memoria vitæ iſtorum in quam paucis oſſibus retinetur? In horum ſepulcra deflecte parumper oculos. Poſſéne te ſperas diſcernere inter famulum & dominum, inter pauperem & diuitem? Diſcerne, ſi qua ſuppetit vis diſcernendi, inter vinctum, & eum, à quo vinctus erat Regem; inter robuſtum, & debilem; inter eleganti quondam forma prædium, & deformem. Memor igitur*

naturæ, ne quando eleuere in ſuperbiam. Fueris vtique tui ipſius memor, ſi tibi ipſi attenderis. Vides quæ ſit iuxta Baſilium Gloſſa illius oraculi, *Noſce teipſum,* aut vt ipſe Scripturam vſurpans dixit, *Attende tibi.*

Structura hominis, magnum Humilitatis incentiuum, ex Chryſoſtomo.

244. Ex eadem hominis materia, & conſideratione cuiuſmodi ſit vi formationis, Humilitatem egregiè infigit Chryſoſtomus orat. de Humil. quæ eſt ſexta inter primùm Latinè editas à Crometo. Decerpo nonnulla. *Propterea ex duabus ſubſtantiis condidit nos Deus, vt cùm inſolentia quidem elatus fueris, carnis te vilitas reprimat: cùm autem indignum quid, & alienum honore à Deo tibi dato cogitaueris, animi nobilitas ad cœleſtium poteſtatum æmulationem te reducat. Magnum enim bonum eſt, cogitationem propriam intueri, & noſſe vnde conſtiterimus. Etenim ſufficiens doctrina eſt, naturæ intuitus: quippe quæ poſſit omnes affectiones reprimere, tranquillitatémque in animo facere. Reputa tecum naturam tuam & fabricam, & ſufficit hoc tibi, vt perpetuò contraharis. Fictus eſt Adam de terra: verùm non nouit quomodò fictus ſit. Non enim oportebat eorum quæ fiebant eum teſtem adeſſe, vt ne attolleretur animo aduersùs Deum. Nam ſi tanta humilitate circunſeptus, attollitur, & ignorat eum qui ſe finxit, ſi is quod ſupra naturam eſt, accepiſſet, quiſnam immoderatam eius ſuperbiam capere potuiſſet? Propterea Deus cùm fingeret hominem, & poteſtates magnas figmento illi indidit, & humiliationes multas: vt per inditam quidem poteſtatem, admirationi eſſet opificis gratia, per humiliationem verò, ſpiritus humani reprimerentur. Dedit ei linguam loquentem, Deum laudantem, diuina canentem, pulchritudines creaturæ interpretantē. Sermocinatur de cœlo terrâque parua caruncula, lingua, ne duorum quidem digitorum menſuram obtinens. At quid dico digitorum? Ne extremi quidem vnguis; Verùm extremum illud exiguum de cœlo terrâque loquitur. Et ne putet ſe magnum quiddam eſſe, & ſuprà naturam ſuam attollatur, ſæpenumerò & tubera ipſi circumplicantur, vt diſcat mortalem ſe de immortalibus loqui, diſcátque cognoſcere quæ vis ſit eius qui prædicatur, & quæ prædicantis imbecillitas. Dedit ipſi oculum, paruum illud granum quo creaturam vniuerſam contuetur, ac ne vniuerſam naturam aſpectu comprehendens attollatur, ſæpè & lippitudines, & lemæ, & lacrymæ, & quæcunque viſum turbant, adgenerantur: vt ex imbecillitate quidem ſeipſum cognoſcat, ex opificio verò opificem diuino honore colat. Si igitur tantam imbecillitatem homo circunferens adeò vilitatis ſuæ obliuiſcitur, vt etiam aduersùs opificem inſoleſcat, ſi hac imbecillitate ſolutus omninò fuiſſet, quis eum pertuliſſet faſtu ſeſe efferentem?*

Idem ſerm. 2. de Prophet. obſcurit. expendens illud, *erat terra labij vnius*, cùm latè monſtraſſet peccatorem in Scripturis *terram* appellari, exquirens huius appellationis cauſam, ait id factum ad infigendam Humilitatis doctrinam, idque ſpectaſſe eum qui dixit, *Attende tibi*, & illum alium qui factū humanum contūdens dixit, *Quid ſuperbit terra & cinis? Tu mihi,* inquit, *quæ poſt mortem apparent, commemoras? Reprime ipſum viuentem. Nunc ſe terram ac cinerem eſſe, non agnoſcit. Videt corporis formam, videt potentiam, aſſentatorum obſequia, paraſitos ſectantes: veſtibus pretioſis indutus eſt, magno magiſtratus apparatu decoratur. Illum hæc pompa decipit, & vt naturæ obliuiſcatur, efficit. Scimus terram eſſe nos ac cinerē: ſed nos qui temperantes ac modeſti ſumus. At ille demonſtrationem hanc à fine ductam non expectat, neque ad loculos tumulóſque maiorū pergit, ſed præſentia reſpicit, neque quicquā cogitat de futuris. Iam ex hoc illum doce, terram ac cinerē ipſum eſſe. Mane tantiſper, inquit, neque hoc docebo, ſed aliud multo abiectius, vt cùm faſtu intumuerit, ſuā ipſius vilitatem agnoſcat, vt viuens accipiat medicinam. Cum enim dixiſſet, quid ſuperbit terra & cinis? adiecit:* Quoniā in vita ad nihilum redacta ſunt intima eius. *Quid hoc eſt,* Quoniam in vita ad nihilum redacta ſunt inteſtina eius? *Obſcurum eſt fortaſſe dictum iſtud. Intima dicit inteſtina, dicit viſcera, ventrem ſtercoribus plenum, ac multis ſordibus ac fœtore: Non quòd naturam dānet, ſed vt ad humilitatem adducat.* Quoniam in vita, ad nihilum redacta ſunt. *Vides quàm vilis & fluxa ſit noſtra ſubſtantia? Noli diem obitus expectare, vt infirmitatem tuam diſcas. Adhuc viuentem hominem ſcrutare, atque in eius viſcera cogitatione deſcende, tum videbis quàm nihil ſit, & abiectus. Veruntamen noli animum deſpondere. Neque enim quòd nos odio proſequeretur, ſed quòd mitiùs nobiſcum ageret, id fecit Deus, magnámque nobis humilitatis cauſam præberet. Nam ſi homo, cùm terra ſit & cinis, dicere auſus eſt, in cœlum aſcendam; niſi frenū iniectū eſſet naturæ, quò non eius animus prouectus eſſet? Quando igitur quempiā videris ſuperbientem, erecta ceruice, ſublatis ſuperciliis, curru vectum, minantē, mittentē in carcerem, morti tradētem, iniuriam inferentem; dic illi;* Quid ſuperbit terra & cinis? Quoniam & in vita eius, ad nihilum redacta ſunt intima eius. *Hæc non de homine tantùm priuato, ſed etiam de illo ipſo, qui in throno ſedet regio, dici poſſunt. Noli enim purpuram, neque diadema, neque aurea veſtimenta reſpicere, ſed in ipſā inquire naturam; neque quicquam illam habere ampliùs, quàm vnum è vulgo videbis. Imò verò ſi placet & purpuram, & diadema, & veſtes, & omnem illam percurre pōpā, atque hæc ipſa rurſus ob terram parata eſſe cognoſces. Omnis enim gloria hominis vt flos fœni. Ecce vel ipſa etiam terra vilior, totus ille apparuit ornatus. Vides vt faſtum reprimat, vt arrogantiam omnem ipſius naturæ recordatio reprimat? Sufficit tantùm vt cogitemus, quinam ſimus, & quibus ex rebus compacti, tum omnis ſuperbia cogitationum euaneſcit. Propterea nanque duabus nos ex ſubſtantiis compegit Deus, vt ſi quando in ſuperbiam efferaris, vilitas carnis te deprimat: ſi quando autem tibi quiddam veniat in mentem indignum, & quod ab honore à Deo collato degeneret, animæ nobilitas ad cœleſtium virtutum æmulationem te prouehat.* Eadem iterat idem Chryſoſt. ſerm. de fide, & lege naturæ, adiunctam præcellentiæ abiectionem in formatione noſtra conſiderans eo Dei conſilio, vt ſi hinc efferimur, inde deprimamur; ita vt quemadmodū iuxta præclaram Gregorij Nyſſeni obſeruationem ad excludendam idololatriam, voluit Deus vnicuique admirando corpori, cum perfectionibus adiungi næuos, Soli eclipſes, Cœlo motum irrequietum, ſicque in ſimilibus; ita ad faſtum noſtrum auertendum non diſſimiliter ex actu & potentia, celſo & humili, nos compegerit.

Pharmacum noſtris malis omnibus indidem apparatum, ex Nyſſeno.

245. Indidem Nyſſenus, & ſuperbiæ, & cuiuſvis vitij, inde ferè progerminantis, pharmacum conficit orat. 2. de hom. procreat. verbis illis. *Commodè nos docet quomodò hominem fecerit. Sumpſit Deus puluerem, inquit, è terra. Cùm puluerem audis, diſce tumorem humanum deponere. Ne ſuſpicias hominum perſonas. Cur ſpiritus tollis? Cur de te magnificè ſentis? Quando tibi cogitationes inciderint, quibus intumeſcas, quibus inflammeris, illud tibi in memoriam reuoca, quomodò creatus ſis. Sumpſit Deus puluerem è terra, & animam formauit. Si à terra diſcederes, fortè conditionis tuæ poſſes obliuiſci.*

uiſci. Nunc autem ab ea nunquam diſcedis, ſed cum illa naturaliter coniunctus es, incedis in terra, in terra conquieſcis, in terra litigas & negotiaris. Quamobrem quicquid agis in terra, ſiue magnum id ſit, ſiue paruum, abiectæ conditionis tuæ monumentum habes. Contumelioſus es, & iracundus? Vnde tibi ex tam humili ſtatu, indignatio & iracundia? Ferre non potes, quòd ignobilis & obſcuro loco natus eſſe dicaris, contendiſque, vt is qui tibi malè dixit, ex te peius audiat? Oculos demitte, ac terram intuere, & cõfeſtim ira tua ſedabitur. Terram aſpice, & tecum ipſe ſic cogita: Ignobilem hîc me, & è ſeruo natum appellauit, Minus dixit, quam id quod res eſt. Neque enim me è terra genitum vocauit, ſed ex homine. Quanto autem terra, quæ conculcatur, nobilior eſt animo præditus, ac viuens homo? Ego veram matrẽ aſpicio, agnoſcóque terram. Quare non eſt ignominioſum atque turpe, è ſeruo ortum eſſe, ſed præclarum & honorificum, hominem eſſe procreatum. Hic autem dum putat mihi contumeliam dicere, imprudens me potiùs honorauit. Ego enim naturæ meæ non ignarus, planè ſcio qui ſim, & vnde ſim. Hæc igitur noſtri ortus è terra recordatio, nunquam excitari ſæuiréque ſinat iracundiam. Rationi terra ſemper ſuppetias ferat, eámque ſemper commonefaciat. Quando cupiditate flagras, & ea concitatus curris, per terram curris. Cogita quonam ſis peruenturus. Si te in terram diſſolutum iri conſideraueris, reprimetur cupiditatis furor: Terra es, & in terram reuerteris. Cogita membra iſta tua, quæ nunc ita vigent, paulo poſt nulla fore. Membris autem corruptis in puluerémque redactis, cupiditas iſta qua nunc inflammaris, non erit amplius. Naturæ tuæ reminiſcere, & omnis ad peccãdum impetus perfringetur. Hæc cogitatio ab omni peccato nos auocet, atque deterreat. Formauit Deus hominem de limo terræ. Planè idipſum videtur ſapientiſſimus Pater in hac re animo voluiſſe, quòd Agathoclem ex humillima ſorte Siciliæ Regem præſtitiſſe, miſcendis opibus, paupertiéque, vt Auſonius epigr. 8. canit, omnes norũt: Quodque feciſſe Leſcum Poloniæ Regem ſcribit Cromerus lib. 2. de rebus Polon. cùm enim ex infima planè conditione fuiſſet euectus ad regnũ, fortunam reuerenter habens, illud obſeruauit, vt craſſis rudibúſque pannis aulæorum loco vteretur. Quòd ſi quandoque in publicum proditurus, daret aliquid ſplendori principatus, tunc etiã craſſos illos pãnos, quibus in priore fortuna vſus fuerat, obiici ſibi mandabat, vt anterioris ſortis admoneretur, nec dediſceret, vnde, & quò veniſſet. Hoc ipſum præſtari per hominem, reuoluenda origine vnde principiũ ſumpſit, voluit Nyſſenus. Nec aliò reuera ſpectarunt qui menti firmandæ ſaburra humilitatis, & tumori incautis obrepenti excutiendo mortis memoriã indixerunt. Quòd enim mors nobis ob compactionem ex talibus ortus noſtri principiis obtingat, perinde videtur ex vitæ initiis, aut meta petere Humilitatis argumentum. Vſi autem ſunt eo amuleto aduersùs typhum noſtrum, non Chriſtiani modò, ſed & Ethnici. Nam illo ſublimiſſimo curru, vt eſt apud Tertullianum in Apologetico, c. 33. & apud Arrianum ex Epicteto l. 3. c. 24. ac Plinium l. 28. c. 4. qui triumphabat, ab inuecto ſecum carnifice ponéque locato monebatur, hominem ſe eſſe, & aliquando moriturum, vt meminiſſet. Imperatori Orientis cùm primùm coronam eſſet indeptus, inter apparatum tanta celebritate dignum erant, qui varias marmoris partes offerrent ſciſcitantes quo ex genere vellet, ſibi fabricari monumentum; mortis memoriam tantæ magnificentiæ admiſcentes, ne Imperator nimium efferretur, mortalem, imò moriturum, ſi ſe eſſe diſceret. Ita prodidit Leontius deſcribens S. Ioannis Eleemoſynarij res geſtas. Denique Æthiopes Chriſtiani referente Sabellico lib. 4. cap. 4. maioribus Præſulibus vas aureum terra plenum præferebant, monimentum mortalitatis & ortus ac regreſſus humani è terra in terram; quo nullum præſentius aduersùs ſuperbiam amuletum, nullum firmius Humilitatis præſidium.

Ventis noſtris, factum pondus, ex corporis initiis, progreſſione, meta, animæ labibus, iuxta B. Iuſtinianum.

246. Nolo miſſam facere inſignem planè, vt ita dicam, ecphraſim dicti illius Delphici, *Noſce teipſum*, in quo Humilitatem fundamus, ſuppeditatam à Laurentio Iuſtiniano tract. ligni vitæ, qui eſt de Humilitate, cap. 4. Vbi cùm ex parte corporis, tum etiam quòd anteriores hactenus recenſiti molliùs preſſerant, ex parte animæ, homini humilitatem infigit ex ſui notitia. *Plurimum*, inquit, *ad Humilitatis virtutem, noſtra nos trahit conſideratio, tum ex parte corporis, tum ex parte animæ. Quis etenim ſe extollet, ſi carnis ſuæ originem, vitæ calamitatem, & finem diligenter inſpexerit? Recogita, ò homo, vt humilieris, originem tuam. Intellige vnde venis, & erubeſce. Aduerte ex quo conciperis, & humiliare. Nam in putredine conciperis, in ſordibus generaris, in latebris confoueris, & in doloribus parturiris. Formatus es nempe, ô homo, de puluere, de luto, de cinere, (quódque vilius eſt) de ſpurciſſimo atque fœtidiſſimo ſanguine, in prurιtu carnis, in feruore libidinis, in fœtore luxuriæ, & quod deterius eſt, in labe peccati, in obligatione delicti. Primam vocem plorando emittis, vt potè vallem plorationis ingreſſus. Sed & hoc conſiderare non negligas, quòd ſingula quoque naſcentia, propria quædam habent munimẽta, quibus naturam ſuam ab incommodis defendunt. Cortex ambit arborem, penna tegit volucrem, piſcem ſquamma operit, lana ouem induit, pellis iumenta & feras veſtit, concha teſtudinem excipit. Solus homo inermis naſcitur & nudus, vt eò ad humilitatem fiat pronior, quò ſe cæteris rebus in ipſo ſuæ natiuitatis primordio intuetur abiectiorem. Qualis verò ſit hominis progreſſus, dum viuit, facilè (ſi conſideres,) agnoſcitur. Tantis nanque malis vita ipſius repleta eſt, vt comparatione eius, mors remedium putetur eſſe, non pœna. Hanc enim humores tumidant, dolores extenuant, ardores deſiccant, inſaniæ morbidant, eſcæ inflant, ieiunia macerant, ioci diſſoluunt, triſtitia conſumit, ſollicitudo coarctat, ſecuritas hebetat, diuitiæ iactant, paupertas deiicit, iuuentus extollit, ſenectus incuruat, infirmitas frangit, & poſt hæc omnia mors interimit, vniuerſis gaudiis finem imponit, ita vt cùm eſſe deſierint, nec fuiſſe putentur. Quo autem fine claudatur hominis caro, inſinuant ipſa ſepulcra oſſibus plena, fœtoribus intolerabilia, vermibus referta. Nam poſt hominem vermis de ea generatur, poſt vermem fœtor & horror exhalat. Sicque in non hominem vertitur omnis homo. Igitur, ô ſeculi amatores, ô carnis concupiſcentiarum fautores, cùm fæx, cùm limus, cùm res viliſſima ſimus, vnde ſuperbimus? Quare corporis noſtri miſeriam non conſideramus? O mira fatuitas! ô ſtupenda cæcitas! ô dedignanda vanitas cordis noſtri! cuius ceruicoſos motus omninò domare non poteſt humilitatis tanta materia, quin adhuc ſuperbiat puluis & cinis! Ex parte autem animæ plurimùm humiliamur, ſi culpæ grauitatem diligenter intuemur. Diabolo nanque vtcunque peiores ſumus, cùm peccamus, quoniam Diabolus nulla præcedente peccati vindicta, ſuperbiens peccauit. Nos autem viſa eius pœna, contemnentes ad peccatum properauimus. Ille in innocentia conſtitutus; nos reſtituti. Ille perſtitit in malitia Deo reprobante; nos Deo reuocante. Ille induratur ad punientem; nos ad blandientem. Et ſi contra Deum omnes, ille contra non requirentem ſe, nos contra morientem pro nobis. Sed quid mirum, ſi humiliamur in ſtatu culpæ talia conſiderantes, cùm etiam non mediocriter humiliemur in ſtatu gratiæ,*

infirmitatem animæ intelligentes? Nonne ſe per Humilitatem deiiciet homo, ſi ſoleter conſpiciet in ſe negligentiam proficiendi, difficultatem ſtandi, facilitatem cadendi, laborem reſurgendi, & debilitatem vitia vincendi? Hæc ſunt nempe, ò homo, in quibus gloriari potes, ſi tamen hæc gloriam merentur.

247. Subdit inſignem, & ad Humilitatis ſtudium accommodatiſſimã, expenſionem defectuum moralium, culparúmque noſtrarum, quæ tam multæ ſunt, vt dicat Epictetus apud Arrian. lib. 4. cap. 12. benè cum eo actum videri, qui pauca quædam peccata declinarit, tanta eſt noſtra ad peccatum pronitas & fragilitas. Verè item Themiſtius orat. 3. *Nihil omnino delinquere, extra ſortem humanæ eſt conditionémque naturæ. Non enim illis è porticu ſapientibus fidem habeo, tales vnquã oriri inter homines poſſe, quales illi ſomniant ſapientes, ac bonos viros, nec inter homines ampliùs numerandos. Sed epigramma illud fortaſſe veriùs eſt, quod Athenis publico in ſepulcro ſcriptum legitur, quódque feliciter omnia exequi Diis ſolis tanquam præcipuum attribuit.* S. Ambroſius multò etiam ſapientiùs lib. de fuga ſeculi, c. 1. *Quis inter tot paſſiones huius corporis, inter tantas illecebras huius ſeculi, tutum atque intemeratum ſeruare poteſt veſtigium? Reſpexit oculus, & ſenſum mentis euertit; audiuit auris, & intentionem inflexit; inhalauit odor, & cogitationem impediuit; os libauit, & crimen reddidit; tactus contigit, & ignem adoleuit.*

Hoc igitur eſt, noſſe ſeipſum, eáque conſideratione, & ſui ipſius introſpectione ventis pondus facere, vt Scriptura loquitur, interpretante S. Greg. 19. Mor. c. 4. Firmare inquam altipetam, vt Paulinus appellat, mentis ex ſui ipſius ignoratione elatæ intemperantiam.

Digeſtio prærogatiuarum, è quibus ne obrepat elatio, curat humilitas.

Præmiſſis in hunc modum incentiuis adamandæ Humilitatis, prout hoc nomine denotatæ, retrahentiſque ab elatione, delabendum eſt ad varia peculiaria elationis capita, circa quæ Humilitas animum temperat. Vbi ingens planè campus patet. Huc enim faciunt quæ ſpectant ad parui facienda ea, in quorum pretio imperiti æſtimatores turpiſſimè hallucinantur, cùm propter ea inaniter efferuntur. Hæc contineri externis & internis bonis, eorúmque adiunctis patet: Humana inquam laude & gloria, opibus, potentia in alios, magnificentia ædificiorum, veſtium, ac externi cultus pretioſitate, & elegantia; ſcientia denique, virtute, nobilitate aliiſque huiuſmodi, vnde improuidi pabulum elationi plerunque ſubminiſtrant. Itaque erũt hic nobis contrahenda vela. Nam quæ ad illegitimam è prædictis capitibus elationem humilitate auerſandam ſpectant, tam protrita & crebra ſunt apud Philoſophos, & noſtros, vt vel fruſtra videar annotaturus hîc aliqua duntaxat, vel in immenſum protracturus neceſſariò ſim orationem, ſi quæ ſuppeterent lectu digniſſima, proferre vellem omnia. Ne tamen in re maximè ad mores faciente omninò ſileam, ac veluti lacunam in hac tractatione, cùm minimè oporteret, eſſe patiar; proferam duntaxat ſelectiora nonnulla in ſingulis illis capitibus, ac veluti guſtum dabo ſenſus Philoſophorum hac in parte, quod ad inſtitutum erit plus ſatis. Et quia inficiari non poſſumus, SS. Patres in altiore ſchola edoctos, puriùs ac nitidiùs in eis micante rationis lumine, de iis ipſis rebus ſublimiùs, longéque illuſtriùs egiſſe, quàm Ethnici egerint, non modò attentis illis Humilitatis fundamentis, quæ Chriſtiana Religio & reuelatio ſupernaturalis detexit, (quod eſt longè euidentiſſimũ) ſed etiam ratiocinando ex meris naturalibus principiis, quòd non obtenebrata vitiis intellectus acie & aſpirante Numinis regentis fauore, liberè perſpexerint pleraque, ad quæ hebes ex ſe, & multa inſuper caligine à malę vitę cœno ſubuecta offuſus Ethnicorum Philoſophorũ intellectus cæcutiebat; adiungã hac quoq; in parte, vt antehac à me factũ, Philoſophiæ Ethnicę Chriſtianã: Tametſi, vt dixi, non prout nixam principiis reuelatis, iiſque Humilitatis fundamentis, quæ Chriſtianorum ſunt propria, ſed merè moralibus, per Chriſtianos tamen Doctores traditis: idque delectu habito, vt in re immenſa, ductóque initio ab externis bonis ab homine remotioribus, inter quæ primum locum tenet gloria & laus ab aliis exhibita, & aliis potiùs quàm homini eam captanti interna. Vnde ad alia, cùm extrinſeca, ſed homini aliquatenus viciniora, tum etiam intrinſeca progrediemur.

Fama, gloria, & laus humana, quàm iniuria efferant hominem.

248. De humanæ gloriæ & laudis deſpectu, tanquã boni admodũ exilis, & indigni ob quod efferamur, plurima iam ex Philoſophis retuli, cùm de ſũmo bono diſputarem, oſtenderémque quantum abſit ab eo bono, quod mortalium plerique tanto ambitu prehenſant; vera ratio felicitatis obiectiuæ. Hîc verò opus & labor eſt. *Magna enim intelligentia*, ait Dio Chryſ. orat. 35. *virtutéque videtur opus eſſe, quando admiramur vnum multi; ab aliiſque putant differre, ſi ſe modeſtè modò geſturus eſt vir ille, nihilque ſtultum paſſurus, neque animum multorum ſermonibus ſublaturus tanquam alis. Quemadmodum Achillem finxit Homerus, propter arrogantiam ſub arma elatum & concitatum.*

Huic verò factæ ſunt alæ, altéque leuarunt
Paſtorem populi.

Quanta autem ſit vulgarium hominum potentia ad perſuadendum quicquid velint, maximè à pueris quis diſcat, quum hominem modeſtum pueruli ſequuntur, dicentes eum mente captum eſſe. Primum enim abit indignans apud ſe. Deinde reſiſtens ſemper, & conuitiis impetens vnumquemque, & perſequens, illud ipſum patitur de mentis ſtatu deiectus, famámque ſuſpicatus Deum eſſe, eámque nõ ſolum virorum, ſed etiam puerorum. Ne igitur his veluti alis pueriliter efferamur, & abducamur à depreſſione in qua nos conditionis noſtræ abiectio firmare debet, ratione, & dictis ſapientum veluti clauis adactis, leuitas noſtra firmanda eſt, quod præſtandum ſequitur.

Illud autẽ in primis videtur ſupponendum, quod ab Ægidio egregiè notatum eſt l. 2. de regim. Princip. p. 1. c. 18. argumentum imperfecti in aliquo boni, eſſe, quòd illud agnoſci ab aliis & commendari cupiat. Vt enim idem Autor rectè expendit, quicunque decus aliquod & ornamentum imperfectè obtinent, ardentiùs & ſtudioſiùs inde captant laudem, quàm qui perfectè eo potiuntur. Indéque efficí obſeruat, vt mulieres, quia imperfectioribus quã viri bonis exornantur, multò magis appetant commendari: & vt imperiti, qui vix extimis labris bonas literas deguſtarunt, ſi ſibi videantur aliquid ſcire, velint ab omnibus ſcientiæ nomine ſuſpici, & in honore eſſe. Nimirum quia illi qui reuera ſcientes ſunt, inueniunt in ſeipſis cumulati gaudij argumentum. Quare nec tantoperè ſunt ſolliciti de aliena commendatione. Qui verò reipſa non potiuntur pleno perfecti gaudij argumento, quoad ſuam de rebus notitiam, quærunt quomodò eũm defectum ex aliena approbatione ſuppleant. Idem de aliis

de aliis bonis, proportione ſeruata dictum eſto. Hoc ſuppoſito, nemo non videt quàm futile ſit, captare alienam commendationem, eámve ab aliis vltrò delatam magnifacere. Quandoquidem hoc ipſum eſt argumentum non leue indebitæ commendationis, nec ſatis perſpectæ nobis exilitatis noſtræ ac tenuitatis: quam ſi perſpectam ritè haberemus, nequaquam efferremur, & ab aliis ſuſpicį, induceremus in animum.

249. Video huc rectè cadere inſignē pro Ethnico Simplicij diſputationem, qua etiam, quod ſuprà Vaſques negabat, prodit, Philoſophos demiſſionem quoque ob culpas habuiſſe perſpectam. Expendit ergo Simplicius in c. 48. Ench. quod ibi vetat Epictetus, ne aliis nos infamantibus excuſemus aliquid, ſed potiùs reſpondeamus, ſi is qui oblocutus eſt, alia noſtra vitia perſpecta habuiſſet, non illa ſola fuiſſe euulgaturum, & ait; *Cur verò defenſionem vetat? Cur & aliorum criminum, ſe reum fateri iubet? An non immoderata videri debet iſta moderatio? Aut potiùs & hæc authoris inſtituto eſt conſentanea, quo à rebus externis abſtrahitur animus, & ad ſemetipſum reuocatur, vt ſibi non aliis viuat? Qui verò ſe defendit, ſua conſcientia non contentus, & iudicio ſcientis omnia Dei, hunc ſatis apparet hominibus placere velle. Quamobrem ſi illis falsò etiam perſuaſerit, ſe non peccare, acquieſcit, quaſi nihil peccans; contentus iis hoc, quos ſibi iudices elegit, perſuaſiſſe. Sin cæteros aſpernatus, incorruptus ipſe ſui iudex extiterit, peccatum eius ipſius teſtimonio conuincitur. Iam verò ſeſe accuſare, vt & aliis peccatis conſtrictum; id verò eſt, ipſas gloriæ cupiditatis radices excidere.*

Et infrà, poſtquam oſtendit ad quid conferre interdum, (præſertim adoleſcentibus,) poſſit laudis & gloriæ cupiditas, ita concludit. *Sin progreſſu ætatis remanſerit, magna eſt eius pernicies. Neque enim ad ſeſe conuerti patitur animum externæ gloriæ inhiantem, neque bonum quicquam præcipuè experi vnquam, ſed ob conſequentem gloriam: hoc eſt, nunquam bonum vt bonum amplecti. Iam quid aliud riſu dignum hiſce moribus accidit? Nam cùm omnino contemnamus & deſpuamus vulgus hominum, nec vllius eſſe pretij iudicemus, tamen quaſi magni viri ſint, ab eorum opinione tanquam à filo pendemus. Cùm autem huiuſmodi ſit gloriæ cupiditas, nihil eam æquè extirpare poteſt, ac animi moderatio, ſuorúmque malorum confeſſio. Cauendum tamen ne id quoque vanitate quadam faciamus. Nam ſi quidem ex animo fiat, ne ſpes quidem vlla gloriæ relinquitur. Quòd ſi neceſſitas nobis imponi poſſet, ne virtutes noſtræ vlli mortalium innoteſcerent, vitia verò vniuerſis, exciſa iam eſſet gloriæ cupiditas, quam ſperare deſiiſſemus, nec quicquam per oſtentationem faceremus.*

Vulgus quàm vile theatrum.

250. Nihil verò adeò luculenter prodit laudis humanæ inanitatem, & iuſtum eius ex Humilitate contemptum, quàm ſi eos ſpectemus, per quos exhibetur. Hoc potentiſſimè variis locis premit Chryſoſtomus aduersùs gloriam, (hoc eſt, vt ſerm. 35. in 1. Cor. loquitur, *crudelem belluam, Dæmonem horrendum, communem totius orbis terrarum peſtem, viperam venenatam, diſcerpentem eum cui innaſcitur,*) effuſis eloquentiæ ac ingenij habenis excurrens. Sed nominatim hom. 17. in ad Rom. *in parte morali,* vbi prolixa & fortiſſima diſputatione, inanis gloriæ damna demonſtrans, & quàm nullum veréque inane bonum ſit, explicatiſſimè tradens, illud nominatim vrget, mirum omninò eſſe quòd cupidus gloriæ humanæ, theatrum ſibi conficiat ex furibus, latronibus, fugitiuis, & quibuſuis omni vitiorum cœno oblitis, quales ſunt vt plurimùm qui turbam conflant: ita vt quos ſeorſim iure deſpiceret homo, dignisſimóſque iudicaret, quorum iudiciis ſe & ſua permitteret, eos adunatos tanti faciat, vt ſuæ etiam ſaluti anteponat, ſéque iis ſubiiciat, & viliorem ducat, quaſi ſibi ipſe non ſufficiat, ſed talium commendatione & præconio egeat. Hoc theatrum in terra per nos quæri, cùm ſit nobis in cœlo conſtiturum longè ſplendidius & nobilius, ſummę amentiæ damnat Chryſoſtomus.

Digniſſima ſunt quæ conſiderentur, pauca illa. *Sed dic, quæſo, quot velis habere laudatores? centum, ſeu bis, ſeu ter, ſeu etiam quater totidem? Quin ſint duo millia, aut etiam quatuor, vel ſi ita placuerit, innumeri qui applaudant. Nihil tamen illi omnes à graculis deſuper garrientibus differunt. Imò ſi Angelorum theatrum perpenderis, apparebunt illi vermibus etiam viliores; illorúmque præconium, aranearum textura, fumóque, & ſomniis infirmius.* Nec aliter hom. 28. in Ioan. *in ipſo fine*, laudes humanas graculorum voces, muſcarum, & culicum ſtridores nominat. Et pulchrè ibidem hom. 2. cùm aperuiſſet immenſum diſpendium quod ſubit is, qui humanam gloriam aucupatur, non alio fructu quàm quòd hominibus placet, & à populo laudatur, inquirens quid tandem ſit *populus*, cuius cauſa homo tanta ſuſtinere & aggredi deligat; reſpondet, populum eſſe, *quiddam tumultus perturbationiſque plenum, ex ſtultitia, maiori ex parte conſtans atque compoſitum, temerè ſuper maris fluctus varia & pugnante ſententia ſæpenumero iactatum.* Scitum illud Dionis orat. 32. *Multitudo populi eſt tanquam fimus profundus, ex variis ſordibus in vnum coacervatus.* Demetrius apud Senecam epiſt. 91. *in fine*, populi voces, *crepitus* nominabat.

Qui igitur velit ab huiuſmodi iudice pendere, & applauſum eius approbationémque operum ſuorum captare, an non ipſum fatuitatis verticem occupaſſe videri poteſt? Egregiè Dio orat. 66. *Si & auium voces intelligeremus, nempe coruorum, graculorum atque aliorum animantium, nempe ranarum, aut cicadarum, haud dubiè & horum vocibus animum aduerteremus, quidnam de nobis diceret graculus volans aut pica, & quam de nobis haberent opinionem? Felicitas ergo quædam eſt, quòd non intelligimus. Quot verò homines ranis ſunt inſipientiores & graculis.*

Eiuſdem deprauatiſſimum iudicium.

251. Accuratè tametſi paulò pleniùs inanitatem à tam deprauato iudice pendentis animi, laudémque ab eo captantis exagitat idem orat. 78. in hunc modum. *Age, an bonus tibi videtur tibicen, lætari ob artem, & arroganter de ſe ſentire, ab artis muſicæſque laudatus imperitis? Et ſi circumſtantes eum pueri, & ſubulci atque paſtores admirarentur, plauderéntque, ob id ipſum efferri, atque illorum laudem maximo pretio dignam exiſtimare? Atqui hoc manifeſtauit Thebanus ille tibicen, qui neque theatro valdè aduertit animum, neque iudicibus, artis tibia canendi, inexpertis, atque hoc cùm de præmio victoriáque certaret. Attamen ne modicum quidem decentem rythmum tranſgredi auſus eſt, dixitque ſe ſibi canere & Muſis. Quid igitur putas, Orpheum illum Muſæ filium, ſi verus eſt qui de eo fertur ſermo, magis gauiſum, quum aues ad ipſum canentem aduolarent, feræque à voce mouerentur, aſtaréntque manſuetè ac quietè, ſi quando auſpicaretur canere. Præterea & arbores vnà cum floribus ac fructibus accederent, ac lapides mouerentur atque coirent: ita vt magni lapidum acerui prope ipſum coadunarentur. An magis quum hæc videret fieri, delectatum atque gloriatum eſſe, exiſtimantem ſeſe ad Muſices faſtigium perueniſſe, quàm cum mater eum Calliope citharizantem laudauit, dixitque caput illi demulcens, ſatis Muſicam didiciſſe, atque artis eſſe ſapientiſſimum. Ego enim arbitror, maluiſſe ſe vel à Philammone laudari de Muſica,*

aut ſi quis alius erat illo ſeculo cithara canendi peritus, quàm ab vniuerſis ſimpliciter feris atque auibus. Quin neque olores ſucclamantes concordantéſque, quicquam curaſſe, quòd non nouiſſent artem ſcientiamque canendi. Qualem denique ſanitatis teſtem vellet aſſumere vir prudens? An medicum, & circa corporum curam expertum, an multas hominum myriades nihil intelligentium, qui eum (ſi ita res ferat.) plenum videntes ob morbum, atque tumentem & liuidum, beatum dicerent tanquam Polydamanta Theſſalum, & Glaucum Caryſtium, exiſtimantes eum bona corporis præſtare habitudine? Sed de arte quidem tibia aut cithara canendi, déque præſtantia luctandi, aut caſtibus pugnandi, præ omnibus aliis iucundiſſima eſt peritorum laus, artes ſcientibus, omnique digna ſtudio. De prudentia verò & Iuſtitia, omnique virtute, poterunt delectare virum prudentem, illiúſque explere animum laus ſtolidorum, hominúmque vulgarium? Et virum putas architecturæ peritum, & directum quid operari volentem, non libentiùs habere, & plus de rectitudine credere, ſi vni regulæ id applicet, atque vna amuſſi exploret, quam ſi multis atque inæqualibus lignis dirigat atque dimetiatur.

252. Etiam fabulas & apologos ad hoc quod expendimus perſuadēdum aduocat Dio, quem quando tam multis hactenus circa rem propoſitam, citra faſtidium audire contigit, placet his veluti bellariis ſuperiora condientem non refugère. Sic igitur habet. *Age per Iouem, nunquid audiſti pictoris iocoſi factum, qui picturam quandam equi in publico propoſuerat admirabilē atque accuratè factam? Aiunt enim eum puero præcepiſſe, obſeruaret ſpectantes ſi qui reprehenderent aut laudarent, idque retentum memoria, ſibi renuntiaret. Spectantium autem aliū aliud dixiſſe de pictura, atque reprehendiſſe: hūc quidem, opinor, caput, illum autē coxas, alium verò crura, vt ſi talia facta eſſent, multò pulchriùs haberent. Pictorem autem his de puero auditis, aliam feciſſe picturam iuxta vulgi opinionem atque conſilium, iuſſiſséque eam collocari iuxta priorem. Fuiſſe autem magnam inter eas differentiam. Illam enim accuratiſſime factam in omnibus, hanc autem turpiſſimè ridiculoſiſſiméque, atque omnibus potiùs quam equo fuiſſe ſimilem. Manifeſtum igitur, quòd ſi quis valdè opus habeat vulgi laude, credibiliorem exiſtimans illius laudem aut vituperium quàm ſuam ſententiam, ita ſingula facturus ſit, atque conaturus talem ſe exhibere, qualem volet vulgus. Certúmque eſt, quòd ſimilis futurus ſit, pro illo priore equo doctè atque ex vnius arte facto, admirabili alteri atque multorum artificum opificio, neque ipſis illi placenti artificibus, tametſi ex omnium conſilio atque arte compoſito. Quemadmodum fabula ait, Pandoram non ab vno Deorum formatam, ſed communiter ab omnibus, alio aliud donante & apponente: Opúſque neque ſapiens, neque bonum factum, ſed omnigenum variúmque accipientibus, eueniſſe malum. Vbi autem Deorum turba atque populus communiter fingens operánſque, non potuit benè atque irreprehenſibiliter operari, quid dicendum eſt de homine, vitáque ex humana opinione formata & effecta? Perſpicuum eſt igitur hominem reuera prudentem, nihil attendere vulgarium ſermoni, neque obſeruare laudem ab illis profectam. Itaque neque magnam, neque pretioſam, neque bonam (vt ſummatim dicam,) exiſtimabit eam vnquam.*

De eadem vulgi ſenſuum & profectæ ex eo humanæ laudis deſpicientia, inſigniter quoque philoſophatur Antoninus l. 8. de vita ſua, n. 45. *Vter verò,* inquit, *tibi elegantior videtur, is qui plaudētium fugit laudem, an illi qui neque vbi, neque qui ſint, cognoſcunt? Laudari cupis ab homine, qui ſeipſum ſpatio vnius horæ ter execratur? Placere vis homini, qui neque ſibi quidem ipſe probatur. Niſi is probetur ſibi ipſi, qui ferè omnium eorum quæ egerit, pœnitentia corripitur.* Et n. 38. *Diſce præſens tempus tibi ipſi gratificari. Qui commendationem poſteritatis magis curant, non reputant eos horum ſimiles futuros, quos nunc ægrè ferunt, atque ipſi etiam mortales. Porrò quid omnino tua intereſt, ſi talibus iſ vocibus te cantent, aut ita de te ſentiant?* Et lib. 6. num. 18. *Vide quid agant homines. Eos qui eodem cum ipſis viuunt tempore, laudare nolunt. Ipſi vero à poſteritate laudari magnum exiſtimant. Nimirum ab iis quos neque viderunt, neque videbunt vnquam. Id verò haud multo aliud eſt, quàm ſi dolerent, non à prioris etiam ætatis hominibus laudatos eſſe.* Præclarè lib. 7. n. 30. *Hominum opiniones de gloria, intuere quales ſint, quid propoſitum habeant, quid fugiant. Vtque in littore maris, arena cumuli alij ſuper alios appulſi, priores occultant, ita in vita quoque, priora à ſubſequentibus celeriter abſconduntur.*

Laus & gloria, fluxæ & euanidæ; non eſt igitur quòd extollant.

253. Vt verò non eſſet ea quam dixi humanorum iudiciorum deprauatio in æſtimandis rebus factiſque alienis, quanti faciendum eſſet bonum tam fluxum, támque breue? Egregiè hoc verſat idem Antoninus variis locis. Sic lib. 4. n. 28. *Vſitata quondam vocabula, nunc interpretationis loco ſunt: ita & eorum qui fuerint olim celeberrimi, nunc quodammodò ſunt gloſſæ, vt Camillus, Cæſo, Voleſus, Leonatus. Tum paulò pòſt Scipio, Cato. Inde Auguſtus, Adrianus, Antoninus. Omnia enim hæc euanida ſunt, & mox in fabulam abeūt, mox obliuione omnia obruuntur. Atque hoc dico de iis qui ad miraculum vſque clari erant. Reliqui enim ſimul atque animam efflarunt, obſcuri & ignoti facti ſunt. Quanquam quid eſt omnino, cuius ſit memoria ſempiterna? Omnia ſunt inania.* Et l. 7. n. 5. *Quàm multi quondam fuêre celebres, quorum nunc fama eſt obliuioni tradita? Quàm multi etiam horum qui iſtos celebrarunt, è medio ſunt ſublati?* Meliùs etiam l. 8. n. 19. *Breuis vita eſt & laudantis, & eius qui laudatur; eius qui mentionem facit, & eius cuius mentio fit. Præterea fit hoc in angulo portionis mundi. Ac neque ibi quidem omnes conſentiunt. Imò ne ſibi quidem ipſi, quiſquam. Tota verò terra, punctum eſt.* Tandem l. 9. n. 24. *Conſidera etiam vitam eorum, qui ante te, & qui poſt te viuent: horum etiam, qui hodie apud Barbaros viuunt, quàm multi eorum ne nomen quidem tuum ſciant. Multi ſtatim obliuiſcentur. Multi cùm te nunc laudent, ſtatim ſunt culpaturi. Denique quàm res nullius momenti ſit memoria aut gloria, aut aliquid tale.*

Nec à titulis aut ſtatuis, gloriæ perennitas.

254. Hæc de gloriæ fluxa ratione Antoninus variis locis hauſta magnā partem ex Dione Chryſoſtomo, (quo Magiſtro gloriatur,) cùm aliis orationibus citatis, tum nominatim 66. & 67. Qui egregiè quoque orat. 37. aperit quàm deſipiant, qui gloriæ tam inſtabili, firmitatem quærūt, & perennitatem, ex titulis & ſtatuis, quæ plerunque intempeſtiuè diruuntur: & vt perſtarent, parum admodùm lucis conciliant nomini aliunde obſcuro. En enim qua ratione ſoletur ſeipſum, ob deiectam in tumultu ſtatuam ſuo nomini antea publicè poſitam. *Pro me, próque imagine, nunc eum dicam ſermonem, quem dixit Anaxagoras, quum filium amiſiſſet. Sciebam, me mortalem genuiſſe. An non noueram, quòd quæque harum ſtatuarum, conſecretur quidem vt futura æterna; corrumpatur autem alia alio fato, communiſſimo quidem & iuſtiſſimo, & rebus omnibus propoſito, nempe longinquitate temporis? Poëta autem fruſtra gloriatus eſt, qui illud epigramma fecit, quod Midæ ſepulcro aiunt inſcriptum eſſe.*

Ærea ſum virgo, monumenta Midæ ſuper aſto,
Ardua florebunt dum ligna, & flumina current,
Perdurans ſuper hoc perquàm lugubre ſepulcrum,
Hoſpitibus narrabo, Midam hic eſſe ſepultum.

Sed, ô virgo nuncia, Poëtam quidem audimus, te autem quærentes non inuenimus, neque Midæ ſepulcrum. Flumina autem illa & ligna adhuc quidem florent, fluúntque. Tempore verò hæc, cum aliis defectura videntur, vt Midas, vtque virgo. Eſt epigramma, quod quatuor ſtatuas te-

ſtatur

ſtatur eſſe poſitas viro cuidam, & equo, & cani, & famulo. Viro nomen erat Hippæmoni, equo autem Podargo, cani Lethargo, famulo Babeti. Quis nunc Græcorum nouit, nedum equum, ſed ipſum Hippæmona? Imò ne Magnetum quidem quenquam noſſe putamus, vnde oriundus erat Hippæmon. Hic igitur ex hominibus ſublatus eſt, vnà cum Babete & Podargo. Alij autem ſtant & cognoſcuntur, inſcriptionem autem habet aliorum. Et factum eſt eiuſmodi, cuiuſmodi in multis carminibus eſt Antiſpaſticum.

Vides quàm inconſultè proſpiciatur perpetuationi nominis & gloriæ per huiuſmodi media? Eſtque id etiam extendendum ad ſtructuram ſepulcri magnifici, quod à quæſita per illud memoriæ perennitate *monumentum* appellamus, cùm tamen, vt S. Chryſoſtomus homil. 17. in ad Rom. egregiè diſſerit, ea ſollicitudo monumenti magnifici, aliò non ſpectet, quàm ad ſpecioſam menſam vermibus apparandam. Et inſigniter etiam eam pro cinere & vermibus curã inſectatur in Pſal 48. ad illud, *Sepulcra eorum, domus illorum in æternum.* Perpulchrè etiam in eandem ſententiam diſſerit S. Baſilius hom. 7. variorum argumentorum, *in ipſo fine.* Sed hoc obiter.

Gloria partus humanorum iudiciorum pugnantiſſimorum.

255. Inſiſtamus titulis moderandi appetentiam gloriæ, eaque delata non intumeſcendi, quorũ pleraque efficaciſſima, proximè propoſuimus, & expendimus; Præſertimque vilitatem, ignobilitatémque & rectè iudicandi nuditatem, in iis qui laudem & gloriam fluxam & euanidam deferunt. Quid diſſenſus & pugna humanorum iudiciorum, dum quem vnus commendat, alius depretiat? Quale itaque bonum eſt gloria, quæ adeò fluctuat? Id porrò S. Auguſt. 5. Ciuit. c. 17. æquè locum habere contendit, etiãſi omnes homines in alicuius nomen celebrandũ conuenirẽt, omnéſque probi eſſent, nemo corrupto iudicio ad id ferretur. *Quid ſũt*, inquit, *homines, niſi homines? Quòd ſi peruerſitas ſeculi admitteret, vt honoratiores eſſẽt quique meliores, nec ſic pro magno haberi debuit honor humanus, quia nullius eſt ponderis fumus.*

Itaque Epictetus cap. 30. Enchir. ſeriò admonet, qui aliorum exiſtimationem bonam & laudem captet, de ſtatione ſua detectum eſſe: Idque vnicuique debere ſatis eſſe, vt ſibi ipſi appareat vir bonus, neglectis aliorum de ſe iudiciis & commendatione. Et miratur ſanè Antoninus lib. 12. n. 4. & 5. qua ratione homines cùm ſe præ omnibus diligant, ſuum tamen de ſeipſis iudicium, præ alieno tam parui æſtiment. At hîc cauendum ſcopulum, optimè aduertit S. Auguſtinus. Sic enim cap. 20. libri allegati concludit longam anteriorum capitum diſputationem aduerſùs ſtudium humanæ laudis. *Humana gloria, inflata eſt, & multum inanitatis habet. Vnde non ei dignè ſeruit ſoliditas quædam firmitáſque virtutum, vt nihil prouideat Prudentia, nihil diſtribuat Iuſtitia, nihil toleret Fortitudo, nihil Temperantia moderetur, niſi vnde placeatur hominibus, & ventoſæ gloriæ ſeruiatur. Nec illi ſe ab iſta defenderint fœditate, qui cùm aliena ſpernant iudicia, velut gloriæ contemptores, ſibi ſapientes videntur, & ſibi placent. Nam eorum virtus, (ſi tamen vlla eſt,) alio modo quodam, humanæ ſubditur laudi. Neque enim ipſe qui ſibi placet, homo non eſt. Qui autem vera pietate, in Deum quem diligit, credit, & ſperat, plus intendit in ea in quibus ſibi diſplicet, quàm in ea ſi qua in illo ſunt, quæ non tam ipſi, quàm veritati placent.*

Sola apud Deum gloria, magni facienda.

256. Hic reuera vnicus eſt æquus arbiter virtutis, cuius vnius iudicium de rectè factis exquiret quiſquis ſapit, neglecto humano tam multipliciter corrupto & deprauato. Rectè Chryſoſtom. hom. 3. de verbis Eſaiæ, *ſub initium*, laudato Ozia, qui egerat, vt ſcriptura loquitur, quod rectum eſt in Dei conſpectu. *Quid facis, homo? Alij redditurus es rationem factorum tuorum, & alium teſtem citas eorum quæ facis? Alium habes iudicem, & alium adhibes ſpectatorem? Non vides aurigas qui prætercurrentes totam illam ſtadij partem, qua vniuerſa ciuitas è ſublimi ſpectat ſedens in equeſtri certamine, ibi contendunt concertatorum currus ſubuertere, vbi Cæſarem viderint ſedentem, & vnum oculum, digniorem cui ſtudeant ducunt, quàm tot hominum vultus? At tu cùm videas ipſum Angelorum Regem tuo curſui agonothetam, hoc eſt certaminis iudicem, & præmiatorem præſidere, eo prætermiſſo, ad conſeruorum fugis oculos? Atque ideò ſane poſt innumeras luctas, incoronatus recedis, poſt ſudores plurimos abſque brauiis venis ad agonothetam.*

Idem in hanc quoque ſententiam optimè homilia 5. in Gen. in fine. *Quæ ſunt, quæ nos offendunt? Multa & varia, maximè autem ad humanam gloriam ſpectare, & neſcire eam contemnere. Hoc enim multorum nobis malorum cauſa ſit, & ſi quas ſpirituales habemus diuitias, eas euacuat, & vtilitate, quæ ex eis capi poteſt, nos deſtituit. Quid igitur fuerit damno hoc pernicioſius, quandoquidem à nobis auolare facit, etiam ea quæ nos habere putamus? Sic Phariſæus ille Publicano minor factus eſt, eo quòd linguæ ſuæ imperare non potuit, ſed per illam ſicut per feneſtram aliquam, omnes diuitias ſuas effudit. Tantum eſt inanis gloriæ malum. Dic, obſecro, mihi, & quare ita humana laude teneris? Neſcis quòd ſicut vmbra, & ſi quid illa vilius, ita & illorum laus in aërem diffuſa euaneſcit? Alioquin inconſtans & inſtabile eſt hominum genus: & illi ipſi, quem nunc laudant, non multò poſt vituperant. Quod in ſententia Dei nunquam vſu euenit. Ne igitur ita deſipiamus, ne temerè & abſque fructu fallamus nos ipſos. Nam etſi bonum quoddam facimus, non autem propter hoc ſolùm agimus, vt mandatum Domini noſtri impleamus, eo ſolo conuincemur laborem noſtrum fruſtra factum, priuabimúſque nos fructu quem aſſequi liceret. Nam is qui vt ab hominibus gloriam venetur, quid boni operatur, ſiue ea frui poterit, ſiue non, (ſæpè autem & qui propter inanem gloriam multa facit, etiam ipſa fruſtratur,) ſiue autem ea potiatur, ſiue non, ſatis hic retributionis accepit, & alibi nihil accipiet præmiorum. Quare hoc? quia præferens futuris præſentia, & iuſti iudicis calculo, humanam gloriam; & honorem ſibi ipſi tribuens, indignum ſe facit, qui à iudice honoretur. Contrà ſi propter hoc ſolùm operemur ſpirituale aliquod bonum, vt placeamus oculo illi ſoli, qui ſopiri neſcit, & cui nuda & aperta ſunt omnia, & theſaurus noſter indeprædabilis, & incorruptæ retributiones, & ſuauis expectatio manebunt. Et hinc nobis multa conſolatio erit, dum in promptuario, quod nemo diripere poterit, illa nobis ſalua cuſtoditur retributio. Sequetur enim etiam vltrò gloria humana, quã tunc multò vberiùs fruimur, quando eam deſpicimus, quando eam non quærimus, quando eam non ſectamur. Et quid miraris, ſi hoc eueniat his qui ſpiritales Philoſophos agunt, quum & hi qui huius mundi ſtudia ſectantur, hos maximè contemnunt & deſpiciunt, qui ab hominibus quærunt gloriam? Inueniéſque ab omnibus, conuitiis inceſſi eos, qui humanæ gloriæ inhiant. Quid igitur miſerius nobis, qui ſpirituales videri volumus, ſi ſimiles illis fuerimus, celebrari ab hominibus cupientes, & ſi non ſuffecerit nobis laus à Domino, ſicut & Paulus dicit, cuius gloria non ex hominibus, ſed ex Deo? Non vides, dilecte, in equorum ludis, quomodò hi qui equos agitant, non aduertunt plauſum populi aſſidentis, & celebrantis, neque ex eo plauſu voluptatem capiunt: ſed & ad vnum ſolum ſpectant Regem in medio ſedentem, & ad nutum illius attendentes, totam multitudinem deſpiciunt, & tunc ſolum animo extolluntur, cùm ille eos coronauerit? Hos igitur & tu imiteris. Non magni momenti facito hominum famam, neque propter eam exerceas virtutem: ſed à iuſto iudice ſententiam expecta, & ad illius nutum intentus eſto.*

Caſtigati obiter Chriſtiani Oratores, de populi applauſu ac gloria, tumidi.

257. Hîc ego ſi me commiſeratione tangi negem quorundam, qui alienorum morum Magiſtros in magna, vt prodit euentus, ſuorum incōpoſitione agunt, negem quod reuera experior; & iampridem experti ſunt cùm inter Ethnicos plerique cordatiores, tum longè ſynceriùs ac grauiùs Doctores noſtri, altiorem meliore in ſchola humilitatē edocti. Tangit inquam me commiſeratio quorundam, atque vtinam non plurimorum, qui aliis ad Humilitatem & cæteras virtutes verbo ac externa ſpecie duces, ſi quando populi, multicipitis beſtiæ applauſu, & denſa ac plena concione, dicta ſua excipi videant, quicunque tandem exiſtat fructus operæ, non ſe capiunt præ gaudio. E contra verò mœrore ſupra modum ac debitum contrahuntur, animóque linquuntur, ſi infrequentior adſit concio. Atenim, vt Themiſtius in hanc rem orat. 1. ſcitè dixit. *Platonem illum ſapientem nihil quo minus ſapiens eſſet, illud impediebat, quod eo in Pyræo diſputante, ingentes fierent hominum concurſus, non modò ex vrbe deſcendentis populi, ſed & ex agris ac vineis, atque argenti fodinis. Et verò tunc cùm illos de bono ſermones haberet, turba ipſa vertigine quadam correpta æſtuare tandem cœpit, ſéque è cœtu paulatim ſubduxit, vt demum in conſuetum gregem Platoni conſeſſus ille redigeretur. Sed hoc quidem homini laudis affectatori, magno mœrori futurum erat, & quædam ſophiſtæ calamitas. Philoſophi verò nihilo deterior eſt oratio, ſiue ſub platano habeatur ſola, ſiue cicadis audientibus. Nam vt maximè laudis indigeat, opus quidem nihil eſt: ſufficiat tamen ipſi vel vnus laudator Phædrus Myrrhinuſius. Cicadæ porrò canent, atque ad meridiem & Solem accinent.*

Idem delirium caſtigat Seneca epiſt. 52. his præter cætera. *Quid turpius Philoſophia captante clamores? Nunquid æger laudat Medicum ſecantem? Tacete, fauete, & præbete vos curationi. Etiam ſi exclamaueritis, non aliter audiam, quàm ſi ad tactum vitiorum veſtrorum ingemiſcatis. Teſtari vultis attendere vos, mouerique rerum magnitudine? Sanè liceat. Vt quidem iudicetis, & feratis de meliore ſuffragium, quidni non permittam? Apud Pythagoram diſcipulis quinque annis tacendum erat. Nunquid ergo exiſtimas ſtatim illis & loqui & laudare licuiſſe? Quanta autem dementia eius eſt, quem clamores imperitorum, hilarem ex auditorio dimittunt? Quid lætaris quòd hominibus iis laudaris, quos non potes ipſe laudare?* Alludit ad priſcum morem acclamandi & applaudendi concionantibus, quem quod notat Caſaubonus ad Theophraſtum de Ethic. charact. cap. de adulatione, & ad Vulcatij Gallicani Auidium Caſſium, ac Fronto Ducæus in homiliam 2. Chryſ. ad pop. & pleniſſimè ac eruditiſſimè Creſolius l. 3. theatri veterum Rhetorum, c. 20. ad Chriſtianas quoque conciones tranſiſſe, & fructum ex quieta oratione exiturum, non parum interturbaſſe, frequenter apud S. Chryſoſtomum alióſque Patres legimus. Videſis nominatim Chryſoſtomum hom. 2. ad pop. & hom. 31. in Acta, ac 17. in Matth. Auguſtinum l. 4. de doctr. Chriſt. c. 26. & reſponſum ad ſe quoad hæc à Magiſtro ſuo Nazianzeno datum, referentem Hieronymum epiſt. 2. Illud intolerandum quod ex Synodica epiſtola Concilij Antiocheni refert Euſeb. 7. hiſtor. c. 24. de Paulo Samoſateno; cuius vanitate, qui dicenti non acclamarent, atque inconditè applauderent, & oraria (renues inquam illas faſcias lineas quas ad fauorem iactare ſoliti) non agitarent increpiti, & contumelioſè habiti, ad applaudendum adigebantur, & quod Ruffini interpretatio addit, ad vocem tanquam de caueis dandam vrgebantur. Ridet ergo Seneca Philoſophum illum qui habita ad frequens auditorium oratione de honeſtis moribus, inde ſibi cœlum videatur vertice contingere, quòd magnus imperitorum applaudentium & laudantium clamor ſublatus ſit.

258. Sed ego quidē nihil in hoc genere vſpiam legi ad contundendam ineptam illam in Morali Oratore laudis famem, quam apud Arrianum, cùm alibi, tum maximè l. 3. c. 23. quod totum hac in re conſumitur. Deligam aliquot floſculos. *Si inuitaris alios ad te audiendum, & vt tibi recitandi aliquid, aures præbeant, hortatus fueris, vide primùm ne iſtud facias temerè. Deinde vtrum illud ſit, quo prodeſſe aliis, an quo tu laudari velis. Aliquis ſtatim erit, qui hoc inſuſurret. Quid mihi opus eſt applauſu multorum? Et rectè quidem monebit. Opus enim Muſico, quia Muſicus, nihil eſt laudatione, nec Geometræ, quia Geometra. Ergo prodeſſe vis? Sed in qua re dic nobis? vt & ipſi ad te audiendum accurramus. Num poteſt aliquis prodeſſe, in eo ex quo ipſe nullam percipit vtilitatem? Non.* Reuincit verò nullam percipere ex ſuis diſſertationibus moralibus vtilitatem, quòd plauſu auditorum detracto, triſtis abiſſet, eóve poſito ſupra rectum exultaſſet. *Nuper*, inquit, *aliquantò tardiùs dum conuenirent auditores, nec acclamarent, humilis & abiectus diſceſſiſti. Proximè autem collaudatus obambulabas & rogabas ſingulos. Quidnam tibi ſum viſus? Admirandus, domine, diſpeream. Quum deſcripſi Pana & Nymphas? Supra modum præclarè. Ac ita affectus, nihilominus affirmas mihi, te in appetendo & cauendo ſequi naturam ducem. Abi, & aliis iſtud perſuadeto.* Et mox. *Sic ergo deprauatus & inhians laudatoribus, numeránſque auditores tuos, vis aliis prodeſſe? Hodie plures me audierūt multò. Equidem permulti, videntur enim fuiſſe quingenti. Nihil dicis. Eſto fuiſſe auditores mille. Tot nunquā habuit Dion. Quò ſit? Quia eleganti oratione capiuntur; ornata enim oratio vel lapidē mouere poſſet. En voces Philoſophi; en facultatem eius qui prodeſſe poſſit hominibus, en hominem intelligentem rationum, gnarum Socraticorum ſcriptorum.* Oſtendit quàm ea diſſerendi de moribus ratio, fuerit à Socrate aliena; nominatímque negat eum cùm concionem dimitteret, addere ſolitū, vt poſtea tali loco conuenirent audituri denuò diſſerentem, aut inter diſſerendum iactare conſueuiſſe recondita & grauia eſſe quæ diceret. Has & inuitationes & iactationes multis ſubſannans, laudat Ruffum, quem dicere ſolitum refert. *Si tantum vobis otij eſt, vt me laudetis, dicendo ego nihil proficio.* Addit de eodem. *Sic diſſerebat vt quiſque aſſidentiū, quicunque aderamus, ſe ſe exiſtimaret ab aliquo eſſe proditū: Tam ſcitè inuehebatur oratione, & reprehēdebat ea quæ fiebāt. Ita cuique ſua ob oculos ponebat mala. O amici, ſchola Philoſophi, officina eſt Medici. Nō delinitos, ſed dolore affectos, hinc diſcedere oportet. Acceditis enim non ſani. Eſt enim cui articulus humeri relaxatus, Medici opē poſtulet, alius aduenit propter apoſtema: eſt qui propter fiſtulam. Non nemo etiam, ob dolorem capitis, Medico ſe cōmittit. Deinde conſidens ego in ſubſellio, commemoro ſentētiolas, & acclamatiunculas, vt videlicet digreſſi vos, me collaudetis ſinguli, exeatiſque rurſus cum veſtris morbis: alij cum diffracto humero, hic cum malè affecto capite, quidam verò cum ſua fiſtula, nec non quiſpiam cum apoſtemate quod attulerat. Hæc nimirum erit cauſa ob quam peregrè proficiſcerentur homines adoleſcentes, ac ſuos relinquant parentes, amicóſque cū propinquis & poſſeſſiuncula, vt tibi recitanti epiphonemata acclamēt. Ohè quàm præclarè. Iſtúdne Socrates fecit, aut Zeno? illud Cleāthes? &c.* Concludit Epictetus. *Deſiſtite tandē per Deos, honeſtas res & voces, quantum in vobis eſt, ignominia afficere. Nihilo enim auditorē alacriorem ad ſtudia fecerit, ſi diſſerens oſtēdat his rebus ipſi opus eſſe. Aut dic mihi quiſquámne fuerit qui te vel recitantem,*

vel

vel differentem audiens, ob hanc cauſam de ſe fuerit anxius, aut ad ſe ſit reuerſus, aut qui diſcedens dixerit. *Bellè me reprehendit Philoſophus, amplius iſta facienda mihi non erunt. Nónne quando recitando plurimum admirationis captaſti, ſi quis eleganter te alicui affirmet recitaſſe hiſtoriam Xerxis, mox alius erit qui iſtud neget, & pugnam ad Thermopylas geſtam, ſcitè explicatam contrà contendat? Id nimirum auditionem Philoſophi eſſe putabimus?* Hęc ab Epicteto ſapientiſſimè dicta, in quos æuo noſtro cadant, ſciens prætereo. Satis de humanæ laudis & gloriæ appetitione moderata ex Humilitatis præſcripto. Qua in re pro inſtituto admodum copioſus, pro argumenti autem vbertate parcus fui. Cui hæc abundè non erunt, adeat Senecam epiſt. 102. Dionem locis allegatis. Petrarcham lib. 1. de remediis, Dialog. 92. Oſorium in Opere de gloria, Illephonſum Meſſiam de vera & falſa gloria, & alios paſſim. Vtinam enim tam reipſa eſſet exoſa humana laus & gloria, quàm multi eam infeſtis calamis appetiuerunt. Vtinam item quod de diſſertationibus aduersùs ſuperbiam proditum eſt à Richardo Victor. in Benjamino minore, cap. 46. ſpirituales etiam viri ſæpè dum in prædicationis officio ſuperbiam exagitant diſputando, de diſputatione non ſuperbirent.

Laudes ſuas oſtentare, quàm putens; quando tamen labe vacet.

259. Quòd ſi alienam commendationem & laudem aucupari turpe eſt, & Humilitati repugnans, multò profectò turpius & putidius eſt, laudes ſuas oſtentare, ſibíque ipſi præconem, ſiue ſubdolè & clanculum, ſiue apertè fieri ad alienam laudationem extundendam. Antoninus lib. 11. num. 11. oſtentationem patientiæ, & gloriæ ex ea captationem inſectatur. *Quantus*, inquit, *erat Phocion, niſi idipſum præ ſe tuliſſet? Intus enim omnia oportet rectè habere, & à Diis conſpici hominem, nullam rem indignè ferentem aut quiritantem.* Adde, & non captantem rumuſculos, & inanes ſermones hominum. Hanc verò eſſe laudis famem planè rabidam, eique non abſimilem, qua qui omnibus planè eſculentis deſtituuntur, fame enecti in carnes ſuas & membra ſæuiunt, ſcitè dixit Plutarchus, Opuſc. quomodo quis ſine noxa commendare ſeipſum queat.

Quo tamen ipſo loco, accuratè recèſet varias occaſiones quibus quis ſine labe euulgare apud alios bona ſua poſſit non vanæ laudis cupiditate, ſed ex alio aliquo fine bono, euiuſmodi eſt alienus profectus ex noſtris exemplis, depulſio calumniæ impactæ, animatio & erectio noſtri ipſorum ex commemoratione anteriorum rectè factorum, cùm ob validam aliquam procellam contingit nauem mentis fluctuare, & validè agitari. Has & alias laudis propriæ cauſas legitimas profert & illuſtrat eo loco Plutarchus. Annuúntque paſſim cæteri, cùm externi tum noſtri. Vnum aut alterum adduco. Dio Chryſoſt. orat. 57. expendens cur Neſtor conſilium Agamemnoni atque Achilli præbens, ſeipſum commendaſſet, hanc rem ita exponit. *Certum eſt, quòd fatui omnes contemptui habent homines obſcuros, nihilque illis attendunt, etiamſi optima dent conſilia. Quos autem viderint honoratos à vulgo, aut à ſummis nauigantibus, illis non dedignantur obtemperare. Vnius certè huius rei gratia Neſtor ſemetipſum commendat, quòd multis & potentibus anteà potuerit perſuadere, & quòd illi iuxta ipſorum inſipientiam, ſtupiditatémque ſi non parerent, ſuum conſilium foreni repudiaturi, non ideò quòd non de maximis etiam rebus conſilium dare poſſet. Quemadmodum igitur ſi ſe, vituperatus, dicénſque quòd nunquam quiſpiam ipſum vlla de re conſuluiſſet, hortari potuiſſet Agamemnonem atque Achillem, vt ſermonibus obtemperarent, non vtique cunctatus eſſet, ſemet vituperare: ita ſi ſuam ipſius laudem eò profecturam putauit, meritò ſe laudauit. An non enim ſtulti hominis eſt, ſi erubeſcat, ſemet laudare, quum maximè ſit profuturus? Quemadmodum opinor è regione quoque, ſtulti eſſet, grauitatem præ ſe ferre, & multa de ſe dicere, cùm periculum aut detrimentum adſit. Sicut igitur quando medicus aliquem ſecare volens aut vrere, aut alicui præbere bibendum amarum pharmacum, hominem ſciens eſſe timidum & fatuum, aliorum facit mentionem a ſe ſeruatorum, vt perſuaſus ſuſtineat curationem; & nemo dicit, hoc eum per arrogantiam dicere. Ita mihi videtur, ne Neſtor quidem crimen incurrere arrogantiæ. Vna igitur hæc erat vtilitas illorum ſermonum.*

260. Epictetus non diſſimiliter apud Arrian. l. 4. cap. 8. commendata Socratis demiſſione, qui Philoſophus eſſe quàm videri malebat, nec apud alios captabat gloriam. *De ſe verò ipſe*, inquit, *quid gloriatur aut dicit? Ego talis ſum vir? Nequaquam. At cùm eſſet talis, num ſic dixit? (ſed ne illud quidem vanitate caruiſſet & ſtultitia;) ego affectibus careo & perturbatione, vt ne ignoretis, ò mortales. Vobis fluctuantibus & tumultuantibus in rebus nullius pretij, ſolus ego vacuus ſum omni perturbatione? Itáne tibi ſatis non eſt, non dolere, niſi præconis iſtud voce proclames? Adeſte omnes, qui podagra, qui dolore capitis, qui febri laboratis, quicunque claudi cæcique eſtis, & videte me ex omni parte ſanum atque integrum. Nónne friuolum illud & nugatorium, ſi non protinus, vt Aſclepius, oſtendere modum poſſit, quo curari liberarique morbis poſſint homines, & eius operis exemplum propoſuerit ſanitatem ſuam?*

Addit modum, quo verus Cynicus, quem pro perfecti Philoſophi idea ſemper proponit, bona ſua cum Humilitate in propoſito euentu propalabit. *Talis eſt Cynicus, quem ſceptro & diademate Iupiter dignatus eſt, qui ſic dicat. Vt intelligatis, ò mortales, vos non illic vbi ſit, quærere felicitatem, & tranquillitatem, ſed vbi non ſit; En ego pro exemplo vobis à Ioue ſum miſſus, nihil poſſidens, nullam habens nec domum, nec vxorem, nec liberos, nec ſtratum, nec veſtem, nec vas: & vt valeam, ſpectate me, & tentate etiam. Si deprehenderitis me tranquillum, ex me cognoſcite medicinam, & ea quibus ſanatus fuerim. Iſtud demum & humani eſt & generoſi animi. At conſiderata cuius id ſit opificium: Iouis ſcilicet, & eius, quemcunque dignum ipſe iudicarit hoc famulatu, opus illud eſt, vt ſe nuſquam ac nulla in re perperam multitudini nudet atque aperiat, quo nimirum teſtimonium, comprobandis quæ ſecundùm virtutem ſuam agat, & deteſtandis iis quæ extra nos ſunt, rebus accommodandum, non faciat infirmum & irritum; dum vel coloris bonitatem pallore infuſcat, vel lacrymulas de palpebris detergit. Nec iſta duntaxat fugiat, ſed etiam ne quem deſideret aut requirat vel hominem vel locum, vel conuerſationem & familiarem vſum, quemadmodum ſunt cupidi pueri autumni vel feriarum & vacationis. Sit omni modo pudore & verecundia ornatus, ſicuti ſepti quidam cuſtodiuntur muris, ianuis, atque etiam ianitoribus.*

261. Ex eadem cauſa S. Paulus ſeipſum commendauit, ſuáque occulta decora pateſecit, vt obſeruat S. Chryſoſtomus homil. 22. in 2. ad Cor. & ibid. hom. 24. *ante partem moralem*, vbi multa Sanctorum exempla conſtipat, quæ item recenſet homilia ſingulari in illud eiuſdem epiſtolæ; *vtinam ſuſtineretis*, &c. eſt ſermo 25. tomi quinti, vbi etiam inſigniter obſeruat quàm grauatè & ſobriè ea propria laus ſit promenda in propoſito euentu, exemplo Apoſtoli qui ſeipſum commendaturus, oſtendit quàm grauatè ad id deſcendat. *Num perſpicis vides*, ait Chryſoſtomus, *prudentiam Pauli? Etenim dicens:* Vtinam toleraſſetis paululum quiddam inſi-

pientiæ

pientiæ meæ, quinimò ſuſtinete me: nam zelotypus ſum erga vos Dei zelo: *Non continuò pergit ad narrationem laudum, ſed interim iterum interſerit verba quædam, & in hunc propè modum dicit.* Iterum dico, ne quis me putet inſipientem, alioqui & vt inſipientem accipite me. *At ne ſic quidem attigit narrationem, ſed iterum dicit:* Quod dico, non dico ſecundùm Dominum, ſed velut in inſipientia, in hoc argumento gloriationis. *Sed ne tum quidem audet ingreai, tot verbis ceu in præſidium præmiſſis. Quin iterum repoſitus præludit, & dicit.* Quandoquidem multi gloriantur ſecundùm carnem, & ego gloriabor. Libenter enim ſuffertis inſipientes, cùm ſitis ſapientes. *Mox iterum recuſat, & contatur, & paucis interpoſitis addit.* Sed in quocunque audet aliquis, in inſipientia loquor, audeo & ego. *Cùm demum latiſſima excuſatione, præmitigationeque præaudita, tentauit aggredi laudum ſuarum narrationem. Et quemadmodum equus præcipitium aliquod, præruptúmque cliuum tranſiturus ſe colligit, quaſi hunc vno ſaltu exuperaturus foret: verum profundum deſpiciens hiatum ſubiacere, obſtupeſcit metu, contrahitúrque: deinde cùm ſentit equitem vehementius vrgere; rurſus aggreditur, idémque quod antea perfert, neceſſitatem & vim indicans, ſubſiſtit aliquandiu, hinnitum muſſitans ſuper oram foueæ, reſumpto tandem animo ſe vltrò fidenter adigit: ſic & Beatus Paulus veluti ſe daturus in præceps, in laudum ſuarum recitationem, ſemel atque iterum, ac tertiò, & ſubinde ſæpiùs retrocedit, ſic dicens.* Vtinam toleraſſetis paululum quiddam inſipientiæ meæ. *Et rurſum*, Ne quis me putet inſipientem eſſe, alioqui & vt inſipientem accipite me. *Et*, Quod dico, non dico ſecundùm Dominum, ſed velut in inſipientia, in hoc argumento gloriationis: *Et rurſum*, Quandoquidem multi gloriantur ſecundùm carnem, & ego gloriabor: libenter enim ſuffertis inſipientes, cùm ſitis ſapientes. *Et rurſum*: In quocunque audet aliquis, in inſipientia loquor, audeo & ego. *Et quum ſe millies inſipientem nominaſſet, & ſtultum, vix tandem audet in proprias laudes deſcendere!* Hebræi ſunt, & ego: Iſraëlitæ ſunt, & ego: ſemen Abrahæ ſunt, & ego: Miniſtri Chriſti ſunt, & ego. *At nondum ſibi excidit, ſed iterum præmollit, hoc pacto.* Delirans, *inquit*, loquor, plus ego. *Neque hic deſinit. Nam abſoluto laudum ſuarum catalogo*, Factus ſum, *inquit*, inſipiens gloriando, vos me coëgiſtis. Quàm item parcè & breuiter laudes noſtræ, cùm ita fert aliena vtilitas, percurrendæ ſint, docet exemplo eiuſdem Apoſtoli idem Chryſoſtom. homil. 27. in prædictam epiſt. *ſub initium*, & hom. 5. de laud. Pauli, & S. Gregor. 22. Mor. cap. 7. ac lib. 18. cap. 5. Obſeruant enim, eum, immenſum rectè factorum pelagus, paucis verbis prætercurriſſe.

262. De alia præterea cauſa laudes proprias promendi, animatione videlicet ſui ipſius & erectione, cùm frangi periclitamur, aut opprimi magnitudine calamitatis, vel mœroris, luculenter planè philoſophatur S. Gregorius 22. Moral. cap. 7. exemplo eiuſdem Apoſtoli ac Iobi, bona ſua anteriora ad leuamen aliquod ſuum, & calumniæ depulſionem, recenſentium, quod Deo gratiſſimum accidiſſe teſtatur. Iſidorus item Pelusiota lib. 3. epiſt. 278. rationem Hieraci reddens, cur Phariſæus ob verborum arrogantiam apud Deum offenderit, Iob verò qui plura & ſublimiora de ſe protulit, gloriam aſſecutus ſit, concludit in hunc modum. *Frigidum, atque inſulſum vt eſt, ita etiam videtur, laudes ſuas prædicare, cùm nulla vrget neceſſitas. At ſi quis quæ minimè conuenit audiens, in huiuſmodi ſermones inuitus incidat, in eos qui hanc neceſſitatem attulerint, culpa quoque conferri debet. Ac propterea diuina ſententia, eum qui nullius contumeliis incitatus, iuſtum ſeſe pronunciarat, aliòſque omnes condemnarat, ac ne præſentem quoque publicanum veritus fuerat, repudiauit. Eum autem quem neceſſitas ad hoc impulerat, (quid enim quod ad ſtimulandum ipſius animum facere poſſet, amici prætermiſerant?) ampliſſimis laudibus coronauit.*

Extra hos ſimiléſve euentus, laus in ore proprio putet ac ſordeſcit: pugnátque cum illa demiſſione animi, & rerum noſtrarum perſpicientia ac contemptione, quam Humilitas ingenerat. Quod S. Gregorius exemplo confirmat eius, qui theſaurum inter prædones gloriabundus oſtentat. Videtur enim deſiderare pati furtum. Accepit id ex Chryſoſtomo homil. 3. in Matth. Quinetiam gloriam apud prudentes & oculatos auertit, próque ea probrum & dedecus conciliat. Sicut è contra ſuorum decorum occultatio, & amorem & venerationem ac gloriam parit. Quis enim non cenſuerit inſigne eſſe Homeri decus obſeruatum à Dione Chryſoſtomo eum laudante, quòd tam inſigni & longo Operi nuſquam nomen ſuum impoſuerit? *Sunt quidam, inquit, qui & viri vitam laudauerunt, multò magis, quàm Poëſim. In paupertate enim & peregrinationibus vixiſſe, & tantum ex poëmatibus acquiſiuiſſe, vt ſuppeteret victus, admirandæ cuiuſdam fortitudinis & magni animi eſt. Præterea nuſquam ſcriptum eſſe illius nomen, neque in ſua ipſum meminiſſe Poëſi, tametſi alij omnes, qui vim aliquam habere exiſtimati ſunt, aut Poëſim, aut ſolutam orationem ſcribentes, & primum & vltimum ſuum ipſorum nomen inſcripſerint. Multi quoque in ipſo contextu & poëmatibus, ſicut Hecatæus, & Herodotus, & Thucydides. Hic enim non tantum ſemel in hiſtoriæ principio, ſed ſæpiùs teſtificatus eſt, per ſingulas hyemes & æſtates quod hæc conſcripſerit Thucydides. Is autem ita ingenuus erat & magnanimus, quòd nuſquam appareat in poëſi, ſui meminiſſe: ſed reuerà quemadmodum Deorum Prophetæ, ex obſcuro & adyto aliunde vocem miſerit.* Idem memorat, & contrarium Phocylidis morem refert orat. 36. Abſunt ab hac laude plurimùm plagiarij, de quibus alibi, furtum exponendo, dictum eſt.

Repreſſio elationis ob opes, humilitatis propria & quàm congrua.

263. Secundùm humanam laudem ac gloriam, Humilitas, etiam de Philoſophorum ſententia, moderatur elationem ex affluentia externorum bonorum; nimirum diuitiarum, quarum vermis proprius, ſuperbia eſt, ait D. Auguſtinus ſerm. 5. de verb. Dom. c. 9. & ſerm. 212. de temp. c. 2. itémque potentiæ, cohibétque animum, ne inſoleſcat, cùm ſe homo copioſarum facultatum poſſeſſorem, & multis hominibus imperantem conſpicatur: viciſſimque efficit ne ægrè ferat, quòd his deſtitutus eo in pretio non ſit apud vulgus, in quo ſunt cæteri qui his rebus abundant. Grauiter enim Epictetus apud Arrian. lib. 3. cap. 26. caſtigat eum qui cùm Philoſophus audire vellet, tamen turpe ducebat atque probroſum, quòd patre natus eſſet inope, nec benè de re domeſtica conſtitutus eſſet. *Eſtne*, ait è contra Epictetus, *eſtne turpe tibi, quod ipſe non feceris, cuius tu cauſa non fueris? Quod alia ratione tibi euenit, quemadmodum dolor capitis, vt febris? Si parentes tui fuerint inopes, aut alios reliquerint hæredes, aut dum viuunt, tenuiter ſe ſuſtentant, ignominia ſcilicet inde ad te redundat nulla, nec pudenda hæc tibi cenſe. Diſcere ſcilicet illud potuiſti ex Philoſophis. Nunquámne audiſti turpe id eſſe quod ſit dignum ignominia; id verò aliud eſſe nihil, quàm cui ſit illudendum? Quiſnam ne porrò eſt, quem irrideas, in eo quod ipſe non fecerit? Tune verò patrem tuum effeciſti talem? An in poteſtate eſt tua, vt rectius*

vt rectiùs illa ſe habeant, quæ ad ipſum pertinent? Permiſsúmne id tibi eſt? Quid ergo oportet? Num velle ea quæ in manu tua non ſunt, aut ſi iſta non conſequare, timenda turpitudo & ignominia?

Non igitur turpitudo metuenda ex horum bonorum priuatione. Quo in genere ſuam verecundiam pulcherrimè incuſat Seneca epiſt. 87. *Vehiculum*, inquit, *in quod depoſitus ſum, ruſticum eſt. Mulæ viuere ſe ambulando teſtantur; mulio excalceatus, non propter æſtatem. Vix à me obtineo, vt hoc vehiculum velim videri meum. Durat adhuc peruerſa recti verecundia. Quotiens in aliquem comitatum lautiorem incidimus, inuitus erubeſco. Quod argumentum eſt, iſta quæ probo, quæ laudo, nondum habere certam ſedem & immobilem. Qui ſordido vehiculo erubeſcit, pretioſo gloriabitur. Parum adhuc profeci, nondum audeo frugalitatem palam ferre, etiam nunc curo opiniones viatorum. Contra totius generis humani opiniones, mittenda vox erat. Inſanitis, erratis. Stupetis ad ſuperuacua, neminem æſtimatis ſuo.*

Sed neque ex affluxu captandus honor, cùm ſint bona tantis obſepta & oppreſſa malis, quanta demonſtraui cùm de Beatitudine. Eódem refertur pleniſſimum ſapientiæ monitum, quod tradit Antoninus lib. 12. num. 19. *ſub finem*, his verbis. *Surſum elato animo, humanas res intuere, earúmque multiplicem varietatem. Quàm multa circum in aëre & in æthere habitent, eáque te viſurum, quoties in ſublime attollaris, vt ſint omnia vnius ſpeciei, & breui tempore durent. Hiſne ſuperbimus?* Et optimè num. 28. *Quanta pars immenſi infiniti æui attributa eſt vnicuique? Celeriter ea in æternitate euaneſcit. Quantáque eſt vniuerſi? Quantula in glebula terræ repis? Hæc omnia tecum cogitans, nihil animo magnum concipe. Hoc tantùm, vt ductu naturæ agas, & feras quæ communis fert natura. Id cura quomodò mens tua ſeipſa vtatur. In hoc enim ſunt omnia. Cætera ſiue à voluntate dependeant, ſiue ſecùs, mortua ſunt, fumúſque.* Itaque & ſeipſum hominem, & quæ poſſidet vniuerſa, nihili planè eſſe docet. Nec aliter l. 5. num. 23. *Sæpenumerò conſidera, quàm celeriter omnia quæ & ſunt & fiunt, abripiantur & euaneſcant. Etenim & ipſa natura, amnis inſtar in aſſiduo ſunt fluxu: & effectiones, continentibus mutationibus obnoxiæ; & cauſarum infinitæ ſunt vices. Denique nihil ferè perſtat, aut ſui ſimile durat. Iam & præteriti & venturi æui, infinita eſt, in qua omnia abolentur, vaſtitas. Qui ergo ſtultitiæ non damnetur, qui in hoc tam exiguo temporis articulo ſuperbit, appetit, aut moleſtia ſe affectum quiritatur? Vniuerſa rerum natura recordare, cuius minimam partem tenes: Totius æui, cuius breue & momentaneum tibi eſt attributum ſpatium. Fati, cuius perexigua ad te portio pertinet.*

264. In repellenda vanitate ex affluxu bonorum de quibus agimus, infigendáque per eum humilitate, infinitus eſt Seneca. Sed optimè lib. 7. de Benef. cap. 10. ex Demetrij Cynici nomine. *Nunc volo tuas opes recognoſcere, laminas vtriuſque materiæ, ad quas cupiditas noſtra caligat. At mehercule terra, quæ quicquid vtile futurum nobis erat, protulit, iſta defodit & merſit, & vt noxiis rebus ac malo gentium in medium prodituris, toto pondere incubuit. Video ferrum ex iiſdem tenebris eſſe prolatum, quibus aurum & argentum; ne aut inſtrumentum in cædes mutuas deeſſet, aut pretium. Et adhuc iſta aliquam materiam habent. Eſt in quo errorem oculorum animus ſubſequi poſſit. Video iſtic diplomata, & ſyngraphas, & cautiones, vacua habendi ſimulacra, vmbras quaſdam auaritiæ laborantis, per quas decipiam animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim iſta ſunt? Quid fœnus, & Kalendarium, & vſura, niſi humanæ cupiditatis extra naturam quæſita nomina? Poſſum de rerum natura queri, quòd aurum argentúmque non interiùs abſconderit, quòd non illis maius, quàm quod detrahi poſſet, pondus iniecerit. Quid ſunt iſtæ tabulæ, quid computationes, & venale tempus, & ſanguinolentæ centeſimæ? Voluntaria mala ex conſtitutione noſtra pendentia, in quibus nihil eſt, quod ſubiici oculis, quod teneri manu poſſit, inanis auaritiæ ſomnia. O miſerum, ſi quem delectat ſui patrimonij liber magnus, & vaſta ſpatia terrarum colenda per vinctos, & immenſi greges pecorum per prouincias ac regna paſcendi, & familia bellicoſis nationibus maior, & ædificia priuata vaſtitatem magnarum vrbium vincentia! Cum benè iſta, per quæ diuitias ſuas diſpoſuit ac fudit, circumſpexerit, ſuperbúmque ſe fecerit, ſi quicquid habet, ei quod cupit comparet, pauper eſt. Dimitte me, & illis diuitiis meis redde. Ego regnum ſapientiæ noui, magnum, ſecurum. Ego ſic omnia habeo, vt omnium ſint.*

Propter diuitiarum vbertatem, aut captatam aut affluentem, omnia bona peſſum ire, docet Plinius in præfat. libri 14. *Poſtquam Senator cenſu legi cœptus, Iudex fieri cenſu, Magiſtratum Ducémque nihil magis exornare, quàm cenſus; Poſtquam cœpere orbitas in auctoritate ſumma & potentia eſſe, captatio in quæſtu fertiliſſimo, ac ſola gaudia in poſſidendo; peſſum iere vitæ pretia; omnéſque à maximo bono liberales dictæ artes, in contrarium cecidere, ac ſeruitute ſola profici cœptum. Hanc alius alio modo, & in aliis adorare, eodem tamen habendi, quo erat ſpes, omnium tendente voto. Paſsim verò etiam egregij aliena vitia, quàm bona ſua colere malle. Ergo hercule, voluptas viuere cœpit, vita ipſa deſiit.* Tot ergo tantorúmque malorum ferax materia, quanam tandem ratione fouere ſani hominis typhum queat?

Noſtros, quòd in his perpetui ſint, fruſtra ferè proferrem ſigillatim. Præter cæteros verò S. Chryſoſtomus aureo vt ſolet, orationis flumine, hanc ex auro atque diuitiis plurimis oſtentationis materiam, fluxam veréque nullam eſſe oſtendit locis innumeris. Vnus erit inſtar omnium ex lib. de Virginit. cap. 68. vbi poſtquàm pulcherrimè oſtendit nullam eſſe auri & argenti iucunditatem, foréque iucundius, oculos defigere in cœlum, vel in ea quæ publicè proſtant aurea & argentea, citra curam aſſeruandi, quàm in aurum & argentum ſub ſera & claue congeſtum, opponit ſibi ex perſona eius qui auri ſpecie capitur, idcircò magis placere aurum domeſticum, quòd proprium ſit non alienum. Id verò ſic retundit. *Quid eſt hoc meum & non meum? Nam equidem cùm verba hæc preſsiùs diſpicio, voces tantùm eſſe mihi videntur. Multi enim, argentum dominum ſuum refugientes, nec viui retinere potuerunt: & quibus ad finem permanſit, ij volentes nolentes, mortis tempore, eius poteſtate exciderunt. Nec ſolùm in argento, ſed in balneis quoque, hortis, ædibus, meum & non meum, verba ſolùm mera deprehendas. Nam vſus omnium communis eſt: Tantùm qui domini videntur, hoc plus habent quàm qui non ſunt; eorum inquam curam: Hi enim fruuntur tantùm; illi adhibito grandi ſtudio, tantundem conſequuntur, quantum hi citra ſtudium.* Vides quàm non ſit in externarum rerum vbertate, oſtentationis & elationis idonea cauſa, quantóque iure idem os aureum epiſtol. 5. Olympiam collaudet, illuſtriſſimam fœminam, quam ait ſuos cohortatam, *vt vmbras contemnant, atque inſomniorum impoſturam aſpernentur, ac lutum proculcent, nullámque fumi rationem habeant, nec aranearum telas moleſtiæ quicquam afferre exiſtiment, fœnúmque putredini obnoxium prætereant. Nam humanæ felicitatis vanitas, id omne eſt, atque adeò his omnibus rebus vilior. Haud facilè quiſquam ſimulacrum vllum reperire queat, quod ipſius vanitatem exactè repræſentet.* Quæ igitur ex re tam fluxa, tumoris occaſio? Idem tomo 5. homil. 10. quæ eſt de inſtituenda ſecundùm Deum vita, ex eo opes depretiat, *Quia aqua-*

rum inſtar fluuialium, & affluunt & effluunt, nunc ad hunc quidem, nunc verò ad illum tranſeunt, ac poſſeſſorem ſuum facilè fugiunt, & apud ſui etiam amantes hærere neſciunt. Inſidias verò multiplices habent, tinearum, furum, calumniatorum, incendiorum, naufragiorum, bellicarum incurſionum, rebellantium populorum, ſeruorum auidorum. Et cùm de literis ac chirographis, vel tolluntur aliqua, vel iiſdem adduntur, vel per imitationem affinguntur, quæque multa alia auaros pro ipſorum cupiditate ſequuntur incommoda.

Nullum elationis argumentum ex potentia in alios.

265. Potentia eo ſæpè ex capite tumorem ingenerat, quòd ſuppeditet viam & facultatem benè pleriſque faciendi, aut viciſſim nocendi. At ſtultum erit, ſi malus eo ipſo eſſe deligas, quia aliis per te benè eſſe poteſt. *Quænam porrò eſt hominis potentia?* ait Antoninus lib. 12. num. 10. *cui nihil aliud licet facere, quam id quod Deus ſit laudaturus, & amplecti omnia quæ ei Deus obtulerit. Omnium iſtorum,* ait Seneca epiſt. 115. *quos incedere altos vides, bracteata felicitas eſt. Inſpice, & diſces ſub iſta tenui membrana dignitatis, quantum mali lateat.* Idem libro de tranquill. animi, fugitiuam humanæ potentiæ conditionem deſcribens, *Hora*, inquit, *momentum intereſt, inter ſolium, & aliena genua.* Et lib. 6. de Benef. cap. 33. vult doceri Principem, mobilem eſſe potentiam quam dedit caſus, & his portionibus quibus ad ſumma peruentum eſt, retrò iri. Sæpè inter fortunam maximam & vltimam nihil intereſſe. Facultas verò nocendi, argumentum potiùs ſubminiſtrat demiſſionis animi. Habet ſanè hîc locum illud Epicteti apud Arrian. lib. 3. cap. 14. *Si dixeris, magnus ſum, impetendo calcibus, viciſſim ego tibi reſpondebo, quòd aſini in opere magnus tibi videare.*

Inſigniter S. Auguſtinus ſerm. 6. de verb. Dom. cap. 10. impotentiam humanæ potentiæ inde monſtrat, quòd non plus poſſit quàm ſcorpius vel fungus. Locum expreſſit Nicolaus Papa ſub. fin. & epiſtolæ ad Michaëlem Imperat. potentiæ ſuæ cornua oſtentantem. Idem S. Auguſtinus Ciuit. cap. 3. nullam in quantocunque humanæ potentiæ faſtigio, refugiendæ humilitatis materiam, docet inueniri, verbis illis. *Vellem paululum inquirere quæ ſit ratio, quæ prudentia, cùm hominum felicitatem non poſſis oſtendere, ſemper in bellicis cladibus, & in ſanguine ciuili vel hoſtili, tamen humano, cum tenebroſo timore, & cruenta cupiditate verſantium, vt vitro lætitia eorum comparetur fragiliter ſplendida, cui timeatur horribiliúſne repentè frangatur; de imperij magnitudine ac latitudine velle gloriari. Hoc vt facilius diiudicetur, non vaneſcamus inani ventoſitate iactati, atque obtundamus intentionis aciem altiſonis vocabulis rerum, cùm audimus populos, regna, prouincias: ſed duo conſtituamus homines. Nam ſingulus quiſque homo, vt in ſermone vna litera, ita quaſi elementum eſt ciuitatis & regni, quamlibet terrarum occupatione latiſſimi. Quorum duorum hominum, pauperem vnum, vel potiùs mediocrem, alterum prædiuitem cogitemus. Sed diuitem timoribus anxium, mœroribus tabeſcentem, cupiditate flagrantem, nunquam ſecurum, ſemper inquietum, perpetuis inimicitiarum contentionibus anhelantem, augentem ſanè his miſeriis patrimonium ſuum in immenſum modum, atque illis augmentis curas quoque amariſſimas aggerantem. Mediocrem verò illum, rè familiari parua atque ſuccincta ſibi ſufficientem, chariſſimum ſuis cognatis, vicinis, amicis, dulciſſima pace gaudentem, pietate religioſum, benignum mente, ſanum corpore, vita parcum, moribus caſtum, conſcientia ſecurum. Neſcio vtrum quiſquam ita deſipiat, vt audeat dubitare quem præferat. Vt ergo in his duobus hominibus, ita in duabus familiis, ita in duobus populis, ita in duobus regnis, regula ſequitur æquitatis. Quæ vigilanter adhibita, ſi noſtra intentio corrigatur, faciliimè videbimus, vbi habitet vanitas, & vbi felicitas.* An hoc ipſum eſt quod Lucian. Dialog. de regno, & in Gallo annotauit, Regnum prægrandibus coloſſis videri perſimile, quales vel Phidias, vel Praxiteles, aut Myron confecit. Illorum enim quilibet, Neptunus, aut Iupiter videtur: multo auro collucet; & fulgur, aut fulmen, vel tridentem, dextera ſuſtinet: At ſi immiſſo capite, interna inſpicias, vectes videbis, & paxillos introrſum prominentes, vimina, cuneos, ſublitam picem, omnémque huiuſmodi deformitatem: etiam in pendiginibus ſtabulantes fœdas animantes, vt de idolorum priſcis ſtatuis notauit Arnobius, & in Serapidis ſtatua, cùm diſiiceretur, deprehenſum eſſe, ſcribit Ruffinus. Huiuſmodi planè eſt humana poteſtas. Quę ergo ex ea & ob eam intumeſcendi idonea cauſa? Aut quis idcircò ferre ſenſus poteſt, vt *qui maiores ſunt poteſtate, minores ſint humilitate*, vt Saluianus rectè expoſtulat, extremo lib. 5. de prouidentia?

266. Excurrit planè mirabiliter in hoc campo S. Chryſoſt. in Pſal. 145. ad illud, *in quibus non eſt ſalus.* Tam multis enim obnoxium miſeriis & caſibus ſtatuit Principem, vt planè tumorem ei omnem decutiat. Præterea verò idem verſat omninò aureè hom. 52. in Acta, in morali. *Magni facis, homo,* inquit, *potentiam. Et qualem dic oro potentiam? Quæ contingit per ſuffragia. Hominum ſuffragiis factus es potens, intus accedat & tuum ſuffragium. Princeps eſt, nō qui vocatus eſt, ſed qui verè eſt. Sicut enim Rex, neque medicum, neque Rhetorem faciet, ita neque Principem. Non enim litera vel nomen, Principem faciunt. Alioqui, ſi vis, extruat quis officinam medicorum: Habeat etiam diſcipulos, habeat & inſtrumenta, & pharmaca, & ingrediatur ad ægrotos, nunquid ſufficient hæc, vt præſtent nobis medicum? Minimè. Sed opus eſt arte, & ſine illa, non ſolùm nihil proſunt iſta, ſed etiam damnoſa ſunt. Ei enim qui non eſt medicus, melius fuerit neque pharmaca habere. Nam qui non habet, neque ſeruat, neque perdit. Qui autem habet, peſſundat, neſciens illis vti. Quoniam non in natura pharmacorum eſt ſalus ſolùm, ſed etiam in arte adhibentis. Hoc enim niſi ſit, omnia corrumpuntur. Talis etiam Princeps eſt. Habet inſtrumenta, vocem, iram, lictores, proſcriptiones, mulctas, dona, laudes: Habet & pharmaca, leges: Habet officinam, tribunal: Habet diſcipulos, milites: At ſine medica arte illa ei non proderunt. Iudex, medicus eſt animarum, non corporum. Si autem ille tantam habet corporum curam, multo magis cura habenda animæ, quoniam & anima maior eſt corpore. Igitur nomen habere Principis, non eſt eſſe Principem. Vocantur & alij magnis nominibus, vt Paulus, Petrus, Iacobus, Ioannes. Sed non propter nomina ſunt id quod vocantur. Quemadmodum & ego, licet eodem quo ille vocer nomine, non tamen vna & eadem cum illo res. Vocabulo vocor; non ſum Ioannes, ſed vocor Ioannes. Ita & illi non ſunt Principes, ſed vocantur. Sunt Principes etiam ſine his. Sicut & medicus, licèt arte non vtatur, ſi habeat illam in anima, medicus eſt. Sunt Principes, ſui ipſorum Principes. Quatuor enim hæc ſunt, anima, domus, ciuitas, orbis; & via quadam res procedunt. Oportet igitur præficiendum domui, & ædificaturum illam, priùs animam ſuam componere. Domus enim ipſius eſt. Si autem ſuam non poterit, vbi vna anima, vbi vnus dominus, vbi ſemper ſecum habitat, quomodo alios ædificabit? Qui animam ſuam componere poteſt, partim faciendo vt regat, partim vt regatur, hic etiam domum poterit. Qui autem domum, idem & ciuitatem, & qui ciuitatem, etiam orbem. Si autem animam non poterit, quomodò orbem poterit? Hæc à me dicta ſunt, ne ſic ſtupefaciat nos principatus, vt videamus quidnam ſit principatus. Ferè enim non eſt principatus, ſed deriſio, & ſeruitus, & multa alia quis dixerit.*

267. Rurſus

267. Rurſus hom. 59. in Matt. *Gloriam in medium primo adducamus, quæ magna expetendáque illis videtur. Non dico igitur, quia breuiſſimi eſt temporis: non dico, quia cito extinguitur, ſed quando maximè floret, tūc mihi (ergo) ipſam oſtende. Non auferas à ſcorto picturam & fucos, ſed ornatū inducas, & tunc magis deformitatem ipſius reprehendam. Veſtitū igitur expone, lictorum multitudinem, ſilētium omnium, & quod admirantes aſpiciunt. An igitur, inquies, hæc præclara nō ſūt? Age, perſcrutemur ne ſint ſuperflua, & potiùs inutili quadā ac falſa opinione, quàm veritate rerū comprobentur. Quid enim melius aut corpori aut animæ accidit? An maior ſtatura huic erit, aut ſanior, aut velocior, aut acutiores, perſpicacioreſque ſenſus acquiret? Minimè. Cōſideremus ergo, ne fortè anima quicquā lucrata ſit. Num igitur modeſtior, aut prudētior, aut manſuetior eo cultu hominū erit? Nequaquam. Imò verò è contra. Non enim quemadmodum corpori nihil eueniebat, ſic & animæ accidit. Sed quod grauiſſimum eſt, nō ſolùm nihil tum proficit anima, ſed magnū inſuper vitiorum cumulū attrahit. Hinc enim ad arrogantiam. Hinc ad inanē gloriæ demētiā, irā, milléque alias paſſiones impellitur. Sed gaudet, inquies, iactat atque gloriatur. Incurabilē morbum, & malorū apicem ei attribuis. Nam qui lætatur his rebus, non volet, nec poterit facilè liberari, cùm hac voluptate viam remedij omninò abſciderit. Id igitur peſtiferū penitus eſt, quòd non dolet, ſed lætatur magnitudine ac multitudine malorum. Nō enim ſemper lætari bonū eſt. Nam & fures furto lætantur; & adulter, matrimonij ſordibus; & auarus rapina. Non ergo ſi lætatur, ſolùm conſidera; verùm etiam ſi rectè lætatur. Animaduertendum enim eſt, ne talis lætitia eius ſit, qualis adulteri & furis. Cur enim, dic, obſecro, lætatur? Quoniam à multis honoratur, circumſpicitur, & extolli, atque inflari poteſt. Et quid hac elatione leuius excogitari poteſt? Nam ſi id malū non eſt, cur inanis gloriæ cupides vituperantes, mille opprobriis laceramus? Cur arrogantes, & aliorum hominum contemptores odimus? Quod ſi rectè ab omnibus fit, quamuis mille iſti habeant lictores, accuſandi tamen iniuria non ſunt. Hæc de modeſtioribus mihi Principibus dicta ſunt. Multi enim eorum, maiora quàm latrones, quàm homicidæ, quàm adulteri, & ſepulcrorum violatores plerunque committunt, cùm principatu non rectè vtantur. Nam & furantur aliena impudentiùs, occidunt crudeliùs, multo iniquiùs petulātia efferuntur, nec parietē vnum, ſed innumeras domos effodiunt, facilius omnia principatus licentia peragētes. Ita duriſſima eſt eorū ſeruitus, cùm paſſionibus deditis, neminē vereantur. Verè igitur liber & ſolus Princeps, ac Rex Regū ille eſt, qui paſſionū immunis eſt.*

268. Præclarè idem hom. de inſtituen. ſecundùm Deum vita, quæ eſt decima, to. 5. negat expoſcendū dominatū ac dignitates, *quas permulta triſtia & perpeſſu grauia conſequuntur, curarum tabes atque edacitas, iugis inſomnia, inuidentium inſidiæ, inimicorum hoſtiles machinationes compoſitis ad fraudem verbis; veri occultatrix ac ſubdola Rhetorum argutia, Iudicibus ipſis ferè ſuſpecta ac periculoſa.* Scitè in diſſert. ad viduam iuniorem, cùm propoſuiſſet cladem Valenti illatam, concludit in potentia tam fluxa ac euanida, imò tantorum animi malorū origine nihil omninò eſſe quod meritò inflare nos debeat. *Nihil enim, nihil planè ea quæ in mundo ſplendida ſunt, ab iis quæ in ſcena geruntur, à vernorum florum venuſtate differunt. Primùm enim antequàm appareant, euaneſcunt. Deinde etiamſi paululùm temporis maneant, citò tamen ad interitū properant. Quid enim honore qui à vulgo exhibetur, & gloria, exilius ac vilius? Quem fructum, quam vtilitatem afferunt? Quo ſat bono exitu concluduntur? Atque vtinam nihil aliud ſubeſſet mali. Nūc verò præterquàm quòd nihil verè boni inde prouenit, multas etiam moleſtias, multa damna, aſſiduè is ferre cogitur, qui ſe huic acerbiſſimæ dominæ ſubiecit. Domina enim eſt eorū qui ipſam admiſerūt, & quò maioribus blanditiis & aſſentationibus colitur à ſeruis, eò magis ſeſe contra ipſos erigit, & durioribus ipſos vrget mādatis. Eos verò qui ipſam reiiciunt ac deſpiciunt, non habet amplius vbi vlciſcatur. Ita & Tyranno & fera qualibet immitior eſt. Nam Tyrannus quidem, & feræ, cultu ac blanditiis ſæpè miteſcunt. Hæc autem tunc maximè efferatur, quando ei maximè auſcultauerimus: ac ſi dicto audientem inueniat, atque maximè obſequentē, nihil eſt præterea quod imperare omittat. Habet verò & alterā belli ſociam, quam non malè fortaſſè quis ipſius filiam appellarit. Quando enim ipſa probè à nobis alta & educata creuerit, ac radices egerit, tunc arrogantiam parit: rem quæ nihilo minùs quàm mater, animum quem ceperit, præcipitē agere poteſt.* Hæc vbiuis quidem prodi videntur in iis qui ſuper aliorum capita ſunt impoſiti; præſertim tamen eluceſcent cū quis inidoneus eò ſubuehitur; quod in tātis dotibus ad id neceſſariis, admodū facile eſt. *Nomen enim*, ait Salu. initio l. 4. de prou. *ſine actu atque officio ſuo, nihil eſt. Nā ſicut ait quidam in ſcriptis ſuis; Quid eſt aliud principatus ſine meritorū ſublimitate, niſi honoris titulus, ſine homine? aut quid eſt dignitas in indigno, niſi ornamētū in luto.* Itaque inde probroſior eſt homo, vnde videtur altior. Et immeritiſſimò, quod idē Salu. monet epiſt. ad Eucherium, *Pediſſequa noui honoris, eſt arrogantia.* Certū quippè eſt *hominē nō imperādo habilē*, ait Nazarius in Paneg. Conſtāt. *nō tantæ maieſtati capacē, talē eſſe, vt magnitudo malè crediti muneris, extra animi anguſtias effluat: quod qui tueri nequeūt, vbi ſub tāto onere, fortunæ infirmitas lapſa eſt, faciūt licētiā de poteſtate.*

Elatio à ſplendore comitatus, quàm ludicra.

269. Eodem modo caſtigandus eſt faſtus, quem interdum improuidis ingenerat præuia, pediſſequa, circumfuſa populoſitas, vt cum Sidonio loquar l. 1. epiſt. 9. hoc eſt, magna multitudo famulitij domeſtici, & pediſſequorum, de quibus ita Simplicius in c. 46. Ench. Epict. *Qui multos circumducunt anteambulones & pediſſequos, quorum id vnum munus eſt: hi non animaduertūt, ſe moleſtos ſui cuſtodes & obſeruatores circumducere; vt neque ſuo arbitratu quoquam abire, neque priuatim & clanculum cum illo colloqui, nec ea quæ viſa fuerint agere, clam famulis poſſint. Sunt iidem & aliis hominibus moleſti, res in foro venales partim furādo, partim rapiendo, atque impunè verberando, & inſultando, conſeruorum ſubſidio freti. His igitur rebus, & ignauo otio prorſus corrupti, plerique profectò ſunt inimici & hoſtes dominorum, qui quo iſtorum delicias & elegātias, & luxuriam alant, quos labores, quas vigilias tolerare, quàm multis item adulari & ſeruire neceſſe habent, & quod malorum caput eſt, à vita naturæ humanæ conueniente deſciſcere.* Præclarè item Diogenes apud Dionem Chryſoſt. orat. 10. *Diuites, quod ridiculoſiſſimum eſt, interdum carent miniſtris, magis quàm pauperes, & qui nullum prorſus habent ſeruum. Eſt & negotiū ſimile vermibus, qui dicuntur Iuli, quos te noſſe arbitror. Etenim & illi quāplurimos pedes habētes, tardiſſimi ſunt inter reptilia. Non noſti quòd natura vnicuique corpus fecerit ſufficiens ad ſuū ipſius miniſteriū. Et pedes quidē vt incedere poſſit: manus verò vt operari, & aliorum membrorum curam gerere, oculóſque vt videre, aures vt audire? Et ad hæc certa menſura fecit ventrem, & non indiget homo plus cibi, quā illi præſtare poſſit, ſed hæc menſura vnicuique ſufficiens eſt, optimáque & ſaniſſima. Sicut igitur manus debilior eſt, quæ plures habet digitos, quā natura naſcūtur, & talis homo mutilus vocatur aliquo modo, cui extrinſecus adnaſcatur digitus ſuperfluus, & neque aliis vti poterit iuxta morē: ita etiam ſi quando multi pedes, multaque manus, & multi ventres, alicui hominum cōtingāt, nō ille hercle fortior ſit, neque magis neceſſaria, quæ par eſt, expedit, obtinétque, ſed multò minùs & difficiliùs.*

Alia copioſi famulitij mala profert Petrar. l. 1. de rem. dial. 33. & breuiter S. Chryſoſt. l. de virg. c. 67. qui ibid. c. 66. aliud quiddam famulitio affine reperari vult, hoc eſt apparatus equorum aliorúmque huiuſmodi animaliū, in quibus quod interdū cōmodiras faſtus obrēditur, inane planè eſſe demonſtrat S. Chryſ. his præter cætera. *Sed mulis in foro circūuehi,*

iucundum eſt. Imò id inanis tantum factus eſt, voluptatis omnis exſors. Atque vt nec tenebræ, quàm lux; nec concluſũ quàm ſolutum eſſe, nec multa quàm nihil deſiderare melius eſt, ſic hinc quoque ſuis pedibus non vtenti, nihilo melius eſt. Omitto enim moleſtias quas hinc ſuſtinere eſt neceſſe. Nam nec cùm vult, ei domo prodire licet; ſed plerunque cùm vt inde exeat magna aliqua vtilitas efflagitat, domi manere cogitur, velut mendici qui pedibus capti, non habent quo vehantur. Quòd ſi vir mulos occupauit, mœror, contentio, pertinax ſilentium: ſin ipſa futuri ignara idem fecerit omiſſo viro, in ſe iram vertit, aſſiduè ea ſe iniuria conſumens. Et quantò ſatius erat pedibus vtentem, (nam ea cauſa nobis eos Deus fabricatus eſt,) nihil horum malorum ſubire, quàm mollitie hac, in tantam miſeriæ ac mœroris neceſſitatem ſe induere? Neque enim hæ ſola cauſa eas domi continent; ſed ſeu vterque, ſeu alter, fortè mulus pedibus dolet, idem contingit & cùm in paſcua dimittuntur. Fit autem id quotannis atque in multos dies. Plenius item in Pſalm. 48. ſerm. 2. *Licèt quempiam videris in curru ſedentem, ſupercilio ſublato ſe erigentem, & ipſas nubes attingentem mentis arrogantia, vel potiùs vecordia, ne glorioſum iſtum, neve ſublimem aut magnum arbitreris. Nam ſublimem reddunt, non muli currum trahentes, ſed culmen virtutis, quod ad cœlorum ſedes nos ſubuehit. Licèt alium videas equo inſidentem, multis ſtipatum lictoribus, ac faſtuoſè per forum incedentem, ne hunc quidem propterea beatum prædices, ſed animum eius excute & explica, túmque ſententiam de eo ferto, quam forma illius conſpecta ſuggeſſerit. Ita ſunt ridicula quæcunque cernuntur. Cur enim, quæſo, faſtuoſè per forum incedis? Aut cur obuios quoſque ſubmoues, & homo cùm ſis, homines fugas? Quis hic faſtus? quænam arrogantia? Num enim lupus es factus aut leo, vt dum in vrbem ingrederis, omnes in fugam vertas?* &c. *Quid ſibi vult aureum frænum, quo equus ornatur? Quam vero excuſationem, aut quam veniam obtinebis, qui iumentum quod nullum iſtius liberalitatis ſenſum capit, vltra neceſſarium vſum exornas? Perinde nanque aurum eſt illi ac plumbum.* Lege reliqua, quibus elegantiſſimè ſimul ac fortiſſimè demonſtrat, in quantam impietatis & rapacitatis voraginem præcipites impellantur, qui hunc ſplendorem ſtudioſiùs iuſto affectant.

Cura humilitatis in tẽperãdo ex ædificiis meteoriſmo.

270. Illud item ad Humilitatis curam pertinet, vt in ædificiis nimius ſplendor perſonæ non congruus declinetur, teneatúrque ea moderatio, quam non quidem præcisè neceſſitas, ſed perſonæ dignitas & honeſta commoditas indicit. Qua ratione & vana oſtentatio declinatur, & ille Stoicus rigor nonnihil miteſcit, quem præferunt verba illa Muſonij lib. de veſtimento. *Quoniam tegminis ergo ædes fabricamus, aio eas quoque habita ratione neceſſitatis extruendas eſſe, quo propulſent frigoris, propulſent etiam æſtus ſæuitiam: ſint denique contra Solem & ventos, paratum præſidium indigentibus. In ſumma quem vſum præbeat ſpecus, quem natura ſic finxit, qui habet mediocre receptaculum homini; eundem domus nobis debet præſtare, tantò ſi omninò velis, operoſior, vt recondere commodè liceat, quæ ad victum hominis attinent. Quorſum verò vndique columnis ſuffultæ regiæ? Quò varij & multiplices vſus? Quò aureo culmine nitida tecta? Ad quid etiam ſumptus lapidum, quorum alij humi coaptantur, alij muris inſeruiunt, quorum aliqui è longinquo aduecti ſunt, & magnis impenſis? An nõ hæc omnia ſuperuacanea, minimèque neceſſaria, ſine quibus & vita & ſanitate frui licet, plurimum autem negotij faceſſunt, multáſque poſcunt pecunias, quibus poſſet quis & publicè & priuatim multos demereri.*

Grauiter item Seneca epiſt. 86. deſcripta Scipionis villa, ibique ab eodem exulante exædificata domo. *Sub hoc,* inquit, *ille tecto tam ſordido ſtetit. Hoc illum pauimentum tam vile ſuſtinuit. At nunc quis eſt, qui ſic lauari ſuſtineat? Pauper ſibi videtur ac ſordidus, niſi parietes magnis & pretioſis orbibus refulſerunt: niſi Alexandrina marmora, Numidicis cruſtis diſtincta ſint: niſi illis vndique operoſa, & in picturæ modum variata circumlitio prætexitur: niſi vitro abſconditur camera: niſi Thaſius lapis, quondam rarum in aliquo ſpectaculum tẽplo piſcinas noſtras circũdedit, in quas multa ſudatione corpora exinanita demittimus: niſi aquã argẽtea epiſtomia fuderunt. Et adhuc plebeias fiſtulas loquor. Quid cũ ad balnea libertinorũ peruenero? Quantum ſtatuarũ, quãtum colũnarũ eſt nihil ſuſtinentium, ſed in ornamentũ poſitarũ impẽſæ cauſa? Quantum aquarũ per gradus cum fragore labentiũ? Eò deliciarum peruenimus, vt niſi gẽmas calcare nolimus?*

271. Rurſus breuiter, ſed acutè epiſt. 89. ſub finem. *Cum multi ædificaueritis, cùm ingentia, tamẽ & ſingula corpora eſtis & paruula. Quid proſunt multa cubicula? In vno iacetis. Non eſt veſtrum vbicunque non eſtis.* In conſol. ad Heluiam, c. 2. *Anguſtus animus eſt, quẽ terrena delectant. Ad illa abducendus eſt, quæ vbique æquè apparent, vbique æquè ſplendent: & hoc cogitandũ eſt, iſta veris bonis, per falſa & prauè credita obſtare. Quò lõgiores porticus expedierint, quò altiùs turres ſuſtulerint, quò latiùs vicos porrexerint, quò depreſſiùs æſtiuos ſpecus foderint, quò maiori mole faſtigia cœnationũ ſubuexerint, hoc plus erit quod illis cœlũ abſcondat. In eam te regionẽ caſus eiecit, in qua latiſſimũ receptaculũ caſa eſt. Næ tu puſilli animi es, & ſordidè ſe conſolantis, ſi ideò id fortiter pateris, quia Romuli caſam noſti. Dic illud potiùs. Iſtud humile tugurium, nempe virtutes recipit. Iam omnibus templis formoſius erit, cùm illic Iuſtitia conſpecta fuerit, cùm continentia, cùm prudentia, pietas, omnium officiorum rectè diſpenſandorum ratio, humanorum diuinorúmque ſcientia. Nullus anguſtus eſt locus, qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit.*

Sed inſignia ſunt quæ epiſt. 90. contra Poſſidonium diſputat de vetuſta ædificiorum ſimplicitate, non per Philoſophiam, vt ille aiebat, ſed per luxuriam poſtea natam, immutata. *Parum erat fortuitis tegi, & ſine arte & difficultate naturale ſibi inuenire receptaculum. Mihi crede, felix illud ſeculum ante architectonas fuit. Iſta nata ſunt, iam naſcente luxuria, in quadratum tigna decidere, & ferro per deſignata currente, certa manu trabem ſcindere.*

Nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum.

Non enim tecta cœnationum epulas receptura parabãtur, nec in hunc vſum pinus aut abies deferebatur longo vehiculorum ordine, vicis intrementibus, vt ex illa, laquearia auro grauia penderent. Furcæ vtrinque ſuſpenſæ fulciebãt caſam. Spiſſatis ramalibus, ac fronde congeſta, & in procliue diſpoſita, decurſus imbribus, quamuis magnis, erat. Sub his tectis habitauère ſecuri. Culmus liberos texit, ſub marmore atque auro ſeruitus habitat. Sid. l. 2. epiſt. 2. moderationẽ ſibi hac in parte fuiſſe curæ demonſtrat deſcribens ſuburbanum ſuum ædificium. *Non illic quidẽ* (inquit) *Paros, Caryſtos, Proconiſſos, Phryges, Numidæ, Spartiatæ, rupium variatarũ poſuère cruſtas: neque per ſcopulos Æthiopicos, & abrupta purpurea genuino fucata conchylio, ſparſum mihi ſaxa furfurem mentiuntur. Nullo cautium peregrinarum rigore ditamur.*

272. Non puto fraudandum lectorem inſigni contra hanc ipſam vanitatẽ Gregorij Nyſſeni diſp. hom. 3. in Eccleſiaſt. Eam ſiquidem graphicè omninò exhibet, & quò per anguſtum neceſſitatis oſtiũ ſubingreſſa animæ ſuperbientis elatio, tãdem progreſſa ſit in hac parte, egregiè aperit hũc in modũ. *Voluptas, cùm ſit vna, aliter & aliter in variis tranſiens ſtudiis, fluit in omnes partes, cum iis quæ ſunt ad vſum vitæ neceſſaria, ſe cõiungens. Vt exempli cauſa, vita facit, vt natura habitatio ſit neceſſaria: eſt enim homo imbecillior, quàm vt caloris & frigoris ferat inæqualitates. Huc vſque ad degendã vitã eſt domus vtilis. Sed voluptas cogit hominẽ præterire fines vſus. Perinde enim ac ſi non quæreret, quod eſt vſui corpori, ſed oculis procuraret oblectationem*

& deli

& delicias, dolore propemodùm afficitur, quòd cœlum in ſuo tecto non fecerit, nec ipſos Solis radios in eo poſſit fabricare. Quamobrem vndique quidem dilatat ædificiorum circunſcriptam amplitudinem, & ædium ambitum, tanquã aliquẽ alium orbem ſibi conſtruens. Extendit autem parietes in maximam longitudinem. Variat autem internarum habitationum extructionibus, internorum habitaculorum apparatui, multam ex ſe & per ſe inter ſe præbens varietatem. Deinde Lacedamonius & Theſſalus & Cariſtius lapis explicatur, & ferro ad incruſtationes Nili & Numidiæ metalla quæruntur. Quinetiam ad hæc efficienda, petra quoque Lydia aſſumitur, quæ marmoris candori purpureum vbi accidit inſerens colorem, auidos oblectat oculos, multis formis figuriſque præditam in albo depingens coloris ſuffuſionem. Quàm multum in hæc confertur ſtudium? Quot ſunt figuræ, & quàm multa artificia, cùm alij quidem aqua & ferro materias ſecent, alij verò hominum manibus noctu diúque laborantium, efficiant diſſectionem? Nec hæc quidem ſufficiunt iis, qui in vanum ornatum laborem conferunt, ſed & vitri puritas veneuis inquinatur, & variè tingitur, vt ad excogitata inuentionis luxum, & delicias, ex eo quoque aliquid adiungatur. Quomodò autem narrari poſſent tectorum opera ſuperuacanea, in quibus tigna quæ ſunt ex cedris, artis ſubtilitate ita rurſus conuertuntur, vt putentur arbores, ex cælaturis ramos, folia, & fructus, producentes? Taceo aurum, quod in aëreas membranas diſſecatur, & in iis vbique illinitur, vt auidos oculos in ſe conuertant. Ebur autem quod adſciſcitur ad veſtibulorum & atriorum ſuperfluos ornatus, & quod eorum cælaturis illinitur aurum, aut quod clauis eliditur argentum, & quæ ſunt eiuſmodi, quis dixerit? Domorum pauimenta quæ variis reſplendent coloribus, vt etiam eorum pedes in ſplendore lapidum luxurient, & in eiuſmodi domorum multitudine nimis ambitioſam magnificentiam, quarum non vita vſu neceſſariam facit conſtructionem, ſed cupiditas per eos, qui ſunt amentes procedens, earum inuenit importunitatem? Nam ex domibus alias quidem oportet eſſe paratas ad curſum, alias ad deambulandum, alias ad ingreſſum, alias ad veſtibulum, alias quæ portis ſunt impoſita. Neque enim ſatis putant ad ſcopum portas & veſtibula, & amplum quod eſt intra portas ſpatium, niſi ingredientibus, eiuſmodi quid prius occurrat, quod ſtatim ingredientem videndo poſſit ſtupefacere. His accedunt lauacra, quæ vſum præbent ſimul cum magnificentia, in ſilentium abundantia, totis fluuiis irrigantia, & quæ ante ea ſita ſunt gymnaſia, eáque variis marmoribus ſplendidè & affabrè ad ornatum conſtructa: & vndique circa ædes porticus, Theſſalis Ægineticis innixæ columnis, & æs in ſtatuis quod in mille ſpecies effingitur, nempe in quodcunque curioſi & ſuperuacanei operis deſiderium fundit materiam: & quæ ſunt ex marmore ſimulacra, & quæ in tabulis picturæ, per quas etiam fornicantur oculis, arte aperiente per imitationem, ea quæ aſpici nequeunt, & quæcunque licet videre in iis quæ ſunt eiuſmodi, affabrè facta ad admirationem & pulchritudinem. Quomodò poſſem ſigillatim verbis perſequi ea, in quæ ſtudium quod confertur, eſt reprehenſio & inſimulatio negligentiæ in iis quæ ſunt priora? Hactenus ille, ſubdens piiſſimam ſimul & elegantiſſimam domus ornatuum analogiam cum animæ ornatu, quem mirum eſt à quibuſdam præ cultu domus tantoperè deſpici. Sanè Diogenes approbante S. Chryſoſtomo orat. de anima, quæ eſt quinta inter editas à Cromero, deſpuit dominum domus vndecunque nitentis: negans ſupereſſe locum ſordibus aptiorem, tam nitente domo impuri domini. Æmulatus id eſt Legatus Petri Regis Arragonum conſpuens os Aulici miniſtri impuri, eandémque rationem facti ſui reddidit.

Splendor domeſticæ ſupellectilis, quàm non debeat inflare.

273. Verùm quia nitela illa domus in ſupellectile domúſque vniuerſæ ornamentis, maximè cernitur, diſtinctius aliquid circa hæc addendum eſt. Nam hac quoque in parte, vt nihil nimium ſit, ad honorem popularem qui hoc maximè pabulo alitur, aucupandum, humilitas curat. Multus in luxu hac in parte exagitando eſt Clementis Pædag. l. 2. c. 3. allegato & laudato Platone, *qui lege lata decernit, quòd neque vt opes aureas & argenteas habeas, laborare oportet, neque vas inutile, quod non cum vſu neceſſario moderatum quoque ſit, vt ſit idem ad multa accommodatum. Multiplex autem & varia poſſeſſio expurgetur.* Mox etiam ſubdit quòd *hæc eſt merces arrogantis ſuperbiæ. Si nobis enim agrum colentibus, ligone & aratro opus eſt; ligonem autem argenteum, falcémque auream, nemo fuerit fabricatus, & materia quæ apta ſit ad opus faciundum, non quæ ſit diues, in agricultura vtimur, quid vetat quo minùs in vaſis quoque domeſticis idem ſentiant, qui quod eſt ſimile conſiderant? Quorum modus ſit vſus, non ſumptus ac magnificentia.*

Quare omninò prudenter ac verè eodem capite præmiſerat, hanc eſſe tantùm inutilem viſus deceptionem, non pauca habentem adiuncta incommoda. *Aurum enim & argentum, & priuatim & publicè eſt inuidioſa, vt ſemel dicam, poſſeſſio, ſi vſum exceſſerit. Rara ad acquirendum, difficilis ad cuſtodiendum, & non apta ad vtendum. Quinetiam curioſa ac ſuperflua tornatorum in vitro vana gloria, ad frangendum propter artem paratior, quæ ſimul docet & timere & bibere, eſt à bonis noſtris inſtitutis & legibus exterminanda. Sellæ autem argenteæ, pelues, & acetabula, ſcutellæ, & catini, & præterea vaſa aurea & argentea, nonnulla quidem ad ciborum miniſterium, alia verò ad alios vſus, quos me pudet dicere, ex ſectili cedro, thuris virgulto, ebenóque & ebore inſtructi tripodes, lectique argẽtei pedes & ex ebore compacti, auróque interſperſæ & teſtudine variatæ cubilis valuæ, & ſtragulæ veſtes purpureæ, & aliorum colorum paratu difficilium, inſolentium delitiarum argumenta, inuidiæ molliſque ignauiæ inſidioſa commoda, ſunt omnia amandanda, vt quæ nihil habeant propter quod ſit iure in eis multum ſtudium ponendum.*

S. Chryſ. egregiè ſerm. 2. in Pſ. 48. expendens illud, *Cùm multiplicata fuerit gloria domus eius*, hanc eſſe domus, non hominis gloriam demonſtrat, ideóque abſurdiſſimè hac ex cauſa ingenerandum homini typhum. *Vides*, inquit, *quàm accurata oratione fuerit vſus, & clariſsimè cuncta diſtinxit. Non enim dixit*, cùm multiplicata fuerit eius gloria, *ſed* gloria domus eius, *indicans aliud eſſe gloriam hominis, & aliud gloriam domus. Quid igitur eſt hominis gloria, & quid gloria domus? Hæc enim clarè dignoſcenda ſunt, vt ne ſomnia potiùs, quàm veritatem amplectamur. Sunt igitur domus gloria, porticus, ambulacra, laqueare aureum, pauimentum lapillis ornatum, prata, horti, ſeruorum greges, ſupellex ſumptuoſa, quorum nihil ad hominem pertinet. Hominis gloria, recta eſt fides, zelus in Deum, charitas, manſuetudo, lenitas, aſſiduitas in precibus, in eleemoſynis impartiendis liberalitas, caſtitas, modeſtia, cæteræ omnes virtutis ſpecies. Atque vt hæc ita ſe habere intelligas, is quidem qui illa poſſidet, gloriam ex illis nullam colligit: neque idcircò præclarus aliquis appellabitur, quòd præclaras ædes habeat, vel hortum, vel pratum, vel ſeruorum turbam, vel multam veſtem pretioſam. Laus enim omnis, in poſſeſſione ſubſiſtit; neque tranſit ad poſſeſſorem. Domum enim laudamus, & hortum, pratum, & veſtium pulchritudinem, quæ commendatio eſt artis eorum à quibus elaborata ſunt illa,*

non virtutis eius, qui ſibi illa comparauerit, ſed peius improbitatis argumentum. Tantum ergo abeſt, vt huiuſmodi poſſeſſionum conditio, gloriam poſſeſſoribus vllam conciliet; vt eam ſummoperè imminuat. Eos enim qui in huiuſmodi rebus ſuas oſtentant diuitias, tanquam crudeles, inhumanos, ſordidos, & à Philoſophia penitùs alienos, traducunt omnes. Neque enim hominis gloria, vt dixi, ſunt iſta, ſed domus.

274. De illa lectorum, & ſtratorum ſomno ipſo molliorum magnificentia, quæ proximè citato Clementis loco duntaxat tangitur, plura eodem libro cap. 9. De cathedris ſcabellîſque ex argento, ad faſtum & gloriam inanem fabrefactis, extat acerrima Chryſoſtomi obiurgatio hom. 7. in ad Coloſſ. *ſub finem*. Præſertim tamen & omnibus eloquentiæ neruis exagitat luxum quorundam, quibus etiam matulæ erant argenteæ. Et fuiſſe etiam aliquibus aurea excrementorum receptacula, & argenteas matulas, vt non liceret eis ſine ſuperbia egerere, cū ſtomacho memorat idem Clem. Alex. eodem l. 2. cap. 3. *in fine*, dicens eſſe eam rem planè ridiculam & dignam quæ ludibrio habeatur: idque precatus, vt ſemper mortales eodem loco aurum habeant. Puerilitatis, hoc ſtudium damnat Seneca epiſt. 115. *Quemadmodum*, inquit, *viſus oculorum quibuſdam medicamentis acui ſolet & repurgari: ſic & nos ſi aciem animi liberare impedimentis voluerimus, poterimus perſpicere virtutem, etiam obrutam corpore, etiam paupertate oppoſita, & humilitate & infamia obiacentibus. Cernemus, inquam, pulchritudinem illam, quamuis ſordido obtectam. Rurſus æquè malitiam & ærumnoſi animi veternum perſpiciemus; quamuis multus circa diuitiarum radiantium ſplendor impediat, & intuentem, hinc honorum, illinc magnarum poteſtatum falſa lux verberet. Tunc intelligere nobis licebit, quàm contemnenda miremur, ſimillimi pueris, quibus omne ludicrum in pretio eſt. Parentibus quippe, nec minùs fratribus, præferunt paruo ære empta monilia. Quid ergo inter nos & illos intereſt, vt Ariſto ait, niſi quod nos circa tabulas & ſtatuas inſanimus, cariùs inepti? Illos reperti in littore calculi leues, & aliquid habentes varietatis, delectant; nos ingentium maculæ columnarum, ſiue ex Ægyptiis arenis, ſiue ex Africa ſolitudinibus aduectæ, porticum aliquam vel capacem populi cœnationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos: cùm ſciamus quale ſit quod abſconditur, oculis noſtris imponimus. Et cùm auro tecta perfundimus, quid aliud quàm mendacio gaudemus? Scimus enim ſub illo auro, fœda ligna latitare.*

Acerbiùs etiam ac ſeueriùs l. 7. de Benef. c. 9. ex Demetrij Cynici nomine. *Volo ſub conſpectu meo ponere, quæ gentium oculos, Regúmque perſtringunt. Volo intueri pretia ſanguinis animarúmque veſtrarum. Prima mihi luxuriæ ſpolia propone: ſiue illa vis per ordinem expandere, ſiue, vt eſt melius, in vnum aceruum dare. Video elaboratam ſcrupuloſa diſtinctione teſtudinem, & fœdiſſimorum pigerrimorúmque animalium teſtas, ingentibus pretiis emptas. In quibus ipſa illa quæ placet varietas, ſubditis medicamentis in ſimilitudinem veri coloratur. Video iſtic menſas & æſtimatum lignum Senatoris cenſu, eò pretioſius, quò illud in plures nodos arboris infelicitas torſit. Video iſtic cryſtallina, quorum accendit fragilitas pretium. Omnium enim rerum voluptas apud imperitos, ipſo quo fugare debet periculo, creſcit. Video murrhina pocula. Parum ſcilicet luxuria magno fuerat, niſi quod vomant, capacibus gemmis inter ſe propinarent. Video vniones, non ſingulos ſingulis auribus comparatos. Iam enim exercitatæ aures oneri ferendo ſunt. Iunguntur inter ſe, & inſuper alij binis ſuperponuntur. Non ſatis muliebris inſania viros ſubiecerat, niſi bina ac terna patrimonia auribus pependiſſent. Video ſericas veſtes, ſi veſtes vocandæ ſunt, in quibus nihil eſt, quo defendi aut corpus, aut denique pudor poſſit. Quid agis auaritia? quot rerum caritate aurum tuum victum eſt? Omnia iſta, quæ retuli, in maiore honore pretióque ſunt.*

275. Verùm quòd inſignis ſit in hanc ſupellectilis moderationem, diſputatio Muſonij libro de ſupellectile, placet, particulam ex eo decerptam hîc referre. Deſcripſerat vanitatem conquirendæ pretioſæ ſupellectilis, tum ſubdit. *Hæc omnia tanto ſtudio parantur, cùm tamen nihilo deterius in vili grabato, quàm aureo vel eburneo lecto cubare liceat. Et rheno ſubſterni commodiſſimum ſit: ita vt purpureis aut puniceis ſtragulis nihil egeamus: & in lignea menſa ſine detrimento veſcamur, nec opus ſit argenteam quærere: Denique ex teſtaceis poculis bibere in promptu ſit, quæ quidem ſitim non minus aureis extinguunt, & infuſum ſibi vinum non lædunt, ac inſuper aureis argenteiſque ſuauiùs olent, ſed in vniuerſum laus & improbatio ſupellectilis, tribus modis diiudicari poteſt, ex acquiſitione, vſu, & cuſtodia. Nam quæ vix acquiruntur, aut minùs commodè vſurpantur, aut non facilè ſeruantur, deteriora ſunt. Contrà quæ non difficulter comparamus, vtendo laudamus, & facilè cuſtodimus, meliora. Proinde vaſa teſtacea, ferrea, & huius generis multa, aureis & argenteis præferantur. Quoniam eò faciliùs acquiruntur, quò viliora ſunt, & copioſiorem ſui præſtant vſum: cùm etiam igni facilè imponantur, quod in illis non licet, & minori ſeruentur negotio. Nam vilia, minùs inſidiarum alliciunt, quàm pretioſa. Purgatio etiam ſeu expolitio, quæ cuſtodiæ pars eſt, laborioſior eſt in pretioſis. Quemadmodum igitur equus paruo pretio emptus, & multis vſibus ſeruiens, præferendus eſt illi qui magno conſtiterit, & ad pauca vtilem operam præſtet: ſic etiam ſupellex vilior, ſed multis vſibus commodior, maioris facienda eſt, quàm contraria. Quid eſt igitur quod rara & pretioſa potiùs expetantur, quàm quæ parabilia ſunt, & vilis pretij? Quoniam honeſta bonaque ignorantur, & pro veritate, opinio apud ſtultos locum habet. Sicut inſani quoque alba frequenter exiſtimant eſſe nigra: ſtultitia verò, inſaniæ cognata eſt.*

Inſaniuit hac in parte, æquè ac vbiuis alibi Nero, qui nullam veſtem bis induit, piſcatus eſt reti aurato, funibus purpura & cocco nexis vſus, argenteiſque mularum ſoleis. Piget cætera huius monſtri in hoc genere ad ludibrium & inſaniam, oſtentamenta vanitatis proferre, quæ paſſim proſtant apud Hiſtoricos. Inſaniuêre etiam Romanorum plerique, poſtquam in ſede manium, vt Plinius lib. 33. in præfat. expoſtulat, opes quæſierunt. *Heu*, inquit, *prodigioſa ingenia! Quot modis auximus pretia rerum! Acceſſit ars picturæ: & aurum argentúmque, cælando cariùs fecimus. Didicit homo naturam prouocare. Auxêre & artem vitiorum irritamenta. In poculis libidines cælare iuuit, ac per obſcœnitates bibere. Adiecta deinde ſunt hæc, & ſordere cœpêre, & auri argentique nimium fuit. Murrhina & cryſtallina ex eadem terra effodimus, quibus pretium faceret ipſa fragilitas. Hoc argumentum opum, hæc vera luxuriæ gloria exiſtimata eſt, habere quod poſſet ſtatim totum perire. Nec hoc fuit ſatis. Turba gemmarum potamus, & ſmaragdis teximus calices; ac temulentiæ cauſa, tenere Indiam iuuat: & aurum iam, acceſſio eſt.*

At non ita veteres illi, omnis probitatis ac honeſtatis exemplaria, queis ſicut in omni vita & factis, ita & in ſupellectile, domeſticóque inſtrumento vniuerſo, ſimplicitas oſtentationis vacua placebat. Apud illos certè, vt eſt in Satyrico,

Non Indum fulgebat ebur, quod inhæſerat auro,
Nec iam calcato radiabat marmore terra
Muneribus deluſa ſuis; ſed crate ſaligna,
Impoſitum Cereris vacuæ nemus, & noua terra
Pocula, quæ facili vilis rota finxerat actu.

Nunc nec recenti vſu (de quo pleniùs in nouis repertis,) vſurpatur lux lubrica poculorum, qua-

dam

dam quaſi pinguedine ſubiti algoris hebetata: vt eſt apud Sidonium l. 2. epiſt. 2. Multorum tamen vanitati, vel gemma bibere, vile videtur, niſi multiplex artis lenocinium, auctius pretium faciat. Sed pergit Satyricon.

Hinc molli ſtilla latus, & de caudice lento
Vimineæ lances, maculatáque teſta Lyæo.
At paries circa palea ſatiatus inani
Fortuitóque luto: clauus numerabat agreſtis
Et viridi iunco gracilis pendebat arundo.
Præterea quæ fumoſo ſuſpenſa tigillo,
Conſeruabat opes humilis caſa, mitia ſorba
Inter odoratas pendebant texta coronas.
Et tymbræ veteres, & paſſis vua racemis.
Qualis in Actæa quondam fuit hoſpita terra
Digna ſacris Hecates, quam Muſa loquentibus annis
Battiadæ veteris mirando tradidit æuo.

Apparatus veſtium, & totius externi cultus virilis, indigniſſimè hominem effert.

276. Iam vt in externi hominis compoſitione, in veſtibus & cultu corporis, nihil ſit quod gloriæ tantùm ſeruiat, Humilitatis quoque partes ſunt. Multi enim *in his extolluntur, magis amãtes veſtem fulgentem, quàm cogitantes communem cutẽ*, ait D. Auguſt. ſerm. 5. de verb. Dom, Idque etiam Philoſophis fuit compertiſſimum. Egregiè Muſonius lib. de veſtimento, ex antiquioris doctrina. *Volebat etiam, tegmen virum temperantem corpori quærere, non ſumptuoſum, nec exquiſitum. Veſte nempe & calceamentis eodem modo vtendum eſſe aiebat, quo panoplia: nempe defendendi corporis gratia, nec oſtentationis. Sicut igitur ea optima ſunt arma, quæ firmiſſima, quæque tueri indutum eis maximè valent, non inſignia & ſplendida: ita amictus quoque & calceorum vſus, qui ſit corpori commodiſſimus, optimus eſt, & non is qui ſtolidorum oculos poſſit in ſe conuertere. Decet enim tegumento ipſo præſtantius & fortius efficere id quod tegitur, & non imbecillius ſimul ac deterius.* Præclarè item Simplicius in c. 46. Enchir. Epicteti, veſtitus ſimplicitatem commendans. *Socrates certè*, inquit, *veſtibus iiſdem, & hyeme & æſtate vſus perhibetur. Iis verò qui Socrati collati delicatè viuunt, ſatis erit aduerſus caloris & frigoris intemperiem, lino è terra nato, & vſitatorum nobis animalium lana & velleribus vti. At verò flumina occidentis perſcrutari, & quæ in iis ſunt animalia excoriare, & Serum orientalium egere opera, & fila vermium pretioſiſsimis & firmiſsimis apud nos rebus, auro atque argento redimere, magni fuerit & luxus & inconſiderantiæ.*

Id vt planè ſit perſuaſum, S. Chryſoſtomus, vult ſpectari originem veſtium. *Veſtes nobis ſunt datæ*, inquit, *non vt eis ornemur, ſed vt nuditatis fœditatem occultemus: non vt talibus induamur, quæ nos maiori turpitudini, quàm ipſa nuditas, exponant. Idcirco & Adam induit Deus veſtes pelliceas, ſimiliter & eius mulierem, quamuis ſi voluiſſet delicatis eam potuiſſet induere veſtibus. Sed nobis denuò & per illas oſtendit, quòd non ſit præſens tempus delitiarum, ſed gemendi & plangendi. Quòd ſi ignominiæ eſt, & condemnationis, & ex peccato venit hoc amictu indigere, quid reprehenſionis materiam auges? An non ſatis caſum noſtrum indicat, quòd veſtium ſumus indigi? Cur crimen exaggeras? Cur vſu ampliore accuſationem auges? Oportebat enim eiulare & gemere, & corpus ipſum caſtigare, iuxta Paulum: nos autem ſedemus, & velamenta artificioſè contexentes, ſicut ſi quis tegmenta circa oculos dolentes habens, cogatur ea conſiderare, & adhuc ornet velamenta hæc.* Ita ille ſerm. ne regulares fœminę viris cohabitent, damnans typhum ex veſtibus. Non diſſimiliter S. Aſterius homil. de Lazaro, vbi damnans diuitis veſtes ex purpura & byſſo, ita philoſophatur. *Quo meliùs eorum quæ dicuntur, vim ac robur intelligamus, primus veſtimentorum vſus inſpiciendus eſt, quàm latè pateat, & quos ei fines ac terminos Temperantia præſcripſerit. Quid igitur iuſtitiæ lex ait? Pecudem Deus creauit pelle benè comata, ac denſis velleribus. His detonſis, tunicam & pallium pertexi tibi cura, quo cùm hyberni frigoris moleſtiam, tum feruentis radij noxam effugias. Quod ſi leuiore per æſtatem veſte eges, vberiorem ad commoditatem, vſum lini Deus dedit, vnde tibi decorum in procliui indumentum, quod ſimul & tegat, & lenitate refrigeret. Et his cùm perfrueris, Creatori gratias age, quod non modò nos creauit, verum etiam tutela & præſidiis vitæ proſpexit. Quod ſi pecoribus & lana relictis, neceſſarióque Creatoris apparatu, & inſtrumento contempto, vanis cogitationibus veſaniſque cupiditatibus in luxum effuſus, & byſſum requiris, & Perſicorum ſtamina vermium colligis, vnde euanida (vt ita dicam) araneæ tela contexatur: Si præterea tinctorem ingenti mercede conducis, vt purpuram venatus, maritimam eius animalculi ſanguine veſtem inficiat, id verò hominis eſt immodicè laſciuientis, quique rebus creatis abutatur.* Addit de eorum abuſu qui ſibi & vxoribus, ac liberis, omni varietate figurarum, & omnis generis animalium variegatas veſtes curabant, ita vt quoties prodirent, velut depicti parietes ſpectarentur ab omnibus; & pueri ægrè ab eis diuellerentur, ridentes inter ſeſe digitiſque inuicem commonſtrantes picturam. Quod Chriſtianos qui religioſiores videbantur, ſubminiſtrato textoribus argumento ex ſacra hiſtoria, ſibi viſos temperare mox obſeruat. Cæterùm hanc veſtium picturatarum à textoribus vanitatem, antiquiorem fuiſſe, docent quæ notauit Ræuardus lib. 2. coniectan. cap. 6. Vanitatem dixi, quæ inſuper indecora effœminatio dicenda fuerat. Et maximè ſanè indecorum eſſe, hinc tumeſcere virum, præſertim qui veram Philoſophiam profiteatur, luculenter proſequitur Petrus Damiani opuſc. 29. & opuſc. 12. c. 15.

Veſtis talaris in viro cur improbata.

277. Mirum porrò videri poteſt, quòd defluentem ad talos vſque veſtem, Clemens Alexand. 2. pædag. c. 12. in viro inſectatus ſit, vt hæc eius verba docent. *Trahere veſtes ad ſummos vſque pedes demiſſas, valdè eſt arrogans & ſuperbum, quod ambulandi actionem impedit, cùm veſtis inſtar verriculi, quæ in ſoli ſunt ſuperficie ſordes, ſecum attrahat. Ne fractis quidem & eneruatis his ſaltatoribus, qui Cynedicam turpitudinem mutam, in ſcenam transferunt, veſtem cum tanto dedecore diffluentem deſpicantibus: quibus exquiſitæ veſtes, fimbriarúmque dilatationes & curioſi figurarum numeri, illiberalem ac ſordidam ſyrmatum mollitiem indicant. Quòd ſi quis talarem Domini veſtem adducit, variegata illa tunica oſtendit flores ſapientiæ, varias & quæ non flacceſcunt ſcripturas, eloquia Domini quæ veritatis ſplendoribus refulgent.*

Non video quam inhoneſtatem in vſu veſtis talaris deprehenderit Clemens, niſi quam fortè Aſterius homil. in feſtum Calendarum culpat in militibus, eo die veſtem ad talos demiſſam aſſumentibus, impoſito capiti crobylo & calceamẽtis muliebribus: Conſonántque illa ex ſermone de ieiunio apud Cyprianum in deſcriptione regni malitiæ. *In domo huius Regis ſunt qui paludamentis talaribus pauimenta verrentes, capillis muliebribus ſe in fœminas transfigurant, & dignitatem virilem non ſine naturæ iniuria dehoneſtant.* Vel quam Proſper l. 2. de vita contemp. c. 4. in quibuſdam Eccleſiaſtici ordinis probris notat: cùm ait quoſdam ex eo ordine, vndante lapſabundi corporis motu, defluentibus in talos veſti-

 mentis

mentis inceſſiſſe, & vagis laterum flexibus, quodammodò fluctuantes, animorum diſſolutionem, veſtigiis ſinuoſa mobilitate nutantibus prodidiſſe: Vel denique quam Nazianz.orat.2. in Iul. ſugillat in philoſophica ad talos vſque demiſſa veſte, quam à Philoſophis profundas barbas geſtantibus ſcitam ac venuſtam trahi exprobrat. Quod Elias ibi ita interpretatur, vt dicat Philoſophos ad ſolum vſque promiſſum candens pallium, per oſtentationem, & inanem eo nomine iactantiam, amictos inceſſiſſe. Quanquam Sex. Empyricus l.3. Pyrrh. hypotyp. capit.24. geſtationem veſtis talaris, turpem ſuo tempore apud Græcos fuiſſe ait, & à Platone non vſurpatam; etiamſi apud Perſas probro vacaret, vſu à Semiramide petito, vt autor eſt Diodorus lib.3.c.2. Apud Romanos item improbatam talarem veſtem docet Seruius in 8. Æneid. ad illud, *diſcinctos Mulcifer Afros.* Profértque Plautum in Penulo ridentem veſtem Africanam ad talos fluentem verbis illis ſalſis & mordacibus, *Quæ eſt illa auis?* cùm Afrum vidiſſet veſtem demiſſam trahentem. Talem igitur aliquem in talaris vſu defectum, improbari à Clemente neceſſe eſt. Alioqui enim & in ſcriptura vſus poderis, ſiue talaris approbatur; & Philoſophorum veſtem eiuſmodi fuiſſe, iam dixi: Vt proinde nõ infamium duntaxat perſonarũ, ſed etiam probatę vitæ hominum, ea veſtis fuerit, nec niſi vana eius oſtentatio, aut indecora aliqua eius acceſſio diſplicuerit.

Externus cultus in viro, probroſus.

278. In viro denique nimium cultum corporis latè caſtigat Clemens Rom. 1. conſtit. c.3. nominatímque vetat tõderi viro barbam. Quod & in illius capitis defenſione luculenter exponit Turrianus. Pleniùs etiã qui de barba & capillitio ſcripſerunt id confirmant, Iunius Pierius, Hotomanus. Certè non Muſonius tantùm l. de tonſura, improbat barbæ ſuccisionem, quam negat excuſari grauatione capitis, vt tonſuram capillitij; ſed etiam S. Epiphanius aduersùs Meſſalianos ſcribens, quòd barbam, *viri* (vt vocat) *formam*, detonderent, vitio illis vertit. Non videtur hoc eſſe quod S. Cyprianus lib. de lapſis, nu.20. damnat in viris *corruptam barbam.* Facilè enim ea barbę corruptio referri queat ad illam barbæ corruptionem aut ſimilem, quam S. Chryſoſtomus homil.7. in ad Coloſſ. ſuo tempore conſectatum refert Regem Perſarum qui intertextis auri laminis barbam auream præferebat. Quod ne ad laminas grauantes quis referat, de auri ſcobe, aut filamentis, vel tenuibus ramentis eſt accipiendum. Qua ratione capillos & barbam corrumpi à pleriſque ſolere non raro legimus. Auro quippe & argento intertextos cincinnos memorat Lucianus in Gallo, & Caligulam aurea barba, vt Iouis ſpeciem referret, prodeuntem exhibet Suetonius c. 52. & Commodum Lampridius; poſteáque, Gallienos Trebellius: & auream barbam in præcipuis quibuſque non omiſit Perſius Satyr. 2. quæ conſtat non ea tantùm generali ratione intelligi poſſe, qua aureum Græcis æquè ac Latinis plerunque appellatur quod pulchrum eſt, vt multis exemplis ſubiectis declarat Tiraq. ad l. 2. connub. num. 36. Sed verè de admiſtis prædictis auri particulis, quarum ius dabant adimebántve pro occaſione Perſarum Reges, vt monſtrat exemplum Mirrhanis ducis apud Procopium lib. 1. de bello Perſico. Vel ad illud barbæ ſtudium quod improbãt illa Tertulliani lib. de cultu fœmin. c.8. *Proprias præſtigias formæ, & hic ſexus ſibi agnoſcit: barbam acriùs cædere, interuellere, circumdare capillum, diſponere, etiam colorare caniciem, primam quamque ſubducere totius corporis lanuginem, pigmento quoque muliebri diſtinguere, cætera pulueris cuiuſdam aſperitudine læuigare, tum ſpeculum omni occaſione conſulere, anxiè inſpicere.* Habes & barbæ & reliqui in viro cultus nimij delineationem. Diceres qui eiuſmodi ſunt, ægrè ferre quòd à natura potiorem ſexum acceperint: adeò eos mollities, in ſexu infirmiore tolerabilior, in viro planè indigna, & omninò auerſanda, delectat. Optimè ſanctus Baſilius orat. de leg. Gentil. libris. *Comas aut veſtes ſuperuacuas curare, vel infelicium eſt, (vt aït Diogenes,) vel iniuſtorum. Nam quid ex talibus expectandum aut ſuſpicãdum, niſi vt laſciuus ille ornatus fœminas prætereuntes inuitet, aut alienis matrimoniis inſidietur? Quid enim apud eum qui ſapit, differre poteſt, tenuem ſumptuoſámque veſtem induere, an vilem ferre, modò ſatis hæc ad frigus calorémque arcendum fuerit? Et ad hunc modum etiam in reliquis, quicquid neceſſitatis vſum excedit, vitandum, neque corpori plus ornatus dandum eſt, quàm quantum animo proſit. Nam viro generoſo, & verè hac digno appellatione, non minus fuerit probrum laſciuè ornari, aut corporis curam ſuperuacuam gerere, quàm alia aliqua nota, ſeu affectu prauo per ignauiam affici. Omne namque ſtudiũ adhibere, vt quod extra fuerit, benè pulchréque colatur, & appareat, ſeſe cognoſcentis non erit, neque ſapiens illud præceptum intelligentis, nos admonens, quemadmodum non id quod aſpicitur, eſt homo.* Diogenis dictum eſt, quod laudat, & Iſocratem quoque in eandem ſententiam allegat Iſidorus Peluſ. l. 3. epiſt. 84.

279. Sed quod comatulum debere eſſe virum, negat Baſilius, conforme eſt naturæ ſenſui: ex quo Apoſtolus pronunciat, eſſe viro ignominiam, ſi comam nutriat, indéque cultus velit apparere. Refragetur licèt Philoſtratus epiſtola ad adoleſcentem qui caput totonderat, quem homicidam nominare eo nomine, non erubuit. Legeſis innumera in hanc rem apud Martinum de Roa 3. ſingul. c.15. Stellartium lib.1. de coronis & tonſuris, Adrianum Iunium lib. de coma, capit.4. Qui in capillitij promiſſionem ſeueriores ſunt, temperandi erunt per ea quæ diſputat Pineda l. 5. de Salom. c.9. num.4.

Non malè Martialis epigram. in Pannicum.

Pectere te nolim, ſed nec turbare capillos:
Splendida ſit nolo, ſordida nolo cutis.
Nec tibi mitrarum, nec ſit tibi barba reorum,
Nolo virum nimium, Pannice, nolo parum.

Seneca lib. 7. natur. qq. c.31. hanc veluti cladem bonorum morum proponit, quòd viri ipſi in cultum externum intenti eſſent. *Quicquid*, inquit, *eſt boni moris extinguimus læuitate & politura corporum. Muliebres munditias anteceſſimus, colores meretricios, matronis quidem non induendos, viri ſumimus. Tenero & molli ingreſſu ſuſpendimus gradum; non ambulamus; ſed incedimus. Exornamus annulis digitos. In omni articulo gemma diſponitur. Quotidie cõminiſcimur per quæ virilitati fiat iniuria, vt traducatur quia non poteſt exui.*

S. Chryſ. ſerm.2. in 1. ad Timot. *in morali*, latè demõſtrat perperam omninò, vetam gloriam captari ex ornatis veſtibus, vtvt ferat multorum abuſus, qui cum veſtibus gloriam exuunt. Poſt multa autem in eam rem, ſubdit. *Et ſaltator & ſcortum & hiſtrio gratiora te & pretioſiora indumenta circumfert. Tineæ præterea huius te gloriæ voluptate priuabunt. Vides quàm incerta quámque inſtabilis ſit, vitæ præſentis gloria. Gloriantur in re quam vermes gignunt, & perdunt. Feruntur enim quidam ex India vermiculi, huiuſmodi conficere veſtes. Si veſtem poſſidere cupis ſupernè intextam, amictum omninò mirabilem atque clariſſimum, indumentum penitùs aureum acquirere ſtude. Nempe illud aurum, non metallum eſt, cuiuſmodi damnatorum effoderunt manus, verùm ex virtute generatur. Induamus nos ſtola illa, quam non homines inopes aut ſerui conficiunt, ſed ipſe Dominus ſe diligentibus præparat. Quid oro veſtimento huic inſertum eſt, quod te facias illuſtrem? Aurum ſcili-*

cet

cet. Et hoc quid ad rem? Opificem enim mirantur omnes, non eum qui fuerit amictus: Ille enim reuera admiratione dignus eſt. Quemadmodum & in ſimplicibus veſtibus, non lignum in quo apud fullonem veſtis tenditur, admiramur, ſed opificem potiùs, licèt lignum ipſam veſtem ferat. Sed quænam huiuſce veſtis vtilitas? quis vſus eſt? Vt ſcilicet excutiatur, ne corrodatur à tineis. Quantæ igitur amentiæ eſt, quàm irrationabilis fatuitatis, pro nihilo tantum præferre ſtudium, & cuncta moliri? Hæc video in vniuerſam ex veſtibus ſuperbiam æquè cadere. Indubiè tamen, præcipuè cadunt in virilem ea in parte defectum, quem etiam ſugillat ſapiens Eccleſiaſtici 11. cuius ibi laudat hoc dictum Chryſoſtomus, *In veſtitu ne glorieris vnquam.* Quid verò mirum culpari in quocunque priuato captatam ex ſplendore veſtium gloriam, quandoquidem eum cui principatus ad eum ſplendorem ius dare videbatur, ipſum inquam Imperatorem, quòd lapideam tunicam iuxta Homericam imprecationem tam multis lapillis pretioſis oneratus, ac veluti aureis compedibus grauatus geſtaret, grauiter reprehendit Syneſius orat. de regno? De hoc toto argumento & mediocritate in veſtitu & cultu virili, videndus latè Petrarcha lib. 1. de remed. Dial. 20. & Tiraq. ad lib. 3. connub. à num. 54.

Mundus muliebris nimius, quàm immundus, & quàm malè inflaret.

280. Quòd verò vitium hac in parte præcipuum, ſexus ſit infirmioris, idcircò crebræ in eum ſunt, noſtrorum præſertim Doctorum expoſtulationes. Innumeros profert Tiraquellus ad l. 3. connub. gloſſa 1. p. 3. & Viues in inſtitutione Chriſtianæ mul. c. 7. Copioſus & fortis, (vt ſemper,) eſt in huiuſmodi argumento Tertullianus lib. de cultu fœminar. & de habitu muliebri. Illuſtriſſimè quoque id verſarunt alij Patres, vt Clemens Alexan. lib. 2. pædag. c. 11. & 12. & l. 3. c. 1. & 2. & 11. S. Cyprianus l. de habitu virginum. S. Chryſoſtomus homil. 31. in Matth. & in 1. ad Timoth. ſerm. 4. 7. & 8. itémque homil. 28. ad Hebr. & 37. in Geneſ. *ſemper in morali.* Nazianz. in laudatione Gorgoniæ ſororis, & carmine aduersùs mulieres ſe ornantes, quod Billius orat. ſoluta expreſſit. Ego paucis prætereà aliunde lectis, rem infinitæ operæ confecturus, cenſeo probandam omninò eſſe eam moderationem quam his verbis in fœmineo cultu præſcribit Perictione Pythagoræa lib. de mulieris concinnitate. *Veſtes inquirere valdè ſplendidas, & oſtrei marini colore tinctas, inſignis eſt ſtultitia. Nam corpus quærit quo pacto non frigeat, neque nudum ſit modeſti decoris gratia, alia autem re nulla indiget. At hominum opinio imperitiæ coniuncta, ad vana & ſuperflua, procliuis eſt. Itaque vxor non ſe ornabit auro, non Indica, aut quauis peregrina gemma, nec variis modis crines innectet, nec vngetur Arabicum odorem ſpirantibus vnguentis, nec faciem ceruſa aut fuco illinet, nec ſupercilia aut oculos colore nigro pinget, neque canos alio colore inficiet, denique non frequenter lauabit. Quæcunque enim huiuſmodi quærit, admiratorem luxuriæ muliebris deſiderat. Nam pulchritudo quam Prudẽtia parit, non externis accerſita ornamentis, mulieribus honeſtè natis placet.*

Benè quoque in hanc rem diſputat, tunc temporis ætate florentem Theodoreti matrem, alloquens Petrus Monachus apud ipſum Theodor. in hiſtor. Relig. c. 9. Luculenter item S. Ambroſius lib. 1. de Virgin. alloquens ſacras virgines in hunc modum. *Vt pomparum ferculis ſimilis incedat, quæ ſe componit vt placeat, omnium in ſe vultus & ora conuertens, eo ipſo quòd ſtudet placere, deformior. Priùs enim populo diſplicet, quàm placeat viro. At in vobis reiecta decoris cura plus placet, & hoc ipſum quòd vos non ornatis, ornatus eſt. Certè laceræ vulneribus aures, & depreſſæ onera miſeræ ceruicis non ſunt alleuamenta pœnarum, ſed diſcrimina metallorum. Hinc collum catena conſtringit, inde pedem compes includit. Nihil refert auro corpus oneretur, an ferro. Si ceruix premitur, ſi grauatur inceſſus, nil pretium iuuat: niſi quòd vos mulieres, ne pereat vobis pœna, trepidatis. Quid intereſt vtrum aliena ſententia, an veſtra vos damnet? Hinc vos etiam miſerabiliores, quàm qui publico iure damnantur, quòd illi optant exui, vos ligari.*

Mundum hunc muliebrem iuſto pretioſiorem, angoris plurimùm fœminæ, nihil pulchritudinis conciliare, demonſtrat in hunc modum S. Chryſoſtom. lib. de virginitat. capit. 61. & 62. *Quorſum auri vim? Nempè nihil niſi inuidia eſt, cura & metus haud vulgaris. Nam & eo in capſulam coniecto, ac nocte ingruente curis anguntur, & eo indutæ atque interdiu, æque, imò etiam magis ſollicitantur. Etenim & in balneis, & in templis, praſto ſunt fœminæ quæ id compilent; ac citra eas quoque aurigeræ à turba preſſæ, & impulſæ, nec ſentiunt quidem auri ſibi aliquid elapſum. Itaque multæ non hæc ſolùm, ſed multò etiam pretioſiora monilia è clariſſimis gemmis adornata, reuulſa ac delapſa perdiderunt. Age verò neque hic terror ſit, ſed hac etiam cura exempta ſit, quid refert? Vidit quiſpiam, inquit, ac miratus eſt. At non iis ornatam, ſed ornamenta; illam ſæpè vel ob ea criminatus eſt, ceu præter dignitatem iis ornatam. Nam ſi formoſa ſit, naturæ pulchritudinem perdit; ſiquidem ingens ille mundus eam nudam apparere non permittit, magnam eius partem delibans: ſin tetra ac deformis, vel eò turpiorem ſe exhibet. Deformitas enim vbique ſola apparens, quantacunque eſt, apparet modò. Quod ſi gemmarum ſplendor, aut alterius cuiuſquam materiæ pulchritudo admoueatur, fœditatis plus etiam contrahet. Nam & corporis atrorem multò atriorem, imminens margaritæ lumen, & tanquam in tenebris micans repræſentat, & oris prauitatem veſtium diuerſi colores, longè tetriorem demonſtrant; qui vultus formam à ſpectatoribus ſeorſim cenſeri non ſinant, ſed cum illo arte quæſito eximiéque decore collatam; vnde fit, vt magis ſuperari videatur. Aurum enim paſſim veſtibus inſperſum, atque id genus varij operis diuerſitas, omniſque reliquus ornatus, quaſi quidam pugil benè habitus ac robuſtus, ſcabro quodam & turpi ac ſtrigoſo aduerſario repulſo; ad eũdem modum amicti vultus ſplendore derepto atque detracto, omnium in ſe oculis cõuerſis, illam magis ridiculam, ſe in primis ſuſpiciendam præbet.*

281. Hæc autem deformitatis & angoris acceſſio, vt paretur, per non exiguos domeſticos angores & deformem viri ab vxore vexationem contingit. Quod tradit inſigniter S. Ambroſ. l. de Nabuthe, c. 5. *in fine*, vxorũ in maritos ad mundũ muliebrem, & pretioſum veſtitum, importuna vota deſcribẽs *Illa*, inquit, *ſibi imponit ſumptuũ neceſſitatẽ, vt gemma bibat, in oſtro dormiat, in argentea ſponda recumbat, auro oneret manus, ceruicẽ monilibus. Delectãtur & cõpedibus mulieres, dummodò auro ligentur. Non putãt onera eſſe, ſi pretioſa ſint. Non putãt vincula eſſe, ſi in his theſauri coruſcent. Delectant & vulnera, vt aurũ auribus inſeratur, & margaritæ dependeant. Habent & gemmæ pondera ſua, habent & veſtimenta frigora ſua, ſudatur in gemmis, algetur in ſericis: tamen pretia iuuant, & quæ natura auerſatur, commendat auaritia. Smaragdos & hyacinthos, beryllũ, achatem, topazion, amethyſtum, iaſpim, ſardium, ſummo quærunt furore: vel ſi dimidium patrimonij petatur, nõ parcunt diſpendio, dum indulgent cupiditati. Non abnuo, gratiam quandam lapidum iſtorum eſſe fulgorem, ſed tamen lapidum. Nec ipſi admonent, contra naturam expoliri vt ſaxorum deponerent aſperitatem, rigorem magis mentis eſſe expoliendum, quàm lapidum.*

Quod de vinculis dixit & compedibus ex auro, pulcherrimè idem amplificat Chryſoſtom. hom. 7. in 1. ad Timoth. *in fine*, & Clem. Alexand. 2. pædag.

capite 12. *Verum*, inquit, *pulchritudinem obſcurant, auro eam adumbrantes; nec intelligunt, quantum in ſe delictum admittunt, ſe innumerabilibus vinculis alligantes. Quemadmodum dicunt apud Barbaros, ſceleſtos & maleficos homines, auro vinciri. Captiuos hos vinctóſque diuites, videntur eſſe amulatæ mulieres. An non enim colli vinculum eſt torques aureus, moniliáque? Et quæ καθετῆρες vocantur catenarum locum obtinent. Quæ etiam Attica lingua eodem nomine, nempe ἁλύσεις, hoc eſt, catenæ appellantur. Talares autem compedes, indecorum in pedibus fœminarum ornamentum, vocauit Philemon in Synephebo.*

Pellucidas veſtes, quendámque compedem
Aureum.

Cur ergo hic à vobis tantoperè exquiritur ornatus, niſi quòd vos velitis, ò fœminæ, videri eſſe compedibus aſtrictas? Si materia enim probrum eluit, eſt hoc quidem vitium quòd minimè interit. Ac mihi quidem videntur ſua ſponte vinculis alligatæ, gloriari de ſuis magnis calamitatibus. Plinius in libri 12. præfatione prouocat ad prima initia, indéque nimium mundi muliebris ſtudium, omnémque luxum inſectatur. Sic enim ait de primis illis temporibus. *Summum munus homini datum, arbores ſyluæque intelligebantur. Hinc primum alimentum. Harum fronde, mollior ſpecus: libro veſtis. Etiamnum gentes ſic degunt. Quo magis ac magis admirari ſubit, ab iis principiis cædi montes in marmora, veſtes ad Seras peti: vnionem in rubri maris profundo, ſmaragdum in ima tellure quæri. Ad hoc excogitata ſunt aurium vulnera: nimirum quoniam parum erat collo, crinibúſque geſtari, niſi infoderentur etiam corpori.*

Ad extremum, mundus hic vniuerſus, cùm eſt iuſto auctior, immundus eſt, & index improbitatis. *Quò enim ſpectant*, vt ille in Satyr. dixit, *flexæ pectine comæ, quò facies medicamine aurita, & oculorum quoque mollis petulantia, quò inceſſus tutè compoſitus, & ne veſtigia quidem pedum extra menſuram aberrantia, niſi quod formam proſtituis vt vendas?* Tantùm ergo abeſt vt ſit in huiuſmodi cultu elationis materia, vt potiùs ſuffundi debeat, quæ alienæ improbitati eſcam à ſe apponi, improbitate ſua, recognoſcit. Diſſerit hac de re pereleganter Philoſtratus epiſtola quadam ad vxorem, cuius initium, *Mulier quæ mundo.* Breuiter Seneca 1. de benef. c. 10. *Cultus corporum nimius, & formæ cura, præ ſe fert animi deformitatem.* Seneca pater l. 1. controu. vocat *immundiſſimas munditias.* Nec diſſimiliter Muſonius apud Stobæum ſermon. 38. κόσμον ἄκοσμον nominauit. Satis de animæ labe, quam eſſe longè teterrimam demonſtrat copiosè S. Chryſoſtomus epiſt. 2. addens adeò etiam eſſe ſexui infirmiori concretam ac veluti adnatam, vt nullo pacto excludi poſſe per naturam videatur, cùm illæ ipſæ quæ corpus domuerunt, & cœlo iam vt ait ac reſurrectioni hîc proluſerunt virginitate ſeruata, quod difficillimum eſſe latè monſtrat, veſtium tamen nitelam & cultum vt non aucupentur, ægrè à ſe obtineant.

Summella munerum Humilitatis circa externum cultum, & rem domeſticam, ex Seneca.

282. Complexus eſt modeſtiæ ſiue Humilitatis partes quoad omnia propè hactenus recenſita, Seneca de tranquillit. animi, c. 1. ſenſum ſuum exponens. *Placet*, inquit, *non in ambitionem cubile compoſitum, non ex arcula prolata veſtis, non ponderibus aut tormentis ſplendere cogentibus preſſa, ſed domeſtica & vilis, nec ſeruata, nec ſumenda ſollicitè. Placet cibus, quem nec parent familiæ, nec ſpectent, non ante multos paratus dies, nec multorum manibus miniſtratus, ſed parabilis faciliſque, nihil habens acceſſiti pretij, ſed vbilibet non defuturus, nec patrimonio grauis, nec corpori, nec rediturus qua intrauerat. Placet miniſter incultus, & rudis vernula, argentum graue ruſtici patris, ſine vllo opere & nomine artificis, & menſa non varietate macularum conſpicua, nec per multas elegantium dominorum ſucceſſiones ciuitati nota; ſed in vſum poſita, quæ nullius conuiuæ oculos, nec voluptate moretur, nec accendat inuidia.* Non diffitetur tamen vellicatum ſe, quòd & aliis paſſim frugi ac temperatis hominibus contingit, ambitioſi alibi apparatus ſpecie, quam hæc eius verba exprimunt. *Cum benè iſta placuerunt, perſtringit animum apparatus alicuius pædagogij, diligentiùs quàm iam intra priuatum larem veſtita, & auro culta mancipia, & agmen ſeruorum nitentium. Iam domus, etiam quà calcatur, pretioſa; & diuitiis per omnes angulos diſſipatis tecta ipſa fulgentia, & aſſectator coméſque patrimoniorum pereuntium populus. Quid perlucentes ad imum aquas & circunfluentes ipſa conuiuia, quid epulas loquar ſcena ſua dignas? Circunfudit me ex longo frugalitatis ſitu venientem, multo ſplendore luxuria, & vndique circunſonuit. Paulum titubat acies. Faciliùs aduersùs illam animum, quàm oculos attollo. Recedo itaque non peior, ſed triſtior. Nec inter illa friuola mea, tam latus incedo: Tacitúſque morſus ſubit & dubitatio, nunquid illa meliora ſint. Nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit.*

Quod autem ad morbi vim diſpiciendam, & promouendam curationem, non parum referat perſpexiſſe, nempe, cauſam, & originem primam, ac progreſſum huius intemperantiæ, captatæque tam incongruenter gloriæ, hoc ille his verbis exponit epiſt. 114. *Vbi luxuriam latè felicitas fudit, cultus primùm corporum eſſe diligentior incipit. Deinde ſupellectili laboratur, deinde in ipſas domos impenditur cura, vt in laxitatem ruris excurrant, vt parietes aduectis trans maria marmoribus fulgeant, vt tecta varientur auro, vt lacunaribus, pauimentorum reſpondeat nitor. Deinde ad cœnas lautitia transfertur, & illic commendatio ex nouitate, & ſoliti ordinis commutatione captatur: vt ea quæ eludere cœnam ſolent, prima ponantur, vt quæ aduenientibus dabantur, exeuntibus dentur. Cum aſſueuit animus faſtidire quæ ex more ſunt, & illi pro ſordidis ſolita ſunt, etiam in oratione quod nouum eſt quærit.*

Alia ex Chryſoſtomo.

283. Breuiculum alium, omnium prædictorum & malorum & remediorum, profero ex Chryſoſtomo homil. 64. in Matth. exagitante diuitiarum cupiditatem. *Multas domos hæc cupiditas euertit, multa bella concitauit, & laqueo pleroſque abrumpere vitam coëgit: & ad hæc omnia nobilitatem humani animi exterminat; timidum, ignauum, mendacem, audaciſſimum, rapacem, obtrectatorémque conſtituens. Sed argenti atque auri ſplendor, multitudo ſeruorum, ædium magnificentia, ſalutatio atque concurſus vulgi in foro, te decipit. Cui rei optimum illud remedium eſt, ſi quomodò hinc animus afficitur, intellexeris (ater enim, rationéque deſolatus & deformis efficitur:) ſi cogitabis quantis malis hæc poſſeſſa ſint, quanto labore, quibúſque periculis conſeruantur. Nec tamen diu permanent: ſed ſi euaſerint vndique, quum mors ſubrepſerit, ad inimicorum manus fortè peruenient. Tu autem nihil ex his niſi vulnera tecum retines, profundáque vlcera, quæ dum hæc colligeres, anima tua peccatis contraxit, & miſer recedis. Quum igitur videris magnifico veſtitu, & multis ſatellitibus aliquem præfulgere, eius conſcientiam cogitatione confeſtim euolue, & inuenies omnia intùs turpiſſimis plena ſordibus. Veniat tibi in mentem qualis erat Paulus, qualis*

Petrus,

Petrus, qualis Ioannes, qualis Helias, ipſius vnigeniti Dei Filij recordare, qui non habebat vbi caput reclinaret. Eum ac veros eius ſeruos imitandos ducas, & ineſtimabilibus eius diuitiis, firmo cogitationis phantaſmate inhæreas. Quòd ſi paululum reſpexeris, deinde rurſus tibi tanquam in naufragio procella incubuerit tenebras afferens, hanc Chriſti ſententiam tecum ipſe verſa, repetéque ſæpiùs, quòd impoſſibile ſit ad cœlos diuitem peruenire. Ad hanc tu ſententiam, montes, terram, maria conferas, ac omnia ſi ita vis, cogitatione aurum facito. Nihil enim exæquari damno poterit, quod inde patieris. Et tu quidem multa iugera terræ deſideras, domos velles habere quàm plures, totidem balnea, mille mancipia, ornatas argento ædes, auro decoratos thalamos. Ego verò illud dicere non dubitabo, ſi diuitũ quilibet, hac paupertate omiſſa, (paupertas enim eſt, cum eo collata, quod dicturus ſum) vniuerſum mundum poſſideret, tótque ſeruos haberet, quot nunc in orbe terrarum ſunt homines, ac vbique terrarum ædes, ciuitates, gentes ſua ditione teneret, & fontes ac fluuij, auro ſibi pro aqua fluerent, tribus certè obolis huiuſcemodi hominem, vnà cum diuitiis ſuis, niſi ad cœlum aſpiraret, dignum non duceremus. Nam ſi modò quum caducas has opes expectant, magno mœrore torquentur, niſi acquirant, quid harum rerum eos conſolari poterit, ſi ſenſum aliquem illorum bonorum accipiant? Nihil profectò. Noli ergo tuarum pecuniarum affluentiam recenſere, ſed diligenti ſtudio quantum hinc detrimentum qui eam affectant, patiuntur, conſidera: quum cœlorum gloria hac permutent, ac idem faciant, vt ſi quis regno exactus ampliſſimo, ſtercoris cumulo glorietur. Nihil nempe pecuniarum aceruus à ſtercoris cumulo diſtare videtur: imò verò multò præſtantior hic quàm ille. Nam tum ad ædificanda balnea perutilis, tum ad colendos agros neceſſaria eſt ſtercoris exaggeratio. Aurum verò ſuffoſſum nihil penitùs prodeſt. Neque non prodeſt ſolùm, verùm etiam quaſi fornax ardentiſſima, niſi quis opportunè vtatur, habentem exurit. Adeò enim multa hinc mala, adeò magnæ afflictiones ſcaturiunt, vt malorum omnium arx ab autoribus, auaritia vocitata ſit. Videſis ſingillatim in hanc ſententiam, plurima apud Iouianum Pontanum toto libro de ſplendore.

Tranſitum ad Humilitatis curam, in excludenda inflatione, ex internis bonis.

284. Tandem interna bona, ex quorum præſtantia inanis honor fruſtrà captari ab improuidis ſolet, vel quorum vilitate deſpectio timeri ac refugi poteſt, vtrinque periclitante Humilitatis virtute, quæ affectui honoris circa ea obiecta modum ponit: Huiuſmodi inquam interna bona, vel ex parte corporis ſe tenent, vel ex parte animæ. Priora ſunt firmitas virium, agilitas, pulchritudo, aliæque huiuſmodi corporis dotes, quibus minùs ſeuerè, & citra rigorem ſcholaſticum id attendendo, adiungi item poteſt ſanguinis claritas, & illuſtres natales, quæ magna eſſe pleriſque videtur gloriæ occaſio. Poſteriore ordine continétur ſcientiæ & artes, ſed præſertim virtutes, earúmque fœtus actiones ſtudioſæ. Nullum tamen ex his bonis quantuncunque illuſtre & ſingulare, apud eum qui conditionem ſuam benè perſpiciat, idoneum eſt aut ſufficiens quatiendæ Humilitati. Quod breuiter ſigillatim aperio, indicatis circa ſingula capita fundamentis tenendæ Humilitatis, ſed adhibito delectu. Nam innumera vulgaria, quæ paſſim proſtant huc conuehere, neque è re lectoris eſſet, neque inſtituti ratio patitur.

Bruta in corporis dotibus, nos ſuperant.

Quoad priorem ordinem vniuersè in primis Seneca epiſt. 124. conteſtatur fruſtrà inde efferri hominem, vnde pleriſque brutis eſt inferior. Nullæ enim videntur eſſe corporeæ dotes, quibus homo brutis non cedat. *Quid*, inquit, *vires corporis alis & exerces? Pecudibus iſtas maiores feriſque natura conceſſit. Quid excolis formam? Cùm omnia feceris, à multis animalibus decôre vinceris. Quid capillum ingenti diligentia comis? Cùm illum vel effuderis more Parthorum, vel Germanorum modo vinxeris, vel vt Scythæ ſolent, ſparſeris, in quolibet equo denſior iactabitur iuba, horrebit in leonum ceruice formoſior. Cum te ad velocitatem paraueris, par lepuſculo non eris. Vis tu, relictis in quibus vinci te neceſſe eſt, dum in aliena niteris, ad bonum reuerti tuũ? Quod hoc eſt? animus ſcilicet emendatus, ac purus æmulator Dei, ſuper humana ſe extollens, nihil extra ſe ſui ponens. Quod ergo in te bonum eſt? Perfecta ratio. Hanc tu ad ſummum finem euoca, in quantum poteſt plurimùm creſcere.* Cùm autem plurimùm creuerit, planè patefaciet, non eſſe quòd ex alieno beneficio ſuperbiat homo mendicus.

285. Audi, & Chryſoſtomum hom. 39. ad pop. Damnarat elationem fatuitatis, ac peiorem etiam ſtultitia pronunciauerat: tum vt oſtendat ex nullo capite ſuppetere nobis materiam, & pabulum huius vitij, ſubdit; *Fortis es, & altum ſapis. Nónne propterea magis humiliari debes? Quare ſapis altum in re viliſſima? Nam & leo te eſt audacior, & aper fortior, nec es ad eos culex. At & latrones, & fures, & gladiatores, & ſerui tui, & fortaſſis ingratiores, te fortiores ſunt. Hoc igitur laude dignum? Et in hoc, altum ſapiens, non hianti terra te condis? Sed pulcher es & ſpecioſus! Cornicum oſtentatio. Non es pauone pulchrior, neque propter florem, neque propter alas. In auibus eſt pennis viriditas. Te multum coma præſtat, & flore. Verùm & cygnus valdè pulchrior eſt, & aliæ aues multæ, quibus ſi fueris comparatus, temetipſum aſpicies nihil. Frequenter autem & viles pueri, & innuptæ virgines, & meritoriæ mulieres, & molles viri, gloriam hanc habuerunt. Hoc itaque dignum vt extollaris? At es locuples. Vnde? Quid poſſidens? Aurum, argentum, lapides pretioſos. Hæc eſt, & latronum ac homicidarum, & metalla ſcrutantium gloria. Reorum labor hæc tibi gloria. Sed ornaris & comeris. Verùm & equos comptos videre licet, & apud Perſas camelos quoque videre ornatos, hominum verò ſcenicos omnes. Non confunderis in his alta ſapiens, in quibus bruta tecum ſociantur, & ſerui, & homicidæ, & molles, & latrones, & fures? Sed ſplendidas erigis ædes. Et quid hoc? Multæ cornices ſplendidiùs habitant, & honeſtiora tenent diuerſoria. An non vides hos circa pecunias furentes, qui in agris ſolitariiſque locis ædes ædificauerunt, cornicum habitacula? Sed propter vocem altum ſapis. Cygno luſciniáve nunquam tu ſuauiùs canere poteris. At in artis varietate. Et quid ape in hoc ſapientius? Quis Phrygio, quis pictor, quis Geometres huius opera poterit imitari? Sed in veſtis ſubtilitate. Verùm hic aranea tibi præſtant. At in pedum velocitate. Rurſum primas ferunt bruta, lepus & capreæ, & quæcunque iumenta pedum velocitate non ſunt inferiora. Cæterum peregrinaris. Sed nõ plus volatilibus. Hæc enim faciliùs obeunt peregrinationem, neque viaticis opus habent, non iumentis, ſed eis ad omnia ſufficit ala. Hoc & nauis, hoc & iumentum, hoc & vehiculum, hoc & ventus, & quicquid huiuſmodi quis dixerit. Sed acutè cernis. Tamen non ſicut dorcas, nec vt aquila. At auditum habes acutum. Sed aſinus acutiorem. At olfactum. Verùm canis te præcedere non ſinit. At quæſtuoſus es. Sed formicæ cedis. Sed aurum geſtas. Non ita tamen, vt Indicæ formicæ. Sanitatis autem intuitu multò ſe melius nobis habent bruta, & bonæ habitudinis, & onera ferendi. Illa paupertatem non timent. Ait enim.* Reſpice volatilia cœli, quia non ſeminant, neque metunt, neque congregant in horrea. *Igitur, inquies, nobis meliora Deus bruta creauit. Vides quantum inſit incircumſpectum, quantum indiſcuſſum?*

diſcuſſum? Vides quantum nobis rerum examinatio conferat? Omnibus hominibus altiora ſapiens, etiam brutis vilior inuentus eſt. Non diſſimilia contractiùs quidem, ſed perelegantèr ad idem perſuadendum, proponit Philo libro de Abrah. propè extremo, & concinnè æquè ac neruosè Sidonius libro 7. epiſt. 14. Hæc vniuersè de faſtu ex bonis prædictis; ſed ſubdamus aliqua diſtinctiùs.

Vires corporis, hominem immeritò inflarint.

286. Virium corporearum præcellentia efferri, & inde honorem immoderatè captare, hominis eſt non conſiderantis quàm exile bonum ſit, quod eſt in magna brutorum parte longè auctius. Quæ enim firmitas virium humanarum ad vires leonis, tauri, muli, & huiuſmodi aliarum animantium brutarum? Spectat ad hunc locum inſignis oratio Diogenis ad victorem in ſtadio, apud Dionem orat. 9. *Cum vidiſſet*, inquit Dio, *quendam è ſtadio euntem, cum magna multitudine, & neque terram attingentem, ſed ſublimem portatum à turba, quoſdam vero ſubſequentes ac clamantes, alios autem ſaltantes præ gaudio, manúſque tollentes in cœlum, alios quoque inücientes illi coronas vittáſque: cùm licuit, eum acceſſit, quæſiuitque quiſnam eſſet tumultus circa ipſum, & quidnam accidiſſet. Ille autem dixit. Vicimus, ò Diogenes, virorum ſtadium! Hoc verò, inquit, quidnam eſt? Neque enim prudentior, ne paululum quidem, factus es, quòd præuertiſti in ſtadio currentes, neque modeſtior nunc quam antea, neque minùs meticuloſus es, neque minùs doles, neque pauciorum indigebis poſthac, neque alacrius viues. Non per Iouem, inquit, ſed aliorum Græcorum omnium ſum velociſſimus. At non leporum, inquit Diogenes; neque etiam ceruorum. Et quanquam hæ feræ omnium ſunt velociſſimæ; tamen & timidiſsimæ ſunt, & homines, & aquilas, & canes metuunt, vitámque viuunt miſeram. Neſcis, inquit, quòd velocitas timiditatis eſt ſignum? Iiſdem enim animantibus obtigit, & velociſsimis pariter eſſe, & timidiſsimis. Non te pudet de re gloriari, qua viliſsimis beſtiis inferior es? Arbitror enim te non poſſe vulpem curſu ſuperare. Quantum autem præuertiſti? Paululum quiddam, inquit, ò Diogenes? Hoc ipſum enim circa victoriam admirabile eſt. Omnes enim optimi erant curſores. Propter vnum ergo gradum, inquit, felix effectus es. Caſsita autem quanto ocyus putas quàm vos ſtadium percurrere poſſunt? Alatæ nempe ſunt, inquit. Proinde, inquit Diogenes, ſi velociſsimum quodque optimum eſt, longè meliùs fores propè, caſsitam eſſe, quàm hominem: vt luſcinias nihil opus ſit miſerari, neque vpupas, quòd ex hominibus volucres factæ ſunt, vt in fabulis dicitur. At ego, inquit, cùm ſim homo, hominum velociſsimus ſum. Quid tum? Nónne & inter formicas, inquit, veriſimile eſt, aliam eſſe velociorem? Non eã tamen admirantur. An non videtur tibi ridiculum eſſe, ſi quis admiretur formicam, propter velocitatem? Quid deinde ſi claudi fuiſſent omnes qui concurrerunt, oportuerátne tibi placere, quòd claudos non claudus præueniſſes?* Hactenus Diogenis diſputatio. Addit Dio. *Hæc autem cum homine diſputans, effecit, vt multi inter præſentes rem deſpicerent, & ille ipſe contriſtatus abiret, multóque ſubmiſsior. Hoc autem non modicum præbebat hominibus commodum, ſi quando quem videret fruſtra elatum, atque ob rem nullius pretij, quæque nihil faceret ad prudentiam, correptio paucis, auferebat modicum quid dementiæ, quemadmodùm qui inflata, & tumentia pungunt aperiúntque.*

287. Deprimit item eleganter ea in parte typhum noſtrum, & humilitatem infigit Galenus in exhortatione ad bonas artes. *Si Iouis voluntate cunctis animantibus conſenſus ac ſocietas contingeret in degenda vita, vt in Olympia præco non ſolùm homines ad certamẽ vocaret, ſed omnibus etiam animalibus permitteret ad vnum venire ſtadium, nullus, opinor, hominum coronaretur. In eo certamine in quo curſus ad viginti tria ſtadia porrigitur, vnde & δόλιχον appellant, equus, longè ſuperabit, in curſu verò breuiore, qui non vltra ſtadium profertur, lepus feret præmium. Cæterùm in diaulo, in quo curſus ac recurſus duplicat ſtadium, primas feret caprea. Neque quiſquam hominum in aliquo numero futurus eſt. O leues exercitationes veſtræ, ἄθλιοι, id eſt, miſeri viri. Imò nẽ Herculis quidem poſterorum quiſquam, elephanto aut leone robuſtior apparebit. Arbitror autem futurum, vt & in pugilum certamine, taurus coronam laturus ſit. Et aſinus, ſi velit calcibus contendere, coronam auferet. Et in hiſtoria variorum euentuum ſcribetur, quòd aſinus in pancratio aliquando vicerit viros. Erat autem Olympias prima ac vigeſima, quum vinceret ruditor. Admodum venuſta fabula hæc, declarat, robur athleticum non eſſe de numero eorum quibus homines decet exerceri.*

Itaque eſſe hanc veram pecudum nobilitatem, dixit Democritus apud Stobæum ſerm. 86. Deinde quantum bonum eſt, quod tam multis caſibus eſt obnoxium? Audi Petrarcham Dial. 6. libri primi, de remed. *Pernicitas pleroſque pendentibus & prærupiis locis comitata, plano calle deſtituit, quoſdam per propugnacula turrium, per antennas nauium, per confraga montium innocuè volitantes, poſt leui pedis offendiculo in via publica prolapſos extinctóſque nouit ætas noſtra.* Vt verò nullis vnquam aduerſis caſibus eripiendum eſſet, non poteſt tamen ætate non langueſcere, ac tandem prorſus dilabi & marcere. Quid quòd corporis vigor & robur, animi languorem adiunctum ferè habet? Seneca iudex eſto epiſt. 15. verbis illis. *Mos antiquis fuit, vſque ad meam ſeruatus ætatem, primis epiſtolæ verbis adiicere. Si vales, benè eſt. Rectè & nos dicimus, Si philoſopharis, benè eſt. Valere enim hoc demum eſt. Sine hoc, æger eſt animus. Corpus quoque etiamſi magnas habet vires, non aliter quàm furioſi aut phrenetici, validum eſt. Ergo hanc valetudinem præcipuè cura; deinde & illam ſecundam; quæ non magno tibi conſtabit, ſi volueris benè valere. Stulta eſt enim, mi Lucili, & minimè conueniens literato viro, occupatio exercendi lacertos, & dilatandi ceruicem, ac latera firmandi. Cùm tibi feliciter ſagina ceſſerit, & tori creuerint, nec vires vnquam opimi bouis, nec pondus æquabis. Adiice nunc, quòd maiore corporis ſarcina animus eliditur, & minùs agilis eſt. Itaque quantum potes, circunſcribe corpus tuum, & animo locum laxa.* Recolenda quæ dixi excludens beatitudinem obiectiuam ab actibus primis corporeis.

Pulchritudo, immeritiſſimò.

288. Pulchritudinem corpoream eſſe decus corporis, diuinæ plaſticæ acceſſionem, animæ quandam veſtem vrbanam, dictum eſt citato loco, tractando eſſétne in bonis corporeis beatitudo obiectiua. Et ſanè quid horridius eo homine, cuius externa deformitas internam cumulet, qualem comedonem quendam deſcribit Sidonius hiſce verbis lib. 3. epiſt. 13. *Perſona illi ſordidior cadauere regali quod facibus admotis ſemicombuſtum, móxque ſidente ſtrue torrium deuolutum, reddere pyræ iam faſtidioſus pollinctor exhorret. Præter hæc lumina gerit idem lumine carentia, quæ Stygiæ vice paludis, voluunt lacrymas per tenebras. Gerit & aures immanitate barrinas, quarum fiſtulam biforem pellis vlceroſa circunuenit, ſaxeis nodis & tophoſis, humore verrucis per marginem curuum protuberantibus. Portat & naſum, qui cùm ſit amplus in foraminibus, & ſtrictus in ſpina, ſic pateſcit horrori, quòd anguſtatur olfactui. Prætenditos etiam labris plumbeum, rictu ferinum, gingiuis purulentum, dentibus buxeum, quod ſpurcat frequenter exhalatus è concauo molarium computreſcentium, mephiticus odor: quem ſupercumulat eſculenta ructatio de dapibus heſternis, & redũdantium*

ſentina

ſentina cœnarum. Promit & frontem quæ fœdiſſimo geſtu, cutem plicat, ſupercilia diſtendit. Nutrit & barbam, quæ iam ſenectute caneſcens, ſit tamen morbo nigra Syllano. Tota denique eſt miſero facies ita pallida, veluti per horas vmbris mæſtificata laruabilibus. Taceo reliquam ſui molem, verè monſtroſam, verè vel lectu horridam. Quàm igitur corporis deformitas, internæ animi deformitati prætenſa, horreſcat ad illam peruadentibus, non eſt obſcurum. Eſtque etiam in confeſſo, gratiorem eſſe pulchro venientem in corpore virtutem. Quis enim Epiphanium Ticinenſem animæ dotibus fulgentiſſimum non multò magis amat, cùm ad eam animæ lucem, terrenum decus nullis adiutum artificiis accedere diſcit, docẽte Ennodio? Epiphanij decus cum Cerdonis Sidoniani probris componat lector. *Formoſitas in Epiphanio*, inquit Ennodius, *lucis corporeæ, index animæ fuit, & tantum contra ſtudium illius formæ decus emicuit, vt nec forti viro poſſit oppugnante, ſubuerti. Ridebant genæ etiam cùm animus mæſtitudine torpuiſſet: nitida ſemilabia, commendabant dupliciter mella ſermonum; nec non quocunque vertiſſet oculos, ſerenitatem mentis, nunciabat aſpectus. Frons cæruleæ pulchritudinis & candoris illius quæ Solis paſſa radios, colorem traxit ab æthere. Nares in tanto naturaliter ſplendore formatæ, vt illas nequiret imaginibus corpora repræſentans pictor æmulari; manus teretes, prolixi digiti, de quibus aliquid & alienigena gaudeant accipere. Staturæ proceritas decens, quæ eminentiam ſecturæ dignitatis, præfiguraret in membris, nec tamen modum ornatiſſimæ prolixitatis excederet.*

Per ſe tamen pulchritudo quantæ ſit inanitatis dictum eſt citato loco, nominatimque ex eo quòd, vt eſt apud Clementem 2. Pædag. cap. 10. ſub finẽ, ſæpè ſit hominum aucupium, & ſubiecti ſui exitium. Adde quòd vt docet Dio orat. 29. *Eidem ineſſe difficillimum eſt, fortitudinem pariter, & pulchritudinem, modeſtiámque. Pulchritudo nanque homines maximè mollit, perſuadétque deliciari, vt nullius alterius gloriæ indigos, quum quis & celebris factus eſt ob formam, ſocordiáque eſt ſuauior. Inuenias autem à principio reputans, pulcherrimos ex prioribus complures nullum fortitudinis, neque virtutis facinus deſignaſſe. Sed Ganymedes quidem eò quòd puer ex hominibus ſublatus eſt, nihil videtur ſplẽdidum feciſſe. De Adonide verò, & Iaſone, aut ſimilibus quicunque magnam ob formam adepti ſunt gloriam, nihil præterquam de pulchritudine audimus. Solos autem quis dixerit ex valdè pulchris fortes fuiſſe Theſeum & Achillem, atque his non admodùm modeſtia inerat. Neque enim vnquam ille quidem Helenam vi rapuiſſet, neque hic mouiſſet ſeditionem. Hippolyto ſanè modeſtia erat, an fortis verò fuerit, incertum. Neque enim verum indicium eſt, venatio.* Aureè item alter Chryſoſtomus t. 5. ſerm. 10. qui eſt de inſtituenda ſecundùm Deum vita. *Pulchritudinem,* inquit, *tempus conſumit, ægritudo corrumpit ac perdit, mors omninò delet. Eſt enim formæ ipſius flos minimè diuturnus, quam breuiſſima ictus extulit, vetuſtas temporis iam iamque corrumpit. Si quis autem formæ naturam, eáque quibus rebus continetur, exquiret, ille verò tum magis hanc deſpuet: neque enim aliud eſt forma niſi pituita, ſanguis, fluxio, cibique demum confecti ſuccus. Hinc enim oculi, genæ, nares, ſupercilia, labra, ac totum denique corpus irrigatur; quæ ſi deſinat irrigatio, & illa formæ ipſius venuſtas ſimul eſſe deſierit.* In Pſal. 43. definit pulchritudinẽ, *puluerem & lutum.* Hom. 77. tomi primi, quæ eſt de pœnit. contin. & virgin. corpoream pulchritudinem definit, *cinerem, puluerem, & vermem, ex corruptione, & phlegmate, & rheumate, ſubſtantiam habentem.* Theocritus, ἐν ἐραστῇ. *Et roſa pulchra eſt, & tempus eam contabefacit. Et viola pulchra eſt in vere, & ſtatim ſeneſcit. Candidum eſt lilium, tabeſcit verò cùm decidit. Et nix candida eſt, & liquitur, cùm concreuerit.* Id Chorus Hippolyti ita expreſſit à v. 758.

Anceps forma bonum mortalibus,
Exigui donum breue temporis,
Vt velox celeri pede laberis.
Non ſic prata nouo vere decentia,
Æſtatis calidæ diſpoliat vapor,
Sæuit ſolſtitio cùm medius dies,
Et noctem breuibus præcipitat rotis.
Langueſcunt folio vt lilia pallido,
Et gratæ capiti deficiunt roſæ:
Vt fulgor teneris qui radiat genis
Momento rapitur, nulláque non dies
Formoſi ſpolium corporis abſtulit.
Res eſt forma fugax: quis ſapiens bono
Confidat fragili?

Nazianzenus in eleg. vocat corpoream pulchritudinem, breuem gratiam, & *floribus caduciorem* vocat Nyſſ. l. de virgin. cap. 4. quòd Iſid. Peluſ. l. 3. epiſt. 143. expreſſiſſe videtur, cùm dixit. *Si corpoream pulchritudinem ſpectes, illud cogita præclarum hunc florem, craſtino die puluerem fieri, atque hodiernum ignem poſtera luce in cinerem labi.* Breuiter Domitianus Imperator ad amicum ſcribens. *Scias nec gratius quicquam decore, nec breuius.* Quod ita licet gloſſare cum Petrarcha l. 1. de remed. dial. 2. *Ad breuiſſimum tempus erit, quando oris habitus hic, colórque mutabitur. Cadet flaua cæſaries, reliqua albeſcent. Teneras genas, & ſerenam frontem ſquallentes arabunt rugæ. Lætas oculorum faces, & lucida ſydera, mœſta teget nubes. Leue dentium ebur ac candidum, ſcaber ſitus obducet atque atteret, vt non colore tantum, ſed tenore alto ſint. Recta ceruix atque agiles humeri curueſcent, guttur leue criſpabitur. Aridas manus, & recuruos pedes, ſuſpiceris tuos non fuiſſe. Quid multa? Veniet dies, quo te in ſpeculo nõ agnoſcas.* S. Bern. ſerm. 40. in Cant. ex ipſa veluti ſubſtantia pulchritudinis, eius depretiationem eruit. Ait enim eam eſſe, *coloratam carnis putredinem, & purulentiam flaui ſanguineive humoris, vitreæ cutis ſuperficiem ſummatim, atque æqualiter ſuffundentem, è quibus ſibi inuicem moderatè permixtis, ad venuſtandam genarum effigiem rubor ſubpallidus in efficientiam corporeæ pulchritudinis temperatur.*

Vera pulchritudo, non extra animam.

289. Solida itaque veráque & cuiuis adamanda pulchritudo animi eſt. Et ita rectè Clem. 2. Pæd. c. 12. *In ſola anima, pulchritudo apparet & turpitudo, & ideò is ſolus, qui eſt virtute præditus, is verè eſt pulcher, bonus & honeſtus, & ſolùm quod pulchrum eſt & honeſtum, bonum eſſe ſtatuitur. Sola autem virtus, vel per pulchrum corpus apparet, & in carne efflorefcit, moderationis ſpeciem amabilem oſtendens, quando mores tanquam lux quædam in forma reſplenduerint. Vniuſcuiuſque enim plantæ & animalis pulchritudinem, in vniuſcuiuſque virtute eſſe euenit. Hominis autem virtus, eſt Iuſtitia, Temperantia, animi magnitudo, & Pietas. Pulcher ergo & honeſtus homo eſt, qui eſt iuſtus & moderatus, &, vt ſemel dicam, qui bonus eſt.* Idem docet, & quidem luculenter ac breuiter Sidonius lib. 5. epiſt. 10. ſic ſcribens de Pragmatio. *Erubeſcebat formæ dote placuiſſe, quippe cui merito ingenij ſuffeciſſet adamari. Et verè optimus quiſque, morum præſtantius pulchritudine placet. Porrò autem prætervolantia corporis decoramenta, currentis æui profectu, defectúque labaſcunt.* In eandem ſententiam egregiè diſputat Iunius in Opere de Senectute, *Admonitum te volo,* inquit, *quòd iuuentus quidem, pulchritudine quadam & vigore ſplendet. ſed flos ille corporis, tempore aboletur. Vera autem pulchritudo, quæ deſinxionem ſuam diuinitus communicatam habens, aliquibus ſe inſinuauit: hæc, inquam, nullo morbo, non fame, aut neglectu aliquo, neque longitudine temporis obliterari poteſt. Sed quocum nata & aucta fuerit, illius animam nunquã*

reliquiſſe

reliquiſſe viſa eſt. At vt in bona aliqua tellure conſita ſtirps, ſemper vegeta fructus pari, & diu ſeruat; ſic vera illa pulchritudo puerili ætati inſita, increſcit, & adoleſcenti deinceps adhæret, & magis in diesque per ætatis florem aucta excultáque, iuuenem quoque comitatur, & ſenem nō deſerit. Quippe ſenes pleroſque videre eſt, non modo grauitate vultus, & inceſſu leui ornatos, nec ſolum voce, vt Homerus alicubi de ſenibus dicit, ſuaui, & inſtar cicadarum florida vtentes, verum & decus quoddam eis adeſt. Itaque ſiue in foro, ſiue in theatris videantur, quemadmodum exiſtimant Duces inter boum & equorum armenta, decoram grauitatem quandam omnium oculis conſpicuam exhibent. In primis autem vbi coronati ſacra faciunt, oculos hominum in ſe conuertunt ſic vt ipſi magis, quàm ſacrificia ſpectentur. Nimirum ob inſignem animi pulchritudinem, per actiones virtutis in corpore eſſecto eniteſcentem.

Externa corporum ſpecies, internæ nectenda, & quomodò.

290. Quòd ſi aliquando corporis pulchritudo intra recti & honeſti fines placet, negat Max. Tyrius diſſert. 9. n. 56. aliter placere poſſe, quàm prout virtutibus colluſtratam. Quo pacto non voluntati tumorem excidio Humilitatis, ſed amantis animo caſtum amorem; poſſeſſori pulchritudinis, argumentum laudandæ Numinis erga ſe beneficentiæ, ſuppeditat. Hæc duntaxat eſt amabilis & æſtimanda pulchritudo corporis, elucens ex animo in corpore. *Vt ſi fluuium pulchrum cogites*, ait idem Tyrius, n. illo 56. *qui pratulum irrigat. Flores enim quamuis pulchri ſint, qui ſub aqua ſunt, pulchriores tamen, aquæ cauſa videntur. Idem poteſt flos animæ, pulchro innatus corpori: illuſtratum ab eo, elucet ſplendorem ſuum tranſfundit. Vt nihil aliud ſit pulchritudo corporis, quàm futuræ virtutis flos, & maioris quaſi pulchritudinis præludium. Sicut enim Solis exortum præcedit fulgor quidam in ſummitate montium, quo vehementer delectantur oculi, quòd aliud expectent: Ita animæ ſplendorem, ſplendor aliquis in extremis corporis partibus præcedit.* Idem ferunt illa Caſſiodori l. 3. ep. 6. *Reſpicite iuuenem per formæ gratiam mentis pulchritudine plus placentem. Refert facie ſanguinis decus, proditur animi natura per vultum, & ſerenitate corporis, nubila quoque mentis abſtergit.*

Verùm in hac re optimum eſt Senecæ l. 1. natur. quæſt. c. 17. itémque Galeni conſilium in exhortatione ad bonas artes. *Oportet adoleſcentem, iuxta vetus præceptum, ſuam ipſius formam ad ſpeculum contemplari, qui ſi ſe conſpexerit facie pulchra, aduigilandum eſt, vt talis ſit & animus, exiſtiméque vehementer abſurdum in formoſo corpore animam habitare deformem. Rurſum ſi ſe viderit eſſe forma corporis infelici, tantò magis oportet animi excolendi curam agere, quo dicere poſſit illud Homericum.*

Eſt aliquis cui forma parum ſit corpore felix,
Sed comptis formam verbis Deus ornat, & illi
Defixis oculis vultum huius cernere gaudent.
Ille nihil fallens loquitur, placido ora rubore
Suffuſus, reliquóſque foro toto eminet inter,
Vtque Deum aſpiciunt, incedit quando per vrbem.

Et mox. *Atque hæc quidem ſufficiebant, attamen melius, opinor, fuerit, ceu pulchrum epodum accinere Diogenis illud. Is quum apud quendam acciperetur conuiuio, qui res omnes quas poſſidebat, exacta prouidentia nitidas & inſtructas habebat: cæterùm ſui ipſius nullā curā habuerat, ſcreans veluti ſputum iecturus, quum vndique circumſpexiſſet, nihil vidit, in quod expueret, ſed in ipſum ſolum domus herum expuit. Ille quum indignaretur, rogarétque quam ob cauſam id faceret, reſpondit ſe nihil in tota domo tam ſordidum ac neglectum videre, quàm eſſet ipſe. Nam parietes omnes egregiis picturis ornatos eſſe, ſolum autē ex teſſellis pretioſis eſſe concinnatum, habens ex his Deorum expreſſas imagines; vaſa omnia pura ac nitentia, quin & ſtragulas & lectos, pulchrè magnóque artificio elaboratos eſſe: Solum ipſum videri neglectū, & incuratum. Omnibus autem eſſe morem, vt in locum omnium qui adſint inhoneſtiſſimum expuant. Ne committas igitur adoleſcens, vt te præbeas dignum, in quem ſputum eiiciatur, etiamſi reliqua omnia pulcherrima tibi videantur adeſſe. Rarum enim eſt iſtis ſimul vniuerſis potiri, vt idem pariter & nobilis ſis, & diues, & formoſus. Quòd ſi cui ſanè ſimul iſta contingant aliquando, tamen abſurdum fuerit, te vnum in omnibus tuis facultatibus videri conſpuendum.* Socratem, adoleſcentibus ſpeculum conſulentibus, idem quod hîc Galenus mandaſſe, auctor eſt Plutarchus opuſc. de præcep. connub. & Apul. in apol.

Nobilitas, res admodùm inanis, malè igitur inflat. Dicta Philoſophorum.

291. Eum qui nobilitatis ſuæ, & illuſtris ſanguinis claritatem effert, in hunc modū affatur Epictetus apud Arrianum l. 3. c. 14. *Enimuerò ſi equi eſſemus, dixiſſes nimirum, pater meus fuit velocior, ego pluri hordeo, & pabulo opimiore ſū paſtus, meæ ſunt elegantiores phaleræ. Quòd ſi te ſic mecū ita loquēte, viciſſim dicam. Eſto vt his rebus me vincas, cōcede, age mecum certa. An vt equos curſu diiudicamus, ita homines habebunt nihil, quo meliorem à deteriore internoſcamus? Nōnne ſunt notæ, fides, pudor, iuſtitia? His oſtende teipſum eſſe præſtantiorem. Vt nimirum ratione, qua homo es, vincas alios.* Nihil eſſe quod eo ex capite hominē meritò efferat, aut diſtendat, in hunc modū confirmat Phalaris epiſt. ad Axiolochum. *Cùm de aliis honeſtatibus, & rebus cum virtute coniūctis gloriari poſſumus, tū etiam de nobilitate. Ego verò præter virtutem, nobilitatē nullam prorſus noui. Nam reliqua ſunt omnia fortunæ dona. Et is qui inter malos ipſe bonus eſt, Regibus quoque, & omnibus, nobilitate præſtat. Qui verò inter bonos malus, is & ſemetipſo, & abiectiſſimis quibuſque, eſt ignobilior.*

Dio optimè orat. 15. *Generoſos & nobiles eos à principio nominauerunt, qui benè nati eſſent ad virtutē, neque curioſè ſunt ſcrutati ex quibuſnam eſſent. Poſtea autem qui erant ex valde diuitibus, ſpectabilibúſque geniti, à quibuſdam nobiles ſunt vocati. Huius vero hoc manifeſtiſſimum ſignum eſt. In gallis enim gallinaceis, & equis, canibúſque, manſit nomen, quemadmodum erat in hominibus quoque antiquitus. Quicunque enim ſpectat animoſum & ſuperbū, & ad curſum benè valentem equum, non interrogans an pater eius ſit ex Arcadia, an ex Media, an ex Theſſalia, indicat generoſum eſſe equum. Similiter quoque, qui canum habet experientiam, ſi canem videt velocem, & promptam, & ſagacē circa veſtigia, nihil requirit præterea, vtrum ſit nata in Caria, an Lacedæmone, an aliunde vſquam, ſed dicit generoſam eſſe canē. Idipſum etiam fit in gallis atque aliis animantibus. Igitur patet, quòd & in hominibus ita fieri debeat, vt qui benè natus ſit ad virtutem, eum generoſum appellare conueniat, tametſi nemo norit parentes eius, neque maiores. Atqui fieri non poteſt, vt quis ſit generoſus, vt idem non etiam ſit nobilis.*

Seneca quoque egregiè epiſt. 44. *Omnes ſi ad primam originem reuocentur, à Diis ſunt. Eques Romanus es, & ad hunc ordinem tua te perduxit induſtria. At mehercules multis quatuordecim gradus ſunt clauſi. Non omnes curia admittit. Caſtra quoque, quos ad laborem & periculum recipiunt, faſtidiosè legunt. Bona mens omnibus patet. Omnes ad hoc ſumus nobiles. Nec reiicit quenquam Philoſophia, nec eligit, omnibus lucet. Patricius Socrates non fuit. Cleanthes aquam traxit, & rigando hortulo locauit manus. Platonem non accepit nobilem Philoſophia, ſed fecit. Quid eſt, quare deſperes his te poſſe fieri parem? Omnes hi maiores tui ſunt, ſi te illis geris dignum. Geres autem, ſi hoc protinus tibi perſuaſeris,*

à nullo

à nullo te nobilitate ſuperari. Omnibus autem totidem ante nos ſunt; nullius non origo vltra memoriam iacet. Plato ait, neminem Regem non ex ſeruis eſſe oriundum: neminem non ſeruum, ex Regibus. Omnia iſta longa varietas miſcuit, & ſurſum deorſum fortuna verſauit. Quis ergo generoſus? Ad virtutē benè à natura cōpoſitus. Hoc vnum eſt intuendum. Alioqui ſi ad vetera reuocas, nemo non inde eſt, ante quod nihil eſt. A primo mundi ortu vſque in hoc tempus perduxit nos ex ſplendidis ſordidiſque alternata ſeries. Non facit nobilem atrium plenum famoſis imaginibus. Nemo in noſtram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, noſtrum eſt. Animus facit nobilem, cui ex quacunque conditione, ſupra fortunam licet ſurgere.

Ad idem, Patrum oracula.

292. Non diſſimiliter Humilitatem hac in parte firmant SS. Patres. S. Ambroſius l. de Nabuthe, c. 13. ita diſſerit in hanc rem. *Quid te iactas de nobilitatis proſapia? Soletis & canum veſtrorum origines, ſicut diuitum recenſere, ſoletis in equorum veſtrorum nobilitatem ſicut Conſulum prædicare. Ille ex illo patre generatus eſt, & illa matre editus: ille auo illo gaudet: illis ſe proauis attollit. Sed nihil iſtud currentem iuuat. Non datur nobilitati palma, ſed curſui. Deformior eſt victus, in quo & nobilitas generis periclitatur. Caue igitur, diues, ne in te erubeſcant tuorum merita maiorum.* Idem quæ ſit vera nobilitas à qua nihil ſit periculi ne tumefaciat, ſic breuiter exponit l. de Noë & arca, c. 4. *Probati viri genus, virtutis proſapia eſt, quia ſicut hominum genus homines, ita animarum genus virtutes ſunt. Etenim familia hominum ſplendore generis nobilitantur, animarum autem clarificatur gratia ſplendore virtutis.* Pulcherrimè Nazianzenus orat. 25. n. 32. exprobrantibus æmulis ignobilitatem generis, ita reſpondet. *Omnibus genus vnum: ſi inferiora hæc ſpectare velis, puluis: ſi ſuperiora, ſpiraculum illud cuius participes facti ſumus, quódque conſeruare iubemur, & cum quo mihi ad tribunal ſiſti neceſſe eſt, vt diuinitus inditæ nobilitatis, imaginiſque rationem reddam. Quiſquis igitur per rectam viuendi rationem animique ad exemplar ſuum inclinationem, ſpiraculum illud conſeruauerit, huic demum nobilitas conſtabit. Contrà qui illud per vitium fœdauerit, formámque alteram, hoc eſt ſerpentis, ſibi ipſe induxerit, ille verè ignobilis & obſcurus habendus erit.* Et mox. *Iam genus illud nobile cenſetur, quod vel olim opibus & copiis excelluit, vel quod nunc ſuperbè intumeſcit. Obſcurum contrà & ignobilem, quod à parentibus, vel propter calamitatem, vel propter animi æquitatem pauperibus ducitur. Quonam enim pacto antiquitus, & ex omni tractu eſſe hæc nobilitas poſſit, quæ partim nunc incipit, partim extinguitur: atque aliis quidem negatur, aliis autem principis reſcriptis conceditur? Hæc de his rebus mea ſententia eſt. Ac proptereà te quidem ob ſepulcra, vel tabulas, magnificè de te exiſtimare ſino. Ego autem meipſum quantum poſſum, à fraude atque impoſtura repurgare ſtudeo, vt nobilitatem vel conſeruem, vel recuperem.* Queritur item Nazianzenus orat. 20. quòd cùm equorum virtus ex ipſis explorari ſoleat, non ex progenitorum dotibus æſtimari; homines tamen viritim æſtimari nolint: ſed maiorum claritate, & iis quæ ipſi non fecêre, decus ſuum & nobilitatem definiant; eóſque qui maioribus minùs claris orti ſunt, deſpicatui habeant, quaſi magni aliquid interſit inter lutum & lutum, vt eſt apud eundem orat. 33. Nec diſſimiliter ſanctus Baſilius homilia 26. quæ eſt in S. Mamantem. *Non eſt cur patres ac progenitores illuſtres proferamus. Nam turpe eſt, aliunde ornare eum qui propria ipſe virtute illuſtris eſt. Lege nanque conſuetudinis, talia inter encomia vſurpant. Alioqui veritatis lege, quæ cuique ſunt propria aſſerenda encomia exiguntur. Neque enim velocem equum reddit, quod is vnde natus eſt, ad curſum aptus fuit: nec canis encomium eſt, ex velociſſimis prognatum eſſe. Sed quemadmodùm aliorum animantium virtus in vnoquoque propria conſideratur, ita & propria viri laus eſt, cuius ex rebus ab ipſo benè geſtis teſtimonium habet. Quid ſibi confert, de illuſtri natum eſſe parente?*

Itaque non malè malus alioqui Autor, Demetriadem monebat, nobilitatis ad hoc tantùm meminiſſet, vt cum claritate generis, morum ſanctitate contenderet. Et optimè è contra Saluianus libro 4. de prouid. *ſub medium*, eorum deteſtatur improbitatem aut corruptelam, qui quos nobiles agnoſcebant, cùm vanitati ſeruirent, meliori mancipatos ſeruituti Regis vniuerſorum, nobilitate excidiſſe mentiebantur. Cùm tamen in anteriori potiùs ſtatu cùm eſſent innocentum domini, & criminum ſerui, & nobilitate conſpicui, genus ſuum malè factis inquinarent, nobilitate vacui fuiſſent cenſendi, vt Eucherius rectè vrget hom. 3. de Paſch. Verùm in hanc ſententiam longa extat, & elegans apud Philonem ipſiuſmet nobilitatis, quam de multorum in ſe iniuria querentem deſcribit expoſtulatio lib. de nobilit. Extant & plurima apud Bleſenſem epiſt. 3. Stobæum ſerm. 86. & quatuor ſequentibus. Franc. Petrarcham libro 1. de remed. dial. 16. Chaſſanæum p. 8. catalogi, conſid. 6. Gerſonem p. 2. tract. de nobilitate. Platinam dial. de vera nobilit. Oſorium libris duobus de nobilitate ciuili, Tiraquellum Zarrabinum, Clyctouæum Turturetum, & alios qui de nobilitate ſcripsêre.

Plerique genere ignobiles, meritis clariſſimi, & contrà multi ſanguine clari, probris ſuis inquinatiſſimi.

293. Poſſumus verò vrgere etiam exempla eorum, qui obſcuro ſolo nati, virtute ſua euaſerunt nobiliſſimi: & è contra aliorum qui claro orti ſanguine, turpitudine vitæ, illum affecerunt dedecore. Socratem ſanè obſcuris editum fuiſſe parentibus prodebat paulò antè Seneca, & certum eſt ex iis quæ Maximus Tyrius diſſert. 22. *in fine*, de eo prodit, aſſerens eum & lapicidæ filium, & ſimum, & ventricoſum fuiſſe. Porphyrius apud Theodoretum lib. 1. contra Græcos, *ante medium*, profertur teſtimonium ferens de patre Socratis marmorario, & Socrate per longum tempus paternam artem exercente. Ita enim ex Porphyrio refert Theodoretus, quamuis apud Cyrillum l. 6. in Iulianum ad t. 9. vbi idem Porphyrij locus allegatur, modicum tempus in fabrili illo exercitio inſumpſiſſe dicatur. Additur autem ibi ex Timæo, non ceſſaſſe Socratem de patre vt marmorario, & de matre vt obſtetrice loqui, minimè verecundatum ſanguinis & generis obſcuritatem. Alios prætereà ſapientiæ laude celeberrimos apud Græcos, obſcuro planè loco natos, obſeruat Cyrillus, longa & graui oratione retundens, quod Apoſtata Chriſtianis obiecerat circa eorum ignobilitatem generis. Nam & Platonem gladiatoris filium ex ſudoribus Athletarum, cùm priùs in Iſthmiis ac Pythiis nudus ob paruam mercedem certaſſet, tranſiiſſe poſtmodùm ad Philoſophiam demonſtrat: Tum Zamolxim Thracem Pythagoræ miniſtrum, conditione mancipium, ſapientiæ laude clariſ-

clariſſimum opponit. Syllabum pleniorem illuſtrium virorum humili ſorte ac genere editorum, dabit Ælianus lib. 12. variæ hiſt. c. 43. & l. 2. de remed. dial. 5.

E`contra Galenus in exhort. ad bonas artes, grauiter confirmat, eos qui nobilitatem iactant, & ridiculos eſſe, & maiori ſæpè patere probro ob dedecus illatum generi, nec iis diſpares eſſe, qui ob diuitias, bona verè aliena, efferuntur. *Tales videlicet ſunt & hi, qui generis nobilitatem venditant, atque hinc ſibi placentes tollunt criſtas. Nam & iſti, quoniam propriis bonis carent, ad maiorum imagines confugiunt: non ſaltem hoc intelligentes, quòd iſta generis nobilitas, qua gloriantur, ſimilis eſt publico ſingularum ciuitatum numiſmati: quod apud eos quidem valet qui inſtituerunt, apud alios verò adulterinum habetur.*

Te haud quaquam in altum generis euexit decus,
Non altus huc ſum, polluam vt genus meum.

Praclarus igitur, vt inquit Plato, theſaurus eſt, progenitorum virtutes, ſed praclarius eſt, huic opponere poſſe Sthenei dictum;

Atqui nos patribus longè praſtamus, auiſque.

Nam ſi qua omninò eſt nobilitatis vtilitas, hanc ſolam habet, quòd hinc accenditur ſtudium amulandi, propoſito exemplo domeſtico. Proinde ſi procul degeneremus à progenitorum virtute, meritò diſcrucientur illi, ſi quis modò ſenſus inſit defunctis: nobis autem tanto plus eſt dedecoris, quanto genus eſt illuſtrius. Siquidem imperiti qui genere ſunt vehementer obſcuro, hoc lucrifaciunt, quòd plerique neſciunt quales ſint. Caterùm quos decus & claritudo generis non ſinit latère, quid aliud fructus ferunt ex nobilitate, niſi vt illorum infelicitas ſit illuſtrior? Sanè qui generi ſuo non reſpondent, magis contemnuntur, quàm obſcuro loco nati. Itaque fit, vt ſi vecors pradicet claritatem generis, declaret ſuum ipſius vitium, minùs eſſe venia dignum. Neque enim eadem trutina aſtimamus, aut exploramus plebeios homines, qua claro genere natos. Sed illos, ſi vel mediocri virtute praditi ſint, probamus, & amplectimur, quod deeſt illorum virtuti, generis obſcuritati imputantes. Rurſus hos, qui nihil habent dignum imaginibus maiorum, etiamſi cateris omnibus antecellant, nondum tamen ſuſpicimus. Proinde ſi quis ſapit, ad exercendam artem ſeſe conferat, per quam ſi nobilis fuerit, videbitur genere non indignus. Sin minùs, ipſe genus ornabit ſuum, veterem illum Themiſtoclem imitatus, cui quum probro obiiceretur, quòd nothus eſſet. At ego, inquit, à me ipſum genus auſpicabor: Ac meum quidem genus à me incipiet, tuum verò in te deſinet. Apud Tullium l. 3. epiſt. 7. Athenodorus Stoïcus non diſſimiliter de hac re pronunciat, eiúſque iudicium appellat Tullius, cùm ab Appio familiæ ſuæ ſplendorem, ac nobilitatem iactante, incuſaretur nouitatis.

Popularis nobilitatis caducitas & vertibilitas.

294. Quid quòd vt nobiliſſimi ferè habentur qui ditiſſimi iuxta querelam Saluiani l. 3. de prouid. *ſub finem*, ita facile eſt deiici de nobilitatis huius commentitię gradu, qui eam iactant? Vnde cum diuitiis quatum eſt fluxiſſima ratio, dilabi plerunque nobilitatem hanc popularem, certum eſt: & qui hodiè viocurus, cras ciſtifer. *Seminis genus, & ſanguinis faſtus atque iactantia virtus non eſt, verùm haud voluntaria quadam ſucceſſio è corporibus deſcendẽs, ac fluxa & caduca*; ait Iſidorus Peluſ. lib. 1. epiſt. 86. Idque exiſtimarim à priſcis deſignatum, cùm lunam ſtatuerunt nobilitatis ſymbolum, vt conſtat ex Statio 5. Syl. vbi *patritiam lunam* nominat. Sed & Iuuenal. Satyr. 7. nobilitatem deſcribens.

——————Nobilis & generoſus,
Appoſitam nigra lunam ſubtexit aluta.

Nam vt Plutarchus probl. 76. tradit, lunulæ in calceis argumentum erant nobilitatis. Quod hauſtum fortè ab Hebræis, apud quos referente S. Hieronymo Iſaiæ 3. bullulæ in ſimilitudinem lunæ pendentes, argumentum erant & index nobilitatis. Appoſitiſſimè igitur nobilitas vulgaris lunæ ſigno repræſentatur, quòd nihil ſit ea mutabilius & inſtabilius. Ferè enim opibus nititur, & rerum externarum vbertate, quæ quantæ ſit ſoliditatis, fruſtrà monerem.

Tu qui magna de nobilitate maiorum iactas, ait S. Chryſ. hom. 59. in Matth. *vltra proauos atque atauos tuos ſi progrediaris, inuenies multos è genere tuo agaſones forſan, aut caupones fuiſſe. Ad alteros è contrario progrediaris tu aliquantulum vltra parentes, & inuenies multos te clariores fuiſſe. Hoc enim curſu, genus ferè humanum, etiam à ſcripturis comprobari poteſt. Salomon Rex erat, & Regis illuſtriſſimi filius, cuius pater abiectus atque ignobilis. Maternus etiam auus adeò vilis, vt non niſi gregario militi filiam collocare poſſet. Hac ipſa ſi altiùs repetes, inuenies rurſus horum filium genus illuſtre ac regium. Hoc de Saül, hoc de multis aliis dici poteſt. Non igitur multum hinc extollamur. Dic enim quaſo, quid genus eſt? Nihil aliud certè quàm verbi ſonitus ab omni re deſtitutus, quod in extremo illo die probè ſcietis. Verùm quoniã nondum dies illa adeſt, rationibus quantum in nobis ſitum eſt, nullam in genere fieri praſtantiam vobis perſuadebimus. Conſidera igitur quando bellum irrumpit, quando fames premit, quando catera huiuſmodi mala incumbunt, quomodo vniuerſus nobilitatis huius flatus euaneſcit. Neſcit inter diuitem & pauperem vllo modo morbus diſcernere, glorioſum & inglorioſum, nobilem & ignobilem non cognoſcit. Mors quoque aliaque humanarum rerum mutationes, pariter omnes aggrediuntur: imò verò, quod mirabile fortaſſis videbitur, multò magis diuites inuadere ſolent. Quo enim minùs ad ferendas mutationes exercitati ſunt, eò magis cùm inciderint, pereunt. Timor etiam ditiores maximè terret. Nam & Principes ſummoperè formidant, & liberos populos non minùs quàm Principes metuunt. Multas quippe diuitum ades, modò impetuoſa ira populi, modò Principis furor, quorum pauper fluctuum, immunis omninò eſt. Hac igitur nobilitate omiſſa, ſi nobilitatem tuam oſtentare places, libertatem mihi animi oſtende.*

Nihil admodum differt, inter lutum, & lutum.

295. Clauſulam appono ex Seneca 3. de benef. c. 28. *Eadem omnibus principia, eadémque origo. Nemo altero nobilior, niſi cui rectius ingenium, & artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familia ſua longo ordine, ac multis ſtemmatum illigata flexuris, in parte prima adium collocant, noti magis quàm nobiles ſunt. Vnus omnium parens, mundus eſt: ſiue per ſplendidos, ſiue per ſordidos gradus, ad hunc, prima cuiuſque origo perducitur. Non eſt quòd te iſti decipiant: Cùm maiores ſuos recenſent, vbicunque defecerit nomen illuſtre, illicò Deum fingunt. Neminem deſpexeris, etiamſi circa illum obſoleta ſunt nomina, & parum indulgente adiuta fortuna. Siue libertini ante nos habentur, ſiue ſerui, ſiue exterarum gentium homines, erigite audacter animos, & quicquid in medio ſordidi iacet, tranſilite. Expectat vos in ſummo magna nobilitas.*

Quantum nobilitati dandum.

Abſit tamen vt veræ nobilitatis decoribus, detractum quicquam velim, quandiu ſe intra fines debitos continet, hócque pro fræno habet, auertente ab iis quæ veram nobilitatem dedecent. *Verè enim non abs re dantur multa nominibus, & eſt Roma pro merito*, ait Auſonius in gratiarum actione, n. 6. agens de veteri nobilitate, *Ego*, ait Max. Tyrius diſſert. 24,

ſert.24.n.143.& *reſpectu virtutis genus generi præfero. Nam ſi equorum domitor, nobilitatem in equis amat,*

——————Troi quos Iupiter olim

Præſtantes dederat, pretium Ganymedis adempti.

Et venator nobilitatem amat in catulis: quanto magis qui homines amat, hominum educationi intentus eſt, eorum genus inquiret? Non ſicut Xerxis filius eſt Xerxes; ignauum enim hoc genus eſt. Nec ſicut Crœſus Alyattis; imbelle enim hoc genus eſt. Nec ſicut Hippias Piſiſtrati; hoc enim improbum eſt. At ſi Leonidem, ſi Ageſilaum dicas, virtutem agnoſco, Herculem cogito, nobilitatem approbo. Vtinam Athenis Ariſtidis, vtinam Socratis genus eſſet. Non minus hos quàm Heraclidas, non minus quàm Perſidas honorarem, non minùs quàm Patricios. Nam ſi fluuios laudas, qui ex puris labuntur fontibus, ſi plantas, quarum poſtquàm ſtipes exaruit, manent adhuc ſemina, nobilitatem in hominibus non laudabis, quæ ex virtute tanquam puro fonte orta, præſtantiam ſuam retinet? Præclarũ item illud Oratoris in Seſtij defenſione. *Omnes boni ſemper nobilitati fauemus, & quia vtile eſt Reipublicæ, nobiles eſſe homines dignos maioribus ſuis, & quia valere debet apud nos clarorum hominum ſemel de Republica meritorum memoria, etiam mortuorum.*

296. Non grauatè itaque annuam, vt virtuti maiorum, in poſteris qualibuſcunque, aliquid tribuatur. *Hæc debemus virtutibus*, ait Seneca 4 de Benef.c.30. *vt non præſentes ſolum illas, ſed etiam ablatas è conſpectu colamus. Quo modo illi iidem egerant, vt non in vnam ætatem prodeſſent, ſed beneficia ſua, etiam poſt ipſos relinquerent: ita & nos, non vna ætate grati ſimus. Hic magnos viros genuit, dignus eſt beneficiis. Qualiſcunque eſt, dignos aedit. Hic egregiis maioribus ortus eſt. Qualiſcunque eſt, ſub vmbra ſuorum lateat. Vt loca ſordida repercuſſu Solis illuſtrantur, ita inertes, maiorum ſuorum luce reſplendeant.* In vera quoque animi ex virtutibus nobilitate, multò maiorem fore ſplendorem, ſi nobilitati ſanguinis accedat, in confeſſo eſſe debet, idque ex Ariſtotele latè verſat Scaynus in notis ad librum 3.polit.c.5. Quare nihil, vt aiebam, de veræ nobilitatis ſplendore detractum volo.

Duntaxat igitur vitia ſanguinis claritati adnaſcentia, ac in primis teredinem iſtam inanis gloriæ, bonum omne cui aduenit exedẽtis, abacta volo, inculcans illud ex Auguſtini ſententia apud Proſperum 388.& vltima, qua ex vllo bonorum proximè enumeratorum, iuſtam captari poſſe elationem, ita prodit. *Diuitiis flores, & maiorum nobilitate te iactas, & exultas de patria, & pulchritudine corporis, & honoribus, qui tibi ab hominibus deferuntur? Reſpice teipſum, quia mortalis es, & quia terra es, & in terram ibis. Circunſpice eos, qui ante te ſimilibus ſplendoribus fulſere. Vbi ſunt quos ambiebant ciuium potentatus? Vbi inſuperabiles Imperatores? Vbi qui conuentus diſponebant, & feſta? Vbi equorum ſplendidi nutritores, exercituum duces, Satrapæ, tyranni? Non omnia puluis? Non omnia fauillæ? Non in paucis oſſibus, eorum vita memoria eſt? Reſpice ſepulcra, & vide quis ſeruus, quis dominus, quis pauper, quis diues. Diſcerne, ſi potes, vinctum à Rege, fortem à debili, pulchrum à deformi. Memor itaque naturæ, non extollaris aliquando. Memor autem eris, ſi teipſum reſpexeris.* An hoc expreſſit Fabulinus ille, qui ſermones ab Auguſtino ad Fratres in Eremo habitos, tam infeliciter ementitus eſt? Sanè ſerm.48. non diſſimilia vrget, nominatim quoad Cæſaris cadauer.

Repreſſio tumoris ex bonis animi, ac primùm ex ſcientia.

297. Verùm in captando ex recenſitis hactenus, cùm externis, tum corporeis bonis honore, tenere moderationem debitam, nec humilitate excidere, minoris videbitur operæ, iis qui benè oculari, non in rerum externa ſpecie, ac veluti cruſtâ hæſerint, vt vulgus ſolet, ſed interiùs in ipſa rerum viſcera obtutum defixerint. In internis, hoc eſt, ipſius animæ bonis, operoſior videri poteſt moderationis obſeruatio: fortaſſis quòd minùs nobis quoad hæc perſpecti ſimus: vel quòd nimia vicinia & infirmitas, perceptionem ſui impediat, vt in viſu experimur. Neque tamen iuſtam obiiciendæ Humilitatis cauſam, cuiquam ſuppetere ex his bonis, quantalibet affluant, ſiue intellectum, ſiue voluntatem ſpectemus, liquere exiſtimo ex dictis circa beatitudinem obiectiuam. Nunc molli duntaxat opera in id incumbam. Et quidem quoad intellectum, citato loco quanta ſit ſcientiæ noſtræ exilitas, abundè expoſitum eſt. Id quod diſertiſſimè etiam ac vberrimè traditur à Philone l. de temulentia. Et miratur ſanè Theodoretus l. 4. aduerſùs Græcos, *ſub initium*, non pudere Philoſophos paſſim gloriari, compertam ſibi eſſe aëris ætheriſque mẽſuram, qui maris tamen profunditatem ignorent, quam conto ac ſummiſſis funibus, & bolide explorare, non videretur adeò arduum. Diſputat eodem loco latè de Philoſophorum diſſenſionibus circa res naturæ, idémque latè verſat Lucianus in Hermo. ſiue dialogo de ſectis, & dial. cui titulus, *Vitarum auctio*. Et idem in omni ſcientia, & diſciplina certi monſtrat latè Tiraquellus c.31. de nobil. à n.532. non exiguo argumento latentis veritatis, & denſæ ignorantiæ noſtræ circa ea ipſa quæ incurrunt in oculos: Quantò magis circa res abditas, vel ſenſui imperuias? Itaque cùm veritas vna ſit, & tanta diſſidia pugnantéſque ſententiæ, inter ſapientes de rebus ſenſum ferientibus efferbuerint, multos errare neceſſe eſt, & ignoratione laborare, vt Arnobius ex hac tanta philoſophantium diſſenſione optimè concluſit l.2.n.50. Admodúmque cæcum oportet eſſe, qui non videat plurimis errantibus, poſſe etiam fieri, vt ipſemet erret: nec iam elationis argumentum ex cognitione, ſed humilitatis & deſpicientiæ ſui ipſius materiam vberrimam, ex erroris periculo, & tam denſis tenebris habere.

298. Itaque quò quis rerum naturæ peritior videtur, eò de ſe ſentit demiſſiùs, quòd norit quàm non intrò ſubeat; & pro rerum penetralibus, ac naturæ intimis receſſibus, ſola veſtibula teneat. Socrates certè apud Theodor. l. 2. aduerſùs Græcos, cæciorem ſe eſſe agnoſcit in peruidendis naturæ rebus, ex quo Philoſophiæ dediſſet operam. Idem Auctore Lactantio lib. de ira Dei, cap. 1. *Cùm eſſet omnium Philoſophorum doctiſſimus, tamen vt cæterorum argueret inſcitiam, qui ſe aliquid tenere arbitrabantur, ait, ſe nihil ſcire, niſi vnum, quòd nihil ſciret. Intellexit enim doctrinam illam nihil habere in ſe certi, nihil veri, neque vt putabant quidam, diſſimulauit ipſam doctrinam vt alios refelleret, ſed vidit ex parte aliqua veritatem. Teſtatus eſt etiam in iudicio, (ſicut traditur à Platone,) quòd nulla eſſet humana ſapientia: adeóque doctrinam qua tum Philoſophi gloriabantur, contempſit, deriſit, abiecit, vt id ipſum pro ſumma doctrina profiteretur, quòd nihil ſcire didiciſſet.* Agnouit nimirum tenebras noſtras, & quantoperè ad rerum omnium notitiam cæcutiamus. Gregorius verò Nyſſenus orat.9. cõtra Eunom. in ipſo veſtibulo, increpans vecordis illius fatuitatem in ſua ſcientia rerum quantumuis altiſſimarum, ipſiúſque etiam Dei, iactanda, conuincit ignoratum ab eo animalium minutiſſimum formicam. Locus eſt egregius, quem idcircò nolo præteritum. *Qui gloriatur iactabundus ſe, eorum quæ ſunt, ſcientiam adeptum eſſe, quod minimum eſt*

eorum quæ nobis ante oculos apparent: quæ ſit eius natura, nobis explanet, vt ex eo quod notum eſt, de eo etiam, quod occultum eſt, & incognitum, fidem faciat. Et quænam ſit formicæ natura, ſermone explicet: Vtrum ſpiritu & habitu eius vita continetur, vtrum viſceribus diſpenſatur, ſimiliter aliis animalibus; vtrum oſſibus corpus conſtructum eſt; vtrum medulla, oſſium cauitates intus plenæ ſunt; an neruis & vinculis compages contenta eſt; an muſculorum amictibus, & adenum ſiue glandularum, neruorum ſitus continetur. An dorſalibus vertebris è bregmate ad caudam medulla protenditur. An complexu neruoſæ membranæ, membris quæ mouentur vim impulſricem inſerit. An in ipſa eſt iecur, & folliculus fellis, id eſt expurgatæ è iecore flauæ bilis receptaculum; reneſque, & cor, & arteriæ, & venæ, membranaque & præcordia, ſiue ſeptum transuerſum; vtrum glabra & pilis obducta; an in marem & fœminam diſtinguitur; in qua parte corporis vis videndi inſidet; an odorandi ſenſu prædita eſt; an vnam habeat vngulam, vel multifidas, ſiue in multos digitos diſcretas baſes; Quamdiu viuit; & quis ex ſeſe generationis modus; & quanto tempore fœtus concipitur; & quomodo neque formicæ omnes pedeſtres, neque volucres omnes, ſed aliæ humi repunt, aliæ aëriæ videntur. Qui igitur ſe iactat eorum quæ ſunt naturam, adeptum eſſe, nobis primùm formicæ naturam declaret. Apparet Nyſſenum vt ſæpè aliàs, ex fratre Baſilio profeciſſe. Nam ſimile eius argumentum in Eunomium, habes epiſt. 168. Eadem argumentatione reuincendi fuiſſent ventoſi illi apud priſcos Thraſones, quibus frequens erat illud ab Origene in Celſo Epicureo tantoperè deciſum, iactare; Omnia nouimus. Nam id de ſe profeſſos non paucos, habemus ex Dione orat. 55. Platone in Sophiſta, & Nazianzeno orat. 33. & idcirco ex eo grege Euthydemum quendam inſolentiſſima vanitate, & ambitionis immenſitate, diligentiſſimè cauiſſe, ne videretur à quoquam aliquid diſcere, Xenophon l. 4. memorab. Socratis dictor. atque factor. diſertè prodidit.

Alia in hanc ſententiam, & de portentoſa vanitate captantium ex ſtudio literarum famam nominis, indéque intumeſcentium, diſputat piè admodum Franc. Picus l. 2. de ſtudio diuinæ & humanę Philoſophiæ, cap. 6.

Iactantes multam lectionem, aditas Academias, comparatos literarios gradus, ridiculi.

299. Affinis huic inanitati eſt, ea quam Epictetus apud Arrian. l. 2. c. 19. exagitat, iactantium multam lectionem. Sic enim ille ex perſona iactabundi, ſubſannans loquitur. Quando inanis fuero, & vacuus his curis, præſertim in conuiuio, admiratione ſuſpenſos habeo conuiuas præſentes, dum enumero ſcriptores. De his rebus mira ſcripſit in primo περὶ δυνατῶν, Chryſippus. Et Cleanthes ſeparatim de his librum edidit: Nec non Archedemus, quinetiam Antipater, non ſolùm in libris περὶ δυνατῶν, ſed peculiariter quoque in libris περὶ κυριεύοντος. Commentarium non legiſti? Non legi. Lege igitur. Hactenus ex Thraſone illo. Subdit Epictetus. Et quid vtilitatis inde capiet? Nugacior ac ineptior erit quàm antea fuerit, cùm tu quæ legiſti, nulla re alia magis profeceris. Alij etiam magis ridiculi, qui peritiam iactarent, tantùm ob aditas Athenas, exagitantur à Themiſtio orat. 19. initio, & ridentur etiam à Syneſio epiſt. 54. Auream inſaniam appellat Eunapius in Proæreſio.

Quàm denique inſigniter deſipiant, ac velut in ſummo vertice ridiculorum, locati ſint, qui gloriã venantur ex gradu literario, quem gratię, vel quod frequentius eſt, marſupio, infrequentiſſimè eruditioni ac dignitati delatum poſſident, non eſt operoſum perſpicere. At ego minime, (dicam enim cum Themiſtio orat. 1.) abſurdam quandam gloriam, opinionémque aſſequi velim. Et vtique primus ego ridere illos ſoleo, qui eo morbo detineantur, nec multum Carbonarij alicuius, aut fabri ferrarij diſſimiles eos arbitror, qui fumo atque fuligine reſperſus, tamen carbonarium ſe appellari nolit: quin & iis, qui appellent, ſuccenſeat, & ſi quos teneat, concidere non dubitet. Vatis autem aut Medici, aut alterius honeſtioris artificis nomen appetat. Nam nec Aſinum Æſopicum probo, audiens hunc, qui aſinus eſſet, pelle nihilominus leonis indutum. Atque idcircò concurrẽtes pueruli, eum & fuſtibus cadunt, & pellem iuxta, atque audaces illos ſpiritus, eripiunt. Cùm tamen frequẽtiſſimum ſit, ex huiuſmodi titulis inſoleſcere, non abs re Philoſtratus in Æliano, cum inde celebrat, quòd delato, ab iis quibus ius erat, Sophiſtæ titulo, non intumuiſſet elatúſve animo eſſet pro vſu multorum. Nam Sophiſtas cum iis qui nunc Doctores nominantur, analogiam habuiſſe, & peculiari veſte vſos, cuius geſtandæ ius ac facultatem à delectis ad id munus acciperent, Olympiodorus apud Plotium eſt Autor. Itaque quàm ridicule olim Sophiſtæ ex pallio & ſubſtrato titulo intumeſcebant, tam etiam ſannis & ſibilis digni qui ex Doctoratu re (nunc quidem) plerunque de ſolo titulo, aut titulo ſine re, animis efferuntur. Bellè etiam in iſtos cadit inſectatio, qua percelluntur qui ob reportatum publicè teſtimonium aliquod virtutis & induſtriæ, inſoleſcũt & efferũtur. Hos verò Dio Chryſ. orat. 1. de gloria, quæ eſt n. 66. egregiè inſectatur, quòd vnam adepti eſcam, ex iis quæ pro fatuis tam multæ vbiuis proſtant in ciuitatibus, coronã V.G. primum locum, præconium, non ſatis æſtiment quanti hoc ſit, & quàm nihili: vt potè fronde viridi circunduci velut oues. Et quàm rem priuatim factam negligerent, publicè pronunciatam, habeant pro fœlicitatis ſuæ termino.

Placet denique adſcribere, quid de huiuſmodi vanitate ſtatuat Franc. Petrarcha, is cui laurea tanto concertantium vbique academiarum ſtudio, vel potiùs æmulatione delata eſt. Itaque habet l. 1. de remed. dial. 12. poſt confutatam inanem apud antiquos, ſeptem duntaxat ſapientum enumerationem. Fœlicior ætas noſtra, quæ non vnum, duóſve, vel ſeptẽ, ſed in ſingulis vrbibus, ceu pecudum greges numerat ſapientum. Nec mirum ſanè multos eſſe, qui tam facilè fiant. Venit iuuenis ſtultus ad templum. Præceptores illum ſui prædicant, celebrant, ſeu amore, ſeu errore. Tumet ille, vulgus ſtupet, plaudunt affines & amici. Ipſe iuſſus in cathedram ſcandit, cuncta iam ex alto deſpiciens, & neſcio quid confuſum murmurans. Tunc maiores certatim, ceu diuina locutum, laudibus ad cœlum tollunt. Tinniunt interim campanæ, ſtrepunt tubæ, volant annuli, figuntur oſcula, vertici rotundus, & niger pannus imprimitur. His peractis deſcendit ſapiens, qui ſtultus aſcenderat. Mira prorſus transformatio, nec Naſoni cognita. Sic fiunt hodiè ſapientes, verus ſapiens fit aliter. Plurima item apud eundem habentur in hanc ſententiam l. 1. eiuſdem Operis, dial. 46. S. Baſilius, quod in eius laudatione prodidit Nazianzenus, doctoratus inſignia cùm conſequi poſſet, inanitatis oſor, neglexit & repudiauit.

Magiſtri morum, de orationis cultu, aut rapiditate elati, fatui ac vani.

300. Et quia intelligentiæ ac ingenij ſoror eſt oratio, appoſitè cadit in hũc locum, vt eorum coarguamus inſipientiam, qui cùm alios recta ac honeſta docere profiteantur, toti ſunt in verborũ aucupio & orationis floſculis conquirendis, & inde efferuntur.

efferuntur. Minùs illi & è re ſua, & ex auditoris fructu, ea lenocinia conſectantur. Nam orationem laſciuientem, eſſe corruptorum morũ indicium, demõſtrat egregiè Seneca epiſt.114. vbi de laſciuia hac orationis in Mœcenate, quam Auguſtus quomodò caſtigauerit, accipe ex Macr. 2. Satur. c. 4. *Auguſtus, qui Mœcenatem ſuum nouerat eſſe ſtylo remiſſo, molli & diſſoluto, talem ſe in epiſtolis quas ad eum ſcribebat, ſæpius exhibebat, & contra caſtigationem loquendi, quam aliàs ille ſcribendo ſeruabat, in epiſtola ad Mœcenatem familiari, plura in iocos effuſa ſubtexuit. Vale mel gentium, melcule, ebur ex Etruria, laſer Aretinum, adamas ſupernas, Tyberinum margarium, Cilniorum ſmaragde, iaſpi figulorum, berille Porſenæ, carbunculum habeas, ἵνα συντέμω πάντα μάλαγμα mœchatrum.* Hanc igitur orationis laſciuiam tanquam certum laſciuia corrupti animi indicem Seneca loco allegato grauiter corripit. Et meritò. Nam vt Caſſiodorus l. 5. epiſt. 22. dixit. *Eſt quoddam mentis ſpeculum, agentis oratio, nec maius poteſt eſſe mentis teſtimonium, quàm qualitas inſpecta verborum.*

Eadem rurſus inſectatur Seneca epiſt. 115. *Cuiuſcunque orationem*, inquit, *videris ſollicitam & politam, ſcito animum quoque non minus eſſe puſillis occupatum. Magnus ille, remiſſius loquitur & ſecurius. Quæcunque dicit, plus habent fiduciæ quàm curæ. Noſti complures iuuenes barba & coma nitidos, de capſula totos. Nihil ab illis ſperaueris forte, nihil ſolidum. Oratio, vultus animi eſt: ſi circumtonſa eſt, & fucata, & manufacta, oſtendit illum quoque non eſſe ſyncerum, & habere aliquid fracti. Non eſt ornamentum virile, concinnitas.* Itaque comptuli illi, produnt ea dicendi & loquendi nimia elegantia & cultu, ſqualorem animæ. Variam item ac præpoſteram laudis ac gloriæ ex inani argumento captationem auditoribus obiiciunt contuendam, nec non iudicij defectum, & puerilem in re ſeria hallucinationem, apud cordatos riſu & ſubſannatione digniſſimam. Nihil enim putidius ea loquendi affectatione.

301. Ipſi ſanè Ethnici acriter ſæpè inuehuntur in huiuſmodi deſipientem ſermonis oſtẽtationem: ſiue ſtudium eius ſpectet verba obſoleta & vetuſta, quorum ad vſum reuocatione, imperitorum admiratio & plauſus quæratur. Carpit acriter hoc Lucianus in Alexiphane, & in Rhetorum præceptore, ac Gell. l. 1. c. 10. & l. 2. & 5. vtrobique c. 21. Item l. 6. c. 15. & l. 11. c. 16. & l. 13. c. 9. Siue ſpectet concinnitatem & elegantiam dictionis, & dicendi volubilitatem ac rapiditatem. *Quàm abſurdum eſt*, ait Max. Tyrius diſſert. 15. n. 89. *quod pyrum, vt Homerus ait, non ſeneſcat, niſi nouum adueniat, nec malum, niſi aliud ſuccedat, vua vuæ ſuccreſcat, ficus ſicui, ſermo verò ſolus ſimul naſcatur & pereat: fructúſque orationis nec ſemen vllum habeat, nec vim nutriendi, neque interiora animæ penetret,*

Sed tantum leuiter ſuprà natet, inſtar oliui?

Et infrà. *Peritus Medicus, aliquid interdum voluptatis, cum remediorum miſcet moleſtiis: ſolam verò illius aut maximam habere rationem, nec Aſclepius, nec Aſclepiadæ ſolent, ſed coci potiùs. Neque enim quicquam ab illis ventris lenociniis differt, ſuauis, ſed vitioſa oratio. Cur ſi vtilitatem demas, iucunditatem addas, improbam planè atque impotentem poteſtatem concedes, nec aliam quàm inhoneſtis omnibus, quæ per exteriores ſenſus ad animam irrepunt. Quare comeſſationibus potiùs huiuſmodi coquos relinquamus, peſſimos & ventri & auribus miniſtros. Nos orationem aliam erectámque quæramus, quæ animos ſicuti noſtros longè ſupra terram, omnéſque totius terræ voluptates cupidinéſque, (qualis eſt ambitio, amor, ira, luctus, ebrietas,) extollat. His omnibus ſuperiorem eſſe oportet verum philoſophici ſermonis Rhetorem: vt nihil falſum admittat, aut ignauum, nihil diſſolutum, vel fucatum, nihil quod artis quadam ſpecie tantùm, ſe commendet.*

Gellius egregiè ex Muſonio lib. 5. cap. 1. *Muſonium*, inquit, *Philoſophum, ſolitum dicere accepimus. Cum Philoſophus hortatur, monet, ſuadet, obiurgat, aliúdve quid diſciplinarum diſſerit, tum qui audiunt, ſi de ſummo & ſoluto pectore obuias vulgatáſque laudes effutiunt, ſi clamitant etiam, ſi vocum eius feſtiuitatibus, ſi modulis verborum, ſi quibuſdam quaſi frequentamentis orationis mouentur, exagitantur, & geſtiunt; tum ſcias & qui dicit, & qui audiunt fruſtra eſſe; neque illic Philoſophum loqui, ſed tibicinem canere. Animus is audientis Philoſophum, ſi quæ dicuntur, vtilia ac ſalubria ſunt, & errorum atque vitiorum medicinas ferunt, laxamentum atque otium prolixè profuséque laudandi non habet. Quiſquis ille eſt qui audit, niſi ille eſt planè deperditus, inter ipſam Philoſophi orationem, & perhorreſcat neceſſe eſt, & pudeat tacitus, & pœniteat, & gaudeat, & admiretur. Varios adeò vultus diſparileſque ſenſus gerat, proinde vt eum conſcientiámque eius affecerit, vtrarumque animi partium aut ſyncerarum aut ægrarum, Philoſophi pertrectatio. Præterea dicebat magnam laudem non abeſſe ab admiratione: Admirationem autem quæ maxima eſt, non parere verba, ſed ſilentium. Idcircò, inquit, Poetarum ſapientiſſimus auditores illos Vlyſſi labores ſuos illuſtriſſimè narrantis, vbi loquendi finis factus, non exultare, nec ſtrepere, nec vociferari facit, ſed conſiluiſſe vniuerſos dicit, quaſi attonitos & obſtupidos, delinimentis aurium ad origines vſque vocis permanantibus.*

302. Seneca illuſtriſſimè epiſt. 40. *Audiſſe te ſcribis Serapionem Philoſophum, cùm iſtuc applicuiſſet, ſolere magno curſu verba conuoluere, quæ non effundit, ſed premit & vrget. Plura enim veniunt, quàm quibus vox vna ſufficiat. Hoc non probo in Philoſopho, cuius pronunciatio quoque, ſicut vita, debet eſſe compoſita. Nihil autem ordinatum eſt, quod præcipitatur & properat. Itaque oratio illa apud Homerum concitata, & ſine intermiſſione in morem niuis ſuperueniens, oratori data eſt, at lenis & melle dulcior ſeni profluit. Sic itaque habe, vt iſtam vim dicendi rapidam atque abundantem, aptiorem eſſe circulanti iudices, quam agenti rem magnam ac ſeriam, docentique. Æquè ſtillare illam nolo, quàm currere. Nec extendat aures, nec obruat. Nam illa quoque inopia & exilitas, minùs intentum auditorem habet, tædio interruptæ tarditatis. Faciliùs tamen incidit quod expectatur, quàm quod prætereuolat. Denique tradere homines diſcipulis præcepta dicuntur. Non traditur quod fugit. Adiice nunc, quòd quæ veritati operam dat oratio, incompoſita debet eſſe & ſimplex. Hæc popularis, nihil habet veri: Mouere vult turbam, & inconſultas aures impetu rapere; tractandam ſe non præbet, aufertur. Quomodo autem regere poteſt, quæ regi non poteſt? Quid quòd hæc oratio quæ ſanandis mentibus adhibetur, deſcendere in nos debet? Remedia non proſunt, niſi immorentur. Multum præterea habet inanitatis & vani. Plus ſonat, quàm valet. Lenienda ſunt, quæ me exterrent; compeſcenda quæ irritant; diſcutienda quæ fallunt; inhibenda luxuria, corripienda auaritia. Quid horum raptim poteſt fieri? Quis Medicus ægros in tranſitu curat? Quid quod ne voluptatem quidem vllam habet talis verborum ſine delectu ruentium ſtrepitus? Sed vt pleraque quæ fieri poſſe non crederes, cognouiſſe ſatis eſt: ſic iſtos qui verba exercuerunt, abundè eſt ſemel audiſſe. Quid enim quis dicere, quid imitari velit, quid de eorum animo iudicet, quorum oratio perturbata & admiſſa eſt, nec poteſt reprimi? Quemadmodum per procliue currentium, non vbi viſum eſt gradus ſiſtitur, ſed incitato corporis pondere ſe rapit, ac longius quàm voluit effertur: ſic iſta dicendi celeritas, nec in ſua poteſtate eſt, nec ſatis decora Philoſophiæ, quæ ponere debet verba, non proiicere, & pedetentim procedere. Quid ergo? Non aliquando & inſurget? Quidni? Sed ſalua digni-*

tate morum, quam violenta iſta & nimia vis exuit. Habeat vires magnas, moderatas tamen: Perennis ſit vnda, non torrens. Addit alia pleraque inſignia, in hoc vanum, à rebus, vt ait, ad verba tranſlatum ſtudium, quæ apud ipſum legi poterunt.

Larua quædam Chriſtianorum Oratorum, quanta hac in parte peccent, & quorſum.

303. Legiſſe ſanè operæpretium fuerit non paucos, ſub Chriſtiani Oratoris nomine Comœdos, & circulatores, (liceat enim ficum cum S. Baſilio ficum dicere:) quorum oratio, vt Muretus ad eam Senecæ epiſtolam iure ſtomachatur, *cùm non compta ac calamiſtrata, ſed grauitatis, autoritatis, maieſtatis ac ſanctimoniæ plena eſſe deberet, tota papauere ac ſeſamo ſparſa eſt, & ex mellitis verborum contexta globulis: ita vt ad eos, non tanquam ad vitæ magiſtros, aut vitiorum correctores, ſed tanquam ad Comœdos aut hiſtriones eatur. Stant illi, & cùm frontem bis térve perfricuerunt, barbámque permulſerunt, hiante & mirificum aliquid ac θεατρικὸν expectante plebe, (plebis autem nomine etiam quoſdam ex optimè veſtitis comprehendo;) laxant habenas linguæ, & ſimiliter cadentia, ſimiliterque deſinentia coaceruantes, paria paribus, contraria contrariis opponentes, multa etiam ſemel ſuo ordine dicta, ſurſum verſum, aut aliàs variato ordine repetentes, eáque in re memoriam pueriliter oſtentantes, atque hæc ſaltatricularum in morem geſticulatoriis, neque vnquam quietis manibus, adiuuantes, argutè multa, multa quibus riſum exc tiant, dicunt. Nunquam interim aut ſibi aut auditoribus reſpirandi facultate permiſſa. Quibus omnibus rebus, admirationem imperitis, cordatis & intelligentibus nauſeam ac ſtomachum commouent.*

Sed quòd res ſit longè grauiſſima, & in qua non exiguo & loquentium audientiúmque damno in dies peccetur, & admodùm carò conſtet Eccleſiæ, hæc deſipientia, placet addere ex potentiſſima S. Chryſoſtomi oratione plagulam, qua ille & mali huius originem & damnum aperit, ac validè excindit. Ita affatur plebem, homil. 30. in Acta: *Multi vt in medium procedant, multa faciunt, & vt longum ſermonem facere poſſint. Et ſi applaudentem multitudinem habeant, quaſi regnum adepti ſint, gaudent: ſi autem cum ſilentio claudatur ſermo, triſtitia maior illis è ſilentio, quàm ex gehenna. Hoc ſubuertit Eccleſias, quod & vos non quæritis audire ſermonem, qui compungere poſſit, ſed qui oblectet tinnulo ſtrepitu, & verborum compoſitione, quaſi citharœdos & cantores audientes. Et nos frigidè ac miſerè facimus, noſtras affectiones ſequentes, quas eiicere oportebat. Et idem fit, ac ſi pater videns puerum quem ſupra modum tenerè amat, ægrotum, illi frigida & quæcunque oblectant, porrigat: quæ autem vtilia, minimè curet. Deinde quando obiurgatur à Medicis, rationem reddat, dicens. Quid faciam? Videns fletum pueri, ferre nequeo. Miſer & ærumnoſe ac proditor, neque enim talem patrem dixerim; & quanto ſatius fuerit, paruo tempore triſtitia affectum, perfectæ ſanitati reſtitui, quàm temporariam illam gratiam, perpetuæ triſtitiæ cauſam fieri? Hoc etiam nobis accidit. Floſculos verborum, & compoſitionem, & harmoniam, curioſius ſectamur, vt canamus, non vt proſimus; vt ſimus in admiratione, non vt doceamus; vt oblectemus, non vt compungamus; vt plauſu & laudibus obtentis abeamus, non vt mores componamus: crede mihi, (non diceremaliòquin,) quoniam quando inter dicendum plauſum excito, per illud quidem tempus, humanum quiddam mihi accidit, (cur enim verum quis non dicat?) & diſtrahor, & diffundor: vbi autem domum redeo, & intelligo plaudentes ſine fructu abiiſſe, etſi fructum accipere poterant, à plauſu & laudibus periiſſe, ploro, & gemo, & lacrymor; & quaſi fruſtra omnia dixerim, ſic efficior, mihique ipſi dico. Quæ ſudorum meorum vtilitas, ſi auditores è verbis meis nullum fructum accipere volunt.*

304. S. Hieronymi locum ex epiſtola ad Nepotianum ſi attexuero, operæpretium fecero. Eſt enim planè luculentus. *Verba voluere, & celeritate dicendi apud imperitum vulgus, admirationem ſui facere, indoctorum hominum eſt. Attrita frons interpretatur ſæpè quod neſcit, & cùm aliis perſuaſerit, ſibi quoque vſurpat ſcientiam. Præceptor quondam meus Gregorius Nazianzenus, rogatus à me, vt exponeret quid ſibi vellet in Luca ſabbathum δευτερόπρωτον, eleganter luſit; docebo te inquiens ſuper hac re, in Eccleſia, in qua mihi omni populo acclamante, cogeris inuitus ſcire quod neſcis, aut certè ſi ſolus tacueris, ſolus ab omnibus ſtultitiæ condemnaberis. Nihil tam facile, quàm vilem plebeculam, & indoctam concionem, linguæ volubilitate decipere, quæ quicquid non intelligit, plus miratur. M. Tullius in quem pulcherrimum illud Elogium eſt, Demoſthenes tibi præripuit ne eſſes primus Orator, tu illi ne ſolus; in oratione pro Q. Gallio quid de fauore vulgi & de imperitis concionatoribus loquatur, attende, ne his fraudibus ludaris. Loquor enim quæ ſum ipſe nuper expertus. Vnus quidam Poeta nominatus homo perliteratus, cuius ſunt illa colloquia Poëtarum, ac Philoſophorum, cùm facit Euripidem & Menandrum inter ſe; & alio loco Socratem atque Epicurum diſſerentes, quorum ætates, non annis, ſed ſeculis ſcimus eſſe disiunctas, quantos is plauſus & clamores mouet? Multos enim condiſcipulos habet in theatro, qui ſimul literas non didicerant.* Vides ſapientiſſimi Patris iudicium de inani illa captatione gloriæ apud populum ex dicendi modo, vel vana eruditionis oſtentatione.

Multa item in quæſitum ad ſacras tractationes verborum fucum, & eruditionis aut dicendi facultatis oſtentationem, egregiè diſputat idẽ Chryſoſtom. lib. 5. de ſacerdotio, & lib. 3. aduersùs vituperat. vitæ monaſt. *ſub medium*, vbi Philoſophorum, nominatimque Anacharſidis, Cratetis, Diogenis, Socratis, Platonis, vſu & autoritate confirmat, cùm ornatum diſſertationis, turpem eſſe & indignum Philoſopho. Idem tradiderat iam olim Clemẽs 1. Strõm. cap. 4. Hanc fuiſſe cauſam perditæ profanæ eloquentiæ (quod ad ſacram quoque extendere poſſumus,) dicitur initio ſatyr. Doleo ex fœdo opere petendam obſeruationem perutilem. Sed quidni de ſtercore quoque aurum legam? Petronius ergo initio ſatyr. exagitans iuges quibuſdam *mellitos verborum globulos, & omnia dicta factáque quaſi papauere & ſeſamo ſparſa*, ita ſcribit: *Qui inter hæc nutriuntur, non magis ſapere poſſunt, quàm bene olere qui in culina habitant. Pace veſtra liceat dixiſſe; Primi omnem eloquentiam perdidiſtis. Leuibus enim atque inanibus ſonis ludibria quædam excitando, effeciſtis vt corpus orationis eneruaretur, & caderet.* Et mox. *Grandis, &, vt ita dicam, pudica oratio, non eſt maculoſa, nec turgida, ſed naturali pulchritudine exſurgit. Nuper ventoſa iſthæc & enormis loquacitas, Athenas ex Aſia commigrauit, animóſque iuuenum ad magna ſurgentes, veluti peſtilenti quodam ſidere afflauit, ſemélque corrupta eloquentiæ regula, ſtetit & obmutuit. Quis poſtea ad ſummam Thucydidis, quis Hyperidis ad famam proceſſit? Ac ne carmen quidem ſani coloris enituit, ſed omnia quaſi eodem cibo paſta, non potuerunt vſque ad ſenectutem caneſcere.* Tandem paulò poſt. *Nimirum in his exercitationibus doctores peccant, quia neceſſe habent cum inſanientibus furere. Nam niſi dixerint quæ adoleſcentuli probent, vt ait Cicero, ſoli in ſcholis relinquentur.* (Hoc ad concionem quamcunque, & eum qui ad illam dicat Oratorem, nullo negotio transfertur.) *Sicuti ficti adulatores, cùm cœnas diuitum captant, nihil prius meditantur, quàm quod putant gratiſſimum auditoribus fore. (Nec enim aliter impetrabunt quod petunt, niſi quaſdam inſidias auribus*

ribus fecerint :) *Sic eloquentia magiſter, niſi tanquam piſcator eam impoſuerit hamis eſcam, quam ſcierit appetituros eſſe piſciculos, ſine ſpe prædæ moratur in ſcopulo.* Habes cauſam cur ſacra quoque eloquentia ferè degenerauerit à priſca illa maſcula & vegeta & Patrum dicendi ratione. Viderint quorum intereſt.

Humilitatis excidium ex virtutibus, quàm deplorandum.

305. Iam quòd virtutes & ſtudioſa opera ſint plerunque improuidis ruinæ occaſio, Nazianzenus orat. 7. *malorum noſtrorum miſerrimum* appellat, aitque eſſe ſupra modum peccans peccatum, per id quod optimum eſt, homini exitium afferens. Sanè ſi diuinæ bonitatis infinitatem, eo nomine ſuſpexit Plotinus referente Theodoreto lib. 6. contra Græcos, quòd ex malis bona eruat, (neque enim peccata permitteret, niſi fructum ex eis longè maiorem, quàm fuerit malitia, extiturum præuideret, vt S. etiam Auguſtinus agnouit:) infelicitatis ſummæ ac imbecillitatis cum ſumma peruerſitate coniunctæ, eſſe videtur, ex bono eruere malum, & ex virtute vitium excudere: quod facit, qui bona ſua moralia, virtutes inquam & ſtudioſas actiones; argumentum elationis habet. Quare magiſtri morum ſtudioſè monent, caueat qui rectè operatur, ne bona ſua opera euulgata velit, cum aperto Humilitatis diſcrimine. Epictetus apud Arrianum lib. 3. cap. 14. expoſtulat quoſdam eſſe, qui tanquam boni Tragœdi nequeant ſibi ſolis canere, ſed ſemper cœtum & theatrum quærant, quo actiones ſuas honeſtas prodant. Mòxque addit. *Si quis aquam bibit, aut molitur quippiam ſtudioſi operis, quamuis captat occaſionem, qua oſtentet ſeſe omnibus, prædicans ſe aquam bibere. Num ideò aquam bibis, quia aquam bibis? Bone vir, ſi prodeſt tibi eam bibere, ſanè bibas ipſam: Sin minus, ridiculè facis. Quòd ſi prodeſt tibi, ac bibis, taceto coram iis, qui ab huiuſmodi abhorrent rebus. Quid enim eſt quamobrem placere his ſtudeas?* Idem habet in Enchir. c. 70. addito etiam auctario inſigni. *Si corpus,* inquit, *frugaliter curare didiciſti, ne ob id tibi placeas: nec ſi aquam potas, ad quamuis occaſionem te potare aquam dictita. Quòd ſi quando ad laborem te vis exercere, in tuum, non in exterorum vſum, ne ſtatuas amplectere. Sed ſi quando vehementer ſitieris, frigidam hauſtam expuito, ac nemini dicito.* Rurſus eodem opere cap. 47. cum qui venere abſtineat, & honeſtatis amore temperet ſibi ea in parte, vult id tacitum habere, nec apud alios propalare, ne dum corporis integritatem retinet, eam virtutem perdat, quam Fulgentius eleganter, *animæ virginitatem* eſſe ait: Humilitatem nimirum.

Inanitas tumoris ex quocunque bono, in nobis coniunctis.

306. Illud poſtremo loco adnotandum circa omnia ſuperiora videtur, Humilitatis partes eſſe, non modò tumorem reprimere quoad eam elationis materiam quam quis ſibi habet, ſed etiam quoad eam, quæ ſit in aliis, qui per coniunctionem aliquam ſint vnum nobiſcum, puta ob communitatem ſanguinis, vel ob intimam amicitiam. Vnde plerunque periclitatur Humilitas, vt S. Chryſoſtomus rectè vidit homil. 20. in 1. Cor. *ſub initium.* Sic enim amicos Principum, ægrè modeſtiam retinere habetur apud Caſſiod. lib. 4. epiſt. 4. Quæ tamen quàm ſint inſidæ, & quàm ieiuna ſit ea ſuperbiæ materia, præclarè omninò diſſerit Franciſcus Petrarcha lib. 1. dialog. 49. Sic matres per filios ambitioſæ eſſe ſolent, vt Seneca monuit in conſol. ad Heluiam, c. 14. Nimirum ſicut propter neceſſitudinem intercedentem, plerunque iniuria vni irrogata, refunditur in alterum, vt expoſitum ſuprà eſt ſuo loco: ita decus perſonæ coniunctæ, cum aliis nexu aliquo, ſanguinis præſertim aut cognationis illi deuinctis, communicatur; ita vt non minùs inuigilandum ſit Humilitati, vt moderatio circa eam materiam teneatur, quàm vt circa bona propria.

Aut ex patria clariore.

Huc planè ſpectat inanitas eorum, qui ciuitatem in qua nati ſunt, improuidè cuiuis alteri anteferunt, & primas ei in omnibus adſcribi volunt: parum autem de tituli fundamento ſolliciti patriam glorioſè oſtentant, & inde ſe efferunt. Hoc ipſis Ethnicis diſplicuiſſe affirmat S. Chryſoſtomus homil. 9. in Matth. in morali, & idem pulcherrimè in hunc modum exagitat Dio Chryſoſtomus orat. 38. *Abſque cauſa rem ſeriò agere, aut laborare, hoc eſt quod ſtultis duntaxat conuenit. Si enim ſeriò ſtudeat appellari Rex, qui ſit plebeius, atque hoc optimè ſciat ipſe apud ſe, contrarium ille quàm putat, naciſcetur. Quippe erit deriſui, nomine vtens falsò abſque re. Idem eueniet & in aliis omnibus. Et ſi quis tibicen videri velit, tibia canere neſciens; & muſicus, nihil de muſica ſciens, & cithariſta, ne tangere quidem doctè lyram valens, tale quidem nihil prohibet, quo minus mente capti videantur. Nos autem putamus, ſicubi nos inſcribamus primos, primas habituros partes? Etenim vos iterum atque tertiùm percunctabor, quarum quæ eſt vtilitas? Quarum quod eſt officium? Ex quibus an ditiores reddemur, an maiores, an potentiores? Inanis ſtudium gloriæ, etiam in plebeiis fatuum exiſtimatum eſt, eóſque maximè deridemus & reſpuimus, & denique illorum nos miſeret, quòd neſciant qua in re gloria falſa à vera differat. Et nemo ex eruditis ita erga eam affectus eſt, vt rem fatuam concupiſcat. Et ciuitatibus aliquis audet dicere publicè conuenire, quæ ne plebeiis quidem, ingenuis & eruditis?* Et infrà, vt oſtendat quantuncunque aliqui ciuitatem ſuam & patriam, velint vrbium primam audire, non tamen idcircò primam eſſe, nec ei à ſtudio inanis illius appellationis in ciuibus, ſed aliunde eam gloriam aduenire oportere, ita philoſophatur. *Si vobis Metropolis nomen ſit peculiare, primarum verò partium commune, quid per hoc minores effecimini? Ego enim auſim dicere, quòd tametſi ab omnibus nominibus deſiſtatis, à nulla tamen re deſtiteritis. Aut quid putatis propter hoc mare receſſurum à vobis, aut terram veſtram fore minorem, aut redditus contractiores? Iam nuper ſpectacula recepiſtis, imò tantùm non ſingulis diebus ſpectatis & tragœdos, & alios, qui videntur quidem voluptatis & delectationis gratia in ſcenas prodire: Eos autem qui intelligunt, quæ aguntur, iuuant. Num igitur quis illic vobis videtur eſſe Rex, aut Tyrannus, aut Deus? At qui ita vocantur & Menelai & Agamemnones, & non nomina tantùm Deorum habent, ſed etiam perſonas & veſtes, multáque præcipiunt vt illi, acta autem fabulâ, abeunt, nihilque ſunt. Nominari aliquis vult primus? eſto. Primas aliquis vult obtinere partes, etiamſi alius nominetur primus. Eſto. Neque enim nomina rebus fidem afferunt, ſed res nominibus.*

307. Egregiè item Epictetus apud Arrian. lib. 1. cap. 9. *Si vera hæc ſunt, quæ de cognatione Dei & hominum diſputantur à Philoſophis, ecquidnam aliud mortalibus relinquitur, quàm id quod Socratem dixiſſe ferunt; vt nimirum interroganti vnde ſint oriundi, nequaquam ſe aut Corinthios, aut Athenienſes, ſed mundanos eſſe reſpondeant? Quæ cauſa porrò eſt, quòd te Athenienſem prædicas eſſe, ac non potiùs in angulo orbium illo, in quo primùm naſcens corpuſculum tuum, ſit proiectum? An fortaſsè id cauſæ ſubeſt, quod nimirum à nobiliore loco & continente, non modò angulum iſtum, ſed vniuerſam*

quoque domum ac totam ſtirpem maiorum qua es procreatus, patriæ appellationem arripis? Inde nimirum Corinthium te, aut Athenienſem nominas. Quicunque igitur intelligentia aſſecutus eſt gubernationem mundi, eamque cognouit eſſe maximam, præſtantiſſimam, capaciſſimamque fabricam, coagmentatam ex hominibus & Deo, à quo nimirum profecta ſint primordia ac ſemina, non ſolum illa quibus pater meus me procrearit, & patrem aui, verùm etiam in res omnes è terra naſcentes, ac præcipuè in ratione prædita, quòd nimirum hæc ſola communicare poſſint cum Deo, commercio intelligentiæ connexa: his inquam cauſis permotus quiſpiam, non meritò ſe mundanum nominet?

Apuleius in apol. exprobranti ſibi aduerſario obſcuritatem patriæ, *Non video*, inquit, *quid mihi ſit ea in re pudendum, haud minus quam Cyro maiori, quòd genere mixto fuit Semimedus, ac Semiperſa. Non enim vbi prognatus, ſed vbi moratus quiſque ſit, ſpectandum: nec qua regione, ſed qua ratione vitam viuere inierit, conſiderandum eſt. Olitori & cauponi, meritò eſt conceſſum, olus & vinum ex nobilitate ſoli commendare, vinum Thaſium, olus Phliaſium. Quippe illa terra alumna multum ad meliorem ſaporem iuuerit, & regio fœcunda, & cœlum pluuium, & ventus clemens, & Sol apricus, & ſolum ſuccidum. Enimuerò animo hominis extrinſecus in hoſpitium corporis immigranti, quid ex iſtis addi, vel minui, ad virtutem vel malitiam poteſt? Quando non in omnibus gentibus varia ingenia prouenere, quanquam videantur quadam ſtultitia vel ſolertia inſigniores? Apud ſocordiſſimos Scythas, Anacharſis ſapiens natus eſt. Apud Athenienſes catos, Meletides fatuus.* Eximiè de more Gregorius Theologus orat. 25. num. 32. exprobranti obſcuritatem patriæ, reſpondet hanc eſſe calumniam ex inſulſis tantùm nugis ſtructam. Apoſtolos, vtique hominum apices, quocunque lumen fidei intulerunt, peregrinos veniſſe, ac proinde illis quoque idem, ſed planè inaniter opponi potuiſſe. Tandem ſubdit: *Magnis omnibus & excelſis viris, ô homo, patria vna eſt, ſuperna Hieruſalem, in quam conuerſationem noſtram recondimus.* Et mox. *Terrena hæ patriæ, atque hæc generum diſcrimina, breuis huius & caducæ vitæ noſtræ, ac ſcenæ ludi ſunt. Quam enim quiſque terram, ſiue per tyrannidem, ſiue per calamitatem, anteoccupauerit, ea patria dicitur, cuius omnes æquè hoſpites & aduenæ ſumus, quantumlibet vocum appellatione ludamus.* Nyſſenus pulchrè in Nyſſeni encomio, *patriam vniuſcuiuſque* ait *eſſe virtutem.* Multa in hanc ſententiam Franc. Petrarcha lib. 1. de remed. dial. 15. & Tiraquel. l. de nobil. c. 12. à n. 8.

308. Agnoſco me iampridem excurrere in hoc campo, eſſéque tandem canendum receptui, quod & facio, ſi ex tanta vaſtitate materiæ, in quam huius virtutis cura extenditur, eius ſummam & neceſſitatem & nobilitatem deprehendi poſſe, reſtatum reliquerim.

CAPVT XIX.

Reliqua de extremis virtuti Humilitatis communiter dictæ, vtrinque oppoſitis.

PArum admodùm videtur hoc loco neceſſarium de vitiis Humilitati aduerſantibus plura addere. Nam & ſuprà circa Magnanimitatem ac Magnificentiam non pauca de eis dicta ſunt; & proximè exponendo materiam Humilitatis, quamplurima circa ſuperbiæ virus & eius repreſſionem ex variis Philoſophis & Patribus inculcata ſunt. Quare hîc breuiter & perfunctoriè aliqua de vtroque Humilitatis extremo attexam, orſus à ſuperbia quæ per exceſſum cum Humilitate pugnat, quia & frequentior eſt, & perículoſior.

Superbia Deo & hominibus exoſa.

Illud autem primò cum Philone obſeruabo, lib. de charitate, meritò terrum ſuperbiæ vitium, in ſacris literis Deo ſpecialiter inuiſum prodi, eiúſque vltrice dextera expiandum ſeriùs ocyùs affirmari, quòd Deum ſpecialiter impetat, eiúſque dignitatem & celſitudinem peruersè æmuletur. Audi Philonem. *Illos qui faſtu turgidi nolunt reſipiſcere, lex non ad humanum tribunal mittit, ſed diuino tradit iudicio. Ait enim. Quicunque aggreditur aliquid agere cum ſuperbia, Deum irritat. Cur ita? Primum quia arrogantia vitium eſt animæ: Anima autem Deo ſoli eſt viſibilis. Quiſquis autem punit, ſi cæcus eſt, vt ignorans arguitur: cum verò videt, laudatur, vt ſcientiam adhibens in conſilium. Deinde quoniam quilibet arrogans inſana opinione inflatus, non tam virum quàm Heroëm aut Genium quendam ſe exiſtimat, vt Pindarus inquit, tranſcendens humanæ naturæ terminos. Eſt autem nec animi ſatis compos, nec corporis, toto habitu geſtúque morbum præ ſe ferens. Incedit ſummis pedum digitis, ceruicem in equi morem erigens, attollénſque ſe ſupra naturæ modulum: nec aliter quàm obliquè intuetur, nec aliter audit, quàm quaſi non audiens: Famulis pro iumentis vtitur, ingenuis verò pro mancipiis, cognatis item pro alienis, amicis pro adulatoribus, ciuibus pro exteris. Arbitratur enim ſe omnium ditiſſimum, nobiliſſimum, pulcherrimum, fortiſsimum, prudentiſsimum, temperantiſsimum, iuſtiſsimum, ſolertiſsimum. Alios verò habet pro pauperibus, obſcuris, contemptis, imprudentibus, iniuſtis, inſipientibus, piacularibus, nihilique homuncionibus. Meritò igitur talis ad Dei tribunal puniendus relegatur, Prophetæ ſententia.*

Odium, quo homines, faſtum & arrogantiam, indiſcretam, (vt ait,) felicium pediſſequam, proſequuntur, Pacatus in Theodoſij panegyr. egregiè attigit, dicens de Tarquinio, *Vocauerunt ſuperbum, & putauerunt ſufficere conuitium.*

In ſuperbia, ſementis malorum omnium.

309. Incommoda autem alia, ac damna præſentia ſimul & futura, quæ ex hac penu promuntur, graphicè deſcribit Viues ſuo 3. animæ, c. vlt. & inſigniter Dio Chryſoſtomus nomine Diogenis Alexandrum alloquentis orat. 4. de regno. *Qualem*, inquit, *fingere debemus & habitum & ſpeciem ambitioſi Genij? An conſtat, quòd alatum & ventis expoſitum, ſecundùm illius mores atque cupiditates cum ventis pariter ruentem; quales Boreæ filios excogitarunt, & pinxerunt pictores, leues & ſublimes, cum venti flatibus currentes? At illi ſi quando vellent, ſuam oſtendebant virtutem, atque cum aliis Heroibus in Argò nauigarunt, atque alia effecerunt, nulli cedentes. Ambitioſorum autem virorum præfectus, ſemper eſt in ſublimi ſuſpenſus, neque vnquam contingit terram, aut aliquid ſimile, ſed excelſis & ſublimis fertur. Quando nactus fuerit ſerenitatem & tranquillitatem, aut Fauonium leniter ſpirantem, ſemper magis exultátque & vadit in æthera ipſum. Et frequenter ſeſe in tenebroſa abſcondit nube, concurrente aliqua ignominia & timore à vulgaribus hominibus, quos ille colit & honorat, & felicitatis ſuæ dominos eſſe demonſtrat. Non ille quidem, quod ad ſecuritatem attinet, aſsimilari poteſt aquilis, neque gruibus, neque alij volucrum generi: ſed magis eum dicas eſſe ſimilem Icari, violento & innaturali volatu, quem Dædalus inſtituerat, artificio ſanè acuto, ſed impoſsibili. Quapropter ob iuuentutem & iactantiam,*

cupiens

Digitized by Google

cupiens enim aſtra tranſcendere volatu, modicum quidem temporis conſtitit, laxatis autem vinculis, & cera fluente, cognomen ab hoc facto mari præbuit, vbi interiit decidens. Ita & ille imbecillibus & reuera lenibus ſe credens alis, puta honoribus & opinionibus ab hominibus vulgaribus caſu exortis, periculosè & inſtabiliter fertur, hominémque fert ipſius amatorem & miniſtrum, nunc quidem excelſum & beatum multis apparentem, mox rurſus autem humilem & miſerum, qui tamen ſibi ipſi maximè primus videatur. Si cui verò non placet illum alatum excogitare & facere, ille aſsimilet eum difficili & violentæ Ixionis reuolutioni & neceſsitati, rotæ cuiuſdam impetu in orbem tracti atque rotati. Neque enim abſonum, neque alienum à ſapientibus ſcitiſque fictionibus eſſet, rotæ comparata gloria, & motu & mutatione facillimè in orbem currens. In circumferentia verò omnifarias figuras cogeret animam recipere, magis quàm figulorum rota, ea quæ ſuper eam finguntur. Talem igitur hominem, volutum ſemper & circumrotatum, adulatorem populorum & turbarum in concionibus, in oſtentationibus Regum, aut tyrannorum amicitiis & culturis, quis non miſeraretur ob hanc naturam & violentiam?

Et mox. *Eſſent autem illius mores (vt breuiſsimè comprehendam) contentioſi, fatui, futiles, ſuperbiæ & æmulationi atque omnibus huiuſmodi ſæuis & feris affectionibus proximè accedentes. Omnia enim hæc incommunicabilia & fera, ſæuáque omninò, neceſſe eſt ambitioſam animam conſequi. Præterea & ipſum multò magis vacillare, & incompoſito ſeruientem & adhærentem negotio, crebriùs continentiùſque quàm venatores aiunt, gaudentem, rurſúſque affectum ægritudine. Illis enim illud accidere maximè ſolere aiunt, viſa & perdita præda. Ita hic quando magni fit, laudéſque ei obtingunt, animus eiuſmodi hominis creſcit, & pullulat, & admirandam habet magnitudinem. Quemadmodum Athenis aiunt ſacrum oliuæ ramum in vna die pullulaſſe, maximúmque factum: mox autem rurſum contrahitur ac deiicitur & deficit, quum vituperium aliquod acciderit, aut ægritudo. Error autem etiam hunc Genium comitatur omnium probabiliſsimus. Non enim vt illi auari & voluptuoſi, nihil potuerunt magnificum ſermone polliceri, neque quod ad honeſta & magnifica promouerent eum, quem ſeducerent, ſed ſolummodò bonum nomen ſucclamauerunt, adiunxerúntque: ita & hîc ſe habet. Imò hic verberibus propellens, & præſtigiis illudens, ait eum rei eſſe honeſtæ ſtudioſum, & quaſi ad virtutem quandam bonámque famam refert gloriam. Atque hîc iterum periculum erit, ne in Ixionis fabulam incidat. Quippe illum aiunt concupiſcentem beatas Iunonis nuptias, cum nube quadam coiiſſe tenebroſa & obſcura, inutiléſque & portentoſos genuiſſe filios, nempe Centaurorum genus varium & commixtum. Qui enim deſiderio bonæ famæ oberrat, eúmque gloriæ cupiditate negotium habet, non animaduertit quòd reuera cum nube, loco diuinæ & honeſtæ coïtionis, negotium habeat. Ex tali autem coïtu, talibúſque nuptiis, nunquam quicquam vtile aut frugiferum naſci poteſt, ſed admiranda & irrationabilia, non diſſimilia centauris.*

310. Inſaniam nominatim hinc exoriri egregiè tradit alter Chryſoſtomus hom. 59. in Matth. *Nihil arrogantia atque ſuperbia peius, quæ mentis quoque vires à natura hominibus conceſſas ita deiiciat, vt amentes ex prudentia, ac animo ſtolidos efficere videatur. Nam quemadmodum ſi quis cùm ſtatura cubitalis ſit, inſtar montium, imò etiam altiorem ſe putet, ac ideò ſeipſum, quaſi montes exceſſurus erigat, nullum aliud argumentum inſaniæ ſuæ quæremus: ſic cùm inflatum videris hominem, qui meliorem ſe cæteris arbitretur, contemnique opinetur, ſi cæteris hominibus conferatur, nullum iam aliud ſignum vecordiæ hominis exquiras. Tantò quippe ridiculoſior his eſt, qui natura inſaniunt, quantò ipſe ſponte hunc ſibi morbum iniecit, nec hac re ſolùm miſer, verùm etiam quia in miſeriæ fundum ita ſe detruſit, vt nihil ſentiat.*

Non poſſum eundem Chryſoſtomum omittere hom. de inanis gloriæ cupiditate, de exitio inſignibúſque damnis huius vitij, egregiè de more Philoſophantem. *Quid tandem*, inquit, *inanis gloriæ cupiditate ſumptuoſius? quid turpius, vel toleratu difficilius fieri poteſt? Si quidem morbi huius diſpendia ex his ſolent patere, qui fruſtra & inaniter, tum in theatris cænis ſpectaculis, tum rebus cæteris iſtiuſmodi intempeſtiuis, ad gloriam duntaxat & oſtentationem paratis, tum denique in ædificandis ſplendidis domibus & excolendis, & reliquis inutilibus quas impræſentiarum ſilentio prætereamus, pecuniarum plurimum inſumunt. Nec ſanè quempiam fugit, hominem hoc morbo laborantem, prodigum & iactabundum, rapacem inſuper & cupidum eſſe oportere: nam vt habeat vnde belluas alat, alienis fortunis inferet manus. Et quid fortunas dixerim? Siquidem non eas ſolum, ſed animos ipſos, ignis iſte depaſcitur, neque morte corporea hîc modo, & præſenti, ſed futura etiam afficit & æterna. Nam & gehennæ procreatrix inanis hæc gloria, & ignem excitat vehementius, & vermes peſtiferos. Quin etiam eandem illam videbit quiſpiam vel apud mortuos tenere imperium, quo quid fieri poteſt deterius? Cúmque reliqua cum morte vnà vitia diſſoluantur, hic tamen iactantiæ morbus poſt mortem etiam omni conatu contendit ſuam vel in ipſo cadauere naturam prodere. Quippe hac vita exceſſuri, & ſtatuas inſignes, vel eorum ſubſtantiam omnem conſumpturas, erigi ſibi & attolli demandant, præſiniúntque plurimum ſuo funere luxum: Quique dum in terra viuerent, nummi vnius, aut panis gratia adeunti egeno, conuitiati ſunt, mortui vberem vermibus menſam præbent & abundè. Quid ergo aliud quæras, quod morbi huius excedat tyrannidem! Hoc enim ex malo abſurdæ quæque oriuntur cupiditates. Siquidem pleroſque quos neque decora facies, neque libidinandi cupiditas cœperit, iactantiæ libido intercepit, vt pro ſeducta nonnunquam vel vitiata muliere apud alios glorientur.* Alij verò quod deflet Auguſtinus, nec ſatis ſanè defleri poteſt, quia pudet non eſſe impudentes, etiam quæ non patrarunt ſcelera ſibi arrogant, vt lætentur quaſi malè fecerint & glorientur exulténtque in rebus peſſimis. Proh inſania!

Sed pergit os aureum. *Quid reliqua dixerim, quæ ex inani hac gloria mala emergunt? Optarem equidem quibuſvis Barbarorum hominum potiùs in ſeruitutem dari, quàm ſemel eius ſubire iugum. Nec enim à Barbaris talia captiuis iniunguntur, qualia ſibi morigeris, hoc pacto inquiens indicit. Exhibe te cunctorum ſeruum, ſiue te fuerint infirmiores, ſiue clariores: animam aſpernare, virtutem neglige, libertatem irride, ac tuæ demum ſaluti aduerſabere. Tum ſi quid erit per te benè geſtum, non Dei oblectandi gratia id egeris, ſed ad oſtentationem dumtaxat & iactantiam, vt promeritam ex eo palmam amittas: cúmque te miſericordem præſtiteris, ieiunio inediáve affeceris, eſt labor quidem ſubeundus, merces verò omni ſtudio perdenda. Quid huiuſmodi poteſt præceptis dici immitius? Siquidem ex eis obtrectationes, inuidia, & deſperatio ortum habent, emanátque malorum omnium mater auaritia: præſertim cùm familiarium examina, & barbari auro circunfulti, paraſiti, aſſentatores, & connexi argento currus, & reliqua his magis irriſione digna, non voluptatis aut neceſſitatis gratia, ſed ad oſtentationem parantur.*

Vnicum à ſuperbia bonum, ſed oblæſum.

311. Vnicum tamen tam inſignis mali bonum, tãquam ex tribulis ficum, vel vuã ex ſpinis profert Simplicius in c. 14. enchir. Epict. *Vitis*, inquit, *eſt ad affectuum, qui in nobis vigent correctionem, ambitio. Vnde extrema tunica perturbationum, ambitio dicitur, quòd reliquis perturbationibus ipſa adiutrice exutus animus, hanc poſtremam exuit, vt tandem ad ipſum bonum nudus perueniat.* Idem habet Caſſianus coll. 5. c. 12. Hoc item amuleto depulſa à Romanis cætera pleraque vitia, teſtatur

teſtatur D. Auguſtinus 5. ciuit. cap 12. & 13. Itaque pro ideſſe videtur ſuperbia ad aliquam ſaltem ſcelerum auerruncationem.

At id non eſſe vſquequaque verum, ſed duntaxat ex parte, accipe ex eodem Simplicio in c. 48. Enchir. Epict. Damnarat virtutis exercitationem ex affectu gloriæ, tum ſubdit. *Hic tamen ad alios affectus reprimendos eſt vtilis. Multos enim & vehementes affectus gloriæ cupiditate ſuperamus, & eius cauſa grauiſſimos labores capimus, acerbis ſuppliciis nihilo interdū leniores. Quare etiam extrema tunica reliquorum affectuum dicitur gloriæ cupiditas, propterea quòd alios ſæpè exuens, ipſa magis animo adhæreſcat. Reuerà autem nec illis affectibus liberat gloriæ cupiditas: ſed eorum actiones, quo minus in apertum erumpant, tantùm coërcet. Qui enim propter eam re ipſa non ſcortantur, à fœdis cogitationibus tamen nunquam ſunt otioſi. Ita fit, vt neque cæteros affectus reprimat, & ipſa magis augeatur, ob repreſſam aliorum affectuum actionem.*

De extremo humilitati aduerſante per defectum.

312. Alterum virtutis huius extremum, (ſeu nimius honoris neglectus,) non adeò periculoſum videtur, eſt tamen & per ſe indecorum, & multorum bonorum ſterilitatem inducens. Qui enim ad honeſtam honoris curam friget, marcétque ad debiti honoris fundamentum, ægrè vnquam ad aliquid illuſtre aſſurget. Honos enim alit artes, & ferè iacent quæ honoris exhibitione non probantur: accenduntúrque omnes ad ſtudia, gloriâ, vt S. Auſtin. 5. Ciuit. c. 13. ex Tullij opere de Repub. tradit. Diſputant in hanc ſententiam quamplurima Horatius lib. 1. ſatyr. 6. & Sidonius lib. 1. epiſt. 6. & lib. 8. epiſt. 8.

Cauendæ item ab hoc extremo, ſordes circa ſecundarias Humilitatis materias ſuprà expoſitas. Vt enim nimiam elegantiam in corporis cultu, captatúmque inde honorem meritò eliminat Humilitas: ita conuenientem corporis cultum, eámque munditiem, quæ aliorum ex ſordibus offenſionem declinet, iure probarunt, etiam Philoſophi, & cum Humilitate probè cohærere animaduerterunt. Eò enim ſpectat illa Epicteti oratio apud Arrian. lib. 3. c. 1. *Ne velis molliter habere, quæ alioqui benè ſint affecta, nec exquiſitis munditiis vti: ſed ſinere virum eſſe virū, & mulierem eſſe mulierem, venuſtum eſſe venuſtum, & deformem eſſe deformem, quādoquidem nec ſis caro, nec pili, ſed voluntas. Hanc ſi habueris honeſtam, certè pulcher eris.*

Obiicienti verò delicatulo & comptulo, quem informat; *Num ſordidum me eſſe oportebit?* Reſpondet; *Non, ſed hac munditia tamen cultus vti, quæ tibi congruat, & naturæ tuæ ſit accommodata. Sua enim virum decet munditia, necnon ſua quoque muliebrem ſexum, & puerum. Si non videatur, euellamus iubam leoni, ne ſit immundus, & criſtas demamus gallinaceo: oportet enim & hunc purum eſſe. Sed vt gallinaceum, & hunc vt leonem, & venatorem vt venatorem.* Spectant hæc ad eam nitelam, quam reliquo capite à pleriſque quæſitam vellendis toto corpore pilis exagitauerat, quæ latè etiam carpitur à Clemente Alex. l. 3. Pædag. cap. 3. Egregiè Dio orat. 33. *in ipſo fine.*

Hæreo in cura munditiei moderatæ, quam curandam, & aduerſantem ei illuuiem Philoſopho fugiendam Apuleius in Apol. egregiè diſputat, contra Æmilianum qui ei obiecerat dentifricium. Seneca item epiſt. 5. initio. *Illud te admoneo, ne eorum more, qui non proficere, ſed conſpici cupiunt, facias aliqua, quæ in habitu tuo, aut genere vitæ notabilia ſint. Aſperum cultum, & intonſum caput, & negligentiorem barbam, & indictum argento odium, & cubile humi poſitum, & quicquid aliud ambitionem peruerſa via ſequitur, deuita. Satis ipſum nomen Philoſophiæ, etiamſi modeſtè tractetur, inuidioſum eſt. Quid ſi nos hominum conſuetudini cœperimus excerpere? Intus omnia diſſimilia ſint: frons noſtra populo conueniat. Non ſplendeat toga, ne ſordeat quidem. Non habeamus argentum in quod ſolidi auri cælatura deſcenderit: ſed non putemus frugalitatis indicium, auro argentóque caruiſſe. Id agamus, vt meliorem vitam ſequamur quam vulgus, non vt contrariam. Alioqui quos emendari volumus, fugamus, & à nobis auertimus. Illud quoque efficimus, vt nihil imitari velint noſtri, dum timent ne imitanda ſint omnia. Hoc primum Philoſophia promittit, ſenſum communem, humanitatem, & congregationem, à qua profeſſionis diſſimilitudo ſeparabit. Videamus ne iſta per quæ admirationem parare volumus, ridicula & odioſa fiant. Nempe propoſitum noſtrum eſt, ſecundùm naturam viuere. Hoc contra naturam eſt; torquere corpus ſuum, & faciles odiſſe munditias, & ſqualorem appetere, & cibis non tantùm vilibus vti, ſed tetris & horridis. Quemadmodùm delicatas res deſiderare, luxuriæ eſt: ita vſitatas & non magno parabiles fugere, dementiæ eſt. Frugalitatem exigit Philoſophia, non pœnam. Poteſt autem eſſe incompta frugalitas. Hic mihi modus placet. Temperetur vita inter bonos mores & publicos. Suſpiciant omnes vitam noſtram, ſed & agnoſcant.*

313. Quare, vt eſt apud Hieronymum ad Marcellam in Aſellæ laudatione, *ſit neglecta mundities, & inculta veſtis, cultus ipſe ſine cultu.* Et iuxta Poëtam 2. ſerm. ſatyr. 2.

Mundus erit qui non offendet ſordibus, atque
In neutram partem cultus, miſer.

Ridiculi verò omninò ſunt qui de ſqualore veſtium, ſapientiæ ac probitatis laudem affectant: meritóque Socrates Antiſtheni ex pallij ſciſſuris gloriam nundinanti, obiecit apparere per eas ſciſſuras hominis vanitatem, vt Laërtius prodidit. Quo eodem nomine S. Hieronymus epiſt. 13. quorundam ſui ſeculi glorioſas ſordes exagitat, annuítque obiter Sidonius l. 9. epiſt. 9. Quod de veſtibus & externo corporis cultu dictum eſt, æquè de ædificiis, ſupellectile, famulitio, & aliis externis, ſtatum ac dignitatem perſonæ dedecentibus dictum eſto. Et poteſt etiam huc ſpectare nitela illa inter comedendum, quam commendat Clemens Alex. 2. Pædag. c. 7. damnans è contra eos, quibus quaſi bobus & aſinis, idem ſimul eſt præſepe, & ſterquilinium.

SECTIO III.

De Semiuirtutibus Temperantiæ adiunctis.

POST expoſitas virtutes (quod hactenus, ſin minùs pro materiæ dignitate, at ſaltem pro viribus præſtitum eſt;) explicandæ ſuperſunt ſemiuirtutes. Quo nomine tria ferè intelligi video apud varios. Nempe primò virtutes imperfectas, non quidem præcisè ratione remiſſi earum ſtatus, ſed ratione multiplicis difficultatis adiunctæ earum exercitationi, & cuiuſdam veluti caliginis, candorem earum infuſcantis. Qua ratione Continentia & Tolerantia nominantur ſemiuirtutes; quia cum paſſionibus adhuc conflictantur; nec ſunt pacatæ, ſed cum hoſte luctantur. Secundò motus quoſdam, quorum & ad bonum & ad malum vſus eſt. Qua ratione verecundia dicitur ſemiuirtus. Tertiò virtutes quas aliqui vocant naturales, & quaſi rudimenta virtutum, ſeu veriùs propenſiones naturaliter inſitas, quibus aliqui ad vnam, alij ad aliam virtutem procliuiores ſunt, minúſque aſpero aditu ad eam ferūtur. Sed de hoc

ſemi

ſemiuirtutum genere, dictum ſufficienter eſt, cùm de cauſa virtutis effectiua. Agemus ergo de duplici priori ſemiuirtutum ordine, qui vterque ad hunc locum maximè pertinet. Nam Continentia & Tolerantia, non differunt eſſentialiter à Temperantia proximè expoſita, vt poſteà declarabitur. Eiuſdem verò virtutis magnum adiumentum eſt verecundia, quæ in ſecundo ordine locatur, vt propterea à pleriſque dicatur pars Temperantiæ integrans. Itaque erit hæc quaſi mantiſſa tractationis de Temperantia.

CAPVT I.

De Virtutibus in ſtatu imperfecto, nomen ſemiuirtutum ſortitis, earúmque oppoſitis.

HOc eſt, de Continentia, & incontinentia, tolerantia, atque mollitie. Agit de his Ariſtoteles lib. 7. Ethic. poſt explicatas ſuperioribus libris virtutes morum ac intellectus: quod ibi paſſim Interpretes factum aduertunt, eo quòd Continentia & Tolerantia, vt etiam eſt apud Theagem Pythagoræum l. de virtute, non ſunt virtutes perfectæ, ſed imperfectæ duntaxat, atque adeò quadantenùs ſemiuirtutes. Vnde meritò poſt expoſitas illas quæ ſimpliciter virtutes dicuntur, earum expoſitio ſubiicitur. Vt autem conſtet quid reuerà de eis ſtatuendum ſit, & an reipſa ſint plures, vt paſſim de eis loquuntur Autores, & hactenus recepto vſui dedi; proponam breuiter quid Ariſtoteles de eis tradat, ducto initio à Continentia & eius oppoſito vitio: ſimúlque ea quæ occaſione Ariſtotelicæ doctrinæ ab Autoribus hac in parte ſunt prodita, vocabo ad examen.

Doctrina Philoſophi, de Continentia, & incontinentia, expenditur.

314. Continentiam igitur Ariſtoteles 7. Ethic. paſſim, ſed nominatim c.1. & 8. ſeiungere videtur à Temperantia. Nam idcircò c.1. proponit ſeorſim de Continentia & Tolerantia agendum, déque incontinentia & mollitie, quæ eis opponuntur. *Neque enim,* inquit, *quaſi iidem cum virtute & prauitate habitus ſint, neque vt diuerſum genus, vtraque harum exiſtimanda eſt.* Vt autem veritatem tanquam ex ſilice ſcintillam, dubitando, ac rem verſando excudat, proponendas ſtatuit reliquo capite dubitationes varias circa Continentiæ & Tolerantiæ naturam, variáſque circa hoc variorum ſententias refert, quas in ſequentibus capitibus excutit, variis aduersùs eas propoſitis dubitationibus toto c.2. Tandem verò capitis tertij initio, recenſitis variis quæſtionibus diſſoluendis, illud primùm ſtatuit circa continentem & Continentiam, quomodò continens ab incontinente diſcrepet, ſiue continentia ab incontinentia: aitque non differre materia, quòd vtraque ſit circa eoſdẽ affectus; differre tamen modo tendendi in huiuſmodi materiam. Ita planè ferunt verba illa capitis tertij, quibus eam difficultatem enodat. *Qui abſolutè eſt incontinens, non circa omnia verſatur, ſed circa quæ intemperans. Neque abſolutè ad ea ſeſe habet: idem enim cum intemperantia eſſet, ſed eo quòd hoc modo habet. Ille enim ex electione ducitur, præſentem voluptatem ſemper eſſe perſequendam exiſtimans: incontinens verò cùm non exiſtimet, perſequitur: Nam ſi vera opinio, & non ſcientia ſit ex qua incontinenter agunt homines, nihil ad rationem id refert, cùm nonnulli ex iis qui opinantur, non ambigant, ſed certò ſe ſcire exiſtiment.*

Itaque eatenus tantùm, (vt vides,) ſecernuntur à Philoſopho incontinentia & intemperantia, quòd per illam homo voluptates ſectetur ex quadã animi impotentia, & libidine tractus, ratione diſſentiente ac remùrmurante, quod non parum malè fidam conſcientiæ pacem turbat: Nec ad id refert, ſiue lumen illud rationis ſit opinio, ſiue ſcientia; cùm non paucis, vt Heraclito, ſuæ opinationes videantur concluſiones demonſtratæ. Per intemperantiam verò voluntas fertur in flagitium meditatò atque conſultò, nec ex quadam fragilitate, ſed planè ex malitia, vt loquuntur. Ratio autem iam prorſus deprauata, vt Ariſtoteles cap. 8. *ſub finem* notauit, muta eſt in intemperante, nec peccantem auertit: vnde toto impetu, in eſcam propoſitæ voluptatis ruit. Hoc breuiter exprimit cap. 4. ſequenti, docens, intemperantem & incontinentem circa eadem, ſed diuerſo modo verſari. Intemperans enim *eligit*, id eſt, conſultò operatur, non item incontinens. *Vnde*, inquit Ariſtoteles, *magis intemperantem eum diceremus, qui vel nihil vel leuiter cupiens, & exceſſus ſectatur, & dolores mediocres fugit: quàm hunc, qui propterea idem facit, quia vehemente cupiditate afficitur. Quid enim faceret ille, ſi aut valida aliqua cupiditas, aut in neceſſariarum rerum inopia vehemens dolor inceſſeret?* Rurſúſque cap. 7. *Vnicuique peior eſſe videretur, ſi quis aut nihil, aut leuiter cupiens, turpe aliquid perpetraret, quàm ſi vehementi cupiditate affectus, idem faceret. Item ſi non iratus, quàm ſi iratus verberaret quiſpiam. Quid enim ageret ſi in affectu eſſet conſtitutus? Ideò intemperans, incontinente deterior eſt.*

315. Eam porrò communem materiam Continentiæ & incontinentiæ ſimpliciter dictæ, eandem eſſe ait, cap. 4. quàm Temperantiæ & intemperantiæ ſimpliciter dictarum, quibus paſſiones tactus & guſtus ſubſtratæ ſuprà ſunt. Secundùm quid tamen, & cum adiectione, etiam reliquæ omnes materiæ, quas ſuprà Temperantiæ vniuerſaliter dictæ obiici admiſimus, continentiæ quoque obiiciuntur: & idem eſt proportione ſeruata, de incontinentia. Quamuis enim qui eſt incontinens circa honorem aut iram, non dicatur abſolutè incontinens, ſicut neque dicitur abſolutè intemperans: dicitur tamen incontinens aut intemperans iræ. Quorum omnium ratio, ex dictis circa obiectum Temperantiæ, perſpicua eſt. Vtra autem incontinentia turpior ſit, iræ an cupiditatis, fusè diſputat cap. 6. & probat teterriorem eſſe incontinentiam cupiditatis, quòd ira aliquatenus rationem auſcultet, non item cupiditas: itémque quòd ira ſit affectus magis naturalis, ac proinde minùs fœdè labatur qui eam non cohibet, quàm qui cupiditatis affectui cedit: Quòd denique ira iuſto dolore impellente erumpat, non item cupiditas, quam ſola libido & voluptas excutit.

Quomodò Continentia & incontinentia, ad Temperantiam intemperantiámque, ſe habeant.

316. Ex his & Continentiæ, & oppoſitæ ei per exceſſum incontinentiæ ratio, ſufficienter expoſita videtur. Dimiſſo autem in præſentia altero extremo, quod in defectu ſitum eſt, ſuítque ſufficienter diſcuſſum, agẽdo de vitio & extremis eius in communi; colligo ex dictis, Continentiam & incontinentiam non debere ſecerni ſpecie, ſiue Phyſica, ſiue morali, à Temperantia & intemperantia. Differunt enim duntaxat modo illo accidentario tendendi in idem obiectũ formale & materiale, quem expoſuimus, & propoſuit etiam Caſſian. collat. 12. c.11. Hæc igitur cùm ſint duntaxat diſcrimina inter

conti

continentem & temperantem, incontinentémque & intemperantem, manifeſtiſſimum videtur fruſtra ſtatui inter Continentiam & Temperantiam, itémque incontinentiam & intemperantiam, ſpecificum diſcrimen.

Item patet quod Ariſt.l.7. c.1. dixit hos habitus non differre genere, ſed neque eoſdẽ eſſe; ita accipi debere, vt quamuis ſint iidem ſpecie, differant tamen connotationibus quibuſdam, quæ accidentariam aliquam differentiam poſſunt inuehere. Eas connotationes ſæpiùs iam attigi, breuitérque comprehendit Ariſt.l.7.Eth.c.9. *in fine*, cùm dixit: *Continens eiuſmodi eſt, vt nihil præter rectam rationem, ob corporis voluptates faciat, & ſimiliter temperans. Sed ille tamen prauas habet cupiditates, hic non habet: Atque hic eſt talis, vt præter rationem non oblectetur, ille vt oblectetur quidem, ſed tamen non ducatur. Similes item incontinens & intemperans, inter ſe ſunt: qui quidem cùm ſint diuerſi, vtrique corporis voluptates ſequuntur; ſed alter oportere exiſtimans, alter non exiſtimans id facit.*

Hinc eruit Ariſtoteles, continentis & temperantis diſcrimen quoad perfectionem ſtatus: itémque incontinentis & intemperantis differentiam in turpitudine. Traditque continentem & incontinentem ita ſe habere, vt ſecundùm diuerſas conſiderationes, ſtatus alterius videatur potior. Temperans enim felicior eſt, quia beata pace ac veluti fluſtro fruitur: non item continens, qui cum paſſionum nondum ſubactarum tempeſtate luctatur. Similiter intemperans, volens abducitur. At incontinens abſtrahitur & illicitur vi nondum compreſſarum paſſionũ. Ex quo fit, vt quia eſt imbecillior ob nondum partum virtutis habitum, dignior ſit cum quo remiſſiùs & benigniùs agatur, ſi quando in lubrico, impellente affectu adhuc indomito, præcipitat in culpam, quod intemperans excuſare non poteſt. Sic Philoſophus c. 7. cùm tolerantem circa grauia incommoda ſuccumbentem, antetuliſſet ei qui in rebus nihili ſuccumbit; *Pari modo quoque*, inquit, *circa continentiam & incontinentiam res ſeſe habet. Non enim ſi quis vehementibus, & modum excedentibus aut voluptatibus aut doloribus vincitur, id mirum eſt: Quin ſi reſiſtens vincitur, venia etiam dignum habetur, vt Theodecti Philoctetes à vipera morſus, aut Corcini in Alope Cercyõ: & ſicut ij, qui cùm cohibere riſum nitantur, in profuſum cachinnum erumpunt, id quod Xenophanto contigit. Sed ſi ab iis vincitur, iiſque nequit repugnare quibus plerique poſſunt reſiſtere; atque id non ex natura generis aut morbo.* Idem latè tractat toto cap.8.

Accedit rationis minor vis in incontinente. Nec enim aliter ſe habet ad veritates practicas, quàm ebrius ad Empedoclis carmina quę recitat, ęgrè admodúmque tenuiter elegantiam & venuſtatem eorum percipiens. De qua rationis obtenebratione in incontinente plenè toto c. 3. & breuiter c. 10. vbi ait incontinentem non ſe habere vt contemplãtem & cognoſcentẽ, ſed vt ſomno & vino compreſſum, non item intemperantem. Cùm enim conſultò & volens abducatur, non laborat ignorantia, quali præpeditur incontinens, qui tenuiſſimè cognoſcit turpitudinem, in quam abripitur. Eſto intemperans quoque ex quo faſcinationem nugacitatis bona obſcurantem admiſit, tenebras ſuſtineat, nec ſatis aduertat quod agit, vt dictum vniuersè eſt, cùm de imprudentia, & pleniùs cùm de origine moralis turpitudinis.

De Tolerantia & mollitie, doctrina Philoſophi.

317. Tolerantia ſe habet ad mollitiem, ſicut Cõtinentia ad incontinentiam, vt Ariſt. hoc lib.7. ſæpè tradit, nominatímque c.7. vt enim Continentia & incontinentia circa voluptates verſantur; ita & tolerantia ac mollities circa dolores; non quoſcunque aut ſub ratione qua dolor Fortitudinem terminat, ſed circa eos dolores, qui ex priuatione voluptatis exurgunt, vt l.7. attingitur initio c.7. & l.3. c.11. pleniùs aperitur. Feruntur autem in eam materiam ſub motiuo Temperãtiæ ac intemperantiæ.

Igitur c. illo 7. illud primùm ſtatuit Ariſtoteles, poſſe aliquem circa dolores ſuſtinendos, temperandáſque voluptates ita ſe habere, vt ab iis vincatur affectibus, quibus plerique ſuccumbunt: vel eos ſubigat, quibus plerique dedunt ſeſe. Qui voluptatibus, queis plerique ſuperiores ſunt, colla ſubmittunt, eos ait dici incontinentes. Viceuerſa autem dici continentes, qui eas voluptates moderatè proſequuntur, in quibus plerique ſunt immoderati. At circa dolores, ait eos qui cedunt doloribus ex priuatione voluptatum, quos plerique facilè ſuſtinent, appellari molles. Quibus verò animus non deficit, ad ea perpetienda quibus ferendis multi ſunt impares, eos docet eſſe tolerantes. Itaque colligit eodem modo ſe habere tolerantem ad mollem, quo ſe habet continens ad incontinentem. Etiamſi plerique mortalium, medio quodam modo afficiantur; & neque ſint planè Continentes, neque planè enerues & fracti, vt ij quos molles dixerat, qui minimo aduerſario impetu eliduntur. Sic Ariſtoteles ferè initio citati capitis, tolerantem & mollem componit, & continenti ac incontinenti contraponit.

Illuſtrat hæc ipſa Philoſophus verbis illis ſub capitis medium, queis tolerantem cum continente confert. *Incontinenti continens, molli tolerans opponitur. Tolerare enim in reſiſtendo conſiſtit: continentia in continendo & cohibendo: Diuerſum autem eſt reſiſtere & cohibere, non ſecùs ac non ſuperari, & vincere: vt hac cauſa, cõtinentia quàm tolerantia ſit expetibilior.* Non dixit Continentiam, qua affectus vincuntur, eſſe perfectiorem Tolerantia qua doloribus obſiſtitur. Id enim falſum eſſet, vt dictum eſt comparando actus Fortitudinis ſuſtinentiam & aggreſſionem. Dixit tamen expetibilius eſſe vincere, quod Continentia facit, quàm reſiſtere, quod facit Tolerantia. Quod eſt extra controuerſiam, etiamſi verum ſit plus virtutis prodi in Tolerantia, quàm in Continentia: quia operoſius eſt & durius obſiſtere impugnanti, quàm aggredi & debellare aduerſantem.

Continentia & Tolerantia de quibus proximè, ſiſtunt intra fines Temperantiæ, & quomodò.

318. Ex his, Tolerantiæ non modò perfectio, ſed & natura ac quidditas, perſpicua eſſe videtur. Idem enim planè eſt Tolerantia quod Continentia, ſed ſub alia conſideratione. Nimirum idem principium temperatæ actionis, in eo qui cum affectibus adhuc conflictatur, prout expromit cohibitionem affectus, elicítque actum moderatum, reclamante licèt nondum ſubacta affectuum effrænatione, Continentia dicitur. Prout verò non cedit affectui ſollicitanti ad turpitudinem, appellatur Tolerantia. Perſpicuum autem eſt, duplex illud munus eiuſdem eſſe honeſtatis, nec niſi conſideratione inadæquata eiuſdem perfectionis ſecerni, atque ita Continentia & Tolerantia in materia Temperantiæ, vna prorſus reipſa eſt perfectio, noſtris præciſionibus penes aliquam connotationum varietatem dearticulata. Sumpſi ſemper hactenus Continentiam & Tolerantiam in materia Temperantiæ, & vocem ipſam Temperantiæ intellexi vt ſonat, quia non placet quod Ocham in 3.q. vltima, Almain. tract. 3. Mor. c. 10. Ioannes de Celaya 7. Eth.c.10.q. vnica, contendunt Ariſtotelem hîc nomine

mine Temperantiæ,cui continentiam contraponit, intelligere quancunque virtutem moralem,paſſionum inſultibus liberam:Nomine autem Continentiæ,quancunque moralem virtutem, cum paſſionibus adhuc luctantem. Hanc inquam Temperantiæ & Continentiæ acceptionem,repudio : quia apertè Ariſtoteles Temperantiam vſurpauit iuxta receptum vocis illius vſum ; & cum eadem ſic ſumpta, Continentiam contulit.

Mirum verò eſſe cuipiam poterit,cur non æquè Ariſtoteles à duplici illo munere , duplicem ſemiuirtutem recenſuerit circa Fortitudinis materiam. Nam quominùs circa Iuſtitiam idem ſtatuerit, obſcurum non eſt:cùm Iuſtitia non confligetur cum paſſionibus , ſed id Fortitudini ac Temperantiæ permittat, eáſque interdum in ſubſidium aduocet, ſi ad tuendam tenendámve motiui ſui honeſtatem, opportuna ſit paſſionis alicuius frænatio. At cùm circa Temperantiam ſemiuirtutes iſtas aſſignauerit,quidni etiam ſimiles ſtatuit circa Fortitudinem, quæ paſſionibus quoque diſtinetur ; cùm conſtet aliquos , adhuc cum affectibus timoris & audaciæ Fortitudini ſubſtratis certantes,continentibus perſimiles eſſe , quatenus reluctante licèt affectu feruntur in honeſtatē Fortitudinis:Alios autem mollibus proportione reſpondere,& doloribus exiguis cedere. Et ſanè niſi Ariſtoteles apertè reſtrinxiſſet tolerantiam & mollitiem, ad dolores qui per accidens guſtum & tactum affectantur , facilè fuiſſet quęcunque de tolerantia & mollitie habet,ad Fortitudinem accommodare,vt eadem proportione illi reſpondeant , qua Continentia & incontinentia, Temperantiæ. Atque ita Martinus de Magiſtris q. de Continentia,concl. 3. planè admittit Continentiam aliquam,reſpondentem Fortitudini, quæ Tolerantia rectè dicetur.Imò id etiam extendit ad Iuſtitiam,quod iam reiecimus.

319. Quòd autem aliqui Martino tribuunt,cum ſtatuiſſe Continentiam eſſe virtutem ſpecificè vnā, extenſione autem & materiali obiecto generalem, qua voluntas bono rationis in genere contra inſultum quarumuis paſſionum inhęrere decernat,alienum eſt à Martini mente. Nullam enim vnam virtutem poſuit circa omnes illas materias,quæ Continentia dicatur , vt perſpicuum eſt ex quæſtione allegata. Et quanquam ex plenitudine dominij voluntati competentis , non eſt dubium quin poſſit à voluntate elici actus tendens vniuersè in repreſſionem quarumcunque paſſionum ; is verò actus & honeſtiſſimus ſit,& in aliqua certa ſpecie , licèt innominata:Tamen vt in ſimili difficultate circa Iuſtitiam , imò etiam circa omnes planè honeſtos actus tractatum ſuo loco eſt,hæ virtutes materia & obiecto generales,non ſunt admodum frequentes.Adde neque adeò vtiles:cùm in moralibus longè vtilius ſit deſcendere ad particularia , ſiue ad certas materias,quod præſtant virtutes vulgares, quarum idcircò duntaxat mentio eſt apud Doctores , ferè omiſſis illis generalibus, quæ rariùs & minore cum fructu vſurpantur.

Martinus igitur duntaxat aſſeruit quod dixi.Nec, vt videtur , abſque idoneo fundamento ita cenſuit quoad Fortitudinem. Cùm ipſa quoque confligetur cum paſſionibus,& poſſit dari fortis,cui ob longum virtutis vſum , paſſiones vltrà non faceſſant negotium,qui ſimpliciter Fortis dicatur.Poſſit item dari alius , qui in ea materia , & circa honeſtatem Fortitudini propoſitam,adhuc luctetur cum paſſionibus,& inteſtino illo bello temerari quietem ſuam expetiatur. Vtrinque autem , non minùs quàm in materia Temperantiæ,aſſignati poſſint extrema vitia. Alterum eorum qui durante illo paſſionum æſtu, nimij ſunt in audendo & non timendo , peccántque per exceſſum, cuiuſmodi ſunt circa materiam Temperantiæ bellis adhuc agitatæ , incontinentes. Alterum verò , eorum qui per defectum peccant,& mollibus reſpondent,nihil vnquam auſuri,ac vulgaribus difficultatibus cedentes, & metuentes vel vmbras ſuas.Qualem defectum in pueris , & quibuſuis inexpertis , nec rarò in infirmiore ſexu deprehenditur.

Nihilominùs optimo conſilio Philoſophus ſoli Temperantiæ continentiam adiunxit , prætermiſſa ſimilis virtutis imperfectæ aſſignatione pro Fortitudine. Quamuis enim ratiocinatio propoſita perſpicuè euincat,qui eam ſemiuirtutem in Fortitudinis materia agnouerit, non peccaturum , aliquídve falſi aſſerturum : Tamen meritò prætermiſſa eſt, quia tota radix conflictus paſſionum circa materiam Fortitudinis,ducitur à nimio amore ſui,quem Temperantia frænat. Quòd enim aliqui nimis extimeſcant difficultates , honeſtarum operationum exercitio adiūctas;itémque quòd non audeāt aſſurgere ad opera illuſtria , abſterriti mole difficultatis in aggredientes deuoluendæ;dimanat ex eo fonte amoris proprij immoderati,nec ſatis repreſſi. Et vice verſa,quòd aliqui nimium audeant,nec ſatis extimeſcant quæ timere meritò deberent , (niſi per ignorationem periculi accidat , falsámve de eius exilitate exiſtimationem ,) non aliunde proficiſcitur , quàm ex eo quòd non ſibi ſatis indulgeant ex regulis Temperantiæ amorem proprium moderantis. Ariſtoteles igitur ſecurim ad radicem adhibuit, cùm declarauit ſtatum illum virtutis imperfectum, qui origo eſt ſimilis imperfectionis circa Fortitudinis materiam:& dimiſſo,vt ita dicam,riuulo,fontem aperuit.

Ethnica Tolerantiæ exemplaria.

320. Huius Tolerantiæ veluti ideam,inter Ethnicos,proferre poſſumus Lacedæmonios , quorum à prima ætate inſignis fuit deſpicientia doloris ex voluptatum carentia perferēdi, neglectúſque mollitiei adeò accuratus , vt ferè in alterum vitioſum extremum deſciſcerent. Quod Xenophon de Laconum Republica ſcribens,paſſímque alij,cumulatè teſtantur. Nec minor in eo genere durities Perſarum,vt apud eundem Xenophontem 1. Cyripædiæ , videre eſt. Tametſi conſtat ſubſecutam eſſe poſtmodùm effœminationem ac mollitiem apud Perſas:Exemplo fortaſſis Regum ſuorum, quorum mollitiem ex genere refert hîc Ariſtoteles l.7. c.7. iuxta veriorem eius loci lectionem , Aſpaſio aliíſque probatam. Quam tamen, vt hoc obiter aduertam, nonnulli recentiores mendoſam eſſe malè ſuſpicantur , contendentes Philoſophum egiſſe non de Perſarum, ſed de Scytharum Regibus:quod firmant partim ex quorundam codicum fide , partim ex eo quòd Herodotus l. 1. Scythas molli illi morbo obnoxios ſtatuat, quem eſſe in quibuſdam mollitiei cauſam ait hîc Ariſtoteles. Verùm ſi hic morbus omnes æquè Scythas infeſtauit, vt iidem fateatur,quorſum peculiariter Ariſtoteles Regum mentionem fecit? Deinde Ariſtoteles eam Regum illorum mollitiem,non ex morbo,ſed ex genere & natiua complexione,educationem , & victum parentum molliſſimum ferè conſequente, tractam dixit: quod cum illa Scytharum morboſitate non cohæret. Itaque de Perſarum Regibus actum, haud dubiè à Philoſopho eſt eo loco. Mollitiem enim in quam degenerarunt à prima duritie & tolerantia apud Autores decantatiſsima , nullus veterum ſiluit,& multa ſingulária l.8. Cyripædiæ notari poſ-

ſunt: ac latè apud Briſſonium lib. 1. & 2. de regno Perſarum. Inſignis irę Romanorum priſcorum militiæ domique tolerantia, cuius apud Tullium 2. Tuſcul. plurima extant argumenta: & nonnulla ex aliis rerum Romanarum ſcriptoribus protulimus, cùm de bellicæ Fortitudinis ſubſidiis, eiúſque poſterioribus temporibus inclinatione, diſputaremus aduerſùs ſpurcum Machiauellum, qui probrum imminutæ apud pleroſque bellicæ gloriæ, quod in mollitiei latè dominantis turpitudinem, neglectúmque tolerantiæ referre oportuerat, in Chriſtianam Religionem refudit, mendaciſsimè & nequiſsimè.

Mollities oppoſita tolerantiæ per defectum, & qui in ea clari.

Satis de Tolerantia, cui duplex eſt oppoſitum extremum, non minùs quàm Continentiæ. Alterum mollitiei, quod eſt probroſius, feréque ſolum, viget apud maximam mortalium partem. Alterum nimiæ duritiei, quæ hominem cui affectus adhuc infeſti ſunt, poteſt occupare: ac proinde differt ab eo extremo quod per defectum opponitur Temperantiæ plena pace fruentis. Hoc extremum ab Ariſtotele ferè prætermiſſum eſt: quia & eſt infrequentius, & ex memorato proportionali circa continentiam extremo, ſatis patebat. Quare dimiſſo eo extremo, pergo ad mollitiem qua fœdatur qui mollis dicitur. Mollem ſic deſcribit Ariſtoteles cap. 7. *Qui deficit in iis aduerſùs quæ plerique renituntur & poſſunt; is mollis eſt, & delicatus. Deliciæ enim, mollitia quædam eſt: qui ſcilicet pallium trahit, ne ſi ipſum tollat, dolorem ſibi laborando creet, & dum ægrotantem imitatur, miſerum eſſe non exiſtimat, cùm miſero ſimilis ſit.*

321. Quòd mollem illum qui ne laboraret in tollendo pallio, ſinit illud effluere, & humum verrere, ægrotanti ſimilem eſſe dicit, quem morbus diſſoluit & eneruauit, nec tamen morbum ſuum agnoſcit; aliis præterea exemplis mollium & deliciis diffluentium illuſtrari poteſt, vt Sybaritarum, quorum tanta fuit mollities, vt omnia opificia cum ſtrepitu aliquo coniuncta, & quod Athen. lib. 12. Dypnoſoph. teſtatur, etiam gallos gallinaceos, vrbe ſua ablegarent, ne ſomnum aliquando interturbarent. *Deliciarum inexpertos*, ait ad Tharſenſes Dio Chryſoſt. orat. 33. *eos ego dico meliùs degere. Quid autem ipſius Italiæ vrbes? Nónne Sybaris quidem, quantò magis deliciis ſtuduit, tantò magis diſperiit? Croton autem & Thurij, & Metapontini, & Tarentum, quæ tanto quondam fuerunt in vigore, tantámque habuerunt potentiam, qua ciuitate iam non ſunt deſertiores? Molium eſſet negotij omnes recitare, qui propter delicias perierunt. Lydos olim & Medos, & Aſſyrios antea, poſtremò Macedonas, qui quondam erant vilibus pannis amicti, & paſtores dicti, quique pro panico bellum cum Thracibus geſſerant, mox Græcos ſibi ſubiecerunt; cúmque tranſiſſent in Aſiam, ad Indos vſque Imperium tenuerunt. Poſtquam verò Perſarum bona acceperunt, conſecuta eos ſunt & mala. Igitur ſimul ſceptra, & veſtes purpureæ, & Medica menſa, & genus ipſum defecit. Et ſi quis nunc pertranſeat Pellam, ne ſignum quidem vllum videbit ciuitatis, ſed multas tegulas contritas eſſe in loco. Atqui manent regiones ciuitatum, quas dixi, & gentium, quales & priùs erant: & flumina nemo aliò auertit; neque aliud quid tale euenit. Sed tamen quos ſumptuoſitas & deliciæ attigerint, ij longum tempus perdurare non poſſunt. Ne enim putetis arietes & helopoles, aliáſque machinas, ita ciuitates euertere, vt delicias: ſiue quis vicum euerſum videre velit, ſiue ciuitatem.*

Si viri vnius exemplum quærimus, vulgatiſsima eſt mollities Mendyridis illius, quem occupaſſe mollitiei verticem, ex pleriſque antiquis contendit Lipſius ad librum 2. Senecæ de ira, c. 25. vbi in hunc modum de eo Seneca, mollem deſcribens ac deliciis diſſolutum, cuius latus alieno labore condoluit. *Mendyridem aiunt fuiſſe ex Sybaritarum ciuitate, qui cùm vidiſſet fodientem, & altiùs raſtrum alleuantem, laſſum ſe fieri queſtus, vetuit illum opus in conſpectu ſuo facere. Idem ſæpe queſtus eſt, quòd foliis roſæ duplicatis incubuiſſet.* A Myriandino, mollitiei altero ſimulacro, Myndiridem ſeiungit, & de eo illuſtria in hoc genere prodit Paſchal. lib. de virtut. c. 4.

Mollitiei probra, & damna.

322. Non eſt autem quòd in mollitiei damnis ac probris exponendis, multus ſim, cùm per ſe pateāt. Breuiter nonnulla attingo. Et in primis quod Seneca non pauca Romanæ mollitiei exempla referens rectè obſeruauit, magnum iræ irritamentum eſſe mollitiem. *Vbi*, inquit citato proximè loco, *animum ſimul & corpus voluptates corrupere, nihil tolerabile videtur, non quia dura, ſed quia molles patimur. Quid enim eſt, cur tuſſis alicuius, aut ſternutamentum, aut muſca parum curioſè fugata nos in rabiem agat, aut verſus canis, aut clauis negligentis ſerui manibus elapſa? Feret iſte æquo animo ciuile conuitium, & ingeſta in concione curiáve maledicta, cuius aures tracti ſubſellij ſtridor offendit? Perpetietur hic famem, & æſtiuæ expeditionis ſitim, qui puero malè diluenti niuem, iraſcitur? Nulla itaque res magis iracundiam alit, quam luxuria intemperans & impatiens. Durè tractandus animus eſt, vt ictum non ſentiat, niſi grauem.*

Illud autem quantum eſt, quòd homines per mollitiem infra bruta deprimi, & deterioris conditionis effici, tradit Diogenes apud Dionem orat. 6. Vniuersè etiam mollitiem reprobat Muſonius l. de ſupellectile tanquam omnis mali, præſertímque iniuſtitiæ cauſam. Laudata enim Spartanorum tolerantia. *Atqui & ego*, inquit, *ægritudinem præ mollitie deligerem. Morbus enim corpori ſolùm nocet: at mollities vtrunque corrumpit, & animam & corpus: huic imbecillitatem ac debilitatem, illi verò luxuriam & mulieroſum habitum producens. Inſuper iniuſtitiam quoque mollitia parit: nam & auaritiam auget. Haud enim fieri poteſt, vt mollis & delicatus homo, ſumptuoſus non ſit, neque vt ſumptuoſus pauca inſumere velit. Multa verò inſumpturus, acquirere multa conetur oportet. Qui autem id conatur, auarus & iniuſtus ſit, neceſſe eſt. Nec enim magnæ opes, iuſtè parari poſſunt. Quin & alia ratione, quiuis effœminatus molliſque, iniuſtus eſt. Nam pro ciuitate ſua debitis laboribus ſatisfacere cunctabitur, aut ſatisfaciens non ampliùs mollis erit. Item ſi pro amicis aut cognatis ſuſtinendum aliquid fuerit, ille nihil tolerabit: non enim id ei permittet ſua mollities. Adhæc in Deorum gratiam aliquando laborandum eſt illi qui erga Deos iuſtus eſſe voluerit: Sacrificia enim, ſolennitates, & alios cultus Diis celebrabit: Mollis autem vir, etiam in iſtis deficiet. Quocirca apparet, huiuſmodi hominem prorſus & in ciuitatem, & amicos & erga Deos iniuſtum eſſe, non faciendo ea quæ facere ſui officij erat. Itaque mollitiem manibus pedibúſque fugere conuenit, vt quæ iniuſtitiæ quoque cauſam contineat.*

Miſcella de rebus circa quas mollities proditur.

323. Porrò in ſingulari, vbi & quantoperè reprobetur mollities, longum eſſet quærere. Itaque ſatis erit obiter aliqua attingere. Lecti mollitiem, grauiter admodùm damnat Clem. Alex. l. 2. pædag. c. 9. & quàm valetudini non commodet, latè declarat. Attalus item Rex & Philoſophus apud Sen. ep. 108. eam culcitram laudabat, quæ reſiſteret corpori. Ideóque Seneca fatetur ſe ex eius inſtitutione per

per omnem vitam adhibuiſſe culcitram, in qua veſtigium apparere non poſſet. An verò Athenæo dabimus l.12.ad mollitiem quoque pertinere, manus hyeme chirothecis obducere? Parum item abeſt, quin Muſonius l.de veſtimento, vſum calceamentorum tribuat mollitiei. Longè certè præſtantius eſſe ait excalceatum incedere quàm calceatum, quòd calceatus, perinde ſe habeat ac ligatus & vinctus: vt proinde etiam curſores, vt ait, celeritatem ſeruare nequeant, niſi calceis abiectis. Idem habet Clem.Alex.2.Pædag.c.11.& ex Lycurgi inſtitutione Xenoph. l. de Laconum Repub. qui de Socrate idem refert l.1. dictorum & factorum eius memorab. De Diogene ita refert Dio Chryſ. orat. 6. *Pedes nunquam velauit. Neque enim aiebat eos eſſe delicatiores oculis & facie. Etenim hæc cùm infirmiſſima ſint natura, maximè tamen frigus ſuſtinere, eo quod ſemper nudentur. Neque enim eſſe hominibus poſſibile, vt oculis obligatis incedant, quemadmodum pedibus.* Diogeni excalceato, Cratetem, Achillem, Aiacem, adiungit Philoſtratus epiſt.ad adoleſcentem calceatum. Prohæreſium Eunapius, & Iſidorum Pythagoræum Damaſcius apud Photium, Apollonium Philoſtrat. l.1.vitæ, c.6. peregrinos nudipedes exhibent. De ſuperfluo calceamentorum ornatu, & in eis mollitie, latè Chryſoſt. homil. 50. in Matth. *in morali*. Sed & homilia de Calendis, *ſub finem*, calceorum mollitiem & ornatum exquiſitum, perditæ mentis argumentum eſſe magnum, pronunciat.

CAPVT II.

De altero ſemiuirtutum ordine, præſertimque verecundia.

Pertinent ad hunc ſecundum ordinem, principia quorũdam actuum, quorum & ad bonum, & ad malum vſus eſſe poteſt: & idcirco nõ habent rationem virtutis ſimpliciter dictæ, ob vertibilitatem ad malum, nec rationem vitij, quia deſeruire poſſunt ad bonum: Sunt igitur ſemiuirtutes. Et hoc nomine Piccolomineus gradu 3. c.1. miſericordiam & verecũdiam vocat ſemiuirtutes. Vallæus item in Ethico compendio, eis addit Nemeſim. Et annuere videtur quoad verecundiam Ariſt.4. Ethic.c.vltimo, collocans verecundiam eodem loco quo continentiam, quam negat eſſe virtutẽ, aitque eſſe mixtũm quiddam; tametſi longè alia ratione, continentia appellatur ſemiuirtus, quàm verecundia. Illa enim ſpecificè & eſſentialiter eſt virtus, etiamſi ob adiunctum paſſionum tumultum, nominetur ſemiuirtus. Verecundia autem ſpecificè ſpectata, eſt habitus indifferens, nec niſi ſemiuirtus, vt mox patebit, vbi aliqua de miſericordia præmiſerimus.

Miſericordia ſemiuirtus, à miſericordia virtute ſecernitur, & dimittitur.

324. Aliqua inquã. Nam de miſericordia, non eſt quòd hoc loco multa dicantur, cùm non ſpectet ad Temperantiam proximè expoſitam, fereque intelligi ſufficienter poſſit ex iis quæ adduximus, cùm declarata eſt virtus miſericordiæ, de qua actum eſt, cùm amicitiam, eique adiunctas potentiales Iuſtitiæ partes exponeremus, inter quas numeratur ea miſericordia, tanquam vera & propriè dicta virtus ad alterum, quamuis defectu debiti ſtricti non ſit Iuſtitia niſi luxata. Miſericordia autem ſemiuirtus, alia eſſe non poteſt, quàm ſenſus ille tener ac motus quo naturaliter afficimur, cùm alienam miſericordiam deprehendimus. Sic enim etiam Iudex, qui ex officio debet ſontes plectere, tangitur tamen commiſeratione ſupplicij, quod reo infligi ipſemet ſanxit. Et quamuis ea commiſeratio, quandiu Iuſtitiæ vindicis functionibus non obſiſtit, nec Iudicem à ſententia iuſtum ſupplicium inferendi abducit, improbanda non ſit; tamen ſi Iudex emolliri ſe ſineret, & tenero illi ſenſui cederet, pœnam remittens ei quem bonum publicum, & iuſtitiæ præſcriptum plecti depoſcit, non effugeret culpam, & iuſtam reprehenſionem. Niſi ſi interdum Iudex ſupremus qui nulli ſubſit, nec iuri præſcripto alligetur, conueniens cenſeat communem naturam revereri, & remittere reo ſupplicium, vt ſine culpa interdum legimus factum. Illuſtre eſt exemplum Seruij Galbæ à Saluiano epiſtola ad parentes, aurea oratione deſcriptum, qui adhibitis puſionibus ad cauſæ ſuæ propè deſperatæ flebilem commendationem, fregit affectus iudicum, ita vt excludere miſericordiam, nec poſt Sacramenta potuerint. Extra huiuſmodi euentus, iudicis inflexio & in reum miſeratio, labe non vacat.

Ex quo liquet, actualem miſericordiam ſic ſumptam, eſſe aliquid indifferens, & principium illius, dici poſſe ſemiuirtutem. Idem cernitur in ægris, quibus interdum per ementitam miſericordiam (reipſa odiũ, ſpecie miſericordiæ conueſtitum,) ſubuenitur iis porrectis, quæ aliquo eos ſolatio ad momentum leuent, quod mox carò illis conſtet. Quod iure dixeris crudelis miſericordiæ genus. Viceuerſa autem non rarò homines à virtute alieni, ex naturali tantùm ſenſu miſerantur ſortem bonorum, ſi quando eos ob virtutis ſtudium confligantes cum calamitate conſpicantur; dolentque eorum vicem, & adeo, vt ipſi quidem putant, auerſam mentem. Qua ratione Ethnicorum pleroſque olim tactos legimus commiſeratione Chriſtianorum, qui ſpe futurorum bonorum quæ non cernerent, præſentia calcarent: & pro conſtantia in cultu veri Numinis, quam illi malè ſanam pertinaciam interpretabantur, omne carnificis ingenium in tormentis corpore ſuo libentes exciperent. Ideòque nitebantur omni arte de propoſito eos dimouere. Quæ in facto Eleazari 2.Machab.cap.6. *iniqua miſeratio* nominatur. Et hæc obiter de miſericordiæ affectu, quia eius principium non eſt huius loci, vt iam aduerti.

Nemeſis, à Sectario inter ſemiuirtutes malè repoſita, ablegatur.

325. Dimittenda item hoc loco eſt Nemeſis, inter ſemiuirtutes iſtas recenſita à nupero Sectario in compendio Ariſtotelicæ Ethicæ reformatæ, parte 3.c. *de quibuſdam affectibus virtuti affinibus*. Per nemeſim porrò, quam ait eſſe laudabilem affectum, intelligit, *iuſtam quandam indignationem & dolorem mediocrem, conceptum apud animum viri boni, ob honores & commoda tributa indignis aut ſceleratis, & negata iis qui virtute præditi iiſque commodis digniores ſunt.* Verùm hæc admodũ indignè reformato Philoſopho, ſcripta ſunt. Quis enim Chriſtianorum Philoſophorũ, aut Sanctorum, ſenſum illum doloris quo dum ſuperbit impius, incenditur pauper, inter laudabiles affectus recenſuit? Ariſtoteles quidem 2.Ethic.c.7. *in fine*, ait indignationem iſtam eſſe mediam inter inuidiam & maleuolentiam. Non tamen ait, vel pertinere ad virtutem, (quod de affectu quoque verecundiæ negauerat,) vel eſſe laudabilem affectum, quod de verecundia admiſerat: ſed contentus monuiſſe eſſe affectum medium, remittit aliò pleniorem de eo conſiderationem; hoc eſt ad

2. Rhet.vbi c.9.agnoſcit, hunc affectum pertinere ad bonos mores. Sed ibi Ariſtoteles,non tam Philoſophum,quàm Rhetorem agit: Reprehenditúrque hac in parte à S.Thoma,(Philoſophi cæteroqui obſeruantiſſimo,) 2.2.q.36.art.2. vbi oſtendit,ſecundùm fidem Catholicàm,affectum illum triſtitiæ de impiorum proſperitate,ſi ibi ſiſtatur,eſſe vitioſum. Poteſt item addi, Ariſtotelem non agnouiſſe eum affectum eſſe moraliter bonum præciſè vt eſt de alterius bono, ſed prout illud bonum eſt poſſidenti incentiuum maioris mali. Quare amandetur ſanè ab hoc loco, & è proborum pectoribus exterminetur pro viribus ea nemeſis,in Sectarij ſinu, ſi ita ei lubet,ſtabulatura. Quis verò Sanctorum eum in ſe ſenſum expertus, non illicò in diuinæ prouidentiæ ſinum,abiicere eum conatus eſt,ne nationem filiorum Dei reprobaret, quos ita à Deo meliorem illis & manentem ſubſtantiam parante, tractatos, tot ſæculorum experientia perpetua fecit teſtatiſſimũ? Itaque viri iuſti & probi ſicut humani à ſe nihil alienum negant, nec diffiteri poſſunt quin aliquid humanum patiantur,cùm vident fœnum agri quod cras in clibanum mittendum eſt, ſic à Deo veſtiri, ac florere: Tamen ſenſum illum ex naturæ corruptela, & non animaduerſa diuinorum decretorum Iuſtitia obrepentem,pro viribus reprimunt,patiuntúrque potiùs quàm fouent: ſecus quàm Sectarius per meram carnis prudentiam, perſuadere tentat.

Verecundia quando virtus. Quid de ea Ariſtoteles.

326. Iam verò verecundiæ eadem propè eſt ratio,quæ miſericordiæ. Nam ſi verecundia ſumatur pro moderato appetitu honoris,& odio dedecoris, (vt aliqui verecundiam vſurpant, inter quos Salas 1.2.tract.11.d.4. n. 73.) conſtat verecundiam eſſe ipſammet virtutem Magnanimitatis ſiue Humilitatis. Item ſi verecundia ſpectetur præciſè prout reſpicit ignominiam, quatenus eſt malum quoddam famæ propriæ,quod timere iuſtum ſit; ſic verecundia pertinet ad charitatem, quam ſibimetipſi quiſque debet. Similitérque facile eſt,vt verecundiæ motus,ſiue timor ignominiæ,aſſumantur liberè ex aliis finibus extrinſecis,pertineántque ad eam virtutem quę finibus illis addicta eſt. Sumendo autem verecundiam,pręciſè prout eſt motus dedecoris,explicatur ab Ariſt.4.Eth.c.9 Quod iuuat excutere, quia à pleriſque doctrina Philoſophi eo loco poſita,non modò falſitatis, ſed etiam periculoſi erroris arguitur. An rectè, videndum eſt.

Ibi ergo Philoſophus, ipſo ſtatim capitis initio, negat verecundiam eſſe virtutem. *Affectus enim,* inquit, *magis eſſe,quàm habitus videtur: quippe quæ timor quidam infamiæ eſſe definiatur, exiſtátque non ſecus ac timor,qui circa res terribiles accidit. Rubeſcunt ſiquidem, qui pudore afficiuntur;qui mortem timent, pallent; vt corporalia vtraque eſſe videantur. Id quod affectionis magis, quàm habitus eſt.* Hoc primum eſt Philoſophi argumentum,quo confirmat verecundiam non eſſe virtutem,ſed inter paſſiones numerandam eſſe, æquè ac timorem, cum quo idem ortus principium habet,tametſi diuerſimodè prodatur. Qui enim verecundantur, rubeſcunt: humoribus & ſpiritibus ad partem laborantem, ſiue ad faciem, quæ honoris ſedes & ignominiæ eſt, naturæ prouida machinatione tranſmiſſis, vt philoſophatur D. Thomas 4. Ethic. lect. 17. Viceuerſa autem,qui mortem grauéve aliud incommodum extimeſcunt, pallent, ſpiritibus ad cor firmandum, tanquam ad muniendam vitæ arcem concurrentibus. Itaque & verecundia & timor, paſſiones ſunt indifferentes, non virtutum opera, ſi ſimpliciter ſpectentur. Imò timor & verecundia, ſe habent vt genus & ſpecies. Verecundia enim, quicquid in contrarium aſſerat Gulielmus Pariſ. lib. de virtut. cap. 15. nihil aliud eſt quàm timor contractus ad talem materiam. Vt propterea non immeritò Socrates apud Platonem in Eutyphrone, Poëtam illum reprehendat,qui dixerat, *vbi timor, ibi pudor*; cùm dicendum potiùs è contrario fuiſſet, *vbi pudor, ibi timor.* Vbi enim eſt ſpecies, ibi & genus inueniri neceſſe eſt, licèt non è contra.

327. Suggerit Philoſophus alterum argumentum, quo euincitur, verecundiam non eſſe virtutem, ſed affectum duntaxat. *At non omni ætati affectus hic conuenit, ſed iuuenili tantùm. Nam qui ea ſunt ætate, oportere eſſe verecundos exiſtimamus; propterea quòd cùm ex perturbatione viuant,ob idque in multis peccent, à verecundia peccare prohibentur. Ac iuuenes quidem qui verecundi ſunt,laudamus: ſeniorem,quòd ſit pudibundus,laudauerit nemo. Nihil enim eum agere debere cenſemus, in quo pudor conſiſtat. Nam pudor, probi viri eſſe nullo pacto poteſt, cùm ob malas res exoriatur. Neque enim agenda res, eiuſmodi ſunt. Quòd ſi alia ſunt reuerà turpia,alia opinione,nihil refert. Neutra enim agi debent. Quare minimè eſt erubeſcendum. Praui namque hominis eſt, eſſe eiuſmodi, vt turpe aliquid agat.* Hoc ſecundum argumentum longa expenſione non eget. Eſt enim per ſe euidens,virtutem cuiuis ætati,& conditioni, ſubiectóque congruere. At verecundia laudabilis, minuſculæ duntaxat ætati conſentanea eſt,non autem prouectiori. Quis enim ſenem commendet quòd ita affectus ſit, vt ſi peccauerit, erubeſcat; quem potiùs ita affectum oportuerat, nihil vt admitteret vnquam, de quo meritò ſuffunderetur pudore? Ob quam etiam cauſam, viro item bono non conuenit verecundia. Quandoquidem virum bonum, decet potiùs non admittere ob quæ erubeſcat,quàm de malè admiſſis erubeſcere. Non eſt igitur verecundia virtus.

Quia verò videri alicui poterat,verecundiam eſſe virtutem; quòd par ſit,vt cùm vir bonus inciderit in factum turpe,concipiat de eo pudorem: Occurrit Philoſophus, dicens in primis virum bonum nihil vnquam vltrò acturum, quod turpe ſit,& iuſtam erubeſcendi materiam præbeat. Deinde inde ad ſummum colligi ait, verecundiam ex hypotheſi admiſſi facinoris quod ruborem meritò cieat, laudabilem affectum eſſe, & admittendum potiùs quàm impudentiã. At virtutes, non tantùm ex ſuppoſitione,ſed ſimpliciter & abſolutè,approbantur.

328. Poſtremò negat Philoſophus, ex eo co[illegible] verecundiam eſſe virtutem, quòd impudentia [illegible] aliquid turpe & probroſum. Non enim ſi vnum extremum turpe eſt, efficitur vt alterum extremum cum eo pugnans,ſit inter bona numerandum. Itaque inuerecundia, turpis cenſeri debet, cùm verè eſſet verecundandũ ob admiſſam voluntariè actionem turpem. Turpis inquam, & mala,ac probroſa, non autem propriè vitioſa,vt diſtinguit Ioannes de Celaya 4. Ethic.cap.9. quia vitium propriè dictum opponitur virtuti alicui, quod non habet inuerecundia. Ex eo autem, quòd interdum inuerecundia turpis ſit, non efficitur verecundiam eſſe inter virtutes recenſendam,cùm poſſit aliquando ad malum impellere, poſſitque ſimul eſſe cum peccato quod actu admittitur. Neque enim verecundia eſt de ipſo peccato, ſed de ignominia & dedecore peccatum conſequente: quod eſt potiùs iuſtum turpitudinis ſtipendium, quàm malum iure refugiendum, ſi tantùm attendatur quod iuſtè debetur turpitudini. Aliquando quidem verecundia retrahit à peccato, nihilominùs tamen niſi aliud addatur, non efficitur honeſta. Nam etiam metus

morbi,

moroi, aut damni, vel mulctæ, poteſt interdum per accidens auertere à peccato. Neque tamen idcircò quis metum illum præciſè ſumptum, ex virtute eſſe dixerit. Cùm autem verecundia placet & approbatur, non niſi ex ſuppoſitione culpæ admiſſæ approbatur, qui eſt defectus non parum infuſcans verecundiæ pulchritudinem, eamque vnà cum continentia ob imperfectionis mixturam in ſemiuirtutum claſſem redigens, ſeorſim à ſimpliciter & abſolutè dictis virtutibus.

Hæc eſt ſumma doctrinæ Philoſophi de verecundia loco allegato, quam etiam legere licet lib. 3. ad Eudem. c. 9. Spectàrque eódem quod ibid. & 3. Eth. c. 8. inter modos ementitæ Fortitudinis, recenſet illam quæ ex verecundia progignitur. Subſcribunt Philoſopho, negántque verecũdiam eſſe virtutem, quamplurimi. Nominatimque S. Thom. 3. p. q. 85. art. 1. Val. ibid. d. 7. q. 2. p. 1. Azor t. 1. l. 3. c. 16. q. 2. Suares t. 4. 3 p. d. 7. ſ. 1. n. 6. Dandinus 3. animæ, digreſſ. 41. p. 2. § *de verecundia.* Piccol. gradu 4. c. 32. Lælius Peregr. l. de affectibus, c. de verecundia, aliique non pauci. Et planè videtur eis præiuiſſe Rich. Vict. in Benjamino minore, c. 48. *in fine*, vbi quamuis verecundiam honeſtam eſſe pronunciat, & virtutibus annumerat, tamen quia emollit ſæpè animum, & opera virtutis præpedit, negat dignam eſſe nomine virtutis ſimpliciter dictæ. Ita enim planè fert, quòd ait eam expreſſam fœminea ſpecie Dinæ, quã in allegorica liberorum Iacobi interpretatione, cui eo loco inſiſtit, ad verecundiã deſignandã applicat.

Philoſophi in propoſita doctrina Cenſores, improbati.

Acriter verò hanc Philoſophi doctrinam notat Vaſques 3. p. q. 85. art. 1. dubio vnico, aſſerens in ea Ariſtotelem peſſimè erraſſe; & ex falſo fundamẽto connexionis virtutum, exiſtimaſſe peruenire poſſe hominem ad eum ſtatum, in quo virtutes omnes poſſideat, peccaréque vltra non poſſit, ſitque proinde à verecundia immunis. Cùm ergo certum ſit, neminem eſſe mortalium, qui labi in culpam nequeat, quantiſcunque virtutibus niteat, fatendum eſt, laudabile ac virtutis opus fore, ſi admiſſo peccato erubeſcat: quod tamen Philoſophus diffiteri videtur, cùm neget verecundiam eſſe virtutem, nolitque virum bonum admittere aliquid, cuius eum meritò pudeat. Impugnat item hac in parte Philoſophum Antonius Ludouicus l. de pudore, *ſub finem*: atque ex eo fundamento tradidiſſe Philoſophum verecundiam non eſſe virtutem, quòd cenſuerit virum virtute præditum & ſapientem, omni affectu vacuum eſſe oportere.

329. Sed hæc non eſt difficile depellere. Falſum enim eſt, & ex oſcitanti Philoſophi lectione prolatum, quòd vſpiam dixerit, affectus in ſapientem non cadere. Imò verò hac in parte à Stoicis, qui eradicatos affectus voluerunt, & hominem ſaxum vel Deum faciunt, ſummoperè diſcrepauit Ariſtoteles, qui reciſos dũtaxat affectus, & vtrinque ad mediocritatem redactos poſtulat, vt ſuprà oſtendi agens de paſſionibus. Cenſura item, quam Vaſques in Philoſophi doctrinam intorſit, eam reuerà non percellit. Neque enim Ariſtoteles affirmat, aliquem eſſe qui non peccet, aut peccare ſaltem non poſſit, quencunque tandem virtutis ſtatum attigerit, & quantaſlibet virtutes cõſecutus ſit. Tantùm itaque affirmauit, viri boni & virtutem ſectantis eſſe, potiùs mala non admittere, quàm de admiſſis erubeſcere. Item voluit pudorẽ non cadere in virum bonum, quatenus vir bonus eſt & honeſtati addictus, ſed tantùm prout à recto deflectit, & in deuexum abripitur. Quæ conſtat eſſe veriſſima, & cum fide noſtra rectè conſentientia: nec alicuius mortalium impeccabilitati ſuffragari. Cæteroqui tamen non dedecere virum bonum & ſenem erubeſcere, admiſit Ariſtoteles, vt Alex. 4. q. c. 21. eruit ex ipſomet Philoſopho docente cauendam eſſe ignominiam, ac metuendam: (In quo metu ſita eſt verecundia:) Quamuis autem is metus non dedeceat virum bonum, & cuiuſcunque ætatis, inde tamen non ſequitur, eum metum eſſe ex virtute, ſi præciſè ſpectetur vi ſui motiui: quia illud motiuum eſt indifferens, potéſtque ſæpè ad malum impellere, vt patet ex ſacrilega peccatorum occultatione præ pudore, quem nequiſſimum pudorem, & confuſionem adducentem peccatum, latiſſimè impugnat Guliel. Pariſ. tract. de Sacram. Pœnit. c. 14. Idem patet ex iis quæ pudore victæ fœtum abigunt, & immani parricidio ſeſe inquinant metu dedecoris. Idem denique cernitur in aliis pleriſque euẽtibus, quod Plutarchus Opuſculo de mala erubeſcentia, latè eſt executus. Hoc igitur reſpiciens Philoſophus, rectè negauit verecundiam ſic ſpectatam eſſe virtutem. Tantúmque dixit, eſſe affectum indifferentem, quamuis ex ſuppoſitione culpæ admiſſæ, præſtet erubeſcere, quàm protrito pudore frontem meretricis induere. Hoc tamen non ſufficit ad rationem honeſti & virtutis. *Quale enim bonum eſt*, vt alia ex cauſa dixit Tertullianus l. 1. ad vxor. c. 3. *quod mali tantùm comparatio commendat?* Itaque hactenus ratiocinatio Philoſophi optimè habere videtur.

Vnam Philoſophi rationem claudicare, vltrò datur

330. Difficultatem duntaxat aliquam ingerit ea ratio, quam præterea Philoſophus profert. Nempe verecundiam, quamuis ex ſuppoſitione peccati admiſſi probanda ſit, non tamen eſſe virtutem, quia ea culpæ præſuppoſitio, à virtute omninò aliena eſt. Hîc video poſſe litem de nomine exiſtere, ac etiam de re ipſa. Si enim verecundia idcircò tantùm non eſt virtus in eo euentu, quia ſupponit peccati labem, admittendum conſequenter erit, neque pœnitentiam eſſe virtutem, quia ſupponit admiſſam culpam, ſaltem quoad actum eius longè frequentiſſimum, qui eſt peccati deteſtatio, & quoad eius fruticem, qui eſt triſtitia de libertatis abuſu, & Numinis violatione: At pœnitentiam peccati ex debito motiuo, eſſe honeſtiſſimam, veràmque eſſentialiter virtutem, dubitare non licet, & ſuprà ſatis confirmatum eſt. Si igitur Philoſophus hac tantùm ex cauſa cenſeret verecundiam non eſſe virtutẽ, quia præſupponit culpam, idque valere vellet non tantùm quoad aliquem appellationis rigorem, ex quo iuxta vſum communiorẽ vox virtutis videtur abſtrahere ab anterioribus illis ſordibus, ſed etiam quoad rem ipſam, eſſet lis de re: In qua videretur deſerendus, ob argumentum ductum ex virtute pœnitentiæ. Et quia reuerà parum refert ad honeſtatem habitus, & eſſentialem virtutis rationem ei arrogandam, quòd anteriorem maculam præſupponat. Neque enim Medicina excidit iure virtutis intellectualis, eo quòd morbum præſupponat. Prçterquam quòd facile eſſet actum verecundiæ excogitare, qui peccatum admiſſum nõ ſupponeret, ſed ab eo admittendo reuocaret. Eſt enim verecundia, non modò culpæ admiſſæ naturale ſupplicium, ſed etiam frænũ reuocans ab admiſſione flagitij. Quod præclarè de pudore Confeſſionis ſacramentalis, tradit Gregorius Nyſſen. homil. 3. in Eccleſ.

Ariſtoteles tamen ſi præciſè inſiſtamus argumento cuius vim expendimus, non videtur negaturus verecundiæ, rationem eſſentialem virtutis,

ſed tantùm appellationem. Eodem enim ſenſu dixit, affectum, cui præſupponitur culpa, non eſſe ex virtute, quo id dixit de Continentia, quam conſtat verè quoad ſpeciem & quidditatem ſuam, eſſe virtutem. Itaque ſpectando momentum rationis propoſitę, tantùm negauit verecundiam eſſe virtutem, quia præſupponit culpam: quod abhorrere videtur à virtute ſimpliciter dicta, eiúſque puritate. Hoc autem pertinet ad litem de nomine. Sicut reuerà eſt lis de nomine, an continentia ob adiunctam imperfectionem ex tumultu paſſionum nondum compreſſarum, dicenda ſit virtus. Reipſa tamen ſi aliud non obſtet, verecundia erit eſſentialiter habitus honeſtus, quod ſatis erit, etiamſi virtus non appelletur, quia culpam præſupponit.

Hac ipſa ratione Richardus in 4.d.14. art.1.q.1. ad 2.& in 3.d.33.art.5. q.8. interpretatur Philoſophum, negantem verecundiæ rationem virtutis. Ait enim voluiſſe tantùm quòd verecundia non ſit principium actus nullum turpe præſupponentis, quod putat eſſe de ratione principij honeſti digni nomine virtutis. Nec aliter pronunciauerim de illa alia Philoſophi interpretatione, quam Durand. adhibet in 4.d.14.q.2.n.11. dicens, Philoſophum negaſſe verecundiam eſſe virtutem, quia ſupponit magnam in ſuo ſubiecto imperfectionem: nempe pronitatem ad malum, quam ſatis indicat metus ille futuri dedecoris. Neque enim timeretur, niſi agnoſceretur futurum ex re turpi, ob magnam diſpoſitionem quã homo in cauſa illius turpitudinis, hoc eſt in ſeipſo, ad illius futurum exercitium deprehendit. Quæ ratio cadit duntaxat in pudorem ſtrictè acceptum, qui reſpicit malum patrandum, non autem in verecundiam ſtrictè acceptam, quæ eſt de flagitio iam admiſſo. Et tantùm probat, principium pudoris actualis habere eam imperfectionem quæ propoſita eſt: cum qua tamen rectè poſſet cohærere vera & eſſentialiter dicta virtutis ratio. Igitur, vt rem cõcludam, ea Philoſophi ratio quam libramus, non expungit verecundiam ex albo virtutum, quæ reipſa & eſſentialiter virtutes ſint: quamuis nomine tenus à ſimpliciter dictis virtutibus ſecerneretur æquè ac pœnitentia. Et niſi Philoſophus alias rationes protuliſſet, quibus probaret quod dixit, verecundiam non eſſe virtutem, hęc controuerſia eſſet merè de nomine. Veréque negata tantùm appellatione virtutis, ſaluus eſſet verecundiæ, virtutis cenſus & dignitas.

Reliquus Philoſophi proceſſus in expungenda è virtutum albo verecundia, firmatur.

331. Ob alias tamen rationes quas ex Philoſopho adduximus, negandum eſt verecundiam eſſe reuerà virtutem, ſtatuendúmque eſt, ſi in actu ſecundo ſpectetur, eſſe duntaxat affectionem indifferentem, cuius in vtranque partem eſſe vſus poteſt, quandoque ad bonum, quandoque ad malum, vt expoſitum eſt. Imò aliquos non magis eſſe timendos quàm cùm erubuerint, notauit Seneca epiſt.11. quod Syllæ accidiſſe refert, qui tunc erat violentiſſimus, cùm faciem eius ſanguis inuaſerat. Damnatos quoque verecundia ingenti ſuffundendos in æternum; imò hoc fore grauiſſimum eorum ſupplicium pulcherrimè docet S.Baſilius in Pſalm.33. ad illud, *Facies veſtræ non confundentur.* Et rurſus ad illud: *Timorem Domini docebo vos.* Nemo tamen eam damnatorum verecundiam laudi adſcribat. Præclarè Richardus in Benjamino minore, c. [illegible] *Habent vtique etiam homines peruerſi verecundiam ſed vtinam bonam, vtinam ordinatam. Nam vtique ſi bonam haberent, peruerſi forſitan non eſſent. Peccatum etenim ſi perfectè erubeſcerent, non tam facilè committerent. Qualis putas pudor eſt, erubeſcere paupertatem, erubeſcere humilitatem? Illud non pudet eos erubeſcere, ad quod docendum non puduit cœleſtem magiſtrum de cœlo deſcendere!* Diſcite à me, *inquit*, quia mitis ſum, & humilis corde. *At iſti è contra magis abominantes quàm ſectantes humilitatẽ, multo ampliùs erubeſcunt, habere ſordidam veſtem, quàm ſordidam mentem. Quàm multi hodie ſunt, quos magis puderet in oratione feciſſe barbariſmum contra regulam Priſciani, quàm protuliſſe mendacium in ſuo ſermone contra regulam Chriſti?* Quis denique laudi vertat eum pudorem, quo homines *cùm ſe inuicem timent, ſibi inuicem erubeſcunt, faciunt à ſe longè ſalutem?* Verba ſunt D. Auguſtini ſerm. de conuerſione S. Pauli, latè impugnantis *malam*, vt vocat, *verecundiam*, qua Pagani tunc ſuperſtites, metuentes hominum ſannas, non profitebantur Chriſti fidem quam animo probabant: quos idcircò hortatur *ad ſalubrem impudentiam*, abiecta mala verecundia.

Verecundia, etſi tantùm ſemiuirtus, magni tamen fit, ab externis noſtriſque ſapientibus.

332. Hæc cum Ariſtotele dicta velim, citra vllam verecundiæ ſugillationem, quæ tametſi virtus non eſt, tamen probanda eſt, ſiue priuſquàm in flagitium quis ruat, (quo pacto ſtricta appellatione dicitur *pudor*, vt notat Septalius ſect. 11. problem. q.32.) ſiue poſtquam flagitium admiſſum eſt, qua ratione preſſiùs vſurpata voce appellatur *verecũdia*. Nec diſſimilem varietatem in Gręcis vocibus, *αἰδὼς* & *αἰσχύνη* obſeruat Euſtratius 4.Eth.c.9.& Nyſſen. hom.3. in Eccleſ. In vtroque inquam ſtatu probatur verecundia præ impudentia, vt etiam Ariſtoteles in eiuſdem capitis calce rectè attigit. Eóque ſpectant crebrà & illuſtria verecundiæ encomia apud noſtros & externos morum Doctores, quos in adoleſcentum præſertim gratiã, iuuat paulò liberaliùs proferre. Epictet. apud Arrian.l.3.c.22. *ſub initium*, cùm latebras deſcripſiſſet & tegumenta ſcelerum, quæ impij peccaturi captant, ait probo è contra, pudorem eſſe pro domo, cubiculario, tenebris, quibus ſeptus tectúſque, faciat duntaxat quod iuſtum eſt, ſeipſum reueritus. Cæus Sophiſta apud Clem. Alex.2. Pædag.c.10. *veſtem virtutis*, dixit eſſe *verecundiam*. Diogenes, ruborem verecundantis, non multùm abſimili appellatione *colorem virtutis* nominauit. Pythias quam Ariſtotelis filiam ſtatuunt, rogata quis color eſſet optimus, *Is*, inquit, *qui præ pudore, in hominis ingenui vultu effloreſcit.* Theognis negat theſaurum vllum pudore meliorem intus in peruſreponi poſſe. Fabius lib.11. inſtit.cap.3.ait, *nihil ad conciliandum gratius verecundia.*

Nec parciores ſunt in eius cõmendatione Chriſtiani morum Magiſtri Clem. Alex. ſuprà, negat cõſtitutum in tenebris hominem, debere reuerà arbitrari, fas ſibi eſſe abſque arbitro quidlibet agere, quando deprehendi per tenebras nequeat, ſed verecundiam tãquam lucem rationis in animo includendam eſſe. Eleganter Nazian.carm.63. vocat *bonum ruborem, florem amabilem.* Pulcherrimè item de verecundiæ bono S.Ambroſius 1.offic.c.18. tametſi eam vſurpat paulò latiùs. Commendat autem illam præſertim quòd pudicitiæ comes ſit, eámque tuetur, nec temerari ſinat, ſi ſe ad ea prætendat, quæ prima pericula ſunt. Deſcripſit integrè longum illud Ambroſij caput, Autor libri de ordine vitæ, *initio.* Extat inter Bernardi Opuſcula.

Ennodius venuſtiſſimè ac de more fortiter l.12. epiſt. 7. informans adoleſcentes capeſſentes ſtudia literarum. *Ad diſciplinarum*, inquit, *arcem properantes, matrem bonorum operum amate verecundiam, quæ ita ex ſe variarum*

variarum ſpecies virtutum, fœcunda, & virgo parturit, vt impudentia procax & corrupta vitiorum. Hac vos hac voce, vt ad eam tendatis, hortetur:

Tingite candentes roſeo de murice vultus,
Atque fidem morum pandite de facie.
In niueo ſpargens maculas ſis pulchrior ore,
Cùm ſudans tenerum roſcida colla feras.
Nil tibi plus lingua tribuas, quàm ſtemmate frontis,
Quicquid amare libet, hinc tibi concilia.

Nefas eſt huic tam ſacro manus negare conſilio, quando & ipſa quæ loquitur quæſtuoſi decoris dote redimita, nobilitatis vel amplificat bona, vel ſuggerit. Idem in vita S. Epiphanij Ticinenſis, verecundiam nominat *matrem bonorum operum.*

333. S. Bernardus ſuauiſſimè ſerm. 86. in Cant. in ipſo limine. *Verecundia neſcio an quicquam gratius adueni in moribus hominum queat. Hanc primò omnium libet quodammodò in manibus ſumere, & quaſi ſpecioſum quendam florem decerpere, noſtriſque apponere adoleſcentibus. Non quia non ſit, & in prouectiori ætate omni ſtudio retinenda, quæ eſt certè omnium ornatus ætatum, ſed quòd tenera gratia verecundiæ, in teneriori ætate ampliùs pulchriúſque eniteat. Quid amabilius verecundo adoleſcente? Quàm pulchra hæc & quàm ſplendida gemma morum, in vita & vultu adoleſcentis! Quàm vera & minimè dubia bonæ nuntia ſpei, bonæ indolis index! Virga diſciplinæ eſt illi: qui pudendis affectibus imminens, lubricæ ætatis motus actúſque leues coërceat, comprimat inſolentes. Quid ita turpiloquij, & omnis deinceps turpitudinis fugitans? Soror continentiæ eſt. Nullum æquè manifeſtum indicium columbinæ ſimplicitatis, & ideò etiam teſtis innocentiæ. Lampas eſt pudicæ mentis iugiter lucens, vt nil in ea turpe vel indecorum reſidere attentet, quod non illa illicò prodat. Ita expultrix malorum, & propugnatrix puritatis innatæ, ſpecialis gloria conſcientiæ, & famæ cuſtos, vitæ decus, virtutis ſedes, virtutum primitiæ, naturæ laus, & inſigne totius honeſti. Rubor ipſe genarum, quem fortè inuexerit pudor, quantum gratiæ, & decoris ſuffuſo afferre vultui ſolet? Vſque adeò genuinum animi bonum verecundia eſt, vt & qui malè agere non verentur, videri tamen verecundentur.*

Moſes Barcephas lib. de parad. p. 1. tractans cur primi parentes fecerint ſibi perizomata, eáſque partes, non oculos, aut manus, aliámve aliquam obduxerint, reſpõdet rationem fuiſſe, *Quod is affectus qui circa membra genitalia verſatur, pertinacior difficiliórque ſit cæteris omnibus animi perturbationibus quæ in nobis ſunt. Opus ergo fuiſſe verecundia, tanquam fræno iniecto quo peccatum ea in parte cohiberetur: & ſimul vt noſipſi ad habendum odio peccatum induceremur, vt ex quo illiuſmodi verecundia in nobis nata ſit. Et verò cùm arbitrij noſtri libertas, non ſatis valeret ſola hunc affectum domare, atque ad ſe reuerendum adigere, adiunxiſſe ei Deus verecundiam, quo ſaltem communi vtriſque opera cohiberetur, excinderetúrque, arbitrij quidem liberi iudicis in anima, verecundiæ verò frenis in corpore. Quippe multos mortales pudor atque verecundia magis deterret prohibétque à patrando eo quod improbum eſt, quàm legis iudiciive ſubeundi metus. Eſtque eius rei argumentum, quòd bruta animantia quæ omni pudore vacant, prorſus non refrænant libidinis ſuæ impetum: & homines, etiamſi non minore quàm illa libidinis vi vrgeantur, tamen ad ea explenda, pudore quo apud alios homines verecundantur, reuocari videmus: adeò vt ne legitimo quidem connubio propalam vtantur, ſed latentes, tectíque.* Concludit ergo, potentiſſimo & ferociſſimo affectui, frænum validiſſimum fuiſſe prouidendum; pudorem inquam. Quem idcircò ait partibus illis corporeis inſertum, quia eas ſpectat; etiamſi ſit affectus; & appetitui, non illis partibus inexiſtat. Eodem ſenſu pudor & verecundia, magnum obedientiæ remedium nominatur ab Iſidoro Peluſ. l. 4. epiſt. 146. Nec diſſimiliter loquitur Gregorius Nyſſenus hom. 3. in Eccleſ. Alios Patres collegit in hanc ſententiam Clyctouæus ad 2. Damaſcen. de fide, cap. 15. Addere placet quod à Viue pulchrè notatum eſt, lib. de inſtit. Chriſtianæ puellæ, cap. 10. verecundiam eſſe veſtem faciei à natura prouiſam; vt quæ corporis pars tegi alio operimento non poterat, intecta prorſus non eſſet, & nuda.

Inuerecundiæ & impudentiæ probra.

334. De inuerecundia, verecundiæ oppoſita, non aliud ad ſuperiora addiderim, quàm quod Clemens Alex. Strom. cap. 3. ex Ægyptio ſymbolo his verbis prodit. *Dioſpoli, quæ eſt vrbs Ægypti in æde ſacra, quæ vocatur Pylon, figuratus quidam eſt puellus, ſignum generationis; ſenex verò interitus. Et rurſus, Dei ſymbolum accipiter, vt piſcis ſymbolum odij. Et in alio rurſus ſignificato, crocodilus eſt ſignum impudentiæ. Videtur ergo vniuerſum hoc ſymbolum ſimul poſitum hoc ſignificare. O qui naſcimini & interitis, Deus odio habet impudentiam.* Diligenter præterea & pulchrè, inter noſtros, impudentiæ probrum aperit Richardus Victorinus lib. 3. de erudit. homin. inter. à cap. 14.

Vnum aut alterum ex Ethnicis attingo. Maximum omnium homini aduenientium morborum, impudentiam, dixit Euripides. Plato in Protagora, eum qui impudens ſit, tanquam communem vrbis calamitatem, tollendum è medio decernit. Charondas inſigniter apud Stob. ſerm. 44. *Vbi pudor abeſt ac inuerecundia viget, ibi cõtumelia & iniuſtitia ſequuntur, & tandem exitium. Idcircò impudens nullus eſto, ſed ſibi quiſque temperantiam conciliet, tanquam hac ratione Deum habiturus propitium & ſalute fruiturus. Nullus enim improbus Deo charus eſt.* Impudentiam pro eodem cum omni improbitate ſumit. Hæc ad impudentiæ probrum & infelicitatem ſpectant.

Quæ ad impudentiam via.

335. Qua verò via ad illam perueniatur, aperit egregiè S. Chryſoſtomus homil. 17. in Acta. *Nihil,* inquit, *ita facit impudentem, quàm mala conſcientia. Quare meretrices ſunt impudentes? Quare virgines verecundæ? Nõnne illa ex peccato? Nõnne hæ ex modeſtia? Nihil enim tam impudentem facit, quàm peccatum. Imò in contrarium, inquis, confundit, Confundit eum quidem, qui ſeipſum condemnauerit. At eum qui frontem perfricuerit, efficit procaciorẽ. Qui nanque de ſeipſo deſperauit, efficitur audax. Dicitur enim,* Impius cùm in profundũ malorum venerit, contemnit, *Impudens autem, etiam temerarius fuerit: temerarius autem & audax.* Hoc eſt, quod aliis verbis, eodem tamen ſenſu ſcriptum eſt à Tertulliano, lib. de veland. virg. cap. 2. *Delicti durior frons eſt, ab ipſo & in ipſo delicto, impudentiam docta.* Duram frontem vocat impudentem, & rubere neſciam. Artemidorus lib. 1. cap. 24. vocat frontem ferream, æream, chalybeam. Proſtitutam dixit Ammianus lib. 30. Alibi S. Chryſoſtomus, vt peccati, ita incentorem & autorem impudentiæ Satanam, non tacet. Ita enim nominatim priore in Eſaiam prooemio. *Sedulò attende, peccatum verecundia ſequitur, libertas dicendi comitatur pœnitentiam. Animaduertiſti quod dico? Viceuerſa ordinem peruertit Satanas. Peccato enim liberiorem attribuit fiduciam, verecundiam pœnitentiæ.*

Alterum ad impudentiam gradum habe ex Seneca lib. 7. de benef. cap. 28. *Meliorem illum facies, ferendo vtique; peiorem exprobrando. Non eſt quod*

frontem eius indureſ:ſine, ſi quid eſt pudoris reſidui, ſeruet. Sæpè dubiam verecundiam, vox conuitiantis clarior rupit. Nemo id eſſe quod etiam videtur, timet. Deprehēſus pudor amittitur. Eadémque ex cauſa, vt ille diſputat 3. de benef. cap. 16. pudorem tollit multitudo peccantium; & definit eſſe probri loco commune maledictum. Quam in rem profert principalia quædam delicta, quorum euaneſcit pudor, poſtquam res latiùs euagata eſt.

Et hoc maximè ex capite veriſſimum oſtenditur, quod à ſapientibus frequenter proditur: nimirum quò malum morale vulgatius eſt, eò etiam peius eſſe, vaniſſiméque interdum aliquos, culpæ ſuæ obtendere frequentiam & multitudinem eorum qui illi aſſueuerunt: Cùm potiùs eo ipſo quòd à permultis paſſim patratur, protrito eius admittendæ pudore, immedicabilior, & turpior cenſeri debeat. Egregiè Dio orat. 32. *Sunt talia quidem intoleranda, ſi a ſingulis fiant, omni autem ex parte turpiora ſunt, ſi publicitus appareant. Etenim & reliqui morbi donec ſingulos inuadunt, non magnam neque terribilem appellationem ſortiuntur: cùm vero res communis fit, tunc appellatur peſtilentia. Summum enim ſic diceret quis, vbi omnia delicta obtinuerunt publicè. Etenim vbique gentium aliqui ſunt vinoſi, & ſpectatores & mulieroſi, idque in omnibus ciuitatibus: & hoc non difficile, neque excedens quiddam. Cum vero inualuerit vitium, & videatur commune, idque publicè, tum fit inſigne & magnum. Qualis enim ciuitas eſt, ex iis quæ non vehementer ſunt deſertæ & paruæ, in qua non quotidie aliquis omninò febri corripiatur? Sed Caunios tamē ſolos ea apprehendit; & illorum eſt opprobrium, quia omnes illa laborant. Quēadmodum etiam à rebus melioribus, aliqui fuerunt admirationi, & gloriam reportarunt. Quot enim putatis Athenienſium, aut Megarenſium, aut Corinthiorum ſua corpora exercuiſſe, vixiſſéque laborioſè? Multos vtique, præſertim quando illis neceſſarium erat, vt ſtrenuos ſe præſtarent viros pro patria. Cur igitur ſoli Lacedamonij hoc habuerunt nomen, fructúmque huius gloriæ tulerunt, atque etiamnum ferunt? Quia publicè in id incubuerunt, vt ſtrenui eſſent, &c. Quod iam ſæpius dixi, turpia ſiunt turpiora, magiſque ridenda, quando ipſas occupant ciuitates.*

Impudentiæ exemplaria, Cynicæ.

336. Impudentiæ in pleriſque, ac etiam in Philoſophis, illuſtria exempla collegit Antonius Ludouicus in fine libri de pudore, quæ huc aduocare non eſt neceſſe: Sunt enim admodùm antiqua. Nam etiam iam olim de peccatoribus ſcriptum legimus, *Euaginauerunt arcum ſuum*, quæ verba Origenes hom. 2. in Pſal. 36. ita accipit. *Quomodo putandi ſunt peccatores euaginare gladium? Dum iam impudenter, & abſque vllo verecundiæ velamento, iniquitates ſuas perpetrant, nec erubeſcunt ac reuerentur: neque tanquam in vagina nequitiam ſuam recondunt & contegunt, ſed ſuperbo & elato ſpiritu, velut gladium quendam denudant.* Harum verò mercium, etiam recentiſſimarū, ingēs vbique vbertas, iuxta illud Theognidis. *Humana omnia conſeneſcere ſunt rata, & quæ in tempore verſantur, ad finem declinare ſolent, præter ſolam impudentiam.* Hæc enim quantò magis augetur hominum genus, tantò per ſingulos dies euadit maior. Quò autem ij qui ſapientiam profitentur, compoſitos meliùs, & aptiores vndecunque eſſe par eſt, eò dedecentior in illis eſt inuerecundia. Vt propterea admodùm olida meritò viſa ſit Tullio Philoſophia Stoicorum, quos libro 9. epiſtola 22. tradidiſſe refert, crepitus æquè liberos, ac ructus, eſſe oportere. Eadémque epiſtola latiſsimè explicat eorundem Stoicorum inuerecundiam in rebus quas pudor premi iubet, apertè ac euolutè nominandis.

Maximè tamen protriti pudoris, & luculentæ impudentiæ, notati ſemper ſunt Cynici, ſpecie Philoſophiæ, & quidlibet obiectiuè non malum liberè, & citra pudorem exercendi. Verùm non in eo duntaxat ſita eſt impudentia, vt malum ſine pudore, & excuſſo omni dedecoris metu admittatur, quod eſt planè infrunitorum: ſed poteſt etiam in actu alioqui honeſto cerni impudentia; ſi non cum circunſtantiis debitis peragatur. Itaque quamuis obiectiuè honeſtiſſimus eſt coniugij vſus; tamen impudentiſsimè Cynici, auſi ſunt palam, mediiſque in plateis, coniugio vti. Differit aduersùs eos, déque hac re vniuerſa egregiè de more ſanctus Auguſtinus 14. Ciuit. à cap. 15. ſed egregiè cap. 18. *Opus ipſum*, inquit, *quod libidine tali peragitur, non ſolum in quibuſque ſtupris, vbi latebra ad ſubterfugienda humana iudicia requiruntur: verum etiam in vſu ſcortorum, quam terrena ciuitas licitam turpitudinem fecit, quamuis id agatur, quod eius ciuitatis nulla lex vindicat, deuitat tamen publicum, etiam permiſſa atque impunita libido, conſpectum: & verecundia naturali, habent prouiſum lupanaria ipſa ſecretum: faciliùſque potuit impudicitia non habere vincula prohibitionis, quam impudentia remouere latibula illius fœditatis. Sed hanc etiam ipſi turpes turpitudinem vocant: cuius licèt ſint amatores, oſtentatores eſſe non audent. Quid concubitus coniugalis, qui ſecundum matrimonialium præſcripta tabularum, procreandorum fit cauſa liberorum? Nónne & ipſe, quanquam ſit licitus & honeſtus, remotum ab arbitris cubile conquirit?* Móxque id ex Tullio confirmat aſſerente 3. Tuſcul. *Omnia rectè facta in luce ſe collocari volunt, id eſt appetunt ſciri. Hoc rectè factum ſic appetit ſciri, vt tamen erubeſcat videri.* Additque Auguſtinus. *Quis enim neſcit vt filij procreentur, quid inter ſe coniuges agant? Quandoquidem vt id agatur, tanta celebritate ducuntur vxores; & tamen cùm agitur vnde filij naſcantur, nec ipſi filij, ſi qui inde iam nati ſunt, teſtes fieri permittuntur. Sic enim hoc rectè factum, ad ſui notitiam, lucem appetit animorum, vt tamen refugiat oculorum.* Cauſam aperuerat in ſuperioribus, & repetit cap. 19. verbis illis. *Genitales corporis partes ita libido ſuo iuri quodammodò mancipauit, vt moueri non valeant, ſi ipſa defuerit, & niſi ipſa vel vltrò, vel excitata ſurrexerit. Hoc eſt quod pudet, hoc eſt quod intuentium oculos erubeſcendo deuitat: magiſque fert homo ſpectantium multitudinem, quando iniuſtè iraſcitur homini, quàm eius aſpectum, quando iuſtè miſcetur vxori.* Nos ſuprà cùm de caſtitate ageremus, cauſam illius verecundiæ, cùm ex hoc capite, tum ex concitata in aliis per conſpectum talis operis (licèt honeſti,) libidine, repetiimus.

337. His iactis fundamentis ſubdit D. Auguſtinus cap. 20. contra Cynicos. *Hoc illi canini Philoſophi, hoc eſt, Cynici, non viderunt: proferentes contra humanam verecundiam, quid aliud quàm caninam, hoc eſt, immundam impudentémque ſententiam? Vt ſcilicet, quoniam iuſtum eſt quod fit in vxore, palam non pudeat id agere; nec in vico, nec in platea qualibet coniugalem concubitum deuitare. Vicit tamen pudor naturalis, opinionem huius erroris. Nam etſi perhibent hoc aliquando gloriabundum feciſſe Diogenem, ita putantem ſectam ſuam nobiliorem futuram, ſi in hominum memoriam inſignior eius impudentia figeretur: Poſteà tamen à Cynicis fieri ceſſatum eſt, pluſque valuit pudor, vt erubeſcerent homines hominibus, quàm error, vt homines canibus eſſe ſimiles affectarent.* Et mox. *Et nunc videmus adhuc eſſe Philoſophos Cynicos. Hi enim ſunt, qui non ſolum amiciuntur pallio, verùm etiam clauam ferunt: Nemo tamen eorum audet hoc facere. Quòd ſi aliqui auſi eſſent, vt non dicam ictibus lapidantium, certè conſpuentium ſaliuis*

obrueremur,

obruerentur. Pudet igitur huius libidinis humanam ſine vlla dubitatione naturam, & meritò pudet. Imò maximè vigente Cyniciſmi turpitudine, Crates inito recèns coniugio publicè vſurus, à diſcipulo illud verecundiæ excidium non ferente, prohibitus eſt, & pallio opertus, vt eſt apud Apuleium 2. florid. Sed de his propudiis nimis multa. Vna enim canum appellatio, qua iure ob tantam impudentiam donati ſunt, omnem qua ſordent turpitudinem, tametſi longè fœdiſſimam ac multiplicem exhaurit. Videſis Scholiaſten ad Baſilij Seleuc. orat. 20. Nec enim arridet quod Sextus Empyr. l. 1. Pyrrhon. hypot. c. 14. hoc illos nomen ſibimetipſis indidiſſe exiſtimat, tractum à canum ſagacitate atque prudentia quaſi denotare voluerint ſuam in bono malóque diſpiciendo, emunctam narem. Vel quod Laërtius in Antiſthene commentatur, ductum ſcilicet Cyniciſmum à Cynoſarge, vbi Principis Cynici gymnaſium. Ego quod Tullius 1. offic. aliique inſinuant à canina inuerecundia ac impudentia, dictos ſtatuo.

Obiter de nimia verecundia.

338. Quia verò extrema ſemper ad vitium ſpectant, ſicut impudentiæ inſigne eſt probrum, ita nimij quoque pudoris vitium, eſt deuitandum. Fatuè planè, aut vt mitiùs dicam, de more gentis ſuperſtitiosè, & aniliter, Eſſeni apud Ioſephum l. 2. de bello, c. 12. aliàs 7. præ nimio pudore Sabbathis ventrem non purgabant: cæteris diebus aſciola foſſulam in locis remotis, nec Soli peruiis, faciebant, veſtéque demiſſa, diligentiſſimè ſe obtegentes, ne lumini diuino iniuriam facerent, alui onera deponebant; móxque terram quam effoderant, reducentes, etiam quaſi inquinati abluebantur. Hic nimia rei naturalis, nec moraliter obſcœnæ verecundia: eóſque tranſgreſſa limites, quos præſcribebat lex Deuteronomij; c. 24. v. 12. Vnde errant eſſe hanc ſuperſtitionem, notauit Serarius lib. 3. tribær. cap. 4. n. 44.

Penè dixerim, Spartanos Hebræam progeniem, ad nimiam verecundiam aſſueſeciſſe adoleſcentiam. Sic enim circa eam à Lycurgo ſtatutum, ſcribit Xenophon lib. de Laconum Repub. poſt deſcripta Lycurgi ſcita circa plurimos adoleſcentum labores. *Ad hæc volens quaſi naturalem his pudorem vehementer conciliare, imperauit, vt in viis manus intra pallium haberent, ſilentióque incederent, ac nuſquam circumſpicerent, ſed humi defixos oculos tenerent*, &c. *Itaque illorum vocem, minùs quàm ſi lapidei eſſent, audieris; oculos verò minùs quàm ſi eſſent ænei conuerteris: maiore autem eos pudore affici, quàm ipſas in thalamis virgines exiſtimaris.* Ita quidem Philelphus Xenophontem expreſſit, quia in Græco legit, ἐν τοῖς θαλάμοις παρθένων. Quo eodem modo Xenophontem retulit Stobæus ſerm. 44. Alij tamen quidam codices pro θαλάμοις, habent ὀφθαλμοῖς, & ita legit Dionyſius Longinus: Eſtque ſenſus, adoleſcentes Lacones, æquè fuiſſe pudibundos, ac pupillas oculorum, quas Græci nomine virginibus communi ſignant, vt ſuprà dictum eſt, cùm de caſtitate: eſſe autem pudoris ſedem dixit Ariſtoteles: vt perinde videatur adoleſcentum illorum pudorem præferre pudori pupularum, ac eos ipſo pudore pudorariores, & verecundiores dicere. Quæ eſt ſine dubio iuſto auctior verecundia.

OPERIS

OPERIS CLAVSVLA, ET PRO EA EVCHARISTICON.

HÆc habui quæ de virtutis ſplendore & nitela, vitij è contra fœditate ac tenebris proferrem. Reliquum eſt, vt quando vniuerſa hæc tractatio non ſpeculatiua, ſed practica eſt, id eſt non notitiæ, ſed exercitationis cauſa paratur & traditur, alacriter admoueamus manus operi, ne cadat in nos ea reprehenſio, quam multos percellere, affirmat Philo lib. altero de nom. mutat. agens de Iuſtitia, non ea, quæ eſt ſpecialis virtus, ſed quæ omnem virtutem complectitur. *Tragicè*, inquit ſuprà Philo, *efferre, & faſtuosè oſtentare mala, geminus error eſt. Sed plerique fermè id committere ſolent. Etenim virginem Iuſtitiam blandè & amicè aſſantur. Nullam verò prætermittunt occaſionem, quò ſi poſſint, eam iniuria & contumelia afficiant. Enimverò quæ ciuitas referta non eſt iis, qui virtutem ſemper virginem celebrant, & adſtantium aures obtundunt, cùm iſta prædicant? Prudentia neceſſaria res eſt, ſtultitia pernicioſa. Optabilis temperantia: incontinentia, aduerſa & inimica eſt. Fortitudo cum patientia perferenda: ignauia vitanda. Iuſtitia conducibilis eſt: iniuſtitia inutilis. Quod fas ſanctúmque eſt, præclarum eſt: quod nefas eſt, turpe quoque eſt. Pietas laudabilis: impietas vituperanda eſt. Hominum naturæ, maximè proprium eſt, rectè velle, & facere, & dicere. Alienum eſt ab eadem, malè vnunquodque horum præſtare. Cùm hæc & ſimilia ſemper in ore habeant, omnia prætoria, conſiſtoria, theatra, concilia, cœtúſque hominum, decipiunt: vt qui laruas & perſonas pulchras, vultibus fœdiſſimis adhibent, ne videlicet à ſpectantibus arguantur.* Sed affore tempus, quo detractis huiuſmodi laruis, homo appareat quod reipſa eſt, & modum quo eam retectionem faciendam cenſet, ſic conteſtatur. *Hæc verò fictio, nulli vſui eſt. Accedent enim quidam magno robore animi præditi, & ardenti virtutis amore flagrantes, qui cùm velamina, & ornamenta illa orationis artificio contexta detexerint, ac denudatam apertámque animam illuſtrarint, perſpicient arcana in ipſis naturæ penetralibus abdita: deinde turpitudinem foras producentes, omniáque ipſius probra & dedecora Soli puro expoſita omnibus indicabunt, & patefacient, quàm per ſe turpis & deridenda eſſet, & qualem ſibi formoſitatem, quámque illegitimam & ſpuriam, adiuncto ſibi falſò ornatu affinxiſſet.* Ego non aliam certiorem & apertiorem retectionem, abditæ in pleriſque, & externæ probitatis larua, obductæ improbitatis, quærendam cenſeo; præter eam quæ à virtutis muneratore, & vitij vltore, facienda eſt: A Domino inquam, qui veniens, & illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium, & tunc laus erit vnicuique à Deo. Ipſi REGI VIRTVTVM, REGI GLORIÆ, pro ſtrata apertáque hoc Opere ad veram gloriam per virtutes via, VIRTVS & GLORIA.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

INDEX

INDEX RERVM HVIVS TRACTATIONIS DE VIRTVTIBVS ET VITIIS:

Digeſtus per libros, & librorum numeros: quia tamen à pagina 672. ad 709. intercepti numeri exciderunt; pro numero, paginæ notantur: & a, *columnam primam;* b, *ſecundam indicat.*

A

Abiectus.

ABIECTI animi vir quid, lib. 5. n. 64.

Abſtinentia.

Abſtinentia ciborum moderata vndecunque difficilis, lib. 6. n. 70.
Abſtinentiæ finis, lib. 6. n. 71.
Abſtinentiæ ſubſidia, lib. 6. n. 72.
Abſtinentia intellectum enubilat, vt crapula obducit, lib. 6. n. 73.
Abſtinentia corpus iuuat, lib. 6. n. 78. & ſeqq.
Abſtinentia religioni conſanguinea atque cognata, lib. 6. n. 74.
Abſtinentia ſanitatis mater, lib. 6. n. 83. & ſeqq.
Abſtinentia firmæ valetudinis eſt promptuarium Medicum, lib. 6. n. 80.
Abſtinentia ſuauitas purior ac vberior quàm luxus, lib. 6. n. 85.
Abſtinentia à carnibus, lib. 6. n. 99.

Abuſus.

Abuſus in virtutem an cadat, lib. 1. n. 17.
Abuſus alieni corporis, lib. 3. n. 257. & ſeqq.
Abuſus varij rerum ſacrarum notati, lib. 4. n. 345.

Acceptatio.

Acceptatio ad promiſsionem neceſſaria, quæ, l. 4. num. 184.

Acceptio.

Acceptio perſonarum, quod vitium, lib. 3. n. 102.
Acceptio impropria perſonarum, quænam, n. 103.
Acceptio iniuſta, radix vna teſtitutionis, lib. 1. num. 295.

Acceſſio.

Acceſsio, titulus dominij, quid, lib. 3. n. 152. ei ſubnectitur alluuio, ibid.

Actio.

Actio, & effectio, quomodò opponantur apud Ariſtotelem, lib. 2. n. 45. & 47.
Actiones voluntariæ & inuoluntariæ in materia Iuſtitiæ, quæ, lib. 3. n. 170. & n. 182.
Actio quanti minoris, quæ, lib. 3. n. 186. actionis ius, quibus alligatum, n. 191. actio condictionis indebiti, n. 193. legis Aquiliæ, n. 209.

Actus.

Actus, cauſæ virtutis, l. 1. n. 139. & 140. an conditionati id poſsint, n. 143. an reflexi, n. 146.
Actuum augmentum intenſiuum penes quid ſpectandum, lib. 1. n. 119.
Actum facilè fieri, quid in actu, n. 169. penes quid ſpecificetur, ibid.
Actus conditionati, an dentur, lib. 1. n. 143.
Actus directi natura, & quomodo ad reflexum comparetur, lib. 1. n. 146.
Actus lentè agit in productione habitus, n. 152.
Actus remiſsi, non omittendi circa bonum, n. 154. vitandi circa malum, num. 180.
Actus reflexus, ſpecialem virtutem non exigit, lib. 1. n. 248. datur tamen ad eum habitus. ibid. n. 249.
Actus planè generales, ſunt in aliqua ſpecie, lib. 1. n. 256. an inurant habitum, n. 259. & de vitioſis, n. 260. ad quam virtutem ſpectent, num. 257.

Adamus.

Adamus innocens, excultus virtutibus moralibus, lib. 1. num. 40.

Adiuratio.

Adiuratio quid, l. 4. n. 251. quæ perſona poſsit adiurari, ibid.

Adoptio.

Adoptione parentes, quàm colendi, lib. 4. n. 396.
Adoptio quàm multiplex, ibid.

Adoratio.

Adoratio, emphaſis honoris, l. 4. n. 251. eſt & interna, & externa, num. 252.
Adorationis apud Ethnicos, ritus. num. 255.

Aduerſa.

ad Aduerſa paratum habere animum, magnum æquanimitatis ſubſidium, lib. 5. n. 62.
Aduerſa præuiſa minùs feriunt, lib. 5. n. 68.

cum

cum Aduerſis,& ærumnis probi confligunt, vt diſcant alij,quanta illis bona Deus repoſuerit, lib. 5. num. 84.
Aduerſa, quæ patimur, ſunt conſummatio totius, lib.5. num 99.
Aduerſa proſperis quare à Deo interpolata, lib.6. num.193.
Aduerſorum,quę illi acciderant,encomium Agrippinus ſcribebat, lib.5.num.83.
Aduerſa hominem pati nouum non eſt, lib.5.n.71.
in Aduerſis Deo repugnans, qua pœna dignus ſit, lib.5.n.76.
in Aduerſis quàm ſuaue, ex Dei nutu pendere, lib.5.n.78. ſub fin.
Aduerſa homini Deus cùm infert, vel inferri ab alio eum ſcelere permittit, quis eius ſcopus, lib.5.à n.79 ad 82.
Aduerſa maximè virtutem hominis elucescere faciunt, lib. 5.à num.79. ad 81.
Aduerſæ res ſunt,quibus declarantur viri, ibid.
Aduerſa à Deo immittuntur in expiationem macularum contractarum,& iuſtam pro eis medelam, lib.5.n.81.& n.108.& 109.
Aduerſis caſtigatus qui indignatur, ipſo tempore peccat,& malefactis arrogantiam adiicit & contumaciam, lib.5.n.81.V. *Patientia.*

Adulatio.

Adulatio infeſta beneuolentiæ,lib.4.n.94.quomodò à blanditiis differat,n.166. ciaculatur venenum, ſpecie boni, ibid. eius natales quàm fœdi, n.167. multiplex facies,ibid. philtrum eiuſdem, laus, n.168. & quàm malum quòd laudem corrumpat,ibid.malum eſt aulicis familiare, n.169.
Adulatio blaſphema ſubditorum quorundam erga ſuos Reges, lib.4.n.434.

Adulter. Adulterium.

Adulter an à marito occidi queat, lib.3.n.244.
Adulterium propriè,quodnam, num.257.
Adulterium, coniugi iniurioſum, n.262. diluuium malorum ex eo,n.263.& 264.etiam in viro,turpe ac nefarium, n. 265. iura licentiæ adulterorum maritorum fauentia,diſcuſſa, à n.265.
Adulteri ſupplicium horrendum, num.269.

Ædificia.

Ædificiorum vanitas, lib.6.n.272.

Ægyptij.

Ægyptiorum apoche, lib.4.n.308.
Ægyptiorum ritus in nobilium corporibus ſepeliendis, lib.6. n.77.

Æqualitas.

Æqualitas,intima iuſtitiæ, lib 3. n. 27. quàm celebrata priſcis,n.28.& 29.eſt medium rei, n.30.in rerum pretiis,vnde taxetur,n.31. quomodo detur inter monetam,& merces, n.32. eſt maximè ſpectanda in contractibus, lib.3.n.188.

Æquanimitas.

Æquanimitatis ſubſidia, lib. 5.à n.61. ad 87.
Æquanimitatis abiectio ad illata damna reſarcienda inutilis, lib.5.n.64.
Æquanimitatis ſubſidium validū eſt, ex ipſis etiam Ethnicis, conſenſio eum Dei voluntate, quam reſignationem vocant, lib.5.n.72. ad 79.
Æquanimitas,vnica ad tranquillitatem via, lib.5. num. 82.
Æquanimitas,via compendiaria ad gloriam, lib.5. num. 84.

Æquitas.

Æquitas Ariſtoteli,quid, lib.2.n.71.

Æquiuocatio.

Æquiuocatio ſenſibilis & inſenſibilis, lib.4. n.174. vtraque quando liceat,vel vetetur.ibid.*remiſſiuè.* in iuramento,quatenus vitanda, lib.4.n.245.

Affabilitas.

Affabilitatis obiectum,lib.4.n.162.differt ab amicitia, n.162.& à benignitate, n.163. eius decora, n.163.& 164. extrema vitia,adulatio, n.166. & ruſticitas, num.170.

Agrippinus.

Agrippinus eius,quod illi acciderat mali,encomium ſcribebat, lib.5.n.83.

Alluuio.

Alluuio titulus dominij, lib.3.n.152.

Altare,V. Ara.

Ambitio.

Ambitionis plerunque fœtus, profuſio in cibis ac lautitia, lib.6.n.93.& ſeq.

Amicitia. Amicus.

Amicitiæ bona,lib.4.n.16.iucunditas,n.17. vtilitas, n.18.& 23.ambarum mixtura, num.19.
Amicitiæ obiectum quod,& cui, num.26.
Amicitia ad bruta non eſt,n.27.poteſt eſſe ad quoſuis homines, n.64. & ad Deum intra fines naturæ, num. 66.
Amicitiæ actus elicitus & internus, n. 28. externi communicatio, n.31. & correctio, n. 32. nihil in ea captandum ſibi,n.29. redamatio quomodo ad eam ſe habeat. ibid.& n.30.& 47.
Amicitia proſperæ fortunæ, num.67.
Amicitia eſt virtus ſpecialis, non tamen ſemper, lib.4.n 45. & 46. de eius eſſentia, non eſt communicatio, n. 48. Conſtantia quantum eius decus, num.67.
Amicitia quid,lib.4.n.55.Variæ eius ſpecies, n.56.
Amicitiæ quædam cur labiles & euanidæ, n. 57. vt inter improbos, num.58.
Amicitia vera.rara & ad paucos, à num. 60.
Amicitiæ ſubſidia conuerſatio, alloquia, literæ, idem ſapere, num.68.& 69.
Amicitiæ peſtes, ſuſpicio, pugna iudiciorum, iracundia, &c. à n. 70. in amicitias particulares, num. 75.
Amicus quis, lib.6.n.40.

Amor proprius.

Amor ſui temperatus,& charitas propria, lib.6. à num. 39.
Amor ſui quis verus, lib.6.n.42.& ſeqq.
Amoris proprij extrema, lib.6.n.44.
Amor proprius fons malorum, lib.6.n.44.
Amor ſui honeſtus, quem modum ſibi ſtatuat, tum in his,quæ ad corpus;tum, quæ ad animam, lib.6. n.43.
Amoris proprij fœtus anxietas nimia pro futuris, lib.6.n.45.

Amœnitas.

Amœnitas loci nimia,vitanda, lib.6.n.140.&c.

Amphitheatrum.

Amphitheatri inhumanitas & crudelis voluptas, p.676. b

Anima.

Animarum indiuidualis inæqualitas an detur, lib.1. num. 112.

Animæ immortalitate, vt potentiſſimo incentiuo, Druïdæ ſuorũ audaciã inflammabãt, lib.5.n 143.

Anima homini pædagogus, lib.6.n.74.

Anthropophagia.

de Anthropophagia, lib.6.n.97.& ſeqq.

Apollonius Tyanæus.

Apollonius Tyanæus malè à virtute commendatus, lib.1.n.86. refutatus circa theſauri occupationem, lib.3.n.148.

Appetitus.

Appetitus ſenſitiuus, capax habituum, lib.1.n.108. an virtutis, n. 109.

Appetitus rectus quomodo veritatem prudentialem meriatur, lib.2.n.28.

Apes.

Apum Rex, an abſque aculeo, lib.4.n.133.

Apum diſciplinabilitas & prudentia ſimilitudinaria, lib.2.n.101.

Aqua luſtralis.

Aqua luſtralis, lib.4.n.315.

Ara.

Ara, vnde, lib.4.n.312.

Aræ religio, & ſtructura, ibid.

Ara aſylum, num.313.

Arcanum.

Arcana amicum non celanda, lib.4.n.49.

Arcanorum euulgatio, cui virtuti infeſta, lib. 4. num.190. & 191.

Argumentum.

Argumenta inania à quibuſdam pertractata lib.6. num.57.

Ariſtoteles.

Ariſtoteles vindicatus à Sectarij calumnia, lib. 1. num. 40. à Tullio ſæpè malè allegatus, lib. 1. n.64. notatus inconſtantiæ, ibid. malè damnatus circa feritatem, lib.1. n.206. & circa extrema iuſtitiæ, n.275. & circa extrema caſtitatis, n.278. & circa iuſti notionem, lib. 3.n.72.

Ariſtoteles purgatus circa ſæuitiam in ſeipſum, lib. 3.n.125. & circa repoſitionem iniuriæ, autoritate priuata, n. 278. defenſus circa extrema clementiæ, & vitium ignauæ lenitatis, lib.4.n.140.

Ariſtoteles, contentioſus, lib.4 n.171.

Ariſtoteles vota emiſit, & preces concepit, lib. 4. num. 264.

Ariſtoteles quoad vſum ſacrificiorum purgatus, lib.4. n.296.

Ariſtoteles ingratitudinis in Magiſtrum notatus, lib.4. num.428.

Arithmetica.

Arithmeticum medium, quodnam, lib. 1. n. 19. & lib.3.n.91.

Ars.

Ars, eſt virtus intellectus, & eſt ſemper veri, lib.2. num. 41. confertur cum prudentia, num.45.

Ars quid, ibid.

Aſſentatio. V. *Adulatio.*

Aſſuetudo.

Aſſuetudo quid poſſit in neceſſitatibus corporis, lib. 6. num. 52.

Aſtutia.

Aſtutia quid, lib.2.num.95.

Eſt affinis veræ Prudentiæ, n.96. in Scriptura dicitur, *prudentia carnis*, num.97.

Aſylum.

Aſyla ad aras & templa, lib.4.num.313.

Aſyli tutela ad quæ protenderetur, ibid.

Aſyli Religionem quomodo eluderẽt Ethnici, ibid.

Aſyla ad Principum imagines, num. 408. ad Sacerdotum præſentiam, num.411.

Athenienſes.

Athenienſium Hierophanta, euiratus ſorbitione cicutæ, lib.4.num.307.

Athleta.

Athletarum abſtinentia, lib.6.num.169.

Attentio.

Attentio in ſacris quàm neceſſaria, lib.4. n.300.

Auaritia.

Auaritia, prodigalitate nequior, lib.4.num. 218. eſt vitium pertinaciſſimum, ibid.

Auaritiæ gemina ratio, num.220.

Auaritia fons omnium ſcelerum, num.222. & ſeqq. obcæcat, & dementat auarum, num.224.

Auaritiæ crudelitas, num.225. & 227. & 228. feralitas eius, num. 226. inexplebilitas, num. 230. ſeruitus, num. 232. eſt monſtrum horrificum, num.233.

Aucupium.

Aucupij honeſtas, lib.3.num.149.

Audacia.

De audacia nimia, lib.5.num.186.

Auditio. Auditor.

Auditione turpiloquij & lædoriæ ſeriò abſtinendum, lib.6.p.672.a

Auditor detractoris, monetur periculi, lib. 3.n.230.

Augmentum.

Augmentum intenſiuum actuum, penes quid ſpectandum, lib.1.num.119.

Augmentum duplex, lib.1. num. 147. intenſiuum in habitibus, quale, num.148.& ſeqq.

Augmentum extenſiuum habituum, expenditur, lib. 1. num. 156. & ſeqq.

B

Bacchus.

BAcchus quare Liber dictus, lib.6.num.194.

Barba.

Barbæ corruptio, & quorundam barba aurea, lib.6. num.278.

De capillitio & barba, lib.6.num.278. & ſeqq. Vide *Capilli.*

Beati.

Beati virtutibus moralibus præditi, lib.1.n.40.

Bellum.

Bella, effectus auaritiæ, lib.4.n.223.

Beneficium.

Beneficij æſtimatio, actus gratitudinis, lib.4.n.144. item eiuſdem memoria, n.145. & grata acceptatio, n.146. & pro collato, gratiarum actio, n.147. & eiuſdem collati commemoratio, num.148.

Beneficij repenſio facienda, n. 148. & cum vſura, num.150.

Beneficia piſcatorum, quæ & viſcata ac hamata, num. 205.

Beneficij ingens decus celeritas, num.210.
Beneficij collatio quàm difficilis, num.211.
Beneficij collati iactatio cauenda, num.211.& 212.

Beneuolentia.

Beneuolentia naturalis ad Deum, & quemuis hominem, lib.4. n.80. & 86. Omnes homines, fratres: atque adeo beneuolè habendi, num.89.
Beneuolentia, vinculum humanæ ſocietatis, n.91.
Beneuolentiæ gradus, propinquitati admetiendus, num.92.
Beneuolentiæ infeſta ſimulatio, & adulatio, n.94. & 166.

Biothanati.

Biothanati qui, lib.3. n. 126. cur Chriſtianis indita ab Ethnicis ea appellatio, ibid.

Blaſphemia.

Blaſphemiæ atrocitas, lib. 4. n. 332. pœnæ eidem conſtitutæ, ibid. quomodò à priuatis quoque infligendæ, n.333. omnium concitatio in blaſphemos, num. 334.

Bona.

Bona creata quàm infida ac fluxa, lib.5.n.61.

Boroſus.

Boroſus quantolibet hauſto vino ſemper ſui compos, & nunquam non prudentior, lib.6.n.108.

Brachmanes.

Brachmanes qui, & eorum ritus ac inſtituta, lib.4. num. 310.

Bruta.

Brutorum virtutes, cuiuſmodi, lib. 1.num. 94.& 95. quomodo cicurentur, n.111. bruteſcimus peccando, lib.1. n.127.
Brutorum prudentia, lib.2. n.99. ſerpentis & cancri, num. 100.
Brutorum diſciplinabilitas, lib.2.n.101. malè à Iauello confuſa cum inſtinctu, ibid. nullum in brutis ius naturale, lib.3.num.19. neque dominium, n.143. neque ad ea eſt amicitia, lib.4.n.27.
Brutorum gratitudo, lib.4.n.160.

C

Cæcitas.

CÆcitatis lenimentum, lib.5.n.121.

Calliditas.

Calliditas quid, lib.2. n.95. accedit ad veram prudentiam, num. 96.

Calumnia.

Calumnia quid, ſtrictè & paſſim, lib.3.n.218.
Calumniæ probrum, ibid. diffuſio, ibid. quomodò ab Apelle expreſſa, n.219. vix à quoquam effugitur, ibid. eius portiones adauctio veri probri, aut euulgatio latentis, num.220.
Calumniæ fæx, famigeratio, num.221.
Calumnia de imminutis Principum iuribus Chriſtianis impacta, lib. 4. n. 419. item Philoſophis, num. 421.

Cancer.

Cancri calliditas, lib.2.num.100.

Cantus.

Cantus & vocis mollioris vis in animum, lib. 6. num.157.
Cantilenarum turpium obſcœnitas & damna, lib. 6. num. 157.

Capilli.

Capillorum primitię, Numini exhibitæ, lib.4.n.321.
Capillitij exhibitio, mancipationis nota, ibid. V. *Barba.*

Carcer.

Carcer iniuſtus, an honeſtè repetatur, lib.4. n.201. an neceſſariò, num.203.
in Carcere detentis leuamen, lib.5.n.123.

Cardinales Virtutes.

Cardinales virtutes vnde dictæ, lib.1. n.228. an eis vna virtus Papalis, præficienda, n.229.& n.263.

Carneades.

Carneadis contra Iuſtitiam diſputatio, lib.3. n.49. conteritur, num.51.

Caſtitas.

Caſtitatis ambitus ad omnes tactus delectationes extenditur, lib.6.n.116.
Caſtitatis ad venerem reſtrictæ encomium, lib.6. num. 119.
Caſtitas quoad materiam venereorum eſt vnius infimæ ſpeciei, lib.6.n.120.
Caſtitas locum habet in quocunque hominis ſtatu, lib.6. num.121.
Caſtitatis coniugalis ſanctitas ex Ethnicis, lib.6. num.126.& ſeqq.
de Caſtitate ante initum coniugium, lib.6.n.128.
Caſtitatis vidualis laus ex Ethnicis, lib.6.n.130.
Caſtitas apud Ethnicos valde imperfecta, lib. 6. num.131.& ſeqq.
quæ pro ſeruanda Caſtitate fecère Ethnici, lib. 6. num. 139.
ſubſidia Chriſtianorum ad tuendam Caſtitatem, lib.6. num.139.
fœmineæ pulchritudinis caducitas conſiderata ad Caſtitatem confert, lib.6.n.142.
Caſtitatis præſidium ſenſuum cuſtodia, lib. 6. n.140. Oculorum cuſtodia, lib.6.n.140.
caſtigatio corporis Caſtitati ſeruandæ opportuna, lib 6. num.141.
Caſtitas etiam in cogitatione, lib.6.n.134.
Caſtitas Ethnicorum cum Chriſtianorum virtute comparata, lib.6.n.136.& ſeqq.
Caſtimoniæ Chriſtianæ præcellentia, lib.6.n.138.
reuerentia ſui potentiſſimum Caſtimoniæ ſubſidium, lib.6.n.141.

Cato.

Cato, qualis idea virtutis, lib.1.n.84.

Ceſſio.

Ceſſio bonorum an licita debitori, lib.3.n.197.

Charitas.

Charitas an virtutes omnes morales cõuehat, lib.1. à n.78. quomodò dicta virtutum forma, n.81.
Charitas quomodò ad miſericordiam ſe habeat, lib.4.à n.112.
Charitas propria. V. *Amor proprius.*

Chorea. V. *Saltatio.*

Chriſtianus.

Chriſtiani quoad templa & aras paſſi calumniam, lib.4.n.312.damnati ſuperſtitionis, num.330.
Chriſtiana pœnitentia quibus improbata, n. 359.

Clementia.

Clementia, cum manſuetudine comparata, lib. 4. num. 127.& 130. eſt pars iuſtitiæ poteſtatiua, num.127.quid ſit iuxta Senecam, & alios, ibid.
Clementiæ obiectum, materiale ac formale, n.129.

Clementiæ incentiua, n. 132. extrema ei oppoſita, à num. 135.

Cibus.

Cibi magnam partem cadauera,quæ in nobis ſepeliuntur, lib.6.n.72.
ex Ciborum varietate morbi procreati, lib.6.n.84. & ſeqq.
Cibi ſumendi tempora olim pauciora quàm nunc, lib.6.n.89.
laſciuia & oſtentatio Romanorum in exquirendis raris Cibis, lib.6.n.95.
dehortatio ab intemperantia & immoderatione in Cibis, lib.6.n.96.
profuſionis in Cibis exagitatio, lib.6.n.96

Ciuis.

Ciuium inter ſe charitas,quanti facienda, lib.4. num. 404.
Ciues quodammodò cognati,ex Simplicio, ibid.

Cæleſtia.

Cæleſtia,hominis dominio non ſubſunt,l.3.n.108.

Cælibatus.

Cælibatus aliquando Ethnicis improbatus, lib. 6. num.123.
in Cælibatus oſores Ethnicorum ſapientum dicta, lib.6.num.125.
Cælibatus inter Ethnicos in laude fuit, lib.6.num. 124.& ſeqq.

Cœna.

Cœna dubia quid ſit, lib 6.n.81.
Cœna pura quid, lib.6.n.99.

Cognitio ſui.

de ſui ipſius Cognitione ex Patribus & Ethnicis, p.709. n.242. & ſeqq.

Comitas. V. *Affabilitas.*

Combibones. V. *Propinatio.*

Communicatio.

Communicatio amicitiam affectatur, lib.4.n.47.& 48.etiam arcanorum, n.49. etiam vitæ,ſi res ferat,n.52.atque adeò rerum omnium, citra culpam, num.54.

Compaſſio.

Compaſſio miſericordię adiuncta,quid,lib.4.n.113.

Concionator.

Concionatores de populi applauſu ac gloria tumidi caſtigari, lib.6.n.257.

Coniuges.

Coniuges cuius inter ſe iuris capaces, lib. 3. n.55. & 63.

Conſanguinei.

Conſanguineorum cultus,lib.4.n.396.deflexiones ab eo debito, num.400.

Conſtantia.

Conſtantiæ pulchritudo expreſſa, lib.5.n.106.
Conſtantia ad quam multa porrigatur,lib.5.n.106.
de Conſtantia in morbis, lib.5.n.107.
Conſtantia Iobi quanta,& qualis, lib.5.n.107.
ad Conſtantiam in morbis ſubſidia, lib.5.n.108. & ſeqq.
ad Conſtantiam in publicis malis ſubſidia, lib. 5. num.134. & ſeqq.

Conſultatio.

Conſultationis bonæ canones,lib.2.n.23.auſpicatam Romani à Numine,n. 25. qui adhibendi in conſilium,ibid. quanta eius neceſſitas, num.83. etiam ſapientum eſt conſultare,n.84. præcipitatio,quàm noxia conſilio, num.106.

Contentio.

Contentionis damna, lib.4.n.171.
Contentio,vitium Sophiſtarum, ibid.
Contentioſi Dialectici,& Ariſtoteles, ibid.

Continentia.

de Continentia & incontinentia, lib.6.n.314. doctrina Philoſ. Quomodo ad temperantiam ſe habeant, ibid.n. 316. & 318.

Contractus.

Contractus vnde dictus l.3.n.167.eſt titulus transferendi iuris, ibid. idem ſæpè quod ſynallagma, n.169.& n.183.contractus proprius quid,n.183. contractuum diuiſio & ingens ſylua,ibid.nominati,& innominati qui,n.184. qui bonæ fidei,ac ſtricti iuris,ibid.ſoli oneroſi propriè contractus, num. 185.
ad Contractum requiſita ex parte perſonarum, n.185.an ei officiant, metus, ignorantia, preces, ib.& n.186. habilitas perſonarum quæ & quanta exigatur ad contractum, num.187.
ad Contractum requiſita ex parte materiæ, n. 188. ex parte modi & ſolennitatum,num.189.& 190.

Contrapaſſum.

Contrapaſſum quid, & ſæpè quàm abhorrens à iuſto,lib.3.n.176.inter artifices,quale,n.177.munus ad eius ſupplementum, n.178. quandoque contrapaſſum,idem cum iuſto, num.181.

Contraria.

Contraria contrariis oppoſita,magis patent,l.2.n.5.

Contumelia.

Contumelia,quid,lib.3.n.234.eius ambitus,ibid.& n.235.teterrima,quæ ab honeſto auocat,n.236.

Conuerſatio.

Conuerſatio ſeruat amicitiam, lib.4. n.68.
Conuerſationis næui, adulatio,& ruſticitas,n.165.

Conuitium.

Conuitium aſperius detractione, lib 3.n.226.
in Conuitio quod pungit maximè, deſpectio eſt, lib.5. num.100.
Conuitia & contumeliæ non niſi iniuriarum vmbræ, lib.5 n.101.
Conuitiis ab alio læſus quàm benignè factum alterius interpretari poſſit, lib.5.n.102.
Conuitiis pulſati in vitæ acie aſſignatum à natura locum tueri debemus, lib.5.n.102.

Conuiuium.

in Conuiuiis cur σχίλετος,σομάτια & oſcilla circumlara, lib.6. n.81.
V. *Cœna.*

Corpus.

Corporis caſtigatio ob culpas contractas, defenditur, lib.4. n. 369. caſtitati ſeruandæ opportuna, lib.6.num.41.
Corporis cura præter modum nimij in ſe amoris malum germen, lib.6. n.30.
ſubſidia ad vitandum nimium Corporis amorem, lib.6.num.53.
Corpus noſtrum,quid, lib.6.n.53.
Corporis neglectum & odium quæ perſuadeant, lib.6.n.53.
Corporis afflictatio immoderata arguitur,l.6.n.54.
Corporis partium abuſus cùm intemperantiæ adducuntur, lib.6.n.79.

Corporis humani initia, progreſſio & finis, lib. 6. num. 246.

Correctio.

Correctio, actus amicitiæ, lib.4.n.32. eius neceſſitas, n.33.34. prudenter adhibenda, n.35. nemini neganda ſanabili, n.38. metus diſplicendi abiiciendus, num.39.
Correctio ſuperioris, impenſa inferiori, ib. n.40. & quæ ſuperiori ab inferiore impenditur, ibid. n.41.
vtraque Correctio, occulta eſſe debet, num.40.

Crux.

Crucis trophæo Conſtantinus adſcripſit titulum *Indicij veræ Fortitudinis*, lib.5.n.142. ſub fin.

Crudelitas.

Crudelitas quomodò ad feritatem ſe habeat, lib.4. num.135.
Crudelitatis inſtrumenta quædam, à n.136. de Scaphiſmo, Cyphoniſmo, & Diaſphendone, ibid. & num.137.
Crudelitatis deteſtatio, vnde petenda, num. 138.

Culpa.

Culpa iuridica & Theologica, quæ, lib.3.n.208. iuridica quotuplex, num.209.

Cultus.

Cultus Dei externus, laudabilis, lib.4.n.242. debet per internum animari, num. 251.
Cultus externus nimius in viro probroſus, lib.6. num.278. & ſeqq.

Cupido.

Cupido quare cæcus fingitur, lib.6.n.165.

Curioſitas.

Curioſitas ſciendi quàm naturalis homini, l.6.n.55.
Curioſitatis probra in vita familiari, lib.6.n.57.
Curioſitas noxia viis illicitis inueſtigans, l.6.n.59.
Curioſi iidem qui & malefici ac panurgi, l.6.n.60.

D

Dæmon.

Dæmon poſsitne deprecatione adiurari, lib.4. n.251.

Damnum.

Damnum ſæpè abſque iniuria infertur, l.3 n.175.
Damnum datum, quæ iniuria, num.208.
Damnum infectum, quod, num.210.
Damna varia, quomodo ſarcienda, lib. 3. à n.298.

Debitum. Debitor.

Debitum, iuſtitiæ intimum, lib.3.num.34.
Debiti genus multiplex, ibid. legale ac ſtrictum, num. 35.
Debitor ad quid teneatur, num.192. & 193.
Debitor in mora, cui mulctæ obnoxius, num.197.
Debitor an poſſit decoquere, ibid.

Decima.

Decimarum religio, quanta, lib.4.num.322.
Decimæ humanorum corporum horrendæ, ibid.

Deformis.

Deformis cuiuſpiam deſcriptio, lib.6.n.288.

Delectatio.

Delectatio quomodo operationem ex habitu profuſam affectetur, lib.1.num.117. & n.119.

Deliberatio.

Deliberatio ad promiſſionem neceſſaria, quæ, lib.4. num.181.

Delitiæ.

Delitiæ & epularum varietates, auaritiæ fomenta, lib.6.num.76.
Delitiæ ſpinæ, lib.6.num.79.

Deſpectio.

Deſpectio rerum omnium, quam Chriſtiana profeſſio ſuggerit fidelibus, non frangit animos, ſed potiùs vires exſuſcitat, lib.5.num.143.

Deſperatio.

ad Deſperationem hoſtes adigere periculoſiſſimum, lib.5.num.169.

Detractio.

Detractoris genius, l.3.n.225. auditor detractoris quàm labatur, num.230.
Detractio quid, lib.3.num.217. eius varia membra, à num.218. preſsè accepta, quæ, n.222. probrum eius & damna, à num.223. munimen contra detractionem, num.227.
de patientia in Detractionibus, lib.5.num.103. confirmatio eorum, qui à recto abſcedunt, ob ſenſus hominum obloquentium bonis, lib.5. num.104. malis diſplicere laudari eſt, lib.5. num.104. ſub fin.

Deuotio.

Deuotio ſubſtantialis quid, lib.4.num.324. quàm latè pateat, ibid.

Deus.

Deum inter & hominem, datur iuſtitia, lib.3.n.59. & 60.
Deus gratitudinis incapax, lib.4.n.142.
in Deum gratitudo plena, nobis deſperanda, num. 151. pro quàm multis exerenda, num.153.
in Deum ingratitudo, quàm tetra, num.158.
Deus, maximè liberalis, lib.4.num.215. & n.216.
Deus quomodò homini debitor, lib. 4. num. 262.
Deum qui orando dixerint Patrem, num.269.
Deum peccatis violari, naturaliter liquet, lib. 4. num.352. & 353.
Deo omnes, etiam Reges, obſeruantiam vt ſerui debent, lib.4.num.425.
Deo inobedientes, rebellionem paſſi ſumus, n.442.
Deus optimus medicus, lib.5.num.109.
aſcenſio mentis in Deum per notitiam creatarum rerum, quàm laudabilis, lib.6.num.62.

Dignitas.

Dignitas quomodò ſpectetur per Iuſtitiam diſtrib. lib. 3.num.96.

Diogenes.

Diogenes, quale virtutis exemplar, lib.1.n. 84. ſibi manus intulit, lib.3.num.121.
Diogenes, ſepulturæ contemptor, lib.4.n.121.

Diſcipulus.

Diſcipulorum erga magiſtros, debita. V. *Magiſter.*
Diſcipuli magiſtris grati. lib. 4. num. 428. alij ingrati, ibid.

Diuitiæ.

Diuitiarum verus vſus, lib.4.num.216.
Diuitiarum oſtentatio quàm inanis, lib.6.n.264.
contra Diuitiarum cupiditatem, lib.6.num.283.

Docilitas.

Docilitas, quanti ſit, lib.2.num.83.

Dominium.

Dominium perfectū, quid, l.3.n.104. eſt ius quoddā, n.105.

n.155.eſt iuriſdictionis,aut proprietatis, n.106.
Dominium iuriſdict. eſt verum dominium, ibid. confertur cum dominio proprietatis, n.107.
Dominium proprietatis, particulare, aut vniuerſitatis,n.107.obiectum Dominij humani proprietatis, ſola inferiora, n.108. item ex externis, fama & honor,n.111.ex internis nihil ſubſtantiale, n.114.ac ne vnum quidem membrum,n.130. neque anima, n.132. nec quædam accidentia, n.133. benè tamen alia quædam, etiam ſupernaturalia, n.134.
Dominium imperfectum ex perfecti olæſione, lib.3.n.135. eſt directum, vel vtile, ibid. vtilis, ſpecies variæ, à n. 135. vſusfructus ordinarius, ibid. emphyteuſis,feudum,libellus, ſuperficies, num.136.alij modi,dominij imperfecti,à n.137.
Dominij cuiuſcunque ſubiectum, ſola natura rationalis,lib.3.n.143.quamuis non actu vtens ratione,ibid.vel extra charitatem. 144.
Dominij cauſa effectiua,titulus,lib.3.n.145.ad primò parandum dominium ex natura rei, titulus eſt effectio, n. 146.iure gentium eſt occupatio, n. 147. ad transferendum vel renitente priore domino, eſt vſucapio,n.153. & ſententia priuata,n.155.ac publica,ibid. hæc quando transferat dominium, n.157.ad transferendum priore domino conſentiente,titulus idoneus eſt, donatio, & quæ, num.158.& ſeqq. vltimæ voluntates, à n.164.contractus, n.167.

Dominus.

Dominus & ſeruus,cuius inter ſe iuris capaces,l.3. n.55. & 58. capaces ſunt debiti gratitudinis inuicem, lib.4.n.142.

Donatio.

Donatio titulus dominij,lib.3.n.158.debet eſſe plenè libera,n.159.quorſum inſinuanda,n.160. donata pauperi, an fiant eius, ſi ſe finxerit pauperem, n.158. donata ob turpem cauſam, an fiant donatarij, n.162. quid de donatis ob opus aliàs obligatorium, n.163.
Donationis adiuncta,expendenda, lib.4.n.211.
Donatio inæqualis cum æquali voluntate, cuiuſmodi, n.214.

Druïdæ.

Druïdum apud Gallos eminentia, lib.4.n.412.
Druïdæ animæ immortalitate, vt potentiſſimo incentiuo,ſuorum audaciam inflammabant, lib.5. n.143.

Duellum.

de Duello fusè, lib.5.à n.186.
in Duellis nulla eſt fortitudo atque honeſtas, ſiue ad purgationem, ſiue ad vltionem, aut gloriæ captationem, lib.5.n.187.& ſeqq.
in Duellis inſana quorundam rabies, lib.5.n.187.
Duellum ad eruendam veritatem ſummis Pontificibus annuentibus antiquatum, & quare, lib.5. n.188.
Duellum aliquando autoritate publica cum laude fortitudinis iniri poteſt, lib.5.n. 189. exempla quædam inſignia, ibid.
Duellum extra quoſdam euentus non poteſt publica autoritas crimine eximere, lib.5.n.190.
Duellum priuata autoritate ex condicto initum, iniquum eſt, tum ex parte prouocantis, tum ex parte prouocati, lib.5.n.191.& ſeqq.
Duelliſtæ in Remp. iniurij, lib. 5. n. 192. violant omnem charitatem & pietatem,ibid.& numeris ſequentib.
Duellantes gladiatoribus per Satanam ſuffecti, lib. 5.n.196.
Duelli admiſſio nō eſt innoxia,lib.5.n.201.& ſeqq. nec excuſatur ex moderamine inculpatæ tutelæ, à n.202.ad 204.
an in Duellis honor prouocati inuadatur reipſa per prouocationem, lib.5.n.204.
Duelli admittendi cauſa inidonea, indemnitas ab improborum ſannis, lib.5.n.205.
in prouocatione ad Duellum, conſilia ſapientum, lib.5.n.206.207.& ſeqq.
in Duello perpeſſio morientis,ne herbam porrigat, inhoneſtiſſima & ſtultiſſima, ideóque fortitudinis vacua, lib.5.n.211.& ſeq.
in Duello morientis æternum exitium propè certum, lib.5.n.213.
in Duello vitam recuſantium,ne victi viuant,quanta inſania,lib.5.n.224.& 218. fortitudo proſtrati vitæ beneficium petentis, lib.5.n.218.
aduersùs Duelli immanitatem expoſtulationis oratoriæ argumentum, lib.5.n.219.

E

Ebrietas.

Ebrietas duplex, lib.6.102.
Ebrietatis fœditatē qui negarint, lib.6.n.102.
Ebrietatis probra & damna, lib.6.n.102.ad 113.
Ebrij & helluones Acephalo ſyderi comparati, lib.6.n.108.
Boroſus quantolibet hauſto vino ſemper ſui cōpos & nunquam non prudentior, lib.6.n.108.
Ebrietas rationis naufragium, lib.6.n.108.
ab Ebrietate corporis excidium, lib.6.n.109.
Ebrietatis mala à poëtis in Bacchi fabulis expreſſa, lib.6.n.111.
Ebrietas per relaxationem animi à Stoïcis ſapienti permiſſa,turpiſſima, lib.6.n.112.
Ebrietates quædam inſulſæ non à vino, lib. 6. n.115.
Ebrietas quandonam vitio vacat, lib. 6. num. 113. V.*Propinatio.Vinum.*

Electio.

Electio, pro affectu honeſti, lib.1.num.21.

Eleemoſyna.

Eleemoſyna animo impenſa,lib.4. n.115. impenſa corporibus, à n.116.
qui Eleemoſynæ honeſtatem negarint, n.109.

Emphyteuſis.

Emphyteuſis quid, lib. 3. n. 136. vt ſe habeat ad feudum, ibid.

Epictetus.

Epicteti victus,cuiuſmodi, lib.1.n.86.

Epiichia.

Epiichia quid,& eius honeſtas, lib.2.n.71. non eſt virtus ſpecialis ex parte voluntatis, lib.4.n.11.

Erubeſcentia.

Erubeſcentia ob parentum inopiam caſtigata, lib. 6.n.263.

Eubulia.

Eubulia,quid, lib.2.n.67.

Eutrapelia.

de Eutrapelia, lib.6.à n.187.ad cap.12.
Eutrapeliæ varia nomina, lib.6.n.188. quare dexteritas dicta, lib. 6. n. 189. eius extrema iuxta Philoſophum, lib.6.n.190.

Excommunicatio.

Excommunicationis vmbra quædam apud Ethnicos, lib.4.n.302.

Exemplum.

Exemplorum fructus ad normam prudentiæ formandam, lib.1.n.42.

Exercitatio.

Exercitatio quanti facienda, lib.5.n.51.

Exilium.

in Exilio conſolatio, lib.5.n.121.ſub fin.& 122.

Experientia. Experimentum.

Experientia quid, lib.2.n.79.& 80.
Experimenta anteriora, promouent fiduciam, lib.5.num.58.
Experimento deſtitutis, pleraque falsò viſa ardua, num.59.

F

Facilitas.

FAcilitas operandi,vnde, lib.1.n.8.& 9.

Falcidia.

Falcidia quid,& vnde, lib.3.n.166.

Fama.

Fama propria,dominio noſtro ſubeſt, lib.3.n. 111. quid ad gloriam addat,ibid. à quibuſdam,ſanctè conculcata, n. 112. ſine iniuria prodigi poteſt, ibid.& n.113.
Famæ bonæ pretium, num.114. quomodò eius, quomodò conſcientiæ habenda ratio, n. 113. iniuriæ in eam, à n. 211. quæ Famæ violatio interna, innoxia, n. 216. quæ item externa,abſque labe, num.233.

Famigerator.

Famigeratores,qui,& quàm teтri, lib.3.n.221.

Famulitium.

Famulitij copioſi mala, lib.6.n.269.

Ferinus.

Ferini, ſiue immanes,quinam, lib.1.n.205.

Feſta.

Feſtorum religio, lib.4.n.323.
in Feſtis ignauia, aut ſcelera, ad religionem non ſpectant, ibid.
Sabbathi dies quibus Ethnicis Feſtus eſſet, ibid.
in Feſtis Ethnicorum, peruigilia, ibid.

Feudum.

Feudum quid,lib.3. num.136. confertur cum emphyteuſi, ibid.

Fideicommiſſum.

Fideicommiſſum quid,& quotuplex, lib.3.n.166.

Fidelitas.

Fidelitatis encomium,lib.4.n.175. eadé virtus cum veracitate, num.189.
Fidelitatis ambitus,n.190.etiam cum hoſte ſeruanda,n.194.tametſi priuata ſit, num.199.

Fides.

Fidei diuinæ obiecta connexa, & an idem ſit de virtutibus moralibus, lib.1.n.91.& 92.
Fides diuina,eſt virtus intellectus,lib.2.n.44. quomodò ſe habeat ad prudentiam infuſam, n.53.

Filij. V. Liberi.

Fœmina.

Fœminarum conſuetudo & alloquia periculoſa, lib.6.n.141.
de Fœminarum velo, lib.6.n.140.
Fœminarum aurea vincula, lib.6.n.281.

Fornicatio.

Fornicationis inhoneſtas, lib.6.n.144.& ſeq.
Fornicatio ſimplex, conſulto ſolo iure naturæ, quamuis nullum ius poſitiuum eam prohiberet, culpa grauis eſt, lib.6.n.149.
Fornicationem ſimplicem illicitam eſſe quomodo probari poſſit, lib.6. num.150.
Fornicationis ſimplicis impunitas inhoneſtatem eius non purgat, lib.6.n.151.

Formica.

Formica,diligentiæ magiſtra, lib.5.n.60.

Fortitudo.

Fortitudo dignior quàm Temperantia, lib.1.n.55. ſunt ambæ in voluntate, ibid.n.103.& ſeqq.
Fortitudini ſubſeruiens,habitus in appetitu, lib.1. num. 112.
Fortitudo & Temperantia,collatæ, lib.5.n.1.
Fortitudo latè dicta,quæ, num.2.
Fortitudinis propriè dictæ obiectum quotuplex, n.3. materiale remotum quodnam,n.4. & ſeqq. proximum,n.7.formale, num.9.
Fortitudo moralis,extra Chriſtianos quoque, ſpectat mortis pericula, à num.14.
Fortitudinis actus,aggreſſio & perpeſſio, n.18.vter potior, n.19. alij actus Fortitudini tributi, reiecti, à num.23.
Fortitudinis flos, gaudium de perpeſſione, n.21.
Fortitudo inſignis Apoſtolorũ ac Martyrum,n.22.
Fortitudo virtus moralis ſpecialis, n.27.& 28. eius differentia conſtitutiua, num.29.& 30.
Fortitudinis definitio legitima, num.31.& 32.
Fortitudinis habilitates,ſpecie multiplices, n.33.
Fortitudinis ſpecies in ratione principij honeſti, nullæ, à num.34.
Fortitudinis partes integrales, abrogantur, n. 45. itémque potentiales, num.46.
Fortitudo militaris quàm ſplendida, à num.48.& num.53.
Fortitudo nihil iuuatur aſſiduo cruoris & lanienæ vſu, lib.5. num.144.
ad Fortitudinem veram potentiſſimum incitamentum,amor honeſtatis, lib.5.n. 142.

Animus.

Animorum efferatio nullum habet ad Fortitudinem momentum, lib.5. n.145.
Fortitudine bellica illuſtriſſimorum quorundam Chriſtianorum exempla, lib.5.n.145.
Fortitudo Ethnicorum militari gloria celeberrimorum quàm manca & mutila fuerit, lib.5. à num.146.ad 148.
Fortitudo militaris Chriſtianorum ſi quãdo emarcuit, hoc contigit ex neglectu & violatione Chriſtianarum legum, lib.5.n.148.
Fortitudo ſuſtinens Chriſtianorum Ethnicæ ſuſtinentiæ præſtat, lib. 5.n.151. & ſeqq.
Fortitudo Chriſtianorum in ſuſtinendo, inſaniæ tributa,ſed malè, lib.5.n.160.
Fortitudinis Chriſtianæ miracula in mollitie muliebri, lib.5. num.161.
Fortia Ethnicarum mulierum facta cum Chriſtianis collata, lib. 5. n. 163. quàm emineant Chriſtiana, ibid.n.164.
diſciplinæ Chriſtianæ vis ad roborandum animum ad Fortiter tolerandum, & Fortiter aggrediendum, lib.5.n.165.
Fortitudinis veræ,adumbrationes, lib.5.n.166.
Fortitudo militaris in periculis, & vrgente aliqua anguſtia, lib.5.n.168. & 169.

Forti

Fortitudo adumbrata in rebus deſperatis, l. 5. n. 169.
Fortitudo ob experientiam factã ſecura, l. 5. n. 170.
Fortitudo qua ab expertis deſpiciuntur pericula, legitima eſt, lib. 5. n. 170.
Fortitudo illa fucata, quæ ex concitatione affectus, præſertim iræ, oritur, lib. 5. n. 170. & 171.
Fortitudo item illegitima, quæ oritur ex fiducia ob antecedentes victorias, lib. 5. n. 172.
Fortitudo audentium, quia inexperti & rudes periculorum ſunt, fucata, lib. 5. n. 172.
Fortitudini contraria vitia, à n. 173. ad 186.
Fortitudo Chriſtiana Ethnicorum fortitudini nulla ex parte concedit, ſeu aggredi ardua, ſeu moleſta pati oporteat, lib. 5. n. 139.
Fortitudo ferox & inhumana qualem ſibi fingit Machiauellus reiicitur, lib. 5. n. 141.
Fortitudinis à ferocia diſcrimen, lib. 5. n. 141.

Fortuna.

Fortunæ nimia malicia, ſuſpecta, lib. 5. n. 63.
Fortunam proſperam quàm aduerſam commodè ferre, difficilius, lib. 5. n. 66.
à Fortunæ perfidia nemo indemnis, lib. 5. à n. 70. ad 72.

Frater.

Fratrum pietas, lib. 4. n. 397. incentiua varia fraterni amoris, n. 397. 398. 399.
Fratrum filij, meliùs inuicem amant quàm fratres, n. 400.

Fuga.

Fuga mali, nullam virtutem ſola diſtinct, lib. 1. n. 247. an ſit potior amore boni, num. 248.
Fuga nõ eſt ſpecialis actus Fortitudinis, extra duos vulgatos, lib. 5. num. 24.
Fuga quandoque inhoneſta, n. 25.
Fuga interdum eſt actus Fortitudinis, n. 26.

Furtum.

Furtum quid, lib. 3. n. 199. quàm multiplex, à n. 202. non omnis rei alienæ acceptio, furti damnanda, num. 200.
Furtum quomodo poſſet honeſtari, n. 201.
Furti iuſtum ſupplicium, num. 202. etiam mors ei quandoque iuſtè rependitur, num. 204. confertur cum rapina, num. 206. & 207.

G

Galli.

GAlli, Cybeles miniſtri, eorúmque ſpurcitiæ, lib. 5. n. 287. an iidem exſecti & perfoſſi, num. 288. non omnes exſecti, num. 289.

Garrulitas.

Garrulitatis probrum & damna, p. 688. b
Garrulitas in lætis & ſenibus maximè timenda, p. 689. a
Garrulorum vana petitio, dum ſecretum imperãt, quod ſeruare nequiuerunt, lib. 6. p. 689. a
in Garrulum fabella, ibid.

Geometria.

Geometricum medium, quodnam, lib. 1. n. 19. & lib. 3. num. 91.

Gladiatores.

Gladiatorum & ſpectaculorum cruentorum creber vſus, Romanorum virtutem fregit, lib. 5. n. 144.

Gloria.

Humanæ gloriæ & laudis deſpectus, lib. 6. n. 248.
Gloria inanis, lib. 6. num. 250.
Gloria apud Deum ſola magni facienda, lib. 6. num. 256.
Gloria de multitudine pediſſequorum, quàm ludicra, lib. 6. num. 269.
ad Gloriæ perennitatem, titulorum vanitas, lib. 6. num. 254.

Gnome.

Gnome quid, lib. 2. à num. 67.

Gratia.

Gratia an neceſſaria ad virtutem parandam, lib. 1. n. 141. ſubeſt hominis dominio, lib. 3. num. 134. deturne circa eam iniuria, n. 271.
Gratiæ Ethnicæ Deæ, cuiuſmodi, lib. 4. n. 150.
Gratiam habere, & referre, quàm diſcrepent, lib. 4. num. 143.
Dei opera dona cùm ſint, adeóque & bona, cum gratia accipienda, lib. 5. num. 78.

Gratitudo.

Gratitudo eſt virtus ſpecialis, lib. 4. n. 14. eius obiectum, n. 141. in Deum non cadit Gratitudo, n. 142.
Gratitudinis actus varij, n. 143. æſtimatio beneficij & memoria, n. 144. & 145. acceptatio, n. 145. gratiarum actio, n. 147. commemoratio & repenſio, n. 148. nunquam eſt in Deum plena gratitudo, num. 151.
Gratitudo erga Deum, alia à religione, num. 328.

Gula. Guloſus.

Gula libidini præuia, lib. 6. num. 68.
Gula ſerpens, qui mali incentor primis parentibus fuit, lib. 6. n. 74.
Gula hominem à Deo ſeparat, lib. 6. n. 74.
Guloſis ventridæmon præeſt, lib. 6. n. 77.
Guloſorum turpis occupatio, lib. 6. n. 80.
Gulæ mancipia, pecora, lib. 6. n. 88.

Gymnoſophiſtæ.

Gymnoſophiſtarum inſtituta, lib. 4. n. 310. & 311.

H

Habitus.

HAbitus quomodo virtutis genus, lib. 1. n. 5. & ſeqq. non eſt in facultatibus exequentibus, lib. 1. n. 108. an habitus vitij ſit mutabilis in virtutem, & contra, lib. 1. n. 196.
Habituale peccatum, aliud à vitio, lib. 1. n. 192.
Habitus aduenientes appetitui, quod munus ſortiantur, lib. 1. n. 109.
Habituum finis, lib. 1. n. 186. eſt ens permanẽs, n. 187.
Habitus non eſt fons delectationis inter operandum perceptæ, lib. 1. n. 117. influit verè in actum, n. 119. quomodo viciſſim ab actu fiat, n. 140.
Habitus malus an poſſit à Deo produci, lib. 1. n. 132. & num. 216.
Habituum augmentum, duplex, lib. 1. n. 147. intenſiuum an fiat per actus remiſſiores, aut æquales, num. 148. fit lentè, etiamſi contrarium non præjaceat, n. 152. fit ſtatim, n. 154. ad quantam menſuram, 155. augmentum extenſiuum quomodò fiat, num. 156. & ſeqq.
Habitus virtutum, prout habitus, plures ſunt ſpecie, intra idem motiuum, num. 162. & n. 164.
Habitus quomodò inclinet, n. 163. vnde ſpecificetur, num. 168.
Habitus quàm variè corrumpantur, l. 1. n. 173. non corrumpuntur immediatè per actus, l. 1. n. 174. totus habitus præjacens non corrumpitur ante inductionem contrarij, à n. 176. ſola ceſſatione actuum,

actuum euaneſcit, n.181.modus decrementi habituum,quomodo ſimul patiatur accrementum, num. 187.

Hæres.

Hæres quis, lib.3.n.164. Hæres primarius quis, n. 166. exhæredati olim,dicti *abeminati*, num.165.
Hæres quàm variè grauetur, num.166.
Hæres primarius habet ſibi Trebellianicam,n.167.

Hæretici.

Hæretici,prudentes ſecundùm carnem,lib.2.n.98. ſunt famigeratores, lib.3.n.221.
Hæretici perfidi,lib.4.n.198.cur calumnientur Catholicos perfidiam eis impingentes, num.199.
de Hæreticorum falſo martyrio, lib.5.n.181.

Harpocrates.

Harpocrates,quis, lib.4.n.300.

Hebræi.

Hebræi cur non peccarint, ſpoliando Ægyptios, lib.3.n.201.
Hebræi per quæ iurabant, lib.4.n.246.

Hierarchia.

Hierarchia Ethnica deſcripta fusè, lib.4.à n.302.

Hiſtoria.

Hiſtoriæ vſus ad prudentiam, lib.2.n.77.

Homicidium.

Homicidij iniuſtitia,& grauitas, lib.3.num.240. & ſeqq.etiam noxij cædes,iniuſſu publicæ poteſtatis iniuſta per ſe loquendo,num.243.multò magis innocentis, num.246. per accidens, quando liceat innocentem occidere, num.247.homicidij aggrauationes ex modo,num.248. ex conditione perſonæ cæſæ, num.249.
Homicidium aliquod innoxium contra Lactantium,ibid.& num.250.tale quod à iudice in pœnam criminis admittitur, num. 251.& quod à priuato ſub moderamine inculpatæ tutelæ vitæ propriæ,n.252.vel pudicitiæ,n.255. vel honoris pendente adhuc iniuria, ibid. vel fortunarum non tenuium, n.256.

Homo.

Homo virtutibus vndecunque excolitur, lib.1. num. 227. non eſt dominus cœleſtium, lib. 3. n. 108. ſed inferiorum quorumcunque, n. 109. etiam alterius hominis, num.110.
Homo capax iuris ad Deum, lib.3.n.60.
Hominis vita,eius dominio ſubducitur, lib.3.n.114. & ſeqq.quàm immane, eam ſibi eripere, n. 115. cui virtuti aduerſetur, num.117. neque membra hominis,eius dominio ſubſunt, n. 130. truncari tamen quandoque poſſunt ob totius bonum, num.132.
Homo cum malis compoſitus Athleta eſt, lib.5. num.86.
Humanum pectus eſt templum Dei, lib.6.n.145.
Hominis ſtructura magnum humilitatis incentiuum, lib.6.n.244. & ſeqq.
Homo in corporis dotibus brutis inferior, lib. 6. num.284. & ſeqq.

Honor.

Honor, ſitne bonum commune, & materia iuſtitiæ diſtributiuæ, lib.3.num.84.
Honorum latè dictorum, ſeu munerum publicorum venalitas,perniciosa, ibid.& n.85.
Honor proprius ſubeſt hominis dominio, lib. 3. num. 111. poteſt ſine cuiuſquam iniuria prodigi, num.112.& 113.
Honoris pretioſitas, lib.3.num.211.
Honoris violatio,quàm multiplex, num. 234.
Honor & cultus quomodò comparentur, lib. 4. num. 414.
Honoris neglectus vitioſus, lib.6.n.312.
de Honoris & gloriæ appetibilitate,quatenus honeſta ſit, vel inhoneſta, p.698.a,& ſeqq.
in Honoribus exhibitis quiſnam cenſeatur inflatus, p. 701.b

Hoſpitalitas.

Hoſpitalitatis commendatio, lib.4.n.116.

Hoſtis.

Hoſtes ad deſperationem adigere, periculoſiſſimum, lib.5.n.169.

Hotomani.

Hotomani nugæ de Dea Iuſtitia, exploſæ, lib.3. num.39.& ſeqq.

Humilitas.

Humilitas in ſcientia, lib.6.n.297.
Humilitatis germē,cum ſciētia creſcit,lib.6.n.298.
Humilitatis excidium ex virtutibus quàm deplorandum, lib.6.num.305.
de Humilitate, an diſtincta ſit à magnanimitate, p.695.a,& 702.b
Humilitatis notitiam Ethnicis Auguſtinus negat, p.695.
Humilitas magna appetit, licèt à contrario denominetur, p.703.a
Humilitas quomodo ſit receſſus à Deo in noſtrum nihilum, p.703.b
quòd Humilitatis altitudo cum ſubiectione alteri cohæreat, p.704.a item cum bonorum externorum contemptu, p.704.a
Humilitas magnanima ad temperantiam reuocari debet, p.705.a
Humilitas à magnificentia nō diſtinguitur,p.706.b
Humilitatis honeſtas, & formalis ratio, in quo poſita ſit, p.707.b
in Humili vnde ſui deſpectio & demiſſio, p.707.a
ſolus Humilis verè magnus, p.707.b
Humilitatis virtus comperta Philoſophis, p.708.a
Humilitatis doctrina in Delphica epigraphe expreſſa, *Noſce teipſum*, p.708.b. eadem in his verbis, *Attende tibi*, p.709.
Humilitatis incentiua, lib.6. num.244. & ſeqq. ex corporis ſtructura,ortu & interitu, ib.num.246. ex animæ ſordibus, ibid.num.247.
Humilitas in ædificiis, lib. 6. num.270. & ſeqq. in ſupellectile, lib.6.num.273.in veſtitu & externo cultu, lib.6.num.276.& 282.
Humilitas in bonis internis, lib.6.num.284.

Hydropotæ.

Hydropotæ, lib.6.num.101.

Hypſiſtarij, V. *Lumina.*

I

Iactura.

in Iactura rerum & quouis incommodo felicio-res ſumus, lib.5.n.65.
Iacturam bonorum paſſi quid cogitare debeamus, lib.5.n.65.

Ignauia.

de Ignauia & meticuloſitate, lib.5.n.173.
Ignauia eorum qui ſibi manus inferunt,lib.5.num. 174. & ſeqq. Stoïcorum fatuitas hac in re damnata, ibid.n.176.& ſeqq.

aduer

aduersùs Ignauiam ſubſidia, lib.5.n.178.

Ignominia.

Ignominiam in honorem mutant,qui illam fortiter patiuntur, lib.5.n.100.

Ignorantia.

Ignorantia an obſtet veritati contractus, lib. 3. n.186.
Ignorantia ſubſtātialium, quàm diſcrepet ab ignorantia accidentalium, ibid.
Ignorantia cæcitati & ſurditati ſimilis, lib.6.n.67.

Idololatria.

Idololatria membrum ſuperſtitionis, lib.4.n.339.
eius atrocitas & partitio, ibid.

Ieiunium.

Ieiunia religioſa Ethnicorum, lib.4.n.309.

Imagines.

Imaginum vſus,per ſe ſanctus, n.318. qui eas improbarint inter Ethnicos,n.317.affectata Ethnicis fides,delapſus earum è cælo, n.318.
erga Imagines perſonarum, obſeruantia, n.408.

Immanitas.

Immanitas,quid, lib.1.n.205.
an ad Immanitatem ſpectet demorſio vnguium, n.205.
Immanitatis vera exempla, n.207.

Immiſericors.

Immiſericors fera quædam, lib.4.n.124.
Immiſericors an ſit qui ſuum damnum veritus,non ſubuenit, n.126.
Immiſericordia in mortuos,quàm dira, n.126.

Immodeſtia.

Immodeſtiæ probra, p.684.b
Immodeſtiæ vana germina in homine, & quomodo eradicanda, p.685.a

Impatiens.

Impatiens conuitij & iniuriæ,vlcus naturæ, lib. 5. n.98.

Impetus.

Impetus, lentè producitur, lib.1. n.152. & perit, n.186.eſt ens permanens, n.187.

Imprudentia.

Imprudentia parens cuiuſuis peccati, lib.2.n.104. non eſt ex ſe ſpeciale vitium, n.105.quæ directè volita eſt, vnde ſordeat, n.106. varia eius membra,deficientia.& excedentia, n.107. præcipitatio, n.108. inconſideratio, n.109. inconſtantia, n.109. negligentia, n.110.

Inceſtus.

Inceſtum qui Ethnici probarint, lib.6.n.147. reiiciuntur, n.148.

Inclinatio.

Inclinationes naturales in bonum, quid, lib. 1. n.125.
an Inclinatio ad honeſtum, homini ſit naturalis, n.126.
quid de Inclinatione ad malum,n.133.vtra fortior, n.135.& 136.
Inclinatio habitus,quid, lib.1.n.163.

Incommodum.

Incommoda ſuo iure bona vocanda, ſi modò ea virtus honeſtauerit, lib.5.n.65.

Inconſideratio.

Inconſiderationis damna, lib.2.n.109.

Inconſtantia.

Inconſtantiæ probrum, lib.2.n.109.non ſemper vituperanda conſilij mutatio,tanquam inconſtans, ibid.

Incontinentia.

Incontinentia cum vitio comparatur, lib.1.n.203.
quid ſit incontinentia, n.204.

Infirmitas. Infirmus.

optimi ſumus cùm Infirmi, lib.5.n.110.
de bono Infirmitatis, lib.5.n.110.
Infirmi otioſi non ſunt, vt aliqui queruntur, lib.5. n.110.

Ingratitudo.

Ingratitudo formalis, quæ, lib.4.n.154. cur poſcat ſpecialem intentionem, ibid.
Ingratitudo materialis,quænam, n.155.
Ingratitudinis fontes, n.156.
in Ingratos lex Macedonum & Perſarum, n.157.
Ingratitudinis probrum, n.158.159.161.

Inimicitia. Inimici.

Inimicitiarum probrum, lib.4 n.76.
Inimici diligendi,n.81.& ſeqq. præſertim quos ipſi priùs oderimus, n.84.
Inimicorum conciliandorum incentiua, n.87.

Iniuſtitia.

Iniuſtitiæ obiectum proximum,iniuria, lib.3.n.64. actus eius elicitus, volitio iniuriæ agnitæ, n.68. etiam ſi directè non intendatur, n.69.
Iniuſtitia in actu primo,quid, lib.3.n.70.
Iniuſtitiæ diuiſio, n.81.
Iniuſtitia contra Iuſtitiam diſtributiuam,in quo ſita,n.99.obligat ad reſtitutionem, n.100.
Iniuſtitiæ commutatiuæ obiectum proprium, n. 174.eiuſdem actus elicitus, n.311. eiuſdem actus primus, n.212.

Inobedientia.

Inobedientia formalis,cuiuſmodi, lib.4. n.443. & ſeqq. an poſſit eſſe abſque contemptu præcepti, n.444.& ſeqq.
Inobedientiæ fœditas, n.446.
Inobedientiæ an notandi qui verborum corticem deſerunt, n.447.
Inobedientia erga parentes,quàm grauis, ibid.

Inquiſitio.

Inquiſitionis Hiſpanæ adumbratio apud Ethnicos, lib.4.n.302.

Inſenſibilitas.

Inſenſibilitas minùs opponitur Temperātiæ, quàm luxuria, n.202. quæ in tactilibus optima, lib.1. n.278. quæ vitioſa, n. 279. an circa guſtatilia ſit vitium, n.282.

Inſignia.

de gentilitiorum Inſignium appoſitione in honorificis operibus, p.700.b
Inſignium vſus antiquus,lib.6.p.701.a. qualia permittat Chriſtianis Clemens Alexand. ibid.

Intellectus.

Intellectus eſt habituum capax, lib.2.n.33.& 34.

Intellectus, pars prudentiæ quid Ariſtoteli, lib.2. n.82.

Intelligentia.

Intelligentiarum adoratio,cuiuſmodi,lib.4.n.254.

Intemperantia.

Intemperantiæ in cultu corporis initia,lib.6.n.282.
Intemperantia etiam in aquæ potu committi poteſt, lib.6.n.113.& 114.

Interdictum.

Interdicti Eccleſiaſtici delineatio quædam apud Ethnicos, lib.4.n.303.

Inuentio.

Inuentio titulus idoneus dominij, lib.3.n.151.
Inuenta domino comperto reddenda, lib.3.n.151.
Inuenta olim, cur dicta Mercurialia, & quid tunc exclamatum, ibid.

Inuerecundia.

Inuerecundiæ & Impudentiæ probra, lib.6.n.334. ad illam viæ,n.335. mala conſcientia,multitudo peccantium, &c.
Inuerecundiæ Cynicæ exempla, n.336.

Inuidia.

Inuidia,phyſicè quid,lib.4.n.98. eius virus, & natales,& turpitudo, ibid. & n. 99. & 100. & 101. prætextus inuidiæ, diſiecti, à n.102. eſt malum iuſtiſſimum, n. 106. in eam diræ, n.108.

Iniuria.

Iniuriarum tractatio eſt Ethici, lib.3.n.198.
Iniuria, proximum obiectum iniuſtitiæ,lib.3.n.64. non infertur volenti, n. 65. & ſeqq. quomodo neque ſapienti, n.67.
Iniuria quomodo inuoluntaria commutatio dicatur, n.172. quomodò lucro & damno exprimatur, n.174.
Iniuria ſæpè eſt nuda,& abſque damno, n.175.
Iniuriæ in bona fortunæ,à n.199. in famam & honorem, à n.211. hæ redundant in perſonas læſo coniunctas, n 237. in corpus quoad eſſe,à num. 240. in corpus quoad nitelam, à num.257.hæc quando in alios redundet,& in quos,n.261.iniuriæ in bona animi, à n.270.
Iniuria,ne à laceſſito quidem,iuſtè refertur,n.272.
Iniuriæ repoſitio,contra patientiam peccat,n.280. quàm nociua reponenti, n.281.
Iniuriam tolerare perquàm honeſtum eſt, at autoritate priuata referre probroſum, lib.5.n.88.
Iniurias paſſi ſunt omnes retrò ſapientes ac probi, lib.5.n.90.
ex Iniuriæ irrogatione qui fructus à patiente percipi poſſit, lib.5.n.91.
patientia Iniuriæ vltio eſt, lib.5.n.93.& ſeq.
patienter Iniuriam ferre, ſplendidum victoriæ genus, lib.5.n.93.& 94.
quæ patiatur qui Iniuriam etiam iuſtè vlciſci vult, lib.5.n.94.
ad Iniurias præparatio qualis, exemplo Athletarum, lib.5.n.105.
Iniuriarum immemoria tantùm abeſt,vt fortitudinem obtundat,vt potiùs eam acuat,lib.5.n.142.

Ioci.

Ioci verborum ſunt idonea virtutis materia, lib.6. n.187.
in Iocis & facetiis, ſcommata & lædoriæ declinanda, lib.6.n.204.

Ira.

Ira nihil magnum habet ac nobile, lib.5.n.141.
Iræ vacuitas,ſeu lentitudo improbanda, p.690.a
Ira manſuetudinis extremum excedens quotuplex, p.691.a
Iræ moderandæ incentiua ex tam tetra illius facie, p.691.b
Ira hominem efferat, p.692.
Ira efferata vitiorum teterrimum,fónſque omnium malorum, p.692.a
ad Iram frænandam ſubſidia, & 1.mora. 2. ſpeculum. 3.iniuriæ renunciatæ incredulitas,comperꝺæque extenuatio. 4. alteri alterius onus portandum. 5. quæ in nobis imbecilliora magiſque iræ patentia firmanda.6. mollis reſpôſio.7.multa ignoranda, à pag.693.a,ad 694.b
Ira obducta non eſt refricanda, p.694.b

Irreligioſitas.

Irreligioſitas religioni aduerſans, variè vſurpata, lib.4.n.329.continet ſuperſtitionem, n.330. diſtributio Irreligioſitatis, latè & preſſè acceptæ, n.331.

Iudex.

Iudex,ius animatum, lib.3.n.174.

Iudicium.

Iudicium non eſt actus Iuſtitiæ in communi, lib.3. n.43.
Iudiciorum mentalium,gradus varij, lib.3.n.212.
Iudicium temerarium,quodnam, n.213. eſt vera iniuſtitia, ibid. & n.215. quando tetrior, n 214. quæ iudicia, temeritate vacent, etiamſi famam impetant, n.216.

Iuramentum.

Iuramentum quid Ariſtoteli, lib.4.n.244. & 246. & 247. eius vſus, ibid. ex quàm variis actibus compingatur, n.245. per Deum ſolum, iuratur, n.246.
Iuramentum, morum infidelium vadimonium, n.247. eius materia, ibid. non debet eſſe res nihili, n. 248. comparatio iuramenti aſſertorij & promiſſorij,n.249.firmitas iuramenti, n.250.

Iuriſperiti.

Iuriſperiti,vafri damnantur,lib.2.n.97.ſunt forenſes accipitres, latéque exagitantur, lib.3.n.41.

Ius.

Ius quotuplex,lib.3.n.11.vnde ius ducatur. ibid.
Ius pro lege,naturale,aut poſitiuum, n.12.
Ius naturale, quale Patribus, num.13. & Ethnicis, n.14.
Ius poſitiuum quàm multiplex, lib.3.n.12.
Ius gentium,quodnam,n.16. & ſeqq. ſpectat ad ius poſitiuum, n.18.
Ius vtendi in quæ cadat, lib.3.n 141.
Ius pro morali facultate, lib.3.n.19. eſt ad rem,vel in re, lib.3 n.20. non eſt qualitas addititia, n.21. eſt tamen aliquid reale, ibid.
Ius herile, paternum, & coniugale, cuiuſmodi, n.55.
Ius hominis ad Deum, lib.3.à n.59.

Iuſtitia.

Iuſtitiæ nobilitas præ aliis virtutibus, lib.1. n.53. ſubiectum quod, n.100.
Iuſtitiæ ſubſeruiens habitus in appetitu ſenſitiuo aſtruitur, lib.1.n.113.

Iuſtitiæ

Iuſtitiæ medium, quomodò ſit rationis, lib.2.n.21.
Iuſtitia quomodò ſpectet paſſiones, lib.1.num.2, 6. quomodo præſcindat ab ordine ad operantem, n. 240. quomodo in ſatisfactione, id accipiendum, n.242.
Iuſtitia an cingatur extremis vitiis. lib.1.n.274.
Iuſtitiæ encomium, lib.3. n.1. & 4. reprehenſores damnati, n.49. eius multiplicitas, lib.3.n.3. legalis Ariſtotelica, cuiuſmodi, n.5. & ſeqq. falſa eius notio apud Mayronium, lib.1 n.77. & lib.3.n.9.
Iuſtitia ſpectans commune bonum, eſt virtus ſpecialis, lib. 3. n.9. non tamen diſtincta à vulgatis duabus ſpeciebus iuſtitiæ particularis, n.78.
Iuſtitiæ particularis, obiectum materiale proximum, lib.3.n.23. remotum, ibid. formale proximum, n.24. formale remotum, num.26. formali proximo, intima æqualitas, n.27. quæ eſt medium rei, n.29. intima item eidem eſt, ratio debiti, n.34. ex parte cuius ſe tenere debeat, n 36.
Iuſtitiæ actus definitus ab Vlpiano, lib.3. n.37. eſt honeſtiſſimus, n. 38. eſt ſola volitio alieni iuris, n.43.
Iuſtitiæ actus primus, quid, n.44. eſt vna aliqua virtus, munere ab aliis ſeiuncta, n 47. quomodo dicta alienum bonum, n.48. eſt virtus publica, & ad alium, ibid. quis ille alius, n.51. an ſit aliquando ad ſeipſum, à n.52.
Iuſtitiæ particularis diuiſio in commut. & diſtribut. adæquata. lib 3.n.73. & 76. differunt ſpecie, ibid. vnde ea differentia ducenda, à n.74. an ſint ſpecies atomæ, n.75.
Iuſtitia vindicatiua, an differat à commutatiua, n.78.
Iuſtitiæ diſtributiuæ materia remota, lib.3.n.82. an ei ſubiiciantur honores, & an munera publica, n.84. an grauamina, n.86. materia eiuſdem proxima, diſtributio, n.87. formale remotum quodnam, n.88. & 89. idem quod dignitas, n.96. proximum formale, quod, n.89. & 90.
Iuſtitia diſtributiua definitur, n.96. ſubiectum eius, an ſolus Princeps, n.98. & ſeqq. quæ perſonarum acceptio, ei aduerſetur. n.102. & 103.
Iuſtitiæ commutatiuæ obiectum materiale remotum, lib.3.n.103. formale remotum, n.104. materiale & formale proximum, n. 168. quomodo datum & acceptum dicantur obiici huic iuſtitiæ, n.170.
Iuſtitiæ commutatiuæ actus elicitus, lib.3.n.311.
Iuſtitiæ commutatiuæ actus primus, ibid.n.312.
Iuſtitiæ commutatiuæ adiunguntur partes potentiales, lib.4.n.1. quàm variæ iuxta Aureolum, à n.2. vera earum partium digeſtio, n.8. ſex deficiunt ratione debiti, n.9. quatuor ob inadæquationem eius, n.12.

L

Labor.

LAbor vnica ad bonum via, lib.5.n.59.
Laboris incentiuum, formica, n.60.

Lacones.

Laconum διαμασίγωσις, lib.4.n.290.

Latro.

Latro quis propriè, lib.3.n.207.
Latrones magni & parui, noxij & immunes, ibid.

Laus.

Laus & gloria fluxæ & euanidæ, lib.6.n.253.

Lenitas.

Lenitas nimia, quàm damnoſa, lib.4.n. 139.

Lentitudo.

Lentitudo, ſeu iræ vacuitas, improbanda, p.690.a

Libatio.

Libationum vſus, & ritus, lib.4.n.298.

Libelli famoſi.

Libelli famoſi quàm iniurij, lib.3.n.221. pœna eorum, n.222.

Liber.

Librorum diuinorum ſimplicitas, lib.6. n.184. & ſeqq.
Librorum congerendorum intemperantia, lib. 6. n.64.
Librorum plurimorum coaceruatio & euolutio, quæ habeat incommoda, lib.6.n.65.

Liberalitas.

Liberalitas pauperi ineſſe poteſt, lib.1.n.144.
Liberalitatis obiectum materiale remotum, lib. 4. n.204. materiale proximum, & formale, n.205.
Liberalitas accipientis bonum ſpectat, n.206. quomodò dicatur non ſpectare acceptionem, n.207. exigit magnum & iucundum animum dantis, n.208. & celeritatem donandi, n.210.
Liberalitatis quidditas, n.213. ſubiectum ac terminus, n.215. eſt eadem virtus cum magnificentia, n.217.
extremum Liberalitatis excedens, n.218. & 219. deficiens, à n.220.

Liberi.

Liberorum officia in parentes, lib.4.à n.383.
Liberorum in parentes pietas, commendata diuinitùs, lib.4.n.387.
Liberorum in parentes impietas, indigniſſima, lib. 4.à n.392.
Liberorum in parentes inobedientia, quàm damnanda, n.447.

Libertas.

Liberæ potentiæ indeterminatio, quæ, lib.2.n.34.
Libertas vendi poteſt. lib.3.n.133. non honeſtat ſæuitiam in ſe, ibid.n.128.
Libertas neceſſaria ad verum contractum, cuiuſmodi, lib.3.n.185.

Lingua.

Linguæ moderatio, p.686. a, quando ſpectet ad temperantiam ac modeſtiam, ibid.
ex Linguæ moderatione quanta bona, p.687.b
ad Linguæ modeſtiam cautiones, p.686.b

Luctus.

Luctus inſanus quorundam, lib.5.n.130.
Luctus plerunque tantùm eſt oſtentatio doloris, lib.5.n.130.
Luctus aliorum moderatio, lib.5.n.131.
in Luctu ſpecialia quædam Chriſtiani hominis lenimenta, lib.5.n.132.

Ludi.

Ludi Pentathli, lib.6.p.677.a
Ludi gymnici quatenus improbentur, lib. 6. p. 677.b
Ludi Circenſes ab ipſis etiam Ethnicis damnati, p.678.a

Lugdunum.

Lugduni olim officina monetaria Romani Imperij, lib.3.n.180.
Lugdunenſis vrbis decora. ibid.

Lumen.

Lumina accendi, an ſuperſtitioſum, vt Seneca voluit, lib.4.n.342.
Luminum feſtum apud Ægyptios, ibid.
an Lumina colerent Hypſiſtarij, ibid.

Lupanar.

Lupanarium approbatio vitioſa eſt ſemper, tolerantia tamen vitio caret, lib.6.n.152.
circa Lupanarium alicubi apud Catholicos tolerantiam, Sectariorum calumniæ caſtigatæ, lib.6. n.152.

Luſus.

inter Luſus animi relaxatio ex alea, quatenus honeſta, lib.6.p.672.b

Luther.

Lutheri veſania in brutis cælo donandis, & orando Satana, lib.1.n.84.

Luxuria.

Luxuriæ vaſtitas in voluntate, lib.6.n.167.
à Luxuria orta corporis diſpendia, lib.6. n. 167. & ſeqq.
per Luxuriam corporis eneruatio, Philoſophorum, & Medicorum ſuffragio probata, lib.6.n.169.

Luxus.

Luxus bellorum, rapacitatum, excidiorum, priuatorum & publicorum parens, lib.6.n.76.
Luxus damna, lib.6.n.78.& ſeqq.
Luxus & crapulæ moleſtiæ, lib.6.n.85.& 86.

M

Magiſter.

Magiſter quàm colendus diſcipulo, lib. 4. n.426.
Magiſtri, parentes diſcipulorum, ibid.& n.427.

Magiſtratus.

Magiſtratibus debita obſeruantia, lib.4.n.424.

Magnanimus. Magnanimitas.

Magnanimus an obliuiſcatur acceptorum beneficiorum, lib 4.n.146.
Magnanimitas Fortitudini ſubiecta, quænam, lib.5. n.39.& 40. eius decora, n.55. diſtinctio à virtute cognomine, n.56.
Magnanimi ſimulacrum, n.56.
Magnanimitatis ſubſidia, n.57.
Magnanimi ex Ariſtotele genius, p.697.a
Magnanimitatis à vanitate diſtinctio, p.702.a

Magnificentia.

Magnificentia quænam ſit temperantiæ pars, p. 705.b
Magnificentia quomodo non diſtinguatur ab Humilitate, p.705.b,& ſeqq.

Malus.

Malis diſplicere laudari eſt, lib.5.n.104. ſub fin.

Mancipium.

Mancipij abuſus ad turpem vſum domino illicitus, lib.6.n.149.

Manſuetudo.

Manſuetudinis & clementiæ comparatio, lib.4. n. 127.& 130.
de Manſuetudine, p.689.b. quomodo ad ſubiectam temperantiæ partem ſpectet, p.689.b
Manſuetudo medium quærit, p.690.a

Manus.

Manuum eleuatio in precando, quid notet, lib.4. n.276.

Martialis.

Martialis de Anchialo, locus reſtitutus, lib.4.n.246.

Martyr.

Martyribus illatorum tormentorum immanitas, lib.5.n.152.& ſeqq.
Martyres in tormentis deſcripti, lib.5.n.154.
de Martyrio falſo Hæreticorum, lib.5.n.181.

Matrimonium.

Matrimonij honeſti finis ex Ethnicis, lib.6.n.127.

Mediocritas. V. Modus.

Medium.

Medium rei & rationis, itémque Arithmeticum & Geometricum, lib.1.n.19.
Medium quodcunque, an participet extrema, lib.1. n.41.

Memoria.

Memoria adiumentum prudentiæ, lib.2.n.77. memoriæ ſubſidia, n.78.
Memoriæ fœtus experientia, lib.2.n.79.
Memoria excolenda, n.78.

Mendacium.

Mendacium, lib.4.n.171. remiſſiuè.

Menſa.

Menſæ accubituri etiam Ethnici Numen inuocabant, eidémque ſumpto cibo gratias agebant, lib. 6.n.89.& 90.
ſermones veterum ſuper Menſam qui, lib.6.n.91.
ſympoſiaci ſermonis materia, lib.6.n.91.
de ſilentio ſuper Menſam, lib.6.n.92.
de lectione ſuper Mēſam,& anagnoſtis, lib.6.n.92.

Metus.

Metus an obſtet contractui valido, lib.3.n.185.

Miles.

Ignauorum militum pœnæ, lib.5.n.168.
Militaris fortitudo, vera, cuiuſmodi, lib.5. n.48. confert nobilitatis prærogatiuam, n.49. quibus acuatur, n.52.& ſeqq. quibus obtundatur, n.53.
Militares copiæ quales plerunque hoc tempore inſtruuntur, lib.5.n.148.
Militaris virtutis noſtro tempore collapſæ, cauſæ, lib.5.n.150.

Miſericordia.

Miſericordia quibus Ethnicis & Hæreticis damnata, lib.4.n.109. eſt eadem virtus cum charitate, n. 113. opera eius ſpiritalia, n.115. corporalia, n.116.
Miſericordia non iactanda, n.115.
decora Miſericordiæ, n.122. non expectat repenſionem, n.124.
de Miſericordia oppoſita, à n.129.
de Miſericordia ſemiuirtute, lib.6.n.324.

Modeſtia.

Modeſtiæ decus externam compoſitionem moderantis, p.683.a
Modeſtia mirabilis paruulorum Laconum & Rhodiorum, p.683.b
Modeſtiæ fructus in continentibus, p.683.b
in Modeſtia vitanda hypocriſis, p.684.a
Modeſtiæ propria, verborum nitela, p.688.a

Modus.

Modus.

Modus optimus,& pluſcula de mediocritate aurea, lib.1.n.25.& 26.& ſeqq.
Mediocritas ex parte obiecti,& actus, ibid.n.36.

Mollities.

homo propter Mollitiem miſerior quàm beſtiæ, lib.6.n.52.
Mollities tolerantiæ oppoſita, lib.6.n.320.
qui in Mollitie infames, ibid.n.321.
Mollitiei damna & probra, ibid.n.322.
circa quæ Mollities proditur, ibid.n.323.

Moneta.

Moneta quomodò æqualis mercibus, lib.2. n.31. eius vſus & origo, n. 178. cur priuato capitale eam cudere,ibid. antiquitas eius, n.180.

Morbus.

Morbis corporis, animi vt plurimùm curantur, lib.5.n.109.
Morbus moderatas animi & corporis voluptates non obſtruit, lib.5.n.111.
in Morbo præſentiſſimum ſolatium, Numinis deprecatio, lib.5.n.113.valdè dolere nemo poteſt, & diu, lib.5.n.114.
Morbi ex varietate ciborum procreati, lib.6.n.84. & ſeqq.

Mors.

Mors à Philoſopho an ex fortitudine contemni poſſit, lib.5.à n.14.
Mors in bello obita,quàm illuſtris, n.49.& 50.
Mors Chriſtiani hominis ab Ethnico expreſſa, lib. 5.n.77.
Mortis metus in quibuſdam quantus, lib.5.n.115.
Mors ærumnarum meta,nouæ ac veræ vitæ oſtium, atque obſtetrix, lib.5.n.120.
Mortis memoria abſtinentiæ calcar, & luxus frænum, lib.6.n.87.
Mortis memoria aliquos ad luxũ excitat, l.6.n.87.
in Morte charorum,cõſolatio, lib.5.n.125.& ſeqq.
in Morte charorum, aliquid dolori indulgendum, lib.5.n.133.
Mortis nimius metus multipliciter repreſſus, lib.6. n.46.& ſeqq.

Mortui.

Mortui iuxta Ethnicos orãt pro nobis,lib.4.n.269.
Mortui iuuandi per nos ſuffragiis, iuxta Ethnicos, lib.4.n.270.
Mortuis infeſta auaritia, lib.4. n.227. an erga eos ſit iuſtitia, lib.4.n.235.
Mortuorum ſepultura,curanda, lib.4. à n.120. qui ſepulturam neglexere,etiam Philoſophi, ibid.
in Mortuos immiſericordia,feritas quædam,n.126.

Mulier.

Muliebris mundus nimius quàm immundus, lib.6. n.280. quantum angoris habeat,& quàm modicum pulchritudinis, ibid.
Mulierũ in hac parte importuna vota, lib.6.n.281.
Mundus muliebris nimius index improbitatis, lib. 6.n.281. V. *Fœmina.*

Muſica.

oblectatio ex Muſica per ſe non inhoneſta, lib.6. n.177.
Muſices laus, lib.6.n.177.
Muſica cùm malæ cupiditatis inſtrumentum eſt,vitioſa, lib.6.n.178.

Mutatio.

Mutationi ſunt obnoxia omnia in hoc inferiori orbe, lib.5.n.134.

N

Natura.

Natura rationalis,vt ſic, conſtituitur per rationem practicam, lib.2.n.19.
Naturalia vitia,quæ, lib.1.n.212.
Naturales virtutes,quæ, lib.1.n.14.17.121.& 132.

Naufragus.

Naufragos expilandi immanitas vbi viguerit, ac etiamnum vigeat, lib.3.n.201.quàm atrox culpa, ibid.

Negligentia.

Negligentia,quomodò prudentiæ inimica, lib. 2. n.110.
Negligentia ſciendi,V.*Scientia.*

Nemeſis.

Nemeſis inter ſemiuirtutes malè repoſita, lib. 6. n.325.

Nimietas.

Nimietates,ſimiles, lib.1.n.26.

Nobilitas.

Nobilitas res admodum inanis,lib.6.n.291.& ſeqq.
Nobiles ſuis probris inquinatiſſimi, lib.6. n.293.
Nobilitas quæ laudabilis, lib.6.n.292.
Nobilitatis popularis caducitas & vertibilitas,ibid. num.294.
qui verè Nobiles, ibid.n.295.
quantùm Nobilitati dandum, à num.295.

Nomen.

Nominum peruerſio,virtutibus vitiorum appellatione indita,& contrà, lib.1.n.200.

Nudatio. Nuditas.

Nudatio corporis indecora, lib.6.n.160.& ſeqq.
Nuditas maximè dedecet fœminas, lib.6.n.161.

Nummus.

Nummi vſus & origo, lib.3.n.178.
Nummum cudere,cur capitale priuato, ibid.
quàm antiqua Nummi fabricatio, num.180.
Nummus ſignatus,longè pretioſior rudi, ibid.

O

Obedientia.

Obedientia comes obſeruantiæ, lib.4.n.435.
Obedientia materialis,aut formalis, ibid.
Obedientiæ ſpecialis materia atque motiuum, num.436.& 437. eius quidditas, n.439.
Operari ex ea nunquam neceſſarium, num.438.
Obedientia cæca, laudata & expoſita, num. 440. defenſa, num.441.
Obedientia, ſaluo ſemper Dei iure præſtanda, num.442.
Obedientiæ incentiua, num.443.
Obedientiæ oppoſita, à num.443.

Oblatio.

Oblationes ſimplices quàm latè pateant, lib. 4. num.319.
magnificentia Principum circa eas, ibid.
defenduntur,contra Porphyrij rabiem, ibid.

Obligatio.

Obligatio quid,& quotuplex, lib.1. n.191.

Obliuio.

Obliuio extraord. in Trapezuntio, & Ianſenio, lib.1.n.173.infeſta prudentiæ, lib.2.n.78.

Obſcœnitas.

Obſcœnitas in ſtudiis, quæ per remiſſionem animi ſumuntur, ablegãda, lib.6.n.202.
Obſcœni Poëtæ nunquam legendi, lib.6.n.202.
Obſcœnitas in iocis & faceriis nunquam adhibenda, lib.6.n.205.& ſeq.
Obſcœnorum librorum peſtes, lib.6.n.159.
in Obſcœnas picturas, lib.6.n.159.
auditio Obſcœnorũ quàm fœda, lib.6.n.158.& ſeq.

V. *Spurcitia. Turpitudo.*

Obſeruantia.

Obſeruantiæ ſigna, indifferentia, l.4.n.255.
Obſeruantiæ natura, l.4.n.405.
Obſeruantiæ ſigna varia, n.406.
Obſeruantiæ ſigna pleriſque locis cõtraria, n.407.
Obſeruantia religioſa & politica, n.408.& ſeqq.
Obſeruantia ciuilis, vnica ſpecie, lib.4.n.410.
Obſeruantia Sacerdotum & ſacrarum perſonarum, à n.411.
Obſeruantia titulo virtutis debita, n.414.
Obſeruantia erga Principem, num. 415. & ſeqq. erga alios magiſtratus, n.424.
Obſeruantia erga dominum, n.425.
Obſeruantia erga Magiſtrum, n.426.
Obſeruantia erga ſenes, n.429.
Obſeruantiæ violationes, à n.432.

Occiſio ſui.

Occiſio ſui, quantum ſcelus, l.3. n.115. cui virtuti aduerſetur, n.117. qui ea rabie correpti, n.121. eius radix, n.124. prætextus excluſi, n.127. Dei ſolius iuſſu, licere poteſt, n.129.

Occupatio.

Occupatio, titulus idoneus parandi dominij, lib.3. n.147. quæ ſint occupabilia, & an venæ in agro abditæ, n.148. quid de theſauris, ibid.
Occupationi ſubnectitur inuentio, n.151.

Odium.

Odium proximi, quomodò depellendum, lib.4. n.95. non debet eſſe peccati, cuius potiùs miſerendum, n.96.

Odor.

Odorum voluptas ferè probroſa, lib.6.n.181. poteſt tamen eſſe innoxia etiam per ſe, lib.6.n.182.

Officium.

Officia, in moribus quid, lib.3.n.5.

Operatio.

Operationes elicitæ & imperatæ, moraliter vel phyſicè, lib.1.n.56.
Operatio promptiſſima differt ab ea quæ adæquat vim actiuam, l.2.n.34.

Opinio.

Opinione plerunque vrgemur potiùs quàm vero damno & iniuria, lib.5.n.91.

Oratio.

Oratio continet cultum Dei, lib.4.n.256.
Orationis hoſtes Philoſophi, qui, n.257.
Orationis næui, à battologia, n.259.
Oratio probè cohæret cum diuino decreto de re quæ petitur, n.260.
Orationes & contemplationes Ethnicorum, miræ in ſpeciem, n.264.
Oratio cuius facultatis ſit actus. n.265.& n.267.
Orationis adiuncta, ac primùm quis orare idoneus. n.269. pro quo orandum, n.370. quid in oratione petendum, n.270.
Oratio alta voce fuſa, cur laudata, n.272.
Oratio quibus orantis diſpoſitionibus fundenda, n.273.& 274. ac 275.& 276.
Orationes variæ Ethnicorum, n. 277. inter orandum irreuerentia, quàm indigna, n.338.

Orator.

Oratori moderanda delectatio ex oratione compta & picturata, lib.6.n.184.

Oſculum.

Oſcula turpia arrha peccati morſúſque Diaboli, lib.6.n.120.

Oſtentatio.

Oſtentationis appetitus, imperfecti boni argumentum eſt, lib.6.n.248.
Oſtentatio ſui quàm putens, lib.6. n.259. quandonam ſine culpa laude digna à nobis euulgari poſſint, lib.6.n.259.& ſeqq. exemplum Apoſtoli, lib.6.n.261.

P

Pactum.

Pacta veſtita, & nuda, quæ, lib.3.n.191.

Pax.

Pacis decora, lib. 5. n.76. in pacis templo, habitæ olim diſputationes, n.171.

Parentes.

Parentes ex quo motiuo colendi, lib.4.n.382. quibus officiis proſequendi, n.383.& 384.& 385. incentiua ad cultum parentum, à n.383.
vtri Parenti potiùs impendenda pietas, n.387.
Parentes citra diuinorum iurium damnum colendi, n.390.
Parentum moroſitas, ferenda liberis, n.391.
Parentum principatus in prolem, naturalis, n.391.
Parentum quæuis violatio, quàm atrox, n.392. & ſeqq.
Parentum cædes, vertex impietatis, n.394.& 395.
Parentum ac patriæ pietas comparata, n.403.
Parentes filius magiſtratu fungens, vt colet, n.424.

Pars.

Partes ſubiectiuæ, potentiales, integrales, lib.1. n.268.

Pater.

Patrem inter ac filium, quale ius detur, lib.3.n.55. & 57.
Patris poteſtas in filium, non eſt dominium, nec eſt ius vitæ & necis, n.106.& n.146.

Patiens, Patientia.

Patiens Sol eſt, cuius vis & lux eſt integra etiam inter oppoſita, lib.6.n.94.
Patientiæ ambitus, lib.5.n.61.
Patientia in iniuriis quàm difficilis, lib.5.n.87.
ad Patientiam generalia quamuis iniuriarum ſubſidia, lib.5.n.89.& ſeqq.
de Patientia in conuiciis, lib.5.n.95. quæ ad illam habendam nos iuuent.
de Patientia in detractionibus, lib.5.n.103.
in Patientia conuicij cauenda oſtentatio, lib. 5. n.97. ſub finem.
Patientia Mercurij virga, quicquid tetigerit, aureum erit, lib.5.n.91.
Patientia iniuriæ, vltio eſt, lib.5.n.93.& ſeq.
Patienter iniuriam ferre, ſplendidum victoriæ genus, ibid.

Patria.

Patriæ pietas quanta eſſe debeat, lib. 4. n.400. & 401. dulcedo patriæ, n.402.& 403.

Patriæ ac parentum pietas,comparata, n.401.
Patriæ amor,& vita in patria, multis cauſa labendi, n.403.

Pauper. Paupertas.

Pauper poteſt eſſe liberalis, lib.1. n.144. & lib.4. n.215.
Pauper fictus an fiat dominus rei datæ tanquam pauperi, lib.3.n.158.
Pauperes externi an poſſint vrbibus excludi, lib.4. n.118.
Pauperes indigenæ, an poſſint mendicatione prohiberi, n.119.
Pauperi beneficium conferre,melius, n.148.
Paupertatis commoda, lib.5.n.67.
Paupertatis virtutem ſpecialem dari, quæ temperantiæ ſubſit,quæ ſuadere videantur,lib.6.n.18.
Paupertatis commendatio ex ipſis etiam Ethnicis, lib.6.n.19.& ſeqq.
Paupertatis per Philoſophos adamatæ exempla, lib.6.n.21.

Peccatum.

Peccando bruteſcimus, lib.1.n.127. diſcerptio voluntatis inter peccandum, lib.1.n.133.

Peregrinus.

Peregrini an teneantur legibus, lib.3.n.189.

Perfidia.

Perfidiæ probra, lib.4. n.191. & 192. quàm dedeceat Principes, ibid.
Perfidia quanta paſſim vbiuis,& vbique, n.193.
Perfidiæ iniurioſæ,auctius virus, n.194.
Perfidia etiam in hoſtem cauenda, n.194.
Perfidia non eſt renuere exequi quod iniuſtè promiſeris, n. 195. vel mutare voluntatem mutato ſtatu rerum, n.196.
Perfidia hæreticorum creberrima, & querelæ de Catholicorum perfidia omninò vanæ, n.198.

Periurium.

Periurij grauitas,lib.4.n.335. quibus viſum innoxium,n.336.exempla grauiter expiati huius criminis, n.336.

Perſeuerantia.

Perſeuerantiæ commendatio, lib.5.n.137.
Perſeuerantia non inducit obligationem perſtandi in bono.ſi ea non iniciatur aliunde,lib.5.n.137.
ad Perſeuerantiam ſubſidia, lib.5.n.138.
vitium Perſeuerantiæ oppoſitum,maximum malæ mentis indicium, lib.5.n.138.

Perſona.

Perſonarum acceptio,propria, lib.3.n.102. impropria, n.103.

Pertinacia.

de Pertinacia & obfirmatione in propoſito, lib.5. n.183.

Philautia.

Philautia,fons malorũ,lib.6.n.44.V. *Amor proprius.*

Philoſophi.

Philoſophorum virtutes ferè euanidæ, lib.1. n.82. & n.86.

Pietas.

Pietatis notio multiplex,lib.4.n.381.obiectum materiale & formale, n.382.
Pietas non ad parentes tantùm,ſed ad maiores porrigitur, n. 389. quæ ortus principia non ſpectat, eſt alia ſpecie virtus, n.395.

Piſcatio.

Piſcationis honeſtas, lib.3.num.149.
Piſcis cola, lib.1.n.206.

Plagium.

Plagium quid propriè, num.201.
Plagium metaphoricũ,quo libri ſurripiuntur quàm fœdum, ibid.
Plagiarij olim qui,& quàm multi, ibid.

Plato.

Platonis mens de cauſa virtutis, lib.1.n.138.
Plato euerſor pœnitentiæ, iuxta Iuſtinum, lib. 4. num.356.

Podagra.

Podagra viua mors quemadmodum ferenda, lib. 5 n.121.
Podagra aliquando abſtinentia ſanata, lib.6.n.81. & ſeqq.

Pœnitentia.

Pœnitentia de violato Numine, religio quædam, lib. 4. num. 346. non eſt mera animi mutatio abſque dolore, num.347.& 348.
Pœnitentia naturalis de Deo læſo, an detur,num. 349.& ſeqq.
Pœnitẽtia abſolutè,omninò fructuoſa,contra Tullium, num. 350.& 35 . aſſertio fructuum eius, non eſt peccati illex,contra alios Ethnicos,num. 359.
Pœnitentia non facit ne peccatum admiſſum ſit, vt imaginati quidam,num.360. eſt virtus ſpecialis, num.361.eius obiectum formale,num.362.quomodo ſecretum à quarumuis virtutum obiectis, à num. 363. materiale eius obiectum, n. 365.
Pœnitentiæ actus proſecutiui & auerſatiui, lib.4. n 366.& 367. vtri potiores, num.368.
Pœnitentiæ virtutis actus primus,cuiuſmodi,num. 370.& 371. quomodò ſe habeat ad iuſtitiam, n.372.& ſeqq.
Pœnitentia in Chriſto perfecta, num.373.
Pœnitentia virtus peculiaris,eſt vna genere,n.377.
Pœnitentiæ oppoſita impœnitentia, n.378. & ſeqq.

Polemon.

Polemonis Philoſophi vitæ mutatio inſignis,lib.4. num.351.

Pollicitatio.

Pollicitatio, quid, lib.4. num. 176.

Pontifex.

Pontificis ſummi inter Ethnicos inauguratio,lib.4. num.304.
Pontificum Romanorum Ethnicorum poteſtas quanta, lib. 4.num.302.

Poſſeſſio.

Poſſeſſio quomodò dominium compleat, lib. 3. n. 138.quid ſit,& quotuplex, ibid.

Potentia.

Potentia in alios infirmum elationis argumentum, lib.6.n.265.
Potentiæ humanæ impotentia, lib.6.n.265.

Præcipitatio.

Præcipitatio, quomodò Prudentiæ infeſta, lib. 2. n.108.

Præſcriptio.

Præſcriptio,quid, lib.3. n.153. eſt titulus idoneus dominij,n.154.conditiones quas depoſcit, vt ſit legitima, ibid.

Præſumptio.

Præſumptio iuris,& de iure,quæ, lib.3.n.190.

Primitiæ.

Primitiæ, liba naturæ reparatæ, lib.4. n.320, ſtudium eas offerendi,ibid.miracula quædam circa eas apud Ethnicos,cuiuſmodi, n.321.

Princeps.

Principum obſeruantia ex tot eorum curis, lib. 4. n.415.& quia ſunt velut animæ corporis politici. n.416.& quia Dei apud nos Vicarij, n.418.
Principum violatæ obſeruantiæ calumnia,à n.419.
Principes quàm contempti à Luthero & Caluino, n.422.& 423.
Principum inſania in depoſcendo ſibi cultu diuino, n.433.
Principis cõſpectus,quàm animet milites, l.5.n.52.

Probrum.

Probri transfuſio ab vno, ad omnem cœtum, peruerſa, lib.3.num.238.

Prodigalitas.

Prodigalitatis & auaritiæ collatiō, lib.4.num.218. eius quidditas,& probrum, num.219.

Promiſſio.

Promiſſio largè,& ſtrictè ſumpta,quid, lib.4. num. 176.non eſt actus intellectus,num.177.eſt actus voluntatis,& quis, num.179.
Promiſſio merè interna,non ligat, ibid.
Promiſſionis & propoſiti differentia, num. 180.
quæ deliberatio ad Promiſſionem exigatur, n.181.
ad promittendum, qui ſint idonei, num. 182.
materia legitimæ Promiſſionis, num.183.
ad Promiſſionem validam, neceſſaria acceptatio, num. 184.impletio promiſſionis, cuius ſit virtutis, num.185.& ſeqq.
Promiſſiones paſſim,quàm vanæ, num.193.

Proportio.

Proportio proximum iuſtitiæ diſtributiuæ obiectūm, lib.3.num.89.
Proportionum multiplicitas, num.90. geometrica, quæ, num 91. ſpectatur directè ac per ſe à Iuſtitia diſtributiua, num.97.

Propinatio.

Propinandi vſus,lib. 6. num. 105. In combibonum prouocationes ad potandum, lib. 6. num. 105. Combibonum certamina indigniſſima,quicquid prætexant, lib.6.num. 106. in poculorum certamine interpoſita adiuratio per Regis ſalutem, lib.6.n. 106. certamina poculorum, lib.6.n.107.

Propoſitum.

Propoſitum, Ariſtoteli,quis actus, lib. 2. num.9.
Propoſitum quomodò à promiſſione differat, lib. 4. num. 180.
Propoſitum reſipiſcendi,qualis actus,lib. 4. n.369.

Prudentia.

Prudentia non comprehenditur inter virtutes, 2. Ethic. definitas lib.1.num. 16. non eſt in medio, ibid. num. 36. eſt dignior aliis virtutibus moralibus,lib.1.num.52.& 53.eam præexigunt eſſentialiter,num.67. quanta prudentia,alienam prudentiam facere ſuam, num.68.
Prudētia,an ſit dicenda virtus moralis,lib.1.n.220.
Prudentiæ encomium,lib.2.num.1.& 2. eius obiectum materiale, quodnam, lib.2. n.4. non eſt de ſolis mediis, ibid. num. 6. de quo fine non ſit,n. 7.& 8. Obiectum eius formale, honeſtas prout vera,lib.2. num.13.an ſupponat actum prudentialem,vel ſequatur, à num. 15.
Prudentiæ actus eliciti, lib.2.num.22.
Prudentia malè ex euentu penditur, num.26.
Prudentialis iudicij veritas,vnde haurienda, num. 27.quomodo Ariſtoteles eam ab appetitu recto duxerit, num.28.
Prudentia,eadem cum vna quadam ſcientia, n.35. eſt vera virtus intellectus,num.37. quomodo ſit ſemper veri,num.41. cur locetur in parte opinatiua,num.42. quid ſit prudentia, num.43.
Prudentia & ſcientia comparantur,num. 51. obiectum prudentię quomodò contingens,non item ſcientiæ, num.52.
Prudentia infuſa, quomodò ad fidem ſe habeat, num.53.
Prudentia comparatur cum ſapientia,num.54.cum habitu primorum principiorum moralium,n.59.
Prudentia habet partes ſubiectiuas,num.61.eſt genus ſubalternum,num.63.ſpecierum eius numerus iniri nequit,ibid.quinarius generalium eius ſpecierum, num.64.
Prudentiæ partes integrantes, an dentur,num.65. & ſeqq.ſunt ſubſidia ad formandum actum prudentiæ,& vnde petatur eorum vſus, à num.74.
Prudentiæ adiumenta,memoria,n.77. experientia, n.79.& ſeqq.intelligentia præſentium, num. 81. docilitas,n.83.ſolertia,n.86.ratio, n.87.
Prouidentia,n.88. fructus eius, excludere excuſationem incautorum,*non putaram*, n.89. Circunſpectio,n.90. Cautio, num.91.
bona voluntatis diſpoſitiò, an adiumentum Prudentiæ, à num. 93.
Prudentiæ ſimilitudinariæ,nomina, lib.2. n.95. eſt indifferens ad bonum & malum, n. 96. ad malum adhibitæ,exempla, num.97.

Pulchritudo.

de Pulchritudine corporis, lib.6.n.288.
vera Pulchritudo non extra animam, lib.6. n.289. & 290.

Puſillanimitas.

de Puſillanimitate, lib.6.p.701.b

Pythagorei.

Pythagoræi cœnobitæ, lib.4.n.311.

Q

Quies.

QVietis neceſſitas, lib.6.n.192. & ſeqq. in quo ſita ſit,quis eius ſcopus,quæ mēſura,n.194.

R

Rapina.

RApina quid,lib.3.n.206.eius atrocitas, n.207.

Regnum.

Regnum coloſſis prægrandibus ſimile,lib.6.n.265.

Regulus.

Reguli reditus Carthaginem ad certam mortem, an honeſtus, lib.4.n.200.
Regulus à quàm multis laudatus, num.201.

Recreatio.

Recreationum animi ſyllabus, lib.6. n.194. inambulatio in loco amœno & aperto, lib. 6. n. 195. Ruſticæ amœnitatis conſpectus,n.196. Ruſticanus labor aliquis, n.196. Auium cantus aut cum eis luſitatio,n.196. Aucupium,venatio ac piſcatio,n.197.læta ſtudia, verſiculorum compoſitio, &c n.197.& 198.Concentus, num.198.
ab Recreationibus honeſtis inebriatio præſcripta, num. 199.
animi Recreatio ex alea inter luſus quatenus honeſta, lib.6. p.672.b
quorundam inſulſæ Recreationes, p.682.
in rigidos quoſdam, qui nihil Recreationi animi concedunt, p.682.b

Religio.

Religionis obiectum,cuiuſmodi, lib.1.n.251.
Religio pro cultu cuiuſuis ſuperioris, lib.4.n.235.
preſsè pro cultu ſolius Dei,n.236.virtus ei addicta, moralium ſuprema, n. 237. vocis Religio notationes variæ, num.238.
Religio naturalis,virtus ſpecialis,n.238.fuit cognita Ariſtoteli,num.239.eius obiectum materiale quod,& cui, ibid. formale, n. 240. actus abſque debito eliciti,poſſunt in formale illud ferri,eſſeque religioſi,num.240.

Religiō

Religionis actus eliciti, lib. 4. n. 324.
Religionis virtus naturalis, datur, n. 316. cur non ſit virtus Theologica, n. 327. differt ab aliis quibuſvis virtutibus, num. 328. de vitiis ei oppoſitis, à num. 329.
Religionis indifferentia quibus probata num. 340. reiicitur, num. 341.

Religioſus.

Religioſorum apud Ethnicos vmbræ, lib. 4. n. 310. & 311.

Reſtitutio.

Reſtitutio debetur ob violatam iuſtitiam diſtribut. lib. 3. n. 100. debetur tamen ex iuſtitia commutatiua, ibid.
Reſtitutio quid, lib. 3. n. 283. diſtinctio à ſatisfactione, n. 284. fundamentũ reſtitutionis, n. 292. debetur ex ſola iuſtitia, n. 293. eius radices variæ. Ex contractu, n. 294. ex re accepta, & iniuſta acceptione, n. 295. quæ ſit pro iniuria, ſupponit fuiſſe illatum damnum, n. 298. quomodò reſtituenda fortunæ bona, n. 301. quomodo fama & honor, n. 302. & 303. quomodo damnum corporis in ſuo eſſe, n. 304. quomodo abuſus corporis, n. 306. quomodo damnum bonorum animæ, n. 307. reſtituendi mora, vitioſa, n. 308. quæ eam moram excuſent, n. 309.

Robur.

de Robore corporis, quod vulgo fortitudo dicitur, lib. 5. n. 1. 6. quidam in hoc inſignes.

Roma.

Roma Megalopolis, lib. 4. n. 284.

Ruſticitas.

Ruſticitas collocutionis, damnata, lib. 4. n. 170.
Ruſticitas, lib. 6. n. 191.

S

Sabbathum.

Sabbathum quibus Ethnicis in veneratione, lib. 4. n. 323. otioſitatis damnata eius feriatio ab aliis, ibid.
in Sabbathis inſana Iudæorum ſuperſtitio, n. 340.

Sacramentum.

Sacramentum, Ethnicis quid, lib. 4. n. 244.
Sacramentales qui dicti. ibid.

Sacerdos.

Sacerdos deligendus publica autoritate, lib. 4. n. 301.
Sacerdotium Ethnicum, multiplex, n. 302.
Sacerdotes quales deligendi, n. 303.
Sacerdos mediator Dei & hominum, n. 309.
Sacerdotes, etiam fœminæ apud Ethnicos, n. 305.
Sacerdotum innocentia, n. 306. caſtitas quàm eis congrua, ibid. non omnes cœlibes, n. 307. ſanctitas in eis requiſita, n. 309.
Sacerdotum veneratio, lib. 4. n. 411. iidem Reges variis locis, n. 411. 412.
Sacerdotibus ſuppeditata neceſſaria, n. 413.
Sacerdotum immunitates, ibid.

Sacrificium.

Sacrificium ex ſua ratione eſt actus religioſus, lib. 4. n. 281. quis eius autor ex natura rei, n. 282. ſignificat ſupremum cultum, n. 282. offertur ſoli Deo, ibid. eius materia, n. 283. eſt phyſicè immutanda, ibid.
Sacrificia humanarum victimarum, quàm dira, n. 184. quàm variis locis facta, n. 285.
Sacrificia ex hominis truncati parte, lib. 4. n. 287.
Sacrificia ex animalibus, an inhoneſta, à n. 290.
Sacrificij & religionis, connexio, n. 295.
Sacrificij multiplicitas, materialis tantùm, n. 297. & 299.
Sacrificij offerendi diſpoſitio debita, n. 300.
Sacrificij & ſacerdotij nexus, n. 301.

Sacrilegium.

Sacrilegium grauius furto ſimplici, lib. 3. n. 202. ſacrilega cædes quæ, n. 249. ſacrilegus abuſus corporis, n. 258.
Sacrilegis irrogatæ pœnæ diuinitùs, lib. 4. n. 345. quæ Bion pro ſacrilegiis diſputaret, n. 346.

Saltatio.

in Saltationibus quid honeſtatis eſſe poſſit, p. 679. b
contra choreas & Saltationes numeroſas, p. 679. b
Saltationes per Satanam ſcenicis ludis antiquatis ſuffectæ, p. 680. a, excuſationes quorundam conuelluntur, p. 681. a

Salutatio.

Salutationes matutinæ Numinum, quænam, lib. 4. n. 342. eædem cum Deorum excitationibus, ibid.
Salutationes veſpertinæ, dictæ dormitiones, ibid.

Samanei.

Samanæi qui, eorúmque inſtituta, lib. 4. num. 310.

Sapientia.

Sapientia, quis habitus, lib. 2. num. 54. quomodò ſit ſcientia ſimul & intellectus, num. 55. an ſit Metaphyſica, ibid.

Satisfactio.

Satisfactio quomodo creſcat penes operantem, lib. 1. num. 242. eius notio & diſtinctio à reſtitutione, lib. 3. num. 283. eſt actus iuſtitiæ, num. 285. requiſita ad eam ex parte ſatisfacientis, n. 286. ex parte læſi, num. 290.
Satisfactio, proportioni perſonarum aptanda, lib. 4. num. 374.

Scena.

Scenarum antiquarum turpitudines ex eo exagitant potiſſimùm Patres, quòd in eis ſcorta nuda exhiberentur, lib. 6. num. 161.

Scientia.

Scientiam parandi modus, quamuis non referatur ad fructum in moribus, vitio vacat, lib. 6. n. 61.
cum Scientia creſcit humilitatis germen, lib. 6. num. 298.
Sciendi cauſa Peregrinatio ſuſcepta quæ probanda, lib. 6. num. 63.
Sciendi negligentia vitioſa, lib. 6. n. 66.
Sciendi negligentiæ damna, lib. 6. n. 67.

Scomma.

Scommata & lædoriæ in iocis & facetiis declinanda, lib. 6. n. 204.

Scotus.

Scotus purgatus circa obiectum Prudentiæ, lib. 2. num. 7.

Scurrilitas.

Scurrilitas, lib. 6. n. 190.

Seditio.

Seditionis mala, lib. 4. n. 404.

Semiuirtus.

Semiuirtutes temperantiæ adiunctæ, lib. 6. n. 313. & cur ſoli, num. 319.

Seneca.

Senecæ, qualis virtus, lib. 1. n. 85.

Senex.

Senibus fouendis addictæ ædes, ſiue Gerontocomia apud Ethnicos, lib. 4. n. 120.
Senibus debita obſeruantia, lib. 4. n. 429.
Senes Deo ſimiles, ibid.
Senes annis tantùm, indigni honore, à n. 430.
Senectus venerabilis, vita immaculata, n. 431.

Senſus.

Senſus internus, capax habituum, lib. 1. n. 108.
Senſus externi velut apparitores renunciant quæ foris percepêre, lib. 6. n. 182.
Senſus interni delectationum moderatio quænam virtutem ſpecialem depoſcat, lib. 6. n. 185.

Sententia.
Sententia priuata, dominium transfert, lib.3.n.155.
item Sententia forenſis, ibid. quando id præſtet, num.157.

Sepultura.
Sepulturam qui neglexêre, lib.4.n.120.
Sepultura, bonum defuncti, lib.4.n.120. & ſeqq.
Sepulcrorum perfeſſores quàm diri, num.126.
Ritus Ægyptiorum in nobilium corporibus ſepeliendis, lib.6.n.77. Vide *Mortui.*

Sermo.
Sermonis oſtentatio fatua in magiſtro morum, lib.6.n.300. & ſeqq. quantum in hac parte peccent aliqui, & quorſum, lib 6.n.303.& ſeqq.
Sermonis nitela, modeſtiæ propria, p.688.a

Serpens.
Serpentum prudentia, cuiuſmodi, lib.2.n.100.

Seruus.
Seruus & dominus; cuius inter ſe iuris capaces, lib.3.n.55.& 58.
Seruitus Chriſtianorum, iure abrogata, num 110.
Seruitus hominis, cum iuſtitia cohærere poteſt, ib.
Seruitutis metu, vitam ſibi eripere, nefas, num.118.
Seruitutes, quæ iura, num.139.
Seruus titulo gratitudinis dominum obſtringere poteſt, lib 4.n.142.
Serui erga dominum obſeruantia, lib.4.n.425.
Seruis peccantibus quo argumento condonandum, ibid. Vide *Famulitium.*

Silentium.
Silentium in ſacris, lib.4.n.300.

Simonides.
Simonidis ſordes, & auaritia, lib.4.n.220.

Simplex. Simplicitas.
Simplex, quid, lib.4.n.172.
Simplicitas puerilis, & aſinina, ibid.
Simplicitatis virtus, quomodo ad veracitatem ſe habeat, lib.4.n.173.eius ambitus, num.175.

Simulatio.
Simulatio infeſta amicitiæ, n.94. iungitur inuidiæ, num.104.

Socrates.
Socratis ſanctitas, cuiuſmodi, lib.1.num.84.
ridicula eius apotheſis per Zuinglium, & Eraſmum, ibid.

Solertia.
Solertia quid, lib.2.n.86. eius illuſtria quædam variorum temporum ſpecimina, ibid.& n.98.comparatur cum prudentia, ibid.n.86.

Sollicitudo.
Sollicitudo temporalium, infeſta prudentiæ, lib.2.num.111.& n.107.
Sollicitudo futurorum, hebetat viſum animæ, lib.2.num.111.

Solutio.
Solutio formalis, quid, lib.3.n.192.an facienda à debitore, num.193.
Solutio virtualis, quæ, num.194.
quæ ad vtranque Solutionem ſpectanda, ex parte creditoris, num.195.
circumſtantiæ Solutionis, num.196.

Somnus.
Somnus, vitę interruptio, mortis imago, lib.6.n.117.
à Somno nos expergefacientis beneficia, lib.6.num.117.
nimia ex Somno delectatio temperanda, l.6.n.117.
Somnus nimius corpori nocet, lib.6.n.119.

Species.
Species ſoni ſucceſſiuè propagantur, & quomodò, lib.1.n.152.
Species impreſſa ſenſibilis, quomodò extendatur ad partes plures obiecti vniformis, lib.1.n.158.
Specierum ſopor, lib.1.n.185. non poſſunt ſpeciei tribui habitus vices, num.185.

Speculum.
Speculum tenentes Iunoni, deriſi, lib.4.n.344.

Spiritualis.
Spiritualia quædam entia, compacta ex partibus, lib.1.num.159.

Spurcitia.
Spurcitiæ in ſeipſum ſolum quàm turpes, l.6.n.153.
Ethnicis quibuſdam Spurcitiæ contra naturam viſæ non fœdæ, lib.6.n.146. ſed cum omni deteſtatione reiiciuntur, num.147. Vide *Obſcœnitas, Turpitudo.*

Statua.
Statuarum vanitas, lib.6.n.254.

Stoici.
Stoïcorum error de virtute vbiuis æquali, lib.1.n.46. eorum vana per Lipſium excuſatio, n.47. eorundem error de virtute totius vitij abſterſionem præſupponente, l.1.n.203.de vitiis paribus, n.208 de iiſdem connexis, n.209. de ſæuitia in ſeipſum, l.3 n.124.de immiſericordia, l.4.n.110.

Studioſitas.
Studioſitatis munus præcipuum, cohibitio deſiderij ſciendi, lib.6.n.55.
Studioſitatis quidditas, lib.6.n.56.
Studioſitas, magnum temperantiæ munus, quomodo à ſtudioſitate iuſtitiæ ſubiecta diſtinguatur, lib.6. num.56.

Studium.
Studium certum doloris leuamentum, lib.5.n.113.
Studia quorundam inepta dánãtur, l.6.n.57.& ſeq.
Studia intempeſtiua reprehenduntur, lib.6.n.59.

Stultus.
Stultus, improbus quiſque, lib.1.n.132. probi habiti ſtulti, lib.3.num.214.
Stultitia Ethnicis, lex Chriſti, lib.2.n.98.

Stupor.
Stupor Epicuri ac Stoïcorum naturæ ſenſum expungentium reprehenſus, lib.5.n.178.& ſeqq.

Stuprum
Stupri ambitus, lib.3.num.257. aggrauatio ex parte perſonæ, num.258.ex parte modi, n.260.

Supellex.
Supellectilis pretioſæ vanitas, lib.6.n.273. & ſeqq.
Neronis in hoc genere inſania, lib.6.num.275.
Supellectilis veterum laudata ſimplicitas, lib.6.n.275. ſub fin.

Superbia.
Superbia, diuitiarum vermis proprius, lib.6.n.263.
Superbia Deo & hominibus exoſa, lib.6.num.308. in ea ſementis omnium malorum, ibid. n.309. & ſeqq. vnicum ab illa bonum, ſed oblæſum, ibid. n.311.
Superbus puſillus, p.707.b

Superficiarium.
Superficiarij, ius quodnam, lib.3.num.137.

Superſtitio.
Superſtitio quid, lib.4.n.330. vnde dicta & quàm multiplex, ibid.& n.339.
Subeſt ei idololatria, ibid.
pleræque Superſtitiones à Seneca notatæ, n.342.

Supplicium.
Suppliciorum atrocium, genera quædam, lib.4.à num.136.

Suſpicio.
Suſpicio, peſtis amicitiæ, lib.4.num.71.

Suſtinentia.
Suſtinentiæ Ethnicæ illuſtriora exempla cum Chriſtianis compoſita, lib.5.n.154.& ſeqq. quàm præcellant Chriſtiana, à n.157.ad 160.

Synallagma.
Synallagma Ariſtoteli, quid, lib.3.num.169.quid iuriſperitis, ibid.eſt idem quod contractus, n.183.

Syneſis.

Syneſis.

Syneſis, quid, lib. 2. à n. 67.

T

Temperamentum.

Temperamentum origo variæ ad virtutem pronitatis, lib. 1. n. 122.

Temperantia.

Temperantia ineſt voluntati, lib. 1. n. 103. & ſeqq.
Temperantiæ ſubſeruiens habitus in appetitu, l. 1. n. 111.
Temperantiæ extremum, quodnam fœdius, lib. 1. n. 202.
Temperantia hominem Deo ſimillimum reddit, l. 6. n. 1.
Temperantiæ obiectum materiale principaliter voluptates, præſertim corporeæ, nō omnes, ſed per ſe eæ tantùm, quæ ex guſtu & tactu, ibid. n. 2. 3. & 4.
Temperantiæ obiectum formale, lib. 6. n. 9.
quid in Temperantiæ obiecto ſit iuxta præſcriptum rectæ rationis, lib. 6. n. 10.
Temperantiæ actus eliciti, lib. 6. n. 12. imperati, num. 13.
in Temperantiæ actibus quorum affectuum repreſſio nobilior, lib. 6. n. 15.
Temperantiæ partes ſubiectiuæ, lib. 6. à n. 16. ad 33. & legitimus earum numerus, num. 30.
Temperantiæ partes potentiales & integrales, lib. 6. à num. 33. ad 39.
Temperantia in cibo & potu connotatione tantùm duplex virtus, lib. 6. n. 69.

Templum.

Templa & eorum religio, lib. 4. n. 313. ſtructura magnificentiſſima, n. 314. ſitus, & dedicatio, ibid. quanta in eis reuerentia, Ethnicis probata, num. 315.
in Templis irreuerentia, quàm indigna, n. 338. labrum in eorum aditibus, quorſum, n. 315. ornatus templorum, an probandus, n. 316. an in eis habendæ ſtatuæ, 317.
Templi Hieroſolymitani partes tres, lib. 4. n. 246.

Teſtamentum.

Teſtamentum, quid, lib. 3. n. 164. requiſita ad illud, ibid.
ſolennitates Teſtamenti, n. 165. & n. 190. eius ſupplementum, codicillus, num. 165.

Teſtator.

Teſtator quis, lib. 3. n. 164.

Theatrum.

Theatri negotium quatenus in honeſtis remiſſionibus annumerandum, p. 673. a. ſcenæ & theatri laxamenta quædā quanto iure à Patribus dānentur, lib. 6. p. 673. a

Theſaurus.

Theſauri non ſunt occupantis, lib. 3. n. 148.
Theſauri notio, ibid.

Tibia.

Tibiarum vſum qua ex cauſa Ariſt. reprobat, l. 6. n. 180.

Timor.

Timoris defectu poteſt fortitudo violari, lib. 5. n. 178. Celtæ ideò reprehenſi.
non omnis Timor in vitio eſt, lib. 5. n. 174.

Titulus.

Tituli acceptio, multiplex, lib. 3. n. 145. eſt iuris fundamentum, ibid.
Tituli ius primò parandi ex natura rei, n. 146. iure gentium, num. 147.
Tituli ius transferentes renitente priore domino, à n. 153. conſentiente, à num. 157.

Tolerantia.

de Tolerantia & mollitie quid cenſeat Ariſtoteles, lib. 6. num. 317.
Tolerantiæ Ethnicæ exempla, lib. 6. n. 320.
Tolerantiæ oppoſita, mollities, ibid.

Totum.

Totum vniuerſale, potentiale, integrale, lib. 1. n. 267.

Triſtitia.

Triſtitiæ ad materiale quoque temperantiæ obiectum pertinent, lib. 6. n. 6. & quodnam in illis ſit formale, ibid. num. 11.

Tullius.

Tullij error circa pœnitentiam, lib. 4. n. 350.

Turpiloquium.

Turpiloquiorum fœditas quā caſtis deuitāda, l. 6. n. 154.
quid Turpiloquio audito cuique faciendum, lib. 6. n. 154. & 158.
lingua Euchariſtiæ pons, Turpiloquij cœno non inquinanda, lib. 6. n. 156.
cynica Turpiloquij profuſio & auditio caſtigata, lib. 6. num. 159.

Turpitudo.

quid Turpitudo damni intellectui inferat, lib. 6. n. 165.
Vide *Obſcœnitas, Spurcitia.*

V

Vanitas.

Vanitas ex affluxu opū quomodò repellēda, lib. 6. n. 264.
Vanitas iactantium multam lectionem, lib. 6. n. 299. adi- tas Academias, lib. Literarios gradus comparatos, ibid.
Vanitas ex nobis coniunctorum quocunque bono tumere, lib. 6. n. 306. ex patria clariore, ibid.
Vanitas titulorum ad gloriæ perennitatem, lib. 6. n. 251.
Vanitas ſtatuarum, lib. 6. num. 254.
Vanitas ædificiorum, lib. 6. n. 272.

Vectigal.

Vectigalia & tributa, fœdè impoſita, lib. 4. n. 221.

Vena.

Venæ in agro abditæ, cuius ſint, lib. 3. num. 148.

Venatio.

Venationis honeſtas, lib. 3. num. 149.
Venatio militiæ præludium, lib. 5. num. 54.
cur Venatio in honeſtis remiſſionibus animi improbetur, num. 199. & ſeq.
Venatio exercitationis militaris ſimulacrū, lib. 6. n. 200.

Venditio.

Venditio publicorū munerum, quàm noxia, lib. 3. n. 84.

Venter.

Venter ἀρχίκακος, lib. 6. num. 8. & ſeqq.

Verecundia.

de Verecundiæ affectu, quandonam virtus, lib. 6. n. 326. vndenam probetur non eſſe virtutē; ibid. magni ſit ab omnib. ſapientib. quamuis ſit tantùm ſemivirtus, lib. 6. n. 332. veſtis eſt & color virtutis, ibid. adoleſcētes maximè ornat, ibid. validiſſimum eſt libidinis frænū, ibid.
de Verecundia nimia, lib. 6. n. 338.

Veritas.

Veritas, ſiue veracitas, lib. 4. n. 171. vſuſ ſumitur. An à ſimplicitate differat, n. 173. an à fidelitate, num. 188. & ſeqq.

Veſtales.

Veſtales, ſacerdotio functæ, lib. 4. num. 303.
Veſtalium functiones, n. 305. inceſtis infames, num. 307.

Veſtis. Veſtitus.

Veſtitus mollioris exagitatio, lib. 6. num. 51.
Veſtes tranſlucidæ improbatæ, lib. 6. n. 162.
Veſtium origo, lib. 6. n. 276.
Veſtis talaris in viro cur improbata, lib. 6. n. 277.

Vigilia.

Vigiliarum fructus, lib. 6. n. 118.

Vinum.

Vini potus temperati canon, lib 6. n. 100.
Vinum dulcis equuleus ad arcana expiſcāda, lib. 6. n. 110.
Vinum ſpeculum, in quo animus conſpicitur, lib. 6. n. 110.
in Vino luxuria, lib. 6. num. 141. V. *Ebriet. u. Propinatio.*

Vires.

Vires corporis quàm immeritò hominem inflent, lib. 6. num. 286.

Virginitas.

Virginitatis decora apud Ethnicos, lib. 6. n. 122.
Virginitatis Veſtalium exile decus, lib. 6. n. 132.

Virtus.

Virtutis encomium, lib. 1. n. 1. eſt amictus animæ, n. 22.
Virtus moralis quid, lib. 1. num. 4. non eſt animal contra Stoïcos, ibid. non eſt paſſio, neque potentia, ibid. n. 5. completæ eius definitiones, n. 13. & ſeqq. non cadunt in prudentiam, n. 16. neque in virtutes infuſas, ibid. quomodò virtus ordo amoris, ibid. & n. 232. quomodò in

in medio,lib.1. n. 20. & 23.& 24.an inter duo ſemper extrema,lib.1.n. 34.eius apud Philoſophos deſcriptiones,ibid.n.43.non eſt ſcientia,lib.1.n.97.& 98.non eſt incorruptibilis, lib.1.n.171.

Virtutes morales infuſæ,cuiuſmodi, lib.1.num.16.

Virtus naturalis quomodò definita ab Ariſtotele,lib.1.n. 14.& 17. quæ Platonicis virtutes naturales, lib. 1. n. 121.& 244.quæ Stoïcis,ibid.quæ Ariſtotelicæ,n.122.

Virtute an quis abuti queat, lib.1.n.17.

Virtus emortua,non eſt virtus, lib.1.n.22.

Virtus an vlli noceat, lib.1.n.49.

Virtus cur circulo collata ab Auguſtino, lib.1. num.28.

Virtutes Theologicæ, non ſunt in medio.lib.1. num.36.

Virtutis moralis,inæqualitas gradualis, l.1.n.45.& ſeqq. gradualis ſimul ac ſpecifica,ibid.n.50.nobilitatis ordo inter virtutes morales,à n.51.an inuicem ſubordinentur,lib.1.n.56.& 57.etiam nobiliorum virtutum actus, poſſunt à vilioribus virtutibus indici, ibid. n. 62. an connectantur,lib.1.à n.63. non connectūtur eſſentialiter quoad habitus, n. 66. Actus earum, prudentiæ eſſentialiter ſubſunt,n.67. non viceuerſa, n. 69.connectuntur tamen diſpoſitiuè,à n.70. non connectuntur omnes in eadem prudentia, lib. 1.n. 73. aliquæ pugnant inter ſe, n.73. vna poteſt eſſe abſque aliis purè moralibus,n. 76. aliquæ fuere etiā in impiis & Ethnicis, l. 1. n. 81.& 82.connectuntur diſpoſitiuè, & quid hoc, num.87.

Virtus nulla in plantis & brutis,lib.1. n.93. ineſt ſoli naturæ rationali vt ſubiecto remoto,lib.1.n.97.eius ſubiectum proximum,an intellectus,lib.1.n.97.& 98.eſt voluntas,ibid. n.100. 104. 105.107.frænat voluntatem vt frænum equum, num.106.

Virtus non eſt congenita à natura, lib.1. n.120.

Virtutū ſemina in Caſſiano improbata,quæ,lib.1.n.124.

Semina Virtutis naturalia,non ſunt virtutes. lib.1.n.125.

Virtus in feroci ingenio,commendabilior, lib. 1. n. 125.

Virtus an ſit ſecundùm naturam,non item vitium,lib.1.à n.126.reſolutio.n.133.an virtus ſit donum Dei,n.138.

Virtutis cauſa effectrix homini extrinſeca iuxta Platonem,lib.1. n.138. diſci virtutem, quid, ibid.

Virtutis augmentum intenſiuum, n. 148. & ſeqq. extenſiuum, à num.156.

Virtutis corruptio, lib.1. n.172. & ſeqq.

Virtus multiplex, lib.1.n.219.

Virtus moralis,quæ dicatur,lib.1.n.220.eſt quadruplex, num. 220. rationeſ variæ, ſufficientiæ illius numeri,à n.222.vera, n.226.

Virtutes quatuor morales,collatæ cum quatuor ſpeciebus diuini thymiamatis, & cum quatuor rotis currus cœleſtis, & cum ſpectro Ezechielis quadriformi, ac quatuor Paradiſi fluuiis,& quatuor ventis Cardinalibus,aliiſque ſymbolis,n.221.vnde dicantur Cardinales, à n.228. ſpecie differunt, n. 229. Virtutum aliæ circa paſſiones,aliæ circa actiones, lib. 1. n. 234. huic aliæ erga operantem aliæ ad alterum, num.240.

Virtutes politicæ,purgatiuæ,purgati animi, & exemplares,quæ Platonicis, lib.1. n.243.

Virtus heroïca,quæ, num.245.

Virtus moralis,eſt adæquatè quadripartita,l.1. à n.246. nulla datur circa ſolam mali fugā,n.247.nec peculiaris circa actus reflexos,à n.148.an per ordinem ad nos, & ad alios,n.253.an circa actus planè generales,à n.256.

Virtutum partes ſubiectiuæ,potentiales,integrales,lib.1. à num.267.

Virtus intellectualis,quid,lib.2.n.41.cur ei non ſubiiciatur opinio,& fides humana, n.42. ſubiiciuntur ars,& prudentia, num.41.

Virtutes innominatæ delectationes aliorum à guſtu & tactu ſenſuum moderantes an admittēdæ,lib.6.n.174.

Virtus oculorū delectationi modum ponens,lib.6.n.175.

Virtus aurium voluptates temperans, lib.6.n.176.

Virtutem omnes laudant, pauci ſequuntur, in clauſula Operis.

Vita.

Vitæ noſtræ domini non ſumus, lib.3.à n.114.

Vitæ diuturnitas,cur optanda, lib.3.n.120.

Vitam pro amico exponere, an liceat, lib.4.n.51.

Vitam æternam dies pauci parere poſſunt, lib.6.n.47.

Vita hominis militia, lib.5.n 77.

in Vitæ ſcena non laudatur qui eminentem perſonam ſuſtinuit, ſed qui quantumuis abiectam benè & ex arte exhibuit, lib.5.à n.84.ad 87.

Vita ſcenæ cōparata, & fabulæ,l.5.à n.84.ſub fin.ad 87.

Vitæ amor nimius moderandus, lib.5.n.116.& ſeqq.

Vita ſcenæ & ſpectaculo comparata, lib. 5.n.117.& 118.

Vitium.

Vitium eſt contra naturæ inclinationem, lib.1.n.126.

Vniuerſalis.

Vniuerſales ſermones,in moralibus, minùs vtiles, lib. 1. num. 15.

Voluntas.

Voluntas an dicenda pars rationalis animæ, an non, l.1. num. 101. & num.106.

Voluntas ordinare poteſt ad alterum, lib. 4. num. 266.

Voluptas.

Voluptas inſuauis, lib.6. num.78.

Voluptates turpes ferinæ dictæ, & quare, lib. 6. n.165.

Voluptas quomodò hominem faciat cereum, l.6.n.167.

Voluptatum venerearum fellea amaritudo, lib. 6. num. 171. & ſeqq.

Votum.

Votum,eſt cultus Dei, lib.4.num.256.

Voti honeſtatē inficiati,qui,& an Plato,n.257. & n.262.

Votum infuſcantes corruptelæ, num.258.

Vota ſignata,& ſub cuſtode,quæ, num.272.

Voti & orationis nexus quis, num.277.

Voti quidditas,n.279.eius adiuncta, & diſſolutio,n.280. Infractio, quàm impia, num.337.

Vſucapio.

Vſucapio quid, lib.3. num. 153. V. *Præſcriptio.*

Vſ[illegible]

Vſura voluntaria, apud P[illegible]phum, idem quod vſus, lib.3.num.173.

Vſusfructus.

Vſusfructus ordinarius,quis, lib.3.n. 135. extraordinarius,quotuplex, num.136.

Vſusfructus formalis & cauſalis, num.137.

Vſusfructus,cum vſu nudè comparatus, n. 140.

Vſus nudus,in quid cadat, num.141.

Vſus idem quòd vſura voluntaria Ariſtotelica, n.173.

Vulgus.

Vulgi ex ſenſu viuentium miſera ſeruitus, lib. 5. n. 215.

Vulgi iudicio,Dei iudicium contrarium, lib.5.n.216.

Vulgus quàm vile theatrum, lib. 6.n.250.

Vulgi deprauatiſſimum iudicium, lib. 6.n. 251.& ſeqq. imò pugnaciſſimum, num.255.

Vulnus.

Vulnerum in bello exceptorum,decus, lib.5.num.55.

Vulpes.

Vulpis calliditas, lib.2.n.99.

X

Xenodochium.

Xenodochia apud Ethnicos,lib.4.n.117.apud Turcas & Mogores,etiam pro brutis ægrotis, num.120.

Z

Zingari.

Zingari,ſiue Ægyptij latrones, vulgò Bohemi, lib.4. num.111.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITT. EM.

FINIS.

Digitized by Google